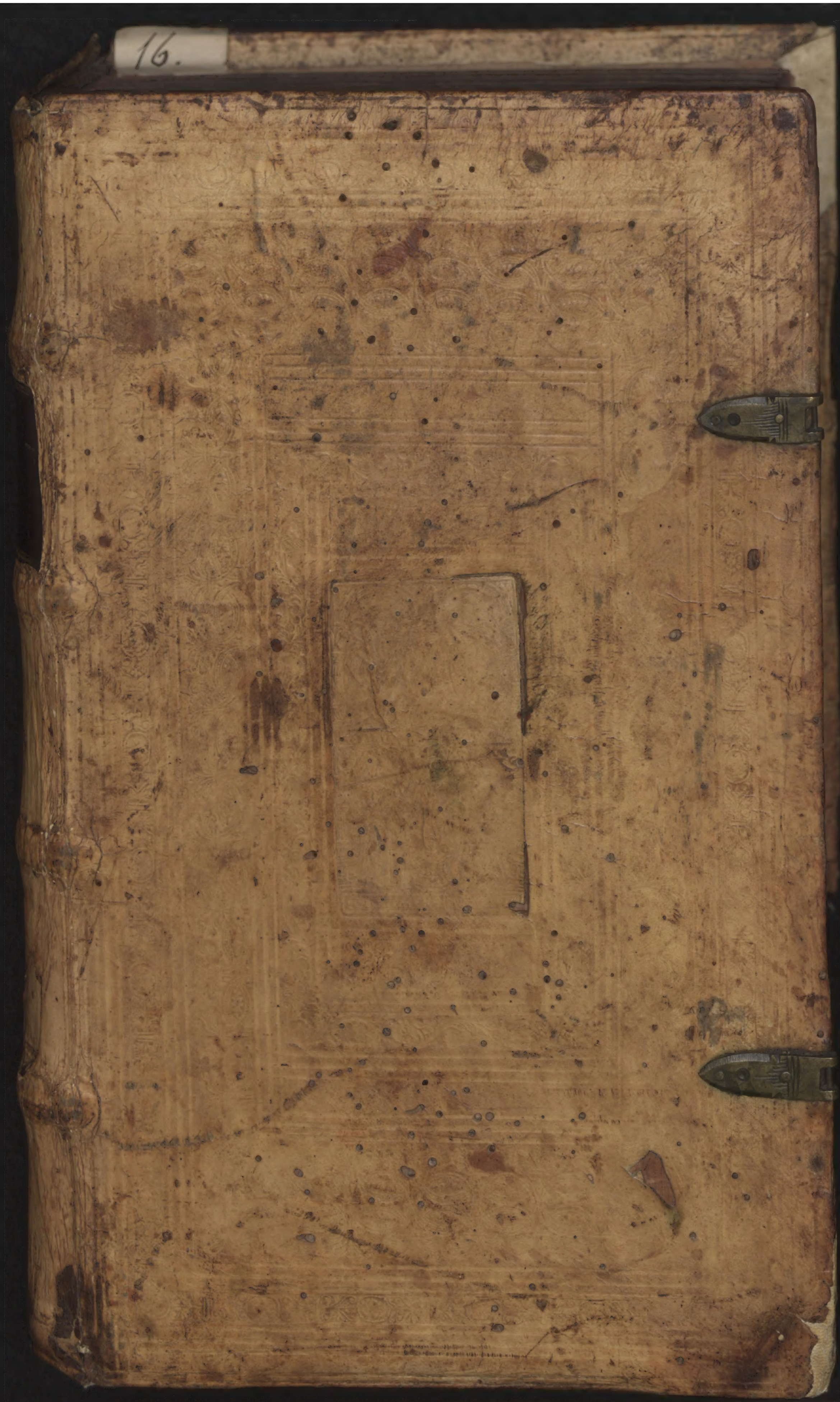

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

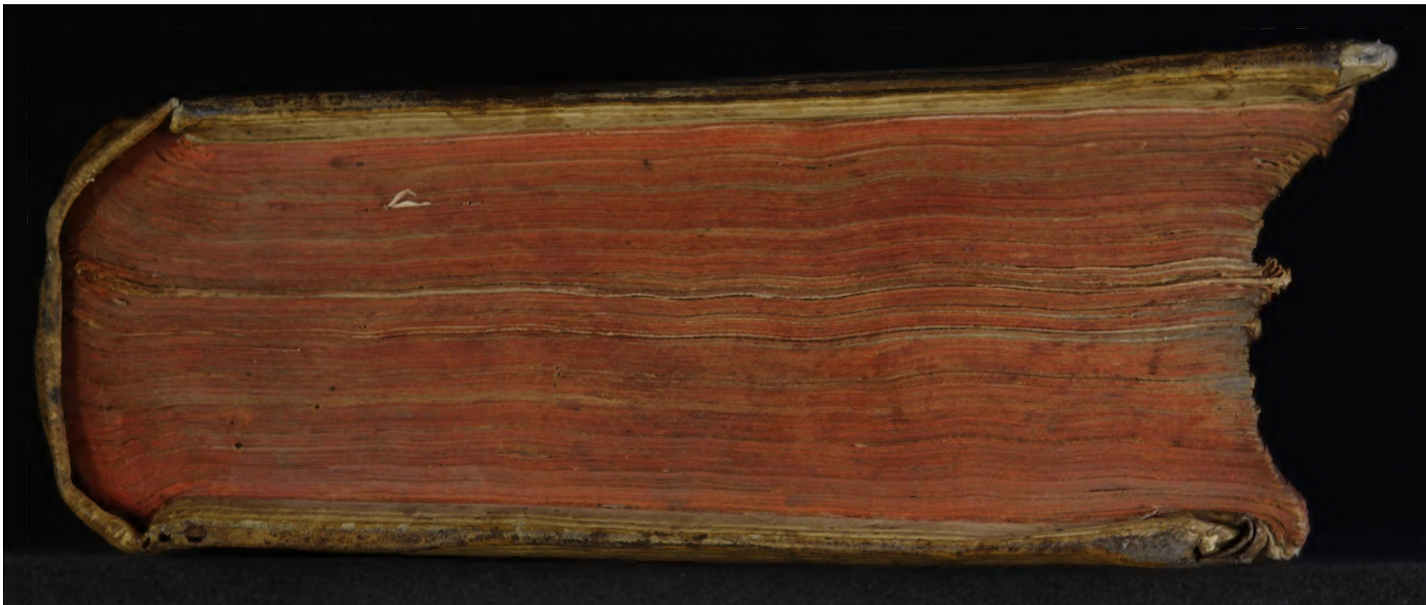
Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16

= LN° 802
ex. 2

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

COMMENTARIA IN OMNES EPISTOLAS APOSTOLORVM, PAVLI, PETRI, IVDAE, IOHANNIS, IACOBI, ET IN EAM QVAE AD HEBRAEOS

inſcribitur: ſcripta, recognita, emendata, & alicubi aucta

à

NICOLAO HEMMINGIO.

In Præfatione ſumma doctrinæ Eccleſiarum Danicarum breuiſſimè indicatur.

ARGENTORATI

Excudebat Theodoſius Rihelius, Anno

M. D. LXXXVI.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SERENISSIMO, IL-LVSTRISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI ET DOMINO,

D. FRIDERICO, EIVS NOMINIS SECVNDO, DANIAE, NORVEGIAE, SLAVORVM ET GOTTORVM REGI,

Duci Sleſuigæ, Holſatiæ, Stormariæ, & Ditmarſiæ, Comiti Oldenburgenſi & Delmenhorſtenſi, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

CVM regius Propheta Dauid, Sereniſſime Rex, de Eccleſia Dei (cuius ipſe ciuis erat) ita canit: Propter domum Domini Dei noſtri quæram bona tibi, ſignificat piorum Regum & Principum (qui potentia, autoritate & opibus valent) ſtudia omnia conſiliaque eò referenda eſſe, vt gloriam Dei propagare, ac domo Domini, h. e. Eccleſiæ Dei bona quærere & prodeſſe ſtudeant. Nam cum homines ideo primum creati ſint, & poſtea redemti, vt ſint templum Dei, & in humana ſocietate Deum celebrent, par eſt profecto, vt illi qui in humana ſocietate inter alios in eminentiori loco conſtituti ſunt, Rectores & Gubernatores, ſtudio promouendæ gloriæ Dei, fouendæ & ornandæ Eccleſiæ ſingulari teneantur. Eſt ſiquidem hic præcipuus finis omnis eminentiæ in mundo, vt ſicut dignitatis gradu ſimilitudinem quandam Dei referunt Principes, ita ſimilitudinis huius cogitatione accendantur ad reparandam & poliendam in humana ſocietate viuam Dei imaginem, quæ in iuſticia & ſanctimonia vera poſita eſt. Hunc finem politici magiſtratus Paulus agnoſcit, cum iubeat fieri preces pro Regibus & alijs in eminentia conſtitutis. ita enim ait: Adhortor ante omnia, vt fiant deprecationes, orationes, poſtulationes & gratiarum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus & omnibus in eminentia conſtitutis, vt tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & grauitate. Hic Paulus fines plures politici magiſtratus facit, inter quos ſummus eſt pietatis propagatio & conſeruatio, cui reliqui deſtinantur. Nam & tranquilla vita, videlicet cum ab externis hoſtibus non turbatur humana ſocietas, & quieta, cum ſinguli ſua officia fideliter in cõmunem vtilitatem ſine πολυπραγμοσυνῆς vicio faciunt, & grauitas morum, ſeu honeſtas pietati alendæ & fouendæ ancillantur: quæ pietas vt propoſitam habet gloriam Dei: ita omnia ſua ſtudia & conſilia refert ad eandem propagandam & illuſtrandam inter homines. Verum cum legimus multos Reges olim abieciſſe, & audimus hodie non parum multos abijcere curam Eccleſiæ, tanquam ad ſe minime pertinentem, non ſunt piorum Principum animi prauis gubernatorum exemplis, quæ ſunt (proh dolor) pene infinita, perturbandi, ſed hæc ordine cogitent pij Principes. Primum, quod Deus ſæpe permittat impios regnare vt graſſantia hominum peccata tyrannide & impietate gubernatorum puniat, non vt ſubditos prorſus abijciat, ſed vt ſuo iuſto iudicio miſericordiæ locum paret, hoc eſt, vt homines caſtigati quaſi virga Dei ad gratiam ipſius in vera pœnitentia confugiant. Secundò cogitent furores diabolorum incitantium Principes ad multa ſcelera quibus deformatur Eccleſia. Nouerunt enim ſubditos gubernatorum exemplis inuitari ad peccandum, vt & Poëta ait: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Tales ergo pleriq; ſunt ſubditi, qualis eſt qui illis præeſt. Tertiò, cogitent hanc confuſionem admonitionem eſſę de duabus rebus, videlicet de confuſo ordine à Principe creaturarum homine, qui per peccatum ſuum omnem ἀταξίαν & confuſionem in mundum inuexit, & de pœnis ęternis quę præſentem confuſionem excipient in omnibus ijs, qui per veram pœnitentiam ad Deum non conuertuntur. Quartò, cogitent multo laudabilius eſſe paucos pios imitari, quam multos malos, vnũ Theodoſium, quam multos Nerones. Procul proinde abſit à piorum Principum animis tyrannica illa vox, quæ Atreo tribuitur, vt eſt apud Senecam: Sanctitas, pietas, fides, priuata bona ſunt, qua iuuat eant Reges. Non enim ſanctitas, pietas,

pietas,fides,priuata tantum bona ſunt, ſed ſunt communia omnibus pijs,vt veræ notæ filiorum Dei,quibus à mancipijs Satanæ (quæ reſeruantur æternis pœnis) diſtinguuntur.

Dauid,Ezechias, Ioſias non propoſuêre ſibi imitandos Reges impios, quales tunc temporis omnes fuerunt in orbe terrarum, adeo vt Poëta diceret:Regia res ſcelus eſt. Quare? quia Deum magiſtrum, quàm diabolum maluerunt. Fridericus & Iohannes Fridericus duces Saxoniæ non ſecuti ſunt exempla plerorumq; Principium, eorumque potentiſſimorum,qui adorabant Babylonicam meretricem,ſed Deum ducem ſecuti ſunt,ac ipſius gloriam vanitati huius mundi ſapienter præpoſuerunt; nec reuocati à pio curſu ſunt vaniſſimis prophanorum hominum argumentis, inter quæ hæc ſunt præcipua: Turpe eſt diſcedere à maiorum inſtitutis: Pulcrum & laudabile eſt paternis veſtigijs inſiſtere: Inconſtantium hominum eſt à recepta & multos annos approbata religione deſciſcere, & nouam religionem quam patres eorum ignorauerunt amplecti: Inciuile & crudele eſt, ordinem bene conſtitutum perturbare, præſertim cum omnes mutationes ſint mortiferæ, &c. Quid ergo fecerunt? in mentem reuocarunt dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum: & dictum Chriſti: Oues meæ vocem meam audiunt: & præmonitionem Danielis de Mahometico & Antichriſtiano regno: ex quo factum eſt, quod potius voluerint ſe adiungere paucis bonis quam multis malis. Potius Deo adhærere fide, ac in eum ſpem ponere, quam multis principibus impijs ſe adiungere, in quibus non eſt ſalus. Fateor quidem, turpe eſſe à maiorum inſtitutis diſcedere, modo pia, honeſta & laudabilia fuerint. Nam ſi ſint impia turpia & ſcelerata, impium, turpe & ſceleratum eſt, in illis conſeneſcere propter maiorum autoritatem. Veſtigijs paternis inſiſtendum puto, modo in pietatis & honeſtatis ſtudio figantur, ſecus ſi in perniciem tendunt, & in interitum certum. Non eſt inconſtantiæ aſcribendum, ſi quis à religione veteri, modo vitioſa fuerit, deſciſcat, qualis eſt Antichriſti. Neque noua religio iudicanda eſt, quæ ad multos annos oppreſſa delituit, & poſtea rurſus bonitate Dei emerſit abſterſis ſordibus pontificijs. Inciuile & crudele eſt, ordinem conſtitutum per-

turbare, modo iſte ordo non fuerit potius confuſio longa conſuetudine firmata, quàm verus & legitimus ordo. Neque verum eſt oratoris dictum: Omnes mutationes ſunt mortiferæ. Nam mutatio ab errore ad veritatem, ab impietate ad pietatem, à Satana ad Deum, ab interitu ad vitam, ſalutaris eſt. Hæc ergo cum vanitatis & cœcæ rationis ſint argumenta, merito contemnit fides, quæ non ſenſuum aut rationis tenebras, ſed lumen verbi Dei ſequendum ducit. Horum ſanctorum Regum & Principum exemplum ſecutus eſt (vt de domeſticis dicamus) D. Fridericus Rex Daniæ eius nominis Primus, auus tuus, Rex ſereniſſime, paternus. Hic enim inter omnes Reges Europæ primus fuit, qui puram Euangelij doctrinam à beato Martino Vuitebergæ propoſitam, & à Pontificijs erroribus vindicatam & repurgatam, amplexus eſt, qui vt exemplo multos in hoc regno ad pietatem inuitauit: ita autoritate ſua regia eos defendit, qui puræ religionis ſemina in his regnis primi iecerunt. Quod autem plene non reformauerit Eccleſias & aboleuerit idola & inſignia Antichriſti, non in cauſſa fuit ipſius voluntas, ſed potentia illorum, qui tum partes Antichriſti per ignorantiam tutati ſunt. Vt enim Paulus per ignorantiam impedimento fuit curſui Euangelij: ita etiam in hoc regno multi potentes non ex malitia, ſed ex ignorantia curſum Euangelij ad tempus intercluſerunt. Friderico patri & in regno & in pietate, ſucceſſit filius D. Chriſtianus eius nominis tertius pater tuus, ô Rex, perpetua memoria digniſſimus. Hic exemplo optimi patris non peſſimos quoſque propter multitudinem & externum ſplendorem, ſed optimos imitandos ſibi propoſuit. Nam diademate regio à ſenatu regni huius ſapientiſſimo ornatus, omnium primum de domo Domini cogitauit:& quia ſciuit ſe Principem & Regem creatum eſſe non propter delicias & vanam mundi gloriam, ſed propter Eccleſiam Dei fouendam & gloriam Dei propagandam inter homines, prima & præcipua eius cura fuit, vt miniſterium Euangelij inſtitueretur & confirmaretur tale, vt in eo Apoſtolica ſimplicitas cerneretur. Vocauit Vuiteberga in hunc vſum optimum & doctiſſimum virum Doctorem Iohannem Pomeranum piæ memoriæ, per quem adiunctis ei

quibuſdam

16.

quibuſdam pijs & ſapientibus viris huius regni incolis, Academiam Hafnienſem à Chriſtierno rege Daniæ eius nominis primo, anno Domini 1475. erectam, & à Sixto Romano Pontifice omnibus priuilegijs, quæ & tum habuit, & poſtea habitura erat Academia Bononienſis, donatam, (ἀλλ' ὐκ ἄνευ ἀντιδώρου) ſed iam iniuria tẽporum penè collapſam, additis ſtipendijs, inſtaurauit, & quaſi nouam erexit. Scholæ ita inſtauratæ, vt ſummum conſeruatorem præfecit, virum Nobilem, ſapientem & pium D. Iohannem Frijs, Regiæ Maieſtatis Cancellarium prudentiſſimum, optimè de patria ſua, ſcholis & Eccleſia Chriſti meritum. Hic D. Iohãnes Frijs cum ante annum in morbum incidiſſet, & fruſtra tentata eſſent remedia, circumſtantibus cognatis & amicis tanto patrono ſe deſtitui lugentibus, ait: Diſcedite à me vos mortui, ego ſum inter viuos. Quæ vox victricis fidei in agone mortis certiſſimum teſtimonium erat. Et paulo poſt in vera inuocatione Dei in manus Domini, poſtquam expleuiſſet ætatis ſuæ annos 77. animam tradidit.

Porro Academia erecta, ordinauit quoque ſanctiſſimus Rex ſeptem Superintendentes in regno Daniæ, & quatuor in Noruegia, qui Eccleſijs reformatis præeſſent, cauerentq; ne quid de fermento Papiſtico remaneret, neue aliunde inueheretur. Et quia ſanctiſſimus Rex voluit poſteritati conſultum, curauit, vt paſtoribus iuſtis ſtipendijs proſpiceretur. Vtque non deſiderarentur, qui olim in miniſterium eſſent ſucceſſuri, ſcholas triuiales reformauit, addita liberali eleemoſyna in diſcentium ſubleuamen, Hoc patris tui exemplum ſereniſſime Rex, non ſolùm piè imitatus es, verum etiam multum ſuperaſti. Nam non ſolùm quæ pater tuus piè ordinauit literis confirmaſti (quod pietatis erga patrem teſtimonium fuit) verumetiam ſtipendia diſcentium auxiſti multum. Nam hîc in Academia centum ſcholaſticos liberali alis eleemoſyna, quæ ſingulis annis excedit quatuor daleorum millia, ſplendida in diſcentium vſum domo in area collegij extructa. Profeſſorum quoq; ſtipendia multo ampliora feciſti, quam fuere. Præterea Roſchildiæ magnum numerum pauperum ſcholaſticorum liberali menſa ſuſtentas: quæ res oſtendit, & quo ſis animo erga domum Dei, hoc eſt, Eccleſiam, & quàm cupias Eccleſiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bene cõſtitutam poſteris tradere. Porro quia ſcis Eccleſiam Dei his quatuor rebus, ſincera doctrina, pio ſacramentorũ vſu, grauitate ceremoniarum, & honeſtate diſciplinæ erigi, fulciri & conſeruari, omnes conatus tuos eò dirigis, vt illa ſalua & impolluta maneant, qua in re te vere regem & nutricium Eccleſiæ oſtendis.

Cæterum vt alijs quoque conſtet, qualis ſit in hoc regno Eccleſiarum conſtitutio, breuiter exponam Eccleſiarum noſtrarum doctrinam de iſtis quatuor, quibus Eccleſiam Dei erigi, fulciri & conſeruari diximus.

Doctrinam Legis & Euangelij puram & ſinceram noſtræ Eccleſiæ profitentur. Et quoniam Deus autor eſt huius doctrinæ, omnium diligentiſſime traditur in noſtris Eccleſijs vera Dei noticia: quam conſtanter retinemus & defendimus prout traditur in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, & breuiter concepta eſt in ſymbolis Apoſtolico, Niceno, Athanaſiano, Ambroſiano, & deteſtamur omnes veterum & recentium opiniones cum ſcriptis ſacris & ſymbolis pugnantes. De lege Dei noſtræ Eccleſiæ docent, quod puram, perpetuam, perfectam & ſpiritualem obœdientiam requirit: ex quo ſequitur, neminem legi Dei ſatisfacere poſſe, aut iuſtum fieri ex operibus legis. Deinde docent triplicem vſum eſſe legis diuinæ, videlicet, externum, internum & ſpiritualem: quos in hunc modum diſcernunt.

Externus qui pædagogicus eſt, pertinet ad externum hominem, cuius mores diſciplina legis coërceri debent, propter multas cauſſas, quæ diligenter explicantur in noſtris Eccleſijs.

Internus vſus ſpectat ad internum hominem, quem ſiſtit lex coram tribunali Dei, accuſat tranſgreſſionis, proponit iudicium Dei, inculcat ſententiam iudicis Dei damnatoriam, idque in eum finem, vt homo agnito morbo quærat medicum, agnito debito expetat gratiam, agnita ira Dei imploret eiuſdem miſericordiam, breuiter vt agnito peccato confugiat ad propitiatorem Ieſum Chriſtum. Hic ergo vſus legis operatur in corde hominis contritionem, quam primam pœnitentiæ partem faciunt. Eſt autem hæc contritio dolor cordis ex agnitione peccati, ex ſenſu iuſtæ iræ Dei, & ex merito damnationis noſtri conceptus, & propriæ

conſcientiæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

conſcientiæ teſtimonio confirmatus, vt videre eſt Actorum 2. vbi contritio hæc compunctio cordis dicitur.

Spiritualis vſus legis pertinet ad hominem ſpiritualem, hoc eſt, ad hominem iuſtificatum fide, & renatum per ſpiritum ſanctum. Huic enim lex vt certa viuendi norma proponenda eſt. Et tametſi ne renatus quidem poteſt legem præſtare: tamen obœdientia renati placet, quia is non eſt ſub lege, ſed ſub gratia. Nam legem implere poſt hominis lapſum in hac vita ſolius Chriſti eſt proprium.

De Euangelio docent Eccleſiæ noſtræ, quod ſit vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ, ſeu cõuerſionis & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti. Ita enim Chriſtus ipſe ait: Ita ſcriptum eſt, & ita oportuit Chriſtum pati & reſurgere à mortuis, & prædicari in nomine eius pœnitentiam (id eſt cõuerſionem) & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, (hoc eſt omnibus gentibus.) Tria ergo facit Euangelium. Primùm monſtrat beneficium Chriſti, videlicet, remiſſionem peccatorum. Secundò oſtendit modum applicationis, videlicet, quod hæc remiſſio peccatorum ijs qui conuertuntur ad prædicationem Euangelij contingat. Hæc autem conuerſio fit per fidem in Ieſum Chriſtum, quam fidem ſecundam pœnitentiæ partem faciunt, eamq; definiunt eſſe firmam noticiam & fiduciam promiſſæ miſericordiæ propter Chriſtum. Et quia cum fide remiſſionis peccatorum iuſticia, regeneratio, ſalus & vita æterna coniuncta ſunt, tribuuntur hæc quatuor fidei in ſcriptura, Rom. 3. fide iuſtificamur. Item, arbitramur hominem iuſtificari fide abſque operibus legis. Iohan. 1. Dedit poteſtatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius. Epheſ. 2. Fide ſaluati eſtis. Iohan. 5. Omnis qui credit habebit vitam æternam. Sed omitto teſtimonia, quæ paſſim ſunt obuia. Tertiò, gratiam vniuerſalem prædicat Euangelium, iuxta hanc aſſeuerationem Chriſti, Lucæ vltimo: Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam & remiſſionem peccatorum omnibus gentibus. Hæc enim aſſeueratio manifeſte indicat gratiam eſſe vniuerſalem. Atque ideo noſtræ Eccleſiæ non recipiunt dogma illorum, qui neſcio quas Parcarum tabulas cum Zenonis familia fingunt, docentq; Deum ab æterno quoſdam deſtinaſſe æternæ vitæ, quoſdam vero æter-

nis ſupplicijs, idque abſolute, abſque omni conditione fidei & obœdientiæ, atque ita tacite partem Euangelij abolent. Nos autem iſti opinioni Stoicæ opponimus vniuerſale mandatum Dei, quo omnes iubentur audire Euãgelium & credere: vniuerſalem promiſſionem gratiæ, quæ omnibus promiſcue offertur: vniuerſale λύτρον agni tollentis peccatum mundi: & vniuerſalem obſignationem gratiæ per baptiſmum & ſacram Chriſti cœnam. De hac re copioſiſſime docent Eccleſiæ noſtræ, gratiam vniuerſalem eſſe affirmantes cum Prophetis & Apoſtolis. Neque aliud vult Paulus Rom. 9. 10. 11. capitibus, quam docere gratiam vniuerſalem eſſe, contra Iudæos, qui ſua culpa exciderant gratia, eo quod fide iam accipere noluerint opinione propriæ iuſticiæ obcœcati. Si ergo conſilium Dei creantis hominem, ſi beneficium Mediatoris paſſi pro mundo attendimus, gratia vere vniuerſalis eſt. Verum ſi hominum maliciam & infidelitatem conſideramus, gratia particularis fit hominum vicio, qui oblatam in Chriſto gratiam reſpuunt.

De noua obœdientia (quam tertiam pœnitentiæ partem faciunt) hæc eſt noſtrarum Eccleſiarum ex verbo Dei concepta ſententia. Cum fide remiſſionis peccatorum non ſolum coniuncta eſt iuſtificatio, id eſt, imputatio iuſticiæ Chriſti. Nam credenti imputatur Chriſti obœdientia, vt ea iuſtus cenſeatur coram Deo, iuxta illud Pauli: finis legis eſt Chriſtus in iuſticiam omni credenti: verumetiam ſanctificatio, cuius effectus eſt noua obœdientia, ſeu bona opera interna & externa diuinitus mandata: quæ opera cultum Dei eſſe definimus, cum fiunt iuxta voluntatem Dei, hoc eſt, ex fide in gloriam Dei. Hunc cultum dicimus eſſe fructum regenerationis ſeu ſanctificationis ſeu iuſticiæ fidei ſeu ſpiritus, ita enim Petrus & Paulus loquuntur. Et tametſi bona opera præſertim interna non poſſunt ſeparari à fide fiduciæ, tamen fides ijs natura prior eſt, quemadmodũ & regeneratione natura prior eſt fides etſi non tempore. Horum operum neceſſitatem multiplicem eſſe docemus in noſtris Eccleſijs, hoc ſemper cauentes, ne tantillum dignitatis aut meriti ijs tribuatur in negotio iuſtificationis & ſaluationis.

Præterea quia diſputatur à multis de viribus hominum, & voluntate, nos diſtinguimus inter non renatos & renatos.

tos.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

tos. Non renatis adimimus, cum Paulo Rom. 3. iudicium, voluntatem & vires benefaciendi (hoc eſt præſtandi Deo verum cultum) Etſi autem fatemur voluntatem non coacte ſed libere alia præ alijs eligere: tamen dicimus eam ſeruam eſſe in non renatis, non quod coacte ſed quod ſponte ſeruiat peccato. At in renatis, quia docta & reformata ſpiritu Dei eſt voluntas, libere renunciat dominio peccati, & ſubijcit ſe Deo, eique ſeruit. Et quemadmodum non vult voluntas aliquid vere boni, non docta & mota à Deo: ita docta & mota à Deo, poteſt aſſentiri & non aſſentiri, alioqui Stephanus non recte obieciſſet Iudæis, quod ſæpius reſtitiſſent Spiritui ſancto, neq; Eſaias & Paulus recte dicerent Deum expandiſſe manus ad populum contumacem & cōtradicentem: neque opus eſſet miniſterio verbi, quo homines inuitantur ad fidem & obœdientiam: & confirmarentur Stoicæ opiniones de Parcarum tabulis.

Sacramenta (quæ ſunt altera pars miniſterij Eccleſiæ) definimus cum Auguſtino, eſſe ſigna gratiæ, vt quæ teſtētur de fauore Dei erga eos qui illis rite vtuntur. In his concurrunt verbum inſtituentis Dei, res promiſſa, ſignum externum, & fides, ſine qua ſacramenta cedunt vtentibus in iudicium. Hæc omnia complectitur Auguſtinus cum ait: Accedit verbum ad elementum & fit ſacramentum. Verbum ſcilicet Dei inſtituentis, promittentis, & requirentis fidem promiſſionis, & elementum, quo res promiſſa ſignatur. Sunt ergo quatuor in quolibet ſacramento, videlicet Verbum ſeu mandatum Dei: Signum externum (in hoc ſpectanda eſt analogia ad rem ſignatam. Nam ſi ſacramenta vt ait Auguſtinus, comparationem non haberent earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, non eſſent ſacramenta. Qua de cauſſa à quibuſdam patribus iſta externa ſigna ſymbola dicuntur. Sunt enim ſymbola proprie non quælibet ſigna, ſed ea quæ comparationem quandam habent cum rebus ſignatis, vt ex etymo conſtat) Res promiſſa, & Fides promiſſioni reſpondens. Fide enim res ſacramenti accipitur, retinetur, poſſidetur. Agnoſcimus autem duo tantum ſacramenta noui teſtamenti Eccleſiæ communia, videlicet Baptiſmum & Cœnam dominicam.

Baptiſmum (primum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) de-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

to) definimus ex verbis Marci dicẽtis, fuit in deſerto Iohannes baptiſans & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, eſſe teſtimonium diuinum, quod pœnitentibus (hoc eſt, conuertentibus ſe ad Deum per fidem) remittuntur peccata. Cum peccatorum remiſſione coniuncta ſunt iuſticia, reconciliatio, ſanctificatio, ſalus & vita æterna. Analogia ſigni ad rem hæc eſt. Vt enim aqua abluitur corpus à ſordibus: ita conſcientia hominis à mortuis peccatis ſanguine Chriſti purgatur & regeneratur per Spiritum ſanctum. Habet enim aqua comparationem & ad ſanguinem Chriſti, & ad ſpiritum regenerationis. De vſu docent noſtri copioſe ex ſcripturis, damnantes Anabaptiſtas, qui ſæpius iterant baptiſmum, hoc eſt, quoſlibet ſæpius baptiſant.

Cœnam Domini (alterum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) in qua panis & vinum ſymbola corporis & ſanguinis Domini diſtribuuntur, docemus eſſe ſacramentum corporis & ſanguinis Domini, atque adeo noſtræ per victimam Chriſti redemtionis ab ipſo Chriſto iam morituro pro peccatis noſtris inſtitutum & commendatum Eccleſiæ vſque dum venerit ad iudicium, idq; ideo vt ſit perpetua recordatio Chriſti tradentis ſuum corpus & effundentis ſuum ſanguinem pro nobis, vt ſit obſignatio noui fœderis de gratia & remiſſione peccatorum propter meritum Chriſti, vtq; ſit teſtimonium copulationis noſtri cum capite noſtro Chriſto, cuius corpore & ſanguine vere paſcimur, modo vere ſimus quod dicimur, hoc eſt, Chriſtiani.

Reijcimus & damnamus dogma transſubſtantiationis, ex eo natum, quod Thomas Papiſtarum coriphæus, non recte intellexerit, iuxta Eccleſiæ omnium temporum loquẽdi modum, ſacramentalem prædicationem eſſe, in qua res quæ promittitur & offertur, attribuatur ſigno, vt ſacramenti finis & vſus cogitetur, & vnio ſacramentalis intelligatur, qua res, quæ fide accipitur ſub ſigno viſibili, quod ſenſu percipitur, repræſentatur. Hanc ſacramentalem prædicationem (vt veteris teſtamenti teſtimonia præteream) à Chriſto diſcere Thomas potuiſſet, qui calicem nouum teſtamentum vocat, & à Paulo, qui circumciſionem σφραγῖδα iuſtitiæ fidei, baptiſmum lauacrum regenerationis, & pa-

nem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nem benedictionis κοινωνίαν corporis Domini appellat. Taceo Auguſtinum, Theodoretum, & alios multos, qui clariſſimis verbis idem teſtantur, quorum teſtimonia omitto, quia res luce clarior eſt. Quid quæſo dulcius cogitari poteſt: quàm ſacram Chriſti cœnam eſſe teſtimonium Dei, quod fideles anima iungatur capiti ſuo Chriſto firmiſſimo fœdere, quòd paſcatur pane vitæ, qui eſt Ieſus Chriſtus, qui dedit corpus ſuum pro nobis, & effudit ſanguinem pro multis in remiſſionem peccatorum, hoc eſt, in teſtimonium, quòd Deus remittat omnibus credentibus peccata, & recipiat eos in gratiam propter merita filij. hoc enim eſt illud nouum teſtamentum, cuius ipſe Dominus meminit in ſacramenti huius inſtitutione. Sed quid hîc facit Satanas? vt hanc dulciſſimam conſolationem obruat, excitat quos iudicat ſibi idonea eſſe inſtrumenta ad obruendam veritatem Dei, vt homines occupati inanibus ſpeculationibus, fruſtrentur vero teſtamenti Chriſti fructu. Prudenter proinde faciunt miniſtri Euangelij in hoc regno, qui ſunt contenti ſimplicitate verborum Chriſti & Pauli, nec mouent alijs litem, ſed verum vſum cœnæ ſumma cum diligentia auditoribus ſuis inculcant. Rogo fratres omnes, ſi qui forte hæc lecturi ſint, vt non iudicent de hac noſtrarum Eccleſiarum ſententia ex anticipatis opinionibus, ſed verbum Dei vt regulam, & Eccleſiæ vocem vt regulæ teſtimonium audiant, ſtudeantque ne tantæ ſalutis quæ hoc obſignaculo nobis obſignatur veritatem nimium altercando amittant. Oro te fili Dei, qui ipſa es veritas, vt nos doceas, vt in veritate tua nos dirigas, vt nos tibi iungas, quò te & in hoc mundo, & in omnem æternitatem cum omnibus electis celebremus beati, Amen.

Miſſam papiſticam non iudicant noſtri cœnam eſſe Domini, ſed cœnæ Dominicæ ſacrilegam prophanationem, quam vnà cum traditionibus humanis pugnantibus cum verbo Dei (qualis eſt inuocatio ſanctorum, adoratio idolorum, aqua luſtralis, purgatorium, roſaria, monachiſmus, impurus cœlibatus, interdictio coniugij ſacerdotum, ſtata ieiunia, cum opinione meriti) execrantur.

Ceremoniæ ſequuntur, quas diximus tertium locum obtinere in Eccleſiæ miniſterio. In his ſpectatur iuxta Pauli doctri-

li doctri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

li doctrinam ordo & decor, non quilibet, ſed qui faciunt ad ædificationem non ad deſtructionem. Hic damus aliquid conſuetudini, retinentes quoſdam veteres ritus adiaphoros ſine ſuperſtitione, quemadmodum Vuitebergæ quoque faciunt. Nam vt doctrinam eandem, ita quoque ceremonias ſimiles cum Vuitebergenſi Eccleſia retinemus, nullo modo damnantes eos, qui in quibuſdam reformatis Eccleſijs diuerſas à nobis habent ceremonias. Nam fundamento ſaluo, piorum eſt, non moroſè ligitare de humanis ceremonijs, præſertim ſi pro cultu non habeantur & defendantur. Norunt enim licitum eſſe mutare ceremonias pro temporum & locorum ratione, modo non perturbetur Eccleſiæ incolumitas, hoc eſt, donec non offendantur infirmi, quorum ratio habenda eſt.

Diſciplina, quæ quartum locum occupat in Eccleſiæ fulcimento, talis à noſtris recepta eſt, quæ ex poteſtate clauium dependet, & ex eâ concludi poteſt. Hanc nimium laxatam eſſe omnes dolemus, & optaremus aliquando ſeueriorem diſciplinam non ſolùm noſtris, ſed etiam alijs penè omnibus Eccleſijs reſtitui. Sed metuendum eſt ne grex epicureorum, & multitudo peccantium tantum bonum impediat in multorum exitium.

Quantum autem ad priora illa, videlicet doctrinæ ſinceritatem, rectum vſum ſacramentorum, & grauitatem ceremoniarum conſeruandum attinet, facis, ſereniſsime Rex, piè & fideliter officium tuum, vt nihil in te deſiderari poſsit. Nam vt ceremoniæ præſcriptam ordinationem Eccleſiaſticam vt regulam ſequuntur, & ſacramenta ex traditione Chriſti dependent: ita doctrina Legis & Euangelij ex Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis petitur. Et quia variæ ſunt ſectæ, quæ omnes ferè ſe referunt ad Prophetica & Apoſtolica ſcripta, adiungimus nos ijs qui ſymbola Nicenum, Athanaſianum, Apoſtolicum, & Confeſsionem Auguſtanam & Corpus doctrinæ incorrupte amplectuntur. Hæc enim tanquam regulas ſincere doctrinæ, Rex ſereniſsime, piè defendis, vt & in ſcholis & in Eccleſijs vox Dei incorrupta maneat, & incorrupta ad poſteritatem, quaſi per manus veniat. Vt autem hoc tuum ſtudium pro mea tenuitate iuuarem, ſereniſsime Rex, ſcripſi ſuperioribus annis Commētaria in

omnes

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

omnes Apoſtolicas epiſtolas, que ad noſtras manus peruenere, & ea ſeorſim edidi, dicata alia alijs amicis & patronis, & nunc eadem recognita, emendata, aucta ac veluti noua in vnum volumen congeſta ſub auſpicijs tui nominis in lucem prodire volui, cùm vt extet meum teſtimonium de tua pietate, de amore illuſtrandi gloriam Dei, & de ſtudio tradendi doctrinam Euangelij poſteritati incorruptam, tùm vt meam obſeruantiam erga R. M. T. declarem.

Precor itaque, ſereniſsime Rex, vt pro tua ſolita clementia hoc meum qualecunque ſtudium ſereno vultu ſuſcipias, boniq; conſulas. Ego viciſsim, id quod alioqui debeo, te Deo, in cuius manu corda ſunt regum, aſsiduis precibus commendabo, rogaboq; eum vt te ſpiritu ſapientiæ & timoris ſui donet, faciatque vt tota tua gubernatio cedat in gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ & ornamentum regni: in quo te Deus conſtituit Regem & Paſtorem: vt tandem in æterna vita fruaris conſuetudine ſanctiſsimorum regum, Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Aui tui Friderici primi, patris tui Chriſtiani Tertij & aliorum, qui pietatem erga Deum, iuſticiam & clementiam anteferebant vanitati & pompæ huius mundi. Recte enim putabant mandatum Dei ad ſe pertinere quod eſt pſalmo ſecundo hiſce verbis: Et nunc Reges prudenter agite, erudimini iudices terræ, ſeruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, oſculamini filium &c. Vale Rex clementiſſime integer animo, corpore & ſpiritu. Deus Rex regum & Dominus dominorum te tuumque regnum cum ſubditis omnibus ſua bonitate cingat, & ſanctis ſuis angelis tueatur, vt piè & ſanctè tranſacto curſu huius vitæ, & conſcientia piè & ſanctè præſtiti officij delecteris. Hafniæ Calendis Ianuarij Anno 1571.

Sereniſſ. R. T. M.
deditiſſ.

Nicolaus
Hemmingius.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SI

RI

CLA

LE E

TI

mniu
prem
tioru
thos,
infer
quam
aut,ſi
mitta
non t
eſt,vt
ctam
nerer
vt Iol
fueru
Nam
ſunt
ti ab
de ſp
(in q
min
quac
ad ſe
ne n
huiu
tere
nus
CH
rim
ſpin
alijs

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SPLENDORE GENERIS VIRTVTE AC PIETATE

CLARISSIMO VIRO DOMINO HERMOLAO TROLLE EQVITI AVRATO, AC SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, DOMINO DE HERLVFFHOLM, SVO DOMINO AC PATRONO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ECCLESIA FILII DEI IN HOC MVNDO ROSAE inter ſpinas enatæ haud ineptè comparatur. Nam vt ſpinæ circúmquaque Roſam cingentes eam premunt & pungunt, vnde tamen illa fragrantior redditur: Ita Eccleſia vndique preſſa duris, latius odorem ſpirat, ac ſuam fragrantiam veluti exhalando emittit efficacius: atq; nouis ſubinde acceſſionibus augeſcit magis: id quod Eccleſiæ hiſtoria legentibus ob oculos ponit, & omnium ſanctorum teſtatur experientia. Spinæ autem quæ hanc roſam cingentes premunt & pungunt, ſunt tribuli ac zizania hæreſeon, tyrannidis, hypocriſis, flagitiorum, & variorum ſcandalorum in doctrina & moribus, vt interim taceam nothos, ſylueſtres & aridos ſurculos, qui non leue damnum veræ ac germanæ Roſæ inferunt. Has ſpinas Sathan, Chriſti hoſtis ἄσπονδος ſpargit & ſeminat, vt Roſam, quam Chriſtus ſua manu plantauit, premat, ſuffocet, planeque in nihilum redigat: aut, ſi id non poteſt, vt hoc ſaltem efficiat, ne latè ſuos ſpargat flores ac ſurculos emittat. Hoc ſtudium omnibus temporibus Sathanæ fuiſſe, manifeſtum eſt. Quid non tentauit iacto primo huius Roſæ ſemine in Paradyſo? quid non machinatus eſt, vt ſemen huius Roſulæ, hoc eſt, primam promiſsionem protoplaſtis noſtris factam ſuffocaret? an non fratrem aduerſus fratrem armauit? an non impulit degenerem ſurculum Cain, vt Abelem fratrem occideret? idque non aliam ob cauſam, vt Iohannes teſtatur, quàm quod opera Abel fuerunt bona, & contrà opera Cain fuerunt mala? nunquid hoc parricidio ſuffocata eſt roſa Chriſti? nullo modo. Nam ex ſanguine Abel, tanquam ex ſemine quodam precioſiſſimo, plures enati ſunt ſurculi. Seth enim frater Abel ſurculi perpetuo in æterna vita virentis, & multi ab eo nati tanquam plantulæ nouæ ſuppullularunt: quas etſi Sathan ſuis ſubinde ſpinis punxit, vltra tamen mille & quingentos annos, hoc eſt, vſque ad diluuium (in quo collectis prius germanis ſurculis in arcam Noë iuſti, ſpinas ſuffocatas Dominus perdidit) conſeruata eſt Roſa. Quid? an hic fatigatus Sathan quieſcit? nequaquam. Nam mox poſt diluuium nouas ſpinas ſeminat. Cham enim filium Noë ad ſe pertrahit, vt transfuga factus Sem fratrem perſequatur: qui tamen perſecutione nequaquam fractus, conſtanter retinuit primam promiſſionem, atque ſemen huius Roſæ vſque ad tempora Abrahami quam latiſsime ſparſit. Etſi autem interea Sathan ſuis venenatis ſpinis maximam orbis partem oppleuerat, nihilominus tamen Roſa hæc ſuas vires retinuit, ac multos ſua fragrantia exhilarauit. Nam CHRISTVS hortulanus Abrahamum de Hur Chaldæorum euocatum pulcherrimum huius Roſæ ſurculum in terra Chanaan plantauit, tametſi nec illic Roſa à ſpinis Sathanæ immunis erat. Nam ibi, nunc fame, nunc peregrinatione, nunc alijs modis tentatus Abraham, infracto tamen animo expectauit conſolationem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vnde factum quoque eſt, quod Roſa hæc precioſa, maiora indies incrementa ceperit. Iſmaël quidem ſurculus aridus Iſaacum fratrem, qui fuit in hac Roſa tenerrimus ſurculus, perſecutus eſt, ſed fruſtra. Nam eo magis creuit & glorioſior eſt facta Roſa. Poſtquam enim vidit Iſaac enatam de ſe nouam plantulam, nempe, Iacob, qui, tametſi nothi & aridi ſurculi, hoc eſt, Eſau & Laban, vt alios taceam, eum grauiter preſſerunt, in radice manſit fœcundus ſurculus. Ab hoc enim duodecim alij prodiere ſurculi. Etſi autem omnes iſti ſurculi non manſerunt in radice. Nam quidam exaruerunt, & in nothos & adulterinos degenerauerunt: In magnum tamen numerum indies propagati ſunt. Inter quos vnus tenerrimus, nempe Ioſeph in Aegyptum florentiſſimum regnum eſt tranſlatus, vt ibi fructificaret, ac ſua ſuaueolentia totum Aegypti regnum oppleret: id quod non ſine magnis certaminibus præſtitit. Quid enim non mali ſanctus hic ſurculus in Aegypto pertulit, priuſquam in tantam Roſam excreuit? Nam primùm vrtica fœdida & ardens illum vrere tentat, hoc eſt, turpiſſima fœmina eum ad adulterium ſolicitat: vt iſta ratione areſcat, & de natiua excindatur Roſa. Sed fruſtra hoc conatur Sathan. Ioſeph enim manu hortulani conſeruatur illæſus. Verum cum hac via ſe fruſtra adortum eſſe ſanctum virum cernit Sathan, alia eum aggreditur; ac ſpina tyrannidis ipſum omnino ſuffocare ſtatuit. Conijcitur itaque opera Sathanæ caſtiſſimus hic ſurculus Ioſeph in carcerem, ac ibi inter ſpinas ſceleratorum hominum & in fœtoribus peſſimis præter omnem ſuam culpam iacet & premitur. Sed quid hîc Ioſepho caſtiſſimo Roſæ ſurculo contigit? idem plane quod magni authores de naturali Roſa ſcribunt. Vt enim naturalis Roſa iuxta cœpe vel allium ſata fragrantior redditur: (Nam fœtor cœpe vel allij ad ſuaueolentiam Roſæ conferre dicitur) Ita Ioſeph iniuſta impudicæ fœminæ querela, obtrectationibus, iniurijs, fœtore carceris creuit, longeque illuſtrior ac potentior euaſit. Nam è carcere eductus Ioſeph, ſecundus à Pharaone in regno Aegypti poſt interpretationem ſomniorum regis factus eſt, huius induſtria poſtea per totam Aegyptum infiniti ſurculi plantati & diſperſi, adeo quod ipſa Agyptus facta ſit veluti quædam Paradyſus Domini. Nam hic fragantiſſimus ſurculus Ioſeph ad ſe radicem, nempe Iacob patrem, cum tota ſua familia attraxit, qui ad aliquot annos in Aegypto nouos ſubinde ſurculos emiſerunt, & in regno Aegypti ſuauiſſime ſpirarunt. At quid interim Sathan? num ſtertit? num abijcit arma? nihil minus. Nam poſtquam Iacob, Ioſeph, atque alij plurimi ſurculi in Paradyſum cœleſtem tranſlati ſunt, ſpinam quandam prægrandem plantat Sathan in Aegypto: quæ ſpina non parum preſſit ac punxit ſurculos, qui in Aegypto remanſerunt, qui tamen quotidie ſub oneribus & æſtu creuerunt magis, & in medijs fœtoribus & laboribus multiplicati ſunt. Spina autem illa prægrandis fuit alius Pharao, qui non nouit Ioſeph. Hic enim cum ſuis aulicis ſurculos Domini ſupra modum premere & pungere cœpit. Quare hortulanus iratus ingratis Aegypti incolis, ſuos ſurculos in alium tranſplantauit hortum, ac populum Iſraëliticum tranſtulit per mare rubrum: in quo ſpinam illam prægrandem, hoc eſt, Pharaonem & eius Satellites oppreſſit. Deinde quia multi ex his ſurculis Ioſeph paulatim degenerare cœperunt, in deſerto quadraginta annis totus caſtigatus eſt populus, Vbi tamen noui ex illis enati ſurculi, tranſlati ſunt poſtea in terram Chanaan, vbi rurſus inciderunt in ſpinas non paucas, quo enim magis Roſa hæc creſcit, eo ſpinæ iuxta naſcuntur aſperiores: quibus iterum miſere lacerata, non tamen prorſus emarcuit. Nam ſubinde Horrulanus miſſis ſeruis, ſpinas, quantum fieri potuit, euulſit: ne penitus Roſa areſceret ſuffocata ſpinis & periret. Quid contra hos Dei ſeruos & cuſtodes huius Roſæ, hoc eſt, ſanctos iudices, Reges & Prophetas machinatur Sathan? alios ad ſe prorſus allicit, vt ſibi dent nomina, vt ex Regibus pleroſque: alios grauiter vulnerat, vt Dauidem, Ezechiam, &c. Deinde ſemina zizaniorum mittit in

agrum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

agrum Roſarum, donec primùm decem tribus transferantur in Babylonem, & poſtea reliquus populus in captiuitatem abducatur, incenſo templo & ſancta ciuitate Ieruſalem. An hîc Roſa Domini omnino emarcuit? An hic omnino diſperijt? Nullo modo. Nam iſto peregrinationis labore, & Regum Chaldæorum tyrannide fatigata quidem eſt Eccleſia, attamen magis lucet ac illuſtrior efficitur, quàm vnquam antea in terra Palæſtina fuit. Etſi enim graui premuntur ſeruitute corporis apud Babylonios, tamen animis piorum non defuit ſpiritualis libertas. Excitat enim DEVS Prophetas, qui veluti diuini quidam Agricolæ Roſam hanc doctrina & conſolationibus erexerunt, vt ſeruitute Babylonica minime frangeretur, ſed vt potius inuicta manens, duris quibus premebatur, gauderet. Hoc cum ægre ferret Sathan, regem Babylonicum impellit, vt impium edictum de adoranda ſtatua proponat, videlicet, vt omnes in certum locum campi collecti, clangente buccina, ſe coram ſtatua regis incuruarent: additis minis, vt qui hoc facere recuſarent, viui in ardentem caminum ad hoc paratum conijcerentur. Quid hic facerent pij? Multi ſane ſurculi huius camini ardore exaruerunt, adeo vt Roſa Domini omnino iam perire videretur. Non enim dubium eſt, plurimos iſto impio edicto pertractos eſſe in andriolatriam, in qua & perierunt. An non hic palmam videtur obtinere Sathan? habet regem ſocium, ſummum orbis terrarum Monarcham: habet conſiliarios regis paraſtatas: habet regios ſubditos ſibi obnoxios: habet hoſpites Iudæos pleroſque ſub ſuo imperio captiuos. Actum igitur planè videtur de Roſa Domini. Verùm euentum ſpecta. Clangitur buccina, incuruantur omnes coram idolo regio, exceptis tribus viris qui impio edicto parere recuſarunt. Hos cum rex ira percitus curaſſet in paratum incendium mitti, ecce hortulanus ipſe filius Dei in caminum ignis ſimul deſcendit, & aſtans his tribus viris cohibet flammas, ne innocentes enecare poſſint. Hoc ſtupendo miraculo perterritus rex Babylonius, reuocat viros illos illæſos, ac Deum ipſorum verum Deum agnoſcit & prædicat. idque non ſolus, ſed cum tota ſua aula & ſubditis. Atque ita rex qui antea ſpina fuit peſſima, fit ſurculus Roſæ præclarus. Vide quomodo Roſa CHRISTI non ſolum inter tribulos, non inter fœtores tantum, verumetiam inter medias flammas fragrat floretq́ue. Hic Sathan ſua ſpe fruſtratus, an quieſcit? immo magis furit, tanquam leo ereptis catulis, fortiusq́; incumbit, vt perdat hanc Roſam: quod vt faciat facilius, nobiliſſimum Roſę ſurculum aggreditur, Danielem ſanctiſſimum virum, ac ſuis artibus efficit tandem, vt propter proſtratum idolum Beel in ſpecum leonum deuorandus conijciatur. Sed quid fit? contra omnem expectationem Sathanæ potenti Dei manu defenditur Daniel, & alitur diuinitus ſeptem dies in ſpecu, & deinde incolumis è ſpecu prodit: Vnde factum eſt, vt magis ſuos flores Roſa hæc emitteret, & plures in regno Babylonico ſurculos faceret. Verùm Sathan rurſus furibundus nouas molitur inſidias. Quendam enim nobilem virum Aman nomine excitat, qui Regi facile perſuadet, non ſine periculo tot hoſpites eoſque captiuos in ſuo vagari regno; & impetrat literas Regis Babylonici ad omnes regios præfectos, vt ſtatim acceptis literis ſurculos huius Roſæ omnes excinderent, vt iſto pacto tandem Roſa extirparetur tota, & periret radix. Sed hîc iuxta Prouerbium, malum conſilium conſultori peſſimum fuit. Nam Aman, vt antea in ſummo Regis fauore fuit, & conſilio ſuo perdendos Iudæos eſſe Regi perſuaſit, in patibulum ſuſpenſus infami morte perijt, & præmium ſuis dignum factis accepit. Poſt huius Tyranni & Eccleſiæ hoſtis interitum, rurſus Roſa Domini erexit ſe magis magiſque, adeo quod etiam Regum maximorum patrocinio tranquilla in exilio ſuo fuerit. Inter hos Reges Cyrus Perſicus Roſæ inſitus, mandatum dedit, vt Iudæi in ſuam redirent terram, templum ac ciuitatem Ieruſalem iterum ædificaturi: quod mandatum, etſi aliquandiu abſente Cyro impeditum fuit aſtu Sathanæ, tempore

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tamen Longimani rurſus edictum proclamatum eſt, vt populus liber rediret, & vrbem ciuitatemque ædificaret. Hoc tempore Roſa Domini, in magnis ærumnis, floruit. Nam gaudet patientia duris. Quadringentis etenim & nonaginta annis vſque ad Chriſtum ducem, verum Roſæ Dominum, varijs iisq; venenatiſſimis ſpinis Roſam hanc præfocare conatus eſt Sathan, foris bello, intus hæreticorum paraſtrophis, donec in ſummas anguſtias iterum redacta ſit, ab omni parte eam prementibus ſpinis, adeo, vt pauciſſimi germani ſurculi, adueniente Meſſia, ſuperfuerint, vt Zacharias, Simeon, Anna Prophetiſſa, Ioſeph, cum ſuis familijs. Hic rurſus Sathan haud immerito triumphare videtur. Nam & reges peregrini & impij dominabantur in populo Dei, & ſumma autoritas penes hæreticos, qui tum temporis cathedram Moſis occupabant, fuit. Venit itaque Dominus Roſæ, tempore olim à patriarcha Iacob, & poſtea à Daniele prædicto, ac Roſam ſuam proſtratam fere & conculcatam; doctrina erigit & fulcit conſolationibus: quod cum cerneret inimicus, extrema tentat, & primum aduerſus CHRISTVM ſacerdotes ſummos & ſectarios ſophiſtica armat. Deinde ſenatores impellit, vt manus inijcere CHRISTO cogitent. Poſtea Pilatum toparcham nomine Romani Imperatoris, & Herodem tetrarcham ſibi adiungit, denique totum populum in eam ſententiam abducit, vt CHRISTVM cruci affixum interimant: quod & factum eſt. Ex quo rurſus in manu Sathanæ victoria ſita fuiſſe videbatur. Verum & hic ſua fruſtratur ſpe Sathan. Nam tertio die reſurgens DOMINVS ſurculos proſtratos erigit, fractos conſolidat, ac Roſam ſuam ſepimento munit firmiſſimo, quam die Pentecoſtes aqua ſalutari rigatam ſuo ſancto Spiritu fœcundat. Emittit enim agricolas in vniuerſum orbem, qui huius Roſæ ſemina late per orbem diſſeminent: ac interea ſpinas ſurculosque degeneres igni comburit. Nam Iudæos ingratos, qui radicibus ſpinarum quàm ſanctæ huic Roſæ inſeri maluerunt, magna ſtrage per Veſpaſianum affecit, ac tandem perpetua vaſtatione politiam Moſaicam, iuxta prædictionem Danielis, deleuit. Hæc cum in Palæſtina aguntur, duodecim Apoſtoli, & Paulus ſemina Roſæ cœleſtis in multis locis ſpargunt faciuntque breui admodum tempore, vt Roſa totam fere terram ſuis ſurculis & floribus impleat. Verum ne ſic quidem Sathan toties profligatus & victus quieſcit, immo potius furibundus magis & ira æſtuans fremit, ſpinas ſeminat, tribulos & zizania tyrannidis, hæreſeos & hypocriſeos iacit, quibus ad extirpandam hanc Roſam, iam plus quam vnquam antea florentem abutitur. Sed tamen victrix manſit roſa, noua ſubinde viriditate pullulans & ſurculos è ſanguine martyrum producens. Hæc cum cerneret Sathan, & poſtquam Roſam ſexcentis fere annis à triumpho Chriſti, tyrannide, hæreſi & ſophiſtica oppugnaſſet, noua ſtratagemata excogitat, ſtatuitque regnum Antichriſti ſtabilire. Excitat igitur Phocam tyrannum & parricidam, qui Romano Pontifici primatum & imperium ſuper omnes alios Epiſcopos conceſſit. Quæ res Sathanæ non omnino infeliciter ceſſit. Nam Papa, hoc eſt, Antichriſtus, non vt apertus hoſtis Roſæ, ſed vt amicus & cuſtos, fraudulenter Roſam inuadit, ac vt olim Iudas Dominum: ita ipſe oſculo Eccleſiam prodit. Nam cum mentitur ſe ſeruum ſeruorum Dei, qui re vera eſt ſeruus Sathanæ, præterquam quod ſibi ius vendicat in Roſam Domini, innumeros lupos ouili pelle tectos emittit, qui graſſantur in Roſam, flores & ſurculos vaſtant: hoc eſt, infinita monachorum agmina aduerſus hanc Roſam armat ſuperſtitione varia, & præcipue miſſatico idolo, vt tanquam veneno quodam Sathanico Roſam inficiant, vt ita infecta tandem ſponte concidat. Deinde & aliud regnum Sathan inſtituit, nempe Mahumeticum, quod aperte CHRISTVM blaſphemat, Roſam premit, ſurculos euellit. Atque ita Papa Antichriſtus, ſimulatus Roſæ amicus, & rex mahumeticus hoſtis profeſſus, CHRISTI Eccleſiam inuadunt, vt hic aperto marte, ille ſubdolis artibus Roſam hanc nobilem deſtruat. Hoc ſtratagema,

16.

tagema, etſi non omnino infeliciter ceſſiſſe videtur Sathanæ, vltra 900. annos: tamen Roſam hanc cœleſtem penitus extirpare non potuit, ſemper enim manet radix, etſi in ea pauci interdum germani ſurculi inueniuntur. Cæterum cum iam in immenſum creſceret Antichriſti imperium, adeo vt ſpinæ ſua amplitudine ſurculos Roſæ tegere viderentur, Dominus rurſus emittit ſeruum induſtrium Martinum Lutherum, qui ante annos quadraginta Antichriſti technas & inſidias mundo reuelare cœpit. Huic mox plurimos fideles ſeruos, inprimis vero Philippum Melanchthonem adiunxit, effecitque vt Roſa hæc plures ſpiras & ſurculos per totam Europam emitteret, adeo vt à temporibus Apoſtolorum vix fragrantior fuerit hæc Roſa, quàm nunc eſt. ſpirat enim odorem ſuum per Germaniam, Daniam, Angliam, Noruegiam, Scotiam & inſulas multas procul ſitas, & iam pullulare incipit in Polonia, Bohemia, & in florentiſſimo regno Galliæ, in quo regno magis ſuas vires intendit Sathan, vt ſubruat ſurculos Roſæ illic pullulantes, quàm vſquam alibi. Nam non ignorat actum eſſe cum ſuo fideliſſimo ſeruo Papa, ſi ſemen Roſæ huius radices in regno Galliæ nobiliſſimo egerit.

Hæc clariſſime vir admonere volui, propoſita pulcherrima imagine de fortuna Eccleſiæ in hoc mundo, idque ideo: primum vt cogitetur dictum Domini: Portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam. Vtut enim furit Sathan nunquam hanc Roſam penitus extirpabit. Deinde vt conſolemur nos præſentia CHRISTI in Eccleſia, & promiſſione permanſuræ Eccleſiæ in mundo vſque ad iudicium, ne frangamur tot ſcandalis doctrinæ & morum, quæ hodie multos non peſſimos grauiſſime vulnerant, & ne abijciamus confeſſionem, & transfugiamus ad caſtra hoſtium, ſicuti multi omnibus temporibus fecerunt, & hodie non pauci fracti perſecutionibus & ſcandalis, faciunt. Poſtremo, vt de vera conſeruandæ Eccleſiæ ratione admoneamur: quæ ratio in omnibus Eccleſiæ hiſtorijs vna & eadem eſſe deprehenditur, videlicet puritas doctrinæ, cui ancillatur ſancta morum diſciplina. Hæc enim doctrinæ puritas fons eſt ille ſalutaris, vnde rigatur Roſa Domini, ne inter tot ſpinas tyrannidis, hypocriſeos, ſophiſtices & ſcandalorum ſuffocetur & emarceſcat. Hæc doctrinæ puritas aliunde petenda non eſt, quam ex fontibus Saluatoris, hoc eſt, ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis: inter quæ non infimum locum obtinent Epiſtolæ Paulinæ, & præcipue ea, quam ad Romanos ſcripſit. Hæc enim præcipua ſinceræ doctrinæ capita monſtrat & explicat: quare eam ſingulari diligentia ab omnibus pijs legendam & cognoſcendam eſſe iudico. Verum vt commodius à ſimplicioribus & tyronibus S. Theologiæ minus exercitatis intelligi poſſit, Commentarium qualemcunque in eam publicare volui, ſperans bonos & pios viros conſilium meum haud improbaturos. Etſi autem noui quorundam iudicia nobis aduerſari: tamen non volui propter paucos ſiniſtre iudicantes, multos bonos, qui hanc meam opellam expetunt, defraudare. Cæterum quia, Vir Clariſſime, omnibus literatis hominibus patronus es conſtans, & in me multa beneficia priuatim contuliſti, volui hunc Commentarium ſub tuo nomine prodire in lucem: vt te patrono ſit acceptior multis, vtque extet aliquod meæ erga te gratitudinis teſtimonium. Etſi autem vilius forte videtur hoc munus, quàm vt tanto viro offeratur: tamen cum animum tuum noui candidum, & ſincerum, non dubito quin potius animum donantis, quàm doni præſtantiam ſpectes, idque exemplo Chriſti (in quo ſolo pie gloriari ſoles) qui pluris fecit mulierculæ pauperis minuta æra miſſa in gazophylacium, quam ſplendidas diuitum donationes. Hic enim rebus precium non ex quantitate earum, ſed affectu donantium imponere ſolet, iuxta vetus dictum, χαρίτων θυμὸς ἄριστος. Rogo igitur amanter, vt & tu hoc literarium opuſculum eo accipias animo, quo à me offertur. Vale vna cum vxore tua caſtiſſima D. Brigitta filia nobiliſſimi viri D. Magni Gœie, Domini de Krœnke-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rup feliciſſimæ memoriæ, qui primus in hoc regno reuocatæ puræ doctrinæ autor fuit, ſed prius ſcriptis frequentib⁹ ad ipſum à beato Luthero miſſis rectè inſtructus. Huius etiam patrocinio primi præcones reuocati Euangelij in his regnis ſecuri fuerunt: donec Deus ſanctiſs. regem Chriſtianum tertium, fideliſſimum Eccleſiæ Dei nutricium, & defenſorem excitauit, qui in hoc regno ſcholas reformauit, conſtituit Eccleſiarum fideles miniſtros, ordinauit ſtipendia docentium & diſcentium religionem & alias artes: cuius veſtigijs inſiſtit filius Fridericus II. Rex noſter clementiſſimus; cui toto pectore cum omnibus pijs opto ſalutarem gubernationem, vt quietam & tranquillam vitam agamus in hoc mundo, in omni pietate & caſtitate. Iterum vale corpore, animo & ſpiritu, integer, patrone optime. Hafnia. Anno Domini M. D. LXII. Menſe Decemb.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

VT ARGVMENTVM SEV GENERALIS PERIOCHA HVIVS NOBILIS Epiſtolæ ad Romanos ſcriptæ, explicatius ab auditoribus intelligatur, quatuor nobis ordine explicanda ſunt. PRIMVM, quis ſit huius epiſtolæ autor. SECVNDVM, quæ fuerit ipſi ſcribendi occaſio. TERTIVM, quæ principalis quæſtio ſeu quis ſtatus. QVARTVM, quis tractationis ordo ſeu œconomia totius Epiſtolæ, & methodus.

DE PRIMO.

CVM de authore huius Epiſtolæ Diuo Paulo nunquam dubitauerit Eccleſia, fruſtra ea quæſtio agitatur. Verum quis & quantus hic Paulus fuerit, operæprecium eſt indicare, vt quo in loco habenda ſint ipſius ſcripta intelligamus.

SCIENDVM eſt itaque primum, vocationum ad miniſterium Eccleſiæ magnam eſſe diuerſitatem. Nam eſt & vocatio peculiaris, quæ immediata dicitur, & communis, quæ mediata appellatur. Inter hæc genera vocationum maxima ſane eſt differentia. Nam peculiaris illa duas habet notas, quibus à communi diſtinguitur. Harum PRIOR eſt, quod ſit vniuerſalis, Matth. 28. Mar. 16. POSTERIOR, quod habeat teſtimonium, nihil erroris ſuæ doctrinæ admiſtum eſſe. Huius teſtimonij partes ſunt quatuor: PRIMA, Immediata vocatio. SECVNDA, immediata inſtructio. TERTIA, Viſibilis donatio Spiritus ſancti (loquor enim de miniſterio noui Teſtamenti.) QVARTA, virtus edendorum miraculorum, quibus Deus veritatem doctrinæ Apoſtolicæ confirmauit & obſignauit.

VOCATIO COMMVNIS nec eſt vniuerſalis, ſed eſt alligata vel certæ nationi, vt Epiſcorum apud nos, vel certæ prouinciæ, vt præpoſitorum, qui Græcis προεςῶτες dicuntur, vel certæ ciuitati aut pago, vt parochorum & eorum, qui ſunt illis additi σύνεργοι ſeu σύμμυςαι, nec habet communis vocatio & mediata infallibile teſtimonium de immota veritate, ſeu quod nihil habeat erroris admiſtum, ſicuti prior illa habet.

PORRO Pauli vocationem priori generi ſubijci, ex eo manifeſtum eſt, quod non ſolum ſit Apoſtolus, vniuerſalis Eccleſiæ doctor, vt ipſius profectiones ad varias gentes, acta Apoſtolica, & Epiſtolarum eiuſdem inſcriptiones teſtantur, verumetiam quod ſit immediate ab ipſo CHRISTO ad miniſterium Euangelij vocatus, quod diuinitus ſit inſtitutus, quod viſibili Spiritus ſancti dono ſit inauguratus miniſterio, quod denique varijs miraculis ſuam vocationem & doctrinam confirmarit.

IMMEDIATA vocatio Pauli & vniuerſalis, confirmatur Actor. 9. vbi Lucas narrat, lucem de cœlo circumfulſiſſe Paulum, cùm adhuc ſpiraret minas aduerſus Eccleſiam Chriſti, & cadentem in terram audiſſe vocem dicentem ſibi: Saule, Saule cur me perſequeris? qui dixit: Quis es Domine? & ille: Ego ſum IESVS quem tu perſequeris, durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare. Et tremens ac ſtupens dixit: DOMINE quid vis me facere? Et Dominus ad eum. Surge & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Et paulo pòſt Dominus ad Ananiam dubitantem de Pauli conuerſione, Vide, inquit, quoniam vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus & filijs Iſraël. Hinc illa Pauli gloriatio de ſua vocatione ad Gal. 1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per IESVM CHRISTVM & Deum Patrem. Proinde vocatio Pauli & immediata & vniuerſalis eſt.

DEINDE Paulum diuinitus inſtructum eſſe de Euangelio, primum teſtatur Ananias dicens ad Paulum: DEVS patrum noſtrorum præordinauit te, vt cognoſceres voluntatem eius, & videres iuſtum illum, & audires vocem ex ore eius. Idem Epiſtola ad Galatas oſtendit, vbi in hunc modum ſcribit de ſeipſo Apoſtolus, contra aduerſarios autoritatem Apoſtolatus ſibi vendicans: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod Euangeliſatum eſt à me, quod non eſt ſecundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: Sed per reuelationem IESV CHRISTI.

16.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hvc etiam pertinet raptus Pauli in tertium cœlum, vbi non ſolum ab ipſo Domino Euangelium didicit, verumetiam vidit arcana, quæ reuelare hominibus fas eſſe negat.

Adhæc, vt Apoſtolus Paulus in itinere Damaſcum verſus, viſibiliter donatus eſt Spiritu ſancto,& per eum nouo inauguratus eſt miniſterio. Actor. 9. Ita eundem Spiritum poſtea alijs impetrat, & impoſitione manuum confert. Ita enim Lucas narrat Actor. 19. Cum Paulus impoſuiſſet quibuſdam diſcipulis manus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos,& loquebantur linguis & prophetabant. Hæc eò pertinent, vt Deus iſto pacto & Apoſtolatum Pauli,& doctrinæ ipſius infallibilem veritatem conſignet.

Postremo, De miraculis à Paulo editis, ipſe in hunc modum teſtatur poſterioris ad Corinth. 12. Signa Apoſtoli peracta ſunt in vobis, in tolerantia, in ſignis, in prodigijs. Et ad Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus eſt Chriſtus per me, in obœdientiam gentium, ſermone & opere in potentia Spiritus Dei. Huius rei & Lucas meminit, qui virtutes per Paulum editas teſtatur, adeo vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore ipſius ſudaria, & recederent ab eis languores, & ſpiritus nequam egrederentur. Actorum 19. Adoleſcentem mortuum excitat, Actorum 20.

His & ſimilibus miraculis Deus obſignauit Apoſtolatum & doctrinam Pauli. His teſtimonijs accedit zelus Pauli in propaganda Euangelij doctrina, pericula plurima, quæ paſſus eſt terra & mari,& ſanguis tandem, quo ſuam doctrinam confirmauit.

Hæc ideo copioſius à me dicta ſunt, vt pateat qualis quantusque ſit hic Vir, quanta ſit illius autoritas: quàm certa & indubitata ſit eius doctrina: quanta denique reuerentia deceat docentes & diſcentes in hanc theſaurorum cœleſtium apothecam ingredi. Non enim ſecus accipienda ſunt quæ hinc promit Dei Spiritus per Christi electum organum, per gentium Apoſtolum: atque vox cœleſtis, quam ipſe cœleſtis Pater de cœlo ſonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola, atque adeo in alijs Pauli ſcriptis continentur, eius autoritatis eſſe ſciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus refutandis valeant non minus, quàm Moſis & Prophetarum, adeoque Chriſti ipſius teſtimonia. Huius rei vel ipſum Apoſtoli nomen nos admonere poterit. Nam cum Apoſtolus Chriſti dicatur Paulus, hæc quatuor ſimul cogitanda ſunt, Qvod nobiſcum loquatur vice Chriſti, Qvod afferat doctrinam cœleſtem, Qvod nihil erroris ſit doctrinæ ipſius admiſtum, & Qvod non ſecus atque voci cœleſti ſit Paulo credendum.

Nec eſt quod quiſpiam obijciat Petri errorem, qui non minus Apoſtolus fuit quàm Paulus, & tamen eum erraſſe Paulus oſtendit ad Galat. 2. Nam iſte error vitæ fuit, non doctrinæ.

De Apoſtolatu Pauli hactenus. De perſona autem hoc quoque ſciendum eſt, quod fuerit natura vehementior, quò acceſſit ſolertia quædam ſingularis, & heroicus zelus propagandi Euangelij & reprimendi errores. Quod ideo obſeruandum eſt, quia inde diſputationum aculei, anticipationes crebræ, & redargutiones acutæ, facilius intelliguntur. Nam qui paulò vehementiores ſunt, haud raro medium diſputationis curſum interrumpunt, nunc inuehentes in aduerſarios, nunc anteuertentes quæ ab alijs obijci poſſe videbantur. Vnde ſæpe oratio turbatior ac intricatior redditur. Verum admoniti nec huiuſmodi interiectionibus offenduntur, nec quo minus Apoſtolum intelligant, impediuntur.

DE SECVNDO.

Occasio huius Epiſtolæ hæc fuit. Paulus intelligens ſtatum Eccleſiæ Romanæ turbulentiſſimum fuiſſe, vt gentium Doctor & Apoſtolus iſtud malũ auertere conatur. Romani audiuerant doctrinam Euangelij, & fidem in Chriſtum receperant: Sed hanc quidam rurſus abijciendam ſuadebant, Quidam eam inficere & peruertere, partim errore, partim malicia conabantur. Fuerunt autem tum temporis Romæ & alibi tria doctorum genera, qui vt veræ doctrinæ, ita Paulo quoque Apoſtolo aduerſabantur. Nam quidam ex Iudæis non conuerſi, totum Euangelium repudiarunt. Quidam conuerſi, legem & Euangelium confuderunt, & gentium vocationem ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Euangelium oppugnarunt, falſò putantes Meſsiæ beneficia ad Iudaicum ſolummodo populum pertinere,in qua opinione olim fuiſſe Petrum,acta teſtantur Apoſtolica. Quidam ex Ethnicis & Philoſophis Chriſtiani facti, vt Philoſophiam addendam Euangelio putarunt:ita inſultarunt Iudæis tanquam abiectis, ſeque illis arroganter prætulerunt. Atque ita hi omnes purum Euangelij fontem, vnde aqua ſalutis haurienda erat, humanis turbauerunt opinionibus. His itaque malis vt occurrat Apoſtolus, hanc ſcribit Epiſtolam didaſcalicam.

CÆTERVM quia hæc tria Doctorum genera ſciuit Paulus ex ſingulis fere verbis quæ ſcriberet Romanis, aliquam abſurditatem & calumniandi anſam quærere, quo doctrinam Pauli redderent inuiſam Romanis. Ideo diſputationem ſuam ita inſtituit, vt ſemper eorum anticipet obiectiones. Vnde factum eſt, quod hæc Epiſtola tot amplificationibus & anticipationibus ſit referta, quibus legitimus docendi ordo non parum turbari videtur. Habuit præterea Apoſtolus rationem infirmitatis piorum, cui, quoties animaduertit eos offendi, medetur, idq; nunc digreſsionis, nunc occupationis ſchemate. Qui hæc diligenter animaduerterit, multo facilius hanc nobilem Epiſtolam intelliget, quàm qui omnium veterem Comentarios in hanc Epiſtolam ſcriptos peruoluerit. Quare hæc fuſius admonenda duxi.

DE TERTIO.

SCOPVS præcipuus Paulo eſt in hac Epiſtola, vt veram & immotam de Chriſti Mediatoris beneficijs doctrinam proponat Eccleſiæ, eamque confirmet: hoc eſt, vt doceat ex Dei ſententia & æterno decreto, ſine lege abſque Philoſophia, beneficiorum Chriſti, hoc eſt, iuſtificationis & ſalutis fieri participes, quotquot in Chriſtum crediderint, idque nulla habita vel perſonarum vel nationum ratione. Eſt enim promiſsio Gratiæ vniuerſalis, qua offeruntur beneficia Chriſti omnibus abſque diſcrimine, ſed fide accipienda & poſsidenda. Concluditur itaque ſtatus principalis huius Epiſtolæ hoc ſyllogiſmo: *Ea eſt iuſtificationis & ſalutis conſequendæ ratio ſola & vnica, quam Deus præſcribit & approbat iuxta æternum ſuum decretum. Dominus autem omnem qui credit, abſque operibus & ſine reſpectu perſonarum & nationum, gratiæ & ſalutis participem fore & iuſtificari pronunciat, idq; iuxta æternum ſuum decretum de reparatione humani generis. Proinde fide abſque operibus, & ſine perſonarum & nationum reſpectu, iuſtificatio & ſalus contingit.* HVIVS ſyllogiſmi minor eſt *κεχνόμενον.* Nam vt maior abſque omni exceptione ab omnibus recipitur: ita minor controuerſa erat, cum à Iudæis pleriſque, tum à gentibus. Minorem itaque inde à medio primi capitis vſque ad finem vndecimi, firmiſsimis demonſtrationibus ex veris principijs petitis probat. Nam cum eis partes ſint plures, inſtituit Apoſtolus analyſin, & eius partes ſeorſim perſequitur: quæ tametſi ſint plures, duæ tamen ſunt præcipuæ, quibus reliquæ continentur.

PRIMA, Hominem credentem ſola fide ſalutis fieri participem, ſeu quod idem eſt, hominem non iuſtificari operibus, ſed fide abſque operibus.

SECVNDA, Hoc gratuitæ ſalutis beneficium, non pertinere ad peculiarem aliquem populum, ita reliquæ nationes excludantur: Sed promiſcue ad omnes homines qui fide promiſsionem ſalutis gratuitæ amplectuntur, nullo habito perſonarum aut nationum diſcrimine, pertinere.

Ex prima parte duæ emergunt quæſtiones. VNA, Vtrum homo iuſtificari poſsit ex operibus nec ne? cuius negatiuam theſin Paulus confirmat à medio primi capitis vſq; ad medium tertij.

ALTERA, Num homo iuſtificetur ſola fide nec ne? cuius affirmatiuam theſin exponit in tertio, & confirmat, declarat, illuſtrat, anticipatis obiectionibus à principio quarti vſque ad finem octaui.

Ex ſecunda minoris parte, plures quæſtiones emergunt. Sed præcipua eſt. Num ſalutis promiſsio pertineat etiam ad gentes, Quod dum firmis rationibus conuincit, tractantur & vicinæ quæſtiones: Quiſnam ſit verus Iſraël? Suntne Iudæi reiecti? Quænam ſit

nam ſit reiectionis cauſa? Hæ quæſtiones tribus capitibus, nono, decimo & vndecimo explicantur, in reliquis quinq; capitibus de officijs Chriſtianorum diſſeritur. Atque hæc pars huic quæſtioni ſubijcitur: Num Chriſti beneficiorũ particeps & fide iuſtificatus, debeat porro vitam ſanctam & inculpatam ſine offendiculo viuere. Hæc de ſcopo, ſtatu, & principalibus quæſtionibus huius Epiſtolæ, Vnde ex quæſtionum principalium numero, tres partes huius Epiſtolæ eſſe deprehenduntur, quarum prima & ſecunda didaſcalicæ ſunt, poſtrema parænetica.

DE QVARTO.

De ordine epiſtolari, qui epigrapha, ſalutatione, tractatione & clauſula valedictionis abſoluitur, non opus eſt admonere. Nam hic vel pueris notiſsimus eſt, quare de tractationis ordine tantum hoc loco dicturus ſum.

Exordivm itaque, quod eſt tractationis principium, ex proprijs locis beneuolentiæ, attentionis, docilitatis, & partibus, quæ ſunt expoſitio, ratio, redditio, comprobatio, conſtat. ita vt iuxta Rhetorum præcepta finis exordij, qui comprobatio dicitur, ſit primæ partis tractationis propoſitio, de vera iuſtificandi ratione, quam mox vnico argumento confirmat. Deinde, priuſquam accedit ad propoſitionis iuſtam confirmationem, duo præiudicia quæ cauſæ obſtabant, diluit. Nam & hoc præcipiunt Rhetores, cum alia quàm noſtra ſententia perſuaſa eſt auditoribus, vt eam antequam ad noſtræ ſententiæ aſſertionem deſcendatur, diluamus. Donec enim contraria ſententia animos auditorum occupat, fruſtra conamur, quod ipſi ſentimus alijs perſuadere.

Præivdicia autem hæc ſunt. Primvm, Pſeudoapoſtoli, qui ex gentibus erant conuerſi, partim legem naturæ vrgebant, partim prætendebant ignorantiam. Secvndvm, Pſeudoapoſtoli, qui erant ex Iudæis conuerſi, legis vrgebant opera, & potiorem iuſticiæ partem operibus legis aſcribebant. Hæc præiudicia euertit Apoſtolus, antequam iuſtam ſuæ cauſſæ confirmationem aggreditur, idq́ue facit hac demonſtratione: *Quicunque iuſtificantur operibus legis, factores ſunt legis. Nulli ſunt factores legis. Nulli ergo operibus legis iuſtificantur.*

Maiorem, quia recipiebatur ab aduerſarijs, leuiter tantum attingit. Minorem verò, quæ eſt κεινόμενον, ab iſto loco primi capitis: Reuelatur ira Dei. ad illum: Nunc autem iuſticia Dei, argumentis ab experientia vniuerſali, iudicio Dei iuſto, naturæ conditione, & pronunciatis ſcripturæ confirmat. His præiudicijs amotis, Apoſtolus cauſſam aggreditur, ac primùm iuſtificationis expoſitionem texit, in qua circumſtantias omnes proſequitur, quod fieri in plenis expoſitionibus præcipiunt Rhetores.

Expositione abſoluta, infert rem vniuerſam de qua agit, in vnius propoſitionis formam contractam, hoc modo: Arbitramur igitur iuſtificari hominem per fidem ſine operibus. Mox admonet, hanc iuſtificationis gratiam promiſcue ad omnes pertinere, & ſtabilire legem, tantum abeſſe, vt eam aboleat iuſtificatio fidei.

Deinde in Qvarto capite, occupationis ſchemate ingreditur propoſitionis confirmationem, proponitq́ue Abrahæ exemplum, cum ſuis circumſtantijs, vnde & vera iuſtificationis ratio & fidei definitio colligitur.

Mox in Qvinto, vt vis & ratio iuſtificationis clarius cognoſcatur, eius effectus attingit, cui collationem cauſarum damnationis & iuſtificationis ſubijcit, vt cui acceptum feratur iuſtificationis beneficium, innoteſcat.

Deinde vicinam quæſtionem, idq́ue per occupationem, aggreditur in Sexto capite, ne quis audiens ex operibus non eſſe iuſticiam, vitæ licentiam ex iuſtificationis doctrina colligat, ſymbolo Baptiſmi Chriſtianorum, officium eſſe ſanctificationi ſtudere, oſtendit. Huc additur exhortatio, vt Chriſtiani excuſſo peccati iugo, iuſticiæ ſeruiant.

In Septimo neceſſariam doctrinam addit Apoſtolus de lege Dei, in qua explicatur natura, finis & effectus legis, oſtenditur quomodo ab illa liberati ſint credentes. Nam homines non ſtupidi audientes ſine legis operibus credentes coram

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deo iuſtos reputari, cogitant: Quid ergo lex vult? cur lata eſt?

Et quoniam videbat Apoſtolus adhuc maximè concuti fidelium animos duabus veluti machinis, comminatione maledictionis, & crucis acerbitate, quæ veluti ſuo quodam ſuffragio ſententiam legis damnatoriam confirmare videtur, contra has machinas conſolatur Apoſtolus credentes in octauo capite, oſtendens, nec maledictionem legis nocere poſſe credentibus, nec vllam in mundo afflictionem tantam eſſe, vt queat nos ſeparare à dilectione Dei, gratuito nos iuſtificantis & in ſuam fidem recipientis.

Hactenvs de tractatione primæ partis & vicinarum quæſtionum, vnde prior pars iudicationis eius Syllogiſmi, quo claudi dixi ſtatum principalem huius epiſtolæ, confirmata eſt: Sequitur Secvnda pars, in qua oſtenditur promiſcue pertinere ad omnes beneficium Chriſti iuſtificantis credentes, & confirmatur ſecundum iudicationis membrum, quæ omnia ad illud pertinent, quod in tertio attigit: An Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? certe & gentium. Huius partis œconomia admodum prudenter inſtituta eſt, quod qui non animaduertunt, in multas ſtoicas abſurditates præcipitantur. Primvm ſibi viam ſternit nouo exordiolo, in quo primum ſuam beneuolentiam oſtendit erga Iudæos. Deinde, quia perſuaſum erat Iudæis, promiſſum Meſsiam pertinere ad Iſraëlitas omnes, Apoſtolus contrariam propoſitionem potius ex verbis ſuis cogitandam relinquit, quam exprimit, videlicet quod non omnes Iſraëlitæ ſint filij promiſsionis, quam propoſitionem hoc ſyllogiſmo claudit: *Tantum veri Iſraelitæ ſunt filij promiſsionis. Plurimi ex carne Abrahæ nati non ſunt veri Iſraelitæ.* Ergo,

Plurimi ex carne Abrahæ nati non ſunt filij promiſsionis.

Hvivs ſuæ propoſitionis fundamentum ſubijcit, videlicet, quod Dei conſilium fuerit & ſit, vt ex mera miſericordia homines per Chriſtum ſalutem conſequantur. Ex quo infert (prius aſſerta potentia Dei, qua is poteſt ſuos opprimere hoſtes) gentes quidem receptas eſſe, qui fide Chriſtum receperunt, quæ propterea dicuntur filij promiſsionis. Credunt enim promiſsioni, ſicut eorum pater Abraham fecit. Iudæos vero reiectos, eo quod iuſticia operum tumidi, & fiducia carnis Abrahæ inflati, in Chriſtum lapidem offenſionis impegerint, ac propterea nec filij promiſsionis, nec verum Abrahæ ſemen exiſtunt.

Hvivs rei cauſas latius expoſiturus in Decimo, Primum fauorabili exordiolo Iudæos offenſos ſuperiori oratione mitigat, quibus tribuit quidem zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam. Deinde doctrinam fidei & iuſticiæ per collationem repetit & inculcat, admonens, nullum qui crediderit à iuſticia fidei excludi, nec eſſe diſcrimen Iudæi & Græci, propterea quod Deus ſit diues in omnes. Atque hæc ſententia principalis eſt propoſitio huius partis. Huc addit gradationem, vt vnde oriatur iuſticia fidei doceat, & ſcripturis conuincit, Iudæos propria culpa excidiſſe gratia.

Porro in Vndecimo, ne deſperent Iudæi, quaſi prorſus eſſent reiecti, eos conſolatur, & firmis rationibus oſtendit, non eſſe penitus reiectum Iudaicum populum, nec Dei promiſsiones fore irritas ijs, qui eas fide amplectuntur. Poſthæc conuertit orationem ad gentes, monens eas ne efferantur animo aduerſus Iudæos, quaſi digni eſſent tanta gratia præ Iudæis. Tandem hanc ſecundam partem in ſummam contrahit, quæ eſt, Quod gratia Dei expoſita ſit omnibus qui credunt, nullo nec perſonarum nec nationum habito diſcrimine. Huic ſententiæ ſubiungit exclamationem, in qua admiratur conſilium Dei, & inexhauſtam miſericordiam volentis gentes idolatras, ſuæ gratiæ fore participes, quod ſanè myſterium aliquandiu latuiſſe Petrum, acta docent Apoſtolica. Atque hæc eſt tractatio ſecundæ partis minoris propoſitionis in principali ſyllogiſmo huius Epiſtolæ, videlicet, quod à gratia iuſtificationis nemo excludatur propter vllam vel perſonæ vel nationis conditionem, modo firma fiducia in gratuitam promiſsionem recumbat.

Tertiam partem Epiſtolæ aggreditur Apoſtolus in capite Dvodecimo, vt autem ſuperiores partes argumentatione, ita hanc maxima parte expoſitione tractat Apoſtolus. Hanc partem orditur ab officijs, inter quæ primum locum occupat verus Dei cultus, cui congeries officiorum additur.

Dein-

DEINDE in DECIMOTERTIO de obœdientia erga Magiſtratum & eius officio agit, vbi in theſin fertur, & plurimas paræneſes ex caritatis lege extruit.

POST hæc quia ſimultatem animaduertit inter Iudæos & gentes, propter ciborum & temporum diſcrimina, huic malo in DECIMO QVARTO medetur: commendans vtriuſque caritatis regulam, quam in tota vita ſequi conuenit. Monet igitur infirmitatem fratrum ferendam eſſe, repetens breuiter & oſtendens vocationem gentium ad Euangelium eſſe factam Dei conſilio. Adhæc properans ad finem, libertatem orationis excuſat, ſuam in miniſterio fidem & beneuolentiam erga Romanos indicat, Cur hactenus non venerit ad Romanos oſtendit, Petit pro ſe preces Romanorum.

POSTREMO, Salutationes cumulat, & interiecta vtili admonitione de cauendis diſsidiorum authoribus, Epiſtolam fauſta imprecatione gratiæ & gratiarum actione claudit.

HÆC de tractationis ordine & methodo copioſius admonenda duxi, quo totius orationis œconomia perſpecta, partium enarratio facilius ab auditoribus percipiatur.

PORRO in ſingulorum capitum enarratione hunc ſequi ordinem conſtitui: PRIMO loco caput propoſitum in ſummam contraham, quo ſummatim cōprehendi poſsit, quod fuſiore Apoſtoli oratione explicatur. DEINDE, eiuſdem partes & ordinem indicabo, quo materiæ membra conſpiciantur. TVM exegeſin, quo genus ſermonis & phraſes intelligantur, adijciam, vnà cum obſeruatione locorum communium, & accommodatione doctrinæ, ad iudicium firmandum, & mores formandos. Ad hæc enim duo vniuerſa ſcriptura referenda eſt.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Vindicata Apoſtolatus ſui autoritate, ac ſimul monſtrata Euangelij dignitate, fauſta precatus Romanis, beneuolentiam & attentionem exordio captat Apoſtolus, ſuum erga Romanos animum declarans, nimirum quod ipſis quoque Euangelium, quod fidei iuſticiam prædicat, annunciare ſit promtus, mox Vniuerſum mundum peccati & iniuſticiæ arguens.

Ordo & partes Capitis Primi.

PARTES capitis huius aptiſsimo ordine cohærentes, ſunt quatuor. PRIMA, Epigrapha. SECVNDA, Salutatio. TERTIA, Exordium, in quo captata beneuolentia & attentione, principalem colligit propoſitionem de fidei iuſticia. QVARTA, Demonſtratio, qua mundum vniuerſum peccato obnoxium eſſe demonſtrat. Hæc propoſitione & copioſa confirmatione abſoluitur, eſtq́, vt in vniuerſali periocha dictum eſt, præiudiciorum, quæ cauſſæ Apoſtoli nocere videbantur, refutatio.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS ſeruus IESV CHRISTI, vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Euangelium Dei, quod antea promiſerat per Prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis, de Filio ſuo (qui natus eſt ex ſemine Dauid ſecundum carnem, qui declaratus eſt Filius Dei in potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum) IESV CHRISTO Domino noſtro, per quem accepimus gratiam & Apo-

Hæc PRIMA pars capitis eſt, nempe epigrapha, in qua ſunt duo obſeruanda, nempe partes epigraphæ & amplificationes. Partes indicant, quis quibus ſcribat, videlicet Paulus Romanis, Apoſtolus Chriſti gentibus.

Verum hoc loco tituli quibus cum ſcriptor ipſe, tum illi quibus ſcribitur, ornantur, ſunt perpendendi.

Scriptor ipſe Paulus, ſeruum ſe Chriſti fatetur, eumq́ue minime vulgarem, Sed Apoſtolum diuinitus vo-

ſtola-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtolatum, in obœdientiam fidei in omnibus gentibus ſuper nomine ipſius, in quibus eſtis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui eſtis Romæ dilectis Dei, vocatis ſanctis.

catum ac ſegregatum in Euangelium Dei. Cum autem ſe ſeruum Chriſti fatetur, religionis profeſsio eſt, qua ſe diſſentire à prophanis Ethnicis & incredulis Iudæis, & amplecti Euangelium Chriſti aperte agnoſcit. Vnde nos admonemur cõfeſsionis ac publicę proteſtationis religionis quam amplectimur, nec debemus pacis aut alicuius vtilitatis externæ gratia, vel colludere cũ hoſtibus, vel noſtram fidem diſsimulare. DEINDE, ſe Apoſtolum ſcribit, vnde nos excitabimur in amorem & admirationem cœleſtis doctrinæ, quam affert, de qua re ſupra in argumẽto admonui. Cum autem addit ſe vocatum, Græcè κλητὸν, id eſt, eum qui vocatione diuina cõſtitutus ſit Apoſtolus, cum Pſeudoapoſtolos ipſum calumniantes, quaſi inferior eſſe cæteris apoſtolis, perſtringit, tum miniſtris Euãgelij ſe exemplũ ſtatuit, vt tantam atq; adeo auguſtam vocationem non attingant, niſi ad eam legitime vocentur. Quod ſequitur: Segregatus in Euangelium Dei: interpretatio eſt Apoſtolici muneris, quod eſt Euãgelium Dei annunciare. Segregatus, id eſt, qui ante fuit inter Phariſæos & hoſtes Chriſti, iam de eo numero exemtus, deſtinatur Euangelio Chriſti prædicando.

Videmus qualis fuerit Paulus, cuius ſucceſſores illi tandem recte dici merentur, qui vt Paulus legitime ad prædicandum Euangelium Dei vocati, munus ſuum ſincere obeũt. Nam qui Euangelium Dei vel peruertunt, vel eius loco obtrudunt hominibus humanas traditiones de ſucceſsione in Pauli locum, fruſtra gloriantur: in quorum numero eſt Romanus Antichriſtus, cum ſuis raſis & vnctis Epicuris. Hic, quæ eſt eius impudentia, non vetetur gloriari, ſe Pauli & Petri ſucceſſorẽ eſſe, cum tamen res ipſa teſtetur, eum Iudę proditori potius ſucceſsiſſe, qui oſculo filium Dei prodidit. Hactenus de priori parte Epigraphæ, ſequitur poſterior.

Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic primum obſeruandum eſt, quod Romanis quos inter gentes numerat, ſcribat Apoſtolus, vnde hæ quatuor hypotheſes colligantur. PRIMA, Vocationem gentium ad Euangelium decreto diuino fieri. SECVNDA, Doctrinam quæ in hac Epiſtola Romanis proponitur, eſſe nobis cum illis cõmunem. Nam & nos de gentibus ſumus. TERTIA, Vocationem ad Euangelium eſſe gratuitam. Nullum enim meritum niſi mortis afferre poterant prophanæ gẽtes. QVARTA, Vocationem ad ſalutem eſſe vniuerſalem, nullo vel perſonarum vel nationum habito reſpectu. Sequitur deſcriptio Romanorũ quibus ſcribit Apoſtolus, ita enim habet textus:

Dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic obſeruemus tres vocationis noſtræ cauſas, EFFICIENTEM, quæ eſt gratuita dilectio Dei, qua nos pater cœleſtis in filio caros habet. FORMALEM, quæ eſt vocalis Euangelij prædicatio certiſsimum dilectionis paternæ teſtimonium, Et FINALEM, quæ eſt ſanctitas, quæ ſegregatione ab impuro mundo, purificatione cordis ex fide profecta & ſanctimonia vitæ, pijsq; exercitijs conſtat. Hæ tres cauſſæ quotieſcunque vel nobis vel alijs prædicatur Euangelium, vel cum nos ipſi legimus aut cogitamus Euangelium, veniant nobis in mentem, cogitemus vocem Euangelij teſtimonium dilectionis Dei erga nos eſſe, cogitemus Deũ velle nos vocali prædicationi obœdire, cogitemus quod hæc adeo auguſta vocatio requirat ſanctitatẽ, quæ & fruct⁹ & finis vocationis noſtræ exiſtit. Hactenus de partibus epigraphæ. Nunc amplificationes interiectas videamus. PRIMA eſt cõmendatio Euangelij, in quã dilapſus eſt hac occaſione: Dixit ſe ſegregatũ in Euangeliũ Dei, huc iam apponit amplificãdo: Quod ipſe ante promiſerat per Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. Verum, vt ſtudioſi locos cõmendationis Euangelij in promtu habeant, quos ſparſim Apoſtolus attingit, vnum breuiter colligam, hoc modo. Primus ſumitur ab autoritate diuina. Habet enim Euangelium Deum ipſum autorem. Secũdus ab antiquitate. Non enim hodie aut nudiuſtertius eſt notũ. Sed iam olim à Deo promiſſum, Geneſ. 3. Tertius, à Prophetarum teſtimonijs, qui Prophetæ acti Spiritu Dei locuti ſunt. Nemo rem vilem, inquit Ambroſius, magnis præcurſorib⁹ nunciat. Quartus, ab obiecto. Eſt enim Euangelium doctrina de filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO. Quintus, à fructu, nempe quod Euangelium ſit organum annunciandæ gratiæ DEI & ſalutis, quæ offertur prædicatione Euangelij in filium Dei, credentibus. Sextus, ab amplitudine,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nimirum quod Euangeliũ non tantum Iudaico populo, ſed etiam omnibus gentibus ſit deſtinatum. SED quæ fuit amplificationis huius cauſa? Iudæi calumniabantur & reijciebant Euangelium tanquam doctrinam recens natam, ignotam Prophetis & Patriarchis. Horum criminationi opponit autoritatem Prophetarum, per quos ipſe Deus iã olim prænunciauerat Euãgelium de ſuo filio. Si modum quæris, quo Deus per Prophetas ſuos antè promiſerat hoc de filio ſuo Euangelium. Reſpondeo, Quod id fecit & ſignis & verbis. Signorum ſunt alia ſacrificia, alia ſacramenta, alia typi. Verbis Prophetæ concionantur nunc de perſona filij Dei, nunc de officio, regno & ſacerdotio, nunc de aduentu & tempore aduentus, nunc de factis ex quibus agnoſci deberet aduenions Meſsias, nunc de beneficijs Meſsiæ erga homines. SECVNDA amplificatio proſopographia eſt, & manat ex prima. Facta enim mentione obiecti Euangelij, qui eſt Ieſus Chriſtus, in perſonæ Chriſti deſcriptionem excurrit, quæ ſint eius naturæ, quæ gloria, quodq́ue officium oſtendens. Qui natus eſt, inquit, ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Hic humanitas vera Chriſti aſſeritur, in qua aſſertione mẽtionem Dauidis facit, propter promiſsionem Dauidi factã. Promiſit enim Deus, vt Chriſtus de ſemine, hoc eſt, poſteritate Dauidis naſceretur. Hæc promiſsio primum facta eſt Dauidi, 2. Samuelis 7. vbi promittitur filio Dauid ſolium regni perpetuum, & thronus firmus vſque in ſeculum. Deinde, hęc promiſsio ſæpius inculcatur, vt Pſalmo 72. Deus iudicia tua regi da, & iuſticiam tuam filio regis. Et paulò poſt, verſu quinto: Timebunt eum dum ſol & luna ſplendebũt, hoc eſt, perpetuo. Pſalmo 89. In ſeculum cuſtodiam ei miſericordiam meam, & pactum meum firmum erit ei & ponã in ſeculum ſemen eius, & thronum ipſius ſicut dies cœli. Huc Pſalmus 110. Dixit Dominus Domino meo, pertinet. Item, Pſalmus 131. Memento Domine Dauid. In hoc Pſalmo expreſſe dicitur: De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Ex his ſcripturæ locis tritum erat apud Iudæos, quod meſsias eſſet naſciturus de ſemine Dauidis. Hinc cæci apud Matthæũ: Miſerere mei Domine fili Dauid. Atque hæc cauſa eſt, cùr Matthęus capite 1. & Luc. cap. 3. adeo diligenter genealogiam Chriſti recenſeant.

Qui declaratus eſt filius Dei.

Id eſt, certis & infallibilibus teſtimonijs & operibus diuinis ab eo editis comprobatum eſt, quod re vera ſit filius Dei. Huc illud elogium 1. Timoth. 3. Deus manifeſtatus eſt in carne, iuſtificatus eſt in ſpiritu, &c. Sed quomodo hęc declaratio eſt facta?

In potentia ſecundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum.

Per potentiam intelligit miracula diuina, quibus IESVS ſe verum eſſe Deũ comprobauit, dum in his terris viſibilis inter homines verſaretur cæcis viſum reddidit, claudis vt ambularẽt, leproſos ſanauit, mortuos excitauit. Huc illud ad Iudæos: Si mihi nõ creditis, operibus meis credite.

Secundum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum.

Hoc eſt, Declaratus filius Dei ex eo, quod poſt reſurrectionem ſuam ex mortuis dederit die Pentecoſtes ſuis diſcipulis Spiritum ſanctum, quæ Spiritus donatio aperte teſtatur de omnipotẽtia Chriſti, & diuina eius natura. Habemus ergo hic tria, quæ IESVM Nazarenum filium DEI eſſe conuincunt. PRIMVM, eſt miraculorum varietas, quæ edidit cum adhuc viſibilis verſaretur inter Iudæos. Secundum eſt, quod ſua virtute reſurrexerit à mortuis. Tertum, Quod reſuſcitatus à mortuis, diſcipulis ſuis dederit Spiritum ſanctum, idq́ue viſibiliter. Actor. 2. Extrema potiſsimum Apoſtolus vrget, vt quæ in omnium oculos incurrebant. Capita teſtimoniorum de vtraque natura Chriſti complecti hoc diſticho poterimus: *Dictum, cultus, opus, confeßio, munera, quinque hæc, Quæ ſint naturæ CHRISTI nos rite docebunt.* Ex hoc præterea loco licebit colligere QVATVOR, quæ pios de Chriſto ſcire omnino neceſſarium eſt. Horum Primum eſt, quod noſter Meſsias ſit verus Deus. Secundum, quod ſit verus homo. Tertium, quod non ſint duæ perſonæ vt duæ naturæ, Sed vna perſona in duabus naturis diuina & humana ſubſiſtens. Quartum, quod ſit ſanctificator, & victor mortis, hoc eſt, Sacerdos & Rex, qui populum ſuum liberat à peccatis eius. Hæc quatuor ſimul fides intuebitur, ne vllis Sathanæ inſidijs ſuccumbat. TERTIA amplificatio ex ſecunda naſcitur, hanc ideo appoſuit, vt ſuum Apoſtolatum aduerſus aduerſarios ſuos Pſeudoapoſtolos tueretur ac defenderet. Vt ergo illi extenuarunt Pauli Apoſtolatum: ita ipſe Paulus contra aſſerit, ſe Chriſti gratia factum eſſe Apoſtolum, idq́ue in obœdientiam fidei inter gentes ſuper nomine CHRISTI, hoc eſt, vt prædicet Paulus

gentibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gentibus Euangelium, & gentes prædicato Euangelio obœdiant,credantque in nomen Chriſti.Cum autem dicit,Super nomine eius, materiam Euangelij exprimit, quæ eſt nomen Chriſti.Significat autem nomen relationem ad prædicationem Euangelij. Talem ſiquidē Chriſtum credamus oportet, qualis nominatur,hoc eſt,prædicatur nobis in Euangelio.Cum autem dixiſſet,in omnibus gentibus,addit hypotheſin,inquiens:

Inter quas eſtis & vos vocati IESV CHRISTI.

Id eſt,qui Euangelio IESV CHRISTI obtemperatis. Nam quid de Dei filio recte ſentiunt, hi vocati & ſancti dicuntur,vt inquit Ambroſius. Deinde cum dicit:In obœdiētiam fidei in omnibus gentibus,inter quas eſtis & vos,rationem reddit cur Romanis ſcribat, quæ ratio hoc ſyllogiſmo clauditur.Ego Paulus à Chriſto deſignatus ſum Apoſtolus, vt Euangelium inter gētes prædicem.Quare cum vos ſitis ex gentibus,Apoſtolatus meus requirit,vt vobis etiam Euangelium prædicem.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro IESV CHRISTO.

Mos eſt ſcribentibus ad amicos antiquiſsimus & humaniſsimus, à ſalutatione incipere. Verum hoc eſt diſcrimen inter ſalutationes ciuiles & Apoſtolicas: Illę quidem ſunt φιλικαὶ,teſtantes de beneuolentia erga eum cui ſcribitur, vt τὸ χαίρειν, τὸ εὖ πράττειν, τὸ ὑγιαίνειν apud Græcos. Et apud Latinos, Salutem, ſalutem dicit,iubet ſaluere. Hæ verò ſunt non ſolum φιλικαὶ ſed etiam religioſæ,ſummam beneficiorum Euangelij continentes. Nam gratia eſt hoc loco fauor Dei & beneuolētia,qua Deus pater in Chriſto nos complectitur, recipit nos,& nobis remittit peccata.PAX effectus gratiæ, videlicet gaudium Spiritus ſancti, tranquillitas conſcientiæ,breuiter omnia proſpera adeoq; ſalus ipſa. Vt hæc grtia & hæc pax Romanis multplicetur optat Apoſtolus, idque à Deo patre noſtro & à Domino IESV CHRISTO. Vt Gratiæ & Pacis vocabula fidem requirunt: ita Patris & Domini voces nos adoptionis & obœdientiæ admonebunt,quæ omnia vni Ieſu Chriſto accepta ferri debent. Habemus ergo in hac ſalutatione tria. Primum, ſummam doctrinæ Euangelij, quæ gratiæ & pacis nomine ſignatur. Secundum, confutationem Pſeudoapoſtolorum, qui ex operibus ſalutem quærunt. Tertium,Admonitionem de officio noſtro, hoc eſt, de fide & obœdientia erga Deum. In Epiſtolis ad Timotheum & Titum, inter Gratiam & Pacem interponit Apoſtolus Miſericordiam,quæ prima origo noſtræ ſalutis eſt.Ita ergo ordinandæ ſunt cauſſæ ſalutis. MISERICORDIA,qua afficitur Pater cœleſtis intuens in miſeriam generis humani. GRATIA, qua donatur Filius, vt ſit victima & λύτρον pro peccato. PAX, quæ eſt reconciliatio fide accipienda ad prædicationem Euangelij.Hanc pacem comitantur fructus vberrimi & ſuauiſsimi,cum in hac vita tum in futura.

EXORDIVM.

Hoc Exordium iuxta normas Rhetorum formatum eſt. Præcipiunt autem Rhetores, vt exordium iuſtum,plenum & perfectum,quatuor ex partibus,Expoſitione(quę & propoſitio exordij dicitur) Ratione. Redditione & Comprobatione componatur. Has partes ita inſtitui oportet,vt non ſolum loci exordij,qui ſunt beneuolentia,attentio & docilitas aſpergantur prudenter. Verumetiam vt oratio ſponte in ipſam propoſitionem,quæ exordij finis eſſe debet,feratur.Has leges Paulum in hoc ſuo ſeruaſſe exordio in explanatione patebit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus vobis, quod fides veſtra annunciatur in toto mundo.

Expoſitio exordij eſt, per quam à ſuo ſtudio erga Romanos beneuolentiam captat. Eſt enim certiſsimum indicium beneuoli animi, ob alicuius felicitatem & commoda, Deo gratias agere. Cum itaque Paulus teſtatur, ſe Deo gratias agere, quod fides, hoc eſt, religio ſeu profeſsio fidei Romanorum añunciatur in toto mundo, id eſt, paſsim per omnes Eccleſias,ſe Romanis optime velle,& ſalutem eorū ex animo cupere,ſignificat. Quod autem dicit,Deo meo, per pronomen, MEO, non excludit alios, quaſi ipſi Deum eundem non haberent,Sed quod eſt commune,ſibi per fidem applicat. Eſt igitur hæc adiectio, MEO, fiduciæ argumentū,non excluſionis indicium. Deinde in verbo καταγγέλλεται eſt empha-

ſis qua ſignificatur,nec addendum nec detrahendum eſſe quicquam Euangelio prædicato Romanis. Angeli enim,id eſt,nuncij munus eſt,ea tantum quæ ſibi commiſſa ſunt,narrare. Quare & ſacerdotes Angeli dicuntur,id eſt, nuncij, quia non ſua, ſed eius qui ipſos miſit,nunciant. Porrò hæc expoſitio quatuor nobis ſuppeditat hypotheſes. Primam,omnia bona ad Deum autorem referenda eſſe,& præſertim annunciationem Euangelij. Secũdam,Oportere eos qui beneficia Dei ſentiunt, datorem & agnoſcere & celebrare. Tertiam,Omnia bona per Chriſtum hominibus dari, atque ideo per eundem gratias Deo agendas eſſe. Quartam,Miniſtrorum verbi Dei eſſe, atque adeo omnium piorum, congratulari ijs, quibus Deus ſuum de filio Euangelium patefacit, idq́ue non ſine gratitudine mentis & beneficij prædicatione.

Teſtis enim mihi eſt Deus (cui ſeruio in ſpiritu meo) in Euangelio filij ipſius, quod indeſinenter mentionem veſtri faciam, ſemper in precibus meis rogans, vt (ſi aliquo modo tandem proſperam iter nactus fuero per voluntatem Dei) veniam ad vos.

Secunda pars exordij, quæ eſt expoſitionis ratio, à ſigno certiſsimo ſumta, vnde expoſitio concluditur hoc modo. Paulus ſemper mentionem facit Romanorum in ſuis precibus,cupitq; vt ſibi proſperum ad illos iter contingat,&c. Ergo procul dubio Paulus gaudet atq; Deo gratias agit, ꝙ Romanorum fidem ac religionem. Verum vt rationi huic,quæ per ſe non magis firma videbatur quam expoſitio, fidem adhibeant Romani,iureiurando eam fulſit Apoſtolus, inquiens: Teſtis mihi eſt Deus, ac ſi dicat,Deum qui ſolus corda ſcrutatur & nouit omnia, vindicem cupio, ſi hæc ita nõ ſunt vt dico. Verum ne quis iuſiurandum hoc leuitati aſcribat, apponit argumentum conſtantiæ,& inquit: Cui ſeruio in ſpiritu meo (id eſt, prõmtiſsimo animo,& colo ſpirituali cultu)in Euangelio filij ipſius, Nam diligentia mea & labor indefeſſus in vocatione ad prædicandum Euangelium ſatis me à leuitate vindicat. Quod additur in ratione: Si quomodo tandem proſperum iter nactus &c. Argumẽtum eſt admodum expetentis occaſionem proficiſcendi ad Romanos, quare rurſus ſuam erga ipſos teſtatur beneuolentiam.

Porrò ex hac ratione aliquot vtiles admonitiones extruamus. Primam,iuramentum aliquod licitum contra veterum quorundam errorem, & anabaptiſtarum inſaniam. Secundam,iurantibus fidem habendam eſſe, modo Deum timere eos vitæ ratio atteſtetur, alias minime. Tertiam,cultum Dei ſpiritualem eſſe.docere & diſcere Euangelium,modo fides præluceat. Quartam, officium miniſtrorum verbi Dei eſſe non ſolum Eccleſiam docere & verbo Dei paſcere,verumetiam pro Eccleſia orare. Quintam, Stoicam neceſsitatẽ euerti. Nam ſi felix in rebus ſucceſſus precibus impetrari poteſt,profectò non omnia eueniunt ineuitabili neceſsitate. Sextam,rerum proſperum ſucceſſum à Deo eſſe,quę res nos timoris Dei & ſeriæ inuocationis admonebit.

Deſidero enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum ſpirituale ad vos ſtabiliendos,hoc eſt, vt communem exhortationem percipiam apud vos,per mutuam fidem veſtram ſimul & meam.

Redditio rationis eſt, tertia exordij pars à cauſſa finali ſumta. Paulus expetit impertiri Romanis aliquod donum ſpirituale ad eos ſtabiliendos. Ergo Paulus cupit venire ad Romanos. Ac ne quis ex aduerſarijs Pauli hoc dictum arrogantius interpretaretur, metriaſmo vtitur, ac exponit, quod illa ſpiritualis doni collatio, non ſit aliud quam vt Paulus & Romani ſe mutuo exhortentur, idque per communem fidem, quo animi vtrinque confirmatiores reddantur. Ac ſi dicat,Donum illud ſpirituale, quo vos cupio ſtabiliri,huiuſmodi eſt,vt ego vos mea fide exhorter,& vos me veſtra fide viciſsim exhortemini,vt ita mutua fide confirmati, proficiamus in vera & ſincera Chriſti religione. Ex hac pericopa aliquot colligamus hypotheſes, harum ſit Prima, doctoris præſentis vox multo efficacior eſt ad docendum & confirmandum, quam lectio ſcripti abſentis. Vnde monemur,vt auide audiamus docentes in Eccleſiá, nec putemus cum nauſeantibus, ad verbum Dei ſufficere nobis domeſticam lectionem & mediationem priuatam. Habet,inquit Hieronymus,neſcio quid latẽtis energiæ viua vox, & in aures diſcipuli de autoris ore transfuſa,fortius ſonat. Secunda, commendantur hîc officia mutua doctorum & auditorum,videlicet vt ſe mutuis exhortationibus confirment & ſtabiliant in fide & pietate. Nam mutua exhortatio,eſt fidei communis fulcrum ac ſtabilimentum quoddã.

Tertia,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tertia, Quanta ſit externi miniſterij verbi dignitas ex eo colligitur, quod ſit inſtrumentũ, quo Chriſtus offert & confert hominibus ſua ſpiritualia dona, quæ ideo miniſtri impertiri dicuntur, quia ſpirit⁹ Chriſti organa ſunt, per quæ illa hominibus diſtribuũtur. Quarta, Confutantur hîc Enthuſiaſtæ, quales ſunt Anabaptiſtæ, Stenchfeldius & ſimiles, qui externo miniſterio & vocali verbo ſuam detrahunt efficaciam. Quinta, Exemplo Pauli deprimitur hic faſtus & arrogantia eorum, qui velut ex alto deſpiciũt eos, qui minoribus donis præditi eſſe videntur, & parum ſe docere putãt, vt ab alijs aliquid diſcere videantur. Cùm tamen Paulus tantus Apoſtolus, fateatur ſe vel à neophytis Romanis confirmari & fulciri poſſe. Intuentes igitur Pauli exemplum, diſcamus quicquid nobis donorum collatum eſt, conferre ad commune Eccleſiæ Chriſti ædificium, vt ita mutuis officijs inter nos coaleſcamus.

Nolo autem vos ignorare fratres, quod ſæpe propoſui venire ad vos (& impeditus ſum vſque adhuc) vt fructum aliquem haberem etiam in vobis, quemadmodum & in reliquis gentibus.

Comprobatio hæc eſt & præſumtio. Vt enim redditionis cauſſam ponit, & rem totam manifeſtius tangit, vnde in propoſitionem principalem dilabitur: ita anteuertit obiectionem eorum, qui ipſius aduentum anxie expectarunt, idque per translationem cauſſæ. Ego quidem, inquit, propoſui ad vos venire, ſed prohibitus fui. Impedimentum autem hoc videtur fuiſſe a-duũn certamen, quod habuit cum Pſeudoapoſtolis, quorum ora obſtruenda erant, ne ſemen verbi cœleſtis quod iecerat ipſe in varijs locis, ſpinis Iudaicis ſuffocaretur. Addit finem áduentus: vt, inquit, fructum aliquem haberem in vobis. Hic fructus abſq; dubio fuit propagatio Euãgelij & cõfirmatio Romanorum in ſana doctrina, ne Iudaicis corruptelis locum darent. Exemplum hoc Pauli ſinceri miniſtri Dei imitentur, quo nouis quotidie acceſsionibus augeatur Eccleſia, & ſeruetur doctrinæ puritas.

Et Græcis & barbaris, cum ſapientibus tum inſipientibus debitor ſum, itaq; promtus ſum ego, vobis quoque qui Romæ eſtis, euangelizare.

Dixit ſe fructum quærere in Romanis, quemadmodum & in reliquis gentibus, iam idem enthymemate concludit, ſumta ratione ab Apoſtolatus proprietate. Eſt ergo hic ſenſus: Ex Apoſtolico munere à Domino mihi impoſito, teneor quibuſuis hominibus Chriſtum annunciare, itaq; promtus ſum etiam vobis Romanis euangelizare. Diſtributionis prima antitheſis ad nationes referenda eſt. Barbarorum appellatione intelliguntur omnes qui non ſunt Græci. Huc illud pertinet: Ite in mundum vniuerſum, &c. Altera diſtributionis antitheſis, qualitatem perſonarum quæ ſunt in nationibus, reſpicit, quorum alij ſunt ſapientes, alij rudes. Hinc Primum colligamus prædicationem Euãgelij, qua homines promiſcue vocantur ad gratuitam ſalutem, eſſe vniuerſalem. Communis enim, inquit Chryſoſtomus, prædicatio propoſita eſt omnibus, non dignitatis nouit diſcrimẽ, non gentis eminentiã, neq; aliud quicquam huiuſmodi. Deinde Euangeliũ eſſe diſtinctum doctrinæ genus à Philoſophia. Eſt enim ignotum ſapientibus mundi. Tertio, requiri à miniſtris Euangelij ſingularem animi promtitudinem in prædicando Euangelio.

Non enim pudet me Euangelij Chriſti.

Dixit ſe promtum ad Euangelizandum Romanis, nunc eius rei cauſſam affert, & ſimul obiectioni quorũdam occurrit. Cauſſa promtitudinis ſic applicabitur: Euangelium eſt glorioſum & honorificum. Igitur, Ego promtus ſum ad prędicandum omnibus Euangelium. Obiectioni eorum reſpondet qui pro ludibrio habuerunt Euãgelium, quaſi nulla ex parte reſpõderet ſplendori Romani imperij, inter hos fuit Nero & alij multi Romæ. Atque ideo vtitur contrario per negationem, quaſi dicat: Sunt quos pudet Euangelij, Sed ego illud glorioſum & honorificum duco, tãtum abeſt vt me eius pudeat. Monẽtur proinde hîc miniſtri verbi, vt hominum iudicia, qui de miniſterio Euangelij parum ſincere ſentiunt, fortiter contemnant.

Nam potentia Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primum ac Græco.

AEtiologia eſt gloriæ Euangelij, & ratio præſumtionis. Vere glorioſum & minime erubeſcendum eſt organũ,

per quod Deus efficax eſt ad dandam ſalutem omni credenti. Euágeliũ eſt tale organum. Proinde, Euágelium nequaquam erubeſcendum, ſed glorioſum potius habendũ eſt. Potentia Dei hîc nihil aliud eſt, quam inſtrumentũ, quo Deus exerit ſuá virtutē in ſaluandis ijs, qui Euágelio obtemperant, ne ipſos peccatum, mors, diabolus, infernus in dánatione detineant: Sed vt in eis gratia, remiſsio peccatorũ, iuſticia, vita & ſalus locũ habeant. Huc illud Pauli pertinet: Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarũ, & tranſtulit in regnũ filij ſui dilecti, in quo habemus redemtionem per ſanguinē eius, remiſsionem peccatorum. Diſtributiuncula quæ ſubiungitur generi, opponitur imaginationi Iudæorum, qui gentes à gratia Euangelij excludendas putarunt. Græcus hîc ſynedochicè ponitur, pro omni eo qui nõ eſt Iudæus, idq́; ideo, quia maxima pars Oriētis tum Græcè loquebatur. Quod autem dicit: primum Iudæo tum etiam Græco, non dignitatis eſt, ſed diſpenſationis, quia ex Iudæa prodijt primum ſalutis verbum, quod eſt Euangelium, iuxta vaticinium Eſaiæ: De Zion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem. Porrò hæc breuis ſentētia multas hypotheſes continet, harum Prima eſt, quod Deus ſit autor Euangelij. Secunda, Quod Euágelium ſit inſtrumētum per quod Deus vult efficax in auditoribus eſſe. Tertia, Quod hoc inſtrumentum, hoc eſt, prædicatio Euangelij deſtinetur ſaluti hominum. Quarta, Quod prædicatio Euágelij ſit vniuerſalis. Quinta, Quod beneficia quæ offeruntur per Euangelium, fide accipiantur & poſsideantur. Sexta, Quod ſine prædicatione Euágelij homines hæreât in damnatione. Septima, Quod ſalus hominis non pendeat ex operibus aut meritis humanis, ſed ſit grauitum Dei donum. Octaua, Quod Euangelium ſit aliud doctrinæ genus quam Lex. Nam Lex peccatum oſtendit, Euangelium gratiá: Lex morbum, Euangelium remedium indicat: Lex mortis miniſterium eſt, Euágelium vitæ & pacis: Lex virtus damnationis eſt, Euangelium virtus ſalutis: Lex ad pœnam peccatores vocat, Euangelium eoſdem ad pœnitentiam inuitat, vt ſit locus gratiæ. Hæc omnia ex antitheſi ſalutis & damnationis, & eorum quæ ad ea pertinent, intelligi poſſunt.

Iuſticia enim Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem.

Encomium Euangelij, quod ſit potentia Dei in ſalutem omni credenti, confirmat argumento ab effectu ſumto. Euangeliũ patefacit & proponit iuſticiam fidei quæ Deo probatur. Ergo Euangelium affert ſalutem omni credenti. Conſequentia à conſequentibus cõtrariorum pendet. Iuſticia legis cauſſa eſt perditionis & damnationis. Ergo iuſticia quam offert Euangelium eſt cauſſa ſalutis. Proinde Euangeliũ recte dicitur potentia Dei in ſalutē omni credenti. Vocatur autem iuſticia Dei hoc loco, non qua ipſe iuſtus eſt in ſe, vel qua ipſe iuſtos punit & inſontes tuetur, ſed quæ ipſi probatur, placet, ſeu accepta eſt, & cuius ipſe autor exiſtit. Quod autem hæc Dei iuſticia non ſit eſſentialis Dei iuſticia, ſicut Oſiander docet: Sed potius ea iuſticia, qua Deus noſter IESVS CHRISTVS ſuo Patri obœdiens fuit vſque ad mortem aſſumta humana natura, patet ex ea collatione quæ eſt ad Romanos 5. his verbis: Sicut inobædientia vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ſic etiam per vnius obœdientiam iuſti conſtituentur multi. Ergo iuſticia quæ patefit per Euangelium, eſt obœdientia Chriſti imputata credenti. Hæc explicatio firma & immota eſt. Deinde verbum Reuelãdi ſignificat hanc Dei iuſticiam abſconditam eſſe, donec reueletur hominibus per Euangelium. Si ergo reuelatur per Euangelij prædicationem, ſequitur, quod omnio ſit tecta, occulta & incognita, vbi vox Euangelij non ſonat, qua de cauſa Euangelium dicitur myſterium abſconditũ. Sequitur & hoc, quod hæc Dei iuſticia nec ſit philoſophica nec legalis. Nam vtraque nota eſt ſine Euágelio. Sed quomodo cõtingit homini hæc iuſticia Dei, quæ reuelatur in Euangelio? Ex fide in fidem. Hoc eſt, ex fide perpetuo creſcente, & ſubinde vires maiores acquirente. Hanc eſſe Hebraicæ phraſis verá enarrationem, Primum ex ſimilibus locutionibus ſcripturæ manifeſtum eſt, Pſal. 84. De victoria in victoriam ibunt, hoc eſt, ſubinde maiores victorias conſequentur. Ieremiæ 9. De malitia in malitiam exierunt, hoc eſt, paulatim peiores facti ſunt. 2. Corinth. 3. Transformemur ex gloria in gloraim, hoc eſt, ex minori gloria in maiorem. Deinde hanc interpretationem confirmat Clemens Alexandrinus Stromateon 5. pag. 225. in Florentino exemplari. Videtur, inquit, Paulus geminam fidem facere, cum tamen vnam tantum ſtatuat, quæ augmentũ & perfectionē recipit. Non eſt ergo diſtinctio rei in repetitione vocis fidei per antanaclaſin, vt Ambroſius vult, cui priori loco fides pro fide Dei, id eſt, promiſsione gratiæ, poſteriori pro fide hominis accipitur. Sed eſt diſtinctio modi tantũ vnius & eiuſdem fidei. Hac loquēdi forma ſingulari cõſilio vſus eſt Apoſtolus. Aduerſarij ipſius Pſeudoapoſtoli ex Iudæis conuerſi, partim vrgebant iuſticiam operum, partim fabricarunt iu-

ſticiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſticiam ex fide & operibus,ſeu ex fide in opera, vt ex fide inciperet iuſticia,quæ poſtea abſolueretur operibus; quaſi opera eſſent fidei perfectio, quemadmodum etiam nuganttur Papiſtæ. Contra hos Paulus dicit,iuſticiam Dei reuelari ex fide in fidem,non ex fide in opera,quaſi hæc iuſticia initium ſumeret à fide, & conſumaretur operibus. Vult ergo Paulus,quod hæc fidei iuſticia,ſola fide abſq; operibus recipiatur & poſsideatur,quemadmodum ipſe ſe interpretatur infra cap. 3. vbi hanc propoſitionem copioſius confirmandam repetit. Diligenter itaq; obſeruetur hæc ſententia, quia continet ſummá Euangelij,quæ eſt prædicatio iuſticiæ Dei,quæ fide apprehenditur.Deinde hic breuis aphoriſmus refutat omnes errores de iuſticia,qua conſiſtimus coram Deo,alio modo quærenda quam per ſolam fidem.Porrò quantum ad ordinem attinet,ſciendum eſt quod hæc ſententia: iuſticia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem, ſit finis cõprobationis exordij, & propoſitio principalis,ſeu ſtatus huius Epiſtolæ, ad quam propoſitionem paulatim & veluti per gradus,iuxta Rhetorum præſcriptum,vt ſupra admonui,deſcendit Apoſtolus.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide viuet.

Ratio propoſitionis eſt. Vt autem hæc ratio recte intelligatur, retexenda eſt propoſitio in duas quæſtiones, quarum Vna eſt: Num iuſticia ſit ex fide. Altera, Num iuſticia quæ ex fide, Dei iuſticia ſit,hoc eſt,Deo accepta.Prioris theſin affirmatiuam cõcludit à coniugatis,hoc modo: Qui iuſtus eſt,ex fide iuſtus eſt,Igitur iuſticia ex fide eſt.Poſterioris autem theſin affirmatiuam à coniunctis colligit,hoc pacto: Iuſtus ex fide viuet, Ergo,Iuſtus ex fide acceptus eſt Deo. Atq; adeo iuſticia ex fide, Dei eſt iuſticia,vt quæ Deo probatur, illiq; accepta eſt. Conſequentia manifeſta eſt. Nam habere promiſsionem vitæ & Deo probari & acceptum eſſe, ſunt natura coniuncta.Deus enim nequaquam promitteret vitam & benedictionem ſibi diſplicentibus. Hæc eſt rectiſsima huius rationis accommodatio ad probandum id quod propoſitum erat. Quærebatur enim, Num ex fide ſit iuſticia,Non,an qui iuſtus eſt viuat? Nam lex ipſa ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Quod autem in dicto Prophetæ:Iuſtus ex fide viuet, determinatio Ex fide, principaliter ad ſubiectum Iuſtus pertineat,non ſolum ex eo patet,quod ita requirat argumenti Paulini neceſsitas, Verumetiã ex eo cõuincitur,quod verba Prophetæ contineant promiſsionem,in qua iuſtis ex fide promittitur liberatio,quę vitæ nomine apud Prophetam deſignatur. In Prophetæ ergo dicto duo tribuuntur fidei, nempe iuſticia principaliter, & vita quæ ex fide manat. Eſt enim fides velut anima noui hominis,quæ vitæ actiones edit per nouum ſpiritum, qui eſt Chriſti. Porrò Prophetæ dictum non vnum tantum vſum habet. Primum enim cõfirmat,veluti hîc Paulus oſtendit, quòd iuſticia quæ Deo placet,ſit ex fide.Deinde,confutat operum iuſticiam,hoc eſt, quod iuſticia non ſit ex operibus,vt ad Galat.3. vbi ita colligit Apoſtolus. Quod autem per Legem nullus iuſtificatur apud Deum,manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuet. Lex autem non eſt ex fide, Sed qui fecerit ea homo viuet in eis, Hoc eſt, Lex non ſpectat fidem in iuſticia, ſed opera, Seu, Lex non pronunciat iuſtos qui crediderint,ſed qui fecerint. Sunt itaq; contrariæ viæ Lex & fides Lex enim in nobis quærit quod nunquã in nobis inueniet,ideoque occidit. Fides offert quod nobis deeſt, vt nobis imputetur quod in ſolo Chriſto eſt.Ideoq; hoc reſpectu fides iuſtificat & viuificat. Tertio hoc dictum Propheticum conſolatur pios, qui in hac vita ſub cruce & ærumnis varijs gemunt, & in hunc vſum dictatur Prophetæ ab ipſo Deo.Hinc ad Hebræos 10. Tolerantia (inquit) opus habetis,vt voluntatem Dei faciendo feratis promiſsionem, adhuc enim tantillum,tantillum inquam, & qui venturus eſt veniet neque tardabit,iuſtus autem ex fide victurus eſt. Atque ita vna γνώμη multis rebus ſeruit,quod eſt diligenter obſeruandum.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo aduerſus omnem impietatem & iniuſticiam hominum, qui veritatem Dei in iniuſticia detinent.

Ratio propoſitionis eſt à contrario ſumta. Paulus enim duas vias ad conſequendam iuſticiam indicat, Legem & Fidem: quarũ illam impoſsibilem, hanc vero expeditã & facilem docet. Propoſuit iuſticiã eſſe ex fide,id quod Prophetę teſtimonio confirmauit.Nunc idẽ aſtruit hoc dilẽmate:Omnis qui iuſtificatur,aut fide aut lege iuſtificatur,Sed nemo lege iuſtificatur,Proinde iuſticia eſt ex fide. Minorẽ probat,ꝓnunciãs omnes homines & impios & iniuſtos eſſe.Certũ eſt.n.impios aduerſus Deũ,& iniuſtos contra homines non iuſtificari lege,ſed potius cõdemnari à lege.Poteſt & hæc ratio hoc pacto colligi:Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſunt niſi ex fide (h. e. Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſunt ꝓpria iuſticia,

ſed aliena, nempe Chriſti, quæ fide recipitur, eos iuſtificari oportet.) Omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti. Igitur, Nulli homines poſſunt ꝓpria iuſticia iuſtificari. Quare opus habent aliena, cuius credentes fiunt participes. Proinde nulla alia iuſticia hominis poteſt eſſe plena & ſolida quàm fidei. Sola minor loco totius argumenti ponitur, quæ quia eſt κεινόμενον, fulcitur vtrinq; à principio & à fine. A principio enim ꝑ ſignũ, à fine per effectũ cõfirmatur. Signũ eſt: Deus iraſcitur omnib⁹ hominibus nõ iuſtificatis fide. Ergo omnes homines fide deſtituti ſunt impij & iniuſti. Effectus eſt, Omnes homines fide nõ iuſtificati detinẽt veritatẽ in iniuſticia. Proinde omnes homines in ſe ſunt impij & iniuſti. Hactenus argumentũ Apoſtoli explicauim⁹, iã vocabula & phraſes videamus. Vt impietas violatio eſt primæ tabulæ: ita iniuſticia (etſi poſtea vtrunq; complectitur) ſecundæ tabulæ eſt tranſgreſsio. Reuelari iram Dei de cœlo, eſt Deum teſtari pœnis quibus puniuntur homines, Omnes homines in ſe impios & iniuſtos eſſe. Cum enim iuſtum ſit Dei iudiciũ, nemo profecto innocens eſt, qui vlla diuinitus caſtigatur pœna. Proinde cum cõſtat omnes homines morti & alijs calamitatibus obnoxios eſſe, certo certius cõuincit hoc Dei iudicium, omnes homines eſſe peccatores & reos coram tribunali Dei, ideoq; non poſſe ſuis viribus aũt operibus iuſtificari. Ponitur hic vocabulum iræ pro vltione ſeu pœna, vſitata Hebræis metonymia. DETINERE veritatem in iniuſticia eſt, quicquid lucis in hominibus relictum eſt de pietate erga Deum, & iuſticia erga homines, iniuſte obruere per impietatem & iniuſtciam, adeo vt nec Deo cultum præſtent homines, nec hominibus quod ipſis debent, reddant. Cæterum obſeruandum eſt, quod quemadmodum præſens pericopa continet rationem à cõtrario ſumtam, vt iam dictum eſt, ita ad ea quæ ſequuntur relata, noua eſt propoſitio, videlicet confutationis præiudiciorum Pſeudoapoſtolorum, qui iuſticiam quæ eſt ex ſola fide impugnarunt. Atque ita hîc incipit QVARTA pars huius capitis, qua vniuerſus mundus reus peragitur coram Dei iudicio, idq́; in eum finẽ, vt agnito peccato & iuſta noſtri damnatione iuxta vocem Euangelij agamus pœnitentiam, & iuſtificemur aliena fide, nempe Chriſti, quæ omnibus credentibus imputatur. Iam ex præſenti loco aliquot colligamus hypotheſes. PRIMVM itaq; hîc probatur, quod Deus non velit peccatum, Nam iraſcitur peccato. Nemo enim offenditur ea re quam probat. Huc illud Pſalmi 5. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neq; habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos, odiſti omnes qui operantur iniquitatem. Deinde hîc docemur, omnes calamitates, quibus obnoxium eſt genus humanũ, eſſe teſtimonia iræ Dei ob peccatum. Præterea hîc docemur, omnes homines in ſe eſſe impios & iniuſtos, vt qui detinent, iniuſte reprimunt & cohibent ſponte veluti erumpentem veritatẽ Dei. Ad hæc impietatem & iniuſticiam hominum, eſſe veritatis Dei repudium, quo ſcelere nullum maius cogitare poteſt. Poſtremò, reliquias legis naturæ quæ in homine remanent, hîc dici veritatem, ſicut infra δικαίωμα Dei, quod ſane encomium legis naturæ maximum eſt. Huic veritati Dei cum impietas & iniuſticia ab Apoſtolo opponuntur, facile eſt intelligere duas hîc ſtatui partes legis naturæ ſeu veritatis, videlicet pietatem erga Deum & iuſticiam, qua & nobis & alijs reddimus quæ debemus. Hæ quinq; hypotheſes in hac breui pericopa continentur, ex quibus aliæ plurimę tanquam ex primis quibuſdam axiomatis extrui poſſunt, quas breuitatis cauſa omitto.

Propterea quod id, quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit, Siquidem inuiſibilia ipſius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, conſpiciuntur: æterna ſcilicet eius tum potentia, tum diuinitas, in hoc vt ſint inexcuſabiles.

Aetiologia eſt, Dixit iram Dei palàm eſſe è cœlo aduerſus impietatem & iniuſticiam hominum, huius propoſitionis rationem attexit, videlicet, quod homines detineant veritatem Dei in iniuſticia. Nunc Aetiologiam addit per occupationẽ, ne quis ignorantiam prætexere poſsit. & eſt ſenſus: Homines naturaliter habent noticiam Dei. Ergo cum Deum iuxta hanc noticiam non colunt, detinent veritatem Dei in iniuſticia. Quare iniuſti ſunt, & merito iræ Dei ſubiacent. Hæc eſt ſententia huius loci quantum ad argumenti ſummam attinet. Verum ſi hanc Aetiologiam retexis, plura in ea obſeruanda occurrunt. Primum enim hîc exponitur, quænam ſit prima pars veritatis Dei, quàm dixit homines detinere & cohibere per iniuſticiam, nempe noticia Dei tanta, quantam per naturam habere poſſunt. Deinde, quod hanc de ſe noticiam ipſe Deus hominibus patefecit, idq́; per res creatas. Præterea, quod res creatæ nos introducant in cognitionẽ æternitatis, potentiæ & diuinitatis opificis. Poſtremo additur finis patefactionis diuinæ,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

diuinæ, non eſſentialis, qui eſt Deum agnoſcere conditorem, & agnitum colere, ſed accidentalis, qui videlicet ex hominum culpa accidit, non ex natura rerum creatarum, videlicet vt homines ſint inexcuſabiles, vt qui nihil prætēdere poſſunt in iudicio Dei quin iure ſint damnabiles, qui Deum agnitum non coluerunt. Nam cum ex perpetuitate creaturarum cōditor intelligitur æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine & diſpoſitione ſapiens, ex gubernatione & rerum vſu optimus, merito damnantur, qui ei laudē æternitatis, omnipotentię, ſapientiæ & bonitatis non tribuunt, & iuxta hæc debitum cultū non præſtant. Plura de hac pericopa legant ſtudioſi in Enchiridio in primo loco primę claſsis.

Propterea quod cum Deum cognouerint, non ipſi tanquam Deo gloriam dederunt aut grati fuerunt.

Dixit Deum ſe patefeciſſe per res creatas, vt homines ipſum non colentes, ſint inexcuſabiles, iam cur ſint inexcuſabiles rationem reddit, argumento neceſſaria connexione cauſæ & effectus ſumto: Homines Deum cognitum non glorificauerunt, nec ei debitam gratitudinem exhibuerunt. Igitur homines (gentes potiſſimum intelligit) ſunt inexcuſabiles. Nam à cognitione Dei non debet eius celebratio & gratitudo erga ipſum ſeparari. Tanquam, hoc loco, nō eſt improprietatis nota, ſed ſolidæ approbationis, vt Iohannis primo: Vidimus gloriam eius gloriam tanquam vnigeniti.

Sed vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt deſipiens cor eorum, cum ſe profiterentur ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt.

Vnde prouenerit, quod Deum agnitum non tanquam Deum glorificauerint, & gratæ fuerint gentes exponit, ac ſi diceret: Gentes quidem principia vera de Deo & eius cultu habent. Verum cum ventū fuerit ad praxin, ibi à ſuis principijs aberrant, adeo vt & à vero Deo & ab eius vera colendi ratione per ſuas ratiocinationes abducantur. Nam cum dicit eos vanos eſſe factos per ſuas ratiocinationes, ſignificat eos ratiocinando aberraſſe. Huius rei cauſam facit tenebras cordis (id eſt mētis, ſeu τῆς διανοίας) deſipientis, id eſt, minime ad comprehendendum id quod quærebatur apti. vnde & factū eſt, quod cum ſe ſapientes profiterētur, eorum ſtulticia ſit deprehenſa. Hoc quam verum ſit, docet ſuperſtitio omnium gentium. Socrates, Plato, Ariſtoteles, & alij ſapientes, immo etiam maxime barbari teſtantur principia hæc, Quòd Deus ſit, & quod Deus ſit colendus, & opifex rerū ſit ſumme ſapiens, & ſumme bonus, tenuerunt. Sed poſtea ſuis ſtultis ratiocinationibus eò deuenerunt, vt animalia, aſtra & idola loco veri Dei ſuperſtitioſis & prodigioſis cultibus coluerint, omiſſo vero Deo. Nam ex communibus noticijs inter ratiocinandum deficientes in teterrimam idolomaniam prolapſi ſunt. Iſtorum ergo lapſu & cæcitate admoniti, nihil tribuamus rationi extra verbum Dei in negocijs ſalutis: Sed potius cum Dauide dicamus: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Sit ergo nobis ſuſpectum quicquid non habet facem clari verbi Dei prætenſam, præſertim cum negocia religionis aguntur.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, ſimilitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum, quadrupedum & ſerpentum.

Vanitatem & ſtulticiam hominum ratiocinantium de Deo & eius cultu deſcribit, quæ eſt craſſa illa & prodigioſa idololatria, in quam totus terrarum orbis prolapſus erat. Neque alia occaſio inuentorum idolorum & imaginum fuit, quàm falſa opinio, quòd homines putarunt proſtratos ſe coram idolis ſeu imaginibus verum Deum colere. neq; tamen exiſtimandum eſt, quod autores imaginum adeo craſsi fuerint, quod ligna & lapides Deos exiſtimarint: ſed iſtis adminiculis ſe excitari dixerunt ad verum Deum colendum. atque ideo oraturi ſe coram illis proſtrauerunt: quem ritum colendi Deum hîc Spiritus ſanctus damnat. vnde prudens & pius Chriſti diſcipulus facile intelligere poterit, quo in loco habendæ ſint iſtæ Ethnicæ & Diabolicæ abominationes, quas in contumeliam Euangelij Chriſti quidam hodie tuentur, adeo vt earum cauſa perſequantur miniſtros Euangelij.

Quapropter tradidit illos Deus in concupiſcentias etiam cordium eorum, & immundiciem, vt ignominia afficerent corpora ſua inter ſe.

Pœna idololatriæ deſcribitur quæ eſt deſertio: qua Deus deſerit idololatras, & ſinit vt ferantur in omnium turpitudine, prout rapiuntur à turpibus affectibus. Vocabu-

lum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

lum Tradendi, permiſsionem ſignificat & non efficacem impulſionem: id quod ipſe textus conuincit. Nam Deus dicitur tradidiſſe gentes in concupiſcentias cordium eorum. Proinde concupiſcentiæ iſtæ, quas dicit fuiſſe cordium eorum, non ſunt à Deo illis traditæ, ſed cum antea in cordibus latuiſſent, Deus permiſit vt iſti pro cœco ſuo impetu ferrentur in immundiciem, hoc eſt, vt impuri forent & immundi. Obſeruetur itaque hic locus, quo docemur quod Deus ſuam manũ amoueat ab idololatris, quo facto, ruunt in omne genus turpitudinis.

Qui commutauerunt veritatem Dei mendacio, & coluerunt & venerati ſunt creaturam potius quam creatorem, qui eſt laudandus in ſecula, Amen.

Amplificatio eſt ſceleris idololatrarum à comparatis ſumta. Gentes mendacium, hoc eſt, cultum idolorum prætulerunt veritati, hoc eſt, luci naturali de Deo & eius cultu. Deinde creaturam prætulerunt creatori, illam colentes, hunc contemnentes: qui tamen ſolus laudandus exiſtit.

Propterea tradidit eos Deus in affectus ignominioſos. Nam & fœminæ illorum mutauerunt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturam. Similiter & maſculi relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt per appetentiam ſui alius in alium, maſculi in maſculos fœditatem perpetrantes, & præmium (quod oportuit) erroris ſui, in ſeſe recipientes.

Supra dixit, Deum tradidiſſe gentes in concupiſcentiam cordium eorum & immundiciem, hîc eaſdem concupiſcentias definit eſſe ignominioſos affectus, quibus ſe mutuo contaminauerunt homines ignominioſiſsimè. Hic locus Primum docet, quòd homines deſerti à Deo, plus quàm beſtiæ rationis expertes, impuras impuri Dæmonis ſuggeſtiones ſequantur. Qui enim non ducuntur ſpiritu Dei, impuro Dæmonis ſpiritu eos agi neceſſe eſt. Hinc Chryſoſtomus: Cum Deus homines reliquerit, omnia ſurſum & deorſum feruntur. Deinde analogia peccati & ſupplicij hic obſeruetur. Gentes ſpirituale adulterium commiſerunt, & ſua corpora ignominioſe idolis proſtituerunt. Proinde iuſto Dei iudicio permittuntur gentes in hanc fœditatem ruere, à qua vel beſtiæ nonnullæ abhorrent, adeo vt ſupplicij qualitas ſceleris turpitudini reſpondeat. Huc illud Sapientiæ 11. Per quæ peccat quis, per ea cruciatur. Monemur proinde nos timoris Dei, ne proprijs cupiditatibus laxantes frena, permittamur in horrendiſsima ſcelera ruere. Vocabulum Tradendi accipitur vt ſupra, nõ pro efficaci impulſione, ſed pro permiſsione, id quod vel ipſe textus, vt ſupra admonui, conuincit.

Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in cognitione, (ita) tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent quæ non decent.

Dixit gentes præmium quod oportuit erroris ſui in ſe recepiſſe: Nunc id confirmat argumento à iuſticia Dei ſumto. Eſtque ſenſus: Homines non probauerunt Deum habere in cognitione, hoc eſt, hominibus non placuit Deum agnoſcere iuxta noticiam illis naturaliter inſitam. Ergo iuſta Dei permiſsione factum eſt, vt iudicium Dei naturale de colenda virtute & iuſticia inter homines corruperint, adeo vt omnis iudicij quodammodo expertes eſſe videantur. Eſt enim mens ἀδόκιμος, quæ nihil recte probat, & quæ quod exploratum eſt, minime comprobat, ſed peruerſe ſcelera pro virtutibus amplectitur, adeo mens peruerſa eſt, & conſcientia contaminata. Quod hic ſit ſenſus verborum Pauli oſtendit fructus reprobæ mentis, qui eſt, ea facere quæ non decent. Obſeruetur hoc loco quod malarum concupiſcentiarum origo ſit mens ipſa, & non carnis ſubſtantia, quemadmodum quidam hæretici exiſtimarunt. Poſtquam enim mens facta eſt reproba, omnia ſecum trahit. Hæc horrenda pœna contemtus Dei, nos timoris Dei admoneat, ne cum maxima parte mundi reprobæ tradamur menti, & efficiamur, vt Paulus loquitur, ἀπηλγηκότες, id eſt, dedolentes conſcientia cauterio inuſta.

Oppleti omni iniuſticia.

Effectum reprobæ mentis dixit, facere quæ non conueniunt, ſeu vt Paulus habet, facere τὰ μὴ καθήκοντα, hoc eſt, quæ officio cuiuſque aduerſentur. Eſt enim καθῆκον officium quod cuique pro ſuæ perſonæ conditione conuenit. Huius officij violati genus

genus facit iniuſticiam,cui mox ſubiungit congeriem ſeu enumeratione͂ ſpecierum. Oppleti,inquit,omni iniuſticia. Iniuſticia, hoc loco, vt ex membris enumeratis patet,violatio eſt vtriuſque tabulæ, qua fit,vt nec Deo nec nobis nec proximo reddamus τὰ καθήκοντα, hoc eſt, quæ debemus naturali iure. Ex antitheſi colligitur, quod iuſticia vniuerſalis ſit, qua Deo, nobiſipſis & hominibus alijs ea, ad quæ natura obligamur, reddimus. hoc eſt, pietas erga Deum,ſanctimonia vitæ ſeu puritas, & caritas proximi, qua ei τὰ καθήκοντα reddimus.

Scortatione. In enumeratione ſpecierum iniuſticiæ primo loco ponit eam ſpeciem, qua homo ſibijpſi iniuſtus eſt,non reddens corpori ſuo debitum honorem,ſed illud fœde contaminans & exponens omni immundiciæ. Scortationis voce ſynecdochicôs omnem illicitam Venerem intelligit. Quanta ſit huius vitij grauitas lege 1.Corinth.6.

Prauitate. Πορνεία Græcè, quæ proprie eſt ſtudium malefaciendi, & magis ad actu͂ refertur quàm ad habitum.

Auaricia. Latius patet vox πλεονεξία, quam Latinè auaricia. Nam præter auariciam complectitur fraudulentas & aſtutas artes, præcipuum in quauis re quærendi, ſiue ἐν laboribus, ſiue in lucris,ſiue in honoribus. Vnde πλεονεκτικοὶ dicuntur qui hoc vitio laborant.

Malicia. Hæc animi habitus eſt,virtuti contrarius.

Pleni inuidia,cæde,contentione,dolo. Fructus hi ſunt maliciæ animæ,ex malicia oritur inuidia,hæc cædem parit & dolum, qui eſt contentionis origo.

Peruerſitate. Κακοήθεια Græcè eſt vitium multis innatum,quo fit vt omnia in deteriorem partem accipiant, hoc eſt ſtudium calumniandi & deprauandi rectè facta,& opponitur candori.

Suſurrones. Hi ſunt qui clanculum aliorum vitam rodunt, & ſemina diſcordiarum inter homines ſpargunt.

Obtrectatores. Verbo græco ſignificantur omnes, qui maledicendi laborant morbo,& linguam effrenem in abſentes ſtingunt.

Dei oſores. Hoc eſt: Palam in Deum blaſphemi, qualis Senacherib fuit, & multi omnibus temporibus.

Contumelioſi. Græcè ὑβρισταὶ, qui alijs violenter iniuriam inferunt.

Superbi,glorioſi. Hæ duæ voces apud Græcos ita diſtinguuntur,vt ὑπερήφανος ſit,qui de donis ſuis quæ habet gloriatur,& propter ea vult alijs videri ſuperior & melior. ἀλαζὼν vero, qui falſo gloriatur & iactat ſe ea habere, quæ non habet,qualis Thraſo Terentianus fuit.

Inuentores malorum. Hoc eſt, aſtuti ad inuenienda noua aucupia, quales ſunt adulatores principium,qui immodicas expilationes excogitant,& noua grauamina publicæ vtilitatis prætextu ſubditis imponunt.

Parentibus immorigeri. Hoc eſt,ſuperioribus nec debitam reuerentiam nec gratitudinem referentes,ſed potius aduerſus eos contumaces.

Intelligentiæ expertes. Hoc eſt,inſipientes vel minime ad comprehendendum apti, vt ſupra ἀσύνετος καρδία dicitur cor imprudenter ratiocinans ſeu minime aptum ad comprehendendum aliquid.

Fœdifragi. Etſi συνθήκη generaliter pro quolibet

bet pacto accipitur, proprijſsime tamen eſt pactum quo lites componuntur, & offenſi in gratiam redeunt, vnde ἀσύνθετοι dicuntur, qui pacta violant, & furioſe vlciſcendi libidine inflammantur.

Caritatis expertes. Hoc eſt, qui vacui naturalibus ſtorgis, quibus ſe mutuo complecti maritus & vxor, parentes & liberi atq; amici deberent, inſtar beſtiarum ſe inuicem petunt.

Implacabiles. Hoc eſt, qui nec legibus nec pactis, ſed affectibus ſe regi permittunt.

Immiſericordes. Hoc eſt, qui non ſolum in afflictos nulla tanguntur miſericordia, verumetiam ſunt in illos crudeles, afflictis addentes afflictionem.

Qui cum ius Dei nouerint, (nempe, quod qui talia faciunt, digni ſunt morte) nō ſolum ea faciunt, verum etiam aſſentiuntur ijs qui talia faciunt.

Exaggeratio eſt grauiſsima flagitiorum, quorum Paulus gentes reas peragit, quæ hoc ſyllogiſmo concluditur, Qui norunt ius Dei, & non ſolum ipſi contra faciunt, ſed etiam contra faciētibus aſſentiuntur, vere ſunt iniuſti, iure damnabiles, & morte digni. Gentes norunt ius Dei, & non ſolum ipſæ contra faciunt, verumetiam contra facientibus aſſentiuntur. Proinde, Gentes verè impiæ ſunt iure damnabiles, & morte dignæ. Quid autē hîc aſſentiri ſignificet, ex Græco petendum eſt. Dicuntur autem συνευδοκοῦντες, qui apud ſe & in ſuo animo comprobant, quo afficiuntur & veluti titillantur. Significat ergo Paulus gentes, quæ non externam illam turpitudinem perpetrarunt de qua locutus eſt, ijſdem tamen inclinationibus fuiſſe obnoxias. Quapropter merito coram tribunali Dei reas eſſe eorundem flagitiorum. Ex hac pericopa tria colligamus. Primum, noticiam naturalem de honeſtis actionibus & contrarijs inſitam eſſe hominibus diuinitus, quod ſignificat Paulus dum legem naturæ ſeu ius gentium δικαίωμα τοῦ θεοῦ appellat. Secundum, iudicium conſcientiæ approbantis honeſte facta & damnantis contraria, eſſe iudicium diuinum. Tertium, Hominum horrendam deprauationem, qua non ſolum ruunt in ea, quæ norunt à Deo prohibita eſſe, verumetiam exemplo delectantur peccantium, eſſe maximam & præcipuam cauſam ac veluti pabulum graſſantium ſcelerum.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt reos peragit Apŏſtolus eos qui alios iudicant & reprehendunt, ita iudicium Dei, quod Deus ipſe abſque perſonarum acceptione exercet, in omnes iuſtum eſſe declarat. & ſicuti gentes fruſtra confugêre ad ignorantiæ prætextum, ita Iudæos, vtut magnificè de lege & circumciſione glorientur, reos eſſe firmis conuincit demonſtrationibus.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Quatuor ſunt huius capitis partes eundem ſcopum ſpectantes: Nimirum, quod totum genus humanum reum ſit coram Deo. Harum Prima eſt, illatio ex principio in fine primi poſito: videlicet quod noſcentes ius Dei, & nihilominus contra facientes ſint inexcuſabiles. horum cum ſit duplex genus, Alij enim aperte legem violant flagitioſa vita, Alij foris quidem ſpecioſi ſunt & reprehendunt alios, cum tamen illorum affectus ſunt impuri: contra primum genus egit in fine primi capitis, aduerſus alterum principio huius ſecundi acturus. Secunda pars continet argumentum à iuſto Dei iudicio ſumtum, qui reddit vnicuiquę iuxta opera ſua. Tertia pars deprimit Iudæorum ſupercilium: qui etſi legis erant tranſgreſſores, de lege tamen non parum gloriabantur. Quarta πρόληψιν habet, qua gloriationem de circumciſione amouet, oſtendens non externum Iudæum, ſed internum laudem habere apud Deum.

EXEGE-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER inexcuſabilis es ô homo quiſquis es qui iudicas.

Dixit duo genera hominum ex vno principio damnari. Principium hoc eſt: Noſcentes ius Dei nihilominus contra facientes ſunt inexcuſabiles. Primum genus hominum eorum eſt, qui non ſolum manifeſtis flagitijs ſe polluunt, verumetiam aſſentiuntur peccantibus. Alterum genus eſt eorum, qui externe iuſti apparent, & flagitioſos damnant, cum tamen mentem ſceleratam gerunt. Ex principio itaque propoſito aduerſus hoc ſecundum genus ſic colligit: Qui nouit ius Dei, & nihilominus contra facit, eſt inexcuſabilis. Tu homo quiſquis iudicas, id eſt, reprehendis & damnas alios tanquam legis diuinæ præuaricatores, noſti ius Dei & contra facis. Proinde es inexcuſabilis quiſquis alios iudicas. Obſeruetur hoc loco quod non ſolum rei ſint coram Deo qui flagitijs externis polluti ſunt, verumetiam hypocritæ, qui externam ſimulant ſanctitatem, cum interim fide, qua ſola corda purificantur, vacui ſint.

Nam hoc ipſo quod iudicas alterum, teipſum condemnas, eadem enim facis qui iudicas.

Propoſitionem quã intulit ex principio poſito, nouis rationibus confirmat, & ſumitur prima ratio à cauſa ad effectum, quæ hoc pacto colligitur: Qui iudicando alium, ſeipſum condemnat, eſt inexcuſabilis, Tu quiſquis alios iudicas, iudicando alios teipſum condemnas. Igitur quiſquis iudicas, es inexcuſabilis. Minor cõfirmatur. Quia eadem ipſe facis qui alios iudicas. Iam autem cum nemo non videt eum qui damnat in alijs quod ipſe perpetrat, ſeipſum condemnare: ſequitur quod hypocritæ, quorum mens & conſcientia polluta eſt, ſeipſos condemnant, ſententiam damnationis ferentes aduerſus eos, qui externis ſceleribus ſunt polluti. Hæc cum ad conſcientias hominum pertinent, coram tribunali Dei non tollunt iudicia ciuilia, in quibus cõdemnantur flagitioſi & legum ciuilium tranſgreſſores.

Nouimus vero quod iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt.

Quia probatio minoris proximæ rationis (quæ eſt, eadem enim facis qui iudicas) poterat ab hypocritis negari, cum eorum vita externa ſit irreprehenſibilis, prouocat Apoſtolus ab externa larua ad iudicium Dei: quod ſane cum verum ſit & iuſtum, nõ poteſt fallere. Hinc ergo in hunc modum colligit: Iudicium Dei tantum exercetur in reos. Eſt enim iuſtus iudex. Iudicium Dei exercetur in hypocritas. Igitur hypocritæ ſunt rei, id eſt, ea faciunt motibus cordis quæ damnant in alijs. Maior cum aſſeueratione ponitur tanquam ab omnibus confeſſa. Nam ſi illa vera non eſſet, ſequeretur maxima abſurditas, videlicet quod Deus eſſet iniquus & iniuſtus iudex.

Putas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis eadem, quod tu effugies iudicium Dei.

Procatalepſis eſt. Nam cum hypocritæ ex proximo argumento poterãt contra Paulum excipere hoc modo: Tu Paule dicis iudicium Dei exerceri in eos qui talia agunt, at in nos non exercetur iudicium Dei, Quare vel tuo proprio teſtimonio rei non ſumus. Paulus anticipans hanc obiectionem, aſſerit iudicium Dei manere ratum, etiamſi ad tempus differatur. Hic proinde locus nos admoneat timoris Dei, ne propter dilatas pœnas accerſamus nobis maiorem condemnationem. Hîc locum habet illud Valerij Maximi: Lento quidem gradu ad vindictam ſui diuina procedit ita, ſed tarditatem grauitate ſupplicij compenſat.

An diuitias benignitatis illius ac tolerantiæ lenitatiſque contemnis, ignorans quod benignitas Dei te ad pœnitentiam inuitat.

Translatio cauſæ eſt, ac ſi diceret: Tu putas ô hypocrita, quod tua innocentia cauſa ſit, quod aduerſus te Deus ſuum iudicium non exerceat, ſed erras. Nam benignitas Dei inuitantis te ad pœnitentiam differt iudicium, vt tibi pœnitentiæ locum relinquat. Obſeruandus hic locus inprimis eſt, quod dilatio pœnę ſit inuitatio ad pœnitentiam, quæ habet cauſam benignitatem Dei erga homines.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed iuxta duriciem tuam & cor pœnitere neſcium theſaurizas tibijpſi iram in diem iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.

Ne quis lenitate Dei abutatur ad peccandum, addit comminationem de futuris pœnis, niſi anteuertantur pœnitentia. Obſerua hoc loco ex dilatione pœnitentiæ cor obdureſcere, vt tandem cor neſciat pœnitere, vnde cumulantur peccata tanquam theſaurus peſsimus, quo veluti comparantur æternæ pœnæ. Imitemur itaq; exemplum diui Hieronymi, qui hac cogitatione ſe in timore Dei continebat. Siue, inquit, comedam, ſiue bibam, ſiue aliquid aliud faciã, ſemper vox illa videtur ſonare in auribus meis: Surgite mortui & venite ad iudicium. Obſeruetur & hoc, quod duratio cordis non à Deo ſit, ſed ab homine ipſo, quæ creſcit peccandi conſuetudine: Auferam (inquit Dominus) cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius.

Quia Apoſtolus prouocauit ad iudicium Dei, exponit qualiſnam feretur ſententia quando ſiſtemur coram iuſti iudicis tribunali. tunc, inquit, iuſtiſsimus iudex abſq; perſonarũ acceptione reddet vnicuiq; ſecundum opera ipſius. Pontificij huc locum torquent aduerſus gratuitam fidei iuſtificationẽ, hoc modo: Paulus dicit: Deus in extremo iudicio reddet vnicuiq; iuxta opera ſua. Igitur, Operibus iuſtificamur. Sed falluntur, facientes ex nõ cauſa cauſam. Exiſtimant enim Paulum hoc loco opera, cauſas ac meritã ſeu formale, vt ipſi loquuntur, iuſtificationis ſtatuere. Verum illi facile refutantur. Primum enim iſta Sophiſtarum interpretatio pugnat cum præſentis loci ſcopo & periſtaſi. Tota enim hæc diſputatio ſuſcepta eſt, vt conuincat omnes homines reos eſſe peccati, quo iuſticiam, quæ eſt ex fide, ſciamus vnicam eſſe, qua conſiſtere coram Deo poſsimus. Deinde vim vocabulorum quibus Paulus vtitur, non recte conſiderant. Paulus enim dicit ἀποδώσει, non ἀντιδώσει. Vt autem ἀποδοῦναι ſignificat abunde reddere. ἀπὸ enim in compoſitione ſæpe epitaſin ſignificationis eius vocis, cui additur, ſignificat: ita ἀντιδοῦναι ſignificat condignam mercedem operibus reddere. Deinde ſecundum opera non ſignificat pro dignitate operum vel iuxta operum merita, ſed iuxta qualitatẽ operum, quæ ſi bona ſunt teſtantur de fide, ſin mala diffidentię & impœnitentis cordis ſunt indicia, Quare cum Deus dicitur redditurus eſſe cuique ſecundum opera, ſignificatur, quod Deus redditurus ſit iuxta opera, quatenus ſunt teſtimonia vel fidei vel diffidentiæ, non quatenus ſunt vel merita vel cauſa vel formale iuſtificationis. Præterea iuſticiarij vel hoc dilemmate refutari poſſunt. Propoſitio, Homines iuſtificantur operibus, vel de non regeneratis, vel de regeneratis intelligenda eſt. De non regeneratis ſcriptum eſt: Quod ira Dei de cœlo aduerſus eos reueletur. Item qui non credit in filium, manet ira Dei ſuper eum. Item, impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. De regeneratis autem hoc conſtat, quid ipſis vita æterna contingat ex ſolo dono Dei. Ita enim Paulus ait: Donum Dei vita æterna per Ieſum Chriſtum. Idem teſtatur legem fidei excludere gloriationem, & pronunciat de Abrahamo (cuius exemplo omnes alij iuſtificantur) quod non habeat de quo glorietur coram Deo. Firmum itaq; hoc principium teneamus, quod ſolus Chriſtus noſtra ſit iuſticia coram Deo, cuius ſpiritu donati ſanctificamur: quæ ſanctificatio cum innouatio vitę ſit, teſtimonium erit fidei noſtræ in extremo die, iuxta quod teſtimonium ſententiam feret iuſtus iudex.

Iis quidem qui perſeuerantes in benefaciendo gloriam & honorem & immortalitatem quærunt, vitam æternam: Contentioſis vero & inobœdientibus quidem veritati, obœdientibus vero iniuſticiæ, indignatio & ira.

Diſtributio eſt generis propoſiti. Dixit Deum redditurum eſſe vnicuique iuxta ſua facta: nunc duobus generibus hominum, hoc eſt, bonis & malis ſententiam generalem accommodat. Bonis inquit, reddet Dominus vitam æternam, malis indignatio & ira (quibus ſupplicia æterna ſignificantur) reddetur. In vtroque membro operum cauſas ponit. in bonis ſtudium quærendi gloriam & honorem & immortalitatem: quæ quia quæri nequeunt ſine fide in Chriſtum, aperte ſignificat Apoſtolus, ſe loqui de operibus quæ fidei fructus ſunt & teſtimonia. In malis ponit contentionem, quæ facit vt perpetuo hæſitent & veritati ſe opponant & iniuſticiæ, hoc eſt, ſenſui carnis ſe accommodent. Atque ita aperte cauſas malorum operum contentionem & diffidentiam facit. Hinc rurſus manifeſtum eſt, quod

Deus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deus iudicaturus ſit ſecundum opera, quatenus ſunt vel fidei vel diffidentiæ teſtimonia. hinc, vt ait Chryſoſtomus, diſcas, quod lapſus ſit προαιρέσεως nulla neceſsitatis culpa.

Afflictio & anxietas aduerſus omnem animam perpetrantis malum cum Iudæi inprimis tum & Græci. Gloria vero & honor & pax omni operanti bonum, tum Iudæo inprimis tum & Græco.

Repetitio diſtributionis per exaggerationem, ac ſi dicat: Quæ dico de retributione bonorum & malorum operum, ad omnes homines ita pertinere pronuncio, vt ne vnum quidem excipi velim de toto humano genere, quin huic Dei iuſtiſsimo ſubijciatur iudicio. Hæc eò pertinent, vt ſeriò cogitemus de æqualitate, quam ſeruabit iuſtiſsimus iudex, deque futuro iudicio, quod nemo euadere poterit. Deinde, vt agamus peccatorum pœnitentiam, & pœnitentia dignos fructus edamus, ſecundum quos pronunciabit iuſtus iudex: niſi malimus cum hoſtibus Chriſti æternum perire. Hîc rurſus reuocemus in memoriam principium illud, quod vita æterna ſit donum Dei per IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum. Præterea teneatur hæc regula: Quod Deus det præmia non propter dignitatem operum ex debito, ſed propter ſuam paternam promiſsionem ex gratia, neq; enim vlla proportio eſſe poteſt bonorum operum & vitæ æternæ. Quare falluntur qui hoc Pauli dictum torquent contra gratuitam iuſtificationem & ſalutem. Falluntur & illi, qui fidem iactant ſine vera reſipiſcentia, quæ eſt mutatio prioris & meditatio nouæ per mortificationem & viuificationem.

Non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum.

Ratio iuſticiæ diuinæ in iudicando, ſumta ab officio iuſti iudicis, apud quem non eſt προσωποληψία. Eſt autem προσωποληψία talis perſonarum reſpectus, quo iudex magis vni quàm alteri fauet, non ob cauſæ, ſed perſonæ diſcrimen. Hæc enim duo offeruntur iudici, perſona & cauſa. Iuſtus iudex perſonam non reſpiciens, cauſam examinat, & iuxta eius qualitatem iudicat de homine. Contra, iniuſtus iudex cauſam non reſpiciens, perſonam intuetur, & prout erga eam affectus eſt, de homine iudicat. Argumentum Apoſtoli hac forma concludi poteſt: Omnis iudex qui non eſt perſonarum acceptor, reddit vnicuique ſecundum facta ſua. Deus iudex non eſt perſonarum acceptor. Ergo Deus reddit vnicuique ſecundum facta ſua.

Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege etiam peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Quod apud Deum non ſit acceptio perſonarum probat ab euentu iudicij, in quo Deus reddet omnibus peccatoribus iuxta ſua facta, interitum & damnationem. Hoc eſt, Deus ſine diſcrimine puniet omnes peccatores, ſiue ſunt gentes, quæ ſcriptam legem non habent, ſiue ſunt Iudæi, qui legem à Deo acceperunt. Proinde apud Deum non eſt acceptio perſonarum.

Non enim auditores legis iuſti apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.

Aetiologia eſt poſterioris partis diſtributionis à remotione non cauſſæ & aſsignatione veræ cauſſæ iuſticiæ, iuxta quam iuſtus iudex feret ſententiam. Audire, inquit, legem, non eſt iuſticia, ſed præſtare factis legem, eſt iuſtitia. Quare non qui audiunt legem, ſed qui legem præſtant, iuſtificantur. Hunc Pauli locum Papiſtæ torquent, & eius præſidio euertere conantur gratuitam iuſtificationem, quam prædicat Euangelium. Horum opinionem Primum refutat loci præſentis periſtaſis. Nam cum Paulus in hac longa contentione hunc vnicum ſcopum habeat, vt oſtendat neminem operibus iuſtificari poſſe, perperam faciunt qui verba Pauli in alienam torquent ſententiam, ex diametro pugnantē cum mente Pauli & diſputationis ſerie. Deinde deberent Papiſtæ animaduertere, quod Paulus hîc non quenquam facere legem pronunciet, ſed ſub conditione loquatur implicita. Veriſsimum quidē eſt factores legis iuſtificari, ſi tales vlli inueniuntur. Scriptum eſt enim: Qui fecerit ea homo viuet in eis. Quod autem ſub tali conditione loquatur Apoſtolus, conuincitur etiam ex cōcluſione huius cōtentionis, quæ concluſio eſt in tertio capite his verbis: Ex operibus ergo legis non iuſtificabitur omnis caro coram Deo. Præterea tenendum eſt diſcrimen duplicis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

iuſtificationis,quod Paulus in quarto huius epiſtolæ tradidit. Eſt enim Quædam iuſtificatio debita,vt quæ ſequitur obœdientiam legis vt debitum,Quædam eſt gratuita,vt quæ ex gratia imputatur credenti. Iam quoniam illam quæ ex debito eſt,de qua hoc loco diſſerit Apoſtolus, nemo mortalium habet: Euangelium proponit iuſtificationem gratuitam, de qua in fine tertij capitis, & in quarto & in quinto agitur. Nos igitur iuxta Pauli mentem ſic ratiocinemur ex præſenti loco: Soli factores legis iuſtificantur coram Deo ex debito. Sed nulli ſunt factores legis. Igitur,Nulli ex debito iuſtificari poſſunt. Eſt proinde opus alia iuſtificatione, nempe gratuita, quæ fide accipitur. Ad hoc enim argumentum tota præſens diſputatio pertinet. Cæterum quia cum gentes tum Iudæi habebant, quod contra obijcerent, Paulus prudenter cogitans, anteuertit vtrorumque obiectiones, eaſque diluit. Ac primum quod gentes nihil habeant quod iure prætendant, oſtendit hiſce verbis:

Nam cum gentes quæ legem non habent, natura quæ legis ſunt faciant, iſti legem non habentes,ſibijpſis ſunt lex.

Anteuertit obiectionem gentium, quæ ex eo excuſationem petere poterant, quod vt Iudæi non haberent legem ſibi diuinitus impoſitam. Verum harum excuſationem tribus refellit argumentis, quorum Primum ab effectibus, Medium,à ſigno,Poſtremum à conſcientiæ iudicio ſumtum eſt. Primum huiuſmodi eſt: Gentes quæ legis ſunt, natura (hoc eſt,naturali inſtinctu & intelligentia) faciunt. Ergo gentes legem habent, etſi non ſcriptam, impreſſam tamen mentibus diuinitus. Quare ipſis vice legis naturalis intelligentia eſſe debet. Sed quid eſt,quod dicit gentes legem non habentes quæ legis ſunt facere? Apoſtolus hîc non loquitur de plena obœdientia erga legem, ſed tantum de operibus quibuſdam externis,quæ in oculos hominum incurrunt, & tantum ad externam diſciplinam pertinent, quæ aliunde proficiſci non potuerunt, quàm à naturali legis intelligentia.

Vt qui oſtendant opus legis ſcriptum in cordibus ſuis.

Secundum argumentum quod dixi à ſigno ſumtum. Gentes manifeſte oſtendunt opus legis ſcriptum eſſe in cordibus ſuis. Igitur fruſtra prætendunt ignorantiam.Sed quodnam eſt opus iſtud legis, & qualiſnam illa operis oſtenſio? Opus legis eſt agnitum Deum colere,& iuſticiam inter homines non violare. Hoc legis opus in ſuis cordibus ſcriptum oſtendunt gentes, quando religiones inſtituunt,& quando puniunt iniuſticiam, quæ ſanè facta euidenter indicant,hominibus naturaliter impreſſam noticiam quandam eſſe,de Deo colendo,& naturalem quendam affectum de iuſticia inter homines ſeruanda.

Simul atteſtante illorum conſcientia & cogitationibus inter ſe accuſantibus aut etiam excuſantibus.

Tertium argumentum à iudicio conſcientiæ cuiuſque petitum: quod ſanè iudicium cum Dei ſit, infallibile eſt & immotum. Conſcientia in gentibus vt facta iuxta legem approbat:ita contra legem perpetrata accuſat. Igitur gentes noticiam legis naturaliter ſibi impreſſam habent. Hic obſeruemus Primum,quod conſcientia cuiuſque præbeat teſtimonium legi diuinæ mentibus hominum diuinitus impreſſæ, Deinde, quænam ſit vera ratio conſcientiæ indicatur. Definitur enim hîc conſcientia, quod ſit cogitatio ſeu iudicium mentis damnans aut accuſans nos. Conſcientia enim eſt motus cordis cum ſcientia facti naturaliter coniunctus. Ab hac copula,videlicet motus cordis & ſcientiæ facti,conſcientiæ nomen factum eſt. Verum quia vt facta ſunt duplicia, bona videlicet ac mala, ſeu congruentia cum lege & pugnantia cum lege: ita motus cordis ſunt duplices, nempe lætícia quæ comitatur recte facta, & triſticia quæ ex male factis naſcitur: fit vt alia dicatur conſcientia bona,alia mala. Vt bona quidem ſit iucundus motus cordis coniunctus cum ſcientia recti facti, mala verò ſit motus cordis crucians ſeu triſtis,cum ſcientia praui facti coniunctus.

In die quando iudicabit Dominus occulta hominum (ſecundum Euangelium meum) per Ieſum Chriſtum.

Dixit fore, vt qui lege peccarunt, per legem damnentur, iam circumſtantiam temporis addit propter hypocritas, qui ſecure viuentes contemnûnt

temnunt iudicium,& occultam cordis impuritatem tegunt hypocriſi: quæ impuritas patefiet omnium creaturarum conſpectui, quando Dominus iudex mortuorum & viuorum ad iudicandum venerit. Cum autem dicit: Secundum Euangelium meum, ſignificat partem Euangelicæ prædicationis eſſe, ſicuti & ſymbolum noſtrum teſtatur, prædicare Chriſtum eſſe iudicem viuorum & mortuorum. Suum hoc Euangelium vocat Apoſtolus, non quod eius autor ſit, ſed quod ſit præco & Apoſtolus ad prædicandum Euangelium diuinitus vocatus.

Ecce tu cognominaris Iudæus. Dilutio ſeu refutatio ſecundi præiudicij eſt, quod cauſæ ſuæ aduerſari animaduertit Apoſtolus. Ingreditur autem huius præiudicij refutationem conceſsionis ſchemate, enumerans ea quibus maximè confidebant Iudæi. Deinde oſtendit aperte eos nihilo meliores eſſe factos. Summa autem huc redit: Iudæi vtut de lege glorientur, non tamen ſunt iuſti lege. Sed ſunt & iſti peccatores ac rei, non minus quàm gentes. Particula (ECCE) Iudæos placide indormientes legi, excitat, vt apertum & proximum periculum cernant.

Cognominaris Iudæus. Hoc eſt, Ex eo ſuperbis quod ſis in populo Dei peculiari, & veluti domeſticus Dei: quod ſane magnum eſſe non inficior, modo te tali familia dignum præſtiteris. Obſerua quod non titulus, ſed fides pium ab impio diſcernat.

Et acquieſcis in lege. Hoc eſt, Delectaris in eo, quod Deus tibi legem dederit, idq́; in contemtum gentium facis, Deuteron. 4. dicitur: Quæ eſt gens cui ſunt leges, vt eſt gens iſta. Et Pſal. 147. Annunciauit verbum ſuum Iacob, iuſticias & iudicia ſua Iſrael, non fecit taliter omni nationi.

Et gloriaris in Deo. Hoc eſt, Deum tuum eſſe prædicas, idq́ue vanæ oſtentationis cauſa, ſine viua in ipſum fiducia.

Et noſti eius voluntatem. Quæ ſcilicet in lege ipſius cernitur.

Et probas eximia, inſtitutus ex lege. Hoc eſt, lege Dei edoctus iudicium habes de diſcrimine eorum quæ excellunt, & quæ minus excellunt. Hic enim probandi verbum non ad approbationem, ſed tantum ad iudicium refertur. Nam duplex eſt vſus verbi δοκιμάζειν. Aliâs enim ſignificat explorare rem aliquam, aliâs rem exploratam approbare, illud iudicij, hoc proæreſeos eſt. Vox κατηχέμενος ſatis nota eſt, & dicitur à κατηχεῖν, quod eſt voce doctrinam aliquam tradere.

Confidiſque te ducem eſſe cæcorum, lucem eorum qui ſunt in tenebris, eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem informationem cognitionis & veritatis in lege. Exaggerat ea quæ dixerat, vt magis ſupercilium Iudæorum deprimat, eandem ſententiam alijs atque alijs figuris repetens. Per formam ſeu informationem, intelligit rationem methodicam inſtruendi alios in cognitione legis, quam & Timotheo ſuo commendat Apoſtolus. Nam in docendo qui certam rationem non tenet, non tam docere quàm dedocere cenſendus eſt.

Qui igitur doces alium, te ipſum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, ſacrilegium committis? Qui in lege gloriaris, per tranſgreſsionem Deum inhonoras? Retorquet in Iudæos illud ipſum, de quo maxime gloriari ſolebant, hoc argumento? Quicunque legem habent, eamq́ue docent alios, ipſi tamen eandem non præſtant, iniuſti ſunt, & fruſtra legem prætendunt. Iudæi legem habent, eamq́ue docent alios, ipſi tamen eandem non præſtant. Igitur, Iudæi ſunt iniuſti, & fruſtra legem prætendunt. Sola minor ponitur, idq́ue interrogatiuè, vt acrior ſit oratio, & magis hypocritas pungat. Minori ſubijcit

probationem duplicem. Primum aſſerit eos violare ſecundam tabulam furto & adulterio. Deinde primam ſacrilegio & contumelia, qua læditur honor & gloria Dei. Cum Iudæos reos peragit furti, adulterij, ſacrilegij ac contumeliæ; non externa reſpicit facta præcipue, ſed magis internam cordis impuritatem, vnde externa facta vt effectus impuri cordis proueniunt.

Nam nomen Dei propter vos blaſphematur inter gentes, ſicuti ſcriptum eſt.

Quod in extremo loco in probatione minoris poſuit, non recipiebatur à Iudæis. Igitur adiungit confirmationem ex capite 52. Eſaiæ, & 36. Ezechielis. Eſaias enim ait: Iugiter toto die nomen meum blaſphematur. Et Ezechiel: Nomen meum ſanctum polluiſtis in gentibus ad quas intraſtis. Quid autē ſit blaſphemare nomen Dei, ex antitheſi ſic collige: Sanctificat nomen Dei qui pie de Deo loquitur & ſentit, qui vero cultu Deum colit, qui ſanctimonia vitæ alios ad pietatem inuitat. Proinde is dicitur blaſphemare nomen Dei, qui vel impie de Deo loquitur & ſentit, vel ſuperſtitioſis cultibus Deum colit, vel vitæ impuritate alios à confeſsi.ne auocat. Vocabulum blaſphemiæ Græcum eſt, & dicitur à βλάπτω noceo, & φήμη fama. Eſt ergo blaſphemia omne id, quo nomen & fama Dei læditur inter homines, cuius tria genera poſuit, videlicet, Erroneam doctrinam, Superſtitioſum cultum, & Impuram vitam. Obſeruetur hoc loco diligentiſsime, quod ſpiritus Dei in Paulo pronunciet blaſphemiam & contumeliam Dei eſſe, ſi quis ſibi locum vendicat in populo & familia Dei ſancta, qui ſceleſtam degit viam.

Nam circumciſio quidem prodeſt, ſi legem ſeruaueris, Quod ſi tranſgreſſor legis fueris, circumciſio tua in præputium verſa eſt.

Anticipat obiectionem Iudæorum, qui meritis nitebantur externorum cultuum, & præcipuè circumciſionis. Nam aduerſus exæquationem Iudæorum & gentium ita ratiocinabantur Iudæi: Si nihil eſt diſcriminis inter Iudæum circumciſum, & gentilem incircumciſum, inutiliter profecto videtur à Domino Iudaico populo circumciſio commendata. Quod ſane cum abſurdum ſit, non eſt affirmanda Iudæorum & gentium exæquatio. Paulus reſpondet primum per conceſsionem, cui mox ſubiungit correctionem. Circumciſio, inquiens, prodeſt quidem, ſi legem ſeruaris. Hæc conceſsio eſt. Sequitur correctio. Quod ſi tranſgreſſor fueris legis, circumciſio tua pro præputio reputabitur. Cæterum hîc duæ quæſtiones excutiendæ ſunt: Vna, cur dicat Paulus circumciſionem vtilem eſſe, cum aliâs manifeſte contradicat. Altera, cur requirat obſeruationem legis, vt circumciſio proſit, cum conſtet, legi neminem poſſe ſatisfacere. Ad Priorem quæſtionem ita reſpondendum eſt: Circumciſio ſuo tempore profuit, non vt cultus per ſe, ſed vt teſtimonium & ſignaculum externum fauoris Dei, ſymbolum vitæ & teſſera quædā profeſsionis. Loquitur igitur Paulus de circumciſionis natura, qualis erat antequam eſt per Chriſti mortem abolita. Ad poſteriorem quæſtionem dico, quod lex circumciſionis peculiaris, quæ circumciſis data fuit, de qua hîc loquitur Paulus. Hæc requirebat fidem promiſsionis, videlicet quod Deus in ſemine Abrahæ, hoc eſt, in Chriſto velit benedicere eis, qui in ſemen Abrahæ fiduciam collocant. Requirebat præterea ex fide obœdientiam, quæ tametſi perfecta non erat, placuit tamen propter fidem in promiſſum Abrahæ ſemen. Hæc interpretatio ſumta eſt ex 17. & 22. cap. Geneſ. Hinc vniuerſalem doctrinam petamus de Sacramentis noſtris, de quibus fruſtra gloriantur qui legem eorum non ſeruant. Baptiſmus quidem prodeſt, prodeſt & ſacra Cœna, Sed ſi legem baptiſmi, ſi legem Cœnæ ſeruaueris, hoc eſt, Si credideris in Chriſtum, ſi pœnitentiā ſeriam egeris, ſi Deo ex fide obœdientiā præſtiteris. At ſi tranſgreſſor fueris legis Baptiſmi, ſi violaueris legem Cœnæ, vt baptiſmus tuus fit tibi immundicia, ita cœna tua profana tibi redditur. Ruit igitur opinio eorū, qui vſū Sacramentorum ſe iuſtificari putant, & meliores eſſe alijs, niſi viua in Chriſtū fiducia accedat.

Ergo ſi præputium iuſticias legis cuſtodiat, nonne præputium ipſius pro circumciſione reputabitur? & iudicabit quod eſt ex natura præputium, ſi legem ſeruauerit te qui per literam & circumciſionem tranſgreſſor es legis.

Ex ratione poſita infert exæquationem Iudæorum & gentiū, & prærogatiuam externi ſigni tollit. Quia autem phraſis Hebraica paulò eſt obſcurior, hanc pericopam periphráſticôs reddam, hoc modo: Si gentilis legem circumciſionis, quæ

eſt promiſsioni gratuitæ credere, & ex fide Deo obœdire, fecerit, cenſebitur in populo Dei circumciſus, & damnabit ſuo honeſto exemplo ac vitæ innocentia Iudæum, qui de externa legis ceremonia gloriatur, ſine viua fide & obœdientia erga Deum. Hic ſenſus eſt huius pericopæ. Nunc vocabula quædam explicemus. Antanaclaſis eſt in voce Præputij, ter repetita: Nam extremis locis metonymicôs pro ſubiecto ſumitur, hoc eſt, pro homine habente præputium, medio loco proprie accipitur, & carnis opponitur circumciſioni. Deinde cum dicit, per literam & circumciſionem, hendiadys eſt, vocat enim literam & circumciſionem literalem, & externam circumciſionem, ſine vera hominis conuerſione.

Non enim qui eſt in aperto Iudæus, is Iudæus eſt, nec quæ in aperto eſt circumciſio in carne, ea eſt circumciſio, ſed qui eſt in oculto Iudæus, & circumciſio cordis in ſpiritu non litera, cuius laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo.

Ratio exæquationis Iudæorum & gentium à differentia veri & falſi, ſeu externi & occulti Iudei, ſimiliter à differentia carnalis ſeu literalis & ſpiritualis circumciſionis, quæ & cordis dicitur. Senſus autem huius loci eſt: Qui tantum profeſsione externa & nuncupatione eſt Iudæus, non coram Dei iudicio cenſetur Iudæus, ſed is ſolus quacunque tandem de ſtirpe fuerit, qui & fidem promiſsionis habet, & Deum ex fide vera obœdientia colit. Eadem eſt ratio literalis & ſpiritualis circumciſionis. Literalis, quæ & carnis dicitur, eſt ea ſolummodo quæ fit in corpore, Spiritualis vero, quæ & cordis dicitur, eſt quæ in fide purificante corda & amputante veterem hominem conſiſtit. Non eſt igitur verus Iudæus qui eſt litera tantum Iudæus, non eſt circumciſio vera, quæ eſt litera tantum circumciſio. Sed vt verus Iudæus eſt qui eſt ſpiritu Iudæus ita vera circumciſio eſt quæ ſpiritu fit. Vt litera hoc loco ſignificat, quicquid foris apparet ſine vera animi pietate: ita ſpiritus ſignificat motum Spiritus ſancti in corde, & puram religionem, quæ eſt fides cum vero Dei timore coniuncta. Quod autem dicitur: Cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt, opponitur peruerſo Iudæorum iudicio, qui externa circumciſione tumebant, cum interim de vera cordis circumciſione nihil erant ſoliciti. Quæ hîc à Paulo de Iudæo & circumciſione diſputantur, rectiſsime multis hodie accomodari poſſunt, qui de Sacramẽtis ac Chriſtiano titulo ſine animi pietate Thraſonicè gloriantur. Iis enim rectè obijci poteſt: non qui eſt in aperto Chriſtianus, is Chriſtianus eſt: nec qui eſt in aperto tãtum baptiſmus, is baptiſmus eſt, ſed qui eſt in occulto Chriſtian⁹ is Chriſtianus eſt, & baptiſmus cordis, quo conſcientiæ mũdantur ab operibus mortuis, verè eſt baptiſmus. Hæc nihil detrahunt dignitati Sacramẽtorum, nec veteris nec noui Teſtamenti, quemadmodum in quarto copioſius explicabitur.

CAPVT III

Summa Capitis tertij.

Euerſa prærogatiua Iudæorum, exæquat Iudæos & gentes ex eo, quod omnes ſint ſub peccato: qua exæquatione confirmata, Propheticis teſtimonijs colligit concluſionem refutatoriam præiudiciorum, videlicet quod nemo nec Iudæus nec gentilis operibus legis iuſtificetur coram Deo. Deinde infert expoſitionem gratuitæ iuſtificationis quæ ex fide eſt, quam contractam in vnius propoſitionis ſummam, ad omnes homines Iudæos, & gentes promiſcue pertinere contendit.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis ſex conſtitui poſſunt, quarum Prima eſt conceßio prærogatiuæ Iudæorum, quantum ſcilicet ad dona gratuita attinet. Secunda, eſt correctio in qua exæquat Iudæos & gentes, quantum ad merita attinet. Vtroſque enim ſub peccato eſſe pronunciat, Tertia, eſt confirmatio ſecundæ per dicta Prophetica, ex quibus tota ſuperior diſputatio de reatu totius generis humani concluditur. Quarta, eſt expoſitio gratuitæ iuſtificationis circumſtantijs cauſarum & effectuum illuſtrata. Quinta, collectio eſt expoſitionis in vnam propoſitionem, vnde infertur omnis gloriationis euerſio. Sexta, eſt oſtenſio amplitudinis gratuitæ iuſtificationis, videlicet quod promiſcuè pertineat ad omnes qui eam fide apprehendere non recuſant. Et

 ne quis

ne quis exiſtimaret hac doctrina legem aboleri, pronunciat fide legem ſtabiliri.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ vtilitas circumciſionis? Multum per omnem modum.

Hæc obiectio ex eo orta eſt, quod dixerat Apoſtolus in fine ſecundi capitis, Iudæos nihilo meliores gentibus eſſe propter externum titulum & circumciſionem carnis: quod quia Iudæi intolerabile iudicabant, confert duplicem ſententiam, videlicet quod Iudæi præſtent gentibus, & quod non præſtent. Præſtare quidem eos, ſi dona gratuita reſpicias. Non verò præſtare, ſi merita ſalutis ſpectes, affirmat. Vt enim vtrique ſimul rei ſunt, ita neutri habent merita quibus niti poſſunt coram tribunali Dei.

Nam primum quidem quia concredita ſunt illis oracula Dei.

Ratio reſponſionis, qua dixit præcellere Iudæos, ſumta à beneficijs Dei erga ipſos: Iudęis concredita ſunt oracula Dei, & non gentibus. Igitur Iudæi præcellunt gentibus. Græci diſtinguunt inter λόγια & χρησμούς. λόγια vocant oracula quæ à Deo dicuntur familiari ſermone, ſeu vt Græci loquuntur, καταλογάδην, id eſt, oratione ſoluta. χρησμοὺς autem appellant oracula verſibus edita, quos furentes vates fundebāt, quales ſunt Apollinis. Intelligit igitur Paulus per oracula Dei, leges Dei, & primiſſiones Adamo primum, deinde ſequentibus patribus Abraham, Iſaac, Iacob, & multis alijs factas. Hoc loco obſerua collationem Iudæorum & Chriſtianorum. Nam vt Iudæis prærogatiua qua tumebant aduerſus gentes, ipſis inutilis erat ſine vera animi pietate, ita & Chriſtianis hodie inutilis eſt prærogatiua, qua gloriantur ſe præſtare Turcis, niſi vitā & mores iuxta profeſsionem exprimere conantur.

Quid enim ſi quidam illorum fuerunt increduli, num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Abſit.

Obiectio hæc naſcitur ex proximo reſponſo. Neque eſt quorumuis, ſed infirmorum & titubantium de promiſsionibus Dei ob incredulorum multitudinem & ingratorum. Senſus autem obiectionis hic eſt: Plurimi Iudæorum fuerunt ingrati & increduli. Ergo fides Dei facta eſt irrita, id eſt, non compleuit promiſsionem factam patribus. Sed Paulus conſequentiam negat abominationis particula, Abſit. ac ſi dicat: Indignum hoc eſt cogitatu. Nequaquam enim promiſsiones Dei propter hominum ingratitudinē irritæ fiunt. Nam nullo modo ob multos malos paucos bonos abijcit. Neque enim promiſsiones editæ ſunt alio conſilio, quàm vt earum tantum participes fiant, qui eas fide receperint, alij comminationibus ſubiacent.

Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Confirmat reſponſum datum argumento ſumto à Dei proprietate: Qui verax eſt, præſtat promiſſa. Deus eſt verax, Igitur Promiſſa præſtat. Sola minor ponitur amplificata antitheſi Rhetorico more, ac ſi dicat: Longe aliter iudicandum eſt de Deo quàm de homine. Nam homo qui temere ſæpe promittit, ſæpe etiam non ſtat promiſsis. Sed Deus nihil promittit temere, & quicquid promittit, præſtare abſq; omni dubio decreuit. Nam ipſa veritas eſt. Vt ergo prior huius antitheſeos pars commendat nobis fidem Dei, hoc eſt, conſtantiam Dei & veritatem, cum in promiſsionibus tum in minis. Vnde conſolatio nobis petenda eſt, ſi promiſsionibus fide adhæreamus, & iudicium eſt timendum, ſi à promiſsionibus recedamꝰ per incredulitatem: Ita poſterior, hominis ingenium nobis depingit, quale ſit ſua natura, vt quod & mentiri & fallere & falli poſsit. Neq; tamen hoc ita accipiendum eſt, quaſi nullus homo verax inueniatur, ſed de eo quod fieri poteſt, loquitur Apoſtolus, vt longe aliud de Deo, qui immutabilis eſt, ſtatuamus.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

AEtiologia eſt reſponſi à teſtimonio ſcripturæ, & exemplo Dauidis ſumta: Dauid peccauit, ſed nihilominus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ominus Deus præſtat illi quod promiſerat, Promiſit autem ſe ſeruaturũ promiſsiones ijs, qui eas fide amplectuntur, idq́ue vt iuſtificetur in ſermonibus ſuis, hoc eſt, vt ipſius ſingularis bonitas & fides in promiſsis præſtandis appareat. Nam de hac iuſticiæ forma hoc loco agitur. & vincat cum iudicatur, hoc eſt, quando fit de eo iudicium collatis promiſsionibus & euentibus, verax deprehendatur.

Quod ſi iniuſticia noſtra Dei iuſticiam commendat, quid dicemus, num iniquus eſt Deus qui infert iram? ſecundum hominem dico, Abſit.

Hæc obiectio oritur ex reſponſo dato ad præcedentem obiectionem. Si Deus glorificatur, & iuſtus ex eo declaratur, quod promiſſa ſeruet peccatoribus, profecto videtur iniuſtus qui punit peccatores. Quis enim iuſte iraſcitur ijs per quos & glorificatur & agnoſcitur iuſtus eſſe? Paulus particula abominationis conſequentiam reijcit. argumentum tamen non directe ſoluit, ſed tantum per inſtantiam. Solui autem directe poteſt hoc modo: Si dicatur paralogiſmum committi ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Non enim cauſſa glorificationis & declarationis iuſticiæ Dei eſt peccatum noſtrum, ſed Dei potiùs veritas, qui promiſſa ſeruat reſipiſcentibus. Deinde non recipit Dauidem Dominus, quia peccauit, ſed quia reſipuit. Ira pro pœna hîc ponitur idiotiſmo Hebraico. Secundum hominem dico, id eſt, iuxta carnis ſenſum & humanam ſapientiam, non iuxta meam ſententiam.

Alioquin quomodo iudex erit Deus mundi.

Hæc inſtantia oppoſita obiectioni præcedenti, ſumta à contrariorum conſequentibus. Deus erit iudex mũdi. Igitur, Deus iniuſtus non eſt. Nam iuſticia mundum componere, & ea quæ inordinata ſunt in optimum ordinem reducere, atque ſimul iniuſtum eſſe, nequaquam vnà ſtare poſſunt. Quare cum Deus mundum iudicabit, iuſtus eſt, & nequaquam iniuſtus. Reſpicit autem Paulus ad locum qui eſt Geneſ. 19. Nunquid qui iudicat vniuerſam terram, non faciet iudicium? Iudicare ſeu iudicem eſſe, eſt propriè iure & iuſticia res componere, quare qui iniquum iudicat, non propriè, ſed catachriſticôs iudex dici poteſt.

Si enim veritas Dei per meum mendacium abundabit in gloriam ipſius. Quid ego adhuc tanquam peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum de nobis malè loquuntur, & ſicuti quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? Quorum damnatio iuſta eſt.

Duo abſurda colligunt aduerſarij Pauli ex reſponſione proxima. Primum, ſi veritas, hoc eſt, conſtans promiſsio Dei fit illuſtrior per meũ mendacium, id eſt, per meum peccatum, non debeo propter peccatum accuſari, puniri aut damnari. Nihil enim quod gloriam Dei illuſtrat, merito damnabitur. Alterum, ſi veritas Dei per peccatum fit illuſtrior, peccandum eſt multum, quo magis gloria Dei deprædicetur. Nam ſi ex malo bonum eueniet, malefacere prodeſt, quo cumulatiora bona reddantur. Verum Paulus exutheniſmo hanc obiectionem tollit, & affirmat eos, qui hoc obijciunt, iuſte damnari. At Dialecticè dixeris recte committi fallaciam ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Nam peccatum per ſe nequaquam cauſſa eſt, quod illuſtrior reddatur gloria Dei, neque mala per ſe cauſſæ ſunt bonorum, ſed per occaſionem tantum.

Quid ergo, præcellimus? Nequaquam.

Redit ad quæſtionem in principio capitis poſitam, & negat Iudæos præſtare gentibus, quantum quidem ad iuſticiam et meritum attinet, cuius reſponſionis plurimas ex ſcriptura rationes ſubijcit.

Nam antea cauſis redditis, oſtendimus & Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe.

Confirmat reſponſionem datam ſuperius de exæquatione Iudæorum & gentium, & ſimul repetit propoſitionem, videlicet, Quod omnes homines ſint ſub peccato, & rei coram Deo: idq́ue ideo facit, vt nouam confirmationem petitam ex ſcripturæ teſtimonijs ingrediatur.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Non eſt

Ratio propoſitionis repetitæ à pronun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

iuſtus, ne vnus quidem, non eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.

pronunciatis ſcripturæ per locum à contrario. Nulli ſunt iuſti. Ergo omnes ſunt peccatores. Antecedens probatur per remotionem cauſſarum iuſticiæ:quæ ſunt rectum iudicium,voluntas & conatus ſiue præſtandi facultas. Nam hæc tria ad iuſtas actiones requiruntur. Cum enim dicit: Non eſt intelligens, regula iuſticiæ tollitur,quæ eſt rectum iudicium. Cum additur: Non eſt requirens Deum, negatur voluntas. Cum ſubiungitur: Omnes declinauerunt(ſcilicet à recta iuſticiæ via)& inutiles facti ſunt,videlicet quod non ſit qui faciat bonitatem, (ſcilicet iuxta ſententiam legis)& ne vnus quidem, conatus ſeu præſtandi facultas adimitur. Loquitur autem hîc Paulus de homine qualis ſit per naturam,non per gratiam. Deinde loquitur non de iuſticia fidei ſed operum. Dauid enim cum hæc diceret, abſque omni dubio iuſtus fide fuit, etſi legis operibus non fuit iuſtus. Obſeruetur hoc loco validiſsimum argumentum aduerſus aſſertores liberi arbitrij,quod ad iuſticiam ſpiritualem attinet. Quatenus enim homo ſibi relinquitur extra gratiam, nullum ei prorſus in actionibus ſalutis liberũ relinquitur arbitrium. Quare monemur noſtræ c rruptionis, vt agnita naturali infirmitate,cõfugiamus ad verbum, quo formetur iudicium noſtrum,petamus Spiritum ſanctum, vt & voluntatem flectat,& vires præſtandi quæ ipſi grata ſunt,ſuppeditet.

Sepulcrum apertum guttur eorum, linguis ſuis doloſe agebant.

Alio teſtimonio ex Pſalmo 5. deſumto,propoſitionem confirmat. Expreſsit autem Apoſtolus ſententiam Prophetæ ad verbum,niſi quod pro doloſe agebant, ex Hebræo vertendum erat partientur vel blandientur,ſed Paulus ſecutus ſeptuaginta interpretes, genus pro ſpecie poſuit. Blandiciæ enim dolis & fraudibus deſtinâtur. Senſus autẽ Pſalmi hac comparatione abſoluitur. Quemadmodum ex cadauere putrido,aperto ſepulcro fœtores peſtilentes exhalant:ita ex corde impiorum per guttur, quaſi per apertum oſtium mala proficiſcuntur.

Venenum aſpidum ſub labijs eorum.

Hoc teſtimonium ex Pſalmo 140. deſumtum eſt, cuius ſenſus eſt: ita impiorum pernicioſa & lethifera eſt oratio,vt veneno aſpidum oblita labra videâtur. Afflatur enim exitiũ & mors ꝑ impiorũ mẽdacia,maledicta,calumnias, obtrectationes,&c.

Quorum os maledictione & amaritudine plenum.

Hoc teſtimonium ex Pſalmo 10. eſt deſumtum, quo id quod figuratè dixit,ex Pſal. 140. ſine figura dicit.

Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem, contritio & calamitas in vijs eorum,& viam pacis non nouerunt.

Hoc Eſaiæ teſtimonium eſt ex cap. 49. quo teſtimonio impiorum ſtudium deſcribitur. Græcus habet ὀξεῖς, id eſt, acuti, vt ſit metalepſis. Nam per acutum penetrabile,per hoc velox intelligitur.

Non eſt timor ante oculos eorum.

Hoc admodum appoſitè ex Pſalmo 36. adiungitur, vt impietatis fons monſtretur,qui eſt carere timore Dei. Iam in ſummam contrahamus deſcriptionem, in qua Paulus deprauatæ naturæ imaginem proponit. Primum, adimitur homini iuſticia. Secundo,intelligentia, Tertio, tribuitur homini deprauata voluntas. Quarto, omnes eadem turpitudine inuoluuntur. Quinto, metaphoricis picturis oſtenditur, quibus potiſsimum vitijs laborent homines nondum renati. Sexto, adimitur homini fons omnis virtutis timor Dei. Tametſi autem in ſingulis hominibus hæc flagitia non emergunt,hydra tamen iſta in ſingulorum pectoribus, quæ nondum ſunt fide purgata,latet.

Scimus autem, quod quæcunque lex dicit,ijs qui in lege ſunt, dicat.

Anthypophora occurrit exceptioni Iudæorum, qui adducta teſtimonia Prophetica in gentes torſerunt, quaſi ad ſe non pertinerent. Verum iſtam hypocriticam exceptionem euertit hoc modo: Lex quæ dicit,ijs dicit quibus eſt lata. Eſt autem Iudæis lata. Proinde Quæ dicit lex, Iu-

dæis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dæis dicit. Prophetica ergo teſtimonia adducta, non ſolum ad gentes, verumetiam ad Iudæos redarguendos pertinent. Lex hoc loco generaliter accipitur pro doctrina Moſis & Prophetarum. In lege dicuntur, quibus lex lata eſt.

Vt omne os obſtruatur, & obnoxius fiat totus mundus Deo.

Finis cur vniuerſum genus humanum reum peccati peragat ſcriptura, videlicet vt mundus reus eſſe comperiatur, vt qui nihil poſsit prætendere, quin iure ſit damnabilis. Obſtruere os, metonymicè eſt ita reum aliquem rationibus & teſtimonijs conuincere, vt ne verbum quidem habeat quod contradicat, & excuſationem iuſtam ſe habere nullam fateatur.

Propterea ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram Deo.

Concluſio refutationis præiudiciorum, & repetitio propoſitionis vniuerſalis, quæ eſt: Nullus homo iuſtificabitur ex operibus legis corā Deo, cui⁹ propoſitionis ratio eſt, quod opera legis à nullo mortalium perfecte præſtentur, quemadmodū copioſe hactenus in refutatione præiudiciorum demonſtratum eſt. Opera legis ſunt, quæ lex ſiue ſcripta ſiue non ſcripta præcipit & requirit ab omni homine: quæ ſi præſtarētur, verè iuſtificarent. Nam ſunt ipſiſsima iuſticię norma. Qui hæc interpretantur de ceremonijs nihil afferunt. Nam Paulus in hac tota cōfutatione de pietate erga Deū & iuſticia inter homines locutus eſt. Nemo ergo iuſtificatur operibus vllis, hoc eſt, nemo eſt qui operum perfectione & integritate ita ſatisfacit legi, vt ob opera ſua merito cēſeatur iuſtus coram Deo. hæc ſententia eſt verborum Pauli. Verum cum Iacobus dicit: Hominem iuſtificari operibus, ſentit hominem non fieri, ſed declarari iuſtum per operá, quod veriſsimum eſt, iuxta illud: Qui facit iuſticiam, iuſtus eſt. Itē, Arbor bona facit bonum fructum. Vt ergo fructus bonitatem arboris indicat: ita opera bona fidei iuſticiam oſtendunt.

Per legem enim agnitio peccati.

Ratio propoſitionis à contrario effectu. Per legem eſt agnitio peccati. Igitur per legem non eſt iuſticia. Obſeruetur hic vſus legis diuinæ, qui eſt reuelare peccatum, & cum peccato iram Dei & damnationem meritam. Verum ne legis damnatoriæ ſententiæ obnoxij pereamus, ſuccurrit Euāgelium: quod hortatur nos ad pœnitentiam ſeu cōuerſionem, proponit iuſticiam gratuitam, de qua pleniſsima diſputatio ſequitur.

Nunc vero abſque lege iuſticia Dei manifeſtata eſt.

Apoſtolus refutatis præiudicijs, quæ ſuæ cauſſæ, hoc eſt, gratuitæ iuſtificationi obſtare videbantur, & collecta concluſione: Quod omnes homines ſint rei, nec poſsint ex operibus legis iuſtificari, principalem propoſitionem de iuſticia fidei (quam in fine exordij attigit) aggreditur, ac Primum iuſta expoſitione docet, qualis ſit iuſticia fidei. Deinde eandem in propoſitionem colligit, ac eam methodo confirmatoria munit. Quoniam autem inſtituta expoſitio multas circūſtantias, quas Rhetores elementa expoſitionis appellant, continet: eas, priuſquam ad textus enarrationem accedam, nudè & breuiter recenſebo, quo diſtinctius myſterium iuſtificationis gratuitę intelligi poſsit: quod prorſus rationi humanæ occultum manet, donec face verbi cœleſtis prætenſa, Spiritus ſancti gratia mens noſtra illuminetur, quod cum ſit hæc diſputatio de gratuita iuſtificatione ſuauiſsima & facilima redditur. Prima igitur circumſtantia diſtinctionis eſt, qua iuſticia legis à iuſticia fidei ſeparatur. Iuſticia legis eſt ex lege, iuſticia fidei eſt abſque lege. Secunda circumſtantia eſt cauſſæ, videlicet quod iuſticia fidei dicatur Dei iuſticia, vt quæ Deo probetur, & quæ Deum autorem habeat. Tertia circumſtantia eſt comprobationis. Aſſerit enim Paulus, fidei iuſticiam habere teſtimonium Moſis & Prophetarum. Quarta circumſtantia eſt inſtrumenti, quo homini hæc Dei iuſticia applicatur, Eam enim fide obtineri affirmat. Quinta circumſtantia vniuerſalis beneficij eſt. Affirmat enim Apoſtolus, ad hanc Dei iuſticiam omnes credentes ſine diſcrimine admitti. Sexta circumſtantia, eſt exæquationis omnium hominum, quo ad meritum attinet, videlicet quod omnibus ſit meritum mortis & damnationis, atq; ideo non eſſe cauſſam, cur vnus alij in gratiæ perceptione præferatur. Septima circumſtantia, eſt excluſionis omnis meriti humani, adeo quod omnes deſtituantur gloria Dei. Octaua circumſtantia, eſt cauſſæ principalis efficientis, quæ eſt gratia & fauor Dei. Nona circumſtantia, eſt formæ iuſticiæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ciæ fidei,quæ eſt ἀπολύτρωσις per Ieſum Chriſtum, quæ fide poſsidetur.Decima circumſtantia eſt materiæ. Eſt enim huius iuſticiæ materia ſanguis Chriſti,hoc eſt,victima cum tota obœdientia cum crucis tum legis. Vndecima circumſtantia eſt temporis duplicis,hoc eſt, & eius quod præceſsit aduentũ Chriſti in carnem, & eius quod poſtea ſecutum eſt, & ſequetur vſque ad conſummationem ſæculi. Nam vt homines ante Chriſtum exhibitum quotquot crediderunt, hac fidei iuſticia placuerunt Deo:ita poſt Chriſtum exhibitũ eadem fidei iuſticia Deo probatur.Duodecima circumſtãtia & vltima, eſt finis duplicis huius iuſticiæ,Prioris quidem, vt ſoli Deo tribuatur laus iuſticiæ, Poſterioris verò, vt omne humanũ meritum conticeſcat,& omnis gloriatio humana excludatur.Has circumſtantias omnes continet hæc Pauli expoſitio,quibus rite perpenſis à pijs lectoribus,gratuitæ iuſtificationis doctrina facilius intelligi & iudicari poterit,quarum ſingulas in textus enarratione fuſius explicabimus.

Nunc autem abſq; lege iuſticia Dei manifeſtata eſt.

Hiſce verbis prima & ſecunda circumſtantia exprimitur. Prima, quod iuſticia legis ſit diuerſa à iuſticia fidei, id quod differentia hac ſignificatur, Abſq; lege,ita enim colligit Apoſtolus: Poſtquam ex lege non eſt iuſticia,proponitur in Euangelio alia iuſticia, quæ ex lege non eſt. Teneatur ergo omnium primum hæc differentia inter iuſticiam legalem & iuſticiam Euangelicã, quod illa ex lege ſit,hæc abſque lege. Vnde hæc certiſsima doctrina ſequitur: quod lex ſeu legis opera,neque ſint principium,neque cauſſa,neque pars,neque forma, neque cõſummatio iuſticiæ Euangelicæ,qua credentes iuſtificati conſiſtunt corã Deo. Secunda circũſtantia hîc expreſſa eſt,quod Euangelica iuſticia ſit iuſticia Dei, vt quæ Deo accepta ſit & probetur,Deumq; autorem habeat non hominẽ.Hoc Paulus ad Philippenſes 3.hiſce verbis declarat:Non habens meam iuſticiam quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide Ieſu Chriſti, quæ eſt Dei iuſticia in fide. Quod autem Oſiander interpretatur hîc Dei iuſticiã, qua Deus ipſe eſſentialiter eſt iuſtus, refellitur in hac ipſa expoſitione in nona circumſtantia, vbi Paulus formam hui⁹ iuſticiæ facit ἀπολύτρωσιν, quæ eſt in Chriſto Ieſu,& infra vbi apertiſsime dicit,nos iuſtos fieri imputatione obœdientiæ Chriſti. Cum autem audimus Dei iuſticiam nobis promitti,duo obſeruemus. Vnum,quantum decus ſit,quantaque dignitas iuſticiæ fidei,quæ ab ipſo Deo proficiſcitur autore. Alterum, quod illam facile conſequi valeamus,cum à Deo gratis cõferatur, cui omnia ſunt poſsibilia.Iam particulas, quibus Paulus annectit hanc expoſitionem conclusioni proximæ, videamus, ita enim ait: Nunc autem abſq; lege,ac ſi dicat:Cum iam palam eſt, omnes homines eſſe peccatores & iniuſtos,atque adeo nullam homini contingere ex lege iuſticiam,ſequitur aliam quærendam eſſe iuſticiam,ijs qui nolunt in ſuis peccatis perire, atque hãc Dei eſſe debere hac ratione manifeſtũ euadit:Quiſquis iuſtificatur,aut propria iuſticia, aut Dei iuſticia iuſtificetur oportet.Nam alias iuſticiæ formas verbum Dei non agnoſcit.Sed iam oſtenſum eſt, neminem iuſtificari ex operibus.Proinde neceſſe eſt,vt quicunque iuſtificabitur, Dei iuſticia opus habeat,qua ſibi imputata, iuſtus coram Deo cenſeatur. Manifeſtari, hoc loco eſt rationibus & teſtimonijs ſcripturæ oſtendi, ſicut ipſe Apoſtolus ſe interpretatur verbis ſequentibus.

Teſtimonium habens à lege & Prophetis.

Tertia circumſtantia expoſitionis Paulinæ de gratuita iuſticia, videlicet quod ſit comprobata teſtimonio legis & Prophetarum. Eſt autem hæc circumſtantia addita propter eos, qui doctrinam iuſtificationis gratuitæ tanquam nouam aſpernabantur:quorum obiectionem anticipiat Paulus,ne abſentis doctrina in calumniam ab hoſtib⁹ raperetur. Admoneamur igitur exemplo Pauli,ne quicquam in Eccleſia doceam⁹, niſi quod teſtimonio Prophetico & Apoſtolico comprobare poterimus.Admoneamur quoque,quod doctrina iuſticiæ gratuitæ non ſit recens nata, ſed quod fuerit perpetua Eccleſiæ doctrina omnibus temporibus. Obſeruetur ἀντανάκλασις in vocabulo legis. Nam cum dicitur,ſine lege,opera legis intelliguntur,cum rurſus dicitur:Teſtimonium habens à lege,legis nomen opponitur Prophetis,et ipſum Moſen ſeu penteteucon cõplectitur,cuius vniuerſa doctrina ad quatuor capita reuocari poteſt quæ ſunt hiſtoria, regula vitæ, promiſsiones & commitationes legales, & fœdus gratiæ cum ſuis Sacramentis,in quo fœdere huius gratuitę iuſticię promiſsio cõtinetur.Habet autem Moſes de hac gratuita iuſticia tria teſtimoniorum genera: Primum, Aperta dicta, quale eſt hoc, Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Item, Benedicentur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

centur in ſemine tuo omnes gentes. Deinde, typos, quibus adumbratur hoc Dei donum, vt ſacrificia patrum, quæ fuerunt aſpectabiles quædam conciones de materia huius iuſticiæ, videlicet Chriſti victima. Tertio, exempla vt Abel, Enoch, Noë, Abraham, &c. de quo ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam. plura de teſtimonijs legis & Prophetarum in quarto dicentur.

Iuſticia autem Dei per fidem IESV CHRISTI.

Hæc eſt quarta expoſitionis circumſtantia, de inſtrumento quo apprehenditur gratuita iuſticia. Eſt autē inſtrumentum apprehendens ſeu recipiens fides IESV CHRISTI, hoc eſt, fiducia promiſsionis quæ nititur merito Chriſti. Obſeruetur proinde hîc diſcrimen inter illud quod nos iuſtificat, & inter inſtrumentum, quo apprehendimus iuſticiam. Illud quod nos iuſtificat eſt iuſticia Dei IESVS CHRISTVS, qui nobis natus eſt à Deo iuſticia. huius enim iuſticia, quæ & Dei dicitur, credenti imputatur. Inſtrumentum autem quo hanc iuſticiam apprehendimus eſt fides, hoc eſt, fiducia promiſſæ miſericordiæ ſeu promiſſæ iuſticiæ. Fides itaque proprie loquendo neque eſt principium, neque materia, neque forma iuſticiæ gratuitæ, ſed tantum inſtrumentum ac veluti manus quædam qua iuſticia hæc gratuita per verbum oblata accipitur.

In omnes & ſuper omnes qui credunt.

Hæc quinta circumſtantia beneficium gratuitæ iuſticiæ vniuerſale eſſe docet. Nemo enim à gratuita iuſticia excluditur, qui eam fide amplecti non recuſat. Offertur quidem omnibus promiſcue fide accipienda, ſed fide vacui, ſua culpa & ingratitudine pereunt, iuxta illud: Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum. Conſolabitur erga nos hæc ſexta circumſtantia contra tentationem particularitatis.

Non enim eſt diſtinctio. Omnes enim peccauerunt & deſtituuntur gloria Dei.

Hæc ſeptima circumſtantia rationem continet quintæ. Dixit iuſticiam Dei extendere ſe in omnes & ſuper omnes qui credunt, quo dicto excludit non credentes: cuius excluſionis ratio eſt exæquatio omnium hominum, quo ad meritum mortis, quod eſt peccatum. Nam omnes peccauerunt & rei ſunt, nec eſt quiſquam qui ſuis viribus aſſequi poterit metam propoſitam, immortalitatis gloriam: ſed omnes veneno peccati infecti, in ipſo curſu deficiunt. Hæc interpretatio ſumta eſt à propria ſignificatione græcæ vocis qua hîc Paulus vtitur.

Iuſtificantur autem gratis ipſius gratia.

Septima & octaua circumſtantiæ, quæ ſunt meriti excluſio à parte noſtra & cauſa iuſtificationis in Deo. Cum gratis nos iuſtificari dicit, meritum excludit, non CHRISTI, ſed noſtrum. Semper enim hæc particula, Gratis, noſtro opponitur merito, nō Chriſti. Græca vox δωρεὰν, accuſatiuus eſt, & ſubintelligitur κατὰ, vt ſit ſenſus: Iuſtificamur dono gratuito ſine omni noſtro merito, cauſa in Deo ſequitur, cum ait, Ipſius gratia, Vt autem vox, Gratia, ſolum fauorem Dei & miſericordiam iuſticiæ cauſam facit: ita omne humanum meritum excludit. Nam vt vere Auguſtinus ait: Gratia eſt nullo modo, quæ non gratuita omni modo. Quod enim eſt ex gratia, donum, quod ex operibus, eſt debitum. Obſeruetur hîc prima & principalis iuſtificationis noſtræ cauſa, gratia Dei: quæ gratia eſt vltronea beneuolentia & εὐδοκία Dei. Vnde pie admodum hoc loco Ambroſius, Iuſtificati, inquit, ſunt, quia nihil operantes, neq; vicem reddentes, ſola fide dono Dei iuſtificati ſunt. Baſilius Magnus in oratione de humilitate, in qua homini adimit omnem gloriandi materiā, dicit, quod nulli glorari poſsint de iuſticia μόνῃ πίστει δικαιούμενοι, & Chryſoſtomus non minus eleganter in hunc ipſum locum: Non homo eſt, qui operatur hoc vt defatigetur: Sed Deus qui omnia poteſt. Hinc patet, quod ſanctis patribus hæ orationes: hominem iuſtificari gratis, & hominem ſola fide iuſtificari, æquipolleant. Præterea obſeruetur etiam refutatio illuſtris omnium hominum, qui vlla opera, ſiue præcedant fidem, ſiue ſequantur inter cauſas iuſtificationis ponunt.

Per redemtionem quæ eſt in CHRISTO IESV.

Nona circumſtantia, quæ eſt forma iuſtificationis gratuitæ, nempe redemtio per IESVM CHRISTVM, quæ conſiſtit in abſolutione à peccato, in imputatione iuſticiæ Chriſti, & acceptatione cre-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dentis ad vitam æternam. Vox Græca ἀπολύτρωσις ſignificat proprie redemtionem captiui, perſoluto pro eius capite precio. Quare per redemtionem tota obœdientia Chriſti intelligenda eſt crucis & legis. Vnde redemerit nos Chriſtus explicat Paulus ad Galatas: CHRISTVS redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Patri igitur precium ſoluit, quod iuſticia Dei requirebat, à poteſtate Diaboli nos eripuit, tanquam è lictoris manu, qui hominem tantiſper reum mortis detinet, donec iuſſu magiſtratus iubetur eum dimittere, ſoluto non lictori, ſed ei qui læſus erat, pretio.

Quem propoſuit Deus propitiatorium in ſanguine eius.

Exponit quomodo per CHRISTVM parta ſit redemtio, nimirum quod ſuo ſanguine emundauerit nos à peccatis, atque hæc eſt decima circumſtantia præſentis expoſitionis, in qua notatur materia iuſtificationis, videlicet ſanguis CHRISTI, hoc eſt, victima atque adeo tota obœdientia Chriſti, quæ nobis fit meritoria ad ſalutē, quando eam fide apprehendimus, tum enim filius Dei peccata noſtra tegens ſuo ſanguine placat offenſum patrem. Hæc eſt ſumma ſententiæ Paulinæ, quæ vt nobis magis dulceſcat, analyſi quadam retexenda eſt. Primo itaq; loco ait, Deum propoſuiſſe Chriſtum propitiatorium: quibus verbis typum veteris propitiatorij, de quo Exodi 25. CHRISTO dulciſsime accommodat. Primum mandat Deus, vt Moſes faciat propitiatorium ex auro mundo, hoc eſt, laminam auream. Deinde eius vſum oſtendit, dum inquit: Pones propitiatorium ſuper arcam ſuperne, & in arca pones teſtimoniū quod dabo tibi. Hunc typum Iohannes primo primæ, & in 4. primæ explicat, quod & Paulus hoc loco facit: Quemadmodū enim operculo illo ſeu propitiatorio tegebatur lex in arca, ita Chriſtus in Eccleſia tegit, abſcondit & expiat peccata noſtra, vt lex amplius non accuſet nec damnet eos, quorum peccata expiat ſanguis Chriſti. Illi enim Deum patrem propitium & placatum propter hoc propitiatorium habent. Admonet igitur appellatio propitiatorij nos de duabus rebus, nempe de ira Dei, & de remedio aduerſus iram Dei in propitiatore IESV CHRISTO. Deinde verbum, Propoſuit, ſignificat quod Chriſtus Deus & homo ſit ordinatus & conſtitutus à Deo Pontifex. Sicuti enim Moſis propitiatorium ordinatione & mandato Dei arcæ impoſitum erat, ita hic noſter Dominus IESVS CHRISTVS ſacerdos Eccleſiæ à Deo conſtitutus eſt, idque in æternum, ſecundum ordinem Melchizedech, vt Dauid & Epiſtola ad Hebræos teſtantur. Præterea hîc fit mentio ſacrificij huius ſacerdotis & ſimul fœderis quod ſanguine ipſius ſancitum eſt: Meminit autem ſanguinis Apoſtolus, vt ad typum reſpiciamus. In veteri enim populo nulla fiebat remiſsio ſine ſanguine, & ſanguine populus in cōfirmationem fœderis aſpergebatur: ita hunc typum accommodat Apoſtolus ad Chriſtum, qui ſuo ſanguine intrat in ſancta ſanctorum redemtione æterna inuenta, quemadmodū fuſe & luculenter hic typus in Epiſtola ad Hebræos explicatur. Adhæc applicationis meminit Apoſtolus, cum inquit: Per fidem. Nam applicatio ſacrificij Chriſti, ac aſperſio ſanguinis huius noui fœderis ſuper nos fit, quando in hunc propitiatorem credimus, qui offert pro nobis ſua merita, perſoluit pœnam, & applicat ſua merita omnibus credentibus. Huc illud Iohan. 17. Ego me pro eis ſanctifico. Ex his veluti elementis definitio ſacerdotis Chriſti huiuſmodi extrui poteſt: CHRISTVS eſt ſacerdos à Deo conſtitutus, vt ſua victima propitium nobis reddat patrem, ac ſanguine ſuo tegat & aboleat reatum omnium, qui ad ipſum firma fiducia confugiunt, ac tandem eos vita æterna & immortalitatis gloria donet. Non inutile videtur hoc loco diſtinguere quaſdā appellationes, quibus etſi eadem res ſignificatur, rationis tamen aliqua eſt diſtinctio. Appellationes autē hæ ſunt: Sacerdos, Mediator, Propitiator, Redemtor, quæ appellationes gradibus quibuſdam Chriſti officium & merita nobis ob oculos ponunt. Sacerdotis appellatio generalis eſt, quæ ſignificat quod Chriſtus ſit cōſtitutus in ijs quæ ad Deum pertinent, vt ex epiſtola ad Hebræos patet: Nam illud commune veterum ſacerdotum officium fuit. Mediatoris appellatio propriam ſacerdotis Chriſti notam indicat, quæ eſt vt ſe inter Deum offenſum, & homines qui offenderunt, interponat, vt qui conſors ſit vtriuſq; partis. Deo enim vera diuinitate, hominibus vera humanitate coniunctus eſt. Propitiator dicitur ob effectu ſacrificij ſacerdotis. Nam Deum iratum placat, ipſum nobis conciliat, factus propitiatio pro peccatis noſtris. Poſtremo Redemtor dicitur ob fructum, qui ad nos homines venit, ex eo quod Deus placatus ſit. Per CHRISTI enim ſacrificium placato patre manumittimur à iure peccati, liberamur à morte & damnatione, & tandem donabimur æterna vita, idque nullis alijs meritis, quam vnici noſtri Sacerdotis, Mediatoris, Propitiatoris & Redemtoris beneficio.

16.

Ad declarandam iuſticiam per remiſſionem peccatorum prius factorum, quæ Deus tolerauit: ad declarandam iuſticiam ſuam in præſenti tempore.

Vndecima circumſtantia de efficacia victimæ Chriſti, eam enim non ſolum efficacem eſſe dicit ad peccata eorum, quæ poſt Chriſtum exhibitum fuerunt delenda: verumetiam ad delenda peccata prius facta, hoc eſt, eorum hominum qui fuerunt ante Chriſtum exhibitum. Atque hoc eſt, quod in Apocalypſi dicitur: Agnus occiſus eſt ab initio mundi. Etſi autem hoc in typo, id eſt, in ſacrificijs factum eſt: Virtus tamen eius infinita eſt, qui finito eſt paſſus tempore. Peræque enim patres qui fuerunt in teſtamento veteri, & eos qui in Chriſtum exhibitum credunt, idem Chriſti ſanguis à peccato mundat. Vocat itaque hoc loco peccata præterita ſeu prius facta, peccata omnium patrum, qui fuerunt ante Chriſtum exhibitum, quæ Deus tolerauit, id eſt, remiſit propter Chriſti victimam. Eſt proinde Monachorum inſomnium de lymbo patrum deteſtandum, vt contumelioſum in ſanguinem CHRISTI, & verè ſtatuendum æquè ſaluatum eſſe Abelem atque Cornelium.

In hoc vt ſit ipſe iuſtus, iuſtificans eum qui eſt ex fide IESV CHRISTI.

Duodecima circumſtantia, vt Deo ſoli tribuatur iuſticiæ laus, qui ſolus iuſtificat, id eſt, abſoluit à reatu imputata Chriſti iuſticia, eum qui credit in Chriſtum propitiatorem. Hîc obſerua vnde, per quem, & quomodo contingat iuſticia homini, qua homo acceptus eſt coram Deo, videlicet iuſticia Chriſti à Deo patre imputata credenti.

Vbi igitur gloriatio? Excluſa eſt. Per quam legem? operum? non. Sed per legem fidei.

Duas concluſiones ex ſuperioribus colligit. Vnam, neminem poſſe gloriari coram Deo ob iuſticiam operum. Alteram, iuſticiam eſſe ex fide ſine operibus. Priorem interrogationis ſchemate infert: Vbi, inquiens, eſt gloriatio? Excluſa eſt. Hac ſubiectione veluti parta victoria inſultat aduerſus eos, qui de legis iuſticia gloriabantur, & præ ſe gentes contemnebant. Infert enim ex dictis: omnem gloriationem carnis excluſam eſſe, vt ſtatuatur iuſticia fidei: quæ fides non de ſuo gloriatur merito, ſed alienum prædicat beneficium. Figurata hæc locutio perinde valet ac ſi dixiſſet ſimpliciter: Nemo poteſt gloriari coram Deo, propterea quod nemo iuſtificatur operibus legis. Nam cum gloria ſit decus virtutis ſeu factorum præclare geſtorum, gloriatio hoc loco eſt fiducia meriti & operum. Facit hîc Paulus duplicem legē, vt illuſtrior ſit antitheſis, Vnam operum, quam decalogus docet, Alteram fidei, quam Euangelium docet. Neque enim hîc aliud lex operum eſt, quam opera, neque lex fidei aliud quàm fides. Hic ergo obſeruetur vnum ex præcipuis axiomatis doctrinæ Eccleſiæ, videlicet quod omnis meritorum fiducia in iuſtificatione hominis coram Deo excluſa ſit.

Arbitramur igitur fide iuſtificari hominem abſque operibus legis.

Secunda concluſio ex ſuperioribus collecta, quæ & principalis propoſitio eſt, & ſtatus primæ partis Epiſtolæ. Hanc propoſitionem antea in primo attigit, & deinde in hoc tertio longa expoſitione tractauit. Nunc verò ipſam colligit & validius infert, poſtquam declarauit, & firmiſsimis rationibus conuicit, neminem ex operibus legis iuſtificari poſſe. Hæc enim vis verbi Græci eſt, quo in collectione Paulus vtitur. Λογιζόμεθα, inquit, hoc eſt, colligimus & ſubductis rationibus concludimus, ac ſi dicat: Cum verbum Dei tantum duplicem iuſticiam proponit homini, nempe legis & fidei, hominis & Dei: quantum altera hominem peccatorem iuſtificari neceſſe ſit, Et iam immotis rationibus demonſtratum eſt, neminem poſſe legis ſeu propria iuſticia iuſtificari coram Deo: Sequitur, omnes qui iuſtificantur, fidei iuſticia, quæ eſt Dei iuſtificari. Atque hæc ſententia ſimpliciſsima eſt huius concluſionis, quæ vt nobis magis dulceſcat, aliquot colligam ex ea hypotheſes, quibus illuſtrior hæc de iuſtificatione doctrina fiat. Harum prima ſit, de qua aliquoties ſupra dictum eſt, quod alia ſit legis, alia fidei iuſticia, quarum illa ex operibus, hæc ſine operibus contingat. Cum enim hominem dicit iuſtificari abſque operibus, manifeſte diſcrimen facit inter legis & fidei iuſticiam: Vnde & nos diſcamus nō confundere operum iuſticiam cum iuſticia fidei. Secunda hypotheſis, quam hæc concluſio nobis ſuppeditat, eſt quod Chriſtiana iuſticia non partim operibus, partim fide nitatur, ſed quod ſit fidei tantum. Cum enim di-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cit, abſq; operibus, manifeſte docet Apoſtolus iuſticiam Euãgelij ex fide & operibus, tanquam ex partibus eam conſtituentibus, minime conſtare. Hac ergo hypotheſi aperte refutantur pontificij, qui iuſticiam Chriſtianam ex fide & operibus componunt. Tertia hypotheſis, quod omne meritum humanum ab hac Euangelij iuſticia excludatur. Meritum enim aliunde prouenire nõ poteſt quàm ex operibus, quæ cum excluduntur ab hac iuſticia, manifeſtũ eſt meritum excludi. Non enim fieri poteſt, vt ſit effectus ſine cauſa. Quarta hypotheſis, quod iuſticia Euangelij ſit ex fide, hoc eſt, fiducia Mediatoris. Hæc hypotheſis teſtatur hanc fidei iuſticiam non eſſe qualitatem in nobis, ſed donum Dei, nempe imputationem iuſticiæ Chriſti, quæ fide accipitur. Quinta, Quod hæc fidei iuſticia omnibus promiſcue offeratur. Cum enim dicit ἄνθρωπον, indefinitè ſine aliquo articulo neminem excludi ab hac iuſticia, qui eam fide amplecti non recuſat, ſignificat. Sexta, Quod hominem iuſtificari fide ſit eum abſolui à peccato, donari iuſticia Chriſti, & acceptari ad vitam æternam gratis propter Chriſtum. Nam cum dicit hominem iuſtificari abſq; operibus legis, clare docet, iuſtificari non ſignificare iuſtum ex iniuſto fieri per ſuam iuſticiam, quæ ſanè eſſe nequit ſine operibus legis. Cum ergo id fide tantum fieri dicat Apoſtolus, Chriſti iuſticiã proponit, quam in conuerſione fides apprehendit. Hæc hypotheſis latius in quarto, quinto, decimo capitibus huius Epiſtolæ explicatur, ſimiliter in Epiſtolis ad Galatas & Epheſios. Septima hypotheſis eſt confutatio erroris eorum, qui per opera legis tantum ceremonias Moſaicas intelligunt, cum pręſentem concluſionem Apoſtolus ex ſuperioribus colligat, in quibus homines ita reos peregit, quod ne vnus quidem ſit, qui ex operibus legis iuſtificari poſsit. Nam cum dicit λογιζόμεθα, non ſignificat opinionem incertam, ſed perſuaſionem firmam, quæ quaſi rationibus ſubductis & explicatis, deducta eſt.

An Iudæorum Deus tantum? an non & gentium? certe & gentium. Quandoquidem vnus eſt Deus, qui iuſtificat circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.

Prolepſis eſt. Nam anticipat obiectionem Iudæorum, qui ſibi ſolis hanc vendicarunt gloriam, quaſi Deus ſolos Iudæos reſpiceret, eoſque tantum ſuos agnoſceret, atque ideo pertinere ad ſe ſolos gratuitæ iuſtificationis beneficium, gloriabantur. Verum hanc inanem fiduciam adimit Apoſtolus Iudæis, oſtendens nullum diſcrimen eſſe, nec in Deo, qui vnus eſt tantum, nec in hominibus, qui eiuſdem Dei ſunt populus. Quare gratuitæ iuſtificationis beneficium non minus ad gentes quàm ad Iudæos pertinere concludit. Atq; hoc eſt quod ſupra in expoſitione quoque in quinta circumſtantia attigit, vbi aſſerit Apoſtolus, iuſticiam Dei per fidem IESV CHRISTI extendere ſe in omnes & ſuper omnes qui credunt. Hoc ipſum iuſta diſputatione proſequitur in 9. 10. & 11. capitibus. Nam iſtorum capitum ſcopus eſt, vt doceatur beneficium Chriſti vniuerſale eſſe. Porro metonymia qua circumciſio pro Iudæis, & præputium pro gentibus ponitur, vſitata eſt Hebræis, qui ſæpiſsime nomen ſigni ad rem ſignatam, nunc præſentem cum ſigno, nunc tantum ſigno repræſentatam transferunt. Obſeruetur hoc loco diligenter hæc Pauli diſtributio, qua & occurrit tentationi particularitatis, & admonet nos fidei, qua promiſcue omnibus oblatum beneficium accipitur & poſsidetur.

Legem igitur inanem facimus per fidem? Abſit. Sed legem ſtabilimus.

Obiectionis huius hic eſt ſenſus: Si fidei doctrina veram iuſtificãdi rationem & vnicam continet, videtur irrita lex, quæ operum iuſticiam requirit, & promittit vitam omnibus obſeruantibus eam. Paulus hanc conſecutionem negat, & aſſerit legem ſtabiliri per fidem. Sed huius aſſertionis hic nullam cauſam reddit, ne confirmationem nimium à propoſitione diuellat. Verum in decimo capite hanc rationem reddit, quia Chriſtus eſt finis legis (id eſt, quod lex quaſi extremum requirit) in iuſticiam omni credenti. Hoc autem vt intelligatur clarius, ſciendũ eſt quod finis legis, & quaſi vltima eius voluntas ſit, iuſtificare eos, qui ipſam obſeruant, quo iuſtificati vitam ingrediantur, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Verum quo minus aſſequatur lex quod quærit, non impedit legis vlla qualitas, ſed cõmunis naturæ humanæ corruptio, & carnis noſtræ vitioſitas. Quomodo igitur ſtabilitur lex? Vitioſitati carnis noſtræ & cõmuni corruptioni ita medetur Chriſtus, vt eius iuſticia nobis imputata per fidem, finem legis cõſequamur, propterea quod Chriſtus pro nobis legem impleuit, factus ſit nobis iuſticia, 1. Cor. 1. Hanc eſſe ſententiam Pauli loci periſtaſis oſtendit, & teſtimonium Chryſoſtomi, cuius verba hæc ſunt: Quodnam igitur legis opus eſt? & cuius cauſa omnia agit? Vt hominem faciat iuſtum. Sed illa quidem hoc

non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

non potuit. Omnes enim (ait) peccauerunt:fides vero veniens ipſum perfecit. Nam cum aliquis credit,ſimul iuſtus eſt. Igitur fides legis voluntatē ſtatuit,& propter quod omnia lex egit,hoc fides in finem perduxit.Non igitur legem irritam facit fides,ſed ſtabilem reddit. Et Theodulus Syriæ Epiſcopus: Ecqua ratione fides ſtabilit legem,quia lex ſalutem impartire volens,non poteſt hoc prę̨ſtare,fides autem ſaluat & æternum beat.breuiter lex ſtabilitur per fidem,quia id quod requirit lex obtinetur per fidem nempe iuſticia.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt exemplo Abrahæ alijsq́; teſtimonijs iuſticiam ex fide eſſe docet,ita & filios Abrahæ deſcribit, & fidei naturam ſeu indolem in Abrahamico exemplo depingit.

Ordo & partes Capitis quarti.

Hoc caput duabus abſoluitur partibus, Argumentatione & Expoſitione. Argumentatione quidem confirmatur iuſticia fidei,Expoſitione vero filij Abrahæ depinguntur & vis fidei oſtenditur.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID ergo dicemus patrem noſtrum inueniſſe ſecundum carnem?

Confirmationem orditur ab exemplo Abrahæ per procatalepſin. Nam Iudæi qui impenſe Abrahami nomine intumeſcebant, oppoſuerunt Paulo Abrahamum,quē falſo arbitrabantur operibus legis iuſtificatum. Verum iſtud exemplum ἀντιςροφῇ Rhetorica Paulus retorquet in ipſos,& inde primam & prę̨cipuam ſuæ propoſitionis(contra eorum expectationem)confirmationem depromit. Quid, inquit,dicemus patrem noſtrum Abrahamum inueniſſe & adeptum eſſe ſecundum carnem? hoc eſt, ex operibus,quaſi dicat: nihil prorſus ex operibus, Sed inuenit prætenſa face promiſsionis diuinæ,& accepit iuſticiam manu fidei,non poſſedit per opera. Vocat autem hîc Apoſtolus, ſecundum carnem, iuſticiam operum, quam quidem per ipſam carnem & vires carnis operamur. Quod autem quidam, Secundum carnem, referunt ad Patrem, non congruit huic loco,Nam Paulus ſeipſum interpretatur,inquiens:

Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus fuit, habet quo glorietur, At non apud Deum.

Ratio eſt ſubauditæ inficiationis, Quærit quid inuenerit Abraham ſecundum carnem? ſubintelligitur inficiatio, videlicet, quod nihil inuenerit ſecundum carnem,ſeu quod nō fuerit iuſtificatus ex operibus.Huius inficiationis cōfirmationem petit à remotione effectus ad remotionem cauſæ, per argumenti modum à deſtructo conſequente. Si inquit, Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriationem.Sed non habet gloriationem apud Deum.Proinde non eſt apud Deum operibus iuſtificatus. Verum cum iam Abraham iuſtus à Deo pronunciatur, & operum iuſticia coram Deo deſtituitur,ſequitur ipſum fide iuſtificatum eſſe. Cum tantum has duas iuſticiæ formas, legis videlicet & fidei, verbum Dei agnoſcat. Sed quomodo hoc argumentum particulare,pronunciatum vniuerſale confirmare poterit? Ad hoc ita reſpondendum eſt, quod firmiſsima ſit conſecutio: Abraham eſt iuſtificatus fide abſque operibus.Ergo quotquot iuſtificantur, iuſtificari fide abſque operibus neceſſe eſt. Argumentum quidem videtur infirmum,vt quod ex particulari concludat vniuerſale contra Dialecticorum leges. Verum conſecutionis ratio pendet à cauſæ conſtantia & æqualitate. Deus enim qui iuſtificauit Abrahamum credentem, cum nō ſit perſonarum acceptor,æqualis eſt omnibus. Proinde omnes credentes iuſtificabit nō ſecus quàm Abrahamū iuſtificauit. Perinde igitur valet argumentum Pauli,ac ſi dixiſſet:Eadem eſt ratio iuſtificandi in omnibus.Sed Abraham eſt iuſtificatus abſq; operibus.Igitur & reliqui abſque operibus iuſtificabuntur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quid enim dicit ſcriptura: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei in iuſticiam.

Secundum argumentum à teſtimonio ſcripturæ & exemplo probato ſumtum. Vt autem primo concludebatur iuſticiam non eſſe ex operibus: ita hoc ſecundo iuſticiam eſſe ex fide colligitur. Argumentum hoc ideo valet, quia exemplo approbato in ſubiecto approbatur res in genere, ex quo fit quod concinne ab exemplo per locum coniugatorum concludatur hoc modo:

Abraham credens Deo eſt iuſtus reputatus apud Deum. Ergo iuſticia qua Abrahã Deo approbatus eſt, ex fide prouenit. Hæc hypotheſis ad theſin transferenda eſt hoc modo: Quemadmodum Abrahã iuſtificatus eſt, ita & alij iuſtificabuntur. Sed Abrahæ credenti fides imputata eſt ad iuſticiam. Ergo & alijs credentibus fides imputatur ad iuſticiam. Eſt enim eadem iuſtificationis ratio, & Deus eſt æqualis omnibus, iuxta normam ſuæ iuſticiæ & miſericordiæ. Porro ad clariorem huius argumenti explicationem obſeruandum inprimis eſt, cur fides dicatur imputari in iuſticiam, & quid ſit imputari in iuſticiam. Cum itaq; dicatur fides imputari in iuſticiam, ſeu reputari pro iuſticia, nequaquã ita accipiendum eſt, quaſi fides ipſa, qua Euangelio creditur, in ſe reputetur ita pro iuſticia, vt ea tanquã qualitate aut actione ſeu habitu aliquis ſit iuſtus corã Deo. Verum ita intelligi oportet, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiã Chriſti, & eam vt ſuam ſibi à Deo imputatam amplectitur. hoc etiam imputandi verbo confirmatur, quod ab Arithmetica ſumtum eſt. Quemadmodum enim calculus nõ ęſtimatur ex materia, nec per ſe quicquam valet, ſed reſpectu lineæ in qua ponitur, æſtimationem capit: ita fides per ſe non habetur pro iuſticia, ſed reſpectu Dei, qui credenti filij ſui iuſticiam aſsignat quaſi eius propria eſſet. Non eſt ergo imputare, attribuere quod ex debito dandum eſt, ſed eſt gratuito dare & aſsignare, quemadmodum Paulus ipſe ſe declarat, cum inquit: Operanti merces nõ imputatur ſecundum gratiam, &c. Deinde in quinto definitur illa iuſticia, quę nobis imputatur eſſe obœdientia Chriſti. Sicuti ergo Plinius loquitur, cum ait: Culpam noſtram illi imputamus, id eſt, aſſcribimus illi culpam noſtram, ita hîc, cum Deus dicitur nobis imputare iuſticiam, intelligendum eſt non de noſtra quam habemus ipſi, ſed de ea quæ nobis à Deo aſſcribitur. Habemus quæ ſit vis & quis ſit ſenſus argumenti Paulini: Nunc autẽ, quia duabus calumnijs hoc pulcherrimum argumentũ eludi ſolet, illis occurrendum eſt. Prior calumnia eſt Iudæorum, Papiſtarum poſterior. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei, quod hoc teſtimonio ex 15. capite Geneſeos deſumto conetur probare iuſticiam ex fide eſſe. Dicunt enim iſtum locum perperam torqueri ad Chriſtum & vitam æternam, qui de terrena promiſsione, & multiplicatione ſeminis ſuper terram cõcionatur. Sed inuidi iſti falluntur committendo fallaciã compoſitionis & diuiſionis. Malè enim ſeparant præcedentia à ſequentibus, nõ obſeruantes plenam hiſtoriã, nec principale membrum hiſtoriæ, videlicet promiſsionem Dei, qua Deus Abraham in ſuam tutelam recipit, promittit ſalutem & benedictionẽ per ſemen promiſſum. Non ergo Abraham in promiſſionem multiplicandi ſeminis ſui ſuper terram tantum reſpexit, vt Iudæi cauillantur, ſed eam includit in illa priori tanquam partem in toto. Quare cum Abraham credendo oblatam gratiam amplectitur, perſpicuum euadit, calumniam Iudaicam vt ſycophanticã deteſtandam eſſe. Prouenit enim partim ex inuidia, partim ex ignorãtia promiſsionis principalis, in qua aliæ continentur. Poſterior calumnia eſt Papiſtarum & iuſticiariorum, qui Iacobum cum Paulo comittunt, vt iuſticiam commponant ex fide & operibus ſimul. Proferunt autem ex Iacobo hæc verba: Si autẽ ſcire vis ô homo inanis, quod fides abſq; operibus mortua eſt? Abrahã pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt? offerens filium ſuum ad altare. Vides quod fides cooperata fuerit operibus eius, & ex operibus perfecta fuerit, & impleta eſt ſcriptura, dicens: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam, & amicus Dei appellatus eſt. Videtis igitur quod ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum. Hoc teſtimonium Iacobi Papiſtæ opponunt Paulo, & toti Euangelio, & audacter reijciunt λύτρον perſolutum pro genere humano. Verum ne videantur cõtra Paulum iſta dicere, interpretantur Paulum de operibus ceremonialibus, Sed quàm fœdè hallucinentur paucis oſtendam. Primum omnium obſeruandum eſt ſcopus Iacobi, qui non diſputat de iuſtificationis cauſa, cum ſtatus quæſtionis apud ipſum ſit, quo in loco habenda ſit fidei profeſsio & iactatio ſine operibus bonis. Quare hanc propoſitionem ſtatuit: Fides abſq; operibus eſt mortua, hoc eſt, iactatio ſeu gloriatio de fide, cui non adiuncta ſunt bona opera, vana & inanis eſt. Hanc eſſe ſententiam propoſitionis oſtendit compellatio. Vis autem ſcire homo κενὲ, inanis & vacue, qui nulla viua fide præditus es. Hanc propoſitionem confirmat exemplo Abrahæ deſumto ex 22. cap. Gene. vbi manifeſte

16.

loquitur ſcriptura non de iuſticia gratuita, quæ credenti Abrahæ imputata eſt, Sed de declaratione iuſticiæ à ſuo proprio effectu, quę in hominum oculos incurrit. Nam iuſticiam gratuitam quindecim añis ante natum Iſaac obtinuerat fide. Cum igitur Papiſtę quocúque ſe vertant non poſſunt efficere contra naturæ ordinem, vt ſua cauſſa prior ſit effectus, fruſtra ex hoc loco contendunt, iuſticiam qua iuſtificamur coram Deo in operibus conſiſtere. Verum quo omnis tollatur ambiguitas, placet exactius locum Geneſ. quem Iacob' adducit, examinare. Sunt autem hæc Moſis verba: Vocauit Angelus DOMINI Abraham ſecundo de cœlo, Per memetipſum iuraui dicit DOMINVS, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas, & veluti arenam, quæ eſt in littore maris, poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicētur omnes gentes terræ in ſemine tuo quia obœdiſti voci meæ. Hoc teſtimonio confirmat Iacobus propoſitionem ſuam, ex quo firmiſſime colligam, quid iuſtificare Iacobo ſignificare poſsit. Prædicatur Abraham ob obœdiētiam ſuam, quod parat' fuerit offerre filium, ſit promiſsio ſeminis, & poſteritatis numeroſæ, neque aliud habet iſte locus in Geneſi. Cum itaque Iacobus confirmat Abrahamũ iuſtificatum operibus, profecto aliud intelligere non potuit, quàm Abrahamũ fuiſſe iuſtificatum, hoc eſt, prædicatum, ornatum, & ampliſsima promiſsione remuneratum propter obœdientiam ſuam ex fide præſtitam. Quod autem ab exemplo propoſito infert Iacobus: Vides quod fides cooperata ſit operibus illius, & ex operibus conſummata eſt fides illius. Nihil aliud vult quàm ſignificare opera neceſſario fidem comitari, atque fidem cõſumari operibus, id eſt, manifeſtari hominibus ſeu demonſtrari apud homines per obœdientiam erga Deum atque ideo fidem ſine operibus eſſe inane ſpectrum, quod nequaquam meretur fidei appellationem. Quod autem addit, impletam eſſe ſcripturam quę dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, & amicus Dei appellatus eſt, Nihil aliud ſignificat, quàm declaratam eſſe iuſticiam fidei per obœdiētiam operum. Impleri enim dicuntur idiotiſmo Hebraico, quæ plenius exhibentur & oſtendũtur & palam fiunt. Hinc tandem concludit Iacobus: Videtis quod ex operibus iuſtificatur homo, hoc eſt, ex fructu cognoſcitur & approbatur iuſtus, & non ex fide tantum, hoc eſt, nuda & inani cognitione Dei. His ita explicatis iuxta analogiā fidei ex ſcopi cõſideratione & teſtimonijs ex Geneſi adductis vero ſenſu, breuiter colligam firmam paralogiſmi Papiſtici ſolutionem. Cũ ergo obijciunt contra gratuitam iuſtificationem: Fides abſque operibus eſt mortua. Ergo homo non iuſtificatur fide coram Deo abſq; operibus. Reſpõdeo duplicem paralogiſmum committi, & vtrunque æquiuocationis eſſe. Primum enim fides in doctrina Pauli de iuſtificatione non ſignificat tantũ noticiam & aſſenſum, ſed proprie fiduciam in Deũ, quod verè velit nobis pręſtare quod promittit per Euágelium: id quod ex deſcriptione fidei, quæ ſequitur in fine huius capitis, plenius conſtabit: Sed in Iacobo ſignificat noticiā tantum hiſtoriæ & aſſenſum, id quod quatuor rationibus ex Iacobo deſumtis, oſtendam, quarum prima ſumitur ex his verbis: Si fidem, inquit, quis dicat ſe habere, opera autē non habeat. Quid aliud quæſo hoc loco poteſt Iacobus intelligere per fidem, quàm inanē profeſsionem & iactationem fidei. Vera enim fides & iuſtificans eſt, qua viuit iuſtus, & eſt efficax ad operandum. Secunda, Diaboli, inquit credunt, & contremiſcunt. Quid iam certius eſt quàm Diabolus nullam miſericordiæ Dei fiduciam habere. Non enim habēt promiſsionem. Quare nequaquam veram fidem habere poſſunt, ſed hiſtoriam tantum, vnde contremiſcunt, exhortentes iuſtum Dei iudicium. Tertia, Iacobus fidem, de qua agit, vocat mortuam, eamque confert corpori exanimi. Sed fides Paulo eſt, qua credentes viuunt in fide filij Dei, Galat. 2. Quarta, Tu, inquit Iacobus, credis quod ſit Deus. Ita ſane credere eſt tãtum hiſtoriæ noticiā habere, qua homines minime iuſtificari & nos teſtamur. Cur, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? Reſpondeo. Loquitur ex hypotheſi hypocritarum, qui ſuam inanem de fide iactantiam fidei nomine ornarunt. Alter paralogiſmus committitur in voce iuſtificādi. Paulus enim de iuſtificatione imputationis, Iacobus autem de iuſtificatione declarationis loquitur: ex quo clare apparet, Paulum & Iacobum non inter ſe pugnare, & friuolum eſſe commentum Papiſtarum, qui in Paulo per opera tantum ceremonias intelligunt. Verum Papiſtæ hac ſolutione non cõtenti, vt hoſtes gratuitę iuſtificationis, ſimilem loquendi figurā ex quarto Moſis libro, ꝓferunt, vbi opera imputari in iuſticiam aſſeruntur. Scriptum eſt enim de Phinea, quod zelo quodā heroico occiderit ſcortatorem & ſcortum, quod factum Dauid Pſalm. 105. affirmat Phiniæ fuiſſe imputatum ad iuſticiam. Hæc Dauidis verba torquent Põtificij contra gratuitā iuſtificationem: Sed qua fide id faciant facile eſt iudicare. Non poſſunt ſane Sophiſtæ iſti inficiari, quin ad legis iuſticiā requiratur plena legis obœdientia. Sed in Phinea non videmus niſi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

particulare factum ex zelo peculiari profectum: quod ſane plenã legis obœdientiã fuiſſe nemo dixerit, niſi qui partem & totum confuderit. Quid ergo dicẽdum, clara ſunt Dauidis verba, qui affirmat hunc zelum Phiniæ fuiſſe imputatum ad iuſticiam? Si qualitatem facti Phiniæ reſpicimus, ex eo non eſt iuſtificatus Phinies, at ſi qualitatem perſonæ, cuius erat hoc factum, attendimus, conſtat ex hiſtoria, quod Phinies fuerit iuſtus fide antea. Ex fide enim exarſit hic zelus in ſancto viro, ad impediendã turpitudinem in populo Dei, ne nomen Dei propter illam male audiret inter gentes. Opus igitur ab eo factũ, imputatum eſt ei ad iuſticiam, hoc eſt, habitum eſt iuſtum ac Deo placuit, quia ex fide profectum à iuſta perſona editum eſt in gloriã Dei. Ad hunc modum iudicandum eſt de aliorum ſanctorum operibus ex fide factis. Multum enim refert attendere quę ſit perſona quę facit opus, quidque opus per ſe valeat, & quo in loco cenſeatur poſt ſtabilitam fidei iuſticiam. Porrò regulæ quarum obſeruatio prodeſt ad refutãdas Papiſtarum argutias, alibi expoſitæ ſunt & declaratæ. His ita breuiter annotatis, ad exemplum Abrahæ redeamus, ex quo omnia ferè, quæ in hoc capite ſequuntur, extructa ſunt. Paulus vt artifex duo conſiderat & examinat in exemplo propoſito, videlicet factum in ſe, & circumſtãtias perſonæ & facti: vnde, vt ad ſummam omnia reuocem, tria docemur: Primum, quænam ſit vera iuſtificandi ratio. Deinde, quænam ſit veræ fidei indoles. Poſtremo, qualis vita credentis perſonæ eſſe debeat. Etſi autem his tribus capitibus reliqua omnia continentur: tamẽ factum & circumſtantias perſonæ diſtinctius examinabimus, vt non ſolum habeamus vitæ ſpeculũ in ſancto Abrahamo patre noſtro, Verumetiam vt obſeruatio ſtudioſis ſeruiat in aliorũ exemplorum tractatione & accommodatione ad vſum. Factum itaq; Abrahæ in ſe docet ſicut antea etiam dictum eſt, quod iuſticia vera, qua Deo probamur, ſit ex fide, qua gratuitæ promiſsioni credimus. Nam vt Abraham iuſtificatus, ita & alios iuſtificari eſt neceſſe. Non enim poteſt diuerſa eſſe iuſtificationis ratio, cum Deus æqualis ſit omnibus. Circũſtantiæ iuſtificati Abrahæ de pluribus & grauiſsimis rebus nos admonẽt, quarũ præcipuas recitabo. Prima eſt profeſsionis vitæ Abrahę ante iuſtificationem, quę teſtatur Abrahamũ nullis ſuis meritis aut præparantibus ſuis operibus, ſed ſola miſericordia Dei receptũ eſſe in gratiam. Quare & Paulus omnem ipſi materiã gloriãdi ademit. Quid enim quæſo potuit idololatra mereri? Quæ potuit merita congrui habere quibus Deus moueretur ad cõferendã ipſi gratiã? Cõfutat igitur hæc circũſtantia dogma de operibus præparantibus & meritis cõgrui. Secunda circumſtantia eſt temporis, quo Abraham eſt fide iuſtificatus. Hæc docet quod circumciſio nõ neceſſario requiratur ad iuſtificationem. Eſt enim Abraham antea iuſtificat⁹ quàm circumciſus, quod minime verum eſſet, ſi circumciſio iuſtificationis aut cauſſa aut meritum aut pars aut conſumatio fuiſſet. Tertia circumſtantia eſt etiam temporis, quæ docet iuſticiam, quæ ex fide eſt promiſcue ad omnes pertinere. Nam Abraham fide iuſtificatus eſt, antequam vllis notis externis diſcreti ſint homines. Ex hac circumſtantia, Prophetæ haud dubie conciones ſuas de vocatione gentium extruxerunt. Quarta circumſtantia ſimiliter eſt temporis, quæ docet ritus Moſaicos non requiri ad iuſtificationem. Vt enim ſine illis Abrahã eſt iuſtificatus, ita qui eius exẽplo iuſtificabuntur, eos non requirant ad iuſticiæ vel cauſſam vel complementum. Quinta circumſtantia etiam eſt temporis, quæ docet ſine lege morali & operibus in decalogo præceptis cõtingere iuſticiam gratuitam. Nam cum Abrahæ exemplo iuſtificamur, qui fuit iuſtificatus annis multis, hoc eſt, 430. ante legem moralem diuinitus commẽdatam populo Iſraelitico, fieri non poteſt, vt ex lege morali ſit iuſticia. Verum ſi quis obijciat legem moralem perpetuã eſſe, ideoque ea non caruiſſe Abrahamum. Reſponſio facilis eſt: Nulla merces debetur operibus niſi ex pacto Dei. Non enim exiſtimandum eſt opera hominum intrinſeca aliqua dignitate meritoria eſſe, ſed acceptatione Dei & ratione pacti interpoſiti. Quare im̃ota eſt hæc ratio: Abraham iuſtificatus eſt fide promiſsionis ante editum pactum de operib⁹, videlicet, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Proinde fide & non obœdientia legis moralis eſt iuſtificatus Abraham. Sexta circumſtantia eſt fidei Abrahæ, quæ non eſt fortuita opinio aut inanis perſuaſio, ſed certa πληροφορία, quæ nullis rationis argumentis cedit, immo cõtra omnem rationem aſſurgit, conſtantia promittentis Dei firmiſsime nitens. Septima circumſtantia eſt adiunctorum fidei Abrahamicæ: quæ docent Abrahami fidem nõ fuiſſe vacuam bonis operibus, ſed adiunctam habuiſſe obœdientiam erga Deum. Etſi enim ſola fides apprehendit gratuitum beneficium: tamen ſuis naturalibus proprietatibus non eſt ſpolianda fides, quemadmodum in Abrahamo videmus, qui & gloriã Deo tribuit veritatis, & ei obœdiuit, paratus ad mactãdum filium vnicum. Vnde diſcat pius, nihil ſibi carius eſſe debere obœdientia erga Deum, & ſtudio bonorum operum. atque ideo Paulus dicit, Chriſtum eripuiſſe nos à præſenti ſæculo malo, & addit finem, Vt ſimus zelotæ bonorum ope-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rum operum. Proinde Abrahami obœdientia nobis imitanda eſt, modo iure de patre noſtro Abrahamo gloriari voluerimus. Octaua circumſtantia, eſt vitæ œconomicæ in Abrahamo. Vocatus enim diuinitus Abraham, non abiecit curam familiæ, ſed magis induſtrium ſe præbuit cum domi tum foris: quæ res docet, œconomicá adminiſtrationem, diuitiarum iuſtum acquirendarum modum, contractus & legitima bella non impedire quo minus placeamꝰ Deo, modo in earum rerum vſu veſtigijs patris noſtri Abrahami inſtiterimus. Nona circumſtantia, eſt fortunarum Abrahæ, quæ impij dogmatis Monachorum, qui perfectionem Chriſtianá in mendicitate collocant, eſt, refutatio. Nam cum Abraham teſtimonio Dei perfectus eſt pronunciatꝰ, etſi facultates haud mediocres habuerit, Sequitur perfectionem Chriſtianam nequaquam in poſſeſsionum abdicatione ſitam eſſe. imo hoc Abrahæ exemplum clare docet, in quo vera Chriſtianaq; perfectio ſita eſt. Nam cum voci Dei obtemperat, paratus ad mactandum filium vnigenitum, ſatis docet, eam demũ perfectionem eſſe Chriſtianá, cum quis credés Deo, omnia obœdientiæ erga ipſum poſtponit, quemadmodum Abraham fecit. Decima circumſtantia, eſt perſecutionis Abrahæ, quæ docet Eccleſiam cruci ſubiectam, vt exerceatur fides & inuocatio. Vndecima cicumſtantia, eſt inuictæ fiduciæ Abrahami aduerſus varia ſcádalorum genera. Hic enim doloribus, hoſtium multitudine, & paucitate piorum non eſt fractus, ſed ſe fiducia liberationis glorioſæ in medijs ærumnis ſuſtétauit. Duodecima circumſtantia, eſt communis ſortis piorum, videlicet quod tametſi amicus Dei prædicetur: tamen communi ſorti hominum, videlicet morti ſubiectus erat: qui quidem non mortis aſpectum timuit, ſed gloriæ cœleſtis meditatione in media morte ſe erexit, ac animá ſanctam ſpe immortalitatis Deo commendauit. Hæc de circumſtantijs perſonæ Abrahæ adijcere placuit, vt nobis conſtet, qua ratione Abraham dicatur credentium pater, nimirum vt fidem & obœdientiam huius ſancti Patriarchæ Chriſtiani exprimant.

Operanti autem merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Verum non operanti, ſed credenti in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam.

Tertium argumentum ſumtum à differentijs ſeu contrarijs definitionibus mercedis operum & iuſticiæ fidei. Ponit autem hîc Paulus duas propoſitiones, quæ cum propoſitioni probandæ accommodantur, hic conficitur ſyllogiſmus: Imputatio gratuita non eſt operantis merces. Iuſticia credentis eſt imputatio gratuita. Ergo, Iuſticia credentis non eſt merces operantis. Maior probatur per contrarium. Merces operanti, id eſt, ei qui aliquid operibus promeretur, datur ex debito. Igitur non eſt gratuita imputatio. Probatio hęc per conceſsionem Rhetoricam intelligenda eſt: Nequaquam enim Paulus ſentit, quod quiſquam ex debito fiat iuſtus reuera, ſed quæ ſit natura rerum indicat. Minor teſtimonio Moſis, Credit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, nititur. Ex concluſione infertur propoſitio probanda, nempe quod iuſticia ſit ex fide. Cóſequentia ex ſuperioribus manifeſta eſt. vbi propoſuit Apoſtolus, iuſticiá aut ex fide aut ex operibus eſſe. Cum itaq; ex operibus non ſit, ſequitur eá ex fide eſſe. Hæc vis eſt argumenti Paulini. Verum nos plures colligamus hypotheſes ex verbis Apoſtoli. Harum prima ſit, de qua hîc potiſsimum agitur, quod iuſticia, qua iuſtificatur homo coram Deo, ſit imputatio iuſticiæ, quæ fide accipitur. Secunda, Quod imputare ſit aliquid ex gratia conferre, non ex debito tribuere. Imputare enim ex gratia, & ex debito tribuere, ex diametro pugnant. Tertia, quod merces propriè ſit, quod debebatur ex merito, hoc eſt, debiti ſolutio. Etſi pro genere, idque frequentiſsime συνεκδοχικῶς capitur, hoc eſt, pro quauis compenſatione. Hoc genus, compenſatio, quia duas habet formas, fit vt merces nunc pro debita, nunc pro indebita compenſatione accipiatur. Cum dicitur, merces datur operanti, ſignificatur debita compenſatio, idque intelligendum eſt & de bono & de malo opere. At alibi dicitur, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis, ſignificatur compenſatio indebita, & gratis propter promiſsionem collata. Quarta, Quod gratia & debitũ apud Paulum ita opponátur, vt de eodem dici non poſsint. Habent enim cauſſas immediatè contrarias. Quinta, Quod vt duplex iuſticia eſt operũ & fidei: ita illa debita, hæc gratuita appelletur. Hæc diſtinctio nõ habet hunc ſenſum, quod aliquis poſsit cõſequi iuſticiam illam ex debito, ſed rerum differentias facit, vt ſupra admonui, vt fidei iuſticia intelligatur diuerſa eſſe à legis iuſticia. Habent enim hæ iuſticiæ formæ differentias ſpecificas. Sexta, Quod impiũ iuſtificare ſit remiſsis peccatis illum iuſtũ facere per imputationem alienæ iuſticiæ, nempe Chriſti. An non ſcriptura clamat: Qui condemnat iuſtũ, & iuſtificat impium, vterque abominatio eſt coram Deo? Hoc igitur quomodo Deo conueniet?

uenier? An is facit quod in alijs abominatur? Nullo modo. Aliud enim Paulo aliud Prophetæ ſignificat iuſtificandi verbum. Nam apud Prophetam iuſtificare eſt, ſententia iudiciaria nocẽtem abſoluere, ne pœnas debitas luat, & nihil præterea. Verum apud Paulum, iuſtificari nõ ſolum eſt abſoluere reum, ne ſui reatus cauſſa pœnas luat, verumetiã ſignificat ex iniuſto iuſtum facere, imputatione iuſticię Chriſti. Septima, hac oratione: Qui iuſtificat impium, ſignificatur & qualis homo ſit ante iuſticiæ imputationẽ, nempe impius, & quod nulla merita congrui præcedãt iuſtificationem, ſed vt à parte hominis mera præcedat impietas, ita à parte Dei ſola paterna beneuolentia in filio. Octaua, Euertitur hîc dogma eorum, qui clamant, opera neceſſaria ad ſalutem, quę ſalus, cum à iuſtificatione ſeparari nequit, non habet alias cauſſas aut merita, quàm ipſa iuſtificatio. Hoc tamen fatendum eſt, quod opera neceſſario requirantur in iuſtificatis, vt iter intermediũ, nõ vt cauſſæ aut merita. Nona, Cum hîc non operans & operans opponuntur, ſciẽdum eſt, quod vt operans dicatur hoc loco, is qui ſuis operibus meretur iuſticiam: ita non operans dicatur, qui operibus ſuis nõ meretur iuſticiam, ſed qui in gratuitam Dei bonitatem recumbit fide, quo iuſtus fiat. Cuius rei pulcherrimum exemplũ proponitur in Paulo ipſo ad Philippenſes tertio, qui de ſeipſo ſcribit hoc modo: Omnia vt detrimentũ reputo propter excellentem cognitionẽ Chriſti Ieſu Domini mei, propter quem omniũ iacturam paſſus ſum, & omnia reputo vt reiectamenta, vt Chriſto lucrifaciam & inueniar in eo non habẽs meam iuſticiam, quæ eſt ex lege, ſed eam quæ eſt per fidem IESV CHRISTI. Hic Apoſtolus non ſpoliat ſeipſum operibus bonis, ſed fiduciam operum abijcit, quo locus ſit iuſticiæ Dei, quæ fide in IESVM CHRISTVM accipitur & poſſidetur.

Quemadmodum & Dauid finit beatitudinem hominis, cui Deus imputat iuſticiam abſque operibus. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata, Beatus vir cui non imputauerit Dominus peccatum.

Quartum argumentum ab autoritate Dauidis & definitione iuſtificationis ſumtum, cuius maior tantum ponitur cum ſua probatione à coniugatis deſumta, hoc modo: Beatitudo hominis eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Iuſtificatio eſt beatitudo hominis. Proinde, Iuſtificatio eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Probatur maior hoc pacto: Beatus eſt, cui eſt remiſſum, tectum, & non imputatum peccatum. Ergo, Beatitudo & remiſsio, rectio & non imputatio peccati. At cui non imputatur peccatum, ſed eſt remiſſum, illi verè iuſticiæ imputatio imputatur ex gratia. Proinde, Beatitudo eſt imputatio iuſticiæ abſque operibus. Porrò Pſalmus Dauidicus, vnde ſumtum eſt hoc teſtimonium, didaſcalicus eſt. in quo & expoſitione & exemplo docetur, quænam ſit vera iuſtificandi ratio. Sunt autem hui⁹ Pſalmi partes plures. In principio enim definit, quænam ſit vera coram Deo beatitudo. Deinde oſtendit, cuinam remittatur peccatum, nempe illi ſoli, qui ſine dolo peccatum agnoſcit, & confugit ad miſericordiã. Tertio loco vniuerſalis doctrina additur nempe quod omnes teneantur peccati reatu, ideoq; debere peccatorum veniam petere etiam ſanctos. Quarto oſtendit, quod conſecuti remiſsionem peccatorum, obœdiendiã debeant Deo præſtare iuſtificati. Quinto, Quia Eccleſia cruce premitur, finis crucis piorum aſsignatur, nimirũ vt veluti camo & freno coerceantur, ne in peccata ruant, & peccatis inuoluti pereant. Sexto loco pœna impiorum indicatur. Septimo, effectus veræ beatitudinis ſignificatur eſſe gaudium ſpiritus, quo in Domino lætantur & exultant iuſti. Poſtquã œconomiam Pſalmi oſtendimus, paulo altius verba Dauidis, quæ ex hoc Pſalmo deſumſit Paulus, perpendamus & examinemus. Primo ergo loco meminit remiſsionis peccatorũ: Vnde docemur, quod nemo pro peccato ſatisfacere Deo poſsit. Nemo enim debitum remittit quod ſoluitur. Hui⁹ remiſsionis pulcherrima imago propoſita eſt Matt. 18. in debitore 10000. talentorum. Secundo decemur hoc loco voce remiſsionis, quod Deus nõ amplius iraſcatur homini, cui peccatum remiſit. Vt enim pater filiũ prodigum Lucæ 15. ſumma beneuolentia complexus, poſtquam confugienti ad ſe remiſerat peccatum: ita Deus Dauidem, remiſſo peccato, ſummo fauore proſecutus eſt. Verum quid vberioris doctrinę cõtineat vox Remiſsionis, vide in Catechiſmo noſtro. Deinde Pſalmus definit aliquo modo remiſsionem peccati, cum inquit: Et quorum tecta ſunt peccata. hoc peccati tegumentum de duabus maximis rebus nos admonet. Primum, quod non ita tollatur peccatum, quin vitium remaneat in natura, donec in hac mortali vita ſumus. Quod enim tegitur, nõ prorſus tollitur, ſed abſconditur tantum. Verum ſciendum eſt, in peccato duo eſſe, formale videlicet, ipſe reatus: qui remittitur & tollitur ſimul: & materiale, quod tegitur & non impu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

imputatur. Deinde monemur hoc loco, vt qualénam ſit illud vmbraculum peccatum tegens, cogitemus. Eſt enim hoc vmbraculum nihil aliud quàm Chriſtus Dominus cū ſua victima expiatrice: cuius vmbraculi ſeu tegumēti ſymbolum fuit olim veſtitus Adæ, Geneſ.3. Nam cum Adam à Deo pellibus veſtitus ſcribitur, figura ſignatur, quod etſi peccatum manet in homine: tamen Chriſti vmbraculo tegatur, ne imputetur credenti. Et hoc vmbraculum etiam figuratum fuit in aurea lamina (quæ dicebatur propitiatoriū) qua tegebatur lex ipſa cum ſua maledictione in arca teſtamēti, hoc eſt, Chriſti victima tegit peccatum, ne ſententiæ legis obnoxij damnemur. Præterea in Pſalmi verbis adductis ab Apoſtolo additur: Beat⁹ homo cui non imputauerit Dominus iniquitaté, quo dicto ſignificatur, quod Dominus peccatum remiſſum & tectum nequaquá punire velit, præſertim æternis pœnis. Quod autem Dauidé corporalibus pœnis punierit poſt remiſſum peccatū, non fuit iudiciaria pœna, ſed paterna diſciplina, qua clemētiſsimus pater filium in officio continuit. Diſcrimē iniquitatis & peccati ex Græcis appellationibus hoc ſtatui debet: Iniquitas eſt, quicquid cum lege Dei pugnat, Græcè enim ἀνομία dicitur. Peccatum verò proprie errata & commiſsionis delicta notat, Græcè ἁμαρτία.

Beatitudo ergo hæc ad circumciſionem an etiā ad præputium? Dicimus enim quod imputata ſit Abrahæ fides in iuſticiam. quomodo ergo imputata eſt? In circumciſione an in præputio? Non in circumciſione, ſed in præputio.

9 Quia dixerat beatos, quibus imputatur per fidem iuſticia, commode quæſtionem mouet de circumſtantia, ad quoſnam pertineat iſta beatitudo, an ad ſolos circūciſos Iudæos, an etiá ad non circumciſos, hoc eſt, ad gentes.
10 Ponitur autem hîc circumciſio & pręputiū metonymicè pro ſubiectis, hoc eſt, pro Iudæis & gentibus, vt ſupra in tertio capite. Ad quæſtioné autem reſpondet Apoſtolus, videlicet quod iſta beatitudo, quæ imputatur credentibus, pertineat promiſcuè ad omnes cum Iudæos tum gétes, quicunque eam fide recipiunt. Eſt enim gratia hęc vniuerſalis. Verū quia potiſsimū in quæſtione verſabatur, an illa gratia beatitudinis pertineret ad gentes etiam, hoc ſyllogiſmo Apoſtolus concludit eam ad gentes quoque pertinere. Abraham credens reputatus eſt iuſtus. Abraham credens fuit incircumciſus. Ergo, Incircumciſi modo crediderint reputantur iuſti. Pertinet igitur hæc beatitudo etiam ad gentes. Maior & minor expreſſe ponuntur. Verum vt oratio fieret acrior, & validius inferret concluſionem, vſus eſt Apoſtolus ſubiectionis ſchemate.

Et ſignum accepit circumciſionis ſignaculum iuſticiæ fidei, quæ fuerat in præputio.

11 Occupatio neceſſaria eſt, qua anteuertit eos, qui ex dictis inferre poterant, circumciſionem vel plane inutilem eſſe, vel eſſe complementum iuſticiæ antea per fidem inchoatæ. Hanc obiectionem diluit Apoſtolus, monſtrato vero circumciſionis vſu hoc modo: Circumciſio eſt ſigillum quo obſignatur iuſticia fidei, Ergo circumciſio nec eſt inutilis, quia eſt obſignatio iuſticiæ per fidem acquiſitæ, nec eſt complementum iuſticiæ, quia aliud eſt res, aliud rei obſignatio. Porrò quia hic locus admonet nos de vſu Sacramentorum, volo, idque breuiſsime, rationem Sacramentorum in genere excutere. Principio itaq; quo pacto Deus ſuam Eccleſiam inde vſque ab edita prima promiſsione ſeminis, rexerit & adminiſtrauerit, operæpreciū eſt obſeruare. Ea enim obſeruatio, & quæ ſint miniſterij partes, & quomodo inter ſe cōſentiant clariſsime manifeſtabit. Semper inde à mundi exordio hunc moré ſeruauit Deus, quod promiſsionib⁹ ſuis vel recens propoſitis, vel ſolenniter repetitis, adiecerit externa ſigna, tanquam aſpectabiles ſuarum promiſsionum conciones, quę ſigna ob res ſacras quas ſignificant, à Latinis Sacramenta dicta ſunt, à Græcis μυστήρια appellata, eò quod ſub rebus aſpectabilib⁹ res arcanæ & ſpirituales cōtinentur. Atque hac de cauſſa Auguſtinus veriſsime dicit: Sacramētum eſſe viſibile verbum. Nam quod dominus verbo offert, id ſacramento tanquam viſibili teſtimonio obſignat. Vtrumq;, hoc eſt, & verbum & ſacramētum fidem requirit, quia vtrumque eſt promiſsionis alicuius concio. Ex his facile intelligi poteſt ad ſubſtantiá cuiuſque ſacramēti hæc ordine requiri. Primum mandatū Dei & inſtitutionem. Deinde externum ſignum, idque nō ſimplex, ſed ſymbolicum. Tum promiſsionem gratiæ. Poſtremo fidem promiſsionis. Hæc quatuor Paulus hîc coniungit, cum ait: Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculū iuſticiæ fidei. Cum dicitur Abraham accepiſſe, notatur mandatum & inſtitutio diuina, de quibus Geneſ.17. Cum nominatur circumciſio, externū proponitur

ponitur ſignum. Cum ſubiungitur ſignaculum iuſticiæ,ſignificatur illud externũ ſignũ promiſsionis gratuitæ iuſticiæ eſſe obſignationẽ quandam. Cum poſtremo loco additur, fidei,indicatur promiſſam iuſticiam fide accipiẽdam eſſe. Quatuor ergo ad rationem cuiuſque ſacramenti cõcurrunt,Mandatum ſeu inſtitutio diuina, Signum analogicum ſeu ſymbolicum,Promiſsionis verbũ,& Fides promiſsionis. Nec aliud vult illud breue Auguſtini dictum in 15.caput Iohan.Accedit verbum ad elemẽtum & fit ſacramentum. Verbum intelligit inſtituentis Dei & promittẽtis: quod verbum requirit fidem & obœdiẽtiam,elementum eſt res externa incurrens in ſenſus.His ita conſtitutis ex dictis extruamus definitionem Sacramenti generalem,hoc modo:Sacramẽtum eſt viſibile ſignum mandatum & inſtitutũ à Deo,quo vt Deus hominibus ſuam gratiam teſtatur & obſignat:ita homines viciſsim ſuam in Deum fidem profitẽtur,eamq; vſu Sacramenti confirmant. Hinc etiã apparet quis ſit principalis finis ſacramentorũ. videlicet obſignare promiſſam gratiam,quæ fide accipitur & poſsidetur. Quod autem ſupra dictum eſt, ſignum externum oportere eſſe analogicum ſeu ſymbolicum,diligenter eſt obſeruãdum.Dicitur autem analogicum ſeu ſymbolicum propter finem. Debet enim hoc ſignũ eſſe velut aſpectabile verbum,hoc eſt,quod doctrinam ſimilitudine aliqua ſubijcit ſenſibus, atque ideo rectiſsime ſymbolum dicitur,id eſt,ſignum quod cõparatione (quam habet res viſibilis ad rem promiſſam & oblatam in ſacramento)docet. Hinc Auguſtinus: Si ſacramenta comparationem ad eam rem quam ſignificant non haberent,ſacramenta non eſſent. Circumciſio externa ſymbolo docuit hoc modo: Vt genitalis membri præputium præſcindebatur in circumciſione:ita figurabatur veterem naturam in regeneratione abſcindendam eſſe.In baptiſmo analogia ſeu ſymbolica ratio eſt inter aquam & ſanguinẽ Chriſti in effectibus. Vt enim aqua abluit ſordes corporis:ita eius aſperſione ſignificatur ſanguinis Domini virt⁹, quo homines emundãtur à ſuis peccatis. In Cœna eſt analogia euidens inter panẽ & corpus,& inter vinum & ſanguinem. Sicuti enim pane nutriuntur corpora noſtra,& vino reficiuntur:ita corpore & ſanguine Domini in Cœna,modo fides aſsit,ſpiritualiter paſcimur. Hæc ſint in genere de Sacramentis dicta,plura petantur ex alijs ſcriptis.

Vt eſſet pater omnium credentium in præputio, quo ipſis etiam imputetur in iuſticiam.

Hic finis eſt cur Abrahamo imputata ſit fides in iuſticiam, cum adhuc eſſet incircumciſus, nimirum vt eſſet pater & typus gentium,quæ circũciſæ non ſunt.Nam cum gentes credũt promiſsionibus Dei de gratuita miſericordia,Abrahamum imitantur,quare eius filij imitatione ſunt. Quare cum credunt vt Abraham,imputatur fides ipſis ad iuſticiam,quẽadmodum Abrahamo credenti fides ad iuſticiam imputata eſt.His monemur,vt Abrahamum nobis proponamus fidei & vitæ exemplum.Vnde Auguſtinus:Si filij Abrahæ eſtis,factis probate,non verbis.

Et pater circumciſionis non ijs qui ſunt ex circumciſione tantum, ſed etiam ijs qui inſiſtunt veſtigijs fidei patris noſtri Abrahæ, cum adhuc eſſet in præputio.

Reddit cauſſam cur Abraham iuſtificatus acceperit circumciſionem, nimirum vt circumciſorum etiam pater haberetur, præſertim eorum qui inſiſtunt veſtigijs fidei Abrahæ. Habet ergo Abraham duplices filios, videlicet carnales,iuxta originem carnis, & ſpirituales,iuxta cordis fidem, vt loquitur Auguſtinus. ad hos pertinet promiſsio, ad illos minime. Spirituales filios Abrahæ definit ipſe Apoſtolus,eſſe omnes homines,cum ex Iudæis oriundos,tum ex ipſis gentibus, quicunque inſiſtunt veſtigijs fidei Abrahæ, hoc eſt, qui recto ordine incedunt iuxta exemplum Abrahæ,& fidem promiſsionibus Dei habent, ſicuti Abraham habuit. Hæc vis eſt græcanicæ vocis στοιχοῦσι. Nam στοιχεῖν, ordine procedere, & veluti in verſus rectos porrigi ſignificat.

Non enim per legem promiſſio Abrahæ aut ſemini facta eſt,vt eſſet hæres mundi, ſed per iuſticiam fidei.

Sextum argumentum à cauſsis iuſtificationis ſumtum eſt, idque per collationem. Formari autem poteſt argumentum hoc modo: Illud iuſtificat per quod facta eſt promiſsio Abrahamo. Promiſsio autem Abrahamo facta eſt non per legem,ſed per iuſticiam fidei.hoc eſt,promiſsio iuſticiæ facta eſt non operanti,ſed credenti.Igitur non lege,ſed fide obtinetur iuſticia.Sola minor ponitur loco totius argumẽti.Verum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ti. Verum quia minor hæc eſt κρινόμενον, atq; adeo συνέχον totius huius diſputationis de iuſtificatione, ſubijcitur probatio partium eius, quæ ſunt duæ, Vna, per legem non eſt facta promiſsio. Altera, per iuſticiã fidei eſt facta credenti. Harum partiũ probationes gignunt noua argumenta, quæ ſi accommodantur propoſitioni, eam per ſe confirmant. Sed quid eſt, quod dicit Abrahamum per fidem factum hæredem mundi? An vnquam Abraham mundi hæres factus poſſedit terram, an tantum terrena bona per fidem obtinuit Abraham? Reſpondeo ſynecdochen eſſe. Hæres enim mundi ponitur pro hærede terræ Canaan, quæ erat hæreditatis æternæ vitæ externus typus, ac veluti ſacramentum quoddam. Nam Abraham nullo pacto acquieuit in iſtis terrenis & momentaneis bonis, ſed ſemper ad principalem promiſsionem reſpexit. Eſt & concinna eorum interpretatio, qui Mundum accipiunt pro hominibus, qui in mundo ſunt. Atque ita ſenſus erit: Abraham hæres eſt mundi, id eſt, pater eſt multarum gentium.

Si enim ij qui ſunt ex lege, hæredes ſunt, inanis facta eſt fides, irrita facta eſt promiſſio. Lex enim iram operatur.

Septimum argumentum à deſtructione conſequentis, ſeu ab abſurdo, quod formabitur hoc modo: Si ij qui ſunt ex lege (hoc eſt, ſi illi qui operibus legis nituntur, vt per ea conſequantur iuſticiam) ſunt hæredes, ſcilicet vitæ æternæ, inanis eſt fides, & irrita facta eſt promiſsio, hoc eſt, fruſtra creditur promiſsioni gratuitæ iuſticiæ, ſeu vt Chryſoſtomus interpretatur, non opus erit gratuita ſalute. Sed nec fides eſt inanis, nec promiſsio irrita, hoc eſt, iuſticia & hæreditas contingit credenti promiſsioni gratuitæ iuſticiæ. Ergo ex lege, hoc eſt, propter opera legis non contingit hæreditas. Maior probatur à contrario effectu legis. Lex, inquit, iram operatur, hoc eſt, quia nemo legi ſatisfacit, lex ſubijcit omnes iræ Dei & damnationi, ſicuti oſtenſum eſt in tribus primis capitibus. Ergo lex non facit hæredes, quod eſt gratiæ opus. Vbi enim eſt ira, ibi gratia non eſt, quæ gratia eſt promiſsionis & hæreditatis cauſſa. Sublata itaque promiſsione, tollitur & fides. Nam fides ex promiſsione pendet. Duo hoc loco de fide diligenter obſeruemus: Vnum, quod fides non ſit tantum noticia hiſtoriæ & aſſenſus, ſed etiam fiducia promiſsionis, eaque firma. Alterum, quod fides habeat ſe correlatiuè ad promiſsionem Dei, ita vt ſublata promiſsione, fides eſſe nequeat.

Siquidem vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſſio eſt. Propterea ex fide (eſt hæreditas) vt ſit ſecundum gratiam, quo firma ſit promiſſio omni ſemini.

Octauum argumentum, quo vt poſterior pars ſuperioris argumenti, quæ eſt per fidem facta promiſsio, confirmatur: ita eodem ipſa principalis propoſitio concluditur. Quare hîc ordinem probandi ſpectantes octauum argumentũ conſtituamus, à cõnexione cauſſarum & effectuum ſumtum, quod in Soritem concludi poteſt hoc modo: Vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſsio. Vbi non eſt tranſgreſsio, ibi fides. Vbi fides, ibi gratia. Vbi gratia, ibi quoq; firma promiſsio. Proinde, Vbi nõ eſt lex ſed fides, ibi firma promiſsio. Nam ſi ex lege penderet hæreditas, promiſsio omnino irrita eſſet propter iuſtam irã iudicis punientis peccatũ, & damnantis reos. Poterit etiam commodiſsime & hoc pacto formari argumentum. Quicquid debet eſſe firmum, eſt ex gratia per fidem. Hæreditas promiſſa debet eſſe firma. Ergo promiſſa hæreditas eſt ex gratia per fidem. Probatur maior: Vbi eſt fides? vbi lex non eſt, ſcilicet accuſans & damnans, hac ſublata, nulla eſt peccati imputatio, ſed gratia ibi regnat: ex qua firmitas promiſsionis dependet, quæ fide accipitur. Poterit quoque conciſiùs hoc modo formari argumentum. Vbi non lex, neque tranſgreſsio. In promiſsione non eſt lex. Ergo, In promiſsione non eſt legis tranſgreſsio. Et per conſequens firma eſt promiſsio, quæ ſi penderet ex conditione legis, omnino irrita eſſet.

Non ſolum ei quod eſt ex lege, ſed etiam ei quod eſt ex fide Abrahæ.

Dixit promiſsionem eſſe firmam omni ſemini, id eſt, omnibus credentibus: Nunc ſeminis diſtributionem addit. Semen ex lege vocantur Iudæi credentes, qui orti ab Abrahamo, lege circumciſionis ab alijs hominibus erant diſtincti. Semen ex fide vocatur gentes credentes. Suprà opponuntur eſſe ex lege & eſſe ex fide ſimpliciter. Nam ibi eſſe ex lege dicũtur, qui ex lege quærunt iuſticiã, & ex fide, qui ex gratia ſine lege gratuitam iuſticiam accipiunt. Verum hîc opponuntur eſſe ex lege & eſſe ex fide, κατά τι, hoc eſt, quatenus fidei adiuncta eſt, aut non eſt adiuncta circumciſio. Nam totum ſemen ſuprà vocauit, Omnes credentes: quod

hic in duas has formas diſtribuit, vt aliud ſit ex lege, aliud ex fide Abraham.

Qui eſt pater omnium noſtrum, quemadmodum ſcriptum eſt (patrem multarum gentium conſtitui te) coram eo cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tanquam ſint.

Ratio diſtributionis à relatiue oppoſitis. Si enim Abraham pater eſt noſter, nos certè eius ſemen, hoc eſt, filij ſumus. Eſſe autem Abrahamum patrem noſtrum, teſtimonio ſcripturæ Geneſis decimoſeptimo probatur, vbi promittit Dominus quod Abram ſit futurus pater, non vnius tantum populi, ſed multarum gentium, Antea quidem dictus eſt Abram, hoc eſt, pater excelſus, Verum vt nomen admoneret ipſum perpetuo promiſsionis diuinæ de multitudine gentium, quarum pater eſſet futurus Abraham, mutat Dominus nomen, qui vt antea dicebatur Abram, pater excelſus, iam dicatur & ſit Abraham, quaſi Abram hamon, hoc eſt, pater excelſus multitudine, ſcilicet ſeminis, ſeu pater magnæ multitudinis. Fuit ergo hoc nouum nomē Abrahamo, veluti μνημόσυνον perpetuum huius magnificæ promiſsionis. Ex hoc tempore cœperunt infantibus nomina dare in circumciſione, hoc eſt, octauo à natiuitate die, vt nomen tum inditū eſſet illis initi cum Deo fœderis teſtimonium. Hoc exemplū poſtea imitati ſunt Chriſtiani, qui in Baptiſmo, qui ſucceſsit circūciſioni, nomina ſuis infantib⁹ imponunt, in teſtimoniū ſuſcepti Baptiſmi. Merito proinde noſtra nomina deberent nos admonere & fœderis quod cum Deo iniuimus, & abiurationis qua renūciauimus Sathanæ & eius operibus, accepta candida veſte in ſignum ablutionis peccatorum, & candidæ, hoc eſt, nouæ vitæ in poſterum agendæ. Sed hîc oritur quæſtio: Geneſis videtur polliceri carnale ſemen, quod & euentus cōfirmare videtur. Ex Iſmaele enim, qui natus eſt Abrahamo ex Hagar ancilla, prodierunt duodecim potētiſsimæ & nobiliſsimæ familiæ. Ex nepote Abrahæ Iacob prodiērunt duodecim tribus Iſrael, Ex nepote Eſau prodiēre Idumæi, Ex Chetura multi populi nati ſunt, vt habetur Geneſ. 25. Hanc quęſtionem diluit Paulus, cum dicit, Abrahamum patrem noſtrum corā Deo cui credidit: quo dicto primū diſcernit inter filios Abrahę ſpirituales & carnales. Deinde modū propagationis oſtendit. Vt enim carnales filij iuxta originē carnis ab Abrahamo deſcendunt, ita ſpirituales, qui filij corā Deo dicuntur, ſunt qui non naturæ propagatione, ſed fidei imitatione naſcuntur filij. Quare omnes, qui Abrahæ fidem imitantur, eius filij rectè dicuntur, idq; coram Deo, vt hîc Paulus loquitur. Sed quid ſibi vult adiecta amplificatiuncula: Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt tanquam ſint? Hæc amplificatio ideo adiecta eſt, vt Paulus doceat potentiam Dei fundamentum eſſe complendarum promiſsionum, atq; adeo totum ſalutis beneficium ſoli bonitati Dei aſſcribēdum eſſe. Sicuti enim Abraham effœtum, & Saram natura & ætate ſterilem fœcundos reddidit: ita & alios ſua dignatur gratia, dum vocat ex gratia Cum itaque dicit: Qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non ſunt tanquam ſint, periphraſis eſt omnium hominum, qui cum ſteriles ſunt in ſe, eos tamen ſua gratia fœcundat. Obſeruemus itaque in omnibus promiſsionibus Dei ad diuinam potentiam reſpiciendum eſſe, qua poteſt Dominus omnia quę vult, & vult omnia quæ ſuo verbo promittit, quantumuis abſurda ſenſui carnis videantur.

Qui præter ſpem ſub ſpe credidit, vt fieret pater multarum gentium.

Confirmatæ propoſitioni ſubiungit Apoſtolus expoſitionem paradigmaticam, in qua fidei naturam in illuſtri exemplo tanquam in tabula proponit. Poſtquam enim tantum fidei tribuit, quod ea ſola iuſticiam Dei apprehendat, qua ornati, ſententiæ legis damnatoriæ non amplius ſumus obnoxij, ſed potius iuſti effecti imputatione diuina, æternæ vitæ hæredes inſcribimur, merito quæri poteſt, quænā ſit ratio fidei: (Nā vocabuli huius vis ampla eſt,) & quænam ſit illa iuſticia, qua iuſti reputamur. Paulus itaque veluti analyſin propoſitionis inſtituens, ſingulas ei⁹ partes ſeorſum tractat, ne dubia ſententia vocū fluctuent lectores. Proponit autem Apoſtolus exemplum idem, quo propoſitionem potiſsimū confirmauit. Vnde per locum à coniugatis, quæ ſit vera fidei iuſtificantis ratio, oſtenditur. Eſt enim hoc Dialecticorum præceptum, vt cum quæritur de abſtracti definitione, eius concretum in illuſtri exemplo adhibeatur in conſilium, vt ex concreti huiuſmodi actionibus & officijs perſpiciamus, & eruamus, quæ ſit abſtracti propoſiti ratio. Sic, quid prudentia ex prudentis perſona, actionibus & officijs eruit Ariſtoteles libro 6. Ethicorum: cum ita ait: Prudentiam ita demū intelligemus, ſi quales prudentes dicantur, conſiderauimus. Eſt autē prudentis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dentis officium, habere facultaté rectè deliberandi de ijs, quæ non ex parte vt ſanitatem aut robur efficientia: ſed in genere ſibi vtilia bonaquè ſunt, & ſpectant ad vniuerſam vitam. Hinc Ariſtoteles per locum coniugatorũ hanc prudentiæ definitioné extruxit. Prudentia eſt habitus verus cum ratione coniunctus & idoneus ad ea, quæ proſunt humanæ vitæ, gerenda. Neque alia ratio eſt exemplorum. Nam illa concretorum loco ponuntur, & magis incurrunt in oculos. Hac Dialecticorũ norma ſeruata, ſi quæritur quid ſit ſanctitas, quid pietas, quid perfectio Chriſtiana, quid patientia & alia huiuſmodi, facile eſt reſpondere propoſitis concretis, hoc eſt, harum rerum illuſtribus exemplis. Hanc regulã & Paulus ſecutus, fidei rationé explicandam aggreditur hoc modo: Qui præter ſpem ſuper ſpe credidit. Pauca quidem ſunt hæc verba, ſed totam fidei naturam ſummatim exprimunt. Abraham, inquit, vbi nulla rationi & carnis ſenſui affulſit ſpes, nixus tamen promiſsionibus Dei credidit. Eſt ergo fides fiducia promiſsionum diuinarum contra omné carnis ſenſum & expectationem. In voce, ſpei, antanaclaſis figura eſt, priore enim loco obiecta ſpei, quib. mouetur ratio, notat. Poſteriore vero promiſsioné diuinã ſignificat. Nam ſuper ſpe credere, eſt veluti ſuper fundaméto rei ſperatæ fidem ædificare. Obſeruandus proinde eſt hic locus inprimis, qui docet apertiſsime, quod fides ſit certa fiducia rerum ſperatarũ propter promiſsionem Dei, etiamſi tota rerum natura repugnare videatur. Refutantur igitur Papiſtæ, qui dicunt fidem, de qua Paulus loquitur, eſſe tantum hiſtoriæ noticiam & aſſenſum, qualis eſt in Diabolis & in impijs, qui articulos fidei norunt & profitẽtur voce. Quod autem dicitur: vt fieret pater multarum gentium, pars eſt quædam benedictionis, quæ facta eſt Abrahamo, & in ſe includit ſyn ecdochicôs totum ſalutis beneficium.

Secundum id quod dictum ei fuerat: Sic erit ſemen tuum.

Rationem ſeu naturam fidei generatim in illuſtri exemplo propoſuit: Nunc, vt fiat fidei ratio illuſtrior, particulatim id facit. Nam quę generatim dicuntur obſcurius, explicata particulatim illuſtriora redduntur. Enumerat autem ſex fidei ſiue partes ſeu conditiones, ac primo loco eius proprium obiectum ponit, quod ipſa intuetur, vnde & nomen habet ſuum, hoc autẽ obiectum eſt ipſa Dei promiſsio. Sic erit ſemẽ tuum, in quà principalis promiſsio incluſa eſt de ſemine, qui eſt Chriſtus. Hinc ergo conficitur quod promiſsio ſit fidei correlatiuum. Eſt itaque fides cognitæ promiſsionis fides, tolle promiſsionem, fides ſublata eſt. Et contra, vbi nulla promiſsio, nulla fides. Hinc etiam ſequitur, differẽtias fidei pendere ex promiſsionum varietate. Eſt promiſsio legalis, cũ conditione impoſsibili, ſi nos ipſos reſpicimus: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Huic promiſsioni legali fides legalis reſpondet, quam & Decalogus requirit. Eſt promiſsio gratuitæ iuſticiæ, cui fides Euangelica ancillatur. Eſt fides remunerationis obœdientiæ à ſanctis præſtitæ, quam fides remunerationis intuetur, ſed ſemper extra iuſtificationis negociũ. Sic Moſes dicitur reſpexiſſe ad remunerationé. Qui ergo dicunt fidem iuſtificantem eſſe opus exactum lege Dei, vt caritas & alia officia, modos fidei non recte diſcernunt. Porrò ſi fidei differentias ab ipſis ſubiectis in quibus eſt petamus, alia fides Dei eſt, alia hominum, alia Diabolorum. Fides Dei eſt vel ipſa Dei promiſsio, vel veritas & conſtantia dictorumquè factorumquè in Deo. Fides hominum alia eſt Chriſtianorum propria, alia hypocritarum, alia communis Chriſtianis & hypocritis. Diabolorum fides eſt, cum noticia promiſsionum & comminationum diuinarum temor quidam propter impendens iudicium.

Ac fide minime debilitatus non conſiderauit ſuum ipſius corpus iam demortuum, cum centum circiter natus eſſet annis, nec emortuam vuluam Saræ.

Secunda deſcriptionis fidei pars. Quemadmodum Abraham excluſit omnes rationis & carnis obiectiones, dum facta eſt ei promiſsio ſeminis: ita vera fides omnem carnis ſenſum, dum intuetur promiſsiones Dei, ſecludit. Primum etenim ratio in Abrahamo ſtatuit impoſsibile eſſe, vt effœtus ſenex fieret pater. Deinde obiecit ratio præcluſioné Saræ, eamque duplicem. Nam & natura erat ſterilis, & tempore iam grandior, quàm vt concipere, vel fœtum geſtare potuerit. His rationis argumentis nõ ſuccumbit Abrahã, immo potius inuictus factus, conſtantiſsime in fide promiſsionis perſtitit. Atq; hoc eſt quod dicit, minime debilitatus, id eſt, fortiſsimus factus. Eſt enim Liptote vſitata Hebræis, qui contrarium eius quod negant, fortiſsime aſſeuerant. Hac ergo oratione exponit quid ſit quod ſupra dixit: Præter ſpem ſub ſpe credidit. Docet & hic locus, quod fides non ſit tantum notcia & aſſenſus, ſed etiam firma fiducia, quæ nullis rationis argumentis ſuccumbit.

Aduerſus promiſſionem autem Dei non diſceptauit infidelitate.

Tertia pars deſcriptionis fidei. Quemadmodum Abraham non hæſitauit de promiſsione diuina ob incredulitatem, ita fides vero verbo promiſsionis acquieſcit, & pendet tota ex promiſsione Dei, omnem dubitationem excludens. Obſeruetur hoc loco confutatio dogmatis Papiſtici de dubitatione, quam illi cum fide coniungunt. Sed Paulus eandem à fide prorſus alienam eſſe teſtatur. Vbi enim ſunt diſceptationes, quibus moti, nunc in hanc, nunc in illam partem ferimur, ibi vera & firma fiducia eſſe nequit.

Sed robuſtus factus eſt fide.

Quarta fidei conditio, videlicet, quod fides veluti collectis viribus luctetur aduerſus incredulitatem, & dubitationem vincat. Eſt ergo in ſanctis lucta carnis & ſpiritus, & ſpiritus collectis viribus opponit ſe carni. Probat itaque & hoc dictum, quod fides non ſit tantum noticia hiſtoriæ, ſed etiam firma promiſsionis fiducia.

Tribuens gloriam Deo.

Quinta fidei condicio eſt: Quod fides Deo verum cultum tribuat, qui ſine fide præſtari nequit. Obſeruetur hæc fidei proprietas, quæ ſibi nullam, ſed Deo omnẽ tribuit gloriam.

Et plene perſuaſus, quod quicquid promiſit, poſſet etiam præſtare.

6 SEXTA fidei conditio, quod fidei ea conſtantia & certitudo eſſe debeat, vt nullo pacto patiatur ſe auelli à promiſsionibus diuinis, ſed ſemper incrementa ſumat, certiſsima fiducia ſibi perſuadens, quod qui promiſit, & poſsit & velit promiſſa præſtare.

Ideo & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Expoſuit qualis fuerit fides Abrahæ. Nunc quid ea fides ei profuerit, adiungit, ac pronunciat eam fuiſſe Abrahamo imputatam ad iuſticiam, hoc eſt, quod Abrahã fide apprehenderit Chriſti iuſticiam, qua illi imputata, iuſtus & acceptus fuit Deo. Hactenus Apoſtolus propoſuit in illuſtri exemplo veram fidei indolem, nunc per locũ à coniugatis definitionẽ fidei abſolutam extruamus hoc modo: Fides eſt noticia & firma fiducia diuinarum promiſsionũ, excludens carnis ſenſum, ac rationis argutias pugnantes cum verbo promiſsionis diuinæ, atque adeo omnem hæſitationem, acquieſcens in verbo promiſsionis diuinæ, ſua conſtantia omnem incredulitatem vincens, quæ cum verè Deo gloriam tribuat, pleniſsima fiducia promiſſa Dei expectat. Hæc fidei iuſtificantis ratio eſt, quæ breuius in hanc ſummã cogi poteſt: Fides eſt noticia aſſenſus, expetitio & certa fiducia promiſſæ ſalutis propter Chriſtum. Huc adijciam memorabile dictũ Bernardi de fide: Tranſgreditur: inquit, fides rationis fines, humanæ naturæ vſum, experientiæ terminos.

Non ſcriptum eſt autem propter illum tantum, quod imputatum ſit illi. Sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum noſtrum IESVM à mortuis, qui traditus fuit propter peccata noſtra, & excitatus eſt propter iuſtificationem noſtri.

Translatio hypotheſis ad theſin ſeu accommodatio exempli Abrahami ad credentes. Hanc accommodationem amplificat Apoſtolus ab obiecto fidei, & ſimul quæ ſit materia noſtræ iuſticiæ exponit, ſed breuius: quia hoc in quinto capite proſequitur latius. Obſeruetur hîc catholica doctrina de beneficijs Chriſti, qui morte quidem ſua, hoc eſt, obœdientia tota crucis expiauit peccatum. Eſt enim victima, λύτρον & σῶστρον, quo homines à iure peccati abſoluti & redemti æterna donantur ſalute, reſurrectione vero iuſticiam nobis parauit. Nam niſi reſurrexiſſet Dominus, victima paſſius nequaquam fuiſſet ſatis nobis à iure peccati redimendis. Nam tum non victor mortis, ſed ſuperatus à morte fuiſſet. Hoc loco obſeruemus ſynecdochẽ vſitatam in ſcriptuis, qua parti ſæpe tribuitur quod eſt totius. Hîc tribuit reſurrectioni Chriſti iuſtificationem noſtri, in quinto eandem ſanguini Chriſti, hoc eſt, victimæ Chriſti aſſcribit. Hinc docemur beneficium ſalutis cum toti obœdientiæ Chriſti, tum ſingulis eius partibus tribuere. Rectè proinde dicitur: Chriſtus natus, circumciſus, oblatus in templo, paſſus, excitatus à mortuis propter noſtra peccata. Et rurſus ſingulis actionibus Chriſti idẽ effectus tribui poeſt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

poteſt, vt Chriſtus ſua natiuitate nos redemit, & ſic de alijs. Pendet ergo ſalus noſtra tota, non ex noſtris, ſed ex Chriſti meritis: quorum verè participes ſumus, quando Chriſtum fide induimus, tunc enim fit nobis & vmbraculum quo tegitur peccatum noſtrum, & iuſticia qua placemus Deo dilecti in dilecto.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Fructus iuſtificationis enumerando amplificat Apoſtolus charitatem Dei erga homines, & vt doceat quæ ſit materia iuſticiæ, de qua hactenus diſputauit, inſtituit collationem Adæ & Chriſti, oſtendens, quod vt Adæ lapſus fuerit nobis iniuſticiæ, mortis & damnationis cauſſa, ita Chriſti obœdientia ſit nobis iuſticia, vitæ ac ſalutis materia.

Ordo & partes Capitis quinti.

Abſoluta confirmatione iuſtificationis ex fide, commode Apoſtolus in principio huius capitis, quæ beneficia cum iuſtificatione coniuncta ſunt enumerat, vt ſunt, pax cum Deo per Chriſtum, acceſſus ad Deum, ſpes gloriæ Dei, conſolatio ſub cruce, & gloriatio in Deo. Horum omnium cauſſam principalem interponit, caritatem Dei erga homines, quam caritatem à ſignis & comparatis amplificat. Deinde tertio loco, vt doceat quænam ſit illa iuſticia Dei, qua iuſtificatur qui credit, monſtrat, Quod vt ab Adam peccatum, mors & damnatio, ita à Chriſto proficiſcatur iuſticia, vita & ſalus.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IVSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Hunc PRIMVM effectum iuſtificationis infert ex fine quarti capitis: ibi enim ratio ponitur, cur iuſtificati ex fide, habeant pacem cum Deo, videlicet quod eorum peccatum ſit expiatum morte Chriſti. Fecit enim peccatũ Deum nobis inimicum & hoſtem. Quare eo ſublato, inimicitia quoq; tollitur, & pax ſtabilitur: quæ pax fundatur in voluntate Dei, charos nos habentis in filio expiatore peccati, & terminat in fide noſtra recipiente oblatam gratiam. Porrò hæc breuis ſentētia continet & vberrimam doctrinã, & conſolationem dulciſſimã. Doctrinæ partes ſunt plures. PRIMA, Quod iuſticia ſit ex fide. SECVNDA, Quod iuſtificatio ſit reconciliatio noſtri cum Deo. TERTIA, Quod hæc reconciliatio ſit facta per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Mediatorem cuius victimę merito abſoluti à reatu, donamur iuſticia ipſius, & acceptamur ad vitam æternam gratis, propter Chriſtum. QVARTA, Quod ſine fide rei ſimus coram Deo, hoſtes Dei, & ſubiecti damnationi, vt qui adhuc ſub ira Dei detinemur captiui. QVINTA, Refellitur falſiſſimũ dogma eorum, qui fingunt homines meritis congrui ante gratiam præparari ad iuſtificationē. Quid enim quæſo mereri poteſt iniuſtus, reus, damnatus, ſub ira Dei conſtitutus? Talis eſt omnis, qui non eſt iuſtificatus ex fide. Conſolationis ſumma eſt, quod credentes ſciant ſe habere Deum propitium, ſciant ſe acceptos eſſe fide, etſi adhuc ſentiunt peccatum. Non enim ſua merita, ſed Chriſtum Mediatorem intuentur. Contra autem nunquam poſſunt tranquillo eſſe animo, qui opera & merita ſpectant, & ea tanquam mediatores inter ſe & Deum collocant, quod ſane omnes illi faciũt, qui ſuis operibus iuſtificari volunt.

Per quem etiam fide habuimus acceſſum in gratiam hanc, in qua ſtetimus.

SECVNDVS effectus fidei primo neceſſario coniunctus, nempe acceſſus in gratiam Dei. Hic acceſſus non pedibus corporis, ſed fiducia fit Mediatoris, dum ex fide Mediatoris Deum inuocamus. Gratia fauor Dei eſt: cuius fundamentum eſt gratuita beneuolentia in Deo, qui nos in Chriſto charos habuit. Terminus eſt perſona placens fide. Atque ita hoc loco vox gratiæ omnino accipienda eſt. Interdum gratiæ vox per metonymiam pro effectibus fauoris

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Dei ſumitur, idque tripliciter. AVT enim accipitur pro imputatione iuſticiæ, vt infra, vbi gratiam & donum coniungit. AVT pro infuſis donis, vt ſunt fides, gaudium ſpiritus, pax, tranquillitas conſcientiæ, &c. AVT pro donis vt hanc vitam potiſsimum ſpectantibus, qualia ſunt animæ & corporis dotes variæ & multiplices. Cum his etiá conuenit Auguſtini diſtinctio, qui duplicem gratiam facit: quarum vna gratia gratis dans, altera gratia gratis data appellatur. Gratia gratis dans, eſt ipſe fauor Dei, ſeu Deus ipſe. Gratia gratis data eſt, quicquid ex fauore Dei nobis datur, vt illa ſit cauſſa, hæc effectus. Opponitur autem gratia merito, vt infra cap. 10. & debito, vt ſupra cap. 4. Merito quidem, quia nulla in nobis ſunt merita fauoris Dei. Debito verò, quia Deus ex ſola gratia in nos liberalis eſt, non expectans vilam noſtram compenſationem. Rectè igitur Auguſtinus: Gratia eſt, inquit, nullo modo, quæ non eſt gratuita omni modo. Dicitur enim gratia, vt idem teſtatur, quia gratis datur. Gratis autem datur, quia merita non præceſſerunt, ſed beneficia Dei te præuenerunt. Eiuſdem Auguſtini eſt & hæc diſtinctio, vt ſit gratia Vna operans, Altera cooperans. Illa præparat hominis voluntatem vt velit, hæc adiuuat ne fruſtra velit. Sed hæc diſtinctio eſt gratiæ gratis dantis, eſtq; non formæ, ſed modi diſtinctio. Hæc de Gratiæ vocabulo admonere hoc loco volui, vt ſtudioſi in lectione ſcripturæ ſignificata huius vocis rectè applicent. Iam quæ potiſsimum hîc obſeruanda ſunt, annotabimus. PRIMO itaque loco obſeruetur effectus fidei, qui eſt non ſolum acceſſus ad Deum, verumetiá perſeuerátia in gratia, quæ ſignificatur ſtandi vocabulo, vt fides ſit perſeuerans in gratiæ fiducia. SECVNDO loco obſeruetur teſtimonium, quod fides ſignificet non tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſionem ſed etiam fiduciam. Nam per hiſtoriæ noticiam, & nudá aſſenſionem nemini patet acceſſus ad Deum. Vnde ad Epheſios 3. per quem habemus audaciam & acceſſum in fiducia per fidem ipſius. Obſeruetur PRÆTEREA maxima credentium conſolatio, quæ ex hoc loco peti poteſt. Credentes enim non in ſe, non in vilis ſuis meritis & dignitate ſed in ſolo CHRISTO habent fiduciam accedendi ad Deum, obtinendi gratiam, & in diuino fauore perſeuerandi. Huc pertinet illud Auguſtini: Totius fiduciæ certitudo in precioſo ſanguine Ieſu Chriſti. PRÆTEREA confutatur hoc Pauli dicto peſtilentiſsimus Papiſtarum error, qui iubent quærere alios mediatores & patronos, quàm vnicum IESVM CHRISTVM, Dicunt præſumtionem eſſe ſine patrono accedere ad Deum: qua re vt contumelia afficiunt Chriſtum Mediatorem, & ſtabiliunt idololatriam: ita ſumma conſolatione ſpoliant homines, eos auocantes à vero Mediatore, ad inuocationem Sanctorum, quod eſt Antichriſti proprium.

Et gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei.

TERTIVS effectus fidei, gloriatio ſancta, quæ eſt cum pij non ſolum æquo animo & moderato ſunt: ſed etiam cum magna lætitia perfuſi, placent ſibi de hæreditate cœleſti, quæ ipſos manet. Hæc gloriatio nititur ſpe certiſsima: quæ eſt conſtans & firma expectatio promiſſę hęreditatis: quę hæreditas hîc gloriæ voce ſignificatur: quam Deus olim iuxta ſuam promiſsionem pijs donabit. Accipitur enim hîc gloria Dei actiue. Hanc gloriam etiam iuſtificationi ſubiungit Apoſtolus, infra cap. 8. Quos, inquit, iuſtificauit, hos & glorificauit. Eſt proinde iuſtificationi proximus gradus gloria hæc ſeu gloriatio, qua reſuſcitatis corporibus glorificabimur. Hic Pauli locus aperte pugnat cum dubitatione Papiſtica. Qui enim fieri poteſt, vt is glorietur ſuper ſpe gloriæ Dei, qui dubitat an ſit in gratia, nec ne. Porro quod in tertio capite dictum eſt, gloriationem excluſam eſſe, non cum hoc loco pugnat. Illic enim gloriationis fundamentum eſt meritum humanum ſeu opus, hic verò fiducia in Deum: quæ nititur conſtantia promiſsionis diuinæ, & hæc eſt gloriatio in Domino, de qua Paulus 1. Corinth. 1.

Non ſolum autem hoc, ſed etiam gloriamur in afflictionibus.

QVARTVS effectus fidei, gloriatio in præſentibus ærumnis, quæ ſane gloriatio magnum eſt paradoxum ſenſui carnis & ſapientiæ humanæ. Vis veræ & viuæ fidei tanta eſt, quod in media morte animum erigat, conſoletur, atque inuictum infractumq; reddat. Dominus in Euangelio iubet, vt ſui diſcipuli gaudeant, quando ab ingrato mundo affliguntur: id quod etiam fecerunt flagellati à principibus ſacerdotum, vt teſtantur acta Apoſtolica. Verum hęc gloriatio ſuper afflictione non ex eo prouenit, quaſi afflictio per ſe eſſet expetenda vt bona, Sed gloriationis huius cauſſæ, ex quibus æſtimabitur, aliunde proueniunt. PRIMVM enim pij, ſub cruce conſtituti, intuentur Chriſtum, qui pependit in cruce, cui cum ſe conformes fieri per crucem animaduertunt, ex illa cõformitatis cogitatione non parũ conſo-

lationis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

lationis capiunt. DEINDE Chriſtum glorificatum intuentur, vnde ſpem concipiunt de
futura glorificatione ſibi promiſſa,quæ ſuo tempore reuelabitur. PRÆTEREA, patris cle-
mentiſsimi voluntatem conſiderant ſancti,qui caſtigat filios ſuos paterno animo,non vt
perdat,ſed vt cruce veluti excoctos puriores reddat. Proinde non gloriantur pij de cruce,
ac ſi ſuo genere eſſet bonum,ſed propter euentum. Verum quia caro & ſanguis longe ali-
ter de cruce iudicant,addit huius dicti,Gloriamur in afflictionibus;confirmationem.

Scientes quod afflictio tolerantiam operatur, Tolerantia probationem, Probatio ſpem,Spes non confundit.

Dixit iuſtificatus gloriari in afflictionibus : Nunc eius paradoxi rationem ſubijcit ab vſu crucis. Vtitur autem Apoſtolus Rhetorica gradatione
cauſarum & effectuum : quæ quoniam nuda proponitur,non indiget quo ad formam at-
tinet noſtra explicatione,niſi quod liptote ſit in poſtrema propoſitione : Spes nō confun-
dit,hoc eſt,ſpes gloriam affert. Iam connecte ſubiectum primæ propoſitionis cum prædi-
cato poſtremæ,& concluditur hoc mdo : Ergo afflictio eſt glorioſa. Atque ita ſententia
fit magis perſpicua mutata Rhetorica gradatione in Soriten Dialecticum. Iam materiam
excutiamus. Quid ſit afflictio notum eſt. Tolerantia eſt,qua patienter afflictio ſuffertur.
Probatio eſt,qua multa tolerando probati facti ſumus. Spes eſt fiducia ꝓbatione firmata,
qua pius expectat promiſſam immortalitatem. Hæc eſt rerum harum nō naturalis conſe-
cutio,ſed ſupernaturalis.ſiquidem in ſolis renatis locum habet.Nam cum pij cernunt bo-
nam Dei voluntatem & præſentiam in aduerſis, augetur in illis patientia. Huius occaſio
eſt afflictio.vbi enim non eſt afflicto,ibi nec patientia locum habet. Contra in prophanis
& epicureis hominibus afflictio fremitum aduerſus Deum, impatientiam,ac tandem de-
ſperationem ac mortem parit,tantum abeſt, vt patientiam operetur. Huius diuerſitatis
ratio hæc eſt.In pijs prælucet cum fide doctrina de cauſis, quare Deus velit Eccleſiam ſub-
iectam eſſe cruci:quarū cogitatione ſpiritus in renatis ſe erigit aduerſus crucem. Hæ cau-
ſæ epicureis & impijs ſunt ignotæ,qui tantū quæ carnis ſunt,ſapiunt. Verum hîc aliquis
merito obiecerit Abrahamum,Dauidem,atque multos alios pios non raro gemuiſſe ſub
cruce,atque ardenter precatos fuiſſe mitigationem.Reſpondeo.Duplex effectus crucis eſt
in pijs,ſecundum duplicia principia. Nam ſi externum hominē reſpicis,hic triſtatur,do-
let quoties cruce premitur,vt in Dauide & Iob videmus.Contra,ſi internum intueris ho-
minem, hic exhilaratur & exultat ſub cruce. Caro enim infirma eſt, inquit DOMINVS,
ſpiritus autem promtus.Item, Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem. In Iob videmus lu-
ctam carnis & ſpiritus ſub cruce.Secundum carnē triſtatur adeo,vt maledicat diei in quo
natus eſt.Secundum ſpiritum autem exultat in redemtore & cogitatione futuræ immor-
talitatis.Scio,inquit,quod Redētor meus viuat,& quod in extremo die reſurrecturus ſim,
&c. Quod ergo per ſe pœna peccati eſt,& ſuo genere malum,hoc pijs fit bonum & ſaluta-
re,iuxta illud:Diligentibus Deum omnia coωperantur in bonum.Porrò patientiæ ſeu to-
lerantię effectus eſt probatio,qua aliquis exploratus & probatus declaratur.Paſsiue enim
vox probationis accipi debet.Nam græcè eſt δοκιμὴ,quæ eſt effectus patientiæ. Verum cum
Iacobus cōtrario modo videtur loqui, cum ait:Probatio fidei veſtræ operatur patientiam.
non intelligendum eſt de probatione paſsiua,ſed actiua. Nam Græcè eſt τὸ δοκίμιον,hoc eſt
quod probat & explorat. Nam loquitur de tentatione quæ probat & explorat fidem, vt
ignis aurum, Vnde naſcitur patientia, ex qua δοκιμὴ, qua ſentitur fides non ſimulata, ſed
vera potius ac viua,atque ideo ſpem operari ab Apoſtolo dicitur. Nam vt fides eſt fiducia
præſentis gratiæ : ita ſpes eſt fiducia futuræ gloriæ.

Quia caritas Dei effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

Ratiò certitudinis ſpei iuſtificatorum à cauſſa infallibili ſumta, videlicet à caritate Dei erga iuſtificatos. Concluditur autem hæc ratio aptiſsi-
mè hoc ſyllogiſmo : Qui diliguntur à Deo,nō ſua fruſtrantur ſpe.Iuſtificati fide diligun-
tur à Deo. Igitur,Sua non fruſtantur ſpe. Maior per ſe euidens eſt. Nemo enim qui dili-
git alium ſincerè, fallit amicum, qui de ſe bona ſperat, præſertim vbi acceſsit conſtans &
voluntaria promiſsio. Minor probatur arrhabone ſpiritus. Is enim reddit iuſtificatorum
cordibus teſtimonium dilectionis Dei erga ipſos,iuxta illud 2. Cor. 1. Dedit arrhabonem
ſpiritus in cordibus noſtris. Atque hæc eſt argumenti ſententia. Caritas Dei hîc accipi
actiuè debet.Nam de ea loquitur caritate Apoſtolus,qua Deus pater in filio nos proſequi-
tur.Hæc effuſa eſt,inquit,per Spiritum ſanctum in cordibus noſtris,hoc eſt, Spiritus ſan-

ctus inexhauſtam bonitatem Dei noſtris obſignat cordibus, quando in eis accendit fidẽ, inuocationem, lęticiá cordis, patientiam, & alios motus congruentes cum voluntate Dei. Hæ Spiritus ſancti flámulæ certiſsima ſunt indicia pręſentis Spiritus ſancti, qui datus eſt, vt ſit teſtimonium dilectionis Dei erga nos. Obſeruetur ergo hoc loco teſtimoniũ præſentię Spiritus Dei in homine, ab euidẽtiſsimo ſigno, quod eſt effect⁹ ipſius Spiritus in homine: qui effectus carnis ſpiritui ex diametro aduerſatur, & potiſsimum in eo ſitus eſt, quod homo retineat fidem & boná conſcientiam. DEINDE, quod hæc Spiritus præſentia ſit teſtimonium caritatis Dei paternę erga nos. TVM, quod hinc, hoc eſt, ex teſtimonio caritatis Dei ſpes noſtra confirmari & excitari debeat, vt iam firmiſsimi & certiſsimi ſimus de promiſſa hæreditate cœleſti. PRÆTEREA admonemur hoc loco humilitatis & ſanctitatis, ne vel ſuperbia vel impuritate expellamus caſtiſsimũ hunc Spiritũ, & excidamus gratia præſenti, & gloria futura. Papiſtæ hunc locum perperam interpretantur de caritate qua nos Deum diligimus, ac ſi noſtra delictio cauſſa ſpei eſſet. Quorũ errorem refutat & argumenti ſeries, & Paulus ipſe ſe clarè interpretatur, cum ait: Commendat autem ſuam caritatem erga nos Deus &c. Præterea ſi hoc Apoſtoli dictũ intelligendum eſſet de dilectione noſtra ac ſi illa fundamentum eſſet ſpei, omniũ hominum conſcientiæ cogerentur contrariũ fateri, videlicet quod potius deſperationis cauſſa eſſet dilectio noſtra quàm ſpei: Cum conſtat noſtram dilectionem perquam exiguam eſſe & immundá, & quæ contaminatur alijs impuris affectibus. Quid præterea conſolationis haberet hoc argumentũ: Nos diligimus Deum, Ergo non fruſtrabimur ſpe, Præſertim cum dilectio ſit opus legis, quod habet annexam conditionem implicitam, ſed impoſsibilem. Tum enim redditur promiſsio legalis, vbi legi ſatisfactum fuerit.

CHRISTVS enim cum adhuc eſſemus infirmi, ſuo tempore pro impijs mortuus eſt.

Aetiologia eſt ab affectu caritatis Dei. Nam affectus ex actionibus cognoſcitur: Chriſtus mortuus eſt pro infirmis & impijs, vt eos à morte æterna liberaret. Ergo, Maxima eſt Dei caritas erga nos, qua vnicum ſuum filium dedit, vt ſolueret λύτρον pro nobis. Huc illa ſententia Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. Quod autem addit, κατὰ καιρὸν, ſecundum tempus, ſeu vt nos vertimus, ſuo tempore, Significat tempus illud opportunum, quo pater apud ſe conſtituerat filium in mundum mittere, vt fieret victima pro mundo. Huc illud ad Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emiſit Deus filiũ ſuum natum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret. Pertinet & huc Prophetia Iacobi Patriarchæ, & Danielis de tempore aduentus Chriſti. Porrò quod Apoſtolus dicit: Cũ adhuc eſſemus infirmi ſeu inualidi, deſtituti omnibus viribus (nam hæc vis eſt Græcæ vocis ἀσθενῶν) relationem habet duplicis temporis, videlicet ante conuerſionem & poſt conuerſionem. Ante conuerſionem omnes homines ſunt & ἀσθενεῖς & ἀσεβεῖς, ἀσθενεῖς quidem, hoc eſt, omnibus viribus deſtituti & minime apti ad intelligẽda & capienda quæ Dei ſunt. Ná vt alibi dicit Apoſtolus ψυχικὸς homo nõ capit ea quæ ſunt Spiritus Dei, cuius ratio redditur ad Epheſ. 4. vbi tribuit τῷ νῷ, hoc eſt, principi animæ parti ματαιότητα, vanitatem, τῇ διανοίᾳ, tenebras ſiue caliginem. Quare neceſſe eſt in non renatis ignorantiam rerum diuinarum eſſe. Deinde tertio loco tribuit cordi, hoc eſt, voluntati & affectibus πώρωσιν, hoc eſt, obdurationẽ, hoc eſt, ſummá contumaciam qua aduerſus Deũ ruunt homines indulgentes ſuis prauis affectibus, ἀσεβεῖς vero, id eſt, ſine cultu, ſcilicet Dei. Non enim Deum coluerunt, ſed multiplici idolomania ſe contaminauerunt. Hæc duo epitheta hominibus ante conuerſionẽ tribuit Apoſtolus, vt inde illuſtrior appareat caritas Dei erga nos, qui pro talibus filium ſuum in mortem tradere voluit. DEINDE ſignificat Apoſtolus, quod in conuerſione donentur homines nouis viribus, vt iam conuerſi, etſi legi plenam obœdientiam præſtare non poſsint: tamen poſsint aliqua Deo grata facere. Nam & donãtur noua luce, & adiuuantur à Spiritu ſancto, vt Deũ veris cultibus iam colere incipiant, ſed quomodo hæc ſimul Deo conueniunt, vt & intime amet homines, & tamen eoſdem vt hoſtes perſequatur nondum conuerſos? Duo in homine intuetur Deus. VNVM, quod ab ipſo eſt: ALTERVM, quod ab homine & à Diabolo. Amat quidem nos, quia eius ſumus creatura ad ipſius imaginem conditi: Perſequitur verò vt hoſtes, idque propter peccatum. Amor ex miſericordia eſt, perſecutio ex iuſticia. Miſericordia vult homines ſaluare Deus, iuſticia vult eoſdem punire. At ſapientia Dei fecit & miſericordiæ & iuſticiæ locum. Miſericordiæ quidem, dum perditorum hominum miſeria afficitur Deus, & ad iuuãdum mouetur. Iuſticiæ verò dum filium mittit, qui noſtra cauſſa in ſe recepta ſatisfacit iuſticiæ Dei, vt omnis qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nis qui credit in hunc filium, non moriatur, ſed viuat vita æterna, in alios autem exerceatur iudicium iuſtum abſque miſericordia.

Enimuero vix pro iuſto quiſquam moriatur. Nam pro bono forſitan aliquis mori ſuſtinet.

Amplificat Dei erga nos caritatem duplici collatione. PRIOR eſt, vix pro iuſto quopiam homine quiſquã velit mortem ſubire, At Deus filium ſuum dedit, qui pro nobis non modo non iuſtis, ſed etiam ſceleratiſsimis moreretur. POSTERIOR, eius cauſſa, à quo quiſquam beneficium acceperit, forſan ſuſtineat mori. At Deus, cum non modo nullis à nobis beneficijs eſſet affectus, ſed etiã nos ſibi infenſiſsimos hoſtes eſſe non ignoraret: tamen filium vnigenitum in mortem pro nobis tradidit. Quare neceſſe eſt ardentiſsimam dilectionem eſſe, qua nos eſt proſecutus. Hæc videtur ſimpliciſſima huius loci ſententia. Nam vt infirmo opponit iuſtum, ita impio bonum & alijs commodũ. Nec mutatio numeri quenquam offendet, quæ eſt frequentiſsima apud Hebræos, qui ſæpe numerum ſingularem collectiue accipiunt. Quidam interpretes bonũ & iuſtum accipiũt in neutro genere, vt pro iuſto mori, ſit pro re iuſta mori, hoc eſt, cum quis legibus mortem debet & pro bono, hoc eſt, pro re bona, vt ſi quis mortem oppeteret volens pro patria aut liberis, Sed periſtaſis loci facit, vt priorem interpretationem præferam, quæ & autoritate veterum, Chryſoſtomi, Athanaſij, Ambroſij, Selæ & aliorum nititur.

Commendat autem ſuam caritatem erga nos Deus, Quod cum adhuc eſſemus peccatores, CHRISTVS pro nobis mortuus ſit.

Accommodatio eſt collationis propoſitæ, cuius hæc vis eſt, Si quis ſuſtineret mori pro iuſtis & bonis, certè maximam ſuam erga ipſos declararet dilectionem. At nunc Chriſtus filius Dei mortuus eſt pro nobis non iuſtis, ſed iniuſtis, non bonis, ſed malis, Nihil enim commodi aut vtilitatis à nobis expectauit. Ergo neceſſe eſt immenſam & ineffabilem caritatem Dei fuiſſe, qua motus, filium ſuum vnigenitum pro nobis dederit. Hæc Pauli concio de caritate Dei erga nos, diligenter obſeruetur. Continet enim & doctrinam vtiliſsimam, & conſolationem vberrimam, & confutationem iuſticiariorum validiſsimam. DOCTRINA eſt, quod Chriſti mors impietatis hominum expiandæ gratia ſit facta: quodq́; ea ſola ſalutis meritoria ſit. CONSOLATIO hîc proponitur contra iram Dei ſumma, videlicet quod filius Dei adeo homines dilexerit, vt in ſe deriuarit iram patris, ne humanũ genus conditum ad imaginem Dei, æternum periret. CONFVTATIO eſt erroris Phariſaici omnium temporum, quo putatur quod alijs medijs liberentur homines à peccato & morte, quam ſola filij Dei victima.

Multo igitur magis iuſtificati nunc in ſanguine eius ſeruabimur per ipſum ab ira.

Illatio à minori ad maius. Confert autem homines eoſdem pro duplici eorum ſtatu. Aut enim adhuc peccatores ſunt, hoc eſt, rei æternæ mortis propter peccatum, aut ſunt iuſtificati fide. Iam Deus dilexit nos peccatores. Igitur, Multo magis iuſtificatos diliget. Si diligit, certè non damnabit. Neque enim damnare poteſt quos à reatu abſoluit. Eſt enim reatus damnationis cauſſa. In voce Iræ, eſt metalepſis. Nam ex ira damnatio intelligitur. Obſeruetur igitur hîc rurſus beneficium reparationis totum vni CHRISTO aſſcribendum eſſe. Nam hic Apoſtolus diſertè iuſtificationem & glorificationem, quæ eſt liberatio ab ira & damnatione, adeoquè integra ſalutis poſſeſsio vni Chriſto tribuitur.

Nam ſi cum inimici eſſemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij ipſius. Multo igitur magis ſeruabimur per vitam ipſius.

De mortis Chriſti efficacia per collationem effectuum dixit: Efficax fuit mors CHRISTI ad abolendum peccatum eorum, qui adhuc erant inimici Dei. Proinde multo magis eſt efficax ad abolendam iram Dei aduerſus eos, qui iam non ſunt peccatores amplius, Sed iuſtificati, hoc eſt, abſoluti à peccato: Nunc autem addit argumentum ab efficacia vitæ Chriſti, idquè per collationem virtutis, mortis & vitæ Chriſti. Mors cauſſa eſt reconciliationis. Vita cauſſa eſt ſalutis ſeu acceptationis ad vitam æternam. Concludit autem hoc modo à minori ad maius: Mors Chriſti fuit efficax ad reconciliandos nos Deo. Multo igitur magis vita Chriſti, hoc eſt, re-

ſurrectio

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſurrectio Chriſti efficax erit ad communicandam reconciliatis vitam æternam, quæ vita æterna reconciliationis & iuſtificationis finis eſt. Obſeruentur ergo diſtincta Mediatoris beneficia, qui vt morte ſua expiat peccatum, & reconciliat nos Deo: ita vita ſua, hoc eſt, reſurrectione iuſtificat, ac in integram ſalutis poſſeſsionem nos introducit. Quid hinc ſequitur? Id quod confirmandum propoſuit Apoſtolus: Videlicet ſpem iuſtificatorum non fore irritam, vt quæ nititur firmiſsimis fundamentis caritate Dei patris, obſignatione Spiritus ſancti, morte & vita filij, Siquidem morte expiatum eſt peccatum, vita autem parta eſt iuſticia & ſalus.

Neque id ſolum, ſed etiam gloriamur in Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Hic QVINTVS iuſtificationis ſeu fidei effectus eſt, gloriari in Deo: quæ gloriatio eſt ſpiritualis quædam παῤῥησία, qua non ſolum gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei, Sed etiam in ipſo fundamento ſpei, hoc eſt, in ipſo Deo, videlicet quod ſit noſter Deus, qui nos tuetur & defendit. Hinc conſolatio petenda eſt in omnibus aduerſis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Si Deus iuſtificat, quis eſt qui condemnat. Verum vt abducat Apoſtolus nos à cogitatione ſiue dignitatis ſiue indignitatis noſtræ, cauſſam huius gloriationis non in nobis, ſed extra nos ponit, cum inquit: Per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Per quem nunc reconciliationem aſſecuti ſumus.

Aliquoties dixerat Apoſtolus nos reconciliatos eſſe Deo per Chriſtum, iam ideo idem repetit, vt paret ſibi viam ad declarandam eam iuſtificationis partem, quam in propoſitione attigit, quæ eſt iuſticiæ Chriſti imputatio. Hacten⁹ enim partim in genere de iuſtificatione diſſeruit, partim de prima eius parte, videlicet de expiatione peccati, ſeu abſolutione à peccato, quæ eſt remiſsio peccatorum, partim etiam de acceptatione reconciliatorum ad vitam æternam, idq; gratis propter Chriſtum. Verum quia & remiſsio peccatorum, & acceptatio perſonæ nititur Chriſto fundamento & autore, cuius iuſticia credentibus imputatur, vt appareant iuſti coram Deo, iam de ea iuſticia diſputationē aggreditur. Nam cum merito quæri poſſet, quænā ſit illa Dei iuſticia de quā hactenus toties dictum eſt, & cum ea Chriſti propria eſſe definitur, adhuc quęri poſſet, quomodo vnius iuſticia multis ſufficere poſsit & imputari. Eam ergo iuſticiam explicandam nunc aggreditur, & modū imputationis vſq; ad capitis huius finem oſtēdit, idq; pulcherrime per collationem cauſſarum & effectuū. Confert enim inter ſe peccatū & iuſticiam, Chriſtum & Adam, mortem & vitam, legē & gratiam, ex quorū collatione non ſolum modus iuſtificationis noſtri apertè concluditur, Verumetiam alij multi loci, ijque in ſcriptura præcipui offeruntur: quorū notitia admodum vtilis eſt, ad declarationem myſterij ſalutis & reparationis noſtræ apud Deum. Hæc ergo pars inprimis cognoſcenda & obſeruanda eſt: non ſolū quia continet præcipua doctrinæ cœleſtis capita, Verumetiam quia valide refutat Oſiandricum errorem, & aliorum veterum & recentium ſcriptorum, qui à vera noſtræ iuſtificationis materia aberrarunt.

Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: Et ſic in omnes homines mors peruaſit, quatenus omnes peccauerunt. Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. At peccatum non imputatur quando non eſt lex. Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moſen, etiam in eos, qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſſionis Adæ, qui eſt typus eius, qui erat futurus.

Quoniam dixit Apoſtolus reconciliationem factam eſſe per Chriſtum, Nunc modum oſtendit, quomodo id fieri potuerit. Videtur enim parum cōuenire, aſſerere vnius Chriſti factum multis imputari poſſe. Hoc autem vt explicet Apoſtolus, collationem facit cauſarum & effectuum. Confert enim Adam & Chriſtum, & oſtendit quid vterque fecerit. Confert autem eos tum in re ſimili, tum in contraria. Similes enim ſunt in eo, quod vterque quod eſt ſuum, cum ſuis communicat. Rurſus in eo plane diſsimiles ſunt, quod Adam peccatum in ſuos natura deriuat in mortem, Chriſtus vero ſuam iuſticiam cum ſuis per gratiā communicat in vitā. Non eſt ergo mirum vnius Chriſti iuſticiā imputari multis in vitā, cum vnius Adæ lapſus imputatus ſit multis in mortē.

Atque

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Atq; hæc eſt argumenti præſentis ſumma. Verum vt textum Paulinum plenius intelligamus, PRIMVM collationem ipſam verbis Pauli proponam, & ἀπόδοσιν collationis adiungam integre, quam attigit tantum Apoſtolus. DEINDE verba textus ordine explicabo. Eſt autem hæc collatio: Quemadmodum per vnum (Adamum) peccatum, (hoc eſt reatus) in mundum intrauit, & per peccatum mors (hoc eſt, corruptio & damnatio) & ſic in omnes homines (ab illo vno Adamo per naturalem propagatos generationem) mors peruaſit, etiam in eos qui non peccauerant ſimili tranſgreſsione cum Adam: Ita per vnum Chriſtum iuſticia in mundũ intrauit, & per iuſticiã vita, & ſic in omnes homines (à Chriſto per regenerationis gratiam propagatos) vita perſuaſit etiam in eos, qui non fuerunt iuſti ſimili obœdientia cum Chriſto. Hæc integra eſt collatio. Sed Paulus pro apodoſi poſuit hæc verba: Qui eſt typus eius, qui erat futurus, hoc eſt, Chriſti. Typus autem ad propagandi ſimilitudinem, non ad res ipſas propagatas pertinet. In eo enim, vt Ambroſius ait tantum forma Adæ Chriſtus, qui quod vnus peccauit, vnus emendauit. Iam verba textus particulatim excutiamus: Quemadmodum, inquit, per vnum hominem peccatũ in mũdum intrauit, & per peccatum mors. Per vnum hominem intelligit primum hominé, videlicet Adam, qui fuit veluti maſſa, vnde cæteri homines ſunt deſumti. Per hunc, inquit, peccatum intrauit in mundum. Peccatum originis ſentit. Sunt autem duo in peccato originis conſideranda, Reatus ſcilicet & Corruptio: quæ duo, etſi non poſſunt ſeparari, tamẽ accurate diſtingui debent. Sicut enim Adam, admiſſo peccato, primum reus factus eſt iræ Dei. Deinde, quia reus erat, pœnam peccati, id eſt, corruptionem illam tum animi tum corporis ſubijt. Atque hoc eſt quod Paulus dicit: Et per peccatum mors. Sic quoque in poſteros naturam tranſmiſit tum ream inprimis, tum corruptam. De reatus igitur propagatione proprie agit hoc loco Apoſtolus, cui opponitur imputatio iuſticiæ Chriſti. Nam cum Chriſtus morte ſua reatum eluit, ſimul fideles iuſticia imputata induit. Quod autem ad corruptionẽ attinet, ea diuerſum habet remedium, nempe ſanctificationem humanæ naturæ in Chriſto, de qua in octauo agitur. Porrò obſeruandum eſt hoc loco, Adam conſiderari dupliciter. PRIMVM ſimpliciter ſine reſpectu ad poſteros: qua ratione nullus eſt reus ipſius delicto. DEINDE relatiuè, quatenus eſt prima radix naturæ humanæ, in quo totum humanũ genus quoddamodo fuiſſe manifeſtũ eſt, atq; hac ratione reatus Adæ cum ſua pœna, quæ eſt corruptio, deriuatus eſt in omnem eius poſteritatem. Quapropter vt leproſi parentes generant leproſos liberos, qui liberi & lepra parẽtum & propria ſunt cõtaminati: ita Adam reus & corruptus, generat ream & corruptam poſteritatem, atque id eſt, quod Paulus ait: Sic in omnes homines mors peruaſit, ſcilicet cũ reatu. Cauſſam apponit: in quo, ſcilicet Adamo, Omnes peccauerunt, hoc eſt, rei fuerunt imputato poſteritati reatu patris, cum quo coniuncta eſt & pœna, ſcilicet corruptio. Complectitur itaq; vtrunque peccatum originis, reatum & corruptionem. Nam vtrunque propagatur ab Adam in poſteros: Sed alterum cauſſæ, alterum effectus rationem habet.

Vſque enim ad legem peccatum erat in mundo.

Quid hoc ſibi vult? Abſurdum videri poterat homines condemnari, vt reos ante datam legem. Si enim peccatum eſt legis tranſgreſsio, neceſſe eſt legem eſſe ante peccatum. Hanc obiectionem anteuertit Apoſtolus prolepſi Rhetorica, & aſſerit peccatum omnino fuiſſe in mundo ante legem, contra eos, qui ab Adamo non voluerunt propagari peccatum: Sed tum demum incœpiſſe, quando lex data, ab hominibus eſt violata. Sed effectus peccati oſtendit, peccatum etiam fuiſſe ante legem datam in monte Synai. Nam fuit alia lex data Adamo in Paradyſo, quam nos omnes in Adamo tranſgreſsi ſumus, ſicuti docet pœna, quæ peccatum eſt conſecuta.

At peccatum non imputatur, quando non eſt lex.

Hæc etiam aduerſariorum obiectio eſt: quæ ex eo prouenit, quod primam legem, quam tranſgreſsi ſumus in Adamo, non attendant. Eſt autem hæc obiectio: Peccatum eſt legis tranſgreſsio, Ergo, Quando lex non eſt, neque peccatum eſſe poteſt. Nam accidens non cadit niſi in ſubiectum. Sed Paulus dat inſtantiam hoc modo: Mors regnauit ab Adam vſque ad Moſen, Ergo, Neceſſe eſt fuiſſe peccatum ante Moſen. Nam mors ſequitur peccatum vt iuſta pœna. Sumitur autem hæc reſponſio à iuſticia iudicis Dei. Deus puniuit peccatum morte ante datam legem. Ergo, Reus fuit homo ante datam legem per Moſen. Cuius ergo legis fuit reus? Primum eiuſdem, quam Adam tranſgreſſus eſt. Deinde legis non

ſcriptæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſcriptæ in libris, ſed inſculptæ in natura, de qua ſupra capite ſecundo.

Etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſſionis Adæ.

Hæc verba coniungi debent cum principio huius pericopæ, hoc modo. Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatū mors, & ſic in omnes homines mors, peruaſit, etiam in eos qui nō peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ. Hoc eſt, Etſi non omnes peccauerunt guſtu pomi vetiti, ſicut Adam fecit: tamen qui ab eo tanquam à vicioſa radice ſunt propagati, peccatores ſunt & ipſi & damnati. Ex hac deſcriptione Apoſtolica concludamus definitionem peccati originis, hoc modo: Peccatum originis eſt, cum reatus, quo naſcentes rei ſunt ob peccatum Adæ, tum corruptio humanæ naturæ propagata ab Adamo obnoxia morti & damnationi, niſi fiat remiſsio.

Sed non ſicuti delictum, ita & donum.

Hæc propoſitio eſt diſsimilitudinis inter Adamum & Chriſtum. Dixit Chriſti typum fuiſſe Adamum. At ne quis eandem rationē in typo & antitypo ſtatueret, dicit Apoſtolus maximam diſsimilitudinem factorū Adæ & Chriſti eſſe. Ab illo enim delictum, ab hoc donum, hoc eſt, iuſticia quæ nobis imputatur.

Nam ſi vnius delicto multi mortui ſunt, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius hominis IESV CHRISTI, in multos abundauit.

Ratio & declaratio diſsimilitudinis inter delictum & donū. Si lapſus Adæ ceſsit τοῖς πολλοῖς, id eſt, multis illis, hoc eſt, toti poſteritati Adæ in mortem, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius IESV CHRISTI, cedet multis in vitam. Hæc argumenti propoſitio eſt. Aſſumtio eſt: Sed lapſus Adæ ceſsit toti poſteritati ipſius in mortem. Hinc ſequitur concluſio: Igitur, Multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, cedet multis in vitam. Gratiam opponit Apoſtolus iræ Dei vt donum reatui. Eſt enim GRATIA fauor Dei, quo cœleſtis pater nos complectitur in filio. DONVM autem eſt ipſa obœdientia CHRISTI, qua nobis imputata, abſoluimur à reatu. Differunt ergo Gratia & Donum, vt cauſſa & effectus. Gratia enim doni cauſſa eſt. Quidam per gratiā intelligunt remiſsionem peccatorum, & per donum ſanctificationem & nouitatem. Sed horum ſententiam refutat non ſolum ſeries argumenti, verumetiā Apoſtolus ipſe ſatis indicat, quid per donum velit ſignificare. Nam vt paulò antea delictum oppoſuit dono, ita poſtea ait: Qui acceperunt abundantiam gratiæ & doni iuſticiæ. Porrò hæc iuſticia CHRISTI nunc ab Apoſtolo dicitur χάρισμα, nunc δώρημα, nunc δωρεὰ, quæ tria Latinus interpres vna Latina voce reddidit, nempe DONI. Sed diſcrimen hoc eſt: Δωρεὰ genus eſt ad χάρισμα & δώρημα. Χάρισμα autem dicitur, reſpectu Dei nobis iuſticiam imputans. Δώρημα, reſpectu noſtri, qui ea iuſticia donati ſumus. Proinde χάρισμα ipſius δωρήματος cauſſa eſt quod δώρημα paulo infra δικαίωμα vocatur, quia donum illud, quod eſt obædientia Chriſti, nos iuſtos efficit.

Et non ſicut per vnum qui peccauit, donum.

Secundæ differentiæ inter delictum & donum propoſitio. Oratio autem hæc deficiens ita completur: Et non ſicut delictum per vnum qui peccauit, ita donum, per vnū qui iuſtus fuit, ſe habet. Senſus proinde eſt huius propoſitionis: Non eſt eadem ratio delicti, quod per vnum peccatorem in alios permanauit, & doni quod per vnum iuſtum ad alios peruenit. Hæc differentia ideo obſeruanda eſt, ne quis ex eo, quod dixerat, Adam typum eſſe Chriſti, inferret hanc ſimilitudinem propagationis delicti & doni. Quemadmodum Adam vno peccato originali coniecit mundum in mortem & damnationē: ita Chriſtus ab vno illo peccato Adami, hoc eſt, originali, ſua iuſticia homines liberat. Verum huic obiectioni occurrit Paulus, ſtatuens diſcrimen in typo & antitypo. Adam per vnum peccatum damnauit mundum, Sed Chriſtus ex gratia per ſuam iuſticiam à multis delictis mundum liberat, hoc eſt, non ſolum ab originali, verumetiam ab omnibus alijs credentes abſoluit. Obſeruetur igitur contra Monachorum ſomnia hæc inſignis ſententia, quam verba Pauli offerunt. Non quemadmodum vnus Adam peccans vno peccato coniecit mundum in damnationem: ita Chriſtus ab vno tantum peccato liberat, ſed à pluribus.

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, At donum ex multis delictis in iuſtificationem.

Ratio propoſitionis, continens diſcrimen inter reatus propagationem, & doni. Completur & hæc oratio hoc modo: Nam iudicium quidem ex vno delicto introijt in condemnationem, at donum ex multis delictis, hoc eſt, poſt multa delicta venit in iuſtificationem, quæ eſt abſolutio & liberatio à reatu. Hîc primum obſeruemus iudicium hoc loco ſignificare reatum. Nam ex reatu oritur condemnatio. Prȩterea quod per donum Apoſtolus intelligat iuſticiam Chriſti, qua nobis imputata, nō amplius rei coram Deo, ſed iuſti apparemus. Adhæc, quod iuſtificatio hominis ſit imputatio iuſticiæ Chriſti, & abſolutio à reatu & damnatione, quæ damnatio ob reatum contingit. Nam Apoſtolus iuſtificationem opponit κατακρίματι, hoc eſt, condemnationi: quæ antitheſis ſatis oſtendit, quid Paulus per iuſtificationem intelligat.

Nam ſi vnius delicto mors regnauit per vnum, Multo magis ijs qui abundantiam gratiæ & doni iuſticiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM.

Aetiologia eſt ſumta à virtute cauſſarum efficientium, per collationem minoris & maioris. Si tanta fuit delicti & reatus Adami vis, vt in totam eius poſteritatem dimanarit in condemnationem, Multo profecto maior erit vis gratiæ & iuſticiæ CHRISTI, vt qui eius reddantur participes per fidem, vitam viuant æternam. Obſeruetur hîc Hebraiſmus, quo abundantia gratiæ ponitur, pro abundante gratia, quæ opponitur iræ Dei: & abundantia doni iuſticiæ pro abundāte & donata, hoc eſt, imputata Chriſti iuſticia. Rurſus hîc gratia & donum, vt cauſſa & effectus ſe habent, & aperte donum definitur iuſticia, quæ donatur ex gratia, hoc eſt, gratis imputatur.

Itaque quemadmodum per vnius delictum (iudicium venit) in omnes homines in condemnationem, Sic etiam per vnius iuſtificationem (donum abundauit) in omnes homines in iuſticiam vitæ.

Concluſio eſt diſsimilitudinis inter Adamum & Chriſtum, quantum ad effecta contraria attinet. Eraſmus in priori membro ex ſuo: propagatum eſt malum. in poſteriori, propagatum eſt bonum adiecit, deprauata ſententia Apoſtoli. Nam ſi admiſerimus propagari bonum in iuſtificationem: ſophiſtæ intrudent nobis ſuam inhærentem qualitatem, qua homines iuſtos fieri fingunt. Rectius ergo complebitur ſententia, ſi id quod deeſt reſtituimus ex verſu, qui paulo ante præceſsit: Nam iudiciū quidem ex vno in condemnationem: at donum ex multis in iuſtificationem. Ex hoc verſu ſubiecta, iudiciū & donum ſumam⁹. Deinde verbum quod reſpondebit priori ſubiecto, ſumatur ex verſu, Sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, Quod poſteriori reſpōdebit, petatur ex illo dicto: Gratia & donum in multos abundauit. Hanc interpretationē facile approbabit is, qui accuratius totam hanc diſputationem cōtemplatur. Vocabulum iuſtificationis bis poſitum, vt apud Græcos variat paraſchematiſmo, ita etiam hoc loco variat modo ſignificandi. Nam PRIORI loco iuſtificatio Græcè δικαίωμα, ipſam iuſtificationis noſtræ materiam declarat, hoc eſt, iuſtificationē, qua ipſe Chriſtus iuſtus eſt ſua obœdientia. Opponitur enim delicto Adæ & noſtro. POSTERIORI loco, iuſtificatio Græcè δικαιώσεως, ſignificat iuſtificationem, qua nos à damnatoria legis ſententia abſoluimur. Opponitur enim condemnationi communi. Differt ergo iuſtificatio priori loco poſita, à iuſtificatione quæ poſteriori loco ponitur, vt cauſſa à ſuo effectu. Hanc interpretationem germanam eſſe, antitheſium collatio facile conuincit. Quod autem addit Apoſtolus: Vitæ, notat finem iuſtificationis eſſe vitam æternam, quam in 8. cap. vocat glorificationem. Hoc etiam ex antitheſi finium patet. Nam vt condemnationis finis eſt mors æterna, ita iuſtificationis finis eſt vita æterna. Docet præterea hæc antitheſis, quid apud Paulum ſignificet iuſtificationis vox. Nā cum opponitur condemnationi, quid quæſo aliud ſignificare poteſt, quam abſolutionem à reatu, quæ fit cum Chriſti iuſticia nobis imputatur?

Sicut enim per inobœdientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi: Ita obœdientia vnius, iuſti conſtituentur multi.

Comprobatio concluſionis eſt per collationem cauſſarum in contrarijs effectibus. Cauſſæ ſunt Adam peccans, & CHRISTVS iuſtus: Effecta ſunt, peccato Adæ multi ſunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

conſtitutⁱ peccatores, iuſticia Chriſti multi cōſtituti ſunt iuſti. Obſeruem⁹ hoc locó PRI-
MVM definitionem vtriuſque, hoc eſt, & delicti Adæ & iuſticiæ Chriſti. Vt enim delictum
Ade definitur inobœdientia eſſe ergà Deum: ita iuſticia Chriſti definitur obœdiētia, qua
ipſe Chriſtus non ſolum ſatisfecit legi, verumetiam obœdiens fuit vſque ad mortē crucis.
DEINDE quod, quemadmodum vnus Adam ſuo peccato nos reos fecit: ita vnus Chri-
ſtus ſua obœdientia nobis imputata, nos iuſtos coram Deo conſtituit. Hinc ergo patet,
quod queādmodum reatus eſt ordinatio peccati Adæ ad damnationem: ita iuſtificatio eſt
ordinatio iuſticiæ Chriſti ad acceptationē noſtri. Notetur igitur diligenter diſcrimen in-
ter cauſſam reatus, & cauſſam iuſtificationis. Cauſſa reatus & in Adam & in nobis eſt: Sed
iuſtificationis cauſſa in ſolo Chriſto exiſtit, per quem etiam ſanctificamur, vt incoetur in
nobis noua obœdientia. POSTREMO, obſeruemus hîc ſolidam refutationem erroris O-
ſiandri, qui contendit homines iuſtificari eſſentiali Dei iuſticia, propterea quod ſupra A-
poſtolus diſtinguat inter iuſticiam Dei & hominum. Sed Paulus hîc apertiſsime illā Dei
iuſticiam definit obœdientiam Chriſti, qua multi conſtituentur iuſti: quæ Chriſti obœ-
dientia ideo Dei iuſticia dicitur, quia & Deum autorem habet, & ſumme Deo probatur.

Cæterum lex preterea introijt, vt abundaret delictum.

Quia aduerſarij Pauli ex ſingulis pene verbis eius calumniandi occaſionem quærebant, Paulus pruden-
ter anticipiat, quæ obijci poſſunt ad aduerſarijs. Diſputauit hacten⁹ Apoſtolus, gratia Dei
& obœdientia Chriſti iuſtificari homines. Hanc doctrinam expugnare contenderunt ad-
uerſarij hoc modo: Si Chriſti obœdiētia ex ſola gratia Dei iuſtificantur homines, profecto
fruſtra per Moſen lex lata eſt. Quid enim aliud eſt lex, quàm iuſticiæ regula? Paulus reſpō-
det, & tribuit legi effectum, opinioni aduerſariorū prorſus contrarium. Aduerſarij puta-
bant legem eſſe latam quæ tolleret peccatum, & iuſtos faceret homines. Sed Paulus cōtra
contendit, legem acceſsiſſe ad morbum naturalem, & eum magis auxiſſe in humana na-
tura, & damnaſſe. Hîc quæſtio oritur difficilis: Cum nullus bonus magiſtratus fert legem,
vt malum in ſua repub. augeatur, imò potius vt minuatur & tollatur: Quomodo quæſo
optimo Deo conueniet, vt ferat legem in hunc finem, vt peccatū abundet magis & augea-
tur? Ad hanc quæſtionem alij aliud reſpondent. Quidam dictum Pauli ad incrementum
noticiæ & peruicaciæ referūt. Ad noticiæ quidē incrementū, quia vox legis ponit homini
voluntatem Dei ante oculos, quam qui violat, ſcit ſe magis reum eſſe, quam ſi nulla exta-
ret lex diuinit⁹ lata, atq; ideo ſupra dictum eſt: Per legem eſt agnitio peccati. Ad peruica-
ciæ verò incrementum, quia ex lege data ſcit maieſtatem diuinam cōtemni præuaricatio-
ne legis, magis apparet delinquentis præuaricatio & contumacia, nam ſuam voluntatem
diuinæ anteponit. Hæc etſi vera ſuat tamen huic loco minime quadrare videntur. Nam
gratia & legem committit Apoſtolus quantum ad contraria effecta attinet. Vt enim gra-
tia peccatum minuit & tollit: ita lex lata idem auget & abundare facit, vt dicit Apoſtolus,
aperte legem acceſsiſſe, vt abundaret delictum. Quid ergo ad obiectionem dicendum eſt?
Si præſentem locum cōferamus cum nonnullis dictis, quæ ſunt in ſeptimo: nulla ampli⁹
relinquetur dubitatio. In ſeptimo enim ita habetur: Cū eſſemus in carne, affectiones pec-
catorum per legem exiſtentes, vigebant in membris meis ad fructificandum morti. Item:
Peccatum occaſione ſumta genuit in me omnem concupiſcentiam. Item: Peccatum occa-
ſione ſumta ſeduxit me. Item: Ergo quod bonum eſt, mihi factum eſt mors? (id eſt morti-
ferum?) Abſit, immo peccatum. Ex horum locorum collatione diſcimus, legem per ſe non
augere peccatum in natura, ſed per occaſionem: Nam peccatū ſumta occaſione à lege cre-
ſcit magis magiſq;, ac veluti exæſtuat. Lex bona ab optimo Deo lata eſt, vt quid iuſtum &
iniuſtum ſit edoceat: atque vt facientes eam, viuant in ea. Quod autem alius iam ſit euen-
tus legis, id hominum culpa fit, non vllo legis vitio. At hanc interpretationem non vidē-
tur admittere verba Apoſtoli: Dicit enim diſerte: Lex introijt vt abundaret peccatum, hic
rem & finem rei coniungit. Reſpondeo, vſitatā in ſcripturis phraſin eſſe, qua cauſſæ agē-
di propter aliud, effectus tribuitur, qui habet aliam propriā cauſſam, idque propter euen-
tum. Supra in primo capite dictum eſt: Deum æternam ſum potentiam & diuinitatem
patefeciſſe hominibus, vt ſint inexcuſabiles, qui ſane finis non eſt proprius patefactionis
diuinæ maieſtatis, ſed acceſſorius, idque propter euentum. Oſeæ 8. Aurum ſuum & ar-
gentum fecerunt ſibi odola, vt interirent. Hic ſane euentus non ſequitur conſilium fabri-
cantium idola, ſed aliam cauſſam, videlicet peccatum Iſraelis. Sed huius phraſis exempla
videbimus plura in 9. cap. Hic ergo finis legis ex euentu eius in hominibus, & non ex
natura legis accipiendus eſt, quemadmodum rurſus oſtendetur in ſeptimo.

Vbi autem abundauit peccatum, ſuperabundauit gratia.

Dixit peccatum abundare per legem, iam peccato abundanti opponit victricem gratiam. Nunquam enim ita abundare peccatum poteſt, quin gratia, qua Deus nobis remittit peccatum, & imputat iuſticiam filij, ſit multo abundantior. adeo vt gratia à peccato ſuperari nequeat: ſed ſemper peccatum vincat in ijs, qui confugiunt ad gratiam. Hic loc⁹ inſignis eſt, qui vt clypeus tentationi quæ oritur ex cogitatione magnitudinis peccati opponendus eſt. Huiuſmodi tentatio in Cain fuit, cum diceret: Maius eſt peccatum meũ quàm propitiatio, & in Iuda, qui peccati mole oppreſſus deſperauit. Aut Paul⁹ perſecutor Eccleſiæ, ſe cogitatione huius ſuperabundantis gratiæ conſolatus eſt. Sic Dauid, Manaſſes, Magdalena, atq; adeo omnes ſancti omnibus ætatibus, ſe cogitatione miſericordię Dei erexerunt contra deſperationem. atq; hinc eſt quod Dauid dicat, miſericordiam Dei omnia opera Dei ſuperare. Opponam⁹ ergo & nos hoc inſigne dictũ cogitationi de ira Dei & magnitudine peccati, & ſciamus, vt Ioannes ait: ad hoc apparuiſſe filium Dei, vt deſtruat opera Diaboli. Hac conſolatione in hora mortis nulla gratior, nulla firmior, nulla deniq; dulcior eſſe poteſt. Verum caueat vnuſquiſq;, ne hoc Paulino dicto abutatur, & diuturna impœnitẽtia prouocet iram Dei. Hoc enim ideo à Paulo dictum eſt, non vt gratię magnitudine ad licentiã peccandi abutamur, ſed vt lapſi nõ deſpondeamus animum propter peccati magnitudinem, & vt agamus pœnitentiã maturè, gratias agentes Deo, qui tanto fauore nos complectitur in filio, quod velit omnia noſtra peccata ſanguine filij ſui abluere, modo ſeriã egerimus pœnitentiam. Porro ſciendum eſt, gratiam ſupra peccatum abundare quatuor modis, videlicet, Imputatione, Dignitate, Donatione, & Conſummatione. PRIMVM enim remiſsis peccatis imputatur credentibus iuſticia Chriſti, qua perfectè iuſti in conſpectu Dei & angelorum habentur. DEINDE dignatur Deus credentes filiorum honore & titulo. Dedit enim hunc honorem Deus hominibus, vt filij eius ſint, quotquot credũt in nomen eius. PRÆTEREA, donat Deus credentibus ſuum Spiritum ſanctum, quo aguntur, hoc eſt, qui eos conſolatur, viuificat, ſanctificat, adiuuat, eiſque obſignat promiſſam hæreditatem. POSTREMO, ſua gratia excitabit Deus corpora noſtra, & ea reddet conformia glorioſo corpori filij ipſius Domini noſtri IESV CHRISTI, atque ita in omni æternitate geſtabimus imaginem Dei, & Deus erit omnia in omnibus.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem: Sic & gratia regnet per iuſticiam in vitam æternam, per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Dulciſsimus finis victricis gratiæ attexitur per collationem regni peccati & regni gratiæ. Regnum peccati cedit in mortem & damnationem, Regnum gratiæ finem habet vitam æternam, idque per victorem mortis Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Obſeruãdus eſt hîc locus inprimis. monſtrat enim diſcrimẽ inter duo diuerſiſsima regna: quorum vnum eſt peccati, alterum gratiæ. Illud adminiſtratur per inobœdientiam in mortem, hoc per iuſticiam in vitam æternam. Vbicunque autem fides in Mediatorem non eſt, ibi regnat peccatum in mortem. Contra vbi fides eſt, ibi eſt regnum gratiæ in vitam. Credenti enim remiſſa ſunt peccata, & imputata eſt iuſticia CHRISTI: per quem habemus pacem cum Deo. Monemur proinde hîc, vt fidem retineamus, vt non ſinamus peccatum in nobis regnare, vt excitemus ſpiritum veræ pœnitẽtiæ fructibus, inuocatione, lectione & meditatione verbi, patientia & alijs virtutibus, quo tandem ad optatam metam perueniamus, per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

CAPVT VI.

Summa Capitis ſexti.

Quemadmodum docet iuſtificatorum munus eſſe, peccato renunciato ſanctitati & noua vitæ ſtudere: ita hortatur vt hoc ſuum officium iugo peccati excuſſo gnauiter præſtent.

Ordo & partes Capitis ſexti.

Poſtquam Apoſtolus demonſtrauit iuſticiam eſſe ex fide, eamq; iuſticiam non eſſe in nobis qualitatem vllam,

tem vllam, ſed obœdientiam Chriſti credentibus imputatam: vicinam quæſtionem de ſanctificatione aggreditur, Eſt enim ſanctificatio comes iuſtificationis. Auſpicatur autem hanc partem ab obiectione aduerſariorum, qui tum ſtuderent iuſtificationis doctrinam calumnijs proſcindere, ex eo quod dixerat Apoſtolus: Gratiam ſuperabundare, vbi peccatum abundat, inferebant, licenter peccandum eſſe. Verum huic obiectioni opponit contrariam ſententiam, videlicet, Quod nequaquam ſit propterea peccandum. Hac ſententia iuſta confirmatione munita, ex doctrina exhortationem more Prophetico & Apoſtolico extruit. Atque ita huius capitis partes ſunt duæ, quarum PRIOR *docet,* POSTERIOR *exhortatur.*

EXEGESIS SEXTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abundet?

Hæc aduerſariorum obiectio: Si abundante peccato gratia magis abundat (quæ ſane gratia res dulciſſima & optima eſt) profecto peccatis indulgendum eſſe videtur. Sed cum hoc ſit extremè abſurdum, docere manendum eſſe in peccatis, quæ Deus & vetat & punit, Sequitur Paulinum paradoxum, eſſe minime ferendum, quo docetur, ſuperabundare gratiam vbi abundat peccatum. Verum Paulus reſpõdet per inſtantiam. Opponit enim fortius argumẽtum ſumtum à conditione iuſtificatorum. Realis autem ſolutio hæc eſt. Vbi abundat peccatum, ibi ſuperabundat gratia. Ergo peccandum eſt, vt gratia magis abundet. Neganda eſt conſequentia. Nam eſt fallacia ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Diſtinguendum eſt enim inter cauſſam rei alicuius & occaſionem. Peccatum abundãs per ſe cauſſa eſt maioris iræ & damnationis, per occaſionem vero ſuperabundãtis gratiæ. Manaſſes cumulãs peccata, theſauriſauit ſibi iram, donec iuſto iudicio Dei ſit abductus in captiuitatẽ, vbi in carcere flectit genua cordis, & precatur veniã. Hic peccatũ Manaſsis per ſe fuit cauſſa iræ, quia Deũ grauiſsime offendit, ſed occaſio fuit ſuperabundantis gratię. Nã illa omnia peccata Manaſsis, quæ faſſus eſt excedere numerum arenæ maris, & omnes ſanctorum cędes, quibus impleuit Hieruſalem, victrix gratia ſuperauit. Hinc ergo patet quanta fuerit malitia aduerſariorum Pauli, qui huiuſmodi ſophiſtica doctrinam Pauli inuiſam reddere Romanis conabantur.

Abſit.

Hæc reſponſio abominantis eſt malitiam aduerſariorum, & includit contrariam opinioni aduerſariorum ſententiam, ac ſi dicat: Nequaquam inde peccandi licentia petenda eſt, quod abundante peccato ſuperabundet gratia, ſed potius cogitanda eſt bonitas Dei, & meditanda eſt pia & ſancta vita, ne iram Dei aduerſum nos prouocantes, gratia rurſus excidamus. Ex hoc ergo reſponſo colligenda eſt hæc propoſitio: Iuſtificati fide, nouæ vitæ ſeu ſanctitati ſtudere debent. Obſeruemus proinde hoc loco catholicam doctrinam, videlicet, quod iuſtificationis comes eſſe debeat ſanctificatio, quæ eſt regenerationis forma, cuius fructus eſt exterior & interior obœdientia erga Deum. Hoc confirmatur 1. Corinth. 1. Factus eſt nobis ſapientia, iuſtificatio, ſanctificatio, redemtio.

Qui mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

Ratio propoſitionis à priuatiuè oppoſitis, quæ non poſſunt ſimul eidem ſubiecto tribui. Qui enim viuit mortuus non eſt, & qui mortuus eſt, nequaquam viuit. Hinc talis conficitur ſyllogiſmus. Mortui peccato non viuũt peccato. Iuſtificati fide ſunt mortui peccato. Iuſtificati fide igitur non viuunt peccato. Minor & concluſio in vnius veluti propoſitionis formá redactæ, interrogationis ſchemate ideo efferuntur, vt & vehementior ſit oratio, & fortior illatio, vt eius veritati nemo facile ſe oppoſuerit. Sed quid eſt mors peccati, & quid vita peccati? Vt vita peccati in eo conſiſtit, quod homo peccati concupiſcentijs indulgens peccato obtemperat, illique imperium committit: ita mors peccati in vera pœnitentia eſt ſita, quę pœnitentia ſemper cum iuſtificatione coniuncta eſt. Nam in conuerſione iuſtificatur homo vt moriatur peccato, & viuat iuſticiæ, atq; huius rei cauſſa Euangelium nos ad pœnitentiam, hoc eſt, cõuerſionem inuitat. Obſeruetur itaque hîc neceſſaria doctrina, quod vbi viuat fides, ibi neceſſe ſit mori peccatum per veram & ſalutarem pœnitentiam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

An ignoratis, quod quicunque baptiſati ſumus in CHRISTVM IESVM, in mortem ipſius baptiſati ſumus. Sepulti igitur ſumus vna cum ipſo per baptiſma in mortem, vt quemadmodum excitatꝰ eſt CHRISTVS ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Probatio minoris eſt, videlicet, q; iuſtificati fide, ſint mortui peccato. Sumitur autem hæc probatio ab analogia ſeu ſymbolo baptiſmi. Quicunque baptiſati ſumus, in IESVM CHRISTVM ſumus baptiſati, Ergo quicunque baptiſati ſumus, in mortem, ſepulturam & reſurrectionem Chriſti baptiſati ſumus. Eſt autem in Chriſtum baptiſari, in eum finem baptiſari, vt coaleſcentes Chriſto vnum ſimus cum illo, vim mortis, ſepulturæ & reſurrectionis ipſius percipiētes. quo virtute mortis Chriſti moriamur peccato, virtute ſepulturæ corrumpatur peccatum, & virtute reſurrectionis nouam cum Chriſto incoemus vitam. Porrò hoc loco miſere Anabaptiſtæ abutuntur, ad ſtabiliendum ſuum errorem de vſu ſacramentorum. Hinc enim probare conantur ſacramenta noui teſtamenti tantum eſſe ſymbola quædam vitæ ac morum Chriſtianorum, ac veluti quaſdam imagines rerum gerendarum. Verum quam miſere fallantur iſti, periſtaſis huius loci ſatis indicat. Nam hoc omnium PRIMVM certiſsime nobis conſtat, quod Paulus hoc loco probare contendat, fideles mortuos eſſe peccato, & debere nouam vitam viuere propterea quod ſint in CHRISTVM IESVM baptiſati. Hoc vt totum & minime dubium ſumit. DEINDE, ex hoc toto infert partes totius hoc ſenſu: In Chriſtum Ieſum baptiſati ſumus. Ergo in Chriſtum mortuum & in eundem ſepultum atq; excitatum, baptiſati ſumus. Hic ſane quilibet videre poteſt, quod non ſolum proponat Apoſtolus mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti qualemcunque imitationem, qua nos in hoc incūbere deberemus, vt quemadmodū Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt, & reſurrexit propter iuſtificationē noſtri: ita & nos illū ſtudeamꝰ imitari. Verumetiā & id multo magis Apoſtolus mōſtrat nobis, propoſito ſymbolo baptiſmi, vim mortis, peccati & vitæ nouæ in virtute mortis & reſurrectionis Chriſti ſitā eſſe. Niſi enim prius in nobis extincta ſit peccati ingeniti virtus, & vis noua acceſſerit, quæ nobis vitam nouam pariat, fruſtra proponitur imitationis exemplū. Hāc ergo vim conferri nobis per mortem, ſepulturā & reſurrectionē Chriſti docet Apoſtolꝰ, propoſito baptiſmo, qui huiꝰ rei efficax ſymbolū exiſtit. Qui enim fieri poteſt, vt Deus ſuis non ſtet promiſsis. Promiſit autem quod ſacramētorum notis figurat. Proinde vis illa efficax, qua in nobis perimitur peccatū, & crucifigitur vetus homo, ad nos emanat ex virtute mortis CHRISTI, qua moriens peccata noſtra nobis quoque domuit, peremit, & crucifixit peccatum & veterem hominem, vt in nobis iuſtificatis modo, priſtinas ſuas vires exercere non poſsit regnando & dānando vt antea. PRÆTEREA, vt virtute mortis Chriſti indies magis magisq; cōtunditur in credentibus corpus peccati, & virtute ſepulturæ corrumpitur paulatim et extinguitur, donec totū aboleatur: ita virtute reſurrectionis Chriſti excitatur in credentibus ſpiritus nouus, & vis ſuppeditatur noua, qua iuſticiæ ſtudere incipimus. Sunt ergo in iuſtificatis fide, mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti effecta, quæ nobis baptiſmus figurat & conſignat. hæc nobis communicantur per eam, quam habemus cum Chriſto ſpiritualem cōmunionem, cuius efficax ſymbolum eſt ſacrum baptiſma. Ex his quæ hactenus ex Paulo diximus, nō ſolum confutationem dogmatis Anabaptiſtici cōcludimus, verumetiam mortem, ſepulturam & reſurrectionem Chriſti eſſe in nobis & donū & virtutem & exemplum. Donū quidem, quo iuſtificamur, Virtutem vero, qua mortificatur in nobis vetus homo, & excitatur nouus. Deniq; exemplum pœnitentiæ, atq; adeo totius vitæ, iuxta voluntatem Dei formandæ.

Nam ſi inſititij ſumus facti illi per ſimilitudinem mortis eius, certe etiam reſurrectionis erimus.

Hoc ad probationem conſequentiæ proximi argumenti refero. Dixerat nos mortuos eſſe peccato per mortem Chriſti, id eſt, per virtutē mortis Chriſti. Ergo etiā oportere nos reſurgere cum Chriſto in nouitatē vitæ. Hoc cōfirmat pulcerrima ſimilitudine. Nos coaluimus cū Chriſto ſimilitudine mortis, hoc eſt, virtute mortis Chriſti in nos manante morimur peccato, vt & ipſe mortuus eſt. Proinde etiā reſurrectioni eius inſerimur, vt quemadmodū ipſe excitatus eſt ex mortuis, & vitam nouā viuit: ita & nos excitati nouā vitam viuamus. Similitudo ergo hoc loco non ſignificat imitationē, ſed cōformationē, virtute ab ipſo Chriſto in nos deriuatā. Hęc ſimilitudo ſeu cōformatio in ipſo baptiſmo conſpicitur, quemadmodū ex ſuperioribꝰ patet. Hoc ergo vult Apoſtolus:

ſtolus: Nos ſum⁹ ſurculi inſiti corpori Chriſti. Igitur ferre fructũ nos oportet. Sed quomodo ſit hæc inſitio? Spiritualiter fit, cum in Chriſtũ credimus, quæ inſitio figuratur & obſignatur baptiſmo. Porrò quæ Ambroſius annotauit in hoc locum, pulchre mentẽ Apoſtoli explicant. Nos, inquit, baptiſati conſepulti ſumus Chriſto, vt de cætero hanc vitam conſequamur, in qua Chriſtus reſurrexit. Baptiſmus itaq; reſurrectionis pignus eſt & imago, vt iam in noua illa vita manentes non peccemus. qui enim moritur iam non peccat. Mors enim finis peccati eſt. Nam ideo per aquã celebratur baptiſmus, vt ſicut aqua ſordes corporis abluit: ita & nos per baptiſmum ab omni peccato ſpiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale eſt, inuiſibiliter abluatur. Hæc Ambroſius.

Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo cum eo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius nos ſeruiamus peccato.

Quæ ſit vis mortis Chriſti in iuſtificatis exponit, videlicet quod eius virtute crucifigatur vet⁹ homo in nobis, hoc eſt, vt mortificetur peccatum, & paulatim vitioſitas naturæ corrigatur, vt aboleatur & eneruetur corpus peccati, hoc eſt, caro in qua peccatum ipſum hæret, idque in eum finem, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hac pericopa multa ſunt obſeruanda, ac PRIMVM diſcrimen inter veterem & nouum hominem. Sciẽdum eſt ergo quod vetus & nouus homo metonymia Hebraica dicuntur. Nam ſubſtantia ſeu ſubiecti appellatio pro adiuncto ponitur, & epitheta vetus & nouus, diuerſa ſtudia & affectiones indicant. DEINDE vetus homo & nouus conſiderantur dupliciter. ALIAS enim inter ſe opponuntur in diuerſis ſubiectis, qua ratione vetus homo dicitur, qui eſt expers fidei & nondum renatus. Cõtra nouus qui credit & renatus eſt. Vetus quidem, quia detinetur in ſuæ originis vetuſtate, & vitioſitate, referẽs indolem primi & veteris Adami: Nouus verò qui ſpiritu Chriſti renouatus & regeneratus eſt, referens imaginem ſecundi Adami, hoc eſt, Chriſti. ALIAS, vetus homo & nouus opponuntur in iiſdem ſubiectis. Vt enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita ſecũdo modo dicitur nouus, propter nouæ arboris nouos fructus, hoc eſt, propter nouam obœdientiam & vitam, quę ſequitur fidei iuſtificationẽ. Contra, quod in iuſtificatis ſpiritui ſe opponit vetus homo dicitur: quem vt Paul⁹ interdum carnis voce deſignat, ita nouum ſpiritus appellatione notat, idque duplici metonymia. PRIMVM enim ſpiritus & carnis vocabula non pro ſubſtantijs, ſed pro qualitatibus, quę in ſubſtantijs ſunt, accipiũtur. DEINDE cauſſa pro effectu ponitur. Vt enim caro carnis opera: ita ſpiritus motus à Spiritu ſancto excitatos ſignificat.

DEINDE & hoc loco obſeruandum eſt, quod vetus noſter homo duplici modo dicatur crucifixus eſſe cum Chriſto. PRIMVS enim modus pertinet ad gratuitam pro peccatis noſtris ſatisfactionem. Chriſtus enim peccata noſtra per crucem expiauit. Huc illud Apoſtoli: Chriſtus mortuus eſt propter peccata noſtra, ſcilicet expianda. Nam ipſius mors peccatorum noſtrorum ſatisfactio eſt, quæ ſatisfactio nobis credentibus imputatur. SECVNDVS modus pertinet ad regenerationem, de qua hoc loco agitur. Virtute enim crucis Chriſti crucifigitur in nobis peccatũ: quæ crucifixio intra nos ſentitur in vera pœnitentia. Vocatur autem hæc crucifixio in genere mortificatio, quæ eſt regenerationis ſeu ſanctificationis principium, Sicut Viuificatio finis eſt & cõſumatio, quæ proficiſcitur, vt ſupra dictum eſt, ex virtute reſurrectionis CHRISTI. PRÆTEREA obſeruandum eſt hîc diſcrimen inter veterem hominem & corpus peccati. Vetus homo, vt ſupra dictum eſt, peccatum ipſum notat. Corpus peccati omnes hominis partes ſignificat in quibus vis peccati ſe exerit. Hoc corpus peccati virtute crucis Chriſti paulatim eneruatur, vt homo renatus non ſeruiat peccato, hoc eſt, non faciat quæ imperat peccatum, ſed eius concupiſcentijs reluctetur ſpiritu. POSTREMO obſeruandum eſt, quid Paulo ſit abolere peccatum, videlicet ita eius impetum cohibere, vt ei non ſeruias, hoc eſt, non facias deſideria eius: quod cum fit, vetus homo cum Chriſto crucifixus eſſe cognoſcitur.

Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.

Dixit Apoſtolus veterem hominem crucifixũ eſſe & mortuum peccato, ex quo concluſit, non ſeruiendum eſſe peccato. Iam eam conſecutionem confirmat à conditione ſeruorum, qui ſuis dominis obnoxij ſunt, donec viuunt, à quorũ tandem poteſtate per mortem liberantur. Argumentatur autem hoc modo. Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Vetus noſter homo mortuus eſt, quia eſt cum Chriſto crucifixus. Igitur, Vetus noſter homo iuſtificatus eſt

tus eſt à peccato. Proinde, non amplius debet ſeruire peccato. In verbo iuſtificandi metalepſis eſt. Nam hîc iuſtificari eſt exemtum eſſe à iure peccati, vt non amplius peccato ſis obnoxius, vt eius imperata facias. Non ergo loquitur hîc Apoſtolus de expiatione peccati per mortem Chriſti. Sed de effectu mortis Chriſti, quæ facit, vt à peccati actionibus abſtineamus.

Quod ſi mortui ſumus cum CHRISTO credimus etiam quod viuemus cum eo.

Duo ſunt propoſitionis probandæ membra, ſicuti ſupra dictū eſt, VNVM, quod non ſit peccandum, ALTERVM, quod ſit ambulandum in nouitate vitæ, prius potiſsimum hactenus probauit, videlicet quod non ſit peccandū, Nunc poſterius, videlicet, quod oporteat ambulare in nouitate vitæ confirmat. Sumitur autem hoc argumentum, vt ſuperiora, ab efficacia communionis noſtræ cum Chriſto, & ponitur propoſitio loco totius argumenti. Si mortui ſumus cum Chriſto, viuemus etiam cum eo. Iuſtificati fide, mortui ſumus cum Chriſto. Igitur etiam viuemus cum eo, cum in hac vita per nouam obœdientiam, tum in æterna vita per reſurrectionis gloriam.

Scientes, quod CHRISTVS excitatus ex mortuis, non amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur, Quod autem mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel, Quod autem viuit, Deo viuit. Sic & vos reputate, voſipſos tum mortuos eſſe peccato, tum vero viuere Deo in CHRISTO IESV Domino noſtro.

Hactenus argumentis ſumtis à virtute communionis noſtri cum Chriſto, probauit iuſtificatos mortuos eſſe peccato, & viuere debere iuſticiæ, nunc ab exemplo ratiocinatur. Eſt autem hic duplex Enthymema, VNVM ab exemplo mortis: Chriſtus ſemel mortuus eſt. Ergo nos mortui peccato, non debemus rurſus peccato viuere. ALTERVM, ab exemplo reſurrectionis: CHRISTVS reſurgens perpetuam vitam viuit, Igitur & nos perpetuo nouitati vitæ ſtudebimus. Summa ergo huc redit: Vt exemplo Chriſti mori debemus peccato, vt ei non obtemperemus: ita eodem exemplo viuere debemus Deo, vt quæ grata ſunt illi faciamus. Verum hîc diſsimilitudo obſeruanda eſt. CHRISTVS mortuus eſt corpore naturæ, & mortuus eſt peccato expiando. Nos autem fide iuſtificati morimur corpore peccati, & morimur peccato non expiando, ſed deſtruendo peccata in carne noſtra: quod peccatum plene abolere nequit, donec in hoc mortali moramur corpore. Nam noſtra ſanctificatio à Chriſti virtute promanans, nunquam hic in nobis perficitur, cum ab ipſa morte pendeat noſtræ ſanctificationis conſummatio.

Ne regnet igitur peccatum in mortali veſtro corpore, vt obœdiatis illi in cupiditatibus huius, neque ſiſtite membra veſtra arma iniuſticiæ peccato.

Hanc exhortationem commode ſubijcit Apoſtolus doctrinæ, vt intelligatur quodnam ſit iuſtificatorum officium, qui ſunt cum Chriſto crucifixi & excitati, nimirum vt tyrannidi peccati ſe opponant, ne imperium habeat in ipſorum corpore. Confert autem hîc peccatum originale violento tyranno, qui ſibi imperium vſurpat in hominem, cum homo cupiditatibus corporis indulgens, membra ſua ſiſtit veluti in conſpectu huius tyranni, vt præſto ſint ad accipienda mandata, & perficienda quæ imperantur. Facit autem hîc Apoſtolus quatuor peccatorum gradus, quibus regnum peccati perficitur. PRIMVS eſt ipſum peccatum, quod originale vocamus, quod hîc ἡ ἁμαρτία dicitur, articulus enim certum peccati genus ab Apoſtolo ſignificari indicat. SECVNDVS, eſt vis malæ concupiſcentiæ, quæ eſt natiuæ corruptionis proximus effectus. TERTIVS, eſt conſenſus ſeu obœdientia, qua voluntas ſe peccato ſubijcit. QVARTVS, eſt membrorum corporis promtitudo, ad ſatisfaciendum cupiditatibus corporis. Subiectum horum omnium facit Apoſtolus corpus hoc mortale, quod circumferimus. cui ideò tribuit concupiſcentias, quia animus per concupiſcentias corpus commouet, ac viciſsim corpus animum ſolicitat. Hinc iam colligamus regnū peccati eſſe, cum concupiſcentiæ corporis imperio peccati obœdiunt, ac membra corporis imperata perficiunt. Vt ergo peccatum regnans dicitur, cuius imperio per concupiſcentias corporis ac membrorum interiorum & exteriorum ſatisfit: ita peccatum non regnans, ſed domitū & ſubiugatū dicitur, & crucifixum, quando renati opponunt ſe cupiditatibus, & coercent

membra,ne,quæ imperat peccatum, perficiant. Docemur præterea hoc loco,quod renati poſsint per gratiam regenerationis ita reluctari peccato,vt in ipſis non regnet. Tametſi enim omni ex parte motus ſuborientes coercere non poſſunt: tamen corpus & eius membra ita in poteſtate habent,vt ea continere poſsint,ne ſint arma peccato ad perpetrandam iniuſticiam,hoc eſt,ad id faciendum,quod non decet.

Sed ſiſtite vos Deo vt ex mortuis viuentes,& membra veſtra arma iuſticiæ Dei.

Exhortationis alterum membrum. Vt enim prius membrum eſt, ne nos obœdiamus peccato , ad facienda ea quæ ſunt iniuſta:ita poſterius eſt,vt obœdiamus Deo,& ſiſtamus membra noſtra arma iuſticiæ,vt ea quæ iuſta ſunt,faciamus, idque ideo,quia ex mortuis viui facti ſumus, virtute reſuſcitati Chriſti. Sciant ergo renati ſui muneris eſſe, vt perpetuo ſe ſiſtant in Dei conſpectu,& ſemper præſto ſint,ad facienda quæ imperat.

Peccatum enim vobis non dominabitur.

Prolepſis eſt. Nam anteuertit obiectionem illorum, qui conqueri poterant de peccati tyrannide quam ſentiunt in ſe renati, ac promiſsione erigit eos, ne animum in lucta ſpiritus aduerſus carnem deſpondeant.ac ſi dicat:Scio quanta ſit vis peccati,ſed maior eſt vis gratiæ,qua donati ſunt renati. Quare nequaquam futurum eſt,vt eos peccatum rurſus ſuo iugo ſubijciat, modo vt ſtrenui milites iuſticiæ peccato ſe oppoſuerint ſpiritualibus armis,quibus Chriſtianos munitos eſſe oportet. Pertinet itaque hæc promiſsio non ad quoſuis,ſed tantum ad eos,de quibus hîc agitur,hoc eſt, ad iuſtificatos fide. Memorabilis itaque doctrina hîc obſeruetur de viribus iuſtificatorum, qui ita poſſunt peccato reſiſtere, ne in ijs regnum habeat. Verùm interea ſciendum eſt,quod iſtud poſſe non ſit naturæ,ſed gratiæ adiuuantis reformatam voluntatem,& Spiritus Chriſti,quo fideles aguntur.

Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

Ratio promiſsionis à conditione iuſtificatorum. Iuſtificati nõ ſunt ſub lege damnante. Ergo peccatum non dominabitur iuſtificatis. Eſt enim dominium peccati,quod qui peccatum faciant,ſint ſub legis maledictione,& ira Dei. Verùm cum iuſtificati ſint ſub gratia, qua teguntur peccata per vmbraculum Chriſti, & donamur Spiritu ſancto, per quem ſanctificamur, legis damnatoriæ ſententiæ non amplius ſunt ſubiecti. Obſeruetur hîc & inſignis doctrina,& vtilis conſolatio. Doctrina quidem,quod qui ſunt ſub gratia, & habent remiſsionem peccatorum, liberi ſint à iure legis, quantum ſanè ad eius damnatoriam ſententiam attinet. Conſolatio verò quod iuſtificati fide,etſi habent peccatum, quod lege Dei damnatur, hoc tamen illis non imputetur ad damnationem, propter gratiam cuius ſunt participes.

Quid igitur? peccabimus quod non ſimus ſub lege,ſed ſub gratia?

Hæc obiectio eſt male torquentium proximè præcedentem ſententiam, & ex ea concludentium abſurditatem,vt doctrinam Pauli cauillationibus hoſtium obijciant. Sic ergo ex verbis Pauli inferunt:Nos non ſumus ſub lege.Ergo liberum eſt peccare. Quia peccatum nõ amplius eſt peccatum. Nam peccati ratio ex lege pendet. Vbi ergo non eſt lex, ibi neque peccatum. Proinde licebit ex arbitrio quiduis audere. Atq; ita aduerſarijs Pauli non eſſe ſub lege ſignificat, homines exemtos eſſe ab omni lege, vt iam amplius nullam legi obœdientiam debeant,quemadmodum hodie Libertini,& olim Carpocratiani impie docuerunt,ſtatuentes libertatem Chriſtianam in licentia quiduis audendi & faciendi eſſe poſitam.

Abſit.

Hæc reſponſio, μὴ γένοιτο, familiaris Paulo eſt, quoties craſſa & abſurda, perperam vel ab aduerſarijs vel ab infirmis obiecta,cõfutat,ac ſi dicat, monſtri ſimile eſſe quod obijcitur,vt hoc loco,cum aduerſarius obijcit:Nos non ſumus ſub lege,ſed ſub gratia.Igitur quiduis audere licebit.Paulus reſpondet,Abſit,quaſi diceret,minime ſequi propterea peccandum eſſe, quia ſumus ſub gratia, & non ſub lege. immo contrarium potius inde colligi oportet, hoc modo: Nos ſumus ſub gratia, Ergo non eſt peccandum, Quia gratia & peccatum abolet, & nouam obœdientiam in renatis incoat. Verum ad antecedens ita reſpondendum erit:Iuſtificati non ſunt ſub lege, hoc dictum non eſt intelligendum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dum ſimpliciter, ſed ſecundum quid, Non enim ſunt iuſtificati ſub lege, ſcilicet accuſante, & damnante, ſed manent ſub lege docente, & normam iuſticiæ præſcribente.

An neſcitis, quod cui ſiſtitis voſipſos ſeruos ad obœdiendum, eius ſerui eſtis, cui obœditis, vel peccati ad mortem, vel obœdientiæ ad iuſticiam.

Hæc ratio ſumitur à iure gentium: Quilibet eius ſeruus eſt, cui ſe ſiſtit ad obœdiendū. Hæc propoſitio eſt principium, ex quo has duas hypotheſes infert: Ergo qui ſe ſiſtit peccato ad obœdiendum illi, eſt ſeruus peccati, Et qui ſe ſiſtit Deo ad obœdiendum illi, ſeruus eſt eius. Requirebat plena antitheſis, vt in ſecunda hypotheſi diceretur: Siue iuſticiæ vel Dei in vitam. Verum loco iuſticiæ ſiue Dei ponit obœdientiam, vt quid per iuſticiam intelligat, explicet, videlicet obœdientiam erga Deum, quæ iuſtificationis finis eſt. Deinde pro eo quod diceret, in vitam, ideo ponit in iuſticiam, quia iuſticia vitæ, hoc eſt, viuificationis eſt comes & monſtratrix.

Gratia autem ſit Deo, quod fuiſtis quidem peccati ſerui, ſed ex animo obœdiſtis formæ doctrinæ, in quam eſtis traditi, verum liberati à peccato, ſerui eſtis iuſticiæ.

Hæc ſubſumtio eſt ſed ornata amplificatione. Simpliciter dixiſſet: At vos ſerui eſtis iuſticiæ ſiue Dei. Verum quia magnum beneficium eſt, è ſeruo peccati ſeruum Dei fieri, orditur ſubſumtionem à gratiarum actione, qua gratias agit Deo, vt monſtret autorem tanti beneficij, & excitet iuſtificatos ad gratitudinem. DEINDE admonet prioris ſtatus, in quo fuerunt ante iuſtificationem adeptam, tum enim fuerunt miſerrima peccati mancipia: hoc autem ideo facit, vt magis ad obœdiendum Deo, cuius iam ſerui facti ſunt, excitet. TERTIO, cauſam mutati ſtatus indicat, cum dicit eos obtemperaſſe formæ doctrinæ, in quam traditi ſunt per prędicationem Euangelij. Hîc PRIMVM ex antitheſi obſeruetur, quod omnes qui non obœdiunt Euangelio, ſint ſerui peccati in mortem. DEINDE, quod Euangelium ſit veluti typus, hoc eſt, forma qua noui homines finguntur & formantur, vt referant figuram doctrinæ. PRÆTEREA, quod vt verbum, cum quo Spiritus ſanctus coniungitur, ab vna parte neceſſarium eſt, ita voluntas noſtra, qua obœdimus verbo, à parte noſtri requiritur, vt iuſticiæ ſeruire poſsimus. Non ergo conuerſi ſe habent vt ſaxa, vt inuiti, & quaſi violenter trahantur in obſequium iuſticiæ.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis veſtræ.

Antequam infert concluſionem, per prolepſin interponit excuſationem, cur videlicet de rebus cœleſtibus agens, vtatur ciuili exemplo, ac dicit ſe id facere propter infirmitatem carnis eorum. Humana enim tanta eſt infirmitas, vt ſine comparatione rerum humanarum in diuinarum cognitionem peruenire nequeat. Atque hac de cauſa Prophetæ, Apoſtoli, ac præcipuè Dominus ipſe toties parabolis è rebus incurrentibus in ſenſus, vtitur.

Quemadmodū enim exhibuiſtis membra veſtra ſerua impuritati & iniquitati ad nequitiam: Sic nunc ſiſtite membra veſtra ſerua iuſticiæ ad ſanctificationem.

Hæc concluſio argumenti eſt, ſimiliter collatione amplificata, neque offendere debet quenquam particula γὰρ, enim. Nam & illa interdum illationibus deſeruit. Obſeruetur hîc antitheſis duplex, PRIOR, qua iuſticia opponitur cum impuritati tum iniquitati. POSTERIOR, qua ſanctificatio ſeu ſanctimonia opponitur iniquitati. Prior docet, quid per iuſticiam intelligat Apoſtolus, nempe mundiciem cordis, quæ fit per fidem (hæc enim mundicies aduerſatur impuritati cordis) & obœdientiam erga legem, quæ ἀνομία, hoc eſt, quicquid legi Dei aduerſatur, opponitur. Ergo iuſticia incoata in iuſtificatis, eſt mundicies cordis per fidem, & obœdientia erga Deum, quanta in hac infirmitate præſtari poteſt. Poſterior docet, quid ſanctimoniæ vox ſignificet, videlicet ſtudium innocentiæ & obœdientiæ erga Deum (nam aduerſatur iniquitatis ſtudio) vt ſimus ſancti. Hinc proinde colligitur, iuſtificatorum officium eſſe, perpetuo ſanctimoniæ ſtudere, quæ in iuſticia ſita eſt, quæ iuſticia conſtat mundicie cordis, & incoata obœdientia erga Deum.

Cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſticiæ.

Concluſioni ſuo more comprobationem addit Apoſtolus, idque per locum à contrarijs. Vis autem argumenti hæc eſt: Quando ſerui eratis peccati (ſcilicet ante iuſtificationem) liberi eratis iuſticiæ, hoc eſt, iuſticiæ non ſtitiſtis membra veſtra ad obœdiendum illi. Nullum enim in vos imperium iuſticia habuit. Igitur cum nunc ſerui eſtis iuſticiæ, liberi eſtis peccato, ſcilicet vt non ſiſtatis vos peccato, ad obœdientiam illi. Nam nullum in vos imperium habet peccatum. ita atque Apoſtolus per proſopopœiam peccatum & iuſticiam duos dominos, penes quos ius imperandi eſt, facit: quorum illi quidem non iuſtificati, huic vero iuſtificati, ſe ſiſtant ſeruos.

Quem igitur fructum habebatis tunc, ob quæ nunc erubeſcitis?

Hæc quæſtio duo argumenta continet, VNVM à fructu, ALTERVM à turpitudine peccati ſumtum. Fructus peccati eſt peſsimus, & peccatum ipſum turpe. Igitur fide iuſtificati, qui peccato renunciarunt, amplius peccato ſeruire non debent. Aduerbia tunc & nunc relationem duplicis ſtatus notant: PRIORIS quidem, ante iuſtificationem, POSTERIORIS vero, poſt acceptam iuſtificationem. Obſerua quod iuſtificatos pudere oporteat prioris ſtatus: in quo turpiſsimo domino, videlicet peccato, ſe ſtiterunt ſeruos.

Nam finis illorum mors.

Probat fructum peccati peſsimum eſſe, videlicet mortē eamq; æternam.

Nunc vero liberati à peccato, ſerui vero facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem vero vitam æternam.

Antitheſis eſt eius quod paulo antea dixit: Cum enim ſerui eſſetis peccato, &c. Hinc huiuſmodi argumentum concluditur: Illa ſeruitus merito eſt præferenda, cuius fructus eſt ſanctificatio, & finis vita æterna: Seruitutis iuſticiæ fructus in hac vita eſt ſanctificatio, & finis vita æterna. Igitur ſeruitus iuſticiæ præferenda eſt ſeruituti peccati, quæ ſeruitus peccati in hac vita fructum habet impuritatem, & finem mortem æternam. Vita æterna dicitur finis ſeruitutis iuſticiæ. non quod iuſticia noſtra illam mereamur, ſed quia eſt iter intermedium in iuſtificatis.

Nam ſtipendia peccati mors: donum autem Dei eſt vita æterna, per CHRISTVM IESVM Dominum noſtrum.

Probat finem ſeruitutis iuſticiæ eſſe vitam æternam à contrarijs. Finis peccati eſt mors æterna. Ergo, Finis iuſticiæ eſt vita æterna. Ne autem quis hanc vitam ex merito pendere inferat, anteuertit Apoſtolus, & eam pronunciat eſſe donum Dei per IESVM CHRISTVM. Obſeruetur metaphora in voce Obſonia, Significat autem obſonium regium comeatum, & dona quæ ex lege dignitatibus tribuebantur. Cum ergo peccatum ſit violentus tyrannus, ſuis militibus tribuit digna obſonia, mortem, infernum, perpetuum cruciatum.

CAPVT VII.

Summa Capitis ſeptimi.

Iuſtificatos fide ideo non eſſe ſub lege docet, propterea quod & lex ipſis ſit mortua, & ipſi legi ſint mortui, idq; ideo, vt ſe Chriſto iungant tanquam nouo marito, cui parere debent. Deinde legis officium eſſe, oſtendere peccatum, indicat. vnde delabitur ad diſsidium legis, & corruptæ naturæ in iuſtificatis, deſcribendum.

Ordo & partes Capitis ſeptimi.

Tres partes præcipuæ ſunt huius capitis, quarum PRIMA *eſt de libertate noſtri à iure legis, cuius libertatis finis eſt, vt ſeruiamus liberatori. Huius partis occaſio hæc eſt. Dixerat in ſexto, vt doceret*

peccatum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

peccatum non dominari iuſtificatis, iuſtificatos non eſſe ſub lege. Hic autem ſublati dominij cauſam reddit: quam & illuſtrat propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. SECVNDA *pars huius capitis eſt quæſtio de vſu legis.* TERTIA *pars eſt deſcriptio diſsidij legis diuinæ & corruptæ naturæ, & certaminis ſpiritus & carnis in regeneratis. Ante concluſionem huius partis in parentheſi pulcherrimum huius certaminis paradigma proponitur. Paulus enim ex lege diuina maculas ſuas agnoſcens, terretur conſpectu peccati: & tamen ex Euangelio concepta fiducia gratias agit Deo. Poſt parentheſin ſequitur concluſio tertiæ partis.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quod lex domineтur homini quoad vixerit.

Compellatione & apoſtropha facit Romanos attentos ad ea, quæ dicturus eſt de liberatione à iure legis. In ſexto dixit: Iuſtificatos fide non eſſe ſub lege. Verum quia hoc dicere multis videbatur abſurdũ, ideo hoc loco, quod illic breuiter attigit, iuſta confirmatione munit. quæſtio ergo eſt, Num iuſtificati fide ſint ſub lege ne ne? Ad huius quæſtionis negatiuam theſin probandam, hoc principium veritatis in lege notiſsimum: Lex dominatur homini quoad vixerit, aſſumit. Verum in hoc principio dubium eſt, quodnam ſit ſubiectum verbi vixerit. Oratio enim ambigua eſt. Poteſt enim & lex & homo pro ſubiecto ſumi. Lyranus interpretatur quoad vixerit, ſcilicet, lex. Chryſoſtomus, quoad vixerit, ſcilicet, homo: quem plerique ſunt ſecuti. Comparatio quæ proximè ſubiungitur, videtur cõfirmare ſententiá Lyrani. Concluſio vero & declaratio quæ eam ſequitur, Chryſoſtomo patrocinatur. Quid ergo dicendum? Cõtextus & ſeries argumentorũ Pauli omnino cõuincit, quod Apoſtoli ſententia ſit, legé dominari homini quoad alteruter vixerit ſiue lex ſiue homo. Ná ſi lex alia qua obrogatur, nõ amplius obligat, & ſi homo moritur, legis imperatis non amplius tenetur. Præterea hîc etiá quæri poteſt, de qua lege hîc loquatur Apoſtolus. Sed hanc quæſtioné ſoluunt ſequétia. Nam ex Decalogo adducit teſtimonium. Verum ſciendum eſt hoc non ad doctriná legis, ſed ad damnatoriam legis ſententiam referendam eſſe. Nam doctrina nunquá moritur, immo iniuſtificatis eſt multo efficacior lex, quam in alijs, quantum quidé ad doctriná attinet, & obœdientiam.

Nam viro ſubiecta mulier viuenti viro alligata eſt per legem, quod ſi mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri. Proinde viuente viro adultera vocabitur, ſi fiat alterius viri. Sin autem mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege illa, vt non ſit adultera, ſi iuncta fuerit alteri viro.

Declarat principium propoſita ſimilitudine à coniugio ſumta. Similitudinis autem partes ſunt duæ, quarum PRIOR hæc eſt: Eadem eſt ratio legis ad hominem iuſtificatum, quæ eſt mariti mortui ad vxorem. Sed maritus mortuus nõ dominatur amplius vxori ſuperſtiti. Ergo nec lex mortua homini iuſtificato dominabitur. Minor antitheſi amplificata eſt. Valet autem hæc comparatio. quia eadem eſt ratio legis & mariti. vterq; enim ius ſeu dominium habet donec viuit. POSTERIOR ſimilitudinis pars, iuſtificatos debere Chriſto obœdientiam, concludit. Concluditur autem ſimpliciſsime hoc modo: Eadem eſt ratio iuſtificati hominis ad Chriſtum, quæ eſt mulieris ad ſecundum maritum, priore mortuo. Sed mulier ſecundo marito ſubiecta eſſe debet per obœdientiam, nam illi iam lege coniugali deuincta eſt. Ergo homo iuſtificatus fide, vt liber eſt ab imperio legis damnantis, ita Chriſto tanquam nouo ſponſo obœdire debet. HIC ergo locus apertiſsime confutat eos, qui negant nouam obœdientiam neceſſariam eſſe in conuerſis, qui enim hoc faciunt, perinde faciunt, ac ſi quis ſuaderet ne mulier nupta ſecundo marito obœdiret. quod ſane nihil eſſet aliud, quàm diuortio operam dare. Obſeruetur PRÆTEREA hoc loco, ad quoſnam pertineat abrogatio legis, quo ad eius damnatoriam ſententiam attinet, nimirum ad iuſtificatos fide. DEINDE obſeruetur, quod Eccleſia ſit Chriſti ſponſa, cui per ſpiritum parere debet proles, hoc eſt, omnis generis virtutes, quales recenſentur ad Gal. 5. & alibi. Et dicuntur fructus ſpiritus, quia ſpiritu Chriſti acti homines fructificát bona opera. Vt ergo hæc ſimilitudo amoré Chriſti ſponſi erga nos teſtatur: ita nos viciſsim admonebit cum caritatis erga ipſum: tum officij erga nos mutui. PORRO quod quidam ex hoc Pauli loco catholicam doctrinam de coniugij vinculo ſumendá putant, ineptius eſt, quàm vt refutatione indigeat. Nam Apoſtolus hoc loco non inſtituit di-

ſputationem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſputationem de matrimonio, aut de diuortij cauſis: ſed tantum è re coniugali ſimilitudinem ſuo propoſito accommodam petit, ac loquitur ſolummodo de ordinaria via in bene conſtituto matrimonio, iuxta quam non fit coniugum à ſe inuicem ſeparatio. Non autem loquitur de vicijs propter quæ diuortia fieri poſſunt legibus diuinis & humanis. Nam hoc ad propoſitum non feciſſet quicquam. Non enim liberamur à lege per diuortium, ſed per mortem.

Itaque fratres mei & vos mortificati eſtis legi per corpus CHRISTI, vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificemus Deo.

Res hic exprimitur, cui explanandæ ac probandæ ſeruit ſimilitudo adducta de muliere, in qua re tria ſunt, Homo, Peccatum, Lex. ſicuti tria ſunt in propoſita ſimilitudine, Mulier, Maritus, Lex. Vt ergo mulier, viuente marito, ſub lege mariti eſt, & mortuo marito libera eſt à lege mariti: ita homo viuente in ſe peccato eſt ſub lege, quæ virtus peccati eſt, ſed mortuo peccato ſub lege damnante, nō amplius eſt homo. Præterea vt mulier libera à lege prioris mariti, & nupta alteri poſteriori obœdire debet: ita homo iuſtificatus fide liber à lege accuſante & damnāte, debet obœdire Chriſto, vt nouo marito, eiq́; liberos parere, ſcilicet fructus ſpiritus. Hactenus ſententiam Apoſtoli explicauimus, iam verba altius expendamus. PRIMVM ergo dicit: Et vos mortificati eſtis legi. Hic conſequens ponitur pro antecedente, quod eſt: Et vos mortui eſtis peccato, hoc eſt, & vobis peccatum mortuum eſt. Eſt enim hypallage. Hinc ſequitur, vos non eſtis ſub lege, quatenus lex virtus eſt peccati & damnat. Deinde cauſa redditur mortui peccati ſiue legis, quatenus eſt virtus peccati. Per corpus Chriſti, hoc eſt, per victimam Chriſti, & per communionem, quam iuſtificati habent cum corpore Chriſti. Nam vt ſupra dictum eſt: Vetus noſter homo cum Chriſto crucifixus eſt. PRÆTEREA additur finis mortui peccati: Vt ſitis alterius qui ex mortuis exuſcitatus eſt, hoc eſt, Chriſti noui ſponſi, videlicet, vt fructificemus Deo. Quod autē tranſit Apoſtolus à ſecunda perſona ad primam, idiotiſmus Hebraicus eſt. SVMMA ergo collationis huc redit: Quod peccato in nobis mortuo non ſimus ſub lege damnante, ſed ſub gratia Chriſti noui ſponſi, cui liberos parere debemus, fructus ſpiritus, vt dictum eſt.

Quando enim eramus in carne, affectiones peccatorum per legem exiſtentes operabantur in membris ad fructificandum morti.

Dixit finem liberationis à lege eſſe, vt adhæreamus Chriſto ad fructum ferendum Deo. Verum quia aduerſarij poterant obijcere, homines ſub lege conſtitutos, poſſe Deo fructificare viuendo iuxta legis præſcriptum, occurrit Apoſtolus iſti obiectioni, ac tribuit legi contrarium effectum. Lex, inquit, facit, vt mali affectus incendantur & inflammentur magis in nobis. Igitur, per legem nemo poteſt fructificare Deo. At ne quis hanc ſterilitatem legi aſſcriberet, Apoſtolus cauſam huius rei à conditione ſtatus hominis petit. Quando enim eramus in carne, hoc eſt, quando ſoli naturæ corruptæ relicti deſtituebamur ſingulari ſpiritus gratia, tum affectiones peccatorum per legem irritatæ vigebant magis magisque in membris noſtris, idq́; non vicio legis, ſed corruptæ naturæ, qua nitimur in vetitum ſemper, cupimuſq; negata. Hinc Auguſtinus: Vbi non eſt gratia liberatoris, auget peccandi deſiderium prohibitio peccatorum. Porrò παθήματα peccatorum vocat Apoſtolus ὁρμὰς ſeu motus ad peccandum ſolicitantes, qui ſunt tanquam aculeus peccati, per quem peccatum gignit in nobis carnis opera veluti partus, quorum catalogus Galat. 5. recitatur. Iam reliquum eſt, vt hypotheſes nonnullas ex Pauli verbis concludamus. PRIMA, Nemo naturæ viribus legi Dei plenam obœdientiam poteſt præſtare. SECVNDA, Lex in non renatis excitat & irritat malos affectus, idq; vitio carnis. TERTIA, Liberum arbitrium eneruatum eſt ita, vt nemo Deo debitam obœdientiam præſtare poſsit ſibi relictus. QVARTA, Opera hominis non iuſtificati, omnia ſunt peccata, vt quæ morti fructificant. QVINTA, Membra hominis non regenerati, atq; adeo omnes vires, obſequium malis affectibus præſtant. Porrò confutationem Manichæorum, qui his Pauli verbis abuſi, dixerunt legem à Deo datam non eſſe, vide in Auguſtino ſermone 4. de verbis Apoſtoli.

Nunc autem liberi ſumus à lege, mortui ei ſub qua detinebamur, vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, ac non in vetuſtate literæ.

Hæc antitheſis quatuor habet. PRIMVM, manumiſsionem à lege, quæ opponitur ſeruituti legis. DEINDE cauſam manumiſsionis, mortem

tem peccati,quod crucifixum eſt cum Chriſto, ex quo fit vt non amplius detineamur ſub
imperio legis damnantis.Nam per mortem peccati vinculum legis ruptum eſt.Hæc mors
opponitur vitæ peccati,qua ipſum viget in membris noſtris. PRÆTEREA,finē manumiſ-
ſionis à lege,videlicet,vt ſeruiamus Deo. Hæc ſeruitus opponitur ſeruituti mortis,qua illi
fructificamus. POSTREMO,modum ſeruitutis,quem per collationem amplificat,dicens:
Nō in vetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus. Hîc vetuſtati nouitas,& literæ ſpiritus op-
ponitur. Vt vetuſtas ſignificat priorem cōditionem ſub primo marito,nempe peccato: ita
nouitas ſignificat poſteriorem conditionē ſub ſecundo marito, nempe Chriſto.Illa vetu-
ſtatis nomine ſignificatur,cum quia prior eſt,tum quia abolebitur.Hęc nouitatis voce in-
dicatur,quia noui hominis eſt,& perpetuis incremētis augebitur, & nunquā abolebitur.
Deinde vt literæ appellatione legem reſpectu veteris conditionis vocat,quia ſcilicet apud
homines non renatos eſt veluti muta ac litera mortua,quod ad eius obſeruationē attinet.
hæc,quod ab ea peccatum arripiat occaſionem nos interimendi,dicitur occidere. Huc il-
lud Auguſtini: Doctrina illa,qua mandatum accepimus,continenter recteq; viuendi,li-
tera eſt occidens,niſi aſsit viuificans ſpiritus: Ita ſpirit⁹ vocabulo ſignificatur gratia ſpiri-
tus Chriſti,qua & noſtra voluntas per Spiritum ſanctum reformatur,& motus noui exci-
tantur,ac vires nouæ ſuppeditantur,quibus incoamus Deo ſeruire, & parere Chriſto no-
uo ſponſo liberos,qui ſunt fructus ſpiritus.Hic ideo dicitur viuificare,quia eo excitamur
ad viuendam nouam vitam. Hanc eſſe genuinam interpretationem literæ & ſpiritus,ipſe
contextus & argumenti ſeries euincit. Quare qui per literā ſenſum literalem aut ceremo-
nias,& per ſpiritum ſenſum allegoricum intelligunt, nec cœlum nec terrā attingunt,im-
mo ſacrum Dei verbum calumnijs hoſtium exponunt. Iam quæ ſint obſeruādæ doctrinæ
videamus. PRIMA, quod vt nihil boni poterimus agere, priuſquam Chriſto coniunga-
mur ſpiritu,per fidē manumiſsi à maledictione legis: ita ſoluti à vinculo legis, donamur
Spiritu ſancto, qui reformat mentes & voluntates noſtras, vt & intelligamus quid fieri
oporteat,& velimus præſtare quod intelligimus. SECVNDA,Quod finis iuſtificationis &
manumiſsionis à lege,ſit Deo obœdire per nouam obœdientiam. TERTIA,Quod confu-
tentur hac Pauli aſſertione, qui mentiuntur per prædicationem Euangelij laxari frena
cupiditatibus,vt iam quodlibet liceat, quaſi libertas Chriſtiana eſſet,omnem erga Deum
obœdientiam abijcere,& licentia quiduis audendi,ſicuti olim per Carpocratianos,& ho-
die per Libertinos Diabolus ſuum virus euomit in contumeliam Euangelij Chriſti,& in
certam multorum perniciem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quid igitur dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit.

Quia dixerat Apoſtolus affectus
peccatorum per legem exiſtere, & a-
nimaduertit aduerſarios hoc detor-
ſuros in malam conſequentiam, occupatione quadam eos anteuertit. Poterant enim ex
dictis Apoſtoli ita obijcere. Quicquid operatur malum & morti fructificat, id quodque
malum & peccatum eſſe neceſſe eſt.Sed lex operatur malum,vt quæ gignit & fouet in no-
bis peccatum. Nam vt tu Paule dicis: Affectiones peccatorum ſunt per legem ad fructifi-
candum morti: Igitur lex eſt malum,ſiue peccatum. Hoc cum maxime ſit abſurdum de
lege Dei dicere, male affirmas affectus peccatorum exiſtere per legem. Hæc aduerſario-
rum obiectio eſt, ſed maior eſt diſtinguenda, quæ quidem vera eſt intellecta de eo quod
per occaſionem operatur malum. Non enim omnis occaſio mali eſt mala. Neq; ſequitur
qualitas rei qualitatem occaſionis.Hæc ſumma eſt reſponſionis Pauli.Sed primum oppo-
nit contrariam ſententiam per abominationis notam, μὴ γένοιτο, hoc eſt, ne fiat, ſiue abſit,
quaſi diceret,nequaquam ſequitur propterea legem eſſe peccatum aut rem malam. atque
hac occaſione Apoſtolus ingreditur fuſiorem de lege diſputationem.

Immo peccatum non cognoui niſi per legem.

Refellit aduerſariorum obiectio-
nē argumento à contrarijs oppoſito,
quaſi diceret, Immo tantum abeſt vt
lex ſit peccatum,hoc eſt,vt peccatum gignat ac foueat, vt cōtra nihil æque aduerſetur pec-
cato.ea enim vna eſt,quæ illud alioqui latens prodit ac detegit.Quod ſi inde peccatum ir-
ritetur,ac in rabiē feratur, multoq; magis ſæuiat quàm antea, quorſum hoc legi impute-
tur,quæ hoſtis inſidias detegit? Non ergo peccatum eſt lex, ſed index peccati,vt ait Am-
broſius.Atq; ideo Paulus non dicit: Peccatum non erat niſi per legem. Sed peccatum non

G noui

noui niſi per legem: Significans legem indicatricem eſſe peccati. Transfert autem Apoſtolus orationem in ſe, vt in paradigmate res oſtendi clarius, & veluti pingi videatur. Si quæritur, quomodo noſcamus peccatum per legem? ſciendum eſt, id fieri hoc modo, dum homo ſua facta legi, vt normæ vitæ accommodat, videt vbi legem tranſgreſſus eſt, & vbi non. Vbi enim vita cum regula non congruit, peccatum commiſſum eſt. Contra, vbi vita cum regula concordat, nulla culpa deprehenditur. Hinc legis huiuſmodi definitio colligi poteſt: Lex eſt regula faciendorum & vitandorum: quorum illa dum fiunt probat, hæc dum committuntur, accuſat & damnat. Obſeruetur præterea hic vſus legis vnus, qui eſt oſtendere peccatum, de quo etiam ſupra attigit, vbi ait: Per legem eſt agnitio peccati.

Concupiſcentiam non noſſem, niſi lex dixiſſet: Non concupiſces.

Dixit ſe non nouiſſe peccatum, niſi per legem. id iam propoſito omnis peccati fonte probat. Concupiſcentia proditur per legem, vt vetita & damnata à Deo. Igitur peccatum innoteſcit per legem. Hîc nudam concupiſcentiam, in qua natiua illa labes veluti ſedem poſuit, intelligere oportet. Nam prauæ cupiditates, quæ ab iſto impuro fonte oriuntur, à lege naturæ acriter damnantur. Vnde Plato ἐπιθυμίαν πολυκέφαλον vocat, vt quæ plurimorum malorum cauſa exiſtit, quam coercendam eſſe monet φόβῳ καὶ νόμῳ καὶ ἀληθεῖ λόγῳ, hoc eſt, metu, lege, & vera ratione. Porrò hic locus obſeruetur diligenter, quo refutantur qui Paulum putant tantum de operibus ceremonialibus diſputare in hac Epiſtola, & non de lege morali. Nam hic Apoſtolus adducit teſtimonium de vetita concupiſcentia, quæ lege morali prohibetur, quare manifeſte & fallunt & falluntur Sophiſtæ.

Sed peccatum occaſione ſumta, operatum eſt per mandatum in me omnem concupiſcentiam.

Translatio eſt culpæ à lege in peccatum originale. Nam ex eo quod dixerat Apoſtolus: Affectiones peccatorum exiſtere per legem, inferebant aduerſarij legem eſſe peccatum, hoc eſt, peccatum gignere & fouere. id iam Apoſtolus diluit & affirmat id fieri non natura legis, ſed vitio carnis & peccati in carne habitantis: quod peccatum occaſione ſumta magis irritatur per mandatum legis, & inflammatur concupiſcentia. Signum, Omnis, non hîc notat diſtributionem eius, cui additur, ſed vim potius & vehementiam, ac ſi dicat: Concupiſcentia ipſa magis vim ſuam declarauit, & importunius me inuaſit per mandatum. Etſi autem eadem concupiſcentia eſt in homine ante legis noticiam, quæ poſt legem eſt, tamen modo quodam differt hæc ab illa.

Sine enim lege peccatum mortuum eſt.

Ratio à contrarijs. Sine lege, id eſt, cum ignoratur Dei voluntas ex lege. Peccatum mortuum eſt, hoc eſt, ignoratur, non apparet, non ita vim ſuam per concupiſcentiam explicat. Hoc ſignificari per mortem peccati manifeſtum eſt ex antitheſi. Nam vt peccatum per legem cognoſcitur, operatur & apparet magis: ita ſine lege non cognoſcitur, non operatur, hoc eſt, non exerit vim ſuam, & non apparet. Atque hoc eſt quod dicit Apoſtolus: Peccatum mortuum eſſe. Deinde & hoc obſeruetur, quod hoc Pauli dictum non ſimpliciter, ſed comparatè ſit intelligendum.

Ego aliquando viuebam ſine lege, Sed veniente mandato peccatum reuixit, & ego mortuus ſum. Et inuentum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum occaſione ſumta per mandatum, decepit me, & per ipſum occidit.

Theſin proximam ad hypotheſin accommodat. Quod enim generatim dixit Apoſtolus, id nunc ſuo probat exemplo. Nam tum demum doctrina generalis perfectius cognoſcitur, cum exemplis illuſtribus declaratur. Senſus verborum Pauli non melius percipietur, quàm ex contrariorum collatione. Quare hanc pericopam in quinque membra retextam proponam, ex antitheſium comparatione declarabo, & ex ſingulis membris vniuerſales doctrinas extruam. PRIMVM membrum continetur his verbis: Ego autem viuebam aliquando ſine lege. hoc eſt, Ego viuebam aliquando ſine peccati ſenſu ſecurus omnino, non vim peccati per legẽ intellexi, nec mea cõſcientia peccati ſtimulis eſt exagitata. Hinc ſumatur hæc generalis doctrina traducta ab hypotheſi ad

thesin:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

theſin: Quamdiu homo legem Dei nõ attendit,nec eam accommodat tanquam regulam iuſti & iniuſti,æqui & iniqui ad ſua facta,non ſentit peccati vim ad mortem inferendam, ſed viuit ſecure ſine morſu conſcientiæ ac hypocritá agit. Eſt enim hæc theſis intelligenda de ijs,qui quantum ad externam conuerſationem attinet,inculpatè viuunt,vt Paulus fecit cum viueret ſine lege,quemadmodum ipſe de ſe teſtatur ad Philip.3. Sequitur SECVNDVM membrum: Sed veniente mandato,peccatum reuixit,hoc eſt,poſtquá vim legis ſenſi,factis meis ad normam legis examinatis, me tranſgreſſorem legis deprehendi, ac reum coram tribunali Dei. Nam peccatum quod antea latebat vt mortuũ,iam per legem agnitum in cõſcientia mea reuixit, & affectiones peccatorũ magis vigebant in membris meis. Hinc generalis doctrina concluditur, videlicet, quod lex,vbi homo cœperit ſuam vitá ad eius normam exigere, peccatum,antea veluti mortuũ deliteſcens, excitet & prodat in cõſcientia hominis affectus peccatorum,qui antea minus apparebant. TERTIVM membrũ eſt hoc: Ego auté mortuus ſum,hoc eſt,me mortuum eſſe cognoui,& me dignũ morte & damnatione intellexi. Nam mortem & damnationé comminatur lex omnibus,qui perpetuam obœdientiam puram & perfectam,iuxta legis præſcriptum,Deo nõ præſtant. Generalis doctrina, quæ hinc concluditur,hæc eſt: Ex agnitione peccati per legem homines in agnitionem iræ Dei & commeritæ damnationis veniunt, cuius finis eſt,vt peccatores Chriſtum propitiatorem quærant. Sequitur QVARTVM membrum. Et repertum eſt mihi mandatum,quod erat ad vitá,ad morté facere: hoc eſt: deprehédi quod mandatum quod inſtitutum erat ad vitá conſequendá, ſi quis ei obœdiret, cedere mihi in mortem,propter eius tranſgreſsionem. Vt enim obœdientibus vita promittitur,ita præuaricantibus mors peccati ſtipendium eſt propoſita. Hinc ergo generalis admonitio extruitur de promiſsionibus,& cõminationibus legalibus,videlicet,vitæ & mortis,iuxta ſententiam legis. POSTREMVM membrum reſtat: Nam peccatum occaſione ſumta decepit me per mandatum,ac ipſum occidit me. Hic transfertur culpa à lege in peccatum vt ſupra,ac ſi dicat Apoſtolus. Quod mortuus ſim legis miniſterio, nequaquá vitium & culpa legis eſt,ſed peccati potius,hoc eſt, innatæ corruptionis. Hoc, inquit, peccatum, per mandatum decepit me, hoc eſt, vt latro quiſpiam me à via abduxit peccatum, quando magis irritabatur per legem. Nam ἐξαπατᾶν proprie eſt à via recta aliquem fraudulenter abducere,vt in eum ſecurius graſſari poſsit,donec ipſum occiderit & ſpoliauerit,ideo ſequitur: Et per illud,ſcilicet,mandatũ, Occidit me,ſcilicet peccatum. Ná peccati merces eſt mors. Doctrina generalis hinc petitur,non eſſe culpá legis reuelantis malũ,quod ex agnitione peccati per legé reddamur deteriores,ſed eſſe vitium peccati inhabitátis in carne noſtra,quod magis æſtuat & inflammatur,quádo accedit vox legis prohibentis & damnantis peccatũ. Habemus ergo pulcerrime in hoc paradigmate depictum,quis ſit vſus legis in nondũ renatis. qualis Paulus fuit aliquando. indicat lex viá vitæ & mortis,cum cõditione obędientiæ & pręuaricationis: oſtendit & reuelat peccatum: mortis ſententiá pronunciat in legis tranſgreſſores: affectus præterea peccatorum irritat,ſed vitio carnis. Si quis horum effectuũ legis μετάνοια & ſalutaris conuerſio dici poterit,recte faciunt illi,qui prædicationem pœnitentiæ, hoc eſt,μετανοίας ſubijciunt legi. Sed cum prædicatio pœnitẽtiæ ſalutaris pugnet ex diametro cum iſtis legis diuinæ proprietatibus, Sequitur eam ad legem minime referendá eſſe.

Itaque lex quidem ſancta,& mandatum ſanctum,& iuſtum & bonum.

Concluſio eſt confutatæ obiectionis aduerſariorum à vero vſu legis, qui bonus eſt. Aduerſarij quidem obiecerunt, Igitur lex peccatum eſt. Sed Paulus concludit: Igitur lex ſancta eſt. Sanctum enim opponit peccato. Deinde mandatum cõcludit eſſe ſanctum,iuſtum & bonum. Sanctum quidem,quia omni vitio caret. Iuſtum,quia quæ iuſta ſunt requirit. Bonum vero, quia promittit vitam obtemperantibus.

Quod igitur bonum eſt,mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum.

Etſi planiſsime reſpondit Apoſtolus ad proximam obiectionem, qua lex Dei vt mali cauſa accuſata eſt, & culpam à lege in vitium carnis tranſtulit: tamen ex refutationis concluſione & effectu legis accidentario, videlicet quod viuente lege dixerit Apoſtolus peccatũ reuixiſſe in ſe atque adeo ſe mortuum eſſe,formant aduerſarij hanc obiectionem, in qua abſurda connectunt hoc modo: Tu Paule cõcludis legé bonam eſſe,& tamen eius aduentu dicis te mortuum eſſe factum. Ergo lex bona,homini mortifera eſt, atq; adeo mortis culpam ſuſtinet. Hæc obiectio videtur niti hoc immoto principio: Quod bonũ eſt,nemini mortiferũ eſſe

poteſt. Sunt enim hæc repugnantia, Bonum eſſe, & mortiferum eſſe. Si erga lex bona eſt, non eſt mortifera, Si mortifera, non eſt bona. Sed Paulus conſecutionem negat, & vtitur cum inficiatione translatione. Culpam enim à lege in peccatum transfert, pronuncians non legem quæ bona, ſed peccatum quod malum eſt, in mortem ſibi ceſsiſſe. Eſt ergo in obiectione aduerſariorum fallacia non cauſſæ vt cauſſæ. Lex enim cauſſa mortis eſt per accidens, ſeu per occaſionem, vt loquitur Apoſtulus, peccatum vero per ſe.

Vt appareat peccatum per bonum, operatur mihi mortem, quo fiat excellenter peccans peccatum per mandatum.

Senſus eſt. Lex facit vt appareat peccatum, quod antea veluti mortuum delituit. Hoc peccatum iam per legem detectũ operatur mihi mortem, dum me mortis reum oſtendit, idque in eum finem, vt peccatum fiat excellenter peccans per mandatum, hoc eſt, vt appareat clariſsime & certiſsime, conſtetq; quantus ſit peccati reatus, & quam criminoſum ſit ipſum peccatum, quod lex ipſa ſtatuit ob oculos. Obſeruetur proinde hîc vſus legis, quæ ideo reuelat peccatum, vt eius turpitudo, magnitudo & reatus appareat, quo peccati grauitate territi, & fulmine legis proſtrati, quæramus propitiatorem, ne ira Dei & damnatione æterna obruamur.

TERTIA PARS.

Scimus enim quod lex ſpiritualis eſt, at ego carnalis ſum.

Quæ ſit vis legis in hominibus non regeneratis, hactenus in illuſtri exemplo oſtendit, nunc repugnantiam legis & peccati inhabitantis oſtenſurus in regeneratis, collatioñe proponit legis & hominis: quarum conditio cum ſit diuerſiſsima, fieri non poteſt, vt conſentiant. Nam quorum naturæ ſunt contrariæ, eorũ effecta repugnare ſibi inuicẽ neceſſe eſt. Lex proinde cum ſit ſpiritualis, & homo carnalis, fieri non poteſt vt eadem velint, & in eadem ferantur, ſed vt illa ſpiritualia ſuadet, cœleſtia & integra requirit, ita hic in carnalia, terrena & corrupta toto fertur impetu. Cum ergo iam homo donatur ſpiritu Dei, neceſſe eſt magnã luctã oriri. Nam cum ſpiritus ſpirituali lege delectatur, & caro originis corruptionẽ ſapit, quid aliud expectandum eſt, quam vt caro & ſpiritus acerrime inter ſe in regeneratis dimicent? Spiritus enim homini ſuadet, vt ſibi obtemperet, & Deo ſua membra ſiſtat ad obœdiendũ: caro contra ſuadet, vt ſpiritus imperium homo excutiat, & ſiſtat ſua membra iniuſticiæ. Spiritus vult vt homo ſe Deo ſubijciat in vera ſanctitate, caro ſuadet vt ſerpenti & carnali voluptati auſcultet. Si itaq; illi obtemperat homo, teſtimonium habet ſpiritus Dei. ſi autem huic ſciens & volens auſcultat, adhuc totus carnalis eſt, & extra Chriſti regnum. Sed ſemper excipiendi ſunt ignorantiæ & infirmitatis lapſus, quibus ſancti obnoxij ſunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Ea enim eſt carnis noſtræ ad malum procliuitas, vt niſi freno ſpiritus perpetuo coerceatur, ex vno in aliud malum præceps feratur. quantumuis enim magna adhibetur diligentia: tamen ea eſt peccati inhabitantis vis, vt nemo ſine peccatis infirmitatis, ignorantiæ & ſuborientium concupiſcentiarum viuere poſsit, quæ omnia repugnantibus ſpiritu, condonantur.

Venditus ſub peccatum.

Hæc ratio eſt cur ſe carnalem vocat Apoſtolus ſumta à cauſa. Venditus ſum, inquit, ſub peccatum, hoc eſt, ſub imperio peccati captiuus teneor. Sumta eſt autem hæc metaphora à captiuis, qui vendebantur à victoribus, vt eſſent perpetui ſerui, niſi forte veniret quiſpiam potentior & fortior, qui eos à ſeruitute eriperet. Significat autem hîc venditũ eſſe ſub peccato, eſſe ita peccato obnoxium, vt aliud fieri non poſsit quin ſæpiſsime eius tyrannide prematur. Hinc proinde locus ponit nobis ob oculos vim peccati originis, quod etiã renatis faceſsit negociũ. Vnde ſatis apparet, quod nõ ſit tantum alieni delicti imputatio, verumetiam horrenda quędam deprauatio in natura humana, vnde in mente dubitatio de Deo de ꝓmiſsionibus & cõminationibus: in voluntate diffidẽtia: in corde inordinati affectus etiam in ſanctis ſuboriuntur, cõtra quæ mala pij perpetuã ſuſtinent luctam. Nam ſi Paulus, qui nõ tantum primitias ſpiritus, ſed etiam decimas acceperat hanc experitur pugnam, Quid ſentiendum eſt de alijs? Monebimur proinde hoc loco, vt cautè ambulemus coram Deo noſtro, & exuſcitemus ſpiritum aduerſus carnem perpetuis fidei & inuocationis exercitijs, ne ſpiritus ipſe extinguatur, ac ita naufragio circa fidẽ facto, ſalute excidamus. Huc pertinẽt exhortationes Apoſtolicæ & Propheticæ, quibus ad

ſtudium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtudiũ ſanctitatis excitamur. Quare diligenter cogitemus cauſas lapſuum in ſanctis,quæ
ſunt præcipuè peccatum inhabitans,inſidiæ Sathanæ,mala mundi conſuetudo,(quæ ne-
quitiæ) vt quidam ait (pabulum eſt) & indulgentia eorum, qui legibus & diſciplina mo-
res hominum coercere & gubernare deberent. His cauſis opponamus ſpiritum Dei cru-
cem Chriſti,dignitatem filiorum Dei,exempla ſanctorum,peccati & periculi magnitudi-
nem,& victoriæ coronam. Sæpe enim multi,dum contra cõſcientiam peccant,eò impel-
luntur à Sathana,iuſto Dei iudicio,vt nunquam reſipiſcant, ſed ruant in æternã mortem.

7.

Quod enim operor non noui.

Se venditum eſſe ſub peccatum,
probat ab effectu peccati, & ponitur
minor loco totius argumenti,quod hoc pacto cõplebitur. Quicunq; operatur quod im-
probat,alieno impellitur imperio.Ego Paulus operor,quod nõ noui,hoc eſt,quod impro-
bo.Igitur,Ego Paulus alieno imperio,nempe peccati,impellor. Proinde captiuus peccati
ſum,ita vt non poſsim penitus à cupiditatibus liberari.PRIMVM hoc loco diſcernendum
eſt inter ſpiritus impulſum & carnis ferociam.Hęc facit vt Paulus quod malum eſt opere-
tur,ille autem improbat carnis opera. Huiuſmodi pugna non eſt niſi in renatis. Nam illi
ſoli ſpiritum habent qui aduerſatur carni. Quod autem de Medea dicitur: Video melio-
ra proboq;,deteriora ſequor:totum carnis eſt,hoc eſt,animalis hominis non ſpiritus. Ra-
tio enim prauos affectus,præſertim cum in actus erumpant,improbat.Sciendum eſt ergo
quod Paulus hîc nõ loquatur de externis actionibꝰ, quas locomotiua regit,nec de volun-
tarijs delictis vaſtantibus conſcientiam:quod facile conſtabit,ſi Pauli vitam ante conuer-
ſionem primum,& deinde poſt conuerſionem examinemus. Ante conuerſionem teſtatur
ipſe Philippenſibus ſcribens,Quod vixerit ſecundum legẽ irreprehenſibilis,quantũ qui-
dem ad iudicium humanum,& iuſticiam literalem attinet.Poſt conuerſionem ſub mini-
ſterio ſui Apoſtolatus Paulum bona conſcientia vixiſſe conſtat,ita enim de ſeipſo ait:Hæc
eſt gloriatio noſtra,teſtimonimum conſcientiæ noſtræ. Item: Eſtote imitatores mei,ſicuti
& ego Chriſti.Hinc manifeſtum eſt,quod Apoſtolus non loquatur de voluntarijs delictis
aut externis actionibus patentibus oculis hominum,ſed tantum de arcanis motibus,qui
ſubinde ſuboriuntur in ſanctis, idq; vitio carnis, & importunitate peccati inhabitantis,
vt Apoſtolus ſeipſum paulo poſt interpretatur. Huiuſmodi arcani motus ſunt ſuboriẽ-
tes diſputationes de promiſsionibus & minis Dei, de prouidentia, item impatientia ſub
cruce,& aliæ cupiditatum flammulæ;quas tamen ſpiritus reprimit,cum primum ſubori-
untur. Vnde exiſtit in homine renato perpetua lucta ſpiritus & carnis. Sed quid dicemus
ad dictum Domini? Qui facit peccatum,ſeruus eſt peccati. Aliud eſt facere peccatum,quã
affectibus peccatorum ſubinde turbari. Facere peccatum dicitur,qui vacuus ſpiritu Dei
tradit ſe malis affectibus, ijsque obtemperat ad facienda deſideria peccati, ſeu vt breuius
dicam,is facit peccatum, in quo regnat peccatum, iuxta impetum cupiditatum corporis,
& qui talis eſt,vere ſeruus peccati eſt. Verum qui peccati incendia mox extinguit ſpiritu
Dei,non eſt peccati ſeruus,ſed iuſticiæ, quemadmodum in ſexto capite dictum eſt. Ob-
ſeruetur proinde hoc loco, quod ſancti in hac vita nunquam ita poſsint peccati maculas
abſtergere,quin ſemper aliquid reſtet eluendum per Chriſti ſanguinem.

Non enim quod volo hoc ago,ſed quod
odi hoc facio.

Aſſumitur hæc propoſitio ad pro-
bandam minorem proximi argumen-
ti verbis Pauli expreſſam. Sumitur
autem hæc probatio à repugnantibus. Repugnant enim approbare & odiſſe, & ponitur
ſola aſſumtio,amplificata antitheſi,ſed complebitur argumentum hoc modo: Quicunq;
odit quod operatur, improbat ſuum opus. Ego Paulus odi quod facio. Igitur, Improbo
meum opus,ſeu quod idem eſt,quod operor nõ noui. Verba enim cognitionis interdum
per metalepſin ponuntur pro affectibus, qui cognitionẽ ſequuntur, vt in Pſalmo primo:
Dominus nouit viã iuſtorum,hoc eſt,approbat illorum vitã & ſtudium. Iam verba textus
altius expendamus. Non quod volo, ſcilicet,ſpiritu,hoc eſt,iuxta voluntatẽ reformatam
ſpiritu Dei, Hoc ago, ſcilicet,ex toto corde, tota anima, totis viribus, iuxta legis ſcilicet
præſcriptum. Sed quod odi, ſcilicet, ſpiritu, hoc ago,ſcilicet vitioſitate carnis,dum con-
cupiſcentiæ incendia ſentio. Sciendum & hîc eſt,quod verba ago, facio, operor, non ad
externa delicta,& ad externos mores referenda ſint, ſed tantũ ad motus quos excitat ſub-
inde peccatum originis,quibus ſuborientibus,ſpiritus mox ſe opponit. Nam hîc tantum
deſcribitur lucta ſpiritus & carnis in corrupta natura,& nõ fit collatio voluntatis & exter
norum morum,ſicuti quidam inſulſe exiſtimarunt. Vtitur autem Apoſtolus verbis agen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

di & faciendi, vt effrenem corruptæ naturæ cōcupiſcentiam, actu peccatum eſſe oſtendat, & ſua natura mereri mortem & damnationem, quam tamen Deus dignatur venia in cōuerſis. Admoneamur ergo hîc de inſidijs peccati originis, vt ſemper ſimus in armis, & pugnemus cōtra eius praua deſideria robore ſpiritus & precatione obtemperantes Apoſtolo, qui ad Galatas quinto ait: Spiritu ambulate, & concupiſcentias carnis ne perfeceritis.

Si autem quod non volo hoc facio, conſentio legi Dei quod bona ſit.

Colligit ex dictis defenſionem legis. Lex diuina ea requirit, quę voluntas reformata ſpiritu Dei approbat. Ergo lex diuina bona eſt. Conſtat enim ea mandata optima eſſe, quæ maxime congruunt cum ſpiritu Dei, & cum voluntate hominis, ſpiritu Dei renouata & reformata.

Nunc autem ego non amplius operor illud, ſed habitans in me peccatum.

Dixit paulò antea Apoſtolus: Non quod volo hoc ago, ſed quod odi hoc facio, Iam eius diſsidij in vno eodēq; homine rationē infert, oſtendens aliam eſſe voluntatem ſpiritus, alium eſſe impetum carnis ſeu inhabitantis peccati. Ego inquit, ſecundum ſpiritum ſeu interiorem hominē ſeu voluntatem reformatam non operor ſcilicet quod odi, Sed inhabitans peccatum, quod in me gignit omnem concupiſcentiam. Peccatum enim originis, quod perpetuo circumfert homo etiam renatus ſpiritu Dei, ſubinde excitat graua deſideria, quibus renatus reſiſtit. Obſeruetur igitur, quod ſancti in hac vita nunquam poſsint ita mali fontem occludere, quin ſubinde ex eo peſtilentes riuuli profluant. Non enim peccatum deſerit ſuum domicilium, donec hoc mortale corpus circumferimus. Atq; ea de cauſa dicitur peccatum originis habitare in homine, vt quod perpetuam ſedem in carne ſibi delegerit. Obſeruandum tamen eſt, aliter in renatis quam in profanis peccatum originis habitare. In his enim regnat iuxta cupiditates corporis: in illis autem ſpiritu Dei domatur & quotieſcunque inſurgit per ſuas concupiſcentias, proſternitur. Atque hinc eſt, quod in profanis mortale ſit, in renatis autem veniale, non quidem ſua natura, ſed ex gratia.

Noui enim quod non habitat in me (hoc eſt, in carne mea) bonum.

Ratio eſt inhabitantis peccati ab eius effectu. Nihil boni in carne mea habitat. Igitur, Illic cauſam mali eſſe neceſſe eſt. Et huius cauſa nulla eſt alia, quam inhabitans in carne peccatum. Eſt autem caro hoc loco totus homo cum omnibus ſuis facultatibus & viribus, extra regenerationis gratiam.

Velle adiacet mihi, vt autem perficiam bonum, non reperio.

Aetiologia eſt. Confirmat enim rationem proxime præcedentem ab effectu. Bonum quod volo iuxta ſpiritum non poſſum perficere, propter carnem. Igitur in carne non habitat bonum. Verbum perficiendi ſignificat regeneratos aliquo vſq; progredi, ſed tamen longe abeſſe à meta. Ex hoc Pauli dicto duo colligamus: VNVM, quod peccatum originis remaneat in ſanctis, ac in illis efficax ſit, etſi ſpiritus imperio reprimatur. ALTERVM, quod ſancti in hac vita nunquam poſsint, etſi maximè velint, Deo plenam præſtare obœdientiam.

Non enim quod volo facio bonum: Sed quod non volo malum hoc ago.

Ratio eſt proximæ ſententiæ ab experientia Apoſtoli ſumta. Quicunq; quod vult bonum non facit, Sed malum quod non vult, agit, facultatem voluntatis habet, ſed perficiendi virtute deſtituitur. Apoſtolus regeneratus ſeu conuerſus, bonum quod vult, non facit, ſed malum quod non vult, agit. Igitur Apoſtolus habet quidem volendi facultatem, ſed perficiendi non item. Hinc ſumatur generalis doctrina de renatis, videlicet, quod illorum quidem voluntas ex gratia promta ſit ad obœdiendum Deo, ſed conatus imbecillitate carnis & naturæ prauitate interturbetur. Porrò qui ex hoc loco liberum arbitrium in corrupta natura concludunt, toto cœlo errant. Nam Paulus hîc loquitur de ſe iuſtificato, & de voluntate quam habet ex gratia renouationis per Spiritum ſanctum.

Si enim quod non volo ego hoc facio

Tranſlatio culpæ eſt in peccatum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

non amplius ego operor illud, ſed habitans in me peccatum.

hæreditarium. Hoc argumentum ita concluditur: Si quod non volo hoc facio, nō amplius ego operor illud. Sed quod non volo hoc facio. Ergo, Ego amplius non operor illud. Si ego id non facio, neceſſe eſt alium eſſe qui hoc agit. Is enim alius inueniri non poteſt, quam morbus hæreditarius. Hinc rurſus obſeruetur lucta carnis & ſpiritus, Et diſcrimen noui & veteris hominis. Nouus eſt, qui vult, Vetus eſt qui aduerſatur in vno eodemq; homine. Nouꝰ homo eſt, quicquid ex regenerationis gratia homo habet: Vetus eſt qualitas totius hominis non regenerati, quę aduerſatur Deo. Non ergo hîc fit collatio voluntatis & effectuum in quolibet homine, ſed ſpiritus & gratiæ in renatis.

Reperio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod malum mihi adiacet.

Hactenus multis oſtendit ex carne peccatū eſſe, quod lex Dei profert in lucem. Nunc idem concludit hoc modo: Inuenio mihi volenti facere bonum, legem eſſe quæ doceat quod malum mihi adiunctum ſit. Nam dum facta mea ad normam legis reuoco, video defectum, quem mihi lex monſtrat, cum ait: Non concupiſces. Cum hic ſit ſimpliciſsimus ſenſus huius loci, congruens cum tota diſputationis ſerie, aliorum interpretationes omitto.

Condelector enim legi Dei ſecūdum interiorem hominem, ſed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuantem me legi peccati, quę eſt in membris meis.

Comprobatio eſt concluſionis & declaratio partium eius. Nam quod velit bonum agere ex eo comprobat, quod condelectetur legi Dei quod ſane promtiſsimæ voluntatis indicium eſt. Quod autem malum ſibi adiunctum ſit ab effectu oſtendit, cum inquit: Sed video aliam legem in membris meis, hoc eſt, vim ad peccandum ſeu impetum inhabitantis peccati, huic legi duo tribuit; VNVM quod rebellando aduerſetur legi mentis ſuæ, id eſt, pio & ſancto propoſito, quod ſe ad normam legis diuinæ conatur cōponere. ALTERVM, quod captiuet ſe legi peccati, quæ eſt in membris, hoc eſt, ita ſe captiuum teneat, vt peccati iugum prorſus excutere nequeat. Obſeruandū hoc loco quod & Ambroſius admonet, quadruplicē legem hîc à Paulo proponi, quod eò ſpectat, vt expreſsiꝰ in renatis delineet carnis & ſpiritus cōflictum, oſtendatq; veteris & noui hominis diſcrimen. PRIMA lex Dei eſt, quæ eſt rectiſsima iuſtitię norma, iuxta quam interior homo viuere expetit. SECVNDA lex mentis eſt, hoc eſt, noui hominis per gratiam regenerati ſpiritus. TERTIA eſt lex membrorum, quæ vt ex textu colligitur, eſt impetus ad peccandum. QVARTA eſt lex peccati, hoc eſt, ipſum peccatum originis & naturæ humanæ vitioſitas, hæc à tertia differt, vt cauſſa à ſuo effectu. Nā vt hæc quarta lex eſt ipſa naturæ prauitas, ita tertia complectitur cōcupiſcentias prauas inde pullulantes. Hæ quatuor leges ſunt in regeneratis. ſed lege mentis, quæ eſt bona voluntas, ſanctum propoſitum, bona inclinatio, propenſio & impetus per regenerationis gratiam excitatus in cordibus piorum, ad obœdientiam Deo præſtandam carent non renati. Quare nec pugnam ſpiritus & carnis ſentiunt. Obſeruetur proinde hîc clariſsima doctrina de peccato originis, ac eius malis concupiſcentijs. PRIMVM enim cōfertur militi ferociter oppugnanti aduerſarium ſuum, & in hoc incumbenti, vt ipſum capiat, proſternat & opprimat. DEINDE confertur victori, qui victum aduerſarium vincire & captiuare conatur, vt ipſum perpetuæ mancipet ſeruituti. Quam autem hoc verum ſit, oſtendunt plurimi ſanctorum lapſus, vt Dauidis & aliorum. Verum ſpiritus rurſus ſe erigit, concepta fiducia, atq; hoſtē ſpiritualibus armis profligat.

Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Exclamatio eſt parentheſi includenda, qua ſerio ſuſpirans, deplorat ſuam ſub peccato captiuitatem, à qua ſe non liberari, donec hoc mortale corpus circumferat, ingemiſcit. Verum in hoc ipſo ſuſpirio fides mox adeſt, qua ſe rurſus erigit Apoſtolus, vnde erumpit in gratiarum actionē cogitans de liberatore, ac ait: Gratias ago Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Hic Paulus agnoſcit Deum Patrem autorem eſſe liberationis à morte & damnatione, quam lex minatur trāſgreſſoribus, Agnoſcit & Chriſtum Mediatorem, cuius mors pro peccatis noſtris eſt ſatisfactio.

Igitur ipſe ego mente quidem ſeruio legi Dei, carne vero legi peccati.

Comprobationis concluſio eſt. Condelector legi Dei ſecundum interiorem hominem, etſi legi peccati captiuus ſum ſecundum carnem. Igitur ego ipſe Paulus mente quidem, ſcilicet reformata manu Dei, ſeruio legi Dei, hoc eſt, me legi Dei ſubijcio, & ad eius normam vitam meam componere ſtudeo, Sed carne ſeruio legi peccati, hoc eſt, peccato ipſi non quidem volens, ſed ſub eius tyrannide captiuus. Non enim ita poſſum carnem ſpiritus imperio ſubijcere, quin ſubinde praui motus ſuboriantur, quos gignit peccatum in carne mea. SVMMA eorum, quæ in hoc capite de vſu legis diſputata ſunt, huc redit: Quod alius ſit vſus legis in non renatis, alius in renatis. Non renatis reuelat lex peccatum, quod cum fit, affectiones peccatorum magis irritantur, idque non culpa legis, ſed vitio carnis. DEINDE, homo agnito ſuo malo, ſe morte dignum agnoſcit, dum mādatum, cui addita eſt conditio vitæ & mortis, intuetur. Verum renatis lex norma vitæ eſt, cui renatus ſe conformare conatur ſecundum ſpiritum, ſed carnis vicioſitate impeditus, quod lex requirit præſtare ad plenum, nimine poteſt.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Quemadmodum eos, qui in Chriſto ſunt per fidem, & non ſecundum carnis imperium ambulant, à damnatione legis liberos eſſe pronunciat, contraq; contendit, ambulantes iuxta carnis imperium, mortis ſententiæ adhuc ſubeſſe: Ita afflictiones præſentis vitæ bonum habituras exitum promittit, præſertim cum tanta ſit Dei dilectio erga nos in CHRISTO IESV, *vt ab ea nihil nos ſeparare queat.*

Ordo & partes Capitis octaui.

Sapientia Apoſtoli in diſpoſitione huius Epiſtolæ admiratione inprimis digna eſt. Omnia enim ita prudenter ordinat, vt nec quicquam omittat, quod ſcire in cauſſa propoſita neceſſarium eſt, nec quicquam addat, quod offendere poteſt, modo omnia prudenter conſiderentur, & alia alijs conferantur. Semper enim à quibus vel ratio offenditur, vel infirmi fidelium animi percelluntur, occupationibus anteuertit & diluit, Sicut & in hoc capite facit. Poſtquam enim in diſputatione ſuperioris capitis de lege & peccato dixerat, peccatum habitare in regeneratis, quod ſua natura & iuxta legis ſententiam mortem & damnationem meretur, ne quis hinc occaſionem deſperationis ſumeret, in PRINCIPIO *huius capitis eam obiectionem anticipat, docens nullam condemnationem ijs metuendam eſſe qui ſunt in Chriſto Ieſu, & non ambulant ſecundum carnis, ſed ſpiritus imperium. Huic doctrinæ adijcit exhortationem, vt nos ſpiritui & non carni præbeamus obſequium.* DEINDE, *Quia in proximo capite Apoſtolus conqueſtus eſt de ſua miſeria in hoc mortali corpore, quæ illi cum omnibus pijs communis eſt, conſolationem aduerſus crucis ſcandalum inſtituit, eamq; plurimis munit argumentis. Tres itaq; ſunt huius capitis partes.* PRIMA *doctrina & conſolatio contra damnatoriam legis ſententiam. Docet enim quod nulla ſit fidelibus condemnatio metuenda, modo ſecundum ſpiritum ambulent.* SECVNDA *eſt exhortatio ad pietatis ſtudium, quæ ſane exhortatio ex ipſa doctrina petitur.* TERTIA *conſolatio eſt, qua Apoſtolus animat pios aduerſus tentationem, quæ ex crucis ſcandalo oriri poterat. Nam cum crux videtur legis damnatoriam ſententiam confirmare, neceſſe eſt vt pij rectè de crucis cauſſis doceantur.*

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DE PRIMA PARTE.

NVLLA igitur nunc eſt condemnatio ijs, qui ſunt in CHRISTO

Propoſitio PRIMA huius capitis didactica ſimul & conſolatoria.

IESV, & non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum.

Opponitur autem hæc propoſitio obiectioni eorum, qui peccati vim in carne ſua ſentientes, ſic ratiocinabantur. Si peccatum eſt reliquum in credentibus, Eſt & condemnatio reliqua. Nam certum eſt legem minari tranſgreſſoribus ſuis condemnationem. Paulᵒ conſecutionem hanc negat, affirmans nullam eſſe metuendam condemnationem ijs, qui ſunt in CHRISTO IESV, qui eſt vmbraculum, quo teguntur peccata, immo victima, cuius virtute reatus peccati ſublatus eſt. Verum ne quis inani ſpectro ſe fallat, certam notam apponit eorum, qui ſunt in Chriſto Ieſu. Sumitur autem hæc nota à cōſequentibus & neceſſarijs ſignis fidei, ſeu ſpiritus Chriſti, quo donati ſunt iuſtificati. Qui, inquit, non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Secundum carnem ambulant, qui contemto iudicio Dei, indulgent prauis cupiditatibus, & ſinunt in ſe regnare peccatum. Contra, ſecundum ſpiritum ambulant, qui carnis imperium excutiūt, & ſpiritu facta carnis domant, perpetuamque luctam ſuſtinent aduerſus carnem, atq; eius prauas cupiditates. Porrò hæc propoſitio tria continet diligenter obſeruanda. Horum PRIMVM eſt doctrina conſolatoria, videlicet, quod fidelibus ſit ſublata legis damnatoria ſententia. SECVNDVM eſt nota fidelium infallibilis, quæ eſt non carni, ſed ſpiritui obſequium præſtare. Hæc nota 1. Ioan. 1. his verbis etiam indicatur: Si dixerimus quod ſocietatem habeamus cum ipſo, & in tenebris ambulamus, mentimur & non facimus veritatem. At ſi in lumine ambulemus, ſicut ipſe eſt in lumine, ſocietatē habemus inuicem, & ſanguis IESV CHRISTI filij eius purgat nos ab omni peccato. TERTIVM eſt diſcrimen hominum, quorum alij habenas laxantes carni fueruntur quocunque impetus impellit, alij ſpiritu premūt, ac veluti lupatis iniectis retinent ac refrenant carnem, quibus nihil moleſtius eſt quàm carnis & peccati maculis inuolui. Illi adhuc ſunt ſub lege, hi vero ſub gratia. Quare vt illis mors & damnatio iuſta eſt propoſita: ita his ſalus eſt in CHRISTO IESV Domino noſtro. His itaque admoniti reſipiſcamus, ac ſpiritus imperio nos committamus.

Nam lex ſpiritus vitæ in CHRISTO IESV, liberauit me à lege peccati & mortis.

Ratio propoſitionis à cauſſa ſumta. Cauſſam autem hanc accommodat illuſtri exemplo, vt vniuerſalis doctrina in eo veluti pingi videatur. Quæſtio eſt: Num vlla condemnatio ſit fidelibus, qui adhuc gemunt ſub peccati onere, qui adhuc ſentiunt in ſe vim peccati. Reſponſum eſt: Nullā condemnationem eſſe ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu. Huius reſponſi ratio hîc à cauſſa petitur, quæ eſt ſanctificatio Chriſti nobis credētibus imputata. Vt enim duo ſunt in peccato, Corruptio ſeu Vitioſitas & Reatus: ita duo ſunt in Chriſto remedia, Iuſticia & Sāctificatio. hæc opponitur corruptioni & vitioſitati noſtræ, illa reatui. Non ergo reliquiæ peccati condemnant fideles, quia ſanctificatio & puritas Chriſti, nobis imputata, nos liberat à lege peccati & mortis, ne videlicet peccato nobis imputato, mortis ſententiæ ſimus obnoxij. Hęc ſimpliciſsima eſt huius loci interpretatio, iam verba Apoſtoli expēdamus: Per legem ſpiritus vitæ Ambroſius intelligit fidem ipſam, quæ ſane interpretatio non conuenit. Nam hoc ipſum quæritur, Num fidelibus ſit ſublata condemnatio. alij per legē ſpiritus vitæ intelligunt regenerationis gratiā in nobis inçoatā, cui profecto nequaquam cōpetit, vt dicatur nos liberare à lege peccati & mortis. Nā hęc incoata gratia potiᵒ eſt teſtis noſtrę liberationis, ob quā cauſam Chryſoſtomus intelligit per legem ſpiritus vitæ, ipſam Spiritus ſancti perſonā, quam interpretationem ipſa diſtinctio ſatis conuellit. Quid ergo dicēdum? Duo ſunt in verbis Pauli, vt taceam de ſcopo diſputationis & ætiologia quæ ſequitur, quæ meā interpretationē, quam poſui, confirmant. VNVM, quod legem illam ſpiritus vitæ, de qua hîc loquitur Apoſtolus, in Chriſto Ieſu eſſe pronūciat, & non in nobis, Lex, inquit, ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, id eſt, quæ eſt in Chriſto. ALTERVM, quod hæc lex ſpiritus vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, opponatur legi peccati & mortis, quæ eſt in nobis. Iam autem cum hîc lex peccati & mortis abſq; omni dubio ſit tyrañis peccati in vitioſa noſtra carne, quę fructificat morti, vt in ſexto dictum eſt quis non videt legem ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, vim quandā eſſe in Chriſto Ieſu, quæ tyrannidem peccati & carnis corruptionē ſuperat? Hæc vis nulla alia eſt, quam Chriſti ſanctificatio perfecta, quæ nobis imputata, facit nos liberos, ne peccati labes, quæ adhuc reliqua eſt in carne, nos condemnet. Potentior eſt enim hæc Chriſti virtus peccati vitio & mortis imperio.

Quod enim per legem fieri non potuit,

Ætiologia eſt, cuius hæc eſt ſum-

co quod

eo quod debilitabatur per carnem Deus (præſtitit) dum proprium filium miſit in ſimilitudine carnis peccati, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius legis impleatur in nobis, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulamus.

ma: Chriſtus factus eſt hoſtia pro peccato, vt ipſius innocentia nobis imputetur. Igitur nulla nobis metuenda eſt damnatio, nec peccatum nec mors quicquam in nos iuris habet. etiamſi in carne noſtra manent reliquiæ peccati, quæ teguntur Chriſti puritate. Porrò quoniam hæc ætiologia copioſe amplificatur, eam in quatuor membra diſtinctam conſideremus. PRIMVM membrum occupationem habet. Nam anticipat quæſtionẽ de iuſticia legali, & diſerte aſſeuerat inefficacem eſſe legem ad iuſticiam obtinendam. At ne quis hoc infirmitati legis aſſcriberet, trásfert culpam in carnem, hoc eſt, humanæ naturæ corruptionem. Nam lex per ſe quidem eſt certiſsima ac rectiſsima iuſticiæ norma. Sed ea eſt infirmitas carnis noſtræ, vt legem præſtare nequeamus, vnde fit, quod nec iuſticiá ex lege cõſequamur. Hic ergo teſtimonium obſeruetur, quod nemo mortalium poſsit ex lege iuſtificari, propterea quod nemo obœdiẽtiam, quam requirit lex, pręſtare poteſt. Lex indiciat quidem quid faciendum ſit, ſed non præſtat vires. Lex indicat quidem morbum, ſed non ſanat. SECVNDVM membrum modum indicat, per quem ſumus à maledictione legis, atq; adeo à iure peccati & mortis liberati. Deus, inquit, præſtitit quod lex non potuit, dum miſit filiũ ſuum in ſimilitudine carnis peccati, hoc eſt, dum miſit filium ſuũ qui aſſumſit carnẽ, hoc eſt, humanam naturam ſimilem noſtræ, excepto peccato. Et pro peccato, hoc eſt, propter peccatum, hoc eſt, victimam Chriſti, (Peccatum autem ideo dicitur victima Chriſti, quia reatum peccati in ſe recepit Chriſtus, & ſua victima pro eo ſatisfecit.) Damnauit, id eſt, interfecit, aboleuit. In carne, id eſt, in humana natura. Peccatum, hoc eſt, ius peccati. Obſeruetur hoc loco præclarum teſtimonium de aduẽtu CHRISTI in mundum, & cur aſſumſerit humanam naturam, videlicet, vt fieret victima pro peccato, ſeu vt Epiſtola ad Hebræos loquitur, vt haberet quod offerret. TERTIVM membrum finem victimæ Chriſti continet, qui eſt vt ius legis impleatur in nobis, hoc eſt, vt obœdientia, qua Chriſtus legi ſatisfecit, nobis imputata, à iure legis ſimus exemti, ne videlicet nos amplius condemnet lex tanquam reos & peccatores. Eſt enim legis voluntati ſatisfactum per mortem Chriſti. QVARTVM membrum repetit ea quæ ſupra poſuit de diſcrimine hominum, quorum alij ſecundum carnem, alij ſecundum ſpiritum ambulant. Hoc membrum ideo adiecit Apoſtolus, ne quis putet licentiam carni concedi, propterea quod à iure legis ſimus exemti. Eſt enim magnum diſcrimen inter ius legis damnatoriũ, & regulá vitæ, quæ in lege traditur. ab illo liberi ſumus, modo in CHRISTVM credimus, & ſpiritu Chriſti ducimur: iuxta hanc autem vitam conformare, quantum quidẽ in hac infirmitate fieri poteſt, oportet.

Nam qui ſecundum carnem ſunt quæ carnis ſunt ſapiunt, qui vero ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus.

Cur ſupra in propoſitione adiecerit: Qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum, & idem inculcauerit rurſus in proxima ætiologia, iam iuſta confirmatione oſtendit. Fundamentum autem huius rationis hoc eſt: duplex eſt vita, carnalis vna, altera ſpiritualis. Illa veteris hominis, hæc noui eſt. Qui illam viuit ſub lege eſt, qui vero hanc, ſub gratia. Vtraq; ex ſuo ingenio cognoſcitur, & ex proprijs fructibus deprehẽditur. Qui ergo ſecundum carnem ſunt, hoc eſt, in quibus corrupta natura dominatur, ea quæ carnis ſunt, ſapiunt, hoc eſt, iudicant, cogitant, meditantur, ſentiunt curant &c. quæ ſunt carnis, id eſt, toti ad carnis imperium ferũtur, quare adhuc carnalis illorum vita eſt. Nam regenerationis gratia in nouam creaturam nondũ ſunt renouati. Quare non mirum eſt, eos qui tales ſunt, adhuc ſub legis damnatione manere. Contra verò qui ſecundum ſpiritum ſunt, hoc eſt, in quibus nouus homo dominatur, & qui Chriſti ſpiritu ducuntur, hi quæ ſunt ſpiritus ſapiunt, hoc eſt, iudicant, cogitant, meditantur, curant, ſentiunt quæ ſunt ſpiritus, hoc eſt, ſpiritus imperio ſe regi ſinunt, & ſe carni toto impetu opponunt, gementes ſub acerrima lucta ſpiritus & carnis. Quare huiuſmodi nõ amplius ſunt ſub dãnatione legis, ſed ſub gratia, quæ reliquias peccati tegit, vmbraculo Chriſto. PORRO quia hæc ratio firmamentum eſt præſentis confirmationis, eam Apoſtolus ſibi probandá proponit, vt ea ſolide confirmata, nihil amplius dubij de quæſtione propoſita relinquatur. Cõtinet autem hęc ratio duas hypotheſes cum ſuis rationibus: Ambulantes ſecundum carnẽ ſunt ſub maledictione. Hæc eſt PRIOR hypotheſis. Ratio huius eſt: Quia quæ carnis ſunt ſapiunt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

piunt. Hypotheſis POSTERIOR eſt: Ambulantes ſecundum ſpiritum non ſunt ſub damnatione. Ratio huius eſt: Quia quæ ſpirit' ſunt ſapiunt. Cæterum vt veritas harum hypotheſium conſtet, eas longiori circuitu confirmat Apoſtolus, & quoniam progreſsio huius argumẽtationis eſt à cauſsis ad effecta, texit Apoſtolus duos Soritas cõtinentes principalis ſyllogiſmi proſyllogiſmos quoſdam, ſic enim Ariſtoteles partes Soritarũ appellat. Neque id facit ſimpliciter, ſed vt Ariſtoteles loquitur ἐπαλλήλως, hoc eſt, ita vt partes vni' partibus alterius ex aduerſo κατ' ἀντίθεσιν reſpondeant, vt contraria effecta carnis & ſpiritus apertius conſpiciantur. Vt autem vterque Sorites nude conſpiciatur, alterum ab altero ſeiungam, & deinde in textus explicatione membrorum antitheſin oſtendam.

PRIMVS SORITES.

1. Verſantes ſecundum carnem carnalia ſapiunt. 2. Carnalia ſapientes quæ ſunt mortis ſapiunt. 3. Sapientes quæ ſunt mortis, inimici ſunt Dei. 4. Inimici Dei Deo diſplicent. 5. Diſplicentes Deo ſunt ſub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur, Verſantes ſecundum carnem ſunt ſub maledictione.

SECVNDVS SORITES.

1. Verſantes ſecundum ſpiritum, quæ ſpiritus ſunt ſapiunt. 2. Sapientes quæ ſunt ſpiritus, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. 3. Sapientes quæ ſunt vitæ & pacis, amici Dei ſunt. 4. Amici Dei Deo placent. 5. Placentes Deo liberi ſunt à damnatione legis. Hinc rurſus concluditur à primo ad vltimum. Igitur, Verſantes ſecundum ſpiritum liberi ſunt à damnatione legis. In hoc poſteriori Sorita quædam adieci, quæ non expreſſe ponuntur in textu, Sed ex antitheſi tamen facile intelliguntur. nunc partes vtriuſque Soritæ in textu declarabimus.

Nam qui ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt.

Hæc PRIMA pars antecedentis eſt primi Soritæ, & minor primi proſyllogiſmi. Secundum carnem eſſe dicũtur, non qui interdum carnis imbecillitate labuntur, ſed qui ſe totos carnis imperio tradiderunt, ſeu vt Paulus locutus eſt: In quibus peccatum regnat iuxta concupiſcentias corporis.

Qui vero ſecundum ſpiritum ſunt, ea quæ ſunt ſpiritus.

Hæc PRIMA pars antecedentis eſt ſecundi Soritæ, & minor primi proſyllogiſmi. Sapere ſecundum ſpiritum dicuntur, qui luctãtes cum carne ſpiritus imperio cupiunt ſubeſſe, & quæ ſpiritus ſunt cogitant & faciunt.

Intelligentia enim carnis mors eſt.

SECVNDA pars antecedentis primi Soritæ, & minor ſecundi proſyllogiſmi. Sed mutatio abſtracti in concretum nonnihil obſcuram reddidit collectioné. Quare ita retexenda eſt oratio: Qui ſapiunt ſecundum carnem, quæ mortis ſunt ſapiunt. Verum Apoſtolus ideo abſtracto vſus eſt, vt oſtẽdat totum φρόνημα carnis, hoc eſt, omnem ſapientiam, omnia cogitata, omnia conſilia, omnes deliberationes, omnem prudentiam, breuiter λόγον καὶ ὁρμὴν omnium hominum nõ regeneratorum, ſi modo negocium ſalutis ſpectes, non niſi ad mortem facere. Vocabulum enim φρόνημα, genus eſt complectens omnes animi actiones & affectus. Quare potius intelligentiã poſui ſupremam animi actionem, quam prudentiam vel ſenſum. Nam ſi conſtiterit intelligentiam hominis, quæ vt pars ſub voce Græca continetur, in rebus ſalutis non niſi ad mortem tendere, facile de inferioribus facultatibus idem concedetur. Auguſtinus ſapientiæ voce vſus eſt.

At intelligentiam ſpiritus vita & pax.

SECVNDA pars antecedentis ſecundi Soritæ, & aſſumtio ſecũdi proſyllogiſmi. Mutetur & hic abſtractum in concretũ hoc modo: At qui ſapiunt ſecundum ſpiritum, quæ vitæ & pacis ſunt ſapiunt. Nam contraria ſunt carnis & ſpiritus ſtudia, Sĩ igitur caro in ea fertur quæ ſunt mortis, ſequitur ſpiritum vitam & pacẽ ſectari. Habemus hacten' materiam duorum proſyllogiſmorum, quorum vnus eſt prioris, alter poſterioris Soritæ. Proſyllogiſmum prioris Soritæ ita concludemus, ſi ex prædicatis primæ & ſecũdæ partis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

partis prioris Soritæ maiorem fecerimus hoc modo: Qui carnalia ſapiũt,quæ mortis ſunt ſapiunt. Aſſumtio eſt prima pars antecedentis: Qui ſecundum carnẽ ſunt,quę carnis ſunt ſapiunt. Hinc ſequitur concluſio: Ergo qui ſecundum carnem ſunt,quæ mortis ſunt ſapiunt. Formabitur etiam primus proſyllogiſmus ſecundi Soritę ad eundem modũ: Sapientes quæ ſunt ſpiritus,quæ vitę & pacis ſunt ſapiunt. Qui vero ſecundum ſpiritum ſunt,ea quæ ſunt ſpiritus ſapiunt. Ergo, Qui ſecundũ ſpiritum ſunt,quæ vitæ & pacis ſunt ſapiũt.

Propterea quod intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum.

TERTIA pars antecedentis primi Soritæ, & aſſumptio tertij proſyllogiſmi, cuius prædicatum ſi attribuatur prædicato ſecundæ partis,fiet maior tertij proſyllogiſmi,hoc modo: Quicunque quę mortis ſunt ſapiunt,inimici ſunt Dei. Aſſumtio vt antea eſt aſsignata: Qui ſapiunt ſecundum carnem,quæ mortis ſunt ſapiunt. Igitur, Qui ſapiunt ſecundum carnem, inimici ſunt Dei. Verum hîc obſeruandum eſt,quod nonnihil à lege Soritæ deflexerit Apoſtolus. Nam pro eo quod dicendũ fuiſſet: Intelligentia mortis inimicitia eſt aduerſus Deum,hoc eſt,qui ſapiunt quæ mortis ſunt,inimici ſunt Deo, ſubſtituit hanc propoſitionẽ,propterea quod intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum,ac ita probat intelligentiã carnis ad mortem tendere,atq; cõcludit hoc modo: Inimicitia aduerſus Deum mortẽ affert, Intelligentia carnis inimicitia eſt aduerſus Deum,Igitur mortem affert. Verum,quia idẽ eſt ſapere quæ carnis ſunt, & quæ ſunt mortis, qui carnis φρόνημα tendit ad mortem, tertiam partem hîc conſtituo antecedẽtis primi Soritę,cui cum ex antitheſios lege oppoſueris hanc: Sapientes quæ ſunt vitæ & pacis, ſunt inimici Deo. Habes tertiam partem antecedentis poſterioris Soritæ,cuius prædicatum cum attribuitur prędicato ſecundæ partis, fit maior ſecundi proſyllogiſmi hoc modo: Qui ſapiunt quæ ſunt vitæ & pacis,amici ſunt Deo. Aſſumtio vt antea eſt ſignata, Qui ſapiunt ſecundum ſpiritum,quę vitę & pacis ſunt ſapiunt. Proinde qui ſapiunt quæ ſunt ſpiritus, amici ſunt Deo.

Legi enim Dei non ſubijcitur, neque enim poteſt.

Ratio eſt proximæ ſententiæ, videlicet quod intelligentia carnis ſit inimicitia aduerſus Deum. Hoc loco conſuetudo ſcripturæ obſeruanda eſt,qua cõtrarium cum negatione pro contrario ponitur. Cum ergo dicit: Intelligentia carnis non ſubijcitur legi Dei. Senſus eſt: Intelligentia carnis aduerſatur legi Dei. Nam vt ſupra dictum eſt: Affectiones peccatorũ in carne exiſtunt per legem. Quarę non mirum eſt intelligentiam carnis inimicitiã eſſe aduerſus Deum. Fieri enim aliter non poteſt, quàm vt hoſtis ſit legislatoris, quicunque eius legem aduerſatur. PORRO hîc obſerua duo quæ tribuuntur carni. PRIMVM, praua voluntas,qua fit vt caro aduerſetur legi Dei. DEINDE impotentia, qua fit vt caro legi Dei ſubeſſe non poſsit. Caro proinde,hoc eſt, homo quatenus carnalis eſt, nec vult nec poteſt ſe legi Dei ſubijcere. Huic rationi ex antitheſi opponitur alia de ſpiritu, videlicet,quod ſpiritus ſe legi Dei ſubijciat. Quare & intelligentia ſpiritus amicitia eſt cum Deo. Nam ita complere membra comparationis oportet,vt plena conſpiciatur collatio. Quod autem ſpirit⁹ ſe legi Dei ſubijciat,ad voluntatem & conatum ſpiritus referendum eſt, & non ad impletionem legis,quemadmodum ex ſuperiori capite manifeſtum eſt.

Cæterum qui in carne ſunt,Deo placere non poſſunt.

QVARTA pars antecedentis primi Soritæ, & aſſumtio quarti proſyllogiſmi, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato tertiæ partis, fit maior tertij proſyllogiſmi, hoc modo: Inimici Dei Deo diſplicent, Aſſumtio ſupra ſignatur, Qui ſapiunt quæ ſunt mortis, inimici ſunt Dei, Igitur Deo diſplicent. Hîc rurſus ponitur oratio æquipollens. Nam pro eo quod dicẽdum fuiſſet. Inimici Dei Deo diſplicent,ponit, Qui in carne ſunt Deo placere nõ poſſunt. Huc iam per antitheſin adde: Amici Dei Deo placent, ſeu quod idẽ eſt: Qui ſunt in ſpiritu Deo placent. Hinc tertius proſyllogiſmus ſecundi Soritæ concluditur: Amici Dei Deo placẽt, Qui ſapiunt quæ ſunt vitæ & pacis,amici ſunt Dei, ergo Deo placent. Hinc iam ſequũtur duæ concluſiones,videlicet quod placentes Deo ſint extra damnationem: &, diſplicentes Deo ſint ſub maledictione. Hæ duæ concluſiones ſunt poſtremæ partes in antecedentib⁹ Soritarum,ex quibus duo fiunt proſyllogiſmi,videlicet quartus primi, & quartus ſecũdi Soritæ, hoc modo: Diſplicentes Deo ſunt ſub condemnatione. Inimici Dei diſplicent Deo. Igitur, Inimici Dei ſunt ſub condemnatione. Iam coniunge primum ſubiectum

cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cum poſtremo prædicato, habebis cõcluſionem primi Soritæ, quæ eſt: Verſantes ſecundũ carnẽ ſunt ſub cõdemnatione. Syllogiſmus ergo principalis erit: Quicunq; diſplicẽt Deo ſunt ſub condemnatione. Verſantes ſecundum carnem diſplicent Deo. Igitur verſantes ſecũdum carnem, ſunt ſub condemnatione. Et hæc eſt vna pars propoſitionis principalis probandæ. Quartus ſecundi. Placentes Deo ſunt extra damnationem. Amici Dei placent Deo. Igitur, Amici Dei ſunt extra damnationem. HIC rurſus primum ſubiectum cum extremo prædicato coniunge, & habebis concluſionem ſecundi Soritæ, quæ eſt: Ergo, Verſantes ſecũdum ſpiritum, ſunt extra damnationem. Syllogiſmus ergo principalis erit huiuſmodi. Quicunq; placent Deo, ſunt extra damnationem. Verſantes ſecundum ſpiritũ placent Deo. Ergo, Verſantes ſecundum ſpiritum ſunt extra damnationem. Et hæc eſt altera pars propoſitionis principalis probandæ.

Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu, ſiquidem ſpiritus Chriſti habitat in vobis.

QVÆ hactenus in genere diſſeruit, iam ad hypotheſin accommodat, & colligit concluſionem hoc modo: Qui in carne ſunt, ſub condemnatione ſunt, Qui vero in ſpiritu ſunt, liberi ſunt à condemnatione. Sed vos non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Igitur, Non eſtis ſub condemnatione, ſed à condemnatione liberi. ALTERAM partem minoris probat: Siquidem ſpiritus Chriſti habitat in vobis, id quod ex eius motibus cognoſcitur & fructu. Eſt autem eius fructus cõdelectari legi Dei, opponere ſe carni, congemiſcere ſub peccati mole, breuiter nihil magis expetere, quam iuſticiæ ſeruire in gloriam Dei, quemadmodum ex ſuperioribus manifeſtum eſt.

Si quis ſpiritum CHRISTI non habet, non eſt eius.

MINOREM proximi argumenti antitheſi illuſtrat. Qui ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. hoc eſt, non eſt vitæ Chriſti particeps: ex quo ſequitur, quod nec Chriſti membrum ſit. Qui enim Chriſti membrũ eſt, conſors eſt eiuſdem ſpirititus cum Chriſto: vnde noua vita exiſtit. At ſi dicas: Cum omnes homines peccant, & ſæpiſsime labuntur, quomodo ſciri poteſt num quis ſpiritum Chriſti habeat, præſertim cum ratio ipſa in philoſophis aduerſetur peccato, quemadmodũ & Seneca dicit: Si ſcirem homines ignoraturos, & Deos ignoſcituros: tamen propter peccati turpitudinem peccare non vellem. Reſpondeo, Philoſophi aliquouſq; ratione progreſsi ſunt, ſed conuerſi ad Deum præſentiam ſpiritus ex ardentibꝰ motibus quibus inſurgunt aduerſus peccati fontem, cognoſcunt, & ex precandi affectu, & alijs occultis efficacijs, & præcipue ex effectibus, de quib. in ſequẽtibus diſſerit Apoſtolus.

At ſi CHRISTVS in vobis, corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, Spiritus vero vita propter iuſticiam.

VNDE cognoſci poſsit præſentia ſpiritus Chriſti in fidelibus, exponit, nempe ex duabus rebus: nimirũ Mortificatione & Viuificatione: quæ ſunt efficaciæ ſpiritus Chriſti habitantis in iuſtificatis. Corpus, inquit, mortuum eſt, propter peccatum, hoc eſt, caro mortua eſt, quia eius praui affectus in conuerſis mactantur, & veluti trucidantur. Vt enim affectꝰ peccatorum in non conuerſis per legem irritantur, ita in conuerſione ad Deum per Chriſti mortem iugulantur. Corpus hoc loco ſignificat maſſam illam ex carne, neruis & oſsibus compactam, ſed pro adiuncto ponitur, ac idem ſignificat quod caro, quatenus opponitur ſpiritui, hoc eſt, vim peccati & innatam prauitatem, quemadmodum ipſa antitheſis oſtẽdit. Nam opponitur ſpiritui, qui eſt efficacia ſpiritus Dei in regeneratis. DEINDE obſeruandum eſt vocabulum peccati per metonymiam accipi & ſignificare hoſtiam pro peccato, videlicet, ipſam mortem Domini, quæ hoſtia Chriſti eſt, & expiatio peccati, & virtꝰ mortificandæ carnis in ijs qui cõuertuntur, quæ ſane mortificatio prior pars eſt ſanctificationis ſeu regenerationis. Spiritꝰ vero vita propter iuſticiam, hoc eſt, nouus homo viuit propter iuſticiam, ſcilicet Chriſti. Nam Chriſti iuſticia & imputatur nobis, vt ea ſimus iuſti in cõſpectu Dei, & eſt virtꝰ qua viuificatur ſpiritꝰ in nobis. Hæc ergo effecta præſentiã Chriſti in nobis oſtendunt. Si itaque cupis ſcire in carne ne ſis, an in ſpiritu, ex vtriuſq; effectis hoc cognoſcas.

Si autem ſpiritus eius, qui excitauit IESVM ex mortuis, habitat in vobis, is

Declaratio proximæ ſententiæ à diuini ſpiritus virtute, qui ſpiritus

qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora per habitantem eius ſpiritum in vobis.

ſicuti in capite noſtro Chriſto ſe exeruit, ita etiam in nobis, qui eius membra ſumus exeret. Sicut ergo Deus ſpiritu ſuo Chriſtum excitauit ex mortuis: ita etiam noſtra corpora mortificata virtute mortis Chriſti, viuificabit per eundem ſpiritum. PORRO hæc pericopa multiplicem doctrinam continet. PRIMVM enim clare nominantur & diſcernuntur tres perſonæ diuinitatis. Pater qui excitauit Chriſtum ex mortuis. Filius excitatus. & Spiritus ſanctus viuificans. DEINDE, quod idem ſpiritus ſit & patris & filij, & ab vtroque mittatur in corda fidelium, vt ea viuificet. TERTIO, quod opus redemtionis ſit totius Trinitatis, ſed ſeruata cuiuſq; perſonæ proprietate. Pater viuificat & ſaluat, ſed per filiũ vt Mediatorem, per ſpiritum vt per Sanctificatorem. QVARTO, quod reſurrectio Chriſti ſit & incoatio & teſtimonium futurę gloriæ fidelium. QVINTO, obſeruetur quãta ſit dignitas conuerſorum, in quibus ſpiritus habitat, vnde admoneãtur, vt quemadmodum ſunt viua Dei templa: ita Deum in ſe habitantem veris cultibus colant, per omnem vitã incendant thymiama mane & veſperi, offerant vitulos labiorum ſuorum, & ſe mactent Deo in hoſtiam rationalem: & contra cogitent horribile malum eſſe, hoc Spiritus ſancti templũ conſcientia peccati contaminare.

Igitur fratres debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus.

Exhortatione accommodat doctrinam ad vſum auditorum: quod quidem facit Apoſtolus more Prophetico & Apoſtolico, quem morem vt ſequantur omnes pij verbi miniſtri, requirit plena docendi ratio, quæ conſtat methodo & motu. Methodus rem docet. Motus doctrinam accõmodat. idq; nunc exhortando, interdum obiurgando, nonnunquã conſolando, ſæpe cõminando, &c. Hic autem exhortando & comminando doctrinã accommodat. Propoſitionis huius exhortatoriæ duæ ſunt partes, quarum VNA expreſſe ponitur. ALTERA ex antitheſi & confirmatione intelligitur. Complebitur autem propoſitio hoc modo: Igitur fratres debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus, ſed ſpiritui, vt ſecundũ ſpiritum viuamus. Illationis particula notatur neceſsitas cõſequentiæ doctrinæ ad debitã obœdientiam erga doctrinam. Etenim doctrinæ finis eſt, vt ei obœdiatur. DEINDE obſeruetur hoc loco neceſsitas debiti, aduerſus eos, qui bonorũ operum in fidelibus neceſsitatẽ negant. Qui enim debet, neceſsitate debiti obligatur, cui⁹ neceſsitatis ratio ſequitur.

Nam ſi ſecundum carnem vixeritis, futurum eſt, vt moriamini.

Ratio PRIMÆ partis propoſitionis à neceſsitate vitandi pœnam, quæ eſt mors æterna. Qui ſecundum carnem vixerint, futurum eſt vt moriãtur. Ergo iuſtificati caueant, ne rurſus carnis illecebris decepti, excuſſo ſpiritu ſe carni tradãt. Notetur ergo, quod iuſtificati poſsint relabi in priores ſordes, & abijcere fidem, & in æternum perire. DEINDE obſeruetur, fidem & malam conſcientiam non poſſe ſimul cõſiſtere. Qui enim vere credit, filius Dei eſt, & habet arrabonem vitæ æternæ. At qui malam habet cõſcientiam, hoc eſt, qui viuit ſecundum carnẽ, manet ſub damnatione legis, vt mancipium Sathanæ. Proinde fieri non poteſt, vt qui carni indulget, veram fidem habeat.

Sed ſi ſpiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Ratio SECVNDÆ partis exhortationis à conſequentibus. Qui ſecũdum ſpiritum vixerit, viuet, idque ex gratia, nõ ex merito ſuo. Nam Chriſtum vitam in ſe retinet, qui fons & autor vitæ eſt. hoc igitur amiſſo, per obſequium carni præſtitum, amittitur & vita. Nam qui ſecundum carnem ambulat, damnatoriæ legis ſententiæ, hoc eſt, morti ſubiacet. Præſens verbum, mortificetis, ſignificat vigere luctam carnis & ſpiritus in ſanctis, donec in hoc ſunt mortali corpore.

Quicunque enim ſpiritu Dei ducuntur, hi ſunt filij Dei.

Aetiologia eſt, continens firmiſsimum principium rationis proximæ. Quicunq; ſpiritu Dei ducuntur, ſunt filij Dei. Qui ſpiritu mortificant actiones corporis, ducuntur ſpiritu Dei. Igitur, Qui ſpiritu mortificant actiones corporis ſunt filij Dei. Filij autem Dei viuent. Igitur, qui ſpiritu actiones

actiones corporis mortificant, viuent. OBSEVETVR certiſsimum indicium præſentis ſpiritus Dei in conuerſis, videlicet eius victoria aduerſus carnem. qui tamẽ ſpiritus nõ ita triumphum agit, quin perpetuam luctam ſuſtineat aduerſus carnem rebellãtem. Admonemur ergo ſingularis ardoris in hac ſpirituali pugna, ne ſuccumbamus victi à carne.

Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, rurſus in timorem, Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater.

Qualis ſit ductus ſpiritus Dei declarat, vnde ab effectu oſtendit, quinam ſint filij Dei. Diſcernit autem hic Apoſtolus inter ſpiritum ſeruitutis & ſpiritum adoptionis. Spiritus adoptionis eſt, qui alit fiduciam adoptionis in nobis: qua Deum vt patrem noſtrum inuocamus. Hæc enim duo, fiducia adoptionis & inuocatio, ſpiritus Dei præſentiã euidenter declarant. Nam ſpiritus Dei PRIMVM perſuadet cordibus noſtris, quod ſimus adoptati in filios à Deo patre per IESVM CHRISTVM. DEINDE idem ſpiritus fideles excitat ad inuocandum, qui inuocationis cultus immediate à fide proficiſcitur. Sed quid eſt quod dicit: Non rurſus accepiſtis ſpiritum? Spiritus accipitur ad prædicationẽ Euangelij. Nam dicitur accipi ſpiritus, quando in homine eſt efficax quouis modo, cum accipitur ad prædicationẽ legis, ſpiritus ſeruitutis dicitur. Hic ſpiritus qui à prædicatione legis viam quidẽ ſalutis proponit, ſed cum cõditione duriſsima, planeq́ue impoſsibili, nihil niſi timorem in animis noſtris efficere poteſt. vnde fit, vt quaſi ſerui iram Domini magna cum anxietate, pauidaq́; conſcientia ſentientes, crucem iminentem perhorreſcamus. Atq; hinc eſt, quod Spiritus ſanctus ab hoc effectu dicatur ſpiritus ſeruitutis in timorem, vt qui in ſeruilem cõditionem nos redigat. Contra vero, quia idem Spiritus ſanctus gratuita adoptione ſalutem in animis credentiũ obſignat, & à legis maledictione liberat, ſpirit⁹ adoptionis à Paulo dicitur. Hic nobis perſuadet, vt non amplius ſimus ſub metu, ſed vt fiducia adoptionis patrem Deum inuocemus. Quod autem Paulus Syriaca voce vſus ſit Abba, videtur eò pertinere, vt magis hac voce mutuam ſtorgam inter patrem & filios exprimat. Nam nomen Syriacũ Abba, videtur à dilectione ſumtum. Nam Abah, vnde deductum apparet, diligere ſignificat. Græca autẽ appellatio interiecta eſt, interpretandi cauſſa, & ponitur caſus primus pro vocatiuo.

Ipſe ſpiritus teſtatur cum ſpiritu noſtro, quod ſimus filij Dei.

Producit Apoſtolus duos teſtes noſtræ in Chriſto adoptionis, qui ſunt, ſpiritus Dei, & ſpiritus noſter ab eo certior factus. Spiritus noſter eſt ardens affectus à Spiritu ſancto excitatus in corde fidelium. Huc illud Pauli 2. Corinth. primo: Is qui cõfirmat nos vobiſcum in CHRISTO, & qui vnxit nos Deus eſt, qui etiã obſignauit nos, deditq́; arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris. Hoc arrabone, quo dato confirmatur fideiuſsio, ſpiritus fidelium cõfirmatus, certiſsime ſibi perſuadet, quod à Deo ſit adoptatus, vt in Chriſto iam vere ſit filius. Cum ergo conſentiunt hi duo teſtes, de adoptionis gratia nõ amplius fidelis dubitare debet ſed per patientiam expectare promiſſam hæreditatem, de qua ſequitur:

Si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Chriſti.

Attexit argumentum à iure naturæ: quo iure filij ſuccedunt in bona parentum. Poſtquam autem oſtendit, fideles eſſe filios Dei, ex filiorum iure infert hoc argumentum. Si fideles ſunt filij Dei, ſunt etiam hæredes Dei. Sed ſunt filij. Ergo & hæredes. Iam quia Chriſtus eſt Dei filius, erit & ipſe hæres. Proinde fideles & Chriſtus ſunt Dei cohæredes. Quid an non hæredes dicuntur, qui in bona parentum ſuccedunt, ſed prius demortuis parentibus? Quomodo ergo hæredes Dei dici poſſunt fideles, cum Deus nunquam moriatur? Vſitata eſt Hebræis figura, qua ſpeciei nomẽ pro genere ponitur, vt cum merces accipitur pro quauis compẽſatione. Hæredes ſunt quidem proprie qui ſuccedunt in mortuorum parentum bona, ſed hîc generalius accipitur. Nam ea voce tantum ſignificantur, qui bonorum patris cœleſtis ſunt participes, atq; ideo ſcriptura voce hæreditatis vtitur, vt ſciamus poſſeſsionem cœleſtem nobis gratis donari, & non contingere ex noſtro merito, ex emtione aut alio huiuſmodi titulo. Dicitur ergo hîc κληρονόμος, qui bonis ſibi gratis conceſsis fruitur: & hæreditas, quicquid alicui gratis cedit in poſſeſsionem.

Si modo ſimul cum eo patimur, vt etiam cum eo glorificemur.

A conditione filij naturalis colligit conditionem eorum, qui in filios adoptati ſunt, hoc modo: Filius Dei naturalis primū paſſus eſt, ac deinde glorificatus adijt hæreditatem paternam. Igitur ſi fideles ſunt cohæredes Chriſti, per crucē hæreditatē cum Chriſto adibunt. Verum hoc argumentum ſingulari prudentia attexit Paulus. Nam hoc argumento occurrit obiectioni infirmorum, qui contra magnificas promiſsiones ſibi factas, poterant obijcere hoc modo: Ecce nos obijcimur omnis generis calamitatibus, quis ergo nos pro filijs Dei agnoſcet? Quis putabit nos Deo curæ eſſe? Hāc obiectionem inuerſionis ſchemate excipit Apoſtolus, propoſito exemplo filij Dei Domini noſtri IESV CHRISTI, ac ſi dicat: Quod patiantur fideles, hoc habent commune cum filio Dei. Eſt enim paſsio tranſitus ad glorificationem. Verum cauſſæ paſsionū ſunt diuerſæ, Chriſtus enim nō pro ſuo, ſed pro noſtro peccato expiando paſſus eſt, Nos vero patimur, non vt expiemus peccatum noſtrum aut alienum, Sed vt peccatū in nobis mortificetur, & corpus peccati crucifigatur. Porrò ex hoc argumēto colligenda eſt propoſitio tertiæ partis huius capitis, videlicet, quod fideles non debeant varijs huius vitæ ærumnis frangi, ſed crucem patienter ferre, donec cum Chriſto glorificentur.

CONFIRMATIO TERTIAE PROPOSITIONIS.

Statuo enim, quod non dignæ ſint paſſiones præſentis temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur nobis.

PRIMVM argumentum à collatione præſentium ærumnarum cum futura gloria ſumtum. MALVM breui finiendum, quod nunquam finienda gloria ſequitur, æquiore eſt animo ferendum. Paſsiones præſentis vitæ ſunt huiuſmodi. Igitur, Patienter ferēdæ ſunt. VOCAT autem Apoſtolus παθήματα ea quæ in hac vita patimur, vt ſunt omnis generis calamitates, de quibus dicitur τὰ παθήματα μαθήματα ἐστί. Gloria nobis reuelanda, eſt æterna beatitudo, & fruitio Dei in omni æternitate. In hanc itaque gloriam intueamur, quoties cruce aliqua premimur, ac retineamus fidem & bonam conſcientiam, ne ſpe huius gloriæ excidamus.

Nam ſolicita creaturæ expectatio, reuelationem filiorum Dei expectat.

SECVNDEM argumentum ab exemplo totius creaturæ ſumtum. Tota rerum natura abuſibus impiorum ſubiecta eſt, & contaminatur ſceleratorum hominum veluti contactu, expectat tamen liberationem, quando filij Dei liberabūtur. Igitur & nos fortiter feramus præſentes calamitates, ſpe futuræ liberationis. Vocabulum ἀποκαραδοκία, quo Paulus vtitur, ſignificat geſtum cupidiſsime aliquid expectantis, quaſi porrecto capite & oculis in rem intentis, venturum aliquid eminus proſpicientis.

Vanitati enim creatura ſubiecta eſt non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam ſub ſpe.

Amplificat ſecundum argumentum: Creatura, inquit, ſubiecta eſt vanitati, hoc eſt, corruptioni & abuſibus hominum, at ſpe futuræ liberationis ſe ſuſtentat. Igitur & nos eius exemplo bene ſperemus. QVOD autem Apoſtolus tribuit toti creaturæ affectus, proſopopœia eſt, qua exprimit Apoſtolus iniuriam, qua creatura afficitur.

Quoniam ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Hoc eſt, quando liberabuntur filij Dei, & donabuntur gloria æterna, tum ſimul liberabitur creatura à ſeruitute corruptionis, qua ſcilicet corrumpitur. Poterit quoque ὅτι εἰδικῶς reddi, vt ſit expoſitio modi quo ſit creaturæ liberatio, vt non amplius impiorum abuſibus ſit expoſita.

Nouimus enim quod tota creatura congemiſcit, & vna parturit vſq; in hunc diem.

Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ, niſi quod pulcerrima ſimilitudine exponat afflictionis creaturæ magnitudinem, & deſiderium emergēdi ex præſentibus malis, & ſimul indicet futurum euētum.

Quemad-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quemadmodū enim dum parturit mulier, grauiſsimos habet dolores, ſed, edito infante in lucem, lætatur, ac dolorum quos paſſa eſt, obliuiſcitur: ita creatura præſentibus abuſib⁹ preſſa gemit, & veluti parturit. Conſimiliter Eccleſia varijs ærumnis huius vitæ expoſita gemit, ac veluti parturit, donec aduentu filij Dei liberabitur. atq; tūc propter gloriæ reuelandæ magnitudinem, omnium afflictionum quæ paſſa eſt in hac vita, obliuiſcetur.

Non ſolum autem hoc, ſed & ipſi primitias ſpiritus habentes, & noſipſi in nobiſipſis gemimus adoptionem expectantes, redemtionem corporis noſtri.

TERTIVM argumentum ab exemplo Apoſtolorum ſumtum. Nos qui primitias, hoc eſt, excellentia dona habemus, affligimur, & ſub cruce expectamus liberationem. Igitur & vos nobiſcum præſentes ærumnas fortiter ferte, & nolite huius vitæ incommodis fracti abijcere confeſsionem. Spiritus primitias habere, phraſi Hebraica, eſt excellentia dona habere, & inter primos numerari. Eſt autem hæc phraſis ſumta à primitijs frugum, quæ Deo offerebantur. Vt ergo iſtæ primitiæ primæ & electiores erant vtpote Deo offerendæ, ita translatitiè primitiæ notant excellentiora dona, quib⁹ Apoſtoli vt primi, eos qui ſibi in miniſterio Eccleſiæ ſuccederent, excelluerunt. Hanc interpretationem confirmat Apoſtolus, cum addit: Et noſipſi, ſcilicet Apoſtoli, in nobis, id eſt, intimo corde, gemimus, expectantes adoptionem quę eſt redemtio corporis, quod in hoc mundo varijs eſt ꝯbiectum calamitatibus. Hæc autem corporis redemtio fiet per reſurrectionem mortuorum: Tum enim depoſita mortalitate, induemus immortalitatem, 1. Corinth. 15. & 2. Corinth. 5.

Spe enim ſaluati ſumus. Spes autem ſi cernatur, non eſt ſpes. Quod enim quis cernit cur ſperet? Si vero quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus.

QVARTVM argumentum à ſalutis partæ ratione ſumtum. Spe ſumus ſaluati. Igitur ſalus patienter expectanda eſt. Conſecutionem probat à definitione ſpei & repugnantibus. Definitio eſt, quod ſpes ſit abſentium & non præſentium & apparentium rerum. Repugnantia ergo ſunt, aliquid præſens eſſe viderique & idem ſperari. Hinc infert hypotheticum argumentum: Si quod non videmus ſperamus, certè per patientiam id expectamus. Sed non videmus quod ſperamus. Igitur per patientiam id expectamus. Hinc illud ad Galat. 5. Nos ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. Porrò Paulus accipit metonymicôs ſpem pro re ſperata, & notetur definitio ſpei, quod ſit certa ſalutis & aliorum quæ Deus ſua voce promiſit per patiētiam expectatio ſeu fiducia.

Itidem autem & ſpiritus ſubleuat infirmitates noſtras. Quod enim oremus quemadmodum oportet non nouimus, ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

QVINTVM argumentum à præſenti Spiritus ſancti auxilio. Spiritus ſanctus adeſt nobis, & ſubleuat infirmitates noſtras, ne ſcilicet fracti imbecillitate carnis, ſuccumbamus. Igitur cum talem habeamus παράκλητον patienter expectemus liberationem. Antecedens probatur ex eo, Quod Spiritus ſanctus ſanctos motus excitet, & efficiat, vt cum magnis gemitibus oremus Deum. Nam quod dicit: Spiritus poſtulat, Hebraiſmus eſt. Nam poſtulat ponitur pro verbo coniugationis Hiphil, hoc eſt, poſtulare facit. Hanc efficaciam ſpiritus, ſoli intelligunt verè pij, qui in ſuis ardentibus precibus ſentiunt conſolationem, ac veluti reſponſum diuinitus ad ſua poſtulata accipiunt. PORRO obſeruandum eſt diſcrimē inter Chriſti interpellationē pro nobis, & Spiritus ſancti. Scriptura dicit, Chriſtum eſſe vnicum interceſſorem inter Deum & homines. Hîc autem Paulus videtur ei adiungere Spiritum ſanctū. Sed diſcrimen facit ordo & modus. ORDO, quod Chriſtus interpellēt ante ſublatam iram Dei, Spiritus ſanctus autem poſt iram Dei placatam. MODVS, filius eſt interpellator, quia eſt redemtor qui perſoluit precium, vt ſatisfieret iuſticiæ Dei, & placaretur ira Dei, & iam apparet vultui Dei, vt interpellet pro nobis. Sed Spiritus ſanctus eſt interpellator, quatenus nos ad inuocandum mouet. Accepiſtis, inquit Apoſtolus, ſpiritum, quo clamamus Abba pater.

Qui autem ſcrutatur corda, nouit quis

Piorum gemitus à Spiritu ſancto

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſit ſenſus ſpiritus, Quia ſecundum Deum interpellat pro ſanctis.

excitari probat, qui ſcrutatur corda, periphraſis Dei eſt, qui in Actis dicitur καρδιογνώστης. Hic Deus ſcrutator cordium, nouit & facit ſanctos ſcire, quodnam ſit φρόνημα ſpiritus, id eſt, quæ preces, quæue ſuſpiria à ſpiritꝰ ſui afflatu proficiſcantur. Eſt enim ſenſus ſpiritus, quem ſpiritus ſanctus in cordibus piorum inter orandum ciet, Quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis. hoc eſt, facit vt ea à Deo precentur, quæ & Deo grata ſunt, & ipſi ſalutaria.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ijs qui iuxta propoſitum vocati ſunt.

SEXTVM argumentum ab euentu ſumtum. Filijs Dei omnia in bonum cedunt. Igitur præſentium ærumnarum moleſtiam tãdem ſequetur lætus exitus. Quare patienter eſt expectanda liberatio. Iuxta propoſitum vocati dicũtur, qui iuxta conſilium Dei ſunt vocati. Hoc propoſitum, hoc conſilium, hæc εὐδοκία ſeu beneplacitum Dei fuit ſemper & eſt, quod ex mera ſua bonitate intercedente filio, ſaluare velit omnes qui ad ſe per fidem confugerint, & contra damnare omnes incredulos. Non eſt enim προσωποληψία apud Deum, Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui vero non credit, manet ſub legis damnatione.

Nam quos præſciuit eoſdem & prædeſtinauit, conformes fieri imagini filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus inter multos fratres.

SEPTIMVM argumentum à confirmitate filiorum Dei inter ſeſe, cum in aduerſis, tum in proſperis. Proponit autem exemplum filij Dei naturalis, vt ex illo de filijs adoptiuis iudicium fiat. Cum autem ſic ſtatutum eſt apud Deum, vt omnes quos adoptat in filios, ſint conformes imagini filij ſui, atque hic filius naturalis nõ ſolum calamitatibus varijs in hoc mundo expoſitus erat, verũ etiam poſt afflictiones conſecutus eſt gloriam, fieri non poteſt quin & fideles omnes per crucem adeant gloriã ſibi paratã, Quare patienter ferenda eſt crux, & expectanda glorioſa liberatio. Sed quid eſt quod dicit: Vt ipſe ſit primogenitus inter multos fratres? Alludit ad legem, in qua primogeniti alijs fratribus proponebantur, quaſi exemplaria vitæ morumq́; Quare cum hic naturalis Dei filius & primogenitus per crucẽ intrarit in gloriam, reliqui fratres ipſius exemplum ſequi debent. De præſcientia Dei & prædeſtinatione alio loco dicetur commodius, hîc ſatis eſt, argumẽtum Apoſtoli accommodaſſe propoſitioni.

Quos autem prædeſtinauit, eos & vocauit, & quos vocauit, hos etiam iuſtificauit, quos autem iuſtificauit, eos etiam glorificauit.

OCTAVVM argumentum ab ordinatione Dei, quam ſeruat in glorificandis ſuis electis. Hîc obſeruetur gradus actionum Dei, in reparationis generis humani myſterio. Numerantur autẽ ab Apoſtolo noſtro quinque gradus, qui ſunt: Præſcientia, Prædeſtinatio ſeu Electio, Vocatio, Iuſtificatio & Glorificatio. PRÆSCIENTIA præſciuit Deus ab æterno omnia futura. Neque tamen hæc Dei præſcientia ad temporis decurſum, ſed ad æternitatem referenda eſt. Non enim Deus res vt abſentes videt, ſed vt præſentes in ſuo æterno intuetur. Non ergo propterea erit aliquid, quia Deus ſcit illud futurum, ſed quia futurum eſt, ſcitur à Deo. Nam res non pendet à ſcientia, ſed ſcientia à re. Hæc ſcire de præſcientia Dei prodeſt, ne profana de ea cogitatio nos à verbo reuelato abſtrahat. PRÆDESTINATIONE ordinat & diſponit Deus apud ſeſe quod eſt facturus. VOCATIONE inuitat quos præſciuit & prædeſtinauit. IVSTIFICATIONE præſcitos, prædeſtinatos & vocatos à reatu abſoluit, & in filio vnigenito caros habet. GLORIFICATIONE iuſtificatos donat æternæ vitæ poſſeſsione, quæ eſt fructus vltimus & meta prædeſtinationis, de qua in nono capite plura dicenda ſunt. Hîc autẽ obſeruetur, quænam ſit vera Chriſti Eccleſia, videlicet cœtus hominum qui vocantur per Euangelium, & credunt Euangelio. Eſt præterea hoc Pauli dictum non ſolum Anabaptiſtis opponendum, verumetiam Thamero, Stenchfeldio, & alijs qui vocali verbo ſuam efficaciam detrahunt, quales reuera ſunt omnes qui ſtoicam prædeſtinationem & fatalem rerum omnium neceſsitatem Eccleſiæ conantur obtrudere.

Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

NONVM argumentum à defenſione & patrocinio Dei ſumtum, & illatum ab octauo. Eſt autem hypotheticum argumentum, cuius ſola propoſitio ponitur, aſſumtio, & concluſio à ſuperioribus pendent. Complebitur itaque argumentum hoc modo: Si Deus à noſtra ſtat parte, nulla res aduerſus nos præualebit. Atqui Deus à noſtra ſtat parte, vt ex octauo argumento patet. Nulla igitur res aduerſus nos præualebit. Proinde, Neque præſentibus ærumnis frangamur. Huc illud Pſalmi: Tecum ſum in afflictione, inuoca me, & liberabo te, & glorificabis me.

Qui ſane filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo etiam cum illo non omnia nobis donaret?

Minoris probatio eſt, ab infallibili ſigno, quod demonſtrationem immotam parit. Deus dedit nobis filium ſuum, quo nihil neque carius neque precioſius habet: Multo magis dabit alia quæ nobis ad ſalutem neceſſaria nouit, Cur ergo cruce frangimur, cum certa nobis ſalus conſtet?

Quis intentabit crimina aduerſus electos Dei?

DECIMVM argumentum ab effectu electionis diuinæ. Eſtque ſimul prolepſis, qua anteuertit obiectionem infirmorum, qui tentantur cogitatione peccatorum ſuorum, & accuſantur cum à lege Dei, tum à propria conſcientia. Eſt autem argumentum eiuſmodi: Electis fruſtra intentantur crimina. Fideles ſunt electi. Igitur, Fruſtra illis intentantur crimina, Proinde, Conſolentur ſe fideles hac fiducia, ne frangantur animis in præſentibus ærumnis.

Deus eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnat?

Anticipatio eſt. Poterant enim infirmi reſpondere ad proximam interrogationem, legem eſſe & propriam conſcientiam quæ accuſant. Verum huic obiectioni occurrit fortiſsimo argumento à repugnantibus petito. Fideles ſunt à Deo iuſtificati, & à condemnatione abſoluti. Igitur fruſtra lex & conſcientia eos accuſant. Diligenter obſeruetur hoc loco antitheſis, qua verbum iuſtificandi, verbo condemnandi opponitur. Hæc enim antitheſis apertiſsime docet, iuſtificationem in hac diſputatione Paulo ſignificare abſolutionem à reatu, & acceptationem credentis apud Deum ad vitam æternam. ſi enim iuſtificatur, non condemnatur, Sequitur iuſtificatum à reatu abſolutum eſſe.

CHRISTVS eſt qui mortuus eſt, immo vero qui etiam excitatus eſt, qui etiam eſt ad dexteram Dei patris, qui & intercedit pro nobis.

VNDECIMVM argumentum ab efficacia Mortis, Reſurrectionis, Regni, & Pontificatus Chriſti ſumtum. Hæc enim quatuor coniungit Apoſtolus. MORS Chriſti opponenda eſt peccatis. Nam propter peccata noſtra mortuus eſt, ad Roman. 4. RESVRRECTIO condemnationi opponatur, Surrexit enim propter iuſtificationem noſtri, quæ eſt à condemnatione abſolutio. REGNVM glorioſum opponendum eſt præſentis vitæ miſerijs, à quibus nos ſuo tempore transferet in ſuam gloriam. INTERCESSIO ſeu pontificatus opponi debet infirmitati noſtræ. Cum ergo huiuſmodi portum certo ſperemus, fortiter & patienter huius vitæ ærumnas finiendas feramus.

Quis nos ſeparabit à caritate Chriſti?

DVODECIMVM argumentum, à conſtantia caritatis Chriſti erga fideles ſumtum. Hæc enim caritas tanta eſt, vt nihil eam immutare poſsit. Proinde ſub cruce ſimus bono animo. Non enim fraudabimur promiſſa gloria, cũ adeo nos Chriſtus diligat.

Tribulatio aut anguſtia, aut perſecutio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? (quemadmodum ſcriptum eſt, tua cauſſa morti tradimur tota die, reputati ſumus veluti oues mactationis)

Enumerat ea quibus maximè tum temporis animi fidelium concutiebantur, & vt ſciant fideles, non eſſe inſolens quod filij Dei affligantur in hac vita, addit teſtimonium ex Pſalmo 43. in quo conqueritur Eccleſia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed in his omnibus ſuperamus per eum, qui dilexit nos.

quod tam varijs caſibus propter confeſsionem Chriſti ſit expoſita. Verum vt ſemper Deus ſuæ Eccleſiæ adeſt, ita promittit fore, vt per Chriſtum, qui diligit nos, euadamus ſuperiores. Hæc ergo Pauli ſententia & perpetua Eccleſiæ imago opponatur iudicio carnis & rationis humanæ. Ratio colligit Deum iraſci nobis, propterea quod aſsiduè ſimus ſub cruce, Sed ſpiritus fidelium intuetur perpetuam imaginem Eccleſiæ, atque adeo ipſum Chriſtum, vnde colligunt pij, & ſe Deo curæ eſſe, & fore aliquando, vt omnis huius vitæ calamitas ſit lætum habitura exitum.

Perſuaſus ſum enim, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque poteſtates, neque præſentiæ, neq; futura, neque altitudo, neque profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in CHRISTO IESV Domino noſtro.

Ratio enumerationis à certiſsima fiducia, qua fideles ſtatuant, nullam creaturam tantum valere, vt eos à dilectione Dei ſeparet. Nam hæc dilectio in Chriſto fundata eſt, in quo caros habet pater nos, qui in ipſo manemus per fidem. Enumerationis huius membra nihil habent obſcuri, modò obſeruemus vſitatam enallagen, qua abſtracta pro concretis ponuntur. Principatus enim pro principibus, poteſtates pro ijs qui poteſtate præditi ſunt, altitudo pro rebus altis & ſublimibus, profunditas pro rebus profundis accipitur. Summa ſententiæ huc redit: Nihil neque in cœlo, neque in terra, neque in mari, neque in inferno eſt, quod dilectionem Dei erga nos obſcurare poteſt. Quare fideles in medijs ærumnis huius vitæ ſe ſolentur cogitatione dilectionis Dei, quæ eſt in CHRISTO IESV Domino noſtro. Eſt & hic locus obſeruandus propter Angelos, quos inter creaturas hîc numerat Apoſtolus.

CAPVT XI.

SECVNDA PARS EPISTOLAE.

IN vniuerſali periocha huius Epiſtolæ dixi, ſtatum principalem hoc concludi ſyllogiſmo: Ea ſola & vnica conſequendæ iuſtificationis & ſalutis ratio eſt, quam ipſe Dominus ſuo verbo & præſcribit & approbat. NVNC autem omnem qui credit abſque omni perſonarum & nationum reſpectu iuſtificat, & ſalutis fieri participem pronunciat. PROINDE omnis qui credit, nullo habito perſonæ aut nationis reſpectu iuſtificatur gratis, & ſalutem conſequitur. VERVM quia minor huius ſyllogiſmi quæ eſt κειvόμεvov, duas habet partes, quarum PRIOR eſt, quod homo fide iuſtificatur abſque operibus. POSTERIOR, quod hoc iuſtificationis beneficiũ promiſcue pertineat ad omnes qui oblatũ beneficium fide recipere nõ recuſant, nullà habita aut nationum aut perſonarum ratione Deus enim diues eſt in omnes, & non eſt tantum Iudæorum, ſed & gentium Deus, nec eſt vlla perſonarum acceptio coram Deo, inſtituit Apoſtolus iuſtam vtriuſq; partis cõfirmationem. Vt enim priorem partem hactenus confirmauit, ſolutis etiam incidentibus quęſtionibus: ita poſteriorẽ in ſequentibus tribus capitibus grauiſsima cõtentione colligit, idq; adhibita ſingularis prudentiæ methodo, de qua nonnulla in vniuerſali periocha diximus. Iam cõſtat ad quẽ ſcopũ collimat ſequens diſputatio, quæ tribus ſequentibus capitibus abſoluitur. Cæterum quia ſunt magni nominis viri, qui ex hac diſputatione quandã ſtoicã prædeſtinationem fabricant, nõ obſeruato vero huius diſputationis ſtatu, quem ex fine tertij capitis, & ex alijs locis obſeruaſſe debuiſſent: Sciendum eſt, quod alia electio & prædeſtinatio cogitanda non ſit, quam ea ſola, quæ in filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO reuelata eſt & propoſita. Hæc enim cum habeat teſtimonium Domini, & teſtimoniũ Domini ſit verax, nequaquã ſinamus nos ab ea auelli vllis Stoicorum cataſtrophis, ſed firmiter retineamus hoc Dei propoſitum, Quod vt in filio nos elegit, ita in eodem nos caros habeat, ac propter eundem nos ſaluet adoptatos per fidem in ipſum. PORRÒ ſunt duo genera hominum, qui cum audiunt noſtram ſalutẽ in Dei electione & propoſito fundatam eſſe, non rectè intellecto electionis myſterio, horrendè impingunt. QVIDAM enim carnalis cuiuſdam ſecuritatis anſam hinc capientes in quæuis ſcelera licentioſe ruunt, ſibi quidem ipſis in certã perniciem, alijs verò in graue ſcandalum. QVIDAM in contrarium malum ruentes, ſtoicam quandam prędeſtinationem contra verbum Dei, & vniuerſalem

gratiæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gratię promiſsionem ſomniantes,in deſperationis baratrum immerguntur. Illos ſecuros, hos deſperabundos voco. Verum ne nos in iſtas carybdes incidamus ſummopere cauendum eſt. Caueri autem poteſt hoc pacto. PRIMVM, ſi occaſionem huius diſputationis diligenter expenderimus. DEINDE, ſi eiuſdem finem & ſcopum intentè aſpexerimus. OCCASIO itaque diſputationis huius hæc eſt. Apoſtolus diſputauit, fide in Chriſtum iuſticiam quæ coram Deo valet, obtineri. Qua diſputatione nõ parum offenſi Iudæi, inferebant ex Pauli dictis hoc, vt iudicabant, abſurdum. Si fide iuſtificatur homo, & Chriſtus ad credentes tantum pertinet, profecto reiectum eſt ſemen Abrahæ, quia pauciſsimi ex ſemine Abrahæ Chriſtum recipiunt. Verum vt hanc obiectionẽ diluat Apoſtolus, inſtituit diſputationem de electione, in qua firmis rationibus docet, promiſsiones Dei manere ratas & firmas, cum de Chriſto, tum de eius Eccleſia colligenda, promiſcue ex omnibus qui Chriſtum fide receperint, ſiue ſint ex Iudæis ſiue ex gentibus, vt tollatur omnis προσωποληψία, omnis reſpectus perſonarum & nationũ, vt vera & immota maneant hęc dicta: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, Deus non eſt προσωπολήπτης. Deus non vult vllos perire. Sed omnes ad pœnitentiam recipere. Omnis qui credit in filium, habet vitam æternam. CÆTERVM finis diſputationis eſt, vt omnis caro conticeſcat, Vt omnis carnis fiducia & prærogatiua cõfundatur, Vt omne meritum eneruetur, Vt ſoli Deo gloria tribuatur, Vt Deus verè φιλάνθρωπος, Vt vere diues in omnes & ſuper omnes qui credunt, inueniatur, Vt non ſolum Iudæorum, verumetiam gentium Deus prædicetur. HÆC præfari volui, ne in noſtram ruinã myſterio electionis, de quo in his capitibus agit Apoſtolus, abutamur. Reſtat vt genus cauſæ & ſtatum præſentis diſputationis horum trium capitum indicemus, quo ad illum omnia dirigamus argumenta, nec ſinamus nobis eripi vlla ſophiſtica verum huius diſputationis ſcopum. Genus itaque cauſæ iudiciale eſt, & ſtatus coniecturalis qui hoc ſyllogiſmo concluditur. Filij promiſsionis & non carnis hæreditatem cœleſtem conſequentur. Vt vere credentes, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus ortum habeant, ſunt filij promiſsionis: Ita qui non credunt, ex quibuſcunque parentibus ortum ducant, ſunt filij carnis. IGITVR, Vt illi promiſſam hæreditatem vere conſequuntur, ita hi ſua culpa pereunt. HVC pertinet dictum quod ex Iohele adducit Apoſtolus: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. In quo dicto fides à ſuo proprio effectu ſignificatur.

Summa Capitis Noni.

Vt veros Iſraëlitas à falſis diſtinguit: ita conſilium Dei eſſe docet Apoſtolus, vt homines per Chriſtum ſalutem conſequantur. Hunc Chriſtum quia gentes recipiunt, Dei populus cenſentur, Contra Iudæi, qui hunc Chriſtum non recipiunt, fiducia carnis tumentes, reijciuntur.

Ordo & partes Capitis Noni.

PRIMO *loco animum ſuum erga ſuos contribules exordiolo declarat Apoſtolus.* DEINDE, *ab exordio concluditur propoſitio, quam inſinuat tantum.* TVM *diſcrimen filiorum Abrahæ faciens, alios promiſsionis, alios carnis pronunciat eſſe filios.* ADHÆC *tres obiectiones ponit & diluit, de quibus in exegeſi dicetur. Erunt igitur quatuor partes huius capitis: Exordium, Propoſitio, Confirmatio & confutatio.*

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EXORDIVM

VERITATEM dico in Chriſto Ieſu, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quod triſticia mihi ſit magna, & continuus dolor cordi meo.

Expoſitio exordij, qua ſuum animum erga Iudæos exponit Apoſtolus. Vt autem tollat omnem ſuſpicionem odij, orditur à iureiurando. Non enim ignorauit Apoſtolus, eſſe nonnullos qui ipſum odio ſuæ gentis Chriſtum prædicare calumniarentur. Quare vt hanc calumniam euertat, pluribus ſignis ſuum affectum erga ſuos contribules ſignificat. PRIMVM enim inquit: Veritatem dico. Quod dictum opponit calumniæ aduerſariorum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

uerſariorum,ac ſi diceret: Sunt qui calumniantur me odio meæ gentis Chriſtum prædicare, ſed ego verè ſummo eorum ſtudio teneor. Vt autem huic aſſeuerationi pondus addat,ſubiungit:per Chriſtum,quem verborum ſuorum teſtem inuocat,& affectus erga Iudaicam gentem. ADHÆC, vt vehementior ſit aſſeueratio , eam amplificat à contrario negato. Non, inquit, mentior. DEINDE prouocat ad teſtimonium conſcientiæ ſuæ, quod magnam habeat triſtitiam & continuum dolorem in corde ſuo,propterea quod gens Iudaica ſua propria culpa reluctetur Chriſto,ac eius ſalutare Euangelium cōtemnat. HINC diſcant miniſtri Euangelij , quomodo eos affectos eſſe oporteat erga auditores ſuos etiam male meritos, DEINDE obſeruetur contra Anabaptiſtas , exemplo Apoſtoli iuriſiurandi religionem confirmari.

Optabam enim ipſe ego anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis,cognatis meis,ſecundum carnem qui ſunt Iſraelitæ.

Ratio affectus & ſtudij Pauli erga ſuos cognatos & Iſraelitas. Quicunque ſuo periculo & interitu aliorum ſalutem optat redimere, eum ſumma caritate eos proſequi neceſſe eſt. Paulus optabat anathema fieri à Chriſto,vt Iudæi reciperentur. Ergo neceſſe eſt ineffabilē amorem fuiſſe Pauli,quo ſuos proſecutus eſt Iſraelitas. ETSI autem in ſingulis verbis huius pericopæ nulla eſt ambiguitas:verborum tamen coniunctorum alij alium ſenſum faciunt,quod ſane vſu venire ſolet in reb⁹ obſcuris. Vocabulo anathematis ter vſus eſt Paulus.nec dubiū eſt quin ſeptuaginta duos imitetur interpretes,qui anathema vſurpant pro eo quod Hebræi dicunt Cherem,à Charam,quod ſignificat deuonere & excommunicare ab vſu cōmuni,ſeu è medio ſine vlla commiſeratione tollere. Hæc Forſteri eſt interpretatio. Chryſoſtomus autem hoc modo: Quid eſt anathema? Audi ipſum dicentē: Si quis nō amat Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM ſit ἀνάθεμα. τοῦτ' ἔστι κεχωρίσθω πάντως: ἀλλότριος ἔσω πάντως, hoc eſt, ſeparetur omnino , alienus ſit omnino , atq; ita vocabulum in genere ſignificat ſeiunctionē & ſeparationem quandam, metaphora ſumta à ſacrificijs,quæ cum dicata eſſent Deo,ſeparabantur & ſeiungebantur ab vſibus humanis. Hoc poſtea in duo diuiditur genera , vt ſit anathema ſeparatum ab vſibus hominū , vt quod Deo dicatū ſit,& anathema ſeparatum & ſeiunctum à Deo, vt quod à Deo reiectū & maledictum ſit. Vt enim ea quæ Deo offeruntur & dicantur,attrectare audet nemo. Sic eum qui à Deo ſeparatus eſt ratione quadam nullus cōueniet,aut cum eo verſabitur. Nam ſacris oblationibus honoris gratia tanquam Deo dicatis,appropinquare nulli hominum audent. Ab hoc vero qui maledictioni fuerit obnoxius,nō ſecus ac à profano,& ab ipſa diuinitate alieno, ſeceſſerunt omnes. Hactenus Chryſoſtomus,cuius interpretatio probatur forma orationis Paulinæ. Optabam,inquit, eſſe anathema à Chriſto. Præpoſitio A,manifeſte ſeparationem notat. proinde anathema à Chriſto, ſignificat ſeparatum & ſeiunctum à Chriſto. Qualis eſt hic affectus in Apoſtolo? Num ob caritatē fratrum & cognatorum,vt illi ſaluarentur,ipſe cupit alienus eſſe à Chriſto? Num caritate Chriſti non vult habere Chriſtum? Quid quæſo abſurdius dici poteſt: Chriſtus dicit Si quis venit ad me,nec odit patrē ſuum nec matrem,& vxorem & liberos & fratres & ſorores, amplius autem etiam animam ſuā, nō poteſt meus eſſe diſcipulus? Quid ergo dicemus de hoc Pauli affectu? Hoc primum teneamus principium,quod nihil voluerit abſurdi,nihil impij,nihil contra ſalutem animæ ſuæ,nihil contra dilectionem Chriſti, nihil contra amorē ſuæ gentis,ſpiritu enim Chriſti agebatur Paulus. Hoc ſtabilito principio,neceſſe eſt hanc ſeparationem à Chriſto non intelligendam eſſe de interna ſeparatione à Chriſto & æterna: Sed de externa tantū & temporali,qua cupit perire in carne,vt ſaluētur alij in ſpiritu, Cupit ſuum ſanguinē fundere, vt ſaluentur multorū animæ. Hieronymus hoc Pauli dictum refert ad tempus præteritū, ac ita exponit: Optabam aliquando cum perſequerer Chriſtum,iam non optarem. Sciebam enim quod ipſorum eſſent hæc omnia. Sed poſtquam cognoui veritatem,dereliqui eos quos totaliter diligebam,& ipſi non conuertuntur. Hæc Hieronymus. Et profecto ex Epiſtola ad Calatas manifeſtum eſt, quod Paulus magis ſæuierit in Chriſtum & Chriſtianos ante conuerſionem zelo ſuæ gentis,quam iudicio. Verum ego priorem interpretationem præfero , etſi poſteriorē verba Apoſtoli recipere poſſunt, alias multorum interpretationes omitto,quæ pugnant cum principio à nobis poſito.

Quorum eſt adoptio,& gloria,& teſtamenta & legiſlatio & cultus & promiſſiones,quorum ſunt patres.

Enumerat prærogatiuas Iudæorum , quarum PRIMA eſt adoptio: Dominus enim Iſraelitas gratuito in filios adoptauit. HVC addit gloriam.

16.

am:Eſt enim glorioſa inprimis adoptio in filios Dei,qua cæteris gentibus omnib.antecel-
lebant.Teſtamenta Græcè διαθῆκαι, ſunt fœdera & pacta,hoc eſt tabulæ fœderis. Eſtq; hoc
intelligendum de lege morali,vt νομοθεσία,legislatio ad iudicialem,& λατρεία,cultus ad cere-
monialem legem refertur. Sequuntur promiſsiones quæ ſunt de gratuita miſericordia
propter Chriſtum,diuina oracula,qualia ſunt: Semen mulieris conteret caput ſerpentis.
Item, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Obſeruetur hîc aſsignatio capitum
principalium doctrinæ cœleſtis, quæ ſunt lex moralis, lex iudicialis, lex ceremonialis &
promiſsio ſeu fœdus gratiæ, quæ omnia communi nomine Thora dicuntur, hoc eſt,do-
ctrinæ. Septuaginta vertunt νόμον,quos ſecuti Latini,legem verterunt.

Ex quibus eſt CHRISTVS quo ad carnem, qui eſt ſupra omnia Deus benedictus in ſæcula,Amen.

Hæc maxima Iudaicę gentis prærogatiua eſt, quod ab illis natus ſit Chriſtus. Sed hanc non eſſe ſalutarem per ſe ipſe Chriſtus teſtis eſt,qui nuncian-
tibus matrem eius & fratres ſtare pro foribus, reſpondet, eos, qui verbum ſuum audiunt,
eſſe matrem,fratres &c. vt ſtet illud Pſalmi immotum: Beneplacitum eſt Domino ſuper
timentes eum,& in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius.Porrò quia Dei opera ſunt ἀμε-
ταμέλητα, hoc eſt, quorum Deum non pœnitet, non eſt dubium,quin Deus voluerit iſtius
gentis ſalutem, apud quam tot ſalutis oblatæ teſtimonia reliquit. Cum ergo iuxta Pſal-
mum: Annunciat verbum ſuum Iacob,iuſticias & iudicia ſua Iſrael:nō fecit taliter omni
nationi,& iudicia ſua non manifeſtauit ijs,Non eſt dubium quin Iudaicæ gentis ſalutem
verè voluerit Dominus. Quare quod perierint, ipſorum diffidentiæ aſſcribendum eſt,
non arcano Dei conſilio,aut fatali neceſsitati. Obſeruandum eſt hoc loco, quod Paulus
hîc quatuor de Chriſto affirmet. PRIMVM enim pronunciat ipſum verum hominem eſ-
ſe,vt qui natus ſit ex maioribus gentis Iſraeliticæ. DEINDE Chriſtum Deum aſſerit. At ne
quis tropicè ab Apoſtolo dictum putet, addit veram notam veræ diuinitatis, cum inquit,
Qui eſt ſupra omnia Deus. TERTIO, cum dicit Chriſtus,& non Chriſti in plurali, vnio-
nem hypoſtaticam manifeſtiſsime docet. QVARTO, cum addit: Qui eſt benedictus,re-
ſpicit ad promiſsiones de CHRISTO, in quo eſſent omnes nationes terræ benedicendæ.
Nam ab eo ſolo omnis benedictio & ſalus exiſtit. Habemus ergo hîc quatuor de Chriſto:
Humanam naturam,diuinam naturam,vnionem perſonalem,& officium,quod eſt bene
dictionem & ſalutem conferre credentibus. HACTENVS exordium, ex quo colligenda
eſt ſecunda pars capitis,nempe ipſa propoſitio,idq; per inſinuationē quam vocant. Nam
ex querela ſua propoſitionem lectori cogitandam reliquit hanc nimirum: Quod maxima
Iudaicæ gentis pars à Deo ſit reiecta. Cuius propoſitionis vera & ſola ratio eſt,quam infra
ſæpe inculcat: Diffidentia & propriæ iuſticiæ ſtabilitio.

Non autem quaſi exciderit ſermo Dei.

Obiectionem aduerſariorum anticipat. Obiectio autem huiuſmodi eſt:
Si populus Iſraeliticus eſt reiectus,ſermo Dei excidit, hoc eſt,promiſsio Dei & fœdus Dei
cum ſemine Abrahæ initum,eſt factum irritum. Verum Paulus conſecutionem negat, &
diſtinctione vtitur, qua veros Iſraelitas à falſis diſtinguit, affirmatque promiſsiones Dei
manere ratas ſemini Iſraelis,cui facta eſt promiſsio.

Non enim omnes qui ex Iſraël ſunt, hi ſunt Iſraël, neq; quia ſemen Abrahæ omnes filij.

Hæc diſtinctio eſt filiorum Abrahæ ſeu Iſraelis. Nam ijdem & ab auo & à nepote nomen habent. Senſus autem eſt: Multi quidem ſunt nati ex Iſraele,
qui ſane omnes,ſi carnem ſpectas,ex Iacobo,qui & Iſrael dictus eſt,ducunt originem. Ve-
rum ſi promiſsionem reſpicis, alij reputantur pro filijs, alij minime. Vocabulum Iſraelis
bis poſitum, priori loco ipſam perſonam Iacob notat, poſteriori gentem ab eo ortam,de-
clarat vſitata Hebræis metonymia.

Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.

Ratio diſtinctionis à pronunciato ſcripturæ Geneſ.21. Abraham habuit
duos filios, vnum ex Agar ancilla, alterum ex Sara vxore,ille Iſmael, hic Iſaac dictus eſt.
Iſmael autem non eſt reputatus pro ſemine,ſed Iſaac.Hinc Paulus euertit vniuerſale pro-
nunciatum,obiecto contrario exemplo. Illi obiecerunt: Nati ex Abrahæ ſemine,ſunt ſe-
men Abrahę.Paulus reſpondet hac ſententia:Iſmael non reputatur pro ſemine.Iſmael eſt
natus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

natus ex Abraham. Ergo nō omnes nati ex Abraham, reputantur pro ſemine. Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, hoc eſt, filius Iſaac, Iacob & nepotes eius cenſebuntur filij ac nepotes tui, non autem illi qui ex Iſmaele naſcentur. Sed quid hæc ſibi volunt? Hoc typo olim præfigurabat Dominus, quod eſſent naſcituri filij Abrahæ, quorum alij veſtigijs patris inſiſterent, & haberentur pro filijs, Alij autem degenerarent, & non haberentur pro filijs, præſertim coram Deo. Hoc ipſum indicat Dominus apud Ioannem, vbi diſtinguit carnis filios à filijs imitationis, fidei, & operum Abrahæ: qui infra filij promiſsionis dicuntur: ita enim ait Dominus: Si filij Abrahæ eſſetis, faceretis vtiq; opera Abrahæ, nunc autem quæritis me interficere, quod Abraham non fecit.

Hoc eſt, non qui filij carnis, hi ſunt filij Dei, ſed filij promiſſionis reputantur in ſemen.

Exegeſis eſt & typi declaratio, quæ concluditur hoc modo: Non filij carnis, ſed filij promiſsionis ſunt popul⁹ Dei. Multi autem ex Iudæis ſunt filij carnis tantū, & multi ex gentib. ſunt filij ꝓmiſsionis. Proinde, Vt multi ex Iudæis nō ſunt populus Dei: ita multi ex gentibus in ſemen reputantur. Qui autē ſint filij ꝓmiſsionis ſupra docuit Paulus in 4. his verbis: Et ſignum accepit circumciſionis ſignaculum iuſticiæ fidei quæ fuerat in præputio, vt eſſet pater omnium credentium in præputio, quo ipſis etiam imputetur in iuſticiam, & pater circumciſionis nō ijs qui ſunt ex circumciſione tantum, ſed etiam qui inſiſtunt veſtigijs fidei patris noſtri Abrahæ, cum adhuc eſſet in præputio. Hîc apertiſsime definiuntur filij promiſsionis eſſe, qui credunt & inſiſtunt veſtigijs fidei Abrahæ, vndecunq; ſunt oriundi, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus, ſiue nati ſunt ex Abrahamo ſecundum carnem, ſiue non. Atq; ita diſerte Paulus ad Gal. 3. definit filios Abrahæ, cum inquit: Noſtis igitur, quod qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. Et paulo poſt: Itaq; qui ex fide ſunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Huc pertinet Iohannis dictum: Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Item, Qui non ex ſanguinibus, ſed ex Deo nati ſunt, ſcilicet per promiſsionis fidem, rectè proinde Auguſtinus ait: facti ſumus filij Abrahæ imitando fidem, non naſcendo per carnem. Sicut enim illi degenerando exhæreditati: Sic nos imitando adoptati. Filii carnis dicuntur in genere quidem omnes, qui ortum ducunt à ſemine Abrahæ. In ſpecie vero, vt hîc, qui neglecta fide Abrahæ, ſanguinis quidem ratione ſunt filij, ſed carne, hoc eſt, externa ceremoniarum ſeruitute nituntur, ideoq; non ſunt filij hæredes, ſed vt ſerui abdicantur. Horum typus fuit Iſmael ex Agar natus, quæ Agar montem Syna figurat, vbi leges & ceremoniæ ſunt promulgatæ. Atq; ita hunc typum explicat Apoſtolus ad Gal. 4. qui in tertio ſub alia verborum forma locutus, rem eandem proponit, & diſtinguit poſteros Abrahæ in eos qui ex fide ſunt, & in eos qui ſunt ex operibus legis. His obſeruatis, planiſsimus erit huius loci ſenſus, videlicet, quod verus Iſrael habeatur quiſquis credit promiſsioni, non habita aut carnalis propagationis aut gentis, aut ceremoniarum ratione. Quemadmodum enim Deus non omnes Abrahæ filios voluit cenſeri in ſemine, ſed Iſaac tantum: ita nunc quoque, tametſi numeroſus eſt Iſraelitarū populus: tamen illi ſoli veri Iſraelitæ cenſentur, qui promiſsionis fidem habent, atq; ita præſens argumentum à typo ad antitypon deſcendit. Sed quid de Iſmaele cenſendum? Ex hoc loco nemo probauerit Iſmaelem damnatum eſſe, tantum enim neglectum & præteritum docet hic locus, ne haberetur hæres Abrahæ, & ne ab eius ſemine naſceretur Meſsias, ſed Iſaac ſolus hæres conſtituitur, vt conſtaret certa Chriſti genealogia. Quis diceret vndecim tribus damnatas, quod ſint neglectæ & præteritæ præ tribu Iuda, cui promiſſum erat, vt ex ea naſceretur Chriſtus.

Promiſſionis enim ſermo hic eſt: In tempore iſto veniam, & erit Saræ filius.

Hoc promiſsionis verbum habetur Geneſ. 18. in quo verbo tria ſunt obſeruanda, Hiſtoria, Finis, typus. Historia eſt. Quod Abrahamo ſeni promiſſus ſit filius ex vxore Sarah, quæ & natura & ætate ſterilis fuit. qui filius, excluſo Iſmaele nato ex Agar, hæres Abrahæ futurus eſſet, atq; ideo filius haberetur Abrahæ. Etſi autem Iſmael ex ſemine Abrahæ eſt natus, non tamen habetur pro filio, propterea quod hæreditate excluditur. Finis fuit, vt certo conſtaret ex qua linea deſcendente ab Abraham naſceretur promiſſus Meſsias. Typvs hic eſt, quod vt Abraham plures habuit filios, ſed non omnes facti ſunt hæredes, ideoque nec pro filijs reputati ſunt: ita multi propagati quidem ſunt ex ſanctis parentibus, ſed non omnes ſunt promiſsionis hęredes, ſed tantum illi, qui ſanctorum patrum veſtigijs inſiſtunt viua fiducia cum patribus in Chriſtum recumbentes. Atque hæc ideo olim typicè figurata ſunt, vt

cum

cum fierent contumaces & increduli Iudæi, reuocati ad typum coarguerentur. Quare Apoſtolus noſter pulcerrime typum antitypo accommodat.

Non ſolum autem, ſed & Rebecca ex vno ſemen habens Iſaac patre noſtro.

Ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent iſta violenter à Paulo torqueri, cum maxima ſit diſsimilitudo inter filium ex ſerua natum, & filium ex vxore libera procreatũ. Paulus proponit alium typum, quo priorem confirmat, contra quem non poſſunt Iudæi excipere. Vnus Iſaac fuit pater, vna Rebecca fuit mater, ſimul ambo concepti ſunt Eſau & Iacob, attamen Iacob præfertur Eſau, atq; reputabatur in ſemen, vt ab eius poſteritate olim naſceretur Meſsias, ac interea Eſau præteritus eſt, vt non ex ſemine ipſius naſceretur Meſsias. Hinc concluditur, non omnes natos ex ſanctis patribus eſſe eiuſdem dignitatis & loci. Iacobum delegit Deus, vt ex eo naſceretur Chriſtus. Eſau autem præterijt nõ moratus quod fuerit peræquè natus ex ſanctis parentibus, ſicut Iacob. Hæc eò pertinent, vt veluti duas familias patriarchæ Iacob conſideremus, in quarum vna ſunt nati ex ſemine carnali tantum, in altera verò, qui ſunt ex ſpiritu & fide promiſsionis. Oratio Paulina Ecliptica implebitur hoc modo: Non ſolum autem (ſcilicet Abraham expertus eſt in ſuis filijs, non omnes reputari pro ſemine qui ab eo nati ſunt ſecundum carnem) verumetiam Rebecca (ſcilicet experta eſt in ſuis filijs.) Huc iam aptiſsime ſubiungitur ratio Pauli.

Nondum enim natis pueris, cum neque boni quippiam feciſſent, aut mali (vt ſecundum electionem Dei propoſitum maneret) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt illi: Maior ſeruiet minori.

Hoc teſtimonio idem probatur quod ſupra, & propoſitum & probatum eſt: nimirum quod non omnes nati ex ſanctis parentibus ſint æqualis ſortis, & ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent, id ideo factum eſſe, quia Eſau erat malus, Iacob vero bonus. Apoſtolus anteuertit & dicit, Deum antea propoſuiſſe vtrum ex iſtis duobus eligeret, vtrum alteri præferret, idquè in re certa, quemadmodum clare indicat hiſtoria. Maior inquit, ſcilicet Eſau primogenitus, Seruiet minori, ſcilicet Iacobo, quod ſanè nunquam cõpletum eſt in perſonis eorum. Nam Iacob reuerſus à Laban ſocero cum vxore, familia & armentis, proſternit ſe coram Eſau fratre ſuo, ac Dominum eum appellat, Geneſ. 23. Verum iuxta prophetiam completum eſt. Duæ, inquit, gentes ſunt in vtero tuo, hoc eſt, duo populi ex tuis filijs naſcentur. Iſraeliticus quidem à Iacob, Idumæus verò ab Eſau, horum maior, hoc eſt, populus natus ex primogenito Eſau, ſeruiet minori, hoc eſt, populo nato ex Iacob, hoc eſt, Iſraelitico. Hæc prophetia completa eſt tempore Dauidis, tum enim Idumæus Iſraeli ſeruit, 2. Samuel. 8. Quid ex his conſequitur? Typo antitypon reſpondere. Quemadmodum enim Eſau fretus prærogatiua carnali præteritus eſt & neglectus in re certa, & Iacob ſola gratia fretus dominus eſt factus Eſau: Ita hodie Iudæi carnis prærogatiua tumentes, & externis cultibus nitentes non ſunt populus Dei, ſed omnes illi qui cum Iacobo ex gratia vocatis pendent, & non ex merito operum.

Sicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau vero odio habui.

Alia probatio eiuſdem ex Malachia deſumta, quæ hoc modo concludi poteſt: Eſau non eſt reputatus pro ſemine coram Deo, Eſau fuit filius Iſaac. Igitur quidam filij Iſaac non reputantur pro ſemine coram Deo. Et rurſus, Iacob reputatus eſt pro ſemine coram Deo. Iacob fuit filius Iſaac. Igitur non totum ſemen Abrahæ eſt reiectũ. Vtriuſq; arguméti maior probatur Prophetæ teſtimonio. Cæterum ne hoc teſtimonio abutamur contra ſcopum præſentis diſputationis, PRIMVM tropum, qui eſt in verbis Prophetæ, excutiamus. DEINDE typum propoſitum videamus, atq; accommodemus propoſitioni, quã Paulus probandam ſuſcepit. PROPHETA dicit, Deum odio habuiſſe Eſau. Hîc meritò quæritur, quid ſibi odij vocabulum velit, præſertim cum ſcriptura dicat: Miſereris omnium Domine & nihil odiſti eorum quæ feciſti. Fieri ergo non poteſt, vt odij vocabulum affectum in Deo notet, quo ipſe Dominus Eſau auerſetur. Proinde neceſſe eſt iſtam vocem figuratè accipi, vt in Euangelio, cum dicitur: Qui non odit patrem & matrem, &c. nõ poteſt meus eſſe diſcipulus. Hîc cum palam eſt, quod Chriſtus non velit vt filij parentes affectu odij proſequantur, figurate vocabulum odij accipi neceſſe eſt. Eſt itaque figura metalepſis qua vox à propria ſignificatione transfertur propter conſecutionem quandã ad id, quod eſt poſterius, hoc eſt, ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

id, quod in hominibus odium ſequi ſolet. Homines enim qui alios oderunt, eos negligunt & prætereunt. Hac igitur ratione dicitur Deus odio habuiſſe Eſau, non quod ex animo oderit, aut reiecerit eum tanquam damnatum, ſed quod in externis commodis eum neglexerit, ita vt ſemen Iſrael non diceretur, nec ex eius ſemine promiſſus naſceretur Meſſias, ſed ex Iacobi ſemine. Deinde quod non Eſau, ſed Iacob terram promiſſam ſemini acciperet poſsidendam. Cæterum ſi Malachiæ ſcopum conſiderauerimus, habent hæc verba exprobrationē. Nam hoc ideo dicit Deus, vt oſtendat ſe longe maiora beneficia exhibuiſſe Iſraelitico populo, quàm Idumitis aut alijs gentibus, & tamē illi ingrati, pientiſsimum patrem & beneficum Dominum non agnouerunt. Cum ergo dicit: Eſau odio habui, comparate intelligendum eſt. TYPVS præterea eſt hic conſiderandus, quo externæ res transferuntur ad ſignificandas res ſpirituales. Quemadmodum enim Deus olim multis typis & figuris adumbrauit ſtatum Eccleſiæ Chriſti ſub nouo teſtamento: ita hic Eſau & Iacob quaſi imaginem quandam proponit Deus, vt in ea conſpiciatur & reiectio & aſſumtio eorū, qui ab Abrahamo deſcendunt. Nam ex hoc typo concluditur propoſitio diſtinction ; filiorum carnis & filiorum promiſsionis. Neq; tamē hic typus eò pertinet, vt ſententiam damnatoriam feramus aduerſus Eſau & eius poſteros, quaſi ad vitam æternam non eſſent electi. Non enim propterea damnauit Eſau Deus quia voluit illum typum eſſe externum rerum futurarum olim in Eccleſia.

Quid igitur dicemus? Num iniuſticia eſt apud Deum? Abſit.

Anticipat obiectionem aduerſariorum, eamquè diluit. Nam eo quod dixerat Apoſtolus Deum dilexiſſe Iacob, & odio habuiſſe Eſau, idquè antequam in hanc lucem ederentur, apparet quod Deus alios reijciat ſine demerito, aſſumat autem alios ſine merito: quod ſane eſt æqualibus inæqualia tribuere. Quapropter iniuſtus videtur Deus, qui æqualitatem non ſeruat. Vt enim iuſticiæ proprium eſt æqualitatē ſeruare: ita iniuſticiæ eſt hanc violare. Hanc obiectionē Paulus ſuo more excipit exutenìſmo, eamquè veluti indignam reijcit, Deinde reiectionis cauſſam ſubijcit hoc modo:

Moſi enim dicit: Miſerebor cuiuſcunque miſereor, & miſerabor quemcunque miſeror.

Inficiationis ratio eſt à repugnantibus ſumta. Senſus autem hic eſt: Iniuſtus eſt qui non reddit quod debet. Deus autem ex miſericordia recipit quoſcunque recipit. Quare iniuſtus dici non poteſt. Nam cum nihil cui quam debeat, liberum eſt ipſi dare cui vult. Eſau quidem multas dedit diuitias, & copioſam familiam, ſed terrā Canaan noluit illi dare. Eſau dedit copioſum ſemen, nam ex eius ſemine multi præclari duces orti ſunt. Sed non voluit Deus vt Meſsias ex ipſius poſteritate naſceretur. Non eſt ergo mirum, quod multos ex Iudæis reijciat Dominus. Nam vult ſuam miſericordiā ſolis credētibus accommodari. Textus Hebraicus clarior eſt, in quo PRIMO loco effectus ponitur, ſcilicet in gratiam recipere homines abſq; omni hominum merito. SECVNDO loco ponitur cauſſa: Viſcera miſericordiæ Dei. Nam verbum quo vtitur Moſes, dicitur à nomine Rechem, quod Zacharias expreſsit in ſuo Cantico, cum ita inquit: Ad dandā ſcientiam ſalutis populo eius, in remiſsione peccatorum eorum, per viſcera miſericordiæ Dei. Ex hoc ergo Moſis teſtimonio nihil aliud concludi poteſt, quam ſalutem atque alia beneficia, quæ nobis largitur Deus, ex ſola eius bonitate & miſericordia pendere.

Non eſt igitur volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei.

Infert ex dicto Moſis concluſionem cauſſæ beneficiorum Dei, & eſt ſenſus: Deus benefacit hominibus, non propter ipſorū merita, ſed propter ſuam miſericordiam. Non ergo debuit Eſau quicquam. Quare nō eſt iniuſtus Deus, quod Eſau prætērito, voluerit Iacob cenſeri ſemen Iſaac. Eſau quidem voluit & cucurrit vt acciperet benedictionē, quæ iam decretà erat & annunciata Iacobo. Sed Dominus ex miſericordia Iacobo benedici voluit, vt exemplo iſto oſtenderet, ſe ex gratia benefacere, & non ob merita. Per voluntatem itaq; & curſum intelligit Apoſtolus humanum opus ſeu meritum, quod ſane nullū locum habet inter cauſſas ſalutis noſtræ, quæ eſt gratuita. Quid? an non velle & currere debemus? Immo vero vtrunq; oportet, & velle & currere, ſed ſecundum verbum. Cum enim Dominus dicit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos, requirit ſane & voluntatem & curſum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

curſum. Etſi ſuum opus eſſe pronunciat reficere, hoc eſt, onus tollere & ſalutem conferre. Iſmael & Eſau voluerunt & cucurrerunt, ſed non iuxta verbũ, ideo eorum curſus nihil iuuit. Sic hodie Turci, Monachi, Iuſtitiarij volunt & currunt, ſed voluntas & curſus non non regitur verbo Dei, ſed carne nititur, & non gratia ſtabilitur. Hanc interpretationem & præcedentia confirmant, & ratio, quæ mox ſequitur, comprobat. Non ergo negatur, iuxta verbum volentibus & currentibus, brauium. Deus enim cum currentibus legitime præmia proponit, vult vt & velimus præmia, & curramus in ſtadio, donec ad metam veniamus. Qui enim fieri pteſt, vt præmia obtineamus, niſi & velimus & ſtrenue curramus. Nam oportet vt vterq; & ἀγωνοθέτης & curſor faciant ſuum officium. Non igitur Paulus hoc vult, vt nihil interſit ſiue velis ſiue nolis, ſiue curras ſiue non curras, modo recte id fiat, Sed tantum affirmat, non meritũ voluntatis aut curſus noſtri cauſſam eſſe eius, quod præmium propoſitum ſit, ſed tantum miſericordiam. Vt igitur miſericordia mera Dominus voluit Iacob hæredem terræ Chanaan eſſe, & non Eſau: ita eadem miſericordia ſaluat omnes credentes, ſiue ex gentibus ſiue ex Iudæis originem ducunt. Hîc proinde obſeruetur catholica doctrina de cauſſa ſalutis noſtræ, videlicet quod ex ſola miſericordia Dei, & non ex vllo humano merito pendeat ſalus.

Dicit enim ſcriptura Pharaon : In hoc ipſum excitaui te, vt oſtenderem in te potentiam meam, & vt annunciaretur nomen meum in vniuerſa terra.

Vt ſupra typis & exemplis declarauit, Deum mera miſericordia recipere quos recipit: ita hîc illuſtre proponit exemplum, videlicet Pharaonis olim in Aegypto regis potentiſsimi, quo exemplo oſtendit Apoſtolus, quod idem Deus, qui recipit confugiẽtes ad ſe mera miſericordiá, ſuo iuſto iudicio reijcit improbos, adeo vt ipſorum voluntas peruerſa, & curſus male ſuſceptus nihil Deum impediat, quo minus faciat quod vult. Nam vt Pharao nitens contra Deum, ſua voluntate & curſu recuſauit Deo obœdire: quá ob cauſſam potenti Dei manu proſtratus, in mari rubro perijt: ita omnes improbi, quantumcunq; nituntur aduerſus Deũ, olim iuſto Dei iudicio pœnas luent. Non enim impediet manũ Dei illorum voluntas peſsima, nec curſus quo ſe illi Deo opponunt. Huius rei fines adijciuntur duo, VNVS, vt oſtendatur potentia Dei punientis reprobos. ALTER, vt prædicetur nomen Dei in vniuerſa terra, videlicet quod ſit vltor ſcelerum eorum, qui cõtra ſe ſunt contumaces, & miſericors in eos, qui obœdiunt voci ſuæ. Nam vt tyrannum Pharaoné recuſantem obœdire voci ſuæ, deiecit Deus in mari rubro : Ita Moſen & populũ Iſraeliticum obœdientem ſuæ voci eduxit ex Aegypto per medium maris rubri. Obſeruetur diligenter hic locus, qui docet tyrannos & impios reſeruari ad commeritas pœnas, quas Deus infliget ſuo tempore, vnde nos excitari debemus ad timendum DEVM, ne noſtris ſceleribus colligamus nobis iram in die iræ. Porrò verbum Excitandi, nequaquam ſignificat actionem efficacem, ac ſi Deus violenter Pharaonem aduerſus ſe & ſuum populum impuliſſet, Sed vt veteres interpretantur, notat permiſsionẽ qua permiſit Deus, vt excitaretur Pharao ſuis malis affectibus aduerſus populũ Dei. Sunt qui verbum excitandi aliter interpretantur, & illud referunt ad voluntatem Dei efficacẽ, ordine omnia antecedentem. Sed illi refutantur Hebræa voce, quæ ſignificat, feci te ſtare & manere, cum alios multos in tuo regno proſternerẽ, hoc eſt, non ſtatim exterminaui te ob tuum peccatũ. Septuaginta interpretes in paſsiua voce reddiderunt: διετηρήθης ἕως τ̃ νῦν, hoc eſt, conſeruatus es hucuſq;. Hanc interpretationem confirmat etiam Chryſoſtomus, qui vtitur voce ἐτηρεῖτο, hoc eſt, conſeruabatur Pharao. Deus enim ſæpe tyrannis parcit, cum vt eis pœnitentiæ locum concedat, eosq́; tandem, niſi egerint pœnitentiam, in exemplum aliorum puniat, tum vt ſint veluti ferula quædam, qua Dominus ſuos caſtigat, atque in officio retinet.

Itaque cuius vult miſeretur, & quem vult indurat.

Hæc oratio quia concluſio eſt, neceſſe eſt vt non pugnet cum propoſitione ſolutionis quæſtionis propoſitæ. Propoſitio ſolutionis fuit hæc : Quod Deus non ſit iniuſtus, propterea quod Iacob dilexerit, hoc eſt, prętulerit fratri in re certa, & Eſau odio habuerit, hoc eſt, neglexerit & prętererit, ita vt nõ haberetur hæres Iſaac coram Deo, nec ex eius poſteritate naſceretur Meſsias. Ratio ꝓpoſitionis fuit, Quod qui ex miſericordia facit, & ex iuſto iudicio nõ ſit iniuſtus dicẽdus. Huc addit exemplum cum miſericordiæ tum iudicij. Populũ Iſraeliticũ, ſuæ voci obtemperantem, ex mera miſericordia eduxit ex Aegypto, Pharaonem autem contu-

macem

macem & rebellem, iuſto ſuo iudicio deiecit in mari rubro. His nunc ſubijcitur cõcluſio: Igitur, Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Cuius ſenſus alius eſſe non poteſt, quã quod Deus mera miſericordia recipiat quos vult, hoc eſt, credẽtes & obœdientes voci ſuæ & iuſto iudicio reprobos abijciat, ac ſinat contemtores verbi ſui, qui poſt multas admonitiones & plagas interdum manent contumaces & rebelles, magis magisq; indurari. Porrò ne quis hoc teſtimonio contra Apoſtoli mentẽ abutatur, duo ſunt nobis excutienda, nempe, quid ſibi velit indurandi verbum, & quos Deus indurare, & quorum miſereri velit ac ſoleat. Quantum itaq; ad indurandi verbum attinet, eius ſignificandi modus certa nobis methodo eſt inquirendus. Significatio etenim verbi cuiuſq; aut ex ipſa voce, aut ex ſentẽtia, iuxta periſtaſin, petenda eſt. Iam etſi ex verbo ſignificatio in genere nota eſt: tamẽ modus ſignificandi cognoſci nequit. Nam illum nõ eſſe vnum & eundem, ex eo manifeſtum eſt, quod Exodi 8. bis & Exodi 9. ſemel dicatur, Pharao ſuum cor induraſſe, & rurſus capite 9. dicatur Deus cor Pharaonis induraſſe, & in eodẽ capite repetatur paſsiuè: cor Pharaonis induratũ eſſe. Etſi aũt omnia hæc teſtimonia indurationẽ & aggrauationẽ cordis Pharaonis indicant: tamen collatio manifeſte conuincit eodẽ modo iſta dici nõ poſſe. Nã ſi idẽ ſignificãdi modus vbiq; in hiſce notatis locis ſeruaretur, duplex ſequeretur cõtradictionis implicatio, nimirũ quod De⁹ indurare cor Pharaonis, & nõ induraret. Et Pharao induraret cor ſuum, & non induraret. Cum ergo ex contradictionis lege hæc cõſecutio eſt neceſſaria: Si Deus indurauit cor Pharaonis, Pharao nõ indurauit: Et, ſi Pharao indurauit, Deus nõ indurauit. Sed iam ſcriptura vtrumq; habet, quod & Deus indurarit cor Pharaonis, & Pharao indurarit cor ſuũ. Neceſſe eſt igitu. nõ eundem manere modũ ſignificandi vtrobiq;. Quare contradictionis ratio cogit frateri modũ ſignificãdi verbi indurãdi variũ eſſe, qui ex verbis ipſis ſciri nequit. Nam ſi quis ex verbis contendit, hominẽ à Deo indurari, quia ſcriptũ eſt: Deus indurauit cor Pharaonis, alius rurſus ex verbis contendere poteſt, Hominem à ſeipſo indurari, quia ſcriptum eſt: Et indurauit Pharao cor ſuum. Quid ergo hîc faciendum, cum conſtet quidem de ſignificatione verbi in genere. Sed modum ſignificandi eſſe varium oſtendat collatio teſtimoniorum? Ad ſententiã confugiendũ eſt quam ex ſcripturis hac via eruere debemus. Omnes homines ab Adam iuxta communẽ naturæ legem propagati, habent cor durum, id quod non ſolum lapſus communis conuincit, verumetiam clara ſpiritus Dei oracula teſtantur, Ierem. 17. ita ſcriptum eſt: Prauum eſt cor hominis ſupra omnia & præfractum. Ezech. 36. Auferam cor lapideum, id eſt, durum ſeu induratum de carne veſtra. Iam ſi Pharaonis cor, vt aliorum omnium, communi naturæ prauitate erat prauum, præfractum, lapideum, non magis poterat à Deo indurari quàm lapis, niſi prius fuiſſet mollitum quod non fuit. Ex quo ſequitur: efficacem indurationis cauſſam Deo non eſſe aſſcribẽdam, quare alius huius verbi ſignificandi modus neceſſario ſtatuẽdus eſt. Sunt qui volunt permiſsionem indurationis ſignificari hoc verbo, quorum ſententia etſi ꝓbatur multis, & eſt vera recte intellecta: tamẽ à Grammaticis impugnatur, qui permiſsionem ſignificari verbis Hiphil, & non verbis Piel, quæ augent ſignificationẽ actionis verborum Paal, & ſemper efficacem actionem notant. Sed hiſce quid reſpondebimus? PRIMVM manifeſtum eſt ex ijs quæ diximus, Deo non aſſcribendam eſſe efficacem indurationis cauſam. DEINDE, ſi concedimus Grammaticis verba Piel ſignificare efficacem actionem, illi vicißim cogentur nobis concedere, quod verba ſæpe, ſicuti & nomina, pro contrarijs negatis ponantur, id quod in omnibus linguis vſitatiſsimum eſt, vt Iob. 24. dicitur nocere viduis, qui eis non prodeſt. Et in Euangelio dicitur odiſſe, qui non approbat & complectitur, & amare vitam ſuã, qui eam periculis pro Euangelio nõ exponit. Quare ſi hîc verbum indurandi, vbi Deo tribuitur, explicemus per contrarium negatum, nihil inuſitate facimus, & pulcre cõſentiet & ſtabit ſcriptura, nec vlla Grammaticorum legibus vis fiet. Cum itaq; duro molle cõtrarium eſt, & verbũ indurandi verbo molliendi aduerſatur, dicamus indurandi verbum pro contrario negato, hoc eſt, pro nõ mollire poſitum eſſe, idq; in ea propoſitione, qua Deus dicitur cor Pharaonis induraſſe. Vt cum dicit ſcriptura, Deus indurauit cor Pharaonis, ſenſus ſit: Deus non molliuit cor Pharaonis. Et cum rurſus dicitur: Pharao indurauit cor ſuum, hunc habeat ſenſum: quod Pharao ſciens & volens indurauerit, hoc eſt, retinuerit cor durũ & pertinax, neq; ſe molliri voluerit, ſed magis magisq; obfirmauerit cor ſuum, ne populũ Dei dimitteret, tametſi miraculis conuictus confeſſus fuerit ſe peccaſſe. Cum enim videret pluuiam, grandinẽ & tonitrua ceſſaſſe, auxit peccatum, & aggrauatũ eſt cor eius: ſpreto Dei mandato de dimittendo populo, & contemtis iræ diuinæ teſtimonijs. HÆC vocis interpretatio neq; à verbis neq; à ſententia diſcrepat, immo vt oſtenſum iam ſatis eſt periſtaſi loci, vnde hoc teſtimonium deſumtũ eſt, cõfirmatur, & eſt analoga primi religionis noſtræ anxiomatis. CÆ-

TERVM

TERVM, etſi certa ratione ac via inquiſiuimus huius loci ſententiam : operæprecium ta-
men videtur, Eccleſiæ vocem audire, ac pauca patrum teſtimonia huc aſſcribere, vt inde
magis adhuc confirmentur animi noſtri, de loci huius ſententia. OECHVMENIVS,
Eum qui durus eſt & inobœdiens, durum & incredulum eſſe concedit. NAZIANZENVS,
Quod Aegyptius tyrannus à Deo induratus eſt, non ſic accipiendum eſt, quaſi Deus diui-
na ſua voluntate pugnantiam & reniſum menti tyranni impreſſerit: Verum quod volun-
tas alioqui propenſior ad malitiam non acceperit verbum molliens iſtum, quo Dei ſenté-
tiæ aduerſabatur, reniſum. BASILIVS, Indurauit Deus Pharaonem longanimitate pœ-
næq; dilatione. ATHANASIVS, Tunc Deus mortalium corda obdurat, cum illos pro
ſua magnitudine tolerat diu, cuius deinceps ob tolerantiam redduntur ijdem obſtinatio-
res ad malum, nec aliter ſe Deus habet quam herus aliquis, qui ſeruum nactus ſit impro-
bum, quem, vbi humaniter & clementer vtatur, facit deteriorem, quod quidem nõ eo fit,
quod dominus ſeruũ malignitate indurauerit, ſed quia ſeruus Domini placabilitate ſit ad
augendã improbitatem, & iniquitaté abuſus, vt qui herilẽ huiuſmodi in ſe benignitatem
contemſerit. CHRYSOSTOMVS hanc ipſam interpretationem ad verbum fere habet.
AVGVSTINVS in libro de voluntate Dei, in hæc verba (quem vult indurat) ita ait: Sed
non ita intelligendum eſt, quaſi Deus in homine ipſam, quæ non eſſet, duriciem cordis o-
peretur. Quid enim aliud eſt duritia, quam Dei obuiare mandatis? Vnde illud beatus Ste-
phanus dicebat ad populũ: Dura ceruice & incircumciſi corde & auribus, vos ſemper Spi-
ritui ſancto reſiſtitis. AMBROSIVS vt hunc ſcopum declinet, dicit hæc verba: Cuius vult
miſeretur, & quem vult indurat, ex perſona contradicentis dici, quaſi eſſet illatio aduerſa-
rij abſurda, ex verbis Pauli colligentis. Etſi auté hanc interpretationem Ambroſij nõ reci-
pio: tamen manifeſte colligitur ex verbis Ambroſij, quod Stoicam opinionem de efficaci
induratione improbauerit. Hæc patrum teſtimonia, & hæc vox Eccleſiæ noſtrã interpre-
tationem muniunt, quam eorũ authoritati oppono, qui hodie excuſare Pharaonem ni-
tuntur, & accuſare Deum, quaſi indurationis adeoq; peccati autorem. QVANTVM au-
tem ad id attinet, quod poſterius obſeruandum dixi, de ijs videlicet, quos Deus ita indu-
rare ſoleat, & quorum miſereri velit, explicatio petenda eſt, non ex imaginationibus Stoi-
cis, ſed ex promiſsionibus & cõminationibus Dei, ex Propheticis & Apoſtolicis concioni-
bus. Hæc enim omnia docent, Deum ſolere indurare eos, qui ſe oderunt, qui ſibi ſæpe ad-
monenti & vocanti obœdire recuſant, qui verbum Dei ingrati repudiant, qui Euangelij
gratiam aſpernantur. Vnde patet, quod indurationis cauſſa nõ ſit Deus ipſe, ſed hominis
antegreſſa voluntas & rebellio, quemadmodũ Paulus infra ex Prophetæ verbis docet: To-
ta die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Huc accedit
querela Domini, Matth. 23. Quoties volui cõgregare te & noluiſti. Et Stephanus in Actis,
Duri ceruice, & incircũciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicuti &
patres veſtri. Contra miſeretur omnium Dominus qui ad ſe confugiunt, & credunt in fi-
lium, adeo quod ipſos filiorũ titulo ornet, ac hæredes beatæ immortalitatis cõſtituat. Vult
enim omnes ſaluos fieri, qui ſalutem oblatam fide accipiunt. Vtraque hæc Dei voluntas,
cum in malos perdendos, tum erga pios ſeruandos in Pſalmo indicatur his verbis: Fideles
cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiã. Vnde hanc exhortationem
infert: Viriliter agite & confortetur cor veſtrum, omnes qui ſperatis in Domino. Et rurſus
in alio Pſalmo: Cuſtodit Dominus omnes diligẽtes ſe, & omnes impios diſperdet. Et rur-
ſus in alio Pſalmo: Multæ plagæ ſunt impio, ſperantem autem in Dominum miſericordia
circumdabit. Hinc conſolationem & exhortationem extruit : Lætamini in Domino, &
exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde.

Dicis igitur mihi : Quid adhuc conque-
titur? Voluntati enim eius quis reſiſtit?

Eſt & hæc aduerſoriorum obiectio
illata ex pręcedentibus verbis de Pha-
raone, & generali doctrina inde con-
cluſa, videlicet, Cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Senſus obiectionis hic eſt: De-
us quem vult indurat. Igitur, Deus non iuſte conqueritur de eo qui induratur, nec ipſum
iuſte punit. CONSECVTIO eſt firma, Quia nemo voluntati Dei reſiſtere poteſt. Princi-
pium quo nititur hæc obiectio hoc eſt : Nemo iuſte accuſat in alio quod ipſe facit. Sed ad
principium reſpõdendum eſt per diſtinctionem: Nemo iuſte accuſat in alio quod ipſe fa-
cit, ſcilicet efficaci voluntate, aliter iudicandũ eſt de eo, qui aliquid dicitur facere quando
vel permittit aliquid fieri, vel non violenter prohibet. Deus igitur cum indurat permitté-
do, & non molliendo nec prohibendo, iuſte & accuſat & punit induratũ. Nam cauſſa ef-
fectrix indurationis nõ in ipſo Deo, ſed in homine eſt. Verũ Paulus ad hanc obiectionem

 reſpondet

reſpondet dupliciter, PRIMVM, per obiurgationem, DEINDE, redditis cauſis proprijs, cum reiectionis tum aſſumtionis.

Atqui ô homo tu quis es qui ex aduerſo reſpondes Deo?

Hæc prior reſponſio eſt, qua contumaciam aduerſarij importunius reſponſantis retundit, quaſi diceret: Tu
puluis & cinis cum ſis, cur diſceptas cum tanta maieſtate? Cur ex aduerſo Deo reſpondes,
quaſi ipſius facta ad examen reuocaturus. Audis quod ipſe Iſmaelem præterierit, & Iſaac
elegerit: Audis quod Iacob dilexerit & Eſau odio habuerit: Breuiter audis, quod cuius
vult miſereatur, & quem vult induret. Cum hæc audis obſtupeſcis, immo Deum quaſi ad
tribunal vocas, vt tibi ſuorum factorum cauſas reddat, & tamen non miraris, nec culpas,
quod ex eadem maſſa figulus diuerſa vaſa faciat. HINC proinde ſumamus catholicam
doctrinam, qua docemur, nõ diſceptandum eſſe de verbis & factis Dei, ſed ea potius ſum-
ma cum reuerentia ſuſpicienda. Huc illud Chryſoſtomi: δεῖ γὰρ πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεγο-
μένοις, οὐ περιεργάζεσθαι κἂν τὸν λόγον αὐτῶν ἀγνοῶμεν. Hoc eſt, Oportet enim credere ijs quæ à Deo di-
cuntur, & non curioſe inquirere, etſi rationem eorum ignoremus. Hoc tamen ita accipi-
endum eſt, ne noſtra oſcitantia & inertia ita adhæreamus dictis, vt nullam patiamur col-
lationem ſeu θεωρίαν, ſine qua ſcriptura nequaqum intelligi poteſt. Nam vt ad cognitio-
nem requiritur θεωρία: ita ad vſum αἴσθησις eſt neceſſaria.

Num dicet plaſma ei qui finxit ſe: Cur me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem aliud vero in ignominiam?

Confirmatio obiurgationis à comparatis. Confert autem Deum figulo: maſſam humanæ naturæ luto: & hominẽ quemlibet vaſi ex luto factum. Priuſquam autem hanc comparationem exponam, regulam Chryſoſtomi de huiuſmodi ſimilitudinibus ſtudi-
oſis commendatam eſſe volo, qui ita ait: ὑποδείγματα οὐ πάντα καθόλου δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ' εἰς ὅπερ
παρείληπται, τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐᾶν. Hoc eſt, Non oportet ſimilitudines ita accipere, vt in omnibus
partibus rerum, quæ conferuntur, fiat comparatio, ſed tantum ſpectandum eſt cuius gra-
tia adductæ ſunt, reliquis omnibus omiſsis. Iam comparationis partes videamus. Supra
dixerat Apoſtolus: Iacobum & Eſau ab ijſdem natos eſſe parentibus, & veluti de eadem
ſeminis maſſa ſumtos, ſed vnum à Deo electum eſſe, vt illuſtrior haberetur in populo Dei,
alium vero neglectum, vt in obſcuriori haberetur loco, in hoc facto Deum culpari non
debere oſtenditur PRIMVM hac comparatione: Figulus ex eadem maſſa aliud vas in ho-
norem facit, aliud in ignominiam, & tamen à nemine culpatur vt iniuſtus. Cur ergo ac-
cuſatur Deus, qui ex eodem ſemine Abrahæ, alium nempe Iſaac voluit hæredem cenſeri,
alium ſcilicet Iſmaelẽ hæreditate Abrahæ excludi? Et rurſus ex ſemine vno natis duobus
ſcilicet Eſau & Iacob, quorũ hunc dilexit, & voluit in illuſtriori loco in Eccleſia eſſe, illum
vero odio habuit, hoc eſt, præterijt, nec voluit in tam illuſtri loco eſſe, quemadmodum ſu-
pra copioſe explicatum eſt. DEINDE dictum eſt, Deum Pharaonem proſtrauiſſe in ma-
ri rubro, & eduxiſſe Moſen cum Iſraelitis per medium maris. Hoc Dei admirandum fa-
ctum nequaquã accuſandum eſſe, declaratur etiam præſenti ſimilitudine hoc modo: Fi-
gulus vaſa integra ſeruat, ſiue ad honeſtos, ſiue ad inhoneſtos vſus ſint facta, at in camino
fracta cõminuit ac abijcit, & tamen nemo accuſat vt iniuſtum. Cur ergo idem non licebit
Deo? Cur nõ licebit illi contumacem & rebellem Pharaonem punire & abijcere, & obœ-
dientem Moſen ſeruare? hoc eſt, Cur nõ licebit Deo alios homines, qui ſuo verbo non ob-
œdiunt reijcere, & alios, videlicet qui ſuo verbo obœdiunt, ex miſericordia recipere? Hæc
ratio eſt adductæ ſimilitudinis, conueniens non ſolũ argumento quod tractat Apoſtolus,
verumetiam loco Ieremiæ vnde Paulus hanc comparationem mutuatur. Ieremiæ cap. 18.
Deus per os Prophetæ exemplo figuli oſtendit, in manu ſua eſſe cõtemtores verbi ſui poſſe
perdere, & reſipiſcentes poſſe ſaluare. Quid quæſo aliud hîc facit Paulus exemplo Pharao-
nis & populi Iſraelitici propoſito? Senſus ergo Prophetę, vt & Pauli, eſt: Deus habet homi-
nes in ſua manu ſicut figulus ſuum lutum, Si quis vitam ſuã corrigere & Deo obœdire nõ
vult, eum Deus perdit, ſicut figulus perdit vas, quod ſæpius refictum, vicioſum tamen ma-
net: & contra, Si quis voci Dei obtemperat, & vitam corrigit, hunc Deus ſeruat, ſicuti figu-
lus ſeruat vas non vicioſum & infractum. PRÆTEREA, vt figulus vas quod ſæpe refinxit,
& nihilominus de camino ſemper prodit vicioſum iratus abijcit: ita Deus quos ſæpe in-
uitauit ad pœnitentiam, & voluit ſuo verbo refingere, ſed emendari nolunt vt Pharao,
perdit

perdit & abijcit. ADHÆC, vt figulus nullum vas facit vt perdat, ſed tantum perdit ea quæ bona non ſunt, cum tamen conſiliū fingentis fuit vt bona fierent. Non enim dubium eſſe poteſt, quin bonus artifex omnia quæ facit, bona eſſe velit: Sic Deus nullum hominē creauit, vt perderet, ſed tantum perdit eos qui reſipiſcere nolunt, cum tamen conſilium creantis fuerit, vt boni fierent. Neq; enim dubitandum eſt, Deum velle omnes bonos eſſe, cum ſit ipſe optimus, & eundem velle omnes ſaluare, cum ſit ipſe feliciſsimus. PRÆTEREA, quemadmodum figulus ex eodem luto vaſa facit, at non omnia ad eundem vſum, ſed alia quidem ad vſum menſæ, & rerum honeſtarum, alia vero ad vſum culinę, aut aliarū rerum parum honeſtarum: Sic Deus alios homines condidit vt ſint in Chriſti corpore, tanquam oculi, quoſdam vt aures aut manus, alios vero vt ſint quaſi pedes, & minus illuſtres partes quales ſunt illi, quibus pauciores dotes cōtulit Deus. Atqui hoc eſt quod Paulus dicit: Aliud vas factum in ignominiam, id eſt, in vſum non tam honeſtum, vt ignominia pro cōtrario negato per liptotem accipiatur. Diſcernendum itaq; diligenter eſt aliud eſſe frangi, aliud in ignominiam, id eſt, parum honeſtum vſum, eſſe factum. Quodlibet enim vas, ſi malū eſt, frangitur, ſiue ad honeſtos vſus, ſiue inhoneſtos ſit factū, quod clariſsime oſtenditur Ierem. 22. vbi ita ait Dominus: Si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda annulus ſignatorius in manu mea dextera, inde euellam te, tradamq; te in manus quærentiū animam tuam. Rurſus, quodlibet vas ſi bonum eſt ſeruatur, etiamſi ad vſus parum honeſtos factum ſit. Verum in malo & vitioſo oſtendit figulus poteſtatem ſuam id frangendo, ſicuti ipſe Paulus, vt paulò poſt ſequitur, oſtendit. PORRO, quoniam quæ apparent ſunt veluti quædam ſymbola rerum ſpiritualium, ſumamus ſimilitudinē à magiſtratu ciuili, qui quædam imago Dei in ſcriptura prædicatur. Magiſtratus pius abſque omni dubio omnes ſuos ſubditos amore ꝓſequitur, omnes cupit eſſe bonos & pios, vt ipſe eſt pius & bonus. Verum ſi quis petulanter & contumaciter ſuas leges contemſerit, hunc punit, Et contra obſeruantem leges ſuas, honore afficit & tuetur: Sic Deus nō vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Verum ſi quis hanc Dei voluntatem ſpreuerit vt Pharao, hunc Deus potenter proſternit, & contra, obœdientem ſuæ voci tuetur & ſaluat. HÆC tam copioſe à nobis dicta ſunt in hunc locum, ne quis putet Apoſtolum contra ſcopum diſputationis ſuæ patrocinari ſtoicæ neceſsitati.

Si vero volens Deus oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, tulit magna cum patientia vaſa iræ, apparata ad interitum. Et vt notas faceret diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam, Quis poteſt conqueri?

Similitudinem præſentem accommodat, cuius hæc eſt ſumma: DEVS dum perdit iræ vaſa, oſtendit ſuam potentiam, dum contra ſaluat vaſa miſericordiæ, hoc eſt, credentes & obœdientes ſuo verbo, oſtendit ſuam gloriam. Vt cum Pharaonem vas iræ deiecit in mari, ſuam potentiam declarauit. & contra, cum Moſen vas miſericordiæ eduxit per mare rubrum, oſtendit ſuam gloriam. Porrò duo ſunt in hac pericopa, quæ in ſpeciem videntur confirmare eorum ſententiam, qui affirmant Deum violenter & indurare & ſaluare. DICIT enim vaſa iræ apparata fuiſſe ad interitū, quod videtur hunc habere ſenſum, quod Deus illa parauerit vt perderet. DEINDE addit, Deum præparaſſe vaſa miſericordiæ ad gloriam, vnde concludi videtur, quod nō ſolum ſanatio, verumetiā induratio ſit effectiue à Deo. Sed hanc expoſitionē ipſe textus clariſsime refutat, cum Deum ipſum dicit oſtendiſſe irā, & tuliſſe vaſa iræ magna cum patientia. Vtrumque pugnat cum ſtoica interpretatione. oſtendit etenim Dominus iram ſuā in vaſa iræ. At nemo iraſcitur ob factum, cuius ipſe eſt autor. Iraſcitur autem Deus Pharaoni indurato. Proinde fieri non poteſt, vt Deus ſit indurationis Pharaonis cauſa efficax. Quare Pharao non eſt apparatus à Deo, vt fieret vas ad interitum. Deinde additur in textu, Quod Deus magna cum patientia tulerit vaſa iræ. Si tulit, certe dolet ei res, Si dolet, profecto non placet. Quare & hinc ſequitur, Deum non effectiue paraſſe vaſa, vt vaſa iræ eſſent, quod nec Apoſtolus dicit, ſed præparaſſe vaſa iræ ad interitum. Vt autem hoc intelligatur apertius, notanda eſt phraſis frequens in ſcriptura, qua tribuitur cauſę agenti ꝓpter aliud euentus, qui aliam propriam cauſam habet, idq; propter euentum, quemadmodū ſequentia teſtimonia apertiſsimè conuincunt. Oſe. 8. Aurum ſuum & argentum ſuū fecerunt ſibi idola, vt interirent. Conſilium fabricantium idola nequaquā fuit, vt colentes idola interirent, ſed potius vt Deum iſto pacto placarent, & ſaluarētur, verum propter euentum ita loquitur Propheta. Mich. 6. Ambulaſti in voluptatibus eorum, vt darem te in perditionem. 4.

Reg.21. Manaſſes dicitur traduxiſſe filios ſuos per ignem, vt faceret malũ coram Domino, & irritaret eum. Hac phraſi etiam dicitur Deus creaſſe impium ad diem malum, nequaquam enim hominem ipſum creauit ad diem malum, hoc eſt, vt interiret, ſi conſilium creantis Dei ſpectes: ſed dicitur propter euentum, qui habet aliam cauſſam, eamq; propriam, nempe impietatem hominis. 1.Corinth.1. dicitur: Videte fratres vocationẽ veſtram, non multi ſapientes ſecundum carnem, nõ multi potentes, non multi nobiles, ſed ſtulta mundi elegit Deus. Hic Apoſtolus vtitur quidẽ eligendi verbo, ſed quod illud ad euentum ſit referendum, & non ad conſilium Dei creantis & reformantis hominẽ, ſatis indicat. Nam illa impedimenta enumerat, quæ homines auocare ſolent, quo minus hanc cœleſtem vocationem curent, vt ſunt ſapientia carnalis, potentia & nobilitas. His enim rebus ineſcati homines cõtemnunt Euangelium. Hoc ipſum Dominus teſtatur propoſita parabola Lucæ 14. vbi dicit: Multos vocatos quidem fuiſſe ad cœnam illam magnam, ſed alium aliam cauſſam prætexuiſſe, quo minus venire vellet, vnus villam, alter quinq; iuga boum emerat, tertius vxorem duxerat, atq; ita à cœna illa magna apparata multis, excluduntur, non deſtinatione Dei vocantis omnes, ſed propria culpa. Quomodo autem dictum Chriſti intelligẽdum ſit: Multi ſunt vocati, pauci vero electi, periſtaſis loci ſatis indicat, Matth.20. & 22. Illud enim dictum continet duo, nempe bonitatis Dei ſeu miſericordiæ magnitudinem, qui omnes vult ſaluos fieri, atq; ideo eos vocat per Euangelium, & turpiſsimam hominum ingratitudinem, qui tantam vocationem contemnunt.

Quos etiam vocauit, nimirum nos non ſolum ex Iudæis, verumetiam ex gentibus.

Definit vaſa miſericordiæ eſſe vocatos, hoc eſt, eos qui ad prædicationem Euangelij conuertuntur. Relatiuum diſcrepat ab antecedente in genere, nam Apoſtolus rationem ſententiæ habuit, qui per vaſa homines intelligit. Obſeruentur ergo duo, VNVM de vaſis miſericordiæ, videlicet quod hoc nomine dicantur vocati, hoc eſt, credentes Euangelio. ALTERVM, quod Eccleſia conſtet promiſcue ex omnibus hominibus Iudæis & gentibus, qui Euangelium recipiunt. Hîc enim non nationis, ſed fidei habetur ratio.

Vt etiam in Oſea dicitur: Vocabo populum, qui meus non erat, populum meum, & eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco vbi dictum fuerat eis: Non populus meus vos, illic vocabuntur filij Dei viuentis.

PRIOR pars huius teſtimonij ſumta eſt ex 2. Oſeæ, POSTERIOR ex primo. Probat autem hoc teſtimonio Apoſtolus alterum diſtributionis membrum, videlicet quod ex gentibus etiam Eccleſia ſit colligenda. Nam cum Oſeas viueret, gentes non habebantur pro populo Dei, ſed ſoli Iudæi. Nam paucisſimis ex gentibus innotuerat fœdus de Meſsia. Quare cũ dicit forte, vt ijs, qui tum non habebantur pro populo, aliquãdo dicatur: populus meus vos, & filij Dei viuentis vocentur, ſatis manifeſte vocationem gentium vaticinatur: quemadmodum & exemplo filij fornicariæ, qui dicebatur Loami, figurabat. Hinc ergo efficitur quod propoſuit Apoſtolus, videlicet, quoſdam pro ſemine habendos, qui eſſent promiſsionis & nõ carnis filij. Porrò epitheton viuentis, quod Deo tribuitur, PRIMVM additur, vt diſtinguat verum Deum à dijs gentium, quos coluerunt gentes ante conuerſionem, & Iudæi etiam relicta Prophetica doctrina exemplo gentium. DEINDE, vt ſignificet efficaciam, virtutem & operationem Dei in Eccleſia. POSTREMO, vt oſtendat quonam nos vocet Deus ſuo verbo, nempe ad æternam beatamquè vitam.

Eſaias autem clamat ſuper Iſraël: Si fuerit numerus filiorum Iſrael vt arena maris, reliquiæ ſaluabuntur.

Ex capite 10. Eſaiæ ſumto teſtimonio probat Apoſtolus, quod antea probandum propoſuit, videlicet non omnes qui ſunt ex carnali Iſraelis ſemine eſſe veros Iſraelitas. Nã veri Iſraëlitæ omnes ſunt promiſsionis filij. Sed pleriq; ex ſemine carnali Iſraelis damnabũtur. Quare ſequitur pleroſq; eorũ non eſſe veros Iſraelitas. Cur autem damnẽtur pleriq; Iudæorũ, in initio capitis indicatur. vbi obiurgat eos, quod fuerint impij, iniuſti, & omni iniuriæ proximi intenti, atq; ideo minatur eis Dominus & captiuitatẽ corporum, & animorũ interitum: excipit tamen illos paucos, qui ſe ad Dominum in vera pœnitentia cõuertunt, Similitudo ærenæ maris, vt multitudinẽ impiorũ Iu-

dæorum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dxorum notat: Ita Dei iuſtiſſimam iram indicat, qua contumaces & rebelles Iudæos perdet. Monet igitur hic locus, ne multitudiné peccantiũ imitemur, ſed potius illos paucos, qui vera pœnitentia ſe ad Dominum conuertunt. Deus enim nõ multitudinis, ſed fidei & infidelitatis in ſaluandis & perdendis hominibus rationé habet. Nam omnes viç Domini iudiciũ, iuſticia & miſericordia. Hebræus textus & ſeptuaginta habent: Si fuerit populus tuus Iſrael vt arena maris, pro quo Apoſtolus habet: Si fuerit numerus filiorum Iſrael. Hoc annotandum putaui, quia hinc apparet, tempore Apoſtoli extitiſſe aliam Græcam verſionem quàm ſeptuaginta interpretum, quam & vetus interpres ſecutus eſſe videtur.

Verbum enim conſumans & abbreuians in iuſticia, quia verbum abbreuiatum faciet Dominus in terra,

Ratio Prophetæ, cur reliquiæ filiorum Iſrael ſaluabuntur, ſumta à iuſto Dei iudicio. Nam ingentem multitudinũ, ob ſua ſcelera & impœnitens cor perdet. Hæc ſententia eſt verborum Prophetæ, quemadmodum circumſtantiæ cum apud Prophetam, tum apud Apoſtolum ſatis oſtendunt. Textus Græcus obſcurior eſt propter triplicem Hebraiſmum. PRIMVM enim verbum pro re, & res pro populo Iſraelitico ponitur. DEINDE participia pro verbis ponuntur, conſumans pro conſumat, & abbreuians pro abbreuiat. PRAETEREA præſentia pro futuris ponuntur. Senſus ergo eſt: Dominus populum conſumabit & abbreuiabit iuſte, hoc eſt, ex magna multitudine exiguam ſummam ſaluabit, reliquis iuſte perditis. Hebraicus textus ita habet ad verbum redditus: Conſumtio conciſa inundat in iuſticia, quoniam conſumtionem, eamq; deciſam Dominus Deus Sebaoth facit in medio orbis terræ. Bis eandem ſententiam repetit, vt maiorem terrorem contumacibus Iſraelitis incutiat. Eſt autem hic ſenſus: Deus decreuit, idq; iuſto iudicio, ſumere pœnas de Iſraele, & illum conſumere & perdere ob eius ſcelera.

Et quemadmodum prædixit Eſaias: Niſi Dominus Sebaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicuti Sodoma facti fuiſſemus, & ſiut Gomorra fuiſſemus.

Idem probat teſtimonio ſumto ex primo capite eiuſdem Prophetæ, in quo teſtimonio antegreſſa cauſſa obſeruanda eſt, quæ fuit maxima populi contumacia aduerſus Deum, de qua Dominus conqueritur hoc modo: Audite cœli & auribus percipe terra, filios enutriui & exaltaui, ipſi autem conſpirauerunt aduerſus me. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe dominorum ſuorũ: Iſrael autem me non agnouit, & populus meus non intellexit. Deinde poſt multas comminationes ſubijcit verba, quæ hîc ab Apoſtolo adducuntur. Hinc duo concluduntur, VNVM, quod non omnes qui nati ſunt ex Iſrael ſuñt veri Iſraelitæ, id quod probandum ſumſit Apoſtolus. ALTERVM Quod non ex deſtinatione Dei ſint degeneres facti Iſraelitæ, ſed ex propria malicia, quia Deum contemſerunt, ac eius vocem audire recuſarunt.

Quid igitur dicemus? Gentes quæ non ſectabantur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam inquam, quæ eſt ex fide: Iſraël autem ſectans legem iuſticiæ, ad legem iuſticiæ non peruenit.

Poſtquam typis, ſimilibus, exemplis & ſcripturæ teſtimonijs oſtendit, non omnes eſſe Iſraelitas, qui ex ſemine Iacob ducant originem, ſed promiſcue omnes qui promiſſioni credunt, abſq; reſpectu carnalis originis, cenſeri coram Deo pro ſemine, apertè cauſſas ponit cum reiectorum Iſraelitarum, tum aſſumtarum gẽtium. Sententiæ autem ſumma huc redit: Iſraelitę pleriq; pereunt, quia excæcati perſuaſione iuſticię legis, iuſticiam fidei aſpernantur. At pleræq; gentes aſſumuntur, quia deſperantes de legis iuſticia, ad fidei iuſticiam cõfugiunt. Obſeruetur igitur hoc loco vniuerſale & immotum Dei decretum, quo Deus certiſſime decreuit, omnes credẽtes ſaluare, ijs omnibus reiectis qui aliũde quærunt ſalutem, quam à ſolo Chriſto, quales ſunt omnes Phariſæi omniũ temporum. Neque tamen hæc ita accipienda ſunt, ac ſi Deus bona opera, quæ lex requirit, non velit. Nam ideo & creauit hominem, & poſtea lapſum redemit, vt in bonis operibus ambularet, ſed tantum damnat peruerſam operum perſuaſionem, qua homines ſe fingunt coram Deo operibus ſuis iuſtificari.

Propter quid? Quia non ex fide, ſed ex operibus legis.

Quærit rurſus, cur Iſrael ad legem iuſticiæ non peruenerit, vt eius veram

& vnicam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& vnicam cauſſam doceat. Eſt autem hæc vnica cauſſa,non conſilium Dei creantis Iſraelitas,non decretum Dei donantis Iſraelitis tam eximia dona, adeo quod non fecerit taliter omni nationi,nec voluntas promittentis eiſdem Meſsiam,ac cum illo veram ſalutem:Sed quod non ex fide quæſiuerit iuſticiam Dei, ſed ex operibus legis propriam,quod ſane nihil aliud eſt, quàm ſacerdotium Chriſti reijcere, ac ſanguinem Domini impuris pedibus conculcare.

Impegerunt enim in lapidem offenſionis, quemadmodum ſcriptum eſt, Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali, & omnis qui credit in ipſum, non pudefiet.

Aetiologia eſt ex Prophetæ Eſaiæ teſtimonio ſumta, cuius hic eſt ſenſus: Quod iudæi non ſint conſecuti iuſticiam fidei, cauſſa alia non eſt, quam quod obiectum fidei Chriſtum ſpreuerint. Offendebantur enim in perſona Chriſti, quem non agnouerunt iuſtificatorem. Hic Chriſtus lapis quidẽ offenſiones appellatur, ea phraſi, qua Euangelium odor mortis ad mortem dicitur, hoc eſt, vicio hominum, qui ſibi à Chriſti perſona aut à doctrina, aut àb Eccleſiæ forma. aut ab alijs quibuſcunq; rebus ſcandalum ſumunt. Porrò teſtimonium Prophetæ inprimis obſeruandum eſt, in quo quinq; hypotheſes continentur. PRIMA, quod extra Chriſtum non ſit ſalus. SECVNDA, quod Iudæi reiecti ſint, quia in perſona Chriſti offendebantur. TERTIA, quod beneficium ſalutis ſit vniuerſale. QVARTA, quod hoc ſalutis beneficium ſolis credentibus applicetur. QVINTA, quod Chriſtus ſit verus Deus. Nam ſolus promittitur in illum credentibus.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Sicut Iudæi propriam iuſticiam ſtatuentes Iuſticiæ Dei non ſunt ſubiecti: ita promiſcue omnes qui credunt Euangelio iuſtificantur fide, & vt hi ſoli ex gratia ſaluantur, ita illi ſuapte culpa pereunt.

Ordo & partes Capitis decimi.

Poſtquam in ſuperiori capite ſatis refutauit Apoſtolus Iudæos, qui putarunt ſe gentibus, quantum ad ſalutis beneficium attinet, præferendos eſſe, propterea quod è ſanctis patribus originem ducerent: Hîc rurſus ingreditur diſputationem aduerſus eoſdem, & detrahit eis, cui potiſſimum nitebantur, videlicet operum iuſticiam, fuſiusq́; de cauſſis reiectionis Iudæorum, & aſſumtionis gentium diſputat. Ac PRIMVM *quidem exordiolo beneuolentiam captans, cauſſas reddit, cur Iudæi non ſint fidei iuſticiam aſſecuti.* HVC *addit neceſſariam iuſticia legis & iuſticiæ fidei collationem, vt conſtet exactum diſcrimen.* HINC *deſcendit ad deſcribendam fidem, & oſtendit vnde ſit, quodnam ſit eius obiectum, quis fructus, & quod omnibus offeratur gratia, propterea quod non ſit diſtinctio Iudæi & Græci, quemadmodum ſupra in primo & tertio attigit.* POSTREMO *loco, vt fotius ſuos Iudæos premat, oracula Prophetarum de illorum vſitata contumacia adducit.*

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES propenſio quidem cordis & deprecatio, quæ eſt ad Deum pro Iſraël, eſt in ſalutem.

Exordiolo aditum ſibi facit Apoſtolus ad ſequentem diſputationem, contra iuſticiam operum, & pro iuſticia fidei, idq; ideo, vt tollat omnem odij ſuſpicionem. Duo autem facit in hoc exordiolo. PRIMVM teſtatur de promtitudine animi ſui erga Iudæos. Eſt autem hic εὐδοκία magnum deſiderium, vt interpretatur Chryſoſtomus, non ex virtute aut meritis illorum ortum, ſed ex miſericordia potius erga eos quos videt in certum interitum præcipitari. DEINDE dicit, ſe pro ipſis deprecari apud Deum. Prius admonet nos & affectus & officij erga eos, qui nondum ſunt edocti Euangelium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gelium. Poſterius clarè oſtendit, Iudæos nõ ita reiectos fuiſſe, quin in gratiam poſſint recipi, modo agerent pœnitentiam. Stultum enim fuiſſet orare pro eis, quibus certa decreta eſſet damnatio. Apertè igitur Paulus teſtatur, ſe non iudicaſſe, Iudæos decreto Dei fuiſſe ita abiectos, quin aditus pateret ad gratiam, ſi reſipiſcerent. Quare hæc deprecatio Pauli Stoicam prædeſtinationem euertit.

Teſtor enim illis, quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam.

Hæc ratio non eius orationis eſt quæ præcedit, ſed obiectionis quæ in hac cauſſa locum habere videtur. Poterant enim ita obijcere ſiue Iudæi ipſi, ſiue alij eorum vicem dolentes: Iudaicus populus magno zelo glorię Dei ardet, magno ſtudio pietatis facit quod facit. Non igitur veriſimile eſt eum à Deo reiectum eſſe. At Apoſtolus reſpondet per conceſſionem & correctionem. Fateor, inquit, quod zelum Dei habeant mei contribules, ſed non ſecundum ſcientiam. Quare ipſis nihil prodeſt iſte zelus. Singulari quidem zelo operã dant propagandę glorię Dei. Sed regula zeli iſtius erronea eſt. Continet igitur hic locus inſignem doctrinam, quia docemur, erroneum zelum & intentionem bonam extra verbum inutilem, immo pernicioſam eſſe. Quicunq; autẽ aliquid facit bono zelo & intentione, ſed errante, quadrupliciter peccat. PRIMVM enim defectione delinquit. Nam à verbo Dei deficiens, ſuum admiratur zelum. DEINDE temeritatis reus peragitur, quia temere id tentat & ſtulte, de quo nullum præceptum habet. TERTIO, peccat ſuperbia, Nam opinione ſapientiæ ſuæ ſuperbè deligit ſibi cultus in contumeliam Dei. QVARTO, plurimis alijs exemplo defectionis, temeritatis & ſuperbiæ nocet. Hinc facile eſt iudicare de illis, qui ſuas bonas intẽtiones pro cultu obtrudunt Eccleſiæ. CAETERVM notatur hîc duplex zelus Dei quorum VNVS eſt ſecundũ ſcientiam, ALTER præter ſcientiã. Ille regulam certam & infallibilem ſequitur. Hic errorẽ pro veritate amplectitur, in ſuã ipſius perniciem. Admoneamur ergo hinc diligẽtiæ in cognoſcenda veritate, ne cum Iudæis erroneo zelo feramur contra Deũ.

Ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam quærentes ſtatuere, iuſticiæ Dei non fuerunt ſubiecti.

Ratio eſt erronei zeli Iudæorum, videlicet, ignorantia iuſticiæ Dei, & propriæ iuſticiæ ſtabilitio. Illa habet cauſſam antegreſſam ignorantiã Chriſti; hęc legis externa opera, ſeu legis literalem iuſticiam. Quænam ſit iuſticia Dei, in primo & in tertio declaratum eſt, videlicet ea ſola quæ probatur Deo, quę eſt obœdientia Chriſti, cum crucis tum legis. Hæc ideo fidei dicitur, quia porrecta prædicatione Euangelij veluti manu Dei, apprehenditur fide veluti manu hominis, quam fidẽ Spiritus ſanctus ad prædicationem Euangelij operatur in cordibus hominum non reluctantibus. Vt autẽ crucis obœdientia eſt peccati expiatio: ita obœdientia legis in Chriſto eſt credẽtis iuſticia, vt credens perſona iam placeat Deo, & accepta ſit. Legis iuſticia, quæ & hominis dicitur, eſt, quæ parari putatur ab homine per obœdientiam erga legem Dei. Verum quia hanc iuſticiam nemo operando aſſequi poteſt, grauis caſus illis omnibus accidit, qui per eã iuſtificari cõtendunt. Nam & Dei iuſticia excidunt, & grauius in peccatorum baratrũ immerguntur, vt nullis humanis viribus inde eluctari queant. Diligenter igitur obſeruetur conſecutio Apoſtolica: Quicunque propriam iuſticiam ſtatuunt, nõ ſunt ſubiecti iuſticiæ fidei. Hanc doctrinam pulcerrimo ſuijpſius paradigmate confirmat Apoſtolus ad Philip. 3. Hinc ergo qualiſnam ſit doctrina Phariſaica & Papiſtica apparet, qui Chriſtianam iuſticiam ex fide & operibus, tanquam ex cauſis ſeu partibus eſſentialibus conſtare contendunt, quam copulam in iuſtificando impoſſibilem eſſe hîc clare pronunciat Apoſtolus. Etſi autem obœdientia debita Deo, neceſſario cum fide coniuncta eſt: tamen vt cauſſa iuſticiæ non eſt ſtatuenda. Nam obœdientia Chriſti ſola eſt iuſticia credẽtis, cuius pars hominis iuſticia nullo modo dici poteſt. PORRO hîc quæſtio oritur de ignorantia, vtrum excuſet nec ne. Paulus aperte hoc loco teſtatur, eã minime excuſare. Nam aberrantes à vera iuſticia, per ignorantiam puniri affirmat. Diſtinctiones ignorantiæ, quas cum Theologi, tum Iuriſconſulti tradunt omitto, & hoc tantum de ignorantia ſcire hoc loco neceſſarium eſt, quod tradit Auguſtinus hiſce verbis: In ijs qui intelligere noluerunt, ipſa ignorãtia peccatũ eſt, in ijs vero qui non potuerunt, pœna peccati: ita ignorantia noſtri & Dei, antequam verbũ audiuimus, pœna peccati fuit, iuſto Dei iudicio damnabilis. At poſtquã acceſſit verbum, non ſolum pœna eſt peccati ignorantia, verumetiam grauiſſimum peccatum. Nam, vt inquit Bernardus, qui neſciunt vel ſciendi incuria, vel diſcendi deſidia, vel verecundia inquirendi, nullam excuſationem habent.

Finis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Finis enim legis eſt Chriſtus, in iuſticiam omni credenti.

Aetiologia eſt, cum à fine & ſcopo legis, tum à CHRISTI officio ſumta. Hanc Aetilogiam ita inſtituit, vt ſimul anticipet eorum obiectionem, qui ex verbis Apoſtoli, & conſilio latæ legis poterant obijcere, fruſtra toties in ſcripturis commendari iuſticiá legis, ſi nemo eá ſuis viribus aſſequi valeat. PRIMVM itaq; Paulus clare affirmat finem, hoc eſt, extremam voluntatem, adeoq; legis ſcopum eſſe iuſticiam, videlicet vt eos iuſtificet, qui eam obſeruant, quo autē minus id aſſequatur lex, nō impedit, aut vlla eius impotentia, aut imperfectio, ſed noſtræ carnis vicium, quo impedimur, vt non poſsimus hunc legis finem noſtris aſſequi viribus. Quare lex nos relinquit ſub maledictione & morte. Non enim aliá ſalutis viam nouit lex, quam per ſui impletionem, quæ eſt iuſticia, adeoq; finis & ſcopus legis. Iam vt ab hac maledictione, & legis damnatoria ſententia liberaremur, venit Chriſtus, & legi ſatisfecit, nō pro ſe, ſed pro nobis, atq; ita noſtro defectui medetur. Nam eius iuſticia nobis gratis imputata, ſinē legis conſequimur. Nam cum ipſe Chriſtus pro nobis peccatoribus apud Patrem intercedit, virtute victimæ expiat peccatū, & expiatos ſua donat iuſticia, vt non amplius peccatores & iniuſti appareant, ſed à peccato immunes & iuſti, non ſua, ſed Chriſti iuſticia. Qui Chriſtus, quoniam pro nobis legē impleuit, factus eſt nobis iuſticia, quæ eſt finis legis. Quare lex non habet amplius ius in nos damnatorium. Eſt enim aſſecuta quod voluit. Quomodo autem huius Chriſti iuſticiæ reddamur participes, vt finem legis conſequamur, exprimit Paulus, cū inquit: Omni credenti, in quo dicto & vniuerſalis particula, & fidei proprietas obſeruetur. Vt enim omnibus offertur hæc Chriſti iuſticia: ita ſola fide accipitur & poſsidetur. OBSERVETVR itaq; hoc loco definitio iuſticiæ fidei, cuius quidem materia eſt impletio legis, non in nobis, ſed pro nobis à Chriſto facta, Forma verò eſt imputatio eiuſdem, quæ fit omni credenti. Nam omnis qui credit, habet iuſticiam legis per imputationem, qua Chriſtus credenti ſuam iuſticiam imputat & communicat.

Moſes enim deſcribit iuſticiam, quæ eſt ex lege: Quod qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Vt conſtet apertius quæ ſit fidei iuſticia, collationem adhibet, qua confert legis & fidei iuſticiam inter ſe: idquè in cauſsis contrarijs, & ſubiectis diuerſis. Legis enim iuſticiam ex operibus eſſe: Fidei verò gratuitam pronunciat. Illam in homine faciente legem: hanc in ſolo Chriſto eſſe, ſed imputari credentibus. Hæc ſumma collationis eſt. PORRO cum hoc primum collationis membrum definiat, iuſticiam legis eſſe facere legem (Nam ex lege iuſtum eſſe, & in lege viuere, natura coniuncta ſunt) & conſtet neminem legem facere, quemadmodum diſputatum copioſius eſt, ſupra in capite 1. 2. & 3. Sequitur ex lege neminem iuſtificari poſſe. Lex enim non iuſtificat quenquam, niſi qui plenam obœdientiam præſtiterit. Obſeruetur ergo hoc loco definitio iuſticiæ legalis, & quod ea ſit impoſsibilis, quantum ad humanas vires attinet.

Quæ autem ex fide eſt iuſticia, ſic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum? hoc eſt Chriſtum deducere; aut, quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere.

Hæc prior pars deſcriptionis iuſticiæ fidei per abnegationem eſt. Nam his verbis docet Apoſtolus, quid non ſit iuſticia fidei, ac ſi quis definiret iuſticiam moralem eſſe habitum non lędendi alios, non aliena rapiendi &c. Ad eundem modum iuſticia fidei eſt, quæ non dubitat, an Chriſtus venerit nec ne, ſeu deſcenderit de cœlo, & aſſumſerit humanam naturam, nō quærit, an Chriſtus excitatus ſit ex mortuuis. Senſus itaq; verborū Pauli hic eſt: Quis aſcendet in cœlum, videlicet vt Chriſtum deducat? hoc eſt, fides, qua iuſtificatur homo non dubitat de Chrſti in mundum aduentu, non expectat adhuc cum incredulis Iudæis Chriſtum venturum de cœlo, vt carnem induat. Quis deſcendet in abyſſum ſcilicet vt Chriſtum inde deducat? hoc eſt, fidelis anima non dubitat, an Chriſtus ſit mortuus, & tertia die reſurrexerit à morte. Hæc Apoſtolus opponit cogitationibus Iudęorum incredulorum, qui dum iuſticiam ex lege quærunt, varijs concutiuntur cogitationibus. Nam cum lex promittit cœlum ſub conditione impoſsibili, & minatur infernū tranſgreſſoribus, fieri non poteſt quin vacillent, & varijs fluctuent cogitationibus, vt nunc inferni metu perturbentur, nunc cœli perexigua ſpe fulciantur. Contra autem fides, quæ verè ſtatuit Chriſtum de cœlo veniſſe, & pœnas luiſſe non ſibi, ſed nobis debitas, nullo inferni metu tenetur. Nam in Chriſto ſalutem, adeoquè cœlum ipſum poſsidet.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed quid dicit? Prope te verbum eſt, in ore tuo & in corde tuo, hoc eſt verbum fidei quod prædicamus.

Quemadmodum ſupra negatiue inquiſiuit fidei rationem, vt eam diſtingueret à dubitatione: ita hic idem facit affirmatiue, & definit fidem veram eſſe, quæ ſtatuit verbum Euangelij quod prædicatur de Chriſto, verum eſſe & nō procul poſitum, hoc eſt, minime dubium ſeu ambiguū, ſicuti ea ſolent eſſe, quæ de rebus procul remotis narrātur. Hinc patet quod fides ſit firma aſſenſio Euangelij, & fiducia in Chriſtum, quē Euangelium prędicat, quemadmodū Paulus apertius indicat, hæc ſubiungens:

Si confeſſus fueris ore tuo Dominum IESVM, & credideris in corde tuo, quod Deus eum excitarit ex mortuis, ſaluus eris.

Exponit quodnā ſit illud verbum fidei, quod prope eſſe dixit, videlicet: Si confeſſus fueris &c. hoc eſt: Si ex corde agnoueris IESVM eſſe tuum Dominum, & promiſſum Meſsiam, & credideris eundem à Iudæis crucis patibulo affixum, mortuum & ſepultum, reſuſcitatum eſſe ex mortuis, ſaluus eris, proinde & iuſtus. Nemo enim ſalutem adipiſcitur, niſi qui prius iuſtus fuerit. Obſerua hîc duo tribui fidei, nempe iuſticiam & ſalutem, contra eos, qui fidei initium iuſticiæ tribuunt, operibus vero conſummationem iuſticiæ. PRÆTEREA obſeruetur phraſis Paulina: Si credideris in corde tuo, quæ duo docet, VNVM, quod fides non ſit tantum noticia, ſed etiam fiducia. Nam vt noticia eſt in mente, ita fiducia in corde. Quare ex hoc loco confirmemur, quod fides non tantum ſignificet noticiam hiſtoriæ, ſed etiam firmam fiduciam, qua credens in Chriſti merita recumbit. ALTERVM, quod promiſſa ſalus habeat conditionem fidei annexam, Si, inquit credideris. Proinde, quiſquis non crediderit, non ſaluabitur. Conueniunt quidem in hoc Lex & Euangelium, quod vtraque doctrina habeat conditionem annexam, ſed in modo conditionis maximum eſt diſcrimen. LEX enim habet conditionem impletæ legis, quæ eſt omnino impoſsibilis, ſi nos ipſos intueamur. EVANGELIVM vero habet conditionem fidei, quæ poſsibilis eſt. Concipitur autem fides ad prædicationem Euangelij, in qua Spiritus ſanctus efficax eſt. CÆTERVM, quod priori loco ponat confeſsionem oris, & poſteriori fiduciam cordis, ideo facit, quia arbor non poteſt melius probari, quam ex ſuis fructibus. Nam tempore quo ſcripſit hanc Epiſtolam Paulus, non ſine maximis perſecutionibus, contumelijs & ſupplicijs potuit quiſquam Chriſti fidem profiteri. Quare fidei certiſsimum indicium tum temporis fuit externa profeſsio.

Corde enim creditur ad iuſticiam, ore autem fit confeſsio ad ſalutem.

Definitionis iuſticiæ quæ eſt ex fide, ratio à decreto Dei ſumta. Eſt enim hoc decretum Dei & ordinaria diſpenſatio, quod velit eos, quos fide iuſtificauit, per confeſsionem & piam vitam inducere in æternæ vitæ poſſeſsionem. Neque ex hoc Pauli dicto rectè concluditur, confeſsionem ſalutis cauſam eſſe, ſed potius veram & infallibilem iuſtificantis fidei notam. Fieri enim non poteſt, quin fides vera comitem habeat confeſsionem. Quare qui gloriantur de fide ſine confeſsione, alijſque pietatis exercitijs, vmbram inanem ſectantur, viua Chriſti fiducia vacui.

Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in eum, non pudefiet.

Confirmat quod dixit Eſaiæ teſtimonio, quod teſtimonium duo continet, PRIMVM, finem fidei eſſe ſalutem. Ita enim malo cum Petro dicere, quam dicere ſalutem vel affectum vel fructum fidei eſſe. DEINDE iuſticiam fidei eſſe vniuerſalem, hoc eſt, omnibus offerri qui in Chriſtum credere non recuſarint. Obſerua & hîc propheticam phraſin, qua non pudefieri pro ſaluari ponitur. Eſt enim metonymia ſeu metalepſis, qua conſequens pro antecedenti ponitur. Vt enim qui aliquid expectat, & non conſequitur, pudefit: ita qui conſequitur quod expectauit, nequaquam pudefit, ſed lætus expectato fruitur bono. Hoc opponi debet & carnali noſtræ diffidentiæ, & fidei imbecillitati. Fieri enim non poteſt, vt ſua ſpe fruſtretur, qui Deo promittenti credit. Promiſit autem omni credenti ſalutem, certiſsime igitur illam præſtabit, etiamſi omnes creaturæ, atque omnia mala aliud cominari videantur.

Non eſt enim diſtinctio Iudæique & Græci. Idem enim Dominus omnium,

Ad confirmandam declarandamq; vniuerſalem gratiæ promiſsionem, &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

diues in omnes qui inuocant eum. Nam omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

diſtinctionem tollit & argumentum à DEI potentia, veritate & bonitate ſumtum: qui omnes ſe inuocantes ſaluare conſtituit, adhibet. Diſtinctio tollitur cum inquit: Non eſt diſtinctio Iudæi & Græci, quaſi diceret. Deus non eſt προσωπολήπτης, ſed eſt omnibus æqualis, ſecundum normam ſuæ iuſticiæ. Non recipit Iudæum, quia Iudæus eſt, nec abijcit Græcum, hoc eſt, quemuis gentilem, (per Græcos enim omnes, qui non ſunt Iudæi, intelligit) quia gentilis eſt, ſed æqualis eſt Iudæo & Græco. At quare eſt æqualis omnib⁹? Quia ille ipſe eſt vnus & idem omniū Dominus, atq; ideo in populo ſuo reputat quemuis, qui ſibi parere nō recuſauerit, reliquos iuſto olim affecturus ſupplicio. HÆC ſi conferantur cum ijs quæ in fine tertij capitis dicta ſunt (ibi enim Apoſtolus ita ait: Deus non eſt Iudæorum Deus tantū, ſed & gentium) facile intelligetur ſcopus præſentis diſputationis, quem hæc pericopa continet, ad quem cum omnia referri neceſſe eſt, nemo non videt Stoicis imaginationibus nullum relinqui locum, immo potius hanc cōſtantem & immotam veritatem Dei eſſe, quæ hic proponitur & confirmatur Iohelis teſtimonio, videlicet quod omnis abſq; diſcrimine nationis & perſonarum, qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus ſit futurus. Porrò in Iohelis dicto hæc quatuor obſeruentur, PRIMVM, particula vniuerſalis, quæ non patitur vllas ſtoicas exceptiones. DEINDE, vera nota fidei, atq; adeo filiorum Dei, quæ eſt inuocatio, TERTIO, finis fidei & inuocationis, videlicet vita & ſalus æterna. QVARTO, contrarius ſenſus, videlicet, quod quiſquis non inuocauerit nomen Domini, nec ſaluetur nec fidem habeat.

Quomodo igitur inuocabunt in quem non crediderunt? Quomodo autem credent quem non audiuerunt? Quomodo audient abſque prædicante? Quomodo autem prædicabunt niſi miſſi fuerint?

Prolepſis admodum hoc loco neceſſaria, qua anteuertit hominum curioſitatem, quam vt contundat Apoſtolus primum gradatione, quæ videtur pro aduerſarijs facere, vtitur, Sed mox infert calumniæ refutationem. Gradatio autem hæc eſt: Tu Paule dicis quidem nullam diſtinctionem eſſe, ſed omnem qui inuocauerit nomen Domini, ſaluum fore. Sed vide: Nonne inuocatio ex fide? ita eſt. Nonne fides ex noticia? omnino. Nonne noticia contingit per prædicationem? ſic ſane eſt. Nonne prædicatio requirit qui mittantur? fateor hoc quoq;. Ergo qui non audiuerunt, iuſte ignorantiā prætendere poſſunt, adeoq; iuſte poſſunt cōqueri maiorem curam aliorum fuiſſe Deo. Videtur itaq; magna eſſe diſtinctio, cum Deus alijs mittat prædicatores, alijs non item. Sed Pauli reſponſum videbimus, vbi prius præſentis gradationis propoſitiones declarauerimus, quæ ſunt quatuor. PRIMA, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? HÆC propoſitio quatuor ſuppeditat hypotheſes. PRIMAM, Quod ſolus is ſit inuocandus in quem eſt credendum. quare vt ſolius Dei inuocatio hîc ſtabilitur, in quem ſolum credere licet: ita omnis creaturarū inuocatio, vt ſacrilega & blaſphema in Deū, conuincitur. SECVNDVM, Quod vera inuocatio fieri nō poſſit ſine fide. ex qua ſequitur, quod nec Iudæi, nec Turcæ, nec aliæ gentes & profani homines qui Euangelium ignorāt, Deum inuocant. Nam vt fide, ita & Mediatore carent. TERTIAM, quod inter precandum cogitatio diuinarum promiſſionum requiratur neceſſario. Nam fides ſine promiſſionibus eſſe non poteſt. Habent enim fides & promiſſio ſe correlatiue. QVARTAM, quod inuocatio niti debeat mandato Dei. Fides enim nihil aggreditur de quo mandatum non habet. hoc enim impellitur, vt promiſſione erigatur, SECVNDA propoſitio eſt: Quomodo credent quem non audiuerunt? HÆC propoſitio quatuor docet. PRIMVM, quod fides ſupra humanam rationem emineat. Nam ſi fides concipitur ex prædicatione, manifeſtum eſt, quod ratio per ſe, quæ fidei ſunt, non capiat. ALTERVM, quod vox miniſtrorum verbi ſit ipſiſſima Dei vox, modo ipſi à Prophetica & Apoſtolica doctrina non diſcedant. Qui vos (inquit Chriſtus) audit, me audit. TERTIVM quod auditores verbi eos, qui verbum Dei docent, debeant ea reuerentia audire, qua legatos Dei, immo ipſum Deum audire decet, 2. Corinth. 5. QVARTVM, quod miniſtri verbi, qui falſa docent, arguant Deum mendacij, & ferant teſtimonium aduerſus Deum, id quod ipſis in horrendum interitum cedet. TERTIA propoſitio, Quomodo audient ſine prædicante? HÆC propoſitio vt docet ſalutarem Dei noticiam eſſe ex prædicatione verbi: ita refutat Enthuſiaſtas, qui vocalem prædicationem reijciunt, iactantes ſe numine afflatos, & expectant reuelationes, vt Stenchfeldius, Anabaptiſtæ, & illi qui Socratem, Platonem, Scipionem, Ariſtidem ignorantes Euangelium Chri-

um Chriſti, inter ſanctos numerant, repudiata voce Chriſti, dicentis: Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum: QVARTA propoſitio, quomodo prædicabunt niſi mittantur? HÆC propoſitio rurſus commendat nobis miniſterium verbi, & inuitat ad gratitudinem erga eum, qui dat Eccleſiæ pios & doctos verbi miniſtros.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Quam ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Probat propoſitionem quartam Eſaiæ teſtimonio. Etſi autem Apoſtolus eò adducit hoc dictum Prophetæ, miſsionem ad prædicandum eſſe neceſſariam: tamen multo plura continet, quæ breuiter attingam. PRIMVM enim admiratur Propheta legatos Dei, quorum pedes ſpecioſos dicit, hoc eſt, amabiles, propterea quod ſua legatione exponant, quam dulcis & amabilis ſit ſtorga & clementia benigniſsmi patris erga eos, qui horum legatorum vocem amanter & benigne audiunt, atq; ipſi obœdiunt. Hinc rurſus æſtimanda eſt dignitas miniſterij verbi. Hinc Euangelij maieſtas, dignitas & vtilitas intelligitur. Annunciat enim dulciſsimam pacem, annunciat & alia bona cum hac pace coniuncta. Sed quænam illa pax eſt quam annunciat Euangelium? Eſt pax inter Deum & homines. Deus enim offert hominibus ſuam gratiam, quam cum fide amplectuntur, initur hæc pax. Eſt ergo hæc pax mutuus conſenſus Dei & hominis. Dei quidem recipientis hominem reſipiſcentem in gratiam propter Mediatorem. Hominis vero oblatam gratiam recipientis, ac ſe Deo in poſterum approbantis in vera ſanctificatione. Cum hac pace coniuncta ſunt bona, atque ideo addit Propheta: Euangelizantium bona, hoc eſt, omnia proſpera: purgationem à peccatis, iuſtificationem, ſanctificationem, bonam conſcientiam, aditum ad clementiſsimum patrem, gaudium ſpiritus, plenam liberationem per reſurrectionem à mortuis, adeoque vitam æternam victis & ſuperatis omnibus aduerſarijs noſtris, carne, mundo, Sathana & nouiſsima hoſtium morte. Quanta autem ſint hæc bona, ex comparatione malorum, quibus inuoluimur propter peccatum, vtcunque intelligi quidem, ſed nullis verbis humanis explicari ſatis poteſt. Hactenus de verbis quæ Paulus ex Propheta adduxit, ſed in concione Prophetæ duo adijciuntur. PRIMVM enim inquit, Publicantium ſalutem, ſalutis nomine cum pax tum cætera bona intelliguntur. DEINDE ſubiungitur concionis forma. Dicite, inquit, Sioni, regnat Deus, quæ ſententia duo continet, VNVM, quid ſit præcipue ſpectandum in prædicatione Euangelij, nempe vt erigatur regnum Chriſti, quod tum demum fit, quando renunciato Sathana, nomina Chriſto damus, atque ei ex fide obtemperamus. ALTERVM, quam miſeri ſimus extra Chriſti regnum, Qui enim regno Chriſti excluſus eſt, ſub regno & tyrannide Sathanæ captiuus iacet. Hinc admonemur, vt magnifaciamus miniſterium verbi, ſine quo extreme miſeri ſumus.

Sed non omnes obtemperarunt Euangelio.

Anticipatio eſt per querelam. Nam cum ex dictis Iudæi inferre poterant: Si fides nullibi eſt niſi vbi eſt verbum, videtur fides eſſe vbicunque verbum ſonat. Sed populus Iudaicus verbum habet. Quare ergo non fidem habet? Apoſtolus reſpondet breuiſsime: Quia non omnes qui verbum audiunt, verbo credunt.

Eſaias enim dicit: Domine, quis credit auditui noſtro?

Querela Prophetæ probat non omnes qui audiunt Euangelium, Euangelio credere. Hæc querimonia eſt Prophetæ cupientis Chriſtum innoteſcere omnibus, & cõquerentis de ingratitudine plerorumque, qui Chriſti vocem contemnunt. Hinc monemur & nos qui Chriſtum docemus, vt ingemiſcamus, & conqueramur cum Propheta, ſi parum fructuoſus noſter labor videatur. Obſeruetur quoque quam appoſite hoc Prophetæ teſtimonium ſummæ cauſæ conueniat. Nam apertiſsime ſignificat hanc vnam & ſolam cauſam eſſe reiectionis Iudæorum, quod verbis Prophetarum non crediderint. Et contra, vnam & ſolam cauſam eſſe ſalutis gratuitam in Chriſto miſericordiam, quæ omnibus credentibus applicatur. Vocabulum auditus accipitur dupliciter, videlicet actiue & paſsiue. Cum actiue capitur, facultas audiendi eſt: cum paſsiue, eſt verbum quod auditur. Et per metalepſin noticia, ex audito verbo concepta.

Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Gradationis concluſio, videlicet quod fides ſit ex noticia verbi Dei. Auditus hîc pro noticia eius quod auditur capitur, quæ noticia fit per prędicationem verbi, contra Enthuſiaſtarum deliria, qui nihil vocali concioni tribuunt.

Sed dico: Numquid non audiuerunt?

Rurſus anticipat obiectionem, ne quis ſe excuſet quaſi verbum non audierit, & oſtendit eorum culpam eſſe, qui non audiuerunt, & non culpam Dei, qui in orbem terrarum miſit ſuos legatos, vt verbum ſuum annunciarent, atque ideo ſubijcitur:

Quinimo in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis verba eorum.

Hæc obiectionis dilutio eſt, qua ignorantiæ prętextus adimitur Iudęis, & concluditur hoc modo: Vox prædicantium verbum per totum mundum inſonuit: Igitur Iudæi falſo prætendunt ignorantiam. Ignorantia ſiquidem affectata, ignorantem nequaquam excuſat. Teſtimonium ex Pſalmo 19. parum videtur in ſpeciem præſenti cauſæ conuenire, Nam in eo Pſalmo loquitur Dauid de duplici modo gloriæ Dei, quorum VNVS fit per cœlos & miranda Dei opera, quæ in cœlis conſpiciuntur, ad quem modum pertinent hæc Dauidis verba: In omnem terram exiuit ſonus eorum, ſcilicet cœlorum, hoc eſt, miranda machina cœlorum vbique per orbem teſtatur de gloria Dei opificis. ALTER modus fit per verbum, de quo ita incipit: Lex Domini immaculata &c. Reſpondeo, Paulum rectè tribuere antitypo quæ typo conueniunt. Nam ſonus cœlorum typus fuit vocis Apoſtolorum ſonituræ per orbem terrarum. Sicuti viſibilis hic Sol typus eſt Chriſti, qui ſuæ virtutis radios ſpargit per orbem terrarum, idque multo potentius & efficacius quam hic Sol aſpectabilis. Quod autem Dauid reſpexerit ad hoc antitypon, oſtendunt ea quæ ſequuntur: Et in fines orbis verba eorum. Nam verba improprie tribuuntur rebus inanimatis.

Sed dico, nunquid non cognouit Iſraël?

Quoniã offendebantur Iudęi quod gentes per Euangelium vocarentur. Putabant enim Iudæi ad ſe ſolos pertinere Meſsiam cum ſuis beneficijs, ideo Prophetarum teſtimonia adducit Apoſtolus, vt oſtendat vtrumq; olim fuiſſe prædictũ à ſanctis Dei Prophetis, hoc eſt, & gentes inuitandas eſſe ad gratiam Euangelij, & Iudæos pleroſque ob ſuam ingratitudinem reijciendos.

Primus Moſes dicit: Ego ad æmulationem prouocabo vos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo vos.

Hoc eſt: Ero gentibus adeo clemens & miſericors, vt vos eis inuideatis. Prouocabo enim vos exemplo gentium. Nam cum gentes amplexæ fuerint Euangelium, vos zelo quodam gentibus hanc felicitatem inuidebitis, & ita offendemini, vt etiam Euangelium reijciatis, quo reiecto & vos peribitis. Notetur & hîc phraſis ſcripturæ, qua euentus tribuitur agenti propter aliud. Nõ enim conſilium Dei fuit, vt Iudæos prouocaret ad defectionẽ à miſericordia, quam gentibus eſſet exhibiturus, ſed quia talis euentus ſecutus eſt, qui habuit veram cauſam, inuidiam & malitiam Iudæorum.

Eſaias autem audet & dicit: Inuentus ſum non quærentibus me, conſpicuus factus ſum his, qui me non interrogabant.

Eſaiæ teſtimonio probat gentes vocandas ad gratiam Euangelij, in quo teſtimonio tria notentur. PRIMVM, beneficium Euangelij vniuerſale eſſe. SECVNDVM, gratiam Euangelij non pendere ex prærogatiua hominum. TERTIVM, non operibus & meritis hominum Deum prouocari ad exhibendam gratiam. Non quærentes Deum & non interrogantes de Deo, periphraſis gentium eſt, quæ docet, qualeſnam ſint homines antequam ipſos Dominus ſua miſericordia præueniat.

De Iſraël autem dicit: Quotidie expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem.

Eodem pertinet & hoc Eſaiæ dictum, quo vt ſtorgam Dei erga Iudæos notat: ita ſummam eorum ingratitudinem indicat. Expanſio manuum Dei ſymbolum eſt cum cumulantis beneficia in homines, tum allicientis eos ad ſe per prædicationem Euangelij ne pereant. Obſeruetur hîc rurſus vera cauſa & vnica reie-

ctionis

ctionis Iudæorum nempe cōtumacia & ſuperba rebellio, qua Iudæi ſe Deo oppoſuerunt, & contractio, qua Prophetis Dei, adeoq; Deo ipſi aduerſati ſunt. Quod autem Deus arcano conſilio non deſtinarit hunc populum certæ damnationi, manifeſtum eſt. Nam dicitur Deus expandiſſe manus ſuas ad illum, vt eum alliceret ad Euangelij gratiam, quod ſane nequaquam feciſſet, ſi eum ad certum condidiſſet interitum. Opponamus igitur hoc perſpicuum dictum Stoicis de prædeſtinatione imaginationibus.

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt Iudæos non eſſe omnino reiectos, ſed ſaluari omnes qui ex illis crediderint, oſtendit: ita gentes & docet & monet: Docet quidem quod Iudæi ſint lapſi in ipſarum commodum, Monet vero ne gentes ſuperbe abutantur gratuito Dei beneficio in Iudæorum contemtum.

Ordo & partes Capitis vndecimi.

PRIMO *loco diluit Apoſtolus obiectionem, quæ naſci poterat ex fine capitis decimi, vbi adhibitis Eſaiæ teſtimonijs, gentes quidem aſſumtas, Iudæos verò reiectos concludit.* DEINDE, *vt retundat omnium hominum arrogantiam, & præcipue Iudæorum, electionem docet eſſe gratuitam, atq; eos qui quærunt ex operibus iuſticiam magis, excæcari oſtendit.* POSTHÆC *ad gentes ſe conuertit, quas docet & grauiter monet, ne diuino beneficio abutantur.* POSTREMO *hanc totam diſputationem exclamatione claudit. Sunt proinde quatuor huius capitis partes.* PRIMA *eſt huius propoſitionis (Non omnes Iudæi ſunt reiecti) confirmatio.* SECVNDA *eſt comprobatio gratuitæ electionis.* TERTIA *eſt Apoſtrophe ad gentes, partim didactica, partim protreptica.* QVARTA *epiphonema eſt, qua præſens clauditur diſputatio.*

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO igitur: Nam repulit Deus populum ſuum? Abſit.

Obiectio hæc naſcitur ex fine præcedentis capitis, vbi Propheticis teſtimonijs oſtendit Apoſtolus, gentes quidem receptas, Iudæos verò reiectos eſſe, vnde videtur ſequi: Deum ſuum peculiarem populum repuliſſe, atque adeo ſuam promiſſionem irritam feciſſe. Verum Paulus, vt in principio noni, ſoluit obiectionem diſtinctione, Sed PRIMVM auerſantis particula reijcit quod obijcitur. DEINDE oſtendit ſe vniuerſaliter non locutum eſſe de omnibus Iudæis, ſed tantum de ijs, qui rebelles eſſe perſeuerant.

Etenim ego Iſraëlita ſum ex ſemine Abrahæ, tribu Beniamin.

Ratio inficiationis à ſuo exemplo petita, quæ concluditur hoc modo: Ego Paulus non ſum reiectus. Ego Paulus ſum Iſraelita. Igitur, Iſraelitæ non ſunt reiecti. SOLA minor ponitur, Maior autem & concluſio ex propoſitione refutanda & ratione poſita colliguntur. Obſerua Apoſtolum iuxta artificum præceptum particulare axioma verum opponere vniuerſali refutando. Neq; eſt vlla potentior ratio refellendi vniuerſalia dicta, quam per eiuſdem generis particularia pugnantia, cum eorum veritas demonſtratur. HIC locus cum Papiſtico pugnat dogmate, qui dicunt, præſumtionem eſſe, ſi quis certo ſe in gratia eſſe ſtatuat. Quare exemplo pauli vnuſquiſq; ſuam certificet cōſcientiam, viua in Chriſtum fiducia, ac debita obœdientia.

Non reiecit Deus populum ſuum quem præſciuit.

Reſpōſionis aſſeueratio per diſtinctionem. Non repulit Deus populum ſuū quem præcognouit. Præcognouit autem in Chriſtum credituros ſaluandos, & contumnaces hoſtes Chriſti ob ipſorum

culpam abijciendos decreuit. Huc pertinet illa diſtinctio, quam ſupra in 9. Apoſtolus tradidit, videlicet quod ſemen Abrahæ diſtinguatur in filios carnis, & in filios promiſsionis, illi quidem non reputantur in ſemen, hi autem ſunt ſemen coram Deo: non quidem propter vllam carnis prærogatiuam, ſed propter imitationem fidei: vnde eſt quod non minus gentes, quam Iudæi credentes, Abrahæ ſemen dici poſsint.

An neſcitis in Helia quid dicat ſcriptura? Quod intercedit apud Deum pro Iſraël dicens: Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſubuerterunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam. Quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi ſeptem millia, qui non curuarunt genua Baal. Sic igitur & hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt.

Diſtinctionem probat Apoſtolus ſcripturæ teſtimonio, & collatione temporis Heliæ cum tempore ſuo. Diſtinguit autē populum Iudaicum in duos ordines. in quorum VNO fuerunt plurimi, & qui in ſpeciem apparebant præcipui in regno Iſraelitico, quorum tamen ſtudium præcipuum fuit Prophetas Dei perſequi & occidere, adeoq; pietatis prætextu, religionem veram & verbum Dei quod ſonabat Helias, funditus euertere. In ALTERO erant pauci obſcuri & contemti, qui publicè non profitebantur, vnde & Helias conqueritur ſe ſolum relictum eſſe, Hi tamen non curuarunt genu imagini Baal ad imperium impiæ fœminæ Ieſabelis, hoc eſt, fuerunt vnius Dei veri cultores. Hi ſecundum electionem, qua Deus gratuito ſaluat credentes, ſaluati ſunt. Etſi erant illi, ſi reliquam multitudinē ſpectes, admodum pauci: Ad eundem modum nunc fit, plurimi adeoq; præcipua pars impij ſunt, & ſua pereunt culpa. Contra pauciſsimi, qui reſpectu turbæ vix reputantur nimia quædam portio tanti cœtus, in verbo promiſsionis gratuitæ acquieſcunt & ſaluantur. PORRO querela Prophetæ, ſe ſolum relictum eſſe conquerentis, clare oſtendit, qualiſnam fuerit in media ętate mundi facies Eccleſię. Satis enim oſtenditur, quod tum temporis Eccleſia Dei cum tyrannide potentum, tum ſuperſtitione idololatrarum fuerit oppreſſa, adeo vt nullus fere fuerit qui publice veram religionem profiteretur. Hęc res & nos, qui in extremam fere Eccleſiæ ſenectam incidimus, cōſoletur aduerſus ſcandalum paucitatis & crucis, & ex reſponſo Domini, qui teſtatur ſeptem millia relicta eſſe, qui non curuarunt genua Baal, ſciamus multo plures eſſe veros Dei cultores, quam externe apparet in ijs locis, vbi tyranni & hypocritæ veram doctrinam perſequuntur. Baal proprie ſignificat eum, in cuius poteſtate aliquis eſt, vt mancipium in poteſtate Domini, vxor in poteſtate mariti, diſcipulus in poteſtate magiſtri, res poſſeſſa in poteſtate poſſeſſoris. Hinc transfertur ad idolum, cui ſcilicet idololatræ ſeſe totos mancipant, ex quo manifeſtum eſt, quod quicunq; beatam virginem aduocatā & dominam aut alios ſanctos vt patronos implorant, ſint idololatræ: & quod nemo corā idolis & imaginibus eorū ſe incuruare poſsit, ſine ſacrilega idololatria.

At ſi ex gratia, non amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius gratia. Si autem ex operibus, non amplius ex gratia. Alioquin opus non amplius eſt opus.

Anticipat Iudæorum obiectionē, & eorum arrogantiam retundit, qui electionem pendere ex operibus, falſo opinati ſunt: quem errorem per collationem contrariorum effectuum, operum & gratiæ refellit. Ponuntur autem hîc duæ propoſitiones loco duorum ſyllogiſmorum, quorum PRIOR à poſitione antecedentis ad poſitionem conſequentis concluditur hoc modo: Si gratuita eſt electio, non pendet ex operibus. At electio, adeoq; ſalus ipſa eſt gratuita. Ergo, Nequaquam ex operibus pendet. PROPOSITIONI probationem ſubiungit. Alioquin inquit, gratia non eſt gratia. Nam quod ex gratia datur, merum donum eſt, Contra quod operibus rependitur, debitum eſt omnino. Cum itaq; debitum & donū ita repugnant, vt neutrū de altero recte dici poſsit, fieri nequaquam poteſt, vt idem ſit donum & debitum. Hoc argumentum ad Roman. 4. hiſce effertur verbis: Operanti merces nō imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. At non operanti, credenti vero in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam. Quod igitur redditur operanti, merces eſt, & quod ex gratia tribuitur, merum eſt donum. POSTERIOR ſyllogiſmus à deſtructione antecedentis concluditur hoc modo: Si ex operibus eſt electio, iam non ex gratia. Sed electio non eſt ex operibus. Igitur,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eſt ex gratia. PROPOSITIO probatur hoc modo, Alioquin opus non eſt opus. Vt enim præmium operis eſt, ita donum gratiæ. Hîc locum habet regula illa Dialecticorum: Quorum ſubiecta ſunt contraria, illa quoq; ſunt contraria. Cum igitur gratia & opus ſunt cōtraria, erunt etiam donum & meritum contraria. Quare rectiſsime de gratia Auguſtinus loquitur, cum ait: Gratia eſt nullo modo quæ non eſt gratuita omni modo. Et Ambroſius, Ingrat⁹ eſt miſericordiæ Dei, qui vult eſſe ſub lege. Obſeruetur hoc loco refutatio erroris Papiſtarum, qui iuſticiam, qua iuſtificamur coram Deo & ſaluamur, componūt ex fide & operibus ſimul. Nam cum fides ex ſola gratia dependet, non eſt quod quis ei meritū operum, tanquam συναίτιον adiungat.

Quid igitur quod quærit Iſraël hoc non eſt conſecutus, ſed electio eſt conſecuta, reliqui autem excæcati ſunt?

Concludit reſponſionem ad quæſtionem propoſitam, cuius concluſionis hic ſenſus eſt: Iſrael quærit iuſticiam & ſalutem, ſed præpoſterè, nempe per ſua merita & opera, Ideo iuſticiam & ſalutem non eſt conſecutus, ſed electio, hoc eſt, electi, nimirum qui ex gratia per fidem quærunt ſalutem, hi ſalutē conſecuti ſunt, reliqui autem propriæ iuſticiæ opinione ſunt excæcati. Electi autem dicuntur, quicunq; fidem promiſsionis habent. Nam Deus ante conditum mundum ſtatuit in filio ſaluos facere credētes citra omnem perſonarum acceptionem. Hoc decretum diuulgatum eſt orbī terrarū voce Apoſtolorum, idq; ex mandato filij ita Dei ſuis diſcipulis mandantis: Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Dedit eis Deus ſpiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vſq; in præſentem diem.

Hoc Eſaiæ teſtimonio comprobat Apoſtolus alterum cōcluſionis membrum de reiectione contumacium Iudæorum. Verum ne hoc teſtimonium ſinamus torqueri in alienum ſenſum, tria nobis obſeruanda ſunt. PRIMVM, in quem finem adducatur ab Apoſtolo hoc Eſaiæ teſtimonium. DEINDE, Quid agat Propheta in eo loco, vnde hoc teſtimonium deſumtum eſt. PRÆTEREA phraſis eſt cognoſcenda. Adducitur autem hoc teſtimonium, vt eo oſtendat Apoſtolus, pleroſq; Iudæorum contumaces eſſe, ac ſpreta fidei iuſticia, ſectarī iuſticiam operum, à qua tamē procul abſunt. Hoc Apoſtolum velle & nihil aliud, ſatis diſputationis ſeries oſtendit. Huc etiam congruit Prophetæ conſilium, qui in eo loco pœnas impietatis gentis Iudaicæ deſcribit. Hæc enim gens, quia noluit Prophetas Dei audire, vt cōuerteretur ad Dominū, deſertione diuini auxilij punitur, ex quo fit, vt magis magiſque ad verbum Domini obdureſcat. Cum hac etiā interpretatione cōuenit & phraſis linguæ, qua dare, nō auferre, ſed iuſto Dei iudicio permittere accipitur, idq; propter contumaciam antegreſſam. SPIRITVS compunctionis eſt ſpiritus pungens & mordens, eo quod exacerbatus ſit voce Prophetarū, ac odio doctrinæ. Significatur ergo hac locutione, quod pleriq; Iudęorū extremè contemſerint verbum Dei, cuius contemtus iuſtiſsima pœna eſt cæcitas animorum, quæ ſymbolo oculorum non videntium, & aurium non audientium ſignificatur. Hoc ergo Prophetæ dictum admoneat nos timoris Dei & reuerentiæ erga verbum, ne & nos ob contumaciam noſtrá ſimiliter puniamur. Exempla huius rei horrēda in Mahometiſtis & Papiſtis videre licet, vt interim taceā de multis qui Papatui renūciarūt, ſed interim totos ſe carni tanquam mancipia tradiderunt: vnde factū eſt, quod Euāgeliū Dei apud externos male audiat, ac ſi omni turpitudini & tyrañidi habenas laxaret.

Et Dauid dicit: Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis. obſcyrentur oculi eorum, vt non videāt, & dorſum eorum ſemper incurua.

Dauidis quoq; teſtimonio eandem concluſionem comprobat, & oſtendit contemtum verbi Dei in populo Iudaico cæcitate puniri, & prorſus idem ſenſus eſt huius Dauidis dicti, qui eſt teſtimonij Eſaiæ, ſed tantum obſcuritas eſt in phraſi, quam ita explico, Menſa eorū fiat in laqueum, hoc eſt, miniſteriū verbi per malas & erroneas opiniones corrumpatur, hoc eſt, quod ad Theſſalonicenſes ſcribitur, de ſpiritu erroris, quo Apoſtolos prædicit donandos, qui veritati nolūt obedire. Nam per laqueum corrupta doctrina intelligitur. Nam ea animæ hominū non ſecus capiuntur, quàm aues laqueis aucupū. Idē ſignificatur captionis & ſcādali vocabulis, metaphora ſumta à feris, quæ decipulis capiuntur,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

piuntur. Cauſſam expreſſe addit, cum inquit: In retributionem ipſis, hoc eſt, vt ipſis eo pacto reddatur commerita pœna. Huc dorſi incuruatio pertinet, quæ ſignificat contumaces deprimendos oneribus malæ conſcie̅tiæ, ne ſurſum aſpiciant, metaphora ſumta à geſtantibus onera, qui dum incuruantur, ſub po̅dere ſurſum aſpicere nequeunt. Hinc itaq; co̅cluditur, quod excæcatio & obduratio ſit co̅temti verbi juſtiſsima pœna, vnde monemur timoris Dei & reuerentiæ erga miniſterium, ne nos contumaces effecti ſimili aliquando puniamur pœna.

Dico igitur, Num impegerunt vt caderent? Abſit.

Repetitio quæſtionis eſt, ad quam negatiue reſpondet, vt ſupra. Repetit autem quæſtionem, vt eam nouo argumento corroboret.

Sed eorum lapſu ſalus contigit gentibus, vt ipſi ad æmulationem prouocentur.

Ratio inficiationis. Sic abijciuntur Iudæi contumaces, vt vel ipſa æmulatione tandem prouocentur ad gratiam, & reſipiſcant, vbi viderint tantam gratiam gentibus contigiſſe. Obſeruetur hìc, quod lapſus Iudæorum no̅ fuerit per ſe cauſſa ſalutis gentium, ſed ta̅tum per occaſionem, alioqui res mala boni cauſſa videretur. Sic dicuntur mali mores bonarum legum cauſſæ eſſe, ſcilicet non effectiuè, ſed occaſione tantum.

Si vero eorum lapſus diuitiæ ſunt mundi: & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis incolumitas eorum?

Anticipat obiectionem. Si lapſus Iudæorum fuit gentibus ſalutaris, ſequitur quod ſalus Iudæorum ſit gentibus pernicioſa. hoc eſt, Si ſtetiſſent Iudæi, gentes non fuiſſent ſalutem conſecutæ. Sed Paulus argumentum hoc inuertit, per locum à minori ad maius, hoc modo: Si lapſus Iudæorum fuit ſalutaris gentibus: Multo magis incolumitas Iudæorum fuiſſet gentibus ſalutaris. Nam gentes fuiſſent Iudæorum exemplo prouocatæ, vt Euangelium reciperent.

Vobis enim dico gentibus, quatenus certe ego gentium ſum Apoſtolus, miniſterium meum illuſtro, ſi quo modo ad æmulationem prouocem carnem meam, & aliquos ex ea ſaluos faciam.

Apoſtrophe ad gentes, quæ continet ſecundam reſponſionis datæ rationem, à ſuo facto deſumtam, cuius hic ſenſus eſt: Ego gentium Apoſtolus maiori ſedulitate & induſtria propagare ſtudeo Euangelium inter ge̅tes. vt prouocem carnem meam, hoc eſt, conſanguineos Iudæos ad æmulationem, quo gentium exemplo excitentur ad amplectendum Euangeliu̅. Eſt autem illuſtrare miniſterium nihil aliud, quàm illud illuſtre reddere & exornare, quod fit ſum̅a in officio ſedulitate, ac pia ſanctaq; vita tanto munere digna. Hoc Pauli exe̅plum intueantur omnes verbi miniſtri, ac ſtudeãt pro viribus ſinguli exornare miniſterium quod nacti ſunt, qui aute̅ contra faciunt, cogitent quanto ſcelere ſe inuoluant, & quantas pœnas ſibi accerſant. Quod autem addit Apoſtolus: Vt aliquos ex eis ſaluos faciam, duo continet, PRIMVM enim euertit ſtoicam de prædeſtinatione doctrinam. Huc enim totus incumbit Apoſtolus, vt ſuos co̅ſanguineos Iudæos per prædicationem Euangelij co̅uertat. Quare nequaquam ſtatuit fatali quadam neceſsitate decretam eſſe ipſis certa̅ damnationem. DEINDE dignitatem miniſterij extollit, cum miniſtri Eua̅gelij ſaluare recipientes Euangeliu̅ dicantur. Huc illud ad Timotheum: Attende tibi ipſi & doctrinæ, perſiſte in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluu̅ facies, & eos qui audierint. Saluos igitur faciunt miniſtri Euangelij eos, qui ſe audiunt, non vt autores ſalutis, ſed vt miniſtri, qui ſalutem hominibus annunciant.

Nam ſi reiectio eorum eſt reconciliatio mundi, quid receptio, niſi vita ex mortuis?

Repetitio proximæ anticipationis, quæ eo pertinet, vt conſoletur gentes, ne ſuam ſalutem impediri exiſtime̅t, ſi Iudæi in gratiam recipiantur. Rurſus hìc ſciendum eſt, reconciliationem Iudæorum eſſe quidem reconciliationem mundi, ſed non effectiue & per ſe, ſed per occaſionem ta̅tum, Vita ex mortuis hoc loco eſt, qua de regno mortis transferuntur homines in regnu̅ Chriſti, quod fit quando Euangeliu̅ Chriſti fide recipiunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quod ſi primitiæ ſunt ſanctæ, etiam maſſa.

Tertia ratio allegorica eſt, quæ nititur promiſsionibus patribus factis. Nam illæ promiſsiones pertinent pariter & ad ſtirpem & ad poſteros. Stirpis autem nomine patriarchæ Abraham, Iſaac, Iacob intelligēdi ſunt, qui hic primitiæ dicuntur. Maſſæ ſeu aſperſionis nomine poſteri patriarcharum ſignificantur. Etſi autem clarum eſt per primitias intelligi patriarchas, vt dictum eſt, & per maſſam eorum poſteritatem: tamen ratio appellationis non eadem ab omnibus ſtatuitur. Quare omiſsis cæteris opinionibus, eam amplector quæ eſt Leuitici cap. 23. vbi ita loquitur Dominus: Ex habitationibus veſtris adducetis panes ventilationis duos, qui facti ſunt ex duabus decimis ſimilæ, quiq; cum fermento cocti ſunt pro primitijs Domino. Ad horum panum primitias reſpicit Apoſtol⁹, quorum oblatione tota maſſa Iſraelitis ſanctificabatur, quod ſcilicet tum demum poſſent in reliquum annum ſuas fruges pinſere & coquere bona conſcientia, perſolutis primæ illius maſſæ primitijs.

Et ſi radix ſancta, etiam rami.

Eiuſdem rationis repetitio licet alia ſit allegoria. Radix, inquit, eſt ſancta, hoc eſt, patres ſunt ſancti, non quidem natura, ſed promiſsione, cui fidē adhibuerunt. Igitur etiam rami, id eſt, patrum poſteri ſunt ſancti. Nam ad hoc etiam promiſsio hæc pertinet: Ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te ſempiternum. HIC oritur quæſtio, Num orti ex ſanctis parentibus ſint ſancti? PRIMVM reſpondeo, diſcernendum eſſe inter naturam & promiſsionem. Natura omnes naſcimur rei & peccatores, qualeſcunq; tandem habuerimus progenitores. At qui nati ſunt ex ſanctis parentibus, promiſsionis huius: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te in ſempiternum, ſunt participes. Sed hæc promiſsio videtur tātum pertinere ad Abraham & eius poſteros? Reſpondeo, Paulus ad Galatas 3. definit filios Abrahę, qui ſunt participes promiſsionis factę Abrahæ, quales ſunt omnes qui promiſsioni gratuitæ fidem adhibēt. ita enim ait: Qui ex fide ſunt, benedicuntur cū fideli Abrahamo. hoc eſt, eadem benedictio pertinet ad fideles, quæ facta eſt olim Abrahamo. Vt igitur Deus obſignauit hanc ſuā promiſsionē infantibus, ortū ducētibus ab Abrahamo viſibili ſacramento, videlicet circumciſione: ita infantibus Chriſtianorum gratiam promiſsionis baptiſmo obſignat. cuius promiſsionis ſi nō eſſent participes, obſignari illis nequaquam poſſet. Quod ergo Eccleſia offert ſuos infantes ad baptiſandū, ideo hoc facit, quia promiſsione diuina nititur. Hinc & illud ſequitur, quod Chriſtianorū infantes diſcedentes ſine baptiſmo, præuenti ſubitanea morte, non propterea vt prophani abijciendi ſint. Nam ſalutem ex promiſsionis efficacia non minus obtinent, quàm Iudęorum infantes, qui morte præuenti ante octauum diem non fuerunt circumciſi. PORRO ſi de adultis quæris, dico quod in ipſis requirat Deus fidem promiſsionis, quam qui nō habent, promiſsione excidunt. qua de cauſſa ab Apoſtolo defracti rami dicuntur. Neque tamen ſequitur, ſalutem infantum parētum dignitate niti, ſed promiſsione potius, cuius communicandæ occaſionem eſſe parentum fidem teſtatur promiſsionis verbum: Ero Deus tuus & ſeminis tui. Alias quæſtiones intricatas, quæ hîc agitari poſſent, omitto.

Quod ſi ex ramis quidam defracti ſunt, tu vero cum eſſes oleaſter, inſitus es pro ipſis, & particeps factus es radicis, & pinguedinis oleæ, ne glorieris aduerſus ramos.

Rurſus gentes admonet, ne ex eo ſuperbiant, quod ſint vocatæ ad Euangelij gratiam, reiectis contumacibus Iudæis. Senſus verborum hic eſt: Si quidam ex Iudæis propter incredulitatem ſuam ſunt abiecti & abſciſsi de populo Dei, & tu gentilis, qui eras extra familiam Dei, iam in populo cenſeris, & promiſsionis illius factę per fidem es particeps, caue ne ſuperbe contemnas Iudæos, & arrogātius exprobres illis ſuum infortunium, qui olim quidem rami fuerunt, nunc autem ob ſuam contumaciam ſunt defracti, id eſt, exciderunt promiſsione patribus facta. Non igitur Iudæi fatali neceſsitate reiecti ſunt, ſed propter ſuam contumaciam, qui noluerunt in radice & eius pinguedine manere.

Quod ſi gloriaris, tu non radicem portas, ſed radix te.

Ratio ab abſurdo. Nam gentilem gloriari aduerſus Iudæum, perinde eſt, ac ſi rami arboris gloriarentur aduerſus radicem, ſine qua prorſus arent, & ſunt infœcundi. Vt enim á radice venit ſucus in ramos, vnde floreſcunt: ita promiſsio patribus facta, ad eorum quoq; natos pertinet, cui⁹ promiſsionis gentes factæ ſunt participes ex gratia.

Dices

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Dices ergo: Defracti ſunt rami, vt ego insererer.

Obiectio gentium conuerſarum per prædicationem Euangelij. Rami defracti ſunt, vt oleaſtri inſerentur, hoc eſt, Iudæi ſunt reiecti, vt aſſumerentur gentiles.

Bene, propter incredulitatem defracti ſunt, tu vero fide ſtetiſti.

Conceſsio eſt & translatio cauſſæ. Sũt, fateor, defracti rami, ſed propter incredulitatem, tu ſtas, quia credidiſti gratuitæ promiſsioni. Non ergo res dependet ex tua dignitate, ſed ex gratia, cuius per fidem factus es particeps. Non eſt itaque quod de merito tuo aduerſus Iudæos glorieris. Hic ruſus cauſſæ reiectionis Iudæorum, & aſſumtionis gentium notentur.

Ne efferaris animo, ſed time.

Infert exhortationem ex doctrina, & proxima comminatione, idq; more Prophetico & Apoſtolico. Sunt autem duo in hac propoſitione. PRIMVM enim requirit humilitatem, quę facit vt nos ipſos intuentes, alios non contẽnamus, ſed potius vt membra foueamus, atque erratis mutuis condonemus. ALTERVM eſt, quod requirit timor, qui admonebit nos, & noſtræ fragilitatis, & ſingularis ſtudij retinendæ ac fouendæ fidei, ne ea amiſſa, in priorem condemnationem recidamus. Huc & illud Apoſtoli pertinet: Qui ſtat, videat ne cadat.

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: Vide ne qua fiat, ne & tibi non parcat.

Ratio propoſitionis à maiori ad minus. Si Deus populo ſuo peculiari ob contumaciam aduerſus ſe non pepercit: Multo minus parcet gentibus, ſi contumaces & ſuperbæ eſſe cœperint.

Vide igitur lenitatem & ſeruitatem Dei.

Excitat gentes, vt cogitent de cauſſis cum reiectionis Iudæorum, tum aſſumtionis gentium, vt hoc pacto gentes ad timorem Dei inuitet, atq; illis veram humilitatẽ cõmendet. Summa huc redit, vt in hoc myſterio iudicij & miſericordiæ Dei duo ſpectem⁹, nempe lenitatẽ ſeu benignitatem, qua ex miſericordia credentes aſſumit, & ſeueritatem qua iuſte cõtumaces abijcit.

In eos quidem qui ceciderunt, ſeueritatem, in te vero lenitatem, ſi permanſeris in lenitate.

Diſtributionis huius hic eſt ſenſus: Deus ſeuere iudicabit contumaces, & gratioſe ſaluabit omnes, qui in lenitate (ſcilicet Dei) permanſerint, quod quidem illi faciunt, qui retinent fidem & bonam conſcientiam. Nam vt Dominus mitis & benignus eſt fidelibus, ita ſeuerus iudex erit contumacibus & inobœdientibus. Obſeruetur hoc loco diligenter adiecta conditio: Si permanſeris in lenitate, quæ conditio ſatis docet, quod qui in gratia iã eſt, poſsit ſua culpa & ſuopte vicio gratia excidere & perire. Hæc ſane doctrina nequaquam ſtare poteſt cum ſtoica illa, quam quidam defendunt, prædeſtinatione.

Alioqui & tu excideris, & illi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. Poteſt enim Deus illos rurſus inſerere.

Comminationis repetitio: in qua obſeruetur exciſionis cauſſa, quæ eſt defectio à lenitate, quæ fit abiectione fidei. Nam qui fidem abijcit, ex olea, in quam per fidem inſitus fuit, excidi dicitur. Rurſus, qui poſt defectionẽ à fide, & exciſionem ex olea denuo credit, dicitur rurſus in oleam inſeri per gratiam. Hic locus manifeſte euertit imaginationem de prædeſtinatione ſtoicã, Hic enĩ aperte dicitur, quod & homo poſsit inſeri in oleam per fidem, & idem rurſus eximi per incredulitatem. Non igitur alio reſpiciendum eſt in hoc myſterio, quam ad iudicium Dei, quo iuſte abijcit contumaces, et ad miſericordiam eiuſdem, qui rurſus in oleam inſerit agentes pœnitentiã. Huius rei ratio á potẽtia Dei ſumitur. Poteſt enim, inquit, Deus rurſus eos inſerere. Hæc ratio tria docet: PRIMVM, quod homo excidens gratia, non poſsit ad eam redire, niſi virtute Dei. SECVNDVM, quod lapſis non ſit neganda venia. & intercludenda ſalutis via. TERTIVM, quod nõ plus poſsit homo in rebus ſalutis ſine fide, quám ramus defractus virere priuſquam

uſquam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

uſquam in arborem hortulani manu fuerit inſitus. Neque tamen debet hæc ſimilitudo ad omnes proprietates & accidentia rami & hominis referri.

Si igitur tu ex oleaſtro, quæ tibi natiua erat, exſectus es, & præter naturam inſitus es in veram oleam, Multo magis hi, qui ſunt ſecundum naturam propriæ oleæ inſerentur.

Concluſio comminationis, argumento ſumto à minori ad maius, cuius hic ſenſus eſt: Si gentes quæ non erant populus, vtpote quibus non eſt facta peculiaris promiſsio, ex ſola gratia, abſq; omni merito, receptę ſunt, Multo magis Iudæi, quibus facta eſt promiſsio peculiaris, recipientur, modo promiſsionē fide amplexæ fuerint. Vt præter naturam eſt aliquid eſſe abſq; omni merito, cum ſubito & repente fit pręter expectationem: Ita ſecundū naturam eſt, quod ex peculiari promiſsione diutiſsime durante olim patrib⁹ facta contingit, ea loquēdi ratione, qua vſitata & diuturna ſecundum naturam dici poſſunt. & contra, quæ inuſitata & pręter expectationem contingentia, præter naturā. Alioqui non eſt magis præter aut ſecundum naturam recipi Iudæum quam gentilem. Nā non eſt diſtinctio. Omnes enim ab eodem Deo creati. Omnes ab eodē patre Adamo nati. Omnes in eodem Adamo lapſi. ac, Omnibus cum eodem Adamo facta eſt prima promiſsio.

Nolo autem vos ignorare fratres, myſterium hoc (vt ne apud voſmetipſos ſuperbiatis) quod cæcitas ex parte Iſraëli contigit, donec plenitudo gentium ingrediatur, atque ita vniuerſus Iſraël ſaluabitur.

Quod hactenus figuratè dixerat Apoſtolus, nunc tandem concluſurus aperte enunciat, ac primo loco finem totius huius diſputationis ponit, videlicet ne ſuperbiamus, hoceſt, vt humiliemur, ac timeamus Deum, vnde fiet, vt fidem quoque ad finem retineamus. Vocat autem conſilium Dei de reiectione Iudęorum, & aſſumtione gentium myſterium, propterea quod caro per ſe illud cōſilium non intelligat, vt apparet in Iudæis, qui non intellecto hoc arcano Dei conſilio, putabant Meſsię beneficia ad ſe ſolos pertinere: hoc nitentes fundamento, quod eſſent nati ex ſemine Abrahæ, cui facta erat promiſsio cum ſuo ſemine in ſempiternum duratura. Non autem intellexerunt nec iuſtam Dei irā in contumaces, nec inexhauſtam eius miſericordiam in eos, qui ad miſericordiam per fidem cōfugiunt. Quantum autem ad cæcitatem, cuius hic meminit, attinet, ſatis ſupra dictum eſt. Nam oſtenſum eſt quod habuerit hæc cæcitas cauſſam antegreſſam contemtum Dei, & contumaciā aduerſus ipſum, vt clariſsime docetur ſuperiori capite. Plenitudinem gentium vocat magnum illum ex gentibus numerum, qui per Euangelium conuertetur. Quod autem addit: Sic totus Iſrael ſaluabitur, ab alijs aliter exponitur. Sunt qui hoc dictum de Iudęis nouiſsimo tempore ante iudicium conuertendis intelligunt, & magnam multitudinem eorum totum Iſraelem hyperbolicè dici autumant. Alij Iſraelē totum, Eccleſiam catholicam ex Iudæis & gentibus congregandam interpretantur, vt ſupra oſtenſum eſt. Nam illi ſoli habentur filij Iſraelis, adeoq; veri Iſraelitæ, qui inſiſtūt veſtigijs Iſraelis, & in promiſsionis verbo acquieſcunt. Hæc ſententia verior eſſe videtur, & confirmatur tota huius diſputationis ſerie. Verum quia ſunt qui ſuperiorem interpretationem malunt, totum hoc de conuertendis Iudęis myſterium Deo committamus, ac nos interea in timore Dei retineamus fiduciam, adhærentes ipſius verbo in vera humilitate.

Sicut ſcriptum eſt: Veniet ex Zion liberator, & auertet impietatem à Iacob, & hoc illis à me fœdus, cum abſtulero peccata eorum.

Probat Eſaiæ teſtimonio totum Iſraelem conuertendum, & ſimul definit verum Iſraelem. Paulus ſecutus verſionem Græcam, in verbis nonnihil diſcrepat ab Hebraica veritate, quæ ſic ad verbū habet: Veniet Zioni Redētor, & ijs qui redierint ab iniquitate in Iacob. Proinde reſipiſcentes in Iacob verus Iſrael ſunt, adeoq; totus Iſrael reputātur. alij qui nō conuertuntur apud Deum tanquā non populus immo veluti reiectamenta habentur. De fœdere autem cuius meminit, hoc tenendum eſt, quod eius ſit duplex conditio: VNA, à parte Dei, quæ hîc à Paulo exprimitur: Cum abſtulero peccata eorum. ALTERA, à parte hominis, videlicet, cum homo fide in promiſsionem fœderis recumbit, atq; hoc Eſaias addit cap. 59. Et ego cum illis hoc meum fœdus ſancio, dicit Dominus, Spiritus meus qui ſuper te eſt, & verba mea quæ poſui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, neq; ex ore ſeminis tui,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nis tui, ab hoc tempore vſque in æternum. Cum Deus hîc requirit conſeruationem verbi, requirit vtique & verbi fidem, qua promiſsio nobis applicatur. Diligenter hîc obſeruetur ordo diuinitus in miniſterio Euangelij inſtitutus. Spiritus Dei, & verbum Dei coniunguntur non ſecus atque in pane vis panis & ipſe panis, hæc vna nutriũt, neutrum ſine altero efficax eſt. Tolle ſpiritum à verbo, & remanet mortua litera, Tolle verbum à ſpiritu, non amplius remanet ſpiritus Dei, ſed Sathanæ potius.

Itaque quoad Euangelium inimici propter vos, quoad electionem autem dilecti propter patres.

Concluſio quæſtionis eſt, huius videlicet: Num impegerunt vt caderent. ad quam quæſtionem reſpondet Apoſtolus negatiuè, particula abominationis Abſit, addens finem lapſus, ſed accidentalem. Sed eorum lapſu, inquit, ſalus contigit gentibus, hoc ipſum hîc repetit in concluſione. Quod autem dicit Apoſtolus, Iudæos inimicos factos eſſe propter gentes, ad euentum referendum eſt, non ad cauſſam efficacem. Vocatio enim gẽtium fuit quidem occaſio obdurationis Iudæorũ, ſed non cauſſa efficax. Quare inimici ſunt quoad Euangeliũ quod ſpreuerunt, Verum quoad electionem, dilecti ſunt propter patres, id eſt, propter promiſsionem patribus factam. ita enim ſonat promiſsio: Ero Deus tu9 & ſeminis tui poſt te in ſempiternum. In hac promiſsione ſi manſiſſent poſteri Abrahæ, electionis gratia nequaquam excidiſſent. Fuerũt ergo Iudæi electi, ſed ſua culpa electione exciderunt, qui ſi reſipuerint aſſumentur rurſus. ex quo patet, falſiſsimum eſſe dogma ſtoicum de electionẽ fatali, quæ excludit conditionem fidei.

Nam dona & vocatio Dei eiuſmodi ſunt, vt eorum ipſum pœnitere non poſſit.

Comprobatio eſt proximæ concluſionis à conſtantia Dei ſumta. Sunt enim promiſsiones Dei firmæ & irreuocabiles ſeruata cõditione ex parte hominum, quam pactio requirit. Cum ergo Deus elegit patres, & promiſit illis & illorum poſteris benedictionem, fieri nõ poteſt vt hæc promiſsio irrita reddatur, ac reuocetur à Deo. Deus enim cõſtans eſt qui promiſit. Obſeruetur hoc loco ſingularis γνώμη: Dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα, id eſt, non pœnitenda, hoc eſt, in Deum non cadit diſplicentia facti, poſtquam aliquem ex ſua bonitate inuitatum prædicatione Euangelij recepit in gratiam. Hinc Paulus ſæpe conſolationes petit, qualis inter multas hæc eſt: Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet. Quare? Quia dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα. Sic & nos cõcludamus, quos hodie inuitat Dominus per ſuum Euangelium. Deus dedit nobis Euangelium, Obſignat nobis ſuam gratiam per baptiſmum, Confirmat eandem ſacra cœna. Quare non dubitandum eſt de eius erga nos fauore, modo nos in fide perſtiterimus. Hanc enim conditionem requirit vocatio Euangelica.

Sicut enim & vos quondam non paruiſtis Deo. Nunc autem miſericordiam eſtis conſecuti per horum contumaciam: Sic & iſti nunc non paruerunt vt per veſtram miſericordiam, & iſti miſericordiam conſequantur.

Ratio comprobationis per collationem, qua probat fieri poſſe, vt Iudæi aliquando conuertantur. Vos aliquando occaſione incredulitatis Iudæorum cœpiſtis credere. Ergo & illi ex eo occaſionem nacti, quod videant apud vos prædicari miſericordiam Dei, potuerunt reſipiſcere. Hic obſeruetur zelus bonus, quo quis ad æmulationem boni excitatur aliorum exemplo. Vnde monemur & nos, vt talis ſit doctrina noſtra & vita, vt alijs æmulationis occaſio eſſe poſsit, ad res bonas & Deo placentes. Contra qui zeli mali occaſionem dederit, pœnas proditionis meretur. Obſcuritatem quę eſt in græco textu ſuſtuli per trãſpoſitionem particulę, Vt, Nam ſi legeris in accommodatione: Sic & iſti nunc non paruerunt veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiam conſequantur, ſententia quam requirit antitheſis euertitur. Opponit enim Apoſtolus miſericordiam gentibus exhibitam contumaciæ Iudæorum. Quare ſi Vt particulam propoſueris, vt ego verti, conſtabit antitheſis, & plena erit ſententia, congruens cum illa: Si eorum lapſus diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitię gentiũ, quanto magis plenitudo ipſorum.

Concluſit enim Deus omnes in incredulitatem, vt omnium miſereatur.

Ratio generalis ab exæquatione omnium hominum cùm Iudæorum

tum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tum gentium,& ab æquitate Dei,quæ eſt æqualis omnibus abſque perſonarum reſpectú.
PRIMVM dicit: Omnes eſſe peccatores, quare non eſt quod putemus alios alijs ob ſuam
dignitaté præferendos eſſe. DEINDE affirmat Deum miſericordem eſſe in omnes. Quare
& Iudæis nunc contumacibus aliquando reſipiſcentibus contingere poteſt miſericordia.
Nam cũ omnes pariter ſunt rei,& omnibus æqualiter offertur gratia, quis intercludet Iu-
dęis miſericordię viam? Non eſt ergo quod glorietur gentilis contra Iudæum. Nam vtriq;
peccatores ſunt: Nec eſt quod Iudæus deſperet, quod multis peccatis ſit implicitus. Nam
Deus concluſit omnes ſub incredulitate,vt omnium miſereatur. Sed quomodo,inquies,
concluſit Deus omnes ſub incredulitate? Vt iudex ferens ſentẽtiam iuſtam,non vt incre-
dulitatis effector. Hic multa obſeruatione digna occurrũt. PRIMVM enim hic locus aper-
te indicat,quod non ſit perſonarum acceptio apud Deum. Nam vt omnes ſine diſcrimine
rei ſunt,ita in omnes ſine diſcrimine Deus eſt miſericors, ſed ſeruata Euãgelij cõditione.
DEINDE obſeruetur teſtimonium de peccato, cuius rei pronunciantur omnes homines
naturaliter propagati. ADHÆC confutantur hoc Pauli dicto iuſticiarij, qui putant homi-
nes ſuis operibus corã Deo iuſtificari,& conſiſtere poſſe in iudicio Dei. PRÆTEREA do-
cet hic locus,quod ſummum peccatum ſit incredulitas,quæ inobœdientię erga Deum eſt
mater, vt fides in illum omnium virtutum radix exiſtit. POSTREMO, obſeruetur dul-
ciſsima conſolatio,quod Deus non ideo hominem peccati reum peragat,vt eum damnet,
ſed vt miſericordiæ ſit locus, modo peccator ad prædicationem Euangelij reſipiſcat.

O profunditas.

Diſputationem de vocatione gen-
tium & reiectione Iudæorum, excla-
matione,quæ continet admirationem & collaudationem ſeu gratiarum actioné, claudit.
Pertinet autem hæc exclamatio eò, vt compeſcat humanam ſtulticiam, quæ omnes om-
nium actionum Dei cauſſas,ſacrilege ſcrutatur. Nos ergo intra limites verbi cõtineamus,
ſtultæq; rationis iudicium in negocijs fidei cõtemnamus,in fide & timore Dei ambulan-
tes,agentesq; perpetuo gratias Deo,qui nos vaſa miſericordiæ eſſe voluit, & non abiecit,
ſicuti magnam mundi partem propter ſuam in Deum contumaciam abiecerat.

O profunditas diuitiarum, & ſapien-
tiæ,& cognitionis Dei.

Cum admiratione exclamat & ex-
tollit diuitias cum ſapientiæ tum co-
gnitionis Dei: qui ex miſericordia
quidem aſſumſit gentes in gratiã,iuſto vero iudicio contumaces Iudæos abiecit. Iudæi ar-
bitrabantur gentes ob ſuam idolomaniam ita abiectas eſſe,vt nulla vnquã ipſis ſalutis via
pateret. Non enim tenebant hanc de Deo cognitioné, quod adeo propitius ſit,quod etiã
gentes idololatras in gratiã recipere velit. Huic Iudæorum iudicio de gẽtibus opponit A-
poſtolus inexhauſtas miſericordiæ Dei diuitias. Notat autem vox diuitiarũ,gratiæ Dei ma-
gnitudinem,qua Deus homines peccatores inuitat ad gratiam per Euangelij prædicatio-
nem. Nos ergo quoties tentamur peccati noſtri magnitudine, opponamus huic tentatio-
ni bonitatem Dei,qua omnes ad ſe confugientes recipit, & filiorum loco habet. Præterea
diuitias ſapientiæ opponit iudicio humano de conſilio Dei. Iudæi iudicabant Dei conſi-
lium eſſe,vt tantum nati ex ſemine Abrahæ,hæredes fierent promiſsionis,ac ita ſe ſapien-
tiam Dei exhauſiſſe,nec quicquam ſe latere de conſilio Dei opinabantur. Sed Paulus pro-
fundiores ſapiẽtiæ Dei diuitias eſſe affirmat,quam vt eas puluis & cinis aſſequatur. Hinc
ergo monemur,vt nullam ſapientiam in rebus ſalutis noſtræ, præter eam quæ verbo Dei
nobis commendata eſt ſpectemus. Frenum proinde inijciamus noſtris cogitationibus,
qui Dei ſapientiam,quæ verbo Dei nobis reuelata non eſt,ſcrutari præſumimus. Ad hæc
diuitias cognitionis,qua Deus nouit omnia antequam fiant, opponit Apoſtolus iudicio
& imaginationi gentium,qui cum viderent Iudæos ob ſuam contumaciam abijci, exiſti-
marunt eos ita in finem vſque abijciendos, vt nulla ad gratiam via ipſis vnquam pateret.
Hinc monemur,vt non ſcrutemur quæ nobis occulta eſſe voluit Dominus,ſed tantum in
voluntate Dei verbo reuelata acquieſcamus. Atque ita Apoſtolus cogitationibus homi-
num vanis & ſtultis de vocatione gentium,reiectione Iudęorum,& eorundem rurſus aſ-
ſumtione opponit hæc tria, Inexhauſtam gratiam Dei, Infinitam ſapientiam, & inenar-
rabilem rerum futurarum in Deo cognitionem.

Quam inſcrutabilia ſunt iudicia eius, &
inperueſtigabiles viæ eius.

Hæc admiratio iudiciorum & via-
rum Domini eo pertinet, vt retun-

datur humana ſuperbia, vtq; nihil de Deo inquirere audeamus, niſi quod per ſcripturas nobis reuelatum eſt. Scrutator enim maieſtatis, vt inquit Salomon, opprimetur à gloria. Sunt qui hoc loco iudicia interpretantur, quibus Deus iuſtiſsime punit & abijcit contumaces, Vias autem Dei, quicquid agit & facit, niſi mauis iudicia & vias idem ſignificare, videlicet morem Dei in agendo, ſuæ bonitati, iuſticię & miſericordiæ conuenientem, humanis cogitationibus ſine verbo nequaquam perceptibilem.

Quis enim nouit mentem Domini, aut quis conſiliarius eius fuit?

Ratio proximi dicti de inſcrutabilibus conſilijs Dei & inperueſtigabilibus vijs eiuſdem, ſumta à remotione cauſſæ. Deus non communicat ſua conſilia cum hominibus. Ergo non mirum eſt eius conſilia eſſe inſcrutabilia, & eius vias imperueſtigabiles. Hæc non ad euertendam fidem noſtram referenda ſunt, ac ſi ignoraremus mentem Domini de noſtra ſalute, in eum enim finem nequaquam dicuntur. Nam Paulus 1. Corinth. 2. ait, Nos ſpiritum qui ex Deo eſt habemus, vt ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis. Et paulò poſt: Quis nouit mentem Domini, aut quis inſtruxit eum? Nos autem Chriſti mentem habemus. Hæc Chriſti mens multis verbis indicatur & in vniuerſali mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptiſatus fuerit, ſaluus erit, ſatis euidenter continetur.

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Hac ratione interrogationis ſchemate figurata validiſsime retunditur cum opinio meriti, tum prærogatiua nationis. Vtraq; Iudæi ſupra modum tumebant. Nam & propter obſeruantiam legis, & propter originis ſuæ dignitatem putabant, Deum ſibi debitorem eſſe, atque ideo magnam ſibi iniuriam fieri exiſtimarunt, ſi ſe abiectis reciperentur idololatræ gentes. Verũ contra eos Apoſtolus Dei iuſticiam defendit hac ratione: Deus nemini eſt obſtrictus ob accepta beneficia. Igitur Nemo iuſte conqueri poteſt aduerſus ipſum de iniuria ſibi facta. Si ergo Iudæus contumax abijcitur, & gentilis verbo Dei obœdiens aſſumitur, Ille quidẽ iudicium agnoſcat iuſtum: hic vero miſericordiam Dei erga ſe deprædicet. Hic proinde locus omnia humana merita euertit, & omnem gloriationem carnis tollit, idque ideo, vt in ſola bonitate Dei acquieſcamus.

Nam ex eo, & per eum, & in ipſum ſunt omnia.

AEtiologia quæ declarat, cur Deus nemini quicquam debeat. A quocunque ſunt omnia, & per quemcunque adminiſtrantur omnia, & ad quemcunque tanquam ad proprium & vltimum finem omnia ordinantur, is ſane nemini quicquam debere conuincitur, immo omnes creaturæ quicquid habent, illi debent. A Deo autem ſunt omnia, per Deum omnia adminiſtrantur, ad Dei gloriam illuſtrandam omnia merito referri debent. Igitur Deus nemini quicquam debet. Conticeſcant itaque humana merita. Porrò hoc dictum Pauli cum ad creationem, tum ad reparationem omnium referendum eſt.

Ipſi gloria in ſecula, AMEN.

Clauſula continens gratiarum actionem ſeu δοξολογίαν, in qua antitheſis diligenter cogitanda eſt. Nam Paulus hanc δοξολογίαν opponit gloriationi humanæ, immo ea deſtruit omnem hominum gloriationem, vt merito cum Daniele fateri cogantur: Tibi Domine iuſticia, nobis autem confuſio faciei. Debetur enim ſoli Deo bonitatis, miſericordiæ & iuſticiæ gloria. Quare nos, quos ad æternam ſuam vocauit gloriam, ipſum ex fide glorificemus, ac in eius ſincero cultu perſiſtamus in finem vſque: quo cum omnibus ſanctis glorioſa donemur immortalitate, ac ita cum illo viuamus beati in omni æternitate, vbi filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO conformes erimus.

CAPVT XII.

DE TERTIA PARTE HVIVS EPISTOLAE.

In vniuerſali huius Epiſtolæ periocha, etiam Argumentum ſequentium capitum attigimus, & oſten-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

*& oſtendimus quod Apoſtolus more Prophetico & Apoſtolico, poſt doctrinam paræneſes ad vitam profeßione
Christiana dignam inſtituat. Ea enim ratione doctrinam auditoribus accommodandam eſſe Prophetarum,
Chriſti, Apoſtolorum, & aliorum piorum doctorum exempla tradunt. Quoniam autem vitæ inſtitutio ac mo-
rum doctrina triplex eſt, videlicet Ethica, Politica, & Ceremonialis, Paulus ordine de hoc triplici morum ge-
nere diſſerit. Ac PRIMVM ethica præcepta de ſingulorum moribus in duodecimo capite colligit. DE-
INDE in decimotertio politicos mores format: TVM de ceremonijs & adiaphoris in decimoquarto agit. etſi
ſubinde varia colligit, adeo vt parum videatur ſolicitus fuiſſe de ordine, vt in parænesibus fieri vſitatum eſt.
Poſtrema duo capita partim generalibus præceptis, partim familiaribus quibuſdam, item ſalutationibus, cum
graui admonitione, vt diſsidiorum videntur autores, abſoluuntur.*

Summa Capitis duodecimi.

*Ad verum cultum Deo præſtandum iuſtificatos hortatur, plurima de priuatis moribus præcepta, quæ
omnia ex dilectione Dei & proximi, tanquam ex ſuis proprijs fontibus manant, coaceruans.*

Ordo & partes Capitis duodecimi.

*In PRINDIPIO capitis hortatur iuſtificatos ad offerenda Deo ſacrificia, idq́ propriorum corporum,
& ſimul eadem ſacrificia definit, & in quibus rebus collocantur, explicat. DEINDE de eorundem ſacrificio-
rum effectibus acturus, vt πολυπραγμοσύνην vitemus, manentes intra noſtræ vocationis terminos, donaq́
diuinitus collata, ad eiuſdem myſtici corporis incolumitatem referentes, admonet. TVM ſubiungit variorum
officiorum catalogum, atque addit plurima priuatæ vitæ inſtituta, quæ ſub communi dilectionis præcepto
continentur.*

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR igitur vos fratres, per miſerationes Dei.

Paræneſes orditur à grauiſsima ob-
teſtatione. Obteſtatur enim Roma-
nos, immo nos omnes qui Euangelio
credimus, per miſerationes Dei, ſignificans cogitationem miſericordiæ DEI debere nobis
eſſe ſtimulum ad vitam Deo placentem tranſigendam. Vt enim nos Deus ſua miſericor-
dia in filio complexus eſt: ita viciſsim officium noſtrum eſt, vt grati erga Deum ſimus, vi-
tam noſtrā ad normam voluntatis ipſius, quantū quidem id fieri poteſt in hac infirmita-
te, inſtituētes. Huc illationis particula, Igitur, pertinet, ac ſi dicat Apoſtolus: Cum vos fra-
tres iam ex gratia Dei tantam conſecuti eſtis ſalutem à Deo, decet vt grati ſitis erga adeo
clementem patrē, qui noſtri cauſſa vnicum dedit filium, qui & peccatum aboleret, & ſuo
ſpiritu vos ſanctificaret. Hæc exhortationis ratio copioſius inculcatur Philippenſibus, vbi
Apoſtolus hoc modo loquitur: Si qua igitur conſolatio eſt in Chriſto, ſi quod ſolatiū dile-
ctionis, ſi qua cōmunio ſpiritus, ſi quæ viſcera & miſerationes, implete gaudium meum,
&c. Cum itaq; ea de cauſſa filius Dei redemit nos, vt deleat peccatū & mortem, & nos vi-
uificet, ac ſibi aſsimilet, & æternam iuſticiā in nobis reſtituat, nequaquam decet vt carnis
illecebris, affectuum incendijs, diſsidiorum furorib⁹, atq; alijs vicijs pietati aduerſantib.
indulgeam⁹: Sed vt potius piè, iuſtè & ſobriè in præſenti vita viuam⁹, quo magis magisq́;
corpus peccati deſtruatur, & nouus homo per Spiritum Chriſti excitetur. Ad hūc ergo fi-
nem omnia ſequentia præcepta pertinēt, vt digne tam auguſta & ſancta vocatione ambu-
lem⁹. Hoc illud ad Epheſ. 4. Adhortor vos, vt digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis.

Vt ſiſtatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, placentem Deo, rationalem cultum veſtrum.

Propoſitio parænetica, cuius hæc
eſt conſtructio quam monſtrant Græ-
ci articuli: Vt ſiſtatis rationalem ve-
ſtrum cultum, videlicet corpora ve-
ſtra hoſtiā viuam, ſanctam & placentē Deo. Vt autem hæc propoſitio rectius percipiatur,
PRIMVM tenendum, quemnam cultum vocet Apoſtolus rationalē, DEINDE, quæ qua-
liſq́; ſit

liſq; ſit corporum noſtrorum ſiſtio ſeu oblatio. TVM, oblationis huius deſcriptio & encomium. CVLTVS itaq; ad voluntatem Dei exactus & præſtitus, ſolus rationalis à Paulo vocatur hac de cauſſa, quod vbi ſapere plus quã oportet homines cœperint, à ratione viaque aberrent. Debet itaq; omnis cultus Dei fieri iuxta rationem, ſed verbo Dei & ſpiritu Chriſti edoctam, reformatam, illuminatam, alioqui ratio ſibi relicta nequaquã intelligit, quis ſit verus colẽdi Deum modus. Cum igitur Paulus requirit rationalem cultũ, damnat omnes cultus ſtulte ab hominibꝰ excogitatos. Sicut & ipſe Dominus Eſaiæ 19. & Matt. 15. facit, cum inquit: Fruſtra me colunt docentes doctrinas mandata hominum. CORPORVM noſtrorum oblatio eſt, ipſa malorum affectum mortificatio & occiſio, quæ in vera pœnitẽtia ſita eſt. Alludit autem Apoſtolus ad veterem ſacrificandi ritum, quo ſiſti oportebat victimam ad aram, atq; ideo corporum meminit, etſi totum hominẽ ſynecdochicôs hoc nomine comprehendit. Verum vt corpora ſacrificiorum veterum cremabãtur, & fumus de ſacrificijs ſurſum aſcẽdebat: ita ſignificatur iſto ſymbolo, vt noſtros affectꝰ mortificantes, ſpiritum ſurſum ad Deum leuemus. DESCRIPTIO & encomium huius oblationis eſt, quod prædicetur viua, ſancta, & accepta. VIVA quidem eſt, propter fidem & Spiritum ſanctũ, quo donati ſunt credentes. Nam vt membra veteris hominis mortificãtur, ita nouus homo ſpiritu Dei excitatur magis magiſq;, atque viuit. HOC proinde epitheto præfertur ſacrificium noſtrum mortuis animalium corporibus, quæ ſub lege offerri ſolita erant. SANCTA præterea dicitur, quia à prophanis vſibus ſegregata, ſanguineque Chriſti mundata, dicatur Deo. ACCEPTA Deo ſeu bene placens Deo dicitur, propter fidem offerentis. ex quo ſequitur, & in omni hoſtia requiri fidem, & nullam Deo gratam eſſe, niſi fides Mediatoris præluceat, quæ verbo Dei nititur. Hinc concluditur: fruſtra gloriari Papiſtas de ſuo ficto & inſulſo ſacrificio, cum & verbo Dei deſtituatur, & ſale fidei & ſpiritualis prudentiæ careat. PRÆTEREA hic locus apertè teſtatur, quod omnes Chriſtiani ſint coram Deo ſacerdotes. Nam ſi tantum ſacerdotum eſt offerre Deo hoſtias, eaſque Deo placẽtes, & mandatur omnibus Chriſtianis hoc munus, quis non videt Chriſtianos ſacerdotali dignitate eminere? Huc illud 1. Pet. 2. Et ipſi tanquam viui lapides ædificamini domus ſpiritualis ſacerdotium ſanctum, ad offerendas ſpirituales hoſtias, bene acceptas Deo per IESVM CHRISTVM.

Et ne accommodetis vos ſeculo huic, ſed transformemini nouitate mentis veſtræ, vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & placens, & perfecta.

Expoſitio eſt. Nam in quibus rebus conſiſtat oblatio noſtri declarat. Ponit autem huius oblationis tres partes, quarum PRIMA eſt, ne accommodemus nos huic ſeculo, ſeu potius ne cõfiguremur præſenti ſeculo, quantum quidem ad mortua eius opera pertinet, ſed potius vt carnis corruptæ & peccati imperio renunciemus. SECVNDA, vt transformemur nouitate mentis noſtræ, hoc eſt, vt mente renouata ſpiritu Dei nouos affectus congruẽtes cum lege Dei induamus. TERTIA vt probemus quæ ſi voluntas Dei, hoc eſt vt ſtudium noſtrum ſit & propoſitum conforme voluntati Dei bonæ, placidæ & perfectæ. ita vt noſtrum propoſitum ſemper ſe ſubijciat voluntati Dei. Pertinent igitur epitheta voluntatis Dei eò, vt doceamur qualiſnam conformitas noſtrarum voluntatum cum Dei voluntate eſſe debeat. OBSERVETVR hic definitio oblationis noſtri cum ſuis partibus, atque adeo nouæ regenerationis: vnde fructus reliqui pietatis tanquam ex fonte manant.

Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi, omni verſanti inter vos, ne ſapiat præterquam quod oportet ſapere, ſed ſapiat quo modeſtus ſit, quemadmodum vnicuiq; partitus eſt Deus menſuram fidei.

Subijcit quaſdam formulas ſeu exempla mortificandorum affectuum, ac primum πολυπραγμοσύνην impugnans, requirit, vt nemo extra ſuam vocationem quicquam temere tentet, aut arroganter in alienum officiũ irrumpat, ſed maneat quietus intra ſuæ vocationis terminos, nec arroget ſibi dona quæ non habet, ſed agnoſcat etiam dona Dei in alijs. PROPONIT autem Apoſtolus huius præcepti & certum finem & iuſtum modum. FINIS eſt, vt vnuſquiſq; ſit modeſtus, ita vt in omni actione & tota vita modeſtia quædam & grauitas reluceat. MODVS, quilibet ſapiat iuxta menſuram fidei, hoc eſt, iuxta donum gratiæ, quod Deus cuilibet credenti donauerat. QVÆDAM exemplaria Græca habent μέτρον χάριτος, hoc eſt, menſuram gratiæ, id eſt, doni gratuito collati.

Quemad-

Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eandem habent actionem: Sic multi vnũ ſumus corpus in Chriſto, mẽbra mutuo alter alterius, Habentes aũt dona ſecundum gratiam datam nobis differentia.

Similitudine hac pulcerrima declarat, quam deceat ſingulos Chriſtianos, qui eiuſdem corporis Chriſti myſtici membra ſunt, conſiderare, quid ſibi pro menſura fidei ſeu gratiæ & vocationis conueniat: atque ideo vt locum & officium ſuum ſinguli tueãtur, & ad incolumitatem totius corporis conſeruandam referant, ſeruato cuiuſq; membri ordine & dignitate. SIMILITVDO autem præſens hoc modo concludenda eſt: Eiuſdem corporis membra, ſeruato cuiuſq; officio & ordine, debent ſibi mutuo ſeruire, quo totũ corpus conſeruari poſſit incolume. CHRISTIANI ſunt membra eiuſdem corporis myſtici, quod eſt Eccleſia, cuius vnicum caput eſt Chriſtus Dominus. Igitur Chriſtiani, ſeruato cuiuſque officio & ordine, debent ſibi inuicem ſeruire, quo Eccleſiæ corpus incolume ſeruari poſſit. CÆTERVM huius loci dignitas meretur, vt ipſum alijs ſcripturę locis fuſius declaremus. Ad Cor. 12. & ad Epheſ. 4. hac eadem ſimilitudine Apoſtolus vtitur in eodem argumento, ex quibus locis aliquot colligemus hypotheſes, quæ hanc Pauli ſimilitudinem illuſtriorem reddent. PRIMA eſt, de nexu & coagmentatione membrorum inter ſeſe: de quo nexu & coagmentatione ad Epheſios ita ſcribit Apoſtolus: Vnum corpus, vnus ſpiritus, ſcilicet quo in vnũ corpus coniungimur & coagmentamur. Ad Corinthios vero ita: Etenim per vnũ ſpiritũ nos omnes in vnũ corpus baptiſati ſum⁹, ſiue Iudęi ſiue Gręci, ſiue ſerui ſiue liberi, & omnes vnã potionẽ potauimus in vnum ſpiritum. Hîc Paulus Spiritũ ſanctũ autorem facit, quod cum Chriſto vnum corpus fiamus myſticum. atq; adeo quod in vnius Chriſti corpus coaleſcamus. Huius coagmentationis efficacia ſymbola ſunt fidelibus, Baptiſmus & Cœna Domini: Quicunq; enim baptiſati ſumus, Chriſtũ induimus. Nã vt in baptiſmo ſpiritu regeneramur: ita in cœna dicimur Domino incorporari. Nã cum dicit Apoſtolus, omnes eandem potionẽ potaſſe in vnum ſpiritũ, declarat vno viuifico ſanguinis Domini potu participes nos fieri ſpiritus Chriſti, qui per omnia mẽbra permeãs, ſingula viuificat, redditq; ſuis functionibus idonea. Ex his colligamus coagmẽtationis noſtri inter nos in eodẽ corpore myſtico cauſſas eſſe, Spiritũ Chriſti, Baptiſmum, & Cœnã Domini, per quæ Chriſto primum capiti cõiungimur. Deinde inter nos ſpiritu coagmentamur & coaleſcimus, modo alioqui verè ſumus quod audimus, hoc eſt, Chriſtiani. Hanc coniunctionem locorũ diſtantia & corporum nequaquam impedit, quia myſtica & ſpiritualis eſt. DEINDE ex Pauli verbis colligitur & hęc hypotheſis, quod vita membrorum ſit idẽ ſpiritus, qui diſtribuit ſingulis prout vult. TERTIO, quod diſtincta ſint & eſſe debeant officia & gradus in Eccleſia, ſicuti membrorum diuerſorum in eodem corpore. Hinc eſt quod alios cõſtituat in Eccleſia Apoſtolos, alios Prophetas, alios Paſtores, alios Doctores, &c. Huc dona ſanationum, gubernatores, genera linguarum, & alia quę Apoſtolus ad Corinth. enumerat, pertinent. QVARTO, Hæc ſimilitudo monet, vt ſingula membra ſtrenue ſuum faciant officium, quæque ſuo loco iuxta donum gratiæ. QVINTO monet hæc ſimilitudo, vt membrorum diuerſitas non ſit occaſio diſſidiorum & odiorum, ſed potius vinculum neceſſitudinis & ſanctæ concordiæ. SEXTO monet hæc ſimilitudo, vt ad totius corporis commodum, conſeruationẽ & vſum ſuas functiones membra conferant. Etſi enim aliud manus, aliud pedis, aliud oculorum, aliud aurium eſt officium, ad eiuſdem tamen corporis incolumitatem omnia referenda ſunt. SEPTIMO monet hæc ſimilitudo, vt mutuis afficiamur & commodis & incommodis. Hinc Paulus: itaq; ſi patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra, ſiue honore afficitur vnum membrum, cõgratulantur omnia membra. POSTREMO monet hæc ſimilitudo, vt glorioſum huius Chriſti corporis membra eſſe qualiacunq; putemus, cogitemuſq; communia corporis bona eo pertinere, vt concordiam & amicitiã inter nos alamus. Hinc Paulus, Vnum eſt corpus, vnus eſt ſpiritus, ſicut & vocati eſtis in vnam ſpem vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnũ baptiſma, vnus Deus & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia (in totam Eccleſiam ſummũ tenens imperium) & per omnia (prouidentia ſua omnia Eccleſiæ membra late per orbem diſperſa complectens) & in omnibus vobis (nos in Chriſto coniungens.)

Siue prophetiam, iuxta analogiam fidei.

Diſtributio eſt donorum quibus membra myſtici corporis Chriſti donata ſunt in mutuam ædificationem: ac primo loco ponit Eccleſiaſticas functiones, nẽpe prophetiam & diaconiam, quæ ſum-

mum locum in Eccleſia obtinent. Defectus orationis ex ſuperioribus hoc modo reſarcietur: Siue prophetiam(ſcilicet quis habeat) iuxta analogiam fidei(ſcilicet ea vtatur ſeu eam habeat.) Eſt autem prophetia donum vel præuidendi futura, vel interpretandi ſcripturá. Neque dubium eſt quin hoc poſteriori ſignificato propheti vocabulum hic à Paulo accipiatur, quod indicat modus prophetiæ quem ſubiungit: iuxta analogiam fidei. Vult autem Apoſtolus prophetiam fieri iuxta analogiam fidei, hoc eſt, conſentire cum fidei ſeu religionis Chriſtianæ primis axiomatis, quæ axiomata in articulos ſymboli Apoſtolici breuiter cōgeſta ſunt. Hic monentur Doctores, vt non diſcedant à pacto Dei cum Leuitis inito, quod eſt annunciare verbum ex ore Dei, cauereque ne humanas doctrinas in locum verbi Dei ſubſtituant, & auditoribus obtrudant.

Siue miniſterium, in miniſtrando, ſiue qui docet, in doctrina.

Hiſce verbis nihil aliud vult Paulus, quàm vt ſinguli ſui officij finem ſpectent. Qui ergo Diaconum bonorum Eccleſiæ agit, ſit ſedulus in eo officio: & qui prouinciam docendi ſuſcepit, hunc ſibi proponat finem, vt totum ſe illi rei accommodet.

Siue qui exhortatur, in exhortatione.

Tanta eſt hominum oſcitantia, etiam in negocio propriæ ſalutis, vt niſi ſtimulis exhortationum & obiurgationum inſtigentur, doctrina maneat inefficax. Admoneantur igitur hoc loco verbi præcones, vt non ſolum cogitent officium ſuum eſſe, quæ recta ſunt docere, verumetiam vt doctrinam auditoribus accommodent. quod fit, dum Chriſti, Prophetarum & Apoſtolorum exemplo, ea quæ docuerunt exhortando veluti inſtillent, & varios affectuum motus excitent.

Qui diſtribuit, in ſimplicitate.

Hoc ad Diaconos pertinet, quorum officium eſt elemoſynas Eccleſiæ diſtribuere egentibus, idque in ſimplicitate, hoc eſt, ſine corruptione affectuum, ſiue perſonarum reſpectu.

Qui præeſt, cum diligentia.

Hoc membrum pertinere videtur ad eum ordinem presbyterorum, qui externā Eccleſiæ politiam regebant, ac diſciplinæ cuſtodes erant, de quib. 1. ad Timoth. 5.

Qui miſeretur, cum hilaritate.

Eum intelligit hoc loco Apoſtolus, qui curandis pauperibus erat deſtinatus, vt ferè tum temporis viduæ. Quod autē hoc latius nō accipio, in cauſſa eſt, quod Paulus adhuc agat de functionibus Eccleſiaſticis, quarum aliquot genera hîc recenſuit. Quod autem requirat hilaritatē in hoc officij genere, ideo fit, quia huiusmodi officia ſæpe magnas moleſtias habent, cum propter importunitatē eorum qui iuuari cupiunt, tum propter alias cauſſas. Requirit ergo Apoſtolus, vt qui huiuſmodi muneri præfecti ſunt, ita animos componāt ſuos, vt ſemper officium cum quadā animi hilaritate facere videātur.

Dilectio ſit minime ſimulata.

Hactenus de functionibus Eccleſiaſticis: nunc de communibus officijs acturus auſpiciatur à dilectione, à qua reliqua omnia officia manāt. Dilectionem itaque tanquam caput ſeu fontem communium officiorum primo loco requirit, hanc non vult eſſe fucatam, ſed ſinceram à pio corde profectam.

Sitis auerſantes malum, adhærentes bono.

Dilectionis effecta ſunt, malicioſum ſtudium excludere, & officioſam benignitatē complecti, quoties cum proximo agendum eſt. Vult igitur Apoſtolus, vt nemini noceamus, ſed potius vt omnes, quantum quidem in nobis eſt, candide & benigne iuuemus.

Fraterna caritate ad vos mutuo amandos propenſi.

Vnde dilectio, erga quos exerceri, & qualis eſſe debeat, explicat. PRIMVM enim venire nobis in mentem debet, quod nos omnes ſimus in Chriſto fratres, quod Deus pater caros nos habeat in

at in filio: DEINDE, quod velit vt hanc caritatem ergo nos mutuo exerceamus: TVM vt non ſecus atque pueri & parentes ſe mutua ſtorga complectuntur, nos inuicem complectamur.

Honore alij alios præuenientes. Hoc quoque dilectionis eſt ingenium, quod dona Dei in alijs libenter agnoſcat ac veneretur. Sunt autem tres cauſæ præcipuè, cur Chriſtianos ſe inuicem honorare deceat. PRIMA eſt imago Dei, ad quam homo conditus eſt primum, & iam in Chriſtiano reparatur indies. SECVNDA, donorum conſideratio. Nam ob dona, quibus Deus ornauit Eccleſiam, oportet, vt ea agnoſcentes, reuerenter eos complectamur, qui huiuſmodi donis ornati ſunt. TERTIA, vocationis ratio & eminentia. Hinc fit, quod parentes honorare vox legis pręcipiat, quo mandato ſynecdochicôs continentur omnes, qui in aliquo dignitatis gradu conſtituti ſunt. Porrò honor eſt duplex: Externus & Internus. EXTERNVS, eſt externa quædam honoris & reuerentiæ exhibitio, quæ fit geſtu corporis, & alijs externis officijs, pro conſuetudine ac more Reipub. in qua viuitur. INTERNVS eſt interna animi affectio, qua eos ſincere cõplectimur ac honoramus, in quibus vel dona Dei excellentia animaduertimus, vel quos Deus in eminentiori dignitatis conſtituit gradu.

Studio non pigri. Hoc eſt, alij pro alijs ſoliciti eſtote, ac mutuo alter alterius onera ſubleuate, ſeu quilibet magno cum ſtudio in ſuo progrediatur officio. Nam non progredi, inquit Bernardus, eſt regredi.

Tempori ſeruientes. Hoc eſt, occaſiones nolite negligere, ſed quæuis potius captetur occaſio ad benefaciendum, & ad officia mutua præſtanda. Quædam exemplaria Græca habent, κυρίῳ δουλεύοντες, hoc eſt, Domino ſeruientes, Si hanc lectionem ſequamur, hic erit ſenſus, quod in omni officio caritatis, quod proximo præſtandum eſt, debeamus ad Dominum reſpicere, qui ſibi noſtris officijs cultum præſtari ſentit. Huc illud ad Hæbræos: Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci, huiuſmodi enim ſacrificijs placetur Deo.

Spe gaudentes. Quia vt plurimum pij premuntur in hoc mundo cruce, opponit cruci fiduciam certæ liberationis: fiducia faciet vt in medijs ærumnis bono ſimus animo. huc illud Chriſti dictum: Gaudete, quia merces veſtra copioſa eſt in cœlis.

In tribulationibus patientes. Effectus eſt ſuperioris præcepti. Nihil enim magis patientiam operatur, quam ſpes læti exitus. Eſt etenim hæc vna Chriſtianorum fortitudo, malis non ſuccumbere.

Spiritu feruentes. Hoc eſt, indies magis magiſq; ſpiritum excitantes, vt ſit ardentior in pugna aduerſus cupiditates carnis: & feruentior in omnibus pietatis exercitijs, in inuocatione, in caritate atque alijs motibus congruentibus cum lege & voluntate Dei.

In oratione perſeuerantes. Ac ſi dicat: Etiamſi mox non videbimini impetrare quod petitis, nolite tamen diffidentia à petendo deſiſtere, ſed exemplum potius mulieris Lucæ 11. imitamini.

Neceſſitatibus ſanctorum communicantes. Requirit liberalitatem erga indigentes fratres.

Hoſpitalitatem ſectantes. Species quædam eſt ſuperioris præcepti. Hoſpitalitas magna virtus eſt, quam nobis plurima ſanctorum exempla cõmendant, vt Abraham, Loth & aliorum. Verum ne quis excipiat dicatq; ſe paupertate impediri, quo minus illud officiũ hoſpitibus præſtare poſsit, Paulus potiſsimum affectum requirit, ſi vna cum affectu externum opus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

præſtari non poſsit. Nam φιλοξενία propriè affectus eſt,quo amanter complectimur hoſpites,eos conſolamur,ac noſtris conſilijs recreamus. Hoſpites enim & exules pauperiores, non ſolum opus habent corporum refectione, verumetiam animorum conſolatione,ne exilio fracti,confeſsionem abijciant.

Benedicite ijs qui vos perſequuntur,benedicite & non malum imprecemini.

Benedicere phraſi Hebraica eſt bene precari, & beneficia in aliquem conferre. Vult ergo Apoſtolus, vt ijs, qui nos perſequuntur, precemur ſaniorem mentem, vt & ipſi tandem ad Deum conuertantur. Eſt autem hoc loco diſcernendum inter hoſtes Dei, & noſtros priuatos inimicos. Hoſtibus Dei optare quidem oportet conuerſionem ad Deum, vt ex hoſtibus amici,immo filij fiant. Verum ſi conuerti recuſauerint, cum Dauide ipſis confuſionem precabimur, ac iudicium Dei contra ipſos non tacebimus. Hoc etiam Chriſti facto confirmatur, qui & Herodem vulpem,& Phariſæos parietes dealbatos appellauit. & Paulus ad Galatas ait: Si quis aliud Euangelium docuerit, ſit anathema. Porrò geminatio eò pertinet, vt ſciamus hoc officium ſerio à nobis requiri.

Gaudete cum gaudentibus,& flete cum flentibus.

Qualis συμπάθεια Chriſtianorum eſſe debeat,hac docetur hypotheſi. Vt enim membra mutuis bonis & malis afficiuntur: ita membra corporis Chriſti myſtici erga ſe mutuo affecta eſſe debent, vt rebus aliorum proſperis congratulemur,& contra,aduerſis triſtemur.

Mutuo alij in alios ſenſu affecti.

Hoc eſt, ſitis concordes & vnanimes inter vos.

Non arroganter de vobis ſentientes.

Hoc eſt,Etiamſi quis inter vos maioribus videatur donis excellere, non propterea alios ſuperbe,tanquam ex alto deſpiciat,neq; ſibi aſſcribat quod Dei eſt. Quid habes,inquit Apoſtolus,quod non accepiſti? Vult ergo Apoſtolus omnem ambitionem & arrogantiam à Chriſtianis pectoribus exulare. Nihil enim magis ſcindit concordiam atque ambitio. Huc illud: Inter ſuperbos ſemper iurgia.

Sed humilibus vos accommodantes.

Antitheſis eſt ſuperioris præcepti. Requirit enim veram humilitatem, quæ oritur ex vera noſtri cognitione.

Ne ſitis prudentes apud voſmetipſos.

Hoc eſt, ne veſtro iudicio ſapiatis nimium, ac ſi nō indigeretis aliorum conſilijs,hoc præceptum habetur Prouerb.3. Ne ſis ſapiens in oculis tuis. Eſt autem fons arrogantiæ,ſuæ ſolertiæ ac iudicio plus ſatis tribuere,ac propriæ prudentiæ opinione turgere. Verum cum ideo rationem & ſermonem Deus hominibus tribuit, vt alij aliorum iudicia & conſilia audiant, verè prudentis eſt iſta media amplecti, atque aliorum iudicia & ſententias audire.

Nemini malum pro malo rependentes.

Hîc non loquitur de vindicta.nam de ea paulò poſt acturus eſt, Sed monet ne par pari referamus,ſi quid officium aliquando nobis denegatum fuit.hîc non vult Apoſtolus,vt par pari referamus, ſed potius vt perinde faciamus,ac ſi aliorum beneficijs prouocati eſſemus. Qui ergo aliquando tibi mutuum negauit, illi ipſi indigenti opem feres immemor olim tibi negati officij.

Præuidentes bona cum omnibus hominibus.

Iubet vt inprimis attenti & ſoliciti ſimus, vt vita noſtra bene & honeſtè inſtituatur, ne quis habeat quod in nobis merito culpari poſsit,hoc eſt,vt Paulus alibi loquitur,vt ſimus ἀπρόσκοποι,& vt Chriſtus ait,Lux noſtra luceat coram hominibus,vt glorificetur pater noſter cœleſtis.Breuiter, vult nos eſſe typos aliorum in fide & in conuerſione.

Si fieri poteſt, quantum eſt in vobis,

Requirit Apoſtolus vt pacificè cum cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cum omnibus hominibus pacē habentes.

alijs hominibus viuamus, quantum quidem in nobis eſt. Nam cum in hac mundi malicia plena inter homines pax non eſt ſperanda, monet vt demus operam, ne per nos ſtet, quo minus pacificè viuatur.

Non voſmetipſos vlciſcentes dilecti, ſed date locum iræ, Scriptum eſt enim, Mihi vindicta, & ego rependam, dicit Dominus.

Vindictam prohibet, ſed priuatam, id quod antitheſis oſtendit, Sed date locum iræ, id eſt, pœnæ Dei vindicantis, nunc per ordinarium magiſtratum, nunc ſine magiſtratus opera. Hanc eſſe ſententiam huius hypotheſios, oſtendit ſubiecta probatio. Mihi vindicta, mihi ſcilicet ordinandi pœnas per magiſtratum, aut alioqui punienti per me, quos magiſtratus non punit. Obſeruetur hîc, quod Deus nobis adimat ius vindicandi, ac ſibi ſoli illud attribuat, ſignificans vindictam ad ſuam pertinere gloriam. Quare qui proprias iniurias vlciſcuntur, quantum in ſe eſt, gloriam Dei lædunt.

Si igitur eſurit inimicus tuus, ciba eum, ſi ſitit, da ei potum.

Dixit non reddendum malum pro malo, nec vindictam quærendam eſſe, cuius rei certiſſimum argumentum affert, quod eſt benefacere inimico, cibando eum ſi eſurit, & dando potum eidem ſi ſitit: quod profecto vt rariſſimum, ita ſanctiſſimum eſt victoriæ genus. Porrò hanc hypotheſin ſumſit Apoſtolus ex 25. capite Prouerbiorum, cum ſequenti ratione.

Hoc enim ſi feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.

Ratio à fructu beneficij inimico præſtiti. Hoc Salomonis ænigmate ſignificatur animus inimici vri beneficijs acceptis, vt frangatur vel in hanc vel in illam partem. hoc eſt, vt aut emolliatur, & ex hoſte fiat amicus, aut vratur & æſtuet teſtimonio propriæ conſcientiæ, quod ſane pars quædam eſt diuinæ vindictæ.

Ne vincaris à malo, ſed vince in bono malum.

Hoc eſt, bonitate & innocenti vincere tuos hoſtes conare: quod ſane victoriç genus Chriſtiano milite digniſſimum eſt. *Nobile vincendi genus eſt patientia, vincit Qui patitur, ſi vis vincere, diſce pati.*

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Quilibet ſuo magiſtratui ſubiectus ſit, reddat ſingulis debita, diligat proximum, ac vitam inculpatam viuat.

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Superiori capite de officijs Eccleſiaſticis & moribus priuatorum egit. hîc autem politicam vitam inſtituit. A*c* PRIMVM *de magiſtratus ac ſubditorum analogo agit officio: vnde ad communia deſcendens, docet quid ſingulis hominibus præſtandum ſit, idq́ ex caritatis lege.* TVM *ad vitæ innocentiam, & morum puritatem hortatur. Tres igitur huius capitis erunt principales partes, quarum* PRIMA *exhortationem ad præſtandam obœdientiam proprio magiſtratui habet, vbi & officium magiſtratus perſpicuè traditur.* SECVNDA, *exhortatio eſt ad dilectionem erga omnes:* TERTIA, *continet exhortationem ad mores priuatos formandos, nimirum vt quilibet apud ſe innocentiæ & puritati vitæ ſtudeat.*

EXEGESIS DECIMITEXTII CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

OMNIS anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubiecta eſto.

PROPOSITIO primæ partis huius capitis, præcipiens obœdientiam erga magiſtratum ciuilem, cuius ſenſus eſt: Quilibet homo ſuo magiſtratui ſubiectus eſto. PORRO in hac propoſitione quatuor ſpectandæ ſunt circumſtantiæ. PRIMA, quiſnam obligetur hoc præcepto. SECVNDA, quid præcipiat, nempe ſubiectionem. TERTIA, cuinam illa ſubiectio debeatur. QVARTA, cauſa ſubiectionis. PRIMA indicatur hiſce verbis: Omnis anima. Etſi autem anima ſynecdochicôs pro homine accipitur, hîc tamen non caret emphaſi tropus. Vult enim Apoſtolus omnem hominem cuiusque fuerit conditionis & ſtatus obligatum eſſe hac lege. Vnde Chryſoſtomus hunc locum explanans ait: Quod hæc omnibus præcipiantur, non ſolum ſecularibus, ſed etiam ſacerdotibus & Monachis, declarat exordium cum dicat: Omnis anima, ſiue Apoſtolus, ſiue Euangeliſta, ſiue Propheta, ſiue quiſquis fueris. Neque enim ſubiectio pietatẽ euertit. Hæc ergo circumſtantia ex diametro pugnat cum immunitate, quam ſibi ſacrilege arripiunt Papiſtæ. Papa enim hoc Pauli præceptum impiè inuertit. Nam cum ille iubetur voce Apoſtoli vt magiſtratui ciuili ſit ſubiectus, is contra, ſe ſupra omnem magiſtratum extollit, ſe Chriſti vicarium in terris mendaciter appellitans. SECVNDA circumſtantia, eſt de ſubiectione quæ magiſtratui debetur, quæ duo potiſsimũ continet, reuerentiam & obœdientiam non pugnantem cum lege Dei. TERTIA circumſtantia eſt, quod hęc ſubiectio debeatur poteſtati, hoc eſt, magiſtratui, qui in nos ius & dominium habet. Nam ἐξουσία poteſtas eſt autoritate & iure prædita. QVARTA circumſtantia, cauſam ſubiectionis indicat, quæ cauſa voce ὑπερεχούσαις ſignificatur, Quilibet enim ideo magiſtratui ſubijci debet, quia magiſtratus in ſuperiori gradu collocatus eſt. Significatur ergo hîc relatio mutua ſuperioris & inferioris. Vnde & hoc conſequitur, quod non alieno, ſed noſtro magiſtratui debeamus ſubiectionem.

Non enim eſt poteſtas, niſi à Deo.

Ratio propoſitionis à cauſa efficiente ſumta. Deus conſtituit poteſtatem. Igitur poteſtati ſubiectum eſſe oportet. Hîc diſtinguendum eſt inter Rem & perſonas. RES videlicet poteſtas ipſa, hoc eſt, magiſtratus eſt, qui Deum autorem habet. Verum PERSONÆ rem hanc haud raro ſuo vicio contaminant, vt Achab, Nero, Iulianus, & multi alij, quibus Elias, Eſaias, Elizæus & Paulus nequaquam obtemperare debuerunt in ijs, quæ impie contra Deum præceperunt, ſed in externis rebus & politicis officijs obœdientiam præſtiterunt.

Quæ enim ſunt poteſtates, à Deo ordinatæ ſunt.

Expolitio eſt. Modum enim quo Magiſtratus à Deo eſt, declarat: nimirum quod ſit diuina quædam ordinatio, & ſimul reſpondet obiectioni illorum, qui opinabantur magiſtratum tanquam malum pœnæ à Deo eſſe, & non eſſe ordinationem Deo placentem. PORRO cum dicat Apoſtolus poteſtatem ordinationem Dei eſſe, tria docet. PRIMVM, quod ius ipſum magiſtratus à Deo ſit. DEINDE, quod huius poteſtatis diſtributio & διαταξία Deo quoq; ſit aſſcribenda, vt ſciamus etiam extremis & infimis ordinibus parendum eſſe. TVM, quod quæ iuri & poteſtati connexa ſunt, à Deo quoq; autore proficiſcantur, vt ſunt omnia vincula humanæ ſocietatis, leges, inſtituta, diſciplina, conſuetudines prudentum autoritate approbatæ, iudicia, contractus, artificia, ſtudia, breuiter omnia quæ faciunt ad conſeruandos & orandos ſtatus à Deo approbatos & ordinatos. Hęc omnia recte ad Deum autorem retuleris, donec à legẽ naturæ ſeu Decalogi diſſentire non deprehendantur: quod cum fit, non Dei ordinationi, ſed malitiæ & diabolorum & hominum aſſcribenda ſunt. Quare fugienda ſunt, vt quæ turbant & contaminant ordinationem diuinam.

Itaq; quiſquis reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit.

Illatio SECVNDI argumenti à parte definitionis poſitæ ſumti. Magiſtratus eſt ordinatio Dei. Ergo qui magiſtratui reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. Sed cum hoc nemini liceat facere, Sequitur magiſtratui parendum eſſe.

Qui autem reſiſtunt, ſibijpſis iudicium accipient.

TERTIVM argumentum à neceſsitate vitandæ pœnæ ſumtum, & loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ponitur. Qui reſiſtunt magiſtratui,ſibijpſis iudicium accipient,hoc eſt accerſent ſibi pœnas. Eſt enim metalepſis: Sed quilibet cauere debet,ne ſibi pœnas accerſat. Nemo igitur debet magiſtratui reſiſtere,ſed parere potius,quo pœnam vitet. Iudicium hoc loco ſignificare pœnam,quæ ſententia magiſtratus reo infertur,ea quæ mox ſequuntur docebunt.

Principes enim non ſunt terrori bonis operibus,ſed malis.

Propoſitionis proximi argumenti probatio eſt. Principes puniunt male agentes. Ergo, Qui illis reſiſtit, iudicium,hoc eſt, pœnam ſibi accerſit.

Vis autem non timere poteſtatem,quod bonum eſt facito, & habebis laudem ab ea.

QVARTVM argumentum ab vtili ſumtum. Bene agentes laudem ferunt à magiſtratu, tantum abeſt, vt magiſtratus bene agentibus ſit terrori, Quare magiſtratui bene agendo obtemperandum eſt. Loquitur autem hic de natiuo magiſtratus officio: à quo tametſi homines in magiſtratu conſtituit ſæpe aberrant: tamen illis obœdientia in rebus licitis eſt deferenda. ex quo fiet, vt ex ea parte nõ ſint bene agentibus terrori, Vnde Nazianzenus: φοβῶν γὰρ ἔξω πᾶς ὁ τῶν νόμων φύλαξ. At ſi pietatis nomine te perſequitur magiſtratus, ne timeas magiſtratum,nec cedas illi, ſed Deo potius obtempera, exemplo ſanctorum Prophetarum,patienter ferendo crucem, & expectando glorioſam liberationem.

Dei enim miniſter eſt tibi in bonum.

Ratio, cur rectè faciens non debeat timere magiſtratum, ſed potius expectet laudem à magiſtratu,ſumta à fine magiſtratus. Magiſtratus eſt miniſter Dei obœdienti in bonum. Ergo qui obtemperat,non metuere magiſtratum,ſed præmium potius ab eo expectare debet.

Si vero male feceris time, Non enim fruſtra gladium geſtat.

QVINTVM argumentum à pœna, in quam incurrit qui magiſtratui non obtemperat. Magiſtratus punit non obtemperantes. Ergo,vt pœnam euadas,illi obtempera. Antecedens probat à deſtinatis. Magiſtratus geſtat gladium.Ergo eum ſtringet in contumaces & rebelles.

Dei enim miniſter eſt, vindex in iram aduerſus eum qui male agit.

A fine magiſtratus ſeu proprio probat, magiſtratum timori eſſe malè agentibus, atque in eum finem geſtare gladium ſibi à Deo traditum. His Pauli verbis ſtabilitur magiſtratus autoritas,nimirum quod ſit diuina. Magiſtratus enim vice Dei fungitur,cum in præmijs dandis obœdientibus,tum in pœnis infligendis contumacibus.

Itaque neceſſe eſt ſubijci, non ſolum propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.

Concluſio eſt proximi argumenti, cui attexit SEXTVM argumentum, à neceſſitate obœdientiæ. Peccatum quo conſcientia fit rea & vaſtatur, cauendum eſt. Talis eſt contumacia aduerſus magiſtratum. Igitur cauenda,& magiſtratui obtemperandum eſt. Hic obſerua, quod obœdientia erga magiſtratum non ſit res media & adiaphora,ſed huiuſmodi,vt etiam hominis conſcientiam obliget. Quare qui conſcientiam ſuam illæſam ſeruare cupit, non detrectet magiſtratus imperium, modo cum obœdientia,quæ Deo debetur,ſtare poſſit.

Propter hoc enim & vectigalia ſoluite, Dei enim miniſtri ſunt, in hoc ipſum incumbentes.

Hactenus iuſta cõfirmatione probatum eſt, quod magiſtratui ſubiectũ eſſe oporteat omnem hominẽ: Nunc autem eidem vectigalia eſſe ſoluenda, duplici argumento probat, PRIMVM, à cauſa efficiente ſumitur. Principes ſunt λειτουργοὶ Dei, hoc eſt, publici miniſtri Dei, qui à Deo ipſo Rebuſpublicis præfecti ſunt, vt publica negocia tractent, & ea quæ ad incolumitatem reipublicæ faciunt, agant. Igitur vectigalia ſunt illis pendenda. ALTERVM à fine magiſtratus ſumitur: Magiſtratus magnum pondus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pondus ſuſtinet,cum oppugnando malos, tum defendendo bonos,Itaque vectigalia illis ſolui debent. In hoc ipſum, hoc eſt, vt malos oppugnent & bonos tueantur, προσκαρτεροῦντες, in hoc incumbentes, inuicta ſcilicet quadam & diuina fortitudine, vt Deo fidem ſuam in officio ſibi commiſſam approbent.

Reddite igitur omnibus debita,cui tributum,tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Illatio generis, quod mox in certas ſpecies diuidit. Reddite omnibus debita, hoc eſt, cuiq; quod ipſi debetur. Et loquitur hîc de ijs debitis, quæ ciuili obligatione debentur.Ponit autem hic quatuor ſpecies eorum quæ poteſtatibus debentur,quæ ſunt tributum, Vectigal, Timor,Honor.quorum duo prima,tributum & vectigal hoc modo differunt. Tributum Græcè φόρος eſt, quod viritim imponitur, & pro cenſus ratione penditur. Vectigal verò Græcè τέλος vt ſunt portoria, & quæ pro inuectis aut exportatis mercibus perſoluuntur. Præterea, vt timor Hebræorum more pro obœdientia ex animo proficiſcente capitur: ita honor pro reuerentia ſincera & voluntaria,quæ magiſtratui debetur,accipitur.

Nemini quicquam debeatis, niſi hoc vt alij alios diligatis.

In prima huius capitis parte officium Chriſtianorum erga magiſtratum docuit, quod ſub quarto præcepto continetur. Hîc tranſit ex hypotheſi ad genus,qualenam ſit Chriſtianorum officium erga omnes oſtendens, ſimul ad illud ipſum exhortans. Principio autem duplicis debiti meminit,quorum VNVM ſoluere,vt nihil debeant,Chriſtianorum eſt.ALTERVM,perpetuo quidem ſoluere ſtudebunt,quod tamen nunquam perſoluent ita,quin debitores adhuc maneant. PRIVS illud debetur ciuili obligatione. Eſt autem ciuilis obligatio,quando ciuilibus legibus aliquis ad ſoluendũ obſtrictus eſt ita, vt magiſtratus cogere poſsit & punire legibus non ſoluentem.Cum ergo Paulus dicit: Nihil cuiquam debeatis,vult nos ſeruare leges contractuũ,& non defraudere alios in ciuilibus officijs.Cum autem hoc debitum Paulus vult nos ſoluere,ſatis ſignificat rerum diſtinctiones iuris diuini eſſe,quemadmodum & ſeptimum præceptum, non furtum facies, manifeſte docet. POSTERIVS debetur obligatione naturali. Eſt autem obligatio naturalis, qua natura obligati ſumus ordine diuino,ad perpetuam dilectionem. Hac obligatione debemus multa officia non debita ciuili obligatione.Cum ergo Paulus dicit: Niſi hoc,vt vos mutuo diligatis,ſignificat perpetuam obligationem eſſe, qua nos Deus & natura obligat,ad officia alijs præſtanda. Huius obligationis cauſa eſt, quod creatura perpetuo debeat obœdientiam creatori. Et eſt obſeruandum, quod Paulus exhortaturus ad communia officia caput ſummum Decalogi de dilectione proponat,ex qua reliqua officia omnia manant.

Nam qui diligit alterum, legem impleuit.

Probat omnia officia alijs debita in dilectione includi. Loquitur autem hîc de officijs erga proximos in hac vita,ſicuti & ipſa propoſitio & enumeratio mox ſequens oſtendit. Quare perperam hunc locum Papiſtæ contra totam ſuperiorem doctrinam, de grattuita iuſtificatione torquent. Neq; enim Paulus dicit quenquam hanc legem præſtitiſſe, ſed tanquam caput officiorum mutuorum dilectionem ſtatuit,& ſub cõditione loquitur. Quare legis vocabulum hoc loco ad ſecundam ſolummodo tabulam reſtringendum eſt.

Siquidem illud: non mœchaberis, non occides, non furaberis, non dices falſum teſtimonium, non concupiſces. Et ſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.

AEtiologia per enumerationem partium legis; & poſſunt ſingulæ partes enthymematicè concludi per locũ a repugnantibus, hoc pacto: Qui diligit proximum, non mœchatur. Repugnat enim dilectioni, alterius thorum maculare, alterius caſtitatem violare, & conſcientiam vaſtare. Qui diligit proximum non occidit.Proficiſcitur enim occiſio proximi ex odio aduerſus illum quod manifeſte & ex diametro cum dilectione pugnat.Qui diligit proximũ non furatur. Quia proximum damno & dolore afficere caritati repugnat.Qui diligit proximũ,nequaquam dicit contra ipſum falſum teſtimonium,quia illud ſimiliter ex odio proficiſcitur,&

tendit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

tendit in alterius perniciem. Qui diligit proximum, non concupiſcit ſcilicet res proximi. Nam qui proximũ amat, potius res ipſius augeri quàm diminui cupit. Huic enumeratio- ni, vt artifex, genus ſubijcit. Etſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Græcè ἀνακεφαλοῦται, hoc eſt, in ſummam & compendium redigitur. PORRO in dicto legis: Dilige proximum ſicut teipſum, quatuor ſunt: Mandatum, dile- ctionis affectus, obiectum & modus dilectionis per comparationem.

Caritas proximo malum non operatur.

Partes poſitas in dilectione inclu- di ſumto argumento à negato genere comprobat: Caritas proximo non operatur malum. Ergo nec mœchatur, nec occidit, nec furatur, nec falſum teſtatur, nec concupiſcit. Hæc enim omnia mala ſunt, & dum perpetrantur proximus læditur.

Conſummatio itaq; legis eſt caritas.

Concluſio eſt ex proxima enumeratione collecta, nec aliud vult hæc concluſio, quàm in delectione legem de mutuis officijs incluſam eſſe. Quare monemur, vt in omnib. officijs in hac vita dilectionẽ ex fide tanquã regulã intueamur ac ſequamur.

Idque perſpecta oportunitate, quod hora iam ſit nos à ſomno expergiſci.

Exhortationem ad vitæ innocentiam attexit, ſumta ratione à temporis circumſtantia. Facit autem collationem duplicis temporis, nimirum præteriti, quo viximus in ignoratione Chriſti, & præſentis, quo nobis lux Euangelij affulſit, illud nocti, propter denſas ignorantiæ noſtræ tenebras, hoc diei, propter ſcientiam ſalutis, nobis per Euangelij prædicationem patefactã, comparans. Vult igitur vt induſtrios homines imitemur. Nam vt illi tranſacta per ſomnum nocte, mox ſole orto ad labores, relicto ſomno ſurgunt: ita nos, orta nobis luce Euangelij errore relicto, ardentes eſſe debemus in ſalutis noſtræ negocio.

Nunc enim propius nos eſt ſalus, quam cum credidimus.

Ratio à temporis collatione. Olim, nondum exhibito Chriſto, remotius à nobis videbatur ſalus eſſe, At nunc illo exhibito & prædicato per Euangelium, propius nos eſt ſalus. Quare noſtrum erit, ne hanc occaſionem negligamus.

Nox præterijt, dies autem aduenit.

Allegoricè idem repetit, quod paulò antea dixit. Eſt autem ſenſus: Tenebræ ignorantiæ per allatam Euangelij lucem diſparuerunt, & cœpit ſcientiæ ſalutis lux fulgere. Quare æquum eſt, vt relictis tenebris in luce ambulemus. Confert autem Apoſtolus hoc loco tempus quo vixerunt Romani in gentiliſmo ante Chriſtum exhibitum, cum tempore prædicati apud ipſos Euangelij, iam Chriſto exhibito.

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Concluſio eſt: Nox præterijt: Ergo opera noctis abijciamus. Dies aduenit: Proinde opera lucis ſectemur, faciamusquè ea, quæ lucis requirit conditio. Vt autem opera tenebrarum vocat eam vitam, quam agere ſolent qui lucis conſpectum fugiunt: ita arma lucis vocat opera fidei, & quæ decent lucem Euangelij.

Tanquam in die compoſite ambulemus.

Vt modeſti homines interdiu cauent, ne quid indecorum appareat in habitu & cultu corporis: ita eorum eſt, quibus lux Euangelij eſt orta, honeſtè ac decenter viuere.

Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac laſciuijs, non in lite & inuidia.

Quædam tenebrarum opera, exempli gratia, quæ vult nos fugere Apoſtolus, enumerat. Per comeſſationes conuiuia laſciua & immoderata intelligit, κῶμος enim veteribus Deus nocturnorum conuiuiorum & voluptariæ vitæ habebatur, vnde & comeſſatio nomen habet apud Latinos. Per cubilia intelliget vagos con-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cubitus, & veneream vitam, qualis ebrioſorum eſſe ſolet. Laſciuiæ Græce ἀσελγείαι, improbitatem & contumeliam per petulantiam admiſſam notant, vnde lis & inuidia ſequitur.

Sed induamini Dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam ne faciatis ad concupiſcentias.

Vt opera tenebrarum deponenda, & noctem fugiendam eſſe docuit: ita hic arma & indumenta lucis requirit, ac iubet vt induamus Chriſtum Dominum, vt illo veſtiti, compoſitè in luce Euangelij ambulemus. Veſtimur autem Chriſto dupliciter: PRIMVM ipſius merito ſeu obedientia, qua meruit nobis remiſsionem peccatorum, vt peccata noſtra non amplius appareant coram Deo, ſed ſint tecta & abolita Chriſti ſanguine. SECVNDO, efficaci præſentia, qua nos regit, conſolatur, ſanctificat. Cum igitur iubet Paulus, vt Chriſtum induamus, vult vt fide illum apprehenſum imitemur, in vera innocentia & ſanctitate.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis Decimiquarti.

In rebus indifferentibus nemo alium offendat, ſed vnuſquiſque bona conſcientia agat, quicquid facit, viteteq́ ſcandalum.

Ordo & partes Capitis Decimiquarti.

Vt hoc caput facilius intelligatur, proderit obſeruare, qualiſnam tempore Apoſtoli Eccleſiæ ſtatus fuerit. Multi ex Iudæis, qui Romæ morabantur, Euangelij doctrinam receperant: multi quoque ex gentibus ad fidem erant conuerſi. illi quidem, aſſueti ritibus Moſaicis, non ſatis intellexerunt Chriſtianam libertatem, quare ritus quoſdam de cibis, & feſtis diebus obſeruantes, ſpreuerunt eos qui hos ritus non ſeruarunt, tanquam legis diuinæ tranſgreſſores: Hi, quia nihil habebant agendum cum ceremonijs Moſaicis, ſua ſunt vſi libertate, nulla aut perexigua infirmorum ratione habita. Vtroſque igitur Paulus in hoc capite corrigit. ac PRIMVM *tradit generalem, de aſſumendis infirmis fratribus, regulam.* DEINDE *generali regulæ certos caſus de cibis & ferijs ſubijcit: de quibus tum temporis maximè ab vtriſque diſceptatur.* HVC *regulas quaſdam cum ſuis rationibus addit, moneteq́, vt nec ſcandalo ſint alicui, nec quicquam ipſi agant, niſi prælucente fide, propterea quod, quicquid non ſit ex fide ſit peccatum.* PORRO *doctrina hæc nobis quoque inprimis vtilis eſt. Nam non paucas continet regulas, quæ nos regere, in rebus externis & adiaphoris, ne in earum vſu alijs ſimus offendiculo, debent.*

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM eum qui fide eſt infirmus aſſumite, non ad dijudicationes diſceptationum.

Propoſitio generalem regulam ſeu doctrinam de ſubleuandis infirmis in fide (hoc eſt, in Euangelij doctrina de Chriſtiana libertate, quæ quia credenda eſt, fides metonymicôs dicitur) continens. Eſt ergo ſenſus: Infirmum in fide aſſumite vobis, & eum erigite, cauentes ne ex veſtris diſceptationibus labefactetur ipſius conſcientia: neue magis dubius ex veſtris ambiguis diſceptationib. efficiatur, quam fuit. Doctrina hæc inprimis memorabilis eſt. Docet enim, ne quenquã mediæ & indifferentis rei cauſſa contemamus aut fugiamus: ſed vt potius eius conſortium expetamus, quo per nos tandẽ edoctus, firmior in fide euadat. DEINDE hic locus inanes diſputationes & λογομαχίας, quales ſunt omnes quæ nihil ad ædificationem faciunt, vitandas eſſe monet.

Alius quidem credit veſcendum eſſe quibuſuis, alius autem infirmus edit olera.

Exemplum addit quo generalem regulam accommodat certis caſibus, vt vocant, ſeu ſpeciebus. Gentilis conuerſus

conuerſus ad fidem, ſtatuit licere veſci quibuslibet: Iudæus vero nõ rectius edoctus, putat diſcrimina ciborum, iuxta legem Moſaicam, ſeruãda eſſe: ideoq; potius veſcitur oleribus, quàm cibis in lege vetitis. Obſeruanda eſt autem hoc loco duplex infirmitas, Mentis vna, altera Voluntatis. MENTIS infirmitas eſt iudicij, videlicet cum aliquis non ſatis edoctus de re dubitat, licita ſit nec ne. VOLVNTATIS autem infirmitas eſt, quando aliquis quod verum eſt certo nouit, non tamen idipſum propter paruitatem animi confiteri audet. Illa quidem caritate tolleranda eſt, hæc vero monitione tolli debet. OBSERVETVR prætérea hîc, quod infirmitas ſit, in cibis delectum Iudaicum facere.

Qui edit, non edentem ne ſpernat, & qui non edit, edentem non condemnet.

Duas regulas tradit VNAM ei qui libertatem Chriſtianam edoctus, veſcitur quibuslibet ſine diſcrimine, videlicet vt imbecillem fide non habeat pro nihilo, nec condemnet tanquã à Chriſti regno alienum. ALTERAM imbellici fide, videlicet ne ipſe vtentem libertate condemnet, tanquam legis diuinæ tranſgreſſorem. Doctrina obſeruetur catholica, quod verè piorum ſit, vt omni faſtu depoſito, alter alterius infirmitati medeatur. Nam caritas poſcit, vt prudenter & amicè pij ſe mutuo admoneant, & alter alterius onera portet.

Deus enim illum aſſumſit.

Ratio primæ regulæ. Non eſt pro nihilo habendus & ſpernẽdus quem Dominus aſſumſit. At eum qui non veſcitur, non ſatis edoctus in Chriſtiana libertate, de abolito ciborum delectu per CHRISTI aduentum, Dominus aſſumſit, Nequaquam igitur pro nihilo habendus eſt ab eo, qui veſcitur. Hic locus ſummam conſolationem continet, nimirum quod illi, qui initia habent timoris & fidei, non reijciantur à Domino, propterea quod omnia myſteria religionis exactè nõ teneant, Dominus enim eos aſſumſit, & ſuo fauore complectitur. Hæc tamen ita intelligi debent, vt non augeant torporem in nobis. Nã Chrſtianus animus perpetuo magis magisq; in ſchola Chriſti proficere cõtendet.

Tu quis es, qui condemnas alienum famulum? proprio domino ſtat aut cadit, ſtabilietur autem. Poteſt enim Deus eum ſtabilire.

Ratio ſecundæ regulæ, à iure gentium ſumta. Nemo debet ſibi ius ſumere in alienum ſeruum, Qui non edit, alienus ſeruus eſt. Non debes igitur ipſum damnare. Nam ſi lapſus eſt, poteſt à ſuo domino erigi, cui ſoli in lucrum & damnũ cedit incolumitas & lapſus ſerui. Rurſus hoc loco docemur, ne imbecilliores & rudiores, tanquam deſperata eorum ſalute, condemnemus, Sunt enim Dei ſerui, quos Dominus ſuo tempore ſtabiliet.

Alius quidem æſtimat diem præ die, alius autem peræq; æſtimat quemuis.

Aliud exemplum ſeu alium caſum ponit, nempe de dierum obſeruatione, cui ſuperior regula generalis accommodanda eſt. Iudæus fide infirmus æſtimat diem præ die, ex legis Moſaicæ præſcripto. Gentilis vero conuerſus, peræque æſtimat omnem diem. Didicit enim aduentu Chriſti ceremonias Moſaicas ſublatas eſſe. Hîc duo obſeruanda ſunt, PRIMVM, Quod propter ferias, aut alias res indifferentes Eccleſiæ vnitas non ſit ſcindenda, immo aliquid ad tempus fratrum infirmitati largiendũ eſt: Secus de obſtinatis & pertinacibus iudicandũ eſt. DEINDE, diſcrimen inter obſeruationem dierum Iudaicam & Chriſtianam tenendum. Illa religionis cauſſa ſuſcipiebatur, & putabatur per ſe cultus Dei eſſe, & neceſſaria propter præceptum: Noſtra tantum eſt diſciplinæ, & libera iudicatur. Neque enim eam violans, extra caſum ſcandali, & citra diſciplinæ contemtum, peccat.

Vnuſquiſque in proprio ſenſu plene certus ſit.

Regulam neceſſariam, in omnibus actionibus ſeruandam, tradit. Vnuſquiſquè ſit plene certus in ſuo ſenſu, hoc eſt, nihil agat contra conſcientiam, nihil faciat de quo dubitat, ſitne licitum nec ne. Nemo igitur veſcatur, niſi intelligat licitum eſſe: nemo peræq; quemuis diem ęſtimet, niſi plene nouerit diſcrimina dierum Moſaica ſublata eſſe. VETVS interpres dum vertit: Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet, hoc eſt, vt interpretantur: Suam ſequatur mentem, ſiue vt Ambroſius explicat, Suo remittatur conſilio, ſententiam Apoſtoli non ſolum corrupit, ſed etiam impiam prorſus ac minime Chriſtianã ſubſtituit. Nam Deuteron.14. aperte pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hibet Dominus, ne quis quod ſibi viſum eſt, pro ſua bona, vt vocant, intentione faciat: Non facietis, inquit, ſinguli quod ſibi rectum videtur.

Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo, & qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Exempla regulæ generalis, qua præcipitur, vt nemo quicquam tentet contra conſcientiam. Qui curat, inquit, diem, hoc eſt, qui diem præ die æſtimat, iuxta legis Moſaicæ præſcriptum, Domino curat, hoc eſt, ideo hoc facit, ne Dominus offendatur, qui diſcrimina dierum in ſua lege præceperat, neque enim didicit adhuc libertatem Chriſtianam, de ſublato dierum diſcrimine. Quare laudādus eſt potius quàm vituperandus, quod non audeat aliquid facere nondum confirmata conſcientia. Et qui non curat diem, id eſt, qui peræq; æſtimat quemuis diẽ, Domino non curat, id eſt, ideo hoc facit, quia ſcit DOMINO hoc placere. Eſt enim plene inſtitutus in Chriſtiana libertate, vnde haud ignorat, abolita eſſe Moſaica dierum diſcrimina. Quare plene certus in ſua conſcientia, periņde æſtimat quemuis diem. EXEMPLVM de cibo, eodem explicandum eſt modo: Qui edit, id eſt, qui ſublatum Iudaicum ciborum delectum ſtatuit, & ſiſus Chriſtiana libertate, quibuslibet veſcitur. Qui non edit, id eſt, qui adhuc fide infirmus, delectum Moſaicū obſeruat in cibis, atq; ideo non veſcitur quibuslibet, ſed tantum conceſsis in lege Moſi. Vterque in DOMINO facit, id eſt, bona conſcientia id facit. Ille quidem Deum laudat, qui ſibi ius fecit veſcendi quibuslibet. Hic ſimiliter Deum laudat, dum abſtinet ab eo, quo putat Deum offendi. PORRO ne quis hæc Pauli verba ad ἐθελοθρησκείας transferat, PRIMVM obſeruemus Paulum hîc loqui de infirmis, qui nondum plene Chriſtianam libertatem didicerunt, & nō de præfractis, qui contumaciter ſe opponunt veritati, quales ſunt hodie plerique Papiſtæ. DEINDE obſeruandum eſt, Paulum hîc loqui de ſolis illis rebus & actionibus, quæ ſuapte natura ſunt mediæ & indifferentes. Quare verbis Pauli nequaquá putabimus nobis prohiberi iniuſte & impie facta fratrum reprehendere aut corrigere, qu..ſi illorum ſalus nihil ad nos pertineret. Nec Paulus reprehendit, ſi quis fratrem iuxta caritatis regulam ex errore reuocare ſtudeat, ſed leuitatē condemnandi alios, propter vſum rerum indifferentium, reprehendit Apoſtolus.

Nullus enim noſtrum ſibijpſi viuit, & nullus ſibiipſi moritur.

Pulcerrime probat à toto partem quod in omnibus actionibus noſtris ad Domini voluntatem debeamus reſpicere. Ad arbitrium Domini, & non noſtrum & viuere & mori nos oportet. Ergo omnia quæ agimus ad voluntatem Domini ſunt exigenda. Vt autem ſibi viuere is dicitur, qui ſe vnum reſpicit, vt ex ſuo arbitrio & voluntate viuat, ita Domino viuit, qui Domini voluntatem vitæ regulam agnoſcit, Atque ideo ita vitam inſtituit, vt Domino reddendam ſibi rationem eſſe cogitet.

Nam ſiue viuimus, Domino viuimus, ſiue morimur, Domino morimur. Siue, igitur viuamus ſiue moriamur Domini ſumus.

Aetiologia eſt à iure naturæ ſumta. Nos ad Dominum pertinemus, eiuſquè peculium ſumus. Ergo vitæ & mortis in nos poteſtatem habet. Proinde nullus ſibi debet vſurpare ius damnare alios, vbi non conſtat de ſententia Domini.

In hoc enim CHRISTVS & mortuus eſt & reſurrexit & reuixit, vt morruis & viuentibus dominetur.

Aetiologiæ comprobatio à cauſſa ſeu merito Chriſtus ſua morte & reſurrectione in ſuum peculium nos recepit. Igitur ipſius ſumus, ipſequè nobis merito dominatur. Si itaq; omnia in illum tendunt, nemo profecto debet vel propter cibum, vel propter dierum obſeruationem, aut vllam aliam rem mediam alium iudicare, ſed Domino ſoli permittere iudicium. Verum hic rurſus obſeruandum eſt, de quo iam admonui, videlicet quod Paulus hîc loquatur de infirmis in fide, & de vſu & abſtinētia rerū mediarum. Nam longe aliter ſe res habet in actionibus præceptis & prohibitis, ibi enim iudicare, eſt iudicium Domini pronunciare, iuxta ſentētiam verbo Dei præſcriptam. Veruntamen pronunciaturus contineat ſe intra iuſtos terminos, qui ſunt, vt ex amore iuſticiæ & timore Dei procedat pronunciatio, & tendat in bonum finem, quantū in nobis eſt

Tu vero,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tu vero cur iudicas fratrem tuum? aut etiam, cur pro nihilo habes fratrem tuum?

Apoſtropha obiurgatoria ad vtrunque, hoc eſt, ad Iudæum fide infirmũ, & ad gentilem fide confirmatum. Eſt autem hic verborũ ſenſus: Tu qui diſcernis cibos, & diẽ diei præfers ex Moſis præſcripto, cur condemnas fratrem tuum, qui hoc non facit? & cui illa lex lata non fuit? Et tu qui libertate Euangelica vſus, nec cibos nec dies diſcernis, cur infirmum fratrem pro nihilo habes, ac ſi vita & ſalus in vſu rerum indifferentium ſita eſſet? Monemur rurſus hoc loco, vt ita temperemus adiaphororum vſum, ne legem caritatis violemus, & ſtorgæ fraternæ obliuiſcamur. Habet enim vim argumenti in ſe fratris appellatio, quaſi diceret, admodum abſurdum eſſe & crudele, ſi frater fratrem pro nihilo habeat, aut condemnet.

Omnes enim ſiſtemur apud tribunal CHRISTI.

Ratio obiurgationis à diuerſis. CHRISTVS eſt noſter iudex, Ergo alter alterum iudicare non debet. Sed hoc cum exceptione ſupra annotata accipiendum eſt. Neq; hoc dictum patrocinatur Anabaptiſtis, qui iudicia & leges tollere conantur. Nam qui in officio ſunt, debent ex ſententia Dei pro vocationis ſuæ ratione iudicare.

Scriptum eſt enim: Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi ſeſe flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Confirmatio rationis à teſtimonio Eſaiæ cap. 45. & à ſigno eminentiæ Chriſti: Omne genu flectet ſe ad tribunal Chriſti, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur Chriſtus omniũ iudex eſt, qui & Dominus & Deus vniuerſorum eſt. Genuflexio coram Chriſto duplex eſt: Subiectionis tãtum, Subiectionis & cultus ſimul: Illa inferi quoq; agnoſcunt Chriſtũ victorem & triumphatorem, & in extremo iudicio vt victi ſe coram illo proſternent: Hac electi Chriſtum ſaluatorem venerantur & perpetuo genua cordium ſuorum illi flectunt.

Itaq; vnuſquiſq; noſtrum de ſe ipſo rationem reddet Deo, Ne amplius igitur nos inuicem iudicemus.

Concluſio eſt diſputationis de non iudicando aut contemnendo alios propter vſum aut abſtinentiam rerũ ſua natura indifferentium.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri aut ſcandalum.

Hæc ſecunda capitis huius propoſitio eſt de cauendo ſcandalo & offendiculo, quæ regulam continet, quatenus Chriſtianis ſua libertate in rebus medijs vti liceat. Licet autem ea libertate vti, modo fratribus noſtris non ſimus offendiculo aut ſcandalo. Diſtinguuntur autẽ offendiculum & ſcandalum hoc modo: Offendiculum de eo recte dicitur, qui ita impingit vt tamen non concidat, hoc de eo qui prorſus concidit, Verum hoc diſcrimen ſæpe confunditur.

Noui & perſuaſum habeo per Dominum IESVM, nihil eſſe commune per ſe niſi ei qui exiſtimat aliquid eſſe commune, ei commune eſt.

Prolepſis eſt, qua anteuertit obiectionem illorum qui docti Chriſtianam libertatem, ex ea rerum externarum vſum ſemper licitum eſſe concluſerunt, ac ſimul regulam Euangelicam ſtatuit. Quod nullum cibi genus ſit commune, hoc eſt, impurum & illicitum per ſe & ſua natura, Sed per accidens fieri poteſt, vt aliquis cibus impurus & communis dicatur, idq; ratione eius, qui dubitante conſcientia veſcitur.

Verum ſi propter eſcam frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum caritatem ambulas.

PRIMA ratio propoſitionis ſumta à lege caritatis. Nemo debet contra caritatem proximi facere quicquam. Igitur nemo cibo ſuo conſcientiam fratris infirmi vulnerare debet. Obſeruetur igitur hoc loco, quod caritas Chriſtiana regula eſſe debeat vſus rerum mediarum.

Ne eſca tua illum perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SECVNDA ratio à periculo fratris, qui offenditur & grauitate ſcandali. Frater infirmus offenſus tuo exemplo poterit fidem amittere, atq; adeo toti religioni renunciare, gratia excidere,in perpetuum animæ ſuæ exitium. Ergo magnopere cauendum eſt,ne tu abuſu rerum mediarum tantum ſcelus committas, quo fratrem perdas, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Obſeruetur hoc loco quam graue peccatum ſit,infirmo fratri occaſionem ſcandali præbere.

Ne veſtrum igitur bonum blaſphemetur.

TERTIA ratio à dignitate Euangelij ſumta. Cauendum eſt ne malè audiat Euangelium propter vſum rerum indifferentium. Nam cum homines audiunt offenſiones oriri inter vos propter ciborum delectum, ſumunt inde occaſionem malè loquēdi de toto Euangelio,ac eius profeſsione. Proinde ſummo ſtudio cauere oportet, ne contentionum cauſſam præbeamus ab vſu rerum mediarum. Vocat autem hîc Euangelium bonum,eò quod annunciet bona & ſalutaria omnibus Euangelium recipientibus.

Non enim eſt regnum Dei eſca & potus,ſed iuſticia & pax & gaudium in Spiritu ſancto.

QVARTA ratio à collatione rerum neceſſariarum & non neceſſariarum. Regnum Dei non eſt poſitum in cibo aut potu aut alijs rebus externis ſeu indifferentibus. Igitur nemo alterum offendat propter cibum aut potum: Sed eſt poſitum in iuſticia,pace & gaudio ſpirituali,Ergo propter diſcrimina rerum mediarū nemo vel damnandus vel offendendus.Iuſtica,pax & gaudium ſpiritus hoc loco ad qualitatem eorum propriam,qui in regno Chriſti ſunt,referantur. Qui enim Chriſto verè dederunt nomina,& in catalogū ciuium regni eius aſſcripti ſunt,iuſticiæ & paci ſtudent,ſpirituali quodam gaudio in Chriſto exultantes, tantū abeſt vt diſcordias foueant propter res medias. Docet ergo nos hic locus,qualenam ſtudium vere piorum in hac vita eſſe debeat.

Nam qui per hæc ſeruit Chriſto, gratus eſt Deo,& acceptus hominibus.

Probat regnum Dei, hoc eſt, cultum qui in regno Dei requiritur eſſe iuſticiam, pacem & gaudium ſpiritus,idq; ab effectu. Regnum Dei ſeu cultus regni Dei eſt quo Chriſto ſeruimus,Deo accepti ſumus,& hominibus probamur.Iuſticia,pax & gaudium ſpiritus ſunt huiuſmodi.Igitur in his cultus Dei poſitus eſt. Quare hæc ſectanda ſunt magno ſtudio & alacritate, & contraria totis viribus cauenda.

Proinde quæ ad pacem ſunt ſectemur, & quæ ad mutuam ædificationem faciunt.

QVINTA ratio, à proprio Chriſtianorum ſtudio, ad tollendum contrarium effectum. Quæ ad pacem & ædificationem mutuam faciunt ſunt ſectanda. Ergo nemo alteri ſit ſcandalo, propter vſum rerum mediarum & indifferentium.

Ne propter cibum diſſoluas opus Dei.

SEXTA ratio à grauitate ſcandali. Non eſt deſtruendum opus Dei. Qui ſcandalo eſt fratri infirmo,deſtruit opus Dei. Nemo igitur debet alteri ſcandali cauſſam præbere. Vocat autē hîc opus Dei ſalutē hominis, quā iam Deus in homine incoauerat per ſpiritum & fidem.Hanc deſtruit,qui ſuo ſcandalo facit, vt infirmus fide excidat,atque per id in damnationem priorem relabatur. Quātum autem hæc pugnant cum ſtoica quorundam neceſsitate,nemo non videt. Si enim opus ſalutis,quod Deus in homine inceperat,poteſt ſcandalo dato deſtrui,ita vt homo pereat,pro quo,vt ſupra dictum eſt Chriſtus eſt mortuus,profecto ſalus & perditio non ex fatali neceſsitate dependet.

Omnia quidem pura, ſed malum eſt homini qui edit cum offendiculo.

Obiectio cum dilutione. Edoctus de libertate Chriſtiana, in rebus medijs ita colligit: Omnis cibus eſt purus. Ergo nullus cibus eſt communis,id eſt,illicitus habendus.Reſpondet Apoſtolus per diſtinctionem: Omnis cibus eſt purus per ſe,ſed abuſu fit impurus,videlicet cùm tuo eſu offenditur proximus infirmus. Obſeruetur hîc regula de vſu Chriſtianæ libertatis in rebus medijs.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Bonum eſt non veſci carnibus, nec bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmatur.

Declaratio dilutionis per exempla rerum mediarum, vnde hæc regula colligitur: Vſus Chriſtianæ libertatis in rebus medijs tantiſper liber eſt, donec ex eo nulla fratrum infirmorum offenſio oriatur, quod cum fit, vſus ille peccato non caret, quemadmodum aliquoties Apoſtolus ſupra oſtendit.

Tu fidem habes, apud temetipſum habe coram Deo.

Anticipat obiectionem eius qui poſſet fidem obijcere, qua creditur plene diſcrimina ciborũ ſublata eſſe (de hac enim fide hoc loco agit Paulus, quod ideo admonendum duxi, ne quis hoc Apoſtoli dictum ſuo torpori obtendat,& puſillanimitati, quaſi fidei confeſsio nõ neceſſario requiratur) Sed Paulus reſpondet,apud temetipſum habe coram Deo, id eſt, Sis contentus tranquillitate conſcientiæ in vſu rerum mediarum coram Deo, & noli quenquam infirmum abuſu tuæ libertatis offendere.

Beatus qui non iudicat ſeipſum in eo quod probat.

Ratio dilutionis, cuius ſenſus eſt: Beatus eſt qui cum rem aliquã nouit licitã eſſe per ſe,non tamen quicquam agit in offendiculum infirmorum. Nam qui hoc facit,conſcientiam ſuam vulnerat, propterea quod ſciens & volens legem caritatis violauit. Atq; ita hîc firmis in fide traditur regula qua monentur,vt vſu rerum mediarum non accerſant ſibi iudicium.

Qui vero dijudicat (id eſt, ambigit) Si ederit condemnatus eſt, quia non (edit) ex fide. Quicquid enim non eſt ex fide, peccatum eſt.

Regulam infirmis præſcribit, ne quid agant dubitante conſcientia. Eſt autem integer ſyllogiſmus, cuius partes tranſpoſitæ ſunt. Concluſio enim vt propoſitio confirmanda præcedit, minor ſequitur. Poſtremò loco ponitur maior. Dialecticè ergo hoc modo tranſponuntur partes: Quicquid non eſt ex fide,eſt peccatum. Veſci cum dubitatione nõ eſt ex fide. Ergo Veſci cum dubitatione eſt peccatum. Quiſquis igitur hoc facit condemnatus eſt. PORRO ex fide aliquid facere,eſt ex certitudine verbo Dei comprobata facere. Hic vtiliſsima Pauli regula obſeruetur,videlicet,quod nulla actio probanda ſit,niſi fide verbi Dei nitatur: Clara eſt enim vox Apoſtoli: Quicquid non fit ex fide eſt peccatum. Idem alibi: Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide, Proinde hoc dicto Apoſtolico,tanquã fulmine cœleſti,proſternitur totus fere Papatus, & omnes Monachorum, adeoq; omnium hominum ἐθελοθρησκείαι euertuntur, & quicquid curioſitate hominum in Eccleſiam cultus gratia inuectum eſt, hoc dicto damnatur.

CAPVT XV.

Summa Capitis Decimiquinti.

Quemadmodum mutuas infirmitates ferendas monet: ita hortatur vt totam vitam noſtram ſic componamus,vt ad mutuam ædificationem,& gloriam Dei omnia cedant.

Ordo & partes Capitis Decimiquinti.

PRINCIPIVM *capitis huius cohæret cùm ſuperiori, de mutuis infirmitatibus ferendis,diſputatione. Hic enim propoſitionem repetens, ei aliquot ſubiungit rationes, & Chriſti exemplum proponit, vſumq; totius ſcripturæ oculis ſubijcit.* HVC *addit votum & exhortationem ad concordiam, quo plurima ſcripturæ teſtimonia adducit, vt oſtendat Iudæos & gentes concordibus animis gloriam Dei deprædicare debere.* POSTHAEC *clauſurus epiſtolam multa congerit, quemadmodum in perorationibus fieri ſolet,libertatem ſcriptionis excuſat,ſuam in miniſterio verbi fidem, & amorem in Romanos teſtatur, cauſam qua hactenus impeditus ad eos non venerit, exponit.* POSTREMO, *preces eorum pro ſe petit, addito voto pro Romanis.*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DEBEMVS autem nos, qui firmi ſumus, imbecillitates infirmorũ portare, & nõ placere nobiſipſis.

Propoſitio eſt quæ ex ſuperiori diſputatione facile intelligi poteſt. Habet autem hæc propoſitio duas partes, quarum PRIOR eſt, vt infirmorum infirmitates toleremus in rebus medijs, & eas ſanemus quantum in nobis eſt, non vult vt abijciamus infirmos, quod non ſatis videantur nobis edocti eſſe de Chriſtiana libertate in rebus adiaphoris. Hîc obſeruandum eſt quod annotauit Chryſoſtomus: Apoſtolum non dicere χαριζόμεθα, ſed ὀφείλομεν, id eſt, debemus, vt intelligamus non eſſe liberum ferre infirmitates fratrum, & non ferre, ſed eſſe debitum officium, quod & pietas erga Deum, & caritas erga proximum perpetuo requirit. POSTERIOR, ne quis noſtrum ſibi placeat & indulgeat, hoc eſt, ne quis cæteris contemtis ſui ſolius rationem habeat, neue id vnum ſpectet, vt animo ſuo moré gerat, id quod tum temporis fecêre non pauci, qui nulla habita fratrum ratione, cum offendiculo abuſi ſunt Chriſtiana libertate, contra pietatis & caritatis regulam. Verum quouſque hæc συγκατάβασις ſe extendere debeat, ſequens Pauli regula docet.

Vnuſquiſq; noſtrum proximo placeat, in bonum, ad ædificationem.

Regulam tradit Apoſtolus, qua præſcribit, quatenus proximo placere oporteat ferendo eius imbecillitates, ac PRIMVM in bonum vult nos illi placere. DEINDE, ne quis hoc interpretetur anguſtius, addit: in ædificationem. Nam ſi in malum ei placeremus, violaremus & pietatis & caritatis regulam. Et ſi in bonum ſimpliciter, poſſet perfectus dicere: Vſus mea libertate, conor infirmum ad bonũ perducere, vnde tamen ille grauius impingeret. Quare addit: ad ædificationẽ. PORRO quia ſæpius ædificationis fit mentio in ſcripturis, hîc rationẽ appellationis explicare viſum eſt. Fideles in ſcripturis templũ Dei dicũtur, in quo Deus per ſuũ Spiritum ſanctũ reſidet, cuius fundamentũ Chriſtus, & ſancti ipſi viui lapides, qui extruuntur ſuper fundamento Chriſto, vt ſint quædam ſpiritualis Hieruſalẽ, in quo domeſtici Dei habitent. Hæc ædificatio duobus fit modis: nempe pia doctrina, & ſancta vita. DOCTRINA efficitur, vt Chriſto adiungatur, qui antea Chriſti non erat, quod fit, quando ex verbo per Spiritum ſanctum fidem in Chriſtum cõcipit. SANCTA vita fit, vt Chriſto iam adiunctus, magis magisq; ei coaleſcat, & ſpiritus eius virtute adoleſcat. Contrà, ædificium hoc Dei erronea doctrina & ſcelerati mores demoliuntur, quo latrocinio nullum maius malum cogitari poteſt. Memores igitur ſimus huius regulæ Pauli, vt ſimus non deſtructores templi Dei, ſed conſtructores potius cum doctrina tum vita.

Etenim Chriſtus non ſibijpſi placuit.

Ratio ab exemplo Chriſti, cuius omnis actio, vt pie dicitur, noſtra eſt inſtructio. Hic quia non ſuam quærebat ſecuritatem, ſed alijs placuit ad ædificationem, & eorum patienter tulit infirmitates, debemus certe & nos, ſi modo germani eius diſcipuli eſſe velimus, non nobis, ſed alijs placere ad ædificationem, & ferre aliorum infirmitates. Diſcite, inquit, à me, quia mitis ſum & humilis corde. Item, Exemplũ dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis alij alijs. Item, Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, quemadmodum ego dilexi vos.

Sed ſicut ſcriptum eſt: Conuitia conuitiantium tibi, ceciderunt in me.

Confirmatio exempli ex Pſalmo 69. petita, in quo Pſalmo Chriſtus orat conſtantiam in ferenda cruce, vt pij habeant bonæ ſpei exemplũ de ſalute & liberatione promiſſa. In nono huius Pſalmi verſu cauſam ſuæ perſecutionis teſtatur fuiſſe zelum pro domo Dei, & vero ipſius cultu, quamobrẽ conuicia & opprobria in ſe cecidiſſe ait, quæ ipſi fiebant patri à Iudæis templũ Dei profanantibus, vt ita Eccleſiam Dei ædificaret, ex quo patet, Chriſtum non ſibi placuiſſe, ſed Deo & electis, alioqui tanta opprobria nequaquam ſponte ſuſtinuiſſet.

Quæcunque enim præſcripta ſunt, in noſtram doctrinam præſcripta ſunt, vt per

Probat exemplum Chriſti ad nos erudiendos propoſitum eſſe, idq; ab patientiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus.

vſu ſeu finibus vniuerſæ ſcripturæ. Nã tota ſcriptura, atque adeo omnia exempla in eo propoſita, ad nos informandos pertinent. PRIMVM enim docet nos ſcriptura recte ſentire, recte credere, & iuſte agere. DEINDE, quia certamina pijs ſunt in hoc mundo intus & foris, ſcriptura propoſitis exemplis ſanctorum Regum, Prophetarum & Martyrum patientiam nobis commendat, vt preſsi cruce non frangamur animis, ſed ſpe potius glorioſę liberationis nos erigamus, conſolemur, intuentes in exempla eorum qui olim varijs ærumnis vexati, tandem glorioſe liberati ſunt. Huius generis exẽpla non pauca recitat Epiſtola ad Hebręos cap. 11.

Deus autem patientiæ & conſolationis, det vobis, vt eodem animo inter vos mutuo affecti ſitis, ſecundum IESVM CHRISTVM.

Votum addit Apoſtolus, vt intelligamus iſta quę requirit non eſſe ſimpliciter humanarũ virium, ſed à Deo autore proficiſci. Is enim ſicuti facit vt patientes ſimus, ita conſolatur nos per ſuum ſpiritum efficitq́; vt eodem animo inter nos ſimus affecti, ſed ſecundum Ieſum Chriſtum, hoc eſt, iuxta voluntatem Ieſu Chriſti, & in ijs quæ probantur Ieſu Chriſto, ſeu ſicuti Ieſus Chriſtus erga nos affectus eſt. Hîc igitur, quemadmodum monemur, vt ardentibus precibus à Deo per Chriſtum petamus patientiam, conſolationem, concordiam, atque adeo omnia ſalutaria: ita clare docemur, nihil nos poſſe in rebus ſalutis noſtræ, niſi ab illo iuuemur, ſicuti ipſe Dominus apud Ioannem ait: Sine me nihil poteſtis facere.

Vt concorditer vno ore glorificetis Deum & patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Finem exprimit. Apoſtolus, quo noſtra mutua concordia referri debeat, nimirum eò, vt ſimul concordibus animis Deum autorem omnis boni patrem Domini noſtri IESV CHRISTI glorificemus. Obſeruetur hoc loco ſcopus totius vitæ noſtræ, atque adeo omnium actionum noſtrarum, modo velimus veri eſſe diſcipuli Chriſti.

Itaq; aſſumite vos inuicem, ſicut Chriſtus aſſumſit nos in gloriam Dei.

Concluſio generalis omnium eorum quæ diſputata ſunt ab Apoſtolo, à principio decimiquarti capitis huc uſque, quæ vult, vt feramus infirmos fratres, & quemadmodum fieri conſueuit in contentione præcipua argumenta repetit, videlicet ab exemplo filij Dei, & à principali fine, qui eſt Deum glorificare. Deinde partem huius concluſionis tanquam nouam quandam propoſitionem ſibi confirmandam proponit, nimirum quod Chriſtus cum Iudæos tum gentes aſſumſerit in gloriam Dei, hoc eſt, elegerit, & per Euangelium vocauerit, vt vna Deum glorificent, mente, profeſsione & vita.

Dico autem IESVM CHRISTVM fuiſſe miniſtrum circumciſionis, pro veritate Dei, vt confirmaret promiſsiones patrum.

Probatio quod Chriſtus Iudæos aſſumſerit in gloriam patris. Nam illorum miniſter fuit, hoc eſt, datus illis eſt vt ſit doctor & ſaluator eorum, vt compleret ea quæ patribus olim erant promiſſa, hoc eſt, vt fieret victima pro genere humano in ſalutem omnium credentium, cum Iudæorum tum gentium.

Et (dico) vt gentes pro miſericordia glorificent Deum.

Probat gentes quoq; aſſumtas eſſe in gloriam Dei, Verum quia hoc Iudæis non ſatis erat perſuaſum, & non pauci ex gentibus hærebant in dubio, ideo Apoſtolus hanc partem claris ſcripturæ teſtimonijs confirmat, docetquè gentes aſſumendas fuiſſe in gloriam Dei.

Sicut ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo pſallam.

Hoc teſtimonium deſumtum eſt ex 17. Pſalmo Dauidis, qui de ſecundi Regum 22. capite in Pſalterium translatus eſt. Eſt autem is Pſalmus hiſtoricè de Dauide & eius hoſtibus, myſticè verò de Chriſto & Eccleſia eiuſq́; hoſtib⁹ intelligendus, cuius argumentum eſt, quod ſit ἐπινίκιον & gratiarum actio ſuper victoria, &

parta

parta Eccleſiæ ſalute. Ab Apoſtolo autem adductus eſt hic Pſalmus, vt probet gentes debere Deum glorificare. Et vtitur huiuſmodi argumento: Chriſtus aperte profitebitur, & celebrabit nomen Dei inter gentes per prædicationem Euangelij. Ergo gentes participes factæ beneficiorum Chriſti, Deum celebrare debent.

Et rurſus dicit: Gaudete gentes cum populo eius.

Hoc teſtimonium ſumtum eſt ex Pſalmo Moſis Deuteron. 32. quo confirmat & gentiles & Iudæos aſſumendos fuiſſe. Nam gaudium, cuius meminit, fructus eſt prædicati Euangelij.

Et rurſus: Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.

Hoc teſtimonium ex Pſalmo 117. deſumtum, ſimiliter confirmat & gentes & Iudæos aſſumendos fuiſſe in gloriam Dei.

Et rurſus Eſaias dicit: Erit radix Ieſſe, & qui exurget ad imperandum gentibus, in ipſo gentes ſperabunt.

Hoc teſtimonium depromtum eſt ex 11. capite Eſaiæ, & continet vaticinium de regno Chriſti inter gentes, qui Chriſtus ex Dauidica proſapia erat oriundus, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Confert autem Propheta Ieſſe patrem Dauidis radici, Chriſtum vero ſurculo, qui ex ea radice erat oriundus ad imperandum gentibus, quæ cum in Chriſtum ſperabunt participes beneficiorum Chriſti, Deum vnà cum ipſis Iudæis conuerſis glorificabunt.

Deus autem ſpei impleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis vos in ſpe, in patientia Spiritus ſancti.

Votum hoc eò pertinet, vt Iudæos & gentes ad mutuam dilectionem, gaudium ſpirituale, pacem, hoc eſt, concordiam excitet. Obſeruentur hîc duo effecta fidei, Vnum internum, alterum externum. INTERNVM eſt gaudium ſpirituale. Signum, Omne, non hîc diſtributiuè, ſed completiuè accipitur. EXTERNVM, eſt mutua concordia inter homines, quæ facit, vt alij aliorum infirmitates patienter ferant. Obſeruetur præterea, quod hæc non proficiſcantur ex vi liberi arbitrij, ſed ſunt dona Dei, & creſcunt in pijs ex gratia Dei per virtutem Spiritus ſancti.

Perſuaſum autem habeo fratres mei, & ipſe de vobis quod ipſi per vos pleni ſitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui poſſitis vos mutuo monere.

Abrumpit exhortationem ſignificatione ſuæ de ipſis perſuaſionis, nimirum quod ipſi & ſatis docti & alacres ſint ad ſe inuicem exhortandos, ad omnia pia officia. Obſeruetur hîc cauſſarum & effectuum ordo. Omnis, hoc eſt, plena cognitio Chriſti parit bonitatē, hoc eſt, caritatem, quemadmodum & vetus interpres reddit: Hæc cum cognitione coniuncta efficit, vt alij alios admoneant, & ad pietatis officia exhortentur. Propria itaque Chriſtianorum nota eſt, ex vera Dei noticia & viuifica fide ſe mutuo admonere & ædificare, cum doctrina tum vita.

Fratres, cæterum audacius ſcripſi vobis ex aliqua parte, veluti commonefaciens vos propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter IESV CHRISTI apud gentes.

Peroratio eſt, in qua plurima, vt fieri ſolet, congerit, ac primum excuſat quod liberius ſcripſerit, ſumta ratione ab officio ſibi commiſſo & dono. Deus, inquit, mihi contulit gratiam commonefaciendi vos ac prædicandi Euangelium inter gentes, Ergo & vos commonefaciendos duxi.

Sacrificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta & ſanctificata per Spiritum ſanctum.

Extollit miniſterium ſuum Apoſtolus à fine ſeu vſu. Dum doceo Euangelium Chriſti inter gentes, ipſæ gentes mactantur gladio Euangelij, cum videlicet ad eius prædicationē agunt pœnitentiam, id eſt, conuertuntur, & ſimul offeruntur Deo ſanctificati per Spiritum ſanctū, qui fidem in hominū cordibus operatur

& eos

& eos regenerat in nouos homines, vt porro ſanctitati & innocentiæ ſtudeant. PRIMVM hic obſeruemus, quod miniſtri Euangelij ſint ſacerdotes, vt qui ſpirituali gladio homines mactant, & Deo offerunt, Vnde quanta ſit dignitas miniſterij patet. SECVNDO, modus oblationis obſeruetur, nimirum quod tum demum dicantur homines offerri Deo, quando ad Euangelij prædicationem conuertuntur, & ſanctificantur per Spiritum ſanctum. TERTIO, quod Chriſti Euangelium ſincere prædicare, & prædicato credere, ſit, cultus Deo gratiſsimus.

Habeo igitur gloriationem in IESV CHRISTO, in ijs quæ ad Deum (pertinent.)

Vt Romani ſibi perſuadeant de veritate doctrinæ ſuæ, addit hoc Apoſtolus confirmationis loco, ac ſi dicat: in hoc poſſum gloriari, quod ſim verus legatus, & fidelis Chriſti ſeruus, in ijs fideliter tradendis, quæ ad Deum pertinent. Obſeruetur qualiſnam gloriatio pijs verbi miniſtris ſit licita & ſtudioſe quærenda.

Non enim ſuſtinuerim loqui quicquam, quod non fecerit CHRISTVS per me in obœdientiam gentium ſermone & opere in potentia ſignorum & prodigiorum in virtute ſpiritus Dei.

Ratio commendationis ſui Apoſtolatus à proprio Apoſtoli officio. Decet enim fidelem legatum eius qui ipſum miſit, mandata fideliter referre & narrare, nihil de ſuo addendo. Obſeruetur propria nota præconum verbi Dei, quæ eſt nihil afferre præter verbum Dei, quod prædicantibus Apoſtolis confirmatum eſt diuinis teſtimonijs, vt gentes iſtis miraculis conuictæ de veritate Euangelij, crederent.

Adeo vt ab Hieruſalem & circumiacentibus regionibus vſq; ad Illyricum impleuerim prædicandi Chriſti munus.

Amplificat quod dixit à circumſtantijs locorum vbi prædicatur Euangelium. Exemplum nos monebit ſeduli ſtudij in functionibus nobis commiſsis.

Ita annitens prædicare Euangelium, non vbi nominatus erat CHRISTVS, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem.

Suum ſtudium in prædicando & propagando Euangelio indicat Apoſtolus, vt Romani ipſum verum intelligant Apoſtolum, qui tot móleſtias ſuſcepit, vt Euangelium Chriſti quam latiſsime ſpargeret, iuxta Domini mandatum dicentis: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. Deinde etiam hæc eò pertinent, vt Romani ſciant, Apoſtolo animum non defuiſſe ſibi quoq; prędicare Euangelium. Quid autem hic vocet alienum fundamentum, declaratur adducto Eſaiæ teſtimonio, nimirum quod alterius opera iactum eſt. Nam alioqui Prophetarum & Apoſtolorum, adeoq; omnium miniſtrorum verbi vnum & idem fundamentũ eſt, nempe IESVS CHRISTVS. Non ergo hoc loco alienum, extraneum, ſed alterius manu iactum fundamentum ſignificat. Ex hac pericopa tria colligamus, eaq; nobis applicemus. PRIMVM, ſtudium magnum Apoſtoli, cum magni alacritate animi coniunctum, in prædicando Euangelio, hoc ſtudium voce φιλοτιμεῖσθαι ſignificatur. DEINDE, quanta pericula neceſſum fuerit Apoſtolum adire, dum adeo latè per orbem, vbi non erat nominatus Chriſtus, ſemina Euangelij iecit: cui reſiſterunt non ſolum Philoſophi & idolorũ cultores, verumetiã multi potentes in mundo, vt ex actis Apoſtolicis patet. Nihil enim difficilius quàm ſuperſtitionem, & potiſsimum à maioribus acceptam, ex animis hominum euellere. POSTREMO, vocatio Pauli ad Apoſtolatum hîc confirmatur Eſaiæ teſtimonio. Nam cum ille prædicit, Euangelium Chriſti annunciandum eſſe gentibus, ſpecialiter per Apoſtolos, & hoc per Paulum potiſsimum fit, Apoſtolatus Pauli hoc ſigno confirmatur. Horum PRIMVM admoneat nos ſtudij & alacritatis in officio noſtro. SECVNDVM nos animet, vt pericula & diſcrimina vitæ in officio noſtro contemnamus. TERTIVM doceat, vt legitima ſit noſtra ad miniſterium Euangelij vocatio.

Quapropter impeditus etiam ſum ſæpe ne venirem ad vos: Nunc autem cum

Miniſterio prædicandi Euangelij ſe impeditum dicit, quo minus ha-

non am-

non amplius locum habeam in his regionibus, deſiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis, quando proficiſcar in Hiſpaniam veniam ad vos.

ctenus ad Romanos veniret. Deinde pollicetur ſe venturum non ſolum, quia in iſtis locis non impediatur vt antea, verumetiam quia magno teneatur deſiderio viſendi Romanos, vt iſthic ſua voce Euangelium doceat. Hæc rurſus nobis alacritatem in noſtro officio commendent.

Spero enim fore, vt iſthac præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi tamen vobis prius ex parte expletus fuero.

Dixit ſe venturum ad Romanos cum proficiſcatur in Hiſpaniam. Verum quia euentus erat incertus, ſpem huius profectionis ſe habere teſtatur, & finem addit, videlicet vt videat Romanos, & ab illis deducatur in Hiſpaniam. Verum vt intelligant Romani, quod Apoſtolus magno teneatur deſiderio videndi, id eſt, inſtruendi & confirmandi eos, addit: Si tamen vobis, id eſt, veſtra conſuetudine, prius ex parte expletus fuero. Quid hinc nos diſcemus? PRIMVM, nullis laboribus parcendum eſſe quos requirit fides vocationis noſtræ. DEINDE, animum paternũ erga eos gerere, quos docendos ac informandos accepimus. TVM, polliceri nobis ab ijs, quos magno labore informamus, officium mutuum. Hæc enim tria hîc in Paulo cernuntur.

Nunc autem proficiſcor Hieroſolymam, miniſtrans ſanctis.

Prolepſis eſt, qua anteuertit eorum obiectionem qui iuſte quærere videbantur, cur iam ſtatim non adueniret, ac dicit in cauſſa eſſe profectionem ſuam Hieroſolymam verſus ſuſceptam, & miniſteriũ quo ſanctis qui illic ſunt, miniſtret, quale autem illud miniſterium fuerit explicat, dicens:

Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes ſanctos qui ſunt Hieroſolymis.

Ratio profectionis Hieroſolymam verſus, videlicet quod eleemoſynam Eccleſiarum Græcarum eſſet perlaturus Hieroſolymam. Vnde duo notemus. PRIMVM, quod exemplo Græcarum Eccleſiarum debeamus & nos liberales eſſe erga pauperes ſanctos, & hilari animo & beneuolo conferre illis aliquid de noſtris facultatibus, quo illorum ſubleuetur inopia. Nam cum Paulus dicit: ἐδόκησαν, ſignificat eos vltro, & voluntate quadam alacri eleemoſynas contuliſſe. ALTERVM, quod exemplo Pauli debeant miniſtri Euangelij pauperum habere curam, quam curam Apoſtoli ſibi inuicem commendarunt, ad Galat. 2.

Placuit enim & debitores illorum ſunt.

Dixit Græcos contuliſſe eleemoſynam pauperibus ſanctis, qui erant Hieroſolymis. Nunc hoc debitum fuiſſe officium addit, vt ipſi Romani, adeoquè omnes pij ſciant, ſuum officium eſſe, aliorum, quantum in ſe eſt, inopiam ſubleuare.

Nam ſi ſpiritualia illorum bona gentes participarunt, debent etiam in carnalibus miniſtrare ipſis.

Aetiologia ex comparatione maioris & minoris ſumta. Gentes Euangelium à Iudæis acceperunt. Ergo, Gentes obligatæ ſunt ad compenſationem. Obſeruetur hîc, quod eccleſia debeat ſinceris Euangelij miniſtris compenſationem laboris in miniſterio præſtiti.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis conſignauero hunc fructum, abibo per vos in Hiſpaniam.

Promittit ſe inuiſurum Romanos, vbi eleemoſynam Græcorum obſignauerit Hieroſolymis, cum iſthac ſcilicet iter facturus ſit in Hiſpaniam. Notatu dignum eſt, quod eleemoſynam Græcorum fructum appellet, ſignificans liberalitatem erga pauperes, & verum fidei caritatiſquè fructum eſſe, & remunerationem habere ſibi propoſitam & promiſſam, Vnde & nos monemur, vt pauperum non obliuiſcamur, ſed in eos ex facultatibus noſtris ſimus liberales.

Scio vero quod cum veniam ad vos,

Hoc ad laudem Romanorum per-

in pleni-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in plenitudine benedictionis Euãgelij Christi veniam.

tinet, quos ob fidem Euangelij prædicat Apoſtolus: Noui, inquit, quod vbi venero ad vos, inueniam vos plene Euangelium Chriſti amplecti. In plenitudine benedictionis Euangelij phraſis eſt Hebraica, & eſt ſenſus: cum plena benedictione Euangelij Chriſti. Vocat autem benedictionem Euangelij duplici de cauſa, PRIORI quidem, quia Euangelium prædicatum & creditum, omnis generis benedictiones affert. POSTERIORI verò, quia efficit vt homines Euangelium Chriſti edocti benedicant & celebrent Deum, alioſque fructus Euangelio dignos edant.

Precor autem vos fratres per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM, & per caritatem ſpiritus, vt mecum certetis veſtris pro me apud Deum precibus.

Alia propoſitio, nempe precatoria, videlicet vt Romani pro ſe orent. Propoſitioni duas rationes admiſcet, VNAM, cum eos obſecratur per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM, quaſi diceret: Cum negocium Chriſti Domini agitur, veſtrum eſt pro me orare, vt id feliciter peragam. ALTERAM, cum addit: Et per caritatem ſpiritus, hoc eſt, per mutuam illam coniunctionem, qua Spiritus ſanctus animos noſtros deuincit. Obſeruetur igitur, qualiſnam debeat eſſe Chriſtiana illa συμπάθεια, caritatis Chriſtianæ effectrix. Non enim ſecus affecti eſſe erga ſe mutuo Chriſtiani debent, quàm membra eiuſdem corporis, quæ vno eodemque ſpiritu reguntur & fouentur.

Vt liberer ab incrudelis Iudæis, vtque miniſterium meum erga Hieruſalem acceptum ſit ſanctis, vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiſcum refociller.

Quatuor fines ponit, cur petat pro ſe Romanorum preces, quorum PRIMVS eſt liberatio à periculo. Iudæi enim increduli vitæ Pauli inſidiabantur. SECVNDVS, vt ſuſceptum miniſterium in perferenda eleemoſyna acceptum ſit ſanctis, id eſt, pijs morantibus Hieroſolymis. TERTIVS, vt cum gaudio diſcedens à Hieruſalem, ad Romanos per voluntaté Dei veniat. QVARTVS, vt refocilletur apud Romanos, audiens illorum fidem & caritatem. Hîc obſeruetur PRIMVM, quod ea bona quæ hîc recitat, ad Deum autorem referat. DEINDE, quod vt eadem ſunt à Deo petenda: ita petentibus ea largiatur Dominus. TERTIO, commendantur nobis hîc mutuæ preces. QVARTO, hæc Pauli petitio manifeſte ex diametro pugnat cum ſtoica neceſsitate, & aperte confirmat contingentiam. Nam aliquid precibus piorum impetrari poſſe, quod aliqui non contingeret, ſignificat.

Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis, AMEN.

Clauſula eſt qua optat Romanis vt Deus pacis & concordiæ ſit cum ipſis, vtq; idem in eis ſit autor pacis & concordiæ.

CAPVT XVI.

Summa Capitis decimiſexti.

Vt alios Romanis commendat, & alios ſalutari ſuo nomine iubet: ita cauendos monet diſsidiorum autores, & fugienda doctrinæ ſcandala, fauſta imprecatione claudens totam Epiſtolam.

Ordo & partes Capitis decimiſexti.

Tres huius capitis partes ſunt. PRIMA conſtat commendationibus & ſalutationibus. ALTERA neceſſariam admonitionem habet, nimirum vt Romani caueant diſsidiorum autores & doctrinæ corruptelas. TERTIA eſt votum. Nam & Dei gloriam illuſtrari optat, & omnia proſpera precatur Romanis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

COMMENDO autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt miniſtra Eccleſiæ Cenchreenſis, vt eam ſuſcipiatis in Domino: ita, vt dignum eſt ſanctis, & aſsitis ei in quocunque vobis eguerit negocio, Etenim ipſa multis cum affuit, tum etiam mihijpſi.

Commendat Phœben Romanis honeſtiſsimam matronam, & petit vt ei aſsint, in quacunq; re eorum opera opus habere videatur. Huius commendationis quinq; rationes ponit. PRIMA eſt, quod ſit ſoror, id eſt, eiuſdem religionis conſors. SECVNDA, quod ſit miniſtra fidelis Eccleſiæ Cenchreenſis. (Cenchree Corinthiorum nauale ſeu portus pene ſub ipſa vrbe, ad quem portum applicant qui ex Aſia nauigant.) TERTIA ratio ſumitur ab officio ſeruorum Chriſti, qui debent amanter cõplecti omnes, & potiſsimum eos qui de Eccleſia ſunt benemeriti. QVARTA ratio ſumitur à beneficijs huius mulieris erga totam Eccleſiam. QVINTA, ab ipſo miniſterio Paulo ipſi exhibito. Hinc & nos diſcamus, pios Eccleſiæ miniſtros fratribus commendare, atque omni officiorum genere proſequi.

Salutate Priſcillam & Aquilam cooperarios meos in CHRISTO IESV (qui pro anima mea propriam ceruicem ſuppoſuerunt, quibus non ego ſolus gratias ago, ſed etiam omnes Eccleſiæ gentium) & Eccleſiam quæ eſt in illorum domo.

Horum fit mentio Actorum 18. quos Apoſtolus laudat propter beneficia ſibi ab illis præſtita. Cum autem hos agnoſcit cooperarios ſuos in negocio Euangelij, modeſtiam ſuam nobis commendat imitandam, qui in negocio Euangelij non dedignatur conſortem habere mulierem.

Salutate Epænetum & dilectum meum qui eſt primitiæ Achaiæ in CHRISTVM.

Hoc eſt, primus omnium Epænetus fuit, qui in Achaia Chriſtum amplexus eſt. Cum autem eum primitias vocat, alludit ad ſacrificia quæ fiebant ex primis fructibus, ſignificans eos qui conuertuntur ad Chriſtum, ſacrificari & dicari Deo, tanquam hoſtiæ Deo gratæ per IESVM CHRISTVM. Vide ſupra in 15.

Salutate, &c.

Quod autem tot congerat hîc Apoſtolus ſalutationes, videtur pertinere ad morem iſtius gentis. Magnum enim ſalutandi ſtudiũ erat Romæ, & inter magnos honores erat ſalutari, inter præcipua vero officia ſalutare. Vtraque res erat mire plauſibilis & popularis, multumq; faciebat ad fauorem conciliandum.

Qui ſunt inſignes inter Apoſtolos.

Hîc obſeruetur Apoſtoli nomen aliquando generaliter accipi pro quouis verbi miniſtro.

Salutate vos inuicem oſculo ſancto.

Oſculum Hebræis vſitatum concordiæ & mutui amoris ſymbolum & teſtimonium fuit. Epitheton ſanctum additur, vt diſtinguat inter purum ſanctorum oſculum, & impurum eorum qui perdite & nequiter amant.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Obſecro vos Fratres, vt obſeruetis eos qui diſſidia & ſcandala contra doctrinam quam didiciſtis excitant, & vt declinetis ab eis.

Hæc propoſitio eſt ſecundæ partis huius capitis parænetica. Obteſtatur enim Romanos vt & attente diligenterq; diſsidiorum & ſcandalorum autores veluti hoſtes è ſpecula obſeruent. (Eſt enim hæc vis græcanicæ vocis σκοπεῖν) & cum eos agnouerint ſibi ab ipſis caueant. Vt enim omnibus mandatum eſt veram de Deo doctrinã agnoſcere: ita omnium eſt

& ex-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& explorare & cognitos fugere doctrinæ corruptores, ſicuti ipſe Chriſtus præcipit, cum
niquit: Cauete à falſis Prophetis. Item, Cauete à fermento Phariſęorum. HIC igitur vt om-
nibus hominib. præcipitur falſos doctores fugere: ita mandatur omnibus veros doctores
audire & amanter complecti. DEINDE obſeruetur fructus prauorum dogmatum. Nam
diſsidia & factiones excitant, ex quibus oriuntur ſcandala, adeo vt multi à vera doctrina
deficiant, quare hoc præceptum inprimis obſeruetur. PRÆTEREA hic locus haud obſcu-
re ſignificat, fore, vt vbicunq; ſincere docetur verbum Dei, illic inſidię ſtruantur doctrinæ
à Sathana, vt doctrinæ puritas turbetur. Nuſquam enim magis vires ſuas omnes intendit
Diabolus, quàm in Eccleſia rectè & piè conſtituta. Nam cum reliqua ipſi in tuto viden-
tur, hîc eius regnum inuaditur, & arma ipſius diripiuntur, quare non mirum eſt, plures
excitari hæreſes in Eccleſijs ſinceram habentibus doctrinam, quàm in Turcia aut in Pa-
patu. Huc pertinet parabola Domini de zizanijs: Cum creuiſſet, inquit, herba, & fructum
feciſſet, tunc apparuerunt zizania. Hoc quàm verum ſit, apparet in primitiua Eccleſia,
Nam quo latius ſpargebatur verbum Dei incorruptibile Eccleſiæ ſemen, & quo magis
proficiebat Eccleſia, eò plures hæreſes emerſerunt. Hæc conſolentur non aduerſvs ſcan-
dala hæreſium & diſsidiorum.

Nam qui eiuſmodi ſunt, Domino noſtro IESV CHRISTO non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, ac per blandiloquentiam & aſſentationem decipiunt corda ſimplicium.

Ratio propoſitionis à periculo, cui præponit propriam falſorum doctorum notam. Ratio quidem hæc eſt: Quod decipiant corda ſimplicium, ac euertant eorum fidem, atq; ita regno Chriſti excuſſos in exitium præcipi-
tent, idq́ue hiſce artibus blandiloquentia & aſſentatione. Verum quia hæ voces in Græco
ſunt ſignificantiores, clarius excutiendæ ſunt. PRIMA eſt blandiloquentia, Græcè χρηστολο-
γία. Dicitur autem χρηστολόγος, cum is qui verbis multum pollicetur, re autem nihil præſtat,
tum is quem ſi audias, dicas eum de te & commodis tuis magis, quàm de ſe ipſo ſolicitum
eſſe. ALTERA vox aſſentatio, Græcè εὐλογία, hoc eſt ad verbum, benedictio, quæ hoc loco
eſt oratio ad prædicandas alicuius laudes accommodata, cuiuſmodi aſſentatorum eſſe ſo-
let. Obſeruemus hoc loco notam, qua Pſeudoprophetæ à Chriſti ſeruis diſcernendi ſunt,
negat enim Chriſto ſeruire, ſed proprio ipſorum ventri, qui & ipſorum Deus ad Philip-
penſes dicitur.

Veſtra enim obœdientia ad omnes peruenit.

Occupatio eſt qua anteuertit obiectionem eorum, qui poterant ex dictis ſuperioribus colligere, ſe leues
à Paulo iudicari & faciles, ad prębendum Pſeudoprophetis aures, ac ſi dicat: Non ideo vos
admoneo, quod leues vos exiſtimem, Sed quia admodum facilis eſt lapſus, & variæ ſunt
Diaboli inſidiæ, præmonitos vos volui.

Gaudeo igitur de vobis.

Veſtra obœdientia & ſinceritas mihi gaudio eſt. Miniſtrorum igitur gau-
dium ſit, auditorum in pietatis curriculo progreſsio.

Sed volo vos ſapientes eſſe ad bonum, ſimplices vero ad malum.

Quo ſpectet ſuperior admonitio, breuiſsime exponit. Volo, inquit, vos ſapientes eſſe ad bonum, id eſt, volo
vos cognitione veritatis & prudentia inſtructos eſſe, vt bona amplecti, mala vitare, frau-
des & laqueos Pſeudoprophetarum effugere, illis quoq; aperte obſiſtere poſsitis. Deinde
volo vos in malum ſimplices eſſe & innocentes, vt qui nullam prorſus nocendi artem te-
neatis, tantum abeſt, vt reipſa cuiquam noceatis. Sumta autem metaphora eſt à placidis
animalibus, quæ ne cornua quidem ad nocendum habent. Hoc Pauli dictum euertit fi-
dem illam implicitam Papiſtarum, quam dicunt ſufficere ad ſalutem, ſi fuerit formata bo-
nis operibus. Eſt autem illis fides ſimpliciter, cum quis ſe dicat credere, quod Eccleſia Ca-
tholica credit, etiamſi, quid ipſa credit Eccleſia, ignoret.

Deus autem pacis conteret Sathanam ſub pedibus veſtris cito.

Conſolatio & promiſsio eſt contra periculum ex inſidijs doctrinæ. Promittit enim fore, vt Romani firma

 fiducia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

fiducia in Chriſto concepta firmentur, ac ita perſeuerent in doctrinæ puritate. Deus enim qui in ipſis cœpit bonum opus, vult illud etiam perficere, Nam ipſius opera ſunt ἀμεταμέλητα. Dicitur autem tum demum Sathanas conteri ſub pedibus noſtris, & cum per fidem Chriſto Sathanæ victori inſerimur, & cum pia vita & honeſtis actionibus in Sathanæ regnum inuadimus. Huc illud Ioannis: Hæc eſt victoria mundi fides veſtra, per mundum intelligens vniuerſum Sathanæ regnum.

Gratia Domini noſtri IESV CHRISTI vobiſcum.

Clauſula continens fauſtam imprecationem, qua Romanis fauorem Dei in Chriſto precatur. Hæc imprecatio vt fructum Euangelij continet, ita fidem Romanorum requirit.

Ei vero qui vos confirmare poteſt ſecundum Euangelium meum & prædicationem IESV CHRISTI, ſecundum reuelationem myſterij, temporibus ſecularibus taciti, manifeſti autem nunc, & per ſcripturas Propheticas, ſecundum æterni Dei ordinationem, in obœdientiam fidei ad omnes gentes promulgati. Soli ſapienti Deo per IESVM CHRISTVM, huic gloria in ſecula, AMEN.

Δοξολογία claudit Epiſtolam. Vnde & nos monemur, vt & ipſi quoties recolimus Dei beneficia, in laudes Dei & gratiarum actioné prorumpamus. Nam ab illo autore ſolo omnia bona & ſalutaria proficiſcuntur. Verum quia in hac gratiarum actione multa ſunt quæ & explanatione aliqua indigent, & vtiles doctrinas & admonitiones ſuppeditant, omnia ſunt nobis diſtinctius retexenda & excutienda. PRIMVM itaque cum dicit: Qui vos confirmare poteſt, & docet & monet. Docet quidem quàm imbecilles & vacillantes ſimus, niſi manu Dei fulciamur. Monet vero, vt intellecta infirmitate noſtra, petamus robur ab eo, qui promittit Spiritum ſanctũ petentibus. Ad confirmationé pertinet quod addit: Secundum Euangelium meum, hoc eſt, quemadmodum per Euangeliũ promittit Dominus. ſeu vt ſentit Chryſoſtomus, hic modus confirmationis exprimitur. Nam Deus nos fulcit per prædicationem Euangelij, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus. Vocat autem Paulus ſuum Euangelium, non cauſæ, ſed miniſterij reſpectu. DEINDE breuem Euangelij definitionem addit, cum inquit: Et prædicationem IESV CHRISTI, hoc eſt, vel prædicationem quam ipſe Chriſtus prædicauit, vt interpretatur Chryſoſtomus, vel præconium de IESV CHRISTO. Eſt enim Euangelium proprie ſolenne præconium manifeſtati Chriſti, in quo promiſsiones ipſæ exhibentur, vnde ad Rom. 1. Quod antea promiſerat per Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. PRÆTEREA quod addit: Secundum reuelationem myſterij temporibus ſecularibus taciti, commendatio eſt Euangelij à cauſa & antiquitate, & ſimul anteuertit obiectionem eorũ, qui Euangelium vt nouum doctrinæ genus cõtempſerunt. Dicit enim Euangelium non eſſe nouum myſterio, ſed reuelatione tantum. Cur autem myſterium appellat Euangelium, explicat, videlicet quia arcanum & occultum fuit omnibus, donec per prædicationé reuelaretur. In omnibus enim philoſophorum ſcriptis altum ſilentiũ eſt de Euangelio, tantum quaſdã legis particulas agnouerunt Philoſophi. MODVM prętereа reuelationis attingit, cũ illud per Propheticas ſcripturas manifeſtatũ eſſe dicit, idq; nõ temere, ſed ex ordinatione Dei. Non igitur humano cõſilio Euangeliũ in alijs atq; alijs locis ſubinde reuelatur, ſed ex ordinatione Dei fit. FINEM præterea addit Apoſtolus prædicati Euangelij, In obœdientiam, inquit, fidei, ad omnes gentes promulgati. Ideo igitur prædicatur Euangeliũ, vt audientes credant, & obœdiant Euangelio. Obſeruetur quoq; hîc vniuerſalis particula: Ad omnes, inquit, gentes. Cum itaq; omnes gentes vocet Deus ad obœdientiam Euangelij, profecto ſerio vult omnium gentium ſalutem. Sunt enim ἀμεταμέλητα donum & vocatio Dei. ADHÆC cum Deo ſoli ſapientiam tribuat, vt laudem ſapientiæ ſoli Deo vendicat: ita eam omnibus creaturis adimit. Qui igitur veram & ſalutarem ſapientiam cupit, fontem ſapientiæ Deum ipſum accedat, ac ipſius verbum audiat & ſimul precetur ipſum, vt ſibi cor & ſapientiam tribuat.

ΤΕΛΟΣ.

CLARISSIMO VIRO, NOBILITATE, SAPIENTIA ET PIETATE PRÆSTANTI, ABSOLONI VVRNE DOMINO DE SOEGAARD, PATRONO SVO PERPETVA OBSERVANTIA COLENDO, GRATIAM ET PACEM PER CHRISTVM IESVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

NVLLVM DECVS EXCELLENTIVS, ET NVLLA gloria maior eſt, quàm eſſe conciuem ſanctorum, domeſticum, & filium Dei. Hoc decus & hæc gloria ſolius eſt Eccleſiæ Dei, hoc eſt eorum, eorum omnium qui Chriſto dederunt nomina, renunciato impuro Sathanæ imperio. Turcicus tyrannus ſummum decus definit, imperare tot populis & nationibus, cum ipſe interea turpiſsimorum affectuum ſeruus ſit, & immaniſsimi tyranni Diaboli mancipium. Sed quale quæſo iſtud eſt decus quo ſuperbit hoſtis Chriſtiani nominis Turca? breue eſt, momentaneum eſt, fallax eſt, inconſtans eſt, mixtum ingentibus malis eſt: cuius exitus, æternæ miſeriæ eſt aditus. Diues Epulo, cuius Euangelica hiſtoria meminit, in ſummis delicijs viuebat, & ſummam gloriam putabat, honoribus, diuitijs, luxu & voluptatibus abundare: ſed hanc gloriam clauſit tandem ſempiterna ignominia. Lazarus contemtus, vlceroſus, mendicus in conſpectu hominum, in animo maiores diuitias & delitias circumferebat ſuo, quàm vt eas commutaret omnibus mundi opibus & voluptatibus. Sciuit enim ſe membrum Chriſti eſſe: ſciuit ſe templum Dei viuentis ab angelis Dei agnoſci: nec ipſum ſpes ſua fefellit. Nam defuncti animam ipſi angeli Dei deportarunt in ſinum Abrahæ, vt illic abundet, non ad breue aliquod tempus, ſed in omni æternitate, veris & perpetuis delitijs. Non igitur immerito Dauid à Spiritu ſancto edoctus, cum rex clarus & potens eſſet, maluit ſedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. ita enim canit Pſal. 84. Melior eſt dies vna in atrijs tuis ſuper mille. malo ſedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hanc vocem ſanctiſsimi regis haud dubie multi Satrapæ in ipſius aula tanquam fabuloſam deriſerunt, intuentes ſplendorem regum & principum mundi, quorum ſumma felicitas eſt habitare in baſilicis, ornatis ſignis & picturis, inſtructiſque rebus his omnibus, quibus abundant hi qui beati, mundi iudicio, putantur. Horum iudicio non cedit Dauid, ſed mauult vel in limine domus Dei ſedere, hoc eſt, mauult eſſe & manere in ſocietate Eccleſiæ, quàm extra Eccleſiam in ſummis honoribus & delitijs viuere. Huius ſuæ voluntatis cauſam exponit ſanctiſsimus rex, cum in eodem Pſalmo ſubiungit hæc verba: Quia ſol & ſcutum dominus Deus gratiam & gloriam dabit dominus. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Vide quàm pulchris picturis Eccleſiæ decus deſcribit hic rex & Propheta Dei. dicit Deum eſſe ſolem Eccleſiæ, eſſe ſcutum Eccleſiæ, dare gratiam & gloriam Eccleſiæ, donare Eccleſiam bonis præſentibus & æternis. Quis non hoc decus (modo vlla ſuæ ſalutis cura tangeretur) iure præferret his mundi vanitatibus? vt in mundo hic aſpectabilis ſol eſt fons lucis & vitalis potentię, id eſt, caloris viuifici

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& ſpiritum vitaliũ: ita Deus ſol Eccleſiæ ſpargit lucem veræ doctrinæ, per quam reſtituit iuſticiam & vitam æternam, effuſo in pectora Spiritu ſancto: & vt ſcutum corpus noſtrum tuetur aduerſus ictus hoſtiles: ſic Deus ſcutum Eccleſiæ eſt. Nam tanquam ſcuto ſua bonitate, miſericordia & miſerationibus Eccleſiam coronat, & ſe Eccleſiæ hoſtibus opponit inuictus. Quam ob cauſam hunc titulum ſibi vendicat, quod ſit protector omnium ſperantium in ſe. Huc addit donationem gratiæ & gloriæ. Gratia, Eccleſiæ membra acceptat, & in numerum filiorum aſſcribit. Gloria, eadem Eccleſiæ membra glorificaturus eſt in reſurrectione mortuorum. Interea etiam, donec in hac peregrinatione manebit Eccleſia, dabit ei tuguriola, & alia bona quibus in hac vita indiget: etſi calici ipſius abſinthium interdum admiſceatur. Cogitatione huius gloriæ Eccleſiæ, debemus nos conſolari in medijs ærumnis & cruce, exemplo Moſis, qui maluit ſocius ærumnarum populi Dei eſſe, quam frui voluptatibus & honoribus aulæ Aegyptiæ. QVONIAM autem multa ſunt, quæ homines impediunt, quo minus ſe adiungant huic glorioſo cœtui qui eſt Eccleſia: Deus, vt eſt φιλάνθρωπος & amans hominum, multis medijs vtitur ad alliciendos homines in ſuam familiam. Multi, voluptatibus huius mundi ebrij, contemnunt vocem Euangelij. non pauci, potentia ſua ſuperbi, nolunt Chriſto regi homagium prȩſtare. nonnulli, nobilitate generis tumentes, contemnunt in numerum filiorum Dei aſſcribi. non pauci, blanditijs diuitiarum ſeducti, aures obturant ad vocem Dei vocantis. non deſunt, qui curis huius mundi oppreſſi, non aſpiciunt ad æternum ſolem Eccleſiæ. Breuiter, nemo eſt qui non habeat quo ſe excuſet, cur ſocietati timentium Deum ſe non adiungat. Tanta eſt hominum peruerſitas, tanta cœcitas, vt potius in ſuis tenebris palpare, quàm in luce Dei ambulare velint. Sed quid hic Deus facit? nũ ſtatim abijcit recuſantes venire? id ſane faceret iure optimo: ſed maior eſt ſtorga paterna in ipſius pectore, quàm vt tã facile paterni amoris obliuiſcatur. nouit figmentum noſtrum quàm ſit fragile. quid ergo facit? more patrum bonorum agit: in quibus veſtigium quoddam ſui amoris erga humanum genus impreſſit. hi non ſtatim cõtumaces abijciunt filios, ſed nunc blanditijs, nunc muneribus, nunc minis, nunc plagis, nunc propoſitis ſeueritatis exemplis, eos in viam reuocare conantur. Quid blandius hac oratione Dei? Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum, vt nõ miſereatur filio vteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiſcar tui. ecce in manibus meis deſcripſi te. Quid blandius voce filij Dei? qui ita ad omnes clamat: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos. quid dicam de muneribus quibus nos inuitat Dominus in ſuam domum? Iſaiæ 55. Omnes ſitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, comedite, venite. Parua ſunt hæc temporalia bona, ſi conferantur ſpiritualibus & æternis: quæ offert gratis ſine pecunia. Hæc bona ideo donat & offert Deus, vt ipſius bonitate alliciantur ad audiendam vocem eius, & vt voci ipſius credentes adiungamur familiæ ipſius, cui ſalus & æterna vita eſt propoſita. Verum, quia ſunt non pauci, qui nec blanditijs mouentur, nec munera agnoſcunt: DEVS haud raro iuſta ira commotus ad minas venit, ac minatur excluſionem ab hæreditate paterna, ſi perrexerint homines eſſe contumaces. Iſaiæ 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filijs peſtiferis. Item, Si nolueritis audire me, & irritaueritis me, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum eſt. & CHRISTVS Lucæ 13. Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. huc etiam pertinent exprobrationes, qualis illa eſt Iſaiæ 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me, cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui: Iſraël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Haud raro à minis ad plagas ſe conuertit. Quoties reuocauit populum Iſraëliticum à ſua contumacia plagis? nonne Dauidem peccantem plagis emendauit? in hunc ergo

finem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

finem,nunc famem, nunc gladium, nunc ſæuas beſtias immittit dominus in con-
tumaces,vt caſtigati reſipiſcant.Multi enim in ſecūdis rebus,ſecurè ſine timore Dei,
in vtrāque aurem ſtertunt: ſed caſtigati paternè, oſculantur virgam, & plagis emen-
dati,paternis iuſsis obtemperant. Ipſe noui multos, qui cum abundarent opibus,
honoribus & voluptatibus, ſine omni timore Dei vixerunt: ſed ſpoliati honoribus
& fortunis,& proſtrati morbis, ad mentem redierunt, ac ſeriam pœnitentiam me-
ditati ſunt,Deo gratias agentes pro paterna caſtigatione, qua in viam fuerunt reuo-
cati à præcipitio damnationis. Haud raro etiam ſeueritatis exempla ponit Deus ob
oculos,vt qui blanditijs,muneribus, minis & plagis non emendantur, intueantur
eos quos dominus iuſta ſua ira abiecit, & reddantur cautiores eorum exemplo. A-
biectio Cain non parum excitauit in Abele timorem domini. Submerſio Pharao-
nis populum Iſraëliticum ad tempus repreſſit. Exciſio Chore, Datan & Abiron,re-
liquos in officio continuit. Saulis caſus Dauidi ſalutaris fuit. Hodie abiectio Iu-
dæorum nos ad gratitudinem & timorem inui.at. Felices ergo nos, ſi alieno in-
commodo cautiores redditi, Dei vindictam matura reſipiſcentia anteuertamus.

Porro quia Eccleſiæ, cuius tantum eſt decus tantaque gloria, membra fieri non
poſſumus,niſi renaſcamur in nouos homines, & adoptemur à Deo in filios, & hæ-
redes vitæ æternæ, & hæc renouatio & adoptio pendeat ex cognitione Dei & fide
Chriſti,iuxta illud:Hæc eſt vita æterna, vt te cognoſcant verum Deum, & Iesvm
eſſe Chrisvm quem miſiſti: Nemo non videt quàm neceſſaria ſit vox Propheta-
rum & Apoſtolorum,quæ docet agnitionem Dei & fidem in Iesvm Christvm.
Nemo non intelligit,quanta ſit vtilitas piarum ſcholarum, in quibus inſtituuntur
in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, qui aliquando publicis concionibus præfici-
entur, vt multos aggregent in familiam Dei, quæ eſt Eccleſia. Tametſi autem cla-
riſſima ſunt axiomata noſtræ religionis, cum in Propheticis tum in Apoſtolicis
ſcriptis prodita:tamen non pauca ſunt, quæ opus habent theoria:ſine qua, nec defi-
nitiones extrui, nec diſtinctiones inſtitui, nec cauſſæ diſtingui, nec effecta diſcerni,
nec antilogiæ ſolui, nec obſcura illuſtrari, nec ambigua tolli commodè poſſunt.
Quam ob cauſſam præclarum donum Dei fatendum eſt, quod Eccleſia ornata ſit
dono interpretandi, & quod habeat pios ſcripturæ interpretes, qui obſcurioribus
dictis ex collatione plurium locorum lucem afferunt, & quæ late ſunt ſparſa veluti
in vnum corpus redigunt. Hoc donum agnoſcit Dauid cum inquit: Declaratio
ſermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis: Mens etenim noſtra,
naturæ prauitate vanitati obnoxia eſt. intelligentia obſcurata. cor induratum. ve-
rum cum Deus regulam ſuæ voluntatis adhibet, vocem Propheticam & Apoſto-
licam, mens à vanitate liberatur,intelligentia illuminatur, atqueadeo cor ipſum
quod antea ſaxeum erat,fit carneum. tanta vis verbi diuini eſt, in quo Spiritus ſan-
ctus verè adeſt, & eſt efficax in audientib. verbum. In hunc igitur vſum pij Reges
& principes erigunt ſcholas, alunt diſcentes & docentes, vt puritas doctrinæ reti-
neatur, vt vitentur errores,vt iuuentus rectè edocta, quaſi per manus poſteris tra-
dat puritatem doctrinæ. Hoc etiam conſilio pij interpretes ſuas theorias ador-
nant, & exegemata in lucem emittunt, vt & teſtes ſint veræ interpretationis, &
aliquid lucis afferant, oſtenſa rerum ſerie, & declaratis obſcurioribus loquendi
modis, qui à rudioribus videri non poterant. Etſi autem magna eſt donorum di-
uerſitas in interpretibus, ex quo fit vt alij clarius, alij obſcurius,alij doctius, alij ru-
dius, eaſdem res tractent: tamen laudandum eſt ſtudium in omnibus, qui a-
more propagandæ gloriæ Dei, & ædificandæ Eccleſiæ Chriſti ducuntur, etiamſi
ſemper votis non reſpondeat euentus. Solomonis ſacrificium prædicatur,qui ob-
tulit oues & boues ſine numero & æſtimatione. prædicatur & pauperculæ viduæ
factum,quæ duo tantum minuta in Gazophylacium miſit. Nam ſi aſſit promtus
animus,

animus, is acceptus eſt pro eo quod habet aliquis, & non pro eo quod non habet. Huc facit etiam dulciſſima promiſſio domini: Habenti dabitur: qua ſignificatur, quod Deus habenti, hoc eſt recte vtenti donis collatis, addat incrementa donorum, & compenſet rectum donorum vſum maiore beneficiorum cumulo. Hac ego ſpe fretus, clariſſime vir & patrone ſingularis, adornaui commentarios in vtranque Epiſtolam Pauli ad Corinthios, in hunc finem, vt rudioribus ſaltem lectoribus methodum tractationis monſtrem, & phraſes obſcuriores declarem. Quod ſi autem pijs lectoribus aliqua vtilitas ex his commentationibus noſtris acceſſerit, Deo acceptum ferant: Sin minus, promtitudinem animi, qua gloriam Dei & ædificationem Eccleſiæ quæro, agnoſcant. Quod autem hos commentarios ſub tuo nomine, vir clariſſime, in lucem prodire volui, iuſtiſſimas habeo cauſſas. Nam plurima beneficia veſtræ familiæ libens agnoſco: pro quibus perpetuam animi gratitudinem debeo. & quia non poſſum parem rependere gratiam, hoc ſaltem officium poſtulat, vt declarem animi gratitudinem, & agnoſcam beneficia. Pater tuus pijſſimæ memoriæ Iohan. Vurne, doctrina & pietate tantus, vt etiam ſummos illos viros Mart. Lutherum & Philippum Melanchthonem habuerit ſibi deuinctiſſimos, quorum iucundiſſima familiaritate integro quadriennio cùm Vuitebergæ ageret, vſus eſt, primus in veſtra familia meas conditiones perſpexit, & liberali ſtipendio me aliquot annos Vuitebergæ ſuſtentauit: cuius liberalitatis nomine, agnoſco me plurimum debere veſtræ familiæ. Poſtquam autem in inuocatione nominis diuini animam ſanctam Deo tradidiſſet Iohannes Vurne: ſoror tua nobiliſſima & pijſſima fœmina Adelhada Vurne, Nobilis ac præſtantis viri Georgij Vuenſtermand vidua, quaſi hæreditario iure ſuccedens fratri in benemerẽdo de omnibus, plurima in me cumulauit beneficia. Huc accedit tua, vir clariſſime, promtitudo animi & beneficentia, quam maximam iam multos annos ſum expertus, non erga me ſolum, ſed etiam erga complures alios. Nam cum ſingulari ſapientia, præclara doctrina, & magna pietate excellis, rectè iudicas nihil eſſe melius quam optimè mereri de omnibus, & præcipue de ijs, quorum operam vtilem in Eccleſia eſſe animaduertis. Ego igitur vt & tibi optimè de me merito gratus ſim, & beneficiorum plurimorum familiæ veſtræ haud immemor eſſe videat, hos meos commentariolos in vtranque Epiſtolam Pauli ad Corinthios tibi dicatos in lucem emitto, ac rogo vt non animum ex dono ſed donum ex animo æſtimes. Vale cum caſtiſſima vxore tua nobiliſſima fœmina Domina Birgitta Ruth, & cum tota familia. Haſniæ, Menſe Septemb. Anno. 1564.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR IN PRINCIPIO ENARRATIONVM SACRORVM SCRIptorum examinanda & excutienda ſunt: PRIMVM, Quis autor ſcriptionis ſit. SECVNDVM, Quæ ſcribendi occaſio. TERTIVM, Quis ſtatus. QVARTVM, Quæ tractationis methodus ſeu ordo. Hæc enim quatuor dextrè explicata in cuiuslibet ſacri ſcripti adytum veluti luce prætenſa lectorem introducunt. De horum primo, hoc eſt, de autore huius Epiſtolæ, dixi copioſè in argumento Epiſtolæ ad Romanos ſcriptæ. Quare de reliquis tribus dicam quàm breuiſsimè.

OCCASIO HVIVS EPISTOLAE SCRIBENDÆ.

OCCASIO ſcribendi hanc Epiſtolam, duplex fuit Paulo, prior, fama de ſchiſmate corruptiſq; Corinthiorum moribus: poſterior ſcriptum Corinthiorum ad Paulū de coniugio, & alijs rebus. Schiſma quidem inde ortum eſt, quod poſtquam Paulus Corintho diſceſsit qui illic ſeſquiannum docuit, ſubingreſsi ſunt arrogantes quidam doctores, qui philoſophico verborum ſplendore & ambitione effecerũt, vt varijs factionibus ſcinderetur Eccleſia: ex quo factum eſt, vt ſimplicitate Pauli contēta, alij alijs Doctoribus adhærerint. Hæc res multis ſceleribus & litibus occaſionem præbuit: ad quod nō parum iuuit ciuitatis mercatoriæ eiuſdemq; opulentiſsimæ conditio. Solent enim in Emporijs, maior luxus, faſtus, vanitas, delitiæ, ambitio, libido, & alia plurima vitia, regnare. Huic ſchiſmati mederi conatur Paulus hac Epiſtola. Deinde quia Corinthij ſcripſerant Paulo de Coniugio, Diuortijs, Cælibatu, Virginitate, De victu miniſtrorum, De Idolothytorum eſu, De Ceremonijs Eccleſiaſticis, De ordine in Eccleſia, De Contentione ſuper mortuorum reſurrectione, &c. De his ſingulis reſcribit Corinthijs. Hinc apparet præſentem Epiſtolam vtiliſsima doctrina refertam eſſe: vt quę tam varias de multis vtiliſsimis quæſtionibus diſputationes & exhortationes contineat.

DE STATV EPISTOLAE.

ESTI ſtatus huius Epiſtolæ non eſt ſimplex, non enim vnum negocium tractat, vt ea quæ ad Romanos eſt ſcripta: Tamē vno capite facile cōtineri poteſt tota Epiſtola. Hortatur enim Corinthios, vt digne Euangelio ambulēt. Huic capiti ſubijciuntur multæ hypotheſes, videlicet, Vt ſint concordes, vitent diſsidia, ne ſe efferant propter ſapientiam humanam aut doctorum eminentiam, vt puniant excommunicatione ſceleratos, vt fugiant lites, ne abutantur libertate Chriſtiana in aliorum ruinam, vt vel caſto vtantur coniugio, vel purè in cœlibatu & virginitate viuant, ne cum aliorũ ſcandalo Idolothytis veſcantur, vt victum debitum miniſtris ſuppeditēt, vt honeſte ſe gerāt in ſacris ritibus, Vt cœna Domini digne vtantur, vt dona collata recte in aliorum ædificationem conferant, Vt pluris faciant dilectionem proximi quam alia dona quantumuis eximia, Vt ordinem dicendi in publicis congreſsibus ſeruent, Ne ſe ſinant falſis pſuaſionibus à vera de reſurrectione mortuorum ſententia abduci, Vt ſunt liberales in pauperes ſanctos, &c.

ORDO TRACTATIONIS.

QVIA quæſtiones quæ à Paulo in hac Epiſtola tractantur, Natura ferè diſcretæ ſunt, ordo earum non eſt artificialis ſed arbitrarius. Quare de earum ἀκολουθίᾳ non eſt laborandum. Poſt Epigrapham & exordium proponit de vitandis ſchiſmatibus, & eas tractat ordine hypotheſes, quas paulò antea recitaui, ac tandem fauſta imprecatione ſuo more claudit Epiſtolam. Porrò in enarratione ſingulorum capitum huius

Epiſtolæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Epiſtolæ, Quatuor meo more faciam. Primum notabo ſummam capitis, huic ſubijciam ordinem & partes eiuſdem. Tum adiungam exegeſin vnà cum obſeruatione locorum communium, eorumq; accommodatione ad nos docendos & admonendos.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Vt gratulatur Corinthijs donorum ſpiritualium excellentiam, ita hortatur eos ad concordiam, ne ſint in eis ſchiſmata ob doctorum eminentiam, aut ſapientiam humanam: præſertim cùm ea in prædicatione Euangelij nihil valeat, immo obſit magis. Nam ſolus Chriſtus ſaluandis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, adeo vt extra ipſum nullus ſit gloriandi locus.

Ordo & partes Capitis Primi.

Partes huius capitis quinq; ſunt: PRIMA, epigrapha. SECVNDA, Salutatio. TERTIA, propoſitio ſuaſoria ad concordiam, vt vitent ſchiſmata, QVARTA, propoſitionis confirmatio continens collationem ſapientiæ humanæ & diuinæ: admonitionem de conditione & qualitate electorum, qui potiſſimum ſunt infirmi & rudes in hoc mundo: & commemorationem præcipuorum beneficiorum Chriſti qui nobis à Deo factus eſt ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, vt in illo ſolo & non in ſapientia humana glorientur ſancti.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vocatus Apoſtolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei, & Soſthenes frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in CHRISTO IESV vocatis ſanctis, cum omnibus inuocantibus nomen Domini noſtri IESV CHRISTI, in quouis loco eorumque & noſtro.

In hac Epigrapha duo ſunt, Nempe partes Epigraphæ & amplificationes. Partes ſunt duæ expreſſæ, videlicet ſcriptor Epiſtolæ Paulus, & Corinthii, quibus hæc Epiſtola ſcribitur. Amplificatio prima eſt deſcriptio Pauli, ab officio nimirum, quod ſit vocatus Apoſtolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei. cum autem dicit ſe vocatum, ſignificat ſe Dei gratia & mandato deſignatum eſſe ad fungendum Apoſtolico munere, idq; vt & omnem ambitionis ſpeciem vitet: & Corinthios atq; adeo omnes pios ad legédam hanc Epiſtolá compellat, tanquam ex mandato Dei præſcriptam. Vnde & nos monemur, quo in loco hanc Epiſtolá habere debeamus. Deinde cum ſe Apoſtolum vocat, oſtendit, & ſe nihil ab officio ſuo alienum facere, dum Corinthios inſtruit, & Corinthijs haud impune licere aſpernari, quæ ab Apoſtolo Dei proponűtur ex Dei mandato. Præterea haud fruſtra addit, Per voluntatem DEI. Nam, vt hac voce omnem arrogantiæ ſuſpicionem à ſe auertit: ita innuit Dei ordinationem oppugnare eos, qui doctrinæ eius aduerſantur. Quod autē adiungit ſibi Soſthenem fratrem tanquam ſcriptionis ſocium, ideò facit, vt ipſum commēdatiorem reddat Corinthijs. Fuit autē hic Soſthenes princeps Iudaicæ ſynagogæ quæ erat Corinthi. Vnde & nos monemur, fratres & comminiſtros Euangelij cōmendatiores ſuis auditoribus reddere noſtro teſtimonio. Altera amplificatio continet perſpicuá definitionem Eccleſiæ Dei, nimirum quod Eccleſia Dei ſit cœtus hominum ſanctificatorű in Chriſto Ieſu, vocatorum ad ſanctitatem, & inuocantiű nomen domini noſtri Ieſu Chriſti vbiuis terrarum. Non enim Eccleſia certo loco clauditur, ſed latè ſparſa eſt per vniuerſum orbem, vbicunque Chriſti nomen prædicatur & inuocatur.

Gratia vobis & pax, à DEO patre noſtro & Domino IESV CHRISTO.

Hęc ſalutatio Apoſtolica proprium Euangelij fructum breuiſsimè proponit. Gratia eſt fauor Dei & bene-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

volentia, qua Deus pater in Chriſto recipit nos, remittit nobis peccata & adoptat in filios. Cum ergo hanc gratiã nobis optat Paulus à Deo patre noſtro, vult vt vera fiducia in Deũ patrem recumbamus. Nam ſine fide nemini illa adoptio contingit. Pax effectus gratię eſt, nempe ipſa per Chriſtum reconciliatio, tranquillitas cõſcientiæ, gaudium ſpiritus: breuiter, omnium rerum felix ac proſper in Deo ſucceſſus.

Gratias ago Deo meo ſemper de vobis ob gratiam Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu.

Exordium gratulatoriũ eſt: quod eò pertinet vt præmolliat Paulus Corinthios, quò ſe magis dociles præbeant. Deinde vim exhortationis habet. Nam ad perſeuerandum Corinthios hac gratiarum actione incitat Apoſtolus. Tum beneuolentiam hoc pacto Paulus ſibi conciliat. Nam teſtatur ſe non ſecus illorũ commodis affici quam ſuis. Hic primum obſeruetur, quòd, cum gratiarum actio beneficij ſit agnitio, omnia bona ſalutaria Deo ferenda ſint accepta. Vocat autem hic per Metonymiã Gratiam, ipſa dona ex gratia collata. Deinde obſeruetur, quod hæc bona contingant per Chriſtum & in Chriſto quę pij fide poſsident. Præterea exemplũ Pauli nos admoneat gratitudinis erga Deũ, cum pro beneficijs nobis ipſis præſtitis, tum pro donis alijs collatis. Miniſtri quoq; Euangelij ſuum eſſe officium obſeruent, vt pro felici Euangelij ſucceſſu gratias Deo agant. Præterea prætereundum non eſt, quod dicit DEO MEO, qua loquendi forma non excludit alios, ſed quod eſt commune, ſibi per fidem applicat. Eſt igitur fiduciæ argumentum, quo monet nos, qualem fiduciam erga Deum habere debeamus.

Quod in omni ditati ſitis in ipſo, omni ſermone, omnique cognitione.

Exponit ſpeciatim quod per genus, hoc eſt, per gratiam ipſis datam intelligit. Vt autem diuitiarum nomen, abundantiam & copiam: Ita particula OMNI plenitudinem rei denotat. Significat ergo Paulus ſermonẽ Chriſti, hoc eſt Euangeliũ, clarè & plenè ipſis fuiſſe propoſitũ, adeo vt plenã Chriſti cognitionẽ ex prædicato Euangelio ſint cõſecuti. Cognitionis vocabulo Synecdochicè, & noticiam & fidẽ quæ ex cognitione naſcitur, intelligit. Porrò hoc Elogium non pertinet ad omnes. Nam poſtea ipſos carnales nominat propter quoſdã qui reuera tales erãt, ſed ad eos paucos qui alijs pietate & vera Chriſti cognitione excelluerũt.

Quemadmodum teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis.

Ratio eſt eorum quæ dixit, ac ſi dicat: Teſtimonium Chriſti, hoc eſt, varia dona ſpiritus, quib. inſtructi eſtis, teſtãtur de Chriſti ſermone & cognitione inter vos. Obſeruetur quod vbicunq; ſit Chriſti Euangelium, Chriſtiq; vera cognitio, ibi quoq; eſſe varia ſpiritus Chariſmata, quæ teſtimonium de Chriſti præſentia & virtute perhibent.

Adeo vt nullo dono deſtituamini, expectantes reuelationem Domini noſtri IESV CHRISVI.

AEtiologia eſt. Nam in ipſis teſtimonium Chriſti confirmatum eſſe, ex donis quæ acceperant comprobat: quibus ita eos abundare dicit, vt iam nihil ſit illis reliquũ, niſi vt expectent, donec reueletur Chriſtus ſecũdo ſuo in mundum aduẽtu. Monemur nos quoq; hoc loco, vt nacti Chriſti cognitionem ſalutarem, iam porro animos leuemus in cœlũ, vnde expectãdus eſt ſaluator noſter Ieſus Chriſtus. Huc pertinet illud ad Philip.3. Noſtrũ πολίτευμα eſt in cœlis, vnde expectamus Dominũ noſtrum IESVM CHRISTVM.

Qui etiam confirmabit vos vſq; ad finem inculpatos in die Domini noſtri IESV CHRISTI.

Promiſsio eſt perſeuerantiæ Dei in benefaciendo. Solet autem Paulus ab antecedentibus ad conſequentia argumentari, quando de voluntate Dei erga Eccleſiam agit, vt Philip.1. Perſuaſus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vſq; ad diem Ieſu Chriſti. Porrò cum promittit cõfirmationem, duo ſubindicat: Vnum nũquam eò perfectionis venire homines in hoc mundo, quin manu Dei qua fulciantur, indigeant. Alterum, vt ex fide hanc petamus confirmationem.

Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in

Ratio promiſsionis à conſtantia

com-

communionem filij ipſius IESV CHRISTI Domini noſtri.

Dei: Deus qui vocauit vos in communionẽ filij ſui eſt fidelis, id eſt, conſtás & verax in ſuis dictis & factis. Ergo quod incepit in vobis, ad bonum deducet finem. Huius collectionis ratio à qualitate donorum & vocationis Dei ſumitur. Nam dona (vt Roman. 11. ait) & vocatio Dei huiuſmodi ſunt, vt eorum ipſum pœnitere non poſsit. Quare noſtrum eſt cauere, ne noſtra proteruia & ingratitudine prouocemus Deum, noſtraq; culpa tãtum theſaurum amittamus. Inculpatos vocat eos, qui ſunt in Chriſto Ieſu, quibus iam nulla eſt condemnatio, quorumque vnicum hoc ſtudium eſt, vt ita viuant ne quis ſe merito culpare poſsit.

Obſecro autem vos fratres per nomen Domini noſtri IESV CHRISTI, vt idem loquamini, & non ſint inter vos diſſidia, ſed ſitis coagmentati in eadem mente, & in eadem ſententia.

Propoſitio eſt ſuaſoria, vt vitẽt diſſidia & ſint concordes. Magna vis eſt in obteſtationis modo, cũ ait: per nomen domini noſtri Ieſu Chriſti, ac ſi dicat: ſi Chriſti nomen & religio apud vos aliquem locum habet, eſtote concordes. Hoc enim ipſe vnice expetit. Opponit autem hoc loco ſciſmati tria: Orationẽ, eandem Mentem (hoc eſt, animorum & voluntatum coniũctionem) & eandem Sententiam, hoc eſt idem de religione iudicium. Procedit autem hic Paulus à poſterioribus ad priora. Quod enim poſtremo loco ponit, cauſſa eſt medij, & medium primi. Nam qui eodẽ animi iudicio præditi ſunt voluntate etiam cohærent. Voluntatis cõiunctio locutionis eiuſdem effectrix eſt.

Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei à domeſticis Cloę, quòd lites ſint inter vos.

Ratio exhortationis à rumore, immo certo teſtimonio de illorum diſsidijs: & ne falſa ſuſpicione duci videatur, nominat domeſticos honeſtæ Matronæ Cloæ, quos ſibi hoc diſsidiũ narraſſe dicit. Obſeruetur exemplũ. Vt enim miniſtris verbi non licet ſuos auditores reprehendere, niſi certò conſtiterit de facto contra leuitatem eorum, qui quiduis ſibi licere putãt: Ita piorum in Eccleſia eſt, exemplo Cloę, ſi quid malè in Eccleſia geri animaduerterint, piè id Eccleſiæ miniſtris indicare. Neq; hoc qui accuſari videntur ægre ferre debent, cum eorum emendatio & ſalus quæratur.

Dico autem hoc quod vnuſquiſq; veſtrum dicit: Ego quidem ſum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephæ, ego vero Chriſti.

Per Mimeſin cauſſas diſsidiorũ exponit, nimirum, quod alij de alijs Doctoribus arroganter gloriati ſint aduerſus alios, qui ijdem Doctoribus ſecum nõ ſunt vſi. Quidam enim Paulum, quidam Apollo, quidam Cephá, & quidam alios ſuos iactarunt magiſtros in aliorum contemtum. Neq; defuerunt qui ita ſe Chriſti diſcipulos eſſe contenderent, vt alios omnes miniſtros verbi ſuperbè contemſerint. Nequaquam enim Paulus reprehendit, quod dicerent ſe Chriſti diſcipulos ſimpliciter, ſed quia hac arrogãtia elati alios, quibus etiam ſuus honor deferẽdus fuiſſet, ſpreuerunt ſuperbè. Hic manifeſtè arguitur vana Monachorum ſuperſtitio, quorum alij Franciſcum, alij Dominicum, alij Bernardum, alij alium magiſtrum ſuę ſectę ſuperbè iactant. Breuiter, vt Paulus hic vult vni Chriſto ita magiſterium aſſerere in Eccleſia, vt ab eo pẽdeamus omnes: ſic eos reprehendit qui poſt ſe diſcipulos abducunt, vt Eccleſiæ ſcindãt vnitatem.

Ergóne diuiſus eſt CHRISTVS? Num Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomen Pauli baptizati fuiſtis?

Congeries argumentorum, quibus Corinthiorum craſſum errorem confutat & arrogantiam deprimit. Ponit autem tria ordine efficaciſsima argumẽta. Primum ſumtũ eſt ab abſurdo: Si in eadem Chriſti Eccleſia ſcindere vnitatem licet, ita vt alius alium ſuperbè iactet miniſtrum: tum ſanè Chriſtus eſt etiam in partes diuiſus & factiones. Sed Chriſtus nõ eſt diſpertitus in partes & factiones. Ergo in eadem Chriſti Eccleſia ſcindere vnitatẽ non licet, alio de alio magiſtro arroganter gloriante. Obſeruanda in primis doctrina, quod, quemadmodum vnus CHRISTVS Eccleſiæ caput eſt,

& ſolus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& ſolus in Eccleſia regnat: Ita qui in Eccleſia eſſe volunt, ſub hoc vno Chriſto copulati inter ſeſe vera animorum concordia eſſe debent, quoſcunq; tandem ductores ad Chriſtum habuerint. Secũdum argumentũ, ſimiliter ab abſurdo ſumtum. Si Paulo aut alij cuipiam ita adhærere licet vt iſto pacto ſcindatur Eccleſię vnitas: tum Paulus aut alius, quiſquis ille magiſter fuerit, pro vobis crucifixus eſt, hoc eſt, vos redemit perſoluto ſui ſanguinis precio. Sed nec Paulus, nec alius quiſquam, niſi ſolus Chriſtus pro vobis crucifixus eſt. Ergo nullius magiſtri cauſſa ſcindenda eſt Eccleſiæ vnitas, Doctrina obſeruanda, quod ita ſub iure Chriſti ſimus propter redemtionis beneficiũ, vt non liceat ab eo diſcedere & vnitatem Eccleſiæ ſcindere: quod qui faciunt in ſummæ ingratitudinis notá incurrũt. Deinde ita ſoli Chriſti ſanguini aſſcribitur hoc redemtionis beneficium, vt meritum ſalutis & remiſsionis peccatorum in neminem alium ſine ſacrilegio transferri poſsit. Confutantur ergo Papiſtæ hoc loco, qui theſaurum Eccleſiæ componunt ex ſanguine Chriſti & martyrum ſimul. Quaſi martyres aliquid nobis meruiſſent ſuo ſanguine ad expianda peccata noſtra. Tertium argumentum, ab inauguratione noſtri per baptiſmum ſumitur. Illi inauguramur illiq; nomen damus, in quem baptizamur. Sed non baptizamur in nomen Pauli aut alterius, ſed in nomen Chriſti. Ergo non Pauló inauguramur, ſed Chriſto, qui vt nobis hoc ſymbolo teſtatur ſuam gratiam, noſque in ſuam familiam recipit: ita nos viciſsim obligamur, vt ipſi fide adhæreamus, quod niſi fecerimus fœderis violati rei ſumus. Obſeruetur doctrina, quod vt baptiſmo inauguramur Chriſto: Ita eodem admonemur concordiæ & coniunctionis mutuæ inter nos in Chriſto. Vnde Paulus ad Epheſ. 4. ab vnitate baptiſmi exhortationem petit, ad ſeruandam vnitatem ſpiritus in vinculo pacis. Quare cõtaminant & diuidunt baptiſmum, qui ſuis diſsidijs & ſectis vnitatem Eccleſiæ ſcindunt. Quoties igitur baptiſmi meminerimus, cogitemus de vnitate & concordia, quam Chriſtus ab omnibus, qui ſibi nomen in baptiſmo dederunt, requirit.

Gratias ago Deo meo, quod neminem veſtrum baptizaui niſi Criſpum & Gaium, vt ne quis dicat, quod in nomen meum baptizauerim. Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam. Præterea non noui an quenquam alium baptizauerim. Non enim miſit me CHRISTVS baptizare, ſed Euangelizare.

Senſus horum verborum facilis eſt, ſed præbet duabus quæſtionibus occaſionem. Quarum prior eſt, num recte miniſter verbi glorietur, ſe abſtituiſſe à pio & laudabili opere? Poſterior, quomodo verum ſit Paulum non eſſe miſſum ad baptizandum, ſed ad Euangelizandum, cum tamen Dominus miſerit Apoſtolos non ſolum, vt docerent, ſed etiam vt baptizarent? Ad vtramque quæſtionem reſpondendum eſt: quod neutra illarum ſimpliciter, ſed comparate intelligenda ſit. Gratias quidem agit Deo Paulus quòd neminem baptizauerit, ſcilicet ne inde raperent occaſionem gloriandi de ſe vt magiſtro, in aliorũ contemtum, Neq; propterea quiſnam à baptiſmo excluſus eſt, quod Paulus non baptizarit. Fuit enim baptiſmus adminiſtratus per alios. At quod dicit ſe non eſſe miſſum ad baptizandum ſed Euangelizandum, Non negat ſimpliciter ad ſuum officium pertinere baptizare, ſed officij partes diſtinguit, & potiſsimam partem functionis Apoſtolicæ munus prædicandi Euangelium aſſerit, quam partem non potuit in alterius humeros conijcere. Verum cum baptizandi opus tale erat quod per multos adminiſtrari potuit, voluit Paulus in magis neceſſario officio, cui potiſsimum erat deſtinatus, occupatus eſſe. Neque hæc quæ hoc loco à Paulo dicuntur, rectè rapiuntur ad extenuandum baptiſmum, non enim hic quæſtio agitatur de virtute baptiſmi, ſed de miniſterio, quo non occupabatur Paulus, vt magis arduo prædicandi munere perfungi poſſet.

Non in ſapientia ſermonis, ne inanis reddatur crux Chriſti.

Remouet cauſſam gloriationis Corinthiorum. Illi iactarunt quiſque ſuum magiſtrum ob oratoriam dicendi facultatem, & ſermonis ſplendorem & facundiã (Hic enim ſapientia) quæ peritiã omnis generis artificum continet (ad certam ſpeciem, nempe ad dicendi artificioſam peritiã referenda eſt) ſed hæc magis obeſſe videtur, cum id orationis virtuti tribuatur, quod potentiæ Euangelij tribuendum eſſet, tantũ abeſt vt eloquentia prædicationi Euangelij accommoda ſit, Grauis enim ratio eſt cum inquit, Ne inanis reddatur crux Chriſti, hoc eſt, ne tribuatur hominis facũdiæ, quod propriũ eſt crucis & beneficij redemtionis. Atq; hæc cauſſa fuit, cur Chriſtus elegerit Apoſtolos rudes, & qui nulla ſapientia pollerent coram mun-

do. Cauſſa igitur non fuit donationis imbecillitas,ſed vt non tribueretur virtus ipſa eloquentiæ humanæ. Verum hîc duæ arduæ quæſtiones ſe offerunt. Vna,Num Paulus prorſus damnet ſermonis ſapientiã tanquam Euangelio contrariam? Altera, Num repudiandus ſit quiſquis Euangelium paulo nitidiori ſermone illuſtret? Quantum ad primã quæſtionem attinet, certum eſt cum honeſtas artes omnes, tum ipſam eloquentiam eſſe donum Dei. Deinde fuiſſe Paulo potiſsimum, inter Apoſtolos ſummam eloquentiam conſtat,qua etiam olim excelluiſſe Dauidem, Salomonem & Eſaiam manifeſtum eſt. Quare Paulus non eſt putandus aliquid in contumeliam artium dicere, ſed Euangelij prædicationem vult eſſe ſimplicem, cum vt appareat ſola ſpiritus efficacia in prædicatione Euangelij,tũ vt ſermone rudi & impolito noſtra obœdientia,docilitas,& humilitas magis conſpicua reddatur. Ex hoc etiam ad ſecundam quæſtionem reſpondere non eſt difficile,Licere quidem omni Eloquentiæ gratia illuſtrare Euangelium,modo vana verborum oblectatione non inebrientur homines.Verum hic modus ſeruandus eſt,ne hominis eloquẽtiæ tribuatur quod eſt virtutis Dei. Quare præſtat ſimplicitatem in docendo, grandiloquentiam & eloquentiam in exhortando & confutando adhibere.

Nam ſermo qui eſt crucis, ijs quidem qui pereunt ſtulticia eſt,nobis vero qui ſeruamur potentia.

Conceſsio eſt cum correctione per diſtinctionem. Obijciunt quidam qui humanam iactant ſapientiam & eloquentiam, genus illud ſermonis quo vtitur Paulus atq; alij Apoſtoli,in annunciãda ſalute per Chriſti crucifixi mortem, eſſe impolitum,rude atq; adeo ſtultum,vt quod careat omni eloquentię laude,ſed Paulus illis hoc concedit,ſed mox per diuiſionem corrigit: Sermo qui eſt crucis (id eſt,prædicatio de Chriſto crucifixo) ſimplex & minime ornatus humanæ ſapiẽtiæ coloribus, ijs qui pereunt, eſt non ſolum ſtultus, ſed ipſa ſtulticia, eorum ſane iudicio qui pereunt: At ijs qui ſaluantur eſt potentia Dei. Nam per illum Deus ſuam mirificam vim declarat: qua vtitur in eripiendis hominibus à potentia Sathanæ, in adoptandis filijs donata remiſsione peccatorum per Chriſtum.Hæc potentia Dei non ita emineret,ſi ab humanarum artium ſubſidio pendere videretur. Nam tum hominibus magna ex parte tribueretur,quod eſt proprium crucis Chriſti.

Sed ſicut ſcriptum eſt, perdam ſapientiam ſapientum,& prudentiam prudentum reprobabo.

Eſaiæ teſtimonio probat ſapientiam & prudentiam hominum in religionis negotio plane nullum habere locum. Quare minatur Dominus apud Eſaiam ſe aboliturum,& è medio ſublaturum ſapientiam mundi,vt locus ſit ſapientiæ Dei,hoc eſt,Euangelio Chriſti. Docet hic locus, quod in ſalutis doctrina nihil prorſus valeat ſapientia philoſophica,vt quæ miniſterium Euangelij pro ludibrio habeat.

Vbi ſapiens? vbi ſcriba? vbi conquiſitor ſeculi huius? Nonne infatuauit Deus ſapientiam mundi huius?

Ex Eſaiæ pronunciato Paulus validè infert per inſultationem, gloriationem mundi & ſapientiam nihil prorſus in myſterio ſalutis valere. Sapiens eſt Paulo hoc loco, qui philoſophiam iactat, veluti ſapientiæ fontem. Scriba eſt interpres legis,aut quilibet literatus ac ſtudio longo exercitatus. Conquiſitor ſeculi eſt,qui in huius mundi arcanis perſcrutandis, & acutiſsimis quibuſque quæſtionibus explicandis omnem ætatem conſumit.

Poſtquam enim in ſapientia Dei non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtulticiam prædicationis ſaluare credentes.

Vt probat ab effectu, mundi ſapientiam non perducere hominem in veram noticiam Dei: Ita ſapientiæ mundi opponit ſtulticiam prædicationis, hoc eſt, ſtultam prędicationem ipſius Euangelij:quam ſtultam nominat,quia iudicio mundi talis videtur,quæ tamen reuera iudicio Dei & Eccleſiæ Chriſti ſumma eſt ſapientia. Poſtquã inquit,in ſapientia Dei (hoc eſt, in hac mundi fabrica, quæ eſt veluti quoddam ſpeculum ſapientiæ Dei) non cognouit mundus (hoc eſt,homines non regenerati) per ſapientiã (hoc eſt,per lumen rationis,ac demonſtrationes ex natura rerum ſumtas) DEVM (ſcilicet vera & ſalutari noticia) Placuit Deo (hoc eſt, ita viſum eſt ex gratuita ipſius bonitate) per ſtultam (ſcilicet coram mundo)

mundo) prædicationem (de Chriſto crucifixo) ſaluare credentes. Doctrina prima hic obſeruetur, quod homines nō poſint venire in ſalutarē Dei noticiā per mundi ſapientiam. Secunda, quod ſolum Euangelium ſalutārem Dei noticiam pariat. Tertia, quod omnes homines abſque noticia Euangelij in damnatione hæreant. Quarta, quod fructus creditæ prædicationis Euangelij ſit ſalus animarum.

Quandoquidem & Iudæi ſignum petunt, & Græci ſapientiam quærunt, Nos autem prædicāmus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum: Græcis vero ſtultitiam.

Exegeſis per collationem. Expōnit enim quomodo Euangelium mūdo ſit ſtultitia, ſed ipſis electis ſumma ſapientia. Iudæi pleriq; miracula & ſigna petunt, non contenti miraculis, quibus iam pridem veritas Euangelij confirmata eſt, vnde fit vt ipſis Chriſtus in ruinam & lapſum prædicetur: Græci autem ſapientia ſuā & rationis acumine Euangelium metiri conātur: quod dum rationis lumine non perſpiciunt, ſtultum iudicant. Quare prædicatio Euangelij de Chriſto, ipſis ſtulta & ridicula videtur. Hinc diſcamus rationem noſtram in rebus diuinis captiuare, ac voci Dei ſoli fidem adhibere.

At ipſis vocatis Iudæiſque & Græcis, Chriſtum Dei potentiam & ſapientiam.

Excipit eōs quibus prædicatio de Chriſto eſt ſalutaris, nempe vocatis, hoc eſt, ijs qui Euangelio prædicato fidem adhibent (Hi enim vocati dicuntur) His prædicatio de Chriſto crucifixo, eſt & potentia Dei & ſapientia Dei. Potentia quidem, qua Deus illos potenter eripit à damnatione & Sathanæ imperio: Sapientia vero, qua in ſalutarem Dei noticiam eruditi, Deum ex fide vera colere norunt.

Nam ſtulticia Dei ſapientior eſt hominibus, & infirmitas Dei robuſtior hominibus.

Ratio, quod prædicatio de Chriſto crucifixo (nam ſtulticiam Dei & infirmitatem Dei crucem Chriſti appellat) quæ ſtulta videtur mundo, ſit potentia & ſapientia Dei. Mundus iactat ſuam ſapientiam & ſuas vires, ſed prædicatio Euāgelij quę in hominum oculis quędam ſtulticia & infirmitas apparet, habet ſuā vim & virtutem à Deo, qui & ſapientiſſimus & robuſtiſſimus eſt. Cum ergo de prædicatione Euāgelij quæritur, Vnde tanta eius vis ſit? ad eius autorem qui in eo eſt efficax, reſpiciendū eſt.

Videtis enim vocationem veſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt in mundo elegit Deus, vt ſapientes pudefaciat, & quæ ſunt infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat ea quæ ſunt robuſta: & quæ ignobilia ſunt in mundo & ſpreta, elegit Deus: & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt aboleret, Vt non glorietur omnis caro coram Deo.

Id quod ſcripturis antea probauit, hîc ipſo rei euentu & propria Corinthiorum experientia confirmat, vt vel hoc pacto eorum faſtum deijciat, ne quid ſibi arroganter tribuant. Atque hæc ſumma ſententiæ eſt. Verum ne hunc locum rapiamus in contemtum nobilium, potentum, & ſapientum huius mundi, opus eſt collatione huius loci, cum alijs dictis & exemplis ſcripturæ. Ad Timoth. ait Paulus, quod Deus velit omnes ſaluos fieri. Ad Rom. Qui diues eſt in omnes: item, non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Iohan. 3. Omnis qui credit non peribit, ſed habebit vitam æternam. Dauid præterea hortatur Reges ad oſculandum filium, quos Eſaias Eccleſiæ nutritores vocat. Diuites & potentes fuerunt Dauid, Ezechias, Ioſias & multi electi. Quare nec diuitiæ, nec nobilitas, nec potentia, nec ſapientia eſt cauſſa reiectionis: ſed harum rerum abuſus. Nam plerique his rebus ebrij, Euangelium ſpernunt, Cùm contrà pauperes, ignobiles, contemti corā mundo, iſtis impedimentis non implicantur: etſi inter illos quoq; non pauci ſua incredulitate pereunt. Porrò ea quæ non ſunt, Hebraico idiotiſmo vocat quæ pene nulla ſunt: ſed hominum nō Dei iudicio. His opponuntur ea quæ ſunt, hoc eſt, quæ in precio coram mundo habentur. Cæterum duos fines hic ponit, cur non multi nobiles, potentes, &c. eligantur: Quorum primus eſt, vt pudefaciat ſapientiam, potentiam & nobilitatem mūdi,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hoc eſt, vt declaret quod Deus iſta non recipiat in ſalutis negocio. Vult enim Deus, vt vnuſquiſq; abneget ſemetipſum, & proſternat ſe nudum & deſtitutum omni merito & dignitate coram Deo. Alter finis eſt, ne coram Deo vlla caro glorietur, hoc eſt, ne quiſquã mortalium ſalutis meritum ponat in nobilitate, diuitijs, potentia, aut vlla alia re mundi: ſed eam acceptam ferat ſoli Chriſto crucifixo, Quemadmodum ſequentia Pauli verba teſtantur. Porrò de electione copioſius ſcripſi in primum Caput ad Epheſios.

Sed ex ipſo vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, iuſticiaquè & ſanctificatio & redemtio.

Expoſuit quales ſunt in ſe, qui vocantur. Nunc autem explicat quales fiunt ex gratia, & ex communicatione quam habent cum Chriſto. PRIMVM quidem adoptantur in Chriſto, vnde fit vt cæteris hominibus tanto ſint nobiliores, vtpote nati ex Deo, quanto Dei gloria omnibus excellit. Deinde, vt illuſtriora ſint Chriſti beneficia erga Eccleſiã, ea particulatim recitat, ac numerat quatuor ſeruato conſecutionis ordine. Ait enim, Chriſtum eſſe nobis factum ſapientiam, iuſticiam, ſanctificationẽ & redemtionẽ. Nam vt Adam primus ſuo lapſu factus eſt nobis ſtulticia, iniuſticia, impuritas & exilium: Ita Chriſtus nouus & ſecundus Adam, factus eſt nobis ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Primum itaq; factus eſt nobis Sapientia: quia in illo reconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Hæc autẽ ſapientia conſtat vera Dei noticia, qua eius in Chriſto dilectionem cognoſcimus, & veram colendi Deum rationẽ tenemus. Hac ſapientia deſtituuntur omnes, qui in Chriſti ſchola nõ ſunt edocti. Iuſticia deinde fit nobis, quando remiſsis peccatis nobis credẽtibus iuſticia ipſius gratuito imputatur. Hac iuſticia veſtiti, non amplius vt rei apparemus in conſpectu Dei. Tertio factus eſt nobis Sanctificatio. Nã ſicuti Chriſtus nos iuſtificando à peccatis liberat & à morte, quæ peccati pœna eſt: Ita ſanctificãdo regenerat in nouos homines, & ſuam reddit in nobis efficacem iuſticiam, ad creandos in nobis per Spiritum ſanctum nouos motus, & ad efficiendas Dei filijs dignas actiones. Obſeruetur igitur hic, res diſtinctas eſſe iuſtificationem & ſanctificationem, quamuis ita natura cõiunctæ ſunt, vt ſanctificatio à iuſtificatione nunquã abeſſe poſsit. Quarto, factus eſt nobis Redemtio, quia ita per eum ſapientia donati, iuſtificati & ſanctificati, certam redemtionem tandem aſſequemur, reſuſcitatis corporibus & donata nobis vita æterna. Hic Pauli locus ideo obſeruandus eſt diligentius, quia vix vllus alius in ſcripturis eſt, qui diſtinctius omnia beneficia Chriſti erga Eccleſiam enumerat.

Vt ſicut ſcriptum eſt, qui gloriatur in Domino glorietur.

Soli Chriſto ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemio eſt accepta ferenda, Ergo in ſolo Chriſto gloriandum eſt. Stulte igitur faciunt, qui vel humana & philoſophica ſapientia tumidi, ſchiſmata in Eccleſia faciunt: Vel qui gloriantur de ſuis in religione magiſtris: Propterea quod magis ſecundum mundum ſapere videantur.

CAPVT II.

Summa Capitis Secundi.

Vt qua orationis humilitate Euangelium ſit prædicandum, ſuo oſtendit exemplo: Ita qualis ſit ſapientia Euangelium ipſum, exponit: indicans, eam non poſſe ab homine carnali percipi, ſed tantum per ſpiritum Dei cognoſci.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Primum, quia in ſuperiori capite oſtendit Euangelio quodammodo contrariam eſſe ſapientiam & philoſophicam eloquentiam: hic ſuo exemplo demonſtrat qua humilitate Euangelium ſit prædicandum. Deinde ſequitur commendatio ſapientiæ illius, quam profitetur Euangelium. Poſtremo, vt hanc ſapientiam excedere humanum captum: Ita non percipi niſi ab ijs qui ſpiritu Dei edocti fuerint, monet: quod ſuo quoque exemplo clarum facit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET ego cum veniſſem ad vos fratres, veni non in excellentia ſermonis aut ſapientiæ, annuncians vobis teſtimonium Dei. Non enim iudicaui me ſcire quicquam in vobis, niſi Chriſtum Ieſum & hunc crucifixum.

Suo exemplo confirmat, naturam Euangelij quodamodo contrariam eſſe grandiloquentiæ humanæ, ac omnino diuerſiſsimnm eſſe Euangelium à ſapientia mundi: vt, quod nec ex inani ſermonis ſplendore, nec ex humanæ ſapientiæ ſupercilio dependeat. Huius ſui facti Paulus rationem reddit, cum ait: non enim iudicaui me quicquam ſcire, hoc eſt, non eximium duxi, nec quicquam cognitione ſum dignatus, Niſi Ieſum Chriſtum eumque crucifixum: vt crucis humilitati meum ſermonem accommodem. Hic locus, vt indicat quid docere debeant fideles miniſtri verbi: Ita monet quid nobis toto huius vitæ curriculo diſcendum ſit, modo alioqui ſalus nobis curæ fuerit.

Et ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo, fui apud vos, & ſermo meus & prædicatio mea: non in perſuaſorijs humanæ ſapientiæ ſermonibus, ſed in demonſtratione ſpiritus & potentiæ: vt fides veſtra non eſſet in ſapientia hominum, ſed in potentia Dei.

Exponit clarius quod dixit, & ſunt in ipſa expoſitione quatuor potiſsimum membra: PRIMVM, quod perpenſa magnitudine negocij, quod ſuſtinuit ſuæ infirmitatis memor, in eo magno cum timore & tremore verſatus ſit. Quo, vt monet qualiſnam cura & ſolicitudo miniſtrorum Euangelij eſſe debeat in tanto miniſterio: Ita perſtringit Thraſonicos concionatores, qui tantum inanem verborũ ſplendorem ſuperbè afferebant. SECVNDVM ex primo naſcitur. Dicit enim ſuam prædicationem non fuiſſe in perſuaſorijs humanæ ſapientiæ ſermonibus, qui magis artificio ſubtili quam veritate nituntur: ex quo fit vt magni oratores ſæpe imperitis fucum faciant ac veritati tenebras offundant. TERTIVM eſt, quod dicit ſuam prædicationẽ fuiſſe in demõſtratione ſpiritus & potentiæ, id eſt, ſpiritualis cuiuſdam virtutis, qua Deus & ſuo ſpiritu efficax eſt in prædicatione Euangelij, & multis ſtupendis factis veritatem Euangelij obſignat. QVARTVM eſt finis, cur Chriſtus voluerit ſuum Euangelium humili ſermone proponi, ne videlicet fides Corinthiorum videretur pendere ex ſapientia & grandiloquentia humana, ac ſi ſermonis ſplendore ac eloquentia eſſet ad finem deducta: ſed vt conſtaret potentiam Dei in humili prædicatione latere. Vnde Corinthij admonebantur, vt hanc Dei potentiam in Euangelio latentem agnoſcerent, & non ſinerent ſe vllo pacto ab ea doctrina auelli, in qua potentia Dei adeo clarè conſpiceretur.

Porrò ſapientiam loquimur inter perfectos.

Prolepſis eſt, anticipat enim obiectionem illorum, qui ex dictis inferre poterant, Paulum deſpicere ſapientiam omnem hominum, ſicut homines barbari & imperiti ſolent: verum iſti obiectioni reſpondet, & dicit ſe cum alijs Euangelij miniſtris veram ſapientiam loqui & profiteri, ſed inter perfectos, quibus ſolis ſapit verbum quod annunciamus. Vocat autem perfectos eos, qui integro & incorrupto iudicio ſunt, quorumque mentes, ſpiritus gratia, iam capaces ſunt huius ſapientiæ. Significat igitur alios iudicio corruptos eſſe, vt qui de humana glorientur ſapientia.

Sapientiam autem non ſeculi huius, neq; principum ſeculi huius qui abolentur.

Prolepſis alia eſt. Anticipat enim Apoſtolus ne quis obijceret, eam quam iactaret ſapientiam, à ſummis quibuſq; ingenijs contemni, Ideoq; ſapientiæ nomen non mereri. Concedit itaq; Paulus non eſſe ſapientiam huius mundi aut principum huius mundi, hoc eſt, eorum qui in mũdo ingenio, dignitate & potentia excellunt. Hic igitur obſeruetur, Euangelium nequaquam iudicio ſapientũ huius mundi ſubijciendum eſſe, vt quod diuerſiſsimũ ſit à ſapiẽtia principum huius mundi, qui abolentur cum ſua ſapientia. Innuit ergo his verbis, Euangelium quandam ſapientiam æternam eſſe, vt quæ Deum autorem æternum habeat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed loquimur ſapientiam Dei in myſterio abſconditam, quam præfinierat Deus ante ſecula in gloriam noſtram.

Definit qualiſnam ſapientia ſit Euangelium, nempe ſapientia à Deo autore profecta, non recens nata, ſed definita ante ſecula in gloriam noſtram: Etſi iam diu in myſterio abſcondita latuerit.

Quam nemo principum huius ſeculi cognouit.

Ratio eſt, cur ſapientiam hanc Dei dixerit in myſterio abſconditam fuiſſe nempe ideo quia eam nemo mortalium vel ſapientiſsimorum, ſuo acumine perceperit.

Nam ſi cognouiſſent (eam) nequaquam dominum gloriæ crucifixiſſent.

Aetiologia eſt ab euidenti ſigno. Si principes mundi cognouiſſent hanc Dei ſapientiam, nequaquam eius autorem: Dominum gloriæ, hoc eſt, potentē illum Deum veræ gloriæ & maieſtatis plenum, crucifixiſſent. Alludit autē hic Paulus ad Pſalmum 24. in quo Chriſtus rex gloriæ dicitur. Obſeruetur hic duo teſtimonia, Vnū diuinitatis Chriſti quę opponitur crucis ignominię. Alterum coniunctionis duarū naturarum in vnā perſonam. Hic enim quod ſolius humanitatis eſt (ſi naturas ſeorſim ſpectas) cum diuinitate communicatur. Quemadmodū Iohan. 3. Quod eſt ſolius diuinitatis, cum humanitate communicatur propter vnionē perſonalem. Aperte igitur hic diſtinguuntur duæ naturæ in Chriſto, & vna cōfirmatur hypoſtaſis, id eſt, perſona. Chriſtus enim adeo vnus eſt, vnitis duabus naturis in vnā perſonam, vt, quod vnius naturæ eſt proprium, interdum toti Chriſto tribuatur: Vt, cum dicimus Chriſtum natum ex muliere, paſſum, crucifixum, ſepultum, &c. Hic enim toti tribuitur Chriſto, quod eſt humanæ tātum naturæ propriū: Interdum vero quod vnius naturæ eſt, ad alteram transferatur. Vt cum Paulus hic dicit, Dominum gloriæ crucifixum. Hic enim quod eſt humanæ naturæ ad diuinā transfertur per Tropum quem veteres vocarunt κοινωνίαν ἰδιωμάτων, hoc eſt, communicationem proprietatum. Hæc eo ſpectant, vt diſcamus naturas Chriſti ita diſtinguere, vt tamen alteram ab altera non ſeparemus. Nam niſi idem ille Chriſtus qui paſſus eſt, Deus ſit æternus, quomodo ſaluaret? Et viciſsim, niſi idem Deus ille æternus paſſus eſſet in carne ſua, quomodo redimeret? Neutrum enim poteſt, niſi vnus & idem ſit Deus & homo: qui poteſt quidem quia Deus eſt, debet vero quia homo eſt.

Sed ſicut ſcriptum eſt: Quæ oculus non vidit & auris non audiuit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus ipſum.

Dixit principes mundi non cognouiſſe ſapientiam Dei, Nunc id confirmat teſtimonio Eſaiæ cap. 64. Qui euincit, doctrinam Euangelij humani ingenij comprehenſionem ſuperare. Si enim cogitare non poteſt homo de ijs, quæ Deus ſuis parauit, quomodo quæſo ea poterit ſenſibus comprehendere? Nam cum omnis humana cognitio, aut ex ſenſibus (viſu potiſsimum & auditu quos hic ponit Apoſtolus) aut ex intellectu oriatur: Et nullo horum, vel ſapientiſsimi in mūdo, potuerunt hanc Dei ſapientiā comprehendere, neceſſe eſt eam poſitam eſſe extra omnem hominis comprehenſionē, quam Philoſophi vocant συγκατάληψιν. Obſeruetur hoc teſtimonium aduerſus eos, qui transformant Euangelium in legem neſcio quam moralem & Ariſtotelicam.

An nobis Deus reuelauit per ſpiritum ſuum.

Prolepſis eſt. Nam huic quæſtioni reſpondet: Si nec ſenſibus, nec mente comprehenditur Euangelium, quomodo ergo vobis innotuit? Reſpondet: Deum illud reuelaſſe per ſuum ſpiritum. Atque ita poſtquā Apoſtolus oſtendiſſet, humanam mentem nō poſſe conſcendere ſuo marte ad capienda myſteria Dei, monſtrāt verum & vnicū myſteriorum Dei magiſtrū ſpiritum ſanctum, cuius ſolius magiſterio Paulus edoctus fuit. Hic locus nequaquā ſuffragatur Anabaptiſtis aut alijs Enthuſiaſtis. Nam ſpiritus ſanctus eſt ſemper doctor Eccleſiæ, ſed per vocale verbum, quod iuſsi ſunt Apoſtoli & eorum ſucceſſores annunciare omni creaturæ.

Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunditates Dei.

Ratio reuelationis Euangelij per ſpiritum. Spiritus enim ſanctus, qui vnus eſt cum patre & filio Deus, occultiſsi-

cultiſsima quæque & ſolus nouit, & ſolus eadem docere nos poteſt. Eſt ergo argumẽtum à ſufficienti cauſſa ſumtũ, quæ cauſſa vt noſtræ cæcitati opponẽda eſt, ita eidem medetur.

Quis enim hominum nouit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui eſt in eo? Ita etiam quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei.

Alia ratio ſeu rationis declaratio à comparatis ſumta: Quemadmodum ſpiritus hominis, id eſt, anima ipſa (in qua vis intellectualis reſidet) ſola nouit hominis conſilia & voluntaté, quæ alios homines latent, priuſquam ſermoné promuntur è Theſauro cordis: Ita conſilia & voluntatem Dei de ſalute generis humani, ſolus ſpiritus Dei nouit, quæ ipſe ſpiritus promit per prædicationem Euangelij, & ſua diuina virtute cordibus electorum obſignat. Docet & hic locus, extra comprehenſionem humani ingenij poſitam eſſe ſapientiam eam quam profitetur Euangelium.

Nos vero non ſpiritum mundi accepimus, ſed ſpiritum qui eſt ex Deo, vt ſciamus quæ nobis à Deo donata ſunt.

Diſcernit inter ſpiritum mundi & ſpiritum Dei, & in quem finem donamur ſpiritu Dei docet. Accipere autem ſpiritum mundi eſt afflari eo ſpiritu, qui ea doceat, quæ mundus curat, & quorum capaces ſunt homines ſuæ naturæ aptitudine. Sed accipere ſpiritũ Dei, eſt eo ſpiritu afflari qui nos ad Deum vſq; ſubuehat, cuius vi ſcilicet ſcrutemur & intelligamus ſalutis noſtrę myſteriũ, alioqui imperueſtigabile. Notemus itaq; hoc loco, genitiuos Mũdi & Dei, Idiotiſmo Hebraico pro Epithetis poni, & Epitheta ipſa obiecta ſignificare. Vt enim ſpiritus mundi eſt, qui circa mundana, ita Dei ſpiritus eſt qui circa diuina occupatur. Hinc vtilem doctrinam petamus de fide, quod nõ ſit incerta opinio: Sed vera ſcientia ex demonſtratione ſpiritus in cordibus electorum extructa. Turpiter igitur errant qui iubent homines dubitare, an ſint in gratia nec ne. Nam hic Paulus aperte dicit, ſpiritum Dei accipi, vt ſciamus, quæ nobis Deus eſt gratificatus, hoc eſt, vt beneficia nobis in Chriſto ex mera gratia collata intelligamus.

Quæ & loquimur, non ineruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus, ſed Spiritus ſancti: ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.

Hactenus oſtendit Apoſtolus, quæ & quanta ſit ſapientia Dei, & quod differat ab humana ſapientia: Nunc quo dicendi genere hæc ipſa Dei ſapientia proponenda ſit, docet, & vt eam longe diuerſiſsimam ab humana ſapientia docuit: Ita eandem longe alio dicendi genere tradendam eſſe, ſuo aliorumq; Apoſtolorum exemplo demonſtrat. Humana ſapientia eruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus (hoc eſt compoſitis ad Rhetorum normam, & refertis philoſophicis ampullis, Ita, vt in ſui admirationem grandiloquentia quadam auditores rapiant) traditur: At hæc Dei ſapientia traditur Spiritus ſancti ſermonibus, hoc eſt, ad ſincerum ſimplicemq; ſtilum, Maieſtate ſpiritus dignũ, magis compoſitis quam ad vanam oſtentationem. Idque ideo vt ſpiritualibus (hoc eſt, rebus cœleſtibus & diuinis) ſpiritualia (hoc eſt, ſermonem ſpiritualem) iudicio aptemus. Nam ea demum tradendæ alicui diſciplinæ maxime eſt appoſita oratio, quæ proprijs, & ad id de quo agitur accommodatis verbis & formulis vtitur. Atqui Euangelium ſicuti à deo & non ab hominibus manat, Ita etiam res docet ab humano ſenſu remotas. Merito igitur in eo tradendo non humanam, ſed diuinam eloquentiam vſurpare oportet.

Animalis autem homo non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei.

Anticipatio eſt, qua anteuertit hanc obiectionem: Qui fit, quod tam pauci hanc cœleſtem ſapientiam amplectuntur? Reſpondet Apoſtolus propoſita cauſſa, quæ eſt impotentia quædam, nimirum quod nullæ ſint hominis facultates ad capiendam hanc cœleſtẽ ſapientiam idoneæ. Quẽadmodũ enim vaſa minora nulla ratione quippiã maius ipſorũ proportione capere poſſunt: Ita homo animalis, id eſt, non alia quam naturali luce præditus, vt qui ſpiritum Dei non habeat (ita enim vocabulum ψυχικὸς in Epiſtola Iudæ explicatur, id quod patet ex ipſa antitheſi, qua ψυχικός ſpirituali opponitur, nõ poteſt illis ſuis facultatibus hanc capere cœleſtem ſapientiã. Obſeruandus eſt in primis hic locus, Nam vt clare docet, nullas eſſe facultates in homine, quibus homo poſsit per ſe Dei Euangelium percipere: Ita eneruat, immo prorſus ſubuertit liberum arbitriũ, quantũ ad obœdientiam ſpiritualẽ Euangelio præſtã-

dam attinet: de quo adeo gloriantur ſophiſtæ. Tametſi autem ex contemplatione rerum creatarum philoſophi DEVM eſſe ratiocinati ſunt, eumq; omnipotentem, æternum, ſapientem & bonum agnouerunt: tamen hanc ſapientiam Dei, quod Deus ſit nobis pater in filio reconciliatus nequaquam agnouerunt. Nam hæc ſapientia non agnoſcitur niſi ab ijs, quibus Spiritus ſanctus eam peculiari gratia patefecit.

Stulticia enim ipſi ſunt, & non poteſt cognoſcere, quia ſpiritualiter dijudicantur.

Duplex ratio cur animalis homo non percipiat ea quæ ſunt Dei, quarum prior ſumitur ab ingenio hominum, Poſterior à natura doctrinæ cœleſtis. Priorem his verbis ponit, quia ſtulta ea videntur, vt quæ nullis rationis demonſtrationibus aut probabilitate euidenti ſuffulta eſſe videantur. Poſteriorem ita exprimit, nec poteſt ea cognoſcere, quia ſpiritualiter dijudicantur, id eſt, non poſſunt agnoſci niſi ab ijs, qui Spiritum ſanctum habent, & nouo ſpiritus afflatu ſunt præditi.

At ſpiritualis quidem dijudicat omnia, Ipſe autem à nemine dijudicatur.

Quiſnam huius diuinæ ſapientiæ non ſit capax oſtendit: nunc quiſnam eiuſdem ſit capax docet, nimirum, ſpiritualis, id eſt, Spiritu ſancto afflatus, hic enim ſolus dijudicat & intelligit omnia pro menſura gratiæ ſibi collatæ, at ipſe contra à nemine dijudicatur, quantum ſcilicet ad eam parté attinet qua ſpiritualis eſt. Ná nec fides, nec veritas Euangelij vllius hominis arbitrio ſubiecta eſt. Nõ igitur vllæ humanæ ſciẽtiæ & ſapientiæ ſiue cõſilij, res fidei ſubiectæ ſunt.

Quis enim nouit mentem Domini, qui dirigat eum?

Confirmatio eſt ſuperioris ſententiæ ex 40. capite Eſaiæ petita, & eſt ſenſus: Nullus animalis homo nouit arcana Dei, vt poſsit edocere quenque quid ſit agendum aut non agendum, quid rectum & iniquum. Ergo animalis homo, ſpiritualem nequaquam iudicare poteſt, vt qui omni iudicio ſpirituali deſtitutus ſit. Monet hic locus, vt ex verbo reuelato iudicemus de voluntate Dei, & non ex ratione humana, quæ prorſus cæca eſt in rebus diuinis.

Nos autem mentem CHRISTI habemus.

Antitheſis eſt, vt enim ſupra dixit, animalem hominem non capere, quæ ſunt ſpiritus Dei, Ita hic eorundem capaces eſſe docet eos, qui afflati ſunt ſpiritu Dei, ſed ſe Paulus alioſque Apoſtolos, exempli cauſſa ponit.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Corinthijs vt carnalibus ſimplicem Euangelij prædicationem diſplicere affirmans, miniſtris Euangelij agricolis & ædificatoribus comparat, ac ſe tanquam ſapientem architectum fundamentum iecisse, ſuper quod alij aliud ædificant teſtatus: à dignitate extructi ædificij ſumto argumento, hortatur Corinthios ne ſe inani mundi doctrina prophanari permittant: vnde concludit, non in hominibus ſed in ſolo Deo gloriandum eſſe.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in ſuperiori capite, ſe humili ſermone in prædicando Euangelio vſum fuiſſe, dixit, In initio huius capitis rationem facti petit à Corinthiorum perſona: qui adhuc veluti infantes lactis potu alendi erant & fouendi, & ne ſe maiores progreſſus feciſſe dicerent, à factis illorum eos confutat. Deinde de miniſtris agit, oſtendens quid habeant commune, ſeque inter eos architectum conſtituens, monſtrat verum fundamentum eſſe Ieſum Chriſtum, ſuper quod alij omnes ædificare debent. Tum hortatio ſequitur, vt qui iam Dei templa ſint effecta, non ſinant ſe prophanari aut doctrina, aut moribus prophanis, ſed in hoc potius toti incumbant, vt in ſolo Deo glorientur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET ego, fratres, non potui loqui vobis vt ſpiritualibus, ſed vt carnalibus, vt infantibus in Chriſto.

A Corinthiorum perſona ſumit Apoſtolus rationem ſui humilis ſermonis apud Corinthios. Qui cum pueris agit & infantibus, debet orationem ipſorum captui accommodare. Vos autem adhuc infantes eſtis in Chriſto. Igitur non potui vobis, vt plene adultis loqui, ſed loquendum mihi fuit, vt infantibus. Locus hic admodum vtilis eſt. Nam monet miniſtros Euangelij, vt ſe ad auditorum captum demittant: quod niſi fecerint, labor eorum fruſtraneus erit. Oblique præterea hic taxat Apoſtolus nouos illos & arrogantes Doctores, qui in rudi adhuc Corinthiaca Eccleſia grandiloquentiæ laudem affectarunt. Porrò vt ſpirituales hic vocat, qui amplioribus donis ſpiritus erant donati, quique maiores progreſſus fecerant in pietate: Ita carnales vocat, non vt ad Romanos, qui fide vacant, Sed, ſicuti ipſe ſe interpretatur, infantes in Chriſto. Nam cum fide inſerimur in Chriſtum, eius ſpiritu agitamur, ex quo fit, vt pro menſura fidei & profectus dicamur adoleſcere.

Lactis potu vos alui & non ſolidò cibo, non enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc poteſtis.

Quod ſimpliciter dixit, idem nunc figurate repetit, ſumta occaſione ex eo quod ipſos infantes appellauerit. Senſus igitur eſt: Quemadmodum bonæ nutrices, nō ſtatim infantibus ſolidum ingerunt cibum (eum enim ob imbecillitatem ventriculi ferre nequeunt) ſed primū lacte eos alunt, donec adoleſcunt: Ita & ego vos, adhuc infantes in Chriſto, alui lactis cibo, hoc eſt, ſimpliciſſima Euāgelij predicatione, excluſa omni humana eloquentia & orationis illecebris. Vt autē hic Apoſtolus prædicationem Euangelij nutricationi puerorū comparat: Ita ipſos concionatores nutricibus confert. Quare monemur non ſolum quonam affectu debeant eſſe miniſtri verbi erga ſuos auditores: Verumetiam quod ſingulari diligentia ſe captui illorum accommodare debeant. Cæterum lac & eſca, ſeu ſolidus cibus, re quidem eandem ſignificant Euangelij doctrinam, Sed tantum tradendi modo differunt. Lac quidem dicitur dum ſimplici ſermone & veluti conceptis verbis, rudibus inſtillatur. Eſca vero, quando grandiori ſermone ac latiori ſplendidiorique oratione prædicatur. Sicut apud nos Catechiſmus puerilis lactis, plenior explanatio, ſolido cibo conferri poteſt, tametſi re eadem ſint.

Nam adhuc carnales eſtis.

Dixit eos non capaces eſſe ſolidi cibi, vt qui adhuc infantes ſint: Nunc idem ab adiunctis Corinthiorum probat, quos dicit eſſe carnales, hoc eſt, rudes & ſpiritus omnino imperio non ſubiectos.

Cum enim in vobis ſint æmulatio, & contentio & diſſidiæ, nonne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis?

Probat eos carnales eſſe, hoc eſt, ſicuti ipſe ſe interpretatur, ſecundum hominem ambulare, & carnis viciositati ſeu affectibus morem gerere, idq; à proprijs effectibus carnis & repugnantibus ſpiritus. Quicunq; æmulationibus, cōtentionibus & factionibus indulgent, carnis affectibus ducuntur, & non reguntur toti ſpiritus imperio: Sed vos Corinthij æmulationibus, cōtentionibus & factionibus indulgetis. Carnales igitur eſtis, & carnis opera facitis, vt qui humani iudicij imbecillitati ſitis obnoxij: quod ſane aliquatenus etiam in eos cadit, qui alioqui ſunt ſpirituales.

Cum enim dicat aliquis, ego quidem ſum Pauli, Alter vero, Ego ſum Apollo: nonne carnales eſtis?

Dixit inter eos æmulationes, contentiones & factiones eſſe: Nunc ſpeciem vnam ponit, in qua iſta omnia inſunt. Verum quia hæc in primo ſupra ſunt explicata, Hic ſolummodo obſeruetur, parum aut nihil in ſchola CHRISTI proficere eos, qui ambitioni indulgent, & ſe alijs propter res externas in Eccleſia præferre volunt.

Quis igitur eſt Paulus? Quis autem A-

Iam de miniſtris infert quæſtionē, ne quis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pollos? niſi miniſtri per quos crediditis, & vt cuique Dominus dedit?

ne quis vel in ipſis miniſtris hæreat, vel miniſtris miniſtros anteponat arroganter. Ponit autem ſe & Apollo loco generis, vitandæ inuidię gratia. Eſt autem ſenſus: Miniſtri Euangelij, vt nihil propria virtute agunt, ſed ſicuti cuiq; dominus largitur, Ita inſtruméta ſunt miniſtri, per quos credidiſtis. Igitur non ſuperbe in ipſis hærendum eſt, nec vnus alteri arroganter præponendus in aliorum deſpectum. Hic duo obſeruáda ſunt: Primum, quis ſit vſus miniſtrorum verbi? Nimirum, quod ſint organa Dei, per quæ homines ad fidem vocantur. Alterum, quod eorum virtuti nihil ſit aſſcribendum, ne quid gloriæ detrahatur Deo: ſed omnia Deo vt autori aſſcribenda ſint.

Ego plantaui, Apollos rigauit. ſed Deus incrementum dedit.

Ne quis ex proximis verbis inferret, inanem miniſtrorum operam, ſe plantaſſe, Apollo rigaſſe affirmat: ſed ita, vt Deus incrementum dederit. Hæc commẽdatio, qua miniſtris verbi plantandi & rigandi partes aſsignantur, vt Deus cœleſtis agricola plantantium & rigantiũ laboribus benignus aſpiret, non eſt exigua. Ex hac comparatione tres colligantur hypotheſes: Prima, quod Eccleſia ſit ager Dei ſeu vinea Domini, in qua vt Chriſtus eſt vitis, & credentes ipſius palmites: Ita miniſtri verbi vinitores & agricolæ ſunt, ſed ſub Deo ſummo agricola. Secunda, quod hæc vinea obducatur ſentibus prauæ doctrinæ & malorum morũ, & paulatim conuertatur in vaſtam ſolitudinem, niſi agricolarum cura, plantatione, rigatione excolatur. Tertia, quod horum agricolarum labor ſit irritus, niſi ſummam manum adhibuerit ſummus agricola Deus. Ex prima ſequitur, quanta ſit Eccleſiæ dignitas. Ex ſecunda, quodnam ſit miniſtrorum officium. Ex tertia, quod ſoli Deo omnia ſint attribuenda, & in eo ſolo gloriandum, ſicut iam concludit Apoſtolus.

Ita neq; is qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed Deus qui dat incrementum.

Hæc concluſio eſt. Quemadmodũ plantatio & rigatio nihil prodeſt, niſi Deus incrementum dederit: Ita prædicatio Euangelij nihil prodeſt, niſi Deus ſuo ſpiritu conatibus laborantium aſpiret. Ergo gloria ſoli Deo, & nõ miniſtris eſt tribuenda, nec in miniſtris hærendũ eſt, ac ſi quicquam eorum virtute propria fieret. Hæc itaque comparatio, qua omnia Deo, nihil autem hominibus tribuatur, reprimit illorum arrogantiam, qui magiſterij humani iactantia abuti videbantur.

Is vero qui plantant, & is qui rigat, vnum ſunt: vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, ſecundum proprium laborem.

Idem confirmat à fine miniſtrorum verbi, Vt miniſtri verbi huc ſuos conatus vnanimiter referunt, quo ager Domini excolatur: Ita vnuſquiſque eorum mercedem accipiet iuxta ſuũ laborem. Ergo ſicuti auditores non debent abuti ſuis doctoribus ad ſectas & factiones ſtabiliendas: Sic nec Doctores quærant inanem vulgi applauſum, ſed ad Dominum rẽſpiciant, & ab eo ſolo mercedem expectent, Hic ergo locus, cum miniſtros inter ſe, tum auditores ad mutuam concordiam hortatur.

Dei enim ſumus cooperarij, Dei agricolatio eſtis, Dei ædificatio eſtis.

Vt probat eum qui plantat & eum qui rigat vnum eſſe, quia vnius Dei miniſtri ſunt eundem ſpectantes ſcopum, nempe ædificationem vineæ Dei: Ita conuincit auditores illorum, hoc eſt, Eccleſiam vnius eſſe Dei, qui eos excoluerit & ędificauerit. Vt autem melius huius loci concluſio appareat, Argumentũ Pauli in formã dialecticam cogam, omnibus eius partibus expreſsis: Qui eiuſdem Dei ſunt cooperarij vnũ ſunt. Qui plantat & rigat eiuſdẽ Dei ſunt cooperarij. Ergo qui plantat & rigat, ſunt vnum. Ex hac concluſione rurſus colligitur: Qui plantat & qui rigat vnum ſunt. At Paulus plantat & Apollos rigat. Ergo Paulus & Appllos vnum ſunt. Hinc rurſus: Si Paulus & Apollos vnum ſunt. Ergo qui eſt Pauli, idem & Apollo: & qui Apollo, idem & Pauli. Sed nec Pauli nec Apollo eſtis, niſi quatenus illi vnius Dei miniſtri ſunt. Ergo nec in illis, nec in alijs miniſtris gloriandum eſt. Verum quia Dei eſtis agricolatio, qui vos excoluit, & ædificatio Dei, qui vos in filio ædificauit, vnius Dei eritis. Quare in eo gloriandum eſt ſolo, & non in homine. Male igitur facitis, qui arroganter ad

ſectas

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſectas & factiones veſtris magiſtris abutimini. Atque hæc poſtrema concluſio, horum trium capitum principalis eſt propoſitio.

Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, vt ſapiens Architectus fundamentum poſui, Alius autem ſuperædificat, cæterum quiſque videat quomodo ſuperædificet.

Quia ædificationis mentionem fecit, iam de Architectis & fabris agit. Ac primum, ne quid gloriæ Deo detrahere videatur, Deo acceptum refert ſuum miniſterium, quod ipſe ſibi ex gratia contulerit. Deinde diſcernit inter ſe & alios Architectos, ac ſe ait fundamentum Eccleſiæ Chriſti iecíſſe apud Corinthios, quos ipſe primus ad fidem cōuertit, alios vero ſuperædificare. Tum admonet, vt vnuſquiſq; videat quomodo ſuper fundamento iacta ſuperædificet. Vt primo loco, autoritatem ſuæ doctrinæ conciliat, & omnia ad Deum autorem refert: Ita ſecundo reprimit arrogantium doctorum inſolentiam, qui ſe Paulo propter nouam dicendi rationem & argutias Philoſophicas, præponebant. Nam maior eſt qui fundamentum perite iacit, quam qui ſuperædificat. Et tertio monet, vt quiſque caueat, ne ſuperædificet ea quæ minus tam nobili fundamento adeo peritè iacto congruant.

Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus.

Dixit ſe iecíſſe fundamentum Eccleſiæ apud Corinthios, iam illud & vnicum eſſe ait, & quodnam ſit oſtendit, definiens vnum eſſe Ieſum Chriſtum: hic ideo fundamentum Eccleſiæ dicitur, quia vnica eſt cauſſa ſalutis & vitæ æternæ. Nam is eſt nobis ſapientia à Deo, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, ſupra capite primo.

Si quis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc aurum, argentum, lapides precioſos, ligna, fœnum, ſtipulam, cuiuſque opus manifeſtum fiet, Dies enim manifeſtabit. Nam in igne reuelatur, & cuiuſque quale ſit, ignis probabit. Si cuius opus manet, quod ædificauit, mercedem accipiet: Si cuius opus exuſtum fuerit, damnum faciet, ipſe vero ſaluabitur, Ita tamen ſicut per ignem.

Vt hos verſus recte intelligamus, diligenter periſtaſis loci eſt obſeruanda. Primum enim certum eſt, Paulum hic loqui de miniſtris verbi, de doctrinæ fundamento, de modo tradendi hanc doctrinam, ſeu de ædificandi ratione ſuper hoc vnicum fundamentum, quod eſt IESVS CHRISTVS. Quare non patiemur hanc allegoricam orationē aliorſum torqueri contra mentem Apoſtoli, & contra ſcopum inſtitutæ diſputationis, videtur autem hic ſimplicíſsimus ſenſus eſſe verborū Pauli: Lux veritatis ſuo tempore ignorátiæ tenebras pellet, atq; tunc quæ pro auro, argēto & precioſis lapidibus admirationi ſunt (id eſt, curioſa iſta humanæ ſapientiæ oſtentatio) apparebunt, nihil aliud eſſe quam res inanis & prorſus vana, quá cum cœperit illuceſcens animis veſtris Dominus tanquá igne explorare, neceſſe eſt eam euaneſcere, & tanquam lignum aut fœnum aut ſtipulam cōſumi: ignis enim propriū eſt, vt illuſtret & probet. Quare examē illud ſpiritus Dei recte per ignem ſignificatur. Verū ſi cuius opus manſerit, hoc eſt, ritè ędificatum fuerit, mercedē accipiet: at ſi cuius opus exuſtū fuerit, id eſt, inutile cognoſcatur, propter humanas argutias & ſermonis inanē ſplendoré, opere quidé & mercede mulctabitur, at ipſe ſaluabitur, quia in fund..mento manet, Ita tamen vt examinis illius rigoré non effugiat, & nō niſi probatus & exploratus abſterſis demū ſordib. placeat. Hic ſimplex loci huius ſenſus eſt. Alij quorum ſentétia etiá videtur probabilis, intelligunt per aurū, argentum & precioſos lapides, vtilem & neceſſariá Eccleſiæ doctriná, quæ nobili & ſolidę materiæ confertur. Per lignum autem, fœnum & ſtipulas, ſignificari dicunt inutilē doctriná, quæ ignobili & infirmæ materiæ atq; ideo ad ſtabile & diuturnū ædificiū inepte comparatur, atq; ita faciunt duo miniſtrorum genera: quorū quidá ſincere docent, atq; ideo architectis auro, argento & lapidibus precioſis vtentibus conferuntur: quidam humaná doctriná afferunt, quæ ligno, fœno & ſtipulæ comparatur. Hac cōſtituta miniſtrorū diſtinctione, per aurum fidem intelligunt, quam ædificatores proximá fundamento collocarunt. Vnde Moyſes arcam fœderis auro ornauit, propterea quod aurum typus fidei erat. Deinde vt per argentum quod auro proximum, caritatis doctrinam, Ita per lapides precioſos actiones ex fide & caritate promanátes & à Deo pręceptas, ſignificari aſſerunt. Sicuti enim lapides precioſi in auro & argento arte diſtincti lucent: Ita bona opera quæ ex fide & caritate fluunt, inſignem pietatis ſplendorem

ſplendorem edunt. Quemadmodũ enim in templo Salomonis duodecim lapides erãt in veſtibus ſacerdotis, omnibus ſuo ſplẽdore conſpicui: Sic Chriſtus vult lucere ſuorum diſcipulorum bona opera, vt glorificetur pater cœleſtis. Atq; in his tribus ſuper fundamẽto collocandis, omnem ſuam operam collocant fideles ædificatores. At alij ædificatores, ligna, fœnum, ſtipulam, hoc eſt, humanas doctrinas ædificant, Quemadmodũ Pauli tempore Pſeudoapoſtoli, & noſtro ſeculo Papiſtæ, & alij multi faciunt: Hi ornant ſua ligna, fœnum & ſtipulas auro, vt purum eſſe aurum videantur: verum detracto auro, lignum fœnum, & ſtipulæ agnoſcuntur, quæ ignis comburet & dies, hoc eſt, clarũ verbum DEI manifeſtabit, hoc eſt, monſtrabit illam inutilem materiam, Sicuti hodie doctrina de delectu ciborum, miſsis, indulgentijs, inuocatione diuorum (quæ aurum purum iam multis annis viſa ſunt) lucente die, id eſt, reuelato Euangelio & exhibito igni, hoc eſt, Spiritus ſancti examine manifeſtatur, hoc eſt, detrahitur aurum, & apparent lingna, fœnũ & ſtipulæ. Nam verbum Dei eſt ignis conſumens, hoc eſt, docet nos abijcere ea quæ à Deo non ſunt profecta, vt nullam fiduciam in illis collocemus, atq; id eſt, quod Paulus dicit: Si cuius opus exuſtũ fuerit damnum operis & laboris patietur, ſed ipſe ſaluabitur, ac velut per ignẽ ſcilicet pœnitentiæ, per quam redit ad fundamentum. Ita Bernardus poſtquam multas ſtipulas extruxiſſet, & tandem hoc agnouiſſet, illuceſcente clarius in animo verbo Dei, ſtipulas abiecit & proiecit in ignem, confugiens ad vnicum fundamentum Chriſtum faſſus ſe perdite vixiſſe. Hæc interpretatio, tametſi aliena à mente Pauli videtur, ferri tamen poteſt, cum nihil in ea ſit, quod pugnet cum analogia fidei. Verum ſi quis eam confutare velit, ſatis erit ei dicere, Paulum hic loqui de ijs ædificatoribus, qui ſuper fundamento Chriſto extruunt, non de ijs qui aliud ſalutis fundamentũ iaciunt, vt faciunt illi qui humanã doctrinã pręferunt Euangelio. Verior igitur eſt prior interpretatio quam adduxit. Verum Gregorius adhuc longius à ſcopo aberrans libro Dialogorum 4. capite 39. Ita ait: Quamuis hoc de igne tribulationis, in hac nobis vita adhibito, poſsit intelligi, Tamen ſi quis hoc de igne futurę purgationis accipiat, penſandũ ſolicite eſt qui illum per ignem dixit poſſe ſaluari, non qui ſuper fundamentum ferrum, æs, plumbum ædificat, id peccata maiora & iccirco duriora atq; tum iam inſolubila, ſed lignum, fœnũ, ſtipulam, id eſt, peccata minuta & leuiſsima quę ignis facile cõſumat. Hęc Gregorius, Cuius blaſphemus error ab eius ſucceſſoribus plurimũ eſt auctus, qui leuia illa peccata reliquerunt aquæ aſpergine eluenda, Maiora vero atq; alia maxima quæq; ſibi reſeruarunt: vt horum ſcilicet obtentu non animos repurgent (quod ſolius Dei eſt per fidẽ in Chriſtum) ſed crumenas fœdiſsima ſua iſta nundinatione emungant, idq; maxima cum Chriſti contumelia, ac infinitarum animarum extremo exitio. Hæc adijcere volui, vt ſtudioſi admoniti animaduertant, quam exigua fuerit cura Papiſtis, vel gloriæ Chriſti, vel ſalutis animarum: & vt agamus Deo gratias, qui iam lucem ſuam accendit, quæ prodit iſtas Papiſtici regni fraudes & impoſturas igni, hoc eſt, examine ſpiritus examinandas.

An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?

Multis argumentis hactenus conuicit, non eſſe gloriandum in hominibus ob humanam ſapientiam, & quia incidit in mentionem ædificij, cuius fundamentum eſt vnicus IESVS CHRISTVS, occcaſione oblata fundamentum ſuaſorij argumenti à pœnis quas luent prophanatores templi Dei iacit, cum credentes vocet templum Dei, propterea quod in eis ſpiritus Dei habitet. Plenum autem argumentum hoc eſt: Quicunq; habent Spiritum ſanctum in ſe habitantem, ſunt templum Dei, Credentes habent in ſe habitantem ſpiritum Dei. Ergo credentes ſunt templum Dei. Hęc Pauli verba multa continent. Primum, quanta ſit Chriſtianorum dignitas, qui templum Dei ſunt. Secundum, quæ deceat Chriſtianos ſanctimonia & innocentia, ne hoc ſanctum Dei templum prophanent. Tertium, quodnam ſit Chriſtianorum officium, videlicet, vt Deum in ſe habitantem perpetuis celebrent laudibus. Quartum, quod quiſquis Deum fide non retinet ac eum non colit, non ſit Chriſti. Quintum, quomodo ſe Deus nobis communicet, nempe Spiritum ſuum ſanctum nobis infundendo, quo ſpiritu veluti vinculo quodam illi adhæremus. Sextum, illuſtre teſtimonium hic habemus de diuinitate Spiritus ſancti. Si enim Spiritus ſanctus creatura eſſet, non efficeret habitando in nobis, vt templa Dei eſſemus.

Si quis templum Dei deſtruit, deſtruet ipſum Deus, Nam templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

Hoc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hoc argumentum ſuaſorium à pœna ſumtũ eſt, quo deterret doctores Corinthiorum, ne ſua iactantia ob ſapientiã mundanam ſchiſmata in Eccleſia faciant. Cõplebitur autẽ argumentum hoc pacto: Quicunq; tẽplum Dei deſtruit, Deum vindicem ſceleris ſui habet. At vos qui creditis, Dei templũ eſtis. Igitur quicunq; vos deſtruit, hoc eſt, diſsidia inter vos facit & factiones excitat, per iactantiam humanæ ſapiẽtiæ, aut quocunq; alio modo, ſui ſceleris vindicem et vltorem Deum habet. Hic duo notentur: Primum, quantũ ſcelus ſit Eccleſiam Chriſti turbare factionibus. Nam qui hoc facit, templũ Dei deſtruere dicitur. Secundum, quanta pœna eos maneat qui hoc faciunt. monemur igitur vt pacem & concordiam ſanctam inter nos mutuo alamus.

Nemo ſeipſum ſeducat.

Admonet vtroſq;, cum Doctores tum auditores, ne vel illi falſa humanæ ſapientiæ perſuaſione tumeant, vel hi ambitioſis doctoribus ſe accommodando ſchiſmata in Eccleſia faciant. Nam vtriq; ſe fallunt, dum à recto curſu deflectunt.

Si quis videtur ſapiens eſſe inter vos in ſeculo hoc, ſtultus fiat vt ſit ſapiens.

Admonuit ne quis ſe fallat. Nunc ſuum conſilium communicat: nimirum, vt qui ſapiens eſt in hoc ſeculo, id eſt, iuxta rationem, vel opinionem mundi, ſtultus fiat, hoc eſt, mundi ſapientiæ renunciet, quo fiat ſapiens, hoc eſt, vt ſit locus veræ ſapientiæ quæ Dei eſt. Locvs obſeruandus, quod non poſsimus alia via ad ſapientiam Dei peruenire, niſi ſtulti fiamus mundo. Verũ hic diligenter animaduertendum eſt, quid Paulus vocet ſapientiam mundi, & quid ſtulticiam, ne quis Paulum patrocinari ignauiæ putet eorum, qui artes contemnunt. Sapientia itaque mũdi hoc loco eſt, velle omnia ſua ratione metiri, tanquam ſibi ipſa ſufficiat ad capiendum de rebus ſalutis conſilium. Ergo ex contratio ſequitur, ſtulticiam eſſe hoc loco, renunciare iudicio carnis in rebus ad ſalutem ſpectantibus. Non igitur Paulus ſtulticiã vocat hoc loco ſtuporem, nec iubet vt qui liberalibus diſciplinis ſunt inſtituti, earum cognitionẽ abijciãt, quaſi Chriſtianus eſſe nequeat, niſi qui pecudi magis ſimilis ſit quam homini. Pueros non ſenſu ſed malicia, requirit Chriſtiana profeſsio. Hoc igitur vult Paulus adeoq; Chriſtiana requirit profeſsio, ne quis aut proprij ingenij, aut doctrinæ fiduciã in ſcholã Chriſti afferat: ne quis faſtu turgidus mox repellat quod proponitur priuſquã guſtauerit. huius faſtus abijciendi & veræ humilitatis recipiendæ cauſſæ ſunt timor Domini ac ſuijpſius vera noticia.

Nam ſapientia mundi huius, ſtulticia eſt apud Deum.

Ratio à contrarijs. Sapientia huius mundi eſt apud Deum ſtulticia. Ergo neceſſe eſt vt renunciet mundi ſapiẽtiæ, qui vult eſſe capax ſapientiæ diuinæ.

Scriptum eſt enim, deprehendens ſapientes in aſtutia ſua.

Idem confirmat petito teſtimonio ex quinto capite libri Iob. Senſus eſt: vtcunq; ſunt vafri, ſapientes mundi, eos tamen capiet Dominus, vt pro nihilo habeatur eorum ſapientia coram ipſo.

Et rurſus: Dominus nouit cogitationes ſapientum quod vanæ ſint.

Pſalmo 94. idem ꝓbat: Quicquid agit homo ſuo acumine in rebus diuinis, mera vanitas eſt. Quare ſtulti ſunt qui humanis conſilijs Chriſti Eccleſiam ſubiectam eſſe volunt.

Proinde nemo glorietur in hominibus.

Vniuerſalis cõcluſio eſt, cum in ſapientibus mundi, ſi religionem ſpectes, nihil eſt niſi mera vanitas, non eſt quod quiſquam in eis glorietur.

Omnia namq; veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollos, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura, omnia veſtra ſunt, Vos autem Chriſti, Chriſtus vero Dei.

Cõcluſioni comprobationem ſubijcit, videlicet cur non ſit gloriandum in hominibus, ſed in Domino tantum. Homines, atq; adeo omnia eo deſtinata ſunt à Deo, vt Eccleſiæ ſeruiant. Ergo non debent Eccleſiæ domi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dominari,ſed ſingula debēt in ſuo loco & gradu ſubſiſtere, ne quid derogent Chriſti magiſterio:idq; in eum finem, vt fideles ſoli Chriſto adhæreāt, & à Chriſto ad Deum ſubuehantur. Miniſtrorum ergo verbi proprium eſt, ſuos auditores ad Chriſtum adducere,& non ſibi arroganter adiungere diſcipulos, Vnde ſchiſmata & factiones in Eccleſia naſcũtur:quæ Eccleſiæ pacem turbant in multorum infirmorum ruinam.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Cum præcones verbi miniſtri ſint Chriſti, & œconomi myſteriorum Dei,atq; ideo humano iudicio, modo fideles fuerint,nequaquam obnoxij. Temere faciunt & doctores qui ſi arroganter alijs ob donorum eminentiam præponunt, & diſcipuli qui doctorum cauſſa inſoleſcunt.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Huius capitis partes ſunt plures. Prima, definitio muneris Apoſtolici & propria nota verorum miniſtrorum verbi. Secunda, quoniam Corinthiorum iudicium de Paulo potiſsimum corruptum erat,eo repudiato ad diem Domini prouocat Apoſtolus. Tertia, quo ſuperior tota diſputatio pertineat, & cur Apoſtolus ſub ſuo & Apollo nomine omnia propoſuerit aperit,nempe ne quis ob doctoris ſui eminentiam intumeſcat. Quarta eſt obiurgatio, eaq; duplex, Priori enim arrogantes doctores, Poſteriori autem ſuperbos diſcipulos obiurgat. In quinta,enumeratis ſuæ fidelitatis ſignis, ſe alijs Doctoribus Corinthiorum comparat,eos quidem pædagogos, ſe vero patrem, vt qui Corinthios in Chriſto genuerit, aſſerens. Poſtrema pars exhortatio eſt, vt ſe imitentur cum commendatione Timothei & ſui aduentus denunciatione:quo aduentu promittit ſe oſtenſurum quam vana ſit Pſeudoapoſtolorum iactatio.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIC nos æſtimet homo, vt miniſtros Chriſti, & œconomos myſteriorum Dei.

Hæc definitio eſt muneris Apoſtolici & officij Eccleſiaſtici paſtoris, nimirum quod Eccleſiaſticus paſtor ſit miniſter Chriſti, vt myſteria Dei diſpenſet. Ex qua definitione quatuor hypotheſes colligamus. Primam, quo in loco habẽdi ſint miniſtri Euangelij,& quales æſtimandi ſint à ſuis auditorib⁹,nempe miniſtri & œconomi Chriſti. Secũdam,quod miniſtri verbi nõ ſuum, ſed Chriſti cuius miniſtri ſunt negocium agere debeant. Tertiam,qualenam ſit miniſterium præconum verbi & quam late pateat,nempe vt myſteria Dei, quæ ex ore Dei didicerunt hominibus patefaciant: Quod ſane miniſterium peruertunt, qui in locum myſteriorũ Dei humana ſubſtituũt ſomnia. Quartam,quod Euãgelium ſit doctrina arcana quę prorſus ab hominibus ignoratur,donec per verbi cœleſtis prædicationem reueletur.

Quod reliquum eſt:in miniſtris requiritur,vt fidelis aliquis inueniatur.

Hæc propria verorũ miniſtrorum nota eſt, vt qui hoc ſacro miniſterio fungitur,fidelem ſe præbeat. Fidelitas autem hæc cõſiſtit in duobus,videlicet vt non promat niſi myſteria Dei de Theſauro cœleſti,vtq; poſthabitis omnibus rebus mundi,ſedulo ſtudeat ſuo perfungi officio, ſeipſum formam doctrinæ proponens.

Mihi vero pro minimo eſt, vt à vobis dijudicer,aut ab humano die.

Quia corruptũ erat Corinthiorum de Apoſtolo iudicium, illud repudiat & contemnit, & ſimul ſuam innocentiam & fidelitatem teſtatur aduerſus eos, qui vel ipſius doctrinã vel vitam ſugillabãt: Humanum diem vocat humanũ iudicium,idq; metalepſi, Nam dies reis dici ſolet,& ſcriptura diem Domini vocat,diem extremo iudicio deſtinatũ. Hoc iudicium ideo humanũ vocat,quia non ex veritate & ſententia Domini pronunciatur,ſed ex libidine hominum,

quorum

quorum iudiciū vel errore vel malicia deprauatum eſt. Alioqui cum homines ex veritate & ſententia Dei iudicant, cum doctrinam ſuam, tum vitam debent pij paſtores hominū iudicio ſubijcere. Non ergo hic damnat Paulus priuata charitatis iudicia, nec ciuilem aut Eccleſiaſticam politiam: perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dictum ad genus vniuerſum tráſferunt, cum ad certam hypotheſin referri debeat: videlicet cum homines ſine verbo Dei vel de doctrina noſtra, vel de vita iudicare temere præſumunt. Exemplum hoc Pauli pijs paſtoribus imitandum eſt, vt ſic & doceant & vitam ſuam componant, vt nullius hominis formident iudicium: Sed crimina obiecta quantum in ſe eſt purgent: quorum purgatio ſi non recipiatur, conſolentur ſe bonitate cauſſæ.

Sed neque meipſum dijudico. Nullius enim mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum, ſed Dominus is eſt qui me dijudicat.

Probat ſe non iudicandum à Corinthijs, quantus ſit vel non ſit, ex eo quod ipſe qui optimus eſt ſui cognitor, non ſeipſum dijudicet quantus ſit vel non ſit. & ætiologiam addit cur non audeat ſeipſum iudicare, nempe ideo, quia etſi nullius culpæ in apoſtolatu ſuo ſit ſibi cōſcius, non tamen ex eo ſe iuſtum coram Deo agnoſcat. Deinde quia Domini eſt iudicare de cuiuſq; hominis dignitate vel indignitate. Neq; tamē ſimpliciter adimitur hominibus, his verbis iudicandi poteſtas de doctrina & vita, ſed quatenus Domini iudicio ſpreto ſuū ſubſtituūt homines, vel errore decepti vel malicia adducti. ſunt ergo hæc Pauli verba vt ſuperiora, non ad genus vniuerſum, ſed ad certam ſpeciem referenda.

Itaque ne ante tempus quicquam iudicetis donec venerit Dominus, qui & illuſtrabit occulta tenebrarum, & manifeſtabit cogitationes cordium, & tunc laus erit vnicuique à Domino.

Concluſio eſt, in qua clarius aperit, quale iudicium improbet, nempe præceps & temerarium: quale fuit Corinthiorum de rebus occultis & incognitis: Quarum iudicium ſolius Domini eſt, qui nouit occulta cordium. Is enim non externam laruam reſpicit, ſed intima cordis intuetur. Hinc vtilis ſumatur doctrina, videlicet ne temere & pręcipitáter ex opinione de vllis rebus iudicemus, multo minus de prorſus occultis & incognitis. Hinc confirmatur iſtud vulgare dictum, De occultis non iudicat Eccleſia.

Hæc autem fratres transfiguraui in meipſum & Apollo propter vos, vt in nobis diſceretis ſupra id quod ſcriptum eſt non ſentire, vt ne vnus pro alio inflemini aduerſus alterum.

Sumam eorum quæ hactenus tractauit exponit, videlicet ne quis arroganter ſe alij præponat huius vel illius doctoris nomine, ſed potius ſinguli in ſimplicitate humilitatem & concordiam colant: quod autem dicat Apoſtolus: hæc transfiguraui in me & Apollo, vt in nobis diſceretis &c. Hunc habet ſenſum, Ego exempli gratia in me & Apollo tranſtuli omnia, vt in vos noſtrum exemplum transferatis, diſcatiſq; noſtro exēplo neminē arrogāter & nominatim carpere, ſed potius humiliter de vobis ipſis iudicare omni faſtu & arrogantia excluſa. Hinc plurimæ doctrinæ colligi poſſunt. Prima, quod ſuperbia initium & cauſſa ſit omnium contentionū. Secunda, quod miniſtri Euangelij alijs exemplar humilitatis & aliarum virtutum eſſe debeát. Tertia, quod exemplo Pauli neminem, quantū quidē fieri poteſt, ſine læſione doctrinæ cœleſtis nominatim carpere debeamus. Nam inde maior ira, vnde prouenit diſcordia, naſcitur, Nemo enim audiens (vt ait Ambroſius) nomen ſuum taxari aut eius cui fauet, contentus eſt tacere. Tacito autem nomine ſi quis audiens, etſi de ſe dictum intelligat, dictum diſsimulat. Quarta, quod cum præcones verbi, tum auditores, ſedulo humilitatem colere debeant & concordiam. Bene enim dixit qui ait, Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia magnæ dilabuntur.

Quis enim te dijudicat?

Ratio, cur alius aduerſus alium inflari non debeat per obiurgationem. Obiurgat enim arrogātes doctores, qui ob ſua eximia dona alios tanquam ex alto deſpiciebant. Eſt autem verborum Pauli hic ſenſus: Quis te dijudicat, hoc eſt, quis te ſegregat à cæterorum grege, lata ſententia, vt alij pro te pro nihilo habeátur, vt contra eos inflari tibi liceat? Num Deus hoc facit? minime, ſed homo vanus & animi tui ſuperbia, quæ facit vt donis Dei abutaris in aliorum contemtum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quid autem habes quod non accepiſti? quod ſi etiam accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis?

Ratio obiurgationis per prolepſin. Anteuertit enim eũ qui obijcere potuit, ſe præ alijs eloquentia & doctrina aut etiam alijs virtutibus eminere, Ideoq; merito præſtantiorem haberi, ſed hoc à cauſſa ſumto argumento diluit. Nemo merito ob gratuita dona & aliunde accepta gloriari poteſt in aliorũ contemtũ. Quicquid autem habet aliquis, vel doctrinæ, vel eloquentiæ, vel etiam aliorum rerum, gratuitũ eſt, & à Deo gratis acceptum. Igitur nemo talibus donis efferri debet & alios præ ſe contẽnere, quibus pauciora aut minora dona cõtigiſſe videntur. Hic locus nos admonebit: Primo gratitudinis erga Deũ, à quo omnia bona accepimus quæ poſsidem⁹. Deinde admonebit nos humilitatis, ne ob donorũ eminentiã alios ſpernamus. Poſtremo nos admonebit hic locus rectę diſpenſationis rerũ quas à Domino accepimus, nempe vt iuxta voluntatẽ eius (à quo omnia bona quæ habemus accepimus) ea diſpenſemus. Præterea euertit hic locus dogma Papiſticũ, de meritis. Nã generalis eſt propoſitio, quid habes quod non accepiſti?

Iam ſaturati eſtis, iam ditati eſtis ſine nobis, regnum adepti eſtis. Atque vtinam ſane regnum eſſetis adepti, vt & nos vobiſcum regnaremus.

Obiurgatio Ironica eſt, qua auditores, qui ſibi placebant in nouis doctoribus, obiurgat: & ſimul eos ingratitudinis inſimulat, qui per ipſum & Apollo edocti erant, Iam ſuum profectum Pſeudoapoſtolis acceptũ fuerunt. eſt autẽ magna inhumanitas de donis Dei gloriari, & interea eos per quos ea dona accepimus, contemnere, aut etiam eadem alijs autoribus aſſcribere. Saturitatis diuitiarum & regni vocabulis ſum̃am felicitatẽ deſignat, quã ſe adeptos eſſe per nouos magiſtros putauerũt Corinthij. Hanc felicitatem teſtatur ſe illis non inuidere, modo non eſſet imaginaria & ficta. Nam ea demũ eſt vera felicitas, illud verum & glorioſum eſt regnum, vbi Chriſtus per ſuum Euangelium in cordibus hominũ habitat. ibi enim animæ ſaturitas, ibi theſauri cœleſtes, ibi deniq; regnũ gratiæ & ſalutis.

Exiſtimo enim, quod Deus nos poſtremos Apoſtolos demonſtrauerit tanquam morti deſtinatos, eo quod theatrum facti ſumus mundo & angelis & hominibus.

Ratio per Ironiam, & loquitur ex hypotheſi Corinthiorum. Senſus autem ſimpliciſsimus hic eſt: Si ita metiri oportet miniſterium & apoſtolatus dignitatem, vt vos facitis, nos ſcilicet vltimi Apoſtoli non ad miniſterium, quo regnum Chriſti erigitur, ſed ad mortẽ tantum erimus deſignati à Domino, & quidem poſt acerbiſsimas quaſq; ignominias! atqui prorſus aliter ſe res habet, neq; noſtris, vtut gloriamini vos regnum adeptos eſſe per arrogantes veſtros doctores, quid ſit de Chriſti regno & Eccleſia iudicandum. Porrò cum nominat angelos & homines, per diſtributionem exponit quid per mundũ intelligat, nempe omnem rationalem creaturam, vt ſunt boni & mali angeli & homines.

Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in Chriſto: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos autem ignominioſi.

Contentio eſt Ironica, qua deridet Corinthiorum vanitatem, quod inuerſo ordine filij & diſcipuli, prudentes, Validi & nobiles videri velint coram mundo: cum pater, ſtultus, infirmus & ignominioſus haberetur omnib⁹ mũdi probris expoſitus. Proinde hic eſt ſenſus. Ego veſter Apoſtolus ſuſtinui in mũdo haberi ſtultus, ignominioſus, vt qui carnis ſapiẽtiæ, viribus, & nobilitati renũciauerim, vt in ſolo Chriſto gloriari poſsim, quomodo ergo conueniet, vt vos iam prudentes, validi & glorioſi coram mundo habeamini?

Ad hanc enim horam vſq;, & eſurimus & ſitimus, & nudi ſumus & colaphis cædimur, & incertis ſedibus erramus, & laboramus operantes proprijs manibus.

AEtiologia eſt. Reddit enim rationem cur coram mundo dixerit ſe ſtultum, ignominioſum, & infirmum: ſumto argumento à vitæ ſuæ conditione. Hinc admonemur quanta conſtãtia debeant præcones verbi in miniſterio Euãgelij verſari, nempe vt nullis iniurijs aut aduerſis fracti à miniſterio deficiant. Deinde docet hic locus quod nihil deroget Eccleſiaſticæ functioni, ſi quis verbi miniſter paupertate coactus victũ ſibi q̃rat honeſto artificio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Maledictis laceſsiti, benedicimus: perſecutionem patientes, ſuſtinemus: conuitijs affecti, obſecramus. quaſi purgamenta mundi facti ſumus, omnium reiectamentum vſque ad hunc diem.

Hæ antitheſes ſignificant Paulum voluntaria quadam humilitate pręditū fuiſſe in calamitate ferenda: quod ſane non carnis opus erat, ſed virtus ſpiritus Dei renouantis cor Pauli, ac ipſum ſubijcientis ſpiritus imperio. Eſt autem hoc demum reddere bonum pro malo, & iuxta Chriſti mandatum orare pro perſequentibus nos. Hoc Pauli exēplum non ſolū pios miniſtros, verum etiam alios omnes qui veri Chriſtiani cenſeri volūt, imitari oportet. Porrò Græcæ voces περικαθάρματα & περίψημα hoc modo differunt: περικάθαρμα proprie eſt quicquid de re lurida abraditur & abijcitur: vt quod de re reliquum manet mundius cōſeruetur, vnde ſacri homines hac voce ſignificabantur, quorum capita pro ſalute Reipub. deuouebantur, Quales fuerunt Decius, Cordus, Oedipus, Achan & ſimiles. Hinc Paulus Apoſtolos ipſos, quia tales vulgo habebātur ab impio mundo, περικαθάρματα, hoc eſt, piacula vocat: περίψημα autem proprie eſt quicquid limando deteritur & abijcitur. Metaphorice pro homine reiectaneo hoc loco accipitur. Hinc ſe cōſolentur miniſtri Euangelij, cum ſe ab ingrato mundo contemni animaduertunt. neque enim ſunt meliores Apoſtolis ipſis, qui eandem experti ſunt fortunam.

Non quo pudorem vobis incutiam hæc ſcribo, ſed vt filios meos dilectos admoneo.

Mitigat correptionem, eius fine propoſito, qui non eſt vt pudore afficiantur Corinthij, ſed potius vt admoniti ſe emendent, vt exemplo Apoſtoli humilitatē diſcant depoſito faſtu. Obſeruetur hic modus & finis correptionis Eccleſiaſticæ, quæ quidem pro modo delicti moderanda eſt, & in emendationem ſalutemq; eorum qui corripiuntur ordinanda: quod tum demum fit, quando ij qui corripiūtur intelligunt ex amico & paterno animo proficiſci obiurgationem, & tendere ad ipſorum emendationem.

Nam etſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, non tamen multos patres: in Chriſto enim Ieſu per Euangelium ego vos genui.

Ratio eſt cur Corinthios filios appellauerit, à natura relatiuorū ſumta, & amplificata comparatione. Ego pater veſter ſum in Chriſto, Ergo vos mei filij in Chriſto. Antecedens probat à definitione patris cum ait, In Chriſto Ieſu per Euangelium vos genui. Præclara ſane natiuitas eſt in Chriſto naſci, & fieri Chriſti membra per ſemen incorruptibile Euangelium: quod vt iacitur à præconib' verbi per prædicationem Euangelij, Ita fide in agrū cordis recipitur, vt filij Dei naſcantur. Transfertur autem hæc gloria quodammodo ad miniſtros Euangelij, propterea quod organa ſint Dei, quibus vtitur in ſpargendo Euangelij ſemine. Porrò collatio eo ſpectat, vt Corinthij in memoriam reuocent, ſe per Apoſtolum tantam dignitaté nactos eſſe, quod noui ſint in Chriſto facti homines: atq; ideo ingratos eſſe ſubindicat eos, quod parū memores videantur eſſe tanti beneficij. Ex hoc loco primū colligam' quæ ſit miniſterij Euágelij dignitas, per quod homines Ieſu Chriſto inſerti nouæ naſcūtur creaturæ. Deinde qualis affectus mutuus pręconum & auditorum eſſe oporteat, nempe vt illi hos vt filios complectantur: Hi autem illos vt patres reuereantur & colant. Cæterum, quæſtio quæ oritur ex verbis Pauli facile diluitur. cum enim quæritur, nū ſoli illi paſtores patres habendi ſint, qui, vt Paulus, primi homines adducunt Chriſto per Euangelium, & eorum ſucceſſores pędagogi tantum habendi ſint, Ita reſpondendum eſt, ſi comparatiue interrogatur, iſti ſoli patrum titulū merentur, qui primi homines Chriſto adducūt, reliqui autem pædagogi ſunt: at ſi ſine comparatione quæritur, partes agnoſcēdi ſunt omnes, qui Euangelium docent, ſiue primi ſunt ſiue eorum ſucceſſores.

Obſecro ergo vos imitatores mei eſtote.

Concluſio eſt, per exhortationem. Cum honeſtorum liberorum ſit à patribus non degenerare, ſed eos potius in omnibus honeſtis imitari: Hortor vos filios meos vt me imitemini, deponētes faſtum, ſuſtinentes crucis cōtumeliam: ſectantes humilitatem & ſanctam cōcordiam aliaſq; virtutes. Cæterum hic duo obſeruanda ſunt: primum, quod pij paſtores debeant eſſe forma virtutum, quas grex imitari debeat. Secundū, quatenus imitari oporteat paſtores, nempe

quatenus nos ducunt ad Chriſtum ſincera doctrina & ſancta conuerſatione: id quod ipſe Paulus infra explicat capite vndecimo, vbi ait: imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti.

Hac de cauſſa miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet vias meas quæ ſunt in Chriſto, quemadmodum vbique in omni Eccleſia doceo.

Prolepſis eſt ſiue præſumtio, quâ anteuertit eorum obiectionem qui arrogantius obijcere poterant, Quomodo te imitabimur cum abſis, quomodo ſciemus, qualis ſit tua vita? Reſpondet Paulus, ea de cauſſa ſe Timotheum miſiſſe, cui vt fidem habeant, pauciſsimis verbis eum commendat Corinthijs: cuius cõmendationis duæ ſunt partes: Prima, per quem Timotheus in religione ſit inſtitutus. Multum enim refert per quem rudimenta religionis percepimus. Nam ea prima ſemina tenacius adhæreſcunt, & veluti liquor infuſus perpetuum odorem conſeruant, iuxta illum prouerbialem verſiculum: Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem Teſta diu. Cum ergo Paulus vocet Timotheum dilectum filium, ſignificat ſe illũ genuiſſe in Domino, per fidelem inſtructionẽ in Euangelio Chrſti. Proinde hæc cõmendatio eſt ſinceritatis in doctrina religionis. Altera cõmendationis pars pertinet ad officium paſtorale. Nam cum illum fidelem in Domino vocat, exprimit id quod in principio huius capitis dixit, requiri in miniſtris, nẽpe vt fidelis aliquis reperiatur. Eſt ergo commendatio fidelitatis in officio, quæ eo ſpectat, vt Corinthij narranti Timotheo fidẽ adhibeant. Abſoluta cõmendatione ſubiungit quidnam Timotheus apud Corinthios faciat, nempe vt reuocat eis in memoriam vias Pauli, hoc eſt, quomodo doceat & viuat, & quam conſtans ſit eius & docendi & viuendi ratio.

Proinde ac ſi non ſim ad vos venturus inflati ſunt quidam.

Cauſſam cur criſtas erigant Pſeudoapoſtoli aſsignat, quæ eſt Apoſtoli abſentia, qui præſens facile illorum faſtum reprimere poſſet.

Veniam autem breui ad vos, ſi dominus voluerit, & cognoſcam non ſermonem inflatorum, ſed virtutem.

Promittit Apoſtolus ſe ad Corinthios venturum & repreſſurum arrogantiam eorum, qui de ſua eloquentia & excellentibus donis ſuperbius gloriabantur.

Non enim in ſermone regnum Dei eſt, ſed in virtute.

Ratio cur non velit Pſeudoapoſtolos æſtimare ex ſermone, ſed ex virtute. miniſtri enim Euangelij æſtimamandi ſunt ex eo per quod regnũ Dei inter homines adminiſtratur, & Deus inter nos regnat, Sed regnum Dei inter homines adminiſtratur, non garrulitate & inani verborum tinnitu, ſed virtute, hoc eſt, zelo propagandi regni Dei, deſiderio illuſtrandæ gloriæ Dei, Timore Domini, inuicta conſtantia, conſcientiæ puritate, humilitate ſancta & pura conuerſatione & huiuſmodi alijs dotibꝰ, quæ neceſſariæ ſunt ad ædificationẽ regni Dei. Proinde miniſtri Euangelij non æſtimandi ſunt ex ſermone tantũ, ſed ex virtute potius, quæ veluti anima ſermonis eſſe debet. hoc ergo loco commendatur veris miniſtris verbi iuſta adminiſtrandi regnum Dei ratio: quæ in virtute (qua continetur quicquid huc ſpectat & ad hunc finem deſtinatur, vt inter nos regnet Deus) conſiſtit.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Obiurgatis Corinthijs quod fornicarium de ſuo cœtu non excluſerint, præcipit Apoſtolus vt eum vnà ſecum excommunicent, redditaq́; cauſſas cur flagitioſi in Eccleſia ferendi non ſint.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quatuor huius capitis partes conſtituantur. Quarum prima eſt obiurgatoria. obiurgat enim Corinthios Apoſtolus quod inceſtuoſum non excluſerint. Secunda, mandatum, modum & finem excommunicationis continens. Tertia eſt exhortatio ad vitæ innocentiam. Quarta, in quoſnam excommunicatione animaduertendum ſit exponit.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID vultis, cum virga veniam ad vos, an cum charitate & ſpiritu manſuetudinis?

Propoſitio obiurgatoria eſt, paternis mitigata affectibus ac ſi diceret: cogitare quid meriti ſitis veſtris prauis moribus: qui ſane vt filij inobœdientes, virga id eſt, paterna caſtigatione digni eſtis. hic locus, quomodo paſtores cum ſuis auditoribus agere debeant, docet. Primum enim paternam charitatem & paternos affectus ergo eos perpetuo retinere debēt. Deinde ex hac charitate leniter & manſuetè, quantum fieri poteſt, omnia agent. Tertio cum opus ſit virga, ei non parcent, ſed ſeuerius caſtigabunt ſcelera, ita tamen ne paternos affectus exuiſſe videantur.

Omnino auditur inter vos ſcortatio, & eiuſmodi ſcortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur, vt quis vxorem patris habeat.

Ratio obiurgationis, quod in ſuo cœtu ferant hominem, qui propriam nouercam in vxorem duxit. Quod ſane factum collatione exaggerat, nempe quod talis ſcortatio ne inter gentes quidem nominetur. cum inquit, inter vos, Emphaſin habet, ac ſi dicat, nequaquam ferendum eſt, vt vos qui in familiam DEI per prædicationem Euangelij aſciti eſtis, vt huiuſmodi nefandis ſceleribus polluamini. Hic locus primum nos docet turpiſsimū eſſe, Chriſtianos Ethnicos ignaros Dei ſuperare turpibus factis. Deinde teſtatur hic locus, lege naturæ certos conſanguinitatis & affinitatis gradus prohiberi: qui Leuit. 18. enumerantur.

Et vos inflati eſtis, & non potius luxiſtis, vt tolleretur de medio veſtri, qui facinus hoc patrauit.

Præſumtio eſt, poterant enim Corinthij obijcere, non ſe, ſed autorem tantum iſtius facinoris obiurgandum eſſe: ſed Paulus reſpondet, non vnum tantum in vitio & culpa eſſe, ſed totum illum cœtum vnius ſcelere contaminatum. Hinc igitur tria diſcamus. Primum, crebros fratrum lapſus humilitatem nos debere docere. Secundum, quod non ſolum noſtra verumetiam aliena delicta lugere oporteat, quo emendentur delinquentes. Tertium, vt ſeueritatem exerceamus in publicos lapſus, quo diſciplina aliqua honeſta in Eccleſia ſeruari poſsit.

Ego quidem certe & abſens corpore, præſens autem ſpiritu, iam iudicaui tanquam præſens eum qui hoc ita perpetrauit in nomine Domini IESV CHRISTI, congregatis vobis & meo ſpiritu, Cum potentia Domini noſtri IESV CHRISTI, eiuſmodi inquam hominem tradere Sathanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluetur in die Domini IESV CHRISTI.

Hæc Pauli verba tria continent, Iudicium Pauli quod vice mandati eſt, modum excommunicationis, & eiuſdem finem legitimum. Iudicium ipſum cum mandato tacitam reprehenſionem continet. Nam cum ait ego tanquam abſens corpore, præſens vero ſpiritu, hoc eſt, animo & voluntate iudicaui iſtum incæſtum tradendum Sathanæ, ſignificat multo magis Corinthios ipſos qui cum eo conuerſationē quotidianam habebant, debuiſſe iſtum impurū ab Eccleſia ſua excludere, ne totum corpus Eccleſiæ vnius cōtagione pollueretur. Tradi autem Sathanæ, nihil aliud eſt quam haberi tanquā Ethnicum & publicanum ſeu excommunicari, hoc eſt, excludi & ſegregari ex cōmunione Eccleſiæ, id eſt, regni Chriſti, niſi quod malum excommunicationis hac oratione expreſsius ſignificatur. Nā duo tantū ſpiritualia regna ſunt in hoc mundo: Vnū Chriſti, alterū Sathanæ. Neceſſe eſt, vt qui alterutro horum excluditur, in alterū includatur. Chriſtus in Eccleſia regnat tanquam hominum Saluator & Mediator. Sathan extra Eccleſiam regnat ac ſuo imperio ſubiectos habet, quotquot Chriſti iugum ſubire recuſant.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cuſant. Eſt enim ſpiritus agens in filijs cōtumacibus, qui & princeps mundi huius & Devs huius ſeculi appellatur. aptiſsime ergo cum extra Eccleſiam ſint impij, dicuntur tradi Sathanæ, quotquot iuſta Eccleſiæ cenſura ab Eccleſia excluduntur, ſeu excōmunicantur. Hinc proinde colligamus, quá graue ſit malū à ſocietate Chriſti & Eccleſię excludi, quod nihil aliud eſt quam denuo mancipari Diabolo, vt in ipſis rurſus operetur. Admoneamur ergo timoris Domini & veræ pœnitentiæ, ne quid deſignemus propter quod ab Eccleſiæ conſortio merito excludamur. Iam modus excommunicationis nobis explicandus eſt, in quo omnium primum eſt neceſſaria cognitio facti criminalis & autoris facti. Ná ſi cōſtiterit de facto cuius autor eſt incognitus, externæ excōmunicationi nullus eſt locus. Quare temere faciūt illi qui fulmina excōmunicationis eiaculantur in ignotos, & ſtultius adhuc faciunt, qui abſentes & deſertores Reip. ob aliquod enorme facinus excōmunicant, Fruſtra enim excludūtur de noſtro cœtu, qui vel ſponte ſua vel coacti à noſtro cœtu diſcedūt. præſertim cum talis excōmunicatio finibus legitimæ excōmunicationis nequaquá ſubijciatur. Deinde cognitis facto & autore facti, iudicium ſenatus Eccleſiaſtici in bene conſtituta Eccleſia fieri debet, in quo conuinci oportet reum: qui conuictus ſi vere reſipuerit nō eſt ex ſocietate ſeperádus, ſed eius reſipiſcentia, ſi factum vulgo innotuit Eccleſiæ toti, per paſtorem declaranda eſt, & vbi ipſe reus coram Eccleſia lachrymis & cōfeſsione facti teſtatus fuerit ſuum lapſum, ac ita Eccleſiæ deprecando ſuam culpá ſatisfecerit, Inuocato nomine Dei paſtor reum publice abſoluet, iam recōciliatum Eccleſiæ, Exhortando ipſum vt in poſterum ſibi diligentius caueat, ne quid deterius ipſi fiat. At ſi factū paucis admodum innotuit, ſufficit vt ab ijs corripiatur, corá quibus reus peractus eſt. Verū ſi conuictus coram iudicio noluerit reſipiſcere, & veræ reſipiſcentiæ notæ non apparuerint, ſententiá excōmunicationis ferant delecti iudices in presbyterij cōſiſtorio, adhibito in cōſilium verbo Dei, cum quo verbo Chriſti poteſtas coniuncta eſt: vnde tota excommunicationis virtus dependet. Nam vt verbum Dei eſt regula, & veluti Lydius lapis ad quē examinabitur factū quodlibet: Ita poteſtas Chriſti facit vt ratū habeatur in cœlo, quod hic in mundo ab hominibus agitur. Contra vero vbi iudices verbo Dei deſtituuntur, Chriſtum à ſua parte nō habent. Quare fulmen excōmunicationis quod vibrant in fumum abit, & nequaquá in cœlum pertingit, nec nocet ęi in quē innocentem exercetur. Nequaquam enim ratum eſt in cœlo, quod homines ſtulti ſine verbo Dei hic in terris agere præſumunt. Deinde vbi iam conſtiterit de enormitate facti ex verbo Dei, & de impœnitentia, ex parte rei, charitas ex parte totius corporis Eccleſiæ, & ædificatio cōmunis, in conſilium adhibenda eſt. Nam vt charitas facit, vt omnia agant in bonum & ſalutem rei, ſi vltimus finis excōmunicationis ſpectetur: ita ædificationis cogitatio euentum, quod ad totá Eccleſiam attinet, ſpectat. Nam ſi facit ad Eccleſiæ conſeruationem & cōmunem ædificationem excōmunicationis ſententia, recte & grauiter feratur. Sin minus, ſed potius ad deſtructionē propter peccantium multitudinē facit: cauendum eſt, ne ita vni membro remedium adhibeatur, vt malum ipſum contagionis in totū corpus ſerpat: quare hic regulas Auguſtini, quas in Enchiridio poſui ſequamur. Porrò vbi iam iudicium excōmunicationis in cōſiſtorio presbyterij in reum latum fuerit, debet paſtor congregata Eccleſia, nón ſine ſignificatione ingentis doloris & inuocatione nominis Chriſti, ſententiá excōmunicationis toti Eccleſiæ exponere, ac ita cum poteſtate Chriſti reum in nomine patris & filij & Spiritus ſancti excōmunicare, & prohibere ne quis familiarem cōſuetudinem cum excōmunicato habeat, niſi quatenus reus vel docendus eſt, vel adhortandus ad reſipiſcentiam. Cæterum, excommunicationis fines reliqui ſunt, qui ſunt tres. Nam ſi Deum reſpicis, in Dei familia nō eſt ferēdus, qui nō poteſt illic eſſe ſine contumelia nominis Dei. Si Eccleſiam ſpectas, ab ea excludendus erit, ex cuius contagione periculū eſt, ne ea plures inficiantur. Poſtremo ſi reum conſideras, in iſtum finem feratur excommunicationis ſententia, vt caro rei intereat, & ſpiritus ſaluetur in die Domini Iesv Christi. Quemadmodum Paulus hic docet. Verum quia oratio Pauli ambigua eſt, (nam quid interitus carnis & quid ſalus ſpiritus ſit inter omnes nō conuenit) declaratione quadam indiget, quam declarationem petemus partim ex fine communicati incæſti & euentu, partim ex vſu vocum quibus hoc loco Apoſtolus vtitur excommunicatus incæſtus nō eſt ita traditus Sathanæ vt interiret caro, hoc eſt corpus rei: Nam poſtquam reſipuit incæſtus, in Eccleſiam Corinthiacam receptus eſt. Quare finis excōmunicati incęſti non fuit vt interiret corpus, ſed vt ipſe pudore ſuffuſus & dolore compunctus tandem reſipiſceret. Caro ergo hoc loco nō ſubſtantiam, ſed qualitatē ſignificat. iam autem caro quoties pro qualitate capitur & opponitur ſpiritui, vt hoc loco, ſignificat vicioſitatem naturæ ſeu veterem hominē: quæ caro tum interire dicitur quando vera pœnitentia cōuertimur ad Deum & vitioſis affectibus renunciamus, ſubijcientes nō ſpiritu renouatio-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

renouationis,hoc eſt,obtemperantes nouis motibus quos in cõuerſis excitat Spiritus ſanctus.Eſt ergo ſenſus huius loci germanus,non vt miſer iſte pereat, ſed vt ſaluetur,id eſt,vt cum ipſe pudore ac triſticia ſapere didicerit,Caro quę in hoc præcipitium ipſum abripuit funditus pereat: Spiritus autẽ qui videbatur in certamine prorſus occubuiſſe,erigat ſeſe iterum nec aboleatur, ſed carne interemta ſuperſtes maneat. Nam hic eſt finis Eccleſiæ propoſitus,non modo in extremo illo remedio,ſed etiam in omnibus tum admonitionibus,tum reprehenſionibus,vt caro dometur,& ſpiritus confirmetur.Cæterum quo huius loci plenior ſit explicatio,duæ quæſtiones nobis explicandæ ſunt,quarum prior eſt: Num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi pius præſidet magiſtratus? Altera,num errata iuris in ijs rebus quæ ad hanc externam vitam pertinent, excommunicatione caſtiganda ſint nec ne? Quantum ad priorem quæſtionem attinet: num neceſſaria ſit excommunicatio, vbi Chriſtianus eſt magiſtratus,hoc tenendum eſt: cum alia ſit magiſtratus ciuilis, & alia miniſterij Eccleſiaſtici functio,diuerſam quoq; eſſe vtriuſq; rationem.Nam tametſi ſibi mutuo auxiliares manus porrigunt,eiuſdemque Eccleſiæ ſunt membra: tamen quia diuerſa ſunt membra, non idem ſpeciale officium habent, nec eundem finem proximum. magiſtratus officium eſt pœnis corporalibus punire ſontes qui ſuam violarunt legem,Idque in hunc finem,vt legum ſuarum maneat autoritas,tranquillaq; ſit Reſpublica:Eccleſiæ autẽ eſt,peccata quæ pugnant cum lege Dei punire gladio ſpirituali, Alia lenius, Alia ſeuerius pro ratione culpæ,idq; in hunc finem,vt qui peccauit reſipiſcat pœna admonitus,ac ita in familiam Dei emendatus recipiatur, Ex his perſpicuum eſt,non ſolum vtramq; functionem ſibi inuicem debere manus porrigere auxiliatrices, verumetiam vtramq; ſuo fungi officio debere in corrigendis peccatis,quo offenſa Dei quantum fieri poteſt caueatur. Reſtat altera quæſtio:num errata Iuris, dum petitur iudicis ſententia,excõmunicatione punire liceat? vt ſi quis agrum ſibi vendicet, exiſtimans ipſum ad ſe ſpectare. hanc quæſtionem diluit Paulus,qui in ijs quæ ad vitam hanc externam ſpectant,quæ ipſe βιωτικὰ appellat,requirit iudicium ciuile,quo erratum manifeſtatur iudicis voce. Verum ſi quis contumaciter reclamauerit iudicis ſententiæ,nouo ſe obſtringit reatu, quem punire vtrumque magiſtratum oportet. vt ſi quis agrum retinere conaretur contra iudicis ſententiam, ſine prouocatione ad ſuperiorem iudicem, is quia errato iuris contumaciam adiunxit rectius edoctus,vt contumax iure puniendus erit.Porrò,quæſtiones de lapſuum generibus & de peccatis multitudinis &c.in Enchiridio copioſe explicantur.

Non eſt bona gloriatio veſtra.

Repetit obiurgationem. Corinthij nõ ſolum efferebant ſe ob ſua inſignia dona ſupra alios,ſed etiam in vitijs ſibi placebant,dum Corinthium incæſtum tanquam re bene geſta in ſuo ferebant cœtu. Locus memorabilis,quod alienus lapſus ad nos quoque pertineat,ſi eum non emendemus,modo potuerimus. Deinde admonet nos hic locus humilitatis & communis imbecillitatis.

An neſcitis, quod paululum fermenti totam Maſſam fermentat?

Ratio allegorica eſt : quæ integra ſimilitudine explicari poteſt hoc pacto : Sicut paululum fermenti totam maſſam fermentat : ita paucorum vitia totam congregationem ſua contagione inficiunt: Vt enim hic fermentum ſocietatem vnius vitioſi cum alijs notat,ita maſſa vniuerſum Eccleſiæ corpus ſignificat. Hic obſeruetur finis medius excommunicationis, qui eſt ne corpus vniuerſum Eccleſiæ, contagione vnius membri inficiatur,iuxta vulgares verſiculos:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet reliquas, eſt ſeparanda grege.

Expurgate igitur vetus fermentum vt ſitis noua Maſſa,vt eſtis Azymi.

Exhortationis huius occaſionem ſumit ex ratione allegorica, quæ præceſſit: & trãſit ab hypotheſi ad theſin, ſeu à ſpecie ad generalẽ doctrinã,quod ſæpe tum Prophetæ tum Apoſtoli & alij nõ inepti miniſtri verbi facere cõſueuerunt. Nã hic in genere hortatur Corinthios ad vitæ puritatẽ, ne ſinant ſe vllo aut doctrinę aut morũ fermento corrumpi. Vt vetus fermentũ Phariſaicũ faſtum, doctrinam corruptam & hypocriſin vocat. Ita nouam maſſam vocat renatos in Chriſto Ieſu,cuius ſanguine purgati in Dei cõſpectu apparent Azymi,id eſt,fermenti expertes,hoc eſt,puri & ſine faſtu in doctrina & ſine prophanitate & hypocriſi in moribus.

Etenim

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Etenim paſcha noſtrum pro nobis immolatus eſt Chriſtus.

Ratio exhortationis ex collatione veteris & noui paſchatis ſumta: quæ collatio vmbræ ad veritatem illuſtrior fit hoc modo: Quemadmodum in veteri populo mactato phaſe, id eſt, agno tranſitionis, fermento abiecto, Azymis, id eſt, panibus infermentatis veſcebantur: ita exhibito vero phaſe, hoc eſt, agno immaculato, qui eſt Chriſtus Ieſus, oportet vt abiecto fermento prauæ doctrinæ & hypocriſeos Azymis veſcamur. Notandum eſt, quod paſcha hic non certum anni tempus ſignificet, ſed metonymice agnum, hoc eſt, Chriſtum Dominum, qui in ara crucis mactatus eſt, cuius ſanguine aſperſus populus Dei, à ſeruitute liberatur, & in libertatem veram vindicatur.

Itaque feſtum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento nequitiæ & maliciæ: ſed in Azymis ſinceritatis & veritatis.

Concluſio exhortationis, quæ ex collatione vmbræ ad veritatem infertur, hoc ſenſu: Quemadmodum in veteri populo mactato agno phaſe, celebrarunt feſtum Azymorum per ſeptem dies, hoc eſt, comederunt dulces panes carentes omni fermento: Ita noſtro agno mactato pro nobis, viuamus vitam in ſinceritate & veritate. Azymos ergo Paulus interpretatur ſinceritatem & veritatem. Illa opponitur fermento doctrinæ & fermento veteri: hæc hypocriſi & prauis moribus, quos Paulus malitiæ & nequitiæ nominibus deſignat. Vult ergo Paulus vt qui feſtum phaſe celebrant, hoc eſt, qui vere credunt Chriſtum pro ſe paſſum eſſe & factum piacularem victimam, ſinceram doctrinam amplectantur & innocentem vitam degant.

Scripſi autem vobis in Epiſtola, ne commiſceremini cum ſcortatoribus, ac nõ omnino cum ſcortatoribus huius mundi, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris, alioqui deberetis è mundo exire.

Reuocat Corinthijs in memoriam de quibus eis antea ſcripſerat, & diſtinguit inter flagitioſos qui in ſinu Eccleſiæ reperiuntur, & inter eos qui extra Eccleſiam ſunt. illos excludendos monet propter cauſas ſupra notatas, hos autem non ita vitari poſſe ait, niſi in nouum quendã mundum migrare liceret: ſignificans maiorem eſſe malorum turbá, quam vt facile vitari aut emendari poſsit. Verum hoc tamen ita intelligendum eſt, vt cum ſceleribus eorum pijs nihil ſit commune: & vt Deus rite animo & corpore colatur, Sic Chriſtus cum Phariſæis & Publicanis cibum capiebat ac conuerſabatur.

At nunc ſcripſi ne commiſceamini, ſi quis cum frater nominetur, ſit ſcortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebrioſus, aut rapax, cum huiuſmodi inquam ne edatis quidem.

Recitat quædam ſcelerum genera exempli cauſa, quæ excommunicatione vult puniri: & ponitur hic propoſitio maior præſentis de incæſto excludendo diſputationis. Idololatriæ ideo mentionem facit, quia quidam (ſicuti patebit ex octauo capite) Ethnicis & Chriſtianis placere ſtuduerunt, atq; iccirco interfuerunt ſacris Idolorum, pacis, vt aiebant, & concordiæ publicæ gratia: qui tamen fratres, hoc eſt, Chriſtianæ religionis profeſſores cenſeri voluerunt. Quemadmodum hodie multis accidit, qui cum volunt vtrique parti placere, Papiſtis multa tribuunt, ac etiam interdum laudant, ac interim Euangelici & eſſe & dici volunt: Verum Paulus id improbat, & vult tales excommunicationis pœna in viam rectam reuocari.

Quid enim mea refert etiam de extraneis iudicare? Nonne de ijs qui intus ſunt vos iudicatis? de extraneis vero Deus iudicat?

Ratio cur de extraneis, hoc eſt, ijs qui ſunt extra Eccleſiam, nolit ſibi iudicandi autoritatem ſumere. Nam cenſura Eccleſiaſtica tantummodo ad domeſticos Eccleſiæ ſe extendit, quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat, cui aliam cauſam ſubiungit, nimirum quod ſolius Chriſti ſit & non cenſuræ Eccleſiaſticæ, alienos à fide pœna aliqua caſtigare.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tollite igitur iſtum ſceleratum ex vobis ipſis.

Concluſio eſt quæ ex his propoſitionibus conficitur: Si quis, cum frater nominetur, ſit flagitioſus, excommunicatione caſtigandus eſt. At iſte inceſtus frater eſt nominatus, ac dederat Chriſto nomen, & hoc tamen ſcelus, quod rem cum nouerca habuerit, perpetrauit. Proinde excommunicatione, id eſt, excluſione ex veſtra ſocietate merito caſtigandus eſt.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Chriſtianus aduerſus Chriſtianum iudicium ne petat ſub infideli iudice, ſed ſub fideli: aut potius patiatur iniuriam vel damnum, quam ſuum perſequatur ius coram infidelibus iudicibus. Chriſtiani non abutantur ſua libertate, nec ſcortationem inter res medias ponant, cum ſit grauiſsimum ſcelus.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ ſunt huius capitis partes, Prior eſt inuectiua, & conſtat propoſitione & confirmatione. Inuehitur enim in eos, qui eo temeritatis progreſsi erant, quod fratres coram infidelibus iudicibus, propter res leues accuſarint, & non potius ipſi fideles iudices conſtituerint, aut etiam iniuriam aut damnum paſsi fuerint. Altera eſt confutatio & dehortatio. Confutat enim errorem eorum, qui abuſi libertate Chriſtiana, ſcortationem etiam rebus medijs annumerarunt. Deinde dehortatur grauiſsimis argumentis à ſcortatione, hortans vt Deum glorificent corpore & animo.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

A AVDET aliquis veſtrum negociũ habens aduerſus alterum, iudicari ſub iniuſtis & non ſub ſanctis.

Propoſitio eſt, qua increpat cum Corinthiorũ litigandi ardorem, tum quod ſub iniuſtis iudicibus litigãtes, expoſuerint Euangeliũ ludibrio prophanis hominibus, id quod audendi vocabulo iñuitur: Ac ſi diceret Apoſtolus: Eo ne demum amentiæ proceſsiſtis, vt vos non pudeat palam Euangeliũ exponere prophanorum hominum obtrectationibus? plerunq; enim accidit, vt hominum vitia profeſsioni eorum aſſcribantur. Deinde propoſitionis altera pars requirit, vt cõtrouerſias ſuas Chriſtiani coram ſanctis, hoc eſt, Chriſtianis & pijs iudicibus perſequantur. Hanc propoſitionis partẽ iuſta confirmatione cõfirmandum ſibi proponit. Verum hic diſcernendũ eſt inter neceſſario & voluntarie litigantes. Illis licet ſuum iuſtã cauſam tueri, immo debent ſi res poſtulauerit etiam coram infideli iudice, vt ſi quis ab alio trahatur in iudicium, licet ſane immo neceſſarium eſt, vt coram ſuo magiſtratu, ſiue pius ſiue impius ſit, reſpondeat. His autem non licet fratribus lites intendere in foro infidelium, ne Euãgelium male audiat, & contumelioſi videantur in fratres. Quare hic Pauli conſilium, quod paulò poſt ſequitur, ſequendum eſt, potiusq; ferenda eſt iniuria, quam vt eam perſequamur cum ludibrio Euangelij & contumelia fratrum. Verum quatenus Chriſtiano liceat cauſam ſuam coram iudice perſequi ſine peccato, in Enchiridio explicatum eſt. DEINDE hoc quoq; tenendum eſt, quod ſi Chriſtianis inferatur iniuria ab impijs & hoſtibus doctrinæ, liceat ipſis Pauli & multorum aliorum exemplo prouocare ad iudicem, etiam (ſi res poſtulauerit) infidelem, quemadmodum Paulus fecit dum ad cæſarem prophanum appellauit.

An neſcitis, quod ſancti mundum iudicabunt?

Confirmationis fundamentum eſt, interrogatione figuratum, quo vehementior & minus dubia appareat propoſitio. Verum hic propoſitio ſola ponitur loco huius proſyllogiſmi: Sancti mundum iudicabunt. Vos Corinthij eſtis ſancti. Ergo vos Corinthij mundum iudicabitis. Ex hac conclu-

concluſione extruit Apoſtolus argumentum hypotheticum quod ſequitur. **Verum ſciendum** eſt quod Paulus hic loquatur non de præſenti, ſed de futuro iudicio,in quo caput Chriſtus cum ſuis membris totum impium mundum iudicaturus eſt, quemadmodum ipſe Dominus teſtatur,Matth.19.

Quod ſi per vos iudicabitur mundus, indigni eſtis minimis iudicijs.

Hoc argumentum,vt ſupra admonui, extructum eſt ex proxime præcedente fundamento, & ponitur hic rurſus propoſitio ſola loco totius argumēti,quod hoc pacto excluſo interrogationis ſchemate cōplebitur. Si Corinthij iudicabunt mundum,nō ſunt indigni qui pręficiantur iudicijs de rebus minimis & ad hanc vitá ſpectantibus. Sed Corinthij iudicabunt mundū, Ergo non ſunt indigni minimis iudicijs. Vocat autem minima iudicia,quę ſunt de rebus minimis & caducis.ideo interpres vetus per periphraſin clarius expreſsit conſequens,Indigni eſtis qui de minimis iudicetis.Eſt ergo argumentum à minori ad maius ſumtum.

An neſcitis quod angelos iudicabimus, nedum ad vitam pertinentia?

Aliud argumentum,ſimiliter à minori ad maius ſumtum: Sancti angelos,hoc eſt,diabolos iudicabunt,multo magis res minores,vt ſunt quæ ad vitam hanc ſpectant.

Iudicia ergo de rebus ad victum pertinentibus ſi habueritis qui contemtibiles ſunt in Eccleſia,eos conſtituite.

Quia ſolidis argumentis concluſerat Paulus, licere Corinthijs priuatas fratrum controuerſias de rebus ad victum pertinentibus iudicare & componere: Iá præcipit vt cōſtituant iudices ſeu arbitros,qui lites inter fratres ortas dirimant. Huius loci vſus duplex eſt.Primus,quod teſtetur in Eccleſia Corinthiaca fuiſſe diſtinctionem dominiorum & bonorum,quæ ad vitá & ad cultum pertinent. Secundus,quod remedium præſcribat nobis imitandū,quo lites ortę inter fratres de rebus victualibus componi poſsint.Non enim cuiq;,quod rectum putat,facere licet:ſed arbitris partes ſuas controuerſas committant,eorumq; iudicio acquieſcant. Quod autē iubeat eos Paulus cōſtitui iudices qui in Eccleſia ſunt contemtibiles, non detrahit aliquid, vt quibuſdá videtur, dignitati magiſtratus aut iudicum. Nam per anticipationē & comparatiue ea vox intelligenda eſt. Cum enim Corinthij obijcere poſſent,ſe idoneos iudices deſiderare,atq; ideo ortas controuerſias priuatas inter fratres ad iudices prophanos deferre,Paulus reſpondet: Immo poſtremus & abiectiſsimus veſtrū,ſi cōſtituatur arbiter,melius res inter vos cōtrouerſas componet,quá impij iudices, tantum abeſt, vt vlla neceſsitas vos cogat litigare coram prophanis iudicibus.Præterea Paulum non velle ſimpliciter abiectos homines cōſtitui iudices oſtendit correctio, quæ in textu ſequitur:ad erubeſcentiam veſtram,&c. Nequaquam igitur hac ſententia Pauli eleuatur magiſtratus dignitas aut iudicū officiū,qui vice Dei in dirimendis cōtrouerſijs funguntur.nō enim ſuum ſed Dei iudicium exercent iudices, modo legum ſuarum, non pugnantium cum decalogo, præſcriptum ſequantur. Perperá proinde faciunt, qui hoc Pauli dicto abutuntur ad extenuandá legum ciuilium ſcientiam,& eleuandá magiſtratus & iudicum dignitatem.Peius adhuc olim fecerunt Epiſcopi,qui & prauo intellectu huius loci,proprio officio magna ex parte neglecto,cōtrouerſijs ſecularib⁹ ſe implicuerunt: qui potius Chriſti exemplū ſequi debuiſſent, qui cum rogaretur à quodam vt diceret fratri ſuo,vt ſecum diuideret hæreditatem,reſpōdet: Quis me cōſtituit iudicē aut diuiſorem ſuper vos? ſignificans diſcrimen eſſe inter regimen Politicum & Eccleſiaſticum. Sed peſsime omnium abutuntur hoc loco Papiſtæ,qui hinc iuriſdictionem ciuilem in cauſis pecuniarijs ſe habere condendunt,quam contemtibilibus in Eccleſia,hoc eſt,ſuis officialibus(vt vocant) committunt. Porrò quod quidam verbum καθίζετε per indicatiuū reddunt:Conſtituitis, Et dicunt Paulum hic reprehendere Corinthios,quod contemtibilibus in Eccleſia tantá dignitatē, tantumq; officiū demandarunt, vt arbitri & iudices in cauſis & controuerſijs ſanctorum eſſent, facile refellitur. Primum enim pugnat cum ſcopo præſentis diſputationis.Ná Paulus Corinthios reprehēdit,quod nullos omnino cōſtituerint iudices, adeo vt in leuiſsimis etiá rebus coacti ſint ſententiá quærere à prophanis iudicibus. DEINDE illorum interpretationi orationis nexus reclamat. Nam particula illationis ſatis indicat,hoc Pauli dictum ex ſuperioribus eiuſdē verbis extrui & concludi. Cum enim docuiſſet licere pijs cauſas cognoſcere & iudicare,infert præceptum, vt id quod licet faciant, conſtituantq; iudices ſeu arbitros qui inter fratres ortas lites de rebus ad victum pertinentibus,componere poſſunt.

Ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ad erubeſcentiam veſtram dico, adeo non eſt inter vos ſapiens ne vnus quidem, qui poterit iudicare inter fratres, ſed frater cum fratre litigat, idq́; ſub infidelibus.

Aliud argumentum à contingentibus ſumtum: cuius hic ſenſus eſt: magnum dedecus eſt coram prophanis iudicibus cauſſas agere, nam inde aduerſarij veſtram inſcitiam arguunt, quaſi nemo omnium veſtrum ſit, qui ea ſit prudentia præditus, vt poſsit veſtras controuerſias priuatas componere.

Iam quidem omnino delictum in vobis eſt, quod iudicia habetis inter vos.

Deprimit illorum faſtum qui nihil ſibi deeſſe ad perfectioné iudicarunt ſumto argumento ab effectu ad cauſam. Iudicia habetis inter vos, hoc eſt, lites & contentiones ſectamini. Ergo in vobis eſt delictum, id eſt, animi imbecillitas, qua ita ſuccumbitis, vt iniuriam & damnum non potius patiamini, quam coram impijs iudicibus cauſſas agatis. Neque hæc Pauli verba aliquid detrahunt legibus ciuilibus aut iudicibus, ſed tantum eos reprehendit Apoſtolus, qui leuibus iniurijs ita franguntur, vt mox ad magiſtratum vindicem confugiant.

Cur non potius iniuriam ſuſtinetis? cur non potius damnum accipitis? at vos iniuriam facitis & damno afficitis, idque fratres?

Duo reprehendit hic in Corinthijs. Primum quod litigarunt coram prophanis iudicibus, vnde male audit Chriſtiana religio. Deinde quod intulerint fratribus damnum & iniuriam, adeo improba habendi cupiditas inter homines regnat.

An neſcitis quod iniuſti regni DEI hæreditatem non conſequentur?

Argumentum à pœna ſumtum. Iniuſti regnum Dei non obtinebunt qui inferunt iniuriam fratribus & damno eos afficiunt, ſunt iniuſti, igitur regnum Dei non obtinebunt, reſipiſcite ergo ne tantam hæreditatem veſtra amittatis culpa.

Ne erretis, neque ſcortatores, neq; idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum maſculis, neque fures, neque auari, neque ebrioſi, neq; maledici, neque rapaces regnum Dei hæreditate obtinebunt.

Denunciat pœnam iniuſtis & iniuſticiæ quaſdam formas exempli cauſſa recitat. Quomodo autem hæc denunciatio intelligenda ſit ſequens oratio Pauli oſtendit, & ſumma ſententiæ huc redit, quod tales excludantur à regni Dei hæreditate, niſi egerint pœnitentiam: quod cum fecerint, non amplius iniuſti ſed iuſti cenſentur, Chriſti iuſticia ornati. Molles Paulo ſunt, qui verborũ lenocinijs, effœminato geſtu & veſtitu alijſq; delitijs, impudicitiam ſuã prodũt.

Et hæc fuiſtis quidem, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini IESV, & per ſpiritum Dei noſtri.

Vt commemoratione præteriti ſtatus Corinthios humiliat, ita propoſito gratuito beneficio excitat eos ad gratitudinem per ſolicitudinem ſanctam, qua caueant ne tantum bonum ſua culpa amittant. Vtrũq; & nos ex hoc loco diſcamus, humiliemur cogitatione prçteriti ſtatus, & excitemur ad gratitudiné & innocentiam morũ cogitatione præſtitę gratiæ. Cæterum Apoſtolus non fruſtra hæc tria: purgationem, ſanctificationem & iuſtificationem coniunxit. Nam vt purgationem ſordibus, ſanctificationé pollutioni, & iuſtificationem reatui opponit: Ita vult vt purgati nõ amplius inuoluamur prioribus ſordibus, ſanctificati non nouis inquinamentis polluamur, iuſtificati non nouo reatu nos obſtringamus: ſed vt potius puritatem & ſanctificationem, iuſticia Chriſti donati, per totam noſtram vitam meditemur. Addit præterea Apoſtolus modũ & cauſſas noſtræ purgationis, ſanctificationis & iuſtificationis. Nam dum ait: In nomine Domini IESV, & per ſpiritum Dei noſtri, Primũ ſignificat prædicationem Euangelij de Chriſto creditam, eſſe cauſſam tantæ gratię, nam nomen IESV ad prædicationem quæ fidem requirit refertur, qui ergo credit IESVM talem ſibi eſſe, qualis nominatur, id eſt, prædicatur Euangelio, is purus, ſanctus & iuſtus cenſetur. Verũ quia ſine Spiritu ſancto, qui fidé in auditoribus Euangelij operatur, nemo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

purgatur, ſanctificatur & iuſtificatur: rectè adiecit Apoſtolus, Et per ſpiritum Dei noſtri. Nec prætereundem eſt, quod Apoſtolus exprimat tres diuinitatis perſonas, Patrem, Filium & Spiritum ſanctum, quibus tribuit redemtionis beneficium.

Omnia mihi licent, at non omnia conducunt, omnia mihi licent, at non redigar ſub vllius poteſtatem.

Confutatio eſt erroris eorum, qui prætextu Chriſtianæ libertatis quiduis ſibi licere exiſtimarunt, non habita ratione ædificationis mutuæ & grauioris ſeruitutis, nempe peccati. Repetit autem bis obiectionem Corinthiorum. Omnia mihi licent. Vbi obſeruandum, quod ſignum diſtributiuum ad res externas quas medias vocant, pertineat. Id quod circumſtantia loci euincit. Incipit enim hic de rebus medijs diſputare, quarũ vſus liber eſt, modo habeatur ratio mutuæ ædificationis, & caueatur maior ſeruitus, in quã incurrunt qui ſuis cupiditatibus indulgẽtes rebus externis nimirũ addicti ſunt. Liberum quidem eſt veſci quibuslibet cibis: at qui hoc facit cum ſcandalo fratris infirmi, aut ita indulget ſibi vt gulæ mancipium fiat, ſua libertate abutitur, Immo potius eam amittit, & mancipatur ſeruituti peccati. Nam iuxta Chriſti ſententiam: Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Hic locus requirit explicationem doctrinæ de libertate Chriſtiana & de rebus medijs ſeu adiaphoris: quam aliunde petant ſtudioſi.

Eſcæ ventri & venter eſcis. Deus autem & hunc & eas abolebit.

Proponit ſpeciem exempli gratia, vnde de toto genere iudicandum eſt. Ciborum inquit vſus eſt, vt in hac vita conſeruemur ad tempus, poſt hanc enim vitam nullus vſus erit, vel ventris, id eſt, nutritionis, & ciborum, quare illis ita vti conuenit, ne eorum cauſſa aut fratres offendamus, aut illorum abuſu in fœdam ſeruitutem peccati noſipſos conijciamus. Tantiſper enim liberi ſumus donec ab alio capiamur, & ab eo in ſeruitutem redigamur. Proinde qui indulget cibis & ventri contra charitatem proximi, aut ad voluptates & delitias, vt charitatis legem violat: Ita fit mancipium rei corruptibilis. Hoc iam ad totum genus transferri debet, hoc eſt, ad res medias & externas omnes: quæ nec prohibitæ nec mãdatæ ſunt ſimpliciter. Et diligenter diſcernendum eſt inter libertatem ipſam & libertatis vſurpationem, liberæ quidem ſunt res mediæ, vt veſtes, cibus, locus, tempus &c. ſed in earum vſu cauendum eſt, ne aut fratres offendamus, aut noſipſos, dum eis nimium addicti ſumus, in fœdam peccati ſeruitutem conijciamus.

Corpus autem non ſcortationi ſed Domino, & Dominus corpori.

De rebus medijs dixit, & quid in earum vſu cauendum ſit breuiter diſſeruit. Nunc fœdiſſimum errorem eorum confutat, qui ſcortationem inter res medias collocarunt, & eam tanquam licitam prætextu Chriſtanæ libertatis defenderunt. Ponitur autẽ hic minor loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Quicquid Domino dicatum eſt, nõ eſt polluendum ſcortatione, Corpus noſtrũ Domino dicatum eſt (Nam per baptiſmum Chriſti corpori inſiti ſumus) Igitur corpus noſtrum ſcortatione non eſt polluendum, Proinde nequaquã licita eſt ſcortatio, nec in rebus medijs vllo pacto numeranda. Locus communis, quod quælibet res ei fini cui deſtinata eſt certa lege intenta eſſe debeat, nõ alieno cũ ſua natura pugnanti.

Deus autem & Dominum ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit per potentiam ſuam.

Secundum argumentum, ſumtum à conditione noſtrorum corporum, quæ glorificanda ſunt olim cum glorificato Chriſti corpore. Et ponitur ſola minor loco huius argumenti: Corpora olim cum Chriſto glorificanda, non ſunt polluẽda ſcortatione. Noſtra corpora olim ſunt cum Chriſto glorificanda per gloriam reſurrectionis. Non igitur ſunt contaminanda ſcortatione. Quod autem addit: per potẽtiam ſuam, Anticipatio eſt, qua occurrit rationis peruerſo iudicio de reſurrectione. Quãdo igitur ratio articulum reſurrectionis in dubium reuocat, nos potentiam Dei opponamus. Is enim quod ſtatuit, poteſt etiam præſtare. Porrò ex hoc Pauli dicto hunc locum communem deſumamus, quod corpora Chriſtianorum propter futuram reſurrectionis gloriam, caſta & pura conſeruari debeant.

An neſcitis, quod corpora veſtra ſint membra Chriſti: igitur tollens membra Chriſti faciam, vt ſint ſcorti membra? Abſit.

Tertium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tertium argumentū ab abſurdo ſeu indigno, ſed minor & cōcluſio ordine ponuntur. Argumentum autē hoc pacto complebitur: Nullo pacto ferendū, vt membra Chriſti cum ſcortis communicentur. Sed noſtra corpora ſunt membra Chriſti. Igitur indigniſsimū & abſurdiſsimū eſt, ea ſcortatione polluere. Hæc abſurditas & indignitas notatur particula abominandi, abſit. Hoc loco & alia obſeruetur doctrina, nempe quod ſpiritualis noſtra ſocietas cum Chriſto non tantum ad animam, ſed etiam ad corpus pertineat, In qua ſocietate ſpes noſtræ reſurrectionis ſita eſt.

An neſcitis, quod qui agglutinatur ſcorto, vnum corpus eſt? erunt enim inquit duo in carnem vnam.

Amplificatio & exaggeratio eſt proximi argumenti, quam enim ob cauſſam ſit abſurdum & indignum polluere corpora noſtra ſcortatione, exponit. Nam qui hoc faciunt membra Chriſti de eius corpore diſcerpunt & agglutinant ſcorto, ita vt iam amplius nō ſunt vnum cum Chriſto, ſed cum impuro ſcorto. Hoc confirmat ex ſecundo Geneſios capite. Erunt, inquiens, duo in carnem vnam. Quæ ratio non ſimpliciter ſed per comparationē accommodanda eſt propoſito hoc pacto: Quemadmodum maritus & vxor vna caro fiunt benedicta copula: Ita ſcortator & ſcortum, maledicta copula coniunguntur & veluti vna caro fiunt. Habet enim ſcortatio cum coniugio aliquam ſimilitudinem, ſed tanquam eius corruptela. Aliter dictum Moſis non poteſt accommodari præſenti argumento.

Qui vero agglutinatur Domino vnus ſpiritus eſt.

Oſtendit arctiorem copulam Chriſtianorum cum Chriſto eſſe, quam eſt mariti & vxoris. Hæc enim corporalis tantum eſt: illa vero ſpiritualis. Vnde quartum argumentū à comparatis extrui poteſt hoc pacto: Copula mariti & vxoris ſancte eſt conſeruanda, ne vlla impuritate contaminetur. Multo magis copula ſpiritualis inter Chriſtum ſponſum & eius ſponſam Eccleſiam ſancte conſeruanda eſt, ne vlla turpitudine polluatur. Qualis autem ſit copula Chriſti & eius ſponſæ, Oſeas Propheta explicat his verbis: Sponſabo te mihi in fide, & cognoſces Dominum.

Fugite ſcortationem.

Oſtenſo errore eorum qui ſcortationem rebus medijs annumerarunt, & monſtrata ſcortationis turpitudine & ſcelere, exhortationem attexit, vt non ſecus atq; peſtem & rem extreme periculoſam ſcortationem fugiant Corinthij. Nam fugiendi vocabulum duo innuit, videlicet, Periculum quod eſt ex ſcortatione, & quam acre ſtudium euitandi illud periculum in pijs eſſe debeat.

Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus eſt, ſed qui ſcortatur in proprium corpus peccat.

Quintum argumentum ab effectu proprio ſcortationis ſumtum, quod in hunc modū nonnihil commutata orationis forma cōcludi poteſt: Quicquid dehoneſtat & cōtaminat proprium hominis corpus, merito eſt fugiēdum. Scortatio dehoneſtat & cōtaminat propriū hominis corpus. Igitur ſcortatio merito fugiēda eſt. Eſt autem in proprium hominis corpus peccare hoc loco, ipſum dehoneſtare, contaminare, honore debito ſpoliare, ludibrioq; exponere. Minor ſola hic ponitur amplificata per comparationem ſcortationis cum alijs peccatis. Alia peccata dicit extra corpus eſſe, hoc vero in ipſo manere corpore, ac veluti notam, illi inurere. Verum hic oritur perdifficilis quæſtio. Nam Dominus apud Matthæū ait: De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ, hæc ſunt quæ inquinant hominē. Et Eſaias: Manus veſtræ ſanguine pollutæ ſunt. Et ad Roma. Præbuiſtis membra veſtra arma iniquitatis peccato. Et ad Titum, Omnia mūda mundis, contaminatis vero & infidelibus, nihil mundum, ſed contaminata eſt eorum & mens & conſcientia. Et multę ſimiles ſententiæ teſtantur totum hominē peccato pollui. Qui fit ergo, quod Paulus dicat: reliqua peccata eſſe extra corpus, Scortationem vero in corpore manere? Reſpondeo, omne peccatum hominem polluit, quantū ad reatum attinet, Nam vt mentē & conſcientiā contaminat: Ita hominē totum reatu obſtringit. Verū ſcortatio (qua omnis Venus extra matrimonium per ſynecdochen ſignificatur) non ſolum mentē polluit, conſcientiā coinquinat, ac totum hominē nouo reatu cōmaculat: verumetiā quodam ſingulari modo probrū inurit

corpori

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

corpori ac ipſum cōſpurcat,ac veluti ludibrio conſpurcatū exponit.Huius ſingularis maculæ ita Deo mirabiliter ordinãte,haud raro in ſcortatoribus teſtimonia quædã apparent, vt ſunt morbus Gallicus,& alij turpiſsimi,quos nominare nolo: Qui turpiſsimi morbi in honeſtis coniugibus nō conſpiciuntur. Nã vt illic maledictio coniunctã eſt cū violatione ordinis diuini: Ita hic benedictio ordinationē Dei comitatur. Hoc ſcortationis probrum moueat honeſtos adoleſcentes, ne ſinant ſe in ſcortationis volutabrum præcipitari.

An neſcitis, quod corpus veſtrum templum ſit eius qui in vobis eſt ſpiritus ſancti, quem habetis à Deo.

Sextum argumentum à deſtinatis ſumtum, quod hoc modo abſoluitur: Templum Spiritus ſancti purum & mundū conſeruari oportet. Veſtrum corpus eſt templum Spiritus ſancti, Igitur corpus veſtrum purum & mundum cōſeruari oportet.Proinde nequaquam prophanandum & polluendum eſt ſcortatione aut vlla alia impuritate. Cum autem addit: Quem habetis à Deo, tacite admonet Corinthios, ne ſua culpa gratuitum hoc donū tantumq; theſaurum amittant, immo in hoc toti potius ſint, vt Spiritus ſancti domicilium & templum mundum ſanctumq; conſeruetur. Cæterum, cur Chriſtiani dicantur templum Dei, dictum eſt ſupra capite tertio. Et ſumma huc redit: Quod quilibet Chriſtianus ideo ſit templum Dei, quod Deus in eo ſit, habitetq;, iuxta Chriſti promiſsionem: Qui ſermones meos audit,ad eum veniemus & manſionem apud eum faciemus. Deinde quod quilibet Chriſtianus debeat perpetuis cultibus Deum celebrare,ſeq; mundum à peccati prophanatione conſeruare.

Et non eſtis veſtri iuris, emti enim eſtis precio.

Septimū argumentum à iure ſumtum: Qui non ſunt ſui iuris non poſſunt ſe alijs Dominis mãcipare. Chriſtiani nō ſunt ſui iuris. Ergo Chriſtiani nō poſſunt ſe alijs Dominis mancipare. Quare iniuriam Chriſto Domino faciunt qui ſcortationi ſe proſtituunt,ac eius mancipia ſe ſponte conſtituunt. Minor ſola cum ſua probatione ponitur,quæ ita cōcluditur: Chriſtiani emti ſunt precio, Igitur non ſunt ſui iuris. Hoc ipſum argumentum in exhortatione ad vitæ innocentiam vſurpat Petrus,cum ait: Scientes vos non caducis, argento aut auro fuiſſe redemtos ex vana veſtra conuerſione,ex patrum traditionibus accepta: ſed precioſo ſanguine agni immaculati & incontaminati Chriſti.

Glorificate igitur Deum, in corpore veſtro,& in ſpiritu veſtro,quæ ſunt Dei.

Concluſio exhortatoria. Cum non ſitis veſtri iuris, cum iam templa Dei ſitis, &c. par eſt, vt Deum & corpore & anima glorificetis. Anima quidē glorificatur Deus, Primum cum recte ſentimus de natura Dei maieſtate & veneratione. Deinde cum ei tribuimus omnem miſericordiam, ſapientiam,iuſticiã & potētiam. Tertio cum quicquid habemus illi ſoli acceptum ferimus. Quarto cum nos illi ex fide, mente, voluntate & affectibus ſubijcimus,per patientiã eum inuocantes & prædicantes. Sed corpore glorificatur,cultu, puritate, & exemplo: Cultu, cum non proſternimus nos coram Idolis more Papiſtarum & prophanarum gentium,ſed nos coram illis proſternimus, illum in cœlo quærentes non apud ſtatuas. Puritate, cum corpus purum,ſanctum & caſtum cōſeruamus ab omni turpitudine ſexto præcepto prohibita. Exemplo,cum actiones omnes noſtræ externæ,vita,conuerſatio,geſtus,verba,veſtitus & huiuſmodi alia quæ in oculos hominum incurrunt,ſunt talia quod illis inuitentur alij ad glorificandum Deum nobiſcum: Contra Deum ſua gloria quantum in ſe eſt, ſpoliant,qui contraria his vel ſentiunt,vel agunt.

CAPVT VII.

Summa Capitis Septimi.

Etſi bonum ſit vxorem non ducere, modo caueatur ſcortatio: vel ab vxoris thoro abſtinere, modo fiat ex conſenſu: tamen vinculum coniugale fas non eſt per diſceßionem violare, nec Chriſtianis licet propter religionis diſsimilitudinem diuortium facere. Verum ſi infidelis diſcedit, ſoluitur pius à coniugij vinculo. Præterea etſi virginitas præferenda eſt coniugio propter neceßitatem præſentem: Tamen parentes

rentes non peccant ſiue filias ſuas nuptum dederint ſiue non: etſi melius fecerint ſi non elocauerint, niſi alia cogat neceſſitas. Neque viduis negandæ ſunt ſecundæ nuptiæ.

Ordo & partes Capitis Septimi.

Orditur Apoſtolus à conceſſione, nimirum quod homini bonum ſit mulierem non attingere. Cui ſubiungit reſtrictionem ſeu exceptionem duplicem videlicet, vt caueatur ſcortatio: & ne alter coniugum alterum fraudet debito coniugali. Deinde contra ſeparationem coniugum ex ſententia Domini diſſerit, præcipiens ne coniuges à ſe inuicem diſcedant propter animorum offenſionem. Tum de impari coniugio agit, præcipiens ne fidelis coniugem deſerat infidelem, at ſi ſponte infidelis diſceſſerit, ſoluitur fidelis è lege coniugij, his ſubijcit nonnihil de vocatione, cui addit de virginitate & de iure parentum in elocandis liberis diſputationem. Poſtremo loco de ſecundis nuptijs agens, Etſi præfert cœlibatum, liberas tamen relinquit ſecundas nuptias. Atque ita in hoc capite multi vtiles loci tractantur, vt de cœlibatu, de neceſſitate matrimonij propter vitandam ſcortationem, de debito matrimonij, de diſſidijs in matrimonio ex animorum offenſione & ingeniorum diſſimilitudine, de impari coniugio, de vocatione, de ſeruitute, de virginitate, de ſecundis nuptijs: Quorum locorum cognitio ſumme neceſſaria eſt in Eccleſia, de quibus omnibus Corinthios ad Paulum ſcripſiſſe, ex principio huius capitis apparet.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ ſcripſiſtis mihi, bonum eſt homini mulierem non attingere.

Ex conceſſione hac & duabus exceptionibus quæ ſequuntur, videtur quod Corinthij Paulo ſcripſerint & interrogauerint, An liceret homini, vel omnino vxorem non ducere, vel ab vxoris thoro prorſus abſtinere, ad quam quæſtionem reſpondet per conceſſionem: bonum eſt homini mulierem non attingere, id eſt, bonum & commodum eſt, ſi homo vel maneat ſine vxore, vel ſi vxorem habet, ab eius conſuetudine abſtineat. Bonum hoc loco non opponitur malo aut vitioſo: vt Hieronymus & Monachi eum ſecuti interpretati ſunt, ſed ſignificat commodum & expediens propter aliud, vt abſtinere à vino eſt bonum, hoc eſt, commodum & expediens propter aliud, vnde tamen non ſequitur, vinum bibere malum eſſe ſimpliciter. Quod autem non opponatur bonum hoc loco vitio, docet & matrimonij inſtitutio quæ Dei benedictionem (qua omnes res malæ & turpes deſtituuntur) coniunctam habet: & exceptiones Paulinæ quæ ſequuntur, nullo enim pacto concedendum eſſet matrimonium, ſi aut malum aut vitioſum eſſet.

Sed propter fornicationes vnuſquiſque vxorem ſuam habeat, & vnaquæque ſuum maritum habeat.

Prior exceptio. Bonum eſt homini ab vxore ducenda abſtinere, modo non ſit ſcortationis periculum. Verum ſi quis continere non poteſt, ſed ſuccumbit tentationibus, & vincitur prauis affectibus ita, vt voluntas ſuccumbat, etiam illi non ſolum remedium conceditur matrimonium, verum etiam præcepto diuino ad coniugium obligatur. Nam cum dicit Paulus hoc loco: Vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, & vnaquæq; ſuum maritum, non eſt concedentis oratio, ſed præcipientis.

Vxori maritus debitam obœdientiam reddat, Similiter autem & vxor marito.

Poſterior exceptio, bonum eſt homini ab vxoris thoro abſtinere, ſi modo illud ex conſenſu fiat, alioqui debent ſibi inuicem mutuum officium & coniugalem beneuolentiã quam ſibi mutuo promiſerunt matrimonium contrahentes.

Vxor proprij corporis poteſtatem non habet, ſed maritus. Similiter autem & maritus proprij corporis poteſtatem non habet, ſed vxor.

Ratio reddendæ mutuæ beneuolentiæ in coniugio, quilibet iure exoluere tenetur quod alij debet, Ergo maritus cum eius corpus ſit in poteſtate,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtate vxoris : & vxor cum eius corpus ſit in poteſtate mariti, debent ſibi mutuo debitam beneuolentiam exoluere. Prohibet ergo eam, quæ fit abſque conſenſu continentiam. q.d. cum alter ſit in alterius poteſtate, non potes facere quod vult abſque eo qui iugum ſecum vna trahit.

Nolite fraudare vos inuicem, niſi ſi quid ex conſenſu fiat ad tempus, vt vacetis ieiunio, & orationi.

Concluſio eſt ſuperiorum. Si neuter coniugum poteſtatem habet proprij corporis, ſed alter alterius, non igitur ſe inuicem fraudare debent debito coniugali. Hic primum obſeruandum eſt ideo requiri conſenſum, quia non de vnius continentia ſed duorum agitur. Deinde cum dicit ad tempus, prohibet perpetuam abſtinentiam à thoro coniugali, cõtra quod Spiritus ſancti oraculũ peccauerunt Papiſtæ, dum permiſerunt coniugibus modo Monachiſmum profiteri vellent perpetuã ſeparationem. Præterea finem ſecubationis addit: Vt vacetis ieiunio & orationi. Ieiunium & oratio coniungi ſolent, quando ſignificantur ſolennis aliqua & publica orationis celebritas, cum vel aliquod magnum & arduum negotium aggrediendũ ſit, vel aliquod imminens periculum, aut præſens calamitas vrgeat ad publicas preces inſtituendas. Porrò his verbis Pauli abutuntur Monachi, cum ex illis inferunt thorum coniugalem rem eſſe vicioſam & malam, vt quæ orationem quæ perpetua eſſe debeat, impediat: Cui obiectioni iam reſpõſum eſt, nempe quod Paulus non loquatur de perpetuis Chriſtianorum precibus, ſed de ſolennibus tantum, quæ fiunt præcedente coniuncto ieiunio. Deinde inſtantiam damus ex hoc ipſo loco Pauli, ſi illorum conſequentia valet, valet & hæc: Cibus & potus impediunt ieiunium. Igitur cibus & potus mala ſunt, hanc conſequentiam quis recipiet?

Et rurſus in vnum conuenite, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram.

Prohibet ſecubationem perpetuam, cuius prohibitionis grauiſsimam ſubiungit cauſſam, ne videlicet tentet ipſos Sathanas propter incontinentiam ſuã. Nam cum perpetuo ſecubant coniuges, Sathanas inſidias ſtruit carni & obijcit varias libidines, in quas ruunt ſępe cœlibes imbecillitate carnis victi, ne igitur idem accidat coniugibus, perpetuam prohibet ſecubationẽ. Hęc manifeſtè pugnant cum impuro cœlibatus voto, quod ſupra modum extollunt Papiſtæ. Sunt qui hæc verba: Ne tenet vos Sathan propter incontinentiam veſtram, referunt ad ſuperiora, ac ſi dicat Paulus: interdum ſecubandũ eſſe coniugibus, ne propter nimiam lihidinis incontinentiam exponant ſe Sathanæ inſidijs. Nam ſicut qui abutuntur cibo & potu, exponunt ſe Sathanæ, Ita qui thoro coniugali intemperantius vtuntur periculum ſibi accerſunt. Coniuges ergo in timore Dei, vt cibo & potu, ita thoro coniugali temperanter vtantur.

Hoc autem dico ſecundum veniam, non ſecundum præceptum.

Prolepſis eſt. Nam ex ſuperioribus aliquis obiicere poſſet: Dicis, vnuſquiſq; habeat ſuam vxorem, & vnaquæque habeat ſuum maritum. Ergo vis vt omnes matrimonium contrahant: Reſpondit Apoſtolus, conceſsionem eſſe quam propoſuit & nõ præceptum, conceditur enim omnibus vel à coniugio abſtinere, vel matrimonium contrahere. Verum ſi quis continere nequeat, ei præcipitur vt remediũ à Domino propoſitum quærat. Porrò cum Papiſtæ ex hoc loco ſic ratiocinentur. Quod opus habet venia, culpa non caret. Coniugium opus habet venia. Ergo culpa non caret. Proinde piè faciunt qui perpetuam vouent caſtitatem. Reſpondeo eos non attendere, quo hæc Pauli verba referenda ſint. Deinde perperam vrgere veniæ aut indulgentiæ vocabula. Nam συγγνώμη, qua voce vtitur Paulus, interdum remiſſionem notat vbi nullum ſimpliciter vitium eſt. Præterea illorũ cauillatio refutatur multis Encomijs matrimonij, quæ paſsim in ſcripturis extant.

Velim enim omnes homines eſſe, ſicut & ego, ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo, alius ſic, alius autem ſic.

Ratio cur velit ſuperiora, non vt præceptum, ſed vt conceſsionem intelligi, & ſeipſum exemplũ proponit continentiæ, non ergo cum ait, vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, &c. præceptũ eſt, quo omnes vult adigere ad matrimonium: ſed conceſsio qua ſtatus ipſe liber relinquitur omnibus, ſed ijs qui continere nõ poſſunt à Domino propoſitum remediũ neceſſarium eſt. Verũ ne quis de exemplo Pauli vniuerſa-

lem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

lem regulam conſtituat,reſtrictionem ſubiungit: Sed vnuſquiſq; proprium donũ à Deo habet, ſignificans & continentiam donum eſſe, & neminem qui hoc donum non habet, debere Deum tẽtare, ſed potius diuinitus propoſito remedio vti cum gratiarum actione & timore Dei. Obſeruandus locus, quod à nemine ſit requirendus cœlibatus, niſi quatenus ipſe ſpeciale donum continentiæ habeat.

Dico autem inconiugatis & viduis, Bonum eis eſt ſi maneant vt ego. Si autem non continent,matrimonium contrahant.

Ratio voti: Optauit omnes eſſe ſicut ipſe eſt, idque ideo,quia illud bonum & commodũ ipſis eſſe videtur, Verum mox exceptionẽ repetit, modo quis dono caſtitatis ſit præditus,quo ſi careat, matrimonium contrahat. Hæc ergo diſtributio loco generis ponitur, & intelligẽda eſt de omnib⁹ ijs, qui adhuc extra matrimonium viuunt,quorũ neminem à matrimonio excludit,niſi donum continentiæ habeat.

Melius eſt enim matrimonium contrahere,quam vri.

Ratio exceptionis à collatio ſumta. Matrimonium eſt res bona, vſtio qua quis ita incendio flammarum libidinis ardet, vt vel continere non poſsit, victa voluntate ab affectibus, vel ipſius preces impuritate affectuum contaminentur, mala eſt. Quare matrimonium præferendum eſt vſtioni. Non igitur hæc collatio eſt maioris & minoris mali,ſed eſt boni per ſe,& mali collatio, melius proinde eſt,idem quod præferendum eſt, vt bonum malo, honorabile turpi. Diligenter hic Metaphora obſeruanda eſt: non dixit Apoſtolus, Melius eſt nubere, quam calere libidinis affectibus, ſed vri. Nemo enim mortalium eſt, qui non interdum ſentiat libidinis calorem, ſed non tamen omnes æſtuant & ita vruntur, vt voluntas ſuccumbat. Quare male faciunt, qui fere impuberes adoleſcentes cogunt ad matrimonium contrahendum. Cum potius ſtudijs,laboribus,ſobria vita,perpetuis exercitijs & precibus eſſent cohercendi,ne intempeſtiuo coniugio interrumpant curſum ſtudiorum ſuorum.

Coniugatis denuncio non ego ſed Dominus, vxor à marito ne diſcedat, quod ſi diſceſſerit, maneat innupta, aut reconcilietur marito,& vir vxorem ne dimittat.

Quia apud Corinthios fuerunt,qui religionis prætextu coniugij moleſtias excutere voluerunt, quoties inter coniuges orta eſſet aliqua offenſio, propter animorum diſsimilitudinẽ: Apoſtolus ex mandato Domini denunciat eis,quod nequaquam liceat coniugij legem violare,ac ita à ſe inuicem diſcedere, vt liceat nouas nuptias quærere. Verum ſi inciderit talis offenſa,vt vna habitare nequeant propter acerbitatem animorum, permittit quidem ſeparationem, ſed nõ concedit nouas nuptias.Immo vult,vt potius reconciliati rurſus conueniant in vnum.Hic Apoſtolus tantum loquitur de cauſsis illis leuioribus, propter quas viri vxoribus miſerũt libellos repudij,vt ſunt ſordes,ignauia, ſomnolentia,negligentia rei familiaris,garrulitas,moroſitas & huiuſmodi alia mulierum vicia,propter quę Iudęi pręcipue ſæpe fecerunt diuortia: Quorum errorem Chriſtus corrigit,& docet non licere diuortium facere & nouas quęrere nuptias,niſi legitima diuortij cauſſa intercedat,de qua Apoſtolus hic nõ agit.Non enim exiſtimandum eſt quod Apoſtolus exceptionem quam Chriſtus diſerte ponit Matth.5. & 19. improbet,ſed vt Lucas & Marcus,ita ipſe quoq; tantum de ijs cauſsis agit,quæ non interrumpunt matrimonij ſubſtantiã violatio coniugali thoro. Abutuntur ergo hoc loco Papiſtæ,dũ hinc colligunt illicitas eſſe nouas nuptias facto diuortio ob adulteriũ,contra aperta Chriſti verba & multorum ſanctorum fratrum pronunciata,qui rectius perpenderunt Chriſti reſponſionem,& hunc Pauli locum diligentius cum verbis Chriſti contulerunt.

Reliquis ego dico non Dominus.

Dicturus de coniugio inæquali, quod communi legi non ſubijcitur, præfatur ſe non expreſſum Dei verbum ſuper ea re habere,ſed id promere quod ex ſpiritu Dei hauſerat: Sicut poſtea exponit cum ait: Exiſtimo me quoque ſpiritum Dei habere.

Si quis frater vxorem habet infidelem, & ipſa conſentit cum eo habitare, ne dimittat eam: Et mulier quæ maritum habet

Quia apud Corinthios fuerunt, qui diuortium fecerunt propter religionis diuerſitatem, præcipit fideli-

infidelem, & ipſe conſentit cum ea habitare, ne demittat eum.

bus ne religionis prætextu dimittant coniuges: modo velint infideles perſonæ in matrimonio contracto manere, cuius præceptionis poſtea cauſſam ſubiungit.

Sanctificatus eſt enim vir infidelis in vxore, & ſanctificata eſt mulier infidelis in viro.

Prolepſis eſt. Poterant enim obijcere prophanum & vicioſum eſſe thorum illum coniugalem propter alterius impietatem: ſed Apoſtolus reſpondet, ſanctum & purum coniugium eſſe, ita vt non contaminetur fidelis coniunx per infidelis impietatẽ immo poſsit fidelis maritus bona conſcientia vti vxoris infidelis thoro, & fidelis vxor thoro infidelis mariti. Nam plus valet fidelis coniugis pietas, vt coniunctio iſta ſit ſancta, quam infidelis contagio ad prophanandum coniugium. Sed quomodo hoc conuenit cum ijs quæ alibi dicit: Nolite docere iugum cum infidelibus? Nullus enim conſenſus Chriſto cum Belial. Reſpondeo, Aliud eſſe loqui de retinendis matrimonijs, aliud de contrahendis. Prætérea, quomodo infidelis ſanctificatur per fidelem? Reſpondeo. Senſus verborum Pauli hic eſt: Pietas fidelis coniugis nihil prodeſt infideli coniugi, ſed ipſi fideli tantum, ne ſcilicet inquinetur per infidelis cohabitationem, ſanctificatus ergo dicitur, cuius vſus eſt licitus, ſanctus & Deo placens. Porrò hoc Pauli dicto abutuntur, qui negant inter infideles & prophanos homines verum & legitimum matrimonium eſſe: Sed ſciendum eſt, aliud eſſe verum matrimonium, aliud ſanctum. Inter infideles quidem verum matrimonium eſſe poteſt: Sed ſanctum minime, cum illorum mens & conſcientia ſunt polluta, atque ipſi ſunt abominabiles coram Deo.

Alioqui pueri veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt.

Aetiologia ab effectu, ſi immundum eſſet coniugium, qui quo alter coniugum eſt fidelis, & alter infidelis? immundi eſſent liberi in eo coniugio nati, Sed non ſunt immundi, immo ſancti. Non igitur eſt immundum tale coniugium, ſed fidelis poteſt bona conſcientia vti infidelis cõiugis thoro. Aſſeueratio hæc qua Paulus aſſerit, natos in ſancto coniugio ſanctos eſſe, diligenter obſeruanda eſt, Eſt enim petita ex promiſsione fœderis initi inter Dominum & Abrahamum, his verbis: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te. Qui autem in Chriſtum credunt, ſunt ſemen Abrahæ, Rom. 4. & Gala. 3. Cognoſcitis ſane quod qui ex fide ſunt, ſunt ſemẽ Abrahæ. Sicut ergo Iſaac & Iacob placuerũt Deo propter hoc fœdus, Ita hodie Chriſtianorum infantes, virtute promiſsionis ſancti ſunt ac placent Deo. Neque obſtat quod Paulus dicit, Nos naſci filios iræ. Et Dauid: Ecce in iniquitatibus conceptus ſum. Nam qui natura ſua ſunt filij iræ & immũdi, gratia fœderis ſunt filij Dei & ſancti. Deinde quemadmodum placuit Iacob in vtero matris, & iam infans in lucem editus etiam ante circumciſionem, idq; propter promiſsionem fœderis: ita eiuſdem fœderis virtute, Chriſtianorum infantes editi in lucem placent Deo, etiam ante baptiſmum. Verum vt illud fœdus olim circumciſionis ſignaculo conferebatur viſibiliter & obſignabatur, Ita hodie baptiſmus eſt externum teſtimonium, applicatio & teſtificatio inuiſibilis gratiæ. Præterea vt illi, qui in veteri populo contemſerunt circumciſionis præceptum, exterminabantur de populo Dei: Ita hodie contemtus baptiſmi nocere putandus, hic ergo docet Apoſtolus, ſingulare priuilegium eſſe infantum Chriſtianorum. Nam etſi communi lege naſcuntur filij iræ, gratia tamen Dei ſancti habentur, damnandus eſt igitur furor Anabaptiſtarum, qui negant infantes baptizandos eſſe: cum manifeſtum ſit, baptiſmum fœderis ſigillum eſſe. Deinde & illi damnandi ſunt, qui ex hoc loco ratiocinantes negant infantes Chriſtianorum naſci cum peccato originis, propterea quod Paulus hic eos ſanctos pronunciet, Nam illa ſanctitas non eſt naturæ ſed gratiæ, vt dictum eſt. Sunt qui hoc Pauli dictum de ſanctitate ciuili intelligunt, ac ſi Paulus ſtatueret eos propterea legitimos eſſe, quod alter parentum ſit fidelis: Sed hæc interpretatio ſtare non poteſt, quantum enim ad hoc attinet, vt pueri legitimi habeantur ciuiliter, par eſt conditio omnium. Nam non minus legitimi ſunt, qui ex infidelibus coniugibus naſcuntur, quam qui ex fidelibus.

Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat, Non enim ſubiectus eſt ſeruituti frater aut ſoror in talibus.

Anticipat obiectionem, non concedis Paule Chriſtiano vt fidelem coniugem deſerat: Quid eſt igitur faciendum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

endum fratri aut ſorori, ſi ab infideli deſeratur? Reſpondet, Infidelis ſi diſcedit, diſcedat, non hic conſcientia pij læditur. Nō enim facit, ſed patitur iniuriam ab infideli qui diuortium facit per deſertionē, quod cum fit ſoluitur fidelis à coniugij vinculo, ne cogatur à ſecundis nuptijs abſtinere, ſi modo ijs opus habeat ad pie ſancteq; viuendum. Hoc Pauli dictum etiā ad deſertionem illam recte accōmodatur, cum maritus matrimonij vinculum pertæſus, deſerit coniugem: aut cum vxor maritum relinquens fugit alio, vt matrimonij legibus liberata licentioſius viuat. Verū hic magna prudentia adhibēda eſt, cum petit deſerta perſona iudicis ſententiam, vt concedantur nouæ nuptiæ. Quare de hac re nonnulla adijcienda videntur. Antequam igitur feratur iudicis ſententia, examinandæ & diligēter perpendendæ ſunt hæ quatuor circumſtantiæ: Prima conditio perſonæ deſertæ. Secunda, cōditio perſonæ deſerentis. Tertia, temp⁹ deſertionis. Quarta, inquiſitio deſertoris. Prima circumſtātia eſt de perſona deſerta, in qua ſpectandum quomodo ſe in matrimonio ante deſertionem geſſerit. Nam ſi ita ſe geſsit, quod nō cauſſam euidentem deſertionis pręberit vllo infami facto aut turpitudine, iuſtè de iniuria coram iudice cōqueri poteſt: Sin minus & cauſſam deſertionis prębuerit efficacem, iniuſta eſt querimonia, etſi deſertor in magna culpa eſt, qui impatientia victus diſſoluit fœdus quod à Domino ſancitū erat. Secūda circumſtantia examinanda hæc eſt. Nam deſerens perſona ſponte aut coacte, metu forte alicuius pœnę aut damni diſceſſerit: Si coactus diſceſsit metu pœnæ aut dāni, debuit vxor conſcia partē ærumnarum in ſe recipere, & maritū fugientem magiſtratus manus inquirere. Verum ſi ſponte & non coactus diſceſsit, id aut conſentiente & concedēte vxore propter rem forte familiarem augendam, aut ob aliā iuſtam cauſſam, cum promiſsione reditus ad vxorē fecit, aut ignorante & inuita vxore tædio coniugij hoc fecit, vt iam vagabundus liberius ſuas ſectetur voluptates extra matrimoniū, ſi ergo conſentiēte vxore de probabili cauſſa diſceſsit, ęquum eſt vt mulier expectet mariti reditum: At ſi inuita vxore ſine probabili cauſſa hoc fecit, deſertor iudicandus eſt. Tertia eſt temporis circumſtātia, quod longius eſſe conuenit, ſi vel concedente vxore abijt maritus, vel dum abfuit per literas aut nuncios ſignificauit, ſe ad deſertam vxorem reuerſurū. Verum ſi inuita vxore diſceſsit, & nullam ſpem fecit reditus ſui ad vxorem deſertā, Conſiſtoria in reformatis Eccleſijs Germaniæ, & hic in Dania, tres annos deſertæ perſonæ præſcribunt, antequam ei concedunt nouas nuptias. Poſtrema circumſtantia, eſt de inquiſitione deſertoris antequā feratur iudicis ſententia: Et probo conſuetudinē Conſiſtorij Lundenſis & Roſchildenſis, vbi ita cōſtitutum eſt, vt ter in publico placito, vt vocāt, quæratur deſertor, Qui ſi inuentus fuerit, curabitur à deſerta perſona citari literis ſupremi iudicis in cauſsis matrimonialibus. In diœceſi vbi relicta eſt innocens perſona, ad diem iudicio dictum: At ſi non fuerit inuentus, inquiſitionis teſtimonium obſignatum afferatur à deſerta perſona, & tradatur iudicibus. His quatuor circumſtantijs diligenter perpenſis, iuxta hanc regulam ferri poteſt ſententia. Si deſerta perſona honeſtatis teſtimonium habet, & deſertor improbus ſpōte inuitam deſeruit, poſt triennium poſſunt concedi deſertæ perſonæ ſecundæ nuptiæ. Nam & veriſimile eſt, deſertorem tanto tempore haud continenter vixiſſe: & iuſtū eſt, vt infirmitati deſertæ perſonæ conſulatur, ne deſertoris culpa puniatur innocens. Ac ita ſi continere nequit ruat in periculoſas tentationes, & tandem in laqueū Diaboli. Neq; quiſquam recte obiecerit, hoc Pauli dictum tantum intelligendum eſſe de eo, qui à fide Chriſti alienus ab vxore pia diſcedit, Nam qui ſanctiſsimum coniugij fœdus impie & temere diſſoluit, fidē Chriſti factis abnegat, & eſt infideli deterior. Huc facit quoq;, quod Paulus cauſſam liberationis coniugis fidelis à ſeruitute coniugis infidelis, non ſtatuit impietatem diſcedentis (Nam ſupra pronunciauit infidelitatē non eſſe iuſtam diuortij cauſſam) ſed diſceſſum infidelis. Quare cum alter coniugum diſcedit ſine legitima cauſſa, ſeruatis circumſtantijs ſuperioribus, poteſt iudex bona conſcientia deſertæ perſonæ ius facere cōtrahendi nouas nuptias, & poteſt deſerta perſona bona conſcientia ad pie ſancteq; viuendum nouas contrahere nuptias, ſed prius liberata à deſertore per iudicis ſententiam.

Sed ad pacem vocauit nos Deus. Hoc non ad proxime præcedens membrum perinet, ſed ad probandū id quod ſuperius dixerat, nempe, quod fidelis coniunx nō debeat dimittere infidelē, quia Deus vocauit nos ad pacem, vt concorditer & pacifice inter nos viuamus, quantū id quidem fieri poteſt illæſa pietate. Hinc generalem doctrinam ſumamus de ſeruanda pace & concordia etiam cum aduerſarijs religionis noſtræ & infidelibus, Ita tamen vt ſalua maneat pietas. Hinc alibi Paulus: pacem cum omnibus habentes quantum in vobis eſt.

Ecquid

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ecquid enim noſti vxor an virum ſis ſeruatura? Aut ecquid noſti vir an vxorem ſis ſeruaturus, an non?

Alia ratio à commodo, cur nolit fidelem coniugem dimittere infidelem, nimirum, vt infidelis tandem pacifica & honeſta conſuetudine fidelis coniugis perſuadeatur, vt impietate relicta ad Deum conuerſus ſaluetur. Obſerua hic tribui inſtrumentis, quod proprium eſt ſolius Dei. Præterea obſerua quo referri debeat concordia illa & pax, quam cum infidelibus habendam dixit, nimirum vt tandē conuerſi ſaluentur. Deinde quoque obſerua, quod Paulus velit in coniugio Chriſtiano ſcholam quandam eſſe, in qua erudiantur homines ad pietatem, vt ergo fidelis coniunx pacifice habitare debet cum infideli, ea ſpe vt tandem reſipiſcat, Ita noſtra conuerſatio cum hoſtibus religionis noſtræ debet eſſe pacifica, ne odio aduerſus illos laborare videamur, ac ita illos magis à pietate abſterreamus.

Vt vnicuiq; partitus eſt Deus, vt vnumquemq; vocauit Dominus ſic ambulet, atque ita in Eccleſijs omnibus conſtituo.

Alia ratio, cur nolit fidelem coniugem deſerere infidelem coniugem, à voluntate & vocatione Dei. Quilibet in vocatione ſua, quam ex dono Dei habet, manere debet. Donum Dei eſt & Dei vocatio, quod fidelis ſit impari coniugio conſtrictus, ergo non excutiat iugum, ſed illud ferat donec Domino viſum fuerit. Sola maior ponitur amplificata comparatione. Locus hic c‹o›bſeruandus aduerſus multorum πολυπραγμοσύνην, qui non ſolum curioſe & maligne in aliorum vocationes ſe ingerunt: verumetiā ſuis negocijs neglectis in hoc toti incumbunt, vt alios debito honore ſpolient, ac eundem in ſe transferant, peſſimum ſane hominum genus.

Circumciſus aliquis vocatus eſt, ne attrahat præputium: in præputio aliquis vocatus eſt, ne circumcidatur. Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei.

Exemplis maiorem illuſtrat addita ratione amplificata antitheſi, vt oſtendat, quo vita, ſtudia, actioneſq; omnes Chriſtianorum referri debeant, nimirum vt ſtudeamus Deo placere iuxta ipſius mandata. Nam cum commendat nobis obſeruationem mādatorum Dei, ſignificat dilectionem erga Deum & proximum verę concordiæ & pacis cauſſam eſſe, quam concordiam & pacem quærere debent qui ſtatueru ut Deo obœdire.

Vnuſquiſq; in vocatione in qua vocatus fuit, maneat in ea.

Transfert hypotheſin ſuo more ad theſin, & interſerit generalem doctrinam de vitæ genere ſeu vocatione cuiuſq;: ac præcipit, vt quiſq; in ea vocatione in qua fuit dum cōuerteretur ad Dominū maneat. Vt autem hoc loco commendatur vnicuiq; ſancta cura & diligētia in ſuo officio, ita damnatur πολυπραγμοσύνη, qua homines curioſe aliena examinant ꝑprio officio neglecto.

Seruus vocatus es? ne ſit tibi curæ: ſed ſi potes etiam liber fieri, potius vtere.

Ne quis putaret ſeruilem conditionem cum libertate Chriſtiana pugnare, Anteuertit, & præcipit ne quis anxie ſit ſolicitus, quaſi ſeruilis cōditio Chriſtianis indigna eſſet, ſed hoc potius ſe cōſoletur, quod à miſera ſeruitute peccati & mortis, per Chriſtū ſit manumiſſus, & interim ferat ſeruitutis iugum, donec domino viſum fuerit, quod ſi etiam libertate aliquādo fuerit donatus, accipiat conditionem in timore Domini, cum gratiarum actione. Hic locus exceptionem habet theſis præcedentis, quod liceat conditionem viliorem meliori commutare, ſi modo fiat legitime ſine dolo malo, ſine auaritia & aliorum iniuria per ordinaria media.

Etenim qui in Domino vocatus eſt ſeruus, libertus Domini eſt.

Ratio cur non debeat anxius eſſe Chriſtianus, cuius ſeruilis eſt conditio, nempe quod Domini ſit libertus, qua libertate omnis ciuilis libertas inferior eſt, quos enim liberos reddit filius, vere liberi ſunt, vt qui peccati & mortis carcere ſint exemti, hinc ergo petant conſolationem pij ſerui & opponant diuturnius bonum & libertatem ſpiritus præſenti afflictioni, non diu duraturæ ſeruituti corporis.

Similiter

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Similiter & qui liber vocatus fuit, ſeruus eſt Chriſti:

Hoc eſt, is cuius conditio libera erat quando ad participationẽ Chriſti vocatus eſt, iam factus eſt Chriſti ſeruus, Quare quantum ad ſpiritualem cum Chriſto ſocietatem attinet, perinde eſt ſiue quis liber, ſiue ſeruus ſit. Nam in Chriſto Ieſu neque ſeruus neque liber eſt, hoc eſt, non ſpectantur in regno Chriſti ſeruitutis aut libertatis ciuilis conditiones.

Precio emti eſtis, ne fiatis ſerui hominum.

Quid? An non modo dixit, ſi ſeruus vocatus es, ne ſit tibi curæ, Cur ergo hic prohibet ne fiamus ſerui hominum? Ratio hic præfixa ſane indicat ſeruitutem, de qua hic loquitur Paulus, diuerſam eſſe à ſuperiori, quantum ſcilicet ad obœdientiã attinet. Nam antea ſæpius dictum eſt, nihil impedire, quo minus ſeruus hominis poſsit eſſe libertus Chriſti, Nunc autẽ cum dicit, Non oportere nos hominum ſeruos fieri, propterea quod precio emti ſimus, ſignificat reſtringẽdam eſſe obœdientiã erga Dominos, nimirum vt illis obtemperent, donec obœdientia illorum poteſt ſtare cum libertate quam in Chriſto habent, non vult ergo vt cupiditatibus Dominorum obtemperent in rebus à Domino prohibitis: quod qui faciunt amittunt liberratem ſpiritus, & denuo fiunt peccati mancipia. Nam qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Anteuertit igitur hic ſeruorum obiectionẽ, qui poterant obijcere, Quod ſæpe rogantur facere, quæ à Deo prohibita ſunt, Quare hic monet obœdientiã erga Deum præferendam eſſe. Huc facit quod Paulus ad Epheſios monet ſeruos, vt obtemperent Dominis carnalibus in Domino, hoc eſt, in timore Domini & propter Dominum, ſignificans obœdientiam ſeruorum non debere pugnare cum obœdientia quam Deo debent.

Vnuſquiſq; in quo vocatus fuit fratres, in hoc maneat apud Deum.

Concluſio eſt de vocatione, nempe vt quiſque ita ſe gerat in ſuo vitæ genere, vt qui coram Dei conſpectu commiſſo officio fungatur. Hic locus primum docet diligentiam in legitima vocatione cultum eſſe Dei, modo ex fide fiat. Deinde docet Deum inſpectorem eſſe noſtri laboris, vt nos excitet ad ſanctam curam, inuocationem & timorem Dei in noſtro officio.

Cæterum de virginibus præceptum Domini non habeo, conſilium autem do, vt miſericordiam conſecutus à Domino, quo ſim fidelis.

De virginitate ſeruanda dicturus, præfatur ſe non ex verbo expreſſo quicquam de virginitate habere, ſed id tamen dicere quod ſentit, non per rationem, ſed per miſericordiam qua diuinitus inſtructus eſt, vt ſit in officio fidelis, id ergo quod ſentit Apoſtolus ſpiritus Dei oraculum putandum eſt.

Exiſtimo igitur hoc bonum eſſe propter præſentem neceſsitatem, quod bonum ſit homini eſſe ſic.

Sententiam ſuam de Virginitate ſeruanda hac propoſitione exponit Apoſtolus, & pronunciat bonum, id eſt, commodũ & expediens eſſe propter aliud, nempe præſentem neceſsitatem, Loquitur autẽ Apoſtolus de eo tempore quo hæc ſcripſit, cum ſcilicet vix liceret pijs vllo loco cõſiſtere propter perſecutiones: quæ tempore Apoſtolorum & poſtea multis annis, cum adhuc fere omnes mundi principes perſequerentur Chriſti nomen, erant grauiſsimæ. Pertinet igitur hoc dictum ad circumſtantiã temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſit, quando nuſquam tutum erat fidelibus à iactatione perſecutionum. Nonnulli hoc referunt ad perpetuam Eccleſiæ conditionem, ſed quomodocunq; accipias, ſub conditione hac intelligendum eſt: ſi donum continentiæ adeſt.

Alligatus es vxori? ne quæras diſſolutionem: ſolutus es ab vxore? ne quæras vxorem.

Ne quis ex ſententia Pauli male detorta inferret, bonum eſſe vxorem dimittere, cum bonum ſit vxorẽ non ducere & cœlibem viuere propter præſentem neceſsitatem, Anteuertit obiectionẽ & prohibet ſpontaneam diſſolutionem, & conſulit, vt qui vxorem habet, eam ne dimittat propter præſentia pericula: & qui cœlebs eſt ab vxore abſtineat, quo minus illi ſit impedimento, in ferẽdis imminentibus calamitatibus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mitatibus. Verum hoc poſterius membrum ſub conditione ſuperius poſita intelligendum eſt, ſi ſcilicet continere poteſt.

Quod ſi etiam duxeris vxorem non peccaſti, & ſi nupſerit virgo non peccauit.

Iamliberum facit Apoſtolus vtrumq; ſtatum, cœlibatum ſcilicet & coniugium, ne quis ex ſententia propoſita perperam concluderet, eos qui matrimonium contrahunt peccare, quod certe facerent, ſi cœlibatus & virginitas per ſe & non propter aliud bona eſſent. Nam ſi quid per ſe bonum & laudabile eſt, eius profecto cõtrarium malum & vituperabile inuenitur. Quare ex hoc loco diſcamus, coniugio anteferre cœlibatum, non quod hic magis placeat Deo quam illud, ſed propter aliud, nempe vt expeditiores ſimus ad ſuſtinenda pericula, & alia officia præſtanda: Si modo aſsit continentiæ donum.

Sed afflictionem in carne ſunt habituri huiuſmodi.

Cauſſam reddit cur cœlibatum coniugio præferat. Nam in coniugio maior eſt afflictio. Vocat autem Apoſtolus hoc loco carnem externum hominẽ, & quæcunq; ad præſentem vitam ſpectant. Cum igitur cõiugium multas moleſtias ſecum trahit ex hæreditario peccato exortas, veluti curã liberorũ, rei domeſticę adminiſtrationẽ, & alia incommoda, quæ ex deprauatione morum naſcuntur, optat Apoſtolus, vt pij iſtis moleſtijs vacui, poſsint ſe totos Deo dicare.

At ego vobis parco.

Reſtrictio eſt ac ſi dicat, cupio veſtræ infirmitati conſultum, adeo vt vos coniugio non indigere exoptem: quo ſitis omnibus iſtis moleſtijs vacui. Verum ſi cõiugio carere nõ poteſtis, habenda eſt veſtræ infirmitatis ratio per remedium diuinitus ordinatum. Parcere igitur hic ſignificat indulgere & cupere ſubleuatos afflictionibus.

Hoc autem dico fratres quoniam tempus contractum eſt in poſterum.

Quod hæc intelligenda ſint de vſu ſancti coniugij, enumeratio ſequens oſtendit, ſumit enim argumentum à vitæ humanæ breuitate: vnde infert, ita vtendum eſſe coniugio & alijs rebus terrenis, ne nos à Deo auocent. Nam quo propior eſt terminus vitæ, eo magis de migratione cogitandum, cauendumq; ne quid obſtet, quo minus ſimus parati ad migrandũ omni momẽto. Obſeruãdus locus, quod breuitas humanę vitæ & termini vitę noſtræ incertitudo debeat nobis incitamentum eſſe ad bene pieq; viuendum: Nam vt recte inquit Seneca, Sicut fabula ſic & vita, non quam diu, ſed quam bene ſit acta refert. Porrò tempus hic contractum vocat, metaphora à velis ſeu alijs rebus quæ complicari poſſunt, ſumta.

Vt & qui habent vxores, ſint vt non habentes, & qui flent vt non flentes, & qui gaudent, vt non gaudentes, & qui emunt, vt non obtinentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtentes.

His Paradigmatis non vult nos res terrenas abijcere, ſed ita eis vti, ne ſint nobis impedimento, quo minus Deo adhæreamus. Hinc ergo ſummatim diſcamus, ita adhærendum eſſe rebus terrenis, ac ſi omni momento hinc migrandum eſſet, hoc eſt, ita vtendum eſſe donis Dei, cum gratiarum actione, ne ſint nobis impedimento, quo minus ea quæ ſalutis noſtræ ſunt diligenter curemus. Vt fletus res aduerſas, ita gaudium res proſperas Metonymice ſignificat: reliqua nota ſunt.

Præterit enim figura huius mundi.

Ratio à vanitate huius mundi, quæ huius mundi ſunt, ſpeciem quidem habent incurrentem in oculos hominum, ſed mox euaneſcunt & auferuntur è cõſpectu. quare ſtultum eſt illis ita occupari, vt eas anteferamus obœdientiæ erga Deum, aut ijs ita impediamur, vt non toti addicti Deo eſſe poſsimus.

Velim autem vos abſq; ſollicitudine eſſe.

In quem finem ſuperiora dicta ſint, & quare cœlibatum in ijs qui continentes eſſe poſſunt, præfert coniugio, hoc voto indicat, optat enim Chriſtianos ita addictos Domino eſſe, vt ab eo nullis auocamentis auocentur. Quod autem velit nos eſſe abſque ſol-

que ſolicitudine, intelligendum eſt de prophana huius mundi ſolicitudine, quæ impedit quo minus Deo adhæreamus.

Qui cœlebs eſt, curat ea quæ ſunt Domini, quomodo placiturus ſit Domino, at qui duxit vxorem, curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placiturus ſit vxori. diſcreta ſunt ea, quę eſt vxor & ea quæ eſt virgo: quę eſt innupta curat ea, quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta cum corpore, tum ſpiritu, Quæ vero nupta eſt curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placitura ſit viro.

Probat ab effectu ſancti cœlibatus, cur pręferat cœlibatum coniugio piorum, qui prophanis hominibus copulati ſunt. Non enim hic loquitur de quouis cœlibatu, ſed tãtum de eo qui ſuſceptus eſt propter regnum Dei, ab ijs qui dono continentię ſunt prędití. Neq; loquitur de quouis cõiugio, ſed de impari, in quo fideles infidelibus ſeu mũdo deditis copulati ſunt. Nam alias neq; cœlibatus per ſe curam eorum quę Dei ſunt affert, neq; cõiugium per ſe à Deo ad res terrenas abſtrahit. Nam pleriq; cœlibes, vt in regno Antichriſti videre eſt, videlicet in Cardinalib⁹, Epiſcopis, Sacrificulis, Monachis & Monialibus, non ea curant quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt mundi. Vt ſunt, manifeſta doctrinę deprauatio, ſacramentorũ & diſciplinæ corruptio, ſacrilegia, ſtupra, adulteria, & aliæ nefandæ libidines. Nec omnes iuncti matrimonio curant quæ mundi ſunt, ſed plurimi eorũ quę Dei ſunt. Vt videre eſt in Abrahã, Iſaac, Iacob, Zacharia & alijs multis ſanctis Patriarchis & Prophetis. Nam in ſancto cõiugio maritus qui habet fidelẽ vxorem, vt vxor quæ habet fidelem maritum, adiuuant ſe mutuo, cum exemplo, tum pijs exhortationibus (quemadmodum in Eccleſia domeſtica fieri docet) vt ea quæ Dei ſunt curent & prophanam mundi ſolicitudinem abijciant. Deinde propria coniugum officia, vt ſunt: procreare, & educare liberos in timore & correptione Domini, eoſdem inſtituere, ſe mutuis adiuuare officijs: ſancta ſunt opera & cœleſtia, quibus Deus colitur à ſanctis cõiugibus. tantum abeſt, vt hæc opera prophana & Chriſtianis indigna cẽſeantur. Ex his haud obſcurum eſt, iniuriam facere Spiritui ſancto Papiſtas, qui hoc Pauli teſtimonio abutuntur ad confirmandum ſuum impurum cœlibatum, tanquam cultus Dei eſſet per ſe, & ad extenuandam coniugij dignitatem, quaſi per ſe homines à pietatis auocaret ſtudio.

Hoc autem ad vtilitatem veſtram dico, non vt laqueum vobis inijciam, ſed ad honeſtatem & decorum, vt Domino adhæreatis abſque vlla diſtractione.

Rurſus moderatur cõſilium de cœlibatu & ſignificat ſe nemini imponere neceſsitatem vel ducendæ vxoris vel nõ ducendæ, ſed ſimpliciter oſtendere vtrum vitæ genus ſit cõmodius, vt quiſq; ſuas hic vires expẽdat. vtilis quidem & commodus eſt cœlibatus pijs, quibus nihil periculi eſt ab incontinentiæ malo. Nam tum nullis rebus externis occupati, poſſunt abſq; vlla diſtractione Domino adhærere in ſpirituali illo coniugio, quo nihil eſt honeſtius, nihil ſanctius. Verum ſi continere nequeunt, contrahant matrimonium, ne ſtulte affectatus cœlibatus conijciat ipſos in laqueum Diaboli. In ſumma ergo hic duo conſideremus, Primum, in quem finem ſit expetendus cœlibatus, non vt putetur cultus eſſe aut magis placere Deo quam coniugium, ſed vt adhæreant cœlibes Deo abſq; vlla diſtractione. Secundum, laqueus non eſt inijciendus cuiquam, vt arceatur à coniugio: quod liberum relinqui debet omnibus. etſi ſecus & contra Paulum adulatores Antichriſti decernunt.

Si quis autem virgini ſuæ indecorum iudicat, ſi excedat florem ætatis, & ita fieri debet, quod voluerit faciat non peccat: nubant.

Nunc ſermonem conuertit ad parentes habentes filias adultas, quibus poteſtatem facit elocandi filias ſi velint. Verum quod interponit: Et ita fieri debet, Reſtrictio eſt, & intelligendum eſt hoc modo: Si virgo caſtitatis dono deſtituitur debet ita fieri, nempe vt tradatur nuptui quo vitetur ſcortatio. Contra vero ſi donum habet virgo caſtitatis, liberum relinquitur parentibus elocandi filias & non elocandi. Hinc diſcant parentes: quod non liceat ipſis liberis perpetuam caſtitatis legem imponere, niſi prius conſtiterit de dono caſtitatis, quod rariſsime contingit ſine aliquo peculiari morbo aut defectu. Porrò quod dicit in plurali numero: Nubant, ſyntheſis eſt, nam intelligendum eſt, non tantum de vna filia, ſed etiam de multis, ſi quis plures habeat, immo etiam de filijs.

Qui autem ſtat firmus in corde neceſſitatem non habens, poteſtatem vero habet ſuper propria voluntate, & hoc decreuit in corde ſuo, vt ſeruet ſuam virginem, bene facit.

Quemadmodum liberum fecit parentibus elocare filias, quæ donum caſtitatis non habent: Ita hic ius facit eiſdem non elocandi filias, quæ habent caſtitatis donum. Hic ſenſus verborum Pauli eſt ſimplicisſimus. Verum dictio apoſtolica explanatione aliqua indiget: Qui autē ſtat firmus in corde ſuo, hoc eſt, qui firmiter ſtatuit apud ſe neceſsitatem non habens, hoc eſt, cui non obſtat filiæ infirmitas, quo minus virgo ſeruari poſsit: Atq; hæc exceptio diligenter notanda eſt. Nam reſtringit ius parentum in ſeruandis ſuis virginibus: Poteſtatem vero habens ſuper ſua voluntate, hoc eſt, cuius voluntas ab altero non pendet: Pendet autem patris voluntas à liberorum voluntate hactenus, vt infirmitatis illorum rationem tantum habeat, vt nec iure poſsit nec debeat ab illis exigere cœlibatum, qui hoc dono diuinitus non ſunt donati. Conditione ergo caſtitatis ſalua, bene facere parentes pronunciat, qui ſuas virgines ſeruant, idque propter cauſas ſupra commemoratas.

Itaque qui & nuptum collocat, bene facit, & qui non collocat nuptum, melius facit.

Concluſio eſt ſermonis de parentibus habentibus liberos in ſua poteſtate. in vtroque membro ſubintelligenda eſt exceptio ſupra poſita, hoc modo: Qui nuptum collocat filiam quæ contiſere nequit, bene facit conſulens infirmitati virginis, vt vitetur ſcortatio: Qui non collocat nuptum, ſcilicet filiam habentem donum caſtitatis melius facit, hoc eſt, commodius filiæ conſulit propter cauſas ſupra expreſſas. Porrò ex hac parte duo concludamus præter ea quæ dicta ſunt, Primum, liberos eſſe in poteſtate parentum. Alterum quod ex primo ſequitur, non licere liberis contrahere matrimonium ſine parentum conſenſu. Qui enim id faciunt, parentes contemnunt & legem Dei pro nihilo habent, Quare poſſunt parentes ſuo iure tales contractus infringere, vt impios & illicitos, Sed per ſententiam iudicis.

Mulier alligata eſt legi quam diu maritus eius viuit, Si autem mortuus eius fuerit maritus, libera eſt, cui vult nubat, modo in Domino. At beatior ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, Exiſtimo autem me quoq; ſpiritum Dei habere.

Hic peculiariter de viduis mulieribus agit, ne exiſtimarent ſe ob ſexus conditionem exemtas eſſe, ne ſibi liceret quod viris licet. Eſt autem ſumma ſententiæ: Aliæ nuptiæ poſt mortem maritorum viduis concedantur modo in Domino, hoc eſt, ſi in timore Domini & religioſe id fiat. Hanc ſuam propoſitionem probat Apoſtolus argumento à contrarijs ſumto: Mulier alligata eſt legi (ſcilicet quæ ſanxit viri & mulieris ſocietatem indiuiduam) quamdiu maritus eius viuit. Ergo mortuo marito libera eſt: Si libera eſt, nubere poteſt cui vult. Huc addit correctionē (quæ tantum locum habet in viduis habentibus donum caſtitatis, qualis fuit Anna prophetiſſa) Beatior vero eſt ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, id eſt quemadmodum ego ſpiritu Dei edoctus iudico. Nam exiſtimo me quoq; habere ſpiritū Dei, quo dictante hæc ſcribo, ne contemnantur tanquam ab homine profecta. Porrò beatior dicitur, nō quod viduitas per ſe ſit virtus quæ magis Deo placet quam honeſtum coniugium: ſed quia à curis mundi (modo dono caſtitatis non fuerit deſtituta) erit alienior. Hic locus quia tantum agit, quid liceat viduis, an illis concedendæ ſint aliæ nuptię: perperam opponitur ſententiæ Chriſti Matth. 5. & 19. vbi adulterio ſolui vinculum coniugale aſſerit Dominus. Deinde Paulus deſertione ſolui coniugium aſſeruit. Propterea hic locus opponatur veteribus quibuſdam, inter quos Athenagoras hanc turpiſsimam vocem euomuit, quod ſecundæ nuptiæ ſint σεμνὴ μοιχεία. Deinde opponatur Papiſtis, qui negarunt benedictionem ſecundis nuptijs, & legibus ſuis vetuerunt, ne quis clericus ſecundis nuptijs intereſſet. Quare nos opponamus vnum Paulum omnibus Antichriſti morionibus: & ſpiritum quo dictante hæc ſcripſit Paulus, Spiritui Sodomitico Papiſtarum: quo ruunt prætextu cœlibatus in varia nefandarum libidinum genera.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Etſi per ſe licitum eſt idolothytis veſci: tamen qui cum offendiculo fratris infirmi hoc facit, vulnerans ipſius conſcientiam infirmam, reus ſit, vt qui in Chriſtum peccet.

Ordo & partes Capitis octaui.

Vt in ſexto capite propoſuit de rebus medijs & confutauit illorum errorem, qui ſcortationem in medijs numerarunt, Et inde in ſeptimo cœlibatum & coniugium res medias docuit: ita hic in octauo aliud genus rerum mediarum proponit, nempe de vſu idolothytorum, hoc eſt, ciborum qui idolis erant conſecrati. Ac in principio capitis Ironicam conceßionem ponit, & concedit illis ſcientiam qua freti Idolothytis veſcebantur, ſed mox corrigit aſſerens eam ſcientiam nihil eſſe, quæ non temperata ſit charitate Dei & proximi. Deinde per Mimeſin eorum verba, qui Idolothytis veſcebantur recitat vna cum rationibus firmißimis, quibus Idola nihil eſſe ratiocinabantur, vnde rem mediam eſſe concludebant veſci idolothytis & non veſci. Verum Paulus negat eam ſcientiam in omnibus eſſe, atque ideo oportere eos, qui ſcientia præditi ſunt infirmorum rationem habere. Deinde hypotheſin ad theſin per mimeſin transfert, & affirmat cibum non commendare nos Deo, vt aliqua iuſticia vel accedat, vel diſcedat nobis, ſiue veſcamur, ſiue non veſcamur. Quod quidem Paulus illis concedit, ſed cum hac exceptione, ne infirmorum conſcientiam lædant. Vnde generalem regulam colligit de rebus medijs, nimirum quod vſus earum nequaquam ſit licitus, ſi offendiculum infirmorum coniunctum habeat.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ idolis immolantur, ſcimus quod omnes ſcientiam habemus.

Hæc conceßio Ironica ad eos ſolummodo reſtringenda eſt, qui inflati ſcientia de Idolothytis, veſcebantur illis nulla infirmorum ratione habita.

Scientia inflat, charitas ædificat.

Ab effectu ſcientiæ non temperatæ charitate corrigit quod dixit, aſſerens eam non veram ſcientiam eſſe, immo ſine charitate inflatos reddere: charitaté autem ædificare, hoc eſt, inſtruere proximum, eumq; promouere in pietatis & religionis ſtudio. Quod autem dicat ſcientiã inflare, id fieri vicio hominum in hac corrupta natura ſciendum eſt. Nam alioqui ſcientia ipſa quæ donum Dei eſt per ſe vicioſa nõ eſt, neq; cauſa inflationis propria, ſed ἀφορμὴ tantum. Quare vt perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur in contemtũ artium & liberalium diſciplinarum, quarum vſus maximus in vita cernitur: ita rectiſsime eo vtuntur, qui ſcientias quas ex dono Dei adepti ſunt, charitate temperant, quo eos qui ignari ſunt inſtituant. Charitas enim ſcientis, vt excludit inanem faſtum, ita efficit, vt ſcientia præditus non quærat quæ ſua ſunt, ſed quæ aliorum ad ædificationem.

Quod ſi quis ſibi videtur aliquid ſcire, nõdum quicquam nouit ſicut oportet noſſe, ſed qui diligit Deum hic cognitus eſt ab eo.

A definitione ſalutaris ſcientię probat opinione potius ſcientiæ inflatos fuiſſe Corinthios, quam veram habuiſſe ſcientiam. format autem hanc definitionem per abnegationem & per affirmationem. Abnegatione quidem, quod non ſit ſalutaris ſcientia oſtendit, cum ait: Si quis videtur ſibi aliquid ſcire, hoc eſt, ſi quis opinione ſua ſapit, & ideo inſoleſcit alios tãquam ex alto deſpiciens: Hic nondum nouit quemadmodum oportet, hoc eſt, ipſius ſciẽtia nihili ſit apud Deum. Affirmatione vero exponit, quæ ſit ſalutaris ſcientia. nempe quæ in Dei cognitione fundatur, & tendit in Dei dilectioné. Si quis inquit, diligit Deum (hic vna parte totus cultus Dei intelligitur) hic cognitus eſt ab eo, hoc eſt, approbatur à Deo, vt qui vera ſcientia præditus ſit. Hinc diſcamus in regno Chriſti fruſtra de ſcientia gloriari eos, qui ex Dei cognitione non didicerunt veram humilitatem, & veram Dei & proximi dilectionem.

De eſu igitur illorum quæ idolis im-

Exponit per Mimeſin, quali ſcien-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

molantur ſcimus, quod idolum nihil eſt in mundo, & quod nullus eſt Deus alius niſi vnus. Nam etiamſi ſint qui dicantur dij & in cœlo & in terra (ſicut ſunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus eſt Deus, ex quo omnia, & nos in ipſo, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS per quem omnia & nos per ipſum.

tia tumidi Corinthij veſcebãtur idolothytis etiã cum offenſione fratrum: eſtq; hoc principale argumentum, ſeu iſtius ſcientiæ qua tumebant, Demonſtratio firma ſane & immota. Quod nulla diuinitate aut virtute prędit͏um eſt, id ſané in cibis aliquam differentiam non facit, vt vel eos ſanctificet vel polluat. Idolum nihil eſt, hoc eſt, nulla diuinitate aut virtute præditum eſt. Non igitur poteſt in cibis aliquam differentiam facere, qua vel ſanctificantur vel polluuntur homines. Quare eſus Idolothytorum indifferens eſt, adeo vt liceat eis veſci & non veſci. Hactenus recte cõcluſum eſt. aſſumtio confirmatur à diſparatis. Nullus eſt Deus alius niſi vnus. Ergo idolum nihil eſt, hoc eſt, non habet aliquid diuinitatis, ſeu non eſt Deus. Verũ ne quis exciperet & diceret plures eſſe Deos, occurrit iſti obiectioni & diſtinguit inter illos, qui dicuntur Dij ſiue falſo, ſiue participatione nominis propter aliquã tenuem ſimilitudinis vmbram, vt magiſtratus & iudices in Pſalmo Dij dicuntur: & inter verum Deum, qui vnus eſt in eſſentiæ vnitate, & trinus in perſonis, & hunc verum eſſe Deum à proprio docet, cum inquit: à quo omnia & nos in ipſo, hoc eſt, qui omnia creauit & conſeruat, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia & nos in ipſo. Hic obſerua primum, quod Dei proprium eſt tribu. Chriſto: quare natura Deus eſt. Deinde manifeſte hic aſſeritur cum vnitas diuinæ eſſentiæ, tum perſonarũ diſtinctio. quod enim ait, vnus eſt Deus, ad eſſentiæ vnitatem refertur. Cum rurſus patrem ſeorſim à filio nominat, diſtinguit non naturam, ſed perſonas. Præterea cum ait: Per quem omnia, non ſignificat inſtrumentalem cauſam, ſed efficientem. Nam filius cum patre cauſa efficiens eſt, tum in creando tum in obſeruando: quod ita accipiendum eſt, vt nec duas cauſas conſtituamus, cum filius ſit eſſentia vnus cum patre, nec rurſus in perſonarum diſtinctione inæqualitatem, aut ſeparationem imaginemur. Nam æqualis Pater, æqualis Filius, æqualis Spiritus ſanctus. & Pater eſt in Filio & Spiritu ſancto, & Filius eſt in Patre & Spiritu ſancto, & ſpiritus eſt in patre & filio, κατὰ περιχώρησιν, vt loquuntur Theologi.

Sed non in omnibus eſt ſcientia. Nonnulli enim conſcientia idoli vſque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt, & cõſcientia eorum infirma cum ſit, polluitur.

Oſtendit non omnes adhuc inſtructos fuiſſe de Idolorum vanitate, ſed eſſe quoſdam qui cum ſcientia Idoli Idolothytis veſcerentur, hoc eſt, qui tametſi adhuc tacite apud ſe iudicarunt immunda eſſe, quæ Idolis eſſent oblata, nihilominus tamen aliorũ exemplo de Idolothytis edebant, ac ſi ſuam polluebant conſcientiã. quare intempeſtiue Corinthios vſos fuiſſe ſua libertate in eſu Idolothytorũ ſignificat. Nam illorum exemplo infirmi ad comedendum pertracti ſunt, ac ita, quia hęſitante conſcientia hoc fecerunt, grauiter peccarunt.

Atqui eſca nos non commendat Deo, neq; enim ſi comedamus abundamus, neque ſi non comedamus, deficimus.

Per Mimeſin transfert hypotheſin ad theſin tanquam ad cõſultationem cauſæ propoſitæ. Controuerſia erat de vſu Idolothytorum, Iam theſin ſeu conſultationem adducunt: vnde conficitur hæc concluſio. Eſca nos nõ commendat Deo. Idolothytum eſt eſca. Igitur Idolothytum nos non Deo commendat. Maior inde confirmatur quod neq; comedens abundat, neq; non comedenti aliquid deficit. hoc eſt, nemini ex eo quod vel comedat vel non comedat, aliquid iuſticiæ accedit aut diſcedit. Sed intelligendum eſt, ſi id temperanter fiat in timore Dei, alioqui crapula & ebrietas Deo ſupra modum diſplicent: vt quæ & prohibita ſunt à Deo & homines à pietatis exercitijs auocent, impediantq; ab officio præſtando. Hinc ergo diſcamus, cultum Dei in ciborum delectu nequaquam poſitum eſſe. Vnde Apoſtolus ad Rom. 14. Regnum Dei non eſt cibus & potus, ſed iuſticia, pax & gaudium in Spiritu ſancto. Nam qui in his ſeruit Chriſto, acceptus eſt Deo & probatus hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſectemur & quæ mutuæ ædificationis. Eſt autem doctrina dæmoniorum, quæ cultum Dei collocat in delectu ciborum, id quod Antichriſtum facere manifeſtum eſt.

Sed videte ne quo modo poteſtas ve-

Concedit quidem Paulus eſcam

ſtra offen-

ſtra offendiculo ſit ijs qui infirmi ſunt.

nos non commendare Deo, atq; ideo facultatem nobis eſſe comedendi & non comedendi, ſed vſum huius facultatis charitatis regulæ vult ſubiectum. Nam catholicum præceptum Dei eſt, vt diligamus proximum: cum qua dilectione pugnat infirmis offendiculo eſſe. quare qui edit aut vlla re media abutitur cum offenſione infirmorũ, violat legem charitatis & fit reus iræ Dei. Hæc ergo regula tantum intelligenda eſt de vſu rerum mediarum & de infirmis. Nam in rebus præceptis & in rebus prohibitis præſtanda eſt obœdientia, etiamſi totus mundus offenderetur. Daniel coluit Deum verum cum offenſione totius regni Babylonici. Tres viri ſtatuam noluerunt adorare, non morantes offenſionem tyranni Babylonici & Satraparum eius. Ad eundem quoq; modum miniſtri Dei, exemplo Prophetarum & Apoſtolorum, docebunt veritatem etiamſi offenſione totus collaberetur orbis. Præterea ab vſu rerum mediarum non eſt abſtinendum propter peruicaces hoſtes. Immo hîc confeſsio fidei libertatis neceſſaria eſt, ne impij & pertinaces noſtro exemplo confirmentur in ſuo errore, hoc confirmatur exemplo Chriſti & Pauli.

Etenim ſi quis viderit te qui habes ſcientiam in epulo Idolorum accumbentem, nonne conſcientia eius qui infirmus eſt, ædificabitur ad edendum ea quæ idolis ſunt conſecrata?

Offenſio infirmorum explicatur, quæ eſt exemplo firmorum veſci Idolothytis reluctante vel dubitante conſcientia. Nam cum infirmus videt firmum de Idolothytis veſci, mox ipſe exemplum ſecutus edit, etſi hoc licere nondum intelligit. Quare edendo polluit conſcientiam ſuam. Obſeruandus locus, quod qui facit aliquid per ſe nõ malum, ſed opinione tantum malum, peccet, quare Pauli præceptum in omnibus actionibus ſequendum eſt, Quilibet in ſuo ſenſu certus ſit.

Et tua ſcientia peribit frater, qui infirmus eſt, propter quem Chriſtus eſt mortuus?

Exaggerat peccatum edentis cum periculo infirmorum per comparationem. Chriſtus mortuus eſt pro fratre tuo, tu autem eum rurſus perdis: quare grauiſsima iniuria afficis, & Chriſtum redemtorem & fratrem qui tua culpa perit. Obſeruandum, quod peccans, alieno exemplo ſeductus, non excuſari poſsit, quin iure fit damnabilis & reus iræ Dei. Adeo graue eſt quicquam tentare repugnante aut hæſitante aut errante conſcientia.

Ita autem peccantes in fratres & percutientes ipſorum conſcientiam infirmam, in Chriſtum peccatis.

Ratio cur adeo graue ſcelus eſſe dixerit offenſionem infirmorum, ſumta ex adiunctis. Qui in Chriſtum peccat, grauiſsimo reatu obſtringitur. Peccantes in fratres infirmam ipſorum conſcientiam vulnerando, in Chriſtum peccant, Quare grauiſsimo reatu obſtringuntur. Nota rurſus quam graue peccatum ſit, cum ſcandalo infirmorum aliquid facere.

Quapropter ſi eſca offendit fratrem meum, nequaquam veſcar carnibus in æternum, ne fratri meo ſim offendiculo.

Suo exemplo præſcribit generalem Regulam ſequendam in vſu omnium rerum mediarum. Nam quod hic de vna ſpecie dicit, ad vniuerſum genus referendum eſt. Eſt autem ſenſus: vſus rerum mediarum moderandus eſt ad charitatis regulam & ædificationem. Quare ſi eſca offendit fratrem, hoc eſt, ſi præbet ei occaſionem lapſus, vt aliquid faciat contra conſcientiam, omnino ab eſca abſtinendum eſt, ne ſit fratri offenſionis, id eſt, lapſus cauſa. Idem iudicium eſt de alijs rebus medijs: Obſeruandum quod Apoſtolus hic tantum loquatur de infirmis, qui nondum erant edocti de Chriſtiana libertate, & de rebus medijs. Quare hic locus nequaquam patrocinatur Papiſtis, qui à carnibus volunt nos abſtinere die Veneris, ne offendatur à nobis. Immo cum iam ſuperſtitioſa ſua obſeruatione deflexerunt Papiſtæ à recta via, peccant qui ſuo exemplo eos in errore confirmant, tantum abeſt vt ipſorum gratia hic quicquam de ſua libertate cedant fideles. Nam illa offenſio ſola cauenda eſt, quæ abducit à via recta.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

Suo docet exemplo Apoſtolus omnia ad ædificationem facienda, nihilque agendum vnde offendi poſſunt infirmi.

Ordo & partes Capitis Noni.

Huius capitis œconomia admodum eſt prudenter inſtituta, non enim ſtatim ſuum exemplum tanquam Apoſtolicum vrget, ſed conſiderato iudicio quorundam de ſe, omnium primum anticipat illorum opinionem, qui aſpernabantur ipſum tanquam inferiorem reliquis Apoſtolis, vendicans ſibi plenam Apoſtolatus autoritatem. Deinde infert ex eo idem ſibi ius eſſe in rebus medijs quod & reliquis eſt Apoſtolis, ac ſumit vnam ſpeciem de ſtipendio miniſtrorum Euangelij, quam iuſta colligit confirmatione. Tum addit cauſam cur ſuo non ſit vſus iure, cui plurimas rationes ſubnectit, cur verbi præcones digni ſint ſuo præmio, verum ne quis auare hoc ab Apoſtolo dici exiſtimaret, rurſus anticipat, & quod ſui officij ratio poſtulat docet, enumeratione exponens, quod omnia in aliorum ædificationem facere conſueuerit. Huc addit exhortationem, exemplo pugilum propoſito vt quiſque ita ſe gerat ne deſtituatur præmio. Tandem concludens ſe Corinthijs imitandum proponit. Poteſt autem totum caput hoc Enthymemate claudi: Ego Paulus Apoſtolus veſter omnia facio ad ædificationem, & ab vſu meæ libertatis abſtineo, vt plures Chriſto adducam. ergo vos me magiſtrum imitari par eſt, vt nullis rebus in aliorum ruinam abutamini. Locus communis huius capitis eſt, vt miniſtri verbi forma ſint gregis, & doctrinam quam profitentur, vita & moribus exprimant. Nam ea demum optima docendi ratio eſt, cum regulis rerum agendarum illuſtria iunguntur exempla.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AN non ſum Apoſtolus? An non ſum liber.

Anticipatio eſt. propoſiturus enim ſe imitandum, neceſſarium habuit vendicare ſibi Apoſtolatus dignitatem: quam quidam apud Corinthios non parum extenuare conabantur, ac ſi non eſſet æqualis autoritatis cum reliquis Apoſtolis. Locus obſeruandus de cuiuſque officio, quo admoneri debet, vt & agat, quæ ſunt officij ſui, & ſe talem gerat ne ſibi iure obijci poſsit, Turpe eſt doctori cum culpa redarguit ipſum.

Nonne IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in Domino.

Apparet aduerſarios Pauli, dignitatē Apoſtolicam duabus definiuiſſe rebus: nempe viſione Chriſti ſaluatoris, à quo edocti erant Euangelium Apoſtoli, & docendi munere. Vtrumque ſibi vendicat Paulus, videlicet quod & Chriſtum viderit, & fecerit Apoſtoli officium diligenter docendo Euangelium. nam in tertium cœlum raptus, & Chriſtum vidit & à Chriſto didicit Euangelium.

Si alijs non ſum Apoſtolus, at certe vobis ſum, nam ſigillum Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.

Conceſsio cum correctione. ſit ſane quod non ſim reliquis Apoſtolus, vobis tamen ſum Apoſtolus. nam vos eſtis veluti ſigillum quo meus obſignatus ſit Apoſtolatus, à me enim Chriſtum didiciſtis. Obſerua quod Paulus inde vendicet ſibi Apoſtolatus dignitatem, quod Apoſtoli munere ſit perfunctus. Quod cum Papa fecerit, illum libenter Apoſtolicum & Epiſcopum agnoſcemus. qui tantiſper de vano gloriatur titulo, donec exemplum Petri & Pauli, quorum ſucceſſorem ſe iactat, imitari contemſerit.

Mea defenſio apud eos qui me dijudicant, hæc eſt.

Cur ſuperiora dixerat, exponit. fuerunt enim apud Corinthios, qui dijudicabant Paulum, id eſt, qui Paulo detra-

lo detrahebant & obloquebantur, quaſi non eſſet cum reliquis cōferendus Apoſtolis: quibus oppoſuit Apoſtolatus ſui teſtimonium, nempe fidem Corinthiorum, quos ſua prædicatione ad Chriſtum conuerterat. Propria enim nota Apoſtolica eſt Chriſtum docere ac multos ad fidem conuertere.

An non habemus poteſtatem comedendi & bibendi? An non habemus poteſtatem ſororem vxorem circūducere, quemadmodum & reliqui Apoſtoli & fratres Domini & Cephas? an ſolus ego & Barnabas non habemus poteſtatem non operandi?

Poſtquam aſſeruit Apoſtolatus ſui autoritatem, infert Apoſtolus idem ius ſibi eſſe in vſu rerum mediarum, quod & reliquis Apoſtolis. & generis loco tres ponit ſpecies. Primam quod ſibi non minus liceat veſci quibuslibet & bibere quemuis potum, quam reliquis Apoſtolis. Alteram, quod ſororem, id eſt, Chriſtianam et piā vxorem circumducendi, eamque alendi ſumtibus Eccleſiæ poteſtatem habeat, perinde atque Petrus ac noñulli alij qui ſuas ſecum circumduxerunt, eaſq; ſumtibus Eccleſiarum aluerunt. Tertiam, quod habeat quoq; ſicuti alij Apoſtoli ius ſumendi ſtipendium pro labore Apoſtolatus, ne cogatur proprijs manib⁹ victum quærere. ab harum rerum vſu abſtinuit Paulus ne cui eſſet offendiculo, quemadmodum ſequitur paulò poſt. hoc itaq; ſuum exemplum, vult Paulus Corinthios imitari in vſu rerum indifferentium.

Quis militat proprijs ſtipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Aut quis paſcit gregem, & de lacte gregis non edit?

Poſtremam ſpeciem rerum mediarum ſumit probandam: nimirū quod licuiſſet ſibi, quantum ad ius attinet, ſine manuum labore vixiſſe ſumtibus Eccleſiæ. hoc primum tribus ſimilibus colligit, nempe à iure militari, à vinitoribus, & à pecuarijs. Vt ergo militi ex ſuo ſtipēdio, & vinitori ex ſuis vitibus & pecuarijs ex lacte gregis licet viuere, Ita & Paulo ex Euangelio ſuſtētari & viuere licuiſſet, niſi offenſionis cauendæ gratia à ſuo abſtinuiſſet iure.

Num ſecundum hominem hæc dico? Nonne etiam lex hæc dicit? Nam in Moſis lege ſcriptum eſt, Non obligabis os boui trituranti.

Prolepſis eſt, nam anteuertit illorū obiectionem, qui iſta à rebus mundanis ſumta ſimilia poſſent refellere ex eo, quod longe alia ratio ſit rerum diuinarum quam humanarum. ex capite igitur 25. Deut. aliud ſimile ſumit, quod hoc modo applicabitur: Deus vetuit in ſua lege obligare os boui trituranti, hoc eſt, mandauit vt ſinerent boui trituranti ex ſtraminib⁹ & frumento, quod calcando excuteret pabulū capere: multo magis Deus vult, vt hominum operas iuſta compenſemus mercede. Quare nec Apoſtolis laborantibus in prædicatione, ſuum negandum eſt ſtipendium.

Num boues curæ ſunt Deo.

Vt oſtendat ſe recte ſimilitudinem bouis triturantis accommodaſſe miniſtris Euangelij, hanc quæſtionē ponit. Nam quicquid de bobus præcipitur, id hominū cauſſa ſignificat factum. quia ergo vult Deus, vt boum laborantium curam habeant homines, multo magis hominum laborantium rationē habendam eſſe inſinuat. Nam tametſi boues & minimi etiam paſſerculi ſub prouidentia Dei cadunt, tamen lōge alius mod⁹ eſt eius prouidentię qua homines ad ſuam imaginem conditos cōplectitur. Cum ergo negat boues curæ eſſe Deo non ſimpliciter accipiendum eſt, ſed κατά τι, hoc eſt, ſecundum excellentiorem prouidentiæ modum quo hominum & potiſſimum Eccleſiæ curam habet.

An propter nos omnino dicit? propter nos enim ſcriptum eſt, Nam ſub ſpe debet is qui arat, arare, & qui triturat ſub ſpe ſpei ſuæ particeps eſſe.

Senſus eſt: Deus hoc præceptum de bobus triturantibus edixit, vt inde quantam hominum curam laborantium præſertim, nos oporteat habere intelligatur. Huc arrepta occaſione à Moſis dicto attexit aliam ſimilitudinem ab agricultura ſumtam. Qui triturat & arat, hoc facit percipiendi fructus gratia, multo magis qui in agro Euangelij laborant, & præmio ſunt digni & longe meliorem fructum expectant.

Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus.

Anticipăt rurſus cauillationem eorum, qui obijcere poſſent, aliam rationem fructus Euangelij eſſe, aliam agriculturæ. illic fructum eſſe ſpiritualem, hic carnalem. non igitur valere hanc ſimilitudinem, Sed Paulus collationem maioris & minoris inſtituens, ſignificat, quo nobilior & precioſior ſit fructus Euangelij, quã orationis & triturationis: eo etiam digniores eſſe, qui in Euãgelio laborant, laboris ſui compenſatione. Porrò, vt carnalia hic vocat, quæ ad corpus & externum hominem pertinent, Ita ſpiritualia appellat, quę ad ſpiritum & animã pertinẽt. Vt ergo anima corpori multis modis eſt pręferenda, ita labor qui conſeruandæ animæ deſtinatur, multo præſtantior habendus eſt eo, qui tãtum carnem ſpectat. Obſeruandus locus de dignitate miniſterij verbi, qua anteferendum eſt omnibus huius vitæ officijs & muneribus.

Si alij apud vos ſui iuris participes ſunt, cur non potius nos?

Concludit à minori ad maius, licuiſſe ſibi à Corinthijs ſui laboris mercedem ſumſiſſe. Nam alij qui minus laborarunt, & qui pædagogorum vice ſunt functi, acceperunt ſtipẽdia à Corinthijs, Multò magis hoc Paulo licuit, qui eos primum in Chriſto genuit & ab impietate Ethnica ad fidem Chriſti conuertit.

Atqui non vſi fuimus iure iſto, ſed omnia ſuſtinemus, vt ne quam offenſionem demus Euangelio Chriſti.

Cur ſuo non ſit vſus iure exponit, videlicet ne curſus Euangelij iſto pacto impediretur. Cum vel infirmi vel maligni inde ſumerent occaſionem offenſionis, ac ſi Paulus lucri gratia Euangelium doceret. Hoc ſuum exemplum ideo proponit Apoſtolus, vt Corinthij illud in conſpectu habeant, ac factum magiſtri ſui ſequantur, ne quid tentent vnde curſus Euangelij impediri poſsit, & fratres infirmi offendi. atq; ad hoc probandum totum hoc caput, vt ſupra monui, referendum eſt.

Neſcitis, quod qui ſacra operantur ex ſacro edunt, & qui altari aſtant, altaris ſunt participes? Sic & Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, viuant ex Euangelio, ego autem nullo horum vſus ſum.

Ad idem probandum aliud ſimile adducit ex lege Moſis. Deus in veteri teſtamento Leuitis ordinauit ſuum victum. Ergo æquum eſt, vt miniſtris Euangelij etiam ſuus decernatur victus. Papiſtæ qui hoc Pauli dictum ad ſacrificulos cœnam Domini prophanantes referunt, verbum Dei pro ludibrio habent.

Neq; vero hæc ſcripſi, vt ita fiat in me. Nam bonum eſt mihi potius mori, quam vt gloriationem meam aliquis inanẽ reddat.

Ne quis ea quæ hactenus agitata ſunt de ſtipendijs miniſtrorũ, à Paulo dicta eſſe putet, vt Corinthios ex obliquo admoneat, vt deinceps in ſe ſint liberaliores, ac ſibi laboris ſtipendiũ perſoluant: anteuertit, & negat ſe ea ſcripſiſſe in iſtũ finem, aſſerens quod potius mori ſit paratus, quam vt velit ſuam gloriationem (nempe quod gratis prædicauerit Corinthijs Euangeliũ) inanem reddi. Nam ſi accepiſſet ſtipendium Apoſtolus, præbuiſſet Pſeudoapoſtolis anſam calumniæ, ac ita autoritas prædicationis Pauli fuiſſet diminuta, & aperta ianua Pſeudoapoſtolorum corruptelis. Hinc diſcant pij miniſtri Euangelij, curſum Euangelij propriæ vitæ præferre.

Etenim ſi euangelizem non eſt mihi gloriatio, neceſſitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi niſi euangelizem.

Anticipatio eſt. Nam obiectioni eorum reſpondet, qui poſſent dicere ſatis gloriationis Paulo eſſe ex prædicationis officio, etiamſi cum alijs accipiat ſtipendiũ, ſed reſpondet neminem recte gloriari, ſi id fecerit quod ex officio debet: quod ſi non faceret, maledictioni & iræ Dei ſubijceretur. Obſeruent hic miniſtri Euãgelij duo, Primum, quod poſtquã legitime vocati ſunt ad miniſteriũ, nõ poſsint ſine ſcelere pedẽ reuocare. Nam arctius eſt vocationis vinculũ quã vt ipſum rũpere liceat. Deinde, quod vocati iam ad miniſteriũ maledictioni et irę Dei obnoxij ſint, niſi ſtrenue officiũ fecerint.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Nam ſi volens hoc faciam mercedem habeo: ſin inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt.

Suo exemplo propoſito diſcernit inter eum, qui ſponte & eum qui inuite ſeu coacte facit officiũ. qui enim ſponte hoc facit, habet mercedem. Nam eius induſtria Deo probatur. qui autem inuitus & quaſi cogitur ad præſtandũ officium, is neceſsitate diſpenſationis, id eſt, commiſsi muneris compellitur. atque ideo eius opera minime Deo probatur. Præterea etiam mercede priuatur. Locus obſeruetur, Quod is demum officio ſuo rite perfungi dicendus eſt, qui hilari promtitudine & alacri animo in commiſſo munere verſatur.

Quæ igitur mihi eſt merces, Vt cum Euangelizem gratuitum conſtituam Euangelium Chriſti in hoc, ne abutar poteſtate mea in Euangelio.

Dixit ſe potius paratum eſſe mori, quam vt gloriatio ſua inanis redderetur, Nunc autem quænam ſit illa gloriatio exponit. Si prædicat Euangelium, neceſsitate officij cogitur id facere: at ſi non prædicat, irę diuinæ ſubiacet. Nunc autem non ſolum prædicat idq; libens, Verumetiam gratuitum facit Euangelium, hoc eſt, ſine ſumtu eorũ, quibus illud anunciat: idq; ideo ne ſua poteſtate abuti videatur. Abutitur atem is ſua poteſtate, qui id quod licet ſimpliciter & per ſe, intempeſtiue agit cum offenſione aliorum cõtra regulã Apoſtolicam: ne cui cauſſam offendiculi demus. Ex hoc loco Papiſtæ commentum operũ ſupererogationis fabricarunt hoc modo: Paulus aliquid facit propter mercedem, vltra debitum officium. Ergo eſt aliquod ſupererogationis opus. Reſpondeo, Quilibet debet cauere offenſionem in ſuo officio, ne quid tẽtet quod infirmis in ruinam cedat. hoc cum Paulus ſe feciſſe teſtatur, quid fecit quæſo quod non debuit? ſi debuit, profecto non eſt dicẽdus aliquid ſupererogaſſe, hoc eſt, aliquid feciſſe vltra id quod non debuit ex officij neceſsitate.

Nam liber cum ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruum feci, vt plures lucrifaciam.

Transfert hypotheſin ad theſin. vt enim ſupra in certo caſu ſe infirmis accommodaſſe dixerat, Ita hic perpetuum ſuum ſtudium in vniuerſo genere rerum mediarum indicat: nimirum, quod tametſi multarum rerũ libertatem habuerit, ſeruierit tamẽ infirmitati aliorũ, caueritq; ne quem intempeſtiuo libertatis vſu offenderet: idq; eo conſilio quo plures Chriſto adduceret. hinc & nos generalem ſumamus regulam de vſu rerum mediarum, nimirum, vt eas ad ædificationem aliorum referamus.

Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui ſub lege ſunt, tanquam ſub lege, vt eos, qui ſub lege ſunt lucrifaciam: ijs qui ſunt ſine lege, vt ſine lege (cum non ſim ſine lege Deo, ſed in lege Chriſto) vt lucrifaciam eos, qui ſine lege ſunt. factus ſum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus factus ſum omnia, vt omnino aliquos ſeruem.

Generi ſubijcit diſtributionem ſpecierum: qua quidem diſtributione nihil vult aliud quam quod modo dictum eſt, & quod ſingulis ſpeciebus ſubijcit, quodq; poſtea in genere repetit, nempe vt lucrifaciat quã plurimos Chriſto, cum non abſterreantur intempeſtiuo rerum mediarum eſu. parentheſis tantum mollitionem durioris verbi habet, Nam cum dixerat ſe ἄνομον eſſe, hoc eſt, ſine lege, poſſent id calumniatores torquere ad effrenem peccandi licentiam, Quare eam calumniam hac correctione tollit Apoſtolus.

Hoc autem facio propter Euangelium, vt particeps eius fiam.

Quare Paulus ſe accommodauit omnibus in rebus medijs indicat, primum vt hoc pacto latius ſpargeretur Euãgelij doctrina, vt nullo obſtaculo eius curſus impedieretur. Deinde, vt ipſe quoq; eiꝰ fieret particeps, hoc eſt, vt fructum prædicati Euangelij conſequeretur. Vt ergo hoc dicto teſtatur Apoſtolus multa ſe feciſſe et à multis abſtinuiſſe quę officij neceſsitas poſtulabat, Ita ſignificat eos communione Euangelij indignos, qui ſuo exemplo non cauent impedimenta quibus Euangelij curſus præcludi poſsit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

An neſcitis quod qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit præmium:ſic currite vt comprehendatis.

Hactenus docuit, nunc ſuo more doctrinæ exhortationẽ ſubijcit, quo magis doctrinam infigat auditorum animis. præponit autem exhortationi aptiſsimam ſimilitudinem, in qua ſpectanda ſunt, Stadium, cui vita noſtra confertur: Curſus,cui viuendi ratio reſpondet:Curſores,quibus homines amplexi Euangeliũ comparantur:Meta,cui opponitur finis vitæ noſtræ: Corona victoris, cui comparantur bona. pijs in cœlo repoſita: Agonothetæ homini, Deus obœdientiæ remunerator comparatur. Quemadmodum igitur curſores qui in medio curſu deficiunt,antequam ad metã peruenerint fruſtrantur præmio:ita Chriſtiani,qui bene quidem incœperunt & non vſq; ad finem perſeuerãt,præmijs deſtituentur & nihil præter ignominiam reportabunt. Nam & Paulꝰ alibi inquit:Non coronabitur quis,niſi qui legitime certauerit, Deinde,vt curſores qui ad metam vſq; currendo perſeuerant,accipiunt propoſitam coronam, Ita Chriſtiani qui in pietatis curſu perſiſtunt vſque ad vitæ huius finem promiſſa bona percipiẽt. Verũ hoc eſt inter curſores & Chriſtianos diſcrimen. ex illis vnus tantum, vt qui primus metã attingit,præmium capit,Chriſtiani vero omnes, quotquot currunt vſque ad metam,hoc eſt qui in vita Chriſtiana vſq; ad vitæ finẽ perſeuerant, præmium accipient iuxta Chriſti dictum:qui perſeuerauerit vſque ad finem ſaluus erit.Hęc ergo exhortatio acres ſtimulos nobis addere debet,vt in cœpto Euangelij curſu non deficiamus.

Porrò quiſquis certat, in omnibus eſt continens, Illi quidem igitur, vt perituram coronam accipiant, Nos vero incorruptibilem.

Vt ſimilitudine Corinthios ad perſeuerantiam exhortatus eſt, ita eadem ſimilitudine exhortationem præſenti cauſſæ, hoc eſt, hypotheſi, de qua ſuperius diſputauit,accommodat. Nam agebatur de non offendẽdis fratribus per intempeſtiuum vſum libertatis noſtræ in cibis, nempe vt potius abſtinerent Corinthij non ſolum ab idolothytis, Verumetiam ab omni carne priuſquam infirmis fratribus offendiculo eſſent:id nunc à minori ad maius confirmat. Curſores, quibus marceſsibilis corona eſt propoſita, continentes ſunt & abſtinent à cibis,quibus corpus grauari putant:multo magis decet,vt Chriſtiani ſibi non indulgeant nec ſectentur voluptates quibus incorruptibilis corona eſt propoſita.

Ego ita igitur curro, vt non in incertum: ſic pugilem ago,non vt aërem verberans.

Vt doctrinæ exemplum ſe ſtatuit, ita & exhortationis. fruſtra enim hortaris ad ſobrietatem, cum ipſe perpetua ebrietate mades.& ſic de alijs. in incertum currere dicitur qui vagus eſt, & erroneꝰ,vt qui & currendi rationem non teneat, & metam ignoret. aërem verberat, qui fruſtratur ictu, ac ideo vanum ſumit laborem. Hæc excitare pios debent ad acre pietatis ſtudium, iuxta regulam verbi Dei.

Verum ſubigo corpus meum & in ſeruitutem redigo:nec quo modo fiat, vt cum alijs prædicauerim ipſe reprobus fiam.

Ne carnis laſciuijs abripiamur ab incœpto curſu, proponit ſuum exemplum de ſubigendo corpore & in ſeruitutem redigendo, ne ferociat aduerſus ſpiritꝰ imperium:ſed vt potius aſſuefiat ad obœdiẽtiam ſpiritus. Cum igitur affectus praui reprimi non poſsint,niſi corpus prius dometur, vult Paulus vt ſuo exẽplo corporis ferociam prudenter coherceamus abſtinentia, laboribus,& alijs non ſuperſtitioſis exercitijs.Neque hæc eo pertinent,vt in corporalibus exercitationibus, quas Paulus alibi modice vtiles eſſe teſtatur,inhęreamus,ac ſi Deo placerent per ſe,& cultus eſſent Deo gratus:ſed vt eo vſq; ſeruitute premamus corpus noſtrum, ne laſciuiẽdo à curſu pietatis nos impediat,in noſtrum exitium & aliorum offenſionem.

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

Quemadmodum monet, ne ſuis cupiditatibus indulgeant Corinthij ad peccandum: ita dehortatur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tatur eos, qui menſam Dominicam participant: ne dæmoniorum menſæ communicent: & vt caueant ne cuiquam vlla in re ſint offendiculo.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Duæ ſunt principales huius capitis partes. Prior diſſuaſoria eſt generalis, ne cui ad peccandum cupiditati indulgeant Corinthij. Poſterior diſſuaſoria eſt ſpecialis. nam quod octauo propoſuit abſtinendum eſſe ab idolothytis, hic latius proſequitur pluribus argumentis. Prioris partis hæc eſt œconomia, Primum quia Corinthij non parum gloriabantur de donis Dei, ac ideo ſe impune infirmos offendere poſſe arbitrati ſunt, confert eos cum veteri populo Dei, qui non minus quam ipſi plurimis donis claruerunt. Deinde exempla pœnarum in iſto populo proponit, admonens fore, vt ſi ſimilia deliquerint, ſimiliter quoque puniantur. Tum concludit cauendum eſſe ne ſecuritate torpeant. verum ne propoſitis horrendis iræ Dei exemplis deficiant Corinthij, conſolatione hanc partem mitigat. Poſterioris partis hic eſt ordo. Propoſitio infertur ex prima parte veluti hypotheſis ex ſua theſi. videlicet vt caueant ab Idolothytis. Huc addit confirmationem ab abſurdo, [illegible] rum quod minime deceat, vt qui participant menſam Dominicam, Idolorum menſæ communicent: admon[illegible] quam periculoſum ſit Deum prouocare. ne autem rurſus ius libertatis abijciant, eam obiectionem breuiter refellit. Et quia interrogare poterant, quid facerent ſi quando ab infidelibus inuitentur, ſuum ipſis in eo caſu impertit conſilium. Tandem colludens, quæ in tribus capitibus proximis diſſeruit, hortatur vt in omni re ſtudeant gloriæ Dei, neminique ſint offendiculo, ſuo exemplo iterum in medium adducto.

EXEGESIS CAPITIS DECIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOLO autem vos ignorare fratres, quod patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes per mare tranſierunt.

Quia Corinthij tumuerunt varijs donis Dei, ac ſe ideo impune peccare poſſe falſo putarunt, confert eos cum veteri populo, qui non minus de beneficijs Dei erga ſe gloriari potuerũt, quam Corinthij: quibus tamen peccantibus, Deus nequaquam pepercit. Hiſtoria cuius hic meminit Apoſtolus habetur Exod.13.& 14.& Numerorum 9.

Et omnes in Moſen baptizati ſunt in nube & in mari.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum, quo ipſum Corinthijs confert, ne Corinthij prærogatiua baptiſmi ſe veteribus præferant. dicit ergo eos non minus baptizatos fuiſſe olim, quã nũc ipſi Corinthij baptizati ſunt. Sed quomodo baptizati ſunt illi? in Moſen, hoc eſt, Moſis ductu & miniſterio, ſiue vt Auguſtinus interpretatur, in Moſe, hoc eſt, per Moſen. Nã cum Moſes populum educeret, eum per mare rubrũ, ſtante vtrinq; aqua & ſuperne incubante nube, traduxit. Nubes ergo & mare externa fuere iſtius baptiſmi ſigna, & tranſitus per medium maris ipſum baptiſmũ referebat. miraculoſa exiccatio maris teſtimoniũ fauoris Dei fuit. Nubes incubans præſentiã Chriſti notauit. Quid ergo hic requiritur ad rationem ſacramenti? nihil plane, modo Paulo credimus, qui definit ſacramẽtum eſſe obſignationẽ diuinarum promiſsionũ. Deus promiſit ſuo populo liberationẽ à ſeruitute AEgyptiaca: in qua liberatione continetur ſynecdochicôs promiſsio cõdonationis peccatorum, quam promiſsionem, quia hoc mirando ſigno confirmat, ſimul requirit populi fidẽ in hanc promiſsionem. Nihilne igitur noſter baptiſmus illi veteri eſt preferendus? Si rem reſpicis nihil plane: Si tempus, ille temporarius fuit noſter eſt perpetuus Eccleſiæ: Si modum, ille miraculoſus, noſter ordinarius: Si lucem ſeu claritatem, ille obſcurius figurabat, quod noſter clari9 veluti expreſſa imagine ponit ob oculos. Deinde vt ille viſibili miraculo peragebatur virtute Domini: ita noſter inuiſibili gratia eiuſdẽ ablutionẽ peccati cõfere obſignat. Vterque eſt σφραγὶς iuſticiæ fidei, hoc eſt, ſigillum condonationis peccatorum: in qua iuſticia Chriſtiana ſita eſt fide apprehendenda. Huc facit dictum Auguſtini contra Fauſtũ lib.6.cap.29. vbi ait, mare & nubem fuiſſe baptiſmum cõſecratum ſanguine Chriſti, & per ea Iudæorum remiſſa fuiſſe peccata. Quod ſane de ijs tantũ Iudæis eſt intelligendum, qui illum baptiſmũ fide receperunt. Nam vt verba ſcripturæ ſonantia in auribus foris nihil

ris nihil

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ris nihil proſunt,niſi illis fides ab auditoribus adhibeatur:ita niſi eadẽ aſsit nihil proſunt Sacramenta.Nam iuxta Auguſtinum ſacramenta ſunt verba viſibilia.Quare hæc non minus quã illa fidem requirũt.recte igitur TERTVLLIANVS definit baptiſma eſſe fidei obſignationem.ex dictis de definitione baptiſmi, oritur quæſtio de baptiſmo infantũ. Nam cum dictum ſit,ſacramẽtum atq; adeo baptiſmũ ipſum eſſe obſignationem iuſticiæ fidei, quęri poteſt,quomodo obſignetur quod non videntur habere infantes.Nã ſi infantes naſcuntur filij iræ, hoc eſt,iniuſti & rei mortis æternæ,nullam profecto iuſticiã habere vidẽtur baptiſmi ſigillo obſignandam. Reſpondeo, infantes Iudæorum ſicuti & Chriſtianorum conſiderandos eſſe dupliciter,in ſe,hoc eſt, ex naturæ ſuæ deprauatione, & ex gratia ſeu ex promiſsione fœderis.Si eos cõſideres ex ſe & naturæ deprauatione, ſunt rei mortis æternæ,ſicuti & omnes adulti ſunt:Nam omnes meritum mortis ex deprauatione naturę circumferimus: Verũ ſi eos conſideras ex promiſsione fœderis,quæ extat Gen. 17. & Chriſtianis applicatur ad Gal.3. vbi ita ait Apoſtolus: Scitote igitur quod credẽtes ſunt filij Abrahæ,Nunc autem promiſsionis verbum eſt, Ecce pactum meũ tecum, eriſq; pater multarum gentium.Et paulò poſt, Et ſtatuam pactum meũ inter me & te, interq; ſemen tuũ in generationibus ſuis fœdere ſempiterno,vt ſim tibi in Deum & ſemini tuo poſt te. Huc Paulus reſpexit 1.Corinth.7.Vbi pronunciat fidelium liberos ſanctos, non quidẽ natura. ſed gratia promiſsionis.nimirum,quod Deus velit illorum Deꝰ eſſe, condonatis peccatis: quæ condonatio peccatorum eſt iuſticia Abrahæ.σφραγὶς & obſignatio eſt baptiſmus,cum infantibus Chriſtianorum confertur. hanc condonationem peccatorũ, hoc eſt, iuſticiam apprehendũt Chriſtianorũ infantes fide,quę eſt motus ſpiritus in infantibus ſoli Deo cognitus.verum ſi Turcorũ pueri ab Eccleſia baptiſmatis lauacro abluerentur, applicaretur illis haud dubie,& conferretur per baptiſma ꝓmiſsio,ac ſimul donarẽtur iuſticia, quę eſt cõdonatio peccatorum,quam iuſticiam teſtaretur etiam & obſignaret baptiſmus. atq; ita ipſis quoq; baptiſmus fieret obſignatio iuſticię fidei. Sed quid ſi puer negligẽtia parentũ moriatur,antequam abluatur ſacro baptiſmate? num hic puer peribit,qui cũ ederetur in lucem,imo in vtero matris particeps fuit fœderis? num contra Prophetæ dictũ filius portabit iniquitatem patris?illud ſane gratuitæ bonitati Dei, hoc vero iuſticiæ diuinæ nõ parum aduerſari videtur. Quid ergo dicẽdum? Noñe textus clarus eſt de circumciſione, cui noſter ſucceſsit baptiſmus?Maſculꝰ cui præputij caro nõ fuerit circumciſa, delebitur anima eius de populo meo:quia pactum meũ irritũ fecit. Hæc Dei ſententia abſq; omni dubio iuſtiſsima eſt. Sed ſciẽdum eſt eſſe duplicem deletionẽ ſeu exterminationẽ de populo Dei.externam vnam,internam alteram.externa deletione infantes non circũciſi puniuntur.parentes qui pactum Dei violarũt, non circumcidendo maſculum ſuũ infantẽ iuxta legem,digni ſunt ſane qui eius infantis conſpectu priuentur, quẽ Deo per ordinariũ ſacramẽtum offerre neglexerunt. neq; enim ad æternam condemnationem putandus eſt deleri talis infans,cũ particeps ſit promiſsionis, ſed potius in ſalutem.ne malicia mutaret cor eius,vtq; morte ſua parẽtibus teſtaretur, quam illi grauiter peccarint, pactum Domini violando.non igitur infans interna deletione exterminari de populo Dei putandꝰ eſt parẽtum culpa.An non cõminatio in Geneſi expreſſa pertinet etiam ad infantem? Immo etiam ad infantem, ſi cum adoleuerit parentum negligentiã approbarit,& circũciſionem ad quam lege obſtringebatur nõ admiſerit.Hæc ſolutio petita eſt ex fœdere promiſsionis, ex cõminatione diuina,& ex collatione eiuſdem cum dicto Domini apud Prophetã: Filius non portabit iniquitatem patris. Nec diſsimilis ratio eſt noſtri baptiſmi, cum ad nos quoq; fœdus cum Abrahamo initum pertineat.de loco qui eſt Iohan.3.legite Enchiridiõ, Ab alijs curioſis quæſtionibus cõſulto abſtineo, quæ plus faciunt ad certamina facienda, quam ad pietatem promouendam.

Et omnes eandem eſcam ſpiritualem ederunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt, Biberunt enim ex ſpirituali ſequente petra, petra vero erat Chriſtus.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum: videlicet,quod illis miraculoſe in deſerto manna dederit comedendum, & aquam de duriſsima petra manantẽ ad bibendum. Exod.17.Hic magna certamina ex duarum vocum ambiguitate oriuntur.Nam cum Paulus eandem eſcam ſpiritualem,& eundem potum ſpiritualem dicat, Alij relatiuum Idem ſimpliciter referunt ad ſubiectũ nimirũ quod patres noſtri omnes eandẽ eſcam comederunt,& eundem potũ biberunt,quotquot vna in deſerto fuerunt 40. annis poſt exitũ ab AEgypto.Alij cõparatiue hoc exponũt reſpectu noſtri & veterũ.ac ſi ſenſus eſſet: Veteres eandem eſcam ſpiritualem ediſſe quam nos,& eundẽ ſpiritualem potum bibiſſe quẽ nos

neutra

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

neutra opinio eſt repudianda ſi dextre intelligatur, immo vtramq; neceſſe eſt ſimul ſtare. Verum priuſquam hanc quæſtionem concludam, de Epitheto Spiritualis dicã. Nam hinc quæſtionis ſolutio dependet. De hoc Epitheto variant etiam plurimum autores. Alij hoc referũt ad efficientem cauſſam tantũ: Alij ad rem ſignatam tantum. Alij ad rem ſignatam & præſentem, ſed diuerſam à ſubſtantia noſtræ cœnę: Alij ad rem præſentem & ſignatam, ſed eandem quæ in Dominica quoq; cœna eſt. Ambroſius ad cauſſam efficienté pertinere Epitheton ſpiritualis putat. Ita enim in hunc locũ ſcribit: Mañа & aqua quæ fluxit de petra, hæc dicit ſpiritualia, quæ non mũdi lege parata ſunt, ſed Dei virtute ſine Elementorũ commixtione ad tempus creata. Ad rem ſignatam tantũ referunt hoc Epitheton Anabaptiſtæ & Sacramentarij, qui in ſacramentis nuda tantũ ſigna agnoſcunt, & ſignificationẽ non præſentis, ſed abſentis rei ſpiritualis: quorũ ſententia iure exploſa & dãnata eſt. Qui referunt hoc Epitheton ad rem ſignatam & præſenté ſimul, pie ſentiũt. Nam illorum ſententia ex verbis Pauli cõcluditur. Cum ipſum cibũ ſpiritualem & potũ ſpiritualẽ definit Chriſtum eſſe: cuius carnem qui non ederit & ſanguinem non biberit, vitã in ſe nõ habet, ſed adhuc in peccatis ſuis eſt, & in dãnatione. Nec cũ his pugnant verba Chriſti apud Iohannem, Amen amen dico vobis, Moſes nõ dedit vobis illum panem cœleſtem, ſed Pater meus dat vobis panem illum vere cœleſtem. Item, partes veſtri comederunt manna in deſerto & mortui ſunt, at ſi quis ederit ex hoc pane, viuet in ęternum. Prius enim dictũ diſcernit inter id quod miniſter, & illud quod Deus per miniſtrum offert. Poſterius loquitur de incredulis, qui manna carnaliter tantum manducarunt, & mortui ſunt propter ſuã incredulitatem. vnde Auguſtinus, quod illi non mortui ſunt, ita vult intelligi, vt non viuãt in æternum. nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Chriſtũ manducant, ſed viuunt in æternum, quia Chriſtus eſt vita æterna. Ac de fidelibus idẽ ait Auguſtinus in hũc modũ: manducauit mañа & Moſes & Aaron & Phinees, manducauerunt quoq; ibi multi, qui Domino placuerũt & mortui non ſunt. Quare quia viſibilem cibũ ſpiritualiter intellexerunt, ſpiritualiter eſurierũt, ſpiritualiter guſtauerũt, vt ſpiritualiter ſatiarentur. De hoc eſu carnis Chriſti & hoc potu ſanguinis Chriſti, copioſe diſputat ipſe Domin⁹ Iohan. 6. Quid inquies eſt edere carnem Domini, & bibere eius ſanguinem? Eſt in Chriſtũ firma fiducia recumbere, ipſius gratia, ſpiritu & præſentia ali & foueri & ſuſtẽtari ad vitã æternam, ſeu vt ipſe Dominus ſe interpretatur, Qui manducat carnem meam & bibit ſanguinem meum, in me manet & ego in eo. hoc eſt ergo illam manducare eſcam & illum bibere potum, in Chriſto manere & illum manenté in ſe habere. At per hoc, vt ait Auguſtinus, qui non manet in Chriſto, & in quo non manet Chriſtus, procul dubio nec mãducat ſpiritualiter carnem eius, nec bibit eius ſanguinem, licet carnaliter & viſibiliter premat dentibus ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti: ſed magis tantę rei ſacramentum ad iudicium ſibi manducat & bibit. Sed inquies, Nonne manna & aqua de petra manãs ceſſarunt, cum iam Ioſua tranſijſſet Iordanem occupatur⁹ terram promiſſam? quomodo ergo idem cibus ſpiritualis eſſe poteſt cum noſtro qui hodie in Chriſtũ credimus? Ad hãc obiectionem Auguſtinus hiſce verbis reſpõdet, Si ſpeciem viſibilẽ intendas, aliud eſt, Si intelligibilem ſignificationem, eundem potum ſpiritualẽ biberunt. Si ſpiritualem, eundẽ. Nã corporalẽ non eundẽ. & idẽ, Quanto errore delirãt, qui putant ſignis, ſacramentiſq; mutatis etiam res ipſas eſſe diuerſas. Huc addã Bertramij ſententiã: quæres (ait) fortaſſe quam eandem? nimirũ ipſam quam hodie populus credentiũ in Eccleſia manducat & bibit. nõ enim licet diuerſa intelligi, quoniã vnus idemq; Chriſtus eſt, qui & populũ in deſerto in nube & mari baptizatũ, ſua carne pauit, ſuo ſanguine tũc potauit, & in Eccleſia nunc credentiũ populũ ſui corporis pane, ſui ſanguinis vnda paſcit & potat. Sed quomodo cibus iſte & potus ſpiritualis eſſe potuit indignis & incredulis, cum illi tantũ ſaginarint ventrẽ nihil de ſpiritu ſoliciti? Ad hanc quæſtionẽ Auguſtinus vere reſpondit hiſce verbis, Non propterea (loquitur de eo qui carnaliter ſacramẽtũ vſurpat) deſinit eſſe ſpirituale, ſed tibi nõ eſt ſpirituale. Mañа etenim & aqua de petra manãs ſacramentũ fuit, Atq; ideo ſpirituale, ſi ordinationẽ Dei ſpectes, quã non poteſt mutare puluis & cinis. Porrò, etſi ſatis oſtẽſum, eſt eundẽ Chriſtũ datũ olim fuiſſe ſub veterib⁹ ſacramẽtis, qui hodie ſub noſtris datur: tamẽ quæri poteſt, an nõ aliud præterea in noſtris ſacramẽtis confertur, quã tũ cõferebatur? Sane cum idẽ ſit Chriſtus, qui & illis & nobis donat⁹ eſt, ꝓfecto qui aliud nobis in noſtris ſacramentis dari cõtendũt, lacerant Chriſtum & ſpoliant eum diuina ſua potẽtia. Quare ſicut pie dicitur, occiſus eſt ab initio mũdi, ita etiã ab initio mũdi caro eius fuit cibus, & ſanguis eius potus electorũ, Tametſi modus edẽdi nõ omnino ſimilis eſt. in noſtro enim ſacramẽto præbetur Chriſtus edẽdus & potandus, qui iam exhibitus eſt in carne, & λύτρον perſoluit pro peccatis noſtris: illic edebatur promiſſus ſuo tẽpore offerendus, aſſumta car-

ta carne à caſtiſſima virgine. & quia ſacramentum cœnæ inſtitutũ eſt, poſtquam Chriſtus carnem aſſumſit, ſunt qui vt veterem edendi modũ ſacramentalem & ſpiritualẽ tantũ: Ita hunc noſtrum, præterea etiam ſubſtantialem dicant. Etſi vtrobiq; idem eſt Chriſtus quorum ſententiam & ipſe cum noſtris Eccleſijs probo, modo non carnalem fingant, & localem incluſionẽ corporis in pane, & ſanguinis in vino, ita vt locus & corpus ſe mutuo contingant, locuſq; cedat corpori. nec ad hanc veram realem & ſubſtantialem pręſentiam requiro, vt humanitas Chriſti ſit vbiq;. Verum vt in cœna ſedit circumſcripto corpore et nihilominus exhibuit ſuum verum corpus ad edẽdum & verum ſanguinẽ ad bibendũ iuxta verba cœnę: ita in cœlo ſedens, porrigit communicantibus miniſtri manu (ea enim eſt eius diuina potentia) ſuum corpus & ſuum ſanguinem, vnde Latina Eccleſia ante communionẽ precari ſolebat: Surſum corda habemus ad Dominum, non ſecus atq; in prima cœnę inſtitutione in Chriſtum ſedentẽ cum diſcipulis ad menſam, oculos intẽtos habuerunt diſcipuli. Sed de hac re plura in ſequenti capite, nunc doctrinas quaſdam ex verbis Pauli colligam, quarum ſit prima: Teſtimoniũ de diuinitate Chriſti, nempe quod fuerit antequã aſſumſit carnẽ de beata virgine ſicuti & ipſe de Abrahamo dixit: vidit diem meũ & gauiſus eſt. Secunda, quod ſit vnica Chriſti Eccleſia omnium credentium, tum eorum qui fuerunt ante Chriſtum exhibitum, tũm eorum qui poſt Chriſtum exhibitũ nati ſunt. Nam vt idem eſt Chriſtus, Ita eadem Eccleſia. Tertia, quod eodem modo ſaluati ſunt patres, quo nos hodie ſaluamur. Quarta, obſeruandum eſt diſcrimen inter mere typicam locutionem, & ſacramẽtalem: Etſi autem vtrobique, hoc eſt, in typica locutione & in ſacramẽtali, cum in ſubiecto tum in prædicato naturæ veritas intelligitur, vt enim in hac locutione, Petra erat Chriſtus, vere ſubſtantia Petræ & Chriſti exiſtentia ſignificatur: ita in his verbis, Panis eſt corpus, ſubiectũ & prædicatum proprie accipiuntur: Tamẽ in hoc differunt, quod in mere typica locutione res futuræ vel præteritæ adumbrantur, Sed in ſacramentali præſentes res offeruntur & accipiuntur. ſignum quidẽ externum panis & vinũ; Res conſignata vereq; præſens verum corpus & verus ſanguis IESV CHRISTI, ea nimirum coniunctione iuncta ſunt, qua vt panis & vinum corpora ipſa reficiunt, alunt atque conſeruant: ita ipſum corpus & ſanguis Chriſti reficiunt, alunt & cõſeruant animam noſtram ad vitam æternam. Sententia igitur illorum, qui EST per ſignificat in typicis locutionibus interpretantur, ferri poteſt, modo eam interpretationẽ ad ſacramentalem locutionem non transferant. proprie enim hic verbum Eſt accipitur, & eſt verbũ veritatis exiſtẽtiæ, vt cum dicitur, Hoc eſt corp⁹ meum &c. atq; ita, etſi in verbis ſingulis nullus eſt Tropus, in ſenſu tamẽ eſt ſynecdoche ſeu intellectio. Nam cum ſenſus externa percipit, fides ſimul intelligit præſentia, quæ ordinatio Dei illic adeſſe voluit.

Sed plerosq; illorum non approbauit, proſtrati enim ſunt in deſerto.

Hoc eſt patribus noſtris, quibus tanta erant concredita myſteria, & tanta beneficia miraculoſe exhibita, nõ pepercit Deus peccãtibus, ſed eos in deſerto proſtrauit. ergo nec vobis Corinthijs qui eorum veſtigijs inſiſtitis varijs modis Deum offendendo. & hæc eſt ſumma pręſentis diſputationis, quam nunc accommodat & amplificat.

Hæc enim typi noſtri fuerunt.

Accommodat veterem hiſtoriam Corinthijs, & omnibus Chriſtianis. Hæc fuerũt typi, hoc eſt, exemplaria, in quibus tanquã in tabellis Deus nobis delineauit, quid fugere, quidq; ſequi debeam⁹, quomodoq; erga cõtumaces ſit affectus. Obſeruetur vtilis regula de vſu hiſtoriarum ſacrarũ, quæ ſunt nobis veluti imagines, in quibus pictũ eſt, quid fugere & quid expetere oporteat, ꝑpoſitis pœnis & præmijs in illuſtrib⁹ exẽplis.

Vt non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut illi concupiuerunt.

Alludit ad hiſtoriam quæ eſt Numerorum vndecimo, vbi narratur, quod populus flagrarit deſiderio carnium, ſedens & flens & dicens per contemptum: Nihil aliud reſpiciunt oculi noſtri quã Man. atq; ita mannæ cœleſti ollas carnium AEgyptiorum prępoſuit, ſed Dominus illã ingratitudinem puniuit. Nam bene refertos carnibus proſtrauit in deſerto. Quorũ exemplo cautos nos eſſe decet, ne ſimili modo pœnas noſtrę gulæ luam⁹. ſtudeamus itaq; ſobrie viuere, victum cultumq; corporis ad valetudinem & ad vires non ad voluptatem referẽtes.

Neq; idolatræ ſitis, vt quidam illo-

Hiſtoria legatur Exod. 32. vbi narrum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rum,ſicuti ſcriptum eſt: ſedit populus, vt veſceretur ac biberet, & ſurrexerunt ad ludendum.

ratur quomodo 3000. hominum trucidati ſint, propterea quod vitulum propoſitum ab Aarone adorarūt more AEgyptiorum. vſq; adeo tenaciter adhæret ſuperſtitio à maiorib⁹ accepta. Hinc notanda ſunt duo grauiſsima peccata ſancti Aaronis. Primum, quod cum Propheta eſſet, ſumſerit ſibi officium legislatoris. Deinde quod contra verbum Dei nouam colendi Deum rationē propoſuerit. Hinc igitur nos admoneamur, ne moueat nos autoritas ſanctorum, cum à verbo Dei diſcedunt.

Neq; ſcortemur, ſicut quidam illorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Hæc Hiſtoria habetur Numer. 25. Vbi narratur 24000. occiſos eſſe propterea quod fornicati ſunt cum filiabus Moab: in qua hiſtoria ſingulare exemplum ſancti zeli proponitur in Phinee, qui ſcortatorem cum ſcorto lancea transfodit, quod factum Deus, vt iuſtum approbat.

Neque tentemus Chriſtum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt & à ſerpentibus perierunt.

Hæc hiſtoria habetur Num. 21. vbi narrantur duo præcipua peccata populi, Primum, quod tædio laboris & itineris ſit affectus. Deinde quod cibum diuinitus datum, vt tenuem & vilem cōtēſerit, adeo quod dixerit indignabundus: animus noſter nauſeat iam ſuper cibo iſto leuiſsimo. vt autem hanc cōtumaciam puniret Dominus, dimiſit vrentes ſerpentes ſeu dipſadas in populum, vnde multi perierunt, donec mandato Dei erectus ſit ſerpens, in quem aſpicientes ſanabantur. hanc figuram ipſe Dominus interpretatur Iohan. 3. Hinc & nos monemur ne panem cœleſtem vt vilem cōtemnentes incurramus in pœnam, id eſt, rurſus ſubijciamur antiquo ſerpenti diabolo. obſeruetur hinc quoque teſtimonium de æternitate Chriſti.

Neque murmuretis, ſicut quidam illorum murmurarunt, & perierunt ab exterminatore.

Hæc hiſtoria habetur Num. 14. vbi narratur quomodo viri, quos miſerat Moſes ad contemplandum terrā promiſſam, reuerſi male locuti ſint de terra promiſſa, vnde tota multitudo murmurare & inſurgere aduerſus Deum cœpit. Propter quod ſcelus adeo puniti ſunt, quod ex ſexcentis millibus duo tantū viri, Nun & Caleb terram promiſsionis ingreſsi ſint. hinc ergo diſcamus vtrumq;, & Deum nequaquam parcere peccantibus, quia multi ſunt: & paucos bonos in magno malorum cœtu diuinit⁹ conſeruari & defendi. per exterminatorem angelus intelligitur, qui Dei ſententiam executus eſt.

Hæc autem omnia in figura contingebant, ſcripta ſunt autem ad admonitionem noſtri, in quos fines ſeculorum deuenerunt.

Hoc eſt, iſta omnia ideo literis prodita ſunt, vt nobis ſint quaſi exemplaria & tabellæ, in quibus perſpiceremus, quæ nos ira Dei maneat, ſi ijſdem vicijs cum illis fuerimus obnoxij. Vocat autem fines ſeculorum, tempus totum conſecutū aduentum Chriſti in carnem.

Proinde qui videtur ſtare, videat ne cadat.

Illatio admonitionis grauiſsimę eſt. quaſi diceret: cum ita actum ſit cum populo Dei in deſerto, vt maxima eius pars ob ſuam cōtumaciam perierit: cui peccanti non pepercit Deus, habita beneficiorum in eos collatorum ratione, Cauete vobis, qui videmini vobis ſecuri eſſe ne vos ſimiliter in manū Dei propter peccata veſtra incidatis. Eſt autē hæc Pauli ſententia intelligēda de ſecuritate ſtulta, qualis fuit Corinthiorū ſecure torpentiū, nulla ſuæ infirmitatis habita ratione, & tantum arroganter ſibi ob dona Dei placentium, nō de ſecuritate ſancta, qui certa fiducia in Dei promiſsiones infallibiles recūbit. Quare Papiſtæ vim faciūt huic loco, quando eū torquēt ad ſtabiliendū ſuum dogma de perpetua fidei hæſitatione, quam verbū Dei in multis locis reprehēdit. Obſeruetur hic vtiliſsima doctrina, qua docemur ne ita de initijs donorū Dei gloriemur, vt ſecure poſtea torpeamus, ac ita paulatim gratiæ primitijs excidamus, ſed poti⁹ ſancta quadā ſolicitudine meditemur perſeuerantiā in fide, in ti-

more Dei, & obœdientia erga Deum,& fugiamus peccati occaſiones,per quas ſancti olim in peccata inciderunt,& quæ noſipſos prius inuoluerunt peccato.

Tentatio vos non cepit niſi humana.

Erigit rurſus Corinthios, ne auditis tam horrendis Dei exemplis deficiant ac deſperent.quaſi diceret:nolite deſpondere animum. id quod vobis accidit,etiam alijs hominibus vſu venire ſolet carnis imbecillitate.vos igitur infirmitatis veſtræ conſcij nolite ſecuri eſſe, ſed potius ſecuritati reluctamini perſeuerantes in vera pœnitẽtia. Apoſtolus tentationẽ vocat,quicquid ſolicitare nos poteſt:ſiue res ſint proſperæ, ſiue aduerſæ, ſiue peccata præterita,ſiue iræ Dei exempla.breuiter,quicquid in hoc mundo hominibus vſu venire poteſt,quo ſolicitantur & impediuntur, quo minus currant in ſtadio pietatis.

Fidelis autem eſt Deus, qui non ſinet vos tentari ſupra id quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione etiam euaſionem, vt poſſitis ſufferre.

A fide Dei, qui recipit Corinthios atq; adeo pios omnes in ſuam tutelã, conſolationem petit. vnde promittit fore, vt & modus imponatur tentationi, & vires ſuppeditentur à Domino,& tentatio in bonum cedat.Epitheton fidelis argumentum continet,ac ſi diceret Paulus:Deus fidelis cuſtos eſt ſuorum, Ergo ipſis non deerit in tentationibus,ſed & modum imponet tentationi & vires ſuppeditabit,vt ſufferre valeamus. Obſeruandũ primũ,quod pij ſub Dei ſint cuſtodia.Deinde, quod in tentationibus illis aſsit ne ſuccumbant. orandꝰ igitur eſt,vt opem ferat quotieſcunq; ſolicitamur ad peccandum ne ſuccumbamus.quod ſi contigerit,noſtræ ſocordiæ imputãdum eſt, qui præſens auxilium non implorauimus.

Quapropter dilecti mei fugite ab idololatria.

Redit ad hypotheſin quam tractãdam in octauo propoſuit: & nunc rurſus infert ex theſi hoc modo, Deus veteri populo varijs & mirãdis donis Dei abundanti nõ pepercit peccãti, Quapropter & vos nolite peccare,ſed potiꝰ ab omni peccato abſtinete, atq; adeo fugite ab ipſa idolatria, cuius rei eritis ſi epulis dæmoniorum cõmunicatis. Porrò idololatriã hic à parte nominat ritus illos & geſtus externos pertinentes ad cultum idolorũ, dum idolothytis veſcerẽtur idolorũ cultores.hos ritus & geſtus Corinthij conuerſi ad fidẽ inuitati ad epulas illas prophanas imitabantur, quam imitationẽ hic Paulus idololatriam vocat, idque non iniuria. Nã cum & interna pietas & externa veneratio corporis Dei ſit propria, in idololatriæ crimen incidit,qui quod Dei proprium eſt,idolis tribuit. Proinde nec Papiſtæ excuſari poſſunt,qui externam venerationem ſtatuis exhibent cõtra apertum Dei verbum.quantum autẽ ad honores illos externos attinet,qui geſtibꝰ corporis exhibẽtur principibꝰ aut alioqui præſtãtibus viris, ſciendũ eſt quod tantiſper licite exhibeãtur,donec finis politicꝰ maneat.Nã huiuſmodi honoris exhibitio, externa agnitio eſt ordinis diuini & donorũ Dei.

Vt peritis loquor, iudicate vos quod dico.

Captat beneuolentiam, & facit attentos ad argumentum grauiſsimum quod ſubiungit, ac ſi dicat: Cum vos non ignoretis quantum ſit myſterium Chriſti cœna, Iudicate vos ipſi quantum valet ratio quam inde promo.

Calix benedictionis cui benedicimus, nõne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt? Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſmus. Nam omnes vnius panis participes ſumus.

Confirmatio eſt quod non deceat Chriſtianos ea ſe idololatria pollue-re, qua ſe contaminarunt Corinthij, qui in idolorũ conuiuijs idolothytis veſcebantur. Poteſt autem duplex argumentum ex hiſce verbis Pauli peti & præſenti cauſſæ accommodari:quorum prius à communicantium ritu (qui idololatrico ritui opponitur) Poſterius à rei dignitate, cuius participes fiunt communicantes, ſumitur. Prius argumentum à ritu communicantium ſumtum, in his verbis eſt, Poculum benedictionis, hoc eſt, gratiarum actionis,cui benedicimus,hoc eſt.quod cum ſumimus agimus Deo gratias,prædicamus eius beneficia,celebramus ipſum quod filium ſuum voluerit hominem fieri & mori pro nobis,atq; adeo victimam fieri, qua placaretur ira Dei,& expiaretur peccatum. Hinc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ergo huiuſmodi argumentum extruit Chryſoſtomus. Quomodo nunc contraria facitis ô Corinthij? gratias cum agitis Deo, quod ab idolis vos liberauerit, cur rurſus ad menſas illorum curritis? Obſerua hic cœnam ſacram à Paulo dici εὐλογίαν, hoc eſt, quod alia voce Græci exprimunt εὐχαριστίαν, à perpetuo ritu Eccleſiæ: quæ cum celebrat hanc cœnam, gratias agit Deo, & prædicat beneficia Chriſti, iuxta Chriſti inſtituentis factum: qui cũ hanc ſacram cœnam inſtitueret à gratiarum actione exorſus eſt, vnde & mandatum dedit inquiens: Hoc facite in mei cõmemorationem. quod Paulus etiam inculcãs Corinthijs ait: Quotieſcunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini ãnunciate donec venerit. Atque hæc breuiter ſint dicta de priori argumento. Nunc autem priuſquam ſecundum cõcludamus argumentum, in numerum digeram hypotheſes (id eſt, propoſitiones didacticas) quæ ex Pauli verbis euidenter conſequuntur.

PRIMVM ergo ex Pauli verbis euidentiſsime patet, Corpus & ſanguinem Chriſti vere in cęna adeſſe & communicantibus exhiberi. Nam cum dicit, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? nihil aliud vult, quam quod Barnardus expreſsit ſublato ſchemate: Calix inquit, id eſt, communicatio calicis, facit nos habere quandam communionem cum Chriſto: eodem modo de pane iudicandum eſt.

SECVNDO ex verbis Pauli colligitur confutatio duplicis erroris Papiſtici: prioris de Tranſubſtantiatione. aperte enim teſtatur Apoſtolus, panis & vini ſubſtãtiam remanere poſt benedictionem. fractio enim ad panis naturam refertur. Iam ſi panis natura remanet, remanebit etiam vini ſubſtantia. Immo ſi natura panis & vini mutaretur, non haberent rationem ſacramenti. Poſterioris de mutila cœna Papiſtarum, quia à calice Domini arcent laicos, quod manifeſte cum hac Pauli ſententia pugnat.

TERTIO ex verbis Pauli colligitur, quod participatione corporis & ſanguinis Chriſti in cœna communicantes vniãtur Chriſto, & veluti incorporentur corpori ipſius. vnde Chryſoſtomus: Quemadmodum corpus illud vnitum eſt Chriſto, ſic & nos illi per panẽ hunc vnimur. neq; tamen hoc ita intelligi debet, quin aliter etiam homines Chriſto vniantur. Nam hic tantum agitur de vnione ſacramentali.

QVARTO, hinc colligitur, quod corporis & ſanguinis Chriſti participes, fiant quoque inter ſe vnum corpus. cuius rei ſymbolum eſt vnus panis ex multis granis compactꝰ. Huc verba Chryſoſtomi faciunt, qui ait: Quid eſt panis? Corpus Chriſti. Quid fiunt qui participant? corpus Chriſti. non corpora multa, ſed corpus vnum. quemadmodum enim panis ex multis compactus granis vnitus eſt, vt nuſquam appareant grana, etſi illic ſint, (quorum tamen diſtinctio vel differentia non agnoſcitur propter coitionem) ſic & Chriſto & nobiſipſis coaleſcimus. non enim ex altero quidem tu, ex altero vero ille alitur, ſed ex eodem omnes, Hæc Chryſoſtomus.

QVINTVM ex quarto conſequitur, nimirum quod qui iam idem corpus in Chriſto ſint effecti, debeant inter ſeſe ſpiritu Chriſti & charitatis vinculo coaleſcere.

SEXTVM, quod tempore Pauli conſuetudo Eccleſiæ fuerit, vt vnus integer panis benediceretur, ex quo ſinguli ſuam portionem ſumerent, quo magis ipſo facto coadunatio omnium piorum in vnum Chriſti corpus ſignificaretur. ſed & hoc inter adiaphora numero, cum de eo tantum exempla non præcepta extent.

SEPTIMVM, quod indignum immo horrendum ſacrilegium ſit, hoc Chriſti corpus vlla ratione prophanare. Quare qui hoc Chriſti corpus prophanant dęmoniorũ epulis, vt iniurij ſunt Chriſto eius corpus prophanando, Ita grauiſsimo reatu obſtringuntur. Quare Paulus appoſite hinc ſumit argumentum, quod paulò poſt vrget magis cum ait: Non poteſtis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum.

Videte Iſraëlem qui eſt ſecundum carnem, nonne qui edunt victimas participes altaris ſunt?

Alia ratio qua abſterret Corinthios ab idolothytorum eſu, conuincens idolatras eſſe, qui idolothytis veſcuntur. hanc rationem rectius intelligemus, ſi per altare cultum, cui deſtinatur altare, per metonymiam intelligimus. atque tum formabitur argumentum hoc pacto: Carnales Iſraëlitæ, qui nondum ad Chriſtum conuerſi ſunt, vt ſunt participes eiuſdem eſus victimarum, ita etiam ſunt eiuſdem cultus participes. Ergo ſi vos idolothytis veſcemini, eritis etiam cultus idolorum participes. ſed hoc non licet, igitur ab idolothytis etiam vobis abſtinendũ eſt. Alij aliter hoc exemplum accommodant, ſed contextus meæ interpretationi ſuffragatur.

Quid ergo dico idolum aliquid eſſe?

Anthypophora eſt. Nam cum Corin-

aut quod idolis immolatum eſt aliquid eſſe? ſed quod quæ immolant gentes, dæmonijs immolant non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum eſſe.

thios veſcētes idolothytis idololatriæ accuſat, poſſunt ex ijs, quæ in octauo diſſeruit Apoſtolus, inferre, Tu ergo ipſe Paule tibi contrarius videris, fatebaris nobiſcum idolum nihil eſſe, cur iam eos qui veſcuntur idolothytis idololatras vocas? reſpondet Apoſtolus per diſtinctionem. Primum enim concedit quod antea ſponte dedit, quod nec idolum ſit quicquam, nec idolothytum, ſi modo ipſa ſeorſim conſiderentur. at ſi finis idolothytorum ſpectetur, dęmonijs, id eſt, diabolis dicatur ille cibus, qui offertur idolis. quare qui iſtum cibum participat, cum diabolis aliquid cōmune habet, ac eius ſocietatis fit membrum: qui dæmoniorum auſpicijs coit. ſed quia hoc non decet Chriſtianos, debent omnino à dæmoniorum menſa abſtinere. Obſeruetur doctrina, quod opus hominis non ſolum ex ſe, ſed etiam ab effectione agentis & alijs circumſtantijs æſtimandum ſit.

Non poteſtis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum, non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum.

Alia ratio ab impoſſibili, qua cōfirmatur κειμένον proximi argumenti. Nemo poteſt particeps eſſe, & poculi menſæque dæmoniorum & poculi menſæ Domini. Cum ergo Chriſtiani participes eſſe debeant & poculi menſæq; Domini, nihil poſſunt habere comune cum idolothytis, quæ dæmoniorū ſunt. Doctrina hic obſeruetur neceſſaria, quod cum veræ pietatis natura non poſſit ſtare externa impietatis profeſſio. Deinde, quod qui velit Chriſto communicare, debeat prius omnibus ſacrilegijs renunciare. alioqui fruſtra gloriabitur de communione Chriſti.

An non prouocamus Dominum? nunquid fortiores illo ſumus?

Exaggeratio argumenti eſt, illorum opinioni oppoſita, qui idolothytis veſci non ita magnum peccatum eſſe, modo peccatum ſit, interpretabantur, atque ita ſuam licentiam excuſare voluerunt, Sed contra Paulus dicit eos prouocare Deum ad iram, & arma contra Dominum arripere, qui eius offenſam non verentur: id quod nemo poteſt facere ſine certo ſuo exitio. Deus enim fortior eſt, quam vt ab omnibus ſuperetur. cum ergo nemo ſine periculo fortiorem ſe prouocat. quid fiet de ijs, qui excuſant manifeſta peccata, & Deum quodammodo in diſceptationem vocant?

Omnia mihi licent, at non omnia conferunt. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.

Præſumtio. Nam eorum obiectionem anticipat, qui obijcere poterant ius Chriſtianæ libertatis, & dat quod ponunt, ſed cum ea exceptione, ſi conferat proximo & eum ædificet. hæc intelligenda eſſe de medio genere rerum, manifeſtum eſt. Nam vt quæ præcepta ſunt neceſſariam requirunt obœdientiam, Ita quæ prohibita ſunt, neceſſario ſunt cauenda. reſtat ergo medium genus, quod ſua quidem natura & in ſe liberum eſt, ſed eius vſus reſtringendus eſt ad charitatis & ædificationis normam.

Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quiſque quod alterius eſt.

Ratio reſtrictionis à communi Chriſtianorum officio. quilibet pius debet totius corporis vtilitatem ſpectare. ergo nihil faciendum quod cum eo pugnat. Eſt autem hoc Pauli dictum intelligendum excluſiue. nemo quod ſuum eſt quærat, ſubaudi tantum excluſa ratione proximi, alioqui quiſque ſuum quærere poteſt, & debet iuſto & recto ordine.

Quicquid in macello venditur edite, nihil interrogantes propter conſcientiam

Quia quæri poſſet, quid faciendum ſit, ſi idolothyta vt communes carnes in macello vendantur, num tum liceat ijs veſci nec ne? Paulus eam obiectionem anteuertens, dat conſilium, immo præcipit vt edant, nihil percunctantes an idolothytum ſit nec ne, quaſi hæſitante conſcientia. Solebant antiquitus, vt ait Auguſtinus, carnes quæ ſupererant de ſacrificijs vendere, quarum precium redibat ad ſacerdotes.

Domini

Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

Ratio ex Pſalm. 24. petita, cuius ſenſus eſt: cum omnis creatura, quæ in terris hominum vſui deſtinatur, Deum autorem habeat, tanquam è manu ipſius accipienda eſt. neque quicquam impurum æſtimandum, quod ipſe conſeruat & veluti fidelium vſui cõſecrat vt eo vtantur cum gratiarum actione. reliquis autem impura ſunt non quidem creaturarum vitio, ſed illorum contagione qui creaturas Dei ſuo attactu commaculant.

Quod ſi quis vocat vos infidelium, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conſcientiam. Quod ſi quis vobis dixerit: hoc idolis immolatum eſt, ne edatis, propter illum qui indicauit & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

Alia quæſtio ſoluitur. an liceat pijs inuitatis ad priuata conuiuia veſci idolothytis nec ne? Reſpondet id licere, cum hac tamen exceptione, ſi forte aliquis infirmus præſens in eo conuiuio non indicauerit eſſe idolothytum. tum enim abſtinendum eſt propter illum qui indicauit: cuius conſilij rationem ſubiungit eandem, quam Paulò antea, vbi de idolothytis egit venalibus in macello, poſuit, inquiens. Domini eſt terra. tametſi vetuſtiora exempla Græca hanc rationem hoc loco non repetunt.

Conſcientiam autem dico non tuam, ſed illius alterius.

Quia ambiguum eſſe poterat, de cuius conſcientia loqueretur Apoſtolus, ſe ipſum interpretatur, & ait ſe loqui de alterius, nempe infirmi fratris conſcientia: quæ polluitur, quando exemplo alterius inuitata, quicquam cum hæſitatione agit. quicquid enim fit vel repugnante, vel errante, vel hæſitante conſcientia, peccatum eſt.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conſcientia?

Ratio proximæ ſententiæ eſt, quaſi dicat Paulus: cauendum eſt, ne quis ita ſua libertate abutatur, vt infirmi eius conſcientiam damnent, quaſi rem illicitam cum Dei contemtu tentaret. verbum iudicandi pro condemnare hic poſuit, vſitata ſcripturæ phraſi.

At ſi ego per gratiam participo, cur impius iudicor, pro quo ego gratias ago?

Rationis proximæ declaratio eſt, cuius hic eſt ſenſus: ſi ex beneficio Dei hoc vel illo cibo mihi vti licet, cur committam, vt hæc mea libertas offendat infirmum, vt me propterea, quaſi impium & blaſphemum iudicet. Alij, & hæc Pauli verba & præcedentem clauſulam in perſona Corinthiorum accipiunt. ac ſi hæc eorum obiectio eſſet: cum idolothytum ſit liberum per ſe, certe qui illud participat cum gratiarum actione, non peccat. Verum quo minus hanc ſententiam amplectar, facit primum particula rationis quam addit Paulus. Deinde, quod non clare ſuo more Apoſtolus hanc obiectionem declarat. Deinde reſponſio, quam dicunt Pauli eſſe ad obiectionem, videtur non reſponſio eſſe, ſed generalis huius diſputationis concluſio per exhortationem, id quod particula inferendi οὖν conuincit.

Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Generalis concluſio eſt diſputationis, quam orſus eſt in octauo capite, & hucuſq; continuauit. concludit autem ſuo more per exhortationem, proponens ſcopum ad quem reſpicere debemus in omnibus actionibus, nempe vt glorificetur Deus. quare qui edit aut bibit, aut aliud quid facit, huc reſpiciat, vt non tam libertatem iactet, quam gloriam DEI reſpiciat: quæ gloria non parum minuitur inter homines, quando ſua libertate in rebus medijs cum offenſione infirmorum abutuntur. Obſeruetur hæc regula in omnibus actionibus noſtris, quam qui volens & ſciens violat, is haud dubie Deum ignominia afficit, gratia excidit, & fit reus iræ æternæ, donec reſipuerit.

Eſtote ſine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei.

Hoc eſt, cauete ne vlli homini præbeatis efficacem cauſam offenſionis, pro genere ſpecies poſuit, per Græ-

 cos ſuo

cos ſuo morte intelligit omnes, qui nō ſunt Iudæi, Eccleſiam vocat cœtum hominum, qui ex vtroque populo aggregatus eſt per prædicationem Euangelij.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipſius voluntatem, ſed multorum vt ſaluentur.

Suum exemplum quod propoſuit in nono imitandum, hic in concluſione repetit, & vult vt ipſi diſcipuli ſuum imitentur magiſtrum, qui ſe omnibus accommodat ad ædificationem. non enim Paulus in malo alicui placere ſtuduit, ſed vt ipſe ſe interpretatur, genus reſtringendo, in bono tantum, quatenus expedire videbatur ad ipſorum ſalutem: quemadmodum prolixe diſſeruit in nono. Hic primum obſeruetur miniſtrorum verbi officium eſſe, vt non ſolum doceant, ſed ſeipſos typum doctrinæ ſtatuant. Nam is vere Eccleſiam docet, qui doctrinam cœleſtem quam profitetur, ſanis moribus & pura vita exprimit. Deinde diſcant hinc miniſtri verbi ſe accommodare auditoribus, cum in docendo tum etiam in vſu rerum externarum, vt in omnibus Eccleſiam Dei ædificare & ornare videantur.

Imitatores mei eſtote, ſicuti ego Chriſti.

Vtilis admodum hæc reſtrictio eſt, qua docetur quatenus miniſtros verbi imitari nos oporteat. Multæ quotidie occurrunt in miniſtris infirmitates, multorum miniſtrorũ ſcelerata & impura vita eſt, multi decepti à diabolo à verbo Domini deficiunt, & adhærent doctrinis dæmoniorum, nec deſunt qui ſuperſtitione pernicioſa laborant. quare modus imitationis tenendus eſt, quem hic pręſcribit Apoſtolus inquiens, Sicuti ego Chriſti imitatur ſum. Nam vt miniſtri verbi, non ſuum ſed Chriſti verbum annunciare debent: Ita Chriſtum quoq; imitari magiſtrum eos decet. Qui ergo contendunt nos ſanctos patres imitari debere, in doctrina & moribus, ſciant imitationis modum eſſe, vt vox Dei & Chriſtus ipſe ſtatuatur imitationis regula, à qua tum diſcedunt patres, ab illorum imitatione nos liberat Apoſtolus.

CAPVT XI.

Summa Capitis Vndecimi.

Vt decorum ſeruandum in conuentibus publicis viris & mulieribus præſcribit: ita obiurgat eos, qui cœnam Domini quibuſdam vitijs prophanarunt, & reuocat ad primam cœnæ Dominicæ inſtitutionem.

Ordo & partes Capitis Vndecimi.

Partes ſunt duæ principales huius capitis. Prior eſt inſtructio, poſterior obiurgatio. Prioris membra ſunt plura, nempe exordium, fundamentum ſeu principium, ex quo extruitur confirmatio. Propoſitiones duæ, vna de non velandis capitibus virorum, Altera de velandis capitibus mulierum, in cœtibus Eccleſiaſticis. Confirmatio ipſis propoſitionibus ſubiecta. & clauſula de fugienda rixandi libidine, in ijs rebus quæ ad decorum externæ Eccleſiæ faciunt, & graui autoritate ſunt receptæ. Poſterior obiurgationem primo loco habet. Nam vitia quæ obrepſerant in ſacra cœna, reprehendit. Deinde eos ad Chriſti inſtitutionem reuocat. Poſtea comminatur ijs, qui indigne hac cœna vtuntur, propoſitis exemplis illorum, qui mortui ſunt propter huius ſacræ cœnæ abuſum. atque ita breuiter hanc partem concludens, promittit ſe cætera cum venerit ordinaturum.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM laudo vos fratres quod omnia mea meminiſtis, & traditiones tenetis, quemadmodum vobis tradidi.

Exordium prioris partis eſt: in quo Corinthios laudat, vt eos magis ad obœdientiam eorum quę dicturus eſt extimulet. creſcit enim laudata virtus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tus. Sed quid eſt, quod Paulus eaſdem traditiones, quas ſeruatas ab ipſis laudat, nunc repetit & inculcat ac ſi eas non ſeruarent? ex clauſula de fugiendis rixis apparet fuiſſe quoſdam qui de velandis & non velandis capitibus diſputationem mouerunt, vt ergo illorum rixandi de hac re libidinem compeſcat, hanc de decoro diſputationē ingreditur: vt quod hactenus in velandis & non velandis capitibus decorum ſeruarunt, in poſterum quoque ſecluſis contentionibus inutilibus conſeruent.

Volo autem vos ſcire, quod omnis viri caput Chriſtus eſt: Caput autem mulieris, vir: Caput vero Chriſti, Deus.

Fundamentum propoſitionum de non velandis virorum, & velandis mulierum capitibus in publicis cœtibus vbi fiunt preces & Prophetiæ, de qua re poſtea dicetur. Obſeruentur hic perſonarum gradus quatuor. In infimo, eſt mulier: in ſecundo, vir: in tertio, Chriſtus ſecundum humanitatem: in ſupremo, Deus. Deinde obſeruetur eminentia dignitatis in politia Eccleſiaſtica. non enim de ſpirituali Chriſti regno, in quo non habetur ſexus ratio. hic fit mentio. In triplici regno verſantur Chriſtiani. 1. In regno mundi. 2. in regno Dei, ſpirituali & inuiſibili. 3. in Politia Eccleſiaſtica. In his tribus Deum timere debes. Mulieris caput eſt vir, hoc eſt, viro ſubijcitur mulier: Viri autem caput Chriſtus: Chriſti autem caput eſt Deus. Præterea obſeruetur, quod in his gradibus inferiora ſubijciebantur ſuperioribus, ergo omnia Deo.

Omnis vir orans aut prophetans operto capite, dedecore afficit caput ſuum: omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecore afficit ſuum caput.

Propoſitiones duæ ſunt, quarum vna eſt: Vir aperto capite orare & prophetare, hoc eſt, ſacris cœtibus intereſſe, in quibus fiunt preces & prophetiæ, hoc eſt, conciones ſacræ ſeu interpretationes ſcripturæ, debet. Altera eſt: Mulier debet operto capite orare & prophetare, id eſt, precibus publicis & prophetijs intereſſe. Nam alioqui mulieribus in Eccleſia prophetare nō licuit. vtriq; propoſitioni eandem rationem ſubijcit, nimirum quod alioqui vterq; dedecore afficiat ſuū caput, vir qui orat aut ꝓphetat operto capite, dedecore afficit Chriſtum. Mulier vero, quæ orat aut prophetat nō operto capite, dedecore afficit virum ſeu maritū ſuum. ſed qui hoc fit? Nam vt velum capitis ſubiectionis eſt ſignum: (hinc etiam nubere, id eſt, velari dicuntur quæ maritis traduntur:) ita caput apertum principatus & eminentiȩ ſuper mulierē ſymbolum eſt. Maritus ergo, qui operto capite orat aut prophetat, caput ſuum, hoc eſt, Chriſtum à quo illud Dominium in mulierem habet dedecorat, nō agnoſcens principatum ſuum quem habet à Chriſto, ſed potius ſubiectionem velato capite teſtatur ingratus. Deinde mulier, quæ aperto capite orat aut prophetat, hoc externo ſymbolo teſtatur ſe nō ſubiectam eſſe viro. quare eum ignominia afficere videtur, cuius Dominium reſpuit. Porrò cum hæc ad decorum pertinent, quod pro gentium & nationum ratione variat, ſatis eſt genus retinere. hoc eſt, vt quæque natio decorum pro ſua ratione ſeruet. Deinde etſi viris mandatur, vt aperto ſint capite, nihil tamen prohibet quin frigoris pellendi cauſa tegant, vbi res poſtulat. neque his verbis virgines coguntur, vt velent caput, cum in his regnis conſuetudo, atque adeo decorum virginum aliud poſtulet. nondum enim viris nupſerunt, quibus ſubiectæ eſſe coguntur, ſed apertis capitibus ſuam teſtantur libertatem.

Nam id perinde eſt prorſus, ac ſi raſa eſſet. etenim ſi non velatur mulier, etiam tondeatur, Quod ſi turpe eſt mulieri tonderi aut radi, veletur.

Secundæ propoſitionis ſecunda ratio à comparatis ſimul & indecoro ſumta. Mulier non velata eſt ac ſi raſa eſſet, aut detonſa coma. Sed hoc indecorum eſt. Nam id viris conuenit, & non mulieribus. Ergo mulier velari debet. non enim decet, vt mulier habitum viri gerat. Hoc enim abominatio eſt coram Deo, qui omnem odit confuſionem & ἀταξίαν. ſiquidem vt in prima creatione alter ſexus ab altero natura diſtinctus fuit, ita vult Deus alterum ab altero officijs & ornatu ſeparari.

Vir enim non debet velare caput, cum imago ſit & gloria Dei,

Secunda ratio primæ propoſitionis: Vir eſt imago gloriæ Dei, (in eo enim elucet Dei maieſtas & imperium. Nam

vir in

vir in ſupremo gradu dignitatis in hoc mundo reſpectu mulieris collocatus eſt, qua ratione Deum repræſentat) Ergo non debet vir velare caput ſuum in ſacris cœtibus. eſt enim expeditum & liberum caput libertatis ac eminentiæ ſymbolum.

At mulier gloria viri eſt.

Ratio tertia ſecundæ propoſitionis à conditione mulieris. Mulier eſt gloria viri. Ergo mulier debet caput velare in teſtimonium ſubiectionis. Chryſoſtomus hæc verba Pauli explicans, ait: Mulier gloria viri eſt, hoc eſt, mulier eſt ſub viri poteſtate. neceſſe itaque eſt hanc ipſam cum ſeruitutis inſignibus comparare, quæ in capitis velamento conſiſtunt. debet ergo gloria viri paſsiue intelligi. Nam viro non parum gloriæ accedit, quod mulier illi diuina lege ſit ſubiecta.

Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro. neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed mulier propter virum.

A prima conditione viri & mulieris probat antecedens ſuperioris argumenti, nempe mulierem viro ſubiectam eſſe. mulier eſt ex viro deſumta, & creata propter virum. Ergo mulier ſubiecta viro eſt, atque adeo viri gloria. vt enim ex coſta viri extructa, ita & in adiutorium eſt data, vt ſub viri ſit poteſtate.

Propter hoc debet mulier poteſtatem habere in capite propter angelos.

Quarta ratio ſecundæ propoſitionis. Angeli Dei qui in ſacris cœtibus inuiſibiliter aſſunt, abominantur cõfuſionem ordinis diuini. Quare propter illos mulieres velatæ eſſe debent. poteſtatis vocabulum hic per Metonymiam pro velamine accipiendum eſt. Nam velamen indicat mulierem ſub poteſtate viri eſſe.

Attamen neq; vir abſque muliere, neque mulier abſque viro in Domino. ſicut enim mulier ex viro eſt, ita vir per mulierem, omnia vero ex Deo.

Præſumtio eſt, qua tum virorum imperium, tum mulierum ſubiectionem temperat. Nam cum vir ſibi tantum imperium in mulierem conceſſum diuinitus audit, ſuperbire, & vxorem tanquam ex alto deſpicere incipit. poteſt & mulier de ſua conditione, vt nimium abiecta conqueri. Apoſtolus igitur, vt illum reprimit, ita hanc conſolatur, indicans mutuæ iſtius coniunctionis autorem & conſeruatorem eſſe Dominum. Sic enim eminet vir, vt conſiſtere non poſsit ſine muliere. ſic quoque mulier ſubiecta eſt, vt vir aliquid ab ea accipiat. cum ſicut ipſa primum ex viro ſumta eſt, ita etiam vir, non niſi per ipſam poſsit propagare, quod ſit in adiutorium data viro. cum ergo ait: Mulier ex viro eſt, materiam notat. cum addit: Vir per mulierem, inſtrumentalem cauſam exprimit. & cum ſubiungit OMNIA EX DEO: & primum principium & verum αἴτιον ſignificat, nempe Deum, ad quod principium vult nos Apoſtolus reſpicere, ne alius alium contemnat, & vt omnes ſciamus nos quicquid ſumus aut habemus, ab ipſo eſſe & habere, vt ad eum prædicandum omnia referamus.

Apud voſipſos iudicate: num decorum eſt, mulierem non velatam Deum orare? An ne natura ipſa hoc docet vos. quod viro quidem comatum eſſe, dedecori ſit: contra vero mulieri comatam eſſe, gloria ſit. Nam coma pro velamine data eſt ei.

Quintam rationem ſecundæ propoſitionis, & tertiam primæ per communicationem ex collatione & ſigno colligit. viro comatum eſſe, hoc eſt, prolixos capillos alere inſtar mulieris dedecori eſt. Contra mulieri comatam eſſe, hoc eſt, prolixos capillos nutrire, eſt honori. Vt ergo coma mulieri pro velamine eſt, hoc eſt, indicat mulieris caput velamine indigere, ἀντὶ enim hic non pro vice ponitur, ſed finem declarat: ita breuiores capilli viri ſignificant ipſum velamine non indigere. Natura enim viro breuiores capillos, etiamſi quis ſinat excreſcere, Mulieri vero prolixiores & capiti obuoluendo idoneos, tribuit.

Quod ſi quis videtur contentioſus eſſe, Nos huiuſmodi conſuetudinem non habemus,

Quia non ignorabat Apoſtolus apud Corinthios fore nonnullos con-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bemus, neque Eccleſiæ Chriſti.

tentioſos, qui hæc argumenta conuellere niterentur: monet ritus vtiles, & graui autoritate receptos non debere à quoquam contemni, ſed honeſtatis & decori cauſa ſine contentione retinendos eſſe. Vocat autem hic contentioſum, qui libidine contradicendi laborat, non inquirendæ veritatis, ſed inanis gloriæ cauſa.

Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, ſed in peius conuenitis.

Vt in ſuperiori parte huius capitis Corinthios iccirco laudauit, quod in pleriſque eum ordinem retinerent, quem in eorum Eccleſia conſtituerat: ita in hac parte præfatur ſe non poſſe non reprehendere eorum ἀταξίαν in ſacra Chriſti cœna: ad quam non in melius, ſed in peius conuenerunt. Græca ad verbum expreſsi: hoc præcipiens non laudo. cuius ſenſus eſt, Dum hoc refero quod nunc ſubiungam de ſacra cœna, non poſſum vos laudare, qui ſacra Chriſti cœna indignè abutimini.

Nam primum quidem conuenientibus vobis in Eccleſia, audio ſchiſmata inter vos eſſe, & ex parte credo.

Ratio obiurgationis à moribus Corinthiorum in cœna ſacra dicit eos nō vnanimes eſſe, quemadmodum decet Chriſtianos, ſed diuerſis ſtudijs addictos: vnde & diſsidia & multi abuſus in Eccleſia naſcuntur.

Oportet enim & hæreſes inter vos eſſe, vt qui probati ſunt manifeſti fiant inter vos.

Ratio cur Apoſtolus rumorem de ſchiſmatibus inter Corinthios ortis verum eſſe credat, à neceſsitate & fine hęreſium: quæ ex diſsidijs ſæpe oriuntur. Vt autem hæc neceſsitas non eſt ordinata, ſed conſequentiæ tantum, propter inſidias diaboli qui perpetuo in Eccleſia turbas mouere conatur, & ſua zizania in agrum Domini iacit, & propter multorum hypocritarum faſtum & arrogantium in Eccleſia: ita finis non eſt proprius hæreſeos, prolatio & manifeſtatio fidei, Sed ex prouidentia DEI hoc euenit, qua fit, vt quod ſua natura malum eſt, electis in bonum cedat, iuxta dictum Pauli, Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. hinc itaq; petamus conſolationem, cum paſsim audimus hæreſes ſuboriri, quę ſunt infrementis diaboli aduerſus Eccleſiam certiſſima indicia, qui piorum ſtudium nolens excitat, vt tanquam aurum igne perſecutionis reddantur puriores: tantum abeſt, vt Eccleſiam Dei ſuis technis ac dolis abolere poſsit.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, non eſt Dominicam cœnam edere, vnuſquiſque enim propriam cœnam præoccupat in comedendo, & hic quidem eſurit, ille vero ebrius eſt, nunquid domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis? & pudore afficitis eos, qui non habent? quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

Quam indigne cœnam Dominicā celebrarunt Corinthij exponit, eorū peſsimos mores & ἀταξίαν taxans. Primum denunciat hoc non eſſe cœnam Dominicam edere, hoc eſt, non licere ita intemperanter cum aliorum contemtu & pudore, cōuenire ad ſacram Chriſti cœnam tanquam ad prophanas epulas. Deinde, quid reprehendat apertius exponit. nimirum quod illic ſinguli ſuam cœnam præſumerent, & non ſolum ad ſatietatem, ſed ad ebrietatem ſe expleant, non ſine pauperum pudore, qui interea eſurire cogebantur. hoc peccatum exaggerans, pronunciat eſſe contemtum Eccleſiæ Dei. quare vult Paulus Corinthios domi famem & ſitim ſedare, in cœtu vero Eccleſiaſtico reuerenter & vnanimiter cœnam Domini ſumere, ſine perſonarum vllo diſcrimine: id quod iam ex inſtitutione cœnæ probandum aſſumit.

Ego enim accepi à DOMINO, quod & tradidi vobis, Quod Dominus IESVS in ea nocte qua traditus eſt, accepit panem, & gratijs actis fregit ac dixit: accipite, comedite, hoc meum eſt corpus, quod pro vobis frangitur. hoc facite in

Ratio reprehenſionis intemperantiæ & ἀταξίας Corinthiorum in celebratione cœnæ Dominicæ. ex circumſtantijs enim inſtitutæ cœnę infert indignum eſſe, ita intemperanter abſq; omni reuerentia Chriſti inſtituentis cœnam hanc peragere. proinde pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mei commemorationem. Similiter & poculum, poſtquam cœnaſſet, dicens: Hoc poculum nouum teſtamentũ eſt in meo ſanguine, hoc facite quotieſcunque biberitis in mei recordationem. quotieſcunque enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, vſquequo venerit. Itaque quiſquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & ſanguinis Domini.

nunciat reos ſpreti corporis & ſanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerentur tantum myſterium tractarunt: atq; hæc argumenti ſumma eſt. Verum vt peccatum Corinthiorum clarius ponatur ob oculos, circumſtãtias diligentius perpendamus. CHRISTVS iam tradendus & mortem obiturus propter peccata hominum hanc inſtituit cœnam quomodo ergo conuenit, vt hanc celebraturi epulis & ebrietatibus ſe dedãt? Chriſtus gratias egit Patri cœleſti hanc cœnam inſtituens, & vos ingratiſsimi eſtis fratribus veſtris, quos contemnitis & pudore afficitis. Chriſtus corpus ſuum edendum & ſanguinẽ ſuum bibendum proponit, & vos prophanis epulis, & poculis hanc cœnam prophanatis. Chriſtus cœnã inſtituit, vt ſit nouum fœdus gratiæ & remiſsionis peccatorum, & vos eam celebrãtes peccatis indulgetis grauiſsimis. Chriſtus in ſuæ mortis recordationẽ vult hanc cœnam ſumi, & vos tanquam eius immemores, ducimini veſtris cõcupiſcentijs. Chriſtus vult prædicari ſua beneficia erga Eccleſiam donec hæc cœna tractatur, & vos pauperes, qui membra Eccleſiæ ſunt contemnitis. Chriſtus vult hanc cœnam communem eſſe toti Eccleſiæ, & vos ſinguli ſuam cœnam præoccupatis in comedenda. Chriſtus vult nos ſobrie in timore Dei communicare, & vos ebrij abſq; omni timore id facitis. Chriſtus vult per hanc cœnam coaleſcere inter ſe cõmunicantes ſpiritu Chriſti & charitatis vinculo, & vos ſchiſmata facitis in Eccleſia. Iſto proinde pacto cum indigniſsimum ſit cœnam Domini celebrare, reos vos conſtituitis ſpreti corporis & ſanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerenter, & indigne ad eam conuenitis. Hactenus quo hæc Pauli dicta pertineant dictum eſt: nunc integram doctrinam de cœna adijciam. Deus faxit, vt quicquid dicturus ſum, in gloriam Dei cedat. Cum nemine rixari volo contentus ſimplici veritatis oratione: & Deum patrem Domini noſtri IESV CHRISTI oro, vt incendium ex diſputationibus de hac ſacratiſsima cœna excitatum, clementer extinguat.

DE SACRA COENA.

CVM ſacra Chriſti cœna ſit Eccleſiæ ab ipſo Chriſto cõmendata, paulò ante quàm ſuam piacularem victimã pro peccatis generis humani peregit in ara crucis: neceſſe eſt graues hui⁹ inſtitutionis cauſas fuiſſe, quæ haud obſcure in ipſis cœnæ verbis indicãtur. quare decet omnino, vt omnes qui Chriſto nomina dederunt, & huius cœnę rationem exacte intelligant, & iuxta præſcriptam à Domino normã ea ſæpius vtantur: vt non rei peragantur ſpretæ huius ſacratiſsimæ cœnæ. Vt autẽ plenior eius habeatur inſtructio, in quatuor partes eius tractationẽ diſtribuam. Quarum prima ſit, quod hæc cœna ſit ſacramentum, & qualenam ſit ſacramentum. 2. Quænam res in hoc ſacramento concurrant ſpectandæ, cum earũ analogia. 3. Quæ ſignificationes huius cœnæ ſint reſpectu temporis præſentis, præteriti & futuri. 4. Quænam ſit vera meditatio & perceptio digna huius ſacramenti.

DE PRIMO.

Cum omne ſacramentum ſignum ſit viſibile diuinitus inſtitutũ, cui addita eſt ꝓmiſſio fidẽ ſacramenta percipientium requirens, nemo dubitare poteſt, quin hæc cœna ſit etiam ſacramentum. Chriſti enim mandatum extat, & inſtitutio eſt manifeſta: ſignum conſpicitur, panis & vinum: ꝓmiſsio noui fœderis de gratia & remiſsione peccatorum adijcitur: quæ ſane promiſsio inefficax eſt, niſi fides accedat, quam Chriſtus haud obſcure requirit, cum ait: HOC FACITE IN MEI RECORDATIONEM. Hanc eſſe ſacramentorum rationẽ inde intelligi poteſt, quod iſta quatuor quæ poſui: mandatum diuinum, ſignum viſibile, promiſsio beneficij, & fides ꝓmiſsionis: cum in veteris populi, tum in noui populi ſacramentis omnibus concurrant, vt in circumciſione videre licet. Cæterum cum iam conſtet, cœnam hanc Chriſti eſſe ſacramentum, ſciendum quoque eſt, qualenam ſit ſacramentum. Nam vt veteris, ita & noui populi duplex eſt ſacramentum: vnum initiationis, alterum confirmationis. vt circumciſio veteris populi initiationis ſacramentum fuit,

quia per illud recipiebantur in populū Dei:ita comeſtio agni cōfirmationis ſacramentum erat,quo in populum Dei recepti cōfirmabantur. Ad eundem modū in nouo teſtamento baptiſmus quidem initiationis ſacramentū eſt, Cœna vero Domini cōfirmationis. Quotquot inquit Apoſtolus baptizati ſunt,Chriſtū induerūt. Nam quod in Eccleſiá recipimur per baptiſmū,ac Chriſto inſerimur,in eoq; regeneramur,& à peccatis mundamur,nō ſine corporis beneficio cōſequimur quo induimur,& ſanguinis quo abluimur,quod vero per baptiſmum Chriſto inſiti eodem alimur,fouemur,& ſuſtentamur,id nullo conſequimur alio beneficio,quam corporis & ſanguinis Chriſti,quod ergo nobis in baptiſmo tegumētum eſt & mundatio,in cœna cibus & potus exiſtit. Atq; vt aliud eſt gigni,aliud educari, ita aliud eſt in nouam vitam renaſci, aliud ſuſtentari & creſcere. Ex his itaque conficitur, quod vt baptiſmus eſt initiationis, Ita cœna Domini eſt confirmationis ſeu continuationis ſarcamentum.Sacramentum quidem dictum,quia eſt ſignum externum (quod in pane & vino conſpicitur)ſacræ rei,hoc eſt,corporis & ſanguinis Chriſti atq; omnium beneficiorum,quæ Chriſtus per corpus & ſanguinem ſuum credentibus tribuit.

DE SECVNDO.

Res concurrentes in ſacra cœna ſunt plures. Nam illic primum oportet adeſſe prædicationē beneficiorum Chriſti,preces,gratiarum actionem,&c. Deinde elementa,panem & vinum iuxta inſtitutionem Chriſti,nō mutatis naturis panis & vini, ſed in ſacrū vſum elementis deſtinatis. Hoc primum aperte teſtantur verba Apoſtoli ſupra capite 10. cū ait: Panem quem frangimus,nonne communio corporis Chriſti eſt? Deinde ſi mutaretur, ſeu vt Papiſtæ cum Toma loquuntur, tranſubſtantiaretur ſubſtantia elementorum, in naturam corporis & ſanguinis,nequaquā haberent ſacramenti rationem. Nam ad ſacramenti integritatem requiritur ſigni externi propriá natura, Vt arbor vitæ vera erat arbor, Arcus cœleſtis verus erat arcus,Pręciſio cutis in circumciſione vera erat pręciſio.Petra in deſerto, vera erat petra. Man verum Man erat. Agnus phaſe vere erat agnus. Sanguis vaccæ rufæ, vere erat ſanguis. Aqua in baptiſmo vera eſt aqua, & ſic de alijs,quare non eſt dubiū,quin vera ſubſtantia panis & vini maneat in ſacra cœna,iuxta ſententiá purioris Eccleſię.Gelaſius qui vixit ánno Domini 486.ita ait: Certa ſacramēta,inquit,quæ ſumimus corporis & ſanguinis Chriſti,diuina res eſt, propter quod & eiuſdē diuinæ efficimur conſortes naturæ,& tamen nō deſinit eſſe ſubſtantia & natura panis & vini,& Auguſtinus: Accedit verbum ad elementum,& fit ſacramentum,non dicit,verbum tollere aut tranſubſtātiare,ſed dicit accedere,vt hæ duæ res verbum & elementum integrum cōſtituant ſacramentū.Neque recte obijcitur virga Moſis, aut aqua in Cana Galilæa in vinum conuerſa. Nam illic cum naturarū mutatione proprietates etiam mutatæ ſunt, quod in ſacra cœna non fit,vbi manent proprietates panis & vini. Neq; recte obijciuntur Papiſtica miracula,qui dicunt ſanguinem de pane à Iudęo quodá cultro vulnerato emanaſſe.Nam iſtę præſtigiæ diaboli fuerunt,quibus duo horrēda ſacrilegia cōfirmare voluit: Vnū de adoratione panis & circumgeſtatione:Alterum de altera ſacramenti parte eripienda Eccleſiæ.Nam cū iſto figmēto facile perſuadere populo potuerunt, tātum eſſe in vna parte quantum in ambabus,nō difficile erat illis ſuum fucare ſacrilegiū. Tertio ſunt in cœna verum corpus & verus ſanguis Domini noſtri IESV CHRISTI, vna cum pane & vino, non naturæ coniunctione, ſed ſacramentali. Nam quod non ſit carnalis,nec localis incluſio corporis in pane, & ſanguinis in vino,ita vt locus & corpus ſe mutuo cōtingant,locuſq; cedat corpori,ipſe etiam Lutherus teſtatur,qui rectiſſime dicit:non naturalem pręſentiam,ſed ſupernaturalem eſſe, ex quo & hoc efficitur, quod ad hanc veram præſentiam corporis & ſanguinis in cœna Domini,non requiratur,vt humanitas Chriſti ſit vbiq; diffuſa,ac ſi iam poſt reſurrectionē in diuinitatem conuerſa eſſet, quæ hæreſis olim refutata eſt. Verum hoc ſatis eſt credere, quod quemadmodū in cœna Dominus ſedit circūſcripto corpore & nihilominus diſcipulis exhibuit ſuum verum corpus edendū, & ſanguinem verum bibendū,vt teſtantur verba cœnæ:ita iam in gloria cœleſti ſedens porrigit communicantibus in terra (ea eſt diuina ipſius virtus & potentia) ſuum corpus & ſuum ſanguinē, vnde Eccleſia precari ante communionem ſolita eſt his verbis:Surſum corda habemus ad Dominum, Quemadmodū ergo in prima cœnę inſtitutione diſcipuli oculos habuerūt intentos ad Dominū,qui ad mēſam ſedēs porrexit diſcipulis corporis & ſanguinis ſacramentū:ita nos quoq; leuemus corda noſtra ad Dominum, qui illic agens,nobis miniſtrorum manibus porrigit verum ſuū corpus & ſanguinē, vt ſint cibus & potus interioris hominis,quo ille alitur,augeſcit & creſcit ad vitam immortalem & beatam. Si non intelligis modum præſentiæ,Eccleſiæ voce te

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſuſtenta, quæ ita canit:Etſi ſenſus deficit,ad firmandum cor ſincerũ,ſola fides ſufficit. Veteres quidam partes huius ſacramẽti ita diſtinguunt, vt primo loco ſpectandũ ſit id quod eſt ſacramẽtum tantum,vt panis & vinum,quæ ideo ſacramenti appellationẽ ſortiuntur, quia ſunt res externæ ſpiritualẽ habentes conſiderationẽ. Deinde id quod eſt res & ſacramentum ſimul,vt corpus & ſanguis Domini, quæ inuiſibiliter & arcano quodã modo adſunt,vt ſint alimentum interioris hominis.Poſtremo id quod eſt res tantum & non ſacramentũ,hoc eſt,effectus huius ſacramenti in ijs,qui illud fide percipiunt.Sed de effectibus ſuo loco dicetur. Ex his quæ hactenus diximus,facile arbitror intelligi qualiſnam ſit hæc ſacramentalis locutio,panis eſt corpus,vinum eſt ſanguis. Veritas quidẽ naturarum,quæ vocib⁹ ſignificatur manet,& non fit naturarũ vlla μετουσίωσις, ſeu tranſubſtãtiatio:ſed dijudicatio huc adhibẽda eſt,qua ſpiritualia ſpiritualiter,& corporalia corporaliter dijudicare oportet. Nã ea dijudicatione adhibita,analogia panis ad corpus Chriſti & vini ad ſanguinem facile perſpicietur. Quam ergo rationẽ habet panis & vinũ ad corpus humanum nutriendum, augendum, conſeruandũ,exhilarandum : eandem habet corpus & ſanguis Chriſti, ad augendum,nutriendũ, conſeruandum & exhilarandum interiorẽ hominem. Sunt ergo panis corpus, & vinum ſanguis Domini ea coniunctione iuncta, qua vt panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conſeruant, exhilarant, ita caro Chriſti & ſanguis, alit, auget, conſeruat, exhilarat animas noſtras ad vitam æternam: modo viua fides non defuerit. Hæc comparatio cum ſit,recte dicitur, Panis eſt corpus Domini, Vinum eſt ſanguis Domini. Nam quem vſum corporibus noſtris præſtat terrenus panis & vinũ, eum in ſuo genere præſtat animis piorum corpus & ſanguis Chriſti. Huc facit illud dictũ Bernardi: Cibus iſte non eſt ventris,ſed mentis, non eſt enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicum parens, ſed ad æternam vitam conferendam animæ, atq; hæc de partibus huius ſacramenti & analogia terrenarum & cæleſtium rerum, quæ in cœna ſunt,dicta ſufficiant: nunc quod tertio loco propoſuimus videamus.

DE TERTIO.

Sicut agnus phaſe plures habebat ſignificationes in veteri teſtamento, reuocabat enim in memoriam populo Dei beneficiũ liberationis à ſeruitute Pharaonis, teſtabatur populum participem huius agni populũ Dei eſſe,& inter ſeſe tanquam eiuſdem corporis membra myſtice cõiunctos eſſe,& erat figura futuræ victimæ Chriſti & liberationis à ſeruitute Diaboli:ita hęc cœna quę agno phaſe ſucceſsit,habet quoq; varias ſignificationes,idq; reſpectu diuerſorũ temporum. Nam ſi tempus reſpicis præteritum,eſt hæc ſacra cœna commemoratio quædam paſsionis Dominicæ, atq; adeo ſacramentum noſtræ per victimam Chriſti redemtionis.ex quo factum eſt,quod veteres hanc cœnã ſacrificium vocarint,non quod Deo hic aliquid offerent, quemadmodũ Papiſtæ inuulſe ſacrificij nomen accipiunt: ſed quia peracti olim ſacrificij veluti quoddã μνημόσυνον erat & recordatio, huc Domini pręceptum facit,hoc facite in mei recordationẽ, quæ recordatio omnia beneficia Chriſti erga Eccleſiam complectitur. Quoniam autem hæc recordatio beneficiorũ Chriſti cõiunctam habuit gratiarũ actionem, Paulus cœnã hanc vocauit εὐλογίαν, & veteres Theologi εὐχαριστίαν. Deinde ſi reſpicis præſens tempus,habet hæc cœna has ſignificationes,primum ſignificat nos vniri ac veluti incorporari Chriſto,idq; ſpiritualiter iuxta Pauli verba. Calix benedictionis,cui benedicim⁹, nonne cõmunio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quẽ frangimus, nonne communio corporis Chriſti eſt, id eſt, cõmunicatio corporis & ſanguinis Domini facit nos habere quandam cõmunionem cum Chriſto, vt qui iã inſiti ſumus corpori eius, modo viua fides non defuerit, tametſi autẽ omnis qui credit,habet hanc cum Chriſto ſpiritualem communionẽ, tamen hæc ſacramentalis communio nõ fruſtra accedit. Vt enim Apoſtoli habuerunt Spiritum ſanctũ ante diem Pentecoſtes, tamen illa viſibilis & ſacramẽtalis Spiritus ſancti collatio,nõ caruit ſua virtute & efficacia:ita mãducatio ſpiritualis corporis & ſanguinis Domini non impedit virtutẽ & efficaciã ſacramentalis mãducationis,Immo illa hæc confirmatur & augetur ad fidei incrementũ,quam excitat ſacramentalis eſus. Deinde ſignificat nos inter nos inuicẽ vniri ſpiritu Chriſti,qui vna hac Chriſti cœna cõmunicamus, cuius cõmunionis ſymbolum vnus panis exiſtit, vt Paulus teſtatur,cũ ait: Quoniam vnus panis,vnũ corpus ſumus. Nam omnes vnius panis ſumus participes. Quemadmodũ enim panis ex multis compactus eſt granis,ita multi in corpus vnũ Chriſti myſticum coaleſcunt,ab his effectibus cœna Domini à Paulo communio dicitur,quam communionem explicans Damaſcenus ita ait: Dicitur cõmunio,quia cõmunicamus per ipſam Chriſto,& quia participamus ei⁹ carnẽ & diuinitatẽ,& quia cõmunicamus & vnimur inui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

murinuicem per ipſam,atq; hucappellatio σωάξις pertinet. Præterea ſi futurum reſpicis tempus,ſignificat hæc ſacra cœna, quod virtute corporis Chriſti reſuſcitemur à mortuis, noſtra quoq; corpora debeant reſurgere ad beatam vitam. Vnde Paulus,Si Chriſtus reſur- rexit,& nos reſurgemus. Deinde ſignificat fruitionē perpetuæ præſentiæ corporis Chriſti in ęterna beatitudine.Hinc quidam veterum vocarunt hanc cœnam Viaticum,propterea quod admonebat ante mortem ſumentes hanc cœnam,quod Chriſtus eſſet ipſis via ex his ærumnis & morte ad perpetuam fruitionem Dei in æterna vita,& hæc ſignificatio diligē- ter omnibus, ſed potiſsimum iam morituris inculcanda eſt. Poſtremo,ſi æternitatem re- ſpicis, atq; adeo omne tempus, hæc ſacra cœna ſignificat nouum fœdus Dei cum homine initum de perpetuo fauore Dei erga hominem credentem, atq; adeo hanc ob cauſſam hęc cœna teſtamentũ ſeu fœdus ab Euangeliſtis & Paulo dicitur. Quare hæc cœna definiri po- teſt confirmatio noui teſtamenti, id eſt, fœderis gratiæ & remiſsionis peccatorũ omnium hominum, qui ſalutem promiſſam fide recipiunt. Cæterum vt ratio appellationis diſtin- ctius intelligatur, ſciendum quinque in omni teſtamento ſpectanda eſſe. 1. Teſtator. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes. 4. Mors interueniens teſtatoris. 5. Conditiones ſeruan- dæ ab inſcriptis hæredibus. Haſce quinq; circumſtantias, in definitione huius noui teſta- menti coniungam. Nouum teſtamentum eſt fœdus ſancitum morte Chriſti,teſtatoris,de gratia Dei,remiſsione peccatorum & donatione vitæ æternæ,promiſſa omnibus gentibus & populis in Chriſtum crucifixum credentibus. Hanc definitionem ſi retexis,habes teſta- torem Chriſtum,habes hæreditatem, gratiam Dei,reconciliationem,& donationem vitæ æternæ. Habes ſcriptos hæredes omnes gentes & populos. Habes mortem teſtatoris inter- uenientem & confirmantem legatam hæreditatem. Habes conditiones à ſcriptis hæredi- bus ſeruandas,nimirum, vt in Chriſtum teſtatorem firma fiducia recumbant,cum qua fi- de coniuncta eſt nouitas vitæ & obœdientia erga Deum. Huius teſtaméti virtute omnes, qui inde vſque ab initio mundi crediderunt ſaluati ſunt.

DE QVARTO.

Cum ſacra Chriſti cœna ſacramentũ ſit noſtræ per victimam Chriſti redemtionis, om- nium primum in mentem venire nobis debet, cauſſa mortis Domini,nempe peccatũ no- ſtrum,mortuus eſt enim,inquit Paulus,propter peccata noſtra. Secundo cogitãdus eſt fi- nis victimę corporis & ſanguinis Domini,quę ideo peracta eſt,vt nos redimeremur à pec- cati regno & commerita damnatione. Tertio,ex præſtantia victimæ vnigeniti filij DEI, cogitandum eſt maximam fuiſſe iram Dei aduerſus peccatũ, quod non potuit vllis hoſtijs aboleri niſi eius ſolius,qui & Deus & homo eſſet. Quarto,cauſſa impulſiua huius victimæ duplex cogitanda eſt,ineffabilis miſericordia Dei volentis nos ſub regno diaboli maledi- ctione oppreſſos in gratiam recipere, intercedente filij ſatisfactione, Et amor filij Dei, qui natura humana aſſumta voluit fieri victima, & in ſe deriuare irã Dei pœnãq; pro peccato humani generis ſuſtinere. Hæc meditari debet tota Eccleſia ſemper,& potiſsimũ quando hæc ſacra Chriſti cœna celebratur. Cęterũ qui accedere ad huius cœnæ communionē con- ſtituit,debet ſe probare priuſquã de pane hoc edit,aut de populo bibit iuxta hęc Pauli ver- ba: Probet autem quiſq; ſe ipſum & ita de pane illo edat,& de poculo illo bibat. Hæc Pauli exhortatio nequaquam ſurda aure prætereunda eſt. Nã cum graue immineat periculũ ijs qui hac cœna abutuntur,neceſſarium profecto eſt examen cõſcientiæ priuſquã hanc quis cœnã accedat,vt aũt hoc examen rectius fiat,non humana ſomnia de probatione per con- feſsionē auricularem & ſatisfactionē audienda ſunt, ſed diligenter inquirendũ ex verbo Dei eſt,quę ſit vera probationis ratio. Hęc ratio probationis,tametſi paucifsimis verbis ... dicari poteſt: nempe quod is probatus ſit, qui reuerenter in timore Dei,in vera pœnitétia, in vera fiducia,& cum ſancto propoſito ad hanc cœnã accedit: tamen propter errores Papi- ſticos diſtinctius ſalutaris probandi ratio nobis excutienda eſt: Quare tres circumſtantias huius probationis ex verbis Pauli conſideremus. 1. Quemnã velit probari Paulus. Deinde, quidnam probari,hoc eſt, tentari, experiri,examinari ſeu excuti velit. Tum, à quo hanc probationem fieri cupiat. Quemnam igitur vult probari? Eum nimirum qui ſe ad ſacram huius cœnæ communionē comparat,quid in eo probandum ſeu examinandum? R. Hoc Paulus 2. Corinth. 15. explicat his verbis. Vos ipſos tentate an ſitis in fide,vos ipſos proba- te, an non cognoſcitis voſipſos, quod Ieſus Chriſtus in vobis eſt, niſi ſicubi reprobi eſtis? Hæc Antitheſis,qua reprobi & probati opponũtur,illuſtris eſt,vt enim probatos dicit eos, qui in fide ſunt,& Chriſtum habitantem in ſe ſentiũt, Ita reprobos eos ſtatuit,qui fide ca- rent,& de Chriſto in ſe habitante dubitant. Quare iuſta probatio & examen in hoc conſi-

ſtit,vt vere ſentiatur fides,& Chriſti præſentia in nobis ex virtute ſpiritus ei⁹ nos ad pietatis ſtudium excitantis. Porrò fides,quæ ſine peccati agnitione eſſe nequit, noticia victimæ Chriſti & fiducia miſericordiæ abſoluitur.Nam dũ cogitat pius in vſu huius cœnæ,quam magnum peccatum noſtrum fuiſſe neceſſe fuerit, pro quo abolẽdo oportuerit filium Dei mori,agnitione peccati huius accenditur contritio in corde,& dolor propter commiſſum peccatũ augetur,at cum rurſus in hac cœna contemplatur pius Chriſtũ mortuũ,& reſuſcitatum,vt peccato abolito nouam iuſticiam conferat,accenditur fiducia in hunc mediatorem,quæ fiducia cõfirmatur,augetur & ſtabilitur ſumtione huius ſacræ cœnæ. Quare qui hanc ſacram cœnam digne vult recipere,exploret apud ſeſe an vera pœnitentia ſentiatur, Experiatur an ſtatuat victimam Chriſti ſatisfactionẽ eſſe pro peccato totius mundi,iuxta aſſertionem Iohannis Baptiſtæ, qui ait: Ecce agnus Dei,qui tollit peccata mundi, Examinet ſe an in hunc ſatisfactorẽ viua fiducia recumbat,Excutiat num ſentiat Chriſtum in ſe habitantem & oſtendẽtem ſuam præſentiam & ſpiritus ſui efficaciam, Videat an firmum propoſitum habeat peccatũ omne poſthac vitandi,ac Deo totam ſuam vitam approbandi cum perpetua gratiarum actione pro tanto beneficio. A quo hoc examen fieri debet? Paulus reſpondet.Probet ſeipſum homo,nemo enim melius & certius iudicare poteſt,an fide ſis præditus quam tuipſe.Quare vanum eſt figmentũ Papiſtarum,qui tanquã neceſſariam omnino ad hanc probationem requirunt confeſsionẽ auricularem. Nam ſi illa neceſſaria eſſet ad hoc examen, Paulus non debeat dixiſſe probet ſeipſum homo, ſed probetur per alium.Hoc cum affirmo,nec veram confeſsionę repudio,nec diſciplinam noſtræ Eccleſiæ receptam conuello. De confeſsione enim neceſſaria ex verbo Dei ſic ſentiendũ eſt, ſi adeſt vera fides & pœnitentia, non eſt alio opus confeſsionis genere,quam quo ſancti homines Dei,Patriarchæ,Prophetæ,Reges, Abraham, Daniel, Dauid, Petrus,&c. veniã de maximis ſceleribus impetrarunt à Deo, qui ſolus peccata condonare & delere poteſt, quare ad aliã nemo cogi debet autoritate verbi Dei: niſi quis forte totam Eccleſiam offendit, tum enim is mandato Dei compellitur, vt cõfeſsione publica Eccleſiæ reconcilietur. Verũ quantum ad diſciplinam in noſtris Eccleſijs receptam attinet, hoc ſentio,primum quod vehemẽter neceſſariũ ſit, vt inſtituantur rudes & ignari, qui Chriſtianæ religionis myſteria nondum tenent,priuſquã ad hanc admittantur.Deinde,vt iuuenum & adoleſcentum in Catechiſmo exploretur profectus.Eſt enim boni paſtoris, nõ ſolum publice docere,verumetiã exemplo Pauli experiri quouſq; ſui auditores in pietatis curſu ꝓmouerint. Tũ æquũ quoq; eſt aliquam fidei rationẽ exigere ab ijs, de quorũ fide ac religione iuſta poteſt eſſe dubitatio. Præterea quorum perplexa erit conſcientia,aut ſcrupulo premetur aliquo,qui eã reddet inquietam,ſibi recte cõſulent,ſi ad ſuos ſe paſtores aut alios quoſpiã viros bonos receperint,quorum doctrina conſilio & conſolatione iuuari poſsint.Propter hæc quatuor hominũ genera,diſciplina confeſsionis & abſolutionis (quæ fit cum annunciato Euangelio creditur)in noſtris Eccleſijs retinetur:Prodeſt præterea omnibus priuatim in priuato colloquio vocem Euangelij audire,qua annunciatur remiſsio peccatorũ credentibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorũ clauibus Eccleſiæ,& ſit abſolutio,quando Euangelium annunciatum, lectum vel cogitatum fide audientis, legentis aut cogitãtis recipitur. Habemus, quæ ſit vera meditatio,iuſta probatio, dignaq; perceptio ſacræ cœnæ, nunc ſequitur in textu qualiſnam pœna illos maneat,qui indigne hanc ſacram cœnã attingunt.

Nam quj edit & bibit indigne,iudicium ſibi ipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini.

Vt ſupra peccati magnitudinem eorum, qui indigne ſacro pane veſcuntur,& Domini calicem bibunt expreſſit,cum eos reos perageret corporis & ſanguinis Domini: ita nunc pœnã proponit, vt ipſos magis à prophano cœnæ abuſu abſterreat.Porrò duplex indignitas,& duplex iudiciũ hic obſeruetur. Eſt enim indignitas ex impietate profecta.cuius pœna eſt iudiciũ condemnationis æternæ,donec per veram pœnitentiam reſipiſcat impius.Eſt alia indignitas ex ſocordia,negligentia & irreuerentia nata:cuius pœna eſt iudiciũ caſtigationis,& correptionis:atq; huius finis eſt,vt caſtigatus ad ſe redeat & iudiciũ exitioſum præuertat, etſi de vtraq; dignitate & vtroq; iudicio Paulus intelligi poteſt:tamẽ de indignitate irreuerentiæ & iudicio caſtigatorio eũ loqui,& totus cõtextus,& nonnulla eorũ quæ ſequũtur oſtendunt. Etſi ratio proxima vtriq; indignitati & iudicio rectæ accommodari poteſt,cum ait:Non diſcernens corpus Domini,vt à prophano cibo illud diſtinguat.Diſcernere enim corp⁹ Domini is dicitur,qui dignitatis illius habet rationẽ,ac proinde cum ſumma reuerentia ad hunc panem & ad hoc poculum tanquã ad myſteria rei omniũ precioſiſsimę tremens accedit.Porrò breuitatis cauſſa,corporis tantũ meminit. Nam de ſanguine idem eſt iudiciũ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Propterea inter vos multi ſunt debiles,& inualidi, & obdormierunt multi.

Dixit indigne edentes corpus Domini,& bibentes eius ſanguinem, iudicium ſibi edere & bibere, nunc ab euentu idem confirmat, dicens ingraſſante peſte multos morbo & infirmitate, & multos morte caſtigatos eſſe, propterea quod irreuerenter & non, vt decet, ſacram cœnam attingerent. Ex his apparet Paulum potiſsimum de iudicio caſtigationis loqui,quo ſolet Deus quos diligit erudire: ex quo & illud ſequitur,quod ſuperius de indignitate irreuerētiæ ſit locutus potius quā de ea indignitate, quæ ex impietate manat. Præterea inter alias crucis cauſſas in Eccleſia obſeruetur ſocordia,negligētia & irreuerentia erga ſacrum miniſteriū.

Si enim noſipſos dijudicaremus non iudicaremur.

Aetiologia eſt, cuius hic eſt ſenſus, ſi fidei germanis fructibus, timore Dei, & ſanctis moribus nos à prophanis ſeiungeremus nō puniremur diuinitus,vel peſte vel alijs calamitatibus. Iudicādi verbum,hic per metalepſin pro puniendi verbo ponitur.Hunc locum Papiſtæ contra mentē Pauli torquent ad ſatisfactionem canonicam, quæ eſt humana traditio,cum hic agatur de veris pœnitentiæ fructibus,qui ex viua proficiſcuntur fide iuxta mandatum Dei.

Sed cum iudicamur à Domino erudimur,ne cum mundo damnemur.

Conſolatio additur ex fine caſtigationis. Nam cum cruce aliqua diuinitus premimur, ideo fit,vt præuertamus iudicium condemnationis vera pœnitentia. Hinc etiam apparet Paulum ſuperius locutum de iudicio caſtigationis potiſsimum.

Itaque fratres mei cūm conuenitis ad veſcendum, alius alium expectate, quod ſi quis eſurit, domi edat, ne ad iudicium conueniatis, reliqua vero cum venero ordinabo.

Concluſio eſt ſecundæ partis huius capitis, nimirum, vt decenter & religioſe ad cœnam Dominicam conueniant Corinthij, ne incidant in iudicium, & caſtigentur diuinitus, tanquam filij qui ad patris menſam ſe ſatis compoſite non gerant. Obſeruetur hic,& quod Paulus velit magnum diſcrimē eſſe inter eam cœnā,in qua anima recreari debet,& illam in qua cura corporis agitur. Huic rei egregie congruit,quod minutulæ particulæ panis ſingulis in cœna Domini porrigantur, vt intelligatur non ventris, ſed mentis cibus eſſe.Hactenus claris & perſpicuis verbis Methodum cœnę Dominicę expoſui,& ne interrumperem methodi membra,de aduerſariorum obiectionibus parum fui ſolicitus.

CAPVT XII.

Summa Capitis Duodecimi.

Vt varias donationes ſpiritus eſſe in Eccleſia, quas idem ſpiritus diuidit pro ſuo arbitrio cuique, docet: ita propoſito paradigmate membrorum humani corporis, eaſdem ad mutuam concordiam & totius corporis, id eſt, Eccleſiæ incolumitatem referendas eſſe, concludit.

Ordo & partes Capitis Duodecimi.

Occaſio huius capitis ſcribendi fuit, ſicuti ex contextu facile colligi poteſt, quod Corinthij donis egregijs, quibus inſtructi erant, abuterentur ad ambitionem in aliorum contemtum, ignorantes & à quo collata eſſent, & in quem finem ea accepiſſent, diſſerit ergo in hoc capite de varijs donis ſpiritus, de eorum proprio fine & legitimo vſu. Porrò docendi cauſſa hoc caput in tres partes diuido, quarum prima continet expoſitionem de donorum autore, nempe Spiritu ſancto. Secunda habet paradigma membrorum humani corporis, vnde oſtendit, quis ſit verus finis & legitimus vſus donorum variorum in Eccleſia. Tertia accommodat paradigma ad Eccleſiam, quæ eſt corpus Chriſti, & oſtendit neceſsitatem diuerſitatis donorum & officiorum, vt enim corpus humanum ſuo fungi munere nequiret, ſi omnia membra vnum idemq; haberent officium: Ita Eccleſia ad ſuam incolumitatem varijs & diuerſis opus habet donis & officijs.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de ſpiritualibus fratres nolo vos ignorare.

Propoſitio eſt huius capitis, cum compellatione fraterna qua eos excitat ad tentationem beneuolam, vt ea quæ de ſpiritualibus donis dicturus eſt, intimis animis recondant, vocat autē dona ſpiritualia metonymicôs ab ipſo autore Spiritu ſancto, non à donorũ ſubſtantia aut qualitate.

Scitis cum gentes eratis qualiter ſimulacra muta prout ducebamini ſecuti ſitis.

Vt excellentiam donorum, quibus præditi erant Corinthij Chriſtiani facti oſtendat, reuocat eis in memoriam qualeſnam fuerint ante ſuſceptam fidem Euangelij, nempe cæci & ignari Dei, vt qui à vero Deo ad muta idola aberrarint ſathanæ ſpiritu abrepti. Notandus locus de cœcitate hominum, & ſathanæ pleno imperio in eos, quorum mentes verbi Dei luce illuſtratę non ſunt. Vnde admonemur de gratitudine erga Deum, qui allata verbi ſui luce & dato Spiritu ſancto iſtas tenebras diſcuſsit.

Quapropter notum vobis facio, quod nullus per ſpiritum Dei loquens dicit Ieſum anathema, & nullus poteſt dicere Dominum Ieſum niſi per Spiritum ſanctum.

Quia neceſſe eſt vnumquemq; hominem regi vel à ſpiritu ſathanæ, vel à ſpiritu Dei, proponit certiſsimam notam, vnde quis ſcire poteſt à cuius regatur ſpiritu, qui amplectitur idola & profitetur ſe execrari Chriſtum, vt ſpiritum Dei non habet, ita manifeſte agitur ſpiritu ſathanę, nam effectus redolet ſuam cauſſam, cōtra qui dicit Chriſtum eſſe Dominum, id eſt, qui agnoſcit Chriſtum Dominum, & ex vera in illum fiducia eundem confitetur, ſpiritu Dei agitur. Dicendi enim verbum hic tria ſynecdochicôs continet, agnitionem, fiduciam & confeſsionem.

Diuiſiones autem donorum ſunt, ſed idem ſpiritus: & diuiſiones miniſteriorum ſunt, ſed idem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, ſed idem Deus, efficiens omnia in omnibus.

Quia fuerunt apud Corinthios, qui ex diſcrimine donorum occaſionem ſumſerunt ſchiſmati & diſcordiæ, Paulus argumenti euerſionem petit ab vna eademq; cauſſa diuerſitatis donorum, ac ſi diceret: fateor quidem diſcrimina eſſe donorũ, miniſteriorum & efficaciarũ, tamen quia vnus idemq; Spiritus ſanctus omnium autor eſt non diſcordię, non ſchiſmatis, ſed concordiæ & vnitatis, inde argumētum petendum eſt, atq; hic ſenſus verborũ Pauli ſimpliciſsimus eſt, verum tria vocabula illa quibus vtitur Apoſtolus, ita diſtinguo. Dona (quæ chariſmata, hoc eſt, gratuita dona dicuntur) generis loco ponuntur: cui duæ ſpecies ſubijciuntur, miniſteria & operationes: quas in hunc modũ diſtinguito. Miniſteria ſunt variæ miniſterij Eccleſiaſtici functiones, vt Apoſtolatus, Epiſcopatus, Paſtoratus, Diaconatus, &c. de quibus plura circa finem capitis dicenda ſunt, vbi Apoſtolus quædam miniſteria recitat. Operationes Græce ἐνεργήματα ſunt facultates à Spiritu ſancto in ſingulos collatæ in vſum & conſeruationē Eccleſiæ, quarum ſpecies quaſdã paulò poſt ſubiungit. Porrò hi tres doctrinę obſeruentur. Prima atq; ea propria, quod diſcrimina donorum in Eccleſia referenda ſint ad concordiam & vnitatem fouendam, cum cōferantur ab vno eodemq; ſpiritu ad Eccleſiæ incolumitatē. Sicuti enim Deus principium & autor donorum eſt: ita etiam finis eſſe debet. Secunda eſt confutatio τῶν πνευματομάχων qui Spiritum ſanctum à donis non diſtinxerunt. Immo ipſum Spiritum ſanctũ nihil aliud eſſe cōtenderunt, quã dona hominibus diuinitus collata, hic error manifeſte Pauli verbis refutatur. Nam aperte & diſtincte dicit: diuiſiones donorũ ſunt, ſed idem ſpiritus quem & Dominum & Deum hic appellat. Tertio obſeruetur triplex relatio. Prima donorũ & ſpiritus. Secunda miniſtrorum & Domini. Tertia, efficaciarum vel operationum & Dei, vnde docemur, vt Spiritui ſancto acceptum feramus quicquid habemus donorũ, vt noſtra omnia miniſteria & officia ad ſeruitutem quam Domino DEO debemus referamus, vt denique quicquid habemus facultatum DEO aſſcribamus autori. Sunt qui ex hoc loco trinitatem perſonarum probari nituntur, ſed malo tantum fidei articulũ ſolidioribus niti fundamētis. Cæterum qui ex generali dicto, Efficiens omnia in omnibus, concludunt Deum autorem eſſe

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rem eſſe peccati, vt impij in Deum ſunt, ita male circumſtantiam loci perpendunt. Nam hic tantum agitur de ſalutaribus in Eccleſia actionibus.

Vnicuique vero datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem.

Finem breuiter notat donorum ſpiritus, eſſe vſum & commodum totius corporis Eccleſiæ, ipſa dona manifeſtationem ſpiritus vocat, nam cum ea largitur, ipſius vis præſens declaratur, & ex effectu cauſſa monſtratur.

Nam huic quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, Alij vero ſermo cognitionis per eundem ſpiritum, Alij vero fides per eundem ſpiritum, Alij vero dona ſanationum per eundem ſpiritum, Alij vero facultates virtutum, Alij vero prophetia, Alij vero dijudicationes ſpirituum, Alij vero genera linguarum, Alij vero interpretatio linguarum: ſed omnia hæc efficit vnus ille & idem ſpiritus, diuidens peculiariter vnicuique ſicuti vult.

Diſcrimina ſeu ſpecies quaſdam operationum, id eſt, facultatum quibus Spiritus ſanctus ornat Eccleſiam exempli cauſſa recitat, & ponit ordine nouem, quarum quædam explicatione non indigent. Inter ſapientiam & cognitionem hoc eſt diſcrimen, illa eſt vniuerſalis rerum diuinarum noticia, hæc particularis, illa conſummatior, hæc mediocris. Sermonem addit Apoſtolus, quia vtraq; facultas in docendo conſpicitur, fides hic non dogmatum, ſed ſignorum intelligenda eſt. Miraculoſe ſanationum donis claruit Eccleſia ad tempus, vt doctrina Euangelij, quæ tum noua videbatur, confirmaretur, per facultates virtutũ, intellige eas efficacias, per quas Apoſtoli & multi ſancti in primitiua Eccleſia veluti imperio quodam cohibuerunt dæmones atque fugarunt. Prophetia hoc loco eſt donum arcanæ Dei voluntatis explicandæ. Diſcretiones ſpirituũ fuerunt, per quas ſancti homines ſingulari inſtinctu ſpiritus ſinceros Chriſtianos à falſis diſcernebant. Generibus linguarum diuerſarum multi pollebant, quos alij vernaculo idiomate in vſum Eccleſiæ reddiderunt. Hæc varia dona cum idem ſpiritus diſtribuat, & nemini ſimul omnia conferat, monent nos, vt ſinguli quicquid habemus donorum, in commune conferamus, vt ita ſeruetur vnitas & corporis Eccleſiæ incolumitas.

Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius, multa cum ſint, vnum ſunt corpus, ſic & Chriſtus.

Iam paradigma humani corporis & membrorum eius proponit, vt doceat diuerſitatem donorum ad Eccleſiæ conſeruationem referendam eſſe. Quemadmodum ſe habent membra diuerſa ad idẽ corpus hominis, ita ſe habent Chriſtiani diuerſis donis pollentes, ad vnum idemq; corpus Chriſti, quod eſt Eccleſia, ſed in humano corpore membra diuerſa ſuas facultates conferunt ad conſeruandam corporis compaginem & incolumitatem, ergo & in Eccleſia Chriſtiani diuerſis donis pollentes, omnia referre debẽt ad Eccleſiæ conſeruationem & incolumitatem. Porrò obſeruetur hic nominis communicatio pleniſſima conſolationis, qua Eccleſiam Chriſtum appellat, vt ſciamus Chriſtum à ſua Eccleſia cuius caput eſt, nunquam diuelli, ſed eam perpetuo ſuo ſpiritu fouere, regere, & conſeruare.

Etenim per vnum ſpiritum nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue ſerui, ſiue liberi, & omnes vnum ſpiritum potauimus.

Probatio eſt, quod Chriſtiani, vt diuerſa membra, vnum corpus conſtituunt argumento ſumto à ſacri baptiſmatis & cœnæ affectibus. Vt enim in baptiſmo inſerimur corpori Chriſti, dum per ſpiritum ſanctum regeneramur, Ita regeniti eodem Chriſti ſpiritu viuimus: cuius ſacrum ſymbolum eſt cœna Domini: Cum ergo vnum eſt corpus Eccleſia, & vno regitur ſpiritu, decet profecto vt omnia ad vſum huius corporis & commodum referamus: modo reuera velimus huius corporis membra cenſeri.

Etenim corpus non eſt vnum membrum, ſed multa.

Pulcerrimam analyſin propoſiti paradigmatis inſtituit, in qua dum gra-

dus membrorum corporis multiplices facit, per quos variæ functiones & facultates in Eccleſia intelliguntur, plurimas hypotheſes colligit, ſeruiétes præſentis diſputationis ſcopo. Vt autem accommodatio apertior ſit, ſummam omnium ad ſex membra referam. PRIMVM ergo ex eo, quod ad corporis vnitatem plura requirantur membra, quorũ quædam ſunt alijs nobiliora, alia viliora & abiectiora, abiectæ ſortis homines apud Corinthios cõſolatur, ne propterea putent ſe extra Eccleſiæ corpus eſſe quod nõ ſint adeo excellentibus facultatibus præditi, vt Apoſtoli, Prophetæ, &c. SECVNDO, ex neceſsitate diuerſorum membrorũ in vno eodemq; corpore humano, docet diuerſas facultates & diuerſa officia in Eccleſia neceſſaria eſſe, vt nemo ſit in Eccleſia, cuius nõ ſit aliquis vſus ad totius corporis Eccleſiæ conſeruationem. TERTIO, ex eo quod ſe inuicem opus habeant membra, adeo vt nobiliſsima etiam requirant infirmorum miniſteria, tollit faſtũ eorum, qui tumidi excellentia donorum, alios præ ſe contemſerunt. QVARTO, ex quorundam membrorũ humilitate & vtilitate, quæ diligentius cura hominis reguntur, immo ſtudioſius ornãtur etiam, docet quod Eccleſia infimæ etiam ſortis hominibus ſuum honoré tribuere debeat, eoſdem eiuſdem corporis ſecum membra agnoſcat, tegatq; quæ indecora videntur. QVINTO, ex totius corporis apta ſymmetria diuinitus ita conſtituta, vt diſsidium in Eccleſia vitandum, ita concordiam diligenter fouendam, docet. SEXTO, & vltimo ex mutua corporis membrorum eiuſdem affectione docet, vt diuerſis præditi donis in Eccleſia afficiantur motuis commodis atq; incommodis. Nam qui ita non afficiuntur, ſe non eſſe de eodem corpore oſtendunt: His ita explicatis textus facilime à quouis intelligi poteſt.

Etenim corpus non eſt vnum membrum, ſed multa, ſi dicat pes, non ſum manus, non ſum de corpore, num ob id non eſt ex corpore? & ſi dicat auris non ſum oculus, non ſum igitur de corpore, num ob id non eſt ex corpore?

Hoc primum membrum eſt analyſios, plura membra ſunt vnius corporis, Ergo diuerſæ facultates ſunt in Eccleſia, vt diuerſa & plura membra in eodem corpore, quare perperam abiectiora membra ſe ex corpore eſſe negant, propterea quod ſuperiorem locum non occupent, idem iudicium de Eccleſiæ membris eſt. Nã vt ſingula membra corporis, iuxta dignitatis gradus & facultates ſua habent officia: Ita ſingulis officia in Eccleſia conferenda ſunt iuxta donorũ analogiam. Prophetæ & Apoſtoli, Doctores, Euangeliſtæ, ſint veluti oculi, his non nihil inferiores, veluti aures habeantur auditores excellentioribus donis præditi, pedes ſint vulgus promiſcuum, non ita præclaris donis conſpicuum, atque ita de cæteris.

Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? nunc autem Deus collocauit membra ſingula ſigillatim, vt voluit, quod ſi eſſent omnia vnum membrum, vbi corpus? nunc autem multa quidem membra, vnum vero corpus.

Secundum reſolutionis membrum eſt, cuius ſenſus & ſupra clare eſt redditus. Docet enim ex diuerſitatis neceſsitate, donorum in eodem corpore neceſſario eſſe varia officia in Eccleſia, argumentum autem ita concludi poteſt: Quemadmodum neceſſe eſt, vt in vno corpore plura ſint membra, Ita neceſſarium eſt, vt in Eccesia ſint diuerſæ functiones & officia. Ergo cum corpus eſſe non poſsit, niſi ſint in eodem diuerſa membra, fieri nequit, quin in Eccleſia requirantur varia & diſtincta officia.

Non poteſt autem oculus dicere manui, opus mihi te non eſt, aut rurſus caput pedibus, non eſt mihi opus vobis. Immo multo potius, quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſaria ſunt.

TERTIVM reſolutionis membrum, per quod tollit faſtum eorum, qui ſuis donis inflati, alios in Eccleſia præ ſe contemnunt. Nam qui alterius opera & miniſterio indiget, adeo vt ſine ipſo non poſſet ſuum ſtatum tueri, non poteſt profecto iſtius miniſterium contemnere ſine proprio interitu.

Et quæ putamus corporis maxime eſſe inhoneſta, ijs ampliorem honorem circumponimus, & indecora noſtra copioſi-

QVARTA reſolutionis pars, quæ hoc pacto acommodabitur: membra corporis quo ſunt magis indecora, eo

orem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

orem decorem habent. Nam quæ ſunt decora in nobis,non opus habent.

ſtudioſius teguntur & ornantur, vt tegatur quod eſt in illis pudendum, Ergo homines in Eccleſia abiectiores,ac veluti pudenda membra, præſtantiorum beneuolentia fouendi,tegendi & ornandi ſunt: ne,dum ſe abiectos dolent,animum prorſus deſpondeant.Hæc non pertinent ad turbandum ordinem politicum aut Eccleſiaſticum : ſed vt ſingulis officiorum gradibus ſuus,ſeruata iuſta proportione,honor habeatur.

Sed Deus ſimul temperauit corpus ei cui deerat copioſiori tributo honore, ne ſit diſſidium in corpore, ſed alia pro alijs idem curent membra.

QVINTA reſolutionis pars, in qua ex membrorum iuſto temperamento docet fines diuerſorum officiorum in Eccleſia, cur videlicet Deus velit eſſe diuerſa officia in Eccleſia,nimirum vt vitentur diſſidia. Nam ſine mutua opera membra ſuum ſtatū tueri nequeunt. Deinde, vt alia membra pro alijs idem curent,id eſt, vt ſingula membra ad totius corporis commodum & conſeruationem ſuas functiones conferunt : ita in Eccleſia ſinguli ſuo loco,quicquid habent donorum ad totius Eccleſiæ incolumitatem referre debent.

Itaque ſiue patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra, Siue honore afficitur vnum membrum, congratulantur membra omnia.

SEXTA analyſis pars, quæ ex quinta concluditur, qua docetur, vt Chriſtiani in Eccleſia mutuis commodis & incommodis affici debeant iuxta Pauli dictum : flete cum flentibus & gaudete cum gaudentibus. Hæc membrorum corporis Chriſti συμπάθεια vbi non fuerit, arida eſſe membra & ſpiritu Chriſti deſtituat.

Vos autem eſtis corpus Chriſti & membra,ex parte.

Paradigma propoſitum accommodat. Eccleſia tota per orbem ſparſa, eſt corpus Chriſti myſticum: cuius corporis membra ſunt ſinguli Chriſtiani, quiſque pro ſuæ functionis munere, atque hoc eſt,quod dicit membra ex parte,hoc eſt,diſpertitis functionibus & officijs.

Et alios quidem conſtituit Deus in Eccleſia, Primum Apoſtolos.Deinde Prophetas. Tertio Doctores. Deinde Poteſtates, deinde dona ſanationum, opitulationes, gubernationes,genera linguarum.

Exempli gratia nonnulla Eccleſiæ membra enumerat, eaq; magis illuſtria, vt quæ manuum, aurium, oculorum vicem obtinent. Apoſtolorum appellatio nota eſt. Prophetæ fuerunt tum qui dono prædicendi futura ornati erant,tum qui ſacram ſcripturam & Prophetias interpretabantur. Doctores doctrinam ab Apoſtolis & Prophetis acceptā, in certis locis certo populo tradebant. Poteſtates hic vocat eos, qui facultate edendarum virtutum præditi erant.Opitulationes ſeu ſubleuationes ſunt Diaconorum & viduarum miniſteria,quæ pauperibus & ægrotis deſtinabantur.Gubernationes fuerunt ordinationes diſciplinæ Eccleſiaſticæ.

Num omnes Apoſtoli? Num omnes Prophetæ? Num omnes Doctores? Num omnes ſunt poteſtates? Num omnes donum habent ſanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretantur?

Sicut ſupra in corpore humano oſtendit diuerſa eſſe membra officijs & gradibus diſtincta, Ita etiam in Eccleſia ſe habere dicit, ſicut enim non omnia membra in corpore humano ſunt oculus, ita non omnes in Eccleſia ſunt Apoſtoli, ſed alij alium nacti locum,æqualiter omnes ſunt de eodem corpore.

Ambitis vero dona potiora? adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro.

Hæc ſi ita interrogatiue leguntur, ſenſus hic eſt: Vos quidem cupitis alijs alios excellere ambiendo potiora dona, quod ſi omnino placet indulgere ambitioni,oſtendā vobis aliam viā,qua quo quiſ-

que

que magis excelluerit, eo merito excellentior in Eccleſia habebitur. Hęc autem via eſt charitatis indefeſſum ſtudium. Alij hæc legunt ſine interrogatione, & reddunt Græcam vocem per imperatiuum modum, hoc pacto: æmulamini dona potiora, atque tum exhortatio eſt, vt quæ ſunt potiora & maiora, magno ſtudio ſectentur Corinthij, vnde promittit ſe illis oſtenſurum excellentiorem viam, nempe charitatem ipſam. Verum prior lectio magis propria eſſe videtur.

CAPVT XIII.

Summa Capitis Decimitertij.

Vt alia dona nullius eſſe precij, niſi charitatem habeant coniunctam: ita virtutibus omnibus eandem præferendam eſſe, docet: vt quæ ſuum vſum latius quam aliæ virtutes diffundat.

Ordo & partes Capitis Decimitertij.

Quia Apoſtolus animaduertit apud Corinthios factionum ſtudia inter ſuperiores & inferiores, conatur in hoc capite iſti vitio mederi. Vt autem remedium, quod eſt vehemens charitatis ſtudium, eo promtius recipiant, eius encomium texit, & ex quatuor potiſſimum locis eius commendationem petit, Quorum primus eſt à comparatis, Secundus ab eius vſu inter homines, Tertius à duratione, Quartus ab excellentia ipſius inter ſummas virtutes. De quibus ſingulis in enarratione copioſius.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si linguis hominum loquar aut angelorum, charitatem autem non habeam, factus ſum æs reſonans aut cymbalum tinniens, & ſi habeam prophetiam, & nouerim myſteria omnia, omnemquè ſcientiam, Et ſi habeam omnem fidem, adeo vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil ſum. Et ſi inſumam alendis egenis omnes facultates meas, Et ſi tradam corpus meum, vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuor.

Prima ratio cur charitas omnibus reliquis, quibus excellere poſſunt homines, præferenda ſit, ſumta à comparatis. Quæcunq; ſunt eiuſmodi, vt ſuis poſſeſſoribus nihil proſint, niſi cōiunctam habeant charitatem moderatricem, merito charitati cedunt, eique poſtponuntur, huiuſmodi ſunt genera linguarum, Prophetiarum, myſteriorumq; Dei ſcientia, fides edendorum miraculorum, facultatum diſtributio in pauperes, Martyriū pro confeſſione doctrinæ ſuſceptum. Hæc igitur merito cedunt charitati, eiq; merito poſtponuntur. Eſt proinde charitas ex fide profecta vnica operum regula, & ſola recte moderatur vſum donorum Dei. Sola Minor hic ponitur in illuſtri exēplo, vt magis ſit conſpicua, ex qua concluditur propoſitio in fine capitis ſuperioris poſita. Linguam angelorum, vocat κατ' ἐξοχὴν ſingularem & eximiam facundiam. Fidem, non fiduciæ, ſed ſignorum intelligit, id quod hinc patet: primum, quod fides fiduciæ nunquam ſit ſine charitate. Deinde, quia ipſe Paulus fidem de qua loquitur, reſtringat ad miracula, cum inquit: Adeo vt montes transferam, neque cum hac interpretatione pugnat particula omnis. Nam vocula Omnis, non ſemper diſtributionem generis ſignificat, ſed ſæpe integritatem & conſummationem rei cui additur, notat, quare hæc regula obſeruetur in talibus locutionibus: Vniuerſales propoſitiones reſtringendæ ſunt ad materiam de qua agitur, vt cum alibi ait: Gratias ago Deo quod ditati eſtis omni ſermone & omni notitia. Hic certe omnis, non diſtribuit vniuerſum genus, ſed integritatem & conſummationem ſermonis & noticiæ ad pietatem facientis ſignificat.

Charitas patiens eſt, benigne agit.

Qualis ſit, quid efficiat, & à quibus Cha-

Charitas non inuidet, non agit inſolenter, non inflatur, non agit indecenter, non quærit ſua ipſius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniuſticiam, congaudet autem veritati, Omnia fert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet.

abſtineat charitas, exponit: vt ipſam nobis commendatiorem reddat. Primum eſt patiens, vt quæ tarda ſit ad commotionem animi. Hæc eſt enim vis Græcæ vocis μακροθυμεῖ. Deinde benigne agit, ſiue comis eſt. χρηστεύεται enim à χρηστὸς dicitur, quod eſt probus, humanus, cōmodus, qui ſe alijs vtendum præbet: ex primo conſequitur tertium, quod non inuideat cuiquam, ex ſecundo, quartum & quintum videlicet, quod nec inſolenter ſeu perperam ſeu inconſtanter agat, nec infletur. Reliqua plana ſunt, niſi quod generalia dicta: omnia fert, omnia credit &c. reſtringenda ſint ad ea quæ ferri, credi, ſperari, ſuſtineri pietas ſuadet.

Charitas nunquam excidit, ſiue Prophetiæ abolebuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue cognitio abolebitur.

Tertia cōmendatio charitatis ſumta ab eiuſdem duratione. Diuturniora præferēda ſunt minus diuturnis & perituris, Charitas, quæ nunquam excidit, id eſt, deficit & aboletur eſt diuturnior Prophetijs, linguis & cognitione omni, igitur charitas illis præferenda eſt. Verum cū ſcientia, cognitionis habitus perficietur in æterna vita, neceſſe eſt hæc Pauli verba intelligi de ratione adipiſcendæ ſcientiæ ex Prophetia, hoc eſt, doctrina ſeu ex aliorum inſtitutione. Conferuntur enim hic Prophetia & cognitio, vt Prophetia ſit doctrina in docente, cognitio ſit ratio acquirendæ doctrinæ in diſcente.

Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus, poſtquam autem venerit, quod perfectum eſt, tunc quod eſt ex parte, abolebitur.

Probat prophetiam & cognitionē, hoc eſt, modum docendi & diſcendi in hac vita vſitatum abolendum eſſe. Nam in futura vita, in qua fruemur contemplatione Dei, perfectus erit modus ſciendi, & longe diuerſus ab hoc imperfecto modo. Cum ergo ait. Ex parte cognoſcimus, ſenſus eſt: quod ſit imperfecta cognitio noſtra in hac vita, quantum quidem ad habitum attinet, non quantum ad finem doctrinæ & cognitionis: qui eſt, vt ex fide Chriſti ſaluentur credentes.

Cum eſſem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans ſentiebam, poſtquam autem factus ſum vir, aboleui quæ infantis erant.

Rationem propoſitam illuſtrat perſpicuo exemplo per quod comparat præſentem vitam infantiæ, futuram vero virili ætati. Vt ergo infantibus puerilis eſt locutio, cogitatio, & ſenſus, In viris autem locutio, cogitatio & ſenſus, quæ viro conueniunt: ita in hac vita eſt imperfectior cognitio, in futura erit conſummata & perfecta. Proinde vt in viro abolita eſt puerilis cognoſcendi ratio: Ita in ſanctis poſt hanc vitam illa docendi & diſcendi ratio, quæ nunc in vſu eſt, abolebitur.

Cernimus enim nunc per ſpeculum in ænigmate, Tunc vero faciē ad faciem, nunc cognoſco ex parte, tunc vero cognoſcam prout edoctus fuero.

Confert noticiam quam habemus in pręſenti vita cum ea quam aſſequemur in futura. Illa inſtar ſpeculi & ænigmatis (hoc eſt, obſcurioris orationis) exiſtit: hęc quæ in æterna vita erit, tanquam res ipſa eſt, & clariſſima Dei contemplatio. Nam tum & noſtra conditio melior erit vbi induerimus immortalitatem, & ratio diſcendi perfectior: quæ erit præſentis Dei contemplatio.

Nunc vero manet fides, ſpes & charitas: ſed maxima harum charitas.

Hæc quarta eſt commendatio charitatis ab eminentia eius inter alias virtutes Chriſtianorum proprias & perpetuas, ac veluti Chriſtianæ religionis ſubſtātiales, cum reliquæ abeſſe poſsint, vt virtutes edendi miracula, &c. Sine enim fide Chriſtianus nemo eſſe poteſt. Hæc generat charitatē & ſpem, quæ eſt indubitata expectatio eorū, quæ creduntur iuxta diuinas promiſsiones.

Apoſtolus

Apoſtolus inter has tres virtutes, maximam pronũciat charitatem, cum quia vſus eius eſt maximus & diffundit ſe latius in commodum proximorum, Tum, quia nunquã abolebitur, vt quę hic inchoata in ęterna vita perficiatur, vbi nec fidei nec ſpei locus vllus erit. Verum ſi alia ſpectes, inuenies Fidem in hac vita multo excellentiorẽ eſſe. Ea enim renaſcimur & efficimur filij Dei, per eam obtinemus vitam æternam, Ea facit, vt Chriſtus in nobis habitet, atq; adeo ipſa charitatis cauſſa & mater exiſtit. Argumẽtum Papiſtarum hinc petitum contra gratuitam Iuſtificationem, à Philippo in Locis & in Examine ſoluitur.

CAPVT XIIII.

Summa Capitis Decimiquarti.

Vt dona omnia ad ædificationem referenda, ita Prophetiam linguis anteponendam docet, præſcribens recte agendi modum in Eccleſia, vt omnia decenter & iuxta ordinem fiant.

Ordo & partes Capitis Decimiquarti.

Hortatur in principio ad charitatem & vt alia ſpiritualia dona æmulentur, ſed præ alijs Prophetiam. Deinde collationem linguarum & Prophetiæ facit, hanc illi præferens, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Poſt hæc reprehendens ἀταξίαν *Corinthiorum in Eccleſiaſticis cœtibus, Modum recte agendi monſtrat, & interdicit mulieribus ne in Eccleſia loquantur. Tandem regulam generalem præſcribit, nimirum vt omnia decenter & iuxta ordinem ad ædificationem fiant.*

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SECTAMINI charitatem, æmulamini ſpiritualia, magis autem vt prophetetis.

Exhortatio ad charitatem, quam in ſuperiori capite reliquis donis præferendam docuit. Hæc cum obtinetur, reliqua quoque recto expetuntur ordine, quare addit, æmulamini, id eſt, ambite ſpiritualia dona: inter quæ prophetiam præfert, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Eſt autem prophetare hoc loco verbum Dei interpretari, ac Eccleſiæ Dei ad ædificationem accommodare.

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo, nullus enim audit, ſpiritu vero loquitur myſteria: At qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem & conſolationem.

Collatio eſt linguæ (id eſt, idiomatis vulgo incogniti) & prophetiæ in effectibus. Nam ex effectibus cauſſæ æſtimantur, illud donum quo magis Eccleſia ædificatur (id eſt, promouetur in pietatis cognitione & ſtudio) eſt præferendum ei quo minus ædificatur. Sed Eccleſia magis ædificatur prophetandi munere, quã vulgo incognito idiomate. Ergo prophetia præferẽda eſt idiomati, præſertim cũ non accedit interpretatio. Minoris probatio ponitur. Non loquitur inquit hominibus, quia nullus audit, id eſt, intelligit, ſpiritu, id eſt, afflatu diuino loquitur myſteria, vnde ſolus ędificatur. Contra vero qui prophetat, hominibus loquitur eis exponendo myſteria, vnde qui audiunt, capiunt ædificationem, exhortationem & conſolationem, Nam hac tria præcipue ſpectare debebunt verbi Dei miniſtri.

Qui loquitur linguis, ſeipſum ædificat, qui vero prophetat, Eccleſiam ædificat.

Qui plures ædificat præferendus eſt ei, qui pauciores, qui linguis loquitur ſe ſolum ædificat, qui vero prophetat, totum Eccleſiaſticum cœtum. Ergo hic illi præferendus eſt, quare prophetia linguis eſt anteponenda.

Velim autem omnes loqui linguis,

Prolepſis eſt, qua anticipat obie-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

magis tamen, vt prophetetis, Maior enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis, niſi ſi interpretetur, vt Eccleſia ædificationem accipiat.

ctionem eorum qui verba Pauli torquere poterant, ac ſi idiomata peregrina eximia dona Dei cōtemneret. quare magnifacere ſe teſtatur linquas, ſed ita vt præferatur Prophetia. linguas tum demum vtiles eſſe, vbi accedit interpretatio, vt Eccleſia ædificationem accipiat.

Nunc vero fratres ſi veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, niſi vobis loquar, aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per Prophetiam, aut per doctrinam?

Quia fuerunt inter Corínthios, qui valde tumebant variorum idiomatum cognitione, harum faſtum vt reprimat, ſeipſum exempli loco ſtatuit, ac dicit ſe nihil vtilitatis afferre Eccleſiæ linguarum cognitione, niſi accedat interpretatio. Porrò voces quatuor, quas hic Paulus ponit, ita diſtinguo: quod reuelatione conſecutus eſt quiſquam, per Prophetiam diſpenſat, & doctrina cognitionē communicat. Vt ergo Prophetia effectus eſt reuelationis, ita cauſa cognitionis eſt doctrina.

Quin & inanima ſonum reddentia, ſiue tibia, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſonis dederint, quomodo cognoſcetur quod tibia canitur aut cithara? etenim ſi incertam vocē tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? ſic & vos per linguam niſi ſignificantē ſermonē dederitis, quomodo intelligetur, quod dicitur? eritis enim in aërē loquentes.

His ſimilitudinibus docet, idioma vulgo incognitum nihil omnino ædificare Eccleſiam. Quemadmodum enim ſonus tibiæ aut citharæ, niſi certa modulatione diſtinguatur, temere editur: Ita lingua niſi accedit interpretatio, non ædificat Eccleſiam, ſed qui ita loquitur peregrina lingua in aërem loquitur, aërem fruſtra verberans.

Tam multa verbi gratia genera vocum ſunt in mundo, & nullum horum mutum. Itaq; ſi neſciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur apud me barbarus.

Species ſupra poſuit: nunc idem verum eſſe in vniuerſo genere docet. quicquid ſonū illum edit in mundo, aliquid ſono ſignificat, Ergo in hominibus quoque habenda eſt ratio illius qui loquitur, ne audienti ſit barbarus, & contra. Vocat autem barbarum eum, cuius ſit ignotum & peregrinum idioma, vt apud Ouidium: *Barbarus hic ego ſum, quia non intelligor vlli.*

Itaq; & vos quandoquidem ſectatores eſtis ſpirituum, ad ædificationem Eccleſiæ quærite, vt excellatis.

Illatio exhortatoria, vt Corinthij dona ſpiritualia ſectentur & ambiant ad ædificationem. Vocat autem hic ſpiritus ipſa varia ſpiritus χαρίσματα, vſitata Hebræis metonymia.

Quapropter qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.

Oſtendit modum quomodo linguę cedant in Eccleſię ædificationem: nempe ſi acceſſerit donum interpretandi linguas. quod quia à Deo eſt, iubet vt à Deo petatur.

Nam ſi orem lingua, ſpiritus meus orat. mens autem mea infructuoſa eſt.

Quod in genere de linguis dixerat, nunc ad orationem transfert, & ſeipſum declinandæ inuidiæ cauſa exempli loco ſtatuit. Eſt autem ſenſus: Si ego in publico cœtu oro incognito Eccleſiæ idiomate, ſpiritus meus orat, id eſt, ex dono ſpiritus id quidem ago, ſed mens mea, hoc eſt, precationis intelligentia, ſeu ſenſus, non pertingit ad Eccleſiam ædificandam, ſed manet infructuoſa, ſcilicet Eccleſiæ. Nam qui ita orat, ſeipſum ædificat, non Eccleſiam. Hinc æſtimari poteſt, quo in loco habendi ſint boatus canonicorum & monachorum, qui nec à ſe ipſis nec ab auditoribus intelliguntur, quare nequaquam preces ſunt, ſed mera Dei & Eccleſiæ Chriſti ludibria.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quid igitur eſt? orabo ſpiritu, ſed orabo & mente. pſallam ſpiritu, ſed pſallam & mente.

Ne quis ex dictis inferret, donum ſpiritus precantium à Paulo contemni, anteuertit & vult vtrumque coniungi, nimirum vt & ſpiritus afflatu oremus, & ſimul ſtudeamus, vt mens noſtra, id eſt, precationis ſenſus intelligatur ab Eccleſia. loquitur enim de publicis precibus, quæ nunc fiunt à miniſtris verbi: quorum verba populus circumſtans animo ſequitur, & voto excipit. hæc ex diametro pugnant cum precandi ritu, qui in Eccleſijs Papiſticis ſeruatur magna cum Dei contumelia.

Quandoquidem ſi benedixeris ſpiritu (ſcilicet ſolo, abſque intelligentia) is qui implet locum idiotæ, quomodo dicturus eſt Amen, ad tuam gratiarum actionem? quandoquidem quid dicas neſcit.

Quod de precibus dixit, idem ad gratiarum actioně transfert. ad quam totus cœtus circumſtans tempore Apoſtoli, Amen dicere ſolebat, & voto ſibi eandem applicare. Locum idiotæ implet, qui inter idiotas ſedet, id eſt, priuatos, qui non publico miniſterio fungebantur. facit ergo hic Paulus duos ordines in Eccleſia, nempe miniſtros & idiotas, horum partes erant in Eccleſia audire & aſſenſum ſignificare.

Nam tu quidem bene gratias agis, ſed alius non ædificatur.

Præſumtio eſt, ne quis exiſtimaret Paulum nullam gratiarum actionem recipere, niſi quæ fieret omnibus nota lingua. Quare ſe eam probare teſtatur, ſed vni tantum vtilem eam dicit & non toti cœtui.

Gratias ago DEO meo, quod magis quam vos omnes linguis loquor.

Ne quis calumniaretur Paulũ linguas extenuare ob imperitiam, anteuertit illam obiectionem, & ſe ſolum plus quam omnes Corinthios linguarum cognitione pollere aſſerit. & ne hoc quoque in calumniam verterent, id donum Dei eſſe teſtatur dum ei gratias agit.

Sed in Eccleſia mallem quinque verba intelligentia mea loqui, vt alios informem, quam decem millia verborum lingua.

In cœtu Eccleſiaſtico præfert Prophetiam linguis, quia prophetia alijs eſt vtilis ad ædificationem. linguæ nõ ædificant niſi eum, qui eas callet. vt per quinque verba pauca, ita per decem millia multa intelligit, certum enim numerum pro incerto more ſcripturæ poſuit.

Fratres ne ſitis pueri ſenſibus, ſed malitia pueri ſitis, ſenſibus autem perfecti. In lege ſcriptum eſt: varijs linguis & labijs varijs loquar populo huic, & ne ſic quidem audient me dicit Dominus.

Superiora argumenta ad locũ vtilitatis referuntur. iã à damno ſeu pœna ſubiectionis argumentum, ab exhortatione incipit. hortatur enim Corinthios, vt non ſint pueri ſenſibus, id eſt, intelligentia rudes, vt qui verbum Dei auditum non intelligant magis quam infantes, ſed pueri malitia, vt ſuperbiam & faſtum reliquaque vitia deponant, eiſq; non magis addicti ſint, quam recens nati infantes, Verum contra vt ſint ſenſibus, id eſt, intelligentia (qua verbum Dei percipiunt) perfecti, id eſt, adulti, hoc eſt, tales qui verbum Dei auditum intelligant, meditentur, retineant, ac iuxta illud vitã ſuam inſtituant. Hunc eſſe ſenſum exhortationis præſentis patet ex Eſaiæ teſtimonio. Nam Eſaias eo loco reprehendit Iudæos, quod ſuo faſtu & ſceleribus effecerint, quod Deum ſibi per Prophetas loquentem non intellexerint, magis quam pueri. Immo Deus viſus eſt ijs barbarus & quaſi peregrina lingua loquens, cum vitam ad verbi ipſius normam non formarent. Hic ergo locus, vt nos monet quanti faciamus verbum Dei, quam auide illud audiamus, quam ſtudioſi & intenti ſimus, vt à nobis intelligatur, iuxtaq; illud & mens & vita noſtra formetur: Ita iram Dei comminatur ijs qui pergentes in ſuis ſceleribus, aurem verbo Dei non adhibent. futurum enim eſſe prædicit Propheta. Vt verbum aliquando auditum non magis intelligant, quam ſi barbara & peregrina lingua ijs proponeretur. Hac horrenda pœna puniuntur hodie plurimi, qui ſæpe quidem verbum audiunt, ſed vitam ſuam iuxta eius normam non inſtituunt: quo ſcelere maius aliud nullum cogitari poteſt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Linguæ igitur ſunt ſigna non ijs, qui credunt, ſed infidelibus: prophetia vero non infidelibus, ſed credentibus.

Hæc concluſio obſcura eſt, niſi conſideretur ex ſua periſtaſi. Primum ergo cōſiderandum eſt, linguarum donum non conſiderari hoc loco ſimpliciter & in ſeſe, ſed quatenus linguis abutebantur Corinthij in ſacris cœtibus, neglecta & iacente Prophetia. Deinde, quod hic abuſus linguarum peregrinarum cum non ædificatur Eccleſia, ſit ſignum infidelibus, id eſt, teſtimonium infidelitatis, videlicet quod illi qui ita abutuntur in ſacris cœtibus peregrinis linguis, fide careant, atque adeo maledictioni obnoxij ſint, ſed contra Prophetia, id eſt, prædicandi verbi Dei munus, ſit ſignum fidelibus, nempe benedictionis. Nam fides ex auditu verbi eſt. Auditus vero per verbum Dei, auditum & intellectum. Quare vt talis linguarum abuſus eſt maledictionis, qua Deus prophanos vlciſcitur, ſignum: ita Prophetia benedictionis, qua Deus ſuos erudire dignatur, teſtimonium eſt. Ex his patet quid de Papiſtis, in quorum templis tantum linguę vulgo incognitæ ſonant, iudicandum ſit. Suppeditant enim iſti horrendæ maledictionis Dei domeſtica exempla. Nam contenti boatibus templicis, prædicandi munus tanquam ſe indignum in alios reijciunt. Neque tamen ex his efficitur, nullum prorſus vſum linguarum licitum eſſe in templis. Nam Paulus tantum contra illos agit, qui Prophetia omiſſa, linguis peregrinis in ſacris cœtibus abutebantur.

Si igitur conuenerit Eccleſia in vnum, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ aut infideles, nonne dicent vos furere? Sed ſi omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quiſpiam, aut idiota, arguitur ab omnibus, iudicatur ob omnibus, & ita occulta cordis eius manifeſta fiunt, atque ita procidens in faciem adorabit Deum, renuncians quod Deus vere in vobis ſit.

Superius Apoſtolus contulit linguas & Prophetiā, quantum ad vſum vtrorumq;, quantum ad domeſticos, id eſt, Eccleſiæ membra attinet: nunc addit quid efficiant in peregrinis & infidelibus. ſumma autem ſententiæ Paulinæ huc redit: linguarum abuſus facit, vt exponantur Corinthij infidelium ſannis, vt dicant ipſos furore, cū in ſuis cœtibus reſonent linguas peregrinas, magno labore, ſine fructu. Verum cōtrà Prophetia primum efficit, vt arguantur infideles, id eſt, expaueſcant ad verbum Dei. Deinde, vt dijudicentur, id eſt, examinentur in ſuis conſcientijs, dum in ſeipſos deſcendunt, & habito examine ſibijpſis innoteſcunt. Tertio, vt occulta cordium ipſorū manifeſta ipſis fiant, dum ſcilicet ex verbi Dei teſtimonio ſuo mala cognoſcant, vnde pauor in corde & contritio exoritur. Quarto, vt procidant in faciem iam fide donati, ac Deum ex fide inuocent. Quinto, vt reddant vobis teſtimonium, quod Deus vere in vobis ſit, & vos eius ſitis populus. Obſeruetur hoc Pauli teſtimonium de efficacia verbi Dei: cui ſimile illud eſt: viuus eſt ſermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio vtrinq; ſecante, pertingens ad diuiſionem animæ ſimul & ſpiritus compagumq; & medullarum, diſcretor cogitationum cordis. Huius verbi diuini efficacia illuſtre exemplum habetur in actis Apoſtolicis, vbi ad concionem Petri tria hominum millia ad fidem conuerſa eſſe leguntur, ex his proinde manifeſtum, Prophetiam & verbi Dei prædicationem multis modis anteponendam eſſe linguis.

Quid igitur fratres? quoties conuenitis quiſq; veſtrum Pſalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant.

Hactenus varijs rationibus docuit Prophetiam linguis præferendam eſſe, nunc commode modum ſubiungit vtendi ad ædificationem cum linguis tum Prophetia. ac primum quod in principio capitis fecit, omnia ad ædificationem referenda monet. In diſtributione exempli cauſa pauca genera chariſmatum recenſet: vt de alijs idem iudicemus. ἕκαστος vnuſquiſque hoc loco pro ὁ μὲν alius ponitur, ne quis ſingulos omnibus iſtis donis præditos fuiſſe arbitretur.

Siue lingua quis loquitur, fiat per duos, aut ad ſummum tres, idque viciſsim. vnus autem interpretetur, quod ſi non ſit interpres, taceat in Eccleſia, ſibijpſi vero

Quod in genere dixit, id nunc ſpeciatim explicat, ac primum modum ſtatuit ijs qui linguarum dono pollebant. Huiuſmodi partes ſunt quinq;.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

loquatur & Deo.

1. Ne vltra tres ad ſummum in cœtu Eccleſiaſtico loquantur linguis, ſi omnino linguis vti ipſis placeat. eſt enim permiſsio nõ præceptum. 2. Vt nõ ſimul loquantur, ſed alius poſt alium, vt ſe inuicẽ audire poſsint. quæ enim eſſet cõfuſio, ſi plures diuerſas linguas ſimul ſonarent in ſacris cœtibus? 3. Vt ſtatim aſsit interpres, qui exponat Eccleſiæ quid ſibi linguæ velint, quod niſi fiat nõ ædificatur Eccleſia. 4. Eſt præceptum vt omnino ſileant linguæ in Eccleſia, niſi ſimul aſsit interpres. Hoc Pauli præceptũ nullum locum habet in toto papatu. 5. Vt qui linguis donati ſunt niſi habeant aut ipſi donũ interpretãdi, aut alius ſit interpres ſibi priuatim & Deo, qui ipſis hoc donũ contulit loquãtur.

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent. quod ſi alij fuerit reuelatum aſſidenti, prior taceat. poteſtis enim omnes ſingulatim prophetare, vt omnes diſcant & conſolationem accipiant. Et ſpiritus prophetarum Prophetis ſubijciuntur.

Vt modum linguis ſtatuit, ita nunc prophetiæ vſum oſtendit. Primum vult duos aut tres ex Prophetis viciſſim ꝓphetare. Deinde vult alios Prophetas iudices eſſe, ne quid proponatur, quod cum verbo DEI pugnet. Tertio vult etiam alijs locum dari, qui prophetandi munere valent. Quarto, concedit omnibus qui prophetiæ donum habent, prophetandi locum, ſed ſeruato ordine iuſtæ gubernationis & ſpectata populi vtilitate, idque in eum finem, vt omnes diſcant & conſolationem accipiant. Nemo enim tam doctus eſt inter miniſtros Dei quin audiendo alios & doctior fieri, & conſolationem ſeu exhortationem (nam vtrumq; ſignificat Græca vox παρακλήσεως) accipere poſsit. Quinto, vult ſpiritus Prophetarum (id eſt, doctrinam Prophetarum, quam afferunt ſpiritu Dei ſuggerente) ſubiectos eſſe Prophetis, hoc eſt, cenſuræ & examini Prophetarum, vt iuxta præceptum Iohannis probent, an ſpiritus ſint ex Deo. Probatio autem hæc aliunde peti nõ debet, quam ex analogia fidei, quemadmodum Paulus docet Rom. 12. hoc eſt tum demum probanda eſt Prophetia, ſi cum primis religionis axiomatis congruit, ſi cum fundamento, id eſt, ſymbolo Apoſtolico, quod Irenæus traditionem Apoſtolicam vocat, non pugnat. denique ſi facit ad alendam pietatem veram & charitatem ſinceram inter homines.

Non enim eſt confuſionis Deus, ſed pacis, vt in omnibus Eccleſijs ſanctorum.

Hæc ratio ad vtrumq; membrum, immo ad totam gubernationem Eccleſiaſticam pertinet. Deus eſt autor ordinis & pacis. Ergo omnia in Eccleſia ordinate & ad pacem vult fieri Deus. Qui ergo confuſioni & diſcordiæ ſtudet, cum Deo bellum gerit. vt autem hæc ratio magis moueat Corinthios, addit exemplum aliarum Eccleſiarum Dei, quæ pacis & ordinis amãtes ſunt. Obſeruandus locus, quod qui pacis & concordiæ non ſunt amantes & ſtudioſi, fruſtra ſe Eccleſiæ membra glorientur. hoc tamen ad pacem & concordiam, cuius fundamentum & vinculum eſt veritas Dei, referendum eſt.

Mulieres veſtræ in Eccleſia ſileant, nec enim permiſſum eſt vt loquantur, ſed vt ſubditæ ſint. quemadmodum & lex dicit.

Aliud adhuc vitium in Eccleſia Corinthiorum corrigit, nempe garrulitatem mulierum: quæ etiam in Eccleſia linguis loqui & prophetare voluerunt. Iubet Proinde Apoſtolus, vt mulieres in publicis conuentibus taceant. Vt autem præceptum hoc maius pondus habeat, illud confirmat autoritate legis diuinæ, quæ iubet mulieres viris ſubiectas eſſe, Gene. 3. Sed quæ ratio eſt conſequentiæ? Mulieres ſubiectæ eſſe debent, Ergo non debent in publico cœtu loqui. Docere in Eccleſia, autoritatem & veluti præfecturam quandam in Eccleſia habentis eſt. Sed hæc pugnat cum ſubiectione. Ergo cum mulieres ſubiectæ eſſe debeant, non debent publicum in Eccleſia docendi munus ſibi arripere.

Quod ſi quid diſcere volunt, domi ſuos maritos interrogent. turpe eſt enim mulieribus in Eccleſia loqui.

Anteuertit obiectionem. poſſet enim obijci: quid ſi diſcendi cauſa loqui cupiant mulieres in cœtu publico? Reſpondet Paulus: domi interrogent maritos. & ſubiungit rationem à facti qualitate: nimirum, quod turpe ſit mulieribus in cœtu loqui. ſed qui ſic? Propterea quod indecorum ſit mulieribus præfecturam habere

ſupra viros. Verum hoc vniuerſaliter intelligendum non eſt, ſed locum habet tantum vbi rite conſtituta eſt Eccleſiaſtica gubernatio. Nam alioqui tempore neceſsitatis non vetantur mulieres in publico cœtu loqui. Nam hic obſeruandum eſt diligenter, quod de ijs rebus agit Apoſtolus quæ ſeruiunt decoro & honeſtati in bene conſtituta republica.

An à vobis ſermo Dei profectus eſt? an ad vos ſolos deuenit?

Retundit faſtum Corinthiorum hac obiurgatiuncula, Qui reliquas Eccleſias præ ſe contemſerunt, quaſi ab eis initium haberet Eccleſia. Verum cum vtrumque ſit falſum, fruſtra Corinthios iſta ambitione tumere ſignificat Apoſtolus. Docemur ergo hoc loco, quod particulares Eccleſiæ non debeant aliæ alijs ſe proponere, ſed ſe inuicem potius amplecti, & cauere ne concordia ſcindatur propter res externas, aut cæremoniarum diſsimilitudinem, modo fundamentum maneat ſaluum.

Si quis videtur Propheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quod Domini ſint mandata. ſi quis autem ignorat, ignoret.

Monet ante concluſionem cum peritos tum imperitos. peritos quidem, vt ea quæ de εὐταξίᾳ Eccleſiaſtica ſcripſit, ſciant eſſe præcepta Dei, qui confuſionis non eſt autor: Imperitos vero & rudes, vt ſuam ignorantiam agnoſcant, neq; turbent Eccleſiam, ſed peritiorum iudicio acquieſcāt. ſæpenumero enim turbæ in Eccleſijs oriuntur ex eo quod imperiti & ignari, nolint imperiti & ignari videri, ſed peritiorum & doctorum locum occupent. Quare, vt illum erroré tollat Paulus, ait: Qui ignorat ignoret, id eſt, ignorantiam ſuam agnoſcat. Verum quæſtio hic oritur: Cur Paulus vocet ea quæ hic ſcripſit mandata Domini, cum nullum verbum de ijs, nec in veteri nec in nouo teſtamento extet? Reſpondeo. Sunt mandata Domini, quæ hic à Paulo præcipiuntur, quantum quidem ad genus attinet, quarenus præcipiunt decorum & ordinem in Eccleſia publicæ ædificationis & pacis gratia. Verum quo ad circumſtantias attinet libera ſunt, vt res aliæ mediæ, quæ non perpetuo obligant niſi ad genus ipſum decori videlicet & ordinis. Deinde diſcernendum eſt inter mandata ſpectantia ad politiæ Eccleſiæ ſtatum, & præcepta moralia ad pietatem immediate pertinentia. Nam hæc duo genera diuerſimode obligant.

Itaque fratres æmulamini Prophetiam, & linguis loqui ne prohibeatis. Omnia decenter & ſecundum ordinem fiant.

Concluſio eſt præſentis diſputationis de linguis & Prophetia: quæ duo ita vult adhiberi in Eccleſia, vt ad ficationi ſeruiant, decenter & ordine fiant. hoc dictum: Omnia decentur & ordine fiant, fundamentum eſt gubernationis Eccleſiaſticæ. quo vt decorum & ordo ad ædificationem mandatur, Ita prohibetur quicquid cum decoro & ordine pugnat. ex hoc fundamento, tanquam principio, primum vniuerſa gubernatio Eccleſiaſtica ſicut dixi, extrui debet. Deinde ex eo confirmatur, quod piæ Eccleſiæ conſtitutiones ex ea parte cenſendæ ſint diuinæ, quatenus decoro & ordini ad ædificationem ſeruiunt. Obligant igitur ad obœdientiam ea parte etiam diuino iure. Tertium, quod liberum ſit Eccleſijs ritus ordinare, ſeruientes decoro & ordini, & eos rurſus mutare probabili de cauſa, modo id quod diuinum eſt, id eſt, decorum & ordo retineatur. Quarto, quod vt traditiones impiæ omnino fugiendæ ſint, vt quæ ab autore confuſionis diabolo profectæ ſint: ita etiam traditiones inutiles, quæ ad ædificationem non faciunt, nequaquam pios ad obœdientiam obligant.

CAPVT XV.

Summa Capitis Decimiquinti.

Virtute reſurrectionis Chriſti nos olim excitandos, vt æternum immortales & beati viuamus, in hoc capite docet Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis Decimiquinti.

Quatuor ſunt huius capitis pracipuæ partes, quæ ad eundem ſcopum referuntur. 1. Eſt commonefactio de Euangelio, & eiuſdem ſummaria quædam repetitio. 2. Contentio in qua confutatur error eorum, qui negarunt reſurrectionem, & confirmatur vera ſententia iuſta confirmatione, aſperſis nonnullis de effectibus reſurrectionis Chriſti. 3. Eſt de modo, qualitate, ordine & fine exuſcitandorum plena inſtructio. 4. Eſt concluſio exhortatoria, vt in hac doctrina maneant firmi & ſtabiles Corinthij. Eſt autem hoc caput ideo diligentius legendum & cognoſcendum, quia nuſquam melius aut perfectius traditur reſurrectionis myſterium, adeo vt ad iuſtam methodum nihil prorſus deſideretur. Quare & nos in eodem explicando erimus diligentiores.

EXEGESIS DECIMIQVINTI CAPITIS

CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizaui vobis, quod & accepiſtis in quo & ſtatis, per quod etiam ſaluabimini, ſi quo ſermone Euangelizauerim vobis tenetis, niſi fruſtra credidiſtis.

Exordiolo hoc ſibi aditum facit ad expoſitionem ſequentem: in qua repetitur ſumma Euangelij. Sunt autem quinq; in hoc exordiolo præter amicam & fraternam compellationem, qua eos excitat ad attentionem. Primum teſtatur Apoſtolus ſe Euangelium Corinthios docuiſſe, ac eorum Apoſtolum fuiſſe. Deinde, approbat illorum ſtudium qui prædicatum Euangelium alacriter receperunt. Tertium, laudat conſtantiam quod in recepto Euangelio perſtiterint. Non enim ſatis eſt bene incœpiſſe, niſi quis in bene cœptis perſeueret. Quartum, fructum Euangelij aſsignat ſalutem credentium. Quintum, monet de periculo defectionis, nempe quod ſalute excidant, ſi fidem abiecerint. Hæc breuiter eo pertinent, vt Corinthij non facile ſinant ſe turbari ab ijs, qui Euangelium euertere conabantur, negantes reſurrectionem mortuorum.

Traditi enim vobis in primis quod & acceperam, quod Chriſtus mortuus ſit pro peccatis noſtris iuxta ſcripturas & quod ſepultus ſit, & quod ſuſcitatus ſit tertia die ſecundum ſcripturas.

Materiam Euangelij exponit, nimirum mortem & reſurrectionem Chriſti, id eſt, humiliationem paſsionis, qua ſatisfecit pro peccatis noſtris: & exaltationem & triumphum, per quem nos victores conſtituit: modo in eum firma fide recubuerimus. Sepulturæ mentionem facit, quia eſt euidentiſsimum mortis argumentum. Quod autem non meminerit deſcenſus ad inferos, ideo fit, quia eſt triumphi & victoriæ pars ſuper ſerpente quem ſua reſurrectione proſtrauit. Obſeruanda eſt igitur hęc breuiſsima Euangelij ſumma, qualis & illa eſt, Rom. 4. Traditus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtri. Verum hic ſciendum eſt, per mortem Chriſti intelligi omnia Chriſti myſteria, quæ ipſam præceſſerunt, vt natiuitas, prædicatio, labores in docendo, accuſationes, damnatio, crux, &c. Reſurrectionis vero ex mortuis voce, comprehenditur quicquid poſt illam ſecutum eſt. Vt reſtitutio ad vitam æternam, perpetua gloria, & ſumma felicitas. Hæc nobis tum demum ſalutaria erunt, quando Chriſtum fide poſſederimus iuxta illud Pauli, Si credideris in corde tuo, quod Deus ipſum excitarit ex mortuis, ſaluaberis. corde enim creditur ad iuſticiam. Item, omnis qui inuocauerit nomen Domini ſaluabitur. Eſt enim inuocatio propria nota credentium.

Et quod Cæphæ viſus fuit, Deinde ipſis duodecim, poſtea viſus fuit plus quam quingentis fratribus ſimul, ex quibus plures manent ad hunc vſque diem, quidam etiam obdormierunt. Deinde, viſus eſt Iacobo, Poſtea Apoſtolis omnibus. Poſtremo vero omnium veluti abortiuo fuit & mihi.

Quoſdam adducit reſurrectionis Domini teſtes αὐτόπτας, qui ſuis ipſorum oculis Dominum poſtquam excitatus eſt viderunt: vt horum teſtium teſtimonio confirmati de Domini reſurrectione non dubitemus. Recitat autem hic præcipuas apparitiones ſex, omiſsis alijs. apud Luc. 24. referunt diſcipuli illi duo, qui redierunt ex Emaus,

exEmaus,quod apparuerit Petro.Cuius apparitionis mentioné hic facit Apoſtolus, duodecim,id eſt,deſignatis Apoſtolis apparuit referente Iohanne ter. ſemel abſente Thoma, rurſus ſemel pręſente Thoma.Tertio piſcantibus.Porrò cum Apoſtol⁹ hic duodecim nominat,retinet receptam appellationem per ſynecdoché, tametſi iam Iudas mortuus erat. Tertia apparitio quam hic ponit Apoſtolus,eſt qua apparuit quingentis fratribus, id eſt, Chriſtianis:de qua Pauli teſtimoniũ nobis ſufficit.Nam alioqui nuſquá in ſacris hiſtorijs recitatur. Deinde,quando viſus eſt Iacobo, antene aſcenſionem vel poſtea,incertum eſt. Tum dicit eũ omnibus Apoſtolis viſum eſſe. per Apoſtolos non ſolum vndecim illos, ſed etiam 70.illos diſcipulos,quibus erat etiá prædicandi munus cõmiſſum intelligo. Poſtremo dicit ipſum ſibi quoq; viſum, de qua apparitione & Lucas in Actis,& ipſe aliquoties teſtatur.Marcus refert,quod ſit primum viſus Mariæ Magdalenæ, è qua eiecerat 7.dæmonia.Deinde, quod pluribus ſimul mulieribus ſit viſus. Lucas & Marcus teſtantur, quod apparuerit duob⁹ diſcipulis euntibus Emaus. His apparitionib⁹ ſi addideris Prophetias, figuras,ſigna,vt terræmotum,ſepulcrũ vacuum,lintea reperta, conciones angelorum,efficaciam Chriſti in credétibus,Spiritus ſancti miſsionem, dona quibus Chriſtus in cœlo ſedẽs ornauit primitiuá Eccleſiam,ſtupéda miracula quibus Apoſtoli fidẽ reſurrectionis confirmarunt & obſignarunt, habes certam ſcientiam (vt Paulus loquitur 2. Corinth.5.) reſurrectionis Dominicæ.His ergo nos confirmati nõ moueamur vel diabolorum vel hominum mendacijs,qui fidem reſurrectionis ſubruere in certiſsimá ſui ipſorum perniciẽ moliuntur,ſed potius conſilio Pauli obtemperantes.perpetuo memores ſimus reſuſcitati CHRISTI: vt inde præſentiſsimum remedium aduerſus omnes huius mundi ærumnas capiamus.Cæterũ reſurrectionis articulo coniunctus eſt articulus aſcenſionis,de quo Dauid Pſal.67.& Paulus Epeſ.4. vt alia infinita teſtimonia omittam.& debet aſcenſio intelligi,vt verba ſonant & Euangeliſtæ enarrãt, de naturali & phyſica ſublatione in cœlũ,id eſt,in cœleſtem locum vbicunque eſt,ita vt Chriſtus corporali locatione ſit in aliquo loco vbicunq; vult.Hinc Cyprianus: aſcendit in cœlos, non vbi verbũ Deus antea non fuerat, quippe qui erat ſemper in cœlo & manebat cum patre,ſed vbi verbum caro factum nõ ſedebat,id eſt,vbi corpus antea non habuerat corporalem locationem. Hunc articulum qui ſophiſtica illudere tentant,euertunt fidem, & veram Chriſti humanitatem negant.

Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus propterea quod perſecutus ſum Eccleſiam Dei.

Cur ſe abortiuũ dixerit, rationem reddit: nimirum quod ex perſecutore ſit factus Apoſtolus. Ex his ergo patet, quid velit per abortiuum ſignificare.nempe vt ſe ipſum interpretatur, hominem contemtum propter ſuam in Eccleſiam ſæuitiam.Obſeruetur exemplum diuinæ clementiæ,qui quantumuis magnos peccatores in gratiam recipit. Nam vult Deus omnes homines ſaluos fieri.non vult mortem peccatoris,ſed vt conuertatur & viuat.

Sed gratia Dei ſum, id quod ſum, & gratia eius non fuit in me inanis.

Hæc neceſſaria prolepſis eſt, ne tanquá minimi momenti apparitionem Paulo factam aſpernentur. Diſcernit enim inter ſe,gratia deſtitutum, & iam gratia donatũ Deoq; reconciliatum. Homo quidem ex ſe & in ſe nihil quod Deo vero probari poteſt efficere valet,ſed gratia Dei efficitur vtile & ſalutare organon. Deinde obſeruandum & hoc eſt,quod gratiá aſſecutus acceptum ferat eidem gratiæ,quicquid boni in vſum Eccleſiæ facit.vnde nos ſumamus catholicam doctrinam,quod vt ſine gratia nihil valeamus niſi malum: ita cõſecuti gratiam eadem operante,nos idonei ad agendum reddamur.

Sed amplius quam illi omnes laboraui,non ego tamen, ſed gratia Dei quæ mecum eſt.

Quod non fuerit gratia Dei in ſe inanis oſtendit ex eo, quod plus laborauerit quam omnes reliqui Apoſtoli. Verum ne quis glorioſius hoc dictum obijceret,mox corrigit,& omnia gratię diuinę tribuit. Vetus interpres omiſit articulum ἡ & reddit,& gratia Dei mecum.quaſi Paulus partem gratiæ, partem ſuis proprijs tribueret viribus. Vnde Papiſtę ſuũ extruxerunt de Libero Arbitrio commentum.ſed circumſtátia loci etiamſi abeſſet articulus,eos refutat. Ná quis non videt Paulũ nihil plane ſibi tribuere,niſi quod fuerit perſecutor Eccleſiæ. Quod autem organõ ſit factus ſalutare,ſoli gratiæ diuinæ acceptum refert.ſignificat autem hic Gratia, & cauſſam & effectum, nempe fauo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rem Dei quo in Apoſtolum cooptatus eſt, & virtutem qua iam potuit aliquid Deo gratum in Apoſtolatu facere.

Et ego igitur & illi ſic prædicamus, & ita credidiſtis.

Concluſio commonefactionis de ſumma Euangelij, quam vnanimi conſenſu Apoſtoli prædicarunt. Ita inquit prædicamus, nempe Chriſtum mortuum pro peccatis, ſepultum & excitatum tertio die. Ita vos quoque credidiſtis conuicti ſcripturarum & miraculorum teſtimonijs. Porrò reſpectu ſequentium hæc cõcluſio propoſitionis locum occupat, ac ſi diceret, Chriſtus igitur vere excitatus eſt.

Quod ſi Chriſtus prædicatur ex mortuis ſuſcitatus eſſe, quomodo dicunt quidam inter vos non eſſe reſurrectionem mortuorum.

Cõfirmatio eſt reſurrectionis mortuorum, ab ipſius vera cauſſa & fundamento ſumta. Chriſtus reſurrexit à mortuis, ergo mortui ſurgent. Conſequentia inde patet, quod poſita ſufficienti cauſſa in actu, ſequatur effectus ſuo ordine & tempore.

Nam ſi reſurrectio mortuorum non eſt, Chriſtus quoque non reſuſcitatus eſt.

Ab infications propoſitionis colligit abſurdum, vnde rurſus inficatio deſtruitur: ſi reſurrectio mortuorum non eſt, neque Chriſtus reſurrexit, At Chriſtus reſurrexit, Igitur eſt reſurrectio mortuorum. ſola propoſitio ponitur.

Quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, inanis eſt prædicatio noſtra: inanis autem eſt & fides veſtra. inuenimur autem & falſi teſtes, quod teſtificati ſumus de DEO, quod ſuſcitarit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi videlicet mortui non ſuſcitantur, nam ſi mortui non ſuſcitantur, Chriſtus quoque non eſt ſuſcitatus. quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, fides veſtra inanis eſt, adhuc eſtis in peccatis veſtris, nempe qui & obdormierunt in Chriſto, perierunt.

Multas abſurdas colligit hypotheſes ex negata reſurrectione Chriſti, ex quarum abſurditate colligit negatæ propoſitionis veritatem. Nam ea eſt natura rerum immota. A quocunque falſi aliquid aut abſurdi colligitur in bona conſequentia, neceſſe eſt illud quoq; falſum & abſurdum eſſe, & eius contrarium ſiue cõtradictorium eſſe verum. Colligit autem in hac pericopa quinque abſurdas hypotheſes ex negata reſurrectione Domini. quarum prima eſt, quod Apoſtolorũ prædicatio ſtupendis miraculis confirmata, ſit inanis. 2. Quod fides quæ verbum prædicatum recipit, ſit fruſtranea. 3. Quod non ſolum ipſi, verumetiam ipſe Deus ſit falſus & mendax teſtis de ſuo filio. 4. Quod credentes cõtra manifeſta oracula Dei ſint adhuc in peccatis ſuis, obnoxij irę Dei & damnationi. 5. Quod qui in fide Chriſti obdormierunt, cõtra promiſſiones diuinas perierint prorſus, non ſecus atq; alij qui Chriſtum non agnouerunt. Verũ cùm clara voce Dei, cõſenſu perpetuo Eccleſiæ, & ſtupendis miraculis demonſtretur harum hypotheſium falſitas, neceſſe eſt eam propoſitionem, ex qua im̃ota conſequentia concluditur iſta falſitas, falſam & abſurdã, quæ eſt hæc: Chriſtus non ſuſcitatus eſt à mortuis. quod ſi autẽ hæc falſa & abſurda eſt, eius contradictoria, quæ eſt, Chriſtus eſt excitatus ex mortuis, eſt vera & immota. ex qua veritas principalis propoſitionis infertur: nimirum quod mortui reſurgent. atq; ita Paulus obliquo quodam ductu principalem propoſitionem colligit.

Si in hac ſolum vita ſpem in Chriſto habemus, miſerrimi omnium hominum ſumus.

Si reſurrectio mortuorum non eſt, ſpes promiſſionũ cum hac vita finit. quod ſi ita ſit, neceſſe eſt Chriſtianos omnium hominum miſerrimos eſſe, vt qui tot mala in hac vita ſuſtinent Chriſti & Euãgelij cauſſa. Verũ cum Deus promiſerit cõſolationem, liberationem & compenſationem ærumnarum huius vitæ, ſpes in Chriſto non perit in hac vita. quare vt ſperatis potiamur bonis, neceſſe eſt vt à mortuis reſurgam⁹. verum ſi quis obiecerit, quod anima immortalis cum ſit, poſſit ea bona percipere etiamſi corpus non reſurgat. Reſpondeo nullam felicitatem, nec corpori nec animæ promiſſam eſſe, niſi in Chriſto mortuo & reſuſcitato.

Nunc

Nunc autem Chriſtus ſuſcitatus eſt ex mortuis, primitiæ eorũ qui obdormierunt.

Aſſumſit propoſitionem ſupra probatam, nempe quod Chriſtus ſuſcitatus ſit ex mortuis, vt oſtendat quomodo illud ſequatur, quod mortui excitabuntur, ac primũ argum[illegible] à figura ſeu typo veteris legis petit. primitiæ dicatę Deo reliquos quoq; fructus ſanc[illegible]arunt. ſed Chriſtus eſt eorũ qui obdormierunt primitiæ. ergo qui obdormierunt in Deo per illum conſecrati ſunt Deo. vt ergo ille excitatus eſt ex mortuis: ita quoq; & alij poſt eum ſuo tẽpore excitabũtur. ſignificatur autem metaphora primitiarum & cauſſa & ordo reſurrectionis. Theodoretus per primitias aperte maſſam oſtendit. primitię enim eandem habent naturã cum illo cuius ſunt primitiæ.

Poſtquam enim per hominem mors, per hominem quoque reſurrectio mortuorum, ſicut enim per Adam omnes moriuntur, Sic & in Chriſto omnes viuificabuntur.

Dixit Chriſtum fuiſſe primitias reſurgentium, id nunc probat ex collatione contrariarũ cauſſarũ in contrarijs effectibus, Contrariæ cauſſæ ſunt Adam & Chriſtus. harum cauſſarum contrarij effectus ſunt mors & vita. quemadmodũ igitur per Adam peccãtem mors venit: Ita per Chriſtum iuſtum vita. ſicuti Apoſtolus ad Rom. 5. Quemadmodum per inobœdientiam vnius multi ſunt conſtitui peccatores: ita vnius iuſticia multi conſtituentur iuſti. Peccati quidem ſtipendium mors, Iuſticiæ vero donum vita æterna in Chriſto Ieſu. Cęterum ſciendum eſt hic figuram eſſe, quę vocatur communicatio idiomatum. Nam quod vtriuſq; naturæ eſt & officij, tribuitur perſonę ſub appellatione humanę naturæ: quam ęterna perſona aſſumſit, vt iuſticiæ Dei ſatisfaceret. Eſt enim Chriſtus autor vitæ & ſalutis ſecundum vtramq; naturam.

Vnuſquiſq; autem in proprio ordine. primitiæ Chriſtus, deinde qui Chriſti ſunt in aduentu eius.

Diſcrimen facit inter effectus cauſſarum contrariarum, quo ad tempus attinet, vt ita obiectioni occurrat, huic videlicet: Omnes mortui ſũt per Adam vel in vtero materno. Ergo vitæ reparatio per Chriſtum non deberet deferri. Reſpondet, diſcrimẽ eſſe. Nam vt in fructibus primitiæ & reliqui fructus colliguntur quidẽ omnes, ſed ſuo ordine ſinguli. Chriſtus vt primitiæ reſurrexit, nos vero vt fructus reliqui reſurgemus in aduentu ipſius, atq; tunc æternum conſecrati Deo viuemus.

Poſtea finis, quando tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem poteſtatem & virtutem.

Docet finem & metam curſus noſtri fore, vbi aduenerit Dominus, cum aboleuerit omnem principatum, ſcilicet cuius vſus eſt in hac mortali vita. & tradiderit regnum Deo & patri. id eſt, Deo qui eſt pater. idq; non ſecundum diuinam naturam, qua vna cum patre & Spiritu ſancto æqualiter regnabit in æternum. Sed ſecundum officij adminiſtrationẽ in Eccleſia. Porrò Chriſti regnum de quo hic loquitur, duas partes habet, gubernationem fidelium, & debellationem contumacium hoſtium Chriſti, diabolorum & impiorum hominum.

Oportet enim ipſum regnare, donec poſuerit omnes inimicos ſuos ſub pedes ſuos, nouiſſimus deſtruetur hoſtis mors, omnia enim ſubiecit ſub pedes ſuos.

Petitis teſtimonijs ex Pſal. 110. & Pſal. 8. à perfectione ſeu integritate regni Chriſti, probat mortuorum reſurrectionem. Chriſtꝰ tum demũ patri regnum tradet, vbi ſecundum ſcripturas omnia fuerint ſubiecta pedibꝰ eius, & omnes eius hoſtes fuerint deuicti. ſed mors nouiſsimus hoſtis, nondum plene victa eſt, niſi quantũ ad cauſſam: quæ mors abolebitur per mortuorum reſurrectionẽ, cum aduenerit Dominus ad iudicium. Proinde ratio imperij Chriſti requirit, vt tandem deuicta morte, reſurgamus ad æternam & beatam vitam.

Cum omnia dixerit, clarum eſt, quod omnia ſint ſubiecta, præter eum qui omnia illi ſubiecit. Cum autem ſubiecerit il-

Vrget vniuerſalem propoſitionem, ex Pſalmo 110. & 8. petitam, vt mortem aliquando omninọ ſubijciendam

li om-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

li omnia, Tum & filius ei ſubijcietur, qui illi ſubiecit omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus.

doceat:quod cum factum fuerit,Chriſtus quoq; patri ſubijcietur, quatenus ipſe Chriſtus cum ſua Eccleſia vnum corpus conſtituat: quod corpus Dei contemplatione felix & beatum perpetuo fruetur,vt ſit omnia Deus in omnibus,id eſt,vt omnia ad Deum tanquã vnicum ſuum principium & finem reducantur,& illi deuinciãtur.Loquitur autem de pijs tantum,nõ de diabolis & impijs, quos quidã ex hoc loco ſaluandos aliquando perperam concluſerunt.Interim vero Chriſtus ſemper eminebit,tum quia eſt Deus Patri & Spiritui ſancto in omnibus æqualis, tum quia Eccleſiæ caput eſt.

Quid alioqui faciunt, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non ſuſcitantur, quid etiam baptizantur pro mortuis?

Argumentum hoc deſumtum eſt à cõſuetudine Catechumenorum, qui cum in certum mortis periculũ inciderent,& omnino de vita deſperarẽt, petebant baptiſmum, vt ſecum ferrẽt ſalutis ſuæ obſignationem.Baptizantur ergo pro mortuis,qui ita baptizãtur,vt ſibi mortuis & non viuis proſit illorũ baptiſmus,vt qui paulo ante mortem baptizarentur. Nã hi certe,ſi nulla eſt corporum reſurrectio,fruſtra baptizantur. Hic præſentis argumẽtationis verus ſenſus eſt.quemadmodum Epiphanius, libro primo, Tomo 2.aduerſus Cerinthianos,his verbis teſtatur:Et hac de cauſſa traditio,quæ ad nos deuenit,eundem ſanctum Apoſtolum dixiſſe ait:Si omnino mortui nõ reſurgent,cur baptizantur pro mortuis?Cęterum alij recte interpretantes hoc dictũ dicunt,quod morti vicini,ſi fuerint in pietatis doctrina inſtructi,ob hanc ſpem ante obitũ lauacro digni fiant.oſtendentes, quod qui mortuus eſt etiam reſurget,& ob id indiget remiſsione peccatorũ per lauacrum. Hactenus Epiphanius.Aliorum expoſitionem, qui vel pro mortuis,interpretantur vice mortuorum: vel pro mortuis id ſuper ſepulcra mortuorum exponunt,reijcio. Quia Paulus nequaquã hos ſuperſtitioſos ritus ſine graui reprehenſione præterijſſet. Sunt qui argumentũ ductũ putant à generali fine baptiſmi,vt baptizari pro mortuis idem declaret, atq; baptizari, vt mors ipſa extinguatur,ſiue in reſurrectionẽ à mortuis. cuius nimirũ ſymbolũ eſt baptiſmus,Rom.6.Hic quidem ſenſus bonus & pius eſt,ſed forma verborum Pauli eum nõ videtur recipere:quare interpretationem primo loco ſignatam præferendam iudico.

Quid etiam nos periclitamur omni hora? quotidie morior per noſtram gloriam fratres, quam habeo in CHRISTO IESV Domino noſtro. ſi ſecundum hominem pugnaui ad beſtias Epheſi, quid mihi vtilitatis,ſi mortui non ſuſcitantur?

Argumentum à ſuo exemplo petit. cuius hæc vis eſt: Si tantum ſpectarem hanc vitam, & non exiſtimarem me aliquando ſuſcitatum iri, pluſquam ſtultus, immo inſanus eſſem, qui tot pericula adirem, quotidie mortis periculis obijcerer, adeo quod etiam beſtijs obiectus fuerim, vt contra illas in ſpectaculum pugnarem.Hæc adeo grauia & ingentia pericula nequaquam ſubirem,ſi nõ ſtatuerem in alia vita mihi prętmium horum certaminũ eſſe repoſitum.Hęc ſumma argumẽti Paulini eſt.Periclitari omni hora & quotidie mori pro eodem accipit, niſi quod poſterius grauiꝰ videatur & ſpecialius ſit.quotidie enim mori, eſt mortis periculo perpetuo obijci.Per gloriam noſtram,Iuramentum eſt, quo confirmatur quod dixit de periculo,in quo aſsidue fuit. Gloriæ autẽ ideo meminit, vt & admoneat Corinthios de glorioſa poſt hanc mortem vita, & eandẽ opponat ignominiæ quã pati coguntur pij, donec in hac vita fuerint.Secundum hominem,id eſt, huius vitæ reſpectu tantum,nõ cogitans de futura gloria quæ repoſita eſt in cœlo legitime certãtibus. Hiſtoria Pauli pugnantis cõtra beſtias nullibi extat, niſi hic: quare quidam hæc metaphorice intelligit de furioſis Iudæis,quos excitauit Epheſij Demetrius contra Apoſtolum. vt legitur Acto.capite 9.

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.

Antitheſis eſt proximi argumenti, ſumta ex prouerbio familiari Epicureis: cuius etiam meminit Eſaias 22. capite,cuius ſenſus hic eſt:Si non eſſet reſurrectio mortuorũ, in qua premia iuſtis & pœnæ iniuſtis reddentur,prę ſentis vitæ voluptas nõ eſſet negligenda,Immo ſapienter vitam inſtituerent Epicurei,qui propterea quod putant mortẽ omnium rerum extremã & vltimam clauſulam eſſe,iudicant indulgendũ eſſe huius vitæ voluptatibus. Verum cũ id non

facio,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

facio, longe aliud quam Epicurei ſentio de vitæ prȩſentis voluptatibus & de mortuorum reſurrectione.

Ne ſeducamini, Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

In medio doctrinæ exhortationem more Prophetico & Apoſtolico intertexuit: quo doctrina efficacius accommodetur auditoribus, Propoſitio exhortationis eſt, ne ſinãt ſe ſeduci Corinthij Epicureorum πιθανολογίαις. Rationem propoſitionis ſumit à dicto Menandri, ex comœdia cui nomẽ eſt Thadia, quemadmodum quidam Græcus Scoliaſtes annotauit. Eſt autem verſus iambicus ſenarius, continens grauiſsimam doctrinam & admonitionem, nimirum quod bonis moribus non ſit aliunde magis periculum, quam ex prauorum hominum colloquio. quare tales fugiendi ſunt, non ſecus atque omnis pietatis & honeſtatis peſtes.

Euigilate iuſte, & ne peccetis.

Exhortationem ſpecialem ad genus transfert, In voce ἐκνήφειν conſideranda eſt metaphora. Dicitur autem τὸ ἐκνήφειν proprie de ebrijs qui à ſomno demum fiunt ſobrij. indulgentes igitur peccato confert ebrijs, qui turbato cerebro nihil non imprudẽter agunt. Vult ergo Apoſtolus, vt de ſomno peccati euigilemus, quo iam vacare liceat iuſticiæ, id eſt, (vt Hebraica anthiteſi explicat) quo amplius non peccemus.

Ignorantiam Dei quidam habent.

Ratio cur multi peccati ebrietati indulgeant, nimirum quod non norunt Deum: non ſtatuunt ipſum prȩſentem inſpectorem omnium actionum interiorum & exteriorum: non cogitant Deum vindicem ſcelerum eſſe. adeo cœca ignoratione Dei laborant, Quare turpe fuerit tales ſectari magiſtros.

Ad pudorem vobis incutiendum loquor.

Hoc eſt, hæc ideo à me dicuntur, vt vos pudeat iſtos ſectari magiſtros, qui cum Deum nõ norunt, nihil recte de rebus diuinis diſſerere poſſunt.

At dicet aliquis, quomodo ſuſcitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

Tranſit ad tertiã huius capitis partem, quã ſupra dixi continere doctrinã de modo, qualitate, ordine & fine exuſcitandorũ. propoſitio figurata eſt interrogatione, quo aptius cohæreat cũ ſuperiorib.

Demens, tu quod ſeminas non viuificatur niſi mortuum fuerit, & quod ſeminas non corpus, quod naſcetur, ſeminas, ſed nudum granum: Exempli cauſſa, tritici aut alicuius reliquorum. Deus autem illi dat corpus quemadmodum voluerit, & vnicuique ſeminum proprium corpus.

Pulcerrima ſimilitudine & maxime appoſita modum reſurrectionis oſtẽdit, Corinthios ipſos adeoq; pios omnes deducens ad reſurrectionis quandam imaginem in natura rerum propoſitam. Quemadmodum, inquit, ſemen coniectum in terram & veluti ſepultum, non prius viuificatur quam mortuum, id eſt, corruptum fuerit, & tum prodit multo nobilius, mutata qualitate non ſubſtãtia. atq; hoc eſt, quod ait: non corpus quod naſcetur ſeminas, ſed nudũ granum, Ita corpora noſtra, ſunt ſemen Dei, quæ non viuificantur niſi prius ſepulta fuerint, & tum prodibũt multo nobiliora, eadem quidem ſubſtantia, ſed mutata qualitate. Hæc ſumma ſimilitudinis eſt, cuius alterũ membrũ videlicet ἀπόδοσις paulò poſt ſequitur, vbi ait: Ita & corpora noſtra. Verum multa interponit illuſtrãdi gratia. Cum autem addit, Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus: ſignificat, quod quẽadmodum ex tritici ſemine oriatur triticũ, ex hordei ſemine hordeum &c. Ita hominum corporibus ſepultis ipſi homines in reſurrectione ad vitã prodeãt, ſuis proprijs corporibus. Hic obſeruem⁹, quæ ſunt ſimilia in partibus quæ hic conferũtur, & quæ ſunt diſſimilia. Prima itaq; ſimilitudo eſt in cauſſa. Nam vt Dei potentia ſemina cõiecta in terram viuificantur: ita eiuſdem Dei virtute humana corpora iuxta decretũ Dei reſurgent. Deinde vt vitam ſeminum prȩcedit mors & corruptio. Ita noſtra reſurrectio non fiet niſi prius corpora noſtra corrupta fuerint, exceptis ijs, qui adhuc viuent veniente Domino ad iudicium. Præterea, vt idem corpus ſeminis ſurgit, mutata qualitate, & mutata ariditate in viriditatem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

riditatem quandam iucundiſsimā & pulcerrimam, Ita corpora noſtra mortalitate exuta, ſurgent ad immortalem vitam & gloriam, vt ſint futura σύμμορφα glorioſo corpori Chriſti. Poſtremo, vt ex quolibet ſemine, eiuſdem ſeminis, corpꝰ exoritur, Ita eadem corpora hominum, quæ humo condita iacuerunt, prodibūt in reſurrectionē vitæ. At diſsimilia ſunt: Primum in hoc, Ex vnius ſeminis corpore naſcuntur multa corpora, ſed non ſic in humanis corporibus futurum eſt. Surgent enim eadem humana corpora, non multiplicata numero. Deinde, ſeminum corpora viuificantur & exuſcitantur rurſus moritura: ſed aliter ſe habet cum humanis corporibus, quæ ſurgent ad imortalem gloriam, non amplius corruptioni obnoxia.

Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia autem piſcium, alia vero volucrium. Et ſunt corpora cœleſtia & terreſtria: Sed alia quidem cœleſtium gloria, alia verò terreſtrium, alia gloria ſolis, alia gloria lunæ, & alia gloria ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in gloria.

Duo docet hac comparatione. primum, quod eadem corpora reſurgent. Deinde, diſcrimen inter ea corpora, quæ nunc habemus, & eadem cum ea recipiemus. Quod ſane diſcrimen ſolummodo in qualitate poſitum eſt. Quantum autem ad primum attinet, hic ſenſus eſt, Quemadmodum non omnis caro eſt eadem caro (ſcilicet quo ad ſubſtantiam attinet) ſed ex ſemine hominis naſcitur caro hominis: ex ſemine piſciū naſcitur caro piſciū: ex ſemine volucrium naſcitur caro volucrium, &c. Ita ex corporibꝰ humanis ſepultis, in reſurrectione mortuorum non prodibunt diuerſorū animantiū corpora, ſed eadem humana excuſcitabuntur corpora. atq; ita illuſtrat quod ſupra dixit: Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus quātum ſcilicet ad ſubſtantiam attinet. Quātum ad ſecundum attinet, hæc eſt comparationis ſumma, Quemadmodū maximum eſt diſcrimē inter corpora cœleſtia & terreſtria, id eſt, ea, quæ in cœlo conſpiciuntur, & ea quæ hic in terra ſunt. Nam illa his multo maiorē gloriam & honorem habent: Ita maxima erit differētia inter ea, corpora, quæ hic circumferimus, & eadē donata immortalitatis gloria. Deinde quemadmodū in cœlo non eſt eadem omnium corporū cœleſtium gloria. Nam alia eſt gloria ſolis, alia lunæ, & reliquæ ſtellæ inter ſe differūt: ita in reſurrectione mortuorū diuerſi erūt honoris & gloriæ in ſanctis gradus: Id quod etiam Danielis cōprobatur teſtimonio, qui ait: Et multi de his qui dormiūt in terræ puluere euigilabunt. Alij ad vitam æternā, & alij ad opprobria & contemtū ſempiternum. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſticiam erudiunt multos, ſicut ſtellæ in perpetuas æternitates.

Ita & reſurrectio mortuorum. ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione: ſeminatur in ignominia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in potentia: ſeminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale.

Ἀπόδοσις ſeu accommodatio ſimilitudinis, in qua antitheſin facit quadruplicē eiuſdem corporis, videlicet reſpectu ſtatus huiꝰ vitæ & futuri ſtatus, poſt reſurrectionem. Hic corpus eſt corruptioni obnoxium, ignominioſum, infirmum, animale: Illic erit incorruptum, glorioſum, potens, ſpirituale. Hæc Epitheta ex antitheſi facile intelliguntur. Quod hic humana corpora ſint corruptioni obnoxia & ignominioſa, id eſt, ſplēdoris & honoris expertia, docēt morbi & ſepulcra. quid enim fœdiꝰ cadauere, à quo viui plane abhorrēt. Si ſpectetur corporis in terra putreſcētis ignominia, quid quæſo turpius? fit enim eſca vermium: immo inde vermes & pediculi naſcūtur. Deinde, ſi corpus hominis ſpectas, vt animale eſt, id eſt, quatenꝰ anima ipſi vitales facultates, eaſq; imbecilles et tēporarias prębet, eſt corruptioni obnoxium, ſordidum, mille modis deniq; infirmū, præſertim cū anima deſtitutum ſeminatur, id eſt, ſepelitur homo, qui animalis fuerat. Verū cōtra, exuſcitatū ex mortuis corpus erit liberū à corruptione, liberū ab ignominia, liberum à priori infirmitate, vt viciſsitudini varię nequaquam ſit obnoxiū, erit quoq; ſpirituale, diuinæ naturę particeps: vnde fit vt eiuſmodi corpus ſit æternū, glorioſum, ſplendidū. Hæc igitur Epitheta animale & ſpirituale, nō ad ſubſtantiā corporum referentur, ſed ad cauſſas & qualitates. Cauſſæ ſunt anima & ſpiritꝰ, illa in priori corpore, hic in poſteriori dominabitur. Qualitates ſunt, animalē eſſe, quod conuenit homini in hac vita: ſpiritualē eſſe, quod cōuenit homini in futura vita. Hęc gloria, quæ contingit corporibus noſtris, non ſolum conſolari nos debet in morbis, cōtemtu & mor-

& morte, verumetiam monebit vt ſanctorum corpora in honore habeamus, èa honorifice terræ mandemus, mundaq; ſeruem⁹ loca vbi ſunt ſanctorũ ſepulchra: quæ loca cœmeteria ideo dicuntur, quia ibi ſanctorum corpora veluti conſopita iacent, donec tuba Archangeli excitabuntur, ſequamur itaque exempla ſanctorum Patrum, Patriarcharum & piorum regum, qui maximam curam habuerunt hortorum, in quibus collocata erant ſepulchra piorum. Verum contra impiorum & hoſtium Dei corpora deſtinata perpetuæ ignominiæ, non ſunt à pijs nec honorifice deducenda, nec cum ſanctorum corporibus ſepelienda. Nam Eſaias ait: Non habebit conſortium cum eis in ſepultura.

Eſt corpus animale, eſt & ſpirituale, ſicut etiam ſcriptum eſt: factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, Poſtremus Adam in animam viuificantem.

Comparationem poſitam cõfirmat à cauſis. Adam cauſa eſt animalis hominis, nam tales ab eo naſcuntur qualis ipſe fuit. Chriſtus cauſa eſt ſpiritualis hominis. Tales enim per conſummatam regenerationẽ naſcũtur ex eo, qualis ipſe iam eſt excitatus ex mortuis. Verum hic tria notanda ſunt; Vnum, qualitatem animalem ſic in nos eſſe ab Adamo propagatam, vt corpus duntaxat ex eius ſubſtantia acceperimus, Animã vero nõ item adeoq; Apoſtolum non dicere Adamum factum eſſe in animã viuificantem, ſed in animã viuentem, aduerſus eos, qui animam voluerunt à traduce deriuari. Alterum eſt, Chriſtum quoq; ad tempus fuiſſe in animã viuentem, excepto peccato, ſpiritu ſcilicet in eo vim integram nõ exerente, donec omni infirmitate ſuperata glorioſus reſurgeret, & in cœlo ad dexteram patris ſederet, eoq; reſpectu à Paulo ſic conſiderari, & nos quoque in illo. Tertiũ, ſic eſſe ſpirituale Chriſti corpus nõ ſubſtantia, ſed qualitate, id eſt, æternũ, glorioſum, potens, vt hac à ſpiritu, id eſt, diuina natura accipiat hypoſtatice, id eſt, perſonaliter ipſius corpori & animæ iã tum cõiuncta, cum verbum fieret caro: noſtra verò corpora fore ſpiritualia nõ nouæ alicuius partis adiunctione, quæ ſpiritus dicatur, ſed ipſius ſpiritus, id eſt, diuinæ naturæ Chriſti vitute, idq; nõ per hypoſtaticã vnionẽ, ſed participationem. Cuius erit vinculum idem ille ſpiritus, qui iam efficit, vt illum quamuis in cœlo ſedentẽ, fidẽ tamen amplexi ſpe poſſideamus in terris, tunc vero efficiet, vt illo præſente præſentes perfruamur.

Ac nõ prius, quod ſpirituale eſt, ſed quod animale, Deinde, quod ſpirituale.

Oſtendit ex cauſarum ordine neceſſariũ eſſe, vt prius naſcamur animales homines, quam renaſcamur in ſpirituales, vt enim primus Adam noſter parens eſt, quatenus naſcimur animales homines. Ita Chriſtus qui ſecundus eſt Adam, nos ſuo regenerat ſpiritu. Quare animale præcedit id quod eſt ſpirituale, tempore & origine.

Primus homo è terra, terrenus, Secundus homo ipſe Dominus, è cœlo, qualis terrenus ille, tales & qui terreni ſunt: & qualis ille cœleſtis, tales qui cœleſtes ſunt: & ſicut geſtauimus imaginem terreni, geſtabimus etiam imaginem cœleſtis.

Clariſsima eſt hæc collatio. Primũ cõfert cauſas in ſuis qualitatibus. Deinde, confert effectus in qualitatibus quas à cauſis mutuantur. Tum concludit propoſitionẽ, de quã in hoc capite late diſputatũ eſt: nimirum, quod quemadmodum in hac vita geſtauimus imaginem Adæ, quatenus ab eo prognati corruptioni obnoxij ſumus: Ita geſtabimus aliquando imaginẽ Chriſti exuſcitati à mortuis, videlicet, cum corpora noſtra cõformia erunt glorioſo ipſius corpori. Primo collationis membro abuſi ſunt Manichæi, dicentes Chriſtũ corpus ſuũ è cœlo attuliſſe in vterum virginis, Id quod vt falſiſsimum eſt, ita pugnat manifeſte cũ ſententia Pauli, qui hic non de materia diuerſorũ corporum loquitur, ſed de qualitatibus, pro reſpectu diuerſorum ſtatuum eorundẽ corporum. Primus homo terrenus eſt, vt qui ſapiat terrena, rebus terrenis addictus, & corruptioni obnoxius. Secundus è cœlo cœleſtis, id eſt, ſapit cœleſtia, rebus cœleſtibus addictus eſt, & immortalis. At locus hic deſignatur, cum ait: E cœlo. Verum quidẽ eſt, ſed obſerua orationis formam. Secundus homo ipſe Dominus è cœlo. Proinde per communicationem idiomatum intelligendum eſt, hoc modo: Secundus homo eſt de cœlo, quia hic ſecundus homo eſt etiã Deus & Dominus cœleſtis, ſimilis eſt locutio Iohan. 3. Nemo aſcendit in cœlum, niſi filius hominis, qui deſcendit de cœlo.

Hoc autem dico fratres, quod caro &

Exegeſis eſt ſuperioris ſententiæ.

ſanguis regni Dei hęreditatem accipere non poſſunt, neque corruptio incorruptionem poſſidebit.

clare enim enunciat, corpus hoc animale cum qualitatibus quas nunc habet, nequaquam poſſe gloriæ immortalitatis fieri particeps, ſed neceſſe eſt vt ex terreno fiat cœleſte: ex animali, ſpirituale: nõ quidem mutata ſubſtantia, ſed immutatis qualitatibus. Hunc eſſe verũ huius loci ſenſum, apparet ex eo quod ſequitur de corruptione & incorruptione. Et Paulus infra dicit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Præterea Epiphanius Manichęos refutans, qui ex hoc loco refutarunt reſurrectionem corporum, ait: non de carne hac quæ laboribus fatiganda eſt, quæ ſanctificata eſt & Deo complacuit: ſed de ea quæ in peccatis verſata eſt, dictum Apoſtoli intelligendum.

Ecce myſterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, ſed omnes mutabimur in momento, in ictu oculi, ad vltimam tubam. Canet enim tuba & mortui ſuſcitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

Confirmata reſurrectione mortuorum, & oſtenſa qualitate corporũ reſuſcitandorum, modũ reſurrectionis aggreditur, breui exordiolo excitans lectorem, vt attente legat: & ſimul occurrens obiectioni carnis, dum myſterium, id eſt, rem arcanam & adhuc occultam nominat reſurrectionem mortuorum. Deinde exponit modum, nempe, vt quos Dominus adueniens viuos ex ſanctis inuenerit, repente nõ interueniente morte nec corruptione illa ordinaria immuter, vt cũ ſanctis qui reſurrexerint in nube Domino occurrant. Sic enim ſcribit Apoſtolus 1. Theſſ. 4. Hoc enim vobis dicimus verbis DOMINI, quod nos viui, qui reliqui erimus in aduentu Domini, nõ pręueniemus eos qui obdormierint. Nam ipſe Dominus cum hortationis clamore & voce Archangeli ac tuba Dei deſcẽdet de cœlo, & qui mortui fuerint in Chriſto reſurgent primum, Deinde nos viui qui reliqui erimus, rapiemur ſimul cum illis in nubes in occurſum Domini in aere, & ita ſemper cum Domino erimus. Atq; hic articulus fidei noſtræ eſt quo confitemur nos credere Dominum venturum iudicatum viuos & mortuos. Quod autem Paulus ſe veluti vnum ex illis facit, quos Dominus viuos deprehendet, eo fit, quia & tempus illud incertum eſt, & vult ſingulos noſtrum ita comparatos eſſe ac ſi ſingulis momentis Dominus venturus eſſet.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.

Immutationis, quæ vice mortis erit, neceſsitatem exprimit. Corpora poſt reſurrectionem erunt incorrupta & immortalia. Igitur neceſſaria erit immutatio, qua deponitur corruptio & mortalitas, & induitur incorruptio & immortalitas. natura enim quæ hic corruptioni obnoxia eſt, illic erit incorrupta quo nihil impediat mortalitatis gloriam.

Cum autem corruptum hoc induerit incorruptionem, & mortale induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: abſorpta eſt mors in victoria.

Finis reſurrectionis explicatur & comprobatur Eſaiæ teſtimonio, qui capite 25. ait: Abſorpſit mortem in æternum, ſeu vt Paulus habet, Ad victoriam, id eſt, vſque ad victoriam, id eſt, ita vt ſit prorſus debellata mors, nouiſsimus hoſtis à Chriſto victore ſuperandus.

Vbi eſt tuus ô mors ſtimulus? Vbi tua Inferne victoria?

Idem confirmat Oſeæ teſtimonio, quod vetus interpres aliter & rectius expreſsit, quam nunc habent Græca exemplaria, ita enim habet: Vbi eſt mors victoria tua? Verũ 70. interpretes habent, πᾶ δίκη σȣ θανατε, hoc eſt, vbi contentio tua ô mors, ſed ſententia manet eadem. Si ergo ſic legimus, Sarcaſmus eſt ſeu hoſtilis deriſio, qua Chriſtus victor mortis in ſe & in ſuis, hoſti proſtrato morti inſultat & victor ouans triumphat, qui triumphus quidem incoatus eſt, reſurgẽte Domino, cõſummabitur vero in ipſi⁹ aduentu, quando mortui è ſepulchris ſuis in lucẽ prodibunt. Verũ ſi legerimus, vt nunc Hebraicũ textũ reddunt, hæc erit lectio Ero peſtis tua ô mors, Ero excidio tua ô inferne, atq; hoc pacto erit cõminatio Prophetica, qua Chriſtus victor cõminatur morti, vt aliquando ſuper ea triumphũ agat, eam perimens & exci-

dens

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dens. Ero peſtes tuæ, id eſt, vice peſtium, id eſt, interimam, Et excisio tua ſeu morſus tuus, hoc eſt, excidam te & perimam, atque ita more Hebraico ſententia eadem repetitur: idq; certitudinis attentionis, & vehementiæ cauſa. Cæterũ de vocabulo inferni obſeruandum eſt, quod vbi Paulus & ſeptuaginta interpretes ᾅδην habent, ibi textus Hebraicus Scheol habet, ſenſu quidem eodem, ſed diuerſa Etymologia, ᾅδης enim dicitur, quaſi ἀίδης, à priuatiua particula α & ἰδεῖν quod eſt videre, Eſt ergo ᾅδης locus ἀνήλιος ſolis expers, cuiuſmodi eſt ſepulchrum in quod hominis cadauer reconditur, ſed Scheol Hebraicũ à Shaal, id eſt, à poſtulando nomẽ habet, quaſi perpetuo petat, & nunquam ſaturetur, vnde Pſal.27. Infernus & perditio nunquam ſaturantur. Hanc Etymologiam expreſsit Lactantius hoc carmine: *Inferni inſatiabiliter caua guttura pandit.* Neq; aliter accipitur, ſi Petro creditur, Pſal.7. & Acto.2. Quoniam non derelinques animã meam in inferno, id eſt, vt ſeipſum interpretatur Dauid, Non ſines ſanctum tuum videre corruptionem. Neſeſch enim illic vt Leuit. 21. Super anima nullus contaminetur in populis ſuis, pro cadauere accipitur.

Aculeus autem mortis peccatum eſt. Virtus vero peccati lex. Sed Deo gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Quia ſtimuli ſeu aculei mẽtionem fecit, inde ſumit pulcherrimum argumentũ, quod probat mortis tyrannidem ſublatam eſſe. Confert enim mortem inſecto ſeu ſerpenti, qui armatur aculeo, & ſine aculeo inermis & innoxius eſt. Mortis aculeũ ſeu telũ quo vulnera infligit, nominat peccatum (mortis enim cauſa peccatum eſt) Hic aculeus qui eſt peccatũ, omnem vim ſuã ex lege habet. Nam lex vim exitialem peccato miniſtrat: idq; per occaſionẽ, quia iram Dei mõſtrat, propter legis & voluntatis Dei tranſgreſsionẽ. Porrò hoc peccati robur beneficio Chriſti tollitur, qui legi ſatisfecit, & credentibus ſuam iuſticiam imputat. Hinc ergo concluditur hoc pacto: Chriſtus legi ſatisfecit, & ſuſtulit irã Dei, adeo vt lex non amplius damnet credentes, legis virtute ſublata peccatum quoq; abolitum eſt, quod non aliunde vim quam à lege habet. peccato abolito, quod mortis eſt aculeus, mors ipſa inermis eſt, & amplius Chriſto eiuſque membris nocere non poteſt. Hoc autem completum eſt in Chriſto quando ipſe è mortuis exuſcitatus eſt, in omnib. pijs incoatur hæc victoria, quando Chriſto per fidẽ inſeruntur, cõſummabitur vero in ipſius aduentu, quando omnes pij excitabuntur ad immortalitatis gloriã. Hic locus Pauli, præterquã quod confirmat reſurrectionem mortuorum, multiplicem doctrinã continet. Primum enim docet, quod mors ſit peccati pœna, vt quę propter peccatum in totum genus humanum peruaſerit. Eſt enim vt Paulus ait Rom.6. Stipendium peccati mors. Deinde, quid ſit peccatum, nempe virtus legis, id eſt, reatus propter legis tranſgreſsionem, cui coniuncta eſt ira & maledictio. Tum quod beneficium Chriſti ſit tollere robur ſeu virtutẽ legis, vt non amplius damnare poſsit eos, qui Chriſto inſeruntur. Hanc virtutem abolendi vim legis, alij rei quam Chriſto tribuere, eſt ipſum Chriſtum contumelia afficere. Atq; ita hac breui ſententia, Paulus monſtrat nobis mortis & vitæ fontes. Verum cum interſerit gratiarum actionẽ dicens, Gratia Deo, qui dedit nobis victoriam, Inuitat nos ſuo exemplo, vt & fide Chriſti beneficia amplectamur, & Deo perpetuas gratias pro hoc ingenti & ineffabili beneficio agamus.

Itaq; fratres mei dilecti firmi ſitis, immobiles, abundantes in opere Domini, ſemper ſcientes, quod labor veſter non ſit inutilis in Domino.

Concluſio exhortatoria eſt, ex doctrina reſurrectionis extructa, quæ hoc Enthymemate clauditur. Veſter labor ope & bonitate Dei id efficiẽte, non eſt inutilis. Nã eum ſequitur poſt reſurrectionẽ immortalitatis gloria. Igitur eſtote firmi ne fluctuetis quouis doctrinæ vento. Eſtote immobiles ſuper ſolido fundamento Chriſto Domino, in ipſum ſincera fide & perfecta recumbentes. Eſtote abundantes in opere Domini, renunciantes operibus Sathanæ. Hic ergo tria nobis commendat Paulus, doctrinæ ſinceritatem & firmitatem, fidei cõſtantiam, & vitæ innocentiam, quæ in pijs exercitijs & bonis operibus eſt poſita. Obſeruetur proinde hoc loco vſus ſalutaris cogitationis de mortuorum reſurrectione, qui eſt vt nos excitet ad acre pietatis ſtudium, & cõſoletur nos in laboribus & ærumnis huius vitæ.

CAPVT XVI.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Summa Capitis Decimiſexti.

Admonitis Corinthijs de pauperum cura habenda & promiſsione facta de ſuo ad ipſos aduentu, commendat ipſis Thimotheum & cur minus ad ipſos venerit Apollo exponit. Deinde hortatur ad conſtantiam commendans ipſis Stephanæ familiam, atque adeo omnes qui eius in laboribus imitantur exemplum.

Ordo & partes Capitis Decimiſexti.

Quia hoc capite clauditur Epiſtola, multa familiaria in eo congerit Apoſtolus, quæ nos in octo partiamur partes. 1. Eſt exhortatio ad collectam faciendam in vſum pauperum. 2 Eſt promiſsio ſui aduentus. 3. Eſt commendatio Timothei. 4. Excuſatio cur minus ad ipſos venerit Apollos. 5. Exhortatio ad conſtantiam in doctrina, fide & charitate. 6. Commendatio eſt familiæ Stephanæ miniſtri verbi laborantis atque omnium adeo laborantium in verbo Domini. 7. Continet ſalutationes & imprecationem eorum, qui non amant Dominum Ieſum Chriſtum. 8. Clauſula eſt fauſtæ imprecationis.

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de collecta in ſanctos quemadmodum conſtitui Eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite.

Exhortationis ad collectam faciendam in vſum pauperum propoſitio eſt: quam munit exemplo Eccleſiarum Galatiæ. Locus obſeruandus, quod vt ſincerorum miniſtrorum verbi eſt hortari populum ad liberalitatem erga pauperes, Ita populi eſt liberalem ſe exhibere erga ſanctos, qui eorum auxilio indigent, ad Gal. 2. Memorat Paulus, quod Apoſtoli ſe inuicem admonuerint, vt pauperum curam haberent, premebantur enim inopia tum temporis præcipue ſancti, qui erant Ieroſolymis, orta fame ſub Claudio Cæſare iuxta vaticinium Agabi Prophetæ, quemadmodum refert Lucas Act. 11. Collecta λογία eſt Eleemoſyna in vſum pauperum collecta & repoſita. Græce λογία à λέγεσθαι, id eſt, colligendo dicta, quo vocabulo abutuntur ſacrificuli, cum illud ad ſuas ptecu las transferunt.

In vna ſabbatorum vnuſquiſque veſtrum apud ſe ſeponat, theſaurizans quod proſpere ſucceſſerit, ne cum venero tunc collectæ fiant.

Modum ſeponendæ Eleemoſynæ exponit, vult vt quilibet certum diem in ſeptimana conſtituat, in quo apud ſe ſeponat, quod irrogaturus eſt in pauperes, ne cum venerit Apoſtolus, tum primum idque tardius collectæ fiant. Cum autem addit theſaurizans, quod proſpere ſucceſſerit, duo innuit: Vnum, quod optimus & tutiſsimus teſaurus ſit quicquid in pauperes confertur. Alterũ quod quilibet cõferat quantũ pro facultatum ratione, quę ex Dei benignitate contigerunt liceat, ſignificat enim vocabulum εὐοδῶται, proſperetur, nempe Deo benedicente, ſignificat ergo par eſſe vt ex ijs quæ nobis contigerunt ex Dei benignitate, aliquid conferamus ijs, in quos Deus nos vult eſſe liberales: idque in teſtimonium gratitudinis noſtræ erga Deum.

Vbi autem aduenero quos probaueritis per Epiſtolas eos mittam, vt perferant gratiam veſtram in Ieruſalem; quod ſi fuerit operæprecium me quoq; proficiſci, mecum proficiſcentur.

Hæc eo pertinent, vt intelligant Corinthij ſe non fruſtra ſumtus facturos, modo per fidos nuncios res agatur, huc accedit, quod etiam Apoſtolus ſuam operã polliceatur, ſi alioqui viſum fuerit operæpreciũ. Exemplũ Pauli nos imitemur, ſanctorum paupertate preſſorum curam habentes. Gratia hic per Metonymiam pro eo quod aliquis gratuito confert accipitur. Obſeruetur etiam hic locus quod non ſolum in præſentes & indigenas, verumetiam in abſentes & exteros, qui noſtra ope indigent deceat nos eſſe liberales.

Veniam autẽ ad vos cum Macedoniam tranſiero.

Promittit ſe ad Corinthios ventu-

16.

tranſiero. Macedoniam enim pertranſiturus ſum, apud vos forte permanebo, vel hybernabo, vt vos me deducatis quocunque proficiſcar. Nolo enim vos in tranſcurſu videre, ſed ſpero me aliquandiu manſurum apud vos, ſi Dominus permiſerit.

rum ſignificans ſimul quo & ipſe erga eos ſtudio ſit, & quomodo illi viciſſim erga ſe affecti ſint. Nam vt mentio hybernationis & diuturnioris moræ apud Corinthios teſtatur, quod eorū ſtudeat ſaluti, ita quod ſibi perſuaſum habeat, quod ſint ſe deducturi quocunq; voluerit, teſtatur de mutua eorum erga ſe charitate. Hoc ergo exemplum ſibi proponant cum ipſi verbi miniſtri, tum eorum auditores, vt illi ſtudioſe horum ſalutem quærant, & hi viciſſim illos debitis proſequantur officijs, quod niſi fiat, vanus & irritus ſuſceptus eſt labor. Porrò quod additur. Si Dominus voluerit, duo docet, videlicet quod & futuri euentus in manu Domini ſint poſiti, & iuxta ipſius prouidentiam eueniant, & noſtrum ſit officiū omnia voluntati Dei ſubijcere, quoties de futuris conſultamus præſertim cum negocium vel ad gloriam Dei vel ad noſtram ſalutem ſpectet, neq; tamen hic libertas voluntatis eneruatur vel contingentia tollitur. Nam ipſa diuina prouidentia promiſsionis verbo & non fato alliganda eſt.

Commorabor autem Epheſi vſque ad Pentecoſten. Nam oſtium mihi apertum eſt magnum & efficax, ſed aduerſarij multi.

Cur non mox ad ipſos veniat exponit, dicens ſe cōmoraturum Epheſi ad Pentecoſten. Iudæorum more tempus notat. Nā tum temporis quando hæc ſcripſit Paulus, nulla erant inſtituta feſta ordinaria præter diem Dominicum, huius cōmorationis duas cauſas reddit. Prior eſt quod dicat ſibi magnum oſtium, id eſt, magnam occaſionem multos adducendi ad Chriſtum oblatam eſſe. Quare ipſius ſtudium ad promouendam gloriam Dei in aliorum exemplum cōmendatur. Poſterior quod multi illic fuerint aduerſarij, quibus os obſtruere oportuit, ne aliquod damnum inferrent ouili Chriſti: quare cōmendatur animi fortitudo Apoſtoli in adeundis periculis pro propagatione & cōſeruatione doctrinæ: quod ſane exemplum pios verbi miniſtros imitari decet. Præterea ex hoc loco diſcimus, non imitandam eſſe multitudinem cuius magna pars perſequi ſolet Euangelium, ſed potius exemplo Pauli eo confidentius & conſtantius in propaganda veritate laborare, nunquam enim quod optimum eſt, vulgo placere ſolet, improbe ergo faciunt hodie qui propterea ab Euangelio deficiunt, quod habeat multos aduerſarios.

Quod ſi venerit Timotheus, videte vt abſque metu ſit apud vos, opus enim Domini operatur quemadmodum & ego, ne quis igitur ipſum ſpernat, ſed proſequamini eum, cum pace, vt veniat ad me.

Hæc Timothei commendatio tribus abſoluitur propoſitionibus, quarū prima eſt, ne quia illi vis aut iniuria fiat ab hoſtibus Euangelij, quo poſſit eſſe apud ipſos ſine metu. Hinc propoſitioni rationem ab officio Timothei cum amplificatione exempli ſubiungit. Doctrina hic duplex colligatur. Vna, quod Eccleſia debeat miniſtris Euangelij defenſionem aduerſus hoſtes ſinceræ doctrinæ. Altera, quod miniſtri verbi, qui habent præſtantiora dona, debeant etiam inferiores honorare ſuo teſtimonio, & eos conſortes eiuſdem muneris & operis DOMINI agnoſcere. Secunda propoſitio eſt, ne quis ipſum Timotheū ſpernat, ſeu pro nihilo habeat, haud dubie propter ætatem iuuenilem, quæ minus reuerentiæ habere ſolet, ſed potius vt Chriſti fidelem miniſtrum in precio habeant: vnde & nos diſcamus quo in loco habendi ſint pij verbi miniſtri. Tertia propoſitio, vt ipſum proſequantur & deducant pacifice, vt ſuum iter ad Apoſtolum ſine periculo conficere poſſit. Hinc Eccleſię admonitio vtilis extruitur, vt quantum poſſit ſtudeat incolumitati & ſecuritati miniſtrorum verbi. Nam ſi illis debemus hæc officia, qui in rebus terrenis nobis ſuam operam locarunt, multo magis ſolicitos nos eſſe decet pro miniſtris Euangelij.

Porrò de Apollo fratre, multum hortatus ſum illum, vt veniret ad vos cum fratribus, & omnino nō fuit ei voluntas, vt nunc veniret, veniet autem cum oportunitatem nactus fuerit.

Ne ſibi imputarent Corinthij cur APOLLOS ad ipſos non redeat ſtatim, ſignificat nequaquam per ſe ſtetiſſe, quo minus venerit, immo ſe multum eum hortatum fuiſſe teſtatur vt CORINTHVM ſe conferret, ſed ipſum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Apollo hoc recuſaſſe: quem tamen promittit venturum vbi oportunitatem nactus fuerit.

Vigilate,ſtate in fide,viriliter agite,Robuſti eſtote,omnia veſtra in charitate fiant.

Exhortatio hęc duo habet membra: Prius de militia Chriſtiani militis. Poſterius de mutuis officijs ciuium Chriſti inter ſe,ſeu de regula ad quã omnia officia exigenda ſunt.Prioris membri articuli ſunt quatuor: Primus, vt Corinthij adeoq; omnes pij excubias in caſtris Chriſti agant,ne Sathan aduerſarius eos incautos opprimat. Nam cum perpetuo nos hoſtis oppugnat,vigilantia mentis,qua ſolicitudines huius mundi abijciuntur, neceſſaria eſt.Siquidem curæ huius ſeculi arma ſunt,quibus ad nos opprimendos vti conſueuit. Secundus,vt fide ſtent. Nam donec fidem retinemus,immoti ſub vexillo Chriſti & tuti militamus,qui victor eſt Sathanæ.Hinc Iohan.Hæc eſt victoria quæ vicit mundum,Fides veſtra. Tertius,vt viros in hac pugna ſe præſtent. Nam qui ocio torpet,facile ab aduerſario obruitur. Quartus, vt indies magis magiſque roboremur more militum,qui quo frequentius ſe bellicis rebus exercent,eò confirmantur magis, & ad pugnam redduntur alacriores.Alterum membrum eſt,quod velit omnia officia noſtra inter hominos ad charitatis normam exigi,quod præceptum qui obſeruat,omnium actionum in vita regulam habet tutiſsimam.

Hortor autem vos fratres,noſtis domum Stephanæ & Fortunati primitias eſſe Achaiæ,atque vt ſe in miniſterium ſanctorum ordinauerint, vt etiam ſubiecti ſitis talibus, & cuiuis adiuuanti & laboranti.

Non ſolum commendat familiam Stephanæ & Fortunati, Verumetiam monet Corinthios, vt ſe illis ſubijciat, ſcilicet ſubiectione honoris & reuerentiæ,immo nõ ſolum illis, verum & cuiuis laboranti & adiuuanti in Eccleſia. Cur autem velit Stephanæ Fortunatoq; honorem deferri explicat,cum ait eos primitias fuiſſe Achaiæ,id eſt,primos qui ex Achaia ad Chriſtum conuerſi ſunt, & quod ſe ordinarunt in miniſteriũ ſanctorũ,hoc eſt, quod ſeſe in miniſterium ſanctis addixerunt,loquitur autem de ea functione,quæ pauperũ ſubſidijs & gubernationi Eccleſiaſticæ dicata erat.Hic locus in primis obſeruandus eſt de honore & reuerentia,quam Eccleſiã debet ijs, qui maioribus donis ornati ſunt, & Eccleſiam ijſdem donis ornant & iuuant.Huc illud ad Timotheum pertinent,Qui bene pręſunt presbyteri,duplici honore digni habeantur,maxime qui laborãt in verbo & doctrina.Honoris autẽ appellatione omne officium ac ſubſidium Hebræorũ more ſignificatur.

Gaudeo vero de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici,quia quod deerat à vobis ipſi ſuppleuerunt.

Hoc eſt, quod mihi deerat, nempe, vt vos conſpicerem & rerum veſtrarum ſtatum intelligerem, ipſi ſuppleuerunt,dum rerum veſtrarum ſtatum mihi expoſuerunt. Nam hoc ad aliquam pecuniariam rationem referri nequaquam poteſt,præſertim cum ſupra teſtatus ſit ſe gratuito illis prædicaſſe,nec vnquam paſſurum eſſe,vt hæc gloria ſibi extorqueatur.

Refocillarunt enim ſpiritum meum & veſtrum.

Ratio cur gauiſus ſit Apoſtolus de aduentu eorum,nimirum quod refocillarunt ſpiritum,id eſt,animam ipſius exponendo, ſcilicet ſtatum rerum Corinthiacarum. Eſt enim miniſtris Euangelij non parum gaudium,quod videant Deum ſuos labores fortunare.

Agnoſcite itaque huiuſmodi.

Concluſio eſt, agnitionis vocabulum per metalepſin ponitur pro eo, quod in bonis comitari ſolet,præſtantium hominum noticiam,hoc eſt, pro honore,reuerentia atque adeo omni pio officio.

Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ, ſalutant vos in Domino multum Aquila & Priſcilla, cum ea quæ in domo eſt ipſorum Ec-

Epiſtolaris terminus eſt vſitatus, ſalutare notos & bene meritos, id quod multum habet commodi.Nam præter

cleſia, ſalutant vos omnes fratres.

quam quod affectum ſalutantium ergà abſentes amicos declarat, vnde cōciliata prius amicitia fouetur magis ac creſcit, Etiam vice precationis & pij voti habetur pia ſalutatio: quam Deus non ſinit irritam fore.

Salutate alij alios oſculo ſancto.

Oſculum Hebræis & multis alijs nationibus vſitatum, reuerentiæ & obœdientiæ inferiorum erga ſuperiores, concordiæ & mutui amoris erga pares ſymbolū fuit. Vnde in Pſal. 2. Oſculamini filium, hoc eſt, ipſum agnoſcite, amanter complectimini, eique obœdite. Epitheton ſanctum addit, vt diſtinguat inter pium ſanctorum amorem, & impium eorum qui perdite & nequiter amant.

Salutatio manu mea Pauli.

Hoc additum eſt, vt ſit teſtimonium quod hæc Epiſtola habeat Paulum autorem, ſcripſit enim Epiſtolam ipſam per Amanuenſem, ſed ipſe ſua manu ſalutationem appoſuit.

Si quis non amat Dominum IESVM CHRISTVM, ſit anathema Maranatha.

Imprecatur anathema hoſtibus Chriſti, non quidem extraneis ſed domeſticis, qui pietatis prætextu pietatis peſtis ſunt, hiſce denunciat anathema & imprecatur exitium. Vox anathematis & eius vſus obſeruetur. Anathemata inter alia dicebantur cauſſæ damnatorum hominū ſuſpenſæ aut affixæ columnis, vt ab omnibus legerentur, vnde pro ipſis reis & damnatis propter enormia ſcelera ponuntur. Eius autem vſus in ſcripturis eſt, quod qui eo damnatus eſſet, Domini iudicio quaſi in manus hoſtium citra vllam veniæ ſpem traderetur, hoc eſt, extreme execrandus & à Deo ſeparandus. Porrò, de eo quod additur Maranatha, non conueniunt inter ſeſe interpretes. Quidam enim putant duas eſſe dictiones Syriacas, nempe Maran, id eſt, Dominus, & atha venit, quidam tres, Mar [illegible] Dominus, Na Chaldaicum, noſter, & Atha venit. Sed hæc interpretatio parum cum præſenti loco conuenit. Reuchlinus, Capito, Bulingerus, Caluinus, & alij multi doctiſsimi viri vnam dictionem eſſe contendunt, eamq; Hebraicam, ſed non nihil corruptam, integre enim dicendum eſſet Macharametha, Chet quod Grecus in medio dictionis exprimere non potuit, omiſit, & Mem mutauit in Nun, niſi forte error ſit commiſſus à librarijs, vnde Maramatha. Eſt autem hæc vocis compoſitio, Primum à Cherem fit Charama, & per reduplicationem finalem (quæ vehementiæ cauſſa fieri apud Hebræos conſueuit) Charamatha vt à Ieſu Ieſuatha. Præterea præpoſita Heemantica litera Mem, fit Macharamatha; quo vocabulo ſignificatur extrema exciſio & execratio.

Gratia Domini noſtri IESV CHRISTI ſit vobiſcum, dilectio mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu, AMEN.

Vt incœpit Epiſtolam à fauſta imprecatione, ita etiam claudit, quare vt oſtendit ſuum erga eos affectum, ita eis in memoriam reuocat ſalutis ſuæ proram & puppim in vnius Chriſti merito poſitam eſſe.

FINIS.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR SVNT, QVAE SI DEXTRE IN INITIO ENARRATIONIS alicuius ſacri ſcripti explicata fuerint, viam ſternent auditoribus, ad totum ſcriptum facilius intelligendum, ac veluti facem quandam prætendentia, eos in ſcripti adytum introducent. Sunt autem hæc: PRIMVM, quis ſit ſcripti autor? vnde autoritas ſcripti dependet. SECVNDVM, quæ fuerit ſcribendi occaſio? Cuius obſeruatio plurimum facit ad intelligendam ſcriptoris mētem & tractationis œconomiam. TERTIVM, quis ſit ſtatus ſeu quæſtio principalis? vna ne an plures. Si plures, genere ne conueniant, an diſcretæ ſint, nec ne? QVARTVM, quis ſit tractationis ordo? qui ſi non monſtretur, non ſolum docentis, verumetiam diſcentium labor fruſtra ſuſcipitur. De his ergo quatuor, eo quo propoſita ſunt ordine, dicemus.

DE PRIMO.

TAMETSI copioſe de Paulo Apoſtolo, qui autor eſt huius Epiſtolæ, in enarratione Epiſtolæ ad Romanos diximus: Tamen quia prodeſt idem ſæpius inculcare, & multi acceſſerunt nouitij, volo breuiter huc quædam aſſcribere, quæ auditores in conſpectu habere vtile erit, quoties Paulum in manus ſumunt. Quis itaque, quantuſque fuerit hic Apoſtolus Dei, & gentium doctor, teſtatur vox eius, de quo dictum eſt: Hic eſt filius meus dilectus, &c. Hic enim æternus Dei filius, Paulum organum electum ad portandum nomen ſuum coram gentibus & regibus filijsque Iſraël vocat. Actor. 9. teſtatur conuerſio violenta. Acto. 9. ad Gal. 1. & 2. teſtatur doctrina ex Moſis, Prophetarum & Chriſti concionibus extructa. Teſtatur ardor & zelus in docendo, adeo quod plus laborauerit vnus Paulus, quam reliqui fere omnes Apoſtoli, ſicuti ipſe in huius Epiſtolæ cap. 11. fatetur. Teſtantur pericula plurima, quæ adire non dubitauit, pro aſſerenda veritate & gloria Dei. Teſtatur denique ſanguis, quo tandem doctrinam ſuam imperante Nerone confirmauit. His omnibus accedit Petri Apoſtoli teſtimonium, cum totius Eccleſiæ Chriſti ſuffragio: vt interim prætereæm potentiam ſpiritus, prodigia, miracula diuina, quibus Chriſtus teſtatus eſt, ſe per Paulum locutum fuiſſe. Vnde ipſe paulus Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus eſt Chriſtus per me in obœdientiam gentium, ſermone & opere in potentia ſignorum & prodigiorum, in potentia ſpiritus Chriſti. Et in 12. huius Epiſtolæ: Signa Apoſtoli peracta ſunt in vobis, in tolerantia, in ſignis, & prodigijs & virtutibus. Hæc omnia eo dicuntur, vt conſtet Chriſtianis lectoribus, quanta ſit huius viri autoritas: quam certa ſit eius doctrina: quantaque reuerentia docentes & diſcentes in hanc apothecam theſaurorum cœleſtium ingredi oporteat. Non enim ſecus accipienda ſunt, quæ hic promit ſpiritus Chriſti per hoc electum organum, & gentium, id eſt, noſtrum Apoſtolum, atque vox cœleſtis quam pater de cœlo ſonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola, atque in alijs Pauli ſcriptis continentur, eius autoritatis eſſe ſciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus confutandis non minus ponderis habeant, quam ipſiſsima vox filij Dei, cuius Apoſtolum & legatum agit Paulus. Apoſtolica igitur appellatio admoneat nos, PRIMVM, quod Paulus loquatur nobiſcum vice Chriſti. DEINDE, quod afferat doctrinam cœleſtem. [illegible]TVM, quod nihil erroris ſit ipſius doctrinæ admixtum. PRAETEREA, quod tanquam voci Dei ſit illi credendum. POSTREMO, quod quicunque afferat doctrinam pugnantem cum doctrina Apoſtoli, etiamſi fuerit angelus de cœlo, debeat à nobis tanquam peſtis ſalutis noſtræ haberi, &, vt ipſe Paulus loquitur, Anathema cenſeri, vt ut arroganter gloriatur de Apoſtolica ſucceſsione. Porro de perſona Pauli hoc quoque ſciendum eſt, quod fuerit natura vehementior: quam vehementiam auxit heroicus zelus propagandi Euangelium, & refrenandi Pſeudoapoſtolos. Quod ideo admonendum duxi, quia inde facilius diſputationum aculei, occupationes crebriores, ac redargutiones argutæ intelligi poſſe videntur. Singulari enim prudentia, & ſancto impetu, omnia quæ dicit ex-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cit examinat, & quicquid vel ab aduerſarijs vel amicis contradici poteſt, occupationibus anteuertit: vt & illis detrahat calumniandi anſam, & hos ab errore liberet.

DE SECVNDO.

OCCASIO ſcriptionis huius Epiſtolæ, ex ſerie diſputationis colligenda eſt. Scripſit Corinhijs ſuperiorem Epiſtolam, qua alij, vt Pſeudoapoſtoli grauius offenſi ſunt: Alij, nempe infirmi, ſed Pauli fautores, non exiguum perceperunt fructum. Pſeudoapoſtoli, vt Paulum deſpicabilem apud Corinth. facerent, obijciebant Paulo crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Eccleſiam, impoſturam, deprauationem verbi Dei, &c. Pij contra optabant, vt Paulo ſuus conſtaret honos, & ſalua maneret autoritas. Vt ergo & illorum vanitatem confutet Apoſtolus, & horum conſulat infirmitati, hanc ſcribit ſecundam Epiſtolam.

DE TERTIO.

VNVS ſtatus, ſeu vna quæſtio huius Epiſtolæ ſtatui nequit, cum res, de quibus in ea agitur, natura & genere diſcretæ ſint: Nunc enim reſpondet obiectionibus & calumnijs aduerſariorum, qui ipſi crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Eccleſia, & alia, qualia modo recenſui, obiecerunt, Nunc hortatur ad piam vitam, Nunc ad eleemoſynam præſtandam inuitat, Nunc vendicat ſibi autoritatem Apoſtolatus, & oſtendit quam non ſit vanus, & quo pertineat poteſtas Eccleſiaſtica, quæ data eſt ad ædificationem, non ad deſtructionem. Ex his iam patet, quod hæc Epiſtola non ſit vnius generis: tametſi maxima ex parte Apologetica eſt generis iudicialis. Vnde quidam eam totam Apologeticam eſſe volunt. Sed res ipſa oſtendit, quod ſit partim apologetica, partim conſolatoria, partim exhortatoria, partim epidictica. Id quod planius oſtendemus locis.

DE QVARTO.

ORDINEM epiſtolarem qui conſtat epigrapha, ſalutatione, tractatione & clauſula imprecationis, hic explicare, cum omnibus notus ſit, non eſt neceſſarium. Quare tractationis ſolummodo ordinem, ſicuti ſupra promiſſum eſt, indicabo. Exordium ſumit à gratiarum actione, quod Deus ſe in cruce tueatur, & teſtimonium ſuæ conſcientiæ corrupto Pſeudoapoſtolorum opponit iudicio: cauſſas mox explicans, cur non venerit ad eos, quemadmodum promiſerat in priori Epiſtola; qua re vanitatem Pſeudoapoſtolorum redarguit. Deinde affectatam tyrannidem & impoſturam à ſe amouet, docens quo conſilio incœſtum tradendum Sathanæ iudicauerit, & oſtendens bona ſe fide verbum Dei docuiſſe: id quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat. Hinc dilabitur in commendationem miniſterij verbi, & confert legem & Euangelium, in cauſsis efficientibus & effectibus. Vnde redit ad oſtendendum, quanta fide in miniſterio verbi Dei ſit verſatus, oſtendens, quantum ſit diſcriminis inter ipſum dominum, quem prædicant Apoſtoli, & ipſos Apoſtolos. Vnde dilabitur rurſus, vt maius diſcrimen pateat, in crucis mentionem, vt oſtendat vnde vera conſolatio ſit haurienda. Id quod cum explicat, de beneficijs Chriſti, & noſtri per Chriſtum reconciliatione, præclare diſputat. Huc iam tempeſtiue ſubijcit exhortationem ad vitam Chriſto dignam, ſimul tollens impietatis fomites, nempe impiorum commercia, quibus rebus templum Dei prophanatur. Vnde ſubiungit conſilium ſuum, cur incœſtum puniri voluerit. Id enim ſalutis eorum interfuiſſe indicat. Quare laudat illorum factum & pœnitentiam. Hac occaſione, quæ ſint propria Chriſtianæ pœnitentiæ enumerat. His abſolutis, exhortationem ad beneficentiam in fratres egenos exercendam inſtituit, quam copioſe tractat & confirmat. Deinde, vt infirmos muniat contra eos, qui ſuam autoritatem extenuarunt, inſtituit longam ἐπίδειξιν in genere demonſtratiuo, oſtendens quis ſit, qualis haberi debeat, Id quod plurimis argumentis, vt ſua contra Pſeudoapoſtolos apud infirmos illibata conſtet autoritas. Poſtremo clauſurus Epiſtolam, multa ex dictis breuiter repetit, monens poteſtatem ſibi atque adeo Eccleſiæ datam eſſe ad ædificationem, non ad deſtructionem. His exhortationem cum clauſula imprecationis ſubiungit, atque ita finit Epiſtolam. Porrò exegeticum ordinem in ſingulis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gulis capitibus vt hactenus feci, hunc ſeruabo. Primum, caput enarrandum in breuem ſummam contraham. Deinde, eiuſdem partes & ordinem indicabo, Tertio, textum explicabo, & ſimul, quod quartum eſt, memorabiles doctrinas cum accommodatione ad vſum noſtrum notabo.

Summa Capitis Primi.

Gratijs Deo actis, qui ſuis in cruce adeſt, quanta ſit paſſus, Deo ſe clementer defendente, exponit, ſuamque ſinceritatem in officio, contra eos qui ipſum mendacij arguebant, quod non iuxta promiſſum venerat Corinthum, probat.

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius capitis partes ſunt, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium, Expoſitio ſuæ crucis, & defenſio aduerſus eos, qui ipſum leuitatis, propterea quod non venerat iuxta promiſſum ad ipſos, inſimularunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, cum ſanctis omnibus, qui ſunt in tota Achaia.

Hæc Epigrapha eſt, in qua obſeruandæ ſunt perſonæ & perſonarū deſcriptiones. Perſonæ ſunt Paulus & Corinthij: His enim ille ſcribit. Perſonæ ſcribentis deſcriptio breuis eſt, ſi verba ſpectes: ſed auguſta & copioſa ſatis, ſi quod in verbis latet eruas. Nam cum Apoſtolus vocatur, quæ ſit eius autoritas, quæ ſcripti æſtimatio, qua reuerentia accipienda ſint quæ dicuntur, inſinuatur, de qua re ſupra quædam annotauimus. Perſonæ quibus ſcribitur Corinthij ex gentibus fuerunt, vnde docemur ad gentes quoque, atque adeo ad nos pertinere Euágelium. Hos vocat Eccleſiam Dei, inter quos fuerunt multi infirmi, multi Pſeudoapoſtoli, pauci perfecti. Vnde colligimus, quod Eccleſia Dei ſit cœtus hominum amplectentium Euangelium, & profitentium Chriſtianam religionem, etiamſi inter illos ſint & multi infirmi, & multi hypocritæ. Quare conſolemur nos, cum intuemur noſtras maculas, & admoneamur, vt ad ſanctitatem tendamus. Cur auté ipſos ſanctos appellat manifeſtum eſt, nempe quod purgati ſanguine Chriſti, deſtinentur ſanctitati, quæ iam in ipſis incoata, perficietur in futura vita.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Hæc ſalutatio, & pium votum Apoſtolo vſitatum in omnibus fere Epiſtolis, continet præcipua Euangelij beneficia, monſtrat fontem omnis boni, & oſtendit, quo medio beneficiorum Euangelij efficimur participes. Cum enim optat gratiam & pacem, Gratiæ quidem nomine ſignificatur fauor Dei, quo teguntur noſtræ maculæ, remittitur peccatum & Deo reconciliamur: & tacite requirit fidem Corinthiorum: ſine qua imprecatio gratiæ inefficax exiſtit. Pacis vero nomine ſignificantur omnia fauſta, ſpiritualia & corporalia, quæ reconciliatis promittuntur.

Benedictus Deus & pater Domini noſtri IESV CHRISTI, pater miſericordiarum, & Deus omnis conſolationis: qui conſolatur nos in omni afflictione noſtra. In hoc, vt nos poſſimus conſolari eos, qui ſunt in quauis afflictione per conſolatio-

Gratiarū actio eſt, qua tribuit Deo omnem laudem & gloriam. Nam homines benedicere Deo dicuntur, cum ei omnia bona accepta ferentes, ac ipſi laudem omnē & gloriā tribuentes, celebrant ipſum agnitione, voce, confeſſione & moribus. Huic gratiarū actinem,

nem, qua noſipſos conſolatur Deus. oni duplicem rationem ſubiungit, v-
ctu. Affectus quidem exprimitur, cum ait : Pater nam ab affectu Dei, alteram ab effe-
cors, idq; propter Chriſtum, in quo nos caros habet. miſericordiarũ, hoc eſt, ſummè miſeri-
fontem monſtraret Apoſtolus, præpoſuit hæc verba: Quare vt huius affectus Dei erga nos
quem & nobis pater factus eſt, & ſtorgam paternã erga nos habet. Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, per
cum addit: Et Deus omnis cõſolationis, ſcilicet autor. Effectus vero indicatur
homines capiũt, id à Deo autore proficiſcitur. Quicquid enim ſolidæ cõſolationis
tempore cum ait : Qui conſolatur nos in omni afflictione. Hoc amplificat à tempore, fine, & modo. A
ipſo ſum in tribulatione, & eripiá eum, & glorificabo eum. Vnde ipſe in Pſalmo 90. Cum
conſolari eos qui ſunt in quauis afflictione: obſeruáda doctrina eſt, vt dona nobis collata, A fine: In hoc vt nos poſsimus
in aliorum commodũ conferamus. A modo, cum ſubiungit: Per conſolationem, qua nos-
ipſos conſolatur Deus. Cõſolatur autem nos Deus ſcriptura, dum per ſcripturam quæ no-
bis proponitur, promiſsionem liberationis offert, fide amplectendam. Deinde conſolatur
nos ſpirituali robore, quod donat cruce preſsis, & præſenti interdũ liberatione. Hunc mo-
dũ ſibi ſoli reſeruat, ideoq; ſolus in neceſsitate inuocandus eſt. Laurentiũ in craticula ſcri-
ptura & ſpirituali robore, quo fortiter crucẽ contemſit, conſolatus eſt. Danielẽ coniectum
in lacum leonum, præſenti quoq; liberatione eſt cõſolatus. In omni ergo anguſtia noſtra,
hæc tria nobis cogitanda ſunt: Promiſsio auxilij, Quibus promiſsio facta eſt, & modus cõ-
ſolationis. Promiſsionẽ & quibus ea facta eſt, cõtinet Pſalmus 90. in quo Dominus ita ait:
Quoniam in me ſperat, eruam eum, protegam eum, quoniã agnoſcit nomẽ meum. Inuo-
cabit me & exaudiam eum. Hic fit promiſsio agnoſcentibus nomen Dei, credentibus ſeu
ſperantibus in eum, & inuocantibus ipſum in tempore afflictionis. Modus conſolationis
eſt duplex: Nunc enim aperto auxilio conſolatur, nunc ſcriptura & virtute ſpiritus aſsiſtit
nobis, ne malis victi deficiamus. Hoc proinde exordium eo pertinet totum, vt Apoſtolus
& Pſeudoapoſtolos coarguat, qui ipſi crucem vt probroſam, obiecerunt: & pios confirmet,
ne vel ipſi in cruce deficiant, vel ſua cruce cum Pſeudoapoſtolis offendantur.

Quia ſicuti abundant paſſiones Chriſti ſic per Chriſtum abundat etiam conſolatio noſtra.

Ratio petita à collatione ærumnarum (quas Chriſti nomine perfert Apoſtolus) & conſolatione. Nam quo maior fuerit afflictio, eo maior conſo-
latio requiritur. Quare & Deus ſe magis præſentem oſtendit, & Chriſti virtutem in cruce
preſsis exerit. Paſsiones Chriſti actiue & paſsiue intelligi poſſunt. Nam ſiue ærumnas quas
propter Chriſtum perpetimur, ſiue eas quas Chriſtus in nobis, tanquam ſuis membris
perpetitur, intelligas, idem eſt ſenſus.

Siue autem affligimur pro veſtra conſolatione, & ſalute (quæ efficitur in tolerantia earundem paſſionum, quas & nos patimur) ſiue conſolationem accipimus pro veſtra conſolatione & ſalute (& ſpes noſtra firma eſt de vobis) ſcientes quod ſicut ſocij eſtis paſſionum, ita etiam conſolationis.

Quia Pſeudoapoſtoli obiecerant Paulo crucem in contemtum, Apoſtolus contra, crucem ſuam glorioſam prædicat: & quæ proueniat vtilitas à ſua cruce ad ipſos Corinthios exponit, vt & Pſeudoapoſtolorum calumniam refutet, & infirmos ab errore monſtrato apud Eccleſiam fructu reuocet. Sunt autem huius pericopæ tria mrmbra: 1. de cruce. 2. de conſo-
latione. 3. de ſocietate in cruce & conſolatione. De primo ait : Siue affligimur pro veſtra
conſolatione & ſalute, ſcilicet affligimur, hoc eſt, eo tendit crux noſtra, vt vos noſtro exẽ-
plo animati, conſolationem accipiatis, atq; ita ad metã vobis propoſitam, nempe ſalutem
tendatis, quæ ſalus efficitur, dũ patienter eaſdẽ ærumnas quas nos ferimus ſuſtinetis. Nõ
quod afflictiones noſtræ ſint expiatoriæ pro peccatis noſtris: eſt enim vnicũ expiatorium
ſacrificium, nempe Chriſti victima. Sed quia nos confirmádo ædificant, cùm cruce preſsi
diuinitus conſolationem percipimus. De II. Siue conſolationem accipimus, pro veſtra cõ-
ſolatione & ſalute ſcilicet conſolationem accipimus nimirum vt vos noſto exemplo in
cruce erigatis, & cõſolatione accepta ſalutẽ conſequamini. Atq; hoc ſibi certo perſuaſum
eſſe pronunciat Apoſtolus, vt re vera ſtatuant Corinthij, finẽ crucis piorum no interitum,
ſed ſalutẽ eſſe. Proinde & afflictiones & conſolationes miniſtrorũ Euangelij ſeruiunt au-
ditoribus in ſalutem, quæ etiamſi gratuito nobis cõtingit, certo tamẽ itinere ad eam con-

tendere

tendere nos oportet,nimirum per pœnitentiam,crucem,inuocationem,innocentē & puram vitam. Atque hoc eſt quod Apoſtolus ait ad Philip.2. Cum timore & tremore veſtram ſalutem operamini. Quamuis enim gratis in vno Chriſto per fidē apprehenſo ſaluemur: tamen per viá iuſticiæ ad ſalutē contendere nos oportet,cum filij Dei eius ſpiritu ducantur,per quem ſunt iuſtificati, vt in bonis operibus ambulent,& in ſtudio iuſticiæ ad metá properent. De tertio: ſcientes,quod ſicuti ſocij eſtis afflictionum,ita etiam conſolationis, ſcilicet ſocij eritis. Vult enim Deus nos cōformes imaginis filij ſui fieri,cum in cruce tum in conſolatione & glorioſa liberatione, id quod in ipſis ſanctis Patriarchis Apoſtolis Domini,atq; adeo in omnibus pijs videre eſt. Quare pius ſub cruce conſtitutus,debet ad decretum Dei, ad exempla filij Dei & ſanctorum reſpicere, & certo ſtatuere, quod non tantum ſit crucis cum Chriſto & Apoſtolis particeps, verùmetiam quod ſit futurus conſolationis & glorioſæ liberationis ſocius,iuxta illud Apoſtoli,Rom.8. Vna cum ea patimur,vt vna cum ipſo glorificemur. Verum ne quis ærumnas huius vitæ per ſe ſalutares eſſe putet, & meritorias vitæ æternæ,ſicut falſo monachi putarunt:tenendum eſt,quid ſit cum Chriſto pati. Non enim ſupplicium, ſed cauſſa,vt dici ſolet, martyrem facit. Vt igitur teneatur, quid ſit cum Chriſto pati, cauſſæ cur Chriſtus ſit paſſus, reſpiciendæ ſunt, quæ ſunt, in vniuerſum duę:vna vt patri obœdiret:altera vt vinceret & damnaret peccatū noſtrum. Quare & nos cum Chriſto pati dicimur, cum ſub cruce Deo obœdientiā fide præſtamus, & vincimus & damnamus peccatum noſtrum, non expiando, quod eſt ſolius Chriſti ſacerdotis,ſed mortificando,ne ei obœdiamus in concupiſcentijs ſuis.

Non enim volumus vos ignorare fratres, de afflictione noſtra, quæ contigit nobis in Aſia, quod excellenter grauati fuimus ſupra vires, adeo vt deſperaremus etiam de vita,ſed & ipſi in nobiſipſis reſponſum mortis habuimus, ne confidamus in nobiſipſis, ſed in Deo, qui exuſcitat mortuos, qui ex tanta morte liberauit nos & liberat, in quem ſperamus, quod etiam adhuc liberabit.

Quia ex gratiarū actione facile intelligi poterat, de ſingulari aliquo periculo ereptum fuiſſe Apoſtolū. Nunc cōmemorat eius periculi magnitudinem, finem duplicem, liberationem, & ex liberatione conceptá fiduciam. Hæc enim quatuor habet præſens Pericopa. Periculi magnitudinē tribus propoſitionibus exagerat, adhibitis figuris, quæ periculorum veluti magnitudinem depingunt. Prima quod fuerit excellenter grauatus ſupra vires: Metaphora ſumta ab ijs, qui ſub oneris grauitate deficerēt, niſi mox adeſſet aliquis,qui onere depreſſos ſubleuaret: ſignificat ergo hac pictura omnino de ſe actum fuiſſe niſi Dominus præſens auxiliū tuliſſet. Secunda,quod deſperaret de vita,aut quod animi penderet anxius,perplexus & inops conſilij quomodo periculum vitæ euaderet. Dicitur enim ἀπορεῖσθαι,quo verbo hic vtitur PAVLVS,qui nō nouit quomodo ſe ex aliqua difficultate expediet. Tertia,quod ipſe reſpōſum mortis in ſe habuerit, hoc eſt, quod apud ſe decretū & conſtitutum fuerit,quod nullo pacto mortem euadere poſſet,adeo præſentia pericula præſentem mortem Apoſtolo denunciarunt. Eſt autem ἀπόκριμα ſententia de reo à Iudice pronunciata,vnde ad ſuum de ſe iudicium vocabulū transfert. Ex hac periculi deſcriptione apparet, quod Apoſtolus loquatur de eo periculo,in quo fuit Epheſi, concitante turbam Demetrio fabro argentario, de quo Lucas in Actis capite decimonono. Obſeruetur hoc loco humanarū viriū imbecillitas,adeo quod mortis horrori tātus Apoſtol⁹ fere ſuccubuerit, Nullæ enim humanæ vires tātæ ſunt,vt ſibi relictæ mortis aſpectum non reformident,ſibi inquā relictę,quia cum ſuas vires Sancti metiūtur diuino præſidio,fortes & inuicti ſunt,pericula omnia atq; adeo mortem ipſam facile cōtemnentes. Finis huius periculi duplex hic proponitur: Vnus,vt fiduciam carnis deponat homo: Alter, vt in ſolū Chriſtum fiduciá habeat. Hinc duo colligenda ſunt, Primum,quod in Sanctis reliquiæ peccati ſunt adhuc reliquæ, quas cruce mortificari neceſſe eſt. Secundum, quod ad veram humilitatē peruenire nō poſſumus, niſi prius ad deſperationem noſtrarū virium perducti fuerimus. Hanc deſperationē morti comparat,à qua nos toties liberat Dominus, quoties in graues tētationes incidimus,à quibus rurſus eluctamur. Liberatio deſcribitur cum ait: Qui ex tāta morte,id eſt,ex tanto mortis periculo nos liberauit & liberat: Hic ergo fiduciæ in Deum fructus eſt. Nō eſt enim tutius in tribulatione refugiū, quam in Deum firma fiducia: ex qua Deum inuocat, mole crucis preſſus. Vnde Pſalmus 49. Inuoca me in die tribulationis,eripiā te,& glorificabis me. Ex liberatione concepta fiducia, vt in poſterū quoq; diuino auxilio fretus,pericula ſit euaſu-

rus,

rus,deſcribitur his verbis: In quem ſperamus,quod etiã adhuc liberabit. A præſtitis enim beneficijs Dei de perpetua eius erga nos beneuolentia,argumentum petendum eſt. Vnde Paulus ſæpe conſolationes petit,vt ad Phil.1. Perſuaſus ſum,quod qui cœpit in vobis opus bonum,perficiet in diem IESV CHRISTI. Tot enim pignora beneuolentiæ Dei erga nos habemus, quot eius ſentimus beneficia. Neque ipſe, cum immutabilis ſit, mutabit affectum,niſi nos noſtra culpa iuſtam iudicis iram prouocauerimus. Solicite ergo ambulemus coram eo in vero timore.

Simul adiuuantibus & vobis per deprecationem pro nobis, vt donum ex multis perſonis erga nos collatum, gratiarum actione per multos celebretur pro nobis.

Quod è periculo mortis,in quo fuit, ſit liberatus, tribuit ex parte precibus Corinthiorũ, qui pro ipſo deprecati ſunt Deum,& ſimul finem liberationis ſuæ tertium,nimirum vt publice per multos celebretur Deus, qui ipſum eripuit è periculo,ꝑpter multorum preces. Hic h[?]ius loci ſenſus eſt ſimplicißimus, tametſi oratio Pauli nonnihil obſcura eſt: Donũ ex multis perſonis collatum,hoc eſt,liberatio,quæ mihi contigit per multorum preces. Gratiarumactione per multos celebretur pro nobis,id eſt,vt noſtra cauſa etiam multi gratias agant Deo pro beneficio mihi collato: Hic primum obſeruetur, quanta ſit vis piæ deprecationis, adeo vt merito dixerit Salomon: Turris fortißima nomen Domini. Admonemur igitur nos,vt cum in proprijs,tum in communibus periculis confugiamus ad preces Eccleſiæ: Habet enim Eccleſia promiſſionem,quod Deus velit eam exaudire in ſalutem. Deinde obſeruetur hic manifeſta refutatio erroris,eorum, qui omnia fato tribuunt, & mortis momenta fato alligant, quorum ſententia ſi vera eſſet, Paulus non recte tribueret precibus Corinthiorum, quod ex præſenti mortis periculo ſit ereptus. De futuri ergo cogitantes euentibus, reſpiciamus ad cõminationes & promiſsiones diuinas. Ad comminationes quidem,ſi quid mali egerimus: Ad promiſsiones vero, cum Deo obœdientiam ex fide præſt[?]terimus, & inuocauerimus ipſum iuxta mandatum Chriſti: Quicquid petieritis à Patre in nomine meo,dabit vobis. Tertio obſeruetur,noſtrum officium eſſe, Deo gratias agere, pro defenſione miniſtrorum & conuerſatione Eccleſiæ, atque adeo pro omnibus beneficijs, quoties ipſius præſentem opem experimur,hoc eſt ſemper. Vnde Paulus: ſemper gratias agentes Deo.

Nam gloriatio noſtra hæc eſt,teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod in ſimplicitate & ſinceritate Dei, conuerſati ſumus in mundo,potißimum autem apud vos.

Rationem ſumtam ab Apoſtolici muneris fideli & ſedula adminiſtratione,iuſtißimam reddit,cur Corinthij merito Deo gratias agere debeant pro ſua ſalute, videlicet quod ſit è mortis periculo ereptus. Nimirum quod ſimpliciter ſine dolo,& ſincere ſine admixtione peregrinæ doctrinæ,in Euãgelij negocio ſit verſatus,idq; potißimũ apud Corinthios,apud quos diutius cõmoratus fuit. Merito enim chara ſalus eius omnib⁹ eſſe debet,qui ſalutis omnium curã habet. Quod hic ſit ſenſus verborum Pauli,antitheſis docet. Nam cum ſapientiæ carnali opponit gratiam Dei,manifeſtum eſt, quod gratia Dei per metonymiã accipiatur pro ſapientia Dei hoc, eſt,pro Euangelio,ſicuti 1. Cor. 1. Paulus ſapientiam Dei interpretatur,quã carnis ſeu mundi ſapientiæ opponit. Sed metonymia ideo vſus eſt Apoſtolus, vt cauſam monſtraret ſuæ functionis,& autorẽ Euangelij, quem tacite opponit arrogantiæ illorum,qui apud Corinthios de carnali ſapientia gloriabantur. Verũ vt hęc ratio recipiatur à Corinthijs,ad ſuæ conſcientię teſtimonium prouocat. Quod perinde eſt,ac ſi Deum ipſum teſtem vocaſſet. Neq; id ſimpliciter facit,ſed dicit ſe in hoc ſuæ cõſcientiæ teſtimonio gloriari. Cuius quidẽ gloriationis fundamentum eſt,ſolida in Deum fiducia,qua Deo autori omne bonum fert acceptũ. Hoc ergo fundamento poſito,licet in omnibus donis Dei ſancte gloriari. Non igitur pugnat hic locus cum eo,qui eſt 1. Cor.1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Differt enim hæc gloriatio ab illa,fundamento,& fine ſeu termino. Gloriatio enim prohibita fundamentum habet meritum proprium,finem ſeu terminum iuſticiæ propriæ opinionem. Verum gloriatio ſancta & licita,fundamentum habet fiduciam in Deum, & in ea fiducia bonam cauſam, quam donum Dei agnoſcit. Terminum vero læticiam in Deo,& Dei celebrationem. Hoc Pauli exemplum nos moneat,vt ita coram Deo & hominibus verſemur, vt nobis ſit incolumis & illæſa conſcientia, qua nulla ſenectutis nutrix dulcior eſt,ſecundum Pindarum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Non enim alia ſcribimus vobis, quam quæ legitis aut etiam agnoſcitis: ſpero autem, quod vſque ad extremum quoque agnoſcetis.

Comprobatio eſt ſuæ ſimplicitatis & ſinceritatis. Cum enim Paulus dicit, ſe non aliud ſcribere, quam quod legunt & agnoſcunt Corinthij, ſignificat ſe candide, ſincere, & abſq; omni fuco ſcribere. Nam, vt qui tecta & fucata oratione vtitur, merito ſane dicitur alia ſcribere, quam quæ leguntur: Ita qui ſimplici & ſincera oratione vtitur, eadem quæ leguntur, dicitur ſcribere. Hoc quoque illorum teſtimonio confirmat, cum ait: & agnoſcitis, ſcilicet verum eſſe & ſimplex, quod dico. Hic vt nobis commendatur candor & ſimplicitas in loquendo & docendo: Ita omnis fucus & orationis perplexitas damnatur, vt indigna pijs.

Sicuti & agnouiſtis nos ex parte, ſiquidem gloriatio veſtra ſumus, quemadmodum & vos noſtra in diem domini Ieſu.

Ab anteactis. Ab eo enim quod antea cognouerint ſimplicitatem & ſinceritatem ſuam in docendo, atq; adeo totam doctrinam approbauerint, pollicetur ſibi futurum, vt in poſterum quoq; agnoſcant. Quod autem agnouerint & approbauerint doctrinam ſuam, cõfirmat à mutua ſua & Corinthiorum gloriatione. Quemadmodũ enim gloriatio Pauli fuit, quod Corinthios Chriſto lucrifeciſſet per Euangelij prædicationem: Ita viciſſim gloriatio Corinthiorum erat, quod à tali & tanto Apoſtolo, adeo pure & ſincere eſſent inſtituti. Hanc gloriationem in Corinthijs, quia ea abutebantur in aliorum contemtum, reprehendit in prioris primo. Hic eadem laudat quatenus ea recte vſi ſunt, ſine aliorum contemtu ad autoritatem Apoſtolicæ doctrinæ comprobandam.

Itaque hac fiducia volui ad vos venire, primum, vt ſecundum gratiam haberetis, & per vos tranſire in Macedoniam, & rurſus à Macedonia venire ad vos, ac à vobis deduci in Iudæam.

Hoc eſt, propterea quod vos noſtra gloria ſitis, & nos veſtra, volui in Macedoniam profecturus vos primum inuiſere, & poſtea à Macedonia in Iudæam conceſſurus, iterum per veſtram regionẽ tranſire, vt hoc meo ad vos reditu ſecundam haberetis gratiam, hoc eſt, beneficium ſecundum perciperetis, veſtrum Apoſtolum ſæpius docentem audiendo. Atque ita gratiæ vocabulum metonymicos pro dono ſeu beneficio accipitur. Poteſt etiam gratia hoc loco per Metalepſin pro gaudio, quod ex beneficio capitur, poni: vt ſecunda gratia ſit ſecundum gaudium ex præſentia Pauli perceptum. Hæc monent quali affectu deceat miniſtros Euangelij & auditores, ſe mutuo complecti,

Hoc igitur cum cogitarem, nunquid leuitate vſus ſum? Aut num quæ conſulto, ſecundum carnem conſulto: vt ſit apud me etiam & non?

Apologiam inſtituit aduerſus eos, qui ſe leuitatis inſimularunt, propterea quod iuxta promiſsionem Corinthum non veniſſet, vnde etiam reliquam Pauli doctrinam calumniati ſunt: Ac ſi quod nunc affirmaret, idẽ mox præ leuitate negaret. Eſt ergo ſenſus verborum Pauli: Quando propoſui ad vos venire, num leuitate aliqua hominum inconſtantiũ more, qui & temere ſolent polliceri quiduis, & leuiter conſilium mutare, vſus ſum, vt quod nunc affirmem, id rurſus negem? Secundum carnem hoc loco eſt, aliquid more leuium hominum facere. Etiam, declarat affirmantem ſermonem, Non, negantem. Ergo ſenſus eſt, quem expreſsi, vt ſit apud me etiam & non, hoc eſt, vt idem & affirmem & negem.

Immo fidelis Deus, quod ſermo noſter qui ad vos factus eſt, non fuit etiam & non.

Reſponſio eſt Apoſtoli & dilutio obiectionis. Eſt autẽ ſenſus: Deus qui fidelis eſt & verax, nouit me vobis eandem veritatem conſtanter prædicaſſe. Sermo noſter, hoc eſt, prædicatio Euangelij non fuit etiam & non, id eſt, non fuit de eadem re nunc aiens nunc negans, ſed ſemper ſibi ſimilis, & conſtans.

Nam Dei filius IESVS CHRISTVS, qui inter vos per nos prædicatus eſt, per me, & Syluanum, & Timotheum, non

Probat à conſtantia obiecti ſeu materia Euangelij, ipſam Euangelij prædicationem conſtantem & firmam eſ-

fuit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

fuit etiam & non,ſed etiam in ipſo fuit.

ſe. Argumentum ita colligitur: Chriſtus Ieſus qui prædicatur à nobis, non eſt etiã & non, hoc eſt, nõ eſt varius & inconſtans, ſed prorſus idem,& ſemper ſibi ſimilis. Ergo prædicatio de ipſo,conſtans quoq; eſſe debet,& ſemper ſibi ſimilis. Quicunque ergo puritatem Euangelij non retinent,Chriſtum quodammodo inconſtantiæ inſimulant.

Quotquot enim ſunt promiſſiones Dei, in ipſo ſunt etiam , & in ipſo ſunt Amen, Deo ad gloriam per nos.

Probat rurſus quam conſtans & immota ſit doctrina Euangelij, quam Corinthijs tradidit: idque cum à ſubiecto, tum à promiſsionum diuinarũ firmitudine.Eſt autẽ hæc argumenti ſumma: Cum promiſsiones Dei in Chriſto ſint fundatæ,qui perpetuo ſibi ſimilis eſt & inuariabilis, fieri nõ poteſt,quin ſint certiſsimæ & firmiſsimę.Quare cum Euangelium nihil aliud ſit,quã promiſsionum diuinarum promulgatio & annunciatio,firmum,ratum & cõſtans eſſe neceſſe eſt. Verum cum hoc Pauli dictũ ſit vnum ex pręcipuis principijs noſtræ religionis,operę preciũ fuerit illud diſtinctius retexere,& eruere multiplicem doctrinam quæ in ipſo continetur.Quatuor ergo hic breuis Aphoriſmus cõtinet. 1. Monſtrat ſalutis fundamentum. 2. Promiſsionum Dei meminit.3.Indicat,quo pertineat verbi miniſterium.4. Omnium horum finem opponit. Fundamentũ ſalutis Chriſtum eſſe docet. Nam vt ſine illo nullus nobis acceſſus ad Deũ patet: peccatum enim nos à Deo excludit: Ita per illũ Deus nobis propitius redditur,condonatis peccatis.Promiſsiones ſunt fauoris diuini teſtimonia,in quibus ſpectanda eſt varietas, amplitudo,ſponſio & ratificatio. Varietas hæc eſt,quod promiſsionum quædã ſunt legales,ſeu remunerationis,aliæ Euangelij ſeu ſalutis. Verum quia Paulus hic teſtatur omnes promiſsiones Dei in Chriſto fundari,fieri non poteſt,vt legales locũ habere poſsint,priuſquam Chriſtum fide apprehendimus,quo facto,legales quoq; ratæ ſunt, tametſi incoatio obœdientię ſit languidior.Amplitudo harum promiſsionũ eſt,quod non ad certos homines,ſed ad totum genus humanum ſe extendant.Quemadmodum enim in Adam omnes peccauimus,ita Chriſtus omnibus à Deo reconciliator eſt datus,vt omnis qui credit in illum,nõ pereat,ſed habeat vitã æternam. Sponſio harum ꝓmiſsionum ſolido fundamento nititur. Nam in Chriſto fundatæ ſunt & propter ipſum factæ.Gen.3.Atq; hoc eſt,quod Paulus hic dicit:Promiſsiones Dei in Chriſto ſunt etiam.Eſt enim τὸ ναὶ apud Gręco affirmantis & ſpondẽtis. Quare cum diuinas ꝓmiſsiones recolimus,veniat nobis in mentẽ, quod illarum ſponſio fundamẽtum habeat ſolidum,nempe Chriſtum dominũ. Proinde qui extra illum eſt,ſciat promiſsiones diuinas ad ſe minime pertinere,priuſquã conuertatur & reſipiſcat.Præterea ratificatio earundam ꝓmiſsionum,nõ noſtræ dignitati & meritis,ſed Chriſto nititur, vnde fides noſtra ingentem conſolationem haurit, cum nõ ſolum ſponſionem ſalutis,verumetiam eiuſdem ratificationẽ tam ſolido & conſtanti fundamẽto niti animaduertit.Atq; hoc eſt,quod Paulus dicit,Promiſsiones in Chriſto ſunt Amen. Porrò his promiſsionibus promulgandis deſtinatur miniſterium Euãgelij, quod indicat Apoſtolus cum ait:Per nos,ſcilicet Euangelij miniſtros.Nam theſaurum ſuarum promiſſionum diſtribuendum miniſtris Euangelij concredidit.Poſtremo finis datarum promiſſionum etſi multiplex eſt,hic tamen principalis ſolummodo ponitur,cui reliqui ſubordinantur. Eſt autem principalis finis, gloriæ Dei prædicatio,quæ tum demum plena erit, quando proſtrato & abolito regno Sathanæ,pij ſalute æterna donabuntur. Huic fini cum deſtinatum ſit miniſterium verbi , agamus gratias Deo , qui illud in Eccleſia conſeruat & donat Eccleſiæ ſuæ pios miniſtros, promiſsionum diuinarum publici ſunt præcones, quorum voce multi euocantur è regno Sathanæ,& fiunt ciues & hæredes vitæ æternæ.

Porrò,qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum , & qui vnxit nos , Deus eſt, qui etiam obſignauit nos , deditque arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris.

Firmitudinem promiſsionũ diuinarum , atq; adeo dignitatem officij Apoſtolici aſſerit certiſsimo propoſito indicio ab effectibus ſpiritus Dei, cum in ipſis miniſtris , tũ in auditoribus. Recitat autẽ ordine quatuor effectus ſpiritus Chriſti , qui ſentiuntur vere in ijs,qui Euangelium prædicatum recipiunt,vt ſunt:confirmatio,vnctio,obſignatio,& Arrabonis donatio. Hæc quatuor etſi eandam rem declarant, tamen ratione quadã diſtinguuntur. Cõfirmatio dicitur,quatenus ſpiritus Dei nobis certitudinẽ Euãgelij ita cordibus noſtris ratã efficit,vt ei, vel reclamante ratione & omni naturæ ſenſu, indubitatam fidem habea-

 mus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mus. Cum ergo animalis homo non capit ea,quæ ſunt ſpiritus Dei,quicunq; Dei verbum indubitata fide amplectitur,Spiritus ſancti magiſterio eũ edoctum & confirmatũ eſſe neceſſe eſt. Vnde non mirum eſt,quod multi ſapientes mundi qui res diuinas ſua ratione & ſenſu metiri volunt,Euangelium non recipiant. Eſt itaque hæc confirmatio,qua miniſtri verbi & auditores vna,Spiritus ſancti teſtimonio ita in cordib⁹ ſuis cõuincuntur de veritate Dei,vt firma fide in Chriſtũ recumbant. Cum hac cõfirmatione coniuncta eſt vnctio, qua ſpiritualiter vnguntur,qui verbũ Dei indubitata fide recipiunt. In hac vnctione obſeruanda ſunt quatuor: Quiſnam vngat? Quænã,qualiſq; ſit vnctio? Quis vngatur? & ad quid vngatur? Deus eſt qui vngit. Vnctio eſt ipſe Spiritus ſanctus,qui efficit motus in cordibus noſtris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur autem omnis,qui vera fide verbũ Dei recipit,idq; ob hos fines: 1. vt iam oleo læticiæ inuncti,in Deo exultemus. 2. Vt Sacerdotes,Reges & Prophetæ ſimus coram Deo. 3. Vt iam quoq; ſimus luctatores vnctione ſpiritus,præparati ad luctam ineundam cum vicijs & carnis concupiſcentijs,vt poſthac non militemus carni,ſed ſpiritui. De hac vnctione & eius virtute,plura habes 1. Ioh. 2. Poſtremo loco donationis Arrabonis meminit. Nam ſpiritus ſancti virtus,in credentibus excitat ardorem fidei,ſpem , dilectionem , & alias virtutes , quæ virtutes ſunt pars aliqua promiſsionum diuinarum,quæ ſunt veluti arra quædam quæ nobis donata eſt,in pignus reliquarum promiſsionum diuinarum,quæ nondum ſunt cõpletæ. Eſt enim Arrabo pactum,ſymbolum,ſeu pignus,quod dari ſolet in certitudinem eius,quod promiſſum eſt.

Ego vero teſtem Deum inuoco in animam meam , quod parcens vobis nondum venerim Corinthum.

Accuſarunt Paulum leuitatis,quod iuxta promiſſum non venerit Corinthum. Vnde & reliquam doctrinam calumniati ſunt Pſeudoapoſtoli. Verum quia maioris momenti res erat doctrinæ vindicare ſinceritatẽ,quam ad præſcriptum tempus non venire. Primum aſſeruit doctrinæ firmitudinem, cui ſubiungit cauſam,cur non venerit , nimirum , vt illis pareret expectando illorum ſpontaneam pœnitentiam. Hoc autem vt credant verum eſſe , interponit iuſiurandum , quo Deum in teſtem & vindicem inuocat,cum ſuæ animæ,id eſt,vitæ & ſalutis periculo,ſi fallit.

Non quod dominetur veſtræ fidei,ſed quod adminiſtri ſimus gaudij veſtri : fide enim ſtatis.

Prolepſis eſt. Nam ex eo quod Paulus dixerat, Parcens vobis nondum veni Corinthum , poterant aduerſarij calumniam extruere ac ſi Paulus affectaret in ipſos dominium aliquod,quaſi ſibi liceret quiduis in religione cõſtituere. Hanc igitur calumniam anteuertit,& veram cauſam ſui facti aſsignat, nimirum quod adminiſter ſit gaudij ipſorum. Hoc eſt, quod ſua admonitione de flagitioſo eijciendo moti,egerint pœnitentiam. Vnde gaudium conſcientiæ nacti in fide ſtant, qui antea quodammodo proſtrati alieni delicti approbatione iacuerunt. Qui autem fide ſtant,ſalutem in Chriſto obtinent , quorum officium eſt , donec in hac mortali vita ſunt, vt magis magiſque in cognitione & ſenſu abundent. Phil. 1.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Cauſa dilati aduentus ſui ad Corinthios reddita, iubet Apoſtolus vt Corinthij inceſtuoſum pœnitentem in gratiam recipiant,& hortatur ne nefandis machinationibus Sathanæ ſinant ſe circumueniri. Deinde, gratijs Deo actis,qua fide Euangelium docuerit,ab effectu demonſtat.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Plures ſunt huius capitis partes. 1. Cauſæ redditio eſt , cur iuxta promiſsionem non venerit Paulus Corinthum. 2. Sententiæ ſuæ declaratio eſt , de inceſtuoſo Corinthio recipiendo in Eccleſiam : pro quo & ipſe intercedit rogans , vt ipſi pœnitenti lapſum iſtum condonent. 3. Exhortatio generalis eſt , ne ſinamus nos , quemadmodum ille fecit, à Sathana circumueniri. 4. Narratiuncula eſt de profectione Apoſtoli. 5.

Gratia-

Gratiarum actio pro felici in negocio Euangelij ſucceſſu. 6. Diluit crimen Apoſtolo obiectum, videlicet, quod non cauponetur verbum Domini, vt plerique: ſed ſincere, in conſpectu Dei, de Chriſto loquatur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem mihi faciendum iudicaui, vt ne rurſus cum triſticia ad vos venirem.

In fine primi capitis cœpit ſe excuſare Apoſtolus, cur iuxta promiſsionem non venerit Corinthum, nunc eiuſdem excuſationis plures rationes colligit. Hoc inquit, mihi faciundum iudicaui. hoc eſt, non veni ad vos, ne rurſus ad vos cum triſticia venirem: quod ſane eueniſſet, ſi vos adhuc vobis placentes deprehendiſſem non animaduertiſſe in incœſtuoſum fratrem. Nam interea dum Apoſtolus diſtulit aduentum, Corinthij ipſius ſcripto admoniti reſipuerunt, ac incœſtuoſum excommunicauerunt in teſtimonium veræ pœnitentiæ, & quod non delectarentur alienis peccatis. Hinc duo diſcamus: vnum, totius Eccleſiæ intereſſe, lapſos in viam reuocare. Quod niſi fecerit, alieno obſtringi peccato. Alterum, miniſtrorum verbi eſſe moderari caſtigationem, conſpecta delinquentium pœnitentia.

Nam ſi ego triſticia vos afficiam, Quis eſt qui exhilaret me? niſi is qui triſticia afficitur ex me?

Aetiologia eſt, dixerat enim ſe non veniſſe, ne Corinthios triſticia afficeret: nunc eius cauſæ rationem reddit, à ſua perſona ſumta, videlicet, ne ſibi ipſi mœrorem accerſeret, illos triſticia afficiendo, & caſtigando propter eorum factum. Indoles pij paſtoris hic indicatur, qui cum alios caſtigat, ipſe quoque dolore afficitur. non inſultat lapſis lętabundus, quod cauſam caſtigandi acceperit, ſed paterno potius animo, & ſancta caſtigatione errantes in viam reuocat. Obſeruetur igitur hoc loco, quomodo affectum ad caſtigationem errantium accedere miniſtrum Dei oporteat.

Et ſcripſi vobis hoc ipſum, ne cũ venero triſticiam capiam ex ijs, ex quibus oportebat me gaudere, confiſus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium veſtrum ſit.

Eodem pertinere ait, quod in priori Epiſtola de excommunicando incœſtuoſo ſcripſerat. Scripſi, inquit, vobis hoc ipſum ſcilicet, quod moleſtiam & ipſi incœſtuoſo & vobis attulit, vt & ipſe & vos reſipiſcentes, & ego veniens gauderem ſuper veſtra pœnitentia. Rationem addit: Confiſus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium veſtrum ſit, hoc eſt, qui omnino ſperaui fore, vt quod mihi diſplicere intelligeretis, ſtatim tolleretis, propterea quod meum gaudium vobis quoq; commune eſſe exiſtimetis. Atq; hæc pia συμπάθεια eſt miniſtrorum verbi & auditorum, vt quemadmodum ex mutua triſticia triſticiam capiunt: Ita ex mutuo gaudio gaudeant.

Nam ex multa oppreſſione & anxietate cordis, ſcripſi vobis per multas lacrymas non vt triſticia afficeremini, ſed vt cognoſceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos.

Aduerſarij Pauli apud Corinthios calumniabantur ipſum ex affectatione tyrannidis, vt contriſtaret Corinthios, ſcripſiſſe incœſtuoſum illum tradendum Sathanæ: ſed Paulus longe aliam cauſam impellentem, & alium finem fuiſſe aſſerit. Dicit enim ſe magna oppreſsione & anxietate cordis fuiſſe impulſum ad ſcribendum id, quod ipſius vberrimæ teſtantur lacrymæ: & hoc in eum finem, vt cognoſcerent charitatem, quam haberet abundantiſsimá erga eos. Hic locus docet, & quanto dolore animi miniſtri verbi debeant peccata ſuorum auditorum deflere, & quo cordis affectu correptionem ſuſcipiant. Cæterum cum auditores hoc non ita accipiunt, ſed cum aduerſarijs Pauli fingunt alias cauſas, fremunt aduerſus ſuos admonitores, & vt hoſtes eos perſequuntur: quemadmodum Herodes Ioannem perſecutus eſt. Verum hic miniſtri verbi cum Paulo freti bonitate cauſæ, & conſcientia præſtiti officij non ceſſabunt in officio, ſed ſtrenue & prudenter munere ſibi commiſſo vice Dei fungentur: ne ipſi alienis communicent delictis. Vide Eze. 3.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Si quis autem contriſtauit,non me contriſtauit, ſed (ex parte, vt ne aggrauem) omnes vos.

Paulus reconciliaturus incœſtuoſum Corinthijs præmollitione vtitur. Si quis, inquit, contriſtauit, hoc eſt, ſi incœſtuoſus ille triſticiam attulit ſuo ſcelere,non mihi triſticiam attulit, hoc eſt, perinde id accipio ac ſi me ſuo peccato non offendiſſet, poſtquam per veram pœnitentiam reſipuit: Sed vos omnes contriſtauit,id eſt, vos omnes ſuo lapſu offendit.Hoc quoq; præmolliens ait, Ex parte,id eſt,quodammodo, & præmollitionis finem addit: Vt ne grauem, ſcilicet ipſum, maius onus adijciens exaggerando ipſius ſcelus poſt reſipiſcentiam. Hic ſenſus verborum Pauli eſt,qui minus obſcurus eſt in textu Græco, qui paraphraſi hoc modo reddi poteſt:Incœſtuoſus ille qui triſticiam tantam attulit, adeo ſua pœnitentia me commouit & conſolatus eſt,vt omnis triſticia quam ex ipſius facto perceperam, ſit plane abſterſa, ac ſi nunquam me offendiſſet. Verum vos ſupereſtis,quos omnes offendit,ſed quodammodo: quia ſecuta eſt pœnitẽtia. quod ideo dico ne iam per ſe grauato maius adijciam onus, quod potius detractum velim. Locus obſeruandus, quod pœnitentium præterita ſcelera, alta obliuione nos tegere oporteat,omni offenſione remiſſa. Idque exemplo benigniſsimi patris cœleſtis,qui ita tegit peccata remittendo,vt ſe dicat,eorum amplius non meminiſſe.

Sufficit autem ei qui talis eſt,correctio hæc, quæ à pluribus illi contigit, vt potius è diuerſo debeatis condonare & conſolari, ne forte abundantiori triſticia abſorbeatur, qui eiuſmodi eſt.

Sententiam ſuam de recipiendo incœſtuoſo Apoſtolus ponit, nimirum vt correptus à pluribus & reſipiſcens, recipiatur in gratiam. Sententiæ autem ſuæ finem addit, ne videlicet correptus,nimis diu dilata reconciliatione ruat in deſperationem. Hinc duo colligamus: Primum, confutationem Donatiſtarum, qui negarunt lapſis veniam. Hic enim aperte oſtenditur quod lapſis pateat reditus ad gratiam,qua exciderunt,modo pœnitentiam egerint. Alterum modum ſeruandum eſſe in corrigendis fratrum lapſibus, nimirum vt caſtigatio talis ſit, quæ lapſos pœnitentes non magis proſternat, ſed erigat potius,cum veræ pœnitentiæ teſtimonia appareant.

Quamobrem obſecro vos, vt confirmetis in eum charitatem.

Poſt ſententiæ ſuæ de recipiendo incœſtuoſo expoſitionem, addit quoque ſuam pro ipſo interceſsionem, & ſe veluti aduocatum ipſius conſtituit. Nam ea eſt vis vocis παρακαλῶ. Rogat enim, vt ſe deprecatore,publico Eccleſiæ conſenſu declarent,ſe illum pro fratre complecti,ſicuti publico Eccleſiæ iudicio fuit eiectus. Vtitur Apoſtolus verbo κυρῶσαι,quod legitimæ poteſtatis definitionem & decretum declarat. Quare hic forma iuris Eccleſiaſtici deſcribitur. Lapſus agnoſcit errorem,dolet, petit veniam. Paulus aduocatus intercedit, Eccleſia Corinthiaca cauſam cognoſcit,& fert ſententiam,quam ratam & authenticam eſſe vult, iuxta Domini dictum, Quorumcunque peccata ſolueretis ſuper terram, erunt ſoluta in cœlo. Diſcamus ergo ex hoc loco, quæ ſit legitima ratio recipiendi lapſos poſt reſipiſcentiam: videlicet quod non ſit vnius paſtoris,ſed ſenatus Eccleſiaſtici, vbi legitima Eccleſiæ gubernatio locum habet.

Nam in hoc etiam ſcripſeram vobis, vt probationem veſtri cognoſcerem, an ad omnia obœdientes ſitis. Cui autem condonatis, etiam ego. Etenim cui condonaui, ſi quid condonaui, propter vos condonaui coram Chriſto.

Difficiles admodum fuiſſe Corinthios ad recipiendum excommunicatum, ex hoc loco apparet. Vnde ſingularis grauitas in talibus cauſsis requiri videtur. Vt autem ipſos ad condonationem permoueat, duplici vtitur argumento: vno ab illorum officio,altero à ſuo facto petito. Officium Corinthiorũ fuit, ſuo Apoſtolo obœdire in re pia & honeſta. Factum Pauli erat,quod lapſum ſuo recepiſſet ſuffragio, idque coram Chriſto, id eſt, vere & ex animo tanquam Chriſto inſpectore. Tales ergo decet reconciliationes eſſe inter Chriſtianos,non ſimulatas,non fictas,non quas leuicula offenſio rurſus reſcindat.

Ne occupemur à Sathana, non enim

Etſi hæc eo pertinent potiſsimum, ipſius

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ipſius cogitationes ignoramus.

ne Corinthij ſint nimis duri & rigidi in corripiendo inceſtuoſo reſipiſcente, vnde & deſperatio in peccatore, & diſſenſio inter ipſos Corinthios oriri poſſet. quibus rebus diabolus homines circumuenire ſolet: tamen generalius hoc dictũ accipi debet, vt ſit exhortatio generalis, ne ſinamus nos circũueniri vllis Sathanæ conſilijs, vt aliquid cõmittamus contra cõſcientiam & normam iuſticiæ diuinæ. Quales ſint artes diaboli, caſus primorum parẽtum, Chriſti admonitio, & plurimorum triſtis lapſus teſtatur. Primos parentes aduerſando impediuit in iñocentię ſtatu, et ſophiſtica verbũ Dei corrupit, & quos mendacio circumuenerat tyrannide occidit. Vnde Chriſtus admonet, quod Sathan ſit mendax et homicida ab initio: Id quod non ſolum lapſus primorum parentũ teſtatur, ſed omnium temporum hiſtoriæ conuincunt, atq; hic dies cum multarum animarum horrẽdo interitu docet. Vt autẽ Apoſtolus nefandas machinationes Sathanæ melius nobis ponat ob oculos, tribus ſignificantibus vocib⁹ vtitur. Sathã Hebræa vox eſt, qua duplex ſtudium diaboli ſignificatur. Prius, quod ex profeſſo generis humani aduerſari⁹ & h[illegible] ſit irreconciliabilis. Poſterius, quod hominibus impedimenta obijciat, vt vel impingant in ſtadio pietatis, vel prorſus cadant & deficiant. Hæc impedimenta pulcre deſcribuntur in tẽtationibus Chriſti Matth. 4. Primũ enim nititur perſuadere homini, quod Deo non ſit curæ, ſumtis argumentis à cruce. Si hoc nõ ſuccedit, impellit vt temere tentemus aliquid contra vocationem, vnde in vitæ & ſalutis diſcrimẽ cõijcimur. Tertio, propoſitis præmijs ad idololatriam ſolicitat, qua techna maximam partẽ orbis terrarũ hodie captiuã tenet. Græca vox πλεονεκτεῖν, aliena inuadere & malis artibus occupare ſignificat. Quare hac voce ſignificat Paul⁹, quod Diabolus ipſam Eccleſiam filij Dei peculium inuadere ſoleat, ſemperque nitatur, vt fraudulenter & malis artibus eam ſubruat, vt multi à Chriſto deficiant. νοήματα ſignificant cogitationes Sathanæ, quibus nefanda excogitat conſilia, vt ſceleratã ſuam voluntatem perficiat, maximamq; generis humani partem interimat. Ac omnium primum conatur per ſua nefanda conſilia noſtras mẽtes corrumpere. Si non vna via ſuccedit, aggreditur aliam. Si doctrinam corrumpere non poteſt, ſacramenta contaminat: ſi neutrum ſuccedit, obijcit multa ſcandala, nunc ad hoc, nunc ad illud ſolicitãs, & per gradus tãdem peccatorum multos in deſperationem abducit. Hanc machinationẽ Sathanæ Petrus eleganti imagine depingit, cum dicat: diabolum tanquam rugientem leonem circumãbulare, & quærere quem deuoret. Aduerſus has Sathanæ machinationes turris fortiſsima eſt nomen Domini, id eſt, vera ex fiducia Chriſti inuocatio, ſine qua nequaquã vllus mortalium euadere poteſt, quin diaboli inſidijs & cõſilijs victus ſuccumbat. Plura de πανοπλία militis Chriſtiani, lege ad Ephe. 6. & 1. Theſſal. 5.

Porrò cum veniſſem Troiadem in Euangelium Chriſti, etiam oſtio mihi aperto in Domino, non habui relaxationem ſpiritui meo, eo quod non inueneram Titum fratrem meum, ſed illis valedicens profectus ſum in Macedoniam.

Hæc narratiuncula de profectione Pauli eo pertinet, vt Apoſtolus & ſtudium ſuum in annunciando Chriſto oſtendat, & cauſſam moræ, quod ad Corinthios iuxta promiſsionem non venerit, indicet. Quod autem dicat, ſe admodum anxium fuiſſe, quod nõ inuenerat Titũ fratrem Troiade, atq; ideo ſtatim relicta Troiade, profectum eſſe in Macedoniã, facit ad declarandam Apoſtoli ſolicitudinem pro Corinthijs. Nam ideo ſolicite quærit Titum, vt ab eo ſtatum Corinthiorum cognoſcat. Hęc ſolicitudo Apoſtolica nobis in exemplum propoſita eſt, vt ſingulari ſtudio Eccleſiam Chriſti proſequamur, & præſertim pro illis ſoliciti ſimus, quorum cura nobis præcipue commendata eſt. Porrò prouerbialis iſta locutio oſtij aperti ſimilitudinis declaratione facilis redditur. Oſtio aperto, aditus facilis in ædes patet. Cõtra, oſtio clauſo excludimur. Quemadmodum igitur oſtio aperto patet ingreſſus in domũ: Ita data facultate ex Domini voluntate miniſtri verbi facilius progrediuntur in Euangelij annunciatione, & contra. Sicut oſtio clauſo alia via tentanda eſt. Ita vbi nullus fructus Euangelij ſe profert, rogandus eſt Dominus, vt ipſe ſua manu oſtium aperiat.

Deo autem gratia, qui ſemper facit nos triumphare in Chriſto, & odorem noticiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco.

Quia mentionem fecerat ſui in Euangelij negocio laboris, merito in gratiarum actionem fertur: qua & ſoli Deo acceptum fert fructum ſuę prædica-

dicationis, & ſignificat ſe minime ocioſum fuiſſe, ſed magnis negocijs impeditum, non veniſſe Corinthum, quemadmodum in ſuperiori Epiſtola promiſerat. Duplici metaphora hoc loco vtitur, & vtriuſque explicatio ſuam doctrinam ſingularem ſuppeditat. Triũphi nomine quatuor indicat Apoſtolus. 1. Fuiſſe ſibi magnum certamen in prædicatione Euangelij. 2. Hoſtes ſuos deuictos fuiſſe & Sathanam proſtratum gladio Euangelij. 3. Partum eſſe ſpolium, hoc eſt, homines qui ſub tyrannide diaboli captiui tenebantur, nũc libertatem adeptos eſſe per Chriſtum. 4. Sibi honorem certaminis, & veluti coronam triumphantis deberi. Vnde ad Timotheum: Certamen bonum certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. Quod reliquum eſt, repoſita eſt mihi iuſticiæ corona, quá reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex. Verum cum Apoſtolus dicit, Deum facere ſe triumphatorem, omnem gloriam Deo tribuit, ac ſe organum tantum, quo Deus pro ſua voluntate vtitur, agnoſcit. Hic præterea loc⁹ mire facit ad refutandos Enthuſiaſmos eorum, qui cum reuelationes iactant, nihil vocali verbo & externo miniſterio tribuunt. Odoris nomine ſignificatur fama & celebritas noticiæ Dei, nimirũ, quod homines per prædicationem Euangelij venerint in eam Dei noticiam, quod ipſum agnoſcant & celebrent. Atque huic fini Euangelium Chriſti deſtinatum eſt.

Nam Chriſti bona fragrantia ſumus Deo, in ijs qui ſaluantur, & in ijs qui pereunt.

Prolepſis eſt, Nam cum Paulus dicat, Deum manifeſtare odorem ſuæ noticiæ in omni loco: poſſent aduerſarij excipere, & dicere, Non fructum ferre vbique, ideo gloriationem Pauli minime iuſtam eſſe. Sed Paulus reſpõdit per diſtributionem, ac dicit odorem noticię Dei peruenire quidem ad omnes, & gratum eſſe illum odorẽ, hoc eſt, Deum acceptare & probare miniſtrorum obſequiũ in annunciando Euágelio, tametſi omnibus non ſit ſalutare. Nam hic odor Deo gratus eſt, cum in ijs qui ſaluấtur, tum in ijs qui pereunt. Hic locus docet, monet & conſolatur. Docet quidem, quod qualiſcunq; euent⁹ ſit noſtrę prędicationis, miniſterium noſtrum & obſequium ſit gratũ Deo & acceptũ. Monet, cum pios tum impios: Pios quidem, vt in Euágelij noticia ſuá ſalutem ſtatuant: Impios vero, quod in maiorem condemnationem cedat ipſis prædicatio Euangelij, ſi Euangelio fidem non adhibeát. Conſolatur miniſtros Euangelij cõtra ſcandalum paucitatis, amplectentium Euangelium. Nam quomodocunq; acciderit illorum prædicatio, ad gloriam Dei illuſtrandá facit. Conſolatur quoq; miniſtros verbi contra cõtemtum mundi, qui vt reiectamenta quædam miniſtros Dei aſpernatur. In hoc contemtu ſciant miniſtri verbi, ſe boná fragrantiam Deo eſſe, vtut fœteant coram ſtulto mundo, qui ſuis inſtar ſordes vnionibus præfert. Sed quæſtio hic oritur, Cum proprium Euangelij ſit prædicare ſalutem: cur hic Paulus illud dicat quibuſdam in damnationẽ cedere? Reſponſio, quod duplex ſit Euangelij officium, nempe proprium quod eſt annunciare ſalutẽ per Chriſtum, & accidentale, quod eſt incredulis maioris dãnationis occaſionẽ præbere. Deinde, vt Euangeliũ ſua natura eſt gratiæ prædicatio, ita occaſione eſt iræ Dei manifeſtatio. Vt enim ſalutem credẽtibus offert gratuitam: Ita teſtatur irã Dei ſuper incredulos manere. Quare vt Euangelium requirit pœnitentiam & fidem: Ita recte definitur eſſe prædicatio pœnitentiæ & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti, Lucæ 24.

His quidem odor mortis ad mortem, Illis vero odor vitæ ad vitam.

Perſiſtit in metaphora: cuius hæc ſimpliciſsima eſt explicatio: Ijs qui pereunt, prædicatio Euangelij, adeoq; miniſtri ſunt inſtrumentum mortis, vt non credẽtes Euangelio æternũ moriantur: Cõtra, ijs qui ſaluantur, prædicatio Euangelij atque adeo Dei miniſtri ſunt inſtrumentũ vitæ, vt Euangelio credentes æternum viuant. Clemens Alexandrinus libro 2. pędagogi. capite octauo, ita legit hunc Pauli locum: His quidem odor ex morte in mortem: Illis vero odor ex vita in vitam. Hanc lectionem ſi ſequimur, ſignificat Paulus duo in prædicatione Euágelij proponi, mortẽ Chriſti, & vitá Chriſti, mors Chriſti eſt odor mortis in mortem, ſcilicet pereuntibus, vt qui in Chriſti morte vitá non quęrant, vita Chriſti eſt odor ex vita ad vitá, ſcilicet ſaluádis, qui peccati mortem in Chriſti morte, & vitá in eius vita quęrunt.

Et ad hæc quis idoneus?

Digreſsiuncula exclamatoria eſt, qua ſignificat eximium decus eſſe miniſterium verbi, & raræ eiuſdem virtutis officium in eo miniſterio fideliter præſtare.

Non

Non enim, vt plærique, cauponamur verbum Domini, ſed vt ex ſinceritate, ſed vt ex Deo in conſpectu Dei de Chriſto loquimur.

Paulus ſuperius dixit Apoſtolos, ſe aliosque miniſtros Dei, eſſe bonam fragrantiã Deo, cum in ijs qui ſaluantur, tum in ijs qui pereunt. Nunc eius dicti rationem reddit à proprio miniſtrorum verbi officio ſumtam. Miniſtri ſincere, vt ex Deo profectum verbum annunciantes, & non cauponantes verbũ Domini, ſed tanquam in conſpectu Dei de Chriſto loquẽtes, ſunt Deo bona fragrãtia. Nos ex ſinceritate, vt ex Deo in conſpectu Dei de Chriſto loquimur. Ergo nos ſumus bona fragrãtia Deo. Collationem contrariorũ facit propter eos, qui Paulum accuſarunt tanquam minus ſincere fungentem officio. Dicũtur autem cauponari verbum Domini, qui veluti caupones, ſua vina vt grata ſint palato bibentiũ, quo plus lucri ſibi accedat, ſinceritatem Euágelij vitiant, hoc eſt, qui verbũ Domini humanis doctrinis & additamentis corrũpunt, idq; in fraudem & dolũ auditorũ, quo & ipſis auditoribus quæ ſapiunt illorũ palato propinent, & ipſi lucrũ aliquod inde percipiãt. Hinc diſcamus, quod quicunq; vel addit aliquid de ſuo, vel detrahit quicquam verbo, vel verbum ipſum parum cãdido animo prædicat, vel ſuum lucrum ſpectat, vel voluptati auditorum illud accomodat, dicatur cauponari verbum Domini. In hoc numero ſunt hodie multi, qui dolo & fraude ad Eccleſiaſticas functiones proſiliunt, quiq; cum ipſi nondum religionis fundamenta didicerint, munus docẽdi capeſſunt. Quæ leuitas non cõſiderans quã ardua & grauis res ſit Eccleſiaſtico munere fungi, meretur horrendas pœnas. Cauponantur et illi verbum Dei, qui ſuæ ſecuritatis gratia, verbum Domini non recte ſecant, nõ obiurgant tyrannos, auaros, libidinoſos, ne ſuæ quieti male conſulere videantur. Hos Petrus in poſterioris ſecũdo grauiſsime taxat. Quod autem ex ſinceritate oporteat verbum Dei prædicari, tribus argumẽtis docet: Primum ab autore verbi ſumitur, qui & verbũ ponit in ore miniſtrorum, & eos ad prædicandum mittit. Cum igitur Deus maxime ſincerus ſit, decet eos qui eius vice fungũtur ſincere & pure agere, ita vt nec affectu, nec verbo, nec facto, nec exemplo vitient puritatem fontis ſaluatoris. Secundũ ſumitur à prȩſentia Dei, in cuius conſpectu ſtamus, cum verbũ Dei prædicamus. Summa igitur puritas in eius cõſpectu requiritur, qui puriſsimus eſt, ne audiat miniſter Deum increpãtem ſe, iuxta illud Pſalmi, Quare tu enarras iuſticias meas & aſſumis teſtamẽtum per os tuũ. Tu vero odiſti diſciplinã & proieciſti ſermones meos retrorsũ. Tertiũ ſumitur ab obiecto prædicationis qui eſt Chriſtus agnꝰ Dei immaculatus. Quare purè negociũ Euãgelij tractare oportet, & eos deligi ad tam auguſtũ munus qui ſunt idonei. Porrò cum Paulus hic dicit, vt ex ſinceritate, vt ex Deo. ſciendũ quod particula VT non ſit ſimilitudinis aut improprietatis nota, ſed potius veram & ſolidam approbationem deſignet. vt Iohãnis primo: Vidimus gloriã eius, vt filij vnigeniti à patre. Et Paulus ad Epheſios quinto. vt filij lucis ambulate. Illic Ioannes intelligit conſpectam fuiſſe in Chriſto gloriã, quæ filio Dei vere cõgrueret, certumque eſſet diuinitatis teſtimoniũ. Hic Paulꝰ vult nos vere operibꝰ teſtari hoc ipſum, quod ſimus vere filij lucis. Ad eundem modum hoc loco ὡς, id eſt, vt, non eſt improprie loquentis, ſed certo approbantis. Quemadmodum Caph apud Hebræos.

CAPVT III

Summa Capitis Tertij.

Vt ſe rite ſuo officio functum teſtimonio Corinthiorum probat Apoſtolus, idque non ſua virtute, ſed per gratiam Dei, Ita de efficacia ſui miniſterij agit, conferendo inter ſe legem & Euangelium, & vtriuſque miniſtros: vnde quanta ſit gloria Euangelij concludit.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Tametſi vnus ſcopus eſt huius capitis, nempe oſtenſio eminentiæ miniſterij Apoſtolici, poteſt tamen in has quatuor partes commode diſtribui. Quarum prima eſt teſtimonium virtutis Apoſtolicæ prædicationis. Secunda, remotio inanis gloriationis, & aſſertio gratiæ Dei, cui omnem virtutem ſui miniſterij fert acceptam. Tertia, eſt confutatio eorum qui legalia admiſcuerunt, idque per comparationem legis & Euangelij, literæ & ſpiritus. Quarta, eſt concluſio gloriationis Apoſtolicæ: in qua confert auditores legis &

Euangelij,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Euangelij, Illos, donec conuertantur ad Dominum, habere cor velamine obtectum, ne videant gloriam Chriſti: hos reuelata facie gloriam Domini ſpeculari aſſerens.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

INCIPIMVS rurſus noſipſos commendare? num egemus, (vt nonnulli) commendaticijs epiſtolis apud vos, aut à vobis commendaticijs?

Quia fuerunt apud Corinthios, qui Pauli miniſterium extenuarint, nunc aduerſus eos agit, & prouocat ad totius Eccleſiæ Corinthiacæ teſtimonium. ſed prius per admirationem interrogat: Num apud eos commendaticijs epiſtolis indigeat? quib⁹ verbis oblique taxat eos, qui cũ propter inertiã ſuam huiuſmodi aſſequi nõ poſſent, laudi & dignitati Apoſtoli inuiderunt. Hic locus monet miniſtros Euangelij, ne ſinant ſuũ miniſterium contemni, & vt ſe cõmendabiles auditoribus reddãt, fide & diligẽtia in miniſterio.

Epiſtola noſtra vos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris: nota & lecta ab omnibus hominibus, manifeſtati quod eſtis epiſtola Chriſti, ſubminiſtrata à nobis, inſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viuentis, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis.

Hic prouocat Apoſtolus ad teſtimonium Corinthiorum, qui miniſterio Pauli ad Chriſtum conuerſi erant: Eſt autem hic ſenſus verborũ Pauli: Vos Corinthij, quales nunc eſtis per Chriſtum noſtro miniſterio effecti, nobis eſtis inſtar Epiſtolæ ab omnibus lectæ & intellectæ, qua & ipſi vobis, & alijs rurſus per vos commendamur. Hinc ergo diſcãt miniſtri Euangelij teſtimoniũ ſui officij diligenter præſtiti ab ipſis petere auditoribus, dum in eis monſtrant quem fructum prædicatum per ipſos Euangelium ferat. Obſeruetur præterea hoc loco duplex antitheſis, Vna atramẽti & ſpirit⁹ Dei viui, Altera tabularum lapidearum & carnearum. vt atramento ſcribuntur quidẽ epiſtolæ, ſed eo non confertur vis intelligendi, quæ ſcripta ſunt: Ita ſpiritus Dei vim habet ſolus regenerandi animos, qui ſpiritus per miniſterium Euãgelij confertur auditoribus. Tabulæ lapideæ in quibus lex Dei ſcripta erat, adumbrant ſummam humani cordis duriciẽ, à qua cor hominis nondum regenerati lapideum dicitur, cui opponitur cor carneum, quod virtute ſpiritus Dei mollius eſt factum, vt in eo Euangelij gratia inſculpi poſsit.

Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum.

Ne quid arrogantius dixiſſe videatur Apoſtolus, Deo aſſcribit ſui miniſterij virtutem, ac ſi dicat: hanc confidentiam habemus, & ita magnifice gloriamur de noſtri miniſterij dignitate, quia Chriſti legatione fungimur: cuius ſpiritus in noſtro miniſterio efficax eſt.

Non quod ſufficientes ſumus à nobis-ipſis cogitare aliquid quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti.

Apertius omnem gloriationẽ Deo aſſcribit, & ſe tantum organum quo Deus pro ſua voluntate vtitur, pronunciat. Hic locus apertiſsime docet in rebus ſalutis nihil poſſe humanas vires, priuſquã ſpiritu Dei per verbũ mens & volũtas reformentur. Nam cum tria requirantur ad quodlibet factum, iudiciũ, voluntas, & operatio: quorũ vnum ſi defuerit, prorſus iacet opus, Manifeſte hoc loco docetur liberũ arbitrium euerti. Nam hic quod omniũ primum ad opus requiritur, negat ſe Paulus habere, cum dicat: Nõ ſumus idonei ad cogitandum & ratiocinandum aliquid. Deprauatum ergo agnoſcit mẽtis iudicium: vnde ſequitur volũtatis peruerſitas. Huius doctrinæ vſus eſt vt agnita noſtra οὐδενία & imbecillitate, magis nobis dulceſcat redẽtionis beneficiũ. Præterea hic diſcernitur inter doctorẽ ſalutis, & effectorem. Paulus ſalutis doctor eſt tantũ, Chriſtus vero doctor & effector ſimul. Hoc quoq; Iohannes Apoſtolus agnoſcit cum Baptiſtam non lucem verã pronunciat, ſed Chriſtũ qui illuminat omnẽ hominem, qui illuminatur. Pręterea cum Paul⁹ ſe alioſq; Apoſtolos miniſtros noui teſtamenti appellat, diſcernit inter legis doctores, et noui fœderis

quod

quod ſanguine Chriſti ſancitum eſt. Neque hic ſtabilitur Antinomorum error, qui legem Dei doceri in Eccleſia nolunt, ſed tantum diſcernitur inter proprium finem Euangelij, & legem, quatenus conſideratur ſine Chriſti noticia.

Non literæ, ſed ſpiritus.

Vt dignitatem ſui miniſterij extollat Apoſtolus, collationem facit inter miniſtros legis & miniſtros Euangelij: illos literæ, hos vero ſpiritus miniſtros pronūcians. quo elogio ampliſsimis laudibus Euangelicū miniſterium exornat. Cum hic legē manifeſte literam vocet, & Euangelium ſpiritū appellet, quærēda eſt harū appellationum ratio, vt litera quidem inſculpta lapidi (uā ad lapideas tabulas Moſis alludit) expers virtutis omnis eſt: ſpiritus vero int⁹ in corde motus ciet & efficax eſt: Sic lex non maiorē vim habet, quā ſcriptū aliquod per ſe omnis virtutis expers, niſi apud eos à quibus intelligi & præſtari poſsit. Euāgelium vero cuius ſpiritus Chriſtus eſt, viuificum eſt, Vt quod in cordibus audientiū iuſticiam, vitam, ſalutem, & pacem efficiat. Appellationes ergo Literæ & Spiritus, non ad interpretationē, ſed ad efficaciā referendæ ſunt: quatenus ſcilicet ad proprium effectum legis eiuſq; miniſtrum Moſen, & ad propriam naturam Euangelij, eiuſq; autorem Chriſtum reſpiciamus. Hac etenim ratione, vt legis natura eſt tātum liberaliter docere homines: Ita Euangelij proprium eſt ſpiritualiter & efficaciter docere, ita vt cor ipſum iam mollius effectum doctrina penetret. Verū ſi quādo hæc Euangelij vox non ſentitur, nequaquā Euangelij, ſed audientium culpa erit, quibus Euangelium, adeoq; omnis doctrina literalis manet. Nā non conuerſis omnis doctrina ſcripta, lecta, intellecta, adeoque omne opus & ſacramentū quoq; & profeſsio externa ſine efficacia ſpiritus intus corda renouantis, litera eſt. Præterea, cum illi habēdi ſunt miniſtri ſpiritus, qui verba Dei nō ſolum exponunt, ſed etiam cordibus auditorum imprimunt: & contra, qui hoc non faciunt, tametſi bona & ſalutaria loquūtur, non ſpiritus ſed literæ miniſtri ſunt: Piorum paſtorum fuerit orare Dominum, vt ſeſe faciat miniſtros non literæ ſed ſpiritus.

Nam litera occidit, ſpiritus autem viuificat.

Ex comparatione effectuum legis & Euangelij, dignitatē miniſtrorum Euangelij oſtendit. Verum hic obſeruandum eſt, qua ratione dicatur lex occidere, & Euangelium viuificare. Cum itaq; lex auditur, & non præſtatur, nec adigit hominem ad Chriſtum, dicitur propter talē euentū occidere. Qui enim ita legem audit, in mortem incurrit, non legis, ſed ſua culpa. At cum Euangelium prædicatum creditur, viuificare dicitur, quia credētes ſpiritum Chriſti accipiunt, quo iuſtificati iam per fidem viuificantur & ſanctificantur. Verum cum cōtrà Euangelium prædicatum non recipitur fide, dicitur id quoque occidere, ſed per accidens. Quemadmodum & à Simeone dicitur Chriſtus multis eſſe poſitus in ruinam, nempe ijs omnibus qui ipſum fide non ſunt recepturi.

Quod ſi mortis miniſterium, literis informatum in lapidibus, fuit in gloria, adeo vt non poſſent intueri filij Iſraël in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius quæ abolenda erat: quomodo non magis miniſterium ſpiritus erit in gloria?

A comparatis dignitatē Euangelij colligit. Lex quæ eſt miniſteriū mortis, fuit glorioſa: multo magis Euangelium quod eſt miniſterium ſpiritus & vitæ, eſt glorioſum. Dicitur autem lex miniſterium mortis, eo quod mōſtrat peccatum, cuius pœna iuſta eſt mors. Euangelium dicitur miniſterium ſpiritus, quia per illud offert Deus ſpiritum & vitam, adeoq; ſalutem ipſam. Quod autem dicat miniſterium mortis informatum in ſaxis, per antitheſin ad Euangeliū quod digito Dei inſculpitur in cordibus hominum, intelligendū eſt. Porrò ſplendor faciei Moſis ſymbolum fuit gloriæ legis, de quo Exodi 34. Vbi Moſis facies edidiſſe radios ſplendoris legitur. Vnde filij Iſrael timuerunt prope accedere. Significatur ergo hoc ſplēdore vultus Moſis, intolerabilis diuini iudicij ſenſus. Nemo enim ferre poteſt horrendum illum legis accuſantis & damnantis igneum ſplendorem. Contrarius ſplēdor eſt faciei Chriſti, in qua amabilis refulget gratia, qua à legis damnatione liberamur.

Nam ſi miniſterium condemnationis fuit glorioſum, multo magis miniſterium

Argumentum ſuperius reſoluit, ac effectus legis & Euangelij particula-

iuſticiæ

iuſticiæ abundat in gloria.

tim committit. Lex miniſtra condemnationis fuit glorioſa, multo magis Euangelium miniſterium iuſticiæ erit glorioſum. Vt autem lex miniſtra cõdemnationis eſt per ſententiam condemnationis in peccatores: Ita Euangelium miniſterium iuſticiæ eſt, quia proponit nobis Chriſtum iuſtificatorem.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, propter excellentem gloriam.

Aliud argumentum, quo dignitas Euangelij præ legis dignitate extollitur. Cuius hic eſt ſenſus: Splendor legis collatus ſplendori Euangelij euaneſcit, non ſecus atq; ſtellarum ſplendor ſole oriente non amplius conſpicitur. Quátumuis ergo lex glorioſa fuit, eius tamen gloria nulla eſt reſpectu Euangelij.

Nam ſi quod obolendum erat, fuit glorioſum: multo magis eſt glorioſum id quod manet.

Cũ perpetua bona ſint temporaneis præferenda, Euangelij ſplendor qui perpetuus eſt, legis ſplendori, qui ad tẽpus tantũ durauit, eſt præferendus.

Habentes igitur huiuſmodi ſpem, multa fiducia vtimur.

Gloriationis ſupra propoſitæ concluſio eſt. quaſi diceret: cum fungimur miniſterio ſpiritus, vitæ, & iuſticiæ: quod multo glorioſius eſt miniſterio literæ, mortis & condemnationis: nõ eſt inanis noſtra gloriatio. Quare magna cum fidentia noſtrum miniſterium extollimus, non morantes calumnias Pſeudoapoſtolorum, qui dignitati noſtri miniſterij inuident.

Nec (ſumus) ſicut Moſes (qui) imponebat velamen faciei ſuæ, ne intuerentur Iſraëlitæ in finem eius quod abolendum erat.

Cõcluſioni attexit diſcrimen inter Moſen, & miniſtros noui teſtamenti: Moſes imponebat velamen faciei ſuæ, ne intenderent Iſraelitæ in finem, id eſt, in ſcopum legis, quæ abolenda erat. Verum miniſtri noui teſtamenti, non velamen opponunt, ſed clara facie Chriſtum monſtrant. Cum dicitur Moſes velamen impoſuiſſe faciei ſuæ, ne intenderent Iſraelitę in faciẽ eius, non ad conſilium Moſis, ſed ad euentum referendũ eſt. Nam conſtat Moſen nõ alia ratione velamen adhibuiſſe, quam quod faciei ipſius fulgorẽ non poſſent Iſraelitę ſuſtinere. Porrò hoc velamẽ Moſis ſymbolum fuit Propheticũ, quo adumbrabatur pleroſq; Iudæorum non penetraturos ad myſteria legis, adeo vt nec eius ſpiritualem intelligentiá caperent, nec ſcopum legis, hoc eſt, CHISTVM agnoſcerent. Phariſæi legem quidem docuerunt & audiuerunt, ſed quia Moſi vultus velatus fuit, iuſticiam mundi docuerunt, didicerunt, & fecerunt, & iudicarũt ſe ſatisfeciſſe legi diuinæ illa carnali ſimulatione operum: non ſecus atque hodie monachi faciunt, qui pro peccatis per opera ſatisfacere volunt. Deinde hoc velamen fuit etiam adumbratio carnalis intelligentiæ legis diuinæ, in omnibus qui ad Chriſtum conuerſi non ſunt.

Sed excæcati ſunt ſenſus eorum, Nam vſq; in hunc diem velamen illud in lectione veteris teſtamenti manet, nec tollitur, eo quod aboletur per Chriſtum: ſed vſque in hodiernum diem cum legitur Moſes, velamen illorum cordi impoſitum eſt.

Symbolum velaminis exponit. nimirum quod Iudæi habeant velamen cordibus ſuis impoſitum. hoc eſt, maneant excæcati. Nam velamen non tollitur, niſi per Chriſtum: quem ipſi extreme oderunt: adeo vt nomen ipſius ferre nequeant. Poteſt autem pręſens pericopa hoc ſyllogiſmo concludi: Quicunq; non agnoſcunt Chriſtum, in lectione legis habent velamen impoſitũ cordi ſuo. Sed Iudæi plerique in hodiernum diem non agnoſcunt Chriſtum. Ergo pleriq; Iudæi in hodiernum diem habent velamẽ cordi ſuo impoſitum. Maior probatur, quia velamen non tollitur niſi per Chriſtum: Caro autem velamen illud eſt quo Moſi facies eſt tecta, Hæc, inquam, caro, hoc eſt, hypocrita & humana opinio de lege, non tollitur niſi per Chriſtum, qui credentibus dat Spiritum ſanctum, vt vere introſpiciant in legem, & eius ſcopum, qui eſt Chriſtus Ieſus in iuſticiam omni credenti.

Poſt-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Poſtquam autem conuerterit ſe ad Dominum, tollitur velamen.

Quamdiu velamen cordi maneat impoſitum explicat, & ſimul oſtendit quomodo tollatur. Quia autem hic locus paulò obſcurior eſt, cum quia comparatio plena non eſt, tum quia ſimilitudinis nota non eſt abiecta, explicatius ſenſum reddamus hoc modo, Quemadmodũ Moſes auertens ſe à Domino ad populum, velamen habuit ſuper faciem ſuam, & rurſus conuertens ſe ad Dominum amouit velamen: Ita cor hominis donec auerſum fuerit à Domino, habet velamen ſibi impoſitum, verum mox vbi ad Dominũ conuerſum fuerit, tollitur velamen: hoc eſt, carnalis legis intelligentia, & Chriſtus finis legis adnoſcitur: cuius ſpiritu regenerati homines incipiunt Deo ſpiritualem præſtare obœdientiam. Locus obſeruandus, quo docemur ad legis ſpiritualem intelligentiam neminem peruenire poſſe, priuſquam ad Chriſtum Dominum conuerſus fuerit.

Dominus vero ſpiritus ille eſt.

Ratio eſt à cauſſa efficiente, cur conuerſo ad Dominum auferatur velamen: nempe quia Dominus eſt, qui ſui ſpiritus virtute cor hominis viuificat: vt non amplius ſub litera velamine legis obtegatur, & in ſeruitute, & in ignorantia, & in timore hæreat.

Vbi autem ſpiritus Domini, illic libertas.

Effectus ſpiritus in conuerſis breuiſsime deſcribitur. Quicunque ſpiritus Chriſti per fidem fuerit particeps, is libertatem nactus à legis ſeruitute & timore eſt liberatus. Hunc locum ita explicãdum eſſe, docet alius qui eſt Rom.8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis. Cum ergo hic dicit Paulus, Vbi ſpiritus Domini, illic libertas. Libertatis vocabulo duplex beneficium intelligendum eſt: Vnum, liberatio à ſeruitute legis, Alterum, fiducia adoptionis: in quibus Chriſtiana libertas ſita eſt.

Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini in ſpeculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini ſpiritu.

Antitheſis eius eſt quod ſupra dixit de Iudæis, quorum cor velamine in lectione veteris teſtamenti obtectum eſt. Quemadmodum Moſes vertens ſe ad Dominum, eius gloriam retecta facie intuebatur: Ita nos in Chriſtum credentes retectá facie in gloriam Domini intuemur. Verum quia hic Pauli locus apertiſsime nobis progreſſus gratię Dei in credentibus explicat, eum retexemus in certa quædam membra. Primum itaq; amouendum velamẽ cordis tanquam impedimentũ ſalutis, monet. Deinde, quod non noſtra virtute, ſed gratia Chriſti tollatur hoc velamen, ne quis ſuæ ſalutis principium ſuis viribus attribuat, Tum quod conuerſi intueamur gloriam Domini, ſed in ſpeculo limpidiſsimo, ſcilicet Chriſto Deo in carne manifeſtato: Præterea, quod is intuitus efficiat, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt ſanctitas Chriſti in nobis quodammodo refulgeat. Debemus proinde quotidiana incremẽta meditari, cũ in noticia Chriſti, tum in confirmitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. Adhæc, vt transformemur à gloria in gloriam hoc eſt, vt gloriæ Chriſti participes facti, fiamus & nos glorioſi. Denique cauſſam huius tranſformationis ponit ſpiritum Domini, hoc eſt, efficaciá Chriſti in nobis, qui ſuo ſpiritu nos paulatim transformat, Obſeruetur hic, finem Euangelij eſſe vt ei credẽtes recuperent Dei imaginem, quam primus homo peccando amiſit. Vnde concluditur, quanta ſit miniſterij verbi dignitas: quod miniſterium recuperandæ imagini Dei deſtinatum eſt.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt ſuam fidem in prædicando Euangelio extollit Apoſtolus, Ita à diabolo omnes eos excæcatos pronunciat, qui ad Euangelij ſplendorem cæcutiunt. Et quia Euangelij miniſterio adiuncta eſt crux, qua ea animi fiducia ferenda ſit docet.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Partes huius capitis quatuor ſunt. Primum enim oſtendit diligentiam ſuam in prædicando Euangelio, & per antitheſin ſuam fidem in Euangelij negocio commendat Corinthijs. Secundo, exponit cauſſas interitus impiorum, qui ad Euangelij ſplendorem cæcutiunt. Tertio meminit crucis & mortificationis quæ coniuncta eſt cum miniſterio. Quarto loco eſt conſolatio ſub cruce. Hæc omnia vnicum ſcopum habent, nempe vt contra Pſeudoapoſtolos ſuum miniſterium defendat Paulus, vtque nos exemplo eius confirmati, intrepide in medijs ærumnis Chriſtum prædicemus.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROPTER hoc habentes miniſterium hoc (ſicuti miſericordiam conſecuti ſumus) non deficimus, ſed abdicauimus latebras dedecoris, non ambulantes in aſtutia, neque dolo tractantes ſermonem DEI, ſed manifeſtatione veritatis commendantes nos apud omnem conſcientiam hominum coram Deo.

Ex ijs quæ diſſeruit in tertio de miniſterio Euangelij, infert qua fide & diligentia ipſe in eodem miniſterio ſit verſatus: Ac primum omnia accepta fert gratiæ, & miſericordiæ Dei: ne ſe propter miniſterij excellentiam extollere videatur. Cuius exemplū omnibus pijs Euangelij miniſtris eſt imitādum. Deinde reijcit à ſe duo probra, quæ forte illi obiecerant Pſeudoapoſtoli, vel ſane Pſeudoapoſtolos perſtringit: vnum probrū erat deficere & ſegneſcere in Euangelij miniſterio, & quærere turpes latebras non conuenientes ijs, quibus adeo glorioſum miniſterium commiſſum eſt. Alterum probrum eſt, verſute & callide agere falſando ſermonem Dei, & eum ingenijs hominum accommodādo, ſuæ ſecuritatis & gloriæ cauſſa. Hæc probra in ſe competere negat Apoſtolus: Sed contra quod manifeſtando veritatem commendauerit ſe omnibus, ad quorum conſcientiam appellat in conſpectu Dei. Hæc ſancta gloriatio in eos nequaquā competit, qui cum inanis gloriæ & ventris mancipia ſint, ſe populari auræ accommodant, Sed ſolummodo in eos qui lectioni, doctrinæ, & exhortationi pie ſancteq; viuentes intendunt: qui gloriam Dei, & ſalutem auditorum quærunt, qui nullis malis fracti ſegneſcunt in miniſterio, ſed potius crucis ſtimulo ad fortius militandum in caſtris Domini excitantur.

Quod ſi obtectum eſt Euangelium noſtrum, in ijs qui pereunt obtectum eſt.

Prolepſis eſt. Nam anteuertit obiectionem, quæ contra dicta obici poterat. Dixit ſe manifeſtaſſe Euangelium, quod inficiari poterant Pſeudoapoſtoli, eo quod plerique Euangelio non crederent. Reſpondet ergo Apoſtolus per translationem cauſſæ, ac ſi dicat, Non eſt culpa Euangelij prædicati, quod multi non credant: ſed culpa auditorum, qui ſponte ruunt in ſuum interitum, malicia ſua impediti, quo minus aures ſuas voci docentium accomodent, iuxta illud: Cogitationes peruerſæ ſeparant homines à Deo, & in animam malicioſam non introibit ſapientia, nec in corpore obærato peccato habitabit. Hæc fuſius ad Epheſ.4. ab Apoſtolo tractantur.

In quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes incredulorum, vt ne reſplendeat lumen Euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei.

Cauſſam ponit obdurationis infidelium, nimirū quod Deus huius ſeculi, hoc eſt, Sathan ſenſus infidelium excæcauit, ne claritas glorioſi Euangelij eos irradiet. Oratio Pauli ob imitationem Hebraiſmi obſcurior eſt: quæ hoc modo Latine reddi poteſt: Quibus Deus huius ſæculi excæcauit mentes, id eſt, infidelibus, explicans nimirū quos ſupra vocauit ἀπολλυμένους pereuntes, nimirum eos, qui Euangelio non credunt. Duæ ſectæ nempe Arianorū & Manichæorum, hoc Pauli loco abuſi ſunt. Illi quidem, vt Chriſto Domino veram diuinitatem adimerent: Hi vero vt ſuum dogma de duobus dijs, bono & malo ſtabilirēt. Quorum obiectionē vt refutarēt Hilarius, Irenęus, Auguſtin⁹, Chryſoſtomus, Ambroſius et multi alij, hoc in loco ὑπέρβατον dixerunt, & ita ordinandā verborum ſyntaxin contēderunt: In quibus Deus excæcauit ſenſus infidelium huius ſæculi, & locū hunc de vero Deo interpretati ſunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſunt in diſputationum feruore, vt iſto pacto, declinarent obiectiones hæreticorum. Verũ hoc refugium pugnat cum mente Apoſtoli. Quare in hunc modum collatis pluribus locis reſpondere potuiſſent. Diabolus Ioan. 12. dicitur princeps huius ſæculi, Et venter Philip. 3. dicitur Deus auarorum concionatorũ, in quibus locis manifeſta eſt κατάχρησις. Dicitur autem venter Deus, & Sathan princeps huius ſeculi, Item Deus huius ſæculi, reſpectu infidelium, qui ventris & Sathanæ imperata faciunt.

Non enim noſipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtum Dominum, nos vero ſeruos veſtros per Ieſum.

Hæc ratio pertinet ad primam pericopam huius capitis. Probat enim cur non deficiat in Euangelij miniſterio, nec dolo tractet ſermonem Domini, ſed manifeſtatione veritatis commendet ſe apud omnem conſcientiam hominum coram Deo. Non enim, inquit, noſipſos prædicamus: hoc eſt, nõ ſtudemus populari aurę & oſtẽtationi, vt eminere ſupra alios videamur: ſed prædicamus IESVM CHRISTVM Dominum, vt is ſolus emineat ſalutis autor, dum omnem noſtrũ laborẽ eo deſtinamus, vt abolito regno Diaboli ædificetur corpus Eccleſiæ in Chriſto. Quod autem addit, nos vero ſeruos veſtros propter Ieſum: pręſumtio eſt. Nam obiectioni Pſeudoapoſtolorum reſpondet, qui poterant quærere, cur tam multa de ſe prædicet? Reſpondet, prædicamus nos ſeruos Eccleſiæ propter Ieſum: hoc eſt, vt ipſius regnum propagetur ac multi per ipſum ſaluẽtur. Hic locus multas admonitiones ſuppeditat: primum enim diſcernit inter duplices miniſtros Euangeli, ſinceros & inſinceros, Illi Chriſtum prædicant Dominum & ipſius ſolius gloriam quærunt: Hi ſeipſos prædicant, dum quouis modo ſuæ gloriæ aut lucro ſtudent. Deinde ſignificat paſtoris fidelis officium eſſe, vt ab omni dominandi cupiditate alienus ſit, nihilque magis in votis habeat, quam vt ſeruiat Eccleſiæ, cuius ſeruum ſe exiſtimet eſſe non dominum. Tertio, quam auguſta ſit hæc ſeruitus cogitandũ, Nam eo deſtinatur hæc ſeruitus, vt myſteria regis regum, & Domini dominantium tractet & ea diſpẽſet pro Domini arbitrio. Etſi igitur miniſterium verbi ſeruitus hic dicitur: tamen omni dominatu mundi eſt potior. Præterea populus hic diſcat recte de miniſtris ſinceris iudicare. Non enim ab externa ſpecie, ſed ex maieſtatẽ Domini à quo miſsi ſunt, & ab officij excellentia eos æſtimare debet: Qui ergo hos miniſtros contemnunt, maieſtati Domini derogant, officij excellentiam non perpendunt, Immo, quod grauiſsimum eſt, ipſum Dominum ſpernunt, iuxta illud: Qui vos ſpernit, me ſpernit.

Quoniam Deus qui dixit è tenebris lumen ſplendeſcere, idem illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei in facie Ieſu Chriſti.

Efficaciam miniſterij Apoſtolici per comparationem oſtendit, vt olim Deus è tenebris lucem ſplendeſcerẽ fecit, dicens: Fiat lux, & facta eſt lux, Ita hodie lumen accendit cognitionis Dei in cordibus miniſtrorũ, vt alijs eadem cognitio luceat per prædicationem Euangelij, quo poſsint in faciẽ Chriſti amabilem fidei oculis intueri. In dicto, Ad illuminationẽ cognitionis gloriæ Dei, Hebraiſmus eſt, id eſt, ad præbendum lumen quo gloriam Dei cognoſcant in facie Ieſu Chriſti. Atq; ita alludit ad collationẽ faciei Moſis & Chriſti, de quibus ſupra. Deinde, obſeruetur hoc loco, quod vt tenebræ ante lucis formationẽ fuerunt typus tenebrarum, id eſt, ignorãtiæ quæ erat ſecutura in hominibus poſt lapſum: Ita lux ſequens fuit typ⁹ ſpiritualis lucis, id eſt, cognitionis Chriſti, quę futura erat per Euãgelij prędicationẽ.

Habemus, autem theſaurum hunc in fictilibus vaſis, vt excellentia virtutis ſit Dei, & non ex nobis.

Vt hactenus dignitatem miniſterij extulit: Ita nunc de miniſtrorum fragilitate & cruce agit: Eſt autem huius propoſitionis ſenſus: Nos qui miniſtri ſumus Euangelij, quibuſq; commendauit hunc theſaurum Dominus, obnoxij ſumus varijs infirmitatibus, & nõ ſecus atque teſtacea vaſa corruptioni obnoxij ſumus, & iniuriæ omnium hominum expoſiti, ſumus enim contẽtibiles, & inglorij coram mundo. Idq; ideo fit, vt tota gloria virtuti diuinæ acceptá feratur & non nobis. Hic ergo diſcamus diſcernere inter theſaurum ipſum, & vas in quo conſeruatur theſaurus, nẽ propter vaſis contemtum theſaurum quoq; aſpernamur. Deinde quod virtus non proficiſcatur à theſauro, qui à vaſe depromitur.

Quando in omnibus premimur, at non

Propoſitionis probatio eſt per enu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

anxij reddimur: laboramus inopia, at non deſtituimur: perſecutionem patimur, at non deſerimur: deijcimur, at non perimus.

merationem ſpecierũ, & quatuor exempli gratia recenſet: preſſuram, inopiam, perſecutionem, & contemtum, ſed his ſe minime victũ pronunciat, exemplum nobis relinquens, ne nos ærumnis fracti ſtationem noſtram in caſtris Domini deſeramus. Vocabulum στενοχωρούμενοι, quod anguſtiamur reddidit vetus interpres, nonnulli, coarctamur, & quidã, Anxij reddimur: proprie dicitur, cum alicui euadendi locus propter circumſtans periculũ non pateat.

Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore circumferentes, vt etiam vita Ieſu in corpore noſtro manifeſta fiat.

Hoc eſt, quocunq; venimus parata eſt nobis afflictio, tanquã eam nobiſcum circumferremus. Vocat autem hic crucem mortificationem IESV CHRISTI, propter tria: Primum, quia cruce Apoſtoli reddebantur conformes imaginis filij DEI. Deinde quia propter Chriſtum ea cruce premebantur. Tertio, quia quicquid membra Chriſti patiuntur in hac vita, Chriſto quadam ratione competit. Quid cruci adiunctum ſit, ſubiungit conſolationis gratia, cum ait: vt vita IESV in nobis fiat manifeſta. hoc eſt, quod euadimus è mille periculis, id nõ à nobis proficiſcitur, ſed ex virtute Chriſti qua conſeruamur in hac vita donec ipſi viſum fuerit. Hic obſeruetur miniſtrorum verbi, atque adeo omnium piorum conditio, videlicet quod quotidianis, vt ita dicam, mortibus obnoxij ſint: Obſeruetur quoq; conſolatio in his periculis, quæ in Chriſti vita poſita eſt: qui in hac vita nobis ſua virtute aderit, modo ex fide ipſum inuocemus, Et olim glorificabit nos, modo hic cum illo compatiamur. Qui enim cum illo patiuntur, cum illo quoq; glorificabuntur. Roman. 8.

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Ieſum, vt etiam vita Ieſu manifeſta fiat in mortali carne noſtra.

Expoſitio eſt ſuperioris ſententiæ. Quid enim per mortificationẽ intelligat, exponit. Eſt enim mortificatio Ieſu Chriſti, tradi in mortem, id eſt, mortis pericula propter Euangelium IESV, in quibus periculis vita IESV ſe manifeſte declarat, dũ ſua virtute à mortis periculis ſuos ſeruos liberat. Vocat autem carnem mortalem, non propter omnibus communem mortis conditionem, ſed propter mortificationem per crucem, cui expoſita eſt.

Itaque mors in nobis agit: vita autem in vobis.

Concluſiuncula eſt ex ſuperioribus collecta, cuius ſenſus eſt: nos verbi miniſtri affligimur, & quotidie mortis periculo exponimur, verum hæc noſtra mors in veſtrum cedit commodum, dum per prędicationem Euangelij vitam in Chriſto conſequamini, & ſalutem.

Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſecundum id quod ſcriptum eſt: Credidi propter hoc locutus ſum, & nos credimus, propter quod & loquimur.

Cauſſam reddit cur Apoſtoli tantis periculis ſe exponant: nimirum, quia fidem Chriſti habent, cuius impulſu loquuntur de Chriſto, ac ipſum coram mundo confitentur. Rationem hanc exemplo Dauidis confirmat, qui tametſi grauiſsima pericula, perſequente ſe Saule, quotidie experiri coactus erat: Tamen ſpiritus afflatu & dono animatus inuictum ſe præbuit. Eſt autem ſpiritus fidei, fides ipſa, quæ afflatu & dono ſpiritus contingit. Obſeruetur hic vis viuæ & germanæ fidei, quę non ſinit hominem torpere ocio & ignauia, ſed eum ad officium alacriter præſtandum excitat.

Scientes quod qui ſuſcitauit Dominum Ieſum, & nos per Ieſum ſuſcitabit, & ſiſtet vobiſcum.

Quid fides in cruce & perſecutione ſpectet, & vnde ſummam conſolationem capiat, declarat. Reſpicit enim fides ſub cruce ad gloriam reſurrectionis. Nam quemadmodum mors Chriſti fuit quidam ad gloriam trãſitus: Ita illi qui Chriſtum fide poſsident, & iam eius ſunt membra effecti, per crucem tranſibunt ad gloriam.

Omnia enim propter vos, vt gratia ab-

Ratio hæc non ad proxime præce-

undans

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

undans pluribus gratias agentibus redundet in gloriam Dei.

dentē ſententiam, ſed ad ſuperiorem, qua dixit ſe fidei impulſu loqui, referenda eſt. Eſtq; ſumta è fine patientiæ Apoſtolorū in afflictionibus: Omnia, inquit, propter vos, ſcilicet facimus & ſuſtinemus, vt gratia Chriſti per prędicationem noſtram pluribus innoteſcat, & multi ad agnitionem veritatis adducti gratias Deo agant, ac vna nobiſcum Deum glorificent.

Propter quod non deficimus, ſed etiamſi externus noſter homo corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

Concluſio eſt ex ſuperioribus collecta, Miniſterium noſtrum Chriſtum Dominum prædicat: virtute Dei efficax eſt, ſpectat eo vt præbeat lumen cognitionis Dei, quo in amabilē faciem Chriſti intueri liceat: Spē habet adiunctā immortalis gloriæ, Deniq; fructum copioſum profert, adeo vt multi cōuerſi Deo agant gratias ipſumq; glorificent. Ergo in miniſterio noſtro propter quotidianas ærumnas nō deficimus, magis ignaui & ſegniores facti. Huc occupationē cū correctione addit: Sit ſane quod externus noſter homo corrumpitur, Internus tamen quotidie renouatur, & nouas tandē vires acquirit per gratiam Dei, vt oneri nō ſuccumbat. Etſi autē quid ſit hic externus homo & quid internus à quibuſdā ambigitur: Tamen qui propius periſtaſin loci examinat, ambigere non poteſt. Quidam externum hominem ſenſitiuam naturā intelligunt, & internum intellectualē interpretantur, quorum opinio confutatione indigna eſt. Nam loci circumſtantia ſatis conuincit, externū hic hominem dici quicquid hominū iniuriæ obnoxium eſt, ſeu quicquid ſpectat ad præſentem hanc vitam cōſeruandam: & contra, Internum eſſe quicquid facit ad conſeruationē cœleſtis vitæ, vt Spiritus ſancti gratia, fides, & ardens colendi Dei ſtudiū. Vt enim duplex vita eſt Terrena & Cœleſtis: Ita duplex eſt eius conſeruandi ratio. Ponitur autem hic hominis vocabulum pro adiuncto per Metonymiam, & Epitheta: Externus & internus, ad diſtinctionem vitæ vtriuſq; referri debent.

Leuitas enim afflictionis noſtræ ſupra modum momentanea, æternum ſupra modum pondus gloriæ operatur in nobis, dum non ſpectamus ea quæ videntur ſed ea quæ non videntur. Nam quæ videntur temporalia ſunt: quæ autem non videntur, æterna.

Ratio concluſionis à cōparatis ſumta. Mala quæ in hac vita ferunt pij, ſunt momentanea: Bona autem quæ expectant, ſunt æterna, vt ergo leuiter ferenda ſunt illa mala, quæ æterna comitabitur gloria: Ita nequaquā propter vllas ærumnas deficere oportet in Euangelij miniſterio. Locus hic in omnibus ærumnis maximū vſum habet. Monet enim vt oculos ab ijs quæ videntur auertamus, & ſurſum mentes noſtras erigamus, omnemq; noſtram cogitationem ad æternam cœleſtis regni fruitionem conuertamus. Ita longe aliud obiectum eſt oculi fidei & interni hominis, quam oculi carnis & externi hominis. Porrò cum Apoſtolus hic dicit patientiam afflictionum operari pondus gloriæ, non de merito gloriæ agit, ſed de itinere quo ad gloriam peruenitur. Deinde loquitur tantum de afflictione filiorum Dei, quorum eſt hæreditaria gloria, non de impijs, quorum afflictio veluti præludium eſt ad æterna ſupplicia, niſi reſipiſcant.

CAPVT V.

Summa Capitis Quinti.

Spe immortalitatis in ærumnis huius vitæ ſolatur Apoſtolus verbi præcones, vnde & ad officium diligentius præſtandum adhortans, teſtes ſuæ ſinceritatis in Euangelij miniſterio ipſos Corinthios ſtatuit: Cuius rei cauſſas cum reddit, in ſummam doctrinæ Apoſtolicæ de reconciliatione per Chriſtum delabitur.

Ordo & partes Capitis Quinti.

Partes huius capitis quinque ſunt: Quarum prima, eſt expoſitio allegorica eius ſpei, cuius in fine quarti meminit. Secunda, illatio eſt obœdientiæ ſuæ erga Deum in miniſterio. Nam immortalitatis ſpe ſe

rapi ait ad omne obſequium Deo præſtandum, & ad quiduis ferendum : id quod nonnullis rationibus confirmat. Tertia, prouocatio eſt ad conſcientias Corinthiorum, quibus manifeſta fuit Pauli ſinceritas in miniſterio Euangelij. Quarta, remotio eſt arrogantiæ aduerſus Pſeudoapoſtolos, cui plures adhuc rationes ſubijcit ſuæ in miniſterio diligentiæ. Quinta, vniuerſalis doctrina eſt de Reconciliatione & beneficijs Chriſti, in quam doctrinam per occaſionem delabitur. Nam cum in confirmatione dixiſſet, Apoſtolis datum eſſe miniſterium reconciliationis, opportune fertur in reconciliationem noſtri cum Deo deſcribendum. Porro harum partium vnus eſt ſcopus, nempe vt miniſtri Euangelij conſiderata immortalitatis ſpe, & officij ſui dignitate, confidentius in huius mundi ærumnis Chriſtum doceant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SCIMVS enim quod ſi terreſtris noſtra domus tabernaculi diſſoluatur, ædificium ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

Ratio eſt eius quod in fine quarti habetur. Illic enim ait: quæ videntur, temporanea ſunt, quæ autem non videntur, æterna. Vtrumque hic probat pulcerrima allegoria, qua pingit ſtatum vtriuſque vitæ, præſentis ſcilicet & futuræ. Erit autem collatio illuſtrior, ſi ſublata hypallage qua Paulus hic vſus eſt, antitheſin hoc modo digeramus. Scimus quod ſi tabernaculũ terrena noſtra domus diſſolutũ fuerit, ædificiũ ex Deo habemus, domum non manufactã & æternam in cœlis. Tabernaculum (per quod ſignificatur corpus noſtrũ mortalitati obnoxium, nam vt tabernaculũ eſt fragilis & caduca ſtructura, ad breue tempus in peregrinatione extructa: Ita corpus noſtrum imbecille vt caducũ eſt) opponitur ædificio (per quod ſignificatur corpus noſtrũ immortalitatis gloria donatum) d eſt, firmæ ſtructuræ, quæ immoto nititur fundamento. Deinde terreſtris domus (ita enim definitur tabernaculũ ab Apoſtolo) eſt, vt ex antitheſi colligitur, quæ ab homine eſt, quæ manufacta eſt, quæ temporanea eſt, & quæ in terra eſt, Hæc opponitur domui quæ à Deo eſt, quæ non manufacta eſt, quæ æterna eſt, quæ cœleſtis eſt. Verũ notandũ eſt, has differentias corporis mortalis & immortalis non ſumi à ſubſtantia, ſed à qualitate, quemadmodum 1. Corinth. 15. manifeſte docet Apoſtolus: & Articulus fidei noſtræ de carnis reſurrectione conuincit. Dicitur ergo corpus noſtrum vbi immortalitatem induerit, nõ manufactum, æternum & cœleſte, non ſubſtantia, ſed gloria & immortalitate. Verum cum hanc conſolationem certæ ſcientiæ de futura immortalitate teſtificatione præmuniat, vult nos Apoſtolus oculos auertere à carnis ſenſu ad cogitationem certitudinis de noſtra immortalitate, qua ornabimur excitatis corporibus noſtris in extremo die. Sunt autem quinq; certitudinis cauſſæ de reſurrectione noſtrorum corporum. Quarum prima obſcurior eſt, quæ in figuris eſt poſita, vt in excitatione Adæ à ſomno & in translatione Enoch. Secunda eſt in ſignis, quæ ſunt duplicia, Naturalia & ſacramentalia. Naturalia quæ in ipſa natura conſpiciuntur, cuius generis eſt illud 1. Cor. 15. de grano coniecto in terram & mortuo, quod rurſus viuificatur: Sacramentalia ſigna ſunt baptiſmus & cœna Domini: Hæc enim externa ſigilla ſunt reſurrectionis mortuorum. Tertia eſt promiſsio filij Dei qui promiſit ſe nos excitaturum in extremo die, & daturum vitam æternam. Quarta eſt promiſsionis cõfirmatio per iuſiurandum Domini: Amen Amen, ait, dico vobis, Qui credit in me, non peribit, ſed habebit vitam æternam. Quinta eſt fundamentum & cauſſa noſtræ reſurrectionis, quæ eſt reſurrectio Ieſu Chriſti Domini, de qua copioſe Paulus 1. Corint. 15.

Nam & in hoc ſuſpiramus domicilio noſtro, quod è cœlo eſt, ſuperinduti expetentes: ſiquidem etiam induti non nudi reperiemur.

Confirmat quod dixit à votis & ſuſpirijs piorũ, pij enim expetunt ſuperindui domicilio cœleſti, id eſt, donari immortalitatis gloria, vt qui iam prius in hac vita non nudi, ſed induti inueniamur. Sed quænam eſt illa veſtis qua nos veſtitos eſſe oportet? Paulus Galat. 3. dicit. Quotquot in Chriſtũ baptizati eſtis, Chriſtũ induiſtis. Prima ergo veſtis eſt, quod abluti ſanguine Chriſti eiꝰ merito veſtiamur, quo noſtra peccata tegũtur iuxta illud: Beati quorũ tecta ſunt peccata. Secundo, veſtimur Chriſti iuſticia. Nam vt victima ſua peccatũ expiauit: Ita obœdientia ſua nos iuſtos reddit, vt enim per vnius inobedientiã multi conſtituti

ſunt

ſunt peccatores: Ita per vnius iuſticiam multi conſtituentur iuſti. Tertio, veſtimur Chriſti preſentia, qua nos regit & cõſolatur. Quarto, veſtimur ſanctificatione ſpiritus Chriſti, qua ſanctificati Deo obœdire ſtatuimus, atq; ita bonis quoq; operibus nos veſtiri oportet, quę ſi abfuerint, ſuperiora quoq; veſtimenta abeſſe neceſſe eſt. Sunt enim bona opera germanæ fidei perpetuus fructus: cum his cõgruit quod Matth.22. de veſte nuptiali dicitur: Nam tametſi illam veſtẽ alij aliter exponunt: Tamẽ theſis ad quam reprehenſio eius, qui veſtem nuptialem non habuit, accõmodatur, manifeſte cõuincit eam veſtem ſanctificationẽ noſtri eſſe ad quã vocantur. Vt enim vetus noſter homo cum inquinamentis ſuis exuendus eſt: Ita noua vita eſt meditanda, vt veſtitus tã honorificę vocationi reſpõdeat. Neq; hoc pugnat cum gratuita iuſtificatione. Non enim ad iuſtificationis cauſas, ſed ad qualitatẽ iuſtificatorum referendũ eſt. Vt ergo fieri non poteſt, vt bona arbor fructum bonum nõ edat: Ita impoſſibile eſt à iuſtificatione ſeparari ſanctificationẽ, tametſi res ſint diuerſæ. Quotquot, inquit Paulus, ſpiritu Dei ducuntur, ij ſunt filij Dei. Item, ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini: ſed ſi ſpiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Etenim qui ſumus in hoc tabernaculo ſuſpiramus grauati, eo quod non exui volumus, ſed ſuperindui, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita.

Ἐπεξεργασία eſt: Quod enim in ſuperiori verſu obſcurius dixerat, hic apertius exponit. Allegoriæ huius hic ſenſus eſt: Nos qui varijs ærumnis in hac vita grauamur, aſpiramus quidem ad immortalitatem, vt corpus noſtrũ ex mortali cœleſte & immortale fiat: Verum id ita fieri expetimus, ne mortis ſenſus intercedat, ſed ſubita quædam fiat transformatio: in qua vita mortem ſine mali ſenſu abſorbeat. Quemadmodum in Enoch & Elia factũ eſt. Significatur ergo hoc loco, qualis ſit colluctatio carnis & ſpiritus etiam in ipſis ſanctis.

Qui autem condidit nos ad hoc ipſum, Deus eſt, qui etiam dedit nobis arrabonem ſpiritus.

Confirmatio à fine creationis, ab autore & à teſtimonio Spiritus ſancti: Deus creauit nos ad immortalitatem, Ergo aliquanto immortalitate donabimur. Cum enim Deus ſit omnipotens, haud dubie præſtabit, quod olim promiſit. Spiritus ſanctus eſt immortalitatis pignus, quem nos Apoſtoli habemus. Ergo vere eandẽ aliquando nos adipiſcemur. Obſeruãdus locus, quod dona ſpiritus in hac vita ſint arra quædam immortalitatis. Eſt enim arrabo pacti ſymbolũ, ſeu pignus datum in certitudinẽ rei promiſſæ. Geneſ.38. Si dederis arrabonem donec miſeris. Vnde ad Epheſios primo: Obſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto, quę eſt arrabo hęreditatis noſtræ, id eſt, qui Spiritus ſanctus datus eſt in certitudinem hæreditatis.

Confidentes igitur ſemper & ſcientes, quod habitantes in corpore peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & nõ per aſpectum) confidimus, inquam, & libentius optamus peregrinari à corpore, & habitare apud Dominum.

Quid efficiat in ſanctis arrabo ſpiritus, infert. Efficit autem in ſanctis ardentẽ affectum deponendi hoc mortale corpus & induendi immortalitatem. Θαῤῥοῦντες enim dicuntur, qui præſenti ſunt animo, id eſt, quieto & ad ſuſtinenda quæuis pericula parato, propterea quod de felici exitu nihil dubitent. Huius affectus duplicem cauſam ſubiungit. Vnam, quia hic tantum fidei oculis cœleſtem gloriam videmus: Illic vero claram Domini faciem intuebimur. Alteram, quia hic in peregrinatione procul à patria vagamur: Illic depoſita mortalitate perpetuo cum Domino habitabimus. Hic affectus Apoſtoli breuius ad Philip. exprimitur, his verbis: Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto.

Quapropter etiam contendimus, ſiue incolentes ſiue migrantes, vt illi accepti ſimus.

Iam infert ex immortalitatis ſpe, ſe paratum eſſe ad obſequium Deo præſtandum, cum in hac vita, tum in migratione ab hac vita. Contendimus (pro quo Paulus habet φιλοτιμούμεθα) proprie eſt magno ſtudio conari quippiam efficere. Significatur ergo his Pauli verbis, quam ardens ſtudium in pijs eſſe debeat approbandi Deo totam ſuam viam: A quo ſtudio qui alieni ſunt, fruſtra de fide Chriſti gloriantur, fruſtra Chriſtianum nomen prætendunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Omnes enim nos manifeſtari oportet coram tribunali Chriſti, vt reportet vnuſquiſque quæ per corpus facta fuerint prout fecerit ſiue bonum ſiue malum.

Ratio eſt ardentis in Apoſtolo ſtudij approbādi ſe Deo, ſumta à præmio obœdientiæ & pœna inobœdientiæ. Ponit autem hic generalem ſententiam iudicis Chriſti, coram quo ſiſti debent duo hominum genera, pij nimirum & impij. Illis quidem reddet immortalitatis gloriam: His vero ignominiam & confuſionē perpetuam. Porrò cum hoc loco abutuntur Papiſtæ ad ſtabiliendā operum iuſticiam, perperam confundunt cauſas iuſtificationis, & qualitatē iuſtificatorum. Hic enim Paulus non diſputat de cauſis iuſtificationis & ſalutis, ſed tantum indicat qualesnam ſint quibus ſalus aut damnatio contingit.

Scientes igitur terrorem Domini, hominibus ſuademus, Deo autem manifeſti ſumus. Speramus autem & in conſcientijs veſtris nos manifeſtos eſſe.

Ex iudicij Domini expectatione concludit, quā acre ſit ſuum ſtudiū ad obœdientiam Deo præſtandam in ſuo miniſterio. Ponit autem huius obœdientiæ partes tres. Primam, ſuadere hominibus manifeſto Hebraiſmo eſt homines per prædicationem Euangelij ad fidē adducere. Ponitur enim hic πείθομεν pro participio præſenti à verbo Hiphilæmin, id eſt, facere credere, ſeu ad fidem adducere. Secundam, manifeſtari Deo, hoc eſt, Deo approbari, idque per Metalepſin, ſcilicet per eam fidem quam alijs prædicauit, Tertiam, manifeſtari in cōſcientijs hominum, hoc eſt, homines habere certum miniſterij Apoſtolici teſtimonium, quorum conſcientia teſtis eſt fidei in miniſterio præſtitæ. Ex hoc ergo colligimus, tres partes ſtatui poſſe obœdientiæ miniſtrorum, atq; adeo piorum omnium. Quarum prima eſt, quæ hic ſecundo loco ponitur, pietas erga Deum. Nam fides reliquas virtutes, quæ ad pietatis complementum pertinent, habet comites, ſecunda quę tertio loco ponitur, eſt approbare ſe hominibus, vt apud eos bonam conſcientiam bene actę vitę habeat. Tertia eſt, quę primo loco ponitur, acre ſtudium præſtandi ea, quæ ad cuiuſq; officium pertinēt, vt enim hic Paulus in Euangelio laborat ſtrenue: Ita ſuo exemplo alios ad acre vocationis ſtudiū hortatur. vocat autem hic iudicium Domini terrorem, per metonymiam, & effectum iudicij in ijs omnibus qui Deo non obtemperant.

Non enim rurſus noſipſos commendamus vobis, ſed occaſionem dantes gloriationis de nobis, vt habeatis (ſcilicet quod dicatis) aduerſus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

Cur tantopere ſuum ſtudiū in Euangelij miniſterio extulerit Apoſtol⁹, exponit, Ac primum negat ſe id inanis gloriæ cauſa feciſſe, quemadmodum calumniabantur Pſeudoapoſtoli. Deinde affirmat id factum eſſe, vt ſua autoritas ſalua maneret apud Corinthios, præſertim propter eos, qui externis laruis & fucata eloquentiæ pompa, non autem vera pietate apud Corinthios gloriabantur. Nam iſtorum vanorum hominum iactantiæ ardens Pauli ſtudium in miniſterio, vera pietas & ſinceritas opponitur, ad refrenandam Pſeudoapoſtolorum arrogantiam. Cum ergo de miniſtrorum verbi laudibus agitur, præferantur ſinceri, docti, induſtrij glorioſis, garrulis & pigris, quorum cura gloriæ & ventris eſt præcipua.

Nam ſiue inſanimus Deo inſanimus: ſiue ſani ſumus, vobis ſani ſumus.

Ratio eſt ſuperioris dicti. Cuius ſenſus eſt: Siue inſanimus, id eſt, veſtro iudicio inſanire videmur, dum ſcilicet noſtram diligentiā in officio extollimus, Id certe nō facimus, vt nos extollamus, ſed vt in vnius Dei gloriā cedat noſtrum miniſterium. Siue ſani ſumus, id eſt, ſimpliciter faciamus officium ſine omni diligentiæ noſtræ cōmendatione vobis ſani ſumus, id eſt, eo pertinet noſtra induſtria, vt vos ſalutem per noſtram prædicationem conſequamini. Ad hos ergo duos fines tendat miniſtrorum verbi labor, Primum, vt ſoli Deo tribuatur gloria. Deinde, vt multi ad ſalutem adducantur. Præterea, cum Paulus hic dicit, Inſanimus, & ſani ſumus, ſciendum eſt quod loquatur ex hypotheſi eorum quibus ſcribit.

Caritas enim Chriſti conſtringit nos iudicantes illud.

Hoc eſt quod omnia noſtra ad Dei gloriam & Eccleſiæ ædificationem referenda

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ferenda ſtatuimus, efficit in nobis cogitatio illius ſummi amoris, quo Chriſtus nos cõplexus eſt, & quem ſua morte nobis eſt teſtatus. Conſtringendi vocabulo ſignificat aliter fieri non poſſe, quam vt in obſequium Chriſti totum ſe addicat, quiſquis vere reputat quantus fuerit amor Chriſti, qui ſe in mortem pro peccatoribus tradiderat.

Quod ſi vnus pro omnibus mortuus fuit, Ergo omnes mortui fuerunt.

Teſtificatio eſt charitatis Chriſti. Ponit autem propoſitionem loco totius argumenti. Si vnus Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, omnes fuerunt mortui, id eſt, mortis ſententiæ ſubiecti. Atqui Chriſtus eſt mortuus pro omnibus. Ergo omnes fuerunt mortui. Proinde maximam fuiſſe charitatem oportet, qua motus voluntariam mortem pro omnibus ſubierit Dominus. Maioris cõſequentia à deſtinato ad finem probatur. Nam ideo mortuus eſt Chriſtus pro omnibus, vt omnibus vitam impertiret. Cum ergo omnes opus habuerunt, vt vitam per mortem Chriſti reciperent, ſequitur omnes mortuos fuiſſe.

Et quidem pro omnibus mortuus eſt, vt qui viuunt poſthac non ſibi viuant, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt, & reſurrexit.

A fine mortis Chriſti probat Apoſtolus, cur Deo in omnibus acceptus eſſe ſtudeat. Chriſtus mortuus eſt, vt nos noua donemur vita, Ergo iam viuificati per fidem Chriſti debemus totam noſtram vitam Chriſti obſequio ſubijcere. Obſeruetur hic antitheſis. ſibi viuere, & Chriſto viuere: quæ duo non poſſunt ſimul ſtare. Qui enim ſibi viuit, Chriſto nõ viuit: & qui Chriſto viuit, ſibi nõ viuit. Vt autem ſibi viuere dicitur, qui nondum regenitus ſecundum φρόνημα carnis viuit. Ita Chriſto viuere dicitur, qui renunciatis carnis concupiſcentijs vitam piam, iuſtam, & modeſtã meditatur. Breuiter: qui ſecundum carnẽ viuit, ſibi viuit: Qui ſecundum ſpiritum viuit, Chriſto viuit. Vide Rom.8. Hic locus aperte docet, ſanctificationem à iuſtificatione nequaquam ſeparari poſſe.

Itaq; nos poſthac neminem nouimus ſecundum carnem.

Quia is ſolus agnoſcendus eſt viuere, qui Chriſto viuit, infert Apoſtolus ſe externam apparentiam hominum non ſuſpicere, & nullam vitam, nullas actiones, nullas denique virtutes agnoſcere in iis, qui adhuc in carne degunt, non regeniti per Chriſti gratiã, ac noua vita per Chriſtum donati. Hic locus manifeſte docet nullas veras virtutes in nondum renatis eſſe, ſed tantum laruas quaſdam & virtutum mortua ſimulacra.

Quod ſi etiam ſecundum carnem nouimus Chriſtum, iam non amplius nouimus.

Per cõmunicationem loquitur Apoſtolus. Eſt autem horum verborum ſenſus: Chriſtus ad tempus conuerſatus cum Apoſtolis ab eis æſtimatus eſt, vt homo aliquis excellens: At nunc non tantum homo excellens, ſed filius Dei ſedens ad dexterã patris agnoſcitur. Carnis vocabulum quemadmodum paulò antea, ita & hic non pro ſubſtantia, ſed pro qualitate & externa ſpecie accipitur. Quare Seruetus impie abuſus eſt hoc loco ad probandum, humanam naturam in Chriſto à diuinitate abſorptam eſſe.

Proinde ſi quis in Chriſto noua creatura ſit.

Concluſio ex ſuperioribus collecta: Si quis in regno Chriſti ciuis vult haberi, & vere eſſe, ſit noua creatura, hoc eſt, regenitus per ſpiritum Chriſti ſit nouus homo, & viuat ſecundum nouæ vitæ cõditionem, ac ſtudeat Deo ſemper acceptus eſſe. Damnatur hic quicquid eſt in homine ante regenerationem.

Vetera præterierunt, Ecce noua facta ſunt omnia.

Cur in regno Chriſti ſola creatura noua locum habeat, vaticinio Prophetico oſtendit: Prophetæ enim cum de regno Chriſti loquuntur, conferunt illud cœlo nouo & terræ nouæ, vt Eſai.65. Ecce ego creo cœlum nouum & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Et 43. Ne recordamini priorum, & antiqua ne memoretis. Quibus vaticinijs ſignificatur cum conditio piorum in regno Chriſti in hac vita, tum ſtatus rerum poſt iudicium.

Omnia

Omnia autem ſunt ex Deo, qui reconciliauit nos ſibi per Ieſum Chriſtum, deditq; nobis miniſterium reconciliationis.

Aliud argumentum obœdientiæ Apoſtoli in miniſterio. Omnia ſunt ex Deo, Igitur omnia in ipſius gloriam cedere par eſt. Proinde cum nobis commiſerit miniſterium Euangelij, decet vt in eo annunciando minime ſimus ignaui. Vt autem oſtendat omnia ex Deo eſſe, proponit ſummum & maximum beneficium, nimirum quod Deus nos reconciliauerit ſibi per IESVM CHRISTVM. Porrò quomodo Deus nos reconciliarit ſibi, paulo poſt Apoſtoli verbis ſignificatur. Quod autem vocat miniſterium Euangelij reconciliationis miniſterium, duo indicat, Primum, quod omnes qui nō ſunt participes Euangelij, ſint adhuc ſub ira Dei & damnatione, Alterum, quod Euangelium nobis offerat reconciliationem, quam fide ſola recipimus.

Quoniam erat Deus in Chriſto mundū reconcilians ſibi, non imputando eis peccata ipſorum.

Dixit Deum nos ſibi reconciliaſſe. Iam modū quem in fine capitis apertius declarat, exponit. Reconciliauit autem nos ſibi Deus hoc modo: Deus erat in Chriſto, mundum ſibi reconcilians, hoc eſt, Deus pater, qui vnus eſt eſſentia cum filio, iuxta illud: Ego in patre, & pater in me, nos ſibi reconciliauit interceſſione filij. Verum ſi quæris, cur pater non mediator dicatur, cum ſit reconciliator? Reſpondeo: Reconciliauit nos ſibi per mediatorem, qui eſt vnus IESVS CHRISTVS. Nam tametſi vt inſeparabilis eſt & indiuiſa vnitas ſubſtantiæ trium perſonarum, Ita & operatio: Tamen nec confundendus eſt ordo perſonarum, nec ſingularum proprietas in ſalutis myſterio eſt tollenda. Pater, Filius, Spiritus ſanctus, hoc eſt, tota trinitas, ſibi mundum recōciliauit, ſed Pater mittit Filium, vt ſit propitiatio pro peccatis, iuxta primam promiſſionem: Semen mulieris cōteret caput ſerpentis, Filius miſſus, propitiatio eſt facta, Et Spiritus ſanctus hanc propitiationem obſignat, cuius propitiationis effectus eſt, quod Deus non imputet peccata ijs, qui in Chriſtum credunt, quemadmodum Roman. 3. & 4. fuſius declaratur. Recte ergo dicitur, Reconciliauit nos tota trinitas, ex virtutis vſu, dum peccata delet: ſed filius ſolus λύτρῳ & impletione obœdientiæ, vt enim per λύτρον ſatisfactum eſt pro peccato: Ita obœdientia Chriſti, qua impleuit ipſe legem, imputatur credenti. Vnde homo recōciliatus Deo, acceptus fit illi, & habetur iuſtus. Vnde pleniſſima cōficitur recōciliationis definitio, quæ alias iuſtificatio dicitur, nempe quod ſit credentis perſonæ in Chriſtū abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Chriſtum.

Et poſuit in nobis ſermonem reconciliationis.

Repetit quod ſupra dixit de dignitate Euangelij. Vnde ſi legationis vocem mutamur ex ſequentibus, hanc Euangelij definitionem extruere licebit, videlicet, quod Euangelium ſit legatio Chriſti, per quam pax annunciatur & reconciliatio mundi cum Deo, ex quo intelligi vult Apoſtolus quanta induſtria, quanta vigilantia, quanta ſinceritas in miniſtris Euangelij requiratur, quibus tanta legatio commiſſa ſit. Confutantur hic Enthuſiaſtæ, qui verbum vocale contemnunt. Refutantur etiam Papiſtæ, qui in complementum doctrinæ ſalutis adijci volunt humanas traditiones.

Itaque pro Chriſtò legatione fungimur, tanquam Deo exhortante (vos) per nos rogamus pro Chriſto reconciliamini Deo.

Infert ex dictis quanta ſit Euangelij dignitas: ex qua etiam concluditur, quanta requiratur in miniſtris fides & ſinceritas. Sunt autem in hac pericopa quatuor propoſitiones, quæ & doctrinam maximam & admonitiones vtiliſſimas nobis proponunt. Prima, miniſtri verbi pro Chriſto legatione funguntur. Ex hac propoſitione ſequentes hypotheſes collige: primam, ſummā eſſe dignitatem miniſterij Euangelij: Secundā, ſummam requiri fidem in ea legatione. Tertiam, non licere niſi legantis Chriſti verba afferre. Quartam, audiendos eſſe hos legatos tanquam Chriſtum ipſum. Quintam, miniſtros Euangelij debere habere legitimā vocationem. Nulli enim legatū agere licet, niſi ab aliquo mittatur. Sextam non eſſe Chriſti legatos, ſed criminis ſtellionatus reos, qui aliud annunciāt, quam quod ore ſuo locutus eſt Dominus. Secunda propoſitio, Deus tanquam exhortatur ſeu precatur auditores Euāgelij, nō quod Deus reuera precetur, ſed tanquam precetur, idq; in miniſtrorum perſona. Hinc primum admoneātur miniſtri verbi qua oportet animi præſentia & fortitudine legatione

gatione cōmiſſā fungi. Non enim ſuum negocium agunt, ſed Dei. Contemnitur ergo De-
us, quando miniſtrorū verbi vox contemnitur, iuxta illud: Qui vos ſpernit me ſpernit. Ad
moneantur etiā miniſtri Euangelij nō ſcurriliter agere, non ἀκροάματα infarcire ſuis de-
magorijs, id eſt, publicis concionibus, quo diutiꝰ cum populi applauſu detinere auditores
poſsint: Quod certe cedit in contumeliam Dei, cuius os eſſe dicuntur miniſtri Euangelij.
Admoneātur præterea auditores ſingularis reuerētiæ & modeſtię erga miniſteriū. Tertia
propoſitio eſt: Miniſtri verbi pro Chriſto, id eſt, nomine Chriſti, rogant, iuxta illud: Qui
vos audit, me audit. Ex hac propoſitione ſequuntur omnia ſuperius ſignata ad primam &
ſecundam propoſitionem. Quarta propoſitio cōtinet ſummam legationis, nimirū, vt ho-
mines reconcilientur Deo. Proponitur autem hæc exhortatio omnibus, nō ſolum nondū
conuerſis, verumetiam conuerſis. Nam quemadmodū quotidie peccamus: Ita quotidiana
per Chriſtum reconciliatione indigemus: Quæ reconciliatio, vt ſupra dictum eſt, in iuſtifi
catione perſonæ eſt poſita: dum videlicet perſonæ credenti Deus nō imputet peccatū, ſed
obœdientiam filij, & eam acceptet gratis ad vitam æternam. Errant igitur Donatiſtæ, cum
lapſis veniam negent & reditū ad gratiam. Errant & Papiſtæ, qui docent homines lapſos
poſt baptiſmū mereri remiſsionē peccatorum pœnitētia, intercedente clauiū beneficio.

Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iuſti-cia Dei in ipſo.

Hæc ratio ad modum reconciliationis ſupra poſitum, eſt referenda. Illic enim dixit, Erat Deus in Chriſto mundum ſibi reconcilians: Hic iſtum mo-
dum reconciliationis declarat, cum dicat, Chriſtum omnis peccati expertē, peccatum fa-
ctum eſſe pro nobis, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Quoniā autē hæc gnoma eſt præ-
cipua in tota ſacra ſcriptura, libet eā paulò diſtinctius retexere, & membra ſeorſim cōſide-
rare. Sunt autem duo huius propoſitionis pręcipua membra. Primum eſt deſcriptio ſacer-
dotis Chriſti, Alterum eſt beneficij eius erga Eccleſiam aſsignatio. Deſcriptionis ſunt duæ
partes. Quarum prior deſcribit Chriſtum ſacerdotem, qualis in ſe eſt. Poſterior, qualis ſit
ἀδοξίᾳ paterna pro nobis factus. Cum igitur ait: Eum qui non nouit peccatum, cōplecti-
tur integram illam deſcriptionē, quæ eſt in Epiſtola ad Hebæros, nempe quod ſit ſanctus,
innocēs, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis. Huiuſmodi enim opor-
tuit eum eſſe qui legē cōdemnantem nos impleret, & eius capitali iudicio ſatisfaceret. Eſt
autem phraſis hic conſideranda cum ait: Non nouit peccatum. Hic enim verbum noticiæ
nō ad ſcientiam, ſed ad experientiā referendum eſt: Chriſtus enim adeo purus erat à pec-
cato, quod nullum vnquam perpetrauerit peccatum, nullaq; eius radix in eo fuerit: Dein-
de peccatum hic proprie accipitur, ſignificans defectionem à lege & voluntate Dei cū ob-
ligatione ad æternam mortem & damnationē: Atq; hactenus de priori deſcriptionis par-
te. Poſterior eſt, pro nobis peccatum fecit, hoc eſt, pater æternus λόγον æternum aſſumta na-
turæ noſtrę maſſa voluit recipere in ſe reatū noſtrum, & pro nobis fieri victimam expiato-
riam, nam hoc loco peccatum pro Aſchā ponitur, quod & reatum ſignificat & hoſtiā pro
expiando delicto immolatam, vt Geneſ. 36. Leuit. 5. 2. Reg. 12. Eſa. 53. ad quem Prophetæ lo-
cum hic Apoſtolus alludit. Ait enim illic Propheta, ſi poſuerit Aſcham animam ſuam, id
eſt, ſi ipſe reatu peccati in ſe recepto factus fuerit pro peccato expiando hoſtia, videbit ſe-
men longæuum. Eſt ergo in voce peccati ἀντανάκλασις. In eodem enim verſu diuerſimode
capitur. Obſerua ergo hic quod Chriſto qui reuera fuit expers omnis peccati noſtrum pec
catum imputatum ſit, adeo vt reus peccati coram Deo ſit habitus. Quod obſeruandum eſt
propter antitheſin. In altero huius propoſitionis membro aſsignat beneficiū Chriſti ſacer
dotis erga Eccleſiā, quod beneficium effectus eſt & finis ſacrificij Chriſti. Ait enim, Vt nos
fieremus iuſticia Dei in ipſo. Hic duplex conſideretur antitheſis. Nos reuera peccatores, &
Chriſtus expers omnis peccati, peccatum, id eſt, reatus victimaq;, & iuſticia Dei: Reatus
quidem noſter Chriſto imputatur, qui & pro eo factus eſt victima. Iuſticia vero Chriſti
nobis imputatur, vt nobis ſit placatus Deus: vt ergo Chriſtus fuit peccator: ita nos iuſti ſu-
mus. Quare neceſſe eſt hic iuſticiā Dei intelligere cum liberationē ab obligatione mortis
& damnationis: Tum obœdientiam Chriſti à Deo approbatam & nobis imputatam: pro-
pter quam etiam accepti ſumus Deo: Hanc interpretationem oppoſitorum ratio omnino
efflagitat, quam vniuerſa ſcriptura confirmat. Et illud Apoſtoli: vnius Chriſti obœdientia
multi iuſti conſtituuntur. At cū Apoſtolus addit in ipſo, nempe Chriſto ſacerdote, duo ſi-
gnificat, vnum quod iuſticia illa, quæ nobis imputatur ſit extra nos, quemadmodū pecca-
tum Chriſto imputatum, erat reuera extra Chriſtum. Alterū, quod tum demū huius red-
damur iuſticiæ participes, quando in Chriſto inuenimur per fidē. Sed cur vſus eſt abſtra-
cto Iu-

ĉto Iuſticia Dei, cum potius concreto Iuſti coram Deo vtendum fuiſſe videatur? propter duo id fecit. Primum, vt appareret antitheſis inter peccatum & iuſticiam. Deinde, vt ſignificaretur iuſticiæ perfectio: Nam Enallage hæc ſignificat nos plene iuſtificatos eſſe coram Deo, vt plena eſt obœdientia Chriſti. Quotquot enim fide iuſtificati ſunt, perfectam Chriſti iuſticiam poſſident, & omnes æque ſunt iuſti, quantum quidem ad imputationem attinet, tametſi ſanctificationis vis quæ iuſtificationi coniuncta eſt, in alijs ſit maior in alijs minor, iuxta fidei menſuram.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Vt ſuo exemplo miniſtros verbi qui fu. runt Corinthi, exhortatur ad munus fideliter præſtandum: ita ipſos Corinthios verbi auditores ad pietatem validis inuitat argumentis.

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ ſunt huius capitis partes. Quarum prior eſt exhortatio ad miniſtros verbi, vt ſedulo præſtent officium. Poſterior eſt exhortatio ad ipſos auditores Corinthios, ne fruſtra verbi diuini miniſtros audiuiſſe videantur.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOS vero cooperantes etiam obſecramus vos ne fruſtra gratiam Dei reciperetis.

Propoſitio eſt prioris exhortationis hui⁹ capitis, quâ exhortatur miniſtros Euangelij, vt caueant ne fruſtra videantur accepiſſe gratiā Dei, id eſt, mun⁹ docendi Euangelium. Chryſoſtomus hoc interpretatur de auditoribus, ſed ea quæ ſequuntur ſatis indicant quod ad prædicatores referri debeat præſens exhortatio, tametſi nihil refert ſi eam ad vtroſq;, id eſt, miniſtros & auditores referas. ſed vox συνεργοῦντες, id eſt vna vobiſcum operantes, declarat cōmune miniſtrorum ſtudium. Obſeruetur hoc exemplum quo monentur ſuperiores miniſtri, vt alios exhortentur ad officium præſtandum.

Dicit enim, tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis ſuccurri tibi: Ecce nunc tempus acceptum: ecce nunc dies ſalutis.

Prophetæ teſtimonio cōfirmat non fruſtra ſuſcipi miniſterium verbi. Promittit enim Domin⁹ Eccleſiæ in capite Chriſto, quod velit miniſterio adeſſe, & facere vt multi per miniſterium ſalutē cōſequantur. Paulus hic 70. interpretes ad verbum imitatur. Hebræus textus multo eſt illuſtrior, in quo quatuor ſunt ſpectanda, quæ concurrunt in miniſterio verbi. Primum, eſt cauſa nempe Raſon, id eſt, εὐδοκία, beneplacitum ſeu gratuitus fauor Dei, qui eſt fundamentum ſalutis noſtræ. Secundo, ponitur effectus iſtius fauoris, nempe Ieſchuah, id eſt, ſalus. Salui enim ſumus quia placemus Deo, vt filij tenerrimi ſuo patri, non dignitate noſtra aut meritis, ſed liberali eius gratia. Tertio, cum dicit, Reſpondi tibi, & ſuccurri tibi, ſignificat & inuocationem cum prædicatione verbi coniunctam & exauditionem, quod Deus velit vere præſtare nobis, quod offert per miniſterium: Cum ergo tempus prædicationis Euangelij dicatur tempus beneplaciti, & dies ſalutis, decet non ſolum miniſtros ſalutis, verumetiā auditores, vt hoc tempus non negligant, præſertim cum prædicatio Euangelij ſit teſtimonium beneplaciti Dei, & ſalutis noſtræ inſtrumentum: quemadmodum Paulus indicat cum prophetæ teſtimonio ſubijcit hæc verba: Ecce nūc tempus acceptum, Ecce nunc dies ſalutis. Illud nunc ad omnes ætates pertinet, in quibus Deus ex ſuo beneplacito verbum ſuum annunciari permittit, & hodie verè dicere poſſunt miniſtri Euangelij, Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis.

Nullam dantes in vlla re offenſionem ne vituperetur miniſterium.

Suum exemplū alijs miniſtris imitandum proponit. Verbum, obſecramus, ex

mus,ex primo verſu repetendum eſt,vt ſit ſenſus, Nos nullā dantes vlla in re offenſionem obſecramus vos,hoc eſt,nos cauemus ne vlla morū impuritate ſimus impedimento auditoribus Euangelij, idq; ideo ne noſtrum vitium transfundatur in miniſteriū.Hic primū diſcant miniſtri Euangelij,qua deceat eos vitæ innocentia præditos eſſe.Nā duo ingentia mala comitātur ſceleratos miniſtrorū mores. Primum enim retardatur in auditorib⁹ Euangelij progreſſus, Deinde vicia miniſtrorū quodammodo infamiā miniſterio conciliāt.

Sed in omnibus commendantes nos tanquam Dei miniſtri.

Vt ſe cauere omnem offenſam dixit:Ita altera ex parte aſſerit, quod ſe ſuis audoribus in omnibus commendabilem reddat,quemadmodū Dei miniſtros decet: Obſeruetur igitur hic Regula:quod quicunq; velit cū fructu Dei miniſter eſſe,debeat ſe ita ſuis auditoribus in doctrina, vita, & moribus cōmendare, vt ſui gregis forma in omni pietate & probitate vere dicit poſsit.

In patientia multa, in afflictionibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs,in ieiunijs,in ſinceritate, in ſcientia, in tolerantia, in manſuetudine, in Spiritu ſancto,in charitate non ficta, in ſermone veritatis,in potentia Dei.

Quod in genere dixerat,id per enumerationem ſpecierum ſeu partiū explicat, vt apertius ponat ob oculos quibus virtutibus præditos eſſe oporteat ſinceros verbi præcones. Porrò in hac enumeratione diſtinguēdum eſt inter duo virtutum genera,quæ Paul⁹ requirit in miniſtris Euangelij.Quædam enim perpetuæ eſſe debent,quædam non niſi in certis caſibus requirūtur.Perpetua eſſe debent,labores,vigiliȩ,ſinceritas, ſcientia,manſuetudo,ſpiritus,charitas ſermo veritatis,potentia Dei. Quarum autem neceſsitas non eſt perpetua, ſunt aliæ præter enumeratas. Requiritur enim patientia in reb⁹ aduerſis.inuictus animus in afflictionibus,in neceſsitatibus,in carcerib⁹, in plagis, in ſeditionibus,quotieſcunq; ea inciderint.His iam quorundā vocabulorum explanationem adijciamus.Patientia ὑπομονὴ eſt,cum inuicto animo toleramus aduerſa,& oneri non ſuccumbimus.Huius cauſſa eſt ſpiritus regenerationis,fides, cogitatio mandati Dei,& promiſsio liberationis.Beatus vir qui ſuffert tentationē,qui cū probatus fuerit accipiet coronam vitæ,quā promiſit Deus diligentibus ſe. Obiectum eſt quicquid corpus vel animum premit,vel quouis modo moleſtū eſt:qualia ſunt multa quæ Paulus hic recitat,vt,affiictio corporis,inopia,anguſtia,plagæ,carceres,labores,exilia. Vnde Apoſtolus noſter,Afflictio patientiam operatur,patientia probationem, probatio ſpem, ſpes autem non confundit, id eſt,non fruſtratur ſperantē. Finis eſt, vt Deo præſtetur obœdientia iuxta primum præceptum.Deinde,vt retinentes confeſsionem alijs ſimus bono exemplo,vt illi quoq; ſe inuictos in quibuſuis duris exhibeant. Diſcrimen patiētiæ Chriſtianæ & Philoſophicæ petatur ex cauſsis & finibus.Afflictio ſeu tribulatio Grȩce θλίψις,eſt quȩuis corporis cōpreſſio & iniuria. Neceſsitas hoc loco inopia eſt earum rerū, quæ ad victum & amictū requiruntur.Anguſtia στενοχωρία,cum ad animum tum ad corpus referri poteſt. Ad animū quidem relata,eſt conſilij inopia,vt neſcias quo te vertas conſilij expers, Ad corpus vero cum ita incluſus videaris ab hoſtibus,vt nuſquam euadendi locus pateat. Seditio ,ἀκαταστασία, cum aliquis ob tumultus,& turbatum rerū ordinē cogatur incertis vagari ſedibus, vt qui nuſquam habeat vbi pedem figat.Ieiunium νηστεία,eſt abſtinētia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Hæc definitio nominis eſt. Nā vt Græce vox νηστεία dicitur παρὰ τὸ νὴ ἐσθίειν,id eſt,à non comedendo:Ita Hebræa Zom,id eſt,ieiunium dicitur ab exhauriendo,quia ieiunium exhaurit, & veluti emulget vires corporis atq; adeo corpus ipſum affligit & mortificat.Huius formȩ primȩ ſunt tres.Nam eſt ieiuniū indifferens,eſt pium ſeu acceptum, eſt & impium ſeu Phariſaicum. Indifferens ieiunium eſt cū vel præ inopia vel valetudine,vel ingenti aliquo mœrore animi abſtinetur à cibo & potu. Hoc per ſe nec placet nec diſplicet Deo. Verū prout fides & patientia affuerint placere & diſplicere putandum eſt.Ieiunium pium,Chriſtianum, & acceptum Deo,eſt abſtinentia, à cibo & potu,qua corpus premitur & mortificatur,adeoq; abſtinetur ab omnibus rebus, quȩ carni voluptatem afferunt:vt plenum ſit ſpiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem,& ſeriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lȩdi poteſt.Nam corporis afflictio per ieiuniū eſt memoris animi propter peccatum ſymbolū & teſtimoniū.Huius ergo fines ſunt (propter quos & placet)tres. Mortificatio carnis,excitatio ſpiritus,intenſius omnis pietatis ſtudium. Tale fuiſſe ieiunium Pauli,cuius hic fit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mentio non eſt dubiũ, & deberent pij huiuſmodi ieiunio ſæpe ſpiritũ excitare, ne carnis concupiſcentiæ ſuccumberent. Eſt autem hoc ſanctũ & Chriſtianum ieiuniũ duplex, nẽpe priuatum & ſoleñe. Priuatum, eſt quod quis ſua ſponte ſibi imponit, vel pietatis excitandæ cauſſa (quale vt ſæpe alias, ita potiſsimũ ante ſacram σύναξιν à quolibet Chriſtiano, cuius caro hac caſtigatione indiget, deligi vellem) vel officij capeſſendi gratia, vt ſe quis eo præparet ad meditationem officij, oretq; vt Deus auſpicijs ſui muneris aſpiret. Quemadmodum Moſes, Helias & Chriſtus feciſſe leguntur. Solenne ieiunium piũ & Chriſtianũ eſt, quod pius magiſtratus ſeu gubernatores Eccleſiarũ indicunt, vel vt præſens malũ, peſtis, gladius, &c. vera pœnitẽtia & inuocatione Dei aut tollatur aut mitigetur, vel vt mala quæ ob peccata imminere vidẽtur, caueantur. cuiuſmodi ieiunia ſancti Reges & Prophetæ ſæpe indixerunt: quæ Deo grata fuerunt propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, mortificationem carnis, & huiuſmodi alia, quæ in Chriſtiano ieiunio cõcurrere debent: quemadmodũ ex definitione ſupra poſita intelligi poteſt. De hoc duplici ieiunio priuato & ſolenni tenẽda eſt hæc Regula, Quod vt priuatũ liberum eſt, pertinens ad cuiuſq; priuatã diſciplinam: Ita ſolenne obligat mandato magiſtratus & charitatis lege. Quare illud cõtumaciter violare peccatũ eſt. Contumaciter dico propter valetudinem cuiuſq;. Nam qui aduerſa valetudine ſatis grauatus eſt, nõ debet onere huius ſoleñis ieiunij magis grauari, ſed ſtudere potius, vt veris gemitibus cordis Deum iratũ placet. Impium ſeu Phariſaicum ieiuniũ eſt abſtinentia à certo cibi genere, quæ abſtinentia putatur cultꝰ Dei eſſe per ſe, & res Deo grata propter ipſum opus, adeoq; meritoria. Quaſi vero Deus ſpectaret externa opera, vbi conſcientia eſt impura, & ieiuniũ eſſet in eo operũ genere, quæ Deo probantur per ſe, quẽadmodum ea quæ ſua lege præſcribit, & non potius eſſet externum tantum exercitium & corporalis exercitatio alium finẽ ſpectans, nimirum vt pœnitentiæ, vt orationi, vt carni domandæ, vt charitati, vt meditationi beatæ vitæ ſubſeruiat. Merito igitur Prophetæ huiuſmodi hypocritica ieiunia damnãt, in quibus plurima horrenda ſcelera cõcurrunt. vt opinio cultus, fiducia operis, neceſſitas, coactio, delectus ciborũ neceſſarius, modus ieiunãdi quo vel porci ſaginari poſſent, meditatio fraudis, & iniuriæ proximorũ. Poteſt autem hoc ieiunium Phariſaicum diuidi in duo genera, vt vnum dicatur ſtatũ, Alterum arbitrariũ. Statum et ordinarium eſt, quod certo tempori anni, menſis aut ſeptimanę eſt affixum: quale apud Papiſtas eſt quadrageſimale, quod vocant, ieiunium: item quatuor temporum, Apoſtolorum &c. in quibus nihil ſani fuit, ſed mera ſuperſtitio, multiplex impietas, & ἐθελοθρησκεία ab Apoſtolo damnata, imperiũ tenent. Arbitrarium, quod aliquis arbitrio ſuo quo ſibi Deum debitorem faciat, deligit. quale Phariſęi fuit qui iactabũdus in oratione Domino ait: Ieiuno bis in ſabbato, vbi ſuum ieiuniũ vt opus ſanctum & meritoriũ prædicat, ac Deum admonet ne eius obliuiſcatur. Tale & hypocritarum illorum fuit, qui apud Eſa. 58. cap. Domino obijciunt eũ grauiter accuſantes: Quare ieiunauimꝰ, & nõ reſpexiſti? Hęc de ieiunio admonere hoc loco volui, vt ſtudioſi ſciãt, quid ex verbo Domini de ieiunio ſtatuere debeant, vtq; intelligant in quo ſit operũ genere, in quibus placeat & propter quid, & in quibus non placeat. Sinceritas Græce ἁγνότης eſt puritas ſeu caſtitas cũ animi tũ corporis, quæ regenerationis ſpiritualis effectus eſt. Scientia γνῶσις, id eſt, recte agendi peritia, quæ ſincera doctrina gubernatur. Tolerantia μακροθυμία (quam vetus interpres ad verbũ longanimitatem vertit) eſt virtus moderans iram ne quis cito excandeſcat, ſed emendationis ſpe irã & vindictam protrahat. Manſuetudo χρηστότης, eſt benigna humanitas & facilitas ad benefaciendũ. Opponitur aſperitati & moroſitati. Spiritus ſanctus ſignificat cum ipſum ſpiritum ſanctũ, vt cauſſam, tum motus excitatos à Spiritu ſancto. Sermo veritatis, eſt ipſa Euangeli prędicatio. Cum enim vocat Euangelium ſermonem veritatis, ſignificat quod abſq; humanarum corruptelarum cõmixtione prædicari debeat. Potentia Dei eſt, cum virtus edẽdi miracula, tum facultas caſtigandi contumaces.

Per arma iuſticiæ dextra & ſiniſtra.

Quia ſinceri miniſtri Dei veluti in prima acie ſunt collocati aduerſus Diabolũ, qui ex omni parte eos inuadere conatur, armorũ meminit dextrorũ & ſiniſtrorum. Hoc eſt, vult eos armatos eſſe iuſticia bonæ cõſciẽtiæ à dextris & ſiniſtris, vt ſuſtinere valeant impreſsionem hoſtilem. de armatura Chriſtiani militis copioſe diſputat Apoſtolus ad Epheſ. 6. & 1. Theſſ. 5.

Per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, tanquam impo-

Quo itinere per arma iuſticiæ tendat ad metam declarat, ſignificans ſe

ſtores,

ſtores, & veraces: tanquam ignoti, & celebres: tanquam morientes, & ecce viuimus, tanquam caſtigati, & non morti traditi: tanquam mœrore affecti, ſemper tamen gaudentes: tanquam inopes, multos tamen ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.

animo obfirmato eſſe ad omnia cum proſpera tum aduerſa ferenda, ita vt nec illis ſuperbus efferatur, nec hiſce oppreſſus in pugna deficiat. Quemadmodū enim gloria & bona fama non effertur, ita nec ignominia & mala fama deijcitur. cum audit impoſtor, non frangitur animo, ſed verax manet. cum obſcurus & ignotus habetur, celebrem ſe per Euangelij prædicationem oſtēdit. ſæpe in pericula vitæ incidens, præſentia diuina adiutus à periculis liberatur, Caſtigatus virgis & alapis, è morte tamen ereptus eſt. mœrore affectus nihilominus intus ſpiritu gaudet. inopia laborans, multos per Euangelij prædicationem ſpiritualibus diuitijs ditat. Hoc ſuum exemplum proponit Apoſtolus miniſtris Corinthiorum, quod eos imitari mauult, quam vt inani rerum externarum ſpecie oblectentur. Non enim inanis gloriatio, ſed res bene fortiterque & cum virtute geſta militem fortem ab ignauo ſeparat.

Os noſtrum apertum eſt ad vos Corinthij. Cor noſtrum dilatatum eſt, non eſtis anguſti in nobis, ſed eſtis anguſti in viſceribus veſtris. Eandem vero remunerationem, vt à filijs exigo: dilatemini & vos.

Conuertit ſe ad totam Eccleſiam Corinthiorum, erga quos ſuum intimum & paternum affectum teſtatur. Hos nonnihil accuſans quod ſimilem affectum erga ſe non habeant, hortatur eos, vt vicem rependant, vt decet filios. Atque hic eſt verborum ſenſus ſimpliciſſimus. Oratio autem figurata grandior eſt. Oris apertio & cordis dilatatio, ſignificant vehementiſſimum affectum & fere paternum, quo ipſos Corinthios iam in intimo corde complexus erat. Quem affectum amplificat cum addit: Non eſtis anguſti in nobis, id eſt, vos totos animo complector, adeo cor meum ad vos recipiendos dilatatum eſt. Sed anguſti eſtis in viſceribus veſtris. Id eſt, veſtrum cor nō viciſſim dilatatū eſt ad me recipiendum, & intimo amore comprehendendū. Quare vobis, vt filijs dico, dilatemini & vos ad me recipiendum intra veſtra viſcera, quo ita nos mutuo complectentes, vos nobis & nos viciſſim vobis vicem reddamus. atq; ita mutuum amorem remuneremur. Hic loc⁹ docet qualiter affectos eſſe deceat verbi præcones, & eorum auditores erga ſe inuicem.

Nolite iugum ducere cum infidelibus.

Exhortatio eſt qua Corinthios hortatur, ne ſe contaminent conſuetudine & operibus infidelium. Qui enim picem tetigerit inquinabitur ab ea. Vtitur autē hic Apoſtolus elegantiſſima metaphora, alludens ad legem Moſi Deutero. 22. qua cautū fuit ne quis bouem & aſinum ſub idem iugū cogeret. Dicit enim ne ſitis ἑτεροζυγοῦντες cum infidelibus, id eſt, ne impari iugo copulemini cum infidelibus. Vocātur autē hic ἑτεροζυγοῦντες, qui cum ſint diuerſæ conditionis, in eodem opere mutuam operam pręſtent. vt ſi fidelis vxorem infidelem ducat, vel econtra: aut ſi menſæ dæmoniorum fiat particeps: deniq; ſi cum infideli in aliquo opere, vel per ſe vel ſecundum quid illicito, cōmercium habeat. Hęc exhortatio ad Epheſ. 5. his verbis habetur: ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, ſed potius arguite. Porrò cum exhortatio hæc Pauli ſit vniuerſalis, poteſt commode accommodari etiam impari coniugio, ne fidelis vir aut mulier copuletur infideli coniugi.

Quæ enim participatio iuſticiæ cum iniquitate? quæ communicatio luci cum tenebris? quis conſenſus Chriſto cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio templo DEI cum idolis?

Congeries argumentorum, & exemplorum imparis iugi. Recenſet autem quinq; exempla. Primum, eſt iuſticiæ & iniquitatis. Secundum, lucis & tenebrarum. Tertium, eſt Chriſti & Belial. Vocat autē hic Belial ipſum Diabolum, qui eſt caput omnium ſceleratorum: quemadmodum Chriſtus eſt caput omnium piorum. Quartum, eſt fidelis & infidelis, vt enim fidelis eſt membrum Chriſti: Ita infidelis membrum eſt Diaboli. Quintum, eſt tēpli Dei viuentis, & idolorum. Cum autem horum natura ſit talis, vt minime ſub idē iugum cogi poſſint, nequaquā de-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bent à Chriſtianis coniungi. Cæterum ſi quis hæc argumenta in ſyllogiſmos cogere velit, habet hic quinque propoſitiones interrogatione ideo elatas, vt ſignificet neminem habere, quod contra obijcere audeat, aut iure poſsit. Ex harũ prima conficitur hic ſyllogiſmus, Iuſti & iniqui nullum poſſunt habere conſortium in operibus, quę ſingulis propria ſunt, Chriſtiani ſunt iuſti, infideles vero iniqui, Igitur Chriſtianis cum infidelibus nulla poteſt eſſe participatio in operibus, quæ ſingulis ſeorſim propria ſunt. Sunt enim veluti diuerſa iumenta ſub idem iugum coacta. Formabuntur autem & reliqui ſyllogiſmi eodem modo, Quare non eſt neceſſe eos aſſcribere.

Vos enim eſtis templum Dei viuentis.

Quintæ propoſitioni ſubſumit minorem. Vnde hic conficitur ſyllogiſmus. Templum Dei & idola nõ poſſunt inter ſeſe conuenire. Chriſtiani ſunt templũ Dei viuentis, Infideles vero ſunt templa idolorũ. Ergo Chriſtiani non poſſunt conuenire, & veluti iugum trahere cum infidelibus. Hoc argumentũ ſæpe à Paulo Chriſtianis inculcatur, vt in priori Epiſtola ad Corinthios cap.3. & 6. Et ad Epheſ. 2. Neque enim quicquam magis hominem pium à peccato abſterrere poteſt, quam vt cogitet ſe templum Dei viuẽtis, & in ſe habitantis eſſe. Qua dignitate cum nulla maior eſſe poſsit, horrendum ſacrilegium fuerit adeo ſanctum templum vlla re cõtaminare. Vt igitur hæc appellatio, & Chriſtianorum dignitas admonet nos ſingularis ſanctimoniæ & puritatis: Ita ſignificat totum noſtrum ſtudium eo referendum eſſe, vt Deum veris cultibus celebremus, & prædicem⁹.

Sicut dicit Dominus, habitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.

Teſtimonio diuino & à definitione templi Dei probat pios eſſe Dei tẽplum. Vbi Deus habitat, illic eſt templum ipſius. Deus habitat in pijs. Ergo pij ſunt templum Dei. Huius argumẽti minor hic ponitur, & promiſsione diuina nititur, quæ extat Leuit. capite 36. & Ezech. capite 37. In Leuitico habetur: Ambulabo in vobis, & ero veſter DEVS, & vos eritis mihi populus. In Ezechiele ita legitur: & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Quid autem ſit, quod Deus velit illorũ Deus eſſe, & ipſi viciſsim debeant eius populus eſſe, declarat Propheta cum addit: Et ſcient gentes quod ego Iehoua ſanctifico Iſrael, id eſt, tueor, protego, & defendo Eccleſiam meam, vt rem ſanctam. Cum fuerit, inquit, ſanctuarium meum in medio eorum in perpetuum, hoc eſt, nunquam illi deſtituentur fauore & auxilio meo, donec meum ſanctuarium, id eſt, Chriſtus fide eorum retineatur.

Quamobrem exite de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego ſuſcipiam vos.

Exhortationem argumento ſubijcit, quæ deſumta eſt ex cap. 52. Eſaiæ, quaſi diceret: Cum vos templum Dei eſtis, relinquite idolorum templa, & prophanationes Babyloniorũ. Quod enim Propheta dicit de exitu Babylonico in terram Iudaicam, hoc transfert Apoſtolus à typo ad rem ſignificatam. vt qui Deo dederunt nomina, relinquant prophanationes gentium & immundicias idolorum, hoc eſt, vt nihil commercij habeant cum infrugiferis operibus tenebrarum. Quare Propheta addit in eodem loco: Mundamini qui fertis vaſa Domini, id eſt, vos ſacerdotes & Leuitæ ſanctificamini, ne vlla ſpurcicia veſtrum miniſterium contaminetis. Verum quia Leuitæ fuerunt Chriſtianorum (qui ſunt regales ſacerdotes) typi, debent Chriſtiani qui tantum theſaurum circumferunt, immo qui ipſa templa Dei ſunt, ſe ab omni immundicia conſeruare. Hæc enim eſt voluntas Dei ſanctificatio noſtra.

Et ero vobis in patrem, & eritis mihi in filios & in filias.

Hæc promiſsio Ierem. 31. & in multis alijs ſcripturæ locis, quo ad ſenſum attinet, habetur, quæ quia fide recipienda eſt, ſoli credentes & Deo ex fide obœdientiam exhibentes, de ea gloriari poſſunt.

CAPVT VII.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Summa Capitis Septimi.

Apoſtolus exhortans Corinthios ad ſanctimoniam vitæ, purgat ſe à tyrannidis captata ſuſpicione, quoque animo ſit erga eos certis indicijs oſtendit, nempe, quod in ſummis perſecutionibus ex illorum erga ſe ſtudio & pœnitentia, & affectu eorum erga Titum, conſolationem acceperit.

Ordo & partes Capitis Septimi.

Quatuor ſunt huius capitis præcipuæ partes. Prima, exhortatio eſt ad ſanctimoniam vitæ, quæ infertur ex promiſsionibus, quas poſuit in fine ſexti. Secunda, eſt purgatio affectatæ tyrannidis in Corinthios. Tertia, ſignificatio ſui animi erga eos cum ſumma Corinthiorum commendatione. Quarta interponitur per occupationem, & eſt excuſatio Apoſtoli, quod eos paulo durius tractauerit in ſuperiori Epiſtola: In hac parte ingenium ſalutaris pœnitentiæ graphice depingit.

EXEGESIS CAPITIS SEPTIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HAS igitur promiſſiones habentes dilecti, purgemus noſipſos ab omni iniquinamento carnis & Spiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.

Exhortatio illata ex promiſsionibus, in fine ſexti adductis. Deus promittit quod velit eſſe noſter Deus, & noſter pater, & habere nos loco filiorum & filiarũ, Ergo nos decet ſanctificationi ſtudere, vt ſimus puri ab omni inquinaméto animi & corporis. Eſt auté hæc collectio inprimis obſeruanda. Nã pendet ex mutuo pacto inter Deũ & nos. Etſi enim Deꝰ ex ſua mera miſericordia nos in gratiam recipit, abſq; omni conditione legis & operum: Tamen poſtquã ſuæ gratiæ nos participes reddidit, ſtipulatur à nobis mutuam gratitudinem. quemadmodũ de Abrahamo legimus, quem Deus prius in gratiam recepit, ſed mox ab eodem ſtipulatꝰ eſt mutuã gratitudinem, inquiens: Ambula coram me, & eſto perfectus, Geneſ. 17. Hanc perfectionem facto declarauit cum iuberetur offerre filium. De fide ergo Abrahæ nemo gloriari poteſt, niſi qui Deo ex fide cum Abrahamo obœdientiam præſtiterit. Sed hic oritur quæſtio de conditione. Promiſsiones legales ſunt conditionales, & Euangelicæ ſunt gratuitæ, Igitur conditio obœdientiæ non eſt addenda gratuitæ iuſtificationi. Reſponſio, promiſsiones legales ſunt conditionales, vt quæ habeant impletionem legis cauſſam promiſſorum. Lex enim nihil gratis confert, ſed implentibus legem promittit præmia: Sed Euangelicæ promiſsiones ſunt gratuitæ, quia ſalus nobis credẽtibus offertur, donatur & obſignatur gratis, ſine noſtris præcedentibus meritis. Verum poſtquam fide gratiam adepti ſumus, Deus à nobis ſtipulatur obœdientiã: quæ obœdientia, etſi à nobis plene præſtari nequit, placet tamen in reconciliatis. Hoc confirmatur non ſolum exemplo Abrahæ, in cuius veſtigijs inſiſtere debent omnes, qui cupiunt ipſius filij eſſe: Verumetiam parabola de debitore, Matth. 18. Cui debitori gratis quidem vniuerſum debitum eſt donatum ex mera bonitate patrisfamilias, ſed conſecutus condonationem eſt ad pœnam reuocatus, propter hanc pactionem, de obœdientia in poſterum præſtanda, violatam. Habent ergo omnes promiſſiones Dei ſua natura quoſdam in ſe ſtimulos, qui nos excitare debent ad ſanctimoniam vitæ perpetuo meditandam. Cæterum exhortationem Pauli altius perpendamus, in qua tria ſunt: Primũ, quod purgati ſint adhuc purgãdi. Purgatis enim, inter quos ſe etiam numerat Apoſtolus, ſcribit vt ſe purgent. Semper enim circũferimus nobiſcũ maculas, quibꝰ purgãdis perpetuo ſtudere nos oportet. Alterum eſt diſtributio, nimirum quod oporteat nos purgari ab inquinamentis carnis & ſpiritus, hoc eſt, animæ & corporis: quæ duo cum à Deo habeamus, debemus eis vti in gloriam Dei, 1. Corinth. 6. Tertium eſt, quonam tendere debeat noſtri purgatio, nempe ad perfectionẽ ſanctificationis in timore & vero cultu Dei. Ad hanc ergo metam quotidie magis magiſque contendere debemus, modo promiſsionis filij eſſe cupiamus, & gloriari de patre noſtro Abraham.

Capaces eſtote.

Hoc veluti exordiolum eſt purgationis, quæ ſequitur, quaſi diceret: Cum

 me

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

me videatis corde intimo vos complecti, vos quoque dilatamini & me capite intra veſtra viſcera, quo mutua ſit affectio amoris inter nos. Niſi enim miniſtri verbi & auditores ſe mutua proſequantur beneuolentia, vtrique operam ludunt.

Nemini fecimus iniuriam, neminem corrupimus, neminem defraudauimus.

Remouet à ſe ſuſpicionem tyrannidis, & tria grauiſsima ſcelera enumerat: Iniuriam (qua ſignificatur poteſtatis abuſus, qui partim à ſuperbia, partim à corrupto iudicio, partim ab alijs prauis affectibus oritur) Infidelitatem in docendo, qua homines corrumpuntur & in errores ducũtur, quibus mens corrumpitur & affectus, Et Auaritiam, qua auditores defraudãtur, dum miniſtri eorum bona dolis & fraude ad ſe transferunt. Ab his ergo tribus criminibus immunis eſſe debet pius paſtor, ſi nolit ſuorum auditorum animos à ſe alienari.

Non hoc ad condemnationem veſtri dico.

Prolepſis eſt: Anteuertit enim obiectionem. Dicere enim poterant Corinthij, iſta dici in illorum contumeliam, ſed Paulus id negat, ac ſi dicat: non hoc dico, vt vos ingratitudinis condemnem, ſed tantum vt me purgem.

Nam antea dixi, vos in cordibus noſtris eſſe ad commoriendum & conuiuendum.

Ratio quod non dixerit ea contumeliæ cauſſa, ſed tantum ſuæ purgationis gratia. Eſt autem hæc ratio ſumta à certiſsimo ſigno: nemo contumelioſus eſt in eos quos intime amat, Ego autem antea teſtatus ſum me vos intime amare, adeo vt paratus ſim vobiſcum mori & viuere, Ergo non eſt quod quiſq; putet me aliquid contumeliæ cauſſa dixiſſe.

Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi gloriatio de vobis, impletus ſum conſolatione, Exundo gaudio in omni tribulatione noſtra.

Hoc incremento ſignificat Apoſtolus ſuum erga Corinthios affectum cum ſumma illorum cõmendatione. multa mihi fiducia eſt, hoc eſt, ſecuro & quieto ſum animo, adeo vt nulla ſit in eo offenſa: immo quod plus eſt, de vobis glorior, atq; adeo in ſummis meis afflictionibus non ſolum conſolationem capio magnam, verumetiam vehemẽter exundo gaudio. Vnde autem hoc gaudium & hæc conſolatio, in ſequenti narratiuncula explicat.

Nam cum veniſſemus in Macedoniam, nullam relaxationem caro noſtra habuit, ſed in omnibus fuimus oppreſſi, foris pugnæ, intus timores: ſed qui conſolatur afflictos, conſolatus eſt nos per aduentum Titi.

Hæc narratiuncula crucis Pauli acerbiſsimæ eo pertinet, vt oſtendat maximam fuiſſe conſolationem, quá ex Titi narratione de Corinthiorum ſtudio & affectu erga ſe conceperat. Nam quo grauior eſt morbus, eo remedium iudicatur præſtantius, quo morbus ſuperatur & tollitur. Meminit autem hic duplicis crucis cum ait: Foris pugnæ, intus terrores. per pugnas, intelligit inſultus aduerſariorum, qui ipſum perſequebantur. Per terrores, moleſtias quas habuit ex inteſtinis morbis Eccleſiæ. Solet autem Paulus aduerbijs Foris & Intus vti, quãdo loquitur de ciuibus Eccleſiæ & eius hoſtibus. Quẽadmodum foris eſſe dicuntur prophani, qui extra templum Dei & gratiæ regnũ ſunt: Ita intus eſſe intelliguntur ſancti, qui ſunt in regno gratiæ templum Dei. Præterea cum crucem carni ſui impoſitã ait, ſignificat ſpiritum ſpirituali quodam gaudio ſuſtentatum fuiſſe in ſuis afflictionibus. Debet igitur ſpiritus gaudium opponi omnibus duris & incommodis, quæ patitur caro noſtra in hac vita.

Non ſolum autem per aduentum ipſius, ſed etiam per conſolationem quam ille accepit de vobis, cum renunciaret nobis veſtrum deſiderium, veſtrum eiulatum

Exponit quomodo per aduentum Titi cõſolationem perceperit. Senſus eſt: non tam quod ipſe Titus venerit, quam quod ſtudium & affectum erga

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

veſtrum pro me zelum, adeo vt magis gauiſus fuerim.

me veſtrum mihi renunciarit, cõſolationem percepi. Incremento affectum eorum erga ſe exaggerat. Nam minus eſt deſiderium quam eiulatus, & eiulatum excedit zelus. deſiderio ſignificat quod Apoſtolum ſuum maximi fecerint. Eiulatu, quod ſerio ad ſui doctoris admonitionem pœnitentiam egerint: zelo, quod eum ardentiſsime vt patrem chariſsimum amauerint. Hinc diſcant auditores verbi, quomodo affectos eſſe eos deceat erga Euangelij miniſtros, qui ipſos paternis obiurgationibus in viam ſalutis à præcipitio peccati reuocare ſatagunt.

Nam etiamſi triſtitia vos affeci per Epiſtolam, non me pœnitet etiamſi pœnituerit. Video enim quod Epiſtola illa, tametſi ad tempus triſticia vos effecit, nunc gaudeo non quod triſtitia affecti fueritis, ſed quod triſtitia affecti fueritis ad pœnitentiã.

Ratio eſt per occupationem. Tametſi, inquit, me male habuit quod ad tantam ſeueritatem coactus ſim, vt vobis acerbius ſcriberem: Tamen iam vehementer gaudeo, quod euentus votis meis reſpondeat: nimirum, quod triſtia affecti ſitis ad pœnitentiam, hoc eſt, quod ea triſtitia, quam percepiſtis ex mea obiurgatione, profuerit vobis ad emendanda veſtra vitia.

Nam triſtitia affecti fuiſtis ſecundum Deum, ſic vt nulla in re detrimento ſitis affecti per nos.

Duo probat Apoſtolus. Vnum, quod illorum triſtitia profuerit ad reſipiſcentiam. Alterum, quod obiurgatio ipſius nõ ceſſerit illis in detrimentum. Quod triſtitia illorum profuerit ipſis ad pœnitentiam, ex eo probat, quod ſint triſtati ſecundum Deum, hoc eſt, quod illorum triſtitia, quæ fuit verus dolor de peccato commiſſo, Deo accepta fuerit. Ex quo ſequitur & alterum, quod Apoſtolus eos non affecerit detrimento vllo, aut eos læſerit ſua obiurgatione: Immo quod excitarit potius eos ad pœnitentiam, quæ plurima ſecum commoda affert, Deoque gratiſsima eſt.

Nam quæ ſecundum Deum eſt triſtitia, ea pœnitentiam operatur ad ſalutem non pœnitendam: At mundi triſtitia mortem operatur.

Quia triſtitia per ſe & ſimpliciter nõ videtur expetenda, diſtinctionem adhibet, aſſerens aliam eſſe triſtitiam ſecundum Deum, aliam mundi. Illam bonam & nequaquam pœnitendam, ex affectu oſtendit, nam efficit pœnitentiam ad ſalutem: Hanc malam eſſe ex eo cõcludit, quod mortem afferat. Verum cum triſtitia ſecundum Deum, & triſtitia mundi opponantur, ex collatione oppoſitorum petendæ ſunt differentiæ. Triſtitia ſecundum Deum inde naſcitur, quod aliquis ſentiat ſe Deum offendiſſe, & iam optet id factum non eſſe. Quare ingenti pauore perculſus propter iram Dei, magno eiulatu deflet peccatum, & promiſsionum de Meſsia cogitatione erectus, confugit ad miſericordiam vera & viua fiducia, atque ita ſalutem qua peccando exciderat, ſalutari pœnitentia recuperat. Talis fuit dolor Dauidis, Manaſsis, Magdalenæ, Petri, Latronis in cruce, &c. At mundi triſtitia, eſt dolor ſine fide ad deſperationem ac mortem tendens, qualis fuit Caini, Saulis, Iudæ, &c. Poteſt autem hæc mundi triſtitia diſtingui per cauſas: vt alia ſit cum quis angitur amiſsis bonis, ſiue fortunæ, ſiue corporis, ſiue animi. Alia ex inuidia ortum habeat, cum quis dolet ob bonum alterius: Alia ex ſenſu iudicij Dei proficiſcitur, videlicet cum aliquis ſibi mali alicuius conſcius, pœnæ impendentis metu eſt ſolicitus. Extremis generibus facilius eſt adhibere remedium: Medium autem, quia prorſus diabolicum eſt, difficilius curatur.

Ecce enim iſthuc ipſum quod ſecundum Deum triſtitia affecti fuiſtis, quantum in vobis fecit ſtudium, immo defenſionem, immo indignationem, immo timorem, immo deſiderium, immo zelum, immo vindicationem, per omnia teſtatum feciſtis vos eſſe puros in hoc negotio.

Dixit Corinthios dolore ſecundum Deum, qui dolor reſipiſcentiam operatur ad ſalutem, affectos fuiſſe: Id nunc probat ab effectis, & enumerat ſeptem, quæ primum accommodabo hypotheſi, deinde ad theſin & communem inſtructioné transferam, indeque Chriſtianæ & ſalutaris pœni-

tentiæ definitioně extruam. Primum ergo triſtitia Corinthiorũ effecit in eis ſtudium ſcilicet emendandi,quod peccatum erat per incæſtuoſum, qui nouercã ſuam habuit. Deinde defenſionem,hoc eſt,purgationem,qua ſe Corinthij purgauerunt,quod non approbarent admiſſum flagitium. Tertio indignationě, qua flagitioſo illi fuerant indignati,accuſantes & culpantes eius turpitudinem. Quarto timorem,ſcilicet pœnæ proter tantam offenſam, qua Deus offenſus erat. Quinto deſiderium, id eſt, charitatem erga Apoſtolum monentem ipſos,vt à ſe iram Dei ſeria pœnitentia auerterent. Sexto zelum,id eſt,ardens ſtudium deinceps cauendi,ne talia ſcelera impunita ſint in ſua republica.Septimo vindicationem, qua ſtatuerunt vindictam per excommunicationem in flagitioſum fratrem,& deinceps in omnes eos quos deprehenderent in legem Dei contumelioſos, viuendo impuram vitam. Atque hæc ita hypotheſi accommodata ſint: verum ſi ad theſin transferantur,nobis ſalutaris pœnitentiæ adiuncta depingent. Qui enim vero dolore afficitur,& ſecundum Deum, is emendationi ſtudet, cauet ne alieni peccati reus fiat, indignatur ſibi peccati,iudicium Dei ſibi ob oculos ſtatuit, quo à peccandi licentia reuocetur,ſingulari deſiderio ſe Deo approbare ſtudet, ardenter omnem offenſam Dei cauet, atque alios peccantes in viam ab errore reuocare conatur. Ex his in vnum collectis efficitur, quod vera & ſalutaris adeoque Chriſtiana pœnitentia ſit verus dolor de offenſa Dei, cum voto ac ſpe veniæ, & voluntate ardentique ſtudio peccatum omne poſthac vitandi, Deoq́ue vitam omnem approbandi.

Nempe etſi ſcripſi vobis non eius cauſa qui læſerat, neque eius cauſa, qui læſus fuerat, ſcripſi, ſed vt palam fieret ſtudium veſtrum pro nobis apud vos in conſpectu Dei.

Per occupationem reddit cauſam cur ſcripſerit illis priorem Epiſtolam, idque per ſeiunctionem non cauſæ, & poſitionem veræ cauſæ, Non, inquit,ſcripſi vobis vel fornicatoris cauſa, qui me ſuo facto offenderat, vel mea cauſa qui offenſus fueram, ſed vt vobiſipſis innoteſceret ô Corinthij, quo erga me ſtudio ſitis, & quo affectu me proſequamini in conſpectu Dei: Id quod haud obſcure declaraſtis veſtra reſipiſcentia ſtatim poſtquam à me admoniti fuiſtis. Hæc ſententia Pauli duos locos continet: Vnum (quem exemplum Pauli nobis ſuppeditat) quod peccatoribus ſua peccata non ſint exprobranda à miniſtris,poſtquam ad pœnitentiam ſeriam adducti fuerint. Alterum(quem exemplum Corinthiorum ſuppeditat) quod peccatores caſtigati à ſuis paſtoribus,non odiſſe eos,qui ſe caſtigant,ſed tanquam patres eos complecti debeant.

Propterea conſolationem accepimus ob conſolationem veſtri.

Concluſio prioris cauſæ conſolationis quam accepit in ſuis afflictionibus. Hactenus enim expoſuit quomodo in ſuis ſummis afflictionibus conſolationem acceperit ex pœnitentia Corinthiorum,quæ ipſis quoque Corinthijs magnam conſolationem attulit.

Quin vberius etiam gauiſi ſumus ob gaudium Titi, quod refocillatus ſit ſpiritus eius ab omnibus vobis.

Alteram cauſam ſuæ conſolationis, & gaudij in cruce aggreditur, nempe quod Corinthij benigne & amanter exceperint Titum, quem Apoſtolus ad ipſos miſerat. Nam auditorum ſtudium erga miniſtros ſinceros,haud obſcure declarat animum erga religionem.

Nam ſi quid apud eum de vobis gloriatus ſum, non fui pudefactus, ſed vt omnia in veritate locuti ſumus vobis, Ita gloriatio noſtra apud Titum veritas facta eſt.

Aetiologia eſt:Paulus miſſurus Titum ad Corinthios prædixit fore, vt ipſum humaniter exciperent,Id nunc ita eueniſſe gaudet Apoſtolus.

Et viſcera eius abundantius erga vos ſunt, dum reminiſcitur omnium veſtrum obœdientiæ, quemadmodum cum timore & tremore excepetitis eum.

Quod intimo amore Tit⁹ viciſsim complectatur Corinthios exponit,idque non ſolum obœdientiæ ipſorum gratia, verumetiam quod ſuum erga ipſum animũ declarauerint, eius doctrinam & admonitioně cum timore & tremore excipientes: Quod ſane veræ reſipiſcentiæ ſignum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tiæ ſignum fuit: Viſcera hic metonymia Hebraica intimum amorem ſignificant. Eſt autem ſedes affectuum in viſceribus. Obſeruetur quoque hoc loco, quæ ſit vera ratio excipiendi miniſtros Euangelij.

Gaudeo, quod in omni confidam in vobis.

Epiphonema eſt, cuius hic eſt ſenſus: Quid plura dicam? Huiuſmodi vos eſſe cognoui, vt de vobis ſecure poſsim optima quæque ſentire, loqui, & ſperare.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Prædicata alacritate animi Macedonum in afflictionibus, & liberalitate eorundem in pauperes ſanctos, ipſos Corinthios ad imitationem propoſito Chriſti exemplo exhortatur: & poſt commendationem æquabilitatis ſeruandæ, Titum & alios quoſdam fratres commendat Corinthijs.

Ordo & partes Capitis octaui.

Quatuor huius capitis partes ſunt. Prima, prædicatio Macedonum ob patientiam in afflictionibus, & liberalitatem erga pauperes. Secunda, exhortatio Corinthiorum ad imitationem. Tertia, commonefactio de ſeruanda æqualitate. Quarta, commendatio fratrum quos Apoſtolus Corinthum mittit.

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO notam vobis facimus fratres gratiam DEI datam in Eccleſijs Macedoniæ, quod in multa probatione afflictionis, redundauit gaudiū ipſorum, & profunda illorum paupertas exuberauit in diuitias ſimplicitatis eorum.

Macedones à duabus ſummis virtutibus commendat, Primum, quod in ſummis afflictionibus ſuperarit in illis gaudium ſpiritus. Deinde, quod in profunda paupertate fuerint in pauperes ſanctos liberales. Hæc commendatio eo pertinet, vt Corinthij qui opibus abundabant exemplo Macedonum excitarentur ad liberalitatem. Si enim paupertate preſsi Macedones adeo fuerunt liberales, Quid decet Corinthios, qui tantis opibus abundant? Singulariter obſeruandum eſt, quod Apoſtolus vtramque virtutem, nempe patientiā ſub cruce, & liberalitatem in ſanctos, vocet gratiam Dei, hoc eſt, diuinum beneficium. Nam Deus eſt & autor conſolationis gaudijque ſub cruce, ideoque Deus conſolationis dicitur, & ipſe affectum liberalis animi erga egenos inſpirat, contra carnis iudicium: quæ caro tantum ſibi detractum arbitratur, quantum in alios cōfertur. Proinde cum Paulus iſtam erga pauperes promtitudinem & liberalitatem appellet gratiam DEI, ſciamus, cum liberales in pauperes ſumus, nobis ſingulare beneficium Dei contingere, modo Eleemoſyna noſtra Phariſaico fermento non fuerit vitiata. Ideo Paulus diuitias ſimplicitatis appellat illam liberalitatem, quia eam vult proficiſci ex ſimplici & ſincero charitatis affectu, & tendere in gloriam Dei, & in ſubleuationem egenorum.

Nam pro viribus (teſtor) immo etiam ſupra vires voluntarij fuerunt.

Ratio ab effectu. fuerunt Macedones pro viribus, immo ſupra vires voluntarij, id eſt, ſponte liberales & benigni, Græce eſt αὐθαίρετοι, id eſt, qui vltro & ſponte aliquid eligunt & ſuſpiciunt. Cōmendatur ergo in Macedonibus promtitudo animi & alacritas in Eleemoſyna præſtanda. Debet enim hæc Pauli regula obſeruari: Qui miſeretur, in hilaritate, Rom. 12.

Multa cum obteſtatione rogantes nos

Amplificatio eſt qua exaggerat Ma-

vt gra-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vt gratiam & ſocietatem miniſterij erga ſanctos ſuſciperemus.

cedonum alacritatem in conferenda Eleemoſyna. Nam non ſolum ſponte contulerunt pro ſuis viribus, verumetiam cum multa obteſtatione à nobis expetiuerunt, vt ſocij eſſemus illorum, qui iſtam gratiam Ieroſolymam ad pauperes ſanctos perferrent. Gratiam vocat hic Eleemoſynam à cauſa, à qua profecta eſt, de qua iam dictum eſt.

Ac non quatenus ſperabamus, ſed ſeipſos dederunt primum Domino, deinde & nobis per voluntatem Dei, vt adhortaremur Titum, vt quemadmodum antea cœpiſſet, ita & conſummaret erga vos hanc gratiam.

Senſus eſt: Superarunt longe noſtram expectationem. Nam nō ſolum res ſuas conferre, ſed etiam ſeipſos parati erant Domino & nobis, inſtantes vt Titum adhortaremur: vt quemadmodum cœpiſſet, Ita & ſtrenue perageret hoc munus apud vos, adhortando vos ad liberalitatem erga egenos. Quod autem ait, eos dediſſe ſe primum Domino deinde ſibi, teſtimonium eſt & pietatis Macedonum erga Deum, & obſequij eorum erga Apoſtolum iuxta Dei voluntatem, qui vult nos obœdire miniſterio.

Verum quemadmodum in omni abundatis fide, & ſermone, & cognitione, & omni diligentia, & ea quæ ex vobis erga nos eſt charitate, facite vt etiam in hac gratia abundetis.

Hortatur Corinthios, vt benefici ſint & liberales in egenos, idque per collationem. Qui in omnib⁹ reliquis excellunt, dabunt operam ne in vno aliquo langueſcere videantur, Corinthij fide, ſermone, cognitione, &c. excellunt, Proinde operam dabunt ne beneficia erga pauperes ſint poſtremi. fides hoc loco fiducia eſt erga Deum cum pietate, quæ illi natura coniuncta eſt. Sermo eſt prædicatio Euangelij. Cognitio peritia eſt & prudentia, qua verbum recte applicatur. diligentia eſt in pietatis officijs ardens ſtudium. Charitatis erga ſe etiam meminit. Solent enim homines amicorum monitionibus libentius acquieſcere. Gratia beneficentiam ſignificat. Obſeruetur hoc loco quibus virtutibus Chriſtianos præditos eſſe oporteat, modo ſuum nomen rite tueri volunt.

Non ſecundum imperium loquor, ſed per aliorum ſolicitudinem, & veſtræ dilectionis ſinceritatem approbans.

Præſumtio eſt, Nam tollit obiectionem eorum, qui poſſent dicere, Paulum ſibi hæc onera imponere, vt ipſis imperare videatur: quod negat Apoſtolus, & duas cauſas affert veras, cur eos hortetur ad hanc beneficentiam. quarum vna eſt ſolicitudo aliorum, ſcilicet Macedonum, qui ipſum magna obteſtatione ſolicitarunt, vt Corinthios ad hanc beneficentiam adhortantur: Alia cauſa eſt ſumma illorum dilectio: quæ profert ſua natura beneficentiam erga proximos.

Noſtis enim gratiam Domini noſtri IESV CHRISTI, quod propter vos pauper factus ſit, cum diues eſſet, vt vos illius paupertate diteſceretis.

Ab exemplo Chriſti ſuaſorium petit argumentum, quo argumento nullum pijs paſtoribus, vel maius vel efficacius proponi poteſt. Petra igitur quauis durior ſit neceſſe eſt, qui eo non permouetur. Is dicit, diligite vos inuicem ſicuti & ego dilexi vos, Quod dictum & præceptum & exemplum continet. Ponitur & hic gratia pro beneficentia.

Et conſilium in hoc do. Hoc enim vobis conducit, qui non ſolum facere, ſed etiam velle cœpiſtis anno ſuperiori.

Ab vtili & honeſto argumenta petit. Eſt vtile vobis, beneficentiam exercere erga pauperes. Deinde honeſtum eſt ſtrenue progredi in eo, quod pie cœpiſtis anno ſuperiore. Nam tum non ſolum facere, verumetiam velle, id eſt, vltro facere cœpiſtis, adeo quod ex ipſo facto ſingularem voluptatem perceperitis. Atque id velle, hoc loco Hebræorum more ſignificat, quibus Zaza ſignificat prono & promto eſſe animo, & quaſi animo & affectu accurrere. Atq; hoc pacto plus eſt velle quā facere. Nam

facere

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

facere cuiuis licet, cui ſuppedunt facultates, velle vero tantum, cuius animus & affectus ardeat benefaciendi ſtudio. Nam alioqui velle ſimpliciter præcedit factum.

Nunc autem & ipſum facere perficite, vt ſicut promta fuit voluntas, ita etiam perficiatis ex eo quod ſuppedit.

Vrget, vt quod feliciter cœperant, abſoluant. Oratio Græca multo eſt venuſtior, in quibꝰ infinita verba pro nominibus ponuntur: Supra poſuit τὸ θέλειν, id eſt, velle, & τὸ ποιῆσαι, id eſt facere. Hic τὸ ἐπιτελέσαι, id eſt, perficere. & τὸ ἔχειν, id eſt, habere. Hæc igitur quatuor requiruntur ad beneficentiam veram, ſcilicet: facultas, voluntas, actio, & perfectio.

Etenim ſi iam adeſt animi promtitudo, ea iuxta id quod quiſq; habet accepta eſt, & non iuxta id quod non habet.

Occupatio eſt, qua occurrit obiectioni pauperum inter Corinthios, pauperes parum admodum poſſunt conferre, Igitur à ditioribus exigatur iſta beneficétia. Reſpondet Apoſtolus propoſita regula pulcerrima, nimirum quod Deus æſtimet beneficentiam vniuscuiuſque ex eius animo. ſi enim animus pius & promtus eſt, acceptum eſt Deo vel minimum quiddam, At ſi animus triſtis fuerit, vel maxima donaria diſplicent. Nota eſt hiſtoria pauperis viduę, quæ duo minuta mittens in Gazophylacium prælata eſt diuitibus, qui magnas opes contulerunt.

Non enim vt alijs relaxatio ſit, vobis autem oppreſſio: ſed ex æquabilitate hoc tempore veſtra abundantia ſupplet illorum defectum. vt & illorum abundantia ſuppleat veſtrum defectum, vt fiat æquabilitas.

Commonefactio eſt de ſeruanda æquabilitate. Requirit enim ius analogum inter dantem & accipientem. Non fit, inquit, vt alijs ſit relaxatio, hoc eſt, vt alij ocioſe ex alieno viuant, Vobis autem oppreſsio, hoc eſt, vt nimium erogando in egenos in anguſtias paupertatis cogamini, & paupertate opprimamini. Sed hoc tempore neceſsitatis extremæ pari conditione veſtra abundantia ſupplet illorum inopiam, vt veſtra viciſsim inopia illorum copia ſubleuetur. Nam ſicut nunc alijs egenis vos abundantes largimini è veſtro, ſic alij viciſsim de ſuo vobis egentibus largiantur. Idque vt fiat æquabilitas, ſerueturque ius analogum. Debet enim vltro citroq; ius illud inter Chriſtianos valere, quantum quidem ad vſum rerum attinet, non quantum ad poſſeſsionem. Hic modus communicandi inopibus de noſtris facultatibus, à Salomone etiam commendatur his verbis: Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta de medio putei tui, Diſpergant ſeſe fontes tui foras in plateis, riui aquarum ſint tibi ſoli, & non alienis tecum. Requirit hic Salomon liberalitatem erga alios, ſed vult penes noſipſos rerum noſtrarum dominium eſſe.

Sicut ſcriptum eſt: Qui multum (collegit) non habuit amplius. Et qui paulum (colligit) non habuit minus.

Probat æquabilitatem ſeruandam ex typo. Nam vt qui multum colligebat de Manna, huic nihil ſuperfuit, & qui paululũ colligebat, is nihil minus habuit: Ita in vſu rerum fieri apud Chriſtianos oportet, vt qui plus habet, non habenti communicet, vt fiat quædam æquabilitas: non quidem in poſſeſsione, ſed in vſu rerum. Hoc ergo typo monentur diuites, quod illorum copia ſit temperantiæ propriæ & fratrum egeſtati deſtinata.

Gratia autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem Domini in corde Titi, qui exhortationem acceperit, quin potius cum eſſet diligentior ſua ſponte venerit ad vos.

Commendaturus eos quos Corinthum erat miſſurus, primum meminit Titi, quem dicit non tam ſuo ſuaſu & exhortatione, quam propria animi promtitudine ſuſcepiſſe negocium colligendæ Eleemoſynæ apud Corinthios. Cum autem propter hoc Deo gratias agit, ſignificat non ſolum omnes pios motus in hominibus à ſpiritu Dei excitari, verumetiam hoc opus Deo pergratum eſſe, vt egeſtati fratrum ſuccurrant.

Miſimus autem vna cum illo fratrem,

Barnabam hunc ſecundum ſocium

cuius

cuius laus in Euangelio eſt per multas Ecclesias, nec id ſolum, verumetiam delectus ab Eccleſia, eſt comes peregrinationis noſtræ, cum hac gratia quæ adminiſtratur à vobis ad eiuſdem Domini gloriam, & animi veſtri promtitudinem.

fuiſſe quem cum Tito mittit Apoſtolus, non tam ex eo apparet, quod eius magna laus fuerit in prædicatione Euangelij, quam ex eo quod dicatur ab Eccleſia Paulo conſtitutus comes peregrinationis: quemadmodum ex actis Apoſtolicis conſtat. Ad huius commendationem facit quid dicit, eum ab Eccleſia communibus ſuffragijs electum ad colligendam Eleemoſynam apud Corinthios. Quod cum cedere in gloriam Dei, & animi eorum promtitudinem dicat, ſtimulos addit Corinthijs ad liberalitatem ſuam erga pauperes declarandam.

Declinantes hoc, ne quiſquam nos carpat in hac exuberantia quæ adminiſtratur à nobis, procurantes honeſta non tantum coram Deo, ſed etiam coram hominibus.

Cur alios mittat exponit, ſcilicet ne quis malignus, vt nemo eſt à Sathanæ morſibus immunis, diceret Paulum ſuis priuatis commodis potius, quam pauperum neceſsitati ſtudere. Paulus ergo, vt vir honeſtus & ſanctus, dicit ſe ſtudere, vt non ſolum apud Deum habeat conſcientiam bonam, verumetiam vt ſit extra calumniam apud homines. Vnde Auguſtinus: qui negligit famam, crudelis eſt, Quia non minus neceſſaria eſt nobis coram proximo, quam bona conſcientia coram Deo. Hoc Pauli exemplum non ſolum miniſtris verbi, verumetiam omnibus pijs propoſitum eſſe ſciamus.

Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus, diligentem: nunc autem multo diligentiorem ob multam fiduciam, quam habeo erga vos.

Superioribus tertiũ addit ſocium, quem commendat à diligentia quam ſæpe fuerat in eo expertus, & quam nunc multo maiorem eſſe in eo intelligit, propterea quod magnam fiduciam conceperit de eorum erga pauperes liberalitate. Hic Paulus ad Eleemoſynam colligendam non mittit niſi virum de cuius pietate & diligentia compertum habet. Viderint ergo noſtri, qui ad curam animarũ emittunt eos, qui vix eſſent idonei qui porcis paſcendis præficerentur.

Siue de Tito: ſocius meus eſt, & apud vos adiutor, ſiue (de alijs) fratres noſtri ſunt, & Apoſtoli Eccleſiarum & gloria Chriſti.

Etſi hic particula illationis non eſt expreſſa: Tamen non dubito quin ſit concluſio cõmendationis legatorum. quos Corinthũ mittit. Colligit enim in ſummam quibus laudibus clareant illi tres qui mittuntur. Siue inquit de Tito, ſcilicet quæritur, eſt ſocius meus in miniſterio Euangelij, & adiutor apud vos: ſiue de alijs duobus quæritur, ſunt fratres noſtri, ſunt Apoſtoli, id eſt, legati Eccleſiarum, ſunt gloria Chriſti, vt per quos gloria Chriſti manifeſtetur, Dum eum prædicant, & ſincere colunt, ſanctеque inter homines viuunt. Eraſmus vertit ὑπὲρ τίτου, Titi nomine. Sed quia ὑπὲρ ſæpiſsime apud Paulum pro περὶ capitur, malui de Tito, quam Titi nomine, vertere. Nam hoc magis congruit & Chryſoſtomus ita explicat, & nouus interpres. Collige ex his quę eſſe debeant in diaconis pauperum & miniſtris Eccleſiæ, nempe vita honeſte anteacta, pietas, rerum experientia, vocatio, labor, induſtria, cura pauperum: breuiter, vt ſint tales qui Chriſti gloria iure dici poſsint, quales ſoli illi ſunt, qui de bona conſcientia apud Deum & ſancta vita coram hominibus in Domino gloriari poſſunt. Deteſtanda eſt igitur vox eorum, qui populo illudentes dicunt, Facite ſicut doceo, non ſicut ago: qui potius ἀλάστορες Eccleſiæ, quam paſtores animarum cenſendi ſunt.

Itaq; demonſtrationem charitatis veſtræ & noſtræ de vobis gloriationis oſtendite erga eos etiam in conſpectu Eccleſiarum.

Concluſio exhortationis. Oſtendite itaq; veſtram charitatẽ erga egenos, & efficite ne fruſtra de vobis gloriatus eſſe videar, quod tum demum futurum eſt, ſi hos quos mitto in cõſpectu Eccleſiarũ amanter & benigne complexi fueritis. Hinc & nos diſcamus, quomodo excipiendi ſint qui pauperum negociũ apud nos agunt.

Chryſo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chryſoſtomus exponit εἰς πρόσωπον Eccleſiarum, in gloriam & honorē Eccleſiarum. Qui enim hos legatos honorant, honorant & Eccleſias, quæ eos miſerunt. Vtraque expoſitio ſatis congruit. Sed hæc poſterior magis ſtimulat Corinthios ad officium præſtandum.

CAPVT IX.

Summa Capitis Noni.

Iam dudum Achaiam inſtructam eſſe & ſe miſiſſe fratres, vt omnia ſint in promtu, cum ipſe cum Macedonibus venerit memorans, validiſsimis argumentis ad candidam liberalitatem eos inuitat.

Ordo & partes Capitis Noni.

Capitis huius ſunt quatuor partes. Prima, eſt ſignificatio quod Eleemoſyna Achaiæ iam dudum inſtructa ſit. Secunda, cauſam apertius exponit, cur Titum & alios miſerit Corinthum. Tertia, exhortatur ad liberalitatem, quæ careat triſtitia & minime ſit coacta. Quarta, eſt clauſula acclamatoria per gratiarum actionem ob inenarrabilia Dei dona.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NAM de ſubſidio quidem, quod fit in ſanctos, ſuperuacaneum mihi eſt ſcribere vobis (noui enim promtitudinem veſtram, cuius cauſa de vobis glorior apud Macedones) quod Achaia parata eſt ab anno ſuperiori, & qui eſt ex vobis zelus prouocauit complures.

Præteritio eſt. Dicit enim ſuperuacaneum eſſe ſcribere de ſubſidio quod fit in ſanctos, Id quod tamen breuiter facit. dicit enim non ſolum Achaicam Eleemoſynam iam dudum paratam eſſe, verumetiam multos zelo Corinthiorum iam magis ad liberalitatem exercendam prouocari. Eſt autem optimus & laudabilis zelus cum alius alterius pietate & virtute ita prouocatur, vt eam ſibi imitandam, aut etiam, ſi fieri poteſt, ſuperandam proponat, abſque tamen omni vllius odio. Talis fuit zelus ſanctorum olim, multum diuerſus ab eo zelo, quo nunc multi laborant in aliorum perniciem. Rationē propoſitionis, à promtitudine Corinthiorum ſumtam, Parentheſi incluſi, vt contextus expoſitionis conſpiceretur.

Miſi autem fratres, vt gloriatio noſtra de vobis non inanis reddatur in parte hac, (vt quemadmodum dicebam) parati ſitis ne quo modo, ſi venerint mecum Macedones & offenderint vos imparatos, pudefiamus nos (ne dicamus vos) in hac gloriationis fidentia.

Cauſam apertius exponit, cur Titum cum alijs duob. fratribus miſerit Corinthum, nimirum vt Corinthiorum Eleemoſyna eroganda in pauperes ſit parata vbi Apoſtolus venerit cum Macedonibus. Hunc autem finē multis verbis inculcat, videlicet, ne gloriatio noſtra reddatur inanis: vt parati ſitis: ne pudefiamus nos in hac gloriationis fidentia, vt interim taceam, vt vos non pudefiatis cum venerint Macedones. Magis enim cum aliquid à nobis peccatum eſt erubeſcimus in multorum conſpectu. Hæc copia & expolitio vrget Corinthios vt officium faciant. Vocabulum ὑποστάσει, pro quo fidentiam poſui, idem eſt hoc loco, quod Hebraicum Tocheles, quod 70. interpretes Pſal. 39. verterunt hypoſtaſis, id eſt, ſpes ſeu expectatio ſeu fidentia, quæ eſt firma animi confuſio.

Itaque neceſſarium putaui adhortari fratres, vt prius veniant ad vos, & prius ordinent antea indictam benedictionem ve-

Finem legationis colligit, nimirum vt legati Eleemoſynam prius indictā abſoluant, & ordinent, priuſquā Paulus cum Macedonibus venerit. Elee-

ſtram, vt hæc ſit parata, ita vt ſit benedictio & non auaritia.

moſynam,quam ſupra gratiam vocauit & ſubſidium, hic benedictionem appellat, quæ quid ſit, hoc loco ex antitheſi colligendum eſt. Opponitur autem auaritiæ, id eſt, auiditati plus habendi,vbi autem illa eſt,habet coniunctam tenacitatem & difficultatem quandam aliquid erogandi in pauperes,ita vt quicquid auarus confert,ſit veluti extortum quiddam. Huic ergo vitio opponitur benedictio: Proinde ſignificat benedictio benignam & ſpontaneā beneficentiam ſeu donum,quod benigne & vltro datur. Debet enim piorum Eleemoſyna benigna & ſpontanea eſſe,non extorta. Porrò extrema huius pericopæ verba:ita vt ſit benedictio non auaritia: reſpectu ſequentis exhortationis vim propoſitionis obtinent,nimirum vt Corinthij vltro & benigne conferant Eleemoſynam.

Hoc autem qui ſeminat parce, parce & metet, qui ſeminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.

Ratio propoſitionis à fructu beneficentię,qui ad ipſos qui liberales ſunt redit: Eſt autem hæc ratio allegorica amplificata contrariorum collatione. Quemadmodum enim ſe habet cum ſeminatoribus:Ita cum ijs qui Eleemoſynam contulerunt.Nam vt qui parum ſeminat,parum & metet, & qui multū ſeminat, multum metet: Sic qui parce & ex auaritia parum largitur in vſus pauperum,Remunerationem ſuo auaro animo dignam reportabit.At qui in benedictionibus,id eſt,perbenigne in egenos contulerunt Eleemoſyna,à Domino recipient copioſam mercedem. Etſi Eleemoſyna in ſe fuerit pro tenuitate alicuius perexigua. Nam vt ſupra dictum eſt, promtitudo animi accepta eſt ex eo quod quis habet, nō ex eo quod non habet.præpoſitione IN cum nomine BENEDICTIONIBVS,pro aduerbio vtitur: Pluralem numerum pro ſingulari Emphaſeos gratia ponit. Obſeruetur autem in hac ſententia, quo in loco ſint habendæ piorum Eleemoſynæ,nimirum quod ſint velu i ſemen coniectum in agrum,qui magno cum fœnore reddit quod ſeminatum eſt. Vnde illud Domini: Beati miſericordes,quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.

Vnuſquiſque autem quemadmodum propoſuit in corde,non ex triſtitia,aut ex neceſſitate.

Regula de Eleemoſyna conferenda hic traditur. Certa menſura nemini præſcribatur, ſed conferat vnuſquiſque quemadmodum propoſuit apud ſe: Tantum caueat ne aſsit triſtitia propter illud,quod ſibi detrahi videtur:vel neceſsitas, quaſi autoritate Apoſtoli,aut aliorum exemplo cogeretur inuitus. Vtrunque enim opus ſua natura pium prophanat & contaminat.

Hilarem enim datorem diligit Deus.

Non vult ex triſtitia aut neceſsitate proficiſci Eleemoſynam,ſed ex hilaritate,propterea quod talis Eleemoſyna ſola Deo ſit grata. Alludit autem Apoſtolus ad dictum Syracidæ 35.capite: In omni munere vultum præbeas hilarem. Significatur igitur hoc dicto,quod animi promtitudo, & voluntas liberalis ex eo quod quiſque poteſt,non ex eo quod quiſque non poteſt,ſpectari debeat,iuxta regulam in octauo poſitam.

Potens eſt autem Deus efficere, vt omnis gratia in vos redundet,vt in omni ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.

Argumentum à potentia Dei cōtra imaginationem carnis. Caro putat ſibi detrahi quicquid in pauperes cōfertur, Sed Paulus dicit fieri potentia Dei,vt non ſolum tota illorum beneficentia in eos redundet,ita vt nihil deſiderent ad præſentis vitæ ſuſtentationem: verumetiam vt alijs quoque bonis operibus creſcant.Ita Deus officium beneficio compenſat,& virtutem virtute ornat & præmiat. Hæc ſi multi cogitarent,non ita nonnulli fame & frigore perirent,idque inter eos qui domeſtici Dei haberi volunt.

Quemadmodum ſcriptum eſt: diſperſit, dedit pauperibus, iuſticia eius manet in ſæculum ſæculi.

Quod Deus ſoleat efficere, vt abundent in omne opus bonum, qui ſunt erga pauperes liberales probat ex Pſalmo 112. in quo Dauid virum beatum à timore Dei & alijs virtutibus deſcribit: inter quas etiam ponit liberalitatē erga pauperes.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pauperes.Diſperſit,inquit,dedit pauperibus,In Hebræo eſt fregit,ſcilicet panem, quo verbo ſignificatur ſtudium & actio liberalitatis. Quod autem additur iuſticia eius manet in ſæculum ſæculi,ſignificat, quod Deus ſoleat pietatem erga pauperes compenſare alijs diuinis beneficijs,& præcipue,vt in iuſticia & pietate conſeruentur. Pietas enim vt ſuis exercitijs proprijs augetur,Ita etiam conſeruatur.

Porro qui ſuppeditat ſemen ſeminanti, etiam panem in eſcam ſuppeditet, & impleat ſementem veſtram, & augeat fructus iuſtitiæ veſtræ.

Votum eſt interpoſitum. Optat enim vt is à quo omnia bona proueniunt,ſuppeditet ipſis omnia affatim. & γεννήματα (id eſt prouentus & fructus) iuſticiæ (id eſt, beneficentiæ) illorum erga pauperes compenſet.Hinc monemur,vt nos quoque bona precemur ijs,quorum beneficentiam vel erga nos vel erga alios experimur.Deinde,docemur quod prouentus terræ,& alij fructus non obtingant caſu,ſed tanquam manu Dei hominibus porrigantur.

In omnibus ditati in omnem ſimplicitatem,quæ operatur per nos gratiarum actionem.

Tacita epanalepſis eſt. Nã verbum Abundetis in hoc hyperbato repetendum eſt,hoc modo: vt inquam abundetis ditati in omnibus in omnem ſimplicitatem, id eſt, ad omnem benignitatem, quæ ex ſimplici proficiſcitur animo,hoc eſt, non auaro,non triſti,non coacto,ſed hilari & ſincero Deumq; timente. Huc addit argumentum ab effectu,nimirum quod illorum ſimplicitas, id eſt,beneficentia efficiat,vt Deo gratiæ agantur:quo rurſus monemur pios erga egenos affectus oriri à ſpiritu ſancto, qui in ſanctis habitat.

Nam ſubſidium oblationis huius non ſolum ſupplet ſanctorum defectus, ſed etiam redundat per multas gratiarum actiones apud Deum.

Argumenti proximi repetitio per amplificationem.Liberalitas erga egenos,non ſolum ſubleuat egeſtatem egenorum: verumetiam efficit, vt plurimi agant Deo gratias propter beneficentiam, quæ exercetur in pauperes. λειτουργίας,id eſt,ſacrificij ſeu oblationis vox,vim argumenti ſuaſorij habet. Significat enim quod beneficentia erga egenos ſit ſacrificium Deo gratum. Hinc illud ad Hebræos 13.Beneficentiæ & communicationis nolite obliuiſci. Huiuſmodi enim hoſtijs delectatur Deus.Hoc eſt,huiuſmodi hoſtiæ Deo pergratæ ſunt, idque propter Chriſtum, in quo ſolo & nos acceptos habet pater,Epheſ.1.& noſtram obœdientiam ex fide promanantem approbat,etſi imperfectam.

Per probationem ſubminiſtrationis huius glorificantes Deum ſuper obœdientia conſenſus veſtri, in Euangelium Chriſti, & ſimplicitate communicationis in eos & in omnes,& eorum precatione pro vobis,deſiderantium vos propter excellentem gratiam Dei in vobis.

Dixit illorum beneficentiam erga pauperes efficere, vt multi agant Deo gratias, nunc autem eius rei cauſas enumerat quatuor. Quarum prima eſt, quod illa beneficentia ſit quædã probatio ſeu experimentum fidei Corinthiorum. Secunda, quod teſtetur de conſentiente illorum obœdientia erga Chriſti Euangelium. Tertia,quod ſimplicitas eorum,id eſt,benignitas & beneficentia erga pauperes manifeſtetur, Quarta, quod ita coniungant animos ſuos cum egenis Ieroſolymitanis, vt ipſi & pro eis orent,& eos ex animo deſiderent ac complectantur propter eminentem gratiam, id eſt, magnam liberalitatem quam in eis experiuntur.Hæc commoda & nos moueant ad beneficentiam erga pauperes exercendam.

Gratia autem ſit DEO ſuper inenarrabili ſuo dono.

Epiphonema εὐχαριστικὸν eſt quod eo ſpectat, vt Corinthij audita hac ſui prædicatione,ne efferantur. Monet enim hoc epiphonemate, quod materia gloriationis non ſit à nobis,ſed à Deo.Ex hoc epiphonemate tria colligamus:primum, quod in omnibus Deo ſint gratiæ agendæ. Secundum,quod bene velle & bene agere ſint Dei dona.Tertium,quod nullus ſatis beneficia & dona Dei poſsit prædicare.Humana enim lingua ea narrari non poſſunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

CAPVT X.

Summa Capitis Decimi.

A calumnijs Pſeudoapoſtolorum ſe purgans, & quanta ſit ſua potentia in Euangelij negocio oſtendens Apoſtolus, in Deo gloriandum admonet.

Ordo & partes Capitis Decimi.

Tres ſunt huius capitis partes principales, Quarum prima eſt exordium, in quo per obteſtationem requirit Corinthiorum æquitatem & manſuetudinem. Secunda defenſio eſt autoritatis Apoſtolicæ aduerſus eos, qui ipſi detrahebant apud Corinthios: In hac parte tria facit: Primum, quia obiecerunt illi humilitatem & contemptum perſonæ: reſpondet per conceſſionem primum, deinde opponit poteſtatem Apoſtolicam, qua ſe non parum valere teſtatur. Deinde, quia quidam gloriabantur ſe eſſe Chriſti miniſtros cum Pauli contemtu, His quoque reſpondet, quod in hoc non ſit eis inferior, immo quod poßit gloriari pluſquam illi de ſua poteſtate. Tertio, quia calumniabantur ſuperiorem Epiſtolam tanquam nimis auſteram, cum interim ipſe præſens eſſet infirmus, & ſermo eius contemtus, Reſpondet ſe nihil Epiſtola egiſſe, quod non etiam coram fuiſſet facturus. Deinde ironice eos extollens ſe cum illis comparat, & oſtendit quam fuerit fidelis miniſter in commiſſo ſibi Euangelij negocio. Tertia pars continet regulam, ad quam vult vnumquemque ſe examinare, vt ſciat vbi recte gloriari poßit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

C AETERVM ipſe ego Paulus obteſtor vos per manſuetudinem & æquitatem Chriſti, qui iuxta ſpeciem quidem humilis ſum inter vos: Abſens vero audax ſum in vos.

Exordiolo parat ſibi aditum ad ſequentem confutationem, in qua diluit calumniã Pſeudoapoſtolorum, qui ſe propter externã verborum pompã magnifaciẽtes, Pauli apud Corinthos autoritatẽ eleuare conati ſunt. Obteſtatur autem Corinthios, vt intuentes Chriſtum, eius manſuetudinem & æquitatem ſibi proponant, & non ducantur fallacibus affectibus, ſed rem ipſam recte æſtimantes manſueti & æqui ſint iudices. Orationem affectus abrumpit. Criminationem enim aduerſariorum ironice attexit, inquiens: qui iuxta faciem humilis quidem ſum inter vos, & abſens audax ſum in vos, hoc eſt, externam ſpeciem meæ perſonæ contemnunt Pſeudoapoſtoli, vt meam autoritatem apud vos minuant, & meam abſentis in vos temerariam confidentiam exaggerant, vt ita me vobis exoſum reddant. Notetur hic ingenium arrogantum hominum, qui vt ipſi magnifiant nihil non agunt, vt aliorum æſtimationem obſcurent: In verſione ſecutus ſum Eraſmum, & verti κατὰ πρόσωπον iuxta faciem ſeu externam ſpeciem, potius quam cum nouo interprete, qui motus antitheſi coram vertit. Nam hoc potiſsimum criminationis caput fuit, vt Pſeudoapoſtoli Paulum inuiſum redderent Corinthijs propter perſonæ externæ contemtum, & orationis humilitatem.

Rogo autem hoc ne præſens audax ſim ea fiducia qua reputor audex eſſe, in quoſdam qui æſtimant nos tanquam ſecundum carnem ambulantes.

Orationem, quam abrupit epanalepſi, ſynonyma reſtituit, dixit, obteſtor vos per manſuetudinem & æquitatem Chriſti, vbi abrupit orationem, criminationẽ Pſeudoapoſtolorum ironice interſerens, quam orationẽ nunc abſoluit, Rogo pro obteſtor reponens. Eſt autem hæc plena oratio, obteſtor & rogo vos per manſuetudinem & æquitatẽ Chriſti, ne præſens auſus ſim, &c. Hoc eſt, vt ita agatis & rem ita cõtrouerſiam inter nos æſtimetis, ne cogar præſens apud vos mea vti ſeueritate, id ita demum futurum eſt, ſi vos manſuetos & æquos iudices exhibeatis. Atq; ita hic Paulus ex conſequente antecedens vult intelligi, idq; perſuadendi gratia. Quid autem ſit ſecundum carnem ambulare, ex antitheſi quæ mox ſequitur, patet: vbi arma potentiæ Dei carni opponit.

opponit. Ergo caro hoc loco ſignificat imbecillitatẽ, qualem natura hominum præ ſe ferre ſolet. Cum ergo Pſeudoapoſtoli dicerent, Paulum ſecundum carnem ambulare, ſignificabant eũ non alio præſidio fretum, quã quod incurreret in oculos ex Pauli externa ſpecie.

In carne enim ambulantes non ſecundum carnem militamus (Arma enim militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potentia Deo ad ſubuerſionem munitionum.)

Hæc confutatio eſt primæ criminationis Pſeudoapoſtolorũ: in qua primum concedit ſe in carne ambulare, hoc eſt, ſe ſecundum externam ſpeciem imbecillem eſſe, vt qui nõ ita multum valeat, ſi externã ſpeciem ſolummodo ſpectes. Verum huic externæ ſpeciei & apparentiæ opponit Apoſtolicam autoritatem, videlicet quod poteſtate DEI validus ſit, ad ſubuertendas munitiones quas enumerat, dicens:

Ratiocinationes euertentes, & omnem altitudinem quę effertur aduerſus cognitionem Dei & captiuantes omnem cogitationem in obœdientiam Chriſti, & in promptũ habentes vindicationem omnis contumaciæ, dum impleatur veſtra obœdientia.

Enumeratione effectuum exponit ad quid valeant arma militiæ, in qua ſe bella gerere profitetur. Ac dicit ſe iſtis ſuis ſpiritualibus armis euertere primum λογισμοὺς, id eſt, Ratiocinationes & conſilia, quibus homines mundani vtuntur ad euertendum Chriſti regnum, ad quorum expugnationem requiritur & ſingularis rerum diuinarum cognitio, & inuictum animi robur cum vera pietate & aſsidua precatione coniunctum. Deinde altitudinem omnem, quæ effertur aduerſus cognitionem Chriſti (qui in mundo apparet humilis & abiectus) id eſt, quamlibet mundi gloriam & potentiam, Eam enim in nihilum redigeꝰ miniſter Dei, vt nullum prorſus in regno Chriſti locum habeat. Tertio, omnem cogitationem ſe captiuam ducere dicit ad obœdiendum Chriſto: Quod fit quando homines renunciata carnis cogitatione ſepoſitis ratiocinationibus corruptæ naturæ, & ſecluſa gloriæ & potentiæ mundi vanitate, verbo Dei cõuincuntur de ſua impietate, & prædicatione Euangelij Chriſto adducuntur. Quarto vindicationem omnis contumaciæ ponit, quæ eſt etiam pars poteſtatis Eccleſiaſticæ, fundata ſuper hoc Chriſti dicto, Quicquid ligaueritis ſuper terram, in cœlo quoque ligatum erit. Nam quæ hic recenſet Apoſtolus communia ſunt omnibus miniſtris, ſed non æque feliciter ab omnibus adminiſtrantur. Hoc poſtremum de vindicatione etiam referri poteſt ad pœnas corporales, quas diuina virtute contumacibus inflixit: ſicut Elimam magum cœcitate percuſsit: Alexandum & Hymenæum Diabolo tradidit cruciandos. Quod autem addit: dum veſtra obœdientia impleatur, ſignificat in quem ſcopum collimare miniſtri verbi debeant, nimirum vt iſtis ſuis armis vtantur, donec homines Chriſto obœdientes reddiderint. Hic locus extollit magnifice miniſterium verbi, & illud collocat ſupra omnem gloriam & poteſtatem mundi: videant igitur miniſtri verbi, vt hac ſua poteſtate rite fungantur.

Quæ ſecundum ſpeciem ſunt aſpicitis?

Hęc interrogatio cum admiratione reprehenſionem habet, quaſi diceret: cum iſtis armis me vti experti eſtis, perperam facitis qui iuxta externam faciem, & nõ potius iuxta veritatem de me iudicatis. Externa quidem apparentia humilis eſt, ſed ſpirituale robur miniſterio noſtro annexum in æſtimandis Chriſti miniſtris potius eſt ſpectandum. Idem ſit de omnibus ſinceris Dei famulis iudicium.

Si quis apud ſe confidit quod Chriſti ſit, Hoc reputet rurſus ex ſe, quod quemadmodum ipſe Chriſti, ſic & nos Chriſti.

Reſpondet eis qui gloriabantur ſe eſſe miniſtros Chriſti, idq; cum Pauli contemtu, & dicit neminem ex eo iuſtam habere cauſam ſe contemnendi, cum ſit & ipſe Chriſti miniſter. verum illi in hoc errarunt, quod non æſtimarint, vt decuit, vocationem, dona, & labores Pauli, iuxta quæ tria, gradus & ordines inter Dei famulos geometrica proportione in bene conſtituta Eccleſia fieri oportet.

Nam etſi etiam abundantius quid glorior dę poteſtate noſtra, quam dedit Do-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

minus nobis in ædificationem & non deſtructionem veſtri,non pudeſiam,vt non videar terrere vos per epiſtolas.

Vt modeſtiæ Apoſtoli fuit, quod ſe alijs miniſtris inferioris gradus adiunxerit: Ita autoritatis ſuæ tuendæ gratia ſuum dignitatis gradum ſibi vendicat, & ne quis id arrogantiæ aſſcribat,totum Deo fert acceptum,cum ait: Quam dedit mihi Dominus nõ in deſtructionem veſtri ſed ædificationem,ne videlicet putetis,quæ iacto,inania quędam verborum terriculamenta eſſe. Obſeruetur hic finem poteſtatis Eccleſiaſticæ eſſe ædificationem Eccleſiæ. Quicunq; ergo vel doctrina,vel facto,vel vita,deſtruit Eccleſiam,fruſtra ſe vicarium Chriſti aut famulum eſſe gloriatur.

Nam epiſtolæ quidem inquit graues ſunt & validæ, ſed præſentia corporis infirma,& ſermo contemtus.

Hæc obiectio eſt Pſeudoapoſtolorum,& criminatio quod Paulus alius ſit abſens per literas,alius præſens. Abſentis quidem (aiunt) literæ ſunt graues & validæ,ſed ipſe cum præſens adeſt vobis nõ ſolum ipſe inualidus eſt: verumetiam ſermo eius eſt cõtemtus. Hinc apparet quod aduerſarij Pauli potiſsimum gloriati ſint de grauitate ſuæ perſonæ,& de externa verborum ἀμορφίᾳ, pompa,& grandiloquentia: Sed ſequitur Apoſtoli reſponſum.

Hoc cogitet qui talis eſt: quod quales ſumus abſentes ſermone per epiſtolas,tales etiam præſentes opere.

Reſponſio eſt ad criminationẽ quaſi diceret:Ei qui obijcit mihi quod abſens audax ſim per Epiſtolas, & præſens abiectus,vt qui cõtemto ſermone vtar, Hoc reſponſum volo: quod abſens & præſens idem ſim,ne quid amplius dicam.

Non enim audemus inferre aut conferre noſipſos quibuſdam, qui ſeipſos commendant.

Ratio eſt ironica. Nõ audemus nos inferre,id eſt,annumerare, aut inſerere quibuſdam, nec conferre nos cum illis, qui ſe ipſos commendant ac prædicant.Dicuntur autem ſeipſos commendare,qui cum nihil egregie fecerunt ipſi,applauſum tamen vulgi quærunt,& maximi videri volunt.Qui quoniam alios non habent commendatores,ipſi propriæ laudis præcones ſunt. Quod ἐγκρῖναι per inferre reddidi,ſecutus ſum Camerarij autoritatem,vt retinerem παρονομασίαν,quæ in Græco eſt.

Sed non intelligunt quod ipſi ſeſe ſeipſis metiuntur,& ſeſe ſibiipſis comparant.

Antitheſis eſt,quaſi diceret: Illi quidem magnifice ſe prædicant, ſed non ſentiunt nec animaduertunt quid faciant.Deberent res à ſe geſtas in medium afferre, quas nullas omnino habent.Apud vos latent,nullas nationes ad fidem conuerterunt, nullos labores experti ſunt, ſed ſolummodo abſque vlla ſuorum factorum menſura gloriantes,per ſeipſos ſe metiuntur,& ipſi ſibiipſis menſura ſunt:vt qui ſe ſibijpſis comparent,id eſt,ſuo proprio teſtimonio ſunt clari:qua iactantia nil poteſt dici abſurdius. Quod autẽ hanc Pauli ſententiam reddidi in tertia perſona,ſecutus Pariſienſem Theologum,Camerarium,& Eraſmum,potius quam Photium, motus ſum antitheſi quæ ſequitur.

At nos non extra menſuram gloriabimur, ſed iuxta dimenſionem regulæ eius menſuræ, quam Deus diſpertitus eſt, videlicet quod etiam peruenerimus vſque ad vos.

Senſus eſt: Verum nos res geſtas à nobis proponimus, de quibus in Domino gloriamur. Sed Apoſtolus perſiſtit in metaphora menſuræ,& primũ dicit ſe non extra menſuram gloriari, vt faciunt Pſeudoapoſtoli. Deinde,regulam certam ſe ſecutum ait eius menſuræ,quam Dominus ſibi partitus eſt. Vocat autem menſuram Apoſtolus,quicquid terrarum Deus ipſi velut ad regulam eſſet admenſus,vt totum illud ſpacium adduceret Chriſti imperio. Tertio,partem ſpacij ſeu menſuræ nominat Apoſtolus cum ait: Adeo quod peruenerimus etiam vſque ad vos,hoc eſt,quod præter alias nationes & populos vos quoque pars menſuræ ſitis mihi à Domino aſsignatæ: videtur autem hic Apoſtolus alludere ad men-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ad menſuram terræ Paleſtinæ & eius diuiſionē inter duodecim tribus:qua re ſignificatum myſtice fuit, quod duodecim Apoſtoli iuxta regulam à Domino ſibi commendatam, multas terras & nationes adijcerent regno Chriſti.

Non enim quaſi non perueniremus vſque ad vos, ſuperextendimus noſipſos, nam vſque ad vos etiam peruenimus in Euangelio Chriſti.

Antitheſi amplificat & repetit quod dixit perſiſtens in eadem metaphora. ſenſus eſt : Non ita vſque ad vos peruenimus, quaſi aliquo ſpacio magno in medio relicto, ſed omnibus peragratis interpoſitis regionibus, & in ijs iacto fundamento Euangelij ad vos ſuo loco & ordine peruenimus, ſeruata legitima dimenſionis ratione.

Non extra menſuram gloriantes in alienis laboribus: ſed ſperantes augeſcente fide veſtra in vobis magnificari ſecundum regulam noſtram in exuberantiam, vt etiam vltra vos Euangelizem non aliena regula, vt de ijs quæ parata ſunt glorier.

Hac antitheſeōn collatione grauiter perſtringit Pſeudoapoſtolos, qui in alienis laboribus & extra menſuram ſibi deputatam gloriati ſunt. Ac ſi dicat:Illi extra menſuram gloriantur: At ego ſecundum menſuram, adeo quod ſperem ſuccreſcente veſtra fide me magnificatū iri in vobis, dum ſcilicet veſter profectus in fide ſe magis oſtenderit. Eſt enim magiſtri gloria diſcipuli profectus. Neque ſpero hoc tamen,ſed ſuperabundantius adhuc, nempe vt extendam meam regulam vltra vos,ad eos ſcilicet qui nondum audiuerunt Euangelium:ne in aliena regula de ijs quæ parata ſunt glorier:hoc eſt, ne mihi aſſumam quod Dominus alijs admenſus eſt : quemadmodum veſtri Pſeudoapoſtoli faciunt, ſed vt in mea regula glorier, dum illis qui nondum Euangelium audiuerunt Euangelizem. Regula hic pro re menſurata ponitur,pro qua antea μέτρον,hoc eſt,menſuram poſuit.

Sed qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui ſeipſum commendat ille probatus eſt, ſed is quem Dominus commendat.

Vt & ſe & Pſeudoapoſtolos in ordinem cogat, commode hanc regulam tradit : quam omnes pios in omnibus ſuis actionibus ſequi oportet. Qui gloriatur in Domino glorietur,
hoc eſt, In omnibus honeſtis & præclaris factis, Primum Deo totam gloriam in ſolidum
vendicet. Deinde ad Dei gloriam referat quicquid gratiæ à Deo accepit. Primum ſuper-
biæ medetur,alterum auaritiæ:quæ duo vicia quantumuis excellentia dona Dei fœde cō-
taminant. Rationem regulæ addit per collationem cauſſarum : quarum altera eſt de-
ſtruens,altera efficiens. Qui enim ſe ipſe commendat alijs, ſordeſcit contemtus. Non e-
nim eius eſt vera commendatio. At is [illegible]em Deus commendat,probatus eſt Deo & homi-
nibus. Sed quiſnam à Deo commendatur? Qui omnia ſua rectè facta ad hanc Pauli regu-
lam exigit & examinat.

CAPVT XI.

Summa Capitis Vndecimi.

Hortatur Apoſtolus Corinthios,ne ſe ſinant à Pſeudoapoſtolis decipi,& à Chriſto ſponſo abduci : & oſtendens haud iuſtas eſſe cauſas ſui contemtus, quas pratedunt Pſeudoapoſtoli, ſe illis non modo parem, ſed longe ſuperiorem multis argumentis conuincit.

Ordo & partes Capitis Vndecimi.

Huius capitis diſpoſitio mirum in modum eſt artificioſa. Nam cum hunc ſcopum ſibi Apoſtolus proponat, vt perſuadeat Corinthijs, ne, ſe illorum Apoſtolo contemto, Pſeudoapoſtolis adhæreant, cum animarum ſuarum certo periculo, neceſſe habuit oſtendere, quibus rationibus excellat iſtis. Exordiolo igitur admodum apto à voto ſumpto vtitur. Optat enim vt ſe inſipientem, id eſt, ſuas laudes

 referen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

referentem ferant, ſed mox correctione ſubiecta exponit in quanto metu ſit, ne ſinant ſe decipi à Pſeudoapoſtolis: vnde inſinuat propoſitionem huius capitis principalem, videlicet ne ſinant ſe ſeduci à Pſeudoapoſtolis, ſed ſibi potius quam illis adhæreant. Hac propoſitione confirmata, paucis diluit calumnias Pſeudoapoſtolorum, qui obiecerunt Paulo ſermonis ſimplicitatem, perſonæ contemtum, & abſtinentiam à ſtipendio in ſignum alieni animi à Corinthijs. Vnde dilabitur in deſcriptionem Pſeudoapoſtolorum, & oſtendit quam fallaciter agant ſub prætextu pietatis, idq; exemplo ſathanæ, cuius miniſtri ſunt. Deinde, vt redigat Pſeudoapoſtolos in ordinem, rurſus præfatur & petit, vt ſe inſipientem ferant, qua occaſione exprobrat Corinthijs quod ſe ita ſeruiliter ſubiecerint Pſeudoapoſtolis, tum proponit ſe etiam gloriari poſſe, & velle, & collationem inſtituit ſui & Pſeudoapoſtolorum, in qua multis modis ſe non modo parem eſſe, verumetiam antecellere, Pſeudoapoſtolis oſtendit.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VTINAM toleratis me pauliſper in inſipientia, immo etiam toleratis.

Exordiolum à voto, vtinam tollerâretis me pauliſper gloriantem de mea eminentia in negocio Euangelij. Hoc votū mox corrigens ait: Immo etiam toleratis, ac ſi dicat, Quid opus eſt vt id optem, quod ſponte mihi largimini? Poteſt etiam petitio eſſe (Nam verbum Græcum ambiguum eſt) vt ita reddatur, Immo etiam tolerate. Etſi autem vtraq; expoſitio ſatis cōgruit, priorem tamen præfero cum Eraſmo. Cum inſipientiæ meminit, oblique perſtringit Pſeudoapoſtolos, qui ſuarum laudum buccinatores erant apud Corinthios, quo nihil inciuilius, nihilq; ſtultius eſſe poteſt. Quare recte huiuſmodi gloriationem, qua quis ſe ipſum iactat, inſipientiā vocat Apoſtolus. Verum interea & hoc obſeruandū, interdum quod ſimpliciter & per ſe in vitio eſt, fieri debitum officium propter aliquam circumſtātiam. Pſeudoapoſtoli gloriabantur, vt ipſi magnificerent, Quare recte ſtulticiæ inſimulantur. Paulus gloriabatur, vt tueretur poteſtatem ſuam Apoſtolicam: quo veritas Euangelij permaneret apud Corinthios in gloriam DEI & ſalutem Corinthiorum. Quare ipſius gloriatio fit debitum officium: Tantum abeſt vt Apoſtolo notam inſipientiæ inurat. Hoc exemplum miniſtri verbi in ſimili cauſſa, modo ſimilem affectum retineant, imitari poſſunt.

Nam zelotypus ſum erga vos Dei zelo.

Ratio voti ab effectu Apoſtoli erga Corinthios, ac ſi dicat: quod anxie optem, vt meam inſipientiam feratis, facit zelotypia qua laboro erga vos. Nō quidem mea cauſſa ſed Dei. Hac zelotypiæ diſtinctione rurſus Pſeudoapoſtolos pungit, qui ſibi zelotypi erant non Deo. Monentur ergo miniſtri Dei hoc Pauli exemplo, vt Deo ſint zelotypi tanquam ſinceri Paranymphi, qui nolunt ſponſam [illegible] amare niſi proprium ſponſum, & iraſcuntur ſancto zelo omnibus, qui ſponſam à ſuo legitimo ſponſo abducere moliuntur.

Deſpondi enim vos vni viro, vt exhibeatis vos Chriſto virginem puram.

Aetiologia eſt, ſuæ enim erga Corinthios zelotypiæ rationem reddit. Eſt autem ſenſus horum verborum. Prædicatione Euāgelij à fornicatione impura, qua cōtaminati eratis, adduxi vos ad Chriſtum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus, deſpōdi vos vt Paranymphus marito Chriſto vt poſthac exhibeatis vos vt puram virginem. Conſiſtit autem hæc puritas in doctrinæ Chriſti ſimplicitate, cultu ſincero, & in morum innocentia. Qui enim vel doctrinam corrumpit, vel cultum legitimum violat, vel impudicitia morum laſciuus eſt, à Chriſto ſponſo ad fornicariam laſciuiam deflectit.

Metuo autem ne quo modo ſicut ſerpens Euam decepit calliditate ſua, ſic corrumpantur ſenſus veſtri à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto.

Exponit quanto in metu ſit pro Corinthijs, videlicet quod metuat, ne à ſalute per Chriſtum parta excidant, ſeducti à Pſeudoapoſtolis. Eſt autem hic duplex collatio, Vna Euæ & Eccleſiæ: Altera ſerpentis, hoc eſt, Diaboli & Pſeudoapoſtolorum. Vt Eua ante lapſum fuit typus Eccleſiæ: Ita eadem poſt lapſum figura eſt excidentiū gratia per inobœdientiā, vt ergo ſalus Euæ poſita fuit in ſimplicitate

verbi

verbi Dei eiuſq; obœdientia, & eiuſdẽ lapſus ex corruptela verbi extitit & ex inobœdientia: Ita ſalus Eccleſiæ Chriſti in ſimplicitate Euangelij eſt ſita eiuſq; fide & obœdientia, & interitus in defectione à ſimplicitate Euangelij. Deinde altera collatio eſt ſerpẽtis & Pſeudoapoſtolum, quæ ita inſtituenda eſt: Quemadmodum ſerpens ficto zelo pro primis parentibus calliditate ſua mõſtrato fructu Paradiſi (qui Euæ audito ſerpente viſus fuit aptus ad cibum deſiderabilis oculis, & expetibilis ad prudentiam conferendam) decepit Euam: Ita Pſeudoapoſtoli ſua calliditate externam ſpeciem rerum, pompam verborum, ſimulatã ſanctimoniam, fictum zelum ſapientiæ opinionem prætendentes, nituntur Eccleſiam à ſimplicitate Euangelij Chriſti abducere, atq; ita æternis mancipare pœnis. Hic obſeruetur primum quãtum ſit beneficium Chriſti, qui nos peccato perditos & proſtratos ſub damnatione, ſuo Euangelio in ſalutis ſtatum reſtituit. Deinde quanta ſit dignitas & neceſsitas miniſterij verbi, quamq; bene mereantur de Eccleſia ſinceri miniſtri Euangelij, qui voce & vita veram pietatem docent & exprimunt: Et econtra conſiderandũ, quantæ peſtes ſint Eccleſiæ falſi doctores, qui homines à ſimplicitate Euangelij abducunt ad humanas corruptelas, atq; ita præcipitant in certam damnationem. Porrò hæc Pauli ſententia inſinuationem habet antea ſignatæ propoſitionis, videlicet, vt Corinthij caueant, ne ſinant ſe decipi à Pſeudoprophetis. Habet etiam apertam rationem propoſitionis à periculo & certo damno petitam: videlicet, ne ſicut Eua excidant gratia & ſalute.

Nam ſi is qui venit, alium quidem Chriſtum prædicat, quem non prædicauimus, aut ſpiritum alium accipitis quem non accepiſtis, aut Euangelium aliud, quod non accepiſtis, rectè toleraueritis (eum.)

Ratio propoſitionis eſt, ſumta à perfectione doctrinæ Pauli, Cuius propoſitio ſola loco integri argumenti ponitur. Si Pſeudoapoſtolus aliquis veniens docuerit perfectiorem Chriſtum, impetrauerit vobis alium Spiritum ſanctum ſeu efficaciorem, & tradiderit vobis perfectius Euangelium quam ego feci, bene feciſtis quod ſuſtinueritis & receperitis eum. Sed nullus poteſt venire, qui hoc faciat, immo qui à ſimplicitate Euangelij abhorrent, ſeductores ſunt & impoſtores. Quare nequaquam eos ſuſtinere deberetis. Hic diſcamus, quod ſi prædicatio Pauli fuit ſufficiens ad ſalutem conſequendam, ſeductores ſint Papiſtæ qui Euangelio non contenti, immo Euangelio ſpreto doctrinas humanas pro Euangelio obtrudunt. Quare non minus quam Sathanas ipſe cauendi ſunt.

Arbitror enim me nihilo inferiorem fuiſſe eximijs Apoſtolis.

Pro ipſa minore ponit minoris confirmationem. Paulus non eſt inferior eximijs Apoſtolis. Ergo Pſeudoapoſtoli perfectiorem ſalutis doctrinam afferre non poſſunt. Verum hanc confirmationem hic veluti digito monſtratam, in duodecimo capite perſequitur. Nunc enim obiectiones Pſeudoapoſtolorum aduerſus eam confutat, ne veluti præiudicio quodam impediti Corinthij, minus ſe faciles ad credendum ipſi exhibeant.

Etſi autem idiota ſum ſermone, non tamen ſcientia.

Refutatio eſt primæ obiectionis cõtra minorem, in qua aſſeruit ſẽ nõ inferiorẽ eſſe eximijs Apoſtolis. Obiecerunt Paulo quod ſermone eſſet idiota, ideoq; ipſius doctrinã non fuiſſe abſolutam: Reſpõdet per conceſsionem & correctionem: fateor me eſſe idiotã ſermone, nihilominus tamẽ ſcientia non ſum idiota, quod paulò poſt in duodecimo declarat, vbi ſe in tertium cœlum raptum fuiſſe ait. Idiota grandiloquo & pompoſo oratori hic opponitur. Paulus enim vt penitius penetraret in corda hominum rudium ſuo Euangelio, vſus eſt ſermone populari & ſimplici, vt ita ſe captui rudium diſcipulorum accommodaret, quod ſane officium eſt fidelis magiſtri, qui nõ tam ſuam laudem quam inſtructionem diſcipulorum quærit. Verum Pſeudoapoſtoli crepantes grãdia, garrulitate ſua auditores in admirationem ſui perduxerunt quidem, ſed eos nihil ſolide docuerunt. Vnde vt viderentur eximij doctores eſſe ſoli, obiecerunt Apoſtolo imperitiam ſermonis, ſed falſo. Hinc diſcant pij miniſtri verbi, non à Pſeudoapoſtolis inanẽ garrulitatem captare, ſed potius ab Apoſtolo ſe rudiũ auditorum captui accommodare, quo ipſorum labor in ædificationem Eccleſiæ cedat.

Sed omnino manifeſtati ſumus vobis in omnibus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Firmißimo teſtimonio confirmat Apoſtolus quod dixit. Prouocat enim ad illorum conſcientiam, quibus haud ignotum erat, quanta diuinarum rerum ſcientia polleret, vt qui ipſos ab errore Ethnico ſua induſtria & doctrina abductos, Chriſto lucrifecerit.

Num peccatum feci, quod me humiliauerim, vt vos exaltaremini? quod gratis Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

Criminationes duas Pſeudoapoſtolorũ per interrogationem & admirationẽ proponit. Obiecerunt Apoſtolo abſenti contemtum perſonæ, nempe quod ſe nimiſ familiarem omnibus fecerit, ac ſe vel minimis ſubiecerit, vt eos exaltaret, id eſt, in Chriſti cognitionem perduceret. DEINDE, quod gratis Euangelium prædicauerit, cum alij acciperent ſtipendium. Vtraque criminatio quam ſit iniuſta oſtendit. An is, inquit, qui ſe humiliat, vt alios exaltet, peccat? An is, qui Euangelium Chriſti prædicat gratis propter cauendā ſcandala, eſt culpandus? Vtrumque ſane debitum officium eſt. Quare qui hinc anſam calumniādi petit, iniquus & malignus ſit neceſſe eſt. Hoc exemplum Pauli abſtinentis à ſtipendio nequaquam imponit legem miniſtris verbi, niſi in ſimili caſu. Nec Papiſtæ hinc recte extruunt ſupererogationis opera, cum Paulus nihil aliud fecerit quam quod ex officio debuerit. Debent enim omnes miniſtri Dei ſcandalis quantum fieri poteſt occurrere, ne Eccleſiæ ædificatio per illos impediri videatur.

Alias Eccleſias ſpoliaui accepto ſtipendio, ad hoc vt vobis inſeruirem.

Macedonicas Eccleſias intelligit, quæ fuerunt cum in pauperes, tum in miniſtros Euãgelij liberaliores. Quod autem dicit ſeſe expoliaſſe Eccleſias, id ita accipiendum eſt, quod quicquid conferant pij ſua ſponte in miniſtrorum verbi ſuſtentationem, eſt veluti debitum, quod debeatur iure ſpiritualis belli. Nam homines Sathanæ ſubiectos, prædicatione Euangelij & armis ſpiritualibus liberant præcones verbi, & Chriſto ſubijciunt. His quoq; verbis non parum perſtringit Corinthiorum ingratitudinem, qui permiſerunt, vt ipſe ab alijs acciperet ſtipendium, & ſibi ſeruiret: quorum exemplum multi hodie imitantur, cum paucißimi Macedonibus ſimiles reperiantur, qui in miniſtros alijs Eccleſijs ſeruientes fuerunt liberales.

Et cum præſens eſſem apud vos, & egerem, non torpore meo quemquam grauaui: Nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres, qui venerant ex Macedonia, & me vobis ſeruaui minime onerosum & ſeruabo.

Ἐπεξεργασία eſt. Nam id quod dixit breuius, hic latius repetit, & duo addit: Primũ. quod ſuo torpore & ignauia non fuerit alijs torporis cauſſa, nec ipſis Corinthijs oneri, quo dicto non parũ perſtringit Pſeudoapoſtolos, qui cum ipſi ignaui eſſent ventres, liberaliter de alieno vixerunt: Alterum eſt quod dicat etiam in poſterum ſe effecturũ ne ſit Corinthijs oneri, quod itidẽ Pſeudoapoſtolorũ reſpectu facit, qui poſſent forte ea, quæ dixerat, eo torquere, quaſi Paulus ſuccenſeret ipſis, quod ſtipendia non conferent, aut ſaltẽ prouocaret eos ad maiorem liberalitatẽ.

Eſt veritas Chriſti in me, quod gloriatio hæc non obturabitur mihi in regionibus Achaiæ.

Aſſeueratio eſt interpoſito iuramẽto, eſtq; ſenſus. Hæc mea gloriatio, ſi modo Chriſti veritas in me eſt, quod in Achaiæ regionibus non accipiam ſtipendium, nequaquam obturabitur mihi, hoc eſt: nequaquam excludetur aut deficiet. Vt enim caueam ſcandala, ab iſto meo iure abſtinebo. Pertinet & hoc exemplum ad omnes verbi miniſtros, non quidem in ſpecie, ſed in genere facti.

Propter quid? An quod non diligam vos? Deus nouit: Quod autem facio, etiam facturus ſum.

Expoſiturus cauſſam cur nolit à Corinthijs ſtipendium accipere, primum deſtruit fictam cauſſam, quã aduerſarij ipſius ipſi obiecerunt. Calumniabãtur enim quod Paulus ideo abſtineret, quia Corinthios nõ amaret. Sed hanc calumniã iuramento interpoſito diluit. Hic nota, quam ſit prona malicia hominũ ad excogitandas varias calumnias, quibus ſæpe virtus ipſa obruitur, ac vitij loco habetur. Deinde quoq; exẽplũ Apoſtoli docet: quod in cauſſa honeſta liceat ad Dei teſtimonium prouocare, & iura-

mento

mento confirmare, cum vel deſunt teſtes, vel ſimplici noſtræ narrationi fides non adhibetur.

Vt amputem occaſionem eorum, qui cupiunt occaſionem, vt in quo glorientur, inueniantur, quemadmodum & nos.

Iam verā cauſſam exponit cur à ſtipendio abſtinuerit, nimirum, vt amputaret occaſionem eorum, qui cupiuerunt occaſioné. Hanc occaſionem explicat cum audit, Vt in quo glorientur, inueniantur, quemadmodū & nos. Gloriabantur autem ſe eſſe veros Chriſti Apoſtolos, quemadmodum ſubiecta ratio oſtendit: Hanc gloriationem putabant ſe in ſolidum conſecuturos, ſi Paulus in accipiendo ſtipendio, & in captando ocio ipſis ſimilis videretur. Ne igitur iſta ratione habeātur pro ſinceris miniſtris, qui reuera ſunt Pſeudoapoſtoli, abſtinet Apoſtolus à ſtipendio, & ſe non ventris gratia Euangelium docere, facto comprobat.

Etenim huiuſmodi Pſeudoapoſtoli operarij doloſi ſunt, qui transfigurant ſe in Apoſtolos Chriſti.

Quod occaſioné quærant Pſeudoapoſtoli, vt videantur veri Apoſtoli, ab illorum ingenio probat. Dicit enim eos eſſe operarios quidé, ſed tales qui dolo malo omnia agant: adeo vt ſi externa tantum conſideres, videantur ipſiſsimi Chriſti Apoſtoli. Hypocriſis enim fingit externam perſonam, cum interim mens varijs opinionibus obruta iacet, Et affectus impietati ſeruit. Porrò transfigurare ſeu transformare, nihil aliud eſt quam externos geſtus fingere, vt aliquis foris alius videatur eſſe quam intus ſit in corde. Monemur ergo, ne huiuſmodi externis laruis ſinamus nos decipi.

Et non mirum eſt: ipſe enim Sathanas transformauit ſe in angelum lucis: non magnum igitur eſt ſi etiam miniſtri eius transfigurantur tanquam miniſtri iuſticiæ, quorum finis erit iuxta opera eorum.

A facili & exemplo ſimul probat, quod Pſeudoapoſtoli ſe transforment in Apoſtolos Chriſti. De Sathana manifeſtum eſt, qui non ſolū primos noſtros parentes ſub ſpecie ſanctitatis & amicitiæ euertit: verumetiam poſtea omnibus ætatibus idololatriā inuexit in perniciem hominum. Si ſtatim fuiſſet dehortatus homines ab omni religione, fuiſſent qui cornua eius, vt dici ſolet, animaduertiſſent. Nunc autem vt ſtudioſus ſalutis hominū videatur, tanquam angelus lucis varias religiones inſtituit. Verum interea fraude & dolo homines occidit. Hiſtoria de Gregorio Papa nota eſt, cui Sathā obtulit mortuorū ſpectra, vt horrendam illā blaſphemiam miſſam pro defunctis inſtitueret, &c. Præterea multa alia in regno Antichriſti excogitauit Sathan, quibus occulte & ex inſidijs adortus eſt regnum Chriſti. Nec illi diſsimiles ſunt eius miniſtri: volunt vocari ſacerdotes Dei, ſerui ſeruorū Dei, ſucceſſores Apoſtolorum, columna Eccleſiæ, Spiritus ſancti organa, adeo vt quicquid dicūt pro articulo fidei habeatur. Admoniti igitur hac Pauli ſentētia, diſcamꝰ recte diſtinguere inter veros miniſtros, & eos qui falſo ſibi iſtū titulū vſurpant, & volunt videri miniſtri Chriſti, cū ſint Pſeudoapoſtoli. Sunt enim Pſeudoapoſtoli qui mētiuntur ſe Apoſtolos eſſe, cum non ſint, vt Pſeudochriſtus eſt, qui ſe Chriſtum & Meſsiā mentitur, cum non ſit.

Rurſus dico (ne quis putet me inſipientem eſſe, alioquin etiam, vt inſipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier) quod dico non dico ſecundum Dominum, ſed vt per inſipientiam in hac gloriationis fiducia.

Exordiolo viā ſibi parat ad ſequentem collationem, & prolepſi anticipat obiectionem. Inſipientis eſt ſeipſum laudare, & vere inſipientis eſſe ait gloriari coram Domino, cum nemo non ſentiat, quanta ſit ſua imbecillitas. Quare reſpectu aliorum gloriaturum ſe eſſe ait, rogatq; vt hanc inſipientiam boni conſulant, præſertim cum tanta ſit ſibi gloriationis materia & fiducia.

Quandoquidem multi gloriantur ſecundum carnem, & ego gloriabor.

Hæc propoſitio eſt figurata collatione, multi gloriantur ſecundum carnem: Cur idem & mihi non licebit? Secundum carnem eſt de rebus externis gloriari, vt de generis nobilitate, bonis fortunæ, animi, & externis.

Libenter

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Libenter enim toleratis inſipientes, cum ſitis ipſi ſapientes.

Ratio propoſitionis eſt ironica. Qui ipſi ſapientes ſunt, ferunt moderate aliorum infirmitatem & inſipiētiam. Quare cum vos ſapientes ſitis, non dubito quin meam inſipientiam boni conſulatis.

Toleratis enim ſi quis vos in ſeruitutem adigit, ſi quis exedit, ſi quis accipit, ſi quis effertur, ſi quis vos in faciem cædit.

Aetiologia eſt ſimiliter ironica, habens in ſe tacitam eamque acerbiſsimam reprehenſionem. Sumitur autem hæc ratio à minori ad maius. Aliorum dominium, voracitatem, rapinas, ſuperbiam, immo & verbera æquo animo tolleratis. Cur non multo magis veſtri Apoſtoli inſipientis ſuſtineritis orationem?

Iuxta contumeliam loquor, perinde quaſi nos infirmi fuerimus, immo in quocunque audet aliquis (per inſipientiam loquor) audeo & ego.

Hoc ad confirmationẽ conſequentiæ ſuperioris argumenti refero, quaſi diceret: contumelia dignum eſſet, ſi me veſtrum Apoſtolum non ferretis, cum tāta ab iſtis ambitioſis ſuſtinetis. Cum tamen ego non minus quam illi, immo plus etiam gloriari poſsim, ſi modo paululum mihi liceat inſipientis ſuſtinere perſonā. Iam ſequitur collatio ipſa, in qua quid commune cum Pſeudoapoſtolis habet, & quam præ illis habeat gloriandi materiam, exponit.

Hebræi ſunt? ſum & ego: Iſraëlitæ ſunt? ſum & ego: ſemen Abrahæ ſunt? ſum & ego.

Quod ter eandem ſententiam repetit, reſpicit ad faſtum ambitioſorum iſtorum, qui arrogãter his verborum formulis gloriari ſolebant. Hebræi ſumus, Iſraelitæ ſumus, Semen Abrahæ ſumus, Cur ergo cederemus Paulo? verum Paulus hoc quidem ita illis concedit, vt ſe in eo non minorem eſſe illis oſtendat, atq; adeo ſignificat, quod ex illa gloriatione non habeant iſti iuſtam ſe contemnendi cauſſam.

Miniſtri Chriſti ſunt? (inſipienter loquor) amplius ego.

Hinc incipit redigere Pſeudoapoſtolos in ordinem, ſuum Apoſtolatum & labores quos in officio ſuſtinuit extollendo. Sunt quidem (vt ipſi gloriantur) miniſtri Chriſti, ſed non eſt eorum miniſterium ſincerum, nec Apoſtolatus dignitatem conſecuti ſunt, neque tantos labores perpeſsi ſunt in miniſterio, quantos ego.

In laboribus abundantius, in plagas ſupra modum, à Iudæis quinquies plagas quadragenas accepi vna minus; ter virgis cæſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, noctem & diem egi in profundo, in itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in vrbe, periculis in deſerto, periculis in mari, periculis in falſis fratribus, in labore & moleſtia, in vigilijs ſæpe, in fame & ſiti, in ieiunijs ſæpe, in frigore & nuditate.

Hic Catalogus laborũ & periculorum Apoſtoli oſtendit, quam excellat Pſeudoapoſtolis Paulus in miniſterio. Illi enim molle ſectabantur ociũ, ipſe autem omnes difficultates, labores & pericula, vt propagaret regnũ Chriſti, contemſit. Deinde Pauli fidem in miniſterio nobis commẽdat, qui in tantis ærumnis non abiecit confeſsionem aut miniſterium. Tertio, hoc exemplũ omnibus miniſtris verbi, atq; adeo omnibus pijs imitandum proponitur, ne propter vllas iniurias abijciant cõfeſsionem aut miniſterium. De plagis quadragenis lege Deut. 25.

Præter ea quæ extrinſecus accidunt, concurſus fit ad me quotidianus, & cura eſt omnium Eccleſiarum.

Præterea quæ recenſuit, meminit quotidiani Eccleſiarum concurſus ad ſe, & curæ quam pro omnibus Eccleſijs habuit. Hæc diſtinguit Apoſtolus ab externis, vt quæ pertinẽt ad ipſius Eccleſiæ corpus conſeruandũ. Multæ enim incidunt dubitationes, multę pauperum querelę, ſæpe Eccleſia ab hoſtibus impeditur: In hiſce & ſimilibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

milibus difficultatibus,confugerunt Eccleſiæ ad Apoſtolum, tanquam ad earũ ſummum gubernatorem. His omnibus reſpondere laborioſiſsimum fuit. Hinc diſcant miniſtri Eccleſiarum,ſuum officium eſſe,conſcientijs errantibus & dubitantibus mederi,& affici nõ ſolum totius corporis, verumetiam ſingulorum membrorum cura: ἐπισύστασις ἐμοῦ, σύστασις ἐπ' ἐμὲ, hoc eſt, conuerſus ad me.

Quis infirmatur,& ego non infirmor? Quis ſcandalizatur,& ego non vror?

Declaratio eſt eius quod in genere dixit de ſua pro Eccleſijs cura. Nemo, inquit, vllo afficitur incõmodo, quin perinde illud habeam ac ſi mihi ipſi contingeret. Non minus de infirmitate,& offendiculo fratrum moueor,quam ſi ipſe infirmus eſſem,vel ſcandalo turbarer: Habent hic miniſtri verbi quem imitentur.

Si gloriari oportet,de ijs quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor.

Proponit de alio gloriationis genere, quod etſi admodum eximium eſt, Tamen illud ex hypotheſi aduerſariorum,infirmitatis eſſe dicit. Pſeudoapoſtoli enim inde argumentis ſumtis Paulum cõtemtibilem Corinthijs reddere conati ſunt.

Deus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti,qui eſt benedictus in ſæcula, nouit quod non mentiar. In vrbe Damaſco præfectus Aretæ regis cuſtodiebat Damaſcenorum ciuitatem,cupiens me comprehendere,ac per feneſtram in ſporta fune demiſſus fui per murum,effugique manus eius.

Vt ſibi fides à Corinthijs maior habeatur, Deum ſuæ narrationis teſtem adhibet,qui cum omnia aperte nouit, ſapiens etiam teſtis eſſe poteſt. Narratur & hæc hiſtoria à Luca, act. 9. quæ contigit cũ ſecundo Apoſtolus reuerſus eſſet Damaſcum. Nam diuinitus in itinere conuerſus,& Damaſci ab Anania baptizatus abijt in Arabiã prædicaturus verbum Dei. Deinde reuerſus Damaſcum,concitata aduerſus ipſum tota vrbe, euaſit manus præfecti Aretæ regis Arabiæ,& inde abijt Ieruſalem. Porrò hæc fuga Pauli nequaquam patrocinatur leuitati hominum, qui quauis de cauſa, vel ob leuiſsimam iniuriam ſtationem ſuam mutant, vt melius ſuo ocio & ventri conſulant: verum ſi ſimili cum Paulo neceſsitate cogantur, cum eo in Domino gloriari poſſunt, quod Deus ipſis tantum animi robur tribuerit,quo fortiter contemnant omnia pericula. Monet & hoc Pauli factum,ne quis ſe vltro in manus hoſtium conijciat,immo fugiat potius,cum id ſalua pietate fieri poſsit. Hinc etiam manifeſtum eſt,quod zelus multorum martyrum,qui ſponte ſe hoſtibus trucidandos tradidere, fuerit intempeſtiuus, & nequaquam ſecundum ſcientiam: verum hanc infirmitatem & ſtultum zelum Dominus haud dubie propter fidem Chriſti boni conſuluit.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Reuelationes cœleſtes,tentationes,& ærumnas ſuas exponens, finemque ſuæ gloriationis indicans, autoritatem Apoſtolicam ſibi vendicat Paulus, & Corinthios de ſuo aduentu commonens, quanta ſit ſua cura pro ipſis ſignificat.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Partes capitis quæ ſunt. Prima,expoſitio raptus ſui in tertium cœlum. Secunda,indicatio finis tentationum,ne videlicet ob reuelationes efferretur. Tertia,oblectatio in perſecutionibus pro Chriſto, Quarta, indicatio finis ſuæ gloriationis cum vindicatione autoritatis Apoſtolicæ. Quinta, mentio aduentus Apoſtoli ad Corinthios,& ſolicitudinis ipſius pro ipſis.

EXEGESIS CAPITIS DVODECIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

GLORIARI ſane non expedit mihi, veniam enim ad viſiones & reuelationes Domini.

Quia ampliſsimam gloriandi materiam miniſtrare poterant Apoſtolo viſiones & reuelationes, vnde efferri poſſet Apoſtolus, ſi ſpiritus imperio caro non caſtigaretur, prȩfatur non expedire ſibi, quantum quidem ad carnis imbecillitatem attinet. verum quia id cedit in gloriam Dei & ædificationem Corinthiorum, promittit ſe viſiones & reuelationes Domini IESV relaturum, Quo conſtet à quo ſit miſſus & in qua ſchola veritatem Euangelij didicerit, Idq; in eum finem, vt Corinthij veritati Euangelicæ quam ab ipſo didicerant, obtemperent, & non ſinant ſe decipi à Pſeudoapoſtolis.

Noui hominem in Chriſto ante annos quatuordecim (An in corpore neſcio, an extra corpus neſcio, Deus nouit) raptum in tertium vſque cœlum. Et noui huiuſmodi hominem (an in corpore, an extra corpus neſcio, Deus nouit) raptum fuiſſe in Paradiſum, & audiuiſſe ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

Reuelationem ſuam & viſioné deſcripturus, loquitur vt de alio, ne ſibi inde gloriam, ſed ſoli Deo eius rei autori tribuat. Deinde temporis circumſtantia ad probandum ipſius apoſtolatum facit. Nam tum diuinitus cõuerſus & edoctus, apoſtolatus munere eſt donatus. Cum auté modum raptus, an in corpore fuerit vel extra corpus, ignorare ſe dicat Apoſtolus, noſtrum non eſt ſcrupuloſe inquirere, quod ipſi Apoſtolo ignotum fuit. Præterea cum tertium cœlum & Paradiſum pro eodem accipit, & tertium cœlum abſq; omni dubio ſit locus beatorum ſpirituum, vbi maieſtas diuina ſe angelis & ſanctorum animabus illuſtrius patefacit, & vbi Chriſtus cum ſuo glorioſo corpore ab angelis & ſanctorum animabus colitur, Efficitur, quod Paradiſus hic non ſignificet locum in quo primi parentes à Deo fuerunt collocati. Nam is in terra erat, qui poſtea in diluuio vniuerſali deſtructus eſt aquarum inundatione, & fuit typus eius Paradiſi, cuius meminit Chriſtus, & Paulus hoc loco. Cæterum cum hic Apoſtolus tertium cœlum, hoc eſt, locum beatorum, paradiſum nominat, ſignificat quod in Chriſtum credentes nõ ſolum reſtituendi ſint ſtatui honoris, in quo primi parentes ante lapſum fuerunt: verumetiam quod multo maior ſit futura felicitas in cœleſti paradiſo, quam in terreſtri fuiſſet futura. Porrò ſi quis interroget: Cum hic tertium cœlum nominatur, quodnam ſit primum, quod ſecundum? præterea etiam, an ſint plures cœli, quam tres? Ad hanc quæſtioné reſponſio colligi poteſt, hoc modo. Primum, ſcriptura meminit cœli aërij, in quo aues volitant. Deinde pars illa, quæ aërium cœlum ambit, dicitur cœlum in quo ſunt omnia viſibilia corpora cœleſtia, vt planetæ & ſupra eos ſtellæ fixæ: Iam vltra hoc cœlum tertium eſt, cuius hic meminit Apoſtolus. Primum & ſecundum homines mathematicis ſpeculationibus conſcendunt. In tertium vnicus ductor eſt IESVS CHRISTVS, qui ibi Paulum in miniſterio Euangelij inſtituit, ne alijs Apoſtolis videretur inferior, qui cum Domino corporaliter in terra conuerſati ſunt. Porrò cum dicat Apoſtolus, ſe ineffabilia audiuiſſe, quæ nemo mortalium capere poteſt. Monet vt aſpiremus ad iſtam cœleſtem ſcholam, in qua quæ nunc in imagine, & velut in ænigmate videmus, videbimus facie ad faciem gloriam Domini contemplantes. Sit ergo noſtrum πολίτευμα in cœlis, vbi Chriſtus ſaluator ſedet in gloria patris.

De huiuſmodi gloriabor, de meipſo verò non gloriabor, niſi in infirmitatibus meis

Paulus coactus erat calumnijs Pſeudoapoſtolorum oſtendere, ſe non inferiorem eſſe cæteris Apoſtolis. Nunc egregie quibus limitib⁹ incluſerit ſanctam iſtam gloriationem oſtendit: Primum enim materiam gloriationis à ſe reijcit, & ad Deum autoré refert. Deinde, excludit gloriationem carnis. Tertio, cogitatione ſuæ infirmitatis frenum ſibi imponit, ne extra metam tranſiliat. Hinc ergo diſcamus & nos, intra quæ ſepta includi debeat Chriſtiana gloriatio. Primum enim cum cogimur beneficia Dei erga nos referre, autorem agnoſcemus, & prædicabimus non nos ſed Deum ipſum. Deinde excludemus φιλαυτίαν, quæ ſe ingerere ſolet, vt vel minimam particulam laudis nobis arrogemus. Tertio, vt frenum imponamus carni noſtræ, cogitabimus quanta ſit noſtra, vbi nobiſipſis relicti fuerimus, infirmitas. quo magis excitemur in potentiæ Dei cogitationem, qui nos infirmos ſuo confirmat robore.

Nam ſi voluero gloriari, non ero in-

Præſumtio eſt. Nam Pſeudoapo-

ſipiens,

ſipiens, veritatem enim dicam: ſed ſuperſedeo ne quis mihi imputet quicquam ſupra id quod videt eſſe me, aut quod audit ex me.

ſtolis, qui poterant obijcere, Eum iam omnia narraſſe de quibus gloriari poterat, Reſpōdet & affirmat multa alia habere ſe, de quibus vere & in Domino gloriari poſſet, Sed ſe ſuperſedere iſtis, ne quis ſibi maiora aſſcribat, quā quæ in ipſius Apoſtolatu conſpiciuntur. Contentus enim eſt eam ſuſtinere perſonā, quā Deus illi impoſuit. Hic conſideretur antitheſis: Pſeudoapoſtoli de multis gloriabātur, quorum nullam experientiā ſenſerunt Corinthij: Paulus autē tantum de ijs gloriabatur, quorum experientia apud Corinthios erat manifeſta. Tacite ergo & oblique Pſeudoapoſtolos perſtringit, qui arroganter gloriabantur, & interim vani & mendaces erant: Eſt enim inſipientis prorſus gloriari, vbi nulla ſubſit veritas.

Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferat, datus mihi fuit ſtimulus carni nuncius Sathanæ, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

Dixit, quod non vellet gloriari de ſeipſo niſi in infirmitatib⁹ ſuis: Cuius dicti rationē hic ponit, nimirū quod iſtæ infirmitates ipſum reprimant, ne efferatur ob excellentiā reuelationū. Affirmat ergo iſtas infirmitates fuiſſe ſibi inſtar ſtimuli, q carni ſuæ infix⁹ huc illud ipſum impellere tentaret. Metaphora ſumta à bobus qui ſtimulis impellūtur. Significat ergo hoc loco ſtimulus omne tentationum genus, quibus probatior reddebatur Apoſtolus & cōtinebatur in officio. Verum quia Apoſtolus ipſe ſpecies iſtarum tentationum non explicat, neq; noſtrū eſt ſcrupuloſe eas inquirere. Ineptiſsimi ſunt Monachi, qui vt ſuæ libidini turpiſsimæ patrocinium quærāt, ad libidinem hunc ſtimulum referunt, qua dicunt Apoſtolum tentatū fuiſſe. Nec illi ſunt audiendi, qui vt Paulo perfectiſsimum pietatis & virtutis κατόρθωμα vendicent, ſtimulum interpretatur grauiſsimos capitis dolores, quibus Paulum laboraſſe aiunt. Verum nos retineamus genus, vt ſtimulus ſit quodlibet tentationū genus, quo Apoſtolus examinabatur, & veluti igni tentationum excoquebatur, vt indies redderetur probatior. Porrò ſententiā hanc Pauli diſtinctius conſideremus, quo vberiorē inde depromamus doctrinā. Primum itaq;, cum dicit ſibi hunc ſtimulum datum ne efferatur, ſignificat paterna Dei voluntate factum eſſe, vt iſto veluti freno reprimeretur caro, ne laſciuiret per ſuperbiā aut alia vitia. Deinde, cum hunc ſtimulum interpretatur angelum Sathanæ, vt docet tentationum occaſiones à Sathana obijci in perniciem hominum: Ita monet, vt nos aduerſus hoſtē crudeliſsimum ſpiritualibus armis muniamus, ne nos inermes & imparatos opprimat. Tertio, cū ait ipſum ſe colaphis cædere ne efferatur, Significat hac metaphora tentationes eſſe veluti colaphos in maxillas impulſos, quib⁹ in ordinem redigimur, ne petulantes aliquid deſignemus, quod nos non deceat. Obſeruentur ergo hic fines tentationum: Sathan quidē tentat vt perdat, ſed Deus ſua bonitate facit, vt quod Sathan tanquam venenum propinauit, hoc cedat in ſalutare piorum remedium. Cum videlicet inde diſcūt, ſe armare aduerſus Sathanam & tanquam colaphis infixis reſiliunt à vitijs, & retinētur in officio. Præterea docet hoc Pauli exemplum, quod nemo adeo plene regeneretur in hac vita, quin ſemper nouis incrementis indigeat. Si enim Apoſtolus tantus ab ipſo Chriſto in tertio cœlo edoctus & regenitus, opus habuit perpetuis incrementis, Quid dicemus de alijs? Pergat igitur vnuſquiſque ad perfectionem, & nemo deſperet, etiamſi adhuc totam vitiorum hydram non iugulauerit.

Super hoc ter dominum rogaui, vt abſcederet à me.

Memorat Apoſtolus ſe ter, id eſt, ſæpius oraſſe Dominum, vt abſcederet à ſe angelus Sathan, id eſt, vt à tentationum acerbitate liberaretur. Hinc duo diſcamus: Vnum, quod tentationibus non ſit indulgendum, ſed mox arripienda ſunt arma, & confugiendum ad præſidium firmiſsimum nomen Domini: Alterum, quod ſolus Dominus poſsit à tentatione eripere: quod Paulus hac ſua inuocatione docet.

Et dixit mihi: ſufficit tibi gratia mea. Nam potentia mea in infirmitate perficitur.

Duo habet hoc reſponſum. Primū, quod gratia Dei, id eſt, auxilium diuinum vires, quo minus ſuccumbamus tentationibus ſuppeditet, præſertim vbi id à Deo ex fide per Chriſtū petierimus. Alterū, eſt cauſa cur Paulum noluerit Dominus prorſus à tentatione iſta liberare: Quia, inquit, potentia mea in infirmitate perficitur,

hoc eſt, mea potentia quā aſſum laborantibus & infirmis, magis ſe conſpiciendam exhibet, dum laborantes & infirmi ſentiunt ſe non ſuis viribus, ſed mea ſolius potentia cōſeruari & ſuſtentari, quo minus ſub tentationum onere ſuccumbant. Atq; ita Dei potentia non perficitur in ſe, quæ perpetuo conſummatiſsima eſt, ſed in ſanctis qui eam in ſuis infirmitatibus ſentiunt & agnoſcunt.

Libentiſsime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Chriſti.

Cur potius de infirmitatibus ſuis, quam de magnis reuelationibus gloriari velit, concludit. Chriſtus enim in cruce magis ſuam hominibus pijs oſtendit præſentiam & potentiam, dum ſui ſpiritus robore eos inuictos reddit: Obſerua quod quodammodo probroſum eſt mundo, Chriſti ſeruis ſit glorioſum. Crux enim piorum non eſt irati iudicis ſignum, ſed paterni amoris teſtimonium: qui crucis ferula eos reprimit, ne carni indulgentes aduerſus Deum laſciuiant, ac tandem ſua culpa pereant. Obſeruetur & hic teſtimonium de diuinitate Chriſti.

Propterea oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs, pro Chriſto: cùm enim impotens ſum, tunc potens ſum.

Repetitio eiuſdem ſententiæ, per amplificationem & diſtributionem. cū, inquit, infirmus ſum, ſcilicet mearum virium reſpectu, & premor cruce, tunc potens ſum, ſcilicet Chriſti præſidio, qui me ne ſuccumbam confortat. Porrò quia duplex genus crucis eſt. Vnum, quod extra noſtram ſingularem culpam nobis imponitur propter veritatem. Alterum, quod noſtra culpa nobis accerſiuimus, ſciendum eſt, quod inuocantibus & agentibus pœnitentiam obœdientia in vtroq; genere ſacrificium Deo grat[illegible]m ſit.

Factus ſum inſipiens gloriando: vos me coëgiſtis. Nam ego debueram à vobis commendari. Nulla enim re inferior fui ſummis Apoſtolis, tametſi nihil ſum.

Excuſat gloriationem, & oſtendit in quem finem eam inſtituerit, nimirum vt vendicaret ſibi autoritatem apoſtolicam apud Corinthios, qui cœperant adhærere Pſeudoapoſtolis ſe ſpreto. Notandum quod diſtinguat hic inter ſuum officium & ſuam perſonam. Officium defendit, Nam id ad aſſerendam Euangelij veritatem faciebat: Perſonam ſuam agnoſcit nihil eſſe, tantum abeſt, vt cum Pſeudoapoſtolis de ſuis donis gloriari velit. vtrumque pij verbi miniſtri imitentur, Officium ſuum ſtrenue tueantur, & humiliter de ſeipſis ſentiant.

Signa enim Apoſtoli peracta fuerunt in vobis, in omni tolerantia, in ſignis, & prodigijs, & virtutibus.

Probat Paulus ſe non fuiſſe inferiorem cæteris Apoſtolis, idq; à proprijs apoſtolatus indicijs, & enumerat quatuor: tolerantiam, ſigna, prodigia, & virtutes. Tolerantia eſt fortitudo animi, quæ facit ne in rebus aſperis frangamur animo, & tædio laboris abijciamus confeſsionē, ſicuti multi olim fecerunt, & hodie faciunt multi in ſuarum animarum certam perniciem. Hæc tolerantia omnibus verbi miniſtris communis eſſe debet. Verum tria quę ſequuntur propria ſunt apoſtolatus inſignia, quorū tertiū Apoſtolus ad Hebræos in duo genera diuidit. Ita enim ad Hebræos ſecundo ſcribitur: Nam ſi per angelos dictus ſermo fuit firmus, & omnis tranſgreſsio, & inobœdiētia accepit iuſtam retributionem, Quomodo nos effugiemus tantam negligentes ſalutē, quæ cœpta enarrari per Dominum, ab ijs qui audiuerunt in nobis confirmata eſt, conteſtante Deo ſignisq; & prodigijs, & varijs virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ipſius voluntatem. Quia Dominus ſuam doctrinam miraculis, veluti quibuſdam ſolennibus obſignationibus, ad medendum infirmitati humanę, ac vacillantibus hominum animis confirmare dignatus eſt, Apoſtolus ea numerat, quibus potiſsimum veritas Euangelij hominibus cōſignata eſt. Miraculum autem in genere factum Dei eſt extraordinarium & inuſitatum, hominum animos in admirationē adducens. Ponuntur autem hic primo loco σημεῖα, id eſt, ſigna, quæ ita dicuntur, quod mentes hominū excitent ad conſiderandū aliquid amplius, quā quod foris apparet. Chriſt⁹ ſanat ſola voce ſurdū & mutū, Hoc ſignū

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

excitat ſpectatorum mentes ad aliquid altius cogitãdum, nempe quod Chriſtus ſit ornatus diuina potentia, & quod ſit verus Meſsias, tametſi hoc externe non apparebat. Deinde, Portenta ponuntur, quę ita dicuntur quia nouum aliquid & inuſitatum continent. vt nouum & inuſitatum fuit, hominem mortuum excitari ſola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita diſtinguunt, vt τέρατα, id eſt, portenta, ſint præter naturam: σημεῖα vero præter conſuetudinem. Sanatio febricitantis nõ fit præter naturam. Nam per naturam poteſt ſanari febricitans, ſed quod ſocrus Petri febricitans ſola Chriſti voce ſit reſtituta ſanitati, præter conſuetudinem fuit. Ideo eius ſanatio σημεῖον, id eſt ſignum fuit, non τέρας, id eſt portentum. Mortuum hominem vitæ reſtituere, contra naturam eſt. Nam per naturam nequaquam vitæ mortuus reſtitui poteſt. Quare cum Chriſtus Lazarum iã in ſepulchro fœtentẽ excitat, τέρας, id eſt portentum fuit. Addit tertio loco Apoſtolus virtutes ſeu potentias, quibus epiſtola ad Hebræos Spiritus ſancti diſtributiones adijcit. Sunt autem virtutes ſeu potentiæ, quibus Dominus efficax in pijs ſuam virtutem peculiarem oſtendit, quod ſane Diabolus ſuis præſtigijs nequaquam imitari poteſt. Diſtributionibus Spiritus ſancti tanquã authentico ſigillo obſignauit Dominus ſuum Euangelium, nõ ſolum in die Pentecoſtes, verumetiam ſæpenumero in apoſtolica Eccleſia ad preces Apoſtolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula ſigilla veritatis Dei nobis perpetuo in conſpectu eſſe debent. Nam eorum vſus perpetuus durabit in Eccleſia, qui nullus alius eſt legitimus & verus, quam obſignatio doctrinæ cœleſtis. Et quanquam huiuſmodi ſigna hodie non eduntur: Tamen perpetuo ad illa olim edita miracula reſpiciendum eſt, quæ confirmato per orbem Euangelio ceſſare debent, non quidem vſu ſed facto.

Nam quid eſt in quo fuiſtis inferiores cæteris Eccleſijs, niſi quod torpore meo vos non grauaui, condonate mihi hanc iniuriam.

Ab effectu ſui apoſtolatus probat ſe alijs non fuiſſe inferiorem, & ironice excipit nihil eſſe in quo dici poſſit inferior, niſi quod torpore ſuo non præbuerit ipſis torpendi occaſionem. quod dum ſibi cõdonari petit, ſtimulo accutiſsimo pungit conſcientias Corinthiorum, qui cum nihil haberent aduerſus ſuum Apoſtolum optime ſane de ſe meritum, ingrati tamen eum contemſerunt adhęrentes Pſeudoapoſtolis.

Ecce tertio paratus ſum venire ad vos, & non torpore grauabo vos, non enim veſtra quæro, ſed vos, non enim debent filij parentibus theſaurizare, ſed parentes liberis.

Significat promtitudinem animi ſui proficiſcendi ad Corinthios, & finem addit per collationem, quem finem cõfirmat exemplo à iure naturæ petito. Parentum eſt theſauros filijs reponere, Ego vos in Chriſto genui per Euangelium, Ergo meum eſt vobis theſaurizare. Non igitur veſtra quæro, vt abundem ſicuti Pſeudoapoſtoli faciunt, ſed vos quæro, vt ſpiritualibus diuitijs abundetis. Obſeruetur hic diſcrimen inter verum paſtorem & mercenarium, Ille principaliter quærit ſalutem ouium: Hic oues ipſas, vt illarum lana, lacte & carnibus abundet, idque ſub prætextu pij & ſancti pactoris.

Ego vero libentiſsime expendam, & expendar pro animabus veſtris, etiamſi amplius vos diligens, minus diligar.

Se vt patrem filijs theſaurizare dixit: Nunc illam paternam στοργὴν amplificat per comparationem. Parentes & ſe & ſua bona expendunt pro liberis ex ſumma dilectione, qua eos complectuntur, etiamſi filij interdum vicem dilectionis non rependant. Sic & ego erga vos ſum affectus. Paratus ſum enim ad quiduis ferendum & patiendum pro ſalute veſtra, tametſi vos parum grati erga me inueniamini. Hoc Pauli exemplum imitentur miniſtri verbi, in hac ſumma mundi ingratitudine.

Sed eſto: ipſe non grauaui vos, ſed cum eſſem callidus dolo vos cœpi.

Confeſsio eſt Pſeudoapoſtolrum & rurſus eorundem criminatio ficta. Concedebant Pſeudoapoſtoli, quod ipſe Paulus per ſe in ſua perſona non grauaret Corinthios, verũ interim pro ſua aſtutia & dolo ſubornatis alijs eorum facultatibꝰ inſidiaretur. Vnde eum adeo ſolicitũ fuiſſe in extorquenda à Corinthijs Eleemoſyna criminabantur. Hunc eſſe ſenſum prę ſentis loci ipſa antitheſis, & cõfirmatio ſequens oſtẽdunt, atq; adeo ipſe Chryſoſtomus cõfirmat, qui hic

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

etiam κατενάρκησα poſuit, metaphora ſumta à torpedine piſce, qui νάρκη Græci dicitur. Vide Hierogiyphica Pierij.

Nunquid per quenquam eorum quos miſi ad vos circumueni vos? Rogaui Titum & cum eo miſi fratrem, nunquid vos circumuenit Titus? nonne eodem ſpiritu ambulauimus? nonne eiſdem veſtigijs?

Remouet à ſe ſuſpicionem fraudis. Si enim Paulus fraude aliqua facultatibus Corinthiorum inſidiatus fuiſſet, hoc haud dubie per Titum feciſſet. Sed hoc non eſſe factum Corinthiorum tacito teſtimonio confirmat. Quare fictam criminationem Pſeudoapoſtolorum fuiſſe, manifectum eſt.

Rurſus, arbitramini quod nos vobis excuſemus? in Chriſto loquimur. Sed omnia chariſſimi pro veſtri ædificatione.

Quia aduerſarij Pauli hæc ita accipere poterant, ac ſi Paulus reuera reus hanc caluam excuſationem afferet, nullo fundamento innitentem, iureiurando confirmat ſe veritatem dicere, & omnia in ædificationem Corinthiorum feciſſe.

Nam metuo ne quo modo cum venero non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis.

Aetiologia eſt ab affectu Apoſtoli erga Corinthios, quaſi diceret: Hæc omnia à me dicta eſſe ſcitote, quibus vendicaui mihi autoritatē Apoſtolicam. & amoui à me ſuſpicionem fraudis, vt vos ſimplicitati doctrinæ Euangelij adhęreatis, & non ſinatis vos à Pſeudoapoſtolis decipi. Quod ſi feceritis, & vos multis ſceleribus implicamini, & ego ad vos veniens habebo lugendi cauſam.

Ne quo modo ſint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, ſuſurri, rumores, ſeditiones, ne iterum vbi venero humilem me faciat Deus meus apud vos, & lugeā multos eorum qui antea peccauerunt, nec reſipuerunt ſuper impuritate & ſcortatione & petulantia quam perpetrarunt.

Declaratio eſt eorum quæ in genere dixit. Exponit enim quales metuat ſe eos inuēturum, & qualem viciſsim ipſi eum reperturi ſint, ſi Pſeudoapoſtolis auſcultauerint, ſe ſpreto. vitia quæ enumerat, quia ſatis nota ſunt, non tam indigent interpretatione noſtra quam ſeria eorum renunciatione, ſi modo de Chriſto vere gloriari velimus. Humilitatem exponit Paulus luctum pro ipſis Corinthijs, qui tot vitijs ſeducti à Pſeudoapoſtolis laborabant, vt hunc affectum Apoſtoli miniſtri verbi imitari conentur.

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Vt denunciat ferocientibus ſeueriorem vindictam, niſi reſipiſcant priuſquam ad eos ipſe venerit: Ita vt vnuſquiſque ſeipſum exploret an ſit in Chriſto, & vt omnes renunciatis vitijs virtuti ſtudeant monens, ſalutatione & voto claudit Epiſtolam.

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Hoc caput Epilogum continet totius Epiſtolæ, niſi quod expreſſe Eleemoſynæ non meminit. Primum enim aduentus ſui mentionem facit. Deinde contumacibus vindictam comminatur. Tertio, Apoſtolatus ſui autoritatem tuetur. Quarto, dehortatur à vitijs, & hortatur ad virtutem. Quinto, vt Corinthij ſe mutuo ſalutent ſuo nomine petit, eiſque fauſta precatur.

EXEGESIS CAPITIS DECIMITERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hic tertius erit aduentus meus ad vos,in ore duorum aut trium teſtium ſtabilietur omne verbum.

Tertium pollicetur ſuum aduentum, in quo ſe contra contumaces & rebelles varijsq; vitijs contaminatos acturum comminatur: vt qui conuicti fuerint ſub duobus aut tribus teſtib⁹,iuxta legem,quæ eſt Deuteron.decimo nono,ſeueri⁹ Apoſtolica poteſtate puniantur. Hunc eſſe germanum ſenſum huius loci exiſtimo, etſi quidam triplicem aduentum pro triplici teſtimonio interpretātur,vt lex ipſa ex Deuteronomio ſit adducta non proprie,ſed per ſimilitudinem.Diſcant hinc rectores diſciplinæ Eccleſiaſticæ non ſine veracibus teſtimonijs poteſtatē Eccleſiæ exercere, ne vel ipſi arguantur aliquando vanitatis, vel qui caſtigantur ex odio potius quam ex emendationis ſtudio ſeueritatem proficiſci arbitrentur.

Prædixi & prædico vt præſens cum eſſem iterum, ita & abſens nunc ſcribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod ſi venero rurſus non parcam.

Comminationis huius ſenſus eſt. Quemadmodum prædixi in priori epiſtola, quod etiam coram cum ſecundo apud vos eſſem denunciaui,id rurſus nunc ſcribo ijs, qui antea peccauerunt,& reliquis omnibus qui vitijs indulgent denuncio, quod vbi venero mea vtar poteſtate,ac gladium ſpiritus in eos ſtringam,qui alicuius ſceleris conuicti fuerint. Neq; cuiquam parcam.Hoc ſeueritatis exemplum miniſtri verbi pie & prudenter in ædificationem imitentur.

Quandoquidem experimentum quæritis in me Chriſti loquentis, qui vobis non infirmus eſt,ſed eſt potens in vobis.

Ratio comminationis per occupationem. Nam vt ſuam potentiā Chriſti eſſe teſtatur apud eos ſatis declaratam: Ita comminatur fore cum Corinthij huius potentiæ experimentum quærere videantur,vt vbi ad ipſos venerit,ſint experturi quid quantumque valeat potentia Chriſti per ipſum. Notetur, quod vt miniſtri verbi ſunt legati Chriſti: Ita eiuſdem potentia ſunt armati cum ad puniendum,tum ad ſaluandum.

Nam etſi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. Nam & nos infirmi ſumus cum eo,ſed viuemus cum ipſo ex potentia Dei apud vos.

Dixit CHRISTVM potentem fuiſſe in Corinthijs, nunc idem repetit, vt attexat argumentum à comparatis.Confert enim ipſum Dominum & eius miniſtros inter ſe. Chriſtus inquit, fuit crucifixus ex infirmitate,& forma ſerui aſſumta exinaniuit ſeipſum vſq; ad mortem crucis,verum potentia Dei mortem ſuperauit triumphator: Ita in miniſtris Chriſti non eſt tantum ſpectanda infirmitas, quæ externe apparet,verumetiam potentia Dei, qua Chriſtus eos armauit ad deſtruendū quicquid ſe effert aduerſus cognitionem Dei & Euangelium IESV CHRISTI. Hinc diſcamus oculis fidei aſpicere ſublimitatem poteſtatis Eccleſiaſticæ: quæ non ex hominum infirmitate eſt æſtimanda, ſed ex potentia Dei eſt ponderanda.

Voſipſos tentate an ſitis in fide, voſipſos probate. An non cognoſcitis voſipſos, quod IESVS CHRISTVS in nobis eſt? niſi ſicubi reprobi ſitis.

Ad teſtimoniū Corinthiorum prouocat. Dixerat virtutem Chriſti in ſuo miniſterio efficacem eſſe, id nūc illorum exemplo confirmat. Concludi autem poteſt hæc ratio huiuſmodi dilemmate. Aut ſentitis Chriſtum in vobis per fidē inhabitare, Aut eſtis omnino reprobi, Eligite vtrumlibet.Si Chriſtus in vobis habitat,fuit meū miniſterium efficax virtute Chriſti. Si vero nō habitat in vobis profecto reprobi eſtis.Verum quia tales cenſeri non vultis,fateamini oportet meum miniſterium virtute Chriſti fuiſſe armatū. Obſeruetur hic oppoſitio imediate contrariorū, nempe fidelis & reprobi,Si enim quis fidelis eſt, reprobus iure dici nequit,& cōtra qui reprobus eſt,nequaquam fidelis pronunciabitur,ſine contrariorum confuſione.Sed quomodo Corinthij ſe poterant tentare & examinare an eſſent in fide?Duplex probandi regula eſt. Vna interior, Altera exterior.Interior eſt Spiritus ſanctus, qui fert teſtimoniū ſpiritui noſtro quod filij Dei ſumus.Nam dū Spiritus ſanctus fidē efficit in nobis ad prædicationem

verbi, veramque pœnitentiam operatur per agnitionem IESV CHRISTI, atque in corde nouos motus congruentes legi DEI excitat, dicitur perhibere teſtimonium ſpiritui noſtro. Exterior regula eſt vita innocens, & pium ſanctumq; propoſitum, adeoq; bona conſcientia & perpetua quædam pœnitentia. Prior regula & interior quia latet, teſtimonio indiget exterioris. Nam qui exteriori caret, non eſt quod de interiori glorietur.

At ſpero vos cogniturios eſſe, quod nos non ſimus reprobi.

Suam innocentiam teſtatur adducto Corinthiorum teſtimonio, qui ex vita & doctrina ipſius poterant cognoſcere qualiſnam eſſet, vt enim ipſi nobis noti ſumus ex cordis affectione. Ita alijs ex operum effectione innoteſcimus.

Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, ſed vt vos quod honeſtum eſt faciatis. nos vero veluti reprobi ſimus.

Quia externi honeſti mores & abſtinentia ab omni iniuria teſtantur de hominum interna pietate, Optat Paulus vt à malo abſtineant. Vt autem hoc non interpretarentur Pſeudoapoſtoli, ac ſi id ideo optaret Paulus, vt inde probaretur ipſius miniſterium quam fuerit efficax, Dicit ſe id non optare ſua gratia, ſed illorum potius ſalutis cauſſa, interea non morans ſi Pſeudoapoſtolorũ iudicio reprobus videatur. Fieri enim ſolet, vt qui vere pij ſunt, à Pſeudoapoſtolis habeãtur pro reprobis. Hoc Pauli exemplum imitentur verbi miniſtri.

Non enim poſſumus quicquam aduerſus veritatem, ſed pro veritate.

Ratio dicti à proprio poteſtatis Apoſtolicæ. Poteſtas quam nos Apoſtoli à Chriſto habemus, non ad illuſtrãdam noſtram gloriam, ſed ad veritatem Chriſti confirmandã pertinet. Nam vt ſigna apoſtolatus noſtri tantum ad Euãgelij certitudinẽ referenda ſunt: Ita nos eius poteſtatis prędicatores ſumus, & non autores. Verum qui aduerſus veritatẽ Euangelij aliquid tentant, & qui ſe extollere per alienam volunt poteſtatem, non virtute Chriſti recte vtũtur, ſed Sathanæ potius auſcultant. Notetur quouſque ſe extendat poteſtas Eccleſiaſtica: Et quod non hominibus alligata ſit, ſed miniſterio, quod per homines infirmos & impotentes exercet Chriſtus.

Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus, vos vero potentes ſitis.

AEtiologia eſt, quod ſui Apoſtolatus poteſtatem ad veritatem Dei referat, & non ad ſuam propriam virtutem declarandam. Apoſtolus gaudet de Corinthiorum potentia, quam ex cognitione Chriſti conſecuti erant, & interim agnoſcit ſuam infirmitatem. Igitur non ſe ſpectat, ſed veritatem Dei, vt ea apud Corinthios permaneat. Imitemur & hoc Pauli exemplum quilibet in ſua vocatione.

Hoc vero etiam optamus, veſtram ſcilicet integritatem.

Vno verbo hic exprimit quid quærat in tota hac Epiſtola, nimirum vt ſint integri, hoc eſt, vt recte ſentiant: quæ ſentiunt, recte velint: & quæ volunt, recte agant. In his enim ſita eſt integritas & perfectio Chriſtiana in hac vita. Eſt autem κατάρτισις reſtitutio alicuius rei luxatæ & corruptæ in integrum: vt ſuis partibus ordine & loco ſuo collocatis res integra & incolumis ſit.

Propter hoc hæc abſens ſcribo, ne præſens ſeueritate vtar ſecundum poteſtatem quam dedit mihi Dominus in ædificationem non in deſtructionem.

Hæc comminationem pœnæ habent, niſi reſipiſcant Corinthij, quaſi diceret: non libenter vellem vti mea poteſtate vos caſtigando. Idcirco hæc ſcribo, vt vos emendetis & reſtituamini in integrum, ne poſtquam ad vos venero, cogar vti mea ſeueritate. Obſeruetur quod iuriſdictio Eccleſiaſtica illa ſeuerior pertineat ad ædificationem cum totius corporis Eccleſiæ, tum eorum qui corripiuntur.

Quod ſupereſt fratres valete, perficiamini, conſolationem habete, idem ſenti-

Valedictio cum exhortatione & promiſsione. Exhortatio ſummatim

te, in pace agite, & Deus charitatis & pacis erit vobiſcum.

continet quicquid ſupra diſputatum eſt in tota epiſtola, nimirum vt incrementa aſſumant pietatis, mutuo ſe conſolentur, quod charitatis eſt, ſint concordes in doctrina & ament pacem & tranquillitatem, quibus virtutibus regnum Chriſti conſtat in hac vita. Promiſsio eſt, Et erit Deus pacis & charitatis vobiſcum, quaſi diceret, Deus cum amet pacem & charitatem aderit iuxta ſuam promiſsionem pacificis & mutuam charitatem amantibus.

Salutate vos inuicem oſculo ſancto.

Apud multas gentes ſymbolũ mutui amoris fuit oſculum. Vnde Græcis φίλημα ab amore dicitur. Sanctum opponitur impudico & proditorio. Vide quæ notauimus de oſculo ad Rom. vltimo. & in priore ad Corinthios.

Gratia Domini noſtri IESV CHRISTI, & charitas Dei, & communicatio Spiritus ſancti ſit cum omnibus vobis, AMEN.

Hæc fauſta precatio continet ſummam doctrinæ Euangelicæ, & expreſſe trinitatem perſonarum agnoſcit. Deinde etiam perſonarũ ſingularum actiones in ſalutis negocio monſtrat. Summa doctrinæ eſt, quod gratia Chriſti ſaluati ſimus. Opponitur enim gratia iræ Dei & damnationi. Trinitas perſonarum Pater, Filius, & Spiritus ſanctꝰ exprimitur, qui eſt vnus in eſſentia Deus, & trinus in perſonis. Actiones perſonarum propriæ in ſalutis negocio ita diſtinguuntur. Pater amat Iohan. 3. Filius nos ſua gratia complectitur, tegens peccata noſtra, & imputans nobis ſuam obœdientiam. Hæc ampliſſima beneficia nobis communicantur & obſignantur quando ad verbi prædicationem in nobis fides formatur, & cor noua luce accenditur: Quod fit operatione Spiritus ſancti.

SPLEN-

SPLENDORE GENERIS, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI VIRO, DOMINO GEORGIO ROSENKRANTS SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, DOMINO DE ROSENHOLM, SVO PATRONO AC DOMINO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM PAVLVS APOSTOLVS ADHORTATVR, VT preces fiant pro regibus & alijs omnibus in eminentia cōſtitutis, quo tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & honeſtate, magnas ſanè res paucis verbis comprehendit. Non enim tantum docet in quem finem ordinarit Deus magiſtratum, verum etiam oſtendit quibus rebus cum magiſtratum ipſum, tum omnes pios potiſſimùm occupatos eſſe oporteat. Etſi autem tempore Pauli tot ferè erant Eccleſiæ hoſtes, quot erant magiſtratus, tamen inter ordinationem Dei & Sathanæ confuſionem. Paulus igitur ipſum conſilium Dei ordinantis gradus gubernatorum in mundo conſiderans, preces pro magiſtratu præcipit fieri, vt tandem veluti è graui ſopore excitatus magiſtratus cogitet ſe miniſtrum Dei eſſe, vt ea faciat quæ Deo grata ſunt & humanæ ſocietati ſalutaria. Ab hoc fine longè aberrant iſti, qui ocium, vtinã ocium tantùm, ſectãtes, ſuſq; deq; ferunt quomodo reſpublica adminiſtretur: qui olim iuſto iudici rationem ſuæ adminiſtrationis reddent, Quare cuicunque magiſtratui pietas cordi eſt, is Paulum docentem audiat, ab eoque diſcat in quibus occupari ipſum oporteat, modò diuinum illud munus ſibi commiſſum ritè adminiſtrare velit. Non fruſtra dictum eſt à domino: Ego dixi Dij eſtis. quibus verbis Dominus ſignificat diuinum eſſe officium quod gerit magiſtratus: in cuius rei teſtimonium illi ſuum diuinum nomen impertit. Ac ſi diceret: non veſtra potentia, non veſtra ſapientia, non veſtris conſilijs imperia conſtituuntur, retinentur, conſeruantur, & ſunt ſalutaria generi humano: Sed à me qui Rex ſum Regum & Dominus Sebaoth, vobis traduntur, per me retinentur, & propter me conſeruantur & ſunt ſalutaria. Ego enim ſum qui conſtituo reges: ego ſum qui do ſalutem regibus: ego ſum per quem vos reges regnatis: in cuius rei euidens teſtimonium vobis meum diuinum nomen communico, vt Dij appellemini. Cùm igitur Deus ornet magiſtratum ſocietate ſui nominis, ſeueriſsimè poſtulat, vt huic ſanctiſsimo & auguſtiſsimo titulo factis reſpondeat. Non ergo Princeps aut magiſtratus vocem ATREI indigniſſimam homine imitetur, qui ait: Sanctitas, pietas, fides priuata bona ſunt, qua iuuat eant reges: Sed potius ſanctiſſimo Regi Ioſaphat obtemperet, qui ita à ſe conſtitutos gubernatores alloquitur: videte quid agatis, Non enim hominis exercetis iudicium, ſed Dei, & quodcunque iudicaueritis in vos redundabit, ſit igitur timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite. Non enim apud Dominum Deum noſtrum iniquitas eſt, nec perſonarum acceptio, nec acceptio munerum. Vtinam hæc admonitio locum haberet apud omnes qui magiſtratu funguntur, & Chriſtiano no-

ano nomine gaudent: certe minus eſſet tyrannidis, minus crudelitatis, nec tot miſeri homines iniquis premerentur iudicijs.

Sed quænam ſunt illa in quibus maximè pius magiſtratus occupari debet? Paulus quatuor ordine enumerat, dum iubet preces pro regibus, & ijs qui in aliqua eminentia conſtituti ſunt fieri, vt tranquillam, inquit, & quietam vitam degamus in omni pietate, & honeſtate. Primū eſt igitur tranquilla vita: Secūdum, quieta vita: (nam inter trāquillam vitā & quietam diſcerno) Tertium, pietas: Quartū, honeſtas.

Prima igitur cura magiſtratus erit vt tranquillam vitam degamus. Eſt autem vita tranquilla, cum totum reipublicæ aut regni alicuius corpus pace fruitur, & non infeſtatur ab externis hoſtibus: In hunc finem Deus magiſtratum potentia & armis munit, vt ſe hoſtibus, ſi quando tranquillitatem reipublicæ labefactare volunt, opponat. Nam tum demum iuſtum erit bellum, quando ſuſcipitur religionis, legum & ſubditorum defenſionis gratia. Quare magiſtratus qui hic ſtringit gladium in hoſtem, miniſter Dei eſt & bona conſcientia hoſtem inuadere poteſt. Magiſtratus igitur qui Deum timet, ſciat ſuum officium eſſe, vt vice Dei hoſtem repellat, quo ſubditis tranquillam vitam degere liceat.

Secunda cura magiſtratus erit vt ſubditi quietam degant vitam: Eſt autem vita ἡσύχιος hoc eſt quieta, cum ſinguli ſtatus & ordines, atque ſinguli homines propria agunt, & propria curant ſine πολυπραγμοσύνη. Opponitur enim ἡσυχία, hoc eſt, quies, curioſitati: id quod ſatis liquet ex Pauli dicto: Contendite ἡσυχάζειν, hoc eſt, quieti eſſe, ſeu vt ipſe ſe interpretatur, πράσσειν τὰ ἴδια, quod eſt res proprias agere. Agimus autem res proprias, quando ſinguli noſtrum officium facimus, & noſtrum ſtatum honeſtè tuemur ſine aliorum contemtu & detrimento. Quantus autem hic labor requiratur in magiſtratu, præſertim in tanta perturbatione omnium ſtatuum, & tanta hominum peruerſitate, non eſt difficile iudicare. Reſpublica lyræ haud diſſimilis videri poteſt, & magiſtratus tibicini. Vt enim modulatio concinna, & varia ſoni ſuauitas lyræ percipitur, cum fidicen neruis increpet, ſingulosque aptè percurrat: Ita Harmonia concinna & ſuauis eſt republicæ, quando magiſtratus diuerſos hominum ordines, qui inſtar neruorum ſunt, quoſque intra ſuos limites continet, ac ita legibus temperat, vt vnicuique debitum temperamentum adhibeatur. Contrà verò ſi fidicen neglecta chordarum proportione lyram percuſſerit, ſonus editur ingratus & inſuauis: Ad eundem planè modum ſi ordines hominum diuerſi in republica ſibi permittuntur, nihil profecto eſt inſuauius, nihil pernicioſius. Si igitur fidicini probro vertitur, quando parum aptè chordas in lyra reſonare facit, multò magis dedecori erit magiſtratui, ſi legibus & prudentia ſingulos ordines hominum in republica non moderatus fuerit: ita vt ſit debita quædam proportio: ſine qua nullus contentus, hoc eſt, concordia eſſe poteſt. Eodem pertinet illorum ſententia, qui rempublicam cantui ex multis ſonis diuerſis conſtanti, & magiſtratum muſico moderatori cantus comparant. Vt enim in cantu cùm plures ſoni & diuerſi aptis proportionibus ordinantur, harmonia auditu iucunda naſcitur: Et contrà cùm imperitus muſicus ſonorum proportiones non recte moderatur, nihil inamœnius eſſe poteſt: Ad eundem modum cum plures ordines hominum, vt ſenatorius, equeſter, & plebeius (hos enim Cicero numerat) mutuis officijs ſociantur, ſeruata cuiuſque ordinis dignitate, ſuauiſſima redditur humana ſocietas. Contrà verò vbi vnus ordo hominum plus æquo euehitur, & reliqui nimium deprimuntur, fieri non poteſt vt incolumis ſit humana ſocietas: Sed metuenda eſt pernicioſa quædam diſſonantia, quam tandem ſequetur miſera corporis totius reipublicæ dilaceratio. huc ergo magiſtratus ſua conſilia conuertet, vt debita ordinum hominum in replublica ſeruari proportio poſſit. Hoc quàm difficile ſit factu experiuntur, qui rectè imperare didicerunt. Hic enim concentus & ordinum

harmonia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

harmonia non conſeruatur ſine ſingulari ſapientia & prudentia magiſtratus. Nam non omnes in officio retinentur vno eodemque modo. Alij enim beneficentia, alij honoribus, alij pœnis magis flectuntur. Quare veteres rectè ſenſiſſe puto, qui tribus rempublicam conſeruari dixere: εὐεργεσίᾳ, τιμῇ καὶ τιμωρίᾳ. Porrò vbi magiſtratus ſeu princeps hunc ſtatuum ſeu ordinum hominum in republica ordinauerit concẽtum, ad ſingulos ſe conuertet, ſtudebitque vt ſinguli quieti ſint & propria agant, faciantq́; quæ officij ratio & vocatio poſtulare videtur: idq́; vel ex præſcripto legũ, vel ex dicto magiſtratus, qui viua quædam lex eſt. Hic proinde cõſtitutis ſingulorũ artificiorum inſpectoribus (quos Athenienſes ἐπισκόπους appellarũt) curabit vt abſit in artificibus impoſtura, vt iuſta ſit emtionis et venditionis ratio. quod vbi non fit, paulatim reſpublica ad ruinam tendit. Nam quando permittitur auaris, vt ipſi ſuis rebus imponant precium, ſtatim æqualitas euertitur, ſine qua ſocietas humana conſeruari non poteſt. Quod de artificibus dixi, etiam intelligi volo de diuitibus, qui prouentus ſuos annuos vendunt. His ſi permittitur ſuis mercibus imponere precium, magna ſequentur incommoda. Rem vno ſaltem declarabo exemplo. Diues aliquis vino aut frumento abundans quærit emtorem, qui forte ſtatim precium ſoluere non poteſt. Hîc emtor vt fauorem diuitis redimat, aut alia commoda conſequatur, emit carius, quàm pro ratione prouentuum anni res emi poſſet. Quid hic fit? alij audientes quod iſte tanti vendiderit ſuum vinum aut frumentum, ſeu quicquid aliud eſſe poteſt, imitantur exemplum in totius reipublicæ certiſſimum damnum. Hîc ſi magiſtratus non cohercet legibus tales publicos fures, quietem ſuorum ſubditorum non quærit, ſed ſinit vt alios alij iniquè opprimant. Quod ne fiat oportet in republica bene conſtituta æſtimatores conſtitui, eoſq́ue pios & iuſtos, qui non vnius ordinis hominum rationem haberent, ſed totius reipublicæ & omnium partium eius æqualem curam, vt ſeruetur æqualitas.

Tertia cura magiſtratus erit religionis. Etſi autem religionis cura prima & præcipua eſt cenſenda: tamen ideo eam in tertium locum reiecit Paulus, quia hæc finis eſſe debet tranquillæ & quietæ vitæ, atque adeo totius ſocietatis humanæ: Sicut piè cecinit Stigelius & vir & Poëta optimus:

Vtque alios alij de religione docerent,
Contiguas pietas iuſsit habere domos.

Itaque præclarè Pythagoricus quidam dicebat, regem debere eſſe bonum στρατηγὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα, hoc eſt, impiratorem, & iudicem, & ſacerdotem. Hanc ob cauſſam regibus Iſraël cura conſeruandæ religionis commiſſa eſt. Ita enim ait Dominus Deus: Cum autem ſederit Rex ſuper ſolium regni ſui, ſcribet ſibi Deuteronomium legis huius in volumine Libri, accipiens exemplar à Sacerdotibus Læuiticæ tribus, & habebit ſecum, legetq́; illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt, nec eleuetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres, neque declinet in partem dextram aut ſiniſtram, vt lõgo tempore regnet ipſe & filij eius ſuper Iſraël. Sed quid opus eſt multis in re manifeſta? hoc igitur ſciat magiſtratus, Si non religionis conſeruandæ & propagandæ curam habuerit, fidem abiecit & eſt infideli deterior. Nam ſi is, iuxta Pauli ſententiã, qui vnam familiam negligit, fidem abnegauit, quid dicendũ eſt de illo qui tot domorũ, tot prouinciarum, tot regionũ curam abiecit? Nec ſe iuſtè excuſare poteſt, qui dicit ſe corpora & facultates ſubditorũ conſeruare, eaq; curare quę pertinent ad hanc ciuilis conſuetudinis incolumitatẽ. Nam hoc perinde eſſet ac ſi pater ſe ſuo functum officio diceret, Si liberorũ corpora benè ſaginaret, neglecta potiori educationis parte, quæ eſt educare liberos in timore & correptione Domini: quam partẽ qui negligit, à Paulo Apoſtolo Ethnico deterior pronũciatur.

Si enim

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Si enim bonus Princeps pater patriæ cenſetur debet profectò ſuis ſubditis paterna officia inter quæ Primum & maximum eſt Dei gloriam propagare inter ſubditos, vt non ſolum viuant, ſed vt beatè feliciterque viuant. Quod ſanè fieri non poteſt, niſi ſumma religionis cura fuerit. Hæc cura in multis ſanctis Regibus & Principibus effecit, vt & ſcholas pias erigerent, & pios Doctores alerent, qui eſſent interpretes verbi Dei & informatores eorum qui poſtea Eccleſijs paſtores præficerentur, & vt alia, quæ ſunt plurima, exempla prætereamus, domeſticis contenti ſimus. Chriſtiernus primus eius nominis, Daniæ, Noruegiæ & Sueciæ Rex ante annos 84. hanc Haffnienſem Academiam erexit, hoc conſilio, vt eſſet veluti officina quædam in qua formarentur ingenia & mores eorum qui poſtea in Eccleſia Dei cuſtodes doctrinæ eſſent. Et quamuis eo ſeculo vera religio Paparum ſuperſtitionibus tantum non oppreſſa fuit, tamen laudandum eſt ſtudium pij Regis qui fecit quantum in ſe fuit. Hunc ſecutus eſt filius Rex Iohannes & nepos Chriſtiernus ſecundus, qui quantum ad Academiæ noſtræ conſeruationem attinet, etiam meruerunt ſuam laudem: Etſi adhuc Papalibus tenebris omnia plena erant. Hos ſecutus eſt Fridericus Primus, qui vt pacis ſtudioſus erat: Ita etiam Patronus & defenſor fuit piorum miniſtrorum verbi. Nam hoc rege regnante latius ſparſit ſe doctrina Euangelij, quæ à tenebris vindicata Vuitebergæ ad alias quoque nationes cito tranſuolauit. Et quia difficilius fuit in principio ſuperſtitionem Papiſticam penitus abolere, fecit pius Rex quod potuit, & aduerſus iniuſtam vim defendit eos qui puræ religionis elementa in his regnis tradiderunt. Fridericum primum ſecutus eſt Chriſtiernus tertius, qui ſtatim in initio ſuæ gubernationis cogitauit de reformandis Eccleſijs, Ac omnium primum, ordinatis Epiſcopis pijs & doctis in omnibus Diœceſibus, erexit hanc Academiam Haffnienſem ferè collapſam, & magnis ſumtibus accerſiuit homines doctos, qui religionem & alias honeſtas artes & diſciplinas docerent. Huic ſucceſſit Fridericus ſecundus ſanctiſſimi patris veſtigijs inſiſtens. Nam & huius potiſſima cura eſt, vt conſeruetur puritas doctrinæ in Scholis & Eccleſijs. Hæc pars officij magiſtratus non ſolum ad ſummum magiſtratum pertinet, ſed etiam ad ſingulos ſuo ordine, atque adeo ad patresfamilias quoque. Nam ſi cultus Dei finis eſt & conditi humani generis, & redemti, nemo non videt omnium intereſſe cultum Dei promouere pro viribus. Sed habita vocationis cuiuſque ratione.

Quarta cura magiſtratus erit honeſtatis, hanc enim Apoſtolus pietati ſubiungit. Nam à pietate vera honeſtas dependet. Vocabulum σεμνότης quo Paulus vtitur duo complectitur. Nam & omne officij genus inter homines, & honeſtam quandam morum grauitatem ſignificat. illud locum habet in mutuis hominum commercijs, ne quid turpiter aut indecorè aut flagitioſè fiat: Hæc reuerentiam ſuauitate morum hominibus conciliat. Quàm ſit autem neceſſaria vtraque virtus in humana ſocietate, ex eo patet, quod vitia cum his pugnantia humanam ſocietatem turpiſſimè commaculent. Quare rectè ſecundus finis tranquillæ & quietæ vitæ à Paulo ſtatuitur hæc honeſtas, quæ & in omni officij genere verſatur, & reuerentiam quandam in moribus & ſingularem grauitatem poſtulat. Huc ergo magiſtratus incumbet vt poſt religionis curam hanc honeſtatem tueatur. Sed quomodo hoc magiſtratus efficiet in tanta morum corruptione? Lege, exemplo, pœna. Lege prohibeat iniuſta, vt fraudes in commercijs, & turpitudinem in moribus, & præcipiat honeſta, vt candorem & morum grauitatem. Exemplo confirmet quod lege ſtatuit, hoc eſt, ipſe magiſtratus ſe ipſum ſtatuat viuum omnis probitatis exemplar: Quod ſanè multo efficacius eſt quauis lege. Veriſſimè enim dictum eſt à Poëta: Regis ad exemplar totus componitur orbis. Nam quod in regibus vident ſubditi, ſiue honeſtum ſit, ſiue turpe, imitari geſtiunt. Pœna caſtiget ex æquo honeſtatis contemtores, ex æquo caſtigationem ideo adhibendam iudico, quia ſi vni parcitur, & in ali-

rum ſæuitur, iuxta vulgo notum verſiculum, dat veniam coruis vexat cenſura columbas, vileſcunt leges, contemnitur magiſtratus autoritas, laxatur diſciplina, & mali occaſionem ſecurius peccandi inde accipiunt. Quare longè præſtaret nullas leges ferre, quam voluntatem legum non exequi. Hæc officij magiſtratus pars etiam requirit, vt magiſtratus iuuet miniſtros Euangelij ad conſeruandam diſciplinam, & caſtigationem Eccleſiaſticam, tametſi enim diſtincta eſt pœna Eccleſiaſtica à pœna ciuili, tamen ſine magiſtratus opera conſeruari nequit diſciplinæ Eccleſiaſticæ iuſta ſeueritas. Quare magiſtratus, ſi huic rei manum non adhibet, partem officij ſui negligit, & facit opus Domini fraudulenter.

Hæc de partibus officij magiſtratus, clariſſime vir, ideo expoſui, non vt te doceam, qui pietate vera & magna eruditione excellis: Non vt te quaſi ceſſantem ſtimulis excitem, qui magnam laudem apud omnes, qui te norunt, iuſticiæ & æquitatis obtines: Sed potius, vt qui hæc lecturi ſunt, tuo exemplo excitentur ad præſtandum officium, hoc eſt, vt gubernatores rerum publicarum ſinguli ſuo ordine cogitent ſeriô quid ſuum officium requirat, ne iuſto iudici Deo aliquando iuſtas pœnas neglecti officij ſint daturi. Nec Libertini, peſſimum hominum genus, ſunt audiendi, qui prætextu libertatis Chriſtianæ anarchiam & omnium ſcelerum impunitatem in mundum inuehere conantur. Non enim intelligunt miſeri Chriſtianam libertatem finitam eſſe, & intra certos limites claudi. Quemadmodum Paulus in hac nobili Epiſtola ad Galatas ſcripta luculentè docet. Nam & præcipit vt ſtemus in libertate parta ſanguine Chriſti, & monet nec carni præbeamus occaſionem libertatis prætextu. Quod ſi fecerimus libertate excidimus, & denuo ſerui peccati efficimur: iuxta hoc Domini dictum, Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Porrò commentarium hunc clariſſime vir, in Epiſtolam Pauli ad Galatas, quæ continet præcipuas partes doctrinæ Eccleſiæ videlicet de iuſtificatione noſtri coram Deo, de libertate Chriſtiana, & de officijs Chriſtianorum inter ſeſe, ſub tuo nomine in lucem emittere volui, vt aliquod ſignum gratitudinis erga te meæ extaret: qui mihi olim, dum vnà in florentiſſima Schola Vuitebergenſi viximus aliquot annos, plurima beneficia contuliſti: Quorum memoria perpetuò apud me manebit.

Rogo igitur vt hoc munus qualecunque, ſignum animi mei erga te, boni conſulas, ac me ſolita beneuolentia complectaris, memor veteris noſtræ conſuetudinis & ſtudiorum communium. Vale vir clariſſime ac patrone obſeruande vna cum caſtiſſima ac pijſſima tua coniuge Dorothea Lange ex antiqua & nobili familia Langonum oriunda. Haffnia. Anno Domini 1564. Menſe Octobri.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS.

VT EPISTOLÆ HVIVS AD GALATAS SCRIPTÆ FACILIOR HABEatur aditus, quatuor nobis in initio repetenda, & explicanda videntur. Primum, quis quantuſque ſit huius Epiſtolæ autor: vnde autoritas ſcriptionis dependet. Secundum, quæ fuerit ſcribendi occaſio: cuius obſeruatio ad tractationis ordinem rectè intelligendum permultum facit. Tertium, quis ſit ſtatus, ſeu quæſtio principalis: ex quo & genus cauſſæ cognoſcitur, & totius orationis conatus, hoc eſt, finis & ſcopus vltimus diſſerentis apparebit. Quartum, quæ ſit methodus, ſeu quod idem eſt, quis ſit tractationis ordo: ſine quo diſputationis neruus nequaquam deprehendi poteſt. De his igitur quatuor, eo quo propoſita ſunt ordine, dicendum eſt.

DE AVTORE HVIVS EPISTOLAE.

Electum illud Dei organum Paulus Apoſtolus, neque ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum verum Deum & verum hominem, immeditatè ad Apoſtolatum vocatus (quemadmodum habet huius Epiſtolæ Epigrapha, & vocationis Paulinæ expoſitio in Actis Apoſtolicis capitibus 9.13.22. & 26.) autor eſt huius Epiſtolæ. Vnde haud obſcurum eſt, ſummam eſſe huius Epiſtolæ autoritatem. Non enim ſecus accipienda ſunt quæ hic promit Dei ſpiritus, per Paulum, quàm ea quæ ab ipſo Domino ſunt prodita. Quapropter omnia quæ continentur in hac Epiſtola atque in alijs Pauli ſcriptis eius eſſe autoritatis ſciamus, vt in dogmatibus confirmandis & refutandis erroribus, tantum habeant robur, quantum vox Dei patris quæ de cœlo ſonabat. Vox enim Pauli nihil aliud eſt, quam filij Dei ſonus: quem Pater cœleſtis vult totum mundum audire iuxta illud: Hunc audite. Hinc igitur eſt, quod quicquid incidit in diſputationis alicuius tractatione apud Paulum, habeat pondus & robur ex Dei ſpiritu. Ex quo fit vt tam multiplex incidentium doctrinarum obſeruatio in Paulina lectione neceſſaria ſit. Nam dum vnam aliquam quæſtionem tractat Paulus, multa per occaſionem incidunt: quæ varias doctrinas, & admonitiones diligentibus lectoribus ſuppeditant. Quam ob cauſſam diligenter obſeruandum eſt inter locos proprios, hoc eſt, eos quos ex propoſito tractat Apoſtolus, & locos incidentes: qui per occaſionem inferuntur; ne confuſio diſcentium ingenia perturbet, ac properantes remoretur. Quod de ſcriptis Pauli dixi, id etiam intellectum volo de Moyſis, Prophetarum, & Apoſtolorum concionibus. Nam & hi omnes teſtimonium diuinum habent, quod Chriſti verbum afferant.

DE OCCASIONE.

Occaſione ſcriptionis obſeruata rectius intelligetur quæſtionum ordo, & orationis œconomia. Hanc autem ſcribendi occaſionem habuiſſe Paulum, & Theodoretus teſtatur, & ipſe contextus Epiſtolæ conuincit: Cum Paulus docuiſſet Galatas & veram Euangelij doctrinam de gratuita ſalute ſola fide obtinenda, & Chriſtianam libertatem, atque aliò docendi gratia, vrgente Apoſtolatus munere, commigraſſet, quidam ex Iudæis credentes, adhuc tamen zelo erroneo paternarum legum occupati, perſuaſerant multis in Galatia fidelibus, recipiendos eſſe ritus Moſaicos, circumciſionem, ſabatha, & neomenias, & falsò docuerant Euangelium nihil prodeſſe, niſi ſimul reciperentur ritus iſti Moſaici. Obtinuerunt autem iſtud apud Galatas hoc modo: Dixerunt, non oportere Paulo tantùm credere, qui nuper prodijt vnus ex Apoſtolorum diſcipulis, ſed Petro potius, Ioanni, Iacobo &c. quia ab ipſo Chriſto triennium edocti non prohibuerunt ritus legales. Deinde addiderunt quòd ipſe Paulus ſuum Timotheum qui Græcus erat, circumcidiſſet. Tametſi autem verum fuit Apoſtolum permiſiſſe ritus Legales ad tempus, idque

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

propter infirmitatem hominum, præſertim Iudæorum qui conuerſi erant ad fidem Chriſti: tamen Pſeudoapoſtoli maligne abuſi ſunt iſta permiſsione, & miſerè ineſcabant ac faſcinabant Galatas, ac ſi iſtos ritus requirerent Apoſtoli, vt qui ad iuſticiá coram Deo conſequendam facerent, ac ſi iuſticia illa, qua coram Deo iuſtificamur, conflari deberet ex fide Chriſti, & obœdienti rituum legalium, tanquam ex cauſsis ſeu partibus.

DE STATV.

Status in hac Epiſtola principalis eſt, quod ſine Legis operibus ſola fide in Chriſtum iuſtificentur credentes. Hoc ſtatu confirmato ſtat & conſiſtit huius Epiſtolæ conatus, ſeu finis, nimirum vindicatio libertatis Chriſtianæ. Non enim aliud conſilium Paulo fuit in hac Epiſtola, quàm vt contra Pſeudoapoſtolos aſſereret Chriſtianam libertatem, ne vlla portio legis obtineret gloriam illam, quæ ſoli filio Dei competit. Sic enim ſcriptum eſt: Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Deinde, eſt & alius ſtatus principali deſeruiens: vnde & adiuuás ſtatus rectè dici poteſt: videlicet quod Paulus verus Ieſu Chriſti ſit Apoſtolus. Niſi enim hic ſtatus confirmaretur, reliqua reciperentur difficulter. Hinc iam genus cauſſæ principalis intelligitur eſſe διδασκαλικὸν. vterque ſtatus, videlicet principalis & adiuuans coniecturalis eſt. Res enim à Paulo propoſita à Pſeudoapoſtolis negabatur. Paulus dicit ſe Apoſtolum Chriſti, affirmat fide iuſtificari homines ſine lege. Vtrumque inficiabantur aduerſarij, ex qua contentione ſtatus naſcitur. Verum Paulus vtriuſque intentionis firmamenta colligit, de quibus in Exegeſi videbimus.

DE METHODO ET TRACTATIONE.

Poſtquam occaſionem ſtatum principalem, & conatum huius Epiſtolæ vidimus, facilius erit nunc tractationis ordiné inueſtigare, & monſtrare. Quia autem valdè puerilis admonitio eſt, Epiſtolæ partes (quæ ſunt epigrapha, ſalutatio, tractatio, & valedictio) ſignare, ſatis erit hoc loco de tractationis ordine ſeu Methodo dicere.

Perpetuum dialecticorum præceptum eſt, vt cum quæſtiones aliæ ab alijs dependeant, illæ priorem in tractatione ſortiantur locum, quæ natura priores ſunt, quibuſque confirmatis, non parum iuuantur quæ ſunt ordine poſteriores. Paulus itaq; poſt Epigrapham & procœmium (in quo procœmio increpat Galatas, & eos accuſat defectionis ab Euangelio quod ab ipſo didicerant, & teſtificatur de Euangelio quod docuerat) vt conuincat ſuum Euangelium non eſſe humanum, quæſtionem de ſua vocatione tractat, Atque longa narratione ſe diuinitùs vocatum ad Apoſtolatum commonſtrat. Deinde principalis quæſtio ſequitur. Confirmata enim vocatione Apoſtolatus principalem quæſtionem ſeu propoſitionem maiore cum autoritate & fide tractat, proponitque, non lege ſed fide in Chriſtum homines conſequi iuſticiam, idque facit iuſta Methodo confirmatoria, ac ſubinde, vt fieri ſolet, id quod obijcere poterant turbatores iſti de lege refellit, & vſum legis commonſtrat, principali quæſtione confirmata, infert quod potiſsimum quærebatur, vindicationem Chriſtianæ Libertatis, in qua iubet eos ſtare, & non amplius ſeruitutis iugo implicari: vnde dilabitur ad hypotheſin, & circumciſionem nequaquam recipiendam eſſe probat. Vnde rurſus redit ad libertatem, monetque ne ea abutantur Galatæ. Poſt hæc ſubiungit Paræneſes varias, quas ad tria capita reuocare licebit: videlicet vt fugiant carnis opera, vt ea quæ ſpiritus ſuadet faciant, vt proximi rationem habeant, cum omni animi beneuolentia, & officio. Hinc ſequitur concluſio: in qua ſummam cauſſæ repetit Apoſtolus, cum admonitione, ne ſibi amplius ſint moleſti. Poſtremo loco, Epiſtolam voto claudit. Atque ita apparet naturalem ordinem partium ſeruari in huius Epiſtolæ œconomia.

DE IMITATIONE PAVLI
IN DOCENDO.

Paulus in omnibus ſuis ſcriptis inter docendum ſæpiſsimè dilabitur in monitiones, reprehenſiones, laudationes, minas, & conſolationes, eas nimirum quæ ſponte ex doctrina fluere videntur. Quod Pauli exemplum pij verbi præcones imitari debebunt.

16.

bunt.Non enim extraneas,vel monitiones, vel reprehenſiones,&c.adhibebunt, ſed quas
doctrinæ vis & natura ſponte offert, has accommodabunt præſentibus auditoribus:quo-
rum mores cognitos habent. Hanc docendi rationem Moyſes,Prophetæ,Chriſtus, Apo-
ſtoli (vt in ipſorum concionibus patet) ſecuti ſunt:ſine qua parum doctrina efficax erit.
Tanta eſt enim humana ſegnities & tarditas, vt ad ea, quæ ad ſalutem ſpectant, niſi ſti-
mulis impelli non poſsint.

DE MODO ENARRATIONIS HVIVS EPISTOLÆ.

In explicatione ſingulorum capitum huius Epiſtolæ à me hactenus vſitatũ ſeruabo
ordinem. Primum enim in ſummariam quandam comprehenſionem totum caput con-
traham.Deinde ordinem,& partes capitis oſtendam. Tertio exegeſin vna cum obſerua-
tione locorum propriorum & incidentium adijciam: quo vſus & Praxis rerum quæ tra-
duntur conſpiciatur.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

*Ego Paulus Chriſti Apoſtolus,vos Galatas,antea quidem rectè inſtitutos,nunc vero à perturbatoribus
quibuſdam ſeductos verum Euangelium docui:adeo vt maledictum pronunciare auſim quiſquis aliud docu-
erit Euangelium,quàm ego:qui non ab hominibus illud didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti, quemadmo-
dum mea teſtatur conuerſio.*

Ordo & partes Capitis Primi.

*Poſt Epigrapham & ſalutationem ſequitur exordium patheticum, in quo duo ſunt: videlicet querela
ob defectionem Galatarum ab Euangelio, quam querelam mox mollit tranſlatione, & teſtificatio de Euan-
gelio amplificata collatione & imprecatione. Poſt exordium ſequitur narratio:cuius propoſitio eſt, Euan-
gelium à Paulo prædicatum,non eſſe humanum. Hanc propoſitionem ſequenti narratione confirmat. Nam
in narratione ipſa plurima probabilia argumenta aſperguntur, quæ omnia hoc fundamento nituntur, videli-
cet quod Paulus ſit verus Ieſu Chriſti Apoſtolus,quemadmodum zelus legis Moſaicæ, & paternarum traditio-
num,ſubita conuerſio per reuelationem Chriſti, vitæ inſtitutum poſt conuerſionem, & Elogium Eccleſiarum
de Paulo.Hæc ſigna coniuncta diuinitus conuerſum eſſe Paulum, & vocatum euidenter indicant. Verum ne
mentiri videatur Apoſtolus,ad Dei teſtimonium prouocat.*

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus (non ab hominibus, neque per hominem, ſed per IESVM CHRISTVM, & Deum Patrem, qui excitauit ipſum ex mortuis) & qui mecum ſunt omnes fratres.

In Paulinis Epigraphis hic ſeruatur ordo. Primo loco ſuum nomen ponit Apoſtolus. Deinde eos ad quos ſcribit nominat. Plerunq; magnificis Titulis ſuam vocationem extulit. Id quod à Paulo factum eſſe apparet ob tres potiſsimum cauſſas. Quarum prima eſt, vt ſuæ doctrinæ autoritatem
conciliet contra Pſeudoapoſtolorum calumnias.Secunda, vt hoc pacto confiteri ſe Chri-
ſtum,quẽ tum fere totus mũdus perſequebatur,palã faciat. Tertia, vt ſuo exemplo eos ad
quos ſcribit ad confeſsionẽ Chriſti inuitet.Porrò in hac Pauli Epigrapha quatuor cõiun-
guntur.Primo enim loco nomen ſuum propriũ ponit Apoſtolus.Deinde addit nomẽ of-
ficij.Huic ſubiungit modũ vocationis ad officium.Tum mentionem facit fratrũ quos ſo-
cios ſcriptionis agnoſcit.Nomẽ proprium Apoſtoli certificat Galatas de autore Epiſtolæ.
Signatio officij,autoritatẽ ſcribenti conciliat.Modus vocationis,pręterquam quod auto-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ritatem ſcribentis commendat Galatis perſtringit aduerſarios, qui Pauli vocationem tāquam illegitimam calumniabantur. Mentio fratrū, non ſolùm oſtendit cōſenſum doctrinæ, verumetiam declarat Catholicam eſſe doctrinam, quam Apoſtolus ipſis antea prædicauerat. Ex his colligantur ſequentes loci. Prim⁹ & proprius de Apoſtolatu Pauli & miniſterio Eccleſiaſtico, quod habet à Deo autoritatem. Secundus, quàm ardens ſtudiū eſſe debeat in verbi miniſtris propagandæ & defendendæ veræ doctrinę. Tertius, cōfeſsio miniſterij exemplo Pauli omnibus Euāgelij miniſtris commendatur. Quartus, quod vocationis legitimæ ad functionem Eccleſiaſtiam conſcientia in miniſtris Euangelij requiritur. Quintus, fratris appellatio fraternū & amicabilem affectum docentiū & diſcentiū in Eccleſia, atq; adeo omnium Chriſtianorū docet. Exemplū proinde Pauli proponendum eſt miniſtris Euāgelij, quo moneantur non captandū eſſe dominiū in Eccleſia, ſed vt potius ſe fratres agnoſcant illorū quos in miniſterio ſocios habent. Porrò hoc loco tres modi vocationis ad miniſteriū Eccleſiaſticum notentur, quorū primus fit ab hominibus: ſecund⁹, per hominem: Tertius, per Ieſum Chriſtum, & Deū patrem. Ab hominibus mittuntur interdum perturbantes ad turbandas Eccleſias, ſicut tempore Apoſtolorum, à Iudæis incredulis factū eſſe dubiū non eſt. Per hominē, vt cum Paulus ordinat Titum, & Titus oppidatim presbyteros conſtituit: quæ vocatio legitima quidē eſt, & à Deo probatur, immò ab ipſo Deo eſt. Licet per hominem, vt inſtrumentum Dei. Hanc vocationem mediatam, & generalē vocant. Per Ieſum Chriſtū, & Deum patrem qui ſuſcitauit ipſum à mortuis. Hæc vocationis forma immediata & ſpecialis dicitur, cæteris multò auguſtior, quæ maiorem etiā vocatis autoritatē conciliat. Per Ieſum hominē adhuc mortalē, vocati ſunt duodecim Apoſtoli: per Ieſum omni ex parte immortalem vocatus eſt Paulus. Quare nō inferior eſt vllo modo reliquis Apoſtolis. Cum igitur dicit Apoſtolus ſe vocatū eſſe, non per hominē, ſed per Ieſum Chriſtum, nō ſimpliciter negat Ieſum eſſe hominē, ſed à mortalitatis neceſſitate ipſum vindicat, vtpote ſuſcitatū iam à mortuis, & glorificatū: cum interim alij qui per homines vocantur, per mortales vocantur homines. Hoc annotandum duxi propter Stenkfeldiū, & Eutychianos, qui fingunt humanam naturā Chriſti poſt ipſius glorioſam reſurrectionē eſſe cōuerſam in Deitatē. De his tribus vocandi modis Auguſtinus hoc pacto loquitur. Qui ab hominibus mittitur, mēdax eſt: Qui per hominē mittitur, poteſt eſſe verax, quia & Deus verax poteſt per hominem mittere. Qui ergò neq; per hominem neq; ab hominibus ſed per Deum mittitur ab illo verax eſt qui etiam per hominem miſſos veraces facit: Hæc Auguſtinus.

Propter has tres formas vocationis eſt quarta, cùm quis ambitioſè ſeipſum vocat & intrudit in functionem Eccleſiaſticam, pèr iniuſta media. Verùm hęc vocatio nulli vnquam bene ceſsit. Eccleſijs Galatiæ. Ad quos ſcribit Apoſtol⁹ breuiter ſignat, hic multa obſeruatione digna occurrunt. Primum, ex eo quod Paulus ſeductas Eccleſias titulo Eccleſiarum dignatur, diſcendū eſt contra Anabaptiſtas & Staphylum, non negandum eſſe Eccleſiā in eo cœtu in quo ſunt hæreſes, errores, & lapſus multiplices: Secundo, euidenter hinc colligitur, atq; adeo ex tota Epiſtola, quod Eccleſia rectè prius inſtituta poſsit labi in errores, & ſeduci à falſis Prophetis. Vnde cōcluditur falſum eſſe illud Papale axioma, Ecclleſia errare non poteſt. Donec quidē verbo Dei adhæret Eccleſia, & ductu ſpiritus Chriſti ſequitur, fatemur eam errare non poſſe, verum vbi exemplo Galatarum audierit vocē Pſeudoapoſtolorū, in præcipitiū errorum deijcitur. Nam poſita vna falſa hypotheſi, infinitæ ex ea cōſequuntur. Tertio, exemplum Galatarum, quos reuocat Paulus, euertit errorem Nouatianorum affirmātium lapſum omnem poſt agnitam gratiam eſſe peccatum irremiſsibile: Nam ſi hoc verum eſſet: Spiritus ſanctus per Paulum Galatas turpiſsimè lapſos nequaquam ad pœnitentiam reuocaſſet. Quarto, quia Galatæ fuerunt Græci oriundi à Gallis, vnde & Gallogræci dicti ſunt. Teſtimonium hic habemus & exemplum vocationis gentium ad Euangelium.

DE SALVTATIONE.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro IESV CHRISTO, qui dedit ſeipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſeculo malo ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Apoſtolus ſuo more Epigraphæ ſalutationem ſubiungit, quæ continet ſummam Euangelij, quæ gratiæ & pacis vocabulis ſignatur. Hanc ſalutationē amplificat à cauſsis, idq; primum à principali efficiente, quam imperātem vocant, cum inquit: à Deo patre, ab ob-

ab obſequente,cum ait à Domino noſtro Ieſu Chriſto. A materiali,quæ eſt huius Domini traditio in mortem pro peccatis noſtris, & à finali, quæ eſt liberatio à præſenti ſeculo malo,id eſt,à tyrannide diaboli,à peccati regno,atq; adeo ab omnibus peccatis & malis,quibus ob peccatum premitur humana natura. A primitiua, quæ eſt voluntas Dei noſtri, & patris adeo diligentis mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.His cauſis amplificata ſalutatio,clauditur gratiarum actione,quæ ad cauſam finalem referenda eſt. Eſt enim diuinæ iuſticiæ & bonitatis gloria,finis ſalutis noſtræ quam offert Euangelium.

Porrò gratiæ & pacis vocabula apertius declarāda ſunt.gratiæ itaq; vocabulo ſignificatur fauor Dei,ſeu gratuita Dei erga nos beneuolentia,& eius effectus remiſsio peccatorū, donatio Spiritus ſancti, vita æterna, atq; adeo dona alia quæ nobis ex hac beneuolentia Dei donantur.Pacis nomine ſignificatur,non ſolum reconciliatio noſtri cum Deo,ſed etiam quæ reconciliationem ſequuntur,vt ſunt gaudium ſpiritus, tranquillitas cōſcientiæ, atq; adeo omnia proſpera. Verum quia hæc gratia & pax nō niſi fide apprehenduntur,tacite fidem ab ipſis Galatis requirit Apoſtolus.vt enim fundamētum gratiæ & pacis eſt voluntas Dei miſerentis & approbātis:Ita fides & terminus eſt quē iſta reſpiciunt, & inſtrumētum,quo recipiuntur.Huc aſſcribamus doctrinas & obſeruationes,quas nobis hæc ſalutatio ſuppeditat. Quarum prima eſt,quicquid nobis cōtingit proſperè,hoc totum proficiſcitur à Deo per Ieſum Chriſtum. Secunda, ſummaria comprehenſio Euangelicæ doctrinæ in ſalutatione cōtinetur,in qua cauſæ ſalutis noſtræ omnes recitantur, quæ ex alijs ſcripturæ locis illuſtrandæ ſunt. Tertia,Deus tuetur nos credentes & curam noſtri habet. eſt enim Deus noſter, & pater noſter per Chriſtum. Quarta, Chriſtianorum eſt gloriam Dei deprædicare,quoties in beneficiorum eius mentionē incidimus. Ex his omnibus cōfirmetur articulus iuſtificationis & remiſsionis peccatorū, cōfutentur gratiæ Dei hoſtes: admoneamur fidei & gratitudinis. Porrò præter ea quæ iam de Epigrapha & ſalutatione dicta ſunt,obſeruandū eſt artificium Pauli,quo in plerisq; ſuis Epiſtolis vſus eſt. Vt enim plerunq; in Epigraphis & ſalutationib⁹, ita hic ſemina quædā facit ſequentis diſputationis. Cum itaq; præcipuæ diſputationis partes ſunt quemadmodum ſupra indicatū eſt, diſputatio de vocatione Pauli ad Apoſtolatum, & de vera iuſtificandi ratione corā Deo, Paulus in Epigrapha vocationis, in ſalutatione vero iuſtificationis argumentum & ſummam ponit:quam ſummam poſtea,vt fieri ſolet,latius fundit,exponit,& comprobat.

DE EXORDIO.

Miror quod adeo cito transferamini ab eo qui vocauit vos in gratiā Chriſti in aliud Euangelium, quod non eſt aliud, niſi quidam ſunt qui turbent vos & velint inuertere Euangelium Chriſti.

Propoſitio exordij ſumti ab occaſione ſcriptionis obiurgatoria.Obiurgat enim Galatas, vt ſupra admonui, ob defectionem ab Euangelio Chriſti. Eſt autem grauiſsima obiurgatio, quemadmodum ex incremento verborum, quib⁹ hoc loco vtitur Apoſtolus diligēs Lector facile animaduertit. Primū enim eos translatos ſeu trāſpoſitos miratur, quod leuitatis fuit.Nō enim ſolidis rationibus cōuicti,ſed blandis pſeudoapoſtolorū verbis veluti ſtipulę flatu leuis auræ translati ſunt.Hoc exaggerat à circūſtantia tēporis,dum inquit,adeo cito.Huc accedit iniuria perſonæ facta,à qua eos translatos conqueritur. Ab eo,inquit,qui vocauit vos in gratiā Chriſti,id eſt in regnum Chriſti,vbi ſola Chriſti gratia dominatur. Exaggeratur & hoc, cum addit eos translatos in aliud Euangelium, ſcilicet, quam Chriſti,quod tamen non eſt aliud,niſi turbatorum quorundam malitia & conficta contra Euangelium Chriſti impoſtura.Porrò,ne ipſo obiurgationis impetu Galatas prorſus deijciat, ſed magis ad pœnitentiā excitet, obiurgationē mollit translatione partis culpæ in aduerſarios, dum inquit,quod nō eſt aliud niſi quidā ſint, qui turbent vos & velint inuertere Euangeliū Chriſti.Hinc iam extruamus doctrinas vtiles ad Eccleſiæ ædificationem.Prima,officium fidelium præconum verbi eſt nō ſolum recta & vera docere,verumetiā ceſſantes & deficiētes ſerio obiurgare, ijſq; ſceleris ſui atrocitatē ponere ob oculos, vt agnito errore,pœnitentia emendentur & ſalui fiant. Secunda,non ſolum culpandi ſunt. qui alijs per falſa dogmata autores ſunt ruinæ,verumetiā illi qui ſe inefcari blanditijs impoſtorum ſinunt. Tertia, miſcere legem cum Euangelio, addere opera tanquam partem iuſtificationis gratiæ Chriſti,eſt inuertere ſeu vertendo immutare Euangeliū Chriſti:quo ſane ſacrilegio nullum maius eſſe poteſt:cuius ſacrilegij omnes ſunt rei quotquot vllā,vel

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

minimam iuſticiæ Chriſtianæ,qua iuſtificatur homo coram Deo,portionem legi aut vllis operibus aut meritis humanis attribuunt. Quarta,quanta ſit miniſterij verbi dignitas ex eo claret, quod gratia Chriſti ſit eius obiectum, ad cuius participationem per miniſterium verbi inuitamur. Quinta,conſcientijs maxima conſolatio proponitur,dum ſtatuunt concionantis vocem Chriſti vocem eſſe,ſicuti & ipſe Dominus ait, Qui vos audit,me audit,Qui vos ſpernit me ſpernit.Sexta, oſtenditur hic quod vocatio ad Euangelium Chriſti,ſit plane gratuita: vt quam nulla merita præcedant. Septima,Pſeudoapoſtolorum ſtudium eſt Eccleſias turbare, & inuertere Euangelium Chriſti: idq; in hunc finem vt Chriſti regno euerſo palatia Sathanæ erigantur.

Verum,etiamſi nos,aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præter id quod euangelizauimus vobis, anathema ſit. Vt antea diximus,& etiam nunc iterum dico: ſi quis vobis euangelizet præter id quod accepiſtis, anathema ſit.

Altera pars exordij, quæ eſt Antitheſis propoſitionis obiurgatoriæ, & teſtificatio Pauli de Euangelio quod docuerat Galatas. Hanc teſtificationem,vt ſupra dixi,amplificat collatione & imprecatione, vt ſit numeroſior & vehementior oratio. Eodem pertinet conduplicationis ſchema. Repetit enim eandē teſtificationem eiſdē penè verbis. Huiuſmodi cōduplicationes vehementer ſolent excitare auditorum animos ad rei propoſitę ſeriā cogitationem,& æſtimationē. Porrò quo nitatur fundamēto hæc ſancta Pauli Parrheſia & teſtificatio videamus.Nititur autē,vt tota ſequens narratio oſtendit,hac ratione: Quicunq; prædicat aliud Euangeliū, quàm vnicū Euāgelium Chriſti,pro Anathemate habendus eſt.Quicunq; prædicat aliud Euangelium quàm quod ego Paul⁹ prædicaui,prædicat aliud Euangeliū quā Chriſti. Ergo quicunq; prędicat aliud Euangeliū quā quod ego Paul⁹ docui, pro anathemate habēdus eſt.Maiorē probat cōſenſus veræ Eccleſiæ, & ſanguis piorum Martyrum inde vſq; ab Abel. Vnicum enim Euangeliū Chriſti catholica Eccleſia ſemper agnouit. Maiorē ꝓinde vt confeſſam omittit Paulus. Minor,quæ eſt κειμένον,ſequenti narratione,quę de vocatione Pauli inſtituta eſt confirmatur. Nam vbi probatum fuerit Paulum à Chriſto edoctum & vocatum eſſe ad Apoſtolatum,nullus amplius dubitabit Euangelium à Paulo prędicatum eſſe Chriſti Euangelium: ſicuti copioſius ſuo loco dicemus. Hîc enim ſatis eſt teſtificationis Paulinæ fundamentū nudè & dialecticè ꝓpoſuiſſe, quo nerui argumentationis Paulinæ,& conſiliū Apoſtoli apertius cōſpiciantur. Cæterùm doctrinæ quas hic Pauli locus ſuppeditat hæ ſunt præcipuæ.Prima,maieſtas Euangelij Chriſti adeoq; verbi Dei nobis in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis traditi tāta eſt, vt nulli dignitatis titulo,nulli naturæ cedat.Secunda:quā abominabile ſit Chriſti Euangeliū,quod vnicum eſt,adulterinis additamentis cōtaminare,indignatione Pauli,imprecationis vehementia, extremo conuitio,& eiuſdem geminatione,iudicatur. Tertia,vt immota certitudo & ardens ſtudium in præconibus verbi ad vindicandā doctrinæ autoritatē exemplo Pauli requiritur, ita fides incōcuſſa eiuſdē doctrinæ in auditorib⁹ eſſe decet: adeo vt nullis qui aliud docent ob ſanctitatis,excellentię aut ſucceſsionis titulum fidē adhibeant:Sed potius ꝓ anathemate habeant,quēadmodum hic diſertis verbis mandat ſpiritus Chriſti in Paulo. Quarta,hinc luce clarius apparet nō ſuſpiciendos eſſe veluti columnas Eccleſiæ, & ſucceſſores Apoſtolorū eos,qui hodie iſtis titulis ſuperbiunt.Nā ſi cōferas iſtos ſeductores cū Pſeudoapoſtolis, quos hoc loco perſtringit Paulus,multis ſane modis inuenietur Papiſtæ peſtilētiores quibuſuis Pſeudoapoſtolis.Quid enim nunc faciunt Papiſtæ aliud, quam vt varijs tormētorum generibus tollant de medio eos, qui hoc à Paulo prædicatum Chriſti vnicum Euangelium docent,vt flumine ſanguineo Martyrū curſum Euangelij intercludant.Quare nō ſecus deteſtemur Papiſticā doctrinam,quam ipſiſsimam ſerpentis vocem,qui noſtros primos parētes in Paradiſo decepit. Vt autē anathematiſmus Pauli plenius intelligatur,nōnulla de vocabulo anathematis ſubijciam. Virtute enim huius vocabuli intellecta,pōdus Paulinæ teſtificationis magis elucebit. Non eſt autē ſimplex huius vocis vſus,nec Paulus eam ſine peculiari tropo ad vſum ſuum tranſtulit. Dicitur autē anathema ab ἀνατίθεσθαι,id eſt,à ſuſpēdendo,& ſignificat proprie anathema ornamentū ſuſpenſum ad parietes,ornatus gratia.Hinc anathematica σκεύη,dicuntur vaſa quæ ornatus cauſa habentur:vt ſunt lebetes,vaſa argentea,ſtannea,& huiuſmodi. Homerus libro viceſimo primo Odyſſeæ per Metaphoram vſus hac voce anathematis. Ita enim ait, μόλπῃ καὶ φόρμιγγι τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός. Hic poëta cantum & citharam conuiuiorum anathemata eſſe, hoc eſt,ornamenta ſeu oblectamenta pronunciat. Verum à prima ſignificatione translatū eſt vocabulum ad

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

donaria promiſſa, perſoluta, & ſuſpenſa in templis idolorum: quemadmodum eſt apud Platonem in quarto de legibus pagina 544. προσομιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς καὶ εὐχαῖς καὶ ἀναθήμασι, hoc eſt, deos accedere oportet votis & anathematis. Apud Ariſtophanē in Pluto. τοῦτο ἀναθήσων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεόν, hoc eſt, hoc anathema ſuſpenſurus veniam ad Deum. Deinde quia huiuſmodi donaria dicata idolis Deo abominabilia fuerunt, atq; ideo deſtinabantur internecioni, factū eſt, Metalepſi Hebraica, vt nomine anathematis ſignificaretur res Deo abominabilis, diris imprecationibus deuota, & ob id deteſtanda, vt quæ adeo polluta ſit & à Deo damnata, vt niſi tollatur è medio, totæ reſpublicæ magnis calamitatibus puniantur. Vnde & Græci Hebræum חלם vertunt anathema, vt Ioſuæ ſeptimo & ſæpe alias. Hinc itaq; admoneantur contaminatores Euangelij Chriſti, quod ſint anathemata, id eſt, Deo abominabiles, & execrandi, atq; à Deo prorſus ſeparati. Admoneantur quoq; pij quanto ſtudio fugere eos deceat huiuſmodi anathemata, ne incurrant in pœnas grauiſſimas, ſi attigerint hæc anathemata, hoc eſt, ſi colluſerint cum hoſtibus Euangelij. Huc illud Iohannis pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum & aue ei ne dicatis. Nam qui dicit ei ſalue communicat operibus eius malis.

Nunc enim vtrum homines an DEVM ſuadeo? aut quæro hominibus placere? Nam ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

Præoccupatio eſt, per quam diluit obiectionem aduerſariorum, qui ambitione & ſtudio captandi fauoris apud homines, Paulum in gratiam hominū prædicare criminabantur. Senſum in hunc modum dialectica forma efferre poterimus, ita vt medius terminus ſumatur ex criminatione aduerſariorum, obijcientiū Paulo, quod accommodaret ſe hominibus fauoris captandi gratia, & ambitione, atq; ideo prædicaret placentia. Qui ſtudet ſe accōmodare hominibus, in gratiá hominum loquitur: & qui ſtudet ſe accommodare Deo, in gratiam Dei loquitur. Ego Paulus nō ſtudeo me accōmodare hominibus ſed Deo. Tanti enim facio Euangelium Chriſti, vt omnes pro anathemate habeā, quotquot Euangeliū Chriſti humano fauori & doctrinis hominum poſtponunt. Quare me nequaquá in hominum, ſed in Dei tantum gratiá loqui manifeſtum eſt. Hic eſt ſimpliciſſimus verborum Pauli ſenſus, obſcurior quidē ꝓpter ambiguitatē Græci ſermonis, quē noſtra lingua reddi poſſe in hunc modum exiſtimo: Tall ieg nu menniſken till wild heller gudt? Eandem ſententiam repetit cum addit: Aut quæro hominibus placere an Deo: Prius deſtruit euidenti ſigno, vt ponat poſterius. Si, inquit, hominibus placuiſſem, id eſt, placere ſtuduiſſem, Chriſti ſeruus nō eſſem, ſed potius manſiſſem in Iudaiſmo, in quo magis hominibus & pluribus etiá placere potuiſſem. His iá ſubijciamus doctrinas quas præſens locus ſuppeditat. Prima, præco diuini verbi gloriam Dei tanquam vnicum ſcopum ſibi præfixum habere debet: cum, quouis ambitioſo affectu & ſtudio gloriæ propriæ neglecto, tum fauore hominum & approbatione mundi cōtemtis. Nā vt cogitatio gloriæ Dei puram veritatem retinere ſuadet: ita ambitionē & φιλοτιμίαν deprauatio doctrinæ comitari ſolet, fit enim plerumq;, vt ad docētis affectū torqueatur doctrina, atq; ita veritas amittatur. Secunda, Nullus ambitioſus, & venator gratiæ hominum poteſt Chriſti eſſe ſeruus, hoc eſt, idoneus Euangelij prædicandi miniſter. Tertia, ne quis hoc loco Pauli abutatur, obſeruetur Regula Hieronymi qui ſic ait: Si fieri poteſt, vt pariter Deo & hominibus placeamus, placendum eſt & hominibus. Sin autem non aliter placemus hominibus, niſi Deo diſpliceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus.

EXPOSITIO VOCATIONIS PAVLI AD APOSTOLATVM.

Notum autem vobis facio fratres quod Euangelium euangelizatum à me non eſt ſecundum hominem. Neque enim ego ab homine id accipi, neque edoctus ſum, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.

Propoſitio expoſitionis vocationis Pauli ad Apoſtolatum eſt: Euangelium à me prædicatum non eſt humanum. Hanc propoſitionem breuiter per ſeiunctionem & poſitionem cauſarum confirmat. Vt enim negat ſe ab homine accepiſſe aut didiciſſe Euangelium: Quare humanum eſſe nequit, ita affirmat ſe idem per reuelationem IESV CHRISTI accepiſſe ac didiciſſe: vnde diuinum eſſe relinquitur. Hic obſeruandum primum eſt: vt Euangelium Chriſti nō eſt ab homine profectum: Ita neq; hominum decretis aut ar-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

aut arbitrio ſubiectum eſt: vt temeritas humana poſsit illi addere aut detrahere quicquã, nedum totum tollere. Deinde etiã hinc firma ratione colligitur diuinitas Chriſti, quemadmodum ſupra admonuimus in Epigrapha. Si enim Paulus non accepit Euangelium ab homine ſed à Chriſto: Profecto teſtatur Paulus Chriſtum non tantum hominem eſſe, verum etiam Deum.

Audiuiſtis enim aliquando conuerſationem meam in Iudaiſmo, quod ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & eam vaſtabam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coæquales in genere meo, cum vehementiore ſtudio tenerer traditionum paternarum.

Expoſitio eſt vocationis Pauli ad apoſtolatum, quæ tota eo ſpectat, vt probet κρινόμενον ſyllogiſmi, quo nititur teſtificatio Pauli: Nimirum quod verum CHRISTI Euangelium docuerit Paulus. Vt autem narrationem hanc diſtinctius intelligamus, diuidamus eã in tres partes: videlicet in acta Pauli ante conuerſionem: in vocationem cum ſuis cauſis, & circumſtantijs: & in acta ſequentia conuerſionem. Deinde ſingulas partes quæſtioni, de qua hîc cõtrouertitur, applicemus, vnde futurũ eſt, vt argumenta, quæ in ipſa latent, ſe veluti in examen proferant. Prima pars narrationis cõtinet acta Pauli ante conuerſionẽ, quorum ipſos Galatas teſtes appellat. Exponit enim qualis fuerit ante conuerſionem ad fidem idq; per enumerationem. Primo enim loco vitæ genus exprimit, videlicet Iudaiſmum. Deinde qualem in eo vitæ genere ſe geſſerit declarat, nimirum quod zelo Iudaiſmi perſecutus ſit Eccleſiã Dei: quod profecerit in Iudaiſmo ſupra multos æquales in genere ſuo, quod tenaciter adhæſerit traditionibus maiorum ſuorum. Sed de his plura videantur in Actis Apoſtolicis capite nono & decimo, Item ad Philip. tertio. Sed quomodo hæc applicabimus quæſtioni? Cum Paulus tanto zelo Iudaiſmi fuerit concitatus, vt perſecutus ſit Eccleſiam DEI, vt ſuos coæquales in Iudaiſmo ſuperauerit, vt tenaciſſimus fuerit traditionum paternarum, profecto fieri non potuit vt adeo ſubito humano conſilio inde auelleretur. Quare id diuinitus factum eſſe dubitandum non eſt. Doctrinæ quas ſuppeditat hic locus hæ ſunt, prima προσωπογραφία Apoſtoli commendat nobis ſedulam diligentiam in noſtra vocatione, & vitæ genere præſtandam. Donec enim Paulus ſuæ vitæ genus Deo probari arbitrabatur, totus in hoc fuit, vt ſuam vocationem ornaret. Secunda, zelus Pauli conſtantes nos eſſe & pertinaces verbi monet, ne circumferamur quouis vento doctrinæ. Tertia, quod Iudaiſmus & Phariſaiſmus non poſsint ſtare cum Euangelio Chriſti. Idem iudicium erit de Monachiſmo & Papiſmo, qui non minus aduerſatur Euangelio Chriſti, quam olim Phariſaiſmus.

SECVNDA PARS NARRATIONIS.

Quando autem placuit Deo qui ſegregauit me ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam, reuelare filium ſuum per me, vt euangelizarem inter gentes.

Secunda pars narrationis continens vocationem Pauli ad miniſterium verbi cum ſuis cauſis. Hanc partem retexere placet vt omnia diſtinctius recitata perpendantur exactius. Primo itaque loco εὐδοκίαν Dei, hoc eſt, approbationem & beneplacitum Dei quo Deus ipſe deſtinauerat Paulum, vt eſſet ὄργανον electum ad prædicandum Euangelium inter gentes. Secundo loco ſegregationis meminit, qua Paulus deſtinatus erat muneri Apoſtolico antequàm natus fuit. Tertiò loco vocationem addit gratuitã, qua videlicet Paulus ſolenniter vocatus eſt ad Apoſtolatum ac ipſo Filio Dei. Quarto finẽ vocationis ſuæ addit, nimirum vt reuelet Filium Dei. Quinto modum reuelationis filij Dei definit eſſe prædicationẽ Euangelij. Hæc ſi quæſtioni propoſitę applicentur, eam euidentiſsime cõfirmant, nimirũ quod vocatio Pauli ſit diuinitus facta. Atq; ideo doctrina ipſius non ſit humana ſed diuina, non habeat hominẽ autorẽ, ſed Deũ ipſum. Porrò præterquã quod vocatio Pauli, & doctrina his verbis cõprobetur, obſeruentur hæ doctrinæ inſigniores. Prima, immenſa miſericordia Dei obſeruanda eſt, qui adeo clemens & φιλάνθρωπος exiſtit, vt etiã ex hoſtibus ſuis maximis nõ ſolum multos ad pœnitentiã reuocet, ſed etiã nõ paucos deligat, vt ſint eximia ὄργανα in ipſius Eccleſia. Secunda, vocatio ad miniſterium Euangelij, vt eſt gratuita: ita nequaquam fortuita iudicanda eſt, ſed decreta potius à Deo antequam naſceremur. Tertia, monemur admiranda Pauli conuerſione, vt nõ deſperemus de hoſtibus & perſecutoribus Euangelij ante extremum halitum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tum. Quarta, monemur exemplo Pauli vt vocanti Deo per Eccleſiam nos ſubijciamus, Deumque inuocemus vt nobis in vocatione noſtra aſsiſtat.

DE TERTIA PARTE NARRATIONIS.

Tertia pars narrationis ſequitur quæ continet acta Pauli ſecuta conuerſionem, quæ acta naturali ordine exponuntur prolixe vſq; ad finem fere ſecundi capitis, vbi principalem quæſtionem aggreditur. Verum quia hæc narrationis pars prolixior eſt, eam in certa membra diſtinguam. Ac primam eam actorum partem quæ in textu huius primi capitis continentur & clauduntur decem & ſeptem annorum ſpacio, exponam, & in quinque partes digeram, videlicet in primum triennium, & profectionem Pauli Hieroſolymam verſus viſendi Petri gratia, in narrationis confirmationem, in profectionem Syriæ & Ciliciæ, & in teſtimonium Eccleſiæ Iudaicæ de Pauli conuerſione & doctrina. Has quinque partes rurſus retexam in minores particulas, vt vis huius exegeticæ probationis intelligatur clarius: Quæ omnia eo ſpectabunt, vt ſingula ſeorſim, & omnia ſimul oſtendant & conuincant Paulum Euangelium non ab homine ſed ab ipſo Ieſu Chriſto didiciſſe.

DE PRIMO TRIENNIO.

Statim non contuli cum carne & ſanguine, neq; redij Hieroſolymam ad eos qui ante me fuerunt Apoſtoli, ſed abij in Arabiam, & iterum reuerſus ſum Damaſcum.

Hic textus continet primi triennij Pauli poſt conuerſionem, in quo particulæ ſunt quatuor. Prima, quod mox vbi conuerſus ſit non contulerit cum carne & ſanguine, id eſt, non adhibuerit in conſilium carnem & ſanguinē, hoc eſt, vllos homines: ſed ſoli Chriſto vocanti obtemperauerit: quod factum clare teſtatur, Paulum Euangelium ſuū diuinitus accepiſſe. Alias enim tempore opus fuiſſet ad diſcendum, & in tam arduo negocio ſuſcipiendo vltro citroq; cum amicis conferendū fuiſſet. Ceterum hic ſcrupulus ſuboritur explicatione dignus. Actorum nono aperte dicitur voce filij Dei ad Paulum, proſtratū in itinere ad Damaſcum: Surge & ingredere ciuitatē, & dicetur tibi quid oporteat te facere. Deinde Ananias baptizauit Paulū, & ſolenni ritu manus ei impoſuit. Hic autem dicitur quod nō contulerit cum carne & ſanguine, & ſupra quod immediate à Deo ſit vocatus. Verum hæc minime inter ſe pugnāt. Nihil enim obſtat quo minus & per ſe Chriſtꝰ illum docuerit immediateq; ad Apoſtolatum vocauerit, & ordinandi miniſterij cauſa hominis opera ſit vſus Chriſtus in Paulo ordinando & approbando. Vocabulum προσανατίθεσθαι, quo hic vtitur Apoſtolus, ſignificat conſultare cum aliquo de negocio ſuſcipiendo vel non, & pendere ex alicuius conſilio quod Paulus hic nequaquam ſe feciſſe affirmat (tametſi baptiſmate in Eccleſiā receptus, & impoſitione manuum Ananiæ inauguratus ſit miniſterio: ad quod diuinitus erat vocatus) ſed ſtatim prouinciam Euangelicam ſibi diuinitus demandatam ſuſcepit. Secunda particula eſt, neque inquit, redij Hieroſolymam ad eos, qui ante me fuerant Apoſtoli. His verbis docet quod ab Apoſtolis non didicerit Euangelium: quos ne conſuluit quidem an deberet prouinciam demandatam ſuſcipere nec ne. Atq; ita hæc ſecunda pars eſt hypotheſis eſt ſuperioris atque adeo expoſitio. Tertia particula continet profectionem Pauli in Arabiam. Quarta reditum in Damaſcum propagandi Euangelij gratia. Hoc vehementius fuiſſe, Pauli, hæ difficiles profectiones, vt vocationem Pauli diuinam eſſe haud obſcure teſtificant: Ita exemplum proponendum eſt pijs miniſtris verbi, quo incitentur ad ſimilem pro ratione vocationis ſuæ diligentiam præſtandam: Nec abſterreantur minis & perſecutionibus quas conſtat Paulum grauiſsimas ſubijſſe in iſtis primi ſui triennij profectionibus, dum apud barbaras gentes & idolatras Euangelij ſemina iecit.

DE PROFECTIONE HIEROSOLYMAM VERSVS.

Deinde poſt annos tres redij Hieroſolymam vt viderem Petrum, & manſi apud eum dies quindecim, alium autē ex Apoſtolis non vidi niſi Iacobum fratrem Domini.

Hæc expoſitionis pars cōtinet profectionem Pauli Hieroſolymam verſus, & finem profectionis, videlicet, vt videret Petrum. & res geſtas, in ſuo miniſterio apud gentes, illi narraret.

(Hoc

(Hoc enim proprie ἱστορῆσαι ſignificat)& id quod accidit Paulo Hieroſolymis nimirũ quod commoratus ſit apud Petrum dies quindecim,ac ex alijs Apoſtolis neminẽ viderit præter Iacobum fratrem Domini,id eſt,conſanguineũ ſecundum carnem. Prima particula indicat cõſenſum Pauli cum Eccleſia Chriſti quæ erat Hieroſolymis. Secunda ſignificat quod quemadmodum non diſſenſerit Paulus à reliquis Apoſtolis:ita nihil ab eis didicerit.Non enim aſcendit ad primarium Apoſtolum Petrum diſcendi cauſa, ſed vt ipſum inuiſeret reſque à ſe geſtas ipſi narraret. Tertia ſummam concordiam in doctrina Euangelij Paulo cum Petro fuiſſe indicat. Sed quo hæc? Indicia ſunt certiſsima Paulum non Euangelium ab vllo homine didiciſſe ſed eſſe doctum potius diuinitus. Deinde exemplum Petri & Pauli admonebit pios miniſtros verbi de mutuis officis, vt ſe inuicem foueant,conſolentur,ament,& ſint ſuis auditoribus quaſi ſpeculum mutuæ amicitiæ & cõcordiæ.Huc illuſtrandi gratia referatur Pſalmus de cõcordia:Ecce quam bonum & quam iucundum,&c. Et exemplum transferatur ad omnes ſtatus, Eccleſiaſticum, politicum, & œconomicum.

DE CONFIRMATIONE NARRATIONIS.

Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo non mentior.

Quia ea quæ iam expoſita ſunt clare indicant vocationem Pauli eſſe diuinam,ſi modo à Galatis recipiantur. Ideo addit Apoſtolus eorum confirmationem à teſtimonio Dei.Deum enim ſuæ vocationis teſtem appellat. Porrò quia de loco communi iuriſiurandi in enarratione Epiſtolæ Iacobi copioſe à me dictum eſt,eo remitto lectorem.

DE PROFECTIONE PAVLI IN REGIONE🙰 SYRIÆ ET CILICIÆ.

Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

Hæc pars commendat etiam diligentiam Pauli in noua ſua functione, & eodem pertinent quo ſuperiora, videlicet, vt teſtentur vocationem Pauli ad Apoſtolatum diuinam eſſe,adeoque verum Chriſti Euangelium eſſe quod prædicat.

DE TESTIMONIO ECCLESIÆ IVDAICÆ.

Eram autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ quæ erant in Chriſto, ſed ſolum audiebant: qui perſequebatur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam quondam vaſtabat,& glorificabant in me Deum.

Hoc teſtimoniũ quatuor membra continet. Primum indicat quod Paulus ab Eccleſia Iudaica nihil didicerit. Quomodo enim ab eis diſceret quos non vidit. Secundum teſtatur veram eſſe ſuperiorem narrationem: videlicet quod Paulus perſecutus ſit Eccleſiam Chriſti ante conuerſionẽ.Tertium teſtimonium Eccleſiæ Iudaicæ eſt,videlicet quod Paulus conuerſus ſit diuinitus,atque adeo ipſius vocatio ſit legitima. Quartum euentum habet, videlicet quod Eccleſiæ Chriſti quæ erant in Iudæa propter Pauli conuerſionẽ glorificabant Deum. Vnde conſenſus doctrinæ Pauli & catholicæ Eccleſiæ Chriſti clare cognoſcitur. Porrò loci quos præbet perſecutio & conuerſio Pauli antea notati ſunt. Nunc tantum officium piorum obſeruetur eſſe, Deum prædicare ob felicem curſum Euangelij, & ei gratias agere quoties ex hoſtibus Eccleſiæ aliquos conuerti ad fidem audiuerint.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt conſenſum ſummum inter ſe & alios Apoſtolos Hieroſolymæ fuiſſe exponit Apoſtolus: Ita An-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ita Antiochenam inter ſe & Petrum controuerſiam narrat: Vnde dilabitur in propoſitionem principalem: videlicet quod homo fide abſq; operibus iuſtificetur. Atq; hæc propoſitio definitio eſt Euangelij Chriſti quod Paulus ſe prædicaſſe teſtatur.

Ordo & partes Capitis Secundi.

Principium huius ſecundi capitis cum fine primi ordine hiſtorico cohæret. Nam vt acta ſua ſummatim, quantum quidem ad ſuum inſtitutum facere videbatur vſq; ad finem decimiſeptimi anni à conuerſione ſua proſecutus eſt Paulus: ita hic addit ſequentia acta, & primum quid Hieroſolymis egerit: quo mandato diuino profectus eſt. Deinde quid Antiochiæ geſtum ſit, quomodo illic cum Petro de vindicanda Chriſtiana libertate concertauerit: vnde commodo ſuo more dilabitur in principalem propoſitionem de iuſtificatione hominis coram Deo. Quam propoſitionem breuiter, ſed euidentibus argumentis vſque ad finem huius capitis confirmat: Sunt ergo tres principales partes huius capitis. Quarum prima eſt expoſitio geſtorum Pauli, poſtquam ſecundo à conuerſione ſua Hieroſolymam rediјſſet. Secunda controuerſiam Petri & Pauli continet, quæ eſt generis iudicialis. Tertia definitionem Euangelij Ieſu Chriſti habet, videlicet quod Euangelium Chriſti ſit doctrina annuncians credentibus gratuitam iuſtificationem abſq; operibus legis ſola fide accipiendam. Hanc partem methodo confirmatoria tractat quæ conſtat propoſitione, confirmatione, & confutatione, & extenditur vſq; ad finem quarti capitis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ACTA PAVLI HIEROSOLYMAE poſt ſecundum reditum à conuerſione.

DEINDE poſt annos quatuordecim rurſum aſcendi Hieroſolymam vna cum Barnaba aſſumto ſimul & Tito.

Hoc eſt, interiectis quatuordecim annis à deceſſu meo à Hieroſolyma in regiones Syriæ & Ciliciæ, exacto primo triennio poſt meam conuerſionẽ, rurſus aſcendi Hieroſolymam adiunctis ſocijs itineris Barnaba Iudæo & Tito Græco. Porrò in actis Pauli Hieroſolymæ, poſtquam eo ſecundo redijt à cõuerſione, plura ſunt obſeruanda membra: quæ ſingula quidẽ ſeorſim, & omnia coniunctim non parum momenti habent ad eam quæſtionis partem, quæ erat controuerſa, confirmandam. Primum membrum eſt quod iam attigimus, videlicet quod Paulus aſcẽderit Hieroſolymã adiunctis ſibi ſocijs itineris Barnaba & Tito. Hos ſane ſibi adiunxit tanquam teſtes ſuæ doctrinæ & geſtorum in Syria & Cilicia, vt, ſi quod (inquit Ambroſius) de eo haberent ſcandalum, horũ teſtimonio tolleretur. Diſcamus ergo hinc primum miniſtrorum verbi Dei eſſe, appellare ad teſtimonia eorũ qui ſe audiuerũt, ſi quando de eorũ doctrina controuerſia moueatur. Deinde miniſtri verbi atq; adeo omnes pij diſcant exemplo Pauli citra nationum & perſonarum diſcrimina omnes ex æquo complecti, qui iuxta eandem pietatis regulam viuunt, vt qui ſint eiuſdem fidei domeſtici ſub vno patrefamilias Deo, & communi mediatore Domino noſtro Ieſu Chriſto.

Aſcendi autem iuxta reuelationem.

Hoc ſecundum membrũ eſt, quod vt cauſſam profectionis Pauli Hieroſolymam verſus mandatum Dei per reuelationem ſpiritualem fuiſſe indicat, ita Pauli vocationem & doctrinam nouo teſtimonio Spiritus ſancti confirmat.

Et contuli cum ipſis Euangelium quod prædico inter gentes.

Tertium membrum eſt, quod finẽ profectionis Paulinæ habet: videlicet vt conferret cum ipſis Apoſtolis de Euangelio quod prædicauit inter gentes. Hæc collatio non inſtituitur Pauli gratia, qui ſatis ſpiritu Chriſti in Euãgelio edoctus fuit: ſed partim, vt Apoſtoli ſcirent vanas eſſe oblocutiones Pſeudoapoſtolorũ, qui mentiebantur Paulum diſſentire à doctrina Apoſtolica. Partim vt factioſi homines corã conuincerentur, & vt oſtenderetur Pauli doctrina conuenire cum doctrina cęterorũ Apoſtolorum. Concordiam proinde pacem & profectum Euangelij ſpiritus Chriſti per profectionem Pauli quærit. Obſeruandum exemplũ, quod nõ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

modo miniſtris verbi proponendum eſt, verumetiam omnibus pacis & concordiæ principem amantibus Ieſum Chriſtum.

Priuatim autem cum ijs qui erant in precio.

Quartum membrum cum quibus contulerit Euangelium ſuum Paulus, aperit. τοὺς δοκοῦντας vocat Apoſtolos ipſos per Antonomaſian: Quod autem non ſubterfugiat Paulus Apoſtolorum iudicium, conſenſum in doctrina coarguit. Quod exemplum monet nos vt parati ſimus ad reddendam doctrinæ noſtræ rationem, ſi quando id vlla neceſsitas poſtulauerit.

Ne quo modo in vanum currerem aut cucurriſſem.

Quintum eſt membrum neceſsitatem collationis Pauli cum Apoſtolis continens. Nec hoc intelligi debet relatione Pauli, quaſi incertus adhuc eſſet qui magnis laborib[9] iam decē & ſeptē annos prædicauerat Euangeliū, ſed relatior e ſimplicium & infirmorum quos conabantur Pſeudoapoſtoli auellere à doctrina Euangelij quod Paulus ipſis prædicauerat, mentientes eum ab Apoſtolis diſſentire. Exemplum hoc rurſus commonefacere debet miniſtros Euangelij, vt non ſolum recta doceant ipſi, Verumetiam vt Pſeudoapoſtolorum ora obſtruant: ne imbecillibus & infirmis ſint occaſio defectionis ab Euāgelio. Deindè currēdi vocabulū, quo ſignificatur vſitata ſacris literis Metaphora ſ :ædicatio verbi, monet miniſtros Euangelij non vocari ad ocium & voluptates, ſed ad curſum, hoc eſt, diligentiam & induſtriam præſtandam in ſua vocatione, facit & hæc Pauli ſedula diligentia ad quæſtionis robur.

Sed neq; Titus qui mecum erat, Græcus cum eſſet, coactus eſt circumcidi.

Sextum membrum eſt, argumentum euidens defenſæ doctrinæ Pauli cōtinens, ſi enim circumciſio, vt Pſeudoapoſtoli nugabātur fuiſſe neceſſaria ad iuſtificationem, nequaquam Paulus obtinuiſſet in iſto certamine Titum, qui Grę̧cus erat, non circumcidendum fuiſſe. Sed quare Apoſtolus non patitur circumcidi Titum qui antea Timotheum circumcidi permiſit? Multæ ſunt cauſſæ. Primum enim id factū eſt ne putaretur circumciſio neceſſaria eſſe ad ſalutem. Deinde ne Pſeudoapoſtoli hoc exemplo aduerſus Paulū abuterentur apud gentes, in calumniam doctrinæ Pauli. Tum vt ederet exemplū Chriſtianę libertatis. Neq; erant Pſeudoapoſtoli parcendi, vt infirmi: ſed contemnendi, vt obſtinati. Quando autem infirmitas poſtulabat, factus eſt Paulus omnibus omnia, vt omnino aliquos ſeruaret. 1. Cor. 9. Quod igitur permiſerit Timotheum circumcidi, infirmitatis credētium inter Iudæos rationem habuit: Sed quod Titum defendit non circumcidendum eſſe, libertatis Chriſtianæ fuit: quā aduerſus obſtinatos defendere oportebat. Doctrina ergo hic obſeruetur de diſcrimine infirmorum & obſtinatorum. Illis parcendum eſt, ad ædificationem: His nihil largiendum quo Chriſtiana libertas incolumis ſeruetur.

Sed propter obiter ingreſſos falſos fratres, qui ſubintroierant ad explorandum libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Ieſu, quo nos in ſeruitutem adigerent, quib. ne ad horam quidem ceſſimus, per ſubiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.

Septimum hoc membrū eſt, continens cauſſam principalem collationis Pauli cum cæteris Apoſtolis. Hanc cauſſam teſtatur eſſe vindicationem Chriſtianæ libertatis, cuius rei rationem aſsignat cum ait: Vt veritas Euangelij permaneret apud vos, id eſt; vt euincerem me verum vobis prædicaſſe Euangelium. Hic primum Pſeudoapoſtolorum ſtudia obſeruemus, quos Paulus παρεισάκτους vocat, id eſt, ſubreptitios, vt qui per dolū ſe ingerant, & callide ſe inſinuent, ventris & inanis gloriæ gratia: Quod ſane proprium eſt aſſentatorum, & delatorū. Aſſentatione enim fauorem popularē ſibi conciliant, delatione vero aliorum famā denigrant, vt ipſi ſoli magni videantur. Additur & hic finis quem propoſuerunt ſibi Pſeudoapoſtoli, ad explorandum, inquit, libertatē noſtram quam habemus in CHRISTO IESV, vt nos in ſeruitutem redigant. Vtitur autem hic Paulus valde ſignificanti voce κατασκοπῆσαι. Eſt enim hoſtium, qui clam quidem quærunt quid agant aduerſarij, atq; inde modū perdendi eos venātur: tametſi aperte aliud prætendunt, ſimulantes amicitiam. Ad eundē modū Pſeudoapoſtoli quærunt viam abolēdi Euangelium, & vaſtandi Eccleſiam Dei: qui tamen voce ſe iactant Euangelij patronos eſſe, & pro-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& propugnatores: quo poſsint facilius, quod volunt, hoc eſt, fideles in ſeruitutem redigere, eneruata aut prorſus ſublata Chriſtiana libertate. Proponatur pijs exemplum Pauli nihil largientis iſtis ſeductoribus, vt diligenter attendant quid agant aduerſarij, quem habeant ſcopum, cum ſua figmenta magnificis titulis commendata Eccleſiæ, Chriſti obtrudere conantur.

Ab ijs autem qui videbantur eſſe aliquid.

Octauum membrum eſt per quod reſpondet, calumnijs Pſeudoapoſtolorum, qui Paulum tanquam vnum ex diſcipulis Apoſtolorum aſpernabantur, atq; adeo ipſum longe Apoſtolis cæteris inferiorem mentiebantur, vt ita Pauli autoritas minueretur, & doctrina ipſius veniret in contemtum apud gentes. Sed Paulus contra, ſe nō diſcipulum Apoſtolorum ſed Chriſti pronunciat. Affirmat enim ſe nihil ab Apoſtolis didiciſſe. Hoc exemplum Pauli non arrogantiam in pijs verbi miniſtris gignet, ſed potius monebit, vt doctrinam quam diuinitus accepit Apoſtolus ipſi diſcant, magnifaciant ac Eccleſiæ Dei proponant, non ſinentes ſe ab ea vlla Sophiſtica auelli.

(Quales aliquando fuerint nihil mea refert, perſonam hominis Deus non accipit.)

Nonum membrum eſt parentheſi includēdum. Eſtq; anticipatio. Nam poſtquam Paulus ſe nihil ab Apoſtolis accepiſſe aut didiciſſe dixiſſet, poſſet aliquis obijcere, nihilominus Paulum inferiorē eſſe cæteris Apoſtolis, quos Chriſtus in tantum honoris gradum euexit. Huic obiectioni ita reſpōdet Paulus: Non moror qualeſnam ſint Apoſtoli, aut quales aliquando fuerint. Nam cum Deus ipſe in iudicio non vult perſonarum acceptionē, neq; ego in iudicio & cenſura de religione volo Apoſtolis cedere. Par enim eſt officium, par dignitas, illi à Chriſto ad Apoſtolatum vocati ſunt, ego ab eodem & vocatus & doctus ſum. Hic locus primum ſanctam quādam in præconibus verbi παῤῥησίαν cōmendat, ne videlicet, dum de religione agitur, cedant perſonarū dignitati, ne moueantur vllis eminentiæ titulis, ſed ſint potius tenaces verbi, quod recte didicerunt, & quam nacti ſunt functionem, ne cōtemnant: præſertim cum ſciant ſe œconomos eſſe myſteriorum Dei, quæ inuertere homini fas nō eſt. Deinde, quemadmodum hic locus fortiſſime militat contra opinionem particularitatis & indignitatis, & cōtra abuſum doctrinæ de prædeſtinatione: (Pater enim cœleſtis omnes homines amat, miſit filium quem vult ab omnibus audiri.) Ita requirit fidem & timorem ab omnibus. Huc pertinet dictum Petri, Acto. 10. In veritate comperi quod DEVS non ſit perſonarum acceptor, ſed in omni gente qui operatur Iuſticiam acceptus ſit illi. Perſonæ nomen hoc loco, vt in alijs conſimilibus metaphorice ſignificat quicquid foris patet & in oculos hominū incurrit, ſeu perſonalem ex conditionē aliqua rationem, ſiue illa ſit vilis & abiecta, ſiue illuſtris & ſuſpicienda ſine timore DEI. Vel vt clarius dicā, perſona eſt qualitas quā aliquis ab alio differt, ſiue in animo, ſiue in corpore, ſiue in rebus externis ſiue vera ſanctimonia. Ita nō docti aut rudis, nō ſenis aut iuuenis, non ſerui aut domini, non clari aut obſcuri, non nobilis aut ignobilis, non diuitis aut pauperis, non Iudæi, aut Græci perſonæ reſpectus eſt apud Deum. Hoc igitur recte obijcit Paulus Pſeudoapoſtolis qui externā prærogatiuā quandam in Apoſtolis Domini ſuſpiciebant, nulla veræ cauſſæ ratione habita. Non enim hic confert Paulus pietatis & ſanctimoniæ gradus, ſed tantum ſe cum Apoſtolis, quantum ad externam faciem attinet, comparet. In qua externa facie detenti fuerunt pſeudoapoſtoli.

Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid nihil contulerunt.

Decimum membrum cuius ſenſus eſt hic: Apoſtoli nihil mihi contulerunt conſilijs ſuis & doctrina. Nam poſtquam expoſuiſſem Euangelium quod doceo inter gentes, viderunt quod nihil perfectius, nihil abſolutius haberent ipſi, quare ſatis teſtantur Apoſtoli & doctrinæ conſenſum & Apoſtolatus parem functionem.

Sed econtra, cum vidiſſent mihi concreditum eſſe Euangelium præputij, quemadmodum Petro circumciſionis (nam qui efficax fuit in Petro ad Apoſtolatum

Vndecimum membrum eſt, quod fœdus ſocietatis inter Paulum & Apoſtolos, primarios continet: cuius fœderis præcipua cauſſa notatur eadem officij ratio, & æqualitas: quam

circumciſionis, efficax fuit etiam in me apud gentes) cumque cognouiſſent gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui videbantur columnæ eſſe, dextras ſocietatis dederunt mihi & Barnabæ.

confirmat à pari cauſſa. Nam quemadmodum Petrus ita Paulus per ſe prorſus inutilis fuit ad tantam ſuſcipiendam prouinciam. Quare vtrunque eadem Dei virtute & efficacia æquale officium accepiſſe cõmemorat. Huc accedit gratia & donũ exercendæ demandatæ prouinciæ, quod donum in Paulo agnouerunt cæteri Apoſtoli. His igitur cauſsis moti Apoſtoli fœdus ſocietatis ineunt cum Paulo. Sed quid hæc? Validiſsime concludunt intentionem Pauli, nimirum, quod quemadmodũ ſit diuinitus vocatus ad Apoſtolatum, Sic verum Euangelium inter gentes docuerit. Habet autem hæc ratiocinatio vim ex duplici loco, videlicet à pronunciatis. Nam ipſi Apoſtoli Paulum parem ſibi in officio agnoſcunt, & à ſigno euidenti, nimirum quod Apoſtoli & Paulus fœdus ſocietatis inierint. Portò loci qui ſe hic offerunt hi ſunt. Primus, miniſtri Euangelij vt dona Dei in ſe inuicem agnoſcere, ita propter ea ſe inuicem amplecti & amare debent. Secundus, fœdus Apoſtolorum concordiæ ſtimulos addit miniſtris Euangelij, vt concordibus animis & doctrina regnum Chriſti promoueant.

Vt nos in gentes, ipſi vero in circumciſionem.

Duodecimum membrum de partitione laboris in officio Apoſtolico. Hoc membrum vt idem quod ſuperiora probat, ita commendat nobis ſimilem in partiendis laboribus induſtriam.

Tantum vt pauperum memores eſſemus, in quo & diligens fui vt hoc ipſum facerem.

Decimumtertium membrum eſt, euidenter conuincens Paulum nihil ab Apoſtolis didiciſſe. Nam hoc ſolum (poſtquam Paulus expoſuiſſet Apoſtolis ſuam doctrinã quam prædicauerat inter gentes & initum eſſet fœdus ſocietatis partitis laboribus) vt pauperum curam haberent actũ eſt inter illos, ex quo ſequitur Paulum nihil didiciſſe ab Apoſtolis. Doctrina hinc ſumma neceſſaria extruatur. Exemplum enim Pauli & aliorum Apoſtolorũ monet miniſtros verbi, vt poſt curã quam habent in tradenda vera religione, ſummo ſtudio incumbant: quo pauperibus præſertim pijs proſpiciatur. Habet enim Eccleſia multos pauperes, quos Deus vult aliorum facultatibus ſubleuari.

ANTIOCHENA CONTROVERSIA.

In principio exegeſeos huius capitis diſtinxi acta Pauli quæ in hoc capite recitantur in duas partes, in res Pauli geſtas Hieroſolymę, videlicet poſt exactos decem & ſeptem annos à conuerſione, & in Antiochenam controuerſiam. Hactenus de priori parte dictũ eſt: ſequitur poſterior nimirũ Pauli cum Petro Antiochiæ habita cõtrouerſia. Controuertitur aũt hic inter Paulum & Petrum maxima de re, nimirũ de Chriſtiana libertate: ſine qua Euangelium Chriſti purum retineri nequit. Vt autem hanc cõtrouerſiam apertius & diſtinctius intelligamus, hæc excutiẽda ſunt: quæ ſint huius controuerſiæ partes, quæ partium membra, quid quæſtioni conferant, & quid ſingula in ſe doctrinæ contineant. Seruat autem hic Apoſtolus iuſtæ narrationis artificium. Nam primo loco contractam narrationem in propoſitionis formam redigit. Deinde eandem exponit fuſius naturali circumſtantiarum ordine ſeruato, & excluſis omnibus quæ ad principalem quæſtionem nihil facere videbantur. Sunt itaq; huius narrationis duæ partes principales, propoſitio, & expoſitio.

Cum autem veniſſet Petrus Antiochiam, palam illi reſtiti, eo quod reprehenſione dignus erat.

Hæc eſt præſentis narrationis propoſitio, cuius tria ſunt membra. Primum, quod PETRVS venerit Antiochiam, qua re commendatur ipſius diligentia in propagando Euangelio, nobis in exemplum pro ratione vocationis noſtræ proponenda. Secundum, quod Paulus Petro reſtiterit, quæ res autoritatem Apoſtolatus Pauli, & doctrinã nobis commendat. Niſi enim par fuiſſet autoritas, diuinus apoſtolatus, doctrina cœleſtis, nequaquã Paulus primario viro inter Domini Apoſtolos ſe oppoſuiſſet. Hinc diſcant miniſtri Euangelij nemini parcere ob dignitatis ordinem: qui vel exemplo

vel

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

vel doctrina Chriſtianam libertatem lædit. Verum interim caueant ne, κενοδοξίᾳ, φιλαυτίᾳ, & zelo intempeſtiuo id agant turbulentius, quod Chriſtiana caritas & pax Eccleſiæ, agendum ſuadet modeſtius. Tertium quod dicat Petrum reprehenſione dignum fuiſſe, quo indicat Paulus quid ſe mouerit ad reſiſtendum Petro. Tametſi autem certum eſt Petrum plenum ſpiritu Dei in doctrina minime erraſſe, tamen vt factum Petri ſcandalo fuit gentibus, ita exemplum doctrinæ non parum nocuit. Sed de hac re in expoſitione latius. Obſeruetur hoc loco quod maximi quiq; & præcipui viri in Eccleſia poſsint interdũ labi & errare, quare ſeruetur Regula, quod nõ exemplis ſed verbo reuelato nitendum ſit, quoties de dogmatibus orta fuerit quæſtio.

Nam antequam veniſſent quidam à Iacobo, cum gentibus comedebat.

Expoſitio eſt quam ſecundam præſentis narrationis partem feci: Exponitur enim controuerſia Petri & Pauli: quam expoſitionem docendi cauſſa in quatuor membra diuidam. Quorum primum continet factum Petri. Secundum hypocriſin eiuſdem. Tertium imitationẽ hypocriſeos Petri. Quartum reprehenſionem Petri. Cum enim ait vna cum gentibus ſumebat cibum. Primum membrum recitatur, videlicet factum Petri. Petrus comedit cum gentibus, idq; recte fecit, vt quemadmodum antea doctrina, ita nunc ſuo exemplo Chriſtianam libertatem confirmaret, factum proinde Petri nequaquam culpandum eſt, ſed laudandum potius, & imitandum pijs, vt ſimili libertatis Chriſtianæ vſu alios ædificent & exemplo ſuo doctrinam confirment.

Cum autem veniſſent, ſubduxit & ſeparauit ſeipſum, metuens eos qui erant ex circumciſione.

Secundum membrum eſt, in quo duo ſpectanda ſunt. Primum genus facti, ad quod ſi reſpiciamus nihil forte caſtigatione dignum deprehendetur in Petro. Vt enim cum gentibus comedens libertatem Chriſtianam confirmauit, ita ſe ab ijſdem ſubducens infirmitati Iudæorum conſuluit. Noluit enim eos offendere exemplo, quos ſciuit infirmiores eſſe. Deinde conſiderãdæ ſunt in hac ſubductione circumſtantiæ perſonarũ, & Chriſtianæ libertatis legitimus vſus, quæ duo aliud requirebant à Petro. Gentes enim, quæ iam Pauli & Petri aliorumq; concionibus doctæ erant Chriſtianam libertatem, confirmabantur eorũ exemplo. Sed cum Petrus iam ſubduceret ſe à gentibus, poſtquã adueniſſent quidem à Iacobo, Quid quæſo poterant gentes aliud ſuſpicari, quam ſe lactatas & deceptas fuiſſe? Vnde facile vel in contemtum totius doctrinæ Euangelij labi poterant, vel in opinionẽ neceſſarij Iudaiſmi incurrere. Harum igitur gentium, vt recens plantatarum in Euãgelio, & pro temporis conditioniſq; gentis ratione infirmiorũ adhuc, rationẽ haberi oportuit potius, quam Iudęorũ, qui iam plurimis annis Euangeliũ audiuerant: quiq; nunc potius pro obſtinatis quam pro infirmis habendi erant. Lapſus igitur Petri nõ ex malitia, ſed errore, & intempeſtiua συγκαταβάσει infirmitatis Iudæorũ natus, recte à Paulo reprehenditur. Exemplum etenim non parum nocuit. Atq; hoc tertium membrum eſt huius controuerſiæ.

Et ſimulabant vna cum eo & reliqui Iudæi, adeò vt Barnabas ſimul abduceretur in illorum ſimulationem.

Ratio reprehenſionis. Vt autem hæc rite intelligantur, & in vſum noſtrum transferantur, Obſeruanda eſt vna diſtinctio, & duæ Regulæ. Diſtinctio hæc eſt, diſcernendũ eſt inter imbecilles recte ſentientes, & imbecilles errãtes. Regula prior: recte ſentientes, adhuc tamen infirmi, nequaquã ſunt offendendi prætextu infirmitatis errantium. Contra hanc Regulam deliquit Petrus, qui maiorem rationẽ habuit infirmitatis errantium Iudæorum, quam infirmitatis recte ſentientium Ethnicorũ. Exemplo enim deſtruxit, quod prius doctrina & exemplo ædificarat. Poſterior: ſpectandũ quid boni quidq; mali ſequatur ex vſu externo Chriſtianę libertatis. Hanc Regulã ſi Petrus fuiſſet ſecutus, nequaquã ſubductione ſua & ſocios Iudæos, & gentes in ſimulationẽ abduxiſſet, maximo cum periculo Chriſtianæ libertatis. Loci qui ex hoc textu petuntur aperti ſunt. Primus, doctrina & exemplũ in miniſtris Euangelij requiritur. Secundus, cauendum ne exemplis noſtris alijs ſimus ſcandalo. Tertius, quo quiſq; in maiori dignitatis gradu conſtitutus fuerit, eo magis nocet exemplum, ſi quid delinquat. Quartus, libertas noſtra vſurpanda eſt ad ædificationem, & confirmationem eorum qui in verbo recte inſtituti ſunt.

Verum vbi vidi quod non recto pede

Quarum membrum eſt continens

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus.

diſputationem Pauli cum Petro: in qua tria ſunt ſpectanda, Occaſio, Quęſtio, Confirmatio. Occaſio fuit quod Paulus viderit eos non recto pede incedere ad veritatem Euangelij. Eſt autem recto pede incedere ad veritatem Euangelij, & recta docere, & moribus vitaq; Euangeliũ exprimere. Non ergo recto pede incedit qui praua docet, nec recto pede incedit qui vera quidẽ docet, ſed vita & moribus ſeu exemplo à veritate Euangelij alios auocat. Ponitur aũt veritas Euangelij pre vero Euangelio, Enallage Hebræis vſitatiſsima. Recti pedis Metaphorà notat & claudicationem Petri, aliorumq́; in Euangelio, & indicat quis ſit conſtituendus terminus curſus miniſtrorum verbi, nimirũ veri Euangelij propagatio & defenſio. Deinde Spiritus ſanctus clare hic indicat omnes illos à vero Euangelio aberrare qui humanas traditiones Euangelicæ doctrinæ tanquam additamenta quædam adijciunt.

Quæſtio ſeu principalis ſtatus huius controuerſiæ eſt: An gentes ſint cogendæ ad Iudaiſmum nec ne. Hoc enim ſtatu probato aut confutato clarum euadet vtrum Petrus reprehenſione dignus nec ne cenſendus ſit. Nam ſi gentes nõ ſunt cogendæ ad Iudaiſmũ, certe dignus eſt Petrus obiurgatione, qui gentes ſua hypocriſi ad Iudaiſmum cogit. Si vero ſunt cogendæ gentes, vt recipiant Iudaiſmum, laudandus eſt profecto Petrus potius quam vituperandus, qui ſuo exemplo Iudaiſmum confirmauit. Confirmatio, qua probat Paulus gentes non eſſe cogendas ad Iudaiſmum, abſoluitur tribus validiſsimis argumentis. Sed cur Paulus non priuatim admonuit primarium Apoſtolum? An non lex caritatis ſuadet, vt fratres delinquentes clam admoneamus? Reſpondet Auguſtinus: Quod autem hoc ei corã omnibus dixit, neceſsitas cogit, vt omnes illius obiurgatione ſanarentur. Nõ enim vtile erat errorem, qui palam noceret in ſecreto emendare.

Si tu cum ſis Iudæus gentiliter viuis, & non Iudaicè, cur gentes cogis Iudaizare?

Hoc primum argumentũ ſumtum eſt à facto Petri, quod hoc modo abſoluitur. Si Petrus Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè, non debet gentes cogere ad Iudaiſmum: Sed Petrus cum ſit Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè. Non debet igitur Petrus gentes cogere ad Iudaiſmum. Turpe enim eſt & indignũ primario Apoſtolo aliud vita, & aliud voce docere. Totius huius argumẽtationis loco, propoſitio ſola ponitur interrogatione figurata, vt ſit acrior oratio. Porrò quid ſit Iudaizare in genere hinc collige. Nimirum opinari & ſtatuere legis ceremonias ac ritus Moſaicos neceſſarios eſſe ad Iuſtificationem, adeo vt ſine ipſis non putetur contingere iuſtificatio.

Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores, ſcientes, Quod non iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Ieſu Chriſti.

Secundum argumentũ quo confirmatur accuſatio Pauli, & robur habet à tribus locis, Primo à comparatis. Secundo à communi ſententia Apoſtolorum ſeu Eccleſiæ Iudaicæ. Tertio ab axiomate ſeu principio quodam doctrinæ Euangelicæ. Nos Iudæi pronunciamus & ſcimus hominẽ non iuſtificari ex operibus legis, Ergo non ſunt gentes cogendæ ad Iudaiſmum tanquam neceſſarium ad iuſtificationem. Papiſtæ hoc loco abutentes docent iuſticiam qua conſiſtimus coram Deo & accepti ſumus cõſtare ex fide & operibus. Dicunt enim hoc modo: Paulus teſtatur homines non iuſtificari operibus, niſi per fidem, id eſt, non ex operibus deſtitutis fide, ſed operibus fidem conſequentibus, ſeu cõiunctis cum fide, vt illorũ ratio nitatur particula NISI: Verũ facilis eſt refutatio. Nam in ſequenti verſu manifeſte dicit: Iuſtificamur ex fide Chriſti & non ex operibus, Et in fine capitis. Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Deinde interpretatio illa Papiſtica pugnat apertiſsime cum ſcopo diſputationis à Paulo in hac Epiſtola ſuſceptæ: Quid ergo dicendum de particula NISI quæ exceptiua videtur? Paulus vtitur, ἐὰν μὴ, quæ particulæ ſępe pro ἀλλὰ ponuntur aduerſatiua ſeu diſcretiua particula: Quemadmodum Camerarius hoc loco recte annotauit. Præterea Linacer in Sexto de emendata ſtructura Latini ſermonis obſeruauit NISI pro ſed ſæpiſsime poni: vt in illo Terentij. Neſcio, niſi deos fuiſſe iratos mihi ſatis ſcio: qui illi auſcultauerim. Non eſt ergo quod Papiſtæ conentur expugnare gratuitam iuſtificationem particula NISI.

Et nos in Chriſtum Ieſum credimus,

Tertium argumentum eſt, ſumtum

vt iu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vt iuſtificaremur ex fide Chriſti & non ex operibus.

à cõmuni modo iuſtificationis & ſimul ab exemplo. Quotquot iuſtificantur eodem modo iuſtificantur. Nos Apoſtoli in Chriſtũ Ieſum credẽtes iuſtificati ſumus ex fide Chriſti & nõ ex operib. legis. Ergo & gentes, quæ iuſtificantur, ex fide & nõ ex operibus Legis iuſtificari neceſſe eſt. Nõ igitur gentes ad Iudaiſmum tanquam adminiculum iuſtificationis cogẽdæ ſunt. Pro toto argumento ſolam minorem poſuit. Porrò prærerquã quod clare euincit Paulus hac diſputatione ſuam vocationem diuinã & doctrinam verã eſſe, ad quæ duo capita ſuperius monuimus totã hanc narrationem referendam eſſe, etiam hos locos colligamus. Primus apertus eſt & proprius Euangelij, videlicet quod fides non adiuuat opera ad iuſticiæ complementum, nec opera fidẽ, ſed quod ex fide ſine operibus cõtingat iuſticia. Secundus, quod miniſtri verbi adeoq; omnes pij poſsint ac debeant ſibi mutuos errores oſtendere, & corrigere ſe inuicem, Tertius, quod qui iuſte corripitur ob aliquẽ lapſum bono gratoq; animo exemplo Petri correptionẽ accipiat. Quartus, quod correptio nõ debeat ex φιλοτιμίᾳ aut alio corrupto affectu proficiſci, ſed ex animo pio, & nitatur firmis ſolidiſq; rationibus atq; adeo tendat in ſalutem eius qui corripitur, & in aliorum ædificationem. Quintus, exemplum Petri quemadmodum recte opponitur ijs qui negant Eccleſiæ prælatos, vt vocant, errare poſſe: Ita diſcant hic pij, quando & quomodo ſanctorum exempla ſint imitãda, nimirum quatenus ipſi caput Chriſtum Dominum imitentur, iuxta regulam à Paulo traditam: Imitatores mei eſtote, ſicut ego Chriſti, &c. CÆTERVM, quia ſæpius hactenus, & ſæpiſsime in ſequenti diſputatione occurrit verbũ iuſtificandi, placet hoc loco breuiter quæ ſunt huius vocis ſignificationes in ſcripturis oſtendere. Duplex eſt huius verbi iuſtificãdi in ſcripturis ſignificatio. Vna propria, Altera translatitia. Proprie iuſtificare ſignificat ſecundum aliquem iudicare, cauſamq; alicuius comprobare, vt cum iudex in foro cauſam alicuius cõprobat, & ſecundũ ipſum iudicat, eſt enim forenſe vocabulum. Deut. 25. iuſtũ iuſtificent, id eſt, ſecundum iuſtum iudicent, eius cauſam comprobent, & ſententia abſoluant. Prouerb. 17. qui iuſtificat impium, aut qui condemnat iuſtũ, vterq; eſt abominatio coram Domino. Eſaiæ 5. Qui iuſtificant impium propter munus. Translaticie tripliciter accipitur. Primũ enim à forenſi ſignificatione transfertur iuſtificandi vocabulũ ad genus, & ſignificat approbare aliquem, iuſtum agnoſcere & laudare. Vt apud Lucam iuſtificauerunt Deum, hoc eſt, iuſtum agnouerunt & confeſsi ſunt. Pſal. 51. In te ſolum peccaui, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, id eſt, iuſtus agnoſcaris. Item, illud Domini, vos iuſtificatis voſipſos coram hominibus, id eſt, iuſtos vos agnoſcitis & prædicatis. Secundo, ab hac generali ſignificatione transfertur rurſus ad ſpeciẽ aliam, vt iuſtificari ſit hominẽ à Deo propter mortem filij ſui IESV CHRISTI, condonatis peccatis & imputata Chriſti iuſticia recipi in gratiam, adoptari in Filium & deſignari hæredem vitæ æternæ. Quod autẽ omnia hęc includantur in verbo iuſtificandi, euidẽtiſsime probatur hiſce Pauli verbis: Iuſtificati igitur ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRITVM, per quem habemus acceſſum per fidem in gratiã iſtam in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Hac ſignificatione accipitur vocabulum iuſtificandi quotieſcunq; occurrit in hac epiſtola, & alibi in Apoſtolicis ſcriptis, quando diſputatur de iuſticia fidei. Tertio, transfertur à genere ad aliam ſpeciem, & ſignificat recti facti collaudationẽ atq; adeo declarationẽ iuſticię veræ viuæq; fidei, idq; per opera externa teſtificantia de fiducia cordis, & de iuſticia fidei, nõ ſecus atq; fructus de arbore, atq; ita accipitur in Epiſtola Iacobi.

Propterea quod non iuſtificabitur ex operibus legis omnis caro:

Minoris proximi argumenti probatio ſumta à genere vniuerſaliter negato, ad ſpeciem generis deſtruendam in hunc modũ: Nullus homo iuſtificatur operibus legis. Ergo nec Iudæi ipſi, & multo minus alij. Poteſt & hoc modo formari argumentum diſiunctiue. Neceſſe eſt hominẽ iuſtificari aut operibus legis aut fide Chriſti. At nemo iuſtificatur operibus legis. Ergo quicunq; iuſtificatur, fide Chriſti iuſtificatur neceſſario. Nõ enim ſunt aliæ viæ ad conſequendã iuſticiam. Deinde hæc Pauli ſententia (qua clauditur diſputatio inter Petrum & Paulũ atq; adeo tota illa diegetica probatio qua Paulus ſe & vocatum diuinitus & verum Euangeliũ docuiſſe probat) ſequentium reſpectu propoſitio principalis eſt, quã quomodo tractat Apoſtolus ſupra in tractationis methodo indicatũ eſt. Teneamus igitur hanc propoſitionẽ firmiter, & intelligamus eam recte, vt Spiritus ſanctus eam proponit ſine Sophiſtica. Neq; enim ſentiendũ eſt cum Sophiſtis, quod hic loquatur Paulus de operibus ceremonialibus tantũ, ſed de tota potius lege & omnibus eius partibus. Nã neq; tota lex neq; vlla eius pars

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

iuſtificare poteſt,ſiue cum fide eum coniungas ſiue non.Sed in hac re plura in argumentorum explicatione,quibus hæc propoſitio confirmatur,ſubinde dicenda occurrunt.

Si autem quærentes iuſtificari in Chriſto, reperimur & ipſi peccatores, an non Chriſtus peccati miniſter?abſit.

Sequitur confirmatio propoſitionis,ac primo loco petitur argumentũ ab abſurdo, & reſpõdetur aduerſarijs. Poterant enim Pſeudoapoſtoli obijcere,fatemur quidem homines fide in Chriſtum iuſtificari ex parte: Attamen vt ſit abſoluta iuſticia,legis opera addenda ſunt.Nam qui fide tantum iuſtus eſt,adhuc eſt peccator,vt qui legem non faciat. Reſpondet Paulus ſi dum quærimus iuſtificari in Chriſto inuenimur peccatores,id eſt,non pleni iuſti coram Deo, Chriſtus profecto videtur peccati miniſter eſſe,& non iuſticiæ,vt qui nobis occaſio ſit maioris peccati.Quia,qui ſub lege ſunt,inquit Ambroſius, ſub maledicto ſunt. Sed Chriſtus non eſt peccati miniſter, Igitur iuſtificati in Chriſto (id eſt,fide in Chriſtum) nõ ſunt peccatores,ſed iuſti,idq; nõ ſua,ſed Chriſti perfectiſsima obœdiẽtia,quę credẽtibus imputatur.Hic obſerua horrendũ ſcelus eorũ, qui volunt opera adijcere,vt illis ꝑficiatur iuſticia: qua corã Deo conſiſtimus, illi enim Chriſtum accuſant,vt qui ſua doctrina nõ ſalutem ſed maiorem damnationem adducat.

Si enim quæ deſtruxi hæc rurſus ædifico, præuaricatorem meipſum conſtituo.

Aliud argumentum ſumtum ab effectu coniunctionis legis cum fide: Quod vt magis moueret ſeipſum exempli cauſa propoſuit. Solent enim exempla magis incurrere in ſenſus,quam vniuerſalia pronunciata.Sed argumentũ quod in exemplo latet proferamus.Quicunq; iterũ ædificat ea quæ prius deſtruxit præuaricatur.i.improbat prius factum.Quicunq; iuſtificatus eſt fide renunciata legis iuſticia, & iterũ legis iuſticiã ſectari incipit, quo abſolutior reddatur fidei iuſticia,iterum ædificat quæ prius deſtruxit.Talis igitur præuaricatorẽ ſeipſum conſtituit,dum ſcilicet factum prius improbat & condemnat, qua ratione iterum excidit iuſticia fidei.Proinde iuſtificatus in Chriſto non debet redire ad legem,& ab ea iuſticiã quęrere: quaſi adhuc peccator eſſet,& opus haberet additamentis iuſticiæ ex lege. Hęc eſt huius loci ſimpliciſsima ſententia.Exemplum huius rei habemus pulcherrimum ad Phil.3.

Ego enim per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam.

Anticipat obiectionem, quam aduerſarius obijcere poterat hoc modo: Lex damnat eos,qui eam non pręſtant iuxta hanc legis damnatoriam ſententiam: Maledictus omnis qui non fecerit ea quę ſcripta ſunt in libro legis.Quare non videtur ſufficere fidei iuſticia ad ſalutem, Sed requiri etiam iuſticiã legis.Huic obiectioni reſpondet Paulus hoc modo.Per legem legi mortuus ſum,vt Deo viuã,id eſt,per legem,ſcilicet, mittentem me ad Chriſtum, legi ſum mortuus, quare nullum ius me damnandi habet. Hoc argumentũ fuſius tractatur ad Romanos ſeptimo:vbi Apoſtolus in hunc modũ loquitur. Lex dominatur homini quoad ipſe vixerit. Vbi ergo mortuus fuerit homo,nõ amplius obnoxius eſt legi. Verum ne quis hinc ſumat occaſionem peccandi addidit finem,cum inquit: vt Deo viuam. Quidam αντανάκλασιν hic eſſe putant. Vt legis vocabulum primo quidem loco ponatur pro gratia ſeu fide. Secundo vero proprie pro lege damnante,vt hic ſit ſenſus. Per legem,id eſt, per gratiam ſeu fidem, legi,ſcilicet,damnanti mortuus ſum,hoc eſt,liberatus ſum à iure legis damnantis,idq; nõ vt peccato indulgẽ,ſed vt Deo viuam,ſcilicet,in nouitate ſpiritus qua incoatur noua erga Deũ obœdientia,videlicet, vt nouus homo factus, nouam vitam viuam. Hic obſerua finẽ iuſticiæ fidei qui eſt vt exemti à iure legis non peccemus,ſed potius, vt Deo viuamus. Viuere autem Deo hoc loco eſt,viuere vitam Dei: quæ vita eſt ex fide producente fructus viuos,ſalutares,Deoque gratos.

Cum Chriſto ſum crucifixus.

Oſtendit quomodo mortuus ſit legi,nimirum quia inſertus & inſitus ſit Chriſto,qui quoniam peccata hominum in ſe recepit tanquam ipſe reus eſſet,maledictionem quoq; legis in ſe recepit,adeo vt crucifixus ſit & occiſus. Nõ ſolum ipſe,verumetiam in eo credentes omnes. Quare & liberi ſunt à iure legis, vt porrò non ſint ſerui legis damnantis,ſed Chriſti viuificantis, & vim legis opprimentis,per ſuam reſurrectionem. Hæc, vt admonent nos de fuga peccati,ita incitant nos ad nouam vitam degendam. Sed de hac re plura legantur ad Rom.6.

Viuo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Viuo autem non amplius ego: Sed viuit in me Chriſtus.

Dixit ſe mortuum legi vt Deo viueret. Nunc quomodo Deo viuat exprimit: Ne quis ſuſpicetur illud intelligẽdum eſſe de vita naturæ, quod de vita gratiæ intelligi debet: qua Chriſtus in fidelibus viuit ſua virtute, iuſticia & vita, per quem actuoſi iuſti & viui ſumus, quotquot in Chriſto ſumus per fidem. Hinc collige quam ſit auguſta iuſticia fidei præ legis iuſticia: & quam ingens decus ſit habere Chriſtum in ſe habitantem. Et contra quam indignum ſit tantũ decus vel abijcere prorſus, vel turpitudine vitæ conſpurcare. Præterea obſeruetur quod fides in Chriſtum ſit vita fidelium: vnde omnes actiones piæ animantur & viuificantur.

Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.

Anticipatio eſt: Poterant enim aduerſarij ex dictis inferre hoc modo: Qui fieri poteſt vt cum palam viuas hominum more in carne, id eſt, vita corporali non viuas ipſe. Reſpondet, vita hæc corporalis nõ impedit quo minus mortuus ſim legi ſpiritualiter, & quo minus in fide viuã filij Dei. Viuere autem in fide filij Dei is dicitur, qui ſpem vitæ æternæ in ſe perficiendæ fouet, quia videlicet credit Chriſtum eſſe vitá ſuam, & vitá æterná eum ſibi meruiſſe ſua morte.

Qui dilexit me & tradidit ſeipſum pro me.

Amplificatio eſt: in qua cauſas vitę, quam in Chriſto habemus exprimit: Nimirum dilectionem Chriſti, & mortem eiuſdem. Quia enim dilexit nos, mortuus eſt pro nobis, & quia mortuus eſt pro nobis, ipſius morte à morte æterna liberati ſumus, modo in ipſum crediderimus. Locus obſeruandus, quod qui iuſticiam ex lege quærunt, negent Chriſtum pro ſe mortem obijſſe, vnde ſubijcit.

Non abijcio gratiam Dei.

Aliud argumentum à conſequentibus paradigmaticos tantum notatur, vt ſuperiora: quod licet in hunc modum explicare. Si vlla ſalutis portio legi aſſcribitur, abijcitur gratia Dei, (tantum enim abijcitur de gratia Dei quantũ legi tribuitur.) Sed non eſt abijcienda gratia Dei. Igitur nulla portio ſalutis legi aſſcribenda eſt. Pro hoc toto argumento ponitur tantum minoris probatio in illuſtri exemplo. Huc pertinet præclarũ illud dictũ Ambroſij: Gratia Dei aut tota ſuſcipitur aut tota reijcitur. Proinde qui partem mereri vult operibus & partem habere ex gratia, is totam gratiam abijcit. Hic primum obſeruetur quam horrendum ſacrilegium ſit pſeudoapoſtolorum, atq; adeo omniũ qui volunt vlla ſalutis ſubſidia in vllo alio reponere quam in ſolo Chriſto. Apoſtolus noſter Romanis ſcribens teſtatur Iſraëlitas fuiſſe reiectos, propterea quod voluerint iuſticiá ex operibus & fide componere, ita enim ait: ignorantes Dei iuſticiam, & propriam quærẽtes ſtabilire iuſticiæ Dei non fuerunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus in iuſticiá omni credenti. Similiter ad Philip. 3. affirmat ſe Apoſtolus propriam iuſticiam æſtimaſſe, vt excrementa, vt Dei iuſticiæ quæ eſt per fidem fieret particeps. Deinde obſeruetur hic quá abominabilis ingratitudo ſit aduerſus filium Dei, tam inæſtimabilem gratiam, qua Deus nos recipit propter mortem filij, contemnere: quod omnes ſane iſti faciunt, qui non omnibus rebus renunciatis in ſalutis negocio, Chriſtum ſolum fide amplectuntur iuſtificatorem & redemtorem.

Nam ſi per legem eſt iuſticia, ſane Chriſtus fruſtra mortuus eſt.

Confirmatur ſuperius argumentũ à deſtructo conſequente. Si per legem eſt iuſticia (id eſt, ſi vlla bona opera lege Dei præcepta nos coram Deo iuſtos reddunt) Chriſtus eſt fruſtra mortuus (aliud enim eſt ſatisfactio quæ fit per alium, aliud noſtrum opus aut meritũ.) Sed Chriſtus non eſt fruſtra mortuus. Igitur per legem nequaquam eſt iuſticia. Chriſtus enim ideo mortuus eſt, & reſuſcitatus, vt nos credentes redimat à peccato pœnaq; peccati, vt credentes iuſtificet. Si igitur vlla portio ſalutis & iuſticię tribueretur legi, fruſtra pro ea cõſequenda mortuꝰ eſſet filius Dei. Hic locus obijciatur iuſticiarijs & Papiſtis, qui non totam gratiá Chriſti recipiunt, ſed dimidiũ ſalutis operibus aſſcribunt. Cõfutatur enim hoc Pauli argumento ſatiſfactionis cõmentum quo tollitur meritum mortis Chriſti. Neq; valet quod obijciunt Papiſtę dicentes, Paulũ tantũ loqui de lege ceremoniali. Hoc enim manifeſtiſsime argumenti forma refellitur, quæ oſtendit totá legem & omnia legis opera intelligenda eſſe vocabulo legis. Vis enim conſequentiæ, & à parte legis & à tota lege eadem eſt. Siquidem ſiue per

legem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

legem moralem, ſiue per legem ceremonialem, ſiue per legem iudicialem, ſiue per totam legem ſimul eſt iuſticia, Idem abſurdum ſequitur nempe Chriſtum fruſtra mortuum eſſe.

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

Obiurgatis Galatis ob leuitatem ſuam, docet Apoſtolus pluribus argumentis non ex operibus, ſed ex fide tantum contingere iuſticiam: potiſſimum autem vrget exemplum Abrahæ, affirmans indignum eſſe quicquam immutare in Dei teſtamento, præſertim cum nemo audeat vel hominis teſtamentum mutare.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Quia in fine ſuperioris capitis firmiſſimis argumentis propoſitionem de fidei iuſtificatione confirmauit, nunc more Prophetico & Apoſtolico doctrinam auditoribus accommodat, obiurgando Galatas ob defectionem ab Euangelio. Taxat igitur Apoſtolus in principio huius capitis Galatas, eò quòd à doctrina Euangelij, quam à Paulo acceperant per Pſeudoapoſtolos decepti defecerint. Obiurgationi ſubiungit noua argumenta, quibus propoſitio confirmata in ſecundo capite validius roboratur. Diluit quoque obiectiones quatuor, quas iuſticiarij contra doctrinam fidei afferre poterant. In harum dilutionum obiectionibus ſæpe aduerſariorum argumenta inuertit, eaque trahit, vt artifex ad ſuæ propoſitionis confirmationem. Atque ita in ſumma, huius capitis tres erunt partes principales, obiurgatio, confirmatio propoſitionis de gratuita iuſtificatione, & confutatio aduerſariæ ſententiæ: de quibus in Exegeſi capitis plura dicenda ſunt.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

O STVLTI Galatæ, quis vos faſcinauit, vt non crederetis veritati ante quorum oculos Ieſus Chriſtus depictus eſt in vobis crucifixus.

Obiurgatio eſt commode, vt dixi, interpoſita: quæ abſoluitur quidem propoſitione, & ratione: acrior vero redditur, & vehementior interrogatione, alijsq; tropis ad ἐνέργειαν lucemq; rei facientibus. Obiurgatio autem ipſa hoc Syllogiſmo clauditur. Merito ſtulticiæ accuſandi ſunt, qui ſaluatore Chriſto cognito, & fide ſemel recepto, ſinunt ſe decipi per falſos prædicatores, vt veritati nõ obtemperent: hoc eſt, vt deficiant à Chriſti vera iuſticia, quam habent per fidẽ, ad legis iuſticiam: Partẽ videlicet iuſticiæ in operibus legis collocantes. Vos Galatæ Chriſto ſaluatore cognito & fide ſemel recepto ſiuiſtis vos decipi per falſos prædicatores, vt veritati nõ obtemperetis. Merito igitur vos Galatæ ſtulticiæ accuſandi eſtis, Concluſio primo loco ponitur, vt propoſitio. Deinde minor additur: ex quibus maior facile colligitur. Hæc obiurgatio grauiſsimas cõtinet admonitiones, quarũ prima eſt, quod illuſio quędam Sathanica ſit, & ſpirituale faſcinum, fingere iuſticiã qua iuſtificamur coram Deo, conſtare fide & operibus ſimul, tanquã cauſsis neceſſario concurrentibus ad iuſticiam, vel, vt partibus ex quibus componatur iuſticia. Secunda, quod hoſtes veritatis ſint, & omnino infideles quotquot Chriſto prius cagnitone fide recepto, iam ad opera ſe conuertunt, tãquam adminicula perficiendæ & cõſummandæ iuſticiæ, qua iuſti corã Deo conſtituantur. Tertia, quod pij hac ſpirituali prudentia in omnibus negocijs ad ſalutem ſpectantibus prædıti eſſe debent, vt amuſsim verbi Dei, & non ſuam carnale ſapientiam ſequantur. Quod ſi hodie multi facerent, non ſolum ſtatus Reipub. Eccleſiaſticæ tranquillior eſſet, verumetiam hoſtibus Eccleſiæ minor calumniandi occaſio per inquieta & ſuperba ingenia præberetur. Quarta, quod piorum miniſtrorũ verbi ſit, adeoq; omniũ piorum, erroribus iraſci, eoſque qui errant ſeuerius obiurgare, vt reuocentur in viam, qui quauis ratione aberrarunt. Hoc cum faciunt ſancti, nequaquam ipſorum ira culpãda eſt, vt vicium, ſed potius laudanda, vt neceſſaria virtus, præſertim ſi procedat à bono animo moderate ed bonum finem, videlicet, ad gloriam Dei & ſalutem eius qui obiurgatur. Porrò de Torpis quibus his vſus eſt Paulus quædã adijcienda videntur. Primum hic faſcinãdi ver-

di verbum occurrit. Eſt autem faſcinare proprie vel malefico aſpectu lædere, vt in illo Virgilij: Neſcio quis teneros oculis mihi faſcinat agnos: Vel peſtifera laudatione rebus exitiũ afferre. Vnde Solinus, quædam in terra Aphrica hominũ familię voce ac lingua effaſcinantes, quæ ſi impẽſius forte laudauerint pulchras arbores, ſegetes lætiores, infantes amœniores, egregiores equos, pecudes paſtu ac cultu opimas, emoriantur repẽte: Vel eſt præſtigijs ſenſus ita illudere, vt nõ cernas ea reuera quæ ſunt ante te, ſed alia eſſe putes. Huius rei exemplum videre eſt in Vitis patrum, vbi legitur de ſancto Machario, quod oratione ſua impetrauerit tolli faſcinum à parentum oculis, qui filiam ſuam in vaccam putarunt eſſe conuerſam. Nam non niſi vaccæ forma apparebat oculis eorum. Cum tamen Macharius eam ad ſe adductam pulchrã agnouerit virginem, & nõ vaccam. Hinc faſcinatio illuſio ſenſuũ eſt: vnde fit, vt aliquis vel non aduertat quæ ſunt ante ipſum, vel alia eſſe exiſtimet, quam ſunt reuera. Hinc Paulus transfert vocabulum ad ſpirituale faſcinũ quod opponit veritati Euangelij, vt quæ ex aduerſo cũ faſcino illo ſpiritus pugnat. Quiſquis igitur vel recte edoctus ſeducitur, vel alioqui falſis opinionib. imbuitur, ſpirituali quodã faſcino illuditur, vt faſcinum ſpirituale ſit illuſio mẽtis, qua fit, vt pro veritatę errores homines amplectantur. Deinde, cum dicit Apoſtolus Chriſtum præ oculis Galatarum depictũ & inter eos crucifixum, manifeſtus eſt tropus. Nam id non manibus Iudæorum ſed prædicatione efficaci de meritis Chriſti factũ eſſe perſpicuum eſt. Præcipue autem meminit crucis, vt materiam iuſtificationis noſtræ & λύτρον pro peccatis noſtris ſolutũ oſtendat eſſe victimã Ieſu Chriſti, cuius victimæ tum demũ participes efficimus, quando in Chriſtum crucifixũ ſolida fide recumbimus. Hinc cõcluditur ex operibus noſtris non conſtare iuſticiam qua coram Deo conſiſtimus & iuſti habemur. Nullum enim aliud meritum eſt huius rei, id eſt, iuſticiæ conſequendæ quam vnica Chriſti victima. Deinde monentur hoc loco miniſtri Euangelij ſui officij eſſe, Chriſtum ita prædicando depingere, vt auditores vere ſibi Chriſtum crucifixum ſentiant: Quod tum demum fit, quando in conſcientijs hominum penetrant efficaci & ſincera verbi prædicatione. Cõtra autem qui adulterant crucis Chriſti doctrinam, diabolico faſcino ſuos illudunt auditores.

Hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis ſpiritum accepiſtis an ex auditu fidei?

Redit ad confirmationem propoſitionis, nimirum quod nõ operibus legis ſed fide Chriſti iuſtificetur homo. Argumentum autem hoc à teſtimonio Spiritus ſancti ſumtum eſt, quod in hanc formam cõmode includi poteſt. Illa re iuſtificamur, qua Spiritus ſanctus teſtatur nos iuſtificari: Spiritus ſanctus autem teſtatur fide iuſtificari homines, & nõ operibus. Ergo fides & non opera iuſtificat. Pro argumento toto ponitur minoris probatio ab experientia Galatarum ſumta. Galatę enim credentes ſine operibus, obſignationem iuſticiæ acceperunt Spiritum ſanctum. Quare Spiritus ſanctus euidenter teſtatur homines fide & non operibus iuſtificari. Eſt enim Spiritus ſanctus Arrhabo hæreditatis in redemtionem acquiſitæ poſſeſsionis in laudem gloriæ Dei ad Epheſ. 1.

Adeo ſtulti eſtis? cum ſpiritu inceperitis nunc carne conſumamini?

Aliud argumentũ ab abſurdo, Qui à ſpiritu exorſus carne vult cõſummari ſeu perfici vere amens & ſtultus eſt. Quid enim ſtultius quã à melioribus acceptis ad deteriora progredi? Qui fide in Chriſtũ iuſtificari ſe primum ſtatuit & nunc vult eam iuſticiã operibus perficere, ac ſi imperfecta eſſet, niſi accederet operũ iuſticia, hic à Spiritu ſancto exorſus carne vult perfici. Quicunque igitur fide in Chriſtum iuſtificari ſe primũ ſtatuit, & nunc vult eã iuſticiã abſolutiorẽ per opera reddere, is vere amens & ſtultus eſt, Porrò per ſpiritum Metonymicos intelligit Apoſtolus gratiam Euangelicã, quam ſpiritus obſignat in cordibus credentium, hoc eſt, ſpiritualem Euãgelij efficaciã, qua interior homo gignitur per Spiritum ſanctum, & perficitur. Huic ſpiritui opponit Paulus carnem, id eſt, ceremonialia opera adeoque totam legem, ſeu merita operum, locus hic inprimis obſeruandus eſt, vt qui ſummam doctrinæ Pſeudoapoſtolorum haud obſcure nobis ob oculos ponat. Erat enim Pſeudoapoſtolorũ doctrina tribuere legi perfectionem iuſticiæ. Nam cum dicerent Chriſtum nihil prodeſſe, niſi accederet circumciſio, legem ſane Chriſto non modo conferebant ſed etiam præferebant: cum Chriſto tantum initium, legi perfectionẽ iuſticiæ tribuerunt: vt qui ſalutẽ quęrerent in iuſticia non imputata, ſeu inhærente, vt hodie Papiſtæ faciunt. Perinde igitur fecerunt Pſeudoapoſtoli tribuentes legi perfectionem, ac ſi quis, qui à luce cœpiſſet illuminari, ad perficiendam lucem tenebras accerſeret. An non talis merito amentiæ ac ſummæ ſtultitiæ accuſaretur?

Tanta

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tanta paſſi eſtis fruſtra? ſi tamen & fruſtra.

Argumentum ab incommodo ſumtum. Qui multa paſsi ſunt pro defenſione iuſticiæ fidei, & poſtea prolabũtur ad operum iuſticiam, fruſtra & temere paſsi eſſe videntur. Vos Galatę multa paſsi eſtis ab hoſtibus Euangelij pro defenſione gratuitæ iuſticiæ, & nunc ad operum iuſticiam prolabimini, fruſtra igitur tanta paſsi eſſe videmini. Proinde temeritatis magnæ eſt, relicta fidei iuſticia, ad operum iuſticiam prolabi. Sola argumenti concluſio expreſſe ponitur, factum autem Galatarum pro argumento ſumendum eſt. Locus hic obſeruandus eſt, quod crux iuſti, niſi quis in iuſticia perſeuerauerit, fruſtra ſit ſuſcepta. Verum, ſi ad iuſticiam per pœnitentiam redierit. Dominus, qua eſt bonitate, priorem, crucem abunde compenſabit. Huc pertinet correctio quam ſubijcit Apoſtolus. Si tamen & fruſtra, hac enim correctione Galatas iterum erigit, monetq; vt meliorem ſpem concipiant, modo erroris eos pœnituerit. Locus proinde hic monet obiurgationes & caſtigationes piorum paſtorum eò deſtinatas eſſe, vt non adigant lapſos ad deſperationem, ſed potius vt eos excitent ad reſipiſcentiam: quo pœnas commeritas effugere poſsint.

Qui ergo ſubminiſtrat vobis ſpiritum, & operatur in vobis virtutes ex operibus legis, an ex auditu fidei hoc facit?

Argumentum hoc à ſigno ſumtum eſt. Dona edendi miracula conſecuti eſtis per prædicationem fidei & non operum: Ergo certum indicium eſt, ex fide & non ex operibus eſſe iuſticiam, finis enim miraculorum fuit confirmatio doctrinæ: Qua confirmata, miracula quidem ceſſare debuerunt: Vſus vero nequaquam, quocirca cum nos eandem doctrinam docemus, quã Paulus & reliqui Apoſtoli docuerunt, ſciamus doctrinam noſtram miraculis ab illis editis confirmatã eſſe, adeo vt non ſit opus miraculis nouis ad doctrinam noſtram confirmandam. Quare non moremur calumniã Papiſtarum qui obijciunt nobis, quod noſtra doctrina nullis confirmetur miraculis. Proinde ſi quis quęrat, cur hodie etiã nõ edãtur miracula, pręter ea quę dicta ſunt, audiat Auguſtinũ, in hunc modũ reſpõdentẽ. Nec miracula illa durare ad noſtra tẽpora permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanũ, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubiũ eſſe debet, ijs eſſe credendum, qui cum ea prædicarent quæ pauci aſſequuntur ſe tamẽ ſequendos populo perſuadere potuerunt.

Quemadmodum Abraham credidit, Deo, & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Aliud argumentum eſt ab exemplo ductum: quod ideo valet, quia & Abraham typus fuit iuſtificãdorum: qui omnes vno eodẽq; modo iuſtificãtur: Et exemplo approbato in ſubiecto, approbatur res in genere. Vnde recte ab exemplo per locum coniugatorum concluditur. Abrahã credens Deo, & nõ operans, eſt iuſtus reputatus apud Deũ, Ergo iuſticia quæ valet apud Deum eſt ex fide & non ex operibus. Hoc argumentum copioſe exponitur & illuſtratur, ad Roman. 4. Hic primum diligenter obſeruandum eſt, cur fides dicatur imputari ad iuſticiam. Non enim ita accipiendum eſt, ac ſi fides ipſa in ſe qua creditur Euangelio, reputetur pro iuſticia, qua ſcilicet ita iuſtus ſit aliquis, vt illi Deus propter hanc iuſticiam vitam æternam ſit daturus. Quaſi qualitas fidei tanto præmio digna eſſet: ſed ita potius intelligendũ eſt, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiam alienam, nempe Chriſti, eamq; vt ſuam amplectitur. Eſt enim fides nõ cauſſa, ſed inſtrumentũ, quo oblata ꝓmiſsio ſalutis accipitur, & poſsidetur. Hoc apertiſsime ſignificatur adducto teſtimonio: Credidit Abraham Deo, ſcilicet offerẽti ſibi gratiam in promiſſo ſemine. Hæc fides imputari dicitur Abraham ad iuſticiam. Proinde cum fides dicitur imputari ad iuſticiã, ad obiectum reſpicere oportet: quod intuetur fides, & materia iuſtitiæ in obiecto quærẽda eſt, & non in qualitate fidei. Ita enim Paulus alibi ait: Eum qui non nouit peccatũ, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nam vt in Adam iniuſti & rei ſumus, ita in Chriſto iuſti abſoluti à reatu ſumus, quando in Chriſtum firma fidẽ recumbimus. Quemadmodum enim per inobedientiam vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi, ſic etiam per obœdientiam vnius iuſti conſtituentur multi, Rom. 5.

PORRO hic duabus calumnijs neceſſario occurrendum videtur. Quarum vna Iudaica eſt, altera Papiſtica. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei in citando teſtimonio ex Geneſeos capite 15. Dicunt enim Iudæi haud recte torqueri ad Chriſtum & vitam æternã, quod ibi refert Moyſes de terrena promiſsione & multiplicatione ſeminis ſuper terram. Sed fallũtur, perperam enim ſeparant quæ coniungenda erant. Nam fides Abrahæ primũ & prin-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cipaliter reſpicit in promiſsionē Dei, qua in fœdus ſalutis, intercedēte ſemine benedicto, ipſe Abraham adoptatus eſt: Deinde promiſsionem illam: Et erit ſemen tuum ſicut arena maris, includit in promiſsione adoptionis tanquam partē in toto. Quare cum Abrahā credendo oblatam gratiā amplectitur, perſpicuum eſt calumniam Iudaicā vanam eſſe. nam prouenit ex inſcitia promiſsionis principalis, in qua aliæ cōprehenduntur. Altera calumnia Papiſtarum eſt, & iuſticiariorum, qui Iacobum cum Paulo committunt, vt iuſticiam ſtatuant ex fide & operibus ſimul. Proferunt enim ex Iacobo hæc verba: vis autem ſcire ô homo vane quod fides abſq; operibus mortua eſt, Abrahā pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt: offerens Iſaac filiū ſuum ſuper altare. vides quod fides cooperabatur operibus ipſius (id eſt efficax erat per opera ſeu obœdientiā illius) & ex operibus fides cōſummata eſt, & impleta eſt ſcriptura quæ dicit, Credidit Abraham Deo, & imputatū eſt illi ad iuſticiam, & amicus Dei appellatus eſt, videtis quod ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantum: hæc Iacobus. Hoc teſtimonio Iacobi muniti Papiſtæ, opponunt ſe proterue toti Euangelio, abijciunt gratuitam iuſtificationem, & audacter reijciunt λύτρον & victimam filij Dei Domini noſtri Iesv Christi. Sed hallucinari Papiſtas craſsiſsime facilimum eſt oſtendere. Primum omnium obſeruandus eſt ſcopus Iacobi. Ipſe enim non diſputat in eo loco de iuſtificationis cauſa, Sed ſtatus quæſtionis eſt, quo in loco habenda ſit fidei ꝓfeſsio, & iactatio ſine operibus, ſeu emendatione vitæ. Vnde hanc propoſitionē ſtatuit Iacobus, fides abſq; operibus mortua, hoc eſt, gloriatio ſeu iactatio fidei cui nō adiuncta ſunt bona opera, vana & inanis eſt, nō in corde ſed in labris reſidens. Hanc propoſitionem confirmat ab exemplo Abrahæ, deſumto ex vigeſimoſecundo capite Geneſeos: vbi manifeſte loquitur ſcriptura, nō de iuſticia qua iuſtus eſt Abraham reputatus fide, ſed de declaratione potius iuſticiæ: Quam iuſticiam quindecim annis ante natum Iſaac obtinuerat Abraham, cum crederet promiſsioni gratuitæ. Cum igitur Papiſtæ, quocunque ſe vertant, non poſsint efficere vt effectus ſit prior ſua cauſa, fruſtra omnino ex hoc loco Geneſeos contendunt iuſticiam qua iuſtificamur coram Deo in obœdientia operum conſiſtere. Verum quo nihil obſcuri ſtudioſis in hac quæſtione relinquatur, diligentius examinemus locum Geneſeos quem Iacobus in confirmationem ſuæ propoſitionis adducit.

TEXTVS EX GENESI.

Vocauit Angelus Domini Abraham de cœlo: per memetipſum iuraui, ait Dominus, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me: Benedicam tibi & multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cœli & veluti arenam quæ eſt in littore maris: poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obœdiſti voci meæ. Hactenus Angelus.

Hoc teſtimonio Iacobus ſuam confirmat propoſitionem, ex quo firma demonſtratione colligam, quid iuſtificari ex abducto teſtimonio poſsit in Iacobo ſignificare. Prædicatur Abraham verbis Angeli propter obœdientiam qua paratus fuit ad offerendū filium, Promittitur ſemen benedictū, promittitur copioſa poſteritas & felix, nec quicquam aliud in concione Angeli agitur. Cum igitur Iacobus cōfirmat Abrahamum Iuſtificatum operibꝰ, quia paratus legitur fuiſſe ad mactandum filium ſuum Iſaac, profecto aliud intelligere non potuit ex adducto teſtimonio, quam Abraham iuſtificatum, hoc eſt, prædicatum, laudatum, ornatum, & ampliſsima ꝓmiſsione remuneratū propter obœdientiam ex fide præſtitam. Vnde ſequitur iuſtificationem in Iacobo nō eſſe imputationem iuſticiȩ, ſed declarationem, idq; per obœdientiam ex fide profectam. Quod autē ab exemplo infert Iacobꝰ, vides quod fides cooperatur operibus illius, & operibꝰ illius cōſummata eſt, nihil aliud vult, quā ſignificare opera neceſſario fidem comitari, atq; fidē cōſummari operibus, id eſt, manifeſtari hominibus ſeu demonſtrari ad homines, per obœdientiā erga Deum. Atq; ideo fidē ſine operibus eſſe inane ſpectrum, quod nō meretur fidei appellationem. Quod autem addit impleta eſt ſcriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam, nihil aliud vult quam ſignificare plenius declaratā eſſe iuſticiā fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur, quæ plenius exhibentur, & oſtenduntur ſeu palā fiunt. Hinc iam concludit Iacobus: videtis quod ex operibus iuſtificatur homo (hoc eſt, ex fructibus agnoſcitur & approbatur eius iuſticia) & nō ex fide tantum, hoc eſt, nuda & inani cognitione Dei & iactatione fidei. His ita explicatis iuxta ana-

 logiam

logiam fidei, ex ſcopi conſideratione, & teſtimonij adducti à Iacobo vero ſenſu, breuiter colligamus firmá paralogiſmi Sophiſtarum Papalium ſolutionem. Cum igitur inferunt Papiſtæ, ex hoc loco Iacobi non iuſtificari homines coram Deo fide ſine operibus, quia fides abſq; operibus mortua eſt. Reſpondeamus duplicem Paralogiſmum committi, & vtrumq; peccare fallacia æquiuocationis. Primum enim fides in doctrina Pauli de iuſtifitione non ſignificat noticiam & aſſenſum, ſed proprie fiduciam in Deum, quod vere velit nobis præſtare quod promiſit per Euangelium, ſed in Iacobo ſignificat tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſum: id quod quatuor rationibus ex Iacobo deſumptis probabo.

PRIMA.

Si fidem, inquit, ſe quis dicat habere, opera autem non habeat. quid quæſo aliud poteſt Iacobus intelligere per fidem quam inanem profeſsionem, & iactationem fidei? Vera enim & iuſtificans fides eſt qua viuit iuſtus, & eſt efficax ad operandum.

SECVNDA.

Diaboli, inquit, credunt & contremiſcunt. Iam autem certum eſt diabolos nulla fiducia præditos eſſe, cum nullam omnino ſalutis promiſsionem habeant. Quare nullam niſi hiſtoriæ, & noticiæ fidem habere poſſunt diaboli. Quod autem dicat eos Iacobus ex fide contremiſcere, ſignificat certiſsimam expectationem diabolorum, qua expectant iudicium futurum in omnes reprobos. Pugnat ergo contremiſcendi vocabulum cum proprietate fidei, quæ eſt conſolari eorum conſcientias, qui vere credunt & certam expectant liberationem ab omnibus malis, & beatam immortalitatem.

TERTIA.

Iacobus fidem, de qua loquitur, mortuam eſſe pronunciat, eamq; confert corpori ſine ſpiritu: Iam autem ex Paulo conſtat vere credentes in fide filij Dei viuere.

QVARTA.

Tu, inquit, credis quoniam vnus eſt Deus. Ita autem credere eſt tantum hiſtoriæ noticiam habere, qua homines non iuſtificari haud mirum eſt.

OBIECTIO.

Cur ergo, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? an veræ fidei vim ignorat Iacobus? Reſpondeo. Iacobus loquitur ex hypotheſi hypocritarum, & per conceſsionem Rhetoricam καταχρηστικῶς vocabulo fidei vtitur, vt hac ratione confutet ſui ſeculi vanos fidei iactatores. ALTER paralogiſmus eſt in voce iuſtificandi. Paulus enim de iuſtificatione imputationis, hoc eſt, quæ eſt imputatio iuſticiæ coram Deo. Iacobus autem de iuſtificatione declarationis, hoc eſt, quæ eſt declaratio iuſticiæ coram hominibus loquitur, quemadmodum ſupra copioſius declarauimus. Cum igitur ſenſu differunt propoſitiones Pauli & Iacobi, maligne faciunt Sophiſtæ, qui fingunt Iacobum aduerſari Paulo, hoc eſt, qui mentiuntur Spiritum ſanctum ſibijpſi contrarium eſſe, cum nemo pius dubitet quin vterque ex eodem ſpiritu ſit locutus. HIS ita breuiter notatis exemplum Abrahæ altius perpendamus, & ſimul totam hiſtoriam de Abrahamo apud animum colligamus. Nam cum illi filij Abrahæ ſunt qui inſiſtunt veſtigijs Abrahæ, par eſt, vt tota ipſius hiſtoria nobis, vt norma vitæ, proponatur. Primum itaque obſeruandum eſt in exemplo Abrahæ quomodo Apoſtolus inde extruxerit gratuitam iuſtificationem de qua iam dictum eſt. Deinde circumſtantiæ iuſtificati Abrahę expendendæ ſunt quę non paucos locos de vita Chriſtiana continent, ex quibus præcipuos recitabo. PRIMVS, quod profeſsio vitæ Abrahæ ante iuſtificationem teſtetur ipſum nullis meritis aut præparantibus operibus à Deo receptum eſſe, ſed ſola bonitate Dei eaque gratuita. Nam antequam voce Dei de Hur Caldæorum vocatus eſt, Caldaicis erroribus imbutus fuit. SECVNDVS, quod circumciſio non neceſſario requiratur ad iuſtificationem. Eſt enim Abraham ante circumciſionem iuſtus à Deo pronunciatus, propterea quod crediderit Deo promittenti ſibi ſemen ex gratuita ſua bonitate, in quo benedicentur omnes nationes terræ. Nam cum impoſsibile ſit vt

effectus

effectus ſit prior ſua cauſa, fieri nequaquam poteſt vt circumciſio ſit cauſa iuſtificationis Abrahæ, cum multis annis ante mandatam circumciſionem ſit fide iuſtificatus. Hanc circumſtantiam etiam Paulus Apoſtolus vrget Rom. 4. TERTIVS, quod iuſticia fidei ad omnes promiſcue pertineat. Eſt enim Abraham fide iuſtificatus antequam conſtituta eſt Iudaica Reſpublica, & antequam vllis notis diſcreti ſunt homines. Ex hac circumſtantia Prophetæ abſque dubio conciones de vocatione gentium extruxerunt. QVARTVS quod ritus Moſaici & traditiones humanæ non requirantur à iuſtificandis. Vt enim ſine illis Abraham eſt iuſtificatus, ita qui eius exemplo iuſtificabuntur, ritus Moſaicos non requirant, & multo minus traditiones humanas. QVINTVS, quod ſine lege morali & operibus in Decalogo præceptis iuſtificemur. Nam ſi Abrahæ exemplo iuſtificamur, & is fuit iuſtificatus annis multis ante datam legem, profecto fieri non poteſt vt ex lege ſit iuſticia. Verum ſi obijcis legem moralem fuiſſe perpetuam, ideoq; ea non caruiſſe Abrahamum, Reſpondeo nullam mercedē operibus deberi, niſi ex pacto Dei. opera enim non ſunt intrinſeca dignitate meritoria, ſed acceptione Dei, & ratione pacti. Stat ergo firma cōſequentia: Abrahā iuſtificatus eſt fide promiſsionis ante editū pactum de operibus. Ergo fide & non operibus iuſtificatus eſt. SEXTVS, Quod vera & iuſtificans fides habeat adiuncta bona opera, & obœdientiam erga Deum, quodq; nihil carius Chriſtiano eſſe debeat quā diuinæ voluntati obœdire. Nam, vt Abrahā mandato Dei obœdiuit cum iuberetur mactare filium, quo nihil in mundo carius habuit. Ita pij parati eſſe debent ꝓpter mandatum Dei ad iugulandos omnes prauos affectus, atq; adeo ad componendam totam ſuam vitam iuxta normam voluntatis diuinæ. SEPTIMVS, Quod eorum, qui gloriantur de patre Abraham & non inſiſtunt veſtigijs ipſius, vana ſit gloriatio. OCTAVVS, vt Abraham eſt Typus credentium (nam eos qui iuſtificantur huius exemplo, vt dictum eſt, iuſtificari neceſſe eſt) & pater multarum gentium, ita pij vnius Abrahæ exemplo contenti ſint, nec quicquam moueantur aliorum, neſcio quorum patrum inſtitutis, parum ad regulam vitæ Abrahæ congruentibus. Nam ſolus Abraham nobis, qui ex gentibus conuertimur, typus & exemplar cum fidei tum obœdientiæ erga Deū exiſtit. Ceremoniæ quę poſtea additæ ſunt, vt ad certum populū nempe Iudaicum pertinebant, Ita adueniente promiſſo Abrahæ ſemine ceſſare omnino debebant, & euaneſcere non ſecus atque adueniente ſole tenebrę diſcutiuntur. Iam autem ſi Ceremoniæ Iudaicæ, quarum autor Deus fuit, nullum Chriſtianum obligant, multo minus hypocriticæ Monachorum regulæ, quarum plæræq; ex diametro cum verbo Dei pugnant, obligationis vim habent. Imo eos qui illis ſe ſubijciunt præcipitant in certam damnationē niſi mature reſipiſcant. NONVS, Monet præterea exemplum Abrahæ vt in articulo ſalutis noſtræ, adeoq; in omnibus promiſsionibus Dei certiſsimus & immoti nihil plane hæſitantes. Vt enim Abraham nullis rationis aut naturæ argumentis fractus eſt, quin crederet promittenti Deo, ſtatueretq; ipſum potenter præſtare poſſe, quod clementer promiſerat: Ita nos nihil moueamur argumentis vllis quæ in contrarium promit caro & ſanguis. Non igitur dilatio promiſſorum, non triſtiſsima Eccleſiæ forma, non incidentes ærumnę & calamitates frangant animos noſtros, ſed πληροφορία, hoc eſt, pleniſsima fiducia exemplo Abrahæ patris noſtri perſiſtamus firmi tribuentes DEO gloriam veritatis potentiæ & miſericordiæ. DECIMVS, quod vt pij in hac vita exemplo Abrahæ poſſunt vti communibus legibus contractuum & aliarum rerum exemplo Abrahæ, Ita communibus caſibus ſunt obnoxij varijs periculis, exilio, fami, cruci, adeoq; morti ipſi, quæ pijs tranſitus eſt ab his ærumnis ad promiſſam beatitudinem. Hæc breuiter dicta ſint de hoc Abrahamico exemplo, quod ſerio per totam vitam aſpicere, meditari, operæ precium eſt omnibus ijs qui de patre Abraham iuſte & ſine hypocriſi gloriari volunt.

Cognoſcite ergo quod qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ.

Infert ex hypotheſi theſin, ſeu exemplum ſingulare ad genus transfert, & eſt ſenſus. Abraham pater credentium iuſtificatus eſt fide. Igitur quotquot credunt & filij Abrahæ propter imitationē fidei exiſtunt, & fide iuſtificātur, quemadmodum ipſe fide eſt iuſtificatus. Hoc pacto Paulus ad Rom. 4. accommodat exemplum Abrahę, ita enim ait: Non eſt autem ſcriptum propter illum tantū quod reputatum ſit illi ad iuſticiam, ſed etiam propter nos quibus reputabitur credentibus. Porrò eſſe ex fide, nihil aliud eſt, quā renunciata propria iuſticia diuinis promiſsionibus gratiæ niti, ad Rom. 4. Credenti & non operanti reputatur fides ad iuſticiā. Deinde hic obſeruemus veriſsimam & immotā definitionē filiorum Abrahæ, hoc eſt, hæredum gratuitæ iuſtificationis quę in Abrahamico exemplo cōſpicitur. Nam hac formula qui ex fide ſunt, id eſt, vere credentes promiſsioni gratuitæ, vt Abraham fecit, tanquā certa de-

ta definitione comprehendit Apoſtolus filios Abrahæ ſiue circumciſi ſunt ſiue non: quos ad Rom.9.cap. filios promiſsionis nominat propter obiectum fidei qui credit ꝑmiſsioni.

Præuidens autem ſcriptura quod ex fide iuſtificet gentes Deus antè euangelizauit Abrahæ: benedicentur in te omnes gentes.

Accommodationem exempli probat teſtimonio ſcripturæ. Eſt autem Enthymematica probatio. Priori loco conſequens, poſteriori antecedens ponitur. Forma autem Dialectica hæc eſt, Omnes gentes benedicentur in te (hoc eſt, non per te, ſed quia in filijs tuis cenſebuntur omnes credentes, vel in te, hoc eſt, cum te ſiue tuo exemplo. Ita enim Beth præpoſitio ſæpiſsime exponi debet) Sed Abraham eſt fide benedictus adeoque iuſtificatus. Ergo & gentes ex fide iuſtificantur & non ex operibus. Quod autem dicit Apoſtolus, Ante euangelizauit, ſignificat doctrinam gratuitæ iuſtificationis Abrahamo patefactam fuiſſe. Non eſt igitur noua doctrina Euangelium de gratuita iuſtificatione, vt calumniabantur Pſeudoapoſtoli, ſed longe ante exhibitum Chriſtum in carne fuiſſe hominibus commendatam.

Igitur qui ex fide ſunt, benedicuntur cum fideli Abraham.

Illatio generalis arguměti ducti ab exemplo Abrahæ. Primum enim accommodauit Apoſtolus exemplum Abrahæ ad genus. Deinde accommodationem probauit ſcripturæ teſtimonio. Iam in genere concludit credentes benedici, adeoq; iuſtificari cum fideli Abraham (ita enim Paulus hoc loco interpretatur quod ſupra dixit in te) hoc eſt, quemadmodum Abraham credens iuſtificatus eſt, Ita etiam gentes credentes iuſtificari: atq; ideo non ſimpliciter dixit benedicuntur cum Abraham, ſed cum addito, benedicuntur cum fideli Abraham, ſignificans fidem eſſe inſtrumentum quo oblata benedictio recipitur: quæ benedictio hoc loco non aliud eſt quam liberatio à maledictione legis, à morte æterna, fauor diuinus gratuitus, atq; adeo vita æterna. Nam Paulus diſerte maledictionem benedictioni opponit. Ex hac Pauli concluſione per locum à contrarijs concluditur, quod omnes qui per opera vel diuinæ legis pręcepta ſalutem quærunt, diſcedant ab exemplo Abrahę. & non ſint filij Abrahæ, atq; ideo maneant in ſuis peccatis, & ſub legis maledictione. Non enim conſequuntur remiſsionem peccatorum, quæ non niſi iuxta exemplum Abrahæ, fide accipitur & non operibus, id quod clarius adhuc ſequenti argumento demonſtratur.

Quotquot enim ex operibus legis ſunt, ſub maledictione ſunt, ſcriptum enim eſt: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea.

Ratio proximi argumenti, quod diſiunctiue formari poterit hoc modo: Aut ex fide aut ex operibus eſt benedictio. Non eſt autem ex operibus, Igitur ex fide eſt benedictio adeoque iuſticia & ſalus ipſa. Quod autem nō ſit ex operibus benedictio atque adeo iuſticia, probat à cōtrarijs effectibus ſeu repugnantibus. Quotquot ex operibus legis ſunt, ſub maledictione ſunt, atq; adeo maledicti. Igitur quotquot ex operibus legis ſunt, non benedicuntur, nec iuſtificantur. Antecedens probat teſtimonio ſcripturæ, Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea. Hic rurſus apertum teſtimonium habemus, quod Apoſtolus per opera legis intelligat omnia quę lege diuina præcepta ſunt nobis, & præcipue opera decalogi. Nam niſi prorſus inſanire Sophiſtis lubet, non dicent promiſſam vitam gentibus ob Ceremonias, nec denunciatam maledictionem gentibus ob rituum Moſaicorum neglectum. Ceremoniæ enim Moſaicę & ritus exſpirarunt adueniente Domino in carnem. Præterea, qui, ſtante Repub. Iudaica ex gentibus crediderunt, & dicebantur Religioſi, non ſeruarunt ritus Moſaicos vt Iob, Naaman Syrus, Cyrus rex Perſarum, & multi alij.

Quod autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuet. Lex autem non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea homo viuit in eis.

Aliud argumentum ex duobus locis, nimirum à pronunciato & repugnantibus petitum. Eſt autem Epichirema Rhetoricum. Primo enim loco ponitur concluſio: Secundo loco, Maior: Tertio, minor: Quarto, minoris probatio. Redigatur autem argumentum in hanc

in hanc formam: iuſtus ex fide viuit, Qui eſt ex lege nō eſt ex fide. Igitur qui eſt ex lege nō viuet. Si non viuet, neq; iuſtificabitur. Minoris probatio eſt, qui fecerit ea homo viuet in eis. Vt autem præſens argumentum plenius intelligi poſsit, obſeruandum eſt, quod Paulus hic ſumat legem & fidem tanquā duo contraria quo ad effectum iuſtificādi. Lex enim requirit opera, fides autem meram gratiā ſpectat. Si ergo iuſticia eſt ex fide, eſt profecto ex mera gratia. Si eſt ex mera gratia, iam non eſt ex operibus. Igitur ſi iuſticia eſt ex fide, non eſt ex operibus. Lex enim non ſpectat fidem in iuſticia, ſed opera, hoc eſt, non pronunciat Lex eos iuſtos eſſe qui crediderint ſed qui fecerint. Sunt proinde prorſus cōtrarię duæ iſtę vię, quia Lex in nobis quærit quod nunquā inuenit ideoq; occidit. At fides accipit ex mera gratia quod nobis deeſt, hoc eſt, iuſticiā, vt nobis videlicet imputetur, quæ in ſolo Chriſto eſt, atq; hoc reſpectu fides viuificat. Eſt igitur in hoc verſiculo fundamentū cōſecutionum ſuperiorū, quæ ex eo firmæ ſunt quod lex & fides, facere & credere, iuſticia inhærens & iuſticia imputata, gratia & meritū, ſint contraria immediata, quo ad iuſtificationem: in qua requiritur perfecta & omnibus numeris abſoluta iuſticia, qualis in vno Chriſto inuenitur, cum quo per fidē coaleſcunt omnes ſancti, ac proinde ſaluantur. Porrò ꝓnunciatum Abacuc explicandū eſt. Iuſtus, inquit, ex fide viuet, hoc eſt, qui credit ꝓmiſsioni Dei, iuſtus eſt & viuet. Duo enim hic tribuit fidei Propheta, videlicet iuſtificationē, vt inſtrumento, & viuificationem, vt cauſæ efficienti. Hoc poſterius ſæpe Metonymicos pro priori ponitur, qui enim iuſtus eſt viuet, & nemo viuet niſi qui iuſtus fuerit. Antitheſis in Prophetæ verbis obſeruetur. Ecce, inquit, extollit ſeſe is cuius anima non eſt recta in eo, iuſtus autem ex ſua fide viuet. Hic iuſtus ex fide opponitur ei qui ſe extollit, id eſt, qui de ſeipſo præſumit, & ſuis nititur viribus. is cuius anima non eſt recta in eo, id eſt, qui diffidit de DEO nec ad illum confugit. Iuſtus igitur ex fide deſperat de ſeipſo, & ſola bonitate Dei nititur: vnde & iuſticiam & vitam gratis haurit. His ita explicatis argumentum apertius conſpicitur: Fides iuſtificat, Lex non eſt fides, igitur lex non iuſtificat. Maior eſt vera quia Propheta dicit, Iuſtus ex fide viuet. Minor probatur quia Lex requirit opera, fides vero gratiam apprehendit. CONFVTATIO ſequitur, in qua diluuntur quatuor obiectiones, quæ contra ea quæ dicta ſunt de fide & lege poterant obijci. Atque ita prudenter confutationem inſtituit Paulus, vt non ſolum obiecta aduerſariorum diluat, verumetiam propoſitionem principalem fortius muniat.

Chriſtus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum (ſcriptū eſt enim, maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu, vt promiſſionem ſpiritus accipiamus per fidem.

Prolepſis eſt ſeu anticipatio primæ obiectionis, quæ huiuſmodi ex ſuperioribus dictis naſcitur: Si lex damnat omnes, qui eam non faciant, & nemo eam facit, an nō damnationi legis obnoxij ſunt omnes? Reſpondet Paulus, nos liberatos eſſe à maledictione legis. Continet autem hæc Paulina Reſpōſio quatuor circumſtantias iſtius liberationis. Quarum prima eſt, per quémnā liberati ſimus. Secunda quo modo. Tertia, in quē finē. Quarta, quo medio ſiue quo inſtrumēto illam liberationem per Chriſtum partā conſequamur. PRIMA circumſtantia per quem, exponitur hiſce verbis: Chriſtus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictū, hoc eſt, Chriſt⁹ ſua ſatisfactione, qua Deo & legi ſatisfecit, liberauit nos à ſentētia dānatoria legis, adeoq; ab ipſa legis maledictione. Eſt autē in hiſce Pauli verbis antanaclaſis figura. Priori enim loco maledictū relatiue ſiue formaliter accipitur. Poſteriori vero ſignificat reatum ſine fundamento, & expiationē maledictionis quæ per mortē Domini peracta eſt. SECVNDA circumſtantia eſt de modo, ita enim ait Apoſtolus: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Chriſtus pependit in ligno. Igitur Chriſtus eſt maledictus. Non in ſe quidē ſed quia ſuſtinuit perſonā noſtrā, & fact⁹ eſt hoſtia ꝓ peccato noſtro, dum cruci ſeu ligno affixus eſt. Nā quod impoſsibile erat legi, Deus per filiū miſſum in mundū præſtitit. Fuit autē Legi impoſsile homines per eā iuſtificari, ac liberari à ſententia dānatoria legis. Igitur Deus filiū fecit hoſtiā pro peccato, vt per peccatū damnaret peccatum in carne. Nō ſolum vt liberaremur à maledictione legis per ſatisfactionē Chriſti, Verumetiā vt legis iuſticia in nobis impleretur per imputationē obœdientię Chriſti, qua ſatisfit legi, vt Chriſt⁹ ſit cōſummatio legis in iuſticiā omni credenti. Habemus paucis expreſſum fructum paſſionis DOMINI, quæ eſt Redemtio noſtri à maledictione Legis per CHRISTI ſatisfactionem. TERTIA circumſtantia eſt finis. vt, inquit, gentibus benedictio Abrahæ contingat in Chriſto Ieſu. Benedictio autem Abrahæ eſt, quæ facta eſt Abrahæ his verbis: Bene-

dicentur in ſemine tuo omnes gẽtes. Voce benedictionis intelligitur ſynecdochicos, Remiſsio peccatorum, iuſtificatio, adoptio in Filios Dei, donatio Spiritus ſancti, atq; adeo ſalus ipſa ac vita æterna. QVARTA circumſtantia inſtrumẽti eſt quo benedictio illa ſpiritualis nobis applicatur, Vt, inquit, Promiſsionem ſpiritus accipiamus per fidem. fide enim benedictionẽ illam ſpiritualem recipimus, oblatã verbo & ſacramentis. Eſt & hic Synecdoche. nam vt ſupra poſuit benedictionẽ pro iuſtificatione & alijs donis quæ natura cum benedictione cõiuncta ſunt: Ita hic pollicitationẽ ſpiritus, id eſt, promiſſum ſpiritũ ponit pro peccatorũ remiſsione, iuſtificatione, & glorificatione. Nam donatio Spiritus ſancti teſtimoniũ eſt iuſtificationis cui reliquæ partes quas enumerauimus neceſſario coniunctæ ſunt. Sed quid dicemus? an Spiritus ſanctus accipitur fide? an non fidem in nobis Spiritus ſanctus creat ad prædicationem Euangelij? quo modo hæc conſiſtunt? quatenus Spiritus ſanctus in credentibus habitat & operatur in eis, fide dicitur accipi, non quod eum antea nõ habuerint, ſed quia nunc ſe prodit apertius, & oſtendit efficacius ſuam præſentiã, dum videlicet impellit ad ſpiritus opera ſectanda, dũ armat animatq; fideles contra carnis opera. Quatenus autem Spiritus ſanctus per verbum & ſacramenta fidẽ excitat, cum verbis & Sacramentis exhibetur, & fidem in cordibus creat ordine non tempore præueniens fidem. Porrò hæc primæ obiectionis dilutio continet præcipua noſtræ Religionis capita quæ ſunt hæc. PRIMVM, quod lex damnet & obnoxios faciat maledictioni omnes homines, adeo vt nemo ſit qui non ſubijciatur maledictioni legis. Vnde colligitur nequaquam ex lege iuſticiam contingere. SECVNDVM, quod Chriſtus ſolus nos liberet à legis maledictione, adeo vt Redemtio per illum facta, nobis contingat ex gratia, & non ex vllo merito. TERTIVM, quod modus liberandi nos à maledictione legis non fuerit alius, quam Chriſti victima: quæ eſt ſufficiens λύτρον pro toto humano genere redimendo. QVARTVM, quod finis huius liberationis à maledictione legis ſit pleniſsima benedictio & ſalus credentium. QVINTVM, quod huius beneficij Chriſti & victimæ per fidem homines fiant participes. SEXTVM ex his omnibus propoſitionis principalis clariſsimam confirmationem colligamus. Nam ſi lex maledicit, & à legis maledictione per Chriſtum fide apprehenſum liberamur, Profecto ſequitur non operibus legis ſed fide Chriſti iuſtificari homines. Qui ergo legis ſententia maledictioni ſubiecti ſunt, Chriſti beneficio iuſtificati benedicuntur & vitæ æternæ cenſentur hæredes.

Fratres ſecundum hominem dico, hominis licet teſtamentum ſi modo comprobatum ſit, nemo reijcit aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius, non dicit, & ſeminibus, tanquam de multis, ſed tanquam de vno, & ſemini tuo qui eſt Chriſtus: Hoc autem dico teſtamentum antea comprobatum à DEO erga Chriſtum. Lex quæ poſt annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, vt abroget promiſſionem. Nam ſi ex lege eſt hæreditas, iam non ex promiſſione, atqui Abrahæ per promiſſionem donauit Deus.

Anticipatio ſecundæ obiectionis, quæ huiuſmodi eſt, poſt promiſsionem factam Abrahamo data eſt lex: Ergo promiſsio aut per legem irrita facta eſt prorſus: aut non videtur ſufficere promiſsio ad iuſtificationem & benedictionem conſequendam, ſed promiſsioni addendam eſſe legem, tanquam complementum. Summa reſponſionis hæc eſt, nihil eſt tam potens vt poſsit irritum facere pactum Dei. Pactum autem Dei eſt promiſsio facta Abrahæ & ſemini eius. (Ita enim habent promiſsionis verba: Ego ero Deus tuus & ſeminis tui) Ergo nihil eſt tam potens vt poſsit hanc promiſſionem violare. Itaq; nec lex data poſt quadringentos & triginta annos poterit hanc promiſsionem abolere. Maior probatur per locum à minore ad maius. hominis pactum confirmatũ, non reijcitur, non abrogatur nec ei additur quicquã. Ergo multo magis pactum Dei inuiolabile putandum eſt, vt nec abrogetur, nec ei aliquid adijciatur. Verum hoc fieret irritũ & abrogaretur ſi ex lege eſſet hæreditas (hæreditatis nomine Synecdochicos cõplectitur Paulus ipſam benedictionẽ, adeoq; iuſtificationem & glorificationem.) Et ſi lex addenda eſſet promiſsioni, tanquam cõplementum, adijceretur aliquid pacto prius à Deo confirmato. Hinc iam ex repugnantibus cõcludit Paulus in hunc modum confirmans ſuperius argumentũ. Nam ſi ex Lege, inquit, eſt hæreditas, iã non eſt ex promiſsione gratuita. Sed hæreditas eſt ex promiſsione. Ergo non eſt ex lege. Maior expreſſe ponitur, loco aſſumtionis confirmatio ponitur: videlicet, atqui Abrahæ per promiſsionem donauit Deus. Locus hic obſeruandus eſt cõtra eos

qui pa-

qui pactum Dei de gratuita iuſtificatione infringere conantur: quorum alij in operibus legis, alij in traditionibus humanis iuſticiá ponunt. Hi enim omnes & CHRISTO ſuûm honorem detrahunt, & Deum quodammodo inconſtantiæ accuſant: Confutantur & hic Papiſtæ, qui per legem intelligunt tantum Ceremonias Moſaicas. Nam eadem eſt ratio conſecutionis. Siue enim ex lege Morali, ſiue ex quacunque alia eſt hæreditas, non eſt ex promiſsione, id eſt, ex gratia Dei per fidem. Lex enim homines reſpicit, eorumque opera. Promiſsio autem gratiá Dei & fidem in Chriſtum intuetur. Porrò hoc loco duæ calumniç neceſſario refutandæ ſunt, quarum vna Iudaica eſt: Altera Papiſtica. Vt autem Iudaica recte diſſoluatur, obſeruáda eſt ſcripturç conſuetudo. Sæpe enim cum de toto corpore Eccleſiæ agitur, Chriſtꝰ veluti in medio collocatur, qui omnes Dei filios cõprehendit Synecdochicos. Nam non totam liberorum multitudiné qui ab Abraham orti ſunt cõprehendit ſcriptura cũ benedictionis & promiſsionis meminit, ſed tantum eos qui inſiſtũt veſtigijs patris noſtri Abrahæ, qui ſeminis nomine cenſentur in Chriſto, qui eſt caput, reliqua in ſe mẽbra cõtinens. In Chriſto enim cõnectitur vniuerſum ſemen atq; indiſſolubili nexu cõiungitur. Quádo igitur cauillantur Iudæi explicationẽ Pauli vrgentis ſingularé numerũ, cũ conſtet ſeminis vocabulũ in Geneſi collectiue accipi. (Quemadmodũ diſerte textus ait: Erit ſemen tuũ ſicut arena maris & ſtellæ cœli,) Reſpondendũ eſt Paulũ nõ loqui de vno homine, ſed de vno genere ſeminis. Diſtingendum eſt enim inter ſemen carnis, & ſemen promiſsionis. Paulus itaq; hic excludit ſemẽ carnis tantũ, & in Chriſto, vt in capite, ſemẽ promiſsionis ad quod ſolũ pertinet promiſsio, comprehẽdit. Ita enim primç Cor. 12. Chriſti nomẽ tribuitur vniuerſo fideliũ cœtui vbi diſſerit de vnione, adducta ſimilitudine corporis humani, quá ſimilitudiné accomodat his verbis: Ita & Chriſtus. Hic manifeſte Chriſti nomen tribuitur omnibus fidelibus, qui Chriſto tanquá capiti mẽbra adhærent. Papiſtica calumnia hæc eſt, quod ex hoc loco Pauli contendant legem in tota hac diſputatione de iuſtificatione tantũ Ceremonias reſpicere & non legem moralem. Ná hanc clamitát promiſsionem factam Abrahæ præceſsiſſe, vt quæ creata vna cum homine ſit: atque ideo inferunt, aut vaná eſſe hanc Pauli argumentationé, aut contra ſolas Ceremonias valere. His, quemadmodũ ſuperius etiam annotatũ eſt, in hunc modum reſpondere licet. Vbi nullũ pactum interuenit, ibi nullũ acceptationis teſtimonium eſt. Sed dum facta eſt promiſsio Abrahæ, nullum pactũ fuit de iuſticia operum. Igitur nullũ extitit acceptationis operũ teſtimonium. Non enim opera, vt ipſi Papiſtç nobiſcum fatentur, intrinſeca dignitate meritoria ſunt, ſed acceptatione Dei & ratione pacti.

Quid igitur lex? tranſgreſſionum gratia addita fuit, donec veniret ſemen cui promiſſum erat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris, Mediator autem vnius non eſt, Deus vero vnus eſt.

Tertia obiectio eſt. Si Lex non iuſtificat, cur ergo data? Videtur ſane fruſtra data eſſe. Reſpondet Paulus, Legem non eſſe fruſtra datam ſed habere ſuum vſum. addita enim eſt propter tranſgreſsiones, non quidem tollendas ſed reuelandas: vt iſto pacto homines deueniant in agnitioné ſui peccati, & cõmeritæ damnationis: Vnde & ad promiſſum ſemen impellantur, ſine quo à Legis maledictione nemo liberari poteſt. Atq; hoc eſt, quod additur: donec veniret ſemé cui promiſſum fuerat, quaſi dicat, Lex ſubſeruit promiſsioni, vt homines coerceat vſq; ad aduentũ ſeminis promiſsi. Loquitur auté hic Paulus de tota lege & externa illa tota adminiſtratione qua vetꝰ populꝰ regebatur vſq; ad exhibitum Meſsiam. Porrò quod nunc in Eccleſia retineatur lex moralis plures ſunt cauſſæ, de quibus poſtea pluribꝰ dicetur. Quod auté ſequitur ordinata per Angelos in manu Mediatoris, ſcilicet Moſis, ſolus Lutherus appoſitiſsime explicás digreſsiunculá eſſe dicit in qua diſcrimé facit Paulus legis & promiſsionis ſeu Euangelij. Eſt autem hæc ſumã diſcriminis. Lex data eſt per Angelos in manu Moſis Mediatoris. Euangelium autem per Chriſtum eundemq; Mediatorem. Quare Euangelium excellere legem dubium nõ eſt. Quod autem additur, mediator autem vnius nõ eſt, non tantũ de Moſe, ſed in genere intelligẽdũ eſt. Quemadmodũ enim Moſes veteris pacti mediator fuit. Ita Chriſtus noui pacti inter Deum offenſum & hominé offendentem mediator exiſtit. Vnde Euágelij & promiſsionis dignitas apparet. Quod ſequitur, Deus autem vnus eſt, facit ad confirmationé ſuperiorũ. Perinde ergo valet ac ſi diceret: Deus ſemper manet ſui ſimilis. Quod ergo ſemel decreuit non mutat. Proinde nequaquam exiſtimandũ eſt, quod Lex abroget promiſsionem Abrahæ factam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

. Num lex igitur aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Nam ſi data eſſet Lex quæ viuificare poſſet, vere ex lege eſſet iuſticia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum, vt promiſſio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

Quarta obiectio cum dilutione. Si lex damnat & promiſsio gratuitá offert ſalutem, promiſsio videtur eſſe contra legem & lex contra promiſsionem. Reſpondet & hic Paulus à fine legis,& oſtendit quod promiſsio reddatur illuſtrior miniſterio legis. Aq; in hunc modum argumentatur à deſtructione antecedentis ad deſtructionem conſequẽtis. Si Lex data eſſet quæ poſſet viuificare,hoc eſt,iuſtificare,vere ex lege eſſet iuſticia.Sed lex non data eſt quæ poteſt viuificare Ergo ex lege non eſt iuſticia. Probatur aſſumtio à contrario effectu.Lex concluſit omnia ſub peccatum,Igitur lex nõ liberat à peccato nec viuificat.Sed cur ita? vt promiſsio ex fide Ieſu Chriſti,id eſt,ex fide in Ieſum Chriſtũ daretur credentibus,id eſt,vt credẽtes fide conſequerentur promiſſam iuſticiam & remiſsionem peccatorum.

Prius autem quam veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex Pædagogus noſter fuit ad Chriſtum,vt ex fide iuſtificaremur.

Exegeſis eſt, ſuperiorem enim ſententiam de vſu legis exponit clarius idque duplici ſimilitudine,Primũ enim legem carceri comparat,deinde Pędagogo.vtraq; aptiſsime vſum legis cõmonſtrat. Vt autem hæ ſimilitudines rectius intelligantur,quid lex, quidq; fides hoc loco ſignificet notãdum eſt. Lex itaq; hoc loco neq; legem moralem tantũ,neque Ceremonias,& iudicia,ſed totum Regimẽ & politiam Moſis, quæ lege Dei conſtituta fuit,ſignificat:Fides autẽ hic ſignificat obiectum fidei, nempe Chriſtum, in quem credimus iam exhibitum & manifeſtatum in carne, ſiue tempus ipſum notat noui teſtamẽti,quo clarior quædam gratiæ DEI reuelatio per prædicationem & victimá Meſsiæ cõtigit.His cognitis apertiores reddentur ſimilitudines propoſitæ in hũc modum. Quemadmodum carcer ſe habet ad captiuum,Ita lex Moſaica ad populum Iſraeliticũ, Sed captiuꝰ è carcere eripitur et liberatur dato pro ipſo λύτρῳ,hoc eſt,precio capitis.Ergo et populꝰ Dei à iure legis Moſaicæ liberatur aduenĩete Chriſto qui λύτρον perſoluit.Hęc prior ſimilitudo totius politiæ Moſaicæ certum tempus fuiſſe nimirum vſq; ad Chriſtũ exhibitum docet. Vnde iam colligitur exhibito Chriſto non debere vllos adigi ad politiam Moſaicá ſeu ritus legales ſeruandos.In hunc modum explicata ſimilitudine,ſenſus verborum Pauli clarior efficitur. Antequá,inquit,veniret fides,hoc eſt,clarior gratiæ reuelatio exhibito Chriſto,ſub lege,id eſt, ſub regimine & Politia Moſis, cuſtodiebamur in eam fidẽ quæ reuelãda erat,id eſt,vſq; ad tempus exhibiti Chriſti in quo fides clarior extitit. Neq; hic patribꝰ adimitur fides, ſed tantumodo ſignificatur clarius, coramq; repræſentari nobis,quod populo legis per Ceremonias,totiuſq; Politiæ Moſaicę ſtatum obſcurius adumbratum fuit. Non eſt ergo diſcrimẽ inter fidem patrum & noſtram in obiecto,ſed in modo tantum.Ná vt illi in Chriſtum exbihendũ crediderunt,ita nos in exhibitũ credimus, atq; ita illuſtrior eſt noſtra fides quam illorum.Quod enim illi in figuris habuerunt, id nos reipſa poſsidemus.Altera ſimilitudo ſeu comparatio hæc eſt: Queadmodum pædagogus ſe habet ad diſcipulos,ita ſe habet lex ad populũ Iudaicum. Sed Pædagogo certum moderationis tẽpus præfinitum eſt,nimirum tẽpus pueritiæ.Proinde & Lex præfinito tẽpore ceſſare debuit.Tempus autẽ legis durabat tantũ vſq; ad Chriſtum. Igitur Chriſto exhibito lex non amplius obligat homines (intelligendũ eſt hic legis vocabulum totá Moſaicam adminiſtrationem complecti,vt ſupra admonui)idq; ideo vt ex fide iuſtificaremur, quemadmodum Paulus hic aperte ſubiungit.Sed quomodo lex fuerit Pædagogus vſq; ad Chriſtũ,& vtrum adhuc aliquo munere fungatur, tum quomodo abrogatá eſſe legẽ intelligendum ſit,paucis explicandum videtur.Quomodo Lex fuerit Pædagogus ad Chriſtũ in partibus legis & earum finibꝰ clare perſpici poteſt. Partes legis recitantur tres,præcepta ſeu mores, iudicia.Ceremoniæ. Præcepta itaq; cum normam veræ iuſticię & voluntatis Dei cõmonſtrabant hominibus,& cũ iniuſticiæ homines accuſabant, ſimul admonebãt alibi quærẽdam eſſe iuſticiam,ſi modo maledictionis ſententiá,quá lex in omnes tranſgreſſores pronunciat,euadere vellent. Vnde,tametſi obſcurius,ad Chriſtum quærendum homines per legem impellebantur.Nam dum propria experientia teſte,legis iuſticiam aſſequi nõ poſſent,& Meſsiam adducturum æternam iuſticiá audirent, niſi perire mallent, cõfugerent ad quærẽdam Meſsiæ iuſticiam,quæ ſola fide accipienda erat. Vnde hæc confeſsio Danie-

lis,tibi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

lis, tibi Domine iuſticia, nobis autē confuſio faciei. Iudicia Moſaica minus mihi videntur ad Chriſtū impuliſſe, niſi quod cōmunia & crebra errata populi & in delinquentes animaduerſiones poſsint aliquo modo ad erratorū medicū impellere. Ceremoniæ efficacius Chriſtū adūbrarunt, vt circumciſio, abluſiones, ſacrificia, vt de alijs taceam. Circumciſio enim, quia fuit ſignaculū iuſticiæ fidei, ſemen Abrahæ promiſſum, hoc eſt, Chriſtum myſtice prædicauit. Abluſiones omnes admonebant Iudæos ſordium peccatorū abſtergēdarum per Meſsiam. Sacrificia Typice victimam futurā adumbrarunt. Ex his facile intelligi poteſt vtrum adhuc lex Pædagogi aliquo munere fungatur an non. Nam quantū ad ceremonias & Iudicia, imo quantum ad totū attinet regimen Moſaicum, nullo nunc prorſus Pædagogi officio lex fungitur. Nam tota œconomia Moſis adueniente Domino, ſublata eſt. Verum quatenus lex moralis proponit nobis iuſticiæ normam, & arguit nos peccati atq; etiam ciuili quadam diſciplina coercet carnales, Pædagogus exiſtit & impellit nos, vt quęramus Chriſtum iuſtificatorem, niſi malimus in peccatis noſtris perire. Hinc etiā facile cōſtare poteſt quomodo lex abrogata ſit & quomodo nō ſit abrogata. Lex moralis duas partes habet. Quarū prima eſt norma vitæ perpetua. Altera eſt de promiſsionibus & comminationibus appendix. Norma vitæ nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuā dilectionem erga ſe, & ſuam creaturam ſuo ordine requirit. Cōminationes cōuerſis ſunt abolitæ, iuxta dictum Pauli, nō ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Item ad Galatas 3. Chriſtus pro nobis factus eſt maledictum. Promiſsiones autem ſunt pijs ratę in Chriſto. Verum non conuerſi legi morali toti cū ſua dānatoria ſententia obnoxij ſunt, iuxta illud, Maledictus eſt omnis qui nō fecerit omnia quę ſcripta ſunt in libro legis. Lex Ceremonialis Moſis abolita quidem eſt quo ad vſum, ſed non quo ad ſignificationem. Nam res quas figurabāt ceremoniæ ſunt æternæ. Lex iudicialis quo ad vſū eſt libera, poteſt enim ea magiſtratus vti vel non vti, prout viſum fuerit ſapiētibus legiſlatoribus. At quantū ad ſignificationem attinet, perpetua eſt. Nam politia Moſis, regni Chriſti Typus erat.

Adueniente autm fide, non amplius ſub pædagogo ſumus.

Applicatio eſt poſterioris ſimilitudinis quæ ſupra ſatis declarata eſt. Per fidem intellige clariorem gratiæ notitiam, quæ facta eſt exhibito Chriſto, ſicuti ſupra etiam annotauimus.

Omnes enim filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu.

Confutatis obiectionibus redit Apoſtolus ad confirmationem propoſitionis, & argumentatur à cauſſarum diuerſitate ſeu differentia. Credētes ſunt filij Dei per fidē, quia in Chriſto Ieſu ſunt. Igitur operantes non ſunt filij Dei per legem. Proinde nec lege iuſtificantur. Locus hic obſeruādus eſt de dignitate hominum credentium Euangelio, ſunt enim adoptati in filios Dei, ac vt membra Ieſu Chriſti cēſentur coram Deo Hæc dignitas merito monere vnumquemq; noſtrum deberet, ne quid committeremus filijs Dei indignum.

Siquidem quicunque baptizati eſtis in Chriſtum, Chriſtum induiſtis.

Quomodo filij Dei fiant credentes oſtendit, nimirum cum incorporantur, vt ita dicam Chriſto: & eius membra fiunt. Cuius incorporationis efficax Symbolum eſt baptiſmus, quo promiſsionis verbū obſignatur. Symbolica ratio Baptiſmi alibi explicata eſt. Obſeruetur hic locus de vero vſu Baptiſmi, qui eſt admonere nos fidei, mortificationis, viuificationis, regenerationis et innouationis, atq; adeo quod ſimus membra Chriſti.

Non eſt Iudæus neque Græcus, non eſt ſeruus, neque liber, non eſt maſculus neque fœmina: omnes enim vos vnus eſtis in Chriſto Ieſu.

Oportune omnes homines exæquat in negocio ſalutis, vt etiam hoc modo iuſticiam legi adimat. Sunt autem tria potiſsimum de quibus homines gloriari ſolent, & per quæ alij alijs ſe proponunt. Quorum primum eſt natio ſeu propago. Secundum conditio, qua alij liberi, alij ſerui ſunt. Tertium ſexus. Hæc tria nullum faciunt inter homines diſcrimen, quantum quidem ad iuſtificationem attinet. Hæc non impediunt quo minus extra ſalutis negociū ſingulis pro ratione donorū & dignitate officij ſuus honos tribuatur. Locus obſeruandus eſt. continet enim vberrimam conſolationem. Clariſsime enim docet quod nemo à Deo reijciatur vel propter nationis

infamiam,

infamiam, vel propter conditionis humilitatem, vel ob ſexus imbecillitatem: modo manſerit in Christo Ieſu. CONCLVDITVR etiam hinc, quod ſpes ſalutis noſtræ & gratia adoptionis, non pendeat ex lege, ſed ex Miſericordia per fidem.

Si autem vos Chriſti, igitur & ſemen Abrahæ eſtis, & ſecundum promiſſionem hæredes.

Sorites eſt per quem colligit iuſticiam non eſſe ex lege ſed ex fide promiſsionis Prima propoſitio repetenda eſt ex ſuperioribus in hunc modū: Quotquot credunt ſunt in Chriſto Ieſu. Qui ſunt in Chriſto Ieſu ſunt ſemen Abrahæ. Semen Abrahæ ex promiſsione eſt hæres. Ergo quotquot credunt ſunt hæredes. Vnde cōſequitur ex lege nō eſſe hæreditatem. Quapropter neq; iuſticia ex lege eſſe poterit. Hæreditas enim & iuſticia à ſe inuicem diuelli nō poſſunt. Obſeruetur hic inprimis definitio ſeminis ſeu filiorum Abrahæ. Filij enim Abrahæ non per carnalem prærogatiuam generis, ſed per imitationem fidei conſtituuntur: qui etiam filij Dei ſunt, eo quod per Chriſtum, & in Chriſto in filios adoptati ſunt iuxta dictum Iohan. 1. dedit poteſtatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius.

CAPVT IIII.

Summa Capitis Quarti.

Vt paruulus hæres exacto tempore conſtituto à Patre liberatur à procuratoribus: Ita populus Dei, miſſo filio Dei propitiatore peccati, veluti liber hæres gaudet, legi Moſaicæ nequaquam obnoxius. Hæc res etiam olim figurata fuit in duobus filijs Abraham, Iſmaële & Iſaac, quorum ille, ex agar ancilla: hic è matre libera natus eſt.

Ordo & partes Capitis Quarti.

Principium huius quarti capitis cohæret cum fine tertij. Nam vt in fine tertij nos liberos à lege affirmat per Chriſti aduentum, ita hic idem ſimilitudine declarat, & Epexergaſia Rhetorica illuſtrat. Deinde rurſus Prophetico & Apoſtolico more à doctrina delabitur in monitiones, & exhortationes: poſt quas allegorica ſimilitudine quod inſtituit de abrogatione legis claudit. Atq; ita hoc quartum caput tribus partibus abſoluitur. Quarum extremæ didacticæ ſunt, media vero parænetica.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO autem quam diu hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit Dominus omnium: Sed ſub procuratoribus eſt & œconomis vſque ad præfinitum tempus à patre: Ita & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes.

Simitudinem ſumit à conſuetudine ciuili. Quemadmodū hæres ſe habet ad procuratores & œconomos, ita ſe habet populus Dei ad legem. Sed hæres habet ſuæ ſubiectionis tempus certum, videlicet pueritiæ à patre pręfinitum. Ergo & populus Dei non eſt perpetuo iugo legis premendus, ſed tantum ad tempus à Deo conſtitutum. Porrò ſub elementis mundi eſſe, nihil aliud eſt, quam eſſe ſub lege, quemadmodum ex ſuperioribus patet. Nam, vt rudimenta mundanæ ſcientiæ viam parant ad ſolidiorem doctrinam: Ita lex Moſaica ac regimen illud totū, viam quandā parauit ad ſolidiorem Chriſti noticiā: quæ per ipſum reuelatū & manifeſtatū in carne contigit. Quare rudimentis iſtis ſuperatis iam in Chriſto cōquieſcamus. Non igitur Paulus hoc loco legē contemnit, ſed metaphora, hoc eſt, implicita ſimilitudine tēpus durationis legis expreſsit. Quę ſimilitudo prorſus idē docet quod duę ſuperiores de carcere & Pædagogo. Quēadmodum enim illis, ita & hac libertatem populi noui teſtamenti à lege Moſaica docet, veluti clariſsime applicatio quæ ſequitur oſtēdit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

At vbi venit plenitudo temporis, emiſit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret, vt adoptionem acciperemus. Quoniam autem eſtis filij, emiſit DEVS ſpiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem, Abba pater. Itaque iam non es ſeruus amplius, ſed filius, Si autem filius, & hæres Dei per Chriſtum.

Præterquam quod accommodat Apoſtolus clarius ſimilitudinem ad populum noui teſtamenti, qui Chriſtum exhibitum fide recipit, breuiſsimo quodam ac maxime memorabili Aphoriſmo ordinem noſtræ reparationis ponit ob oculos, quando inquit: Venit plenitudo temporis, id eſt, temporis oportunitas quæ ex ſola prouidentia Dei dependet. Solius enim Dei fuit indicare & ſtatuere quando expediret maxime filium mittere. Quod quidem tẽpus obſcurius prædicebatur à Iacobo Patriarcha & clariſsime ab ipſo Daniele monſtratum eſt. Verum ne quis ignorantiam prętẽderet, per Eſaiam Prophetã certiſsima indicia præſentis Meſsiæ indicauit: ex quib⁹ cognoſceretur Meſsiæ præſentia, ad quæ remittit Dominus diſcipulos Iohannis quærentes an is Meſsias eſſet, an alius expectaretur adhuc. Sequitur. Miſit Deus filiũ ſuum. Ecce initium ſalutis noſtræ caritas illa Dei ſtatuitur, qua Pater filium ſuum miſit in mundũ, vt fieret victima pro peccatis mundi, vt non pereat ſed habeat vitã æternam quiſquis in eũ crediderit. Proximo loco redemtionis meminit, factæ per oblationẽ Chriſti. Ita enim ait: Factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erant redimeret. Tertio noſtri adoptionem addit cum inquit: vt adoptionẽ acciperemus, hoc eſt, vt filij Dei fieremus. Quarto miſsionis Spirit⁹ ſancti in corda noſtra meminit, quæ miſsio certiſsimũ pignus eſt adoptionis noſtri. Quinto loco inuocationem patris addit, quæ effectus eſt Spiritus ſancti in nobis habitantis. In hoc ordine quæ præcedunt cauſſæ ſunt ſequentium. Dilectio Dei mittit filiũ, filius miſſus liberat à peccatis. Liberati à peccatis adoptantur in filios. Filij effecti donãtur vberiori ſpiritu. Donati Spiritu ſancto per eundem, Deum patrem appellare & inuocare audent. Hæc ſit breuis rerũ hui⁹ pericopæ notatio. Nunc quid præterea ex hac pericopa colligendũ ſit videamus. Primum, cum dicit Apoſtolus, Deum emiſiſſe filium, ſignificat filium Dei antea fuiſſe quam eſt cõceptus in vtero virginis, vnde cõcluditur æterna eius diuinitas. Quod addit factũ ex muliere, duo innuit: Primum quod ſine virili ſemine ex ſolo ſemine ſexus muliebris ſit nat⁹ Dominus iuxta promiſsionẽ primã & vaticiniũ Patriarchæ Iacob, & Eſaiæ. Deinde quod is qui filius Dei, idem ſit filius hominis, ac verus homo, vna perſona in duab⁹ naturis ſubſiſtẽs. Deinde obſeruemus mentionẽ hic fieri triũ diſtinctarũ perſonarum in diuinitate, Patris, Filij, & Spiritus ſancti. Præterea hic textus poterit cuilibet eſſe quædam probandi norma, qua quilibet poterit de ſeipſo iudicare, atq; adeo propriam cõſcientiã examinare, incipiendo ab vltimo effectu, qui in ordine reparationis noſtri hic ponitur. Si enim quis ſerio inuocat patrem cęleſtem ex vera fide in filium Dei, inde colligat quod vere habeat Spiritum ſanctũ in ſe habitantẽ Arrhabonẽ hæreditatis noſtræ: quod vere ſit adoptatus à Deo in filium: Quod vere ſit liberatus à maledictione legis per victimã filij. Deniq; quod vere diligatur à patre in filio eius Ieſu Chriſto. Contra vero ſi nullus eſt inuocationis ver⁹ ardor, nullum ſtudium, indiciũ eſt minime fallax abſentis Spiritus ſancti. Si abeſt Spirit⁹ ſanctus, ſuperiora quoq; vſq; ad primum deſiderari neceſſe eſt. Quod autẽ ſubiũgitur, ex ſuperioribus facile intelligi poteſt, & ex natura relatiuorum & à iure naturæ cõcluditur. Credẽtes & inuocantes Deum patrẽ ſunt filij Dei: Ergo non ſunt ſerui, mancipia peccati. Item filij Dei ſunt hæredes Dei, Ergo & credentes, cum ſint filij, erunt hæredes, ſcilicet in Chriſto, cuius membra ſunt. Hęc admoneant nos cum dignitatis noſtrę, tum puritatis, & ſanctimoniæ vitæ. Quid enim indignius eſt, quam vt filij Dei, ſe vt porci Epicuri cõtaminent? Porrò in inuocationis forma quatuor ſunt obſeruãda. Primum, Clamoris vocabulum ad fiduciæ certitudinem exprimendã pertinet. Nimirũ quod credentes non dubitãter, ſed intrepide Deum patrem inuocant, freti nõ ſua, ſed mediatoris dignitate. Secundũ, Mimeſis obſeruetur. Nam cum dicit: Abba pater, imitatio eſt filij Dei, Marc. 14. ſignificatur itaq; quod omnes per Chriſtũ conſtituantur filij Dei & per ipſum exaudiãtur. Tertio duplicatio per diuerſarũ linguarum voces, ſignificat per totum mundum diuulgandam eſſe gratiæ & miſericordię Dei prędicationem, adeo vt Deus ipſe promiſcue omnibus linguis prędicetur & inuocetur. Quarto quod proprius Chriſtianorum cultus ſit inuocatio.

Sed tunc quidẽ cũ nõ cognoueratis Deũ, ijs,

Altera pars huius capitis quæ obiurgatoria & parænetica eſt. Nam more qui na-

qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti ſitis à Deo. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo ſeruire vultis?

Prophetico & Apoſtolico tranſit Apoſtolus à doctrina ad obiurgationes & hortationes, vt doctrinæ veluti ſtimulos quoſdam addat. Primum itaque hic obiurgat Galatas, & obiurgationē exaggerat cōparatione præteriti temporis, quo in ignorantia vixerūt Galatæ ad præſentem gratiæ Dei reuelationem. Senſus autem eſt, olim ante prædicationē Euangelij fuiſtis Idolatræ corrupti Ethnicis ſuperſtitionibus: At nunc, poſtquā per prædicationem Euangelij verus Deus ſe vobis reuelauit, & poſtquam ex Euāgelio veram ſalutis viam didiciſtis, quæ dementia eſt rurſus verum Deum deſerere, & ad egena Elemēta, id eſt, prauas ſuperſtitiones redire? Sed cur Paul⁹ hic vocat Ceremonias Moſaicas egena Elementa? Reſpondeo: Ceremoniæ Moſaicæ, ſacrificia, atq; adeo tota lex conſideratur tripliciter. Extra Chriſtum, contra Chriſtum, & in Chriſto. Extra Chriſtum, cum cōſuetudinis tantū gratia ſeruantur, aut cum lucri alicuius, aut honoris ratio adhibetur. hac ratione multi olim inter Iudæos Ceremonias defenderunt, nō aliter quam hodie Papiſtæ ſuas ſuperſtitiones defendunt. Contra Chriſtum, cum obſeruationi iſtorum rituū aliqua iuſticię portio tribuitur, vt tempore Pauli circūciſioni, & alijs ritibus Moſaicis tribuerunt iuſticiam, quaſi nemo integre iuſtificari poſsit ſine iſtis adminiculis, quæ opinio precium ſanguinis Chriſti abolet. In Chriſto, ſed dupliciter, videlicet, ante Chriſtū exhibitum, & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne. Ante Chriſtum exhibitum Cæremoniæ Moſaicæ nequaquam fuerunt infirma & egena elementa, ſed pia exercitia commendata hominibus diuinitus. Nam Chriſtum, quem figurabant, quodammodo in ſe continebāt. Poſt Chriſtum manifeſtatum in carne prorſus exſpirarunt Ceremoniæ Moſaicæ, ita vt non amplius ſint ſalutaria piorum exercitia. Cæremoniæ itaque Moſaicæ conſideratæ extra Chriſtum, contra Chriſtum, & poſt Chriſtum manifeſtatum in carne, prorſus ſunt infirma & egena elementa, quia vita illarum, nempe Chriſtus, ab illis abeſt. Locus hic obſeruādus eſt, qui docet quod omnes qui ad traditiones ſiue veteres Moſis, ſiue nouas hominū quorumcunq; conuertuntur, ac in ijs aliquam iuſticię partem collocant, ſint idolatrę, nihilo meliores Ethnicis qui idola ficta pro numine coluerunt.

Dies obſeruatis & menſes & tempora & annos.

Exemplum addit de obſeruatione ſuperſtitioſa temporum, idq; ideo, vt ſimile iudicium fiat de obſeruatione ciborum, lotionum, circumciſionis, & aliorum rituum Moſaicorum. Porrò quadruplex notanda eſt temporum obſeruatio, videlicet, Phyſica, Ciuilis, Eccleſiaſtica, & ſuperſtitioſa. Phyſica coniuncta eſt cum naturæ ordine fixo & perpetuo, vnde admirāda Dei ſapientia & prouidentia colligenda eſt. Hinc viciſsitudines ſunt Veris, æſtatis, autumni, hyemis &c. Huc & motus corporū cœleſtiū pertinens. Huius Phyſicæ obſeruationis pars quædā eſt medica obſeruatio, quæ facit ad corporum humanorū incolumitatē conſeruandā. De hac igitur obſeruatione tota conſulēda eſt Phyſica. Ciuilis obſeruatio reb⁹ policitis & œconomicis ſeruit. Nam ſine hac actiones forenſes & cōtractus inter homines minime ſeruari poſſunt. Eccleſiaſtica obſeruatio plane libera eſt: quæ docendi, diſcendi & precandi cauſſa à Chriſtiano populo libere ſeruatur abſq; opinione cult⁹, meriti, iuſticiæ, & neceſſitatis. Hæc obſeruatio etſi in Eccleſia libera eſt: tamen qui per contemtum Eccleſię obſeruationes vtiles, & facientes ad ædificationē violat, reus peragitur ordinis Eccleſiaſtici in Eccleſia neceſſarij, quē Spiritus ſanctus nobis per Apoſtolum cōmendat in hunc modū ſcribens Corinthijs. Omnia fiant ordinate & decenter. Superſtitioſa temporū obſeruatio eſt, quando opinio cultus, meriti, iuſticiæ, & neceſsitatis accedit. Ab hac obſeruatione dependet totus Papatus qui κακοζηλία quadam, partim Ethnicas, partim Iudaicas ſuperſtitiones in Eccleſiam inuexit. Quarū religione obſtringuntur cōſcientię et ſinceritas Euangelij tanquam impuriſsimo cœno turbātur. Atq; ideo à Paulo huiuſmodi obſeruatio iuſtiſſime damnata eſt. Eſt igitur diligenter obſeruandū diſcrimen inter vtilem dierum obſeruationē, & pernicioſam ſeu ſuperſtitioſam. Illa enim ædificat, hæc vero deſtruit. Præterea cum Paulus teſtatur miniſtros Euangelij habere poteſtatem, ad ædificandū, & non ad deſtruēdum, ſatis indicat, quod vt liceat ipſis vtilia tempora & feſta ordinare in Eccleſia, ita debeant ſuperſtitiones, quātum in ſe eſt, voce & autoritate abolere. Ita tamen vt nihil per tumultum, ſed vt omnia, matura deliberatione cum ijs quorum intereſt habita, gerantur.

Timeo de vobis, ne forte erga vos fruſtra laborauerim.

Amplificat à periculo. Nam hiſce verbis ſignificat eos nullum fructum percepturos ex Euangelio, quotquot traditionibus Moſaicis aut humanis aut vlli rei, præterquam ſoli Chriſto, tribuunt vel totam vel partem iuſticiæ. Nam hic agit Apoſtolus aduerſus eos qui ritus Moſaicos tanquam complementum iuſticiæ Galatis obtrudere voluerunt. Obſeruandus igitur in primis hic locus eſt, qui docet fruſtra laborare miniſtros Euangelij, vbi ritus Moſaici aut humanæ traditiones cultus gratia defenduntur.

Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos.

Admonet Galatas vt ſint memores mutui officij & analogi, hoc eſt, vt ſe dociles præbeant & amantes ſui: cum ipſe omnia faciat in ipſorum ſalutẽ. Locus hic obſeruandus eſt de moderanda obiurgatione, ne videlicet miniſtri Euangelij modum excedant, & remedium in venenum conuertant. Ita enim miniſtri Euangelij obiurgare debent lapſos, vt non in deſperationem adigant eos, quorum ſalus quærenda fuit, ſed vt in media obiurgatione ſpem veniæ, ſi modo obiurgati reſipiſcunt, polliceantur. Sicuti enim omnia ita etiam obiurgationem ad ædificationem referre debent ſinceri Euangelij præcones: quod tum demum rite facient, vbi paternum affectum erga Eccleſiam habuerint. Moneat proinde hoc Pauli factum miniſtros verbi, vt ſe ingenijs auditorum pie accommodent, ac conforment, quoad fieri poteſt, vt auditores intelligant ſe eſſe non ſub rigidis exactoribus ſemper ſuperbas minas æſtuantibus, ſed potius ſub amicis monitoribus & ſalutis ſuæ vere amantibus: vt qui pio affectu & paterno officium facere videantur.

Fratres obſecro vos nihil mihi feciſtis iniuriæ, noſtis autem, quod per imbecillitatem carnis euangelizauerim vobis prius, & exprimentum mei quod erat in carne mea, non pro nihilo habuiſtis, neque reſpuiſtis, ſed me vt Angelum Dei, vt Chriſtum Ieſum recepiſtis.

Anticipat calumniam Pſeudoapoſtolorum, qui Paulum inimicum Galatarum & hoſtem eſſe mentiebantur: quo ipſi autoritate Pauli labefactata pluris fierent apud Galatas. Tribus autem argumentis hanc calumniam confutat Apoſtolus. Quorũ primum eſt quod nulla offenſa interceſſerit. Fratres, inquit, obſecro vos nihil me læſiſtis, id eſt, nihil mihi feciſtis iniuriæ, ob quam iniuriam in vos aſperior eſſem. A pietate enim & vera virtute alienum eſt ſi ei perrexeris moleſtus eſſe, à quo non prior ſis læſus. Secundũ petitur à labore & diligentia in prædicando Euágelio pręſtitis. Scitis, inquit, quod per imbecillitatẽ carnis Euangelizauerim vobis iam pridẽ. Vnde facile colligere poteritis meas obiurgationes eo nõ tendere, vt quæram meã gloriam. Imbecillitas enim carnis hoc loco opponitur pompæ, gloriæ, ſplendori, & dignitati carnis, quib⁹ Pſeudoapoſtoli tumebant & ſuperbiebant: Etſi voluerunt videri omniũ humilimi, qui oues foris apparent, cũ intus ſint lupi rapaces: qui blandis verbis adulãtur hominib⁹, ſed peſtifera doctrina pungunt animos. Tertium petitur ab officio Galatarum erga Apoſtolum. & tentationem, inquit, meã in carne nõ aſpernati eſtis neq; reſpuiſtis, ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me: imo ſicut Ieſum Chriſtum. Cum igitur tanta fuerit veſtra erga me humanitas, qui fieri poteſt, vt vos tanquã inimicos & hoſtes inſecter? Eſſet enim extremæ ingratitudinis pro tanto officio maleficiũ reddere. Locus hic inprimis obſeruandus eſt. monet enim quo in loco habendi ſint ſinceri verbi Dei pręcones. Debent ſiquidem non aliter à nobis excipi quam Angeli Dei ac ipſe Dominus Ieſus Chriſtus. Sunt enim vt angeli excipiendi ꝑpter officij ſimilitudinem, idq; quantum ad effectus & reuerentiã attinet. Sunt etiam recipiendi, vt Chriſtus Ieſus, videlicet ratione doctrinæ, quã docent Chriſti nomine. Sic enim ipſe Dominus ait: Qui vos audit, me audit. Sicut enim legati, propter eum qui miſit eos honorántur & audiuntur, ita miniſtri Euangelij ꝑpter Chriſtum qui eos miſit honorandi & audiendi ſunt. Honorandi quidem non honore cultus, ſed reuerentiæ. Audiendi vero, vt vox ipſa Domini, donec quæ Domini ſunt proferunt. Nam qui alienam vocem ſonant, quam Domini, nõ legati Chriſti, ſed Sathanæ potius cenſendi ſunt. Quare vt Anathemata fugiendi iuxta illud in primo: Si quis aliud euágelizauerit, anathema ſit. Hinc præterea facile intelligi poteſt in quo loco habendi ſint qui pios miniſtros verbi oderunt, traducunt, perſequuntur, ijſq; ſubtrahunt neceſſaria. Huiuſmodi enim homines ſpiritu Sathanę impelluntur ad obruendã lucẽ Euangelij. Admoneantur quoq; hic miniſtri Euangelij maieſtatis officij ſui, & dignitatis. Quæ enim maior maieſtas? quæ maior dignitas? quã legatione

Chriſti fungi,& tanquam Chriſtũ ipſum recipi. Caueant igitur ſummo ſtudio,ſummaq; diligentia, ne ſua ſe φιλαυτία, ne vitæ impuritate odibiles reddant Eccleſiæ Chriſti: quod cum fit,non ſolum maculant gloriam illam Chriſti ad quam euecti ſunt,verumetiam accerſunt ſibi pœnas iuſtiſsimas cum defectionis turpis,tum ſcandali peſsimi.Non enim ſibi ſolis accerſunt iudicium,verumetiam alijs peſsimo exemplo nocent. Quare vt illi qui rite funguntur officio, duplici ſunt honore digni,ita hi duplicibus pœnis ſunt puniendi.

Vbi ergo eſt beatitudo veſtra?

Quaſi diceret totum pietatis ſtudium quod hactenus in vobis fuit & à multis prædicatũ,ſine fructu vobis peribit,niſi Iudaicis ſuperſtitionibus deſertis,redeatis ad ſinceritatẽ Euangelij,atq; in ea permaneatis. Non enim beatus eſt qui bene cœpit,niſi etiã in bene cœptis perſeuerauerit.Ita enim Domin⁹ ait:Beatus qui perſeuerauerit vſq; ad finẽ.Nam qui à bene cœptis deficit,cõparatur porco, qui,poſtquã ablutus eſt,redit ad volutabrũ cœni in quo magis ſe coinquinat. Cõmendatur ergo nobis hoc loco perſeuerantia in bono.Nã qui deficiunt à via recta, beatitudine & iuſticia excidunt,cuius antea erãt participes,& vt Apocalypſis loquitur, delẽtur de libro vitæ.Huc illud Ezechielis:Si auertit ſe iuſt⁹ à iuſticia ſua,nunqd viuet? quaſi dicat,minime. Qui igitur ſtat,videat ne cadat.

Teſtimonium enim perhibeo vobis, quod ſi fieri potuiſſet oculos veſtros effoſſos dediſſetis mihi.

Suo teſtimonio confirmat Apoſtolus qualenam fuerit pietatis ſtudium in Galatis. Nam qui ex animo amant verbi præcones, haud dubie veræ pietatis ſtudioſi ſunt. Obſerua notã piorum auditorũ verbi, & ex antitheſi collige qualesnã illi ſint, qui vel minima commoda ſuis paſtoribus inuident: qui vix teruntium, nedum oculos effoſſos illis darent.Vnde colligitur quod veræ pietatis ne micam quidẽ habeant.

Itaque inimicus vobis factus ſum veritatem dicens vobis?

Concluſio eſt confutationis calumniæ Pſeudoapoſtolorum. Ambroſius ſenſum ſic reddidit: Quia non poteſt fieri vt inimicus vobis ego ſim,quorum tanta ſenſi obſequia: Sed quia nemo ſe argui vult errantem, iccirco inimicus vobis videor, iuſte vos reprehendens: Hæc ille. Obſeruemus hic inconſtantiam vulgi, quam non ſolum Paulus, verumetiam Dominus ipſe expertus eſt. Tantiſper enim fauorem populi retines,donec quæ placent audit. Verum ſi ex officio errata ipſius in medium produxeris, hoſtem tibi & inimicum conciliaſti. Quem enim hodie laudant, amplectuntur, fouent, cras rurſus vituperant, perſequuntur, profligant, damnant.nec eſt quod pius Euangelij miniſter aliam gratitudinem à vulgo expectet.

Aemulantur vos non bene,imo excludere vos volunt,vt ipſos æmulemini.

Tranſlatione vtitur ad moliendam reprehenſionem, ex parte enim Pſeudoapoſtolis defectum Galatarum à puritate Euangelij imputat. Illi enim zelum ſingularem & ſtudium intimi amoris ſimulantes,deceperunt Galatas: qui tamen reuera nihil quærebant aliud,quam vanam gloriam, quam vt eſſent in ſummo pretio apud Galatas, quam vt eorum magiſtri & doctores in vera pietate colerentur. Indoles igitur falſorum Doctorum hic exprimitur.Nam dum zelum ſimulant,auram popularem captant. Deinde via fallendi Pſeudoapoſtolorum hic deſcribitur. Primum enim huc omnes ſuos conatus referunt, vt animos auditorum à veris & pijs miniſtris auertant, quæ præclara ſunt in illis extenuando, & quæ vicioſa exaggerando,poſtea,parata hac via,ſecurius agunt omnia.

Bonum eſt autem æmulari in re bona ſemper, & non ſolum cum præſens ſim apud vos.

Procatalepſis eſt, poterant enim obijcere:Nos te quoq; æmulati ſumus dum apud nos præſens eras, Cur non etiam licebit nobis præſentes noſtros inſtructores æmulari,id eſt,vehementer amare.Reſpondit Paulus per diſtinctionem. Bonum eſt,fateor,æmulari ſed non in quauis re. Si in bona re quis æmuletur, honeſta ſane & bona eſt æmulatio: qua non ſolum præſentes verumetiam abſentes æmulari licet. Vt enim ſemper honeſta æmulatio probanda eſt, ita perpetuo inhoneſta æmulatio improbanda eſt & damnanda.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Filioli mei quos rurſus parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.

Blandius rurſus compellat Galatas, & ſuum paternum animum erga ipſos declarat, dum eos quidem filios nominat, Se vero parturienti comparat, donec formetur Chriſtus in ipſis. Hic locus plures ſuppeditat doctrinas & admonitiones. Inter quas hæ ſunt præcipuæ. Prima, qualiſnã affectus in miniſtris Euangelij eſſe debeat erga ſuos auditores, nẽpe talis, qualis eſt matris erga tenerrimã prolem. Quemadmodum enim illa gaudet de ſucceſſu infantis ꝓſpero, & rurſus dolet ſi quid moleſti ei eueniat: Ita pius Euangelij miniſter affectus eſſe debet, de profectu ſuorum gaudebit, defectum vero deplorabit, nõ minus quã honeſta & pia mater morbos ſuarum proliũ & mortẽ deplorat. Qui autẽ hoc affectu nõ ſunt præditi, nihil minus ſunt quã paſtores. nõ enim ſincere officium faciunt, non paſcunt oues Chriſti, ſed potius ſeipſos ſaginant: cuius rei pœnas ſuo tempore luent. Secunda, dignitas miniſterij verbi, videlicet, quod deſtinatum ſit rei omnium maxime expetendæ, nimirũ regenerationi: qua nos naſcimur in Chriſto, & Chriſtus in nobis, dum ipſius membra efficimur, & eius vita viuimus. An nõ Dei eſt proprium ſpiritualiter gignere & parere? Reſpondeo. Verum quidem eſt, ſed miniſterio tribuitur, vt inſtrumẽto, quo Deus vtitur in hoc ſpirituali partu. Deus enim eſt qui gignit in filio. Verbũ Dei ſemen eſt incorruptibile. Spiritus ſanctus eſt vita & vis ſeminis. Miniſterium Eccleſiæ eſt organum. Hinc prodeunt filij Dei, hoc eſt credentes. Tertia, aboletur Chriſtus & quaſi informis fœtus redditur, vbi legis & traditionum humanarũ iuſticia prædicatur. Nam qui legis iuſticiã prædicat, aut qui humanarum traditionum neceſſitatem docet, is reuera iuſticiã Chriſti negat, atq; adeo toti Chriſto renunciat. Gratia enim Dei in Chriſto aut tota ſuſcipitur aut tota reijcitur. Quarta, pugnat hic locus contra Anabaptiſtas, & alios, qui vocale verbum, & externum miniſteriũ Euangelij abolere conantur. Quod cum faciunt gratiam Dei abolent, viã ſalutis intercludunt, ſepeliũt beneficia Chriſti, Breuiter Chriſti nomẽ vt fideliſſima Sathanæ mãcipia è medio tollunt, & regnum Sathanæ ſtabiliunt. Quinta, confutat hic locus Nouatianos & Anabaptiſtas qui lapſis reditũ ad pœnitentiã ſacrilege negarũt. Hinc enim Paulus lapſos Galatas reuocat. Tametſi autẽ nihil periculoſius eſt quam ſæpe relabi in peccatum (Nã inde mens in multis reproba efficitur, & multi ita dedolere incipiũt, vt nullo peccatorũ ſenſu tãgantur:) Tamen veriſſima eſt doctrina Eccleſiæ, quæ docet Deum lapſos in gratiam recipere: cuius rei veluti Symbolum quoddã Dominus voluit eſſe condonationẽ mutuam in hac vita. Vnde interroganti Petro quoties in ſe peccãti remittat. Reſpõdet: Septuagies ſepties.

Vellem autem adeſſe apud vos modo, & mutare vocem meam quoniam inops conſilij ſunt in vobis.

Concludit Apoſtolus voto obiurgationem paterna ſtorga mixtã. Cupit enim ſe Galatis adeſſe, quo præſens poſſet accõmodare ſe captui ſingulorum, cum ſingulis cõferendo & ſingulos docendo & admonẽdo, prout neceſſitas poſtulare videretur: id quod in generali ſcripto fieri tam cõmode nequaquã poteſt. Monet hic locus miniſtros Euangelij, vt recte ſecent ſermonẽ Euangelij, vtq; ſe captui & ingenio auditorũ accõmodent, quo doctrinæ & cõſilio melius locus eſſe poſſit. Vt enim medicus generalibus præceptis parum efficiet, niſi ſingulorum qui ægrotant peculiarẽ curã habuerit: ita miniſter Euangelij cõſcientijs ſingulorũ vix medebitur vniuerſali doctrina. Quare vtiliter in noſtris Eccleſijs inſtituta ſunt priuata colloquia ante ſumtionẽ cœnæ, in quibus doctrinæ & conſolationes ſingulis veluti ſalutaria quædam Pharmaca adhibentur.

Dicite mihi qui ſub lege vultis eſſe legem non auditis? Scriptum eſt enim quod Abraham habuit duos filios, vnum ex Ancilla & alterum ex libera. At ille quidem qui ex ancilla, ſecundum carnem fuit. Hic vero qui ex libera per promiſſionem (*ſcilicet natus eſt*) Quæ quidem per allegoriam ſunt dicta. Hæ enim (*ſcilicet matres ancilla & libera*) ſunt duo teſtamenta, vnum quidem à monte Syna in ſeruitutem generans quæ eſt Agar (nam Agar Syna mons eſt in A-

Tertia pars eſt huius capitis in qua Apoſtolus docet & exornat Typica ſimilitudine idem quod ſuperius multis rationibus docuit, nimirum populum noui teſtamenti liberum eſſe à lege Moſaica ac ritibus Iudaicis, Iuſtificari autem gratis ſola fide abſq; operibus legis. Verum vt hic Typus melius intelligatur. Primum rem totam in argumenti formam conijciam. Poſtea ſingulas partes latius perſequar. Argumentum itaq; ſumtum à Typo coniugij Abrahæ in hanc formã con-

rabia, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem) ſeruit autem cum filijs ſuis. Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem libera quæ eſt mater omnium noſtrum.

mode cogi poteſt. Quemadmodum Abraham in vno domo duas vxores Agar ſeruam & Saram liberam habet: Ita Deus habet duo teſtamenta, vetus quidẽ quod Agar, nouum vero quod Saræ reſpondet. Sed Agar genuit Iſmaelem, qui fuit Typus populi legalis in ſeruitutem nati: Sara vero genuit Iſaac Typum populi liberi. Igitur vetus teſtamentum ſeu lex generat populum ſeruitutis, nouum vero populũ libertatis. Cum itaq; nos ſumus populi noui teſtamenti, nõ debemus amplius ſub legis ſeruitute concludi. Nam fide ꝓmiſsionis vt iuſti ſumus, ita etiã liberi: Hæc totius huius exornationis ſumma eſt, ad quam hiſtoriã ex Geneſi accommodat Paulus, cuius partes obſcuriores explanaturus, primum colligã antitypa. Abraham typus Dei eſt. Agar figurat vetus Teſtamentum ſeu legem. Syna adumbrat terrenã Hieruſalem. Iſmael filius Agar typus fuit populi legis. Sara vxor libera nouum teſtamentum, Euangelium, Hieruſalem cœleſtem, hoc eſt, Eccleſiã myſtice ſignificat. Huius filius Iſaac nouum populũ eumq; liberũ adumbrat. His ita explicatis textus obſcurus eſſe non poteſt. Tametſi particulæ ſimilitudinis nõ adhibentur, quod fit Hebraica conſuetudine. Hebræi enim frequẽtius notas ſimilitudinum excludunt. Porrò quod in parentheſi ſcribitur, Nam Agar Syna mons eſt in Arabia, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem, paulò obſcurius eſt. Sed hoc modo declarabitur. Nam Agar Syna mons eſt in Arabia, id eſt, Agar ancilla notat typice Synam montem vnde lex prodijt. Non enim hic montem vnum & eundem vult eſſe binominem, ſed typum exprimit. In Arabia nõ fruſtra additur, vult enim hoc ſignificare. Quemadmodum Agar, quæ Synam montem adumbrat, quæ Syna eſt extra limites terræ ſanctæ, quæ terra Symbolũ fuit æternæ hęreditatis: Ita lex ſeu vetus teſtamẽtum eſt extra promiſsionis cœleſtis hæreditatẽ, adeo vt qui ex lege quærunt iuſticiam, nihil præter damnationem inueniant. Deinde additur in eadẽ parentheſi, confinis eſt autem ei quæ nunc eſt Hieruſalem. Græce ſignificantius ſcribitur συστοιχεῖ, hoc eſt, coordinatus, ſeu, vt ita dicam, conſociabilis eſt: vt quæ eandem relationem & typicam ſignificationem habeat cum terrena Hieruſalem, quæ nunc eſt deſtructa, & olim ſub lege ſeruiuit. Non enim hæc ſunt Typographica, vt quidam exiſtimant, ſed typice cõferuntur, ad conſignificandã ſimilitudinem. Agar ſeu Syna & terrena Hieruſalẽ in eo ſimiles ſunt, quod vt Syna ita & Hieruſalem terrena ad ſeruitutem generet. At quæ ſurſum eſt Hieruſalem libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrum. SVRSVM eſſe dicit, hoc eſt, cœleſtem vt quæ originem habeat de cœlo. Hieruſalem libera ſignificat Eccleſiam fidelium, quæ eſt mater omnium, ſcilicet credentium in Chriſtum. Dicitur autem Eccleſia mater fidelium, quia DEVS per Eccleſiæ miniſterium generat ſibi filios, idq; per verum ſemen & incorruptibile quod eſt ſincerum verbum Dei. Non eſt igitur quod is cœtus hunc honorem ſibi ſumat, qui hoc ſemen conculcat pedibus, qui perſequitur membra Chriſti, qui generat filios diabolo & non Deo, quemadmodum Romana ſynagoga facit.

Scriptum eſt enim: Exulta ſterilis quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis: quia plures erunt liberi deſertæ quam habentis virum.

Confirmatio eſt à teſtimonio Eſaiæ Prophetæ ex capite quinquageſimo quarto. poſtquam autem Propheta in capite 53. vaticinatus eſſet de morte, reſurrectione, & Triumpho Chriſti, addit in 54. vaticinium de Eccleſia. quæ veluti ex latere Chriſti effluxit. hæc antequam aſſumta eſt à Chriſto, ſterili viduæ ſimilis fuit: ſed poſtea, concepto ſemine incorruptibili, multos parit liberos. Vaticinatur igitur Propheta de Eccleſia noui Teſtamenti: quæ colligenda erat ex gentibus, abiectis Iudæis ob ſuam ingratitudinem. Quod autem Eccleſiam colligendam ex gentibus comparet ſterili viduæ, ſignificat Eccleſiam non ob merita ſua, ſed propter gratiam aſſumtam eſſe: quæ gratia vt omnibus promiſcue per Euangelium offertur, ita ſola fide accipitur & poſsidetur.

Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſsionis filij ſumus.

Accommodat Typũ ad populum noui teſtamenti. Eſt autem huius accommodationis hic ſenſus. Quemadmodum Iſaac promiſsionẽ habuit, vt haberetur ſemen Abrahæ, præterito Iſmaele: Ita quicunq; credunt ꝓmiſsioni gratuitæ, promiſsionis filij habentur, & ſemẽ Abrahæ ſpirituale. Ad hos enim ſolos pertinet ꝓmiſsio, præteritis alijs qui vel carnis prærogatiua, vel legis operibus tument. Verum hic ſciendum eſt, quod hic tantum analogia quædã rerum ter-

renarum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

renarum & cœleſtium inſtituatur ad ſignificandam gratuitam electionem & iuſtificationem, ad excludendam omnem meritorum opinionem. Proinde hoc modo analogia ſeu Symbolica hæc ratio accommodabitur. Quemadmodum Iſmaelem nihil iuuit ad conſequendũ ius hæreditatis quod ab Abrahamo Patriarcha ſit natus, nulla interueniente promiſsione, ſed ſolus Iſaac ob promiſsionis verbum conſtitutus eſt hæres: Ita nihil iuuat vel prærogatiua carnis, vel legis iuſticia ad hæreditatem cœleſtem conſequendam. Sed ſola promiſsio hic locum habet, hoc eſt, tantum illi qui gratuitæ promiſsioni credunt efficiuntur vitæ æternæ hæredes, excluſis omnibus alijs. Hoc pacto accommodat Typum etiã Iuſtinus Martyr ad Triphonem ſcribens, hiſce verbis: Νοεῖν δεῖ ἡμᾶς δύο σπέρματα ἰούδα καὶ δύο γένη, ὡς δύο οἴκους ἰακὼβ, τὸν μὲν ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, τὸν δὲ ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγεννημένον, &c. Proinde huc redit ſumma ſententiæ, quod qui non credit reijciatur. Qui vero credit aſſumatur, vt legitimum ſemen Abrahæ, idq; ſine diſcrimine. Omnis enim qui credit illi, non pudefiet. Nam non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Idem Dominus diues in omnes inuocantes ſe. Huc pertinet tota illa diſputatio Pauli ad Rom. 9. 10. & 11.

Sed quemadmodum tunc, qui ſecundum carnem erat genitus, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum: ita & nunc.

Digreſsio eſt, ſumta enim occaſione à Typo Iſmaelis & Iſaac, alteram partẽ eius adiungit, videlicet de perſecutione. Et perſtringit hic Apoſtolus potiſsimum Pſeudoapoſtolos qui populum Dei volebant ſeruilibus operibus opprimere, & à gratuita miſericordia abducere. Complebitur autem præſens ſimilitudo hoc modo. Quemadmodum ſe habet Iſmael ad Iſaac: ſic ſe habet populus legis ad verã Eccleſiã. Sed Iſmael perſequebatur Iſaac. Ergo mirum non videri debet, ſi populus legis & Pſeudoapoſtoli perſequantur Eccleſiam. Locus de cruce & perſecutione Eccleſiæ obſeruandus eſt.

Sed quid dicit ſcriptura? eijce ancillam & filium eius: Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Hæc ſimilitudo, qua conſolatur Apoſtolus Eccleſiam aduerſus crucis ſcandalum, illuſtrior erit in hunc modum explicata: Eadem eſt ratio Agar ancillæ cum filio ſuo Iſmaele, & Saræ liberæ cum filio ſuo Iſaac, quantũ ad domum & hæreditatem attinet, quæ eſt legis cum ſuo populo, & Euãgelij cum ſuo populo reſpectu Eccleſiæ & hæreditatis æternæ vitæ. Sed Agar cum ſuo Iſmaele de familia Abrahæ & hæreditate eiecta eſt: Et Sara cum Iſaac in domo Abrahæ manet & hæreditate gaudet. Igitur Lex cum ſuo populo eijcietur extra Eccleſiam, Euangelium vero cum ſuo populo manebit in Eccleſia & æternæ vitæ hæreditate fruetur. Hic tres hypotheſes colligantur. Prima, Quod qui volunt ex lege iuſtificari ſint extra Eccleſiam & ſpem hæreditatis cœleſtis. Secunda, quod regnum cœlorum nõ ſit ſeruorum ſtipendium ſed filiorum hæreditas. Tertia, quod in medijs ærumnis Eccleſia debeat ſe conſolari certiſsima futuræ liberationis fiducia.

Igitur fratres non ancillæ filij ſumus, ſed liberæ.

Concluſio eſt adductæ ſimilitudinis cuius hic ſenſus eſt: liberi ſumus à legis ſeruitute, quia ſumus populi noui teſtamenti & filij ꝓmiſsionis. Notetur hoc loco diſcrimen inter filios ancillæ & liberæ. Filij ancillæ ſunt qui ex lege & ritibus Moſaicis tanquam pro labore petunt præmiũ æternam vitam. Nam ſicut Iſmael putabat ſe hæredem fore ob prærogatiuam natiuitatis. Ita illi meritis ſuorum operum ſe recipiendos à Deo ad hęreditatẽ cœleſtem opinantur, ac propterea miſericordiã Dei & λύτρον filij impie repudiant. Non enim perpendunt, quantum ſcelus ſit vel minimũ adimere miſericordiæ & gratiæ Dei & victimæ filij, & ſuis aſſcribere operibus. Hic teneamus memorabile dictum Ambroſij: Vileſceret, inquit, Redemtio ſanguinis Chriſti, & miſericordia Dei humanorum operum prærogatiuæ ſuccumberet, Si iuſtificatio, quæ eſt ex gratia præcedẽtibus operibus tribueretur, vt nõ eſſet munus largientis ſed merces operantis. Filij vero liberæ ſunt qui in Chriſtum credentes ex gratia Dei expectant hæreditatem cœleſtem, quæ eſt donum Dei per Ieſum Chriſtum, Habet & hæc concluſio vim exhortationis, qua videlicet Apoſtolus nos exhortatur, vt potius ſtudeamus liberæ & gratiæ filij eſſe, quam legis & operum ſerui: Vnde ſalus ſperari nequit.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Cur igitur iam conſtat ô Galatæ vos eſſe à Lege liberatos, vtpote iuſtificatos ſola fide abſque operibus, Manete in ea libertate & nolite ritus legales recipere in veſtri perniciem. Interea cauentes ne abutamini libertate hac in occaſionem carnis, ſed potius obtemperetis ſpiritui, operibus carnis per ſpiritum profligatis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Confirmata principali quæſtione in ſuperioribus capitibus, in hoc quinto finem ſeu ſcopum totius diſputationis, nimirum vindicationem Chriſtianæ libertatis proponit. Ac primo loco iubet eos ſtare in libertate qua liberati ſunt per Chriſtum. Hanc ſuaſoriam propoſitionem confirmat, & ſubinde excitat Galatas, minaturque ſeductoribus aliud ſuadentibus. Secundo loco ſuadet Apoſtolus ne abutantur Galatæ hac libertate, hoc eſt, ne inde præbeant carni occaſionem peccandi, ſed ſeruiant potius ſibi inuicem per caritatem. Huic etiam parti confirmationem ſubijcit. Tertio loco hortatur Galatas ad nouitatem vitæ, videlicet vt ambulent in ſpiritu, viuantque iuxta ſpiritus Dei imperium. Confirmatur & hæc pars paucis rationibus. Quarto loco per Antitheſin addit catalogum operum ſpiritus & carnis, vt Chriſtiani ſciant quæ fugere quæque proſequi debeant. Atque ita hoc caput totum ſuaſorium eſt, & abſoluitur quatuor iam commemoratis partibus. Obſeruetur hic Methodus Apoſtolica, quod poſt doctrinam ſubijciat paræneſes ad nouitatem vitæ, quæ Methodus pijs Euangelij miniſtris diligenter obſeruanda eſt.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I IN libertate igitur, qua Chriſtus vos liberauit, ſtate, & ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini.

Infert nunc ex confirmata in quatuor ſuperioribus capitibus propoſitione, tanquam ex immoto principio finem & ſcopum totius ſcriptionis, nimirum vindicationem Chriſtianæ libertatis. Eſt autem propoſitio hæc ſuaſoria amplificata antitheſi, vt intelligamus de qua libertate hic agatur. Libertatem enim hic opponit iugo ſeruitutis, id eſt, ſeruituti legis, ad quam ſeruitutem Pſeudoapoſtoli gentes cogere videbantur. Hic locus obſeruandus de Chriſtiana libertate, de qua recte erudiri pios inprimis neceſſarium eſt. Quare huc ſummam eius doctrinæ aſſcribam. Eſt autem duplex Chriſtiana libertas, Vna perſonæ, Altera voluntatis. Illa fit per ſatisfactionem Chriſti. Hæc vero per ſpiritum eiuſdem. De libertate perſonæ ita ait Dominus: Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Huius libertatis gradus ſunt plures, qui ſe mutuo conſequuntur. Quorum Primus eſt liberatio à peccato, Iuxta illud Pauli, Lex ſpiritus vitę in Chriſto Ieſu liberauit me à peccato & morte. Secundus eſt liberatio à maledictione legis, Iuxta illud, Chriſtus redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Tertius eſt donatio Spiritus ſancti, iuxta illud, Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis ad metum, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis per quem clamamus Abba pater. Hic ſpiritus adoptionis opponitur ſpiritui ſeruitutis, quare ſpiritus libertatis eſt, qua filij Dei effecti libertati filiorũ Dei gaudemus. Quartus eſt liberatio à ritibus Moſaicis & traditionibus humanis, de quo gradu Paulus hic potiſsimum agit, & ad Coloſſ. Porrò finis huius libertatis eſt, vt ſeruiamus Deo veris cultibus, & prædicemus ipſum in omni æternitate, propter immenſam ſuam miſericordiam, qua voluit nos ſuos filios fieri adeoq; liberos à maledictione Legis &c. His ita ordinatis, definitionem iuſtam Chriſtianæ libertatis, quantum ad perſonam attinet, colligamus hoc modo: Chriſtiana libertas eſt manumiſsio ſpiritualis parta ſanguine Chriſti, quam offert Euangelium credentibus, per quam credentes adoptantur in filios, liberantur à peccato, à maledictione legis, à ritibus Moſaicis & humanis traditionibus in conſcientia: vt conſcientiæ piorum formidoloſæ coram Deo pacificentur, vt ſub cruce glorientur, certi quod eorũ liberator Chriſtus vere ipſos ab omnibus malis ſuo tempore ſit erepturus, Vtq; amplius non ſint ſerui humanarum traditionum, ſed vt ijs vt populi liberi vtantur boni ordinis & diſciplinę gratia, citra opinionẽ iuſticię, meriti, cultus, & neceſsitatis. In hac definitione cauſas, modũ, grad⁹, & fines Chriſtianæ libertatis cõplexus ſum. Nec extẽdit ſe hæc libertas extra metas præſcriptas, hoc eſt, extra gradus enumeratos. Quemadmodũ Libertini & Anabaptiſtæ male ſentiunt: Quorũ hi, prætextu Chri-

ſtianæ libertatis magiſtratū ciuilem tollere conati ſunt. Illi vero prętexunt libertatē Chriſtianā cuiuis carnis libidini, & quibuſuis flagitijs: quaſi ideo eſſemus libertate donati, vt iā liceat quicquid libeat. quorum errorem confutat Chriſtus hoc dicto: Qui facit peccatū, ſeruus eſt peccati. Libertas igitur Chriſtiana nō ſimpliciter eſt intelligenda, ſed κατά τι, hoc eſt ſecundum certum libertatis modum, qui in enumeratis quatuor gradibus eſt poſitus. Hactenus de libertate perſonæ dictum ſit. LIBERTAS voluntatis in conuerſis, fit quando DEVS illuminat mentem ſuo verbo, format iudicium, immutat voluntatem, & addit vires, vt aliqua illi grata faciamus. Hæc igitur Libertas quoad actiones ſpirituales, non eſt naturæ, ſed gratię. Eſt enim eius autor ſpiritus Chriſti in nobis. Plura de hac libertate vide in Enchiridio, capite de Libero Arbitrio. Magiſter ſententiarū libro ſecūdo diſtinctione 26. tres modos Libertatis facit, nempe à neceſsitate, à peccato, & à miſeria. Horum primus ad libertatem voluntatis, reliqui duo ad libertatē perſonæ pertinet. Vt enim credentes in hac vita abſoluuntur à peccato, ita in reſurrectione ab omni miſeria liberabūtur, & fruētur conſpectu Dei in omni æternitate: Hoc admonere volui, vt intelligatur quomodo vetus illa diſtinctio cum noſtra cōgruat. Porrò antitheſis, ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini, oſtendit quàm periculoſum ſit puritatē Euangelij vllis additamētis turbare. Significat enim libertatē in Chriſto partā amitti per huiuſmodi additamenta, qua amiſſa rurſus ſub peccato & maledictione legis captiui tenemur, vt miſerrima peccati mancipia: quod ſane eſt premi iugo legis, cuiꝰ onus intolerabile eſt, quemadmodū Petrus in cōcilio Apoſtolico teſtatur Actor.15. Ante enim prædicationē Euangelij Galatæ cū omnibus gētibus legis iugo damnatorio premebātur, à quo cum per Euangelij prędicationē liberati ſint, quæ eſt amētia iſtud iugum iam ſpōte rurſus accerſere repudiato ſuauiſsimo Chriſti iugo? Deinde vocabulum implicationis ſignificat homines ritibus Moſaicis tanquā quibuſdam pedicis reos teneri, & implicari, quo minus poſsint rectū curſum tenere in Euāgelij ſtadio. Vide quam multa incommoda ſecum afferat, vel minima rituū Moſaicorum acceſsio. Quid igitur dicemus de Papatu, qui non ſolū ritus innumerabiles inuexit in Eccleſiam, idq; non tam diſciplinæ gratia, quam iuſticię, meritꝰ, & cultus opinione; Verumetiā ipſum Chriſti Euangeliū abolet, ac eos igni & gladio perſequitur, qui puritatē Euāgelij, & libertatem filiorum Dei rurſus in Eccleſiā reuocare ſtudet. Idq; ideo facit, ne ipſiꝰ exiſtimatio apud homines periclitetur. Nam nō gloriam Chriſti ſed ſuā quærunt Satellites Papæ: non pugnant iſti Centimani Briarei pro aris, ſed pro focis, etiamſi aras ſacrilegas prætendunt. Nos proinde, qui Chriſti Euāgelium habemus purum & ſincerum, Deo gratias agamus, ac grati tantum beneficium prędicemus, non morantes vllorū hominum vel ſapientiam vel potentiam, vel autoritatem, vel fictam ſucceſionem, qui Chriſti Euangelium obſcurare ſacrilege conantur. Eſt enim opus vtraq; virtute in Eccleſia, videlicet cōfeſsione veræ doctrinæ, & ſeiunctione ab hoſtibus Euangelij. Hæc ſeiunctio in tribus cōſpicitur. Primum, in refutatione opinionum & cultuum pugnantium cū verbo Dei. Fieri enim non poteſt, vt is pure Euangelium prædicet, qui à refutatione falſorum dogmatū abſtinet. Deinde in vitandis fucoſis cōciliationibus, quibus via patefit ſophiſticæ & corruptelis neceſſariorum dogmatum. Tertio, in fugiendis colluſionibus, quæ fiūt aut quæſtus, aut tranquillitatis cauſſa.

Ecce ego Paulus dico vobis, quod ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.

Ratio propoſitionis ab adiunctis ſeu ab effectu ſeruitutis legalis amplificata præmonitione. Poteſt autem hæc ratio commode in hunc ſyllogiſmum includi. Illud abſq; dubio fugiendū eſt omnibur qui pietatem colunt, quod reddit Chriſtum ipſis inutilem & ocioſum. Circumciſio reddit Chriſtum hominibus eā recipientibus inutilē & ocioſum. Igitur circumciſio proculdubio omnibus pietatē amantibus fugienda eſt, & econtra libertas acquiſita per Chriſtum eſt retinēda. Vel ſi placet retinere formā propoſitionis, hoc modo formetur argumentū: Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit: Si Chriſtus vobis nihil proderit, libertas per illū acquiſita amiſſa rurſus eſt. Proinde ne amittatur libertas, circūciſio abijciatur. Hanc rationē Paulus opponit dogmati Pſeudoapoſtolorū, cuius forma extat Actor.15. hiſce verbis: Niſi circumcidamini ſecundum morem Moſis, nō poteſtis ſalui fieri. Verum hoc dogma primum Conciliū Apoſtolorū refutauit, & Paulus ad Philippenſes 3. monet huius dogmatis autores tanquā canes & malos operarios fugiendos eſſe. Ita enim ait: Videte malos operarios, videte conciſionem, hoc eſt, doctores illos Phariſaicos, qui circumciſionem neceſſariam ad ſalutē docēt, nō ſinę maxima iniuria filij Dei: cuius victima ſufficiēs λύτρον eſt ad omnia omniū homi-

16.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

num peccata expianda. Verum ne obijcerent Pſeudoapoſtoli iſta nota fauoris Dei deſtitui credentes: Paulus reſpondet, dicens: Nos ſumus circumciſio qui ſpiritu Deum colimus,& gloriamur in Chriſto,& non cõfidimus in carne. Quare vera circũciſio eſt amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Chriſto Ieſu,& ſpiritualis cultus,quo Deũ ex fide colim⁹.

Teſtificor autem rurſus omni homini qui circumciditur, quod debitor ſit totam legem facere.

Confirmatio proximæ rationis eſt, ſeu AEtiologia à genere negato ad ſpeciem. Chriſtus nihil prodeſt debitoribus totius legis (quia illos certa manet damnatio,non enim legi Dei ſatisfaciunt)Qui circumciduntur ſunt debitores totius Legis:Igitur Chriſtus nihil prodeſt ijs qui circũciduntur. Porrò hoc loco obſeruandũ eſt, quod Apoſtolus hic loquatur non de vero circũciſionis vſu,non de ipſa tanquam de re ad tempus ferenda infirmitatis aliorum gratia,ſed de abuſu circũciſionis.De vero vſu loquitur Apoſtolus ad Rom.4.vbi circumciſionem ſigillũ iuſticiæ fidei definit.Verum hic vſus certum tẽpus habuit.Debuit enim durare vſq; ad velum fractũ & peractã in ara Crucis victimam Chriſti.De circumciſione,vt re ad tempus ferẽda infirmorũ gratia, ſine opinione cultus,& iuſticiæ,intelligatur cincumciſio Timothei,quẽ Paulus permiſit circumcidi, nondum ſatis cõfirmata doctrina libertatis Chriſtianæ. Hic autẽ Apoſtolus de abuſu circumciſionis agit, prout Pſeudoapoſtoli eam definierũt eſſe opus meritorium iuſticiæ, ſeu complementum iuſticiæ fidei,iuxta hanc vocem Pſeudoapoſtolorum: Niſi circũcidamini more Moſis,non poteſtis ſalui fieri: Quo dicto ſatis oſtendunt, quod circumciſionem partialem ſaltẽ quandam cauſſam ſalutis & iuſticiæ eſſe voluerint: Quod ſane non aliud eſt,quam dicere,ſolam victimam Chriſti nõ ſufficere ad ſalutem conſequendam.Proinde hic locus diligenter obſeruetur: Docet enim aperte quod Chriſti iuſticia non poſsit ſtare cum vllis meritis humanis:Gratia enim Dei aut tota recipitur aut tota reijcitur.

Euacuati eſtis à Chriſto quicunq; per Legem iuſtificamini,à gratia excidiſtis.

Rationes propoſitionis duas addit, & vtraq; à cauſſa ad effectum deſcendit.Prior autem Propoſitioni in hunc modũ applicabitur.Omnes qui ſunt euacuati à Chriſto, id eſt,omnes quibus Chriſtus factus eſt inanis,amiſerũt libertatem. Omnes qui volunt per Legẽ iuſtificari ſunt tales. Ergo omnes qui volunt per Legem iuſtificari,amiſerunt libertatem.Loco totius argumenti aſſumtionem poſuit.Poſterior ratio hæc eſt: Quicunq; à gratia exciderũt libertatẽ amiſerunt:Qui volunt iuſtificari per Legem,à gratia exciderunt:Proinde qui volunt iuſtificari per legem,amiſerunt libertatem, quæ libertas gratiæ effectus eſt. Quare cum in libertate ſtandum eſt,iuſtificatio ex lege nequaquam petenda eſt. Obſeruandus locus, quod ſi minima pars iuſticiæ operibus tribuitur, Chriſtus nobis reddatur inanis,& excidam⁹ à gratia.Neq; hæc de Ceremonijs tantum intelligi debet, ſed de quibuſuis operib⁹,Quicquid enim operibus in iuſtificationis & ſalutis negocio tribuitur, id totum Chriſto adimitur. Firmiſsima enim eſt hæc Pauli collectio:Si per gratiam,nõ amplius ex operibus,alioquin gratia nõ amplius eſt gratia. Si autem ex operibus, non eſt amplius gratia,alioquin opus non amplius eſt opus.Ex quo fit vt iuſticiæ Dei, quæ contigit per fidem Ieſu Chriſti, ſubiectus eſſe nequeat qui ex operibus quærit iuſticiam.

Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus.

Aliud argumentum eſt, quo probat Chriſtianos non debere rurſus iugo ſeruitutis implicari. Eſt autem hoc argumentum ſumtum à cauſſarum differentia: Chriſtiani ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectant.Ergo iuſticia nõ eſt expectanda ex Lege: Proinde non debẽt Chriſtiani rurſus Legis iugo implicari,ſed potius in parta libertate ſtare conſtãtes.Porrò Oſiander hoc loco interpretes cum veteres cũ recentes accuſat, vt qui male trãſtulerint ipſius iudicio vocem Græcam ἀπεκδεχόμεθα.nam ipſe contendit hanc vocem in præſenti Pauli loco idem ſignificare quod ACCIPIMVS, Etſi aliâs ſæpe expectandi ſignificationem habet: Nam homo acutiſsimus bene perſpexit, quod ſi hic ἀπεκδεχόμεθα reddatur EXPECTAMVS, ruat imaginatio ipſius de eſſentiali DEI iuſticia, qua homines iuſtificari,dum adhuc viuunt, magna cum offenſione Eccleſiæ docet. Verum Oſiandri calumniæ primum opponamus autoritatem omnium interpretum, qui nullo excepto hactenus tranſtulerunt hoc loco EXPECTAMVS. Deinde quod Paulus in alio ſignificato nullibi ſit vſus ἀπεκδέχεσθαι, niſi prò expectare. Ad Rom.8.ter in hac ſignificatione reperitur. Ad Philip.3.ita ſcribtur. Noſtra conuer-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

conuerſatio eſt in cœlis,vn̄de & ſaluatorem ἀπεκδεχόμεθα,id eſt,expectamus.Deinde Textus ipſe pugnat cum ſentētia Oſiandri. Spem enim iuſticiæ vocat Hebraice iuſticiam quæ adhuc ſperatur. Quod autem ſperatur,nondum obtinetur,ſed expectatur. Rectius igitur multo vertis,ſpem iuſticiæ expectamus,quam, ſpem iuſticiæ accipim'. Verum hic obijcitur. An nō reuera hic habemus remiſsionem peccatorum quæ eſt Chriſtianorum iuſticia. Si habetur,quomodo eandem expectamus.Nemo enim expectat quod iā reipſa poſsidet. Reſpondeo. Iuſticia quam adhuc expectamus non eſt remiſsio peccatorum, non eſt imputatio iuſticiæ Chriſti,ſed eſt formalis & plena Legis obœdiētia, qua in omni æternitate iuſti erimus; quando videlicet Deus erit omnia in omnibus et nos viciſsim illi ſuo modo cōformes erimus Iuxta illud,1.Iohan.3. Quoniam vbi apparuerit,ſimiles ei erimus. Legatur Reſponſum Philippi ad Lib.Oſiandri de Iuſticia Dei eſſentiali.

Nam in Chriſto Ieſu neque circumciſio aliquid valet,neque præputium.

Procatalepſis eſt. Reſpondet enim obiectioni Pſeudoapoſtolorum, qui ritus Moſaicos voluerunt fidei adiungi, tanquā particulares iuſticiæ cauſſas. Sed Paulus anteuertit hanc obiectionē exæquans præputium & circumciſionem in cauſsis iuſticiæ.Nam vt præputio ita circumciſioni gloriam iuſticiæ adimit.Notādum hoc loco eſt quod Synecdochicos per circumciſionem intelligat Paulus omnes ritus Legales ſeu Moſaicos, quibus ex æquo adimit iuſticię gloriā, vt nos perſiſtam' in acquiſita libertate.Si enim iuſticiæ gloria adimitur circūciſioni,multo magis adimetur alijs ritibus,qui circumciſione longe inferiores ſunt. Notandū & hoc eſt,quod Apoſtol' diſerte dicat,in Chriſto Ieſu,id eſt,in regno ſpirituali Chriſti poſt Chriſtum mortuum & ſuſcitatum. Antea enim circūciſio externa mandatum Dei habuit in certo populo,videlicet,Iudaico,& vtile ſacramentum fuit,quemadmodum ex inſtitutione eius patet Geneſ.17.& Paulus confirmat ad Rom. 4. vbi ita ait: Et ſignum accepit circumciſionis,ſignaculum iuſticiæ fidei.

Sed Fides per caritatem operans.

Anteuertit & hic obiectionem. Poterant enim obijcere Pſeudoapoſtoli, ritus Moſaicos neceſſaria quædā fidei exercitia eſſe. Sed Paul' iſtis exercitijs opponit fidē operantem & exercentem ſe pijs dilectionis officijs,Nō tamen hic Paulus excludit Sacramenta,nec alias ceremonias decori & ordinis cauſſa inſtitutas: Sed tantum contendit nō debere onerari Chriſtianos Moſaicis illis iam antiquatis & abolitis exercitijs. Porrò hoc Pauli dicto Papiſtę ſe armāt contra iuſticiam fidei gratuitā. Cum enim pij dicunt,nos ſolæ fide iuſtificari,iſti opponunt hunc locum,& ex eo tanquam ex immoto principio hoc pacto colligunt:Fides per caritatē efficax eſt.Ergo fides & caritas ſimul iuſtificāt. Sed negāda eſt cōſequentia.Non enim omnia quæ coniuncta ſunt natura, eaſdem operationes habent:id quod videre eſt in anima hominis, vbi natura cōiuncta ſunt intellectus & facultas voluntatis,quorū tamen diuerſæ operationes ſunt.Deinde Paulus,vt ſuperius abunde docuit de gratuita iuſtificatione,videlicet,quod homo ſola fide ſine operibus iuſtificetur: Ita hoc loco non de cauſsis iuſtificationis, ſed de veris Chriſtianorum exercitijs diſputat: Quorū omniū veluti mater exiſtit caritas ex viua fide in filium Dei manans.Deinde fatemur,& docemus cū fide ſemper cōiuncta eſſe Bona Opera, quæ Paul' Philippēſibus ſcribēs non cauſſas iuſticiæ,ſed fruct' iuſticiæ fidei nominat. Etſi igitur fides à ſpiritu regenerationis diuelli non poteſt:tamē in cauſsis iuſtificationis prorſus excludimus opera.Non enim operibus noſtris,ſed fide Chriſti iuſticiā recipimus.Obſeruādus hic locus inprimis eſt.Docet enim quænam ſint neceſſaria Chriſtianorum exercitia,videlicet opera caritatis ex fide manantia.Vox Græca ἐνεργουμένη vim fidei exprimit. Vt enim ignis ſua natura ἐνεργεῖ,id eſt,virtute interna operatur & calorem ciet,ita fides caritatem,id eſt, caritatis officia ex ſe gignit.Hinc manifeſte patet quam fœdus error eorum ſit, qui hodie declamitant cōtra neceſsitatem bonorum operū.Cum hic manifeſte doceat Paulus, bona opera manere ex vi & natura fidei,quæ veluti agitatio quædā Spiritus ſancti eſt, quo ducuntur filij Dei.

Currebatis pulcre,quis vos impediuit vt veritati non obtemperetis?

Rurſus interſerit obiectionem, & accuſat Galatas defectionis à veritate, id eſt, à vero & puro Euangelio. Obiurgationē hāc exaggerat collatio.nā eo turpior eſt lapſus, quo quis firmior & inſtructior ante ad currendum fuerit.Obſeruetur Metaphora curſus, quo ſignificatur Chriſtianorū viuēdi ratio:quæ curſui & ſtadio comparatur:vt ſignificetur torporem & ſegnitiem abeſſe de-

ſe debere:quæ,quo minus ad metam perueniamus impediunt. Deinde miniſtri Euangelij intueantur hoc loco fortunam Apoſtoli,qui in odium Galatarum incurrit propter veritatem.Adeo verum eſt quod vulgo dicitur: Veritas odium parit.

Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocat vos.

Remotio cauſſæ eſt, quaſi diceret, iſta perſuaſio qua apud vos effectum eſt,vt non amplius obtemperetis veritati,hoc eſt,vt non amplius retineatis puritatem Euangelij, ſed recipiatis cum Euangelio Moſaicos ritus tanquam neceſſarios ad iuſticiam coram Deo: Hæc inquam perſuaſio non eſt à Chriſto,aut eius Apoſtolis, qui ad Chriſti mandatum vocarunt vos ad agnitionem Euangelij:ſed potius eſt à Sathana hoſte Chriſti, & iſtius maligni organis, qui iſto pacto Chriſti regnum inuadunt:ſpoliant Chriſtum honore Mediatoris,& ſummi Pontificis:cuius ſolius victima eſt expiatrix peccati: cuius ſolius obœdientia perfecta eſt iuſticia,quæ nobis credentibus imputatur,Rom.4.& 5.

Exiguum fermentum totam maſſam fermentat.

Procatalepſis eſt, Poterant enim obijcere Pſeudoapoſtoli, nihil aut parum nocere quoſdam retinere ritus Moſaicos,præſertim cum facere videantur ad concordiam & pacem conciliandam & fouendam inter Iudæos credentes, & Gentes conuerſas. Quemadmodum etiã politici viri noſtro ſeculo conantur perſuadere noſtris Eccleſijs,vt concordiæ & pacis cauſſa retineant vſitatas Ceremonias. Reſpondit Apoſtolus pulcerrima ſimilitudine,ſeu Allegoria,aut ſi mauis Prouerbiali figura,quæ in hunc modum accommodabitur. Quemadmodum exiguum fermentum totam maſſam facilime fermẽtat & ſuo Acore inficit: Ita leuiſsimus in ſpeciem errror totam doctrinam Euangelij inficit: Ita vt non amplius puritatem Euágelij redoleat.Proinde ne tota doctrina Euangelij corrumpatur,leuiſsimo in ſpeciem errori mox occurrendum eſt.Obſeruandus locus quo monemur,vt ne minimum quidem errorem vel ſuſpectam opinionem admittamus pacis gratia. Sed potius retineamus tenaciter puritatem doctrinæ, etiamſi fractus totus collabatur orbis. Nam aperta vna aliqua rimula,ſerpens,vt eſt callidus,ſe facile totum inuoluet.

Ego perſuaſus ſum de vobis in Domino, quod nihil aliud ſenſuri ſitis.

Mollit obiurgationem ſpe emendationis propoſita. Solet enim non parum mouere animos bonorum diſcipulorum,ſi de ſe bene ſperari à præceptoribus animaduertunt.

Verum qui turbat vos portabit iudicium,quiſquis ſit.

Translatio & interminatio eſt. Vt enim lapſus occaſionem Pſeudoapoſtolis aſſcribit, ita eoſdem haud fore impunitos pronunciat.Iudicium hoc loco per Metalepſin pœnã ſignificat. Portandi verbo grauitatẽ pœnæ notat Apoſtolus. Significat enim iudicio Dei & pœnis ingentib9 premi & obrui corruptores doctrinæ Eccleſiæ. Neq; hoc mirum eſt cum turbatores Eccleſiarum ſint veluti ſtipendiarij Sathanæ, qui primum Eccleſiam Dei peſtifera corruptela doctrinæ turbauit.Obſeruanda in primis hæc comminatio eſt, quæ pertinet ad omnes, qui quouis modo fontes Iſrael,id eſt,puritatem Euangelij turbant,atq; ita Eccleſiæ occaſionem defectionis præbent,exemplo Sathanæ, qui primam Eccleſiam ſeduxit.

Ego autem fratres ſi circumciſionem adhuc prædicem, cur adhuc perſecutionem patiar?

Anticipat & hic obiectionem Apoſtolus. Reſpondit enim calumniæ Pſeudoapoſtòlorum mentientiũ Paulum circumciſionis aliquando præconem agere, quos aperto ſigno vanos eſſe oſtendit. Nulla enim alia fuit cauſſa, ob quam Paulum Pſeudoapoſtoli perſequebantur,quam quod abrogationem circumciſionis & aliorum rituum Moſaicorum docuerit.

Nempe abolitum eſt ſcandalum crucis.

Alia ratio eſt,qua confirmatur Paaulum circumciſionem non prædicare. accommodabitur autem ratio hoc pacto.Si circumciſionem prædicarẽ, non amplius mea doctrina offenderentur Pſeudoapoſtoli. Cũ igitur conſtat Pſeudoapoſtolos adeo offendi

mea do-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mea doctrina, vt me de medio ſublatum velint, profecto certiſsimum indicium eſt quod non ſim circumciſionis prædicator: Quemadmodũ illi de me nefarie mentiuntur. Scandalum crucis Metonymicos ponitur pro offenſione orta ex pura Euangelij prædicatione. Hac enim ſola re offendebantur Iudæi, quod Apoſtolus Euangelio Chriſti circumciſionem & ritus Moſaicos non adderet.

Vtinam abſcindantur qui vos turbant.

Claudit obiurgationẽ voto & imprecatione. Pro eo quod reddunt interpretes, turbant in Greco eſt ἀναστατοῦντες, id eſt, dimouẽtes è ſtatu. Vere enim de ſtatu deſturbãtur & dimouentur, qui ab Euangelij puritate ad ritus & traditiones abripiuntur. Vocabulũ abſcindi opponit Apoſtolus Circumciſioni, quaſi diceret, qui vobis obtrudunt Circũciſionem, vtinã ita cedantur ipſi, vt prorſus de medio tollantur & pereãt. Obſerua Paulinam et Apoſtolicam imprecationem intelligendam eſſe per comparationẽ. Ita enim affecti eſſe debemus omnes qui Chriſto nomina dedimus, vt omnia potius ruere cupiamus, quam vt quicquã gloriæ Dei decidere patiamur. Sed quomodo hæc imprecatio ſtare poterit cũ mandato Chriſti, quod extat Matt. 5. hiſce verbis? Ego autẽ dico vobis, Diligite inimicos veſtros, Benedicite execrantibus vos, benefacite odientibus vos, & orate pro calumniantibus & perſequentibus vos, vt ſitis filij Patris veſtri qui in cœlis eſt: qui Solẽ ſuũ oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Diſcernendũ eſt primum inter cauſſas & perſonas. Deinde inter perſonas ſanabiles, & blaſphemas. Si cauſſa ad nos tantum pertinet, hoc eſt, ſi nobis facta eſt iniuria, quantũ ad perſonam aut res noſtras attinet, mandato Domini obtemperãdum eſt, & precandũ pro inimicis, vt reſipiſcant. At ſi cauſſa Dei eſt, hoc eſt, ſi quis Euangelium Chriſti perſequitur: Si quis doctrinam hæreticã propagare ſtudet: ſi quis horrẽdis ſceleribus Eccleſiæ Dei eſt ſcãdalo. Breuiter, ſi quis quouis modo gloriã Dei, ædificationem Eccleſiæ, ſalutem hominũ impedire conatur. Rectiſſime huiuſmodi malis ſe pij opponũt precibus. Nã quicquid Deo diſplicet, omnibus pijs merito diſplicebit. Deinde ſi perſonæ ſanabiles videntur, ex Chriſti mãdato pro illis orãdum eſt. At ſi blaſphemæ fuerint perſonæ, optandũ eſt, vt cito de medio tollantur, ne gloriam Dei impediant ſuis blaſphemijs.

Vos enim in libertate vocati eſtis fratres, tantum ne libertatem in occaſionem carni ſcilicet detis.

Rationem ſuperioris ſententiæ apponit Apoſtolus, ſumtã à repugnantibus. Eſtq; ſenſus. Chriſtiani ſunt liberi. Ergo Chriſtiani non debent ſeruilia Legis opera recipere. Nam ſi hoc fecerint, rurſus ſe ſeruitutis iugo implicant. Quod autẽ fratres Galatas appellat, hoc partim ideo facit, vt quo ſit erga ipſos animo intelligant Galatę, partim vt eos excitet ad attẽte & benigne audiendum, quod de vero libertatis vſu ſubiungit: Nimirũ ne abutantur libertate ſua, hoc eſt, ne inde præbeant carni occaſionem laſciuiendi & perpetrandi omnem turpitudinẽ, ſed potius ſciant libertatem ſuã eo pertinere, vt repreſſa laſciuia carnis caritatem veram colant: per quam intelligit omnia officia quæ proximis debemus. Hic locus manifeſte docet, quatenus à Lege liberi ſumus nos qui in Chriſtũ credimus. Nullo enim modo à doctrina Legis, quæ bene viuendi regula eſt (ea enim regula oſtendit Dominus, quid ſibi gratum ſit, quo cultu à nobis coli velit: Proinde doctrina Legis eo ſpectat, vt nobis viam certam & rationem firmã oſtendat, qua vita noſtra ad Dei voluntatem cõfirmari poſsit) ſed à rigore & maledictione Legis per Chriſtum liberati ſumus, qui pro nobis eſt factus maledictũ, vt benedictio Abrahę nobis fieret, & vt promiſsionem ſpiritus acciperemus per fidem. Eſt autẽ hic legis rigor, quod ipſa maledictionem omnibus denunciet qui vel in vno apice lapſi fuerint. Neq; ſalutẽ promittit, niſi ijs, qui omnia mãdata Dei perfecte & perpetuo obſeruauerint. Ab hoc rigore & maledictione, etſi liberati ſunt, qui credunt Euangelio: tamen ipſam legẽ, vt regulam bene viuẽdi ab ipſo Deo ſibi monſtratam amplectuntur. Etſi autẽ Legi nemo ſatisfacit: tamen placet incoata obœdientia in ijs, qui retinent fidem & bonam conſcientiam. Cuius perpetuum ſtudium eſſe debet, fidere Deo, abijcere propoſitum peccandi, exercere pietatis & caritatis opera, & ſedulo præſtare quod vocatio poſtulat.

Sed per dilectionem ſeruite vobis inuicem.

Dilectio quæ ex fide oritur, omnium officiorũ cauſſa & moderatrix eſt, atque ideo eam tanquam omnium officiorum caput proponit Apoſtolus. Obſeruemus igitur præcipuum Chriſtianorũ officium eſſe,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

um eſſe,ſeruire ſibi inuicem per dilectionẽ. Atq; hæc regula omnibus ſtatibus,& omniũ ordinũ hominibus applicanda eſt.Magiſtratus pius ex fide diligat ſubditos:ex dilectione iura dicat,inſontes tueatur,ſontes puniat,vt cuſtos Legis & miniſter Dei. Subditi ex fide magiſtratum diligant,ex dilectione honorem exhibeant,iuſſu magiſtratus militent. Breuiter,in omnibus tanquam Domino Chriſto obœdiant.Et perpetuo meminerint regulę, Oportet Deo magis obœdire quã hominibus. Miniſter verbi ex fide diligat auditores, ex dilectione doceat,obiurget,erigat,conſoletur.Auditores iuxta eandem regulam diligant Eccleſiæ miniſtros ex fide, & ex dilectione obœdiant Euangelio, præſtentque obœdientiam quam requirit miniſterium.

Tota enim Lex in vno ſermone impletur, videlicet, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.

Rationem ſuaſoriæ propoſitioni ſubiungit Apoſtol⁹ à Legis ſcopo ſeu ſumma ſeu præcipuo legis capite.Lex impletur dilectione proximi. Ergo proximo per dilectionem ſeruirę oportet. Cum conſtet ideo hominem conditum eſſe, vt obœdiat Conditori.Sed qui fit quod totam Legem dicat impleri dilectione proximi: An non prior Tabula de vero cultu Dei, quæ pars Legis eſt,pręferenda eſt ſecundæ tabulæ?Si dixeris totam Legem hic reſtringendam eſſe ad legem ſecundæ tabulæ (qui enim diligit proximum ſicut ſeipſum,quicquid ſibi factum vellet, proximo nõ denegat) coacta videbitur interpretatio,Quare Synecdochen eſſe dicamus.Non enim infrequens eſt hic Tropus in ſcriptura,per quem ſub nomine effectus compreheditur etiam cauſſa,cuius cauſſæ effectus ipſe certiſsimum indicium eſt. Eſt enim caritas proximi indicium timoris Dei & veræ pietatis erga Deum.Per amorem enim Dei, vt recte ait Gregorius, amor proximi gignitur,& per amorem proximi amor Dei nutritur. Sed quid ſibi vult implendi vocabulum,cum nemo Legi ſatisfaciat? Lex impleri tum demum dicitur, cum declaratur eius obœdientia,idque reſpectu hominum, quibus pietas cordis erga Deum abſcondita eſt, donec dilectione proximi tanquam euidenti ſigno declaratur.

Si autem vos inuicem mordetis & deuoratis, videte ne à vobis inuicem conſumamini.

Alia ratio eſt de dilectione mutua, ſumta ab effectu contrarij ſeu à repugnantibus. Diſsidia & odia mutua, mutuam afferunt perniciem. Ergo vt hoc malum caueatur,dilectione mutua alter alteri ſeruiat. Malum diſcordiæ metaphoris morſus,deuorationis,& conſumtionis ſignificatur.Locus igitur hic apertus eſt,de odij & diſsidij malo:vnde non ſolum familias, ciuitates, prouincias, Verumetiam multa regna concidiſſe hiſtoriæ teſtantur.

Dico autem ſpiritu ambulate, & concupiſcentiam carnis nequaquam perfeceritis.

Iam totam Paræneſin huius capitis ad duo capita reuocat, quæ ſunt ſpiritu ambulare, & carnis concupiſcentijs reluctari: Vocabula carnis, & ſpiritus explicãda ſunt:vt intelligatur quid ſit ſpiritu ambulare,& quid ſit carnis cõcupiſcẽtiam non perficere. Vt autem quid ſit caro & ſpiritus ſine errore intelligamus, hæc in primis obſeruanda eſt regula.Quoties caro cõtraria oppoſitione comparatur cum ſpiritu, vt ſpiritus nomen Metonymicos pro regenerationis gratia,cuius autor eſt Spiritus ſanctus, ponitur:Ita carnis vocabulum eodem Tropo ſignificat,quicquid nondum regeneratũ eſt in nobis,videlicet carnis & peccati procliuem ad malã affectionem. Non igitur hic ſpirit⁹ & caro ſecundũ ſubſtantias comparantur,ſed animæ qualitates inter ſe conferuntur. Nã eadẽ anima,quatenus ſpiritu Dei regitur,ſecum luctatur: quatenus ſpiritu Dei vacua eſt, ſuis cõcupiſcentijs indulget.Proinde ambulare ſpiritu,ſignificat iuxta motus Spirit⁹ ſancti viuere.Cõtra vero carnis cõcupiſcentiã perficere,eſt excuſſo ſpiritus imperio ſe carnis illecebris dedere,ad obtemperandũ carni in ſuis concupiſcentijs. Hæc exhortatio ad Rõ. 6.hiſce verbis legitur. Ne igitur regnet peccatum in mortali veſtro corpore,vt obœdiatis peccato in concupiſcentijs corporis. Eſt igitur peccatum veluti tyrañus quiſpiã violẽtus, cuius prima adminiſtra eſt mens ipſa,ad ſuggerẽdos prauos motus: qui vbi cõmouerunt voluntatẽ alterã peccati adminiſtrã,naſcuntur ἐπιθυμίαι. Tum vero corpus ab animo impulſum,huc atq; illuc tranſuerſum rapitur tyranni imperio ſeſe ſubijciens.In hac re cõſiſtit imperiũ peccati,quo nihil triſtius cogitari poteſt. Quoniã igitur peccatũ ipſum inhabitans,vt tyrannum domeſticũ,non poſſumus prorſus expellere,hoc conandũ eſt ſaltem,

ne regnet Tyrannus iſte. Regnat autē dum corporis obtemperamus cōcupiſcentijs. Quare qui in lucta ſuperior eſſe cupit, primis motibus ſe fortius opponere debet.

Nam Caro concupiſcit aduerſus Spiritum, & Spiritus aduerſus Carnem.

Ratio hæc ab vtriuſque, id eſt ſpiritus & carnis ſtudio ſumitur, ac ſi diceret Apoſtolus: Cum vis gratiæ regenerationis, & carnis vitioſa natura ſemper in pijs ſibi inuicem aduerſentur, neceſſario incumbit pijs, vt excuſſo iugo carnis totos ſe ſpiritui dedant, perpetuum bellū cōtra concupiſcentias prauas & motus, qui excitantur à carne aduerſus ſpiritum gerentes. Locus hic obſeruandus eſt de perpetua lucta ſpiritus & carnis in pijs. Vnde monemur Vigilantię, & Sobrietatis, & Orationis. Huc præceptum Domini pertinet, Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Hæc autem ſibi inuicem aduerſantur, vt non quæcunq; volueritis eadem faciatis.

Superioris ſentētiæ aſſeueratio eſt: cui finem ſubiungit, Vt non quæ volueritis, ſcilicet ſecundū carnem, hæc faciatis affectibus & actionibus, hoc eſt, vt non obtemperetis carni iuxta concupiſcentias corporis. Nam ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Si vero ſpiritu actiones carnis mortificetis, viuetis.

Si autem ſpiritu ducimini, non eſtis ſub Lege.

Anticipat obiectionem hypocritarum, qui poterant obijcere: Chriſtus nos redemit de maledictione Legis, non poterit igitur peccatum nocere. Paulus reſpondet, & fatetur eos nō eſſe ſub Lege qui ducuntur ſpiritu, cuius ductus certiſſimum fidei teſtimonium eſt. Proinde non eſt quod glorientur de abrogata maledictione Legis, qui viua fiducia Chriſti vacui ſunt. Nam vbi fides viua eſt, ibi vere ſentitur præſentia ſpiritus Chriſti, à quo excitantur in corde motus cōgruentes cum Lege & voluntate Dei. Vnde etiam maxima pugna in Sanctis oritur aduerſus peccati reliquias, quæ quidē pugna durabit, donec hæc mortalis vitę conditio mānebit. Hunc Pauli locum valde illuſtrat prima pars octaui cap. ad Rom. Hic tres loci obſeruentur. Primus, quod vera nota filiorum Dei ſit ſe imperio ſpiritus ſubijcere. Secundus, quod Lex nihil iuris in eos habeat, qui ſecundum ſpiritum viuunt: quantum quidem ad damnationem inferendā attinet, Sed tantum monet eos de vera vitæ inſtituendę ratione ſecundum voluntatem Dei. Tertius, quod fruſtra glorientur de victima Chriſti, qui ſine pœnitentia peccatis ſuis indormiunt, & concupiſcentijs carnis ſe dedunt.

Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt: Adulterium, Scortatio, Impuritas, Proteruia, Idolatria, Veneficium, Inimicitiæ, Lis, Aemulationes, Iræ, Contentiones, Diſſidia, Hæreſes, Inuidia, Cędes, Ebrietas, Comeſſationes & his ſimilia.

Quia de pugna carnis & ſpirit⁹ dixerat, nunc per enumerationem vtriuſq;, ingenium cum ſpiritus tum carnis contemplandum proponit, vt ex collatione vis vtriuſq; aperti⁹ cognoſcatur. Vocat autem carnis opera quæ hic enumerat manifeſta, propterea quod de ijs cōſcientia faciendis iudicare poſsit ex Lege Dei, & ſciat Deo talia opera diſplicere. Porrò decem & ſeptem carnis opera hic recitantur ab Apoſtolo: QVORVM primum eſt μοιχεῖα, adulterium, quod eſt alieni thori violatio, quantum autem ſcelus ſit Adulteriū, oſtendunt pœnæ, & alia quæ cum facto iſto cōiuncta ſunt, 1. Corinth. 5. SECVNDVM, πορνεῖα, ſcortatio, cum extra matrimonij vinculum ſolutus & ſoluta (vt vocant) rem Veneream exercent. TERTIVM, ἀκαθαρσία, immunditia ſeu impuritas ſuperiorum gen⁹ eſt. Complectitur enim omniū libidinum genera, & nefanda illa potiſſimū, à quibus Chriſtianorū aures & animi abhorrere debent. Requirit ergo Paul⁹ vt pius ſit caſtus, corde, lingua, facto, geſtibus. QVARTVM, ἀσέλγεια, proteruia ſiue laſciuia, quæ eſt turpiſſimarum prolium, hoc eſt, omnis libidinis mater turpiſſima. Eſt enim ἀσέλγεια laſciuia & incontinētia animi, nec virtutem, nec probitatem, nec Deum, nec homines reuerentis, ſed procacitate ſe oblectantis. Significat etiam ἀσέλγεια flagitioſam exercendæ libidinis conſuetudinem. QVINTVM, εἰδωλολατρεία, id eſt, Idolorum cultus, hanc inter pœnas deſerti veri Dei ad Roman. numerat Apoſtolus. Sciamus ergo damnari non ſolum cultum idolorum, verum etiā occaſiones & inſtrumenta, vt ſunt ſimulacra & ſtatuæ: vn-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de Varro,teſte Auguſtino,qui,inquit,populis inſtituerunt ſimulacra & metum dem ſerũt & errorem addiderunt. SEXTVM, φαρμακεία, Veneficium, hoc eſt, veneni inficiendi ratio,vnde ad artes magicas & incantationes refertur. Porrò contra omnes magicas ſuperſtitiones teneãtur hæ duæ regulæ. Prima, Nulli rei tribuẽda eſt potentia ſine ordinatione Dei. Secunda,Pius iuxta verbum Dei ſciat,credat, ſperet,agat: Contra verbum & præter verbum nihil ſciat,nihil credat,nihil ſperet, nihil agat. Qui enim contra facit,tentat, imo abnegat Deum, & ipſum contumelia afficit, Cuius contumeliæ autor dignus eſt morte iuxta Legem: Maleficos ne patiaris viuere. SEPTIMVM,ἔχθραι,inimicitiæ,hoc eſt,animorum diſsidia: quæ oriuntur vel ex ſuſpicione,vel ex ſuperbia,vel ex aliqua iniuria,vel ex opinionũ diuerſitate.Hinc multa mala promanant,vt ex radice peſsima peſsimi fructus. Sed notandum eſt quod hic de inimicitijs agatur,quæ ſunt carnis opera.Nã & aliud inimicitię genus,quod eſt opus Spiritus in ſanctis,videlicet,cum ſancti & anima & corpore abhorreant ab impiorum conſortio. OCTAVVM,ἔρεις,contentiones,ſunt verborum iurgia ex animorũ diſsidijs orta:qualia ſemper ſunt inter ſuperbos: Iuxta illud Salomonis: Inter ſuperbos ſemper iurgia.NONVM, ζῆλοι,æmulationes, Vocabulum zelus medium eſt. nam nunc in bonam,nunc in malã partem accipitur.Eſt enim duplex zelus,nempe ſpiritus & carnis.Zelus ſpiritus eſt, qui ex ſpiritu Dei bono & ex fide exiſtens, ſcientiã & moderationem habet.Zelus carnis eſt,qui naſcitur ex affectu carnis humanum ſpiritum per omnia ſapiens,de quo Paulus ad Corinth. Cum in vobis ſit zelus & contentio,factiones, nonne carnales eſtis,& ſecundum homines ambulatis?Hic zelus facit, vt doleamus alios nobis præſtare,quibus ſuperiores eſſe optamus. DECIMVM, θυμοί, iræ, cum ſubito animus mouetur.Horat.Gręcanicæ vocis vim exprimens,furorem breuem appellat,cum ait, Ira,furor breuis eſt &c. VNDECIMVM, ἐριθεῖαι, concertationes, hoc eſt, Ciuiles rixæ de fundis & alijs rebus:qualibus omnia prætoria plena ſunt. Huiuſmodi cõcertationes dãnãtur,quatenus carnis opera ſunt: quæ cum ſuſcipiuntur à pijs ſine animorũ acerbitate, & odio in vitio non ſunt.nam cum Deus approbet iudicia, non improbat cõcertationes forenſes:modo carnis maculis non inuoluantur.Sed de his plura legantur in Enchiridio. DVODECIMVM, διχοστασίαι, id eſt, diſsidia,cum plures in vna republica factiones oriuntur: Vt apud Corinthios,alij Paulo,alij Cephæ, alij Apollo adhærebant. In Papatu infinita exempla videre eſt,vbi ſinguli fere ſuum aliquod caput iactitant,& ſequuntur,eique adhærent cum aliorum contemtu. Hoc diſsidij genus vſitate in Eccleſia vocatur ſchiſma ad verbũ ſciſſura,& eſt proprie animorum & voluntatum diſſenſio: cũ alij alijs magiſtris vel externis ritibus ita ſunt addicti, vt quamuis alioquin in ipſis religionis capitibus cõſentiant:tamen animis ſunt abalienati, & factiones quaſdã ineunt,vt dixi de Corinthijs, Quorũ alij Paulũ,alij Apollinẽ,alij Cepham iactabãt. Hinc ſchiſmaticus huiuſmodi diſſidiorũ autor ſeu ſtudioſus.DECIMVMTERTIVM,αἱρέσεις,hæreſes. Eſt autem hæreſis proprie electio.Inde factũ eſt,vt pro eo accipiatur, quod Latini Sectã vocant, id eſt, vt definit Cicero pro certa quadã diſciplinæ formula factione, ſtudio,ratione vitæ. Vnde hæreticus in Eccleſia dicitur, qui à recepta Eccleſiæ doctrina ita aberrat,vt contemto Dei & Eccleſię ipſius iudicio in ſententia permaneat,& diſcipulis aſſcitis Eccleſię cõcordiam violet.DECIMVMQVARTVM, φθόνοι, inuidiæ, cum quis vritur alieno bono. Hoc vitium vilium & abiectorum hominum eſſe docet Ariſtoteles. Quam ob cauſſam peritiores inuidiam per hydræ quandã ſpeciẽ ſignificari tradunt.Ea vero paluſtris fingitur,& è ſordido cœno pullulare:quod non niſi in abiecto viliq; animo reperiatur inuidia. Hæc etſi peſsimum vitiũ eſt tamen in ſe aliquid boni habet. Nam eſt iuſtiſsima pœna,qua inuidus torquetur. Huc illud Alexandri dictum:Inuidi propria tormẽta ſunt. Huc etiam pertinet pulcerrimũ illud Epigramma Græcum: ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ: τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην,Hoc eſt,Inuidia eſt res peſsima,habet tamen aliquid boni in ſe: Nam inuidorum oculos et cor tabefacit.Meminerimus igitur dicti Socratis. Malum alienũ ne feceris tuum gaudium, nec bonum alienum tuam triſticiam. DECIMVMQVINTVM, φόνοι, homicidia, hæc ex ſuperibus haud raro oriuntur. Quantum autem ſcelus ſit homicidium, oſtendit ratio quæ additur cõminationi Geneſ.9. Quicunq; effuderit humanũ ſanguinẽ, per hominem fundetur ſanguis ipſius, ad imaginem quippe Dei factus eſt homo. DECIMVMSEXTVM,μέθαι,Ebrietates omniũ flagitiorum conſiliariæ peſsimæ. Ebrietatẽ naſci ex voluptatibus corporis nemo non intelligit. Cuius mala Ambroſi⁹ recitat hiſce verbis Plurimos gula ſua occidit,nullũ frugalitas:Innumeris vina nocuerunt,nulli parſimonia, plæriq; inter Epulas fudere animas, & mẽſas ꝓprio repleuere ſanguine. Alijs ebrietas vocem ſimul rapuit & ſenſũ,etſi aliquib⁹ ebrietas noxia non fuit.His ruinã fecit ebrietas,alios in crimen egit ebrietas,etſi ipſa crimẽ nõ ſit Gobrius referẽte Atheneo lib.10.ita ait de

ebrietatis

ebrietatis malo, τὸ γὰρ ἐνδελεχῶς μεθύειν, τιν' ἡδονὴν ἔχει; ἀποστεροῦντα ζῶνθ' αὐτὸν τοῦ σωφρονεῖν, ὃ μέγιστον ἡμῶν ἀγαθὸν ἔχει ἡ φύσις. Hoc eſt, aſsidue inebriari quam voluptatem habet? Cum viuens ſe temperantia priuet. Quod maximum natura noſtra bonum habet. Proinde memores ſimus præcepti Domini & Saluatoris noſtri. Cauete, ne corda veſtra grauentur crapula & ebrietate. DECIMVMSEPTIMVM, κῶμοι, Comeſſationes, hoc eſt nocturnæ heluationes, & petulantes ebriorum cantiones, cum iurgijs & cõtumelijs decantatæ. Quod autem addit in fine enumerationis Apoſtol⁹, & his ſimilia, eo pertinet, vt ſciamus, multò plura eſſe opera carnis, quam quæ hic enumerata ſunt. Pertinet itaq; particula hæc ad genus, in quo multò plura ſunt, quam quæ breui oratione numerari poſsint.

De quibus prædico vobis, quemadmodum & prædixi, quod qui talia agunt, regnũ Dei non poſſidebunt.

Addit cõminationem grauiſsimã: idq; in hunc finem, vt qui amore honeſti & virtutis non trahantur, pœnis ſaltem perterrefiant, & tandem metu ſuppliciorum imminentium officium præſtent. Hæc ſententia cum illa cõgruit, quæ eſt 1. Corinth. 6. An neſcitis quod iniuſti regnũ Dei hæreditate nõ cõſequentur? Ne erretis, neque fornicatores, neq; idolatræ, neq; adulteri, neq; molles, neq; ἀρσενοκοῖται, neq; fures, neque auari, neq; ebrioſi, neq; contumelioſi, neq; rapaces regnũ Dei hæreditate conſequentur. Hæc & huiuſmodi aliæ ſententiæ ex Lege & Euãgelio interpretandæ ſunt. Iuſtiſsima legis ſententia eſt damnatio tranſgreſſorum Legis, Sed Euangeliũ habet ἐπιείκειαν dulciſsimam, Lucæ decimotertio, Niſi pœnitentiã egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Pœnitentib⁹ igitur venia offertur. Atque hoc eſt quod Paulus ſubiungit ad Corint. Et hęc quidã eratis, Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini IESV, & in ſpiritu Dei noſtri. Hoc cõfirmatur plurimis exẽplis, vt Petri, inceſti, Corinthij, Dauidis, Manaſsis, & aliorum. Quare hic Ezechielis ſententia tota tenenda eſt. Cum receſſerit inquit impius ad impietatẽ ſua, & fecerit iudicium & iuſticiã, vita viuet. Debet itaq; hæc cõminatio intelligi cum cõditione perſeuerantiæ in malo ſine pœnitentia ſubſequẽte. Nemini enim negatur ad gratiam reditus, modo vera fide, & non fidei ſpectro ad Deum cõuerſus fuerit. OBSERVANDVS hic locus eſt, qui docet clariſsime, quod flagitioſe viuentes, nec ſint iuſti, nec fidem habeant. Si enim qui credit ſaluatur, & talibus flagitijs indulgens dãnabitur, fieri nequit, vt flagitioſe viuẽs fidem retineat & ſpiritum ſanctum. Hæc proinde comminatio admoneat nos timoris DEI, ac maioris diligentiæ in vita formanda, ne carni habenas laxemus, ac ita exponam⁹ nos periculo damnationis. Nam infiniti homines delinquentes contra cõſcientiam, iuſto DEI iudicio traditi ſunt in reprobam mentem, & in æternum perierunt. Quorum exemplo nos moniti retineamus fidem et bonam conſcientiam, caueamuſq; ne regnet peccatum in mortali noſtro corpore. Nam ſi ſpiritu, vt inquit Paulus actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Nõ igitur indulgeamus prauis affectibus, ſed ijs fide & ſpiritu repugnemus. Quod qui faciunt haud illos expectata ſeges vanis cludit auenis. Tales enim manent in gratia, retinent Spiritum ſanctum, ſunt templa Dei, & hæredes vitæ æternæ.

Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia.

Per antitheſin fructus ſpiritus recitat Apoſtolus, ſed pauciores: cum quibus tamen qui omittuntur natura cõiuncti ſunt. Primum hoc loco obſeruandum eſt, quod non dicit Apoſtolus opera ſpiritus, vt ſupra, opera carnis, ſed fruct⁹ ſpiritus, idq; ob tres cauſſas. Harum prima eſt, quod ſumme delectent & grati ſint odore & forma nõ ſecus atq; pulcerrimi & ſuauiſsimi fruct⁹, qui in delitijs habẽtur. Secũda, quod in primis proſint ijs qui illis delectantur. Nam animã potiſsimã hominis partẽ recreant, confortant, cõſeruant, & à venenis ſerpentis tuentur. Tertia, quia vt fructus herbarum & arborum ex ſpiratione naturæ quæ in arboribus eſt promanant: Ita hi ſuauiſsimi fructus ſpiratio quædã ſunt Spiritus ſancti, quo aguntur fideles. Quare tametſi ſępe in hominib⁹ non regenitis illuſtria manſuetudinis, fidei, tẽperantiæ, & liberalitatis exẽpla conſpiciũtur: certum eſt tamẽ fallaces duntaxat eſſe laruas. Eſt præclara quædam virtus in Fabricio temperantia, in Scipione comitas & liberalitas, in Fabio tolerantia, Sed in hominum cõſpectu & ciuili tantũ æſtimatione. Apud Deum vero nihil purũ, niſi ex fonte fidei & ſpiritus promanat. Porrò, priuſquã ſingulorũ fructuũ ſpiritus qui hic exempli cauſſa recitãtur, declarationẽ accedã, definitionem fructus ſpiritus colligam, vt conſpiciantur cauſſæ, quæ neceſſario hic concurrũt. Fructus itaq; ſpiritus eſt cogitatio, vel affectus, vel op⁹ con-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gruens cum Lege & voluntate Dei,per ſpiritũ Chriſti ex fide pullulans,ſpiransq; odorem gratiſsimum Deo,Nam in eius gloriam naſcitur, Vnde & gratia potiꝰ quam perfectione acceptus.In hac definitione quinq; cauſſas cuiuſuis fructꝰ ſpiritus cõplexus ſum:quæ neceſſario requirũtur ad omnis boni operis rationẽ. Harũ prima eſt præceptum ſeu Lex, in qua voluntas Dei cernitur.Secunda eſt ſpiritus Chriſti. Nam qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius. Tertia eſt fides,ſine quá nemo Deo placere poteſt.Quarta eſt finis actionis vltimus,videlicet gloria Dei. Quinta eſt gratia, qua boni cõſulitur defectus,& tegitur quicquid eſt vitij in opere.IAM videamus ordine fructus ſpiritus, quos hic Apoſtolus nouem numerat,non quod non ſint plures,ſed exempli cauſſa illuſtriores quoſdam proponit.

PRIMVS,ἀγάπη,caritas,hæc,vt definit Auguſtinꝰ, eſt rectiſsima animi affectio,qua diligitur Deus propter ſe,& proximꝰ propter Deũ.Eſt itaq; duplex caritas,Vna qua Deũ proſequimur,Altera qua creaturá.Caritas quá Deũ proſequimur, eſt affectus cordis purus ex fide per ſpiritũ Chriſti creatus,qui facit, vt nihil cognitioni Dei & obœdiẽtiæ erga ipſum anteponamus,Iuxta illud:Si quis me diligit,ſermones meos ſeruabit.Ea caritas,qua creaturas complectitur,habet plures gradus,Quorũ primus eſt,quo fratres neceſsitudine ſpiritus nobis cõiunctos diligimus. Secundus,quo eos qui aliqua neceſsitudine carnali nobis deuincti ſunt proſequimur.Tertius,quo reliquos ignotos amamus.Quartus,quo inimicis benefacere laboramus , exemplo patris cœleſtis qui ſinit ſolẽ ſuũ oriri ſuper bonos & malos.Hæc proximi caritas mater eſt omnium officiorum in vita.Quare Paulus 1.Cor. 13.eam nõ imerito anteponit omnibus rebus quib.excellere poſſunt homines,hoc argumento:Quæcunq; eiuſmodi ſunt,vt ſuis poſſeſſoribus nihil proſint,niſi coniunctam habeát caritatẽ moderatricẽ,merito caritati cedunt eiq; poſtponũtur. Sed huiuſmodi ſunt genera linguarum,Prophetiarum,myſteriorumq; Dei ſcientia, fides edendorũ miraculorum,facultatum erogatio in pauperes, martyriũ pro doctrinæ confeſsione ſuſceptũ. Hæc igitur merito caritati cedunt,eiq; multis modis poſtponenda ſunt. Eſt proinde caritas ex fide manans,vt mater omnium officiorũ in vita, ita vnica bonorum operũ regula:vt quæ ſola recte moderetur vſum donorum Dei. Deinde vt Paulus comendatiorem nobis reddat caritatem erga proximum,addit duo grauiſsima argumenta: Quorũ prius à fructibꝰ, Poſterius à diuturnitate ſumitur.De fructibꝰ ita ait,caritas patiẽs eſt,benigne agit, caritas non inuidet,non agit inſolenter, non inflatur, nihil indecore agit, non quærit ſua ipſius, non prouocatur,non cogitat malum,non gaudet ob iniuſticiam,cõgaudet autem veritati,omnia fert,omnia credit,omnia ſperat,omnia ſuſtinet.De diuturnitate autẽ ſubiungit hoc modo.Caritas nunquam excidit, ſiue prophetiæ abolebuntur,ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue cognitio abolebitur. Hanc alibi Apoſtolus vinculum perfectionis nominat,eo quod ſola caritate conſeruatur omnium rerum incolumitas & integritas,cum in Eccleſia tum in Politia & œconomia. Hac enim ſublata omnium rerum iuſtam harmoniam diſſolui neceſſe eſt.

SECVNDVS, χαρὰ gaudium. Gaudium propriè eſt affectus animi oblectans ſe vel præſenti vel expectato bono:ſiue id reuera tale eſt,ſiue opinione. HVIVS genera variát iuxta diuerſitatem obiectorũ.Nam,vt ait Auguſtinꝰ, Vnde quis gaudeat pluimum intereſt. Tale igitur eſt gaudiũ,quale eſt eius obiectum. Proinde rectiſsime veteres Theologi triplex gaudium ſtatuunt,Vt vnum ſit culpæ,Alterum gratiæ,Tertium glorię.Primum genus eſt mundi.Secundum & Tertium ſolius Eccleſię Chriſti,vt ſimul vnum Chriſti gaudiũ cenſeantur.Mundi gaudium impiorũ eſt,vanitatis eſt,fucatum eſt,momentaneum eſt.Contra Chriſti gaudium veritatis eſt,ſinceritatis eſt, perpetuitatis eſt. GAVDIVM mundi ſeu impiorum,quod veteres culpæ nominant, eſt veluti phreneticorum & amentium,& naſcitur vel ex alieno malo & damno,cuiꝰ ipſi autores ſunt. & dicitur hoc phreneticũ gaudium Græce ἐπιχαιρεκακία,de quo Salomon ita ait:Lætantur cum male fecerint, & exultát in rebus peſsimis.Ab hoc dehortatur Seneca cum ait,Alienum malũ tuum ne feceris gaudium.Vel oritur ex præſentis boni opinione,cum reuera nihil in bonis haberi boſsit, vbi bonorum autor ſua gratia nõ affuerit.Quare hoc bonum fallax & fugitiuum eſt.Proinde recte de hoc genere gaudij Martialis cum ait: Gaudia non remanent,ſed fugitiua volant. GAVDIVM Chriui ſeu piorum,quod & gratiæ dicitur,verum & perfectum gaudium eſt, quod nõ ſolum ex præſentis boni fruitione,verumetiá ex certiſsima futuri boni expectatione cõcipitur.Hoc gaudium ſitum eſt in fiducia remiſsionis peccatorũ, in inhabitatione totius Trinitatis,in expectatione promiſſæ beatitudinis, in meditatione legis diuinæ, in cultu diuino,in trãquillitate cõſciẽtiæ,in honeſta & ſancta vita,in cruce & in afflictione propter Euangeliũ,in bonis & cõmodis totius Eccleſię.Breuiter,hoc gaudium in Deo eſt per CHRISTVM IESVM, Vnde Paulus, Gaudete in Domino. De hoc gaudij ge-

nere

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nere Bernardus in quadam Epiſtola ſic ſcribit: Magnum eſt mihi gaudiũ, quod te ad verum & perfectũ gaudium velle tendere comperi. Quod nõ eſt de terra, ſed de cœlo, id eſt, non de hac conualle plorationis, ſed de illa, quam fluminis impetus lætificat ciuitate Dei, & reuera illud verũ & ſolum eſt gaudium, quod non de creatura, ſed de creatore concipitur. Et quod cũ poſſederis, nemo tollet à te. Cui cõparata omnis aliũde iucunditatis mœror eſt. Omnis ſuauitas, dolor eſt: Omne dulce, amarum: Omne decorum, fœdum: Omne poſtremo quodcunq; aliud delectare poſsit, moleſtum. Hactenus Bernardus. AVGVSTINVS vero in hunc modum. Eſt gaudium, quod non datur impijs, ſed ijs qui te gratis colunt: Quorum gaudium tu ipſe es. & ipſa eſt beata vita gaudere ad te, de te, propter te. Hęc Auguſtinus. Hoc gaudium tantiſper manet, donec fides cum bona conſcientia retinetur. Cõſcientia vaſtata, & excuſſa fide, hoc incomparabile bonum amittitur: Cui ſuccedit ilias dolorum, cum in hac vita, tum in futura. Porrò vbi hoc verum gaudium poſsidetur, etiam in alijs donis Dei moderate pijs gaudere licet. Vt pius maritus gaudet de honeſtate coniugis, de liberorum profectu, & quilibet pius præſentibus vitæ cõmodis oblectari poteſt, ita tamen, vt DEVS, qui eſt autor bonorum, ſit præcipuum gaudij noſtri obiectum, in quo ſolo acquieſcimus. GAVDIVM gloriæ expectatur, quod erit omnia in omnibus qui in vera inuocatione Chriſti hinc diſcedũt, quod durabit in omnem ætenitatem. Hoc gaudium vere eſt inenarrabile. 1. Petri. 1. in quo exultatis læticia inenarrabili. Vere eſt purum ab omni dolore & gemitu, Iuxta illud Eſai. 64. Et læticiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Vere eſt plenum, vnde Dominus iubet orare: Petite, vt gaudium veſtrũ ſit plenum. Vere eſt infinitum Eſai. 35. Lętitia ſempiterna ſuper capita eorum, & rurſus gaudebitis & exultabitis vſq; in ſempiternum. Et Chriſtus Iohã. 16. Gaudium veſtrum nemo tollet à vobis. Huius gaudij guſtum quendam percipimus in hac vita in regno gratiæ, vnde tendimus ad regnum gloriæ.

TERTIVS, εἰρήνη pax. Hic opus eſt accurata explicatione, vt intelligatur, quænam ſit illa pax, quam Paulus hoc loco inter fructus ſpiritus numerat. Vocabulum pacis duo in vniuerſum ſignificat. Primum res proprias & ſecundas. Deinde cõcordiam, in qua eſt fanor & beneuolentia. Sed hæc concordia eſt triplex. Concordiã enim habent homines aut cum Deo, aut alij inter alios, aut cum ſeipſis. CONCORDIAM & pacem habemus cum Deo fide iuſtificati, & reconciliati per Chriſtum, qui inimicitiarũ cauſſas ſuſtulit. De hac canunt Angeli nato Domino, Gloria in excelſis Deo, In terra pax, Hominibus bona volũtas. DE hac pace Malachias prædixit cap. 2. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis. Et Ezechielis 37. Et percutiã cum illis fœdus pacis, Pactum ſempiternũ erit eis, & erit tabernaculum meũ in eis, & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus. Cum hiſce congruũt verba Apoſtoli 2. Corinth. 5. Omnia autem ex Deo, qui nos ſibi recõciliauit per Chriſtum, & dedit nobis miniſteriũ reconciliationis, quonia Deus erat in Chriſto mundũ reconciliãs ſibi. Et ad Epheſ. 2. Nunc autem in Chriſto Ieſu vos qui longe eratis aliquando, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti, ipſe enim eſt pax noſtra. Hęc pax hominis cum Deo rectiſsime definitur eſſe mutuus conſenſus Dei & hominis, Dei quidẽ offerentis gratiã & recõciliationem per & propter filiũ, Hominis vero oblatã gratiam fide recipiẽtis & pollicẽtis Deo in poſterum fidelitatem & obſequium. IN huius pacis conſideratione plura expendenda ſunt, vt magis hæc inæſtimabilis pax dulceſcat. PRIMVM conſiderandæ ſunt partes diſsidẽtes, quæ ſunt Deus & homo, Deus quidem, qui ſumme felix eſt ſine homine, Homo vero, qui extreme miſer eſt ſine Deo. SECVNDO, cauſſæ diſcordiæ inter Deum & hominem veniunt ſpectandæ. In homine eſt peccatũ, quo homo Deũ proditoriè deſeruit: quod peccatum æſtimabitur magnitudine, multitudine, pœna, & obiecto. In Deo eſt ſumma iuſticia, qua Deus peccato vere iraſcitur, & illud iuſtiſsimis pœnis punit. TERTIO, quia reconciliatio fieri non potuit ſine mediatore, conſiderandus eſt mediator, nempe æternus Dei filius: qui poſtquã venit plenitudo tẽporis, miſſus eſt à patre in mundũ, & aſſumſit humanã naturã: vt quemadmodũ Patri ab æterno vera diuinitate iũctus eſt, ita nobis ſocietate naturæ humanæ iungeretur: quo poſsit eſſe mediator inter Deum & hominem. Cur aũt oportuerit mediatorem eſſe verũ Deum, Cur oportuerit eſſe verum hominem, & cur oportuerit eſſe vnam perſonã, vide in hiſtoria domini ſuper 1. cap. Iohan. QVARTO, quia Deus iuſtiſsimus eſt, requiritur compenſatio iniuriæ illi factæ. Hæc cõpenſatio facta eſt per obœdiẽtiã mediatoris & victimam, vt enim hac expiat peccatũ, ita illa iuſtificat expiatos. QVINTO, facta cõpenſatione fit reconciliatio: quę eſt placatio Patris per Filiũ, & receptio hominis in gratiam Dei. SEXTO, interuenit & pactum reconciliationis. In Deo quidem liberalis & gratuita promiſsio venię, in homine vero fides qua hæc gratuita ꝓmiſsio accipitur & retinetur, fit enim promiſsio cũ conditione fidei. SEPTIMO, cogitanda eſt huius

recõciliationis obſignatio:quæ fit per Sacramenta,Baptiſmum,& cœnam Domini,& per Arrhabonem ſpiritus.Ita enim Paulus ait:Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtũ,& vnxit nos Deus,qui & obſignauit nos,& dedit Arrhabonem ſpirit⁹ in corda noſtra. Hic igitur ſpiritus in cordibus Sanctorũ motus ciens congruentes cum Lege & volũtate Dei, eſt veluti Arra quædã,qua certificamur de promiſſa hæreditate: quã in reſurrectione iuſtorum plenam occupabimus. OCTAVO, cogitanda eſt promulgatio huius pacis: quæ eſt vniuerſalis,& habet additam conditionem fidei,iuxta mandatum Chriſti: Ite in mundũ vniuerſum,prædicate Euangeliũ omni creaturæ,qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalu⁹ erit,Qui vero non crediderit,damnabitur.Hęc promulgatio opponatur duplici tentationi,ſcilicet particularitatis & indignitatis. Teſtatur enim mandatũ,quod nulla ſit προσωποληψία apud Deum,ſed promiſcue offerat ſalutem omnibus fide accipiendam. NONO & vltimo,dulciſsimi huius pacis fructus legãtur, qui ſunt acceſſus ad Deum,ſanatio vulneratæ cõſcientiæ, gaudium inenarrabilis ſpiritus,lætus diſceſſus ab hac vita, & in omni æternitate fruitio cõſpectus Dei,& ſanctorum ſpirituũ, & ſocietas iucundiſsima æternum mãſura cum omnibus ijs,qui hic in terris nobiſcum DEVM coluerunt. Denique celebratio DEI in omni æternitate.Hæc nouẽ mẽbra vtiliter conſiderantur, quoties de pace inter nos & DEVM inita cogitamus.excitant enim nos ad timorem,fidem,gratiarum actionem,& ad ſtudium conſeruandæ huius pacis, qua amiſſa nihil eſt homine calamitoſius, nihil miſerius. Nam hac pace deſtitutus, erit ſocius diabolorum in ſupplicijs nunquam finiendis.Secundum pacis genus eſt, quo homines inter ſeſe mutuam colunt concordiã. Quam autem hæc pax ſit neceſſaria in omni gubernatione, ex eo patet, quod vnum ſit ex illis ſummis bonis,quæ in qualibet congregatione neceſſaria ſunt. Sunt autem in qualibet cõgregatione ſumma bona,vera pietas,honeſta diſciplina,& ſancta cõcordia,ſeu pax. Hæc tria ita cõſpiraſſe videntur, vt vno eorum expulſo reliqua ſimul diſcedant. Vbi enim nõ eſt pietas vera,qualis diſciplina & pax poterit illic eſſe? Contemta diſciplina,honeſtati & paci null⁹ relinquitur locus.Pace turbata,pietas & diſciplina iacent. Non igitur fruſtra Paulus iubet fieri preces,vt tranquillã & quietã vitam degamus in omni pietate & honeſtate.Etſi autem hæc pax in politijs & œconomijs magnũ eſt & ineſtimabile bonum, omnium tamẽ maxime opus eſt Eccleſiæ cõſenſu doctrinæ, & eorum qui docẽt inter ſeſe beneuolentia: Vt recte Baſilius dixit,Non tam ſiniſtræ opus eſt dextra,quã Eccleſiæ concordia doctorum.De hoc doctorum cõſenſu in doctrina & mutua beneuolentia dulciſsime cõcionatur Pſalm.133.pulcerrima enim pictura bonum pacis nobis commendat,qui cum facit mentionem Balſami,quo Aaron vnctus eſt,ſignificat vnde vera cõcordia in Eccleſia principium capiat.Nã vt Balſamum deſtillat à vertice Aaronis in Barbam,& in oras veſtimenti,ita vna doctrina ab vno ſummo Sacerdote,& vertice Chriſto ſparſa doceatur à toto cœtu Sacerdotum:quod cum fit, vera animi beneuolẽtia ſe inuicẽ fouent,nõ ſecus atque mẽbra corporis vncta nobiliſsimo Balſamo recreantur & foueantur.Et addit Pſalmus maximum præmium ſtudij hui⁹ pacis.Quoniã, inquit, ibi promiſit Dominus benedictionem & vitam vſq; in ſeculum.PROINDE huc optime quadrat illud Saluſtij, Concordia res paruæ creſcunt,diſcordia magnæ dilabuntur.Porrò cum Paul⁹ Epheſ. ſcribit in hunc modum: Solliciti ſitis ſeruare vnitatem ſpiritus,cum omni humilitate et manſuetudine, cum longanimitate ſufferentes alij alios in dilectione & vinculo pacis:Duo docet,videlicet & quib.modis retineatur concordia,& quinam ſint fontes omniũ diſsidiorũ in Eccleſia. Vt enim tres ſunt veluti nutriculæ ſuauiter fouentes piam concordiã,videlicet,vera & incorrupta doctrina,humilitas,& patiẽtia:Ita tres furiæ ex inferis emiſſæ diſtrahũt Eccleſiã,quæ ſunt corruptela veræ doctrinæ,ambitio & impatientia.Aduerſus has furias nemo poteſt ſatis muniri vlla quãtumuis magna præſtãtia virtutis, ſine agnitione & imitatione Chriſti.In huius ergo humilitatem & patientiã vero corde intueamur,& reprimam⁹ nos: ne aut intumeſcamus,aut cupiditate vindictæ diſcordias excitemus. Quod ſi hac ratione affectus noſtros repreſſerim⁹,teſtimoniũ ſpirit⁹ vtpote eius germanũ fructũ in nobis habitantis habemus. Verũ cum diabolus perpetuas excubias agit aduerſus Eccleſiã Chriſti, & ſępe in caſtra Eccleſię ſuos ſpeculatores mittit,vt ſunt hypocritæ,flagitioſi,ſchiſmatici, hęretici,blaſphemi,non eſt quod ſperemus in Eccleſia diuturnã pacem. Quare hic locum habet verſiculus:Interdũ pax eſt, pacis fiducia nunquã. Quapropter nos qui ciues Eccleſiæ ſumus, & vt Dauid loquitur, Socij timentium DEVM, πανοπλίαν Chriſtianam ſumamus,& pugnemus verbo & precibus aduerſus hoſtem noſtrũ diabolum, & aduerſus eius ſatellites:Ita futurũ eſt,vt retineam⁹ pacẽ cum Deo, etiamſi bellis & tumultib⁹ totus collabatur orbis. Cęterũ quantum bonum ſit pacis in politijs & œconomijs,ex eo patet quod ſine ea nulla dom⁹,nulla Reſpublica conſeruari poſsit:Quẽadmodum, proh dolor, experientia

rientia

rientia docet,non ſolum publice,verumetiam priuatim in multorum domibus. Tertium genus cōcordiæ eſt, cum homines cum ſeipſis pacem habent,hoc eſt,cum fruuntur animi tranquillitate,quæ Græcis εὐθυμία dicitur. Verum hic etiam opus eſt accurata diſtinctione. Nam cum triplex ſit diſsidium in homine,neceſſe eſt ei triplicem pacem opponi. Primum diſsidium in homine eſt perturbationum & affectuũ animi aduerſus rationẽ.hoc diſsidium agnoſcit Medea apud Ouidiũ cũ ait:Laudo meliora proboq;,deteriora ſequor. Quod laudet & approbet meliora,rationis iudiciũ eſt. Quod autẽ ſequitur contraria,ex impetu fit perturbationũ,opponentium ſe rationi. De hoc diſsidio multa Philoſophi ſcripſerunt. Plato dicit,in vnoquoq; noſtrum duos ingenitos eſſe conſiliarios , prorſus ſibi contrarios & amentes,videlicet voluptatem & dolorẽ. Hi cum modum nõ ſeruant,reprimendi ſunt, vt idem Plato ait,φόβῳ,νόμῳ,λόγῳ, metu,lege,ratione. Ad hos affectus futurorum opiniones accedunt,ante dolorem quidem timor,ante voluptatem vero conſcientia: Vnde fit quod affectus ſint in nobis veluti nerui aut funes trahentes nos retrahenteſq; ad contrarias actiones:vbi virtus & vitium diſcreta ſunt. Ratio autem iudicat & dictat quidnã melius & quid peius. Nam hanc tractionem vnam videlicet virtutis ſequendam ſemper,neque vnquam relinquendã,ſed hanc præ cæteris omnibus obtinendam eſſe ſuadet. Hanc tractionem rationis Plato aureã & ſacram eſſe pronunciat, cæteras vero videlicet affectuum opponentium ſe rationi duras & ferreas eſſe,quæ non ſunt ſequendę. Hoc diſsidium perturbationum & rationis,etſi prorſus in hac vita non ceſſat,tamen fide iuſtificati,in quib. peccatum mortificatur,guſtũ quendã eius pacis habent, quæ huic diſsidio opponitur. Dum enim cor purificatur fide,affectus mitiores & puriores redduntur: Vnde fit,vt minus ſint moleſti rectæ rationi. ad hanc purificationẽ etiã multũ facit honeſta educatio, pia cõuerſatio,fuga occaſionum,& negocia. SECVNDVM diſsidium in homine eſt tantum in renatis,quod eſt carnis aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Hic nulla pax ſperanda eſt. nam ἄσπονδος πόλεμος eſt inter carnem & ſpiritum.hoc eſt bellum irreconciliabile: quod impulit Apoſtolũ vt exclamaret:Miſer ego homo,quis me liberauit de corpore mortis huius? ſed gratias ago Deo meo. Hic Paulus luctã carnis aduerſus ſpiritum,& victoriam ſpiritus contra carnem deſcribit,quæ caro victa non quieſcit,ſed alijs atq; alijs telis victorẽ ſpiritũ adoritur. vnde fit vt nulla prorſus pax inter carnẽ & ſpiritũ expectari poſsit. TERTIVM diſsidium in homine eſt terrorum conſcientiæ ſenſu iudicij diuini perculſæ, & fidei. Huic opponitur pax mundo incognita,de qua potiſsimũ hic agit Apoſtolus:quæ ſane pax eſt incredibilis illa,& conſtantiſsima mentis recreatio & tranquillitas: qua fit vt homo de beneuolentia Dei ſecurus, ſeparatis conſcientiæ terroribus, clamet cum Dauide: Dominus illuminatio mea,& ſalus mea à quo timebo? Item,In te Domino ſpero nõ confundar in æternum. Vna igitur fides,quæ verbo Dei credit,Chriſtum veram iuſticiam apprehendit, terrores conſcientiæ ſuperat, & hanc dulciſsimam pacem affert, quæ maxime ſentitur in ſeria inuocatione: quæ propterea fortiſsima Turris dicitur à Salomone, cum inquit: Turris fortiſsima nomen Domini,ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

QVARTVS, μακροθυμία longanimitas ſiue lenitas, eſt fructus ſpiritus reprimentis animum,ne ſtatim aſſurgat in iram aut vindictam:idq; ſpe emendationis eius,qui læſit. Hæc virtus paſsim in Prophetis Deo tribuitur. Vnde Dauid aliquoties conſolationẽ petit,cum ait:Bonus & clemens Dominus,tardus ad iram, id eſt, μακρόθυμος & multæ miſericordiæ. Huius cœleſtis patris exemplo lenitati ſtudendũ eſt, cauendumq; ne præcipites feramur in iram,aut vindictam,victi ab importunitate carnis. Ex qua re poſtea in multos alios lapſus facilimus eſt caſus, vnde difficile pedem reuocare licet. Iuuerit proinde proponere nobis Chriſti exemplum,& ſanctorum,qui ob hanc virtutem prædicantur. Iuuerit cogitare de noſtra imbecillitate, qua & nos alios ſæpiſsime leui de cauſa offendimus. Iuuerit etiam meminiſſe,quod qui offenderunt,fratres ſint in Chriſto,aut fieri poſsint. Huc promiſsiones refero: Beati mites,beati pacifici.

QVINTVS, χρηστότης benignitas. Vt quartus fructus ſpiritus à vindicta & ira nos reuocat,ita quintus ad benignitatem inuitat: qui facit vt verbis & factis proximo commodo & vſui eſſe ſtudeamus. Non enim, vt ait Auguſtinus, ſufficit abſtinere à malo, niſi fiat quod bonum eſt: & parum eſt nemini nocere,niſi ſtudeas multis prodeſſe.

SEXTVS, ἀγαθωσύνη bonitas. Hæc habitus eſt animi amice complectentis & fouentis alios. Vnde,tanquam riuulus,benefaciendi ſtudium manat. Vel eſt virtus,quæ facit vt animus ſemper ad optima quæq; ſit propenſiſsimus. Huic opponitur πονηρία,quæ contrarijs malis delectatur.

SEPTIMVS πίστις fides. Non hic loquitur Paulus de fide iuſtificante, ſed tantum de ea fide,quam Cicero docet fundamentum iuſticiæ eſſe, videlicet, cum quod dictum eſt fit.

Eſt enim conſtantia & veritas in dictis & factis. Hæc fides vt eſt fructus ſpiritus, differt à fide Scipionis, efficiente cauſa, formali, & finali. Efficiens cauſa fidei in Dauide, eſt ratio reformata manu Dei, fiducia Mediatoris, & Spiritus ſanctus. Forma eius quod ex puro corde profecta veritatem & conſtantiam tueatur. Finis eſt principalis, vt præſtetur Deo obœdientia & cultus. At in Scipione nec fiducia Mediatoris eſt, nec Spiritus ſanctus. Deinde cor eius immundum. Poſtremò ſpectatur non Dei gloria, ſed propria vtilitas. Hæc differentia ſumta ex cauſis, etiam alijs virtutibus, quas enumerat Paulus accommodetur, Vt manifeſtum ſit diſcrimen inter vmbras virtutum, quæ ſunt in non renatis, & veras virtutes quæ ſunt in conuerſis.

OCTAVVS πρᾳότης manſuetudo. Vt manſuetus eſt, iuxta Chryſoſtomum ille, qui cum prouocatus fuit, nec malum cogitat facere, nec facit: ita manſuetudo virtus rariſsima, habitus eſt, quo quis læſus remittat noxá, & de vindicta non cogitet. Hanc ſuis Philippenſibus cõmendat Paulus, cum inquit: Manſuetudo veſtra nota ſit omnibus hominibus. Ad hanc hortatur & Dominus propoſito proprio exemplo, inquiens, Diſcite à me, quia manſuetus ſum, & humilis corde. Coniungit hic Dominus manſuetudinem, & humilitatem, vt oſtendat, vnde vera proficiſcatur manſuetudo. non enim aliunde prouenit, quam ex vera cordis humilitate. Hæc, vt ait Bernardus, veluti triplici ariete concutitur: verborum iniurijs, damnis rerum, corporis læſione. In his tribus omnis exhibitio patientiæ, omnis exercitatio manſuetudinis. Probata eſt illa virtus quam nihil videtur concutere potuiſſe.

NONVS ἐγκράτεια continentia, ſiue temperantia. hac cupiditates frenamus, & moderamur omnes actiones, verba, geſtus, facta ad normam iuſticiæ, & præcipuæ voluptatibus imperamus. Bernardus hanc definit eſſe refrenationem cupiditatis aduerſus ea, quæ carnaliter delectant. Opponitur ergo hæc virtus omni intemperantiæ cibi, potus, veneris, & aliarum rerum.

Aduerſus huiuſmodi non eſt Lex.

Cum hac ſententia cõgruit dictum Pauli prioris ad Timoth. 1. Scimus quod Lex non ſit iuſto poſitá, ſed ἀνόμοις, id eſt, exlegibus ſeu contemtoribus legis. Hic iuſtus & contemtor Legis opponuntur. Vt ergo contemtor eſt qui mandatum Dei pro nihilo habet, & pro ſuo furore ruit in omnes carnis concupiſcentias, vt libidini peccandi ſatisfaciat: ita iuſtus eſt, in eo loco Pauli, qui ex fide timet Deum, & petit cum Dauide: Inclina cor meum ad teſtimonia tua, & non ad auaritiam. Atq; ita ſpiritu pugnat aduerſus corporis concupiſcentias, vt aliqua ſaltem officia Deo grata faciat. Significat ergo vtrunque dictum Pauli, quod legis rigor ſeu damnatoria ſententia nihil iuris in eos habeat, qui ſpiritu militant contra carnem, & habent propoſitum pium ſancte & innocenter vitam ſuam inſtituendi, etiamſi ad amuſsim omnia non præſtant, quæ lex requirit: ſed tantum aduerſus eos, qui mandata Dei contemnunt, qui flagitioſe iuxta carnis deſideria viuunt, Lex ſuum exercet imperium, coërcendo, accuſando, damnando & puniendo, idq; ideo, quia tales adhuc extra Chriſtum ſunt, vt qui nondum ſint fide iuſtificati, id quod carnis imperium in ipſis conuincit. Nam ſpiritus fidei, vbicunq; eſt, huiuſmodi carnis operibus ſe opponit, & perpetuo aduerſus ea militat verbo & precatione.

Qui vero Chriſti ſunt, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiſcentijs.

Anteuertit obiectioñe, quam quis in hunc modũ inſtituere poterat. Vbi ergo liberatio à Lege per Chriſtum? an non ad omnes ſe extendit? Reſpondet Apoſtolus, nõ eſſe liberatos qui male viuunt. filij enim Dei carnis illecebris renunciant, & affect⁹ prauos imperio ſpiritus domare nunquã deſinunt. Eſt autẽ crucifigere carnem, compeſcere affectus carnis, eoſq; refrenare, ne ferociant, & ſint efficaces ad fructificandum peccato. Hanc carnẽ illi ſoli crucifigunt, qui ſunt Chriſti, id eſt, fide renati. Verum ſi particulam δὲ pro γὰρ accipere placet: quod non raro fit, planior erit ſententia, & pertinebit ad proximi ſuperioris dicti confirmationẽ. Nam cauſam reddit, cur aduerſus huiuſmodi nõ ſit Lex, & poterit hęc ratio Dialectice in hunc modum accommodari: Qui Chriſti ſunt, à Lege ſunt liberi. Qui carnẽ crucifigunt cum affectibus, & concupiſcentijs, hoc eſt, qui ſecundũ ſpiritum viuunt, & fructus ſpiritus edunt. ſunt liberi à Lege. Hæc fuſius explicantur ad Rom. 8. Caro quemadmodum ſupra admonui, ſignificat ipſius naturæ vicioſitatem, quæ eſt in homine. πάθημα huius naturæ vitioſæ paſsio & affectio eſt, qua ſpirit⁹ affligitur, ac premitur tanquã cruce aliqua à carne ſibi impoſita. ἐπιθυμία cõcupiſcentia carnis titillatione, qua inſtigatur homo ad obtemperandum illecebris carnalibus. Hæc proinde mater eſt omnium operũ carnis, quæ ſupra Apoſtolus

enumera-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

enumerauit. Crucifigendi vocabulo vtitur Paulus pro genere,hoc eſt,pro verbo mortificandi,idq; ideo, vt oſtendat cauſam mortificationis noſtræ eſſe virtutem crucis & mortis Chriſti in renatis,quemadmodum clare docet Paulus ad Rom.6. Porrò quia mortificatio eſt altera ſanctificationis noſtræ pars,aſſcribam definitionem ſanctificationis : vt ex collatione partium clarior euadat vtriuſq; , hoc eſt, cum mortificationis tum viuificationis ratio : Eſt itaq; ſanctificatio (vt ex 4. prioris Petri promtum eſt colligere) Segregatio hominis à prophanitate gentium per mortificationem carnis , & viuificatio ſpiritus per virtutem Spiritus ſancti. Mortificatio carnis eſt ceſſatio à peccato,qua fit,vt homo non amplius iuxta cupiditates hominum ſed iuxta voluntatem Dei viuat. Huius cauſa eſt mors Chriſti in conuerſis, & finis , vt ſiſtamus membra noſtra hoſtiam ſanctam & placentem Deo. Viuificatio ſpiritus eſt veluti creatio & excitatio noui hominis per ſpiritum Chriſti. Huius cauſa eſt virtus ſpiritus Chriſti excitati à mortuis in renatis. Finis , vt ſimus noua creatura ſiue noui homines,iuxta voluntatem Dei viuentes.

Si viuimus ſpiritu, ſpiritu & incedamus.

Chryſoſtomus legit ζῶμεν ἐν. Viuamus igitur in ſpiritu , & ſpiritu incedamus , vt ſit concluſio ex ſuperioribus collecta. Verum nos ſequamur vſitatam lectionē, & hic repeti propoſitionē exhortatoriam,dicamus vna cum implicatione argumenti à cauſa efficiente ad effectum.Ponitur autē loco totius argumenti ſola propoſitio,vt plurimū fieri ſolet in hypotheticis argumentis. Compleamus autē argumentum hoc pacto,Si ſpiritu viuimus,ſpiritu & incedamus.Atqui ſpiritu viuimus qui in Chriſtum credimus: Ergo par eſt vt ſecundū ſpiritū incedamus.Si viuimus,inquit,ſpiritu,ſcilicet Chriſti in nobis habitantis per fidē,& hanc fidem noſtram gubernantis,Spiritu etiā incedamus,id eſt,iuxta regulam ſpiritus viuamus. Nā qui vere credimus,donati ſumus ſpiritu viuifico Chriſti,qui nos regenerat,vt peccato mortui,Deo viuamus.Paulus enim teſtatur Chriſtū inhabitare per fidē in cordibꝰ noſtris, qui ſuo ſpiritu vere efficax eſt,iuxta illud ad Rō.8. Si quis ſpiritum Chriſti non habet,hic non eſt eius. At ſi Chriſtus in vobis,corpus quidem mortuum eſt propter peccatum,ſpiritus vero vita propter iuſticiam.Hinc proinde ſentiemus nos fidem habere,adeoq; Chriſti eſſe,ſi ſpiritū eius habuerimus. Spiritum autē eius nos habere inde percipiemus,ſi vt vna noſtra pars indies magis magiſq; mortificetur,ita altera viuat. Hanc autem viuere ex iuſticia cognoſcimus,id eſt,ex eo quod iuſticię viuamꝰ,quæ eſt ſpiritus Chriſti virtus in nobis. Paulus ſeipſum exempli loco proponit ſupra cap.2.cum ita ait,Viuo autem non amplius ego.ſed viuit in me Chriſtus,& vitam quam nunc viuo in carne,viuo per fidem filij Dei,qui dilexit me,& tradidit ſeipſum pro me. Neceſſaria eſt igitur hæc Pauli cōſecutio.ſi ſpiritu viuimus , ſpiritu & incedamus hoc eſt,ſi vera fide præditi ſumus,iuxta regulā verbi Dei vitam inſtituamus. Hæc enim vis eſt vocis Græcanicæ στοιχῶμεν.nam is proprie στοιχεῖν dicitur,qui ita incedit,vt certum ordinem teneat,& quaſi lineā non tranſiliat. Hoc verbo Apoſtolus vtitur ad Rom. 4. vbi inquit, στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως,id eſt,incedentibus recto ordine in veſtigijs fidei Abrahę.Monemur igitur hoc dicto,ſpiritu incedamus,vt non alium ductum in vita ſequamur, quam ſpiritus Chriſti : qui ductus verbo Dei nobis commendatur.Huc ſerium illud mandatum Dei pertinet,In præceptis meis ambulare,& non in præceptis patrum veſtrorum,Cum igitur Papa aut alius quiſpiam aliam viuendi regulam nobis præſcribit, ſciamus illum nos à recto ſpiritus ductu abducere, & in foueam errorum præcipitare.Locus hic aduerſus eos obſeruetur,qui fidem & ſpiritum iactant:quorum tamen actiones minime reſpondent tam magnificæ iactantiæ. Quemadmodum enim opera bona teſtimonia ſunt arcanæ virtutis Chriſti in cordibus habitantis, ita mala opera vanos fidei iactatores arguunt. Hæc enim duo pugnantia, actio, qua violat homo Legem Dei ſciens & volens , & illa fides quæ eſt fiducia miſericordiæ, non ſimul manent, quia iuſiurandum dicit,Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et Paulus ait,eos qui vaſtant conſcientiam,naufragium fidei facere. Cum Pauli exhortatione congruit & illa,quæ eſt in primo Iohannis tertio , Filioli mei, nemo vos decipiat, qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Fruſtra igitur clamamus, nos fidem & iuſticiam in corde geſtare, dum pedes,manus,linguam,oculos,iniquitas occupat.

Ne ſimus cupidi inanis gloriæ, inuicem prouocantes,inuicem inuidentes.

Exemplo contrario propoſitionem amplificat, ac κενοδοξίαν, quæ diſſidiorum & altercationum eſt mater,è medio ſublatam cupit. Nam vbi hæc eſt,penes carnem imperium manet,oppreſſo & fugato ſpiritu

ſpiritu. Semper enim κενοδοξία aliquid mali molitur,& cum ex ea inuidia naſcitur,fieri nō poteſt,quin infinita mala ſequantur.Porrò cum Apoſtolus inanis gloriæ meminit,ſignificat gloriam aliquam veram eſſe,ac minime vanam. Proinde duplex erit gloria. Vna vera, altera vana,de vtraq; ordine pauca dicemus. VERA gloria & propria filiorum Dei duplex eſt. VNA,cuius fundamentum eſt promiſsio gratuita,de qua filij Dei recte gloriátur,cum eam fide poſsideant, & expectent gloriam filiorum Dei. Huius ergo cauſa non eſt noſtra actio,aut paſsio,ſed meritum Chriſti, qui nobis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Vt quemadmodū ſcriptū eſt,Qui gloriatur,in Domino glorietur. De hac gloria Bernardus pie in hunc modum ait: Gloriari in ſolo Deo, nō niſi à ſolo Deo eſt. Hæc proinde gloria non facit ſuperbos, ſed humiles:non contemnit proximum,ſed diligit: nō præfert ſe alijs,ſed ſubijcit in vero timore Dei & caritate. Hac inſultamus diabolo, hac nos ſub cruce erigim⁹,hac diſceſſuri de hac vita gloriamur aduerſus mortē & infernū. ALTERA gloria filiorum Dei oritur ex fide, & iudicio bonæ conſcientiæ de noſtris actionibus & afflictionibus. de hac Paulus 2. Cor.1. in hunc modum ait: Hæc eſt gloriatio noſtra teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et infra capite 6. Opus ſuum vnuſquiſq; probet,& nunc gloriam habebit apud ſeſe,& non apud alios. Hoc eſt, Vnuſquiſq; recte ex fide faciat officia vocationis ſuæ,& ferat crucem forti animo,quod cum facit,habebit apud ſe gloriam,id eſt,approbationem non fallentis,ſed recte iudicantis conſcientiæ. Eſt ergo huius glorię fundamentum cōſcientia recte factorum,& bona ſub cruce conſcientia. Verum ne hæc gloria ſuos limites tranſgrediatur, atq; ita cōmaculetur,triplex cautio adhibenda eſt. Quarum prima,eſt conſtans,& vera agnitio fontis omnis boni,videlicet,quod Deus ſolus ſit fons & origo omnis boni. Secunda,eſt vera confeſsio,non oris tantum,ſed etiam intimi cordis,quod ex eo fonte gratis habeamus ſine noſtris meritis quicquid habemus boni. Tertia,eſt minime ſimulata gratitudo, qua ad Dei gloriā omnia quæ facimus,& patimur, referimus.His ſeruatis cautionibus in omnibus Dei beneficijs pie gloriari licet.Nā huiuſmodi gloria ipſum autorē Deum glorificat,ac ad ipſum refert omnia.Huius gloriæ vix tenuis quædā vmbra eſt,quam Cicero tribuit hominibus virtute & rebus geſtis claris. Quā quidem ille definit celebrē & peruagatā alicuius famam, quæ vt ſumma & perfecta ſit,ex hiſce tribus eam conſtare dicit, ſi diligit multitudo, ſi fidē habet, ſi cum admiratione quadam honore dignos putet. VANA gloria triplex conſtituatur. Diabolica, Hypocritica, Thraſonica. DIABOLICA κενοδοξία eſt,qua membra diaboli gloriantur cum malefecerint. De hac Dauid Pſalmo 52.in hunc modum canit: Quid gloriaris in malitia tua tu potens? cum miſericordia Dei duret omni die,prauitatem cogitauit lingua tua, ſicut nouacula acuta feciſti dolum,dilexiſti malitiam ſuper bonitatem,falſitatem magis quam loqui iuſtitiam,dilexiſti omnia verba perditionis lingua doloſa. Sed huius finē ſpecta,de quo idem Propheta hæc ſubiungit,Propterea DEVS deſtruet te in æternum,conteret te & euellet te. Vt autem hoc hominum genus pius vitet,monet Salomon Prouerb. 2. Conſilium cuſtodiet te, & prudentia ſeruabit te, vt eruaris ab homine qui peruerſa loquitur, qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas, qui lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus peſsimis. HYPOCRITICA κενοδοξία, eſt captatio applauſus vulgi ob pietatis & ſanctimoniæ opinionē.Hanc damnat Chriſtus,cum ait:Cum facis eleemoſynam, ne buccinandum cures coram te, vt faciunt Hypocritæ. Hanc obijcit Chriſtus Scribis & Phariſæis Matth.23.Omnia,inquit,opera ſua faciunt ad hoc,vt ſpectentur ab hominibus. THRASONICA κενοδοξία eſt, cum homines, qui in ſinu fortunæ fouentur,extolluntur, & magnifieri volunt,cum tamen nullis veris virtutibus emineant.Apud hos tria hominum genera in magno ſunt precio,videlicet adulatores ſeu aſſentatores, quorum conſuetudo Thraſonibus iucundiſsima eſt. Calumniatores ſeu delatores qui alijs virtutis decus detrahunt, vt ſui Thraſones videantur eminere κακοηθεῖς, qui aliorum dicta & facta maligne deprauant,& omnia ad ſuorum thraſonum affectus moderantur.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

Errantes leniter in viam reuocentur à ſpiritualibus: Doctoribus Euangelij gratitudo exhibeatur. Et vt omnibus debita reddantur officia, ita caueantur circumciſionis architecti,vt qui gloriam venentur inanem: cum contra piorum ſit tantum in cruce Chriſti gloriari.

Ordo

Ordo & partes Capitis Sexti.

Duæ partes ſunt huius capitis, Prior parænetica eſt, cohærens cum fine quinti capitis. Poſterior totius Epiſtolæ eſt concluſio. Prior rurſus tripartita eſt: conſtat enim tribus ſuaſorijs propoſitionibus cum ſuis rationibus. Poſterior, vt dixi, concludit Epiſtolam. Primum monens Galatas, vt à Pſeudoapoſtolis circumciſionis architectis ſibi caueant. Illi enim occaſionem Paulo dederunt, vt hanc ſcriberet Epiſtolam. Deinde ſe exemplum abijciendæ inanis gloriæ ſtatuit. Poſtremo imprecatione & valedictione, ſuo more, claudit Epiſtolam.

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES etiamſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, inſtaurate huiuſmodi in ſpiritu lenitatis.

Poſtquam in ſuperiori capite paræneſes inſtituit, quibus obtemperandum ſpiritui nos hortatur, nunc exempli cauſa quaſdam hypotheſes exhortatorias ſubijcit. Ac primũ vt imprudenter lapſos in aliquod delictum rurſus erigamus, ac veluti luxatum ex lapſu membrum in ſuum locum reponamus. Hæc enim vis Græcæ vocis eſt, qua vtitur Apoſtolus. Lapſui, vnde membrorũ fit luxatio, opponitur καταρτισμὸς, hoc eſt, Luxati membri in locum ſuum reſtitutio. Præoccupationis vox translationem culpæ videtur ſignificare. Nam culpam Apoſtolus transfert in carnẽ, & in Satanam: qui varijs technis homines in peccatum præcipitat, non ſecus atq; luctator, qui ſuppoſito pede antagoniſtam euertit, atq; ideo labentes Chryſoſtomus ὑποσκελισμένους vocat. PORRO cauſa, & modus erectionis lapſorum hic obſeruetur. Cum enim ait fratres, item ſi quis homo, item vos qui ſpirituales eſtis, cauſam triplicem aſsignat. Nam & fratrum eſt pia ſolicitudine ſine acerbitate ſe mutuo, ſi quid delinquitur, in viã reuocare, Et hominis appellatio cõmunis infirmitatis naturæ nos admonet, (quare recte Terentianus ille ſenex ait: Homo ſum humani à me nihil alienũ puto) Et ſpiritus, quo donati ſunt credentes ſanctam moderationẽ requirit in corrigendis alienis peccatis. Nihil enim ita probat ſpiritualem virum, vt ait Auguſtinus, quam peccati alieni tractatio, cum liberationem eius potius, quam inſultationem, potiuſq; auxilia, quam cõuitia meditatur: & quantum facultas tribuitur ſuſcipit. Modum exprimit cum ait: In ſpiritu lenitatis, ſeu manſuetudinis, hoc eſt, non proterue, ſed benigne, non cum irriſione, ſed cum commiſeratione, non ſeuere, ſed manſuete. Breuiter corripientis ſermo ita moderandus eſt, ſicuti ſalus eius qui corripitur poſtulare videtur. HIC quatuor loci ſe offerunt. Primus, quod lapſis poſt conuerſionem non ſit neganda venia, non ſit intercludendus reditus ad pœnitentiam. Nam, ſi Deus vult, vt nos erigamus lapſos, & errantes in viam reuocemus, ſatis teſtatur, quod eos extreme nõ abiecerit: ſed cupiat potius, vt rurſus per pœnitentiam redeant, ac viuant. Secundus, qualiſnã debeat eſſe Chriſtiana admonitio, & fratrum correctio: Debet enim, vt hic Paulus docet, ex leni ſpiritu proficiſci, & tendere ad proximi inſtaurationem, & ædificationem. Verum diſcernendum eſt inter præfractos, & imbecilles. Illi, vt profeſsi hoſtes Euangelij contemnendi ſunt: Hi autem minime: ſed potius omnibus modis ſubleuandi, iuxta hoc Pauli præceptum. Tertius, quod quo quiſq; abundantiora, ſeu ampliora dona ſpiritus habeat, eo plus ſe ædificationi proximorum debere ſciat. Spirituales enim vocat Paulus hoc loco comparate, eos videlicet, qui magis in ſchola Chriſti profecerunt: non quod nihil de carne habeant reliquum, ſed qui aliorum reſpectu maiori ſunt ſpiritus gratia donati. Quartus, Metaphora lapſus & inſtaurationis admonet, quanta cum ſollicitudine cauenda ſint delicta, nam, vt quo ſæpius corpus labitur, eo redditur imbecillius, magiſque membra luxantur, donec tandem corpus prorſus concidat: Ita animæ lapſus frequentiores, tandem ruinam perpetuam animæ afferunt.

Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.

Ratio propoſitionis aptiſsima, ſumta à communis infirmitatis periculo, ac ſi diceret: Cum humanum ſit errare, & labi, talem te lapſo exhibeto, qualem tibi illũ cuperes lapſus. Nihil enim, vt ait Auguſtinus, ad miſericordiã ſic inclinat, quam periculi cogitatio. Et Bernhardus: Qui ſemetipſum aſpicit, nõ quærit, quid in alijs frequenter reprehendat: ſed in ſemetipſo quid lugeat. Hic Bernhardus in quodam loco narrat quendã ſenem au-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nem audiuiſſe aliquẽ ex fratribus grauiter deliquiſſe, quod cum audiret, vehementiſsime flere cœpit. Interroganti autem cauſam tanti fletus, Reſpondet ſenex: Ille hodie, ego cras. Huc pertinet verſiculus: AVT ſumus aut fuimus aut poſſumus eſſe quod hic eſt. Tentationis vox ſubindicat cauſam lapſuum, de qua Iacobus in hunc modum: Vnuſquiſq; tẽtatur dum à ſua cõcupiſcentia abſtrahitur, & ineſcatur. Hic Iacobus tentationis ad male agendum cauſam, & fontem indicat propriã cuiuſq; concupiſcentiã. Hæc enim primum hominem à bono abſtrahit, deinde ineſcat hominis affectus & incautum tandẽ obruit. Hic duo loci obſeruentur: Primus, eſt admonitio infirmitatis cõmunis, quæ eo pertinet, vt diligentius ab hoſtibus ſalutis noſtræ nobis caueamus: ne ſinamus nos inſidijs diaboli, improbitate mundi, & propriæ carnis peſsimis conſilijs vinci, hoc eſt, carnalibus deſiderijs, quibus tum demum homo permittitur, quando verbũ Dei ſegnius audit. Huc illud Domini dictum in Pſal. 81. Et nõ audiuit populus meus vocẽ meam, & Iſraël non voluit me, & dimiſi eos ſecundũ deſideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis. De hac horrenda pœna neglectus verbi, vide Paulum 2. Theſſ. 2. Secundus, quod aliorum lapſus nos admonere debeant noſtri periculi, ne nobis fidamus atq; ita cum alijs in peccata ruamus.

Alij aliorum onera portate, & ſic adimplete Legem Chriſti.

Ex ratione proxima infert repetitionem propoſitionis. Verum, quia ratio communis periculi meminit, repetitio propoſitionis amplior eſt, & plus continet quam ipſa propoſitio. Antea enim, vt, qui ſpirituales ſunt, erigant lapſos hortabatur: nunc vt communium infirmitatum rationem habeant, monet: & ad mutuam condonationem & lenitatem in corrigendo, argumento ſumto à communi infirmitate. Eſt enim infirmitatis propriæ memor, erga alios moderatior. quare cum ſinguli noſtra vitia habeamus, requirit communis conditio, vt alijs ſimus æquiores. Recte enim dicit Chryſoſtomus, οὐκ ἐςὶν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, hoc eſt, fieri non poteſt, vt aliquis ſit homo, & careat vitio. Aptiſsima metaphora infirmitatis vitia, quibus laborant homines onera appellat. Vt enim ſubleuandi ſunt, qui oneri ſuccumbunt: ita amicis & placidis correctionibus in viam reuocandi, qui errore aliquo, aut vitio, tanquam onere impoſito premuntur. Quod autem ſubiungit: Et ſic adimplete Legem Chriſti, vim argumenti habet, cum à cauſa, quæ eſt mandatum Chriſti, tum ab ipſo Chriſti facto ſeu exemplo, Ita enim ipſe Chriſtus Iohan. 15. ait: Hoc eſt mandatum meum, vt diligatis alij alios, ſicut dilexi vos. Locus obſeruandus eſt, quod fruſtra tumeant homines inani Chriſtiani nominis titulo, niſi magiſtri CHRISTI legem & exemplum ſequantur. CÆTERVM hic tres Quæſtiones excutiendæ ſunt. Quarum prima eſt de hac Chriſti lege, cur videlicet mandatum dilectionis æternum, dicatur lex Chriſti. Secunda, quæ oritur ex prima, An Euangelium ſit noua quædam Lex? Tertia, de huius legis impletione, de qua Paulus hic aperte loquitur. Et ſic implete legem Chriſti.

DE PRIMA.

Cur mandatum dilectionis, dicatur lex Chriſti, & nouum mandatũ, videlicet Chriſti manifeſtati in carne, ex 2. cap. 1. Epiſtolæ Iohannis, ex 15. Ioh. Et ex Iere. 33. colligetur. 1. Iohan. 2. Sic ſcriptum eſt: Cariſsimi nõ mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio. Et mox iterum, Mandatum nouum ſcribo vobis, quod verũ eſt in ipſo, & in vobis, quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen iam lucet. Iohan. decimo quinto, Mandatũ, dicit Dominus, nouum do nobis, vt alij alios diligatis, ſicut dilexi vos. Ierem. 33. Legem meam ipſorum cordi inſcribam. Ex horum dictorum collatione patet Primum, quod lex dilectionis non ſit noua per ſe, nec lata à Chriſto in carne manifeſtato, cum iã inde à legis initio fuit, vt teſtatur primum teſtimoniũ, quod adduximus à Iohañe. Si ergo materiã Legis inſpicimus, nõ peculiariter dicitur Chriſti lex, aut noua lex, ſed Dei, naturæ humanæ in creatione impreſſa, & poſtea per Moſen lata: videlicet, Diliges proximum tuũ ſicut teipſum. Cur ergo hæc lex Chriſti dicitur? cur nouũ mandatũ appellatur? Chriſti dicitur, ꝓpter formã mutatam, & dilectionis exemplum. Ita enim dicit Dominus: Diligite vos, ſicut ego dilexi vos. Hic proinde non ipſam præcepti materiam, ſed formam videmus mutatã, ſiquidem longe certior caritatis regula nobis proponitur quam antea. Deinde noua hæc eadem lex dicitur ꝓpter nouã ſcriptionis eius rationẽ: videlicet, quod non in Tabulis lapideis, vt antea ſub Legis tenebris, ſed in corde ſit inſcripta, (ſicuti teſtimonium, quod ex Ieremia adduximus, docet.) In corde, inquam, in quo tenebræ tranſierunt, & verum lumen iã lucet: videlicet ſol iuſticiæ Chriſtus Ieſus. Duplici igitur reſpectu

manda-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mandatum dilectionis nouũ dicitur, & Chriſti lex: videlicet propter formam, & propter efficiẽdi virtutem, ſeu inſcriptioné huius legis in cordibus quæ eſt à Chriſto. Nemo enim dilectionis legem implere poteſt, niſi Chriſtus eam in corde ipſius ſcripſerit: quod tum demum fit, cum homo in regeneratione fit noua creatura, & donatur ſpiritu Chriſti.

DE SECVNDA.

Secunda quæſtio oritur ex prima, nam cum mandatum dilectionis dicitur lex Chriſti manifeſtati in carne, & mandatum nouum, merito quæritur, nunquid Euangeliũ ſit noua quædam lex? quemadmodum Monachi ſomniant. Reſpondeo, Euangelium nequaquam eſt noua aliqua operum lex, ſed eſt prædicatio conuerſionis & remiſsionis peccatorũ in nomine Chriſti, & prędicat liberationem à lege per Chriſtum, ita vt qui in Chriſtum crediderit, ſit à legis damnatoria ſententia abſolutus, & liber, ſit iuſtus, nõ propria, ſed aliena iuſticia, nempe Chriſti. Verum poſtquam aliquis Euangelij beneficio factus eſt noua in Chriſto creatura, debet nouo mandato obœdire, & Deo præſtare obœdientiã, iuxta normam Legis: quæ obœdientia, vt fructus ſpiritus eſt, ita euidens eſt regenerationis indiciũ, & nullo pacto cauſa ſalutis, ſeu, vt Bernardus loquitur, non eſt cauſa regnandi, ſed via regni: & tametſi hæc obœdientia imperfecta eſt, placet tamen Deo, quia perſona eſt reconciliata. accurate proinde diſcernendum eſt inter doctrinam de beneficio Chriſti proprio, videlicet, Euangelium, & doctrinã de officio noſtro debito, quod à nobis Chriſtus requirit. item inter iuſticiam fidei gratuitam, & eius fructus quæ ſunt bona opera.

DE TERTIA.

Cum Paulus hic dicit: Et ſic implete Legẽ Chriſti, & ex concione Domini Ioh. 15. & ex 1. Ioh. 2. cõſtat legẽ Chriſti eſſe ſummã legis de dilectione Dei & proximi, merito hic quæritur, num pij poſsint hanc legẽ Chriſti implere. Reſpondeo: Impletionis ſeu perfectionis vox duob. modis accipitur in ſcriptura. Alias enim opponitur imperfectioni operis, alias ſimulationi. Cum autem opponitur impletio legis imperfectioni operis, nemo ſane legem Dei in hac vita implere poteſt, niſi vnus Ieſus Chriſtus, qui eam ob cauſam legis conſummatio in iuſticiã omni credenti ab Apoſtolo prædicatur. Hãc ſententiã totius ſcripturę cõſenſus confirmat, & Paulus iuſta & prolixa diſputatione (vt alia teſtimonia taceam) eam concludit ad Roman. 1. 2. 3. & ad Galatas 2. In his enim locis quadruplici demonſtratione concludit Apoſtolus, neminem in hac mortali vita legem Dei implere poſſe. Primũ enim prouocat ad experientiã omnium hominum. Deinde corruptionem naturæ in mediũ adducit. Tum clara teſtimonia ſcripturæ congerit. Poſtremo finem mortis Chriſti, qui eſt expiatio peccati, vrget. Ex quibus ſingulis & omnibus ſimul conficitur, neminem lege iuſtificari, propterea quod nemo Legem perfecte præſtet. At cum perfectio Legis opponitur ſimulationi, id eſt, mẽdacio & hypocriſi, omnes filij Dei dicuntur legẽ Chriſti implere, quia ſincere ſtudent vitã ſuam Deo approbare, & ſine ſimulatione proximũ amore proſequuntur. Etſi autẽ nihil difficilius, quam ſincere proximos diligere, obſtat enim amor noſtri qui plenus eſt ſimulatione, & ſuum quiſq; amorẽ quo alios proſequitur, proprio commodo metitur potius, quam pio cõmunicandi ſtudio: Tamen vere pij ſpiritu regenerationis carnis vitia corrigunt, & pręceptum dilectionis ſincere pręſtare conantur: Qui conatus cum ſit ſine ſimulatione, dicuntur legẽ Chriſti implere, id eſt, ſine ſimulatione & hypocriſi proximos diligere, qui viua Chriſti fiducia ſunt præditi. Caritas igitur ἀνυπόκριτος, id eſt, non ſimulata, ſi cõferatur cum ſimulata hypocritarum dilectione impletio legis dicitur, & hoc loco & Iacobi 2. Nam Iacobus perfectionem Legis aperte opponit hypocritarum iactãtiæ de religione ſine vero timore Dei & fide. Similiter Iohan. primæ, ſecũdo, qui dicit (ait) Noui eum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt, & in eo veritas non eſt: Qui autem ſeruat ſermonem eius, vere in eo perfecta caritas Dei eſt. Hic manifeſtiſsime ſimulatæ & mẽdaci caritati opponitur caritas perfecta, quam Iohannes tribuit pijs & vere credentibus. Quæ caritas à Petro prioris 1. ἀνυπόκριτος vocatur, & à Paulo 1. ad Timoth. 1. dicitur finis præcepti, ita enim ait. Finis præceptionis eſt caritas ex puro corde, conſcientia bona, & fide non ſimulata. Hic Apoſtolus fidem ἀνυπόκριτον, bonæ conſcientiæ matrem facit, ex qua cõſcientiæ puritas & ſinceritas cordis fluit: Vnde manat illa caritas, quam Iohannes perfectam, hoc eſt, vt interpretatur Petrus ἀνυπόκειτον, id eſt, non ſimulatam appellat.

Nam ſi quis putat, ſe eſſe aliquid, cum nihil ſit, ſeipſum decipit.

Tollit cauſam contemtus aliorum, nimirum faſtuoſam de ſe perſuaſionẽ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hac enim ſublata homo ęquior eſt alijs. Nihil hoc loco, nō negatiue, ſed priuatiue capitur. Eſt enim ſenſus: Qui putat ſe eſſe aliquid, hoc eſt, q tribuit ſibi arrogāter quod ſit alijs præferendus, nihil eſt, id eſt, Nullam veram gloriationis in ſe materiam habet, ſed ſuū potius fallit animum, cum ſibi tribuat quod nō habet. Vtitur autē hic Apoſtolus admodū ſignificanti vocabulo φρεναπατᾶν, quod eſt mentē à recta via abducere. Vnde fit vt homo faſtuoſus prorſus iudicio careat, quo ſe & ſua facta recte examinare & iudicare deberet. Sunt autem hic tres loci obſeruandi. Primus, quo quiſq; eſt apud ſe faſtuoſior, eo magis alios tanquā ex alto deſpicit, Secundus, quod homo nihil habeat proprij, ob quod merito gloriari poſsit, qui extollitur, inquit Ambroſius, quaſi aliquid ſit, errat. Neſcit enim quia de humilitate naſcitur. Tertius, quod arrogantes & faſtuoſi homines ſui ipſorum ſint deceptores.

Opus autem ſuum probet vnuſquiſque & tunc in ſeipſo ſolo gloriam habebit, & non in alio.

Tollit aliam cauſam cōtemtus proximorum, nimirum collationem noſtri cum alijs. Sunt enim qui ſe agnoſcunt quidem infirmos & peccatores, ſed tamen quando ſe cum alijs conferunt, nonnullam gloriandi materiam inde ſumunt, dū videlicet alios vident ſe infirmiores aut peccatis maioribus obnoxios. Ab hac collatione reuocat pios Apoſtulus, & iubet vt quiſq; ſuam conſcientiam excutiat, & quale ſit proprium opus penitius conſideret. Porrò gloria piorum duplex eſt. Vna qua coram Deo gloriantur. Altera qua coram hominibus. De priori Pſalm. 115. loquitur hoc modo: Gloriamini de nomine ſancto eius. Et Ieremias cap. 9. Hæc dicit Dominus, Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & nō glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me, quia ego ſum Dominus, qui facio miſericordiam & iudicium, & iuſticiam in terra. Et Paulus 1. Corinth. 1. Chriſtus factus eſt nobis à Deo, ſapientia, iuſticia, ſanctificatio, & redemtio. vt, quemadmodum ſcriptum eſt, qui gloriatur, in Domino glorietur. De ALTERA piorum gloria Paulus hoc loco ait, quam petendam eſſe ex probatione, & examine facti cuiuſq; monet, quam petendam eſſe in teſtimonio conſcientiæ 2. Corinth. 1. docet, cum ita ait: Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Vtriuſque gloriæ ſingularis eſt vſus, vt enim iudicio Dei nihil opponi nec poteſt, nec debet, niſi fiducia miſericordiæ propter Chriſtum, in quo ſolo vere credentes rectiſsime gloriantur: Sic iniquis hominum iudicijs hęc gloria, quæ eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, opponitur. Plura de hac re nuper diximus, & oſtendimus, quibus iactis fundamentis liceat in donis Dei gloriari.

Quilibet enim proprium onus portabit.

Ratio ſuperioris ſententiæ aptiſsima, ſumta ab æqualitate iudicij Dei, qui iudicat ſine perſonarum acceptione. Eſt autem huius rationis hic ſenſus, & applicatio: Deus vnumquemq; iudicabit iuxta rationē vitæ propriæ, abſq; collatione vlla cum alijs: Ergo non eſt quod quiſquā ſibi blandiatur propter aliorū infirmitatē, aut lapſus. Sit igitur vnuſquiſq; potius de ſeipſo approbando, quam de alijs condemnandis ſollicitus. Oneris Metaphora peccatorum naturā exprimit. Vt enim onus impoſitum, quo maius fuerit, eo magis deprimit geſtantē, & non alium: ita peccata quemq; ſua grauant, ac deprimunt maledictionis ſententia. Hoc grauiſſimū onus ſolus Chriſtus leuat, & ſoluit, quando in ipſum firma fiducia recumbimus. Cęterum hic quæſtio oritur, Num Dauidis homicidium, & Petri abnegatio æq; proferentur in lucem, in die iudicij, atq; Neronis impuritas, & Iudæ proditio? Reſpondeo: Peccatum expiatum, remiſſum, & ſolutum in obliuione æterna erit coram Deo, & nō proferetur in lucem in die iudicij. Quare nec Dauidis homicidium, nec Petri abnegatio reuocabitur ad rationem. Huc illud Domini dictū apud Prophetam pertinet: Ego ſum ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum nō recordabor: Sed peccatum quod per pœnitentiā non eſt remiſſum manifeſtabitur omnibus creaturis in die iudicij: in quo pro omni ocioſo verbo non conuerſi ad Deum rationem reddent. Quare Neronis impuritas & Iudæ proditio venient in conſpectum omnium angelorum, & hominū, & rei damnabuntur æternis pœnis. Quibus proinde peccata remiſſa ſunt, iuxta ſententiam Euangelij, ſancti & mundi habebuntur in cōſpectu Dei, angelorū, & hominum: At quibus nō ſunt remiſſa, iuxta ſententiam legis damnationi æternæ ſubiacebunt. Quod autem Petrus ait: Iudicium à domo Dei incipit: intelligendum eſt de iudicio caſtigationis in hac vita, & nō de iudicio vindictæ in extremo die. Vt enim illud eſt correctio & caſtigatio paterna, ita hoc punitio iudicaria eſt cum Dei indignatione coniuncta. Etſi autem vtrunque exercetur in hac vita, tamen in extremo die vindictæ iudicium duntaxat locum habebit.

Com-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Communicet autem qui catechizatur ſermone ei, qui ſe catechizat in omnibus bonis.

Secunda præſentis capitis propoſitio,eaq; exhortatoria: Hortatur enim Apoſtolus Galatas ad gratitudinem exhibendam verbi miniſtris, quibus duplicē honorē debent auditores, quemadmodū Paulus 1.ad Timoth.5.docet,his verbis: Qui bene præſunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ij,qui laborāt in ſermone & doctrina.Dicit enim ſcriptura,Boni trituranti nō obligabis os. Et,Dignus eſt operarius mercede ſua.Indigniſsimus igitur Chriſtiano nomine cenſendus eſt,qui miniſtros Euangelij totius Eccleſiæ curā gerentes negligit. Beſtia quauis immanior eſt,qui eos odio proſequitur,proſcindit, quorū miniſterio ad ſalutē & immortalitatē innitatur. Sed proh dolor, bona pars mundi huc incumbit, vt potius aliquid adimat miniſterio,quam addat,tanta eſt peruerſitas,& ingratitudo hominum,etiam illorum , qui ſacrilege audent gloriari de Chriſtiano nomine. Cæterum quia Paulus in hac propoſitione admodū ſignificantibus vocibus vtitur, altius placet eas expendere, vt conſpiciatur apertius, quam ſit neceſſarium officium,bene meritis miniſtris Euangelij vicem rependere.Primo igitur loco vtitur κοινωνείτω communicet, qua voce oſtenditur, vt ait Chryſoſtomus, ἀντίδοσις,id eſt, refundendi viciſsitudo,ſeu compenſatio.Proinde iuſticia ipſa efflagitat,vt erga miniſtros verbi noſtram declaremus gratitudinem compenſando, quantum id fieri poteſt,illorum labores noſtra liberalitate,vt ſit iuſta laboris & mercedis proportio. Proinde qui nihil cōferunt ad conſeruandum miniſterium iniuſti ſunt,adeoque fide carent. Quod ſi ita eſt,vt eſt reuera, quid dicemus de illis , qui miniſtros Euangelij neceſſario victu ſpoliant? quid de illis qui immoderatis exactionibus tantum non eos interficiunt, vt multi honeſti mariti cum ſuis vxoribus & liberis cogantur quodammodo mendicare.Horum ſane factum nihil differre arbitror à ſacrilegio,& latrocinio,cuius pœnas olim luent architecti & fabri huius mali.Deinde Apoſtolus vtitur verbo Catechumenos,id eſt,qui catechiſat. Eſt enim κατηχεῖν proprie voce & ſono doctrinam aliquam tradere. Manifeſte igitur Apoſtolus diſcernit inter laborantes in verbo, & ocioſos ventres,qui fumos auro & ampliſsimis poſſeſſionibus commutant.Illis vult iuſtam mercedem pro labore tribui,idq; ex mandato Chriſti: Hos Theſſalonicenſibus ſcribens, iubet laborare,modo mendicare non velint. Nihil ipſis Eccleſiæ debent,neque caritatis eſt robuſtos homines de Eccleſia & Repub.non bene meritos propter boatus in templis impinguare, multo minus eos qui canes & ſcorta bonis Eccleſiæ alunt.Præterea Apoſtolus modum communicationis ſubiungit cum inquit, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς,in omnibus bonis,hoc eſt,qui inſtituitur in verbo, id eſt, in doctrina Euangelij(accipitur enim hic λόγος κατ᾽ ἐξοχὴν) communicet ei omnia bona, id eſt, quæuis bona pro facultatum,& neceſsitatis ratione.Neque enim Paulus vult dari omnia,ſed omnibus modis gratos eſſe diſcipulos erga ſuos magiſtros.

Ne erretis,Deus non irridetur.

Quaſi diceret, non eſt quod quiſquam quærat ſubterfugia, quibus ſe excuſet,cur minus ſit liberalis erga miniſtros Euāgelij. Oculos quidem hominum fallere poteſt,ſed Deus non fallitur.in cuius contemtum alia atq; alia prætexunt ingrati.Hic tres loci obſeruentur. Primus,quod victus & alia officia debeantur œconomis myſteriorum Dei ſeu Catechetis.Secundus,quod pernicioſus error ſit & nō prudentia, defraudare miniſtros ſua debita mercede.Tertius,quod Spiritus ſanctus in Paulo interpretetur deriſionem maieſtatis diuinæ eſſe,negare victum & alia officia verbi doctoribus.

Quod enim ſeminauerit homo,hoc & metet.

Ratio propoſitionis allegorica, ſeu parabolica : quæ integra ſimilitudine explicabitur hoc pacto : Quemadmodum qui ſeminat (exempli gratia) zizania, zizania & metet:Et qui ſeminat triticum,triticum etiam metet:Ita qui male operatur, pœnam reportabit, & qui benefacit,beneficentiæ ſuæ fructum aliquando percipiet. Significat ergo Apoſtolus, non fruſtra conferri beneficia in miniſtros Euangelij.Nā ea ipſa redibunt aliquando maiori cum fructu. Quemadmodum enim agricola ſeminat cum ſpe maioris prouentus, ita qui liberalis eſt in præcones Euangelij,ſuum aliquando referet fructum.

Nam qui ſeminat in carnem ſuam, de carne metet corruptionem : Qui autem ſe-

Diſtributio eſt generis in ſpecies ſuo propoſito congruentes, & con-

minat in ſpiritum, de ſpiritu metet vitam æternam.

trariorum ſeminum cõtrarios fructus ſtatuit, hoc eſt, contrarijs cauſis tribuit contrarios effectus. Qui ſeminat, inquit, in carnem ſuam, id eſt, qui ſeminat carni ſuæ (nam præpoſitio εἰς hic finẽ declarat) hoc eſt, qui opera carnis facit, vt ei obſequium præſtet, corruptionem, id eſt, mortem æternam lucrabitur. Qui vero in ſpiritum, id eſt, ſpiritui ſeminat, vt ei morem gerat, hoc eſt, qui ſpiritus opera facit, percipiet fructum ſpiritus, nempe vitam æternam. Locus hic obſeruandus eſt de pœnis & præmijs operum carnis & fructuũ ſpiritus. Hoc loco abutuntur Papiſtæ. Primum ad aſſerendam operum iuſticiam, ſed falluntur, nõ enim ſtatim ſequitur nos iuſtificari operibus, quia vita æterna merces operum appellatur. Nam gratuitum eſt, quod Deus opera eorum, qui in ſe credunt, tanto dignetur honore, quod pro ipſis etiam mercedem promittat, Etiamſi enim millies pro operibus promittatur merces: Nulla tamẽ ex pacto debetur, niſi tota Lege impleta. Quare quid mercedẽ appellat ſcriptura, obſeruandũ, videlicet, quod Deus mera ſua bonitate promittit ſibi obtemperantibus: nõ quod æqualis ſit proportio meriti & mercedis, ſed quod Dominus filijs ſuis ex gratia donet in officiorũ ſuo nomine præſtitorum cõpenſationem. Præterea errorem Papiſticum tota ſuperior diſputatio de iuſtificatione inſtituta euertit. Quare magna impudentia Papiſtarũ eſt, qui ita ſcripturas lacerant, non curantes contextum & ſcopum orationis. Deinde Papiſtæ dicto Pauli ad Roman. 8. Qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt (Quod ſane dictum cum hac ſententia Apoſtoli congruit) abutuntur ad ſtabiliendã dæmoniorum doctrinam de impuro ſacerdotum cœlibatu. Nam diſtinctione 82. inter alia argumenta hoc tanquam apertiſſimum in medium producit impius Syritius Papa. Quod apertius inquit declarauit Apoſtolus dicens: Qui in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt, quaſi vero Apoſtolus vel illic vel hic ageret de operibus naturæ, & non potius de operibus carnis, id eſt, vitioſæ naturæ, perturbantibus & deſtruentibus ordinẽ diuinum in natura: qualia ſunt illa opera, quæ ſupra recitauit Apoſtolus cap. 5. Verum quia hæc prohibitio coniugij à Paulo dæmoniorum doctrina pronunciatur, Pauli autoritatem toti Pontificio regno opponamus.

Bonum autem faciendo ne defatigemur.

Tertia propoſitio eſt, hic enim hypotheſis ad Theſin reuocatur. Quemadmodum poſt enumerationem partium fieri artifices præcipiunt. Eſt autem ſenſus perſpicuus, Hortatur enim ad omnia benignitatis officia præſtanda proximis. Vocabulum ἐκκακεῖν ſignificat deteriorem ſeu minus alacrem fieri, & veluti ſegneſcere in operando.

Nam ſi non defecerimus, metemus opportuno tempore.

Ratio propoſitionis ab vtili ſumta: Mentio enim meſsis ſignificat fore, vt officiorum noſtrorũ fructus aliquando ad nos copioſius cum fœnore redeant. Tempus proprium ſeu oportunũ tempus meſſis nominat. Eſt autem meſsis vitæ æternæ poſſeſsio, cum inimica nouiſsima deſtruetur mors & corruptibile hoc induet incoruptibilitatem, atque hoc eſt quod Pſalm. 126. ait: Qui ſeminat in lachrymis, in exultatione metet. Euntes eunt & flẽtes portant pretioſum ſemen, venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos ſuos. Referamus igitur mentem noſtram & oculos noſtros, non modo ad tempus ſationis, ſed multo magis ad lætiſsimum tempus, quo manipuli cum exultatione colligentur.

Dum igitur tempus habemus, benefici ſimus erga omnes, maxime autem erga domeſticos fidei.

Concluſio eſt præſentis exhortationis: In qua duo obſeruanda ſunt, videlicet temporis mẽtio, & gradus ſeu ordo benefaciendi. Temporis mentio ſignificat poſt mortem ceſſatura talia officia, & opera caritatis: qua ſententia cõfutatur Papiſtarum error de meritis mortuorum. Ordo eſt, vt maiorem habeamus rationẽ domeſticorum fidei, hoc eſt, eorum qui eandem nobiſcum fidem profitentur, quam aliorum, qui alieni ſunt à fide noſtra. Locus obſeruandus, quod nõ ſolum beneficos oporteat Chriſtianos eſſe erga charos, propinquos, & amicos: Verumetiam erga omnes, adeo vt benefaciamus hoſtibus noſtræ fidei, ſi modo id illæſa pietate fieri poſsit. Etſi autem omnibus benefaciendum eſſe monet Apoſtolus, tamen præcipuam curam vult eſſe domeſticorũ fidei, hoc eſt, eorum qui ſunt de eadem familia Dei, & nobiſcum eandẽ profitentur fidem. Cum domeſticos fidei nominat, Argumentũ videtur petere à familijs humanis, quaſi dicat, Si par

eſt, vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

eſt,vt homines qui ſunt de eadem familia,ſibi mutua officia præſtent, multo magis decet, vt qui ſunt de eadem familia Dei, ideoque Dei domeſtici dicti, ſe mutuo foueant communicatis officijs vltro citroque.

Videte quantis literis ſcripſerim vobis mea manu.

Concluſio totius epiſtolæ quam orditur à cõmendatione ſuæ ſolicitudinis pro Galatis. Nam,cum in epiſtolis fere omnibus ſcribendis vſus ſit Apoſtolus notarijs,& ipſis Galatis tantam Epiſtolam ſcripſerit ſua manu,idque cum in maximis periculis Romæ verſaretur,profecto magnum indicium eſt ſingularis ſolicitudinis Apoſtoli pro Galatis. Hinc duo colligamus. Primum fidelium miniſtrorum verbi officium eſſe, nullum laborem detrectare, quo vel lapſos erigant,vel alioqui ſuos auditores in officio contineant. Deinde precium huius ſanctiſsimæ Epiſtolæ inde æſtimari poterit,quod eam Apoſtolus proprijs ſuis manibus,dictante Spiritu ſancto,ſcripſerit. Vnde monemur, qua cum reuerentia adeo diuinum Theſaurum amplecti,atque exoſculari debeamus.

Quicunque volunt placere iuxta faciem in carne, Hi cogunt vos circumcidi,tantum vt non ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur.

Admonitio grauiſsima eſt,qua Galatas monet,vt caueant ſibi à corruptoribus ſanæ doctrinæ, & exploratorib. Chriſtianæ libertatis: quales fuerunt iſti circumciſionis fabri, qui corruperant doctrinam Euangelij,quam Paulus ſincere tradiderat Galatis,inuectis in Eccleſias Galatarum ritibus Moſaicis, tanquam ad ſalutem neceſſarijs. Quam Phariſaicam opinionē nequaquam ſtare poſſe cum Chriſtiana libertate copioſe in hac Epiſtola docuit Apoſtolus. Porrò obſeruentur hic duæ Pſeudoapoſtolorum notæ. Quarum prior eſt εὐπροσωπῆσαι,hoc eſt,vt interpretatur Chryſoſtomus, δοκιμεῖν παρὰ ἀνθρώποις, hoc eſt plauſibiles eſſe, quandam lætam iucundam ac feſtiuam viuendi rationem ſectantes, ambitioſeq; aucupantes hominum gratiam. Vt enim πρόσωπον opponitur veritati:Ita carnis nomine ceremoniæ Moſaicæ ſignificantur:quibus tanquam fuco quodā conabantur Pſeudoapoſtoli Galatas inficere, ne veritas Euangelij apud ipſos permaneret. Poſterior nota Pſeudoapoſtolorum eſt ſtrenue cauere, ne quid crucis aut cõtumeliæ ferant nomine Euangelij:quod hic Metonymicos crucem Chriſti appellat Apoſtolus. Eo enim tempore maximam perſecutionem patiebantur, qui ſincere docuerunt Euangelium, & vindicarunt Chriſtianam libertatem cõtra patronos rituum Moſaicorū. Hæc Paulina admonitio inprimis nobis vtilis eſt, ne propter autoritatē hominū & externam religionis laruam deficiamus à puritate doctrinę,néue fucoſo religionis prętextu recipiamus ceremonias. Vnde paulatim doctrinæ puritas infici poſsit. Eſt & hic generalis doctrina obſeruanda de cruce, quæ ſemper coniuncta eſt cum doctrinæ puritate. Aliud enim fieri non poteſt,quam vt Sathan ſe Chriſto opponat,& eius miniſtris. Deinde Chriſtus vult ſuos ſibi in cruce conformes fieri. Vnde illud Pauli: Si vna patimur, vna etiam regnabimus. Sunt & in ſanctis multi pullulantes affectus vitioſi, qui cruce reprimendi ſunt. Denique Deus nullum filium recepit,quem non caſtigat.

Neque enim qui circumciduntur ipſi legem ſeruant, ſed volunt vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur.

Translatio cauſę eſt. Mentiebantur Pſeudoapoſtoli ſe amore legis circumciſionem docere,quam legem ſe ſeruare gloriabantur. Verum Paulus hanc laruam illis detrahit, Nam illud non legis amore fieri, ſed mera iactantia & gloriatione carnali oſtendit. Volunt,inquit,vos circumcidi,vt in carne veſtra glorientur,id eſt non ſolum non patiantur perſecutionem à Iudęis,qui nullo modo ferebant circumciſionem aboleri,verumetiam quod tam multos proſelytos facerent qui circumciſione recepta Iudaiſmum profiterentur. Vt enim vnum proſelytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire Dominus dixit Matth. 23. Eſt & hic obſeruanda nota falſorum doctorum,qui prætextu religionis ſe inſinuant auditoribus quemadmodum multis Seculis Monachos feciſſe manifeſtum eſt, idq; non ſolum vt ſpecioſi appareant, & veluti religionis quædam ſpecula,verumetiam vt gloriari poſsint de ſuis auditoribus, quos ſibi ſuo ſtudio & vigilantia adiunxerunt. Monemur proinde hic,vt ad verbum & teſtimonium,iuxta Eſaiæ dictum,prouocemus,quoties de religione oritur quæſtio, nihil morantes hypocriſin Phariſæorum & πιθανολογίαν Sophiſtarum.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce

Antitheſis eſt. Opponit enim ſuum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Domini noſtri IESV CHRISTI.

exemplum Pſeudoapoſtolorum inani gloriationi. Exemplum hoc omnibus pijs miniſtris Euangelij, adeoq; omnibus Chriſtianis imitandum eſt: quorum gloriatio in ſola cruce Chriſti, hoc eſt, in victima Chriſti ac victoria (eſt enim Synecdoche) poſita eſſe debet. Ambroſius perpulchre ait: Cuius omnis ſpes in Chriſto eſt, hic gloriatur in cruce eius. Hoc loco peſsime abuſi ſunt indocti Monachi, qui crucem hic interpretantur lignũ crucis ſeu patibulum, cui affixus erat Dominus. Ex quo poſtea effectum eſt, vt huius patibuli imaginem pro idolo coluerint, omnium fere ſanctiſsimo, ac præſtantiſsimo. Hinc illa eſt ſalutatio: O crux aue ſpes vnica.

Per quem mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.

Ratio ſuperioris ſententiæ à cauſis ſumta. Per quem mihi mundus crucifixus eſt, id eſt, ſpretus & contemtus à me. Ego viciſsim mundo ſum crucifixus, hoc eſt, ſpretus & cõtemtus à mundo. Quare nihil mihi reliquum eſt quod glorier, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ambroſius in hunc locum ita ſcribit: Inuicem ſibi mortui ſunt, & Apoſtolus mundo, & mundus Apoſtolo: dum nihil concupiſcit Apoſtolus mundi, & dum nihil habet mundus ſuum, quod agnoſcat in Apoſtolo. Crucifixio mundi hoc loco Metonymia Hebraica contemtus mundi eſt, ponitur enim ſubiectum pro adiuncto, quod frequens eſt in ſcriptura. Interpretationem noſtram confirmat ſententia quæ ſequitur.

Nam in Chriſto Ieſu, neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura.

Aetiologia eſt ſuperioris ſententiæ, Tollit enim per diſtributionẽ omnẽ gloriandi materiam. Per circumciſionem ſynecdochicos intellige omnes Moſaicos ritus: ex quorũ obſeruatione materiã gloriandi petebant Iudæi. Per præputium eadẽ figura intellige quicquid habuerũt gentes incircũciſæ, & quicquid humana ſapiẽtia ſuo acumine excogitare poteſt. Omnia enim iſta in ſalutis negocio nihil ſunt. Nã hic tantũ valet noua creatura. Dicitur autẽ noua creatura quoad animã, homo reformatus ſpiritũ Dei: qui non amplius ſibi, & mundo viuit, ſed Chriſto, per quẽ regeneratus eſt in hunc finem, vt in nouitate vitæ ambulet, hoc eſt, vt non ſecundum carnem, ſed ſecundũ ſpiritum viuat. Quoad corp⁹ attinet, homo tũ demũ dicetur noua creatura, quãdo in reſurrectione depoſuerit mortalitatẽ, & induerit immortalitatem. Atq; hoc eſt quod Paulus ait 2. Cor. 5. Si quis eſt in Chriſto, noua creatura eſt. Sed quomodo noua creatura, cũ nulla noua ſubſtantia cõdatur? Etſi autẽ, non ſubſtantia, ſed qualitas duntaxat immutatur, tamẽ placuit ita loqui Spiritui ſancto, vt intelligeremus omnia eſſe in ſolidũ gratiæ Dei tribuẽda in regenerationis opere: nõ quod trunci & ſtipites ſimus, ſed quod Deus aſsit in verbo, & ſit efficax per vocẽ Euangelij, creans in nobis non reluctantibus, nouum ſpiritũ, quo & bene velimus, & poſsimus, Huc precatio Dauidica pertinet, Cor mundũ crea in me Deus. Hæc nouitas ſupra in quinto fidei nomine ſignificatur, vbi ita ait Apoſtolus. Nã in Chriſto Ieſu, neq; circumciſio aliquid valet, neq; præputium, ſed fides per caritatem agens. Nouã ergo creaturam dicit vitam nouã per fidem Ieſu Chriſti. Vt recte Auguſtinus inrerpretatur, & Ambroſius cũ ait: Noua creatura eſt regeneratio noſtra: Porrò partes huius nouitatis enumerat Paulus ad Roman. 6. vbi agit Apoſtolus de cauſsis mortificationis & viuificationis: quæ ſunt regenerationis ſeu ſanctificationis partes. Locus hic diligenter obſeruandus eſt, docet enim, quodnam potiſsimũ Chriſtianorum ſtudium eſſe debeat: videlicet præ cruce Chriſti contemnere, quicquid eſt in mundo ſublime: ac totis viribus nouæ vitæ ſtudere. Damnatur ergo hoc loco omnis excellentia, & quicquid magnifieri ſolet ab hominib⁹. Nã ſi deſit renouatio cordis, ſi non aſsit noua creatura, fruſtra gloriaris de alijs rebus mundi.

Et quicunq; hac regula inceſſerint, pax ſuper eos erit, & miſericordia, & ſuper Iſraëlem Dei.

Promiſsione claudit præſentem locum, atq; adeo totam ſuperiorem doctrinã de iuſtificatione, de Chriſtiana libertate, & de vita iuxta ſpiritus directionẽ inſtituenda. Hæc promiſsio non aliter accipienda eſt, quam ſi illã ſuo ore Dominus pronũciaſſet. Hinc, pinde cõſolatio haud mediocris fidis verbi miniſtris, atq; adeo omnib. pijs petenda eſt: idq; maxime cũ ab impijs dãnantur vt hæretici, & ſchiſmatici: atq; adeo vt à Deo dãnati & abiecti, hoc eſt, vt loquũtur, anathematizati. Si enim De⁹ promittit pacem, & miſericordiam omnibus ijs, qui ſecundum regulã à Paulo præſcriptam ambulant, hoc eſt, qui doctrinam Pauli profitentur, docent, propugnant, iuxta eã vitã dirigunt, moreſq; formant, non eſt quod metuant ſibi à fulminibus anathematũ Papæ. Verbũ enim στοι-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

χεῖν (vt ſupra quoque admonui) ſignificat proprie ita incedere, vt certus ordo teneatur, adeo ne linea quidem tranſcendatur. Proinde Papa qui non ſolũ hanc lineã tranſcẽdit, verumetiã nouas regulas comminiſcitur pugnantes cũ regula Chriſti, quã Paulus hic nobis cõmendat, nullo modo audiendus eſt. ſed potius tanquã ſerpens, qui noſtros parentes decepit fugiendus, & execrãdus eſt. Valeat igitur Papa cum ſuo Franciſco, Dominico, Antonio, & cum reliquis Aegyptiorũ locuſtis, & nobis ſufficiat regula Chriſti, quã nobis in Abrahamo commendat, qui propterea pater credentiũ nominatur. Iſraël Dei Metonymicos totum fidelium cœtũ denotat, & tacite perſtringit Apoſtolus Iudæos circumciſionis propugnatores: qui non parũ gloriabãtur de carnali propagatione à ſancto Patriarcha Iacob, qui & Iſrael dictus eſt. Ac ſi diceret Paulus, Gloriẽtur iſti quantũ volunt de carnali ſuo patre nos tamẽ certiſsime ſciamus, quod benedictionis promiſsio pertineat ad promiſsionis filios, qui ſunt credẽtes omnes ex quibuſcunq; tandẽ parentibus ortũ ducunt. Nã indefinita particula: Quicunq;, tollit diſcrimẽ nationũ, & perſonarũ. Significatq; promiſsionẽ gratiæ vniuerſalẽ eſſe. Deinde regulę mentio applicationem gratię notat. Quicunq; enim iuxta Pauli regulam promiſsioni gratuitæ credit, Deo reconciliatus eſt, & factus eſt noua creatura in Chriſto Ieſu: idq; nõ ex ſuo merito, ſed ex mera Dei miſericordia, & bonitate. Iſrael proinde Dei eſt, cuius laus eſt à Deo, & non ab hominibus, hoc eſt, qui probatur Deo veſtigijs fidei Iſraelis Patriarchæ inſiſtens: Qui Iudæus in occulto, ad diſcrimẽ eorum qui in carne confidentes Chriſti, Euangelium de gratuita iuſtificatione repudiant, dicitur.

Deinceps labores mihi nemo præbeat.

Extrema admonitio eſt: cuius hic eſt ſenſus. Poſtquam iam ſatis Pſeudoapoſtolorum impoſturas aperui, & veram viuendi regulam iuxta Chriſti inſtitutũ docui, veſtrum erit nunc diligentius officium facere, cauereq; ne rurſus decepti Pſeudoapoſtolorum fraudibus, indigeatis vlteriori increpatione: quæ mihi profecto pariet nõ leues moleſtias. Non enim poteſt magiſter pius ſine graui moleſtia diſcipulorum ſuorum defectionem, & ſupinam negligentiam ferre.

Ego enim ſtigmata Domini IESV in corpore meo geſto.

Ratio admonitionis eſt à cruce, quã perpeſſus eſt, nomine Chriſti ſumta. Sunt autem Stigmata notæ inuſtæ, ſeu ſigna quædam reatus, quibus ſerui delinquentes olim à ſuis dominis notabantur, nõ ſine magna illorum infamia. Vnde & στιγματίαι & ſtigmatici dicebantur: vt qui nota aliqua adufti ſemper apparerent ſontes. Hinc ad crucẽ & perſecutionẽ piorum, & potiſsimũ miniſtrorũ verbi, transfertur vocabulum. Vt Domini ſtigmata ſint quędam veluti notæ, quæ imprimuntur nobis, vt ſunt probra, lapidationes, colaphi, flagella, carceres, contemtus & id genus alia, quibus Dominus oues ſui gregis ſignare ſolet: non quidem in illorũ contumeliam, ſed in illorum maximam gloriam. Nam his nos reddimur conformes quadam ratione filio Dei, cum quo olim glorificabimur. Hic locus obſeruetur de cruce Eccleſiæ, quæ eſt perpetua nota filiorum Dei, cauſſas ſupra recitauimus.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres, AMEN.

Precatione & voto, vt incœpit, ita finit hanc Epiſtolam. Cum autem ait: Cum ſpiritu veſtro, optat vt in imo pectore iſtam gratiã ſentiant, & retineant. Nam tum demum obtinemus Chriſti gratiam, quando eã ſentimus in corde noſtro, viua fiducia in ipſum recumbẽtes. Non enim ſufficit nuda cognitio gratiæ, ſed requiritur etiam ſenſus in corde. Quare Apoſtolus noſter optat Philippenſibus, vt abundent in omni cognitione, & ſenſu rerũ excellentium. Cognitione quidẽ, qua intelligamus & cognoſcamus quæ oportet: Senſu vero, quo intus in animis experiamur & ſentiamus ea quæ intelligimus, & inoffenſo curſu pergamus vſq; ad diẽ Ieſu Chriſti. Philip. 1. Fraterna compellatio eo pertinet, vt intelligant Galatæ, quo affectu Paulus hanc Epiſtolam è carcere Romano ſcripſerit: nempe fraterno, vt qui communẽ patrem cum illis agnoſcat Deum in Chriſto Ieſu Domino noſtro. AMEN, à veritate dicitur: cuius vſus in Eccleſia varius eſt. Nã in precationibus, eſt fidei obſignatio: In votis, eſt effectus cõprecantis teſtimoniũ: In approbationibus, eſt cõſenſus teſtificatio: Et in aſſeuerationibus eſt confirmatio dicendorum; & eorũ qui audiunt πληροφορία, ſeu certitudo. Breuiter, exemplo Hebræorũ cõmuniter vtimur vocula Amen, vota, precationes, imprecationes & deuotiones approbantes, ac ſi dicas: Sit ratũ, fiat: pro quo Græci interdum vſurpant γένοιτο. Deus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti det nobis omnib. filij ſui ſpiritũ, vt ipſius donati ac firmati gratia, ſecundũ ipſius voluntatẽ in hoc mundo viuamus: & tãdem reſuſcitatis corporibus per eundẽ Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, æterna fruamur beatitudine. Amen.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, ET PIETATE PRAESTANTI M. HENRICO BVSCHODVCENSI DE ANTIQVA FAMILIA, BRVCHOFFEN, DECANO CAPITVLI LVNDENSIS DIGNISSIMO, AC THEOLOGO EXIMIO, FRATRI SVO IN CHRISTO SALVTEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

AVDIVI, CLARISSIME VIR, ALIQVANDO EX ORE OPTIMI & ſanctiſſimi viri D. Phlippi Melanchthonis, nullum præſtantius opus eſſe quam docere & diſcere verbum Dei, neque id immerito, ſine enim doctrina cœleſti verſamur in denſiſſima caligine & ignorantia: ſeu vt Pauli verbis vter, ambulamus in vanitate mentis noſtræ, cæca intelligentia aberramus, à vita Dei procul abſumus, propterea quod ignorantia noſtra & obduratio cordis noſtri facit, vt nullo ſenſu doloris ob peccata noſtra tangamur (ſine quo ſenſu nunquam dulceſcit homini vox Euangelij) ſed potius nos proſtituamus ad omnē turpitudinem perpetrandam. His autem malis ſolum verbum Dei medetur, quando ſincere docetur & fideliter diſcitur. Id quod etiam regius ille Propheta Dauid teſtatur cum inquit: in quo mundam faciet adoleſcentior viam ſuam? in cuſtodiendo ſermones tuos, quos ſane ſermones in eodē Pſalmo & gaudium ſuum, & Viros conſiliarios ſuos pronunciat. Quam ob cauſſam idem Propheta, illud ipſum verbum omnibus mundi diuitijs præfert: Diligo, inquit, mandata tua ſuper aurum & obrizum. Item: Lætabor ego ſuper eloquia tua ſicut qui inuenit ſpolia multa. Item: Melior mihi lex oris tui ſuper millia auri & argenti, Fatetur itaque Dauid verbum Dei precioſiſſimum theſaurum eſſe, atque adeo impuram eſſe viam noſtram, donec verbo Dei tanquam limpidiſſimo fonte purificatata fuerit, quod fit quando ex auditu verbi fidem concipimus, & donamur Spiritu ſancto. Tunc enim diſpellitur caligo mentis, intelligentia illuſtratur, cor quod antea durum vt ſaxum erat, fit carneum & molle, vt iam lex Dei in illud inſcribi poſſit, vt iam tangatur ſenſu peccati, vt deteſtetur peccatum, vt porrò conſilia, non carnis, ſed ſpiritus in formanda vita ſequatur. Cum tanta bona afferat doctrina verbi Dei, non immerito optimus vir (quem nominaui) inter omnia humana opera præſtantiſſimum eſſe pronunciat, docere & diſcere verbum Dei.

Iam cum adeo precioſus theſaurus ſit verbum Dei, & tam eximium opus verbum Dei docere & Diſcere, quid dicemus de ſinceris verbi doctoribus? Quid de ijs qui verbum Dei horrendis diabolorum & hominum commentis tanquam cœno fœdiſſime obrutum vindicarunt veluti ab interitu, & expurgarunt ſana & ſincera declaratione? magnam ſane gratiam debemus ijs, qui τὰ βιωτικὰ tuentur, ſine quibus hæc caduca vita incolumis eſſe nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere poſſimus, qui doctrinam, quæ eſt theſaurus ſine quo ſpe æternæ vitæ excidimus, repurgarunt, & nobis eam voce & ſcripris ſinceram & puram tradiderunt. In horum numero primum locum à Luthero tribuendum iudico Philippo Melanchthoni præceptori noſtro. Quo viro in Germania alium acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligentia, maiori eruditione, ſubtiliori interpretandi ſcripturam de-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ram dexteritate, addo etiam ardentiore pietate vix vnquam habuit, propter quæ eximia dona non ſolum ab ijs, qui eandem religionem nobiſcum colunt; Verumetiam ab hoſtibus religionis veræ in precio habitus eſt. Cum Paulus ſuis Philippenſibus ſcribit de Epaphrodito: Excipite ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete: Vult profectò Spiritus ſanctus vt huiuſmodi diuina organa agnoſcamus, vult vt palam fateamur beneficia quæ nobis per tales viros contigerunt, diuina eſſe, vult vt huiuſmodi viros veneremur vt præceptores, amemus vt patres, colamus vt Eccleſiæ Dei architectos, ſuſpiciamus vt eximias templi Dei columnas. Hoc pietas poſtulat, hoc illorum labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum eſt, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Eccleſiæ extinguere conantur, ſed potius pia ἐπιεικεία mitigemus ſi quid deliquiſſe videantur. Xenophon vere dixit: χαλεπὸν οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν· χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. Eſt enim magna hominum imbecillitas & multa in vita errata incidunt, quæ candide potius tegenda ſunt, quam maligne exaggeranda. Eſt quoque in multis magna leuitas, quæ facit vt aſperiores ſint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem noſtram deploremus; & fugiamus leuitatem ſiniſtre iudicandi de ijs quorum labores maiores ſunt, & dona excellentiora, & agamus Deo gratias qui huiuſmodi ſalutaria organa in ædificationem ſuæ Eccleſiæ ſubinde mittit.

Etſi autem maxima gratia, vt par eſt, debetur ijs qui primam viam ſternunt: tamen alij qui ſuo loco ſequuntur, & faciunt quantum poſſunt ad ædificationem Eccleſiæ, & καταρτισμὸν ſanctorum, non ſunt contemnendi, ſed ſinguli loco ſuo habendi ſunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apoſtolorum plus laborauit nec latius ſparſit Euangelium Chriſti. Titus autem qui in Inſula Creta delituit minor Paulo cùm donis & laboribus, tum vocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnoſco, ac Titum ſuo loco veneror, qui à Paulo didicit quæ poſtea ſuis auditoribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Eccleſia Dei habuit noſtra ætate, fateor & veneror, & alios ſingulos ſuo loco complector vt ſalutaria inſtrumenta Dei in Eccleſia: quorum & labores magnifacio, & gaudeo me in illorum numero eſſe qui Lutherum & Philippum præceptores agnoſcunt & colunt: Nam ex illis riuulis quos ipſi duxerunt ex fontibus Iſrael, ego fateor me hauſiſſe quæ promo, & vt miniſter Euangelij Dei iuxta vocationis meæ rationem in hac ſchola Haffnienſi doceo, nemini me præfero, neminem contemno, non meas cogitationes antefero aliorum ſententijs: ſed ſubijcio me Eccleſiæ Dei Catholicæ, vt iudici: quam Eccleſiam non diffinio patres aut matres conſilij Neptunij, ſed eos qui confeſſionem Auguſtanam amplectuntur, hoc eſt, omnes qui Symbola incorrupta retinent: vbicunq; locorum ſunt. Non damno quenquam ſi à me diſſentiat, modo fundamentum, hoc eſt Symbola, non ſubruat. Agnoſco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum vt ipſe manum ædificio adhibeat. Niſi enim Dominus ædificauerit domum fruſtra laborant qui ædificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Eccleſiæ Dei ædificium, in quorum numero etſi minimum me eſſe fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandam iudico. Et quia non cupio præſentibus tantum auditoribus ſeruire: verumetiam abſentibus atque adeo toti Eccleſiæ Chriſti, nonnulla ex meis ſcriptis ſub prelum miſi & in lucem edidi, & eodem conſilio nunc publicare placet annotationes meas in Epiſtolam Pauli ad Epheſios, quas ideo, clariſſime vir, ſub tuo nomine in lucem prodire volo, vt aliquod extet gratitudinis meæ erga te teſtimonium: qui mihi non ſolum amicus ſincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuiſti: verumetiam plurima in me contuliſti beneficia;

ficia, vt taceam magna illa beneficia Academiæ noſtræ & ſingulis profeſſoribus à te præſtita. Nam ſcio te in eorum numero eſſe qui benefacere, Deo contemplante, quam prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularem venari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μίσθον αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede ſeruiunt, & non filij qui patri ſpontaneum obſequium præſtant.

Vale ac boni conſule munus quod mitto, ac de ipſo iudica candide vt ſoles, ſi quid autem diſplicuerit, hoc etiam ſignificato. Tuo enim iudicio multum tribuo. Iterum vale cum vxore Anna fœmina honeſtiſſima: quam audio tuam familiam noua prole auxiſſe. Deus faxit vt hoc cedat Deo in gloriam, & tibi matrique ſit gaudio & voluptati. Vt meo nomine ſalutes M. Tyconem Epiſcopum veſtrum: M. Veſſelum Cantorem: M. Balthaſarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum veſtrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam vltra triginta annos ſtrenue laborauerat in vinea Domini, & alios fratres omnes etiam atque etiam rogo. Haffniæ, calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

VT HVIVS SANCTISSIMAE EPISOLAE, AD EPHESIOS EX CARcere Romano ſcriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ ſoleo in principio enarrationum Scriptorum ſacrorũ attingere, nobis excutienda ſunt, Sunt autem hæc: PRIMVM, Quis nam fuerit huius Epiſtolæ autor. Hoc enim ſcire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epiſtolæ conciliandam. SECVNDVM, Quænam fuerit ſcribendi occaſio. Nam huius obſeruatio plurimum facere videtur, cum ad œconomiam totius orationis intelligendam, tum ad quæſtionum ordinem indicandum. TERTIVM, Quis ſit ſtatus ſeu quæſtio principalis, vnde genus cauſſæ deprehenditur, & finis, ſcopuſque dicentis cognoſcitur. QVARTVM, Quis ſit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquã obſeruari poſſunt. Deinde haud raro fit methodo orationis non animaduerſa, vt aliena præter ſcriptoris mentẽ coaceruentur, & multa ſæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum videre eſt in ipſorum ſcriptis, qui dialecticam normam in iudicando non adhibent, ſed ſingulas pericopas, tanquam à corpore auulſa membra tractant. DE his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior ſit aditus ad intelligendam hanc diuinam Epiſtolam.

DE PRIMO.

Author huius Epiſtolæ eſt Apoſtolus ille & doctor gentium: qui vt per reuelationem Ieſu Chriſti ad munus Apoſtolicum eſt vocatus, ita ab eodem Chriſto in myſterio ſalutis inſtitutus eſt. Hic Apoſtolus vt ſtrenuus Chriſti miles inſignibus militaribus, id eſt, varijs ærumnis & perſecutionibus, flagellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos fere triginta quinq; decoratus, in extremo actu vitæ ſuæ hanc Epiſtolam ex Romanis vinculis ad Epheſios ſcribit. Cum itaque tantus ſit huius Epiſtolæ autor, nefas eſt vel de rerum grauitate, vel de ſcriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola prodita ſunt, nõ ſecus ſuſpiciamus oportet, quam quæ Deus ſuo ore de cœlo locutus eſt. Atque ideo vt doctrina quæ in hac Epiſtola continetur vere θεόπνευστος eſt, ita ad confirmanda dogmata religionis noſtræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo vt nemo niſi prorſus ἄθεος & Chriſti profeſſus hoſtis ſe huius ſanctiſſimæ Epiſtolæ autoritati & dignitati opponat. Plura de Apoſtolo noſtro legantur in Actis Apoſtolorum, & in Epiſtolis ad Galatas, & ad Corinth.

DE SECVNDO.

Occaſionem ſcribendi hanc Epiſtolam ſcandalum crucis Apoſtolo præbuit. Nam cum Paulus, conſummato iam curſu prædicationis ſuæ, in carcerem Romæ coniectus eſſet, & paſsim pij affligerentur, non ſolum à tyrannis, verumetiam à Pſeudoapoſtolis, putauit ſui muneris eſſe ſcripto confirmare Epheſios, quos præſens docere nõ potuit: ne vel ob ſuam crucem, vel propter perſecutionem Eccleſiæ, quæ tum temporis maxima erat, à gratia, cuius participes per Euangelij prædicationem facti erant, deficerent. Vt ergo ſcandalum crucis ſanctiſsimum Chriſti Apoſtolum ad ſcribendum commouit: Ita finis ſcriptionis fuit, armare Epheſios, vt inuicti perſiſterent in doctrina Chriſti, quam à ſe didicerant.

DE TERTIO.

Quia potiſsima huius Epiſtolæ pars expoſitione conſtat, minus ſe profert ſtatus quam in contentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile fine ſcriptionis cognito. Ex primo igitur, ſecundo & tertio capitibus hic ſtatus principalis colligitur,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gitur, videlicet quod doctrina de gratia Dei & miſericordia per Chriſtum non ſit recens nata, nec ad vnum tantummodo genus hominum pertineat, ſed hinc vſque ante conditum mundum ita conſtitutum fuerit à Deo, vt in Chriſto ſaluentur quotquot in ipſum crediderint, non ſolum Iudæi verumetiam gentes, inter quas fuerunt Epheſij. Hic ſtatus expoſitione copioſa explicatur, & multis grauibus verbis & ſententijs exornatur, idque in tribus primis capitibus. Hinc clariſsime patet quam neceſſaria ſit doctrina quæ in hac Epiſtola traditur. In poſtremis tribus capitibus variæ texuntur paræneſes & officia cum communia omnibus, tum certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

DE QVARTO.

Occaſione ſcriptionis, ſtatu, fineque cognitis, facilius tractationis ordo ſeu methodus monſtrari & intelligi poteſt, præter epigrapham, ſalutationem & epiſtolarem clauſulam, duæ ſunt huius Epiſtolæ principales partes, videlicet διδασκαλία & παραίνεσις: quarum prior natura, hæc poſterior exiſtit. Eſt enim hæc perpetua Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, adeoq; omnium recte docentium Methodus quod ex doctrina quam primo loco tradunt admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, conſolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum eſt ſiquidem recte docere. niſi ſtimulis quibuſdam ſegnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c. PORRO prior pars quæ eſt διδασκαλία non eſt λογιστική, ſed διηγητική. Continet enim expoſitionem myſterij ſalutis noſtræ: idque primum in genere erga electos omnes, indicans non eſſe nouum ſalutis myſterium, ſed ita ante creationem mundi conſtitutum eſſe ex mera bonitate patris cœleſtis, quod velit in filio ſuo dilecto ſaluare credentes. Deinde genus diſtribuit & accommodat theſin ad hypotheſes, oſtendens reconciliationis beneficium ad Iudæos & gentes (inter quas ſunt Epheſij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expoſitione fieri Rhetores præcipiunt, altius cauſſas & circumſtantias inculcat. Diligentiſsime enim huius myſterij cauſſas efficientes, materiales, formales & finales aſſignat: ſubinde eadem repetens, cum vt eo maius tanti miniſterij in animis Epheſiorum deſiderium accendatur, tum ne ob vllas cauſſas à tanta gratia deficiant. Hinc eſt quod & dicat ſe Deo gratias egiſſe, quod ſuum myſterium de ſalute hominum reuelarit Epheſijs, & teſtetur ſe rogaſſe Deum pro Epheſijs, vt in huius myſterij cognitione indies magis magiſque proficiant. VT autem perſuadeat Epheſijs, quod gratuita ſalus ad ipſos quoque pertineat, exponit quomodo ſit per reuelationem Ieſu Chriſti vocatus & inſtructus, vt Euangelium, de gratuita ſalute prædicaret non ſolum Iudæis verumetiam gentibus, ſublato per aduentum Chriſti inter Iudæos & gentes diſcrimine: adeo vt ex æquo gentibus & Iudæis ſalus offeratur gratuita, ſola fide accipienda. HACTENVS de priori Epiſtolæ parte, quam δοξολογίᾳ & gratiarum actione ſuo more claudit. HIC diligenter attendant lectores quam appoſite omnia ſcopo & fini ſcriptionis accommodentur. Si gratia adeo opulente effuſa eſt in omnes homines: Si myſterium ſalutis ante mundi conditionem propoſitum iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credentes: Si ſpiritu ſuo ſalutem & gratiam obſignat: Si Apoſtolos & legatos huius myſterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium eſt: Si in prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei ſpectatur: Si denique ſanctitas & ſalus hominum quæritur: Quis non niſi omnino mentis inops & propriæ ſalutis contemtor, fatebitur ſumme neceſſarium eſſe perſiſtere in hac doctrina, & inuicto animo quaſuis ærumnas potius ferre, quam tanta gratia & ſalute excidere? POSTERIOR pars quæ parænetica eſt, varia eſt & multiplex. In hac enim primum hortatur Apoſtolus ad vnitatem ſpiritus in caritate, hinc ad communia officia tanquam ad ſpecies generis deſcendit. Tum à pugnantibus cum vocatione noſtra vitijs auocat, & quid facere pios oporteat per collationem oſtendit. Huc addit præcepta de domeſtica diſciplina, maritis enim & vxoribus, parentibus & liberis, dominis & ſeruis præcipit, vt τὰ ἴσα & ἀνάλογα officia ſibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & caritatis fonte haurit, & accommodat ſingulis quod ipſis conuenit. Poſt hæc πανοπλίαν militum Chriſtianorum componit, eaque armat ſuos Epheſios aduerſus Sathanam hoſtem ſalutis hominum, huic parti ſubiungit petitionem, vt Epheſij pro ſe orent. Poſtremo de Tychico quem ad ipſos cum Epiſtola miſit mentionem facit, à quo ipſos cognoſcituros ſuum ſtatum admonent, atque ita tandem Epiſtolam ſuo more fauſta imprecatione claudit. Hæc ſint dicta de ordine ſeu methodo tractationis huius Epiſtolæ. IN explicatione autem ſingulorum capitum hunc ego more meo ordinem ſeruabo. Primum in ſummariam quandam comprehenſionem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſionem ſingula capita cogam & contraham. Deinde ſingulorum capitum ordinem & partes indicabo. Poſtremo exegeſin vna cum obſeruatione doctrinarum incidentium & illarum accommodationem ad vſum & πρᾶξιν adijciam. Primum facit vt quæ oratorio dicendi genere enunciata ſunt, ad dialecticam ſummam reuocata facilius comprehendantur, ac breui orationis complexu concepta tenacius memoriæ adhæreſcant. Medium cum interpretem tum ipſos diſcentes iuuat. Interpretem quidem, ne oblitus eorum quorum potiſsima ratio habenda erat, in peregrinas ſententias, nihil ad autoris mentem facientes, perrumpat: quæ res poſtea multas corruptelas, varietatem opinionum, diſputationes inutiles, ſchiſmata & hæreſes parit: Diſcentes vero quod præter ordinis obſeruationem, qua in omni re nihil pulchrius, penitius rerum pondera & momenta perſpiciant: Vnde iudicium in diſcentibus formatur, vt in alijs ſcriptis œcononiam orationis ipſi obſeruent facilius. Poſtremum ordinem rerum expendit, obſcura illuſtrat, confuſa retexit, ac rerum quæ traduntur vſum in vita indicat, qua quidem ratione efficitur vt doctrinam, conſolationem, patientiam & ſpem, iuxta dictum Apoſtoli, ex ſcripturis hauriamus.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Deus quos iuxta ſuum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ ſuæ elegit, ijs vt myſterium ſalutis per Euangelium reuelat: Ita eoſdem ſuo ſpiritu obſignat, inter hos eſſe Epheſios Paulus teſtatur. Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturque vt abundent magis.

Ordo & partes primi Capitis.

Ordo capitis hic eſt. Poſt epigrapham & votum ſequitur primo loco gratiarum actio, ſumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberaliſsime effuſa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illuſtris expoſitio, idq́ prorſus Rhetorico more. Nam primus liberalem hanc gratiam Dei erga genus humanum deprædicat, illuſtrat & amplificat ex locis cauſarum & effectuum. Deinde deſcendit à theſi ad hypotheſes duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, poſtea gentibus, ſed ſub nomine Epheſiorum. Præterea vt Epheſij gratiæ huius magnitudinem agnoſcant; & de perſeuerantia cogitent, memorat ſe Deo gratias agere pro reuelato ipſis myſterio ſalutis, & orare Deum vt magis creſcant & abundent: vnde rurſus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.

Duæ ſunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria, videlicet proprium perſonæ ſcribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apoſtolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda ſit doctrina Pauli, qui per voluntatem Dei conſtitutus ſit Ieſu Chriſti Apoſtolus. Deinde hinc diſcamus in genere non ſolum quę ſit miniſtrorum verbi afferentium doctrinam Pauli autoritas, verumetiam qualis confeſsio functionis eorũ requiratur. Ex vtroq; concludendum eſt, nullis humanis conciliabulis aut vllorum hominum autoritati cedendum eſſe, ſi quid contra hanc Apoſtolicam doctrinam præceperint aut attulerint. Non enim par eſt vt autoritas & vox Dei hominum aut diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant. Huc illud Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit anathema ſit. POSTERIOR Epigraphæ pars non ſolum eos nominat, quibus Apoſtolus ſcribit, nempe Epheſios, verumetiam eoſdem maxime auguſtis titulis ornat, cum ipſos & ſanctos & fideles nominat: qua ſane duo ita natura ſunt coniuncta, vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de quocunq; recte dicitur vnum, alterum quoq; veriſsime dicatur. Non enim à ſe inuicem ſeparari poſſunt, ſiquidem quicunq; vere credit, ſanctus eſt, & rurſus ſanctus omnis credit. SANCTI autem efficimur hoc pacto: Fides Euangelij ſeparat nos à prophanitate mundi, & inducit nos in familiam Dei. hac ipſa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Chriſtum credit, eius ſanguine & purgatur & ſanatur. Adhæc eadem hac fide ſiſtimur Deo, vt ſimus hoſtia viua placentes Deo per Ieſum Chriſtum. Quicunq; ergo ſegregatur à prophanitate mundi, purificatur ſanguine Chriſti, mactatur Deo in hoſtiam viuam per Ieſum Chriſtum, vere ſanctus eſt, etſi in ſe adhuc ſentit maculas quas indies abluere conatur. HIC locus oſtendit, & quæ ſint adiuncta veræ fidei, & quod fidelis iudicio Spiritus ſancti coram Deo ſanctus cenſeatur. Perpulchre hoc loco monet Chryſoſtomus, inquiens: Ecce ſanctos vocat viros habentes pueros, vxores & familias: ſequitur enim poſtea compellatio qua compellat maritos, vxores, dominos & ſeruos, & illis commendat analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione peſtilens Monachorum error, qui ſanctitatem ponunt in cœliba vita & ficta virginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquam ſanctitatis Chriſtianæ conſummationem iactant. Nam inter Epheſios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuerſi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Hoc votum Apoſtoli ſeu fauſta imprecatio cõtinet ſummam beneficiorum Euangelij. Primum precatur Epheſijs ſuis gratiam: quæ cum beneuolentiã Dei gratuitam, tum quicquid donorũ nobis à Deo datur, ſignificat. Deinde precatur pacem, id eſt reconciliationem noſtri cum Deo, & ea quę cum hac reconciliatione cõiuncta ſunt, vt ſunt gaudiũ ſpiritus, tranquilla cõſcientia. VNDE autẽ veniat & per quem nobis contingat iſta gratia & pax, exponit cum addit: à Deo patre & à Domino noſtro Ieſu Chriſto. A Deo quidem patre, vt principio & fonte, à Domino vero Ieſu Chriſto, vt mediatore. Vt enim ipſe pater fons omnium gratiarũ exiſtit: Ita filius gratię & pacis omnis, & materia & meritũ eſt. Hic igitur ſtatim velut in limine Epiſtolæ cõfodiuntur omnia humana merita & Monachorum ſomnia de ipſorũ traditionibus, de meritis congrui, digni & cõdigni. Quoties enim gratia pręedicatur, toties humana merita euertuntur & damnantur. Nam quod ex gratia eſt quomodo ex merito eſſe poteſt? Immotum enim ſtat dictum Spiritus ſancti, Rom. 11. Si ex gratia, nõ amplius ex operibus, alioqui gratia non eſt gratia. Si ex operibus, non amplius eſt gratia, alioqui opus non amplius eſt opus. Hic Apoſtolus ita opponit gratiam & opus, vt vtrunq; eidem tertio nequaquam tribui poſsit, nec alterum alteri. PRÆTEREA docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo conſequi poſſe, niſi quod proficiſcatur à Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Remittit itaq; nos Paulus ad fontem omnis boni, & ſimul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miſerente: ita homo eſt terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Eſt enim fides inſtrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & poſsidetur.

Benedictus Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Orditur Apoſtolus à gratiarum actione: quæ eo pertinet, vt nos noſtri admoneat officij. Non enim decet vt vllam gratiam Dei prætereamus abſq; eius laude & prædicatione. BENEDICTIONIS vocabulum, quo hic vtitur Paulus, non habet ſimplicem ſignificationem, ſed ratione obiecti variat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rurſus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, ſenſus eſt, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere eſt. Homo Deo benedicere iudicatur, cum ex fide vera Deum ob ſua beneficia laudet ac celebret per Chriſtum, idq; corde & externa confeſsione, hoc ita eſſe patet ex eo, quod ſcriptura vtatur promiſcue verbis εὐχαριστεῖν & εὐλογεῖν: homo homini benedicit quando ei fauſta ac proſpera precatur. CÆTERVM ſacerdotalis benedictio non hominis cenſenda eſt ſolummodo, ſed Dei potius, in qua obſeruandum eſt mandatum & promiſsio. Mandatum extat Nume. 6. Benedicetis, ait Dominus, filijs Iſrael, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te, illuminet Dominus faciem ſuam ſuper te & miſereatur tui. Leuet Dominus faciem ſuam ſuper te & det tibi pacem. Promiſsio eſt: Inuocabunt ſacerdotes nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis. hæc promiſsio fide accipienda eſt, & nititur CHRISTI merito: in quo omnes promiſſiones ſunt etiam & Amen.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Qui benedixit nobis in omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus Chriſto.

Ratio gratiarum actionis, in qua ſingulari breuitate maximas res comprehendit. Primum enim fontem & autorem omnis benedictionis, id eſt, proſperitatis monſtrat, videlicet Deum patrem, qui ex ſua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectum indicat, nempe hominé, in quem Deus ſuam benedictionem liberaliſsime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hic agitur, eſſe gratiam ſpiritualem qua adoptamur & efficimur hæredes vitæ æternæ. Huc addit quarto loco, hanc eximiam & peculiarem benedictionem nõ in mundo quærendam eſſe, ſed in cœlo: hic quidem prius inchoatã, illic conſummandam eſſe. Poſtremo materiam huius ſpiritualis benedictionis addit. Chriſtus enim materia & meritum eſt huius ſpiritualis benedictionis. VIDE quam multa & quam diuina paucisſimis verbis complexus ſit Apoſtolus. Primum & ſecundum membrum, vt Deum omnis boni fontem eſſe docent: Ita arrogantiam humanã deprimunt. Tertium beneficia Euangelij ſpiritualia eſſet docet. Quartum nos fide in cœlum mittit. Vbi theſaurus omnis benedictionis in Chriſto repoſitus eſt. Poſtremo valide humana merita euertit. Non enim in alio eſt meritum huius cœleſtis benedictionis, quam in ſolo Chriſto.

Sicut elegit nos in ipſo ante creationem mundi, vt eſſemus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione.

Aetiologia eſt. Nam vt proximo verſiculo rationem poſuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda ſit videlicet quod liberaliſsime in nos effuderit benedictionẽ ſpiritualem, qua benedixit nobis in Chriſto: ita hic ſubiungitur rationis redditio per expoſitionẽ, in qua vt fundamentum & materiá, ita tempus & finé proximum cœleſtis illius gratiæ ſeu benedictionis ſpiritualis, veluti breuiſsimo quodá aphoriſmo complectitur: quo hoc myſterium plenius nobis ob oculos ponatur. FVNDAMENTVM benedictionis ſpiritualis, ſeu gratiæ cœleſtis ſeu ſalutis noſtræ facit electionem æternam, qua Deus elegit creditores ante conſtitutionem mundi. MATERIA eſt Chriſtus. In eo enim ſolo reſidet cœleſtis gratia, adeoq; vita & ſalus noſtra. Hic ſummopere cauẽdum eſt, ne electionẽ ſeparemus à ſua materia. Nõ eſt enim cogitanda vlla electio ſine Chriſto, non elegit nos Deus ſimpliciter, ſed in Chriſto, hoc eſt, vt Chriſti membra, Chriſto capiti coniuncta per fidem. Hanc electionem in Chriſto, ideo ante mundi conditionem factam eſſe pronunciat, ne fortuito caſu, vt doctrinam recens natam Euangelium de ſalute per Chriſtum cõſequenda prædicari ab Apoſtolo putarent Epheſij, ſed vt ſcirent potius æternum Dei cõſilium fuiſſe ſalutem impartiri omnibus in Chriſtum credentibus. FINIS benedictionis cœleſtis ꝓximus additur, vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles corá ipſo in dilectione, quæ fons aliorum officiorũ eſt. Requirit proinde vocatio hæc auguſta ſanctitatem & innocentiá vitæ, tanquá proximum finé ſeu effectum ſpiritualis benedictionis. HACTENVS ſententiam Apoſtoli expoſuimus, iam quid doctrinę & conſolationis inde hauriendum ſit videamus. PRIMVM itaq; ex eo quod dicat nos electos in Chriſto ante mundi creationem, tanquá ex principio immoto has concludamus hypotheſes, videlicet, quod gratuita ſit electio, quod ſit extra nos: quod electio non ſit quærenda in materia hominis: quod electio ſit firma & rata: quod ſal⁹ noſtra fundetur in ſolo Chriſto: quod omne humanum meritum excludatur: quod electi dicãtur qui in Chriſto ſunt per fidẽ. Firmum enim ſtat ſalutis noſtræ principium: Qui credit in filium nõ peribit, ſed habebit vitam æterná. Per fidem enim fit tranſitus ab æterna electione ad futuram glorificationem. QVIDAM ex hoc loco ſic ratiocinantur: Deus elegit quoſdam in Chriſto ante creationem mundi. ergo Deus ordinauit lapſum hominis ante mundũ conditũ. Nam ex ijs qui lapſi erant, quidam eliguntur ad vitam, quidá iuſtæ damnationi reſeruantur. Iam cum neceſſe ſit ante lapſum ſtetiſſe homines, ſequitur quod Deus ordinauerit creationẽ hominis in iuſticia & ſanctitate vnde caderet per peccatũ. Sũt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio ſimiliter & reprobatio. AD hoc argumentum reſpondeo: quod aliud ſit ordinare & efficere, aliud præſcire in ſuo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginẽ ſuam, vt eſſet iuſtus & ſanctus: & fuit Dei voluntas paterna, vt ſua creatura talis permaneret. Præſciuit quod eſſet caſurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit caſum, imo caſus iſte fuit cõtra ordinem diuinum, alioqui lethalis nequaquá homini fuiſſet. Verum cum præſciret morbum, ordinauit remediũ, nempe electionẽ lapſi hominis in Chriſto Ieſu. NON eſt ergo præſcientia Dei cauſa lapſus, ſed contra lapſus futurus fuit præſcientiæ cauſæ. Non enim pendet res à ſcientia ſed ſcientia à re. Deinde ſciendum eſt quod electio Dei ſit æterna, omni tempore ſuperior, vt tẽporis ratione nec prius quicquá, necpo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nec poſterius in illa habeatur. Paulus itaq; cum dicat Deum nos elegiſſe ante conſtitutionem mundi, loquitur noſtri reſpectu, qui tum demum electi dicimur ęterno Dei decreto, quando in Chriſtum credimus & ſanctitati innocentięq; ſtudemus. HINC ſequitur exe-crandas eſſe blaſphemas quorundam voces, qui dicunt: Si electus ſum, non damnabit me mea iniquitas, Dei conſilium immutabile eſt: Si non ſum electus, nec mihi proderit nec fides, nec virtutis ſtudium. Has voces blaſphemas refutat electionis modus, qui eſt conditionalis. Electi ſumus in Chriſto, ergo hac conditione electi ſumus ſi in Chriſto fuerimus: hoc eſt, ſi in Chriſtum crediderimus. Quare qui damnatur, ſua damnatur culpa, præterea quod lapſus noluerit apprehendere dexteram Dei volentis ſe erigere. Hoc probatur fine miniſterij verbi. Nam Deus ideo emiſit Apoſtolos & eorum ſucceſſores, vt prædicent Euangelium & credentes habeant vitam æternam. Eſt proinde reuera conditionalis noſtra ſalus, ſicut etiam hæc Pauli dicta teſtantur. Ad Coloſſ. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo principium fiducię vſq; ad finem firmum teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier ſaluabitur ſi manſerit in fide. 2. Cor. 5. Si tamen veſtiti & non nudi reperiamur. Chriſtus ſimiliter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit ſaluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucæ 13. Niſi pœnitentiam egeritis ſimiliter omnes peribitis, Ioh. 13. Si manſeritis in me & verba mea in vobis manſerint. Apud hanc verbi Dei ſimplicitatem conſtanter maneamus: nec ſinamus nos ab ea vlla Sophiſtica abduci: tribuamus Deo laudem veritatis, & vere ſtatuamus ipſum id reuera velle, quod verbo ſuo ſe velle teſtatur. Verum ſi non poterimus reſpondere ad omnes Sophiſtarum argutias qui varie ſcripturam torquent, vt ſua fatalia decreta communiant, fateamur nos infantes eſſe in ſchola Chriſti, & elementa pietatis quę hauſimus ſumma fide retineamus, nec ſinamus nobis eripi hæc dulciſsima dicta: Fidelis ſermo & omni approbatione dignus, quod Chriſtus venit in hunc mundum ad ſaluandum peccatores. Item, hoc honeſtum & acceptandum eſt coram ſaluatore noſtro Deo, qui omnes vult ſaluare & ad cognitionem veritatis venire, vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſemetipſum ἀντίλυτρον pro omnibus. Dominus ipſe ait: Non veni in mundum ad vocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Et rurſus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, ego refocillabo vos. Et Petrus in tertio, ſecundæ, Deus eſt longanimis erga vos non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Rom. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non eſt enim diſtinctio Iudæi & Græci, nam idem Dominus diues in omnes inuocantes eum. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis deſiderijs, modeſte, iuſte, & pie viuamus in hoc ſeculo, expectantes ad beatam ſpem & apparitionem glorioſam magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Huiuſmodi dicta conſtanter opponamus omni Sophiſticæ, nihil morantes ſi Sophiſtæ nos interim ſtultos, rudes, bardos, ἀσυλλογίστους, aſinos, & quicquid iſtorum libidini placet, appellitent: Chriſtus ſolus ſit noſtra ſapientia, quem certo ſcimus omnem ſophiſticam odiſſe.

Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum in ſeipſum, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ in laudem gloriæ & gratiæ ipſius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius, remiſsionem peccatorũ iuxta diuitias gratiæ ipſius.

Expoſitio ſeu Aetiologiæ proximæ ἐπεξεργασία eſt, hoc eſt, illuſtris quædam expolitaque cum maiori rerum verborumq́ue pondere ac circumſtantiarum notatione repetitio. hic enim Apoſtolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quæ ad ἐνέργειαν & euidentiam facere videbantur. Nos autem vt theſaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus, ἀνάλυσιν inſtituamus, ſingula membra ſeorſim conſideremus, perpendamuſque exactius.

SVNT AVTEM HVIVS PERICOPAE OCTO MEMBRA.

Primo loco, repetit ipſum fundamentum ſeu primã cauſam benedictionis noſtrę ſpiritualis, hoc eſt, ſalutis noſtræ, nimirum ipſam prædeſtinationẽ, qua Deus ante mundi conſtitutionem præſciuit ſalutẽ eorum qui erant credituri in Chriſtum. Vt enim electionis, ita & prædeſtinationis materia eſt vnicus Ieſus Chriſtus Dominus noſter. SECVNDO loco, prædeſtinationis formã ponit, nẽpe υἱοθεσίαν, id eſt, adoptionẽ, qua adoptamur in filios Dei, qui

Dei, qui antea propter peccatum eramus filij iræ. Hæc prædeſtinata adoptio nobis per fidē accōmodatur iuxta illud: Poteſtatē dedit credentibus in ipſum, vt ſint filij Dei. Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationē Euangelij ad fidem, non eſt dubitandū quin Deus reuera velit omnium ſalutem. abſit enim à pijs mētibus procul, ſentire cor miſerentis diſcrepare à voce vocantis. TERTIO loco, quia peccato primorum parentum & noſtro proprio vitio effectū eſt, vt ſimus à Deo abalienati, & procul veluti repulſi à familia Dei, Apoſtolus medium oſtendit quo rurſus Deo iungimur, recipimur in familiam Dei, ac adoptamur in filios. Hoc remediū eſt Ieſus Chriſtus vnicus mediator Dei & hominū fide apprehenſus ad prædicationē Euāgelij, in qua Spiritus ſanctus eſt efficax. Hic manifeſte omnia humana merita, quantum quidē ad ſalutē noſtram attinet, euertuntur & corruunt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio cōfunditur, vt qui gloriatur in Domino glorietur: in quo & electi & prædeſtinati ſumus. QVARTO loco, cauſam impulſiuam huius excellentis gratiæ & adoptionis exprimit, nempe εὐδοκίαν Dei patris, hoc eſt, beneuolam, gratuitam & paternam affectionē, ſeu στοργὴν patris cœleſtis erga genus humanum. Hanc εὐδοκίαν angeli prædicant nato Chriſto, cum inquiunt: Gloria in excelſis Deo, & in terris pax, & erga homines εὐδοκία. Hoc ipſum pater cœleſtis teſtatus eſt de cœlo, inquiens: Hic eſt filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, hoc eſt, in quo beneuolo factus ſum animo & ꝓpenſo ad genus humanum ſaluandum. Caueamus ergo ne beneplacitum Dei erga nos quæramus alibi, quā in ſolo Ieſu Chriſto, quod in ipſo abſq; omni dubio inueniemus per fidem. QVINTO loco, adeptionis noſtrę vltimus finis additur, qui ter in hoc capite repetitur: videlicet, vt laudetur gloria gratiæ ipſius. Sicut enim à Deo eſt adoptio noſtri, ita in Deum tendat oportet, vt ipſius bonitas prædicetur ac celebretur per Chriſtum Ieſum. Hic finis nequaquā ſeparandus eſt ab adoptionis gratia: ex quo manifeſte patet quā ſit neceſſaria noua obœdientia in renatis per fidem. Nam noua obœdientia in eo ſita eſt, vt Deum celebremus, mente, corde, voce, operibus, adeoque tota vita noſtra. Pudeat ergo eos ſuæ ſtultitiæ, qui bona Chriſtianorū opera nō ſolum non neceſſaria eſſe, verumetiā officere hominib. docent. SEXTO loco vnde & ex quo fonte profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cū inquit, Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilectꝰ Ieſus Chriſtus fons ille eſt, ex quo illa immenſa Dei gratia in nos deriuat. Vnde efficitur quod ſupra annotauimus, neminē huius gratiæ fore participem niſi qui hunc Dei dilectum filiū fide apprehenderit. SEPTIMO loco, additur de redemtione, videlicet, quod dilectus ille Dei nos ſuo ſanguine redemerit, ac peccata noſtra expiauerit, vt quotquot in ipſum firma recumbimus fide, iuſti in conſpectu Dei appareamus. OCTAVO loco, redemtionis noſtri per Chriſtum factæ principalis ſignatur cauſa cum dicitur: Iuxta diuitias gratiæ ſuæ, id eſt, iuxta inexhauſtā & ineffabilem gratiā Dei qua voluit filium ſuum dilectum victimam fieri expiatricem peccati hominum, vt ita & ſatisfieret iuſticiæ Dei, & locus eſſet miſericordiæ. Diuitiæ gratiæ idiotiſmo hebraico immenſam & inexhauſtā gratiā, vt dixi, ſignificant, nec ſine ſingulari conſilio hac forma loquendi vſus eſt Apoſtolus. Nos proinde nō ſolum cogitemus quantum ſit precium ſanguinis Chriſti in conſpectu Dei, Verumetiam quanta ſit redundantia gratiæ Dei inde manantis: ne quis exiſtimet hanc Dei gratiā ad paucos quoſdam ſe extendere, aut iam totam tot ſeculis effuſam eſſe, vt noſtris etiam peccatis qui in finem ſeculi incidimus expiandis non ſufficiat. VIDE quam diues maximarum earumq; diuiniſſimarum rerum ſit hæc breuis pericopa. Quare diligēter diſcatur, & eius ſingula verba perpendantur. Nullibi enim nec breuius nec magis appoſite ſalutis noſtræ myſterium deſcribitur.

Quam vbertim effudit in nos, in omni ſapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo myſterium voluntatis ſuæ iuxta beneplacitum eius, quod propoſuerat in ſeipſo in diſpenſationem plenitudinis temporum recolligere omnia in Chriſto, & quæ ſunt in cœlis, & quæ ſunt in terra in ipſo.

Obſeruetur pulcerrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus mire & verborum & rerum pondere cauſas benedictionis & ſalutis expoſuit. Iam ad inſtrumentum quo nobis ſpiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, deſcendit: nempe ad ipſum verbi miniſterium, de quo miniſterio non vulgaribus verbis loquitur, ſed grandi orationis genere vtitur, idq; in hunc finem, vt nobis maiorem huius cœleſtis gratię zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ eſt, quod Apoſtolus doceat ſalutarem illam Dei gratiā per Euangelium in nos copioſiſſime effundi, iuxta beneplacitū Dei, vt omnia tandē in Chriſto recolligantur. Iam verba ſingula perpēdamus exactius. Primo loco vtitur Apoſtolus verbo,

ἐπερίσσευσεν,quo diuitiæ illæ gratiæ DEI ſignificantur,de quibus dixerat, vt ſciamus gratiam Dei ſufficere omnib.hominibus ſaluãdis. Nunquã enim ita exhauritur fons gratiæ,quin inde haurire quilibet poſsit qui eum fide acceſſerit, nec peccata hominũ tam multa & tã magna eſſe poſſunt, quin hui9 effuſæ gratiæ veluti diluuio quodã obrui & ſubmergi poſſint,modo in arcam Noë, id eſt, in familiam Dei per fidem Chriſti ſe homines receperint. Nemo ergo ob peccatorum ſuorum magnitudinẽ & multitudinẽ deſperet.ſed dum tempus adhuc gratiæ eſt,mature reſipiſcat ac cõfugiat ad ipſum,qui ſe clamat veniſſe in mundum,vt peccatores ſaluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat. EFFECTVM Euangelij in auditoribus addit, nimirum quod per illud inſtituantur in omni ſapientia & prudentia.Ita enim rectiſsime vertunt,vetus interpres,& Eraſmus. Diſcernuntur autem hæ voces rectiſsime,ſi ſapientiam ad γνῶσιν, prudentiam vero ad πρᾶξιν referamus. Illa enim duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo ſignificet cognitionẽ Euangelij,id eſt,noticiam Dei eorumq; omnium, quæ ad ſalutem conſequendam cognitu neceſſaria ſunt. Prudentia vt conſiliorum & actionum moderatrix,eam noticiam vitæ formandę & actionibus accommodat,vt non ſolum in cognitione,verumetiã in ſenſu,vt loquitur Apoſtolus Philip.1.abundemus.Ex hoc effectu Euãgelij colligãtur ſequentes hypotheſes.PRIMA,prædicationem Euangelij eſſe reuelationẽ gratiæ Dei erga genus humanum,adeoq; electionis qua Deus homines in Chriſto elegit. SECVNDA, ſapientiam plenam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad ſalutem conſequendam ſatis eſt. TERTIA,quæ ex ſuperioribus concluditur,intrepide licere filijs Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduerſantes aſpernari,imo execrari,iuxta illud: Anathema ſit qui aliud Euangeliũ prædicauerit. PORRO cui mox addit Apoſtolus: Cognitum faciendo vobis myſterium voluntatis ſuæ iuxta beneplacitum ſuum. iterũ cõmendat nobis Euangeliũ, in qua cõmendatione tria ſunt præcipue obſeruanda. PRIMVM,quod Euangeliũ myſterium nominet,id eſt,arcanum,ex quo ſequitur quod nõ ſit ſapientia rationis humanæ,ſed ſupercœleſtis gratiæ. Nã ſi ratione deprehendi potuiſſet,nõ illud Paulus vocaſſet myſterium.appellationis huius rationẽ exponit Roma. vltimo hiſce verbis: Iuxta Euangelium meum & præconiũ Ieſu Chriſti ſecundũ reuelationem myſterij, quod à temporib. æternis tacitum fuit, nunc vero factum eſt manifeſtũ & per ſcripturas Propheticas ex imperio æterni Dei,in obœdientiam omnibus gentib.reuelatum eſt. SECVNDVM quod Euangelium ſit myſterium voluntatis Dei iuxta beneplacitum ipſius,ſed quænam eſt illa voluntas beneplaciti in Deo? vt gentes omnes credant Euangelio & obediant.Ita enim paulo ante verbis Apoſtoli docuimus. QVOD autem euentus non voluntati beneplaciti Dei reſpondeat, culpa fit hominum, qui oblatam ſalutem maligne reſpuunt in propriã perniciem.Eſt proinde prędicatio gratię,ſi conſilium Dei & beneplacitũ reſpicis,vniuerſalis. At ſi euentũ cõſideras,particularis videtur,quod ſane fit ꝓprio hominis vitio nõ Dei creantis & dantis filiũ deſtinatione. Ipſe enim reuera vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire, ſicut ſupra copioſius oſtendimus,vbi electionẽ conditionatã eſſe docuimus. TERTIVM,quod Apoſtolus eandẽ patefactionis myſterij cauſam facit,quam ſupra æternæ electionis & prædeſtinationis fecerat, nempe εὐδοκίαν Dei patris. Vnde monemur de electione & prædeſtinatione iudicandũ ex vocatione,quæ vocatio cum & ſit vniuerſalis,iuxta illud: Itẽ in mundũ vniuerſum & prędicate Euangelium omni creaturæ(Dum omnem creaturã nominat,tollit perſonarum & nationum diſcrimina. Et habeat annexã conditionẽ fidei iuxta illud: Qui crediderit ſaluus erit: Erit etiam electio & prædeſtinatio cõditionata, vt quæ à Chriſto ſua materia nõ ſit ſeparanda. SEQVITVR huius beneplaciti Dei duplex πρόθεσις, prior de tempore patefactionis myſterij Euangelij,poſterior de fine patefactionis.Cum enim dicit,in diſpenſationẽ plenitudinis temporum, ſignificat tum demum beneplacitum Dei patefactũ fuiſſe, quando tempus quod cõſtituerat apud ſe Deus impletum fuit.hoc autẽ tempus, vt ſigno à Iacobo Patriarcha eſt notatum: Ita à Daniele termino certo ſignatum eſt.Iacob ait: Non auferetur ſceptrum de Iuda donec veniat Silo,hoc eſt,Semen mulieris promiſſum primis parentib.Daniel ſeptuaginta hebdomadas annorũ à captiuitate Babylonica vſq; ad Chriſtum Dominum numerat.de hoc tempore loquitur Paulus ad Gala.cum inquit: Quando venit plenitudo temporis emiſit Deus filiũ ſuum natum ex muliere, factũ ſub lege, vt eos qui ſub lege erant,redimeret. VOCABVLVM diſpenſationis,quo hic Paulus vſus eſt,Græce οἰκονομία eſt.huius vocis vſus eſt duplex.Alias enim, idq; iuxta ἔτυμον,notat curam & adminiſtrationem rei domeſticæ.Alias ſed metaphorice,ſignificat ordinem rerum gerendarum & certum adminiſtrationis & tractationis rerum ordinẽ.Poſterior πρόθεσις eſt de fine patefactionis beneplaciti Dei,qui eſt recolligere omnia ſummatim in Chriſto. Vox Gręca

qua Pau-

qua Paulus vſus eſt, ἀνακεφαλαιώσασθαι, ſignificat quæ diſsita & diſperſa fuerunt in vnũ veluti corpus coniungere, ac vni capiti ſubiungere. Eſt enim κεφάλαιον (vnde græcum verbum deductum eſt) veluti ſummaria quædam rerũ ſubductio, & tanquã quædam partium in vnũ collectio. ſignificat ergo Apoſtolus creaturas diſperſas in vnum colligi per Chriſtum, vt iam collectæ ſint ſub vno capite. Diuiſio quæ ſequitur totam Eccleſiam comprehendit. Quæ ſunt, inquit, in cœlis, id eſt, beati angeli, & credentes qui mortui ſunt ante aſſumtam humanam naturã à filio Dei, & quæ in terris, hoc eſt, omnes qui exhibito Chriſto credunt & credituri ſunt, ſint ſub vno capite tanquam corpus vnum multis & varijs cõſtans mẽbris. Hinc monemur & fidei qua coniungimur capiti Chriſto, & charitatis qua inter nos cõſociamur. Hanc ſocietatem nobis etiam commendant ſacramenta Eccleſiæ: Baptiſmus teſtatur nos baptizari in vnum corpus, Cœna Domini communionem noſtri cũ Chriſto docet, & inter nos ſpiritualis ſocietatis eſt teſtificatio & efficax quoddam ſymbolum.

In quo etiam in ſortem aſciti ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis eius, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius nos qui ante ſperauimus in Chriſto.

Hactenus in genere de omnibus in Chriſto electis locutus eſt: Iam per diſtributionem theſin duabus hypotheſibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœleſtis participes eſſe factos commonſtrat. Ponit autem ordine tres cauſſas huius cœleſtis gratiæ, nimirum efficientẽ, finalem, & inſtrumentalem. EFFICIENTEM exprimit, cum inquit, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius. De hac cauſſa vide ea quę ſupra annotauimus. FINALEM addit. Vt ſimus in laudem gloriæ eius, hoc eſt, vt laudetur ipſe Deus ob gratiæ & miſericordiæ exhibitæ magnitudinem. INSTRVMENTVM apponit cum inquit, Qui ante ſperauimus in Chriſto. Spei enim nomine hic etiam fidem cõprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic ſpei tribuitur nihil habet obſcuri. Vt enim ſæpe fides pro ſpe: ita ſpes pro fide propter mutuam conſecutionem ponitur. Nam quod fides in præſenti amplectitur. id ſpes futurũ expectat: has tres gratiæ cauſſas hic ponit Apoſtolus, quam gratiam vt ſupra benedictionẽ υἱοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine deſignet, idq; vt intelligatur plane gratuita eſſe. Sors enim non eſt hominis electio ſed voluntas Dei qui omnibus gratuitam offert ſalutem. Quod autẽ addit: Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ, duplicem doctrinam nobis ſuppeditat. Primam quod Deus nõ ſit iuxta fatum Stoicũ cauſsis ſecundis alligatus, ſed liberrimũ agẽs. Qui enim ex cõſilio agit & libere nulla omnino neceſsitate cõpulſus agit: neceſſaria enim nec conſilio reguntur nec voluntate imperantur. Secundã, quod Deus omnia ſalutaria & bona in Eccleſia operetur. nõ autem mala & peccata, quẽadmodum quidam ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, ſed illorum ratio refellitur verbis Apoſtoli. Nam ſi ex conſilio voluntatis ſuæ omnia operatur Deus. Et volũtas Dei ſanctiſsima & optima eſt, quæ nihil omnino vult mali, quẽadmodum clare pronunciat Pſalmiſta: Non volens iniquitatem tu es. profecto fieri non poteſt, vt ipſe Deus ſit autor peccati aut alicuius mali culpę. Deinde loci circumſtantia reſtringit vniuerſalẽ particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, hoc eſt, facit vt velimus & faciamus quæ Deo in laudem cedũt. Loquitur ergo manifeſte de actionibus ſalutaribus Dei in Eccleſia. Ipſe enim mouet voluntatẽ noſtram, vt velimus, & vires addit ne fruſtra velimus.

In quo & vos audito ſermone veritatis Euangelio ſalutis veſtræ, in quo etiam credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arraho hæreditatis noſtræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum diſtributionis membrum eſt, in quo gentibus ſub Epheſiorum nomine gratiæ cœleſtis, benedictiõis ſpiritualis, adoptionis & ſortis ſanctorum participationem accommodat, ſumto argumẽto ab effectu prædicati Euangelij apud Epheſios. Verum quoniã hæc pericopa pleniſsima eſt doctrinæ ſpiritualis, eam in ſua quaſi mẽbra retexam, quo apertius doctrina cõſpiciatur, & ad vſum noſtrum transferatur. PRIMO loco mentio fit prædicationis Euangelij. quo Deus mundo ſuam voluntatem de gratuita ſalute reuelat, eamq; promiſcue omnibus offert, iuxta illud: Ite in mundum vniuerſum & prędicate Euangelium omni creaturæ. SECVNDO loco ſequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante ſpiritu ſancto concepta, ſalutem quam offert Euangeliũ apprehendit, tribu-

ens Deo laudem veritatis. TVM accedit obſignatio ſpiritus ſancti,quo tum demum obſignari dicimur,quando ex fide Ieſu Chriſti veros fidei fructus edimus, hunc ſpiritum ſanctum,ſpiritum promiſsionis vocat Apoſtolus, cum quia promiſſa bona obſignat, tũ quia ex promiſsione datur. QVARTO loco additur vſus collati ſpiritus ſancti, nimirum vt ſit arrabo hæreditatis noſtræ: quam nondum integram obtinemus, ſed expectamus futurũ, Vt enim arra eſt cum de precio datur aliquid, quod non eſt auferendum ſed complendũ: Ita donatio ſpiritus ſancti pars quędam eſt hęreditatis noſtrę collata ad nos certificandos de hæreditate integra,quæ eſt æterna vita,quæ ideo hæreditas dicitur,quia nobis gratis ex paterna bonitate ſine noſtris meritis contingit,qui ſumus effecti membra Chriſti filij Dei naturalis,ad quem omnia quæ patris ſunt,pertinent. QVINTO additur temporis circũſtantia,In redemtionem,inquit,acquiſitionis,hoc eſt,vſq; ad diem iudicij,in quo nos qui acquiſiti ſumus per redemtionem quæ eſt in Chriſti ſanguine,plenam obtinebim⁹ hæreditatem.In redemtionem ergo,id eſt,in diem redemtionis,acquiſitionis,id eſt, noſtri, qui acquiſiti ſumus per Redemtionem illam.

Hactenus retexuim⁹ præſentem pericopam in ſua mẽbra,in qua pulcherrime Apoſtolus modũ & ordinẽ reparationis noſtri deſcribit,orditur enim à prædicatione Euangelij: huic fidem adhibendã eſſe monet:quod cum fit,ſentitur in corde obſignatio ſpiritus, qui promiſſæ hæreditatis tãquam arra quædam eſt.horum omniũ finis vltimus, eſt gloria Dei ex miſericordia ſanantis & ſaluantis omnes credẽtes. Vt enim medici(inquit Ambroſius) laus eſt ſi multos curet:Ita laus gloriæ Dei exiſtit quãdo multi acquiruntur ad fidẽ. Deinde obſeruandũ eſt quod duplici titulo Euãgeliũ Chriſti ornat. Primum enim per antonomaſian Euangelium vocat ſermonẽ veritatis, qui titul⁹ à materia rei Euangelio ſubiectæ ſumitur.Cõtinet enim Euangelium æternã veritatem Dei, & infallibile de ſalute per Chriſtum cõſequenda teſtimoniũ.Alter titulus eſt, quod appelletur Euangelium ſalutis, qui titulus à fine Euangelij ſumitur.deſtinatur enim Euangeliũ ſaluti noſtræ.Nam vt lex dum requirit iuſticiam,promittit ſimul ſalutem & vitã facientibus eam,& cõtra minatur damnationẽ omnibus legis tranſgreſſoribus:quia non habent iuſticiã,quã requirit, mõſtrat Chriſtũ qui finis eſt legis in iuſticiam omni credenti. Ac ita iuſticiam adeoq; ſalutẽ quam faciendo non potuimus cõſequi,credendo cõſequimur, dũ Chriſti iuſticia, expiato peccato per victimam ipſius,nobis imputata,iuſti, adeoq; ſalutis participes reddimur. Neq; hoc prætereundũ eſt:quod queadmodũ ſupra electionis & prædeſtinationis, deinde etiã vocationis finẽ fecit laudem gloriæ Dei:ita hic quoq; ſanctificationis eundẽ finem cõſtituit:ex quo ſequitur omnem ſalutis gloriã omni creaturæ & merito humano adimẽdam eſſe,ac ſoli Deo per Ieſum Chriſtum aſſcribendam. Quare vt in omnibus bonis reb⁹: Ita hic maxime locum habet Nazianzeni verſiculus, ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Propter hoc & ego audita fide veſtra in Domino Ieſu, & caritate in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agere pro vobis, mentionem veſtri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis generi humano, exponit Apoſtolus quid iſtorum beneficiorũ cogitatio in ſe effecerit, videlicet quod commouerit & excitauerit ipſum ad agendas Deo gratias tantorum bonorum fonti,& autori. Hoc Apoſtoli factum vt ſit nobis veluti regula in tota vita obſeruanda par eſt, videlicet vt memoria & cõmemoratio beneficiorũ Dei nos excitet ad gratiarum actionẽ. Qui enim vel cogitat vel audit cõmemorari Dei beneficia, & non cordis ſaltem affectu in gratiarum actionẽ prorumpit,is profecto vt ingratus eſt Deo, ideoq; iniuſtus,ita meretur ſua ingratitudine vt Dei gratijs ſpolietur ipſe. Nã vt poſſeſsione rerũ requiritur cum ius poſſeſsionis,tum vſus legitimus:Ita in Chriſtiano requirit,vt gratijs quas merito Chriſti, ideoq; iure poſsidet,cum gratiarum actione in gloriam cõferentis,vtatur. Deinde hic locus docet quod iuſtiſsimus ordo hic ſit,vt pro acceptis beneficijs gratiarũ actio prędecat, atq; eam mox ſequatur petitio,qua & conſeruationẽ acceptorum beneficiorũ precemur, & alia dona ſalutaria petamus. Præterea docet hic locus beneficiũ Dei merum fuiſſe, profectum hominum in pietate.Nã dum Paulus Deo gratias agit, quod Epheſij in ſpe & charitate proficiãt,agnoſcit profecto Deum hui⁹ boni autorẽ eſſe.hic enim gratuita ſua bonitate & excitat bonos Rerũpub.rectores,& mittit ſinceros Euãgelij miniſtros, & in auditorib.ad prædicationem & mediationẽ verbi ſuo ſpiritu eſt efficax, faciẽs vt auditores & credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ ſint pręcipua Chriſtianorũ officia,quæ ad duo capita reuocat,nimirum ad fidẽ Ieſu Chriſti & charitatẽ erga ſanctos. Hæc tamen ita intelligi debent,vt ſimul cum his intelligãtur omnia quæ natura cum illis cõiuncta ſunt, vide-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

videlicet eorum neceſſaria effecta ſeu fructus. FIDES ergo cum habeat adiunctam ſpem, inuocationem, timorem Dei, dilectionem, patientiam, &c. non dedit illis ſuis fructibus ſpoliari. SIMILITER charitas officia charitatis erga omnes homines complectitur.

Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater gloriæ det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione ipſius, & illuminatos oculos mentis veſtræ.

Quid precibus ſuis optat Epheſijs exponit Apoſtolus, nempe ſpiritum ſapientiæ & reuelationis in agnitione Ieſu Chriſti, hoc eſt, veram myſterij Euāgelij noticiam, quam reuelat ſpiritus, quādo in cordibus audientium & meditantium Euangeliū eſt efficax. Nam cum Euangelium in agnitionem Chriſti, qui nobis à Deo datus eſt ſapientia, nos ducit, ſpiritu ſapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mētis noſtræ ad intelligendum myſterium Euangelij. Iam videamus circumſtātias precationis Apoſtoli, Prima eſt quod ipſum Deum, qui vt ſolus omniū bonorum eſt autor: Ita ſolus eſt inuocandus, precetur. Secūda per quem petit, hanc exprimit cum inquit Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, ac ſi diceret: Nō meis meritis nitor, ſed Chriſti interceſſione fretus Deum inuoco. Eſt enim is ſolus mediator Dei & hominū, Quare & ipſe dixit, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

Athanaſius in parētheſi ponit hæc verba, Domini noſtri Ieſu Chriſti pater, vt gloria nō patris ſed Dei epitheton ſit, quod nimis coactum videtur. Potius igitur ita ordinemꝰ Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & pater gloriæ Reſpicere enim videtur Apoſtolus ad verba Domini excitati à mortuis, & in hunc modum dicentis: Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Ideo Chriſtus natus eſt homo, et non ſolum patrem verumetiam Deum nobiſcum haberet communem. vnde ſumma cōſolatio piorū petitur. Ita enim fides cōcludit, Pater & Deꝰ Domini noſtri Ieſu Chriſti, etiā noſter pater & Deus eſt. Igitur omniū bonorū cœleſtium cum Chriſto facti ſumꝰ participes. Ergo nobis & bene vult, & nouit, & poteſt dare ſalutaria. SED qui hoc cōuenit? An nō patri æqualis eſt filius? Eſt ſane patri vt ὁμοούσιος, ita & coæqualis, ſed filius exinaniuit ſeipſum forma ſerui aſſumta. Et tametſi proprie humanæ naturæ conuenit Chriſtū Deo patri ſubijci: tamē ad ipſam perſonam vnitatis perſonalis reſpectu refertur, quia idem & homo & Deus eſt. Pater præterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primum quia eius gloria omnia plena ſunt. Deinde quia omnis gloria ipſi ſoli debetur. Tum quia omnis gloriæ fons & autor exiſtit.

Cur autem hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitheton hæc eſt ratio. Rogat Deum, vt det Epheſijs ſpiritum ſapientiæ, &c. Quod ſane donum cum in gloriam Dei vergit, tū facit vt ipſi Epheſij gloriæ cœleſtis reddantur participes. Eſt enim vſitatum ſcripturis, Deo epitheta tribuere ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quod nūc pater miſericordiarum, nūc Deus omnis cōſolationis, Deus ſalutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exēpla huius generis in Pſalmis Dauidicis offerūtur, vt cū dicitur: Dominꝰ fortitudo mea & cornu ſalutis meæ. Item, Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & virtus. Item, Deꝰ vltionū Dominus, & Deus iudicij Dominus. HVNC morem & nos ſequi in noſtris precibus vtile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos noſtros inter precandum.

Tertia quod Paulus Epheſijs fidelibus in Chriſto ſalutaria precetur, videlicet ſpiritum ſapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis, vt Chriſtum agnoſcant. Hæc circumſtantia miniſtros verbi admonere ſui officij debet, videlicet quod non ſolum eos oporteat ſalutaria ſuos docere auditores, verumetiam iiſdem ſalutaria precari.

Vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis ipſius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius in ſanctis, & quæ ſuperexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentiæ roboris ipſius quam operatus eſt in Chriſto.

Quo ſpectet ſpiritus ſapiētiæ & reuelationis quem Epheſijs precatur Apoſtolus, exponitur, nimirum eo vt quantus ſit theſaurus ille cœleſtiū bonorum, quem in Chriſto obtinēt, intelligant. Vtitur autem hic Apoſtolus expolitione Rhetorica, cum exaggerandi gratia, tum vt eo melius quantum fieri poteſt, precium theſauri & dignitas æſtimetur. Primo loco optat vt ſciant Epheſij, quæ ſit ſpes vocationis ipſius, hoc eſt vt intelligāt quam eximia & præclara ſint illa cœleſtia bona quæ Chriſtus in ſuo Euāgelio proponit & ad quæ vocantur credentes. Eſt autem metonymia in vocabulo ſpei. Nā ſpes hoc loco pro eius obiecto, hoc eſt, re ſperata ponitur,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nitur. Sic ad Galatas ſpem iuſticiæ vocat ſperatam iuſticiã, qua videlicet erimus cõformes Deo in omni æternitate, qui hinc in vera fide & vocatione diſceſſerim⁹. Spes igitur vocationis, eſt felicitas illa ad quam per Euangelium vocamur. Hanc ſpem interpretatur Apoſtolus cũ ait: Et quæ ſint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius, hoc eſt, vt ſciatis quã magnifica ſit inæſtimabilis glorioſa illa hæreditas filiorum Dei, hoc eſt, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à cauſa. Et quæ ſit inquit, ſuperexcellens magnitudo potẽtiæ eius erga nos qui credimus, quaſi diceret: nos theſaurũ illum cœleſtium bonorum nequaquam cõſequimur noſtris viribus aut meritis, ſed potentiã Dei. Nec ocioſe prætereũdum eſt quod inquit, Erga nos qui credimus, Significat enim ſola fide hunc theſaurũ & accipi & obtineri, cuius quædam certiſsima arra eſt ſpiritus ſanctus, ſicuti ſupra oſtenſum eſt.

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipſius. Vehementiæ gratia factum, eſt, vt nos excitemur ad ſerio cogitandum quæ ſit cauſſa, à quo proficiſcitur tan⁹ ſalutis theſaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficiẽtes ſegnius in cepto curſu progrediamur. Vocabula igitur roboris, potentiæ, & efficaciæ nihil aliud volunt, quam docere inſuperabilem eſſe potentiam Dei, qua vt poteſt ipſe omnia quæ vult: Ita etiam theſaurum promiſſum in Chriſto, ſuo tempore credẽtibus tradet: cuius rei argumentũ ſubijcit, cum inquit: Quam operatus eſt in Chriſto, hoc eſt, quam potentiam Deus in Chriſto declarauit, ac ſi dicat: Deus ſuæ potentiæ non obſcurum exhibuit ſpeciem in Chriſto capite veſtro, cuius cum membra ſitis, vos qui creditis ſimili potentia eſt glorificaturus.

Vocabula roboris, potentiæ & efficaciæ hoc pacto diſtinguuntur, ἰχὺς, id eſt, robur, naturæ eſt & abſolute ſignificat. κράτος, id eſt, potentia, reuelationẽ habet ad obiecta. ἐνέργεια, id eſt, efficacia, vtriuſq; effectus eſt. Quidam ſic diſtinguũt, vt robur ſit veluti radix, cuius arbor ſit potentia, & fructus efficacia. Ex hoc loco Apoſtoli diſcamus opponere potentiã Dei, cum diffidentiæ carnali, tum omnibus rationis ſtultæ argumentis, quibus homines dementati à diabolo, volunt nos abducere à ſpe vocationis noſtræ, quã habemus in Chriſto Ieſu.

Dum illum excitauit à mortuis, & ſedere fecit in dextera ipſius in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro. Et omnia ſubiecit pedibus eius, & ipſum dedit caput ſupra omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentiæ roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuiſſe in Chriſto, pulcherrima diſtributione exponit, in qua gloria triumphãtis Chriſti veluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei noſtræ de Chriſto Domino recitantur, quorum explicatio longior petenda eſt ex alijs ſcripturæ locis. Nos autem vt ſingula fidei noſtræ cõfirmandæ & excitandæ accomodemus efficacius, analyſin inſtituemus, & hanc pericopam in ſeptem diſpartiemur mẽbra, Et quid fides noſtra ex ſingulis colligere debeat, breuiter indicabo.

Primum membrũ hiſce verbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis hoc eſt, De⁹ excitando Filium ſuum à mortuis: efficacia potentiæ roboris ſui declarauit. Huius primi membri tres ſunt articuli. Primus, de morte Domini. Secundus, de reſurrectione eiuſdẽ. Tertius, de virtute qua excitatus ſit Dominus. de his tribus articulis breuiſsimã ſubijciamus admonitionem. Hiſtoria mortis Domini ex ſcriptis Propheticis ex Apoſtolicis & ex ſymbolis nota eſt. Sed eius efficacia & virtus diligenter diſtinguenda eſt à paſsionibus & mortibus aliorum ſanctorum. Nam aliorum ſanctorum paſsiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & confeſsionis, aut, vt in latrone, certorũ peccatorũ ſupplicia. Verum mors & paſsio Chriſti longe aliter conſideranda eſt, quam Chriſt⁹ ipſe Ioh. capite 17. definit ſanctificationem, id eſt, oblationem ſui pro multis. Et, Matth. 20. eandem definit λύτρον, pro multis, ita enim ait: Filius hominis non venit, vt miniſtretur ei, ſed vt miniſtret & det animam ſuam λύτρον, pro multis. EST autem λύτρον, non redemtio, vt vet⁹ interpres reddidit, ſed preciũ redemtionis. Nam Grecis λύτρον, ſignificat quicquid ſoluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur, quod Homerus Iliad. ἄποινον vocat. EST proinde paſsio & mors Chriſti λύτρον, id eſt, precium ſolutũ in redemtionẽ hominum, qui captiui ſub diaboli imperio detinebantur. Quod quidẽ precium Deo, cuius iuſta ſentẽtia captiui eramus, ſolutũ eſt. hoc precium ſuam æſtimationem habet infinitam ab illa admiranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna perſona, vnde Paulus Act. 20. nõ dubitat pronũciare Eccleſiam ſanguine Dei acquiſitam eſſe. HVC pleniorem definitionem declarandi

gratia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gratia aſcribamus. Paſsio & mors Domini noſtri Ieſu Chriſti Dei & hominis, eſt ſacrificium propitiatorium, in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, ſeipſum per æternũ ſpiritum obtulit patri, vt iſta ſua victima & obœdientia, & expiaret peccata mũdi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem ſanctificentur ad vitam æternam. Vt ex hac definitione mens noſtra & iudicium recte informatur de paſsione & morte Domini: Ita fides noſtra excitari debet, & firmiter ſtatuere peccatum morte Chriſti expiatum eſſe, adeo vt non ſit amplius in memoria apud Deum. Pręterea & animi perpetua gratitudine & innocentia vitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secũdus articulus huius primi mẽbri eſt de reſurrectione Domini, de qua quid ſit pie ſentiendũ breuiter explicabimus. Primum tenenda ſunt teſtimonia reſurrectionis, quorũ tria genera facere ſoleo, de quibus conſulatur Catechiſmus & enarratio Euãgeli de reſurrectione Domini. Definitio reſurrectionis Domini teneatur, videlicet, quod reſurrectio Chriſti à mortuis ſit victoria Christi & triũphus ſuper peccato, morte, inferno, atq; adeo ſuper toto regno Satanæ. Reſurrectione enim ſua Chriſtus cõpleuit promiſsionẽ: Semen mulieris cõteret caput ſerpẽtis, hoc eſt, vt Iohañes Apoſtolus Domini interpretatur, Chriſtus apparuit vt deſtruat opera diaboli. Eſt proinde Chriſtus reſurgens victor Stanę, qui Satanas victus & cõculcatus iacet ſub pedib⁹ Chriſti victoris, vt amplius nõ poſsit fidelibus, id eſt, Chriſti membris interitũ & mortẽ inferre, etſi imperium ſuũ in reprobos & contumaces habet, & magnis & varijs technis vtitur, vt fideles rurſus impellat, vt fructũ vetitũ guſtent, atq; ita rurſus de Paradyſo Domini eijciantur. hoc eſt, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere, vt expellatur ab eis ſpiritus ſanctus, atq; amiſſa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertio loco, colligendi ſunt fructus reſurrectionis Domini, quos pij ſoli percipiunt, horum Primus eſt remiſsio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Chriſtus non reſurrexit, adhuc eſtis in peccatis veſtris. Huc illud Danielis: Auferetur trãſgreſsio, cõtegẽtur peccata, expiabitur iniquitas. tametſi autẽ iniquitatis expiatio propriiſsime tribuitur paſsioni & morti Domini, ſicut ſupra dictũ eſt, tamẽ rectiſsime etiã reſurrectioni tribuitur, quia hæc omniũ beneficiorũ Chriſti cõplementum eſt. Secund⁹ eſt iuſtificatio noſtri, Reſurrexit enim propter iuſtificationem noſtri. Rom. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iuſticia ſempiterna. An non Paulus definit Chriſti obœdientiam eſſe noſtram iuſticiam? Vtrumq; verũ eſt. Quæ enim vni actionũ Chriſti tribuuntur, recte quoq; alijs accomodantur, propter deſtinationem omnium operum & actionũ Chriſti cõmunem. Tertius donatio Spiritus ſancti. Niſi, inquit, abiero paracletus non veniet. Et Paulus ad Gal. Emiſit ſpiritũ filij ſui in corda veſtra clamantẽ, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, ſeu ſtipulatio bonæ cõſcientiæ apud Deũ. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3. Cui reſpõdens exemplar baptiſmi nos quoq; ſeruat, non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo ſit ſtipulatio bonæ cõſcientiæ apud Deum per reſurrectionem Ieſu Chriſti. Quintus, Iñouatio noſtri, eaque duplex, animarum videlicet & corporum. Animarum quidem, iuxta illud, Rom. 6. Reſurrexit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporũ vero, iuxta illud, 1. Cor. 15. Chriſtus reſurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominẽ mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorum. Et ſicut in Adam omnes moriuntur. Ita in Chriſto omnes viuificabuntur. Sextus, vinculũ fraternitatis mutuæ. Ita enim Domin⁹ reſurgẽs mulieres alloquitur: Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deũ veſtrum. Si igitur Deum habemus communem, ſi patrem habemus communem Deum, ſi omnes fratres in Chriſto, par eſt, vt tanquam fratres cõſentiamus & nos inuicem fraternis affectib⁹ complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduerſus omnes calamitates, aduerſus omnia vulnera animæ, corporis, & famæ. Huc illud Pauli ad Thimotheũ: Memẽto Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quaſi diceret, in iſto tuo miniſterio ſenties magnas difficultates, experieris varias tẽtationes à diabolo & hominibus, ſed in omnibus iſtis tanquam ad ſalutare antidotũ cõfugito ad meditationem reſurrectionis Dominicæ, quæ vt in Domino ipſo erat omnium tentationum & afflictionum victoria: ita & in nobis erit, vbi virtute reſurrectionis Chriſti & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium ſtatus gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos, inquit Petrus, in ſpem viuam & immarceſsibilem per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

Tertius articulus huius primi mẽbri eſt de virtute, qua Dominus excitatus eſt ex mortuis, Chriſtus inquit, poteſtatem habeo ponendi animam meam & rurſus eam aſſumẽdi. Hic autem pater dicitur eum excitaſſe. In his verbis nulla eſt ἀντιλογία, Chriſtus quidẽ ſeipſum excitauit, vt Deus, hoc eſt, diuina natura in Chriſto humanã naturã excitauit: Pater vero Chriſtum excitauit, vt hominem: Breuiter. Quia ęadem eſt patris & filij & ſpiritus ſancti eſſentia, quãtum ad diuinitatẽ attinet, indiuiſa ſunt opera Patris & Filij & Spirit⁹

ſancti,

ſancti. Hæc ſint breuiter de primo membro huius Pericopæ, cuius duplex eſt in vniuerſum vſus, videlicet, vt confirmemur in cognitione mortis & reſurrectionis Domini, & in nobis viuum ſenſum mortis & reſurrectionis Domini experiamur. De quo ſenſu Paulus ad Romanos 6. Vbi virtuti mortis & reſurrectionis Domini mortificationem & viuificationem, hoc eſt, nouitatem attribuit.

Secundum membrũ, de quo ait: Et ſedere fecit eum in dextera ipſius in cœleſtibus, hoc membrũ duos articulos fidei noſtræ continet, vnũ de aſcenſione Domini in cœlos, alterũ de ſeſsione eiuſdem ad dexteram Dei. Nam ſeſsionem præceſsit aſcenſio, hæc autem aſcẽſio Domini facta eſt viſibiliter, Corporali enim & naturali modo è cõſpectu diſcipulorũ ſubuectus eſt in cœlũ. Ita enim dicitur, Act. 1. Cernẽtibus ipſis ſublatꝰ eſt, & nubes ipſum ſuſcepit ab oculis eorum. Et inde ſubuectus eſt ſuper omnes cœlos, & collocatꝰ in cœleſtibus ad dexterã Dei patris, quemadmodũ hic Paulus loquitur, & infra in quarto capite repetit. Debet ergo articulus aſcenſionis Domini intelligi de vero Chriſti corpore, & de corporali ipſius locatione in cœlis, ne exiſtimemꝰ vel humanã naturã in Chriſto à diuinitate abſorptã eſſe cum Stenckfeldio, vel diffuſam eſſe in totum vniuerſum cum diuinitate cũ veteri hæretico Eutyche. Vtrunque enim veritatem humanæ naturæ tollit. Tenendũ eſt proinde dictum Cypriani qui ita ait: Aſcendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non fuerat, ſed vbi verbum caro factũ antea non ſedebat, ſcilicet corporali locatione. Seſsio ad dexteram Dei patris ad regnandi poteſtatem pertinet, quia filius patri æqualis, æquale cũ ipſo ſortitur imperium. Nam dextera patris diuinam potentiam, maieſtatẽ & imperium notat. Quare ad dexteram patris ſedere, eſt æqualem eſſe patri diuina potentia, maieſtate & imperio. Et quia hic Apoſtolus meminit dexteræ patris in cœleſtibus, ſignificatur etiã per dexterã patris, locus beatitudinis & felicitatis, atq; adeo æternę & beatæ iſtius requiei quæ promiſſa eſt credentibus, vbi iam corpus Chriſti collocatum eſt. VERVM hoc nõ pugnat cum Chriſti dicto: Ero vobiſcum vſque ad cõſummationem ſeculi, nec tollit veritatem carnis & ſanguinis Domini in cœna. Eſt enim Chriſtus totus vbicunq; vult eſſe, plura de hac re eaq; erudiſsima & pijſsima vide in cõmentarijs Philippi ſuper 3. cap. ad Coloſſ. Porrò fructus vtriuſque articuli, videlicet aſcenſionis Domini, & ſeſsionis eiuſdẽ ad dexteram patris infra in 4. cap. copioſe explicatur, vbi Apoſtolus dictum Pſalmi interpretatur: Aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Tertium membrum, ſecũdi expoſitio eſt. Super omnem, inquit, Principatum & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in ſeculo hoc, ſed etiã in futuro. Pulcerrime enim his verbis definit quid ſit Chriſtum ſedere ad dexteram patris in cœleſtibus. Nam nihil aliud vult Apoſtolꝰ hac ratione, quam ſignificare Chriſti imperium, quod ſignificatur ſymbolo ſeſsionis ad dexteram patris ſumum eſſe, vt quod nullum habeat ſuperius, nec in hoc ſeculo, nec in futuro. Quod autẽ Dionyſius ex his Apoſtoli verbis extruat, neſcio quos angelorum ordines, infirmum eſt, neq; refert ſcire quæ ſint angelorum ordines & dignitatũ gradus in cœlo, cum illud nobis verbũ Dei non reuelauit, ſed hoc ſufficit intelligere quod angeli ſunt miniſtri, & vt epiſtola ad Hebræos loquitur, adminiſtratorij ſpiritus, miniſtri Eccleſiarum, politiarum & familiarũ in mundo. QVANTVM autem ad verba Pauli attinet hoc ſciendum eſt, quod pulcerrime hiſce quatuor vocibus diſtinguat gradus eminentiæ.

Αρχὴ, principatus ſignificat ordinẽ ſuperioris ad inferiorem qui ſuperiori parere debet. Cum ergo dicit Apoſtolꝰ, Chriſtũ ſedere ſupra omnem principatũ, ſignificat quod Chriſtus ſit Dominꝰ & princeps ἀνυπεύθυνος, vt qui nemini ſit obnoxiꝰ ad reddendã ſuæ adminiſtrationis rationem. Nõ enim habet ſupra ſe principem, cui vt ſubditus parere cogitur. Vt enim eiuſdem naturæ eſt cum patre ſecũdum diuinitatem: Ita æquale cum ipſo habet imperium. Hinc fidelis ſe cõſoletur aduerſus hoſtes Chriſti, atque adeo aduerſus principatus omnes mũdi & inferni, ſtatuatq; fore aliquãdo vt quicquid ſublime videtur, Chriſti imperio, velit, nolit, ſubijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi eſt, ſubijciat ſe vllis hominib. aut diabolis, ſi quid imperent, quod pugnet cum principis noſtri Ieſu Chriſti legibꝰ.

Ἐξουσία poteſtas, ius imperij notat. hoc ius duplici nomine Chriſtus obtinet. Primũ ratione diuinę naturę, qua vna cũ patre & ſpiritu ſancto idem Deus eſt, cui iure omnia ſubijciuntur. Deinde ratione victoriæ iuſtæ, qua hoſtem diabolum vicit. vtroque imperij iure eminet Chriſtus ſupra omnia.

Δύναμις virtus, facultatem imperij notat, adeo vt nullæ vires eius imperium labefactare poſsint. Vnde fides in tẽtationibus & in mortis articulo ſe animet aduerſus inſultus diaboli. Nam ſi δύναμις Chriſti eſt ſupra omnem δύναμιν, non eſt quod fidelis homo portas inferorum timeat.

Κυριότης

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Κυριότης, dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quàs ſuo dominio Chriſtus cohibere poteſt, quæ velint, nolint, Chriſtum victorem agnoſcere coguntur. Vnde ad Romanos ſcriptum eſt, quod omne genu cœleſtium & terreſtrium & inferorum ſe flectat Chriſto agnoſcens ipſius dominium, huc iam addit Paulus genus, & ſupra omne inquit nomen quod nominatur, id eſt, ſupra omne quod quouis modo emineat. Diſtributio quæ ſequitur, Non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro, ad ſuperiora quatuor membra refertur, ſignificat enim Chriſtum eminere ſupra omnia non ſolum in ſeculo hoc perituro, verumetiam in futuro, id eſt, in æternum duraturo. Eminentia ergò Chriſti ſupra omnem principatum, poteſtatem, virtutem, dominationem, nön eſt temporanea ſed æterna, vt quæ etiam futurum ſeculum comprehendat. Non eſt ergo quod fideles metuant, ne Chriſto aliquando ab imperio depoſito hoſtium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniurioſius premantur.

Quintum membrum, amplitudinem imperij Chriſti continet. Et omnia, inquit, ſubiecit pedibus eius. Vt enim antea factus eſt ſeruus omnium, vt hominem perditum ſaluaret: ita nunc victor factus omnia ſibi habet ſubiecta, ita vt omnia ipſius imperio cedere cogãtur. Neque hæc ſubiectio tantum eſt amicorum & domeſticorum, verumetiam hoſtium, omnium diabolorum & hominum impiorum, adeo vt ipſi diaboli ſub Chriſti imperio contremiſcant. HINC fides habet quo ſe confirmet aduerſus omnes inferorum portas, potentiorem enim Chriſtum ſtatuet, quam vt quiſquam ipſum ſpoliare poſsit, & ei aliquid inuito eripere.

Sextum membrum, ſingularem quandam imperij Chriſti formam continet, qua videlicet is Eccleſię Dei dominatur. Et ipſum, inquit, poſuit caput ſuper omnia Eccleſię. Quod autem Chriſtus hic dicitur poni à patre caput Eccleſiæ, non derogat quicquam maieſtati Chriſti, qua iuxta ſuam diuinam naturã in omnia imperium vna cum patre habet. Chriſtus enim, vt inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, vt homo, quod naturaliter habet vt Deus. CAPITIS appellatione ſignificatur & ſupremum Chriſti dominium, quod ſolus in Eccleſiam habet, & gloriæ Eccleſiæ. Nam ſi Chriſtus eſt caput, & Eccleſiæ corpus, ſumma profecto eſt Eccleſiæ gloria. Vbi enim caput illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore ſeparatur. Quicunq; ergo præter vnum Ieſum Chriſtum hunc honorem ſibi aſſumit, & vult agnoſci Eccleſiæ caput, verus Antichriſtus eſt, vt qui Chriſtum ſacrilege ſuo ſpoliet honore. Neq; quicquam eſt quod afferant Papæ defenſores qui fingunt Eccleſiam bicipitem eſſe, vt quæ vnum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Miniſtri enim Eccleſiæ Dei etſi alij alium dignitatis locum in Eccleſia propter politiam Eccleſiaſticam ſeruandam habent, tamen omnes miniſtri ſunt, nec alter alterius eſt caput, ſed conſeruus in Domino. Ita Paulus inferiores ſe miniſtros conſeruos vocat, & commilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porro Chriſtus Eccleſiæ caput dicitur, quatuor modis. Primum, efficacia. Vt enim ex capite hominis in totũ corpus vires per neruos diffundũtur, ita à Chriſto quidquid habẽt fideles viriũ accipiunt. Nam quod fideles mortificãtur carne & viuificantur ſpiritu, id ex virtute mortis & reſurrectionis Chriſti capitis habent, ſiquidem vis mortis Chriſti in credentibus carnẽ reprimit, & efficacia vitæ Chriſti ſpiritus nouus in hominė generatur, vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulet. Secundo, Chriſtus dicitur caput Eccleſiæ perfectione. Is enim ſolus in Eccleſia perfectionis laudẽ meretur. Nam omnes virtutes in eo ſunt perfectiſsimæ, à quo tanquam à ſole radij quidam infideles immittuntur. Tertio, caput dicitur merito. Is enim ſolus in Eccleſia merita habet, quibus nobis cœleſtem hæreditatẽ meruit. Quarto caput eſt dignitate ſeu ordine & autoritate. Nam is ſolus Eccleſiæ Monarcha eſt αὐτοκράτωρ. Verum ne quis putet Paulum loqui de Chriſto tantum, vt de principe Eccleſiæ, addit ſeptimum membrem, Eccleſiæ, inquit, quæ eſt corpus eius. Eſt proinde Chriſtus caput, Eccleſia vero corpꝰ, in quod omnis vis & efficacia à capite fluit. Hic obſeruetur pulcherrima Eccleſię definitio, qua definitur eſſe corpus Chriſti, nõ quidem naturale ſed myſticum. Huius corporis duplicia ſunt membra, videlicet mortua & viua. Mortua membra ſunt, qui in externo cœtu Eccleſiæ nobiſcũ profitẽtur articulos fidei, ſed ſpiritu fidei deſtituuntur, vt ſunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiſcentijs carnis indulgent. Viua mẽbra ſunt, qui viua fiducia Chriſti præditi nõ ambulant ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum quo aguntur, breuiter quicunque ſincere meditantur Chriſtianiſmum, viua Chriſti membra ſunt. Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec viua nec mortua Eccleſiæ membra cenſeri debent.

Porro cum ſubiungit Apoſtolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Eccleſiã corpus Chriſti vocet, & ſimul oſtendit quantus ſit Chriſti amor

erga Eccleſiam ſuam: quam ſui complementum ſiue ſupplementum appellat. Is enim eſt Chriſti erga Eccleſiam amor, vt cum omnia ſalutaria in omnibus præſtet, tamē ſeſe veluti mancum & mēbris mutilum exiſtimet caput, niſi Eccleſiā habeat ſibi inſtar corporis adiunctam. Hinc eſt quod Chriſtus non raro collectiue pro tota Eccleſia capiti ſuo adiuncta accipiatur, vt cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus vnū eſt, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius multa cum ſint, vnum ſunt corpus: Ita & Chriſtus. Etenim per vnum ſpiritum nos omnes in vnum corpus baptizati ſumus, hoc eſt, vt cum Chriſto vnum corpus fieremus. atq; adeo vt in vnum Chriſti corpus coaleſceremus, vt Eccleſia tota nihil aliud ſit quam vnus Chriſtus, cuius coagmentationis efficacia ſigna ſunt baptiſm⁹ & cœna Domini. Huc & illud Galat. 3. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones & ſemini eius, nō dicit, & ſeminibus, vt de multis, ſed vt de vno, & ſemini tuo qui eſt Chriſt⁹. Hic Chriſtum vocat Apoſtolus totū corpus collectum, cuius caput & vita eſt Chriſtus, mēbra autem ſunt fideles, partim ex Iudęis, partim ex gentibus, hoc in fine capitis apertius concludit hiſce verbis: Omnes vos vnus eſtis in Chriſto Ieſu. Hinc manarunt illæ loquēdi formulæ, vnum cum Chriſto fieri, cum Chriſto eſſe, & Chriſtum in nobis eſſe, ſpiritu Chriſti agi, in Chriſto eligi, vocari, iuſtificari, viuere, cū Chriſto mori, crucifigi, ſepeliri, reſurgere. huc illud pertinet quod ſequitur cap. 3. gentibus patefactum eſſe Euangelium, vt fiant cohæredes, concorpores & conſortes promiſsionis in Chriſto. Hinc eſt quod Paulus ad Gal. 2. dicat, ſe in Chriſto, & Chriſtū in ſe viuere, hinc & illa Chriſti vox, Saule, Saule, quid me perſequeris? QVID hinc fides colliget? vt omnem ſpem ſuam & conſolationem in hoc ponat, quod ſtatuat Chriſtum non poſſe perire, cuius membrū eſt per fidem. Hinc in vita, in morte, & quouis periculo ſe ſuſtentet fidelis, quod certiſsimo ſciat, fore vt Chriſtus aliquando cum toto ſuo corpore glorificetur, vtut eius membra in hiſce mundi ærumnis cōtemta iacent. Verum vt ſciamus Chriſtum per ſe non indigere hoc ſupplemento, addit Apoſtolus: Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Chriſtus, & perficiat, nequaquam indiget ſuppleri à quoquam, niſi quatenus pro immenſa ſua bonitate Eccleſiam dignatur ſibi inſtar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum teſtimonium de Chriſti diuinitate, Nam cum proprium diuinæ naturæ ſit implere omni: Et Chriſto hic ea tribuatur facultas, quod omnia in omnibus adimpleat, ſequitur Chriſtum verum Deum eſſe, atque adeo infinitam & æternam perſonam.

Recte igitur in Eccleſia dicitur: Chriſtus eſt vbiq; totus, Chriſtus omnia complet, filius virginis eſt Deus. Nam hæc rectiſsime perſonæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, nō humanæ quæ ſuas peculiares proprietates habet, quas ſi ſuſtuleris, veritatē humanæ naturæ in Chriſto tollis, & ſpem reſurrectionis noſtri ſubuertis. Quare firmiter tenendū eſt, quod Paulus ad Philip. 3. noſtra corpora contemta fore aliquando conformia Chriſti glorioſo corpori. Iam ſi natura humana Chriſti conuerſa eſſet (vt olim impie Eutychiani, & hodie ſacrilege Stenckfeldius docet) in diuinam naturam, nulla prorſus nobis ſpes reſurrectionis remaneret. Hæc ſint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei noſtræ de Chriſto proponit, & ſimul eorum fructum nobis breuiſsime commendat.

DE PRAEDESTINATIONE.

Quoniam autem prædeſtinationis & electionis ad vitam æternam ſæpius in hoc cap. facta eſt mentio, viſum eſt mihi non inutile aſſertiones quaſdam huc aſcribere, quæ ſummam doctrinæ de prædeſtinatione continebunt, idq; hoc conſilio, vt hæc doctrina quæ eſt baſis ſalutis noſtræ, illuſtretur cōſideratis circumſtantijs, & pio lectori magis dulceſcat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædeſtinatione & electione hominum ad vitam beatam, & immortalem recte erudiri Eccleſiam ſummopere neceſſarium eſt. Nam vt nulla doctrina vberiorē conſolationem pijs conſcientijs afferre poteſt, quam doctrina prædeſtinationis recte explicata: Ita nihil periculoſius eſt, quam à vera prædeſtinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædeſtinationis & electionis, quem nobis commendat ſcriptura aberremus, ſummo ſtudio cauendum eſt. Nam qui à vero modo deflectit, in præcipitium fertur, vnde ſe recipere non poteſt, niſi diuinitus ei ſuccurratur.

III.

Sunt quidem, qui cum audiunt, noſtram ſalutē in Dei electione & propoſito ſitá eſſe, & mo-

& modum verum haud obſeruant, ſomnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus & ſeipſos miſere implicant, & alios periculoſe ſeducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquam poteſt, quam vt is qui fatales libros de ſaluandis & perdendis imaginatur, vel hypocriſi vana turgeat, vel deſperatione pernicioſa tabeſcat.

V.

Quidam enim carnalis cuiuſdã ſecuritatis anſam arripientes, in quæuis ſcelera licentioſe ruunt: ſibi quidem ipſis in certam perniciem, alijs vero in graue ſcandalum.

VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cum contra verbum Dei particularem gratiæ promiſsionem ſomniant, in deſperationis baratrum demerguntur: in quo eos in æternum perire, niſi mature dextera Dei erecti reſipiſcant, neceſſe eſt.

VII.

Quapropter, cum audimus verbo Dei nobis prædeſtinationis myſterium commendari, ſimul in verbo Dei prædeſtinationis modum cum ſua vera cauſſa quæramus: quem ſi recte tenuerimus, ſummam conſolationem prædeſtinationis doctrina nobis afferet: & erit non ſolum veluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt ſacra quædam ancora in mortis articulo.

VIII.

Modus autem prædeſtinationis veriſsimus eſt, quem Paulus nobis commõſtrat cum ad Epheſios ita ſcribit: Elegit nos in CHRISTO ante conſtitutionem mundi, vt ſimus nos ſancti & inculpati coram ipſo in dilectione. Item, prædeſtinauit nos in adoptionem per Chriſtum Ieſum. Item: Gratos nos fecit in dilecto: in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius. Item, propoſuit recolligere omnia in Chriſto. Item, In quo in ſortem aſciti ſumus, prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ, vt nos ſimus in laudem gloriæ, eius qui ante ſperauimus in Chriſto. Item, In Quo & credentes obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ.

IX.

Hic Paulus clariſsime modum prædeſtinationis definit, dum pronunciat Deum prædeſtinaſſe nos ſaluti der CHRISTVM & in CHRISTO. Per CHRISTVM quidem vt mediatorem & λυτρωτὴν. In CHRISTO vero vt in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem quam Euangelium promiſcue omnibus prædicat.

X.

Prædeſtinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxta conſilium voluntatis ſuæ modum ſalutis conſequendæ per CHRISTVM & in CHRISTO.

XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inſerimur CHRISTO, eius membra efficimur, atque ideo electi dicimur, quia membra Chriſti ſumus.

XII.

Quam autem hæc conditio ſit neceſſaria, ex ordinatione diuina, plurima ſane declarant teſtimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædeſtieatione diſputat hanc conditionẽ inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non ſectabantur iuſticiã apprehenderunt iuſticiam, iuſticiam inquam, quæ eſt ex fide. Iſrael vero ſectans legem iuſticiæ, ad legẽ iuſticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed ex operibus legis. Hanc conditionem repetit Apoſtolus in decimo capite. & ſæpe alias eam vrget, Coloſſ. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Heb. 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo incoatam fiduciam vſque ad finem firmam teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier ſaluabitur ſi permanſerit in fide.

XIII.

Neceſsitatẽ huius conditionis Apoſtolus ipſe de ſe loquens oſtendit: Væ mihi ſi non Euangelizem. Item, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte cum alijs prędicauero, ipſe reprobus efficiar. Si igitur Paulus electũ Dei organum ex fide obœdientiam erga Deum non præſtitiſſet, fide excuſſa, gratia excidiſſet, reprobus ſua culpa effectus. Ieremias idẽ verbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiã egerit gens illa à malo quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui, vt facerẽ ei. Si

fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum, vt facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeſte apparet, prædeſtinationem diuinam per CHRISTVM, & in CHRISTO ratam eſſe, & requirere à nobis conditionem fidei qua Chriſto inſerimur, atq; ideo electi cenſemur.

XV.

Ex his quæ hactenus diximus hanc prædeſtinationis extruamus definitionem. Prædeſtinatio eſt ordinatio Dei, qua ipſe ante conſtitutionem mundi, ſecundum beneplacitũ & conſilium voluntatis ſuæ per CHRISTVM & in CHRISTO deſtinauit vitæ æternæ OMNES in Chriſtum redemtorem credituros, vt ſint ſancti inculpati coram ipſo, vtq; laudem gloriæ gratiæ ipſius prædicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reijciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Chriſtum credere recuſant, & quicunque in fide Chriſti ad finem vſque vitæ nõ perſeuerant. Huius reprobationis cauſſa eſt peccatum hominum, & iuſticia Dei iuſte punientis tranſgreſſores: qui ad propitiatiorium hominibus à Deo propoſitum, non confugiunt.

XVI.

Porro cum conditionem fidei requirimus, ſimul Phariſaicum taxamus errorem de dignitate perſonarum, de prærogatiua carnis, de meritis humanorum operum. Vnde & hoc ſequitur, quod nec ex ratione, nec ex lege de hoc myſterio iudicandum ſit. Nam, vt ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis cauſſam falſo ſtatuere videtur.

XVII.

Non eſt itaq; cauſſa prædeſtinationis in nobis, vt falſo opinantur Monachi, ſed in Deo: quam cauſſam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Auguſtinus miſericordiſsimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei erga homines vbi certo conſtiterit, prædeſtinationis noſtri fundamentum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus teſtatur, ſecundum concilium huius ſuæ voluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei voluntas miſericordiſsima, non eſt nobis incognita aut tecta, ſed tradita eſt, & reuelata nobis voce Euangelij. Et in quatuor potiſsimum cernitur: In miſsione Filij, in promiſsione, in mandato, & in obſignatione gratiæ.

XIX.

Miſsio Filij locupletiſsimum teſtimonium paternæ voluntatis Dei erga nos eſt: iuxta hanc vocem filij: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternã, Roman. 5. Commendat Deus charitatem ſuam erga nos, quod cum adhuc eſſemus peccatores Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Huius itaque λύτρον ſufficiens eſt ſatisfactio & expiatio peccatorum totius mundi. Per hunc enim pater fatetur ſe placatum eſſe, & iubet ſerio vt ipſum audiamus.

XX.

Neque eſt quod quiſquam exiſtimet miſſum eſſe filium in mundum, vt quoſdam ſelectos tantũ de genere humano redimeret, ſed potius, vt totius mũdi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Nam vt communẽ noſtram naturã aſſumſit, ita cum natura noſtram cauſſam in ſe recepit: Ita enim palam de ſe ipſe ait: Filius hominis venit ſaluare quod perierat. Iam autẽ non pauci aliquot perierant de genere humano, ſed totum genus humanum. Quemadmodũ igitur in Adamo omnes lapſi ſumus: Ita cum Adamo datur omnibus promiſsio ſeminis cõtrituri capud ſerpẽtis. Hinc Iohannes: Chriſtus apparuit, vt deſtruat opera diaboli. Quapropter fidelis ſermo, vt Paulꝰ ait, & omni approbatione dignꝰ eſt, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc mundũ peccatores ſaluos facere.

XXI.

Quod autem euentus (proh dolor) non reſpondeat voluntati patris mittentis filium, & deſiderio filij deriuantis in ſe pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementiſsimo ad nuptias filij inuitati venire recuſant: quemadmodum Chriſtus ipſe conqueritur, cum ait: Multi ſunt vocati, pauci vero electi, hoc eſt, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atque ideo expelluntur de domo nuptiarum, vt qui veſtem nuptialem non habeant.

XXII.

Promiſ-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Promiſsio gratiæ, quæ vere vniuerſalis eſt, ſimiliter voluntatē miſericordiſsimā patris cœleſtis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ ſunt hæc: Hæc eſt voluntas patris mei, qui miſit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non eſt voluntas ante patrem meum qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud propheticum pertinet: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Hinc Diuus Bernardus: Prodit in lucem ad miſeri conſolationem magnum conſilium, quod ab æterno latuerat in ſinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat.

XXIII.

Hæc promiſsio gratiæ, vt eſt vniuerſalis, ita etiam eſt gratuita, ſola fide accipienda. Vtrunque perſpicue docet Paulus ad Roman. 9. 10. 11. vbi excludit aperte omnem prærogatiuam carnis & operum merita, & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non eſt enim (ait) diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipſum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idem Apoſtolus proponit, cum filios Abrahæ Iſmaelem & Iſaac, & filios Iſaac Iacobum & Eſau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi ſunt. In commodis certis ad hanc vitam ſpectantibus, non omnes qui nati ſunt ex ſemine Abrahæ & Iſaac habentur illorum filij. Multo minus in rebus ſpiritualibus cenſebuntur filij, qui ab iſtis ſanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quēadmodum in commodis ad hanc vitam ſpectantibus, tantum illi reputantur filij, de quibus ſancti Patriarchæ habebant promiſsiones: Vt Abraham de Iſaaco, & non de Iſmaele, Iſaac de Iacobo & non de Eſau: ita in rebus ſpiritualibus ſolum illi ſunt Abrahæ filij cenſendi, qui promiſsioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neque aliud vult concluſio Apoſtoli: Non eſt igitur volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei. Nam huius concluſionis hic ſenſus abſque dubio eſt veriſsimus. Non eſt volentis neque currentis, videlicet ſecundum carnem, quia voluntas carnis & curſus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum. Atq; ideo aduerſantur miſericordiæ Dei, & merito Chriſti. Sed eſt volentis & currentis ſecundum promiſsionem: hoc eſt, credentis. Siquidem omnia poſsibilia ſunt credenti. Nam hæc voluntas & hic curſus commendant miſericordiam Dei, adeoque ſola miſericordia in Chriſto promiſſa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propoſitum erat ab Apoſtolo, non filios carnis, ſed filios promiſsionis eſſe hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promiſsionis, omnes qui credunt promiſsioni, vt Abraham credidit. Nam Apoſtolus Rom. 4. definit filios promiſsionis eſſe eos, qui inſiſtunt veſtigijs fidei Abraham, Et ad Gal. 3. Scitote, inquit, quod qui credunt, hi ſunt filij Abrahæ. Si filij ſunt, & hæredes ſecundum promiſsionem.

XXVII.

Qui hanc vniuerſalem gratiam negant (quantum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo, adeoque conſenſui totius ſcripturæ ſe opponunt, grauiſsime impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

XXVIII.

Sed quod apud Deum non ſit προσωποληψία, multa dicta teſtantur. Deus enim ſemper bonam cauſſam comprobat, & ſemper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiam. Nihil proinde certius eſt, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reijciat abſque omni perſonarum reſpectu.

XXIX.

Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit, & Ioſephum principem Aegypti fecit, hoc non conſtituit in Deo προσωποληψίαν. Nam perſonarum acceptio in iudicijs locum habet, vbi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuūtur. Nunc autē cū Deus ſibi hanc iudiciariam regulam ſtatuit, quod velit in Chriſto omnes credentes ſaluare, & quod

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

velit omnes contemnentes filium, & perſeuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquam perſonarum acceptor eſt.

XXX.

Præterea quod non ſint in Deo contradictoriæ voluntates, ex eo manifeſtũ eſt, quod, vt ipſe veraciſsimus, imo ipſa veritas eſt: ita duplex cor damnet. Cum igitur ſcriptum eſt: Deus vult omnes homines ſaluos fieri: Item, Deus nõ vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere, nequaquam ſunt harum propoſitionum contradictoriæ admittendæ, quæ ſunt, Deus nos omnes vult ſaluos fieri, Deus vult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere.

XXXI.

Quomodo ergo (inquies) damnantur multi cũ omnes ſaluos fieri Deos velit? Si conſilium creationis & miſsi filij in mundũ reſpicimus, vere voluntas Dei eſt vt nullus pereat. Verum ſi euentum conſideramus, voluntas Dei eſt, vt contumaces & impœnitentes pereant. Pater terrenus vult omnes ſuos filios hæreditate gaudere. Hæc eſt enim paterna ſtorga in bono patre. Verum ſi aliquis filiorum perrexerit eſſe contumax, vt nec verbis, nec flagellis emendari velit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

XXXII.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui nõ audierit patris & matris imperium, & coercitus obœdire contemſerit, apprehendent eũ pater eius & mater eius, & ducent eũ ad ſeniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicẽtq; ad eos: Filius noſter iſte proteruus & rebellis eſt, monita noſtra audire contemnit, Lurco & potator eſt, lapidib. eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filiũ obrui lapidibus, quem naturali ſtorga chariſsimũ habeat? Ad eundẽ plane modũ Deus ex ſua paterna bonitate vult omnes homines hæredes fieri vitæ æternæ: verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

XXXIII.

Diſcernendum eſt igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem vocant, & eam quæ ſequitur hominum contumaciam. Quare & conſequens dicitur.

XXXIIII.

Mandatum (hoc enim eſt tertium, in quo ſupra propoſuimus voluntatẽ Dei erga homines conſpici) ſimiliter nobis voluntatem Dei vere paternam erga omnes commendat. fieri enim nõ poteſt vt voluntas Dei cum mandato ipſius pugnet. Quapropter cum iubet, vt totus mundus filium ſuum audiat, vult profecto, vt omnes illum audiant: vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes ſaluentur. Deinde filius, qui eſt ſapientia patris, amandat diſcipulos ſuos in omnẽ terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Qui vero nõ crediderit condemnabitur. Hoc mandatum cum ſit vniuerſale, clare teſtatur Deum velle omnium hominũ ſalutem, ſed cum conditione fidei, vt indicat promiſsio mandato addita, Matth. 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque, hoc eſt, mandatum & promiſsio teſtatur voluntatem Dei paternam eſſe, vt omnes veniant ad Chriſtum vocantem, & omnes in eo conſequantur ſalutem.

XXXV.

Firmiſsime itaq; & ſine hæſitatione ſtatuendum eſt, mandatum Dei æternum & vniuerſale eſſe teſtimoniũ infallibile voluntatis ipſius erga homines. Cum igitur mandat omnibus, vt audiant filium & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iuſtificentur, ſanctificentur, ſaluentur, abſit procul à Chriſtiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus veniam, ſed intus aliam voluntatem incluſam habere.

XXXVI.

Sed obijciet forte aliquis: fides donũ Dei eſt, & opus ſpiritus ſancti. Ergo nemo credere poteſt niſi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo venit ad filium, niſi quem pater traxerit. Hoc veriſsimum eſſe fateor. Verum cum Paulus inquit: Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, ſignificat ordinarium ad conſequendam fidem inſtrumẽtum eſſe prædicationẽ Euangelij: in qua Deus iuxta ſuas promiſsiones vult eſſe efficax, vult trahere verbo & ſpiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obœdire. Hoc clare comprobatur querela Chriſti in hunc modũ peruicaciam Iudæorum deflẽtis: Quoties vo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ties voluit te congregare,vt gallina congregat pullos ſuos,& noluiſti? Similem contumaciam Stephanus ſuis Iudæis obijcit, Duri,inquit,ceruice & incircumciſi corde & auribus, vos ſemper ſpiritui ſancto reſiſtitis.Et Dominus apud Eſaiam: Tota die expandi manus meas ad Populum contumacem & cõtradicentem.Hoc ipſo Teſtimonio & Paulus rebellionem Iudæorum oſtendit,quam rebellionem cauſam reiectionis eorum fuiſſe concludit. Etſi autẽ animus noſter dum illuminatur, præparatur,immutatur & diſponitur,paſſiue ſe habet:tamen quoad aſſenſum voluntas docta verbo, & roborata per ſpiritum ſanctum actiue etiam concurrit.

XXXVII.

Huc etiam facit exemplum quod Auguſtinus de Nabuchodonoſor & Pharaone proponit hiſce verbis: Quantum ad naturam ambo homines erant: Quantum ad dignitatem ambo reges. Quantum ad cauſam,ambo populum Dei captiuum poſsidebant: Quantum ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuerſos? niſi quod vnus manum Dei ſentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra miſericordiam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verum hic inprimis cauendũ eſt, ne quis peccandi petulantia & longa conſuetudine, abuſus benignitate Dei inuitantis ſe ad pœnitentiam, accerſat ſibi ipſi iudicium, vt à Deo irato derelinquatur,atq; à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit,homo ad verbum Dei obſurdeſcit & ſibijpſi eam peccandi neceſsitatem imponit propria voluntate,vt iam aliud quam peccare non poſsit.Perinde enim illi accidit,ac ſi quis ſeipſum de cacumine montis præcipitem daret,vnde poſtea caſum reuocare non valeret.

XXXIX.

Mature igitur vocanti Deo obtemperare oportet,& reſipiſcere ſoliciteq; ambulare (vt Propheta monet)coram Deo ſuo. Nam qui vocantem Deum per ſuos miniſtros audire recuſat,in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit,vt magis magiſq; vinculis peccati conſtrictus donec tandem dedoleat, ſuſq; deque ferat omnia ſalutis media. Hic proinde locum habet vulgò notus verſiculus, Qui non es hodie cras minus aptus eris.

XL.

Obſignatio gratiæ (huic enim quartum locũ tribui inter ea indicia, quæ nobis ob oculos ponunt,quam ſit paterna voluntas Dei erga omnes homines) clariſsime nobis paternam voluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vult veriſsime omnibus gẽtibus ſuam obſignari gratiam,& miſericordiſsimã voluntatem. Nunquã enim gentes omnes inuitaret ad baptiſmum niſi omnibus gentibus ſalutem, quam obſignat baptiſmo,impartiri vellet. Eſt enim immota hæc conſecutio: Deus omnibus offert ſalutem: ergo vult omnium ſalutem.

XLI.

Quod autem in multis baptiſmus eſt tantum literalis, hoc non fit Dei conſilio & voluntate,qui vere ſuam gratiam baptiſmo offert & obſignat: ſed hominum culpa,qui à pacto cum Deo in baptiſmo inito turpiter diſcedunt.

XLII.

Nam vt Deus promittit,& promiſſum obſignat baptiſmo: ita par eſt,vt homo ab altera parte fide reſpondeat.Siquidem in omni pacto vtraq; pars pacti conditiones & leges ſeruabit.Atque eam ob cauſam Petrus baptiſmum definit ſtipulationem bonæ conſcientiæ cum Deo.Deus enim baptiſmum offerens promittit gratiam,conſcientia vero fide reſpondens in pacto acquieſcit freta reſurrectione Ieſu Chriſti.

XLIII.

Cum itaque ex his demonſtrationibus euidentiſsime nobis conſtat de voluntate Dei paterna erga nos,quæ voluntas eſt cauſa & baſis prædeſtinationis & electionis noſtri, firmam teneamus fiduciam ſalutis noſtræ,& ad voluntatem Dei paternam in Miſsione filij, in promiſsione,in mandato,& in obſignatione gratiæ expreſſam,tanquam ad arcem munitiſsimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica,quantumuis magnos patronos & ſapientes habeant.

XLIIII.

Porrò fines prædeſtinationis & electionis noſtri ad ſalutẽ duos Paulus cõſtituit,Epheſijs ſcribens: quorũ proximus eſt,vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo,hoc eſt,vt

ſtudeamus ſanctitati & innocentiæ,habeamuſque ſemper bonum propoſitum: Vltimus vt laudetur gloria ipſius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Reſtat nunc,vt nonnihil dicamus de vſu huius dulciſsimæ doctrinæ prædeſtinationis & electionis,qui duplex ex Pauli Epiſtolis ad Rom. & Epheſios colligi poteſt. Ad Romanos ideo ſcribit Paulus de prædeſtinatione,vt ex cauſa, modo, & conditione prædeſtinationis concludat prerogatiuam carnis & humana merita nequaquam eſſe cauſam ſalutis. Euertit igitur Apoſtolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo ſit locus miſericordię Dei in Chriſto Ieſu,& via pateat ſalutis omnibus qui in Chriſtum credere non recuſauerint.Ad Epheſios de hoc ipſo myſterio agit,vt oſtendat Euangeliō Chriſti non eſſe nouam doctrinam ab Apoſtolis excogitatam, ſed ante mundum cōditum in pectore Dei fuiſſe reconditam,& ſuo tempore mundo patefactam.

XLVI.

Præter hunc duplicem vſum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iuſticiæ & vniuerſalis gratiæ pertinet, poſterior ad cōmendationem antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic vſus)quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt ſtatuant pij nullam crucem, nullam calamitatem,nullam denique rem aliam poſſe impedire ſalutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc conſolatio ingens oritur in agone mortis, & ſumma & inenarrabilis lęticia naſcitur, adeo vt iam moriturus quaſi ouans dicat: in Domino confidit anima mea,non timebo,Chriſtus meus victor mortis eſt,in hoc ego triumphabo.

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum omnes qui ſperatis in Dominum. Cuſtodit enim Dominus omnes diligentes ſe.

XLIX.

Cæterum hic vſus confirmans nos in cruce & conſolans in agone mortis tum demum locum habet,vbi nos ipſos in Chriſto eſſe ſenſerimus,& Chriſtum in nobis.

L.

Quare iuxta conſilium Pauli inſtituenda eſt probatio noſtri qui in hunc modum ſcribit Corinthijs: Vos ipſos tentate an ſitis in fide, vos ipſos probate,an non cognoſcitis vos ipſos,quod Ieſus Chriſtus ſit in vobis?

LI.

Hæc Pauli verba certiſsimum probandi modum nobis præſcribunt, qui eſt tentare & explorare,an quis ſit in fide,an Chriſtus in ſe habitet:quę ſane probatio aliunde proficiſci non poteſt quam ex effectibus ſpiritus Chriſti. Nam qui ſpiritu Chriſti ducuntur,hi ſunt eius.Qui autē ducuntur ſpiritu Chriſti cogitant, amant, proſequuntur quæ ſunt Chriſti, & nihil antiquius habent quam totam ſuam vitam Deo approbare.Hinc eſt in ſanctis pugna ſpiritus aduerſus carnem.

LII.

Huc & illud Pauli pertinet: Milita honeſtam militiam retinens fidem & bonam conſcientiam.Nam hæc certiſsima ſunt inhabitantis Chriſti teſtimonia.Vbi enim fides eſt,illic conſcientia purgata eſt à mortuis operibus.Quare & bona conſcientia & pium propoſitum fidei ſinceræ teſtimonia ſunt.Contra autem vbi contaminata eſt conſcientia, & vbi eſt propoſitum peccandi, ibi nulla prorſus fides eſt, niſi forte hypocritica quædam de fide gloriatio,quam vaniſsimam eſſe opera ipſa declarant,& Diuus Iacobus commonſtrat.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

DEVS non ſolum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem,verumetiam gentes,quæ antea quidem erant extra familiam Dei,omni diſcrimine inter Iudæos & gentes ſublato,paceque facta inter vtroſque,cum Chriſto viuificauit, vt oſtenderet omnibus ſeculis inexhauſtam ſuam gratiam erga fideles, qui ſuper

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſuper fundamento Apoſtolorum & Prophetarum extructi ſunt lapide angulari Chriſto. breuius autem ſic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiam propter filium.

Ordo Capitis ſecundi.

Principium huius capitis aptiſſime cum fine præcedentis cohæret. Siquidem accommodat Apoſtolus hic doctrinam vniuerſalem ad gentes & Iudæos, id eſt transſert theſin ad hypotheſes. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum eſt: alia tamen orationis forma illuſtrandi & exaggerandi cauſa. Inſtituit autem comparationem duplicis ſtatus hominis. Prioris, videlicet, ante gratiam, & poſterioris ſub gratia. Ante gratiam homines mortui ſunt in delictis & peccatis. Sub gratia viuificantur cum Chriſto per fidem. Hanc comparationem primum, vt in propoſitione vtriſq; accommodat. Deinde ſeorſim eam cum Iudæis tum Epheſijs applicat: ſubiungens breuem quendam Aphoriſmum in quo ſummam ſalutis exponit. Tum latius gentibus eandem comparationem ſub nomine Epheſiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub. Dei, nunc ſint conciues ſanctorum & domeſtici Dei, idq; per crucem Chriſti, cuius virtus per prædicationem Euangelij hominibus innoteſcit. His tandem concluſionem ſubijcit cum amplificatione. Hæc omnia eo pertinent, vt Epheſij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius ſunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rurſus.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET vos cum eratis mortui delictis & peccatis, in quibus ambulaſtis ſecundum ſeculum mũdi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris ſpiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

Tametſi conſtructio huius orationis hyperbatis turbata eſt: Rerum tamen nulla eſt confuſio. Vt autem oratio ſit plena ſubiectum cum ſuo verbo ex ſequentibus petendum eſt hoc modo: Et vos ſcilicet, Deus Pater, vna viuificauit, cum Chriſto, cum eratis mortui delictis. Iam ſententiam expendamus. In fine ſuperioris capitis Chriſtum caput Eccleſiæ affirmat Apoſtolus, hic autem Epheſios Chriſto capiti ſubijcit, vt vere æſtiment ad quantam dignitatem & gloriam ſint per Euangelium vocati. Vt autem magis dulceſcat ipſis Epheſijs hoc ingens beneficium, collationem duplicis ſtatus Iudæis & Epheſijs, id eſt, gentibus communis proponit. Prior ſtatus eſt vtrorumq; ante conuerſionem: Poſterior poſt conuerſionem. Ante cõuerſionem pronunciat Paulus vtroſq; fuiſſe mortuos delictis & peccatis. Poſt cõuerſionem autem à peccatorum reatu abſolutos eſſe & viuificatos cum Chriſto. Per delicta peccatorum quaſi primordia, per peccata peccandi conſuetudinem intellige, Quod autem mortui fuerint Epheſij delictis & peccatis ante conuerſionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipſos cum ad experientiam, tum ad cauſam & principem omnis mali. Experientia ipſi ignorare haud potuerunt quam fuerint contaminati, more totius mundi, demerſi in peccatorum abyſſum. Nam per ſeculum mundi huius ſignificat morem & imitationem mundi, qui non niſi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum eſt, ſed quos peccatum mortificauit & occidit, vt reos coram tribunali Dei. Loquitur autem Apoſtolus de ſpirituali morte, quæ eſt ſeparatio ſpirit⁹ Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam vocant, videlicet, migrationem animæ de corpore, & ſecunda quæ æterna mors dicitur, venit. Iam quid doctrinæ miniſtret nobis hic locus videamus. Primum itaq; hinc diſcimus homines extra gratiam cõſtitutos nihil quam peccare poſſe in omnib. actionibus ſuis. Deinde Satanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentię, id eſt, in non credentibus Euangelio. Tum vitam eſſe teſtimonium, cuius ſpiritu agatur homo, Deine an Satanæ. Præterea credentes in Chriſtum liberari à tyrannide Diaboli, vt non poſſit eos pro ſua libidine quæuis flagitia impellere. Cauſæ peccatorũ duæ hic notantur, ſeculum mundi & princeps aëris, ſed de his paulo poſt dicam, vbi & alias cauſas ex Pauli verbis adiungam, vt omnes peccatorum cauſas in incredulis vno loco habeamus notatas, quo diligentius caueri poſſint.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Inter quos & nos omnes conuerſati ſumus aliquando in concupiſcentijs carnis noſtræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ ſicut & cæteri.

Communicatio eſt, quæ eo pertinet, vt Epheſij exemplum intuentes Iudæorum bene ſperent. Nam cum Apoſtolus pronunciat Iudæos non minus fuiſſe addictos cõcupiſcentijs carnis, & feciſſe volutates cogitationum prauarum, vnde filij iræ cõſimili naturæ vitioſitate qua reliqui fuerunt, quam Epheſios aut alios gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos eſſe, ſpem bonam Epheſijs facit, vt & ipſi bonitate Dei in gratiam recipiantur & ſaluentur. HINC diſcamus vſum exemplorum, quæ nobis ſcriptura commendat. Hæc enim, vt breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & miſericordiam proponunt, vt nos de vtroque Exemplis propoſitis erudiamur.

Concupiſcentia carnis, eſt, quæ oritur ex vicioſitate carnis, hoc eſt, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum ſignificat. Huic carni ineſt cõcupiſcentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libẽt. Videtur autẽ Apoſtolus hic duas partes vitioſæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa ſignificatur ea animi pars, quam Philoſophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικόν vocãt. Ex quo fit, quod homo totus ante regenerationis gratiam ſit natura, hoc eſt, non conſuetudine & imitatione, ſed naſcendi neceſsitate poſt lapſum primorũ parentũ, filius iræ, hoc eſt, irati Dei iudicio reus æternæ mortis. Accipitur enim paſsiue filius iræ, nõ actiue. Non enim filius irę hic dicitur qui iraſcitur, ſed qui irã patitur & pœnæ deſtinatur. Supra autem filius contumaciæ actiue capitur, ſignificat enim contumacẽ & reluctantem verbo & voluntate Dei. Quare notandum eſt, quod vocabulũ filius cum genitiuis appellatiuorũ nunc ſignificet actiue, hoc eſt, hominem addictum ei rei, quæ caſu genitiuo exprimitur. Nunc paſsiue, hoc eſt, hominẽ deuotum atq; obnoxium, quaſi ad eam rem quę genitiuo caſu exprimitur effictum. Hoc loco primũ obſeruemus, quam ſit miſera noſtra cõditio ſine Chriſto. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitiũ ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, vt digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio noſtræ cõditionis admoneat nos, quam ſit ſuauis Dominus & dulce eloquiũ eius, qui ex gratia ſua nos ex iſtis malis liberat, & in ſuum glorioſum regnũ transfert. Deinde ex hac & ſuperiori pericopa peccatorum in mundo graſſantium cauſas colligamus, ſeruantes ordinem conſecutionis earum. Sunt autem hæ ſex cauſæ graſſantium in mundo ſcelerum, à Paulo ſignatæ.

PRIMA eſt caro ipſa. Sumitur autem carnis vocabulum varie in ſcripturis. Interdum enim proprie, interdũ figurate capitur. Cum proprie accipitur ſignificat ſubſtantiã carneam præcipue animalium, vt cum Paulus dicit. 1. Cor. 15. Non omnis caro eadem caro, ſed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia piſcium. Figurate autem, nunc per ſynecdochen, & hominẽ totũ ſignificat, vt in illo Pauli, vt nõ glorietur omnis caro, id eſt, homo & animal quoduis, vt in illo Gen. 6. finis vniuerſæ carnis venit coram me: Nunc per Metaphoram, vt enim caro proprie ſignificat rem ſenſu perceptibilem & oculis ſubiectam: Ita metaphorice ſignificat externã rerum ſpeciem ſeu apparentiã, vt in illo: Vos iudicatis ſecundum carnem: Nunc per metalepſin. Nã quia caro eſt mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, vt in illo: Auferam cor lapidis de carne eorũ, & dabo illis cor carnis, id eſt, molle non repugnans Deo, ſed credens verbo Dei: Nunc per metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, idq; varie, interdũ pro iudicio rationis accipitur, vt in illo: Caro & ſanguis tibi non reuelauit, hoc eſt, iudicio rationis non intelligis me filiũ Dei eſſe, & verum Meſsiã, Interdum pro corruptæ naturæ vitio, id eſt, pro peccato originis, vt paſsim apud Paulum φρόνημα carnis mors eſt. Item, ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum eſt ex carne, caro eſt. Atq; hac demum ſignificatione accipitur carnis vocabulum, quando eam primam cauſam graſſantiũ inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur ſpiritus renatorum, hoc eſt, motus quem excitat Spiritus ſanctus in cordibus credentium, qui eſt prima cauſa piarum actionum in hominibus.

SECVNDA cauſa peccatorum graſſantium eſt concupiſcentia carnis, qua videlicet caro ſeu peccatum originis efficax eſt ad producendos peſsimos fructus, huius cõcupiſcentiæ vim omnes mortales in ſe experiuntur. Huic oponitur ex aduerſo concupiſcentia ſpiritus, qui in pijs tantum & conuerſis locum habet, & eſt ſecunda cauſa piarum actionum in ſanctis.

TERTIA cauſa peccatorum & delictorum eſt, cogitatio, ſeu vt Paulus loquitur διάνοια, videlicet, cum cogitatio excitata à cõcupiſcentia ratiocinari & diſputare incipit, de rebus illis ad quas concupiſcentia mouet. Huc opponitur διάνοια ſpiritus.

QVARTA

16.

QVARTA cauſa, ſcelerum & flagitiorum eſt, voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Etſi autem voluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis ſæpiſsime impetu quodã carnis abripitur, nõ ſecus atq; nauicula ab aduerſis vndis renitente nauta propellitur. Huc illud Medeæ: Laudo meliora proboq;, deteriora ſequor. Huic voluntati carnis & cogitationum opponitur voluntas ſpiritus, quæ imperat contraria carni, atque hæc quarta cauſa eſt piarum actionum in conuerſis.

QVINTA cauſa peccatorum eſt, vt Paulus loquitur, αἰών τοῦ κόσμου τούτου, ſeculum mundi huius, id eſt, mundi peruerſi mores, infinita ſcandala & omnium ſcelerũ innumerabilia exempla. Hæc mala mundi conſuetudo, iniquitatis quoddam pabulum eſt, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deũ timere, veluti ſaginati ferociunt & contra Deũ feruntur. Hinc peſsimi parentum mores, peſsima natorum educatio. Nam dum homines multitudinẽ peccantiũ intuentur, excuſant ſe exemplo, ſicuti illi fecerũt, qui cõtemto ſancto Noë tandẽ in diluuio iuſtas ſuæ inobœdientię pœnas luerunt. Huic peruerſo mundo opponátur cum caſtiſsimorũ ſpirituum in cœlo, tum ſanctorũ exempla qui nihil duxerũt in vita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quam ex fide Deo obœdientiam præſtare.

SEXTA cauſa graſſantium in mundo ſcelerum, eſt Princeps aëris, hoc eſt, Diabolus. Hic enim vt habet hiſtoria de Iuda, intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia impellit ne ſaluentur. Huic opponatur ex aduerſo princeps Eccleſiæ Ieſus Chriſtus, qui petentibus dat ſpiritum ſanctum ſuum. Atq; hic primus autor & cauſa cauſarum omnium piarum actionum in conuerſis, exiſtit.

Hactenus quæ ſint peccatorum & ſcelerũ graſſantium cauſæ expoſuimus, contra quas vnum & Catholicon remedium eſt fides in IESVM CHRISTVM. Hęc eſt victoria quæ vincit mundũ fides veſtra, hac continentur cauſæ bonarum actionum quas enumeraui: hac poſsidetur Chriſtus victor regni tenebrarũ: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus ſpiritũ nouum quo reſiſtimus carni: hac deniq; totũ peccati corpus mortificamus.

Deus autem qui diues eſt miſericordia, propter multam dilectionẽ ſuam qua nos dilexit etiam cum eſſemus mortui delictis, vna cum Chriſto viuificauit (gratia eſtis ſaluati) & ſimul ſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu, vt demonſtraret in ſeculis ſuperuenientibus exuberantes diuitias gratiæ ſuæ, in benignitate erga nos in Chriſto Ieſu.

Amplificatio eſt & antitheſis ſuperioris ſententiæ, qua exponitur ſtatus cõmunis Iudæorum & gentilium ſub gratia. Antea quidem ſeorſim de vtriſque eſt locutus Apoſtolus, nunc vtroſque complectitur, vt oſtendat vtrorumque conditionem æqualem eſſe. Summa ſententiæ eſt: Deus vt Iudæos ita & gentiles ex mera gratia gloriæ cœleſtis fecit participes. Verum vt Apoſtolus orationem copioſiorem redderet, eam ſuo more ex loco cauſarum & effectuum amplificauit & exornauit, repetens eadem, quæ de hoc myſterio in primo capite expoſuit. Primo enim loco principale προηγούμενον, ſeu primitiuam reparationis noſtri cauſam, videlicet ipſam Dei miſericordiam qua nos ipſe in Chriſto dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius miſericordię meminit, nempe, vitæ reſurrectionis & glorię cœleſtis in Chriſto. Chriſti enim vita, reſurrectio & ſeſsio in cœleſtibus, certũ argumentũ pignus & meritum eſt noſtræ vitę reſurrectionis & cœleſtis gloriæ. Nam cum ſumus Chriſti membra, eiuſdem felicitatis & gloriæ cum capite erimus participes. Et vt mediũ, per quod hæc tanta beneficia in nos deriuantur facit Chriſtum Ieſum: ita finẽ horum beneficiorũ nobis exhibitorum ſtatuit demonſtrationem gratiæ Dei erga homines. Neq; hæc temporalis eſt bonitatis Dei declaratio, ſed perpetui fauoris Dei ineffabile iudiciũ. Nam quod ſemel per Chriſtum factum eſt, id perpetuo manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod autem in parentheſi interpoſitum eſt (Gratia eſtis ſaluati) breuiſsima quidem oratio eſt, ſed beneficij totius nobis per Chriſtum collati & ſummam & cauſam continet: beneficium ipſum eſt ſalus, cauſa eſt gratia, hoc eſt, fauor Dei qui in Chriſto fundatur & in nos deriuatur tanquam à capite in membra.

Hic rurſus commendatur nobis Catholica doctrina Eccleſiæ Dei, videlicet quod ſoli Deo propter Chriſtum aſſcribenda ſit noſtri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui ſalutis noſtræ beneficium humanis aſſcribunt meritis & operibus ſiue antecedentibus ſiue conſequentibus iuſtificationem, ſiue coniunctis cum iuſtificatione. Verum hæc doctrina in ſequenti pericopa copioſius traditur, & à cauſis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Gratia ſaluati eſtis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum eſt) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad opera bona, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus.

Hic Apoſtolus rem totam, de qua hactenus diſputatum eſt, veluti in vnum Aphoriſmum cogit, quo ſit in conſpectu, vtque circumſtantiæ, cauſſæq; vno loco comprehenſæ habeantur. Primo igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera miſericordia propter Chriſtũ qui eſt ſalutis noſtræ materia, recipit. Huius effectum, ſalutem, hoc eſt, iuſtificationem & glorificationem noſtri facit. Inſtrumentum addit recipiens, videlicet fidem. Fide enim promiſsionẽ ſalutis, quam offert Euangelium, accipimus: Verum quia Pſeudoapoſtoli hoſtes gratiæ magna ex parte tribuerunt operibus hominum beneficiũ ſalutis, eos refutat ſumto argumento à cõtraria cauſa. Salus, inquit, eſt donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipſum obtinere operũ meritis. hoc in Romanis aſſeritur hiſce verbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non eſt gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non ſunt opera. Quotieſcunq; igitur ſalus noſtra dicitur vel donum Dei eſſe, vel eſſe ex gratia, vel obtineri fide, vel contingere ſine operibus, euertitur omne meritũ in ſalutis noſtræ negocio. CVR autẽ ſalus non ſit ex operibus rationem reddit hiſce verbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt. Per quam legem? operum? non, ſed per legem fidei. Quod enim fide obtinetur omnino gratuitum eſt, & iccirco excludit omnem gloriationem. contra quod conſequimur noſtra induſtria & operibus materia gloriationis eſt. PORRO quia carnales audientes beneficiũ ſalutis eſſe gratuitũ, & cõtingere ſine operibus, id eſt, ſine merito operũ, hoc arripiunt & inde ſumunt peccandi licentiam, Apoſtolus oportune illis occurrit, & finẽ ſalutis proximum quẽ ſubinde in primo capite inculcauit, apponit, qui eſt, ſanctificatio noſtri. Ipſius enim ſumus factura creati in Chriſto Ieſu ad opera bona quæ pręparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Particula, enim, ſæpe in anthypophora adhibetur ita, vt cauſalis quidem ſit ſed ſuperioris tamen orationis cauſam non reddat, verum potius reſponſionis tacitæ ad obiectionem aduerſariorum. Nam cum Paulus dicat ſalutẽ ſine operibus contingere, poſſit aliquis obijcere: Si ſine bonis operibus ſalutem conſequimur, ergo bona opera nõ ſunt facienda. Reſpondit Apoſtolus id nequaquam ſequi. Nam creati ſumus in Chriſto Ieſu ad bona opera. Atq; ita particula, enim, rationẽ habet refutationis aduerſariorum, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apoſtolus. Hæc obſeruatio vſus particulæ, enim, in anthypophoris vtilis eſt, vt rectè intelligatur quorſum cauſalis particula pertineat.

Hactenus de ſentẽtia huius aphoriſmi, iam hypotheſes quæ in eo ſunt ordine recenſeamus. Prima, Sola gratuita bonitas Dei cauſa eſt ſalutis noſtræ. Secunda, Sola fide ſalutis gratuitæ reddimur participes. Tertia, Opera humana nec cauſæ, nec merita, nec pars ſalutis noſtræ ſunt. Quarta, bona opera coniuncta ſunt cum fide, vt neceſſarium & inſeparabile accidens. Quinta, omnis humana gloriatio in negocio ſalutis excluditur. Sexta, Regeneratio in Chriſto cauſa eſt bonorum operum. Hæ ſex Hypotheſes in verbis ſunt huius breuis pericopæ, quę cõtinent pręcipua capita Chriſtianæ doctrinæ & confutant multos tetros errores. Primum enim hic refutantur qui iuſticiã & ſalutem fide & operibus ſimul ſtare tanquam ex partibus, volunt. Nam hic Paulus manifeſte excludit opera, & ponit fidem non vt partem, ſeu cauſam ſalutis, ſed vt inſtrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide ſola nobiſcũ fatentur homines iuſtificari, excludunt opera, nõ tantum vt cauſas & merita, ſed etiam tanquã neceſſaria conſequentia, ac ſi bona opera in iuſticatis & ſalutẽ gratis adeptis neceſſario non requirentur. Contra quos Paulus hic aperte docet, qui requirit opera tanquam neceſſarium conſequens ſalutis, & vt neceſſarium & inſeparabile regenerationis accidens. Nõ ſunt ergo bona opera cauſa regnandi (vt inquit Bernardus) ſed via regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, vt vocant, ad iuſtificationem. Nam ſi opera noſtra requirerentur, vt pręparamenta, nequaquam Paulus dixiſſet, abſque operibus. Teneamus igitur conſtanter hoc Apoſtoli dictũ quo & erudimur de vera ſalute, & munimur aduerſus errores Papiſticos & Phariſaicos, & monemur officij noſtri, qui gratis ſalutem per Chriſtum adepti ſumus.

Quamobrem memores eſtote quod vos aliquando gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circum-

Altera collationis pars, videlicet ſtatus gentilium ante gratiam & ſub gratia, quæ collationis pars non reuera, ſed modo tantum à priori differt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ciſio in carne manu facta, eo quod illo tempore eratis abſque Chriſto, alienati à Republica Iſraëlis, & hoſpites teſtamentorum promiſſionis, ſpem non habentes, & ſine Deo in mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu qui quondam eratis procul, facti eſtis prope in ſanguine Chriſto.

qui modus in circumſtantijs eſt ſitus. Dicit autem duabus circumſtantijs à populo Dei gentes diſcrepaſſe, Primum ſigno: Deinde gratia. Signo quidem, quod vt gentes erant præputiatæ in teſtimonium ſuę pollutionis: Ita Iudæi circumciſionem promiſſionis habebant. Gratia vero, quod vt gentes erant ſine Chriſto (qui vnica ſalutis via eſt) erant extra Rempub. Iſraëlis (id eſt, populi Dei) erant hoſpites teſtimoniorum promiſſionis, (hoc eſt. erant ſine teſtamentis, quibus Deus ſe populo ſuo obſtrinxerat.) Erãt abſq; ſpe & ἄθεοι (hoc eſt, plane ſine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt. habebant enim promiſſionem Meſſiæ, erant in Republica Iſraelis, erant teſtamẽtorum promiſſionis hæredes, habebãt ſalutis ſpem & Deum agnouerunt. Hvc addit antitheſin, docẽs quod gentiles iam per ſanguinem Chriſti ſint recõciliati Deo & aſciti in Rempub. & familiã Dei per Ieſum Chriſtum. Vos, inquit, qui quõdam eratis procul, ſcilicet à gratia, Iam eſtis prope, ſcilicet, mediãte ſanguine Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, vt deprimat ſupercilium Epheſiorũ, vtq; eos excitet in tanti theſauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in priſtinam ſuperſtitionem, hoc eſt, ne obliti beneficiorum Chriſti ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præſtigijs. Atque hæc rerum ſumma eſt. Nunc particulatim circumſtantias textus quæ explicatione & admonitione indigent, videamus. Primũ iubet Epheſios eſſe memores, idq; ideo, quia facile prioris ſtatus obliuiſcuntur homines à gradu inferiori ad ſuperiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare Epheſios, & admonere eos cũ conſtantiæ & perſeuerantiæ, tum gratiarum actionis, vt Deo debitam pro tantis ſibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præſtent.

Hinc & nos hodie admoneamur, vt qui à tenebris Papiſticis ad claram Euangelij lucẽ mera bonitate Dei euocati ſimus, digne tãta viuamus gratia, & ne noſtris ſceleribꝰ prouocemus irã Dei, vt iuſte à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Peſſima ingratitudo eſt qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiã. Sed infinite peior & abominabilior eſt, qua ingrati ſumꝰ Deo, qui filium ſuũ pro nobis mori voluit, vt nos viueremus. Deinde cum dicit Apoſtolus gentes in carne appellatas præputium à circumciſione manu facta, duo ſignificat: Primum quod gentes probroſo nomine præputiũ dicebãtur à Iudęis, qui de externa illa nota in cute plus iuſto gloriabantur, huiꝰ gloriationis exemplum habetur Gen. 34. Non poſſumus (dicũt filij Iacob) ſororem noſtrã dare viro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus ſpiritu Dei in hunc modũ de Goliath loquitur, Et quid iſte Philiſtæus incircumcitus, qui contumelijs afficit aciem Dei viuẽtis. Tertio Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & ſpiritu circumciſi, vt Moſes, Aarõ, Ioſue, Phinees, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauid, Ioſias, Daniel, Simeon, Nathanael &c. breuiter omnes qui carnis externam circumciſionem habebant cum cordis fiducia in Meſſiam promiſſum. Quidam carne tãtum erant circumciſi, videlicet, qui externam notam habebant ſine ſpiritu, quales fuerũt plerique Iudæorum, pręſertim tempore aduentus Domini. illi filij promiſſionis, hi carnis nominantur ab Apoſtolo. Ad eundem modum duplices gentiles facit Apoſtolus. Quidã erant tantum in carne gentiles, habentes præputium, notã gentiliſmi: Sed ſpiritu circũciſi fuerunt, videlicet, qui præputium carnis habuerũt cum viua fiducia in gratuitam ſalutis promiſſionem. In horum numero fuerũt, Iob, Melchiſedech, Iethro, Magi & omnes qui in Meſſiã vere credebant. Quidam & carne & ſpiritu erant gentiles, videlicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declarabant.

Cæterũ quod addit. Eratis ſine Chriſto, eratis abalienati à Repub. Iſraelis, & extranei à teſtamentis promiſſionis, per comparationem intelligendum eſt. Nam gentes dicuntur ſine Chriſto reſpectu populi Iſraelitici & certi tẽporis. Fuiſſe autem ſine Chriſto, ſignificat gentes non habuiſſe Chriſti noticiam, tam clarum atq; Iudæi habuerũt, & abalienatas à Repub. Iſraelis & hoſpites, id eſt, extraneos à teſtamentis promiſſionis fuiſſe, ſignificat Iſralitas habuiſſe ſuam Rempub. diſtinctam à gentibus, ſicut familia vna ab altera diſtincta eſt. Habebant enim Iudæi ſua teſtamẽta, conſtitutiones, oracula, promiſſiones, regnũ & ſacerdotiũ, de quibus Paulꝰ ad Hebræ. 9. De hoc diſcrimine loquitur etiam Pſalmꝰ 147. Qui annunciat verbum ſuum Iacob, iuſticias & iudicia Iſrael. non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua manifeſtauit illis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quę ſequuntur: ſpem non habentes, & ἄθεοι in mundo, ex ſuperioribus concluduntur. Qui enim eſt ſine Chriſto, quomodo ſpem habere poteſt? qui Chriſto caret vere ἄθεος eſt. Omnis enim qui non manet in doctrina Chriſti Deum non habet. Contra ſolus is Deum habere dicitur, qui in Chriſto eſt per fidem. Huc illud Iohannis ex ſecunda Epiſtola: Omnis qui tranſgreditur & non manet in doctrina Chriſti, Deū non habet, qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrem & filium habet.

Collatio quæ ſequitur: qui quōdam eratis procul, prope facti eſtis in ſanguine Chriſti, ſignificat Epheſios, qui antea erant extra Eccleſiam, nūc per gratiam in Eccleſiam introductos eſſe, reconciliatos Deo per ſanguinem Ieſu Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, ſicuti ſupra admonui, vt tantū beneficium gratiæ cœleſtis recolētes, in timore Dei ambulemus, memores quod hic noſter ſtatus requirat nouos mores, & nouā vitam, videlicet, vt iuſte, honeſte & pie viuam⁹ in hoc mūdo expectantes beatam illam ſpē & aduentū gloriæ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipsū pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorū operum.

Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & interſtitium maceriæ ſoluens, inimicitiam in carne ſua legem mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in ſe ipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliaret ambos in vno corpore per crucem inimicitiam in ipſa interimens.

Dictum eſt, gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam aſcitos eſſe per Chriſti ſanguinem: Nunc autem additur expolitio inſignis, qua quod ſummatim dictum erat, fuſius & luculentius exponitur. Declaratur enim modus reconciliationis vtriuſque populi, videlicet Iudæorum & gentium. Ac primum fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus cum inquit Apoſtolus: Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis vnus efficitur populus, hoc eſt, vna Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine. Deinde perſpicuis verbis. Similitudo eſt cum dicit, interſtitium maceriæ, hoc eſt, interpoſitum ſeptum dirutum eſſe. Hæc ſimilitudo in hunc modū explicanda eſt. Quemadmodū qui ex familijs duabus intergerino pariete diſtinctis vnā vult facere, is interſtitiū ſeu intergerinum parietem diruit, quo familiæ à ſe inuicem diſtinguebātur, vt vna fiat familia: Sic Deus ex populis, Iudæis & gentibus, volens vnum populum ſeu vnā Eccleſiam, ſeu vnam familiā facere, ſuſtulit maceriā, qua Iudæi à gentibus diſtinguebantur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſce perſpicuis verbis explicat: Inimicitiam in carne ſua lege mandatorū ſitā in decretis abolēs. Hic inimicitiam appellat per metonymiam cauſſam diſtinctionis Iudæorū & gētium, quam cauſſam definit legem mandatorum in decretis. Cum autem hanc cauſſam legē facit, intelligit nō legem moralem, quæ perpetua eſt, ſed ceremonialem tātum, quæ futurorum vmbra fuit. Atque hoc eſt, quod dicit Apoſtolus, aboleuit inimicitiā, videlicet legem mandatorum, quæ in decretis, id eſt, ritibus poſita eſt. In carne, id eſt, carnis ſuæ victima. Huius abolitionis ſymbolū fuit, velum tēpli ſciſſum expirāte Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cum inquit: Vt duos cōderet in vnum hominē. Duos homines vocat metonymicos, duas nationes hominū, veluti diuerſas familias. Vnum hominē appellat Eccleſiam Chriſti, quæ eſt veluti vna familia, imo veluti vnus homo, cuius caput eſt Chriſtus: hunc hominem nouum appellat, reſpiciēs ad morem mūdi, quo noui homines dici ſolēt, qui ex obſcuris nati nobilitate donātur. Nam nos ab Adam propagati obſcuro patre, dum in Chriſtum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in filios Dei, vt non amplius obſcuri patris Adam, ſed Dei filij cenſeamur & dicamur. Finem hūc repetit expreſsius, cum ait: Vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucē, id eſt, per victimam peractam in cruce. Crucis enim voce exprimitur modus peractæ victimæ, qua facta eſt reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum, hoc eſt, Iudęorum & gentium inter ſe.

Hacten⁹ de ſententia verborū Pauli. Iam hypotheſes quas hic locus ſuppeditat, videamus. Prima, Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet, diſcrimen eſt. Quare nemo ſuperbiat quia Iudæus eſt. Et nemo deſperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationū prærogatiua apud Deum eſt. Non eſt Deus acceptor perſonarum, ſed in omni populo acceptus eſt illi qui timet ipſum, & operatur iuſticiam. Gratia communis omnib. eſt & offertur ſingulis. Secvnda. Lex Moſaica abrogata eſt, quod

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ad rit⁹ externos attinet,vt nemo cogatur illam recipere, imo qui illã recipit negat Chriſtum,& crucis Chriſti virtutem contemnit. Tertia. Mors Chriſti eſt reconciliatio hominis cum Deo in qua reconciliatione noui naſcimur homines,atq; adeo corpori Chriſti,vt membra inſerimur. Qvarta. Sine cruce Chriſti nulla nobis pax cum Deo conſtare poteſt. Qvinta. Vt in Chriſto pacem habemus cum Deo: ita in eodem par eſt,vt & nos conueniamus paci mutuæ ſtudentes,quod ſane fieri nequit ſine ſpiritu Chriſti & fide in ipſum. Nam per fidẽ corpori Chriſti inſerimur, vt omnes qui in Chriſtũ credimus Chriſti ſimus membra. Quare par eſt, vt nos mutuo foueamus, tanquam eiuſdem corporis membra.

Et veniens Euangelizauit pacem vobis qui eratis procul & ijs qui prope erant. Quoniam per ipſum habemus acceſſum vtrique in vno ſpiritu ad patrem.

Materia reconciliationis Iudæorum & gẽtium explicata,cauſſam inſtrumentalem aggreditur,quę eſt Euangelij prædicatio. Deus enim ſuum Euangelium non ſolum organum ſalutis, verumetiam ſuæ beneuolentiæ teſtimonium eſſe vult. Ex quo fit, quod Euangeliũ ſit nobis certiſsimus pacis inter nos & Deum nuncius. quam ob cauſſam Euangeliũ,2.Corinth.cap. 5. Sermo recõciliationis dicitur. Diſtributio ſequẽs, qua dicitur Chriſt⁹ veniſſe & prædicaſſe remotis & propinquis, id eſt, Iudęis & gentib⁹,ſignificat Chriſtum ſuos Apoſtolos miſiſſe ad prædicandũ promiſcue omnibus Euangeliũ pacis,iuxta illud: Ite in mundum vniuerſum & prædicate Euãgelium omni creaturæ. Additur, Pacis cum Deo initæ fructus, qui eſt quod vtrique, id eſt, gentes & Iudæi acceſſum habent ad patrem per Chriſtũ, idq; in vno ſpiritu, id eſt, per eũdem Chriſti ſpiritũ per quem clamamus, abba pater. Eſt igitur Chriſtus inſtar ianuæ per quem ad patrem reconciliatum accedimus cum fiducia. Spiritus autẽ ſanctus eſt dux noſter, per quem cõiuncti & vniti in Chriſto vtrique ad ianuam progreſsi, ingredimur: Huc illud Iohan.10. Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ianuam in ſtabulũ ouium, ſed aliunde aſcendit, ille fur eſt & latro. Et paulo poſt. Ego ſum ianua ouium.

Obſeruentur præterea hic duo loci. Vnus, quo in loco habendi ſint miniſtri Euangelij, qui cum ſonant vocẽ Euangelij Chriſtus ipſe dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda eſt illorum vox, quã ſi Chriſtum ipſum audiremus loquentẽ. Huc pertinet illud Pauli,2.Corinth.5. Nomine Chriſti legatione fungimur, velut Deo exhortãte per nos oramus Chriſti nomine, recõciliemini Deo. Alter eſt de fructu Euangelij videlicet quod credentes Euangelio ſint Deo reconciliati per Chriſtum, per quẽ acceſſum habent ad Deum, Roma.5. Iuſtificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum, per quem acceſſum habemus. Contra autem, qui Chriſtum nõ habet, hoc eſt, qui in Chriſtum nõ credit adhuc expers eſt fructus Euangelij. Quare impius & hoſtis Dei cẽſendus.

Ergo non amplius eſtis hoſpites & aduenæ,ſed conciues ſanctorum & domeſtici Dei, ſuperædificati in fundamẽto Apoſtolorum & Prophetarum, cuius ſummus lapis angularis eſt ipſe Ieſus Chriſtus.

Totius capitis generalis concluſio eſt. in qua repetit potiſsima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiã fuerint Epheſij, adeoque reliqui gentiles omnes, indicat. Deinde quid ex gratia adepti ſint, oſtendit. Antea quidem erant hoſpites & aduenæ, id eſt, extra familiã Dei, ſicuti ſupra declaratum eſt. Nunc vero per gratiam donati cõmuni ciuitate cum omnib. ſanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quod ſint ſuperædificati ſuper fundamẽto Prophetarum & Apoſtolorum, hoc eſt, quod ſint recepti in gratiam fide, qua in Chriſtum tanquam vnicum fundamentum incumbunt. Nemo enim aliud fundamentum poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus.

Dicitur autem Ieſus Chriſtus fundamentũ, tum quia promiſsio ſalutis per ipſum facta eſt, tũ quia ſolus Chriſt⁹ Eccleſię ſalus eſt, in quẽ ipſum recumbit. Sine enim Chriſto concidit & corruit ædificiũ Eccleſiæ, imo ne inchoari poteſt. Apoſtolorum & Prophetarũ dicitur fundamentum, non ſolũ quia Apoſtoli eo fundamẽto nixi ſalutem adepti ſunt, verumetiam, idq; multo magis doctrinę reſpectu, Nam Apoſtoli Eccleſiã in hoc fundamẽto ædificarunt. Porro cum addit Apoſtolus: cuius ſummus lapis angularis eſt ipſe Chriſtus: docet qua vi quaq; virtute ædificium Eccleſiæ ex duobus populis Iudæis & gentib⁹ collectę, cohæreat, nempe ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto. Quemadmodũ enim angularis lapis parietes cõiungit & totum ædificiũ geſtat & cõſeruat: ita Chriſtus Domi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nus doctrina fidei, & efficacia ſpiritus gentes & Iudæos,in vnitatem fidei & pacis coniũgit atq; adeo hanc ſpiritualem ſtructuram ipſe geſtat & cõſeruat. Hæc ſimilitudo deſumta eſt ex 28. Iſaiæ,cuius verba hæc ſunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem,lapidem probationis,angulum precioſum,fundamentum ſolidum,qui credit non feſtinabit, ſcilicet ad ſua conſilia,ſed expectet Dei conſiliũ,quod ſi fecerit nequaquam pudefiet. Hanc propheticam ſentẽtiam Petrus paululum mutatis verbis recitat.Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem,electum,precioſum,qui credit in ipſo nõ pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Pſalmo 118.hiſce verbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.Cæterum ex verbis Pauli has colligamus hypotheſes.

PRIMA. Ex gentibus & Iudæis vna Chriſti Eccleſia colligitur, ſicut iam aliquoties dictum eſt. SECVNDA. Solus Chriſtus fundamentum Eccleſiæ eſt. TERTIA. Qui extra Chriſtum eſt,eſt etiam extra Eccleſiam. QVARTA. Apoſtolica & Prophetica doctrina ſola in Eccleſia Dei autoritatem habere debet,& ſola nota eſt veræ Eccleſiæ. QVINTA. Solus Chriſtus Eccleſiam & geſtat, & continet & conſeruat. SEXTA. Eccleſia non eſt extra miniſterium illud,quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis comendat. Hæ hypotheſes euertunt plurimos Papiſtarum errores,& præſertim eorum qui volũt homines niti humanis præſidijs & meritis, & qui in locũ Propheticæ & Apoſtolicæ doctrinæ ſubſtituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema,quod fugere omnes pios oportet,ne & ipſi polluantur & polluti abijciantur rurſus à Deo.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum creſcit in templum ſanctũ in Domino, in quo & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.

Amplificat Apoſtolus concluſionem tranſlatione hypotheſis ad theſin & exhortatione. Dixerat Epheſios ſuperſtructos in fundamento Apoſtolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnib. fidelibus accommodat. Teſtatur enim totum ædificium,hoc eſt,totam Eccleſiam catholicam, adeoq; omnia eius membra in hoc vno angulari lapide extructa creſcere in templum ſanctũ, hoc eſt, vt totũ ædificiũ ſit vnũ ſanctum templum,idq; in Domino, vt vnico huius templi fundamento.

Vtitur autem Paulus hoc loco voce admodum ſignificante,nempe συναρμολογουμένη,qua voce ſignificatur quod ędificiũ Eccleſię ita conſtructum ſit,vt apta proportione iuſta harmonia & debitis iuncturis partes ſingulæ inter ſe coagmẽtatæ ita ſint,vt firmiter cohæreant ſuis iuncturis, vt membra corporis iungũtur. Fit autẽ hæc iuncturarũ copulatio hoc modo.Primum omnes fideles Chriſto capiti fide adhærent,& eo tanquã vnico fundamẽto nituntur.Deinde inter ſe quoq; cohæreſcunt,pro menſura fidei cuiuſq; pro donorum varietate,vt vnum corpus conſtituant & vnum templum Dei ſanctum efficiant,cuius tẽpli ſinguli fideles lapides viui ſunt,ſumma inter ſe concinnitate compoſiti,ita vt nulla in mundo hominum ſocietas maiore vel beneuolentia vel charitate ſit inter ſe deuincta.

Porro cum ſiue Eccleſiam totam,ſiue ſingula eius membra templum Dei ſanctũ vocari audimus,hæc ordine cogitemus.Primum quod Eccleſia ſit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo ſuo habitet,quod gloriæ ipſius deſtinatum eſt.Tertio quod vt maximum ſcelus ſit hoc templũ vlla impuritate cõtaminare:ita deceat pios omnes modis omnib.in hoc incumbere,vt ſanctitati & iñocentię vitę ſtudeãt,ne ſua culpa comittant, vt Architectus ipſos tanquam putridos lapides & inutiles abijciat. Vtinã hæc cogitarẽt ſerio qui vel priuatis flagitijs ſe contaminant,vel Eccleſiæ vnionẽ decertationibus inutilib⁹ ſcindunt. Hic ratio obſeruetur cur nũc tota Eccleſia Dei vnum templum dicatur, & cur ſinguli credentes etiã templa Dei viua appellentur. Tota Eccleſia ideo dicitur templũ Dei,cum quia ſuper vno fundamẽto extructa eſt, tũ quia vnitatę fidei & charitate cõiuncti ſunt omnes fideles Deum in ſe habitantem habent,quem colũt. Singuli Chriſtiani ideo dicuntur tẽpla Dei cum quia ſinguli ſunt ædificati ſuper fundamento vnico, quod eſt Ieſus Chriſtus Dominus,tum quia in ſingulis habitat Deus ab omnibus & ſingulis prædicandus.

Exhortatio Apoſtoli ſequitur:In quo,inquit,& vos vna ædificamini in habitaculũ Dei per Spiritũ.In quo,ſcilicet lapide angulari,& vos ædificamini, ſcilicet,fide Chriſti & charitate inter vos mutua renunciantes omni prophanitati & immundiciei. Ad hunc etiam modum Apoſtolus 1.Corinth.6.Exhortationẽ inſtituit ſumto argumento à dignitate tẽpli Dei.Ita enim ait:An non ſcitis quod corpus veſtrum templum ſpiritus ſit,qui in vobis eſt ſancti,quem habetis à Deo?

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

CAPVT III.

Summa Capitis Tertij.

EGO Paulus vinctus Ieſu Chriſti, pro vobis gentibus legatione fungor, vt myſterium ſalutis vobis patefaciam. Quare poſtulo, vt perſeueretis conſtantes in doctrina quam accepiſtis, ad quod vt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti robur vobis largiatur flecto genua cui ſit gloria in ſecula.

Ordo & partes Capitis Tertij.

Huius Capitis quatuor ſunt partes. Prima, Confirmatio vocationis gentium, de qua diſſeruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apoſtolatu Pauli ſiue à deſtinato ad finem, cuius ſumma hæc eſt: Ego Paulus à Deo ordinatus ſum Apoſtolus gentium. Reuera igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apoſtolatus Pauli commendatur. Secunda pars exhortatoria eſt ad conſtantiam & perſeuerantiam, quæ totius ſcriptionis finis eſt, quemadmodum ſupra in argumenti explicatione admonui. Tertia, eſt ſignificatio orationis Pauli pro Epheſijs, vt Deus ipſis robur & abſolutam Chriſti cognitionem largiatur. Quarta, eſt gratiarum actio. Harum partium prima eſt didaſcalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrina accommodatur Epheſijs.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HVIVS rei gratia ego Paulus ſum captiuus ille Ieſu Chriſti pro vobis gentibus.

PRIMA pars capitis eſt, videlicet, confirmatio vocationis gentium. Eſt autem horum verborum ſenſus: quod Euangelium ad gentes pertineat, ſatis arguit meus Apoſtolatus, quo fungor inter gẽtes, cuiuſq; nomine nunc captiuus teneor. Vinctus ſiue captiuus Chriſti, paſsiue accipitur. Nam Paulus pro Chriſti gloria inter gẽtes aſſerta captiuus tenebatur. Cum Fraſmo addidi particulam ſum, ad explendam ſententiã, vt captiuus ſit prædicatũ, quod ideo recte adiunctũ habet articulũ, quia κατ' ἐξοχὴν accipitur, vt in illo Iohannis, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. Et in illo, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ita hic ego ſum, ὁ δέσμιος, id eſt, captiuus ille Ieſu Chriſti, qui paſsim dicor is eſſe, qui velim gentes cũ Iudæis exæquare, cuius rei gratia nũc Romam abductus ſum & captiuus teneor. Loci tres hic ſe offerunt. Primus, Quod prædicatio Euangelij deſtinetur ædificationi Eccleſiæ. Secundus, quod à mundo nihil quã crucem expectare debeant pij verbi præcones. Tertius, quod prædicatio Euangelij certiſsimum fauoris Dei argumentum ſit.

Siquidem audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ad vos, quod, ſcilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium (ſicuti ante ſcripſi vobis, vnde poteſtis legentes intelligere cognitionem meam in myſterio Chriſti.)

AEtiologia eſt ſuperioris rationis à cauſſa efficiente ſumta, quam Epheſiis haud ignoram eſſe admonet. Primum, dicit ſe diuinitus vocatum ad Apoſtolatum. Deinde modum exprimit vocationis. Tum diuinitus ſe didiciſſe Euangelium affirmat, de qua re ſe antea Epheſijs ſcripſiſſe indicat, vt legentes cognoſcant ſuæ doctrinæ & vocationis certitudinem. Hæc omnia eo pertinent, vt ſciamus Paulũ vere eſſe Apoſtolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, vt de certitudine vocationis ipſius nequaquam dubitemus. Teſtimonia de vocatione Pauli legantur, Act. 8. 9. 22. 26. ad Galatas primo, ad Philip. 3. Hic obſeruetur. Primum, quam ſit neceſſaria certitudo vocationis eorum qui in Eccleſia docent. Deinde Euangelium eſſe myſterium ignotum rationi, contra impuriſsimũ nebulonẽ, qui gloriatur ſe naturalibus rationib⁹ inueniſſe Euãgelij neceſſitatem & Meſsiæ miſsionem in mundũ ſine Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis. Præterea

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

immotam eſſe & infallibilem certitudinem doctrinæ Apoſtolicæ.

Quod alijs ſeculis nõn fuit cõgnitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis & prophetis per Spiritum, gentes eſſe cohæredes & concorpores, & conſortes promiſſionis eius in Chriſto per Euangelium.

Amplificatiò per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium de vocatione gentium appelletur myſterium, videlicet quod ignotum fuerit mundo, donec cæleſti reuelatione patefactum ſit, quod non promiſcue omnibus gentibus innotuerit, quod minus illuſtris fuerit huius myſterij cognitio veteribus Prophetis quam Apoſtolis. Nam tametſi Prophetæ veteres multũ vaticinati ſunt de vocatione gentiũ ad Euangelium: Tamen tempus & modus illis nõ ita nota erãt ſicuti Apoſtolis. Quale autem ſit myſteriũ Euangelij de quo agit, exponit, cum ait, gentes eſſe cohæredes & concorpores & cõſortes promiſsionis in Chriſto per Euangeliũ. Eſt ergo Euangelij myſteriũ quod Iudæi & gentes ſimul ſint cohęredes cœleſtis hæreditatis, quod vnũ corpus in Chriſto cõſtituant, & quod promiſsio gratię quæ offertur per Euangelium ad vtroſque ex æquo pertineat. Hæc exæquatio Iudæorum & gentium euertit prærogatiuum Iudęorum: Nam ſalus mere eſt gratuita, quæ etiã gratis offertur indigniſsimis gẽtibus & idololatris, & ſola fide accipitur. Nã cum inquit: Promiſsionis in Chriſto, & cum exæquat Iudęos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promiſsionis poſtulat. Hypotheſes huiꝰ loci ſunt. PRIMA. Quod Euangelium ſit myſterium cuius humana ratio per ſe nequaquam capax eſt. SECVNDA. Quod myſterium Euangelij per Spiritum ſanctum in prædicatione vocali reueletur. Parum enim efficax eſt externa prędicatio, niſi intus affuerit doctor ſpiritus, qui in verbo & per verbum vult eſſe efficax. SERTIA. Quod omnes Chriſti fideles eiuſdem hæreditatis ſint hæredes, eiuſdem corporis ſint membra, & eiuſdem ſalutis ſint conſortes per vnum & eundem Chriſtum. QVARTA. Quod miniſterij Euangelij ſit maxima dignitas & ſumma neceſsitas. Per illud enim promiſsio ſalutis in Chriſto omnibus offertur fide ſola accipienda.

Cuius factus ſum miniſter, ſecundum donum gratiæ Dei datum mihi, ſecundum efficaciam potentiæ eius.

Occurrit Paulus ijs qui arrogantiam interpretari poterant, quod vſque adeo ſuum prædicet miniſterium, & translatione vtitur. Non enim ſuo merito aut virtuti, ſed diuinæ gratiæ tribuit, quod ſit Apoſtolus factus, ſed efficaciæ potentiæ Dei aſcribit quod ſuo Apoſtolatu Eccleſiam ędificet. Deus enim cum poſsit facere, vt ea quę non ſunt, ſint, cur nõ è perſecutore Apoſtolum? cur non ex rudi ſapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplũ proponat ſibi quiſque, qui aliquid ſibi videtur eſſe in domo Dei, agnoſcat cum Paulo donũ Dei eſſe, ſi quem locum habet digniorem in Eccleſia, agnoſcat virtute Dei fieri ſi quid ſingulare præſtet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet ſe coram Deo, ſciat ſibi maiora dona eſſe collata, vt magis ad ſeruiendum alijs obnoxius ſit non ſumat ſibi temere ius cenſorium in alios, ſed potius ſingulos ſuo loco & gradu honoret.

Athanaſius hoc loco monet in miniſtris verbi tria eſſe neceſſaria. Primum, inuictus animus, qui nullo diſcrimine propoſito frangitur, vt hic Paulꝰ è carcere ſcribit & prædicat Chriſtum intrepide. Secundum, ſapientia & prudentia, ſine quibꝰ hoc arduo miniſterio recte perfungi nemo poterit. Tertium, vitæ integritas. Nam non minus vita quam voce præire ſuum gregem oportet paſtorem. Hæc tria vbi relucent in miniſtris Dei, labor ipſorum copioſiſsimum fructum affert. Verum contra vbi metu tyrannorum percelluntur animi miniſtrorum, vbi doctrinæ fundamenta non ſunt fideliter iacta, vbi vita parum reſpondet vocationis dignitati, miſere cum Eccleſia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus quando paſtor vel à lupo deuoratur, vel lupum fugit inermis?

Mihi minimo omnium ſanctorum data eſt gratia hæc inter gentes Euangelizandi imperueſtigabiles diuitias Chriſti, & omnibus conſpicuum faciendi, quæ ſit communio myſterij huius, quod abſconditum à ſeculis in Deo, qui omnia condidit per

Quod breuius dixerat Apoſtolus, copioſe illuſtrat, videlicet, quod diuinitus ſit vocatus, vt ſit Apoſtolus gentium. Atque hæc eſt ſumma huius longæ periodi. Verum, vt nos inde maiorem fructum percipiamus, ſigillatim omnes huiꝰ amplificationis partes ex-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſtum, vt nunc notum fiat principatibus & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei ſecundum propoſitum æternum, quod ſtatuit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

tes excutiam, ac noſtro vſui accõmodabo. Primo itaque loco cum ait: Mihi minimo omnium ſanctorum data eſt gratia, &c. non ſuum officium extenuat, ſed ſuæ perſonæ conditionem agnoſcit, idq; ideo, vt magnitudo gratiæ Dei erga ipſum magis emineat. Quid hinc diſcemus nos? magnificare officium noſtrum cum gratiarum actione ad quod vocati ſumus, & nihil nobis ipſis arroganter tribuere. Si quid igitur recte fecerimus, id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui ſine Dei gratia inutilia prorſus organa ſumus. Paſtor proinde pius non patiatur contemni officium ſuum, etiamſi ſe ipſe parum idoneum ad tantam functionem agnoſcat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquam ſe inferiores, ſed omnes agnoſcat œconomos myſteriorum Dei.

Secundo cum addit Apoſtolus: vt Euangelizem inter gentes imperueſtigabiles diuitias Chriſti, finem ſui Apoſtolatus exprimit. Nam ideo dicit ſe Apoſtolum factum, non vt iſto titulo glorietur in ocio, ſed vt prædicet imperueſtigabiles diuitias Chriſti, quas (vt ait Ambroſius) gentibus iam deſperatis dignatus eſt, vt ſine opere ſaluarentur per fidem. Vocat autem diuitias Chriſti imperueſtigabiles, non tantum quia per rationem inueſtigari nõ poſſunt, verumetiam quia plene in hoc mundo à ſanctis percipi non poſſunt, ſed tantum guſtus ſolummodo præbetur, qui ad ſalutem percipiendam ſatis ſit. Hoc ergo Apoſtoli dicto non ſolum arrogantia illorum taxatur, qui putant ſe exhauſiſſe quicquid in ſacro Dei verbo proditum eſt: verumetiam commendatur nobis ſingularis diligentia, vt in ſchola Chriſti ſemper proficere contendamus, implorantes ſpiritum ſanctum doctorem, ſine cuius afflatu in hac ſpirituali ſapientia conſequenda laboramus fruſtra. Deinde hic etiam conuincuntur fruſtra gloriari ſe eſſe Pauli ſucceſſores, qui cum Paulo imperueſtigabiles diuitias Chriſti de remiſsione gratuita peccatorum non prædicant, ſed vel in ocio viuunt, vel doctrinam afferunt pugnantem cum Euangelio Chriſti.

Tertio cum additur: & omnibus conſpicuum faciendi quæ ſit communio myſterij huius, interpretatur Apoſtolus ſuperius membrum. Quod enim ſupra vocat imperueſtigabiles diuitias Chriſti, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Chriſti, quæ offert Euangelium, videlicet quod gentes & Iudæi eiuſdem redemtionis in Chriſto ſint participes. Hinc igitur diſcamus ſublatam eſſe nationum, perſonarum, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Chriſti attinet. Idem enim Chriſtus diues eſt in omnes, qui ſe inuocant.

Quarto loco cũ ſubiungitur: quod abſconditũ fuit à ſeculis in Deo, qui omnia creauit per Ieſum Chriſtum, anteuertit eorum obiectioné, qui Euangeliũ vt doctriná recens natam aſpernabantur, quemadmodum multi tempore Apoſtolorũ fecerunt. Hinc conſolemur nos aduerſus Euágelij hoſtes, qui nos nouæ cuiuſdã doctrinæ architectos mentiuntur. Cõmunem enim cauſam habemus cum ſanctis Apoſtolis Dei. Nec fruſtra additũ eſt: qui creauit omnia per Chriſtum Ieſum. Nam illud in teſtimoniũ & iudiciũ noſtræ nouæ creationis addit. Conſentaneum enim eſt, nos per eundem de nouo creari, per quem primum creati ſumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Ieſum Chriſtũ condidit: ita deinde per eundem reſtituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, nõ ſolum æternitas filij (ſi enim Deus per filium omnia creauit, ipſe profecto filius non eſt creatus, vt qui ſit ante omnem creaturã, quare & Deus) verumetiã vnio duarũ naturarum diuinæ videlicet & humanæ talis, vt cõmunicentur idiomata propter perſonæ vnitatem, nõ tamen confundantur proprietates. Recte igitur Paulus hic dicit: Deum condidiſſe omnia per Ieſum Chriſtum, quia hic Ieſus eſt verus Deus. Et tametſi recte dicitur: Ieſus Mariæ filius condidit omnia, tamen falſum eſt dicere, humanã Chriſti naturam omnia condidiſſe. Nam humana Chriſti natura reuera creatura eſt, & non creatrix. Alternatio enim proprietatum qua quod vni naturæ proprium eſt, alteri ꝓpter communioné earum in eadem perſona tribuitur, nequaquã admittenda eſt in nominibus naturæ, ſiue vt loquuntur in abſtracto, quia neq; diuinitati attribuéda ſunt ea, quę humanitatis ſunt propria, vt eſſe creatam, paſsibilem, temporalem, circumſcriptã &c. Neq; humanitati aſcribenda ſunt ea prædicata, quæ ſolius ſunt diuinitatis, vt eſſe increatã, impaſsibilem, æternam, incircumſcriptã: ſed nominibus concretis, ſiue naturalibus, ſiue perſonalibus, ſiue alteram exprimentibus naturam, ſiue vtranq;, accõmodate fit huiuſmodi alternata proprietatum attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id eſt, perſonæ, & conſequentiam quandã, vt ipſi Deo & filio Dei attribuãtur ea, quæ ſunt hominis propria. Cum dici-

tur:Dominus gloriæ crucifixus eſt,nempe,filius hominis crucifixus eſt.Idem autem eſt filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod ſtatim per expoſitionem ſyllogiſmumq; expoſitorium euadit conſpicuum. Ita Deus factus eſt in nouiſsimis diebus puer paruulus,de quo Eſaias cap.9.ita ait: Puer natus eſt nobis, & paruulus datus eſt nobis,& principatus eius ſuper humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis,conſiliarius,Deus fortis,pater futuri ſeculi,princeps pacis,&c.

Quinto loco cum ait:vt nunc innoteſcat principatibus & poteſtatib9 in cœleſtibus(hoc eſt,ſanctis Dei angelis) per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei, ſupra omnem creaturarum ſapientiá, extollit abſolutam cognitionem myſteriorum Dei de ſalute gentium per fidem,vt Epheſios magis detineat in huius myſterij admiratione. Cui enim non eſſet mirabile ex contrarijs contraria fieri ? Nam per mortem vita comparata eſt,per infirmitatem potentia eſt acquiſita,per ignominiam gloria eſt parta.Breuiter,Salus & vita damnatis,& mortuis per maledictionem & mortem donata ſunt.Atq; hinc eſt quod angeli 1. Pet.1. dicantur παρακύψαι, quaſi inclinando ſe attente intueri & proſpicere ea,quæ prædicabantur per Apoſtolos. Hoc tamen non ita accipiendum eſt, ac ſi angeli per prædicationem Eccleſiæ proficiant, ſed quod in Eccleſia collecta ex Iudæis & gentibus, tanquam in ſpeculo hanc Dei ſapientiam contemplentur, & veluti obſtupeſcant ad hoc nouum ſpectaculum quod Chriſtus Dominus mundum perditum dignatus ſit tandem tanta gloria,vt credentes omnes æternum cum illo victuri ſint beati.

Sexto cum ſubijcitur: ſecundum propoſitũ æternum, quod ſtatuit in Chriſto Ieſu Domino noſtro, reuocat nos cum ad primã ſalutis noſtræ cauſam, videlicet propoſitum Dei, quo ab æterno decreuerat ſaluare genus humanum,tum ad materiam huius ſalutis,nempe,Ieſum Chriſtum. Verum de hiſce cauſis copioſe ſupra dictum eſt in primo capite.

In quo habemus audaciam & acceſſum in fiducia per fidem eius.

Attexit ſummam beneficiorũ myſterij reuelati, hoc eſt, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Eſt autem ſumma beneficiorum, quod pacem habeamus cum Deo per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Nam qui Deum audacter accedere non veretur,ſtatuit eum procul dubio ſibi reconciliatum eſſe propitium,audet ipſum in omni neceſsitate inuocare, Breuiter, omnia bona & ſalutaria ab ipſo expectat. Modus quo à nobis iſta beneficia accipiuntur,exprimitur cum inquit:per fidem eius,id eſt,in ipſum.

Obſeruandus hic locus eſt contra Papiſtas qui dicunt, fidem eſſe noticiam tantum & aſſenſum hiſtoriæ. Nam Paulus hic diſerte cum fide coniungit fiduciam,quæ eſt fidei iuſtificantis forma.Deinde gradus fidei tres hic ponuntur. Primus eſt credere promiſsionibus Euangelij & aſſentiri.Secundus,fiducia expetitæ miſericordiæ in Chriſto. Tertius eſt audacia adeundi Deum,ipſumq; inuocandi. Deinde hic locus docet,quod inuocatio fieri non poſsit citra fiduciam in Chriſtum. Vt enim in fiducia acceſſus nobis patet ad Deum : ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum acceſſus patet.

Quare poſtulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro vobis , quæ eſt gloria veſtra.

Secunda pars capitis eſt exhortatoria.Hortatur enim Apoſtolus Epheſios ne deficiant ab Euangelio propter perſecutiones ſui doctoris. Infertur autem hæc propoſitio ex ſuperioribus hoc modo: Quia tam auguſtum eſt myſterium, quod Deus nobis patefecit de ſalute gratuita conſequenda per me diuinitus vocatum, vt ſim veſter Apoſtolus, nolite ſegneſcere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propoſitioni geminam attexit rationem:quarum prior à cauſa efficiente,poſterior à fine perſecutionis & à fructu cõſtantiæ ſumitur.Pro vobis,inquit,id eſt,ideo quod prædicauerim vobis Euangelium,inuidi Iudęi tradiderunt me vinctũ in manus Romanorum. Nõ ergo ob meum aliquod maleficium,ſed propter fideliter præſtitum miniſterium mihi diuinitus demandatum vinculis cõſtrictus iaceo. Deinde cum ait:quæ eſt gloria veſtra,ſignificat finem perſecutionis ſuæ non eſſe ignominiá Epheſiorum , ſed gloriá potius,cum videãt ſe tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema pati ipſorum doctor haud veretur. Vnde & par eſt,vt ipſi conſtantiá tuendi doctrinam & animum fortem aduerſus perſecutionum procellas concipiant. Hactenus ſententiam verborum Pauli expoſuimus, iam quaſdam in noſtrum vſum colligamus hypotheſes.

PRIMA, pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne vel blanditijs,vel perſecutionibus ſinant ſe ab Euangelio auelli.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Secvnda, cauebunt pij ne iudicio & conſuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magnæ autoritatis hominibus ſpreta iacent. Et quocunq; fortuna ſe inclinare videtur, eodẽ & gratia hominum plerumq; ſe inclinat. Omnibus enim grata eſt præſens felicitas. Hic maximus mundi error & periculoſus pijs fugiendus eſt. Nequaquam enim pietas æſtimanda eſt ab externa facie, ſed rei potius natura ſpectanda & iuxta promiſsionem Dei infallibilem patienter expectanda eſt liberatio.

Tertia, exemplo Pauli diſcant miniſtri Euangelij ſolicitudinem ſanctam pro ſuo grege habere, vt conſeruetur in ſinceritate doctrinæ. Nequaquam enim ſatis eſt recte docuiſſe, niſi ſimul totis viribus caueas ne doctrinæ puritas vlla occaſione inficiatur.

Qvarta, conſtantia miniſtrorum verbi in perferenda cruce Euangelium illuſtrius reddit, & veluti ſignaculo quodam ſanguine ſanctorum obfirmatur.

Qvinta, conſolatio aduerſus ſcandalum crucis tenenda hæc eſt, quod crux piorum non ſit coram Deo ignominioſa, ſed glorioſa potius, idq; potiſsimum cum quis pro confeſsione veræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet. 4. magnam gloriam Chriſtianorum eſſe docet pati Chriſti nomine. Conſilium enim Dei in hac re ſpectandum eſt, cui viſum eſt ſimiles reddere ſuo filio in hoc mundo quos olim ſtatuit cum ipſo glorificare.

Sexta, peculiariter hinc diſcant miniſtri Euangelij non ſolum cum recte valeant, & in tuto ſint omnia, gnauiter officium facere, verumetiam magnanimes ſe & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum valemus ægrotis conſilia recta damus, facile eſt cõſtanter docere Euangelium, vbi omnia in tuto eſſe videntur, vbi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris eſt in medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum ſanctorum, eos qui adhuc expertes crucis ſunt, animoſe contra ingruentia mala confortare.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Iesv Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ, potentia roborari per ſpiritum ſuum in interiorem hominem, vt habitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris, vt ſitis in charitate radicati & fundati, vt valeatis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoſcereque ſupereminentem cognitionis charitatem Chriſti, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Tertia huius capitis pars eſt, continens teſtificationem orationis Pauli pro Epheſijs, quæ oratio tres circumſtantias habet, quarum prima eſt de Deo, quem Paulus inuocat, qui eſt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. Secunda rationem habet cúrnam ſolus Deus ſit inuocandus, nimirum quia ab illo ſolo omnis paterna rerum adminiſtratio & gubernatio eſt, cum in cœlis tum in terra. Paternitatis vox hic vſurpatur pro paterna rerum adminiſtratione & gubernatione, iam autem cum is ſolus ſit inuocãdus, penes quem omnium rerũ adminiſtratio eſt, ſequitur ſolum patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti inuocandum eſſe. Neq; hac ratione excluditur filius & Spiritus ſanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus ſancti eadẽ eſt eſſentia diuina, potentia & gloria. Tertia, enumerationẽ eorum habet, quæ Paulus precatur Epheſijs, videlicet, vt Epheſij in cœleſtium rerum participatione ſint quam opulentiſsimi, verum Apoſtolus primum enumeratione vtitur, ac poſtea in fine generatim omnia complectitur. Cæterum quia multa ſunt in hac pericopa, analyſin inſtituam, quo diſtinctius omnia conſiderentur, atque facilius ad noſtrum vſum accommodentur.

Prima itaq; Paulinæ orationis pars eſt, Vt det, inquit, vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus ſpirituale robur precatur Epheſijs, ac fontẽ monſtrat, vnde omne bonũ in creaturas manat, videlicet diuitias gloriæ ipſius, id eſt, inexhauſtã Dei miſericordiam. Non ergo precaturi noſtra merita nominabimus, ſed inexhauſta Dei clementia freti, fide Chriſti precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit, Miſerere mei ſecundum magnã miſericordiam tuam, & ſecundũ multitudinem miſerationum tuarum. Apponit cauſam efficientem internam, videlicet Spiritum ſanctum qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, videlicet, vt interior homo ſit robuſtus in Domino. Eſt autem interior homo anima noſtra, quatenus Spiritu Dei formata eſt in obſequium Deo præſtandum, cuiuſmodi anima ea ſpectat, quæ interna ſunt & non externa, ſpectat æterna & cæleſtia & non temporaria & terrena. Diuerſa ſtudia ſunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœleſtibus, in externis, temporarijs & terrenis occupatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Secunda circumſtantia his verbis exponitur: & habitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris. Hæc circumſtantia vnde ſit Chriſtianorum robur clarius exponit, definit enim robur noſtrum eſſe Chriſtũ ipſum, ſed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem. Vbi ſeu in qua parte noſtri? in cordibus noſtris. Non enim ſufficit in mente aliqualis Chriſti cognitio, ſed cordis affectũ adeſſe oportet, qui eſt firma in Chriſtũ fiducia, qua fiducia inuicti perſiſtimus aduerſus portas inferorũ, iuxta illud Iohã. Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides veſtra. Hic locus inprimis obſeruatione dignus eſt. Docet enim non ſolum Chriſtum habitare in credentibus per fidem: Verumetiam refutat Papiſtas, qui definiunt fidem eſſe quandam noticiam & aſſenſum hiſtoriæ ſine fiducia cordis.

Tertia circumſtantia, Vt ſitis in charitate radicati & fundati, docet quæ ſit vis fidei, quantum quidem ad proximum attinet. poſtquã enim fidei meminit, mox eius effectum germanum amorem proximi appoſuit: cum vt veram fidei indolem oſtenderet, tum vt doceret, in qua re perfectio Chriſtianorum conſiſtat. ſed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam, hoc eſt, ſolidam & firmam, quæ non leui de cauſa mouetur & euaneſcit. Hinc diſcamus, quod quo magis in ſchola Chriſti proficimus, eo magis in charitatis operibus creſcamus, ac veluti radicemur. Non enim fieri poteſt, vt vacuus ſit charitate, qui vere Chriſtum per fidem poſsidet.

Quarta circumſtantia, vt valeatis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo & longitudo & ꝓfunditas & altitudo, ſcilicet myſterij gratiæ Dei & dilectionis Chriſti erga nos, ita enim ſe exponit Apoſtolus, vt cognoſcatis charitatem Chriſti immenſam erga vos. Quemadmodum enim patris miſericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis ſententiam: ita omnem menſurã ſuperat amor filij Dei. Nam ſi latitudinem eius ſpectas, nullis limitibus clauditur: ſi longitudinem conſideras, ad omnes fines orbis terrarum ſe extendit: ſi profunditatem attendis, humilima & abiectiſsima in mundo complectitur: ſi altitudinem reſpicis, ſuperat cœlos. Hic ſenſus huius loci ſimplex & verus eſt, nugas de lignea cruce Domini & ſphærica figura relinquamus. Hic locus vberrimam conſolationem ſuppeditat aduerſus omnia obſtacula, quæ noſtram ſalutẽ impedire videntur. Si enim Chriſtus adeo impenſe nos diligit, fieri nequaquam poteſt, modo in illo per fidem manſerimus vſque ad finem, vt vlla creatura noſtram ſalutem interrumpat.

Quinta circumſtantia, vt impleamini in omnem plenitudinẽ Dei, ſummatim omnia complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis expoſcit, pertinent. Eſt autem plenitudo Dei, perfectio Chriſtiana, qua plene, id eſt, ſine fuco & hypocriſi nos Deo ſubijcimus, huiuſmodi ſunt omnes qui retinent fidem & bonam cõſcientiam. HINC diſcimus, quibus in rebus oporteat Chriſtianos potiſsimum occupatos eſſe, nimirum vt ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in ſchola Chriſti, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum oſcitantia taxatur qui vix tenuiſſimo quodam guſtu rerum diuinarum percepto putant ſe ſpiritualiſsimos eſſe, nihil amplius de profectu cogitantes.

Ei autem qui poteſt quam cumulatiſſime ſuper omnia facere quæ petimus aut intelligimus, ſecundum potentiam agentem in nobis, ipſi gloria in Eccleſia in Chriſto Ieſu in omnes generationes ſeculi ſeculorum, Amen.

Quarta pars huius capitis, videlicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei deſcendit. Pertinet enim totum redemtionis beneficium eo, vt gloria Deo reddatur. Quare rectiſsime primam Epiſtolæ partem clauſit Apoſtolus gratiarum actione. PORRO quia plures ſunt huius loci circumſtantiæ, eas ſigillatim perpendamus. Prima eſt mentio potentiæ Dei qua Deus poteſt omnia quæ vult, qui vult quidem omnia quæ promiſit. Hæc potentia Dei primum confirmet ſpem noſtram de promiſsis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis, quibus ſæpe fides infirmorum concutitur. Tum excitet nos ad timorem Dei. Poteſt enim ſua potentia Deus contumaces punire. Poſtremo obijciatur errori eorum qui gloriam diuinã tribuunt ſanctis aut idolis. Secunda eſt mentio liberalitatis Dei, qui longe maiora cõfert beneficia quam vel petimus vel intelligimus ipſi, Id quod non ſolum nos excitabit ad gratiarum actionem: verumetiam fidem maiorẽ ac ardentiorem in nobis accendet. Tertia, vnde proueniat in nobis precandi ſtudium, nempe ex eo quod potẽtia Dei ſit in nobis efficax, quæ ſane potẽtia nõ eſt carnis aut ſanguinis, ſed ſpiritus Dei & fidei. Quarta, indicatio eſt loci in quo vera gloria Deo tribui poteſt, qui eſt ipſa Eccleſiæ ſanctorum. Eſt enim Eccleſia theatrum quoddã in mundo in quo Deus ſuã gloriam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

riam conſpicuam vult eſſe, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Eccleſia ſanctorum. Quinta, modi expreſsio per quem Deo præſtari gloria debet. In Chriſto, inquit, IESV. Nemo enim gloriam Deo reddere poteſt, niſi ſit in Chriſto per fidem. Ideo inquit Ambroſius: per Chriſtum Deo reddenda gratia, quia per ipſum omnia præſtat nobis pater. Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, ſeculi ſeculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, vt nos qui Chriſti membra ſumus, perpetuo gloriam Dei in Chriſto prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis: Septies in die laudem tibi dixi ſuper iudicia iuſticiæ tuæ. Deinde vt ſciamus perpetuo manſuram Eccleſiam Dei. Nam ſi perpetuo Deo tribuenda eſt gloria, & id fieri non poteſt niſi in Eccleſia, ſequitur Eccleſiam non abolitum iri. Proinde & hic in mundo vſque ad iudicium conſeruabitur, & deinde poſt reſurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

CVM vos Epheſij ad tantam gratiam vocati ſitis, par eſt vt tam ſanctæ vocationi innocentia vitæ reſpondeatis. Quare vos hortor vt renunciato Ethniciſmo ſanctimoniæ vitæ ſtudeatis.

Ordo Capitis quarti.

Poſt doctrinam more Prophetico & Apoſtolico paræneſes ſubijcit Apoſtolus, ac primo loco generalem propoſitionem collocat, videlicet, vt Epheſij vocatione ſua digne ambulent, & vt artifex à cauſis paulatim progreditur & colligit in quo ſumma conſiſtit, nimirum in mutua dilectione, cui rationes apponit. at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorum contemtum, finem donorum, quibus Chriſtus ſuam Eccleſiam ornat, exponit. Huc multas hypotheſes addit, quæ in generali propoſitione, vt in theſi continentur, admiſcens collationes virtutum, & vitiorum. Prioris ſtatus ſub Ethniciſmo, quo agnita turpitudine ſcelerum ſanctimoniæ vitæ ſtudeant, ac vitijs renuncient Epheſij, atq; ita vt ſuperior pars Epiſtolæ didaſcalica eſt, & continet doctrinam gratuitæ ſalutis, Ita hæc poſterior parænetica eſt, & vitam Chriſtianam informat.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HORTOR itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cum omni humilitate & manſuetudine, cum tolerantia ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſtudentes ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis,

Propoſitio ſuaſoria eſt. Hortatur enim Paulus Epheſios ad vitam dignam Euangelio degendam. In hac propoſitione multa ſunt obſeruanda. PRIMVM meminit Apoſtolus ſuorum vinculorum, idq; non ſolum, vt ſuum erga Epheſios affectum declaret, qui etſi propter Euangeliũ in carcerem coniectus fuit, tamen non ceſſauit eos ad ſalutaria exhortari: verum etiam vt ſibi apud eos autoritatem conciliet, quorum cauſa non eſt veritus vel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneantur miniſtri Euangelij de cõmuni ſorte & cruce quam ipſi ſuſtinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli ſint cõſtantes, ne propter vſitatam ingratitudinem abijciant confeſsionem, & deſerant ſtationem in qua Deus ipſos collocauit. Nequaquam enim ignominioſum eſt pro confeſsione veræ doctrinæ pati, ſed ſumma potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, veluti quoddam doctrinæ ſigillum eſt.

DEINDE cum ait: Hortor, vt digne ambuletis vocatione veſtra ad quã vocati eſtis. ſummatim complectitur quid deceat Chriſtianos qui ad gratiæ cœleſtis participationem vocati ſunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omnium Chriſtianorum intelligenda eſt, qua videlicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iuſticiã, à maledictione ad benedictioné,

à morte

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

à morte ad vitā, à damnatione ad iuſtificationē & ſalutē, ab inferno ad cœlum. breuiter, à regno Diaboli, omnib⁹ omnis generis miſerijs pleno, ad regnū Chriſti glorioſum vocamur. Hæc mirabilis & ſtupenda conditionis noſtræ permutatio meritiſsime nos ad gratitudinē excitare debet. Nam ſi in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum ſublimiorem euectus, putat turpe eſſe ſuum honoris gradum aliquo flagitio cōtaminare: & cōtra inprimis ornare ſolet ſuum locū quiſquis virtute & egregie factis antecedit: quid dicemus de ijs qui hanc dignitatē adepti ſunt, vt non ſolum ſancti Prophetæ, reges aut ſacerdotes ſpirituales habeantur: verumetiā filij Dei cenſeantur. Eſt proinde hæc neceſsitas mutatæ conditionis prioris ſtatus in meliorem diligenter perpendenda, vt nos ad vitam tam auguſta vocatione dignam degendā incitet in omni modeſtia, iuſticia, & pietate. Sumus enim vt Paulus alibi ait, nō ad fœditatem, ſed ad ſanctificationem vocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titum 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatē & mundanas concupiſcentias, modeſte, & iuſte & pie viuamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem & apparitionē glorioſam magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſeipſum ꝑ nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate & purgaret ſibi populum peculiarem zelo quodam ſectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus eſt ad vnitatem ſpiritus, id eſt, ad concordiam, eius rei fundamenta iacet, dum humilitatem, manſuetudinem, tolerantiā & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Chriſtianis virtutibus nonnulla adijciam, quo earū differentiæ & proprietates melius conſpiciantur. Humilitas græce ταπεινοφροσύνη, eſt virtus animi quæ pium hominē ita moderatur, vt nec de ſe, nec de ſuis donis arroganter ſentiat, ſed potius in timore Dei ſe omnibus ſubijciat, omnē gloriā Deo tribuens. Hæc virtus pœnitentiæ veræ proximus fructus eſt, quæ indies noua incrementa ſumit modo germana fuerit. Augetur autē & creſcit hæc ſancta humilitas quatuor reb⁹, videlicet agnitione propriæ, vt ita dicam ἀθενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorum quæ Deus nobis contulit: ſunt enim nobis alia atq; alia dona collata, vt in ea in commune bonum conferamus, hoc eſt, ad mutuam ædificationem in corpore Chriſti. Obligatione ad ſeruiendum alijs iuxta parabolam Euangelicam. Nam quis plus habet, plus requiretur ab eo. Et conſideratione conſilij Dei qui ſæpe facit, vt qui minora dona habere videntur, plus operæ collocent in ædificatione Eccleſiæ Dei, quam qui varietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commode ſubijcit Apoſtolus manſuetudinem, quæ veræ humilitatis veluti proles quædam exiſtit. Eſt autem manſuetudo quæ græce πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua vt quis ſe ab ira temperat, ita ſe comem & affabilē alijs exhibet. Huic aduerſatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, moroſitas & alia id genus vitia, quæ tranquillum animi ſtatum perturbant. Tolerantia græce μακροθυμία, ad verbum longanimitas, manſuetudinis comes eſt. Eſtq; animi quædā lenitas, iniuriæ cedens, atq; à ſuo iure pacis & tranquillitatis gratia diſcedens. Ita enim Paulus hanc virtutē definire videtur, cum ſubiungit: ſufferentes vos inuicem in dilectione, ſtudentes ſeruare vnitatē ſpiritus, hoc eſt, concordiam animorum in vinculo pacis. Nam nos inuicem concordia tanquam vinculo quodam nectit, non ſecus atq; membra corporis communi quodā nexu colligata, eodem reguntur ſpiritu. Vbi itaq; cor reformatū ſpiritu Dei eſt, & vera humilitate, māſuetudine & tolerantia ſubactum fuerit, haud difficulter alios feremus, lapſos emendabimus. Breuiter, nos inuicem vera dilectione iuxta mandatum Domini proſequemur.

Hic locus Apoſtoli diligenter obſeruandus eſt. Monſtrat enim vnde inchoanda ſit vera animorum cōcordia in ſanctis, nempe ab extirpatione vitiorū quæ concordię peſtes ſunt, vt ſunt arrogantia, furor, proteruia, impatiētia, moroſitas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouer. 13. Inter ſuperbos ſemper iurgia. Et Chriſtus dicit: Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde. Quib. verbis Chriſt⁹ præcipit duos affectus frenari, videlicet cupiditatē vindictæ & ſuperbiam. Nam vt humilitas cordis opponitur ſuperbię, ita manſuetudo cupiditati vindictæ aduerſatur. Hos effectus frenare Chriſtus pronunciat ſuum iugum eſſe. Nam qui in Chriſto inuenit requiē, & refocillationē à laboribus & onere legis damnantis, nō debet inde licentiā peccandi arripere, ſed potius Chriſti gratia erectus, iugū Chriſti ſuſcipere, ac carnis prauos affectus conſtringere. Hoc Chriſti iugum tum demum nobis moleſtum non erit, ſed facile potius & leue, vbi Chriſti exemplo ad manſuetudinē & humilitatem aſſuefacti fuerimus, vera fiducia ipſius ſuſtentati. Contra autem qui Chriſti iugū ferre recuſant, merito ſubijciuntur Diaboli imperio, & calcātur ſub eius pedibus. Fieri enim aliter nō poteſt, quam vt quilibet homo aut Chriſti aut aduerſarij iugum ſuſtineat.

Vnum corpus & vnus Spiritus quem-

Propoſitionis eſt confirmatio, in admodum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

admodum etiam vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma, vnus Deus & pater omniū, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod vnum eſt, diſsidijs diſſidere à ſe ipſo minime debet. Ex hoc principio aſſumitur hoc modo. Eccleſia vna eſt, hinc concluſio, igitur Eccleſia diſsidijs à ſeipſa minime diſsidere debet. Aſſumtio quia κρινόμενον eſt, congerie argumentorum confirmatur. Verum vt omnia plenius cognoſci poſsint, ſingula ſeorſim conſiderabimus, idq; breuiſsime. Primum ergo dicit vnum corpus & vnus ſpiritus, hoc eſt, Quemadmodum Chriſtiani vnius & eiuſdem corporis membra ſunt: ita par eſt, vt vno eodemque ſpiritu viuificati ſanctam animorum colant concordiam. Nam vt omnia membra vnius & eiuſdem corporis vna & eadem anima viuificantur & reguntur: ita oportet Chriſtianos erga ſe inuicem eſſe affectos, vt vno quaſi animo agitari videantur, cum ſint vnum in Chriſto corpus. 1. Corinth. 12. Quicunq; igitur ab vnitate diſcedit, eum à corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia, diſcedere neceſſe eſt. Ex quo ſequitur fruſtra gloriari de Eccleſiæ titulo, qui conſtanter in ſe ſanctam concordiā nō tuentur. Ne autem ſinamus nos falſo vnitatis prætextu à vera Eccleſia auelli, obſeruanda eſt ratio vnitatis quæ ſequitur. Quemadmodum, inquit, vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, hoc eſt, ſic volo vos vnum eſſe quemadmodum vocati eſtis ad vnam eandemq; hæreditatem, quam modo ſpe poſsidetis iuxta vocationis verbum. Non vult igitur nos Apoſtolus à vocationis verbo, hoc eſt, à pura Euangelij doctrina diſcedere, vnde fundamentū vnitatis petendum eſt. Qui enim diſcedit ab Euanglio per quod Deus vocat, ab Eccleſiæ vnitate diſcedit, à qua cum quis auulſus fuerit, fieri non poteſt, vt eius ſpiritu gebernetur, non ſecus atq; membrum, abſciſſum à corpore, nequaquam amplius ab anima quæ eſt in corpore regitur. Hinc congeries ſequitur. Vnus Dominus, ſcilicet vniuerſæ Eccleſiæ, nempe Chriſtus, cui merito ſeruire debent fideles vnitate ſpiritus & concordibus animis. Nā ſi turpe & probroſum eſt, ſeruos mundanos qui vnum & eundem Dominum agnoſcunt terrenum, à ſe inuicem diſsidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quæſo turpius & magis probroſum erit, quam Chriſtianos qui habent eundem cœleſtem Dominum Ieſum Chriſtum à ſe inuicem diſcordare? præſertim cum vna fides ſit omnium in ipſum, qua, videlicet in illum vnum communem Dominum, vt redemtorem vnicum recumbunt, quæ ſane fides cum vnā ſit, hoc eſt vnius & eiuſdem promiſsionis, par eſt, vt qui hac vna fide donati ſunt, vnitatem inter ſe colant.

Huc pertinet etiam quod ſequitur. Vnum baptiſma, ſcilicet, commune omnibus, quo ſcilicet corpori Chriſti inſerimur, ac veluti incorporamur. Vnus Deus & pater omniū qui ſuper omnia & per omnia & in omnibus vobis, hoc eſt, qui cunctis præſidet, & omnia prouidentia & moderatione adminiſtrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Etſi autem hæc verba, ſuper omnia & per omnia, ad vniuerſalē rerum gubernationē referri poſſunt: tamen περίστασις loci conuincit, vt ad Eccleſiam accommodentur, præſertim hoc loco, Vt ſuper omnia deſignet vnius Dei in totam Eccleſiam imperium ſummum. Per omnia, notet prouidentiam per omnia Eccleſiæ membra diffuſam. In omnibus, ſignificet noſtram cum Deo coniunctionem in Chriſto. Hæc tria non agnoſcit quiſquis fraternam concordiam violat. His vnitatis argumentis quicunque non mouetur ad concordiæ ſtudium, ne micam quidem fidei habere cenſendus eſt.

Verum vnicuique noſtrum data eſt gratia, iuxta modum doni Chriſti.

Prolepſis eſt qua hanc obiectionem anteuertit. Si omnia quæ hic enumerantur communia ſunt Chriſtianis, qui ergo fit quod non pares ſimus quo ad dona attinet in Eccleſia? cur hic maius, ille minus donum habet? Siquidem huiuſmodi non æquā partitio, inuidiæ atq; diſcordiæ ſeminarium eſt, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs videre licet. Reſpondet Apoſtolus vnicuiq; datam eſſe gratiam prout viſum eſt Chriſto, qui ſua dona cōfert, nō in priuatos tantum vſus ſingulorum, ſed in totius corporis vtilitatem & conſeruationem, videlicet, vt alij alios ſuis donis in corpore Chriſti ædificent. Monſtrato igitur autore & donatore variarum gratiarum in Eccleſia, præſcidit omnem gloriandi materiam & anſam contemnendi alios, qui minora dona adepti eſſe videantur. Si hoc multi recte perpenderent, minus ſua turgerent ſapientia, & magis per dilectionem alijs ſeruirent ſuis quiſq; donis. Diſcamus proinde hinc cum noſtra ſorte & donis contentos eſſe, tum ad ædificationē mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus eſt collatum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quapropter dicit cum aſcendiſſet in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Dauidis teſtimonio cõfirmat Chriſtum autorem eſſe donorum quæ habent ſingula membra in Eccleſia. Eſt autem hoc teſtimonium inprimis obſeruandum, quia continet prophetiam de triumpho Chriſti aſcendentis in cœlum, quem triumphum Dauid in ſpiritu vidit mille annis antequam cõtigit. Sumtum eſt autem hoc teſtimonium ex 68. Pſalmo, qui eſt ἐπινίκιον triumphantis Chriſti, quem Dauid aperte Iehoua, hoc eſt, verum Deum fatetur.

Porro verſus ab Apoſtolo adductus duo continet. Primum vaticinium de aſcenſione Chriſti in cœlum. Deinde geminum fructum iſtius glorioſæ aſcenſionis, quorum primus eſt triumphus ſuper morte, peccato, inferno. Breuiter, ſuper regno Diaboli, quod nomine captiuitatis intelligitur. Hic triumphus quemadmodũ cœpit in capite noſtro Chriſto, ita etiã in reliquo corpore, quod eſt Eccleſia perficietur, quando ad iuſſum Chriſti omnes reſurrexerimus: Tunc enim omnes pij deuictis omnib. hoſtibus ſuis, perpetua in cœlo cum Chriſto fruentur victoria. Huius futuri triumphi noſtri cogitatio merito nos cruce preſſos conſolari debet. Leuius enim malum fert præſens qui de liberatione glorioſa eſt certus. Poſterior fructus aſcenſionis Domini eſt, quẽ hic Paulus attingit, cum inquit: Et dedit dona hominibus. Chriſtus enim ideo aſcendit, vt Eccleſiæ ſuæ dona diſtribuat, quibus ædificari & conſeruari in hac vita poſſit. Nam vt ipſo die Pentecoſtes ſpiritũ ſanctum miſit viſibili forma apparentẽ, & ſimul robur dedit reſiſtendi Diabolo atq; eius membris: ita hodie idem Dominus varijs donis ſuam ornat Eccleſiam, eamq; ſolus cõſeruat, nec eam vnquã deſerturus eſt. Hinc itaque nos ſub cruce cõſtituti petamus conſolationem. Nam etiamſi diabolus varijs machinis adoritur Eccleſiã, & in ſingula eius mẽbra ſubinde ex inſidijs impetum facit, non tamen eam opprimet. Eſt enim Chriſtus triumphator, qui ad dexteram Dei ſedens Eccleſiã ſuam tuetur, & ſuo ſancto ſpiritu ſingula Eccleſiæ membra confortat.

(Cæterũ illud aſcendit quid eſt, niſi quod etiam deſcenderat prius in inferiores partes terræ, qui deſcendit ipſe etiam eſt qui aſcendit ſupra omnes cœlos, vt impleret omnia.)

Hæc in parentheſi legẽda ſunt. Ex citato enim Pſalmi teſtimonio duo colligit per digreſsionis ſchema. Vnũ de Chriſti humiliatione: Alterum de eiuſdem glorificatione. Ex eo enim quod aſcenderit ſignificat præceſsiſſe deſcenſum, hoc eſt, humiliationem, quod factum eſt per aſſumtionem humanæ naturæ, per paſsionem & mortem. Hoc argumentum firmum omnino non eſſet, niſi Apoſtolus intelligeret, æternum λόγον humiliaſſe ſe, forma ſerui aſſumta, in qua etiã factus eſt obœdiens vſq; ad mortem crucis. Deinde ex eo quod aſcenderit, rurſus colligit Paulus glorificationem Chriſti & potentiam, qua nunc omnia quæ ad integritatem corporis Eccleſiæ faciunt, complet. PORRO qui ex hoc loco deſcenſum Chriſti ad inferos & locũ damnatorũ concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem inſtituit Apoſtolus vnius partis terræ ad aliam, ſed totam terram cum cœlo confert, ac ſi diceret: Aeternus λόγος dignatus eſt è ſua cœleſti gloria ad nos miſeros homnes, qui hic in terra verſamur, deſcendere, vt fieret homo & victima pro genere humano. PRÆTEREA, quia hic dicitur Dominus aſcendiſſe ſuper omnes cœlos, ſunt qui inde colligunt Chriſti corpus eſſe ἀπερίγραπτον, Nam, vt aiunt, ſupra cœlos nullus eſt locus. Hanc ſubtilitatem Sophiſtis relinquamus, & nos conſtanter retineamus articulos fidei noſtræ, in quibus confitemur, Chriſtum verum hominem fuiſſe, nec eſſe deſijſſe. Ac proinde verum corpus finitum & veram animam finitam habere, cum quibus venturus eſt iudicatum viuos & mortuos. Non enim aſcendit, vt in diuinam naturam commutaret humanam ſuam naturam, ſed ſicut Apoſtolus loquitur, vt omnia impleret, idq; ſua diuina maieſtate & potentia, qua nobis aderit vſq; ad conſummationem ſeculi, iuxta ſuam promiſsionem. Hoc teſtatur nobiſcum catholica Chriſti Eccleſia. Auguſtinus ait: Sed quoniam verum eſt quod ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad conſummationem ſeculi, & abijt & hic eſt & redijt & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo, maieſtatem non abſtulit mundo. Plura de hac re vide in hiſtoria Chriſti, quam ſcripſimus in capite 1. Iohan. Item, 1. ad Heb. PORRO hic locus Pauli eo pertinet, vt nos exemplo Chriſti humiliemur, & nobis inuicem per charitatem inſeruiamus, expectantes communionem gloriæ Chriſti, qui hic in terris Chriſti exemplo alios fouemus, & varijs officijs in corpore Chriſti ædificamus.

Et ipſe dedit alios quidem Apoſtolos, alios autem Prophetas, alios vero Euange-

Euangeliſtas, alios paſtores & doctores ad inſtaurationem ſanctorum,in opus miniſterij,in ædificationem corporis Chriſti, vſque dum occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionem filij Dei in virum perfectũ, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Enumeratio donorũ quibus Chriſtus potiſsimum ornat Eccleſiam,& ſignificatio finis cui iſta dona deſtinantur. Dona ſunt, Apoſtoli, Prophetæ, Euangeliſtæ,Paſtores & Doctores: Horum tametſi finis vltimus idem eſt, videlicet,ædificatio corporis Chriſti tamen officiorum ratio eſt diuerſa quéadmodum deſcriptionibus oſtendemus. APOSTOLI fuerunt perſonæ immediate à Chriſto electæ, inſtitutæ & ordinatæ ad docendum Euangelium,idque non in certo loco,ſed paſsim per vniuerſum orbem, iuxta hoc Chriſti mandatum:Ite in mundum vniuerſum, proclamate Euangelium omni creaturæ,&c. Tales fuerunt duodecim illi,qui etiam peculiariter Apoſtoli ſunt nominati, His poſtea adiunctus eſt Paulus, qui potiſsimum deſtinatus fuit gentibus,vt inter illos portaret nomen Chriſti. VERVM quia hic ordo conſtitutus fuit,vt per orbem terrarum conſtitueret Eccleſias, neceſſario conſtitutis Eccleſijs ſublatus eſt. Quare vox impia eſt eorum qui ſe Apoſtolos agnoſci & ſalutari volunt.

Prophetarum duos ordines conſtituamus,quorũ vnus in veteri teſtamento fuit,alter in nouo. Prophetæ veteris teſtamenti fuerunt, qui ſingulari reuelatione diuina edocti prædixerunt futura,quę cum euenirent, cõfirmabant auditores de veritate doctrinæ Propheticæ.Fuerunt itaq; euentus Prophetiarum , veluti ſigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Eccleſiæ tradiderunt Prophetæ,Prophetæ in nouo teſtamento fuerunt ſingulari ſapientia præditi viri,quorum munus fuit nõ ſolum interpretari ſcripturam, verumetiam adminiſtrare Eccleſias,quas Apoſtoli conſtituerant, idq; nunc in vno, nunc in alio loco, vt Apoſtolis viſum fuit.Fuit itaque & hic ordo temporarius.

Euangeliſtæ comites fuerunt Apoſtolorũ. Hos enim Apoſtoli ſibi adiunxerunt,leuandi laboris cauſa.Etſi autem & hi prædicarunt Euangelium vt Apoſtoli, tamen inferioris gradus fuerunt quam Prophetæ. Tales fuerunt Titus,Syluanus,Apollo,Marcus,Lucas & Timotheus,quem Paulus hortatur, vt faciat opus Euangeliſtæ,quod opus ex 2.Timot.4. apparet fuiſſe Apoſtolis operam locando in prædicando paſsim Euangelium Chriſti. Nõ ergo erant immediate à Chriſto miſsi,vt Apoſtoli. Nõ adminiſtrabant Eccleſias,nunc has, nunc illas ab Apoſtolis conſtitutas,vt Prophetæ,ſed vt comites tantum fuerunt Apoſtolorum,quibus vtebantur in fungendo ſuo munere.Et tametſi vox Euangeliſtæ in genere ſignificat quemuis præconem Euangelij,tamen hic pro certa functione ſicut expoſuimus accipitur.Interdum quoque Euangeliſtæ dicuntur illi quatuor, qui hiſtoriã Domini pertexuerunt, quorum duo Apoſtoli quoque fuerunt Matthæus & Iohannes, duo comites Apoſtolorum Marcus & Lucas.

Paſtores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. Hi certis Eccleſijs præficiebantur, vt eas concionando, adminiſtrando Sacramenta, & ſancta quadam diſciplina regerent. Hi nõ temporarij ſunt,ſed vſque ad iudicium, horum munus eſt in Eccleſia neceſſarium.

Doctores ſunt quos Eccleſia olim vocauit κατηχητὰς,quorum munus fuit formam doctrinæ præſcribere,& tradere fundamenta doctrinæ,quæ poſtea paſtores imitarentur: quales hodie ſunt,qui in ſcholis iuuentutem religionem docent,hi hoc ſpectant,vt vera interpretatio & iuſtus docendi modus in Eccleſia retineatur.

Cæterum tametſi tẽpore Apoſtoli nondũ receptus fuit promouendi ritus,qualis nunc in vſu eſt,ſciendũ tamen eſt pios Eccleſiárum & ſcholarum gubernatores bono & vtili cõſilio inſtituiſſe promotionum gradus,cum vt arrogantes nõ vſurparent ſibi hunc honoris titulũ ſine Eccleſię iudicio, tum vt idonei ex teſtimonio publico agnoſcerentur ac in precio haberentur.Neq; hoc eſt contra Hierarchiæ Eccleſiaſticæ dignitatem,quæ nobis à Spiritu ſancto cõmendatur.Nam cum Spiritus ſanctus ordinem & decorum cõmendat Eccleſiæ,ius ipſi reliquit ordinandi ritus,qui ad ordinem & εὐσχημονίαν facere videntur.Quare non eſt quod moremur ſuperborum ſpirituum voces,cõtemnentium hoſce Eccleſiaſticos gradus,modo illi quibus tales collati ſunt gradus, meminerint eos nõ cõtemtus aliorum aut arrogantis ſupereminẽtiæ ſymbola eſſe,ſed potius publica teſtimonia officij,quod Eccleſiæ debent,& ad quod tanquam publico ſacramẽto obſtringuntur.Sed obijciunt forte aduerſarij,Eccleſia Chriſti neſciat Põpã,habeat fidei & ſanctimonię probationẽ,preces & manuum impoſitionẽ? Reſpondeo,minime indignum eſſe Chriſtianis,pijs & eruditis viris teſtimonia doctrinæ & honeſtatis cõferre:vt ſciat Eccleſia, quibus poſsit tuto gubernationem & curam doctrinæ cõmendare.Nec obſtat quod huiuſmodi promotiones iam

longo tempore in abuſu fuerint, modo ſordibus abſterſis,res vtiles Eccleſijs & ſcholis retineamus. RVRSVS excipiunt ac dicunt Dominum prohibuiſſe appellari Rabbi & magiſtros ſuper terram,eo quod vnus ſit magiſter.Reſpondeo.idem Dominus dicit non appellandum eſſe patrem ſuper terram,qui tamē in lege ſua parentes honorari præcipit. Quare non de appellatione, ſed de alia re interdictum intelligendū eſt. Deinde περίστασις loci ſatis cōuincit,quis ſit huius interdicti ſenſus. Addit enim, Qui maxim⁹ eſt veſtrū erit miniſter veſter.Itē: Qui ſe exaltauerit humiliabitur. Nō vult ergo Dominus ſuo interdicto ſublatā eſſe appellationē patris aut magiſtri ſiue doctoris, ſed arrogantem fiduciam. Non vult vt nobiſipſis placeamus,ſi videmur aliquib.donis excellere. Non vult vt nosipſos alijs arroganter anteponamus,ſed potius vt qui maximus eſt omnibus miniſtrum ſe exhibeat,non vult vt nouam doctrinā excogitemus, ſed vt vnicum noſtrū magiſtrum Ieſum Chriſtum in negocijs ſalutis ſequamur. QVOD autem Iacobi Apoſtoli dictum vrgeant,qui dicit: Ne ſitis multi magiſtri fratres mei,ſcientes quod maius iudicium accipiemus,facile refellitur. Nam Iacobus interdicto ſuo hanc ſubijcit rationem: In multis enim labimur omnes. Senſus ergo erit interdicti huius,ne duri morum aliorum cenſores eſſe velimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, vbi finem donorum quibus Chriſtus ornat ſuam Eccleſiā,apponit Apoſtolus, Ad inſtaurationem, inquit, Sanctorū,in opus miniſterij,in ædificationem corporis Chriſti. Ad hunc finem pertinet vniuerſa donorum Chriſti collatio.Inſtauratio ſanctorum græcè καταρτισμὸς eſt proprie conſtitutio ſeu reparatio.qua membra prius diſſipata & laxata,in ſuum locū reponūtur, vt ſtatus corporis ſit integer & bene compoſitus. Hinc Paulus, qui Eccleſiam corpori comparat, vocabulum ad ſtatum Eccleſiæ transfert bene ordinatum & cōpoſitum.Proinde varietas donorū, quibus Chriſtus ſuam Eccleſiam ornat,pertinet ad ſtatum Eccleſiæ bene ordinandum & componendum.Huic enim rei tanquam proprio fini deſtinantur iſta dona.Subiungitur:In opus miniſterij,vt ſciamus quo Deus velit vti inſtrumento ad illā ſanctorum inſtaurationē,nimirum miniſterio verbi. Deinde inſtaurationē ſanctorum interpretatur ædificationem corporis Chriſti, de quo ſupra in ſecundo capite dictum eſt. Sequitur amplificatio à circumſtantia temporis & modo ædificationis corporis Chriſti ſumta,vſq; dum,inquit, occurramus omnes in vnitatem fidei,& cognitionis filij Dei,hoc eſt,donec vniti fuerimus in fide & cognitione Chriſti.Neq; fruſtra,inquit,vſq; dum occurramus. Nam ſignificat vno die fieri non poſſe,vt abſoluti & perfecti in Chriſto reddamur, ſed indies pergendum eſſe,vt tandem ad vnitatem corporis Chriſti veniamus:cuius vnitatis cauſa eſt fides. Hæc cognitio non tantum eſt noticia mentis de Chriſto, ſed etiam fiducia cordis, Non enim ſatis eſt ſcire Chriſtum eſſe Deum, eſſe hominem, eſſe vnam perſonam, eſſe regem, Prophetam & ſacerdotem:niſi cera fiducia in eum recumbas.

Obſeruentur hic vnitatis gradus,quorū primus eſt cognitio Chriſti: Vnde fides naſcitur,hac fide inſerimur Chriſto,& ei veluti incorporamur.Huic inſerti & incorporati tanquam membra eiuſdem corporis cōmuni ſaluti per charitatē ſtudere debemus,qui inter nos ſpiritu Chriſti prius cōiuncti ſumus. Ex his proinde colligitur vnitatem Eccleſiæ nō in traditionibus humanis,nō in ceremonijs,ſed in veræ doctrinę & fidei cōſenſu,vnde & amor mutuus naſcitur,conſiſtere. PORRO cum additur,In virum perfectum,in menſurā ætatis plenitudinis Chriſti, eleganti metaphora incrementum ſanctorum exprimitur. Quemadmodū enim ætatis ſunt gradus diuerſi,infantia,pueritia,ętas perfecta ſeu firmata &c.ita Chriſtianos paulatim creſcere oportet in fide & cognitione Chriſti,non perſtandū eſt in infimo gradu:ſed tenendum perpetuo ad perfectionem: quam tamen non plenam conſequentur priuſquam exuti veterem hominem ,in beata vita corporibus & animis noſtris cum Chriſto glorificabimur.Non ergo hæc Pauli verba ad molē corporis,ſed ad mentis lumen & cordis affectum referenda ſunt: nimirum vt vere Chriſtum cognoſcamus,ac viua fiducia in illum recumbamus,ne ſimus inconſtantes vt pueri,qui per ætatē nondum firmarunt iudicium:ſed vt viri perfecti,qui iudicio firmato conſtanter veritatem tuentur. Nam quæ hic de corpore & mēſura ætatis dicuntur, transferenda ſunt ad ſpiritum eiuſq; incrementum. Quemadmodum enim ipſe Dominus creuit corpore,donec perfectus vir eſt effectus,& iuſtam menſuram adultæ ætatis eſt nactus : ita nos in Chriſti cognitione & fide tantiſper creſcere oportet, donec ad perfectionem venerimus. Hunc eſſe germanum verborum Pauli ſenſum teſtantur etiam ea quæ ſequuntur. Nequaquam enim hic Paulus diſputat de mole corporum quā reſurgemus,quemadmodum quidam hic perperam colligunt.Nam id nihil ad præſentis diſputationis ſcopum,facit.

Ne amplius ſimus pueri qui fluctuemus & circumferamur quouis vento

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

doctrinæ per aſtum hominum, per verſutiam ad inſidias ſeductionis.

Fructum ſolidæ agnitionis Chriſti & fidei exprimit. Soli da enim Chriſti cognitio & firma fides muniunt animos hominũ aduerſus tempeſtates quas excitant ſatellites Satanæ contra Eccleſiam Chriſti. Nam qui ſolida cognitione Chriſti & fide non ſunt præditi, facile vacillant, & perinde vt nauicula ſine rectore impellitur huc illuc, & vt arundo pro venti inconſtantia agitatur, ita illi quoque ab impoſtoribus & hæreticis à vera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis, hoc loco verbum, & ſerium verbi ſtudium, vt in eo ita cõfirmemur, ne ab eo vlla aſtutia aut verſutia nos abduci patiamur. PORRO bina arma quibus impoſtores vtuntur contra Eccleſiam nominat. Non quod non ſint plura, ſed quia hæc ſunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ ſignificat, vnde transfert Paulus vocabulum ad Sophiſticam ſeu technas illudendi ſcripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Poſterius vero πανουργία, qua ſignificatur verſutia ſeu ſubdola quædam vafritia, qua quis toto niſu incumbit vt alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegeſi exponit cum addit: ad inſidias ſeductionis, id eſt, quo aſtu, quaq; aſtutia adoriuntur homines, vt eos à veritate ſeducant. Hæc nos admoneant cum periculi à falſis doctoribus, qui à vera Chriſti cognitione & fide adeo maligne homines auertere conantur, tum diligentiæ & ſtudij, vt in vera doctrina confirmati & nos ipſos munire aduerſus inſidias ſeductorum, & os obſtruere talibus impoſtoribus queamus.

Sed veritatem ſectantes in charitate, adoleſcamus in eum per omnia qui eſt caput nempe Chriſtus.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Quemadmodum enim ibi cauẽdum eſſe à falſa doctrina, & inſidijs quæ fiunt doctrinæ ab impoſtoribus meminit: ita hic iubet ſectari veritatem, hoc eſt, perſiſtere in vera doctrina & fide. (Eſt enim ſynecdoche quà ſub vocabulo veritatis comprehenditur etiã affectus ſequens more ſcripturę) & in charitate mutua, vnde fiet vt adoleſcamus in ipſum Chriſtum, τὰ πάντα, id eſt omnimode, qui eſt caput noſtrum. Quo enim magis in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcimus, eo magis adoleſcimus in Chriſto. Vt igitur pueri paulatim creſcunt, donec ad adultam ætatẽ peruenerint: ita oportet Chriſtianos perpetuo in cognitione Chriſti, in fide & charitate creſcere & perpetuo ad perfectionem tendere. Hæc omnia eo pertinent, vt nos ſubijciamus capiti Chriſto, ac vnitatem inter nos alamus, vt qui eodem Chriſti ſpiritu regamur. PORRO Chriſtus caput Eccleſiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Eccleſiam ſuo ſpiritu viuificat, ſuſtentat & ſeruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus ſapientia & iuſticia. Merito, quia obœdientia crucis expiauit peccata, & obœdientia legis ſatisfecit iuſticiæ Dei, vt quotquot in ipſum crediderint, Chriſti iuſticia habeantur iuſti: Ordine, quia eſt Eccleſiæ monarcha.

Ex quo totum corpus compoſitum & compactum, per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundum efficaciam in mẽſura vniuſcuiuſq; partis incrementum corporis facit in ædificationem ſuijpſius per charitatem.

Rationem reddit cur Chriſtum caput Eccleſiæ, curq; Eccleſiam corpus Chriſti appellet. Hic locus tametſi valde obſcurus apparet prima fronte, tamen explicatis vocabulis & ſimilitudine quam hic nõn explicat, facillimus erit ſenſus. Eccleſiam corpus vocat non quoduis, ſed compoſitum, ſeu, vt ſignificantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc eſt, ita compoſitum, vt apte capiti ſubijciatur, non ſecus atq; ædificium ad normam, ſeu amuſsim architecti ſuper fundamento extructum. Significatur ergo hac voce relatio corporis ad caput, hoc eſt, Eccleſiæ ad Chriſtum. Deinde dicit Eccleſiam eſſe corpus compactum, græce συναρμολογούμενον, hoc eſt, ita cõſtructum, vt aptis proportionibus membra ſibi mutuo cohæreant, & apte reſpondeant. Atque ita hac voce ſignificatur mutua membrorum inter ſe relatio & proportio. Hoc corpus pronunciat cõpactum eſſe per iuncturas ſubminiſtrationis, hoc eſt, per iuncturas per quas vnum membrum alteri communicat vitalem ſpiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iuncturarum quib. membra cohærent, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiuſq; partis, hoc eſt, membri. Alia enim membra plus alijs de ſpiritu ex capite deſcendente percipiunt, vnde totũ corpus incrementũ ſumit. Iam facilior intellectu erit ſimilitudo. Quemadmodũ ſe habet corpus hominis ad caput: ita ſe habet Eccleſia Chriſti

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ad Chriſtum ſuum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, iuſtaq; proportione membris per iuncturã compactum, omnem vitam ducit ex capite. Igitur Eccleſia Chriſti, capiti Chriſto per fidẽ annexa, & inter ſeſe varijs charitatis officijs veluti membris coaptata, omnem vigorem ac vitã ducit à ſuo capite nempe Chriſto. Aut ſi mauis ſimilitudinẽ in hunc modum formato. Quemadmodũ ſpiritus per neruos à cerebro deſcendens ſenſum omnibus membris pro cuiuſq; proportione cõmunicat: Sic Chriſtus nobis qui ipſius membra ſumus ſua dona ſuppeditat, idq; non fortuito aut temere, ſed pro menſura cuiuſq; membri, hoc eſt, vt quodq; membrum capere poteſt, atq; hunc in modum coædificari ſibi vniuerſum corpus & coaleſcere facit. Hęc pericopa Pauli multiplicẽ doctrinam nobis ſuppeditat. Primum enim hinc colligitur, extra Eccleſiam eſſe omnes quotquot Chriſto ſe non ſubijciunt in vera agnitione Chriſti & fide, & qui charitate abiecta ſe mutuo odio proſequuntur. Deĩde vera & perſpicua Eccleſię deſcriptio hinc ſumi poteſt, nimirum quod ſit cœtus credentium Euangelio, qui ipſi Chriſto capiti ſic adhærent, atque ita inuicem ſunt coniuncti & coagmentati, pro cuiuſq; fidei menſura, pro donorum ſpiritus ſancti varietate, pro vocationum conditione, vt vnum corpus conſtituant, vt eodem omnes ſpiritu viuant & agantur, vt deniq; mutua beneuolentia ſe foueant & tueantur. Præterea hic locus oſtendit quã ſit cõcinnus Eccleſiæ Chriſti ordo. Talis enim eſt ordo Eccleſiæ, qualis membrorum eiuſdem corporis ſub vno capite. Adhæc locus præſens docet qualiſnã debeat eſſe συμπάθεια & conſenſio Chriſtianorum inter ſeſe. Vt enim in eodẽ corpore cum vnũ membrum patiatur, reliqua omnia cõpatiuntur: Ita Chriſtiani qui ſunt corporis eiuſdẽ membra, affecti erga ſe inuicem eſſe debent, vt cũm aduerſis tum proſperis mutuo afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Poſtremo loco obſeruetur quod Apoſtolus in charitate potiſsimum collocet ædificationẽ corporis Chriſti. Per hanc enim Chriſti cognitio & fides efficaces ſunt, & redduntur illuſtriores. Vbi enim charitas non eſt, ibi cognitio quidem Chriſti exigua, fides vero nulla exiſtit. Nam pro fidei modo creſcit & decreſcit charitas.

Hoc itaq; dico & teſtificor in Domino, ne vos amplius ambuletis ſicut & reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis ſuæ excœcati intelligentia, alienati à vita Dei, propter ignorantiam quę eſt in ipſis, propter obdurationem cordis eorum, qui poſteaquam dolere deſierunt, ſeipſos tradiderunt laſciuiæ ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Extructurus Apoſtolus ex generali ſententia particulares paræneſes: Primum in genere monet à qualibus moribus ſit abſtinendum, nimirum à gentium, id quod à contrarijs cauſis confirmat, ac primum de principijs actionum ſeu cauſis, Deinde de ipſorum effectibus agit. Principia actionum in prophanis gentibus tria facit, videlicet, mentis vanitatem, intelligentiæ obſcuritatem ſeu cœcitatem, & obdurationem cordis. Mens eſt quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à philoſophis, videlicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honeſta & inhoneſta, ſed hanc vanã eſſe pronunciat Apoſtolus. Intelligentia διάνοια, facultas illa eſt, per quam meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligim⁹ aliquin ex ijs quæ mẽs ſine ratiocinatione quiete cernit, ſed huic cœcitatem tribuit, vnde fit quod gentes vt ignaræ Dei alienatæ ſint à vita Dei. Eſt autem vita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde viuit, & à qua omnis efficiẽdi boni alicuius vis dependet & voluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit vt homines non afficiantur vllo timore Dei, ſed potius ruant quo praui affectus impellunt. Hæc ſunt principia & cauſæ actionum moralium (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum ſunt conuerſæ ad Deum. Verũ vt hæc paulo clarius à nobis percipiantur, ea exemplis illuſtremus. Mens hominis cernit Deum eſſe, eumq; colendũ iudicat: quod iudiciũ tametſi verum eſt, vanitatis tamen à Paulo arguitur, idq; rectiſsime, eo quod in nihilum euaneſcat, & naturæ prauitate ſuffocetur, priuſquam ad actionẽ deuentum fuerit. Nam cum ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à vero Deo, & à recta colendi Deum ratione aberrat, mens quidem cernit Deum eſſe & eſſe colendũ, ſed intelligentia in Babylonijs Belũ, in Aegyptijs Apim, in alijs alia idola colenda eſſe ratiocinatur, idq; nunc per humanas victimas, nũc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atq; hoc eſt, quod Paulus Rom. 1. dicit, gentes tranſmutaſſe veritatẽ Dei in mendacium ac coluiſſe creaturam ſuper creatorem. Porrò his cauſis dignos profecto fructus ſubijcit, qui ſunt ignorantia Dei, alienatio à vita Dei, obduratio, ſtupor ſeu indolentia, qua nõ ſentiunt gẽtes ſui peccati magnitudinẽ & grauitatem, ſed prorſus ob peccatũ dolere deſinunt. Hunc

ſtuporem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtuporem ſequitur ad omnem petulantiam inclinatio quædá, imo effrenis quędá peccandi libido, quam laſciuiæ nomine hic deſignat. Hæc libido prorumpit in omnis generis flagitia, quæ hic vocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduerſatur, donec hominem in barathrũ damnationis præcipitauerit. Eſt enim πλεονεξία immodica quædam cupidititas habẽdi acquirendiq;. Hic primum obſeruandũ eſt, qualiſnam ſit homo citra regenerationis gratiam, poſt lapſum primorum parentũ, videlicet, vanus mẽte, cœcus intelligentia, & induratus corde: vnde facile æſtimare eſt, qualenam ſit liberũ arbitrium, quod Sophiſtæ adeo mirantur & prædicant etiam in nõ renatis. Si ergo, iuxta doctrinã Pauli & progreſsio & conatus ſunt in vitio. Quid quęſo ſani reliquum erit? Etſi autẽ Apoſtolus non adimit homini naturales facultates, tamen eas poſt lapſum corruptas eſſe teſtatur. CAETERVM obſeruandum eſt Paulum hic non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & geſtu. In his enim aliqua libertas remanet in nõ renatis, ſed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres ſunt cauſſæ. Prima, Verbum quo mens eruditur, & iudicium formatur. Secunda, ſpiritus ſanctus qui in verbo eſt efficax ad illuminandam mentem, & flectendá voluntatẽ. Tertia, eſt voluntas hominis acquieſcẽs in verbo & cedẽs Spiritui ſancto, à quo docta & mota eſt.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſiquidem ipſum audiuiſtis & in ipſo eſtis edocti, quemadmodum eſt veritas in Ieſu.

Reddit cauſſam, cur non debeant Epheſij, vt aliæ prophanæ gentes Euangelij Chriſti ignaræ viuere, videlicet, quod didicerint Chriſtum. Quemadmodum enim pauló antea cauſſas ſcelerum in gentibus recenſuit, vanitatem mentis, cœcitatem intelligentiæ, obdurationẽ cordis: Ita hoc loco ſolam Chriſti noticiá iſtis omnibus opponit, eamq; cauſſam affirmat eſſe vitæ piæ & ſanctæ tranſigendæ. Hæc itaque noticia Chriſti aliam in nobis gignere debet viuendi rationem, quam eſt gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum ſunt conuerſæ. Hæc enim Chriſti noticia efficax mentẽ reformat, intelligentiá illuminat, cor mollius reddit. Breuiter: Hominẽ regenerat Spiritu Dei, vt nunc vitam Dei viuere incipiat. Atque hoc eſt quod dicit Apoſtolus: quemadmodum eſt veritas in Ieſu, hoc eſt, vera viuẽdi ratio in illuſtri exemplo propoſita. In Chriſto enim nullũ veteris hominis veſtigium apparebat. Nam & patris ipſiſsimam imaginem referebat, & ſpiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaq; veritatis, nõ veritatis aſſenſum tantum, ſed etiam actionem ſequentem aſſenſum ſynecdoche vſitata Hebræis ſignificat. OBSERVANDVS diligenter hic locus eſt, qui docet vanam eſſe de Chriſto ſeu Euangelio noticiá, niſi coniunctos habeamus mores Chriſto & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij non conſiſtit in nuda contemplatione rerũ, non in ocioſis diſputationibus: ſed in ſimplici Chriſti cognitione, fide & innocentia vitę, ſeu vt Paulus alibi loquitur ἐν γνώσει καὶ αἰσθήσει.

Deponere vos ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum concupiſcentias erroris. Renouari vero ſpiritu mentis veſtræ, & induere nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate veritatis.

Quid ſit vere didiciſſe Chriſtum, quæ ſit in Chriſto veritas, qualiſq; vita Chriſtiana eſſe debeat, breui quidem ſed plena enumeratione exponit Apoſtolus. Enumerationis huius tres partes ſunt, videlicet, deponere veterem hominem, renouari ſpiritu, & induere nouum hominem.

Prima ergo pars eſt depoſitio veteris hominis. Vetus homo nõ ſubſtantiam, ſed qualitatem, nimirum, vitium & corruptionem, adeoq; omnem peccandi cõſuetudinem ſecundum priſtinam conuerſationẽ ſignificat. Hanc peccandi conſuetudinẽ Paulus vult Chriſtianos deponere, vt plenũ ſit ſpiritus imperium, cuius rei cauſſam addit. Qui corrumpitur ſecundũ concupiſcẽtias erroris, hoc eſt, qui deceptricibus cõcupiſcentijs corrumpitur, dum hominem in corruptione & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam internecionẽ euadere cupit, veterem hunc hominem deponat. Deponi autem tum demum vetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. Ita enim ſe interpretatur ad Roman. 6. cum inquit: Hoc ſciẽtes quod vetus noſter homo cum illo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hoc Pauli dicto obſeruãdum eſt crucifigendi vocabulum. Eo enim ſignificat efficaciá crucis & mortis Chriſti in nobis ad crucigendum & mortificandum veterem hominẽ. Huc pertinet illa Apoſtoli exhortatio. Ne

igitur regnet peccatum in mortali veſtro corpore ad obœdiendum illi in concupiſcentijs eius: neq; ſiſtite membra veſtra arma iniuſticiæ peccato, ſed ſiſtite vos ipſos Deo tanquam ex mortuis viuentes,& membra veſtra arma iuſticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini,ſi quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie & ſequatur me.

Secunda pars regulæ propoſitæ,eſt renouari ſpiritu mentis, hoc eſt,mentem noua luce ita perfundi,vt vanitate mentis & cœcitate intelligentię expulſis,quæ ſpiritus ſunt,homo ſapiat, intelligat, cupiat,meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quę ſunt ſpiritus Dei,talem ſpiritus renouationem fieri oportet,per quam homo ſe ſpiritus imperio ſubijcere poteſt.

Tertia pars regulæ,eſt induere nouum hominem, qui ſecundũ Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate vera. Huius partis tria ſunt membra. Primum eſt induere nouũ hominem abolitis vitijs & renouato ſpiritu mẽtis. Alterũ eſt qualitas noui illius hominis, videlicet,quod ſecundum Deum creatus ſit,hoc eſt,ad imaginem Dei. Tertium,continet res in quibus cõſiſtit illa nouitas ſeu imago Dei, videlicet, iuſticiam & ſanctitatem veram,quorum illa hominibus ſeruimus iuxta ſecundã tabulam,hac Deum pure colimus. Veritatis vocabulum epitheti vicem obtinet more Hebraico,quo ſignificatur requiri à nobis nõ fucatam iuſticiam,non ſanctitatem externam tantum,ſed puram iuſticiam & cordis ſanctimoniam ad normam mentis diuinæ compoſitam. Diligenter hic Pauli locus eſt obſeruãdus,non ſolũ quia breuiter & pulcherrima diſtributione partes Chriſtianæ vitę continet: verum etiam quia claram & perſpicuam definitionẽ imaginis Dei in homine ſuppeditat, Hinc enim intelligitur imago Dei eſſe cõformitas hominis cum Deo in iuſticia & ſanctitate vera. Hinc eſt quod vetuſtas definit Chriſtianiſmum eſſe imitationem diuiuæ naturę.

Quare depoſito mendacio loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo, quia ſumus viciſſim inter nos membra.

Nunc hypotheſes colligit, quas extruit ex theſi ſeu ex generali regula de deponendo veteri homine & induendo nouo, & membra quædam vtriuſque hominis recitat exempli gratia, Eſt autem prima hypotheſis de veritate ſeu ſimplicitate ſectanda, & de mendacio, id eſt, quouis fuco fugiendo. Hanc hypotheſin ita colligit: Exuendus eſt vetus homo & induendus eſt nouus homo, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate vera. Igitur veritas vt membrum noui hominis ſectanda eſt: Mendacium autem vt membrum veteris hominis abſcindendum eſt,vt eum proximis noſtris ſincere & ſimpliciter agamus. Huic hypotheſi ſubijcit aliam rationem à connexis ſumtam. Sumus,inquit,viciſsim inter nos membra. Ergo decet,vt veritate & candore abſque omni fuco nos inuicem foueamus. Ad hunc modum ſequentes etiam hypotheſes extruendæ ſunt, quæ omnes vſque ad finem capitis per antitheſin efferuntur.

Iraſcimini & ne peccetis, ſol ne occidat ſuper iracundiam veſtram,& ne detis locum Diabolo.

Ne iraſcamur præcipit. Verum quia ſæpe contingit pios commoueri indignitate rerũ & imbecillitate naturæ, fit, vt ab ira non poſsint prorſus alieni eſſe. Quare primum modum iraſcendi præſcribit. Deinde dat conſilium: Tum rationem conſilij ſubijcit. Modus iræ eſt ne iraſcendo peccemus,quod fit quoties vel noſtris vitijs vel aliorũ iraſcimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile eſt, quod vitijs vel proprijs, vel aliorũ corrigendis zelo gloriæ Dei adhibetur cum iuſto moderamine. Verum quia vix ab ira,quin aliquo vitio noſtro conſpurcetur,abſtineri contingit,dat conſilium Apoſtolus ne ſinamus ſolem occidere ſuper iracundiam,hoc eſt, ne ſinamus diu iracũdiæ vitium apud nos reſiſtere,ſed vt ira cum die orta, cum die etiam concidat. Hoc vult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ veſtigium cinere turbato. Nam ſi diuturnior fuerit ira,futurũ eſt,vt Satanas cor hominis poſsideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque hoc eſt,quod Paulus ſubijcit: Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obſeruandus eſt hic locus qui teſtatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locũ parari ad inhabitandum. Quare non ſecus atque laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quod bonum eſt manibus, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti.

Omnem fallendi viam furti nominē ſynechdochiῶs intelligit. Vt autem hoc furtum tanquam veteris hominimembrum abſcindēdum ſuadet: Ita diligentem laborem & ſummam induſtriam, vt noui hominis membrum in cuiuſque honeſta vocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum vt quiſq; habeat quo alios indigentes iuuet, eos videlicet, qui vel morbo, vel ſenio impediti ſibijpſis victum ſuis manibus acquirere non poſſunt. Hic locus contra fures obſeruandus eſt, qui ocioſe viuunt & alia deuorant.

Omnis ſermo putris ex ore veſtro non procedat, ſed ſi quis bonus ad ædificationem neceſſitatis, vt det gratiam audientibus, & ne contriſtetis ſpiritum ſanctum Dei, quo obſignati eſtis in diem redemtionis.

Vt turpiloquium vnum ex fœdiſsimis membris veteris hominis abſcindendum hortatur: Ita ſermonem bonum ad neceſſariam ædificationem vt noui hominis membrum, inter nos ſectandū ſuadet, vt videlicet, det gratiam, id eſt, proſit & commodus ſit audientibus. Gratiæ enim nomine quiduis commodi & vtilitatis genus hoc loco ſignificatur. PORRO exhortationi grauiſſimam rationem ſubiungit, inquiens: Et ne contriſtetis ſpiritum Dei, ſcilicet, ſpurco ſermone veſtro. Eſt autem hic duplex ſchema obſeruandum. Primum, ἀνθρωποπάθεια, quo ſchemate Deo tribuuntur humani affectus & geſtus. Deinde eſt Metonymia, nam triſtare ſpiritum eſt illum ita offendere, vt hominem in quo veluti hoſpitiū habuit, deſerat. Quēadmodum enim hoſpes violenter eiectus de hoſpitio, triſtatur, Ita ſpiritus ſanctus dicitur triſtari, quādo ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deſerit. Hæc Pauli exhortatio ſi apud omnes qui Chriſti nomen profitentur locum haberet, minus profecto ſcandalorum eſſet & plus tranquillitatis in vita, ſed conſuetudo praua, malitia hominum, inſidiæ Diaboli & carnis nequitia, pleroſque pro dolor, in contrarium rapiunt, idque non ſine maximo Eccleſiæ ſcandalo & multorū certiſsimo exitio. Quare contra conſuetudinem inueteratam, contra malitiam hominum, contra inſidias Diaboli, & contra nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet. Quod autem addit: quo ſpiritu obſignati eſtis, in diem redemtionis, maximum pondus exhortationi addit. Eſt enim ſpiritus ſanctus certa nota, qua pij à reprobis diſcernuntur, vſque ad diem redemtionis noſtræ qua plene liberabimur ab omnibus miſerijs.

Omnis amarulentia, & indignatio & ira, & clamor, & blaſphemia remoueatur à vobis cum omni malitia, ſitis autem mutuo miſericordes, condonantes vobis inter vos, quemadmodum & Deus vobis in Chriſto condonauit.

Supra iracundiam abſcindendam ſuaſit tanquā fœdiſsimum quoddam veteris hominis membrum. Nunc adiuncta & partes tanquam articulos iſtius membri tolli præcipit, & iubet vt in eorum locum virtutes enumeratis vitijs contrariæ ſubſtituantur. Cæterum quia vocabula vitiorū quæ numerat Apoſtolus ſunt affinia in ſignificatione diſcernenda ſunt. Armulentia græce πικρία. Iracundiæ & furoris eſt radix, hæc indignationem græce θυμὸν, hoc eſt, furorem quendam animi ad vindictam parit. Indignatio iram quæ in actū prodit, generat. Hæc clamoris, id eſt, contentionis verborum mater eſt. Clamor profert blaſphemiam qua alter alterius famam inuadit & obſcurare conatur. Hęc omnia vult Apoſtolus ſublata cum omni malitia, quibus veluti armantur homines ad nocendum proximo. PORRO his membris veteris hominis ex aduerſo opponit Apoſtolus noui hominis membra, videlicet, comitatem, miſericordiam & mutuam condonationem. Vt autem perſuadeat hoc ſuis Epheſijs Paulus, ſummum omnium exemplorum adducit, nempe Dei patris, qui nobis in Chriſto condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim eſt liberos patris ſui virtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucę 6. Eſtote miſericordes, vt ſimiles ſitis patris veſtri qui in cœlis eſt. Ambroſius ſic format argumentum Apoſtoli: Si Deus per filium ſuum ſeruorum miſertus eſt, quanto magis ſerui ipſi inuicem ſibi debent miſereri & donare, ſi alter in alterum peccet.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt pater cœleſtis imitandus eſt in omni ſanctimonia & puritate: ita mutua exemplo Chriſti fouenda eſt charitas: quo omni turpitudine expulſa, pie & honeſte viuere liceat. Præterea ſubiectos ſibi mutuo eſſe pios oportet, ac vt mulieres decet ſuis proprijs maritis eſſe morigeras: Ita viciſſim maritorum eſt, exemplo Chriſti diligentis ac fouentis ſponſam ſuam Eccleſiam, ſuas diligere vxores.

Ordo & partes Capitis quinti.

Principium huius quinti Capitis ex vltimo verſu quarti Capitis concluditur. Nam vt illic argumentum mutuæ beneuolentiæ & condonationis, ab exemplo patris cœleſtis ſumit: Ita hic in principio Capitis quinti exemplum eiuſdem patris imitandum in genere proponit, ac illud ſtatuit ſequentium hypotheſium tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Chriſti ſumto, vnde, hoc eſt, ab exemplo Patris & Chriſti, rurſus in comparatas per antitheſin hypotheſes fertur, & enumerans non pauca Chriſtianorum officia interſerens argumenta à diuerſitate ſtatus duplicis, videlicet, ante Chriſti lucem agnitam & ſub gratia. Deinde rurſus generalem exhortationem ingreditur ad mutuam ſubiectionem, quam mox in plures hypotheſes diuidit, ac duas in hoc capite copioſius tractat: quarum prior quidem eſt de ſubiectione qua vxores ſuis maritis ſubiectæ eſſe debent. Poſterior de officio maritorum, vt exemplo Chriſti diligentis Eccleſiam ſuas vxores diligant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SITIS igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

Exemplum Dei in parte ad imitandum propoſitum in fine quarti capitis, transfert ad genus, nimirum vt omnibus actionibus & tota vita, Dei imitatores ſimus quemadmodum filij dilecti. Hæc imitatio ſita eſt in vera ſanctitate, qua ſpiritus integer & anima & corpus ſine querela ſeruatur, hoc eſt, componitur ad regulam mentis diuinæ lege Dei expreſſam. Huc illud, 1. Theſſ. Ipſe Deus pacis ſanctificet vos totos, vt integer ſpirit⁹ veſter, & anima & corpus ſine querela in aduētu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit: Sancti eſtote quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à cæteris populis, vt eſſetis ſancti. Ad eundem modum & Chriſtus. Matth. 5. nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit: Eſtote vos perfecti, ſicut pater veſter, qui in cœlis eſt perfectus eſt. Hic Dominus nõ requirit æqualem perfectionem, ſed ſimilem pro noſtro modo dum ad perfectionē tendimus, id quod ſignificatur imitationis voce. HIC locus diligēter obſeruandus eſt. Docet enim quod quicunque in filiorũ Dei numero eſſe volunt, debeant patris cœleſtis exemplũ in omni ſanctitate & puritate imitari. Hoc qui nõ faciunt falſo ſibi filiorũ nomen attribuunt, cũ ſint potius ſpurij quam legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuã dilectionē nos hortatur, & vt exemplũ præſens plus ponderis habeat, breuiter ab effectu declarat, quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quod ſe tradiderit Deo pro nobis oblationē & hoſtiam, id eſt, victimã ſatisfactoriam pro peccatis noſtris in odorem bonæ fragantiæ, id eſt, in victimam, qua victima vnice delectatus eſt Deus. Eſt autē hic duplex figura obſeruanda. Primum ἀνθρωποπαθεία. Nam Paulus hic exemplo Moſis Deum humana perſona induit, vt ſe ad captum noſtrum accommodet. Ita enim loquitur Moſes, Geneſ. 8. Odoratus eſt odorem ſuauitatis. Deinde eſt Metalepſis vſitata Hebræis. Nam ex odore bonæ fragrantiæ intelligitur victima Deo grata. Autor Epiſtolæ ad Hebr. cap. 13. proprio ſermone vſus, quo Moyſis phraſin interpretatur: Talibus, inquit, hoſtijs εὐαρεστεῖται, hoc eſt, vnice delectatur Deus ſeu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Chriſti erga nos tria continet: Primum quod Chriſti mors vnicum ſit precium noſtræ redemtionis. Secundum, quod

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſtus hęc omnia pręſtiterit immeritis ex mera ſua bonitate & dilectione. Tertiū, quod cogitatio huius ingentis dilectionis Chriſti debeat nos iuſtiſsime admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare ſi participes Chriſti eſſe volumus mutuæ dilectioni ſtudebimus, præſertim cū ipſe dixerit, in hoc cognoſcent homines quod mei diſcipuli ſitis, ſi vos mutuo dilexeritis, ſicut ego dilexi vos.

Scortatio vero & omnis immundicia aut auaritia ne nominetur quidem inter vos ſicut decet ſanctos.

Pugnantia cum vera imitatione patris cœleſtis, hoc eſt, cum ſanctitate qua ſuos ornatos vult Dominus, enumerare incipit, & hic tria ponit, ſcortationem, id eſt, vagum libidinem, immundiciem, hoc eſt, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquam idolum fouetur. Hæc vitia adeo vult Apoſtolus ſublata, vt ne nominentur quidem inter Chriſtianos, ne dum in vſu ſint. Paulus videtur reſpexiſſe ad locū qui eſt Deut. 23. Non ſit meretrix neque ſcortator de filijs Iſraël. Verum hic vulnera Eccleſiæ merito deploranda ſunt. Nam iſtæ fœdiſsimæ peſtes non ſolum nominantur petulanter, verumetiam perpetrantur impune apud eos qui iudicium Dei ſe exercere gloriantur. Sed piorum eſt cauere, ne multitudine errantium & horrendis ſcandalis incidant in laqueum Satanæ, vt vel blaſphement verbum Dei propter mores corruptos eorū qui in Eccleſia Dei non poſtremi eſſe volunt, vel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliue eſt. Multo enim citius homines vitium vnius imitantur, quam mulorum virtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apoſtolus, probat à repugnantibus: Chriſtiani ſancti eſſe debent. Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, ſtultiloquium, ſcurrilitas, quæ non conueniunt, ſed magis gratiarum actio.

Rurſus connectit tria quæ ſimiliter cum imitatione Dei & vera ſanctitate pugnant, quibus opponit virtutem εὐχαριςίαν, quæ non ſolum ſignificat orationem quā gratias agimus Deo, atq; illum prædicamus: Verumetiam ſermonem gratia & ſuauitate conditum notat. Non enim amat Deus Stoicā & ſuperciliosām in loquendo aſperitatem, qua homines abſterrentur à conuictu noſtro, ſed vt vult nos comes & ſuaues in conuictu: ita ſermonem requirit pia ſuauitate conditum. Porrò quod interſerit Apoſtolus: quę non conueniunt, argumentum eſt à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obſcœnitas.

Hoc enim noſtis, quod omnis ſcortator, aut immundus, aut auarus, aut qui eſt idolatra, non obtinebit hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

Comminationem grauiſsimam ſuperioribus addit, ſeu argumentum à ſupplicio quod imminet ſcortatoribus, immūdis & auaris ſubijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate Chriſti & Dei. Nec mirum eſt, quoniam cum his peſtibus fides iuſtificans nequaquā ſtare poteſt. Non tamen hac cōminatione lapſis præcluditur ſpes veniæ, ſed tantū ſignificatur ſupplicium huiuſmodi peccatis dignū, vt fœditate peccati agnita, & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiam ac talem fœditatem deteſtemur. Nā de pœnitētibus regula Ezech. 33. tenenda eſt, Cum receſſerit impius ab impietate ſua feceritq; iudicium & iuſticiam, viuet in eis. Item, Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Sed ſummopere cauendū eſt, ne hac regula in contumeliam Dei & in noſtram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne conſuetudine peccandi in reprobam mentē incurramus, & dolere tandem de impijs noſtris factis deſinamus. Nam ſi ſpiritus ſancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contemſerimus, metuēdum eſt ne iuſto Dei iudicio abijciamur, & tanquam mortui & pœnis æternis deſtinati coram Deo habeamur. Quod ſane ſupplicium digniſsimum eſt, quo Deus hominum peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo vos decipiat inanibus ſermonibus propter hæc enim venit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepſis eſt qua anteuertit obiectionem & excuſationem eorum, qui flagitia, quæ recenſuit, extenuant, aſſerentes ea eſſe humanæ fragilitatis errata: Deum non eſſe adeo crudelem,

lem, quod velit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuiſſe alios omnibus temporibus etiam ex ſanctiſsimis patribus in ſimilia prolapſos: gratiam ita abundare, vt abſorbeat totius mundi peccatum: ſatis eſſe ſi quis vel in extremo halitu peccatorum commiſſorũ ducatur pœnitudine. Huiuſmodi argumẽtis multi ſe miſere decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apoſtolus noſter admonet hic pios, ne ſinant ſe huiuſmodi vanis ſermonibus veluti ineſcari, quo tanquam hamo Satanæ pertrahãtur in infernum. Nullum pernicioſius venenũ eſt, quam ſunt illæ excuſationes, quæ nos in peccatis detinẽt & confirmant. Quicunq; enim huiuſmodi inanibus ſermonibus indulget, prorſus timore Dei vacat. Nam timoris Dei proprium eſt, vt loquitur Syracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquam Syrenũ cantus, ſed veluti exitiales Satanæ morſus fugiamus voces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehenſiones in facetias vertunt, & moueamur exemplis totius mũdi, qui expertus eſt propter talia flagitia venire iram, hoc eſt, vindictam Dei in filios inobœdientiæ, id eſt, in homines contumaces. Hoc teſtatur diluuium, excidiũ Zodomæ, plurimæ clades & rerumpub. ac familiarum euerſiones & horrendæ mutationes. Hoc ipſum in extremo die teſtabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritui ſancto hortanti, & præcipienti, ne ſimus conſortes illorum, & ſerio, matureq; agamus pœnitentiam vitæ prioris, ne nos Dominus in furore ſuo iuſtiſsime abijciat & tradat in reprobam mentem, donec prorſus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam aufertur pœna, ſed tantũ differtur. Ne igitur contemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiã nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis ſtatus Epheſiorum, videlicet eius, in quo ante conuerſionem fuerunt, & huius, in quo iam cõuerſi collocati ſunt. Par enim eſt, vt quilibet dignitati & loco in quo eſt, vita & moribus reſpondeat, caueatq; ne qua labe cõtaminet ſuum ſtatum, atq; ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apoſtolus vocat homines cœcos & flagitioſe viuentes, quales ſunt omnes non conuerſi per Euangeliũ. Habet autem hæc Metonymia magnã Emphaſim, vt cum ſcelus pro ſceleſto dicimus. Senſus ergo eſt. Ante conuerſionem fuiſtis homines ex meris tenebris ignorantiæ & malitiæ conflati, adeo vt nihil veræ & ſalutaris lucis in vobis fuerit reliquum. Nunc autẽ lux eſtis. Quare vt filij lucis ambulate. Nomẽ lucis tribuitur fidelibus, tum quia vera luce illuſtrãtur in ſeſe, tũ vero quod alijs etiam præluceant, adeo vt ſceleratorum vitam etiam coarguant, hoc eſt, magis manifeſtam faciant. Hic locus inprimis obſeruandus eſt, qui monet, quod cogitatio dignitatis Chriſtianorum debeat eos excitare ad ſancte & inculpate viuendum, cum vt Deo debitã præſtemus obœdiẽtiam, tum vt alios ad pietatem noſtro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitẽtes Chriſtianiſmũ flagitioſe viuunt ſeipſos fallant, & ſe maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis ſunt, hoc eſt, non vera luce ſunt illuminati, niſi qui opera tenebrarum deteſtantur & abijciunt.

(Fructus enim ſpiritus eſt in omni bonitate, iuſticia & veritate.)

Argumentum hoc ſumitur à cauſſa efficiente. Nos qui credimus, ſpiritu Chriſti regeniti & donati ſumus. Huius autem ſpiritus fructus eſt, bonitas, iuſticia, & veritas Ergo his ſtudendũ eſt contra malitiam, iniuſticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parentheſi, vt quæ ſequuntur cohæreant cum ſententia ſuperiori.

Probantes quid ſit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuoſis, ſed magis etiam redarguite.

Quid ſit ambulare vt filij lucis, exponit, & filiorum lucis ſtudia ad tria veluti capita reuocat. Primum enim vult vt exploremus ac approbemus quiquid Deo acceptum eſt, hoc eſt, quod ipſius verbo mandatum & expreſſum eſt. Vt enim ex ſolo verbo cõſtat quid placeat, quidque diſpliceat Deo: ita ſolum verbum pijs vitæ norma eſſe debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuoſis, hoc eſt, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc eſt, quæ proficiſcuntur ab ignorantia Euãgelij & Chriſti quæq; ipſam ingenitã concupiſcentiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tiam cauſam habent, qualia ſunt prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij ſe cõtaminant. Communicare autem tum dicimur flagitioſis & iniquis facinoribus, cum vel illa nobis placere quoquo modo ſignificamus, vel ſilentio præterimus, idq́; maximè ſi vocatio noſtra patiatur, vt ea nobis diſplicere palam profiteamur. Tertium eſt, vt redarguamus opera tenebrarum, idq́; tum ſancta & honeſta noſtra vita, tum voce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiſcente, atq; hoc maximè ſi conditionis noſtrę ratio id ferat. Verum ſi id verbis præſtare non liceat, oſtendendum tamen eſt quomodocunque, iſta facinora nobis nequaquam placere. LOCVS hic obſeruandus eſt. Non enim tantum filiorum lucis, id eſt, Chriſtianorum officia breui aphoriſmo complectitur: Verumetiam refellit eorum vanitatem, qui ſe ſuo rite functos officio autumant, ſi ipſi nõ peccent per ſe, nihil ſolliciti de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cùm viuunt, exiſtimãt ſatis eſſe mente abhorrere ab impietate & ſuperſtitione Papiſtica, nihil nocere arbitrantes intereſſe prophanationibus abominandis & ſacrilegis Papicularum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui vel prę̨ſentia ſua videntur iſta approbare, tametſi mente improbent, ſceleſtæ tamen participationis laqueis ſe induunt. Nec intelligunt ſuperſtitione id, an callida ſimulatione faciant, ad rem non pertinere, quando vtroque pariter malo, & ſacram Dei religionem ludibrio habent inter homines, & exemplo ſuo partim rudium inſcitiam ad obſtinatiorem peruicaciam confirmant, partim imbecillium dubias hę̨ſitanteſq́; conſcientias labefactant. Nec Naaman Syriæ præfectus illis patrocinatur, qui cum rem vnam ſibi à Domino ignoſci petijſſet, ſi cum Rege ſuo in templum Rhemnon ingreſſus adoraret, cum pace à Propheta dimiſſus eſt. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: ſed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua ſe ad Regis inclinationem quem fulciebat ipſe & ſuſtentabat, accommodarit, vt apertè teſtatur hiſtoria 4. Reg. 5.

Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe eſt etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifeſtantur. Omne enim quod manifeſtat lux eſt. Quamobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Exaggerat ſcelera prophanarum gentium, ac ſimul oſtendit fructũ coargutionis & reprehenſionis, qua videlicet pij honeſta & ſancta vita impuritatẽ impiorum coarguant. Nam ex huiuſmodi reprehenſione ſcelerati homines in ſui cognitionem veniunt, & cum mores piorum intuẽtur ſuam turpitudinem agnoſcunt, ac ita tandem incipit eos pudere fœditatis ſuorum flagitiorum. Atq; hic quidem ſenſus eſt præſentis pericopæ. Verum quoniam verba Apoſtoli explicatione indigent, non nihil adijciemus, vt pondus verborum Apoſtoli obſeruetur. Primùm enim cùm dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe eſt vel dicere, exaggeratio eſt à comparatis. Minùs eſt loqui de flagitijs quam ea perpetrare, iam autem ſi turpe eſt ea quæ perpetrant vel dicere, erit profectò maximè deteſtanda operis fœda perpetratio. Deinde cùm inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifeſtantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Eſt autem horum verborum ſenſus, vt eum explicat Ambroſius, tum demum videntur & apparent dum obiurgantur ſcelerati. Quia qui peccat quam diu nõ corripitur, minimè ſibi peccare videtur. A luce autem manifeſtantur, quia filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, vita, doctrina, ſaniſq́; admonitionibus. Huius dicti probationem ſubiungit à natura lucis. Omne, inquit, quod manifeſtat, lux eſt. Vt enim tenebræ obſcurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc eſt, qui in peccatis ſtertis, deſere peccata, & exurge è mortuis, hoc eſt, à peccatis mortem inferentibus abſtineto. Et illuceſcet tibi Chriſtus, hoc eſt, ſenties conſolationem per ſpiritum Chriſti. Quo enim magis tenebras peccatorum fugimus, eo magis Sol iuſticię Chriſtus in cordibus noſtris lucet. Hieronymus negat hoc dictum vſquã in ſcripturis extare. ſunt qui exiſtimant Apoſtolum reſpicere ad locum qui eſt Eſa. 60. cap. Surge illuminare quia venit lux tua, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Alij ad 9. cap. Eſaiæ, hoc teſtimonium referunt, vbi habetur. Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in vmbra terræ mortis lux ſplenduit ſuper eos. Alij exiſtimant μιμητικῶς hoc dictum eſſe. Omnes enim Prophetæ & ſynceri verbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum verborum ſententia vtuntur. Primùm enim, vt par eſt inuitant ad pœnitentiam, ſeu conuerſionem. Deinde promiſsionis verbum addunt, & conſolationem quibus eriguntur reſipiſcentes. Quapropter & nos ſciamus vnicuique noſtrum à ſpiritu Chriſti dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes occaſionem, quia dies mali ſunt, propterea nolite eſſe imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphoricè dixit, id iam propria locutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accuratè ambuletis non tanquã inſipientes, hoc eſt, ignari Chriſti & Euangelij, ſed tanquam ſapientes, hoc eſt, edocti veritatem Dei, & conſcij voluntatis diuinę. Huius exhortationis rationem ſubijcit à temporis circumſtantia ſumptam. Redimentes, inquit, occaſionem, quoniam dies mali ſunt. Quid autem ſit redimere tempus ex collatione contrariorum intelligimus hoc modo: ſinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria ſunt. Vt igitur illud hominis eſt negligentis & diſſoluti: ita hoc frugi & ſapientis, qui non modo non abutitur occaſione, ſed mille voluptatibus redimit. Metaphora ſumpta eſt à mercatoribus, qui curioſè merces conſiderant & delitijs omnibus facile vel lucellum aliquid anteponunt, idq́; potiſſimum quando tempora ſunt plena difficultatum. Veluti cùm fames, vel penuria ingruit, vel quãdo cum aſtutis hominibus eſt agẽdum, vel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ videtur. Tum enim ſolent mercatores omnia circumſpecte agere in quamuis oportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur, quando vel diſpendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus verã parandæ ſalutis oportunitatem per Euangelium oblatam. Nam is demum precium redemptionis erit ſi illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Chriſti auocare poſſent renunciemus, ac omnibus modis intenti ſimus occaſioni reparandæ ſalutis, idq́; ideo: quia dies mali ſunt: non quidem, quantum ad ſpacia horarum & curſum Solis, ſed quantum ad corruptos mundi mores attinet. Eſt enim Metonymia qua ſubiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod propoſuit, ſed alijs verbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Domini, quaſi diceret: quandoquidem tantum periculum ex omni parte circumſtat pios à malitia & corruptis mundi moribus, cauendum eſt, ne per inſcitiam ſinatis vos à vera via abduci: ſed ſpectandum eſt potius, vt ſemper ſit vobis in conſpectu voluntas Domini, quæ vobis perpetua vitæ regula eſſe debet in tota vita veſtra, ac in omnibus actionibus. Quoſnam vocet imprudentes exponit antitheſi Apoſtolus. Nam eis opponit intelligentes quæ ſit voluntas Domini. Quare imprudentes erunt hoc loco qui ſecure viuunt parum cogitantes de vita iuxta voluntatem Domini componenda. PORRO hic Pauli locus dignus eſt, quem ſemper in conſpectu habeamus. Nam admonet ne ſinamus nos multitudinis exemplo præcipitari in flagitia, à quibus, ſi vere pij eſſe volumus, abſtinendum eſt omnino, ac voluntati Dei ſtudendum, etiamſi omnibus quæ carni placent renunciandum eſſet. Hic vnuſquiſque noſtrum ſe examinet, videatque ne hanc Spiritus ſancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à veræ pietatis ſtudio auocare poſſunt, indulgens.

Et ne inebriemini vino, in quo ineſt laſciuia, ſed potius impleamini ſpiritu, vobiſipſis loquentes Pſalmis & hymnis & odis ſpiritualibus, canentes, & pſallentes in corde veſtro Domino, gratias agentes ſemper de omnibus in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Generali exhortationi exempli cauſa ſpecies quaſdam ſeu hypotheſes ſubijcit, ac primo loco commendat nobis ſpiritualem lęticiam, dehortans à læticia carnali. Vt enim ſpiritualis læticia quædam ſpiritualis ſapientia eſt: ita carnalis ebrietas inſipientiæ quoddam genus exiſtit. Quare vt ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab vtriuſq; effectu, idque per προσαπόδοσιν. Nam vtrique ordine ſua adijcitur ratio quemadmodum in multis ſuperioribus etiam factum eſt. Ne, inquit, inebriemini vino, id eſt, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occaſionem. quare? Quia in eo eſt ἀσωτία, hoc eſt, omnis generis laſciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, vt in omne genus ſcelerum ruas præceps: iuxta notos verſiculos:

Quid non ebrietas deſignat, operta recludit.
Spes iubet eſſe ratas, ad prælia trudit inermem.

Qui nã ἄσωτοι dicantur Cicero lib. 2. de finibus, hiſce verbis indicat: Noli mihi fingere aſotos, vt ſoletis, qui in menſam vomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq; poſtea rurſus ſeſe ingurgitent. Hæc igitur nõ ſolũ Deũ grauiſsime offendit & extinguit Spiritus ſancti lucem in corde, verumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinẽ accendit, corpus

eneruat,

eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei teſtis eſſe poterit ferè vniuerſus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem ſpiritus, hoc eſt, gaudium in Spiritu ſancto, vnde erũpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Pſalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnib⁹ in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, reddẽdas Deo omnipotenti & patri benefico qui omnia ſuis abunde largitur. Ideo enim hic coniungit Deum & patrem, nõ quod ſint diuerſi, ſed vnus Deus: cuius quidem potentia Dei, voluntas verò patris nomine deſignatur. PORRO diſcrimen inter Pſalmos, hymnos & odas, hoc eſt, Pſalmi ſunt in quibus Muſici cum aliquo inſtrumento adhibentur pręter linguã. Hymni laudis cantica ſunt, ſiue ſola lingua, ſiue alia ratione fiant. Odæ vocis ſunt cãtica, quæ non ſunt laudis tantum ſed aliarum quoque rerum, vt Prophetiarum, doctrinarũ, exhortationum, &c. Hæc autem omnia Paulus vult eſſe ſpiritualia, hoc eſt, non inepta & laſciua, ſed ad ſpiritualem ædificationem compoſita. Nam Epitheton ſpiritualis ad argumentum & finem referri debet. Nec his repugnant verba Pauli, dicentis: Loquentes vobis ipſis. Item, Pſallentes in corde veſtro. Nam phraſis ſcripturę eſt loqui vobis ipſis, id eſt, inter vos ipſos. Canere in corde, id eſt, ex corde. Non vult Apoſtolus petulãtes cãtilenas, & inanes organorum mugitus, quibus non ædificatur conſcientia, Sed magis vaſtatur conſcientia, piæ meditationes impediuntur & orandi ardor extinguitur: ſed tantũ ea requirit cantica quę ex pio corde proficiſcentia ſpiritualem læticiam pijs pectoribus afferunt. DOCET itaque hic Pauli locus, in quibus rebus piorum læticia cõſiſtat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac rebus diuinis, in pijs cãtilenis, quibus corda noſtra ad maiorẽ fiduciã excitantur. Porrò tametſi ebrietas tanquam fœdiſsima peſtis eſt deteſtanda, honeſta tamen & ſobria piorum conuiuia nequaquam damnanda ſunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta eſſe poſſunt, vnde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modo intemperantiam & ebrietatem deteſtentur: ſed de hac vide Paſtorem meum.

Subditi eſtote inuicem in timore Chriſti.

Hactenus de communibus Chriſtianorum officijs diſſeruit Apoſtolus, nunc perſonalia officia commendaturus Epheſijs, Primum proponit generalem theſin de mutua ſubiectione, ex qua poſtea gradus quoſdã & hypotheſes extruit. Porrò in hac theſi duo ſunt obſeruanda diligenter, videlicet præceptum & regula, ſeu ratio præcepti. Præceptum eſt: Eſtote inuicem ſubditi, hoc ſanè præceptum ad omnes omnium hominũ ſtatus pertinet. Nemo enim eſt, qui non debeat ex officio charitatis alijs ſeruire, ſic Reges & Principes ſuis ſeruiunt ſubditis. Nam vbicunq; veritas mentẽ occupat, ibi prompta quoq; voluntas ad præſtanda officia adeſt. Regula autem mutuæ ſubiectionis eſt timor Chriſti. Hic autẽ timor nihil aliud eſt, quam cultus fidei & ſubiectionis. Hic timor tollit omnem arrogantiã, qua homines ſe inuicem tanquã ex alto deſpiciant. Hic timor facit, vt nos ipſos abnegãtes renunciemus omnibus, quæ Chriſtus in ſuis ferre non poteſt. Deniq; hic timor efficit, vt exemplo Chriſti omnibus ſeruiamus, idq; vt noſtra obedientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs iungamur. Hæc igitur ſubiectionis regula in intimum cordis noſtri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præſtandis nõ ſequitur, Chriſti quidem nomen ſacrilege ſibi vſurpare poteſt, ſed ſpiritus Chriſti imperium peruicaciter excutit.

Vxores proprijs maritis ſubditi eſtote, tanquam Domino, quia vir eſt caput vxoris, quemadmodum & Chriſtus caput Eccleſiæ, & ipſe eſt ſeruator corporis, ſed veluti Eccleſia ſubijcitur Chriſto, ſic & vxores proprijs maritis in omni.

Propoſuit generalem theſin de ſubiectione mutua, iam ab œconomico ſtatu exempla petit, & ordine, vxorum & maritorum, liberorum & parentum, ſeruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de vxorum officijs erga maritos agit, propoſitionem per comparationem confirmat ac modum ſubiectionis oſtendit. Propoſitio comparata eſt: Vos vxores eſtote ſubditæ proprijs maritis tanquã Domino. Hæc ſubiectionis lex imponitur mulieri Ge. 3. Propterea quod mulier ſe à ſerpente ſeduci paſſa ſit. Et quanquã in ſtatu hominis primo vxor erat marito ſubiecta, tamẽ diuerſa fuit illa ſubiectio ab ea, quæ poſtea mulieri impoſita eſt. Prior enim ſubiectio fuit liberalis & minmè dura, poſterior vt peccati pœna grauiori iugo premit. Verũ hoc iugum cum Domini voluntatẽ intuentur piæ fœminę, ꝓpter quem debent ſuis maritis ſubiectionem, fit iucundum potius quam triſte. Rationem propoſitioni ſubijcit ab ordinatione Dei & ab vtili, Quia, inquit, vir eſt caput vxoris, hoc eſt,

non ſolum ſuperior vt caput in corpore, verumetiá quemadmodum caput ſubminiſtrat corpori vim & efficaciam vnde corporis incolumitas cõſeruatur, ita maritus vxoris incolumitatem intueri debet. Hoc voluiſſe Paulum capitis vocabulo indicat ſequens collatio, Quemadmodũ,inquit,Chriſtus eſt caput Eccleſiæ,& ipſe eſt ſeruator corporis. Eſt autem Chriſt⁹ caput Eccleſiæ, tum quia ſolus illi præeſt, tum quia quicquid habet boni Eccleſia, hoc ex Chriſto capite fluat,quemadmodum in cap.2.declarauimus. SEQVITVR modus ſubiectionis: ſed veluti Eccleſia ſubijcitur Chriſto : ſic & vxores proprijs maritis in omni. Debet igitur ſubiectio hæc eſſe liberalis,ſpontanea,alacris,officioſa, iucunda,caſta, honeſta, pia. Etſi autem pari autoritate minimè pollent Chriſtus & maritus , tamen exemplo Chriſti,viri vxoribus dominantur, & referunt quandá imaginem Domini Chriſti in Eccleſia.HINC multæ doctrinæ colligi poſſunt. PRIMA,quod mulieres Chriſto obœdire nequeunt, imo Sathanæ laqueis ſe inuoluunt, quæ maritis ſunt immorigeræ. SECVNDA, quod mulieres ex obœdientia & ſubiectione pia maximum fructum percipiant, non ſecus atque corpus quod capiti adhæret, ex eo vim viuificam mutuatur. TERTIA, quod mulieres proprijs maritis contentæ eſſe debeant, quibus etiam in omni officio pio & honeſto placere ſtudeant.QVARTA,quod mulierum ſubiectio non ſolum ſit probanda propter cõmoditatem domeſticam , verumetiam quia eſt cultus Deo placens,quando ex fide & vera charitate proficiſcitur.QVINTA,quod confutetur hic error veterum hęreticorum qui coniugium tanquá rem prophanam & Chriſtianis quodámodo indignã iudicarũt. Nam longe aliter hic Spiritus ſanctus iudicat cõferens honeſtũ coniugium copulæ Chriſti & Eccleſiæ.Hic notetur memorabile dictum Epiſtolæ ad Hebræos: Honorabile inter omnes cõiugium & cubile impollutum:Scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

Viri diligite vxores veſtras,quemadmodum & Chriſtus dilexit Eccleſiã, & ſeipſum tradidit pro ea.

Secundum exemplum ſeu hypotheſis propoſitæ theſeos, & continet tria, præceptum , cauſam & modum dilectionis. Præceptum eſt. Viri diligite vxores veſtras. Ratio ſeu cauſa ab exemplo Chriſti ſumitur.Chriſtus dilexit Eccleſiam. Ergo & mariti proprias vxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit ſemetipſum pro ea. Hinc apparet magnitudo dilectionis Chriſti. Quare ſi mariti dominari volunt vxorib⁹ Chriſti exẽplo, ſciant quod eodem exemplo moneantur,facto ſi res poſtulat ſuam dilectionem declarare, quemadmodum Chriſtus fecit dum propria morte Eccleſiæ vitam ac ſalutem acquiſiuit.

Vt eam ſanctificaret,mundans eam lauacro aquæ in verbo , vt ſiſteret eã ſibijpſi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam aut rugam , aut quicquam tale, ſed vt eſſet ſancta & irreprehenſibilis.

Occaſione ab exemplo Chriſti diligentis ſuam Eccleſiam & tradentis ſe pro ipſa arrepta, commode digreditur Apoſtolus in commendationem gratiæ Chriſti erga ſuam Eccleſiam, cuius gratiæ gradus eleganter hic diſtribuuntur, iuxta ordinẽ beneficiorum,quæ Chriſtus ſuæ Eccleſiæ ex gratia cõtulit.Primum enim dilexit Eccleſiam.Deinde ex dilectione tradidit ſeipſum pro ea. Tertio,ſanctificat Eccleſiam,id eſt,ſeparat eam ſibi, ac ipſam Deo cõſecrat per remiſsionem peccatorum ac regenerationem ſpiritus. Quarto, modum apponit Apoſtolus per quem Chriſtus ſuá Eccleſiá ſanctificat, Mundans,inquit, eam lauacro aquæ verbo. Quinto loco finis adijcitur ſanctificationis Eccleſiæ,nimirũ vt Eccleſia ſit pulchra & decora ſine macula & ruga , vera ſanctitate & innocentia ornata.

CÆTERVM quartus & quintus gradus fuſiori explicatione indigent. Variam enim & multiplicẽ doctrinã continent.Cùm igitur inquit:Mundans eam lauacro aquæ in verbo, vim ſacramenti baptiſmi eleganter exprimit.Nam hæc ſi retexueris,quinq; perpendenda ſe offerẽt in baptiſmo. Primum Chriſtus mundans. Soli enim Chriſto hic honor cõpetit, qui apparuit vt deſtruat opera Diaboli & aboleat peccatum.Huc pertinet illud Ioan.Sanguis Ieſu Chriſti filij ei⁹ purgat nos ab omni peccato.Secũdo,lauacrũ aquę ponitur,quod eſt externũ ſymbolum gratiæ ac interioris purgationis ſigillum. Tertio loco veritas ſigno reſpõdens cogitanda eſt, quæ eſt occulta mundatio animæ,ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur,in verbo,vt intelligatur baptiſmi vis & efficacia eſſe ex promiſsionis verbo.Quinto loco indicatur analogia ſigni ad veritatẽ, quæ analogia in omni ſacramẽto diligenter eſt conſideranda. Signum eſt lauacrum aquæ. Analogia ſigni ad rem eſt hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus:ita ſanguis Chriſti intus animá à peccatorum

ſordi-

ſordibus abluit. Hanc analogiá mundádi verbo ſignificauit, his rite perpenſis facile intelligi poteſt quo in loco ſacramenta Eccleſiæ habéda ſint. Sunt enim ſymbola & ſigilla quibus Deus offert ſuam gratiá, & teſtatur ſe vere exhibiturum quod ipſa ſymbola figurant. Nam ſemper ſacramentis cõiuncta eſt veritas rei, & exhibitio, quæ peragitur arcano quodam Spiritus ſancti opere, Nõ quod Spiritus ſanctus per ſeſe indigeat externo adminiculo, ſed noſtrę imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile eſt, ſacramentum in nouo teſtamento recte definiri ſignũ viſibile ſeu ſenſibile, inſtitutum à Chriſto, vt obſignet verbum gratiæ & ꝓmiſsionis diuinæ fide accipiendæ. Tametſi autem impij neq; abluuntur baptiſmo, neq; nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen vim ſuã ſacramento, quo ad Deum attinet, obtinent, quia vtcunq; Dei gratiá reſpuant ingrati, illis tamen offertur.

PORRO deſcriptio Eccleſiæ quæ ſequitur non ad externam formam, ſed ad cordis puritatem pertinet, quod dextre intelligendum eſt, propter eos qui negant Eccleſiã eſſe, vbi ferantur vlli qualicunq; labe aſperſi, & in ſui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Eccleſia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Eccleſia eſt ſancta & irreprehenſibilis, non erit iſte cœtus Eccleſiæ in quo ſunt vlli ſcelerati. Hunc errorẽ formula precãdi quã nobis Dominus præſcripſit, refellit. Ita enim iuſsi ſumus orare, Remitte nobis debita noſtra, &c. Et in Pſal. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis ſanctus. Si igitur omnes ſancti opus habent, vt quoditie precentur remiſsionẽ peccatorũ, nõ eruntomnino immunes ab omni labe. Et Iohan. dicit. Si dixerimus quod peccata non habeamus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. Si confiteamur peccata noſtra fidelis eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniuſticia. Non ſignificat igitur Paulus Eccleſiam omnino iam mundatam & omni næuo vacuam eſſe, ſed potius adoleſcere indies & proficere, eoq; tendere quo nunquá in hoc ſeculo poterit peruenire. Nam tantiſper manet Eccleſia in hoc mundo, duobus modis contaminata eſt. Primum enim nullum ipſius membrum adeo purum eſt & perfectũ, vt nullis omnino vicijs circumſeptum ſit. Fideles igitur omnes quamdiu hic verſantur ſemper immundiciẽ aliquá habent, quæ in eorum carne reſidet, ſicuti aperte cõprobatur ſanctorum experientia, Rõ. 7. Deinde bonis & pijs in Eccleſia ſemper admixti ſunt hypocritæ & ſcelerati qui ſuis ſordibus totum cœtum quodammodo inficiunt, quemadmodum aperte docet Paulus, ſcribens Corinthijs. Corinthios enim Eccleſiæ titulo ornat, ſed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœſtus infames, plurimos irreuerenter ſacra cœna vtentes, nõ paucos, qui reſurrectionem mortuorum in dubium reuocarunt, fuiſſe manifeſtum eſt. Hoc etiam ipſe Dominus ꝓpoſita parabola de zizanijs aperte cõuincit. Quo igitur ſpectat magnificum illud præconium Apoſtoli definientis Eccleſiam eſſe ſponſam Chriſti, carentẽ omni macula & ruga, ſanctam & irreprehenſibilem? Reſpõdeo. Eccleſiam cõſiderari dupliciter, videlicet, in ſe, & in Chriſto: Quatenus in ſe conſideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quæ tamẽ nõ imputantur ipſi donec ſuperior manſerit ſpiritus in ipſis. Verum quatenus cõſideratur in Chriſto, non ſolũ ſine macula eſt, ſed infinito decoro exornata, ſcilicet iuſticia Chriſti, quã per gratuitam condonationem eſt conſecuta. Auguſtinus diſtinguit inter ſtatum Eccleſię in hac vita & in futura. In præſenti vita habet Eccleſia ſuas maculas. In futura erit ſine omni macula, vere pura ſancta & irreprehenſibilis. HIC locus Apoſtoli docet, cõſolatur & cõfutat. Docet, in quem finẽ abluimur ſacro baptiſmate, nimirum vt puritati ſtudeamus. Cõſolatur eos qui hic peccatis inuoluti, ingemiſcũt, quod adeo grauiter peccati mole grauentur. Futura eſt enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & conſolatio Apoſtoli, Rom. cap. 7. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM Dominum noſtrum. Confutat eos qui gloriantur de baptiſmate & interim impuram ducunt vitam, pugnantẽ cum baptiſmi analogia, quę perpetuæ pœnitentiæ nos admonet. Hic obijci poteſt, quod Paulus ſuis Iudæis obiecit. Rom. 3. Circumciſio quidem prodeſt, ſi legem feceris, ac ſi legis tranſgreſſor fueris, circumciſio tua in præputium conuerſa eſt. Ad eundem modum recte obieceris ijs qui nomine tantum Chriſtiani ſunt. Baptiſmus quidem prodeſt, ſi legem baptiſmi feceris, hoc eſt ſi fœdus baptiſmi ſeruauerit. At ſi tranſgreſſor fueris: baptiſmus tuus tibi nihil proderit.

Sic debent viri diligere ſuas vxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi vxores clarius adhuc oſtendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ reſpiciens. Adam adducta ad ſe vxore dixit: Hoc nunc os de oſsibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de coſta Adæ Dominus formauit mulierẽ, vt præfiguraret Chriſtum & Eccleſiam. & oſtẽde-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ret quo animo mariti & vxores in ſacro cõiugio erga ſe mutuo eſſe debent. Perinde enim ſunt maritus & vxor, atq; vna eademque caro, id eſt, corpus, vnde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo eſt qui proprium corpus non diligit, Vxor autem eſt vnum corpus cum marito. Igitur mariti proprias vxores, vt propria corpora diligere debent.

Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit. Nullus enim vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, ac fouet eam, quemadmodum & Dominus Eccleſiam, quia membra ſumus corporis eius, ex carne eius, & ex oſſibus eius. Huius rei cauſa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt hi duo in vnam carnem.

Confirmat diligendas eſſe vxores, ac primo loco, duo axiomata, ſeu principia ponit, quæ ſunt popoſitiones duorum ſyllogiſmorum. Deinde alia duo argumenta ſubijcit: Quorum prius ab exemplo Chriſti, poſterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc poſteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus ſyllogiſmus, ex primo axiomate huiuſmodi eſt: Qui diligit vxorem ſuam, ſeipſum diligit, Sed quilibet maritus ſeipſum diligit. Ergo etiam ſuam vxorem diligere debet. Secundus ſyllogiſmus, ex ſecundo axiomate, hic eſt: Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit ac fouet eam, vxor eſt caro proprij mariti, Ergo maritus non debet vxorem odiſſe, ſed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Chriſtus nutrit & fouet Eccleſiam, quia eſt caro ex carne eius, & os ex oſsibus eius. Atq; hoc confirr at adducto teſtimonio ex 2.cap.Geneſ. Huius cauſa relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carnem vnam, quaſi diceret, potius relinquendi parentes, quibus lege naturæ obſtrictus eſt homo, quam vt vxorem deſerat, cum qua vna caro eſt, donec ſcilicet ſubſtantia matrimonij manſerit ſalua. Nam ſi adulterium interuenerit, rea perſona abſcinditur ab illa carnis vnitate, quam in honeſto matrimonio requirit Dominus. Dicuntur autem maritus & vxor vna caro non ſubſtantia ſed affectu. Perinde enim maritus diligit & fouebit ſuam vxorem ac propriam carnem. Similiter & vxor maritum amabit vt propriam carnem. Sunt proinde maritus & vxor veluti vnus homo, ex qua vnione Chriſtus reſponſum petit ad quæſtionem de diuortijs.

Myſterium hoc magnum eſt, at ego dico in Chriſtum & in Eccleſiam.

Admonitio eſt. Non enim ſatis potuit Apoſtolus verbis eloqui, quam admiranda copulæ Chriſti & Eccleſiæ imago ſit coniugium à Deo in Paradyſo inſtitutum. Tametſi autem coniugium res externa eſt, tamen Apoſtolus illud fuiſſe typum quendam ſponſi Chriſti & eius ſponſæ Eccleſiæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex viri dormientis latere deſumitur: ita Eccleſia per efficaciam mortis Chriſti naſcitur. vt relictis parentibus honeſta vxor ſuo adhæret marito, eoque ſolo contenta eſt: ita Eccleſia relicta idolatrica fornicatione, vnico Chriſto ſponſo adhærebit, & potius parẽtes dulciſsimos deſeret, quam vt à Chriſto ſponſo diſcedat. Præterea ſicut ex latere, id eſt, de medio corpore ædificatur Eua: ita Eccleſia ex carne Chriſti & ex oſsibus eius progignitur, quod quidem myſtice intelligendum eſt. Eſt enim quædam rei viſibilis ad rem ſpiritualem ἀναγωγία, vnde & à Paulo myſterium, hoc eſt, Sacramentum dicitur. Ducit namque coniugium nos quodammodo per rem viſibilem ad intimam copulam Chriſti & Eccleſiæ (quam primum matrimonium figurauit) cogitandam. Atq; hoc eſt quod Paulus vult, cum inquit, At ego dico in Chriſtum & Eccleſiam, ac ſi diceret: Coniugium maſculi & fœminæ à Deo in Paradyſo inſtitutum eſt, non ſolum propter mutuum adiutorium & prolis procreationem: verumetiam, vt ſit quidam typus ſpiritualis copulę Chriſti & Eccleſię, ita vt ſub viſibilibus rebus res ſpiritualis, quaſi in imagine repræſentetur. Quare non inepte myſterij definitio vſitata Græcis huc accommodari poteſt. Definiunt enim Græci Theologi myſterium eſſe actionem viſibilem habentem annexam ſibi ſpiritualem quandam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Eccleſiæ Chriſti in genere competit, tamen longe alia ratio eſt Sacramentorum, quæ ita κατ' ἐξοχὴν appellamus. Nam illa tantum ſunt ordinata & inſtituta à Chriſto, vt ſint cæremoniæ ac ſymbola quædam inuiſibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiuſmodi duo tantum ſunt in nouo teſtamento, videlicet Baptiſmus & Cœna Domini. PORRO vt Papiſtæ male detorſerant hunc locum ad infirmandum quod coniugium inter noui Teſtamenti Sacramenta ſit numerandum, ita debili fundamento nituntur, qui Papiſtas refutari ſatis arbitrantur, ex eo quod Græcis ſcribatur μυστήριον, & non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& non Sacramentum, cū illæ duæ voces non magis ſignificatione generali differunt quā λαλκὸν & candidū. Nam quod Græci Theologi appellarunt μυστήριον, hoc Latini ſua lingua Sacramentum dicunt. Quare vt coniugium Sacramentum ſiue myſteriū recte appellari à Paulo veteres ſentiunt, Ita eos errare non dubitandum eſt, qui coniugium inter noui teſtamenti ſymbola numerant. Quia nec cæremonia eſt noui teſtamenti propria, nec promiſsio gratiæ Euangelicæ per ſe confirmat, nec ſolius Eccleſiæ ſymbolum eſt, ſed eſt ſtatus toti generi humano cōmunis. Verum ſi quis penitius inſpiciat hunc locum, deprehendet hāc eſſe ipſius veram ſentētiam: myſterium hoc, videlicet, quod ſumus membra corporis Chriſti de carne eius & oſsibus eius, eſt magnū. Nam quia aliquid interpoſitum fuit inter hæc verba (Membra ſum⁹ corporis eius de carne eius & oſsibus eius) addit interpretationem, at ego dico in Chriſtum & in Eccleſiam. Hoc eſt, magnum myſterium voco copulā Chriſti & Eccleſiæ: cuius typus fuit primum cōiugium in Paradyſo inſtitutum. Atque ita myſterium hic ſignificat arcanū quiddam ad quod nec ſenſus nec ratio pertingere poteſt:

Cæterum vos quoque ſinguli vxorem ſuam quiſque ſic diligat vt ſeipſum, mulier autem vt timeat maritum.

Ne quis ſymbolum tantum putaret coniugium ſacrum, ac ideo ad primorum parentum cōiugium ſolummodo referenda eſſe, quæ de collatione Chriſti cū Eccleſia dicta ſunt, breuiter anteuertens accommodat exemplum in genere ad omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis coniugum officijs diſſeruit. Vt autem officia mariti erga vxorem ad vnum dilectionis caput reuocat Apoſtolus, ita vxoris munus eſſe affirmat, vt metuat & reuereatur virum vt caput ſuum. Hac voce reliqua officia mulieris cōtinentur. Maritus qui haud ſimulate diligit vxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam coſtam eam cōplectitur, hoc eſt, vt hic Paulus loquitur, ſicut ſeipſum, id eſt, vt propriam carnē. Hunc enim modum dilectionis præſcribit Apoſtolus. candide igitur de ea ſentit, benigne loquitur, cōſilio & opera adeſt, Denique præſtat illi omnia humanitatis officia, quæ ipſi debet iuxta legem Dei & naturæ præſcriptum, Officium quod huic dilectioni ex aduerſo reſpondebit, timoris vocabulo cōtinetur, quo cultus reuerētiæ intelligitur, quo vxor vt inferior, ſuperiorem colit, & reddit omnia debita ſubiectionis officia, non obmurmurat marito, nō inſurgit aduerſus ipſum, nō dominium quærit aut primatum in familia, ſed ex charitate, ex pia ſtorga omnia præſtat officia. Hæc ſubiectio cū ex fide & timore Dei proficiſcitur, pulcherrimū eſt honeſtæ fœminæ ornamentum. Docet propterea hic locus δημοκρατίαν, quodammodo contra naturam eſſe. Nam domeſticum imperium mariti in vxorem formam optimi & iuſtiſsimi imperij commonſtrat. Fieri enim non poteſt, vt pax ſit & concordia diuturna, vbicunque eſt ἰσοτιμία, quæ facit, vt nemo alteri cedere velit.

CAPVT VI.

Summa Capitis Sexti.

LIBERI & parentes, ſerui ac domini debita ſibi inuicem præſtent officia, omnes aduerſus regnum Satanæ ſpirituali Panoplia ſe arment, orent pro omnibus, ac pro me, cuius ſtatum vt cognoſcatis, mitto Tichicum.

Ordo & partes Capitis Sexti.

VT in fine Capitis quinti de mutuis coniugum officijs diſſeruit, ita in huius ſexti principio liberorum & parentum, ſeruorum ac dominorum officia deſcribit. Deinde redit Apoſtolus ad generalem exhortationem, hortatur Epheſios, vt ſpirituali Panoplia ſe muniant aduerſus ſpirituales hoſtes, quorum breuem deſcriptionem adiungit, & panopliæ ſpiritualis partes per diſtributionem attexit. Præterea, vt pro ſe orent poſtulat Apoſtolus, monetque ſe ad illos miſiſſe Tichicum, vt ipſos conſolaretur. Poſtremo ſuo more totam epiſtolam fauſta imprecatione & voto claudit.

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

FILII obœdite parentibus veſtris in Domino.

Tertia hypotheſis, videlicet de obœdientia liberorum erga parentes, in qua duo ſunt obſeruanda. Vnũ quod obœdiẽtiæ nomine vſitata ſynecdoche complectatur ſcriptura honorem, cuius obœdiẽtia certiſsimum indicium eſt. Hic honor in duob⁹ conſiſtit, in affectu nimirum & in effectu. In affectu conſiſtens honor eſt, vera pietas erga parentes, vera dilectio & ardẽs ſtorga, qua parentes eo quod parentes ſint complectimur. Effectus honoris parẽtibus debiti, eſt mente ſtatuere eorum ſtatum vere ordinem diuinum eſſe, ideoque in honore habendũ, libenter ſe poteſtati parentum ſubijcere, obœdire in omnib⁹ honeſtis & licitis, gratitudinem & beneficentiam exhibere, & errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudẽter diſsimulare. Alterum quod hic obſeruandũ dixi, eſt, quod hæc obœdiẽtia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, vt obœdiãt propter Dominum, ſeu propter mandatum Domini, idque ex fide. Huc illud Siracidæ: Qui timet Deum honoret parentes. Deinde vt ſciant ſibi obœdientię modum hic præſcribi, ne in rebus pugnantibus contra voluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam ſi quid tale tentarint parentes, liberi ſuperioris Domini mandato ſciãt ſe à parentum lege exemptos eſſe. Si igitur parentes quid præceperint vel aduerſus religionem, vel contra honeſtatem, vel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obœdientiam, imo ſe potius totos parentibus opponant, ita tamẽ ne tranſgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Auſonij dictum: Parentibus ſuis tum demum aliquis obtemperat, cum ſponte facit, quæ ipſi recte iuſſerint. Cũ his congruit dictum Domini. Si quis vult venire ad me, & nõ odit patrem ſuum, & matrem ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Amandus eſt ergo pater ſed pręponendus eſt creator. Et Ambroſius ait: ſi officium parentibus exhibendum eſt, quanto magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt paſcendos ſcriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, ſi impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Chriſtus docet, vt parentes proſequamur, diſsimulationis eſt, qua ſurdi Syrenum cãtus præterimus, hoc eſt, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes non agnoſcimus, non eis auſcultamus, Proinde odiũ hoc, eſt diſsimulationis non perſecutionis, vitationis non ſuppreſsionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquam odio habere, præterire, fugereque debemus, quando eos vna cum Deo colere non poſſumus. Si vero vtrumque debite fieri poterit, tum & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus eſt.

Hoc enim iuſtum eſt. Honora patrem & matrem tuam (quod eſt mandatum primum in promiſſione) vt bene tibi ſit, & ſis longæuus in terra.

Ratio propoſitæ parænεſeos. Eſt autẽ tripartita, nimirum ab honeſto, cauſſa imperante, & vtili. Honeſtum eſt ac iuſtum benemeritis gratiã reddere, ac potiſsimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Cauſſa imperans, eſt lex Dei quæ præcipit vt liberi parentes honorẽt: Vtilitas eſt felix in vita ſucceſſus & longæua vita. VERVM hic quæſtiones nonnullæ excutiendæ ſunt, quarum prima hæc eſt. An nõ ſæpe contingit pios filios pręmatura morte ſuccumbere? quomodo igitur hæc promiſsio longæuæ vitæ ſuper terram conſtans manebit? An nõ ſæpe peſsimi filij longo viuunt tempore? Reſpondeo. In primis conſiderandum eſt, quod quicquid nobis terreſtrium bonorũ benigniſsimus pater cœleſtis promittat, ſub hac conditione accipiẽdum ſit, quatenus in bonũ animæ noſtræ ſalutemq; expediat. Quamobrẽ haud raro fit, vt quo quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac vita, iuxta illud: Ablat⁹ eſt iuſtus ante diem, ne malicia ſenſus eius immutaret. QVOD autem mali & nequam filij interdum longo viuant tempore, in cauſſa eſt lenitas & bonitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiã. quam ſi cõtempſerint, reponũt ſibi theſaurum in diẽ iræ, vt tandem ob ſuam cõtumaciam æternis pœnis crucientur. CVR hoc præceptum ab Apoſtolo primum vocatur in promiſsione, cum ſit quartum in ordine, & primũ præceptũ habeat ſubiectã promiſsionem fauoris & miſericordiæ Dei? Reſpondeo. Duplex obſeruanda eſt promiſsio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis eſt illa quam primum præceptũ annexam habet, quæ ſane promiſsio eſt vniuerſalis obœdientiæ legis, hoc eſt, non propriè pertinet ad primum præceptum, ſed ad omnia præcepta ſeu vniuerſalem legis obœdiẽtiam. Peculiaris promiſsio eſt, quæ peculiariter & ſeorſim alicui præcepto annectitur, vt cum quarto præcepto longęua vita præmium obœdientiæ erga parentes promittitur. PRÆTEREA quæſtio de fatalis termini vitæ cuiuſque neceſsitate ex hoc loco ſoluitur. Nã hæc Apoſtoli

verba

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

verba manifeſtiſsime refellunt eos, qui affirmant terminum vitæ nec culpa anteuerti, nec obedientia prolongari poſſe. Quod ſi verũ eſſet, nequaquã Spirit⁹ ſanctus hoc loco polliceretur felicem ſucceſſum, lõgæuam vitam ijs qui ſuos venerantur parentes, id quod ſane perabſurdum eſſet, ſi obœdiẽtia hæc nihil faceret, vel ad proſperum rerum ſucceſſum, vel ad prolongationẽ vitæ. Tenenda ſunt igitur firmiſsima teſtimonia aduerſus iſtã Stoicam & falſam imaginationem, quæ non ſolum vehementer morib⁹ nocet, verumetiã pietatis exercitia prorſus extinguit. Sunt autẽ tria potiſsimum teſtimoniorum genera, quæ iſtam Stoicam de immoto vitæ termino neceſsitatẽ euertunt, vt ſunt, promiſsiones obœdiẽtiæ, comminationes contumaciæ, & exempla vtrorumque. TESTIMONIA promiſsionum ex multis hæc pauca aſcribere libuit, Exod.10. Deut.5. Honora patrẽ tuum & matrem tuã, vt bene ſit tibi & lõgo viuas tempore ſuper terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus eſt. Prouerb.9. Per me multiplicabũtur dies tui & addẽtur tibi omni vitæ. Prouerb.10. Iuſticia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies. HARVM promiſsionum exempla ſunt multa, Deut.cap.9. cum Deus minaretur ſe populum cõtumacem perditurum eſſe, intercedit Moſes, & iuxta promiſsionem parcitur pœnitẽtibus. Niniuitis interitus voce Dei conſtitutus erat quadrageſimo die poſt inceptam concionem Ionæ, ſed pœnitentibus iuxta promiſsionem parcitur. 3.Reg.14. Dauid ſupplicat Deo, erecto altari, vt ceſſet interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechię Regis, cui quindecim anni additi ſunt pœnitenti. TESTIMONIA comminationum contumaciæ ſunt plurima, qualia ſunt hæc. Prouerb.20. Qui maledicit patri & matri ſuæ, extinguetur lumẽ eius in medijs tenebris. Prouerb.10. Anni impiorum abbreuiabũtur. & Pſal. 54. Viri ſanguinũ non dimidiabunt dies ſuos, &c. Leuit.20. minatur Dominus flagitioſis exterminationem de populo ſuo, quæ ſane exterminatio nihil aliud eſſe poteſt quam abruptio vitæ propter perpetrata ſcelera. HARVM comminationum exempla plurima occurrunt, Geneſ.38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conſpectu Domini, dicitur à Domino occiſus. Ibidem. Onan effundens ſemen in terram, ne ſuſcitaret fratri ſemen, occiditur à Domino. Achan propter ſpolium de anathemate, voce Dei iubetur lapidari, Iudic.7. HÆ promiſsiones & comminationes, eorumq; exempla ſatis manifeſte euertũt opinionẽ Stoicã de fatali vitæ termino. NEC cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad ſtabiliendum ſuum dogma detorquent. Iob enim ſub cõditione loquitur, ex qua nihil certi poſſe cõcludi manifeſtum eſt. Et ſi quis omnino ex verbis Iob terminum vitę certum definiri contendat, is ſciat dictũ Iob de vitæ termino definito, nõ ad fatales cauſſas, ſed ad obœdientiã & inobœdientiã mandati Dei referendũ eſſe. HVC & quæſtio de vanitate genethliacorũ, hoc eſt, eorũ qui ex horoſcopis fortunas hominum & ſucceſſus diuinãt, pertinet. Etſi aũt fatendũ eſt omnia terrena & inferiora corpora, cũ aſtrorum curſu cognationem quandam habere, atq; inde qualitatem aliquam ducere, tamen inde nequaquã concludi poteſt, quæ ſit morum cuiuſq; & valetudinis conſtitutio, quid cuiq; euenturũ ſit, & quid quiſq; in vita, aut acturus ſit, aut paſſurus, quando præterea & quomodo quiſq; ſit moriturus. Hæc fere ſunt quæ Chaldæi iſti ſe diuinare poſſe profitentur. Nam vt nobiliſsimæ illi arti quam aſtrologiam naturalem nominant recte ordinis naturalis & motuũ corporum cœleſtium cognitionẽ tribuimus: ita merito ſuperſtitionẽ damnamus eorum, qui aſtrologiam iudiciariã (hoc enim auguſto titulo ſuam ornant ſuperſtitionem) profitẽtes, ex natali cuiuſq; hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiuſq; & valetudinis cõſtitutionem attinet, affirmo ex aſtris nequaquam concludi quicquã certi poſſe. Etſi autẽ aliquis concentus eſt aſtrorum cum inferioribus, quo cõcentu habitudines informãtur, quæ ſunt proprie corporũ, nonnũquam & affectuũ in hominibus, qui magna ex parte ex tẽperamentis pendent, tamen errant genethliaci cũ ex naſcendi tẽpore iudicium faciunt. Nam cum fatentur ex naſcendi tempore recurrendum eſſe ad generãdi tempus, ſuã produnt vanitatem. Nequaquam enim fieri poteſt, vt certo conſtet genethliaco conceptionis tempus. Nam cum nõ ſolum naſcendi tẽpus anteuertitur ſæpè: verumetiã ſæpiſsime longius protrahitur parientium infirmitate. Quî quæſo fieri poteſt, vt certum pũctum generationis deprehendas? præſertim ſi vel per pauca horæ momẽta aberres, maxima fieri ſolet cœli & ſtellarum inclinatio. Qui ergo certo aliquid vult prædicere ex generandi tẽpore, eum neceſſe eſt manu aſtrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tãta re parum tutum fuerit. DEINDE cum multi vno eodemq; tẽporis puncto editi, natura & moribus ſunt diſsimiles, quis cõpos mentis mores hominum ex aſtris pẽdere credet? Præterea multo maior vis eſt ſeminis vnde fœtus naſcitur quam aſtrorum, quãtum quidem ad informationẽ morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere. NEQVE vllum locum habet hic ſpiritualis generatio, qua mo-

res

res ſanctorũ informãtur, quæ ſanè regeneratio nõ ex aſtris, ſed ex Dei voluntate depẽdet. Quantum aũt ad valetudinem corporum attinet, etſi nonnulla ex parte pendere ex aſtris iudico, tamẽ à Genethliacis eá definiri poſſe nego, propter puncti generationis incertitudinem. Eodem fundamento nititur eorũ diuinatio qui ex natalitio cuiuſque ſidere quid cuique ſit euenturũ in vita diuinare ſe poſſe proficentur. Ná vt incertum eſt generationis tẽpus ſicut oſtenſum eſt: ita euentuũ in vita cauſſę aliunde profluunt, Firmum eſt dictum Domini: Honora parẽtes, vt benè ſit tibi. Hoc augurium certiſsimo certius eſt, quod ſanè nullũ Genethliacorum decretũ, nullus horoſcop⁹ abolere poteſt. Quod autem de mortis genere & tempore dicunt, eiuſdem eſt vanitatis vaticinium. Conſtat enim vno aliquádo prælio, vnaque hora cecidiſſe hominũ ſexaginta millia, qui abſq; omni dubio diuerſiſsimos habuere horoſcopos. Conſtat quoq; eodem momento infantes in lucẽ editos diuerſiſsimis tẽporibus obijſſe diem. Ex his cõcludo vaniſsimam eſſe ſuperſtitionem eorum, qui ſuæ Aſtrologicę iuriſdictioni hominum caſus & fortunas ſubijcere volunt. Dicãt cõtra quicquid velint, nobis autem hæ rationes ſufficiant ad euitandas illorum præſtigias. Horoſcopus hominis aut pendet ex tẽpore cõceptionis, aut ex tẽpore partus, ſed vtrunq; incertum eſt ijs qui non aſtant generantibus & patiẽtibus, tenentes Aſtrolabiũ, in manu. Deinde ſi euentus pẽdet ex aſtris, ſimile omnium erit fatum, quorũ idem eſt Horoſcopus, ſed hoc falſiſsimum eſſe fatebitur omnis ſanæ mentis compos. Si proſper rerum ſucceſſus pendet ex aſtris, profectò ex ijſdem pendebit obedientia erga Deum. Ná hic illius propria eſt cauſſa. Præterea ſi mortis genus, aut quæuis infortunia ex aſtris pendent, pendebunt & peccata ex aſtris, quod ſanè horrendum dictu eſt. Hæc cùm ita ſint, volo ſtudioſos admonitos, vt ſicuti verá & naturalem Aſtrologiam ſummopere in vita vtilẽ, magnifacere, vt donum Dei eximium & præclarum par eſt: ita fugiãt impoſtores, præſtigiatores & planos iſtos, qui ex Horoſcopis ſe diuinare poſſe certo profitẽtur, quid boni aut mali homini euenturũ ſit in hac vita, præſertim cum illa ſuperſtitio vehementer bonis morib⁹ noceat, pugnet cum honeſtis legibus, & ſit contumelioſa aduerſus Deũ. qui vt res proſperas obedientiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas eſſe teſtatur. ILLVD autem quod quidam afferunt mitigare conantes iſtorũ Phrenitidem, videlicet, Aſtrorum decreta non eſſe Prætorea. Item, aſtra inclinare & nõ cogere: recipio quidem, modo iſtam inclinationem ad corpora tantùm & corporum temperamenta referri patiantur, & nõ ad animos & voluntates hominum, in quibus eſt προαίρεσις, quæ eſt facultas ſanè libera, qua pluribus propoſitis, volũtas poteſt alia præ alijs eligere, virtutẽ ſectari, & vitia fugere ciuiliter ſaltem, Verũ iſtud parũ congruit tá magnificis Chaldęorum noſtrorum pollicitationibus, qui ſuam artem adeo immotam eſſe volũt, vt nihil niſi ad eius præſcriptũ fieri glorientur. Ná inclinatio non eſt neceſſaria vllius rei cauſſa, præſertim in hominib⁹ qui iudicio mentis regi poſſunt, cõtra inclinationẽ ſi mala eſt. Vt interim taceá nihil ineptius eſſe quam certo effectum concludere ex partiali cauſſa, eáq; infimi ordinis ſeu minimæ efficaciæ ad producendum effectum. QVOD autem Mathematici prædicere poſſunt Eclipſes & aëris temperiem, hoc fit ideo, quia illæ pendẽt ex certis cauſsis quæ ex ordinatione Dei aliter nunquá agunt. Hæc autem videlicet temperies aëris ex inclinatione aſtrorum, quæ in rebus inanimis plerunque non fallit, dependet. Quare vt Eclipſis demonſtratione, ita temperies aëris coniectura nititur, longè aliter ſe res habet in potentijs rationalibus, præſertim in voluntatibus hominum, quę promiſcuè ſe habent ad cõtraria, ſicuti dictum eſt.

Et vos patres nolite prouocare ad iram filios veſtros, ſed educate eos in diſciplina & admonitione Domini.

Hæc quarta eſt hypotheſis ſuperiori reſpondẽs, vt enim illa à liberis obedientiam: ita hæc analogum officium parentum erga liberos requirit: ac primo loco quid parentes cauere, Deinde quid liberis ſuis præſtare debent, præſcribit Apoſtolus. Cauendá monet nimis ſeuerá & aſperam tractationẽ, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua nõ relucet paterna Storga, plurima incomoda ſibi cõiuncta habet. Primũ enim liberos reddit puſillanimes & ſtupidos. Deinde paulatim odium inſtillat teneris mẽtibus aduerſus parẽtes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, vt vbi tandem velis lenior eſſe, fruſtra labores. At vbi paternum imperium exercetur rectè, ibi autoritas quidẽ in timore & obſequẽti ſtudio, ἡ στοργία verò in amore & alacritate placẽdi parentib⁹ pueros retinet. Vt igitur blanda patrum ſegnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iuſtũ imperium liberos frugi efficit. QVID autem pueris ſuis parentes præſtare debeant breuiter ſubiungit, cùm ait: Sed educate illos in diſciplina & adminitione Domini: Hic tria requirit Apo-

rit Apo-

rit Apoſtolus à pijs parētibus, videlicet, educationem quam ex lege naturæ liberis ſuis parentes debent: Diſciplinam, qua vt inſtituātur nati in rerum piarum & honeſtarũ cognitione. ita humani ac comes reddantur, quo ipſorum prudēs cõuerſatio & parētibus ipſis ſit honori ac Reipub. vtilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi eſt, qua homo & ſibi æquior, & alijs humanior efficitur. Quod ſane nequaquã fieri poteſt ſine liberali inſtitutione. Ex quo fit quod παιδεία interdum Metonymicῶς ipſam inſtructionē ſignificet. Deinde quia inſtructionis ſcopus eſt humanitas, ſignificat interdum παιδεία, per Metalepſin humanitatem, hoc eſt, manſuetudinem in morib⁹ & facilitatē in tota vita. Et admonitionē Domini, pro qua vetus interpres male poſuit correptionē. Nam Græca vox νουθεσία in genere talē admonitionem notat, qua alicui veluti in animum ponas ac ingeras quid factu opus ſit. Genitiuus Domini loco epitheti appoſitus eſt. Vult enim Apoſtolus, vt illa teneris mētibus aſsiduis monitionibus inſtillentur, quæ Domini ſunt, hoc eſt, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiã vt adhibeantur artibus diſcendis, ad quas natura videantur maxime idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori ſcribens dicit antiquam legem Athenienſiũ fuiſſe, eamque optimam, qua præcipiebātur, vt poſtquam nati ad pubertatē perueniſſent, artibus diſcendis adhiberentur: idque hoc modo. Pubi. e proponebantur cuiuſque artis inſtrumenta, ad quæ adducebantur puberes. Cuiuſcunq; aũt artis inſtrumento quilibet delectabatur maxime, eam artem, vt diſceret natura monſtrāte iubebatur. Huc illud Poëtæ: Tu nihil inuita dices facieſue Minerua. Parentũ igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipſorum maxime idonei videantur. HINC itaque diſcant, primum parentes ipſi, quod Deus ab ipſis ſerio requirat, vt in vera religione ſua voce ac admonitione inſtituant liberos. Nemo igitur exiſtimet parochorũ tantum eſſe, & præceptorum teneros puerorum animos pietatis doctrina imbuere. Verũ etiam idque multo magis parentum, quorũ intereſt vna cum lacte in teneros puerorum animos ſemina pietatis iacere, modo contumaces erga Deũ haberi nolint. Deinde diſcāt & liberi ſuum eſſe officium non ſolum parentibus pietatem tradentibus obedire, verum etiam iuxta pietatis normam mores ſtudioſe componere. Proinde qui vel frigide de pietatis ſtudijs ipſi ſentiunt, vel ijs autores ſunt, vt à teneris vnguiculis (vt aiunt) quam diligentiſsime in religione ſuos inſtitui negligāt, videant quid velint olim Chriſto Domino reſpondere, qui per os ſacrum Pauli etiam pueris commendat ſacrarũ literarum ſtudium.

Serui obedite dominis ſecundum carnem cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, tanquam Chriſto, non ad oculum ſeruientes, tanquam hominibus placentes, ſed quaſi ſerui Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia ſeruientes Domino & non hominibus.

Vt ſupra liberis & patribusfamiliâs analoga officia commendauit, ita hic ſeruis præſcribit ſuum officium erga carnales dominos. Etſi autem apud nos rarior eſt talis ſeruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad noſtros quoque ſeruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptum. Verum huius præcepti circumſtantiæ diligenter perpendendæ ſunt. Primum enim requirit à ſeruis obœdientiam cum timore, hoc eſt, cum ſollicita reuerentia coniunctam. Deinde hanc obœdientiam vult proficiſci ex ſimplicitate cordis, quæ excludit proteruiã & latens odium. Vult enim vt cor non diſcrepat ab obœdientia externa. Tertio, cauſſam & modum præſcribit, cùm inquit: tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apoſtolus, vt in omni opere ſuo ad voluntatem & mandatum Dei reſpiciant ſerui. Vt igitur propter mandatum Dei ſerui ſuis dominis obœdientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium dominorum cõtra mandatũ Dei faciant. Quarto, quia ſerui plerunque ad oculum magis ſeruire ſolēt quam ex animo, ideo Paulus præcipit Chriſtianis ſeruis, vt abſque ὀφθαλμοδουλεία & adulatoria in præſentia Domini diligētia, faciant officium cogitantes hoc Dominum à ſe requirere, vt ex animo & cum beneuolētia ſeruiant. PORRO hic locus Pauli apertiſsime refellit Anabaptiſtarum & Libertinorum errorem, qui inter Chriſtianos quandam barbaricam ἀναρχίαν eſſe volunt, in qua nullus alicui obœdiat. Falſo enim definiunt Chriſtianam libertatem eſſe manumiſsionem quandam ab omni ſeruitute cum ciuili, tum ſpirituali, nõ intelligētes Chriſtianam libertatem in ſpiritu & non in carne poſitam eſſe. Deinde hic locus docet & conſolatur pios ſeruos, docet quidem vitæ ſtatum in quo viuunt placere Deo, modo iuxta normam à Paulo præſcriptã ſe gerant: Cõſolatur vero eos qui grauiori ſeruitute preſſi ſunt, dũ hoc dicto Pauli eruditi cogitant ſe non ſolum voluntati Dei ſubiectos eſſe, verũetiam certo ſtatuũt quod

Deus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deus ſibi factum iudicet,quicquid ex ſimplicitate cordis præſtetur dominis carnalibus. Quare nemo ſeruorum iugum excutiat,niſi id legitime fieri poſsit.

Scientes quod vnuſquiſque quicquid boni fecerit, recipiet à Domino,ſiue ſeruus ſit,ſiue liber.

Addit cõfirmationem à notiſsimo ſcripturæ pronunciato deſumptam. Deus enim in ſcripturis paſsim hanc promiſsionem inculcat, quod velit operis ac laboris noſtri meminiſſe,promittens liberalem mercedem omnibus ſuę voci obtemperantibus.Debent igitur ſerui ad hanc promiſsionem in ſuis laboribus reſpicere, & certo ſtatuere,Deum veracem eſſe in ſuis promiſsionib⁹,atque à Deo expectare remunerationem obœdientiæ promiſſam. Verùm quia Papiſtæ huiuſmodi ſententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam veritatem Dei de gratuita iuſtificatione abutũtur,breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiuſmodi ſententiæ intelligendæ ſint exponam. PRINIPIO ſciendum eſt, quod huiuſmodi generales promiſsiones omnibus quidem hominibus applicandæ ſint,ſed non eodem modo.Sunt enim duo hominum genera,pro quorũ varietate applicationem fieri neceſſe eſt.Alij enim pij ſunt,id eſt, renati,& filij Dei. Alij impij ſunt & non renati,filij irę.Poſteriori generi ſi ſentẽtias de promiſsionibus præmiorum & mercedis applicare velis,nihil aliud inde cõficies, quam filios iræ manere ſub ira.Nihil enim præſtare poſſunt,quod Deo placere poteſt,etiamſi externa ſpecies operum videatur ſanctiſsima. Immotum eſt enim hoc oraculum ſpiritus ſancti. Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide.Donec igitur homines fide vacui ſunt,veluti putridæ ſunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere poſſunt. Ex his igitur concluditur firmiſsima demõſtratione,Deum redditurum impijs infernum & damnationem,quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At ſi ſuperiori generi hominũ,hoc eſt, filijs Dei promiſsiones mercedis applicare velis, hęc puncta ordine apud animum cogitanda ſunt,vt ſine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium ſtatues pios à rigore legis liberatos eſſe per chriſtum,quemadmodum Paulus inquit: Chriſtus redemit nos ab execratione legis, factus pro nobis execratio.Non igitur poteſt damnatoria legis ſententia filios Dei, id eſt, credentes ferire. Secũdo loco cogitabimus, quod perſona credens placeat Deo propter fidem,& ſit hæres vitæ æternæ.Tertio, cogitabimus quod Deus non ſolum à credente perſona requirat obedientiam nouam, ſed etiam promitat mercedem,idque non ex debito propter dignitatem operis,ſed ex gratia propter paternam promiſsionem. Quarto cogitabimus,quod opera ex fide facta ſint teſtimonia fidei & effectus certiſsima ſuę cauſſæ indicia.Atque hac de cauſſa Deus dicitur reddere ſuis mercedem ſecundùm opera,quia videlicet opera ſunt vera indicia fidei & timoris Domini. HÆC ſolutio pulchrè illuſtrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum & patrem cœleſtem. Nam ſicut pater terrenus ſuis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, ſi obœdientiam præſtiterint, tametſi prius natura hæredes ſunt:ad eundem modum Deus pater cœleſtis ſuis quos habet in Chriſto dilectos filijs,promittit vitam ęternam mercedem obœdientiæ ex fide prẹſtitæ.In hunc modum accommodatæ promiſsiones mercedis excitãt in pijs ſtudium obedientiæ,ac impiæ doctrinæ Papiſtarum nihil patrocinantur.

Et vos Domini eadem facite erga illos, remittentes minas, ſcientes quod & veſter ipſorum Dominus eſt in cælis, & perſonæ acceptio non eſt apud eum.

Poſtrema eſt de perſonalibus officijs parænesis reſpondens proximè præcedenti. Requirit autem Apoſtolus duo à dominis. Primùm, vt eadem faciant ſeruis, hoc eſt, vt ſeruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam ſeruis prẹſtẽt.Non enim ſimiles operas requirit in ſpecie, nec ſimilẽ ſubiectionem,ſed pro ſuo modo reſpondens officium.Seruus igitur laboret fideliter,Dominus viciſsim grato animo debita mercede ſeruum laborantem complectatur ac foueat in Dño. Hoc enim vult Apoſtolus,cũ inquit: τὰ αὐτά.vt ſeruetur officij inter dominũ & ſeruũ iuſta proportio.Deinde requirit à dominis,vt remittãt minas. Quo dicto ſublatam vult omnẽ duriorem ſeruorum tractationem.Huic parænesi rationem ſubiungit à cõnexis. Sciẽtes, inquit,quod & veſtri ipſorũ Dominus eſt in cœlis,ac ſi diceret:nõ eſt quod ob dominium in ſeruos veſtros efferamini.Nam & vos quoq; habetis dominũ,qui æqualia vobis reddere poterit,nulla habita ratione vel dominij veſtri vel paupertatis ſeruorum. Nullus enim perſonæ reſpectus eſt apud illum, qualis apud iniquos iudices eſſe ſolet, ſed iuxta cauſſæ rationem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rationem & veritatem iudicat.Dominus enim,inquit Ambroſius,iuſtus iudex,cauſſas diſcernit,non perſonas. Perſonæ vocabulum hoc loco non ſubſtantiam ſignificat ſed qualitatem,hoc eſt,quicquid præter cauſſę veritatem reſpicitur in iudicando.Non igitur debet hoc dictum de perſonarum acceptione torqueri in alienũ ſenſum. Nam in hoc dicto ſubeſt collatio inter Deum & homines.Hi plerunq; ex ijs quę foris patent & in oculos incurrunt iudicant, mouentur genere,diuitijs, cognatione & amicitia,& cõtra interdum odio & alijs affectibus, vnde fit, vt veritate cauſſæ omiſſa perperam iudicent. Deus vero cuius rectum eſt iudicium & ſecundum veritatem, nõ mutat iudicium iuſtum propter domini aut ſerui perſonã ſed iudicat iuxta cauſſæ veritatem,non habita perſonarum vlla ratione. Perpetuò enim ſequitur hanc immotã iuſticiæ ſuæ regulam,pœnitentes enim in gratiã recipit,& omnes impœnitentes & contumaces abijcit. HINC pij domini ſe humiliare corã Deo quem habent communem cum ſeruis dominũ diſcant,& ipſius exemplo admoneãtur non contemnere ſeruos propter externam perſonam, hoc eſt, vilem conditionem,ſed magis complecti eos,quia tametſi hic in terra conditio eſt diuerſa,tamen in cœlo communem Dominum habent, quem vt conſerui vtrique colere debent.

Quod reliquum eſt fratres mei:confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, induite vniuerſam armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias Diaboli.

Redit Apoſtolus ad generalem exhortationem, in qua poſt doctrinam gratiæ, poſt exhortationes ad virtutes Euangelio dignas,& poſt propria certorum quorundam ſtatuũ officia,compellat ſub nomine Epheſiorũ omnes pios,eoſq; ad animi fortitudinem hortatur,ſumta armatura aduerſus inſidias Diaboli,potentiſsimi quidẽ hoſtis,ſi ipſius technas multiplices & inſidiãdi vias,& ſi noſtras vires intuebimur,ſed proſtrati tamen & victi ſi eum reſpicimus in quo ineſt totum noſtrũ robur. Nam cũ in hunc firma fiducia recumbimus,fit,vt Diabolus quantus quantus eſt,qui tẽpeſtatem ſeruis Dei commouet, ipſe naufragium faciat. IN verbis Apoſtoli in primis obſeruãda eſt exhortationis forma. Cõfortamini,inquit,in Domino & in potẽtia virtutis eius. Hac forma primũ ſignificatur quod extra Dominũ & ſine ipſius potenti robore nihil plane valeamus aduerſus tam potẽtem hoſtẽ Diabolum. Deinde quod ipſius Domini effecti membra, robore ipſius robuſti reddamur aduerſus Satanã & eius ignita tela. Huius autẽ roboris efficimur participes quando in Chriſtũ Dominũ viua fiducia recumbimus, efficimur filij Dei,atq; adeo membra Chriſti,quod ex his Iohannis Apoſtoli verbis liquet:Hæc eſt victoria quæ vicit mundum fides noſtra.Proinde non naturæ ſed gratiæ eſt robur illud quo Satanę & carni reſiſtere poſſumus.Atq; illud robur eſt Chriſtus ipſe quem fide apprehendimus. Huc illud ad Timotheum: Milita honeſtam militiam,retinens fidẽ & bonam conſcientiam, quam poſtquam quidam repulerunt circa fidem naufragium fecerunt.

Etſi autẽ hoc robur à Domino eſt,imo ipſe Dominus eſt,tamẽ cum Apoſtolus nos hortatur, vt corroboremur & ſumamus totam armaturã Dei, requirit noſtrũ ſtudium & noſtram induſtriam.Quare neceſſe eſt noſtram voluntatẽ actiue concurrere,& non tantum paſsiue.Nam vt volentes poſſumus excutere fidem & reſiſtere ſpiritui ſancto : Ita conuerſi poſſumus ex gratia fidẽ retinere, & ſpiritum ſanctum ac donum Dei, vt Paulus loquitur, in nobis exuſcitare.Eſt enim donum Dei veluti viua quædam flamma in cordibus credẽtium,quam nobis ſecure torpentibus Caro & Satã ſuffocare poſſunt.Quare Paulus ſuum Timotheum non fruſtra monet, ne ſinat iſtud donum ſuffocari. Suggero tibi, inquit, vt exuſcites Dei donum quod in te eſt.Huc illud,1.Theſſ.5.Spiritum ne extinguatis.Eſt proinde Chriſtiani hominis ſollicite ambulare coram Deo ſuo, ac perpetuo cauere ne donũ, quod ex gratia acceperat,ſua amittat ignauia.Huc pertinent omnia pietatis exercitia,omnes exhortationes piorum paſtorũ, & vniuerſæ Eccleſiæ diſciplina. Sunt enim hæc veluti flabella quædã, quibus flamma diuinitus in nobis accenſa exuſcitatur.Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauiſsima ac difficilima expeditione eſſe cõſtitutos: in qua nõ eſt quod vllas expectent inducias.Nam aduerſarius noſter nunquã non eſt in armis.Et reuera ſicut Petrus ait:ſemper circuit, vt leo rugiens,ademtis catulis, & quęrit quẽ deuoret, idq; facit nunc aperto marte,nunc ex inſidijs. Nam cum doctrinã Dei abijcere ſuadet,cũ mores turpiſsimos contra legis Dei normã inducit, cũ omnia ſcandalis & cædibus replet, aperto adoritur nos marte, & ſe palam hoſtẽ Chriſti profitetur, verum cum ſe in angelum lucis transfigurat,& vitia virtutũ laruis induit,& doctrinam ſanctitatis fuco præuertit,ex inſidijs agit.Atq; ideo magis formidabilis ijs qui vniuerſa armatura Dei nõ ſunt inſtructi. QVID nos hinc colligemus? Cum Chriſtiana vita ſit in hoc muudo quædã ſpiritualis mi-

litia, idq; aduerſus tam potentem hoſtem, par eſt profectò vt fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, ſed ſemper in acie aduerſus hoſtẽ ſunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc ſi fecerimus nullum erit periculum. Nam cum Apoſtolus addit vt poſsitis ſtare aduerſus inſidias Diaboli, ſignificat nos victores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Chriſti ſub vexillo ipſius ſtrenue pugnauerimus. RECTISSIMA vincendi hunc inuiſibilem hoſtem ratio eſt, ſi incœperis ab interno & domeſtico hoſte domando, qui caro dicitur, contra quem ſpiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, niſi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maxime impellit quo per ſeipſos inclinari homines perſpicit, Atq; ita infirmitatem noſtram ad arma ſuæ nequitiæ conuertit, & carnis noſtræ morbo aduerſus nos vtitur, hoc eſt, noſtris affectibus quaſi armis nos oppugnat. CAETERVM ſi quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita proſequi & oppugnare: Athanaſius quæſtione vndecima ad Antiochum his verbis reſpõdet: vt diligentes, inquit, Deum manifeſti fiant, & dediti voluptatibus reprobentur. Nullo enim ſe oppugnante aduerſario non probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus cauſſa victoriæ, coronæ atq; præmiorum. Hæc Athanaſius. At ego vno verbo reſpondeo decretum Dei eſſe, quod Deus velit conformes filio ſuo in cruce & perſecutione fieri, quos olim ſtatuit cum filio glorificare.

Quoniam non eſt nobis lucta aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principatus, aduerſus poteſtates, aduerſus rectores mundi tenebrarum ſeculi huius, aduerſus ſpirituales nequitias in cœleſtibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine ſumta. Propoſita enim hoſtis formidabili potentia excitat Epheſios ad maiorem vigilantiam, ne à tam verſuto & potẽti hoſte ſe ſinant incautius opprimi. In hunc enim finem vires hoſtiũ explicat & patefacit, vt nos paratiores ad pugnam reddat. Cum autem Apoſtolus ait: Nõ eſt nobis lucta aduerſus ſanguinem & carnem, nõ negat nobis aduerſus homines & propriam carnem certandũ eſſe, ſed cõparatiue loquitur, quaſi diceret: Si reſpicim⁹ hoſtes ſpirituales quos habemus, nulla plane pugna iudicabitur ea cõflictatio quę nobis eſt cũ carne & ſanguine. Significatur igitur hac loquẽdi formula periculi magnitudo, belli genus, & hoſtiũ qualitas. Hoſtes noſtri nõ ſunt caro & ſanguis. Ergo ſunt ſpirituales, ſpirituale eſt difficile bellũ, Quare etiam ad illud ſpiritualia arma requiruntur, ſicuti Paulus etiá monet, 2. Cor. 10. Vbi ſic ait: non ſunt carnalia arma militiæ noſtræ ſed ſpiritualia. CVM autem hoſtes noſtros vocat principatus, poteſtates &c. Non diuerſos dęmonũ ordines enumerat, ſed potentiam eorundẽ hoſtium varijs appellationibus deſcribit. Cũ enim ἀρχὰς, id eſt, principatus & imperia vocat Diabolos, non ſolũ monet haud contemnendos tanquã nullis pollentes viribus hoſtes: Verumetiam poſtulat vt iugũ ipſorũ excutiamus, quod fit cũ ex fiducia Chriſti illis renũciamus. Nullis enim imperant, niſi qui ſponte iugo ipſorũ colla ſubijciũt. Nã principatus & ſubiectio correlatiua ſunt. Deinde cũ ἐξουσίας eoſdẽ hoſtes nominat, ſignificat ius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatũ exercent, idq; iuſto Dei iudicio. Hac ergo appellatione monemur, vt à peccato per Chriſtũ libertati peccatũ omne fugiamus, ne rurſus Diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox quę ſequitur κοσμοκράτορες, id eſt mundi rectores, ſignificat Diabolos tantũ præeſſe malis facinoribus, ac eos ſolos ſubiectos ſibi habere, qui mũdanis deſiderijs inuoluuntur, & ineſcantur. Nõ enim hoc loco mundus ſignificat hanc rerum machinã à Deo conditã, quã ſolus Deus ſua bonitate condidit, ſed homines ſignificat mundanos peccato indormiẽtes, atq; adeo ipſa peccata, quemadmodũ aperte ſignificatur interpretatione ſequenti, cum mundũ huius ſeculi tenebras definiat. Quod autẽ tenebrarum voce Dei ignorátia & quoduis peccatũ ſignificetur notiſsimũ eſt. Sicut igitur eos qui lux ſunt, Chriſtus gubernat & regit: Sic eos qui tenebrę ſunt, ad omne malũ Diabolus pręcipitat & inſtigat. POSTREMO loco cũ ſubijcit: aduerſus ſpirituales nequitias in cœleſtibus, naturam hoſtium notat. Sunt enim ſpirituales hoſtes. Ex quo & agilitas eorum, & quod ſint inuiſibiles, indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de inſidijs occultis. Nã cũ inuiſibiles ſunt, quo minime creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos eſſe oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet vocabulum Nequitiæ, quo vt ſtudiũ & fallẽdi ratio Diabolorũ ſignificatur: Ita monẽtur pij, vt perpetuo excubẽt aduerſus tam nequioſum & malignũ hoſtẽ, qui nullas fœderis cõditiones recipit, niſi nos imperio ipſius ſubijciamur, renunciata fide Chriſti. Quod additur, in cœleſtib. varie exponitur: Ambroſius per cœleſtia intelligit firmamentũ mũdi: quidã hunc caliginoſum aerẽ: nonnulli res cœleſtes, de quibus certatur. Præliũ enim hoc nõ de mundi regnis, ſed de cœ-

leſtibus

leſtibus rebus ſuſcipitur. Etſi autẽ res ſe ita reuera habet, tamen ſimplicior videtur ſenſus, videlicet, quod locus vnde hoſtes nos impugnent, deſignetur. Nam ex ſublimi nos aggrediuntur, & noſtris ceruicibus imminent, vt nunquam ad momentũ oculi ceſſent nos impugnare. Hoc igitur eo pertinet, vt cogitemus quam graue & difficile prælium ſit, prodire in certamen cum eo hoſte, qui vel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, & omnibus peractis ſtare.

Concluſio eſt & repetitio propoſitionis, quæ infertur hoc modo: Hoſtes Eccleſiæ ſunt potentes & maligni: Ergo par eſt, vt Chriſtiani vniuerſa armatura Dei inſtructi hoſti ſe opponant, quo poſsint tã potenti hoſti reſiſtere, præſertim hoc tempore quo omnia difficultatũ & periculorum ſunt plena. Diem enim malum vocat Apoſtolus totum præliandi tempus, quod ſane natura nequaquam malum eſt, ſed malum dicitur periculorũ & difficultatum reſpectu. Ratio propoſitionis repetitæ pleniſsima eſt conſolationis. Nam certã pollicetur victoriam fore apud filios Dei, modo vſq; ad finẽ conſtantes ſub vexillo Chriſti militauerint. Nã cum inquit, vt poſsitis omnibus peractis ſtare, requirit indefeſſum præliandi laborem & perpetuam conſtantiam ad finem vſq; prælij, hoc eſt, ad finem huius caducæ vitæ, quem triumphus glorioſus ſuper hoſtibus ſequetur. Ex hoc loco Pauli veteres ſumſiſſe videntur diſtinctionem Eccleſiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quod ſint duæ diuerſiæ Eccleſiæ, ſed propter cõditionem ciuium Eccleſiæ eiuſdem. Nam donec in hac vita ſumus, tota noſtra vita militia quędam eſt aduerſus carnem, Mundum & Satanam. Huc pertinet illud dictum Iob: Militia eſt vita noſtra ſuper terram, ſed vbi ex hac vita migrauerimus, participes erimus triumphi Chriſti, ita vt nullum ſit nobis amplius à ſagittis Satanæ periculum.

State igitur ſuccincti lumbos veritate.

Nunc ſequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus vult nos indutos aduerſus inſidias Diaboli, in quã per hypotypoſin & metaphoram ab armatura militum mundi deſumtã, deſcribit animorũ ſpiritualem armaturam. Ac primo loco vult lumbos noſtros veritate ſuccinctos eſſe: hoc quid velit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potiſsimæ corporis vires ſunt cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus veritate Dei firmandus eſt, ne Diabolus nos dubitantes ac hæſitantes facilius poſternat ac trucidet. Primum itaq; omnium in hoc grauiſsimo prælio mens militis Chriſtiani perſuaſa ſit de veritate Dei. Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sint veſtri lumbi circumcincti veritate, & veſtræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum conſtantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus poſtulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis veſtræ, ſobrij, perfecte ſperate in eam gratiam, quæ nobis allata eſt per reuelationem Ieſu Chriſti.

Induti thoracem iuſticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia vitæ ſeu iuſticia hominis animum conſeruat, ne tala Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes præparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites ſuos pedes muniunt inituri prælium quo tuti ſint: Ita Chriſtianos milites Euangelio oportet eſſe calceatos, quo illæſi in hoc bello perſiſtant, pro pręparatione in græco eſt ἑτοιμασία, qua ſignificatur promtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum epitheti ſupplet, & pacis nomine Euangelij fructus ſignificatur. Eſt enim Euangelium preconium noſtræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia aſſumentes ſcutum fidei, quo poſsitis omnia maligni tela ignita extinguere.

Vt toti corpori ſcutum obtenditur, quo illud à telis tutum redditur, Sic fides ardentior & indubitata animum vndequaq; cuſtodit & protegit. Et vt ſcutum aduerſariorum telis obijcitur: Sic vera fides omni tentationũ generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebræos recitantur. Ignita tela vocat letalia per Metalepſin. Alludit enim ad morem bellatorum, qui olim tela veneno infecerunt, vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vulneratorum corpora inflammarentur, quo ſanari rurſus non poſſent. Præterea ignita dicuntur quia vicia alia ab alijs veluti incenduntur, nam qui locum dat vni vicio, id eſt, telo diaboli, mox magna caterua comitatur.

Et galeam ſalutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutum eſt. Ita omni Diaboli inſultui ſpes futurę ſalutis opponēda eſt, vnde conſolatio in omnibus aduerſis manat vberrima. Dicitur autem galea ſalutis per Metonymiam, videlicet, quia ſalutaris eſt. Hanc ſalutis galeam, Paulus 1. Theſſal. 5. ſpem nominat.

Et gladium ſpiritus qui eſt verbum Dei.

Hactenus Apoſtolus armauit Chriſtianum militem ijs armis, quibus tutus eſſe poterit aduerſus inſultus Diaboli, nunc autem gladium in manus tradit, quo hoſtē ipſe adoriri poſsit, eumq; à ſe repellere. Et quoniam hoſtis ſpiritualis eſt, cōuenit etiam, vt gladius quo repellatur ſit ſpiritualis, idē omnino quo ipſe Dominus Diabolū, Matth. 4. inuaſit, eumq; à ſe repulit. Hic gladius eſt oris Domini, quo ipſe interfecit impiū. Nam quoties Diabolū verbo Domini repellimus, gladio oris Domini proſternitur. VERVM hic cauendum eſt, ne errore Papiſtico implicemur, atq; literam pro ſpiritu amplectamur. Nequaquam enim verba Apoſtoli intelligēda ſunt de magica verborum recitatione, aut virtute exorciſmi, qui ad verba pręſcripta recitatur, ac ſi in ſono verborum eſſet aliqua efficacitas, præter eam quā habet verbum ex ordinatione Dei: nec de verborum ſcriptione & ſuſpenſione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana ſcriptum & ſuſpēſum ad collum, putabant gladium eſſe illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum verbum Dei gladius ſpiritualis eſt, quādo in nobis per fidem eſt efficax, ac ſpiritu Dei in cordibus noſtris ſcriptum eſt. Tum enim idoneus eſt hic gladius ad reprimendum vel conficiendum aduerſarium noſtrum Diabolum. HINC apparet quam crudelis tyrannus ſit Antichriſtus Romanus, qui hunc gladium ſpiritus populo Dei conatur eripere, nō ſolum corrumpendo ſcripturam & detorquendo in alienum ſenſum, verumetiam legibus cauendo, ne vulgari lingua verbum Dei Eccleſiæ proponatur, vt ab omnibus legi & intelligi poſsit.

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in ſpiritu, & in hoc ipſum vigilantes cum omni aſſiduitate & deprecatione pro omnibus ſanctis & pro me.

Militem Chriſtianum duplici armorum genere munitū, inſtructumq; ad Imperatorem adducit, vt ſub ipſius vexillo ſtrenue militet, & in periculoſiori pugna ad ipſum confugiat, ne à potentiſsimo hoſte proſternatur. Per orationem enim ad Chriſtum imperatorē acceditur, modo oratio non fuerit tam oris ſtrepitus, quam cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Chriſti mediatoris. QVID autem ſit ſpiritu orare, explicat Ambroſius eleganti antitheſi his verbis: hoc eſt ergo in ſpiritu ſemper orare, munda conſciētia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui polluta mente precatur, hæc Ambroſius. QVOD autem additur: Pro omnibus ſanctis & pro me, eo pertinet, vt nobis commendatum ſit mutuum iuuandi nos inuicem ſtudium in hac ſpirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio ſpiritus, & oratione non tantum vtemur in noſtri defenſionem, verumetiā in aliorum commodum quibus ſuccurrendum eſt, potiſsimū cum eos periclitari videmus. Et quanquam pro omnibus orandum eſt, tamen præcipua cura ſanctorum erit, hoc eſt, eorū qui fide & charitate nobis coniuncti ſunt, vt qui eiuſdem myſtici corporis membra nobiſcum exiſtent. CVM autem ſubiungit Apoſtolus: & pro me, monet piorum officium eſſe, aſsidue pro miniſtris verbi precari, & pro conſeruatione miniſterij.

Vt mihi detur ſermo in apertione oris mei cum fiducia, vt patefaciam myſterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Epheſios pro ſe orare Apoſtolus exponit & ordine tres cauſas enumerat, quarum prima, vt detur ipſi ſermo in apertione oris cum fiducia, hoc eſt, vt detur ei animus conſtans, quo intrepide coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris vocat liberam doctrinæ confeſsionē claram & perſpicuā ſine fuco

& cauil-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& catillatione,ſine metu qui ſæpe multorũ ora ita occludit,vt non meminerint ſe legatos Ieſu Chriſti agere. HIC monentur omnes pij,& precipue miniſtri verbi,qualis confeſsionis fiducia in ipſis eſſe debeat,nimirum,vt nullo mœrore,nullis minis,nulla perſecutione frangantur, quin intrepide doceant Euangelium. SECVNDA, vt patefaciam myſterium Euangelij Hoc enim peculiare Pauli & miniſtrorum verbi eſt, vt per prædicationem vocalem patefaciant myſterium Euangelij. Pugnat itaque hic locus contra Anabaptiſtas qui contemto vocali verbo,reuelationes & Enthuſiaſmos expectant. Sed quid eſt quod additur : Pro quo legatione fungor? Paulus legatus Dei erat ad homines miſſus, vt ipſis nunciaret Euangelium, id eſt patris cœleſtis voluntatem de gratuita ſalute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apoſtolus,quod ipſum catenis vinctum in carcerem miſerint. Similem fortunam expectent quotquot ſincere verbum Dei docent. TERTIA, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui,hoc eſt, vt non ſolum patefaciam Euangelium, verumetiam, vt ita me geram atque dignum eſt tam auguſta vocatione. HINC diſcant miniſtri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum ſtudio verbum Dei tractandum ſit, non quidem vt fabulæ vetularum, ſed tanquam omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei voluntatem nefas eſt.

Vt autem ſciatis & vos, quæ circa me ſunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis miniſter in Domino, quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognoſceretis ſtatum noſtrum, & conſolaretur corda veſtra.

Hactenus de doctrina & moribus Chriſtianorum, nunc admonet Apoſtolus de ſuo ſtatu, quem vt certo cognoſcant Epheſij Tychicum ſe miſiſſe teſtatur, quem à religione & fide in officio commendat, vt ei narranti fides habeatur. Duas autem cauſſas cur Tychicum mittat, aſsignat, quarum Prior eſt de quo nunc diximus, vt certo cognoſcant Epheſij quid de ſe Romæ agatur. Poſterior vt conſoletur Epheſios ne frangantur animo propter vincula ſui doctoris. QVOD autem Tychicum multo ſe, donis, gradu dignitatis & laboribus inferiorem, vocat fratrem, cohibere deberet Papiſticos ſpiritus qui ſuperbam dominationem in Eccleſiam Dei ſibi vendicant. Donorum quidem eſt fateor diuerſitas magna & vocationum diſpar ratio: Sed ſuperbum dominium ignorauit Paulus, ignorauit vera & purior Eccleſia.

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Ieſu Chriſto.

Fauſta precatione ſuo more claudit Epiſtolam. Pacis nomine hic concordiam intelligit, quæ eſt mutuæ dilectionis effectus, vtraque ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in ſinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Chriſtianis quos propria deſignauit nota. Illi enim Chriſtiani ſunt qui ſincere diligunt Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM, quæ dilectio in fide & obœdientia verbi ipſius relucet, Amen.

16.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETATE ET VIRTVTE PRÆSTANTI, M. PAVLO NOVIOMAGO, OLIM CONCIONATORI ILLVSTRISS. REGIS DANIAE, &c. CHRISTIERNI TERTII, GRAVISSIMO ET CONSTANTISSIMO SVO VETERI AMICO AC FRATRI IN CHRISTO DILECTO, SALVTEM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VETERES VICISSITVDINEM RERVM HVMANArum aptiſſime circuli volubilitati compararunt. Nihil enim in rerum natura mutabilitati præcipiti & vſitatiſſimæ verum viciſſitudini magis ſimile reperitur, quam circuli rotæue motus. Siquidem vt circulus vna eademque linea circumagitur, hoc eſt, abit & redit, aſcendit atq; deſcēdit, eodemq; motus impetu, quod primum erat, vltimum efficitur, & quod vltimum, primum euadit: Ita in rebus humanis ſumma imis, & ima ſummis, triſtia lætis, & læta triſtib. ſibi inuicem ſuccedunt, & veluti commiſcentur. Id quod omnium hominum certiſſima experientia luculentiſſime teſtatur. Quis enim, obſecro, hominum vnquā fuit qui ſemper in eodem ſtatu permanſit? Cuius valetudo vnquam morbis non eſt interturbata? Cuius gloria non aliquando aliqua nubecula obſcurata eſt? tempore pacis quam non viciſſitudinem rerum patresfamilias & gubernatores rerumpublicarum expetiuntur? Cum ſæuus Mars regnat, quæ eſt fortunæ conſtantia? An non veriſſimum eſt illud Homericum: ξυνὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα; vſque adeo verum eſt quod dicit Nazianzenus Sophronio ſcribens, ὡς αὔραις μᾶλλον πιστεύειν, καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Ob hanc volubilitatem non immerito τύχη φερέπολις à Pindaro nuncupatur, & ὁ βίος τροχὸς à Phocylide dicitur. Hanc inconſtantiam rerum humanarum cum viderent Pompeius & Dauid, non eodem modo vterque affectus eſt. Pompeius hanc viciſſitudinem cogitans, diſputat an ſit prouidentia, an Deus curam rerum humanarum habeat: Cum enim diſſipato exercitu Mitylenæ diuertiſſet in hortum Cratippi Philoſophi, magna contentione concludit, nullam prouidentiam eſſe, cum ipſe olim in deteriori cauſſa felix fuerit, & nunc in cauſſa meliori victus ſit. Dauid autem exutus regno, perſequente ſe filio Abſolone, nō diſputat an ſit prouidentia, ſed confirmatur magis de prouidentia. Nam non ſolum iuſtum Dei prouidentis iudicium agnoſcit, & ſe dignas pœnas luere fatetur, verumetiam euentum non fortunæ, ſed Deo conſtantiſſime tribuit. Vt ex his verbis ad Zadoch Sacerdotem apparet, Reporta (inquit) arcam Dei in vrbem: Si inuenero gratiam in oculis Domini reducet me, & oſtendet mihi eam & tabernaculum ſuum: Si autem dixerit mihi non places, præſto ſum, faciat quod bonum eſt in oculis ſuis. Hæc oratio non eſt diſputantis an ſit prouidentia, Sed eſt anhelantis ad miſericordiam Dei: qui vt punit peccatores, ita in gratiam recipit confugientes ad miſericordiam. Cato cum ob bonam cauſſam pateretur exilium, turbata mente, de prouindentia Dei dubitat,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dubitat,ac tandem ſibi ipſe manus cruentas affert. Contra vero Ioſeph iniuſtiſſime à fratribus venditus, in exilio conſcientia recti ſe ſuſtentat, non fremit aduerſus Deum,Sed potius acquieſcit in Deo,intuetur Dei promiſſiones,nec dubitat de prouidentia Dei,ſed certo ſtatuit Deum ſibi adeſſe, & aliquando liberaturum ſe à triſtiſſima ſeruitute in qua fuit. Breuiter, vt omnes ignari Dei viciſsitudinis rerum cogitatione decepti,perturbantur,& de prouidentia dubitant,idque potiſsimum cum aliqua ſubita calamitate inuoluuntur: Ita Theodidacti ac pij cum vident tantam rerum viciſſitudinem,Dei conſilium adorant,& ipſi preſſi cruce ad tutiſsimum aſylum nomen Domini confugiunt, & ex euentu, quem expectant lætiſſimum, mitigationem doloris petunt. Ignaros Dei adiungo ſecuros, qui cum verbis ſe ſanctos & fideles oſtentant,& gloriantur de Euangelio,factis ſe Nerones & Heligabalos exhibent. Quantum autem hic vacillant,ſæpe voce oſtendunt. Nam cum vident euentus ſuis ſapientibus conſilijs minime reſpondere, aut Deum tacite accuſant aut caſu ferri omnia apud ſe cogitant,etſi lingua aliud loquantur.

Sed quæ huius rei cauſa eſt? Ieremias eam clariſſime aſſignat cum ait: Confuſi ſunt ſapientes,præteriti & capti ſunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & quid proderit eis ſapientia? Iere.8.

Sed qui ſit quod Pompeius deſperat in exilio ſuo, & Dauid inuicto animo perſiſtit? Pompeius nec cauſam nec finem viciſſitudinis rerum humanarum intelligit. Dauid autem & cauſam & finem recte æſtimat.Sed quænam cauſa illa eſt? triplex eſt cauſa quare optimus pater noſter cœleſtis nunc nos exaltat, nunc humiliat, nunc morbis premit,nunc valetudine bona erigit,videlicet, Iudicium iuſtum, miſericordia gratuita,& δοκιμασία neceſſaria.Iuſto iudicio ſuo Dauidem exilio punit: Gratuita miſericordia eundem ad regni faſtigium euehit.Exploratione neceſſaria eundem nunc lætis,nunc triſtibus tentat,an ſe vere timeat,nec ne. Sic Abraham aliquando proſpera,aliquando triſti fortuna vſus eſt.In proſpera miſericordiam agnouit,in triſti iudicium faſſus eſt.In vtraque conſtanter in Deo acquieuit.Quod autem vocetur in peregrinam terram,quod cum fame luctetur, quod periclitetur vxoris pudicitia, quod iubeatur ipſe mactare filium, quod tandem chariſſima coniuge priuetur, explorationis argumenta fuerunt.Similia videmus in multis alijs ſanctis.

QVIS FINIS EST HVIVS VICISSITVDINIS ET INCONSANTIAE RERVM

Duplex finis aſſignatur à Nazianzeno hiſce verbis: ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες μᾶλλόν τι προσέρχωμεν τῷ θεῷ καὶ τῷ μέλλοντι, hoc eſt, vt cũ in hiſce mũdi rebus videamus tantam inconſtantiam & varietatem,accurramus ad Deum ipſum, & anhelemus ad futuram vitam. Ad Deum quidem accurrimus non pedibus,ſed affectibus, videlicet cum in aduerſis ipſum ex fide inuocamus ardenter, cum ob benefacta ipſum prædicamus, cum in tentationibus in eius verbo acquieſcimus conſtantes anhelamus vel ad futuram vitam,quando neglectis omnibus commodis & incommodis πολίτευμα noſtrum in cœlo eſſe ſtatuimus, vnde expectamus ſaluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui noſtra humilia & abiecta transfigurabit corpora,vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubijcere. Quod vbi factum fuerit, nulla amplius pertimeſcenda eſt rerum viciſsitudo.

Sed cur,inquies, mihi hæc? quorſum hæc tẽdunt? Superiori anno, Clariſsime vir, vna fuimus, & multum cõgratulati ſumus nobis inuicẽ quod nõ ſolũ in his regnis

tranquilla eſſent Eccleſiæ hoſpitia, & ſumma eſſet in religione docentium conſenſio: verumetiam quod tranquilla & quieta eſſet reſpublica ſub optimo & clementiſſimo Rege noſtro D Friderico Secundo. Deinde etiam non parum gaudij attulit vtrique noſtrum amicorum & neceſſariorum honeſta conſuetudo. Quid amplius quæſo optare potuimus? Sed proh dolor, experimur rerum viciſsitudinem permagnam.

Etſi autem religio, ſit Deo gratia, ſalua eſt: Etſi eandem optimi regis elementiam expetimur tamen videmur magnam viciſſitudinem rerum, videmus multas domos deſertas quæ ſuperiori anno habitabantur quiete. Non pauci hodie miſere mendicant panem, qui ante paucos dies abundabant omnibus neceſſarijs. Vſque adeo ſæuo Martis imperio ſuſque deque feruntur omnia, & vt taceam de alijs, vterque noſtrum non parum hoc anno viciſsitudinem rerum experti ſumus, qui, quos habuimus chariſſimos, hoc anno amiſimus. Vt enim ego matrem chariſſimam: Ita tu filiam dilectiſſimam mœſtus deſideras. Quid hic nobis faciendum? intuentes publicam calamitatem agnoſcamus iudicium Dei punientis multa occulta & graſſantia peccata, & præſertim impunitatem ſcelerum in hoc regno: tangamur vero ſenſu doloris ob iniquitatem noſtram: & confugiamus ad eum qui diues eſt miſericordia, eumque precibus noſtris, vt benigne mitiget pœnas quas iuſte meruimus, ſolicitemus. In neceſſariorum amiſſione, cogitemus conſilium Dei, cui iſto pacto explorare fidem noſtram & patientiam placuit.

Sed dices forte, grauius eſſe filiam iuuenculam amittere, quam matrem octogenariam. Etſi non magnopere inficias eo, tamen negari non poteſt quin matris obitus homini pio acerbiſſimus ſit. Et tametſi fateor dolorem meum ex eo non parum mitigari, quod mater mea honeſte multos annos in coniugio vixerit, & deinde vidua 28. annos caſtiſſime vitam tranſegerit, & tandem ætate confecta, pie animam Deo commendauerit: tamen affirmo te non minorem conſolationis materiam habere in morte filiæ, quam ego in obitu matris chariſsimæ. Nam quod imperitis hominibus ſummum dolorem afferre ſolet, hoc tibi viro ſapienti debere eſſe maximo ſolatio ſtatuo.

Quid, inquies, hoc eſt? dicam. Pie & ſancte ab ineunte ætate fuit educata filia tua, artes honeſtas muliebri Sexui conuenientes perbelle nouit: Pie apud parentes vixit, iuſte foris cũ alijs conuerſata eſt, nupta optimo & doctiſſimo viro M. Paulo Ripenſi Epiſcopo, veteri amico meo meo ſanctiſſime & honeſtiſſime vixit, ac tandem caſtiſſimum ſpiritũ Deo qui ipſum dedit, in inuocatione nominis Dei tradidit. Quid vltra requiris? immatura morte occubuit. Quaſi immatura eſſet cenſenda, quam Deus longiorem eſſe noluit. quaſi breuis eſſet vita, quæ pie & ſancte tranſacta eſt. Seneca grauiſſime ait: Sicut fabula, ſic & vita, non quam diu, ſed quam bene acta ſit refert. Age quæſo cur filiæ tuæ Dorotheæ nomen in baptiſmo tribuiſti? An non ideo quia eam agnouiſti δῶρον τοῦ θεοῦ eſſe, hinc enim eſt Dorotheæ appellatio. Si donum Dei agnoſcis filiam, cur ægre fers quod Deus quod ſuum eſt repetit, vt auertat ab ea pericula, quibus obnoxij ſumus nos qui ſuperſtites adhuc in hac lachrymarum valle oberramus mille caſibus expoſiti?

Sed dices: non Stoicus ſum, non exui ſtorgam diuinitus hominibus impreſſam, Natura eſt dolere ob charorum amiſſionem: fateor id quidem, ſed vt natura eſt dolere amiſſione charorum: ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere, & ex voluntate Dei & promiſſionibus diuinis conſolationem petere: mixtus ſit igitur tuus dolor conſolatione & obœdientia erga Deum. Hæc cogita chariſſime frater, quoties memoria dilectiſſimæ filiæ tua paterna viſcera commouet. Cogitatione iudicij & miſericordiæ Dei te ſuſtenta, meditatione æternæ conſuetudinis cum filia & omnibus ſanctis in æterna vita te ſolare, viciſſitudinem læticiæ & doloris in hac vita recole, cogita læticiam

ciam & dolorem in hoc mundo ſibi inuicem ita cedere, vt maior ſit dolor & ſæpius recurrat.

Vt auem & ego inter alios tuos amicos quos ſumma doctrina, magna pietate & ſingulari virtute tibi compataſti, nonnihil afferam ad mitigandum tuum iſtum dolorem ob amiſſam filiam, mitto tibi annotationes meas in Epiſtolam Pauli ad Philippenſes, quas ſub tuo nomine in lucem prodire volui, vt teſtarer de noſtra inter nos amicitia, cuius teſtimonium volo haſce annotatiunculas eſſe, & rogo vt quoties has annotationes videris, reuoces in mẽtem verba Pauli, quæ ſunt in huius Epiſtolæ tertio capite. πολίτευμα noſtrum eſt in cœlo, vnde expectamus ſaluatorem & reparatorem noſtrorum corporum, vt fiant σύμμορφα glorioſo corpori ipſius. Crede mihi quod nullum ſit præſentis doloris remedium, quam fides horum verborum & pia reſurrectionis meditatio. Vale cum vxore tua Anna caſtiſſima & liberis. Haffnia, Calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM EPISTOLÆ PAVLI AD PHILIPPENSES.

OCCASIO EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES SCRIPTÆ, VT EX QVARTO CAPITE APparet, hæc fuit: Miſerant Philippenſes Paulo, cum Romæ in carcere ageret, neceſſaria ad vitæ ſuſtentationem per ſuum, vt apparet, Parochum Epaphorditum: & paſsim Pſeudoapoſtoli ſinceram Chriſti doctrinam coruumpere cœperant idque prætextu Legis & Circumciſionis: ſed Philippenſes nihilominus in doctrina Pauli perſtiterunt conſtantes: Quare Paulus, cum vt futuro periculo occurrat, tum vt ſuam erga Philippenſes animi gratitudinem declaret, hanc ſcribit Epiſtolam: quæ ſane varia & multiplex eſt, vt non poſsit ad vnum certum cauſæ genus referri, vt pleræque aliæ.

Vt autem eo clarius & diſtinctius tractatio ipſa intelligatur & orationis methodus cognoſcatur, diuidam hanc Epiſtolam in ſeptem partes, ſed excluſis epigrapha & valedictionis clauſula.

PRIMA itaque PARS eſt exordium ipſum, in quo gratias agit Apoſtolus Deo pro Philippenſium conſtantia, videlicet quod pertiterint in ſana doctrina, cum multi alij hæreticorum erroribus fuerint implicati.

SECVNDA PARS expoſitio ſeu narratio eſt: in qua quid ſecum actum ſit Romæ, exponit: videlicet quod in carcerem ſit coniectus, propter defenſionem Euangelij: quæ res ceſſit in magnum Euangelij profectum, idque contra expectationem aduerſariorum.

TERTIA PARS continet parænefes προτρεπτικὰς, ad vitæ morumque integritatem & conſtantiam facientes.

QVARTA PARS demonſtratiua eſt. Continet enim laudes & commendationes Timothei & Epaphroditi, vt Philippenſes ſciant quanti facere debeant, non ſolum ipſos verumetiam omnes alios qui in promouenda Euangelij doctrina verſantur & occupantur.

QVINTA PARS parænefes ἀποτρεπτικὰς continet, videlicet, vt Philippenſes falſos doctores & doctrinæ corruptelas caueant, additis grauiſsimis rationibus, quibus Iudaicos errores de Circumciſione & Lege & Iuſticia, qua coram Deo conſiſtimus, egregie confutat & euertit.

SEXTA PARS, priuatas ad quoſdam, & generales ad omnes exhortationes continet.

POSTREMA PARS habet approbationem beneuolentiæ Philippenſium & liberalitatis eorum erga ſe, videlicet, quod ſui rationem habuerint, & per Epaphroditum parochũ neceſſaria quædam ad vitæ ipſis ſuſtentationem miſerint.

Hiſce ſeptem partibus admiſcentur per occaſionem, vt fieri ſolet, doctrinæ variæ & multiplices, quarum explicatio ſumme neceſſaria eſt, vt de duabus naturis in Chriſto, de humanitate Chriſti, de eiuſdem glorificatione, de vera iuſtificandi ratione. De glorioſa corporum noſtrorum conformatione ad ſimilitudinem corporis Chriſti. De abrogatione circumciſionis & legis Moſaicæ. Sed de his copioſius in enarratione.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

GRATIIS *Deo actis ob conſtantiam Philippenſium in fide Euangelij & indicato ſuo pro ipſorum ſalute ſtudio, exponit Apoſ[illegible] quod carcer ſuus Romæ ceſſerit in maiorem Euangelij profectum, ſpeque facta de ſuo ad ipſos reditu hort[illegible] ad vitam Euangelio dignam.*

Ordo

Ordo & partes primi Capitis.

QVINQVE ſunt huius Capitis membra, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium ob profectum Philippenſium in fide Euangelij, Narratio Profectus Euangelij Romæ ex occaſione ſui carceris exhortatio ad vitam Euangelio dignam.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS & Timotheus ſerui IESV CHRISTI.

Communem profeſsionis titulum ponit ſine mentione Apoſtolatus, idque propterea quod ijs ſcribat, qui de ſuo officio & vocatione dubitare non poterant. Quod autem Timotheum ſibi adiungit, Chriſtianæ humilitatis indicium eſt. Non contemnit Timotheum vt inferiorem donis & vocatione, ſed eum ſibi adiungit in Euangelio ſocium, vt ſuo exemplo miniſtros Euangelij humilitatem doceat. Hoc proinde exemplum miniſtris verbi, adeoque omnibus pijs ſit norma veræ humilitatis & coniunctionis mutuæ.

Omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis.

Id eſt, fidelibus omnibus qui ſunt in Chriſto, cuius ſanctitatis, dum credunt, participes fiunt, & donati ſpiritu Chriſti, & regenerati per gratiam eiuſdem ſpiritus, piam & ſanctam vitam meditantur, expectantes plenam & perfectam ſanctificationem. Sancti ſunt igitur fideles duplici modo, videlicet imputatione & inchoatione. nā qui credunt in Chriſtum, vt iuſticiæ Chriſti, ita & ſanctitatis eius ſunt participes, & quia ſpiritū Chriſti habent, ſanctitati ſtudent, hoc eſt, ſe à prophanitate mundi ſeiungunt, accommodant ſe Deo, cui ſe offerunt in hoſtiam placentem Deo per Ieſum Chriſtum. in æterna vita ſancti erimus perfectione & gradibus. Philippenſes, quibus ſcribit Apoſtolus, fuerunt populi Philipporum quę vrbs eſt Macedoniæ apud Stridonem fluuium, in finibus Thraciæ, à conditore Philippo, Græciæ domitore patre Alexandri Magni ſic appellata. IN hac vrbe Paulum fundaſſe Eccleſiam teſtantur Acta Apoſtolica cap. 16. vbi & flagra & pœnas paſſus eſt propter pytonicū ſpiritum, quē in de puella expulit: propter quam etiam cauſam Philippis diſcedere coactus eſt, vbi tamen iactum verbi Dei ſemen indies magis magiſq; radices egit, adeo vt iam pluribus Epiſcopis & Diaconis indigeret Eccleſia: quæ indies in ſincera Pauli doctrina, & vitę innocentia creuit, nullam Pſeudoapoſtolorum corruptelam admittens.

Cum Epiſcopis & Diaconis.

Epiſcopi nomen Athenienſibus in vſu fuit, & ſignificabat magiſtratum, qui mittebatur ad ius dicendū in ea oppida, quę ſub ditione & imperio erant Athenienſium. Horum munus erat, videre quid in quaq; regione fieret, vt cognita ad reges referrent. Horum pręfectura ſeu adminiſtratio ἐπισκοπὴ, dicebatur. Homerus vltimo Ἰλιάδ. Hectorem Epiſcopum vrbis Troiæ, hoc eſt, defenſorem & præſidem nominat. Platoni Epiſcopus in genere ſignificat inſpectorem & curatorē rerum agendarum. Ex hac generali ſignificatione translatum eſt nomen ab Apoſtolis ad certā ſpeciem, vt Epiſcopus ſit præco Euangelij, qui diligēti cura & ſedulo ſtudio in hoc totus incumbit, vt & ipſe recte doceat Euangeliū ſibi concreditum, & vt alij iuxta Euangelij vocem pie & honeſte viuant. Nam ἐπὶ in hac compoſitione ſedulitatem quandam & intentionem actionis ſignificat. PORINDE, Epiſcopi Paulo fuerunt, quos hodie parochos, & in genere miniſtros verbi appellamus, id quod nō ſolum ex præſenti loco patet (plures enim vnius ciuitatis Philipporū Epiſcopos hic agnoſcit Apoſtolus) verum etiam ex 20. capite Actorum manifeſtū eſt, vbi Paulus miniſtros verbi Eccleſiæ Epheſinæ, cum Presbyteros tum Epiſcopos vocat. Ad Timotheum quoq; & ad Titum Presbyter & Epiſcopus idem ſunt. Verū quod nunc vnus qui alijs miniſtris verbi præficitur, vt eorum actiones inſpiciat, Epiſcopus dicitur, id nō ſcripturæ, ſed hominum decreto factum eſt. Eſt fateor vtiliſsimum ad conſeruandam doctrinæ ſinceritatem, & ad regendam diſciplinam Eccleſię vtile, vnum aliquem in ſingulis diœceſibus ſiue prouincijs præficere, qui ſit inſpector rerum gerendarum in Eccleſia, curetq; vt omnia in Eccleſia, iuxta Pauli conſilium, ordinate & decenter fiant. Hunc ſiue Epiſcopum græca voce,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

voce, ſiue Inſpectorem, ſiue Superattendentem vocaueris, perinde eſt. PORRO Diaconi nomen bifariam in ſcripturis ſumitur. Alias enim generaliter pro quouis miniſtro accipitur, qua ratione Magiſtratus ad Roman.13. diaconus Dei dicitur. Et Paulus ipſe ſe Euangelij Diaconum ad Epheſ.3. appellat, qui & Chriſtum Dominum diaconum circumciſionis ad Roman.15. vocat. Hac igitur ratione Diaconus ab Epiſcopo, vt genus à ſpecie differt. Alias ſpecialiter accipitur Diaconus pro adminiſtratore eleemoſynarũ Eccleſiæ, qui accipiendis & diſtribuendis eleemoſynis præficitur. Tales illi ſeptẽ fuerunt, de quibus in Actis Apoſtolicis capite 6. Hos quoq; morum cenſores in primitiua Eccleſia fuiſſe nonnulli exiſtimant, quos Paulus etiam ad Timotheum Presbyteros vocat. Hinc διακονεῖν pro erogatione eleemoſynarum ponitur, 2. Cor. 8. & 9. Et pro adminiſtratione ad Roman.12. interdum etiam generaliter pro quouis miniſterio ponitur. Verum Diaconatus, quem poſtea finxerunt Pontifices Romani, nullum habet ex verbo Dei firmamentum.

Gratia vobis & Pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Familiaris Paulo ſalutandi hic modus eſt, à proprio Euangelij fructu ſeu effectu deſumtus. Gratiæ nomine fauor Dei gratuitus ſignificatur, quemadmodum ex 1. capite ad Epheſ. apparet. Pacis appellatione fructus ſeu effectus gratiæ notatur, & complectitur quicquid ex fauore Dei nobis donatur. vt reconciliatio noſtri cum Deo, ſalus ipſa, adeoque omnia proſpera & bona.

PRIMA PARS.

Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri.

Orditur à gratiarum actione, quæ ſane non ſolum affectus Pauli ad Philippenſes ſignum euidens eſt, verum etiam ſtimulus quidã ad perſeuerantiã. virtus enim laudata creſcit, hinc tria colligamus. PRIMVM, quod exemplo Pauli oporteat pios Deo pro beneficijs & ſibi & alijs collatis gratias agere. SECVNDVM, vt nactis beneficia Dei precemur incrementum. TERTIVM, vt cum Paulo Eccleſiæ totius, & non tantum præſentium membrorum ſummam curam habeamus. Deum ſuum vocat, vt oſtendat quod ſoli credentes de Deo vere gloriari poſſint. In omni memoria veſtri, id eſt, cum ſumma memoria veſtri. Eſt enim hebraiſmus, ἐν enim pro Beth, id eſt, cum ponitur, & πάσῃ pro plena, ſeu perfecta ſeu ſumma. Significat ergo Apoſtolus ſe perpetuo memorem eſſe Philippenſium. HVC lubet nonnulla adijcere de gratiaruma ctione, quæ Deo fit vere & recte. GRATIARVM actio quæ Deo fit ipſiq; placet, eſt agnitio & confeſſio beneficiorum acceptorũ cum ſumma gratitudine mentis & prędicatione bonitatis Dei. Vt autem hæc gratiarum actio ſit perfecta, requiruntur duo: quorum vnum eſt συζυγία virtutum, quæ neceſſario adeſſe debent. Alterum legitimus modus agendi gratias. συζυγία virtutum eſt veritatis & iuſticiæ copulatio, Veritas vt candide & aperte agnoſcit benefactorem Deum, ita excludit hypocriſin & mendacium. Hypocriſin quidem, vt non voce & verbis tantum, ſed etiã ex animo ſincero gratias agas: Mendacium vero, vt non Deo aſcribas ſucceſſum in rebus malis. vt ſi latro agat gratias pro optimo ſpolio, aut adulter pro exoptata venere. Iuſticia admonebit te gratitudinis, humilitatis, & inuocationis. Legitimus modus agendi gratias ſępe à Paulo indicatur quum ait, Gratias ago per Ieſum Chriſtum. Nam cum dicit, per Ieſum Chriſtum, modum exponit verę gratiarũ actionis, in quo modo hæc ordine inſunt. Primum, fides in Chriſtum, ſine qua nulla poteſt fieri vera gratiarum actio, nihil enim placet ſine fide. Deinde confeſſio, qua confiteris te Chriſto Mediatore diuina percepiſſe beneficia. Tum fiducia, qua ſtatuas tuam gratiarum actionem placere propter Chriſtum. Poſtremo votum, quo ad Dei gloriam profecturum exoptes quicquid acceperis.

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum Gaudio precationem faciens.)

Hæc parentheſi claudantur. Pertinent autem hæc verba eo, vt Philippenſes ſummum Paulo pro ſua ſalute ſtudium fuiſſe, intelligant. Referenda ſunt igitur ad locum beneuolentiæ. Cum autẽ dicit, cum gaudio precationem faciens reſpicit & ad præteritũ tempus & ad futurum. Nam cum dicit ſe gaudere, intuetur fauſtum incœptum Philippenſium. Cum autem ſe precationẽ facere pro ipſis addit, monet ne ab exhibita gratia deficiant, ſed potius vna precentur, vt indies magis abundent. Vt ergo ob exhibita bona pijs lætandum eſt, Ita pro futuris impetrandis precandum. Iam ſi precandũ eſt pro

eſt pro bonis impetrãdis,ſequitur,Stoicum delirium deteſtandũ eſſe, quo ſtatuitur quod omnia eueniant neceſsitate fatali,adeo, vt quicquid fiat, neceſſario fiat, & ita tollatur cõtingentia. Quod ſi verum eſſet,fruſtraneæ eſſent omnes Sanctorum preces, quibus à Deo petunt ſalutam,petunt regi conſilia & actiones.

Super communione veſtri in Euangelio à primo die vſque in hunc diem.

Ratio propoſitionis à vocatione Philippenſium ad gratiam Euangelij, & ab eorum in eadem gratia perſeuerantia. Inſignis locus,qui docet non fortuito aut caſu nunc huic nunc illi genti prædicari Euangeliũ,ſed hoc fieri ex diſpenſatione diuina. Cum enim Paul⁹ Deo gratias agit,quod Philippenſes facti ſint participes Euangelij, & in eo perſeuerent, ipſum Deum autorem cum participationis iſtius, tum perſeuerantiæ agnoſcit.

Hoc ipſum perſuaſus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vſque in diem Ieſu Chriſti.

Amplificat rationem à fiducia perſeuerantiæ, quæ à conſtantia autoris Dei petitur. Is enim cum non temerario iudicio cœpit opus, certa fiducia eſt, vt idem quod ex gratia incœpit, per gratiam abſoluat. OBSERVANDVS ſane locus hic eſt,quo cõſcientiæ piorum aduerſus tentationem prædeſtinationis Stoicæ de perſeuerantia in bono confirmantur. Eſt enim Deus in ſuis operibus conſtans, nec deſerit opus ſuum quod incoauit. Cum ergo in Philippenſibus incœpit opus bonum,ſcilicet prædicationem Euangelij,quo corda hominum formantur, flectuntur & diriguntur in iuſticiã,perficiet ſcilicet ad perſeuerationem eos confirmando,idq; vſq; in diem Ieſu Chriſti,hoc eſt,ad horam mortis cuiuſque credentium,ſeu,vt nonnulli interpretantur, vſq; ad extremum diem,quando veniet Dominus ad iudicandum viuos & mortuos.

Sicuti iuſtum eſt mihi hoc ipſum ſentire de vobis.

Ratio fiduciæ de perſeuerantia Philippenſium ſumta ab honeſto. piorum eſt enim ſemper de bene cœptis optime ſperare.

Propterea quod in corde teneam vos cum in vinculis meis, tum in defenſione & confirmatione Euangelij, vos inquam omnes vna mecum fuiſſe gratiæ meæ participes.

Hæc ſententia Syntheſi turbata in hunc modum conſtruenda eſt. Propterea quod habeam vos in corde (id eſt, intimo cordis affectu vos reputem) Eſſe conſortes gratiæ meæ (id eſt, crucis quæ mihi ex fauore Dei impoſita eſt, ideoque eam inter gratias Dei numero. Eſt enim mihi inprimis honorifica) cum in vinculis meis,tum in defenſione & confirmatione Euangelij. Interpretatio eſt & diſtributio Gratiæ. Nam ideo ſibi crucem reputat honorificam,quia facit ad defenſionem & confirmationem Euangelij. Hoc paradoxon obſeruandum eſt cõtra opinionem hominum,qui crucem & carceres ad accuſandum & damnandum Euangelium facere arbitrantur. Obſeruetur itaq; inprimis hic loc⁹ de perſecutione Eccleſię & piorum miniſtrorum,videlicet quod Spiritus ſanctus eã inter gratias Dei numeret,tãtum abeſt vt probroſa alicui videatur. Huc facit illud Domini dictum: Beati eſtis cum maledixerint vobis, & perſecuti vos fuerint,& dixerint omne malum aduerſus vos mentientes, propter me.

Teſtis enim mihi Deus eſt, quam propenſe amem vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti.

Iuramento confirmat ſe vero amore Philippenſes complecti, idque non affectu carnis, ſed in viſceribus Ieſu Chriſti, id eſt, pio affectu qui manat ex Chriſti miſerentis gratia: Viſcerum nomine intimus amor ſignificatur,qualis tenerrimus ac veluti matern⁹ eſſe ſolet. Quod autẽ addit Ieſu Chriſti, Diſcernit inter viſcera naturalia,& ea,quæ ſunt à Chriſti gratia,quæ magis ardent amore, eoq; ſinceriore. Obſeruandus qualis affectus eſſe debeat piorum miniſtrorum erga ſuos auditores, vnde proficiſcatur,& quo tendat.

Et illud oro, vt caritas veſtra adhuc ma-

Oſtendit Apoſtolus ſe de conſtan-

gis & magis redundet in cognitione, & omni ſenſu.

tia Philippenſium gauiſum eſſe: nunc porrò orat pro perſeuerantia, & capita ſumma vitæ Chriſtianæ attingit: Finis enim precationis Pauli pręcipua Chriſtianę vitę capita cōtinet. Nam orat vt Philippenſes redūdent, id eſt, magis magiſq; promoueant in cognitione & omni ſenſu, hoc eſt, vt indies proficiant cum in ſciētia ſalutis tum in ſenſu omni, id eſt, experiētia, qua vis doctrinę plene in corde ſentitur. Euangeliū enim nō tantū requirit notitiā ſui, verumetiam ſenſum in corde, in affectibus, adeoq; in omnib⁹ viribus interiorib⁹ & exterioribus. Vbi autem cognitioni Euangelij nō reſpōdet hic viuus ſenſus, fruſtra gloriatur homo de fide Euangelij. Paulus ergo requirit cum incremento cognitionis omnem ſenſum, id eſt, pleniſsimum, quo cor pleniſsime afficiatur. Nam particula Omnis nō ſemper vniuerſitatem generis ſignificat, ſed interdum ex Hebræorum idiotiſmo rei cui adiūgitur, perfectionem quandam, vt in illo: Si omnem fidem habeam, id eſt, cōſummatiſsimam fidē ſcilicet edendi miracula. Sed de hac phraſi ſupra quædam diximus. PORRO nō videtur mihi inutile fore auditoribus, ſi quædam huc aſcripſero de modo parandi γνῶσιν, hoc eſt, cognitionem rerum in ſcriptura. Nam niſi iuſtū modum ſciuerit interpres, fruſtra ſudat, & inutiliter aures diſcentiū fatigat. Ad γνῶσιν igitur parandam poſt inuocationem Dei, tria requiruntur, linguarū & phraſeon cognitio, theoria ac paradoſis. SINE linguarum & phraſeō cognitione non diſcerni poſſunt locutiones figuratæ à proprijs, nec propriæ à figuratis. quare opus eſt diligenti conſideratione, ne phraſeon & linguarū inſcitia impediat γνῶσιν. Proinde Gramatica diligēter diſcēda eſt ab ijs, qui feliciter interpretari ſcripturā volunt. DEINDE theoria eſt neceſſaria. hac enim ſententiæ ſimiles & quæ videntur contrariæ inter ſe conferuntur: hac coniunguntur late in ſcripturis ſparſa, vt vnū veluti Syſtema conſtituant: hac, capita rerum ordinantur: hac eruuntur definitiones, inſtituūtur diuiſiones, conciliantur antilogiæ: hac conferuntur obſcura clarioribus, typi antitypis: hac exempla regulis, & regulæ exemplis accōmodantur: hac particularia ad vniuerſalia, & vniuerſalia ad particularia reuocantur: Hac antecedentia, adiuncta, & cōſequentia perpēduntur: hac conſilium ſcriptorum, ſcopus, & periſtaſes conferuntur. Breuiter, Theoria normam Dialecticam reb. ſacris tractandis tanquam menſurā adhibet, ſingulariq; ſtudio in hoc incūbit, vt interpretatio ſit fidei analoga. PARADOSIS, hoc eſt, traditio, tum demum locum habet, quādo vel orationis genus ignoramus, vel theoria non poſſumus aſſequi dicti ſententiam, tunc enim vox Eccleſiæ quærenda eſt, eaq; audienda, modo analoga fidei ſit, & loco congruat. De hac re plura volente Deo, in priore ad Timotheum dicemus.

Vt probetis quæ ſint præſtantiora.

Vſus ſeu finis cognitionis, videlicet, vt Philippenſes recte iudicent, explorent & approbent ea quæ ſunt pręſtantiora, atque ita expetenda iudicio verbi eligant, & contraria vitent. Hæc enim eſt vis verbi δοκιμάζειν.

Vt ſitis ſinceri ac ſine offenſa in diem Ieſu Chriſti, pleni fructibus iuſticiæ per Ieſum Chriſtum ad gloriam & laudem Dei.

Senſum quo Philippenſes cupit abundare, ad tria capita refert, nempe ad ſinceritatem (quæ eſt bona conſcientia coram Deo) Innocentiam vitæ, (videlicet, ne ſimus vlli offendiculo.) Et plenitudinem fructuum iuſticiæ, qui proficiſcuntur ex gratia Ieſu Chriſti, & tendunt in laudem & gloriam Dei. Atq; ita hoc loco vera viuendi ratio Chriſtianis præſcribitur, & ſimul fons omnium bonorum operum oſtēditur, nimirum quod ex gratia Chriſti & fide in ipſum promanēt ad finem proprium, qui eſt laus & gloria Dei. Opera igitur quæ aliunde veniunt, aut etiam aliorſum tendunt, nequaquam bona cenſenda ſunt, qualiſcunque ſit externa ſpecies. Deinde & hoc obſeruandum eſt, quod bona opera à Paulo non definiantur eſſe iuſticia, ſed fructus iuſticiæ: Quo dicto ſignificatur neceſſaria conſecutio bonorum operum ad gratuitam iuſticiæ imputationem. Debet igitur iuſticia Chriſtiana perpetuo, vt palma florere.

SECVNDA PARS.

Scire vos volo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij euenerunt.

Propoſitio expoſitionis, cuius ſenſus hic eſt. Meus carcer & perſecutio quam hic Romæ patior hactenus ceſſit in

ſit in profectum Euágelij, hoc eſt, Meus carcer fuit occaſio vt latius in mundo ſpargeretur Euangelium, & feliciores ſucceſſus habuerit: Significat enim προκοπὴ felicem promotionem & ſucceſſum.

Ita vt mea vincula manifeſta ſint in Chriſto, in toto prætorio, & reliquis omnibus.

Expoſitio continens rationem propoſitionis, cuius hic ſenſus eſt: Euangelium occaſione carceris mei innotuit aulæ Neronis, adeoque omnibus Romanis reliquis. Sciunt enim me propter Chriſti negocium in carcerem coniectum eſſe. Eſt itaque hic nõ exiguus Martyrij ſanctorum fructus, quod inde magis magiſq; patefiat, & innoteſcat Euangelium Chriſti. Dicitur autem crux miniſtrorum verbi & piorum afflictio μαρτύριον, quia eſt teſtimonium doctrinæ, & veluti quædam Euangelij obſignatio. Nam cum homines vident ſanctos non propter crucem abijcere confeſsionem, cogitant eos certis niti fundamentis.

Et pleriq; ex fratribus in Domino freti vinculis meis, magis audeant impauide ſermonem loqui.

Alius fructus vinculorum Pauli, quod non pauci qui antea timidiores erant, Pauli inuicta fortitudine animentur ad prædicandum ſine timore Euangelium. Sæpe enim vnius conſtantia multos animare ſolet. Huc igitur pertinẽt ſanctorum martyria, vt non ſolum miniſtris verbi animũ addant, ad quiduis nomine Euangelij ferendum: Verumetiam vt auditoribus conſtantiæ argumentum & liberæ cõfeſsionis calcaria eſſe debeãt, ob has duas cauſſas in primitiua Eccleſia memoria Martyrum celebrabatur pie, & vtiliter, quæ in Papatu fœdis abominationibus eſt contaminata.

Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli vero etiam propenſa voluntate Chriſtum prædicant.

Diſtributio eſt, qua oſtendit & hũc fructum prouenire ex ſuo carcere, videlicet, quod non ſolum boni & fideles, verumetiam mali & infideles Euangelium prędicauerint. Mali quidem inuidia & contentionis ſtudio incitabantur, Nam quo plures docebãt Euangelium, eo magis cauſſa Pauli grauabatur, vt qui iſtius ſectæ autor haberetur: Boni vero & fideles animati exemplo Pauli, ſtudebant vt Chriſti Euangelium magis innoteſceret, & ſpargeretur per totum orbem in plurimorum ſalutem.

Illi quidem per contentionem Chriſtum annunciant, non pure, exiſtimantes ſeſe afflictionem addere vinculis meis: Hi vero ex caritate, ſcientes quod ad defenſionem Euangelij ſim conſtitutus.

Confert vtrumq; genus in cauſsis efficientibus, & finalibus maioris declarationis gratia. Prius membrum eſt: qui per contentionem Chriſtum annunciant, id faciunt non pure, id eſt, non puro affectu, nec ob verum finem, ſed vt afferant afflictionem vinculis meis. hoc eſt, vt magis grauent cauſſam meam, qui propter Euangelium in carcerem coniectus ſum. Nam cum Paulus teneretur in carcere, multi prædicabant Chriſtũ, vt Neronem magis inflammarẽt aduerſus Paulum. Fuerunt autẽ iſti abſq; dubio Iudæi, qui ad quiduis patrandum parati erãt, vt Paulus è medio tolleretur. Poſterius membrũ eſt, quod quidam, videlicet pij vero amore Chriſti & Euangelij moti annunciarunt Euangelium, atq; ideo ſe Paulo adiunxerũt, moti exemplo conſtantiæ ipſius, qui in ipſo carcere nõ deſtitit à propaganda Euangelij doctrina. Exemplum miniſtris verbi, adeoq; omnibus pijs imitandum, videlicet, vt laborantibus Eccleſiæ membris, quantum in ſe eſt, opem ferant.

Quid igitur? Attamen quouis modo, ſiue prætextu ſiue veritate annũciatur Chriſtus, de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

Quia abſurdum alicui videri poterat, quod dixerat per malos quoque Euangelium annunciari, anticipat eam obiectionem, & affirmat ſe ideo gaudere, quod iſta occaſione Euangelij fama ad plures perueniat. Vtitur enim Deus ſæpe malis inſtrumentis ad boni operis effectionem. Sic etſi Scribæ & Phariſæi mali erant, nihilominus tamen illorum doctrinã ea parte, qua ſincera apud eos remanſerat, non paucis profuit. PRÆTEXTVS & veritas

hic opponuntur, per prætextum, ſtudium nocendi intellige: per veritatem, ſinceritatem ſeu verum animi ſtudium ad propagandum Euangelium.

Noui enim quod hoc mihi cedat in ſalutem per veſtram deprecationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus Ieſu Chriſti.

Cur ſe gaudere dicat, ex eo quod Chriſtus quouis modo prædicetur, oſtēdit. Senſus autem verborum Pauli hic eſt. Vtut iſti inuidi & contentioſi omnia in meam perniciem machinantur, tamē Chriſtus per me glorificabitur ſparſo eius Euangelio late per orbem: qua ſane gloria nulla maior in hac vita mihi cōtingere poteſt. Obſeruetur autem in primis, quod Apoſtolus hoc nō dicat fretus ſuis viribus, ſed deprecatione Philippenſium & ſubminiſtratione ſpiritus Chriſti, qui in cruce & vires addit, & conſolatur. Hic rurſus neceſsitatem Stoicam euerſam videmus.

Secundum expectationem & ſpem meam, quod nulla in re pudefiam, ſed cum omni libertate, vt ſemper, ita nunc quoque magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam ſiue per mortem.

Vt certam & immotam ſpem ſe habere doceat, duabus vocibus idem in genere ſignificantibus vtitur. Prior eſt ἀποκαραδοκία, quam interpres expectationem vertit, & componitur ab ἀπὸ, id eſt, à, κάρα, id eſt, caput, & δοκεῖν, annuere. Perinde ac ſi caput totum vergat, & inclinet in id, quod firmiter & certo ſperatur. Quaſi dicat Apoſtol⁹, Spero equidem certo & ſine omni hæſitatione, vt quemadmodū hactenus, ſic & poſthac per me Chriſtus glorificetur. Monemur hoc loco, nō omnia alienis precibus eſſe relinquēda, quinetiam ſperandum per nos erit quod cupimus, & ardentibus votis depoſcendum. Sic enim ſcriptū eſt: Fiat miſericordia tua ſuper nos, quemadmodū ſperauimus in te. Vehementer igitur iſti errant, qui publicas pro ſe preces fieri mādant, ac interim ipſi viuūt ſine pœnitentia ſecuri, omnibus libidinibus & furoribus indulgentes, qua ratione ſibi & ſuis maius exitium accerſunt.

Mihi enim viuere Chriſtus & mori lucrum eſt.

Probat proximum dictum, nimirum quod Chriſtus magnificabitur in ſuo corpore, ſiue per mortem ſiue per vitam. Eſt autem huius probationis ſenſus. Siue viuam, ſiue moriar, Chriſtus meum eſt lucrum, quo fretus ſecurus ſum & in vita & in morte. Nā viuere & mori hic ponūtur nominaliter, quod articul⁹ pręfixus τὸ indicat, & ſubintelligitur κατὰ prępoſitio, vt ſit ſenſus. Quando viuo, Chriſtus eſt meum lucrū, & quando morior, idē Chriſtus eſt meū lucrum. Quare mihi perinde eſt, ſiue viuam diutius, ſiue moriar. Quid lucrū appellet Apoſtol⁹ ex præcedentibus notum eſt, nempe gloriam Chriſti, quæ cum Apoſtoli cōmodo eſt cōiuncta. Hic locus docet, qualiſnam fiducia piorū eſſe debeat, cum in vita tum in morte. Non enim frangi metu mortis poteſt is, qui ſerio & viua fiducia Chriſtum victorem mortis, ſuum lucrum eſſe ſtatuit, eumque ſolum omnibus & lucris & damnis anteponit.

An autem viuere in carne hoc mihi fructus operis ſit, & quid eligam ignoro.

Deliberationē inſtituit per digreſſionem. Vtrúmne viuere aut mori ſit vtilius. vtrumque enim vtile & honeſtū in Domino. Cauſſa huius deliberationis eſt. Quod maior fructus ex vita Pauli, quā ex morte ipſius prouenire videatur. Nam dum viuit, inter homines ſe propagare Euangelium Chriſti (quod vberrimum fructum ſuæ vitæ, indicat) videt. En pij pectoris ingenium. εἰ per an reddidi. Ita enim ſolet in ſubiectionibus accipi. In carne viuere hoc loco, eſt in hoc caduco corpore vitam degere. τοῦτο, id eſt, hoc, abundat ex idiotiſmo Hebræorum, qui ſæpiſsime antecedens repetunt. Fructus operis, id eſt, operęprecium, nempe res vtilis & fructuoſa, digna in qua aliquis operam ponat.

Coarctor autem ex his duobus, deſiderium habens, migrare & eſſe cum Chriſto.

Vtriuſq; partis deliberationis cauſſis ſe moueri dicit Apoſtolus. Mori quidem optandum iudicat, propterea quod mors piorum ſit acceſſus ad fruitionem gloriæ Chriſti. Viuere vero optandum iudicat, propter ſalutem Eccleſiæ promouendam ſua pręedicatione: Vocabulum ἀναλῦσαι, quod migrare reddidi, à nautis ſumtum eſt qui profecturi ſoluere dicuntur. Sic etiam accipitur hoc vocabulum Luc. 12. Et in ſpecie ſignificat redire eo vnde quis venerat.

Sed

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed permanere in carne magis neceſſarium eſt propter vos.

Alterius partis deliberationis ratio ab vtili, ac ſi dicat: Si vos reſpicio, & veſtrum in Euangelio profectum, ſatius eſt me in carne manere, hoc eſt, in hoc caduco corpore vitam aliquandiu degere. Ex vtroq; deliberationis membro hæc diſcamus. PRIMVM, quod mors ſit non interitus piorum, ſed migratio animæ à corpore ad tempus. DEINDE, quod animæ piorum non dormiant, ſed Chriſti conſpectu in cœlis fruantur. TERTIO, quod tota noſtra vita debeat ſibi proponere Chriſti gloriam, ac ædificationem Eccleſiæ Chriſti. QVARTO, quod Chriſtiani non debeant mortem expaueſcere, ſed in Chriſto ſtatuere mortem eſſe aditum ad meliorem ſtatum, quam ſit hic præſens.

Et hoc confiſus noui quod manſurus ſim, & vna permanſurus cum vobis omnibus ad veſtrum profectum & gaudium fidei, vt gloriatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu de me, mea rurſus apud vos præſentia.

Finem ſui voti addit Apoſtolus, nimirum profectum Philippenſium & gaudium fidei, quod ex prædicatione Euangelij percipiant fideles. Obſeruetur fructus profectus in cognitione Euangelij, videlicet quod quo magis proficimus in fide ex prædicatione Euangelij, eo maius reddatur gaudium piorum, quod ex fide proficiſcitur, & abundãtior fiat gloriatio in Chriſto. Hic ſanè fructus vberrimꝰ & dulciſsimꝰ, merito nos excitare ad audiendum, legendum, meditandum verbum deberet.

TERTIA PARS.

Tantum digne Euangelio Chriſti conuerſamini, vt ſiue venero & videro vos, ſiue abſens fuero, audiam de rebus veſtris, quod ſtetis in vno ſpiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

Propoſitio ſuaſoria, eaq; generalis, quam mox in duo capita diſtribuit Apoſtolus: quorum Prius eſt, vt Philippenſes in negotio Euangelij fortiter ſe gerant, vt ſpirituales athletas decet. Poſterius continet mutua officia piorum, vt mores reſpondeant Euangelio. Prius caput perſequitur vſq; ad finem præſentis capitis. Poſterius aggreditur in principio ſecundi, quod copioſa enumeratione proſequitur. EST autẽ digne Euangelio viuere, reſpõdere dignitati Euangelij, fidei puritate & morũ innocentia, Seu, Eſt Euãgelicã doctrinã firmo corde complecti, ac deinde ſibijpſi renunciate, ſublataq; cruce Chriſti eũ ſequi in pietate, patiẽtia, modeſtia, iuſticia & alijs virtutibus. Ex quo manifeſte ſequitur, eos omnes Euangelium contumelia afficere, qui ſecus viuunt, quam Euãgelij dignitas requirit, vt qui fidem iactãt ſine viuo cordis ſenſu, ſine pœnitẽtia & pietatis exercitijs, propter quos nomẽ Dei apud hoſtes Euãgelij male audit. Stare in vno ſpiritu, eſt perſiſtere in ſinceritate doctrinæ cõcordes, cuius rei autor eſt Spiritus ſanctus. Eſt ergo Metonymia. Stãdi etenim verbũ athletis cõuenit, à quibus ſumta eſt translatio. VT igitur hoc loco perſtringũtur nouatores, qui ſemper aliquid cõminiſcuntur, non tã ad ædificationem quam ad inanem iactantiam, rixas & diſceptationes: Ita vere pijs commendatur conſtantia, ne quouis vento doctrinæ fluctuent, & inſtar arundinis facile huc illuc impellantur. Vno pariter animo decertare per fidem Euangelij: eſt fide tãquam tutiſsimo ſcuto munitos, pariter in aciem prodire, hoſtiq; ſe opponere. HIC duo obſeruãda ſunt: Primum, quinam ſint hoſtes Euangelij, qualeſq; eorum artes quibus Euangeliũ oppugnant. Deinde, quomodo ſe hoſtibus opponant fideles, & in qua re poſita ſit victoria. Hoſtes ſunt Satan, Caro, Mundus. Satan nunc doctrinæ, nũc vitæ piorum inſidiatur, idq; partim ſophiſtica, partim tyrañide, partim hypocriſi. Caro nũc acumine rationis ſe Euãgelio opponit, nunc blanditijs ineſcare incautos conatur. Mundus nunc blanditur, nunc minatur, nunc exẽplis peſsimis veluti inuadit caſtra Eccleſiæ ad obruẽdum Euangelium. Contra hos hoſtes pij ſtabunt in acie, armis ſpiritualibus armati, & ſcuto fidei omnium hoſtium tela excipient. Plura de hac pugna & panoplia fidelium vide ad Epheſ. 6. & 1. Theſ. 5.

Nec in vlla re terreamini ab ijs qui ſe opponunt.

Vult Apoſtolus contemni pericula & minas hoſtium vel potentiſsimorũ, quod ſane nemo facere poteſt, niſi qui vera fide munitus fuerit. huc illud Iohan. Hæc eſt victoria quæ vincit mundũ, fides veſtra.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quod illis quidem eſt exitij indicium, vobis vero ſalutis, idque à Deo.

Ratio cur terreri aut conſternari animis non debeant pij in lucta aduerſus hoſtes ſuos, ſumta ab euentu. Nam vt rabies aduerſariorum cõtra Euangelium eſt ipſis indicium futuræ damnationis & exitij: Ita pijs & fidelibus apertum & planum eſt ſalutis teſtimonium, quod fortiter pro Euangelio contra eius aduerſarios militent. Sed vnde hoc? à Deo, reſpondet Apoſtolus. Reuocat autem Apoſtolus victoriã ad Deum autorẽ, duabus de cauſsis: videlicet ne animo concidant fideles, ſi quid ferendum ſit pro Euangelio, & ne inſoleſcant aut efferãtur, ac ſi aliquid propria virtute efficere poſſent. Verſio vetus, Papiſtis occaſionem erroris præbuit, qui afflictiones Sanctorum merita ſalutis faciunt. Quia enim in veteri tranſlatione vocabulum cauſſæ ponitur, vbi in Græco eſt ἔνδειξις, id eſt, ad verbum indicatio, ſeu indicium vel demonſtratio, arripiunt hoc Pauli dictum, vt eo oppugnent gratuitam ſalutem, cum tamen Paulus non de cauſſa ſalutis loquatur, ſed de indicio tantum. Nam vt ſignificat rabiem aduerſariorum magnum argumentum eſſe futuræ damnationis illorum: Ita conſtantiam piorum & luctam aduerſus hoſtes, futuræ eorum ſalutis demonſtrationem ſeu indicium prænunciat.

Quoniam vobis donatum eſt, quantum ad Chriſtum attinet, non ſolum in ipſum credere, ſed etiam pro ipſo pati.

Expolitio rationis præcedentis per diſtributionem. Refert enim inter gratias Dei, & credere in Chriſtum, & pati pro Euangelio. Nam vt animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei: Ita nec credere nec pati vera & inuicta animi fortitudine pro Euangelio poteſt. Obſeruetur hic locus contra Papiſtas, qui fingũt liberi arbitrij eſſe, credere & non credere, pati pro Euangelio & non pati. Sed de hac re plura in capite Secundo dicemus.

Idem certamen habentes, quale vidiſtis in me, & nunc auditis in me.

Proponit ſe exemplũ & ſpeculum fortitudinis, qua obſiſtere pios aduerſarios decet, ne videlicet cruce frãgantur, & abijciant confeſsionem propter acerbitatẽ afflictionum. Locus obſeruetur de miniſtris verbi, quorum munus eſt exempla doctrinæ moribus exprimere, vt quemadmodum ex ore ipſorum veritatem diſcunt auditores, Ita ex moribus recte viuendi, regulam ſumant. Nam cum perfectiſsimus modus docendi cõſtet regula & exemplo, (quod enim regula menti offertur, id exemplo ſenſibus repreſentatur) is paſtor optime ſuo fungitur officio, qui quod ore doceat, moribus exprimit.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Multis argumentis hortatur Philippenſes ad concordiam, humilitatem & conſtantiam, promittit Apoſtolus ſe miſſurum Timotheum & Epaphroditum, quos illis ſingulariter commendat.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Partes huius capitis duæ ſunt præcipuæ. Prior Parænetica eſt, in qua hortatur Philippenſes ad virtutes Chriſtiana profeſſione dignas. In huius loci confirmatione explicat copioſe locum de humiliatione & glorificatione Chriſti. Poſterior eſt commendatio, in qua Philippenſibus commendat Timotheum & Epaphroditum.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si qua igitur exhortatio in Chriſto, ſi quod ſolatium caritatis, ſi qua communio ſpiritus, ſi qua vi-

Ad mutua inter Chriſtianos officia exhortaturus Philippenſes, omnium primum ad concordiam horta-

ſcera

ſcera & miſerationes, implete gaudium meum.

tur, quæ fons eſt reliquorum officiorum & virtutum. Inſinuat autem hac vehementi & Pathetica obſecratione inter Philippenſes cœpiſſe diſsidia & contentiones, procul dubio per inſidias Pſeudoapoſtolorum, quod ex tertio capite colligi poteſt, vbi ita ait: Cauete canes, cauete conciſionem, Si qua, inquit, exhortatio in Chriſto, id eſt, ſi qua exhortatio nomine Chriſti facta apud vos locum habeat. Si quod ſolatium caritatis, hoc eſt, ſi caritas communis, aliquid ſolatij afferat. Si qua communio ſpiritus, id eſt, ſi eiuſdem ſpiritus Chriſti participes ſitis. Si qua viſcera & miſerationes, id eſt, ſi tangamini vllo miſericordiæ, cum erga vos inuicem & Eccleſiam Chriſti, tum etiam erga me affectu. Ex hiſce quatuor infert propoſitionem, Implete gaudium meum. Hic omnium primum obſeruemus ex antitheſi, eos omnes ſpernere exhortationes nomine Chriſti factas, caritatem fraternam cõtemnere, Spiritum ſanctum abijcere, adeoque omnem affectum erga pios deponere, qui mutuæ in Eccleſia concordię, quæ eſt miniſtrorum verbi haud minimum gaudium, non ſtudent. De concordia copioſe diximus in commentarijs noſtris in Epiſtolam ad Galatas.

Vt idem ſentiatis.

Expoſitio ſeu definitio eſt gaudij Apoſtoli. In Græco eſt φρονῆτε, quod verbum generale eſt, continens ſub ſe omnes animorum actiones. Vult igitur Paulus, vt eodem ſint Philippenſes erga ſe inuicem animo & ſtudio, vt idem in ædificationem cogitent, ſapiant, meditentur, ſtudeant, ament &c. Notetur quodnam potiſsimum miniſtrorum verbi atq; adeo omnium piorum gaudium eſſe debeat, nimirum pia in pijs & honeſtis rebus conſenſio, & animorum coniunctio: vnde poſtea plurimi & vberrimi in tota vita fructus ſequuntur. Moueat ergo nos magis hæc Spiritus ſancti ſeria exhortatio, quam vicioſæ carnis & cœcæ rationis peruerſum iudicium.

Eandem dilectionem habentes.

Propoſitionis diſtributio eſt, qua quid per verbum φρονεῖν intelligat, exponit, ac primum, idque merito dilectionem collocat, quam vult eſſe eandem, id eſt, parem modo dilectionis.

Vnanimes.

Charitatis effectus eſt vnanimitas, qua conſentientibus animis & ſententijs, coniunctiſque viribus nos inuicem fouemus ac ædificamus in bono.

Vnum ſentientes.

Effectus eſt vnanimitatis. Vbi enim vnus animus, ibi quoq; vnum iudicium exiſtit. Cum igitur vno animo (non quidem ſubſtantia, ſed voluntate & affectu coniunctos eſſe deceat Chriſtianos, par eſt, vt non ſolum mutuis officijs ex caritate manantibus ſe inuicem foueant, verum etiam vt in doctrina religionis ſummum teneantur conſenſum. Huc Pſalmus pertinet, Ecce quã bonum & quã iucundum, habitare fratres in vnum.

Nihil ex contentione aut inani gloria.

Amplificat per Antitheſin, & ſublatam vult diſcordię originem & concordiæ peſtem, quæ eſt contentionis ſtudium: quod ex inani ambitione naſcitur. Obſeruetur verum inanis gloriæ indicium & concordiæ peſtem eſſe rixandi libidinem. Quare ſummopere pijs contentiones ſunt viuandæ, mode ne cum pietatis & veræ doctrinæ ſinceræq; iniuriæ fiat. Tum enim cum Paulo licebit dicere: Qui aliud Euangelium prædiuerit, quam ego, anathema ſit.

Sed per humilitatem alijs alios exiſtimate præſtantiores.

Cauſam proximam mutuæ concordiæ facit veram humilitatem, qua quis vilis in oculis ſuis apparens, nihil altum de ſe cogitat: ſed alios præ ſe honorandos iudicat, vt excellentiores. Quod quidem nõ ad ſtatum œconomicum & politicum, & officiorum diſcrimina referendum eſt, ſed ad animi & conſcientiæ forum, vbi quilibet proſtratus coram Deo agnoſcit propriam infirmitatem & vilitatem, agnoſcit magnitudinem peccati ſui. Hæc cognitio facile efficiet, vt neminem non meliorem ſe iudicet is, cui pietas eſt cordi.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

DE HVMILITATE CHRISTIANA.

Quos Paulus humiles,hos Chriſtꝰ pauperes ſpiritu nominat.Sunt proinde vere humiles corã Deo,qui omni ꝓprię virtutis,ſapientię,& iuſticię fiducia exinaniti,quicquid boni eſt,in ſolo Deo quęrunt.Quare humilitas Chriſtiana corã Deo eſt virtus,qua ex veriſsima noſtri cognitione nobis ipſi vileſcimꝰ,omniq; ꝓpriæ virtutis,ſapientię & iuſticię fiducia exinatiti, nos corã Deo proſternimus, ac in eo ſolo omnia bona per Chriſtum quærimus. Ex hac humilitate coram Deo naſcitur humilitas corã hominibus,quæ in vera dilectione fundatur.Hæc facit vt nos nemini præferamus ſuperbè, ſed omnibꝰ ſincere nos accommodemus. Quoniam autem hæc Humilitas qua nos vel corã Deo proſternimus,vel nos proximo ſubijciamus, nõ naſcitur in carne noſtra,quærenda eſt ipſius vera ſcaturigo, quæ eſt regeneratio noſtri per fidem & Spiritum ſanctum.priuſquã enim renaſcimur,φιλαυτία in nobis regnat,& inanis gloriæ cupiditas. Verum in renatis inchoatur vera humilitas,quę cognitione harum rerum creſcit & perficitur tandẽ.PRIMVM,cogitabimus mandatum Dei eſſe,vt ſimus humiles.huc primum præceptum facit, & mandatum de dilectione proximi.qui cõtra hæc præcepta ſuperbit,Deum offendit,excutit Spiritum ſanctum, & incurrit in pœnas. DEINDE,proponemus nobis exemplum Chriſti, ad quod Paulus hic nos reuocat,cum dicit,Chriſtum cum poſſet ſe in maieſtate glorioſa vt Deum exhibere,ſe puſillum hominem in omni humilitate exhibuiſſe. ad hoc ſuum exemplum inuitat Chriſtus ſuos diſcipulos,cum inquit:Diſcit à me,quia mitis ſum,& humilis corde. Quis, inquit, Bernhardus, ſanæ mentis contemnit humiliari propter tam humiliatum pro nobis? TERTIO loco conſiderabimus nos ipſos penitus, quid fuerimus ante ortum,quid ab ortu ab occaſum,quid erimus poſt hanc vitam.Fuimus ſemen & ſanguis in vtero. Iam in deſerto miſeriarum huius vitæ ſumus peccatis multis contaminati. Erimus aliquando eſca vermium & puluis,vt Abraham ſe puluerẽ agnoſcit.Huc pulcre quadrant verſus iſti:

Heu cur vſque adeo viliſsima terra ſuperbit,
Cuius fœda breui corrodent viſcera vermis.

QVARTO cogitabimus, Si quæ bona habemus,nõ noſtra eſſe,ſed Dei,in aliorum commodum nobis collata,vt illa tanquam Oeconomi Dei diſpenſemus. QVINTO cogitabimus,Deum qui dedit, poſſe etiam aufferre quæ dedit,ſi ijs abutamur. SEXTO veniet etiam nobis in mentem, quod alij qui minora dona videntur habere,quam nos,ſæpe plus operæ præſtent,& vtiliores ſunt Eccleſiæ. SEPTIMO accedat quotidiana in exercitijs pietatis aſſuefactio,vnde non ſolum humilitas, verum etiam aliæ virtutes creſcunt, & veluti adoleſcunt. OCTAVO de multiplici veræ humilitatis fructu cogitabimus.nam ſiue Deum reſpicimus,ſiue nos ad homines conuertimus,ſiue nos ipſos conſideramus,mirabiles humilitatis fructus eſt videre.nam ſi Deum reſpicimus,præparat humilitas Deo hoſpitiũ, iuxta hanc Propheticam ſententiam,In ſancto habitat,& cum contrito & humili ſpiritu. Item, Ad quem reſpiciã,niſi ad contritum ſpiritu & trementẽ ad ſermones meos? HVNC enim iuxta Chriſti dictũ exaltat Deus,cum interea ſuperbis ἀντιτάσσεται,vt Petrus loquitur. Si ad homines nos conuertimus,honoratur humilis, cum contra contemnitur ſuperbus. nam nemo nõ odit ſuperbum tanquam mancipium Satanę & hoſtem Dei,& contemtorem hominum. Si nos ipſos conſideramus,dulciſsimos humilitatis fructus percipiemus. Primum enim humilitas vera eſt mater pudicitiæ & patientiæ. Deinde ad ſapientiam parandam viam ſternit,iuxta illud Salomonis,Vbi eſt humilitas,ibi & ſapientia. Adhæc humilitas pia eſt cuſtos fidei & timoris Dei. Eſt quoq; inuocationis cauſa quædam,& veluti quædam exauditionis conciliatrix in Domino, vt in Pſalmo habetur, Reſpexit Dominus ad orationem humilium.præterea veram humilitatem comitatur gloria. Matth.5. Beati pauperes ſpiritu,quoniã ipſorum eſt regnum cœlorum. Et 24. Qui ſe humiliauerit,exaltabitur.Huc illud Auguſtini,Sicuti arbor vt ſurſum creſcat,ꝓfundas ſubtus radices agere debet: ita quiſquis in humilitate fixum animum non habeat, in ruinam ſuam extollitur. Inſuper humilitas illa, de qua nobis eſt ſermo, eſt ornatus animæ pulcerrimus,vnde Petrus in prioris quinto,ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε,hoc eſt,induite tanquam veſtem,ſeu humilitate intus ornati ſitis. Hæc ſint dicta de humilitate contra ſuperbiam,quam & vetus Poëta damnat,cum ait,μὴ γαυροῦ σοφίῃ μήτ' ἀλκῇ μήτ' ἐνὶ πλούτῳ.

Non conſideretis quiſq; quod ſuum eſt, ſed vnuſquiſq; etiam quæ ſunt aliorum.

Id eſt, quilibet conſulat commodis proximi ſui in ædificationẽ. Quod vbi ſit, nec contentio, nec inanis gloria locum

ria locum habere poteſt. Hic cauendum eſt, ne hanc vtiliſsimam virtutem cum turpiſsi-
mo πολυπραγμοσύνης ſtudio confundamus. Illa enim ſancta quædam cura eſt, qua quiſque
proximi ſtudijs perinde atque ſuis ſtudet. Hæc profana temeritas eſt, qua quis nunc alie-
na munera inuadit, nunc alios calumniandi ſtudio obſeruat. De hac recte dicitur, τῆς πο-
λυπραγμοσύνης οὐδὲν χειρότερον ἄλλο.

Hoc enim ſentiatur in vobis quod & in Chriſto Ieſu.

Maximum exemplum imitandum proponit, nempe Ieſu Chriſti. Eſt autem hic verborum ſenſus, vt inter ſe
eum affectum ſeruent Philippenſes, quo fuit præditus Ieſus Chriſtus. Sentiatur, imperati-
uum eſt verbum, quod in nomen reſolui poteſt, hoc modo, Hæc ſit veſtra ſententia, quæ
Chriſti ſententia fuit. Seu, Hic ſit affectus in vobis, qui fuit in Chriſto Ieſu, nempe ſumma
humilitas.

Qui cum eſſet in forma Dei, non duxit rapinam parem eſſe cum Deo, ſed ipſe ſe inaniuit forma ſerui ſumta, in ſimilitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit ſeipſum, factus obœdiens vſq; ad mortem, mortem autē crucis. Quapropter etiam Deus ipſum exaltauit, & donauit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine IESV omne genu ſe flectat, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum, omniſque lingua confiteatur quod Dominus ſit Chriſtus Ieſus ad gloriam Dei patris.

Exponit Apoſtolus & definit qualis fuerit affectus in Chriſto, vnde occaſionem nactus, copioſam doctrinam tradit de Chriſti diuinitate, potentia, humanitate, perſona, beneficijs, morte, reſurrectione, glorificatione ac regio honore. Hæ doctrinæ partes cum ſint Chriſtianiſmi præcipua capita, volo eas breuiter in enarratione attingere, Ac primum quidem dicit.

Qui cum eſſet in forma Dei.

Hæc diuinitatis Chriſti aſſertio eſt. Eſſe autem in forma Dei, eſt maieſta-
te & gloria ſe Deum verum declarare, id quod fecit Dominus etiam ante aſſumtam for-
mam ſerui, vt hic Paulus manifeſte loquitur. Nam diſcernit inter tempus maieſtatis & in-
anitionis ſeu humiliationis, quo formam ſerui aſſumſit. Ideo autem & formæ Dei & for-
mæ ſerui meminit, vt Chriſti affectus expreſſus proponatur, qui neglecta maieſtatis gloria
ſe ita ſubmiſit, vt noſter fieret ſeruus, humana natura aſſumta in vnionem hypoſtaticam.
OBSERVETVR igitur hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Firma eſt enim à ma-
ieſtatis & gloriæ declaratione ad eſſentiam conſequentia. Ita enim Dominus per Prophe-
tam ait: Gloriam meam alteri non dabo. & verbum ὑπάρχειν ſignificat cum diuinitatis de-
claratione ſimul adeſſe eſſentiam. Recte igitur Auguſtinus, in formæ nomine naturalis
plenitudo debet intelligi. ſequitur:

Non rapinam arbitratus eſt, eſſe æqualem Deo.

Homines ſuperbi, atque adeo Diabolus ipſe, interdum ſibi aſſumunt diuinos honores, cum tamen ſciant
ſe nequaquam Deos eſſe. At Ieſus Chriſtus certo ſciuit, quod eſſet ęqualis Deo, & quod di-
uinum honorem vendicaret ſibi ſine iniuria Dei. Rapina res aliena eſt, quæ per iniuriam
poſsidetur. Significat Apoſtolus hac voce, Chriſtum non ſumſiſſe aliunde diuinitatis glo-
riam, ſed vere & ſubſtantialiter Deum eſſe. Non rapina fuit, inquit Auguſtinus, illa filij
cum patre diuinitatis æqualitas, ſed natura. Non enim potuit eſſe rapina, vbi æqualis erat
natura. hæc itaque Chriſti humilitatio homines arrogantes humiliet, qui cum ipſi nihil
ſint, ſuperbe tamen ſibi arrogant honores, ac ſi alijs meliores eſſent: quod quidem rapinæ
genus eſt. Porrò quia æqualitas in vnam perſonam non cadit, ſignificat Apoſtolus hac vo-
ce Ieſum Chriſtum æternum Deum eſſe, diſtinctam tamen à patre perſonam, ὁμούσιον pa-
tri & Spiritui ſancto. Vt igitur æqualitas perſonarum diſtinctionem oſtendit: Ita quoq;
Arianos confutat, qui hunc Ieſum Chriſtum ſecundum naturam diuinā patre minorem,
hoc eſt, inæqualem eſſe iudicarunt.

Sed inaniuit ſemetipſum forma ſerui ſumta.

Humiliatio Ieſu Chriſti voluntaria hiſce verbis deſcribitur. Nam cum dicitur,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dicitur,inaniuit ſeipſum,ſignificatur ſpontanea ſubmiſsio. Qualis autem ſit hæc inanitio ſeu humiliatio filij,in ſequenti textu exponitur per diſtributionem. Forma ſerui eſt filius Dei reuera ſeruilem conditionem in ſe recepit cum natura humana. Nam nõ ſolum patris cœleſtis, ſed etiam hominum factus eſt ſeruus, non quidem coactione, vt dictum eſt,ſed ſpontanea voluntate. Etſi autem omnes credentes ſerui ſunt Dei,vt qui ea conditione adoptentur,vt ſe & totam vitam Deo in obſequium addicant: Chriſtus tamen peculiari modo,ſeruus Dei dicitur,videlicet,quod Deus pater ipſum emiſerit ad opus eximium quoddam,quod cum cæteris commune non habet. OBSERVETVR hoc loco Antitheſis in verbis Pauli,ſupra dixit,in forma Dei exiſtens,hic vero formam ſerui aſſumens,qua antitheſi ſignificatur,quod forma Dei ipſi per naturam & eſſentiam competat,& quod forma ſerui tantum ſit aſſumta ab illo in vnionem perſonalem,atque ita qui Rex Regum, & Dominus Dominantium natura eſt,ſeruilem conditionem ſuſcepit,aſſumta natura humana,vt ſua ſeruitute genus humanum à perpetua peccati ſeruitute & miſeria redimeret.

In ſimilitudine hominum factus.

Hoc eſt, ſimilis factus alijs hominibus, vt qui veram naturam humanam aſſumſerit.

Et habitu compertus vt homo.

Interpretatio eſt à ſigno. Confirmat enim Chriſtum vere aſſumſiſſe humanam naturã, idq; à proprietatibus humanæ naturæ, quæ ab ea ſeparari nõ poſſunt. In omnib⁹ enim,exemto peccato, ſe geſsit vt verus & naturalis homo, creuit,comedit,bibit,dormiuit,fatigatus eſt,fleuit,triſtatus eſt. Breuiter, Humanæ naturæ proprietatibus ſe verum hominem declarauit. Hoc loco perperam abuſi ſunt Marcioniſtę,qui hinc colligebant,corpus Chriſti eſſe ſpectrum,ſeu phantaſma,& nõ verum corpus,ſed facile iſtud delirium refutatur. Nam Paulus hic ſimilitudinẽ non ſeparat à natura,nec particula,vt imꝓprietatis nota eſt,ſed potius veræ & ſolidæ approbationis,ſicuti ſæpe alias. Præterea ſcopus Apoſtoli hic eſt,vt doceat qualiter ſe geſſerit Chriſtus humana natura aſſumta. Oſtendit enim ipſum cum poſſet ſe in maieſtate glorioſa vt Deum exhibere,ſe hominẽ in omni humilitate exhibuiſſe. Nam Philippenſes hoc loco ad humilitatẽ hortatur Apoſtolus,cuius rei gratia,vt dictum eſt, Chriſti exemplum adducit,affirmãs ipſum,cum in forma Dei eſſet,exinaniuiſſe ſeipſum,forma ſerui aſſumta, id eſt, humana natura cum omnibus ſuis naturalibus proprietatibus,ſed ſine peccato: quod non eſt à natura,ſed aliunde,nempe ab inobœdientia primorum parentum,pro qua vt ſatisfaceret,ſubijt crucem,vt ſequitur.

Humiliauit ſemetipſum,factus obœdiens vſq; ad motrem, mortem autem crucis.

Hoc eſt, in humanitate ſeu ſecundum humanam naturam vſq; adeo ſe humiliauit, quod deteſtandi patibuli (quod ſontib⁹ tantum & maleficis debeatur) ſupplicia ſubire voluerit, vt genus humanũ repararet. Vis itaq; argumenti præſentis hæc eſt: Cum Chriſtus Domin⁹ ita ſe humiliaret ꝓpter nos,vt crucis horrendum ſupplicium ſubiret,decet ꝓfecto nos humiliari,qui natura miſeri & caduci ſumus: Decet vt nobis inuicẽ in omni humilitate ſeruiam⁹. Quanquã autẽ iuxta diuinam naturã pati nõ potuit Chriſtus, tamen humiliatio ipſa & crux perſonæ fuit quæ eſt Deus & homo. Quare merito Philippenſib⁹ atq; adeo omnib⁹ Chriſtianis hoc ſummum humilitatis exemplum ab Apoſtolo ꝓponitur: quæ ſane humiliatio non eſt perpetua,ſed habet felicem exitum,vt etiã in Chriſto videmus,quemadmodum ſequitur.

Quapropter etiam Deus ipſum exaltauit,& dedit ei nomen, quod eſt ſupra omne nomen.

Hoc addit, vt propoſito præmio Philippenſes ad humilitatem inuitet. Si etenim ipſum in vera humilitate fuerimus imitati, poterimus eiuſdem merito ſperare,vt cum ipſo exaltemur,iuxta illud Pauli ad Romanos: Compatimur cum illo,vt etiã glorificemur. Et illud Chriſti, Qui ſe humiliat,exaltabitur. QVANQVAM autem ſecundum diuinitatẽ nec exaltari,aut maiorem dignitatẽ conſequi potuit filius Dei, ſemper patri æqualis,quã eam,quã ſemper cum patre habet: Nec ſecundum humanitatẽ diuina gloria illi competit. Scriptum eſt enim, Gloriam meã alteri nõ dabo: tamẽ ratione exinanitionis & humiliationis,quæ fuit perſonæ,hæc recte dicũtur. Porrò quod additur:

Vt in nomine IESV omne genu ſe flectat.

Periphraſis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Periphraſis eſt, qua diuina maieſtas, dignitas & gloria circumſcribitur, Senſus ergo eſt: Vt omnia creata Chriſtum vt Dominum venerentur, ac ſeſe illi ſubmittant, diuinam ipſius agnoſcentia maieſtatem. Huc pertinet diſtributio quæ ſequitur:

Cœleſtium, terreſtrium, & infernorum.

Nihil enim vult aliud Apoſtolus hac diſtributione, quam nullam creaturam excipi, quæ non Chriſtum ſuperiorẽ agnoſcat. Verum cum Papiſtæ ex tertio diſtributionis membro purgatoriũ fabricant, valde debili fundamento nituntur. Ex hoc enim loco in hunc modũ colligunt: inferi flectunt genua Chriſto, quod de diabolo dici non poteſt. Igitur ſunt animæ in purgatorio, quæ Chriſto hunc cultum pręſtant apud inferos. Reſpondeo. Paulus hic loquitur non de cultu ſimpliciter, ſed de ſubiectione in genere, & agnitione maieſtatis Chriſti & gloriæ, à qua agnitione nequaquã eximuntur damnati. Imo ipſi Diaboli Chriſtũ agnoſcunt, vt vel ad nomen Ieſu contremiſcant. geniculatio igitur hæc non cultus, ſed ſubiectionis eſt. ſignificatur enim ſiſtio diabolorum ad tribunal Chriſti cum trepidatione, vt Paulus hanc geniculationẽ interpretatur, Rõ. 14. Omnes ſiſtemur ad tribunal Chriſti, ſcriptum eſt enim, Viuo ego mihi flectitur omne genu: Male igitur architecti purgatorij hunc locũ ad ſuam fabricationẽ torquent, vt interim taceam nihil ſani eſſe in doctrina de purgatorio, quemadmodum duabus firmiſsimis demonſtrationibus oſtendam. Definiunt Monachi purgatorium eſſe ſatisfactionem, quæ poſt mortem à defunctorum animabus pro peccatis penditur in igne purgatorij. Hac cũ definitione pugnat victima Chriſti qua ſola expiatur peccatum. Ita enim ait Iohannes: Sanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni peccato. Proinde cum ſatisfactio ſolius Chriſti ſit, ſequitur ſententiam Papiſtarum contumelioſam erga filium Dei eſſe, qui alium ſatisfaciendi modum quærunt quã Chriſti ſanguinẽ: quo intelligitur crucis obœdientia. deinde obijcio Papiſtis hoc dilemma: Omnes homines vel in fide diſcedunt vel ſine fide. Si in fide, de morte corporum trãſeunt ad vitã animæ. Ioh. 5. Qui credit illi qui me miſit, in iudicium non veniet: Sed tranſiuit de morte ad vitam. eſt enim finis fidei ſalus animarum, 1. Pet. 1. Reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum veſtrarum. Si ſine fide diſcedunt ex hac vita, ira Dei manet ſuper eos. Iohan. 3. Cum igitur nec fidelis nec infidelis purgatur igni infernali, friuolum eſt commentum Papiſtarum de Purgatorio, cuius tamen prætextu multorum poſſeſsiones ad ſe fraudulenter tranſtulerunt. Hanc interpretationem confirmant etiam ea quæ ſequuntur.

Confiteaturque omnis lingua, quod Dominus ſit Ieſus Chriſtus, idque in gloriam patris.

Id eſt, finis imperij Chriſti gloria Dei patris eſt, qui ex hoc glorificabitur quod ſuis æternam vitã per Chriſtum dederit, & hoſtes per eundem vicerit & damnauerit.

Proinde dilecti mei ſicut ſemper obœdiſtis, non vt in præſentia mea tantum, ſed nunc multo magis in abſentia mea cum timore & tremore, veſtram ipſorum ſalutem operamini.

Conſequentis illatio. Concludit enim à Chriſti exemplo non ſolum veræ humilitati ſtudendum eſſe, verumetiam omni virtutum generi incumbendum, atque hæc concluſionis ſumma eſt. Cæterum amplificatio huius concluſionis tria habet. Primum collationem temporis præteriti cum futuro, Sæpe enim ex pręterito coniectura de futuro ſumitur. Hactenus, inquit, obœdiſtis ſemper: Quare ſpero vt in poſterum quoq; vos obſequentes præbeatis. Secundum modum conuerſationis in hac vita. Cum timore, inquit & tremore, id eſt cũ vera animi humilitate, pura cõſcientia, ſynceraq; religione, ſeu ſollicito tremore quo nõ dubitatio alitur, ſed quo neglectus Dei, falſa colendi Deũ ratio, ſecuritas carnalis, ignauia & ſuperbia excutiuntur. Tertium vſum cum inquit, Veſtrã ipſorum ſalutem operamini, id eſt, veſtrũ ſalutis curſum cõficite, hoc eſt, dum in hac mortali vita manendum eſt vobis, cum timore, & tremore viuite. Non eſt autem ſalutem operari, operibus mereri ſalutẽ aut cõſequi, ſed in ſalutis ſtadio feliciter progredi. Operari igitur ſalutẽ dicitur, qui in ſanctitatis ſtadio currit. Quãuis enim gratis in vno Chriſto per fidẽ apprehenſo ſeruemur, per viam tamen iuſticiæ & innocentiæ ad ſalutẽ cõtendere nos oportet. Quoniã filij Dei eius ſpiritu ducantur, per quem ſunt iuſtificati, vt in bonis operibus ambulent. Hæc conſentiunt cum dicto Apoſtoli ad Epheſ. 2. Gratia ſaluati eſtis per fidem (&

hoc non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hoc non ex vobis, Dei donum eſt) & non ex operibus ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad opera bona, quę prębarauit Deus vt in ijs ambulemus: Et cum diſputatione Pauli ad Rom. Poſtquam enim Apoſtolus illic de gratuita iuſtificatione diſputauerat, mox addit doctrinam de bonorum operum neceſsitate.

Nam Deus eſt qui agit in vobis & velle & efficere pro beneplacito.

Ratio exhortationis ſeu comprobatio à facili ſeu cauſa efficiente: Deus eſt qui operatur omnia ſalutaria in vobis. igitur cum timore Dei in recto curſu pergite apprehenſa manu Dei. Operatur autē Deus velle in nobis dum ex mala voluntate bonā facit: Operatur efficere quando ſuo ſpiritu nos iuuat & addit vires. Sed qua re motus? hoc agit εὐδοκίᾳ, id eſt, beneuolentia paterna qua nos complectitur, & amat in dilecto filio ſuo, ſaluatore noſtro Ieſu Chriſto. Epheſ. 1. Obſeruetur hoc loco teſtimonium euidentiſsimū cōtra liberi arbitrij aſſertores. Si enim naturaliū virium eſſet velle & efficere ſalutaria, nō hoc Paulus tribueret peculiari actioni Dei in iuſtificatis. Verum poſtquam Deus ſuo verbo credentē illuminauit ſuo ſpiritu, ex voluntate mala bonā fecit, & vires ſubſequente gratia adiuuat, nō ſumus iam ſtipites aut ſaxa, vt inuiti trahamur, ſed quod recte volumus efficere iuxta vires ex beneuolentia Dei collatas, poterimus. Sicut erga extra gratiā nulla eſt libertas volūtatis ad ſpirituales actiones, Ita gratia collata libertas aliqua voluntatis redditur, quæ actionum ſpiritualiū quædā cauſa eſt. recte proinde numerantur cauſæ conuerſionis & bonarum actionum, verbum, Spirit⁹ ſanctus & voluntas, Sed docta verbo, mota & roborata à Spiritu ſancto. Voluntas enim ſic docta mota & roborata à ſpiritu ſancto, poteſt vel aſſentiri, vel nō aſſentiri, poteſt Spiritui ſancto obœdire, vel reſiſtere, id quod ex cōcione Stephani, Act. 7. manifeſte colligitur. Phariſæi audientes Chriſtum à Deo trahebantur verbo & ſpiritu ſancto voluntas eorū mouebatur à Spiritu ſancto ad aſſentiendū, Sed nihilominus cōtumaces manſerunt aduerſum Spiritū ſanctū, ex quo fit quod Chriſtus tribuat illis peccatū in Spiritū ſanctū.

Omnia facite ſine murmurationibus & diſceptationibus.

Pergit Apoſtolus in concordiæ præceptis. Per murmurationes, clancularias oblocutiones intelligit, quæ viam ſternunt ad apertas diſcordias. Diſceptationes ſunt verborum pugnæ, vnde fit vt alij alijs cedere nolint, ex quo poſtea ſcaturiunt ſeditiones, ſchiſmata, cōuicia, bella, atq; adeo Diabolo aperitur ianua ad capiendos & perdendos homines.

Vt ſitis irreprehenſibiles & ſinceri.

Hoc eſt, vt ſitis tales, vt nemo de vobis conqueri poſsit, vtq; neminē lędatis aut vlla iniuria afficiatis dicto vel facto. ἄμεμπτοι enim græce ſunt, qui ita vitā inſtituūt, vt ſine omni querela viuere videātur, ἀκέραιοι dicuntur innocui, ſinceri, ſeu placidi, & à lædendi ſtudio alieni. Metaphora ſumta eſt ab animantibus, quæ vel cornib⁹ omnino carēt, vel ita natura mitia ſunt, vt cornibus neminem petere tentent. Cōiungit itaq; Apoſtolus cauſam & effectum: Sed effectum priori loco ponit. Obſeruetur hoc dictum cōtra eos, qui tametſi boni & Chriſtiani iudicari velint, ſemper tamē pungunt abſentes, & ſępe cōmendationis prætextu famā innocentum denigrant, cōmendationi admiſcentes quandā vafrā & diabolicā (quā tamen ſtudium erga abſentes interpretantur) oblocutionis libidinē.

Filij Dei inculpati in medio nationis prauæ & tortuoſæ.

Collatio eſt qua confert filios Dei cum hominibus nōdum regeneratis, vt oſtendat longe diuerſiſsima eſſe debere illorum ſtudia. Filiorum enim Dei eſt imitari patrem cœleſtem, inſtituēdo vitā iuxta ipſius mandatum, & prout ipſum habeant vitæ exemplar, ſicuti ipſe dicit: Sancti eſtote ſicut ego ſanctus ſum. Contra autem non regenerati ſuam prauam & diſtortam ſequuntur originem. Vocat autē nationem prauam & peruerſam quę ordine peruerſo, & contra quā decet omnia facit, diſtorquendo vt ex rectis obliqua fiant. Quod ſane fit dum in rebus diuinis à principijs adhuc reliquis in natura deflectunt ad omnem impietatē & iniuſticiā. PRIMVM obſeruetur hoc loco qualenam ſit ingenium omnium hominum, qui nondum per regenerationis [illegible] facti ſunt noua creatura in Chriſto Ieſu, videlicet prauū & tortuoſum, prauum qu[illegible] hoc eſt, malignū, ſcilicet habitu, tortuoſum vero, hoc eſt, flexuoſum, videlicet, ſtudio, [illegible]uod ea quæ recta ſunt torqueat & incuruet vt minime recta eſſe videantur. DEINDE o[illegible]ua, cuius rei nos admoneat auguſtus ille titulus, quod nos qui

credimus in Ieſum Chriſtum filij Dei cēſeamur, ſegregati à praua & diſtorta natione, videlicet, vt ſummo ſtudio caueamus, nequid maculæ contrahamus ex improborum cōſuetudine: vnde hic auguſtus titulus, & adoptio diuina maculari poteſt. Quare diligenter cauēdum eſt, cum verſamur in tanto periculo ne gratia adoptionis noſtra culpa excidamus.

Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo.

Alludit Paulus ad dictum Domini: Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt Pater veſter cœleſtis glorificetur. Significat hac Metaphora reliquum mundū totum denſiſsimis ignorantiæ & malitię tenebris occupari. Vt igitur faces in tenebris ſplendent, ſic pij inter obliquos & tortuoſos homines, qui meræ tenebrę ſunt lucere debent: idq; puritate doctrinæ, confeſsione, & cōuerſatione, ſeu vita: vt alios ſua luce illuminent, quo tandem è tenebris emerſi ad lucem Dei veniant. PORRO quid lucis vocabulum in ſcripturis ſignificet, ex Antitheſi lucis & tenebrarum pulchre colligi poteſt. tenebræ in ſcripturis accipiuntur dupliciter, proprie & figurate: quibus ex aduerſo reſpondet lucis ſeu luminis vox. tenebrę propriè acceptæ, ſunt lucis (quæ eſt qualitas lucida) priuatio. Vt Geneſ. 1. tenebræ erant ſuper terram & fiat lux. Figurate tenebrę primum ſignificant erroneam doctrinam quibus opponitur lux quę eſt verbum Dei. Lucerna pedibus meis verbum tuum & lumen ſemitis meis. Pſalm. 119. Secundo, notant tenebræ effectum erroneæ doctrinæ, videlicet cœcitatem & ignorantiam in mente, quibus lux mentis, id eſt, clara noticia Dei in mente aduerſatur. Tertio, tenebræ ſignificant mores malos qui cœcitatem mentis comitantur, quibus lux morum, hoc eſt, ſancta vita opponitur. Sic, inquit Chriſtus, luceat lux veſtra coram hominibus, vt homines videant veſtra bona opera. Quarto, tenebræ homines cœcos & flagitioſe viuentes notant, vt in illo: Et tenebræ eam non apprehenderunt: quibus lux opponitur, vtpote Chriſtus ipſe qui vera lux eſt, & omnes pij qui lux dicuntur à Paulo. Quinto, tenebræ regnum diaboli ſignificat, vnde Satan princeps tenebrarum dicitur: quibus opponitur lux quo regnum Chriſti ſignificatur. Hic facile eſt videre, variare ſignificata nunc per Metaphoram, nunc per Metonymiam, nunc per Metalepſin.

Sermonem vitæ adhibentes.

Ratio cur Apoſtolus pios luminaria appellauit in mundo, nimirum: quia verbum lucis ſiue vitæ habent, quod tanquam lucernam admouere ſeu adhibere vitę formandæ debent. Dicitur autem Euangelium verbum vitæ hoc loco, propterea quod vitam noſtrā dirigere debeat, ne à recto curſu deflectamus, atque ita in tenebras mortis pręcipitemur. Reſpicit autem Paulus hoc loco ad dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Solum enim verbum Dei iuſtam ac veram viuendi rationem hominibus pręſcribit, quod tanquam lucernam adhibere debemus, ne in tenebras ruamus. Quid? an nō lex norma vitæ eſt? cur ergo Euangelio tribuis quod eſt legis? tenendum eſt diſcrimē legis & Euangelij quantum ad opera attinet, nam vtraq; doctrina obœdientiam erga Deum, & dilectionem proximi requirit. Sed in hoc diſcrimen eſt. Lex, quas actiones interiores et exteriores Deus requirat, oſtendit, & ſimul indicat nihil placere Deo niſi ſatisfiat toti legi. Euangelium autem docet quomodo inchoari poſsit obœdientia, & quomodo placeat. Vt enim obœdiētia inchoatur per ſpiritum fidei, ſine quo ψυχικοὶ homines ſumus, qui nihil diuinarum rerum percipere poſſumus: ita placet propter Chriſtum etiamſi normæ legis non ſatisfiat, atque adeo hæc obœdientia à Paulo fructus iuſticiæ fidei appellatur, quia niſi prius obtinuerimus iuſticiam per fidem, nihil boni operis quod valet coram Deo pręſtare poſſumus. Quare Paulus recte iubet adhibere ſermonem vitæ, hoc eſt, Euangelium.

In gloriam mihi, in diem Chriſti, quod non fruſtra cucurrerim, nec in vanum laborauerim.

Addit peculiarem finem. In gloriam, inquit, mihi, id eſt, vt gloriari poſſim in die Chriſti, quod vobis non fruſtra prædicauerim Euangelium. Verbo currendi, ſignificat Apoſtolus ſuam in miniſterio Euangelij ſedulitatem, & induſtriam: qua voce illorum oſcitantia & pigritia taxatur, qui hoc diuino & auguſto officio ſegniter funguntur: Ex quo fit vt nullum ſui laboris ſeu ocij potius fructum percipiant, cum interim ſeduli miniſtri benedictionem Domini ſentiant, dum vident miniſterium ſuum multis prodeſſe ad ſalutem, vnde ſpem etiam concipiunt, & cum Paulo in die Chriſti gloriari poſsint. Quod autem addit, In diem Chriſti, eo pertinet, vt Philippenſes adeoque & nos excitet ad perſeuerantiam in pietatis curſu per totam vitam.

Quinetiam ſi immolor ſuper hoſtia ſacrificioq; fidei veſtræ, gaudeo & congaudebo omnibus vobis ob id ipſum & vos gaudete & congratulamini mihi.

Quia dubius erat exitus vinculorũ Pauli, hic attexit ſe libenter mortem obiturum pro defenſione & cõfirmatione Euangelij, fideq; Philippenſium, qua re magis Philippenſes ſtimulat, vt iuxta eam doctrinam, pro qua ipſe iam erat paratus mori, vitam inſtituant. Si morior, inquit, immolor ſuper hoſtia & ſacrificio fidei veſtræ, hoc eſt, cum antea vos in hoſtiam & ſacrificium Deo obtulerim, & fideles in ea prædicatione effecerim, nequaquam moriturus mœrore conficior, ſed lætor potius, ac vna vobiſcum gaudeo. Gaudeo quidem quia efferor tanquam libamen additum vobis veluti hoſtiæ. Gratulor verò quia vos Euangelio à me prædicato credentes, non ſecus atque ſacrificium aliquod Deo gratiſſimum obtulerim. RESPICIT autem hic Apoſtolus ad veterem ſacrificandi ritum, qui Symbolum fuit non ſolum ſacrificij Chriſti, verumetiam ſpiritualis ſanctorũ hoſtiæ. Vt enim illic erat libamen, hoſtia, ſacerdos offerens. Ita & hic Paulus ſe quidem σπονδὴν, hoc eſt, libamentum facit, & ſacerdotem qui offerat: Philippenſes vero hoſtiam. Nam eos gladio verbi Dei mactatos Deo adducit in ſacrificiũ. OBSERVETVR igitur hic: Primum, quanta ſit dignitas miniſtrorum verbi, qui ſacerdotes ſunt coram Deo ad offerendas illi hoſtias, non quales ſacrificuli in Papatu offerunt, nec quales Aaronici ſacerdotes in veteri lege, ſed homines mactatos ſpirituali gladio, quos in viuentem hoſtiam offerunt. Cæterum offerendi ratio in fide conſiſtit, qua mortificati conſecramur Deo per Ieſum Chriſtum. Monentur præterea hic miniſtri verbi, quo affectu eſſe debeant in ſuo miniſterio, nimirum vt vitæ, fortunis, vxoribus, liberis, amicis, adeoque omnibus in mundo rebus chariſſimis ac dulciſſimis miniſterium ſuum anteponant, ac ſi mortis periculum eis adire contingat, vt ſtatuant mortem ſuam veluti dulciſſimã quandam σπονδὴν & Deo gratiſſimam eſſe. Eſt enim inprimis obſeruandum quod Paulus mortem quam pro defenſione Euangelij obit, definit σπονδὴν libamen ſeu ſacrificium: quo delectatur Deus. Hinc eſt quod Dauid dicit: precioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius: Hinc haud dubie martyres olim in medijs ſupplicijs ſe conſolabantur. Verum hoc ſciendum eſt quod mors per ſe non placeat Deo: ſed propter obœdientiam, & patientiam in morte, quibus addo euentum, videlicet, quod mors ſit martyrium & teſtimonium fidei & confeſſionis, vnde alij animantur ad confeſſionem & confirmantur in fide.

QVARTA PARS.

Spero autem in Domino Ieſu Chriſto, me breui Timotheum miſſurum ad vos, vt & ego tranquillo ſim animo, cognito ſtatu veſtro.

Alteram partem huius capitis aggreditur Apoſtolus, quam ſupra totius Epiſtolæ quartam fecimus. Eſt autem hæc pars συστατικὴ, ſeu demonſtratiua, quæ abſoluitur laudibus Timothei & Epaphroditi. Hæc commendatio tota eo pertinet, vt Philippenſes, hos duos miniſtros Dei, adeoque omnes ſinceros miniſtros verbi in honore habeant, contemta Pſeudoapoſtolorum vana iactantia. Paraſceue huius commendationis eſt, quod dicat Apoſtolus ſe ſperare breui miſſurum Timotheum ad ipſos, vt ab eo reuerſo cognoſcat ſtatum Philippenſium, quo cognito tranquilliori ſit animo. OBSERVA itaque hoc loco ingenium vere Apoſtolicum eſſe profectum auditorum ſuorum, etiam in medijs ærumnis, reddi animoſiorem & alacriorem. Quod ſane miniſtris omnibus verbi in exemplum proponendum eſt.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui adeo ſincere pro vobis ſollicitus ſit.

Ratio cur Timotheum promittit ſe miſſurum ab affectu Timothei erga Philippenſes ſumta: Et ſimul propoſitionis commendatoriæ inſinuatio vnà cum ratione à collatione Timothei & aliorum comminiſtrorum verbi petita. Eſt autem hæc maxima Timothei commendatio quod reliquis omnibus præferatur, quantum quidem ad ſollicitudinem ſanctam pro Philippenſibus attinet. Hic ergo Timotheus nobis in exemplum proponatur, vt quemadmodum ipſe fuit: Ita & nos ſimus ſolliciti pro Eccleſijs Chriſti vel remotiſſime à nobis diſſitis.

Nam omnes quæ ſua ſunt, quærunt, non quæ ſunt Ieſu Chriſti.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Aetiologia eſt ex collatione, qua præfert Timotheum pleriſque ſuorum cõmilitonum; qui propriam quietem ſectantes hunc habent ſcopum, vt in tuto ſint ac rebus neceſſarijs abundantes in pace viuant. HIC primum hyperbole in perſecutione vniuerſali obſeruanda eſt. Solemus enim vniuerſaliter (prȩſertim cum oratio querelam de moribus continet) ea exprimere, quæ vt plurimum ita ſe habent: Vt nuſquam tuta fides: Omnes ſtudent auaritiæ, &c. Etſi autem plus dicit hyperbole quam res eſt, tamen eius verus vſus in ſacra ſcriptura eſt, vt inde veritas intelligatur cum querela mixta. Deinde obſeruandum eſt, quod quæ Chriſti ſunt quærere, & quærere quæ ſua ſunt, hic ita opponantur, vt ſimul ſtare non poſsint. DICITVR autem is, quæ Chriſti ſunt quærere, qui totum ſuum conatum eo confert, vt Chriſti gloriam illuſtret, ſalutem animarum quærat, non impeditus vlla priuati commodi aut incommodi ratione. Contra, ſua quȩrere, is dicitur, qui quidem forte Chriſtum ſincere docet, ſed maiorem rationem habet ſui commodi & ſuæ quietis quam Euangelij, gloriæ Chriſti, & ſalutis animarum. Si itaque Chriſtus ſummus ſcopus fuerit, nihil prohibet etiam ſua commoda quærere, modo non negligentior quis ad quærendam Chriſti gloriam reddatur. Sic pia eſt cura coniugum & liberorum, modo primum & ſummum locum occupet cura gloriæ Chriſti, & pietatis veræ conſeruandæ ſtudium.

Experimentum autem eius noſtis, quod vt filius cum patre mecum ſeruiuit in Euangelio.

Commendatio ab anteactis amplificata cõparatione. Obſerua Paulum tantum Apoſtolum non appellare Timotheum iuuenem adhuc, quem ipſe in Euangelio inſtruxerat, ſeruum aut famulum, ſed ipſum filij honore dignatur: Neſcit enim ſuperbum Dominum Eccleſia Chriſti. Deinde appellatione filij indicat Apoſtolus quo affectu miniſtri ſuperioris vocationis eſſe debeant erga ſuos comminiſtros, vtut fuerint gradu vocationis diſpares.

Hunc igitur ſpero me miſſurum ſimulatque videro rerum mearum ſtatum.

Cõmendationis concluſio eſt cum admonitione de tempore, quo ipſum Timotheum mittere decreuerat, nempe cognito rerum ſuarum ſtatu, qui adhuc incertus erat.

Confido autem in Domino, quod & ipſe cito venturus ſim.

Clauſula hac de ſuo ad ipſos reditu eos bene ſperare monet, quod eo ſpectat, vt eo ſanctius vitã ſuã cõponant, quo inueniat eos abundare in cognitione & omni ſenſu, id quod ſupra ipſis optauit.

Neceſſarium autem putaui Epaphroditum fratrẽ & cooperarium & cõmilitonem meum, veſtrum autem Apoſtolum & miniſtrum neceſsitatis meæ mittere ad vos.

Secunda propoſitio huius partis, cui maxima Epaphroditi commendatio aſpergitur. Primum enim Fratrem ipſum nominat, qua appellatione nõ tantum affectum ſuũ erga ipſum declarat: Verumetiam ſeipſum in ordinẽ redigit, & Epaphroditum paſtorẽ Philippenſium ſibi parem facit, quod quidem non tollit gradus Apoſtolatus & paſtoratus, ſed magis coniungit ſuperiores & inferiores: vt coniunctis viribus gloriam Chriſti per prædicationẽ Euangelij promoueant. Deinde ipſum Cooperarium, id eſt, collegã fatetur, quantum quidem ad commune miniſterium propagandi regni Chriſti attinet. Tertio agnoſcit ipſum Cõmilitonem ſuum, quo nomine plus quiddam ſignificat, nimirum quod forti & inuicto animo militauerit ſecum pro Chriſti regno dilatando, idq; contra Pſeudoapoſtolos & mundi rabiem Euangelium perſequentis. Quarto pronunciat illum Apoſtolum Philippenſium, hoc eſt, Parochum ſeu miniſtrũ Euangelij apud Philippenſes, Tranſtulit enim nomen ſpeciei ad genus, maioris commendationis ergo. Quinto Miniſtrum neceſsitatis ſuæ ipſum appellat, vt qui ſibi ſubminiſtrarit quibus opus erat, perferens ad ipſum quæ Philippenſes miſerant. Vnde commendatur ab affectu & officio erga Paulum. Sit igitur hic Epaphroditus miniſtris Euangelij propoſitus, tanquam ſpeculum formandæ vitæ in ſuo miniſterio.

Quandoquidem deſiderabat vos omnes videre & anxius erat, propterea quod audiſ-

Hæc commendatio ſumitur ab affectu Epaphroditi erga ſuos Philippen-

ſetis eum ægrotaſſe, & certo ægrotauit proxime mortem.

ſes, pro quibus, cum ægrotaret, magis erat quam pro ſeipſo ſollicitus: ne videlicet ægritudo ipſius Philippenſibus mœrorem afferret. EXEMPLVM hoc proponatur cum ipſis miniſtris Euãgelij, tum etiam auditoribus, vt hinc etiam admoneantur, quam ſolliciti eſſe debeant pro ſe inuicem.

Sed Deus miſertus eſt eius, nec eius ſolum, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolorem.

Hic multæ quæſtiones ſe offerunt quarũ explicatio in primis vtilis eſt. PRIMA quæſtio eſt de dogmate Manichæorum, qui hanc præſentem vitam, vt malum per ſe, damnarunt: quorum error hoc Pauli teſtimonio confutatur. Nam prorogationem vitæ Epaphroditi inter miſericordias Dei deputat: Quod profecto perabſurdum fuiſſet ſi hæc præſens vita per ſe mala eſſet. Taceo promiſsionem quarto præcepto additam, qua promittitur longæua vita ijs qui maioribus ſuis debitum præſtiterint honorem. QVÆSTIO ſecunda eſt de ἀπαθείᾳ Stoicorum quam etiam hic Paulus ſuo exemplo & teſtimonio euertit. Nam ipſe Apoſtolus qui ſpiritum Dei habuit, quo regebatur, nunc lætatur, nunc triſtatur. Huc accedit quod nulla omnino laus eſſet patientiæ Chriſtianorum, ſi omni ſenſu doloris prorſus carerent, ſed edocti verbo Dei dolorem mitigant, eumq; ſuperant per Spiritum ſanctum qui ipſis inter precandum vberem conſolationem affert. TERTIA quæſtio eſt quam Ambroſius hoc loco mouet hiſce verbis. Quid ergo eſt vt præſente Apoſtolo qui mortuos exuſcitabat hic Epaphroditus infirmatur vſq; ad mortẽ? Sed ſigna infideliũ cauſa fiunt. Nam huic nõ ad detrimentũ contigit ægritudo ſed ad augmẽtum. Probationes enim diuerſæ ſunt credentium. Alius enim per ægritudinem, Alius amiſsione charorum, Alius per damnum pecuniæ, Alius per tribulationes probatur, ſi in neceſsitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuerſa parte non quærens. Non ergo contempta eſt poſtulatio Apoſtoli, ſed melius prouiſum ei pro quo petebat. QVARTA quæſtio naſcitur ex duobus locis Pauli in ſpeciem pugnantibus. 1. ad Theſſ. 4. ſic ait Apoſtolus. Videte ne contriſtemini pro dormientibus. Hic autem ſe mœrore affici eo quod Epaphroditus morti fuerit vicinus, teſtatur, & quod Deus ſui ſit miſertus, illum ſanitati reſtituens. Verum iſtæ ſententiæ nequaquam pugnant. Illic enim immoderatum dolorem adeoque Ethnicum omni ſpe vacantem prohibet: hic autẽ de dolore conſolatione mixto loquitur: Qualis omnis Chriſtianorum dolor eſſe debet. Nam vt naturale eſt dolere amiſsione charorum: Ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere, & ex voluntate Dei ac promiſsionibus diuinis cõſolationem petere. Mixtus itaque ſit piorũ dolor conſolatione & obœdientia erga Deum, quæ eos ad patientiã erudiat, cuius patientiæ mater eſt ſpes beatæ immortalitatis. QVINTA quæſtio, ex dictis Pauli ſuperioribus & ex præſenti loco naſcitur. Supra enim dixerat melius eſſe pijs migrare & eſſe cum Chriſto, quam hic varijs ærumnis confici. Hic vero veluti mutata ſententia, mœroris materiam ſumit à morbo pij hominis, quem non dubitauit è miſerijs præſentibus per mortem migraturum in regnum Chriſti, ſed Paulus hic Eccleſiæ ædificationem ſpectauit, cui perutilem miniſtrum fuiſſe Epaphroditum minime ignorauit: Quare & pijs merito dolendũ eſt, quãdo è medio pij & ſinceri miniſtri tollũtur. SEXTA quæſtio: Si Deus mortis horam vnicuiq; præſignauit, an non Deo reſiſtere videtur is qui triſtatur ob alicuius mortem? Nam voluntas ipſius volũtati Dei repugnare videtur. Facilis eſt Solutio. Aliud eſt enim dolere & frenare dolorẽ noſtrum, vt ſubijciamus nos voluntati Dei. Aliud eſt fremere aduerſus Deum, & indignari & ex doloris magnitudine prorumpere in contumeliam Dei. SEPTIMA quæſtio oritur ex Antilogia huius loci & eius qui eſt Iob. 14. Conſtituiſti terminos hominis qui præteriri non poterunt. Verum huius quæſtionis ſolutio legatur in Enchiridio noſtro in expoſitione quarti præcepti.

Studioſius igitur miſi ipſum, vt cum videritis ipſum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Cõcluſio amplificata à finibus miſſi Epaphroditi ad Philippenſes. Eſt autem hic verborum ſenſus. Maiori cura Epaphroditum miſi vt cum primum eum videritis reuerſum (quem vos nunquam viſuros putabatis) lætemini.

Excipite igitur ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete.

Illatio exhortationis, vt Philippenſes Epaphroditum excipiãt in Domino, id eſt, tanquam Domini legatum & nuncium, & in precio habeant nõ ſolum ipſum, verumetiã alios, qui ſimili diligẽtia in

negocio Euangelij verſentur. Obſeruemus quo in loco habēdi ſunt ſinceri Euangelij miniſtri ab auditoribus. Nā ſi legati principum huius mundi, ſacroſancti cenſentur, vt quos ſine inexpiabili ſcelere violare nemini prorſus liceat. Si ſcelus ſempiternum putatur eſſe inſidiari legatis ab hominibus miſsis, Quid dicemus de ijs qui violant legatos Dei? quibus pœnis expiabitur tantum ſcelus? præſertim cum iſti Dei legati annuncient bona, prædicent pacem, inuitent verbis Dei ad perpetuum fœdus feriendum cum Domino dominantium, rege regum, cuius fœderis fructus vberrimus ad nos redit, videlicet, immortalitatis gloria & æternę vitę fruitio. Hæc tanta dignitas etiam miniſtros commonefacere deberet, ne ſe ipſos malis moribus, & ſcurrilitate odibiles reddant.

Quia propter opus Domini vſque ad mortem appropinquauit, non habita ratione vitæ, vt ſuppleret defectum veſtri erga me officij.

Cauſam morbi Epaphroditi inſinuat fuiſſe longam illam profectionem, quam ſuſceperat à Philippis Romam verſus, vt Paulo in vinculis miniſtraret. Hic obſerua quod opus Chriſti vocat, Chriſtum in perſona Pauli vinctū & egentem inuiſere & coram ſubleuare. Huc illud, quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Qui igitur opem ferunt laborantibus ſeruis Domini, ſciant ſe Deo gratiſsimum opus facere, adeoq; ipſi Chriſto ſeruire. Contra vero qui miniſtros Dei premunt, & iniuria afficiunt, quiq; manus auxiliatrices indigentibus ſubtrahunt, opus diaboli faciant, adeoq; ipſi diabolo ſeruiant. QVOD conuerti cum Eraſmo. Non habita ratione vitæ, Græce legitur παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ. Nam παραβολεύεσθαι ſignificat perperam conſulere, vti faciunt qui ſe in apertum vitæ periculum cōijciunt, ſed hoc tamen facere in loco pro Chriſto non eſt ſtultitiæ aut imprudentiæ, ſed veræ cœleſtis ſapientiæ, quam in Epaphrodito commendat Apoſtolus: qui vitæ periculum adijt, vt defectum Philippenſium ſuppleret erga Paulum. Hoc igitur permultum ad commendationem Epaphroditi facit, vt qui tantum laborem ſubire voluerit, quo Philippenſium vice fungeretur in miniſtrando Paulo. Admoneantur & hic auditores verbi officij ſui erga laborantes miniſtros. Si enim liberi debent parentibus obſequia neceſſaria, profecto pij agnoſcent ſe non parum ſinceris verbi miniſtris debere, per quorum prædicationem regeniti ſunt & adoptati in filios Dei.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt Philippenſes caueant ſibi à Pſeudoapoſtolorum inſidijs & fiducia carnis, monet Apoſtolus, ſe ſtatuens viuum iuſticiæ veræ & pietatis exemplar, quod imitentur Philippenſes hortatur.

Ordo & partes Capitis tertij.

Huius tertij capitis tres partes ſunt. Harum prima eſt ἀποτρεπτική. Monet enim vt Philippenſes ſibi caueant à corruptoribus veræ doctrinæ, præſertim ab ijs qui Iudaiſmum ſapientes circumciſioni & legali iuſticiæ non parum tribuebant. SECVNDA *pars eſt Demonſtratio. Nam Apoſtolus ſeipſum in medium proponit, & ſuo exemplo docet ad perfectionem nihil extra Chriſtum quærendum eſſe.* TERTIA *pars eſt exhortatio. Nam poſtquam ſe iuſticiæ & veræ pietatis exemplar propoſuit, Philippenſes ad veram pietatem hortatur. In harum partium explicatione multi inſignes loci aſperguntur, vt de vero piorum gaudio. De circumciſione legali. De diſcrimine iuſticiæ legis & Euangelij. De efficacia mortis & reſurrectionis Chriſti. De perfectione Chriſtiana. De aduentu Chriſti ad iudicium. De glorificatione corporum poſt reſurrectionem.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum eſt fratres mei gaudete in Domino.

Altiſsimum ſequentis exhortationis fundamentum iacit Apoſtolus, cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cum iubet gaudere in Domino. Qui enim in Domino vere gaudent, facile contemnunt falſos Doctores, atque adeo omnem gloriam carnis negligunt. Eſt autem ingenium falſorum doctorum vanam mundi gloriam quærere, vt homines ſe ſuſpiciant, ac tanquam de patribus ac doctoribus de ipſis gaudeant: parum admodum aut nihil de gloria Chriſti & ſalute animarum ſolliciti. Quare Paulus Philippenſes ad Dominum reuocat, in quo ſolo gaudendum & gloriandum eſſe monet. Dicitur autem is recte in Domino gaudere, qui illum ſalutis ſuæ autorem agnoſcit retinens fidem & bonam conſcientiam.

Eadem ſcribere vobis me quidem haud piget, vobis autem tutum eſt.

Interponuntur hæc per prolepſin, poterant enim obijcere Philippenſes, Sæpius tu Paule hæc præſens nobis inculcaſti. Quare nec eadem iterando fatigandus es, nec nos eadem audiendo grauandi ſumus. Reſpondet Apoſtolus, nequaquam ſibi moleſtum eſſe eadem ſæpius inculcare, nec illis inutile fore eadem ſæpius audire. Hinc diſcant miniſtri Euangelij vtiles doctrinas & exhortationes ſubinde repetere, atque ſuis auditoribus inculcare. Diſcant & auditores ſibi perutile eſſe eadem ſæpenumero audire, quo altiores radices in cordibus eorum doctrina & eius accommodatio agat.

QVINTA PARS.

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete conciſionem.

Propoſitio exhortationis, cuius hic eſt ſenſus: Cauete omnem veræ doctrinæ corruptelam & omnes falſos doctores. Vtitur autem hic Apoſtolus tribus vocabulis, quibus falſorum doctorum ingeniũ graphice depingit. Primum enim vocat eos canes, hoc eſt, mordaces, veritatis luci obſtrepentes, & impudentius oblatrantes: curam ventris potius quam mentis, inanis gloriæ potius quã Chriſti, gerentes. Deinde vocat eos operarios, ſed malos, indicans duo operariorũ genera eſſe in vinea Domini, quorum quidam mali ſunt, quos ocioſos eſſe præſtaret, deſtruunt enim vineam Domini. Quidam boni qui doctrina ſincera & vitæ innocentia ædificant. Conciſionẽ vocat Iudæos, qui cum circumciſionẽ mordicus tanquam neceſſariam ad ſalutem retinuerunt, veram Eccleſiam Dei dilacerarunt. Vtitur autem abſtractis pro concretis propter circumciſionis & cõciſionis παρονομασίαν. Eſt autem conciſio κατατομὴ ſectio nocens & deſtruens (Danice vonſkårelſe) κατὰ enim in hac compoſitione deſtructionem ſignificat. Euertitur hoc Pauli dicto Papiſticum dogma, quo adimitur laicis, vt vocant, iudicium de doctrina, quod iudicium Spiritus ſanctns non ſolum permittit, ſed etiam committit & commendat omnibus pijs, & nota eſt Chriſti ſententia, Cauete à falſis doctoribus.

Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu Deum colimus, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carnem fiduciam habentes.

Ratio propoſitionis à definitione veræ circumciſionis quæ coram Deo valet, ſumta. ac ſi diceret: Iſti iactant circumciſionem carnalem, quæ Chriſti aduentu abrogata eſt: ſed nos circumciſionem ſpiritus habemus. Dum ergo illi vmbris detinentur, nos veritate fruimur. OBSERVANDA eſt hoc loco definitio ſpiritualis circumciſionis, quod ſit amputatio fiduciæ carnis & gloriatio in Chriſto, per quem Deo ſpiritualem cultum reddimus. Gloriari in Chriſto eſt totius ſalutis fiduciã in vno Chriſto collocare. fiduciam in carne habere, eſt in aliam quamlibet rem collocare fiduciã, quam in vnum Chriſtum. Caro enim hic ſignficat quicquid extra Chriſtũ eſt, adeoq; ipſam circumciſionem carnalem, quæ Chriſto exhibito abolita eſt. OBSERVANDA quoque hic eſt Antitheſis, quod qui ſpiritu Deum non colunt, nequaquam gloriari poſsint in Chriſto: & quod quicunq; habet fiduciã in carne, deflectant à vera ſalutis via in damnationis præcipitium.

Quanquam & ego habeam fiduciam in carne, ſi quiſquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis habeo.

Vt retundat conciſionis arrogantiam, collationem addit: & ſe confert cum illis qui gloriabantur de prærogatiuis gentis Iudaicæ, ac ſi diceret non minorem gloriationis materiam habeo, quam iſti. Imo in multis illis ſuperior ſum. loquitur autem hic Paulus de materia gloriationis coram hominibus, non de effectu quemadmodum mox declarabitur.

Circum-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Circumciſus octauo die.

Scilicet iuxta legem: qua ratione ſe præfert proſelytis.

Ex genere Iſraël.

Id eſt, ex ſemine Iacob Patriarchæ: cuius tota poſteritas populus Dei habebatur.

E tribu Beniamin.

Tribus meminit maiores certitudinis cauſſa.

Hæbræus ex Hebræis.

Hoc dicto ſignificat ſe non defeciſſe à ſuo populo ad gentiliſmum, vt multi fecerunt ortis perſecutionibus à vicinis populis.

Secundum legem Phariſæus.

Iam de vitæ genere & ſtudio agit, fuerunt autem Phariſæi præcipui inter alios ſectarios. Scripturæ enim interpretes fuere, quam ſuis corruptelis deprauarunt, iuxta legem, inquit, hoc eſt, iuxta præſcriptum ſeu ordinatum à Phariſæis religionis inſtitutum, ſeu iuxta ordinem & regulam Phariſæorum. Reſpicit enim Paulus ad vocabulum Thora, quod interdum ordinationem & conſtitutionem notat. Nam lex Dei nihil omnino precipit de Phariſæorum ſecta, quæ ſub Pontificatu Ionathæ primum incœpit.

Iuxta zelum perſequens Eccleſiam.

Hoc additur vt oſtendat quanto ſtudio & ardore ſuum Phariſaiſmum propagare ſtuduerit. Nam cum videret Eccleſiam Dei penitus abhorrere à Phariſaiſmo, eumque omnino damnare, nihil non periculi adijt, vt Eccleſiæ nomen aboleret, atque ita ſuus Phariſaiſmus magis propagaretur.

Secundum iuſticiam quæ eſt in lege, factus irreprehenſibilis.

Hoc reſpectu hominum intelligendum eſt: quorum iudicio ſatisfacit externa diſciplina. Eſt profecto magna laus, quod ita vitam totam inſtituerit Apoſtolus, vt nihil quærelæ dignum admiſerit. Non autem hic loquitur de iudicio Dei, cui mortalium nullus ita ſatisfacere poteſt, vt propter ſuam obœdientiam perfectam & plenam, habeatur coram Deo perfecte iuſtus ſeu irreprehenſibilis. Obſeruetur ergo hoc loco quod iuſticia legis ſit duplex. Spiritualis vna, altera literalis. Spiritualis eſt perfectus amor Dei & proximi. Hæc nunquam in vllius vita extitit, excipio vnum Chriſtum. Literalis eſt quæ in hominum conſpectu apparet, cum interim hypocriſis regnet in corde, & coram Deo nihil ſit quam iniquitas. Proinde qui ex hoc loco Pauli concludit legem Dei ab homine impleri poſſe, cœlum terræ miſcet, & non ſatis perpendit in quem finem hæc à Paulo dicantur.

Verum quæ erant mihi lucra, ea exiſtimaui propter Chriſtum iacturam eſſe.

Omnia quæ ſequuntur ad finem capitis in hunc Syllogiſmum conijci poſſunt: Boni diſcipuli magiſtrum ſuum imitari debent. Ego magiſter veſter omni carnis fiducia abiecta in ſolo Chriſto acquieſco, igitur & vos fiduciam carnis abijcite, ac in ſolo Chriſto acquieſcite, cauentes ſacrę doctrinæ corruptelas. Minorem per collationem ponit. Confert enim totam carnis fiduciam cum Chriſto: quem adeo præfert vniuerſæ gloriæ carnis, vt pro iactura habeat, quicquid ſit extra Chriſtum. Quæ erant, inquit, mihi, ſcilicet ante cognitionem Chriſti, lucra, hoc eſt, quæ in me fiduciam carnis & propriæ iuſticiæ alebant, ea, cognito Chriſto pro iactura habui, quia me à Chriſto remorabantur. Donec enim homo quicquam ſibi, ſuiſque dotibus aut operibus tribuit, Chriſti particeps eſſe nequit. Oportet enim nos nudos tanquam è naufragio enatantes ad ipſum venire. Hic ergo deſtruitur opinio Papiſtarum de operibus præparantibus, & de merito congrui.

Quin etiam omnia exiſtimo iacturam eſſe propter eminentiam Chriſti Domini mei.

Etſi eandem ſententiam repetit, ſingularis tamen Emphaſis in duabus vocibus conſideranda eſt, Nam, cum hic dicit in præſenti quod ſupra dixit in præterito, ſignificat ſe conſtantē manere in ſuo ꝓpoſito, & ex animo omnis carnis fidu-

ciam poſtponere Chriſto. Deſtruitur igitur & euertitur hoc dicto dogma iuſticiariorum de operibus cõſummantibus ſeu perficientibus iuſticiam. Quod autẽ addit, propter eminentiam Ieſu Chriſti, ſignificat neminem vere Chriſtum poſſe cognoſcere donec propria iuſticia fuerit inflatus. ESᴛ autem cognitio Chriſti ſita in duabus, videlicet, in noticia & fiducia. Noticia, perſonæ vnitatem, naturarum diuinæ humanæ admirandam vnionem, & officium redemptionis complectitur. Fiducia autẽ beneficia oblata apprehendit, ac in Chriſti gratia acquieſcit. Proinde cognitionis voce ſolida fides Chriſti ex cõcepta noticia intelligitur. Domini mei, dicit, quia ſoli credentes in Chriſto Domino gloriari poſſunt.

Propter quem omnium iacturam feci, & exiſtimo reiectamenta eſſe, vt Chriſtum lucrifaciam.

Tertio repetit eandem ſententiam non ſine ſingulari Emphaſi. Dicit enim ſe non ſolum omnium iacturam feciſſe propter Chriſtum, verumetiam omnem carnis fiduciam tanquam rem abominandam abieciſſe, vt Chriſtum lucrifaceret, hoc eſt, vt Chriſtum ſolum iuſtificatorem & ſaluatorem obtineret. Rurſum igitur monemur omnem carnis adeoque iuſticiæ propriæ fiduciam abijciendam eſſe, tanquam rem indignam oculis, modo Chriſti participes eſſe velimus, veriſsime enim ab Ambroſio dictum eſt: Gratia Dei aut tota recipitur, aut tota abijcitur. Et Auguſtinus: Gratia eſt nullo modo quæ non eſt gratuita omni modo. Vocabulum σκύβαλα vſurpauit Apoſtolus, quo nihil potuit contemtius ſignificari. Eſt enim σκύβαλον res fœda indigna oculis hominum, ſed canibus proijcienda potius. Hinc apparet quæ ſit laus bonorum operum coram Deo ante iuſtificationem gratuitam, præſertim cum homines fiduciam in illis collocant. Quare nequaquam dictum Apoſtoli vult, vt virtutes quas requirit lex, abijciamus, ſed tantum contra fiduciá carnis inſurgit, quæ impedit quo minus ad Chriſtum peruenire poſsimus.

Et reperiar in ipſo, non habens meam iuſticiam quæ eſt ex lege, ſed eam quæ eſt per fidem Chriſti, iuſticiam quæ eſt ex Deo per fidem.

Exponit quis ſit efficacis cognitionis Chriſti fructus, nempe iuſticia noua, quæ eſt, ex fide Ieſu Chriſti, hoc eſt, quæ imputatur credenti in Chriſtum. HIC primum obſeruetur antitheſis duplicis iuſticiæ, quædam enim hominis propria dicitur, quæ eſt ex lege: Quædam Dei iuſticia quæ fide obtinetur. Hanc cum illa ſimul ſtatui nõ poſſe clariſsime euincit hic Pauli locus. Qui enim nititur iuſticia propria, iuſticiæ fidei expers eſt, & qui nititur iuſticia fidei, agnoſcit ſe nullã propriá iuſticiam, qua conſiſtere poteſt coram Deo, habere. Quare diligenter cauendum eſt, ne has iuſticiæ formas confundamus: quarum confuſio ſemper maximas in Eccleſia turbas & diſſidia mouit. Quidam enim cum audiunt ſimul ſtare non poſſe has duas iuſticiæ formas, mox exiſtimant licẽtiam datam carni, vt ſe proſtituat libere ad omnẽ turpitudinem, glorientur de Chriſto, clamant ablatam eſſe maledictionẽ legis, iactant fidem, cumulant plurima teſtimonia ſcripturæ, quibus ad ſeipſos ineſcãdos abutuntur, vt liberius in omni flagitiorũ genere volutentur, non obſeruantes Paulum hic & in ſimilibus locis nequaquam ſubſtantiá, ſed fiduciá operũ & proprij meriti oppugnare: quo ſolius Dei gloria emineat. Non vult ergo Apoſtolus vt honeſtatis, iuſticiæ, caſtitatis, beneficẽtiæ, cæterorũq; fructuũ ſpiritus & fidei ſtudium abijciamus, ſed vt fiduciá ſeu qualitatẽ quam operibus ſophiſtæ attribuunt, procul à conſpectu remoueamus. RVRSVS ſunt qui ex vtraq; iuſticia, nempe operum & fidei vnam componunt iuſticiá, qua homines corá Deo iuſtificari cõtendunt. Horum error nõ ſolum hoc Pauli teſtimonio refellitur, Verumetiam multis alijs ſcripturę teſtimonijs refutatur, adeo vt hanc connexionem ruinæ & reiectionis Iudęorum cauſſam Apoſtolus ſtatuat, cũ ita inquit ad Rom. 10. Ignorantes Dei iuſticiá, & propriam iuſticiam quærentes ſtatuere, iuſticiæ Dei nõ fuerunt ſubiecti. Quiſquis ergo fidit propriæ iuſticiæ, iuſticia Dei quæ eſt ex fide excidit. Quare diligenter diſcernamus inter legalẽ & Euangelicam iuſticiam. PRIMVM itaq; differunt cauſsis efficientibus. Illa enim hominis propria, vt quæ in operum legis obœdientia conſiſtit: hæc autem Dei dicitur. Nam ipſe & eam pro iuſticia imputat credenti, & eandem approbat. SECVNDO differunt genere. Nam legis iuſticia eſt formalis obœdientia hominis erga legẽ. Fidei vero imputatiua dicitur, vt enim fundamentum iuſticiæ hominis opus eſt iuxta rationẽ legis factũ, Ita obœdientia Chriſti formalis nobis aſcribitur, Dũ in ipſum credimus, nõ enim aliter nos iuſti ſumus quá Chriſtus fuit peccator. Hic autem vt nõ fuit peccator qualitate, ſed imputatione noſtri peccati reus fuit: ita nos nõ ſum⁹ iuſti qualitate ſed imputatione iuſticię Chriſti accepti ſumus, de-

finitur

16.

finitur itaq; recte iuſticia Chriſtiana eſſe credentis perſonę abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Chriſtum. pro noſtro enim reatu cui debebatur pœna ſatisfactum eſt per victimam expiatricem Chriſti: noſtrum defectum ſupplet perfectio Chriſti, hoc eſt, legis perfecta obœdientia in Chriſto quæ nobis credentibus imputatur: vt ita expiato peccato & imputata nobis Chriſti obœdientia iuſti ſimus & acceptemur à Deo per Ieſum Chriſtum mediatorem ad vitam æternam. Hanc iuſticiam tantiſper poſsidet homo, donec retinet fidem & bonam conſcientiã, vt enim fides accipit iuſticiam per Euangelium oblatam, ita bona cõſcientia fidei cuſtos eſt: qua amiſſa naufragium fidei committitur, ex quo apparet quam neceſſaria ſit noua obœdientia in conuerſis. TERTIO, iuſticia legalis homini in hac vita plane eſt impoſsibilis: vt quę hominis conatum requirit, quo ſatisfiat legi Dei. Iuſticia Euãgelij donum eſt quod Deus largitur ex mera gratia omnibus credentibus. QVARTO, Iuſticiæ legalis fiducia parit hypocriſin & carnalem confidentiam, At fiducia iuſticiæ Euangelij parit humilitatem veram & multiplices fructus internos & externos producit. QVINTO, Iuſticia legalis homini vanō, at iuſtitia fidei ſoli Deo gloriam tribuit per Ieſum Chriſtum. SEXTO, fiducia iuſticiæ legis hominem damnationi ſubijcit, vt quæ reiectionis eius cauſſa exiſtat, Sed fidei iuſticia à damnatione hominem reddit ſecurum, nulla enim eſt condemnatio ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Rom. 8.

Vt cognoſcam eum, & potentiam reſurrectionis & communionem afflictionum eius.

Qualis ſit fidei natura explicat, tria ei attribuens, videlicet cognitionem Chriſti, cum qua coniuncta eſt fiducia: cognitionem potẽtiæ reſurrectionis eius, fide enim in Chriſtum vim reſurrectionis ipſius in nobis ſentimus, idq; non ſolum quod ipſius efficacia in nouam vitam reformamur ac veluti reſurgimus, verumetiam quod certo expectamus nos per eandem reſurrecturos: & cognitionem communionis afflictionum eius, qua ſcilicet nos reddimur participes afflictionum Chriſti, quemadmodum enim ille, ita & nos in hoc mundo varias experiamur afflictiones. Obſeruemus igitur hoc loco quales piorum meditationes & ſtudia eſſe debeant. Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis.

Cõformis factus morti eius, ſi quomodo pertingam ad reſurrectionem mortuorum.

Quo pertineant præſentes Eccleſiæ afflictiones oſtendit: nimirum, vt Chriſtum ſequamur in cruce donec pertingamus ad reſurrectionem mortuorum, vt enim à morte ad reſurrectionẽ Chriſtus Dominus peruenit: Ita nos quoque ex varijs afflictionibus tandem ad gloriam immortalitatis perueniemus. Conformitas mortis Chriſti conſiſtit in mortificatione carnis & externi hominis, hoc eſt, in vera contritione & tolerantia crucis. Quod autem addit, Si quomodo, non eſt dubitantis ſed anhelantis ad metam. Significat igitur Apoſtolus difficultatem ſequendi Chriſtum, vt in Philippenſibus ſtudium acrius excitet. Nemo enim coronatur, niſi qui legitime certauerit.

Non quod iam adprehenderim aut perfectus ſim, ſed ſector ſi etiam apprehendam, quatenus & apprehẽſus ſum à Ieſu Chriſto.

Vt ad perſeuerantiam & ſerium ſtudium pergendi in pietatis ſtadio excitet Philippenſes, ſe adhuc in curſu eſſe indicat. Dixerat ſe fidem eo tendere, vt cognoſcat Chriſtum, vt vim reſurrectionis & communionem paſsionum eius percipiat, in eodem curſu ſe adhuc eſſe fatetur, & anhelare vt aliquãdo ad ſcopum perueniat. Quod autem addit quatenus apprehenſus ſum, eo pertinet vt totum ſalutis beneficium gratiæ tribuatur. Vult igitur Apoſtolus eos qui huius gratię Chriſti facti ſunt participes, nõ ocio torpere, ſed toto niſu incumbere, vt apprehenſo Chriſto pergant, donec ad metam perueniant. Hic locus obſeruandus eſt contra ſanctulos quoſdam, qui cum vix micam fidei habeant, ſe tamen iam ad dexteram Chriſti in cœleſtibus ſedere gloriantur. De perfectione paulò poſt dicemus. Fratres ego meipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe. Attentio eſt cum repetitione eiuſdem ſententiæ, & monet ſuo exemplo Philippenſes, vt in principio curſus non torpeant, ſed perpetuo progrediantur, donec ad metam peruenerint.

Vnum autem (*ago*) ea quidem quæ à

Quod ſimpliciter dixit, nunc alle-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tergo ſunt obliuiſcens, ad ea vero quæ à fronte ſunt enitens, ſecundum ſcopum ſequor ad palmam ſupernæ vocationis Dei per Ieſum Chriſtum.

gorice reperit. Eſt autem hic ſenſus. Quemadmodum curſores qui in ſtadio currunt, non reſpectant à tergo, ſed feruntur pleno impetu: Ita ego propoſita palma ſupernæ vocationis, id eſt, cœleſtis beatitudinis, non ſino me vllis mundanis auocamentis retrahi à curſu, ſed recta pergo donec ad præfixum ſcopũ perueniam. Hoc Apoſtoli exemplum omnibus pijs merito proponendum eſt, vt cogitent non torpore, non ſegnicie, non voluptatibus, nõ iactantia inanis fidei, ſed ſtrenuo in pietate curſu properãdum eſſe ad præfixum beatitudinis ſcopum. Etſi autem gloria cœleſtis gratuitum eſt Dei donum, tamen, ad eam fidei veris exercitijs perpetuo contendendũ eſt. Atque ideo adiecit, Per Ieſum Chriſtum, vt in ipſum ſolum in toto curſu recumbamus.

Quodquod igitur perfecti ſumus hoc ſentiamus.

Transfert hypotheſin ad theſin ſeu ſuum exemplum ad catholicam doctrinam. Quod enim de ſe dixit, ad omnes pios accommodat, nimirum vt omnes excluſa carnis fiducia, & fide iuſtificati cognoſcant Chriſtum, ſentiant vim reſurrectionis ac communionis afflictionum eius, atque ita in curſu pergant indefeſſe, donec ad metam perueniant per Ieſum Chriſtum. Poteſt autem ex collatione huius dicti & ſuperioris colligi definitio perfectionis Chriſtianę, videlicet, quod ſit fiducia in Chriſtum & vitia cognitio & ſenſus mortis & reſurrectionis Domini, cum firmo propoſito in pietatis ſtadio indefeſſe currendi, donec ad metam vſq; peruentum fuerit. Seu vt clarius dicam. Perfectio Chriſtiana eſt ex fide Chriſti obœdientiam erga Deũ omnibus rebus alijs anteferre, hoc eſt, vt iuſtificati fide puro colendi Deum affectu ducamur, vt ſimplici integritate præditi teſtari poſsimus, nos hoc præcipue in votis habere, vt omnem noſtram vitam Deo approbemus ſani fide dilectionẽ & patiẽtia. Hæc perfectio non gradibus conſummatur in hoc mundo, ſed ſubſtantiæ tantum reſpectu dicitur perfectio perficienda gradibus in futura vita. Hinc iam facile conciliatur ſuperius dictum, & hæc ſententia, ſuprà dixit, non quod perfectus ſim, hic autem, quotquot perfecti ſumus. Paulus enim perfectus eſt ſubſtantia, non perfectus ſi gradus ſpectes.

Et ſi quid aliter ſentitis & hoc deus vobis reuelabit.

Hoc eſt, ſi qui inter vos ſecus perſuaſi ſunt à Pſeudoapoſtolis qui ad perfectionẽ Chriſtianam requirunt etiam vmbras Moſaicas, vt circumciſionem & alios ritus, Deus aliquando & illos in viam reuocabit, vt agnito errore idem nobiſcũ ſentiant. Monet igitur Paulus hoc loco quomodo agendum ſit cum ijs, quibus nondum ſatis illuxit Euangelij puritas: qui docendi quidem ſunt, ſed interim locus eſt dandus reuelationi diuinę, qua Deus per verbum & ſuum ſanctum Spiritum, corda hominum in rectam viam flectit, perſuadendo efficaciter ijs de veritate verbi ſui. Vt enim omnia habenti incrementa ſua, ſuumque tempus: Ita & Dei cognitio incrementum ſumit in nobis indies, modo ipſi non fuerimus in culpa, reſiſtendo Spiritui ſancto, qui iuxta ordinationẽ Dei in verbo prędicato & cagitato vult eſſe efficax.

Veruntamen in eo ad quod peruenimus eadem incedamus regula, idem ſentiamus.

Exhortatio eſt, vt vnanimes in doctrinæ & vitæ puritate pergamus, etiamſi non omnes æque multum promouiſſe in curſu videamur. Diligenter obſeruãdus eſt hic locus qui monet, ne vel ipſi deſpondeamus animum ſi nondum ad ſummum peruenimus, vel alios qui tardiores & imperfectiores eſſe videntur, præ nobis contemnamus. Deinde obſeruanda eſt metaphora ſumpta ab ordine militari. Nam στοιχεῖν dicuntur milites, cum in acie ſinguli vt ordinati ſunt, manent, & recta ſerie progrediuntur, nec in dextrum nec in ſiniſtrum declinantes, ſed locum fortiter defendentes. Vt igitur illi ſuam militarem regulam habent, quam turbare turpe eſt, ita & Chriſtianos decet, vt ſtrenuorum militum exemplo ſub vexillis Chriſti fortiter ſuum quiſque locum tueantur, & iuxta regulam eandem, quam omnibus ſuis communem præſcripſit Dominus in fide, dilectione & patientia cæteriſque virtutibus progrediantur, donec lætam per Chriſtum reportauerint victoriam. Nõ vult igitur Apoſtolus, vt nouum doctrinæ genus, aut nouas viuendi regulas excogitemus, ſed vt regulam fidei & vitæ quam præſcribit nobis Euangelium ſequamur.

Eſtote

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eſtote pariter imitatores mei fratres, & conſiderate eosqui ſic ambulant, quemadmodum habetis nos typum.

Hortatur Apoſtolus, vt ſe exemplum ſibi proponat Philippenſes. Eſt enim hoc vere doctorem Eccleſiæ agere, alijs doctrinæ puritate & vitæ innocẽtiæ præire, vt ſit typus iuxta quem auditores tuto ſuam vitam & mores componere poſsint. HIC tria genera miniſtrorum verbi impingunt. Primum, eorum qui recte quidem docent, ſed parum honeſtis prędıti ſunt moribus. Hi quod verbis ædificant, moribus deſtruunt. Secundum eorum eſt, qui vitam quidem coram oculis hominum innocentem degunt, ſed doctrina eſt erronea & corrupta malis opinionibus, hi quod vita extruere videntur, doctrina euertunt. Tertium eorum eſt, qui non ſolum falſa & erronea docent, verumetiam ſcelerate viuunt, hi vaſtant Eccleſiam vtroque modo, & manifeſta ſunt Satanæ mancipia, ad perdendas hominum animas conducta. Caueamus ergo ne in iſtis miniſtrorum tribus generibus reperiamur, ſed potius ſtudeamus exẽplo Pauli illorum aſcribi numero, qui recte & ſincere docent, moribus, dictis, factis, adeoque tota vita doctrinam exprimentes, hos vult Apoſtolus, vt Philippenſes conſiderent, ac eorum veſtigijs inſiſtant.

Multi enim ambulant, quos ſæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Chriſti, quorum finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in dedecore ipſorum qui terrena ſapiunt.

Ratio eſt cur velit Philippenſes ſe imitari, à contrario exemplo ſumta, & à ſalutis periculo. Interponit autem Pſeudoapoſtolorum ſui temporis breuem deſcriptionem, vt & agnoſci & melius caueri poſsint. Primum enim vocat eos inimicos crucis Chriſti, cum quia puritatẽ Euangelij & beneficia redemtionis, hoc eſt, crucis Chriſti obſcurabant, Imo abolebant, eo quod circumciſionem & ritus legis Moſaicæ tanquam neceſſarios ad ſalutẽ falſo prædicabant, tum quia crucem & perſecutionem pro Chriſti Euangelio pure prædicando refugiebant, ſui priuati commodi gratia. Proinde, inimici crucis Chriſti, ſunt non ſolum qui vnico Chriſto atq; eius λύτρῳ, non tribuunt plenũ (concepta in ipſum fiducia) redemtionis honorem, verumetiam qui affectibus hominum ſe accommodantes crucem refugiunt, ſuique ventris propriæq; quietis curam habent, potius quã ſalutis animarum, atq; ea de cauſſa addit, Quorum Deus venter eſt. Dicuntur antem Deum habere ventrem, quicunq; hunc ſcopum habent ſuarum actionum, quod ſuis cõmoditatibus, videlicet, vt tranquille viuant, cõſulant potius ſuæ quam Chriſti gloriæ nihil de exitu cogitantes, quẽ hic Paulus apponit, inquiens, Quorũ finis, eſt perditio. Hoc ideo adiecit Apoſtolus, vt propoſito hoc periculo Philippenſes ab iſtorũ vanitate abſterreat, & animet eos ad gnauiter faciendum officium in timore Domini. PRAETEREA ſubiungit Apoſtolus, Et gloria eorũ cum dedecore, (ſeu cõfuſione, vt habet vetus interpres.) Hoc etiam ad pœnam ſpectat eorum, qui hic gloriam ſuam & non Dei quærunt. Quicunq; ergo in carne cõfidunt vanam gloriæ mundanæ vmbram ſectantes, tandem iuſtiſsimam mercedem, ignominiã & confuſionẽ reportabunt, idq; in cõſcientia primũ, Deinde in extremo die quando pudefient omnes qui Chriſto ſuũ integrum honorẽ non tribuerunt, quiq; propter fauorẽ hominũ & inanem gloriolam orationem ſuam flexerunt ad affectus hominũ, horum gloria tum vertetur in ſempiternã confuſionem. Poſtremo Apoſtolus vna voce qualeſnã ſint inimici iſti crucis exprimit. Qui inquit, terrena ſapiunt, hoc eſt, qui nihil ſapiunt rerum cœleſtiũ, ſed ſolummodo in rebus carnalibus occupãtur. Atq; ita hic graphice depingit Apoſtolus eos quos ſupra canes, malos operarios, cõciſionem, & fiduciam in carne habẽtes, vocauit.

At noſtra conuerſatio eſt in cœlis, vnde Saluatorem expectamus Dominum Ieſum Chriſtum.

Antitheſis eſt, qua diſcernit inter falſos doctores & veros: inter falſos Chriſtianos, & ſinceros. Illi terrena ſapiunt, terrenam tranquillitatem ſibi tanquam metam ante oculos habentes. Hi autem tametſi corporibus in terris viuunt, affectibus tamen in politia cœleſti verſantur, leuatis animis ad Chriſtum Dominũ ſedentem ad dexteram patris, vnde & expectant ipſum Saluatorem. Etſi autem vbiq; eſt Ieſus Chriſtus Saluator noſter per id quod Deus eſt (vt inquit Auguſtinus) tamẽ in cœlo eſt per id quod homo, quemadmodum articulus de Aſcenſione Domini, & aduentu eiuſdem ad Iudicium aperte docet. Vult ergo Paulus, vt ſemper cordibus noſtris aſcendamus in cœlũ, & fide contemplemur noſtrum Saluatorem Ieſum Chriſtum, ad quem animabus migrare omni hora cupiamus, exemplo Pauli dicentis, Cupio migrare & eſſe cum Chriſto.

Qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Qui transformabit corpus noſtræ humilitatis, vt ipſum ſit conforme corpori gloriæ eius, ſecundum efficaciam, qua poteſt ipſe etiam ſibi ſubijcere omnia.

Quidnam faciet Saluator vbi advenerit, oſtendit, Transformabit, inquit, corpus noſtræ humilitatis, id eſt, hoc noſtrum humile & vile corpus, vt ſit conforme corpori ipſius glorioſo, idque ſecundum eam efficaciam, qua poteſt ſibi ſubijcere omnia. HIC quatuor obſeruentur. Primum de transformatione corporum. Secundum, quod eorundem corporum quæ hic habemus, ſit futura transformatio. Tertium, de modo transformationis. Quartum, de huius transformationis cauſſa & virtute. TRANSFORMATIO conſtit in eo, vt corpus hoc corruptibile fiat incorruptibile: mortale, fiat immortale: infirmum, fiat ſanum, & integrum: humile & contemtibile, fiat glorioſum: animale, fiat ſpirituale, ſicut Paulus docet 1. Corinth. 15. DEINDE eorundem corporum erit transformatio, non aliorum: quemadmodum Iob teſtatur, & ſe in medijs ærumnis, cum ipſius corpus ſcatebat vermibus, ſpe huius transformationis cõſolatur. Ita enim ait: Scio quod redemptor meus viuit, & in extremo die reſurrecturus ſum. Nam vt Chriſtus eodem corpore ſurrexit, quod habuit dum inter homines vt homo verſaretur, Ita nos ijſdem corporibus reſurgemus, vt eadem corpora, quæ hic cum Chriſto crucifixa ſunt, vna cum Chriſto in cœleſti beatitudine glorificentur. PORRO hæc transformatio huiuſmodi erit, vt corpus noſtrum reddatur σύμμορφον, id eſt, conforme glorioſo corpori Chriſti, hoc eſt, vt æquale corpus Chriſti iam eſt poſt reſurrectionem ipſius, talia quoque noſtra ſint futura in æterna vita. CAETERVM quia ratio noſtra hoc myſterium capere nequit, videlicet, quomodo mortuorum corpora, quorum quædam igni conſumpta ſunt, alia ſubmerſa, alia à beſtijs comeſta, alia alio modo corrupta ac perdita, poſsint reſurgere, remittit nos Paulus ad potentiam Chriſti, qua poteſt ſibi omnia ſubijcere. Si enim potuit ex nihilo omnia condere, cur non ad iuſſum ipſius redirent corpora, & ſtarent coram ipſo perfecta? Huius reſurrectionis cogitatio merito nos mouere deberet, ne noſtra corpora vlla turpitudine contaminaremus, quæ olim ſi à capite noſtra ipſorum culpa non fuerint abſciſſa, tanta gloria in cœlo donabuntur, vt ſint conformia glorioſo Chriſti corpori, quę ſane gloria nulla lingua ſatis explicari poteſt. DEINDE ex hoc loco diſcamus, in negotio ſalutis noſtram rationem ligare & captiuare, ne ſe intempeſtiue ingerat aduerſus Deum & Chriſti potentiam, qua poteſt omnia quæ vult, Vult autem omnia quæ decreuit, & verbo ſuo promiſit. Articuli enim fidei noſtræ rationis acumine nequaquàm cerni poſſunt. Quare hic ſolo fidei lumine contenti eſſe debemus.

Quapropter fratres mei Dilecti & exoptati, gaudium & corona mea, ſic ſtate in Domino dilecti.

Concluſio eſt generalis, cuius hic ſenſus eſt. Cum igitur ita ſe res habeat, quod vana ſit omnis carnis fiducia, quod ſola fidei iuſticia accepta ſit Deo, qua cognoſcitur Chriſtus & potentia reſurrectionis, & communio afflictionum eius in quibus tanquam in ſtadio, donec in hac vita ſumus, & ad metam veniamus, verſari decet, hortor vos, vt relictis ſanæ doctrinæ corruptoribus, ſtetis in Domino, à quo ſolo ſalus expectanda eſt. Stare enim in Domino, eſt permanere & perſeuerare conſtanter ſine titubatione & claudicatione. In via Domini, hoc eſt, in puritate doctrinæ & morum innocentia, quam doctrina requirit. QVOD autem eos appellet Apoſtolus, Fratres dilectos, deſiperatos, gaudium & coronam ſuam, ad affectum ipſius declarandum erga Philippenſes pertinet. Significat enim ſe vehementer gaudere ex eorum in pietate profectu. Cum Coronæ meminit, reſpicit ad eos, quibus in ſtadio currentibus brabium eſt propoſitum. Talis vtique affectus ſincerorum miniſtrorum verbi ergà ſuos auditores eſſe debet, vt de illorum profectu in Domino veluti triumphent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt priuatos quoſdam ad concordiam & ad opem ſibi inuicem ferendam hortatur Apoſtolus: Ita omnes monet, vt in Domino gaudeant, & abiectis curis mundanis ad preces confugiant, ſeque tanquam exemplar imitentur, Deinde liberalitatem eorum erga ſe acceptans, optat vt Deus ipſis officium rependat.

Ordo & partes Capitis quarti.

Quemadmodum in epilogis fieri ſolet, plura hic ab Apoſtolo congeruntur, ac Primum quædam quæ priuatas perſonas concernunt, attingit. Deinde omnes compellat, ac eos gaudere in Domino, iuſſos ad modeſtiam & preces, depoſita prophana cura, vtque ſe omnis virtutis exemplar imitentur, hortatur. Ad hæc liberalitatem Philippenſium erga ſe laudat, cum ſignificatione remunerationis ab ipſo Domino expectandæ. Poſtremo ſuo more claudit Epiſtolam ſalutationibus & fauſta imprecatione.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SEXTA PARS.

EVODIAM & Syntychen adhortor idem ſentire in Domino.

Mulieres has inſignes fuiſſe apparet, quas ſeorſim ad concordiam ſanctam hortatur, & addit cōcordiæ vinculum, cum inquit, in Domino. Omnis enim concordia extra Dominum facilime rumpitur. OBSERVA officium pij Paſtoris eſſe, non ſolum totius gregis curam habere, verum etiam ſingularum ouium ſalutem quærere. Non enim ſatisfacit officio qui publice tantum docet, hortatur, comminatur, niſi priuatim quoq; commonefaciat ſingulos, vbi & quando hoc neceſſarium animaduerterit.

Et rogo te compar germane: (ſeu ſocie ſincere) adiuua illas quæ in Euangelio mecum concertarunt, vna cum Clemente & cæteris operarijs meis.

Inſignem aliquem commilitonem alloquitur, cum quo ſe idem iugum geſtare, id eſt, idem onus ſuſtinere in negocio Euangelij fatetur. Hunc hortatur, vt iuuet honeſtas illas Matronas, quo in concordiam reducantur. Huius rei cauſam ſubiungit, quod concertarint cum ipſo in Euangelio, illud defendendo & propagando. INSIGNIS hic locus eſt, qui docet non ſolum virorum, verumetiam mulierum eſſe, concertare pro Euangelio defendendo & propagando. SVNT qui ex hoc loco Paulum habuiſſe vxorem falſo colligunt, Ideoq; vertunt in fœminino, Compar germana, verum iſta opinio facile refellitur. Primum verba ipſa Apoſtoli in maſculino efferuntur, σύζυγε γνήσιε. At ſi obijcis, Atticiſmum eſſe, quo adiectiuum ſub maſculina terminatione vtriuſq; eſt generis maſculini & fœminini. Reſpondeo, Paulum non Atticum eſſe, nec ſæpe ſolere vti Atticis figuris. Deinde 1. Cor. 7. de ſeipſo Paulus in hunc modum loquitur, Dico autem non nuptis & viduis: Bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint ſicut ego. Hic aperte fatetur Apoſtolus ſe vxorem non habuiſſe. Præterea circumſtantiæ temporis profectiones, labores, carceres, flagella & vndiq; circumſtantia vitæ pericula, ſatis cōuincunt Apoſtolum poſtea non duxiſſe vxorem. Vnuſquiſque enim facile videt, quod minime aptum fuerit nuptijs totum iſtud prædicationis Pauli tempus.

Quorum nomina in libro vitæ ſunt.

Liber vitæ catalogus eſt electorum, in quo omnes ſunt qui credunt, & vſque ad finem perſeuerant. Seu liber vitæ eſt propoſitum Dei & æternum conſilium in pectore Dei definitum, quo vt omnes homines credentes in hoc libro inſcripti, ita iniuſti de eodem deleti eſſe perhibentur. Hæc loquendi ratio ab humana conſuetudine deſumta eſt, qua ſignificatur certitudo ſalutis eorum qui in Chriſtum crediderint.

Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete.

Generalis exhortatio eſt, ad omnes Chriſtianos promiſcue pertinens qua hortatur ad gaudium ſpirituale in Domino. Opponit autem Apoſtolus gaudium in Domino, cum fiduciæ carnis, tum gloriationi Pſeudoapoſtolorum. Quid autem ſit in Domino gaudere patet ex ſuperioribus, videlicet, quod ſit in eo omnem ſalutis fiduciam collocare, ex eo ſolo pendere. Huius gaudij materia eſt diuina ſapiētia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, quæ in ſolo Domino noſtro

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ieſu Chriſto inueniuntur, iuxta illud: Ieſus Chriſt⁹ eſt fact⁹ nobis à Deo ſapiẽtia, iuſticia, ſanctificatio, & redemtio. Quare non immerito Apoſtolus iubet, vt pij in Domino gaudeant. Iteratio facit ad exhortationis vehementiam. QVID? An non Chriſtus dicit, Beati qui lugent: Luctus & gaudiũ in Chriſtianis ſimul ſunt, ſed nõ habent eoſdem fontes. Luctus enim ex ſenſu iudicij Dei. Gaudium ex cõmunicata miſericordia ꝓmanat. atq; ideo non ſimpliciter dicit, gaudete, ſed cũ addito, in Domino. Qui enim in Domino per fidem manet, etiamſi caro eius premitur varijs ærumnis, vt mortificetur corpus peccati, vnde nõ exiguus luctus in pijs naſcitur: tamen gaudiũ ſpiritus facit, vt quæuis incõmoda æquiori feramus animo. Deinde cum Dominus beatos pronunciat lugẽtes, hoc ipſum animi gaudium commendat. Ita enim addit in eadem concione: Exultate & gaudete, Quoniã merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Pſalmus ſecundus ad eundem modum coniungit timorẽ & læticiã, cum inquit, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod eleganter expreſsit Apollinarius, δείδιτε, ἀγλαοσώνης δ' κεράσατε χάρματι δεῖμα. Vult enim Dauid timorem miſceri gaudio. vt enim timor opponendus eſt ſecuritati contemnentium iudiciũ Dei, ita fides conſolationẽ & gaudium pariens, victrix erit deſperationis & dubitationis.

Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus.

Alia exhortatio nempe ad modeſtiam: quam ideo cupit notam omnibus eſſe, vt exemplo ipſorum alij ad modeſtiam & moderationem inuitentur. Eſt autem, τὸ ἐπιεικὲς virtus, quæ τὸ εἰκὸς, hoc eſt, modum & quod decet in omnibus rebus ſeruat, cum videlicet quiſpiam adeo benignis moribus ſit præditus, vt omnes facile ſibi conciliet morum probitate ac patientia iniuriæ.

Dominus prope.

Ratio proxime præcedentium exhortationum à præſentia ſeu prouidentia Dei ſumta. ac ſi diceret: veram cum gaudij tum moderationis materiam habetis, nempe præſentiam Domini, qui curam gerit pro ſuis, eſtque paratus ſemper ad opem ferendam laborantibus & inuocantibus. Iuxta illud, Inuoca me in die tribulationis. Et Tecum ſum in tribulatione: Debet igitur ſumma conſolatio piorum ſub cruce eſſe, quod habeant Dominum præſentem, qui non deſtituit ſuos, ſed vel in media morte gaudio ſpirituali erigit, vt non debitent inſultare Diabolo & omnibus eius membris. Sciunt enim crucem veluti aditum quendam eſſe ad gloriam, iuxta illud Pauli: Si cum illo patiemur, ſimul cum illo glorificabimur, Rom. 8.

Nihil ſolliciti ſitis.

Alia exhortatio eſt, ad deponendam vanam & impiã ſollicitudinem. Vt autem intelligi poſsit quænam ſollicitudo prohibeatur, notandũ eſt triplicẽ ſollicitudinem eſſe. Quædã enim neceſſaria eſt. Quædã prophana quæ verbo Domini prohibetur. Quædã ex vtroq; genere mixta eſt. NECESSARIA ſollicituto eſt pars officij Chriſtiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illuſtribus exemplis commendatur. Paulus ad Rom. 12. ait: Qui præeſt, in ſollicitudine ſcilicet præſit. 1. Timoth. 5. Si quis ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet, fidẽ abnegauit, & eſt infideli deterior. Micheas dicit: Hoc requiri à Domino, vt ſollicite ambulemus coram ipſo. HANC ſanctam curam plurima nobis exempla in ſcriptura commendant, vt ſanctorum Regum, Patriarcharum, Patrumfamilias, Prophetarum & aliorum. Paulus 2. Cor. 11. Item, Coloſſ. 2. 1. Theſſ. 2. ſuam pro Eccleſia ſollicitudinem teſtatur. Sic Dauid in multis Pſalmis. BREVITER, Vera pietas conſiſtere nequit niſi hęc ſancta cura aſsit, cum in communi piorum omnium, tum in ſingularum perſonarum vocatione. Pius proinde Rex pro ſuo regno. Pius paterfamilias pro ſua domo. Pius Euangelij Miniſter pro ſuis auditoribus, & quilibet hominum pro ſeipſo ſanctam ſollicitudinem habere debet. VT autem clarius intelligi poſsit qualiſnam hæc ſancta cura eſſe debeat, quatuor in ea conſideranda ſunt. Mandatum, Fides, Finis & Modus. MANDATVM Dei eſt, quo præcipitur hæc ſancta cura, de quo nonnulla ſupra dicta ſunt. Hoc mandatum Dei iubet, vt Deum, proximum & teipſum intueare. Vult enim Deus vt coram ſe ſollicite ambules, vult vt proximi curã ſollicite geras, vult vt tuæ ſalutis & vocationis rationem diligentem habeas. Fides propterea requiritur, quia nihil quicquã ſine fide recte fieri aut placere poteſt. Deinde fides eſt veluti regula huius ſanctæ curę: nam niſi ad hanc regulam moderemur curam noſtrã, ſancta eſſe non poteſt. FINIS principalis debet eſſe gloria Dei, cui alij plures ſubordinati ſunt, ſtat⁹ cuiuſq; incolumitas, cõſeruatio Oeconomiarum & Politiarum, Eccleſiæ ædificatio. Hi omnes fines gloriæ Dei deſtinentur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

ſtinentur. Modvs ſanctæ curæ hic eſſe debet, vt pius in omnibus actionibus ſe voluntati Dei ſubijciat, à quo non ſolum ſucceſſus petendus eſt: verum etiamſi parum labor noſter votis reſponderit, ipſius tamen beneplacito nos ſubmittamus. Qvod autem Deus nõ ſemper ſinat, vt votis noſtris omnia reſpondeant, (ſæpe enim fruſtra videmur vel ſummam curam adhibere, ſæpe preces noſtræ videntur contemni) in cauſa eſt dilectio Dei erga nos. Ea enim eſt noſtra imbecillitas, vt in rebus proſperis facile vincamur à vana gloria, partem ſaltem noſtræ proſperitatis nobiſipſis aſſcribentes, ſicut ſcribitur de Ioſia, qui cum roboratus eſſet, cor ipſius in interitum eleuatum eſt. Ezechias in afflictione iuſtus perſeuerauit, in proſperitate à vana gloria victus eſt. Epiſcopi Romani in paupertate & perſecutione ſanctiſsimi fuere, At ſucceſſores in diuitijs, ſplendore, ac proſpero rerum ſucceſſu obliti ſunt Dei, & ex paſtoribus verſi ſunt in lupos. Eccleſia ſub Tyrañis ſancta erat, Poſtea ex fauore Imperatorũ facta eſt remiſsior. Quare ſingulari arte opus eſt, ne rerum proſperitate abutamur in noſtri perniciem, atque ob eam cauſam Deus paterno conſilio & ſingulari dilectione facit, vt nos interdum aſperioribus flagellis refrenet, ne ferociores facti, iugum obœdientiæ abijciamus. Huc pertinent elegantiſsimi Poëtæ verſus:

Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Mala & prophana ſollicitudo quæ & Ethnica dicitur, & Matt. 13. ſuffocans ſollicitudo, (inquit) ſeculi huius & ſeductio diuitiarum ſuffocat ſermonem, vt non ferat fructum, naſcitur ex diffidentia & ignorantia prouidẽtiæ diuinæ, & ꝓhibetur paſsim in ſcriptura, vt Mathæi 6. Nolite ſolliciti eſſe in craſtinum. 1. Petri 5. Omnem curam proijcientes in illum. Hæc cura prophana in cauſa, in fine, in modo errat. In cauſa, quia oritur ex diffidentia. In fine, quia præſentis vitæ ſecuritatem tantum & tranquillitatem ſpectat, & alia quæ carnĩ ſunt grata. In modo, dum iuſtum modum tranſgreditur, mundana cœleſtibus, peritura æternis, ſaluti animæ tranquillitatem corporis præponens. Non enim ſe ſubijcit voluntati Dei, ſed potius fremit aduerſus Deum, iraſcitur Deo, quando omnia ex voto non ſuccedunt. Non igitur immerito toties verbo Dei damnatur. Mixta ſollicitudo eſt, qua curamus quidem quæ officij noſtri ſunt, ſed modum non ſeruamus. Sæpe enim propter innatam in nobis intemperantiam in officium Dei ſacrilege irrumpimus. vt cum paterfamilias rectè quidem ſecundum mandatum Dei inſtituit familiam, liberos curat, quærit victum &c. ſed non rectè laborem & curam partitur. labor quidem cum ſancta cura in vocatione requiritur, ſed euentus Deo commendandus eſt, cauendumque ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & prophanitatem impellat: quod quomodo vitari poſſit, mox docet Paulus cum nos ad precationem ſeriam remittit, polliceaturq; pacem Deĩ inuocantibus. Hvivs proinde loci ſcopus eſt, vt abiecta omni vana ſollicitudine, pax nobis interne conſtet, & erga homines modeſtiores ſeu manſuetiores reddamur.

Sed in omni re per precationem & obſecrationem, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

Optimum remedium aduerſus ſollicitudinis tentationem prȩſcribit, nimirum vt in omni re, id eſt, in omnĩ negocio, omnĩ ſollicitudinis tentatione ad Deum noſtris petitionibus confugiamus, petendo bona, deprecando mala, gratias agendo pro collatis bonis, vt ita noſtræ poſtulationes, id eſt, deſideria ac vota innoteſcant Deo. Sic enim Deo placet cordium ſcrutatori, vt noſtra vota ipſi oratione proponamus. Observemvs itaque ſalutare aſylum eſſe in omni neceſsitate in ſolum Deum per fidem & inuocationem recumbere.

Et pax Dei exuperans omnem mentem, cuſtodiet corda veſtra, & cogitationes noſtras in Chriſto Ieſu.

Orationis exprimitur effectus, quĩ eſt conſeruatio cordium, id eſt, affectuum, voluntatum & cogitationum, (id eſt, intelligentiæ) per pacem Deĩ exuperantem omnem mentem. Est autem pax hæc quæ alias εὐδοκία Dei dicitur, qua videlicet Deus pater complectitur credentes in dilecto, & cõſeruat illorũ affectus & intelligentiã, ne à ſe deficiant, ſed in Chriſto per veram fidem permaneant. Hunc locũ diligenter obſeruet, cuicunq; pietas ſaluſq; curæ eſt. Inſidiȩ Diaboli magnȩ ſunt. At tu preces opponito, & eris tutus. Mundus te premit at tu precibus onus excute. Variȩ & multiplices in Oeconomia, in politica & Eccleſiaſtica gubernatione offerũtur offenſiones & difficultates, At tu ad Deũ precibus tanquã ad tutiſsimũ aſylum cõfugito, & eris tutus, vel aduer-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſus inferorum portas. Huc illud Salomonis, Turris fortiſsima nomen Domini, ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

Quod reliquum eſt fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta, quæcunque iuſta, quæcunque pura, quæcunque amicabilia, quæcunque boni nominis, ſi qua virtus, ſi qua laus, hæc cogitate.

Congeriem communium officiorum facit. Conſtructio autem hæc eſt. Quod reliquum eſt fratres, cogitate ea quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta &c. Requirit hic Apoſtolus duo in Chriſtianis, videlicet cogitationem & opus, hoc enim ab illa proficiſcitur. In enumeratione operum, Primo loco requirit veritatem, quæ aduerſatur omni hypocriſi & mendacio. Deinde honeſtatem, id eſt, ſanctã quandam grauitatem morum, nimirum vt morum integritas conſentiat cum doctrina & confeſsione. Tertio, iuſticiam quæ moderatur contractus, monetque, vt alijs reddamus quæcunque illis vel naturali vel ciuili obligatione debemus. Quarto, puritatem, hoc eſt, caſtitatem animi ac ſinceritatem. Quinto, amicabilitatem, qua pij ſtudent ijs rebus, quæ ad amicitiã faciunt, quantum quidem per pietatem liceat. Sexto, requirit bonum nomen, videlicet, vt pij ſint ſtudioſi integræ famæ. Septimo & octauo genera ponit loco ſpecierum quas non omnes recenſuit, nimirum vt pij virtuti ac rebus laude dignis ſtudeant.

Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiuiſtis, & vidiſtis in me, hæc inquam facite.

Hæc verborum Synonymia ſtudium excitandum in Philippenſibus facit. Obſeruetur quod Paulus ſuos diſcipulos reuocet ad doctrinam & vitam ſuam, ſignificans ſe quod voce docuit, vita & moribus expreſsiſſe. debet enim Paſtoris vita doctrinæ ſpeculum eſſe.

Et Deus pacis erit vobiſcum.

Fructus innocentiæ & pietatis additur, nempe præſentia Dei, qui nobis pacem & omnia proſpera largitur. Et pertinet hæc adiectio ad locum facilitatis. Si enim Deus adeſt opitulator, nihil erit adeo difficile, quin per ipſum fiat facile.

SEPTIMA PARS.

Cæterum gauiſus ſum in Domino valde, quod iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura.

Hæc pars approbatio eſt liberalitatis Philippenſium erga ſe, qui per Epaphroditum miſerant ſubſidia neceſſaria. Ac primum quidem ſignificat ſe gaudio affectum eſſe, non tam ipſo munere, quam Philippenſium erga ſe ſtudio, & ſimul excuſat eos quod antea id nõ fecerant. Deinde ſe contentum eſſe præſentibus oſtendit. Tum approbato illorum facto, collatione extollit officium Philippenſium, vt qui ſoli ſæpius ſuam erga ſe liberalitatem declararint, & vt vitet ſuſpicionem, dicit ſe non tam donum quam fructum requirere. Mox ſubiungit, quod plurimum miſſo dono ſit recreatus, ac tandem promiſsione & voto hanc partem claudit. PROPOSITIO huius partis eſt hæc, Gaudeo vos Philippenſes animum erga me declaraſſe veſtrum, miſſo per Epaphroditum dono. Quod autem eos dicit reuiruiſſe ſeu refloruiſſe, tacitam habet reprehenſionem ſed fraternam. Significat enim eos aliquanto tempore ſe neglexiſſe, ac quodammodo ſui oblitos fuiſſe. Metaphora admodum venuſta eſt, ſumta ab arboribus, quæ hyeme quidem areſcere videntur, ſed verno rurſus tempore vigorem ſeu virorem recipiunt ad fructum edendum. Pius igitur qui ſuum nomen tueri vult, debet eſſe inſtar arboris frugiferæ, quæ fructus ſuos producit tempore oportuno.

De quo tamen ſolliciti eratis, ſed deſtituebamini oportunitate.

Prolepſis eſt. Nam ex dictis poterant Philippenſes ſuſpicari, Paulum oblique ſe taxare, quod ſerius miſiſſent ſubſidia, Sed Paulus translatione vtitur, & tempori imputat dilationem.

Non ſecundum penuriam loquor.

Alia eſt prolepſis, qua anteuertit ſuſpicionem Philippenſium, ne videlicet

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

licet ſuſpicarentur Apoſtolum fuiſſe deiecto animo priuſquam hoc donum ab illis accepiſſet. Hoc eo tendit, vt Domino ſubijciamur cum in copia tum in inopia.

Ego enim didici, in quibus ſum, contentus eſſe.

Ratio anticipationis ab animi fortitudine, & eſt ſenſus: Didici præſentibus contentus eſſe. Exemplum ſane omnibus pijs miniſtris Euangelij, atque adeo omnibus Chriſtianis imitandum.

Noui & humilis eſſe & abundare.

Confirmatio eſt per diſtinctionem. Is autem nouit humilis eſſe, qui paupertate, contemtu, ærumnis preſſus nō frangitur animo, ſed ſubmittit ſe voluntati Dei, & conſtanter perfert aduerſæ fortunæ ſæuitiam. Contra nouit abundare, qui in felici rerum ſucceſſu minime ſuperbit, ſed in timore Dei cum gratiarum actione præſentibus bonis vtitur, Longe maxima ars hæc eſt. quotuſquiſq; non aduerſis frangitur? Quis non effertur animo, cum omnia ſibi ex ſententia eueniunt: vnde hæc ſcientia Apoſtolo? Duo ſunt huius ſcientiæ principia, videlicet viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduerſis ſuccumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in proſperis efferamur, vtrumque principium inuocatione Dei fulcitur & conſeruatur.

Vbique & in omnibus inſtitutus ſum & ſaturari & eſurire, & abundare & penuriam pati.

Eandem ſententiam repetit, ſed magis eam ſpecificat. Is ſciat ſe multum in ſchola Chriſti promouiſſe, qui hoc Pauli exemplum vere imitari poteſt, ad quod non tam doctrina quam pietatis exercitijs opus eſt. SCIAMVS proinde eo cōtendendum eſſe, vt nos qui ſacris Chriſti initiati ſumus, fortiter feramus cum blandum fortunæ aſpectum, ne videlicet efferamur, tum triſtem eiuſdem vultum, ne deijciamur. Hoc ſane ſi facerent plerique miniſtri Euangelij, melius caueretur, ne inexplebiles à vulgo iudicarentur. Quare pijs miniſtris danda eſt opera, vt Pauli exemplum, quantum fieri poteſt, imitari ſtudeant, ne malicioſi homines habeant occaſionem calumniandi doctrinam Euangelij, propter miniſtrorum auaritiam.

Omnia poſſum in Chriſto qui me confortat.

Anticipatio eſt, qua occurrit ijs, qui arrogantiæ Pauli tribuere potuiſſent, quod glorietur adeo de ſua fortitudine, qua poſsit & in rebus aduerſis & in rebus proſperis animum ſeruare infractum. dicit ergo non eſſe carnis & ſuæ fortitudinis proprium opus, quod poſsit æquo animo & infracto rebus aduerſis & proſperis vti: Sed Chriſti donum eſſe, qui ſe confortat. Rogandus igitur eſt idem Chriſtus, vt nos quoq; ſuo confortet ſpiritu, quo valeamus ea præſtare ex gratia, quæ per naturam non poſſumus.

Cæterum bene feciſtis communicando neceſſitati meæ.

Rurſus anticipat, ne videretur cōtemſiſſe donum à Philippenſibus miſſum, & ſimul collaudat ipſorum factum. Obſerua quod Apoſtolus liberalitatē erga miniſtros verbi definiat eſſe opus bonū, ex quo ſequitur, eos male facere, qui nihil conferunt ad conſeruandum miniſterium.

Scitis autem & vos Philippenſes, quod initio Euangelij, cum proficiſcerer è Macedonia, quod nulla Eccleſia mihi communicauerit, in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli.

Simpliciter hactenus commendauit Philippenſium erga ſe liberalitatē, Nunc idem agit per comparationem exaggerandi officij gratia, Alij quibus non minus, quam vobis prædicaui Euangelium nihil contulerunt (En ingratitudinem) vos ſoli Philippenſes ſæpius meam neceſsitatem veſtris bonis ſubleuaſtis. Cum autē addit, in ratione dati & accepti, alludit ad rationes pecuniarias, vbi dati ſeu expenſi & accepti habētur tabulæ ſeu codicilli. Vult igitur Apoſtolus proportionem quandā eſſe, vt qui dedit, tantum recipiat, Qui igitur miniſtris victualia largiuntur, recipere eos ſpiritualia iuſtum eſt. Et qui verbū prædicant, dignum eſt vt iuſtū conſequantur ſtipendium. Sed vt ante monui, ante omnia fugiēda eſt auaritiæ ſuſpicio, quæ plurimū Euangelio Chriſti nocet, eiuſq; curſum impe-

dit. TESTIMONIA de ſtipendijs miniſtrorum Euangelij plurima in ſcripturis extant, ex quibus pauca quædam referam. Matth. 10. 1. Timoth. 5. Dignus eſt operarius mercede ſua. Non alligabis os boui trituranti. 1. Corinth. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauerimus, Num magnum eſt, ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus? Ad Galatas 6. Qui catechiſatur, cum eo qui ſe catechiſat communicet in omnibus bonis. Et Paulus rurſus: Qui bene præſunt Presbyteri, duplici honore digni ſunt, hoc eſt, victu & reuerentia.

Nam cum eſſem in Theſſalonica, ſemel & iterum quod opus erat mihi, miſiſtis.

Exponit clarius quod dixerat, addita circumſtantia temporis, ſi contuliſſet Philippenſes Paulo neceſſaria dum Philippis apud ſe ageret, laudanda fuiſſet ipſorum liberalitas. Quid iam dicendum cum liberales ſunt in abſentem & laborantem alijs?

Non quod requiram munus, ſed requiro fructum abundantem in rationem veſtram.

Valde oportuna anticipatio eſt, qua anteuertit obiectionem illorum, qui Paulum quæ ſua ſunt quærere, ſiniſtre opinabantur, & qui ægre fortaſsis ferebant tantum de publico deſumi. Nam ſemper inter bonos multi ſunt admixti mali. Et ſimul oſtendit, non perire quod datur pijs miniſtris, ſed in rationem dati referri, vnde expectare poſſunt, vt non pœnitendum fructum recipiant. Vtinam hoc affectu præditi ſint omnes, ita haud dubie fieret, vt & ipſi miniſtri Euangelij minus conquererentur, & fructus laboris ad ipſos rediret vberior.

Accepi autem omnia & abundo, expletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis miſſa fuerunt.

Laudat rurſus Philippenſes ob liberalitatem ipſorum erga ſe. Et ſimul ſibi gratum fuiſſe quod miſerant, oſtendit, adeo vt nihil ſibi ad ſubſidia externa deeſſe fateatur, ac ſimul fidelitatem Epaphroditi ipſis commendat.

In odorem bonæ fragrantiæ hoſtiam acceptam, gratamque Deo.

Hæc longe maxima eſt commendatio doni miſsi à Philippenſibus, quod ipſum appellet Apoſtolus odore bonæ fragrantiæ, hoc eſt, vt ipſe interpretatur hoſtiam acceptam & gratam Deo. Placet igitur in primis Deo liberalitas piorum erga ſcholas, doctores, diſcentes & miniſtros verbi omnes. Vnde merito ingratitudo eorum deteſtanda eſt, qui nihil peius collocatum arbitrantur, quam quod ad miniſterium Euãgelij conſeruandum datur. Obſeruanda eſt hoc loco anthropopathia. Deus enim ſe huiuſmodi locutionibus ad rudis populi captum accommodat. vt enim homini bonus odor eſt gratus & fœtor diſplicet, ita obœdientia quæuis ex fide præſtita dicitur hoſtia accepta & odor ſuauitatis Deo, contra vero quicquid non eſt ex fide, fœtor eſt & diſplicet Deo. eſt igitur hæc figura metalepſis.

Deus meus implebit omnem neceſſitatem veſtram, iuxta diuitias ſuas in gloriam in Chriſto Ieſu.

Promiſsionem apponit de remuneratione liberalitatis Philippenſium erga ſe alioſque miniſtros Euangelij. Hæc promiſsio firmiſsimo fundamẽto nititur. Nam Dominus apud Matthezum capite 10. ſic inquit. Quicunq; dederit vni ex minimis his poculũ aquæ frigidæ, ſolũ in nomine diſcipuli, Amen dico vobis, nequaquã perdet mercedem ſuam. Cum dicit Apoſtolus, Deus meus, duo videtur velle. Primum, quod ſoli illi de Deo vere gloriari poſsint, qui in ipſum credunt, & iuxta ipſius voluntatẽ viuunt. Nec poteſt vllus eſſe tutior portus in procellis perſecutionũ, quam Deum firma fiducia ſuum ſtatuere, ac in ipſo ſolo gloriari, vnde Paulus in carcere ſummam cõſolationis materiã ſumſiſſe videtur. Alterum quod, cum ſe ſeruũ Dei facit, admoneat Philippenſes, quod quicquid in ſeſe conferunt, id in Deum conferri, cuius legatione fungitur. Implendi verbum ſignificat liberalitatẽ Dei, qua ipſe abunde cõpenſabit quicquid ſuis legatis fecerimus, idq; iuxta diuitias ſuas, id eſt, iuxta inexhauſtã bonitatem, qua liberalis eſt in omnes ſuos. In gloria, id eſt, magnifice & glorioſe, Et vt agnoſcamus fontẽ liberalitatis Dei erga nos, addit, In Chriſto Ieſu, hoc ideo adiectũ eſt, ne quis ſuis meritis liberalitatem Dei erga ſe niti exiſtimet. Nam ſolus Chriſtus, vt recõciliator noſtri cum Deo eſt. Ita omnium

bonorum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bonorum quæ à benigno Patre percepimus, fons & autor exiſtit. Cum enim in ſe noſtra opera ſint indigna, quæ in conſpectum Dei prodeant, per hunc ſolum fiũt accepta hoſtia, in quo Pater nos charos habet, adeo vt propter eundem, noſtram qualemcunque obœdientiam paterno complectatur fauore.

Deo autem & Patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum, AMEN.

Hiſce verbis claudit totam Epiſtolam, vnde colligendum quo omnia referenda ſint, nimirum ad gloriam Dei patris noſtri per Ieſum Chriſtum. Hoc Apoſtolicum exemplum & nos imitemur, ac Deo cum in aduerſis tum in proſperis agamus gratias, agnoſcamuſque Chriſtum fontem eſſe omnis liberalitatis Dei erga nos.

Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu.

Epiſtolaris terminus ſeu finis eſt. Solemus enim in finibus literarũ notos ac beneuolos ſalutare. Nec hæc ſalutandi conſuetudo inutilis iudicãda eſt, quæ præterquam quod affectum ſcribentis erga abſentes amicos declarat, amicitiam prius conciliatam auget, fouetque. Præterea etiam vicem piæ precationis obtinet, quæ nequaquam irrita & inefficax iudicãda eſt. Quis ſanctus dicatur, ſæpius ſupra dictum eſt, videlicet qui fide purificatus, ac Deo dedicatus in ſanctimonia vitæ viuit. Vnde admonemur, ſi modo hunc titulum rite tueri velimus, vt perpetuæ ſanctitati ac innocentiæ ſtudeamus.

Salutant vos, qui mecum ſunt fratres.

Commilitones ſuos intelligit, qui pro defenſione Euangelij ſecum laborauerunt, hos Fratres vocat duplici nomine, Cum quia in Chriſto ſaluatore communem Patrem Deum habent credentes, tum propter affectum quem inter ſe fraternum fouebant, qui Chriſtianum titulum vſurparunt.

Salutant vos omnes ſancti, maxime vero qui ſunt ex Cæſaris domo.

Quod inuẽti ſint Chriſtiani & ſancti in nefandiſsimi & turpiſsimi tyranni Neronis familia imprimis admirandum eſt. Solent enim vt plurimùm tyrannorum miniſtri ſuorum Dominorũ mores imitari. Deinde & hoc obſeruandum, quod in aulis Principum etiam ſit locus pietati. Neq; enim illud vitæ genus per ſe cum pietate pugnat, vnde ſequitur hyperbolice dictũ quod vulgo fertur,

Nulla fides, pietaſque viris qui caſtra ſequuntur.

Nam ſi in Neronis familia fuerunt, ſancti viri, quod hic Paulus teſtatur, cur nõ multo magis in piorum regum & ſanctorum Principum aulis inuenirentur?

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit cum vobis omnibus, AMEN.

Vſitata eſt Paulo hæc imprecatio in omnibus ſuis Epiſtolis. Gratiæ nomine intelligit & cauſſam & effectũ. Cauſſam quidem fauorem Dei, quo Deus nos complectitur in filio. Effectum vero, quicquid ſalutare & proſperum eſt, & præcipue quod facit ad ſalutem æternam partam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Hoc Pauli exemplum & nos imitemur, precemurque omnibus fauſta, & præcipue domeſticis fidei.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ORNATISSIMO VIRO, PRVDENTIA, PIETATE ET VIRTVTE PRAESTANTI CANVTO PETRI SVENBVRGIO, PRIMARIO REGIAE MAIESTATIS SCRIBAE IN ARCE HAFNIENSI, PRAEFECTO TELONII IN SCANDIA, AC CANONICO ROSHILDENSI DIGNISSIMO, VETERI AMICO SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

FERVNT XENOPHONTEM ADHVC RVDEM literarum occurriſſe Socrati ſummo Philoſopho, optimoque morum magiſtro. Hic cum videret puerum ingenuum, virtutis ſingularem indolem præ ſe ferre, interrogat ipſum hiſce verbis: Πῶς καλοὶ κ' ἀγαθοὶ γίγνονται ἄνθρωποι; hoc eſt, Vbi honeſti & boni fiunt homines? Cum autem Xenophon verecundus puer dubitaret, dixit Socrates: Sequere igitur me & diſce, & deinde factus eſt Xenophon diſcipulus Socratis. Hoc Socratis ſapientiſſimi factum ſatis indicat, non ſufficere naturam, vt quis bonus & honeſtus euadat, ſed requiri prętereà doctrinam & aſſuefactionem. Id quod cum Lycurgus Lacedæmoniorum legiſlator ſuis Lacedæmonijs perſuadere vellet, duos ſibi catulos ex ijſdem procreatos parentibus educandos ſumſit. quorum alter quidem ſibi videlicet relictus, gulæ & luxus ſtudioſus: alter vero arte venatoria inſtitutus, venationi aptus & idoneus effectus eſt. Congregatis igitur quodam tempore Lacedæmonijs: magnum, inquit Lycurgus, momentum ad virtutem obtinent, vitæ ratio, educatio, præcepta & aſſuefactiones: quam rem illico vobis palam faciam. Cum hoc dixiſſet, catulos adductos in medio poſuit. & in conſpectu eorum ollam & leporem collocauit. catulos autem cum ſoluiſſet, alter quidem generoſior diſciplina factus, celeri curſu ad leporem contendit: alter vero ignauus ſe ad ollam proripit. Cum autem Lacedæmonij conijcere nequibant, quid ſibi hoc ſpectaculo vellet Lycurgus, ac quamobrem catulos iſtos in publico exhibuiſſet. Sunt ambo, reſpondit Lycurgus, iſti ex ijſdem parentibus orti: verum quia diuerſam nacti ſunt educationem, hic quidem guloſus, ille autem venaticus euaſit. tantum poteſt educatio. Huc facit & reſponſum Ariſtippi, qui, cum interrogaretur à quodam, quantam mercedem pro filij inſtitutione poſtularet, illeque reſpondiſſet, mille drachmas. cui ille, mille drachmis mancipium comparare poſſum. reſpondit, emito ſane, atque ita duo habebis mancipia, filium, & quem emeris ſeruum. Hoc ipſum Cratetis ſapientiſsimo teſtimonio comprobatur, qui conſcenſa vrbis editiſsima parte exclamandum cenſuit: Quoquo ferimini ciues? Num conuenit in opibus parandis maxime occupari, ac de liberis, quorum cauſſa quæruntur opes, minime eſſe ſollicitos? Credite mihi, non poteſt melior hæreditas liberis à parentibus relinqui, quam ſi bene educati, atque ad virtutem recte ab ineunte ætate ſint inſtituti. Hoc enim eis perpetuum manet patrimonium, neque à fortunæ procellis labefactari poteſt. Hæc ſapientum dicta & exempla de informanda ad virtutem iuuentute à primis veluti vnguiculis confirmat omnium temporum

certiſſima

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

certiſſima teſtis experientia. Vnde manifeſtum eſt, quam bene conſulant ſuis liberis qui magnã operam impendunt bene & cum virtute educandis liberis. & contra, quam crudeles ſint in liberos ſuos, qui eos permittunt viuere pro arbitrio. Nam quadruplici malo ſe miſere inuoluunt. Primum enim mandatum Dei, qui mandat parentibus, vt pie & honeſte ſuos liberos inſtituant, pro ludibrio habent. quo ſcelere quid quæſo poteſt eſſe grauius? Deinde liberis ipſis intolerabilem iniuriam faciunt: quibus, natura dictante, debent honeſtam & piam educationem. Tum ſibi ipſis in ſenectute moleſtias grauiſſimas accerſunt. Quid enim moleſtius eſſe poteſt? quam videre liberos ſuos male educatos ferri præcipites in omnia flagitia, conſumere parentum facultates in lupanaribus cum ſcortis, potatoribus & luſoribus? Poſtremo, ſunt etiam in rempublicam iniqui. Nam reipublicæ debent parentes ſuos liberos, quos ſi male educauerint, pernicioſos ciues relinquent reipublicæ, in multorum hominum ruinam. Nam & exemplo euertunt multos, & ignauia ſua nihil conferunt ad incolumitatem reipublicæ. Omitto pœnas & parentum, qui negligunt ſuos liberos, & liberorum temporaneas & æternas, quas nobis contemplandas exhibebit dies iudicij, in quo fiet examen recte & male factorum.

Iam bonæ & legitimæ inſtructionis partes videamus. Docti teſtantur tria oportere concurrere ad cuiuſuis artis abſolutionem, videlicet φύσιν, λόγον & ἔθος: quæ tria ad virtutis & pietatis conſecutionem recte accommodari poſſunt. φύσις eſt natura ipſa: in qua quidem virtutum ſemina deliteſcunt, etſi magna caligine inuoluuntur in hac corruptione naturæ. λόγος, hoc eſt, ratio, eſt diſciplina diſcendique modus, qui præceptis & inſtitutis conſtat. ἔθος eſt ipſa aſſuefactio, ſine qua præcepta virtutum nihil aut parum efficiunt. Hæc ergo tria vt coniungantur laborandum eſt. Nam ex iſtis tribus conſummatio virtutis perfectioque conſtat. quorum ſi vnum abfuerit, virtus vt claudicet mancaque ſit, neceſſario ſequitur. Eſt enim φύσις, ſi diſciplina & ſtudium non accedat, cœcum quiddam, quemadmodum & λόγος ſine naturæ adminiculo, per ſe minime ſufficit, atque ἔθος ſine ambobus imperfectum quid. Perinde igitur ſe res habet, vt in agricolatione, in qua omnium primum ſolum bonum expetitur, tum agricola petitur, poſtea ſemen idoneum & minime fatuum. Solo perſimilis eſt natura hominis ſeu ingenium. Agricolæ præceptor reſpondet. Præceptiones ſeminis rationem habent. Sicut ergo ſolum per ſe bonum, neglectum corrumpitur & ſterileſcit, & contra plus æquo aſperum & horridum, ſi excolatur, emendatur & fertile efficitur: Ita natura bona, ſi non accedit bona inſtitutio, corrumpitur & paulatim fit deterior, mala vero per diſciplinam corrigitur, & quotidianis exercitijs melior euadit. Vt ergo naturæ præſtantiam corrumpit ſocordia: ita ſtupiditatem & vitia emendat & corrigit inſtitutio & diſciplina. Hanc ob cauſſam verbum Dei toties inculcat diſciplinæ encomia. Salomon ait: Audi fili mi diſciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Tene diſciplinam, & ne dimittas eam, cuſtodi eam, quia ipſa eſt mater tua. Qui cuſtodierit diſciplinam, inueniet vitam.

Hæc diſciplina in inſtructione & correctione poſita eſt. Inſtructio præceptis & regulis continetur, quarum menſura eſt recta ratio, vox Dei aliaque ſapientum dicta, quæ cum recta ratione & voce Dei congruunt, qualia ſunt dicta ſeptem Sapientum, & gnomæ multorum Poëtarum latinorum & græcorum, quorum lectio mirabiliter facit ad rectam inſtitutionem. Correctione emendantur errata incidentia in moribus. Hæc fit vel verborum caſtigatione, vel pœna: vt prudens morum magiſter iudicauerit. Porrò, inſtructio hæc duplex eſt, vna interna, altera externa. vtraque ab altera quodam modo dependet.

Recte

Recte enim formatum animum mores externi honeſti comitantur: & honeſtis moribus reſpondet animus virtute excultus. Prior illa mentem virtutem & pietatis præceptis informat, affectus frenat, cupiditates caſtigat, idque meditatione legis diuinæ, inuocatione Dei, & alijs pijs exercitijs. Ex quo facile intelligi poteſt, quod interna hæc diſciplina fons & mater ſit omnis felicitatis. Poſterior cernitur in verbis, geſtibus, veſtibus, factis, adeoque in externa conuerſatione, quæ ad regulas & præcepta virtutum componitur. Vtraque hæc diſciplina & inſtructio coniuncta facit, vt homo ſit εἰλικρινὴς κ᾽ ἀπρόσκοπος in diem Chriſti. Ita enim Paulus ait Philip. 1. Oro vt caritas veſtra adhuc magis magiſque abundet in cognitione & pleno ſenſu, vt iudicetis ac probetis præſtantiora, vt ſitis εἰλικρινεῖς κ᾽ ἀπρόσκοποι ad diem vſque Ieſu Chriſti. Hic pulcre coniungit Apoſtolus cognitionem, quæ præceptis paratur, & ſenſum, hoc eſt, cognitionis effectum, cum interiorem videlicet animi rectitudinem, vnde homines efficiuntur εἰλικρινεῖς, tum exteriorem, quo homines euadunt ἀπρόσκοποι, vt inoffenſus ſit curſus illorum in tota vita, cum videlicet appareant, vt idem Apoſtolus in eodem loco ſubiungit, pleni fructibus iuſticiæ, quæ fiunt per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Hæc de educatione & diſciplina iuuentutis ad te ſcribo, vir ornatiſſime ac collega cariſſime, vt cum cogites ſerio quanti momenti res ſit, pia & ſancta educatio puerorum, quam grata ſit Deo, quamque dulces fructus proferat, in tuo ſanctiſſimo propoſito confirmeris magis.

Neque te abſterrere debebit à ſanctiſſimo propoſito, quod nuper filiola tua dulciſſima Margareta, annos plus minus quatuordecim nata, hanc vitam ærumnoſam meliori commutarit. Debet enim tibi maximum ſolatium eſſe, quod pie educata & recte inſtituta, ſit ab hiſce ærumnis euocata ad cœtum multarum caſtiſſimarum virginum, quæ dulciſſimo conſpectu ſponſi Chriſti lætæ fruuntur. Tu igitur perge præclare, vt cœpiſti, ad pietatem & honeſtatem aſſuefacere quos habes adhuc ſuperſtites liberos. Laudandum eſt profecto conſilium tuum, qui nullis ſumtibus parcis in rectores morum & ſtudiorum tuorum liberorum, quos non ſolum domi pie, verumetiam foris apud homines pios & probos curas ad virtutem & pietatem inſtitui, recte perpendens illud Platonis, quod parentes ideo generent & inſtituant liberos, vt in ſuum locum Deo relinquant in hac vita cultores, vbi ipſi morte vitam commutauerint. Quod ſane fieri non poteſt, niſi diligens & pia fuerit liberorum educatio, in admonitione & correptione Domini, vt Paulus loquitur. Quæ admonitio optime petitur à theſauris ſapientiæ & cognitionis, quos affirmat Paulus in Chriſto abſconditos eſſe, in hac Epiſtola ad Coloſſenſes ſcripta. In quam ideo ſub tuo nomine has annotationes in lucem edo, vt aliquod teſtimonium mei erga te amoris extet, qui olim συμφοιτηταὶ eramus, ſub optimo morum magiſtro M. Nicolao Blach, moderatore ſcholæ Roſchildendſis fideliſſimo, quem nunc multi dolent amiſſum. Rogo autem vt hanc qualemcunque teſtificationem animi mei erga te boni conſulas. Vale cum honeſtiſſima vxore tua Anna, & cum liberis, quos ſicut cœpiſti pie, ita pergito ad virtutem & pietatem educare. Hafniæ primo Auguſti, anno Domini 1566.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES.

OCCASIO HVIVS EPISTOLÆ AD COLOSSENSES SCRIPTÆ DVplex fuiſſe Paulo videtur. Prior, Epaphras miniſter Euangelij apud Coloſſenſes, poſtquam Euangelium Chriſti ſincere docuiſſet Coloſsis, profectus eſt Romam, gratia colloquendi cum Paulo iam incarcerato: qui cum cognouiſſet ſtatum Eccleſiæ Coloſſenſis ab Epaphra, videlicet, quod in vera Chriſti doctrina eſſet inſtituta, vt doctor, ac debitor gentium, eis, etſi antea à ſe non viſis aut à ſe doctis, ſcribit tamen Apoſtolico affectu, vt doctrinam, quam ex Epaphra didicerant, firmam, veram ac minime adulterinam eſſe ipſis perſuadeant. Poſterior, cum Epaphras in ſana doctrina fundaſſet vtcunque Eccleſiam Coloſſenſium, ſubintrarunt (vt fit) Pſeudoapoſtoli, qui in agrum Domini, iuxta parabolam Euangelicam, iacere zizania tentabant, inani Philoſophia, ritibus Moſaicis, ſuperſtitione hominum, cultu angelorum &c. turbantes Eccleſiam. (& hæc videtur præcipua cauſſa, cur Epaphras ſe Romam contulerit ad Paulum.) His igitur ne locum dent Coloſſenſes, grauiter contra Pſeudoapoſtolos diſputat Paulus, ac conuincit ceremonias Moſaicas abolitas eſſe, ac omnem ἐθελοθρησκείαν vanam oſtendit. Conſilium itaque Pauli in hac Epiſtola apparet eſſe, vt confirmet Euangelicam doctrinam, quam acceperant per Epaphram, ac impediat Pſeudoapoſtolorum conatus, qui verum Euangelium Chriſti, traditionibus Moſaicis ac humanis corrumpere ſtuduerunt. Sed parum profuiſſe hanc Pauli catechesin, pœna, quam poſtea luerunt Coloſſenſes, declarat. Nam tempore Neronis, non multo poſtquam hanc Epiſtolam Paulus ſcripſiſſet, tres vicinæ ciuitates Aſiæ, Coloſſæ, Laodicea & Hierapolis, terræmotu (vt teſtes ſunt Horoſius & Euſebius) conciderunt & abſorptæ ſunt. Horrendum ſane iudicij Dei in ingratos teſtimonium. Quæ res merito nos admonere deberet, quibꝰ hodie affulſit ex gratia Dei lux verbi cœleſtis, ne noſtra ingratitudine & Euangelij contemtu accerſamus & nobis & alijs luctuoſum exitiũ. Deus enim, quo clariorem ſuæ lucis ſplendorem præbet mortalibus, eo atrocioribus ſupplicijs in contumaces animaduertit, iuxta Domini noſtri dictum: Seruus ſciens voluntatem domini & non faciens, vapulabit plagis multis.

Expergiſcamur igitur admoniti hoc horrendo iudicij Dei exemplo, ac Deo pro accenſa ſua luce gratias agamus, honeſte, pie ac iuſte viuendo, cauentes ne rurſus impoſturis Papiſticis, aut alijs phanaticis opinionibus inuoluamur. PORRO, præter inſcriptionem & valedictionem, quatuor huius Epiſtolæ partes ſtatui poſſunt. Harum prima eſt exordium ipſum: Altera, expoſitio continens deſcriptionem Chriſti Domini, ac commemorationem beneficiorum ipſius. Tertia, eſt diſputatio contra ritus Moſaicos, traditiones humanas. Breuiter, contra omnia ſomnia humana, & excogitatos præter & contra verbum Dei cultus. Poſtrema pars eſt parænetica, quæ ad mores hortatur Euangelio dignos. TRACTATIONIS ordo in hac Epiſtola hic eſt. Orditur ſuo more ab Epigrapha & fauſta imprecatione. Deinde ſubiungit primam Epiſtolæ partem, nimirum exordium gratulatorium, in quo, vt gratias agit Deo pro fructu Euangelij apud Coloſſenſes: ita orat vt iſta felicitas ſit diuturna futura. Ab exordio dilabitur mollißime in ſecundam partem, hoc eſt, in expoſitionem omnium longe pulcerrimam, in qua ſummam Euangelij repetens, docet de beneficijs, potentia, natura & victima Chriſti, in quo ſolo omnem ſalutis fiduciam collocandam eſſe demonſtrat. Hanc doctrinam Coloſſenſibus ſalutarem fore monet, modo in fide perſtiterint. Hinc dilabitur in commendationem ſui miniſterij & dignitatis Euangelij, admonens eo pertinere Euangelium, vt omnis homo reddatur perfectus in Chriſto Ieſu. Hoc fundamento iacto, ac ita confirmata doctrina Epaphræ Apoſtoli Coloſſenſium, accedit commode ad tertiam partem, additque quod ex dictis neceſſario ſequitur, cauendum eſſe ab omni fallacia Pſeudoapoſtolorum, & hortatur, ne fallaci Philoſophia & aptis ad perſuadendum orationibus ſinant ſe à

veritate

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

veritate abduci: Sed vt maneant in ſolo Chriſto, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ reconditi, nihil morantes ἐθελοθρησκείας hominum, ſuperſtitiones Iudaicas, aut vllas humanas traditiones. Huc iam Apoſtolico more attexit paræneſes (atque hæc quarta pars eſt Epiſtolæ) cum generales, quas ad Chriſtianam vitam in vniuerſum recte inſtituendam iudicauit neceſſarias, tum ſpeciales, quibus parentibus, liberis, vxoribus, dominis, ſeruis ſua propria officia præſcribuntur. vnde rurſus redit ad communia officia commendanda. Poſtremo, ſuo more ſalutationibus & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam. Atque hæc de occaſione & conſilio Pauli, de partibus huius Epiſtolæ, & de tractationis ordine ſint dicta.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Gratijs actis Deo ob participationem Coloſſenſium in Euangelio, Chriſti naturam, potentiam & beneficia deſcribit: quorum omnium Coloſſenſes particip[e]s eſſe factos pronunciat per prædicationem Euangelij: cuius ſe miniſtrum agnoſcit, in hunc finem, vt ſiſtat omnem hominem perfectum in Chriſto.

Ordo & partes Capitis Primi.

Tres ſunt partes huius capitis præcipuæ, PRIMA *eſt gratulatoria ob Euangelij fructum in Coloſſenſibus.* SECVNDA *eſt exegetica. Exponit enim, quæ ſit Chriſti natura, potentia & beneficia.* TERTIA *eſt accommodatio beneficiorum Chriſti ad Philippenſes, per prædicationem Euangelij.*

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs, qui ſunt Coloſſis, ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto.

Epigrapha more vſitato nominat eum, qui ſcribit, & eos, quibus ſcribitur hæc Epiſtola. De eo, qui ſcribit, quatuor memorat. Primum, quis ſcribat, nempe Paulus. Deinde, quæ conditio ſcribentis, nimirum quod ſit Apoſtolus Ieſu Chriſti: vnde quicquid ſcribit, tanquam oraculum Dei accipiendum eſt. Tertio addit quomodo ad hanc dignitatem, hoc eſt, Apoſtolatum peruenerit, videlicet, per voluntatem Dei, qui eum ſegregauit ad munus Apoſtolicum. Quarto, adiungit ſibi Timotheum, quem fratrem, cum propter religionem communem, tum propter fraternum erga ipſum animum appellat. Deinde Coloſſenſes quibus ſcribit, nominat, eoſque ornat triplici titulo. Vocat enim ipſos ſanctos, fideles, ac fratres in Chriſto: vt oſtendat extra Chriſtum nullam eſſe ſanctitatem, nullam ſalutem, nullam fidem, nullam denique veram fraternitatem. Sanctitatis nomen admonebit nos ſtudij, ſanctimoniæ vitæ, ac cultus vnius æterni Dei. Fides eſt inſtrumentum, per quod ſanctitatis Chriſti reddimur participes: vnde in alios homines ſequitur fraternus animus & affectus, qui vbi non eſt, ibi nec fides eſt. vbi hæc deeſt, nihil niſi prophana fœditas, contaminatio & abominabilis impuritas reliqua eſt. Plura de epigraphis Paulinis dicta ſunt in enarratione Epiſtolæ ad Romanos.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino IESV CHRISTO.

Summam ſuę legationis ſeu Euangelij ſemper in ſalutationibus ſuis proponit Paulus, vt eos, ad quos ſcribit, excitet ad amorem Euangelij. GRATIA fauorem Dei ſignificat, & quicquid Deus nobis ex iſto fauore largitur. PAX autem omnia ſalutaria & proſpera, quæ nobis bonitate Dei contingunt, notat. Hanc gratiam & pacem optat à Deo patre, & filio ipſius Ieſu Chriſto, vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſto,vt ſciamus nos non noſtris meritis eam conſequi,ſed à patre cœleſti nobis donari propter Chriſtum. Admonet præterea hæc ſalutandi forma Coloſſenſes fidei. Nam fide accipitur,poſsidetur ac retinetur hæc gratia & pax.

PRIMA EPISTOLAE PARS.

EXORDIVM.

Gratias agimus Deo & patri Domini noſtri IESV CHRISTI.

Propoſitio gratulatoria. Solet enim Paulus loco gratulationis gratiarum actione vti, qua re duo docet. PRIMVM, quod omne bonum opus à Deo ſit. Deinde, quod quotieſcunq; incidimus in mentionem donorum Dei, erumpere oporteat in laudes Dei & gratiarum actionem. Deo & patri,hoc eſt,Deo,qui eſt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vt enim olim patres inuocauerunt Deum Abraham, Iſaac & Iacob,qui eduxit populũ de terra Aegypti:Ita poſt exhibitũ Chriſtum Deus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti inuocandus eſt,eiq; gratiæ agendæ. Nam quicunq; Deum inuocat, non nominato filio Dei ex vera fide, dupliciter impingit. Primum enim cum Turcis,Iudæis & Ethnicis à vero Deo aberrat. Deinde, fruſtra preces fundit.Quicquid petieritis(inquit filius) à patre in nomine meo,id eſt,me nominato mediatore,dabit vobis. Fruſtra ergo petit,qui vel alium quam ſolum Chriſtum nominat,vel ipſum Chriſtum à precibus ſuis excludit.

Semper pro vobis orantes.

Id eſt, quotieſcunq; pro vobis oro. Obſerua ſemper coniungendas eſſe exemplo Pauli gratiarum actionem & precationem. Debet enim gratiarum actio aditus quidam eſſe ad orationem. Exemplum ſequamur & nos, gratias quidem agentes Deo, pro Euangelij incremento & fructu,precantes vero,vt hoc bonum ſit diuturnum.

Poſtquam audiuimus fidem veſtram, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & dilectionem, quæ eſt in omnes ſanctos.

Quid gratuletur Coloſſenſibus,nominat, nimirum fidem in Chriſtum, & caritatẽ erga ſanctos. Hic primum obſerua, recte ad duo capita reuocari Chriſtianæ religionis ſummam: nimirum ad fidem(quæ in ſe continet verum timorem Dei) & caritatem, quæ ex fide proficiſcitur. Quanquam autem omnes homines caritate complecti oportet: tamẽ in primo gradu diligendi ſunt ſancti,qui nobiſcum vnum Deũ colunt, ac eandem hæreditatis gloriam expectant. Deinde,obſerua ordinem verborum Pauli.Priori enim loco fidem ponit,poſteriori caritatem,qua re indicat,à fide incoandum eſſe,ſine qua nulla caritas ſincera eſſe poteſt.Neq; enim poteſt arbor mala niſi fructus malos proferre.Præterea obſerua proprium obiectum fidei eſſe Ieſum Chriſtum,ex cuius ſpiritu vim viuificam concipit ad edendos fructus filijs Dei dignos.

5 Propter ſpem repoſitam vobis in cœlis.

Fidei & caritatis incitamentũ ponit. Gloria enim cœleſtis,quam ſpiritu ex fide expectamus, nos ad perſeuerandũ conſtanter in fide & dilectione incitat. Metonymice ponitur hic ſpes pro re ſperata,quę in theſauris cœleſtibus repoſita eſt,qua tempore oportuno fruemur. Vbi ergo nulla apparẽt fidei indicia,vbi nulla charitatis teſtimonia extant, ibi neq; ſpem vllam eſſe cœleſtis hæreditatis, ex hoc loco Pauli cõcluditur. Papiſtæ hic contra ἀναλογίαν fidei impingunt, dum inſulſe ex hoc loco colligunt operum merita.Non enim hic de merito bonorũ operum loquitur Apoſtolus,ſed tantum τὸ προηγμένον id eſt, cauſſam incitantem ad fidem & dilectionem ponit. Poteſt etiam ita conſtrui, Poſtquam audiuimus fidem veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionem erga omnes ſanctos, gratias agimus Deo propter ſpem repoſitam vobis in cœlis,id eſt,propter gloriam immortalitatis,quam eſtis adepturi,atq; hæc poſterior interpretatio Athanaſij eſt.

De qua audiuiſtis prius, per ſermonem veritatis Euangelij,quod peruenit ad vos.

Quia extra captum humanum poſitum eſt, quicquid pij ſperant, ideo addit cauſſam inſtrumentalem, qua illa nobis ſpes allata eſt,nimirũ prædicationẽ Euangelij, quam per excellentiam ſermonẽ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

veritatis nominat, vt Coloſſenſes perſtent conſtantes in Euangelio,quod didicerant.

Quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat & creſcit: ſicut & in vobis, ex eo die, quo audiſtis & cognouiſtis gratiam Dei,in veritate.

Aliorum exemplo eos animat ad perſtandum in doctrina, & ſimul eos laudat,quod non fruſtra Euangelium audierint, ſed cum fructu & quotidiano incremento. Hic duo obſeruemus. Primum,quodnam ſit obiectum Euangelij,nimirum,gratia Dei,id eſt,fauor,quo genus humanũ complectitur pater cœleſtis propter filium.Hac igitur differentia à doctrina Legis ſeparatur Euangeliũ. Lex enim iram Dei: Euangeliũ gratiam prædicat. Deinde obſeruemus gradus,quos hic Paulus ponit, qui ſunt prædicare, audire,cognoſcere, creſcere & fructificare. Ideo enim prædicatur vt audiatur,ideo auditur vt cognoſcatur,ideo cognoſcitur vt creſcat & fructificet. Nõ debet ergo Euangelium nobis eſſe veluti theorematum ſpeculabiliũ κατάληψις quædam, ſeu noticia ocioſa,ſed cognitũ fructificare debet,coram Deo quidem vero cultu & timore,coram hominibus vero dilectione ſincera.Qui enim Euangeliũ audiunt,legunt,cognoſcũt ſine fructu,id eſt,ſine timore Dei & dilectione,ſibi maius iudiciũ accerſunt.Imitemur itaque nos Coloſſenſiũ exemplũ, ac ne ſinamus nos optimo fructu tam incomparabilis theſauri deſtitui,ſed potius abũdemus indies magis magiſq; in omni cognitione & ſenſu.Cũ addit: A quo die audiuiſtis,laudat Coloſſenſes à ſtudio,vt excitet ad diligẽtiam maiorem. Porrò,quod veterem interpretem ſecutus, frúctificat & creſcit,coniunxi,ideo feci,quia in peruetuſtis exemplaribus additur vox αὐξανόμενον, quam creſcens,interpretari licet.

Quemadmodnm & didiciſtis ab Epaphra, dilecto conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti.

Nunc Apoſtolum Coloſſenſium nominat, quem commendat, breuiter quidem ſi verba ſpectes, copioſiſſime vero, ſi quid ſub iſtis paucis verbis lateat,euoluas.Primum enim vocat ipſum dilectum conſeruum,quo titulo ſignificat, eum non eſſe vnum aliquẽ ex turba eorum, qui tum tẽporis quauis occaſione currebant & prædicabant, Sed eximium quendam conſeruum & commilitonem,eumq; dilectũ,vt qui vera animi ſinceritate & caritate ſecum in propagando Euangelio laboret. Deinde vocat ipſum fidelẽ pro ipſis miniſtrũ Chriſti. Hoc enim, vt alibi dicit,in miniſtris requiritur,vt fidelis aliquis inueniatur. Non enim ſatis eſt miniſtrũ eſſe,niſi rectũ & fidele ſit miniſteriũ. Nec ſufficit,ſi quis paſtor vocetur, niſi fideliter in officio ſe gerat,qui vocatus eſt, neq; quicunq; vera docet,protinꝰ eſt fidelis,ſed qui Domino ſeruire,Chriſtiq; regnũ promouere pia doctrina ac honeſta vita ex animo ſtudet. Vt enim vitã ornare docendo:ſic doctrinã ornare viuendo decet. Hic locus aperte militat contra Pſeudoapoſtolos Papæ, qui ſatis eſſe putant titulũ habere,& ſucceſsionis prærogatiuam. Cum interim parum ſolliciti ſint de fide in officio præſtanda.Deinde & illos (qui tamen de ſincero Euangelio gloriantur)coarguit, qui aliud propoſitũ habent,quam Chriſti gloriam & Eccleſiæ ædificationẽ. Non enim pauci ſunt,qui redituũ maiorem,quam animarũ curam gerunt.Sint igitur miniſtri Euãgelij huius Epaphræ imitatores, ac ſe fideles in ſancto ſuo miniſterio præbeant.

Qui & ſignificauit nobis veſtram dilectionem in ſpiritu.

His fauorem & gratiam Epaphræ conciliat apud Coloſſenſes. Solemus enim eos magis amplecti,quos ſcimus erga nos ſincère affectos eſſe,ac de nobis abſentibus honeſte loqui. Dilectionem in ſpiritu vocat eam,quæ per ſpiritũ generatur in hominibus fidelibus,ſeu quę proficiſcitur à corde ſpiritu Dei reformato. Eſt enim hoc diſcrimen inter ſanctorum & nõ regeneratorum dilectionẽ. Sanctorum dilectio proficiſcitur (vt dixi) à corde ſpiritu renouato,quo purificantur affectus. Ideoq; hæc dilectio eſt pura & ſancta,etiamſi non ſit perfecta. Aeſtimatur enim à ſua cauſſa & ſubiecto.Non regeneratorum dilectio ex carne eſt,quæ eſt impura & contaminata.Ideo quicquid ab ea naſcitur,impurũ eſt & contaminatum.Et tametſi ϛοργαὶ φυσικαὶ etiam in Ethnicis ſunt per ſe laudabiles: tamẽ carnis vicioſitate contaminantur, & impuræ redduntur,cum contra virtute ſpiritus Chriſti in pijs ſanctificantur.

Propterea & nos, ex quo die audiuimus,non deſinimus pro vobis orare & pete-

Quantum gauiſus ſit Coloſſenſium profectu in Euangelio, certiſsimo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

re,vt impleamini agnitione eius.

indicio oſtendit. Nimirum, quod aſſiduis precibus oret, vt Deum plenius cognoſcant. Cum hac cognitione creſcit fides & pietas. Id quod declarat,cum finem addit,nimirum,vt digne Domino ambulent.

In omni ſapientia & prudentia ſpirituali.

In qua re conſiſtat cognitio voluntatis Dei docet, nimirum vt recte mẽtes inſtructæ ſint in Dei cognitione, & poſtea prudenter exequamur ea,quæ docti ſumus. Sapientia enim ad noticiam,Prudentia ad actionem ſeu πρᾶξιν refertur.Non enim ſatis eſt ſeruum nouiſſe voluntatem heri ſui, niſi etiam iuxta voluntatem eius faciat. Non ergo ocioſam contemplationem rerum profitetur Theologia, ſed efficacem notitiam voluntatis Dei requirit,vt mente,corde,lingua,adeoq; totis viribus incumbamus in hoc, vt iuxta verbum cognitum viuamus,vnde ſcriptum eſt: Per hoc ſcimus, quod agnouimus eum,ſi iuſſa illius obſeruamus,qui dicit,Noui eum,& præcepta eius non ſeruat,mendax eſt. Dicuntur autem Iohanni ſeruare mandata Dei: qui pro humanæ fragilitatis captu,vitam ſuam ſtudent formare ad obſequium Dei. Tametſi enim non poteſt quiſquam mortalium ad plenum ſeruare mandata Dei: tamẽ hoc principium firmiter tenendum eſt,quod vera cognitio Dei ſit efficax, placeatq; Deo conatus noſter,qui ex cognitione hac proficiſcitur. Porrò,grammatica hic obſeruanda eſt,cum dicit:In omni ſapientia.Omnis enim particula hoc loco,vt ſæpe alias, non vniuerſalitatem generis alicuius, ſed rei cui adiungitur perfectionem ſignificat. Sic 1.Corinth.13.accipitur,Si habuero omnem fidem,id eſt,conſummatiſsimam fidem edendi miracula.

Vt digne ambuletis Domino, vt per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes,& creſcentes in cognitione Dei.

Multis verbis vtitur,quo magis ſtudium in Coloſſenſibus excitet. Ambulare digne Domino, placere Domino, in omni bono opere fructificare, creſcere in agnitione Dei. Hæc omnia neceſſario cohærent,vt proprij effectus veræ cognitionis Dei.Qui enim voluntatem Dei doctus eſt,in omni ſapientia & prudentia ſpirituali,is digne Domino ambulare ſtudet: (ambulat autem digne Domino, qui ipſius voluntati ſtudet per omnia ſatisfacere) Qui ambulat digne Domino,is haud dubie Domino placet: Qui Domino placet,ſuo opere fructificat magis: Qui fructificat,is hunc fructum reportat, quod creſcat in cognitione Dei magis, donetur ſpirituali robore, tolerantia, patiẽtia,gaudio,ideo ſequitur:

Omni robore roborati, iuxta potentiam gloriæ ipſius, in omni tolerantia & patientia cum gaudio.

Quia vires noſtræ adeo diminutæ ſunt & debilitatæ, vt nobis relicti nihil dignum Domino faciamus, nec poſsimus fructificare, niſi quæ ſunt mortis. Fructus enim radicẽ ſapit.Ideo nũc addit de facultate fructificãdi,quæ nobis ſuppeditatur à Domino,qui ſecundũ glorioſam ſuam potentiam nos robuſtos & validos reddit,ad ea præſtanda,quæ & ipſi grata ſunt & nobis ſalutaria,ad omnem tolerantiá & patientiam cum gaudio. Tolerantia eſt,qua ferunt pij præſentes ærumnas. Patientia eſt,qua patienter expectant liberationem. Μακροθυμία enim ad verbũ longanimitas eſt.Cum gaudio,ſcilicet ſpirituali,quod concipitur ex fiducia in Chriſtum,& ex ſpe liberationis. Huc pertinet promiſsio Domini Matth.5.Beati,qui perſecutionem patiuntur propter iuſticiã, quoniam ipſorum eſt regnũ cœlorum.Qui igitur patitur,etſi gemit ſub cruce,tamen gaudet intuens liberationem promiſſam,& eſt beatus propter euentum. PORRO, hæc periocha graphice depingit,qualenam debeat eſſe piorum ſtudium,nimirũ vt ex verbo diſcant voluntatem Dei, petant robur præſtandi ea,quæ imperãtur, ac ita fructificent,creſcantq;, donec ſuum curſum abſoluerint,& ad metam peruenerint.

SECVNDA EPISTOLÆ PARS.

VT ſibi viam ſternat Apoſtolus ad ſequentem catagraphen,redit ad gratiarũ actionem. Nam hac ratione dilabitur in ſecundã Epiſtolę partem,quam exegeticam eſſe dixi. Continet autem plenam deſcriptionem Chriſti,& commemorationem beneficiorũ ipſius,vt ita non ſolum confirmet doctrinam Epaphræ parochi Coloſſenſium,verumetiam plenã Ca-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

techeſin tradat de Chriſto eiuſq; beneficijs, aduerſus omnes corruptelas Iudaicas & alias, quæ tum contra perſonam, tum cōtra officium Chriſti eo tempore ſpargebantur ad obruendam lucem Euangelij. Porrò, huius deſcriptionis hic eſt ordo. Primum gratiam patris cœleſtis erga nos deſcribit. Deinde beneficia Chriſti commemorat, deſcribitq; Chriſti perſonam. Tum accommodat ad ὑπόθεσιν Chriſti beneficia cōmunicata Coloſſenſibus, oſtendendo ea ad omnes, qui Chriſtū fide recipiunt, pertinere. Venit enim Chriſtus ad ſeruandum, quod perierat. Hinc dilabitur in commendationem miniſterij verbi, per quod illa beneficia nobis offeruntur.

Gratias agentes Deo & patri.

Ita habent emendatiora exemplaria græca. Quoties has duas voces coniungit ſcriptura, ex priore, nempe Dei appellatione, diſcamus maieſtatē Dei intueri, eius præſentiam & omnipotentiam cogitare, vnde in cordibus noſtris timor Dei concipiendus eſt, ne tātam maieſtatem offendamus: Ex poſteriori, nempe patris appellatione, diſcamus affectum Dei paternum erga nos, vnde in mentem primum nobis veniat, quod per vnigenitum Dei filium in hunc dignitatis gradum ſimus euecti, quod Deum habeamus patrem, ac ipſius cenſeamur filij. Deinde ex hoc paterno affectu accendatur in cordibus noſtris vera erga clementiſsimum patrem fiducia. Sic enim decet, vt noticiæ reſpondeat affectus & actio: vnde fit, vt doctrina nō ſit ocioſa contemplatio, ſed corda penetret, ibiq; varios motus pro doctrinæ diuerſitate excitet.

Qui idoneos nos reddidit, in partem ſortis ſanctorum in lumine.

Cauſſa gratiarum actionis eſt à beneficijs patris cœleſtis, qui nos reddidit idoneos ad participandam ſanctorum hæreditatem in lumine, id eſt, in regno Chriſti. Hic primum obſerua, quod noſtrę ſalutis principium ſit paterna patris cœleſtis gratia, Deinde, quod ex nobis ipſis minime ſimus idonei ad tantam & tam glorioſam hæreditatis participationem, qui natura ſumus filij iræ, & in tenebrarum regno propter peccatum conſtituti. Humiliemur igitur ac ſeponamus omnem arrogantiam, proſtrati nudi coram patre cœleſti, & certa fiducia expectantes à Deo, quod adeo paterne promittit.

Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.

Expoſitio eſt præcedentis ſententiæ. Apertius enim & clarius, quomodo nos Deus idoneos reddiderit, vt eſſemus conſortes ſanctorum in lumine exponit. Obſerua ἀντίθεσιν duorum regnorum, quorum ALTERVM eſt tenebrarum, id eſt, ignorantiæ Dei, luctus, exitij, perditionis, cuius princeps eſt Satan, in quod regnū propter peccatum totus mundus demerſus eſt. Hoc regnū, vt vitijs munitur, ambitur flagitijs, turres habet crimina & arma quarumcūq; turpitudinum molimina: Ita ipſius poteſtas in mortem damnationemq; eorum qui ſub Satana principe militant, tendit. ALTERVM regnum eſt regnum lucis, id eſt, noticię Dei, gaudij, liberationis & ſalutis, cuius princeps eſt Chriſtus, in quod regnū ex ſola Dei gratia transferimur. Atq; ideo addit Paulus, in regnū filij dilectionis ſuæ. In Chriſto enim filio vnigenito & coæterno, caros nos habet, in hoc elegit, in hoc vocauit, credentes adoptauit & iuſtificauit, in ſui nominis gloriam. PORRO cum dicit: Filij dilectionis ſuæ, plus credo Paulum voluiſſe inſinuare, quam ſi dixiſſet, filij dilecti, Nam & filium de ſubſtantia patris, & eundem cauſſam eſſe, cur Deus nos diligat, hoc Epitheto haud dubie ſignificat. Nos enim ſumus dilecti in ipſo, ipſe vero patris dilectio eſt, vt vnigenitus filius, de ſubſtantia patris ab æterno natus.

In quo habemus redemtionem, per ſanguinem ipſius, remiſsionem peccatorum.

Modus translationis noſtri in regnum Chriſti exprimitur. Autor eſt filius Dei Ieſus Chriſtus patri obtemperans. Meritū eſt ſanguis Chriſti, hoc eſt, hoſtia propiciatoria, qua omnia peccata mundi expiantur, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Sanguis Chriſti emundat nos ab omni ἀνομίᾳ. Cum hoc precio pugnat vniuerſa doctrina Papæ, de ſatisfactionibus, meritis & indulgentijs &c. Redemtio huius ſatisfactoriæ hoſtiæ & fructus, eſt remiſsio peccatorum, hoc eſt, abſolutio ſeu iuſtificatio à peccatis, quā oportet fide accipere. Hic rurſus ruit, quicquid homines de ſalute conſequēda comminiſcuntur, extra Chriſtum ad huius loci vberiorē declarationem referatur tertium caput ad Romanos, ab hoc loco, Nunc autem ſine lege iuſtica Dei &c. vſque ad finem capitis.

Qui eſt imago Dei inuiſibilis.

Summam beneficiorũ Chriſti proxime præcedente ſentẽtia complexus eſt iam perſonæ deſcriptionem iuſtam aggreditur, ac Primum oſtendit, quę ſit natura filij Dei. Deinde, quanta potentia ſit ipſius. Tertio, quale ſit regnum eius peculiare. Vt autem naturam filij Dei oſtendat, vocat eum imaginem Dei, idq; non ſimpliciter, ſed Dei inuiſibilis. Hoc vt dextre intelligamus, ordine hæc excutienda ſunt. Primum, quid ſit imago in genere. Deinde, quid, quotuplexq; ſit imago Dei. Tum, quomodo Chriſtus ſit imago Dei, & quomodo in Chriſto imagine Dei, Deus inuiſibilis, reddatur quodãmodo viſibilis. Poſtremo, quid fides cum doctrinæ tum conſolationis & exhortationis hinc capiat. IMAGO quid ſit, nõ eſt obſcurum. Eſt enim rei alicuius expreſsio ſeu repræſentatio, idq; cũ in anima hominis, tũ extra animã. Cum enim mens humana cogitat aliquid, imaginẽ quandã rei veluti pingit & delineat, vt quoties cogitat aliquis hominẽ notum abſentẽ, mente quaſi delineat corporis figurã, quam intuetur de abſente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamẽta corporis, cuius imaginẽ pingit, vt abſentis formã, quantum fieri poteſt, referat & reprę ſentet picta imago. Hanc eſſe propriam ſignificationẽ imaginis manifeſtũ eſt, quam appellationẽ verbum Dei accommodat filio Dei, vt aliquo modo vmbras quaſdã tenues tantę rei conſideremus, ac vocat imaginẽ, Dei, quę ipſum Deum reprę ſentat & refert. Sed hęc duplex eſt naturalis nimirũ, & gratuita. Naturalis Dei imago in ſolo Chriſto eſt, & eſt duplex, Eſſentialis. & per gloriam virtutis. Eſſentialis eſt eiuſdem eſſentiæ cum patre, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerũ, de quibus cogitamus: Ita pater æternus ſeſe ab æterno intuens & cogitans. gignit imaginem ſui. Sed nos non transfundimus ſubſtantiam in imagines illas in mente formatas, quæ re ipſa ſunt ſubitæ & euaneſcẽtes actiones. At pater æternus ab æterno gignit imaginẽ, communicata ipſi eſſentia. Hanc eſſentialem Dei imaginẽ, hoc eſt, Chriſtum dominũ, Epiſtola ad Hebræos vocat characterem ſubſtantiæ patris, hoc eſt, imaginem ſubſtantialem qua filius eſt ὁμοούσιος cum perſona patris, vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim in nobis imago concepta eſt λόγος, id eſt, verbũ mentale: ita filius Dei λόγος eſt æterni patris, ineffabili ratione communicata eſſentia ab æterno. Imago Dei per gloriam virtutis (quam Epiſtola ad Hebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) eſt, quæ refulget in Chriſto per operum diuinorum virtutẽ, in qua & patris cœleſtis potentia glorioſa, & voluntas paterna cõſpicitur. Ita enim ſe totũ in Chriſto patefecit Deus, vt in ipſo immenſam ſuam bonitatem, ſapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν erga genus humanum, in ſolidũ declarauerit. De hac imagine loquitur Dominus Iohan. 14. Philippe, qui vidit me, videt & patrem. Et quoniam virtutis ſimilitudo (vt inquit Hilarius) nõ poteſt eſſe diſsimilis naturę, recte ex virtutis ſimilitudine eſſentię ſimilitudo cõcluditur. Virt⁹ enim Chriſti pręſentis diuinitatis viſibilis eſt imago, qua Deus nobis, per ſe inuiſibilis, quodammodo redditur viſibilis. Nec poteſt hæc virtutis gloria Prophetis aut Apoſtolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, ſed Chriſti virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandã Chriſti gloriam. Atq; ita Chriſtus eſt imago æterna ęterni patris, primũ per eſſentiam, deinde per virtutis gloriam. PORRO, imago Dei per gratiã ea eſt, ſecundum quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud Geneſ. 1. Faciamus hominẽ in imagine noſtra, & ſecundũ ſimilitudinẽ noſtram. Hæc imago per lapſum Adæ abolita eſt, & à Chriſto rurſus per regenerationis gratiã reparatur. Quare ex reparatione iudicandum eſt, quid qualiſq; fuerit illa imago. Paulus ad Epheſ. 4. in hunc modũ ſcribit: Deponite iuxta priorem conuerſationem veterẽ hominem, qui corrumpitur iuxta cõcupiſcẽtias erroris. Renouamini vero ſpiritu mẽtis veſtræ, & induite nouum hominum, qui ſecũdum Deum creatus eſt, in iuſticia & ſanctitate veritatis. Et ad Coloſſ. 3. Exuentes veterem hominẽ cum actibus ſuis, & induentes nouũ, qui renouatur in agnitione Dei, ſecundũ imaginem eius, qui creauit illum. Ex his duobus Pauli teſtimonijs perſpicue intelligi poteſt, quid qualiſq; ſit imago illa, iuxta quam conditus fuit primus homo, quæ eadem reparatur in homine per Chriſtum. Primum itaq; hic conſideretur ἀντίθεσις noui & veteris hominis. Deinde quid ſingulis tribuatur, ex quibus clara cõcluditur imaginis definitio. Vetus homo extra dubium eſt vitioſitas omnis, quæ irrepſit in hominẽ per lapſum Adæ. Nouus homo eſt, qui per regenerationis gratiã naſcitur. Veteri homini tribuuntur error, concupiſcentia, prauæ actiones. Nouo tribuuntur agnitio Dei, mentis renouatio, ſanctitas, iuſticia &c. Cũ ergo nouus homo ab imagine Dei dicatur, & nouus homo ſit, qui ex regenerationis gratia naſcitur: ſequitur imaginis hui⁹ reparationẽ eſſe ſpiritualẽ regenerationẽ, qua mens agnoſcit Deum, voluntas Deo obtemperat, & affectus omnes Deo in obſequiũ addicuntur. Proinde imago Dei eſt ſumma integritas mẽtis agnoſcentis Deum, cordis obœdientis Deo, & affectuum Deo ſubiectorum. Aut (ſi placet)

cet)breuius in hunc modũ: Imago Dei eſt vera mẽtis lux ſeu noticia de Deo, voluntatis & cordis conuerſio ad Deum, ac libertas voluntatis, qua Deo libere obtemperamus. Et debet hæc imago dupliciter conſiderari. Primum in Chriſto homini, idq; κατ' ἐξοχὴν, & eſt ſumma integritas mentis, cordis, affectuũ, atq; adeo omnium virium in Chriſto homine, qua Deo cõformis eſt. Deinde in alijs hominib. cõſideratur imago Dei, quæ in regeneratis quidem fit indies illuſtrior, poſt vero reſurrectionem perficietur, quando nõ ſolum mente, corde & affectibus, verum etiam corporibus Chriſto conformes erimus, quemadmodũ Paulus 1. Corinth. 15. & ad Philip. 3. docet. Porrò, quod Paulus 1. Corinth. 11. virum imaginem & gloriam Dei dicat, id alio fit ſenſu. Non enim pertinet ad ſanctitatẽ & puritatem cordis, ſed ad externam ordinationẽ Dei, qua vir mulierem antecellit. In qua re gloria ſeu imago Dei quodammodo conſpicitur, quemadmodum in omni principatu. IAM doctrinæ colligantur neceſſariæ, cum ad nos cõfirmandos, tum ad confutandos aduerſarios. Primum igitur ex eo, quod Chriſtus dicatur imago Dei, qui eſt inuiſibilis, colligãtur duæ doctrinæ. Prior, quod Chriſtus ſit natura Deus. Eſt enim naturalis & ſubſtãtialis imago Dei. Deinde, quod Chriſtus ſit alia perſona à Deo patre. Neq; enim ipſe ſibi (inquit Hilarius) imago eſt quiſquam, ſed eum, cuius imago eſt, neceſſe eſt vt imago demonſtret. Imago etenim eſt rei ad rẽ coæquandę imaginata & indiſcreta ſimilitudo. Eſt ergo pater, eſt & filius, quia imago patris eſt filius. Et qui imago eſt, vt vere imago ſit, ſpeciẽ neceſſe eſt & naturã & eſſentiam, ſecundum quod imago eſt, in ſe habeat autoris. Hęc Hilarius. Præterea, vt hic locus confirmat articulũ noſtræ fidei de filio Dei: Ita refutat Arianos & alios hæreticos, qui de Chriſti natura & perſona peruerſe docuerant. Cõſolatur & pios hic locus, fiduciam in ipſis auget, quod vere ſint recepturi amiſſam per peccatum imaginem Dei. Monetq; vt indies ſtudeamus, quo hæc imago magis magiſq; in nobis refulgeat, quod fit quando innocentiæ, iuſticiæ, ſanctitati, reliquiſq; virtutibus Chriſtum induti, ſtudebimus.

Primogenitus omnis creaturæ. Vt natiuitatem Chriſti æternam à creaturæ factura ſecernat, ante omnem creaturã eum genitũ teſtatur. Dicitur enim primogenitus omnis creaturæ, quia antẽ omnẽ creaturã genitus. Vnde intelligitur & æterna eius à patre genitura, & quod minime inter creaturas ſit numerãdus, ex quo eius vera diuinitas cõcluditur. Quicquid enim rerũ exiſtit, vel in creaturis ponendũ eſt, vel extra omnẽ creaturam. Si eſt extra creaturam omnem, fuiſſe neceſſe eſt ante omnem creaturam, quod ſoli æterno Deo conuenit, qui eſt pater, & λόγος & Spiritus ſanctus. Quare, cũ filius Dei hic primogenitus omnis creaturæ dicatur, Sequitur eũ minime in creaturarũ album cogendũ eſſe, vt qui veluti primogenitus: ita & vnigenitus ſit filius Dei, ſolus ab eſſentia patris ab æterno genit⁹. Hic igitur obſeruemus diſcrimen inter Chriſtum & creaturas. Item inter Chriſtum filiũ Dei vnigenitum, & alios non natura, ſed adoptione filios, qui naſcuntur quidẽ à Deo, non tamen à ſubſtantia Dei, ſed per regenerationis gratiã, cum in Deum credunt, Iohan. 1. Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius. Hi ergo incipiunt eſſe filij qui antea nõ erant. Ille primogenitus ac vnigenitus Dei filius ab æterno eſt æternus filius per naturam.

Quoniam in ipſo creata ſunt omnia. Ratio proxime præcedentis propoſitionis ab ordine cauſſarum & effectuum. Omnia per ipſum creata ſunt. Ergo ipſe eſt ante omnia. Neq; enim fieri poteſt, vt cauſſa ſuus effectus ſit prior. Præpoſitio ἐν, hic pro διὰ ponitur, mox enim eandem ſententiam repetens διὰ αὐτοῦ dicit, vt ad cauſſam efficiẽtem referatur ſeu medium, per quod omnes res ſunt conditæ.

Quæ in cœlis & quæ in terra. Amplificat rationem diuiſione generis, quæ diuiſio ab applicitis ſeu locis rerum creaturarum ſumta eſt. Nam cœlum & terra receptacula ſunt creaturarum.

Viſibilia & inuiſibilia. Subdiuiſio à rerũ qualitate. Quidquid rerum eſt cum viſibilium, tum inuiſibilium in cœlis & in terra, per Chriſtum conditum eſſe.

Siue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates. Omiſſa priori rerum, nempe viſibilium ſpecie, alteram, quæ eſt rerum inuiſibilium ſubdiuidit, ne quis eximeret

meret angelos, aut alias creaturas eximias Dei inuiſibiles. Ponit autem hic quatuor voces, quarum Primum ſignificata aſsignabo. Deinde, quid Paulus ex his cōcludi velit, oſtendā. Θρόνος proprie ſignificat ſellā ſeu ſedile, deinde κατ' ἐξοχὴν ſolium iudiciarium, ſeu palatiū regale, vnde metonymice ipſam regiam dignitatē ſignificat. Pſal. 44. Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi. Interdum per thronos, maieſtatis diuinæ nūcios, nimirum, angelos intelligunt, quemadmodum hunc præſentē locum veteres interpretantur. Reliquæ tres voces ſunt, dominationes, principatus, poteſtates, quarū Prima ſignificatur relatio ſuperiorum ad inferiores, qua Domini ſubditis dominātur & imperāt. Altera ſignificatur principatus ipſe ſeu eminentiæ dignitas. Tertia, ius imperij notatur. His appellationibus nō diſtinguuntur angelorum ordines, ſed potētia & gloria Dei indicatur, qui per Angelos agit. Hi ideo poteſtates, dominationes & principatus dicuntur, quia exercent poteſtatem ſibi à Deo datam per Chriſtum, per quem creati ſunt. Sed quo hæc ſpectant? Paulus hac diſtributione omnes creaturas in ordinem cogit, & ſubijcit ei, per quem omnes creaturæ ſunt cōditæ, idque vt emineat diuina Chriſti gloria, qui eſt primogenitus omnis creaturæ.

Omnia per ipſum & in ipſum creata ſunt, & ipſe eſt ante omnia, & omnia in ipſo conſiſtunt.

Poſt diſtributionem, ad genus addito vniuerſali ſigno, redit, ne quis vllam creaturam ab imperio Chriſti exciperet, & ſimul eſt congeries attributorum quorundā, quibus diuinitas & gloria Chriſto aſſeritur, & quatuor Chriſto tribuuntur. Primum, quod omnia ſunt per ipſum: vnde ipſius diuina potentia aſtruitur. Deinde, quod omnia ſunt in ipſum, id eſt in ipſius gloriam & laudem, ſeu in eum finem, vt ipſum glorificent & celebrent: vnde & gloria Chriſti diuina, & finis rerum conditarū concluditur. Tertio, quod ſit ante omnia: vnde rurſus æterna ei⁹ diuinitas colligitur. Quarto, quod omnia in ipſo conſiſtant: vnde ipſius æterna prouidentia, qua omnes res, quaſq; in ſuo ſtatu cōſeruat, commendatur. Hæc omnia iudicium noſtrum de filio Dei formare, ac fiduciam in ipſum alere debent, vt cogitemus nos ortum noſtrū per Chriſtum habere, & eo cōditos eſſe, vt ipſe à nobis glorificetur. Hunc noſtræ conditionis finem Diabolus impedire conatus, hominem in peccatum pertraxit, vnde rurſus liberamur credentes per eundem, per quem primum creati ſumus. Quare Chriſto non ſolum primam creationem, verum etiam παλιγγενεσίαν, qua efficimur filij Dei, debemus.

Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.

Oſtendit, quæ ſit natura filij Dei, quanta potentia & gloria, nunc quale ſit eius regnum peculiare in Eccleſia, declarat. Ac primum vocat ipſum caput corporis Eccleſiæ, qua appellatione quatuor nobis expendēda inſinuātur. Primū, qualiſnā ſit myſtica illa coniunctio Chriſti cum Eccleſia. Secundum, quanta Eccleſiæ beneficia à Chriſto capite conferantur. Tertium, imperium Chriſti in Eccleſia. Quartum, qualiſnā ſit vnio membrorum, ſeu quomodo in corpus Eccleſiæ reponamur, coaleſcamus ac creſcamus. QVANTVM quidem ad primum attinet, hoc tenendum eſt. Quemadmodum caput naturale certis iuncturis, cum ſuo corpore coniungitur, Ita Chriſtus Deus & homo, arcano quodā vinculo, corpori ſuo myſtico, quod eſt Eccleſia, iunctus eſt. Vnde fides geminū fructum percipit. Nam inde & affectum Chriſti erga Eccleſiam diſcit. Quemadmodum enim caput corpori prouidet: Ita Chriſtus ſui corporis curam gerit, & conſolationem ſub cruce petit. Vt enim ipſe ab omnibus calamitatibus glorioſe liberatus eſt: Ita & nos aliquando cū capite liberamur & glorificabimur. Neque enim fieri poteſt, vt caput glorificatum, ſua membra in perpetuis ærumnis relinquat. QVANTA igitur ſint beneficia, quæ Chriſtus ſuæ Eccleſię præſtat, quodāmodo hic ſimilitudine, quamuis implicita, inſinuatur. Vt enim corp⁹ omnem ſuam vitam ac vigorem ducit à capite: Ita Eccleſia ſalutem omnē ac vigorem & vitam capiti Chriſto acceptam ferat, neceſſe eſt. Seu quemadmodū ſpiritus per neruos à cerebro ipſo deſcendens, ſenſum omnib. membris alioqui inefficacibus, pro cuiuſq; proportione cōmunicat: ſic Chriſt⁹ nos ſua mēbra alioqui mortua, ſuo ſpiritu viuificat, vt iam viui facti fructus ſpiritus edere valeamus. Hinc vt fides ſalutē omnem ac vitam in ſolo Chriſto reſidere: Ita in ſolum illum omnem fiduciam collocare diſcit. IMPERIVM Chriſti in Eccleſia eſt veluti capitis in corp⁹. In Eccleſia enim ſeu in regno ſpirituali præſidet hic monarcha Ieſus Chriſtus, qui ſolus in regno ſuo ἀνυπεύθυνος eſt. Ex quo fides non ſolū colligit falli omnes, qui Eccleſiæ aliud eſſe caput quam Ieſum Chriſtum ſentiunt, verum etiā monetur, vt ſubijciat ſe huic Monarchę, eiq; ſeruiat in iuſticia & ſanctitate omnib. dieb⁹ vitę ſuæ. CORPORIS igitur metaphora ſignificatur, qualisnam ſit vnio Eccleſiæ, & quo-

modo in corpus Eccleſiæ aptemur, coaleſcamus & creſcamus. Hanc vnionem, hanc mutuam connexionem & incrementum Paulus ad Epheſ.4. his verbis deſcribit: Adoleſcamus in eum per omnia, qui eſt caput, nempe Chriſtus, ex quo totum corpus compoſitum & cōpactum, per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, ſecundū efficaciā in menſuram vniuſcuiuſq; partis, incromentum corporis facit, in ędificationem ſui in caritate. Hic Paulus vocat Eccleſiam corpus, nō quoduis, ſed compoſitum, ſeu vt ſignificantius Apoſtolus loquitur, συναρμολογούμενον, hoc eſt, ita conſtructum, vt apta proportione membra ſibi mutuo cohęreant, concinneq; reſpōdeant. Significatur igitur hac voce membrorum inter ſe relatio quædam, & proportio debita in corpore Chriſti, hoc eſt, Eccleſia. Deinde, idem corpus cōpactum eſſe dicit, græce, συμβιβαζόμενον, id eſt, connexum, vt apte capiti ſubijciantur per iuncturam ſubminiſtrationis, hoc eſt, per iuncturas, quibus mediantibus vnum membrum alteri communicat & ſubminiſtrat vitalem ſpiritum, qui à capite per omnia membra corporis beneficio iuncturarū (quib. membra cohærent) diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiuſq; membri. Vt enim alia membra plus quam alia de ſpiritu ex capite deſcendēte percipiunt: Sic membra myſtici corporis Chriſti, ex ſpiritu Chriſti percipiūt, prout ſingulis commodum eſt & vtile ad totius corporis incrementum. Quod quidem corpus tum creſcere dicitur, cum in noticia Chriſti & pietatis exercitijs maiora incrementa ſumūt ſinguli Chriſtiani. Ex his iam patere exiſtimo, quantā doctrinam contineat in ſe breuis hæc Pauli propoſitio: Chriſtus eſt caput corporis Eccleſiæ. vnde in genere cōfirmatur articulus fidei noſtræ de Eccleſia. Et admonemur, vt Chriſto capiti adhæreamus, ac mutuis dilectionis officijs inter nos coaleſcamus.

Ipſe eſt principium, primogenitus ex mortuis.

Hanc propoſitionem in hunc modum reſoluit Athanaſius: Principium reſurrectionis eſt ille, quia primus omniū reſurrexit, & quia dolores mortis diſſoluit, merito primogenitus dicitur. Vocabulum ἀρχὴ poteſt accipi pro primitijs, vt ſit alluſio ad frugum primitias, quæ Domino offerebantur in veteri teſtamento. Ac tunc poteſt reſolui propoſitio in hunc ſenſum: vt manipulo aliquo primitiarum oblato, reliquæ meſsi benedicebatur: ita vno Domino reſurgēte tanquam patri cœleſti oblato, vis viuifica reſurrectionis Chriſti ad nos omnes diffunditur. Vt veluti is nūc reſurrexit: ita & nos ſuo tempore reſurgamus. Duabus igitur de cauſis dicitur principium, ſeu primitiæ ſeu primogenitus mortuorum. Primum, quia ipſe primus reſurrexit, nō amplius moriturus. Deinde, quia virtus noſtræ reſurrectionis in Chriſti reſurrectione includitur. Vnde firma eſt conſequentia Pauli 1. Corinth. 15. Si Chriſtus reſurrexit mortuorum erit reſurrexio. Eſt enim ipſe mortuorum primitiæ. Hinc primum diſcamus, quod quemadmodū Chriſtus eſt creator rerum omniū: ita quoq; reparator eſt generis humani. Deinde confirmetur hinc articulus reſurrectionis mortuorum, de qua dum cogitamus, reſpicere oportet ad verbum promiſsionis de reſurrectione, ad potentiam Dei ad primitias reſurrectionis, in quib. primitijs & noſtra reſurrectio ſanctificata eſt. Horum primum fidem reſurrectionis docet: Medium cœcæ rationis abſurda argumenta euertit. Poſtremum demonſtratio euidens eſt promiſſæ reſurrectionis & exemplum. Præterea ſit hic locus auxiliare pharmacum contra omnes ærumnas pręſentis vitæ, quod fit dum recte meditamur hanc ſalutarem reſurrectionem, per totam vitam noſtram, reſurgendo quidem à peccato, viuendo vero in nouitate vitæ, & anhelando ad immortalitatis gloriam. Eſt enim ſpiritualis regeneratio, meditatio futuræ reſurrectionis & æternæ beatitudinis credentium, quæ reſurrectionem ſequetur. Contra moneantur impœnitentes de æternis ſupplicijs, quæ ſine fine luent, niſi hic per pœnitentiam ad Deum fuerint conuerſi.

Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens.

Quo pertineant ea, quæ dixerat, oſtendit, & colligit Chriſtum, dominū & principem eſſe vniuerſorum, vt qui ante omnia natus ex Deo cuncta creauerit, qui accepta carne, de virgine natus ſit, deinde & mortuus, vt Eccleſiæ caput eſſet, qui reſurrexit, vt quæ primum creauerat, iterum recrearet & reformaret, vt ſemper ſit in omnibus primus ac princeps agnoſcendus & colendus. In Chriſti igitur honorem ſacrilege perrumpunt, qui creaturis hanc Chriſti gloriam tribuunt.

Quoniam in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare.

Ratio primatus Chriſti in Eccleſia. Placuit Deo patri omnem plenitudinem, id eſt, ipſum fontem omnium bonorum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bonorum, ſapientiæ,iuſticiæ,ſanctitatis & ſalutis habitare in Chriſto. Igitur iure primatũ in Eccleſia ſibi vendicat. Hæc confirmant doctrinam Eccleſiæ contra iuſticiarios,qui aliũde petunt iuſticiam & ſalutem , quam ex plenitudine hac,quæ in Chriſto inhabitat. Nã ſi omnis plenitudo habitat in filio,vt omnes ex eo ſumamus,ſequitur non ſolum ipſum vnicum ſalutis autorem in ſe credentium eſſe, verum etiã quod gloriæ & honori Chriſti detrahant,quotquot aliunde vel minimam ſalutis particulam quærendam docent. Si enim vlla bonorum aut ſalutis pars eſſet extra Chriſtum quærenda,perperam Paulus omnẽ plenitudinem Chriſto tribuendam prædicaret. Quare in hunc ſolum firma fiducia recumbamus,& hauriamus omnia bona ab hoc omnis bonitatis fonte.

Et per ipſum omnia reconciliare ſibi.

Quid fructus ex plenitudine omnium bonorum in Chriſto habitante ad Eccleſiam perueniat,hac propoſitione docet. Plenitudo enim illa eo pertinet.vt per Chriſtum pater cœleſtis offenſus,reconcilietur cum homine. Eſt ergo hic honos reconciliationis ſoli Chriſto tribuendus. Quare errant omnes,qui Deum placari putant alia quauis re, quam per vnicum filium.

Pacificans per ſanguinem crucis eius per ipſum.

Modum reconciliationis exprimit. Per ſanguinem crucis, ipſam Chriſti victimam & obœdientiam intelligit, quæ eſt λύτρον & preciũ redemtionis ſeu reconciliationis noſtri cum Deo. Hinc canunt Angeli nato Chriſto. GLORIA in excelſis Deo , in terra Pax. Hæc pax eſt mutuus conſenſus Dei & hominis: Dei quidem, remittentis offenſam , propter victimam & interpellationẽ mediatoris Ieſu Chriſti: Hominis vero accipientis fide oblatam remiſsionem offenſæ. Vnde ad Deum acceſſum nactus homo,huius pacis fructum expectat vitam æternam.

Siue quæ in terra ſiue quæ in cœlis ſunt.

Quouſq; ſe pacificatio per Chriſtũ facta extendat diſtributione hac indicat,nimirum quod ad homines & angelos pertineat,ſed diuerſimode. Vt enim angelos mutationi & defectioni obnoxios confirmat,quo perpetuum ſuum ſtatum extra defectionis periculum retineant:Ita homines cum à perditione commerita liberantur,tum beatitudine æterna donantur,vt ita in cœlis & terra firma ſtet pax & concordia,per Chriſtum pacificatorem,parta.

Et vos,qui aliquando eratis abalienati & inimici ſenſu in operibus malis, nunc recõciliauit,in corpore carnis ſuæ per mortem.

Accommodat doctrinam generalẽ ad ὑπόθεσιν. Ipſis enim Coloſſenſibus applicat beneficia Chriſti, quæ recenſuit. Et vt diligentius perpendant Coloſſenſes quanta bona per Chriſtum conſecuti ſint,collationem duplicis ſtatus ſeu conditionis eorum adhibet. Ante quidem pacificationem peractam per Chriſtum,ſibique per prædicationem communicatam,fuerunt vt reliqui,abalienati & inimici Dei,idque ſenſu ſeu cogitatione & voluntate,id quod ſatis ipſorum praua opera docebant, quæ nõ niſi ex prauo ſenſu & voluntate à Deo auerſa proficiſci potuerunt. Pacificatione vero facta,ac cõmunicata ipſis per Euangelium,reconciliati ſunt , hoc eſt , ad Deum conuerſi, atque adeo ipſius amici facti ſunt,per corpus Chriſti humanum in mortem traditum,ad expianda hominum peccata. SINE itaq; Chriſti victima abalienati ſunt homines à Deo eiuſq; inimici cenſentur. Contra vero per victimam Chriſti,dum in ipſum creditur,amici imo filij Dei efficiuntur homines. Admoneat igitur hic locus nos cum noſtræ miſeriæ, tum felicitatis. Miſeriæ quidem,dum extra Chriſtum erramus,hoſtes & inimici Dei,deſtinati pœnis ęternis. Felicitatis vero,dum Chriſtum reconciliatorem firma fide apprehendimus,per quem æternæ beatitudinis efficimur conſortes.

Vt exhiberet vos ſanctos & immaculatos & irreprehenſibiles coram ſe.

Ad quid reconciliemur Deo per Chriſtum docet, nimirum vt ſiſtamur coram Deo ſancti, immaculati & irreprehenſibiles. Quibus verbis breuiſsime deſcribit, qualiſnam Chriſtiana vita eſſe debeat. Primum requiritur ſanctitas,qua Deo approbamur, dum purificati fide Deo verũ cultum præſtamus,relictis Ethnicis & prophanis erroribus. Deinde,vt ſimus ἄμωμοι,id eſt, immaculati,dum videlicet boná cõſcientiam apud nos ipſos retinemus, exuto corpore peccati.

Tum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Tum, vt ſimus irreprehenſibiles, Græce ἀνέγκλητοι, id eſt tales in quos nemo iure vllum crimẽ poſsit impingere, ſeu qui nihil admiſerunt, cuius ob cauſſam in ius vocari debeát. Has tres vitæ Chriſtianę partes ad Titum 2. Modeſtię, iuſticię & pietatis appellationib. intelligit. Hinc primũ diſcamus, cum reconciliationis beneficio coniunctam eſſe gratiá regenerationis ſpiritualis. Nam vt Chriſtus eſt nobis à Deo natus iuſticia: ita etiam ſanctificatio, quæ in vitæ nouitate relucet. Non igitur cõſequimur remiſsionem peccatorũ, vt poſtea veluti laxatis frenis ruamus præcipites in quæuis flagitia, ſed ſimul donamur Spiritu ſancto, per quẽ regeneramur indies magis magiſq;. Proinde hæc duo obſeruemus. Vnũ, quod ſine reconciliatione nemo ad innocentiá peruenire vere poſsit. Alterum, quod vitę nouitas ſeu regeneratio, vt perpetuo cum reconciliatione coniuncta eſt: ita firmiſsimũ reconciliationis factæ indiciũ exiſtit. Vbi enim iuxta carnẽ viuitur, ibi ſpiritus dominium nullũ eſt.

Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini à ſpe Euangelij quod audiſtis, & quod prædicatum eſt apud vniuerſam creaturam, quæ ſub cœlo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

Quomodo rata ſit futura reconciliatio, & quomodo ſanctitati & innocentiæ ſtudere poſsint Coloſſenſes, his verbis docetur. Requiritur enim ad vtrumq; fidei ſtabilitas & perſeuerantia in doctrina Euangelij, vnde ſpes ſalutis concipitur. Obſeruandum hic Primum, quod vt fidem facit inſtrumentũ, quod reconciliatio recipitur & poſsidetur: ita eandẽ omnis ſanctitatis & innocentiæ fundamentũ conſtituit, cum qua fide coniuncta eſt ſpes Euangelij, id eſt, ſpes ſalutis, quam Euangelium prædicat. Deinde obſeruetur cõtra Stoicas imaginationes de prędeſtinatione, quod in fide fundati & iuſtificati poſsint relabi in priſtinam impietatẽ, & ita ſalute excidere, Roman. 11. Vnde monemur, vt qui primitias fidei percepimus, ſtrenue pergamus, ac vſque ad finem conſtanter adhæreamus doctrinæ Euangelij, vnoe fides, operante Spiritu ſancto, concipitur, alitur & augetur, modo ipſi maligne non reſiſtamus ſpiritui Dei. Præterea dum inquit: Quod prædicatũ eſt apud omnem creaturam, illud Euangelium commendat quod ab Epaphra acceperant, ad quod prædicandum ipſi Chriſti Apoſtoli in vniuerſum orbẽ miſsi ſunt, cuius miniſtrũ ipſe Paulus ſe eſſe fatetur. Quod eo pertinet, vt Coloſſenſes permaneant in accepta per Epaphram doctrina, nec ſinant ſe Pſeudoapoſtolorum impoſturis à vero Euangelio abduci, tanquam aliud Paulus cæteriq; Apoſtoli, aliud Epaphras docuiſſet. Eſt enim valde vtile diuerſarum Eccleſiarum miniſtros in doctrina conſentire. Non enim parum confirmat Eccleſias videre conſenſum docentium.

Nunc gaudeo in paſsionibus meis pro vobis.

Prolepſi quadã anticipat obiectionem, quæ ex cruce Pauli extrui poterat ad extenandam miniſterij ipſius autoritatem, Solent enim homines res ex præſenti euentu æſtimare. Dicit igitur ſe gaudere in paſsionibus, quas perfert pro Colloſſenſibus erudiendis, fouendis ac cõfirmandis in ſana doctrina. Quod quidem exemplum miniſtris verbi duo commendat. Vnum, vt nullum periculum detrectent ſubire ædificanda Eccleſia. Alterum, vt gaudeant contra carnis ſenſum, quoties crucem Euangelij promouendi gratia ferre coguntur.

Et adimpleo ea, quæ deſunt afflictionibus Chriſti, in carne mea.

Ratio eſt propoſitionis à paſsionis ſuæ communione. Se enim conformem ac ſocium Chriſti, dum patitur, ſtatuit, quæ ſane maxima eſt gloria. Quare merito gaudet Paulus, quod per ſuas afflictiones reddatur conformis imaginis filij Dei. Diſcant hinc primũ miniſtri verbi, deinde oẽs pij ſummam gloriam apud Deum reputari, ſi quis pro Euangelio ac pietate patiatur. Hoc enim pacto conformes imaginis filij Dei efficiuntur. Quod ſane certum argumentũ eſt, fore, vt aliquando cum Chriſto percipiant læta, qui hic vt membra ipſius patiuntur aduerſa. Porrò, ne contra ἀναλογίαν fidei, cum Sophiſtis hic impingamus, cauendũ eſt. Illi enim vrgentes τὸ ῥητὸν, ex hoc loco inferunt & concludunt ſanctorum martyria (quæ theſaurum Eccleſiæ vocant) eſſe propitiatoria, vt quæ peccata hominum ſuo merito expient. Sed eos peccare contra fidei noſtræ analogiá manifeſtum eſt. Paulus implet ὑστερήματα afflictionum Chriſti in carne ſua, dũ vt membrũ Chriſti patitur. Hic enim Chriſti nomine totus Chriſtus, cum ſuo corpore myſtico, intelligendus eſt. Vt 1. ad Corinth. 12. cum dicit, rem in Chriſto ſe habere, vt in humano corpore. Vbi manifeſtũ eſt Chriſti nomine intelligi, nõ ſolum

ipſum caput, ſed etiam corpus totum myſticum, hoc eſt, Eccleſiam. Tantiſper igitur deeſt aliquid afflictionibus Chriſti, donec aliquis ſanctorũ ſuperfuerit in mundo, qui vt membrũ corporis cum capite feret ærumnas, donec vna cum capite glorificetur. Senſus, quem his verbis affuunt Sophiſtæ, claris ſcripturę dictis refutatur. Si enim Chriſtus eſt agnus tollens peccata mundi: Si ſanguis ipſius purgat nos ab omni iniquitate: Si in ipſo habitat omnis plenitudo: Si vnica oblatione perfectos efficit in perpetuũ eos, qui ſanctificantur, Sequitur paſsiones Pauli & aliorum martyrum nequaquam eſſe expiatorias. Illorum enim afflictiones ſingulares fuere, non pro alijs meritoriæ.

Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.

Cauſam præſentis ſuæ afflictionis exprimit. Dicit enim ſe pati pro corpore Chriſti, non quidem redimendo, ſed ædificando per ſuum miniſterium, vnde ſubdit:

Cuius factus ſum miniſter, ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi erga vos.

In græco relatiuũ fœmininum eſt, Cuius, ſubaudi Eccleſię miniſter ſum. Et eſt ratio, cur pro Eccleſia patiatur, nimirum quia miniſter eſt Eccleſiæ, ex Dei diſpenſatione. Proinde non expiationis, ſed miniſterij gratia patitur Paulus.

Ad implendum ſermonem Dei.

Finis miniſterij Paulini, continens argumentum commendationis Euangelij ab autore. Implendi verbo ſignificat Paulus prædicationis diligentiam & induſtriam miniſtris verbi imitandum.

Myſterium reconditum à ſeculis & à generationibus.

Ne quis Euangelium vt nouum doctrinæ genus cõtemneret, ab antiquitate illud commendat, item à dignitate ſeu excellentia. Cur autem Euangelium myſterium dicatur, pluribus in Epiſtolam ad Epheſ.1. explicatum eſt. Sed tota res huc redit, quod Euangelium ideo myſterium dicatur, quia ſi vniuerſum orbem in ſe reſpicis, Plane ignarus eſt huius doctrinæ. Non enim humanis aut phyſicis rationibus hæc doctrina inuenta eſt, ſed ex ſinu æterni patris allata miniſterio Spiritus ſancti docetur. Deinde ſi cõfers tempus ante Chriſtum exhibitũ cum tempore manifeſtati Chriſti, haud im̃erito relatione prioris temporis myſteriũ appellatur Euangelium. Ante enim Chriſtũ exhibitum ſub obſcuris verborũ & ceremoniarum inuolucris ſignificabatur, ſed Chriſto exhibito plena caritate hęc cœleſtis doctrina affulſit ac nũc per prædicationẽ in ſalutẽ credentium, ſuos radios in vniuerſum orbẽ tranſmittit. Hinc moneamur cum gratitudinis erga Deum, qui hoc ſuum arcanum nobis reuelauit in ſalutem noſtram, qui orandus eſt, vt ſuam cœleſtem doctrinam in ſcholis & in templis inuiolatam conſeruet, tum reuerentiæ erga hanc cæleſtem doctrinam vt ad ipſius lectionem & meditationem afferamus mentem puram, & rebus quæ traduntur attentam.

Nunc autem patefactum eſt ſanctis illius, quibus voluit Deus notum facere, quæ ſint diuitiæ glorioſi huius myſterij inter gentes.

Ne quis humanis meritis aſcribat reuelationem huius myſterij, cauſam reuelationis addit voluntatem ſeu beneplacitum Dei. Vnde nos diſcamus non ad caſum, non ad hominum induſtriam referre, quando in his aut alijs regnis audimus Euangelij verbum ſonare. Vtitur quidẽ Dominus ad Euãgelij ſui manifeſtationem miniſterio hominum, vt piorum regũ & miniſtrorũ Euangelij, ſed res tota ex beneplacito Dei dependet. Vnde deſinamus mirari, cur nobis hodie & non alijs multis inclytis regnis tanta Euangelij claritas affulgeat, Et gratias Deo pro hac ſua luce agamus, ſimuſq; grati, ne hunc theſaurum à nobis propter noſtram ingratitudinem auferat, cuius rei (proh dolor) plurima exempla hiſtoriæ omnium temporum continent.

Qui eſt Chriſtus in vobis.

Interpretatio eſt. Nam vno verbo exprimit quodnã ſit illud myſterium glorioſum, nimirum Chriſtus, qui poſsidetur fide. Porrò, cum Chriſtum nominat, duo intelligit. Primum, ſalutarem eius noticiam. Deinde, fiduciam ex noticia manantem. Noticia in tribus conſiſtit. In naturarũ diuinæ & humanæ intelligentia. In perſonæ vnitate, & in offi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in officij perſonæ cognitione. Fiducia talem eum ſibi perſuadet, qualis per Euangelium prædicatur, iuxta illud Iohan. 3. Hoc eſt præceptum eius, vt credatis nomini filij eius Ieſu Chriſti, vnde naſcitur fructus interior & exterior, qui timoris Dei ſeu cultus diuini nomine ſignificatur.

Spes gloriæ.

Cum Chriſtum ſpem gloriæ dicit, Primum ſignificat in illo ſolo gloriandum eſſe, vt in eo, per quem olim gloriam æternam conſequemur, vnde omnia humana merita, omnes prærogatiuæ carnis conticeſcant oportet, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Deinde colligitur ex his verbis, quod in hoc mundo non plene hæc gloria poſsideatur, ſed expectetur. Ex quo rurſus monemur, vt hac ſpe contenti, totis viribus contendamus in ſalutis curſu, vt propoſitam in Chriſto gloriam tandem conſequamur. Tametſi autem hic fide poſsidetur Chriſtus: tamen nondum apparuit qualesnam futuri ſimus, quam glorioſi, vbi ille apparuerit. Poſsidemus quidem Chriſtum gloriá noſtram, dum in ipſum credimus, etſi imperfectius, quia ſub cruce in carnis infirmitate, ſed peracta reſurrectione mortuorum, ſolida Chriſti gloria nobis fulgebit.

Quem nos prædicamus.

Obiectum igitur Euangelij ſolus Chriſtus eſt, hunc prædicare oportet, quod fit dum ipſius verbum ſincere citra corruptelas hominum annunciatur.

Admonentes omnem hominem, & docentes omnẽ hominem, in omni ſapientia.

Modum prædicationis Apoſtolicæ attexit, cuius duas partes facit, Admonitionem & Doctrinam. Admonitio ad audiendum verbum inuitat, conſolatur, obiurgat, inſtigat & excitat auditorem, & eo pertinet, vt doctrina ipſa radices agat in cordibus hominum, quo ſiſtatur omnis homo perfectus coram Deo. Doctrina autem eſt Legis & Euangelij, Item aliorum locorum, qui ad Legis & Euangelij vim explicandam pertinent. In omni ſapientia, id eſt, plena & abſoluta ſapientia de ſalute per Chriſtum conſequenda. Sic enim Paulus ſæpe Hebræorum more vtitur voce omnis, id quod ſupra aliquoties admonui. Obſeruandus inprimis hic locus eſt. Confirmat enim & confutat. Confirmat pios, qui ex verbo Dei ſolo petunt ſalutis ſcientiam. Confutat aduerſarios, qui Eccleſiæ Dei humana placida obtrudunt, oppreſſa Euangelij puritate.

Vt ſiſtamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu.

Finis prædicationis, & effectus veræ ſapientiæ, quam ex prædicatione conſequimur. Vt enim finis prædicationis eſt, vt ſapientia hæc ſolida ac cœleſtis, omnibus hominibus prædicetur, quod mandato Chriſti etiam confirmatur, dicentis: Ite in mundum, &c. Ita effectus huius ſapientiæ eſt, omnem hominẽ ſiſti perfectũ coram Deo in Chriſto Ieſu. In ſolo enim Chriſto ſita eſt Chriſtianorum perfectio, in quo tum demũ perfecti ſumus (quantum quidem ad perfectionẽ attinet, quæ in hac vita cõtingere poteſt,) dum agnita noſtra in nobis ipſis imperfectione, Chriſti perfectionem fide poſsidemus, dumq; puro colendi Deum affectu ducimur, ita vt ſimplici integritate prediti, teſtari poſsimus nos hoc præcipue in votis habere, vt Deo placeamus, non ſinentes nos ab obœdientia Dei vllis terrenis reb. aut impedimentis auocari. Aeſtimanda eſt igitur hæc perfectio non tam à noſtra qualitate, quam ab imputatione diuina. Hic primum colligamus prædicationem verbi deſtinatam eſſe omnibus, ex quo cõſequitur, Deum omnium velle ſalutem. Deinde, quia non omnes ſaluantur, id fieri hominum culpa, qui hanc cœleſtem ſapientiam contemnunt. Præterea, quæ ſit ſumma Chriſtianorum ſapientia, nempe ſiſti perfectum in Chriſto Ieſu, vnde confutatur error omnium hominum, qui in alijs rebus extra Chriſtum perfectionem collocant.

In quod etiam laboro, decertans iuxta efficaciam eius, operantem per me potenter.

Suam diligentiam & efficacem Dei in ſe operationem in ſuo miniſterio ideo commendat, vt & alios ſuo exemplo excitet, & omnem gloriam vni Deo vendicet. Laborare dicit ſe decertando contra aduerſarios ſanæ doctrinæ, idq; cum fructu, per virtutẽ eius, qui in ſe potenter agit. Admoneantur igitur hinc miniſtri Euangelij, cum quod ocio & ignauia nihil promoueatur (labor enim magnus requiritur) tum quod irritus ſit omnis labor futurus, niſi ſuam efficaciã largiatur Dominus perpetuo implorandus, vt virtutem euangelizantibus largiatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

CAPVT II.

TERTIA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis ſecundi.

Hortatur Paulus Colloſſenſes, ne vllis impoſturis ſinant ſe abduci à fide in Chriſtum, præſertim cum in eo ſolo omnis plenitudo ſcientiæ ſalutaris reperiatur.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

In hoc ſecundo capite tertiam Epiſtolæ partem aggreditur Apoſtolus, quæ (vt ſupra dixi) continet diſputationem contra inſidias veræ doctrinæ per abuſum Philoſophiæ, contra Moſaicos ritus & humanas traditiones. Breuiter, contra omnes veræ doctrinæ corruptelas, Et hæc pars toto hoc ſecundo capite abſoluitur. Verum vt ordo capitis & œconomia diſputationis illuſtrior habeatur, obſeruetur inprimis occaſio, quæſtio principalis, finis ſeu ſcopus, & tractationis ordo. Occaſionem in principio oſtendi dediſſe falſos doctores, qui ſua in agro Domini cœperant zizania ſpargere, videlicet Philoſophicas fraudes & corruptelas ex cacozelia veteris legis de cibo, potu, feſtis, &c. Quæſtio proinde principalis eſt, num colloſſenſes, qui recte didicerant Chriſtum, nunc debeant quoque humanas traditiones & cultus legales recipere, nec ne. Paulus negatiuam quæſtionis theſin aſſumit probandam, videlicet quod non debeant Chriſtiani traditiones humanas aut legales recipere, idq; propter has cauſas: Vt pura maneat doctrina Euangelij abſque fermento humanarum traditionum. Vt honos ſuus Chriſto ſeruetur integer, vtque certa ſit animarum ſalus, quæ per vnum Chriſtum contingit. Porrò, tractationis ordo naturalis eſt. Nam quatuor partibus præſens diſputatio abſoluitur, Exordio, Propoſitione, Confirmatione, Cõcluſione. Quæ partes ita prorſus ordinantur & explicantur, vt iuſta methodus & docendi ratio requirit.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VOLO autem vos ſcire, quantum certamen ſuſtineam pro vobis, & ijs, qui ſunt Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne.

Propoſitio exordij eſt, in quo captat beneuolentiam ab effectu ſuo & ſtudio erga Colloſſenſes, pro quibus certamen ſuſtinet contra falſos doctores, qui volunt humana ſapientia & legalibus ritibus ſinceritatem doctrinæ turbare. Admoneantur hoc exemplo miniſtri Euangelij, vt ſe fortiter opponant corruptoribus ſanæ doctrinæ.

Vt conſolentur corda ipſorum compactorum in caritate.

Ratio propoſitionis exordij à finibus ſuſcepti certaminis pro Colloſſenſibus. Eſt enim fructus primus ſinceræ doctrinæ, conſolatio cordium eorum hominum, qui in caritate coniuncti inter ſeſe, ac veluti connexi ſunt mutuis caritatis officijs, non ſecus atque membra eiuſdem corporis iuncturis ſibi inuicem alligata, vna fouentur & recreantur.

Et in omnem opulentiam certæ perſuaſionis intelligentiæ, in agnitione myſterij Dei & patris & Chriſti.

Alter finis ſuſcepti certaminis, cuius ſenſus ita reſolui poteſt. Hoc ingens certamen etiam ſuſtineo, vt adeo plena & opulenta abundent perſuaſione in ſinceræ doctrinæ intelligentia, vt perfecte perſuaſi, myſterium Dei & patris & Chriſti, hoc eſt, ipſum Euangelium ſolide percipiant. Huc igitur piorum miniſtrorum conatus tendant, vt ſolide doceant, quo auditores plenam Chriſti intelligentiam conſequantur. Quod cum fit, non facile patebit aditus malis doctoribus ad euertendam doctrinam. Contra, vbi ſegniter traditur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

doctrina relinquitur populus dubius & inſtabilis, vnde fit, vt facile quouis doctrinæ vento cõcutiatur. Porrò, myſterium Dei & patris & Chriſti ideo Euangelium nominat, quia in Euangelio reuelatur maieſtas Dei & affectus eius paternus erga nos per Chriſtum, vnde tria colligamus. Primum, Deum per Euangelium innoteſcere. Deinde illum ipſum paternum animum erga nos gerere. Tertio, nos in Chriſto, cum eum fide poſsidemus, patrem agnoſcere. Qui, inquit, videt me, videt & patrem.

In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ ac ſcientiæ reconditi.

Abſolutam ſapientiam & plenam, quæ ſane ad ſalutem conſequendam ſufficit, in Chriſto abſconditam monet, cum vt dignitatem Euangelij commendet, tum vt animos noſtros auocet ab omnibus rebus, quæ ſunt extra Chriſtum, quoties ſalutis conſequendæ ratio quæritur. Si enim in illo ſunt theſauri omnis ſapientiæ, & cognitionis, deſipiſcunt profecto, qui extra hunc theſaurum ſcientiã ſalutis quærunt. Porrò ſapientiæ & cognitionis vocabula diſtinguo, vt prius ad mentis rectam de ſalutis negocio inſtructionem: poſterius ad ſcienter ſeu prudenter vitam informandam iuxta verbum referatur.

Hoc autem dico, ne quis vos decipiat ſermone perſuaſibili.

Vſum ſuperioris dicti egregie monſtrat, nimirum vt ſolo Chriſto contenti, ſubtiles ſapientum mundi ratiocinationes contemnamus, nõ morantes ſermonis ſuauitatẽ, & leporem eorum, qui à Chriſto nos abducere conantur. Hic locus diligenter obſeruandus eſt. Monet enim, vt ſimplicem doctrinam Chriſti retineamus. Monet vt extra Chriſtum in ſalutis negocio nihil quæramus. Monet cauendas orationis inſidias. Monet non ſuſpicere eloquentiam hominum, ſed veritatis ſimplicitatem amplecti & amare.

Etſi enim carne abſum ſpiritu tamen vobiſcum ſum.

Occupatio eſt. Nam poterant admirari Colloſſenſes, cur ſibi adeo à ſe remotis, & antea non viſis, admonitionem ſcriberet. At Paulus hanc obiectionem diluit per diſtinctionem. Sum quidem remotus à vobis corpore, ſed & corde & animo, quo vos in Chriſto complector, vobis aſſum. Hoc vere Apoſtolicum eſt, non ſolum præſentium auditorum, verum etiam abſentium & remotorum curam gerere.

Gaudens ac videns veſtrum ordinem & ſtabilitatem veſtræ in Chriſtum fidei.

Commendatio Eccleſiæ Colloſſenſium cum captatione beneuolentiæ, ab animi ſui affectu erga illos. Gum enim cõmendat Eccleſiæ Colloſſenſium ſtatum præſentem, non ſolum bene conſtitutum ſignificat, verum etiam tacite monet, vt in eodem ſtatu permaneant. Porrò, in Eccleſiaſtico ſtatu duo laudat, nimirum ordinem & ſtabilitatem fidei in Chriſtum. Ordo quidem non regni formam, ſed docentium & diſcentium rationem habet, & morum diſciplinam continet, de quo ordine plura ad Epheſios dicta ſunt. Stabilitas fidei fundamentum retinet, nempe ipſum Chriſtum, ſine quo Eccleſia ſtare non poteſt. Fugiamus ergo omnes, qui ἀταξίαν barbaricam Eccleſiæ Chriſti obtrudere conantur, vt qui Enthuſiaſmo concitati, nihil rectum ducunt, niſi quod ipſi ſomniarunt. Damnemus & Papiſtas, qui omnes neruos eo intendunt, vt ſepulta fide in Chriſtum, ex humanis traditionibus pendeamus.

Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate, radicati & ædificati in ipſo, & confirmati in fide, quemadmodum edocti eſtis, abundantes in ea per gratiarum actionem.

Illatio exhortatoria eſt ad conſtantiam in vera doctrina, quam ab Epaphra didicerant. Hic locus triplicem doctrinam continet. Primum enim quomodo Chriſto adhærendum ſit. Deinde, quid præſtet fides. Poſtremo quomodo fides incrementa ſumat, docet. Quomodo autem Chriſto adhærendum ſit, triplici ſimilitudine docet. Primo enim loco confert Chriſtum viæ, nos viatoribus. Quare, niſi errare libet, hæc via ſola tenenda eſt, quod fit, dum in ipſius doctrina conſtanter permanemus. Deinde confert Chriſtum radici, nos vero arbori ſeu ramis. Si ergo fructificare volumus, in radice manendum eſt, ex radicis ſucco viuendum, & creſcendum eſt. Præterea confert Chriſtum fundamento, nos ædificio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dificio. Niſi igitur collabi placet, fundamentum innitendum eſt. Sed quid præſtat fides? Confirmati, inquit, fide. Quare fides hoc præſtat, vt & in via ſine errore curras, & in radice cum fructu permaneas, & ſuper fundamento fixus & immotus perſtes. In hac fide tum demum creſcimus & abundamus, quando accedit frequens gratiarum actio. Hac enim, quemadmodum verbo & ſacramentis, alitur & augetur fides.

Videte ne quis ſit, qui vos depredetur per Philoſophiam & inanem deceptionē iuxta traditionem hominum, iuxta elementa mundi & non ſecundum Chriſtum.

Propoſitio eſt tertiæ partis Epiſtolæ, attentionis particula figurata ac expoſitione amplificata. Videte, inquit, ne quis ſit, qui vos deprædetur. ac ſi diceret: Per ſanam Chriſti doctrinam in ouile Chriſti, in quo pabulum æternę vitę eſt, perducti eſtis, videte igitur, ne Pſeudopropheta, qui lupi & prędones peſsimi ſunt, vos prędam abigant, dum ſepta ouilis Chriſti, id eſt, ſanam doctrinam interrumpunt per Philoſophiam, eam videlicet, quæ ſic quidem vocatur, & tamen nihil aliud eſt, quam inanis deceptio, vt quæ ex hominum traditione elemēta mundi, hoc eſt, ceremonias ſeu res, quæ potius à Chriſto abducunt, quam ad ipſum quenquā adducunt, vobis obtrudit. Hic eſt ſimplex propoſitionis ſenſus. POERO, quemadmodum perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad damnandā vniuerſam Philoſophiam, quæ reuera excellens donū Dei eſt: Ita damnantur hoc dicto Pauli, qui ex corrupta Philoſophia Eccleſiæ Chriſti vllum dogma obtrudere tentāt, tanquam in negocio ſalutis neceſſarium. Vna eſt doctrina ſalutaris de cœlo allata, quæ continet oēs theſauros ſapiētiæ & cognitionis ſalutaris. Verum quemadmodū olim populus Iſraëliticꝰ ad extructionem tabernaculi vſus eſt opibus Aegyptijs: ita nos quoq; ſciamus vſurpandas eſſe Philoſophię veræ partes, non ad deſtruendam Eccleſiam, ſed ad ei ſeruiendū. Etſi igitur ſolum verbum Dei ſalutare eſt hominibus, interea tamen non ſunt contemnenda alia Dei dona, quæ nō parum ſuo quodam modo ad ædificationē Eccleſiæ faciunt. Quis quæſo phraſes ſcripturę intelligat ſine Grammatica? quis partes longioris orationis? quis diſputationum ſeriem? quis argumentorum virtutes percipiat, artis Dialecticæ rudis? An nō Paulus in Epiſcopo requirit, vt ſit aptus ad docendum, vt poſsit recte ſecare verbum Dei? quod fieri non poſſe ſine Dialectica nemo non videt? An non pulcherrima ex Rhetorica lumina paſsim in ſcriptis Prophetarum & Apoſtolorum conſpiciuntur, quæ ſine Rhetorica & Schematū cognitione minime explicari poſſunt? Quam multa dicta ſunt in Prophetis, Pſalmis & ſcriptis Apoſtolicis, quæ ſine rerum naturalium doctrina intelligi nequeunt? An non vera Ethica pars legis diuinæ eſt? Vnde œconomicę & politicæ leges, quas Deus non vult cōtemni, extructæ ſunt? In mathematis excelluiſſe veteres Patriarchas non eſt dubium, in quibus Paulum quoq; fuiſſe liberaliter inſtitutum, vel ex eo apparet, quod contra Græcos ipſos Arati aſtrologi teſtimonio ſit vſus. Qui Moſen legit, Arithmeticā & Geographiā agnoſcet ſumme neceſſarias eſſe ad multorū locorum explicationem. Dauid, Iob, Ieremias ac multi alij ſancti viri Muſica delectati ſunt. Cum igitur omnes partes Philoſophiæ ſunt vtiles, & eximia Dei dona, ſacrilegij genus eſt, Philoſophiam in vniuerſum damnare, quia vt vtiliter vti poſſimus, ſeruemus ſequentes regulas. PRIMA, ſit verbum Dei Lydius lapis, ad quem examinentur, probentur, improbentur Philoſophorum dicta. Ariſtoteles docet mundum ab æterno fuiſſe, ſed hoc dictum ad ſcripturam examinatum, falſum eſſe cōuincitur. Quare, nō verę Philoſophiæ axioma, ſed philoſphantis error iudicetur. Idē, vnam omniū rerum primam cauſam, nempe Deum ipſum rationibus Phyſicis demonſtrauit, quæ demonſtratio, quia cōgruit cum verbo Dei approbanda eſt & amplectenda. Iuxta hanc regulam, ſanctus Iuſtinus Philoſophus & martyr multas ſententias examinat, probat, improbat, potiſsimū in libro, cui titulus eſt ἀνατροπὴ, id eſt, euerſio quorundam Ariſtotelicorū dogmatum, Item in libro ad Triphonem Iudæum, Item in libro contra Græcos Philoſopos. SECVNDA, adhibeatur Philoſophia rerum ſacrarum explicationi, non vt domina, ſed vt miniſtra, quæ autoritati verbi cedat. Sic Grāmatica, Dialectica, Rhetorica cætereq; diſciplinę ſuo fungātur miniſterio. TERTIA, quoties verbum Dei aliquid, quod abſurdum in Philoſophia videtur, cōmemorat, Philoſophia ſe humiliet, agnoſcat ſuam cœcitatem, corrigatur cœleſtis Philoſophiæ admonitione, & nō quaſi obtorto collo in ſuam ſententiam verbum cœleſte trahat. Recte enim Orpheus, vt citat Iuſtinus martyr, omnib. mortalibus mortales palpebræ in oculis imbecilles, ad videnda ea, quę ad omniū rerū curatorē pertinent. QVARTA, Omnia Philoſophorum dicta, quæ cum verbo Dei pugnāt, vtut plauſibilia rationi videntur, reijciantur ac damnentur, tanquam cœleſtis Philoſophiæ præſentiſsimum venenum. Rectiſsime enim monuit Hilarius, ſenſum ſcripturis nō eſſe inferendū, ſed è ſcripturis petendum,

tendum. QVINTA, Decreta philoſophorum, quæ non pugnant cum verbo, ſi demonſtrationes aut probabiles rationes habent, recipiantur ac amentur, idq; maxime, ſi ad rerum conſeruationem, aut ad mores formandos faciunt. SEXTA, Exemplis & dictis Philoſophicis vtatur Theologus prudenter. hoc enim interdum fieri poteſt valde vtiliter, quia exempla & dicta congruentia cum verbo ſæpe vehementiores ſtimulos habent. Sic Salomon pigrum ad formicam mittit, vt ab ea diſcat ſapientiam. Dñs nos ad ſerpentes & columbas vt ab illis prudentiam, ab his ſimplicitatem diſcamus, amãdat. Thireſias parochus Thebanus tametſi Ethnicus, tyranno minanti ſibi exitium, eo quod vera quidẽ ſed nõ placentia diceret, reſpondit: veritatem te ô Tyranne fortiorẽ alo. Hoc exemplum nõ incõmode adduci poſſet ad animandos miniſtros Chriſti, vt conſtantes ſint in docenda & defendenda veritate. Simili modo Phyſica exempla Ciconiarum, Halyconũ, &c. ſumi poſſunt in commendationẽ pietatis erga parẽtes. & bene meritos. In reprehenſionẽ exemplũ viperarum Iohannes & Chriſtus obiecerunt Iudæis. Ad eundẽ modum axiomata Philoſophorũ vtiliter adhiberi poſſunt, quale eſt illud Platonis, Deus omniũ bonorum αἴτιος, & malorum omnium ἀναίτιος eſt. Sicut Paulus interdum Philoſophorũ dicta aſpergit, vt ad Tit. 1. Epimenidis. 1. Corinth. 15. Menandri. Act. 17. Arati teſtimonia adducit. Licet enim vndiq; mutuari, quicquid à Deo profectũ eſt. Has regulas ſecutus Theologus, ſentiet ſibi nõ inutilẽ fore Philoſophiã veram. Quare Philoſophiæ ſtudium ab omnibus bonis amandũ cenſeo, ac neceſſariũ iudico inprimis ijs, qui in maioribus facultatibus, in Medicina, Iuriſprudẽtia & Theologia cum fructu verſari cupiunt. Verum id ſobrie fieri velim. Nam, qui vitam omnem in Ethnicis ſcriptis cõſumunt, gentiles ad poſtremũ euadũt, nec ferunt ſe poſtea verbo Dei corrigi, Imo contemnunt verbum, ac ſe cæteris ſapientiores impudenter prædicant, adeo, vt à conuitijs, quoties occaſio datur, abſtinere nõ poſſint. Non igitur patrocinatur hic Pauli locus Philoſophiæ cõtemtoribus, ſed ijs tantũ, qui eam intra ſuos terminos, & quaſi intra ſuum circulum manere non ſinunt. Nõ enim proprie hic accipitur Philoſophiæ nomen, ſed pro acumine hominum, qui fallaciter illa ad decipiendum abutebantur, id quod ſatis conuincit pręſentis loci periſtaſis. Quod enim ſupra per πιθανολογίαν, idem hic per philoſophiam & inanem fraudem iuxta traditionẽ hominum, quę abducit à Chriſto, intelligit. Retineatur igitur Philoſophia & ametur. Caueãtur inſidię ex Philoſophia falſa, obturentur aures ad blaſphemas voces eorum, qui maiorem certitudinem cœcæ Philoſophiæ, quã clariſsimo verbo Dei tribuunt. Tribuatur Deo ſuus honos, & collocetur ſupra omnem angelorum & hominum ſapientiam, nec moueant nos iſtorum ineptiæ, qui Satanico ſpiritu inflati, infra omnem ſcientiam, ſacratiſsimam Theologiam reijciunt.

Quoniam in ipſo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

Prima propoſitionis ratio ab excellentia Chriſti ſumta. In Chriſto eſt omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Igitur extra Chriſtum nulla plenitudinis pars quærenda eſt. Quare nõ audiendi ſunt Philoſophantes, qui ſuis ſpeculationibus Deum alibi, quam in Chriſto quærunt, in quo ſe totum Deus exhibet. Qui igitur Chriſtum habet, Deum habet, qui Deum habet, ei nihil deeſſe poteſt. At Chriſtus in Euãgelio exhibetur totus, quare non alibi quærendus eſt Deus, quam in ipſius verbo. Ex hac ratione Pauli apparet fuiſſe quoſdam Coloſsis, qui ſubtilius de Deo philoſophati ſunt, quam ſecundum regulam Euangelij, quos cauendos monet. Sed quid eſt, quod dicat plenitudinem Deitatis corporaliter habitare in Chriſto? Num Deus corpus habet, vt anthropomorphitæ ſomniarunt? Nullo modo. Deus enim ſpiritus eſt, veritate teſte. Quare hic corporis vocabulum vſitate accipi non poteſt. Senſum igitur ſic reſoluito per collationẽ. In alijs Deus habitat ſuo ſpiritu & ſeparabiliter, nouos motus & nouã lucẽ accendens, Sed in Chriſto habitat nõ ſolũ ſpiritu, ſed etiã ita, vt perſonali vnione humanæ naturæ diuina vnita ſit. Nã σωματικῶς ſignificat hic ſubſtãtialiter ſeu perſonaliter. Vt enim nũc perſonã dicimus: Ita veteres Græci σῶμα dixerunt, vt in illo epigrãmate:

Σώματα πόλλα τρέφειν καὶ δώματα πολλ' ἀνεγείρειν,
ἐστὶν ἑτοιμοτάτη πρὸς πενίην ἀτραπός.

Hoc eſt, Multa corpora, id eſt, perſonas multas alere, & multas domos ædificare, promtiſsima ad inopiam via eſt.

Et eſtis in illo completi.

Secunda propoſitionis ratio à perfectione noſtri in Chriſto ſumta. Plene omnia habemus in Chriſto. Igitur extra Chriſtum nihil ad conſummationẽ quęrendũ eſt. Proinde qui ex Philoſopia augmentum aut additamentum perfectionis Chriſtianæ petendum docent, nullo pacto ſunt audiendi. Sed quid eſt, eſſe completum in Chriſto? Eſt

omnia obtinere per fidem Chriſti, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt. Ex hoc apparet Philoſophos quoſdam Chriſtianos fuiſſe, qui ex ſua Philoſophia addere aliquid Euangelio voluerunt, quos fugiendos monet, tanquam corruptores puritatis Euangelij, & deprædatores ouilis Chriſti.

Qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis.

Tertia ratio à proprio Chriſti officio ſumta. Chriſtus eſt ſupra omnẽ poteſtatem & principatum. Igitur Philoſophantes ac Iudaizantes, qui angelos ſupra Chriſtum collocant, fugiendi ſunt. Fuerunt enim apud Colloſſenſes, qui angelis eum honorem attribuerunt, quod per ipſos hominibus ad Deum pateret acceſſus, non ſecus atque hodie Papiſtæ ſanctorum interceſsiones prædicant, in contumeliam vnius mediatoris Ieſu Chriſti.

In quo etiam circumciſi eſtis, circumciſione non manufacta, in depoſitione corporis peccatorum carnis, in circumciſione Chriſti, conſepulti cum eo in baptiſmo, in quo etiam reſurrexiſtis per fidem efficaciæ Dei, qui excitauit ipſum ex mortuis.

Quarta ratio eſt cõtra Iudæos Chriſtianos, qui Euangelio circumciſionẽ adijcere voluerunt, & probat nos veritatem ſacramenti circumciſionis habere in Chriſto, & ideo nequaquam requiri circumciſionem veterem ſeu manufactam. At ne quis obijceret externum ſignum eſſe ſpiritualis circumciſionis teſtimonium neceſſarium, præuertit obiectionem, & dicit Baptiſmum ſpiritualis circumciſionis ſigillum eſſe. Porrò, obſeruetur hic collatio duplicis circumciſionis, vt quibus in rebus ſita ſit vtraque, videatur. Indicatur autem hic duplex circumciſio. Manufacta vna, altera non manufacta. Illa externa eſt, & in carne peragitur. Hæc ſpiritualis cordis eſt circumciſio, Manufacta ſacramentum veteris populi fuit, primum Abrahamo mandata, deinde toti populo Iudaico, duratura vſq; ad Chriſtum exhibitũ & crucifixum, quando velum templi ſciſſum eſt, quo ſignificabatur omnium rituum Moſaicorũ abolitio & finis. Hanc circumciſionem Paulus ad Rom. 4. definit ſignaculũ iuſticiæ fidei. Quia obſignabat iuſticiam, quam Abraham per fidem cõſecutus erat, & figurabat hæc externa circumciſio circumciſionem ſpiritualem. Vt enim præputij caro circumcidebatur in ſignum abolendi veteris hominis & creandi noui hominis: Ita corpus peccati abſcindendum eſt, per fidẽ in Chriſtum, qui peccatum ſuſtulit, vt iam ſimus non vetus ſed nouus homo. Hanc circũciſionem ſpiritualem Chriſtus in nobis peragit, non quidẽ mediante veteri illa circũciſione, ſed baptiſmo. Nam vt rei exhibendæ ſignũ fuit circumciſio: ita iam exhibitæ teſtimonium eſt baptiſm⁹, noſtræ ablutionis per ſanguinẽ Chriſti obſignatio. Ex hoc loco Pauli colligimus ſpiritualis circumciſionis definitionẽ, quæ eſt depoſitio corporis peccatorum carnis, per circumciſionẽ Chriſti, dum Chriſtus circumcidit nos ſecũ in baptiſmo cõſepultos & excitatos per fidem, qua Deus in nobis efficax eſt. Proinde vere circumciſi ſunt, qui renunciato peccato, ſpiritu Deo ſeruiunt, & gloriantur in Chriſto Ieſu, & non carne. Philip. 3.

Et vos, cum mortui eſſetis in delictis & præputio carnis veſtræ, conuiuificauit cum eo.

Quinta ratio eſt propoſitionis. Mortui delictis & præputio carnis noſtræ (id eſt, impuritate vicioſæ naturæ) vitam à Deo cum Chriſto ſumus conſecuti. Igitur in Chriſto ſunt omnia, & nihil ex humanis traditionibus aut Philoſophia tanquam ad vitam neceſſarium petendum eſt. Quare, cauenda potius eſt talis fraus, quæ à Chriſti vita auocat. Obſerua hoc loco vitam & mortem in ſuis cauſis conferri. Mortem quidem & damnationem acceptam feramus nobis ipſis, vitam vero Dei donum per Ieſum Chriſtum agnoſcamus.

Condonans vobis omnia peccata.

Signum vitæ reſtitutæ eſt peccatorum condonatio. Vt enim ſine peccato nulla eſt mors: Ita ſublata morte, vita reſtituitur.

Delens, quod aduerſum nos erat, chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis.

Sexta ratio eſt potiſsimum contra Iudæos, qui obtrudere Colloſſenſibus ceremonias Iudaicas voluerunt. Eſt autẽ hæc ratio ſumta à remotione rei ad remotionem ſigni. Debitum totum eſt cõdonatum. Igitur chirographum non amplius valet. Quare non amplius vt teſtimoniũ debiti reſeruandum eſt. Fuerunt aũt ceremoniæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Moſaicæ veluti chirographum, quo cõfitebantur Iudæi debitum ſuum, vt quotidianæ illæ ablutiones fuerunt impuritatis cõfeſsio,& quaſi cirographũ ſeu ἀντάποχη: Sic victimæ & ſacrificia iterata peccatum remanere teſtabantur. Neq; enim dubium eſſe poteſt, quin per decreta hoc loco intelligat Paulus ceremonias ipſas Moſaicas, quæ veluti chirographũ quoddam erant confeſsionis debiti. At ſi obijcitur remanere peccatum in natura. Igitur retinendum eſſe chirographum, hoc eſt, retinendas eſſe ceremonias Moſaicas. Reſpõdeo, peccatum quidem, quantum ad efficaciam mortis Chriſti attinet, deletum eſſe, quam deletionem figurabant ſacrificia vetera, quæ ideo iam ceſſare debent, quia quod figurabant futurum, nunc exhibitum eſt. Proinde mortem Chriſti expiatoriam negant, quotquot ceremonias Moſaicas vrgent ac docent. Nam laceratum chirographum ſarcire volunt.

Et ipſum ſuſtulit de medio, affigens illud cruci.

Amplificat à modo deletionis chirographi nimirum, quod Chriſtus cruci affixus finem impoſuerit ceremonijs Moſaicis, id quod miraculo paſſo Chriſto confirmatum eſt. Nam ſciſsio veli ſignificabat abrogationem omnium ceremoniarum veterum.

Expolians principatus & poteſtates traduxit palam, triumphans de ipſis in illa.

Amplificat Chriſti victoris gloriam pulcherrima imagine. Chriſtus Dominus victor eſt, & triumphator, crux Chriſti trophæum & veluti currus triumphalis, hoſtes victi diaboli ipſi, quos hic principatus & poteſtates vocat propter imperium, quod exercebant in genus humanũ. Quemadmodum itaq; victor aliquis arma victorum in trophæum, vbi in fugam hoſtes verſi ſunt & victi, ſuſpendit, in teſtimonium victoriæ: Ita Chriſtus ſuperatis Diabolis peccato & morte triumphum, erecto crucis trophæo egit. Vt enim per mortem ſuam conflixit cum hoſte in patibulo crucis, eumque ſuperauit: Ita ſuo glorioſo deſcenſu ad inferos, reſurrectione & aſcenſu in cœlum, triumphum egit, (ad Epheſ.4.) monumento victoriæ ſeu trophæo crucis erecto. Meminerimus igitur Chriſti trophæum eſſe crucem, id eſt, mortem & paſsionem, & triumphum, deuicto Satana, morte & peccato, vt amplius Chriſto ac membris eius, tenebrarum poteſtas nocere non poſsit.

Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut ſabbatorum, quæ ſunt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti.

Concluſio eſt in qua quidam ritus recitantur quos Iudaizantes Chriſtiani volebant imponere Colloſſenſibus; tanquam neceſſarios ad ſalutem ac cõplementum Euangelij. Nemo, inquit, vos iudicet. Nolite vllius hominis pertimeſcere iudicium, quo vos reos peragere volunt, tanquam decretorum Dei violatores. Quod enim ſupra decreta vocauit, iam quadam diſtributione rituum Moſaicorum exponit, nõ quidem abſoluta & plena, ſed paucis generibus nominatis cætera intelligenda relinquit. Nam de omnibus idem iudicium eademq; ratio eſt. An nõ verbum Dei delectum ciborum, feſtorum, &c. commendat Dei populo? Commendat quidem, ſed ad tempus, vt eſſent vmbræ futurorum, id eſt, obſcuræ quædã repręſentationes abſentis Chriſti. At poſtquam corpus aduenit in Chriſto Ieſu, non decet vt vmbras ſectemur. Proinde obſeruetur hic vindicatio libertatis Chriſtianæ à ritibus Moſaicis atque alijs humanis traditionibus. Verum de feſtis Chriſtianorum hæ ſeruandæ ſunt regulæ. PRIMA, Omnium Chriſtianorũ feſta libera eſſe debent, doctrinæ, ordinis, exercendæq; pietatis cauſa inſtituta. Neq; enim Chriſtianis illud iugũ, quod olim Iudæis diſciplinæ ſeu pædagogiæ gratia impoſitũ erat, ferendum eſt. Hæc regula confirmatur Rom.14. Gal.4. & præſenti loco. SECVNDA, Feſta Chriſtianorum talia eſſe debent, vt aliqua in illis doctrinæ pars explicetur, idque hoc ordine, vt Primum Hiſtoria feſti pure tradatur. Deinde, clare beneficium Dei, cuius meminit feſtum, illuſtretur. Tertio, vt vſus & fructus oſtendatur. Hoc obſeruaſſe veteres, oſtendunt Hymni in feſtis diebus decantati. TERTIA, Tametſi Chriſtianis tempus aliquod neceſſarium eſt, quo conueniant ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad percipienda ſacramenta: tamen circumſtantijs temporis Chriſtianus minime eſt affixus. Illum autẽ dico circumſtantijs temporis affixũ eſſe, qui à cõſtituta die nulla neq; neceſsitate, neq; proximi amore auelli poteſt. Nam ſi ſabbatum propter hominẽ eſt factum, & nõ homo propter ſabbatum, debet profectó ſabbatum, atq; adeo omne feſtum neceſsitati hominis cedere. Ob hanc cauſam pij in primitiua Eccleſia ſabbatum tranſtulerunt in diem Dominicum,

ne cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

ne cum Iudæis viderentur affixi eſſe circumſtantijs temporum. QVARTA, Sabbatum Iudaicum typus & figura ſabbati ſpiritualis Chriſtianorum fuit, quod quidem perpetuum eſſe debet, docente hoc Eſaia cap. 66. Quod ſane ſabbatũ nihil aliud eſt, quam perpetuum à peccatis ocium, ſingulis diebus peragẽdum. QVINTA Caueat Chriſtianus, ne prætextu Chriſtianæ libertatis contumaciter Chriſtianorum feſta contemnat. Hoc enim qui facit, & ordinem Eccleſiæ vtilem turpiter violat, & alios exemplo malitioſe lædit. SEXTA, Feſtorum prophanatio in Dei contumeliam, eſt otium, ſpacium, facultatẽ & occaſionem ſumere quæuis ſcelera impudentius & cumulatius, quam vllo alio tempore patrandi. Hinc lex piorum Imperatorum de feſtis diebus: dies feſtos, dies maieſtati altiſsimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari. SEPTIMA, Imperator Conſtantinus hanc regulam de die Dominico ſtatuit. Ruri poſiti agrorum culturæ libere licenterque inſeruiant, quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta ſulcis, aut vites ſcrobibus cõmendentur, ne occaſione momenti pereat commoditas, cœleſti prouiſione cõceſſa. Hanc regulam eatenus ſeruandam cenſeo, quatenus miniſterium verbi non contemnatur, & quatenus cum quinta regula ſupra poſita ſtare poſsit. Has regulas de feſtiuitatibus Chriſtianorum qui ſeruat, nec in Iudaicam ſuperſtitionem facile ruet, neque Chriſtianæ libertatis ignarus laqueum ſibi imponi permittet, ſed libere ordinatione libera in Dei honorem, Eccleſiæ ædificationem, & propriam vtilitatem vti poterit.

Nemo vobis palmam interuertat, ſibi placens in humilitate & cultu angelorum.

Addit aliud genus falſi dogmatis, nimirum cultum angelorũ. Fuerunt enim quidam Chriſtiani tum temporis, inſtituti in Philoſophia Platonica, qui angelos tutelares, quos Plato Dæmonas vocat, inuocandos prædicarunt. A quo errore, vt ſibi caueant Coloſſenſes, monet Apoſtolus, Ne quis vobis, inquit, palmam inuertat, hoc eſt, cauete ne quiſquam vobis palmam eripiat, quam obtinetis per Chriſtum triumphatorem, modo in eo currẽtes ſeu decertantes manſeritis. Nam ſunt, quibus vnice placet vos & fraudando & tentando aggredi. Hi ſeductores indignum eſſe dicunt vnigeniti maieſtate, vt vos miſeri ac in terris degentes homines, ductu eius ad patrẽ accedatis. Hac humilitate ficta ſibi placent, fingentes angelos hoc deducendi munere fungi, Atq; ita non ſatis firmatos à Chriſto victore abducunt, eiſque palmam fraudulenter eripiunt. Locus obſeruandus: fugiendum omne dogma, quod non diſerte fundatur in ſcriptura. Deinde cauendas eſſe inſidias, quę ſtruuntur infirmis per fictã humilitatẽ ac ſuperſtitionẽ, tum eos oẽs palmã amittere, qui à ſolo Chriſto non pendent.

In his, quæ non vidit, faſtuoſe incedens, fruſtra inflatus à mente carnis ſuæ.

Ratio proximæ exhortationis à deſcriptione Pſeudoapoſtolorũ ſumta, quæ deſcriptio ideo hic interponitur à Paulo, quo ipſorum vana arrogantia agnita cauent ſibi Colloſſenſes ab illorũ fraudibus. Primum faſtuoſe incedunt, iactantes doctrinæ ſublimitatem, de qua tamen nihil explorati habent, atque eo impelluntur perſuaſi acumine ingenij & perſpicacia rationis. Mentem enim carnis vocat hic Paulus humani ingenij perſpicaciam, qua nihil, vbi de rebus ſalutis agitur, vanius. Quicquid enim ex carne natum eſt, caro eſt, nec capit animalis homo, quæ ſunt ſpiritus Dei. Nihil proinde ſolidum eſt, niſi in verbo Dei fundetur, & ſpiritus magiſterio geratur. Diſcamus igitur hinc omnes diſputationes, quas gignit humanum cerebrum, fugiendas eſſe, modo à Chriſto abduci noluerimus.

Non tenens caput, ex quo totum corpus per iuncturas & connexiones ſubminiſtratum & compactum, augeſcit augmento Dei.

Vanitatem Pſeudoapoſtolorum confirmat ex eo, quod à capite alieni ſint, cui qui non adhæret, fruſtra ſe corporis membrum iactitat, & rationem ſubijcit, quia totũ corpus, hoc eſt, Eccleſia à capite dependet per iuncturas, quibus capiti corpus annectitur, & per connexiones, quibus mẽbra corporis inter ſeſe cohęrent. Hoc corpus ſubminiſtratum & compactum creſcit augmento Dei. Vt enim vitalis ſpiritus à cerebro reliquũ corpus per neruos diffunditur, & à capite ipſo ſenſus omnis & motus deriuatur: Sic & Eccleſiæ corpus à Chriſto ſubminiſtratur, hoc eſt, ab eo & vitã accipit & ſpiritus incrementũ. Quod vtique fit, dum ſpiritus illi innexus eſt & impactus. Is namque per nexum quendã & iuncturas incremẽta ſuppeditat corpori. Itaq; ſi nõ vinciretur corpus cũm capite, nec illi quidẽ congruere ſeu reſpõdere valeret, nec ſpiritus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vitalis illi ſuppeditaretur, nec illi incrementũ in fide vera ac dilectione accederet. Ex hoc loco primum concluditur, non ſolum ſuperſtitioſum eſſe cultum angelorũ & ſanctorum ſed eos prorſus caput amittere, & ex corpore Eccleſię abſcindi, quicunq; aliam, quam quę verbo Dei præſcripta eſt, rationẽ colendi Deum ſequuntur. Deinde eos ſolos eſſe in Chriſti corpore, & Eccleſię membra, qui ſoli Chriſto adhærent, ipſiuſque doctrina ſola contenti ſunt. Præterea notandum, quod quemadmodum Eccleſia à Chriſto initium habet: Ita etiam creſcit ſolo Dei incremento, non humanis traditionibus, quæ potius deformia mẽbra & monſtroſa faciunt, Imo in nihilum tandem redigunt Eccleſiæ corpus.

Itaque, ſi mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid, tanquam viuentes in mundo, decretis tenemini?

Aliud argumentum à remotione cauſſæ, cuius ſenſus hic eſt. Decreta ſunt abrogata per mortem Chriſti. Igitur non amplius decretis obnoxij eſſe debetis. Nam hęc ratio: Mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, tantundem valet, ac ſi diceret, Mors Chriſti aboleuit decreta. Vos eſtis cum Chriſto mortui. Igitur decreta ſunt vobis abolita ſiue abrogata. Hæc decreta ideo vocat elementa mundi, quia fuerunt res externæ & pædagogicæ, duraturæ tantum vſque ad aduentum Chriſti.

Ne eſitaueris, ne guſtaueris, ne attigeris.

Mimeſis eſt. Verba enim Pſeudoapoſtolorum refert, quibus illi ſuperſtitioſe decreta cumularunt. Quia autem ſequẽtes rationes, quibus hæc decreta ſubuertit Paulus, ad cibum tantummodo referri poſſunt, pro eo quod reddi ſolet, Ne attigeris, verti cum quibuſdam, ne eſitaueris. Nam vox ἅπτεσθαι vtramque ſignificationem habet, quarum poſterior præſenti loco magis congruit. Pſeudoapoſtolorum enim progreſſus Paulus hoc loco deſcribere voluit. Initium à ſuperſtitione eſt, quod non tantum edere, ſed tenuiter eſitare vetant. Vbi hoc obtinuerunt, iam guſtare etiam prohibent. Poſtquam hoc quoque illis conceſſum eſt, ne digito quidem contrectare fas eſſe dicunt. Qui retinent vſitatam verſionem, ſic abſoluunt ſententiam: Ne tetigeris hoc corpus. Eſt enim impurum. Ne guſtaueris hunc cibum. Eſt enim prohibitus: Ne contrectaueris hanc rem. Nam ſacra eſt. Sed prior explicatio accommodatior videtur præſenti loco, id quod ſequentes rationes, adeoque ipſa præſentis loci periſtaſis conuincunt.

Quæ ſunt omnia in corruptionem ipſo abuſu.

Confirmatio ab ipſo rerum vſu, ſeu à deſtinato ad finem, cuius hic ſenſus eſt. Cibi omnes, quos guſtare vetant Iudaizantes, eo deſtinati ſunt, vt vtendo pereant, alioqui nullus eorum vſus eſſet, & ſine vſu perirent. Atq; ita Deus aliquid inutile condidiſſet, quod prophanum & impium eſt cogitare de Deo ſapientiſſimo, qui nihil fruſtra condidit. Porrò, abuti hoc loco ſignificat vtendo conſumere.

Iuxta præcepta & doctrinas hominum.

Aliud argumentum à cauſſa ſumtum. Credentes non ſunt aſtricti præceptis & doctrinis hominum. Sed prohibitiones ciborum ſunt præcepta & doctrinæ hominum. Igitur Chriſtiani prohibitionibus ciborum non obligantur. Obſeruandus inprimis hic locus eſt. Nam diſerte docet, quod nullum humanum inuentum debeat cõſcientiam Chriſtiani hominis ligare. Quare, quicquid proponitur ſine mandato Dei & expreſſo verbo, fugiendum eſt non ſecus atque puritatis Euangelij corruptela.

Quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ in ſuperſtitione & humilitate, & neglectu corporis.

Interponit rationem, cur vſque adeo arrideant humanæ traditiones, ac tres cauſſas recitat, quarum Prima eſt, ἐθελοθρησκεία, id eſt, voluntarius cultus, bona (vt aiunt) intentione ſuſceptus. Altera eſt humilitas, qua ſe præpoſitis ſuis & maioribus ſubijciunt, atq; ſuo exemplo alios ad pręſtandam obœdientiá ſuperioribus inhortãtur. Tertia cauſſa eſt neglectus corporis. Nam dicunt iſtam certorum ciborum abſtinentiam ſeruire corporis mortificationi. Verũ has cauſſas quaſi fulmine quodá proſternit Paulus, cum pronunciet eas habere ſpeciem ſapientię tantũ, vnde relinquitur, quod quicquid ſapiant homines in negocio ſalutis extra verbũ, id mera ſit ſtulticia, ex ſtulto cerebro hominum profecta. Sit igitur nobis verbũ ſapiẽdi regula, vnde alibi Paulus: Nemo ſapiat

vltra

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vltra id, quod oporteat ſapere. Porrò, quia ſtultitia cumulandi cultus, prætextum habet bonæ intentionis, pij hominis eſt cogitare, quod quadrupliciter peccent, qui bona (vt vocant) intentione ſine verbo Dei inſtituunt cultus. Primum rei fiunt defectionis. Nam ſtulte deficiunt à regula cultus, quæ eſt verbum Dei. Deinde in temeritatis vicium incurrunt. Quid enim quæſo magis temerarium eſt, quam quod puluis & cinis velit Deo normam præſcribere, iuxta quam ab homine coli debeat, velit nolit? Tertio, ſuperbia peccant. Quarto, nocent exemplo.

Non in honore aliquo ad expletionem carnis.

Reprehenſio eſt Pſeudoapoſtolorum, & oſtenſio veri vſus ciborum. Reprehendit quidem Pſeudoapoſtolos, eo quod omnem corporis curam abijciendam docuerunt, quod cum fit, redditur corpus ad ſuas functiones inutile. Eſt autem duplex carnis cura: Vna prohibita, nempe quæ ad concupiſcentias carnis explendas facit. Altera præcepta, quæ eo pertinet, vt corpus robur ſuum ad præſtanda debita officia habeat. Vſus porrò ciborum ad expletionem, id eſt, ſaturitatem, qualem naturæ neceſsitas requirit, pertinet. Vt enim honor hic debitam curam ſignificat: Ita expletio eam ſatietatem denotat, qua natura vt ſit incolumis, nequaquam carere poteſt.

CAPVT III.

QVARTA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis tertij.

Mortis & reſurrectionis Chriſti participes veteri homini cum actionibus ſuis renuncient, ac nouum induunt omnium virtutum genere ornati, profligatis vicijs. Coniuges, parentes & liberi, domini, & ſerui debita ſibi mutuo præſtent officia.

Ordo & partes Capitis tertij.

Apoſtolico more & Prophetico doctrinæ paraneſes ſubijcit in hoc capite, ac primo loco eas, quæ ex doctrina immediate fluunt. Deinde generales per diſtributionem & contrariorum collationem. Officia enim Chriſtiani hominis, conferendo ea cum vitijs oppoſitis recenſet. Tum deſcendit ad perſonalia officia coniugum, parentum, liberorum, dominorum, ſeruorum. Vnde in quarto capite ad generalem redit paraneſin, quæ ſane exhortandi ratio, vt maxime eſt perſpicua: ita iuxta artificum præcepta omnino inſtituta videtur.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SI ſurrexiſtis igitur cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite.

Illatio eſt exhortatoria, & ponitur propoſitio maior loco totius argumenti, quemadmodum in hypotheticis vt plurimum fieri ſolet. Eſtque argumentum à connexis. Si ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Sed reſurrexiſtis cum Chriſto. Igitur quæ ſurſum ſunt quærite, id eſt, rebus cœleſtibus ſtudete. Atque hæc eſt prima propoſitio inſtitutæ exhortationis, quæ per locum à contrarijs extruitur, ex doctrina præcedente.

Vbi Chriſtus eſt, in dextra Dei ſedens.

Propoſitionis ratio eſt. Chriſtus, cuius membra eſtis, quærendus eſt. Sed is in cœlo eſt, in dextra Dei ſedens, Igitur ibi eſt quærendus, nempe fide, inuocatione, affectu & meditatione vitæ cœleſtis. Hęc Pauli verba nequaquam tollunt præſentiā Chriſti à nobis. Nam iuxta promiſsionē ſuam Chriſtus nobis vere adeſt. Ego, inquit, ero vobiſcum vſq; ad conſummationē ſeculi. Diſtinctio ergo Auguſtini huc facit: Vbiq; eſt per id quod Deus eſt, in cœlo autē per id, quod homo eſt, videlicet vbi Chriſtus eſt in dextra Dei,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vt hic Apoſtolus loquitur. Eſt enim hic dextra Dei abſque omni dubio locus beatitudinis & felicitatis, in quo loco corpus Chriſti collocatum eſt. Nam hic diſerte opponitur dextra Dei locis & rebus terrenis. Neq; cum his pugnat aſſertio de præſentia vera corporis Chriſti in cœna. Eſt enim in cœlo corpus Chriſti naturali præſentia, in cœna vero ſupernaturali, quemadmodum ipſe Lutherus fatetur.

Quæ ſurſum ſunt cogitate, & non quæ ſunt ſuper terram.

Repetitio eſt propoſitionis amplificatæ Antitheſi, quaſi dicat: Ceremoniæ vos in terris detinent, ſed veſtra meditatio debet eſſe cœleſtis, vbi Chriſtus eſt. Igiter iſta terrena ne amplius ſectemini. Hic enim terrena vocat ceremonias illas & ritus, contra quos diſſeruit in ſuperiori capite. Auocant enim à vera meditatione vitæ cœleſtis. Quo igitur magis cumulantur ceremoniæ, eo minus eſt veræ ſanctimoniæ, eoque magis ignoratur Chriſtus, occupatis hominum animis in ceremonijs.

Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.

Ratio ab adiunctis duplex. Mortui eſtis mundo, Igitur quæ mundi ſunt nolite meditari. Viuificati eſtis cum Chriſto in Deo. Igitur iſtius vitæ ratio habēda eſt. Cum addit, Cum Chriſto in Deo, duas cauſſas futuræ noſtræ glorioſæ vitæ indicat, Materiam, & efficiētem. Chriſtus eſt materia vitæ noſtræ. Ipſius enim vita noſtra eſt, vt ipſius mors noſtra eſt. Efficiens cauſſa eſt ipſe Deus, qui hanc noſtram abſconditam vitam olim in lucem producet.

Vbi autem Chriſtus apparuerit vita noſtra, tunc & vos cū eo apparebitis in gloria.

Conſolatio eſt, qua animat Coloſſenſes contra præſentes ærumnas, vt boni conſulant moram apparitionis promiſſæ vitæ in gloria beatitudinis. Vt enim latet margarita, quam diu cochlea occultatur, illaque refracta proprium virtutis emittit fulgorem: Sic & nos donec in hac mortali carne fuerimus, noſtra vita latet abſcōdita, ſed diſſoluta hac carne, vita noſtra glorioſa apparebit. Hic locus opponatur omnibus huius mundi ærumnis, hac vita nos conſolemur, quoties ſæuior perſecutionum tempeſtas ſuboritur. Quam enim certo Chriſtus glorificatus eſt, tam certo nos, qui hic in eum confidimus, ſuo tempore glorificabimur.

Mortificate ergo membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram.

Infert generalem exhortationem, quam orditur à prima pœnitētiæ parte, quæ eſt carnis mortificatio. Ac primum in genere hortatur ad mortificanda membra, quæ ſunt ſupra terram, cui mox ſubiungit quandam diſtributionem membrorum. Porrò peccata & affectus peccatorum, vſitata in ſcripturis metaphora, qua & tota peccati maſſa appellatione corporis deſignatur, vocat membra terreſtria, quaſi corporis totius partes & mēbra quædam veteris hominis, hoc eſt, corruptæ naturæ. Docet ꝑinde hic locus, qualeſnam noſtra natura ſimus, quemq; fructum, ſi nobis relinquamur, ꝓducere valeamus. Porrò, mortificationis deſcriptionem colligamus hoc pacto: Mortificatio eſt verus timor Dei, quo reſiſtimus, adiuti Spiritu ſancto, concupiſcentijs carnis, abſterremur metu iudicij Dei à peccando, quadamq; diligentia ac diſciplina cauemus in peccata lapſus, quo toti ſpiritu & corpore Deo obſequium ex fide præſtemus, in nouitate vitæ ambulātes. Huic ex aduerſo reſpondet viuificatio, quæ eſt, cum conſolatio ex fide percepta, tum nouæ vitæ incoatio, in omni pietatis exercitio. His duabus partibus mortificatione & viuificatione, conſtat ſpiritualis regeneratio.

Fornicationem.

Id eſt, illicitum concubitum cum muliere ſibi matrimonio non iuncta.

Immundiciem.

Hac notat omnem illicitam venerem, quæcunque nominari poſsit. Verecunde enim pro multis libidinum generibus poſuit vocem, omnibus venereis actionibus communem.

Libidinem.

Eraſmus molliciem vertit, quæ eſt omnis libidinis incitamētum, verum

Græcè

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Græce πάθος eſt, id eſt, affectio turbulentior, ſeu rabies quædã corporis,qua veluti furioſi ruunt homines in quæuis libidinum genera, vnde tales homines dicuntur Græcis κυπρομανεῖς,id eſt,ex venere inſani ſeu furioſi. Hæc(vt inquit Athanaſius)non ſecus habet,quam vulnus in corpore,aut febris,aut alius quiuis iſtiuſmodi morbus,cui mederi ſingularis curæ eſt,& plane diuinæ. Verum ne quis hac rabie vincatur,donatum eſt remedium,nempe ſanctum matrimonium,quod amplectatur,qui iſto morbo ſe turbari ſen ſerit.

Concupiſcentiam malam.

Hæc omnis mali fons eſt. Sed cum malam nominat, concupiſcentiam aliquam bonam eſſe ſubindicat. Illa carnis eſt,& ad carnalia ſollicitat:Hæc ſpiritus eſt,qua quæ Dei ſunt & vitutis,concupiſcuntur & exoptantur.Gal.5.

Et auaritiam, quæ eſt ſimulacrorum cultus.

Cur auaritiam fugiendam & amputandum, tanquam veteris hominis membrum, cupiat,rationem reddit,nimirum quod ſit ſimulacrorum cultus. Si igitur Chriſtiani veri Dei cultores eſſe debent,& fugere omnem Idololatriam,profecto ab auaritia abſtinebunt, quam ſi ſectantur, à vero Dei cultu aberrant. Ratio autem, cur auaritia dicatur Idolatria, hæc eſt, quod vt Idololatria vero Deo ſpreto, colit idolum loco veri Dei: ita auarus rebus ſuis confiſus fiduciam in ſolum Deum abijcit. Ideoque recte Idololatria à Paulo dicitur.

Propter quæ venit ira Dei in filios inobœdientiæ.

Meminit iudicij Dei in inobœdientes, hoc eſt, eos qui ſpiritus imperio excuſſo, carni indulgent ad omnia nefanda ſcelera perpetranda. Ex hoc loco conuincitur,flagitioſe viuentes nihil prorſus fidei habere. Nam omnis qui credit,ab ira Dei vindicatus ſanguine Chriſti eſt. Hęc proinde ſit vna ex notis externis filiorum Dei & filiorum Satanæ. Illi ex ſpiritu fidei mortificandæ carni ſtudent,Hi laxant frena carnalibus deſiderijs.

In quibus & vos aliquando ambulaſtis, cum viueretis in eis.

Ambiguus eſt hic locus. Nam incertum eſt vtrum, in quibus, ad filios inobœdientiæ, aut ad vitia, quæ recenſuit referatur. Si ad homines,hic erit ſenſus. In quibus,id eſt,inter quos (vt vertit Eraſmus) vos aliquando ambulabatis, dum viueretis in eis, ſcilicet ſceleribus, quemadmodum illi fecerũt. Ac ita admonet Colloſſenſes prioris vitæ,vt iam ſint cautiores,poſtquam ad Chriſtianam religionem cõuerſi ſunt. At ſi ad vitia referre malis,hic erit ſenſus. In quibus ſcilicet vicijs vos aliquando ambulabatis, id eſt cõuerſabamini, cum adhuc viueretis in eis,quaſi dicat:Iam per mortem Chriſti,carni adeoque eius operibus mortui eſtis. Non igitur decet,vt in vicijs amplius viuatis,atque ita erit argumentum à priuatione cauſſæ ad priuationem effectus. Monet hic locus, quod Chriſtiana religio & profeſsio requirat vitam & mores religioni congruentes.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpiloquium ex ore veſtro,ne mentiamini alij alijs.

Pergit in hortando Colloſſenſes ad deponenda membra veteris hominis, quorum nonnulla ſubiungit, nempe iram, excandeſcentiam, malitiam, blaſphemiam, turpiloquium & mendacium. IRA & excandeſcentia facilius apud Græcos diſtinguuntur,quibus ira,hoc eſt,ὀργὴ,appetitum vindictæ ſignificat,ab ὀρέγω, quod eſt appeto. Excandeſcentia, Græcis θυμὸς, perturbationem illam notat, quando ſanguis circa cor incipit ebullire,vnde in vultu & in oculis erumpunt quaſi ſcintillulæ quædam ignis ardẽtis, & dicitur παρὰ τῷ θύειν, hoc eſt,ab inflamando & excitando. PORRO,ne omnẽ iram temere damnem⁹, notandũ eſt quod duplex ſit Ira,vna laudabilis, altera vicioſa. LAVDABILIS ira ex bona cauſſa procedit,& tendit moderate ad aliquẽ bonum finem. Pater iraſcitur filio contumaci. Cauſſa eſt, στοργὴ φυσικὴ in bono patre. Finis eſt, vt filius caſtigatus emẽdetur. Iudex iraſcitur latroni. Cauſſa eſt amor iuſticiæ & incolumitatis reipub. Finis eſt,vt latro affect⁹ ſupplicio alijs ſit terrori,ne & ipſi latrocinia exerceãt. Hic non proprie perſonę iraſcitur,ſed vitio,& perſonam punit,ne vitium magis graſſetur inter homines. VICIOSA ira eſt,quæ ex mala cauſſa procedit,& tendit in malum aliquem finem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

finem. Hæc inter opera carnis numeratur Galat.5. à Chriſto damnatur Matth.5. MALICIA, Græce κακία, hanc Cicero opponit virtuti, & ſignificat habitum vicioſum virtuti omnino contrarium. Hinc pro quouis maleficio accipitur. BLASPHEMIA proprie conuicium, quo alicuius fama & nomen læditur, vt εὐφημία eſt acclamatio, qua alicuius fama & nomen extollitur & celebratur. TVRPILOQVIVM αἰσχρολογία, verborum obſcœnitatem notat, quam cum audiunt verecundi, non ſolum pudore, verumetiam dolore afficiuntur, adeo vt indignentur etiam. MENDACIVM proprie eſt dictum nocendi ſtudio prolatum, contrarium veritati cognitæ, quam dici oportuit. Improprie mendacium eſt, cum oratio cum re non omnino congruit, ſed abeſt tamen nocendi ſtudium, immo ſæpe gloria Dei quæritur, & ſalus hominis. Hoc in vicio non eſt, quia à cauſſa bona procedit, & tendit in bonum finem. Philippus σχῆμα λόγου appellat.

Exuti veterem hominem cum actionibus ſuis, & induti nouum, qui renouatur in agnitionem ſecundum imaginem eius, qui creauit illum.

Iam cauſſas fugiendorum peccatorum & ſectandarum virtutum ponit. Vt enim vetus homo eſt ipſa naturæ vicioſitas, & eius actiones ſunt inde pullulantia vicia, tãquam membra quædam: Ita nouus homo reparatio naturæ eſt per regenerationis gratiam, & eius fructus ſunt veluti eius membra, quibus ſuas actiones exequitur. Notetur ergo hic ſcopus, quo tendere oportet pios per totam vitam, nimirum vt indies magis magisq; (non enim vno die perficitur, ſed toto vitæ tempore incrementa ſumere debet hæc reparatio) tendamus ad perfectionem, quo in nobis imago Dei clarius refulgeat. Vide ſupra locum in 1. capite. Qui eſt imago Dei inuiſibilis.

Vbi non eſt Græcus & Iudæus, circumciſio & præputium, Barbarus, Scyta, ſeruus, liber.

Hac enumeratione tollit omnem cum prærogatiuam tum externarum rerum obſeruationem, quæ omnia nullum locum habent, ſeu nullam prærogatiuã in regno Chriſti, quod regnũ, quia ſpirituale eſt, adminiſtratur per Euãgeliũ. A fide incipit, pietate ac innocentia ad perfectionẽ tendit. Obſeruandus locus, quod Deus nõ ſit perſonarum acceptor, ſed vt Petrus inquit, Omnis, qui ipſum timet, acceptus eſt illi.

Sed omnia & in omnibus Chriſtus.

Quo tendant, quæ dixit de Græco, Iudæo, &c. explicat, nimirum quod nihil extra Chriſtum quærendum ſit, in quo Chriſto ſalutis totius complementum eſt, quem qui fide poſsidet, nihil eſt, quod requirat amplius. Faceſſant igitur omnes, quotquot ad perfectionem Chriſtianam aliquid extra Chriſtum quærunt. Moneamur quoque, vt in illo indies adoleſcamus, quemadmodum Apoſtolus monet ad Epheſ.1.

Induite igitur tanquam electi Dei, ſancti & dilecti, viſcera miſerationum, benignitatem, humilitatem, manſuetudinem, tolerantiam.

Antitheſis eſt. Vt enim ſupra recitauit veteris hominis membra, quæ deponenda ſuaſit: Ità nunc membra noui hominis recenſet. Epitheta, quæ in principio ponit, cauſſas continent ſiue argumenta ab honeſto. Electi, quia in Chriſtũ credunt. Hi enim electi dicũtur reſpectu prophanorum hominũ, qui Euangelium cotemnunt. Sancti, ꝓpter regenerationis gratiam, & quod deſtinati ſint cultui diuino. Dilecti in dilecto ad Epheſ.1. Cũ igitur tales ſitis, par eſt, vt vita & mores veſtri tantis honoribus reſpondeant. VISCERA miſerationum ſignificanter dictũ eſt, qua locutione ſignificat Apoſtolus, nõ ſatis eſſe condolere proximo laborãti, niſi ex ardenti cordis affectu (qui viſcerum nomine ſignificatur) manũ ei porrigas, iuueſq; in quacunq; neceſsitate conſtitutum. Porrò, miſericordia & miſeratio differũt vt cauſſa & effectus, Miſericordia enim affectus quidã cordis eſt, quo tangimur aliena calamitate. Miſeratio vero eſt, cũ ex miſericordia moti, ſuccurrimus miſeris & afflictis, Hęc virtus cõmendatur Chriſtianis voce & exemplo Chriſti, à qua qui alienus eſt, fruſtra de Chriſto gloriatur. BENIGNITAS Græce χρηστότης, quam quidam modeſtiam vertunt, ſed benignitatem (vt habet vetus verſio) retinere melius eſt. Nam χρηστότης relationem ad alios habet, & eſt affectus, quo alijs vtilitati & cõmodo eſſe ſtudemus, & manat hic affectus ex miſerationum viſceribus. HVMILITAS, Græce ταπεινοφροσύνη, eſt ea animi humilitas, qua quis nihil altũ de ſe ſentiens,

ſeipſum

ſeipſum demittit,inanem gloriam cõtemnendo. ταπεινὸς enim humilẽ ſignificat, & φρονεῖν ſapere,meditari,cogitare.Huic opponitur μεγαλοφροσύνη, quæ eſt animi magnitudo & arrogãtia, qua ſuperbe de nobis ſentimus. MANSVETVDO, Græce πραότης, morum eſt quædam ſuauitas,qua alijs & affabiles & comes ſumus,eſtq; veræ humilitatis effectus. TOLERANTIA, μακροθυμία, ad verbum,longanimitatem notat, qua tardi ad offenſionem ſumus.

Sufferentes vos inuicem, & condonantes vobis mutuo, ſi quis aduerſus aliquem habuerit querelam.

Quid per tolerantiam velit, explicat, nimirum vt mutua patientia nos inuicem toleremus, memores communis fragilitatis, quia facilis lapſus eſt in offenſionem proximi.

Quemadmodum Chriſtus donauit vobis:Ita & vos.

Exemplo Chriſti nos vrget. Chriſtus enim non tantum nobis eſt donum, verumetiam exemplum, vnde recte & pie dicitur:Omnis Chriſti actio,noſtra eſt inſtructio. Sed triplices Chriſti actiones ſunt obſeruandæ.Morales,quibus legi morali ſatisfecit, hæ noſtrã vitam & mores ad dilectionẽ Dei & proximi excitabunt.Miraculoſæ,hæ mentẽ noſtram de veritate doctrinæ ipſius confirmabunt.Peculiares, quæ ſunt ipſius officij propriæ, hæ vt expiatoriæ peccati noſtri fuerunt:ita ſalutis fiduciam in nobis alent & confirmabunt. Atque ita omnis Chriſti actio,noſtra eſt inſtructio,ſed diuerſimode,vt ex dictis patet.

Super omnia autem hæc dilectionem, quæ eſt vinculum perfectionis.

Enumeratis aliquot noui hominis membris, ſubiungit commune præceptum de dilectione mutua, quam ideo vinculum perfectionis vocat, quia ſola caritate cõſeruatur omniũ rerũ incolumitas & integritas,cum in politia,tũ in Eccleſia & Oeconomia, & quod ea ſublata omniũ rerũ iuſta harmonia & cõpago diſſoluitur. Perfectio igitur hęc non Deũ,ſed homines reſpicit. Vnde apparet hallucinari Papiſtas, qui hoc loco abutũtur ad ſtabiliẽdam operũ iuſticiã.

Et pax Dei palmam obtineat in cordibus veſtris, ad quam etiam vocati eſtis in vno corpore,& grati eſtote.

Prolepſis eſt, qua anticipat omnia, quæ ad diſsidia & odia pertrahere poſſent, quibus omnibus opponendam pacem Dei ſuadet, quam vult palmam obtinere,ne diſsidijs,odijs,ſimultatibus vincamur. Vocat autẽ pacem Dei concordiam,quam Deus vult nos fouere,propterea quod eiuſdem corporis ſumus membra, & ad hanc fouendam mutuo vocati ſumus.Ideo enim Deo patri per Chriſtum recõciliati ſumus, vt inter nos colamus concordiam, qua mutuo coaleſcamus.Huius pacis fructum addit: Et grati, Græce εὐχάριστοι, id eſt,gratioſi,amabiles & comes inter vos mutuo eſtote.

Sermo Chriſti habitet in vobis abunde, in omni ſapientia.

Cõmendat Coloſſenſibus ſtudium Euangelij, vt in eo indies proficiant, quo plenam ſapientiam ſalutis conſequantur.Hæc pugnant cum Papiſtarum decretis, quibus ipſi conantur homines arcere à lectione ſacræ ſcripturæ,tanquam re pernicioſa.Sed Paulus hic non tantum doctores Eccleſiæ Coloſſenſiũ, ſed oẽs promiſcue ad ſtudiũ doctrinæ Chriſti hortatur. & obſeruãdum eſt verbũ habitãdi,quo notat fidẽ Euangelij debere eſſe in nobis firmã & radicatam.

Docentes & admonentes vos inuicem Pſalmis & Hymnis & odis ſpiritualibus, cũ gratia canentes in corde veſtro Domino.

Vſus ſermonis Chriſti exprimitur, vt non ſolum ipſi, quod rectum eſt, ſciamus, verum etiam vt nos mutuo doceamus, & admoneamus Pſalmis, Hymnis & odis de rebus ſpiritualibus cõpoſitis. Obſeruãdus inprimis hic locus eſt cõtra phanaticos ſpiritus,qui miniſterium verbi abolere conãtur.Quorum delirium hic locus Pauli aperte cõfutat.Porrò canere in corde Domino,eſt ex fide canere in Dei laudẽ,vt nos inuicẽ ædificemus in Domino.Diſcrimẽ inter Pſalmum, Hymnũ & odam in Epiſtola ad Epheſ.declaratum eſt cap.5.PORRO hic locus monet, vt nonnihil dicamus de Hymnis & Pſalmis,qui in templis cani ſolẽt,ne Monachi & ſacrificuli ſuum boatum hic cõmendari exiſtimẽt,qui fumum cum auro cõmutant, ſibi & ſuis emtoribus in exitium, niſi mature

reſipiſcāt. OMNIS actio ratione operis licita vel præcepta, laudabilis fit, modo regatur à vera & bona cauſſa, & reſpiciat bonum & legitimum finem. Contra verò in vitio eſt, ſi vel vera cauſſa deſtituatur, vel aberret à legitimo fine. Eleemoſynā dare licita in ſe actio, imo præcepta eſt, & fit laudabilis, quando vera cauſſa regitur, videlicet mandato Dei, & fide in Chriſtum, & reſpicit gloriam Dei & ſubleuationē egentis proximi. Contra vero, Si hypocriſi regitur & tēdit ad ſanctimoniæ laudē quærendā inter homines, in maximo eſt vicio, & apud Deum res ſum̃e abominabilis. Atque ita in alijs cauſſa & finis qualitatē actionum mutant. SI quis in choro canit Pſalmos, Hymnos & odas pietate vera adductus, ſpectans gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino, laudabilis & pia eſt cātio, quæ nobis hic à Paulo commendatur. Verum ſi auaritia impellitur quis, aut ſuperſtitione, & nō ſpectat gloriam Dei & mutuam ædificationem, ſed lucrum potius, quo fraudaretur, ſi non in choro caneret, & meritum, quod ex operæ operato, vt vocant, captat, & opus ſupererogationis, quod alijs applicat. Huius cantio impia eſt, & in Deum contumelioſa, ſecūda lege Decalogi ſeuere interdicta. Huiuſmodi eſt cātio Monachorum & ſacrificulorum, qui traditiones humanas anteponunt præceptis Dei. Ex his non eſt difficile iudicare de choradia, quę apud noſtros Canonicos in vſu eſt. Afferant pium pectus, & cor fide purificatum. Spectent gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino. Attendant nō tam clamori, quam ſpiritui verborum. Sint verba duces animorum ad Deum. Locum faciant cōcionibus publicis, & illis tribuant priores partes, vt quæ pluribus ſeruiant. Adhibeantur iſtis pſalmodijs, quorū ætas & valetudo non eſt apta alijs muneribus in Eccleſia & republica. Nam rempub. & Eccleſiam negligere, & totum tempus vitæ cantibus conſumere in templis non laudo. Optarem ſane iſtud munus tantum committi illis, qui iam confecti ætate, & exhauſti laboribus in Eccleſia & Republica, ocium iuſte petūt. Siquidem alios ſeruire ſingulos ſuo loco Reipublicæ & Eccleſiæ par eſſe iudico. Qui autē prorſus ignaui ſunt & imperiti, vt illorū opera non videatur vtilis Eccleſiæ & Reipublicæ, viuant aliunde & nō ex bonis Eccleſiaſticis, vt fuci in alueario. His cōmendatum volo verſiculum Phocylidis, εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ. Si intra hos limites manſerint choradi noſtri, non improbandum eſt eorum ſtudium. At ſi Monachorum & ſacrificulorum ſectantur ſuperſtitionem & impietatem, dico eos contra ſecundam Decalogi legē grauiſsime impingere.

Et quicquid egeritis ſermone aut facto omnia in nomine Domini Ieſu facite.

Regulam generalem omnibus dictis & factis noſtris præſcribit, Nimirum vt in nomine Domini Ieſu faciamus omnia, quam regulam tum demū obſeruabimus, ſi ab in inuocatione nominis ipſiꝰ incipies, omnia ipſius laudi & gloriæ deſtinamus.

Gratias agentes Deo patri per illum.

Hac gratiarum actione primum ſignificat nullum laboribus noſtris fore ſucceſſum proſperum, niſi diuinitꝰ iuuemur. Deinde monet, tum demum placere gratiarum actionem, vbi per Chriſtum fiat, hoc eſt, quādo ipſo mediante agnoſcimus Deum nobis benefacere. Præterea, vt vox Dei maieſtatis diuinæ: Ita patris vocabulum paterni fauoris nos admonebit. Vnde facultatem Deo ad iuuandum, & voluntatem promtam eſſe colligamus.

Vxores ſubditæ eſtote proprijs maritis.

Hic Oeconomiam perſonalibus ſeu particularibus præceptis inſtruit, de qua re plura petantur ad Epheſ. 5. 6. 1. Pet. 2. & ad Tit. 2. Incipit autem à primo œconomiæ iugo, nempe à coniugum mutuis officijs.

Vt decet in Domino.

Argumentum ab honeſto, & ſimul regulam obœdientiæ præſcribit. In Domino, hoc eſt, iuxta ordinationem Dei. Nihil enim contra Deum in vllius gratiam faciendum eſt. Subiectio ergo piæ fœminæ gratus Deo cultus fit, quando ipſa mandatum Dei de ſubiectione ſui meditatur, & ex fide in gloriam Dei, & in obſequium mariti officium facit. Hinc & conſolationem petet, ſi quando à duriori marito indignius tractetur.

Mariti, diligite vxores, & ne ſitis amari erga illas.

Requirit à maritis dilectionem & humanitatem, & prohibet duram conuerſationem & aſperam tractationem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

onem. Debet enim pius maritus cogitare, quod mulier ſit ſibi à Deo data, non vt ſit ſcabellum pedum ipſius, ſed potius βοηθὸς γενέσεως, καὶ οἰκουρίας, vt Clemens loquitur.

Liberi obœdite parentibus in omnibus.

Obœdientia liberorum erga parentes & promtitudinē animi, & alacritatem in exequendis iuſsis parentū cōplectitur, & eſt pars honoris, quē poſtulat quartum prçceptum, quo honore omne genus pietatis filiorum erga parentes intelligitur Porrò, cū Apoſtolus addit, In omnibus, intelligēdum eſt de licitis tantū, vt particula Omnis diſtribuat non totū genus, ſed vnam tantum ſpeciē, quaſi dicat, in omnibus licitis filij parentibus obtemperent, vtut dura eſſe videantur, quæ parentes imperant. Nā ſi liberi parentib⁹ obœdientiam debent propter mandatum Dei, profectò obœdiendum nō eſt, ſi quid cōtra Dominum impij parentes imperauerint. Verum laudandi ſunt potius pij, qui recuſant obœdire parētibus in reb⁹ impijs. Pie igitur & ſancte fecit Catharina martyr, quæ potius ceruicem carnifici præbuit, quam ad iuſſum impij patris Chriſtum negare voluit. Sit ergo liberorum obœdientia erga parentes limitata, & nō pugnet cum obœdiētia Deo debita.

Hoc enim placet Deo.

Argumentum ab honeſto. Turpiter enim faciunt, qui præteritis & neglectis parentibus, alicui vitæ generi ſe dedunt, aut negocia aggrediūtur. Non enim quales, ſed quod parentes ſint, ſpectandum eſt.

Patres, ne prouocetis liberos veſtros, vt non puſillo animo fiant.

Liberalem tractationem liberorum à parentibus requirit. Plurimum enim valet ingenua educatio, cum contra aſpera, dura & moroſa ſæpiſsime facit, vt ingenui alioqui pueri animos magis demittant, & quaſi languidiores & ſocordes reddantur.

Serui, obœdite per omnia dominis carnalibus, non obſequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum, & quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino, non hominibus.

Prolixius Chriſtianos ſeruos inſtruit Apoſtolus, vt ſciant ſuum miniſterium, modo rite fiat, Chriſto gratiſſimum cultum eſſe. Habet autem hæc inſtructio plures partes. PRIMO loco requirit obœdientiam erga terrenos dominos, videlicet vt in omnibus, ſcilicet licitis per legem Dei & naturæ obœdiant carnalibus dominis. SECVNDO, vult abeſſe ὀφθαλμοδουλείαν, hoc eſt, obſequium ad oculum exhibitum, hoc eſt, vult Chriſtianos ſeruos vſitata ſeruorum vitia fugere. Solent enim abſentib⁹ dominis negligētiores eſſe. Vnde nata ſunt hæc dicta, Prodigium ſeruus grande fidelis erit. Oculus Domini paſcit equum. εἷς ἐστὶ δοῦλος οἰκίας ὁ δεσπότης. TERTIO, requirit ſimplicitatem cordis, qua nequitia, panurgia ſeruilis, contumax rebellio, & reſponſatrix audacia expellitur. QVARTO, poſtulat timorem Dei. Hic enim facit, vt ſerui non tam ad dominos carnales reſpiciant, quam ad Deum ipſum, qui obœdientiā ſeruorum erga dominos ſuo mandato requirit, & minatur pœnam contumaciter ſe ſuis dominis opponentibus. Breuiter, Timor Dei omnis boni operis effector eſt. Loquor autē de timore, qui ex fide naſcitur. QVINTO, regulam obœdientiæ præſcribit ſeruis, nimirum, vt ſerui ſuis dominis obtemperent, tanquam Chriſto, hoc eſt, ſerui ſtatuant ſe Chriſto obœdire, quando ſuis dominis obœdiūt, iuxta mandatum Dei. Sunt ergo ſeruilia ſeruorū opera cultus ſpiritualis, Deo per Chriſtum gratiſſimus, modo fides prælucet. Hinc conſolationem pij ſerui, quando indignius à ſuis dominis tractentur, petant.

Scientes quod à Domino recipietis retributionem hæreditatis.

Sicut omnis obœdientia ex fide præſtita, habet promiſsionem mercedis: Ita & obœdientia erga dominos carnales. Quare rurſus erigit ſeruos grauiori preſſos ſeruitute.

Domino enim Chriſto ſeruitis.

Ratio, cur mercede dignatur Dominus obœdientiam homini præſtitam Chriſtus enim Dominus inde glorificatur, Ideoque ſibi præſtari obœdientiam affirmat.

Nam qui iniuſte egerit, mercedem reportabit ſuæ iniquitatis.

Prolepſis eſt, qua anteuertit ſeruorum obiectionem de iniuſto domino, an non tum liceat detrectare imperium, aut etiam ſe vlciſci, cum Domini ipſi iniquius agant cum famulis ſuis. Reſpōdet Domino vindictam relinquendam eſſe.

Et non eſt perſonarum acceptio.

Hoc eſt, Deus non conſiderat faciem hominis externam, nec conditione perſonali flectitur, ſed ſecundum cor, vt qui cor inſpicit & renes ſcrutatur, iudicat. Nam homo videt ea, quæ patent, Deus autem ſolus cordium ſcrutator eſt.

Domini, quod iuſtum eſt & æquum, ſeruis præſtate, ſcientes quod & vos Dominum habetis in cœlis.

Analogum officium dominorum erga ſeruos requirit. Iuſtum enim eſt, vt officium officio ex æquo reſpondeat, id quod iuſticia diſtributiua requirit. Verum, quia interdum domini limites ſuæ poteſtatis in ſeruos tranſiliunt, admonet eos, vt meminerint ſe Dominum in cœlis habere, qui & ſeruos reſpicit, & poteſt punire eos, qui duriores ſe ſeruis ſuis exhibent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Orandum ſemper cum gratiarum actione, caute ambulandum & prudenter loquendum.

Ordo & partes Capitis quarti.

Primo loco generalia præcepta tradit de precatione, conuerſione & ſermone. Deinde monet de ſuo ſtatu, quem cognoſcent ex Tichico, quem commendat. Tum ſequuntur ſalutationes & commendationes quorundam miniſtrorum Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ORATIONI inſtate vigilantes in ea, cum gratiarum actione.

Redit ad generales paræneſes, ac primum commendat Coloſſenſibus orationem, præcipuum fidei exercitium. In hac autem duo requirit, perſeuerantiam ſeu inſtantiam, & vigilantiam cum gratiarum actione. vnde monemur primum indigentiæ noſtræ. Si enim perpetuo orandum eſt, ſemper nobis aliquid deeſt, quod eſt petendum, ſemperque nos aliquid premit, quod eſt deprecandum. Deinde admonemur de præſentia Dei, qui paratus eſt ad iuuandum. Nam pro acceptis beneficijs perpetua gratiarum actio eſt reddēda. Huc pertinet admonitio Domini: Vigilate & orate. Proinde neque aſtris, neque horoſcopis, neque chiromantijs aut alijs vanis vaticinijs nitamur, ſed ſit oratio pia baculus noſter in Domino, qui non ſolum iuſsit orare & petere ſalutaria, ſed etiam promiſit ſe inuocantes exauditurum.

Orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ianuam ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (cuius etiam cauſſa vinctus ſum) vt manifeſtem illud, quemadmodum oportet me loqui.

Petit pro ſe quoque preces fieri, vnde duo colligenda ſunt. Primum, neminem ita donis ornatū eſſe ad functionem Euangelij, quin piorum precibus indigeat. Nam ſi Paulus ab ipſo Chriſto immediate doctus, & vocatus ad Euangelij munus, in precibus piorum ſitum felicem Euangelij curſum exiſtimat, quanto magis nos precibus piorū indigemus? Deinde monentur auditores Euāgelij, ſui officijs eſſe pro fidelibus miniſtris orare, quo fructum ferat verbi diuini prædicatio. Porrò, Ianuam ſermonis vocat παῤῥησίαν, libere &

re & audacter prædicandi Euangelium, quod myſterium definit, propterea quod rationi incognitum, diuinitus per Chriſtum manifeſtum eſt in ſalutem credentium.

Sapienter ambulate erga extraneos.

Hæc ὑπόθεσις monet non contemnendos eſſe eos, qui nondum fidem Chriſtianam amplexi ſunt. Hos enim extraneos, vtpote alienos adhuc à regno Chriſti & familia Dei, appellat. Sapienter ambulare eſt, non ſolum cauere, ne conuerſatione ponamus ijs offendiculum, quo minus ad Chriſtũ veniant, ſed etiam operam dare, ne ipſorum ſceleribus infecti, impuros eorum mores imitemur.

Tempus redimentes.

Tempus redimere metalepſi hebraica eſt magnifacere tempus & cauere ne perdatur, aut pereat nobis inutiliter, hoc eſt, toto tẽpore bene vti, nec vllam recte agendi occaſionem prætermittere. Ratio metalepſios hæc eſt: Quæ emimus dato precio, cariora nobis eſſe ſolent, Ideoq; damus operam, vt ea diligentius ſeruẽtur, & ne nobis abuſu pereant, Proinde tempus redimere eſt illud in precio habere, ne qua illius portio male collocetur. Monemur itaque, ne ſinamus nos corrumpi per corruptiſsimũ ſeculum, in quo agimus, ſed probemus potius omni tẽporis momento, quid Deo gratum, nobiſq; ſit ſalutare.

Sermo veſter ſemper in gratia ſit ſali conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.

Iam ſermonem format, in quo gratiam & ſalem requirit. Gratiam quidem, ne dicacitate aut ineptijs auditoribus ſimus moleſti. Salem vero, quo prudenter & ſapienter ea perferamus, quę ad ædificationem faciunt. Nam omnis ſermo inſulſus eſt habẽdus, qui ad ædificationem nihil facit. Eſt autẽ methaphora ſumta ab vſu ſalis. vt enim in omnibus cibis Sal vice condimenti adhibetur, vt auiditatem inuitet: Ita ſermonis quædã ſuauitas eſt adhibẽda, quo gratior fiat auditoribus, auidius audiatur, atq; etiam maiori fructu percipiatur. Qui autem huiuſmodi ſermoni ſtuduerit, cõſequetur & hunc fructum, quod interrogatus ab alijs, prudenter & cum diſcretione reſpõdeat.

Res meas omnes patefaciet vobis Tychicus, dilectus frater & fidus miniſter & conſeruus in Domino.

Iam more ſua familiaria quædam ſubijcit, ac primum per Tychicum eos cognoſcituros ſuum ſtatum admonet. Huius commendationem à religionis profeſsione, à fide in officio præſtita, & à communis officij dignitate interſerit, cum vt ei narranti fidem adhibeãt, tum vt ipſum Tychicum ſimileſque in precio habeãt Coloſſenſes. Præterea monet hoc Pauli factum, vt verbi diuini præcones ſibi inuicem honores deferant, & reddant ſe mutuo commendabiles alijs, modo puritas doctrinæ vitæ innocentiam habeat adiunctam.

Quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognocat ſtatum veſtrum, & conſoletur corda veſtra, vna cum Oneſimo fido & dilecto frater, qui eſt ex vobis, de omnibus vobis exponens, quæ hic agantur.

Finis legationis Tychici duplex, vt cognoſcat ſtatum Coloſſenſium, vtque Coleſſenſes conſoletur per ſanam doctrinam, ne turbentur cruce & perſecutione ſui doctoris. Verum hic duplex lectio eſt apud Græcos. Vt ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν. id eſt, vt cognoſcat ſtatum veſtrum. Altera, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, id eſt, vt cognoſcatis noſtrum ſtatum. Hanc poſteriorem lectionem Robertus Stephanus annotauit eſſe vndecimi exemplaris inter illa 16. quæ habuit. dum impreſsit nouum Teſtamentum.

Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata, ſi venerit ad vos, excipite eum: & IESVS, qui vocatur iuſtus, qui ſunt ex Circumciſione, hi ſoli ſunt cooperarij ad regnum Dei, qui fuere mihi ſolatio.

Suo more ſalutationibus claudit Epiſtolam, & paucos ex Iudæis fideles in miniſterio recitat, vnde apparet quantis perſecutionum procellis fuerit Paulus iactatus Romæ, quod ab eo plerique deficerent fracti perſecutionibus, quod exemplum nos quoque admonet conſtantiæ & perſeuerantiæ in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tiæ in doctrina. Eſt enim laude dignum potius paucos imitari bonos, quam multorum malorum ſectari malitiam. Porrò, cooperarij in regnum Dei dicuntur præcones verbi, quia ſunt miniſtri noui Teſtamenti, per quod in regnum Dei primum quidem gratiæ, deinde etiam gloriæ intratur.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti, ſemper anxie laborans pro vobis in precationibus, vt ſtetis perfecti in omni voluntate Dei.

Hic duo obſeruemus. Primum, paſtoris officium eſſe non ſolum præſentes auditores erudire, verum etiam abſentes ſuis ardentiſsimis votis & precibus Deo commendare, vt ipſe det virtutem Euangelizantibus & audientibus. Deinde quæ ſit perfectio Chriſtiana, nimirum eſſe completum in omni voluntate Dei. Dicitur autem eſſe completus in voluntate Dei, cui hoc vnicum ſtudium eſt, vt Deo placeat, ſuamque vitam totam ad ipſius voluntatem formet, Sed de hac ſupra plura dicta ſunt.

Teſtimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum ſtudij pro vobis, & his, qui ſunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli.

Confirmat Epaphræ ſtudium & zelum pium erga Coloſſenſes, Idque non fruſtra, ſed vt animos Coloſſenſium & Epaphræ arctius coniungat. Niſi enim miniſtri Euãgelij & auditores ſe mutuo honeſto ac pio zelo complexi fuerint, parum profuerit docentium labor. Dent igitur operam pij verbi miniſtri, vt ſine hypocriſi, ac doctrinæ corruptione ſibi animos auditorum concilient veris officijs. Quamuis autem pijs miniſtris verbi perpetuum erit certamen cum ſceleratis nebulonibus, qui potius excrementorum loco habendi ſunt, quam pro membris Chriſti: Tamen bonos & pios ſibi exemplo Pauli ac Epaphræ conciliare ſtudebunt.

Salutat vos Lucas medicus dilectus.

Ex hoc loco apparet Lucam non Iudæum, ſed potius Græcum fuiſſe. Nam ſupra tres tantum de circumciſione cooperarios in regnum Dei ſibi affuiſſe memorat. Eſtque hic Lucas medicus, qui ſcripſit Euangelicam hiſtoriam & Acta Apoſtolica. Hic perpetuus comes Pauli fuit, medicis omnibus relinquẽs exemplum, vt cum doctrina humanæ incolumitati ſalutari, coniungant verbi cœleſtis amorem, ac miniſtros Euangelij non contemnant, ſed cum Luca in precio habeant, ne à vera profeſsione religionis, fracti perſecutionibus deficiant.

Et Demas.

Hic Demas, vt habetur 2. ad Tim. 4. defecit à Paulo, amans præſens ſeculum. Vnde collige, amorem præſentis ſeculi non poſſe ſtare cum miniſterio Euãgelico.

Salutate fratres, qui ſunt Laodiceæ & Nympham, & quæ eſt in domo ipſius Eccleſiam.

Ab hoc Nympha diſcant patresfamilias, Eccleſias particulares in ſuis familijs erigere, in quibus puritas & honeſtas Eccleſia Chriſti catholica dignæ inueniantur. Eſt autem hic Nymphas ſeu Nympha viri nomen, non mulieris, quod conuincit relatiuum maſculinum ἀυτȣ̃.

Et cum lecta fuerit apud vos Epiſtola, facite vt etiam in Laodicenſium Eccleſia recitetur.

Hic Paulus oſtendit, ſe non tantum voluiſſe, vt ſuæ Epiſtolæ ſeruirent ijs, quibus ſunt primum ſcriptæ, verumtiam vt alijs eſſent vſui. Vnde quoties Pauli aut aliorum ſanctorum virorum ſcripta legimus, meminerimus ea nobis quoque deſtinata eſſe, vt inde ſalutis doctrinam communem, & ſalutares admonitiones hauriamus.

Et eam, quæ ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

Nec veteres nec recentiores hic inter ſe interpretes cõueniunt. Quidam enim exiſtimant Epiſtolam, cuius hic meminit Paul⁹, Laodicenis à Paulo fuiſſe ſcriptam, quorum opinio parum firma eſſe videtur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

videtur. Alij putant à quodam paſtore Laodicenorum eſſe ſcriptam ad Paulum, quæ quidem opinio veriſimilior eſt quam prior. Alij de Epiſtola priore ad Timotheum ſcripta intelligunt, quæ fuit ex Laodicea, non quidem illa cuius hic meminit, ſed ex alia ciuitate eiuſdem nominis ad Timotheum ſcripta, hæc poſtrema opinio Theophilacti eſt.

Et dicite Archippo, vide miniſterium, quod accepiſti in Domino, vt illud compleas.

Publice admoneri vult quendam ex Euangelij miniſtris, forte ceſſantem in officio. Vnde diſcimus, quod Eccleſia habeat autoritatem admonendi parochos ſeu paſtores, quoties admonitio neceſſario requiri videatur.

Salutatio mea manu Pauli.

Chirographo ſuo hanc Epiſtolam à ſe ſcriptam teſtatur, ne de autore dubitent.

Mementote vinculorum meorum.

Hoc duabus de cauſis adiectum videtur. Primum, vt ipſius exemplo Coloſſenſes animarentur ad perſecutiones ferendas. Deinde, vt ſuis precibus ipſum Deo commendarent, quo perſecutionum finis fieret magisglorioſus.

Gratia voqiſcum, AMEN.

Finis principio reſpondet. Vt enim à voto incepit Apoſtolus: ita voto claudit Epiſtolam, vt omnia gratiæ & gratuitæ miſericordiæ accepta feramus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

REVERENDO VIRO PIETATE DOCTRINA ET VIRTVTE PRAESTANTI, MAGISTRO NICOLAO CASPARO VVIBERGIO DIOECESIOS OTHONIENSIS EPISCOPO VIGILANTISSIMO, FRATRI SVO IN CHISTO CHARISSIMO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM HOMO SIT CONDITVS AD SOCIETATEM, & nulla ſocietas ſine mutuis officijs incolumis eſſe queat, ipſa natura duce, homines intelligunr gratitudinem, qua rependuntur beneficia, maximam virtutem eſſe. Hac enim ſublata, ipſam omnium virtutum reginam iuſticiam è medio tolli neceſſe eſt. Etſi autem, natura magiſtra, lex gratitudinis omnes ex æquo obligat: Tamen, proh dolor, in hac omnium rerum confuſione perpauci ſunt, qui honeſtiſsimæ & ſanctiſsimæ de reddenda gratia legi obtemperant. Quare non immerito Pindarus ſua ætate conqueritur, Παλαιὰ εὕδει χάρις ἀμνάμονες καὶ βροτοί. acceptæ vel leuiſſimę iniuriæ nemo non memor exiſtit, ſed beneficij vel maximi percepti memoria aut nulla aut pertenuis in diē durat, præſertim apud eos, qui ſpiritu Chriſti non ducuntur. Siquidem hi ſuo carnali iudicio & corrupto feruntur ſemper in deterius. Hoc cum animaduerterent Philoſophi, nihil non fecerunt, vt homines ad gratitudinis legem reuocarent. alias enim apologos propoſuerunt, alias animalium hiſtorias de gratitudine commendarunt, alias pœnas ſtaturas in ingratos exaggerarunt. Breuiter, veris & fictis rationibus conati ſunt homines ad gratitudinis amorem inuitare.

Xenophon ſcribit, in ſecundo memorabilium dictorum & factorum Socratis de Ariſtarcho, qui cum contemneretur à familia ſua tanquam ocioſus, & accuſaretur, quod nihil laboris videretur facere ſolus, iubetur à Socrate vt apologum canis familiæ narret, in hunc modum: Ferunt, inquit, quando animalią fari poterant, ouem quandam ad herum ſuum dixiſſe: admiratione ô here dignum eſt quod facis. nam nobis quæ & lanam tibi, & agnos, & caſeum præbemus, nihil donas, niſi quod ipſæ de terra decerpimus: at canem iſtum, à quo tibi nihil huiuſmodi commodi eſt, participem facis cibi de quo ipſe edis. Hanc querelam cum canis audiſſet, reſpondit, per Iouem, ego enim ſum qui & vos ipſas ſeruo, vt neque ab hominibus furtim abducamini, neque à lupis rapiamini. Quandoquidem vos niſi ego vobis cuſtos adeſſem, ne quidem pabulari poſſetis, metuentes interitum. Hoc reſponſum cum audiſſent oues, placatæ ſunt, & permiſerunt canem ſibi in honore præferri. Et tu, inquit Socrates, familiæ tuæ dicito, quod loco canis ſis ipſi cuſtos & curator, & quod propter te ſecure & ſuauiter in ſuo labore viuat, adeo vt expers ſit omnis iniuriæ. Hoc apologo, vt obliuio benefactorum, & ingratitudo erga benemeritos taxatur: Ita commendatur hominibus pietas, vt acceptorum beneficiorum ſint memores, & grati erga eos, quorum experti ſunt beneficia.

Steſichorus poëta (vt refert Iohannes Pierius) hiſtoriam de gratitudine aquilæ, carmine proſecutus eſt in hanc ſententiam: cum decem & ſex ſerpentem res quendam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quendam è ſocijs aquatum miſiſſent, reperit is apud fontem ſerpentem, qui complexus aquilam arctiſſimis eam ſpiris implicitam ſuffocabat, ille vt falce meſſoria armatus erat, audacter progreſſus, ferro ſerpentem diſſecuit, aquilam autem liberam abire permiſit. Cumque hauſta in vrnam aqua redijſſet, ſocijs ſingulis poculum miniſtrauít. Mox cum & ipſe quoque bibere vellet, præſto affuit aquila, quæ poculum ab ore diſpulit procul. dumque meſſor factum miratur, & aquilam quam probe nouerat, increpat, eamque apud ſocios ingrati animi ream agere meditatur, videt eos & hic & illic concidentes vitam exhalare, vnde ſimul & aquam, quam illi biberant veneno infectam, & ſe periculo ſubductum intellexit, beneficiumque in volucrem optime collocatum manifeſtiſſime cognouit. quem non iure moueret huius aquilæ factum? Beſtia rationis expers beneficij memoriam retinet, & homo rationis particeps pro beneficio ſæpe reddit maleficium. Quid quæſo indignius eſt, quam vt homo nobilis illa creatura infra beſtiarum conditionem ſe turpiter abijciat?

Fabulantur poëtæ de pœna Ixionis, qui propter ingratitudinem in Iouem, à quo abſolutus erat à parricidij pœna, manibus ac pedibus alligatus rotæ, quæ perpetuo & maximo impetu circumagitur, cogitur exclamare (vt ait Pindarus) τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχομένους τίνεσθαι, hoc eſt, Benefactori grata vice compenſationem faciendam eſſe ab ijs qui beneficia acceperunt. Hiſce modis, apologis, hiſtorijs, pœnis, fictis ac veris rationibus Philoſophi & Poëtæ veteres hominibus voluerunt gratitudinem commendare, & eos ab ingratitudinis vicio reuocare, quo humana ſocietas tranquillior eſſet, atque ita vltro citroque datis & acceptis beneficijs, homines in amicitia retinerentur. Sed nos qui Chriſtiani ſumus, & edocti verbo Dei, præter has iuſtiſſimas cauſas habemus verbum Dei, quod vt nobis gratitudinem commendat, & addit ingentes promiſſiones, ita ingratitudinem damnat, & comminatur ingratis pœnas æternas & temporarias. Lex dilectionis, vt iuſticiæ, ita & gratitudinis legem in ſe continet. Eſt enim gratitudo iuſticiæ pars, quæ non magis à dilectione ſincera ſeparari poteſt, quam calor ab igne, aut lumen à ſole. Nam ſi iuſticiæ proprium munus eſt reddere vnicuique quod debet, profecto iniuſtus eſt, qui beneficium acceptum non compenſat, ſaltem animo, ſi rerum facultas aliud non permittit. Si eſt iniuſtus, legem dilectionis violat, & autorem legis Deum contemnit. Non ergo abſque re dictum eſt à Salomone: Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Item, Ingrati ſpes tanquam pruina hyberna colliqueſcet, & ſicut aqua inutilis diffluet. Sed quid opus eſt multis? natura dictante ſcimus gratiam reddendam eſſe benefactoribus: Lege Dei idem omnibus notum eſt. Qui ergo fit, quod tanta ſit multorum ingratitudo? Non hic rei ignoratio in cauſa eſt, ſed voluntas, quæ non diſcitur. verum vbi manu Dei reformata fuerit & adiuta, tum demum doctrinæ obtemperare poteſt & fieri bona, & grata per gratiam, quæ eſt mala & ingrata ex naturæ vicioſitate. Proinde cum nos non ſatis tangimur beneficiorum memoria, cogitemus ſpiritum ſuccumbere carni, qui fide, meditatione verbi Dei, & inuocatione erigendus & excitandus eſt: quo excitato ſentiemus etiam voluntatem impelli, vt ſe conformet ad legem & voluntatem Dei. Vt autem hæc de gratitudine ad te vir clariſſime & amice ſingularis, ſcriberem, fecerunt tua erga me beneficia, quibus reſpondere animo ſaltem aliquo modo cupio. Taceo ſingularem tuum candorem erga me, qui mihi vltra 24. annos fuerat perſpectiſſimus. Taceo amicam conuerſationem, dum apud nos primum ſtudioſus, & deinde Paſtor fuiſti. Taceo honeſta tua abſentis teſtimonia de tuo Nicolao. Omnia hæc, etſi maxima ſunt, excedit tamen iſta tua ſingularis pietas, qua matrem meam ante annum proſecutus es, decrepitam & ægrotam. Hanc enim non ſolum re iuuiſti; quod magnum iudico:

non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

non ſolum verbis conſolatus es,quod pietatis tuæ teſtimonium fuit: verumetiam miniſterio quodammodo ſeruili refocillaſti, leuando ægrotam de curru & in currum,& poſtea conuiuio à te exceptæ miniſtrando: id quod non ſolum agnoſco humanum beneficium, verumetiam diuinum prædico. niſi enim diuino ſpiritu fuiſſes permotus,nequaquam afflictæ,decrepitæ & ægrotæ aniculæ nihil de te benemeritæ,tantum honorem tribuiſſes. Pro quo tuo beneficio fateor, me tibi plurimum debere. Et quoniam hoc tempore non poſſum vt vellem animum meum erga te declarare, facio quod poſſum, & hos commentarios in vtramq; Epiſtolam Pauli ad Theſſalonicenſes ſub tuo nomine in lucem mitto, vt aliquod ſaltem grati mei erga te animi teſtimonium extet. Rogo autem, vt hoc munus qualecunque ſit, boni conſulas, atque illud habeas tanquam perpetuum gratitudinis meæ erga te *μνημόσυνον*. Vale cum vxore tua Anna, fœmina honeſtiſſima, ac cum tota familia. Cupio fratres omnes conſeruos noſtros in miniſterio Euangelij in tota diœceſi Othonienſi, & in patria mea Lolandia, per te meo nomine ſalutari: quos omnes veneror vt dominos: & vt fratres meos cariſſimos complector. Haffnia, primo die Maij, Anno Domini 1565.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI PRIOREM AD THESSALONICENSES.

QVONIAM DE DIVO PAVLO HVIVS EPISTOLAE AVTORE SAEpius eſt à me dictum, ipſius præconio omiſſo, hic dicam. Primum de occaſione ſcribendi: vnde non ſolum tractationis ordo melius intelligetur, ſed etiam conſilium autoris & ſcopus orationis deprehendetur. Deinde de quęſtionibus principalibus, vt genus cauſæ perſpiciatur. Tertio de ordine tractationis, quo non obſeruato, non ſolum docentis, ſed diſcentium quoque labor erit fruſtraneus.

OCCASIO.

In 17. capite Actor. commemorat Lucas quomodo & quanta cum difficultate Apoſtolus apud Theſſalonicenſes breui admodum tempore, Eccleſiæ quædam ſemina iecerit. Vnde pij quibus ſalus fuit cordi admoniti ſcripturas ſcrutati ſunt, an iſta ita ſe haberent, quemadmodum à Paulo erant edocti. Sed quia Paulus, turba excitata per Iudæos quoſdam, coactus eſt nocte diſcedere Beroeam, & inde Athenas (vnde hanc Epiſtolam ſcripſit) reliquit illic Timotheum, quem cum ad ſe Athenas vocaſſet, didicit ab eo ſtatum Eccleſiæ Theſſalonicenſis, nimirum quod conſtans in medio perſecutionum ſuorum ciuium perſiſteret. Quod cum audiret Paulus, haud parum gauiſus eſt, quare & ipſis ſcribit, cum vt laudet hanc illorum conſtantiam, Tum vt animet eos exemplo aliarum Eccleſiarum ad patientiam, ex quo conſilium Pauli & ſcopus totius Epiſtolæ eſſe colligitur, vt Theſſalonicenſes in fide, patientia, & pietate confirmet.

QVAESTIONES PRINCIPALES.

Quia hic non inſtituitur diſputatio, difficilius eſt quæſtiones ſeu propoſitiones principales eruere, quę tamen neceſſariæ ſunt cognitu, modo velimus altius hanc Epiſtolam introſpicere. Reuocemus itaq; totam Epiſtolam ad has hypotheſes. De conſtantia fidei, & laude Theſſalonicenſium in perferenda perſecutione. De Pauli affectu erga illos: De gaudio ob conſtantiam: de cura pro ipſis, ne relabantur in priſtinos errores perſecutionibus fracti: De oratione ac voto Pauli ad Deum, vt veniat ad ipſos, vtq; ipſi creſcant & confirmentur vſq; ad aduentum Chriſti: De exhortatione ad virtutes Chriſtianas: De mitigando dolore ſuper mortuis: De aduentu Chriſti: De oratione pro ſanctificatione ſpiritus animi & corporis. Has propoſitiones tractat in hac Epiſtola, quæ ſunt veluti capita, ad quæ cætera omnia referenda ſunt. Hinc iam intelligi poteſt, quod hæc Epiſtola ſit mixti generis. partim enim eſt Demonſtratiui, partim Suaſorij, partim Didaſcalici generis. Nam habuit Paulus hic rationem, non ſolum eorum, qui in fide erant radicati, verumetiam infirmorum, rudium, & eorum qui adhuc veterem hominem ſequebantur in vicijs familiaribus & conſuetis.

ORDO TRACTATIONIS.

Orditur ſuo more ab Epigrapha & ſalutatione cum gratiarum actione, quod Theſſalonicenſes in fide ſint ſtabiles, nec dimoueantur à confeſsione fidei propter perſecutiones præſentes. Atq; hæc eſt prima pars, quæ abſoluitur in primo capite. Deinde in ſecundo capite ingreditur narrationem fundatæ per ſe Eccleſiæ apud Theſſalonicenſes. Vnde rurſus in laudes eorum excurrit, quod imitentur alias Eccleſias Dei, in patienter ferenda cruce. Hinc in tertio capite ſubiungit expoſitionem legationis Timothei ad ipſos: cui votum de ſuo aduentu addit. His pertractatis, addit in quarto & quinto capitibus parænęſes de varijs rebus, vbi doctrinam reſurrectionis, & aduentus Chriſti per occaſionem attingit. Tandem precatione ac voto claudit Epiſtolam.

CAPVT

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Laudantur à Paulo Theſſalonicenſes, quod ad ipſius prædicationem conuerſi, in medio perſecutionum firmi in fide perſtiterint. Adeo quod alijs credentibus exemplum ſint fidei, perſeuerantiæ, & tolerantiæ.

Ordo & partes primi Capitis.

Epigrapha, ſalutatio, propoſitio gratiarum actionis, per expoſitionem confirmatio, & declaratio, vnde prima propoſitio ſuperius indicata colligitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS, Syluanus & Timotheus. Prior Epigraphæ pars. Cur autem ſuppreſſerit hic Paulus dignitatis & functionis ſuæ titulum, ex contrario eſt colligendum. vt enim Apoſtolatum ſuum interdum extollit, vindicandæ ſuæ autoritatis cauſa: Ita hic ſupprimendo Apoſtolatus titulum, ſignificat ſe agnitum fuiſſe à Theſſalonicenſibus verum Chriſti Apoſtolum, vt non fuerit opus, id quod ab ijs citra controuerſiam receptum erat, referre. Sed cur ſibi adiungit Syluanum & Timotheum? vt tanquam communibus Epiſtolæ autoribus, eis autoritatem apud Theſſalonicenſes conciliet. vnde monentur ſuperiores Euangelij miniſtri non deprimere, ſed extollere potius inferiores ſymmyſtas: non ſuam tantum, ſed aliorum quoque rationem habentes.

Eccleſiæ Theſſalonicenſium. Theſſalonica à victis Theſſalis dicta eſt. Et eſt ciuitas Macedoniæ, quã non ſolum hæc Epiſtola Pauli, verumetiam Magni Theodoſij præceps & implacabilis ira famoſam reddidit. Indignatus enim ob cæſos in ea iudices alioqui clementiſsimus Imperator, vniuerſum vrbis populum trucidari mandauit, vbi 11000. hominum cæſa traduntur. Hoc facinus tam immane non ferens incorreptum Diuus Ambroſius Mediolanenſium Epiſcopus, Imperatorem ab ingreſſu Eccleſiæ prohibitum ad pœnitentiam compulit. Nec maximus Princeps paſtoris ſubire iudicium recuſauit. vide librum 9. Tripartitæ hiſtoriæ. Hodie Theſſalonica cum tota Macedonia Turcorum imperio ſubiecta eſt. vnde admoneamur viciſsitudinis rerum humanarum, vt Deum timentes, nos ab eo regi contra inſidias Diaboli ardentibus precibus exoptemus.

In Deo patre, & Domino Ieſu Chriſto. Hæc amplificatio à cauſa ſumpta, docet eam eſſe veram Eccleſiam, quæ in Deo eſt fundata, & in qua Chriſtus ſuo verbo & ſpiritu regnat.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Loco ſalutationis imprecatur ſuo more Theſſalonicenſibus gratiam & pacem, quæ propria Euangelij bona ſunt. Eſt autem gratia fauor Dei cum remiſsione peccatorum, & alijs bonis quæ cum illa coniuncta ſunt. Quæ dona ideo gratia dicuntur, quia gratuito donantur. Pax eſt reconciliatio noſtri cum Deo: Cui tranquillitas conſcientiæ cohæret, & omnia proſpera, adeoq; ſalus ipſa. vt autẽ doceat hęc non aliunde proficiſci quam à Deo per Ieſum Chriſtum, vtq; diſcernat eadẽ ab euanida mundi gratia & pace, addit à Deo patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto. Nam vt Deus pater ſuum filium cõplexus eſt ſummo fauore: Ita propter eiuſdem victimam nobis quoq; fauet, & eſt reconciliatus, ſed fide iuſtificatis, Rom. 5. Iuſtificati fide pacẽ habemus cum Deo patre, Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem etiam acceſſum obtinemus fide in gratiã hanc in qua ſtamus. Quapropter quoties Paulꝰ aliquibus gratiã & pacẽ imprecatur, ſimul requirit fidẽ: ſine qua nemini contingunt. Hanc præcedit

cedit prædicatio verbi, cui cõiuncta eſt virtus Spiritus ſancti. Meminerimus ergo prędicatione Euangelij ſumma bona ſecũ afferre, quę qui non habet, ſub ira & dãnatione manet.

Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis, mentionem facientes in precibus noſtris.

Propoſitio eſt gratiarum actionis ob profectum Theſſalonicenſium in pietate. Vnde & nos diſcamus gratias Deo agere pro ſuis beneficijs, & maxime pro propagatione Euangelij. Et ſimul admoneamur, quod propagatio Euangelij diuinum ſit opus. Exemplum Pauli nos etiam inuitet ad orandum pro Eccleſia, quoties ad Deum preces fundimus, & miniſtros verbi officij ſui commonefaciat.

Indeſinenter memores veſtri propter opus fidei, & laborem caritatis, & patientiam ſpei Domini noſtri Ieſu Chriſti coram Deo & patre noſtro.

Ratio eſt propoſitionis, ac totius expoſitionis ſequentis ſumma, Sed omnia ſunt nobis diſtinctius excutienda. Cum dicit, Indeſinenter memores veſtri, monet ſummum gaudiũ Chriſtianorum eſſe debere, mutuũ in pietate profectum, nec vllum debere eſſe arctius vinculum inter homines pietate vera. Deinde breui Aphoriſmo complectitur ſummam vitę Chriſtianæ, quę ſita eſt in fide, caritate & ſpe, atq; horum effectibus ſeu fructibus. Fides, ſpes & caritas reſident in corde, ſed eorum fructus palam teſtantur, vbi vere & non ſimulare aſſunt. Fides proinde non eſt ocioſa, ſed operatur, producit ſuos fructus, inuocationem, gratiarum actionem, conſtantiam in confeſsione, &c. Caritas laborat: id eſt, fert moleſtias in præſtandis officijs & leuandis fratrum oneribus. Spes tolerat patienter quæuis incommoda, bona promiſſa in fluctibus perſecutionum expectando. Sed ne quis hac ſpe fruſtratum iri ſuſpicetur, eam fundatam eſſe in Domino noſtro Ieſu Chriſto aſſerit, Idq; in conſpectu Dei, qui coram intuetur omnia & habet curam ſuorum, iuxta illud: Nouit dominus viam iuſtorum. Colligamus igitur ex hoc loco veram Chriſtianiſmi rationem, quæ eſt firma fidei conſtantia cum caritate & ſpe quæ ſalutares fructus per totam vitam in ædificationem edunt.

Scientes fratres dilecti à Deo eſſe electionem veſtram.

Singulæ expoſitionis partes vim confirmationis habent. Reuocat autem hic Paulus ad cauſſam primam, profectum Theſſalonicenſium in Euangelio, nimirum quod ſint à Deo electi. Quotquot enim vere in Chriſtum credunt, à Deo electi eſſe dicuntur. Nam electi dicuntur reſpectu impiorum, qui viles & abominabiles habentur in conſpectu Dei. Cum contra fideles precioſi, immo filij Dei cenſentur adeoque elect. De modo, cauſſa & fundamento electionis credentium abunde diximus in primo capite ad Epheſ.

Quia Euangelium noſtrum non fuit erga vos in ſermone ſolum, ſed etiam in potentia, & Spiritu ſancto, & in certitudine multa.

Hæc expoſitionis pars confirmat præcedentem rationem, & ſimul narrat quomodo Euangeliũ apud Theſſalonicenſes fuerit efficax, quomodoque ſit diuinitus confirmata prædicatio per potentiam, hoc eſt, miracula, per Spiritum ſanctũ intus confirmantem auditorũ corda, & excitantem fidem, & per πληροφορίαν multã, quà ſcilicet ita ſtabiles ſunt facti Theſſalonicẽſes, vt nullis obſtaculis perſecutionum rectus illorum curſus in Euãgelij fide & confeſsione ſit impeditus. Porrò tametſi miraculorũ tempus ceſſauit: Tamẽ nos ſciamus cum prædicatione externa vere adeſſe Spiritum ſanctum, & excitare arcana vi auditores ad aſſentiendum verbo, & ad fidem.

Quemadmodum ſcitis quales fuerimus inter vos propter vos.

Quod dixit de prædicatione verbi & efficacia ſpiritus, Id proprio Theſſalonicenſium teſtimonio confirmat, qui erant ſpectatores totius negotij, in quibus Spiritus ſanctus efficax erat ad prædicationem Pauli. Hinc diſcant miniſtri verbi ita docere, vitamq; inſtituere, vt poſsint ſecure ad auditorum teſtimonium prouocare.

Et vos imitatores noſtri facti eſtis & do-

Repetit quod initio dixit, ſed per-

 mini,

mini, amplexi verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus ſancti.

collationem exempli. Exempla enim optimorum imitari non exigua laus eſt. Sed quomodo imitatores Domini ſunt facti? Quia vt ille plurima mala tolerans, à proprio populo, gaudebat tamē ſpiritu: Ita Theſſalonicenſes à proprijs ciuibus tribulationes ferēdo, gaudio conſcientiarū in Spiritu ſancto ſe erigebant, & conſolabantur. Hinc nos quoq; in medio perſecutionū ad Dominum, adeoq; ad alios pios reſpiciamus, ac preſsi cruce nihilominus ſpiritu exultemus.

Ita vt fueritis vos typi omnibus credentibus in Macedonia & Achaia.

Euidenti ſigno Theſſalonicenſium fidem & confeſsionem confirmat, nempe ex eo quod vicinæ regiones & ciuitates de illorum pietate audiuerint, & exemplum eorum ſint imitatæ. Monentur hic ſinguli, vt alijs quoq; ſint exemplo ſua pia confeſsione & vita. Non enim ſatis eſt apud te credere, niſi palam teſteris cuius Reipublicæ ciuis ſis. Nam corde creditur ad iuſticiam, & ore fit confeſsio ad ſalutem.

A vobis enim perſonuit ſermo Domini, non ſolum in Macedonia & Achaia, ſed in omni loco fides veſtra erga Deum manauit, ita vt non opus habeamus quicquam loqui.

Quomodo alijs fuerint Typi exponit, nimirum quod illorum confeſsio ad alios dimanauerit, adeo vt nihil ſit opus apud alios fidē prædicare Theſſalonicenſium, quæ alioqui nunc ſatis innotuerit. Chriſtianis Rebuſpublicis exemplum hoc proponatur, vt quo dignitatis loco ſunt eminentiores, eo magis in pietate & honeſtate alijs præluceant. Hoc enim plurimum facere ad ædificationem, Paulus Theſſalonicenſium exemplo docet, & experientia ipſa teſtatur.

Ipſi enim de nobis annunciant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuerſi eſtis ad Deum & ſimulacris ad ſeruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cœlis (quem ſuſcitauit ex mortuis) IESVM, qui liberabit vos ab ira ventura.

Dixit adeo perſonuiſſe famam fidei Theſſalonicenſium apud alios, vt non opus habuerit Paulus de ea quicquam loqui, nunc id confirmat ab effectu: nimirum quod alij annuncient ſibi inuicem, quomodo id factum ſit. Porrò hic obſeruemus ordinem adminiſtrandæ Reipublicæ Chriſtianæ. Primum locum obtinet prædicatio verbi. Hanc ſequitur cōuerſio ad Deum, & deſertio Idolorum, nemo enim ſimul Idolis & vero Deo ſeruire poteſt. Tertio loco finis conuerſionis attēdendus eſt, qui eſt ſeruire viuo & vero Deo, cum expectatione filij eius de cœlo, qui plene nos ab omnibus malis eripiet. Qui igitur Deo non ſeruit, ſed viuit adhuc in ſordibus carnis ſuæ, Is nondum conuerſus eſt, immo potius totus à Deo auerſus.

CAPVT II.

Summa ſecundi Capitis.

Paulus multa paſſus propter Euangelium Theſſalonicenſibus prædicatum, apud quos inculpate viuens ſincere eos inſtituit, qui & edocti recte imitatores aliarum Eccleſiarum Dei facti ſunt in ferenda cruce, iam ſe videndi eos deſiderio teneri oſtendit.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Tres ſunt huius capitis partes. PRIMA *eſt longa expoſitio conuerſationis Pauli apud Theſſalonicenſes.* SECVNDA *continet narrationem fructus prædicati Euangelij apud eoſdem, Nimirum quod facti ſint imitatores Eccleſiarum Dei in ferendis afflictionibus ob Euangelij confeſſionem.* TERTIA *eſt ſignificatio promtitudinis animi Pauli ad inuiſendos Theſſalonicenſes.*

EXEGE-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

1 IPSI enim ſcitis fratres, quod ingreſſus noſter ad vos non fuerit inanis.

Propoſitio præſentis expoſitionis eſt. Appellatione fratrum beneuolentiam captat, oſtendit enim affectum ſuum erga ipſos.

Sed & antea paſſi, & contumelijs affecti (quemadmodum ſcitis) Philippis fiduciam ſumſimus in Deo noſtro loquendi apud vos Euangelium Dei in multo certamine.

Preſſuram quam hic commemorat, paſſus eſt propter ſpiritum Pythonicum, quem à puella eiecerat Actor. 16. Ibi enim virgis cæſus conijcitur in carcerem, cuius cuſtodem ad fidem conuertit. Deinde certamen, quod ſuſtinuit apud Theſſalonicenſes, deſcribitur Actor. 17. Nam Iudæi increduli excitarunt totam ciuitatẽ aduerſus Paulum, adeo vt coactus ſit, quemadmodum ſupra admonui, fuga ſibi conſulere, Sed prius iacto Euangelij fundamento. Hæc nobis proponuntur in exemplum, ne propter perſecutionem abijciamus officium, ſed potius cum Paulo incitemur magis ad præſtandum officium.

Nam exhortatio noſtra non ex impoſtura, neq; ex impuritate, neq; in dolo.

Iam ſuæ doctrinæ modum exponit. Exhortationis verbum accipit pro toto miniſterio ſuo, ſeu doctrina tota, quę auditoribus accommodari nequit, ſine exhortationibus. Primum autem ſe alienum fuiſſe oſtendit ab ijs vicijs, quæ doctrinam corrumpere ſolent, impoſtura ſignificat fallendi artem. Immunditia ad affectum animi pertinet. Dolus ad modum agendi. Significat igitur per ἀντίθεσιν, quod docendo ſincere ex pio cordis affectu, laborauerit ſtrenue in propagando Euangelio, id quod ſequentibus verbis clarius exprimit.

Sed quemadmodum probati fuimus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ſic loquimur, non tanquam hominibus placentes, ſed Deo probanti corda noſtra.

Autorẽ ſui Apoſtolatus citat, Idque eo conſilio, vt Theſſalonicenſes ſtatuant ſe vere iuxta Dei conſilium vocatos eſſe in agnitionem Euangelij, vtq; conſtantius perſtent in confeſsione eius doctrinæ, quam à Deo eſſe norunt. Deinde, qualis miniſter Euangelij eſſe debeat, oſtendit. Nimirum vt ſe conformet ad voluntatem Dei, cuius eſt miniſter, ne ob hominum fauorem, vel doctrinam viciet, vel confeſsionem abijciat, quemadmodum illi ſolent, qui omnia ambitioſe agunt in hominum gratiam.

Neq; enim vnquam in ſermone adulationis fuimus, quemadmodum noſtis, neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis.

Proximam ſententiam enumeratione confirmat. Recitat enim vicia, quibus obnoxij eſſe ſolent, qui hominibus placere ſtudent, impuris affectibus præditi, ac primum amouet à ſe ſuſpicionem adulationis, idq; illorum proprio teſtimonio. Deinde auaritiæ quoque ſuſpicionem amouet, prouocando ad Dei teſtimonium, qui ſolus de affectibus iudicare poteſt. Sint igitur miniſtri Euangelij alieni ab adulatione & auaritia.

Neq; quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs.

Se à gloriæ inanis ſtudio alienum fuiſſe monet. Vbi enim ambitio, faſtus, & applauſus populares regnant, Ibi cum vicioſo affectu peruerſum agẽdi ſtudiũ adeſſe neceſſe eſt. Nam cũ ambitio ſanam mentem adimit, nulla fides (quæ eſt directrix operum) eſſe poteſt, vnde Dominus Iohan. 5. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ eſt à ſolo Deo nõ quæritis? Sed quis quærit gloriã ab hominibus, & quis à ſolo Deo? Is ab hominibus gloriam quærere dicitur, qui ambitioſe applauſum hominũ ob ſua facta quærit. Contra, à ſolo Deo quærit gloriam, qui pudore ſui confuſus, ad gratuitã Dei miſericordiã confugit, nec quicquam ſibi eſſe reliquum ſtatuit, in quo glorietur, præter Chriſti grati-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

am. Proinde, vt huius gloriæ ſtudium ſemper cum humilitate coniunctum eſt: ita illius ex arrogantia & ignoratione ſui manat. Stet igitur hoc fixũ: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Sed quomodo cum his conuenit dictũ Pauli 2. ad Corinth. 2. Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium cõſcientiæ noſtræ. Et ad Galat. 6. Opus ſuum probet vnuſquiſq;, & tunc gloriam habebit apud ſeſe. An non Paulus his verbis fatetur, recte facientem officia vocationis ſuæ, poſſe gloriari? Reſpondeo, Qui teſtimonium cõſcientiæ bonæ habet in ſuis factis, poteſt vtiq; gloriari, ſed non extra Dominum. Quare has exceptiones conſtituamus. Primum, acceptum feramus Deo quicquid habemus boni, nobis nihil arrogantes. Deinde retineamus illud fundamentũ, in ſola Dei miſericordia ſitam eſſe nobis ſalutis fiduciam. Poſtremo in ſolo bonorum omnium autore acquieſcamus. His ſic apud nos cõſtitutis, pia erit in omni bonorũ genere gloriatio, immo neceſſaria, & expetenda. Nam nihil aliud eſt vera gloria, quam approbatio conſcientiæ recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. vbi igitur conſcientia bona eſt, coram Deo & hominibus, ibi vera gloriatio, vnde Paulus Actor. 23. Ego omni bona conſcientia verſatus ſum ante Deum in hunc vſq; diem.

Cum poſſemus in onere eſſe, tanquam Chriſti Apoſtoli, facti tamen ſumus placidi in medio veſtri, perinde ac ſi nutrix foueat filios ſuos.

Certiſsimo ſigno confirmat, ſe non quæſiuiſſe gloriam ab hominibus, cũ inquit: Poſſemus eſſe in onere, hoc eſt, vſurpare autoritatem Apoſtolicam, vt cæteri Apoſtoli, Tamen huic iuri ceſsimus mites, placiti, & lenes effecti. Perinde atq; nutrix, quæ ſuos tenellos pueros calefacit, fouet, ac tenerrime tractat. Hoc Pauli exemplũ ſequantur pij Euangelij præcones, ne abutẽtes autoritate ſua plus deſtruant, quam ædificent: Quod quidẽ illis vſu venire ſolet, qui intempeſtiuo zelo iuriſdictionem Eccleſiaſticam vſurpant, ſine maturo Eccleſiæ iudicio. Porrò hic locus, & qui eſt 1. Corinth. 9. videtur nonnullis patrocinari operibus ſupererogationis, quæ definiunt eſſe opera indebita, vt quæ fiunt vltra id, quod quis debeat. Verum priuſquã reſpondeã ad argumentũ Papiſticum, firma demonſtratione oſtendam, quam vanũ ſit illorũ figmentum. Quæcunq; opera ſub lege comprehẽduntur, falſo vocantur ſupererogationis opera. Sic enim Dominus inquit: Cum omnia feceritis, quæ præcepta ſunt vobis, dicite, Inutiles ſerui ſumus, quæ debuimus facere, fecimus. Præterea nullum opus agnoſcẽdum eſt bonũ opus eſſe, aut Deo acceptum, quod lege Dei comprehenſum nõ ſit, quemadmodũ ex diſtinctione operum conuincitur. Nam tantum duo ordines ſunt bonorum operum: Aut enim ad Dei cultum, aut ad caritatẽ proximi referuntur. Et vt nullum ad Dei cultũ pertinet, quod non contineatur ſub hoc capite: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde &c. Ita nullum officiũ eſt caritatis, quod non requiratur illo præcepto: Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Ex his axiomatis firmiſsimis ſequitur, nullum opus bonũ ſupererogationis dici poſſe. Hoc iacto fundamento, ad obiectionem Papiſtarum reſpondeo: Paulus (dicunt) officio ſatisfeciſſet, Euangeliũ prædicando, addit nunc vltra aliquid ad cumulum, nõ vtitur autoritate ſua, qua vti potuiſſet, non ſumit mercedẽ operis, qua dignum operariũ Dominus pronunciat. Igitur ſupererogat aliquid, quod non debet. Reſpondeo, Paulum vltra quidem progreſſum fuiſſe, quam requirit ordinaria vocatio Apoſtolorum, ſeu paſtorũ, qui à ſtipẽdio abſtinuerit, quod Dominus permittit paſtoribus ſumere. Verum cũ eſſet ex eius officio pro circumſtantijs temporis, & perſonarũ, quæcunq; offendicula prouidebat, illis obuiare, Cerneret autẽ Euangelij curſum impeditum iri, ſi facultate ſua vteretur, Tametſi illud erat extraordinarium, Dico tamen nihil Deo prꝝſtitiſſe plus, quam deberet. Eſt enim boni paſtoris, offendicula, quantũ in ſe eſt, tollere. Non eſt igitur, quod eum aliquid indebitum Deo contuliſſe fingant, Cum nihil aliud præſtiterit, quã quod officij neceſſitas, gloria Dei, & caritas proximi flagitabat. Cuius exemplũ ſi ſequerentur hodie multi miniſtri verbi, minus eſſet turbarũ, minus ſcandalorũ in Eccleſia Chriſti, propter inſatiabilẽ multorũ ingluuiẽ, qui eo omnes ſuos conatus deſtinant, vt diuitias per fas & nefas corradant.

Ita erga vos affecti, libenter voluiſſemus diſtribuere vobis non ſolum Euangelium Dei, ſed noſtras ipſorum animas, propterea quod cari nobis facti eſtis.

Suum affectum ab effectu probat, nimirum, quod non ſolum libentianimo prædicauerit ipſis Euangelium, quod muneris eſt Apoſtolici, verumetiam quod paratus fuerit pro ipſis vitam dare, quod intime amantis indicium eſt. Diſcant hinc miniſtri verbi pluris facere ſalutẽ Eccleſiæ, quam propriã vitam:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Diſcant alacri & promto animo, vel in medio perſecutionum Euangelij negocium promouere: Diſcant renunciare ſuis commodis & voluptatibus, vt ſoli gloriæ Dei ac ſaluti animarum ſeruire poſsint.

Meminiſtis enim fratres laboris noſtri ac fatigationis.

Confirmat ſuperiorem ſententiam ab experientia Theſſalonicenſium, qui experti erant quantum laboris exhauſerat Paulus apud ipſos. Porrò græcanicæ voces κόπος & μόχθος nõ multum differunt. κόπος ſignificat laborem cum ſumma cura & ſolicitudine coniunctum. μόχθος ſignificat laborem quo quis fatigatur preſſus laboris mole ac difficultate, vnde colligitur arduum eſſe munus ac difficile, fidum ac ſincerum miniſtrum verbi Dei agere.

Nocte enim & die laborantes ne quem veſtrum grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

Confirmationis expoſitio ſeu declaratio eſt. Duplicis enim laboris meminit, Nocturni, quo potiſsimum manuum labore ſibi victum parauit. Diurni, quo præcipue in prædicando Euangelio occupatus erat. Cur autẽ labore manuũ ſibi victum parauerit, cauſſam reddit, quod noluerit cuiquam illorum oneri eſſe. Apud Corinthios ſimiliter, & apud Epheſios ſibi victum manuum labore acquiſiuit, haud dubie ob hanc cauſſam, vt illis omnem calumniandi & ſiniſtre de ſe ſuſpicandi occaſionem amputaret, Eſt enim miniſtrorum verbi officium cauere, ne ſua culpa, aut etiam abuſu ſui iuris curſum Euangelij impediant. Sed de hac re paulo ſupra plura ſunt dicta, contra eos qui ex ſimilibus exemplis opera ſupererogationis extruunt.

Vos teſtes, & Deus, quam ſancte & iuſte & inculpate cum vobis credentibus verſati ſumus.

Prouocat rurſus ad teſtimonium Theſſalonicenſium & Dei. Theſſalonicenſium quidem, qui de externis factis ſolummodo iudicare poterant, Dei vero, qui cor intuetur, ideoq; ſolus καρδιογνώστης in ſcriptura dicitur. Porrò viuendi rationem, ſeu integritatem Chriſtiani hominis ad tria reuocat. Ad ſanctitatem, qua homo in vero timore & fide viuit: Ad iuſticiam coram hominibus, quæ nõ ſolum nemini nocet, ſed potius omnibus prodeſt. Sunt enim huius iuſticiæ duæ partes, nimirum, abſtinẽtia ab iniuria proximi, & beneficentia. Ad innocentiam, qua nemini præbet occaſionem de ſe maleloquendi. Quia autem hoc poſtremum difficillimum eſt, reſtringitur ad credentes, qui ſoli candide iudicare de aliorum factis didicerunt per ſpiritum fidei. Hic nos quoque diſcamus, quo noſtra viuendi ratio vniuerſa referenda ſit.

Quemadmodũ ſcitis quomodo vnumquemque veſtrum tanquam pater liberos ſuos (complexi ſumus) obſecrantes & conſolantes & teſtificantes, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in ſuum regnum & gloriam.

Supra nutrici, hic patri ſe comparat Paulus, ſuumq; paternũ affectum tum Theſſalonicenſium teſtimonio, tum effectu probat, vt qui officium veri paſtoris faciat, recte inſtituendo, hoc eſt, obſecrando, conſolando, ac docendo vnumquemque illorum, vt ambulent digne Deo, qui vocauit eos in ſuum regnum & gloriam. Hinc multiplex doctrina peti poteſt. Primũ enim docemur exemplo Pauli, quomodo amplecti debeant ſuos auditores miniſtri Euangelij, Nimirum, non ſecus quam bonus & blandus pater ſuos liberos. Deinde quod eorum officium ſit, nõ tãtum publice docere omnes ſimul, verumetiam ſingulorum curã habere, & prout cuiq; opus eſt ſermonẽ accommodare, nempe, vt exhortentur ceſſantes, conſolentur mœſtos & puſillanimes ſeu afflictos, & teſtificentur, Hoc eſt, doceant rudes vt verbo Domini ac ſana doctrina conuincantur de veritate Dei. Teſtificandi enim verbum ad doctrinam refertur. Non eſt igitur perfunctus paſtoris munere, qui publice docet tantum. Sunt enim quibus opus eſt pecularis inſtitutio. Paulus Act. 20. dicit, ſe mundũ à ſanguine omniũ, quia publice omnes & priuatim ſingulos admonere nõ ceſſauerit. Quare non poteſt ſe mundum à ſanguine profiteri, qui priuatam inſtructionem negligit. Tertio, vocationis finis obſeruãdus eſt, videlicet, quod ideo vocemur per Euangelium, vt cõſortes regni Dei & gloriæ cœleſtis æternum viuamus beati. Hunc finem, qui ſibi ob oculos vere ponit, feruentius cõtra mundum & vicia pugnare, ac integritatẽ ſectari per totam vitã conabitur, quo iuxta nu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tum & voluntatem Dei patris viuere (quod quidem eſt digne Deo ambulare) poſsit. Non igitur res leuis ſed regnum Dei ac ſalus animarum agitur. Quæ ſane bona quantiſcunque periculis ac laboribus præponenda ſunt. Quarto, hic admoneantur miniſtri verbi non ſolum fidei & iuſtificationis doctrinam vrgere, verumetiam ſerio legis doctrinam, quę regulam vitæ Chriſtianæ præſcribit, proponere. Nam vt fide in regnum Chriſti ingredimur, Ita pijs operibus & filijs Dei dignis in regno Chriſti nos eſſe declaramus. Sicuti contra mala opera ciues Satanæ monſtrant & coarguunt.

Propter hoc & nos gratias agimus Deo indeſinenter, quod vos amplexi ſermonem Dei prædicatum à nobis recepiſtis, non ſermonem hominum, ſed (quemadmodum eſt vere) ſermonem Dei, qui & efficax eſt in vobis credentibus.

Hactenus de ſuo miniſterio & diligentia, nunc de fructu agit (Eſtque hæc ſecunda pars capitis) Gratiarum hæc actio non ſolum miniſtrorum eſſe monet, gaudere de profectu ſui miniſterij quod fortunat Deus, verumetiam Pauli prædicationem receptam fuiſſe à Theſſalonicenſibus, & fructificaſſe (quod in illorum commendationem vergit) indicat. Porrò hic de multis rebus monemur, Primum, vnde ſit Euangelij autoritas, nempe ab autore Deo. Ipſe enim ſonat ſuũ verbum per miniſtros. Deinde, quod miniſtri verbi cauere debeant à Doctrinis hominũ, vt vere poſsint gloriari cum Paulo, ſe ſermonẽ Dei, non hominum, prædicare. Quod ſi facerent Romaniſtæ, minus eſſet in Eccleſia turbarũ, latiuſq; ſe extẽderent pomeria Eccleſię Chriſti. Præterea, quod huic verbo homines propter reuerentiam Dei fidem habere debeant exemplo Theſſalonicenſium. Poſtremo, quis ſit effectus Euangelij in ijs, qui illud vere recipiunt. Nam Deus in illis eſt efficax ſuo ſpiritu, Reformat mentem hominis ſua manu, conuertit voluntatem, purificat cor, excitat fidem, dat alacritatẽ ad præſtandum Deo cultum ſuum. Cum contra contemtores Euangelij ſpiritu Satanæ, & carnis ſenſu ferantur. Quã diu igitur aliquis membra ſua iniuſticiæ arma ſentit, ſciat ſe fruſtra verbũ audiuiſſe. temereq; ſe Chriſtianum iactare. Hic enim ordo, qui hoc loco indicatur à Paulo, neceſſario obſeruandus eſt. Prædicatio, receptio doctrinæ, fides iuſtificationis, & efficacia Dei in credentibus. Prædicatio eſſe poteſt ſine ſequentibus tribus, Sed nullum horum trium ſine cæteris. Vbi enim recipitur doctrina, prædicatio ſane pręceſsit, fides concipitur, Deiq; virtus ſe exerit. Proinde nemo de verbo glorietur, niſi qui ſentiat in ſe virtutem Dei.

Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto Ieſu, quod hæc paſſi eſtis & vos à proprijs contribulibus, quemadmodum ipſi à Iudæis.

Propoſitionis proximæ ratio ita accommodanda. Quod vere amplexi ſitis ſermonem Dei, vere credatis, Deuſque ſit in vobis efficax, oſtendit haud obſcure veſtra conſtantia, qua grauiſsima quæq; pro Euangelio patimini: ac vt ipſos conſoletur, dicit eos exemplum Eccleſiæ Dei, quæ eſt in Iudæa, imitari. Vtque diſcernat veram Eccleſiam Dei ab ea, quæ falſo ſibi hunc titulum vendicat, addit, In Chriſto Ieſu. Huius enim corpus eſt Eccleſia vera, in illo collecta, & compacta. Porrò hoc exemplum amplificat à ſimili. Sicuti Iudaica Eccleſia à ſuis cõtribulibus, hoc eſt, à Iudæis patitur: ſic & vos patimini à proprijs ciuibus. Atque ita hoc exemplo ad patientiam & conſtantiam hortatur Theſſalonicenſes. Hinc nos quoque admoneamur Sanctorum exempla imitari, vt ab ijs diſcamus conſtantiam & patientiam in ferenda cruce, tempore perſecutionis, ne fracti impatientia confeſsionem abijciamus. Deo enim ita viſum eſt, vt crux ſit veluti quoddam examen fidei, quo probetur eius ſinceritas.

Qui & Dominum occiderunt IESVM & proprios Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur, prohibent nos gentibus loqui, vt ſaluentur, vt expleant peccata ſua ſemper, peruenit enim in eos ira in finem.

Amplificatio eſt qua exaggerat malitiam Iudæorum per diſtributionem, & ſimul pœnam impietatis eorũdem notat: cum vt occurrat ſcandalo crucis, tum vt conſoletur cruce preſſos. Id quod facit triplici argumento, exemplo Chriſti & Apoſtolorum, ſalute promiſſa pijs, & ira Dei, hoc eſt, damnatione

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

natione ſuper impios & perſecutores Eccleſię. Et prodeſt ſane in hæc tria tempore perſecutionis reſpicere, ne multitudine impiorum, & perſecutionum fluctibus ſuperati fidem abijciamus. ex his enim tribus ingentem conſolationem hauſiſſe ſanctos Martyres non eſt dubium. Præterea obſeruentur hic tres loci: Primus, de rabie perſecutorum Eccleſiæ, qui in tantam feritatem deferuntur præcipites à Satana, vt nunquam expleri poſsit ſanctorũ ſanguine. Secundus, de impletione ſcelerum eorum, qui male agendo pergunt, nam menſuram hoc modo ſui iudicij implent. differtur enim pœna, donec iniquitas illorũ ad ſummum peruenerit. Quare ſedulo nobis cauendum, ne peccata peccatis addendo, reponamus nobis iram in die iudicij. Tertius de ira, quam in illos perueniſſe dicit vſq; in finem. Quo admonemur de reiectione gentis Iudaicæ propter eius contumaciam, & nefanda ſcelera. In hoc exemplum & ſimilia intueri nos oportet, vt admoniti illorum malo, viuamus ſolicite magis in timore Dei, ne in ſimilem Dei iram ob noſtra peccata incurramus. Nam hæc ira ſeu damnatio, & reiectio, vt ad totum populum Iudaicum non pertinet: Ita nec ad ſolum. Eſaias enim & Paulus docent, quod reliquiæ ſaluæ fiant. Deinde eadem damnatio cõmunis erit omnium, qui vel perſequuntur Euangelium, vel alioqui Epicureorum more illud negligunt, vel deficiunt à cognita veritate. nam immota ſententia eſt, Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum.

Nos autem fratres orbati vobis ad ſpacium horæ, facie non corde, vehementius ſtuduimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio.

Tertia eſt huius capitis pars, in qua ſe excuſat, cur ad ipſos non venerit in tanto illorum periculo. Nunquam enim magis optanda eſt fidelis Doctoris præſentia, quam cum propter doctrinam grauior ſuboriatur perſecutio. Primũ igitur ſignificat promtitudinẽ animi ſui ad inuiſendũ Theſſalonicenſes. Deinde, cur non venerit, exponit. Verũ hæc vt magis conſpiciantur, ἀναλυτικῶς ea retexam. Primum itaq; ſe orbatũ illis dicit. vnde ſignificat affectum ſuũ ergo ipſos vere paternũ, qualis in fidis verbi miniſtris requiritur. Deinde hunc affectum collatione exaggerat, cum inquit, Ad ſpacium horæ, quaſi dicat, Moleſtum eſt mihi & durum ſane abeſſe à vobis ad ſpacium horæ nedũ tanto tempore. Tertio, vt eos nonnihil conſoletur, correctionem addit, Facie nõ corde inquiens, ac ſi dicat. Tametſi facie à vobis ſubductus ſum, & corporali præſentia: Tamen corde & animo apud vos maneo. Non enim quemadmodum corpora, ita animos interuallum loci ſeparat: Quod quidem nõ ad ſubſtantiam, ſed ad animorum affectum, & deſiderium referendũ eſſe manifeſtum eſt. Quarto admonet eo ſe maiori ſtudio quo diutius abfuit, contendiſſe, vt ipſos inuiſeret, idq; multo deſiderio: Quemadmodum parentes qui longo tempore aſpectu liberorum priuati, feruentius eos videre geſtiunt.

Itaque voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus & ſemel, & iterum) ſed impediuit nos Satanas.

Prolepſis eſt. poterant enim impatientiores moræ obijcere, Cur ergo nõ venis? Reſpondet, voluntas quidẽ nõ defuit nobis, ſed facultas & occaſio. Conatus ſum quidem ad vos proficiſci ſemel atq; iterum, ſed Satanas nos impediuit per Iudæorum inſidias, qui meæ vitæ inſidiantur. Hic enim impedimentum Satanæ vocat malignorum ſtudia, & inſidias, quib. impediebatur, quo minus ad ipſos venire potuerit. verũ hic quæſtio oritur: nunquid Satanas poſsit alicuius ſancti propoſitũ impedire? Ad quam quæſtionẽ Baſilius reſpondet in hunc modum: Eorum quæ in Domino ſunt recte factorum, alia ſola voluntate ac deliberatione animi efficiuntur, Alia ad hoc vt efficiantur, indigent etiã opera corporis adhibendi vel ſtudio, vel tolerantia. ac quæcunq; ſunt eius generis, quæ in ſola animi volũtate poſita ſunt, hæc nullo modo impedire Satanas poteſt. Quæ vero ſunt ad quæ conſequenda neceſſaria eſt opera corporis, in his plerumq; Deus naſci impedimenta permittit, vel probandi vel detegẽdi cauſa illius, qui impediatur. Hinc prætere diſcendũ exemplo Pauli, quod liceat ſanctis aperta pericula fugere, modo id fiat ſalua pietate. Neque enim debet quis ſe temere in manifeſtum periculum conijcere.

Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudiũ, aut corona gloriationis? nonne & vos corã Domino noſtro Ieſu Chriſto in ipſius aduentu? vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium.

Ratio cur ad eos venire voluerit. Nemo non libenter apud eos eſt, ex quibus gaudet, de quibus quam optime ſperat, à quibus gloriam habiturum ſe confidit. Quare & ego in-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

primis inuiſerē vos,qui eſtis mea ſpes,gaudiũ,& corona gloriationis, idq; in aduentu Ieſu Chriſti.Sed quid eſt,quod vocet Theſſalonicenſes ſuam ſpem,gaudium & coronã? An non Chriſtus ſolus ſpes,gaudium, & corona eſt credentium? eſt profectò Chriſtus ſpes, gaudium,& corona credentium,adeo quod extra illum nihil ſpei,gaudij,aut gloriationis ſit reliquum.Reſpondeo igitur vt ſupra primo capite in illũ locũ.Neq; quęrentes ab hominibus gloriam.Quicunque teſtimonium bonæ conſcientiæ habet in ſuis factis,poteſt gloriari,ſed non extra Chriſtum.Vide Regulam ſupra loco notato. Deinde duo obſeruentur hoc loco.Primum quod liceat miniſtris verbi pie gloriari ob felicem ſuorum laborũ ſucceſſum,modo caueant,ne quid ſuæ induſtriæ aſſcribant,ſed bonitati Dei qui illorum labores fortunat.Deinde quod quo quiſq; miniſtrorum verbi plures in regnum Chriſti adduxerit,eo in aduentu Chriſti maiorem gloriam,ac veluti triumphum habiturus ſit. Vnde 2. Timoth.4. Quod ſupereſt,repoſita eſt mihi iuſticiæ corona,quam reddet mihi Dominus in die illo iuſtus iudex.Verum hoc rectè intelligendum eſt,ne ad cauſarum iuſtificationis ordinem referatur. Nam tum demum ſanctis redditur illa corona & gloria,vbi fidem ſeruarunt,certamina decertarunt, & curſum perfecerunt. Hæc corona repoſita quidem eſt, ſed gratia Dei & merito Chriſti, non meritis proprijs. Qua tamen corona & gloria compenſantur labores & certamina. Huc Danielis refero dictum: Doctores fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti,& qui ad iuſticiam erudiunt multos in perpetuas æternitates.Quare nequaquam cum hac compenſatione laboris & diligentiæ in miniſterio verbi pugnat gratuita imputatio. Hanc enim præcedere neceſſe eſt. Nam niſi gratuita imputatio iuſticiæ præcedit, nulla operum remuneratio ſpeſari poteſt. Placere enim non poſſunt opera ſine fide prælucente.Habet igitur fides duplex obiectum,promiſsionem remiſsionis peccatorum ſeu iuſticiæ,& remunerationem bonorum operum. Quatenus quærenda eſt remiſsio peccatorum ſeu iuſticia gratuita, fides in ſolam miſericordiam Dei propter Chriſtum recumbit, ſed extra iuſtificationis cauſam etiam remunerationis reſpectum habet, quemadmodum de Moſe legimus,Hebræ.11.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Memorat ſe Paulus miſiſſe Timotheum ad Theſſalonicenſes,vt eos confirmaret,à quo reuerſo Athenas,cum ſtatum eorum didiciſſet,gratias agit,optatque vt & ipſe ad eos venire poßit,& illi magis magiſque confirmati in pietate,perſtent.

Ordo & partes Capitis tertij.

Tres ſunt partes huius capitis partes. PRIMA *continet cauſam mißi Timothei, & eiuſdem breuem commendationem.* SECVNDA *exponit, quomodo Timotheus reuerſus fidem ac dilectionem Theſſalonicenſium nunciauerit,vnde & gratias ſe Deo agere teſtatur Paulus.* TERTIA *eſt votum,quo & ipſe ad Theſſalonicenſes venire,ac ipſorum interea corda in vera ſanctitate confirmari cupiat.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVARE non amplius tolerantes viſum eſt nobis, vt Athenis relinqueremur ſoli,& miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei, & cooperarium noſtrum in Euangelio Chriſti.

Quia in fine ſuperioris capitis dixerat Paulus ſe impeditum à Satana, quo minus ad ipſos Theſſalonicenſes venire potuerit, hic ſe miſiſſe Timotheum ſuo nomine refert, ne prorſus viderentur à ſe derelicti. Hic duo obſeruentur. Primum quod Paulus ex paterno affectu erga ipſos Theſſalonicenſes ſolus potius voluerit in tantis perſecutionũ turbis relinqui,quam vt eos ſineret diutius cõſolatione deſtitui. Vnde diſcant miniſtri Euangelij non tã propriæ ſalutis,quã ſuorum auditorum rationẽ habere.Deinde obſeruetur commendatio Timothei,quæ eo pertinet,vt

finet,vt cōciliet Timotheo autoritatē apud Theſſalonicenſes, quo pluris faciant ipſius legationē,magiſq; ipſius cōſolatione erigantur. Vnde diſcant miniſtri verbi ſe mutuo veris cōmendationibus ornare,quo ipſorum autoritas maneat illæſa. Nam vbi autoritas ſemel amiſſa eſt,parum admodū proficiet docentis labor,contemnentur conſilia,atq; adeo quicquid facit. Porrò Timotheum ornat magnis præconijs. Primum enim cum fratrem eum appellando, cum ſuū affectū erga ipſum, tum cuius ſit profeſsionis ac religionis declarat. Nam tum temporis Chriſtiani ſe fratres mutuo appellarunt. Deinde eum miniſtrum Dei vocat,vt qui ſeruierit Deo veris cultibus. Poſtremo quo miniſterij genere Deo ſeruiat, oſtendit cum addit, Cooperarium in Euangelio Chriſti. Tales igitur ſe mutuo agnoſcant pij miniſtri,atque alius alium propter dignitatis gradum tanquam ex alto ne deſpiciat.

Vt confirmaret vos & conſolaretur vos de fide noſtra, ne quiſquam commoueatur in afflictionibus his.

Finis miſsi Timothei oſtenditur duplex. Prior confirmatio & conſolatio Theſſalonicenſium, petenda ex fide Pauli, & conſtantia in ferendis afflictionibus.Multum enim doctoris fides & conſtantia in periculis adeundis auditorum animos confirmat & conſolatur:contra autem fractus aduerſis docentis animus,haud raro auditorum fidem extinguit.Alter finis eſt (cui ſubordinatur prior) ne quiſquam in Pauli adeoq; Eccleſię periculis commoueatur,à diabolo,& mundo quietem & ocium blande ſuggerentibus deceptus, ac ita deficiat ab Eccleſia. Eſt enim σαίνεσθαι, qua voce Paulus hic vtitur,cum quis blanditijs & illecebris motus, mutat ſententiam, Metaphora à canibus ſumta,qui caudæ motu blandiuntur.

Ipſi enim ſcitis quod in hoc poſiti ſumus.

Ratio à communi piorum conditione ſumta, quam dicit eos non ignorare.In hoc, inquit, poſiti ſumus,id eſt, Hæc eſt piorum conditio,vt perpetuo in hoc mundo cum varijs afflictionibus ſit ipſis certamen. Quod enim præceſsit in capite Chriſto,ſequetur & in membris,quemadmodum ſuis prædixit Dominus dicēs: Si quis vult me ſequi,abneget ſemetipſum,& tollat crucem ſuam quotidie,& ſequatur me. Vnde Paulus. Quotquot volunt pie viuere in Chriſto,perſecutionem patientur.

Etenim cum apud vos eſſemus, prædiximus vobis, quod eſſemus paſſuri afflictiones,quemadmodum & accidit & ſcitis.

Eos præſciuiſſe probat ex eo quod à ſe antea præmoniti erant de futuris afflictionibus. Hæc præmonitio non parum fecit ad roborandam fidem ipſorum,qui hæc à Paulo,tanquam certiſsimo vate acceperant. Nam prædictiones,cum euentus reſpondet,ſpiritum diuinum coarguunt.

Propter hoc & ego non amplius ſuſtinens, miſi vt cognoſcerem fidem veſtram, ne forte tentauerit vos is qui tentat,& in vanum fiat labor noſter.

Repetit quod in principio propoſuit de legatione Timothei, & addit cauſam legationis impulſiuam, nimirum vt cognoſceret fidem illorum, an per crucem & Satanæ tentationem eſſet labefactata. Quod ſuperius dixit, ne quiſquam commoueatur, Hoc idem nunc repetit, ſed alia verborum forma,nempe,ne forte tentauerit vos is qui tentat, ſcilicet propoſitis quiete, ſecuritate & in vita felici ſucceſſu,quæ cum homines quærunt,à Satana tentari dicuntur. Cuius tentationibus ſi ſuccumbunt,totus docentium labor fit inanis. Monemur itaq; hoc loco perpetuo excubandum eſſe,ne nos incautos opprimat diabolus. Non enim fruſtra præcipit Dominus, Vigilate & orate,ne intretis in tentationem.

Nuper autem cum veniſſet Timotheus ad nos à vobis, & annunciaſſet nobis fidem & dilectionem veſtram,& quod habetis memoriam noſtri bonam,ſemper deſiderantes nos videre,quemadmodum & nos vos.

Secunda pars præſentis capitis eſt. vt autem in prima parte de legatione Timothei ad Theſſalonicenſes egit: Ita hic de ipſius ad ſe reditu tractat: à quo tria de Theſſalonicenſibus percepit,Nimirum fidem, charitatem, & affectum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

affectum pium erga ſuum doctorem: quæ ſane tria præcipua ſunt religionis capita. Fidei nomine etiam confeſsionem & cultum Dei,qui neceſſario cum fide coniunctus eſt,intelligo. Charitas neceſſarius eſt fidei fructus,quę cum friget,fidem extinctam eſſe neceſſe eſt. Ex affectu pio & deſiderio videndi Paulum, cum eorũ gratitudo, tum verbi diuini amor colligitur. Hos Theſſalonicenſes imitari omnes decet,quib. ſua curæ eſt ſalus. Porrò quod addit quemadmodum & nos, non ſolum ſuum affectum erga ipſos indicat, verumetiam exemplo docet, qualis coniunctio animorum mutua debeat eſſe inter docentes & auditores,modo fructus miniſterij aliquis conſequetur. Vbi enim parum inter ipſos cõuenit, & odij & maleuolentiæ ſunt ſuſpiciones, vbi calumniæ & obtrectationes, Ibi ſpiritus Satanæ ſemen verbi cœleſtis ſuffocat,quo minus ſuum fructum edere poſsit.

Ideo conſolati ſumus fratres in vobis, in omni afflictione & neceſſitate noſtra, per veſtram fidem.

Quantum ſolatij perceperit Paulus ex eo quod Theſſalonicenſes fidem & dilectionem ſeruauerint, oſtendit, videlicet,quod in medijs afflictionibus, quibus quodammodo obrueretur,conſolationem, audita ipſorum fide,admiſerit. Quæ ſane res non ſolum ſummum affectum Apoſtoli erga Theſſalonicenſes declarat,verumetiam multo magis ardens ſtudium gloriæ Chriſti per Euangelium illuſtrandæ coarguit. Quod ſane exemplum pijs Euangelij miniſtris proponitur, vt quaſi ſui obliti, vnice ad Chriſti gloriam & ſalutem Eccleſiæ ſpectent.

Quoniam nunc viuimus ſi vos ſtatis in Domino.

Ratio conſolationis. Nunc viuimus, hoc eſt, quam optimæ res noſtræ ſe habent, & rectiſsime valemus,ſi vos ſtatis in Domino. Stare autem in Domino, nihil aliud eſt quam credere, & ex fide ſincere diligere,nihilq; magis optare, quam in cultu vnius Dei ad finem vſque perſeuerare. hinc collige,quod veluti mors quædam pijs miniſtris ſit,ſi ſui auditores à fide deficiunt.

Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo reddere pro vobis ſuper omni gaudio, quod gaudemus propter vos corã Deo noſtro, nocte & die abundantius precantes, vt videamus veſtram faciem & ſuppleamus quæ deſint fidei veſtræ?

Præterquam quod ſuum affectum Paulus erga Theſſalonicenſes fuſius aperit, quatuor loci inſignes ſeſe offerunt. Primus, quod ſoli Deo aſcribendus ſit profectus verbi. Etſi enim Paulus magnis certaminibus iecerit ſemẽ verbi cœleſtis Theſſalonicæ: Tamen hic vni Deo acceptum fert, quod ſuus labor non fuerit inanis. Secundus, quod non ſolum ſit miniſtrorum verbi ſincere docere, verumetiam ſerio agere Domino gratias, lætariq; quoties fructum aliquem miniſterij cõſpiciunt. Tertius, quod quo magis creſcit Chriſti cognitio, eo magis ſit orandum, ne inimicus homo iactis zizanijs in agrum Domini, ſemen bonum ſuffocet. Quartus, quod fides nunquam ita in hoc mundo abſolui poſsit, quin ſuis incrementis perpetuo indigeat. Quare perpetuo annitendum eſt, vt indies magis magiſque per auditum verbi, aliaq; pietatis exercitia in Domino grandeſcat.

Ipſe enim Deus & pater & Dominus noſter Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.

Tertia huius capitis pars eſt continens precationem Pauli, cum pro aduentu ſuo ad ipſos Theſſalonicenſes, tum pro incremento & confirmatione eorundem in vera ſanctitate, vſq; ad aduentum Chriſti, atque ita habet hæc pars duo membra. prioris membri circumſtantiæ diligenter perpenſæ multas doctrinas afferunt. Primum enim cum dirigat Paulus orationem ad Chriſtum, agnoſcit ipſius diuinam potentiam, quæ patri æqualis ſit. Deinde cum ſeparatim dicit, Deus, & pater, de duabus rebus nos admonet. Vt enim Dei mentio maieſtatem & omnipotentiam declarat: Ita patris appellatio fauorem Dei erga homines credentes exprimit. Is igitur, quem inuocamus, nõ tantùm vt verus Deus æſtimandus, verumetiam vt benigniſsimus pater eſt agnoſcendus, ac amandus, à quo omnia optima (cum ſit & omnipotens & paterno erga nos animo) ſperare liceat per Ieſum Chriſtum. Præterea commendatur hic nobis prouidentia Dei peculiaris in adminiſtranda Eccleſia. Non enim tam Pauli induſtriæ quam prouidentiæ Dei fuit, ad Theſſalonicenſes venire aut non venire.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vos autem Dominus impleat, & abundare faciat charitatem mutuam inter vos & erga omnes, quemadmodum & nos erga vos.

Poſterius membrum precationis Pauli, in quo precatur, vt in mutua charitate & beneuolentia creſcant. Vbi primum gradus, deinde exemplum nobis cōmendatur. Gradus quidem, dum inquit inter vos & erga omnes. Charitas enim quæ à fide proficiſcitur, primum ad fideles ſe extēdit. Deinde ad alios quoque. Nam charitas ſecundum Deum, non hunc vel illum, ſed omnes complectitur: ita vt ſe in omnes effundat, principio facto à domeſticis fidei. Exemplum vero cum inquit. Quemadmodum nos erga vos. Hic Paulus Theſſalonicenſes ſuo exemplo ſtimulat ad mutuum amorem, & profecto nihil pulchrius eſt quam in doctoris vita eandem eſſe pietatem & innocentiam quam vox docet. Exemplum ſane imitatione inprimis dignum.

Vt confirmet corda veſtra irreprehenſibilia, in ſanctitate corā Deo & patre noſtro, in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis ſuis.

Quid charitati vera ex fide manananti coniunctum ſit oſtendit. Nam vt ſine charitate nihil eſt irreprehenſibile & purum coram Deo: Ita vbi charitas adeſt, ſincera corda, irreprehenſibilia in vera ſanctitate, idque coram Deo & patre, exiſtunt. Non quod illa innocentia & ſanctitas ſint effectus charitatis. (Fide enim corda purificantur.) Sed quia mutua charitas veræ ſanctimoniæ indicium eſt. Hoc cum reuelatum iri monet in aduentu Domini cum ſuis ſanctis, fortius eos ſtimulat ad mutuæ dilectionis ſtudium. Hic rurſus monemur, quibus in rebus potiſsimum occupari debeant Chriſtiani, nimirum in mutua ex fide dilectione, ſtudioque innocentiæ, adeoq; omnium virtutum. Hic enim ſanctitatem omnibus quæ cum fide & charitate vera pugnant, opponit. Præterea obſeruandum eſt, quod monet Ambroſius, à Deo eſſe principium & profectum, conſummationemque virtutum.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Relicta immundicia & iniuria proximi, ſanctificationi mutuaq; dilectioni magis magiſque incumbendum eſt propria agendo. Nec nimio dolori indulgendum eſt ob mortem neceſſariorum, quos Dominus aliquando reuocabit ad vitam perpetuam, qua ſpe ſe pij mutuo conſolari debent.

Ordo & partes quarti Capitis.

Priora tria capita partim laudibus Theſſalonicenſium ob conſtantiam in fide & cruce, partim ſtudio Pauli erga ipſos abſoluuntur. Sequentia duo paræneſes fere continent ad vitam Chriſtianis dignam. Perpetuus enim mos Pauli eſt doctrinæ addere paræneſes protrepticas & apotrepticas. Porrò hoc quartum caput duabus partibus, nempe parænesi & conſolatione abſoluitur. Parænesis partim protreptica eſt, qua ad virtutes varias ſtimulat, partim apotreptica qua dehortatur à vicijs, vtramque ex firmis principijs extruit. Conſolatio eſt ſuper morte amicorum, ne nimio dolore, more Ethnico ob mortem neceſſariorum afficiantur. Cui admixta eſt expoſitio de modo & ordine reſurrectionis.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum eſt igitur fratres rogamus vos, & adhortamur in Domino IESV, quemadmodum accepiſtis à nobis, quomodo

Propoſitio eſt inſtitutæ parænéſeos, cuius ſenſus eſt, vt dignam profeſsione vitam degant Theſſalonicenſes, quo Deo placere poſsint, atque oporteat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

oporteat vos ambulare, & placere Deo, vt abundetis magis.

adeo indies magis proficiant. Hæc propoſitio monet, vt qui Chriſto ſemel nomina dederunt,eo tota vita cõtendant,vt Deo placeant.Quod fit,dum ad normam ipſius voluntatis noſtram vitam conformamus.Cum autem addit: Quemadmodum oportet,neceſsitatem indicat.fides enim incolumis eſſe nequit,quæ hoc ex veris fructibus non palam faciat.

Noſtis enim quę pręcepta dederimus vobis per Dominum Ieſum.

Autoritatem ſuæ exhortationi conciliat cum dicit, præcepta à ſe præſcripta autorē habere Dominum Ieſum, Cui obœdire omnes,qui ab eo ſalutem expectant,iure debent:vt ſerui Domino,& redemti ſuo liberatori.Hinc cum docentes,tum diſcentes moneantur. Docentes quidē,ne quid aliud Eccleſiæ Chriſti præſumant proponere, quam cuius autor eſt Dominus. Diſcentes vero,ne prius acquieſcant,quam ſciuerint vocem Domini eſſe quam ſonant præcones verbi. Hinc Moſes ſubinde ingerit populo Dei, & locutus eſt Dominus Deus.& Prophetæ: Hæc dicit Dominus.Humanæ enim doctrinæ,vtut neceſſariæ ſunt in præſenti vita: Tamen Eccleſia Chriſti,cum de cultu Dei recteque formanda vita agitur, ſola voce Domini contenta eſſe debet.

Hæc enim eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra.

Ratio propoſitionis de noua vita ſeu obœdientia fidelium ſumta à primo & ſummo axiomate omniū actionum Chriſtianarum.In quo axiomate duo ſpectanda ſunt,Regula vitæ Chriſtianæ & forma eiuſdem.Regula eſt ſola voluntas Dei,quæ petenda eſt ex ſolo verbo Dei,vnde Dauid, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et Chriſtus ex Eſaia, fruſtra me colunt docentes pręcepta doctrinas hominum.Proinde hæc regula euertit & damnat omnem ἐθελοθρησκείαν omniū hominum,Ethnicorum,Iudæorum,& Papiſtarum, qui alias regulas viuendi præter verbum Dei excogitant,quod ſolum voluntatē Dei nobis reuelat. Nec iuuat eos quod bonam intentionem prætendant.Nam Dominus Deut.12.aperte dicit.Non facient ſinguli quod ſibi rectum videtur.Huius rei cauſam exprimit Eſaias cap.55.hiſce verbis:Neq; enim cogitationes meæ cogitationes veſtræ, neq; viæ meæ, viæ veſtræ dicit Dominus,quia ſicut exaltantur cœli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris,& cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. Sit igitur nobis immota regula viæ voluntas Dei,quam nobis ſuo ſacroſancto verbo reuelauit.Forma vitæ eſt ſanctificatio ſecundum regulam.Hæc ſanctificatio deſcribitur infra 5.cap.his verbis:Ipſe autem Deus pater ſanctificet vos totos & integer ſpiritus veſter, & anima & corpus ſine reprehenſione in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiatur.Eſt igitur ſanctificatio plena cum ipſe homo ſpiritu,anima & corpore integer vel purus & impollutus ſeruatur vſq; ad diē Chriſti.Purus autē is eſt totus,qui nihil mente cogitat, nihil corde appetit, nihil corpore exequitur, niſi quod probatur Deo. Hinc patet verā ſanctificationē in regeneratione cōſiſtere,quæ mortificatione & viuificatione abſoluitur.Mortificatione renunciamus mundo & carnis deſiderijs ac inquinamētis. Viuificatione quæ fit per fidem in Chriſtum, ſubijcimus nos imperio ſpiritus, vt iam cum ſincero corde in certitudine fidei aſperſi cordibus à conſcientia mala,vt loquitur Epiſtola ad Hebræos,audeamus Deum accedere & offerre illi hoſtiā viuentem corpora noſtra (Rom.12.)Obœdiendo in omnibus ipſius ſanctiſsimæ voluntati.Forma igitur Chriſtianæ vitę ſanctificationis voce exprimitur,qua exuitur iniquitas & induitur innocentia,& integritas ſpiritus,animi & corporis,vt totus homo ſe Deo in obſequium addicat.

Vt abſtineatis à ſcortatione,& ſciat vnuſquiſq; veſtrum poſſidere ſuum vas in ſanctificatione & honore, non cum affectu concupiſcentiæ,quemadmodum & gentes quæ non nouerunt Deum.

Sanctificationem ſectandam eſſe iuxta voluntatem Dei ſuaſit. Nunc quaſdam eius partes per collationem contrariorum recitat.Nam cum ſanctificatio immundiciæ opponitur, ſingulæ ſanctificationis partes opponuntur ſingulis immundiciæ membris. Atq; hoc loco caſtitatem fornicationi opponit,quo illam & ſanctam & honeſtā ſectemur,hanc vero & turpem, fœdamq; deteſtemur fugiamuſque. Significat enim hoc loco vas,ipſum corpus vniuſcuiuſq;.qua appellatione notatur fragilitas humana,hoc poſsideri vult cum ſanctificatione & honore,hoc eſt ſanctum,purū & honeſtū conſeruari vera mentis & corporis

poris

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

poris caſtitate. Fornicationis nomine intelligit per Synecdochen omnẽ turpẽ Venerem, quam ablegandã monet ad gentes quæ nõ nouerunt Deũ. Quod ſane inprimis obſeruandum eſt. Significat enim parũ, imo nihil in ſchola Chriſti ꝑfeciſſe eos, qui varijs libidinis generib. ſuccumbunt. Sit igitur omnib. pijs cordi hæc admonitio Pauli, cogitentq; ſe tantiſper à Chriſto alienos eſſe, donec fœdis libidinibꝰ & cõcupiſcentijs carnis ſe inuoluunt. Nonnulli vas pro vxore exponũt, ſed prior interpretatio magis accõmoda eſt præſenti loco. Nam vas vſu Hebraico eſt quælibet res certo vſui deſtinata, vt corpus noſtrum nõ eſcæ & Veneri, ſed Domino deſtinatum eſt, 1. Cor. 6. Præterea obſeruentur gradus peccatorum. Vt enim hic tres rei venereæ gradus facit, Concupiſcentiã, Affectum, & fœdum libidinis actum, quem fornicationis nomine deſignat. Concupiſcentia innata æſtuat. Affectus perturbat rationem, ac voluntatẽ plerumq; captiuat, vt fœde corpore perpetretur, quod turpiter affectus imperat. Sic & aliorum peccatorum tres gradus ſunt, Concupiſcentia, Affectus, quo dominatur peccatum, & perpetratio. Hi gradus diſerte ponuntur ad Rom. 7. his verbis. Ne igitur regnet peccatum in mortali corpore veſtro ad obœdiendum ei in concupiſcentijs ſuis. Quare primis initijs & motibus, vigilijs & precibus iuxta cõſilium Domini reſiſtendum eſt, ne mente victa affectus voluntatem trahat ad patrandum peccatum.

Ne quis opprimat aut fraudet in negocio fratrem ſuum.

Sanctificationis & immundiciæ alias quaſdam partes attingit. Quemadmodum enim immundiciȩ ſubijcit violentam oppreſsionem, & aſtutã fraudem, Ita per ἀντίθεσιν ſanctitatis partes intelligit humanitatem, quæ violentiæ, & iuſticiam in contractibus, quæ fraudi opponitur. Ponit autem hic duas partes iniuriæ proximi. Oppreſsionem violentã (qualis Tyrannorum & potentiũ eſt qui inferiores iniuſtis exactionibus aut alijs illicitis modis premunt) Et fraudẽ qualis eorum eſt, quacunq; ratione plus à proximo accipiunt quam iuſtũ eſt. Nam græca vox πλεονεκτεῖν ſignificat cupiditatem & ſtudium, plus quam æquum eſt habendi. Quare hac voce omnis auaritia, dolus, vſura & quicquid vergit in proximi damnum notatur.

Propterea quod vltor eſt dominus de omnibus his, quemadmodum & antea diximus vobis, & teſtati ſumus.

Addit minas vt qui turpitudine rei à malo non abſtinet, abſterreatur ſaltem pœnis, & qui rei dignitate & pulchritudine non mouetur, præmijs ſaltem inuitetur. Quemadmodum enim turpibus factis ſupplicia, Ita honeſtis factis ſi modo ex fide fiant, præmia ſunt propoſita.

Non enim vocauit nos Deus ad immundiciem, ſed ad ſanctificationem.

Ratio eſt à fine vocationis ſumta, amplificata collatione contrariorum, ac ſi diceret: Antequam vocati ſumus per Euangelium, in regno tenebrarum ſordibus peccatorum inuoluebamur, Nunc autem vocati ſumus per Euangelium, vt renunciatis peccatis, quæ mortis & damnationis cauſa fuere, iuſticiæ & innocentiæ ſtudeamus. Huc locus Pauli ad Tit. 2. pertinet. Apparuit enim gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis concupiſcentijs, modeſte, iuſte & pie viuamus in præſenti ſeculo. Proinde quicunq; peccatis indulget, immemorem ſuæ vocationis ſe declarat, & ſe adhuc in regno tenebrarum ſub vexillo Sathanæ militare oſtendit.

Quapropter qui reijcit, non hominem reijcit, ſed Deum, qui & dedit ſpiritum ſuum ſanctum in vos.

Vt magis eos vrgeat, autoritatem Dei allegat, & ſimul ſceleris magnitudinem notat. Qui enim reijcit ſalutares admonitiones à quocunq; propoſitas, non reijcit hominem tantum, quod per ſe graue ſcelus eſt: ſed Deum ipſum aſpernatur, & ſuam ingratitudinẽ oſtendit, nõ obtemperando Spiritui ſancto, in hoc à Deo dato, vt excitet corda hominum ad obœdientiã. Obſeruetur emphaſis in verbo ἀθετεῖν, quod ita rem aliquam aſpernari ſignificat, vt nullo in loco ponatur, nullaq; eius rei ratio habeatur. Vnde tria collige ꝑpetuo ob oculos ſtatuẽda. Primũ quod contẽtores Dei ſunt quotquot eius ſalutaribus monitis per miniſtros verbi aut alios ꝑpoſitis nõ auſcultãt. Quemadmodum enim qui magiſtratus iuſſa detrectat, eius contemnit autoritatẽ, Ita Deo non obtemperans, diuinã mentẽ aſpernatur, quo ſcelere nihil eſt immanius. Nam inde prolabuntur homines in reprobã mentem, vt peccare nõ erubeſcant, iuxta illud Prouerbiorum. 18. Im-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. Deinde ſignificatur, quod tales contemtores Dei à Deo quoq; reijciantur, iuxta illud: Qui me contemnit, erit ignobilis, ſeu ignominia afficietur. Proinde cum nō honoratur Dominus, ac timetur ab ijs qui præceptis ipſius non obœdiunt, eos viciſsim abijcit, & ſinit cumulare peccata, donec menſuram peccatorum ſuorum compleuerint. Tertia, admoneantur tales iudicij Dei, cuius vltrices manus effugere nequeunt contemtores Dei. Quapropter dum manet tempus pœnitentiæ expergiſcamur, Deumq; rogemus, vt nos conuertat, & ſuo ſpiritu regat, quo vere conuerti poſsimus, conuerſionemque noſtram vero fidei fructu teſtemur. Conſolatur & hic locus pios Euangelij miniſtros, qui cum à mundo contemnuntur & reijciuntur, quod non tam ipſi, quam Deus ipſe, cuius legatione funguntur, reijciatur.

De fraterna autem Charitate non opus habetis vt ſcribam vobis. Ipſi enim vos à Deo docti eſtis, vt diligatis vos inuicem. Et enim hoc facitis erga fratres omnes, qui ſunt in tota Macedonia.

Per occupationem addit Antitheſin proximæ præcedentis ſententiæ de violenta oppreſsione & fraude vitandis: Idque cum duplici ratione. Non opus eſt vt ſcribam vobis de fraterna charitate (quæ in locum violentæ oppreſsionis & fraudis ſuccedere debet.) Quia & ipſi diuinitus docti, ſcitis, quod mutua requiratur à vobis dilectio, & effectus ipſe ſeu fructus veſtram erga Fratres dilectionem declarat. Nam in tota Macedonia eam experti ſunt Fratres. Porrò θεοδίδακτοι, hoc eſt, à Deo docti, illi dicuntur, quorum cor viuo ſenſu verbum prędicatum, per gratiam Spiritus ſancti penetrat, ſeu qui quod didicerunt per verbi prædicationem, opere complere ſatagunt. Eſt enim certiſsimum indicium, quod à Deo didiceris, ſi id quod didiciſti facias. Qui autem nouit quid fieri debeat, & non facit, nondum à Deo didicit ſecundum gratiam, ſed ſecundum legem, non ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum literam. Admoneamur itaq; hoc loco à nobis non requiri ocioſas ſpeculationes de Deo & rebus diuinis, ſed fidem per dilectionem efficacem.

At rogamus vos fratres abundare magis & eniti.

Correctio eſt, quaſi dicat: Tametſi veſtra erga fratres charitas magna eſt, Tamen perpetuis incrementis indiget. Nemo enim diligere iuxta rationem præcepti ſatis poteſt. Quare perpetuo progrediendum, enitendumq; vt vnuſquisq; ſe ipſum diligendo proximum ſuperet. φιλοτιμεῖσθαι enim ſignificat magno ſtudio conari quippiam efficere. Quare Ambroſium ſequutus ſum, qui hoc loco φιλοτιμεῖσθαι eniti reddidit. Vnde colligemus non frigidum quendam amoris affectum à Chriſtianis requiri, ſed viuidum & feruentem, quo proximi commodis non minus quam noſtris ſtudebimus.

Quieſcere & agere propria, operari proprijs manibus, quemadmodum vobis præcepimus.

Plures ſanctificationis partes recitat, quæ ſimiliter per antitheſin ſunt exponendæ. Nam vt ſanctificationis partes præcipiuntur, Ita prohibentur immundiciæ quæ cum illis pugnant. atq; hoc loco tria coniungit, quæ fere eundem ſenſum habent, Quieſcere, agere propria, & operari proprijs manibus. Quorum primum nimirum quieſcere, curioſitati opponitur. Nam ἡσυχάζειν & πολυπραγμονεῖν opponuntur, vt apud Iſocratem in oratione de pace, vbi dicit ἡσυχίαν vtiliorem ac commodiorem eſſe τῆς πολυπραγμοσύνης. Vt igitur hic commendatur Chriſtianis modeſta quies, Ita è contrario damnatur maligna curioſitas. Deinde hortatur vt propria agant, hoc eſt, vt quilibet in ſua vocatione ſit ſedulus & fidelis, & per ἀντίθεσιν damnat ocioſos homines, qui quid ſua vocatio efflagitet minime cogitant. Eodem pertinet quod addit, operari proprijs manibus, per quod intelligit ſynecdochice diligentiam ſedulam in omni vocationis genere. Neq; enim omnes manuum labore fatigari vult Paulus, ſed vt quæ ſui ſunt muneris, vnuſquiſque fideliter præſtet in communem & mutuam ædificationem.

Vt ambuletis decenter erga extraneos, & nulla re indigeatis.

Proximæ adhortationi duplicem rationem ſubiungit. Quarum prior à publica honeſtate, altera à propria vtilitate ſumta eſt. Publica honeſtas eſt ornans profeſsionem fidei, honeſto ac iuſto labore victum ſibi parare: Cum contra turpe & indecorum ſit ocio torpere, alieniſq; bonis inhiare.

Propria

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

propria vtilitas eſt, vt ipſe ſine mendicitate honeſto labore viuas, alijſq; egentibus opem feras.

Cæterum nolo vos ignorare fratres de his qui obdormiuerunt, ne doleatis quemadmodum & cæteri non habentes ſpem.

Altera huius Capitis pars eſt, in qua conſolatur Theſſalonicenſes, qui ob mortem amicorum nimium triſtabantur. Vbi primum obſeruãdum eſt, quod mortuos ideo dormientes vocat, quia ſicut illi qui dormiunt, ſuo tempore excitantur, ita mortui in extremo die excitabuntur ad vitam immortalem. Quod autem de dormitione dicitur, non ad totum hominem, ſed ad partem, duntaxat nempe ad corpus referendum eſt. Anima enim à corpore ſeparata viuit immortalis. Id quod plurima teſtimonia veteris & noui teſtamenti conuincunt. Deinde diſcrimen inter dolorem piorum & impiorum conſideretur. Illorum enim moderatus eſt, vt qui conſolatione eſt mixtus, Hic immoderatus ſine omni ſpe & conſolatione. Vt autem moderatus ille permittitur: Ita prophanus & Ethnicus dolor damnatur.

Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt & reſurrexit, ſic & Deus eos qui obdormierunt per Chriſtum adducet cum ipſo.

Ratio conſolationis in morte amicorum, à cauſa communis reſurrectionis. Quoties itaq; aliquis amicorum morte triſtatur, mortis Chriſti ac reſurrectionis meminiſſe oportet. Nam vt mors Chriſti, noſtræ mortis eſt victrix, Ita eiuſdẽ reſurrectio vitæ vobis cauſa exiſtit. Eſt autem Pauli argumentum validum, non ab exemplo, non à particulari, ſed à cauſa ſufficiente, & neceſſaria ad ſuum effectum neceſſarium & proprium. Vnde Paulus, 1. ad Cor. 15. reſurrectionem mortuorum tanquam ex firmiſsimo principio probat, cum inquit: Si reſurrectio mortuorum nõ eſt, ne Chriſtus quidem reſurrexit. Hic à deſtructione conſequentis concludit antecedentis negationem hoc pacto: At Chriſtus reſurrexit, Igitur eſt reſurrectio mortuorum. Sic enim paulò poſt addit. Nunc autem Chriſtus reſurrexit ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt. Subiungit ibidem collationẽ cauſarum mortis & vitæ. Quemadmodum (inquit) moriuntur omnes per Adam, Ita & per Chriſtum omnes viuificabuntur. Hic vtitur contrarijs cauſis ad probandos contrarios effectus. Vt enim Adam mortis cauſa fuit ſua inobœdientia, Ita Chriſtus vitę autor eſt ſua iuſticia. Nam Chriſtus venit, vt inſtauraret omnia per Adam amiſſa. Vis itaq; conſequentiæ in eo eſt, quod Chriſtus nõ ſibi tantũ reſurrexerit, ſed nobis. Quẽadmodum enim primitiæ non conſecrabantur vt ſolæ eſſent ſanctæ, ſed etiam vt reliquus anni prouentus ſanctificaretur. Ita & Chriſtus nõ ſolus reſurrexit, ſed nobis ipſius reſurrectio cauſa, pignus & obſignatio quædam noſtræ futuræ reſurrectionis exiſtit. Verum hic quæſtio ex Pauli verbis oritur. Videtur enim in ſpeciem, quod tantummodo aſtruat Paulus piorum reſurrectionẽ, cum inquit, Qui obdormierunt in Chriſto, id eſt, qui morientes per fidem Domino IESV cõiuncti erant. Verum ſciendum eſt, quod Paulus duntaxat hic tractet ea, quæ ad præſentem conſolationem facere videbantur. Quare tantum hoc loco de fidelium glorioſa reſurrectione diſſerit, in qua abunde conſolationem conſequuntur pij in quauis afflictione. Quod autem omnes cum pij tum impij reſurgent, Illi quidem ad gloriam perpetuam: Hi vero ad æternos cruciatus, multa ſcripturæ teſtimonia conuincunt, inter quæ præcipua ſunt quæ habentur, Danie. 12. & Matth. 25. Iohan. 5.

Hoc enim vobis dicimus in ſermone Domini.

Vt fidem reſurrectionis aſtruat, verbum Domini allegat, qui cum eam prædixit fore, procul omni dubio futura eſt. Quicunque igitur in dubium reuocat reſurrectionem mortuorum, Dominum ipſum mendacij coarguit, eiuſq; omnipotentiæ derogat. Proinde hic ratio cœca captiuetur, & detur gloria Deo, apud quem nulla res eſt impoſsibilis. Cœlum (inquit) & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.

Quod nos qui viuemus & reliqui erimus in aduentum Domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt.

Eodem temporis momento omnium hominum erit reſurrectio communis. Adam primus homo non præueniet vltimum eorum qui morietur, ſed vna excitati omnes ſiſtentur coram iudice Chriſto, Quare nihil refert quocunq; tempore moriatur aliquis, modo in Domino.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quoniam ipſe Dominus cum hortatu & voce Archangeli ac tuba Dei deſcendet de cœlo.

Quis ſit reſurrectionis autor, & quis modus oſtenditur. Ipſe enim Dominus Chriſtus excitabit mortuos, Cui nihil difficile eſt. Si enim ex nihilo quicquid eſt rerum creare potuit, cur non poterit mortuos reuocare ad vitam? Modus quoq; deſcribitur, quod cum hortatu & voce Archangeli, & tuba Dei deſcendet. Eadem fere Matthæus refert ex ore Domini cap. 24. Videbunt filium hominis venientem cum virtute & gloria magna, & mittet Angelos ſuos cum tubæ voce magna, & congregabit electos ſuos à quatuor ventis & ſummis cœlorum vſq; ad terminos eorundem.

Et mortui in Chriſto reſurgent primum, deinde & nos qui viuemus qui reliqui erimus, ſimul cum ipſis rapiemur in nubibus, in occurſum Domini in aërem.

Ordo reſurgentium deſcribitur, Nimirum vt antea mortui, & tunc viuentes, qui tamen in momento commutabuntur, ſimul rapientur in occurſum Domini. Nihil autem hic de impijs dicit, qui tum ſeram & inutilem pœnitentiam agant. Nam hæc tantum in conſolationem piorum dicuntur.

Et ſic ſemper cum Domino erimus.

Effectus reſurrectionis piorum lætiſsimus, nimirum æterna manſio apud Dominum in æterna beatitudinis gloria, vbi Deus erit omnia in omnibus. Vbi perfecta erit electorum iuſticia & innocentia.

Proinde conſolemini vos mutuo hiſce ſermonibus.

Concluſio conſolationis eſt, in qua vſus fidei reſurrectionis oſtenditur. Nimirum vt inde petamus conſolationem in omni afflictionum genere. Nam ipſa mortuorum reſurrectio, vt pijs finem omnium malorum affert, Ita eoſdem introducit in quietem, in qua compenſabuntur afflictiones præſentis vitæ.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Extremus dies repente incautos obruet. Quare vos pie & ſancte iuxta voluntatem Dei viuite, vt integer ſit ſpiritus, & anima & corpus ſine querela in aduentum Domini ſeruetur.

Ordo & partes Capitis quinti.

In fine quarti de modo reſurrectionis admonuit, hic quæſtionem de tempore attingit. Deinde varias exhortationes inde extruit, vt parati ſimus in aduentum Domini. Tandem petit pro ſe orari, & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de temporibus & articulis temporum fratres non opus eſt vt vobis ſcribatur.

Occupatio eſt, qua anteuertit furioſas quæſtiones eorum, qui nimis anxie de rebus occultis, & præcipue de extremo die quæſiuerunt, ac ſi diceret: Non opus eſt articulum temporis aduentus Domini ſolicite quærere, ſatis eſt certo ſcire, quod vere venturus ſit.

Ipſi enim exacte ſcitis, quod dies Do-

Ratio occupationis & modus admini

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mini tanquam fur in nocte ſic veniet.

uentus Domini. Confert enim eum furis inexpectato aduentui. Quemadmodum enim fur non præmonet, ſed alte dormientes inuadit, Ita Dominus ſubito, dum hoc minime expectant homines, adueniet. Quæ res maximè deberet nos excitare ad vitæ innocentiam ſeruandam, ne nos opprimat ille dies incautos. Debet enim ignoratio hæc ad ſtudium & vigilantiam excitare iuxta Domini præceptum, Matth. 25. Vigilate, inquit, & orate, quia neſcitis diem neq; horam in qua filius hominis venturus eſt. Vult itaque Dominus nos ſimiles eſſe prudentibus virginibus, quæ oleo in vaſis ſuis accepto, expectarunt aduentum ſponſi. Porrò per diem Domini, & communem omnibus finem, & priuatum cuiuſq; intelligi monet Theophylactus.

Quando enim dixerint, pax & ſecuritas, tunc repentinus ſuperueniet eis interitus.

Proximæ ſimilitudinis declaratio eſt. Explicat enim Paulus cur dies Domini furi ſit ſimilis, nimirum propter inexpectatum aduentum. Porrò duo hic obſerua. Securitatem præſentem impiorum, & ſuperuenientē interitum, cum omnia ſibi tuta pollicētur impij, ſubito ira Dei obruet eos, qui in tenebris ignorantiæ Dei & cōtemtus ſecure ſtertunt, ebrij huius mundi illecebris.

Quaſi dolor partus mulieri prægnanti, & nequaquam effugient.

Subitum interitum impiorum ſimilitudine pulcherrima pingit: in qua tres ſunt partes. Quemadmodum prægnans mulier intra ſe doloris materiam circumfert, Ita impij contemtum Dei & alia ſcelera materiam æterni cruciatus in pectore gerunt. Deinde vt mulieris prægnantis dolores ſubito eam inuadunt: Ita pœna commerita opinione citius ſuperueniet impijs. Poſtremo vt nulla prægnantium euadere poteſt, quin partus dolores experiatur, ad eundem modum nec impij ſua ſupplicia euaſuri ſunt.

At vos fratres non eſtis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur opprimat.

Conſolatur pios qui in die, hoc eſt, in clara Dei noticia pie ex fide viuunt. Vt enim per tenebras ſignificatur ignorantia Dei, oſcitantia, & ſecuritas: Ita per lucem Dei noticiam ac fructus fidei intelligit. Neq; Paulus hic dicit diem illum aduentus Domini pijs notum eſſe, ſed eos tantum tutos fore monet, vt qui clara die vigilantes in vero timore illum excipiant. Vigilantibus enim & in luce verſantibus, ſi prædo aliquis aditum nactus de improuiſo incumbat, nihil poterit quod eorum eſt deuaſtare. At ſi in tenebris dormitantes deprehendat, relatis ſpolijs abſcedet imprimis.

Omnes vos filij lucis eſtis & filij diei, non ſumus noctis neque tenebrarum, proinde ne dormiamus ſicut & cæteri, ſed vigilemus & ſobrij ſimus.

Piorum communia officia exponit. Idq; primum in genere pulcherrima ſimilitudine. Cuius ſenſus hic eſt. Quemadmodum dies laboribus & vigilijs, non ſomno aut torpori deſtinatus eſt, Ita vocati ad lucem Euangelij per prædicationem verbi à tenebrarum regno, debent nunc vt in die clara vigilare, & ſua tam auguſta vocatione digńa præſtare opera, quæ omnia ad vigilantiam & ſobrietatem reuocat. Vigilantia quidem eſt, dum abiecta ſecuritate carnali, certa ſpe in Dominum reſpicimus. Huic opponitur dormitio, quæ eſt ſupina ſuæ ſalutis negligentia. Sobrietas vero eſt qua cauetur, ne illecebris huius mundi ebrij, in ſomnum ſecuritatis incidamus, ſed potius vt alacres ſimus ad præſtandum officium. Obſeruetur proinde hoc diſcrimen inter pios & impios. Illi iuxta lucem Euangelij ambulant, hi mundi negocijs inuoluuntur, cura ſalutis ſuæ abiecta.

Qui enim dormiunt noctu dormiunt, & qui ebrij ſunt noctu ebrij ſunt.

Argumentum eſt à ſimili. Quemadmodum homines noctu domiunt & interdiu vigilant. noctu ſunt ebrij, & interdiu ſobrij: Ita nos decet qui iam noctem ignorantiæ ſuperauimus, vigilijs & ſobrietati ſtudere. Id quod lux Euangelij requirit, ne mente grauata ſomno ignorantiæ, & corde intemperantia & crapula defatigato, fœde nos in tam clara Euangelij luce geramus. Similis eſt exhortatio ad Eph. 5. Ne ſitis conſortes illorum, eratis enim aliquando tenebræ, Nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Nos autem qui ſumus diei, ſobrij ſimus.

Accommodatio eſt ſimilitudinis. Nos qui ſumus diei, id eſt, qui nocte ſuperata ignorantiæ, verſamur in Euangelij luce, ſimus ſobrij.

Induti thorace fidei & charitatis, & galea ſpe ſalutis.

Quo ſpectent vigiliæ & ſobrietas Chriſtianorum, nunc oſtendit, nimirum vt in armis excubent perpetuo aduerſus hoſtem. Deſcribit autem πανοπλίαν Chriſtiani militis paucisſimis verbis, quam fuſius deſcribit ad Epheſ.6. Hic tres Chriſtianorum virtutes, fidem, charitatem & ſpem ponit, quas armorum titulo ornat. Nam vt ſcutum, thorax, & galea muniunt corpus militis mundani: Ita animum pij hominis aduerſus tela diaboli munit fides, qua totus Chriſtus induitur, charitas, qua fides lucet, Spes, quę omni inſultui diaboli opponitur infracta, quaque ſalus ipſa certisſima expectatur.

Quia non conſtituit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Amplificat ab obiecto ſpei, quod eſt liberatio à damnatione, & acquiſitio ſalutis, & ne quis hoc ſibi aſſcribat, addit cauſam, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Porrò cum iram & ſalutem nominat, ſignificat vtramq; exercendam eſſe in aduentu Domini. Iram quidem aduerſus reprobos: Salutem vero erga eos, quos fide, charitate & ſpe armatos inuenerit. Idque non ex ipſorum ſed Chriſti ſolius merito. Obſeruetur & ἀντίθεσις, quod ſalus acquiri non poſsit, niſi per hunc Dominum Ieſum.

Qui mortuus eſt pro nobis, vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum ipſo viuamus.

Aetiologia eſt proximæ rationis à fine mortis Chriſti ſumta. Cum autem mortem nominat, per Synecdochen intelligit omnia redemtionis beneficia, quorum finis eſt, vt credentes per ipſum æternum beati in cœlo viuant. Quocirca ſpes noſtra non nititur debili fundamento, ſed firmo & duraturo. Quæ ſpes cum talis ſit, nequaquam confundit ſperantes. Habent enim teſtimonium ſpiritus, quod hic præbet ſpiritui noſtro de paterno erga nos fauore in Chriſto Ieſu Domino noſtro, Rom.5.

Quare confortamini vos inuicem, & ædificate ſinguli ſingulos, ſicut & facitis.

Poſtquam non pauca Chriſtianorum officia recenſuit, oſtendit omnium commune officium eſſe incumbere doctrinæ, & exhortationi mutuæ, vt vſus doctrinæ in vitá conſpiciatur. Hic tria obſeruentur; primum (quod iam dictum eſt) commune officium eſſe piorum ſe mutuo exhortari ac ædificare in pietate. Deinde errare eos, qui hoc ad ſolos publicos verbi miniſtros reijciunt. Tametſi enim in publicum miniſterium non eſt temere perrumpendum: Tamen omnibus ex æquo incumbit ſe mutuo exhortari & ædificare, ſeruato tamen Eccleſiæ ordine. Poſtremo damnari Enthuſiaſtas qui verbi miniſterium labefactare conantur, cum hic Paulus aperte requirat mutuam exhortationem & ædificationem.

Rogamus autem vos fratres vt cognoſcatis eos qui laborant inter vos, & qui præſunt vobis in domino & admonent vos, vtque habeatis illos in ſummo precio per charitatem propter opus illorum.

Quid ſinguli ſingulis debeant dictum eſt, Nunc addit valde neceſſariam exhortationem, qua Theſſalonicenſes hortatur, vt verbi miniſtris debitum honorem exhibeant. Huius exhortationis tres ſunt partes. Periphraſis ſeu deſcriptio miniſtrorũ verbi, officium ipſis præſtãdum, & cauſæ officij præſtandi. Periphraſis ſiue deſcriptio qualeſnam ſint veri miniſtri verbi docet: vtpote qui laborant, præſunt & admonent. Labor primum requiritur, nimirũ vt in vinea domini ſtrenue faciant officiũ, docendo fideliter populum. Reijciuntur ergo à numero miniſtrorum Euãgelij, qui ocium captant, delicias ſectãtur, & quærunt victũ fraudulẽter tituli ſacerdotalis prætextu. Nihil enim minus ſunt, quam paſtores, qui non præſunt laborando, & in verbo propagando. Deinde requiritur, vt preſint in domino, ſed vt œconomi, nõ vt domini, & patresfamilias. Sunt enim œconomi myſteriorum Dei. Quare qui non diſpenſant Euangelium, fruſtra de prælatura in Eccleſia gloriantur. Tertio requiritur, vt admoneant. nã crebris admonitionibus, publicis & priuatis

priuatis opus eſt,vt doctrina auditoribus accommodari poſsit. Adeo enim ſum⁹ propter peccatum in ſalutis negocijs negligentes,vt perpetuis ſtimulis indigeam⁹. Officium ipſis debitum eſt,vt auditores eos habeant in ſummo precio & honore per charitaté.hoc enim Paulus Primum indicat obſcure metalepſi,dum inquit, Rogamus vt agnoſcatis eos &c. Deinde clare inquiens,vt habeatis eos in ſummo precio ſeu honore.porrò hic honor cõſiſtit in quinq; Primũ enim agnoſces illorum miniſteriũ opus eſſe diuinum. Quare vt legatos Dei eos complecti decet.2.Exhibebis reuerentiá debitam propter miniſterij dignitatem. 3.Præſtabis obœdientiam in his quæ ad miniſterium pertinent,id eſt, vbi verbum Dei poſtulat obœdientiam. verũ ſi quid præcipiunt contra verbũ, ſequamur regulá Pauli,Si quis aliud Euangelium prædicauerit,Anathema ſit.4.Gratitudinem debebis,vt non ſolum animo ſis gratus erga ipſos,Verumetiá opere, id eſt,vt conferas pro tuis facultatib⁹ Euangelij miniſtris victum & ſtipendiũ.Dignus eſt enim,teſte Chriſto,operari⁹ mercede ſua.Item,Rom.15.Etenim ſi ſpiritualia ſua communicauerunt gentibus, debebant & de carnalib⁹ miniſtrare illis. Item 1. Cor. 9. Qui Euangelium annunciant, ex Euangelio viuant.Et ibidem, Quis militat ſuis ſtipendijs?1.Tim. 3. Non alligabis os boui trituranti. Admoneantur igitur pij,quod iure diuino Eccleſię miniſtris debeant ſtipẽdia. verum ne quid hic negligatur cum damno miniſterij, pertinet hæc cura ad ſuperiores, Sicut monet ſententia Eſaiæ.49.Reges erunt nutritores tui,& reginæ nutrices. Si igitur Reges ſunt nutritores Eccleſiæ,poſſunt & debent iure diuino miniſtris Eccleſiæ ſtipẽdia ordinare, exẽplo pijſsimi Ezechiæ regis,vt poſsint vacare legi Domini,2. Para. 23. Quinto,adhibebis ἐπιείκειαν in iudicãdis moribus,& tegẽdis erratis, quatenus fieri poteſt ſine iniuria doctrinæ.Nam ſi in doctrina delinquunt,nullo modo parcendi ſunt,ſed vt lupi arcendi ab ouili,donec reſipiſcant.Cauſſa cur hic honor pręſtandus ſit miniſtris Euangelij additur,cum inquit:propter opus illorum,vnde ſequitur nihil eis honoris deberi,qui officium iactant ſine labore. Quale autem ſit opus illorum ſupra dictum eſt,nimirũ vt laborent in verbo, præſint in domino,& ſedulo admoneant quos docent.

Pacem habete inter vos.

Quia diſſenſio multa generat mala, hortatur vt concordiæ & paci ſtudeãt.Nulla enim re magis turbatur Eccleſiæ incolumitas,quam diſſenſionibus,vnde non ſolum factiones & ſeditiones,verumetiam plurima cum in doctrina,tũ in moribus ſcandala oriuntur.Quare merito hic ad pacem hortatur Paulus,qua incolumitas Eccleſiæ cõſeruatur.Alij hic vertunt,pacé habete cum ipſis.Nam græcum ἐν ἀυτοῖς eſt ambiguum. ſed ego Ambroſium ſequi malui.Tametſi parũ referre videatur, niſi quod generalior ſit ſententia iuxta Ambroſij verſionem quæ huc optime quadrat,huc accedit quod Paulus nuſquam ἐν ἑαυτοῖς pro ἐν ἀυτοῖς poſuit.neque enim ſolet atticiſmos affectare.

Obſecramus vos fratres, monete inordinatos, cõſolamini puſillanimes, ſubleuate infirmos, longanimes eſtote erga omnes.

Quia non omnibus æqualia ſunt fidei incrementa , monet quomodo ſit cum ſingulis agendum. Inordinati,id eſt, flagitioſe viuentes redigendi ſunt in ordinem ſalutaribus monitionib⁹: puſillanimes, quorum fides videtur vacillare, conſolationibus ſtabiliendi ſunt.Breuiter de omnibus bene ſperandum. Quare non importune turbandi ſunt,ſed expectanda eſt per tolerantiam illorum pœnitentia.

Videte ne quis malum pro malo cuipiam reddat, ſed ſemper quod bonum eſt, ſectemini, tum erga vos inuicem, tum erga omnes.

Ne retaliemus iniurias nobis illatas monet, ſiue fratres ſunt qui offendunt, ſiue extranei noſtræ religionis hoſtes. Verum quia talis affectus eſt perdifficilis, addit particulam attentionis: Videte,ac ſi dicat:Scio difficile ac durum eſſe carni & ſanguini illatas iniurias condonare.Quare eo acriori ſtudio annitendum eſt,vt ſitis abſq; vindictæ cupiditate.Neque tamen hac exhortatione legitimam vindictá, & magiſtratus officium abrogat; ſed qualis affectus & ſtudium Chriſtianorũ eſſe debeat,oſtendit. Verũ quia talis affectus raro inuenitur,neceſſaria eſt legitima vindicta,quam magiſtratus vice Dei exercet in contumaces.

Semper gaudete, indeſinenter orate, in omni gratias agite.

Hæc quoq; Chriſtianorum officia eſſe (vt fidei germani ſunt fructus) manife-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

manifeſtum eſt. Gaudium, de quo hic loquitur, eſt tranquillitas cõſcientiæ, quæ in fide remiſsionis peccatorum fundatur, & in ſpe promiſsionis acquieſcit. Hoc gaudiũ vel in medijs perſecutionibus manet, modo Chriſtum victorem mundi non amittas.

Hæc enim eſt voluntas Dei in Chriſto Ieſu erga vos.

Confirmatio proximæ ſententiæ à voluntate Dei ſumta, quæ noſtrarum actionum regula eſſe debet, vt ſupra dictum eſt.

Spiritum ne extinguatis, prophetias ne aſpernemini.

Hæc duo dicta ita differunt. prius generale eſt, poſterius ſpeciale. Spiritũ ne extinguatis, id eſt, nolite facem Spiritus ſancti, quâ accenduntur corda veſtra ad verum Dei timorem & ſanctitatem, veſtra negligentia & incuria extinguere, ſed date operam vt accendatur magis. Obſtruẽdæ ſunt igitur feneſtræ, ne ſopor ſpiritus nos inuadat, quo fax illa Spiritus ſancti extingui ſolet. Prophetias ne aſpernemini, hoc ad donum interpretandi ſcripturas referendum eſt. Quod donum vt non eſt alligatum certis hominibus propter ſucceſsionem, quemadmodum Papiſtæ volunt, Ita datur quibuſdã ad ædificationem Eccleſiæ, quô qui pollent, non ſunt cõtemnendi, Imo potius in ſummo precio habendi, tanquã ſpiritus Dei interpretes.

Omnia probate, quod bonum eſt tenete, ab omni ſpecie mala abſtinete.

Prolepſis eſt, occurrit enim ijs, qui propter Prophetarum quorundã ineptas prophetias interpretãdi munus ſimpliciter aſpernabantur. Et hic tria dat præcepta. Primum probandam eſſe prophetiam omnem, id eſt, examinandam ad regulam fidei, quemadmodum ad Rom. 12. monet, Siue prophetiam iuxta ἀναλογίαν fidei, ſcilicet eam inſtituat. Secundum pręcedente examine tenendum eſſe quod bonum fuerit, id eſt conſentaneum fidei, & quod ad ædificationem faciat. Tertium, Non ſolum malum ac falſum, verumetiam quod tale in ſpeciẽ apparet reijciendũ eſſe. Facile enim quod tale eſt, ab hęreticis in malam conſequentiã trahitur. Quare in Eccleſia nihil niſi ſolidum, verum, ac bonum recipiendũ eſſe. vt quod ad ædificationẽ faciat. Hãc interpretationẽ præſentis loci requirit cõtext⁹, alij generalius interpretantur.

Deus autem pacis ſanctificet vos per omnia perfectos.

Quia longum fuit Chriſtianorum officia omnia particulatim recenſere, poſt longam enumerationem præcipuorum officiorũ, vt artifex genus poſuit, nimirum vt ſanctæ perfectioni ſtudeãt, & quia hoc non eſt humanarum virium, Deum huius ſanctificationis authorem facit, vt ſciamus ab eo aſsiduis precibus petenda eſſe, quæ ad veram perfectionem pertinent.

Et integer veſter ſpiritus & anima, & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.

Definitio eſt veræ ſanctitatis, & perfectionis Chriſtianorum, de qua ſuprà cap. 4. in illum locum. Hæc eſt voluntas DEI ſanctificatio veſtra. Summa eſt vt recte omnia cogitent, recte velint, ac membra ſua exhibeant arma iuſticiæ.

Fidelis eſt qui vocauit vos, qui & efficiet.

Confirmat quod dixit, à conſtantia voluntatis Dei. Deus vos vocauit per gratiam. Igitur ſerio vult veſtram ſalutem, eamque vere exhibebit, modo vobis ipſis nõ defueritis. Similis eſt locus 1. Cor. 1. & ad Phil. 1. vnde pij bene ſperare diſcant de voluntate Dei, & de finali perſeuerantia, ne cum Papiſtis impiam dubitationem foueant.

Fratres orate pro nobis, ſalutate fratres omnes in oſculo ſancto.

Suo more petit pro ſe orari. Mutuis enim precibus fulcitur Eccleſia. Et iubet ſalutari totam Eccleſiam Theſſalonicenſium, per oſculum ſanctum, tanquam per ſymbolum externum, purum animi affectum intelligit. Sanctum enim epitheon impudico & fallaci oſculo opponitur.

Adiuro vos per dominum, vt legatur

Ne ſupprimatur Epiſtola, & pau-

Epiſtola

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus.

cis quibuſdam legatur, veretur. Quare eos obteſtatur per dominum, vt omnibus legatur. Hinc diſcamus verbum Dei non celandum vllos, quantumuis rudes & ruſticos. Nam vt fides verbi ab omnibus, Ita & eius cognitio requiritur.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum, AMEN.

Vſitata Paulo eſt hæc clauſula ſeu fauſta imprecatio in omnibus Epiſtolis, Quæ continet ſummam Euangelij, & fructum fidei, quemadmodum ſupra ſæpius dictum eſt.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES.

QVIA SATIS CONSTAT QVALIS QVANTVSQVE ſit huius Epiſtolæ author, omiſſo eius encomio, tantum ea hoc loco dicam, quæ ad huius Epiſtolæ claram intelligentiam facere videbuntur, vt ſunt, Occaſio ſcriptionis, principalis quæſtio ſeu ſtatus Epiſtolæ, & tractationis ordo ſeu methodus.

DE OCCASIONE.

Occaſio præcipua huius Epiſtolæ hæc fuit. Admonuerat Paulus in priori Epiſtola cap. 5. de aduentu Domini ad iudicium, quem minime cogitantibus hominibus, omniaque proſpera ſibi promittentibus impijs, affuturum prædixit. Hinc quidam doctrinæ Pauli corruptores ſumſerunt occaſionem, vt propediem diem Domini affuturum, affirmarent. Vnde redditi ſunt non pauci, vt ex 3. cap. apparet, negligentiores, adeo quod multi inordinate, neglecto vocationis labore, vixerint. Hos vt ab errore reuocet Paulus, ſcribit hanc Epiſtolam.

DE QVAESTIONE PRINCIPALI.

Principalis quæſtio eſt de tempore aduentus Domini ad iudicium, quem alij quidē iamiam inſtare, Paulus vero ſigna quædam præceſſura, nempe defectionis à fide, & reuelationem Antichriſti pronunciat. Vnde confutatur eorum error, qui aliter ſenſerunt. Eſt igitur hæc Epiſtola, quantum ad principalem quæſtionem attinet, Generis Iudicialis, & ſtatus coniecturalis. Tametſi alia quoque genera, & quæſtiones, vt fieri ſolet, incidunt. Nam totum primum caput generis eſt demonſtratiui: poſtremum ſuaſorij.

DE TRACTATIONIS ORDINE SEV METHODO.

Poſt vſitatam Epigrapham, exordium ſequitur, quod eſt gratulatorium. Gratias enim Deo agit pro Theſſalonicenſium fide, dilectione, & tolerantia. Propterea quod ipſis quidem in bonum afflictio, affligentibus vero ipſos in pœnam cedat. Huc addit votum de ipſorum perfectione in gloriam Chriſti: atque his primum caput abſoluitur. In ſecundo accedit ad principalem quæſtionem, præmiſſa exhortatione, ne ſinant ſe decipi ab illis, qui diem Domini iamiam inſtare prædicebant. Deinde ſigna præceſſura extremum diem, atque adeo ipſum Antichriſtum graphice depingit, addens cauſſas cœcitatis hominum, qui Antichriſti erroribus inuoluentur. Huc addit gratiarum actionem pro fide Theſſalonicenſum, & hortatur ad conſtantiam. In tertio capite varias parænefes addit, hor-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dit, hortatur pro ſe fieri preces: optat ipſis Theſſalonicenſibus incrementum dilectionis Dei & patientiæ: Suadet caueri inordinatos, hortatur ad laborem: Monſtrat quomodo agendum ſit cum contumacibus. Tandem precatus ipſis pacem, fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Gratias agit pro Theſſalonicenſium fide, & dilectione, & tolerantia, in perſecutionibus, quos ſolatur futura gloria, & compenſatione afflictionum, & ſimul precatur ipſis conſtantiam, vt per Chriſtum tandem plene ſanctificentur.

Ordo & partes Capitis Primi.

Primo loco ponitur Epigrapha. Hanc ſequitur exordium gratulatorium, quod ipſorum fides, dilectio, tolerantia creſcat, vnde ſe quoque gloriari teſtatur. Deinde vt eos animet, & ad perſeuerantiam inſtiget, meminit cum præmij pietatis, tum ſuppliciorum impietatis in aduentu Domini. Huc addit, quod pro ipſis precari ſoleat, vt Deus eos dignos faciat vocatione, vtque ſanctificentur magis.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Hæc Epigrapha ſupra in priori ad Theſſalonicenſes explicata eſt, & continet duo. Nomen authoris Epiſtolæ & ſociorum, & eos ad quos ſcribitur.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Salutatio breuiſsime propria Euangelij beneficia continet. Gratia enim fauor Dei eſt cum remiſsione peccatorum. Pax eſt reconciliatio, cui tranquillitas conſcientiæ omniaque proſpera coniuncta ſunt.

Gratias agere debemus Deo ſemper pro vobis fratres.

Propoſitio exordij eſt, vbi ex verbo Debere, collige officium piorum eſſe, ſemper Deo gratias agere, non ſolum quando nobis, verumetiam quando alijs læta contingunt.

Quemadmodum dignum eſt.

Cum dicit dignum eſſe, indicat non ſolum præconis verbi, verumetiam omnium eſſe debitum officium Deo gratiarum actionem reddere, pro Eccleſiæ felici ſtatu & proſpero Euangelij curſu.

Quia creſcit valde fides veſtra, & exuperat dilectio vniuſcuiuſque omnium veſtrum erga vos mutuo.

Ratio propoſitionis eſt, ab incremento fidei & dilectionis Theſſalonicenſum. Sed vnde nouit incrementum fidei? ex incremento dilectionis. Ex effectu enim cauſſa dignoſcitur. Vbi igitur exigua charitas eſt, Ibi exiguæ quoq; ſcintillæ fidei: quæ fides, quo magis arſerit, eo maiores charitatis flammas emittit. Admoneamur itaque exemplo Theſſalonicenſium, vt maiora fidei & charitatis incrementa à Deo petamus.

Adeo vt nos ipſi de vobis gloriemur in

A ſigno maximos illorum in fide Eccle-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eccleſijs Dei, ſuper tolerantia veſtra, & fide in omnibus perſecutionibus & afflictionibus quas ſuſtinetis.

& charitate progreſſus fuiſſe oſtendit. Neceſſe eſt enim non exiguos fuiſſe progreſſus, de quibus gloriatur Apoſtolus, proponendo ipſos alijs in exemplum fidei & charitatis & patientiæ in perſecutionibus. Cum inquit, Super tolerãtia veſtra & fide, coniungit effectum & cauſſam, & ex effectu cauſſam demonſtrat. Eſt enim tolerantia ſub cruce euidens fidei argumentum. Neq; enim poteſt caro & ſanguis in afflictionibus ſuperare, niſi ſpiritus fidei robur ſuppeditauerit. Nam quorum fides nõ altas radices egit in corde, illi tempore perſecutionis iuxta parabolam dominicam ſcandalizantur, ac in priſtinas tenebras relabuntur.

In oſtenſionem iuſti iudicij Dei.

Hoc pertinet ad conſolandos Theſſalonicenſes in afflictionibus. Eſt enim ſenſus: quod vos patimini & miſere affligimini in hoc mundo, cõtra quod vos affligentes ſecure & in pace degunt, euidens documentum eſt futuri iudicij. Nam cum Deus iuſtus ſit iudex, Iuſtum exerceat iudicium, neceſſe eſt. Quare cum in hoc mundo pij affliguntur, & impijs bene eſt, Sequitur vt aliquando poſt mortem ſequatur iudicium, in quo iuſtus iudex pijs præmia & impijs ſupplicia reddet. Ex hoc argumento etiam Philoſophi ratiocinabantur immortalitatem animarum.

Vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

Collatio eſt futuræ gloriæ cum præſenti afflictione. Vult enim Paulus, vt in omnibus afflictionibus aſpiciamus ad futuram gloriam, quam conſequemur in regno Dei glorioſo. Neque enim hic de merito & cauſſa regni Dei loquitur, ſed qualeſnã ſunt & eſſe debeãt regni cœleſtis hæredes oſtendit. Crux enim non facit dignos regno Dei, ſed declarat dignos, dignos inquam non propria dignitate, ſed dignitate ac merito filij Dei, cuius ſolius crux vnica nos dignos reddit æterna gloria.

Siquidem iuſtum eſt apud Deum reddere his, qui vos affligunt, afflictionem, & vobis qui affligimini relaxationem.

Apertius declarat quod dixit (in oſtenſionem iuſti iudicij Dei) idque ab effectu iudicij Dei. Eſtque tale argumentum: Iuſtum eſt iudicium Dei, Igitur vobis qui ob pietatem hic affligimini, relaxationem, & affligentibus vos pœnam reddet iuſtus iudex.

Cum manifeſtabitur Dominus Ieſus de cœlo.

Amplificat à tempore, & ſimul indicat non eſſe pijs ſperandam in hoc mundo requiem & ſecuritatem firmam. Nam tum demum ſalus noſtra apparebit, quãdo filius hominis venerit ad iudiciũ.

Cum Angelis potentiæ ſuæ in igni flammæ.

Qualiſnam ſit iudicis aduentus futurus indicat, quo terrorem incutiat impijs, & ad fortitudinem animet pios, Angelos potentiæ vocat, per quos Deus ſuam potentiam exequetur. Ignis flamma afferet ardorem & incendium impijs, pijs vero fulgorem & lucem, vt in hunc locum ſcribit Athanaſius. Plura de hoc igni vide 2. Petri. 3.

Qui vltionem infligit ijs, qui non nouerunt Deum, & non obediunt Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui pœnam dabunt, interitum æternum, à facie Domini & gloria potentiæ ipſius.

Finis aduentus ad iudicium, quo ad impios attinet, nempe vt eos Dominus æternis ſupplicijs ſubijciat puniendos. Non noſſe Deum, & non obœdire Euangelio, pro eodem ponuntur. Verba enim noticiæ vſu ſcripturæ per Synedochen etiam conſequentes effectus denotant. Eſt igitur noſſe Deum ſcire quod ſit, ſcire quæ ſit eius volũtas, eique iuxta verbum fidere, quod ſane nihil aliud eſt, quam obœdire Euangelio. A facie Domini, & à gloria potentiæ eius, eſt quando Dominus adueniet iudicaturus, ſuamque virtutem declaraturus. Alludit autem Paulus ad dictum Pſalmi 67. Sicut tabeſcit cera à facie ignis, Sic impij pereant à facie Dei.

Cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cum venerit vt glorificetur in ſanctis ſuis, & admirabilis reddatur in omnibus credentibus, quod fides habita ſit teſtimonio noſtro erga vos in die illo.

Finis aduentus Domini ad iudicium, quo ad pios attinet, quales ſunt credentes, hoc eſt, qui teſtimonio Apoſtolorum de Chriſto fidem adhibent, conuertendo ſe vera pœnitentia ad dominum. In his glorificabitur Dominus, id eſt ſancti ipſum glorificabũt & agnoſcent ſuæ ſanctificationis authorem, qui mirabiliter hunc præſentem miſeriæ ſtatũ æterna commutabit gloria, Ideoque admirabilis ſeu admirandus merito habebitur.

Ad quod etiam oramus ſemper pro vobis, vt vos dignos habeat iſta vocatione Deus noſter, & impleat omne beneplacitum bonitatis & opus fidei in potentia.

Nunc preces addit Paulus, vt Theſſalonicenſes perſeuerent in vocatione: quod fit cum Deus implet ſuam paternam beneuolentiam, qua in vocatis opus fidei potenter abſoluit. Vt enim ſua mera bonitate nos vocat Deus, ita & fidem infundit, eique incrementa largitur ſua potentia. Opus autem fidei vocat reſpectu Dei, fidem in nobis efficientis. Admoneatur ergo hic vnuſquiſque noſtrum, ne ſacrilege opus Dei in ſe inchoatum deſtruat, & ſua ingratitudine ſibi accerſat iram Dei.

Vt glorificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in eo, iuxta gratiam Dei noſtri & Domini Ieſu Chriſti.

Finem duplicem perſeuerantiæ in fide & vocatione addit. Vnum quidem, vt nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti glorificetur in credentibus. Alterum vero, vt ipſi credentes in ipſo Chriſto glorificentur, Idque iuxta gratiam Dei & Domini Ieſu Chriſti, ne quis hoc ſuis aſcribat viribus, ſed ſoli poti⁹ bonitati Dei, & merito Chriſti attribuat. Porrò vt Chriſtus dicitur in ijs glorificari, qui eius gloriam, fide, confeſſione, tolerantia ac innocentia vitæ illuſtrant, Sic in Chriſto glorificantur, quos Chriſtus poſt multas hic exantlatas ærumnas æternitatis gloria donabit. Admoneamur igitur hoc loco, quo vitæ noſtræ omnes actiones & ſtudia referri oporteat.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Theſſalonicenſes, ne ſinant ſe decipi ab ijs qui extremum diem iam in foribus eſſe prædixerunt. Nam Chriſtus non aduenict priuſquam mundus in defectionem prolapſus fuerit, & Antichriſtus regnum palam obtinuerit, idq; propter ingratitudinem hominum, qui noluerunt veritati credere.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Poterit hoc caput in quinque partes diſtribui: quarum prima, eſt exhortatoria propoſitio ad conſtantiam, ne ſinant ſe Theſſalonicenſes ſeduci ab ijs qui extremum diem iam ceruicibus imminere clamabant. Secunda eſt ratio propoſitionis à vaticinio apoſtaſiæ & regni Antichriſti ſumta. Tertia conſolatoria eſt, ne frangantur Theſſalonicenſes ob tantam rerum confuſionem. Quarta exhortatio eſt ad perſeuerantiam. Poſtrema votum & orationem pro Theſſalonicenſibus continet.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ROGAMVS autem vos fratres, ſuper aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & aggregationẽ no-

Exhortatoria propoſitio. Hortatur enim Theſſalonicenſes ad conſtantiam, vt perſtent firmi in fidei doctri-

ſtri in

ſtri in illum, ne cito dimoueamini à mente neq; turbemini vel per ſpiritum vel per ſermonem vel per Epiſtolam tanquã per nos, quaſi inſtet dies Domini.

na, quam didicerant. Mens enim hic ſignificat certam de veritate Dei perſuaſionem mente conceptam. Solet enim ſæpe ſubiectum pro adiuncto Metonymicos poni. Porrò hic quatuor obſeruẽtur. PRIMVM, ipſa obteſtatio Pauli, Deinde obteſtandi modus, Tum duplex metaphora, poſtremo fallendi vię, quas vult Theſſalonicenſes cauere. Obteſtatio non ſolum conſtantiam auditoribus verbi cõmendat, verumetiam indicat quam ſolicitus pręco verbi diuini pro ſuorũ auditorum ſalute eſſe debeat: ne quo modo per errores & Phanaticos homines puritas doctrinæ turbetur. Hoc enim Sathan quærit, vt cũ curſum doctrinæ impedire non poſsit, admiſceat ſordes ſuas, ad turbandũ doctrinæ fontem, ne cultus Dei purus maneat. Quare initijs occurrendũ eſt, nec quicquam tanquam leue cõtemnendũ, vnde poſsit expectari periculum, vel in ſpeciem minimũ. Obteſtandi modus, quod ipſos obteſtetur per aduentũ Domini & noſtri aggregationẽ in ipſum. Solemꝰ enim in obteſtationibus non ſolum res charas, verumetiam quæ ad pręſens negociũ facere videntur, proponere. Hoc enim pacto affectus magis mouẽtur ad ſeriã de rebus propoſitis cogitationẽ. Eſt igitur ſenſus præſentis obteſtationis: Si vobis animo charus eſt aduẽtus Domini. Si deſiderabile eſt vobis ad ipſum Dominum colligi, vt æternũ beati cum illo viuatis, perſiſtite firmi in doctrinæ ſinceritatẽ. Metaphora prior eſt in verbo dimoueamini, græce σαλευθῆναι, eſtque ſumta à maris iactatione, quod pro ventorũ ratione nunc huc, nunc illuc fluctuat. Vult igitur Paulus, ne Chriſtiani ſint adeo incõſtantes, vt ad omnia quæ dicũtur, ferantur & propellantur, nunc in hanc, nunc in illam opinionẽ. Diſcatur igitur ſolide verbũ Dei, ne phanaticis opinionibus ſit locus, obfirmato corde veritate Dei. Metaphora poſterior, in verbo turbemini, græce θροεῖσθαι, eſtque ſumta à rumorum inconſtantia, quibus qui fidẽ pro ſua leuitate adhibent, θροεῖσθαι, hoc eſt turbari rumoribus, dicuntur. Quare Paulus hac metaphora monet, ne ſimiles ſimus leuibus hominibus, qui ad quemuis rumorẽ trepidant. Fallendi vias hic tres ponit, ſpiritum, ſermonem, & Epiſtolã ſuppoſititiam. Spiritus nomine prophetias fictas intelligit, quibus ideo ſpiritus nomen dederunt, vt facilius fallerent. Sic hodie Papiſtæ Spiritui ſancto aſſcribunt ſuas impoſturas, vt eo citius eas tanquã oracula diuina recipiãt homines. Quare ſequendũ conſiliũ Iohannis: Probate ſpiritus, num à Deo ſint. Sermo hoc loco diſputationẽ ſignificat deceptoriã. Sic enim ſæpe λόγος græcis accipitur. Siue mauis per ſermonẽ garrulitatem futilem ad fallendũ idoneam, intelligere. Epiſtola ſuppoſititia fraudes Satanicas indicat, quib. ille hanc ad fallendũ technã inuenit vt ſub nominibus Apoſtolorũ mendacia obtruderẽtur Eccleſiæ: Perinde atq; hodie Papiſtæ ſuos errores ſanctorum patrum titulis ornant. Moneamur itaq; hoc loco vt caueamus omnes præſtigias Satanæ, vtq; lucernam verbi Dei ſolam in ſalutis negocio ſequamur, memores regulæ Ambroſianæ, quæ lib. 1. officiorum in hunc modum legitur: Nos noua omnia quæ Chriſtus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Chriſtus eſt. Si igitur Chriſtus non docuit, quod docemus, etiam nos id deteſtabile iudicamus.

Ne quis vos decipiat vllo modo.

Repetitio eſt propoſitionis cum aſſeueratione, quæ enim tenacius hominum mentibus hærere cupimus, ſæpius inculcamus.

Quia niſi venerit ἀποστασία prius.

Ratio propoſitionis à vaticinio defectionis præceſſuræ aduentum Domini. Eſt autem defectiua oratio. Nã ſubaudiendum eſt, Nõ veniet dies Domini. Sic ergo ordina, quia nõ veniet dies Domini, niſi prius venerit ἀποστασία. & eſt ꝓpoſitio hypothetici ſyllogiſmi loco integri argumenti à poſitione antecedentis ad poſitionẽ conſequentis in hunc modum: Si non venit ἀποστασία, nondum veniet dies Domini. Atqui non venit ἀποστασία, igitur nondum veniet dies Domini. Deſcribit autem hic defectionem, quæ per totam Eccleſiam graſſabitur, vt ſit veluti quoddã vniuerſale impietatis diluuium (quo enim propior eſt aduentus Domini, eo magis omnia miſcet Satan, turbãdæ Eccleſię cauſſa) mox caput tantæ defectionis cõſtituens aduerſariũ Chriſti ſeu Antichriſtũ, qui in templo Dei ſedens diuinos honores ſibi vſurpabit. Porrò qualiſnã futura eſſet hæc ἀποστασία, obſcurũ videtur, pleriq; ad Romanã monarchiã referunt, ac ita exponũt: quando Romana monarchia finẽ fecerit, & Antichriſtus in locum eius ſucceſſerit, aderit in foribꝰ dies Domini. Verum hęc expoſitio nimis videtur coacta, alij inſiſtẽtes vocabuli ꝓprię ſignificationi, ἀποστασίαν intelligunt perfidã mundi à fide Chriſti defectionẽ, vnde apoſtatæ dicũtur religionis deſer-

tores. Cum itaq; prædicitur hic vniuerſalis quædã mundi defectio à fide, indicatur ſimul prius prædicandum eſſe verbum fidei per vniuerſum orbem. Nemo enim à Chriſto deficere poteſt, niſi qui prius per Euangelij prædicationẽ Chriſti imperio erat ſubiectus. Hunc eſſe genuinum huius loci ſenſum nõ dubito. Præſertim cum Paulus prioris Timothei 4. hanc apoſtaſiam ad fidem referat his verbis: Spiritus clare dicit, quod in extremis temporibus ἀποστήσονται, hoc eſt, apoſtatæ fient, ſeu deficient quidam à fide, attendentes ſpiritibus ſeductoribus & doctrinis dæmoniorum. Hic quia Paulus verbo vtitur à quo nomen ἀποστασία deſcendit, non dubito quin vtroq; loco de eadem defectione, nimirum à fide loquatur. Huc accedit quod Paulus videatur ad duo Chriſti dicta reſpexiſſe, quorũ alterum eſt Matth. 24. & prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo in teſtimoniũ omnibus gentibus. Alterũ eſt Lucæ 18. Veruntamẽ filius hominis cũ venerit num inueniet fidẽ ſuper terrã? Hic Chriſtus aperte loquitur de defectione vniuerſali mundi à fide. firmiter igitur ſtatuamus Paulum de defectione à fide loqui, quæ Euangelium per vniuerſum prædicatum orbem ſequetur, id quod euentus etiam (proh dolor) comprobat. Nam Aſia, & Africa, & magna pars Europę à fide Chriſti defecerat, & pleriq; eorum, qui de fide gloriantur, factis eam negant, & declarant ſe turpiter à fide defeciſſe. Sed quid hinc fidelis colliget? Primum, hoc vaticinium obijciet ſcandalo defectionis & confuſionis tot regnorum ac populorum à fide Chriſti, in qua iram Dei aduerſus ingratitudinem hominum conſideret, Deinde huius defectionis cogitatione excitetur pius ad ſerium timorem Dei & gratitudinem erga Deum, ne ingratus ipſe quoque aliquando abijciatur.

Et reuelatus fuerit homo peccati. Iam de capite defectionis agit. Texitur autem hic deſcriptio Antichriſti eiuſq; regni. Hic tametſi vnus reuera non eſt, vnius tamẽ perſonæ nomine deſcribitur, cũ propter regnum, quod cõtra Chriſtum erigit, Tum propter ſpiritũ Sathanæ, quo aguntur omnes qui Chriſto ſe opponunt. vnus igitur ratione regni Antichriſtiani dicitur. Deinde & vnus dicitur κατ' ἐξοχὴν, qui per ſucceſsionem tamẽ ſupremum locum in regno Chriſto aduerſario tenet. Quare cum regnũ Papæ prætextu religionis Chriſtianæ, cum Chriſti regno ex diametro pugnat, & Papa in eo tanquã ſummus Monarcha præſidet, ne dubitaueris ipſum Papam hoc modo Antichriſtũ recte dici. Dicuntur autem multi Antichriſti, ſed diuerſimode. primum in genere, quotquot Chriſto quocunq; modo aduerſantur. Quales ſunt Iudæi, Turcæ, Prophanæ gentes, & alij qui vel profeſsione, vel doctrina, vel moribus Chriſto ſe opponũt. Deinde dicuntur à Iohanne Antichriſti, quotquot ſpiritu Satanæ acti ſub Chriſtiano nomine ſe Chriſto opponunt, per doctrinã, qui nũc Pſeudoprophetę, nũc hæretici dicuntur, nõ autẽ Pſeudochriſti. Nam hi fuerunt qui pro ſaluatoribus Iudaico populo ante deuaſtationẽ Hieruſalem ſe venditarunt, quales fuerunt Teudas Magus, Iudas Galilæus, Simõ Magus & Aegyptius quidam, multiq; alij, de quib. Ioſeph⁹ varijs in locis. Cæterũ ne odio papatus videamur Papam Antichriſtiani regni caput cõſtituere, primum cõſtituamus definitionẽ Antichriſti, eamq; ſtabiliam⁹ verbo Dei. Deinde videamus in explicatione deſcriptionis Paulinæ, cõueniãtne data definitio Papæ eiuſq; regno an nõ. Sit itaq; hæc definitio. Antichriſtus, latine aduerſari⁹ Chriſti, ſeductor eſt qui religionis Chriſtianæ prætextu in tẽplo Dei ſedẽs, diuinos ſibi honores vſurpat, quiq; negãdo Ieſum eſſe Chriſtũ, ſibi alijsq; multis eſt exitio, homines à Chriſto ad ſpirit⁹ ſeductores, & doctrinas dęmoniorũ ſignis abducẽdo, quo ingrati erga veritatẽ Dei, pœnas ſuę ingratitudinis erroribus⁹ mortiferis obſequentes luãt. Hæc definitio ex varijs ſcripturæ locis eſt collecta. Quod Antichriſtũ aduerſariũ Chriſti dicã, ratio nominis eſt, hunc ipſum ſeductorẽ & negatorẽ Chriſti cũ Ioh. 1. 2. & 4. voco. Reliqua partim ex præſenti loco Pauli, partim ex 4. cap. prioris Epiſtolæ Pauli ad Timotheũ ſumta ſunt. Verũ quia vnum ex mẽbris definitionis datę nõ videtur prima facie cõuenire Papæ, quod tamẽ Iohannes diſerte ponit cũ definit Antichriſtum videlicet qui negat Chriſtũ eſſe Ieſum, opus eſt huius membri dilucida explicatione. Negatio itaq; Chriſti duplex eſt, Totalis & partialis. Totalis negatio eſt Iudaica & Mahometica ſeu Turcica, qua negatur fili⁹ Mariæ eſſe promiſſus ille Meſsias, hoc eſt Chriſtus ſaluator in ſe credentiũ. De hac negatione ſi Iohannes loquitur, Antichriſti vocabulum latius accipit quam Paulus. Nam Paulus Antichriſtum in templo Dei collocatum iri prædicit, vt qui voce quidẽ & cõfeſsione agnoſcet Mariæ filiũ eſſe Chriſtum, nec de ipſius perſona cum ipſis Iudæis dubitet. Relinquitur ergo Antichriſtũ, de quo Paulus loquitur, nõ in totum Chriſtum abnegare. Alia eſt negatio Chriſti partialis ſeu hæretica, qua quæ Chriſtus habet ꝓpria, illi detrahũtur. Hac negatur alias diuinitas, cui ſe Cerinthus & Ebion tẽpore Iohannis Apoſtoli oppoſuerunt, & poſtea Arrius & multi alij. Alias humanitas

quam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quam oppugnabat Martion, Valentinus, Secundus & alij multi. Alias perſona, cuius diſtinctionē à patre rabioſe negauit Sabellius, Paulus Samoſatenus, Praxeas, & noſtro tempore Michaël Seruetus Hiſpanus. Alias officium, ſed officij negatio duplex eſt. Quædā enim in doctrina & moribus ſita eſt, qualis eſt Pelagij & Papaliū omniū qui voce & vita negant Ieſum eſſe Chriſtum, id eſt, non tribuunt ipſi hunc honorem, quod ſolus ſit vita & ſalus credentium iuxta ſcripturas: ſed partē ſalutis aſſcribunt operibus, ijſq; ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum eſt poſita, eaq; eſt interna & externa. Interna quidem, cum iuxta verbum vera Chriſti fiducia nō ſumus prędíti. Externa vero, quoties factis negamus impijs, quem ore confitemur. Quanquam itaq; Papa nec diuinitatem, nec humanitatem, nec perſonæ fidem impugnat, Tamē Chriſti negator eſt, quatenus ipſius officium proprium alijs rebus quam ſoli Chriſto tribuat. Et quoniam Chriſtus officij ſui cauſſa venit in hunc mundum, atq; hoc officium negat Papa, relinquitur Papam turpiter Chriſtum abnegare, atq; adeo hoc nomine Deo patri & filio aduerſari. Quomodo autem reliqua definitionis membra Papæ cōpetant, in textus enarratione videbimus. REVELATVS FVERIT. Reuelari hic opponitur occultis inſidijs, vt ſit reuelari aperte occupare regnum & exercere Tyrannidem in Eccleſia, quod nemo nō videt Papam feciſſe vltra nongentos annos, inde vſque à tempore Phocæ imperatoris, à quo primatum in Eccleſia obtinuit Papa. HOMO PECCATI. Quædam græca exemplaria nō ἁμαρτίας ſed ἀνομίας habent, hoc eſt, iniquitatis, quemadmodum & vetus interpres legiſſe videtur. Hoc Epitheto ſignificatur quod legis diuinæ contemtor ſit ac tranſgreſſor. Vt qui & ſe & alios iniquitate conſtrictos inuoluat. Hoc qui non fatetur Papæ conuenire, plane cæcus eſt. Totam enim rationem cultus Dei peruertit, & loco legis diuinæ, ſuas traditiones iam multos annos obtruſerat Eccleſiæ.

Filius perditionis.

Hoc eſt, vt ipſe eſt perditus: ita perditionis author eſt alijs. Hic ſane titulus vt optime Papæ congruit: Ita omnes monet vt ipſum tanquam peſtem ac perditionis magiſtrum fugiant. Paulus pronunciat anathema eſſe, qui inuertit Chriſti Euangelium, & Chriſtus vocat Iudam filium perditionis, qui Chriſtum oſculo perdidit, qui fieret vt Papa nō recte diceretur filius perditionis, qui pluſquam proditorio oſculo Chriſtum prodit, eius Euangelium inuertendo, & ſanguinem ipſius ſacroſanctum pedibus conculcando?

Qui eſt aduerſarius.

Græcè ὁ ἀντικείμενος. vbi articulus emphaſin habet, vt ſignificetur caput Antichriſtiani regni, qui ſe Chriſti officio opponit, ſibi tribuit quod Chriſti eſt proprium, quod ſane in papam quadrare probatum eſt antea, & mox clarius oſtendetur.

Et efferens ſe aduerſus omne, quod dicitur Deus aut numen, adeo vt ipſe ſedeat in templo Dei, tanquam Deus, oſtentans ſeipſum quaſi ſit Deus.

His tribus attributis, quæ eodem pertinent, arrogantia Antichriſti deſcribitur, qua vult ſuas leges æternis Dei decretis præferri. His notis ſignificatur, quod Antichriſtus non ſit aliquis proprie extra viſibilem Eccleſiam, ſed quod ſit arrogans quiſpiā glorians de Eccleſiæ titulo atq; efferens ſe vſq; adeo, vt ſe oſtentet quaſi ſit Deus. Id quod ſane non ad naturam diuinam, ſed ad poteſtatem in Eccleſia referendū eſt, qua poteſtate ſibi ſumit ius cōdendī leges vitę & mortis in Eccleſia. Iacobi 4. dicitur, Vn⁹ eſt legislator qui poteſt ſeruare & perdere. Loquitur autē hic Apoſtolus nō de externa politia, ſed de ſpirituali regimine. Quare cū cōiungitur ſeruandi perdendiq; poteſtas cū legislatoris Dei officio, ſignificat Apoſtolus eos omnes totam maieſtatem diuinā ad ſe rapere, qui ſibi ius ferendæ legis vendicant. An nō hoc veriſsime in Papā quadrat? An nō iſte perditus ſuas leges diuinis legibus præfert? An non atrocius ſcelus eſt Papiſtis veſci carnibus die veneris, quam toto anno ſcortari? Illum enim igne expiant, huic leuem & ridiculam ſatisfactionē in contumeliā ſanguinis Chriſti imponunt crudeles Pſychotyranni. An nō capitalius cenſetur crimen ſi vxorē duxerit ſacerdos pius, quā ſi centies impurus nebulo in adulterio fuerit deprehēſus? Cum tamen Paulus vtrumq;, hoc eſt interdictū ciborum, & prohibitionem coniugij doctrinas dæmoniorū pronunciat. An nō facilius ignoſcunt, ſi quis perpetuis potationibus ſe obruat, quam ſi miſſarū prophanationi ſæpius nō interſit? Atq; adeo legem Dei violare, Papæ cum ſuis leue, & venia dignū peccatum iudicatur: ac decretum Papæ violare ſcelus eſt inexpiabile. An non hoc eſt efferre ſe contra Deum ac omnem religionem? An non eſt ven-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dicare ſibi imperium in Eccleſiam? Quare nemo dubitet quin Roma ſit ſuprema ſedes Antichriſtiani regni, & meretrix illa Babylonica, quam Iohannes vidit, ac angelus interpretatur ciuitatem magnam habentem poteſtatem ſuper reges terrę, Et quod Papa ſit eius ſummus adminiſtrator, adeoque ipſe Antichriſtus.

An non meminiſtis quod cum adhuc apud vos eſſem, hæc dixerim vobis?

Paterna obiurgatiuncula eſt, qua taxat illorum obliuionem, & ſimul eis in memoriam reuocat, quę apud ipſos coram & de aduentu Domini & reuelatione Antichriſti diſſeruerat.

Et nunc quid detineat ſcitis, donec reueletur ipſe ſuo tempore.

Repetit cauſſam moræ aduentus Domini, quam eos minime ignorare dicit, & quanquam hoc loco in ſententia reddenda variant interpretes, tamen nō dubito mentem Pauli hanc fuiſſe. Et nunc τὸ κατέχον id eſt quid detineat ſeu moram & impedimentum (quo minus aderit dies Domini, adeo cito, veluti quidam apud vos dicunt) ſcitis hoc eſſe, quod oporteat antea reuelari Antichriſtum, idq; ſuo tempore, ſcilicet poſt prædicatum Euangelium paſsim per orbem, & repudiatam gratiam, atque ita nihil hic noui dicit Paulus, ſed tantum repetit cum aſſeueratione quod antea dixerat.

(Myſterium enim iam operatur iniquitatis, ſolum tenens modo donec è medio fiat)

Hæc recte à veteri interprete in parentheſin includuntur. Eſtq; prolepſis valde neceſſaria, cui additur conſolatio. Prolepſi occurrit obiectioni huic: An non hodie multi Antichriſti ſunt? Sicuti Iohannes dicit. Multos iam Antichriſtos veniſſe. Quare vaticinio cōpleto dies Domini haud dubie ceruicibus imminet. Reſpondet Paulus, Antichriſtus iam operatur myſterium iniquitatis, hoc eſt, arcanū ſuæ iniquitatis clam orditur, ſed nondū iniquitatis regnū plene occupat, quod ſane futurum eſt antequā veniat Dominus. Nec aliud Iohannes vult quam ſpeciales tum ſectas emerſiſſe, quæ eſſent futuræ diſsipationis & regni Antichriſti pręludia. Cerinthus enim, Baſilides, Martion: Valentinus: Ebiō: Arrius & reliqui eius regni membra erant, quod regnum diabolus poſtea aduerſus Chriſtum erexit. atq; hæc de prolepſi. Cōſolatio autem eſt in verbis ſequētibus. Solum tenens modo donec è medio fiat ſeu tollatur. atq; ita hæc interpoſuit Paulus ac ſi diceret, Antichriſtus qui modo tenet, id eſt occulte molitur regnum introducendo varias ſectas, non perpetuo in Eccleſiam ſæuiet. Nam limitata eſt eius poteſtas. Fiet enim aliquando, vt è medio tollatur. Atq; ita hæc interpoſuit Paulus in conſolationem eorum, qui ſub Antichriſti iugo premuntur. Hæc itaq; Pauli mens eſt. Tametſi duplex verborum ordinatio adhiberi poteſt. Prior vt myſteriū ſit nominatiui caſus, hoc modo: myſterium iniquitatis iam operatur, id eſt efficax eſt, ſcilicet per Antichriſti præcurſores, quod ita tamen reſolui debet. Antichriſtus occulte ſuam iniquitatē modo exercet, ſcilicet per ſua membra ſeu præcurſores hæreticos ſicuti ſupra expoſitum eſt. Poſterior ordinatio (ſed prius deletis vſitatis diſtinctionibus) hæc eſt, qui obtinet modo donec è medio tollatur, tantum operatur nunc myſterium iniquitatis, Hoc eſt, Antichriſtus qui nunc per falſos doctores obtinere imperium videtur, non tamen plenum imperium adhuc nactus eſt, ſed tantum occulte iniquitatis regnum molitur. Sed eandem habet ſententiam vtraque ordinatio.

Et tunc reuelabitur iniquus ille.

Hæc verba non ad parentheſin (Irenæus lib.3.cap.7.) ſed ad ea quæ præceſſerunt referenda ſunt. Eſtq; repetitio præcedentium, quo aptius ſequentia attexi poſsint. Proinde ſic conſtrue, & tunc (id eſt ſuo tempore ſcilicet poſt prædicatum Euangelium paſſim per orbem, & poſt repudiatam gratiam) Ille iniquus (hoc eſt, Antichriſtus) Reuelabitur (id eſt imperium obtinebit ac palam in Eccleſia viſibili regnabit) hunc genuinum verborum ſenſum eſſe conuincit textus periſtaſis.

Quem Dominus deſtruet ſpiritu oris ſui, & abolebit illuſtratione aduentus ſui.

Dixit Antichriſtum è medio tollendum, Nunc quomodo id fiat exponit, nimirum per ſpiritum oris Chriſti & illuſtrem ſeu glorioſum aduentum Domini. Eſt autē ſpiritus Chriſti, ipſa Euangelij prędicatio, per quam regnum Antichriſti cōquaſſabitur, & paulatim cōſumetur, in totum autē

non ab-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nō abrogabitur antequam Dominus ad iudicium venerit. Porrò tametſi omnibus ſeculis fuerunt pij quidā viri, qui improbarunt Papæ Tyrannidem: Tamen integrum ſuū regnū obtinuit vſq; ad annum Domini 1517. quo Lutherus cœpit ſpiritu oris Domini Papatum inuadere, à quo tempore adeo ſparſum eſt Euangelium per pios Euágelij miniſtros, quod tantum nō vniuerſo orbi Antichriſti, hoc eſt Papæ, impoſtura innotuerit, atque ita deſtructio regni Antichriſti non ſubito fiet, ſed paulatim, donec ipſe Dominus ſuo aduentu extremá manum appoſuerit. Id quod haud dubie multo citius futurū eſt, quá noſtra oſcitantia ſomniat. Euentus vaticiniorum omniū Dominum in foribus eſſe clamat, ipſa rerū natura languida & effœta & quaſi eneruata idē oſtendit & teſtatur. Sed quo hæc pertinent? vt vigilem⁹ & oremus, neſcientes quando Dominus noſter venturus ſit, ſero an medio noctis, in gallicinio, an diluculo, ne ſi venerit repente offendat nos dormiētes. Sicut enim erant dies Noë, ita erit & aduentus filij hominis. Paulus 1. Theſſal. 3. ſumto argumento ab inopinato aduentu Domini, hortatur ad vigilantiam & ſobrietatem, cui ſi non obtemperauerimus, futurum eſt, vt audiamus cum fatuis virginibus. Amen dico vobis, neſcio vos.

Cuius aduentus eſt ſecundum operationem Satanæ in omnipotentia & ſignis & prodigijs mendacibus, & in omni deceptione iniuſticiæ.

Hyſterologia eſt. Deſcripſit enim regnum Antichriſti & eius deſtructionem. Nunc eius aduentum & regni adminiſtrationem attingit. Virtute enim Satanę omnia agit, & vt poſsit regnum occupare, ſignis & prodigijs mendacibus clarebit, varijſq; fallēdi artibus, quo ſuá Tyrannidem ſtabiliat, inſtructus erit. Quis non videt hoc in Papatum optime quadrare? Quot ſigna & miracula edebantur in Papatu ad confirmandā idolatriā & inuocationem ſanctorum, imo adorationem ſtatuarum? An non totus Papatus vſq; ad ortam Euangelij lucem per beatum Lutherum huiuſmodi ſcatebat ſignis? Quænam quęſo maior deceptio iniuſticiæ eſſe potuit, quam miſſarum prophanatio? de purgatorio figmentum? atque innumerabilium fraudum excogitatio? Quare admoniti ne ſinamus nos talibus impoſturis abduci à Chriſto, ſed potius eas veriſsimas Antichriſti notas agnoſcamus ac deteſtemur. PORRO hic locus poſtulat, vt aliquid de miraculis dicatur, quo inter vera & fallacia diſcernere poſsimus. Signa itaq; vera & miracula ſunt, quaſi quædam ſolennis ſubſcriptio, qua Deus ſuum verbum approbat. Fallacia itaque omnia ſunt, quæ à Chriſti Euangelio homines abducunt. Verum vt hic mens pia magis confirmetur, ſigna illa & miracula meditanda ſunt, quibus Deus non ſolum ſuum verbum confirmauit, ſed etiam quibus regnum Satanę inuaſit, ac ſe mundo declarauit Satana ſuperiorē. Huiuſmodi ſunt plurima inde vſq; à condito mundo edita, donec extrema obſignatio Euangelij in die Pentecoſtes acceſsit, dato ſpiritu ſancto Apoſtolis viſibili ſpecie. præcipua autem ſunt miracula noui teſtamenti per Chriſtum Dominum edita, quæ Satanas nulla arte imitari potuit. His ſignis cōtenti ſimus, quibus veritas Euangelij confirmata eſt, reliqua relinquamus ijs, qui impoſturas Papiſtarum & Satanæ admirantur & ſuſpiciunt.

In ijs qui pereunt.

In conſolationem piorum potentiā Antichriſti reſtringit ad certum hominum genus, nimirum ad eos, qui pereunt ſua culpa & ingratitudine. Stat enim firma & immota ſententia: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, ſed per medium ordinarium, id eſt per fidem in Chriſtum, qui hoc medium abijciunt, ſua culpa pereunt.

Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt in hoc, vt ſalui fierent, & propter hoc mittet eis Deus efficaciam ſeductionis, in hoc vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed oblectati ſunt in iniuſticia.

Dixit in quibus ſit efficax futura impoſtura Antichriſti, nimirum in pereuntibus, Nunc cauſſam perditionis in ipſos transfert, nimirum quod noluerint recipere, quam dilexiſſe oportuit, veritatem, hoc eſt, verbum Dei verum de ſalute generis humani conſequenda per Chriſtum vnicum ſaluatorem. Deinde ingratitudinis pœnam addit, nimirum quod Deus huiuſmodi ingratis hominibus mittat iuſto ſuo iudicio efficacem illuſionem, permittendo ſcilicet diabolum mendacibus ſignis, falſam doctrinā cōfirmantibus, homines in errores præcipitare, quo damnētur ob ſuam infidelitatem & ingratitudinem. Atq; hic aperte notatur cauſſa, cur totus fere mundus prolapſus ſit in tā tetros errores. Ad hanc cauſſam vertamus oculos quoties in regnis & prouincijs Euangelij curſum impediri audimus. Hinc & nos admoneamur, ne

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſimili ingratitudine, turſus erroribꝰ, aſtu Satanæ inuoluamur. De hiſce cauſsis reiectionis & approbationis copioſius Paulus agit ad Rom. 1. 2. 3. 8. 9. 10. 11. Summa huc redit. Vt hominum peruerſitas & iuſtum Dei iudicium cauſſæ ſunt damnationis pereuntium: Ita miſericordia Dei & in eandem firma fiducia cauſſæ ſunt ſalutis eorum qui ſaluantur. Nam hoc æternum Dei decretum eſt conſilium, quod credentes in Chriſtum ſalute vitaque æterna donare velit. In hoc enim ſolo dilecto charos nos habet cœleſtis pater, ad Ephe. 1.

PVGNAE INTER CHRISTVM ET EIVS HOSTEM, PAPAM ANTICHRISTVM, DESCRIPTIO.

Etſi pij omnes norunt Papam ſub titulo ſerui ſeruorum Dei, opponere ſe Chriſto Domino noſtro, vnico Saluatori credentium; Tamen vtile eſt non tantum in genere hoc ſcire, verumetiam diſtincte & ſpeciatim errores Papiſticos & multiplices corruptelas videre, vt eo magis abominemur, ac tanquam anathema fugiamus Papam, atq; eius Tyrannidẽ in Eccleſiam Dei deteſtemur. QVI prima elementa veræ religionis deguſtarunt, facile vident formam regni Chriſti longe aliam eſſe, quam eſt forma regni Antichriſtiani. Quare & adminiſtrationem vtriuſq; diuerſiſsimam eſſe neceſſe eſt. Chriſtus interrogatus à Pilato de regno, reſpondet: regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, hoc eſt, nõ eſſe mundanum imperium, quo ipſe ſuis imperet. Idem diſcipulis de primatu concertantibus, manifeſte diſtinguit inter ſuum regnum & regna mundi. Ita enim ait: principes gentium dominantur eorum, vos autem non ſic. Quid quæſo hac diſtinctione manifeſtius? Quid hac prohibitione clarius? Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi ſibi ſubiecit, & multo crudelius imperatoribus optimis & regibus imperauit, quam vlli Nerones. Finxit ſibi duos gladios datos eſſe, vnum ſecularem, quo mundi imperia adminiſtret: Alterum ſpiritualẽ, quo Eccleſiam regat. Quis vſquam adeo cœcus eſt, vt non videat Papam ſe Chriſto hic opponere? Turca ſe Chriſto opponit, ſed manifeſte. Papa vero non tam manifeſte, nam Chriſti ſe ſeruum fingit, Chriſti authoritatem prætendit, Sed exemplo Iudæ qui proditorio oſculo Dominum ſuum prodidit. Tu es Petrus, inquit Chriſtus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hoc dictum arripit Papa, ac de ſe dictum interpretatur. Quis nõ hic videt Sycophantam eſſe Papam, qui ſuo impuro ore ad ſe transfert, quod à ſe alieniſsimum eſt? Petrus dixerat, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Quod reſponſum Chriſtus approbans ait: Beatus es Simon BarIona, quia caro & ſanguis non reuelauerunt tibi, ſed pater meus cœleſtis, & ego tibi dico, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiã meã. Hic promiſsio & confeſsio coniunguntur. ex quo liquido conſtat, quod promiſsio non ſimpliciter ſit accipienda, ſed cum confeſsionis cõditione. Qui ergo confitetur Chriſtum filium Dei eſſe & vnicum mundi ſaluatorẽ, petra illa eſt de qua Chriſtus hic loquitur, nõ quidem perſonæ dignitate, aut ſucceſsionis ratione, ſed confeſsionis reſpectu: Quæ confeſsio habet promiſsionem clauium, quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi ergo hæc confeſsio non eſt, ibi nec claues ſunt. Iam autem experientia docet hanc confeſſionẽ nõ eſſe in Papa Romano, de quo dubitare nõ poteſt, qui vitas Paparum nouit, inter quos ne vnus quidẽ inuenitur qui Chriſtum docuit & ſincere cõfeſſus eſt. Taceo multos extitiſſe qui falſe omnem religionem deriſerunt, & gauiſi ſunt in ſinu, quod ſub religionis prætextu ſibi tantas delicias acquiſiuerint. Hinc patet quam iniuſte, quam ſacrilege, quam mendaciter Papa ſibi dictum Domini, tu es Petrus, &c. accõmodat, & contra Chriſtum, ſuum regnum mẽdaci interpretatione verborum ſtabilire conatur. Hoc regnũ Antichriſtianũ fraude & mendacio partum, Tyrannide, gladio, igni, omniũ ſuppliciorũ genere tuetur, & adminiſtrat, nõ Chriſti legibus, ſed ſuis iniquiſsimis decretis & traditionibꝰ in ſuum & multorum certiſsimum exitium. ETSI autem hæc pijs nota ſunt in genere de regno Antichriſtiano, (cui vt monarcha & toparcha Satanę pręſidet Papa) & de eiꝰ tyrannica & cruenta adminiſtratione: tamẽ operæprecium eſt vt magis eius inſidiæ caueantur, diſtinctius oſtendere quibus in partibus Papa manifeſte ſe Chriſto opponat, de qua re modo dicemus nõ quidẽ plene ſed tantum indicando potiſsima τ ἀντιμαχήσεως capita. OMNIBVS pijs notũ eſt Eccleſiã Dei, quæ eſt ſponſa Ieſu Chriſti, colligi, ædificari, conſeruari, fulciri, & cõſiſtere his quatuor, doctrina diuinitꝰ patefacta, Sacramẽtis diuinis, cæremonijs, & diſciplina. hæc quatuor vbi ad regulã cõgruunt, non dubium eſt ibi veram & catholicã eſſe Eccleſiam Ieſu Chriſti. Contra vbi non ſunt integra, illic vel Eccleſiam nullã eſſe, vel ciues Eccleſię tanquã in Babylonico quodã carcere captiuos eſſe. Quemadmodũ enim olim Babylone exulabat Eccleſia, ita hodie in regno Papæ non pauci pij deliteſcunt. Videamus ergo quomodo in his quatuor conueniat Babylonicæ meretrici cum ſponſa Chriſti, Quæ eſt Eccleſia. DOCTRINA ſponſæ Chriſti triplex eſt, videlicet legis, Euangelij, & cultus

Dei.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Dei.Etſi autem hæc tertia pars legis eſt,ſi eius materiã reſpicis,& Euangelij,ſi modum præſtandi ſpectas: Tamen diſtinctam facio,quia non ex lege ſeorſum, nec ex ſolo Euangelio, ſed ex vtraq; doctrina manat. QVANTVM autẽ ad legem Dei, hoc eſt, decalogum attinet, Sponſa Chriſti æſtimat legem ex eius authore Deo,& ex eiuſdem perfectione.Nam qui eam fecerit viuet in ea iuſtus & charus Deo,qui legis author eſt ſapientiſsimus,& ſolus habet poteſtatem condendi leges vitæ & mortis.Hæc planiora ſunt quam vt vlla interpretatione egeant.Nam & ipſe Deus ſe authorem legis pronunciat, & idẽ dicit ſe in lege proponere vitam & mortem,benedictionem & maledictionem, & Paulus eandẽ ideo ſpiritualem vocat,quia & ſpiritualem obœdientiam requirat,& ſit perfecta recte viuendi norma. Etſi autẽ Eccleſia Chriſti fatetur hæc de lege Dei: Tamen dũ ſe reſpicit Eccleſia,agnoſcit ſe cum Paulo nequaquam poſſe legi perfectam obœdientiam præſtare, Imo ne cultum Dei inchoare poſſe ex ſola lege. Hac cõfeſsione Eccleſia nõ accuſat legem Dei ſanctam,puram & perfectam,ſed ſuas maculas deplorat:quibus inuoluitur,adeo vt puram obœdientiam præſtare nõ poſsit. Quod & Paulus cõfirmat,prouocans ad teſtimonia corruptiſsimæ noſtræ naturæ,adducens in medium vniuerſalem omnium hominum experientiam,proponens iuſtum Dei iudicium in omnes, proferens oracula Dei quæ idem teſtantur,cõmendans nobis finem mortis Chriſti qui eſt iuſticia credentium & ſalus. Nam ſi(inquit)ex lege eſt iuſticia, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. HACTENVS diximus breuiſsime in quo loco lex Dei ſit apud ſponſam Chriſti,Nunc videamus quid Antichriſtus Papa ſentiat.

PAPA omnium primum & legis authorem Deum, & legẽ ipſam ſumma & nefaria iniuria afficit. Sed quomodo hoc probas? Papa manifeſte ſuas leges legi diuinę anteponit.ex quo ſequitur quod ſe ſuperbe extollat ſupra Deũ ipſum. Nã qui ſuis legibus alterius leges opprimit,manifeſte ſe anteponit illi cuius leges cõtemnit. Atq; hoc eſt quod Paulus dicit, Et efferens ſe aduerſus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autem Papa ſuas leges diuinis legibus anteponat,in pœnis cernitur. Multo grauius punit Papa tranſgreſſores legum ſuarũ,quam violatores legis diuinæ. Mœcho,ſcortatori ridiculam ſatisfactionẽ imponit,vt forte ieiunet vnum aut alterũ diem, aut vt numeret ſuo ſacrificulo certã pecuniã pro miſſa murmuranda. Nam egregie norunt Satellites Papę variare ſatisfactionũ modos pro hominum cõditione,diuitũ & pauperum. Vt enim diuites pecunia,ita pauperes preculis & ieiunijs expiare ſolent. At ſi quis forte carnes ederit die Veneris cõtra interdictum Papæ,aut verbulum dixerit contra idolatriã Romanam, Hic non preces, nõ pecunia,non ieiunia ſatisfaciunt,ſed atrociſsimæ pœnæ excogitantur,quib. vel minima decreti papalis violatio punietur,nõ quidẽ vt pœna illa crudeliſsima ſit ſatisfactoria pro admiſſo delicto cõtra legem Papæ, Sed vt punitus tradatur diabolo æternis pœnis expiandus. Quam vera ſint quæ dico,teſtantur infinita exempla eorũ, qui ab immaniſsimo pſychotyranno Papa crudeliſsimis pœnis propter violatas leges papales affecti ſunt. An nõ hoc eſt decreta miſeri hominis anteponere ſapientiæ Dei? An nõ hoc eſt Deũ de throno maieſtatis ſuæ detrudere,& ſe ſupra Deũ ſuperbe efferre? Qui ergo ſe Papę ſubijcit,à Deo proditorie deficit,& cũ Papa ſe Chriſto ſuperbe opponit,nõ ſine ſuo certo interitu,niſi mature per gratiã Dei reſipiſcat. HVC accedit & alia iniuria, qua Papa diuinam legem afficit. Nam & eã externa tantum præcipere,& prohibere,& imperfectã eſſe nefarie conuiciatur,contra manifeſtã Chriſti interpretationẽ,& teſtimonium. Papa dicit legem Dei cohibere manũ tantum,at Chriſtus eã requirere intimos affectus teſtatur. Papa ſomniat legi ſatisfieri externa diſciplina. at ſeruus Chriſti Paulus clamat legem Dei ſpiritualẽ eſſe, ſe vero carnalẽ venditũ ſub peccatum,adeo vt non poſsit legi perfectam obœdientiam præſtare. Chriſtus dicit ſi vis ad vitam ingredi,ſerua mandata, vnde perfectio legis concluditur. Sed Papa collocat perfectionẽ in obœdientia humanarũ traditionum,in ficta paupertate,& Sodomitica virginitate. Ex his vel cœcis clarum eſſe poteſt,quod Papa ſe Deo & Chriſto eius opponat,in prima doctrinæ Eccleſię parte videlicet in lege diuina,cui nõ ſolũ ſuas præfert,& ſe Deo anteponit, verumetiam eam maligne contra mentem Dei interpretatur, ac vt imperfectam ſubijcit ſuis traditionibus,quibus perfectionis laudem tribuit, quam ſacrilege ſapientiæ Dei adimit. Nunc accedamus ad ſecundam partem doctrinæ Eccleſiæ, quæ eſt Euangelium.

SPONSA Chriſti quæ eſt Eccleſia nõ aliud Euangeliũ, quã quod ſuus ſponſus tradidit, quod habet teſtimonium à lege & Prophetis,agnoſcit. De quo Paulus ait: Si quis aliud Euangelium euangelizauerit,quã nos,anathema ſit. Hoc Euangeliũ Chriſtus vt artifex ſummus Lucæ 24.his verbis definit: Sic ſcriptũ eſt & ſic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertia die,& prædicari in nomine eius cõuerſionẽ & remiſsionẽ peccatorũ omnibus gentib⁹. Proinde Euangeliũ eſt vniuerſalis prædicatio cõuerſionis & remiſsionis peccatorũ in nomine Chriſti paſsi & reſuſcitati à mortuis. In hac definitione multi ſunt theſauri

ſauri cœleſtis ſapiẽtiæ, quos ſola Eccleſia Chriſti recte nouit explicare, & in vſus ſuos prudentes transferre. Vt autem appareat quantũ aduerſetur Chriſto Antichriſtus Romanus, explicabo hanc definitionem, & ſcripturis diuinis illuſtrabo. PRIMO ergo loco obſeruãdũ eſt quod Euangeliũ ſit vniuerſalis prædicatio. Particula vniuerſalis expreſſe ponitur, cum dicitur à Domino, quod oporteat prædicari omnibus gẽtibus. Nam ita Hebraiſmum explico in omnes gentes. Huc facit & mandatum vniuerſale Matth. 28. Itẽ & docete omnes. Et Mar. 16. Euntes in mundũ vniuerſum, & prædicate Euangeliũ omni creaturæ. Ex his liquido conſtat, quod Euangeliũ non ad hanc vel illam nationẽ pertineat excluſis cæteris, ſed ad omnes nationes ſub ſole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit inquit Apoſtolus Chriſti, gratia Dei ſalutifera omnibus hominibus. & alibi: Deꝰ vult omnes homines ſaluos fieri, et ad cognitionẽ veritatis venire. Quid cõſolationis hinc hauriat ſponſa Chriſti, quando luctatur cum cõſcientia peccati, nemo verbis explicare poteſt, Sed quilibet hoc intra ſe ſentit facilius, quam de eo loqui poſsit. DEINDE hæc definitio habet, qualis ſit prædicatio Euangelium, videlicet cõuerſionis, & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti. PRIMVM dicitur Euangelium prædicatio conuerſionis. Fit autẽ hæc conuerſio, cum renunciamus Satanæ & peccato, & confugimus ad miſericordiã Dei, certa fiducia in Chriſtum paſſum pro nobis & reſuſcitatũ, recumbentes. Euangeliſta ſignificãte voce vtitur cum propheticam appellationẽ videlicet conuerſionem transfert μετάνοιαν: qua voce ſignificatur nõ ſimpliciter quæuis conuerſio, ſed certa quædã cõuerſionis forma videlicet animi, idque iuxta regulam Euangelij. Vulgo redditur μετάνοια pœnitentia: quæ appellatio non à forma conuerſionis ſumitur, ſed à parte antecedente ſeu à conuerſionis initio. Sunt enim tres conuerſionis partes, videlicet contritio, cui proprie conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonũ propoſitũ, ſeu noua obœdientia. Cõtritione dolemus nos peccaſſe, & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad miſericordiã, quam offert Euangelium in Chriſto mediatore & reconciliatore noſtro. Cum hac fide neceſſario cõiunctum eſt bonum propoſitum, ſeu noua obœdiẽtia. Antecedens proinde pars conuerſionis eſt cõtritio. forma conuerſionis eſt ipſa fiducia in Chriſtum. conſequens pars eſt noua obœdientia ſeu bonum propoſitũ. Hoc cernitur clare in omnium hominum conuerſione, Id q; paucis exemplis oſtendã. DAVID primum tãgitur ſenſu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit ſe fide promiſsionis, quam concepit ex concione Prophetę. tum ſe gratum Deo oſtẽdit omni genere obœdientiæ. Acto. 2. dum arguuntur Iudæi à Petro, veniunt primum in cognitionẽ peccati, & iuſti iudicij Dei ob peccatũ, vnde compunguntur corde, & dolent ſe Deũ offendiſſe. Deinde in hoc ingẽti dolore dicunt ad Petrũ, & reliquos Apoſtolos: Quid faciemus viri fratres? quibus Petrus reſpondit: μετανοεῖτε, hoc eſt conuertimini, ſcilicet ad Deũ fiducia mediatoris Ieſu Chriſti. Et baptizetur vnuſquiſq; veſtrũ in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionẽ peccatorũ veſtrorũ, & accipietis donũ Spiritus ſancti. Hoc exẽplũ facile oſtendit quid ſit proprie conuerſio, quã vt neceſſario præcedit noticia peccati & dolor ob peccatũ, Ita neceſſario ſequitur noua obœdiẽtia, quæ eſt actio Spiritus ſancti in credẽtib.

HACTENVS quid requirat Euangelium ab homine dictum eſt, videlicet conuerſionẽ. Nunc ſequitur quid conuerſis offerat. Ita.n. habet definitio: Euangeliũ eſt prædicatio cõuerſionis & remiſsionis peccatorũ. Offert ergo Euangeliũ omnibus hominibꝰ, qui cõuertuntur ſeu credunt, remiſsionem peccatorũ. Hæc remiſsio nihil aliud eſt quã obligationis ad æternã mortem & damnationem ſolutio, & pœnæ debitæ condonatio. Fit autẽ hæc remiſsio, vt dictũ eſt, quando in conuerſione credimus nobis Deum eſſe propitiũ, propter mortẽ & reſurrectionẽ Chriſti. Huius remiſsionis pulcherrima imago ꝓponitur Matth. 18. in debitore, qui debuit ſuo creditori decẽ millia talentorum. Qui cum nõ habuit quod ſolueret, remiſſum & cõdonatum eſt ei totum debitum ex mera miſericordia. PORRO in fide remiſsionis peccatorum plura cõiuncta ſunt. Videlicet expiatio peccati, per ſolũ ſanguinem Chriſti, imputatio iuſticiæ, & acceptatio hominis ad vitam æternã gratis propter Chriſtũ, & hæc tria iuſtificationis nomine ſæpe intelliguntur, & eius quidẽ partes cẽſentur. De his beneficijs ita Paulus ſcribit: Iuſticia Dei per fidẽ Ieſu Chriſti in omnes qui credunt. Non eſt enim diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iuſtificãtur aũt gratis per gratiã ipſius per redemtionẽ, quæ facta eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propitiationẽ per fidẽ in ſanguine ipſius, ad oſtenſionẽ iuſticię ſuę propter remiſsionem peccatorum præcedentium, quæ Deus tolerauit, ad oſtentationẽ iuſticiæ eius in præſenti tẽpore, vt ſit ipſe iuſtus & iuſtificãs eũ qui ex fide eſt Ieſu Chriſti. Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt, per quam legem? operum? non. ſed per legem fidei. Arbitramur igitur iuſtificari hominem fide ſine operibus legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facile apparet cõiũgi hęc tria in iuſtificatione hominis, videlicet expiationẽ peccati, imputationẽ iuſticiæ,

& acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius dicemus, vt manifeſtum fiat quam inſigni cõtumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

PRIMO ergo loco in remiſsione peccatorum eſt expiatio peccati: quæ fit vt Paulus docet, per ſanguinem Chriſti. Dum videlicet Chriſtum per fidem induimus, & Chriſti membra efficimur. Huc pertinent multa dicta ſcripturæ. Iohannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. 1. Ioh. 1. Sanguis Ieſu filij eius emundat nos ab omni peccato. 1. Iohan. 2. Si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrẽ Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi. Hæc teſtimonia & multa alia teſtâtur nulla aliâ re expiari, purgari, & tolli peccata omnia, quam ſolo ſanguine Chriſti. Qui mortuus eſt, vt Paulus ait, propter peccata noſtra ſcilicet expianda, purganda & tollenda.

SECVNDO in remiſsione peccatorum eſt imputatio iuſticiæ. Nam vt omnis qui credit habet expiationẽ peccatorum: Ita etiã habet imputationem iuſticiæ: Vt lex ipſum damnare non poſsit, cum habeat quod illa requirit. Quod autẽ hæc iuſticia ſit iuſticię imputatio, teſtatur Paulus Rom. 4. his verbis: credidit Abraham Deo & imputatum eſt illi ad iuſticiã. Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiã, ſed ex debito datur: ei vero qui nõ operatur, credit autẽ in eũ qui iuſtificat impiũ, imputatur fides eius in iuſticiã. Sicut & Dauid definit beatitudinẽ hominis, cui Deus imputat iuſticiã ſine operibus, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates & quorum tecta ſunt peccata. Hæc iuſticia Dei dicitur, quia non eſt hominis propria, ſed eſt ex fide Ieſu Chriſti, ideoq; Deo accepta & grata. Ita enim Paulus Philippen. 3. ſeipſum ſtatuens exemplum, hanc iuſticiã ab hominis propria quæ eſt ex lege diſtinguit, ſunt autem hæc verba Pauli: Exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiã Ieſu Chriſti Domini mei, propter quem omnium iacturã feci, & arbitror eſſe reiectamenta, vt Chriſtũ lucrifaciam, vt & inueniar in illo, nõ habens meam iuſticiam, quæ ex lege eſt: Sed illam, quæ ex fide eſt Chriſti Ieſu, quę ex Deo eſt, iuſticiam in fide, &c. Quid quæſo clarius dici potuit? Paulus hic primũ prodit nudus in cõſpectum Dei: exuit omnem opinionẽ iuſticiæ propriæ, quæ eſt ex lege, vt poſsit fieri capax iuſticię Dei, quæ eſt ex fide Ieſu Chriſti. Proinde iuſticia qua conſiſtimus coram Deo, non eſt hominis, nõ eſt legis, non eſt vllorum operum, ſed eſt Dei, & fidei, eſt Ieſu Chriſti, quem induit omnis qui credit in illũ, adeo vt Chriſti iuſticia illi imputetur, vt ea cẽſeatur iuſtus corã Deo, ac ſi ipſius propria eſſet. hæc Chriſti iuſticia, quæ nobis imputatur definitur Rõ. 5. obœdientia Chriſti: vbi collatione facta inter Adãm & Chriſtũ in hunc modũ loquitur Apoſtolus: Quemadmodum per obœdientiam vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi: Sic etiam per obœdientiã vnius iuſti cõſtituuntur multi. 2. Corinth. 5. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Ex his concluditur, quod iuſticia Chriſtiana, qua conſiſtimus corã Deo, ſit obœdientia Chriſti credenti imputata. nam vt obœdientia crucis Chriſti, eſt expiatio à peccato, ita obœdientia legis in Chriſto eſt iuſticia noſtra. quæ obœdientia ideo omnibus ſufficit, quia eſt obœdientia hominis qui eſt Deus. Nã ex illa admirãda & adoranda vnione diuinæ & humanę naturæ in Chriſto, eſt preciũ & æſtimatio infinita omniũ operum in humana natura Chriſti. CVM ergo homo hac obœdiẽtia ſeu iuſticia Chriſti ornatus prodit in conſpectũ Dei, iuſtus cenſetur, ita vt legi Dei ſit omnino ſatisfactum. Nam habet quod lex requirit, nempe iuſticiam; non quidem formalem in ſe, ſed in Chriſto, quæ credenti imputatur. Vnde Paulus Roma. 10. finis legis Chriſtus in iuſticiam omni credenti. Hoc eſt, omnis qui credit in Chriſtũ, habet finem legis: id eſt, quod lex vt ſummũ requirit, nempe iuſticiã, & cum iuſticia vitam. Hinc facile patet, quid Chriſtus voluerit, cum interroganti cuidã quid faceret, vt haberet vitam beatam, reſponderit: Si vis ad vitã ingredi, ſerua mandata. Nam qui ſeruat mandata habet quod lex requirit, nempe iuſticiam, cui beata vita debetur. Ita rectiſsimam viam mõſtrat Chriſtus, dum ad obœdientiã mandatorum mittit. verum ſi hic adoleſcens in ſe deſcendiſſet, agnouiſſet ſuas maculas, deploraſſet ſuum peccatũ, & nudum ſe cum Paulo corã Chriſto proſtrauiſſet, monſtraſſet ſane illi alium modũ conſequendi finem legis, iuſsiſſet illum in ſe credere, vt in ſe inueniret quod ipſe nõ haberet, nempe iuſticiam quam lex requirit.

TERTIO loco in remiſsione peccatorum eſt acceptatio gratuita credentis hominis ad vitam æternã. Hæc cum remiſsione peccatorũ, & iuſticia imputata cohæret, vt quæ ab illis dependeat. Hæc acceptatio in dilectione, qua nos in dilecto charos habet pater, fundata eſt. Porrò duplex acceptatio hominis eſt coram Deo, vna fidei eſt, videlicet cum gratis propter Chriſtum acceptamur: altera obœdientiæ eſt, videlicet cum credens perſona propter ſuam obœdientiam accepta eſt, adeo vt etiam præmium obœdientæ recipiat. Sed de priori acce-

ri acceptationis genere hic agitur. HACTENVS ſimpliciter & perſpicue, vt ſpero, propoſui doctrinam ſponſæ Chriſti de Euangelio: nunc quomodo huic doctrinæ ſe opponit aduerſarius Chriſti Papa breuiter expediemus.

EVANGELIVM Papiſtis noua lex eſt, quæ eadem præcipiat, & prohibeat quæ Decalogus, Sed plenius. Lombardus libro tertio diſtinct. 40. exemplũ ſumit de nõ mœchãdo, cui præcepto dicit ſuperadditionem factã in Euangelio, in quo omnis cõcupiſcẽtia mœchãdi prohibetur, breuiter illis lex vetus comprimit manũ, lex noua ſeu Euangeliũ comprimit animum. Quid hic dicemus? an nõ intollerabilis iniuria eſt, qua Chriſtũ afficiunt, quẽ nouum legislatorẽ conſtituunt? Chriſtus corrigit errorem Phariſaicum de lege Dei & mentem legis exponit. Hoc Papiſtæ putant eſſe nouũ legislatorẽ fieri. Sed toto cœlo errant, & ſatis cõfutantur ſententia Eccleſiæ, quam ſupra expoſui. Nam ſi Euangeliũ eſt doctrina cõuerſionis, & remiſsionis peccatorũ in nomine Chriſti, ſicuti ipſe Chriſtus definit, falſiſsima profecto erit Papiſtarum aſſertio, quę Euangelium definit nouã legẽ moralium præceptorũ decalogi eſſe. Proinde vtrumq; falſum eſt, videlicet & quod dicunt Euangelium nouam legẽ eſſe, & quod affirment plenius cõtineri pręcepta in Euangelio. Vt enim prius barbarico cœno obruit lucem Euangelij: Ita poſterius contumelioſum eſt in Deum authorem legis. Si Euangelium eſt prædicari conuerſionem, & remiſsionem peccatorum in nomine Chriſti, ſeu vt Paulus loquitur, Euangelium eſt hominem gratis iuſtificari fide abſque operibus legis: profecto anathema eſt dicere Euangelium eſſe operum doctrinã, quibus homines coram Deo iuſtificentur. Præterea ſi plenius cõtinentur moralia in Euangelio quã in Decalogo, lex Dei profecto eſt imperfecta, nec vita & mors in ea propoſita ſunt, nec recte à Moſe dictũ eſt: Qui fecerit ea, viuet in eis. Imo Chriſtus ipſe male pronũciat de lege morali, ſi vis ad vitã ingredi ſerua mandata. Cuicunq; ergo pietas cordi eſt, fugiat definitionẽ illam Papalem non ſecus atq; anathema. Ita enim Paulus iubet, Si quis aliud Euangelium docuerit, quam nos, ſit anathema. Ex hoc veluti fundamẽto extruunt Papiſtæ omnes ſuos errores contra gratuitã iuſtificationem, & abolent fidem remiſsionis peccatorum. SVPRA oſtendimus in fide remiſsionis peccatorum plura ſpectanda eſſe, videlicet expiationẽ peccati per ſolum ſanguinẽ Chriſti, imputationem iuſticiæ Chriſti, & acceptationẽ gratuitam hominis ad vitam æternam. Hæc omnia Papa abolere conatur in maximam contumeliã filij Dei, & in certiſsimum interitum omnium eorũ qui à Papa ſeducuntur, niſi ante mortẽ reſipiſcant. Sed age videamus, quib. ſordibus has iuſtificationis noſtræ partes obruat Papa, quo nobis ſit magis abominabilis impoſtura Papæ.

SPONSA Chriſti edocta verbo Dei, agnoſcit, & credit ſolo ſanguine Chriſti expiari, purgari, & aboleri peccata omnia. Sed Papa longe aliter docet. Nam quædã peccata dicit ablui ſuo anabaptiſmo, ſeu luſtrali aqua, vtpote minora peccata: quædã dicit purgari igni purgatorio. Vt qui nõ purgatus eſt hic ſatis in vita, purgetur in igni purgatorio, donec Papę viſum fuerit. Quædã dicit redimi eleemoſynis: Quædã peregrinationibus: Quædã indulgentijs à Papa auro & pecunia comparatis. Nam dicit ſe habere theſaurũ Eccleſiæ, hoc eſt, merita ſanctorũ quæ vendit quib. vult: quædã mentitur merito miſſarũ tegi: quædam clamat preculis & ieiunijs, & inuocatione ſanctorũ expiari. Quid dicã de thure & candelis conſecratis & accenſis coram imaginibus? Hæc omnia tanquam fulmine quodam proſternuntur, hac vna ſententia, 1. Iohan. 1. Sanguis Ieſu Chriſti purgat nos ab omni anomia, hoc eſt, ab omni peccato, quo lex Dei violata eſt. Nam ἀνομία eſt quicquid non cõgruit cum lege Dei, ſiue actio ſiue paſsio, ſiue defectus, ſiue qualitas ſit, ſiue à nobis fiat, ſiue in nobis ſit. Quæ oratio, obſecro, ſufficiet ad deteſtandam iſtam contumeliam Papę aduerſum ſanguinem filij Dei? Quis nõ exhorreſcit cogitans de potentia Diaboli, qui in tam execrabilẽ blaſphemiam hominem pertrahere potuit? Quis quęſo niſi prorſus ſuæ ſalutis immemor, hic ſuſtinet imperiũ Papæ? Iudas filium Dei oſculo prodidit, & crepuit medius. Sed Papa multo iniquius, crudelius, & immanius facit, qui precioſum ſanguinem Dei pedibus cõculcat, & cœno fœdiſsimo obruit. Quod ſane facit quãdo ſuis ſtercoribus, hoc eſt, fictis purgationibus tribuit eam virtutẽ, quæ eſt ſolius ſanguinis Domini noſtri Ieſu Griſti. Orandus eſt igitur Deus, vt hunc hoſtem filij ſui Papam cõficiat potenter gladio oris ſui & proſternat iſtam immanem beluam, quæ vineam Domini tam miſere vaſtat, quæ Eccleſiam Dei pretextu ſanctimonię horrendis modis lacerat, quę ſanguine ſanctorũ conatur impedire curſum Euangelij & nihil magis in votis habet, quam vt in Eccleſiam dominiũ habeat, agnoſcatur caput & monarcha Eccleſiæ, ſucceſſor Petri, cum reuera ſit peſtis Eccleſiæ, Toparcha Satanæ, & ſucceſſor Iudæ, Imo non Iudæ ſolius, ſed Iuliani quoque & Neronis, quos omnes ſolus Papa ſuperat crudelitate & ſæuitia in membra Chriſti, idq; non ob aliam cauſam, quã quod fateantur ſe nõ alijs ablutionibus & Purgationibus indigere, quam

ſolo

ſolo ſanguine Chriſti,qui ſufficit ad omnia mundi peccata purgáda & abolenda. DIXIMVS quomodo obruat Papa primam partem Euangelij de remiſsione peccatorum, nunc quomodo iuſticiam quam prædicat Euangelium,tollat videbimus.

SPONSA Chriſti,in ſchola Spiritus ſancti erudita, nouit iuſticiam Euangelij eſſe quam tota ſcriptura commendat, videlicet obœdientiam filij DEI credenti imputatam. de qua ſupra ſententiá catholicæ Eccleſiæ Chriſti expoſuimus,& cõfirmauimus.ſed Papa Chriſti iuſticiá eſſe noſtrá plane negat,& in locum iuſticiæ fidei ſubſtituit iuſticiá operum & merita humana.Etſi auté iam tandé Papiſtæ in iuſtificationis doctrina fidei meminerunt:Tamé intelligunt fidem hiſtoricá: cui addunt ſpem & charitatem. Has enim iuſticiæ partes faciunt vt fides ſit initium,charitas auté cõſummatio iuſticię.Hæc erronea doctrina de iuſticia Chriſtiana euertitur paſsim in ſcripturis.Pręcipuæ auté in Epiſtolis Pauli,Rom.3.4.10.Ephe.2.Galat.2.3.4.Philip.3. breuiter cum perpetuo ſcripturæ conſenſu pugnat, & eſt blaſphema in filium Dei, non minus quam illa de expiatione peccati. Sophiſmatá Papiſtarum à multis doctiſsimis viris in noſtris Ecceſijs,publicis ſcriptis refutata ſunt.

SPONSA Chriſti vt gratuitá remiſsionem peccatorum, & iuſticiam : ita etiam gratuitá agnoſcit acceptationé,quemadmodum ſupra declarauimus.Sed Papa meritum triplex in locũ gratuitæ acceptationis ſubſtituit. Eſt enim Papiſtis aliud meritũ cõgrui, aliud digni, aliud cõdigni.Meritum cõgrui vocant, quo peccator dicitur gratiam ſibi mereri, dum ad gratiam ſe diſponit,hoc eſt,vt iſti interpretantur, cum facit quod in ſe eſt,& tribuunt hoc meritũ nõ renatis,& inimicis Dei.Meritũ digni definiunt, in quo vir iuſtus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritum cõdigni eſt meritũ, pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum,inquiunt,exigit in operante vt ſit amicus,in opere,vt reſpiciat ad debitum præmiũ,in præmiante vt acceptet opus, & hominé propter opus. Breuiter quoduis horũ meritorũ eſt merentis aliquid ſuo labore,& debitũ dicitur quod datur meréti aliquid ſuo labore.Hęc ſumma eſt doctrinę Papiſticę de merito,& eius generibus. Verum huic doctrinæ opponi ſe Chriſti Eccleſia freta verbo ipſius,& gratia. Verbum Luc. 17. cum omnia feceritis quæcunq; pręcepta ſunt vobis,dicite inutiles ſerui ſum⁹. Gratia data eſt per Ieſum Chriſtum,Iohan.1.Si gratia eſt qua accipimus,profecto nõ eſt in nobis meritum operum, alioqui gratia non eſt gratia.Præterea ſi Deus gratuito dat,certe non eſt debitor,hoc eſt,vt det quia debet,& tu accipias quia mereris.Meriti enim natura eſt, vt inter id quod datur, & id quod accipitur ſit iuſta proportio.Atq; hoc ſit dictum breuiter cõtra meritum in genere,quod cum nullum ſit, non eſt quod multum diſputemus contra ſubiectas partes, quæ ſunt meritum congrui,meritum digni,& meritum ex condigno.

MERITVM congrui euertitur his rationibus. PRIMA,ante iuſtificationem,quæ eſt omnino gratuita,vt oſtéſum eſt,omnis homo eſt filius iræ.Quid ergo mereretur miſer? SECVNDA,homo ante regenerationem viuit ſecundum carnem.Cuius φρόνημα, hoc eſt,cogitatio,iudicium,affectus,voluntas,& ſenſus eſt inimicitia coram Deo.Quomodo ergo congruit,vt qui talis eſt,aliquid ſuo mereatur opere? TERTIA, Chriſtus dicit,mala arbor facit malum fructum. Cum ergo omnis non renatus ſit mala arbor, qualis fructus expectandus niſi malus? QVARTA, quicquid no eſt ex fide,eſt peccatum. Si peccatum,quomodo placebit?Si non placebit,quomodo merebitur?

MERITVM digni habet aliquam ſpeciem,ſed tamen reuera nullum eſt dignitatis meritum.quicquid enim accipimus pro præſtito officio,id ex gratia accipimus propter bonitatem largientis,& non propter dignitatem operantis. Vir iuſtus orat pro alio & exauditur, non quia meretur,vt exaudiatur,ſed quia promiſit ex gratia Deus:

MERITVM cõdigni ſimiliter multis teſtimonijs ſcripturæ euertitur.Si quis merebitur ex cõdigno, id fiet,vel quia patitur aliquid,vel quia facit aliquid.Iam,vt Paulus dicit:non ſunt cõdignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam.Ita Chriſtus ait:Cum feceritis omnia quæcunq; præcepta ſunt vobis,dicite,inutiles ſerui ſumus. Breuiter cum nulla ſit in homine dignitas, quomodo quæſo in eo reperietur meritum cõdigni? HACTENVS oſtendimus pugnantiam Eccleſiæ Chriſti & Eccleſiæ Papiſticæ in doctrina legis & Euangelij,nunc accedamus ad tertiam partem doctrinæ Eccleſiæ quæ eſt de vero cultu Dei.

ECCLESIA Chriſti edocta ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, definit cultum Dei eſſe quodlibet op⁹ mandatũ à Deo, factũ ex fide, principaliter vt glorificetur De⁹. nõ eſt enim ſatis opus eſſe mandatũ,vt fiat iuxta rationé legis, ſed requiritur etiá fides Euangelij, ſine qua opus factum nõ habet rationé cultus. Præterea vt fides cauſſa eſt cultus, ita gloria Dei finis operis erit.Cõcurrere ergo tria debét in quolibet opere,vt ſit cult⁹ Dei,materia,cauſſa,finis.Materia eſt opus mandatum à Deo in ipſius lege & verbo.cauſſa eſt fides,quę cum non aſsit,opus mortuum eſt. Finis eſt gloria Dei quem operans reſpicit. quod autem hæc

neceſſario

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

neceſſario coniūgenda ſint in cultu Dei nunc mōſtrabimus. QVOD oporteat opus cultus eſſe mandatum, his manifeſtū redditur rationibus. PRIMA, Iere. In præceptis meis ambulate & nō in præceptis patrum veſtrorum. SECVNDA, fruſtra colunt me docentes doctrinas mandata hominum. TERTIA, omnis ἐθελοθρησκεία Coloſ.2. damnatur. Ex his rationib. firmiſsimam colligamus regulam de opere cultus, videlicet, quod nihil probetur Deo, niſi quod ipſe inſtituit. Quare neceſſe eſt opus, ꝙ erit cultus, mandatum Dei habere. DEINDE fidē neceſſario in cultus ratione requiri, ex ſubiectis rationib. patebit. Paulus Rom.14. capite ait: Quicquid nō eſt ex fide peccatū eſt, hoc eſt, nullum opus eſt Deo acceptum, niſi fides præluceat. Perſona enim placet propter fidē, & opus in credente perſona acceptū eſt. Hebr.11. Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. Etſi aūt Ethnicorū politica facta acceperunt remunerationē, Tamen nō placuerunt, vt cultus: nec placuerunt per ſe, ſed propter aliud,

CVLTVM præterea reſpicere gloriā Dei principaliter, ex Eſaiæ dicto probatur. Ita enim ait Propheta in perſona Dei: Omnem qui inuocat nomen meū, in gloriam meam formaui eum, creaui eum, & feci eum. Si ergo finis creationis eſt gloria Dei, profecto eundem finem omnis humana actio reſpiciat. Paulus omnem Eccleſiæ Dei profectū ad gloriam Dei refert, ſemperq; gratias Deo agit ob felicem ſucceſſum in Eccleſia. Quare non dubium eſt, quin velit finem omnis actionis gloriā Dei eſſe. Poſtremo ſi Deus fons eſt omnis boni & author, decet profecto vt omnia ad illum, vt finem vltimū referantur, iuxta illud, ex illo & per illum & in illū omnia, ipſi gloria in ſecula. Etſi autē Deus, ſiue gloria Dei finis principalis eſſe debet omniū operum piorū: Tamē minus principales plures poſſunt eſſe fines: vt ordinati ad vltimū. Pius pater ſuos liberos inſtituit, caſtigat, in officio retinet, vt ſint modeſti, tractabiles & honeſtū nomen tueantur. Verum hæc omnia ſcopum habent gloriam Dei. Pius dat Eleemoſynam, vt ſubleuetur penuria laborans. Sed gloriā Dei, cuius mādato obtemperat ex fide, reſpicit principaliter. Atq; in hunc modum pij plures ſuarū actionum fines habere poſſunt, qui omnes deſtinantur gloriæ Dei vt fini vltimo. Hæc ſumma ſentētiæ Eccleſiæ Chriſti eſt, de vero cultu Dei, & eius patribus. Iam videamus quomodo his ſe opponat Romanus Pontifex. Primum in hoc errat Papa, quod iuſticiā Chriſtianam cū cultu Dei cōfundat, hoc eſt, cauſam cū ſuo effectu. Eſt enim iuſticia fidei cauſſa cultus hoc eſt, obœdientiæ erga Deū, quem Paulus vocat fructū iuſticiæ fidei, & Baptiſta fructus pœnitentiæ, hoc eſt, conuerſionis. Hæc confuſio horrendos errores inuexit in Eccleſiam. Nam inde factū eſt, quod cauſas iuſtificationis & effecta, non poterint diſcernere, Sed ex effectis cauſſas fecerint, & ex cauſsis effecta. quod quantū ſit vicium nemo nō videt, qui ſenſu communi præditus ſit. DEINDE in partibus cultus diuini aberrarunt fœde, quemadmodum nunc breuiter declarabimus. MATERIAM cultus diuini non ſtatuerunt ſola illa opera quæ Deus nobis mādauit, ſed priorem locū dederunt ſuis traditionibus, vt olim Phariſæi fecerunt, quos ſeuerisſime Chriſtus reprehendit, adducēs in mediū omniū Prophetarum conſentientia ſuffragia: Fruſtra inquit, colunt me præceptis hominum. HINC enim eſt, quod inuocationem ſanctorū tanquam præcipuam cultus Dei partem vrgent, & puniunt eos qui ſuo impio decreto non obtemperant. Scriptura dicit, Dominū Deum tuum adorabis, & illum ſolū coles. Papa autem cōtra, inuocabis ſanctos, vt te protegant, tueantur & cōſeruent, vt ſint tui aduocati, & tibi ſuffragentur, &c. Hæc blaſphemia nō eſt vt parua prætereunda. Nam honorem Chriſto debitū ſacrilege ei detrahit, & ſanctis eum attribuit, contra mandatum Dei, ſine promiſsionibus diuinis, & abſque piorum exemplis, qui vnquam in Eccleſia Dei extiterunt: ſeducti partim ſpectris, partim alijs illuſionibus diabolicis, partim quoq; exemplis Ethnicorum qui infinitos Deos inuocarunt, & ſingulos ſuis quibuſdam officijs, præfecerunt. Hic ergo ne Chriſtiani in hac parte viderentur prophanis Ethnicis inferiores, Papa ſanctorum cultus inſtituit, erexit templa, altaria, ſtatuas, vt ſancti illic colerentur, miſsis ſuffragijs, genuflectione, thure & alijs modis, ſicuti adhuc fit in Papatu, & quædam veſtigia apud nos adhuc apparent.

ALTERVM locum in cultu diuino apud Papiſtas vota obtinent, quæ non ſunt vnius generis. Nā apud eos ſunt vota virginitatis, cælibatus, pauperatis, monachatus, ieiuniorū, peregrinationū, certi numeri precularum, miſſarū &c. quæ omnia ideo ſtultę ſunt, quia & verbo Dei deſtituuntur, & commune votū omniū Chriſtianorum abolent, & cultus gratia nuncupantur. Anne maxima ſtulticia eſt ꝙ monachi ſuum votū baptiſmo præferant? eſt ne pluſquam ſacrilegū, quod votis ſuis dirimant cōiugia, de quib. dictū eſt, quod Deus cōiunxit, homo ne ſeparet? Cū igitur tanta ſit impietas in ſtultis votis papiſtarū, quis non videt ea ex diametro pugnare, cū doctrina Chriſti? pij ꝑinde cōtenti ſint voto cōmuni, & ſi quando vouere cōtingit, non cultus cauſſa hoc faciant, ſed pietatis exercēdæ gratia. Nec ſe in perpetuum obligent, ſed ad tempus tantū caueant: pręterea nequid voueant, quod in ip-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in ipſorū manu minime eſt poſitū. Et ſi quid aliquando vouerunt temere, ſapientiter mutent, quod ſtulte decreuerunt iuxta regulá: In malis promiſsis reſcinde fidem, & in turpi voto muta decretum. Ná nullum eſt vinculum, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Præterea nullum votum obligat, quod in voto communi, vt in genere non includitur. Id quod ex ſuperioribꝰ ſatis liquet, ſed quid opus eſt lōga refutatione in tanta Euágelij luce?

CONTVLIMVS hactenus doctrinam Eccleſiæ Chriſti de lege & Euangelio, & de vero cultu Dei cum doctrina Papæ, & oſtendimꝰ Papá ſe manifeſte Chriſto opponere, in omnibus doctrinæ partibus. Vnde cōcludimus quod propoſuimꝰ, Papā aduerſari Deo, & vere Antichriſtū eſſe. Nunc autē accedemus ad ſecundā partē, videlicet de ſacramētis diuinis: quæ ſunt quædam aſpectabiles cōciones Euangelij, ac primum ſummam ſententiæ veræ Eccleſiæ proponemus. Deinde etiá quantum in hac re peccet Papa hoſtis Dei aperiemus. ECCLESIA Chriſti nullum agnoſcit ſacramentum quod diuinitus in nouo teſtamento inſtitutum nō ſit. Nam de veteribus ſacramentis in politia Moſaica, nō opus eſt vt hic aliquid dicamus. QVONIAM igitur Baptiſmus & cœna Domini, & non plura in nouo teſtamento diuinitus nobis ſacramēta ſunt cōmendata, Eccleſia Chriſti Baptiſmum & cœnā ſacramenta agnoſcit ſola & nō plura. DEFINIT enim Eccleſia ex verbo Dei ſacramentum ceremoniam diuinitus inſtitutam per res externas, continentem promiſsionem gratię & requirentē promiſsionis fidē, ſine qua ſacramēta inania ſunt, vt verbū ſine fide auditum. Requiruntur proinde quatuor ad integrá rationē ſacramenti, videlicet, inſtitutio diuina, res externa, verbū promiſsionis, & fides in verbum promiſsionis reſpiciens. Vt, in baptiſmo eſt inſtitutio diuina. Ná & Ioannes ex mándato Dei baptizare cepit, & Chriſtꝰ amandans diſcipulos in vniuerſum mundū, iuſsit vt doctrinæ baptiſmum adiungerēt. Deinde in baptiſmo eſt res externa, aqua, cū imerſione hominis, & pronunciatione verborū. Præterea eſt promiſsio, nā baptizatis promittitur vita & ſalus ꝓpter Chriſtū. Poſtremo quia omnis diuina promiſsio requirit fidē, neceſſe eſt etiá, vt hæc fides promiſsioni reſpōdeat. Ideo dictum eſt: qui crediderit & baptizatus fuerit ſalꝰ erit. Qui vero nō crediderit condemnabitur. Abſente igitur fide externum baptiſma nō eſt efficax. De pueris hic non loquimur qui habēt promiſsionē, quę eſt in eis efficax, tametſi de ipſorum fide quomodo in eis exiſtat, nihil certi ſtatuere poſſumus. Sed fidem illis quoq; tribuit Chriſtus, Matth.18. Cum inquit: Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, qui IN ME CREDVNT, &c. Ad eundem modum in cœna Domini eſt verbum mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Dño, hoc & vobis tradidi, &c. & Chriſtꝰ, hoc facite in mei cōmemorationem. Deinde res externa, eſt panis & vinum, præterea totū ſpectaculū eſt promiſsionis quædā ſignificatio, quæ etiam diſerte exprimitur in cœnæ inſtitutione. De pane enim dicit, hoc eſt corpus meum, quod dabitur ꝓ vobis, & de vino, hic eſt ſanguis noui Teſtamēti qui effunditur ꝓ vobis, & pro multis in remiſsionē peccatorum. Poſtremo hæc promiſsio requirit fidem Euangelij, hoc eſt promiſsionis additæ in ipſa cœna. Hanc fidē qui nō affert, impuro ſuo roſtro corpus & ſanguinem Domini contaminat ſibi in certum iudicium, niſi reſipiſcat. Hęc ita ſe habere facile intelligit, qui ſacramenta conciones Euangelij eſſe nouit. Ná vt Baptiſmꝰ concionatur de ablutione noſtri per ſanguinē Chriſti, ita cœna cōcionatur quod Chriſtꝰ ſit credētibus cibus & potus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur ad vitā æternā. Hoc pulcherrime ſymbolis ſignificatur. Habent enim ſigna ſacramentalia ſemper cōparationem quandam ad res quæ ſacramentis exhibentur. Auguſtinus enim dicit: Si Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerum quarum ſacramenta ſunt nō haberent, omnino ſacramēta nō eſſent. Hanc ob rē ſigna ſacramētalia ſymbola nō inepte dicuntur. Eſt enim quædam analogia rei externæ ſeu ſigni ad rem ſignatam, ꝓpter quam analogiam Symboli nomen ſacramentis attribuitur. Symbolum enim παρὰ τὸ συμβάλλειν, id eſt, à cōferendo ſeu cōparando dicitur. Eccleſia igitur in hunc modum analogiam ſignorum ſacramentalium ex Euágelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit ſordes corporis, Ita ſanguis Chriſti intus abluit cōſcientiam à peccatis mortuis, & ſicut panis externum hominē paſcit, & vinum reficit & exhilarat: ita corpus Chriſti interiorem hominē alit, & ſanguis Chriſti eundem reficit & exhilarat, modo fides vere ſentiatur. Quod igitur in Eccleſiá recipimur per baptiſmum, ac Chriſto inſerimur in eoq; regeneramur & à peccatis emūdamur, non niſi corporis Chriſti beneficio cōſequimur, quo induimur, & ſanguinis quo abluimur. Quod vero per baptiſmū inſiti in eodē alimur, fouemur, & ſuſtētamur, id denuo nullo cōſequimur alio beneficio, quam corporis & ſanguinis Chriſti. Quod ergo nobis in baptiſmo tegumentū eſt, & emūdatio, in cœna cibꝰ eſt & potus, atq; vt aliud eſt gigni atq; renaſci, aliud ali & educari, Ita aliud eſt in nouá vitā renaſci, & aliud in eadē ſuſtentari & creſcere. Præcedit enim natiuitas, ſequitur educatio, id quod pulcherrime ſymbolis ſacra-

mentalibus ſignificatur. Nihil proinde aliud docent ſacramenta Euãgelij, quam verbum Euangelij, niſi quod modus diuerſus ſit in noſtrum bonũ, vt vtroq; verbo, hoc eſt, externa voce Euangelij, & eiuſdẽ ſacramento in ſchola Chriſti erudiamur, alamur & creſcamus.

DE præſentia Chriſti in vtroq; ſacramento nullus piorum vnquam dubitauit. Nam & Paulus dicit, quotquot baptizati ſunt Chriſtum induerunt, & Chriſtus porrigens panem dicit, hoc eſt corpus meũ, porrigens calicẽ dicit, hic eſt ſanguis meus. Quomodo autẽ vtrobiq; ſit corpus Chriſti non ignorat, qui & verbis & factis Chriſti credit. Quia igitur verbo Domini credit Eccleſia, ſtatuit vere adeſſe corp⁹ & ſanguinẽ Chriſti in cœna. ſic enim promiſit qui mẽtiri nequit. Pręterea quia factis Chriſti credit Eccleſia, ſtatuit pręſentia modũ non naturalem eſſe, ſed ſupernaturalem, vt Lutherus Chriſti ſeruus loquitur. Naturaliter enim ſedebat ad menſam, quãdo manibus porrexit diſcipulis corpus ſuum & ſanguinem ſuum. Verbis igitur docet Chriſt⁹ pręſentiã corporis & ſanguinis ſui, factis vero pręſentię modũ. Cum hac cõfeſsione cõgruit dictum Ambroſij tom. 4. pag. 367. in illo ſacramento Chriſt⁹ eſt, quia corpus eſt Chriſti. Nõ ergo corporalis eſt eſca, ſed ſpiritualis eſt. Cum hac ſentẽtia cõgruit & dictum Bernhardi. Cibus iſte nõ eſt ventris, ſed mentis, nõ eſt enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicũ apparens, ſed ad æternã vitam animæ conferendã. Hæc de præſentia modo dicta ſint, quæ cupio à fratrib⁹ ſine ſophiſtica accipi. Deum enim teſtor quod nihil φιλονεικίᾳ agam, nihil in fauorẽ hominũ faciã, ſed ſimplicem veritatẽ quæram, & perpetuũ cõſenſum veræ Eccleſiæ filij Dei anteferã maleuolorũ quorundã clamoribus, qui mihi inſidiantur. Hac conſcientia contentus, feram volente Deo quicqd vel occupati alia ſentẽtia, vel maligni aduerſus me moliãtur. Veritas tandẽ vincet.

DE conſecratione præſertim cœnæ Dominicæ ſic etiã ex verbo Dei pij ſentiunt. Cõſecratio panis & vini non fit aliter, quã cõſecratio aquæ baptiſmi. Nã vt hęc conſecrata dicitur cum ſeparatur à cõmuni vſu, & vſui baptiſmi applicatur. Ita panis & vinum ſeparata à cõmuni vſu, & deſtinata cœnæ Domini cõſecrata habẽtur, idq; virtute ſummi ſacerdotis Dei & hominis Ieſu Chriſti, q baptiſmũ & cœnã inſtituit. Nihil enim aliud cõſecrare eſt, quã rẽ cõmunem vſui ſacro dedicare. Proinde hæc cõſecratio fit obœdientia erga Chriſtũ cœnæ inſtitutorẽ, per pręedicationem beneficiorum Chriſti, per preces & gratiarum actionem & per pium vſum huius ſacratiſsimæ cœnæ. nec aliud vult Auguſtinus cum dicit, accedat verbum ad elementum & fit ſacramentum. Nam Auguſtinus nõ intelligit verbum ſuperſtitione magica ꝓlatum, ſed verbum Dei inſtituentis & ꝓmittentis, & verbum creditum, &c. vt ipſe Auguſtin⁹ ſe interpretatur. DE ꝓbatione eius qui hac cœna cum fructu vti velit hoc ſentit Eccleſia. Qui reuerẽter in timore Dei, vera fiducia & cum pio propoſito accedit hanc ſacram cœnam, probatus & dignus cenſendus eſt. Nam hic & gratias agit Deo pro filio exhibito, & intelligit ſacramento iſto accommodari ſibi beneficia Chriſti.

HACTENVS breuiter de ſacramentis Eccleſiæ Chriſti diximus, nunc monſtrandum eſt, quid in hac parte peccetur à Papiſtis. An papa hic Chriſto & eius ſponſæ Eccleſiæ aduerſetur necne. ETSI autem magiſter ſententiarum ex Auguſtino nonnulla de ſacramẽtis haud ἀπροσδιόνυσα. Tamen poſtea in numero ſacramentorum & in ſingulorum explicatione multum aberrat. Deinde poſt illum ſecuti commentatores, pleriq; quæſtionum quidem numerum augent, ſed rem ipſam magis peruertunt, & ſacramentorum veram rationem inutilibus diſputationibus euertunt, omniaque miſere confundunt.

NVMERANT ſacramẽta, ſecundũ magiſtrũ ſuum, ſeptẽ quæ ſunt baptiſm⁹, cõfirmatio, panis benedictio, id eſt, Euchariſtia, pœnitentia, vnctio extrema, ordo, coniugium. Ex his ſeptẽ, primum & tertiũ, hoc eſt, baptiſmus & cœna Dñi, planã ſacramentorũ rationẽ obtinent (de ordine quid ſit ſentiendũ ſuo loco dicã.) Nã hæc duo habẽt mandatum Dei, res ſunt aſpectabiles, habent ꝓmiſsionem gratiæ noui teſtamenti; quæ ꝓmiſsio fidẽ requirit, ſicuti ſupra demonſtratũ eſt. Quæ autẽ his addũtur, ſacramẽta nõ ſunt ſicuti mox patebit.

BAPTISMVS, vt initiale ſacramentum, etſi recte primo loco ponitur à Papiſtis, tamen poſtea indigniſsime votis monaſticis inferior iudicatur. quod autẽ dicunt baptiſmũ conferre gratiam, recipi poteſt, modo interpretatio nõ pugnet cum principio. Principium eſt im̃otum, quod ſolus Deus ſit Deus gratiæ & pacis in Chriſto Ieſu. Si ergo in hunc modum accipiamus dictum: Baptiſmus confert gratiam, hoc eſt, Deus per diſpenſationẽ baptiſmi offert, & obſignat gratiam, recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramento vero & offertur & obſignatur, modo fides in vtente ſacramento nõ defuerit. De infantibus ſingulare eſt priuilegium. Verum ſi hoc modo acceperis dictum. Baptiſmus confert gratiam: hoc eſt, ſua virtute facit homines gratiæ participes, ſeu vt interpretantur Papiſtæ, ſanctificat per ſe, interpretatio cum principio pugnat, atque ideo falſa & erronea eſt iudicanda. Iam porrò videamus an Papa ſe Chriſto opponat in diſpẽſatione huius ſacramẽti.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

CHRISTVS amandat diſcipulos,vt voce & baptiſmo doceant Euangelium,Ideoq; iubet baptizare omnes gentes. Quare non lingua peregrina,& ijs ignota quos docerẽt,fieri debuit. Quis enim doceri poteſt ea lingua quam nõ intelligit? Sed quid hic Papa? Euangelium voce non docet,ſicuti ſupra ſatis oſtenſum eſt, ſed partem tantum legis, & ſua decreta quæ in locum Euangelij ſubſtituit. Deinde,vt concio Euangelij quæ peragitur Baptiſmo,minus efficax ſit, baptiſmum peregrina, hoc eſt, latina lingua mandat peragi,etiã in ijs nationibus quib⁹ latina lingua prorſus barbara eſt. Et eos qui impio ſuo decreto nõ obtemperant,grauiſsimis pœnis,tanquam hæreticos punit. An non hoc eſt ſe Chriſto opponere? An nõ hoc eſt partem Euangelij,imo ipſum Euangelium totum alto ſilentio obruere,ne homines illud diſcant ac ſalui fiant? AQVAM baptiſmi exorciſant in contumeliam Chriſti,qui,cum baptizaretur ipſe,omnes aquas ita cõſecrauit,vt ſint idoneæ baptiſmo peragendo. ADDVNT præterea multas ineptias. Sacrificulus impuro halitu, & ſaliua ſæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes ſanctorum,recitãtur exorciſmi magici ſalis,vngitur vertex baptizandi oleo ſacro, quæ omnia contaminant non parum baptiſmum, & Chriſti inſtitutionem quodammodo fœdant: Qui vult nos contentos eſſe ſuo ſimplici mandato ſine additamentis humanis. QVVM docet baptiſmum abolere peccatum originale tantum,& nõ reliqua, dupliciter peccant. Primum enim tribuunt baptiſmo,quod eſt ſolius ſanguinis Chriſti. Sanguis enim Chriſti emundat nos ab omni peccato. Cuius emundationis baptiſmus efficax ſymbolum eſt. Deinde cum dicunt actualia peccata nõ aboleri baptiſmo,reuera hoc volunt, quod ſanguine Chriſti nõ aboleantur niſi originale peccatum, reliqua reſeruentur ſatisfactionibus fictitijs. Quid quæſo hoc aliud eſt,quam Chriſtum rurſus ſepelire? quam verum vſum baptiſmi abolere? quam Euãgelium turpiſſimo cœno fœdare? An hæc pijs ferenda eſt iniuria? retinet Papa baptiſmũ,ſed ſuis additamentis fœdatum. Baptiſmum fatetur ſacramentum,ſed eius verum vſum abolet: Dum Chriſto perfide detrahit,quod baptiſmus ei tribuendum manifeſto ſigno declarat.

SECVNDVM locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio,quæ ſi rite peragetur,vt tempore Apoſtolorum, & deinde multis annis, non tam Sacramentum eſſet, quam pars diſciplinæ vtilis in Eccleſia. Nam vetus cõfirmatio nihil aliud fuit,quam examinatio eorum, qui infantes receperunt baptiſmum, vt iam adulti facti redderent rationem fidei ſuæ,& teſtarentur propria voce ſe Chriſto dediſſe nomina,quemadmodũ Eccleſia illorum nomine olim promiſerat, dum baptiſmus eis conferretur. Hac confeſsione edita & facta promiſsione de perſeuerantia in Chriſti fide, Epiſcopus eos cõfirmabat, docendo, admonendo,conſolando,exhortando. Hic ritus fuit vtilis diſciplina,in cuius locum apud nos ſucceſsit examen Catecheſios ante ſumtionẽ cœnæ Dominicæ, ſicuti infra dicendum erit, SED quid hic Papa? veterẽ ritum qui vtiliſsimus fuit abolet,& nomẽ tantum eius retinet. Deinde facit ex cõfirmatione ſua ſacramentũ Eccleſiæ, quod impudenter dicunt plenius eſſe baptiſmo. Nã hæc ſunt verba Lõbardi Coryphæi Papiſtarũ: Omnes fideles per manus impoſitionẽ Epiſcoporum poſt baptiſmum accipere debent Spiritum ſanctum, vt pleni Chriſtiani inueniantur. En blaſphemiam, baptiſmo adimunt Spiritum ſanctum, quem Epiſcopus in ſua manu habet,vt det cui vult. Plenum Chriſtianiſmi ſignum adimunt baptiſmo,& tribuunt ſuo fictitio ſacramẽto. SED age videamus quale ſit Papiſtis ſacramentum confirmatio. De quo quatuor potiſsimum docent. Primum à quo hoc ſacramentum conferri poſsit. Deinde quod ſit eius elementum. Tertio,quæ forma. Poſtremo,quæ virtus & efficacia. QVANTVM ad eum qui conferre poſsit hoc ſacramentum,cõſtanter dicunt, quod non poſsit conferri,niſi à ſummo ſacerdote. Nam ſi aliter (ait Lombardus) præſumtum fuerit,irritum habetur & vacuũ,nec inter Eccleſiaſtica reputabitur ſacramẽta. Quid quæſo hoc decretum ſibi vult? Baptiſmus poteſt apud Papiſtas à quouis cõferri ſacrificulo, modo tantum latine poſsit pronunciare exorciſmos,& verba baptiſmi,etiamſi ea non intelligat. Verum hoc auguſtum,ſi dijs placet, Papæ ſacramentũ nemo adminiſtrare poteſt, niſi ſummus ſacerdos,hoc eſt,mitratus aliquis apoſtaticus, (Apoſtolicus volebam dicere) hoc eſt Epiſcopus. Vide quęſo quanta cõtumelia hic fit Chriſto,ac ipſius ſacro baptiſmati. Chriſti ſacramentum tam contemtibile habetur, vt poſsit à quouis conferri, contra vero Papæ ſacramentum in tanto precio & honore habetur,vt nephas ſit illud adminiſtrari niſi à ſummo Pontifice? An non hoc eſt baptiſmum cœno obruere,& pigmentum Papæ in cœlum tollere? An non hoc eſt manifeſte baptiſmum abolere? An nõ hoc eſt Chriſtum in ordinem redigere, vt ipſe cum ſuo ſacramẽto infra ſcabellũ pedum Papæ abiectus iaceat? Quis hæc cogitans nõ exhorreſcit? Papa,tanquam victoria parta in Eccleſiam,imperium Chriſto adimit, & ſibi ſacrilege aſſumit autoritatẽ ordinandi ſacramenta in Eccleſia Dei, quæ anteponit ſacramentis Chriſti. SECVNDO loco elementi confirmationis meminerunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

runt Papiſtæ, quod dicunt eſſe Chriſma, hoc eſt, vnguentũ ſeu oleum. Hoc autẽ Chriſma, vt non eſſet commune, à Papa vel Archiepiſcopo conſecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum ſanctum, quem in ſe incluſum per adiurationem conſecrantis haberet. Vide quanta temeritas. Puluis & cinis audet Eccleſiæ noua ſacramentalia ſigna obtrudere. Audet ſuo pigmento ſacraméti titulum tribuere. Qua hoc autoritate facit Papa? niſi quod filius iſte perditionis aduerſarius Chriſti, velit facto declarare ſe eſſe ſupra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei ſedeat oſtentans ſe quod ſit Deus. Hoc diuus Paulus longe antea præuidit, monuitq; vt ab ipſius impoſturis nobis caueamus.

FORMA ſequitur Papalis ſacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte eſt, ſcilicet, verba quę dicit Epiſcopus, cũ baptizatos in frontibus ſacro ſignat Chriſmate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptiſma Chriſti, & verum vnguentum, quo vncti ſunt baptizati, hoc eſt Spiritum ſanctum, ſua fœda amurca cõtaminat, in qua ſe incluſum habere Spiritum ſanctum ſtulte exiſtimat. Nã Spiritus ſanctus non eſt alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduerſantur, ſed potius ſpiritus Satanæ, cuius inſtinctu Pontificij ſe Chriſto & eius ordinationib⁹ opponunt. Sed quid opus eſt multis? Cum pijs omnibus cõſtet ſatanicã illuſionem eſſe formam iſtam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & ſalutarem confirmationem aboleat.

QVARTO loco virtutem huius ſacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius ſacramenti eſt donatio Spiritus ſancti ad robur. Hoc quam vanum ſit ex eo apparet, quod Spiritus ſanctus emittatur à Deo in corda credentium, iuxta Pauli doctrinã. Qui ergo credit, Spiritum ſanctum habet, qui ſuam præſentiã teſtatur, dum excitat motus in hominibus cõgruẽtes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandũ, & ad pietatis & charitatis officia. Qui cõfirmat nos, ait Paulus, in Chriſto, & qui vinxit nos Deus eſt, & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Hoc ſigno, hoc vnguento, hoc ſignaculo, & pignore, contenta eſt Eccleſia Chriſti. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo ſuos inungit Antichriſtus, ſed vt ſponſa Chriſti ſui ſponſi balſamo lætatur & exhilaratur.

TERTIVM ſacramentum Papiſtis eſt benedictio panis, de quo ſacramento quid Eccleſia Chriſti ſentiat ſupra dictum eſt, hic aperiemus quomodo Papa ſe Chriſto opponat in huius ſacramenti diſpenſatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de miſſa. Nam hoc nomẽ cœnæ tribuerunt, Deinde de abuſu conſecrati panis extra miſſam.

INTEREST profecto omnium piorum toto pectore execrari ſacræ cœnæ prophanationes, quæ in iſta cernuntur miſſa: Quæ abominabilius idolum eſt, quam vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. vt autem diſtinctius appareat abominatio Dei Maoſim, ordine cauſa recitabo, cur iſtud idolum merito fugiendum ſit.

PRIMA, miſſa Papiſtica eſt ad turpem quæſtum & abominationem proſtituta, & tanquam turpiſsima χαμαιτύπη vndecunq; quæſtum occipit, non tantum regibus mundi & principibus ſuccumbit, verum etiã ſuibus & canibus, qui eius abominabili cõplexu oblectãtur, adeo dulce lucrũ eſt iſti meretrici vt nullius amplexus defugiat. Virgo ſi vult nubere, ad hanc confugit pronubã. Matrona cupiens parere feliciter, hanc Lucinã implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conſcendet. Breuiter huius meretricis præſidio, ſed pecunia ꝓſtitutori ſacrificulo numera, nemo non tutum ſe in regno Antichriſti arbitratur. Quid eſt prophanare ſacram cœnam, ſi hoc non eſt? Prætexant quicquid velint miſſatici patroni, & laudẽt quantum poſsint, qui iſtã mercem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior eſt Miſſatica meretrix.

SECVNDA, cœna quam inſtituit Dominus & ſanxit ſuo perpetuo mandato, ſacrilege mutilata eſt. Chriſtus cuius mandato obtemperant Angeli, hic prorſus excluditur. Nam quod ipſe inſtituit in perpetuum ſuum teſtimonium, impie ſuffurati ſunt, arcentes laicos à participatione calicis. An non hoc eſt teſtamentum Chriſti violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa ſacrilege prohibet, manifeſte teſtamentum filij Dei pedibus conculcans, & ſuum idolum in locum teſtamenti Chriſti ſubſtituens.

TERTIA, Miſſa Papalis cœnam Dominicam manifeſte in alienam formam conuertit. Nam in ea vnus ſeorſum ſuum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Chriſti, & eius Apoſtoli Pauli. Quod ſane perinde eſt, ac ſi vnus ſubinde ſeipſum ſacro Baptiſmate ablueret. Age quid poteſt abſurdius cogitari? quid poteſt magis contumelioſum eſſe aduerſus cœnæ inſtitutorem?

QVARTA, in Miſſa Papali nulla fit myſterij expoſitio, ſed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium ſacris potius quã Domini inſtituto conueniens. Iuſtinus martyr refert ritum ſimilẽ ſeruatum fuiſſe olim in ſacris Solis, (quem μίθραν ſacerdotes ipſius vocarunt.) in his Solis ſacris vſus panis & aquæ fuit, ſed nulla vox à ſpectatorib⁹ audiebatur

niſi hæc, ἢ ἐπίστασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε. Hoc eſt, aut noſtis aut diſcere poteſtis. Ab his ſacrificulis Solis ſuum miſſandi ritum, & nõ à Chriſto accepiſſe Papiſtas ſole ipſo clarius eſt. In Miſsis quanto cantus adhibetur, ſatis boatur, ſed vbi ventũ eſt ad cœnæ myſterium, ſolus ſacrificulus muſsitat, & cauet ne ab vllis audiatur niſi vnica ſyllaba NO, quod tamẽ fit poſt incãtationẽ panis, & vini, & poſt eleuationem, & hiſtrionicam panis circa calicẽ agitationem.

QVINTA, habet Miſſa Papiſtica multas ceremonias ineptiarum hiſtrionicarum & ſuperſtitionis plenas, quibus manifeſte fœdari ſacram cœnã vel pueris pie educatis notũ eſt.

SEXTA, Miſſa iſta culinaria ad miſeros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur: Nam eo vſque res tandem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Miſſæ ſeu potius inſpectione Hiſtrionica ſaltationis armari ſe putant, & aduerſus Deum, tanquam tuto præſidio muniti, multo licentius peccare audent, & obſtinatiores redduntur.

SEPTIMA, cœna inſtituta fuit vt ſit ſacramentum, quod cum adminiſtratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde ſacrificium facit meritorum pro viuis & mortuis, & vt ſacrificij forma conſpiceretur, panem magico ritu conſecratum, (nam vt referrent magicã ſuperſtitionem addita vna vocula enim, ter ſufflando crucem in panem dixerunt, hoc eſt enim corpus meum.) primum leuat ſacrificulus ſupra caput, vt reſpõderet ſacrificio Leuitico therumali (quod à leuando nomen habet) deinde agitat panem ſupra calicem in quatuor angulos, vt iſto modo cõpararetur ſacrificio veteri thenupha, cui nomen ab agitando ſeu mouẽdo inditum fuit. Quam ſit hæc κακοζηλία leuitica impia ſatis manifeſtum eſt. nam caret mandato Dei, plena eſt idolatriæ, & ſuperſtitionis, irritum facit teſtamentũ Chriſti, abducit homines à morte Chriſti, quę vnica eſt hoſtia ꝓ peccatis, qua conſumati ſunt ſancti in perpetuum, breuiter in locum ſalutaris remedij animorũ reponit triſtiſsimum venenum, quod cedit in certiſsimum interitũ, omnibus ijs qui iſtud idolum Papæ adorant.

OCTAVA, impius canõ ille, quem vt diuinum myſterium venerantur ſacrificuli, totus eſt conflatus ex impietate. nam in eo multiplex idolatria cõſpicitur. Merita ſanctorũ ibi Chriſti merito quodãmodo pręferuntur, obruuntur beneficia Chriſti, Victima Chriſti Abelis ſacrificio cõfertur, panis adoratur, fit oblatio panis, inuocantur ſancti. Breuiter, nihil eſt ſuperſtitionis & impietatis quod in miſſa illa theatrica nõ conſpicitur. Et videtur arte quadam ſatanica inuenta, ad obruenda beneficia CHRISTI, ad tollendam virtutem victimæ vnici ſacerdotis noſtri Chriſti. An nõ hoc eſt ſe Chriſto opponere? Qui ergo ſapis fuge Deum iſtum Maoſim, & apud ſimplicem inſtitutionem Chriſti maneto cõſtans. nam qui Chriſti verbo contentus eſt, à via ſalutis errare nõ poteſt. Ipſe enim ſolus eſt via, veritas, & vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur, non moritur. PORRO abuſus conſecrati panis extra miſſam, plenus eſt idolomania. Reponunt panem in monſtrantiam, vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgeſtant panem Ethnico more. Breuiter vt Deum colunt mucidum panem & à vermibus ſæpe corroſum. Hæc impietas cum tanta ſit, vt omnibus pijs merito ſit fugienda, tanquam idolum plane diabolicum, fruſtra confugiunt Papiſtæ ad miracula quibus ſuam idolomaniã cõfirmari putant. Perinde enim eſt iſtum panem adorare, atque Apin AEgyptiacam, aut ſerpentes & feles.

SACRAMENTVM pœnitentiæ quartum locum inter Papalia ſacramenta occupat verum ſi Petro Apoſtolo credimus baptiſmus ſacramentum eſt pœnitentiæ. Nam cõpunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant, ſiue cõuertantur & baptizentur in remiſsionẽ peccatorum, ſignificans baptiſmũ eſſe ſacramentũ, quo Deus obſignet remiſsionẽ peccatorũ pœnitẽtibus, Papiſtæ forte intelligunt ſuam pœnitentiã, (quam ſacramentũ volunt) de ea quæ fit poſt cõuerſionem, & ſuſceptum baptiſmũ, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum, tunc enim pœnitentiã requirunt, quam propter manuũ impoſitionẽ & abſolutionis formam ſacramentũ nominant. Neq; hoc pacto pœnitentia ipſa ſacramentum erit, ſed ad ipſum baptiſma recurrendũ eſt, nõ vt quis rebaptizetur, ſed vt pactũ Dei cum homine in baptiſmo peractum recolat. Qui baptiſmus eſt teſtimonium ablutionis eius à peccato qui crediderit, & vera pœnitentia ad fontẽ miſericordiæ confugerit. Iuxta illud: ſi quis peccauerit, aduocatũ habemus apud Patrẽ Ieſum Chriſtum iuſtũ, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Non ergo nouo ſacramento indigemus, qui vnico Chriſto propitiatore cõtenti ſumus, ſed perpetua pœnitentia peccatorum, quæ nititur propitiatione Chriſti, & confirmatur cogitatione baptiſmi noſtri, qui eſt perpetuũ ablutionis noſtri per ſanguinem Chriſti teſtimonium & ſacramentum. SED quibus fundamẽtis nituntur Papiſtæ, qui nobis ſacramentum pœnitentiã obtrudunt? Multa & inextrcabilia confarciunt ex patribus de pœnitentia, ſed tandẽ vbi cõcludendum eſt de hoc ſacramento, ipſi ſe cõfodiunt dum ſignum huius ſacramenti quærunt. Ex Auguſtino didicerunt ſacramentũ eſſe

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſignum gratiæ,hic alius aliud ſignũ ſtatuit, & ſatis ineptos ſe eſſe declarant,dum ſacramẽtum docent eſſe pœnitentiam, & tandẽ elementũ huius ſacramẽti ſe ignorare ſuis multis cõiecturis atteſtantur. HIC locus poſtularet, vt de carnificina illa cõſcientiarum,quæ ſub iſto Papali ſacramento latet dicerem.Requirunt enumerationẽ peccatorum cum omnib⁹ ſuis circumſtantijs : requirunt contritionem ſufficientem; quæ ſuo merito poſsit abolere peccatum:requirunt ſatisfactionem operis:quibus nihil aliud efficiunt,quam quod inijciant laqueos conſcientijs,& obruant Euangelium Ieſu Chriſti ſuis ſatisfactionib⁹,abſolutionibus, & abſolutionum mitigationibus per indulgentias,quibus nõ magis cõuenit cum Euangelio,quam Chriſto cum Belial,& luci cum tenebris.Nam cum fidẽ excludunt à pœnitentia,nonne aperte Chriſtum excludunt,cum mittunt nos ad ſatisfactionem pro peccatis, an non ſanguinẽ Chriſti cõculcant pedibus?dum meritis Sanctorum remittunt peccata, an nõ meritum Ieſu Chriſti impie & nepharie repudiant?Dum indulgentias habent venales quib⁹ redimantur ſatisfactiones , an nõ ſatis produnt quo ſpiritu ducantur?

QVINTVM Sacramentum Papale eſt vnctio infirmorum,de quo cum producunt teſtimonium ſancti Iacobi,putant ſe ſatis muniuiſſe ſuum pigmẽtum. Iacobi verba ſunt hæc: Infirmatur quis in vobis,accerſat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum vngentes eum oleo in nomine Dñi,& oratio fidei ſaluabit infirmum,& alleuiabit eum Dominus,& ſi in peccatis fuerit dimittentur ei. Hæc ſunt Iacobi verba:quibus refertur ritus Eccleſiæ,dum adhuc miraculis locus fuit,quæ cum nũc ceſſarunt,ſtulte retinetur ſine miraculis ceremonia. Illi enim vngebant , vt miraculis ad preces presbyterorum ſanaretur ægrotus:noſtri vero vngunt,non niſi eos,quos vident in agone mortis eſſe. Nam ſi Chriſtus vnctionem iſtam voluiſſet perpetuum Eccleſiæ ſuæ ſacramentum eſſe, ſerio commendaſſet Apoſtolis eius diſpenſationem. QVID referam de contumelia quæ Chriſti ſanguini fit hac vnctione? Nam quicquid illicito viſu delictum,quicquid delectione vocis admiſſum,quicquid odore ſuperfluo contractum,quicquid ocioſa locutione peccatum,quicquid illicito opere peractum,quicquid ſuperbo inceſſu commiſſum fuit, hoc totum per vnctionem ſuam expiari voluerunt, Quæ quæſo inſania hæc eſt? tribuunt rancido oleo eam virtutem quæ eſt ſolius ſanguinis Ieſu Chriſti. Tribuunt creaturæ quod eſt creatoris : Tribuunt ſuo pigmento , quod eſt vnici mediatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti. An hoc eſt vicarium Chriſti agere in terris? An non potius Satanæ eſt,qui voluit ſupra Chriſtum eſſe, & ab eo adorari? Certe qui hic non agnoſcit Antichriſti characterem,plane cœcus eſt.

SEXTVM Papale ſacramentum eſt ordo , de quo quid ſentiat Eccleſia Chriſti breuiter explicãdum eſt. Ordinem vocamus vocationem & ordinationem ad miniſterium Eccleſiaſticum. In perſonis quæ vocantur, requiritur honeſtas vitæ,morum grauitas, cognitio doctrinæ Eccleſiæ, Donum docendi,& ætas tanto miniſterio conueniens. Vocatio relinquitur libera Eccleſiæ, ita tamen vt Paſtores & Epiſcopi quilibet ſuo loco examinandi & explorandi poteſtatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apoſtolico more. Primum fiunt preces pro ordinando , deinde recitantur lectiones ſacræ de miniſterio verbi, requiritur ab ordinando vt promittat fidelitatem in miniſterio. Quo facto imponit preſbyter ordinando manus cum inuocatione nominis Dei ſuper ipſum , tandem commendatur Deo , atque ita ablegatur ad Eccleſiam cuius miniſter eſſe debet. HAC ſimplicitate fuere contenti Apoſtoli Chriſti , & eorum proximi ſucceſſores. Verum Papa pompam quærit & maiorem ſplendorem,qui incurrat in oculos hominum. Atque ideo non ſolum plures gradus officiorum ſacrorum excogitauit, Verumetiam plurimas adiecit ceremonias,eaſque ineptiores,quam vt eas referre libeat. Quæ cum ſatis oſtendunt Papam à Chriſto defeciſſe,Nolo longiori oratione iſtas nugas perſequi.

SEPTIMVM Papalium ſacramentorum eſt coniugium. Etſi autẽ Eccleſia Chriſti agnoſcit coniugium eſſe ordinationẽ Dei , & cum Paulo fatetur coniugium eſſe honorabile in omnibus,hoc eſt, thorũ caſtum & coniugalẽ cõceſſum eſſe omnib⁹ ordinibus hominum: Tamẽ nõ exiſtimat cõiugium ſacramentũ noui Teſtamẽti eſſe, quia nõ habet ꝓmiſsionẽ gratiæ noui teſtamẽti annexã:neq; præterea ſacramentũ eſt,quia iuxta Paulũ eſt myſteriũ arcanæ copulę Chriſti & eius Eccleſiæ.Nam ſi omnia,quæ arcanas ſignificationes habent, eſſent ſacramẽta,infinita ꝑfecto forent ſacramẽta. Sol hic aſpectabilis eſt ſignum quoddã arcanũ & veluti myſteriũ Solis inuiſibilis Ieſu Chriſti,ſicut ex Pſalmo quodã patet. Radij ſolares ſignant efficaciã virtutis Chriſti. Hic ignis viſibilis figurat Spiritus ſancti efficaciã in cordibus credentium. Sabbatum ſacramentũ eſt quietis Dñi in ſepulchro,& perpetuæ quietis beatorum in æterna vita. Ad eundẽ modum multa numerari poſſunt ſacramenta, quæ tametſi ſacramenta dici poſſunt : Tamen ſacramentorum noui Teſtamẽti rationem non habent.Nam peculiare mandatum ceremoniæ non eſt expreſſum Dei verbo. Nõ an-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nexa eſt promiſsio noui Teſtamenti,ex quo & quartũ ſequitur, quod fides promiſsionis nõ hic requiratur. Cũ ergo ea quæ requirit ratio ſacramenti noui Teſtamẽti hic nõ inueniatur,non poteſt coniugium inter ſacramẽta Eccleſiæ numerari. SED qui fit quod Papa nolit iſtud ſuum ſacramentum eſſe commune toti Eccleſiæ? ſi eſt iuxta illum ſacramẽtum Eccleſiæ cõiugium,cur interdicit ſacerdotibus coniugiũ? Spiritus ſanctus pronunciat cõiugium honorabile eſſe inter omnes, Papa autẽ,vt ſe manifeſtum hoſtẽ Chriſti declaret, ſuis interdicit cõiugiũ, & vt nõ videatur ſcripturæ teſtimonio deſtitui,adducit ſuo more dictum Pauli Rõ.8.qui in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt.quaſi Apoſtolus hic ageret de operibus naturæ ſimpliciter,& nõ potius de operib⁹ carnis,hoc eſt,vicioſæ & corruptæ naturæ,perturbantibus & deſtruẽtibus ordinem diuinũ in natura, qualia ſunt illa opera quæ Paulus enumerat Gala. 5. opponamus igitur Papæ ordinationẽ Dei quam omnibus liberam eſſe vult.opponamus & illi Paulum,qui prohibitionẽ cõiugij definit doctrinam eſſe dęmoniorum.HABENT & aliud Papiſtæ refugium, volunt ſacerdotes in perfectiori & digniori vitæ ſtatu viuere.Iam autẽ pro confeſſo habent virginitatis & cœlibatus ſtatũ meliorem eſſe,& digniorem ſtatu coniugali. Vnde ſuũ decretum de cœlibatu ſacerdotũ concludunt.Si tam facile eſſet donum continentię dare,quã cõcludere,videretur aliquid habere momenti eorum concluſio.Sed orationibus aiunt impetranda eſt caſtitas.Age vbi eſt promiſsio quod Deus velit iſtam largiri? promittere perpetuũ cœlibatũ, & non habere rationem humanæ fragilitatis, & inſidiarũ diaboli,ſumma eſt amentia. Omnes pij norũt ea quæ ad hanc vitam ſpectant petenda eſſe cũ conditione. Quare nemo certus eſſe poteſt de impetranda perpetua caſtitate,proinde ſtultus eſt, & qui eam requirit & qui eã vouet.

IAM videamus principiũ ſeu fundamentũ,quo Papiſtæ nituntur. Cœlibatus inquiunt ſtatus eſt melior & dignior coniugali ſtatu.à quo magiſtro hoc didicerũt? certe nõ à Deo qui matrimonium in Paradyſo ſanxit. Paulus (inquiũt) 1. Corinth. 7. præfert virginitatẽ & cœlibatum cõiugio.inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit. Reſpondeo,cœlibatum non eſſe meliorem coniugio ἁπλῶς ſed κατά τι. Hoc eſt, nõ bonitate operis,ſed vſu, idque non ſemper,nec in omnibus, quemadmodum Paulus aperte docet. Qui abſtinet à cõiugio ſine caſtitatis dono, quomodo ſolicitus ſit facere ea quæ ſunt Domini,vt placeat Deo,apparet in vita Sodomitica manachorum,& monialium: apparet in turpiſsimis moribus ſacrificulorum,qui omni genere libidinum ſe fœdiſsime polluunt. Faceſſant igitur Papiſtæ cum ſuo impuro cœlibatu, & tum demum imponant ſacerdotibus cœlibatũ,vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus raſis & vnctis donũ conferre caſtitatis.

HACTENVS oſtendimus quomodo Papa Chriſto aduerſetur in diuinis ſacramentis: peruertit veram ſacramẽtorum rationem: auget ſua temeritate ſacramentorum numerũ, deprauat vera ſacramenta,& à vero fine & vſu ſacramentorum aberrat.nunc de tertio,in quo propoſuimus Chriſto Papam aduerſari,hoc eſt,de ritibus humanis agendum eſt.

RITVS humanos qui faciunt ad ordinẽ & εὐσχημονίαν piam in Eccleſia non improbant pij,ſed eis ſuum locum tribuunt,infra opera tamen cultus & ſacramenta, atque eos retinendos iudicant decori,& ordinis cauſſa. Decori quidem,vt excitemur ad pietatem iſtis adminiculis,vt modeſtia & grauitas in pietatis exercitijs eluceat: ordinis vero,vt præſidẽtes habeant certã agendi regulã,vt auditores aſſueſiant ad obœdientiam & diſciplinã,vt bene compoſito Eccleſiæ ſtatu paci & tranquilitati conſulatur. Huiuſmodi ritus ordinare poteſt Eccleſia,& mutare ſi quando viſum fuerit. Nam Eccleſia habet poteſtatem in ędificationem,& habet mandatum in genere,1. Corinth.14. omnia fiant ordine, & decenter.

QVID in hac rẽ Papa peccat? peccat tyrannide,multitudine,κακοζηλίᾳ,vanitate,opinione.

TYRANNVS eſt, quod Papa ſumat ſibi authoritatem in Eccleſiam Chriſti,cui audet præſcribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichriſti eſt.

MVLTITVDINE peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit,imo magis onerat Eccleſiam Chriſti ritibus,quam vnquam Iudaicus populus fuit grauatus,contra manifeſtum interdictum Petri,cuius ſe ſucceſſorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper ceruicem diſcipulorum,quod neq; nos,neque patres noſtri portare potuimus.

Κακοζηλία eſt quod ad imitationem prophanarum gentium,& ad ſimilitudinem Moſaicorum rituum multa ſunt inuecta in Eccleſiam per Papam. Iam autem gẽtium ſuperſtitio deteſtanda eſt,& Moſaici ritus exhibito Chriſto ceſſare debuere. Quare iſta Papalis κακοζηλία indigna eſt,quæ locum vllum habeat in Eccleſia Chriſti.

VANITAS eſt,quod multi ritus Papiſtici ſunt ἄσημοι, tantum ſunt hiſtrionicæ quædam geſticulationes,nihil ad ordinem & decorem facientes.

OPINIO damnanda accedit videlicet neceſsitatis, quæ pugnat cum libertate Chriſtia-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

na:meriti,quæ pugnat cum Chriſti victima: iuſticiæ, quæ pugnat cũ fide gratuitæ remiſſionis:& cultus, quæ pugnat cum dicto Chriſti, fruſtra me colunt mandatis hominum.

RESTAT vltimum quod propoſuimus videlicet diſciplina, de qua quid vera Eccleſia ſentiat ex verbo Dei, & quid Papa contra audeat,dicendum eſt. DISCSPLINA in Eccleſia Chriſti nihil aliud eſt,quam aſſuefactio quædam cum interior tum exterior,qua pij aſſuefiunt ad pietatem, iuſticiam, modeſtiá,& alias virtutes, quaque in officio debito retinentur,ne excuſſo iugo Chriſti ferantur effrenes in quæuis flagitia. PARTES huius ſunt inſtructio & correctio.inſtructio abſoluitur præceptis, quorum alia mentem inſtruũt,affectus frenant,& voluntates regunt.alia linguam geſtus & facta gubernant.Correctio eſt caſtigatio quæ fit per gubernatores diſciplinæ, hoc eſt, per parochos & alios graues viros, quibus hæc cura commiſſa eſt. Mitior caſtigatio fit verbis tantum:grauior excluſione ab Eccleſia per excomunicationem:grauiſsma fit excluſione per anathematiſmum, qui exercetur tantum in pertinaces hæreticos. Hæc fere ſuma eſt diſciplinæ Eccleſiæ Chriſti:à qua quantũ aberret Papa facile eſt videre in moribus Papalium, & abuſu excomunicationis, & fulmine anathematis,de quibus omnia referre, quibus illorum libri referti ſunt, nolo. Quid enim valet diſciplina vbi fundamentum non eſt bonum. CASTIGATIO quæ verbis fit apud eos eo pertinet,vt Papa ſuos ſub imperio retineat. EXCOMMVNICATIO exercetur non in facinoroſos legitime iuxta mádatum Chriſti admonitos, ſed in pauperes,qui forte non ſunt ſoluendo ea,quæ Papalis dignitas ſibi deberi autumat. Scortatores leui ſatisfactione reconciliantur,qui obulum ſacrificulo debet, & non ſoluit ad nutũ,excõmunicatione feritur,non ſine graui,ſi dijs placet,ceremonia, è ſuggeſtu declamitat in miſerum hominem,infamat inſontem,candelas mittit, pulſat campanula, horréda voce debitorem excludit ab Eccleſia, imo non ſolum ab Eccleſia, verumetiam adimit omnem ſpem veniæ.Sub tamen tacita conditione,niſi reus pecunia fulmen extinxerit. ANATHEMATISMVS exercetur non in hæreticos, ſed in eos qui Prophetica & Apoſtolica ſcriptura ſe cõtentos eſſe dicunt:in eos qui ſolo ſanguine Chriſti fatētur peccata expiari: in eos qui dicunt Chriſtum vnicam ſuam ſpem eſſe:in eos qui non inuocant ſanctos: in eos qui nõ omnia Papæ nugamenta recipiunt.Breuiter in eos qui Papam loco Dei nõ adorant.Illam enim formá qua vſu ſunt ſancti patres,immo Apoſtolus Paulus in corruptores Euágelij, transfert Romanus tyrannus ad ſtabiliendum ſuum regnum,quod ſophiſtica partũ,hypocriſi & tyrannide defenditur. Non ſunt ergo magis metuédi anathematiſmi Papales, quá ſi amator aliquis turpis omnes ſuas veteres amicas anathemate ferire vellet, quę iam contempto meretricio amore honeſtis oblectarentur nuptijs.Nam cum Papæ ſuccubuimus viliſsimis ſcortis turpiores eramus,nunc autem poſtquam Chriſto nupſimus, ſpõſæ honeſtiſsimæ coronam gerimus.Quo ſolo marito contenti,amatoré veterem Papam execramur cum omnibus ſuis philtris & incantationibus. HÆC placuit interſerere de collatiõe Papæ Antichriſti,& Ieſu Mariæ filij veri noſtri Chriſti:ſingula perſequi nolui,ſed capita tantũ attingere.Nam timēdum eſt ne noſtra ſecuritas aliquid magni mali nobis afferat.Deus faxit ne nonnulli qui hactenus conſtantiæ laudem meruere,turpiter arma abijciant,& Turco aut Papæ ſe ſubijciant. Talia enim minari videtur noſtra ingratitudo.

Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti à Domino.

Hæc tertia pars eſt præſentis capitis, eaque conſolatoria, ne videlicet frangantur animis Theſſalonicenſes, ob tantam cõfuſionem & plurimorum ruinam. Nam cum gratias agit pro ipſis,collationem facit inter Theſſalonicenſes,ac illos,qui aſtu Sathanæ abducebantur ab Euangelio,vt qui certus ſit de eorum conſtantia ac perſeuerantia in fide. Huius fiduciæ rationem addit,cũ ait:dilecti à Domino. Hæc enim dilectio ſola facit eos & ſtabiles ac ſecuros. Huc igitur vult Paulus vt reſpiciamus,quoties ſolicitudo occupat animum:hęc ſola gloriatio noſtra eſt,quod Deus pater nos in dilecto diligat.

Quia elegit vos Deus ab initio in ſalutem.

Ratio propoſitionis ab æterno Dei conſilio de ſalute electorum ſumta. Fieri enim non poteſt, quin ſalutem conſequantur,quos ſaluandos elegit.Elegit autem in Chriſtum credentes,quales ſe dilectione,patientia atq; adeo vitæ innocentia declararunt Theſſalonicenſes.habent autem credentes triplex ius adeundi vitá æternam:Electionis,quia vnigeniti filij membra ſunt: Redemtionis,quia mortis & victimæ filij ſunt participes: & promiſsionis,quia Deus qui mentiri nequit,omnibus in Chriſtum credétibus promiſerat ſaluté. Ita enim ſcriptũ eſt:

Sic

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sic Deus dilexit mundum,vt filium ſuum vnigenitum daret,vt omnis qui credit in eum nõ pereat,ſed habeat vitam æternam.Porrò credentes de vita æterna ſecuros faciunt tria. Charitas adoptionis,de qua Rom.3.& 8.& Iohan.3. Veritas promiſsionis.Sunt enim omnes promiſsiones Dei ratæ ac firmæ in Chriſto Ieſu. Et facultas reddendi promiſſum. Eſt enim Deus omnipotẽs qui omnia quę vult in cœlo & in terra facit.Pręterea tria ſunt quibus pij ab impijs diſcernuntur. Electio apud Deum, quæ in Chriſto fundatur, extra quẽ de electione ne quidem cogitandum eſt. Dilectio vitęque innocentia apud homines. Eſt enim hæc germanus fidei fructus. Fides vnumquemq; apud ſe.Eſt enim fides donum & teſtimonium Spiritus ſancti,quod hic reddit ſpiritui noſtro, vt indubitanter Euangelio aſſentiamur,& ex hoc credamus nobis peccata propter Chriſtum condonari,& vitam æternam donari.

In ſanctificatione ſpiritus & fide veritatis. Coniungit cum electione ſanctificationem ſpiritus & fidem veritatis. & quia veritatis fides(hoc eſt ſolida & ſincera) nõ niſi ex ſanctimonia vitæ nobis innoteſcit,priori loco ſanctificationem ſpiritus, hoc eſt ſpiritualem,quã Spiritus ſanctus per regenerationis gratiam in credentibus operatur, ponit, vt ex proprio effectu tanquam certiſsimo indicio fidem oſtendat.Hinc igitur diſcamus ſanctificationem ſpiritus non ſeparandam eſſe ab electione,ſed neceſſario ex fide manare.

Quo vocauit vos per Euangelium noſtrũ in poſſeſſionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ratio cur ſanctimonia vitæ veræ fidei adeſſe debeat. eo enim vocamur per Euangelium, vt vitæ innocentia profeſsioni reſpondeat. Addit præterea finem ſanctimoniæ.cum inquit:in poſſeſsionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vt alludere videatur ad Pſalm.2.Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam,& poſſeſſionem tuã terminos terræ. Cum igitur pij ſint regis Chriſti glorioſa poſſeſsio,ſecuri ſint aduerſus portas inferorũ.Deinde Haud decet vt ſe cõtaminent flagitijs, addicẽtes ſe imperio peccati. Nõ enim iã ſunt ſui iuris,ſed eius cuius ſunt poſſeſsio,precioſo eius ſanguine acquiſita.Poterit & actiue exponi,vt ſit ſenſus: Vt poſsideatis gloriam communẽ cum Domino noſtro Ieſu Chriſto.Huius cõmunis gloriæ cogitatio, vt in omnib⁹ afflictionib⁹ nos conſolari debet,ita quoq; admonere, cũ fidei,tum ſanctimoniæ:ſine quibus ad tantæ gloriæ faſtigium nemo cõſcendere valet.Iam colligamus ea quæ Paulus in præſenti cõſolatione coniungit,vt nobis quoque eadem accõmodemus, ſed conſecutionis nõ collocationis ordine ſeruato.Primo loco ponit dilectionẽ Dei,quæ eſt prima noſtræ ſalutis cauſa. Deinde addit electionẽ,qua dilectos ordinat,ſed ſciendum eſt vtramque,hoc eſt dilectionem Dei & electionem fundari in Chriſto Ieſu, ne vel de dilectione, vel de electione extra hoc fundamentum cogitemus.Nam qui id facit,nihil præter deſperationem haurire poterit ex prædeſtinationis doctrina. Tertio loco ponit vocationem per Euangelium, quæ eſt electionis diuinę euidens teſtimonium.Quarto, fidem qua iuſtificamur collocat, Fides enim ex auditu eſt.Quinto,ſanctificationem ſpiritus ponit. Simul enim cum fide datur gratia regenerationis.Sexto,finem addit, nempe,vt ſimus glorioſa poſſeſsio Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſeu vt vna glorificemur cum Chriſto.Hæc paulo aliter,ſed in eundẽ ſenſum referuntur ad Roman.8.ſed quo hęc ſpectant?Primum hęc nos excitent ad gratiarũ actionem Deo reddendam exemplo Pauli, quod Deus adeo nos in dilecto dilexerit. Deinde ad amorem verbi Dei,quod eſt organum quo Deus ſuam dilectionem nobis cõmunicat. Tum commendent hæc nobis fidem, innocentiam vitæ,& patientiã in præſentibus ærumnis.In omnibus enim malis huius mundi reſpiciamus ad ſcopũ, & nos ſuſtẽtemus fiducia futuræ gloriæ per Ieſum Chriſtum: de electione plena inſtructio legatur in annotationibus noſtris in Epiſtolam ad Epheſios cap.1.

Proinde fratres ſtate. Exhortatio eſt ad conſtantiam.ſolent enim Prophetæ & Apoſtoli admiſcere doctrinæ conſolationes & exhortationes, item minas & querelas: vt doctrinam auditoribus,ſeu lectoribus accommodẽt.State,id eſt,firmi eſtote & ſtabiles,ne dimoueamini à doctrina veritatis,fide & conſtantia vllis perſecutionibus,aut hoſtium inſultibus.

Tenete traditiones quas didiciſtis vel per ſermonem, vel per Epiſtolam noſtram.

Commen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Commendat Theſſalonicenſibus doctrinam, quã antea à ſe dedicerant, cum per prædicationẽ præſentis, tum per Epiſtolam abſentis. |Papiſtæ ex hoc loco ſuarũ traditionum patrocinium petunt, ſed fruſtra. Perperam enim definiunt traditionis vocabulũ, dum hac voce ſolumodo ſignificari leges putant, quas Epiſcopi & prælati Eccleſiæ Dei præter verbum Dei obtrudũt. Verũ Apoſtolis & ſanctis patribus alius eſt huius vocis vſus, illi enim generalius hoc vocabulũ accipiũt, vt Dei, & hominum doctrinam complectatur. Paulus 1. Corinth. 15. Tradidi vobis in primis, quod & accepi, quod Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundũ ſcripturas. Et 1. Corinth. 11. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quod Ieſus Chriſtus in ea nocte qua tradit⁹ eſt, accepit panẽ, &c. Matth. 15. Cur diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? Ex hiſce tribus teſtimonijs triplicẽ traditionem eſſe cõcludo. Primam doctrinæ, mediã diuinarum cæremoniarum, vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinæ eſt legis & Euangelij, & aliorũ locorũ, qui cum illis cõiuncti ſunt. Traditio cæremoniarum diuinarũ, eſt baptiſmi & cœnæ dominicæ in nouo Teſtamẽto. Traditiones enim veteris populi abolitę ſunt. Traditio rituũ humanorum cõtinet canones varios, cum de cæremoniis, tũ de diſciplina cleri & populi. Irenæus lib. 3. ſæpe traditionis vocabulo vtitur pro doctrina, quam Apoſtoli acceptam à Domino tradiderant auditoribus ſuis, adeo vt ipſum Apoſtolicũ Symbolum ab illo autore dicatur traditio Apoſtolorum. Poterit & alia traditionũ diuiſio dari, vt alia ſit diuina, alia humana, & vtraq; duplex, nempe doctrinæ & rituum. Sed diligẽter cauendum eſt, ne traditionibus diuinis admiſceamus humanas. Eſt enim maximum inter eas diſcrimen. Diuinæ enim traditiones nos obligãt autoritate Dei ad perpetuam obœdientiam. Humanæ autẽ libertati Chriſtianæ cedunt. Præterea nõ eſt eadẽ ratio humanarum traditionũ. Quædam enim aperte pugnãt cum verbo Dei, & abducunt à Chriſto. Vt ſunt inuocatio Sanctorũ, Miſſarum prophanatio, idolorum immolatio, nugamentum purgatorij, indulgentiarũ abominatio, & multarum cæremoniarum inepta cõgeries. Huiuſmodi omnibus pijs fugiẽdæ & deteſtandæ ſunt, iuxta præceptum Domini, Cauete à falſis Prophetis. Itẽ, cauete à fermento Phariſæorum. Quædã ſunt piæ & honeſtæ, in hoc à ſenatu Eccleſiæ inſtitutæ, vt nihil fiat inordinate & tumultuarie, ſed pie ac prudẽter, tanquam in conſpectu Dei & Angelorum: vt ordo & decorum, iuxta cõſilium Pauli, ſeruetur. Ordinis quidẽ eſt, vt præſidentes habeant ſuæ adminiſtrationis regulam, vt auditores aſſuefiant ad obœdientiã & diſciplinam, vt bene cõpoſito Eccleſiæ ſtatu, paci ac tranquillitati conſulatur. Decori vero eſt, vt excitemur ad pietatẽ illis adminiculis, vt modeſtia & grauitas in pietatis tractatiõe eluceant. Verum in his diligẽter caueantur tria. Primũ, ne ad ſalutẽ credantur neceſſariæ. Secundum, ne conſcientiæ inijciantur laquei. Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Porrò quia integra tractatio de traditionibus humanis in Locis Philippi habetur, non opus eſt hic plura de tractationibus adijcere, ſed tantũ vnum argumẽtum aduerſariorũ attingam. Apoſtoli Actor. 15. præcipiunt gentibus vt abſtineãt ab idolothytis, ſuffocato & ſanguine. Hinc Romanẽſes duo concludunt. Primum quod ipſis & Apoſtolorum ſucceſſoribus liceat traditiones cõdere. Alterum quod populus ipſis obœdientiam in traditionibus debeat. Verum illud Apoſtolorum concilium nequaquam patrocinatur Papiſtis. Huius enim concilij primum caput fuit, relinquendam eſſe gentibus ſuam libertatem. Deinde ſequitur æterna lex Dei, de non violanda charitate. Quare admonent gentes ne ſua libertate abutantur in offenſionem infirmorum fratrum, atque hæc quoque lex æterna eſt. Hanc nunc accommodant Apoſtoli ad præſentia tẽpora, & homines in hanc ſententiam. Præceptum Domini eſt, ne fratres infirmos lædatis, ſed fratres infirmi læduntur, ſi idolothytis & ſuffocato & ſanguine veſcamini, edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cũ ſcandalo manducetis. Ex his puto intelligi non ſolum quid de traditionibus ſentiendũ ſit: Verumetiam quomodo importunis aduerſariorum obiectamentis ſit obuiandum.

Ipſe autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus & Deus & pater noſter qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia, conſoletur corda veſtra, & confirmet vos in omni ſermone & opere bono.

Hæc poſtrema huius capitis pars eſt, quæ vt ſupra in indicatione ordinis admonui, continet votum & precationem pro Theſſalonicẽſibus, Nimirum vt Deus ipſos conſoletur ac confirmet in omni ſermone & opere bono. Hoc eſt, vt pleno verbi Dei intellectu inſtructi, fructum edant cogniti verbi in omni opere bono. Cæterum diligenter obſeruetur ordo verborum Pauli. Primo loco Chriſtum ponit, per quem ad patrem habemus acceſſum. Rom. 5. & Epheſ. 3.

Qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Qui enim ſine Chriſto mediatore in conſpectum maieſtatis prodeũt, ſuæ temeritatis pœnas luent. Et vt fidei admoneat nos, vocat ipſum noſtrum Dominum, vt quem fide poſsideamus victorem Satanæ ac donatoré vitæ æternæ. Deinde addit, & Deus, qua voce nos admonet maieſtatis diuinæ, & omnipotentiæ: vnde fides ſolatium accipiet aduerſus omnium hoſtium potentiam & conſilia. Præterea ſubdit, & pater, vt non ſolum omnipotentia diuina, verumetiam affectus paternus veniat nobis in mentem. Quare hæc tria ſimul cogitemus, acceſſum nobis patere ad Deum per Chriſtum fide: potentiam Dei, qua poteſt nos liberare: & affectum paternũ, quo nos vt filios in dilecto complectitur. Deinde à priori beneficio confirmationem petit, inquiens: Qui dilexit nos & dedit conſolationem æternam per verbum Euãgelij, continuãdo, ſcilicet, ſua erga nos beneficia, & ſpem bonam in gratia, id eſt, gratuitam, nullo noſtro labore partam, nimirũ de æterna gloria poſsidenda per Chriſtum, modo in eum firma fiducia recubuerimus. Hæc inchoatio beneficiorum Dei euidens teſtimonium eſt miſericordiæ. Vult igitur inchoatum beneficium perficere vnde ſequitur quod renati poſsint retinere dona, cum ſe petunt iuuari iuxta dictũ, Lucæ cap. 11. Quãto magis pater cœleſtis dabit Spiritum ſanctum petentibus. Obſeruetur quoque hic teſtimoniũ de diuinitate Chriſti, & quod ſit diſtincta perſona à patre, æqualiſq; potentiæ, & maieſtatis cum patre. Nam cum Paulus Chriſtum inuocat, ſtatuit eum vbiq; præſentem & exaudientem inuocantes, quod ſane proprium eſt diuinæ naturæ. Et cum diſtincte ponit Chriſtum & patrem, perſonarum diſtinctionem agnoſcit. præterea quia hic filij nomen priori loco, & patris perſonꝫ poſteriori, & alias in ſcriptura vt in verbis baptiſmi, patris perſona præcedit, intelligatur potentiæ & maieſtatis æqualitas.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Pro curſu Euangelij & pro ſe orari petit conſolans Theſſalonicenſes & orans pro ipſis, præcipit vt fugiant ordinis deſertores, vt ipſi ſuum exemplum imitando quæ decent agant. vtque placide tanquam fratres admoneant delinquentes, quo in viam redeant,

Ordo & partes Capitis tertij.

Hoc caput paræneticum eſt, & continet varias & vtiles admonitiones, quod in ſex partes licet diſtinguere. Primum enim hortatur pro curſu Euangelij & pro ſe fieri preces, Deinde conſolatur eos, erigit aduerſus defectionis periculum. Tertio loco precatur pro ipſis. Quarto, hortatur ne commiſceantur cum inordinate ambulantibus, ſed ſe potius exemplum vitæ imitentur. Quinto, hortatur ad laborem & alia officia. Sexto, Quomodo cum delinquentibus agendum ſit monet. Poſt hæc ſuo more claudit Epiſtolam.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum eſt orate fratres pro nobis, vt ſermo Domini currat & glorificetur, quemadmodum & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malignis hominibus.

Hæc prima huius capitis pars eſt, continens hortationem, in qua Paulus hortatur Theſſalonicenſes, vt pro ſe orent, & addit huius ſuæ exhortationis duas cauſas. Vnam quidem vt ſermo Dei currat (hoc eſt propagetur & ſpargatur paſsim per orbẽ) & glorificetur (hoc eſt fructum ferat in auditoribus, vt Deum ex fide glorificent.) Poſteriorem vero, vt ipſe Paulus liberetur ab importunitate & malicia hominum, cum Iudæorum Iudaiſmum miſcentiũ cum Euãgelio, tum aliorũ prophanorũ hominum, qui omnia in quæſtione vocarunt, vt hac ratione doctrinam Euangelij vel perturbarẽt vel malicioſe extinguerẽt. Ex hoc loco tria diſcamus. primũ, neminẽ eo progreſſum eſſe in pietate, qui non opus habeat communibus Eccleſiæ precibus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

precibus. Quare admoniti exemplo Pauli magnifaciamus Eccleſiæ preces,eaſque pro nobis fieri exoptemus. Deinde,commune piorum officium eſſe precari, vt Euangelium late ſpargatur,ac fructum ferat: Idque cum vt Deus glorificetur,tum vt multi nobiſcũ cœleſtis hæreditatis,deſtructo regno diaboli fiant participes. Tertium,cauendos eſſe homines importunos & malignos,ne illorum intempeſtiuis quæſtionibus illaqueati, à recto veritatis curſu deflectamus. Eſt enim humanum cor, vt inquit Nazianzenus, veluti arida ſtipula,quæ ſcintillis errorum facile inflammatur, ſed difficile rurſus extinguitur.

Non enim omnium eſt fides.

Ratio per querelam, quaſi dicat, multi ſunt quidem qui fidem iactãt, & de fide importune diſputãt,ſed pauci ſunt,qui vere credunt. Explicat igitur hiſce verbis Paulus quoſnam ſupra importunos & malignos vocat,nempe eos,qui fidem ſimulãt, & interim fidei hoſtes ſe vita & curioſis quæſtionibus declarant. Oratio mutata in cõcretum clarior eſt. Non omnium eſt fides,id eſt, non omnes ſunt fideles. Haud enim raro abſtracta Hebraica conſuetudine pro concretis ponuntur.

Fidelis autem eſt Dominus, qui confirmabit vos,& cuſtodiet à malo.

Hæc conſolatio eſt ſecunda huius capitis pars, qua erigit Theſſalonicẽſes aduerſus defectionis periculum, quod tum videbatur imminere ab ijs qui importune & maligne quęſtiones inutiles mouebant. Obſerua autem hic argumentum Pauli ſumtum à fide Dei: quod in hunc modũ complere licebit. Deus ſtat promiſsis,eſt enim fidelis. Deus vocauit vos per gratiã, & adoptauit in filios. Igitur vobis,vt ſuis filijs, aderit confirmaturus vos, ne malignus ille ſuis technis vos ſubruat. Cæterum nobis vigilandum & orandum eſt, ne noſtra oſcitãtia & iniuria accerſamus nobis periculum, atque hoc eſt quod ſubiungit his verbis.

Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcepimus vobis & facitis, & facietis.

Quaſi dicat, non dubito quin extra omne periculum ſitis futuri, modo ijs quæ per prædicationem Euangelij didiciſtis adhæſeritis, veram pietatem per omnem vitam meditantes. Hic videmus, quod in ſalute hominis comparanda voluntas humana nõ ſit mere paſsiua, vt ſtatua, ſed quod ſimul requiratur volũtas noſtra adiuta à Spiritu ſancto:quæ ſi Spiritui ſancto ſe oppoſuerit,fidem abijcit & certam damnationẽ ſibi accerſit. Vera eſt enim ſententia Nazianeni, θεὸς γὰρ οὐκ ἄκοντα σώσει βίᾳ, id eſt, Deus non inuitum violenter ſaluabit. Relinquamus igitur phantaſias ſtoicas, ac pietatis exercitijs,aſsidue pugnando aduerſus carnem,inuigilemus.

Ipſe enim Dominus dirigat veſtra corda in dilectionem Dei, & in expectationem Chriſti.

Hic tertio loco precatur pro Theſſalonicenſibus, ac ſimul duo docet. primum quod Dominus ipſe dum inuocatur à nobis, manum adhibere, & noſtræ infirmitati ſuccurrere velit,dato ſuo Spiritu ſancto,quo dirigãtur corda noſtra recte in ſalutis curſu. Deinde docet quonã omnia noſtra ſtudia & omnes conatus noſtros referre nos oporteat,nimirum ad dilectionem Dei, qua ea quæ illi placita ſunt in hac vita facere ſtudeamus,& ad expectationem Chriſti, qui adueniet iudicaturus orbem. Quemadmodum autem dilectio Dei facit,vt in hac vita ſtudeamus DEO per omnia placere: Ita expectatio Chriſti nos in omnibus afflictionibus conſolabitur,ne fracti impatientia confeſsionem abijciamus. In tota igitur vita ad dilectionem Dei actiones noſtras referamus: in cruce ac aduerſitatibus expectatione Chriſti liberatoris nos ſuſtentemus.

Porrò præcipimus vobis fratres in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre inordinate ambulante, & non ſecundum traditionem, quam accepit à nobis.

Hæc quarta præſentis capitis pars eſt, quæ eo pertinet, vt fugiamus occaſiones peccati. Nihil enim magis procliue eſt, quam malo ſodalitio corrumpi, iuxta dictum: Corrumpunt bonos mores ὁμιλίαι κακαὶ, id eſt, ſodalitia & colloquia praua. Item, qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. Huc pertinet etiam gnomicum Theognidis dictum,

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ διδάξεαι, ἢν δὲ κακοῖσι συμμιχθῇς, ἀπολεῖς τὸν δὲ παρόντα νόον. Ita hic Paulus vult, vt fugiamus inordinatos fratres: Non ita ſane, quin eos moneamus ſui officij, & obiurgemus ex dilectione, quo redeant in viam, ſed ne conuerſemur cum illis familiariter, vnde aliqua labes in nos quoq; aſpergi poſsit. Sed quos vocat inordinatos? Hos ipſe Paulꝰ definit eſſe, qui iuxta traditionē à ſe acceptam nō viuunt. Traditio autē Pauli doctrinæ fidei & morum eſt. hos ergo vult caueri vt inordinate ambulantes, qui vel contra doctrinā inutiles mouent quęſtiones, vel qui fidei vani potius iactatores ſunt, quā ſinceri amatores, vel qui morū improbitate alijs ſunt ſcādalo. Qui enim tales ſunt, fratres & Chriſtiani dici quidē volunt, ſed quia Deum factis negant, abominabiles ſunt, iuxta dictū Pauli ad Titum 1. Deum inquit cōfitentur ſe ſcire, at operibus negant, cum ſint abominabiles & cōtumaces ad omne opus bonum reprobi. Hoc loco abutuntur Phanatici quidam, qui nō putant in vllo cœtu veram eſſe Eccleſiam, veramq; ſacramentorum adminiſtrationem, in quo aliqui ſunt impij & prophani homines. Vnde ſequitur magna abſurditas, nēpe quod in familia Adā non fuerit vera Eccleſia, Quia ibi Cain impius delituit. Nec in familia Noē, quia impium Cham ſecum in arca habuit: Imo nec in Chriſti ſocietate & in extrema cœna in qua Iudas ꝓditor cōuiua aderat. Breuiter nullus eſt cœtus in mūdo, nec fuit, in quo aliqui nō ſunt admixti mali. Proinde iſtos phanaticos fugiamus qui fingunt nobis Eccleſiā, quemadmodum Plato perfectā politiam, quę apud Ideas ipſius adhuc deliteſcit, nec vnquam in lucem prodibit. Deinde & in hoc errant, quod exiſtimēt Paulum hoc loco de excōmunicatione agere. tantū enim de ea ſegregatione ſeu ſubductione loquitur, quę in noſtra manu & arbitrio poſita eſt. Eſt enim hoc in noſtra manu ſubducere nos à familiari improborū conuictu & conuerſatione. At nō liberum eſt nobis, modo viri Chriſtiani eſſe velimus, à publico cœtu Eccleſiæ nos ſubducere. Eſt enim æternū Dei mandatū, vt oues Chriſti vocem ſui paſtoris audiant, ac miniſterio verbi debitā præſtent obœdientiā. Proinde ſciant infirmi abſtinendum eſſe à flagitioſis & inordinatis, quantum ad priuatā conuerſationē attinet, non quantum ad Eccleſiæ cōmunicationem, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Quocirca conſilium Auguſtini ſequamur (qui inquit) miſericorditer corripiet homo quod poteſt, quod autē non poteſt patienter ferat, & cū dilectione gemat ac lugeat.

Ipſi enim ſcitis quomodo oporteat imitari nos, quod non inordinate viximus inter vos, neque gratis panem comedimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione nocte ac die laborantes, ne grauaremus aliquem veſtrum.

Loco rationis ſuum exemplū proponit, docet enim, vt bonus doctor, non ſolum præcepta vitæ, ac normam morum verbis præſcribit diſcipulis & auditoribus, verumetiā ſe ipſum exēplar ſtatuit, quo præceptis & exemplis ſimul erudiantur diſcipuli. Qui enim pie docent & male viuunt, non ſolum moribꝰ deſtruunt quod doctrina ædificant, verumetiā ſibijpſis & alijs duces ſunt ad exitium. Quapropter Menandrum recte dixiſſe exiſtimo cum inquit: Mores dicentis, nō ſermones perſuadent. Diſcant igitur ex hoc loco docentes cum in ſcholis, tum in templis ſe ſpeculum doctrinę exhibere diſcipulis, ſuiſq; moribus quod docent exprimere. Sed quomodo vult Paulus Theſſalonicenſes ſe imitari? Non inordinate viuendo, & quia potiſsimum hæc admonitio pertinet ad fucos ocij amatores & laboris vocationis deſertores, Argumētum proponit à maiore ad minus hoc pacto: Ego Paulus qui veſter doctor ſum, non comedo panē alicuius gratis, imo laboro manibus pro victu, tametſi iure poſsim à vobis laboris mercedē petere. Multo minus alij deberent ex alieno viuere & ocium ſectari. Sed quid dicemus? Num Paulus hic miniſtris verbi & alijs Chriſtianis generalem regulam præſcribit? An nō iuxta dictum Domini dignus eſt mercenarius mercede ſua? Obſeruanda eſt temporis circumſtantia. Paulus prædicauerat Euangeliū Theſſalonicenſibus, quos primus Chriſto adduxit. Iam ſi quod permiſſum à Domino eſt ſtipendiū laboris petijſſet, non defuiſſent Sycophantæ, qui dixiſſent Paulum ventris curam habere potius quam ſalutis hominum. Quare prudēter & pie abſtinet à ſuo iure, ne quid impiorū calumniæ noceant ſuo miniſterio. Quod ſane exemplū omnibus pijs miniſtris eſt imitādum, nimirum vt ante omnia gloriam Dei & ſalutem animarum quærant, ſuis cōmodis ſæpe neglectis.

Non quod habeamus poteſtatem, ſed vt nos ipſos Typum daremus vobis vt imitaremini nos.

Hæc valde neceſſaria eſt præoccupatio qua anteuertit eorum obiectionem, qui ab exemplo Pauli regulam generalem erant facturi: Nimirum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vt omnes verbi miniſtri gratis docerent, ac de ſuo proprio labore viuerẽt exemplo Pauli. Sed Paulus diſtinguit inter ius & factũ. Ius ſe habuiſſe dicit accipiendi ſtipendiũ & mercedem pro ſuo labore. Quemadmodum copioſius docet 1. Cor.9. Et ego ſupra pluribus oſtendi, 1.ad Theſſal.2.ſed à facto ſe abſtinuiſſe tantum dicit,idq; ideo,vt malignis hominibus omnem calumniandi, & ſiniſtre de ſe ſuſpicandi occaſionem amputaret: Attamen Paulus dicit ſe hoc feciſſe quo alijs daret exemplum,quod imitarẽtur. Fateor id quidem. omnes enim miniſtros verbi decet factum Pauli imitari,quantum quidem ad genus facti attinet,videlicet, ne impediant curſum Euangelij importuna ſui iuris vſurpatione, neue vllam quantum in ſe eſt malignis hominibus occaſionem calumniæ præbeant. Caueant igitur pro viribus pij verbi miniſtri, ne quid faciant, quod doctrinæ Euangelicæ inuidiam conciliare poſsit, diſcantq; omnia ferre, ne quod ſcandalum dent Euangelio Chriſti.

Etenim quando eramus apud vos hoc præcipiebamus vobis,quod ſi quis non vult operari,neque edat.

Iuſtiſsima ſane regula: Sed cuius charitas ἐπιείκειαν & moderationẽ nouit.Neq; enim hac regula excuſaueris te,ſi indigentem proximum in ſua neceſsitate nõ ſubleuaueris. Quare rectè iuxta præſentis loci periſtaſin intelligenda eſt, hoc pacto: Si quis nõ laborat,id eſt,ſi validus & fortis ocium ſectatur,vt ex alieno viuat,prætextu religionis,is non edat, hoc eſt, Sinendus eſt tantiſper donec fame coactus laborare ꝓ victu incipiat. Vult igitur hæc Pauli regula,vt inter validos & infirmos diſcernam9. Illi enim compellendi ſunt vel duriſsimo telo fame,vt honeſto labore ſibi victũ quærant: Hi iuuandi & fouẽdi ſunt,vt Chriſti membra & cohæredes vitæ æternæ. Porrò ſi quis ex hoc Pauli loco contendere velit manuariũ laborẽ omnibus præcipi, περίστασις textus eum cõfutat. Loquitur enim hic Paulus,vt antea admonui,de ocioſis hominibus qui nihil boni in cõmune contulerũt,ſed ex alieno iners ſectantes ociũ vixerunt. At Gen.3. dicitur.In ſudare vultus tui veſceris pane tuo. Reſpondeo,non eſſe præceptum ſed irrogationem pœnæ,quã more ſcripturæ notat ſpeciei vocabulo. Per laborẽ enim omnes ærumnas & calamitates impoſitas generi humano, ꝓpter peccatũ intelligit:quæ ſane calamitates, tametſi cõmunes ſunt toti generi humano,non tamen æqua menſura ſingulis mẽbris imponuntur,ſed ſingulis partitur Dominus certã menſurã,& mitigat in ijs,qui ſe ex fide inuocant.

Audiuimus enim quoſdam ambulantes inordinate, nihil operis facientes ſed curioſe agentes.

Iam proximæ præcedentis exhortationis occaſionem attingit. Audiuerat enim quoſdam ocium ſectari, & religionis prætextu ex alieno viuere. hos contra ordinem facere aſſerit, vt qui non ſolum ocium captent nihil agendo, verum etiam ex ocio agere male diſcant,iuxta vulgare dictum: Homines nihil agendo, male agere diſcunt.

Huiuſmodi præcipimus & hortamur per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt cum quiete operantes ſuum panẽ comedant.

Conatur reuocare in viam inordinate ambulantes. diligenter autem obſeruanda eſt obteſtationis formula, qua eos obteſtatur per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, quo initiũ ſecundi capitis ad Philippenſes referatur. Si qua igitur cõſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium dilectionis,ſi qua communio ſpiritus, ſi qua viſcera & miſerationes, implete meum gaudium, &c. QVIES cuius hic meminit,curioſitati malignæ opponitur, Quemadmodũ oſtendi ſupra capite quarto prioris Epiſtolæ ad Theſſalonicenſes. Vult igitur Paulus, vt ocioſi curioſitatem & inertiam fugiant,ac ſe honeſto ſuſtentent labore. Proinde vt commendatur hic omnibus Chriſtianis modeſta quies cum proprio labore: Ita econtra prohibetur maligna curioſitas. Quod hic ſine addito operantes dicitur,in priori Epiſtola exponitur,cum additur propria: vt quilibet Chriſtianus in ſua vocatione ſit ſedulus ac fidelis. Nempe vt ſuum panem comedat honeſto labore partum. Idem vult Dominus cum præcipit orare: Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Vult enim vt noſtro labore viuamus,ita tamen,vt benedictionem omnem à Domino eſſe agnoſcamus.

Vos autem fratres ne defatigemini facientes bene.

Inordinatos admonuit,nunc autẽ pios hortatur, vt in curſu ſine defatigatione contendant. Verbũ græcum

ἐνκακήσητε ſignificantius eſt. Nam ſignificat proprie in aliqua re ſeu actione reddi remiſsiorem, ſeu deteriorem, vt ſi quis certas actiones ſibi quotidie obeundas præſcriberet, & in eis paulatim deficeret quaſi pertæſus laboris. Vnde vetus interpres & Ambroſius reddiderunt, nolite deficere benefaciendo. Athanaſius putat prolepſin eſſe, qua occurrit Paulus ijs quæ ex ſuperiori dicto (panem ſuum comedant) ſumerent occaſionem, nihil in vſum proximorum indigentium conferendi, quos dicit Paulum reuocare ad commune officium, nimirum quod non inde debeant ſumere occaſionem defatigationis in præſtandis proximo officijs ex charitate. Verum Paulus videtur generalius loqui. Nempe de omnibus pietatis exercitijs; vt hoc membrum opponatur inordinationi in genere, quam reprehendit.

At ſi quis non obtemperat ſermoni noſtro, per Epiſtolã hunc indicate, vt ne commercium habeatis cum illo, vt pudore ſuffundatur, neque velut inimicum habeatis, ſed admonete vt fratrem.

Hæc ſexta huius capitis pars eſt, in qua docet quomodo agẽdum ſit cum inordinate ambulantibus, & pertinet hæc pars ad diſciplinam ſeu iuriſdictionem Eccleſiaſticam. vt autem hæc Pauli pręceptio vtiliſsima Eccleſię intelligatur, apertius analyſin inſtituam, ac in certas partes hanc pericopam diſtribuam, vnde apparebit quomodo ſit cum delinquentibus agendum. Prima igitur particula eſt vt doceantur homines, quid facto ſit opus quidq; deceat. Secunda, vt aberrantes ab ordine, à fratribus, quibus ea res innotuit, admoneantur. Tertia, vt admoniti ſed præfracti miniſtris Euangelij declarentur, quo ipſorum proteruia illorum authoritate caſtigetur. Quarta, vt qui miniſtrorum authoritati non cedunt, vitentur ab alijs, & excludantur à cœtu Eccleſiæ. Quinta particula eſt de fine excommunicationis: Nimirum vt lapſus pudore ſuffuſus reſipiſcat tandem ac reconcilietur Eccleſiæ. Sexta particula eſt de affectu piorum erga fratres errantes & excommunicatos. Nimirum vt non perſequamur illos tanquam hoſtes, ſed vt admoneamus tanquam fratres, quo eos Chriſto lucrifaciamus.

Ipſe autem Dominus pacis det vobis pacem ſemper omni modo, Dominus cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt in omni Epiſtola, ita ſcribo: gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, AMEN.

Iam claudit Epiſtolam ſuo more, idque fauſta imprecatione, optans Theſſalonicenſibus pacem, hoc eſt omnia proſpera ac ſalutaria ac præcipue gratiam Dei, hoc eſt, fauorem quo Deus nos cõplectitur credentes propter filium.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

REVERENDO VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, AC PIETATE PRÆSTANTI, MAGISTRO NICOLAO NICOLAI CANONICO ROSCILDENSI DIGNISSIMO, AC CONCIONATORI D. FRIDERICI II. REGIS DANIAE, &c. FIDELISSIMO, FRATRI SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM ONVS, VIR ORNATISSIME, QVAM difficiſe, quamque periculis plenum, ſit miniſterium verbi,& docendi munus in Eccleſia, multi prorſus ignorant: pauci vt par eſt, minime perpendunt: paucißimi, & recte norunt,& pie iudicant. Multi enim ſunt, qui huius mundi illecebris ineſcati, & cupiditatibus abrepti, omnem prorſus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de ſanctißimo docendi munere in Eccleſia non ſecus iudicare poßint, quam cœci de coloribus. in horum numero ſunt non ſolum manifeſti hoſtes Eccleſiæ, verum etiam Eccleſiæ membra quædam ſed mortua: vt ſunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alaſtores. Pauci tametſi aliquo religionis ſtudio tenentur,& exiguas quaſdam ſpiritus primitias habere videntur: dignitatem tamen miniſterij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æſtimant. Satis enim eſſe putant, ſi ſunt qui præſunt ceremonijs ſacris: Si ſunt qui publicas demagorias habeant: Si ſunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium ſpectantibus, nihil aut parum ſoliciti. Paucißimi vtpote vere pij, cum Deum miniſterij verbi autorem agnoſcunt, cum ſcopum & finem recte perpendunt, cum neceßitatem conſiderant, cum exempla Prophetarum, Apoſtolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum inſidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, digne de munere docendi in Eccleſia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facile animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculoſius eſſe quam ſuſtinere vicem filij Dei in Eccleſia, atque eam regere doctrina, & graui, vt decet, diſciplina.

Magnitudo muneris docendi in Eccleſia in duobus cernitur, videlicet in deſtructione,& in ædificatione. Vt enim deſtruendum eſt regnum Satanæ, ita ædificandum eſt regnum Dei & Chriſti eius. Quantum autem opus ſit vtrumque ex his verbis Pauli intelligi poteſt. In carne, inquit, incedentes, ſecundum carnem bella non gerimus. Arma enim militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed Dei poteſtate valida, ad ſubuerſionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemque ſublimitatem, quæ extollitur aduerſus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obœdiendum Chriſto. His verbis Apoſtolus ſatis oſtendit, quantæ molis ſit Chriſtianam condere gentem, hoc eſt, deſtruere regnum Satanæ, ac Chriſti regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, ſi ducem belli reſpicimus, & arma, quæ Apoſtolus dicit poteſtate Dei valida eſſe: Tamen nihil magis arduum eſſe poteſt, quando noſtras conſideramus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mus vires,quibus deſtruendi regni Satanæ & ædificandi regni Chriſti cura demandata eſt. Facile quidem fateor Chriſto duci eſſet,vel vno fulmine regnum Satanæ proſternere,ſi ſua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit,vult etiam ſuam Eccleſiam ordine colligi. Non igitur ſua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac ſe regem agnoſcant, ſed rem vult agi verbo,in quo Spiritus ſanctus eſt efficax,& miniſterio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanæ verbo inuadant demolianturque, & regnum ſuum verbo extruant in eorum ſalutem, qui per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus ſit labor vtrumque: hoc eſt,& regnum Satanæ deſtruere, & Chriſti regnum rurſus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ miniſter Euangelij demolitus fuerit, & regnum Chriſti vtcunque extruxerit, non eſt ſtatim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuo vt recuperet ſua, ſatagit, ideoque occultas inſidias ſtruit, & ſæpe exploratores,qui fingunt defectionem,in Caſtra Chriſti mittit, vt clanculum multorum animos lethalibus ſuis telis vulnerent, ac tandem proſtratos à Chriſto abducant. Tales exploratores ſunt multi,qui Chriſto militare ſe falſo gloriantur: quales ſunt illi,qui vel hæretica doctrina,vel hypocriſi, vel ſycophantijs,vel flagitijs concutiunt regnum Chriſti, & haud paucos furtim trucidant & interimunt. qui has inſidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facile cogitat magnum ab architecto regni Chriſti requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones deprehendat, & maturę ſe machinationibus occultis opponat: ne quod ipſe die extruit, hoc aſtu aduerſarij noctu deſtruatur. Hinc apparet quod hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere poſſit, niſi qui in ſchola Chriſti diu eſt verſatus, & longa experientia didicit, quibus technis ac cuniculis Eccleſiam Chriſti ſoleat Satan ſubruere. Minus periculi eſſet ſi Satan,qualis eſt,recta ferretur in hoſtem, ſed iam vt eſt verſutiſſimus, interdum ex inſidijs adoritur hoſtem,interdum palam prodit, ſed laruatus. nam Angeli perſonam induit, quo prætextu ſanctitatis multos in ſua caſtra alliciat. Hinc in Eccleſia tot hæreſes emerſerunt,tot luſtra monachorum prodiere, tot votorum genera nata ſunt, tot ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείαι omnibus temporibus extitere. Hinc miſſæ,hinc inuocationes Sanctorum,hinc purgatorium,breuiter infinitæ inſidiæ,prætextu ſanctimoniæ Eccleſiæ Chriſti ſtruuntur: quibus omnibus ſe opponet ſpeculator Eccleſiæ Chriſti,& verbo Dei in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis nobis commendato,tanquam accutiſſimo gladio vtrinque ſecante ſpectra iſta Diabolica inuadet: cauebitque ne Satan ficto ſplendore oculos ſibi faſcinet. Interdum alia via aggreditur & obijcit Eccleſiæ ignominiam crucis,obijcit ſcandala,obijcit pompam ſui regni, obijcit maculas veræ Eccleſiæ. Hic niſi vt miles peritus & fortis ſe oppoſuerit miniſter Euangelij, magnam ruinam Eccleſiæ videbit. Hic proinde opus eſt armis ſpiritualibus,quibus repelli poſſit à caſtris Chriſti Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Eccleſia gerit. Hic ſi ſpeculator Eccleſiæ ſtertit,Quid eſt ſperandum? imo quid potius non eſt metuendum? Quid ſi vino quoditie madet? Quid ſi ipſius exemplo ciues Eccleſiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quam miſera eſt Eccleſia Chriſti, cui talis contingit ſpeculator. Quid quæſo aliud fieri poteſt,quam quod ſcribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino ſomnoque ſepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi eſt? muri Eccleſiæ non ſunt lapideæ ſtructuræ,ſed mores ſancti,quales requirit tam ſancta profeſſio. Nam quod Scipio præclare de republica dixit,tunc eſſe rempublicam, hoc eſt, rem populi,cum bene ac iuſte geritur: Hoc rectiſſime ad Eccleſiam refero, & tum demum eſſe Eccleſiam ſtatuo, cum pijs & ſanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipue ab ipſis ſpeculatoribus qui Eccleſiæ præſunt,vt eam deſtructo Satanę

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

regno ædificent, fulciant, conſeruent, tueantur aduerſus velitationes, incurſiones, & oppugnationes Satanæ, qui omnium primum inſidias ponit ſpeculatoribus, vt ipſis captis, reliquos facilius deprædari poſſit. Hinc eſt quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere miniſtrorum Euangelij perpetuo ſtudeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam ſibi fecit & aditum in Eccleſiam. Ex his manifeſtum eſt, eſſe & arduum opus, & difficile, Eccleſiam Chriſti ædificare, & conſeruare. Iam de periculo dicam, quo plane nullum maius eſſe poteſt. Nam ſi quis officium, vt decet, fecerit, corpori & fortunis ipſius metuendum eſt. Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturam faciet. Prophetæ Dei, Apoſtoli & multi ſancti viri acerbiſſima paſſi ſunt ſupplicia. Quare? Quia officio ſuo rite perfuncti ſunt. Contra vero qui difficiliorem officij partem prætererunt, ſecure & in magna gratia hominum vixerunt. Prophetæ Dei non ſunt affecti ſupplicio, quia Moſen enarrarunt, & ad pietatem hortati ſunt homines: nec quia peccata promiſcue taxarunt, ſed quia tenebras condemnarunt, & improbos mores hominum vituperarunt, idque non tantum in vniuerſum, quod ſine periculo fieri potuit, ſed etiam ſingillatim, oſtendendo ſingulis ſua crimina, ac comminando ipſis iram Dei & damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, Pœnitentiam agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus eſt, & paulo poſt ad petitionem puellæ obtruncatus capite, atque ita corporis quidem iacturam fecit, ſed animam ſuam ſeruauit. Verum multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præſentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, & voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt ſuæ. Nam ſua ingratiſſima proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod ſane mirum non eſt. nam non ſolum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob cauſam maledictioni iuſte obnoxij ſunt: Verum etiam caſtra Chriſti turpiter hoſtibus aperiunt: tollunt perfide præſidia: recipiunt proditorie hoſtem: accendunt crudeliter ædificia: produnt impie ducem: ſtipendium ſcelerate à Chriſto petunt, cum interea Satanæ maligne militant: à quo tandem ſua militia digna reportabunt opſonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus: atque tum demum ſero intelligent ſe corporalia ſpiritualibus, temporaria æternis, vſuram huius vitæ ſaluti animæ, perperam prætuliſſe. Habemus pericula, quæ miniſtris Euangelij ſunt propoſita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur: ab altera ſalus animæ agitur. qui vitam amittit propter ſedulo ex fide præſtitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus eſt & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Miniſter Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non vtens: poſſideat facultates huius mundi, tanquam non poſſidens: gaudeat ſub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc eſt, ſit paratus ad vtrunque. Donec licet pace & quiete, alijſque commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum ſi propter officium pie & fideliter præſtitum fuerit vel fortunis exutus, vel in exilium miſſus, vel morte mulctatus, ſimiliter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis ſanctorum, Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum ſe conſolans: ac vitam ſuam deponat apud illum, qui habet poteſtatem vitæ & mortis, & qui poteſt ſaluare & perdere. Hoc præceptum Dominus ſuis Apoſtolis dedit, cum eos emitteret ad oues perditas domus Iſraëlis: Ne timueritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem non poſſunt trucidare: ſed timete potius eum, qui poteſt & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum miniſter Euangelij ita affectus eſt, quod velit præferre obœdientiam erga Chriſtum omnibus commodis huius vitæ, quo poſſit ſuo auguſto officio in gloriam Dei, & ſalutem hominum rite perfungi, opus habet certis officij ſui regulis, iuxta quas eum omnia in miniſterio ſuo oportet agere.

re. Has regulas ſuppeditabit lectio Epiſtolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hiſce Epiſtolis Paulus duplici ratione informat verbi præconem. Nã & regulis, quid fieri oporteat, præſcribit? & in ſuo exemplo, quaſi in tabula, eaſdem regulas pingit: qua profecto ratione docendi nulla commodior nulla certior eſſe poteſt. Vt autem & ipſe lectorem pium meo labore nonnihil iuuem, miniſtriſque verbi animum addam, vt faciant animoſius officium, in deſtructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem vero regni Chriſti, commentarios in Epiſtolas Pauli, quas nominaui, & in Epiſtolam eiuſdem autoris ad Philemomem ſcriptam ſub prelum miſi. Hos commentarios ſub tuo nomine ornatiſsime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te teſtimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaque, vt boni æquique hanc qualemcunque animi mei ſignificationem erga te conſulas. Quod ſi feceris nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio ſalutari & meo & familiæ noſtræ nomine tuam honeſtiſsimam coniugem Annam, à familia laudatiſsima apud Ripenſes oriundam, vna cum tota familia. Vale in Chriſto frater cariſſime, integer ſpiritu, anima, & corpore. Haffniæ, primo Iunij, Anno Domini 1 5 6 5.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PRIOREM PAVLI AD TIMOTHEVM.

HÆC PAVLI EPISTOLA, ET VARIA EST, ET REFERTISſima ſaluberrimis præceptis ad recte conſtituendam rempublicam Chriſtianam ſumme neceſſarijs. Quare non ſolum futuris diuini verbi miniſtris, ijſque qui nũc in officio, ſumme neceſſaria, verumetiam omnibus Eccleſiæ Chriſti ciuibus vtiliſsima cenſenda eſt. PORRO argumenti loco de duabus rebus dicam. Primum, quæ fuerit ſcribendi occaſio. Deinde quam materiam Paulus potiſsimum tractet: vt ita, & argumentum perſpiciatur facilius, & nobis faciliorem aditum ad explicationem faciamus.

DE OCCASIONE.

Occaſio hæc fuit. Epheſi fuerunt quidam conuerſi ad Chriſtum, ſed doctrinam Euangelij zelo legis Moſaicæ corrumpere additamentis quibuſdam ex lege cœperunt: vnde variæ quæſtiones inter Chriſtianos ortæ, puritatem Euangelij non parum obſcurabant. Vt autem occurrat huic malo Apoſtolus, ſcribit hanc Epiſtolam Timotheo, quem, proficiſcens in Macedoniam, Epheſi reliquit: vt eius Eccleſiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli conſilium eo, vt hac inſtructione admoniti, non ſolum Timotheus, verumetiam alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curioſis & inutilibus quæſtionibus, amplectantur. Atque hæc de occaſione & conſilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epiſtolæ varia eſt. Nam plurimos Eccleſiaſticos canones ad diſciplinam facientes hic colligit Paulus: quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Eccleſiam ſibi commiſſam gubernet. Atque hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendent ad incolumitatem & diſciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Epiſcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conſeruet, eoſque qui aliter docent coarguat. Deinde colligit canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum ſit: De ſilentio mulierum in publico cœtu, ne ſibi autoritatem docendi ſumat: De Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quam turpiter viuere: de caſtigatione delinquentium: de diuitibus, & vſu diuitiarum. His canonibus aſpergit, vt fieri ſolet, doctrinas, admonitiones, conſolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur. PORRO, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter ſolum Timotheum informandum hanc Epiſtolam ſcripſiſſe, ſed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores eſſe, tanquam à ſe profectos. Atque ita apparet hanc Epiſtolam omnibus pijs vtiliſsimam eſſe, vt quæ non ſolum animum erga Deum, verumetiam mores in Eccleſia componat.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

Monet quod Timotheum Epheſi reliquerit propter falſos doctores coarguendos: quod vt ſedulo faciat, hortatur: & fine pietatis propoſito, vſum rectum legis oſtendit. & vt extollat miniſterium Euangelij in conſolationem Timothei, gratias agit Deo propter commiſſum ſibi Euangelij docendi munus, ac ſimul finem aduentus Chriſti in carnem monſtrat. Tandem, rurſus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ordo & partes Capitis Primi.

Præter Epigrapham, ſeptem ſunt huius capitis partes, quæ ſibi inuicem aptiſſimo nexu copulantur. Prima pars eſt monitoria, nempte vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quam ipſe antea docuerat. Secundo, ne alienis & ocioſis quæſtionibus occupentur, oſtendit ſcopum, quo omnia referenda ſunt, nempe ad ipſum præcepti finem, qui eſt dilectio. Tertio, vſum legis per occupationem monſtrat. Quarto, Gratiarum actio additur, quod ſibi miniſterium Euangelij demandatum ſit. Quinto, addit doctrinam Catholicam de cauſſa aduentus Domini in mundum. Sexto, adiungit gratiarum actionem. Septimo, Repetit propoſitionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, iuxta delegationem Dei ſaluatoris noſtri, & Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſpei noſtræ.

Prima Epigraphæ pars eſt, continens autorem Epiſtolæ: in qua parte, Apoſtolatum ſuum Paulus commendat, & vberrimam conſolationem ipſi Timotheo, adeoque omnibus Euangelium recipientibus, ex proprijs Euangelij beneficijs proponit. Cõmendatio Apoſtolatus eo pertinet, vt ſciamus nõ humana eſſe, quæ ab illo afferuntur, ſed diuina. Qui enim legatum, id eſt, Apoſtolum agit, non propria, ſed eius qui ſe miſit, verba proponere ſolet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo ſonans accipienda ſunt. Declarandi gratia addit, Iuxta delegationem Dei, vt intelligatur quod immediate à Deo ad Apoſtolatum ſit vocatus: quemadmodum in Actis Apoſtolicis narratur, & ipſe de ſe teſtis eſt, ad Galat.1.& 2. Ad conſolationem faciunt Dei & Chriſti Epitheta. Cum Deum patrem & ſaluatorem, Chriſtum Dominum ac ſpem noſtram appellat. Atque ita ſtatim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac ſi dicat, Multa quidem dura ferenda ſunt, ſed Chriſtus certa ſpes adeſt. Periclitamur, & inſidijs petimur, ſed habemus ſeruatorem, non hominem, ſed Deum ipſum. Non itaque ſaluator imbecillis eſt, quia eſt Deus. Spes non confundet, quia Chriſtus eſt. Hac conſolatione & nos ſuſtentemus in quocunque tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem ſcribit. Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Eſt enim vſitatũ in ſacra ſcriptura ex imitatione, & ſimilitudine filios appellare: idq; cum in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Ezechielis 16. Pater tuus Amorreus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan.8. Vos ex patre Diabolo eſtis, & opera patris veſtri facitis. In bonam vero partem, vt hoc loco, & ſæpe alias. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiá imitantur. Colligamus hinc duo: Prius, qualiſnam affectus præceptoris erga diſcipulum éſſe debeat. Poſterius, quod boni diſcipuli ſit ſui præceptoris virtutes imitari: Idque non fucate & ſimulate, ſed γνησίως, id eſt, vere ac ſincere.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre noſtro, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Salutatio eſt, à proprio Euangelij fructu ſumta: quæ eo pertinet, vt Timotheum conſoletur, ac confirmet. Gratia in ſcriptura ſignificat proprie gratuitam beneuolentiá ſeu fauorem, quo Deus nos complectitur propter filiũ. Deinde vſitata ſcripturę metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore ſeu beneuolentia donat, Gratia dicitur, vt gratuita remiſſio pecatorũ, donatio Spiritus ſancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ fuerint. Miſericordiæ vocabulũ magis affectũ Dei erga nos exprimit, & cauſſam fauoris Dei indicat. Pax, proprie in ſcripturis eſt mutuus cõſenſus Dei remittẽtis peccata, acceptátisq; nos propter filiũ, & fidei hominis accipientis remiſſionem peccatorũ, ſtatuentiſq; quod Deus non velit dánare nos, ſed propter Chriſtum mediatorem recipere, vt porrò acceſſum habeamus ad patrem fide. Deinde Metonymικῶς ponitur pro tranquillitate conſcientiæ, adeoq; pro omnibus proſperis, vnde Hebręi ſe mutuo pacis vocabulo ſalutare cõſueuerunt: & quærẽtes de incolumitate amicorum abſentium, Num pax illis eſſet, interrogárũt. Cũ addit, à Deo patre

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

patre noſtro, & Ieſu Chriſto Domino noſtro, excludit non ſolum merita humana, verumetiam cõſolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater eſt noſter, certe curam noſtri gerit. Si Chriſtus Dominus, certe in tuto ſumus, qui vera fide illi adhæremus, eumq; colimus. Quærit Chryſoſtomus cur in nullis Epiſtolis Pauli additur in ſalutatione vocabulũ Miſericordiæ, niſi in ijs, quas ad diſcipulos Timotheũ & Titum ſcripſerat? Ad hanc quæſtionem reſpondet, quod id fiat tum propter immenſam philoſtorgiam Pauli erga illos, quos in Chriſto genuerat, tum propterea quod qui alijs præſunt in miniſterio verbi propter difficultatem & moleſtias in officio, pluribus egeant conſolationibus. Quare miſericordiæ mentionem facit in conſolationem, vt diſcipuli quoties grauior afflictionum tempeſtas ingruat, ſe promiſsione miſericordiæ Dei conſolentur.

Quemadmodum rogaui te vt remaneres Epheſi, cum proficiſcerer in Macedoniam.

Ecliptica eſt oratio, quæ plena erit, ſi adieceris, Ita facito. Obſerua hic quod Paulus plurimum adſit à faſtuoſo Papæ ſpiritu: qui fulmine anathematis addito, imperioſe Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conſpicuos blande & paterne monet, Sic præfractos & contumaces ſeuere caſtigat: Ita tamen, vt caſtigatio minime ab amore eius qui caſtigatur, ſeparetur.

Vt denuncies quibuſdam, ne diuerſam ſequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs, nunquam finiẽdis, quæ quæſtiones magis præbent, quam ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic eſt, vt Epiſcopus inſpiciat, ne diuerſa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Eccleſia. Cuius ratio additur à duplici fructu, ſanæ videlicet, & diuerſæ doctrinæ, in hunc modum: Quicquid magis quæſtiones præbet quam ædificat, eſt fugiendũ. diuerſa doctrina, & diſcedens à ſolido religionis fundamento, magis quæſtiones præbet quam ædificat. Talis igitur doctrina cauenda eſt. Sit igitur hic canon omnibus Epiſcopis & miniſtris verbi commẽdatus, ne ſinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inuſitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hic doctrinam diuerſam? Doctrinam diuerſam vocat (quemadmodum ſe ipſe explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. Fabulæ ſunt Paulo garrulitas, & inanis oſtẽtatio in quęrẽdis genealogijs, quas ideo vocat infinitas, quia qui talibus quæſtionibus, nihil ad ædificationẽ facientibus, oblectantur, ex vna in alias incidũt, ſine modo, ac interim omittuntur ea, quæ ad ædificationem neceſſaria ſunt. Vult igitur Paulus hoc canone cautum, ne intempeſtiua & ad pietatem inutilia ſectemur, ſed magis quę ad ędificationem faciũt. Ex his etiam fere quæſtio ſoluta eſt. diſcernẽdum eſt enim inter quæſtiones vtiles & inutiles. Quærendę ſunt tantiſper res vtiles, donec veritas inueniatur, in qua acquieſcendum eſt. Ocioſæ vero quæſtiones prorſus fugiendæ ſunt.

Finis autem præcepti eſt caritas ex corde puro, & conſcientia bona, & fide non ſimulata.

Oſtendit ſcopũ, quo omnia Chriſtianorum ſtudia ſunt referenda: ad quem, cum collimant pij, non facile ocioſis & inutilibus quæſtionibus locum dabunt, vnde variæ in doctrina opiniones gignuntur, & hęreſes. Obliuio enim mutuæ caritatis peperit omnet hæreſes. Nam qui fratrem nõ diligit, eius bonæ exiſtimationi inuidet: qui fratris exiſtimationi inuidet, ſibijpſi gloriam & nomẽ quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæreſium mater eſt. Quare apposite Paulus canoni de fugienda diuerſa doctrina ſubiungit, caritatẽ, qua quęritur proximi honor, in totius corporis Eccleſię ædificationẽ. Cum itaq; dicit Paulus: Finis præcepti eſt caritas, perinde eſt, ac ſi diceret: Scopus totius Legis, quo omnes noſtræ actiones referẽdæ ſunt, eſt caritas. vnde recte dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa eſſe caritas? quæ proficiſcitur ex corde puro, cõſcientia bona, (hoc eſt, ſtatuente remiſſum eſſe peccatum, & abijciente propoſitum peccandi) & fide nõ ſimulata, hoc eſt, ſincera, qua iuxta dictum Petri, præſtamus virtutem, vt non langueſcat fides noſtra, ſed ardeat deſiderio totam vitam Deo approbãdi. Sed cur fidem poſtremo loco ponit? Ab effectibus ad cauſſam facit progreſſum. nam ſincera fides conſcientiam bonam parit. Hæc vbi adeſt, cor purum eſſe, minimeq; ocioſis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad ſcopum noſtra omnia referenda eſſa ſtudia, vt ex fide & timore Dei bonam conſcientiam nacti, ſtudeamus Deo totam vitam noſtram approbare, proximoque ex vera dilectione ſeruire.

A qui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad vaniloquium, volentes eſſe legis doctores non intelligentes quid dicunt, neque de quibus confirmant.

Quid damni ſequatur, ex neglecto Legis Dei ſcopo oſtendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc eſt, vt ſupra dixi, ad fabulas & inutiles quæſtiones, ſeu vanas diſputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dũ ſe legis doctores eſſe gloriantur, fit, vt nec ipſi quicquã intelligant recte, nec alios quæ certa ſunt docere valeãt. Primũ hic obſeruemus metaphorã in verbo aberrandi, quæ ſumta eſt à collimãtibus ad certum ſcopũ, ſed ab eo aberrantibus inſcitia artis iaculandi. ἀϛοχεῖν enim proprie eſt ſcopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus, vnum, quod deſertũ pietatis ſcopum, ſequatur vaniloquiũ: hoc eſt, excipiat φιλαρχία, quam opinionũ varietas comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clariſsimũ prębet Papatus: in quo, omiſſo ſcopo pietatis, in finita cõmentariorum moles vaniſsimis nugis referta ſequuta eſt. Vnde nos admoneamur, ne ſcopo deſerto cũ illis ſuperbe inpingamus, deflectẽtes ad inutiles diſputationes. Alterum eſt, vt artem, qua opus ſit ad ſcopum ſine errore petendum, diſcamus: ne aliena pro veris cũ illis, quos hic Paulus arguit, amplectamur ipſi, alijſq; obtrudamꝰ. PETRVS 2. Pet. 1. prophetiã, hoc eſt, ſcripturã à Spiritu ſancto profectã docet, quem eiuſdem optimũ quoq; interpretẽ eſſe monet. Hoc quanquam veriſsimum eſt, Tamen quædã ſunt præcepta neceſſaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriã à ſcopo veritatis aberret, imprudenterq; ſuam inſcitiam Spiritui ſancto imputet. COLLIGAM itaq; pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ ſpero ſacratiſsimę Theologię ſtudioſis profutura: ſiue ipſi interpretari, ſiue aliorũ interpretationes legere velint. Et quia extra controuerſiam eſt, artiũ dicendi præceptis inſtructũ debere eſſe interpretẽ, de alijs dicam. PRIMVM igitur ſit præceptum, vt interpres pium pectus afferat ad ſacrum Dei verbum: quo fiat, vt gloriam Dei, & non ſui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres. SECVNDVM præceptum ſit, quod interpreti Rom. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio ſit analoga fidei: hoc eſt, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non diſcedat à fundamento, hoc eſt, ab articulis fidei. TERTIVM ſit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non ſit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, ſed Spiritus ſancti. Vnde mõnetur interpres, vt non aliunde, quam ex Spiritus ſancti oraculis ſcripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationẽ humanã, ſed ſcripturis & oraculis Spiritus ſancti rationem ſubijciat. QVARTVM præceptum ſit de methodo obſcura illuſtrãdi. Poſtquam enim ſuperiora tria præcepta animo infixa fuerint, obſeruanda eſt Methodus, per quã quæ obſcura ſunt, certa ratione illuſtrari, tanquã lumine aliunde allato poſsint. Tametſi autẽ in methodi diligenti obſeruatione præcipua ſubſidia interpretis poſita eſſe videntur: Tamen illuſtratione obſcuriorũ aliqua diſtinctione peculiari opus eſt, qua cõmunia præcepta ad vſum applicentur. Teneatur igitur hæc prima obſcuritatis diſtinctio: quod aut in verbis aut in rebus ſita ſit omnis obſcuritas. At quæ eſt in verbis obſcuritas? Aut in ſingulis verbis, vt cum de eorũ ſignificatione ambigitur, Aut in cõpoſitis, hoc eſt, in intellectu ſeu phraſi, exiſtit. Si in verbis ſingulis eſt obſcuritas, illud cõtingit, aut propter rerum penuriam, vt animalium multa vocabula in Leuitico, aut propter formę rerum mutationem. vt in veſtibus, ponderibus, mẽſuris, moneta, &c. Aut propter vocis amplitudinem, qua vna vox interdum ex æquo plura ſignificat. Interdum per aliquem tropum, ad ſignificationem impropriam deflectitur. Hic quid faciendum eſt? Obſcuritas in primo & ſecundo genere mutuabitur lucem ex antiquitatibꝰ & hiſtorijs rerum deſcriptiones continentibus. In tertio autem genere tria adhibenda ſunt. Periſtaſis loci examinanda eſt, collatio aliorum dictorum clariorum cum præſenti loco inſtituenda. Ratio ex fundamento doctrinæ petenda.

HVIVS methodi exempla vide in loco de Iuſtificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iuſtificatio, exponit. SIN autem obſcuritas eſt in rebus compoſitis phraſis linguæ obſeruanda eſt, & Gramatica conſulenda eius linguæ, qua vel vſus eſt ſcriptor, vel quam imitatus eſt. CÆTERVM ſi in rebus obſcuritas eſt, tria facienda ſunt. Primũ analogia fidei iuxta conſiliũ Pauli, ante oculos habenda eſt: à qua nullo modo ſinat ſe auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamento pugnet interpretatio. Deinde textꝰ periſtaſis, & ſcopus orationis ſpectentur, iuxta Hebræorum regulã: Qui nõ animaduerit qd ſupra & infra in ſcripturis ſcribitur, Is peruertit verba Dei viuẽtis. Tũ accedat collatio, qua textus, cuius ſenſus quæritur cũ alijs locis conferatur. Hæc enim collatio plurimũ iuuat interpretẽ. Atq; hæc de Methodo obſcura explanãdi, cui Eccleſię purioris teſtimonium ac peritorũ Theologorũ accedat exegeſis: in qua tamẽ ſumopere cauendũ eſt, ne quid

propter

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

propter autorum famam aut autoritatem cum fundamento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quod lex bona ſit, Si quis ea legitime vtatur.

Tertia pars præſentis capitis de vſu Legis. Eſtq; prolepſis: qua anteuertit obiectionem illorũ, qui legis doctores eſſe voluerunt. Poterant enim iſti ſic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data eſt? Si data à Deo, cur non docenda? Cum non poſsit non eſſe bona Lex, quæ Deum autorẽ habeát. Sed Paulus reſpondet per cõceſsionem, pronuncians Legẽ ſimpliciter eſſe bonam, vt quæ ab optimo Deo profecta ſit, ſed vitiũ eſſe nõ in Lege, ſed in ijs, qui Lege perperam vtuntur. Et ſumit argumentum à coniugatis, Nẽpe quod cum Lex ſit, oporteat ea legitime vti. Diſcernit igitur Paulus inter legem ipſam, & vſum legis. Legẽ in ſe bonã fatetur, ac eius legitimũ vſum approbat, ſignificãs legis doctores, omiſſo legis legitimo vſu, eam ad abuſum tranſtuliſſe. Sed quis Lege legitime vtitur, & quis ea abutitur? Reſpõdeo: Quia certum eſt omnes leges in vtilitatẽ eorum proponi, quibus feruntur, Is legitime vti lege dicẽdus eſt, qui ea in ſuam vtilitatem ſine errore vtitur. Cõtra vero ea pernitioſe abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitime Lege vtitur, Primũ qui per eius ducatum, ad Chriſtum venit Legis finẽ & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obœdientiam, adeoq; iuſticiam omnibꝰ ſuis numeris abſolutam, & id propter carnis imbecillitatem præſtare nõ poteſt, mittit ad Chriſtum, qui finis Legis eſt, in iuſticiam omni credenti. Contra autem illegitime Lege vtitur, qui in ea ita hæret, vt ad eius ſcopũ nunquã pertingat, in lege fruſtra iuſticiã quærẽs. Deinde & is recte Lege vtitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua ſunt, diſcernit. Circũciſio, ſacrificia, purificationes variæ, adeoq; ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, ſed vt cum Republica Moſis finem haberẽt. Quare Legis Doctores iſti, quos hic Paulus taxat, circumciſionem & quædam alia Legis vrgẽtes & obtrudentes gẽtibus, quæ fidẽ acceperant, Lege abuſi ſunt, partim propria inſcitia, partim quoq; malicia, & dominandi libidine. At moralia data ſunt, vt ſint perpetua, ita tamẽ vt inter doctrinã Legis, & rigorem eiuſdem diſcernatur. Doctrina quidem perpetua eſt viuendi regula, ſed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iuſtificatis fide abolitus eſt, iuxta illud Galat. 3. Chriſtus redemit nos à maledictione legis, factꝰ pro nobis maledictũ. Item, non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia. Vbi legis vocabulo non doctrina & obœdientia, ſed rigor ſeu maledictio intelligitur, quod ex antitheſi clare animaduerti poteſt.

Sciens hoc quod iuſto non eſt Lex poſita, ſed iniquis.

Hoc exempli cauſſa addit, vt oſtendat ſe Legis legitimum vſum approbare, docet autem non eundem, ſed longe diuerſiſsimũ vſum & vim legis eſſe in iuſtis, & in iniuſtis. Et quãquam toti humano generi lex Dei proponitur, vt oſtẽdat quid Deus ab homine requirat: Tamẽ iuſtis, hoc eſt, fide accepta remiſsione peccatorũ iuſtificatis, aliter quã impijs legẽ proponi, hac ſententia Paulus cõmonſtrat. Verũ, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prędicationem Decalogi ab Eccleſia, conabor breuiter Pauli ſententiã ex verbis ipſis, ex periſtaſi loci & antitheſi colligere. Ex verbis hoc modo: Lex iuſto nõ eſt poſita, in Græco κεῖται, emphaſis eſt, ac ſi dicat Paulus, Lex nõ premit ſuo iugo, non obruit iuſtum, illi inſtar oneris incumbens, non ſub rigore condẽnat, & pœnis ſubijcit iuſtũ. Quod ſane ſpiritualiter & politice intelligendũ eſt. Spiritualiter quidem, quia Chriſtus, vt credentes ſua iuſticia à reatu abſoluit & iuſtificat: Ita eoſdem à maledictione Legis liberat, quemadmodũ paulo ſuperius oſtenſum eſt: Politice vero, quia Lex nõ ſtringit gladium, niſi in manifeſtos legis tranſgreſſores, & violatores tranquilitatis politicę, quales nõ ſunt qui fide iuſtificati ſunt, vt qui ſpiritus fructus ſuauiſsimos edãt, quos Paulus ad Gal. 5. enumerat, & addit aduerſum huiuſmodi non eſſe legem. Proinde iuſtis Lex nõ eſt poſita, nec quantum ad iuſtificationem attinet, quia fide iuſtificati ſunt: nec quantum ad maledictionem, quia Chriſti merito à legis maledictione ſunt redemti: nec quantum ad damnationem in foro ciuili, quia diſciplinam non violant, nec humanã ſocietatẽ turpibus factis perturbant. Cæterũ quia æterna & immota eſt voluntas Dei, qua requirit dilectionẽ erga ſe & erga proximũ noſtrũ, manet lex moralis etiã iſtis quoad doctrinã attinet, nõ tamẽ premit & obruit iuſtos, quia iuſti Lege oblectantur, conanturq; ad eius præſcriptum mores formare, ſciẽtes maledictionẽ legis ſublatã eſſe. Periſtaſis loci hanc noſtram explicationem cõfirmat. Non enim hic in genere de toto Legis officio loquitur, ſed tantũ de diſciplina & carcere, quo

Lex

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Lex cõſtrictos tenet homines,qui nondum fide iuſtificati ſunt.Idẽ adhuc clarius ex collatione patet,cum inquit:Iuſto non eſt Lex poſita,ſed iniquis & inobſequẽtibus &c. Potiſsimum coarguens craſſos illos legis violatores,qui ſine timore Dei ex vno in aliud ruũt flagitiũ:His lex poſita eſt,vt quæ premat & obruat eos ſuo rigore, ſpiritualiter & politice. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis ſubijciẽdo. Politice vero, cũ gladio magiſtratus & ſupplicijs commeritis eos tradat. Summa igitur huc redit:quod vt lex iniquos ſuo iugo premit,damnatione & pœnis obruit:Ita iuſtos ſuo ductu ad ea præſtãda officia,quæ iam ſpiritus directione præſtare conãtur,ducit. Quemadmodũ itaq; (vt ſimilitudine Chryſoſtomi vtar) equus ferociens & indomitus freno cõſtringitur & cohercetur,iuxta illud, in camo & freno maxillas eorum conſtringito, qui non approximãt ad te,ſed domitus equus eodẽ dirigitur, vt in via iuxta ſeſſoris arbitrium retineatur:Ita impius lege premitur & cohercetur, pius vero inde petit, quæ Dominus à ſe officia requirit.

Sed iniquis, & inobſequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, ſcortatoribus, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & ſi quid aliud eſt, quod ſanæ doctrinæ aduerſetur.

Iniuſtorum quædã genera enumerat,vt in quos Lex plenum ius habeat,oſtendat. Non autem ſeruat in his recitandis exactum ordinem, ſed vt occurrebant ea poſuit, ſignificãs forte turpiſsimum eſſe ſcelerum confuſionem,in quib. Legis Dei cõtemptores, nec ordinem nec modum ſeruãt, ſed ex vno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei,quod concreditum eſt mihi.

Pugnare legis præuaricatores cum glorioſo Dei Euangelio, quod ſibi commiſſum eſt,meminit, vt oſtẽdat, & ſe Legis doctrinam legitime prædicare,& glorioſum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate vitæ illud dehoneſtant: quod ſane cum gloria Euangelij,& beatitudine Dei pugnat aperte, diſcedat igitur ab iniuſticia quiſquis nominat Ieſum Chriſtum,& de glorioſo eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei qui potentem me fecit, Chriſto Ieſu Domino noſtro, quod me fidelẽ duxerit, ponens me in miniſteriũ.

Hæc quarta huius capitis pars eſt, in qua, quia paulo antea dixerat ſibi concreditum Euangelium Chriſti, gratias agit Chriſto, qui ſe potentem & idoneum reddidit ad miniſteriũ adeo ſublime & auguſtum. Hinc duo nos diſcamus: vnum,quod ſemper beneficiorũ Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarũ actionem,qua & agnoſcimus,vnde ſit beneficium acceptum, & gratitudinẽ noſtram teſtamur erga Deum, qui in nos adeo eſt liberalis ex mera ſua bonitate: Alterum, quod miniſteriũ verbi vt auguſtiſsimum,ita magis arduũ exiſtit,quam vt ad id debite peragendũ vlla ſufficiat humana induſtria,niſi Deus quoq; manũ adhibeat. Quare miniſtri verbi,& pietatis doctores vires cum Paulo ab eo petãt,qui ſolus nos idoneos & potẽtes reddere poteſt.

Qui prius eram blaſphemus, & perſecutor,& violentus, ſed miſericordiam cõſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate.

Vt extollat miſericordiam ac philanthropiam Dei erga ſe, reddatque rationem gratiarum actionis, deſcriptionem ſuæ perſonæ addit atque tribus vocibus,ſuam crudelitatẽ,quam exercuit aduerſus Eccleſiam Chriſti, exprimit. Primum dicit ſe blaſphemũ fuiſſe:cuius ſceleris cauſſa iure æternis pœnis erat mãcipandus. Deinde agnoſcit ſe perſecutorem fuiſſe, nempe Eccleſiæ,de qua re Galat.1.& in Actis cap. 9.copioſe ſcribitur. Tertio ſe violẽtum fuiſſe fatetur, vt qui ſumma Tyrannide & iniuria Chriſtianos oppreſſerit.Hęc merita ſunt Pauli,nõ cœlo,ſed inferno digna.Sed miſericordiã eſt conſecutus,qua condonata eſt culpa,& donata gratia eſt.Illuſtre ſane miſericordię Dei exemplum,quod omnibus ideo proponendum eſt, quia apud Deũ nõ eſt acceptatio perſonarum.Porrò,quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæſtionem habet adiũctam valde difficilem,nimirũ an ſi ſciens feciſſet, non fuiſſet miſericordiã conſecutus. Vt hanc quæſtionẽ recte ſoluamus,omnium primũ animaduertẽda eſt facti Pauli qualitas. Deinde diſtinguenda peccata ſunt, Nã haud obſcure ſignificat Paulus,ſe miſericordiã nõ fuiſſe conſecutũ,ſi vt volens ita ſciens quoq; Euangeliũ Chriſti fuiſſet perſequutus. Pec-

catum itaq; Pauli non fuit directe contra ſecundá tabulam, ſed contra primam. Chriſtū enim ipſum perſequebatur, quéadmodū in Actis Dominus illi obijcit, dicés: Saule Saule, cur perſequeris me? Proinde peccatū Pauli eſt furor quidam, quo ipſum Chriſtū perſequitur, eiuſq; regnum rabioſe inuadit. Atq; huiuſmodi furor duplex eſt. Aut enim à ſciéte, & de veritate conuicto proficiſcitur, qualis fuit Phariſæorū, qui ſe Chriſto oppoſuerūt mera malitia. Aut ab ignorante, & nondum de veritate Dei conuicto procedit, qualis eorum eſt, qui zelo quodam præpoſtero, perſequūtur veritatem, quam tamen veritatem eſſe minime norūt, Imo potius médaciū & blaſphemiá arbitrātur. Tali zelo Paulus perſequitur Eccleſiam Chriſti, quo aboleat & extinguat (vt ipſe quidé putabat) doctriná Chriſti, quæ cū Moſe & lege haud ſtare poſſe videbatur. Hinc ergo ſumamus diſcrimé peccati in primá tabulam. Ná ſi cognita veritate Dei, aliquis ſe Deo opponit ad expugnandá veritatem, peccatū cōmittit in Spiritum ſanctum: ſed ſecus eſt ſi cœco zelo, prætextu pietatis veritaté nōdum agnitá perſequitur, quod Paulus ſe feciſſe hic meminit. Simili furore haud dubie multi Papiſtæ hodie Euangeliū oderūt, falſo illud putantes Catholicæ Eccleſiæ contrariū eſſe dogma, tales ex inconſiderato zelo bonum ſimpliciter non reijciunt, ſed quia malū eſſe putant. Huiuſmodi ignorantia nequaquá in totū excuſat, ſed ex parte tantum. Iuxta dictum Domini: Seruus ſciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis. Item, Si cœci eſſetis, peccatum non haberitis.

Superabundauit autem gratia Domini noſtri, cum fide & dilectione, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Amplificat beneficiū à cauſſa, quæ eſt gratia ſuperabundans, & diligenter obſeruandum eſt vocabulum, Superabundauit. Non ſatis viſum eſt dicere abundauit, conſiderans ſuam torpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, ſed ſuperabūdauit, ſignificant gratiam Dei omné menſuram excedere. Non enim ſolum remiſit Deus Paulo blaſphemiá, furorem perſequendi Euágelium, & violentiá, qua Eccleſiam opprimere videbatur: verum etiam iuſtificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohæredé Chriſti. Quæ quidem beneficia Dei gratuita omnibus pijs cōmunia ſunt. Peculiare vero fuit, quod in Apoſtolum elegerit adeo blaſphemum perſecutorem. Ad huius loci vberioré explicationé plurimū iuuerit quintum caput Epiſtolæ ad Romanos. In quo collatio peccati & gratiæ inſtituitur. Porro cum ait, hanc gratiam ſuperabūdauiſſe cū fide & dilectione, quę fundantur in Ieſu Chriſto, efficaciam gratiæ exprimit, quæ eſt fides, qua poſſidetur Chriſtus, & dilectio, quæ nouæ vitæ indicium eſt. Refertur enim tota Chriſtianorū vita ad hæc duo capita, vnde innumeræ virtutes, veluti riuuli ex fonte viuo manant. Obſerua igitur fruſtra eum gloriari de gratia, qui fide veraci, ac dilectione vacuus eſt.

Fidelis ſermo & omni approbatione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in mundum pecatores ſaluos facere.

Quinta huius capitis pars, de cauſſa aduentus Chriſti in mundum. Et quia beneficium aduentus Chriſti, omnem ſuperat humanam expectationem & ſpem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudiné & certitudinem: quaque excitat omnes, vt attentè conſiderent quantum bonorum cœleſtium theſaurum hęc ſententia contineat: Quod Ieſus Chriſtus venit in hunc mundū, peccatores ſaluos facere. Cęterum in hoc capite noſtræ religionis pręcipue pij nouem circumſtátias conſiderent, quę ſunt: Prima, cauſſa impulſiua aduentus Domini. Secunda, quis quátuſq; ſit qui venit. Tertia, vnde venit. Quarta, quomodo venit. Quinta, quo venit. Sexta, finis aduentus. Septima, ſalutis peractæ per Chriſtum ratio & modus. Octaua, quibuſná ea ſalus deſtinetur. Nona, ſalutis applicatio. Harum circumſtantiarum explicatio in hoc ſalutis myſterio eſt neceſſaria, nec incognita ſtudioſis eſſe poteſt. Quare eas tantum receſere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quam varias & multiplices quæſtiones hoc caput in ſe contineat.

Quorum primus ego ſum.

Dixit Chriſtum veniſſe in mundū, ad ſaluandos peccatores, Iam id ſuo exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, ſed ex vero peccati ſenſu à Paulo dictum eſſe exiſtimemus. Vnde nos quoq; diſcamus, non extenuare peccata noſtra ex aliorum collatione, ſed potius noſtrá fœditatem ſummam vere agnoſcamus, ac confugiamus cum Paulo ad eum, qui ſanguine ſuo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Verum ideo miſericordiam conſequutus ſum, vt in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri eſſent in ipſo in vitam æternam.

Rurſus hypotheſin ad theſin transfert, accommodans ſalutem (quam ipſe adeptus eſt ex gratia) omnibus. Obſeruandus in primis hic locus eſt de vſu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla ſanctorum quædam quaſi doctrinæ obſignacula ſunt, Si modo pœnitentiam, fidem & patientiam ſanctorum fuerimus imitati.

Regi autem ſeculorum incorruptibili, inuiſibili, ſoli ſapienti Deo, honor, & gloria in ſecula ſeculorum, AMEN.

Suo more poſt mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quo oſtendat pios ſeu conuerſos ad Deum, oportere perpetuo eſſe memores beneficiorum præſtitorum, debereque beneficia Dei prędicare. Pręterea his verbis anteuertit curioſitatem humanã, quæ in abyſſum ſapiẽtiæ Dei temere perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blaſphemos, & enormibus ſceleribus cõſpurcatos, cũ alij qui minus videntur peccaſſe, imo qui iuſti ſibi videntur, relinquatur ſuæ cœcitati. Sed Paulus ad ſapientiam Dei, qui ſolus ſapit, nos remittit, & vult vt ſuo exemplo ad Dominum cõuertamur, eique conuerſi gratias agamus. PORRO hoc loco abuſi ſunt Libertini ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum ſolum immortalem, & inuiſibilem, & ſapientem prædicat. Primum illis libenter largior, quod excluſiua particula, ſoli, poſsit iſtis omnibus epithetis recte addi, ſed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non eſſe immortales. Nam Paulus Deum ſolum ex ſeipſo & propria natura hoc priuilegium habere, vt ſit immortalitatis origo. Verum quod ipſe ex ſe habet, id nobis, ad imaginem ſuam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præceſſerunt, vt milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propoſitionem, & commendat Timotheo officium, vt reſpondeat prophetijs, quę de ipſo, ante delegatum ipſi officium, præceſſerunt. Nam ſancti, vt apparet, viri prophetico ſpiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam ſtimulis quibuſdam vult Paulus Timotheum incitari ad præſtãdum officium: quod quia arduum eſt, in eoque requiritur acre certamẽ, comparat illud militiæ honeſtæ, in qua ſub vexillis Chriſti ſtrenue pugnandum monet.

Habens fidem & bonam conſcientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longe vtiliſsimam, ita quoque tutiſsimam, quã qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce ſuo relictus, ab aduerſario captiuus & ſuperatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conſciẽtiã. Fides eſt, cum firma perſuaſio de omni veritate Dei ſeu verbo Dei, tum fiducia Chriſti, vnde ſpiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona conſciẽtia quatuor veluti fulcris nititur. Primum, fiducia Chriſti, qua ſtatuitur remiſſum eſſe peccatum. Secundo propoſito peccandi abiecto. Tertio, deſiderio & voto vitam Deo approbandi in poſterum. Quarto, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quod vbi nõ regnat fides in Chriſtum, ibi peccatum dominium in conſcientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conſcientia: Ita eadẽ veluti fulcro quodam fulcitur ac ſuſtinetur. Secundum ex eo confirmatur, quod qui non abiecit propoſitum peccandi, ſpiritum Chriſti non habeat, qui eſt pignus & arrabo noſtræ hæreditatis. Idem confirmatur Pſalm. 39. Beatus vir, cuius eſt nomen Domini ſpes eius, & nõ reſpexit ad vanitates & inſanias falſas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui ſpiritu Dei ducuntur, hi ſunt filij. Item, Si ſpiritu ducemini, non eſtis ſub lege. Poſtremum hac ſententia confirmatur: Si quis ſuorum & maxime demoſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Fide enim abnegata, conſcientia polluitur, & vaſtatur, atque frena cupiditatibus prauis laxãtur. Sit igitur nobis huius ſanctæ militiæ regula cõmendata, ſtudeamuſq; ſinguli, vt noſtram vitam iuxta illam formemus in gloriam Dei, noſtram ipſorum ſalutem, & ædificationem domus Dei, quæ eſt Eccleſia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quam quidam poſtquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conſcientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conſcientię malum depingit. Confert enim ciues Eccleſiæ nauigantibus in turbulento ac ſæuo mari, quibus tamen nihil eſt periculi, donec in naui manſerit ſalua. Sic qui ſunt in Eccleſia, donec retinent fidem & bonam cõſcientiam, in ea manent ſecuri, quantumuis turbulentũ mare ſæuiat. Verum vbi cõſcientia peccati locum obtinuerit, è naui, hoc eſt, Eccleſia eijciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conſcientia excidunt, qui polluta conſciẽtia ſe totos prauitati mancipant, ac ſua negligentia promerentur, vt non ſolum non contineantur in pura Dei noticia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falſis opinionibus obruãtur in pœnam ſuæ ingratitudinis. Obſeruemus itaque hoc loco, quod conſcientia ſit quaſi arca quædam, cui tanquam fidæ cuſtodiæ theſaurus Euangelij conſeruandus traditur. Vnde nihil mirum eſt, ſi fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cum itaque videmus maximam mundi partem Euangelium aſpernari, ſciamus eſſe fructum malæ conſcientiæ & ſpretæ fidei, veritatiſque Dei.

In quorum numero eſt Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt diſcant non blaſphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conſcientiæ addit, vt ſimus cautiores bonæ conſcientiæ cuſtodes. Huius Hymenæi meminit in ſequenti Epiſtola cap. 2. qui reſurrectionem iam eſſe factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, abſurdis opinionibus fingendis, idonei ſunt architecti. Porrò quis fuerit Alexander is, cuius hic meminit, non ſatis conſtat. De Alexandro fabro ærario ſummo aduerſario Pauli hoc intelligi non poteſt, cum hoc intelligendum ſit de aliquo, qui fidem antea receperat, & poſtea circa eandem naufragium fecerat. Quare videtur hic locus intelligẽdus eſſe de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus ca. 9. Qui futuræ ſuæ defectionis aptum ſpecimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi ſedaret. Hos dicit ſe tradidiſſe Satanæ, hoc eſt, excluſiſſe è familia Chriſti, extra quam Satanas efficax eſt in filijs contumaciæ. Finem addit, vt diſcant non blaſphemare, hoc eſt, vt ex pœna inflicta vel ſuum errorem agnoſcant, & reſipiſcant, vel ſi redire per pœnitentiam noluerint, iuſte pereant.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Hortatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & vtile, & Deo acceptum monet, cum ſit & vnus omnium Deus, & vnus omnium mediator Chriſtus. Dat præcepta mulieribus, vt cum ſilentio, & ſubiectione diſcant: & non doceant ipſæ in cœtu.

Ordo Secundi Capitis.

Duæ ſunt principales huius capitis propoſitiones ſeu partes, totidem canones Eccleſiaſticos nobis commendantes. Vna de ratione pro omnibus habenda: quæ validis confirmatur argumentis. Altera de doctoribus in Eccleſia, quos vult iuſtos viros eſſe, & non mulieres. Munit & hanc propoſitionem iuſta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos ſcripturæ præcipuos, quorum Primus eſt, de voluntate Dei, volentis omnes ſaluare, & ad agnitionem veritatis venire. Secundus de Vnitate eſſentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Chriſto. In poſterioris partis explicatione, attingit lapſum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR itaq; primum omnium vt fiant deprecationes.

Prima huius capitis propoſitio ſeu pars, quam ſuperioribus illatiua particula

ticula ideo adiungit,quia ſupra meminerat naufragij circa fidem, quod patiũtur illi, qui conſcientiam pollunt.Hic itaq; monſtrat modum cõſeruandæ conſcientiæ bonæ ac tria indicat.Primũ,quod noſtrarum virium non ſit,nos immunes & inculpatos ſeruare quin polluamus ſubinde conſcientiam.Deinde oſtendit vnde, & quomodo ſit impetrandum auxilium,quo conſcientia conſeruari poſsit illæſa,& polluta,nempe à Deo per ſerias preces.Tertium,cum,primum omniũ,addit,vult vt quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur.Nam,primum omnium,ad cultum Dei quotidianum referendum eſt.

Deprecationes, petitiones, interceſſiones,gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita diſtingui poſſunt. Deprecatio eſt, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs.Petitio eſt,qua præſidium aduerſus Eccleſiæ hoſtes imploramus. Interceſsio eſt,qua petimus ſalutaria alijs.Gratiarum actio eſt & profeſsio, qua palã teſtamur,vnde acceptum eſt beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio teſtatio. Horum prius veritatis,poſterius iuſticiæ eſt proprium. Tametſi autem gratiarum actionem poſtremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitijs reliquas præcedere debet. Par enim eſt,vt accepta beneficia agnoſcamus, piuſquam petamus noua.

Pro omnibus hominibus.

Non vult pios pro ſe tantum eſſe ſollicitos, verum etiam pro alijs, ijſq; nõ ſolum notis & familiaribus,& eiuſdem religionis,verum etiam pro omnibus promiſcue:quod quidem caritatis lex,præceptum Domini, cõmunis neceſsitas,& plurima probata exempla requiruntur.Oratio autẽ quæ fiet pro omnibus, niti debet Chriſti ſacerdotio,& promiſsione.Nam vt per Chriſtum noſtræ preces exaudiuntur,ita ipſius promiſsio fidẽ exauditionis facit. Nec diſtributiua particula ad mortuos ſe extendit,id quod ex rationibus additis manifeſtum eſt. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum,nec promiſsionem,nec probata exempla habeat,impia cenſenda eſt, vt quæ fide deſtituta humanis ſomnijs nitatur.

Pro regibus & omnibus in eminentia conſtitutis.

Tantum vnam ſpeciem ſubijcit generi.nam pij poterant alias excipere hanc ſpeciem: propterea quod tum temporis omnes mundi reges aduerſabantur Euangelio. Verum Paulus exceptionẽ pręoccupat,ſignificans poteſtates eſſe ordinationes Dei, quæ precibus ſanctorum tanquam ſuſtentaculis indigẽt.Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum eſt, Diligite inimicos veſtros.Et orate pro his, qui vos diris execrantur. Vnde ſequitur,multo ardentius orãdum eſſe pro pijs, & gloriæ Dei ſtudentibus, non ſolum regibus,verum etiã omnibus alijs.Exemplum,Moſes Deum ſollicitat pro AEgyptijs,& exauditur.Magnum ſane noſtri officij exemplũ, vt nos quoq; ſupplicemus pro his, qui diuerſam cõſectantur doctrinam,verum hic diſtinguendum eſt inter perſonas, ordinationes Dei,& peccata,quibus contaminantur ſæpe qui Magiſtratu funguntur. Pro perſonis orandum eſt,vt conuertantur ad Deum,vt conſeruentur,vt regantur à Deo, verum ſi cõuerti nõ velint, vt Deus eos compeſcat, ne ſæuiant in ipſius Eccleſiam.Pro ordinationib. diuinis,vt ſtatus diuinitus conſtituti ſint incolumes.Contra peccata orandum eſt,vt non creſcãt,in contumeliam Dei & Eccleſiæ deſtructionem. Cum itaq; oramus cõtra Papam, non perſonæ ipſius malæ cupimus,quam vellemus, ſi modo pij ſumus,potius emẽdari & conuerti ad Dominum,vt vna nobiſcum æternum Deum celebraret,ſed contra tyrannidem,ſophiſticam,& hypocriſin eius, quibus Chriſti Eccleſiam crudeliter inuadit.Cum addit,Pro omnibus in eminentia conſtitutis, genus pro ſpecierum enumeratione ponit, vult enim,vt pro omnibus ijs,qui aliqua legitimi officij dignitate eminẽt,(vt ſunt Duces, Comites,Principes,Præfecti,Conſules,Doctores,Pręceptores,Patroni,)precemur Deum, quo in ſingulis ſtatibus & ordinibus omnia rite & legitime fiant.

Vt placidã & quietam vitam degamus, in omni pietate & honeſtate.

Confirmat propoſitionẽ argumento à quadruplici vtilitate ſumto, & ſimul indicat nõ fore irritas preces, quę pro magiſtratu & alijs fiunt.Primus fructus eſt,placida vita,id eſt,non turbata bellicis tumultibus ab externis hoſtibus.Secundus eſt,quieta vita ſeu quies,quę πολυπραγμοσύνῃ opponitur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ponitur,quemadmodum oſtẽdi in priore Epiſtola ad Theſſ.cap.4. hac quiete ſuo officio rite fungi quilibet contendit,in ſuum & aliorum commodum. Tertius fructus eſt pietas. Nam cum bellis omnia turbantur,negliguntur ſtudia literarum,negligitur iuuẽtus,vt in pietate inſtitui nõ poſsit. Quartus fructus eſt, honeſtas vitæ. Eſt enim σεμνότης ſanctimonia,& honeſta morum ſeueritas,quia innocentiæ vitæ & grauitati ſtudeãt homines. Obſeruemus itaq; hoc loco,quod per preces piorum Reſpublicę tranquilitate & pace fruantur. Deinde,quod huius tranquillitatis ſeu pacis publicæ tres ſint fines. Primus quies in agendo propria,abſq; curioſitate. Secundus,pietas erga Deum. Tertius,vitæ honeſtas ſeu grauitas. Pace igitur & trãquilitate publica,diuinitus cõceſsis ad preces piorũ, impie abutuntur,quotquot tyrannidis,luxus,gulæ & aliorum vitiorum occaſionem inde petunt, ingentes cum ſibi tum alijs calamitates accerſentes. Iram enim Dei ſuis ſceleribus prouocant, quemadmodum populus Iſraëliticus ſubinde fecit,donec de ipſo grauiſsimũ ſupplicium ſumtum ſit: quale iam haud dubie propter inundationem omnium ſcelerum in mundo timendum eſt.

Hoc enim bonum & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo, qui omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Alia ratio propoſitionis, ab honeſto ſumta:cui additur confirmatio ab affectu Dei erga homines. Cum enim dicit,bonum et acceptum coram Deo eſſe,ſignificat,& quod pijs gratiſsimũ eſſe debeat,& quod in omni actione primũ quærendũ ſit,Deò ne accepta ſit actio an non. Creaturæ enim iure ſufficere debet hæc ratio: Hoc factum eſt rectum:ac Deo probatum, Igitur faciendum. Debet enim creatura iure creationis, obœdientiam ſuo creatori. Cõfirmatio ſequitur. Quia omnes homines vult ſaluos fieri,& ad agnitionem veritatis venire. Hic eſt affect⁹ Dei erga omnes homines. Obſeruemus hic duo. Primum vniuerſale dictũ, videlicet,quod Deus velit omnes ſaluos fieri,in quod dictum & nos includamur. Deinde conſequendæ ſalutis ratio,nempe quod velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Eſt enim hæc cognitio (quæ Synedochicos etiam fidem complectitur) ordinariũ inſtrumentum,quo velit nos Deus oblatam ſalutẽ recipere. Requirit itaq; hęc Dei voluntas cõditionem fidei, ſeu cõuerſionis,ſine quibus Deus nõ vult quemquam ſaluari, iuxta illud: Qui nõ credit, ira Dei manet ſuper eum. Breuiter proinde hic ſenſus eſt. Deus vult omnes homines ſaluos fieri,modo fide oblatã ſalutẽ recipere non recuſauerint. Quidã vniuerſalem particulam ad ordines hominum referunt,quia hic de regibus fit mẽtio,quos probat nõ excluſos eſſe à ſalutis promiſsione. Sed illud ex verbis Pauli ſequi dico. Nã cum dicit, Deus vult omnes homines ſaluos fieri Sequitur,quod reges & alij conſtituti in eminẽtia, qui in hominum numero ſunt,ad hanc ſalutem,modo crediderint,admittantur. Hãc eſſe veram & genuinam horum verborũ ſententiam, confirmant ætiologiæ,quæ ſequũtur.

Vnus enim Deus.

Deum velle omnes homines ſaluos fieri, probat à connexis. vt enim vnus eſt mũdus,qui totus opus eſt Dei,cũ hominib⁹ qui in eo ſunt: Ita vnus eſt Deus natura & eſſentia. Non enim hic de perſonis, ſed tantũ de eſſentia diuina agit, quare perperam faciunt,qui hoc loco abutuntur ad euertendam perſonarum trinitatem. Hoc ipſo argumẽto vtitur Paulus ad Rom.3. ad probandã iuſtificationẽ gratuitam pertinere ad omnes,qui eam apprehendere volent. An(inquiens)Iudæorũ Deus tantũ?an non & Gentiũ? quãdoquidem vnus Deus,qui iuſtificabit circumciſionem ex fide,& præputiũ per fidem.

Vnus eſt mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiſcum, probat Deum velle omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Hic Mediator,humana natura aſſumta, omnibus humanitate(id eſt,humana natura)coniunctus eſt. Nam omnibus in humanitatis natura cõmunicat. Quare ipſum hominum ſalutem velle dubium eſſe non poteſt;ſed vt pater, nempe per ordinarium inſtrumentum, quod eſt fiducia in hunc mediatorem. Porrò cum intelligebat Paulus nos nunquã adduci poſſe,vt ad Deum cõfugeremus, niſi prius eſſemus perſuaſi,nobis mediatorẽ proximũ eſſe,noſq; attingere, oſtendit vbi ſita eſt, & quieſcit fiducia noſtra,vt adhæreamus Chriſto,eumq; pro mediatore quęramus,videlicet,quod nobiſcum coniunctus ſit,vt eiuſdem naturæ particeps. Id quoq; intelligit Eſaias Propheta, cũ nominat ipſum Emanuelem,id eſt,nobiſcum Deum. Hoc enim ſine vera ſimilitudine, &

naturæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

naturæ vnione fieri non potuit. Verus igitur Deus,& verus homo in vnitate perſonæ eſt noſter Mediator Ieſus Chriſtus. Quam autem neceſſariū fuerit,eum qui mediator noſter futurus eſſet,verum Deum & hominem verum eſſe,conſtat ex officio Mediatoris,quod in eo cōſiſtit, vt homines cum Deo cōciliet,& inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant.nulla autem ſpes erat,id futurū, niſi Dei maieſtas ad nos deſcendiſſet, ſeq; cum naturæ noſtræ infirmitate coniunxiſſet. Similiter officium Mediatoris erat,nos filios Dei atq; hæredes regni Dei efficere,cum antea mortis & damnationis hæredes eſſemus. Hoc arrabone fiducia noſtra cōfirmatur,quod ſumus filij Dei,quia filius eius naturalis corpus à corpore noſtro,& carnem è carne noſtra aſſumſit. Præterea id omnino ad redemtionem noſtram neceſſarium erat,vt in obœdientia commiſſa in carne, in eadem ſarciretur. Ideo venit Dominus noſter reuera homo, veluti perſonam ipſius Adam referens, cuius etiam nomen ſumſit,vt pœnam peccati in carne,in qua admiſſum fuerat,perſolueret. Huc dictū Irenæi ex libro 3. referendum eſt. Oportebat,inquit,Mediatorem Dei & hominum,propter ſuam ad vtroſq; domeſticitatem,in amicitiam & concordiam vtroſq; reducere,& facere, vt Deus reciperet hominem, & homo reſtitueretur Deo. PORRO ſunt,inter quos conuenit Chriſtum Mediatorem eſſe, qui tamen de modo non conſentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam ſolam, vt Oſiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem ſolam. Eccleſia vera ad totam perſonam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid ſit de hac re ſentiendum,quibuſdam regulis oſtendam.

PRIMA regula. Diſcernendæ ſunt appellationes,quæ naturarum proprietates ſignificant,ab officij appellationibus. Vt Deus omnipotens,creator,ſunt appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo,paſſus,vulneratus,mortuus, Sunt appellationes ad humanam naturam referendæ.

SECVNDA regula, Nomina officij, toti perſonæ nō alterutri ſeorſim,cōpetunt, vt ſunt hæc, Mediator,redemtor,rex,ſacerdos paſtor &c. Nam hæc per ſe, & ſeorſim,nec humanæ naturæ,neq; diuinæ cōueniunt,ſed toti perſonæ. Quod ex eo probari poteſt,quod officiū redemtionis interdum tribuatur Meſsiæ ſub appellatione humanæ naturæ, interdū ſub appellatione diuinæ naturæ. Et rurſus ſæpiſime ſub appellatione totius perſonæ. Moſes dicit,Semen Mulieris cōtriturum caput ſerpentis. Et Ieremias affirmat ipſum Iehoua eſſe iuſtificatorē noſtrum. Et Epiſtola ad Hebræos, Habentes Pontificem magnum,egreſſum cœlos,Ieſum,filium Dei. Hoc teſtimonium pontificatum tribuit toti perſonę. Hic diuerſis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua ſeu λόγῳ Dei patris coæterno, & Ieſu filio Dei. Verum hoc non conuenit alicui naturarum ſeorſim. Nam vt diuina natura pati nō potuit: Ita humana ſuſtinere irā Patris minime valebat. Quare iſtę locutiones, prima & ſecunda,non per communionem idiomatum intelligi poſſunt, Sed per tertiā explicandę ſunt. Hæc enim aperte cōuincit ſuperiores per Synecdochen intelligendas eſſe,hoc modo: Iehoua eſt iuſtificator noſter,id eſt,illa perſona,quæ eſt Deus,aſſumta humana natura. Semen mulieris conteret caput ſerpentis,id eſt,illa perſona,quæ eſt Semen mulieris, ſeu homo,vt officium redemtionis ſit perſonæ totius. Cum igitur Paulus dicit, Vnus eſt Mediator Dei & hominum,homo Ieſus Chriſtus. Senſus eſt hic: Homo Ieſus qui eſt Chriſtus,eſt Mediator. Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam,quia perſonæ appellationem adiecit,ſed ideo humanitatis peculiariter meminit,quia hoc magis argumenti vis, vt ſupra declaratum eſt,requirebat. Præterea & hunc locum maligne contaminant Papiſtæ, qui honorem mediatoris Chriſto detrahentes,ſanctis attribuunt: Idq; non ſolum contra verbum Dei,verumetiam in contumeliā Ieſu Chriſti. Primum enim ex hoc quod dicitur, vnus Mediator,ridicule vrgent voculam vnus, & dicunt ſe fateri nobiſcum, Chriſtū quidem vnum eſſe Mediatorem,ſed eum ſolum eſſe pernegant. Tametſi aperte periſtaſis loci contra illos militat. Nam eadem ſignificatione,qua dixerat,vnus Deus,vt qui communis ſit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator ſignificans eum ſimiliter omnibus communem. Vnde ſicut aperte falſum eſſe cōuincitur,Deum non ſolum eſſe Deum,quia vnus dicatur,Ita etiam mera calumnia eſt dicere, Chriſtum non ſolum eſſe Mediatorē,quia vnus hic à Paulo dicatur: Cum tamen Paulus hunc vnum cōmunem ſtatuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit ſeipſum preciū redemtionis pro omnibus. Sunt qui cum hanc apertam calumniam excuſare non audeant,ad diſtinctionem cōfugiunt.dicunt enim Chriſtū Mediatorē eſſe,ſed expiationis,ſanctos vero eſſe mediatores interceſsionis,quia iubentur Chriſtiani pro ſe inuicē orare. Specioſa quidē hæc oratio,ſed in ea plus veneni,quā mellis ineſt. Reſpondeo igitur,verū eſſe,quod iubeantur Chriſtiani ꝑ ſe inuicē orare. Sed inde ſequi nego, interceſſores aut patronos eſſe demortuos ſanctos pro viuis & defunctis. Nam dum interceſſores nominant Papiſtæ,intelligunt patronos,

qui ſua dignitate & meritis, nobis patris cœleſtis gratiam mereantur. Quod aperte cum vnici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in iſto errore Papiſtico ſe profert. Primum enim, quod mortuos viuorum interceſſores ſtatuant, ſine teſtimonio verbi Dei. Deinde, quod docent nitendum eſſe illorum meritis. Poſtremo, quod tales fictitios patronos colendos & inuocandos ſtatuant. Cæterum quod ſancti in mundo viuentes, orent pro ſe inuicem in hoc mundo, id quidem faciunt non ſua dignitate, ſed patrocinio vnici mediatoris Chriſti freti, cuius vnius dignitate & interecesſione ſe exaudiri ſtatuũt, iuxta promiſsionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Qui dedit ſeipſum precium redemtionis pro omnibus. Ab effectu tanquam euidentiſsimo iudicio, confirmat Chriſtum vnicum noſtrum Mediatorem eſſe, qui iram Patris placuit, ſe ipſum in hoſtiam pro peccatis offerens. Cum igitur hic honor placandi patrem ſoli Chriſto competat, & nulli alij, recte ex eo Paulus, Chriſto ſoli hunc interceſsionis honorem vendicat. Obſeruemus & hic vniuerſalem (pro omnibus) quæ profecto non ad omnes ordines tantum, verum etiam ad omnes ordinum homines quibus credentibus applicatur meritum Chriſti, referri debet.

Teſtimonium temporibus ſuis. Chryſoſtomus ipſam Domini paſſionem teſtimonium vocat, certo tempore exhibitum. Tametſi autem ſuo tempore (hoc eſt, à patre præfinito) hoc teſtimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum ſufficiens ἀντίλυτρον eſt, hoc eſt, redemtionis precium. Atq; hoc teſtimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, vt credentes inde ſalutem hauriant. proinde propter prædicationis diſpenſationem, teſtimonium dicitur ſalutis credentium, ruinæ vero & damnationis credere recuſantium.

In quod poſitus ſum ego, preco & Apoſtolus (veritatem dico in Chriſto, non mentior) doctor Gentium in fide & veritate. Quia Iudæi promiſsionem ſalutis ad ſe tantum pertinere rati, moroſe clamitabant, excluſas eſſe gentes à ſpe ſalutis, anticipat, & à deſtinatis probat ſalutem ad gentes quoq; pertinere. Nam ſi Paulus diuinitus deſtinatus eſt Apoſtolus gentibus, & functio Apoſtolatus ſalutis eorum annunciatio eſt, ad quos Apoſtolus mittitur, certe gentes extra ſalutis ſpem eſſe non poſſunt, quibus diuinitus eſt deſtinatus Apoſtolus. Iuramentum interpoſuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem aſſeueratio. Iam ſi ad gentes quoque, vt ad Iudæos ſalutis ſpes extenditur, profecto par eſt pro omnibus precari, vt oblatam gratiam fide recipiant omnes.

Volo igitur viros orare. Concluſio eſt, ſed diſtributione ac circumſtantijs quibuſdam amplificata. Nam ſimul virorum & mulierum mores & geſtus, inter orandum exprimit.

In omni loco. Cum ſemper orandum eſſe alias docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam vbicunq; pius eſt, circumfert ſecum templum Dei: in quo cultum Deo præſtare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Chriſti, qui iubet, vt oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum ſolam hypocriſin excludit.

Suſtollentes manus puras. Manuum puritate ſinceros affectus, & bonam conſcientiam intelligit. Nam vt contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt: Ita cor impurum ſeu cõſcientia mala, orationem inquinat & conſpurcat.

Sine ira & diſceptatione. Neceſſaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, vt fiat oratio ſine ira. Hic ſynecdochice omnem vitioſum affectum vult ab oratione abeſſe. Vult nos neminem odiſſe, ſed amice omnes complecti. Deinde, ſine diſceptatione, hoc eſt, ſine diſputatione & hæſitatione de accipiendis petitis, Iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis, Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & vere in noſtram ſalutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, vt aliud nihil oremus. Et Chriſtus vult, vt patris voluntati noſtras preces ſubijciamus.

Simili-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Similiter & mulieres in amictu modeſto, cum verecundia, & modeſtia ornare ſeſe, non cincinnis, vel auro, vel magaritis, vel veſtitu precioſo, ſed (quod decet mulieres pietatem ſpondentes) operibus bonis.

Alterum diſtributionis membrum eſt de mulieribus, quas vult ſimiliter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictum, qui teſtari poterit de illarum verecundia, & temperantia, & corrigit vitia matronarum, quæ fuerunt Epheſi, quæ nimium luxu defluxerunt, ſumto argumento à pietatis profeſsione, quam profeſsionem ornare bonis moribus, modeſtia, verecundia & temperantia atque alijs pietatis exercitijs, decet.

Mulier in quiete diſcat, in omni ſubiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem vſurpare in virum, ſed eſſe in quiete.

Secunda huius capitis propoſitio, continens canonem Eccleſiaſticum de diſciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primum præcipitur, vt quiete ſine tumultu diſcant, vt eas decet, quæ ſubiectionis legi obnoxiæ ſunt. Deinde, vt ſint in quiete, ac ſua agant, tractentq; ea, quæ ad mulieres pertinent, non ingerentes ſe in virorum negocia. Prohibetur primum, ne publice doceant mulieres. Deinde, ne autoritatẽ in viros ſibi vſurpent. Hæc eo pertinẽt, vt in Eccleſia ſit ordo & ἀταξία, non vt inde ſumamus argumentũ contemnendi ſexus muliebris, nec ita iubentur ſilere, quin eis ſalutaria conſilia dare maritis liceat, ſi quando id res poſtulare videtur, id quod hiſtoria Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum oſtendit. Imo Abraham iubetur à Domino, vt vxoris conſilio obtemperet, de eijcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum eſt, vt domi familiam voce, Ita & diſciplina domectica, pietatem docere: imo & maritos ceſſantes, & ignauos ſui admonere officij poſſunt. Paulus enim hic de diſciplina communi agit, quæ non excludit neceſſaria conſilia, & deliberationes mulierum honeſtarum.

Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua.

Rationes propoſitionis petit ex attributis perſonarum, ſeu connexis, Argumentum hoc eſt. Adam prior formatus eſt, deinde Eua. Igitur vir debet habere autoritatem in mulierem, atque illa viro ſubiecta eſſe debet. An igitur, qui prior eſt tempore, prior eſt etiam autoritate? an non creationis ſeries indicat, reliqua omnia ante Adamum creata eſſe, & tamen ei ſubiecta eſſe? proinde argumenti σωέχον videtur debile. Verum hic tempus & cauſam ſimul reſpicere oportet. Adam eſt quidem formatus ante mulierem, ſed non propter mulierem. Mulier contra poſt virum formata eſt, ſed propter virum, vt eius adiutorium eſſet, ei ſubiecta. Quapropter cauſa ipſa formatæ mulieris argumenti Synechon eſt, atque ita hac ratione rectiſsime adimit Paulus mulieribus in viros dominium.

Et Adam non ſeductus eſt, mulier autem ſeducta in tranſgreſsione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier eſt ſeducta, non Adam. Igitur muliebris ſexus eſt aptior ſeductioni quam virilis ſexus. Proinde cum male ceſsit docendi munus quod ſibi vſurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abſtineant: ſed cum exceptione, de qua paulo antea admonui. Sed quid eſt, quod neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini guſtauit? Reſpondeo. Chryſoſtomus fatetur vtrumq; deceptum eſſe, Adam nimirum & Euam, ſed comparatione diſtingui deceptionis modum. Nam ſi ad dolos & ſophiſticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, reſpexeris, Adam profecto iſto modo minime eſt deceptus. Verum ſi ad mulierem reſpexeris, caritate vxoris in pernicioſum obſequiũ pertractus eſt Adam. Atq; ita priori reſpectu non eſt deceptus, Sed poſteriore tantum pertractus eſt in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatẽ coniecit ſecum. Hæc Chryſoſtomi eſt diſtinctio. Poteſt autem & alia declaratio ſumi à priori membro, vt quemadmodum ſupra dixit, Adam prior formatus eſt, deinde Eua: Ita Eua prior decepta eſt, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapſus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatem coniecit ſecum. Quare minime conſultum eſt, vt docendi munus committatur mulieribus.

Saluabitur autem per filiorum genera-

Hoc, & in conſolationem, & in

tionem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tionem, ſi manſerit in fide & dilectione & ſanctificarione cum ſobrietate.

inſtructionem mulierum adiectum eſt. Etſi enim mulier ſeducta eſt, tamen gratiæ Dei non minus quam vir particeps fieri poteſt, modo Chriſti gratiam fide amplexa fuerit. Papiſtæ quidam hoc loco fœde errarunt, qui in hanc ſententiam præſentem locũ explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modo filij in fide & dilectione &c. manſerint. Ex priori membro iuſticiam operum extruunt. Ex poſteriori, in contumeliam ſancti coniugij perruperunt. Nam ſi tum demum ſaluabitur mulier, ſi filij in fide manſerint, certe extreme periculoſus erit ſtatus coniugalis. In hoc errore & diuus Hieronymus fuit. verum hic duplex error cõmittitur, Prior, quod Paulum de cauſis iuſtificationis agere putant, cum de vita iuſtificatarum mulierum agat. Cuius ſane vita hic præſcribitur. Primum enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, ſine quibus profecto fides retineri nequit. Nam, qui facit iuſticiam, iuſtus eſt. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iuſtus eſt. Deinde & in hoc errãt, quod manſerint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quo ſignificatur generatio liberorum, ſingulare eſſe. Proinde ſenſus eſt, Saluabitur per propagationem, ſi manſerint ſcilicet mulieres. Eſt enim Syntheſis, qua non tam verborum quam ſenſus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conſcientia præſtando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoque non mirum eſt, mulieres ſaluari per officia debita. Quia ſunt fidei teſtimonia, & effectus, non cauſa & merita ſalutis.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Epiſcopi, Diaconi, eorumque vxores, inculpatis ſint moribus, recteque conuerſentur in domo Dei, quæ eſt Eccleſia.

Ordo Capitis tertij.

Primum exponit virtutes, quibus præditus eſſe debeat futurus Epiſcopus, ſeu miniſter Euangelij, & ſimul vitia haud ferenda attingit, Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præſcribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honeſto ſeu dignitate domus Dei, in qua conuerſari oporteat Epiſcopum. Vnde in commendationem miniſterij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FIDELIS ſermo.

Hoc Chryſoſtomus aptat ſuperiori capiti, vt ſit clauſula, continens aſſeuerationem eorum, quæ ibi diſputata ſunt, Alij volunt, vt ſit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos ſolos eſſe idoneos ad officium Epiſcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, ſciatque tales à ſe ordinandos in Epiſcopos ſeu Paſtores.

Si quis Epiſcopatum appetit, bonum opus deſiderat.

Hæc propoſitio eſt ſequentis expoſitionis, continens fundamentum, vnde virtutes Epiſcopi extruit. Commendat autem Epiſcopale munus ab honeſto, cui vt plurimum arduum coniunctum eſt, iuxta prouerbiũ: Quæ pulcra eadẽ & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quod non ſit reprehendendũ, ſi quis Eccleſiæ indigenti modeſte, ſine ambitione ſuam operam ſeu miniſterium offerat. Nam, ſi per ambitionẽ quis appetat, non Dei, ſed Satanæ ſpiritu impelli putandus eſt. Secundũ, quod Epiſcopalis functio ſit honeſta, teſtimonio Spiritus ſancti, quo pij cõfirmari debent, aduerſus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertiũ, quod Epiſcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verum

multo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

multo magis in arduo ac difficili labore ſita ſit, id quod Epiſcopi nomẽ arguit. Epiſcopus enim ab inſpiciendo nomen habet. Nam eſt inſpector, qui, vt Eccleſiã, cui præeſt inſpicit, ita curat, quæ ad Eccleſiæ incolumitatẽ pertinere videntur. Hoc itaq; nomine Paulus eos intelligit, qui in certa ſede certum populum docuerunt, hodie Paſtores & Parochi dicuntur. Quartum, quod officij dignitas requirat morum grauitatem officio reſpondentem. Vt enim hic Paulus propoſita eminentia officij infert morum deſcriptionẽ reſpondentiũ tanto muneri: Ita in alijs quoq; functionibus ex officij eminẽtia, vitæ regula petenda eſt.

Oportet igitur Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe.

Iam infert deſcriptionem virtutum Epiſcopi, eſtq; hoc argumentum: Epiſcopatus eſt præclarũ & honeſtum opus, igitur oportet eum, qui futurus eſt Epiſcopus, irreprehenſibilem eſſe. Ex eodem antecedente, reliqua quæ ſequuntur, extruuntur quod hoc loco dixiſſe, ſatis ſit. Sed quid eſt irreprehenſibilem eſſe? Eſt eſſe ſine crimine, vt ad Titum ipſe Apoſtolus exponit. Talis enim eſt, qui reprehenſioni hominum iuſte, & criminali infamiæ non eſt obnoxius. Proinde hic loquitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus eſt innocens.

Vnius vxoris virum.

Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuerſi, qui ſimul plures vxores habuerunt, tales arcet Paulus ab Epiſcopali functione, nõ prohibet Paulus, quin alteram poſt priorem defunctam ducere poſſit Epiſcopus. Præterea, vt hac ſententia nõ prohibetur, quin Epiſcopus poſſit eſſe qui vxorẽ non habeat. Non enim hic legem præſcribit neceſſitatis, ſed prohibet tantum plures ſimul habere vxores, id quod teſtimonium eſt incõtinentiæ, ideoq; reprehenſione minime caret: ita contra ſpiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam conſtitutionem faciunt Pontificij, qui ſacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papiſtica huius loci ineptior eſt, quam vt confutatione indigeat. Non enim hic loquitur Paulus allegorice, ſed proprie mores futuri Epiſcopi deſcribit.

Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam *νηφάλιος* & vigilantem & ſobrium ſignificat, ſed hic propriori ſignificato, vt Eraſmus vertit, ponitur, quia poſtea de ſobrietate ſequitur. dicitur autem vigilans, qui omne ſtudium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quique vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod ſui officij eſt, negligat.

Temperantem.

Græce, *σώφρονα*: qua voce ſignificatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hinc pulcerrime Plato *σωφροσύνην* harmoniam vocat *διὰ πασῶν*, in qua à ratione ira *διὰ πέντε* aſcendendo diſtat, & concupiſcentia ab ira aſcendendo *διὰ τεσσάρων*. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modeſtum.

Græce *κόσμιον*, qua voce ſignificatur proprie modeſtia & moderatio quædam: qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde *κόσμιος* interdum etiam eum, qui moribus compoſitus eſt, ſignificat.

Hoſpitalem.

Græce *φιλόξενον*, hoc eſt, amantem peregrinorum. ſignificat enim hæc vox habitum, benigne ac amanter complectendi peregrinos, quod ſane nemini denegatum eſt, etiamſi tenuiſsima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca voce ſignificatur habilitas, ſeu aptitudo quædam ab docendum, ad quam rem requiritur non ſolum liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam ſingularis prudentia: nimirum, vt quis rectè ſecet verbum Dei, hoc eſt, vt pro conditione hominum recte doctrinam accommodet, vt impuro ac ſcelerato nebuloni, non Euangelij gratia, ſed ira Dei & maledictio Legis proponenda eſt: ita turbatæ conſcientiæ, gratiæ diuinæ theſaurus explicandus eſt, vt inde vulneris conſcientiæ medela deſumatur.

Non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Non vinolentum.

Vox græca πάροινος tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumelioſum eſſe ſignificat, vnde Chryſoſtomus contumelioſum & præfractum interpretatur.

Non percuſſorem.

Πληκτὴς cum percuſſor, tum conuiciator dicitur. vtrumque fœdum in miniſtro Euangelij vicium eſt. Obiurgandi ſunt ſæpe contumaces & inobœdientes à miniſtris Euangelij, ſed paterne, non tyrannice & furioſe.

Non turpiter lucri cupidum.

Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias ſectari, ſed ſuum officium auguſtius iudicare, quam vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum ſeu moderatum.

Voce græca ſignificatur is, qui non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono de rebus ſtatuit. Sæpe enim ſummum ius ſumma eſt iniuria. Et Ariſtoteles: Qui nimium legem exacte & rigide intuetur, fit Sycophanta.

Alienum à pugnis, alienum ab auaritia.

Hæc ſuperioribus coniuncta ſunt, vt eorum effectus.

Qui ſuæ domui bene præſit, qui liberos habeat in ſubiectione, cũ omni reuerentia.

Vult non ſolum Epiſcopum ex propria domo afferre honeſtorũ morum exempla: verum etiam ex gubernatione domeſtica, coniecturam vult peti de adminiſtratione Eccleſiaſtica, ideo ſubiungit.

Si quis propriæ domui præeſſe non nouit, quomodo Eccleſiæ curam habebit?

Argumentum à minori eſt. Fieri enim minime poteſt, vt qui in exigua adminiſtratione torpet, & in maiori futurus vigilans & induſtrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli.

Hoc non ad ætatem, ſed ad inaugurationem, qua quis Chriſto inauguratus eſt, referendum eſt. Vnde Chryſoſtomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id eſt recens in religionis doctrina inſtructum. Eſtq; pulcerrima metaphora in voce græca. νεόφυτος enim ſignificat plantam recens plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiuſmodi plantæ perſimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Chriſtianiſmum conuerſi ſunt. Vt enim plantata planta æſtu ſolis feruentiori ſuccumbit facile, & areſcit, cum contra, quæ radices egit, aduerſus ardores ſolis inuicta manet: Ita recens imbutus in doctrina fidei, perſecutione ingruente, facile frangitur, fidem abijcit, redit ad priſtinos mores, atq; ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius eſt in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, nõ ita facile cedit perſecutioni, & ſcãdalis. Additur ratio à grauitate pœnæ: ne videlicet inflatus, ſcilicet honore nouo, magnifice de ſe ſentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc eſt, in ſimilem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob ſuam ſuperbam contumaciam, cõdemnationis reus eſt factus. Theodoretus ex hoc loco colligit ſuperbiam cauſam fuiſſe diabolo vt caderet. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, ſit præbere calumniatori maledicendi occaſionem. Sed prior interpretatio, quæ eſt Chryſoſtomi, accommodatior eſt præſenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat.

Oportet autem illum & bonum teſtimonium habere ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat.

Adeo inculpatam vitam requirit ab Epiſcopo, vt non ſolum bene audiat ab amicis, verumetiam ab hoſtibus, ne poſsint quicquam ei criminis obijcere iuſte. Extraneos vocat alienos à religione Chriſtiana, eiuſq; hoſtes. Sed quomodo hoc fieri poteſt, vt hoſtes religionis ferant honeſtum teſtimoniũ preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & ſpermologũ vocarunt Grçci? Diſtinguendũ eſt inter doctrinam,

& vitam,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& vitam. Vita talis eſſe debet, vt iure nihil poſsint aduerſarij in eo reprehendere. Doctrina ipſa ferat ſuam fortunam in hoc mundo. Habet enim ſatis magnum à Deo teſtimonium, nec indiget vllius hominis precario ſuffragio. Huc dictum Dñi referendum eſt: Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera. Porrò huius attributi geminá rationē ſubijcit: quarũ poſterior ex priori manat. qui enim in probrũ incidit, hoc eſt, qui infamis factus eſt, nullo peccãdi pudore retinetur, ſed laxat turpitudini frena, ac ſe totum Diaboli laqueis proſtituit. Eſt autem peccandi impudens conſuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculoſius homini eſſe ſciamus, quã peccatis indulgere. Nã hoc nõ peccanti ſolum nocet, verum etiam alijs peccandi feneſtram aperit.

Diaconos ſimiliter graues, nõ bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Tranſit ad mores Diaconorum deſcribendos, in quibus eadem propemodum (paululum mutatis verbis) quæ ſupra in Epiſcopis, requirit. Etſi autem Diaconorum nomen generale eſt, Hic tamen pro certa miniſtrorũ ſpecie ſumitur. Sunt autem hoc loco Diaconi miniſtri, qui externæ Eccleſiæ gubernationi in externis bonis præfuerunt: Quales ſeptem illi fuerunt, de quibus in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemoſynas, & à ſe receptas pro neceſsitate fratrum & ſororũ diſtribuerunt. In quo officio, qui ſe probe geſſerunt, poſtea in Epiſcopos ſeu Parochos eligebantur. Cæterum, de gradibus miniſtrorum Eccleſiæ in enarratione Epiſtolæ ad Epheſ. dictum eſt. Nos hinc colligamus quantam deceat eſſe innocentiam in Oeconomis myſteriorum Dei, cum adeo inculpatos eleemoſynarum Eccleſiæ collectores & diſtributores requirat Apoſtolus.

Habētes myſteriũ fidei in pura cõſcientia.

Poſt enumerationem hoc veluti genus ſubijcit, ad quod, ſi quid in enumeratione prætermiſſum eſt, referri oportebit. Hoc ſuperius his verbis expreſsit: Habens fidem & boná conſcientiam. Hic pro fide myſteriũ fidei poſuit. Vnde tria colligamus: Primum, quod fidei doctrina ſuper oẽm humanam ſapientiá poſita ſit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hic verbo Dei nitens & contenta, certo expectat, quæ nondum apparent. Præterea quanta ſit piorum dignitas & gloria, vt quibus myſteriũ fidei ſit concreditũ. Quibus ἐλευσίνια ſacra erant concredita, dignitas & gloria magna eſſe videbatur, non putabant iſtorũ ſacrorum ſymmiſtæ fas eſſe, vt hanc gloriá hanc dignitatem vllis maculis conſpurcarent, quid illis facere par eſt, quibus fidei & cœleſtis regni myſteria cõmiſſa ſunt? atq; ita argumentũ περιεκτικὸν cõtinet hæc oratio: Habentes myſterium fidei in cõſcientia bona.

Et hi probentur primum, deinde miniſtrent, ſi fuerint irreprehenſibiles.

Expoſuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem ſubijcit de probatione eorundē. Vt enim ſupra neophytum, quantumuis bene moratum in Epiſcopum eligi nõ voluit: Ita hic Diaconos non recens ad fidem conuerſos, ſed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, ſi fuerint irreprehenſibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo adminiſtrationem domeſticam committit, profecto indignum eſt, ei adminiſtrationem œconomicam Eccleſiæ committere, cuius mores antea non fuerint nobis explorati. Iam ſi probandi ſunt miniſtri eleemoſynarum, multo iuſtius eſt probari eos, quibus myſteriorũ Dei œconomia demandatur.

Mulieres ſimiliter graues, non calumniatrices, ſobrias, fideles in omnibus.

Incertum eſt de quibus mulieribus loquatur. Alij enim ad vxores Epiſcoporum & Diaconorum hæc referunt. Chryſoſtomus, cui hoc parum cõtexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorum refert. Verum quia non dubium eſt, quin Paulus velit & has & illas probas eſſe, ego in genere accipiendum exiſtimo.

Diaconi ſint vnius vxoris mariti, qui honeſte præſint filijs & domibus ſuis.

Sicuti ſupra in Epiſcopo requirit, vt ſit vnius vxoris maritus, beneq; adminiſtret rem familiarem: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonum enim indicium eſt felicis adminiſtrationis bonorum Eccleſiæ, ſi quis rem familiarem propriam prudenter & pie adminiſtrat.

Qui enim bene miniſtrauerint, gradum ſibiipſis bonum acquirunt, & multam libertatem in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Deſcriptioni Diaconorum ſubijcit argumentum à duplici fructu diligenter præſtiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fructus eſt, quod

qui in inferiori dignitatis gradu ſuo munere fideliter perfungũtur, ſuperiorẽ gradũ, Deo ſic ordinante, cõſequuntur. Aut qui diligenter obit cõmiſſum munus, ſucceſſum habebit felicem, Deo laborẽ proſperãte. Internus fructus eſt, multa libertas ſeu fiducia in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc libertas nihil aliud eſt, quam quoddam ſpirituale gaudiũ, ac πληροφορία ſpiritus, qua in Chriſto acquieſcamus, quaque in cognitione Chriſti indies creſcẽtes. omnia dura, quę in vocatione ſolent incidere, infracto tolleremus animo. Hæc ſi ad genus transferas, doctrinã & cõſolationẽ vberrimam inde hauries. Doctrinã quidẽ, quod Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione pręſtitam, compẽſare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talẽtis, Matth. 26. Cõſolationem vero, quod Deus vires & animum augere velit in te, vbi tu pro viribus præſentibus facis officium.

Hæc tibi ſcribo, ſperans breui ad te venire, quod ſi tardauero, vt ſcias, quomodo oporteat in domo Dei verſari.

Hic finis eſt ſuperiorum canonum, nimirum, vt domus Dei recte adminiſtretur, omniaq; in ea rite fiant. Eſt autem tacita collatio inter domũ Dei & priuatã cuiuſq;. Nã ſi hominis mortalis domũ recte & fideliter adminiſtrare virtus eſt, pfecto multo maior gloria erit, domũ Dei immortalis fideliter adminiſtrare. Ecce quãtum incũbit miniſtris verbi onus. Rurſus cogitetur illorũ gloria, q in officio commiſſo ſe, vt decet, gerant, & cõtra illorũ ignominia, qui in domo Dei adminiſtranda torpeant negligentiores. Deniq; oẽs per baptiſmũ Chriſto inaugurati, et in familiã Dei recepti admoneãtur, quã deceat in domo Dei verſari ſancte & inculpate, ne vel domũ Dei ſuo ſcelere maculẽt, vel ibi quicquam agant negligẽtius. Porrò cum dicit, Sperans breui ad te venire, cõſolatur Timotheum promiſsione ſui aduentus, excitatq; ipſum ad ſedulo præſtandum officiũ.

Quæ eſt Eccleſia Dei viuentis, columna & firmamentum veritatis.

Hæc domus Dei deſcriptio, argumẽtum habet exhortatorium, ab honeſto ſumtum, vnde ad maiorem diligentiã in domo Dei adhibẽdam, merito excitatur Timotheus. Sed quid eſt Eccleſia Dei viuentis? Eſt cœtus eorũ, qui credũt Euãgelio, & in quibus Deus ſpiritu ſuo viuit, & eſt efficax, cuius notam proprijſsimam addit, nimirũ, quod ſit columna & firmamẽtum veritatis, hoc eſt, (vt Chryſoſtomus exponit) veritas, hoc eſt, prædicatio veritatis eſt columna & fundamẽtum Eccleſiæ. Tolle veri Euangelij prędicationem, Eccleſia mox collabetur. Fruſtra igitur iactant Romanẽſes ſuam Eccleſiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta aperte pugnantia cum veritate Dei, ſucceſſerunt. Proinde firmiſsima demõſtratio veræ & falſæ Eccleſię ſumi ex hoc loco poteſt. Sed vt ſit euidẽtior, ei addam⁹ dictũ Domini, Ioa. 10. Oues meę vocẽ meã audiunt. Et illud Pauli Epheſ. 2. ſuperædificati ſuper fundamento Apoſtolorum & Prophetarum. Iam ſi ſtatuere velis, quęnã ſit vera Eccleſia, & quæ falſa, valeat regula Chriſti, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apoſtolorũ & Prophetarum. Proinde vera Eccleſia erit, quæ Chriſtum loquẽtem audit, quæ ædificata eſt ſuper doctrina Apoſtolorum. Contra falſa, quę Chriſti doctrinam perſequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie eſt Papiſtica, & fuit iam multis ſeculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manib⁹, ſed tota mẽte, quod ſicut columna & fundamentũ veritatis ideo dicatur Eccleſia, quod doctrinã illam, non quã ſibijpſa cõpoſuerit, vt Romana Synagoga fecit, ſed Apoſtolorum & Prophetarum fideliter cuſtodit: Ita non aliam debeamus pro Eccleſia agnoſcere, niſi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanenſium fumos.

Et citra controuerſiam, magnum eſt myſterium pietatis.

Epiphonema grauiſsimum: in quo commendat pietatis myſterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quę illis natura coniuncta ſunt, referri oportet) recitat. In commendatione obſerua incrementum, myſterium, magnum myſterium, pietatis myſterium, & omnium confeſsione myſterium. vnde nos colligamus cœcam eſſe humanam rationem, cum in doctrina Eccleſiæ, donec verbo Dei & Spiritu ſancto illuminetur, tum in cultu præſtando, iuxta voluntatem Dei. Quid enim de peccato? quid de fide & iuſtificatione? quid de hoſtia Chriſti pro peccato? quid de vnione hypoſtatica duarum naturarum in vna perſona? quid de reſurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid denique de toto ſalutis myſterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & ſalutis myſterium ex mera ſua bonitate reuelauit mundo. Porrò capita præcipua huius myſterij ſex ponuntur in textu, quæ breuiter explicanda ſunt.

PRIMVM.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deus manifeſtatus eſt in carne. Hoc eſt, Deus eſt vere homo factus, manens quidem quod erat, factus ve-
ro quod non erat. Hoc quia remotum eſt ab omni hominum perſpicientia, recte myſteri-
um dicitur. Quare deſinat ratio præter verbum hoc myſterium ſcrutari. Imo cogitet po-
tius magnitudinem ſui peccati, quod ſine Deo homine facto aboleri non potuit, miſeri-
cordiam Dei immenſam, qua adeo dilexerit nos, quod voluerit filium ſuum hominem fa
ctum, pro nobis hoſtiam fieri, ac amorem filij, quo voluit cõſors noſtræ naturæ factus, fieri
pro peccato noſtro hoſtia: vnde cõcipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus
Deo pro hoc inenarrabili ſalutis noſtræ myſterio.

SECVNDVM.

Iuſtificatus eſt in ſpiritu. Hoc eſt, Spiritus ſancti teſtimonio iuſtus agnitus eſt, & declaratus eſt eſſe
verus Meſsias. Huc referto omnia teſtimonia cum doctrinam Chriſti confirmantia in ge-
nere, tum præcipue oſtendentia Chriſtum verum Meſsiam eſſe.

TERTIVM.

Viſus eſt Angelis. Hoc eſt, Angeli ſunt teſtes, ſpectato-res & præcones huius myſterij, Lucæ
2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam teſtimonium patris de ipſo Matth. 3. & 13. Nonnulla
Græca exemplaria ſic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id eſt, viſus eſt hominibus. Huc referto dictum
Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, &c. Item 1. Ioan. 1. Quod erat ab
initio, quod vidimus oculis noſtris, &c.

QVARTVM.

Prædicatus eſt inter gentes. Scilicet per Apoſtolos, & eorum ſuc ceſſores: quorum prædicatio eo perti-
net vt Chriſto æternam colligant Eccleſiam.

QVINTVM.

Creditus eſt in mundo. Hoc eſt, multi in mundo eius teſtes fuerunt, multique in ipſum credide-
runt, & credunt. Hic nota, Si credere in Chriſtum, myſterium eſt, noli mirari, quod ſapien
tes & potentes in mundo fidem perſequantur, quam æſtimant ex humano iudicio. Et tu
contra gratias agito Deo, quod tanti myſterij conſors ſis factus.

SEXTVM.

Aſſumtus eſt gloriam. Hoc eſt, glorioſe peracto triumpho ſuper morte & inferno, per ſuam glo-
rioſam reſurrectionem, & aſcendit in cœlum, & mittit inde dona, quibus ſuam Eccleſiam
ædificat, conſeruat & ornat. HÆC capita myſterij pietatis notauit Paulus, & in breuem a-
phoriſmum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, noſque confirmemus aduerſus
omnia cum ſcandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obſcurare & peruertere hoc no
ſtræ ſalutis myſterium nititur, vtque maneamus in hac Eccleſia, quæ eſt columna & fun-
damentum veritatis: vbi hoc myſterium per miniſtros Euangelij ſonat.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

*Nouiſsimis temporibus defectio erit à fide, variaque orientur ſectæ. Quare pij erit Epiſcopi, erudire popu-
lum in ſana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Epiſcopo, vt & ipſe ſe in pietate exerceat, &
alios diligenter erudiat, quo ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.*

Ordo quarti Capitis.

*Quam operæprecium ſit, non quoſuis eligere ad miniſterium verbi, oſtendit à periculo imminente. Quare
in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide, & de ſeductoribus ſpiritibus, quos breuiter
deſcribit & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugij, & ciborum. Vnde dilabitur in locum v-
tiliſsimum de vero & legitimo creaturarum vſu. Deinde ex dictis extruit paræneſes, & monet Timotheum, vt
hæc proponat fratribus, ſit ipſe pius, ſit aliorum exemplum, faciatq; officium ſedulus. Atq; ita tres ſunt partes
huius capitis, Prima prædictio defectionis & ſectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, pa-
ræneſis ad Timotheum.*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SPIRITVS autem clare dicit.

Prima pars capitis eſt, continens vaticinium de defectione à fide, &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifeſtius illud in quatuor particulas retexam. Quarum prima eſt præfatio. Secunda, vaticinium ipſum. Tertia, nota ſeductorum. Quarta, exemplorum quorundam aſsignatio.

Spiritus autem clare dicit.

Prima vaticinij particula, nempe præfatio, in qua ab autore ſpiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neque hoc obſcure ſub inuolucris ſignificat ſpiritus Dei, quod euenturum eſt, Sed ῥητῶς, hoc eſt manifeſte, clare, aperte & diſertis verbis, & nullus relinquatur dubitanti locus. Hæc præfatio nos quoque admoneat, quomodo accipienda ſint dicta Pauli. Non enim dubium eſt, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei ſpiritu proficiſcatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo ſonantem, amplectamur & veneremur.

Quod in poſterioribus temporibus deficient quidam à fide, attendentes ſpiritibus impoſtoribus, & doctrinis dæmoniorum.

Secunda pars, ipſum vaticinium cõtinens, quatuor circumſtantijs abſoluitur. Quarum prima eſt, temporis notatio, Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus ſeductorib⁹. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmonijs aſſcribitur. Tempus admonet nos periculi. Neq; enim eſt dubium, quo proprior ſit dies Domini, eo magis ſæuire Satanã, & excitare hæreſes, quo Eccleſiam ipſam labefactet. Nos igitur ſedula precatione ad Deum ardenter confugiamus, vt ipſe nos in ſana doctrina cuſtodiat, ne naufragio circa fidem facto, cũ impijs ruamus in exitium. Secunda circumſtantia eſt, à fide defectio, quam hodie paſsim per totum orbem videre licet. Nam multi prorſus Euangelium contemnunt, multi perſequuntur, qui videntur amare Euangeliũ, magna ex parte ebrij huius mundi voluptatibus ſcelerate viuunt. Ex quo fit, vt mores huius ſeculi reſpondeant moribus illorum, quos cataclyſmus abſorpſit. Atque adeo hoc vaticiniũ cõgruit cum prædictione Chriſti, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noë: Sic erit etiam aduentus filij hominis, Quod ſane nõ ſolum ad ſubitum aduentum Domini referendum eſt, verum etiam ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noë, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptiſsimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi præcone Noë, ad impiorum ſubitam euerſionẽ, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primum admoneamur, vt caute & ſolliciteambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quo ipſe dirigat noſtra corda (conſeruando nos in vera fide) in expectationem filij ſui Domini noſtri Ieſu Chriſti. Tertia circũſtãtia eſt, de ſeductoribus ſpiritibus, qui defectionis organa ſunt. Vt autem hæreticorum fraudes oſtendat, metonymia vſus eſt, cauſam pro effectu ponens. Nam ſpiritus impoſtores eos vocat, qui ſpiritu Satanæ agitati, autores ſunt hęreſium, quibus à fide abſtrahuntur illi, qui eis attẽdunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominibus ab hominibus impẽdere? Quare ſignificat hac metonymia non tam homines huius defectionis cauſſam eſſe quam Satanæ ſpiritum, quo agitati homines, omnia in Eccleſia turbare conantur. Quarta circumſtãtia eſt effectus tertiæ, nempe doctrina ipſa dæmoniorum. Hanc vocat non à Cerintho, non ab Arrio, non ab Ebione, &c. ſed à primo autore, nempe Satana, quo ſane nomine, quãtum periculi ſit Eccleſiæ à doctrina hæretica, oſtendit. Vult enim nos cogitare quantam ruinam ſecum traxerit, quod primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoque ipſam Eccleſiam ſua peſtifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potiſsimum Eccleſiam hæretica doctrina ſubuertere conatur, quo eam in exitium ſecum trahat. Hinc nos diſcamus, quæ ſit vera & quæ ſit falſa Eccleſia. Si enim vera, eſt columna & ſedes veritatis. Falſa vtique erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auſcultat. Præterea diſcamus eam doctrinam habere ſuſpectam, quæ non clare & diſerte in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis fundatur. Admoneamur ſemper habere in conſpectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta conſilium Pauli, Militemus honeſtam militiam, retinentes fidem & bonam conſcientiam. Non frangamur animis infinitis ſcandalis, quæ paritura eſt ſectarum diuerſitas. Porrò cauſſa, cur Deus permittat varias oriri hæreſes, expreſſa eſt, poſterioris ad Theſſal. 2. his verbis: Propterea quod noluerunt credere veritati, dedit illis efficacem illuſionem, vt crederent mendacio.

In hypocriſi falſiloquorum cauteriatam habentium conſcientiam.

Hæc

Hæc nota eſt ſeductorum, eaque duplex. ex quarum priori hominibus, ex poſteriori ſibijpſis noti eſſe poſſunt falſi doctores. Prior nota eſt loqui falſa in hypocriſi, hoc eſt, hæreticam doctrinam, quam propagare ſtudent hypocriſi, & falſo religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis ſpecie incautos in ſuam naſſam pertrahunt. Hic non dubiũ eſt notari Monachos & alios, ne religionis ſimulatione ſinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad ciſternas putridas hypocritarum, abduci. Poſterior nota ipſis ſeductoribus notior eſt, habere cauterio notatum conſcientiam, hoc eſt, malam, & vix ſanabilem, ſeu vt Ambroſius exponit, ſimulatione corruptam, Quia ſicut (vt idem Ambroſius inquit) cauterium coriũ corrumpit & notam infligit: ita fallacia conſcientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud ſcit, aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obſeruandum hoc loco, quod qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel ſcientes falſæ doctrinæ patrocinantur, conſcientiã vaſtant, & quaſi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari poſsint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abſtinere à cibis.

Exempla hæc ſunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas ſpecies, vt ex ipſis genus vniuerſum æſtimemus. In his ſpeciebus duo obſeruentur. Primo, quod pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quod ſint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus eſſe relinquitur traditionem humanam, & rem externam cultus gratia hypocritice inſtitutã. quare nominatis hiſce duabus ſpeciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expreſſum eſt.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt veritatem.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prædixit orituras eſſe hæreſes, & earum duo exempla, vt genus oſtenderet, attexuit: Ita nunc poſterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem inſtituit, & ſumit argumẽta à cauſsis efficientibus & finalibus. Primum enim cibos bonos eſſe ſua natura à cauſſa ſeu creatore, oſtendit. Deinde, finem creationis addit, qui eſt, vt pij cũ gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quod res cõditæ potiſsimum pijs ſeruire deberent. Deinde, quod quicunq; præſumunt creaturis vllis ſine gratiarum actione vti, ſint ſacrilegi & fures, vt qui in rem ſacram & alienam manus violenter inijciant. Igitur grati Deo ſimus, ac in vſu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona ſit, & nihil reijciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio ſecunda ab vſu rerum conditarum ſumpta. Si enim omnis creatura bona, profecto nulla vt inutilis & impura reijciẽda, ſed potius cum gratiarum actione accipiẽda eſt. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, ſed diſciplinæ cauſſa propter ſignificationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio ſymbolica quædam morũ doctrina. Exempli cauſſa, Prohibetur eſus porcorum, vt ſit ſymbolum, populum Dei non debere ſe polluere in peccatorũ cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis eſus prohibebatur, vt ſignificaret, non alte ſapiendum, neque ex præda viuendum eſſe. At poſtquam politia Moſis ceſſauit, nihil in quẽquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametſi res ſignificata retinenda eſt. At quædam ſunt feræ venenatæ, quarum eſus exitium afferret, ſed de illis hic nõ diſputat Paulus, ſed tantũ de cibis vtilibus & ſalubribus, quos ſuperſtitionis gratia prohibituri eſſent hæretici. Præterea hoc ſciendum eſt, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas eſſe, cuius finis reſpectu ſingulæ aliquam puritatem ac vtilitatem habent, iuxta illud: Viditque Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.

Sanctificatur enim per verbum Dei, & precationem.

Ratio tertia eſt, quod ſanctum eſt, non eſt reijciendum. Omnis creatura Dei ſancta fit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reijcienda, vt prophana. Obſerua hic modum conſecrandi res quibus vtimur. Nõ enim id fieri debet exorciſmis ſacrificulorũ, quaſi incãtationibus quibuſdam, ſed per verbum Dei, cũ videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, peten-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tes ab eo neceſſaria,cum in gloriam ipſius tum in noſtrum vſum. At vbi ſine inuocatione in cõtumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abuſu,facis rẽ bonam tibi prophanam.Nam tuo contractu polluis rem bonam per ſe,& ſanctam,atque ita graue ſacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, eſt vſum rei fieri licitũ,ita vt iam cultui Dei deſtinata res eſſe videatur.Hic enim finis creaturarum eſt, vt cum pijs ſeruiant, in landem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Ieſu Chriſti miniſter, enutriens eos ſermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam ſequutus es.

Quo ſpectent ea,quæ hactenus diſſeruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei rationẽ addit ab officio boni Ieſu Chriſti miniſtri,hoc eſt, Epiſcopi, quod eſt enutrire fratres ſermonibus fidei, quos bonam, id eſt, vtilẽ & ſalutarem doctrinam definit.Et vt ſtimulos ſpõte currenti addat,amplificat ab anteactis,inquiens, Quam ſequutus es,ac ſi diceret, Tu hactenus ſequutus es doctrinam,id nunc maxime facere oportet,cum miniſter Chriſti ad ipſius regnum propagandum per ſanam doctrinam ſis electus. Poteſt etiam participium ἐντρεφόμενος paſſiue reddi,hoc pacto,enutritus ſermonibus fidei,&c.vt ad Timotheum referatur,atque ita ſignificat miniſtri Euangelij eſſe in doctrina fidei perpetuo occupari,vt eam veluti verſans ſæpe ac quaſi ruminans, ſalutẽ ſibi & alijs inde hauriat.Atque hæc expoſitio eſt Chryſoſtomi. prior tamẽ interpretatio contextui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euãgelij miniſtri eſſe enutrire Eccleſiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, ſed ſermonibus fidei & bonæ doctrinæ.Et cõtra infidelem & malum eſſe Chriſti miniſtrum, qui abiecta doctrina Chriſti, humana ſomnia inculcat auditoribus, quemadmodũ in Papatu fit.præterea epitheto,bonæ,ſignificat minime eſſe bonam doctrinam,quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum,quid docendum ſit, Epiſcopo præſcripſit:ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vtilitatis habeant ad ædificationem, ſed tantum imperitum auditorem εὐμορφίᾳ verborum deliniant. Obſeruemus hic iudicium Spiritus ſancti,de doctrina hominum,quæ ſane in Eccleſia Chriſti nihil niſi vanitatem profiteri poteſt, imo turbat aquam fontis viuentis vnde haurire vult Deus omnes,qui ſalutem ſitiunt.

Cæterum, exerce teipſum ad pietatem.

Tertia pars huius capitis eſt, continens parænesin, qua Timotheum hortatur ad pietatem,ac alia cum pietate coniuncta officia,vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat ſe ad pietatem, & vſus eſt verbo à palæſtra ſumto. quo ſignificat, non ocio indulgendum, ſed totis viribus connitendum, vt in ipſa pietate creſcat ac proficiat. Eſt autem pietas,ſpiritualis Dei cultus, quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare ſtudemus.Huius partes duas facit Chryſoſtomus,nempe fidẽ puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobiſipſis reddimus quæ debemus, proinde recta vita conſiſtit in iuſticia bonæ conſcientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad parum vtilis, at pietas ad omnia vtilis eſt, promiſſiones habens vitæ præſentis & futuræ.

Proximæ paræneſeos ratio à comparatis ſumta. Confert enim hic pietatem & corporalem exercitationem, (quæ in auſtera viuendi ratione ſita eſt) idq; in vtriuſq; effectibus. Corporalis exercitatio ſponte accerſita, modo abſit ſuperſtitio,ad parũ vtilis eſt: ſed pietas, id eſt, verus Dei cultus ad omnia eſt vtilis. Nam vt promiſsiones temporalium & æternorum bonorũ additæ ſunt obœdientiæ Deo ex fide præſtitæ : Ita corporalis exercitatio, ſi quid commodi affert, id fit propter internã animi pietatem,neque enim inedia ſpontanea,neque longę vigiliæ,neq; cubationes aſperiores per ſe quicquam valent,Sed interdũ nonnihil ſine ſuperſtitione adhibitæ prodeſſe videntur, idque parum admodũ,ſi conferantutur cum vero Dei cultu.Finis etenim exercitiorũ corporalium ad corpus pertinet domandũ & refrenandum, ſed pietas per ſe animũ nutrit, & plurima bona corporalia & ſpiritualia,tẽporalia & æterna affert.Hic obſeruemus teſtimonium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

monium de remuneratione pietatis, id eſt obœdientiæ cultuſque Dei ſpiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certo expectare. Præterea notetur diſcrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis ſermo, & omni approbatione dignus.

Aſſeueratio epiphonematica eſt dictorum, eo pertinens, vt hac aſſeueratione magis ad obſeruandum diſcrimen pietatis & corporalis exercitij excitetur Timotheus.

In hoc enim & laboramus & probis afficimur, quia ſperamus in Deo viuente, qui eſt Saluator omnium hominum, maxime fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat ſuo adeoq; totius Eccleſiæ teſtimonio. Hic tria ſimul obſerua. Primum, Eccleſiæ externam ſpeciem, quæ eſt ſub cruce laborare & probris affici. Secundo, cauſſam, quia ſperat Eccleſia in Deo viuente. Vult enim Deus Eccleſiam cruci ſubijci, vt aliquo modo agnoſcat peccatum, creſcat pœnitentia & inuocatio. Tertio, euentum lætum præſentium calamitatum, à quibus viuens Deus ſuos liberabit. Sed quid vult hęc diſtributio, qua dicit, Deum ſaluatorem omnium, & maxime fidelium? Eſt igitur ſaluator infidelium? Cum dicit, omnium hominũ, ad propoſitum voluntatis reſpexit, vult enim omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At cum addit, maxime fidelium, illos pronunciauit ac diſtinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios ſua culpa perire ſignificans. Nos igitur, ſi oblatæ gratiæ participes eſſe volumus, eam verbo & ſacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, ſaluandi, accipiunt, pro tueri & conſeruare, & argumentum texunt à minore, hoc modo, Deus eſt totius naturæ adeoque omnium hominum ſaluator, multo magis pios ſaluabit, quorum præcipuam curã habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monentur Epiſcopi diligentiæ & ſedulitatis in officio.

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipſum referri poteſt. Ad auditores quidem, vt reuereantur Epiſcopum ſuum, non eum propter iuuentutem aſpernantes. Ad Timotheum vero, vt iuuenilem ætatem ſenili grauitate ornet, quo alijs ſpeculum grauitatis & honeſtorum morum eſſe poſsit. Diſcant hinc auditores magnifacere Euangelij miniſtros, diſcant & miniſtri morum dexteritate & grauitate ſibi animos hominum conciliare.

Sed eſto typus fidelium in ſermone, in conuerſatione, in caritate, in ſpiritu, in fide, in caſtitate.

Modum & rationem, qua minime contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirum vt ſe typũ omnium virtutum ſtatuat. Eſt enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò, enumerationem ſpecierum pro genere ponit. Vult enim vt Paſtor in omnibus rebus honeſtatis ſpeculum ſit ſui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cætera vocabula notæ ſignificationis ſunt.

Donec venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Tria hic commendat Timotheo, atque adeo omnibus Euangelij miniſtris, nempe lectionem, exhortationẽ, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia Lectio ſcripturæ eo pertinet, vt inde aquã de fontibus ſaluatoris hauriamus, ante omnia pium pectus ad lectionem ſcripturæ afferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantũ id conceditur) doctrinam. Hiſce rebus inſtructus Theologiæ ſtudioſus in lectione ſcripturæ obſeruet tria, Hiſtoriam, doctrinam, modum diſcendi quæ legit. In Hiſtoria ſex ſunt obſeruanda. Primum, ſeries temporũ; cuius obſeruatio ad intelligendum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſcripturá plurimum cõducit. Secundum,propagatio doctrinæ. Tertium,miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ ſtabilitur. Quartum, Crux & externæ Eccleſiæ forma. Quintum, Liberatio Eccleſiæ à varijs periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapſuum, pœnitentiæ,fidei,patientiæ,confeſsionis & aliarum virtutum. Hæc obſeruata,accommodabit diligens lector ad præſentis Eccleſiæ ſtatum,vt inde doctrinæ,admonitiones,conſolationes petantur, cum ad fidem piorum confirmandam, tum ad metum & terrorem impijs excutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vſum auditorum. Sunt enim alij ſegnes, alij puſillanimes, alij contumaces,alij infirmi. Quare ſubinde opus eſt ſtimulis,exhortationibus,obiurgationibus,& cõſolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur.Exempla multa extant in Moſe,in Prophetis, in concionibus Chriſti, & in ſcriptis Apoſtolicis. Verum in hac re opus eſt prudentia, ne aliena ingeras,neue intempeſtiue,non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehenſionis ſtudio magis emendationis deſiderio laborare videaris.

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potiſsimum obſeruentur. Primum,doctrinæ præcipua capita,ſeu loci.Secundum,docentium varietas & conuenientia.Tertium,interpretandi ratio.Quartum,doctrinæ ad vſum accommodatio. Locus doctrinæ ſeu capita præcipua ad quatuor ordines refero.Vt primus de ſpirituali Chriſti regno ſit.Secundus,de generali viuendi regula.Tertius,de Eccleſia & eius gubernatione.Quartus de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci ſint δογματικοί.Secundi,παραδόσεις, id eſt, traditiones.Tertij politici & œconomici.His tribus ordinibus ſubiecit XXIIII.locos, videlicet.de Deo,de peccato,&c. Poſſunt & duo capita ſtatui,vt primum ſit de Lege, Alterum de Euangelio,ſed ita,vt illorum appendices,ſub illis intelligantur.Tametſi autem vniuerſa ſcriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda eſt, vtile tamen eſt doctorum diſcrimina obſeruare, idque propter docendi modum. Locum primum Moſes occupat. Secundum Prophetæ.Tertium Chriſtus & Apoſtoli.Quartum ſancti Patres ſequuti Apoſtolos,occupant.In quibus omnibus idem Chriſtus per ſuum ſpiritum eſt locutus. Hi omnes,quia eodem Dei ſpiritu locuti ſunt,conueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant.Moſes omnium,ob breuitatem,obſcuriſsimus eſt.Prophetæ huius ſunt clariores interpretes.nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphoriſmis ſignauerat Moſes.Chriſtus & Apoſtoli,qui prophetiarum cõplementum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus ſancti adeoque omnes interpretes lucem interpretando afferre conati ſunt. Tertio loco de interpretationis ratione propoſui,de qua quia in Methodo mea dictum eſt, & quotidie idem manifeſtatur exemplis docentium, nolo de ea plura hic dicere,nec de accõmodandi ratione ad vſum aliquid dicam, niſi hoc tantum,quod vniuerſalia dicta accommodanda ſint ad hypotheſes, & indiuidua & particularia dicta ad vniuerſalia reuocanda ſint. Reſtat modus diſcendi, qui tametſi ex ijs, quæ dicta ſunt,dependere videtur,quinque tamen communia pręcepta obſeruatione digna,hoc loco exiſtimo,quorum primum eſt,vt obſeruentur doctrinæ præcipua capita ſeu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur,ex verbo Dei extructæ.Qui enim rei alicuius definitionem recte nouit,is ad omnem diſputationem & orationem de ea re fundamentum iecit.Tertium,diuiſiones rerum multiplicium ſignentur.Sine enim diuiſionibus recte formatis, nihil plene intelligi à nobis,nec alijs recte tradi poteſt. Quartum,eligantur inter legendum axiomata,hoc eſt, generales ſententiæ,ex quibus plurimæ concluſiones extrui poſſunt,idque de ſingulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum ſuppellex parata,in omni doctrinarum genere & diſputandi & dicendi copioſam ſyluam ſuppeditat.Quintum & poſtremum,vt eorum, quæ diſcere inſtituiſti,ordo diligens ſeruetur.Vt enim cõfuſio ordinis,memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur diſcentis ſtudium,quam diligenti ordinis obſeruatione.

Ne negligas quod eſt in te donum,quod datum eſt tibi per prophetiam,cum impoſitione manuum presbyteri.

Repe-

16.

Repetitio eſt ſuperioris per abuegationem contrarij. Eſt autem negligere donum, ſegniter facere officium, cuius officij cauſſa donum collatum eſt. Hinc diſcat quiſque recte ſibi tradito talento vti in ædificationem Eccleſiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, eſſe videatur. Diſcat etiam qui donis ornatus eſt, nihil arroganter ſibi tribuere, quaſi à ſe haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepiſti? Quid gloriaris, quaſi non acceperis? Meo, inquies, ſtudio & diligentia hoc ſum conſecutus. At niſi Dominus ędificat, fruſtra laborem ſumit ędificator. Cum donū dicit datum per prophetiam, ſignificat teſtimonium ſpiritus de Timotheo præceſſiſſe, quo teſtatus eſt ſpiritus, Timotheum idoneum Eccleſiæ miniſtrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impoſitionē manuum Presbyterij, hoc eſt, ſenatus Eccleſiæ ſiue aliorum miniſtrorum Euangelij, qui impoſitione manuum illū deſignarunt Epiſcopum. Nec hic ritus eſt inane ſpectaculum, ſed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus ſanctus ordinando, niſi ipſe ſit impius Hypocrita. Obſerua igitur præter mores, quos ſupra præſcripſit, duo in Epiſcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his eſto, vt tuus profectus in omnibus manifeſtatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & ſimul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifeſtatus fiat in omnibus, hoc eſt, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc ſupra de Diaconis loquens, alijs verbis expreſſit, Qui bene miniſtrauerit, gradum ſibi acquirit, & multam libertatem, &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictione. Hinc ergo ad diligentiam ſinguli excitemur.

Attende tibijpſi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Iſodynamiam, ſed in duo quaſi capita diſtinguit omnia, quorum primum eſt, vt ſibi attendat, hoc eſt, vt ſe ſyncerum & purum cuſtodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur quaſi procul proſpexiſſe incuriam Epiſcoporum, qui ad Eccleſiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipſum ſeruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præſtiti officij, nimirum perſonæ proprię, & auditorum. Sed quomodo ſeruat Timotheus iſto ſuo facto? & quomodo alios ſaluare poteſt? An non ſoli Deo ſalus ferenda? Supra de mulieribus dictum eſt, quod ſaluentur per liberorum generationē, non quidem vt per meritum, ſed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abijcit: Ita quoque hoc loco Timotheus ſe ſaluare dicitur, dum in ſalute parta manet, diligenter præſtando officium. Alios autē miniſter Euangelij ſeruat, vt organum ſalutis. Nam per miniſterium verbi, homines ad ſalutem inuitantur. Duos proinde locos hic obſeruemus. Priorem, de fructu fideliter præſtiti officij in miniſterio. Poſteriorem, de ſcelere non præſtantium officium. Qui enim nō facit officium, reus eſt ſanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſraël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neque loquutus fueris, vt conuertatur à via ſua impia & viuat, ipſe impius in impietate ſua morietur, ſanguinem autem eius de manu tua requiram.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemque pro conditione ſui ſtatus & ordinis admoneat Epiſcopus; Commendet ſingulis ac precipuè viduis debita officia: Sit præterea Epiſcopus circumſpectus in corripiendis vitijs, quæ nota ſunt. Nam vt quorundam peccata manifeſta ſunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta ſimiliter ſunt manifeſta, & quæ ſecus ſe habent, occultari non poſſunt.

Ordo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ordo quinti Capitis.

Quemadmodum fieri ſolet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit paræneſes, ſed vt aliquis ordo à diſcentibus teneatur, in quinque partes hoc caput diſtribuatur. Prima, eſt admonitio de leni peccantium correptione pro ſtatus & perſonarum conditione. Secunda, canon de viduarum ætate, moribus & miniſterio. Tertia, aſſertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam paræneſeon, de cauta manuum impoſitione, de caſtitate, de modico vini vſu, &c. Quinta, notatio diſcriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non poßint, aſſerit. Hæc autem nunc manifeſta eſſe. proinde nullum opus latere poteſt, ſiue bonum ſiue malum.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCRINARVM.

SENIOREM ne obiurges ſæuius, ſed hortare vt patrem, iuniores,
5 vt fratres, mulieres natu maiores, vt matres, iuniores, vt ſorores, cum omni caſtitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errãtes in viam. Vult enim vt tria perpendat Timotheus. Primum, vicium caſtigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emendabit. Tertium, ſuam quoque perſonam. Vicia in nullo ferenda ſunt, Sed modus caſtigandi petetur ex noſtra, & illorum quos caſtigabimus, collatione. In noſtra perſona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones ſpectare oportet, quo cauſſam non reddamus deteriorem, noſtrę conditionis obliti. Vult ergo, vt Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga grandiores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & ſorores complectatur, cum omni caſtitate, hoc eſt, vt nemini præbeatur occaſio obloquendi, propter intemperantiam, & nimiam ſæueritatem, ſiue tyrannidem in officij executione. Caſtitatis enim vocabulum ad morum caſtam grauitatem referendum eſt, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clauſulam, ſed eam totam, & omnes eius partes quaſi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij miniſtris caſtigationis legitimæ regula generalis. Præterea moneantur Epiſcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum ſui officij eſſe, publice & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum viſum fuerit ſingulos corripere.

Viduas honora, quæ vere viduæ ſunt.

Secunda capitis pars eſt de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honeſtæ viduæ eligi ac ali ex publico. Sed quas vocat vere viduas? Non tam eas intelligit vere viduas, quæ poſt ſolenne nuptiarum fœdus, morte interueniente, à viris ſuis relictæ ſunt, quam quæ omnino deſtitutæ ſunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui ſe iam effœtas alere poſſunt. Nam vidua Græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρεῦσθαι, id eſt, deſtitui ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hic Paulum reſpexiſſe videtur.

Porrò, ſi qua vidua liberos aut nepotes habuerit, diſcant primum propriam domũ pie tractare, & vicem mutuam reddere progenitoribus.

Conſilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ pie inſtituant ſuos liberos, quo & ipſi rem familiarem pie adminiſtrare & benemeritis progenitoribus vicem, cum id opus poſtulat, reddere poſsint, quod vbi fit, minus grauatur Eccleſia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes pie inſtituti curam earum in ſe recipiunt, nec ſinunt eas egere. Contra vbi negligenter inſtituuntur liberi, progenitoribus duplicant moleſtiam, vt qui nec ſibi, nec alijs vtiles eſſe poſsint.

Hoc enim honeſtum & acceptum coram Deo eſt.

Hæc ratio ab honeſto ſumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario Deum ingratitudinem odiſſe colligitur. Proinde non mirum eſt plurimos propter ingratitudinem diuinitus puniri.

Quæ

Quæ autem vere vidua eſt, ac deſolata, ſperat in Deo, & perſeuerat in orationibus & obſecrationibus nocte & die.

Epexergaſia eſt, ſeu interpretatio. Nam quæ vere vidua ſit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quod ſit relicta, mortuo marito. Secunda, quod ſit ſola ſine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quod ſit pia, vt quæ humano auxilio deſtituta, ſpem in Deum collocet. Quarta, quod ſit perſeuerans in obſecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ ſunt viduæ, tamẽ eas ſolas vult ſumtibus Eccleſiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

Quæ autem in delitijs verſatur, viuens mortua eſt.

Antitheſis eſt veræ viduæ. vt enim vera vidua ſperat in Deo, renunciatis carnalibus deſiderijs: Ita in delitijs ſubmerſa anima, mortua eſt, vtut corpore in delitijs viuat. Agnoſcamus igitur quid incõmodi afferant oblectamenta carnalia, tunc enim plane vera mors eſt, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis ſit ſuperſtes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis naſcatur, non immerito à Platone dictum eſt, voluptatem eſcam malorum eſſe.

Et hæc præcipe, vt irreprehenſibiles ſint.

Vult veras viduarum conditiones ipſis viduis proponi, vt ſciant ipſæ, in quibus rebus ipſarum potiſsima cura ſita eſſe debeat.

Si quis autem ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior.

Ab vniuerſali principio ducit argumentum cuius hæc vis eſt: Quicunq; curam non habet ſuorum, ſuæque familiæ propriæ, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malum incurrant, inſtituant bene proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis exiſtit? Ideo deterior eſt, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo ſollicite facit, qui certe ſi alios nõ curat, ſuorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obſeruandus, de vera fidei nota externa: nimirum, quod fides in ocioſis ac negligentibus ſuum officium, eſſe non poſsit. Non igitur fides negligentes, ſed in omni officiorum genere alacriores nos redere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conſcientia, & cum polluta conſcientia fides vera conſiſtere nequit.

Vidua deligatur.

Supra in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quaſdam alias circumſtantias addit, & peculiares conditiones earum, quas publicis ſumtibus in miniſterio Eccleſiæ ali vult, recenſet.

Non minor annis ſexaginta.

Hoc tempus ideo præſcribit Paulus, quia quæ ea ſunt ætate, iam effœtæ exiſtunt, & ineptæ ad matrimonium, neque enim ſolent, quæ ſuperiori ætate honeſte vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facile contingit.

Quæ fuerit vnius mariti vxor.

Sicut ſuperior circumſtantia non ad dignitatem perſonæ, ſed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda eſt. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne ſexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Non enim vult Paulus neceſsitatem cœlibatus vlli imponere.

In operibus bonis teſtimonium habens.

Hoc generale ſignum eſt deligendæ viduæ operum bonorum teſtimonio comprobari, ſed quæ ſint illa opera, diſtributione ſequenti explicat.

Si liberos educauit, ſi fuit hoſpitalis, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi afflictis ſubuenit, ſi in omni opere bono fuit aſſidua.

Hoc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hoc pręcipuum opus eſt honeſtarum viduarum, & nota, quod Spiritus ſancti teſtimonio bonum prædicetur opus liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda ſunt. Sed quid, ſi aliqua ſit ſterilis? An illa vt indigna eſt reijcienda? nequaquam, ſed hoc veluti proprium opus matronarum propoſuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum eſt, ſi liberorum mater ſit aliqua, vt tum declaret ſuam pietatem in educandis liberis. Quæ ſequuntur conditiones, ſeu ſpecies bonorum operum notæ ſunt. Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia, ſanctis, id eſt, pijs aduenis præſtita. & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit aſsidua.

At iuniores viduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus viduis, ac primum eas deuitandas monet, quo dicto nequaquam damnat viduas iuniores, ſed tantum vult Timotheum cauere, ne eas alendas Eccleſiæ ſumptibus recipiat, neue eis curam aliquam in Eccleſia cõmittat, vtut ſe caſtas fore & cœlibes in poſterum receperint. Nam periculum eſſe magnum à lubrica ætate inſinuat.

Cum enim laſciuire cœperunt aduerſus Chriſtum, nubere volunt.

Ratio eſt proximæ propoſitionis, quam in hanc formam licet concludere. Viduæ laſciuæ periculo obnoxiæ, volenteſque nubere, non ſunt ſumtibus Eccleſiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis eſt timendum. Igitur viduæ iuniores non ſunt recipiendæ, vt Eccleſiæ ſumtibus alantur. Porrò laſciuire aduerſus Chriſtum dicitur, quicunque ſolutiorem vitam agit, quam decet eum, qui Chriſto nomen dedit. Eſtque metaphora ſumta ab equis excuntibus frena ſeu habenas, vt poſsint intemperantius ferocire & laſciuire.

Habentes condemnationem, quod primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ vouentes perpetuam continentiam, vt commodius ſeruiant Eccleſiæ, cum in laſciuiam ſoluntur, habent damnationẽ, Hoc eſt, æternæ pœnæ reæ ſunt, propterea quod primam fidem Chriſto in Baptiſmo datam reiecerunt. vbi enim laſciuia regnat, ibi fides exulat: vbi fides exulat, ibi certa adeſt damnatio. Quid ſi hic prima fides dicatur reſpectu ſecundæ fidei nempe cõiugalis? vt prima fides ſit officij ſeu voti qua mulier vidua promittit Eccleſiæ perpetuum miniſterium libera ab impedimentis coniugalibus, & ſecunda fides ſit quæ datur viro cui nubet. quæ ſecunda fides primam nempe officij perpetuandi irritam facit. quia mulier matrimonij vinculis impedita non amplius promiſſum officium præſtare poteſt. Hoc loco perperam abutuntur Papiſtæ ad ſua temeraria vota ſtabilienda. nam Papiſtarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Eccleſiæ. His enim erat politic⁹ finis, illis verò ſuperſtitioſus propoſitus. Præterea in votis Papiſticis duplex eſt impietas. Prior, quod votum cœlibatus ſit illis cultus meritorius coram Deo. Poſterior, quod vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in iſtis temerarijs votis ſequamur regulam: In malis promiſsis reſcinde fidem, in turpi voto muta decretum. præterea hic locus admonere debet Papiſtas, ne adeo crudeles eſſent in iuuenculas, quas in Monaſteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt.

Simul & ocioſæ diſcunt circuire domos, nec ſolum ocioſæ, verum etiam garrulæ & curioſæ, loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis ſumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curioſitati & garrulitati obnoxiæ eſſe: Quales nõ decet eas eſſe, quæ rebus Eccleſiæ ſunt perficiendæ, non igitur tales recipiendæ ſunt.

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum adminiſtrare.

Prolepſis eſt. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui ex dictis poterát ſumere argumentum contemtus viduarum iuniorum, quas Paulus minime vult contemni, ſed vult vt ſanctum coniugium rurſus amplectantur, quo ſuæ conſulant infirmitati & periculo. Hic clare vides temere ſecundas nuptias reprehendi. liberos gignere, domum adminiſtrare, ſunt propria matronarum officia, quæ officia vere Deo placent, & in ijs fides exercetur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Nullam occaſionem dare aduerſario, vt habeat maledicendi cauſam.

Hæc ratio à communi Chriſtianorum officio ſumta eſt, quod eſt cauere ne præbeant hoſtibus religionis maledicendi cauſam. Neque enim poteſt iuuencula vidua adeo inculpatam vitam agere, quin hoſtes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non ſolum ipſi bonam conſcientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis eſt, oblatrandi occaſionem.

Nonnullæ enim iam deflexerunt poſt Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac ſi dicat, experientia me docet, quantum periculum ſit iuniores viduas recipere. nam nonnullæ ob vitæ laſciuiam à fide defecerunt, ſed coniunctum poſuit, vt exaggeraret periculum, & malum laſciuiæ, qui enim à Chriſto deficit, mancipium Satanæ ſtatim euadit. Obſeruandus locus, quòd à Chriſto deficere, ſit Satanam ducem ſequi.

Quod ſi quis fidelis, aut ſi qua fidelis habet viduas, ſuppeditet illis, & non oneretur Eccleſia, vt ijs, quæ vere viduæ ſunt, ſuppetat.

Prolepſi anteuertit obiectionem, iunioris viduæ interdum æque indigent, atque grandiores, cur non igitur recipiendæ ſunt? Paulus reſpondet, quod viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis neceſſaria ſuppeditènt. Huius propoſitionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne ſumtibus oneretur Eccleſia, Poſteriorem, vt ſit vnde vere viduæ ſuſtententur.

Qui bene præſunt Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in ſermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars eſt, de Presbyterorum honore & victu, & videtur Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui non docendo, ſed alia ratione Eccleſiæ ſeruierunt, Nimirum in cauſis cognoſcēdis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui miniſterio verbi fungebantur. Vtroſq; vult quidem honorari, ſed magis eos, qui in doctrina & ſermone laborant, vt Parochi & Epiſcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hic obſeruentur. Primum, quod ſit auditorum Euangelij officium, ſuos honorare Paſtores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare poſsint legi Dei. Alterum, quod Paſtorum ſit bene præeſſe, hoc eſt, ita vt omnia poſtponant, vitam & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & ſermone, quo ædificetur Eccleſia illorum miniſterio, atque ita ſibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptiſtæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare miniſtros Euangelij) quærunt reuelationes nouas extra & contra verbum Dei.

Dicit enim ſcriptura, Boui trituranti non obligabis os.

Ratio à pronunciatis ac ſimul ab exemplo allegorico. Locus eſt Deut. 26. vbi Dominus ita iuxta Hebraicam veritatem dicit. Non ligabis os boui in tritura ſua. Quo ſane dicto nihil aliud vult, quam vnumquemque dignum eſſe præmio, pro ſuo labore fideliter præſtito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atque adeo ſerium laborem requirit ab Epiſcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum ſuo abdomini & ventri ſeruiunt.

Et dignus eſt operarius mercede ſua.

Alia ratio à genere ſumta, & videtur fuiſſe vulgare dictū apud Iudæos, vſurpatum etiam à Domino Matth. 10. & Luc. 10. Nota rurſus, quod operarium dicat dignum mercede. Quare qui ocioſus delitijs ſtudet, mercede indignus ſignificatur. Porrò copioſiorem huius loci explanationem habes 1. Corinth. 9. Matth. 10. & Luc. 10.

Aduerſus Presbyterum accuſationem non admittas, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus.

Hoc quoque ad honorem Presbyterorum referri poteſt, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Epiſcopus, niſi prius legitimis teſtibus fuerint conuicti. Nam ſi delatoribus auſcultare velit, ſine cauſæ euidenti cognitione,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tione,fieri non poteſt,quin ſæpe præcipitet iudicium,ac in innocentes temere inuehatur. Chryſoſtomus hoc præceptum non ad dignitatem ſeu ordinem, ſed ad ætatem in genere refert. Porrò quod addit, de duobus aut tribus teſtibus, ex lege ſumtum eſt,quod quia non tantum iudiciale eſt,verum etiam naturalis æquitas id poſtulat,nos quoque obligat.

Peccantes coram omnibus argue, vt & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum niſi intelligatur de manifeſtis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipſum ſolum, ſtare non poteſt. Quare non dubium eſt, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum ſit hoc Pauli præceptum.nam publice traducere delictum fratris, tibi forte & paucisſimis alijs notum, cum caritate Chriſtiana pugnat. Præterea nihil ædificat talis correptio, imo potius plurimum ad deſtructionem facit,non ſolum eorum qui inde ſcandalizantur,verum etiam eius,qui arguitur. Intempeſtiua enim & publica caſtigatione correptus, ſæpe pudore omni depoſito in peccandi licentiam prolabitur: qui amica & priuata caſtigatione emendari poterat, quam ſi contemneret,iuxta regulam à Domino præſcriptam Matth.10.agendum eſſet.

Conteſtor coram Deo & Domino Ieſu Chriſto,& electis Angelis,vt hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc conteſtatio, qua veluti ſacramento obſtringit Timotheum Paulus,quam arduum ſit Epiſcopi munus oſtendit, Et continet valde ſeriam admonitionem, ne in conſpectu tantorum teſtium,Dei patris,Chriſti & electorum Angelorum(hos electos ad diſcrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Epiſcopi munus pertinent, ex priuatis affectibus,ſed vt omnia legitime & rite in gloriam Dei & Eccleſię ædificationem,iuxta pręſcriptos canones,neminem cuiquam priuatas ob cauſas præferendo agat. Vbi verſio vulgata habet,nihil faciens in alterā partē declinando, Græci codices multi habent κατὰ πρόσκλισιν (à προσκλίνω, id eſt, inclino) id eſt iuxta inclinationem hoc eſt,prout animus huic vel illi fauet,non tam cauſæ quam perſonæ habita ratione. Hanc lectionem Græcam ſequutus Eraſmus,reddidit πειρραστικῶς,iuxta propenſionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chryſoſtomus legit) habent κατὰ πρόσκλησιν à προσκαλέω,id eſt,aduoco,hoc eſt,ſi verbum verbo reddere velis,iuxta aduocationem,hoc eſt,non propterea cauſæ alicuius fauebis,quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipſum in ſua cauſa adiuues, ſed rectum iudica iudicium,ſepoſita omni perſonarum ratione,vnde quidam Latini ſic habent: Nihil faciens per aduocationem, id eſt, ſi aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametſi in verbis diſcrepant, eandem tamen ſententiam offerunt, nimirum vt Epiſcopus iuxta canones à Paulo præſcriptos, omnia agat ac iudicet, veritatem cauſæ pluris faciendo,quam perſonæ conditionem,quod ſane omnibus iudicibus in commune commendatur Exod.18.

Manus cito nemini imponas.

Aliud conſilium ſeu alium canonem de ordinandis ad officia Eccleſiaſtica addit, ne cui niſi ſatis idoneo & probato, manus imponat, hoc eſt,ne quem ordinet ad functionem Eccleſiaſticam. Eſt enim per metonymiam,ſignum pro re ſignata,poſitum. Hic cordatum requirit Epiſcopum, qui non ſtatim quemlibet ad munus Eccleſiaſticum admittat,ſed tantum probatos,iuxta ſuperiores canones.

Neque communices peccatis alienis.

Ratio eſt ſuperioris canonis ſeu conſilij, quemque pium decet cauere,ne alienis peccatis communicet, hoc eſt, ne fiat reus alienorum peccatorum, quod illi accidit Epiſcopo, qui eum miniſterio Eccleſiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeo auguſta functione dignam non iudicat. Locus obſeruandus, quod alieno reatu obſtringuntur,quotquot ſua negligentia, aut affectibus priuatis faciunt,vt indigni & nō idonei rebus in Eccleſia gerendis præficiantur.

Teipſum purum cuſtodi.

Vniuerſale præceptum eſt, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam,ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari poſſit,neue accerſat ſibi reatum alieni peccati.

Ne poſt-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ne poſthac bibas aquam, ſed paulo vino vtere, propter ſtomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Conſilium interſerit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda eſt Epiſcopo: Ita valetudinis ratio non eſt negligenda, ne nimia abſtinentia lædatur valetudo. Vterque enim reus eſt coram Deo, cum qui intemperanter viuit, tum qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

Quorundam hominum peccata, ante manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium, quoſdam vero ſubſequuntur.

Hic in ordinis aſsignatione quintam huius capitis conſtituit partem, quę quorundam iudicio conſolatoria eſt, qua aduerſus hypocritas ſuſtentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui aſtute ſe inſinuant in Eccleſiaſtica officia, animum deſpondeat, futurũ eſſe prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorũ malefacta, vtut ad tempus lateant. Verũ cum rem diligentius examino, alius ſenſus, ac verior ſe huius loci offert. dixerat ſupra, nemini cito manus imponas. Hic eius cõſilij rationem reddit in hanc ſententiam: Nemini cito manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata manifeſta ſunt, antequã veniatur ad iudicium, id eſt, examen doctrinæ & morũ, de his facile eſt iudicium: Nempe quod non ſint admittendi ad munus Eccleſiaſticum. Contra autem quorundam improbitas occulta eſt, ita vt appareant probi & idonei, qui Eccleſiæ CHRISTI præficiantur, ſed illorum ſcelera tandem ſe produnt ſuo tempore. De his quia difficilius eſt iudicium, differenda eſt ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum eſt periculum, relabentur ne an non in priora ſcelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethniciſmo conuerſi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monaſticæ vitæ aut Papiſticæ renunciantes, Euangelium ſe amplecti dicunt.

Similiter & bona opera ante manifeſta ſunt, & quæ ſecus ſe habent occultari non poſſunt.

Antitheſis eſt ſuperioris ſententiæ, huius ſimiliter duplicem afferamus interpretationem, quarum prior eſt, quod ſit conſolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota eſt, & in precio apud homines habetur. Interdum ſecus ſe habet, id eſt, non eſt nota, nec eſt in precio apud homines, quæ tamen occultari non poterit, quin in medium ſuo tempore proferatur. Poſterior interpretatio eſt de admittendis ad functionem Eccleſiaſticam, qui etiam in duplici ſunt diſcrimine. Nam quorundam bona opera manifeſta ſunt ante iudicium, id eſt, examen doctrinæ, ita vt abeſſe videatur omnis hypocriſis, & tales admittendi ſunt. Rurſus quorundam benefacta, non ita ſunt manifeſta, ſed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec ſe ipſorum integritas manifeſte prodit, atq; ita demũ eis manus tuto imponere licebit. Quanquam autem vterque ſenſus vtriuſq; membri collationis præſentis eſt analogus fidei, tamen poſterior præſenti loco accommodatior eſt, quem & periſtaſis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT VI.

Summa ſexti Capitis.

Serui fideliter præſtent dominis ſuis honorem debitum. Qui diuerſam doctrinam contentioſe ſequuntur, caueantur. Quilibet ſit contentus victu & amictu. Epiſcopus in omni virtutum genere emineat, monſtretque diuitibus ſuum officium.

Ordo ſexti Capitis.

Huius capitis quatuor ſunt præcipuæ partes, quarum Prima eſt, de ſeruorum obœdientia. Secunda, de falſis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Epiſcopi innocentia & virtutum ſtudio perpetuo. Poſtrema,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de diuitum inſtructione, & vero & legitimo diuitiarum vſu. His ſubiungit admonitiunculam de ſeruando depoſito. Tandem totam Epiſtolam fauſta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVICVNQVE ſub iugo ſerui ſunt, ſuos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur. Qui vero fideles habent dominos, ne eos deſpiciant, quod fratres ſint, ſed potius inſeruiant, quod fideles ſint, ac dilecti, qui beneficij participes ſunt.

Prima huius capitis pars de obœdientia ſeruorũ, quorum domini aut ſunt adhuc extra regnum Chriſti, aut Chriſto nomina dederunt. Illis vult ſeruos obœdire, ne nomen Dei & doctrina male audiat. His vero, quia fideles ſunt & participes eiuſdem gratiæ. neque ſunt contemnendi, id eſt, minus honorandi, quia fratres ſunt. Hic primum obſerua, Euangelium non tollere diſtinctionem & gradus perſonarum. Tametſi autem æquale ius eſt omnium filiorum Dei, quantum ad ſalutem & regnum Chriſti attinet: Tamen in ciuili vita diſcrimina perſonarum & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obſerua eorum mores prauos, qui Chriſto dederunt nomina, dedecori eſſe Euangelio. nam impij doctrinam æſtimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de ſeruis, vide plura Eccleſiaſtici 33. ad Epheſ. 6. ad coloſ. 3. & 1. Petri. 1.

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia non ſolum docendi homines ſunt quæ recta ſunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt ſtimulis incitandi ſunt.

Si quis aliter docet, nec acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falſis doctoribus & oſtentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nunc orationis illecebris. Simplex enim cum ſit veritas, ſimplicem orationem & minime ad oſtentationem compoſitam requirit. Sanos ſermones vocat metonymικῶς, quia ad ſanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad oſtentationem, ſed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ.

Interpretatio eſt, nam qui non ſint ſani ſermones, à fine & materia declarat. nam ea demum eſt ſana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam.

Inflatus eſt.

Deſcriptio eſt vani doctoris, ac primum omnium cauſam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunque igitur vtiliter docere cupit Eccleſiam Chriſti, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, ſimpliciter proponat.

Nihil ſciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil ſcire Spiritui ſancto dicitur, Cum quia illi ipſi, quæ nouit inutilia ſunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæſtiones & pugnas verborum.

Hic inanis oſtentationis effectus eſt. qui enim captant doctrinæ laudem, queſtionibus & verbis inſiſtunt, quo argutiores alijs eſſe videantur, quales ſunt hodie Sorbonici & alij, qui hac ratione nomen ſibi quærunt, & doctrinæ laudem: Sed Paulus tale ſtudium, languorem ſeu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ex quibus oriuntur inuidia, contentio, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuæ conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet, iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentiæ, quæ ſuſpiciones malas pariunt. Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas: vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

Hominum corruptorum mente, & quibus ademta eſt veritas, qui quæſtui habent veritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur. Hac proinde nota, quo talium oſtentatorum ſtudia pertinent, indicat, nimirum, vt ſuæ auaritiæ ſatisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiuſmodi thraſones & quęſtionarios fugiat, ne ipſe quoque quæſtionum labyrinthis inuoluatur.

Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæſtum corporalē ſibi quærunt: Ita iam ſpiritualem quæſtum in pietate ſitum cōmendat, eumq; magnum eſſe admonet, affert enim abſolutum ſuis cultoribus beatitudinē, cum addit, cum ſufficientia. Alludere videtur ad promiſsionē Chriſti: Quærite primum regnum Dei, & iuſticiā eius, & hæc omnia adijciētur vobis. En pietatis quæſtum, regnum & iuſticiā Dei, cui promiſsio accedit rerum ad hanc vitā neceſſariarū.

Nihil enim intulimus in mundum, certum eſt quod neque efferre quicquam poſſumus.

Ratio eſt proximæ propoſitionis à contingentibus. Vt enim nihil intulimus nobiſcum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quare ſufficientia, qui pietatem colit, ſit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.

Modum ſufficientiæ explicat, verum ſi quid in honeſta vocatione ex labore noſtro per benedictionem Domini acceſſerit, cum gratitudine animi accipiendum eſt, ac poſsidendum iuxta conſilium Pauli: Qui poſsidet ſit quaſi non poſsideat, hoc eſt, paratus ſit ad abijciendas facultates, ſi id neceſsitas vocationis aut pietatis poſtulauerit.

Nam qui volunt diteſcere incidunt in tentationem & laqueum, & concupiſcentias multas, ſtultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu contrariæ cauſæ hortatur, vt quilibet victu & amictu ſit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum eſt, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda eſt. Proinde pij eſt, vt ſit ſufficientia illa, quæ cum pietate ſtare poteſt, contentus. Porrò dicuntur illi velle diteſcere, qui ſtudium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

Radix enim omnium malorum eſt auaritia.

AEtiologia eſt ab effectu auaritiæ, quæ omnium mater exiſtit malorum. vnde Salamom: Conturbat domum ſuam, qui ſectatur auaritiam. Et Auguſtinus: Cum auaritia alicui dominatur, ſubiectus omnibus malis demonſtratur. Phocylides: ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἁπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & ſeipſos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deſerunt. Nam fides ſolo Deo nititur, Auaritia vero Dei loco

16.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus exiſtit. Aut enim quæ non habet auarus, anxie cupit: aut quæ habet, metuit ne amittat. Atque ita doloris nulla in auaris remiſsio eſt.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc.

Quod in genere fugiendum monuit, nunc apoſtrophæ forma Timotheo accommodat. Nec fruſtra eum hominem Dei vocat. Tametſi enim omnes homines Dei ſunt ratione creationis: Tamen iuſti ſeu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea ſtudioſe quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum.

Sectare vero iuſticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, manſuetudinem.

In quibus rebus oporteat potius occupari, quam in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ curſu connitendum eſt.

Certa bonum certamen fidei.

Quo virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, oſtendit, nempe, vt ſint fidei certantis inſtrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non eſſe deſtinatam ocio, ſed acri certamini. Deinde, quod illud certamen fidei augendæ & retinendæ deſtinetur. Nam ſi virtutum ſtudium abieceris, fides extinguitur, adeoque ſuccumbit. Poſtremo, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod ſupra dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conſcientiam.

Apprehende vitam æternam, ad quam etiam vocatus es, confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus.

Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æſtimatio, merito nos ad certamen excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occaſione ſumtum, poſterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locũ honeſtatis referendum eſt, ac ſi diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam, quo vocatus es, cõtendis, præclaros teſtes. Perſta igitur inuictus, donec eam apprehendas.

Denuncio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Chriſto Ieſu, qui teſtificatus eſt bonam confeſsionem coram Pontio Pilato, vt ſerues mandatum immaculatus & irreprehenſibilis, vſque ad reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Vt vehementius vrgeat Timotheũ, addit obteſtationem, quæ Timotheũ admonebit, quam ſerio requiratur ab Epiſcopo in officio, atque adeo in tota vita, ſumma diligentia. Nam hic mandatum pro officio, quod ſuſtinuit Timotheus, ponit. Immaculatus, ad puritatem conſcientiæ, Irreprehenſibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius ſumtum eſt, à præſentia DEI viuificantis omnia, vnde etiam renatos ſua gratia iuuare non deſinit. Poſterius ab exemplo Chriſti, qui bonam confeſsionẽ teſtificatus eſt coram Pontio Pilato, dum vſque ad mortem pro veritate certauit.

Quam ſuis temporibus manifeſtabit beatus & ſolus princeps.

Ne mora aduentus Chriſti tardiorem reddat, addit de eius certa & indubitata apparitione, cuius cogitatio ſtimulus ad officia pietatis omnia eſſe debet pijs. Cum Deum beatum & ſolum principem vocat, ſignificat ab ipſo ſolo beatitudinem expectandam, nec eſſe niſi meram laruam felicitatem mundi ſine benedictione Dei.

Rex regnantiũ, & Dominus dominorũ.

Cur Deum ſolum principem vocat exponit, nimirum, quia ipſe natura ſua dominus & princeps eſt, à quo mundi principes ſuam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, & huic præ alijs omnibus obœdientiam & cultum præſtemus.

Qui

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Qui ſolus habet immortalitatem. Si ille ſolus habet immortalitatem, ab eo ſane omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mūdi rebus, ſed in eo ſolo ſpes omnis fingēda eſt. Ab ipſo enim qui ſua natura ſolus viuit & eſt immortalis, nos vitā & immortalitatē ex gratia accipim⁹.

Qui lumen habitat inacceſſum. Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus ſolus habitat lumē inacceſſum, vbi refulget eius gloria & maieſtas, & in cuius fruitione ſola felicitas ſita eſt, ſequitur neminem ſuo proprio marte poſſe ad illud lumē accedere, imo eo magis diſcedere, quo magis in mūdi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare conſultum eſt, vt in pietatis ſtudio anhelemus ad ipſum, vt aliquando perfecte fruamur Deo, quem hic tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoſcimus.

Quem vidit nullus hominum, neque videre poteſt. Quia nos renouari oportet, vt ſimus Deo ſimiles, priuſquam eum videre poſsimus (in hac enim mortali natura non videtur, niſi oculis fidei) hic nobis pietatis ſtudium commendat, & ſanctificationem, ſine qua nemo Deum videbit vnquam.

Cui honor & potentia æterna, Amen. Hac clauſula monet, quo omnia noſtra ſtudia referenda ſunt, nimirū, vt Dei laudibus perpetuo ſtudeamus: quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis ſtudebimus.

Diuitibus in hoc ſeculo præcipe. Quarta huius capitis pars eſt, valde commode ſuperioribus addita. Nam cū ſupra cōtentos vult eſſe pios victu & amictu, quæſtio oriri poterat de diuitibus, an ipſi abijciant diuitias. Et ſi nō abijciant, quis earum ſit legitimus vſus. Vtramque quæſtionem expedit. Primum enim nequaquam temere abijciendas eſſe diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vſum diuitiarum monſtrat.

Ne elato ſint animo, neue ſperent in incertis diuitijs, ſed in Deo viuente, qui præbet nobis abunde omnia ad fruendum. Hæc ad animum diuitum recte formandum pertinent. Primum, ſit animus humilis, nihil ſibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vſitatum eſt. Deinde ſpes in diuitijs ponenda non eſt. Idque confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeo incertæ, vt qui hodie Cræſum, cras forte Codrum referat. Tertio, vt diuites in Deo viuēte ſperent, cuius duæ ſint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in ſe vitam habent, nec vitam cuique conferre poſſunt. Contra Deus & in ſe vitā habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipſo vt vitæ fonte ſperandum eſt. Altera ratio eſt à cauſſa bonorum. Deus eſt omnium bonorum dator. Ergo in ipſo, & non in incertis diuitijs ſpes fixa eſſe debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, libēter communicare, theſaurizare ſibi fundamētum bonum in futurum, vt apprehēdant vitam æternam. Nunc de vſu diuitiarum præcipit, in quo duo ſpectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & ſcopo, qui omni actioni præfixus eſſe debet. Modus vtendi eſt, vt bene agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occaſionem habeant quam tenues, vt ſint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ eſt theſaurizare fundamētum bonum, id eſt, recondere firmum theſaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera ſua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, ſed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus eſt, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ tametſi donum eſt per Chriſtum Ieſum. Tamen eſt compenſatio obœdientiæ noſtræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iuſtificatione.

O Timothee, depoſitum ſeruam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Concluſio eſt exhortatoria, omnia ſuperius dicta vna voce Timotheo in memoriã reuocat. Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumẽti vim habet. Depoſiti nomen ſignificat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam ſalutem, tum ad aliorum ædificationem ſpectans. Et tria in ſumma complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio ſanctam & ſedulam ſolicitudinẽ. Ad quæ tria omnia ſuperius dicta, tanquam ad capita referri poſſunt. Sed cur hæc depoſiti nomine ſignauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in ſe. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoſcit, quod non ex ſeipſo, ſed ex Dei dono tãta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens cuſtos eſſe depoſiti tanti, quod non homo, ſed Deus ſibi concrediderat. Exhortationem vero, vt iuxta eius arbitrium, qui theſaurum apud ſe depoſuit, eundẽ diſpẽſet. Hinc & nos ſinguli diſcamus: Primum, dona Dei collata nobis eſſe, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in noſtram & aliorum ædificationem vſurpemus, alioqui donis collatis ſpoliendi, iuxta parabolam de talento.

Deuitans prophanas vocum inanitates. Depoſitum ſeruandum monuit: Nunc fugiendum hortatur, quod corrumpere depoſitum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ita nihil ad ædificationẽ facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas eſſe à ſanctiſsimo verbi miniſterio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in ſequẽti Epiſtola requirit Epiſcopum, qui recte poſsit ſecare verbum Domini. Non igitur hic patrocinatur rudibus, ſed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat.

Et oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ. Fuiſſe quoſdam, qui ex Sophiſtarũ ſcholis in Eccleſiam inuehere conati ſunt argutias ſophiſticas apparet, inde gloriam & ſcientię laudẽ venantes: quod poſſent in vtramque partẽ de qualibet re propoſita argute diſſerere. Ab hoc ambitionis ſtudio, Paulus vult Epiſcopum alienum eſſe, vt qui veritati propagandæ & defendendæ totus incumbere debeat.

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt. Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi ſtudio ſe aſſuefaciũt. Nam tales, amiſſa vera & ſana doctrina, circa fidem aberrant. Eſt enim fides ſcopus, ad quẽ collimare oportet: qua amiſſa, nihil præter errores reliquum manet.

Gratia ſit tecum, Amen. Hac Epiſtolari clauſula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vſque perſiſtat, militans honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam. Nam qui mala viuit conſcientia, vt fidei vacuus: ita & gratiæ expers eſt. Particula Amen, quid ſibi velit, omnibus notum eſt.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

IN ENARRATIONE SACRORVM SCRIPTORVM, NECESSARIO IN PRINcipio admonendi ſunt auditores, de his quatuor. Primum, de autore ſcripti, vnde autoritas ſcripto conciliatur. Secũdo, de occaſione, vnde ordo tractationis melius perſpicitur. Tertio, de ſtatu ſeu quæſtione principali, vnáne ſit an plures, ex quo genus cauſſæ cognoſcitur. Poſtremo de Methodo ſeu tractationis ordine. Quoniam autem de primo, hoc eſt, autore ſcripti ſæpius dictum eſt, hic tantum de reliquis tribus dicam.

Occa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

OCCASIO.

Duplex occaſio videtur Paulo fuiſſe ad ſcribendum hanc Epiſtolam. Prior, ipſe Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulò poſt ſupplicio afficiendus, propter teſtimonium Chriſti. Quare ſcribit Timotheo, eumque animat ſuo exemplo, ad conſtantiam in cõfeſsione Chriſti. Poſterior, fuit communis Eccleſiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potiſsimum malis affligebatur Eccleſia, nimirum, inconſtantia & leuitate quorundam doctorum in Eccleſia, qui diſputarũt acutius, quam vixerunt rectius: minis tyrannorum, qui Eccleſiæ extremum interitum minabantur: & cruce varia piorum. Proinde contra ſcandala hæc munit Timotheum Paulus. Porro quia eiſdem malis & hodie premitur Eccleſia, longe vtiliſsima erit lectio huius Epiſtolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus ſaluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confeſsionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status ſeu quæſtio, quo omnia tendunt, ſtatim exordium ſequitur, nimirũ, vt ſuſcitet donum Dei, quod per manuum impoſitionem illi contigerat cumulatius, quo inuictus ſtare poſsit aduerſus omnia dura, tanquam miles Chriſti ſtrenuus. Proinde, genus cauſſæ eſt Suaſorium ſeu Paræneticum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in ſuam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrius eſt, qualis eſſe ſolet in ſuaſorio genere. Quare non opus eſt ſubtiliter partium conſecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quod omnia ad ſtatum ſint referenda. poſt epigrapham, ſalutationem & exordium ſequitur propoſitio ſuaſoria, vt in doctrina & munere ſibi commiſſo præſtet ſe fidelem. Huic ſubiũgitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & ſimilitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam ſeruet Timotheus, ac alijs tradat ſuo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæſtionibus & diſputationibus, idque propter periculum, quod confirmat exemplo Hymenæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia ſint futura pericula, qualeſque mores hominũ in extremis diebus. Deinde redit ad paræneſes, quibus addit rectum ſcripturæ vſum. Poſt hæc addit conteſtationem, ac mortem ſibi imminere dicit. Præterea Timotheum ad ſe vocat propter præſentem neceſsitatem.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Poſt Epigrapham, ſalutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, conſtantiam in doctrina & affectum Timothei erga ſe) hortatur Timotheum, vt ſuſcitet donum quod in ipſo eſt, vt non erubeſcat Euangelij cauſſa, ſed potius patiatur pro eo ſuo exemplo. Praterea vt teneat formam doctrinæ. Poſtea quoſdam ſe reliquiſſe conqueritur, vnius Oneſiphori pietatem & erga ſe ſtudium prædicans.

Ordo primi Capitis.

Huius capitis partes ſunt quatuor. Prima, Epigrapha cum ſalutatione. Secunda, Exordium. Tertia, paræneſes. Quarta, ſignificatio ſeu querela defectionis Aſianorum à ſe ob vincula ſua, cum prædicatione pietatis Oneſiphori erga ſe.

EXE-

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei, ſecundum Promiſſionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Hæc epigraphæ prima pars eſt, quæ continet quatuor. Primum, nomen authoris huius Epiſtolæ. Secundum, officium eiuſdem, nimirum, quod ſit Apoſtolus, idque Ieſu Chriſti. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda ſint, ac ſi Chriſtus ea ſuo ore ſonaret. Tertio, addit differentiã veri Apoſtoli. Nam verus Apoſtolus Deo mandante & volente currit. Falſus vero ſibijpſi Apoſtolatum ſumit. Quarto, finẽ ſui Apoſtolatus attexit, cum inquit, ſecundum promiſsionem vitæ, hoc eſt, Apoſtolus ſum conſtitutus, vt promiſsionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, annunciem. Eſt autem promiſsio vitæ, ſalutis æternæ promiſsio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio.

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen perſonæ, cui Paulus ſcribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, inſinuat quomodo affecti erga ſe mutuo debeant eſſe docentes & diſcentes. Vt enim illi paternam στοργὴν, Ita hi pietatem erga illos haud ſimulatam fouere debent.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Salutatio hæc ſeu fauſta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei eſt, quo nos credentes in filio complectitur. Miſericordia eius fauoris cauſſa eſt. Pax vtriuſque effectus eſt, quæ eſt reconciliatio noſtri cum Deo, idque per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, quem fide poſsidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent.

Gratiam habeo Deo, cui ſeruio à progenitoribus in pura conſcientia.

Exordij propoſitio eſt, eaque gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid eſt quod dicit ſe Deo ſeruire à progenitoribus, idq; in pura cõſcientia? An nõ perſequebatur Euãgelium? An non ante conuerſionem fuit ſecurus Hypocrita? Num excuſat eum ignorãtia aut Phariſaiſmus, vt Chryſoſtomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorãtia, ſed ex malo bonũ minime facit. Nec ita excuſat, quin is, qui fide Chriſti vacet, iure ſit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere Deũ, non ſignificat à prima ætate, ſed exemplũ & imitationem progenitorum, eorumq; nõ quorumuis, ſed verorum Iſraëlitarum: vt Abrahæ, Iſaac & Iacob, aliorumque qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum diſcamus, eodem cultu Deum coluiſſe ſanctos patres ſub lege, quo nos in nouo Teſtamẽto. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura cõſcientia, id eſt, ex corde fide purificato, proficiſci debeat.

Quod indeſinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte deſiderans te videre.

Ratio propoſitionis exordij ſupra modum mirabilis, agit enim Deo gratiãs, quod indeſinẽter interpellet pro Timotheo, idq; die ac nocte. Piorum igitur ſummum eſt gaudium, Deum interpellare pro ijs, quos ſentiũt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mentionem, orationis neceſsitatẽ indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, ſuos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de ſingulari affectu erga Timotheum: Deſiderans te videre. quo dicto, & ſuum erga Timotheum animum, & virtutis in Timotheo amorem indicat. Vnde quiſque diſcat dona Dei in alijs ſuſpicere.

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentum eſt ſumi amoris Timothei erga Paulũ. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli nõ potuit Timotheus, adeo charum ſuũ præceptorẽ habuit optimus diſcipulus: à quo diſcamus & nos ἀστοργίαν & ingratitudinẽ fugere, qua nulla alia maior eſt ſocie-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſocietatis humanæ peſtis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo eſt coniuncta, vinculum eſt perfectionis, eo quod incolumem conſeruet humanam ſocietatem: ita ingratitudo & ἀστοργία diſrumpit eandem.

Vt replear gaudio.

Finis eſt, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius cōſpectu, gaudio perfundatur. Diſcamus & nos dona Dei in alijs ſuſpicere, ac gaudere quod fideles in Chriſto cooperarios habeamus.

Memoria repetēs eam, quæ in te eſt, haud ſimulatam fidem.

Quid in Timotheo vſque adeo amet, exponit, nimirum, quod Chriſti membrum ſit per fidem, vnde non ſolum fidem Timothei prædicat, verum etiam acres ei ſtimulos addit, vt in eadem fide conſtans pergat.

Quæ primum habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica.

Hoc ad confirmandum Timotheū in ſyncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honeſtis rebus imitari laudabile eſt. Docemur hic piorum virtutes magnificare, non ſine honeſta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius eſſe, quam egregia maiorum facta pro virili non exprimere.

Perſuaſus ſum autem, quod etiam in te.

Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc perſuaſio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non poteſt bonos fructus edere: Ita bonus fructus arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Propterea commonefacio te vt exuſcites donum, quod in te eſt per impoſitionem manuum.

Hæc præpoſitio exhortatoria eſt, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt ſedulo officium faciat. Eſtque diligenter metaphora obſeruanda in verbo exuſcitandi. Nam ſignificat donum quodlibet eſſe veluti igniculum, qui facile extinguitur, niſi nutriméta ei addas, ac flabello ipſum ſuſcites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimoque illorum vſu in nobis creſcere. Contra vtero decreſcere, imo penitus tādem extingui in ijs, qui vel ea ſecure negligunt, vel ijs abuntur. Quód autem impoſitionis manuum meminit, eo pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pijs, dum ad officia grauia ac Eccleſiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Eccleſiæ, quæ ſane nequaquam inefficaces exiſtimandæ ſunt.

Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed potentiæ & dilectionis & ſobrietatis.

Ratio propoſitionis à conſequentibus contrariorum. Spiritus timiditatis opponitur ſpiritui potentiæ. Quare, vt ſpiritus potentiæ metonymικῶς eſt Spiritus ſanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter ſe opponat: Ita Spiritus timiditatis eſt caro ipſa ſegnis & ignaua, quæ reddit homines meticuloſos vt nihil audeant, cum periculum propius im̄inere ſenſerint. Hinc veram notam ſtrenuorum militum Chriſti diſcamus eſſe inuictum animum in omnibus aduerſis. Cōtra vero ignauos & meticuloſos nondū ſpiritu Chriſti præditos eſſe. Dilectionis & ſobrietatis eūdem ſpiritum appellat, à ſuo vero effectu, vnde verus ille ſpiritus Chriſti cognoſcitur. Nam qui ſpiritu Dei agitur, is haud dubie dilectionis & ſobrietatis incrementa ſentit. Verum Enthuſiaſmos iactans, adeoque inanis gloriæ cupiditate laborans, fruſtra de ſpiritu Chriſti gloriatur.

Non igitur te pudeat teſtimonij domini noſtri, neq; mei, qui ſum vinctus ipſius, ſed eſto particeps afflictionum Euangelij, ſecundum potentiam Dei.

Illatio eſt exhortatoria extructa ex ſuperiori propoſitione, Et continet tres hypotheſes. Quarum prima eſt, ne pudeat Timotheū teſtimonij Chriſti, hoc eſt, prædicationis de Chriſto crucifixo. Neq; enim hoc teſtimonium tantū perhibetur de homine mortuo (Quēadmodum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dum tum impij obiecerunt Chriſtianis)ſed multo plura continet hoc teſtimoniũ, nimirum quod Chriſtus ille crucifixus, ſit naturalis filius Dei verus homo factus, in carne paſſus, & reſuſcitatus in ſalutẽ credẽtium. Huius illos pudet qui propter externam Eccleſiæ formam & crucem, abijciunt confeſsionem, quique conſtanter non tuentur veritatem Euangelij. Secũda, nec te pudeat mei, qui ſum vinctus, non quidem meo, ſed Chriſti nomine. Tertia, eſto particeps afflictionum Euangelij, hoc eſt, Tu quoque patere pro Euangelij confeſsione, & teſtimonio Chriſti. Vocat autem afflictiones Euágelij, eo quod crux comes ſit confeſsionis Euangelij. Verum quod addit, ſecundum potentiam Dei, rationis loco adiectum eſſe videtur, vt conſonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij Chriſti. Eſt enim potentia Dei in ſalutem omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & conſolationem petamus. Doctrinam, quod crux ſit comes confeſsionis Euangelij. Vnde ex contratio ſequitur, non eſſe miniſtris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quod ſub cruce conſtitutos, ad potentiam Dei reſpicere oporteat. Conſolationem denique ex eo, quod potens ille Deus ſuos ſit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hoſtibus proſtratis.

Qui nos ſaluabit.

AEtiologia eſt, quaſi dicat: Deus ſaluabit nos, idque æterna ſalute. Fieri igitur non poteſt, quin in prę́ſentibus afflictionibus nobis ſit affuturus, noſque ab omnibus aduerſis murepturus.

Et vocatione ſancta vocauit, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum proprium propoſitum & gratiam datã nobis in Chriſto Ieſu, ante tempora æterna, Sed patefactam nunc, per illuſtrationem Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui aboleuit quidem mortem, illuminauit vero vitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum ſalutis noſtræ exponit, idque digreſsionis ſchemate, in quo modo duo ſunt: Seiunctio non cauſſæ, & aſsignatio verarum cauſſarum ſalutis. Seiungit opera noſtra, adeoque omnia humana merita. Tametſi autem reddet Deus ſecundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternã, Qui vero mala, in ignem æternũ: Tamen opera nequaquam inter cauſſas ſalutis ponẽda ſunt. nam gratis ſaluati operari bene incipiunt. Vnde ſequitur, bona opera non eſſe cauſſas ſalutis, ſed teſtimonia ſalutis iam partæ, adeoque fidei & timoris Dei. Porrò inter cauſſas veras ſalutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum eſt prima, ſed quæ nobis prima innoteſcit. Hæc eſt vocatio ſancta, quæ contingit per prędicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot ſalutem expetimus. Vocatur autem vocatio hæc ſancta à fine, quia ad ſanctitatem nos vocat. Deinde ponit cauſſam ordine rerũ primam, ſed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc eſt proprium propoſitum Dei, quo antequam mundum cõderet, decreuit ſaluos facere, quotquot in Chriſtũ eſſent credituri. Tertio, ponit gratiam, hoc eſt, ipſum beneficium, nempe reconciliationem ac ſalutem. Nam pro effectu hic gratiam poni manifeſte conuincit periſtaſis loci. Quarto, addit fundamentum gratiæ, nimirum Chriſtum, qui ſua victima nobis hanc gratiam acquiſiuit. Huius gratiæ tria ſunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem eſt hæc gratia ante tempora æterna, hoc eſt, ante iacta fundamenta mundi. decreuit Deus ſaluare credentes in filium. Reuelata vero eſt per Chriſtum, cum carne aſſumta victima pro nobis factus eſt. Complebitur tandem hæc gratia, vbi vita & immortalitate poſt iudicium extremum donabimur. Porrò cum addit, per Euãgelium, ſignificat eos fore huius ſalutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodeſt auditum verbum, niſi fide recipiatur. Quare duæ hic cauſſæ inſinuantur, nimirum, inſtrumentum exhibens, quod eſt Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipſa. Hæc enim duo correlatiue ſe habent. Porrò victimæ Chriſti efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id eſt, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hic obſeruetur duplex antitheſis. Prima eſt in verbis abolendi & illuminandi. aboletur mors, dum eius tyrannis ſuperatur. illuminatur vita, quando ipſa euadit ſuperior, ſeu inſtauratur, & redditur cõſpicua. Altera antitheſis eſt, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors ſignificat ſynecdochiκῶς cum ipſam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione impoſita generi humano.

In quod poſitus ſum ego preco & Apoſtolus, & doctor gentium.

Quo

Quo miniſterium verbi pertinet,ſuo exemplo oſtendit, nimirum eo, vt multi ad ſalu-
tem per prædicationem Euangelij vocentur. Tres illæ voces,Preco, Apoſtolus, & Doctor
eodem pertinẽt, niſi quod prima ſignificet prædicationem Euangelij non in angulis, ſed
palam,quaſi preconis voce proponendam,iuxta illud:Ite in mũdum vniuerſum, & κηρύ-
ξατε,id eſt,proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium,
atque adeo ipſum Euangelium.Nam ſi is preco ſit Apoſtolus Dei, tanquam Deus ipſe au-
diendus eſt,atq; ipſum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox
ſignificat finem Apoſtolatus Pauli, nimirum quod gentibus ſit deſtinatus Apoſtolus &
doctor gentium. Vnde duo colligere promtum eſt: Vnum, quod gentes ignaræ ſint Euã-
gelij, priuſquam docentium vocem audiant: Alterum, quod ſalus ad gentes pertineat,
modo Euangelium fide recipere velint.

Propter quam cauſſam & hæc patior, ſed non erubeſco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo diſcipulo commendans: videlicet, vt & forti ſit animo in ferenda cruce,& ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quiſque ſibi tempore perſecutionis ob Euangelium applicet.

Noui enim cui credidi, & perſuaſus ſum,quod potens ſit depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defenſionis diuinę.Depoſitum vocat cum dona ſibi collata ex gratia, tum officium prædicandi: quorum illa proprię,hoc aliorum ſaluti deſeruit.Significat eos depoſitum hoc amittere,quos pudet Euangelij,& qui in perſecutione abijciunt confeſsionem.

Formam habe ſanorum ſermonum, quos à me audiſti in fide & caritate, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Fluit & hoc præceptum à ſuperioribus.Eſtque valde vtile miniſtro Euangelij certam docendi rationem, ſeu methodum tenere,ex quo fit, vt & ipſe promtius docere, & alius facilius diſcere poſsit.Eſt autẽ forma ſanorum ſermonũ ipſa orationis figura ſeu docendi ratio. Vt enim ſanitas verborum ad ſubſtantiam doctrinæ: Ita forma ad docendi modum pertinet. Et quia hic plurimum nocere ſolet captatio nouitatis & auræ popularis,iubet vt Timotheus ſe imitetur, ac regulam ei præſcribit, nimirum,vt ſemper ad fidem & caritatem Chriſtianam aſpiciat Timotheus:quarum illa facit, vt in gloriam Dei,hęc vt in ędificationẽ proximi ſit intẽtus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum,ſanam doctrinam tenendam eſſe: vnde fit, vt non ſolum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæſtiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi ſectandam eſſe,quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum eſſe exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum actionum noſtrarum regulam ſtatuendam eſſe generalem,fidem & caritatem,ad quas etiam ipſa doctrina totam tanquam ad primaria capita referenda eſt.

Honeſtum depoſitum ſerua per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei ſibi collata tueatur Timotheus, quæ ideo depoſiti nomine exprimit,vt Timotheus cogitet,vnde ea acceperit, in quem finem, & quod aliquãdo depoſiti ratio reddenda ſit. Verũ ne prętetendat virium imbecillitatem,admonet de modo ſeruandi,qui eſt per Spiritum ſanctum,qui in ſanctis habitat.Hic enim,dum retinetur veris fidei exercitijs,vires ſuppeditat, ne hoſtium importunitate ſuperemur. Hinc doctrina, admonitio & conſolatio petatur. Doctrina,quod Spiritus ſanctus ſit cuſtos donorũ nobis diuinitus collatorum. Admonitio,ne noſtra negligentia aut ſceleribus efficiamus, vt tanto cuſtode vnà cum donis ipſis priuemur. Conſolatio, quod noſtræ imbecillitati aſsit opitulator ſpiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præſtiterimus.

Noſti hoc quod auerſati me omnes fuerint, qui ſunt in Aſia, de quorum numero eſt Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars eſt, in qua primum conqueritur de defectione multorum à ſe, propter vincula, quæ Euangelij cauſſa ſuſtinebat, qua

querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne iſtorũ leuitate moueatur, ſed potius ſuæ conſtantię imitetur exemplũ. Duos nominat haud dubie prę alijs magni nominis & exiſtimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorũ & celeberrimorũ nominum frangamur; ſed potius vt inuicti milites Chriſti in confeſsione perſtemus, freti victoria ac triumpho Chriſti, qui noſtram quoque crucem breui glorioſo commutabit triumpho.

Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui, quoniam ſæpe me refocillauit, & de catena mea non erubuit, ſed cum eſſet Romæ, quæſiuit me & inuenit.

Quærela aduerſus apoſtatas opportune ſubiũgit precationem pro bene merito. Præcationis propoſitio eſt, quod optet Oneſiphoro miſericordiam Dei. Ratio quod ſe miniſtrum Dei refocillauerit. Hinc diſcamus tria. Gratitudinem rependere benemeritis, cum Paulo: officioſos eſſe erga ſanctos cum Oneſiphoro: & Deum orare, vt ſe, non ſolum ei, qui benefacit ſanctis, verumetiam eius familiæ toti, miſericordem exhibeat. Qui enim dederit diſcipulo in nomine diſcipuli hauſtum aquæ frigidæ, non perdet mercedem ſuam, quæ quidem merces non eſt debita, ſed ex gratia donatur, nam eam hic Paulus miſericordiam vocat.

Det enim Dominus, vt inueniat miſericordiam apud Dominum in die illo, & quam multa Epheſi miniſtrauerit, melius tu noſti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos proſequamur, qui in miniſtros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos eſſe, pios vero nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia ſua nobis innotuerunt: Ita Oneſiphorus perpetua Eccleſiæ prædicatione eſt illuſtris.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Timotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam ſyuceram alijs tradat, ſit patiens inſtar inuicti militis Chriſti, reſpicens ad triumphum Chriſti reſurgentis, vnde & ipſe fidem ac patientiam diſcat & alijs eandem commendet. Monet rurſus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrarijs.

Ordo & Partes Secundi capitis.

Hoc caput in tres partes docendi cauſſa diſtinguamus. Quarum prima eſt de conſtantia, qua vult Timotheum militis inſtar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda eſt de commendatione reſurrectionis Chriſti, vnde extruit adminitiones aliquot. Tertia eſt de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de ijs quæ his ſunt contraria. Atque ita hoc caput partim eſt προτρεπτικὸν, *partim* ἀποτρεπτικὸν, *& totum propoſitioni principali ſubſeruit, tanquam hypotheſes, quæ ſuæ theſi ſubijciuntur.*

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

TV igitur fili mi confortare in gratia, quæ eſt in CHRISTO IESV.

Prima huius capitis pars ex ſuperioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim ſuaſorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs ſolent homines, quos norunt pie erga ſe affici. Vult igitur, vt quemadmodũ Paulus ſe patrẽ Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus viciſsim ſe filium Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, eſt fidem & boná conſcientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac ſtrenuum ſe declarare, implorando opem ſpiritus. Hanc gratiam dicit eſſe in Chriſto, non ſolum ne noſtris viribus aut meritis

eam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

eam aſcribamus, verum etiam vt ſciamus eius fore participes, quotquot Chriſto nomina dederint vera fide. Vnde collige, quod quemadmodum illa gratia ſit gratuita: Ita noſtra quoque induſtria requiratur, ne gratiam collatam ſinamus extingui.

Et quæ à me audiſti per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari poſsit ſana doctrina etiam ad poſteros, Timotheum hortatur, vt ſcholam inſtituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit ſynceros, veram doctrinam. Neque vult vt Timotheus nouam doctrinam ſectetur, ſed vt à ſe acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos diſcamus doctrinam Pauli adeoq; Prophetica & Apoſtolica ſcripta fideliter diſcere, eaque poſteris tradere, nugis ſophiſticis & quæſtionum inutilium labyrinthis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti.

Quia miniſterium docendi crux ſolet comitari, rurſus ad patientiam hortatur, ſumpto argumento à connexis. Milites Chriſti debent Chriſtum Dominũ ſequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt ſtrenuus Chriſti miles inuictus perſiſtito aduerſus præſentia & iminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & conſolatio hinc peti poteſt. Doctrina, quod miniſtri Euangelij in ſcholis & templis docentes, ſunt Chriſti milites. Admonitio, quod in ea militia ferenda ſint dura. Conſolatio, quod pugnæ euentus ſit lætus futurus. Vt enim Chriſtus poſt crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum eſt, vt quotquot ſub ipſius vexillo militant, ſint aliquando glorioſa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur vitæ negocijs, vt ei qui ſe in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Chriſti miles dicendus ſit, à comparatis colligit. Milites mundani, & donec in militia ſunt, ſua omnia negligunt, non domos ædificant, nec cõparandis agrorum poſſeſsionibus vacant, nõ varijs ſe quæſtuoſarum mercaturarum generibus miſcent, imo toti militiæ intẽti ſunt, vt ſuo imperatori fortiter præliando placeant. Igitur militem Chriſti bonum ſuis quoque rebus priuatis neglectis vnice Chriſto placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod inprimis quidem verbi miniſtris, deinde cuique ſuo ordine (modo Chriſtum ducem ſequi velit) faciendum eſt.

Quod ſi quis etiam certauerit, non cororanabitur, niſi legitime certauerit.

Aliud argumentum ſimiliter à comparatis ſumtum. Athletas enim mundanos cum Chriſti athletis confert. Nullus athleta præmio donatur niſi legitime certauerit, & inuictus ad extremũ perſtiterit. Igitur nec Chriſtianus athleta in curriculo prædicandi Euágelij præmium à Chriſto reportabit, niſi victor euaſerit, perſeuerando in certamine ad extremum vſque. Vt igitur ſuperiori comparatione labor: Ita hac nobis perſeuerentia cõmendatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim miniſtros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priuſquã in colendis agris maximos exhauſerint labores. Quare nec miniſtri Euangelij fructum ſperare vllum debẽt, niſi prius rite ſuo fuerint perfuncti officio. Porrò, ſenſus hui⁹ loci quẽ poſui, ex periſtaſi textus colligitur, tametſi verba Pauli obſcuriora ſunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum ſcilicet, poſtquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, ſed poſt laborem fructum percipit agricola. Hic igitur ſenſus eſt, Laborare prius oportet agricolam, quam fructus percipiat. Proinde laborantes miniſtri Euangelij conſolentur ſe expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus diſcipulum, vt perpetua cogitatione ſit intentus ſuæ militiæ, vt & militiæ genere incitetur, & mercede propoſita commoueatur ad ferendos æquo animo labores.

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum virium eſt intelligere & ſatis cogitare quæ ſunt Dei, addit precationem, vnde diſcamus primum, Deum iſtius intelligentiæ autorē eſſe. Deinde etiam à DEO petendam eſſe. Poſtremo, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eo particulam (enim) refero, intelligentiæ ſiquidem Timothei quandam partialem cauſſam facit ſuam orationem Paulus. Vniuerſalis particula reſtringenda eſt ad ea, quæ ſunt ſalutis & officij Timothei.

Memento Ieſum Chriſtum exuſcitatum à mortuis, ex ſemine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars eſt, in qua monet, quo Timotheus reſpicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, ſed ſe in cœlum attollet, vbi Chriſtus glorioſus victor ſedet, poſtquā à mortuis reſurrexit. Atque ita hoc dictum Pauli proponit nobis non ſolum Chriſti exemplum iam poſt crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduerſus omnia dura in hoc mūdo. Vt enim victor ipſe ſuarum afflictionū iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum ſequuntur, glorioſe liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, triū locorum confirmationem ſuppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primum enim teſtatur Chriſtū verum hominem ex ſemine Dauid, vnde meſsias proditurus erat, quo confutatur Martion. Deinde, vere mortuum fuiſſe aſtruit. Poſtremo, glorioſe ac potēter à mortuis reſurrexiſſe narrat. Cum his ſimul cauſſas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porrò Euangelium meum dicit, ratione miniſterij, non dominij aut proprietatis, atque ideo hoc adiecit, vt ſignificaret circa quid potiſsimum verſetur Euangelium.

In quo laboro vſque ad vincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem, Euangelij cauſſa. Ac tria commemorat, laborem ſuum in propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrānis mundi. Et quod omnium grauiſsimum eſt, quod audiat maleficus, ac ſi pollutus horrēdis flagitijs, ſupplicio eſſet digniſsimus, quod ſane multo grauius erat, quam grauiſsima in corpore tormēta pati. Hoc exemplo Pauli, miniſtri Euangelij tempore perſecutionis ſe erigant.

Sed ſermo dei non eſt vinctus.

Conſolatio hæc eſt miniſtrorum Euangelij, vtut ipſi vinciuntur, curſus tamen Euangelij non impeditur, Imo Martyrum ſanguis veluti rigatio quædam eſt, vnde ſemen Euangelij latius ſpargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta confeſsio animum reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria æterna.

Argumentum ab vtili ſeu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in ſalutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij. Igitur libēter eam fero. Salutis & gloriæ æternæ meminit, vt eo reſpicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria ſit æterna, & crux ad breue admodū tempus duratura ſit. Porrò, electos vocat ab euentu, quotquot fide Chriſtum apprehendunt, & vſque ad finem perſeuerant in eadem fide. Ita enim ſtatuit pater, priuſquam mundum conderet, quod vellet in Chriſto dilecto ſaluare credentes, ad Epheſ. 1.

Fidelis eſt ſermo, nam ſi commorimur, etiam vna viuemus, ſi ſuſtinemus, etiam ſimul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verū quia à ſenſu & iudicio carnis abhorret, exordiolo vtitur, quo fidē dicendis conciliat, inquiens: Fidelis eſt ſermo, ac ſi diceret: Quicquid in contrariū caro ſentiat aut iudicet, verum tamē eſſe oportet, quod Deus ordinauerat, nimirū, vt qui cum filio ipſius glorificādi ſunt olim, hi eius quoque imaginē gerāt, in cruce & afflictionibus, ſicuti copioſius ad Rom. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, cōfirmationē doctrinæ de neceſsitate prædeſtinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortē & varias afflictiones vitam adeamus, & per patientiā regnum Chriſti ingrediamur. Verum quia dicitur: Si commorimur, nō ſeparāda eſt crux noſtra à Chriſto. Multi enim affliguntur & moriuntur, vt hæretici, impij & prophani homines, ſed non cum Chriſto moriuntur, Quia nec cum illo cauſſam comunē habent, nec in illo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in illo ſunt,vt membra per veram fidem in ipſum.Secũdum, Admonitionem de ſocietate noſtri cum Chriſto, qui dum patimur & affligimur, ipſum quodammodo habeamus ſocium,quemadmodum & in Pſalmo dicitur: Tecum ſum in tribulatione. Tertium cõſolationem ſum̃am in cruce, quæ enim quæſo conſolatio maior eſſe poteſt, quam in cruce quodammodo certificari de vitæ Chriſti & regni ipſius communione?

Si negamus,ille quoque negabit. Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Chriſto,& reſpicit ad concionem Matth.10. Quiſquis negauerit me coram hominibus, negabo ipſum etiam ego coram patre meo in cœlis. Proponat proinde ſibi quiſq; ab vna parte fructum confeſſionis Chriſti & crucis pro ipſius veritate impoſitæ, ab altera horrendũ ſupplicium,quod defectoribus reſeruatur,poſtquam eos Dominus negauerit coram patre cœleſti.

Si increduli ſumus, ille fidelis manet, negare ſeipſum non poteſt. Hoc pertinet ad explicationẽ proximi argumẽti de pœna defectionis, & eſt ſenſus. Si nos per incredulitatẽ negauerimus Dominum,ille vere nos quoque negabit. Nam conſtans & fidelis eſt in ſuis dictis. Non poteſt ſeipſum negare, qui ſua voce dixerat, Qui negauerit me,negabo & ipſum ego, Matth.10. Lu.9. Marci 8. atq; ita exaggerat proximũ argumentũ,vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone cõteſtans coram Domino, ne verbis deceptent, ad nullam vtilitatem, ad ſubuerſionem audientium. Concluſio eſt proximæ exhortationis,imo omnium præcedentium,quæ particula (hæc) repetit & quaſi in memoriam reuocat, ac ſimul duo facit, Primũ,monet officium Epiſcopi eſſe,hæc ſerio inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet ſanæ doctrinæ,quam λογομαχίαι, ex quib. diſsidia & opinionum varietas naſcuntur,conteſtatur Timotheum corã Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat,quæ vt nemini proſunt:ita multos ſubuertunt, & à ſimplici veritate abducunt.

Stude te ipſum probatum exhibere Deo. Tertia pars capitis, in qua primum ſtatum Epiſtolæ repetit, Sed miro artificio. non enim ſimpliciter hortatur, ſed ſcopum Timotheo præfigit,quo omnes ſuas actiones referre debeat,modo recte velit fũgi ſuo officio. Hic ſane ſcopus omnib. pijs propoſitus eſſe debet,vt Deo probatos ſeſe exhibeant: id quod tum fit, quando fidem & conſcientiam bonam retinentes rite commiſſo funguntur munere.

Operarium non erubeſcendum. Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheum operarium eſſe. Eſt enim Epiſcopi munus, operari,non ocioſe delitias ſectari. Quod autem addit epitheton (non erubeſcendum) vim ſuaſorij argumenti habet,ac ſi dicat: Merito erubeſcere debet, quiſquis in tam ſancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio,ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Recte ſecantem ſermonem veritatis. Definitio eſt officij Epiſcopi. Is enim demum verus Epiſcopus eſt, qui recte nouit ſecare ſermonem veritatis, nõ qui nugis & inanibus delectatur quæſtionib⁹, quales ſunt Romanenſes Epiſcopi, qui abiecto ſermone veritatis,id eſt,vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατ' ἐξοχὴν ſibi vendicat,nugas ingerunt auditoribus. Porrò forma hæc loquẽdi ſymbolica eſt,& à lege ſumta,vbi Sacerdotum officium fuit ſecare victimas, vt quædam partes Deo,quædam Sacerdotibus & leuitis cederent. Vult ergo vt miniſter Euangelij pro ratione auditorum adhibeat doctrinam, conſolationem,minas & exhortationes,vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem vocum inanitates deuita. Vult Paulus, vt doctrina pietatis eſt ſimplex: Ita quoq; dicendi genus modeſtum & graue eſſe. Nõ vult miniſtrum Euangelij inani ſtrepere verborũ pompa,à qua ambitio abeſſe non poteſt: Vnde diſputationes haud raro inutiles naſcuntur. Vetus interpres vocũ nouitates vertit,vnde

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

καινοφωνίας eum legiſſe apparet, quemadmodum & Chryſoſtomus legit. Atq; ita ſenſus hic erit. Certam tenendam eſſe docendi formam, non inuehendos in Eccleſiá nouos loquendi modos, qui ſemper aliud incommodi ſecum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximę exhortationis à fructu ſeu effectu pōpoſæ & arrogantis orationis ſumta. Nam qui aſſuefaciunt ſe inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis diſcedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et ſermo eorum veluti cācer paſſionem habebit.

AEtiologia, ſeu cauſſæ redditio eſt à comparatis ſumta. Quemadmodum cancer morbus ſerpit & paulatim depaſcit contiguas partes, nec finem facit, niſi homine extincto: Ita affectario inanitatis vocum paulatim incrementum ſumit, donec hominem prorſus in impietatem impulerit.

Quorum de numero eſt Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duas nominat præ alijs inſignes, qui ſua petulantia in errores contra fundamentū inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores ſimus, cum in doctrina tū in moribus.

Firmum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſunt ſui.

Conſolatur pios aduerſus ſcandalū defectionis, argumento à certitudine ſalutis credentium, & à prouidentia Dei ſumto, qua ſalutem ſuorum veluti ſigillo quodam obſignauerat, vt firma ſtet eorum ſalus. Fundamentū Dei, eſt promiſsio Dei de ſalute per Chriſtum, fide apprehenſa, ſuper ea enim noſtra ſalus extructa eſt. Sigilli nomine argumentū à regijs obſignationibus ſignificatur, quæ cum certæ & imotæ eſſe debent, multo magis erit immota Dei promiſsio ſanguine filij obſignata. In verbo, NOVIT, matalepſis hebraica eſt. Nā perinde valet, ac ſi dixiſſet, Curam habet Dominus ſuorum, ac tuetur, vt in illo Pſalmi: Nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antitheſi, quid verbum, Nouit, ſignificet, ſatis apertū eſt. Nouit proinde noticia diſcretionis & approbationis. Alias dici poteſt duplicem noticiam Dei eſſe, Vnam, qua omnia nouit, & omnium eſt cōditor: Aliam ſalutarem, quæ eſt peculiaris ipſius prouidétiæ, qua Eccleſiam ſuam, adeoq; ſingula ipſius membra fouet & tuetur.

Et diſcedat ab iniuſticia, quicunq; inuocat nomen Chriſti.

Generalis hortatio eſt à ſuperiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis profeſsioné, ſed ſerium pietatis ſtudium requirit ab ijs, qui Chriſto nomina dederunt. Porrò Chriſtianum hominem deſignauit à coniunctis. Nam qui vere in Chriſtum credit, inuocare nomen Domini non deſinit. Vnde nos admoneamur ſerię pœnitentię ac ſtudij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot ſint in mūdo mali, à minore confirmat, ſecus euenire nō poſſe. In magna domo non ſunt omnia eiuſdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum eſſe debet, ſi in vaſto hoc mundo aut Eccleſia viſibili plurimi ſunt praui. Quare potius paucorū virtus quam multorū prauitas imitáda proponatur. Pertinet igitur hoc dictū eo, vt nō turbemur, ſi videamus bonis malos in mūdo, aut etiá in Eccleſia Chriſti viſibili admixtos eſſe. Baſilius homilia nona, vaſorū ſignificationes eleganter in hāc ſententiá exprimit. Huiuſcemodi, inquiens, materijs voluntas cuiuſq; cōparatur. Nā vas aureū is eſt, qui mente moribuſq; ſimplex, & ſine dolo eſt. Argēteum ité, qui illo paulo eſt inferior, dignitatis ac precij æſtimatione. Teſtaceū eſt ac figulinū qui terreſtria ſapit, ac frangi conteriq; ſit aptꝰ. Ligneum qui per peccatū facile ſordet & igni æterno materiá præbet. Sic enim irę vas eſt, qui omnem in ſe Diaboli operationem, quaſi vas quoddam ſuſcepit, & propter fœtorem,

quem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quem habet ex corruptione, ad nullum vſum aptari poſsit, ſed dignus eſt qui pereat. Hactenus Baſilius.

Si quis ergo emundauerit ſe ab his, erit vas in honorem ſanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Perſiſtens in eadem ſimilitudine, ſuaſorium infert argumentum ab vtili, ſeu fructu ſtudij pietatis ſumtum. Qui enim pietati ſtudet, & emundat ſe à vitijs, erit vas honori deſtinatum, & vtile patrifamilias Chriſto ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita aſſeritur vis liberi arbitrij ac ſi quid poſſet ſine gratia. Nam hic Paulus loquitur de pijs, qui iam in gratia ſunt, audiunt verbum, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, non repugnantibus, ſed aſſentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam poteſt voluntas ſe opponere verbo & Spiritui ſancto, Act. 7. Quod dum fit, homo ſua perit culpa. Quare præſens exhortatio eo pertinet, vt alacri voluntate præſtemus pro viribus id quod verbum præſcribit, & ad quod ſpiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiſcentias fuge.

Quia admonuit prophanas κενοφωνίας vitandas eſſe, nunc radices earum vult auelli, nimirũ iuueniles cõcupiſcentias, hoc eſt, impetus, ad quos iuuenilis ætas propenſior eſt. Ná diſſentionibus ortis, nõ ita facile iuuenes ſe reprimunt, quin ſæpius erumpant extra metá modeſtiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propenſioné ad illecebras intelligo, ſed potius quoſuis impetus, vnde fit vt non ſeruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Epiſcopo grauitaté ſenilem ac modeſtiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iuſticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiſcentijs opponit, in quibus dum ſe homo exercet, concupiſcentiæ malo minime cedit. Et addit argumẽtum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac ſi dicat: Nemo poteſt Dominum inuocare, niſi ex corde fide purificat, quod tamen omnibus incumbit, qui Chriſtum Dominum agnoſcunt, igitur concupiſcentia cor contaminans ſerio fugienda. Porrò virtutes, quas hic enumerat, ad ſecundam tabulam referri debent.

Stultas & ineruditas quæſtiones vita, ſciens quod generant pugnas.

Pertinent & hæc exhortatio ad ſcopum, & veluti hypotheſis ſuæ theſi ſubijcitur: Vult Epiſcopum fugere ſtultas (id eſt, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id eſt, nihil ad pietatem conferentes) quæſtiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiuſmodi quæſtiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ ſunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

AEtiologia eſt à repugnantibus. Nam ſeruum Domini eſſe, & ſectari pugnas, repugnant. Dominus enim ſuos ad pacem vocat. non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Eccleſiæ, ſe opponere diſputando & ſcribendo hęrericis ſeu corruptoribus doctrinæ cœleſtis. Nam hoc ſupra inter munera Epiſcopi numerauit Apoſtolus, ac Chriſtus ipſe, Prophetæ & Apoſtoli ſe oppoſuerunt falſa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes quæſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docendum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientẽ contradicentes,

Per antitheſin deſcribit Epiſcopũ, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpe agendum eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quam vane ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ, & manſuetudinis, aliarumque virtutum, quas hic & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam

Finem addit, cur velit aduerſari-

in agnitionem veritatis, & reſipiſcant à Diaboli laqueo, captiui ab eo ad ipſius voluntatem.

os cum manſuetudine corripi, nimirum, vt manſuetudine corripientis reſipiſcant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametſi hic ſenſus verborum Pauli ſimpliciſsimus eſt, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi cõtradictionis exhibent. Primum enim ſignificat quam periculoſum ſit opinionibus & contradictionibus in Eccleſia Dei ludere. Difficulter enim tales ad ſanam mentem reuocantur: quod ſignificat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cum timore & ſumma religione adyton verbi Dei intrare, caueamuſq; ne noſtris impuris cogitationibus & ineptis quæſtionibus, contaminemus ſacrarium Dei. Deinde monet eos ſine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium eſt veritatis agnitio. Tertio, ſignificat eoſdem veluti inſanos ſiue ebrios eſſe, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæſtionibus inutilibus oblectentur. Quarto, Hæreticam doctrinam ac contradicendi ſtudium, laqueum Diaboli eſſe definit, à quo difficulter ſe expediet, qui aliquandiu eo conſtrictus fuit. Quinto, Diaboli voluntatem facere eos teſtatur, qui contradictionibus & pugnis ſtudent. Cum enim Diabolus abolere non poſsit verbum, vt illud falſis opinionibus & quæſtionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Cum extremis temporibus multi ſcelerati futuri ſint, ſua aliquando laturi ſupplicia: Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis eſt, ſequere, perſiſtens in eis, quæ dediciſti, ſciens ſcripturam in qua es eruditus, omnia quæ ſunt ſalutis, plene continere.

Ordo tertij Capitis.

Hoc caput in quatuor diuidamus partes, Quarum prima ſit, prædictio malitiæ hominum graſſaturæ poſtremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad conſtantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vſus & finis ſcripturæ ſanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput ſecant, quorum prius eſt prædictio malitiæ graſſaturæ inter homines poſtremis temporibus. Poſterius eſt exhortatio: ad quod quidem caput, tametſi reliqua quæ conſequuntur pertinent: Diſtinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem, Prima pars ad demonſtratiuum, reliquæ ad genus ſuaſorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem ſcito, in extremis temporibus inſtabunt tempora periculoſa.

Hæc prima eſt huius capitis pars nempe prædictio malitiæ hominum graſſaturæ in mundo, atq; adeo in externa Eccleſiæ ſocietate. Huius prædictionis hæc fuit occaſio. Hortabatur Timotheum Paulus ad cõſtantiam, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Eccleſia exiſtere, cum quib. viuendum eſſet, proponit ei conditionem ſtatus Eccleſiæ Chriſti (nam tempus extremum, vniuerſum Eccleſiæ Chriſtianæ ſtatum, inde vſque à Chriſto exhibito ad conſummationem ſeculi, ſignificat, ita tamen, vt malitia, de qua loquitur, ſubinde maiores vires ſumat, & cum tempore creſcat, vſque ad extremum diem) vt communi Eccleſiæ ſorte ſe conſoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorum defectionem ab Euangelio & propter ſcelera quibus multi erunt obnoxij, qui Chriſtianum nomen prætendent. Ex hoc loco primũ colligamus, qualis ſit futurus ſtatus Eccleſiæ in hoc mundo vſq; ad finem, nimirum, turbulentus & inquietus ob hominũ malitiã. Deinde quod falſo Anabaptiſtæ polliceantur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ceantur Eccleſiæ Chriſti tranquillitatẽ multorum annorum ante iudiciũ,omnibus vicijs profligatis. Præterea quod futuri miniſtri Euangelij, atq; adeo omnes pij,debeant ſe hac prædictione munire aduerſus ſcandala defectionis, malitiæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines.

Ratio propoſitionis à coniunctis. Tempus enim in ſe non erit malum, ſed malitiæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

Sui amantes.

Græce φίλαυτοι,qui iuſti ratione neglecta, ſibi indulgent & ignoſcunt omnia.De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum,libro quinto de legibus ſcribit: Omnia vero maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatum, cuius quidem,cum facile ſibi ignoſcunt,remedium nullum excogitant. Etſi autẽ hoc dicere ſolent,quod natura ſibi amicus quiſq; eſt,recteq; eſt,id ita ſe habere,ſed reuera nimius in ſeipſum amor, omniũ peccatorum omnibus ſemper eſt cauſa, occæcatur quippe circa amatum,qui amat. Quapropter,qui ſe amat,cum ſeipſum magis,quam veritatem honorandum putet,quod iuſtum,bonum,pulcrum ſit,malũ iudicat. Decet ſane eum,qui magnus vir futurus eſt, neque ſeipſum neque ſua diligere, ſed iuſta ſemper,ſiue à ſeipſo ſiue ab alio gerantur. Ex hoc ipſo delicto,oritur,vt ignorantiam ſuam eſſe ſapientiam opinentur. Hinc fit,vt quamuis nihil (vt ita dicam)ſciamus,omnia tamen ſcire nos arbitremur.Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi,quæ facere ignoramus,facientes ipſi errare compellimur. Quamobrem nimium ſuijpſius amorem fugere quiſq; debet, & meliores ſequi, nullo rubore verecundiæ impeditus. Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem eſſe, eam primo loco nominat. Deinde ſubiungit vicia,quæ veluti riuuli peſtilentes à venenato fonte manant.

Auari,faſtuoſi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus immorigeri,ingrati,impij.

Faſtuoſi, græce ἀλαζόνες, ſunt qui gloriantur & iactant ſe de ijs bonis, quæ non habent: ſeu qui cum iactantia quadam plura promittunt,quam præſtare poſſunt. Superbi ὑπερήφανοι,qui inſolenter ſe alijs proponunt,& nimium ob ſua bona extolluntur. Blaſphemi βλάσφημοι,qui alijs maledicis verbis inſidiantur,& ſtudent eorũ famã lædere.Ingrati ἀχάριστοι,qui gratiã rependere benefactorib.non nouerunt.Impij græce ἀνόσιοι,ſunt proprie qui religionẽ cõtemnunt.nã huius contrariũ eſt ὅσιον,quod Plato partem iuſticiæ facit,quæ circa curã deorum verſatur.

Carentes affectu.

Græce ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atq; adeo omnes benemeritos depoſuerunt.Nam στοργαὶ ſunt boni affectus,naturaliter hominibus à Deo inſiti,vt ſint quædã incitamenta ad gratitudinẽ præſtandam benemeritis.

Neſcij fœderis.

Græce ἄσπονδοι, ſunt implacabiles, qui offenſi, nullo officio placari poſſunt,vt deponant odium aduerſus eos, quos ſibi nocuiſſe putant.

Calumniatores.

Hi cum diabolo commune nomen habent, & ſunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt,deprauant & in alium ſenſum torquent.

Intemperantes.

Hi ſunt qui in nullis rebus mediocritatem ſeruare poſſunt, ſed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo,potu,veſtitu, & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem eſſe,quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis,vt rationem ſequamur,monet.

Immites.

Id eſt, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeo vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honeſta conſuetudine.

Negligentes bonorum.

Ἀφιλάγαθοι græce, hoc ad rem & perſonam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

perſonam referri poteſt, vt ſint qui vel honeſtos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imo contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honeſtarum ratione non ducuntur, ſed tantum ſuis obſequuntur affectibus.

Proditores. Hi ſecreta aliorum, ſola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chryſoſtomus deſertores amicitiæ & ſodalitatis interpretatur.

Præcipites. Id eſt, qui ſine iuſta deliberatione, ſine maturo conſilio, temere & præcipitanter res agendas aggrediuntur.

Inflati. Id eſt, vani, qui ſibijpſis magni precij videntur homines. Chryſoſtomus exponit, contumacia pleni, hoc eſt, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatū amantes potius quam Dei. Hoc eſt, habentes quidem aliquem timorem Dei, ſed propter illum nolunt ſuas voluptates minui. Deū externe colunt, quatenus nihil ſuis diſcedat affectibus. Voluptas in genere eſt, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo ſunt hominum genera, nempe praui, & boni, qui diuerſis oblectantur ſtudijs, duo quoque voluptatum genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum vero malum. Præterea quia homo conſtat corpore & animo, diuidi ſolet voluptas in corporis & animi voluptatē. De hac voluptate Hermes Pauli diſcipulus in hunc modum ſcribit: Omni homini voluptas eſt, quicquid libenter facit. Etenim iracundus, ſatisfaciens moribus ſuis, percipit voluptatē, & adulter, & ebrioſus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunque ijs ſimile admittit, morbo ſuo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ ſunt ſeruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus ſalutares, multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti.

Habentes formam pietatis, cum vim eius negauerint. Hoc de hypocritis intelligendum eſt, qui ſimulant pietatem, cum nulla eius in corde ſit efficacia.

Et iſtos auerſare. Hoc potiſsimum ad hypocritas referendum eſt, quorum fraudes ſubiungit hiſce verbis:

Ex eis enim ſunt, qui ſubintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas, quæ ducuntur concupiſcentijs varijs, ſemper diſcentes, nec vnquam ad cognitionem veritatis venire valentes. Graphice depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniam nôrunt facilem muliercularum in ſuperſtitionem lapſum, eas potiſsimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id eſt, mala concupiſcentia, ducuntur varijs cōcupiſcentijs, ita vt nunc huic, nunc alij doctrinæ ſubſcribant. Vnde fit vt ſemper quidem diſcant, ſed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibuſuis doctoribus credamus, ſed Propheticis & Apoſtolicis acquieſcamus ſcriptis, in quibus abunde traditum eſt, quod ad ſalutem noſtram eſt neceſſarium.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres reſtiterunt Moyſi: Ita & hi reſiſtunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Vt oſtendat eandem fortunam Eccleſiæ perpetuo eſſe, vt cū aduerſarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri hiſtoria de Moyſe, qui dū cum Pharaone ageret de dimiſsione populi Dei, habebatm agos qui ſibi reſiſterent, quemadmodū hiſtoria habet Exod. 7. Sed ſicut virga Moſis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarū Chriſti veritas abolebit.

lebit. Porrò nomina iſtorum magorum, vel ex reuelatione ſingulari, vel ex commentarijs patrũ in Moyſen, quæ nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autẽ notis Hypocritas deſcribit. Primum, dicit eos corruptos mente eſſe, hoc eſt, deprauato iudicio, vt qui ſcripturam ad ſuum ſenſum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem eſſe, hoc eſt, quemadmodum iudicant peruerſe: Ita maligne agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Conſolatio eſt, ac ſi diceret: Tametſi ſudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem: Tamen in piorum cordibus inconcuſſa manebit. Portæ enim inferorum non præualebunt aduerſus eam.

Inſipientia enim iſtorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.

Quemadmodũ ſupra exemplo veteris hiſtoriæ fortunam communem Eccleſiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem conſolationem confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerunt impedire ſuis magicis artibus, quo minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec noſtri Hypocritę, quantumuis infinitas artes excogitant, poterunt veritatem Dei abolere. Hac conſolatione hodie quoque miniſtri verbi, adeoq; omnes pij ſe conſolentur, dum vident non ſolum manifeſtos hoſtes omnia tentare, vt Eccleſiam Chriſti ſubuertant, verum etiam domeſticos tantum non cœlum terræ miſcere, vt Eccleſiæ ſtatum perturbent, inuicta tamen vel inuitis omnibus hoſtibus manebit.

Tu autem aſſectatus es meam doctrinam, inſtitutionẽ, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſſiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt ſe in doctrina, vita & cruce ſequatur. Et eſt argumentum cum à facili, tũ ab exemplo ſumtum, ac ſi diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem noſti, in his me, ſicut hactenus, imitare.

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris, quales perſecutiones ſuſtinui.

Loca nominat, in quibus præcipue dura ſit paſſus, vt nominum indicatione integras hiſtorias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut diſcipulum animauit ad crucem ferendam ſuo exemplo: Ita eodem rurſus ipſum conſolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euaſit, quando id Deo viſum erat: Ita quoque ſpem præbet Timotheo, vt is quoque euadat hoc eſt, non ſuperetur preſſus cruce, ita vt abijciat confeſsionem.

Et omnes qui volunt pie viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur.

Hypotheſin ad Theſin transfert, ac regulam generalem proponit, nimirum, quod omnibus pijs in hoc mundo immineant varia mala, de quorum cauſis, lege copioſe Philippum in locis.

Mali autem homines & impoſtores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortuna in hoc mundo, additis multis rationibus, quibus hanc quoq; ſubijcit, ſumtam à cauſa partiali (ſcilicet crucis) nempe à ſucceſſu malorum, qui indies proficient in peius, pluresq; ſeducent, id quod præſens dies euidentiſsime comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum ſuperiore. Nam proficient amplius. Illic enim de fine conſilij eorum loquitur, qui eſt omnino veritatem abolere ſuis præſtigijs & mendacijs, quod tamen minime poterunt præſtare: Hic vero de conatu agit, qui ſemper in deterius tendit, adeo vt non ſolum errent ipſi, verumetiam alijs errandi occaſionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didiciſti & quæ credita ſunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne ſe ſinat ſeduci ab ipſis im-

ſis impoſtoribus,& quomodo id fieri poſsit,oſtendit,inquiens: Mane in ijs,quæ didiciſti, id eſt,perſiſte inuictus in doctrina ſana,quam didiceras,& in ijs,quæ tibi concredita ſunt.

Sciens à quo didiceras.

Hoc ad confirmationem pertinet, ac ſi diceret: A me didiciſti qui Chriſti ſum Apoſtolus,ac propterea doctrinam,quam ab ipſo accepi,tibi concredidi. Quare ſi in ea doctrina manſeris,tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoque diſcamus magnifacere doctrinam Apoſtoli,vt vere à Chriſto profectam,& in ea manere.

Et quod à pueritia ſacras literas nouiſti.

Aliud argumentum à connexis. Plurimum enim valet à teneris optimis quibuſq; aſſuefacere.Nam iuxta dictum: Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem,teſta diu.Proinde Timotheus à pueritia ſacræ lectioni aſſuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet,vt non iam facile à veritate auelli poſsit.Hinc diſcant ſtudioſi ſacræ ſcripturæ opponere iudicium Spiritus ſancti, inſulſis & temerarijs dictis eorum,qui teneram ætatem nugis potius, quam ſacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignum iudicium olim iuſtum luet ſupplicum.

Quæ poſſunt eruditum te reddere ad ſalutem per fidem,quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Cur velit Timotheũ ſcriptura contentum eſſe, exponit, nimirum, quod ſcriptura deſtinata ſit ſaluti hominũ, Ita tamen ſi ea quis erudiatur,& ſalutis promiſsionem fide Chriſti apprehendat. Reliquæ diſciplinæ ad præſentẽ vitam pertinent, quæ quia ſcripturæ cognitioni,vt opes AEgyptiæ veteri tabernaculo extruendo,ſeruiunt,illarum cognitio nõ eſt aſpernanda,ſi modo vt famulæ adhibeantur miniſterio ſcripturæ ſacræ, quam ſolam agnoſcere reginam debent.

Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata eſt, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem, quæ eſt in iuſticia,vt integer ſit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus.

Confirmat ſcripturam poſſe hominem eruditum reddere ad ſalutem, ſumto argumento ab enumeratione ſufficienti eorum, quæ ad ſalutẽ ſunt neceſſaria, ac ſimul commendat ſcripturam à cauſa efficiente, vſu & fine. Qui tres loci honeſto & vtili ſubijciuntur. Cauſa eſt,quod ſcriptura ſit diuinitus inſpirata.Nam Spiritus Dei per ſanctos Prophetas & Apoſtolos locutus eſt.Hinc diſcamus ſummam reuerentiã deberi ſcripturæ ſanctæ,vt quæ ipſiſsima Dei vox ſit. VSVS quadruplex eſt. Primus,quod ſit vtilis ad doctrinam,nempe ſalutis,quæ doctrina tametſi multiplex eſt,duo tamen ſunt eius capita præcipua,nimirum,fides in Chriſtũ,& rectæ formandæ vitæ ratio.Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet.Secundus vſus,quod ſit vtilis ad redargutionem,græce ἔλεγχον, hoc eſt,ad conuincendos aduerſarios,& caſtigandos contumaces. Tertius vſus,quod faciat ad correctionem, græce ἐπανόρθωσιν, hoc eſt, ad erigendos lapſos & ſtabiliendos verbo, ſacramentis & conſolationibus.Quartus vſus, quod ſit vtilis ad inſtitutionem,quæ eſt in iuſticia,hoc eſt,& ſancte pieque viuendum. Continet enim ſcriptura perfectiſsimam viuendi regulam.FINIS eſt,vt integer ſit homo Dei,ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota ſcritura pertinet, vt homo integre viuat in hoc mundo, quo tandem per Chriſtum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco diſcamus,quod nihil deſideretur in ſcriptura,quod ad perfectionem Chriſtianam pertinere videatur.Proinde qui vnica ſcriptura,tanquam perfectionis regula,contentus non eſt,is ſciat ſe & in Deum contumelioſum eſſe,& propriæ ſalutis hoſtem.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Obteſtatur Apoſtolus Timotheum, vt ſedulo faciat officium, ſignificans ſuum exitum inſtare. Præcipit præterea, vt ad ſe veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in ſeſe maliciam, ſimul conquerens de defectione multorum. Tandem ſalutationibus & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

16.

Ordo Capitis quarti.

Sex conſtituamus huius capitis partes. Prima ſit obteſtatio, vt Timotheus officium ſuum faciat. Secunda, ſignificatio ſui exitus iam inſtantis. Tertia, committit diſcipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, ſignificatio defectionis multorum à ſe ob crucem. Sexta; ſalutationibus cum imprecatione ſolita clauditur Epiſtola.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCRINARVM.

OBTESTOR igitur ego coram Deo & Domino Ieſu Chriſto, qui iudicaturus eſt viuos & mortuos, in apparitione ſua & regno ſuo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officium ſuũ faciat, in cuius partis ingreſſu duo ſunt obſeruanda: Illatio & obteſtatio. Illationis nota ideò vtitur, vt ſcripturam, de qua in fine ſuperioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidẽ Deus, vt vnuſquiſque per ſe legat ac meditetur ſcripturam. Vult hoc quoque vt ordinarium miniſterium verbi, ac viuam vocem miniſtrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obteſtatio eo pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum vindicem fore, ſi in officio commiſſo ſibi non præſtiterit ſe fidelem. Iudicij, aduentus & regni Chriſti meminit Paulus, vt diſcipulum abducat à præſenti rerum facie, & triſti regni Chriſti hic in terris forma, ad conſiderationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hic in afflictionibus Chriſto obtemperant. Contra vero qui Chriſtum hic ſecure contemnunt, illic iudicis ſententiæ ſubiacebunt. Hęc cum pij omnes, tum præcipuè miniſtri Euangelij ſibi accommodent, iudicium timeant, ſi fraudulenter & ignaue opus Domini fecerint. Contra gloriam expectent, qui Chriſto ex fide obœdiunt, ac diligenter commiſſum officium faciant.

Prædica ſermonem.

Græce κήρυξον, id eſt, inſtar preconis palam proclama Euangelium. Nam Euangelium κατὰ ἐξοχὴν hic ſermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Chriſti: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, ſignificans vniuerſalem eſſe gratiæ promiſsionem, eiuſque omnes poſſe fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Inſta tempeſtiue, intempeſtiue.

Id eſt, vrge cum teipſum, ne quis locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idque non ſolum tempeſtiue, id eſt, ordinario tempore & conſtitutis horis, verum etiam intempeſtiue, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties miniſter Euangelij ſentiat ſe vel carnis ignauia ceſſare, vel videat auditores ad verbi regulam ſuos mores non cõponere. Hoc ſi ſuum officium eſſe perpenderent in timore Dei miniſtri Euangelij, Eccleſia Chriſti non tam varijs & horrendis plurimorum ſcelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, conſolare.

Inſtandi modos recitat. arguendi ſunt aduerſarij, id eſt, conuincendi ſunt ſui erroris. Increpandi ſunt deſides, torpentes & carnis deſiderijs indulgẽtes. Hortandi vel conſolandi ſunt reſipiſcentes & conſolationibus fulciendi, ne deſperent. Hic duo obſeruentur. Primum, quanta ſit noſtra ignauia, qui in ſalutis curſu deficimus, niſi aſsidue ſtimulis obiurgationum incitemur. Deinde, quod non ſolum paſtorum ſit munus, quæ recta ſunt, publice docere, verum etiam priuatim doctrinam ſingulis, prout viderint neceſſarium eſſe, obiurgando, minando, conſolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes, & conſolationes tradit. Primum: quantum ad perſonam miniſtri Euãgelij attinet, requirit tolerantiã, qua

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

fit, vt iſta omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica aſperitate irritant populi animos, abſq; omni lenitatis cõdimento, illi ſane, vt ſuperbiæ ac hoſtilis ſeueritatis notam non effugiunt: ita magis deſtruunt, quã ædificant, vt interim taceam, quod ſacrilege miniſterium Dei contaminent. Deinde in conſolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam. alias enim friuola ſunt omnia. Si igitur redarguend⁹ eſt aliquis, id fiat per doctrinam, hoc eſt, per verbum Dei, detegatur ac oſtendatur ipſius error. Si increpandus quiſpiam, monſtretur ex verbo increpationis fundamentum. Si conſolatio adhibenda, oſtendatur conſolationis ratio ex verbo. Diſcant proinde miniſtri Euangelij tria ex hoc loco. Primum, quomodo ſeueritas lenitate commiſcenda ſit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, cõſolentur, niſi vel pręcedente doctrina, vel ſtatim ſubſequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia iſta adhiberi debent. Tertio, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent ſtimulis.

Nam erit tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed iuxta concupiſcentias ſuas coaceruabunt ſibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à varietate quidem aures auertent, ad fabulas vero conuertentur.

Rationem ſumit à prauitate hominum, quæ ratio potiſsimũ ad primum membrum referenda eſt. Reſpicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant ſe oſtendere temporibus Apoſtolorũ ſed poſtea collectæ ſunt paulatim, donec Papæ, hoc eſt, tenebrarum regnum ſtabilitum eſt. Vbi in locum ſanæ doctrinæ ſubierunt humanæ traditiones. & doctrinę dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione ſanctorum, de interdicto ciborum, deque plurimis alijs nugis, quibus ſana doctrina partim obſcurata, partim abolita eſt. Cuius cauſſa indicatur ingenita malicia & concupiſcentia hominum, qui pruriunt auribus, ac ſemper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores ſibi coaceruant, qui ſibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulæ. hoc eſt, commenta humana, vana ac nihil niſi ad perniciem animarum facientia, ſuccedunt.

Tu vero vigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple.

Opponit hominũ leuitati diligentiam, ac conſtantiam Epiſcopi. Nam tum maxime laborare Epiſcopum decet, quando homines ſe à veritate auertere incipiunt. Primum hic notandum eſt, quod cum diligentia Epiſcopi coniungat crucem. Nam paſtores ſimul atque ſuum officium grauiter facere ceperint crucẽ ſentiunt ſuæ diligentiæ comitem. Nam ea eſt hominum proteruia & contumacia, quod veritatem ſuſtinere non velint. Obiurgati etenim viciſsim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro ſua libidine viuere cupiunt. Vnde pijs miniſtris ſeduloque officiũ facientibus, haud exigua afflictio exiſtit. Opus Euangeliſtæ in genere eſt Euangelium annunciare. In ſpecie autem (vt ad Epheſ. 4.) accipitur Euangeliſta pro eo, qui eſt inferior Apoſtolo quidem dignitatis gradu, Superior vero paſtore, eiuſdem quidem muneris cum Apoſtolo, ſed diſparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangeliſta certæ ſedi vt paſtor, ſed vt Apoſtolus in varijs docebat locis. non immediate à Chriſto, vt Apoſtolus vocatus, ſed ab Apoſtolis aſcitus in commune miniſterium. Cum addit, miniſterium tuum imple, omnes ſuperiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ reſolutionis iam inſtat.

Secunda huius capitis pars, quæ ſuperioribus quidem, vt argumentum à tempore ſumtum, annectitur, ſequentibus vero connectitur, vt propoſitio ſignificationis ſuæ mortis iam inſtantis, ac ſi diceret: Dum ego tecũ cõmuni fungor miniſterio, habes me & conſtantiæ & doctrinæ exemplũ. Sed iam meæ reſolutionis tempus, vt ex hac vita diſcedam, inſta, proinde opus eſt tibi maiori animi robore, ne poſt meum diſceſſum, victus improbitate mundi, deficias. Atque ita viri præclari donis Dei præ alijs illuſtres inferioribus conſtantiæ ac aliarum virtutũ incitamenta eſſe debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primũ enim verbum immolandi, ſignificat vſum martyrij ſanctorum, nimirũ, quod illorum martyrium ſit, & Deo gratum ſacrificiũ, & hominibus quædã ſanctio & doctrinæ obſignatio. Nam dum ſancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelij confeſsione, fit vt alij infirmiores erigantur, ac maiorũ conſtantia cõfirmati, Euangeliũ animoſius tueantur. Præterea mortis periphraſis ſeu

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſis ſeu reſolutionis vocabulum duo inſinuat. Vnum,quod mors ſit quædã reſolutio, qua animus migrat à corpore. Alterum,quod anima non pereat cum corpore,ſed ſit ſuperſtes relicto corpore.Ex hoc argumentum conſolatorium colligamus,contra metũ mortis. Si enim mors nõ eſt interitus humanæ naturæ,ſed tantũ reſolutio animæ & corporis,minus profecto metuenda eſt pijs,qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam tranſeunt.

Bonum certamen certaui, curſum conſummaui,fidem ſeruaui.

Hæc pia gloriatio eo pertinet, vt Timotheum ſuo exemplo excitet,ad ſtrenue peragendum officium. Certamen bonum vocat,cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij,in qua non minus ſe ſtrenuum,quam fortiſsimum decet athletam, geſsit, qui antea non quieſcit,quam ad metam peruenerit. Vocat autem ideo bonum,cum quia in medio curſu nõ defecerit,tum quia fidelis ſuo duci in doctrina & fide perſiſtens,ad finem vſq; peruenerit. intelligit autẽ hic fidem officij ſeu Apoſtolatus,quæ eſt fructus fidei iuſtificantis. Ex hoc loco tria colligamus. Primum,quod prædicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde miniſtri Euangelij diſcant,ocio & ignauiæ minime indulgendum eſſe. Deinde,quod fruſtra gloriatur,qui non perſeuerauerit,donec metam attigerit,hoc eſt, vſq; ad mortẽ, fidelis ſuo duci permanens. Poſtremo,quod non ſecus in Domino gloriandum ſit fideli miniſtro,cum iam vitæ ſuæ finis,quantumuis probroſus coram mundo, appropinquet, quam curſori,qui iam metam aſſecutus eſt,imo eo magis,quo fuerit certamen glorioſius. Nam ex euentu de multis rebus,non ex præſenti earum ſtatu iudicandum eſt.

Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa,iuſtus iudex.

De præmio ſui certaminis & curſu agit. Parum enim eſſet ſtrenue currere,niſi poſt curſum & peractum certamen reſtaret certaminis & curſus præmium. Quare ſibi coronam repoſitam ait à Deo iuſto iudice, ſibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vni cuique iuxta opera ſua. Hic locus & alij ſimiles loquuntur de præmijs bonorum operum,non de iuſtificatione,aut eius cauſsis. Quare Papiſtæ maligne agunt,dum hunc locum & ſimiles ad euertendam gratuitam iuſtificationem detorquent. Eſt enim diligenter diſcrimen obſeruandum inter teſtimonia,quę de iuſtificationis cauſſis agunt, & ea quæ de qualitate iuſtificatæ perſonæ, aut de compenſatione afflictionum, ſeu remuneratione obœdientiæ loquuntur.

Non ſolum mihi, ſed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de ſe dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim eſt ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit,& punit æternis pœnis. Fideles vero recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obœdientiam compenſat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu deſignat. Fieri enim nõ poteſt,quin magno deſiderio aduentum Domini expectet, quiſquis vere ſtatuat ipſum ſuũ ſaluatorem eſſe. Sicuti contra,qui Chriſto fide non eſt inſitus,aut omnino contemnit aduentum Domini,aut totus exhorreſcit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex vera in Chriſtum fide concipiamus, vt nihil ſit nobis in votis magis, quam vt citiſsime illum lætum videamus diem,in quo quicquid hic ſenſerimus afflictionum, abunde compenſabitur æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam,vt ad me venias cito.

Tertia huius capitis pars eſt, quam ſupra quædam familiaria & priuata continere dixi,ac primum præcipit Timotheo,vt ad ſe veniat, idque haud dubie,non ſolum priuata cauſſa,ſed multo magis totius Eccleſiæ gratia. Plurimũ enim prodeſt,magnorũ hominũ colloquijs intereſſe,in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius,& doceri apertius poſſumus,quam ſi vel eorum ſcripta plurima legerimus,vel etiã de ipſis multa audiuerimꝰ. Hinc ergo diſcamꝰ pręſtantiũ virorũ collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc ſeculum, & profectus eſt Theſſalonicam. Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas eſt ſolus mecum.

Rationem cur Timotheum ad ſe vocat, reddit, nempe quod,alijs partim deficientibus partim diſcedentibus ad ſuas Eccleſias, quarum miniſtri erant, opus habeat ipſius miniſte-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rio. Solus Demas cruci & moleſtijs, quas apud Paulum pati erat neceſſe, præpoſuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo dimiſsi ad ſua miniſteria,alij in alia loca diſceſſerunt.Locus obſeruandus, quod nemo ſua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus,poſsit Chriſto ſeruire.

Marcum aſſume & tecum adducito.eſt enim mihi vtilis ad miniſterium. Tychicum autem miſi Epheſum.

Præcipit vt Marcum ſecum adducat,vt ſibi miniſtret. Vnde colligitur, quod & ſuperiores in Eccleſia poſſint vti inferiorũ miniſterio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obſequium debeant.

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum,cum venies affer, & libros potiſſimum & membranas.

Tametſi per penulam quidam intelligunt veſtem,ad arcendas à corpore pluuias aptam:tamen quia vocabulum græcum φαιλόνη & veſtem ſignificat,& capſulam in qua res conſeruantur,malo in poſteriori hac ſignificatione vocabulum accipere,præſertim cum in præſenti loco & conditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chyſoſtomus refert quoſdã per φαιλόνην capſulam intelligere, in qua libri Pauli repoſiti erant.Verum quia hoc parum refert,vtro modo accipiatur vocabulum,relinquatur in medium.Porrò ex eo quod petat libros ſibi afferri,duo diſcamus. Vnum, perpetuo in lectione & meditatione ſcripturæ progrediendum eſſe. Nam ſi Paulus tantus Apoſtolus lectione librorum,iam ſenex & morti vicinus,occupatus erat,quid nos facere decet,quibus nulla ætas ſatis eſt ad verbum Dei perdiſcendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clare refutentur Anabaptiſtæ,qui à lectione ſcripturę homines auocant ad ſuos Enthuſiaſmos ac reuelationes,quæ ſane aliud non ſunt.quam merę Diaboli præſtigiæ,quibus miſeros homines in illorum perniciem faſcinare ſtudent.

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars eſt,cõſtans quatuor membris.Narratione,imprecatione,hortatione & ratione.Narratione vna propoſitione abſoluitur.Alexander faber ferrarius,multis me malis affecit. Vnde primum ex querela Pauli colligamus,nihil illum grauius tuliſſe,quam oppugnationem veritatis.Cuius exemplum omnes pios ſequi decet.Deinde,ex facto Alexandri diſcamus, quantum malum Eccleſiæ Chriſti inferre poſſunt,qui ab Eccleſia deficiunt, vtut ſunt ignaui & indocti.Præterea admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, ſimul Eccleſiam cruci & calumnijs ſubiectam & expoſitam eſſe.Poſtremo, ſi quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus.conſolemur nos Pauli exemplo,qui ſimilem fortunam expertus eſt.

Reddat illi Dominus iuxta facta ipſius.

Imprecatio eſt,qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne curſum Euangelij impediat. Quid? An hic diſcamur à Paulo ijs imprecari mala,qui nos læſerunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit,qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hic obſeruandũ eſt,vnde proficiſcatur hæc imprecatio, & quo tendat. Proficiſcitur autem ex Spiritu ſancto,& ex zelo recte compoſito,non ex aliqua perturbatione carnis,vt in ijs fit,qui ab alijs lęſos ſe putãt.Deinde,tẽdit in gloriã Dei, nam iſtam peſtem cupit ſublatã,quam iam certo cognouerat renunciaſſe agnitæ veritati, & peccaſſe in Spiritum ſanctum, ideoq; nunc iuſto Dei iudicio damnatum. Verũ ne nos imitatione Pauli erremus,hæc tria tenenda ſunt. Primum,ne abrepti amore noſtri & priuatæ vtilitatis reſpectu, proprias iniurias perſequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus,quod ſane fit,dum Dei gloriam aſſerendo,noſtros affectus admiſcemus. Tertio, ne aduerſus quemlibet præcipites iudicio feramur, priuſquam cõſtiterit nobis de iudicio Dei.Niſi enim imprecationes noſtræ cũ iudicio Dei cõſentiant,vicioſæ & culpandæ ſunt, quales fuerunt diſcipulorum Domini imprecationes,quibus Dominus reſpondit,Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Præſtabit proindeivt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus,quam vt vllis mala imprecemur,niſi id fiat cum conditione.

Quem & tu caue.

Hortatio eſt, vt Timotheus fugiat iſtum hominem ſceleratum & deploratæ

ploratæ maliciæ. An ex hoc loco Paſtor diſcere debet, ægrotantes & laborantes oues fugere? An non tum maxime requiritur paſtoris induſtria? Hic quoq; diſcernendum eſt inter hoſtes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis ſpes eſt. Illi ſane vt peſtes fugiendi ſunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri poteſt, ſunt reuocandi.

Vehementer enim reſtitit ſermonibus noſtris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexandrum, nimirum, quia maligne & malicioſe verbo Dei reſtitit. Quiſquis igitur reſiſtit veritati agnitæ, tanquam peſtis fugiendus eſt.

In prima mea defenſione nullus mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus ſum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Hæc querela de defectione fratrum à Paulo, quinta pars huius capitis eſt, in qua ſunt particulæ plures, quarum Prima eſt querela deſertionis, nempe, quod cum ſiſteretur primum Neroni, deſertus ſit ab omnibus. Graue ſane ſcelus fuit periclitantem ſocium deſerere. Vnde, quanta ſit hominũ etiam ſanctorum infirmitas, perſecutionis potiſsimũ tempore, ſignificatur, quo nos cognita noſtra infirmitate oremus Deum, vt ſicuti fidem dedit nobis ex mera gratia: Ita quoq; fortitudinẽ animi in ferendis malis tempore perſecutionis largiatur. Secunda, eſt Pauli votum ſeu oratio pro fratribus infirmis, qui ſe deſeruerunt, Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc diſcamus & nos fratrum imbecillitatem boni conſulere, eoſq; pijs noſtris votis apud Deum potius iuuare, quo confirmentur, quam traducere apud homines, vt confundatur. Tertia, eſt commemoratio præſentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi aſtitit & confortauit me, id eſt, fiduciã auxit, & non permiſit me cadere. Hinc diſcamus deſertos ab hominibus, non deſeri etiam à Deo, modo in ipſo vera fide permanſerint. Obſeruandus eſt autem duplex modus præſentiæ Dei, atq; adeo auxilij diuini in periculis. Alias enim apertum præſidium præbet, quemadmodum in prima defenſione Pauli factum eſt. Alias virtute ſpiritus ſui aſtat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto affuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandũ. Quarta pars, finis præſentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cũ inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter obſeruandus eſt. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoq; in alijs fidis Euangelij miniſtris facit. Vult vt in medio hoſtiũ ſua virtute diuina fulciantur, quo homines intelligant Dei negocium agi. Proinde alias potenter tuetur eos, aduerſus hoſtiũ inſultus, alias in medijs ærumnis & cruce aſtat, ac animum illis addit, ne propter periculorum magnitudinẽ deſpondeant animum. Quinta, cõmemoratio liberationis Pauli, ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id eſt, Neronis Tyranni. Hac loquutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitatẽ hoſtis potentiſsimi. Vnde nos diſcamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hoſtium, abijcere confeſsionem, ſed potius cum Paulo voluntati Dei nos cõmittere. Sexta, fiducia ex anteactis cõcepta de futura protectione et auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & ſeruabit in regno. Ex hoc loco diſcamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei concipere fiduciam de futuro ipſius auxilio. Deinde, vt in præſentibus periculis petamus à Deo, vt ſi nõ velit nos à præſentibus periculis eripere, ſaltem à malo opere nos cuſtodiat, ne ſcilicet cruce preſsi, abijciamus confeſsionem, aut aliquid fortibus Chriſti militibus indignum deſignemus.

Saluta Priſcam & Aquilam, & Oneſiphori domum. Eraſtus remanſit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, feſtina ante hyemen venire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo, Gratia vobiſcum, Amen.

Hæc ſexta præſentis capitis pars eſt, quæ nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinæ in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga abſentes commendant, monentq; vt verbis factis & affectu ſtudeamus ipſorum commodo.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM EPISTOLAE PAVLI AD TITVM.

IN PRINCIPIO ENARRATIONIS SACRORVM SCRIPTORVM, QVAtuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quiſnam ſit ſcripti autor. Secundum, quæ fuerit ſcribendi occaſio, & quale ſcriptoris conſilium. Tertium, quæ propoſitiones ſeu quæſtiones principales, ſeu quis ſtatus, vnúſne an multiplex. Quartum, quis ſit tractationis ordo ſeu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quæramus. His enim dextre explicatis, totum ſcriptum fiet apertius, vſuſq; eiuſdem magis ſe prodet.

AVTOR HVIVS EPISTOLAE.

Paulus Apoſtolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, verum Deum ac verum hominem, immediate vocatus ad Apoſtolatum, vt eſſet gentium potiſsimum doctor, autor eſt huius Epiſtolæ. Vnde quanta ſit eius autoritas intelligi poteſt. Non enim ſecus accipienda ſunt, quę hic promit Dei ſpiritus per Paulum, quam ea, quæ ab ipſo Domino ſunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epiſtola atque alijs Pauli ſcriptis, eius eſſe autoritatis ſciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurium habeant virium.

OCCASIO.

Occaſio huius Epiſtolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos eſſe ibi, qui prætextu legis Moſaicæ populum deciperent, ſcribit hanc Epiſtolam παραινετικὴν, vt ſui officij & muneris admoneretur Titus, ne ſineret ſeductores Chriſti gregem mendacibus doctrinis, ac diſceptationibus vaſtare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox poſt Pauli diſceſſum.

STATVS.

Hæc epiſtola non eſt vnius ſtatus aut propoſitionis, ſed multarum, quas omnes ad ſex reuocare poteris. Vt Prima ſit de ordinandis & conſtituendis Presbyteris oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Epiſcopi. Quarta, de pia auditorum conuerſatione & vita. Huic vt theſi ſubijcio omnes hypotheſes quas enumerat, videlicet de officio anuum, adoleſcentularum, iuuenum, & de obœdientia præſtanda magiſtratui. Quinta, de vitandis inutilibus Iudaicarum fabularum diſputationibus. Sexta, de fugiendis poſt admonitionem hæreticis. Hæ ſunt propoſitiones parænetica huius Epiſtolæ, quibus adijciuntur interdum rationes continentes præcipua Chriſtianæ religionis dogmata, de quibus ſuis locis dicendum eſt.

TRACTATIONIS ORDO SEV METHODVS.

Ordo ſeu methodus Epiſtolaris eſt. Conſtat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expoſitione & Valedictione. Portò ipſa expoſitio arbitraria eſt & libera. Nam eius conditionis ſunt omnes huius Epiſtolæ propoſitiones, vt parum referat, quam quo loco colloces. Eſt enim hoc Dialecticorum & Rhetorum præceptum, vt quemadmodum cum propoſitiones aliæ ab alijs dependent, illæ priorem in tractatione locum occupent, quæ natura priores ſunt: Ita cum eius ſint naturæ, vt à ſe inuicem non dependeant, libera ſit collocatio, niſi quod in principio & fine eas collocare conſueuerunt, quæ alias pondere ſuperant, quemadmodum hic factum eſſe videmus. Vt enim primam fecit de

ordinandis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ordinandis miniſtris: Ita poſtremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione ſingulorum capitum hunc ſeruabo ordinem. Primum ſummam capitis monſtrabo. Deinde ordinem capitis oſtendam. Tertio loco exegeſin vna cum obſeruatione dogmatum ſeu locorum communium adijciam, vt vſus doctrinæ conſpiciatur.

CAPVT I.

Summa Primi Capitis.

Epiſcopus oppidatim verbi miniſtros inculpata vita & ſana doctrina ordinet, quo poſſit ora obſtruere ſeductoribus, & increpet durius peruerſe docentes, vt tandem ſani euadant & reſipiſcant.

Ordo Primi Capitis.

Poſt epigrapham cui, adiuncta eſt imprecatio ſeu ſalutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propoſitionem eſſe diximus. Deinde monet, quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit tum in doctrina, nimirum vt poſſint exhortari per ſanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, ſeu antitheſin facit de malis doctoribus, referens quantum damnum faciant in Eccleſia, quorum vt oſtendat vanitatem, citat Epimenidis verſum, quo tota Cretenſium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad ſecundam propoſitionem de redarguendis talibus ſeductoribus, vt non pereant, ſed vt reſipiſcant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de eſcis & externis, vt videtur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica ſententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur ſeductores illi de noticia Dei, & ſapientia quadam opinione tumebant, per anthypophoram eos factis Deum, de quo vane gloriabantur, negare aſſerit.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti, ſecundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, in ſpem vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifeſtauit autem temporibus ſuis verbum ſuum per prædicationem, quæ credita eſt mihi, ſecundum iniunctionem ſaluatoris noſtri Dei, Tito dilecto filio ſecundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidē conſtant ſuis, vt ita dicam, eſſentialibus partibus, primo enim loco ſuum nomen, deinde eos ad quos ſcribit, collocat. pleræq; magnificis epithetis ornantur, id quod à Paulo factum eſt, non vt prophanus Porphyrius ſenſit, ambitione quadam, ſed ob tres cauſſas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione ſuæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra Pſeudoapoſtolos, qui autoritatem Pauli ideo obſcurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tanquam peſtes nocentiſsimas ſanę doctrinę ab Euangelio remotas eſſe voluit. Altera cauſſa, vt hoc modo confiteri ſe Chriſtum, quem fere totus mundus tum perſequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum ſannis & minis. Tertia, vt ſuo exēplo eos, ad quos ſcriberet, ad confeſsionem prouocaret. Conſtantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta perſecutione Chriſtum confiteri. Hoc ſit dictū de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præſentis Epiſtolæ epigrapham deſcendam, in qua primum pro cōſuetudine ponit ſuum nomē propriū. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum ſe ſeruum Dei fatetur, collocat. Poſtea ſuæ functionis peculiaris, hoc eſt, Apoſtolatus mentionem facit. Vt autem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

oſtendat qualénam ſit Apoſtolicum munus, addit quod ſit de fide electorum Dei. Secundum fidem inquit, id eſt, ad fidem ſcilicet prædicandam, qua electi Dei ſaluantur, id eſt, de fide qua omnibus ſeculis pij ſaluantur, quam fidem dicit conſiſtere in noticia veræ pietatis, & ſpe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, aſſerit ita quidē Deum promiſiſſe ante ſecula æterna, id eſt, iam inde vſq; ab initio conditi orbis, (æterna dixit Auguſtinus, quæ ante ſe non habent vllum tempus.) Nunc vero tempore cōſtituto, tandem mundo reuelatum eſſe per Euangelium, cuius præconē ſe eſſe conſtitutum, ad iuſſum ſaluatoris Dei, affirmat. Hic eſt ſenſus epigraphæ, in qua hęc ſunt obſeruāda. Primum, exemplum Pauli confitentis ſe ſeruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non ſolum noſtræ confeſsionis, verumetiam cultus, quem noſtro Domino ſecundū verbum debemus. Secundò, à Paulo diſcant Epiſcopi & miniſtri verbi adeoq; omnes, diligentiā præſtare in officio ſibi demandato. Tertio, vt Apoſtolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita ſciant miniſtri verbi hunc ſui muneris ſcopum eſſe, vt eandem electorum fidem doceāt. Contra quod factitant Romanenſes porci, hoc eſt, ſerui Diaboli, qui ſana fidei doctrina ſuppreſſa, ventris ſui & glorię cauſſa, pręſtigias infinitas ad decipiēdos homines cōmēti ſunt. Quarto, confutatur hic dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Moſaica, Chriſtianos lege Euangelica ſaluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, ſignificat vnam eſſe electorum fidē quæ ducit electos, id eſt, credentes ad Chriſtum, viam vnicam ſalutis. Quinto, docetur hic in quibus conſiſtat vera fides, nimirum in veræ pietatis noticia & ſpe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis ſtudium diſcendi verbum, ſine quo ad illam notitiam nemini venirē contingit. Sexto, ſcopus fidei, & pietatis verę oſtenditur eſſe vita æterna, in qua recuperata perfecte imagine Dei, æternum beati Deum glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum eſſe ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipſius verbo fidamus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iuſſum ſaluatoris Dei ſe Apoſtolum factum meminit, ſuo exemplo docet, vt nullus in Eccleſiam ſine vocatione irrumpat. PORRO Titium filium vocat, vel ex conſuetudine, qua grandiores natu, iuniores filios nomināt, vel ex affectu mere paterno, vel quia per doctrinā Pauli cōuerſus, fide factus eſt Titus nouus homo, atq; ideo addit, iuxta communem fidem, qua ſcilicet omnes credētes ex æquo naſcuntur filij Dei. Hic obſerua qualis affectus debeat eſſe doctoris erga ſuum diſcipulū, Epiſcopi erga inferioris gradus ſymmyſtas, miniſtri verbi erga auditores, atque adeo ſuperioris omnis erga inferiorem. Communis fides admoneat nos mutuæ dilectionis. Communis enim fides nō ſolum facit nobis multa communia, verum etiam efficit, vt omnes vnus ſimus in Chriſto Ieſu, ad Galat. 3.

Gratia, & miſericordia & pax à Deo patre & Domino Chriſto Ieſu, ſaluatore noſtro.

Salutandi formam ſumit Paulus à fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad quos ſcribit, excitet ad amorem Euangelij, propoſito tanto bonorū theſauro, à quo ſunt excluſi omnes, quotquot Euangelio nō credunt. Salutationes Paulinæ, continentes Euangelij prædicati fructum, admonent eos, ad quos ſcribitur, fidei, ſine qua otioſæ manent adeo dulces ac ſalutares ſalutationes. GRATIA in ſcriptura ſignificat proprie gratuitam beneuolentiam Dei ſeu caritatē ſeu fauorem, quo Deus nos complectitur in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore ſeu beneuolētia donat, gratia dicitur, vt eſt gratuita remiſsio peccatorū, donatio Spiritus ſancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandē illæ ſunt. MISERICORDIAE nomen magis exprimit affectum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaq; in ſcriptura fit mētio miſericordiæ Dei, erga genus humanū, hæc nobis in mentē veniant. Primum, obiectum miſericordię, quod eſt miſeria generis humani, qua totum genus humanum in ſe perditū & deploratum eſt. Secundum, huius miſeriæ cauſſa, quæ eſt peccatum, res omnium triſtiſſima & fœdiſsima. Tertium, φιλανθρωπία Dei, erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorſus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον, quod eſt victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendum iram & damnationem cōmeritam ob peccatum. Quintum, pœnitētia & fides, ſine quibus illius ineffabilis precii, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos ſe extēdat illa miſericordia. miſericordia, inquit beata illa virgo, in progeniem progenierū, timentibus eum, Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immenſa bonitate, quod noluerit nos in æternum damnari, ſed eum, qui non nouit peccatū, fecerit pro nobis peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo, 2. Corinth. decimo. PAX theologica eſt mutuus conſenſus Dei remittentis peccata, acceptantiſque nos propter filium, & fidei, accipientis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pientis remiſsioné peccatorum, ſtatuentisq; quod Deus non velit damnare nos, ſed propter Chriſtum mediatoré vnicũ recipere. Hinc placata & tranquilla conſcientia redditur, dum in hac pace conquieſcit mens. Vnde nomé pacis ſæpe per Metonymiá pro tranquillitate conſcientiæ ponitur. Porrò hic regula obſeruanda eſt, quod eorum quæ natura ſeu certo quodam vinculo coniuncta ſunt, cum vnum dicitur, cætera intelligâtur, vnde fit, vt quodlibet horum trium vocabulorũ ſine alijs poſitum tantundé valeat, ac ſi omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Miſericordia & Pax ita natura coniuncta, vt vno poſito, cætera excludi non poſsint. Cum addit, A Deo patre, amplificat ſalutationem à cauſſa efficiente, ſeu ab autore eorum bonorum, quæ offert Euangelium Chriſti: vnde obſeruãdum, quod pij odio mundi, tyrannide Diaboli, & importunitate hoſtiũ preſsi, hinc ſe conſolentur, & opponant odio mundi gratiam Dei: Tyrannidi Diaboli, miſericordiá patris cœleſtis: Importunitati hoſtium momentaneæ, æterná pacem, quam donat rex pacis Dominus noſter Ieſus Chriſtus in ſe credentibus. Deinde & hoc obſeruandum eſt, quod eorundé bonorũ autoré & patrem & filium agnoſcat ſcriptura. Nam vt pater miſericordia ſua, & inenarrabili φιλανθρωπία, filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato, nos redemit: Ita filius obœdientia & ſanguinis effuſione idem pręſtitit, à quo nõ excluditur Spiritus ſanctus, qui nos vngit & ſanctificat, vt tantorum bonorũ capaces eſſe poſsimus. Eſt præterea & hoc obſeruãdum, quod Paulus vt plurimũ, quoties incidit in ſaluatoris mentionem, ſoleat cõiungere has quatuor voces, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio, nimirũ vt myſteriũ ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur. Prima enim vox Dominus, admonet pios potentiæ, victorię & dominij Chriſti Domini. Secunda vox Noſter, ſubiectionem & fidé requirit. ſi enim noſter eſt, ſerui ipſius ſumus. Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter, nobis in ſalutem datus, profecto nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus, de perſona & officio Chriſti concionatur, nimirũ quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cum miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tum fidei, qua in miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta. Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de recte conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, & de ordinandis oppidatim Epiſcopis, quemadmodũ ſupra in tractationis Methodo monuimus. Eſt autem obſeruandum hic primum, quod Paulus non velit ἀναρχίαν in Eccleſia, ſed quo omnia fiant ordine & decenter, vult aliqué vita & doctrina conſpicuũ præeſſe miniſtris ordinandis, & recte diſponẽdis omnibus in Eccleſia, qui caueat ne quid hæreſiũ oriatur. Breuiter, qui vt omnia rite agantur ſtudeat. Neq; tamen hinc ſtabilitur primatus Papæ, neq; tyrannica papalium Epiſcoporum αὐτονομία, & iuriſdictio, quam ſibi vendicant. Hi enim non Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruiunt, ſed in hoc totis viribus incumbunt, vt diuina bonitate lucem Euangelij accenſam, flumine ſanguinis piorum extinguant. Tametſi longe ſua opinione fruſtrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum eſt. Nam is facit, vt lux Euangelij accenſa magis ardeat.

Vt ea quæ deſiderantur, corrigas. Id eſt, vt quæ deſiderantur in Eccleſiaſtica ordinatione, recte diſponas. Nam Paulus iacto fundamento, vt videtur, aliò ſe contulit, vt qui fuerit non vnius nationis, ſed gentium Apoſtolus & doctor, relicto interim apud Cretéſes Tito, qui ea quę ipſe breui tempore non abſoluerat, diſponeret. Obſerua officium Epiſcopi in genere eſſe, omnia recte diſponere in Eccleſia.

Et conſtituas oppidatim Presbyteros. Pars præcipua muneris Epiſcopalis eſt, ordinare idoneos miniſtros verbi, ſine quibus Eccleſia Dei nec ædificari nec conſeruari poteſt. Fides enim ex auditu eſt, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros ſonat. Vnde Paulus miniſtros verbi œconomos myſteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Myſteriũ enim ſalutis maneret prorſus incognitum, niſi per miniſterium verbi reuelaretur. Vnde æſtimandum eſt, quanti oporteat nos facere miniſterium & eos, qui in ſcholis & templis pure docent. Porrò Presbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio eſt. Quemadmodum enim Latini ſeniores non tam eos, qui ætate præcedunt, quam qui honore & dignitate antecellunt, nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare conſueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemad-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quemadmodum ego tibi ordinaui. Id eſt, eo modo, quem tibi præſcripſi. Hoc eſt, per impoſitionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Siquis ſit inculpatus. Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id eſt, talis, qui non commiſerat crimen, ob quod in ius iuſte vocetur. Nam ἐγκαλεῖν ſignificat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id eſt, crimine vacans, ob quod in ius poſsit vocari. Nam cum turpe ſit doctori, cum culpa redarguit ipſum, non poteſt alios ſcelerum arguere, qui ipſe ſceleratus & criminoſus eſt, vt interim taceam, auditores plerunque Preſbyterorum ſcelera imitari.

Vnius vxoris maritus. Non dicit ſi quis fuerit vnius vxoris maritus, ſed ſi ſit talis, ſiue primam ſiue ſecundam &c. nunc habeat. Hic deſtruitur dogma Papiſticum & doctrina dæmoniorum de cœlibatu ſacerdotũ. Spiritus ſanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis vero Romanenſium omni ſuppliciorũ genere eos ſacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui ſanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt ſodomiticis, & nefandis libidinibus. Quidnam obſecro clarius eſſe ſymbolũ poteſt doctrinæ Demoniorum? Hinc diſcant pij miniſtri pluris facere Spiritus ſancti mandatum, quam Satanæ aſtutiſsimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara, pertraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papiſtarum poteſt illudere hunc locum, dum interpretantur Presbyterium maritum vnius vxoris, hoc eſt, vnius Eccleſiæ. Nam hoc cauillum confutat quod ſequitur.

Liberos habens fideles. Non enim leue argumentum eſt, cum innocentiæ parentum, tum legitimæ œconomicæ adminiſtrationis honeſtas & innocentia liberorum. Nam multũ refert quomodo quis ſit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixe docent. Hinc eſt quod parentes non careant culpa, ſi pueri adulti & male educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & ſuam & illorum ſalutem perdidit. Plato duabus de cauſis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia parentum in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; exiſtimat, quæ quidem emendari ac corrigi poſſe honeſta educatione arbitratus eſt, adeo vt diceret, caput rectæ inſtitutionis eſſe rectam educationem. Obſeruãdum ergo hic Primum eſt, parentibus nõ iniuſte imputari filiorum ſcelera, ſi eos non recte in pietate & correctione Domini inſtituant. Deinde, quod cum pietatis & honeſtatis domeſticæ, tum impietatis & malæ conſuetudinis parentum, argumentum ſit vita liberorũ. Verum ſi parentes in hac re ſuo fuerint functi officio, non ſunt culpandi quidem illi, ſed filij illorum grauius ſupplicium cum Deo, tum hominibus luent. Pręterea, monentur hic pueri pietatis & honeſtatis, vt parentum ſuorum decus ſua innocentia adaugeant.

Non in accuſatione luxuriæ. Id eſt, nõ ſint criminoſi aut infames ob laſciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobſequentes. Id eſt, qui iuſsui aut imperio ſuperiorum nolunt ſubijci, id quod euenire ſolet. ex blanda patrum indulgentia. Ambroſius rectiſsime vertit inobſequentes.

Oportet enim Epiſcopum inculpatum eſſe, tanquam Dei diſpenſatorem. Breuiter monuit qualéſnam velit Presbyteros eligi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quę neceſſario requirũtur in Epiſcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat eſſe immunis Epiſcopus. Deinde recitat virtutes, cũ quibus Epiſcopalis functio ornatur, tum quæ ſunt proprie Epiſcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendũ aduerſarios idoneus ſit. Primum ergo vult Epiſcopum inculpatũ eſſe, & rationem reddit, quia eſt diſpenſator ſeu œconomus in domo Dei, quæ eſt Eccleſia. Hic titulus Primum admonet Epiſcopũ, quam latè ipſius officium pateat, nimirũ vt ſolummodo ea promat, quæ ſunt ſui Domini. Nõ eſt

enim

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

enim diſpenſator humanarum traditionum, ſed myſteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundo, monet auditores quo in loco debeant habere miniſtos verbi, nimirum vt agnoſcant eos miniſtros Chriſti, & œconomos Dei. Tertio, hinc lucet, non eſſe œconomos Dei, Papiſtas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, ſed quæ Satanæ ſunt, promunt.

Non præfractum. Alij hic proteruum, alij ſuperbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo proprie redditur græca vox, nec tamē ideo culpandi ſunt interpretes, quorum hic mos eſt in transferendis græcis, vt cum propria quæ reſpōdent græcis, deſunt, vtātur nunc generibus pro ſpeciebus, nunc ſpecieb⁹ pro generib⁹, nunc tranſlatis, interdum vicinis, quemadmodum hoc loco factum eſt. Nam omnis qui eſt αὐθάδης, eſt ſuperbus, eſt proteruus, eſt præfractus, eſt contumax. Græca autem vox αὐθάδης, compoſita eſt ab αὐτὸς, id eſt, ipſe, & ἁδεῖν, placere, vt αὐθάδης ſit, quem noſtra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel ſelffgod, cui nihil placet niſi quod ipſe fecerit, quique ſibi ſuiſq; conſilijs tantum tribuit, vt alios eorumq; cōſilia ſuperbe & contumaciter cōtemnat, quo vicio nullum eſſe poteſt nocentius in Epiſcopo. Huius vicij cauſſa eſt perſuaſio quædā ſapientiæ & prudentiæ. adiuncta ſunt, ſuperbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum conſilia contemnere, ſuas opiniones mordicus tueri, vnde facilimus prolapſus eſt in hæreſes: ex quo facile intelligitur, quam debeat hoc vicium alienū eſſe ab Epiſcopo, qui non ſolum benigne alios erudire, verum etiam plerunque amice & attente aliena conſilia audire, eaque in multis ſequi debeat.

Non iracundum. Iratum fuiſſe legimus Moſen ob vitulum aureum, quem fuderant Iſraëlitæ, cum is in monte cum Domino eſſet. Fremuiſſe ſpiritu legimus ipſum Dominū. Prophetas ſæpe motos ob populi cæcitatē & ſcelera. Rurſus legimus Dominum prohibuiſſe iram. Verum has antilogias diſſoluet cauſarum diuerſitas, alia enim eſt ira, cuius cauſſa eſt zelus Dei & iuſticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnāda eſt. Ab hac generatur, quam hic vult Paulus alienam eſſe ab Epiſcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet ſibi adiuncta. Primum, iracundus non poteſt manſuete, blande, benigne & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Epiſcopo inprimis faciendum eſt, alioqui infirmos nō vt medicus ſanat, ſed vt carnifex cruciat. Deinde, quis eſt qui non ab iracundis tanquam à rabioſis canibus aufugit, tantum abeſt vt quiſquam vel amet talem, vel aliquid in rebus afflictis conſilij ab ipſo expetat.

Non vinoſum. Quantum ſit ebrietatis malum notius eſt, quam vt de eo aliquid afferam? Nam præter id quod grauiſſime Deū offendat ebrietas, impedit omnes actiones corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentē enim mouet de ſuo ſtatu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt proditiones, adulteria, ſtupra, homicidia, & quid non ſcelerum veſana ebrietas ſecum trahit? Lex æterna (inquit Auguſtinus) ebrietatem condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non niſi gratia conſeruandæ ſalutis admittit.

Non percuſſorem. Gladio ſpiritus vtetur Epiſcopus, nō pugnis aut fuſtibus, minas iræ Dei proponet inobœdiētibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitioſi puniri ſolēt, relinquat magiſtratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum. Hoc vicium eſt, quod non ſolum arguit inſignem diffidentiam de promiſsionibus Dei, qui ſe pro nobis ſolicitum eſſe affirmat, verum etiam in miniſtris verbi, cum ſit hoc vicium, præbet infirmis & extraneis anſam ſcandali, imo vt verbum Dei male audiat, facit. Quare deceret vt potius tenuiori cum victu tum veſtitu eſſent cōtenti, quam vt ſinerent religionem iſto nomine periclitari.

Sed hoſpitalem. Græca vox φιλόξενος ſignificat amantem hoſpitum & benignum erga hoſpites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam eſt amāter hoſpitio excipere, præſertim

ſertim domeſticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum affert ad ædificationem Eccleſiæ. Non enim ſolum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad ſimilem præſtandam egenis beneuolentiam.

Benignum. In græco eſt φιλάγαθον, id eſt, amantem bonos, vult enim vt Epiſcopus benigne complectatur eos, qui pie, honeſte, & ſancte viuunt, vt ipſius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum ſtudium.

Sobrium. Hic rurſus Latinus pro ſpecie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta etymon eum ſignificat, qui in omnibus rebus agendis ſeruat prudentiá, videlicet cú mens nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis ſolent eſſe amentes conſiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philoſophus hanc virtutem politicá appellat. Nam qui in republica viuit ſine moderatione affectuum, cum ſibi, tum alijs nó raro eſt exitio. Quare cum Epiſcopus præcipue illorum ſaluti conſulere debeat, quorum eſt Epiſcopus, non poteſt hac virtute carere ſine magno Eccleſiæ malo. Duplici enim nomine Epiſcopo vtilis eſt, cum quia illum ipſum in officio continet, ne potius ſuadentibus illis amentibus cóſiliarijs, hoc eſt, affectibus, quam verbo Dei quicquam agat in Eccleſia, tum exemplum prodeſt, cum alij mentem componunt ad exemplum Epiſcopi, videntes quantum ſit ornamentum viri mentis ſobrietas.

Iuſtum. Scilicet cum nemini iniuriam inferendo, tum nullius perſonam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium. In cultu Dei & pietate debet eſſe aſsiduus. ὅσιος enim dicitur quaſi ἄσιος, id eſt, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem diſcere poteſt, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit?

Continentem. Oportet Epiſcopum eſſe talem, qui non ſolum in victu ſit parcior, ſed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare poteſt. Sic enim hic temperantē exponit Athanaſius, vim græcæ vocis exprimens. HACTENVS oſtendit Paulus qualem deceat eſſe Epiſcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem eſſe in doctrina.

Tenacem fidelis ſermonis ſecundum doctrinam. Hæc vocabula penitius introſpectā multa continent. Vult Epiſcopum eſſe tenacem fidelis ſermonis, id eſt, verbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde primum obſeruandú eſt, quod tametſi diuina ſcriptura venas habeat inexhauſtas: Tamen oporteat Presbyterum ſeu paſtorem eſſe in ſacra ſcriptura & doctrina inſtructú, adeo vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli ſe patiatur. Secundo, requiritur ſeria confeſsio doctrinæ, vt nullis rebus abſterreatur, quin palam coram omnibus eam quam corde tenet, voce & vita confiteatur. Cum addit, ſecundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodeſſe ſtudeat. Huc enim pertinet officium Epiſcopi, vt ſanam doctriná, quæ prodeſt ad ædificationem doceat, nó vt inanibus ſpeculationibus incumbens proferat tandem abſtruſā quædam, quæ nullum vſum habent in exercitio pietatis. Hinc diſcāt miniſtri verbi, ſui eſſe muneris profectum Eccleſiæ ſibi commiſſæ quærere, & non ocium aut voluptates ſectari. Perſtringuntur præterea purpurati illi Epiſcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœleſtem, alij didicerunt quidē, ſed docēdi munus commiſerunt laruatis quibuſdam Papæ morionibus, hoc eſt, monachis.

Vt poſsit & exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere. Poſtquam recte docuit Epiſcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne fruſtra docuiſſe videatur, & confutatione, vt cōtradicentes, id eſt, aduerſarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipſe recte docuit, aduerſarij vel deprauent,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

prauent, vel prorſus ſophiſtica deſtruant. Vt enim boni paſtoris eſt nõ ſolum oues paſcere, verum etiam lupos arcere: Ita Epiſcopus doctrina ſana paſcat Eccleſiã, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam ſanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet afferentibus mortem æternam, vel ſanam per metalepſin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

Antitheſi ſeu argumento à contrario declarat, quantum referat Præsbyteros, vita ac doctrina eſſe ſinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui ſunt, qui de rebus nihili curioſius diſputant, quique ea ſcrutantur & proponunt auditoribus, quæ neque ad pietatem alendam, neque ad mores formandos faciunt. Hinc diſcant miniſtri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honeſtis moribus ſeruiant ad ædificationem. Diſcant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excurſus, & ſeſquipedalia verba minus ſectari. Simplex eſt enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

Mentium ſeductores, maxime ij, qui ſunt ex circumciſione.

Prauæ doctrinæ fructum potiſsimum expreſsit hac voce. Mens enim ſeducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in ſuperſtitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaque hic miniſtri verbi, ne ferant tales deceptores, neue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus eſt Chriſtus.

Quibus oportet ora obſtruere.

Id eſt, verbo Domini eos erroris cõuincere, & argutias illorum damnare.

Qui totas domus euertunt.

Vt excitet paſtores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit periculum. Multum eſſet, ſi de bonis ageretur & cõmodis præſentis vitæ, ſed nunc agitur de æternis bonis, quibus ſpoliant ſeductores eos, quos ſeducunt in errores. Hic admoneantur miniſtri, quod grauiſsime peccent, ſi aliena negotia ſectantes ſinant huiuſmodi ſeductores praua doctrina Eccleſiam Chriſti deuaſtare.

Quæ non oportet docentes.

Id eſt, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rurſus admoneantur fidelitatis præſtandæ in docendo, ne argutias inutiles ſectentur, aut traditiones hominum, relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc eſt Diaboli techna, vt lucro propoſito ſuos ſeruos, hoc eſt, hæreticos, ad ſtrenue faciendum officium excitet. Solet enim talibus machinis vti Diabolus ad euertendam domum Dei. Ambroſius dicit eos duplex lucrum quæſiuiſſe, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euerſam volentibus) & præputium. His ſimiles noſtra ætate ſunt omnium Monachorum ſectæ, quæ tametſi à ſe inuicem maxime diſſentiant, tamen in hoc conueniunt omnes, quod lucrum & honores quærant. Verum prius miniſter ſciat nullum eſſe præclarius lucrum, quam pietatem, piaque doctrina plurimas animas Chriſto lucrificare.

Dixit quidam ex ipſis proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, teſtimonium hoc verum eſt.

Verſus Epimenidis heroicus eſt, quem in hunc modum licet reddere mutato numero: *Cres ſemper piger eſt venter, mala beſtia, mendax.* In hoc verſu tribuit Cretenſibus, vanitatem, ſtupiditatem, ignauum ocium & gulã, à quibus vicijs miniſtros verbi omnino abſtinere neceſſe eſt, ſi modo quicquam à ſe recte geri velint. Obſeruãdum hic primum, taxandã eſſe illorum peruerſam opinionẽ, qui putant nefas eſſe ſententias ex prophanis ſcriptoribus

afferre in explicatione ſacrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vſu Ethnicorum ſcriptorum, nimirum vt ſeruiant ſacræ ſcripturæ, tãquam ancilla ſuæ reginæ. Quemadmodum enim Aegyptiaca ſpolia tabernaculo Dei ornando ſeruierunt: Ita artes & recta Philoſophorum dicta ſeruire debent Eccleſiæ Chriſti. Seruire, inquam, ne quis Philoſophorum ſententias abhorrentes à pietatē adducat ad euertendam ſanam doctrinam. Ariſtoteles, qui mundum æternum fuiſſe diſputat, cedat Moſi monſtranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium ſit de alijs. Sed de hac re dixi copioſe in enarratione Epiſtolæ ad Coloſſenſes cap. 2.

Propter quam cauſam argue ipſos ſeuere.

Secunda propoſitio eſt, primũ obſeruandum, quod pius miniſter non ſolum debeat recta docere, ſed arguere peruerſa docentes. Secundo confutantur hic, qui tantum volunt recta doceri, ſine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile eſt, ad faciendam fidem ſanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt ſibi cauendum eſſe, ne errorem tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & ſeuerius arguendos monet hæreticos, ſed breuius. Non vult Paulus conciones integras conſumi in declamationibus aduerſus hæreticos, ſed breuiter, quaſi abſcindi acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius ſit agendum.

Vt ſint ſani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quo ſpectare debeat Epiſcopi obiurgatio monet, Primum, vt ſint ſani in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hic vocat nugas, quas voluerunt Iudæi miſcere cũ puro Euangelio Chriſti. & tametſi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, ſuo tempore vſq; ad Aduentum Chriſti fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præſcripta, tamen poſtquam politia Moſis per Chriſtum ſublata eſt, recte fabuloſum & nugatorium dicitur, quicquid inde affertur ad obſcurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auerſantium veritatem.

Epexegeſis eſt. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hic obſeruandum eſt, quod puritas & ſanitas doctrinæ Chriſtianæ non poteſt ſtare cum traditionibus hominũ. Verum hic rurſus obſeruandum eſt, quod quemadmodũ hic locus damnat traditiones humanas, quibus puritas Euangelij contaminatur: Ita nõ patrocinatur ijs, qui hoc loco vel ſimilibus nixi, oẽs ab Eccleſia ceremonias ſublatas volũt. Nã Paulus hic diſerte ſignificat, quæ mãdata hominũ improbet, nimirũ ea, quę à veritate abducunt, non ea, quæ publici miniſterij cauſſa pie cõſtituta ſunt. Ipſe enim Paulus Corinthijs ſcribens, vult omnia decẽter fieri, id quod nõ poteſt fieri ſine externis ritibus. Iudæi aũt & Papiſtæ volebant traditiones ſuas cultũ Dei eſſe, id quod Paulus & verbũ Dei improbat. Nam verum cultus Dei eſt opus à Deo mãdatum, factum ex fide, in gloriam Dei principaliter. Quod autẽ debeat eſſe opus à Deo mandatum, ex eo manifeſtum eſt, quod dominus ſua voce pronunciet, fruſtra ſe coli mandatis hominũ. Deinde quod debeat ex fide fieri, conuincit illa Apoſtoli ſententia: Quicquid nõ fit ex fide, eſt peccatũ. Item, Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. Finis cõprobatur Chriſti teſtimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt glorificetur pater veſter cœleſtis. Eſa. 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriá meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanę, cum nec verbum Dei habent, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, ſed vt inde conſequantur Pſeudochriſtiani iuſticiá, beneficijs Chriſti, id eſt, paſsione & morte adeoq; ſacerdotio & regno Chriſti ſpretis, quomodo cultus eſſe poterunt? vide Philippũ in loco de ceremonijs.

Omnia quidem munda mundis, ſed pollutis & infidelibus nihil eſt mundum.

Hac ſententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, aſſerens in his Chriſtianam libertatem. Significat enim non ſolum hac ſententia ſublatum eſſe diſcrimen ciborum quod erat in veteri teſtamẽto, verum etiá, quod Chriſtiani huiuſmodi obſeruationibus, ſiue veteribus, ſiue nouis, nõ debeant grauari. Hic primum obſeruandũ eſt, quod ad fidelẽ miniſtrum verbi pertineat libertatem Chriſtianam tueri, idq; propter has cauſas, quarũ prima eſt, ne laqueus ſeruitutis inijciatur cõſcientijs, quẽadmodũ in Papatu factũ videmus, vbi grauius pecatum putabatur veſci carnibus die veneris, quá vllum præceptũ Dei violare.

Secunda,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Secunda, vt puritas doctrinæ ſanæ his ſordibus nõ contaminetur. Tertia, vt his næuis omiſsis, homines ſe exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perſtringuntur hic Romanẽſes, qui hoc Pauli dictũ contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Eccleſiam, quam vnquam habuerunt in veteri teſtamento Iudæi. Sed quid dicemus ad ſcripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda ꝓnunciat eſſe? Reſpõdeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ergo naturas & ſubſtantias rerum ſcriptura nõ pronunciat immundas. Quare de vſu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligẽda ſunt, vt munda dicuntur, quorũ vſus fuit conceſſus, immunda verò, quorum vſus ad tempus erat interdictus. Huc facit Auguſtini ſententia, qui hunc Pauli locũ ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, ſecundum naturam, in qua creata ſunt, non tamen omnia ſecundum ſignificationem munda primo populo Iudęorum. Nec nobis omnia vel propter ſalutem corporis, vel propter conſuetudinem humanæ ſocietatis, apta ſunt, ſed cum ſua cuique redduntur, & naturalẽ ordinem ſeruant, omnia munda ſunt mundis. Immundis autẽ & infidelibus nihil eſt mundum, hęc Auguſtinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id eſt, credentes: Ita immũdos appellat omnes, qui adhuc in ſuis peccatis hærent, & viuunt impie, ſine vera fide in Chriſtum. Hic obſeruandum, quod quemadmodum vſus rerũ pijs & fidelibus cõceſſus eſt, & purus: Ita impijs immunda ſunt omnia, nõ quidem natura (vt dictum eſt) ſed attactu & vſu impurorum, qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc, quanta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hoſtibus fidei in mũdo. Illæ creatæ ſunt, vt ſeruiãt pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipſorum gulæ & luxui ſeruiant.

Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia.

Cauſſam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata eſt errore, dum fide vacui nõ intelligunt quis ſit verus cultus Dei, putantes cultum Dei conſiſtere in externis ritibus & ceremonijs. Cõſcientia verò inquinata eſt iudicio falſo, dũ videlicet ſe vel alios damnant, aut excuſant ſeu iuſtificant propter vſum rerum, nõ intelligentes Chriſtianam libertatẽ, ſed κακοζηλίᾳ quadam Moſaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Chriſtiani ſunt liberi, Coloſſ. 2. Obſeruandum itaque hoc loco eſt, quod nihil ſit purum homini, niſi mens & conſcientia prius ſint puræ, quantumuis ſplendeant externa opera.

Deum confitentur ſe ſcire, ſed factis negant, cum ſint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Antypophora eſt, per quam à poſteriori ſeu à fructu, qualesnam ſint illi glorioſuli, oſtendit, & eſt firma demonſtratio in theologia. Quorumcũque opera ſunt impia & ſacrilega, illi quoque ſunt impij & ſacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera ſeductorum iſtorum, qui volũt Chriſtianam libertatem traditionibus hominũ conſpurcare & infringere, ſunt impia & ſacrilega. Ergo illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi, quantumuis magno ſpiritu gloriẽtur ſe Deum ſcire, eumq; colere. Minor enumeratione probatur, ſunt enim inquit, abominabiles, inobœdientes, & ad omne opus bonũ reprobi. Abominabiles quidẽ, quia Deus eos abominatur tanquam prophanos & fœdos. Hoc probatur ſequenti membro, quia ſunt inobœdiẽtes, vt qui verbo Dei per miniſtros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rurſus probatur tertiò membro, quia ad omne opus bonum ſunt reprobi. Hinc primum obſeruandum eſt, quod non ex verbis, non ex multarum rerũ ſcientia iudicandũ ſit de pietate hominis, ſed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente eſt, indicia ſunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iuſticiam iuſtus eſt. Item, Non poteſt arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides ſcaturigo eſt, vnde manat vitæ innocentia & ſtudium pietatis & honeſtatis: Ita infidelitas eſt camerina omnium ſcelerum & flagitiorum. Deinde obſeruãdum, quo in loco Deus omnes, qui ſuo verbo non credunt, & iuxta illud non viuũt, habeat, nimirum quod eos tãquam prophanos & fœdiſsimos abominetur, donec reſipiſcant, & illorum corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Tertio, admoneat ſingulos, præſertim miniſtros verbi, hæc grauiſsima Pauli ſententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his ſeductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipſis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum alijs paraſſent arcam, per quam à diluuio liberati ſunt, ipſi in diluuio ſubmerſi perierunt.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Epiſcopus ea, quæ ſanæ doctrinæ congruant, doceat, ſingulos ſui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipſorum ætas & conditio poſtulant: ſit ipſe alijs omnibus probatus typus & exemplar, ne aduerſarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præſertim cum ipſa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis ſtudium inuitet.

Ordo ſecundi Capitis.

Poſtquam in primo capite quales Epiſcopos eligi, quoſque reprehendi velit, oſtenderat Paulus: Nunc oportune in hoc capite primum Epiſcopum ſui admonet officij (id quod ſupra tertiam huius Epiſtolæ propoſitionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuerſatione & vita, quæ decet ſanam doctrinam (quod nobis eſt quarta propoſitio) diſſerit. Mox Epiſcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propoſitionem retulimus.) His omnibus ſubnectit rationem generalem à cauſis efficientibus, & finalibus, vbi ſummam Euangelij, & cauſas iuſtificationis miro compendio complectitur. Poſtremo, breui & exhortatoria concluſione caput hoc ſecundum claudit.

EXEGESSIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AT tu loquere, quæ decent ſanam doctrinam.

Tertia propoſitio eſt huius Epiſtolæ, cuius ſenſus hic eſt. Cum ſana doctrina ſit, quæ mentem à morbo, & labe peccati ſanat & liberat, dum promiſsio Dei prædicatur, & acceptatur fide, par eſt, vt ea quoque doceas, quæ decent hanc ſanam doctrinam, eamq; ornant. Decet autem, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non ſolum pietas in mente reſideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam recte inſtituant ſinguli, pro decore ſuæ ætatis, ſexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obſerua: Prius, quod non ſatis ſit, ſi Epiſcopus tradat recte iuſtificationis articulum, niſi etiam ſedulus ſit in doctrina morum. Poſterius, quod debeat Epiſcopus pro ſuo iure non obtemperantes ſeuerius caſtigare. Nam ad legitimam morum inſtitutionem pertinet non ſolum doctrina, verum etiam correptio & caſtigatio in ceſſantibus.

Senes vt ſobrij ſint, graues, temperantes, ſani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationem exponit, quid ſana doctrina in ſingulorum morib⁹ & vita poſtulet: ac primum enumerat virtutes, quæ ſenium pium potiſsimum ornãt, atque eas præcipue commemorat, quarum oppoſitis vicijs, vt plurimũ ſenes obnoxij eſſe cõſueuerunt. Inter has primo loco ſobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentiæ turpiſsimo & nõ raro in ſenibus vicio opponitur. Vt enim mẽte ebrietate ſopita omnia pietatis exercitia, quæ in ſenibus maxime vigere deberent, ſopiãtur oportet: Ita ſobrietate vigiliq; mẽte, in omnibus rebus honeſtis facilimũ curſum eſſe, nemo nõ fatebitur. Secundo loco grauitatẽ ponit, quã Græci σεμνότητα vocãt, nimirum, cum mores ita cõpoſiti ſunt, vt nil cõſpiciatur, niſi quod ſapiat ſeriam quãdam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira ſenum multorũ leuitas, & morum pluſquã iuuenilis incõſtantia. Tertio loco ponit temperantiã, quæ Græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primũ caput. Huic exaduerſo collocantur ſenũ difficultas, moroſitas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt ſenes repueraſcere, ne dicam ſtulteſcere, videantur. Quarto loco vult, vt ſenes ſint ſani, id eſt, puri & integri in fide erga Deũ, caritate erga proximum, & tolerantia, ſine qua nec fides nec caritas ſeruari poſſunt, præſertim cum ſenes multa quotidie videre cogãtur, quę offendũt. Hic obſerua quam appoſite tribus membris perfectionem Chriſtianam complexus ſit Paulus. Primũ membrum fides, ſub qua cõprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ ſunt, vt ſunt ſpes, dilectio Dei, timor,

mor,inuocatio, atque gratiarum actio, & aliæ quas prima tabula requirit. Secundum membrum eſt caritas,quæ ad omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſe extendit.Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet,inferioribus parcit,paribus æqua largitur. Breuiter, cuique ſuum,imo cuique de ſuo tribuit. Tertium membrum eſt patiẽtia,cum fidei tum caritatis quędam conſeruatrix. Vt enim in patientia ſub cruce excutit fidem & caritatem : ita patientia verbo Dei ſe ſubijcit,exercet,auget & conſeruat vtramque.

Anus ſimiliter vt in ſtatu, qui ſanctimoniam deceat,non calumniatrices,non multo vino ſeruientes, quæ honeſta ſunt doceant, vt poſſint inſtruere adoleſcentulas,vt maritos ſuos diligant, vt liberos ament, vt honeſtæ ſint, puræ, domi manentes, bonæ, ſubiectæ ſuis viris.

Hoc eſt,anus ſeruent decorum ſanctum in ſuis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huis decori genus,mox ſpecies ſubijciens. Prima ſpecies decori, quod requirit, eſt veritas, & ſuauitas linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius veneno & malo vide copioſe Eraſmum de lingua. Altera ſpecies decori eſt, ſobrietas vitæ.Quid enim turpius eſſe poteſt in vetulis,quam ebrietas?Deinde vult eas,quę honeſta ſunt docere, hoc eſt,vult eas eſſe honeſtatis magiſtras. An non Paulus Timotheo ſcribens inquit,Mulieri vt doceat nõ permitto,hic autẽ vt doceant aniculæ iubet?Reſpõdeo,publice docere mulieribus interdictum eſt,non autem domi. Porrò,ea quæ ſequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quam explicatione vt cognoſcantur.

Ne ſermo Dei blaſphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum ſenum,anuum & adoleſcentularum,& deberet hæc ratio plus mouere homines,quam omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi.Nam ſignificat honeſtate morum ornari verbum Dei,& contrà turpibus moribus fœdari quodammodo,adeoque gloriam Dei, quantum in hominibus eſt,diminui.

Adoleſcentes ſimiliter adhortare, vt ſint modeſti.

Requirit ab adoleſcentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus ſeruat prudẽtiam, vt iam aliquoties dictum eſt,ſed cur hanc ſolam requirit?nunquam poteſt eſſe ſola,habet enim comites omnes virtutes,iuſtitiam,temperantiam, ſobrietatem, veritatem,candorem,grauitatem,dexteritatem & alias, quas Paulus hic breuitatis gratia nõ enumerat,ſed ſub genere complectitur.

Per omnia prębens teipſum exemplar bonorum morum.

Pars tertiæ propoſitionis eſt de doctrina & moribus Epiſcopi,& eſt ſenſus : Tu qui alios doces,fac, vt eorum quæ doces, ſis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant ſpeculũ rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum eſt quantum referat,vt qui docet alios,ipſa quæ docet,vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, ſanum ſermonem,irreprehenſibilem.

Eſt hic Eclipſis verbi, quæ ſatis hic obſcuram orationem reddit,ſubintelligitur enim oſtende,aut aliud ſimile. Eſt autem generis in ſpecies diſtributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat eſſe typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem,vt iuuenilibus corruptelis & illecebris non ſinat ſe corrumpi. Continet autem integritas omnes virtutes,quæ modum ſeruant in dictis,factis aut geſtibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honeſtam componit adoleſcentum animos. Requirit ſanum ſermonem, & irreprehenſibilem, vt ſingula ſuo loco dicantur: & caueatur, ne quid per temeritatem effutiat,quod reprehenſione ſit dignum.

Vt aduerſarius reuereatur, nihil habens, quod de vobis dicat mali.

Tametſi plures fines ſunt, cur Epiſcopus his virtutibus ſtudeat vt emineat, vnum tamẽ hic ponere ſatis eſſe duxit,qui merito Epiſcopum excitare debeat ad præſtandum officium. Hic obſeruãdum quod dupliciter peccant miniſtri verbi ſcelerate viuentes. Primum enim mandatum Dei

violantes,iram Dei ſibi theſauriſant. Deinde,alios ad peccandum liberius & ſecurius ſuo exemplo inuitant:vnde & duplici pœna ſe dignos eſſe ſciant. Hic locum habet doctrina de ſcandalo,de quo conſulendi ſunt loci Philippi.

Seruos hortare, vt ſuis dominis ſubijciant ſeſe.

Partes officij ſeruorum enumerat, ac primo loco ſuo more genus collocat, nimirum ſubiectionem. Vnde obſeruandum quod Deus approbet gradus inter homines, vt alij poſsint eſſe domini,alij ſerui,cōtra barbaricam ἀναρχίαν anabaptiſtarum. Deinde diſcant hinc ſerui pij,quod ipſorum ſubiectio & opera ſeruilia placeant Deo,ſi modo ex fide fiant.

In omnibus placere ſtudentes.

Hic genus pro ſpecie ponitur. In omnibus enim ſcilicet licitis, hoc eſt, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quam hominibus obtemperandum eſt. Exemplum ſit Daniel & Ioſeph, & alij multi pij, qui impijs etiam dominis præſtiterunt ſummam obœdientiam,ſed vſque ad aras,vt dici ſolet.

Non reſponſatores.

Hoc eſt, ſerui debent abſque omni contumacia benigne omnia agere, & non proterue imperio dominorum ſuorum contradicere. Proterua enim dicacitas, nō ſolum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia,& fide prorſus vacuum.

Non ſuffurantes.

Debent ſerui dominorum ſuorum bona augere, nihil per dolum ſurripientes,id quod in ſeruis vulgatiſsim ūputatur.

Sed fidem omnem oſtendentes.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præſtent ſerui in omnibus,non ad oculum ſeruientes, vt plerique facere conſueuerunt. Rationem pulcerrimam & veriſsimam his ſubiungit Ambroſius, inquiens: Nemo fidem Dei cuſtodiens,infidelis poteſt eſſe hominibus.

Vt doctrinam ſeruatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

Efficaciſsimum hoc argumentum ad retinendum omnes in officio eſſe deberet. Et tametſi generalis ratio ſuperiorum hypotheſium eſſe videtur,tamen potiſsimum in eruditionem & cōſolationem ſeruorum hoc loco adhibetur. Nā & docet ſeruos, quod ipſorum ſeruiles operæ placeant Deo, ne abiectiora, & quæ parum decora videntur,refugerent, conſolatur eos & monet, quod doctrina ſeruatoris noſtri illa ipſa ſeruili obœdientia ornetur, vtut in ſpeciem quod agitur à ſeruis, contemtibile eſſe videatur : atque ita fides non ſolum bonorum operum effectrix eſt, verum etiam facit, vt ipſa opera Euangelio ornamento ſint, quare nullum maius operum decus eſſe poteſt.

Apparuit enim gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, ſobrie, & pie, & iuſte viuamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem, & apparitionem gloriæ magni Dei, ac Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis,vt redimeret nos ab omni iniquitate,& purificaret ſibijpſi populum peculiarem,ſectatorem bonorum operum.

Superioribus hypotheſibus de recte, vt decet ſanam doctrinam, formanda vita, efficacem rationé, eamq; communem, nimirum à fine profeſſionis noſtræ, & redētionis per Chriſtum præſtitæ ſubijcit. Summa autem rationis hoc Enthymemate abſoluitur. Deus ex mera ſua gratia ideo dedit filium liberatorem, vt nos liberati à peccato,ſobrie, & iuſte, & pie viuamus,expectantes promiſſa bona. Ergo par eſt,modo velimus promiſſa bona conſequi,vt ita viuamus,quemadmodum noſtræ vocationis ratio poſtulat. Obſeruanda in primis doctrina,eos quidem qui vane de fide gloriantur,citra morū emendationem arguens vanitatis, pios vero confirmans & vrgens, vt in pietatis ſtudio, poſtquā Chriſtū recte didicerunt,perſeuerent. Nam is demū beatus iudicabitur,qui vſque ad finem perſeueraue-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

uerauerit. Nõ enim ita liberati ſumus à iure legis, quæ perpetua voluntatis Dei norma eſt, vt poſtea liceat nobis impietati, & carnalibus deſiderijs indulgere: verum potius, vt totis viribus bellum indicamus vniuerſæ viciorũ cateruæ, muniti panopolia Chriſtiana, cõtra omnes inſultus Diaboli, carnis noſtrę, & improbitatis mũdi. Hi tres veluti iurati noſtri hoſtes nunquã ſtertunt, ſed perpetuo ſtant in armis vt incautos obruant, & obrutos perdãt. Atque hæc eſt ſumma præſentis rationis. Verũ quia in ipſa, tum ſummã totius Euangelij, tum vitæ Chriſtianæ regulam paucisſimis verbis ſanctisſimoque cõpendio cõplexus eſt Paulus, volo ſingulas partes huius præclaræ ac pluſquam aureæ ſententiæ excutere, ita futurum ſpero, vt cauſſas iuſtificationis noſtræ, modum & finem luce clarius perſpiciamus.

GRATIA DEI, hoc eſt, Euangelium de Ieſu Chriſto, quem Deus pater ex mera gratia & miſericordia mundo dedit Saluatorem. hæc enim omnia gratiæ nomine hic intelligenda ſunt. Habes itaque hoc loco primum cauſſam antegreſſam ſeu προηγουμένην ſalutis generis humani: Habes etiam cauſſam inſtrumentalem, per quam offertur ſalus, nimirum Euangelium: habes itidem materiam, nimirum Chriſtum Dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obſeruandum diſcrimen Legis & Euangelij à proprijs effectibus ſumtum. Euangelium eſt ſalutaris doctrina, id eſt, ſalutem nuncians et offerens. Lex vero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARARVIT, ſignificatur clara ſalutis prædicatio, non obſcura, qualis fuit in veteri teſtamento, quando inuoluta erat typis & vmbris, paucis quibuſdam ex vnica Iudæorum gente obſcure cognita, quantum tum ſatis erat credentibus in ſalutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quod cum contra Iudaicum errorem, exiſtimantium Meſsiam ad ſe ſolos pertinere, tum etiam contra tentationem de particularitate adiectum eſt. Gratia enim omnibus offertur. Si quis itaque eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illuceſcentis inſtar Solis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his verbis duo docet pios, qui volunt eſſe participes illuceſcentis gratiæ. Prius eſt, quid omittere eos oportet. Poſterius quid facere deceat, quæ duo Chriſtianorum bene viuendi regulam continent. Porrò, ea quæ omittere oportet, duobus generibus cõplexus eſt Paulus: Alterum impietas eſt, alterum mundana concupiſcentia. Sub impietate, vt ſub genere, omnia cõmiſſa peccata immediate contra Deum collocantur, vt ſunt ſuperſtitio, diffidentia, vacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quæ aduerſus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiſcentijs ponito inobœdientiam, iram, conuitia, lites, æmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hic breuitatis gratia in generis ambitu contineri intelliguntur. Atque hæc prima pars regulæ Chriſtianæ vitæ eſt, quam qui negligit Chriſtianus eſſe non poteſt. Quare vnuſquiſque ſuæ ſalutis ſit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera, nemo ſeipſum decipiat, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Huc pertinet Fulgentij ſanctisſima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remiſsione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus eſt ad ignoſcendum. In hoc multo, nihil deeſt, in quo & omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors eſt. Deinde quid faciendum pijs dum viuunt in hac ſocietate, tribus membris abſoluit, quæ membra, quæ generalia ſunt, pro ſuis ſpeciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS cõplectitur omnes virtutes, quæ nos ipſos attingunt, vt ſunt ſobrietas mentis, & vitæ modeſtia, affectus placidi, temperantia, &c. vide ſupra in primo capite declarationem huius vocis. IVSTICIA omnes virtutes, quibus cum proximo agendum eſt, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuerſum, vt timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem, &c. ſua cõplectitur latitudine. Obſeruandum hic, quam miro compendio vitam & mores Chriſtianos complexus ſit Paulus. Dignus proinde hic locus eſt, non dico vt aureis literis ſcribatur, ſed potius vt intimis penetralibus cordis inſculptus, perpetuo noſtri officij nos admoneat, & ad vitam noſtra profeſsione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non ſatis eſt vno die aut breui tempore recte viuere. Vocatio enim noſtra ſanctam vitam, eamque perpetuo duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum vt res ſperatas & creditas, videlicet æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta ſunt bona conſequamur, per aduentum Saluatoris noſtri. Poſuit enim metonymia hebraica ſpem pro rebus ſperatis. Hic obſerua, confirmari fidem aduentus Chriſti ad iudicium, reſurrectionis mortuorum & vitę æternæ. Hęc enim vita contingit per aduentum Chriſti, quod fieri nequit ſine reſurrectione. Temporis circumſtantia ſubiungitur, quæ eſt apparitio gloriæ magni Dei, id eſt, aduentus glorioſus, non humi-

lis,qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton Magni, adiecit vt non patrem maiorem filio doceret, quemadmodũ impij Arriani ſacrilege mentiuntur, verũ vt ſignificaret Chriſtum noſtrum,magnum ſatis ac potentem eſſe ad promiſſa præſtanda,ne quis carnis ſecutus imaginationem,de his promiſsis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorſus de cauſis naturalibus diſputationes,quoties ſalutis noſtræ negocium agitur,& ſtatuendum, quod nihil ſit impoſsibile apud eũ,qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius ſubmittamus nos verbo Dei,& dicamus cum virgine matre: Fiat nobis ſecundum verbum tuum. Quis autem ſit ille magnus,indicat,cum ſubiungit: Et Saluatoris noſtri, nam vtrumque epitheton,videlicet magni Dei & Saluatoris ad Chriſtum referendum eſt, nec parum cõſolationis hæc epitheta afferunt pijs mentibus.Prius enim monet,quod poſsit hic Saluator præſtare quod promiſerat,vt qui magnus & omnipotens Deus exiſtat.Poſterius docet quod velit illud ipſum præſtare,quod promiſerat. Nã ſe noſtrũ Saluatorẽ eſſe fatetur. Nõ ergo veniet hic iudex,damnaturus credentes,ſed ſeruaturus,vniuerſa incredulorum turba iuſſa in ignem æternum diſcedere.Modus,quo Saluator eſt factus,ſequitur: QVI DEDIT,inquit, SEIPSVM PRO NOBIS. Eſt enim victima factus pro nobis. Singula verba ſingularem Emphaſin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, ſed ſeipſum in mortem, vt ſua morte mortis imperium deſtrueret, idque non pro benemeritis, ſed pro nobis ingratis,proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quam ſcrutandũ myſterium. Hic conquieſcat caro,ac fides nitatur promiſsis huius ſeruatoris,ita futurum eſt,vt quod caro non percipit,ſpiritus eo fruatur,per eundem noſtrum ſeruatorem Ieſum Chriſtum. Finis ſequitur, VT REDIMERET, &c. hic multa obſeruanda ſunt. Primum, quod ſine morte Chriſti nulla ſit redemtio. Secundo,quod non ab vno peccato tantum, ſed ab omni iniquitate, id eſt, ab omni peccato, nimirum originali & actuali, magno & paruo.Nam cum peccatum iniquitas eſt, vt definit Ioannes, & Chriſtus redemit ab omni iniquitate, ſequitur quod ſoli Chriſto omnis remiſsio peccatorum debeatur. Tertio,deſtruitur hic,Primum error eorum, qui Chriſtũ paſſum ſolummodo pro originali peccato docuerunt,nos autem alia debere ſatisfactionibus,neſcio quibus,abolere. Deinde etiam error Papiſtarũ hic confutatur,qui operibus ſuis tribuunt honorẽ Chriſto debitum,quare nulla ſuperbia,neque maior, neque magis abominabilis eſſe poteſt. Quarto hic admonemur de fuga peccatorum.Quid enim indignius tanta redemtione eſſe poteſt, quam ea ſpreta peccatis indulgere,quod nihil aliud eſt quam redemtionem oblatam cõſpurcare & contemnere,Redemtionis finis ſequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM, Hic redemtionis finis aculeos habet ad ſancte formandam vitam acutiſsimos.Primum enim purgandi verbum monet, nequaquam decere, vt nos qui ſanguine precioſo Chriſti purgati ſumus à peccato, rurſus nos peccatorum ſordibus maculemus, quod nihil aliud eſt quam Chriſti precioſum ſanguinem pedibus conculcare,qua re nullum ſacrilegium execrabilius eſſe poteſt.Deinde additur, SIBI IPSI,ſignificans nos non amplius eſſe noſtri iuris,ſed ipſius imperio,cuius ſanguine ſumus redemti,obnoxios.Quare decet,vt iuſſa liberatoris noſtri ex animo faciamus excuſſo iugo ſeruitutis,quo premebamur ſub regno Satanæ.Porro populum peculiarem vocat, Græce ſignificantius περιούσιον, eum qui, vt res ſui domini tantum curet,ab ipſo Domino è numero aliorum electus eſt. Non ergo debet hic populus rebus Domini ſui neglectis, alijs populis eſſe ſimilis,qui ea quæ caro & mundus ſuadent,facit potius,quam quæ Deo placent. Poſtremo addit, SECTATOREM BONORVM OPERVM. Græca vox ardentiſsimum zelum requirit ad præſtanda opera bona.Non itaque par eſt eſſe ſegnes,ſed feruidos & acres ad præſtanda quæ Deus requirit opera. Obſeruanda proinde hoc loco non ſolum neceſsitas bonorum operum,verum etiã fuga voluntarij peccati.Vbi enim talis feruor eſt,& ardens zelus pietatis,iuſticię & ſobrietatis,ibi voluntarium peccatum nullum adeſſe poteſt. Nam vbi voluntarium peccatum eſt,ibi Spiritus ſanctus non eſt.Vbi autem Spiritus ſanctus nõ eſt,ibi nec fides eſſe poteſt. Vbi non eſt fides,ibi nihil eſt rectum,nihil Deo placens. Ex his itaque conſequitur, nulla poſſe adeſſe bona opera, vbi peccatur voluntarie. Hæc igitur alta mente reponenda ſunt de fine redemtionis ſeu regenerationis, quo etiam ſpectat illa ad Epheſ.2.ſententia: Gratia eſtis ſeruati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum eſt, non ex operibus,ne quis glorietur.Ipſius enim ſumus factura,creati in Chriſto Ieſu ad bona opera,quæ præparauit Deus,vt in ipſis ambulemus.Refrenemus igitur voluntatem carnis,& ſubiugemus ipſam magis ac magis imperio Spiritus,petamus auxilium à Deo contra inſidias Diaboli,carnis importunitatem, & mundi improbam conuerſationem, ne his victi excutiamus fidem, qua amiſſa,nihil præter extremam perniciem reliquum eſt.

Hæc loquere & exhortare. Concluſiuncula eſt ſuperiorum hypotheſium, in qua ſuum Epiſcopum excitat Paulus ad ſeriam diligentiam in officio præſtandam. Loquere, id eſt, doce ignauos ſanam doctrinam. Hortare, ſcilicet deſides, quos docuiſti.

Reprehende cum omni imperio. Scilicet non obſequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet paſtor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Deſides, qui calcaribus vrgendi ſunt: Inobœdientes & contumaces, qui ſunt ſeuerius obiurgandi. Hic ergo monetur Epiſcopus & quilibet paſtor, vt recte ſecet ſermonem Domini, & ſingulas eius partes recte applicet, vt omnes fiant, vt ſupra dictum eſt, ſani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Epiſcopus cogitet, ſe fungi vice CHRISTI. Quare non decet Epiſcopum, tanquam priuatum hominem, ſegnius aut mollius agere, ſed tanquam Legatum ſummi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere.

Nemo te contemnat. Hac huius concluſionis appendice, cum ipſum Titum, tum Cretenſes ſui monet officij. Titum quidẽ, vt agat omnia, ſiue doceat, ſiue hortetur, ſiue obiurget, vt nullus poſsit eum merito contemnere, neq; propter vitam, neque propter doctrinã, quod fit, dum omnia ſobria grauitate, & graui ſobrietate (ſine quibus autoritatẽ intercidere neceſſe eſt) quaſi cõdiuntur. Cretenſes vero, vt non aſpere neque malicioſe accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent ſe, ac in viam redeant, ſcientes, quod non ipſorum ignominia, ſed ſalus quæratur. Hic primum obſeruent omnes miniſtri verbi, vt caueant ne ſibijpſi ſint cauſſa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit: quorum alij potationibus, alij ſcurrilibus ſermonibus, alij leuitate morum & inconſtantiã, alij alijs modis ſibi & miniſterio accerſunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerẽtur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos miniſtros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in ſalutem commiſsi ſibi gregis Chriſti.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Subditi ſuperioribus debitam præſtent obœdientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua ſibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipſi fuerint, & quales nunc ſint ex benignitate Dei. Contentiones ſophiſticas, ac hæreticos admonitos vitent.

Ordo Capitis tertij.

Aptiſsimus ordo eſt. Poſtquam enim in ſecundo capite hypotheſes quaſdam enumeraſſet de pie formanda vita, hic oportune ex Rhetorum præſcripto, eas omnes ad certas theſes, nempe duas reuocat. Quarum prima eſt, Omnes magiſtratui obœdientiam præſtent. Poſterior, omnes colant inter ſeſe mutuam dilectionem, & iuuent ſe mutuis officijs. Sed ſi priorem conferas cum poſteriori, erit eius quædam hypotheſis, atque ideo illam ſupra feci huius Epiſtolæ quartam propoſitionem, ſub qua complexus ſum cum theſi de obœdientia erga magiſtratum, omnes ſuperiores hypotheſes. Huic theſi ſubiungit confirmationem geminam, mox breuem concluſionem addens, atque hæc eſt PRIMA *pars huius capitis, conſtans propoſitione, confirmatione, & concluſione.* SECVNDA *pars capitis eſt, de vitandis quæſtionibus ſophiſticis, quam fecimus ſupra quintam huius Epiſtolæ propoſitionem. Huic confirmationem addit, ac ita ſecunda pars capitis conſtat propoſitione & confirmatione.* TERTIA *pars capitis eſt, de vitandis hæreticis, quam partem ſupra fecimus ſextam propoſitionem huius Epiſtolæ, addit & huic rationem, atque ita fit bimembris, conſtans propoſitione & confirmatione. Quæ ſequuntur ſunt familiaria quædam & ſalutationes, quibus conſuetum eſt claudi Epiſtolas.*

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADMONETO ipſos, vt principatibus & poteſtatibus ſubiecti ſint, vt obtemperent.

Obſerua hic primum quod Chriſtiani debeant obœdientiam magiſtratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptiſtæ, qui magiſtratum ciuilem è medio ſublatum eſſe volunt.

Vt ad omne opus bonum ſint parati, ne de quoquam male dicant, ne ſint pugnaces, ſed modeſti, omnem exhibentes manſuetudinem erga omnes homines.

In hac theſi ſuperiores ſecundi capitis hypotheſes contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expreſsius deliniret Apoſtolus. primum enim ſublatũ vult contemtũ proximi, qui à ſuperbia ortũ trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & manſuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια Græcis eſt, quæ proprie virtus eſt, ex ſincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minime turbata. Hæc omnia in meliorem partem accipit, non ſequens ἀκριβοδίκαιον, ideoque fouet proximũ, & non propter leuia errata vel contemnit vel reijcit. Poſterior, manſuetudo eſt Græcis πρᾳότης, quam Plato definit tranquillitatem & ſtatum mentis, qui efficit vt qui illa præditus eſt, non facile commoueatur. Obſeruandum itaque hoc loco, quod, quemadmodũ ſuperbia ſiue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadẽ promoueant & alant humanitas & mãſuetudo. Nota diſtributionis ad ſtatus & conditiones hominum referenda eſt. Nullus enim ſtatus, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanũ & manſuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, ſeruientes cupiditatibus & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odioſi, alij alios odio proſequentes.

Ratio propoſitionis prior ſumta eſt à conſideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxij ſumus. Huc illud Chriſti de trabe & feſtuca. A cute enim aliorum vicia cernimus, noſtra vel non conſideramus, vel vt leuia contemnimus. Quare ad fouendam mutuam dilectionem, non parum facit propria vicia cõſiderare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum alijs, quos videmus in eodem nobiſcum hęrere luto. Ex hoc ergo loco obſeruanda ſunt hęc inprimis. Primum, cõſcientia propriorum ſcelerum nos ad parcendum alijs inuitet. Secundo, priora ſcelera pios in officio contineant, ne vel ſuperbiant ob dona collata, vel ſecuritati ſe rurſus dedant. Tertio, qualéſnam ſimus extra Chriſtum, nimirum extreme miſeri, oſtenditur. Tribuit enim ſeptem attributa ijs, qui ſunt extra Chriſtum. Primum enim amentes ſeu ſtultos eos appellat. Vere enim ſtulticia eſt omnis ſapientia carnis ſine noticia Chriſti. Secundo, vocat immorigeros, inobœdientes. Nam ſine Chriſto nec Deo vlla nec homini vera obœdientia præſtari poteſt. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera ſalutis via omnis, qui ignorat Chriſtum ſalutis viam. Quarto, ſeruos cupiditatum & voluptatum appellat, eo quod ſpiritus imperio nõ ſint ſubditi, ſed carni ſolummodo, quæ ea quærit, quæ ſibi ſuauia eſſe videtur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere aſſerit. Huc enim impellit domeſticus hoſpes, peccatum originis, non domitum ac repreſſum lege Dei per Spiritum ſanctum. Sexto, odioſos appellat, dignos odio propter ſcelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes ſibi inuicem. Hic obſeruandum eſt, quod Paulus non ſolum hac deſcriptione depingit impios nondum conuerſos ad Chriſtum, ſed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quæ his opponuntur vicijs, ſectentur, nimirum vt ſint non ſtulti iam, ſed in Chriſto prudentes, non inobœdientes ſed obœdientes, atque ita de cæteris.

At poſtquam bonitas & humanitas apparuit ſeruatoris noſtri Dei, non ex operibus iuſticiæ, quæ fecimus nos, ſed ex ſua miſericordia ſeruauit nos, per lauacrum regenerationis & renouatioem Spiritus ſancti, quem effudit in nos copioſe, per Ieſum Chriſtum ſeruatorem noſtrum, vt iuſti-

Secunda ratio propoſitionis ſumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius ſumma eſt. Nos ſumus redemti, regenerati ac iuſtificati gratis. Ergo par eſt, vt vitam & mores inſtituamus, hac redemtione, regeneratione & iuſtificatione dignos. Verum nunc ideo breuius hanc ſententiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ficati ipſius gratia, hæredes efficeremur ſecundum ſpem vitæ æternæ.

explicabo, quia præcipua eius mēbra in 2.cap.attigi. Primo loco cauſſas ſalutis,nō in nobis,ſed in Saluatore noſtro Deo collocat,nimirum bonitatem,φιλανθρωπίαν, & miſericordiam, de quibus in 2.cap. dictum eſt.Deinde occurrit obiectioni Iuſticiariorū & Phariſęorū de operibus,inquiens: Non ex operibus iuſticiæ,quæ faciebamus nos. Hic duo obſerua. Prius,quod opera non ſint cauſſæ iuſtificationis noſtræ,nec merita.Poſterius,quod Paulus hic ab exemplo argumentetur, quaſi dicat, cum Deus nobis ſine noſtris operibus & meritis ex mera bonitate tantam ſalutem præſtiterit,dignum eſt vt nos,ipſius filij,patris exemplum ſecuti,hominibus qui nihil nobis boni fecerunt,benefaciamus.Huc Chriſti exhortatio pertinet: Eſtote miſericordes,ſicut pater,&c.Pignus & argumentū donatæ ſalutis addit,nimirum Baptiſmum,quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia Hebraica. Nam ſymbolon pro re poſuit.Porrò hæc periphraſis Baptiſmi multiplicem doctrinam continet. Primū enim, quæ ſint Chriſti beneficia,indicat,nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitā æternam. Secundo,docet quale ſit ſacramentum Baptiſmus,nimirum quod ſit eiuſdem ablutionis & regenerationis,quæ fiunt per Chriſtū,ſigillum & ſymbolon. Tertio,monet nos fidei,ſine qua Baptiſmus nihil iuuat. Quarto,admonet nos fugæ peccati,quæ fit per regenerationem,hoc eſt per mortificationem carnis, viuificationem ſpiritus, vnde merito ad mutuam dilectionē moueri deberemus. Vis Baptiſmi,in quo ſita ſit,exprimit,cum addit: renouationem Spiritus ſancti.Non enim aqua virtutem abluendi ſpiritualiter,& regenerandi vim vllā habet, ſed Spiritus ſanctus virtus eſt, qui facit vt in Chriſtū credamus, qui nos ſanguine quidem abluit & morte mortificat, & reſurrectione viuificat,de qua re agit hic Paulus. Hunc ſpiritū dicit effuſum opulente, qui eſt cauſſa adiuuans nos in hac viriū imbecillitate,vt poſsimus in pietatis ſtudio pergere. Deus enim miſericordia ſua ſaluos nos fecit per Chriſtum,cuius gratia renati,Spiritum ſanctum accepimus abunde,qui nos iuuat ad præſtandam Deo obœdientiam. Vnde obſeruandum eſt,quod quicquid boni in Chriſtianorū vita appareat, id totum huic radici, quæ eſt Spiritus ſanctus, tribui debeat.

Fidelis ſermo, & de his volo te aſſeuerare, vt ſtudeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Concluſio eſt primæ partis huius capitis, conſtans cōprobatione & repetitione. Comprobatione enim exigit ſerium ſtudium & ſeriam curam doctrinæ propoſitæ. Repetitione vero ipſam propoſitionem rurſus ponit ob oculos.

Hæc ſunt honeſta & vtilia hominibus.

Rationem ab honeſto & vtili, quæ duo maxime hominem trahere ſolent,attexit.

Stultas autem quæſtiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc eſt quinta huius Epiſtolæ propoſitio. Non hic prohibet Paulus quærere,quæ ignoramus,vtilia,ſed ſtultas, id eſt,nihil conducendas ad pietatem,aut vitam formandam, fugiendas quæſtiones monet,ſignificans Epiſcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem,inquam, quæ ſita eſt in ſana doctrina, & honeſtis moribus.Pugnæ legales ſunt contentiones de lege & ceremonijs,imo etiam de iuſticia legis.

Sunt enim inutiles & vanæ.

Ratio huius quintæ propoſitionis, inutiles & ſuperuacuę quæſtiones ſunt fugiendæ. Hęc ratio monet pium concionatorem,vt nihil quærat,nihil doceat,niſi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem poſt vnam & alteram admonitionem vita.

Sexta & poſtrema huius Epiſtolæ propoſitio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à falſis Prophetis. Obſeruandum hoc loco Pauli præceptum,vt relinquamus vanos diſputatores & quæſtionarios,qui ſummum decus eſſe putant,intricatis & vanis quæſtionibus ac ſententijs perperam detortis,ſanam doctrinam obſcurare.

Sciens quod euerſus ſit, qui eiuſmodi eſt, & peccat,vt qui ſuopte iudicio ſit cōdemnatus.

Ratio propoſitionis ab inutili ſumta.Fruſtra enim laborat, qui obſtinatum hęreticum in viā reuocare ſtudet.

Cum

Cum miſero Arteman ad te aut Tychicum, ſtude venire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legiſperitum & Apollo ſedulò deducito, ne quid illis deſit. Diſcant autem & noſtri bona opera tueri ad neceſſarios vſus, vt non ſint infrugiferi.

Hæc familiaria ſunt, nec opus habent explicatione, niſi quod addit, vt diſcant noſtri bonis operibus præeſſe ad neceſſarios vſus. Vult proinde omnes pios exemplo ſuo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipue autem cum domeſticis fidei, videlicet vt non ſint infrugiferi, ſed vt fides ſuum fructum afferat.

Salutant te, qui mecum ſunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & poſtrema Epiſtolæ pars eſt, in qua cõmendatur nobis affectus pius erga abſentes. Monent enim tales Apoſtolicæ ſalutationes pios, vt verbis, & factis, & affectibus ſtudeant abſentibus prodeſſe.

Gratia Dei cum omnibus vobis, Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit ſuam Epiſtolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit, Amen.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

ANTEQVAM EXEGESIN AGGREDIAR, PAVCA MEO MORE, DE OCCAſione ſcriptionis, de quæſtione principali, ſeu ſtatu, de ſumma, ac tractationis ordine dicam.

OCCASIO.

Occaſio huius Epiſtolæ ad Philemonem ſcriptę hæc fuit. Oneſimus ſeruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, poſtquam ab eo inſtitutus eſt, miniſtrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Oneſimum mutaſſe mores, remittit eum ad Philemonem, non ſine ſingulari commendatione.

QVAESTIO.

Quæſtio principalis ex trium rerũ comparatione elicitur, ex triplici perſona, ex re ipſa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine ſcriptionis. Paulus & Philemon perſonæ beneuolæ, amicæ, & familiares ſunt, item, Paulus & Oneſimus, ſed Oneſimus & Philemõ nequaquã. Res ipſa, offenſio eſt ob furtum, & diſceſſum Oneſimi. Conatus, vt offenſus Philemon recipiat in gratiam miniſtrum ſuum Oneſimum. Proinde quæſtio eſt, an Paulus fugitiuum ſeruum Oneſimum Philemoni domino ipſius offenſo commendare debuerit nec ne? hæc quæſtio qualitatis eſt, & generis ſuaſorij.

Summa.

Paulus Philemoni fugitiuum ſeruum Oneſimum remittit, quem illi commendat, rogatque vt ipſum non ſolum ſeruum frugi, ſed etiam vt fratrem in Chriſto cariſſimum, imò tanquam propria viſcera complectatur.

Tractationis ordo.

Quinque

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Quinque ſunt partes huius Epiſtolæ. Epigrapha, exordium, propoſitio, confirmatio & clauſula epiſtolaris.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vinctus Chriſti Ieſu,& Timotheus frater.

Qui aliàs ſe Apoſtolum Ieſu Chriſti, hic ſe eiuſdem vinctum appellat, propterea quod ſuæ legationis nomine vinctus fuerit. Vnde duo colligamus,Primum,crucem prædicationi Euangelij cõiunctam eſſe. Deinde,nequaquam ignominioſam eſſe crucem pro Euangelio ſuſceptam, imò potius honorificam,adeò vt pius homo eam pro honoris titulo vſurpare poſsit.Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario noſtro, & Apphiæ dilectæ & Archippo commilitoni noſtro, & quæ domi tuæ eſt Eccleſiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomẽ eius cui ſcribitur. Deinde, affectũ Pauli erga ipſum, quem dilectum appellat. Tertiò,officij titulum ſubiungit, vocans eum cooperarium. Vnde ſignificatur,quod Philemon fuerit miniſter Euangelij,aut fortè præclarus ciuis,qui ſua diligentia & ſumtibus Apoſtolus iuuerit,ac cum illis Euangelium propagare ſtuduerit,ſed prior ſententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus miniſtros Euangelij vocat συνέργους. Diſcamus ab exemplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat eſſe particularis quædam Eccleſia,in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

Vſitata ſalutatio Pauli hæc eſt, continens ſumma Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei eſt, qua nos in filio dilecto complectitur. Pax eſt noſtri reconciliatio cum Deo. Vtraque à Deo patre proficiſcitur:idque per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,vt omnia humana merita conticeſcant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes,quando firma fiducia in Chriſtum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, ſimul ei optat fiduciam Mediatoris,& quæ cum ea natura coniuncta ſunt,atque ad eam requiruntur.

Gratias ago Deo meo, ſemper tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatem ac fidem, quam habes erga Dominum Ieſum, & erga omnes ſanctos, vt communicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoſcatur quicquid boni eſt in vobis per Chriſtum Ieſum.

Exordium hoc gratulatorium eſt, conſtans tribus partibus, propoſitione, ratione, & complexione. Quia autem propoſitio paulò turbatior eſt, in hunc modum illuſtrari poteſt. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Chriſtum,& dilectionem ergo omnes ſanctos, ſemper mentionem tui faciens in precibus meis, precor,vt communicatio fidei tuæ efficax ſit in cognitione omnis boni, quod eſt in vobis in Chriſtũ Ieſum,hoc eſt,vt fides tua efficacem ſe oſtendat in omnibus rebus bonis in Chriſti laudem & gloriam.Fidei autem communicatio dicitur,cum non latet intus ocioſa,ſed per veros effectus ſe profert ad homines, atq; ita hæc propoſitio Pauli totam vitam Chriſtianam complectitur, quæ ad ſex capita reuocanda eſt,quæ ſunt, 1. Fides in Chriſtum. 2. Dilectio ergo proximum. 3. Gratiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei in omni bono opere. 6. Finis omnium gloria Chriſti.

Gratiam enim habemus multam,& conſolationẽ, ob dilectionẽ tuam, quod viſcera ſanctorum refocillantur per te frater.

Ratio eſt ab adiunctis perſonę ſumta. Tua in ſanctos caritas, & cura qua eos complecteris,mihi gaudio & conſolationi eſt, igitur merito pro te gratias ago Deo,oroque,vt tua fides veros fructus proferat in gloriam Chriſti. Hinc miniſtri Euangelij diſcant, ſui officij eſſe congaudere gratiaſq; agere,quoties fidei fructus in ſanctis perſpiciunt,tum etiam ſtimulos addere,vt in incepto curſu properent magis. Nullus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

enim adeo perfectus eſt in hoc mundo, quin opus habeat quotidiano incremento.

Quapropter, quamuis multam in Chriſto fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter charitatem potius rogo, cum ſim talis, nempe Paulus ſenex, nunc autem etiam vinctus Ieſu Chriſti.

Complexio occupatione figurata, ſenſus hic eſt. Poſſem tibi imperare, cum quia ſenex ſum, tũ quia vinctus Ieſu Chriſti: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id eſt, quod te decet. Ex hoc loco duo diſcant miniſtri Euangelij. Vnum, ſumma comitate agere cum hominibus. Alterum, quod non habeant ius præcipiendi, niſi τὸ ἀνῆκον, idque in Chriſto Ieſu. Habent enim miniſtri Euangelij poteſtatem ſibi à Deo donatam in ædificationem, & non in deſtructionem.

Rogo te pro meo filio, quem genui in vinculis meis, Oneſimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi vtilis eſt, quem remiſi.

Hæc Epiſtolæ principalis eſt propoſitio, duplici ratione exornata. Nam Primum cur eum commendet, indicat, nempe quia filius eſt, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à perſonæ adiunctis, & collatione per prolepſin rationem attexit. Poterat enim Philemon ægre ferre ſibi furacem ſeruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum eſſe dicit. Decet enim vt Chriſtiani mores ſua profeſsione dignos induant.

Tu autem eum, hoc eſt, mea viſcera ſuſcipe.

Induit Oneſimum ſua perſona, vt ſit Philemoni commendatior. Hinc diſce, quanti pius Euangelij preco æſtimare debeat hominis ad Deum conuerſionem.

Quem ego volebam apud me detinere, vt pro te miniſtraret mihi in vinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quod audiat miniſtrum Apoſtolo, idque ſuo nomine miniſtraſſe. Vnde & nos diſcamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affliguntur.

Sed abſque tua ſententia nihil volui facere, ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed ſpontaneum.

Præſumtio eſt. poſſet enim obijcere Philemon, Cur igitur non retinuiſti eum? Reſpondet, beneficenia grata Deo eſſe nequit, niſi ſit ſpontanea. Neceſsitas hic voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam ſignificat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempe quod nihil placeat Deo niſi ex animo ſpontanea proficiſcatur.

Nam propterea forſitan ſeceſſit ad tempus, vt æternum eum reciperes.

Mitigat diſceſſum Oneſimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu ſcriptura de facto iudicat. Non ſane fuit conſilium ſerui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei poſtea perpetuo ſeruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Oneſimus ideo ſeceſsiſſe.

Non iam vt ſeruum, ſed ſupra ſeruum, nempe fratrem dilectum maxime mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Oneſimus eſt frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus eſſe debet, cui coniunctus eſt, non ſolum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia exiſtit.

Si igitur me habes conſortem, aſſume ipſum tanquam me.

Concluſio eſt ex ſuperiori argumento, cuius hæc vis eſt. Oneſimus eſt meus in Domino frater, quem ſi reieceris, me quoque reijcies. Quare ſi vis me conſortem tui, non poteris hunc communem noſtrum fratrem reijcere.

At ſi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

At ſi quid læſit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus ſcripſi manu mea, ego dependam.

Præſumtio eſt. Poterat Philemon ob damnum ſibi factum tergiuerſari, quo minus eum reciperet. Quare Paulus ſibi iſtud imputandum cupit, & promittit ſe ſoluturum, dato proprio chirographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes.

Prolepſis eſt, & ſimul argumentum à comparatis. Tu debes teipſum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obſeruandus locus eſt de mutuo iure piorum inter ſeſe, & debito ex obligatione naturali ſeu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis eſt, quaſi dicat: Certus ſum, te præſtiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Eſt enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij præſtandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad miſericordiam flectatur.

Refocilla viſcera mea in Domino.

Πάθος eſt vehemens, quo percellit animum Philemonis, ac ſi diceret, Quid multis? Oneſimum tanquam viſcera mea atque adeo vt cor ipſum mihi charum eſſe ſcito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum eſſe putes.

Confiſus de obedientia tua ſcripſi tibi, ſciens quod etiam vltra quam dico, facturus ſis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quam poſtulabat ab ipſo. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam benè de ſe ſentire, meliorem ſeſe viciſſim erga ipſum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hoſpitium.

Neque hoc nihil facit ad principalem propoſitionem. Sunt enim qui amicos præſentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad ſe, non parum mouetur, ad præſtandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces veſtras donabor vobis.

Ratio eſt proximæ propoſitionis, in qua vtiliſsima doctrina obſeruanda eſt, de vtilitate precum Eccleſiæ pro miniſtris verbi, adeoq; pro omnibus rebus ſalutaribus. His enim verbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Eccleſiæ confugiendum eſſe.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu, Marcus, Ariſtarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares ſalutationes abſentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Chriſto Ieſu, id eſt, propter Chriſtum Ieſum, hoc eſt, propter prædicationem Euangelij de Chriſto Ieſu.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro, Amen.

Claudit ſuo more Epiſtolam pio voto. Sententia eſt, Gratia Chriſti aſsit veſtro ſpiritui, eumque roboret & confirmet, vt in ſalutis curſu vſque ad finem conſtantes perſeueretis, Amen.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

NOBILITATE GENERIS, SAPIENTIA ET VIRTVTE PRÆSTANTI VIRO, BIORNONI ANDREAE, DE ANTIQVA ET NOBILI BIORNONVM FAMILIA, DOMINO DE STENHOLT, SENATORI REGNI DANIAE SAPIENTISSIMO, REGIO PRÆSIDI IN HAFNIENSI ET VICINIS PROVINCIIS, ATQVE DIOECESEOS ROSCHILDENSIS ADMINISTRATORI PRVDENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER DOMINVM NOSTRVM IESVM CHRISTVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VOX DEI DEVT. XII. CAVE TIBI NE DERElinquas Leuitam omnibus diebus tuis ſuper terram tuam, vt omnibus, quibus ſalus curæ eſt commendat pietatem & liberalitatem erga miniſterium verbi: Ita minatur pœnam ijs, qui vel miniſterium verbi impie contemnunt, vel miniſtros Euangelij ſacrilege ſpoliant. Nam cum Eccleſia Dei in hoc mundo colligitur, propagatur, & conſeruatur voce docentium Euangelium, & docentes opus habent victu & defenſione, vult Deus nos gratos eſſe erga miniſterium Euangelij, & liberales eſſe erga eos, quorum miniſterio educimur è regno Satanæ, & aggregamur Eccleſiæ Dei, hoc eſt, regno CHRISTI, quod eſt gratiæ, à quo tranſitur in regnum Dei glorioſum, quod eſt beatæ & nunquam finiendæ immortalitatis, felicitatis & gloriæ. Cum itaq; hæc tanta bona nobis contingunt per miniſterium verbi, ſerio Deus nobis mandat, vt ipſos miniſtros Euangelij omni officiorum genere proſequamur. Syracides vtrumque coniungit, videlicet timorem Dei, & honorem miniſtrorum Dei, ita enim ait: ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου φοβοῦ τὸν κύριον καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ θαύμαζε. Hoc eſt, toto auimo time Dominum, & ſacerdotes eius admirare, id eſt, in precio & honore habeas & magnifacias. Et paulò infra: φοβοῦ τὸν κύριον καὶ δόξασον τὸν ἱερέα, καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι. Hoc eſt, Time Dominũ & honora Sacerdotem, & da partem ipſi, ſicut mandatum eſt tibi. Vtrumque ergo vult coniungi Sapiens, timorem Dei & honorem ſacerdotum miniſtrorumque Dei. Vbi ergo prius vere adeſt, abeſſe non poteſt poſterius. Vbi poſterius deſideratur, prius quoque abeſſe ſignificatur. Quomodo enim fieri poteſt, vt eius mandata contemnas, quem diligis? Si ergo vere timemus Dominum, aliter euenire nequit, quam vt honoremus miniſtros ipſius. Hic autem honor in eo conſiſtit, vt miniſtris verbi tribuamus omnia, cum quæ ad neceſſitatem, tum quæ ad dignitatem eorum pertinere videbuntur. Atque hic eſt ille duplex honor, quem Paulus vult tribui laborantibus in verbo & doctrina. Sed forte hic aliquis obijciet, me non recte accommodare miniſtris noui teſtamenti, quod Sapiens videtur de Leuitis & ſacerdotibus veteris teſtamenti intelligere. Nam magnum apparet diſcrimen inter illos & hos. Fateor equidem magnum diſcrimen eſſe, ſi ſpectemus diſpenſationis modum, verum ſi finem vtrorumque conſideremus, in eo plane vtrique

que conueniunt. Nam & Leuitarum fuit colligere,propagare & conſeruare Eccleſiam Dei, & miniſtris noui Teſtamenti, vt Oeconomis myſteriorum Dei, idem officium incumbit, quod ſane & præſtant multo efficacius. Cum igitur par ratio ſit vtrorumque, hoc eſt, Leuitarum & miniſtrorum Euangelij in nouo teſtamento, recte mandatum Dei, de honore tribuendo Leuitis, accommodatur ad miniſtros Euangelij. Sed omnem ſcrupulum tollit Apoſtolus Paulus 1.Corinth.9. cum exemplum Leuitarum ad miniſtros noui Teſtamenti accommodat, dicens: An neſcitis quod hi,qui ſacra adminiſtrant, ex ſacro edunt? qui altari aſſiſtunt, vnà cum altari partem accipiunt? Prætereo plurima dicta noui Teſtamenti, quæ idem plane aſtruunt: Qui vos (ait Dominus) recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui miſit me,&c. Dignus eſt operarius mercede ſua. Et Paulus,Qui bene præſunt, duplici honore digni ſunt, & maximè hi qui laborant in verbo & doctrina. Huc fere totum 9. caput prioris Epiſtolæ ad Corinthios pertinet. Sed quid multa? natura,ratio,leges humanæ & diuinæ commendant omnibus iuſticiam,cuius quædam non minima pars eſt gratitudo, quæ erga optimè meritos iure maxima eſſe debet. Iam autem cum conſtat diuina humanis,cœleſtia terrenis,diuturna momentaneis,æterna caducis, vere & perfecte bona imperfecte bonis & perituris præferenda eſſe,quis dubitat miniſtros Euangelij optimè mereri de nobis, per quos illa diuina, cœleſtia, æterna & vere perfecte bona nobis communicantur? Non proinde mirum eſt,& ſerio mandari nobis liberalitatem ergo miniſtros Euangelij, & Spiritum ſanctum honorem ſacerdotum cum timore & reuerentia ipſius Dei coniungere,ita vt ſeparari alter ab altero non poſſit ſine vtriuſque interitu. Atque hinc non eſt difficile iudicare, quam ſint alieni à familia Dei, qui miniſtros verbi non ſolum reuerentia debita, verum etiam neceſſario victu ſpoliant. Glorientur de potentia quantum volunt,iactent diuitias, prædicent ſtemmata, numerent maiorum inſignia, ſuperbiant de magnificis palatijs, inſcribant hæredes: tamen quicunque miniſtros Euangelij non ea, qua decet beneuolentia, & beneficentia proſequuntur, priuant ſe ampliſſimo ornamento vitæ, quod in timore Dei ſitum eſt. Valde enim fallitur potens,qui exiſtimat,ſe ſua potentia ornari. Valde fallitur diues,qui putat ſe ſuis opibus decorari. Fallitur & pauper, qui ſe ſua tenuitate obſcurari arbitratur. Nam vt nec potentia nec diuitiæ veram gloriam afferunt. Ita nec paupertas quenquam coram Deo obſcurat. Sed ſolus timor Dei eſt, qui & diuiti & pauperi verum vitæ ornamentum affert, quod ſane nullus vel Satanæ dolus, vel humana inuidia auferre poterit. Diues epulo non parum ſibi videbatur ob ſuas diuitias & ſplendorem glorioſus, qui tamen obſcuriſſimus coram Deo fuit. Contra vero pauper Lazarus, epuloni obſcuriſſimus habitus, Deo & angelis eius ſumme glorioſus & ornatiſſimus eſt viſus. Quænam huius diuerſi iudicij cauſa alia fuit, quam quod diues ille caruerit timore Dei, quo pauper Lazarus erat ornatus? Cum igitur adeo multum noſtra refert, vt timore Dei ornati prodeamus in conſpectum Dei, profecto pie prudentis eſt cauere, ne iſto ornamento ſe ſpoliet auaritia ſua & maleuolentia erga miniſtros Euangelij, quod ſane,proh dolor, multi faciunt in ſuum certiſſimum interitum.

Sed cur inquies, iſta mihi narras? profecto hoc haudquaquam à me factum putes,quod in te,clariſſime vir,quicquam deſiderem, ſed potius vt propoſita neceſſitate,te in curſu feliciter ſuſcepto contra multa impedimenta detineam. Nam multis pijs gratiſſimum eſt tuum officium erga miniſtros Euangelij, qui ſibi gratulantur, quod tam pium & clementem nacti ſint patronum. Poſtquam enim adminiſtratio diœceſeos Selandicæ, quantum quidem ad externam iuriſdictionem Eccleſiaſticæ politiæ attinet, tibi commiſſa eſt, ea moderatione, ea manſuetudine vſus es,quam homini pio & prudenti dignam iudicant omnes. Siquidem in iudi-

cando prudentem ſemper ἐπιείκειαν adhibes flectendo leges ad cauſas, non cauſas ad leges. Quid dicam de ſumma humanitate tua in pios Euangelij præcones? quid de candore, quo nos in hac Academia docentis complecteris? quid de munificentia erga multos pauperes ſcholaſticos? Quid de pietate, qua tuos liberos, quos tibi peperit, & pignora ſanctiſſimi coniugij reliquit optima & nobiliſſima fœmina, piæ memoriæ, Cecilia Wlffſtandt/ in vera religione & ſancta diſciplina inſtitui & educari curas? idque in eum finem, vt aliquando ſint futuri ornamento communi patriæ & Eccleſiæ Dei. Cùm enim liberis tuis Magiſtrum pium & doctum alis magnis ſumtibus, ſatis declaras quo ſis erga ſtudia literarum animo, ſine quibus muri Eccleſiæ paulatim collabuntur; & mox ingens totius ædificij ruina comitatur. Sed vt ad priuata veniam, quid dicam de beneficentia tua filio meo Iohanni Hemmingio præſtita? Hunc enim abiturum Vitebergam ſtudiorum gratia, ampliſſimo munere ornaſti. Pro quo ſummo beneficio tibi maximas debeo gratias, & promitto perpetuo omnem animi gratitudinem.

Hæc teſtimonia tuorum beneficiorum clare teſtantur, quo ſis erga Eccleſiam Dei atq; eius miniſtros animo. Oro autem Deum, vt ipſe te in hoc pio propoſito cōſeruet ad finem vſque huius caducæ vitæ, poſt cuius exitum propoſita eſt corona ijs, qui malis exemplis ſe à recto curſu abduci nō permittunt. Nam nihil magis pietati nocet quam συνήθεια κακῶν, qui nec Deum timent, nec miniſtros Eccleſiæ honorant: Imò ipſam Eccleſiam, tanquam viliſſimorum hominum colluuiem contemnunt, quod ſane facit illorum ſpontanea cæcitas. Iacob vident, Iſraëlem non agnoſcunt, cum tamen idem, qui eſt Iacob, ſit & Iſraël. Hoc eſt, externam ſpeciem Eccleſiæ vident, & non conſiderant magnificam eius gloriam, nominatur quidem Eccleſia Iacob, propterea quod vilis & contemta apparet in conſpectu hominum, Sed eadem & Iſraël à Domino vocatur, eo quod victrix, quod formoſa, quod ſplendida, quod glorioſa in conſpectu Dei ſit. Etſi autem hæc Eccleſiæ gloria in hoc mundo ſub cruce latet, reuelabitur tamen ſuo tempore, quando impij omnes adiudicabuntur perpetuæ ignominiæ.

Porrò quoniam cupio extare teſtimonium animi mei erga te, vir clariſſime, ſub tuo nomine placuit in lucem edere commentarios in vtramque Epiſtolam Petri, & in vnam Iudæ Apoſtoli, quorum lectionem ſpero tibi haud ingratam futuram. Hos vt accipias tanquam μνημόσυνον perpetuum meæ erga te reuerentiæ & gratitudinis, etiam atque etiam rogo. Deus te quam diutiſſime incolumem cum cariſſimis liberis in ſui nominis gloriam, in familiæ tuæ pium ornamentum, in Eccleſiæ Dei ædificationem, & in patriæ communis decus conſeruet, Amen. Vale ex Muſæo noſtro. Hafniæ, primo Nouembris, Anno 1566.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PRIOREM PETRI.

QVATVOR ILLA, QVÆ IN INITIO ENARRATIONIS ſacrorum ſcriptorũ examinare ſoleo,hic quoque repetamus, Sunt autẽ hæc. Primum,quis ſit ſcriptionis autor.Secundum, quæ fuerit ſcribendi occaſio. Tertium, quis ſit ſtatus,Quartum, quis ſit tractationis ordo ſeu methodus.

DE PRIMO.

Autorem huius Epiſtolæ D. Petrum Apoſtolorum Coriphæum fuiſſe, nemo vnquã dubitauit. Vnde quanta ſit huius Epiſtolæ autoritas, facile eſt iudicare. Hic eſt enim ille diſcipulus,qui ab Andrea fratre ad Dominum adductus,ex piſcatore factus eſt Apoſtolus.In myſterijs regni cœlorum edoctus eſt voce filij Dei, antequam ipſe Dominus mortem pro humano genere ſubijt. Deinde mox poſt reſurrectionem Domini quadraginta diebus ab ipſo Domino inſtitutus eſt, qui illi curam ſui gregis demandauit,ter dicendo: Petre amas me, paſce oues meas,ſignificans neminem aptum eſſe ad paſcendum gregem Chriſti,niſi qui amore Chriſti ſincero ducatur, adeo vt omnia poſtponat obœdientiæ erga Chriſtum, quem diligit. Præterea ipſo die Pentecoſtes, accepto viſibiliter Spiritu S. plenius edoctus eſt, quo die vna concione tria millia hominum ad fidem Domini conuertit. Atque ita completa eſt promiſsio Domini dicentis. Spiritus ſanctus arguet mundum de peccato, de iuſticia, & de iudicio.Hoc eſt, Spiritus ſanctus quinquageſimo die poſt meam reſurrectionem clare & efficaciter conuincet peccatum eſſe. quod mundus non putat eſſe peccatum:clare & efficaciter conuincet eſſe iuſticiam, quam mundus non putat eſſe iuſticiam:clare & efficaciter conuincet eſſe iudicium, quod mundus non putat eſſe iudicium. Mundus, hoc eſt,Phariſæi & ſcribæ, cum maxima populi parte, non putat eſſe peccatum me Ieſum Mariæ filium contemnere,& in me non credere, vt in vnicum ſaluatorem, ſed Spiritus ſanctus, veniens ſuper vos in die Pentecoſtes, conuincet mundum ſui erroris,adeo vt plurimi agnoſcant ſe peccaſſe,quod me Ieſum Mariæ filium cruci affixerint,& non potius in me,vt in vnicum ſaluatorem,crediderint. Mundus non putat iuſticiã eſſe abitum meum ad patrem,hoc eſt, obœdientiam Legis in me,qua ſatisfit iuſtitiæ Dei,mortem crucis,qua expiatur reatus,& reſurrectionem vitæ, qua conſummatur iuſticia credentium, eſſe iuſticiam,cuius imputatione credentes coram patre meo conſiſtunt, ſed Spiritus ſanctus conuincet mundum huius pernicioſi erroris,quando teſtabitur me Ieſum vere victa morte reſurrexiſſe in iuſticiam & ſalutem omnium, qui me fide receperint.Mundus non putat iudicium vindictæ eſſe, victoriam meam ſuper Diabolo,ſed Spiritus ſanctus conuincet mundum etiam huius erroris, & in die Pentecoſtes aperte & efficaciter probabit, quod ego Ieſus ſim victor & deſtructor operum Diaboli, iuxta promiſsionem Adamo factam: Semen mulieris conteret caput Serpentis. Etſi autem hæc Domini prædictio completa eſt quinquageſimo die poſt Domini reſurrectionem,vt iam declaratum eſt:Tamen perpetua lex eſſe debet miniſtris Euangelij, vt prædicent fidem in Chriſtum, doceant quod Chriſti obœdientia ſit noſtra iuſticia,oſtendant quod Chriſtus ſit victor Diaboli.Hoc cum faciunt,ipſe Spiritus ſanctus efficaciter adeſt, & in multis verbum prædicatum obſignat. Hæc obiter adijcere volui,quia Petrus,de quo nobis hic ſermo eſt,præcipuum inſtrumentum fuit,quo Spiritus ſanctus conuicit mundum ſui erroris die Pentecoſtes, vt patet ex ſecundo Actorum Apoſtolicorum capite. Porro, cum de vocatione gentium quæſtio agitaretur, ſigno diuino edoctus eſt Petrus, quod promiſsio Euangelij ad gentes quoque pertineret. Quare diuinitus admonitus, & vocatus à Cornelio, eum prius donatum Spiritu ſancto baptizat, aperte teſtificans nullam perſonarum acceptionem apud Deum eſſe. Hic eſt ille diſcipulus, cui Dominus dixit: Tu es Petrus,& ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hic eſt ille,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quem Paulus columnam Eccleſiæ agnoſcit. Hic denique eſt, quem eccleſia perpetuo conſenſu ſummum Apoſtolorum appellat. Proinde quicquid in huius viri ſcriptis legimus, ita accipiendum eſt, ac ſi Spiritum filij Dei, cuius Apoſtolus eſt, ſonantem ſua verba audiremus, iuxta illud: Qui vos audit, me audit.

DE SECVNDO.

Scribendi occaſio Petro hæc fuit. Gentes multæ, quas in epigrapha recitat Apoſtolus, non Petri, ſed aliorum miniſterio doctrinam Euangelij receperant. Inter has gentes fuerunt, qui dubitare cœperunt, an Petrus, quem ipſi non audiuiſſent, eadem doceret, præſertim cum paſsim propter ritus Moſaicos ingentia certamina mouerentur. His itaq; dubitantibus Petrus ſcribit, & teſtatur veram eſſe gratiam in qua ſtant, id eſt, veram eſſe Chriſti doctrinam, in qua fuerunt edocti. Scribit proinde ipſis hoc conſilio, vt & eos ſuo teſtimonio recte inſtitutos eſſe confirmet, & ad perſeuerantiam in ſpe & pietate vſque ad finem exhortaretur. Hanc occaſionem, hoc conſilium, hunc finem & ſcopum Petro fuiſſe propoſitum, apparet ex ipſius verbis, ita enim in fine huius Epiſtolæ ait: Hæc ſcripſi, adhortans vos & teſtificans veram gratiam Dei eſſe, in qua ſtatis, Hoc eſt, verum Ieſu Chriſti Euangelium eſſe, in quo edocti eſtis voce & ſcriptis Pauli Apoſtoli & aliorum.

DE TERTIO.

Tota hæc Epiſtola parenetica eſt, & ad duo capita reuocari poteſt. Quorum vnum hortatur gentes, ad quas ſcribit, vt perſiſtant in gratia, quæ ipſis per prædicationem Euangelij collata eſt. Alterum ſuadet, vt in hac gratia digne ambulent ad finem vſque huius caducæ vitæ.

DE QVARTO.

Ordo tractationis, quemadmodum in ſuaſorijs argumentis fieri conſueuit, eſt arbitrarius. Neque enim ita vnam aliquam parænefin tractat & abſoluit, quin rurſus data aliqua occaſione ad eandem redeat. Quare etſi artificialis & Didacticus ordo hic non eſt quærendus: firmum tamen & neceſſarium fundamentum iacit, ex quo paræneſes omnes, quas tractat, optimè extruuntur. Ponit autem omnis piæ actionis fundamentum regenerationem ſeu ſemen illud diuinum, quo in nouos homines renaſcimur. Hoc fundamento poſito, varias exhortationes inde manantes extruit, quas, vt dixi, ita tractat, vt ſubinde ad eaſdem redeat. Verũ vt eas propius conſiderare poſsimus, ipſas diſcernamus per obiecta, & ſingulas veluti ad ſuas proprias claſſes referamus. Quædam igitur ſunt, in quibus ad officia, quæ Deo immediate debentur, inuitat, vt cum hortatur ad fidem, ſpem firmam, timorem, ſubiectionem ſeu veram coram Deo humilitatem, inuocationem &c. Quædam ſunt, quæ ad mores cuiuſque priuatos pertinent. Vt cum vel hortatur ad ſanctitatem, vel dehortatur ab impuritate & prophanitate. Quædam ſunt, quæ pertinent ad officia inter homines, & ſunt variæ. Alias enim hortatur ad præſtandum magiſtratui debitum officium. Alias analogum officium dominorum & ſeruorum inter ſe: Seniorum & iuuenum requirit. Alias communia Chriſtianis officia inculcat. Quædam ſunt, quæ ad ærumnas præſentis vitæ perferendas pertinent, vt cum hortatur Apoſtolus ad patientiam ſub cruce, & monet vt non ſuccumbant tentationibus. Poſtremo, quia Eccleſia habet hoſtem Diabolũ, qui perpetuo in inſidijs eſt, hortatur Petrus Chriſtianos ad vigilantiam, vt tanto aduerſario reſiſtere poſsint. Ad has claſſes paræneſes omnes huius Epiſtolæ reuocari poſſunt, vnde facile eſt videre, quanta ſit huius Epiſtolæ vtilitas, & quam neceſſaria ſit eius lectio.

CAPVT I.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Electi & fidem Chriſti amplexi ſeu regeniti, præcinctis lumbis ſpeq́; gratiæ firma concepta, veræ ſanctitati ſtudeant, vt qui ex ſemine immortali, per ſermonem viuentis Dei & manentis in æternum, ſint regeniti.

Ordo & partes Capitis Primi.

Huius primi capitis tres ſunt partes. Prima eſt, ipſa epigrapha cum ſalutatione. Secunda, exordium eucharisticon, in quo cauſſam ſalutis explicans, de fide Chriſti firmam doctrinam & Apoſtolicam tradit. Tertia, exhortatio ad ſanctificationem vitæ, conſtans propoſitione & confirmatione, petita ex ipſis fontibus, quemadmodum fuſius in ipſa enarratione declarabimus.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, aduenis diſperſis per Pontum, Gallaciam, Cappadociam, Aſiam, & Bithyniam, electis iuxta præcognitionem Dei patris, in ſanctificationem Spiritus, in obœdientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti.

Hæc epigrapha diligenter eſt obſeruanda. Cōtinet enim magnā copiam rerum ſpiritualium, ac ſummā doctrinę Eccleſię mirabili compendio complectitur. Quare eam in ſuas quaſdam particulas retexam, & quid doctrinæ ex ſingulis hauriendū ſit, oſtendam. Primum igitur, cū Autor huius Epiſtolæ Petrus nominetur & dicatur Apoſtolus Ieſu Chriſti, has quatuor concluſiones colligamus. Primam, quod Petrus ab ipſo Chriſto ſit miſſus legatus. Secundam, quod Petrus afferat doctrinam Chriſti, hoc eſt, Euāgelium, iuxta mandatum: Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangeliū omni creaturæ. Tertiam, quod nihil erroris ſit admixtum doctrinę Petri. Quartā, quod ipſi Petro, tanquam voci diuinæ, credendū ſit. Eſt enim Apoſtolus orator à Deo miſſus, vt ore negociū agat, quod in mandatis habet. Cum igitur dicit Petrus: Ego ſum Apoſtolus Ieſu Chriſti. Perinde eſt ac ſi diceret: Ego habeo à Ieſu Chriſto mandatum, vt ipſius nomine vobis Euangeliū de gratuita ſalute annunciem. Hic proinde admoneamur, quanta cū reuerentia & attentione legenda ſit nobis hæc diui Petri Epiſtola, in qua nobis Petrus nomine filij Dei loquitur, ac Euangelium ſalutis annunciat. Sed quibusnā ſcribit Petrus? Aduenis. Hac voce ſignificat Apoſtolus, ſe gentibus & non Iudæis ſcribere. Nam illi, qui ex gētibus conuertebantur ad religionē Iudæorum, aduenæ, & προσήλυτοι dicebātur. Hic monemur Euangelium non tantum ad Iudæos, ſed etiam ad gentes pertinere. Vnde hæc cogitanda ſunt. Primum, quod Euangelij annunciatio ſit gratuita. Secundū, quod nullis pręcedentibus meritis aut præparantibus operibus ad Euangeliū recipiendū reddamur cōdigni. Tertium, quod Euangelium ſit vniuerſalis doctrina, vt quę omnibus hominibus promiſcue in Chriſto ſalutem offerat. Quartum, quod ad Euangelij perfectionem non requirātur ritus Moſaici. Quintū, quod gratos nos eſſe oporteat, quibus indignis tanta conferātur beneficia. Enumerat autē hic Petrus quinq; regiones, Pōtum, Gallaciam, Cappadociam, Aſiam & Bithyniam. Hę quinq; regiones cū quibuſdā alijs à Geographis vno nomine Antiochia dicuntur, & ſunt ad orientalē plagam ſitæ. Pōtus ampla eſt regio & maritima. Proxima huic Cappadocia, à tergo Gallacia eſt, à frōte ad mare Aſia & Bithynia. Paulus in his regionibus Euangelij ſemina iecerat, cuius doctrinam Petrus teſtatur eſſe verā. Quid hinc doctrinæ petendū eſt? Hæ regiones merito nos ad timorē Dei & gratitudinē excitabunt, quæ olim quidem florebant, quando illic ſana Euāgelij doctrina in omnibus vrbibus & pagis perſonabat. Nunc vero propter ipſorum ingratitudinē aduerſus Deū & Euangelium Chriſti non ſolum amiſerunt doctrinam Euangelij, verum etiā Turcæ crudeliſsimo Chriſtiani nominis hoſti ſubiectæ ſunt. Adeo Deus nō ferre poteſt diuturnum ſui Euangelij contemtum. Timeamus igitur DEVM, & ſimus grati, ne & nobis aliquādo contingat, quod illis ſecuris & ingratis contigit. SEQVITVR, quod Aduenæ, quibus ſcribit Apoſtolus, dicantur electi ſecundum præcognitionem Dei patris, in ſanctificationem Spiritus, quib. ſane verbis duo ſignificantur. Vnum, quod qui per Euangelium vocantur, ſint electi in ſanctificationē ſpiritus, id eſt, vt ſpiritu ſint ſancti, & noui homines effecti ſecundum imaginem Dei. Alterum, quod vocatio iſta non temere fiat, nec pendeat ex ho-

minum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

minum arbitrio,ſed iam olim à Deo ordinata & præcognita ſit.Quod ideo addit Apoſtolus,ne quis hanc doctrinam Apoſtolicam,veluti recens natam aſpernetur. Tametſi enim iam recens erant Apoſtoli miſsi in vniuerſum orbem,vt docerent Euangeliũ:tamen hoc longe antea, videlicet ante fundamenta mundi iacta,conſtitutũ erat, quod ſtatuto diuinitus tempore reuelandum fuit, iuxta illud Galat.4. Quando venit plenitudo temporis, emiſit Deus filium ſuum,natum ex muliere,factum ſub lege,vt eos qui ſub lege erant,redimeret.Sed de hac temporis circumſtantia plura mox dicentur.

DE ELECTIONE.

PORRO de Electione huc pauca adijcere placet propter Stoicos,qui Parcarum tabulas Eccleſiæ Chriſti obtrudere moliuntur.Eſt itaq; Electio, quæ & Prædeſtinatio dicitur,ordinatio Dei,qua ipſe ante conſtitutionem mundi, ſecundum beneplacitũ & conſiliũ voluntatis ſuæ,per Chriſtum & in Chriſto elegit omnes in Chriſtum redemtorẽ credituros ad vitam æternam,vt ſint ſancti & inculpati coram ipſo,vtque laudẽ gloriæ,& gratię eius prædicent in omni æternitate. Hæc definitio extructa & primo capite Epiſtolæ Pauli ad Epheſ.ſex circumſtantijs abſoluitur. Quarum Prima eſt, de tempore. Secunda,de cauſſa electionis. Tertia, de modo & fundamento.Quarta, de conditione & euentu. Quinta, de vita æterna,ad quam poſsidendam eligimur.Sexta,de finibus electionis. His circumſtantijs explicatis,myſterium electionis conſpicietur, quare de illis pauca adijciamus.

PRIMA.

PRIMA circumſtantia eſt temporis, quod electio hæc decreta ſit ante conſtitutionem ſeu creationẽ mundi, ex quo concluditur,quod ſit certa & immota. Nam cum Deus præuideret lapſum hominis ante mundi conditionem, ordinauit & remediũ, & decreuit ex lapſu reuocare omnes,qui remediũ offerẽdum & gratuitum erãt recepturi. Hinc Paulus Electionis verbum,quod eſt Euangelium, concludit non eſſe recens natũ tempore Apoſtolorũ,ſed longe antea decretum, ſuo tempore mundo reuelandũ. Atq; ideo idem Paulus Euangelium definit eſſe reuelationẽ myſterij, quod à temporibus æternis tacitũ fuit, quod nunc tandẽ manifeſtũ factum eſt, & per ſcripturas Propheticas ex mandato Dei in obœdientiam fidei apud omnes gentes declaratum, Rom. 16. Ex hac circumſtantia fides noſtra confirmetur de immoto decreto Dei, quo ſtatuit ante conditum mundum ſaluare credentes.Deinde etiam animetur & armetur aduerſus omnes hoſtes Euangelij,qui Euangelium tanquam fabuloſam doctrinam tẽporibus Apoſtolorum natã calumniantur.

SECVNDA.

SECVNDA circumſtantia eſt, de cauſſa electionis, quam Paulus ſcribens Epheſijs εὐδοκίαν voluntatis Dei nominat:Auguſtinus autẽ miſericordiſsimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei & paterna miſericordia, vbi certo nobis cõſtiterit, habet fides firmiſsimũ ſuæ electionis fulcimentum. De hac miſericordia Dei ſeu miſericordiſsima volũtate ipſe Dominus apud Eſaiã 54.cap.loquitur in hunc modum:Mõtes mouebuntur, & colles contremiſcent,miſericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur dicit miſerator tuus Dominus.Et Pal.145.Miſerator & miſericors Dominus,tardus ad iram & multũ miſericors.Bonus Dominus vniuerſis, & miſerationes eius ſuper omnia opera eius.Verum ne ſinamus hanc Dei voluntatem nobis vlla ſophiſtica obſcurari, intueatur fides noſtra hęc quatuor:Miſsionem filij Dei in mundum:Mandatum vniuerſale,vt audiamus Euangelium: promiſsionem gratiæ vniuerſalem:& obſignationem fœderis vniuerſalem.Hęc enim quatuor recte cogitata ita certificabunt conſcientias noſtras de voluntate Dei,qua ex mera ſua miſericordia vult ſaluos nos facere,vt facile contemnamus omnium Diabolorum & hominum ſtrophas & verſutias argutiarum.

PRIMVM itaq; intueamur miſsionem filij, quæ ſane locupletiſsimum eſt paternæ voluntatis in Deo erga omnes homines teſtimoniũ,iuxta hæc dicta Ioan.3.Sic Deus dilexit mundum,quod filium ſuum vnigenitũ dederit, vt omnis qui credit in ipſum,nõ pereat, ſed habeat vitam æternam.Rom.5.Commendat Deus caritatẽ ſuam erga nos, quod cum adhuc eſſemus PECCATORES, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.Matth.11.Non veni vocare iuſtos,ſed peccatores ad pœnitentiam.Et Paulus 1. Timoth.2. Fidelis ſermo & omni approbatione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in hunc modũ, peccatores ſaluos facere.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Et Ioan.in prima Epiſtola: Chriſtus apparuit, vt deſtruat opera Diaboli. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus. Luc.9. Filius hominis non venit animas perdere,ſed ſaluare. Math.18. Venit filius hominis ſeruare quod perierat. Iam autem non pauci aliqui perierũt de genere humano,ſed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapſi ſumus: Ita cum Adamo omnibus datur promiſsio Seminis, contrituri caput Serpentis. Hæc teſtimonia de miſsione filij firmiter teneamus,quæ circa omnem ambiguitatem teſtantur, quod Deus miſerit Filium, non vt paucos quoſdam ſelectos de genere humano,ſed vt omnes ſeruet. Quare autem euentus in hominibus non reſpondeat huic Dei voluntati,poſtea dicetur.

SECVNDO intueamur mandatum Dei vniuerſale, quod ſimiliter nos certificat de voluntate & miſericordia Dei, extendente ſe ad omnes,fieri enim non poteſt,vt mandatum Dei cum ipſius volũtate pugnet,cum Deus ſit iuſtiſsimus. Quare cũ iubet,vt omnes ſuum Filium audiant,vult profecto,vt omnes ipſum audiant,vult vt ex auditu fidem cõcipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult deniq; , vt omnes credentes ſaluentur. Deinde filius,qui eſt imago Patris,amandat diſcipulos ſuos in omnem terrã cum hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangeliũ omni ceraturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſalu⁹ erit. Hic particula vniuerſalis Omnis, & vox creaturæ,cõuincunt mandatũ filij Dei ita vniuerſale eſſe, vt extẽdat ſe ad omnes homines abſq; omni conditione nationum,perſonarũ aut quarumuis qualitatum. Cum igitur hoc mãdatum clare teſtetur, Deum reuera omnium hominum ſalutem velle, quis eſt, qui ſe vlla ſophiſtica huic mãdato audet opponere? Quid dicemus de hac liberaliſsima inuitatione filij Dei Matth.11. Venite ad me omnes,qui laboratis & onerati eſtis,ego reficiam vos. Hic vtrunq;, hoc eſt mandatum & promiſsio voluntatem Dei paternam eſſe teſtantur, quod velit reuera omnes venire ad Chriſtum vocantem,vt omnes in eo ſalutem conſequantur. Firmiſsime itaq; & ſine omni hæſitatione fides noſtra ſtatuat, hoc mandatũ Dei æternũ & vniuerſale,infallibile voluntatis ipſius teſtimoniũ eſſe erga omnes homines,& procul abſit à Chriſtiano pectore cogitare,Deum externo miniſterio omnibus offerre ſalutẽ, ſed intus tamen aliam voluntatem incluſam habere. Hoc enim plane eſſet Deo iuſtiſsimo contradictorias voluntates tribuere. Quod quam ſit abſurdum, quis non videt?

TERTIO,intueamur promiſsionem gratiæ vniuerſalem, quam cum voluntate Dei congruere neceſſe eſt. Hæc eſt,dicit Dominus,voluntas Patris mei qui miſit me,vt omnis, qui videt Filium & credit in eum,habeat vitã æternam. Matth.18. Sic non eſt volũtas ante Patrem meũ,qui in cœlis eſt,vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri,& ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos,nõ volens vllos perire,ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc multa Prophetarum dicta pertinẽt,vt Ezechielis: Reuertatur vnuſquiſq; à via ſua peſsima,& propitius ero iniquitati & peccato eorum. Item, cũ auerterit ſe impius ab impietate ſua quá operatus eſt,& fecerit iudicium & iuſticiam,ipſe animam ſuã viuificabit. Conſiderans enim & auertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt,vita viuet & non morietur Item, Conuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus veſtris, & nõ erit vobis in ruinã iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates veſtras, in quibus præuaricati eſtis,& facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum. Item, Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus,reuertimini & viuite. Hęc gratię promiſsio,vt eſt vniuerſalis: ita & gratuita ſola fide accipienda. Vtrũque docet Apoſtolus ad Rom.9.10.& 11. vbi ſumam diſputationis de voluntate Dei & gratię promiſsione in hunc modum colligit. Non eſt diſtinctio Iudęi & Græci. Idem enim Dominus omnium,diues in omnes, qui inuocat ipſum. Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Ex hiſce dictis fides noſtra firmiſsimam conſolationem concipiat aduerſus eos, qui tribuunt Deo προσωποληψίαν, & ſtatuat procul omni dubio de voluntate Domini ſentiendum eſſe, ex hac vniuerſali gratiæ promiſsione,quæ omnibus ſophiſmatis opponatur.

QVARTO,intueamur obſignatiouem fœderis vniuerſalem, qua nihil dulcius cogitari poteſt. Quis quæſo ſatis demirari poterit bonitatem & φιλανθρωπίαν Dei, qui non ſolũ promiſcue omnibus ſalutem promittit, verum etiam eandẽ mãdat omnibus obſignari? Nam dũ iubet omnes gentes baptizari,vult profecto, quod iubet, & veriſsime omnibus ſuã gratiã obſignat. Qui enim fieri poſſet vt,cum ſit iuſtiſsimus Deus,omnes inuitaret ad Baptiſmum dulciſsimũ ſui fœderis teſtimoniũ, niſi omnibus gentibus ſalutẽ, quam obſignat baptiſmo,impartiri vellet? Quotieſcũq; igitur fides noſtra tẽtationibus de electione fatigatur,conuertamus cor noſtrum ad Baptiſmũ, tanquam firmiſsimũ ſalutis fulcrũ, & immotum voluntatis Dei erga nos teſtimoniũ, ne noſtra culpa promiſſa & obſignata

ſalute

ſalute excidamus. Huc etiã pertinet ſacratiſsimæ Cœnæ inſtitutio, in qua Dominus eandẽ gratiã nobis obſignat, & teſtatur ſe precio ſuæ carnis & ſanguinis nos à morte æterna liberaſſe, modo nos ipſi hanc dulciſsimam συνθήκην perfidè nõ violauerimus. Cum itaq; ex his demonſtrationibus euidenter nobis cõſtat de volũtate Dei paterna erga omnes, quæ cauſſa noſtræ electionis eſt, firmiſsimã teneamus fiduciam ſalutis promiſſæ obtinendę, & ad hæc quatuor teſtimonia miſericordiſsimæ volũtatis Dei, videlicet miſsionem filij, mãdatum Dei, promiſsionem & obſignationem gratiæ nos conuertamus, quoties vel Satan vel propria caro noſtram fidem de miſericordia Dei erga nos labefactare ceperit.

TERTIA.

Modvm & fundamentum electionis noſtræ tenere portet. Eſt autem is modus vnicus & veriſsimus, quẽ Diuus Paulus Epheſijs ſcribens nobis cõmonſtrat. Elegit nos, inquit, in Chriſto ante conſtitutionem mundi. Item, Prædeſtinauit nos in adoptionem per Chriſtũ. Item, Gratos nos fecit in dilecto, in quo habemus redemtionem per ſanguinem eius. Hæc dicta Spiritus ſancti & ſimilia multa teſtantur, quod deus nos elegerit nõ exarando fatales libros cũ Zenonis familia, ſed ſtatuendo iuxta conſiliũ voluntatis ſuæ modũ ſalutis conſequendæ per Chriſtum & in Chriſto. Fides proinde noſtra nõ vagetur extra hunc modũ & hoc fundamentũ electionis noſtrę, non quærat in parcarũ tabulis certitudinẽ ſalutis ſuę, ſed acquieſcat in filio Dei, in quo ſolo ſalutis noſtrę certitudo fũdatur.

QVARTA.

Conditionis & euentus in definitione meminimus, quorum explicatio permultum faciet ad clarã huius myſterij noticiam. Conditio itaq; requiritur, iuxta vocem Euãgelij, pœnitentiæ ſeu conuerſionis, ſeu fidei, cuius loco propria eius adiũcta ſeu notæ ponuntur, vt ſunt regeneratio, ſanctificatio, patientia, inuocatio, &c. Nam vbi hæc ſunt, certiſsima ſunt fidei indicia, qua cum inſerimur Chriſto, & eius mẽbra efficimur, electi dicimur, quia in Chriſto ſumus, extra quẽ nemo electus cẽſendus eſt, & in quo quisquis fuerit per fidem vt membrũ Chriſti, electus iudicatur. Hanc fidei conditionẽ adiecit Dominus mãdato Marci vltimo: Euntes in mudũ vniuerſum, proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluabitur. At qui fuerit incredulus, codẽnabitur. Hoc Chriſti mandatũ & promiſsio requirit conditionẽ fidei, quam conditionẽ Paulus ſæpiſsime nobis commendat. Vt ad Rom. 9. vbi de electione diſputat. Quid igitur dicemus, inquit, Gentes, quæ non ſectabãtur iuſticiam, apprehenderunt iuſticiã, iuſticiam, inquam, quæ eſt ex fide. Iſraël vero ſectans legem iuſticiæ, ad legẽ iuſticiæ non peruenit. Quare? quia nõ ex fide, ſed ex operibus legis. Et in 10. Si cõfeſſus fueris ore tuo Dominum Ieſum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit ex mortuis, ſaluaberis. Corde enim creditur ad iuſticiã, Ore autem fit confeſsio ad ſalutem. Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in ipſum non pudefiet, non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipſum. Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Ad Coloſſ. 1. Si modo in fide permaneatis fundati & firmi, & nõ tranſmoueamini à ſpe Euangelij, quod audiuiſtis. Ad Ebręos 3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo incoatam fiduciam vſq; ad finem firmam retineamus. 1. Timo. 2. Mulier ſaluabitur, ſi permanſerit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamẽ veſtiti & nõ nudi reperiamur. Huc plurimæ conciones Domini pertinent: Veni vocare peccatores ad pœnitentiam. Ioan. 3. Quemadmodũ exaltauit Moſes ſerpentẽ in deſerto: Sic exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim dilexit Deus mundum, vt Filium ſuũ vnigenitũ daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Iohan. 3. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint. Hæc conditio etiam in Prophetis ſæpiſsime inculcatur. Si, inquit Ieremias, pœnitentiã egerit gẽs illa à malo, quod locutus ſum aduerſus eam, agã & ego pœnitentiã ſuper malo, quod cogitaui vt facerẽ ei, ſi fecerit malum in oculis meis, vt nõ audiat vocem meam, pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum vt facerem ei. Quod hæc conditio omnino neceſſaria ſit, apparet apud Lucam: Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimul peribitis. Huc & illud Pauli pertinet. Væ mihi ſi non Euangelizẽ. Item, caſtigo corpus meum, & in ſeruitutẽ redigo, ne forte cũ alijs prædicauero, ipſe reprobus efficiar. Teſtimonia hęc à nobis poſita, clariſsime docẽt, ꝙ electio noſtri ſit conditionata, vt quę requirat conditionẽ pœnitẽtię, hoc eſt, cõuerſionis ad Deũ per fidẽ in Ieſum Chriſtũ: cũ qua fide & inuocatio & noua

obœdi-

obœdientia eſt coniuncta, ex quo fit, vt hæc conditio conuerſionis nunc fidei, nunc inuocationis, nunc nouæ obœdientiæ, nunc ſanctificationis nomine ſignetur. Nã hæc natura coniuncta ſunt, Legis conditio, quæ noſtra culpa impoſsibilis eſt, lõge diuerſa ab hac eſt. Nam illa non offert ſalutẽ, niſi cum conditione impletę legis, quę impletio cauſſa ſit iuſticię & ſalutis. Hæc cauſſa cum in nobis non ſit, ad Chriſtum mittit nos Euangelium, quod prædicat pœnitẽtibus remiſsionẽ peccatorũ in nomine Chriſti, qui eſt finis & conſummatio legis in iuſticiã omni credenti. Ex his, quæ hactenus de cõditione dicta ſunt, facile eſt intelligere, quid de euentu ſentiendũ ſit, propter quem multi quidẽ dicũtur vocati, pauci vero electi. Nam quantum ad euentum attinet, ſoli electi dicũtur, qui fidem ex auditu verbi cõcipiunt, ſeu qui Chriſtũ, quem prædicat Euangelium, fide recipiunt, vt eius iam membra cenſeantur, in quo ſola rata eſt electio. Quod autẽ multi, proh dolor, audito Euangelio non credunt, & propterea dãnati & non electi dicuntur cauſſa in ipſis quærenda eſt, & non in Deo, qui iubet vt omnes filium audiant. Huc quoq; facit iuſtiſsima querela Domini: Quoties congregare volui filios tuos, quemadmodũ congregat pullos ſuos gallina, & noluiſti, Ecce relinquetur domus veſtra deſerta. Hic tria clare exprimũtur. Primũ, quod Chriſtus reuera voluerit ſalutem Ieruſalẽ, id quod voce & lacrymis teſtatur. Secũdum, quod Ieruſalem oblatam ſalutem ſuapte malicia repudiarit. Tertium, quod comminetur Dominus damnationis pœnam contumaci populo. Huius euentus reſpectu, & nõ conſilio Dei creantis hominẽ & mittentis filium in mũdum, dici potuit Ieruſalem non electa. Hoc confirmari poterit verbis Apoſtoli, qui ita ait: Videte vocationẽ veſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecundũ carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Hiſce enim rebus, ſapientia carnis, potẽtia & nobilitate veluti ineſcãtur multi vt nauſeẽt ad Euangeliũ, ac ita ſua culpa pereant. Huc & illa Domini querela bis repetita apud Matthæum pertinet: Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Nam quemadmodum res ſe habet in vinea, in quam multi operarij vocantur, & in nuptijs, ad quas multi inuitãtur: Ita ſe etiã res habet in regno Chriſti. Vt enim eijciũtur, qui vocati murmurãt, & excludũtur qui inuitati venire recuſant, vel admiſsi veſtẽ nuptialẽ non habent: Ita è regno Chriſti, qui ſe, vt decet, non gerunt, exturbãtur. Eſt igitur ſenſus querelæ Domini: Multi ſunt vocati, id eſt, multi inuitantur ad ſalutem per prædicationẽ Euangelij, Sed pauci ſunt electi, id eſt, ſinceri, geſtantes veſtem nuptialem, hoc eſt, vere pœnitentes, & ſeriam emendationẽ meditantes ſanctimonia vitæ. Quoties igitur in ſcripturis legimus de paucitate electorũ, non reſpiciamus ad cõſilium creatoris & redemtoris, volẽtis ex ſua miſericordiſsima volũtate omnes homines ſaluos fieri, ſed ad euentum, quo homines contumaces iuſtiſsime abijciuntur, vt ſui furoris æternas pœnas luant. Fides proinde noſtra non ſinat ſe iſtis dictis, quæ ad euẽtum referẽda ſunt, abduci ab vniuerſali gratiæ promiſsione, ſed potius intueatur modum & conditionem æternæ electionis, & paternæ voluntatis Dei erga omnes.

QVINTA.

CIRCVMSTANTIA quinta eſt de eo, ad quod eligimur, hoc eſt, de vita æterna & beata. Quemadmodum enim primus homo conditus erat, vt ipſe cum ſua poſteritate beatus in Paradiſo viueret, ſeruata conditione obœdientiæ erga mandatum, quod Dominus ei dederat, videlicet, ne de fructu certæ cuiuſdam arboris guſtaret: Ita in ſecundo Adamo IESV CHRISTO, per quem à commerita damnatione redemti ſumus, promiſsionem habemus cœleſtis Paradiſi adeundę. Sed, vt dictum eſt, cum conditione pœnitẽtię ſeu fidei. Hæc cœleſtis Paradiſus fruitio æterna Dei eſt, in ſocietate perpetua caſtorum angelorũ & hominum, qui in inuocatione filij Dei ex hac ærumnoſa vita migrant. Nam vt in Adamo primo miſerias ſempiternas commeriti ſumus, in eo enim & rei & immũdi inuenimur: Sic in CHRISTO IESV ſecundo Adamo obtinebimus non noſtris meritis, ſed ipſius gratia ſempiternas voluptates in vita æterna. Nam & per illũ à reatu abſoluimur, & eius ſpiritu ſanctificamur, vt iam nouã vitam meditari incipiamus. Huius nouæ vitæ meditatio incoatio eſt æternæ vitę, ad quam eligimur, in qua vita æterna, iuxta Pſalm. 16. erit abundantia deliciarum vultus Domini, & erunt iucunditates in dextera eius in æternum. Cũ abundantiæ deliciarum meminit, ſignificat plenitudinem & ſaturitatem omnium rerũ expetendarum, & ſtatum omnium bonorum copia perfectiſsimum. Vultus DOMINI, vt ſummum bonum, in quo acquieſcendum eſt proponitur, vnde manant iucunditates in dextra DEI, id eſt, ſummę delicię & ſpirituales voluptates ex contemplatione maieſtatis diuinæ, qua vt pallio veſtiti, glorioſi apparebimus in omni ęternitate. Horum bonorũ, quæ nulla mens in hac vita capere poteſt, perexiguum quendam guſtum ſentiunt pij in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hac vita,hoc eſt,qui vere credunt & aguntur ſpiritu Dei. Hinc fides noſtra accendatur,ac meditatione horum bonorum, quæ promittuntur perſeuerantibus vſq; ad finē, creſcat, vt inuicta ſe opponat obiectamentis omnibus Satanæ & carnis, ſtatuatq; hanc vocem filij Dei præferendam eſſe omnibus argutijs Diabolorum & hominum: Qui credit in filium,habet vitam æternam. Quiſquis enim credit, Chriſtum habet in ſe habitantem,qui eſt ſolus via vitæ æternæ.

SEXTA.

SEXTA circumſtantia & vltima eſt, de finibus Electionis,qui ſunt duo. Quorum primus eſt,vt ſimus ſancti & irreprehēſibiles coram Deo, ita enim Paulus loquitur, Epheſijs ſcribēs. Alter eſt,vt laudetur gloria ipſius à nobis,cum in hac vita tum in omni ęternitate. Quantū autem ad priorem finem attinet,qui eſt,vt ſancti ſimus & irreprehenſibiles corā Deo,recte tempora diſtinguenda ſunt.Eſt enim tēpus incoationis, quo ſancti ſumus, nō perfectione virtutis,ſed imputatione ſanctitatis Chriſti, & incoatione nouæ obœdiētiæ, qua ſegregamus nos à prophanitate mundi, & applicamus nos Deo, vt ſimus hoſtiæ placentes per Ieſum Chriſtum.Eſt & tempus cōſummationis, quando actu ſancti erimus,& perfectione virtutis irreprehenſibiles.Mens enim perfectiſsima noticia Dei lucebit.Affectus omnes erūt puriſsimi.Cor ardebit perfecta dilectione Dei, atq; adeo totus homo anima & corpore integerrimus erit,in qua integritate conſeruabimur in omni æternitate. QVANTVM autem ad alterum finem attinet,qui eſt, vt laudetur gloria ipſius, ſciendum eſt,quod in hac vita iſte finis conſiſtat in puritate mentis,in agnitione Dei, in cōfeſsione, in cruce,atq; adeo in tota vita noſtra,vt multi noſtro exemplo inuitētur ad glorificādum Deum.At poſt reſurrectionē cum caſtiſsimis Angelis Dei perpetuas laudes Dei perſonabimus.Atque ita recepta imagine Dei,pleniſsime Chriſto Domino corporibus & animis conformes erimus in omni æternitate.HÆC ſunt,quæ hoc tempore de Electione aſcribere placuit.Quæ omnia eo pertinent, vt excitent in nobis timorem Dei & perſeuerantiam in fide. Nam qui perſeuerauerit vſq; ad finē,ſaluus erit. Nemo proinde Deo imputet ſuum interitum,ſed potius cum Daniele cōfiteatur: Tibi Domine iuſticia,nobis autem cōfuſio faciei. Caueat igitur vnuſquiſque,ne peccandi petulātia & conſuetudine mereatur abijci cum Pharaone,Iuda & ſimilibus. Iuſte enim, vt ait Fulgentius,deſeritur à Deo,qui Deum deſerit.Relinquat proinde, vt idem ait, impius viam ſuam qua peccat. Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remiſsione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominū, quia multus eſt ad ignoſcendum.In hoc multo nihil deeſt,in quo eſt omnipotens miſericordia,& omnipotentia miſericors.

In obœdientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti.

Hæc verba duplicem ſenſum recipiunt. Primum εἰς pro ב ponitur, & ב pro διὰ,vt in hunc modum reddi ſenſus poſsit: per obœdientiam & aſperſionē ſanguinis Ieſu Chriſti. Atq; ita ad cauſſas ſalutis noſtræ referenda ſunt hęc verba.Nā vt obœdientia Chriſti,materialis ſalutis cauſſa eſt: Ita aſperſio ſanguinis formalis eſt.Nā vt obœdientia Chriſti nobis credentibus in iuſticiā imputatur:Ita aſperſione ſanguinis conſecramur Deo,vt ſimus ſancti. Videtur autē Petrꝰ reſpicere ad ritum legis, qui deſcribitur Exod.14.& accommodatur ἀντιτύπῳ Chriſto ad Hebr.8.Atq; ita habemus in hac epigrapha omnes cauſſas ſalutis noſtræ.Efficiens eſt pręnotio & electio. Materia,obœdientia Chriſti.Formalis cauſſa, aſperſio ſanguinis Chriſti. Finalis,ſanctificatio ad vitam æternam.His iam ſeruit inſtrumētalis cauſſa,Fides,quæ ſalutem accipit,quam offert Euangeliū,in quo efficax eſt Spiritꝰ ſanctus, & quā obſignant ſacramenta, Baptiſmus & Cœna Domini.Alter ſenſus,quem hęc verba recipere poſſunt, hic eſt,vt partes ſanctificationis noſtræ pręcipuæ exprimantur,quę ſunt,obœdientia, qua Deo iam regeniti obœdimus:& aſperſio ſanguinis Chriſti,id eſt, fides remiſsionis peccatorum per ſanguinem Chriſti.Verum prior ſenſus præſenti loco magis cōuenire videtur.

Gratia vobis & pax multiplicetur.

Salutatio & fauſta precatio eſt,cōtinens ſummam beneficiorum Euangelij.Gratia cū fauorem Dei gratuitum, tum dona,quæ Deus nobis fauens largitur ſignificat.Pax,hoc loco,omnem proſperitatē notat. Hanc interpretationem pacis hoc loco requirit additū verbū,multiplicetur.Alias pax & gratia, diſtinguūtur vt cauſſa & effectꝰ, vt gratia ſit fauor Dei gratuitus, Pax vero recōciliatio noſtri cū Deo,fauoris effectus. Porrò

cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cum optat Apoſtolus Chriſtianis gratiā & pacem, tria haud obſcure ſubindicat. Primum, quod natura neq; in gratia Dei ſimus, neq; cum eo pacem habeamus. Nam iuxta Apoſtolicam doctrinam, filij iræ ſumus, & non pacis. Secundum, quod Deus ſit omnis gratiæ & pacis autor. Votum enim Apoſtoli dirigitur ad Deum, à quo petit gratiam & pacem dari hominibus. Tertium, quod hæc bona, gratia, pax, exemplo Petri petenda ſint à Deo pijs votis, & nobis & alijs optanda.

Benedictus Deus, & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecundum multam ſuam miſericordiā, regenuit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſsibilem, conſeruatam in cœlis nobis, qui virtute Dei cuſtodimur per fidem ad ſalutem, quæ præparata eſt patefieri tempore extremo.

Vt hoc exordiū euchariſticon ſummam Euangelij proponit: Ita ſalutis cauſſas optimo ordine enumerat. Sūma Euangelij eſt, quod Chriſti merito contingat ſalus omnibus in ipſum credētibus. Cauſſa principalis ſalutis eſt, miſericordia patris cœleſtis imēnſa, qua Deus præcognoſcit & elegit & ſaluat. Hac enim nos in dilecto complectitur, quam ob rem εὐδοκία etiā dicitur ad Epheſ. 1. Materia ſalutis eſt reſurrectio Chriſti, qua Synedochicὼs totum opus redemtionis intelligitur, videlicet obœdientia legis & crucis. Reſurrectionis autem præcipue meminit, cum quia in ea potentia Chriſti clarius conſpicitur, tum quia vitę æternę infallibile eſt teſtimonium & cauſſa. Via autem ſeu ratio conſequendi oblatam in Euangelio ſalutem, exprimitur, cum ait: Qui regenuit nos in ſpem viuam. Hic actio Dei cōſideranda eſt in hominis noua natiuitate, qua videlicet formatur nouus homo ſeu noua creatura ad imaginē Dei. Deus enim regignit hominem per prædicationem Euágelij, in qua Spiritus ſanctus efficax eſt, & operatur fidē, cum qua coniuncta eſt regeneratio, quæ eſt ſanctificatio noſtri, in alijs maior, in alijs minor, pro fidei menſura. Qui ergo credit nouus homo eſt natus, idq; ex Deo per renouationē Spiritus ſancti. Huius nouæ natiuitatis finem addit, cū inquit: In ſpem viuā, cuius ſpei obiectū eſt hæreditas, quæ nec perire poteſt, vt mundi diuitiæ: nec cōtaminari abuſu, nec marceſcere antiquitate, vtpote quæ in cœlis ſeruetur, vbi nulla corruptio, nullꝰ abuſus, nulla deniq; defectio inuenitur. Verū quia omnibus hæc tanta hæreditas non obtingit, diſcernit inter huius hæreditatis veros hæredes, & alios, qui ab hac hæreditate excludūtur. Veros hæredes pronunciat eos, qui virtute Dei per fidē cuſtodiuntur, donec ſalutē patefaciendā in extremo die conſequantur. Eſt proinde fides inſtrumentum, quo & hæc hæreditas apprehēditur, & qua ſeruatur & poſsidetur. Obſeruentur hoc loco ſalutis noſtræ cauſſæ optimo ordine diſtinctæ, & admoneamur fidei, qua ſola tāta hæreditas apprehēditur & poſsidetur. Hanc qui habet, nouus homo eſt effectꝰ, qui vt Chriſti vita viuit: Ita actiones huius nouæ vitę edere debet. Hinc & illud manifeſtū redditur, quod plane vani ſint & mēdaces, qui Chriſti ſe nomine ac fide iactant, ſed interim vitam viuunt ſceleratā, ſubinde contra conſcientiā impingentes. Nam cum fides ex verbo virtute Dei gēeratur, & ex fide fit natiuitas noua: qui fieri poteſt, vt is veram fidem habere dicatur, qui nouę vitæ nouas actiones nullas oſtendit? Etſi enim vere dicitur, Sola nos fide iuſtificari, & filios Dei naſci, noui tamen facti homines, vt nouæ vitæ actiones edamus oportet.

Qua in re exultatis triſticia paululum, nunc (ſi opus eſt) per varias tentationes affecti.

Quis vſus ſit ſpei in ærumnis huius vitæ, quibus tentamur, exponit. Vult enim nos conferre præſentes ærūnas cum futuro gaudio, & inde animum noſtrū cōfirmare & erigere, quoties tētationū procellis agitamur. Hic quidem ſunt variæ tētationes, illic vero plena ſalus. Hic ad breue admodum tēpus cruciamur, illic perpetuo viuemus: modo vſque ad finem in fide perſtiterimus, non fracti calamitatibus huius vitę. Hic locus de cruce pleniſsime tractatur ad Rō. 8. Et pluribus argumentis firmiſsimis munitur. Parentheſis, (ſi opus eſt) vtilem doctrinam continet, videlicet, quod nemo ſibijpſi crucem accerſere debeat, ſed eam ferat patienter, quæ diuinitus ei impoſita fuerit.

Vt exploratio fidei veſtræ multo preciosior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur, inueniatur in laudē & ho-

Exultationis ſub cruce, id eſt, patientiæ effectum exprimit. Fides auro confertur, afflictio igni. Vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

norem, & gloriam in reuelatione Ieſu Chriſti.

enim aurum igne exploratur purum ne ſit an non: ita fides afflictionibus probatior redditur. Et quemadmodum aurum, ſi purum inueniatur, in magno precio habetur, etſi tandem peribit: Sic fides, quæ immota ſub tentationibus perſtiterit, cedet ſuis poſſeſſoribus in laudẽ, in honorẽ & gloriã, quando videlicet filius Dei in ſecundo aduentu ſuo iudicaturus eſt viuos & mortuos. Exẽpla huiuſmodi fidei ad Heb. 11. multa recenſentur, quæ faciunt ad huius loci declarationem. Atticiſmus eſt exploratio fidei pro explorata fide.

Quem cum non videritis, diligitis, quem cum nunc non cernatis, ei tamen credentes exultatis gaudio ineffabili & glorioſo.

Effecta viuæ fidei recitat, dilectionem Chriſti, & gaudium ſpiritus ineffabile. Fidelis enim homo, cum Chriſtum autorem ſalutis & fontem omnium bonorum cogitat, ad ipſum diligendum accenditur, & cum perpendit è quãtis malis ſit liberatus, & ad quantam gloriam olim per illum euehendus ſit, ineffabili gaudio & glorioſo perfunditur. Cæterũ, vt dilectionis huius comes eſt obœdiẽtia erga Chriſtũ, iuxta illud: Qui me diligit, verba mea ſeruabit: Ita gaudij huius ineffabilis fructus eſt inuicta animi foititudo, & glorioſus in cruce triumphus, quem ſuo tẽpore ſequetur immortalitatis gloria. Obſeruetur hoc loco, quæ germanæ & veræ fidei natura ſit. Non eſt enim (vt hypocritæ exiſtimant) ocioſa, ſed vere actuoſa eſt, vt quæ edat fructus iuſticiæ dulciſsimos, internos & externos.

Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum.

Qualis tandem futurus ſit exitus fidei exponit. Vt enim hic Chriſtum autorem ſalutis apprehendit fides: ita exitus ſeu finis erit ſalus animarũ. Hic locus aperte duos errores papiſticos refellit. Vnum quo aſſeritur, quod fides ſit tantum initium ſalutis perficiendæ operibus. Alterũ, quo ſtatuitur eſſe ignis purgatorius, quo Chriſtianorũ animæ purgentur à morte: quod ſi verum eſſet, nequaquam recte à Petro diceretur, quod finis fidei ſit animarum ſalus.

De qua ſalute exquiſiuerunt & ſcrutati ſunt Prophetæ, qui de gratia vobis præſtita vaticinati ſunt, ſcrutantes in quem aut cuiuſmodi temporis articulum ſignificaret, qui in ipſis erat ſpiritus Chriſti, prius ſignificans venturas in Chriſtum afflictiones, & quæ ſecutæ erant glorias, quibus reuelatum eſt, quod non ſibijpſis, ſed nobis adminiſtrabant, hæc quæ nunc annunciata ſunt vobis, per eos qui prædicant vobis Euangelium, per Spiritum ſanctum miſſum è cœlo, in quæ deſiderant Angeli proſpicere.

Occupatio eſt, qua anteuertit obiectionem eorum, qui doctrinam Euangelij tanquam nuper natam aſpernabantur, quam longe antea à Prophetis propoſitam fuiſſe teſtatur. Verum quia in hac pericopa plures ſunt doctrinæ, eam in ſuas partes retexam. Primum ergo cum dicit, Prophetas exquiſiuiſſe & ſcrutatos fuiſſe de ſalute quę per Euangelium annunciatur, ſignificat doctrinam Euangelij non nouam eſſe, aut nuper natam, ſed iam inde vſq; ab initio mundi fuiſſe propoſitam à ſanctis Dei Prophetis. Eſt enim ſummus conſenſus Moſis, Prophetarum & Apoſtolorũ, qui omnes ſunt interpretes primæ promiſsionis de Semine mulieris, contrituro caput Serpentis. Secundo, ne quis miretur, cur iſto tempore potius quam alio, placuerit Deo filium mittere, dicit à Prophetis articulum temporis & inquiſitum & demonſtratum fuiſſe. Nam & Iacob Patriarcha ſignum aduentus Domini ablatum ſceptrũ de Iuda, propoſuit, & Daniel annum peragendæ victimæ & adducendæ æternæ iuſticiæ indicauit. Tertio, vt fides Prophetis adhibeatur, affirmat eos nõ proprio motu locutos, ſed per ſpiritum Chriſti, qui in ipſis erat, edoctos, quemadmodum fuſius explicat Apoſtolus noſter in primo poſterioris Epiſtolæ. Quarto, ſummã doctrinæ Prophetarum de Chriſto colligit, cum eos vaticinatos eſſe pronũciat de eius in carnẽ aduẽtu, de paſsione & glorificatione, de miſsione Spiritus ſancti è cœlo, de confirmatione Euãgelij, de inſtructione Apoſtolorũ per ſpiritũ ſanctum, miſſum è cœlo die Pentecoſtes, & de Euãgelio annunciando per vniuerſum orbẽ. Quinto, extrema exordij particula, in quæ Angeli cupiũt introſpicere, eo pertinet, vt humanã curioſitatẽ in examinandis diuinis myſterijs refrenet & corrigat. Nã ſi Angeli adhuc non

huc non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hucnon intelligunt iſtorum myſteriorum rationem,ſed eam expectant, donec cum illis & nos in ęterna vita erudiamur:Simus & nos cōtenti ea cognitione,quę nobis voce Prophetarum & Apoſtolorum patefacta eſt. Præter has doctrinas nunc propoſitas ex verbis Apoſtoli duo colligamus:Primum, quæ in nouo teſtamento legimus, ex veteri ſtabiliri. Huc pertinet præceptum Domini: Scrutamini ſcripturas, illæ enim de me teſtificantur. Alterum,cordate contemnere eos, qui vel ſcripturam aſpernantur, vel illi præferunt humanas doctrinas,quemadmodum in Papatu fieri videmus.

Quapropter ſuccincti lumbis mentis veſtræ, ſobrij perfecte ſperate in eam, quæ ad vos defertur, gratiam, in reuelatione Ieſu Chriſti.

Ex eo quod gratiam Chriſti, quæ offertur per Euangelium, iam longo exordio prædicauerat, infert propoſitionem ſuaſoriam, qua hortatur gẽtes, vt perfecte, id eſt, ſincere & ſine fuco ſperent in eam gratiá,quæ offertur illis per reuelationem Ieſu Chriſti,id eſt, per prædicationẽ,qua patefit ipſis Ieſus Chriſtus. Verum,quia hanc ſpẽ impedit caro,vult vt ſuccinctis lumbis mentis,& ſobrij iter ingrediantur, vt ad ſalutem propoſitã perueniãt. Metaphora lumborũ ſumpta eſt ex vetuſtiſsimis orientalium moribus, qui, cũ prælõgis vterentur veſtibus,nõ poterant niſi ſuccincte iter facere. Hac metaphora vſus eſt Chriſtus,cũ inquit:Sint lũbi veſtri præcincti,& lucernæ accenſæ. Vt autem lumborũ cinctura impedimentis quibuſuis animi & corporis opponitur, & currẽdi alacritatem, donec ad metã peruenerimus,nobis commendat:Ita ardentes lucernę ignorantiæ tenebris opponũtur, & certam directionẽ ſequi monent,ne quis currendo à recta aberret via. Eſt autẽ lucerna verbũ Dei,iuxta dictum Dauidicum:Lucerna pedibus meis verbum tuũ. Et ad Philip.2. Inter quos lucere tanquam luminaria in mundo,verbum vitæ prætendentes. Porrò quod Petrus addit, νήφοντες, id eſt, ſobrij, hoc Chriſtus vigilãdi verbo expreſsit Matth.14. Marc. 13.& Lu.12. Sed diuerſa metaphora. Vult vterq; carnis illecebras,mũdi curas, falſas & vanas opiniones abijci, quibus homines ebrij & ſopiti in hoc mũdo nõ ſunt idonei ad hoc gratiæ iter ingrediendũ. Obſeruetur in primis hęc Apoſtoli exhortatio,quam ex fonte ſapientiæ,hoc eſt,ex ore magiſtri ſui hauſit. Hac monemur,vt ad migrandum ſemper ſimus parati,nullamq; fixam quietamque ſtationem alibi quæramus,quam in cœlo: quod ſane nequaquam fieri poteſt,priuſquam omnia impedimẽta carnis & mundi ſublata fuerint.

Tanquam filij obœdientiæ.

Prima ratio propoſitionis à debito officio. Cum vos iam ſitis filij Dei effecti per gratiam,par eſt vt vos geratis, vt filios obœdientes decet. Monebit igitur nos adoptionis gratia, vt ſanctitati & puritati vitæ ſtudeamus. Qui autem hoc non facit,contumax eſt,& adoptionis gratia excidit. Vtrũq; igitur nos inuitet ad ſtudium innocentiæ, adoptionis dignitas, & contumaciæ pœna.

Non conformantes vos priſtinis in ignorantia veſtra cupiditatibus.

Secunda ratio à vitæ ſtatu ſumitur. Cum olim in ignorantia viueretis, cupiditatum malarum ſerui fuiſtis: at hic ſtatus veſter, in quo ex ignorantiæ tenebris exiuiſtis, aliam vitam & alios mores poſtulat.

Sed vt is, qui vocauit vos, ſanctus eſt, ipſi quoq; ſancti in omni conuerſione reddamini.

Tertia ratio eſt à vocantis DEI conditione. Is qui vocauit vos in ſuam familiam, videlicet DEVS, ſanctus eſt. Igitur & vos ſanctos eſſe oporteat.

Propterea ſcriptum eſt,Sancti eſtote,quia ego ſanctus ſum.

Teſtimonio ſcripturæ tertiã rationem munit. Habetur autem hoc teſtimonium in Leuitico,vbi ter hoc præceptum reperitur,nempe 11.19.20. capitibus,in quib. locis ſanctitas pollutioni opponitur.

Et, ſi patrem cognominatis eum, qui citra reſpectum perſonarum iudicat. ſecundum cuiuſque opus, in timore incolatus veſtri tempus tranſigite.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quarta ratio à neceſſario ſumta. Si cœleſtis patris filij vultis nuncupari, vt eius veſtigijs in ſanctitate vera inſiſtatis neceſſarium eſt. Rationem ex eo cõfirmat, quod Deus ſit ἀπροσωπολήπτης, vt qui non perſonarũ qualitatem, ſed rerum exquirat differentiam. Habet ergo hæc ratio ſignificationem abdicationis, ſi patri non morem gerant filij. Hic obſeruetur antitheſis, qua opus perſonæ, & reſpectus ſeu qualitas perſonæ veritati operis ſeu cauſſæ opponũtur. Secundum opus ſeu cauſſam iudicat is, qui regulã legis in iudicando ſequitur, nulla habita perſonæ ratione. Secundũ perſonam ſeu reſpectum perſonæ iudicat, qui regulam legis in iudicando negligit, & perſonæ tantum rationem habet propter fauorem vel odium. PORRO, quia hoc loco, & ſimilibus abutuntur Papiſtæ, vt euertant totius ſcripturæ conſenſum de gratuita iuſtificatione, & ſalute, breuiter hoc loco ſolutionẽ ſophiſmatis Papiſtarum aſcribam. Cum ergo obijciunt: Deus iudicat quemq; ſecundum opus, aut reddit vnicuiq; iuxta opera ſua, omnium primum huiuſmodi ſententias generales ſecundum normam iuſticiæ Dei (qua contumaces decreuit reijcere, & credentes omnes in gratiam recipere) applicemus duobus generibus hominum, impijs quidem legaliter, pijs vero Euangelice, quando impijs reddet Dominus ſecundum opera eorum, nõ eſt dubium quin redditurus ſit ipſis infernum & damnationẽ. At cum de conuerſis quæritur, plura ſpectanda ſunt. Primum, quod vita æterna non ſit ſeruorum ſtipendium, ſed filiorum hæreditas. Rom. 6. Donũ Dei vita æterna in Chriſto Ieſu domino noſtro. Deinde, analogia conſideranda eſt inter patrem terrenum, & patrem cœleſtem. Nam ſicut pater terrenus ſuis liberis, qui ſunt naturæ lege hæredes, promittit obœdientibus hęreditatem: Ita Deus pater cœleſtis ſuis etiam filijs hæreditatem gratuitam promittit, quam tamẽ dicit ſe redditurum ſecundum opera illorum. Verum ne hic erretur, quatuor circumſtantię ſunt ſpectandæ. Prima, quod pijs rigor legis ſit ſublatus per Chriſtum. Nulla enim eſt cõdemnatio ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu. Secunda, quod perſona credens placeat propter iuſticiã Chriſti ſibi imputatam (credenti enim Chriſti imputatur iuſticia) & ſit hæres vitæ æternæ. Tertia, quod Deus non ſolum à perſona credente, & placente propter iuſticiam Chriſti requirit obœdientiam, verum etiam promittit mercedem, idq; nõ ex debito propter dignitatem operis, ſed ex gratia propter beneuolẽtiam paternam, qua promiſit operibus remunerationem. Quarta, quod opera ſic facta ex fide à perſona placente propter Chriſtum, ſint teſtimonia fidei, vt effectus proprij certiſsima ſuæ cauſſæ ſunt indicia. Atq; ideo dicitur, Deus ſuis reddere mercedem ſecundum opera, quia vera indicia ſunt timoris Dei & fidei, & vt teſtetur tota creatura de iuſticia Dei in iudicando.

Cum ſciatis, quod non caducis argento aut auro redemti ſitis, ex vana veſtra conuerſatione, à patribus accepta, ſed precioſo ſanguine Chriſti, incontaminati agni, præordinati quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati vero in extremis temporibus propter vos, qui excitauit Chriſtum à mortuis, vt fides veſtra & ſpes ſit in Deum.

Quinta ratio à iure gentium ſumta. Serui debent obœdire non ei, cuius olim fuerant ſerui, ſed ei qui iam eos precio emerat. Chriſtiani non amplius debent eſſe ſerui mundi, ſed Chriſti, qui eos ſuo precioſo redemit ſanguine. Igitur Chriſtiani, renunciato mundi imperio, Chriſto domino obœdientiam debent. Hæc argumenti ſumma eſt. Quod, quia præcipuum eſt, copioſe ab Apoſtolo exponitur, & amplificatur, idq; primum per collationẽ conuerſationis veteris (qua ſub patrũ ſuorum legibus vixerunt) & noui ſtatus, in quo Chriſto nomina dederunt. Loquitur autem hic de ijs patribus, de quibus Ezechiel cap. 20. vbi inquit: In pręceptis patrum veſtrorum ne ambuletis, & iudicia eorum ne cuſtodiatis, & idolis eorum ne polluamini, ſed in præceptis meis ambulate. Deinde per collationem precij agni immacultati Chriſti, quod inæſtimabile eſt, & perpetuo durat, & precij caduci & momentanei auri & argẽti. Si ergo illi ſerui, qui auro & argento emũtur, iure obtemperant illis, à quib. emti ſunt, multo magis par eſt, vt Chriſtiani Chriſto obtemperẽt, qui eos proprio redemit ſanguine. Præterea, per collationem promiſsi Chriſti, & exhibiti, in qua collatione hæc mihi videtur incluſa eſſe ratio. Sancti patres, qui Chriſtum olim promiſſum expectarunt, in eum crediderunt, eiq; obtẽperarunt. Igitur vos quoq;, quib. iam Chriſtus exhibitus eſt, & qui ſcitis ipſum excitatum ex mortuis, & donatum gloria à patre, debetis ipſi obœdiẽtiam, modo fides & ſpes veſtra in Deum ſit. Atq; ita multæ particulares rationes ſæpe in vno principali argumento latitant, quæ explicatæ & illuſtrant & amplificant principale argumentum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Poſtquam animas veſtras purgaſtis obœdientia veritatis per ſpiritum, caritate fraterna abſque ſimulatione, ex puro corde alij alios diligite impenſe.

Tranſit ad aliam paræneſin. Poſtquam enim hortatus eſt ad ſpem gratiæ, oblatæ per Euangelium firmam, ad cincturam lumborum mentis, ad ſobrietatem animorum & affectuum (Quæ omnia vno ſanctificationis nomine continentur) Iam ad proximos deſcendit, hortaturq;, vt nos inuicem fraterna complectamur caritate, quæ vt ex puro corde procedere debet: Ita aberit ab omni hypocriſi. Similis ſententia habetur 1. Timoth. 1. vbi ita inquit Apoſtolus: Finis præceptionis eſt dilectio ex corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Verum quia Petrus nouit in noſtra corrupta natura, priuſquam noui facti fuerimus homines, nihil eſſe puri, nihilq; ſinceri, ante hanc exhortationem ad fraternam caritatem cauſas enumerat, ex quib[9] hæc fraterna dilectio manat. Poſtquam inquit, purificaſtis animas obœdientia veritatis per ſpiritum. Hæc verba duas cauſas fraternæ dilectionis continent, quæ nequaquam ſunt in prophanis hominibus. Sunt autem hæ cauſę, obœdientia veritatis, & ſpiritus ſanctus, qui in verbo veritatis, quod eſt Euangelium, eſt efficax. Hæc verba Petrus ex pectore magiſtri ſui ſuxit: Ita enim ait Dominus Ioan. 15. Et vos mundi eſtis propter ſermonem, quē loquutus ſum vobis. Hæc ergo mundicies, tum demum contingit, quando audito & credito ſermone veritatis, Chriſto inſerimur. Atq; ideo Chriſtus in eadem concione ſubiungit: Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſeipſo: Ita nec vos, niſi in me manſeritis. Fons ergo & origo non ſolum mutuæ dilectionis, verum etiam omnis operis boni, eſt ſpiritus Chriſti quo aguntur fideles. Quidquid fit ſine hoc ſpiritu, qui eſt omnis bonæ actionis fundamentum & cauſa, hypocriſi & mentis impuritate inquinatum eſt, quantumuis præclarum & ſanctum coram oculis hominum appareat.

Renati non ex ſemine mortali, ſed ex immortali, per ſermonem viuentis Dei & manentis in æternum.

Ex virtute renaſcentiæ mutuum caritatis affectum elicit. Oportet renatum naturam ſeminis referre, vnde renatus eſt. Nos non ſumus renati ex mortali ſemine carnis, vnde fuit prior noſtra natiuitas, ſed ex ſemine immortali, videlicet ſermone viuentis & manentis Dei in æternum. Igitur iam non naturam mortalis ſeminis, ſed immortalis referre debemus. Proinde caritas iam pura in renatis eſſe debet ſine hypocriſi, quæ primæ natiuitatis noſtræ & mortalis ſeminis vicium eſt.

Nam omnis caro vt gramen eſt, & omnis gloria hominis vt flos graminis. Exaruit gramen, & flos eius decidit, at verbum Domini manet in æternum. Hoc autem eſt verbum illud, quod eſt euangelizatum vobis.

Mentionem ſeminis mortalis & immortalis fecit: nunc per amplificationem illuſtrius diſcrimen vtriuſq; facit. Semen mortale ſeu corruptibile carnis nomine ſignificatū, inſtar graminis eſt, & quicquid inde pullulat, inſtar floris eſt, qui durat ad exiguum tempus. At ſemen immortale, ſeu incorruptibile, quod eſt verbum Euágelij, manet in æternum. Obœdientia igitur, quæ præſtatur à conuerſis per prædicationé Euangelij, fructus eſt iuſticiæ, qui & placet Deo & durat in æternum, modo ne culpa noſtra gratia rurſus exciderimus. Porro ne gentes de illo verbo dubitent, quod definit eſſe ſemen immortale, addit Petrus illud ipſum verbū eſſe quod ipſis antea ſit euangelizatum. Iam argumentum, quod in his verbis continetur, videamus. Quicquid glorioſum, & pulcrum naſcitur ex ſemine mortali, id eſt, ex carne, tantum ad breue tempus durat, & quicquid ex ſemine immortali naſcitur, nunquam marceſcit, ſed durat in perpetuum. Igitur, cum diuturniora bona præferenda ſunt minus diuturnis, debet caritas (qua nos mutuo complectemur) quæ huius immortalis ſeminis quidam flos eſt, perpetua eſſe & conſtans.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vt renunciata omni iniuria proximorum, & carnalibus concupiſcentijs abiectis, adoptione digne & decenter in ſubiectione & patientia viuant Chriſtiani, hortatur Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Plures ſunt huius capitis partes, quæ omnes inter ſe connexæ ſunt, & pertinent ad eundem ſcopum. Primo loco infert ex fine primi capitis dehortationem ab iniuria proximorum, & exhortationem ad innocentiam vitæ. Vnde occaſionem nactus, dilabitur in deſcriptionem Chriſti ex Eſaia Propheta, oſtendens prædictam fuiſſe defectionem populi Iudaici à Chriſto, & aſſumtionem gentium in gratiam. Id quod teſtimonio Oſeæ Propheta confirmat. Tertio loco redit ad exhortationem. Hortatur enim conuerſos, vt abiectis carnalibus concupiſcentijs, decenter inter gentes viuant in gloriam Dei. Quarto, ad ſubiectionem inuitat, quo & alia quædam pietatis officia addit. Quinto, ſeruos compellat, eoſque hortatur vt ſuis dominis patienter obtemperent. Vnde ſexto loco, ab hypotheſi ad Theſin aſcendens, de patientia præcipit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE depoſita omni malitia, & omni dolo, & ſimulationibus, & inuidentijs, & omnibus obtrectationibus, tanquã modo geniti infantes lac rationale & dolo vacuum appetite, vt per illud adoleſcatis.

Infert Apoſtolus ex fine proximi capitis hanc parænefin, quæ hoc modo ſuperioribus accõmodabitur. Vos ex immortali ſemine, videlicet verbo Dei, iam recens nati eſtis. Ergo lac appetite conueniens iſti nouæ geniture, hoc eſt, talem vitam viuite, qualem requirit hæc noua natiuitas. Atque ita lactis nomine ſignificatur conſentanea ſimplici infantiæ viuendi ratio. Hunc eſſe ſenſum Apoſtoli manifeſte ex antitheſi apparet. Nã lac, etſi alias pro ipſo verbo Dei ſumitur, hoc tamẽ loco vicijs quæ enumerat, vt infantia vetuſtati naturæ, opponitur. Cum autem hoc lac rationale & vacuum dolo vocat, requirit in vita Chriſtiana prudentiã & ſimplicitatẽ, iuxta præceptũ Domini: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Vult quidẽ nos ſimplices & puros eſſe, ſed nõ malicia, & non ſenſibus: & vult nos lacte nutriri, ſed recta intelligentia condito, vt ſit temperata ſimplicitate prudentia. Cum vitia quib. lac rationale & expers doli opponitur, enumerat, nõ quidẽ omnia recenſet, ſed quædã tantũ exempli gratia, quorũ poſteriora à prioribus naſcuntur, vt ſunt, malitia (hoc eſt, nocẽdi cupiditas, quæ dilectionis fonti aduerſatur) dolus (qui à malicia oritur) eſt cum alicui fallacia tenditur. Simulatio à malo dolo orta eſt, cũ aliud foris apparet, quã in animo latet. Inuidia ſimulationis comes eſt, cum quis alieno cõmodo cruciatur. Obtrectatio inuidentiæ proles eſt, quæ alienæ famæ inſidiatur. Auguſtinus inter maliciã & inuidiã ita diſtinguit. Malicia, inquit, malo delectatur alieno. Inuidia bono cruciatur alieno, & addit, dolus duplicat cor: adulatio duplicat linguã: detractio vulnerat famam. Porrò hic locus Petri clare docet, quid apportemus nobiſcũ ad Chriſtum, quando per Euangeliũ renaſcimur, videlicet tunicam maculatam, & onus graue nõ meritorũ congrui & condigni cumulo, ſed peccatorum nos prementium pondere. Hoc onus, qui ad Chriſtum veniunt, deponere debent, quia cum noui homines facti ſunt, nouos mores induant neceſſe eſt.

Siquidem guſtaſtis, quam benignus ſit Dominus.

Cum ſeruorum alacritas ſæpe benignitate dominorum excitari ſoleat, rationem præſtandæ obœdientiæ petit Apoſtolus ex conſideratione benignitatis Domini ergo nos. Ac ſi dicat: Cum vos, qui ob veſtrũ peccatum aliquando maledictioni & iræ Dei ſubiecti eratis, iam tandẽ ex gratia Dei recõciliati eſtis, precioſo ſanguine Ieſu Chriſti Domini veſtri, vtiq; par eſt, vt tam benigno Domino obſequentes ſitis. Quid enim turpius eſt, quam benemeritis gratiã nõ rependere? Guſtandi verbo vſus eſt Petrus ꝓpter metaphorã lactis, & ſimul alludit ad Pſal. 34. in quo Dauid inſtituit exhortationẽ ad guſtandam bonitatẽ Dei hiſce verbis: Guſtate & videte quã bonus ſit Iehoua, Beatus vir, qui ſperat in eo: niſi quod Petrus ſecutus ſeptuaginta interpretes pro thob Ebraico, χρηστὸς poſuit. Eſt autẽ χρηστὸς, qui ſe alijs vtendum

præbet,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

præbet,ſeu qui alijs eſt commodus,& ſuam bonitatem alijs communicat. Hoc modo & Paulus hac voce ad Titum ſcribens vſus eſt,vbi inquit: Quando χρηστότης & φιλανθρωπία Dei apparuit. Hanc χρηστότητα interpretatur,quod Deus ex mera gratia nos per lauacrum regenerationis ſaluos fecerit.

Ad quem accedentes, lapidem viuum (ab hominibus quidem reprobatum, apud Deum vero electum & precioſum) & ipſi veluti viui lapides ædificemini domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum, ad offerendũ ſpirituales hoſtias, acceptas Deo per Ieſum Chriſtum.

Alia eſt propoſitionis ratio,à deſtinatis ad finẽ ſumta. Qui ad Chriſtum accedunt lapidẽ viuum, ſimul virtute ipſius, & lapides viui efficiũtur, vnde domus ſpiritualis cõſtruitur, & in ſacerdotes vnguntur,ad offerendũ Deo ſpirituales hoſtias. Proinde par eſt,vt depoſita omni proximi iniuria,omnique impuritate & prophanitate, pie ſancteq; viuant.Hæc argumenti ſuma eſt,cuius antecedens veteris typi expoſitio eſt. Nã ad veteris templi ſtructuram reſpicit,quod templũ Eccleſiæ Chriſti typus quidam fuit. Vt enim in illo fuit fundamentum,fuit ſuperextructũ ex multis lapidib⁹ ędificium,fuerunt ſacerdotes & hoſtiæ:Ita in Eccleſia Chriſti,Chriſtus ipſe fundamentum eſt.ſinguli fideles viui lapides,& ſacerdotes offerẽtes ſpirituales hoſtias.Sed vt illic omnia mortua & carnalia(ſi ſigna à veritate ſeparas) Ita hic viua & ſpiritualia omnia virtute eius,qui ſua potẽtia diuina reſurrexit à mortuis. Vt autẽ hoc argumentum plenius intelligatur, illud in ſuas partes,quæ particulares quaſdam rationes continent,retexam.Primo igitur loco affirmat Apoſtolus,quod omnes accedentes ad Chriſtum (accedunt autẽ qui credunt)cũ eo vnam domum ſpiritualẽ conſtituant, ſeu vnum templum efficiant,id eſt, vnã ſanctã & Catholicam Eccleſiam,adeo vt ſancti patres omnes,qui ante Chriſti aduentum vixerunt,& nos qui hodie credim⁹, vnum ſimus templũ Dei. Verum hoc interim eſt obſeruandum,quod nõ ſolũ omnes pij,qui fuerunt,& ſunt, & qui olim acceſſuri ſunt,vnum tẽplum, vnamq; ſpirituale domum conſtituant,verum etiam particulares cœtus piorum,atq; adeo ſinguli credentes templa Dei recte dicantur, Sed ad illud vniuerſale tẽplum & Catholicũ pertinentes,tanquam eius membra quædam ſeu viui lapides.Hoc cõfirmatur 1.Corinth.6.Anneſcitis,quod corpus veſtrum templum ſit Spiritus ſancti,qui in vobis eſt quem habetis à Deo? 1. Cor.3. Templum Dei ſanctum,quod eſtis vos. Quiſquis templum Dei violauerit, diſperdet illum Deus.Hinc ergo huiuſmodi ſumatur exhortatio.Nos credentes vna cum Chriſto vnum tẽplum Dei ſumus. Igitur nõ ſolum puros & ſanctos nos eſſe decet (Quid enim indignius quam ſanctiſsimum Dei templum vlla impuritate prophanare?) Verum etiã vnius Dei cultores nos eſſe oportet, abiectis veteribus idolis, quæ coluimus ante cõuerſionem ad Chriſtum. Huc pertinet illud Pauli ſecundæ Corint.6. Quæ eſt conſenſio templi Dei cum idolis? Huc dictũ Barnabæ comitis Pauli,quod citatur à Clemente Stromatheon ſecundo,pagina 161.in Florentinis exemplarib⁹. Antequam,inquit,crederemus Deo, domicilium corruptibile & fragile cordis noſtri erat tẽplum vere manu factũ, quia erat plenũ idololatria. & erat Dæmonum,propterea quod faceremus quæ erant Deo contraria. Sed attendite,vt templum Domini glorioſe ædificetur. Quomodo? Accipiendo remiſsionẽ peccatorum,& ſperando in nomẽ Chriſti,fiamus noui & denuo creati,eo quod in domicilio noſtro vere Deus habitat. Quomodo? Quando habitat in nobis ſermo Filij ipſius,vocatio promiſsionis ipſius, ſapientia iuſtificationum, & mandata doctrinæ. DEINDE,cum Chriſtum pronunciat viuum lapidem, cui adiuncti per fidem etiam viui efficimur lapides,eius nimirum virtute,indicat, quod hæc vita Chriſti nunc in nobis efficax eſſe debeat ad pie ſancteq; viuendũ. Quod autẽ in parẽtheſi incluſum,occupatio eſt.Occurrit enim Apoſtol⁹ ſcandalo crucis & defectionis Iudæorũ à Chriſto,huic ſcandalo mederi conatur,concedens quidem Chriſtum reprobatũ eſſe ab hominib⁹,ſed interim eundem electum,hoc eſt,eximiũ & precioſum apud Deum. Hic Chriſt⁹ dicitur lapis electus, non reſpectu reproborum,ſed comparatione reliquorũ lapidum eiuſdem ędificij,quibus multis modis excellẽtior eſt. Verum cum Chriſt⁹ dicit apud Matthæũ: Multi ſunt vocati, pauci vero electi,Electi dicuntur comparatione ad illos,qui verbum quidem audiunt,ſed nõ vitam dignã Euangelio viuunt. Carent enim viua fiducia in Deum,indulgent ſuis cupiditatibus,& viuunt ſine pœnitentia. Præterea cum nõ ſolum domũ ſpiritualẽ Chriſtianos appellat Apoſtolus,verum etiã ſanctum ſacerdotium, hoc eſt, ſacerdotes ſanctos,vt qui ſanctitate induti,hoſtias Deo offerre debeãt,addit illis acriores,ad pie ſancteq; viuendum ſtimulos.Nam ſi Aaronici ſacerdotes ab im̃unditia ſe merito ſeruarunt puros in tẽ-

plo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

plo perituro miniſtraturi,multo magis par eſt, vt Chriſtiani, qui ſanctificati ſunt ſanguine Chriſti,ſe incōtaminatos cuſtodiant. Addit & ſtimulū pijs,quod ſubiungit Apoſtolus de hoſtijs: Ad offerendū,inquit,ſpirituales hoſtias. Dicitur autē ſpiritualis hoſtia omnis obœdientia,quam Chriſtiani ex ſpiritu fidei præſtant,ſiue ſit interna,ſiue externa. Vnde Paulus ſuum laborem in prædicando Euangelio cultū ſpiritualē appellat. Non ergo ſpiritualis hoſtia dicitur ab operis qualitate,ſed ex qualitate animi operantis,à cauſa efficiēte,& finali. Cum autē obœdientia noſtra,quæ ex fide fit,hoſtia dicitur,ſignificatur quod grata ſit Deo. Vnde ad Ebræos beneficentia erga proximum dicitur hoſtia,qua delectatur Deus. Verum ne quis obijceret,iſtam noſtram obœdientiā vt imperfectam,ita multis modis contaminatā eſſe,ideoq; nō eſſe adeo Deo acceptam , Apoſtolus occurrit iſti obiectioni,pronuncians hoſtias Chriſtianorum acceptas eſſe, non ſuæ perfectionis aut dignitatis reſpectu,ſed per & propter Ieſum Chriſtum, cuius cum iuſticia ornati prodimus in templum Dei ſanctum, non apparemus vt peccatores , ſed placemus,vt dilecti filij in dilecto.

Propterea etiam continet ſcriptura : Ecce pono in Sion lapidem angularem,electum, precioſum, & qui crediderit in illo,non pudefiet.

Quia Chriſtū lapidem precioſum appellauit Apoſtolus , id ſibi probandum duxit ſcripturæ teſtimonio , petito ex 28.capite Eſaiæ,in quo teſtimonio non tam verba Prophetæ quam ſenſum ſpectat. Nam nec ſeptuaginta interpretes imitatur , nec Ebraicas voces ad verbum reddit, ſed ſolo ſenſu in genere contentus eſt,& probat Chriſtum lapidem electum & precioſum eſſe , adeo vt qui in ipſum crediderit , non pudefiat, id eſt, non ſuffundatur pudore fruſtratus ſua ſpe. Hæc ſumma ſententiæ eſt. Verum quia Eſaiæ verba continent pulcerrimam Chriſti & Eccleſiæ deſcriptionem,ea aſcribam & breuiter declarabo.

Ecce,inquit,ego ponā in Sion lapidem,lapidē probationis,angulū precioſum,fundamentum fundatū,qui credit,nō feſtinabit. Hic primū Chriſtus dicitur lapis probationis,cum,quia ad illum totum ædificium probandum eſt,tum etiam quia præ alijs probatus eſt,ſeu vt Petrus loquitur,electus. Deinde dicitur angulus,quia totam ædificij molem ſuſtinet. Adhæc fundamentū ſolidū appellatur,quo ſolo ædificij pondus nititur. Sic ergo lapis eſt,vt totum angulū occupet. Sic eſt angulus,vt tota domus per illum cōtineatur. Sic eſt fundamentum,vt tota domus ſit in eo fundata. Tota igitur Eccleſia & ſingula eius membra ſolo Chriſto nituntur & fulciuntur. Porro quod addit, Qvi credit non feſtinabit, modum oſtendit,quo hic lapis hominibus fit ſalutaris. Fides enim eſt inſtrumentum,quo homines,vt viui lapides,accommodantur fundamento Chriſto. Quod autem ſubiungit, Non feſtinabit, ſignificat,quod credentes non debeant ad alia remedia confugere,quam ad ſolum Chriſtum. Nam qui alia ſalutis remedia quærit, gratia Chriſti excidit,& extra fundamentū eſt. Solus enim Chriſtus credentibus plena ſalus eſt. Hinc apparet Petrum Apoſtolum fideliter ſenſum Prophetæ reddidiſſe, tametſi verba nō expreſsit. Septuaginta interpretes ſic habent, ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια σιὼν, λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ, hoc eſt, Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem precioſum,electum, ſummum angularem,honoratum , in fundamenta eorum , Et qui credit in illum,nequaquam pudefiet. Ex hoc Eſaiæ teſtimonio diſcamus in ſolo Chriſto ſalutem noſtram fundatam eſſe , cuius ſalutis fiunt participes omnes,qui Chriſto fide coniunguntur,in hoc mirando Eccleſiæ ædificio.

Vobis igitur honor eſt,qui creditis,incredulis vero lapis quem reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in caput anguli , & lapis offendiculi, & petra ſcandali his, qui impingunt in ſermonem,nec credunt,ad quod etiam poſiti fuerant.

Diſcernit Apoſtolus inter duo genera hominum,quorum vni ſalutaris eſt Chriſtus,Alteri(quod tamen Chriſto accidentale eſt) exitialis. Vt enim credētibus eſt honor,id eſt , precioſus (ponitur enim hic abſtractū pro concreto:) Ita incredulis eſt exitialis,non quidem ſua natura , ſed hominū culpa, Hæc ſumma ſententiæ eſt Apoſtoli. Nunc verba Apoſtoli propius aſpiciamus. Cur Chriſtus lapis dicatur, ſupra dictum eſt, cuius pro conditione hominum,variat efficacia. Vt enim credentibus & amplectentibus Euangelium,eſt lapis precioſus,& ſalutaris : Ita reprobantibus ipſum,& ſpernentibus Euangeliū, eſt lapis offendiculi , & petra ſcandali, Nam in ipſum impingunt & offendunt omnes,qui rationis & carnis iudicium ſectantes

Chri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſtum repudiant, qui ipſis ſalutem gratuitam ex mera ſua bonitate obtulit. Fit ergo non natura ſua, ſed hominum vicio lapis offendiculi, & petra ſcandali. Hoc ita eſſe declarant ſequentia verba: His inquit, qui impingunt in ſermonem, id eſt, qui verbo prædicato fidem non adhibent, nec credunt, ad quod etiam poſiti fuerant, hoc eſt, Etſi illis (loquitur enim hic de incredulis Iudæis) deſtinata erat ſalutis promiſsio, tamen non crediderunt. Hanc interpretationē verborum Petri & periſtaſis loci, & verba requirunt. Quidam nouus interpres ita reddidit: Immorigeri, ad quod etiā conditi erant, & interpretatur quod ideo conditi fuerint, vt eſſent immorigeri, hoc eſt, quod creati fuerint ab optimo Deo ad certam damnationē. Verum præter id, quod ἐτέθησαν vertit conditi ſunt, contra vocis græcanicæ naturam, vim facit huic loco. Nam ſupra dixit Apoſtolus, hunc lapidem Chriſtum fuiſſe ab ædificantibus reprobatum, quod nequaquam verum fuiſſet, niſi hic lapis his oblatus eſſet antea. Deinde verbum Dei & promiſsionem factam populo Iudaico male peruertit. Nam verbum Dei, & promiſsio teſtatur, Iudaicum populum cum cōditione fuiſſe electum. Ita enim Moſes Exod. 19. ait: Si audiendo audiueritis vocē meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, quia mea eſt vniuerſa terra. Quis nō videt conditionem hic adiectam eſſe? Proinde audientes vocem Dei, & credentes Euangelio, quod proponitur vniuerſo orbi, iuxta hoc vniuerſale Chriſti mandatum: Ite in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium OMNI CREATVRÆ, ſunt Dei peculiū. Qui verò nō audierint, nec crediderint Euangelio, reprobi ſunt, & ſua culpa damnati. Qui cum hac ſententia putant pugnare nonum, decimum & vndecimum capita ad Romanos, prorſus non attendunt, quis ſit ſcopus iſtorum capitum, quem tamen ſcire poſſent, cum ex fine tertij capitis eiuſdem Epiſtolæ, tum ex propoſitione collecta in 10. eiuſdem, videlicet: Omnis qui credit in ipſum, non pudefiet. Non eſt enim diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant ipſum. Omnis enim quiſquis inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

Vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus in acquiſitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit, in admirabilem ſuam lucem.

Antitheſis eſt proximæ ſententiæ. Vt enim incredulos impingere dixit in ſermonem: Ita hic eorum qui credunt, honorem definit & excellentiam monſtrat. Quia autem alludit Petrus ad verba, quæ mox ſequuntur, ea quæ heri de conditione adduxi ex 19. capite Exod. Nemini dubiū eſſe poteſt, quin hoc dictum Petri, Vos eſtis ei genus electum &c. ex conditione fidei pendeat. Ideo enim dicuntur genus electum, quia credunt. Vt autem hoc clarius euadat, aſcribā Moſis verba: Si audiendo audiueritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi peculium de cunctis populis, quia mea eſt vniuerſa terra (Sequitur interpretatio pecculij) Et vos eritis mihi regnum ſacerdotale, gens ſancta. Quis nō videt conditionem fidei huc pertinere? quæ fides omnis obœdientiæ veræ initiū eſt. Nunc verba Apoſtoli diligentius perpendamus. Primū dicit, fideles eſſe genus electū, id eſt, eximiū præ omnibus alijs hominū generibus. Quod enim Moſis peculiū, ſeu theſaurum præ alijs facultatibus earum appellauit, hoc Petrus genus electū nominat. Vt ſint ſynonyma, genus electū & peculiū, ſeu theſaurus præ alijs facultatibus carus. Ebraice ad verbū populus theſauri precioſi ſeu peculij. Septuaginta reddiderunt λαὸς περιούσιος, id eſt, populus peculiaris. Paulus ad Titū imitatus ſeptuaginta, vocat credentes λαὸν περιούσιον, id eſt, populū peculiarē, qui loco theſauri precioſi habetur. Eſt enim περιούσιος theſaurus præ alijs dilectus. Hinc apparet, quo reſpectu electus dicatur in ſacris literis. Nā electus περιούσιος, & peculium ſeu theſaurus eandē rem notat. Vt enim Chriſtus dicitur lapis electus, quia prę alijs lapidibus eximius eſt in ædificio Eccleſię: Ita credentes electi, quia præ alijs omnib⁹ hominib⁹ in mundo eximij ſunt, & in magno precio corā Deo tanquā ſingularis quidam theſaurus. Neq; mirū eſt credentes dici Electos, cum ſint filij Dei, & alij, quorum reſpectu dicūtur electi, ſunt filij Diaboli, id eſt, reprobi & dānati. Hæc eximia laus merito Chriſtianis ad pie ſancteq; tranſigendā in hoc mundo vitam ſtimulum addere deberet, Deinde credentes à Petro dicuntur Regale ſacerdotium, hoc eſt, Reges, qui etiā in templo Dei ſacerdotio funguntur. Quanta autem ſit hæc dignitas, diligenter conſiderandum eſt. Nā hæc dignitas merito nos, qui Chriſtiani dici & eſſe volum⁹, excitare deberet, vt induti puris veſtibus, id eſt, vera ſanctitate & innocentia, ſeruiremus Deo in ſuo ſancto templo, omnib⁹ diebus vitæ noſtræ. Poſſunt autem hæc verba de Regali ſacerdotio dupliciter exponi, videlicet ſimpliciter, & reſpectu hominū incredulorū. Simpliciter quidē hoc modo,

Creden-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Credentes ſunt Reges & Sacerdotes,ſeu vt Moſes loquitur,Regnum ſacerdotũ,id eſt,Regnum,quod ex ſacerdotibus,rebus ſacris,& diuinis Deo dicatis conſtat.Et prudenter obſeruandum eſt,quomodo vtrunq; vocabulum alterũ reſtringat. Chriſtiani quidem ſunt Reges,ſed ſacri,nõ prophani.Sunt enim in Chriſto victores mundi & ſatanæ.Sunt ſacerdotes,ſed Regij,non vulgares,aut Typici,quales fuerunt Aaronici ſacerdotes. Hæc eminentia,hic honor,hæc ineffabilis gloria moneat Chriſtianos, vt opera edant Regibus ſanctis & ſacerdotibus Regijs digna. Deinde,Chriſtiani dicuntur Regij ſacerdotes hominũ incredulorum reſpectu.Quemadmodum enim apud omnes populos,reges & ſacerdotes ſunt honoratiores præ alijs: Sic etiam fideles ſunt præ omnibus populis honoratiores,vt qui Deo dicati ſint. Cum ergo ita ſit,merito deberent Chriſtiani abſtinere à prophanorũ hominum operibus,& in ijs operibus toti occupari, quæ decent Regales ſacerdotes,ſacra adminiſtrantes in ſancto Dei templo. Dicuntur præterea Chriſtiani gens ſancta,id eſt ſegregata ab alijs prophanis cœtibus,& dicata Deo,eiq; in hoſtiam oblata, vt ipſum in vera ſanctitate colat.Dicuntur & populus in acquiſitioné,hoc eſt,vt Paulus loquitur,peculiaris. Quapropter hæc dignitas merito nos moueret ad ſtudium obœdientiæ erga Deum. Huc addit Petrus finem huius eximiæ dignitatis, nimirum, vt pij annuncient virtutes eius,qui ſe à tenebris in admirabilem lucem vocauit.Per tenebras intellige ignorantiam, & eius pœnam maledictionem. Per lumen noticiam Dei,& benedictionem,ex qua conſolatio naſcitur. Hanc lucem propterea admirandam pronunciat,quia extra rationis captum poſita eſt. Hac periphraſi Chriſti ideo vſus eſt Apoſtolus,vt excitemur magis eius cogitatione,ad ambulandum digne tanta luce. Huc pertinet & illud Pauli: Eratis enim aliquando tenebræ,nunc autem lux in Domino,tanquam filij lucis ambulate.

Qui quondam eratis non populus,nunc eſtis populus Dei,qui quondam non conſecuti miſericordiam, nunc eſtis miſericordiam conſecuti.

Gentes ad fidem conuerſas populum peculiarem Dei dixit. Nunc,vt maius pondus huic aſſeuerationi accedat, eam Prophetico confirmat teſtimonio.Cum enim Hoſeas Propheta abiectionem populi Iudaici, propter ſuam contumaciam, propoſito mulieris fornicariæ & liberorum fornicationem paradigmate, prædixiſſet, addit vaticinium de vocatione gentium, quo & Paulus Rom.9. vſus eſt.

Dilecti,obſecro vos, tanquam aduenas & peregrinos, vt abſtineatis à carnalibus cupiditatibus,quæ militant aduerſus animam, conuerſationẽ veſtram inter gentes habentes honeſtam,vt in quo loquuntur aduerſus vos tanquam maleficos, ex bonis operibus ſpectantes vos, glorificent Deum in die viſitationis.

Poſtquã oſtendit Apoſtolus,quanta ſit Eccleſiæ gloria, quanta dignitas, & in quo ſit loco apud Deum, exhortationẽ rurſus aggreditur, quam ſuo more veſtit firmiſsimis quibuſdam rationibus.Quo autem res fiat dilucidior, exhortationis propoſitionem nudam proponã,& ordine rationes quibus veſtitur, ſubiungam. Propoſitio bimembris eſt: Abſtinete à carnalibus deſiderijs: Et honeſtam habete inter gentes conuerſationem. Prius membrũ,quod eſt,Abſtinete à carnalibus deſiderijs, confirmatur duabus rationibus. Quarum prior ſumitur à conditione Chriſtianorũ,Poſterior ab effectu carnalium cupiditatũ.Conditio hæc eſt,Chriſtiani ſunt aduenę & peregrini in mundo,vt qui cœlum habeant patriam,iuxta illud Pauli ad Phili.3. πολίτευμα noſtrũ in cœlo eſt.Quare non decet,vt Chriſtiani mundanis ſordibus ſeſe inuoluant,& carni ſe ſubijciant, præſertim cũ nemo debeat alienæ Reipublicæ negotijs ſe immiſcere,idq; maximè,ſi pugnant cum ſuę Reipublicæ inſtitutis.Effectus eſt,quod carnales cupiditates militent aduerſus animã,hoc eſt,aduerſus ſpiritũ. Nam animã hic vocat Petrus,quaten[9] ſpiritu Dei reformata eſt ad imaginem Dei. POSTERIVS membrũ propoſitionis, quod eſt: Honeſtã habete inter gentes conuerſationẽ,ſimiliter duab.veſtitur rationibus. Quarum prior ſumitur ab vtili, Vt,inquit,veſtris bonis operib.obturetis ora eorũ,qui vos pro maleficis habẽt.Poſterior etiã ab vtili ſumta eſt. Vt illi,inquit, veſtris bonis operib.moti, aliquando reſipiſcant, & vna vobiſcũ Deum glorificent, idq; in die viſitationis eorũ,hoc eſt,cum per Euangelij prædicationẽ ad fidem cõuertuntur. Hæc ergo nos,qui Chriſtiano nomine gaudem[9], moneãt, vt ita purgatis animis inter homines viuamus,ne male ꝑpter

nos audiat Euangelium Chriſti. Qui enim male & flagitioſe viuunt, triplici peccato inuoluuntur. Primum, legem Dei contumaciter violant. Deinde, exemplo nocent. Tertio, doctrinæ Euangelij notam infamiæ inurunt, vt interim taceam, quod regnum Satanæ dilatent & augeant.

Subiecti igitur eſtote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, ſiue Regi tanquam ſupereminenti, ſiue præſidibus tanquam his, qui per ipſum mittuntur, in vindictam quidem maleficorum, in laudem vero recte agentium.

De generali exhortatione in ſpecialem deſcendit. Generalis fuit hæc. Habere honeſtam conuerſationem inter gentes. In hac continetur, vt hypotheſis in ſua theſi: Eſtote ſubiecti ſuperioribus veſtris. Nam, qui hoc non facit, honeſtatem publicam lædit. Veſtit autem hanc hypotheſin triplici ratione. Prima notatur hoc dicto, Propter Dominum, videlicet, qui vt hoc ſuo præcepto efflagitat: Ita ſibi quoq; gratum officium eſſe lege oſtendit, qua iubet vt honoremus ſuperiores. Secunda eſt, quia reges & præſides ſunt conſtituti in ſuperiori loco, vt in inferiores imperium habeant. Tertia à fine magiſtratus ciuilis, qui hic duplex ſtatuitur. Vnus quidem, quod ſint vindices ſcelerum. Alter vero, quod ſint honoſtatis & virtutis defenſores, vt qui præmium virtuti tribuant, dum bonos armis & legibus defendunt. QVIA alias ſæpe de magiſtratu dictum eſt, hic ſolummodo vnam ſententiam Xenophontis de affectu Magiſtratus erga ſubditos aſcribam. Xenophontis verba hæc ſunt in Hierone: Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα, οἶκον: τοὺς δὲ πολίτας, ἑταίρους: τοὺς τε φίλους, τέκνα σεαυτοῦ: τοὺς δὲ παῖδας, ὅπερ τὴν σὴν ψυχήν: καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὐποιῶν. Hoc eſt, Patriam quidem exiſtima domum, ciues ſocios, amicos filios tuos, filios vero tanquam propriam animam, atque hos omnes beneficentia ſuperare contende. Eurip. Μέγας φίλος καὶ εὐεργέτης βροτοῖς.

Sic enim eſt voluntas Dei, vt benefaciendo obſtruatis hominum ſtultorum ignorantiam.

Propoſitionis ratio eſt à voluntate Dei ſumta. Vult enim Deus, vt benefaciendo vincamus improborum ignorantiam, qua victoria nulla præclarior eſſe poteſt. Huc illud Pauli præceptum: Vince in bono malum. Hic tria notentur. Primum, quod homines ignari Euangelij iudicio Spiritus ſancti ſtulti habeantur. Secundum, quod hæc ſtultia proueniat ex ignorantia. Tertium, quod vera ſapientia & vera prudentia in cognitione Dei ſit ſita.

Vt liberi, & non velut velamen habentes maliciæ libertatem, ſed vt ſerui Dei.

Alia ratio à conditione Chriſtianorum, videlicet, quod Chriſtiani per filium Dei libertatem ſunt conſecuti. Hæc ratio illuſtrior fit Antitheſi hoc modo: Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Chriſtiani ergo, quos filius libertate donauit & redemit à iure peccati, debent peccato renunciare & iuſticiæ, vt Paulus loquitur, militare. Præterea anticipat hic Apoſtolus eorum obiectionem, qui abuſi Chriſtiana libertate ſibi quiduis libertatis prætextu permiſerunt. Quorum ſtulticiam hoc argumento refellit Apoſtolus noſter: Chriſtiani ſunt ſerui Dei, Erga illorum libertas non prætexanda eſt maliciæ, imo magis eos ad bene agendum incitabit, vt Dei imaginem referant, cuius & filij & ſerui ſunt.

Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regem honorate.

Supra poſuit generalem exhortationem de honeſta conuerſatione inter gentes: Nunc illam in quatuor retexuit hypotheſes, quæ modum honeſtæ conuerſationis continent. Harum prima eſt, Omnes honorate, id eſt, omnes caritate & debitis officijs proſequimini. Secunda, Fraternitatem diligite, hoc eſt, fratrũ cœtum & coniunctioné fouete & complectimini. Eſt enim fraternitas fratrum cœtus, vt habetur Zachariæ vndecimo. Tertia, Deum timete, id eſt, non ſolum intus in animo Dei timorem habere debitis, verum etiam vita, moribus & cõfeſſione verum Dei timoré præ vobis ferre debetis, vt alij homines ex veſtris exernis moribus diſcere poſſint, qua ſitis pietate animi erga Deum. Quarta, Regem honorate, id eſt, omnes ſuperiores debita obſeruantia complectimini. Poſuit enim ſpeciem pro genère. In his quatuor præceptis, honeſtas vitæ in conuerſatione hominum continetur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Famuli ſubiecti ſint cum omni timore Dominis, non ſolum bonis & humanis, verum etiam prauis.

Alia hypotheſis, quæ etiam continetur in generali dicto, dę honeſta ſeruanda inter gentes conuerſatione. Præcipit autem hic Petrus de ſubiectione domeſticorum miniſtrorũ, quos vult ſubiectos eſſe ſuis dominis, cũ omni timore, id eſt, cum ſumma obœdientia & reuerentia. Eſt enim metonymia ſiue ſynecdoche. Verũ, ne quis excipiat indignũ eſſe Chriſtianos famulos impijs Dominis ſubijci, diſtributione occurrit, cum inquit: Non ſolũ bonis & humanis, verũ etiã prauis, hoc eſt, improbis & duris, qui iuxta rigorem ſummum omnia agunt. Opponitur enim σκόλιος, bono & humano. Humanus autem quis ſit, ex græca voce manifeſtum eſt. Vtitur enim Petrus hoc loco vocabulo ἐπιεικὴς, & dicitur ꝓprie ἐπιεικὴς, qui de ſumo iuris rigore deflectit ad mitigationẽ, propter aliquam circumſtantiam facti aut perſonæ. Verum hic vna exceptio obſeruanda eſt de obœdientia. Nam cum Domini imperant aliquid, quod à famulis bona conſcientia præſtari nõ poteſt, hoc eſt, cum imperãt aliquid, quod vel cum lege Dei manifeſta pugnat, vel cum lege naturę & publica honeſtate, locũ habet illud Petri: præſtat obœdire Deo, quã hominibus. In eandẽ ſententiã Athenienſibus reſpondet Socrates, cum iuberetur ſententiæ magiſtratus cedere: Cõplector vos, inquit, Athenienſes amanter, ſed magis Deo quam vobis obtemperabo. Simile quoq; fuit reſponſum Antigonę datũ Chreonti Tyranno: Iuſtius eſt, inquit, vt ijs obtemperẽ, apud quos perpetuo manſura ſum, quã vobis, cum quibus admodum breue tempus viuam. Ratio huius exceptionis eſt, quod omnis obœdientia, quæ præſtanda eſt homini, debeat proficiſci ex obœdientia Deo debita. Siquidem homini obtemperamus propter Deum. Huc pertinet præceptum Pauli ad Epheſ. 6. Serui obœdite Dominis veſtris carnalibus cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, tanquam Domino. Et Coloſſ. 3. Serui obœdite per omnia Dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Dominum. Quodcunq; feceritis, ex animo operamini ſicut Domino, & non hominibus, ſcientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Nihil proinde ad iuſſum hominis faciendum eſt, quod lege Dei eſt prohibitum. Nam quiſquis hoc fecerit, naturæ ordinem inuertit, & ſacrilege hominem Deo præfert, omni timore Dei abiecto.

Hoc enim eſt gratia, ſi propter conſcientiam Dei ſuffert quis moleſtias, iniuſte patiens.

Ratio eſt, cur iugum Dominorum prauorum non ſit excutiendum à fidelibus famulis. Hoc eſt, inquit, GRATIA, id eſt, gratum Deo (ponitur enim hic abſtractum pro concreto) ſi propter conſcientiam Dei ſuffert quis moleſtias, hoc eſt, gratum Deo eſt, quod famulo religio ſit Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus ſeruitutis ſibi impoſitum eſſe. Eſt autem conſcientia Dei, non quam ipſe Deus habet, ſed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne illum vlla rationę offendat.

Quæ enim laus, ſi cum peccantes colaphis cædimini, ſuffertis? ſed ſi cum benefacitis, afflicti, & moleſtiam tamen toleratis, hoc gratia apud Deum.

Amplificat eandem rationem collatione cauſarum. Qui affligitur, aut ſuapte culpa affligitur, aut præter omnem ſuam culpam. Si ſua culpa affligitur, digna pœna dolenda venit. At ſi præter ſuam culpam affligitur, patientia Deo eſt grata. Chriſtianus igitur famulus ita componat ſe, vt ſi quid moleſtiæ ferendum ſit, ne id fiat ſua culpa.

Nam ad hoc vocati eſtis.

Alia ratio à genere ſumta, ſiue à cõmuni omnium Chriſtianorum conditione. Omnes pij vocati ſunt, vt patienter iniuriam ferant. Quare etiam Chriſtianos famulos patienter iniuriam ferre oportet.

Quoniam & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt inſequeremini veſtigia eius.

Exemplo Chriſti probat Chriſtianorum omnium eſſe patienter iniuriam ferre. Chriſtus eſt caput noſtrũ, cuius actio noſtra eſt inſtructio. Cum igitur paſſus ſit ille cum ſuma patientia, decet & eius membra, id eſt, Chriſtianos patienter crucẽ ferre, tametſi cauſæ afflictionis Chriſti & noſtræ diuerſę ſunt. Ille enim eſt paſſus pro no-

16.

pro noſtro peccato expiando. Nos autem patimur pro eodem, non quidem expiando, ſed in carne noſtra mortificando, ad Rom.6. Porrò imitatio Chriſti in cruce magis nobis dulceſcet, ſi eius neceſsitas, vtilitas, dignitas & modus ſpectentur. Neceſsitas imitationis indicatur Matth.6. vbi Dominus ita ait: Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucē ſuam quotidie, & ſequatur me. Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam. Et Luc.14. Et qui non baiulat crucem ſuam, & venit poſt me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hęc dicta teſtãtur, quam ſit neceſſaria imitatio Chriſti in cruce. Nam & mandatum Chriſti vrget, & conuerſionis conditio poſtulat cōformitatem ſanctorum cum Chriſto in cruce. Vtilitas imitationis duplex eſt. Vna in hac vita, de qua Paulus ad Rom.6. Hoc ſcientes: quod vetus noſter homo vna crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. 2. Cor.4. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus. Altera in futura vita, de qua idem Apoſtolus ad Rom.8. Si vna cum eo patimur, ſimul etiam cum eo regnabimus. 2. ad Tim.2. Nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus. Dignitas imitationis crucis Chriſti indicatur Matth.10. Qui non accipit crucē ſuam & ſequitur me, nō eſt me dignus, Hoc eſt, non eſt dignus, vt membrum meum cenſeatur. At Gala.6. Stigmata Domini Ieſu in corpore meo geſto. Itē, Abſit mihi gloriari, niſi in cruce Domini Ieſu Chriſti. ad Roma. 8. Quos præſciuit, eoſdem etiam prædeſtinauit conformes fieri imagini filij ſui. Modus imitationis non conſiſtit in quantitate, non in qualitate, & non in fine principali crucis Chriſti. ſed in his quinque: In fiducia erga Deum. In obœdientia ſpontanea. In patientia vera. In inuocatione & gratiarum actione. Et in ſpe glorioſæ liberationis. Fiduciæ vox eſt in Pſalm.16. Poſui Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi, ne commouear. De obœdientia & patientia ſimul Philip.2. Humiliauit ſeipſum, factus obœdiens vſq; ad mortem, mortem autem crucis. Item Eſaiæ 53. Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum. De inuocatione & gratiarum actione Pſal.16. & 22. & multi alij concionantur. Item Matth.26. & Ioh. 17. de inuocatione & gratiarum actione Chriſti in cruce plurima leguntur. De ſpe liberationis ita loquitur Pſal.16. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. Huc iam accommodentur exempla imitationis, vt Abrahę, Iſaac, Iacob, Iob, Dauid, Daniel, Petri, Pauli & aliorum, quos & nobis imitandos proponamus.

Qui peccatum non fecerat, nec inuentus eſt dolus in ore eius, qui conuitijs petitus nō viciſſim conuiciabatur, cum pateretur non minabatur, ſed commiſit vindictam ei, qui iudicat iuſte.

Exemplum Chriſti, quod imitandum propoſuit, amplificat, vt oſtendat quo animo nos, qui eius diſcipuli ſumus iniuriā ferre debeamus. Quod autem addit, Chriſtum vindictā commiſiſſe ei, qui iuſte iudicat, non ad cupiditatem vindictæ in Chriſto referendum eſt, ſed ad obœdientiæ cauſam. Vt igitur ipſe obœdiens fuit ſub cruce, Deo commendans & ſe & ſuam cauſam: Ita & nos ipſius exemplum imitari debemus, commendantes nos & noſtram cauſam Deo, & ſimul iuxta mandatum Chriſti orantes pro perſequentibus nos.

Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, vt peccatis mortui iuſticiæ viuamus, cuius liuore ſanati fuiſtis.

Alia ratio à fine afflictionū Chriſti, Chriſtus afflictus eſt propter peccata noſtra expianda. Ergo non amplius peccatis indulgebimus, ſed viuemus potius iuſticiæ eius, cuius liuore ſanati ſumus. Proinde, non decet vt impatienter nos crucem feramus.

Eratis velut oues errantes, ſed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem & Epiſcopum animarum veſtrarum.

Ratio à conditione ſtatus Chriſtianorum. Olim ante conuerſionem fuiſtis vt oues errantes, nunc autem eſtis conuerſi ad paſtorem & Epiſcopum animarum veſtrarum. Decet igitur, vt veſtri paſtoris exemplum in cruce patienter ferenda imitemini.

CAPVT III.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Summa Capitis tertij.

Monſtratis coniugum officijs, communia omnium ordinum hominibus officia præſcribit Apoſtolus. Vnde ad ſanctitatem & conſtantiam in fide & ſpe hortatur, propoſitis cùm præmiorum obœdientiæ, tum pœnarum inobœdientiæ exemplis.

Ordo & partes Capitis tertij.

Quatuor ſunt huius capitis partes præcipuæ. In quarum PRIMA *inſtruit mulieres. In* SECVNDA, *maritos docet. In* TERTIA, *communibus hominibus præcepta commendat. In* QVARTA, *ad ſanctitatem, conſtantiam in fide & ſpe, & patientiam in cruce hortatur, propoſita collatione temporis Noë & temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſit, Significans ſimiles pœnas manere incredulos omnibus temporibus, quantumuis multi fuerint, cum contra pij, quorum numerus eſt perexiguus, potentia Dei ſaluentur.*

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMILITER vxores ſubiectæ ſint ſuis viris.

Pertinet & hæc hypotheſis ad honeſtam inter homines conuerſationem, & cōtinetur in illa: Omnes honorate. Qualis autem hæc ſubiectio eſſe debeat, alibi expoſuimus, & ſumma huc redit, vt hæc ſubiectio ſit liberalis, & non ſeruilis, vt quæ potius ex caritatis lege, quam ex dominationis imperio pendere debeat.

Vt etiam, ſi qui non obœdiunt ſermoni, per mulierum conuerſationem ſine ſermone lucrifiant, conſiderantes puram veſtram in timore conuerſationem.

Exhortationis ratio eſt ab vtili. Honeſta vxoris conuerſatio per debitam ſubiectionem, interdum facit vt mariti ſeueriores veluti cicurentur, ac tandem piarum cōiugum conſuetudine conuicti, aures verbo præbeant, à quo alioqui abhorrerent prophani & rigidi homines. Cum autem Apoſtolus dicit: Vt ſine ſermone lucrifiant, ad præparationem referendum eſt, ne quis putet quemquam ſine verbo ſaluari poſſe.

Quarum ſit non externus implicatura capillorum, & circumpoſitione auri, & amictu palliorum, ornatus, ſed occultus cordis homo in incorrupto (ornatu) lenis & quietus ſpiritus, quod eſt coram Deo precioſum.

De ſubiectione mulierum dixit, nunc earum ornatum per antitheſin deſcribit Apoſtolus. Nam cum mulieres pleræq; externi ornatus & cultus auidiores ſint, fit vt ſæpiſſime modum tranſgrediantur. Confert autem hic duplicē ornatum, Quorum vnus eſt externus & caducus, Alter internus & conſtans. Ille ſuperbiæ & intemperantiæ: hic lenis & manſueti ſpiritus indicium eſt. Cæterum hic ſeruandum eſt τὸ πρέπον perſonarum, ne quid ſuperſtitione temere contra honeſtam conſuetudinem peccetur. Neque enim decorum eſſet, ſi honeſta matrona, in ſuperiori aliquo ſtatu conſtituta, ſe vilium ancillarum more veſtiret religionis gratia. Quare diligenter ſpectandum eſt, quid & ſtatus hominis, & conſuetudo patriæ patiatur. Huc pertinet pulcerrimam Cratetis dictum, qui de ornatu muliebri in hanc ſententiam loquitur: Ornatus eſt quod ornat, ornat autem, quod mulierem ornatiorem facit. Sed nec aurum, nec ſmaragdus mulierem ornatiorem facit: ſed quæcunq; grauitatis, modeſtiæ & pudicitiæ ſignificationem habent.

Sic enim olim etiam ſanctæ mulieres, quæ ſperabant in Deum, ornabant ſeſe, ſubiectæ proprijs maritis, ſicut Sara obœdiuit Abrahæ, Dominum eum vocans, cu-

Sanctarum matronarum exemplo confirmat Apoſtolus, quod de mulierum ornatu & ſubiectione præcepit. Et vt certam regulam præſcriius ſa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ius factæ eſtis filiæ cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem.

bat, Saram vxorem Abrahæ proponit, quæ Deum timuit, quę ornabat ſe pudicitia, quæ ſubiecta erat marito, Dominum eum appellans. Vt non ſolum facto, verum etiam voce ſuam ſubiectionem teſtaretur. Huius Saræ filias dicit eſſe Chriſtianas matronas, quæ ipſius virtutes imitantur, quæ ipſius exemplo benefaciunt, quæ ſponte & vltro officium ſuum præſtant, nullo ad id compulſæ timore. Ita enim ait: Cuius filiæ factæ eſtis cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem. Vult ergo mulieres benefacere, vt non ad id terrore maritorum cogantur, ſed proprij potius animi promtitudine impellantur ad officium præſtandum. Hæc ſimplicisſima ſententia eſt verborum Apoſtoli, & maxime exemplo propoſito congruit. Vt enim ſua ſponte benefecit Sara, non compulſa viri imperio: ita & aliæ mulieres non terrore pœnæ, ſed amore virtutis probæ eſſe debent.

Viri ſimiliter cohabitantes (ſint) ſecundum ſcientiam, tanquam infirmiori vaſi muliebri tribuentes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces veſtræ.

Analogum officium requirit à maritis, videlicet vt cohabitent vxoribus ſecundum ſcientiam, id eſt, ſancte & honeſte. Ex cauſa enim effectum intelligit. Siquidem ſcientia ex verbo Dei percepta, cauſa eſt ſanctitatis, & omnis honeſtatis. Verum, quia hæc pauca Apoſtoli verba multa continent, ea retexam & illuſtrabo. Primum ergo vox cohabitationis, ſignificat Synecdochicôs omnia meritorum officia in familia. Deinde quod additur, ſecundum ſcientiam, modum præſtandi officij & regulam continet. Nam, vt vult Apoſtolus maritos vera ſcientia agēdi præditos eſſe: Ita requirit ab ipſis, vt ſancte & honeſte iuxta regulam verbi Dei cum vxoribus viuant, & tribuant eis debitū honorē, hoc eſt, caritate eas cōplectantur, facientes quæ requirit maritorū conditio, & quæ poſtulat vocationis ratio. Tertio, cum vxores infirmū vas appellat, monet Primū, vt mariti, quos fortiores eſſe decet, meminerint infirmitatis muliebris, & imbecillitate earum admoniti, benignius eas tractent. Deinde, appellatio vaſis (qua ſignificatur, quod coniunx comes ſit viro, & adiutrix ad fideliter coram Deo & in familia tranſigendā vitam adiuncta) rationē continet officij mariti erga vxorem. Eſt enim vxor adiutrix viro. Quare par eſt, vt eam tanquā adiutricem, & eiuſdem iugi ſociam complectatur. Quarto additur ratio à communi piorum coniugum conditione, videlicet, quod ſint cohæredes æternæ vitæ. Proinde decet, vt hic ſe mutuo honore proſequantur. Quinto & vltimo argumentum à neceſſario apponit, cum inquit: Ne interrumpantur preces veſtræ. Vbi enim non conuenit inter coniuges, interrumpitur hoc neceſſarium officium, quod eſt inuocatio Dei. Quare, ne id fiat, mariti ſtudere debent, vt ſit cohabitatio eorum cum honeſtis vxoribus pia, honeſta & quieta.

In ſumma vero ſitis omnes concordes, compatientes, fraterne vos diligentes, miſericordes, affabiles.

A particularibus officijs aſcendit ad communia Chriſtianorum officia. & iuſticiæ quaſdam partes recitat. Concordes ὁμόφρονας, vocat eos, qui ſunt eiuſdem animi & ſententiæ. Qua virtute vinculū pacis & tranquillitatis Chriſtianis cōmendatur. Cū contra, qui diſſentiendi libidine laborant, ſchiſmata faciant, & rumpant dilectionis vinculum, præbeantq; occaſionē Satanæ ad euertendas Eccleſias Chriſti. Verum hoc interea ſciendum eſt, quod cōcordia Chriſtianorū in Eccleſia debeat eſſe ſancta, in rebus pijs & licitis, facientibus ad ædificationē mutuā. Nam alioqui nullus eſt conſenſus Chriſto & Belial. Compatientes græce συμπαθεῖς vocat eos, qui mutuo moleſtiarū ſenſu tanguntur. Eſt enim συμπάθεια πάθος πρὸς διὰ πάθος ἑτέρου. Huc pertinet illa pulcherrima pictura Apoſtoli Pauli Rom. 12. & 1. Cor. 12. in qua pictura totam Eccleſiam corpori varijs cōſtanti membris comparat. Huius συμπαθείας fons eſt ſincera dilectio ex corde fide purificato, proficiſcēs. Finis autē huius ſympathiæ eſt incolumitas totius corporis Eccleſiæ. Fraterne ſe inuicē diligere ideo vult pios Apoſtolus, quia ex eodē ſemine immortali per Spiritū ſanctū ſunt regeniti in filios Dei. Vnde Chriſtus excitatus à mortuis, iuſsit nunciari diſcipulis: Aſcendo ad Deum meū & Deum veſtrum, ad patrē meum & patrē veſtrū. Miſericordes εὔσπλαγχνοι. Sunt autem εὔσπλαγχνοι quaſi bonorum viſcerum, id eſt, affectuum. Viſcerū enim vocē pro affectibus vſurpant ſacræ literæ. Nō igitur tantum ad miſericordiā referenda eſt vox εὐσπλαγχνίας, ſed etiam ad omnē pietatis affectū, quo mores externi veluti condiuntur. Affabiles græce φιλόφρονες (amicabiles) ſunt, qui ad vitæ conſuetudinem faci-

les ſunt & commodi, autore Budæo. Quantum autem hæ virtutes ad honeſte transigendam vitam inter homines habeant momenti, nemo non videt, præſertim, ſi ea comparauerit cum oppoſitis vicijs, quibus nihil in vita nocentius & turpius eſſe poteſt.

Non reddentes malum pro malo, aut conuicium pro conuicio, ſed contra benedicentes, ſcientes quod in hoc vocati ſitis, vt benedictionem hæreditatis poſſideatis.

Corrigit Apoſtolus vitia veteris hominis, quæ ſunt inter multa alia: Malum pro malo reddere, conuicium pro conuicio, maledictum pro maledicto. Vult enim, vt bene precemur ijs, qui nobis maledicunt, & ex animo condonemus offenſam ijs, qui nos læſerunt, id quod ex vocationis noſtræ conditione confirmat. Ac ſi diceret: Nos toties Deum offendimus, & fuimus digni, quibus æternum malediceret Deus, verum cum ipſe, condonata omni offenſa, vocat nos ad poſſeſsionē perpetuæ benedictionis, par eſt, vt eius exemplum imitemur, modo ipſius filij germani eſſe velimus. Hoc quia commune eſt officium Chriſtianorum, nequaquam tollit aut euertit illorum officium, quorum eſt alios in timore Dei caſtigare & coërcere, ne ſcabies paucorum totum inficiat gregem, Hoc confirmatur Chriſti, Prophetarum & aliorum multorum ſanctorum exemplis.

Qui enim vitam vult diligere & videre bonos dies, coherceat linguam ſuam à malo, & labia ſua ne loquantur dolum, declinet à malo & faciat pacem, & ſectetur eam. Quia oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in deprecationem eorum, ac vultus Domini in facientes mala.

Ex Pſalmo 35. id quod dixerat de hæreditate benedictionis, hoc eſt, felicis immortalitatis, confirmat. Etſi autem, quantum ad ſenſum attinet, fideliter expreſsit Petrus mentem Dauidis, tamen nec Ebraicam veritatem, quantum ad verba attinet, nec verſionem ſeptuaginta interpretum eſt ſecutus. Solent enim Apoſtoli non tam verborum, quam rerum curam habere. Locus hic inſignis obſeruandus eſt, qui docet omnia cum præſentis tum futuræ vitæ commoda à DEI timore pendere, quemadmodum etiam promiſsiones additæ primo & quarto præcepto clariſsime docent. Quare eos fugiendos moneo, qui conantur homines abducere à claris DEI promiſsionibus ad Satanicas illuſiones, vt quærant futurorum euentum, & felicitatem hominum ex horoſcopis & prædictionibus hominum quæſtum mendacio quærentium, quos ſecundum Imperatorum leges olim iuſte puniuit magiſtratus. Ac ſi quis contra hanc diuinam promiſsionem objciat multos pios contraria experiri promiſsionibus illis magnificis, reſpondeo pios ſemper habere quantum ſatis eſt, ſi tentationis exitum ſpectes. Imo in medijs afflictionibus felices & beati exultant. Contra autem, qui mala conſcientia torquentur, nihil inueniunt in quo poſsint acquieſcere. Vocabula, quib9 vſus eſt Apoſtolus, per ſe ſunt clara, vt noſtra interpretatione non indigeant, niſi forte hoc admonendum eſt, quod quemadmodum per oculos Domini fauor & gratuita beneuolentia: Ita per vultum ira idiotiſmo hebraico ſignificetur. Porrò hic locus Petri contra eos etiam militat, qui negant bona opera in renatis neceſſaria eſſe. firmiſsima eſt enim ratio hæc: Qui vult & expetit vitam, abſtineat à malo, & faciat bonum. Proinde, qui non abſtinet à malo, nec facit bonum, vita & gratia excidit, & conſuetudine peccandi tandem obdureſcit. Sicut enim ex conſuetudine laboris callus obducitur loco affecto: Ita ex conſuetudine peccandi omnis ſenſus doloris & omne συντηρήσεως iudicium amittitur, & mens fit reproba.

Et quis eſt, qui affliget vos, ſi boni imitatores fueritis.

Ratio exhortationis à fructu vitæ pie & ſancte tranſactæ. Nam piæ & ſanctæ vitæ, in qua conamur de omnibus benemereri, fructus eſſe ſolet quieta & tranquilla in mundo conuerſatio, cum contra turbulenti ſæpe ſibijpſi exitium accerſunt. Verum quia hæc habet exceptionem, ſubiungit Apoſtolus.

Sed etſi quid perpetiamini propter iuſticiam, beati.

Afflictionum in hac vita duæ ſunt cauſæ. Vna, culpa propria eius qui affligitur: Altera, non culpa, ſed iuſticia potius & benefacta. Qui ſuam ob culpam affligitur, iuſte patitur, qui vero ob benefactum ſeu iuſticiam, beatus eſt, idq; nō ꝑpter ſenſum crucis, quæ ſemper moleſta eſt, ſed propter

euen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

euentum. Nam glorioſa futura eſt liberatio omnium piorum, qui cum patiuntur,fidem retinent & ſpem gloriæ promiſſę.Hanc interpretationem cõfirmat concio Chriſti Matth. 5.vnde hæc Petrus deſumſit.

Cæterum, terrore illorum ne terreamini, neque turbemini: ſed dominum Deum ſanctificate in cordibus veſtris.

Quia omnes,qui volũt pie in Chriſto viuere, iuxta Pauli dictum, perſecutionem in mundo patientur, animat Petrus pios aduerſus crucis acerbitatẽ,ac primum vult,vt deponamus metum eorum, qui nos perſequũtur, iubetq; vt ei opponamus promiſsiones diuinas. Nam Deus,qui promiſit ſuis liberationem, fallere nõ poteſt,cum ſanctus ſit.Atq; hoc eſt,quod dicit Apoſtolus: Sanctificate Deum in cordibus veſtris,hoc eſt,omnem laudem veritatis & iuſticiæ Deo tribuite.Fieri enim non poteſt,vt promiſsiones ſuas nõ ſeruet. Quare certi eſtote,quod vos ſuo tempore ex omnibus malis ſit erepturus,modo vos conſtantes in fide perſeueraueritis.Hanc interpretationem huius generalis dicti:Sanctificate Deum in cordibus veſtris,requirit πείσμονης. Hoc pacto rex Dauid in exilio Deum ſanctificauit,cum diceret, ſe paratum eſſe ad ferendum præſens exilium,ſi ita Domino videretur.Hoc pacto Iob ſanctificauit Deũ cum diceret: Scio quod redemtor meus viuat.Huiuſmodi plurima ſunt exempla, cum in veteri,tum in nouo teſtamento,qualia multa recitat Epiſtola ad Hebræos cap.11. Quæ omnia exempla monent,vt in cruce & perſecutione intueamur iudicium Dei & miſericordiã. Atq; inuicto animo, & viua in Chriſtum fiducia perferamus crucem.

Parati autem ſemper ſitis ad reſpondendum cuilibet petenti rationem ſpei, quæ eſt in vobis,cum lenitate & timore.

Quia confeſsionis chriſtianiſmi comes eſt in hoc mundo perſecutio,monet Apoſtolus pios, ne propter perſecutionis metum abijciant confeſsionem,aut diſsimulẽt,ſed potius parati ſint ad reſpondendũ cuilibet interrogãti. In reſpõdendo autẽ Petrus duo requirit,videlicet manſuetudinem,& timorem Dei.Manſuetudo quidẽ opponetur iracundię & impatientiæ.Timor vero Dei veritatis,conſtantię & bonę conſcientiæ cuſtos eſt,monetq; vt in ipſa confeſsione ad Deum ipſum reſpiciamus. Verũ hic plura perpendenda ſunt.Primum enim diſcernendum eſt inter neceſſaria & ἀδιάφορα. Neceſſaria eſt omnium hominũ obligatio ad primũ præceptum, vt verum Deum vero timore & vera fide colant,& vt fugiant idola omnia,& quarumcunq; ſectarũ portenta,pugnãtia cum verbo Dei.Matth.4.Dominum Deum tuum adorabis,& illi ſoli ſeruies. Nec tantũ interior cultus neceſſarius eſt,ſed etiã externa ſignificatio, & confeſsio ſeu profeſſio.Matth.10.Qui negauerit me corã hominibus,negabo eum corã Patre meo cœleſti.Negat autẽ qui vel corde, vel corpore & externis ſignis ſeu geſtibus ſe nõ teſtatur vnius Dei cultorem eſſe in Chriſto Ieſu vnico Mediatore.Hinc cõcludo neminem ſalua pietate poſſe intereſſe Miſsis Papiſticis aut alijs ritibus, in quibus ſunt manifeſta idola, vt inuocatio ſanctorum,circumgeſtatio panis, & adoratio ſimulacrorũ. Neq; hic vlla excuſatio valet. Nam neq; propter vocationem, neq; propter vxorem,aut amicos,neq; propter vllas alias res decedendũ eſt ab æterno Dei præcepto de fugiẽdis idolis. Ἀδιάφορα ſunt decantationes Pſalmorum,matutinæ & veſpertinę preces,præcipue illæ,quæ ab ipſis Papiſticis de tẽpore vocantur.His intereſſe per ſe non eſt impium, ſed imprimis cauendum eſt,ne exemplo tuo infirmioribus ſis ſcandalo,& illa videaris probare, quæ cum primo præcepto pugnãt. Secundo cauendum eſt,ne intempeſtiua ſit noſtra confeſsio extra publicum conuentum. Quare præceptum Petri diligẽter perpendendum eſt,ad reſpondẽdum, inquit omni petẽti.Aliud eſt enim reſpõdere,ſi interrogatus fueris,aliud eſt citra neceſsitatem apud impios ſe temere in pericula conijcere,pręſertim vbi non expetitur confeſsio.Tertio,perpẽdẽdum eſt & hoc,ne extra cœtum Eccleſiaſticum, vbi colloquia oriuntur de religione, & aduerſarij blaſphemias loquuntur,tacitus videaris approbare impietatem.Quare ab huiuſmodi colloquijs abeſſe tutius eſt,ne tacendo conſcientiã vaſtes,atq; ita naufragio fidei facto,reus fias defectionis à Deo.Proinde, ſi quãdo contigerit te voces in Deum blaſphemas audire,potius mors oppetenda eſt,quam vt tacitus feras contumeliam Dei.

Conſcientiam habentes bonam, vt in eo,quod loquuntur aduerſus vos tanquam maleficos, pudefiant, qui inceſſunt veſtram bonam in Chriſto conuerſationem.

Confeſsionis duplicem fructum ponit, nempe bonam conſcientiam apud Deum, qua re nulla alia iucundior eſſe poteſt: & bonam famam

apud homines. Nã vt honor ex confeſsione Deo tribuitur, vnde tranquilla redditur conſcientia: Ita vitæ integritas bonum nomen affert, adeo vt qui parum honeſte antea de pijs iudicarunt, nunc conuicti piorum cõfeſsione (quæ in veritatis defenſione, & in vitæ ſanctimonia poſita eſt) pudefiant, agnoſcẽtes ſe iniuſte pios traduxiſſe. Quid autem ſit bona conſcientia, ex 13. capite ad Hebræos colligi poteſt, vbi ita inquit autor eius Epiſtolæ: Cõfidimus, quia bonam conſcientiam habemus, in omnibus recte conuerſari volentes. Proinde, bona conſcientia erit in renatis, voluntas recte faciendi, vt ſciens & volens non ruas contra voluntatem Dei. Huiuſmodi conſcientia Actor. 14. dicitur ἀπρόσκοπος, in hoc, inquit Paulus, ipſe me exerceo, vt conſcientiam habeam ἀπρόσκοπον apud Deum & apud homines ſemper, hoc eſt, talem, qua caueam perpetuo, ne vel Deum ſciẽs & volẽs offendam, vel hominibus ſim ſcãdalo. Obſerua hoc loco, quo omnes conatus piorum in hac vita referri debeant, nimirum, vt bonam conſcientiam apud Deum habere, & bonam famã coram hominibus tueri poſsint. Contra vero obſerua nihil triſtius eſſe mala conſcientia, & mala fama. Illa enim intus cruciantur homines: hac foris contemnuntur, & veluti expuuntur, tanquam res fœdiſsima & abiectiſsima.

Melius enim eſt bene agentes, ſi ita velit voluntas Dei, pati, quam male agentes.

Ratio à collatione cauſſarum crucis (alij enim affliguntur propter peccata ſua, alij præter merita ſua) quaſi dicat: Etſi grauis crux eſt, tamen melius eſt propter bonam cauſſam affligi, quam propter malam. Nam qui affligitur ob bonam cauſſam, beatus eſt, quemadmodum ſupra Petrus ex concione Chriſti probauit. Interponitur autem hic argumentum à volũtate Dei ſumtum: Si ita, inquit, velit voluntas Dei. ac ſi dicat: Cum crux non caſu aliquo nobis imponatur, ſed ex conſilio Dei, æquius ferenda eſt. Nam clementiſsimus pater nõ caſtigat filios ſuos, vt perdat eos, ſed potius vt caſtigatos ſeruet, dũ in ipſius crucis onere opprimitur & mortificatur corpus peccati. Imprimis ergo obſeruandum eſt, quod cauſſam crucis piorũ affirmat eſſe voluntatem Dei. Hæc, quia ſemper bona, iuſta & ſancta eſt, par eſt, vt ei nos ſubijciamus in timore Dei per patientiam, præſertim cum tendat in noſtrum profectum. Nam ideo, vt Paulus 1. Cor. 11. teſtatur, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Nihil enim procliuius eſt, quam à Deo deficere, cum omnia nobis ex votis cedunt, ſiquidem ea eſt naturæ noſtrę prauitas, vt ſecundis rebus vti non poſsit, niſi in ſuam pernitiem. Quare rectiſsime à Poëta dictum eſt.

Neſcia mens hominis fati ſortiſque futuræ.
Et ſeruare modum rebus ſublata ſecundis.

Dauid ſua experientia edoctus ait: Priuſquam humiliarer, erraui. Item, Bonum eſt mihi Domine quod humiliaſti me, vt diſcam ſtatuta tua. Hinc patet, quodnam ſit Dei conſiliũ, quando ſuos cruce examinat, Videlicet, vt in doctrina pietatis proficiãt, & in vitæ innocentia perſeuerent, ſeu vt Paulus loquitur, vt abundent magis magiſque in omni cognitione & ſenſu. Feramus igitur æquo animo crucem, cogitantes bonam Dei volũtatem eſſe, vt cruce coerceamur, ne caro ferociat aduerſus ſpiritum.

Nam & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, iuſtus pro iniuſtis, vt nos adduceret Deo.

Aetiologia eſt ab exemplo Chriſti. Chriſtus, etſi iuſtus fuit, malis tamen affectus eſt. Proinde nos quoq; Chriſti exemplo patiamur potius bene agentes quam male agentes. Obſerua hoc loco diſcrimen inter noſtram crucem, & crucem Chriſti. Chriſt⁹ enim paſſus eſt pro iniuſtis, vt eos Deo adducat, hoc eſt, vt eos ſua victima redẽtos à reatu & obligatione damnationis abſolueret, & veſtitos ſua iuſticia recõciliaret Deo, iuxta illud 2. Corinth. 5. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatũ, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nos autẽ patimur Dei conſilio, vt in nobis vetus homo crucifigatur, & nouus quidã formetur. In hui⁹ veteris hominis mortificatione, & in noui formatione ſita eſt ſanctificatio noſtri, quæ in nobis peragitur virtute mortis & reſurrectionis Domini.

Mortificatus quidem carne, viuificatus vero ſpiritu.

Quemadmodum in Chriſto commẽdatur nobis crucis ferendæ exemplum: Ita ſpes glorioſæ liberationis in eodem exemplo nobis proponitur. Nam vt ille poſt mortem in gloriam ſuam per reſurrectionem à mortuis intrauit: Ita & nobis poſt crucem, ſi modo in fide Chriſti vſq; ad finẽ perſeuerauerimus, gloria expectanda eſt, iuxta illud Pauli Roman. 8. Si patimur cum illo,

ſimul

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſimul cũ illo regnabimus. Vt enim ille ſua diuina natura excitatus eſt, poſtquã ex infirmitate carnis eſt paſſus: Ita nos eadẽ ſua diuina virtute olim excitabit & viuificabit, vt beati æternũ cum illo regnemus. Hic ſenſus verborũ Apoſtoli eſt, vnde patet, quod carnis vocabulo humana natura Chriſti tota intelligatur: Sicuti ſpirit⁹ appellatione eiuſdẽ diuina natura. Nam vt ſecundũ humanã naturam eſt paſſus: Ita ex potentia diuina eſt excitatus, quemadmodũ Paul⁹ docet 2. Corinth. 13. hiſce verbis: Crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex Dei potentia. Perperam igitur quidam ſpiritus nomen ad animam Chriſti referũt, contra apertũ Pauli teſtimoniũ. An nõ plena eſt partitio, qua hic dicitur, Chriſtus mortificatus carne, & viuificatus ſpiritu: Significat ergóne hic Petrus Chriſtum totũ cõſtare ex carne & ſpiritu? vbi animæ mentio, ſi ſpiritus nomẽ diuinitatem notat? Ad hoc ſupra reſponſum eſt, & nota eſt ſcripturæ phraſis, qua carnis nomine integer homo ex anima & corpore conſtans intelligatur. Si ſic eſt, animam Chriſti mortuam fuiſſe fateris? Nequaquam, ſed dolores mortis fuerunt communes corpori & animæ, adeo quidem vt anima proprie paſſa dicatur, ſicut corpus proprie mortuum dicitur, anima ex ipſo egreſſa.

In quo etiam ſpiritibus, qui ſunt in carcere, profectus prædicauit, immorigeris olim cum ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe, dum appararetur arca, in qua paucæ, hoc eſt, octo animæ ſeruatæ ſunt, per aquam. Cui nunc reſpondens exemplar etiam nos ſaluat Baptiſma, non ſordium carnis depoſitio, ſed conſcientiæ bonæ ſtipulatio cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti, qui eſt in dextra Dei profectus in cœlum, ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

Quia maxima vis ineſt ſuaſorijs argumentis, quę petuntur ab exemplis, in quibus pręmia virtutum & ſupplicia contumaciæ referuntur: Petrus proponit collationem temporis Noe, & Chriſti exhibiti in carne, ſeu temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſerat. Quemadmodum itaq; tempore Noe ſpiritus Chriſti prædicauit hominib⁹, quorum pleriq; quidem verbo prędicato non crediderunt, & propterea eorũ ſpiritus nunc detinentur in carcere exteriorum tenebrarum, vbi luunt ſuæ contumaciæ pœnam. alij vero vt Noe cũ ſua familia, hoc eſt, octo homines, & verbo obtẽperarũt, & ſunt propterea per medias diluuij aquas ſeruati in Arca, reportantes ſuæ obœdientiæ præmia: Ad eundem modũ nunc idem Chriſti ſpiritus in Apoſtolis, & eorũ ſucceſſoribus prædicat hominibus, quorũ pleriq; prædicato verbo nõ obtemperant, pauci vero obtẽperant. Verum vt illi non Euãgelio obtemperantes, olim in diluuio ſuorum peccatorũ abſorbebãtur: Ita hi pauci, qui verbo Euangelij credunt, ſaluabuntur per Baptiſma, quod eſt bonæ conſcientię cum Deo ſtipulatio, cõfirmata per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti, cui omnia ſubiecta ſunt. Cũ igitur triſtiſsimus ſit futurus exit⁹ impiorum, & feliciſsimus piorum, ſancte & pie viuendũ eſt, & cauẽdum eſt, ne propter pręſentis crucis acerbitatem abijciamus confeſsionẽ, aut languidiores reddamur ad benefaciendũ. Hactenus ſimpliciſsime argumentum Petri recitauim⁹, ſingula ſingulis conferẽdo, vt à quouis argumenti vis & ratio intelligi poſsit. Hanc interpretationẽ noſtrã facile probabit is, qui ſcopũ Apoſtoli & argumentorũ ſeriẽ diligentius examinauerit, & perpẽderit. Verum ne quid coactũ videatur in noſtra explicatione, verba Apoſtoli particulatim perpẽdamus. In quo etiam, ſcilicet, ſpiritu. Spiritum hic non ſignificare animam Chriſti, ſed Chriſti diuinitatẽ, ex ſuperiori verſu apparet. Loquitur enim de eo ſpiritu, quo Chriſtus excitatus eſt ex mortuis, quem Paulus 2. Corinth. 13. potẽtiam Dei definit. Quod autẽ hoc ſpiritu Chriſtus ante aſſumtam humanã naturã affuerit ſanctis Prophetis & prædicauerit, ipſe Petr⁹ teſtis eſt, qui ſupra in primo capite Chriſti ſpiritum teſtatur prænũciaſſe Chriſti paſsionem, & conſecuturã gloriã. Cum ergo Chriſtus ſpiritu profectus dicitur, & prædicaſſe imorigeris, nequaquã poteſt intelligi de corpore aut anima Chriſti. Nã carni, id eſt, humanę naturę, opponit ſpiritũ, id eſt, diuinam naturã ſeu Spiritum ſanctũ, qui ſpiritus Chriſti & Dei dicitur. Neq; offẽdere poteſt, quod dicatur profect⁹ eſſe ſpirit⁹ Chriſti, quod non videtur conuenire diuinæ naturæ, quæ vbiq; præſens eſt. Eſt enim viſitata ſcripturæ phraſis, tribuere Deo membra, actiones humanas & affectus, vt iſta ratione conſulatur infirmitati ac captui noſtro. Hinc eſt, quod nunc dicatur aſcendere, nunc deſcẽdere, nũc aduenire, nũc recedere, viſitare &c. Hãc figuram vocãt Theologi ἀνθρωποπάθειαν, qua Deo tribuũtur ſimilitudine quadã humanę affectiones & actiones. Sed quib⁹ profectus prædicauit ille Chriſti ſpiritus: τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι, hoc eſt, ijs qui ſunt in carcere, ſpiritibus. Qui autem vertunt, ijs, qui erant in carcere, ac ſi iam ibi non eſſent, vim faciunt

verbis

verbis Petri,& eorũ ſentẽtia in ipſo textu refellitur. Nam Petrus aperte affirmat, eos fuiſſe immorigeros prædicationi ſpiritus Chriſti. Quare eos manere in carcere manifeſtũ eſt, iuxta hoc Chriſti dictum: Qui non credit,ira Dei manet ſuper eum. Deinde,antitheſis tẽporis obſeruanda eſt in his duobus mẽbris, τοῖς ἐν φυλακῇ, ἀπειθήσασί ποτε, Ac ſi dicat Apoſtolus,ijs prędicaui, qui olim fuerunt inobœdientes,& nunc ſunt in carcere,quantũ ad animas attinet. Sed cur non dicit Petrus,ſpiritum Chriſti prædicaſſe hominibus? Quia Petrꝰ ſui ſeculi reſpectu loquitur,quando impiorũ corpora putrefacta fuerũt, ſed ſpiritus, hoc eſt,animæ in carcere tenebrarũ detinebantur, vbi pœnas ſuæ contumaciæ luunt. Comodius igitur Apoſtolus ſpiritus dixit, quàm homines,vt propoſita pœna, quã luunt ſpiritꝰ impiorum, ad reſipiſcentiam homines inuitet. Cum ſemel expectauit Dei patiẽtia in diebus Noe,dũ appararetur Arca. Quid quæſo clarius eſſe poteſt hac temporis aſsignatione, quo ſpiritus Chriſti dicitur prædicaſſe imorigeris? Tempus Noe nominatur, quãdo patientia Dei expectauit impij mundi reſipiſcẽtiam annos fere centũ & viginti, quemadmodum Geneſ.6.habetur. Quicunq; autẽ ad prædicationem ſpiritus Chriſto nõ egerũt pœnitentiam,in diluuio perierunt,& qui ſpiritui Chriſti prædicãti crediderũt,per arcã ſunt liberati à diluuio. Huc vſq; antecedens argumenti extenditur, ſequitur conſequens. Cui nunc correſpondens exemplar etiã nos ſaluat baptiſma. Aquam diluuij, in quo ferebatur Arca,figuram Baptiſmi fuiſſe pronunciat,qui Baptiſmus etiam nos hodie ſaluat,quando ſpiritui Chriſti nobis prędicãti credimus,quemadmodũ Noe fecit. Sed quomodo quæſo Baptiſmus ſaluat? Chriſtus ſaluat, miniſter verbi recte docens ſaluat,vt Paulus ait,ſcribẽs Timotheo,Baptiſmus ſaluat,quẽadmodum hic Petrus aperte docet,hæc ſtare nõ poſſunt ſine implicatione cõtradictionis,niſi diuerſos ſaluãdi modos intelligamus. Chriſtus proinde ſolus ſaluat,vt ſalutis autor & mediator,qui ſoluit λύτρον pro nobis,placat irã Dei, remittit peccatũ,imputat credenti ſuam iuſticiã, & acceptat eũ ad vitam æternã. Hunc ſaluandi modũ vel miniſtro verbi tribuere,vel baptiſmati,ſumma eſt in filiũ Dei contumelia. Quomodo igitur ſaluat miniſter? vt ſalutis viã monſtrãs, nõ ſalutis autor aut effector. Ab hoc ſaluãdi modo differt etiã baptiſmus. Nã baptiſmus ſaluat,vt pacti & fœderis Dei de ſalute hominis obſignatio & applicatio. Hæc tria vno verſu ad Epheſ. 5. coniungũtur, vbi ita ait Apoſtolus: Chriſtus dilexit Eccleſiã, & ſeipſum tradidit pro ea, vt eam ſanctificaret,purgans lauacro aquæ per verbũ. Hic Chriſto, lauacro aquæ, & verbo tribuitur purgatio & ſanctificatio,id eſt,ipſa ſalꝰ. Chriſto vt autori, lauacro aquæ vt efficaci teſtimonio fæderis de ſalute,& verbo,quo promiſsio ſalutis offertur,fide accipienda, quæ fides etiam ſaluare dicitur,vt inſtrumentũ recipiens oblatam gratiam & ſalutem. Quod autẽ relatiuum cui,ad aquam refero,& non ad arcam,cogit græca lectio,quæ iuxta emendatoria exemplaria ſic habet, ᾧ ἀντίτυπον καὶ ἡμᾶς σώζει. Si enim ad arcã debuiſſet referri,dixiſſet ἣ ἀντίτυπον (Eſt autem ἀντίτυπον proprijſsime quod typo reſpondet.) In ſcriptura duo habet ſignificata,ad Hebræos 9. ſignificat figuram, imagine ſua aliquid præſignantem, vt cũ dicitur,ſancta manufacta fuiſſe ἀντίτυπα verorum. At hoc loco ſignificat ipſam veritatẽ,prius typo figuratam,ſed reſpondentẽ ſimilitudine quadã ſeu analogia typo ſeu figuræ, vt baptiſmi aqua reſpondet aquæ,in qua ſaluatus eſt Noe in arca. Quẽadmodũ enim aqua per ſe non ſaluauit Noe,ſed mediante arca,ita aqua Baptiſmi per ſe non ſaluat, ſed mediante arca.hoc eſt,Chriſto Ieſu. Porro, ne quis in elementum aquæ,tanquã ſalutis cauſſam efficacem,animum intendat,addit Apoſtolus definitionẽ baptiſmi per abnegationẽ & affirmationem. Primum enim dicit,baptiſmũ nõ eſſe ſordium carnis (hoc eſt,humani corporis) depoſitionem ſeu ablutionem,hoc eſt,non eſſe deſtinatũ baptiſmũ,vt eo externæ ſordes,quæ in hominis carne hęrẽt,abluantur. Deinde definit baptiſma eſſe ſtipulationẽ bonæ conſcientiæ cum Deo,per reſurrectionẽ Ieſu Chriſti. Hæc definitio, vt recte intelligatur,ſacramentorum ratio excutiẽda eſt,quod vt facilius fiat, proponam circumciſionem, quam omnes fatẽtur ſacramentũ eſſe,in cuius locum ſucceſsit baptiſmus. Dominꝰ Abrahamo fecit hanc promiſsionem: Ego ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te in ſempiternũ, hoc eſt,Ego te & ſemen tuum in gratiam recipio. Requirit deinde ab Abrahamo Dominꝰ promiſsionis fidem & obœdientiam,cum ait: Ambula coram me,& eſto perfectus,id eſt (obtempora mihi, quod & fecit Abraham,paratus ad mactandũ filium.) Hæc ergo ſe mutuo reſpiciũt,promiſsio & fides promiſsionis,à qua obœdiẽtia ſeparari requit. Sunt autẽ hæc duo veluti pactio mutua inter ſe ſtipulantiũ, Dei ſcilicet promittẽtis gratiã,& Abrahami credentis promiſsioni. Ad huius pacti ratificationẽ & obſignationem mãdatur circũciſio,quę propterea dicebatur ſignũ fœderis à Moſe, à Paulo vero σφραγίς,id eſt,ſignaculum iuſticiæ fidei. Huius fœderis teſtimonio conſcientia Abrahami certificabatur, quaſi autentico quodã ſigillo,de gratia & fauore Dei erga ſe. Ex his concluditur,quod quatuor

requi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

requirantur ad integram rationem ſacramenti, videlicet promiſsio, fides reſpondẽs promiſsioni, mandatum Dei, & externa actio ſeu ſignum ſymbolicum. Hęc cum ad Petri definitionem accommodantur, erit multo planior. Cum ergo dicit Petrus, baptiſmum eſſe ſtipulationem, id eſt, ſolennem pactionem, quæ fit præcedente interrogatione & ſequẽte reſponſione, ſignificat promiſsionẽ ſalutis offerri in Baptiſmo, quam cum homo fide apprehendit, rata eſt pactio, quæ certificatur per baptiſma diuinitus inſtitutũ, quod baptiſma huius pactionis teſtimoniũ & ſigillum eſt, adeò vt hominis conſcientia iam tranquilla reddatur apud Deum, quem ſibi reconciliatum ſtatuit per reſurrectionem Ieſu Chriſti, id eſt, per victimam & obœdientiã Chriſti. nam reſurrectionis voce συνεκδοχικῶς tota Chriſti obœdientia comprehẽditur. Ex hac definitione Petri ortum eſſe exiſtimo, quod in celebratione baptiſmi ſtipulandi forma ſeruetur. Nam facta interrogatione ad baptizandũ, & data reſpõſione à teſtibus baptiſmi, conferebatur ſacramentum baptiſmus in promiſſionis certitudinem. Nam cum dicit miniſter baptiſmi: Ego baptizo te in nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti, amen, ſenſus eſt: ſtipulatio eſt inter æternum Deum & te, vt ipſe ſit Deus tuus, & tu viciſsim in illũ vera fide recumbas. Hac igitur merſione ſtipulationis mutuæ obſignaculo teſtificor & pronuncio, te à Deo propter Filium receptum eſſe, vt ſpiritu eius ſanctificeris ad vitam æternam. Porro, vt & pios conſoletur, & impijs, non agentibus pœnitentiam, terrorem incutiat, ſubiungit: Qui (Chriſtus) eſt in dextra Dei, hoc eſt, æqualis Deo patri, profectus in cœlũ, ſubiectis ſibi angelis, poteſtatibus & virtutibus. Hic omnia Chriſto ſubijcit, vt ſignificet ipſum poſſe quos vult tueri ſaluareque, & poſſe quos vult perdere. Qui, vt vult ſemper ſeruare credentes ſpiritui ſuo in prædicatione Euãgelij: Ita contumaces vult ſupplicijs æternis punire. Quod autẽ interponit hic vetus interpres: Diglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficiamur. Etſi nunc in Græcis codicibus nõ eſt ſcriptum, tamen minime ocioſum videtur. Significatur enim his verbis virtus reſurrectionis, quæ eſt reſurrectio credentium ad immortalem & beatam vitam, quam Apoſtolus vult nos intueri, vt eius cogitatione retineamur in officio.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Quemadmodum ad mortificationem carnis, vt pie & in dilectione viuant Chriſtiani: Ita ad patienter ferendam crucem, modo ne vt malefici, ſed vt Chriſtiani patiantur, hortatur Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Partes huius capitis principales duæ ſunt, & vtraque paranetica. In priori hortatur Apoſtolus ad mortificationem carnis, vt conuerſi, renunciatis Ethnicis turpitudinibus, in pietate & caritate reliquum vitæ tempus degant. In poſteriori hortatur ad patientiam ſub cruce, idque multis argumentis, iubetque, vt conuerſi caueant, ne vt malefici, fures & latrones patiantur, ſed vt Chriſtiani, ſpe futuræ gloriæ ſe erigentes.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CVM igitur Chriſtus paſſus ſit carne, vos etiam eadem cogitatione armemini.

Dixit Apoſtolus in ſuperiori capite, Chriſtum mortificatum eſſe carne, & viuificatum ſpiritu: Nunc inde infert & extruit præſentem exhortationem, ſumto argumento non ſolum ab exemplo Chriſti, verũ etiam à virtute mortis Chriſti. Virt⁹ enim mortis Chriſti eſt, quæ facit vt nos quoq; moriamur peccato, id quod ſymbolo baptiſmi ſignificaur, quemadmodum Paulus eleganter docet Rom. 6. vbi ita ait: An ignoratis, quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtũ Ieſum, in mortẽ eius baptizati ſumus? Vna ergo ſepulti ſumus cum illo, per baptiſmum in mortẽ, vt quemadmodũ Chriſtus excitatus eſt à mortuis per gloriã Patris; ſic & nos in nouitate vitæ ambulem⁹. Armari ea-

ri eadem cogitatione,eſt induere eandem cogitationem,vt,quemadmodum Chriſtus eſt paſſus carne,id eſt in humana natura, quæ cõſtat anima & corpore: Ita etiam carnem veſtram,hoc eſt,vicioſitatem naturæ mortificare & abolere debetis. Notetur hoc loco, quod mortificatio noſtri, quæ in vera pœnitentia ſita eſt,proficiſcatur ex virtute mortis Chriſti, quæ nobis in baptiſmo obſignatur, & eſt efficax in omnibus ijs, qui fidem habent. Nam Chriſtus per fidem in cordibus noſtris habitat,ad Epheſ.3.

Quoniam qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato, vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt temporis in carne,viuat.

Ratio exhortationis à definitione, ſeu effectu mortificationis. Definitur enim hic mortificatio, quod ſit ceſſatio à peccato, ita vt homo non amplius viuat iuxta cupiditates hominũ non conuerſorũ, ſed potius ex præſcripto voluntatis Dei. Paſsio enim carnis, eſt abolitio cupiditatum. IN Carnis vocabulo figura eſt antanaclaſis. Priori enim loco pro vicioſitate naturæ accipitur, in poſteriori pro præſentis & infirmæ huius vitæ conditione & ſtatu. PORRO,quia vocabulum carnis ſæpe in ſcriptura occurrit, & non ſemper eadem ſignificatione,placet hoc loco eius varia ſignificata recenſere. CARO itaq; bifariam in ſcriptura accipitur. Alias enim proprie,alias figurate ponitur. Proprie,caro eſt maſſa carnea ſeu ſubſtantia,vt cum Paulus dicit:alia caro piſcium,alia volucrum. Itẽ cum dicitur: Homo conſtat carne & anima. Figurate,idq; nũc per Synecdochẽ,& ſignificat hominem plerumq;, vt cum dicitur:Omnis caro corruperat viam ſuam. & interdũ quoduis animal, vt in hoc dicto:Finis vniuerſæ carnis venit coram me. Verum cum Chriſti fit mento,vt in hoc loco Petri,& in tertio capite,ſignificat naturã humanam,quæ conſtat anima & corpore. Nunc per Metonymiam,idq; tripliciter. Primum enim vicioſitatem naturæ humanæ ſignificat, ſeu quicquid eſt in homine ſine regenerationis gratia, vt in his dictis Ioan.3. Quod natũ eſt ex carne,caro eſt,Roman.8. Si vixeritis ſecundum carnem,moriemini. Caro & ſanguis regnum Dei non poſsidebunt. Deinde,notat externam rerum ſpeciem,ſeu apparentiam, vt in illo dicto: Vos iudicatis ſecundum carnem. Tertio, ſignificat conditionem,& ſtatũ huius vitæ. Galat. 2. Quod autem nunc viuo in carne,in fide viuo,quæ eſt in filium Dei. Item,hoc loco: Quod reliquum eſt temporis in carne. His animaduerſis ſignificatis, facile eſt animaduertere quodnam ſignificatum hoc in loco congruat.

Sat enim eſt nobis,quod anteacto vitæ tempore, voluntatem gentium patrauerimus in laſciuijs, concupiſcentijs, vinolentijs,comeſſationibus, potationibus & nefarijs idolatrijs ambulantes.

Aetiologia eſt à vitæ genere ſumta, per collationem. Gentes, id eſt, non renati homines feruntur, quo mala libido ſuadet. Vos autem renunciaſtis gentibus, & Chriſto nomina dediſtis. Ergo poſthac non decet, vt gentium vicijs polluamini. Enumerat autem Apoſtolus quædam carnis membra exempli gratia, quæ omnia carnis nomine ſupra intellexit Apoſtolus. LASCIVIA, ἀσέλγεια, facit vt depoſitõ omni pudore, homo ſe totum omni incontinentiæ & libidini proſtituat, indeque ſummam voluptatem capiat. VINOLENTIA, οἰνοφλυγία, eſt continua ebrietas ſeu eructatio, ex aſsiduo & immodico vni vſu, qua laborant, qui perpetuis heluationibus indulgent. COMESSATIO, κῶμος. Proprie κῶμος dicebatur Deus præſes nocturnorum conuiuiorum, & ſaltationum laſciuarum: Vnde metonymice ſignificat conuiuium laſciuum, petulans & immoderatum. Ab hac græca voce ortum eſt latinum vocabulum,comeſſari,id eſt, laſciua conuiuia & nocturnas ſaltationes exercere,& comeſſatio nequitiæ & intemperãtię exercitatio. POTATIO πότος græce certamen potandi notat. Cum hæc vitia gentium eſſe Petrus pronunciat,ſatis oſtẽdit,quod qui illis indulgeant, nondum ſunt in familia Chriſti,niſi ſolo nomine. Nulla in illis virtus mortis Chriſti apparet, nullum imperium ſpiritus, imo toti imperio carnis ſe ſubmittunt,in quorum numero vtinam non eſſent plerique illorum,qui alijs ſobrietatis & continentiæ regula eſſe deberent.

In quo peregrinantur, quod non concurratis vos in eandem luxus profuſionem, blaſphemantes, qui reddent rationem ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos.

Amplificatio eſt impietatis gentiũ, & indicatio pœnæ, quam olim ſuſtinebunt prophanæ gentes,cõtemnentes Euangelium. Impietas quidem

maxima

maxima eſt, quod poſtquam impij vident renatos priſtinæ impietati, in cuius profuſionē antea cum gentibus proruerant, renunciaſſe, tãquam peregrini, vt qui aliquid antea non viſum contemplantur, admirantur, & ſimul de ijs male loquuntur, varias obloquendi vias excogitantes, adeo nemo vel inculpatiſsimæ vitæ à Sycophantarum morſibus immunis eſſe poteſt. Pœnæ indicatio eſt, quod prophanæ gentes reddituræ ſint rationem ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos. Viuos vocat, vt in ſymbolo Apoſtolico, eos quos viuos adhuc Dominus ad iudicandũ veniẽs, reperiet. Mortuos vero, qui antea mortui erãt, ſed tunc viui corã tribunali Chriſti apparebunt. Tametſi enim qui in aduẽtu Domini adhuc erunt ſuperſtites, in momento commutabuntur, & induent immortalitatem, non tamen mori dici poſſunt, propterea quod animæ à corporibus nõ decedent. VERBVM peregrinandi, per Matalepſin ponitur, pro eo quod peregrinantibus in alienis regnis accidere ſolet. Vt enim illi pallatia, arces, portus, monumenta, aliaq; non prius viſa contemplantes, quaſi res ſibi inſolens accideret, admirantur: Ita prophanæ gentes ſubitam admirabãtur mutationẽ vitæ eorum, qui ad Chriſtum conuerſi erant. Antea enim nefarias idolatrias cum gentibus habuerunt communes, nunc vero eaſdẽ deteſtantur, & extreme abominantur. Antea habuerunt ipſos ſocios omnis laſciuiæ & nequitiæ, nunc eoſdẽ vident omnem laſciuiam & nequitiam auerſari. Hanc cum vident ſubitam mutationem, tanquam in alienis regnis peregrinantes, admirantur, additis cõuitijs, quibus virtuti vitij laruã induunt: Perinde atq; noſtro tempore fieri ſolet. Qui enim vere ad Dominum conuerſus, à craſsioribus vitijs abſtinet, quibus aſſuetus fuit olim, à veterib⁹ ſocijs deridetur, & contẽnitur, tanquam indignus honeſtorum hominũ ſocietate. Verum nos ſciamus eos fruſtra de religione gloriari, quicunq; vitã in melius nõ mutant. Vocati enim ſumus non ad immundiciem, ſed ad ſanctificationẽ. Hæc, inquit Paulus, eſt voluntas Dei, ſanctificatio veſtri. Item, Eratis aliquãdo tenebræ, nunc autẽ lux in Domino, tanquã filij lucis ambulate.

Nam, idcirco mortuis quoq; eſt prædicatum Euangelium, vt iudicentur quidem ſecundum homines in carne, viuant autem ſecundum Deum in ſpiritu.

Dixit iudicandos eſſe mortuos, nunc eius Iudicij rationem reddit, videlicet, quod non habeant quod obtendant. Prædicatum enim ipſis Euangelium, dum adhuc viuerent, non omnes receperunt. Addit finẽ prædicati Euangelij, quem accommodat ſuo propoſito: vt damnarentur, inquit, ſecundum homines, Carne, hoc eſt, vt mortificaretur vetus homo in ipſis, & aboleretur corpus peccati, & viuerent ſecundũ Deum ſpiritu, hoc eſt, vt nouam vitam renunciantes vitijs meditarentur. Hunc eſſe ſenſum huius loci, ipſe contextus & ſcopus diſputationis conuincit. Quod autem mortuis prædicatum fuiſſe Euangelium dicit, intelligendum eſt reſpectu temporis, quo Petrus hæc ſcripſit, quando mortui erant, quibus olim prædicatum fuit Euangelium.

Omnium autem finis imminet.

Argumentum à temporis circumſtantia ductum, quaſi dicat: Cum prudentis ſit, nõ tantum ea videre quæ ante pedes ſunt, verum etiam ea quæ futura ſunt proſpicere, decet profecto, vt qui iudicis iram euadere volunt, mature reſipiſcant, præſertim, cum dies iudicij ſit prę foribus. Huius proinde temporis ſeu finis cogitatio, merito in officio nos retinere deberet. Ex hoc enim fine ſæpiſsime à Prophetis ſuaſoria dicuntur argumenta. Eccleſiaſt. 11. Sane ſi annis multis vixerit homo, & in omnibus illis lætatus fuerit, meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorũ, quia cum venerit, vanitatis arguentur pręterita. Et Ieſus Syrach: In omnibus operibus tuis memorare nouiſsima tua, & in æternum non peccabis. Debet itaq; finis, qui imminet, perpetuo nobis in cõſpectu eſſe, vt nos à peccato reuocet, metu pœnæ: in bono detineat, ſpe promiſsionum: in aduerſis ſoletur cogitatione gloriæ: in proſperis humiliet, cogitatione beatæ immortalitatis, cuius illi ſolummodo erunt participes, qui in timore Dei perſeuerant, hoc eſt, qui fidem & bonã conſcientiam vſq; ad finem retinent. Qui enim iſto pacto finem vitæ fecerint, habebunt Deum finẽ deſideriorum ſuorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione laudabitur. Atq; tum demum complebitur canticum illud: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.

Sitis ergo ſobrij, & vigilantes ad orandum.

Ex fine prædicati Euangelij infert Apoſtolus paræneſes quaſdam de nouitate vitæ, & oſtendit quib. in rebus viuificatio, quæ eſt altera ſanctificationis pars, ſita eſt. Nã de mortificatione priore ſanctificationis parte à principio capitis huc vſq; actum eſt. Quare, hic oportune de viuificatione agit,

ne agit,quæ ex aduerſo reſpondet mortificationi. Quantum enim vetus homo mortificatur,tantum nouus viuificatur & creſcit. Coniungit autem hic Apoſtolus tria,Sobrietatẽ, Vigilantiam,& Orationem. Sobrietas,ſi græcæ vocis vim reſpicis,ad mentem refertur, & vt Plato docet,opponitur μανίᾳ. Eſt enim prudentiæ quædam conſeruatrix,quæ ſita eſt in mentis, affectuum & voluntatis harmonia. Vigilantia, iuxta ἐπιμον græcum, opponitur ebrietati,& eſt corporis ſobrietas,videlicet, cum corda non grauentur crapula & ebrietate. Requirit igitur Apoſtolus ad orationem cum mentis,tum corporis ſobrietatem. Orationis vocabulo intellige quatuor illas formas,quas Paulus enumerat.1.Timoth.2.

Ante omnia vero caritatem, alij in alios, propenſam habentes. Nam caritas operit multitudinem peccatorum.

Vt ad orationem & pietatem erga Deum requiritur cum mentis tũ corporis caſtitas: Ita officiorum quæ proximis debemus fundamentum & caput eſt caritas, quæ eſt vinculum pacis & perfectionis, cum quia errata fratrũ aut corrigit aut tegit,tum quia officiorum effectrix eſt mutuorum. Papiſtæ,qui hoc loco abutũtur ad ſtabilienda merita operum,vim faciunt verbis Petri.Non enim loquitur hic Petrus de abolendis ſeu tegendis peccatis coram Deo, quaſi hominis caritas vim tegendi peccato coram Deo haberet: ſed de hominibus agit, qui indicentes fratrum lapſos,& errata per caritatem tegunt, & non traducunt calumnioſe alienam vitã. Hunc eſſe verum ſenſum dicti Petri, apparet ex Salomone, vnde hoc dictum mutuatus eſt Apoſtolus. Nam ibi odium & caritas opponuntur,vt cauſſæ cõtrariæ in contrarijs effectibus. Ita enim ait:Odium ſuſcitat rixas,& vniuerſa delicta operit caritas.Sed quomodo operit caritas delicta?Non defendendo,ſed tegendo: non approbando,ſed occultando:nõ augendo,ſed curando,Breuiter,fides & caritas,quomodo agendum ſit cum lapſis fratribus,ſatis docere poſſunt. Fides auertit contumeliam Dei,caritas quærit ſalutem proximi.

Hoſpitales eſtote alij erga alios ſine murmurationibus.

Effecta quædam caritatis recitat, ac primo loco ponit hoſpitalitatẽ φιλοξενίαν, quæ proprie eſt humanitas, qua amanter peregrinos complectimur. Ab hac vult abeſſe murmurationem,vt quæ cum vera caritate pugnet. PORRO, cum hic locus hoſpitalitatem nobis commendet, non erit inutile huc aſſcribere,quid ſit de hoſpitalitate ſentiendũ. Recte numerantur quatuor hoſpitalitatis genera,quorum primum pompoſum & ſplẽdidum eſt. Secundum,ſordidum & auarum. Tertium,ciuile & ἠθικόν. Quartum, Chriſtianum & ſanctum.

POMPOSVM & ſplendidum eſt, de quo Cicero in officijs loquitur in hunc modum: Recte à Theophraſto laudata eſt hoſpitalitas. Eſt enim valde decorum patere domos hominum illuſtrium, hoſpitibus illuſtribus. Hoc genus hoſpitalitatis Lactantius teſtatur detortum eſſe à vera iuſticia,& raptum ad proprium commodum.

SORDIDVM & auarum eſt eorum,qui peregrinos quidem excipiunt hoſpitio,nõ tam ſpectantes peregrinorũ neceſsitatẽ quam propriũ lucrum, nõ accepturi,ſi nulla ſpes lucri appareret.Etſi autẽ hoſpitalitatis hoc genus,hominũ vicio cõtaminatur,tamẽ omnino eſt neceſſariũ.Nam tametſi huius cauſſa eſt auaritia,tamen peregrini eo carere non poſſunt.

CIVILE & ἠθικὸν diuiditur in προξενίαν & ἰδιοξενίαν. προξενία eſt ea hoſpitalitas, qua aliæ gentes ſeu populi alios hoſpitio excipiunt,propter amicitiã ſeu fœdus interpoſitũ.Huiuſmodi hoſpitalitas nuſquam non locorum vſitata eſt,præſertim in Legatis excipiendis.Sic Galli Danorũ,& viciſsim Dani Gallorũ legatos humaniter excipiũt, & amice propter fœdera interpoſita,tractant.ἰδιοξενία eſt,qua priuati ſe inuicem excipiunt propter amicitiam, quæ inter eos eſt.Qualis autẽ hæc ἰδιοξενία eſſe debeat, docet Homerus cũ ait,χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντα τε πέμπειν. Id eſt,Oportet hoſpitem amanter tractare,volentem autem dimittere. Quam autem diu ſit grata à vulgo hæc ἰδιοξενία, oſtendit Euripides in Hercule, cum ait, ὡς τὰ ξένων πρόσωπα φαίδροισι φίλοι, ἐν ἦμαρ βλέμμα ἔχειν φασὶ μόνον.

CHRISTIANVM & ſanctũ hoſpitalitatis genus eſt, quo Chriſtiani peregrinos ſanctos ex caritate excipiunt,eoſq; benigne & amanter communis religionis gratia complectũtur & fouent, tanquam membra Chriſti. In hoc hoſpitalitatis genere ſpectentur cauſſæ, partes,præmia ſanctæ hoſpitalitatis,& pœnæ contemtus ſanctorum hoſpitum.

CAVSSAE ſunt præcipuæ quatuor.Prima,mandatum Dei,cui omnes creaturas obtemperare par eſt. Præceptum enim dilectionis hoſpitalitatẽ,vt partem in ſe continet. Petrus hoc loco,dictante Spiritu ſancto,hortatur nos, vt amanter complectamur hoſpites,eoſq; humaniter foueamus.Epiſtola ad Hebr.capite 13.dicit,Hoſpitalitatis ne ſitis immemores. Secunda,eſt mutua caritas,qua Chriſtiani omnes ſibi inuicem deuincti ſunt.Hæc caritas

cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cum proficiſcatur ex fide ſincera, bona cõſcientia & puro corde, nõ poteſt aliud quam ſanctos pauperes & exules amanter complecti & humaniter fouere. Hinc eſt, quod ſanctę viduæ, quæ ſanctos hoſpitio exceperunt, & eorum pedes lauerunt, dignæ iudicētur, vt recipiantur, & in ſuis neceſsitatibus alantur ſumtibus Eccleſiæ. Tertia eſt cõditio communis ſanctorũ. Nam cũ ſancti peregrini in hoc mundo ſæpe ſuis pelluntur ſedibus, opus habēt mutua refocillatione. Nemo eſt, qui ſtatuit Deũ timere, prę ſertim ſi munus docendi in Eccleſia ſuſtineat, qui certum poteſt ſibi polliceri hoſpitiũ ad vitæ ſuę terminum. Nam principes mutãtur vt aura, & alij alias religiones ſectantur, & pro libidine ſępe religiones mutant. Fit etiam interdũ, quod pij alioqui principes ab adulatorib. & ſophiſtis decipiantur, vt piam cauſam tanquam impiã & contumelioſam aduerſus Deum perſequantur. Vnde fit, vt pij doctores & alij, qui cordate tuentur veritatem, cogãtur exulare cum miſeris vxorib. & teneris pueris, noua ſibi quærere hoſpitia, id quod habent commune cũ ſanctis Dei Prophetis, & Apoſtolis Domini. Quarta eſt neceſsitas, quã omnes pij obſtricti ſunt ad fouenda & refocillanda membra Chriſti. Nam qui membrũ Chriſti reijcit, quid Chriſto faceret, ſi coram conſpiceretur? Hæ cauſſæ ſunt ſatis graues, quæ nos ad humaniter excipiẽdos ſanctos inuitabunt, modo iure de Chriſtiano nomine gaudere velimus. PARTES hoſpitalitatis, ſeu partes officij eorũ, qui ſanctos hoſpitio excipiunt, ex 18. & 19. capitibus Geneſeos, colligam. Domine, ait Abraham Geneſ. 18. ſi inueni gratiam in oculis tuis, ne tranſeas à ſeruo tuo, ſed afferam puſillũ aquę & lauentur pedes veſtri, & requieſcite ſub arbore, ponamq; buccellam panis, & confortetur cor veſtrum, poſtea tranſibitis. Et capite 19. Geneſ. Et obuiam iuit ijs (ſcilicet Lot) & dixit: Obſecro domini, declinate in domũ ſerui veſtri, & manete ibi, lauate pedes veſtros, & mane conſurgetis & proficiſcemini in viam veſtram. Vterque, hoc eſt, & Abraham & Lot, ſuo facto docent tres partes officij pij hoſpitis. Quarum Prima eſt, benigna & amica inuitatio peregrinorum. Secunda, humana tractatio & refocillatio defatigatorum itineris moleſtia. Tertia, pacifica dimiſsio hoſpitum, cũ fauſta imprecatione. PRAEMIA ſanctæ hoſpitalitatis, hoc eſt, eorũ qui ex vera pietate peregrinos fouent, hoſpitio exceptos, Matth. 10. Quicunq; iuſtũ receperit, nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Pſal. 40. Beatus, qui intelligit ſuper egenum & pauperẽ, in die malo liberabit eũ Dominus. Ambroſius: Tanta eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, vt ne potus quidem aquæ frigidæ à præmijs remunerationis ſit immunis. Vides quod Abrahã Deum recepit hoſpitio, dum hoſpites quærit. Vides quod Lot angelos recepit: vnde ſcis tu cum receperis hominem, ſuſcipias Chriſtũ. Licet in hoſpite Chriſtus ſit, quia Chriſtus in paupere eſt, ſicut ipſe ait: Hoſpes fui, & collegiſtis me. Lot hoſpitum beneficio liberatur ab incẽdio Sodomæ. Raab cum ſuis parcitur, eo quod hoſpites pie tractauerit & dimiſerit. Helias excitauit à mortuis filium mulieris, quæ ſe hoſpitio exceperat. Mulier Sunamitis prę mium piæ hoſpitalitatis accepit. Nã Heliſæus hoſpes ei filiũ impetrauit, & ipſum poſtea defunctum miraculoſe ad vitam reuocauit. Quid multis opus eſt? Pia hoſpitalitas, vt inquit Ambroſius, duplicem mercedem habet, videlicet, humanæ gratiæ, & remunerationis diuinæ. POENAE contẽtus ſanctorum hoſpitũ grauiſsimę ſunt, Matth. 10. Qui vos non recipit, me non recipit. Iacobi 2. Iudicium ſine miſericordia erit ei, qui miſericordiæ fuit expers. Ambroſius: Caueamus, ne, ſi nos duri ac negligentes fuerimus in recipiẽdis hoſpitibus, etiã nobis poſt huius vitæ curſum ſanctorum hoſpitia denegentur. Chriſtus inter alia impietatis opera in extremo die exprobabit impijs: Hoſpes eram, & non collegiſtis me.

Vt quiſque accepit donum: ita alius in alium illud adminiſtrantes, vt boni Oeconomi variæ gratiæ Dei.

Hoc etiam caritatis eſt, dona quæ quis habet, in aliorum commodum & vtilitatem conuertere, cuius rei duplicem ponit rationem. Primam, Quia donum eſt, quicquid habes, datum in communem vtilitatem. Secundam, Quia ſumus Oeconomi, & non veri domini rerum, quæ traditæ ſunt.

Si quis loquitur, vt eloquia Dei (loquatur) Si quis miniſtrat, tanquam ex viribus (miniſtret) quas ſuppeditat Deus, vt in omnibus glorificetur Deus, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

Exempli cauſſa quædam pauca officia recitat, eaque in adminiſtratione Eccleſiaſtica ſumme neceſſaria. Si quis, inquit, loquitur, id eſt, ſi quis docendi munus in Eccleſia ſuſtinet, Loquatur vt eloquia Dei, hoc eſt, vt decet eum, qui legatum Dei agit, & ipſius Dei nomine verba facit, quod ſane fie-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ne fieri oportet in timore Dei,cum ſumma grauitate & reuerentia,vt in conſpectu Dei. Si quis miniſtrat,hoc eſt, Diaconum agit, faciat officium ſedulo, vt in omnibus glorificetur Deus per Ieſum Chriſtum. Obſeruetur diligentiſsime,quo in omnibus officijs,quę in hac vita præſtamus alij alijs, reſpiciendum ſit,nempe vt glorificetur Deus. Quoniam autem Deus glorificari non poteſt, niſi officium ſit legitimum, & fides in agente luceat,à qua caritas abeſſe non poteſt (nam hæc ſymbolum ſanctorum eſt,) Sequitur in omni vocationis officio requiri verbum de vocatione, fidem & caritatem actionum regulas & finem, quæ eſt gloria Dei. Iuſtinus martyr pulchram & vtilem regulam tradidit, cum inquit: Πρακτέον πᾶν τό κατὰ πίϛιν ὀρθῷ κανόνι. Hoc eſt, Agendum eſt, quicquid eſt ſecundum fidem,recta regula. Duo requirit in opere,videlicet fidem,à qua proficiſci,& regulam ad quam exigi opus debet. Fidem intellige & præcepti operis,& fiduciæ Meditatorem. Nam vtrumq; neceſſario requiritur, videlicet, vt & opus ſit præceptum, & fiducia in Mediatorem præluceat. Nam quicquid non fit ex fide,peccatum eſt. Regula eſt, qua opus ad proprium & verum finem recta veluti linea dirigitur. Eſt autem finis proprius & verus, videlicet glorificare Deum per IESVM CHRISTVM, ad quem omnes actiones piorum, tanquam ad ſcopum, referri debent. Etſi autem ſæpe multi fines intermedij ſunt, ordinentur tamen ad hunc vltimum, idque recta regula, vt nec hypocriſi deflectas, nec ignauia torpeas, nec πολυπραγμοσύνῃ ſubſiſtas,ſed vt ſincero corde opus aggrediare,grauiter progrediare,& quiete agendo opus perficias in gloriam Dei.

Dilecti, ne peregrinemini ea, quæ in vobis eſt exploratione per ignem, quæ ad experimentum vobis fit, ac ſi peregrinum vobis aliquid accideret.

Hortatur Apoſtolus ad patientiam ſub cruce. Ne,inquit, peregrinemini, id eſt, ne perinde ſitis attoniti, vt qui in rem aliquá incidunt, de qua nunquam cogitarunt. Figura eſt metalepſis, qua pro conſequente antecedens ponitur. Crucem vocat πύρωσιν, id eſt, explorationem, quæ per ignem fit. Quemadmodum enim aurum igne probatur: Ita fides hominis cruce examinatur & exploratur, quo probatior euadat. De hac exploratione fidei in primo capite ſupra copioſius à nobis dictum eſt.

Imo in hoc, quod cõſortes eſtis afflictionum Chriſti, gaudete, vt etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

Quemadmodum propoſito fine crucis, qui eſt exploratio fidei noſtræ, ad patientiam proximo verſiculo eſt hortatus: Ita hic conſolatur pios ſub cruce,ex eo quod conſortes reddantur afflictionum Chriſti. Nam vt Chriſtus, qui caput noſtrum eſt, varijs afflictionibus expoſitus in hac vita, tandem glorioſe inde eluctatus eſt: Ita nos, qui cum illo ſocietatem habemus in cruce, dum in hac vita verſamur, olim glorioſæ ipſius erimus participes. Hanc ſocietatem noſtri cum Chriſto cum in cruce tum in gloria figurat nobis Baptiſmus,& ſacra Chriſti Cœna commendat.

Si probris afficimini in nomine Chriſti beati eſtis, quia ipſe gloriæ, & ipſe Dei ſpiritus ſuper vos requieſcit.

Ratio exhortationis ad patientiam ſub cruce ab euentu ſumta. Si probris afficimini ob nomen aut confeſsioné Chriſti, beati eſtis. Quare probra patienter ferenda ſunt. Opponit autem probris ſpiritum gratię,& ſpiritũ Dei patris,quib. ſignificatur gloria & adoptio. Gloria quidé, qua ſpirit⁹ ſanctus ornat fideles. Adoptio vero, quá idem ſpiritus fidelibus obſignat in afflictionibus,quib cõformes imagini Dei reddũtur. Huc illud Pauli: Si cum illo patimur,cum illo etiá glorificabimur. PORRO,duo modi ſunt obſeruandi,quibus filij Dei in hoc mundo exercentur,videlicet,opprobrium & cruciamentum. Sapient.2. Contumelia & cruciatu eum examinemus. 1. Timoth.4. In hoc laboramus,id eſt,perſecutioné patimur, & probris afficimur,quia ſperamus in Deo viuéte.

Qui, quod ad illos quidem attinet, blaſphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

Prolepſis eſt. Anticipat enim obiectionem illorum,qui poterant dicere: nihil minus quam ſpiritum gloriæ & adoptionis in cruce apparere, & reſpondet per diſtinctionem, hoc ſenſu: Probris vos afficiant improbi quantum lubet,gloriam veſtram & adoptionem aſpernentur, vos tamé ſcitote illa probra gloriæ & adoptionis vobis eſſe teſtimonia. Etſi mũdus exiſtimet ea eſſe irę diuinæ & reiectionis ſigna,tamé

non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

non ſunt. Quare non iudicio improborum cedendum eſt, ſed patienter acquieſcendum eſt in Dei conſilio, cui placet cruce eos hic explorare, quos ſtatuit olim glorificare.

Ne quis enim veſtrum patiatur, vt homicida aut fur, vt maleficus, aut tanquam alienorum inſpectator, ſed ſi vt Chriſtianus, non pudefiat, imo glorificet Deum in hac parte.

Quid faciendum ſit Chriſtianis, monet, ne videlicet quis ob facinora ſua mala plectetur. Verum ſi obtigerit afflictio ob Chriſti confeſsionem, patienter ferenda eſt, & non vt probrum, ſed potius vt gloria & magnū decus filiorum Dei accipienda, quæ nos ad glorificandum Deum inuitabit. Maleficus græcè κακοποιὸς in genere dicitur, qui ſtudet alijs damna inferre quouis modo. In ſpecie vero maleficus dicitur incantator ſiue magus, vnde maleficæ dicuntur fœminæ incantatrices, ſeu veneficæ. Alienorum inſpector græce ἀλλοτριοεπίσκοπος, hoc eſt, curioſus alienarum rerum appetitor. Nam qui frequentius & curioſius res alienas inſpicit, eas appetere videtur. Poterit vocabulum hoc etiam ad vitam & actiones referri, vt ἀλλοτριοεπίσκοπος idem ſit, quod πολυπραγμονικὸς, qui ſua negligit, & aliena maligne obſeruat, duplici nomine pœna dignus.

Quia tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo Dei.

Ratio exhortationis à conſilio Dei ſumpta. Deus ſuam domum, id eſt, Eccleſiam ſuam, primum caſtigare conſtituit, idque in hoc mundo. Imitatur enim Deus pium patrem, qui ſuos liberos ideo caſtigat, vt eos in officio retineat, ne degeneres aliquando exhæreditare cogatur. Hic obſeruandum eſt diſcrimen inter crucem piorum & ſupplicia malignorum. Nam differunt tempore & loco. Pij enim primum caſtigantur, idque in hac vita. Maligni plerumque in hac vita fortunati videntur, & ad extremum vſq; in delitijs viuunt, ſed mortuorum animæ cum diuite epulone punientur vſq; ad iudicium, & poſtea æternis pœnis afficientur, & in corpore & in anima. Plura diſcrimina inter crucem piorum & ſupplicia impiorum à cauſis efficientibus, finalibus & affectis petita alibi explicantur.

Quod ſi primum à nobis, quis erit finis eorum, qui non obtemperant Dei Euangelio.

Ne fideles impiorum ſucceſſu offenſi, deficiant à confeſsione, admonet de ſupplicijs æternis, quæ olim ob ſua ſcelera ſuſtinebunt impij.

Etſi iuſtus vix ſeruatur, impius & peccator vbi comparebit?

Argumentum à maiori ad minus. Iuſtus in hac vita varijs obiectus eſt malis, adeo vt difficilime inter huius vitæ procellas vitam traducere queat, idq; Dei conſilio & iuſto iudicio fit. Quanto minus euadet impius æternas pœnas, qui in hac vita delitijs affluit. Atq; ita hoc Petri dictum ad præſentem vitam pertinet, quantum ad pios attinet. In hac enim vita vix vnus inter omnes pios inuenietur, qui non magnas difficultates ſuſtineat. Nam quando corpus non affligitur, ſpiritus grauius carnis concupiſcentijs exercetur, & varijs Satanæ artibus oppugnatur, aduerſus quas difficultates Paulus armat Chriſtianos ad Epheſ. 6.

Itaque, qui affliguntur ſecundum voluntatem Dei, tanquam fidei conditori commendent animas ſuas in beneficentia.

Concluſio eſt exhortationis ad patientiam cum admonitione, vt pij ſe totos Deo commendent, qui ita eorum ærumnas moderabitur, vt exitus ſit futurus lætiſsimus. Nam, cum ipſe ſit conditor noſter fidelis, habebit profecto curam pro nobis, ne crucis acerbitate victi ſuccumbamus.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quemadmodum presbyteros & iuniores ad debita præſtanda officia hortatur Apoſtolus: Ita omnibus ſubiectionem & humilitatem commendat, monens, vt Diabolo fortiter reſiſtant, non fracti præſentis vitæ ærumnis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Quatuor ſunt huius Capitis partes. PRIMA *eſt hortatio ad presbyteros & iuniores. Vt enim presbyteros hortatur, vt fideliter ſuum gregem paſcant, expectantes coronam, quam ipſis ſuo tempore paſtorum princeps donaturus eſt: Ita iuniores monet, vt presbyteris ſubditi ſint.* SECVNDA, *generalis eſt exhortatio ad ſubiectionem & humilitatem, & ne quis ſe contemtum fore nimia ſui deiectione obijciat, iubet vt iſtam curam in Dominum reijciat.* TERTIA, *grauiſsima eſt admonitio, vt pij inuicto animo ſe Diabolo opponant, & non frangantur animis, propter perſecutionum fluctus.* QVARTA *eſt indicatio ſcriptionis huius Epiſtolæ, quam ideo ſe ſcripſiſſe affirmat, vt ipſos Chriſtianos adhortaretur ad conſtantiam, & teſtificaretur, veram eſſe gratiam in qua ſtarent. Huc addit ſalutationes, & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.*

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PRESBYTEROS, qui inter vos ſunt, hortor ego, qui ſimul ſum presbyter, & teſtis afflictionum Chriſti, atque idem gloriæ, quæ reuelabitur, cõcors, paſcite eum, qui apud vos eſt, gregem Dei, curam eius agentes, non coacte ſed libenter: non turpis lucri gratia, ſed liberaliter: neq; vt dominantes gregi, ſed vt ſitis exemplaria gregis.

Hortatur presbyteros & omnes, qui ſunt in Eccleſiaſtico ſenatu, vt gregem Chriſti ſibi commiſſum fideliter paſcant. Atq; hæc ſimplex adhortationis propoſitio eſt, quam primum ſuo exemplo fulcit, dum ſe in presbyterorum ordinem includit, dum ſe teſtem afflictionum Chriſti teſtatur, dum ſe conſortem gloriæ olim patefaciendæ profitetur. Idq; facit, vt alij ſecum ad vigilantiam in tam arduo officio excitentur. Deinde modum paſcendi gregẽ Chriſti pulcherrima antitheſi declarat. Vt enim vult procul ab Epiſcopis & paſtoribus abeſſe coactionem, turpis lucri affectationẽ, & dominandi in Eccleſia libidinem: Ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis officium faciant. Hic locus aperte primatum Papæ, qui ſe ſucceſſorem Petri iactat, euertit. Petrus ſe vna cum alijs presbyterũ agnoſcit: ſed Papa ſe caput Eccleſiæ eſſe gloriatur. Petrus paſcit gregem Chriſti & curam ipſius gerit: ſed Papa à vero pabulo gregem Chriſti arcet. Petrus turpem quæſtum prohibet, & illi aduerſatur: Papa turpiſsimo meretricum lucro diteſcit. Petrus non vult dominari cleris, id eſt, Eccleſijs Chriſti: ſed Papa vendicat ſibi vtrumq; gladium. Petrus cum alijs ſubiectus eſt Eccleſiæ: ſed Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Ex his facile apparet, quod Papa nullo iure Petri ſucceſſor dici poſsit.

Et cum apparuerit ille paſtorum princeps, reportabitis immarceſſibilem illam coronam gloriæ.

Propoſito præmio, hortatur presbyteros ad diligentiam in officio. Coronæ nomen de duobus admonet nos: quorum Vnum eſt certamen, quod non exiguum miniſtris verbi propoſitũ eſt. Nemo enim coronatur, niſi qui legitime certauit. Alterum, quod poſt certamen gloriæ corona ſit expectanda. vtrumq; incitamentũ eſſe debet ad acrem in officio curã. Transferendum eſt quoq; ad ipſos auditores Euangelij, vt ipſi ſimiliter ſtrenue militent in hac ſpirituali militia aduerſus carnẽ, ſatanam & mundũ.

Similiter iuniores ſubiecti eſtote presbyteris.

Requirit ius analogum iuniorum erga presbyteros, quorum alij in verbo docendo occupabantur, alij iuuentutis mores diſciplina regebant.

Omnes autem alij alijs ſubiecti, humilitate intus ornemini.

Hypotheſin ad theſin transfert, & adhortatur omnes, vt humilitate,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

veluti ornatu quodam interno, ſe ornent, & nemo ſe alijs ſuperbe præferat. Hoc præceptũ non ad euertendos ordines & gradus dignitatum in politica, œconomica & Eccleſiaſtica adminiſtratione pertinet, ſed ad animorum affectionem, videlicet, vt nemo alterum ſuperbe contemnat, ſed potius vt conſortem eiuſdem hæreditatis foueat & complectatur. Vocabulum ἐγκομβόσασθε varie redditur, vetus interpres videtur legiſſe ἐγκολπίσασθε. Nam vertit inſinuate. Eraſmus infixam habete. Eſichius vertit στολίσασθε, id eſt, ornemini, quæ ſignificatio hic optime quadrat.

Nam Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

Ratio exhortationis à conſequentibus contrariorum. Vt illud fugiendum eſt, quod iram Dei prouocat: Ita expetendum eſt, quod gratiam Dei conciliat. Sed vt ſuperbia iram Dei prouocat: Ita vera humilitas Dei gratiam conciliat & auget. Ergo illa fugienda, & hæc expetenda eſt. Notanda eſt emphaſis vocabuli ἀντιτάσσεται. Eſt enim militare verbum, quo ſignificatur, quod Deus tanquam ex aduerſo contra ſuperbos aciem inſtruat, cum contra humiles in gratiam recipiat, & eorum defenſionem ſuſcipiat.

Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos extollat in tempore.

Concluſiuncula adhortationis ad humilitatem & perſiſtit in metaphora militari. Omnes homines aciem veluti ex aduerſo contra Deum inſtruunt, quos oppugnat Deus, humiles quidem ſe ſub ipſius potenti manu ſubmittunt, quos etiam in ſuá fidé & tutelá recipit. Superbi vero ex aduerſo arma mouentes, potēti manu Dei proſternuntur & pereunt. Obſeruetur igitur hoc loco finis vtriuſq;, videlicet humilitatis & ſuperbię. vt enim humilitatis finis eſt gloria: Ita finis ſuperbiæ eſt ignominia. Qui ergo ſapit, tanquam peſtem pernicioſiſsimam fugiat ſuperbiam, & tanquam matrem omnium virtutum amplectatur humilitatem. CVM addit, Vt vos in tempore extollat, ſignificat tempus huius vitæ humiliationis eſſe, ſed ſecuturam eſſe gloriam in reſurrectione vitæ, idque prorſus Chriſti exemplo, qui in hoc mundo humiliatus eſt vſque ad mortem crucis, ſed victa morte potitur gloria.

Omnem curam veſtram conijcientes in ipſum, quia illi cura eſt de vobis.

Prolepſis eſt. Anticipat enim obiectionem, ne quis ſe contemtum iri nimia ſui deiectione exiſtimet, & iubet vt iſtam curam in Dominum reijciat. Huius dicti rationem ſubijcit cum inquit: Quia illi cura eſt de vobis. Hic locus, vt commendat nobis prouidentiam Dei, qui ſuorum curā habet, Ita non adimit pijs ſanctam curam, ſiue vocationis, ſiue ſalutis, ſed vt, cum noſtrum defectum ſentimus, ad ipſum Deum precibus confugiamus. Nam cum Chriſtus mandat, vt caueamus, vigilemus & oremus, requirit ſane ſingularem curam ſalutis noſtræ, & cum iubemur propria agere, ſancta quædam cura officij noſtri poſtulatur.

Sobrij eſtote & vigilate.

Rurſus ad ſobrietatem & vigilantiam hortatur, alludens ad mandatũ Chriſti: Vigilate & orate, ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate. Cum iubet nos vigilare, vult vt non ſegneſcamus in pietatis curſu, vult vt obſeruemus excubias, vult vt attenti ſimus omni ex parte, vult vt ſtratagemata Satanæ prudēter caueamus. Breuiter, vult vt fide pugnemus aduerſus aduerſarium noſtrum Diabolum.

Nam aduerſarius veſter Diabolus, tanquam Leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret.

Ratio exhortationis à periculi magnitudine. Aduerſarius noſter Diabolus nunquam quieſcit, ſed in perpetuis eſt inſidijs. Proinde vos ſobrij ſitis et vigilate, ſpiritualibus armis inſtructi, ne vos incautos opprimat. Confertur autem hic Diabolus leoni, ob ferociam in alia animantia, quæ ſibi famelico & ſpoliato catulis obuiam feruntur. Verum, ſicut galli cantus leonem terret & trepidare facit: ita pia precatio & ſobria Diabolum abigit, atq; ideo Dominus ait: Orate ne intretis in tentationem. Oratione itaque tentator & aduerſator noſter Diabolus terretur & vincitur.

Cui reſiſtite firmi per fidem.

Modum reſiſtendi Diabolo tradit. Nam fide omnia ipſius ignita tela extinguun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tinguuntur. Hinc eſt, quod Iohannes ait: Hæc eſt victoria, quæ vincit mundũ, fides veſtra? quod ſane mirum non eſt, quia vt fides victorem Satanæ poſsidet: ita eiuſdem potentia nititur. Reſiſtimus autem Diabolo per fidem, quando ex fide imploramus defenſionem à duce noſtro Ieſu Chriſto, qui eſt victor Diaboli.

Scientes eaſdem paſſiones, veſtræ, quæ eſt in mundo, fraternitati impleri.

Quia Diabolus cruce Eccleſiam potiſsimũ ad defectionem ſolicitat, proponit exemplum totius Eccleſiæ, cuius cœtum fraternitatem appellat. Hæc fraternitas cum tota ſit cruci ſubiecta, ſpe redemtionem expectans, debemus & nos ſimilem patientiam præſtare, qui volumus eſſe membra Eccleſiæ. Cum dicit eaſdem paſsiones impleri, ſignificat eas quæ deſunt paſsionibus Chriſti adimpleri. Nam vt Chriſtus paſſus eſt in corpore ſuo: ita etiã in membris ſuis vult pati. Quare, tantiſper deeſt aliquid paſsionibus Chriſti, donec vnum eius membrum ſuperfuerit in mundo.

HIC duo loci ſunt obſeruandi. Primus, qualiſnam eſſe debeat affectio & cõſenſio Chriſtianorum inter ſeſe, nimirum fraterna. Siquidẽ Petrus hoc loco cœtũ Chriſtianorum per totum mundum diſperſum, fraternitatem appellat. Si igitur fratrum iuxta carnem concordia eſt naturalis, vt quæ à lege naturæ reqratur, multo magis hæc ſpiritualis fraternitas requirit ſanctam concordiam. Sed vnde illa fraternitas? Communem habemus patrem in Chriſto: communem habemus fratrem Ieſum Chriſtum. Sicut ipſe ait: Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum. Per hunc Ieſum Chriſtum adoptamur, cum in eum credimus, & adoptati diligimur, quia ſumꝰ caro de carne eius, & oſſa de oſsib. eius. Huius Chriſti ſpiritu multo magis, quã ſanguinis neceſsitudine inter nos deuincti ſumus. Habemus & communem matrem Eccleſiam, caſtiſsimam Chriſti ſponſam, quæ nos è ſemine cœleſti & incorruptibili conceptos, peperit, & natos fouet, alit verbo, ſpiritu, ſacramentis, & ſalutaribus monitionibus & diſciplina gubernat, vt ſimus ſancti & irreprehẽſibiles corã Deo. Habemus præterea communem hæreditatem in cœlo, cuius erimus participes in omni æternitate, ſi modo ad finem vſq; conſtantes perſtiterimus. Hanc fraternitatẽ turpiter ſcindunt, qui aut hæretica doctrina Eccleſiã vaſtãt, aut odijs & ſimultatibus ſchiſmata faciũt.

SECVNDVS locus eſt de communi ſorte totius Eccleſiæ, videlicet, quod propter ſocietatem quam habet cum Chriſto in hoc mundo ſubiecta ſit cruci. In hac cruce præcipue ſpectanda ſunt conſilium Dei. neceſsitas, finis & euentus.

CONSILIVM Dei eſt, quod velit omnia Chriſti membra capiti fore conformia, vnde Paulus ad Rom. 8. Quos præſciuit, eoſdẽ & prædeſtinauit conformes fieri imagini filij ſuĩ, vt is ſit primogenitus inter multos fratres. Huc illud quod ſupra dixit: Iudicium à domo Dei incipit. Item illud: Caſtigat omnem filium, quem recipit. Item, Omnes qui pie volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.

NECESSITAS maxima eſt. Nam tanta eſt humanæ naturę peruerſitas, tanta ferocitas, vt in recto pietatis curſu contineri nequeat ſine flagellis. Atque hoc vult Dauid cum inquit: In camo & freno maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te. Cum hac neceſſitate vtilitatem coniungo. Nam crux pijs eſt ſancta quædam diſciplina, iuxta illud Dauidis: Priuſquam humiliarer ego erraui. Item, Bonum eſt mihi Domine quod humiliaſti me, vt diſcerem ſtatuta tua.

FINIS proinde crucis eſt, vt cõtineamur in timore Dei, ne ferocientes abijciamus confeſsionẽ, vt ſub cruce ingemiſcamus, cogitantes de iudicio & miſericordia Dei. De iudicio quidẽ, quod reliquias peccati in carne noſtra paterne punit, vt corpus peccati eneruetur, quo plenum ſit ſpiritus imperium. De miſericordia vero quã nos caſtigat, vt filios, ne contumaces effecti cum hoc mundo pereamus. Breuiter, vt exploratio fidei noſtræ multo precioſior exploratione auri comperiatur.

EVENTVS denique crucis ſanctorum eſt ſumma & æterna conſolatio. Beati, ait Dominus, qui perſecutionem patiuntur iuſticię cauſa, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Item, Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra multa eſt in cœlis. Ab hoc lætiſsimo euentu potiſsimum petendã eſt conſolatio ſub cruce. Huc reſpexit Paulus, cum ſcriberet diſcipulo ſuo Timotheo: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quaſi dicat: Quemadmodum Chriſtus ſibi viam ad gloriam cruce parauit: Ita etiam nobis non contigit gloria, niſi per viam crucis. Nemo enim gloriam reſurrectionis percipiet, niſi qui in hac vita acerbitatem guſtauit.

Sed Deus omnis gratiæ, qui vocauit

Tempori breui æternitatem oppo-

nos

nos ad vitam æternam in Chriſto Ieſu, paulum afflictos ipſe vos perfectos reddat, confirmet, corroboret, ſtabiliat, ipſi gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

nit,& afflictioni præſenti futurã gloriam, quemadmodum Paulus facit ad Rom.8.Idq; ideo fit, vt fortiori animo feramus præſentis vitæ momentaneã afflictionem, quam æterna ſequitur gloria,qua hæc breuis ignominia compenſatur: Votũ,quod addit, ſignificat principium, medium & conſummationem ſalutis noſtræ opus Dei eſſe. Par igitur eſt vt perpetuo nos Deo,tanquam fideliſsimo medico,ſubijciamus.Hæc ſumma eſt huius pericopæ. Iam ſingula penitius introſpiciamus. Nam in hac pericopa multæ doctrinæ & conſolationes continentur.PRIMVM itaq; hic prædicatur Deus eſſe omnis gratiæ autor. Nam,vt ipſe ſolus eſt fons gratiæ:Ita ſolus eam gratis paterno affectu confert iuxta decretũ ſuũ, omnibus ad ipſum cõfugientibus.Hic omnia humana merita euertuntur, & ſtabilitur gratuita ſalus & reconciliatio.Fieri enim non poteſt,vt quod eſt gratiæ,pendeat ex operibus noſtris aut meritis.Immota enim eſt Pauli conſecutio Rom.11. Quod ſi per gratiam,iam non ex operibus,alioquin gratia non eſt iam gratia,ſin ex operibus, iam non eſt gratia, alioquin opus iam non eſt opus.Cum hac connexione Pauli pulchre cõgruit Auguſtini dictũ: Gratia eſt nullo modo,niſi quæ eſt gratuita omni modo. SECVNDO, additur huius gratiæ,hoc eſt, fauoris Dei & beneuolentiæ gratuitæ effectus. Qui vocauit nos,inquit,ad æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu,Hic tria aptiſsime coniunguntur,nempe,vocatio,gloria ad quam vocamur,& via gloriæ. VOCATIO eſt vniuerſalis,& fit per prædicationem Euangelij. Nam cum Deus miniſterio præconum verbi nos vocat, intus ſuo ſpiritu corda hominum tangit,vt aſſentiãtur & credant verbo.Nam hæc eſt ordinaria adminiſtratio regni Chriſti, quod velit verbum ſuũ ſonare,& velit in verbo efficax eſſe. Quod ſi autem verbum nõ recipiatur ab homine.non Deo imputãdum eſt,ſed hominis culpæ,qui ſe verbo opponit,& Spiritui ſãncto reſiſtit proterue. GLORIA ad quam vocamur, eſt fruitio Dei in omni æternitate,& opponitur ignominiæ Diabolorum & omniũ damnatorum,quæ ignominia iuſtiſsima pœna eſt peccati. Hanc ſane ignominiam nemo effugiet, niſi qui vocanti Deo obtemperauerit. Quod autẽ hanc gloriam æternam fore dicit,eo pertinet,vt præſentibus ærumnis & temporali afflictioni opponamus infinitã gloriã & quoties in hac vita aliquo malo premimur, conſolationẽ ex huius gloriæ cogitatione petamus, ſed hoc argumentũ tractat Paulus copioſe ad Rom.8. VIA ad gloriam eſt Ieſus Chriſtus,ideo ſubiecit,In Chriſto Ieſu.Huc dictum Domini pertinet:Ego ſum via,veritas & vita. Scriptura teſtatur iuſticiam,id eſt, legis obœdientiam, eſſe viam ad vitam, adeoq; gloriam æternam. Ita enim ait Dominus:Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata.Et Moſes ait: Qui fecerit ea, viuet in eis.Hoc eſſe veriſsimum omnino fatendum eſt. Chriſtus enim mentiri aut fallere nequit. Verum quia hanc iuſticiã ipſi nõ habemus,venit Chriſtus in mundũ, ad quem cõfugiendum eſt,vt hanc ipſam legis iuſticiam conſequamur. Quomodo autẽ id fiat,docet Paulus his verbis: Chriſtus eſt finis legis in iuſticiam omni credenti.Finis ergo legis eſt iuſtificare eos,qui eam obſeruant,quo iuſtificati vitam ingrediantur & gloriam. Verum quo minus hoc aſſequatur lex,nõ impedit vlla legis impotentia,ſed noſtræ carnis vicioſitas, cui ita demũ medetur Chriſtus,vt iuſticia legis,quam ipſe fecit,gratis nobis credentibus imputata, finem legis conſequamur,qui Chriſtus,quoniam pro nobis legẽ impleuit,factus eſt nobis iuſticia,adeoq; via ad vitam & æternam gloriam. CVM addit, Paululum afflictos,idem docet,quod Paulus cum ait, afflictiones huius vitæ nõ ſunt condignæ ad futurã gloriam, quæ nobis reuelabitur.Hæc proinde collatio præſentium ærumnarũ & æternæ gloriæ nos in quibuſuis ærumnis & calamitatibus erigere debet. CVM ſubiungit,Ipſe vos abſolutos reddat,cõfirmet, corroboret,&c. ſignificat quanta ſit noſtra imbecillitas in ferenda cruce, & quod oporteat ad hunc Deũ precibus confugere,vt opus quod in nobis incepit,ipſe ad conſummationem perducat. CLAVDIT votum doxologia, cum inquit, Gloria & imperium in ſecula ſeculorum,Amen.Hic notemus, quod quoties in mentionẽ beneficiorum Dei inciderimus, vt erumpamus in gratiarum actionem, qua agnoſcimus beneficia Dei, qua palam cõfitemur largitorem, quaq; gratitudinẽ reddimus Deo per Ieſum Chriſtum.

Per Syluanum vobis fidelem fratrem (vt arbitror) paucis ſcripſi, adhortans vos & teſtificans, hanc eſſe veram gratiam, in quã ſtatis.

Cur hanc Epiſtolam Petrus diſperſis Iudæis ſcripſerit, breuiſsime oſtendit,& duas potiſsimum cauſſas affert. Vnam, vt adhortaretur Iudæos ad ſanctificationem ſpiritus, & ad alia officia Chriſtianis digna,conſolareturq; preſſos cruce in hoc mundo. Alterum,vt ſuo cõ-

probaret

probaret teſtimonio veram eſſe gratiam in qua ſtarent, hoc eſt, verum eſſe Euangelium Chriſti, quod à Paulo & alijs didicerant. HINC apparet, quod fuerint, qui mouerent quæſtionem de doctrina Euangelij, qui de Petro gloriarentur, & Pauli doctrinam aſpernarentur, propter abolitam Circumciſionem & ritus Moſaicos. Et rurſus, qui Paulum tuerentur tanquam verum Apoſtolum Ieſu Chriſti. Huic cōtrouerſiæ occurrit Petrus, & teſtatur veram eſſe & ſinceram Euangelij doctrinam, quam didicerant. Hinc nos monemur, noſtra comprobatione confirmare conſcientias recte doctas, ne opinionum varietate turbentur, atque ita rurſus gratia excidant.

Salutat vos ea, quæ eſt Babylone vobiſcum electa Eccleſia, & Marcus filius meus.

Papiſtæ, qui Babylonem Romam interpretantur, nullo fundamento nituntur. Quare illorum commentum repudio; & Babylonem proprie accipio pro illa celebri Aſſyrię vrbe primę Monarchiæ metropoli, vbi Petrus Iudæos docuit & alios. Dicitur autem Eccleſia electa, reſpectu prophanorum hominum; qui Satanæ obſequuntur, & quia eſt ſingulare peculium Dei, quo maxime delectatur.

Salutate alij alios caritatis oſculo.

Oſculum ab inferiori exhibitum reuerentiæ & obœdientiæ, à pari concordiæ ac mutui amoris ſymbolum eſt. Paulus addit ſanctum, vt opponatur impudico oſculo, quod ſuauium appellant.

Pax vobis omnibus, qui eſtis in Ieſu Chriſto.

Clauſula fauſtæ imprecationis eſt, quæ ſummam beneficiorum Chriſti erga Eccleſiam vno pacis nomine cōplectitur. Eſt enim pax hominis cum Deo, ſummum bonum hominis, & eſt mutuus conſenſus Dei & hominis: Dei quidem recipientis hominem in gratiam propter filium: Hominis vero fide accipientis oblatam gratiam, & promittentis in poſterum gratitudinem in tota vita.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM DIVI PETRI EPISTOLAM.

HÆC POSTERIOR DIVI PETRI EPISTOLA, QVAM IAM SENEX & morti vicinus ſcripſit, tota parænetica eſt. Hortatur enim Primum ad ſanctificationem. Deinde, ad conſtantiam de doctrinæ certitudine, quæ ſanctificationis fundamentum eſt. Nam, cum videret pius animarum paſtor multorum mores emendatione indigere, & proſpiceret multos fore, qui religionis Chriſtianæ dogmata in dubium eſſent reuocaturi, ſui muneris eſſe putauit iſtis malis, quantū quidem fieri potuit, occurrere, ne vel morum vicio, vel doctrinæ corruptelis, poſt ſuam mortē Eccleſia Chriſti ex gentibus collecta vaſtaretur. Hæc de argumento, occaſione & fine huius Epiſtolę ſint dicta. Iam de tractationis methodo nonnulla adijciemus. Poſt Epigrapham pijſſimum votum ſubiungit, videlicet, vt ipſis gentibus multiplicetur gratia Dei & pax, idq; per cognitionem Ieſu Chriſti. Huius cognitionis finem cum diceret eſſe ſanctificationem noſtri, opportune inde primam exhortationem infert ad ſanctificationem, cuius fructum pulcherrima gradatione deſcribit. Hæc ſanctificatio, cum non ſolum quantum quiſque in cognitione Chriſti profecerit oſtendit, verum etiam ea tanquam fundamento nititur, inde ad exhortationem ſecundam tranſit, nimirum vt gentes ad Deum conuerſæ; ſtudeant ſuos animos ita doctrinæ certitudine confirmare, ne ſub introeuntibus aliquando ſeductoribus, confeſſionem abijciant. Nam quemadmodum in populo Dei olim fuerunt Pſeudoprophetæ: Ita prædicit fore, vt Eccleſia non ſit futura immunis à falſis doctoribus, verum, vt diligen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tius ſibi caueant fideles, proponit Apoſtolus tum impietatis pœnam, tum pietatis præmium. Præterea, quia multi eo tempore religionem Chriſtianam in dubium vocabant, propterea quod aduentus Domini ad iudicium differretur, iſtum errorem confutat. Ac tandem Epiſtolam exhortationis vtriuſque repetitione claudit.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Vt ad ſanctificationem vitæ: ita ad conſtantiam in doctrina hortatur.

Ordo & partes Capitis primi.

Huius capitis ſunt quatuor partes, quarum prima eſt epigrapha. Secunda, ſalutatio ſeu votum, ſeu fauſtæ imprecatio ratione amplificata. Tertia, exhortatio ad ſanctificationem. Quarta, exhortatio ad confirmandos animos de doctrinæ Chriſtianæ certitudine. Vtraque exhortatio ſuis quibuſdam rationibus fulcitur ac munitur.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMON Petrus ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti ijs, qui æque precioſam nobiſcum ſortiti ſunt fidem, in iuſticia Dei noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.

Hæc Epigrapha & autorem ſcriptionis indicat, & quibuſnam ſit ſcripta hæc Epiſtola oſtendit. Autor ſcriptionis eſt Petrus Appſtolus. De quo vide ea, quæ in priori eius Epiſtola annotauimus. Illi autem, quibus ſcribit Apoſtolus, ſunt gentes ad fidem Chriſti conuerſæ, quas pulcherrima periphraſi deſignat, cum ait: Qui æque precioſam ſeu æqualem dignitate nobiſcum ſortiti ſunt fidem in iuſticia &c. Hæc collatio Iudæorum & Gentium eſt, quorum fidem pronunciat æq; precioſam: Idq; in iuſticia Dei noſtri & Saluatoris Ieſu Chriſti, hoc eſt, ſortiti ſunt fidem, qua iuſti ſunt, idq; non ſua, ſed Chriſti ſaluatoris iuſticia. Nã iuſticia, quæ Chriſti propria eſt, credentibus imputatur, vt Legis damnatoriæ ſententiæ non ſubijciantur. Huc illud Pauli pertinet: Chriſtus eſt finis legis, in iuſticiam omni credenti, hoc eſt, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iuſticiam, cui vita æterna propoſita eſt. OBSERVA primum hoc loco exæquationem Iudæorum & Gentium. Deinde, fidem in omnibus credentibus æque precioſam eſſe, quod quidem nõ ad fidei menſuram, ſed ad eius ſubiectum referendum eſt, videlicet, ad iuſticiam Chriſti ſaluatoris, quæ omnibus credentibus ex æquo imputatur. Fidem habuit Iairus, habuit & fidem Syrophœniſſa, æque qui precioſam vterq;, ſed menſuram non æqualem. Tertio obſeruetur hoc loco illuſtre teſtimonium diuinitatis Chriſti, qui hic & Deus noſter, & ſaluator dicitur. Nam cum vnicus ſit articulus in græco textu, neceſſe eſt, vt coniunctim hæc legantur, τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ.

Gratia vobis & pax multiplicetur, per agnitionem Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Vt in Epiſtolis fieri ſolet, orditur Apoſtolus à ſalutatione, & optat ijs, quibus ſcribit, gratiam & pacem, idque per agnitionem Dei & Ieſu Chriſti domini noſtri. Hoc votum duo continet. Primum, quænam ſit ſumma beneficiorum Euangelij oſtendit, videlicet, gratia & pax à Deo per Ieſum Chriſtum. Alterum, quod iſta beneficia contingant per agnitionem Ieſu Chriſti. Nam qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum.

Quod omnia nobis diuina eius poten-

Voti confirmatio ex antea præſtitia,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tia, quæ ad vitam & pietatem requiruntur donauerit, per cognitionem eius, qui nos vocauit per gloriam & virtutem.

tis beneficijs. Chriſtus diuina ſua potentia iam largitus eſt nobis, quæ ad vitam & pietatem requiruntur. Ideo bonam ſpem habeo, vt idem eadem bona multiplicet & augeat. Eſt enim optima conſequentia ab incoatione ad perfectioné in operibus Dei. Nam Deus eſt immutabilis. AVGVSTINVS ponit tres rerum ordines. Quędam res mutantur per tempora & per loca, quędam per tempora tantum, non autem per loca, quædam neq; per tempora, neque per loca. In tertio ordine eſt Deus, qui neq; per loca neq; per tempora, mutatur. Quomodo autem hæc Chriſtus donauerit, explicat cum ait: Per agnitionem illius, qui vocat nos, id eſt, Dei patris, ad quem per Chriſtum ducimur. Qui videt me, ait Dominus, videt & patrem meum. Porrò, modum vocationis addit cum inquit: Per gloriam & virtutem. Quam autem gloriam & virtutem intelligat Apoſtolus, explicatur infra in hoc ipſo capite. Nequaquá ſunt hæc intelligenda de hominũ gloria & virtute, ſed de Chriſti gloria & virtute. Chriſtus ſuæ glorię accepit teſtimoniũ, delata ad ipſum patris voce: Hic eſt Filius me9 dilectus per qué placatus ſum, húc audite. Hęc gloria ſe in Chriſto multis virtutibus & ſtupendis miraculis conſpiciendá præbuit. Per hanc gloriam & virtuté ſumus vocati. Quia per ea diuinitas Chriſti, officiũ eiuſdem, & Euangelij certitudo obſignata ſunt. Qui in gloriá & virtutem vertunt, nõ tam quid Apoſtolus dicat, quá quod ipſis videatur ſequuntur. Totus enim contextus atq; verborũ vis, meæ ſuffragatur interpretationi. CÆTERVM, hæc pericopa multa continet. Primum enim teſtimoniũ habet de Chriſti diuinitate. Deindé oſtendit, quod à Chriſto nobis omnia, quę ad vitá & pietaté requiruntur, donétur. Tertio monſtrat, quo nos ſuo verbo ducat Chriſtus, nempe ad ſuum Patrem, vt illũ agnoſcamus. Hęc, inquit, eſt vita æterna, vt te agnoſcant verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Quarto indicat, quod hæc ductio ad Patrem, fiat per prædicationé Euangelij, quæ gloriam & virtuté Chriſti nobis conſpiciéda proponit.

Per quæ maxima nobis & precioſa donata ſunt promiſſa, vt per hæc fieretis diuinæ conſortes naturæ, vbi refugeritis à corruptione, quæ in mundo eſt per concupiſcentiam.

Dixit eos, quibus ſcribit, vocatos per gloriam & virtutem Chriſti. Iam exponit quid vocatis per gloriam & virtutem Chriſti donatum ſit, nimirum, ſanctificationis ſpiritus, cuius præſenti virtute regeneramur & ſanctificamur. Nam, quod dicit, eos fieri cõſortes diuinæ naturæ, vbi aufugerint à cõcupiſcentia mundana, periphraſis eſt regenerationis ſeu ſanctificationis. Cuius partes duas hic facit, videlicet fugam mundanæ cõcupiſcentiæ, & participationem diuinæ naturæ, hoc eſt, viuificationé, quæ fit virtute ſpiritus Chriſti, habitantis in nobis. Obſeruandũ auté eſt, quod Petrus diſerte loquatur de dono, quod Paulus à gratia diſtinguit ad Romanos 5. vbi in hunc modũ loquitur: Gratia Dei & donum per gratiá erga vnum hominem Ieſum Chriſtum, in multos ſuperabundauit. Hic Paulus duas res complectitur, videlicet gratiá & donum. Gratia eſt gratuita remiſsio peccatorum, & acceptatio perſonæ coram Deo. Donum eſt diuina præſentia in nobis, ex qua concipitur plena cõſolatio, quia incoatur æterna vita per ſanctificationé noſtri. Hæc duo teſtatur Paulus nos habere, non ex noſtris meritis, ſed ex Chriſti gratia. OBSERVANDA eſt hic metonymia vſitatiſsima in ſcripturis, qua cauſſæ nomen effectui tribuitur. Vocat enim hic diuinam naturam, id quod efficit diuina præſentia in nobis, id eſt, conformitaté noſtri cum Deo, ſeu imaginem Dei, quæ in nobis reformatur per diuinam præſentiam in nobis. Hic ergo ſcopus eſt prædicationis Euangelij, vt paulatim cõformes Deo reddamur, & transformemur ad imaginem eius, quantum quidem modulus noſter ferre poteſt. Qui igitur peccatis & mundanis concupiſcentijs indulget, nõ ſine contumeliá Dei, de Euangelio gloriatur.

Atque in hoc ipſum omne ſtudium applicantes ſubminiſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute autem ſcientiam, in ſcientia vero temperantiam, in temperantia autem patientiam, in patientia vero pietatem, in pietate autem fraternum amorem, in fraterno vero amore caritatem.

Hæc prior exhortatio eſt, qua Apoſtolus exhortatur gentes conuerſas, vt ſanctificationi ſtudeant. Ad hoc ipſum, inquit, omne ſtudium applicantes, ſcilicet, vt renunciatis concupiſcentijs, conſortes reddamini diuinæ naturæ. Quod cum fit, fides ſuos germanos fructus profert, qui ſunt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

virtutes.has,vt genus ſequẽtium proponit,per quas intelligit ſanctos & honeſtos mores, quorum fons eſt fides.Scientia (hæc moderatur actiones virtutis)Temperantia (hæc moderatrix eſt cibi & potus,aliarumque appetitionum.)Patientia ſeu tollerantia,(qua perſiſtimus ſub mole ærumnarũ & perſecutionum, ne fracti animo confeſsionẽ abijciamus.) Pietas(hanc ideo ſubiecit tolerantiæ,vt eius ſit rectrix.)Fraternus amor(hic complectitur eiuſdem fidei domeſticos.)Caritas,(hæc ſe etiam ad alios homines extendit,vt hoſtes quoque complectatur.) Hæ virtutes germani fidei fructus ſunt. In gradatione hac non tam rerum conſecutio,quam earundem neceſſaria cum fide connexio ſpectanda eſt.Porrò virtutes,quarum genitrix eſt fides,hoc pacto diſtingui poſſunt. Homo fidelis & ad Deum ipſum,& ad ſe ipſum,& ad proximum, & ad res alias reſpectum habere debet. Cum Deũ reſpicit,ex fide pietatem,qua totus cultus primæ tabulæ intelligitur,promit. Cũ ſe ipſum intuetur,ex fide ſanctificationi animi & corporis ſtudet,ſatagitque ea,quæ officij ſui ſunt haud fraudulenter præſtare.Cum ſe ad proximum ſuum conuertit, ex fide fraternũ amorem erga domeſticos fidei,& caritatem erga omnes homines producit. Denique cum res alias cõtemplatur, vel in agẽdo verſatur per prudentiam, vel in vſu rerum occupatur per temperantiam,vel in ferẽdis aduerſis perſiſtit per patientiã, vel in expectandis promiſsis perſeuerat per ſpem,quæ non confundit.Hęc omnia ex fide pius profert animus.Hic locus Petri monet,ne Dei gratiæ deſimus.Huc illud ad Hebræos 12.Proſpiciẽtes,ne quis deſit gratiæ Dei.Et illud Pauli: Commonefacio te, vt exuſcites donum,quod in te eſt. Poſtquam enim renati ſumus,non ſumus ſtipites aut trunci,ſed viua Chriſti membra,in quibus ſpiritus Dei eſt efficax, vt iam poſsimus aliquam obœdientiam Deo præſtare, quæ illi eſt accepta propter Ieſum Chriſtum,per quem placemus Deo. Non enim amplius voluntas captiua tenetur ſub ſeruitute peccati,ſed per ſpiritum Chriſti manumiſſa eſt,vt & quę recta ſunt mens intelligat, & voluntas ſanata ſtudeat Deo obœdientiam præſtare,atque adeo vires ipſæ omnes interiores & exteriores diuinitus adiutæ non fruſtra conentur.

Hæc cum vobis aſſint & exuberent, haud ocioſos nec infructuoſos conſtituunt in Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitione.

Ratio exhortationis ab effectis virtutum, quæ cum fide coniunctæ ſunt, quæ effecta manifeſta indicia ſunt efficacis cognitionis Chriſti, ac ſi dicat: Virtutes quas enumeraui cum fidei aſsint, indicant Chriſti cognitionem nõ eſſe ocioſam & infructuoſam in vobis.Nam,cũ Chriſti cognitio viua & efficax exiſtit, fieri non poteſt, vt quis vere ea præditus dicatur, qui fructus germanos fidei non habeat adiunctos. Cum hac Petri ſententia conuenit precatio Chriſti Iohan. 17. Sanctifica eos in veritate,ſermo tuus veritas eſt.Hic non quærit ocioſam veritatis cognitionem, ſed actuoſam & fructuoſam,vt quæ veram ſanctificationem habeat ſibi coniunctam. Item precatio Dauidis Pſal. 86.Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. Observetur hic locus, qui docet inanem eſſe fidem, & vanam Chriſti cognitionis iactationem, vbi vera pietas & vita non relucet. Deinde obſeruetur etiam, quod Chriſtianæ virtutes indies magis magiſque exuberare debeant.

Cum enim hæc non aſſint, cæcus eſt, manu palpans, oblitus ſeſe à veteribus peccatis ſuis purgatum fuiſſe.

AEtiologia à conſequentibus contrariorum. Poteſt autem hæc ætiologia illuſtrari hac antitheſi. Quemadmodum Chriſti cognitio eſt veluti lux quædam,quæ non ſinit nos in tenebris peccatorum amplius aberrare, & eius ignoratio caligo quædam eſt, qua inuoluimur in peccatorum tenebris: Ita vbi germani fructus fidei apparent,teſtantur homines in luce Euangelij ambulare. Contra autem,vbi huiuſmodi fructus deſunt,manifeſtum indicium eſt, homines extra Euangelij lucem,in tenebris cœcutire,adeoq; oblitos eſſe purgationis ſuæ à veteribus peccatis. Hoc ergo loco obſeruemus,non ſolum inaniter de fide & Euangelio gloriari eos, quorum vita non mutatur in melius ad prædicationẽ Euangelij, verum etiam quod ipſis quoque tribuatur cœcitas & obliuio. Cœcitas quidem,quod non proſpiciant viam, per quam eundum ſit vtut de ſua perſpicacia glorientur.Obliuio vero,quod non cogitẽt,cur Chriſti ſanguine à peccato ſint purgati, & quod non meminerint, ſe per Euangelium ad ſanctificationem vocatos eſſe. Vnde Paulus 1.Theſſal.4. Hæc eſt voluntas Dei ſanctificatio veſtra. Hinc proinde perſpicuum eſt,quam ſint neceſſaria bona opera in conuerſis.

Quapropter fratres magis ſtudete vo-

Hæc altera eſt huius capitis exhor-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cationem & electionem veſtram firmam facere.

tatio, quam ex priori infert Apoſtolus. Quemadmodum virtutes Chriſtianæ, quas recitauit, oſtendunt haud ocioſam eſſe in hominib⁹ & infructuóſam cognitioné Chriſti: Ita, quo firmior eſt cognitio Chriſti, eo eſt etiam virtutis ſtudium & pietatis exercitium plenius atq; perfectius. eſt enim hoc illius effectus. Quare hortatur Apoſtolus, vt ſtudeamus firmá efficere vocationem & electionem noſtram, quod ſane ad certitudinem doctrinæ referendum eſſe docet loci πεἰσασις, & huius exhortationis confirmatio. Senſus eſt igitur, ſtudete vt certi & firmi ſitis in doctrina religionis Chriſtianæ, ad quam vocati eſtis, adeoq; electi, modo Euangelio prædicatio fidé adhibueritis. Vult itaq; Petrus, vt pij quotidie magis magiſq; abundét in cognitione Chriſti, cõfirméturq; de religionis Chriſtianæ doctrinæ certitudine. Commédatur proinde hic ſeriũ ſcripturæ ſacræ ſtudiũ, & diligés cauſſarum certitudinis imotę verbi Dei meditatio, cum perpetua inuocatione, ne vel Satanas, vel ſophiſtæ, vel infinita turba hoſtiũ Euágelij, vel etiam propria caro nos à fonte ſalutis abducat, quod ſane multis (proh dolor) omnibus ætatibus contigit, in illorum certiſsimam damnationé. QVOD auté in nonnullis exemplaribus interſeritur, Per bona opera, omnino ex margine in textum irrepſerat, quod nõ dico, vt ſententiam ipſam improbem. Nam bona opera ſunt veluti ſenſus quidam externus, internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet, apparet in actionibus externis. quo enim magis ſe proferũt pietatis fructus, eo maiorem cognitionem Chriſti & firmiorem eſſe neceſſe eſt, & contra. Quare Paulus optat Philippenſibus, vt magis magiſq; abundent in cognitione & omni ſenſu. Sententiam itaque veteris interpretis non improbo, ſed dico hic potius fieri mentionem doctrinæ quam operũ, quæ doctrina cum firma & immota mentibus inſideat, nequaquá infructuoſa eſſe poteſt.

Hæc enim ſi feceritis, non labemini vnquam.

Ratio exhortationis ab vtili. Quo firmior eſt cognitio Chriſti, eo eſt certior ſalus & conſtantior vita. Facit enim firma Chriſti cognitio, vt immoti in fundamento perſiſtamus, & CHRISTO innitentes non labamur in recto curſu ad propoſitam metam vitæ æternæ. Contingit autem lapſus dupliciter, videlicet in doctrina & moribus. Vtrumque lapſum impedit firmata CHRISTI cognitio.

Sic abunde ſubminiſtrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini noſtri & Saluatoris Ieſu Chriſti.

Rationis redditio eſt. Affirmat enim nequaquam labi poſſe eos, qui certam & immotam CHRISTI cognitionem retinent. Nam ijs ſuppeditatur rectus in æternum regnum introitus, idque per Ieſum Chriſtum, qui ſolus via in æternum regnum exiſtit. Quare & ipſius regnum iure dicitur.

Quapropter haud negligam vos ſemper commonefacere de his, etſi periti & confirmati eſtis in præſenti veritate.

Occupatio eſt. Quia poterant forte gentes conuerſæ dicere, ſe bene edoctas eſſe in veritate, id eſt, in Chriſti cognitione ſeu Euangelio, atque adeo confirmatos eſſe, vt lapſum à doctrina non pertimeſcerent. Apoſtolus fatetur id quidem verum eſſe, nihilominus tamé officium ſuum eſſe affirmat, vt ſæpius imo ſemper ipſos de eadem re commonefaciat. Hoc exemplum & nos qui in ſcholis & in templis religionem docemus, imitemur.

Iuſtum enim arbitror, quam diu ſum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem, cum ſcio breui futurum, vt deponam hoc tabernaculum meum, ſicut & Dominus noſter Ieſus Chriſtus indicauit mihi, ſed & ſtudebo, vt vos poſt exitum meum horum mentionem facere poſſitis.

Triplicem rationem reddit, cur peritos & confirmatos in veritate commonefaciat. Prima eſt, quod hoc requirat officij eius ratio. Iuſtum eſt enim debitum officium præſtare. Secunda, quod breui hanc ærumnoſam vitam morte, id eſt, tranſitu ab his miſerijs ad beatitudinem, ſit commutaturus. Debet igitur fugacitas huius vitæ inſtar calcaris cuiuſdam eſſe, ad fideliter, ſtrenueque faciendum officium. Tertia, vt ipſi plenius edocti & ſępius admoniti poſsint horum métionem facere poſt Apoſtoli exitum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tum. Hæc & nos commonefacere oportet,vt non ſolum curam habeamus Eccleſiæ, dum adhuc ſuperſtites ſumus,verum etiam vt poſteritati cõſulamus:quo perpetuo cõſeruetur doctrinæ puritas.Hoc fuiſſe ſtudium Prophetarum & Apoſtolorum patet ex illorũ monumentis. PORRO tabernaculum, ſuum corpus appellat, quo ſignificatur imbecillitas ſtructuræ huius corporis,caduca conditio & migratio.Huic tabernaculo opponitur ædificium firmum & ſtabile, quale futurum eſt corpus noſtrum, vbi immortalitate donati fuerimus.Vide 2.Corinth.5.

Non enim argute excogitatas fabulas ſecuti, notam vobis fecimus domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduentum, ſed ſpectatores facti magificentiæ illius.

Confirmatio eſt veritatis Euangelicæ,in qua eos paulo antea confirmatos dixerat. Opponit autem argutis fabulis ad fallendum excogitatis, veritatem,affirmatque ſe vere notam feciſſe ijs Domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & aduẽtum, vt qui ſuis oculis aſpexerit magnificentiam & maieſtatem Chriſti in monte.

Accepit enim à Deo patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiuſmodi magnifica gloria: hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacui.

Vnum ex præcipuis teſtimonijs de gloria Chriſti in medium adducit Apoſtolus, vt veritatem Euangelij eodem ſuffulciat, quo ſtet immota. De hoc gloriæ Chriſti teſtimonio ſcribitur Matth.17.Nam poſtquam Chriſtus ſe & doctrina & miraculis verum eſſe Meſsiá comprobaſſet,acceſsit & hoc teſtimonium patris in monte, quemadmodum antea in Baptiſmo,qui teſtatus eſt propria voce, hũc Ieſum ſuum dilectũ filium eſſe,in quo ſibi complacuit.Ita enim ait pater:Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ſeu per quem ſum placatus,Hunc audite.Hæc concio ſummam Euangelij continet, & quatuor partibꝰ abſoluitur,quarũ prima eſt,de perſona Chriſti.Secunda, de differentia inter hunc filium Dei, & alios qui adoptantur. Tertia, de beneficijs huius filij Dei erga genus humanum. Quarta,de modo applicationis beneficiorum Dei. DE perſona ita ait:Hic eſt filius meus. His verbis tria inſinuátur.Primũ, quod hæc perſona ſit Deus, vt quæ natura ſit filius Dei. Deinde, quod hæc perſona ſit verus homo.Loquitur enim hic pater de Ieſu Mariæ filio. Tertium,quod hic Deus & Homo ſit vna perſona in duabus naturis ſubſiſtens. Ex his fides noſtra primum colligit hunc Ieſum potentiorem eſſe Satana, adeoque poſſe efficere omnia,quæ vult.Vult autem omnia,quæ promittit, quia Deus eſt.Deinde, hinc alitur fiducia in Mediatorem,quia eſt nobis naturæ ſocietate cõiunctus,natus ex ſemine Dauid, vt Paulus loquitur,ſecundum carnem.Vult ergo reuera noſtrá ſalutem, vt qui noſtræ naturæ ſit particeps.Præterea fides hinc æſtimabit precium paſsionis & obœdientiæ Chriſti in ipſius ſanctiſsima humanitate.Nam ex vnione hypoſtatica,diuinæ & humanæ naturę in vno Chriſto pendet precium & æſtimatio omnium paſsionum & operum Chriſti. Eſt proinde mors Ieſu Chriſti ſufficiens λύτρον pro redemtione noſtri, quia eſt mors hominis, qui eſt Deus,eſt & obœdientia Chriſti ſufficiens iuſticia, in ſalutem omnibus credentibus, quia eſt obœdientia hominis, qui eſt Deus. DIFFERENTIA inter hunc filium Dei & adoptiuos hac voce ſignificatur,Dilectus.Eſt enim hic patri dilectus in ſe & propter ſe. Quia natura eſt filius.Fideles autem omnes,qui filij Dei dicũtur,ſunt quidem dilecti, ſed in illo & propter illum,quia adoptionis ſunt filij. BENEFICIA huius filij Dei erga genus humanum,hac voce patris ſignificantur:In quo mihi bene complacui,ſeu potius, in quo placatus ſum.Vt enim ſine Chriſto Deus nobis iraſcitur:Ita per Chriſtum Deus nobis reconciliatur & adoptat nos in filios.Erat,inquit Paulus,Deus in Chriſto,mundum ſibi reconciliãs. Item, Eum qui nõ nouit peccatum,fecit peccatum,vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. MODVS applicationis beneficiorum Chriſti ſignificatur mandato Dei dicentis: Hunc audite.Nam,qui hũc audiuerit & crediderit,ſaluus erit. Fides enim quæ eſt ex auditu, inducit hominem in poſſeſsionem beneficiorum Chriſti. Quia autem hoc mandatum obligat homines omnes ad obœdientiam, vult reuera Deus omnium hominum ſalutem,ſed per Chriſtum.Nam qui hunc Chriſtum non audiuerit, ſed contumaciter eius Euangelium contemſerit,æternum peribit, non conſilio creantis Dei, Sed ſuapte culpa, quia dextram Dei,hoc eſt,Ieſum Chriſtum,ſibi porrectam apprehendere noluit.

Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo delatam, cum eſſemus vna cum eo in monte ſancto.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Petrus de ſe ipſo, Iohanne & Iacobo loquitur. Hi enim tres fuerunt cū Chriſto in monte, cum ibi transformaretur, & exhiberet ſpecimen ſuæ magnificentię & gloriæ, idq; ideo factum eſt, vt poſt reſurrectionem Chriſti à mortuis huius magnificentię Chriſti teſtes eſſent. Quod autem in monte cum Chriſto fuerint præſentes Helias & Moſes, cum quibus & diſcipuli Domini aderant, ſignificat, quod vt Moſes adeoque Prophetæ omnes vaticinati fuerint de Chriſto venturo: Ita diſcipuli ipſius forent teſtes exhibiti Chriſti, atque ita vnus Chriſtus ſcopus eſt Moſis, Prophetarum omnium & Apoſtolorum.

Et habemus firmiorem ſermonem propheticum, cui rectè facitis attendentes, velut lucernæ ſpendenti in obſcuro loco, vſquedum dies illuceſcat, & Lucifer exoriatur in cordibus veſtris.

Aliud teſtimonium affert Apoſtolus de certitudine doctrinæ Euangelicæ, videlicet Propheticum ſermoné. Omnes enim Prophetæ de Chriſto vaticinati ſunt, & fuerunt interpretes primæ promiſsionis: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. CVM autem hic pronunciat, Propheticum ſermonem firmiorem, ſcilicet Euágelio, per Apoſtolos prædicato, nō ita accipiendū eſt, quod propheticus ſermo per ſe ſit Euangelio per Apoſtolos annūciato firmior, ſed ita loquitur Apoſtolus hominū reſpectu, quibus ſcribit, apud quos doctrina Prophetarum abſque omni controuerſia habebatur certiſsima. Quare, cū viderent gentes conuerſæ Euangelium per Apoſtolos prædicatū, cum Moſis & Prophetarum doctrina conuenire, libentius illud amplexi ſunt. Vult ergo Petrus, vt intueamus conſenſum Moſis & Prophetarum, & inde noſtros animos cōfirmemus, ne dimoueamur à cognitione Chriſti, quæ nobis in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis commendatur. Hoc ſtudium laudatur Actorum 17. in Beroënſibus, de quibus ita ait Lucas: Fuerūt autem iſti generoſiores Theſſalonicēſibus, vt qui receperint ſermonem cum omni alacritate, quotidie ſcrutantes ſcripturas, an hæc ita ſe haberent. Multi igitur crediderunt ex ijs, & Græcæ mulieres honeſtæ, & viri non pauci. Cum ergo hic Petrus, imo potius Spiritus ſanctus per os Petri commēdet nobis Prophetarum lectioné, noſtri profecto officij erit, Spiritui ſancto morem gerere. OBSERVETVR præterea hic pulcerrima collatio temporis promiſsi Chriſti ſub Prophetis, & temporis exhibiti. Deinde collatio doctrinę Propheticæ & Apoſtolicæ. Tempus promiſsi Chriſti comparatur nocti obſcuræ, cuius veluti ſtellulæ quædá fuerunt Propheticæ cōciones de Chriſto, ſed tempus exhibiti Chriſti confertur claro diei, in quo Sol clariſsime lucet. Vt enim doctrina Prophetica táquam lucerna ſplendens erat in nocte: Ita Euangelium veluti aurora quædam lucidiſsima, diem adeſſe adeoque ipſum Solem, videlicet Chriſtum, núciat. Iſtius proinde Propheticæ lucernæ vſus erit, vt tátiſper ea vtamur, donec Lucifer & plena Chriſti cognitio oriatur in cordibus noſtris, quæ ſane meræ tenebræ ſunt ſine lucerna Prophetica & aurora Apoſtolica. Obſeruetur ergo hic diſcrimé inter doctrinam Propheticam & Apoſtolicam: Quarum illa lucernæ: hæc lucifero comparatur. Sunt enim Apoſtoli clariores Prophetarum interpretes.

Sed illud primum noueritis, quod nulla prophetia ſcripturæ ſit priuati impulſus. Non enim libidine hominis allata eſt olim prophetia, ſed ſpiritu Dei acti locuti ſunt ſancti Dei homines.

Ratio cur prophetico ſermoni de Chriſto credendum ſit, videlicet quia eſt certiſsimus, vt qui à Spiritu ſancto profectus ſit. HÆC omnium maxima Propheticæ ſcripturæ eſt commédatio, videlicet quod prophetia non habeat homines autores, ſed Deum ipſum, cuius ſpiritu acti & impulſi locuti ſunt Prophetæ Dei. VOCABVLVM ἐπίλυσις ambiguum eſt apud Græcos, nunc enim impetum ſeu impulſum, nunc interpretationem ſignificat. Verum antitheſis aperte indicat, quod hic pro impetu accipiatur, quo homines ferūtur ſeu aguntur, ad aliquid dicendum ſeu agendum. Opponitur autem Spiritui ſancto, qui autor eſt prophetiæ, id quod oſtenditur ex tribus, videlicet, ex perpetuo Prophetarum cōſenſu, & prædictionum certitudine, ex ſtupendis miraculis, quibus veritas prophetiarum eſt obſignata. Huc accedit Chriſti & Apoſtolorum approbatio. Non ergo hic loquitur Petrus de interpretatione ſed de certitudine prophetiæ.

CAPVT II.

Summa

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Summa Secundi Capitis.

Quemadmodum in veteri populo fuerunt falſi Prophetæ, qui pœnas tandem ſuæ luerunt impietatis: Ita etiam in Eccleſia noui teſtamenti falſi erunt doctores, quibus Deus non parcet, ſed vt pios potenter eripiet: Ita falſos doctores cum ijs, qui ab ipſis ſeducuntur, iuſte puniet.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Primum prædicit fore falſos doctores in Eccleſia, ſicuti fuerunt in veteri populo, ſed hos ſuo tempore puniendos diuinitus, multis confirmat exemplis. Deinde interpoſita conſolatione de liberatione piorum, longam attexit falſorum doctorum deſcriptionem. Tum de ijs agit, qui per falſos doctores ſeducuntur, quorum conditionem deteriorem fore quam erat ante conuerſionem, prædicit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FVERVNT autem & Pſeudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter vos erunt falſi doctores, qui introducent hæreſes perditionis. Etiam Dominum, qui ipſos redemit, abnegantes, accerſentes ſibi ipſis celerem interitum, & multi ſequentur eorum exitia, per quos via veritatis blaſphemabitur, & in auaritia fictis ſermonibus vos negociabuntur, quibus damnatio iam olim non tardat, & quorum exitium non dormitat.

Hæc pericopa ſex membra habet de Pſeudoprophetis ſeu falſis doctoribus, quorum ſingula ſuam doctrinam & admonitionem continent. Primum itaque membrum eſt prædictio, videlicet quod quemadmodum in veteri populo, hoc eſt, Iſraëlitico, ſtante adhuc republica Moſis, fuerunt varij Pſeudoprophetę: Ita ſint futuri in Eccleſia falſi doctores, quod etiam ipſe Dominus prædixit. Hic primum Satanæ tyrannis cogitanda eſt, qui non ſinit Eccleſiam quietam eſſe, ſed ſemper eam conatur erronea turbare doctrina. Quemadmodum enim primos parentes noſtros in Paradiſo ſophiſtica eſt adortus: ita etiam perpetuo vſq; ad diem iudicij Eccleſiæ inſidiabitur. Quare, noſtra refert Chriſto Domino obtemperare, qui iubet vt caueamus nobis à falſis Prophetis, vtque vigilemus & oremus. Deinde hoc vaticinio confutatur Staphilus, qui definit Eccleſiam cætum eſſe hominum, in quo nullę ſunt diuerſæ opiniones, nullæ ſectæ, nulla ſchiſmata, quæ eius opinio manifeſtiſsime hoc Petri dicto refellitur. Præterea & CHRISTVS prædixit fore, vt inimicus homo iaceret zizaniorum ſemina in agrum tritici ferum, hoc eſt, ſpargeret hæreſes in Eccleſiam. Et Paulus Chriſti Apoſtolus Corinthiacam Eccleſiam agnoſcit eſſe CHRISTI Eccleſiam, in qua tamen non paucæ fuerunt ſectæ, quemadmodum videre eſt in Epiſtolis ad Corinthios ſcriptis. Adhæc admonemur, vt Iohannes etiam monet, vt diſcernamus ſpiritus an à DEO ſint, caueamuſque iuxta mandatum Chriſti à falſis Prophetis. SECVNDVM eſt indicatio ſtudij falſorum doctorum. Introducent, inquit, hæreſes perditionis abnegabunt Dominum qui eos redemit: facient vt blaſphemetur via veritatis, hoc eſt ſanctum Chriſti Euangelium. HÆRESIS, etſi medium vocabulum eſt, vt quod nunc in bonam, nunc in malam partem accipiatur, Tamen ſæpius vſu ſcripturę, quia diſſenſionem notat, in malam partem accipitur. EST autem hæreſis ſelectio & defenſio alicuius erronei dogmatis, pugnantis cum fundamento, cum pertinacia coniuncta. Sunt ergo duo, quæ hæreſin faciunt, videlicet error cum fundamento pugnans, & pertinacia ſeu contumacia. Hinc Auguſtinus: Qui in Eccleſia CHRISTI morbidum aliquid, id eſt, periculoſum prauumque ſapiunt, ſi correpti, vt ſanum rectumque ſapiant, reſiſtunt contumaciter, ſuaque peſtifera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtunt, hæretici ſunt & habentur in exercitibus inimicis. Ex hoc manifeſtum eſt diſcrimen inter ſimplicem errorem & hæreſin. Ille corrigibilis eſt per ſanam doctrinam, hæc pertinaciter reſiſtit & aduerſatur veritati. ABNEGATIO Domini tribus fit modis, videlicet, profeſsione,

doctrina & moribus. Profeſsione abnegauerunt Dominum Turcæ, Iudæi, prophanæ gẽtes, quos Auguſtinus vno nomine Paganos appellat, propterea quod non ſint milites in Eccleſia Chriſti, arma ſumentes ſpiritualia aduerſus Diabolum & eius membra. Doctrina abnegant Dominum, qui articulos fidei cõuellunt, aut aliquam doctrinæ partem, quæ ad fundamentum pertinet, deprauant. Moribus abnegant Dominum, qui vel hypocriſi, vel ſuperſtitioſo cultu, vel Epicurea ſecuritate, vel prophanitate vitæ ipſum negant. Hi enim quod verbis profitentur, factis abnegãt, abominabiles & ad omne bonum opus reprobi. TERTIVM, eſt fructus hæreſeos, qui eſt multorum certus interitus. Multi, inquit, ſequentur eorum exitia. Nam non ſolum autores ſectarum peribunt, verum etiam qui ab illis in errorum ſeducũtur. Quemadmodum ſæpe Propheta Ezechiel indicat, & hic Petrus clare affirmat. Hoc pulchre pingitur in exitio Datan, Chore & Abiron. Nam hi nõ ſoli, ſed omnes qui ijs adhæſerunt, hiatu terræ abſorpti ſunt. Intereſt igitur piorum omnium, vt ſumma cura ſibi caueant, ne hęreticorum impoſturis inuoluantur, atque ita cum ipſis, ſua culpa pereant. QVARTVM, hæreſeos cauſſa in hominibus malis eſt auaritia omnium malorum radix. Vocabulum, quo Apoſtolus vtitur eſt pleonexia, quę & auaritiam ſignificat, & peculiariter eſt vitium ab inſolentia profectum, quo quis in re præcipuum quippiam habere appetit, vt in honoribus, in præmijs, in conſilijs. Breuiter, qui ſuperiores partes ſemper ſectantur πλεονέκται dicuntur. QVINTVM, Modus indicatur, quo hæretici incautos fallere ſolent. Ita enim ait: Fictis ſermonibus eos negociabũtur. Per fictos ſermones aſtute excogitatas fabulas intelligit, quibus vſi hæretici, hominibus tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. Qui hæc veriſsime quadrare in Papatum nõ cernit, pluſquã cœcus eſt. Hac enim negociandi ratione infinitas opes cumularunt, fumis & mendatijs aurum, argentum & prædia commutantes, in hac nũdinatione primas tenet, qui mẽdaciter & impudẽter ſe Simonis Petri ſucceſſorem iactitat. Obſeruetur itaque hoc loco grauiſsimum hoc vaticinium de nundinatione hac Papiſtica, quo magis confirmati Beluam iſtam Romanam fortiter contemnamus cum omnibus anathematis excommunicationibus & execrationibus. SEXTVM, eſt pœna, quam hæretici olim patientur. Quibus, inquit, damnatio iam olim non tardat, & quorum exitiũ non dormitat. Hoc ſextum membrum nonnullis exemplis illuſtrat Apoſtolus, quemadmodum in textu ſequitur.

Nam ſi DEVS angelis, qui peccarunt, non pepercit, ſed catenis caliginis in tartara detruſos tradidit, ad damnationem ſeruatos.

Exemplo cõfirmat puniẽdos hæreticos. Deus puniuit angelos peccãtes. Ergo multo magis puniet homines hæreticos. Catenã caliginis vocat miſerrimam, & horribilis terroris plenam conditionem malorum ſpirituum, qui denſiſsima caligine quaſi catenis conſtricti ſeruãntur in iudicium. Metaphora ſumta eſt à facinoroſis & damnatis, qui in carceris fœdore retinentur conſtricti, donec ad vltimum ſupplicium pertrahantur.

Et priſco mundo non pepercit, ſed octauum Noë iuſticiæ præconem ſeruauit, diluuio in mundum impiorum inducto.

Alio exemplo confirmat hæreticos adeoque omnes impios puniendos. Hiſtoria, cuius hic meminit Petr9, legatur Geneſeos 7. Hæc verba, octauũ; Noë iuſticiæ præconem, diſtincte intelligenda ſunt. Eſt enim ſenſus. Noë octauus, id eſt, ipſe Noë cum ſeptem alijs ſeruatus eſt à diluuio per arcã. Hic Noë fuit iuſticiæ præco, impletus ſpiritu Chriſti, dum fere centum & viginti annos impios ſui temporis commonefaceret de ventura ſuper ipſos ira Dei, niſi reſipiſcerent.

Et ciuitates Sodomorum & Gomorræ in cinerem redactas ſubuerſione damnauit, fecitque vt eſſent exemplar eorum, qui impie ſunt victuri.

Hæc hiſtoria habetur Geneſ. 19. quæ eſt teſtimonium iræ Dei aduerſus libidines, quas vt vere abominatur Deus: Ita ſerio tandem puniet. Nam cum has Sodomiticas libidines punit, non eſt dubium quin etiam ſit puniturus hæreticos, qui ſpirituale adulterium cõmittunt, & multos ab amplexu Dei abſtrahunt. In hiſtoria de Sodoma & Gomorra peculiariter obſeruetur, quod Dominus ab Abrahamo rogatus, voluiſſet propter decem iuſtos pepercisse ciuitatibus iſtis. Vnde ſequitur, Deum multis malis haud raro parcere propter paucos bonos, qui ſuis precibus iram Dei auertunt. Cum autem addit: Fecitque vt eſſent exemplar eorum, qui impie eſſent victuri, Docet quod omnes hiſtorię de calami-

tatibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ratibus hominum & pœnis peccatorum ſint nobis commonefactiones de imminentibus nobis propter peccata ſupplicijs,niſi mature reſipiſcamus. Punita eſt libido Sodomæ,punientur ergo & noſtri ſeculi horrendæ libidines. PVNITA eſt tyrannis Iuliani,proinde nec alij hoſtes Eccleſiæ euadent,quin puniantur. Punitus eſt Heli ob malam familiæ gubernationem.Pœnas ergo & hodie dabunt,qui ſuos liberos in admonitione & correptione Domini iuxta conſilium Apoſtoli non erudiunt, atque ita de alijs ſceleribus iudicandum eſt.Nam Deus immutabilis eſt, quod in vno puniuit,puniet & in alio,niſi pœnitentia peccatoris manum vltoris retraxerit. Nam vt iuſtus eſt ſcelerum vindex:ita miſericors eſt in omnes,qui à ſua iniuſticia diſcedentes,vera pœnitentia ad ſe conuertuntur.

Et iuſtum Loth libidinoſa nephariorum conuerſatione defatigatum eripuit.

Hæc antitheſis ad conſolandos eos pertinet, qui inter impios viuunt. Tametſi enim opprimi ad tempus videntur pij ab impijs,tamen Deus ſuos non deſerit.Eſt enim ſemper ſibi ſimilis. Hiſtoria legatur Geneſ.19. Præter alia moneat nos præſens exemplum,ne multitudinis contagione ſinamus nos contaminari.

Nam oculis & auribus iuſtus ille, cum habitaret inter ipſos quotidie,animam iuſti iniquis illorum operibus excruciabat.

Ratio defatigationis iuſti Loth. Quocunque (inquit)aures aut oculos applicuit, ea & audiuit & vidit, quæ ipſum miſerrime torquebant. Vbique enim iniqua Sodomitarum opera cernebantur & audiebátur. Hic ſenſus huius loci ſimpliciſsimus eſt. Vetus interpres cum reddit:aſpectu enim & auditu iuſtus erat(hoc eſt,habuit oculos & aures abhorrentes ab omni turpitudine)peruertit Apoſtoli ſententiá.Nam articulus in Græco textu hanc interpretationem non patitur. Oſtendit enim articulus, quod vox iuſtus,ſit ſubiectum & excruciabat,prædicatum,ablatiui oculis & auribus,ſiue ad verbum viſu & auditu ad modũ referuntur. Nam videndo & audiendo, hoc eſt,dum vidit & audiuit illorum nepharia opera,animam iuſtam cruciabat. Hæc hypotheſis hanc admonitionem ſuppeditat, quod iuſti & pij iniquis nephariorum operibus crucientur, idque tribus de cauſis. Quarum prima eſt Dei contumelia. Nam cum maximo animi dolore audiunt Deum ab hominibus contumelia affici,quos condidit in ſuam gloriam. Secunda, Satanæ tyrannis,qua captiui tenentur impij. Tertia eſt damnatio eorum iuſtiſsima,qui nepharie viuunt,militantes peccato,à quo reportabũt obſonia æternos cruciatus.

Nouit Dominus pios è tentatione eripere,iniuſtos autem in diem iudicij puniendos ſeruare.

Ratio punitæ impietatis in hoſtibus Dei, & erepti iuſti Loth de medio incendio. Sumitur autem hæc ratio ab immoto decreto Dei, à quo nunquam diſcedat Deus.Nam vt pios ſemper tuetur,eoſq; è periculis,etſi non ſemper eodem modo,eripit: Ita impios & iniuſtos adeòq; impœnitentes puniendos ſeruat, donec tempus correptionis aduenerit. HÆC vt pijs in medijs ærumnis conſolationem ſummam afferunt: Ita merito impijs & impœnitentibus horrendum terrorem incutiunt, eoſq; monent,vt pœnitentia ſeria iuſtam iudicis iram anteuertant. Verbum noticiæ hoc loco ſignificat ſententiam Dei,conſequentem noticiam, qua ſententia vt iuſtos decreuit è periculis eripere:Ita ſtatuit impios ad pœnam reſeruare. Porrò,hic opus eſt,vt diligenter diſtinguamus eripiendi modos. Sunt autem tres modi, quibus Deus ſolet pios è medio periculorũ eripere. Primus eſt,cum ipſos ex hac vita euocat,antequam veniant pœnæ. Secundus modus eſt,cum ipſe Deus pios ſeruat inter fluctus & procellas pœnarum. Tertius modus eſt, cum Deus interiorem infundit cordibus piorum conſolationem , quæ eſt victrix ærumnarum. Cum vel ab impijs afficiuntur ſupplicio, vel vna cum colluuione impiorum affliguntur.

Præſertim vero illos, qui poſt carnem in concupiſcentia pollutionis ambulant, dominationes deſpiciunt, audaces, præfracti, qui excellentias non verentur probro afficere.

Redit ad hypotheſin , à qua nonnihil ad theſin deflexerat, & ſignificat fore, vt falſi doctores iuſtam pœnam aliquando ſint daturi. Recenſet autem hic quaſdam notas, quæ tamen non conueniunt in omnes hæreticos, ſed tantum in ordinem certum,& videtur quaſi digito Papatũ monſtrare. Nam hi ſpreto

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

honeſto ſanctoq; coniugio nefandis libidinibus ſe polluunt, quas ſatius eſt ſilentio præterire, quam commemorare. Nam ſupra modum earum commemoratio, honeſtas & pias aures turpitudine offendit. Deinde magiſtratum contemnunt, & calcant pedibus, vt Hellebrandi ſucceſſor, qui Cęſaris Henrici collum pede conculcans, hęc verba ex impuro ſuo roſtro eructauit: Super aſpidem & Baſiliſcum ambulabis. PRÆFRACTI Græce αὐθάδεις, hoc eſt, ſibi placentes, aliorum contemtores, ſunt pertinaces, intractabiles, qui nullius cōuerſatione aut conſilio capiuntur. Dicitur autem Græca vox αὐθάδης ab αὐτὸς ipſe, & ἅδειν, placere, quaſi ſibijpſi placens ſpretis aliorum iudicijs, hoc quam vere quadret in Papatum, nemo non videt. Nam vſq; adeo ſua placida ac decreta admirantur, vt non vereantur ea ſcripturæ Propheticæ & Apoſtolicæ anteponere. PORRO, cum concupiſcentiam cum epitheto pollutionis nominat, manifeſte diſtingit eam à naturali non excedente ſuos limites, & à ſpirituali, quæ filiorum Dei propria eſt. Vocat autem hic concupiſcentiam pollutionis ab effectu, vt quæ polluat animum hominis, eumque impurum reddat. Huic ergo opponitur pura & ſancta concupiſcentia.

Cum ipſi angeli, qui ſunt robore & potentia maiores, non ferant coram Domino contumelioſum iudicium.

Quo magis coarguat eos, qui dignitates contemnunt, producit exemplum bonorum angelorum, qui non ſaltem, vt miniſtri Dei regnis ſeruandis præficiuntur, verum etiam reuerentur dignitates, adeo vt non ferant vllum blaſphemum iudicium aduerſus dignitates, multo minus ergo hoc in hominibus ferendum eſt. Videtur autem Petrus reſpicere ad hiſtoriam, quæ eſt 3. Regum capite 22. vbi nullum conuitium ab angelis profertur aduerſus impium regem Achab. Hoc exemplum pij miniſtri verbi imitari debebunt, dignitates habebunt in honore, ita tamen vt ſceleribus eorum non parcant, ſed ea prudenter arguant vt Nathan, vt Baptiſta, vt Ieremias, &c.

Iſti autem tanquam bruta animantia naturaliter genita in capturam & perniciem, in quibus nihil intelligant, maledicentes in ſua corruptione peribunt, recipientes mercedem iniuſticiæ.

Confert falſos doctores, de quibus hic ſermo eſt, brutis animalibus, eo quod nec cōſilio nec ratione, ne dum ſpiritu Dei regantur, ſed cœco ad beluinas voluptates ferantur impetu. Quemadmodum ergo feræ capiunt alias, & capiuntur viciſſim ab alijs: Ita falſi doctores cum alios impia doctrina perdiderunt, ipſi quoq; peribunt. Atq; hoc eſt quod ſubiungit, mercedem recipientes ſuæ iniuſticiæ. Suis enim perditis & corruptis moribus, vt alijs ſunt exitio: Ita certum ſibi ipſis accerſunt interitum. Notetur mercedis vocabulum pro ſupplicio accipi, quod iuſte debetur pro malefactis.

Pro voluptate ducentes quotidianis frui delicijs.

Longam deſcriptionem inſtituit, in qua ſuis veluti coloribus depingit falſos doctores, quales prædixit in mundum venturos eſſe. Pertinet autē hæc deſcriptio eo, vt oſtendat falſos doctores nihil aliud quam carnem ſapere, cuius deſideria etiam faciunt. Itaq; primum locum occupat ſummam voluptatem ducere quotidianis frui delitijs. Significat ergo falſos doctores ſimiles fore procis Penelopæ, & porcis Epicuri. At pij hic meminerint dicti Syracidæ: Qui voluptatibus reſiſtit, coronat vitam ſuam. Execrentur itaq; pij dogma Epicuri, qui in voluptate ſummum hominis bonum poſuit, & huic impuro porco opponant caſtiſſimum Philoſophum Ciceronem, qui ita ait: Si quis voluptatem eſſe ſummum bonum dixerit, eius vox pecudum videtur eſſe & non hominum.

Labes & maculæ delicia ntes in fraudibus, dum conuiuantur vobiſcum.

Hæc Græcorum verborum interpretatio eſt ad verbum, vt nunc eſt in Græcis codicibus, ſed vetus interpres pro ἀπάταις legit ἀγάπαις, quæ lectio germana videtur, ex Epiſtola Iudæ, vbi ſic ſcribitur, οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι. Hoc eſt, Hi ſunt in agapis veſtris maculæ vobiſcū epulantes. Vocabantur autem & ea conuiuia, quæ Eccleſiaſtico cœtui apparata fuere, & ea quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι, propter caritatem, qua ſe mutuo complectebantur Chriſtiani conuiuantes. Dicta eſt & ſacra cœna à Græcis ἀγάπη. In his ſacris conuiuijs, labes & maculas futuros prędicit Petrus falſos iſtos doctores, de quibus hic potiſſi-

potiſsimum vaticinatur, quàm autem appoſite hoc in Papatum quadret manifeſtum eſt. Nam iſti raſi & vncti ſacrificuli ex publico conuiuio priuatum faciunt, ac cœnam Dominicam horrendis maculis contaminant, dum non ſolum hiſtrionicis geſtibus omnia fœdant, verum etiam ſacrilega in Chriſtum cõtumelia inſtitutionẽ Domini commaculant.

Oculos habentes plenos adulterij, & inquietos à peccato.

Inſignem libidinem vocat, quæ in ipſorum oculis apparet. Sunt enim oculi omnium affectuum infallibiles teſtes, quemadmodũ ille ait: Oculi ſunt in amore duces. Et Auguſtinus: Oculus impudicus impudici cordis eſt nuncius. Has libidines prȩferunt Romanẽſes ſancto & impolluto cõiugio, in contumeliã Dei ordinantis coniugiũ, & abominantis omnes vagas libidines.

Ineſcantes animas inſtabiles.

Hoc eſt, quemadmodum aucupes ſuis quibuſdam illecebris in rete pelliciunt auiculas: ita falſi doctores homines ſimplices ſua ſuperſtitione ſibi adiungunt, vt ita tandem ineſcati miſere cum ipſis autoribus pereant. Hoc in Monachos optime quadrat, qui vanis pollicitationibus multos in ſua luſtra pertraxerunt.

Cor exercitatum auaritia habentes.

Notatur inexplebilis auaritia falſorum doctorum, de quibus hic agit Apoſtolus, quos ita ad rapinas exercitatos fore prædicet, vt facile multorum opes mendacijs ad ſe pertrahant. Hinc collectum eſt maximum illud patrimoniũ, quod Petri vocant.

Execrationis filij, qui relicta recta via aberrarunt, ſecuti viam Balaam, filij Boſor, qui mercedem iniuſticiæ amauit. Sed redargutionem ſuæ iniquitatis ſuſtinuit: animal ſubiugale, mutum, humana voce loquens prohibuit Prophetæ dementiam.

Comparat falſos doctores Balaam qui linguam habuit venalem ad maledicendum populi Dei, cuius inſaniam Deus miraculo prodidit. Nam cum Balaam proficiſceretur vt malediceret populo Dei, Angelus Domini ei occurrit, & aſina, qua vectus eſt, auari Prophetæ dementiam humana voce locuta coarguit. Hiſtoria legatur Num. 22. Adumbrat igitur Balaam omnes Prophetas & falſos doctores, qui amore non Chriſti, ſed honoris cauſa & quæſtus omnia agant.

Iſti ſunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ.

Duobus ſimilibus ingenium falſorum doctorum depingit. Primum enim eos fontibus aqua carentibus cõfert, qua ſimilitudine ſignificat falſos doctores iactare ſcientiam ſalutis, cum tamen eius vacui ſint, & pro ſalutis aqua interitum propinant. Deinde eoſdẽ nebulis vento agitatis comparat. Nam quemadmodum nubes, quæ ſpem aliquam pluuiæ mortalibus præbet, mox in ventum diſsipatur: Ita falſi doctores aliquam faciunt cœleſtis doctrinæ ſpem, ſed ſolo vento & arrogantia turgent. Similitudo hæc Prouer. 25. hoc pacto abſoluitur. Nubes & ventus eſt ſine pluuia, qui gloriantur pollicendo, & nihil præſtant. Hoc quam recte in Canonicos Papiſticos, & Monachos competat, vt interim nihil de Epiſcopis & Cardinalibus dicam, nemo eſt qui non videat, pollicentur ſuis pompaticis ceremonijs ſalutem & vitam, ſed qui eos ſequuntur nihil inueniunt præter damnationem & mortem.

Quibus caligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

De pœnis falſorum doctorum obiter admonet Apoſtolus, idq; in hunc finem, vt caueamus nobis quam diligentiſsime ab ipſorum inſidijs. Nam vt ſupra dictum eſt, qui ſeducuntur à falſis doctoribus, in eandem cum illis incurrunt damnationem. Caligo tenebrarum ſignificat denſiſsimas tenebras ignis obſcuri, vrentis eos, qui damnantur, quæ pars quædam eſt pœnarum æternarum.

Nam faſtuoſa vanitatis verba ſonantes ineſcant cupiditatibus carnis & laſciuijs eos, qui vere aufugerant ab ijs, qui in errore conuerſantur, libertatem eis promitten-

Cur falſos doctores nebulis comparet, exponit. Faſtuoſa, inquit, ſonant, ſed in aërem abit iſtorum fumus. Videtur autem hic Petrus non ſolum Papatum deſcribere, verum

tes

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tes,cum ipſi ſint ſerui corruptionis.

Etiam ſectam Libertinorum, qui hac noſtra ætate in finibus Italiæ multos decipiunt,promittentes libertatem omnibus,qui degunt in concupiſcentijs carnis,& laſciuijs ſe omnis generis polluūt, modo nō ſtatuant ſe peccare. Talis fuit olim ſecta Gnoſticorum,qui multos qui iam ab erroribus Ethnicorum aufugerant,rurſus in pręcipitium omnis incōtinentiæ præcipitauerunt.Papiſtæ qui ſe omni laſciuiæ proſtituunt,& quouis libidinis genere polluunt,hęc Petri verba in pios Euangelij præcones torquēt,ac ſi huiuſmodo libertatem carnis ſuis ſectatoribus pollicerentur.Sed fallunt,& falluntur. Nequaquam enim prædicamus libertatem peccandi,ſed predicamùs libertatem à iure peccati & damnationis omnibus ijs, qui ad Chriſtum liberatorē fide confugiunt,iuxta illud: Si Filius vos liberauerit,vere liberi eritis. Verā libertatē opponit inani titulo & vmbræ libertatis.Sunt enim illi vere liberi,quib⁹ peccatū delatum eſt.Ioan.8. Quibus placata ira Dei eſt,quibus abolita mors eſt, quibus ſublatæ omnes calamitates humanæ,quib⁹ donata eſt iuſticia æterna,lux,vita,gloria. Deinde prædicamus mortificationem veteris hominis,id eſt,iugulationem prauorum affectuum,quæ eſt ſpiritualis circumciſio,& pręedicamus veram ſanctificationem ſpiritus, & aperte fatemur fidem excuti & Spiritum ſanctum,cum homines peccatis indulgent contra conſcientiā.Multo igitur rectius hæc in Papiſtas quadrant, qui nō ſolum ipſi ſint ſerui corruptionis, omni turpitudinis generi ſe ꝓſtituentes, verum etiam illud,quod ipſi non habent,alijs mendaciter promittunt. Promittunt enim libertatem à peccato,ſed per alium medium,quam per vnum Ieſum Chriſtum.Humanas enim traditiones meritorias huius libertatis eſſe docent,quib⁹ miſere ſtultos homines ineſcant,dum propter iſtas contingere ſalutem & vitam æternam falſo docent. Obſeruetur hoc loco teſtimonium contra quoſdam,qui dicunt eos,qui ſemel crediderunt,fidem non poſſe amittere & Spiritū ſanctum,quantumuis in omne ſcelerum genus petulanter ruāt.

Siquidem quis à quo ſuperatus eſt,huic etiam in ſeruitutem eſt addictus.

Dixit falſos doctores ſeruos eſſe corruptionis, hoc eſt, peccati (nam anima à peccato corrumpitur) id nunc probat per principium firmiſsimum & immotum à iure militari petitum, Vict⁹ eſt victoris ſeruus.Iſti falſi doctores à peccato victi ſunt.Proinde ſerui ſunt peccati.Minor ab effectu ſeruitutis probatur. Nam faciunt imperata peccati,dum cōcupiſcentijs prauis indulgent & obſequuntur. Quare reuera ſunt victi à peccato,& ſe ſeruos eius eſſe obœdientia oſtendunt.Cum hiſce congruit dictum Domini: Qui facit peccatum,ſeruus eſt peccati.

Nam ſi hi,qui aufugerant ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & ſeruatoris, his rurſus implicati ſuperentur, facta ſunt illis poſtrema peiora prioribus.

Qualiſnam conditio eorum futura ſit,qui poſt agnitionem Chriſti relabuntur in inquinamēta mundi, exponit.Inquinamenta mundi & in doctrina & in vita ſpectantur. Vt enim inquinamēta doctrinæ ſunt errores Ethnici pugnantes cū Euangelio, quibus omnes homines ante reuelationē Chriſti in ipſorum cordibus occupantur miſere: ita inquinamēta vitæ ſunt ſtudia & actiones pugnantes cum ſanctificatione, ad quam nos vocat Euangelium. Ab his inquinamentis mundi homines nequaquam liberantur per Philoſophiā, aut per vlla humana conſilia,ſed ſolummodo per agnitionem Ieſu Chriſti Seruatoris noſtri. Hæc Chriſti agnitio efficax monſtratur in Euangelio, & conſiſtit in noticia Chriſti & in eius fiducia,cum qua fiducia ſanctificatio coniuncta eſt. Nam ad hæc tria ordinatur Euangelij prædicatio.Quod autem pronunciat conditionem poſteriorem eorum,qui relabuntur,eſſe peiorem priori,hoc ex magiſtri ſui ore hauſit, qui Matth. 12. de impuris ſpiritibus diſſerit,& de futura calamitate populi Iſraëlitici ob defectionem à Deo. Hic locus nequaquam patrocinatur Nouatianis & Donatiſtis, qui negarunt lapſis poſt illuminationem reditum ad gratiam. Nam omnia comminatoria dicta in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis cum ea exceptione accipienda ſunt,quam Chriſtus clare ponit,cum inquit:Niſi pœnitentiam egeritis,vos omnes ſimiliter peribitis.

Satius enim illis fuiſſet,non cognouiſſe viam iuſticiæ, quam cognita illa conuerti ab eo,quod illis traditum erat ſancto præcepto.

AEtiologia eſt,cuius hic eſt ſenſus. Maior condemnatio eorum erit, qui à cognito Euangelio deficiunt, quam eorum, qui Euangelium nunquam cognouerunt. Reſpicit autem Petrus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hoc loco ad dictum Domini Lucæ 12. Seruus ſciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis.

Sed accidit eis, quod vero prouerbio dici ſolet: Canis reuerſus ad ſuum ipſius vomitum, & ſus lota ad volutabrum cœni.

Vt pericula eorum, qui relabuntur in priſtina vitia poſt agnitionē Chriſti, exaggerat, duas affert parœmias veteres. Nam primum confert eos canibus, deinde ſuibus. Siquidem, vt canes in ſuum malum reſorbent, quod prius euomuerant, & porci loti prius, rurſus ſe cœno obuoluunt: Ita illi ſalutari medicina Euangelij purgati & loti, ad priores ſordes ingrati redeunt. Reſpicit hic Petrus ad dictum Salomonis prouerb. 26. Sicut canis rediens ad vomitum, ſic ſtultus geminans ſtulticiam ſuam. Hic tamen monendi ſunt lapſi, vt ſciant ſe rurſus reſtitui poſſe, modo pœnitentiam egerint. Ita enim ait Iohannes: Si peccauerimus, habemus aduocatum in cœlo, Ieſum Chriſtum iuſtum.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cauillationibus illuſorum de aduentu Domini refutatis, monet Apoſtolus, vt fideles ſe in aduentum Domini præparent, caueantque ne erroribus Ethnicis imbuti, excidant à propria ſtabilitate.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis plures ſunt. Prima, commonefactio eſt de fine ſcriptionis cum huius Epiſtolæ tum ſuperioris. Secunda, admonitio de illuſoribus, qui aduentum Domini in dubium erant reuocaturi. Tertia, confutatio iſtius pernicioſi erroris. Quarta, concluſio exhortatoria de vitæ innocentia. Quinta, concluſio exhortatoria, vt perſiſtant in doctrina ipſis tradita, caueantque ſibi ab erroneis opinionibus.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HANC iam, dilecti, ſecundam ſcribo vobis Epiſtolam, in quibus excito per commonefactionem veſtram ſinceram mentem, vt memores ſitis verborum, quæ prædicta ſunt à ſanctis Prophetis, & præcepti noſtri, qui ſumus Apoſtoli Domini & Saluatoris.

Finis ſcriptionis cum huius tum ſuperioris Epiſtolæ, videlicet commonefactio, vt fideles ſint memores doctrinæ Propheticæ & Apoſtolicæ, in qua Deus ſuam voluntatem reuelauit hominibus. Hæc commonefactio ſumme neceſſaria eſt omnibus temporibus. Monet enim nos contra omnes hæreſes, & monſtrat verum ſalutis fontem, qui eſt verbum Dei, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis comprehenſum. Hic locus monet, vt Chriſtiani legant, audiant, meditentur & diſcant doctrinam Propheticam, & Apoſtolicam, eiuſq; ſint cuſtodes. Deinde refutat hic locus Stenckfeldium & Anabaptiſtas, qui ſpreto vocali verbo Enthuſiaſmos & neſcio quas reuelationes iactant.

Hoc primum ſcientes, quod venient in extremo dierum illuſores, qui in ſuis ipſorum cupiditatibus incedant & dicant, vbi eſt promiſſio aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic permanent ex principio creationis.

Admonitio de futuris illuſoribus, qui verbum Dei ſacrilega contumelia afficient, & reuocabunt in dubium ſpem reſurrectionis & finem ſæculi huius. Dicent enim: Omnia in eodem ſtatu permanent, iamdudum mortui ſunt Patres, quibus eſt facta promiſſio

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

promiſsio.Irrita eſt ergo promiſsio aduentus Domini.Hic notantur,qui præcipuæ Eccleſiæ Dei columnæ dici volunt, videlicet Cardinales, qui vt ſunt carnales palã in ſuis cõuiuijs,has ſannas eructãt,nugantes homines vt pecora interire. Cõtra hos irriſores vult nos Apoſtolus munitos, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, quæ cum Deum autorẽ habeant, fallere non poſſunt. Simus proinde hac Apoſtolica admonitione armati aduerſus huiuſmodi Satanicas illuſiones,per quas fiunt inſidię ſaluti noſtræ,& laquei mortis ſtruuntur.

Hoc enim eos volentes latet,quod cœli iam olim & terra (ex aqua & per aquam conſiſtens) erant per Dei verbum, propterea is, qui tunc erat mundus, aqua inundatus perijt, qui vero nunc ſunt cœli & terra, eiuſdem verbo repoſiti ſunt & ſeruantur igni, in diem iudicij & exitij impiorum hominum.

Duo his verbis facit Apoſtolus,Primum enim euertit fundamentum, quo freti illuſores iſti in dubiũ reuocarunt aduentum Domini. Deinde, modum deſtructionis mundi in die iudicij indicat. Fundamentum illuſionis hoſtium Euangelij hoc fuit. Omnia ab initio creationis ſic permanent. Sed hoc principium falſum eſſe per diluuiũ oſtendit Apoſtolus, quod illos volentes ignoraſſe dicit. Quemadmodũ enim per Dei verbũ cœli & terra cœperunt: Ita quodamodo deſierunt, Deo ita volente, cum aſpectabilis mundi forma per diluuium eſt permutata,proinde eſt falſum principium,quo nituntur illuſores iſti. MODVS deſtructionis mundi in die iudicij per collationẽ ſignificatur. Quemadmodum enim olim ob ſcelera hominum mundus quodammodo aqua eſt deſtructus: ita in die iudicij igni conflagrabit mundus.Idq; cum in ſignum æternarũ pœnarum, quas ſuſtinebunt impij, tum propter reparationẽ,qua mundus ab omnib⁹ ſuis ſordibus igni repurgatus reformabitur. Nam vt domus leproſorũ contagio lepræ cõtaminatæ ſunt: Ita mundus pollutus eſt reatu & maledictione impiorum. Debet igitur igni purgari,vt ſit omnium angelorũ & hominum ſanctorum iucundiſsimum & pulcerrimum theatrum. Hæc de ſententia Petri ſint dicta.Nunc verba quædam textus altius expendamus. PRIMVM dicit,Cœlum & terram extitiſſe per Dei verbum,Hoc eſt,dicente Deo creata eſſe,ſicuti ex Geneſi patet.Hoc verbũ interpretatur Epiſtola ad Hebræos eſſe λόγον ὑπώδη, videlicet ipſum æternum Dei filium. Ita enim ait:Locutus nobis eſt per Filium, quem poſuit hæredem omnium, per quẽ & ſecula fecit. DEINDE dicit terram ex aqua & per aquam conſtitiſſe, hoc quid ſit ex Geneſi patet: Ibi enim Deus dicitur primum creaſſe chaos magnũ, quod fuit materia rerum corporalium. Ex hoc chao,dicente Deo,terra emerſit & apparuit, & ſimul per medias aquas conſtitit, quemadmodum ipſe rerum euentus manifeſte conuincit. Non ergo ſenſus eſt Apoſtoli,quod terra ſit ex aqua,ſed quod terra emineat ſuper elementum aquæ,quæ aqua nonnullis in locis terram circumdat, vt terra per medias aquas fulcita eſſe videatur.

Vnum autem hoc non lateat vos dilecti, quod vna dies apud Dominum veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies.

Docet pios quid ſtatuant de tempore aduentus Domini. Vult enim vt carnis iudicio renunciato nos Domino ſubijciamus,qui quod ſemel decreuit,vere perficiet. Neque enim mora diuturnior eius propoſitum euertit, cum mille anni ante ipſum ſint vt dies vnus,& vnus dies vt mille anni, hoc eſt, Deo nullum tempus neq; breue neq; longum eſt,verum quod ſemel ſtatuit,certiſsime complebit.Hinc nos admonemur ex Dei decretis pendere,& non ſectari iudicium carnis in promiſsionib⁹ diuinis, præſertim cum ſalus animarum agitur.

Non tardat Dominus in promiſsione, ſicuti quidam tarditatem putant, ſed patiens eſt erga nos, non volens vllos perire,ſed omnes ad pœnitentiam recipere.

Cauſam vnam dilati promiſsi aduentus Domini exponit, & eam eſſe dicit patientiã Dei, qua expectat hominum pœnitentiã, ſignificans quod in ſuo aduentu non ſit vllus pœnitentiæ locus futurus.Nunc enim tẽpus pœnitentię eſt,tunc iudicij erit.Nunc expectat pœnitentiam,tunc pœnas infliget impœnitentibus, iuxta ſuum immotũ decretum,qua ſtatuit pœnitentibus vitã æternã donare, ſed impœnitẽtes & cõtumaces æternis pœnis obruere. Obſeruetur hic duplex doctrina, Vna, quod Deus differat aduẽtum filij ſui ad iudicium, vt homines,qui adhuc alieni ſunt à familia Dei,hac mora ad pœnitentiã inuitẽtur.De hac

cauſa

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cauſſa loquitur etiam Paulus ad Rom.2. An diuitias benignitatis Dei, & tolerantiæ & longanimitatis cõtemnis, ignorans quod bonitas Dei te ad pœnitentiã inuitet? Altera quod gratia Dei ſit vniuerſalis. Diſerte enim abſq; omni ambiguitate, cum verborum, tum ſenſus, pronunciat Deum non velle vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiã colligi. Quare, hoc dictum memoria teneamus, vt nos muniamus aduerſus eos, qui hodie negant gratiam Dei vniuerſalem eſſe. Neque eſt quod nos moueat noui interpretis autoritas, qui hoc dictum reſtringit ad pios quibus Petrus ſcribit. Nam hoc manifeſte pugnat cum verbis Apoſtoli, qui loquitur de ijs, qui nondum egerunt pœnitentiam. Ad confirmandam doctrinam de vniuerſali gratia multa dicta pertinent, Qualia ſunt: Veni ſaluare, quod perierat. Itẽ, Venite ad me omnes, &c. Certus ſermo & omni approbatione dignus, quod Chriſtus Ieſus venit in mundũ, ad ſaluandum peccatores. Item, Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ita ergo ſtatuit Deus homines ſeruare, ſi ſalutis medium Ieſum Chriſtum fide apprehenderint. Eſt proinde ſalus hominis cõditionata, id quod multis teſtimonijs confirmatur. Ad Coloſſ.1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr.3. Participes facti ſumus Chriſti, ſi modo principium hypoſtaſeos vſq; ad finem firmum teneamus. Ioan.13. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint. 1. Timoth.2. Mulier ſaluabitur, ſi manſerit in fide. 2. Corinth.5. Si tamen veſtiti & non nudi inueniamur. Et Chriſtus clare pronunciat: Beatus, qui perſeuerauerit vſque ad finem. Hæc ipſa cõditio annectitur vniuerſali mandato Chriſti, Apoſtolos ſuos in vniuerſum orbem emittentis prædicatũ Euangelium omni creaturæ. Ita enim ait: Quiſquis crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Et alibi Dominus ait: Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Ex his teſtimonijs clariſsime patet, quod Euangelium offerat ſalutem omnibus, ſed cum conditione pœnitentiæ ſeu conuerſionis.

Veniet autem dies Domini, ſicut fur in nocte, in quo cœli cum magno impetu præteribunt, Elementa vero æſtuantia ſoluentur, terraque & quæ in ea ſunt opera, exurentur.

Modum aduẽtus Domini, & quid Domino veniente accidet, exponit. Veniet, inquit, dies Domini ſicut fur in nocte, hoc eſt, quando minime expectatur, ſubito aderit. Hoc dicto monemur, vt perpetuo in excubijs ſimus, ne nos incautos opprimat. Deinde, veniente Domino conflagrabit mundus igni, vt purgatus Dominum ſuum excipiat. Hinc monemur, vt nos quoque puriati ſtudeamus, quo ipſi occuramus puri, atque id eſt, quod ſubijcit, cum ait:

Cum hæc igitur omnia ſoluantur, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſationibus & pietatis officijs, expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes ſoluentur, & Elementa æſtuantia liqueſcent?

In quem finem tam multa dixerit de cœli & elementorũ expurgatione explicat. Vult enim vt nobis ſint incitamenta quædam ad pietatem & ſanctitatem, & vt patienter expectemus diem Domini, & in diem aduentus eius ſimus parati.

Sed cœlos nouos & terram nouam ſecundum promiſsionem expectamus, in quibus iuſticia inhabitat. Quapropter dilecti hæc expectantes, ſtudete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini in pace.

Ad promiſsionem, quæ eſt Eſaię 65. reſpicit, vbi ita ait Dominus per os Prophetæ: Ecce ego creabo cœlos nouos & terram nouam, priorum non erit memoria, neque in cor aſcendent, ſed gaudete & exultate in perpetuum in ijs quæ creo: Nam ecce ego creo Ieruſalem exaltionem, & populo eius gaudium. Hæc prophetia, etſi de toto Chriſti regno loquitur, tamen potiſsimum ad eius conſummationem referenda eſt. Quando enim nos fuerimus pleniſsime regenerati, cœlum etiam & terra penitus renouabuntur, integrumque ſuum ſtatum recipient. Sed cur hoc monet Apoſtolus? Vt pacifice diem Domini in puritate & pietate viuentes expectemus, & non ſinamus nos impoſterum calumnijs à decreto Dei immoto de aduentu Domini ad iudicium abduci.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Et Domini noſtri longanimitatem ſalutem arbitremini.

Repetit cauſſam dilati aduentus Domini, quam ſupra copioſius expoſuit. Ideo enim differt ſuum aduentum, vt multi pœnitentiā agant & ſaluentur. Quantum enim ad paternum propoſitum attinet, Deus reuera vult omnes ſaluos fieri. Ad quantū ad aduentū attinet, multi damnantur, propterea quod porrectam dexteram Dei hoc eſt, Dominū noſtrum Ieſum Chriſtum fide apprehendere noluerunt. Quare ſuapte culpa, & nō deſtinatione diuina damnantur. Neque aliud vult grauiſsima Chriſti quærela: Multi ſunt vocati, pauci vero electi.

Quemadmodum & dilectus frater noſter Paulus pro ſibi data ſapientia ſcripſit vobis, vt qui in omnibus fere epiſtolis loquatur de iſtis.

De aduentu Domini ad iudicium locutus, prouocat ad teſtimoniū Pauli Apoſtoli, quem & fratrem agnoſcit in Apoſtolatu, & diuinitus edoctum teſtatur. Tractat autem Apoſtolus hoc argumentum in multis locis, Rom.8.1.Corinth.15.1.Theſſ.4.& 5.2.Theſſ.2. Quod autem ait: ſcripſit vobis, ſignificat Petrus, quod etſi Paulus certis Eccleſijs ſcripſit, doctrina tamen eius ſit vniuerſalis, vt quæ ad omnes Eccleſias pertineat. Deinde & hinc apparet, quam auide ſcripta Pauli non ſolum ipſi, quibus inſcripta erant, verum etiam omnes pij legerint, quorum exempla & nos imitari par eſt, præſertim cum nihil ex ſancto ipſius pectore profectum ſit, niſi quod ſpiritus Chriſti dictauerit.

Inter quæ ſunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumque ſtabiles detorquent, vt & reliquas ſcripturas, ad ſuum ipſorum exitium.

Monet quædam eſſe in ijs, quæ diſſeruntur cum à ſe tum à Paulo de aduentu Domini, & de ijs, quæ circa aduentum Domini futura ſunt, difficilia intellectu, idq; ab ijs, qui vera Chriſti cognitione præditi non ſunt, & Chriſti ſpiritum non habent, hos enim indoctos & parum ſtabiles vocat. Non enim poteſt animalis homo percipere, quæ ſunt ſpiritus Dei. Hæc difficilia affirmat indoctos & parum ſtabiles detorquere ad ſuum proprium exitium. In quorū numero fuerunt, qui dixerunt reſurrectionē iam factam, & illi qui mille annos exiſtimant pios imperio mundi potituros. Breuiter, omnes quicunq; ſimpliciter verbo Dei non contenti, ſequuntur carnis paruū iudiciū, iudicaturi de hoc myſterio. Cæterum, qui hoc Apoſtoli dicto abutuntur ad deterrēdos homines à lectione Pauli, dupliciter peccāt. Primum enim grammaticæ vim faciunt, non enim ſcriptum eſt ἐν αἷς, vt referatur hæc difficultas ad Epiſtolas Pauli. Sed ἐν οἷς, vt referatur ad neutrum plurale, quod præceſsit, hoc eſt, ad propoſitam diſputationem de aduentu Domini, quemadmodum expoſui. Deinde cum homines ab hoc theſauro ſpiritus ſancti arcent, aperte mandatū Chriſti reijciunt, qui mandat vt audiamus Apoſtolos, vt ſcrutemur ſcripturas. Paulus quoque teſtatur omnia, quæ ſcripta ſunt, in noſtram doctrinam ſcripta eſſe. Neq; enim alia lux eſt, quæ nobis viam ſalutis monſtrat, quam verbum Dei, in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis nobis commendatum, Quapropter Spiritui ſancto potius obtemperemus, eumq; rogemus, vt nobis clauem ſcientiæ clementer oſtendat, quod ſane futurum eſt modo cum timore & humilitate, vt Spiritus ſancti diſcipulos decet, ad ſcripturæ lectionem acceſſerimus.

Vos igitur dilecti, præſcientes cauete, vt non nefariorum errore vna abducti, excidatis propria ſtabilitate.

Hæc ſecundæ exhortationis concluſio eſt quam ex proxima infert ſententia, quaſi dicat: Cū tanta ſit illuſorum & nefariorum hominum peruerſitas, vt ſcripturas ſacras ad ſuum propriū exitiū detorqueant, cauete ne ab ijs ſeducti vna cum illis ſtabilitate doctrinæ excidatis, & in pernicioſos errores præcipites feramini.

Sed creſcite in gratia & in cognitione Domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.

Hac breui exhortatiuncula repetit ſummam eorum, quæ fuſe in tota hac Epiſtola diſputata ſunt. Creſcite, inquit, in gratia, hoc eſt, in ſanctitate & pietate quotidiana ſumite incrementa. Vocantur autē pietas & ſanctitas, adeoq; dona reliqua gratuita, gratia, quia ex gratia donantur pijs & inuocantibus Deū. Et creſcite in cognitione, hoc eſt, in vera Euangelij noticia, quo non ſolum vobis recta viuendi ratio con-

ſtet,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtet, verum etiam vt poſsitis cauere falſorum Prophetarum impoſturas. Huius exhortationis Apoſtolicæ omnes ſint memores, quibus vera pietas cordi eſt. Nam qui non quotidie progreditur in pietatis curriculo, retrocedit plane, etſi hoc minus animaduertit. Rectiſsime enim dictũ eſt à Bernardo: Si proficere currere eſt, vbi proficere ibi & currere deficis, vbi vero non currere, ibi & deficere incipis. Hinc plane colligitur, quia nolle proficere, non niſi deficere eſt. Hanc ipſam ob cauſſam Paulus optat Philippenſibus, vt magis magiſque abundent in cognitione & omni ſenſu, vt probent, quæ ſunt præſtantiora, vt ſint ſinceri & ſine offenſa in diem Ieſu Chriſti, pleni fructus iuſticiæ, per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen.

Claudit Epiſtolam δοξολογίᾳ. Optat enim, vt Chriſto tribuatur gloria in omni ęternitate. Tribuitur autem Chriſto vera gloria, cum eius beneficia prædicantur, propagantur & agnoſcuntur. Quod fit, cum prædicatur Euangelium, in quo beneficia Chriſti erga genus humanum enarrantur. OBSERVETVR & hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Nam cum tribuit Chriſto æternam gloriam, ipſum verum Deum abſque omni dubio agnoſcit.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IVDAE APOSTOLI.

HANC EPISTOLAM PARÆNETICAM IVDAS APOSTOLVS POST OBITVM RELIquorum Apoſtolorum, excepto Ioanne, videtur ſcripſiſſe, tempore Domitiani Imperatoris, poſt vaſtatam Ieruſalem, vt quidam ex veteribus autumant. Occaſio autẽ ſcriptionis hæc fuit. Subintroierant, iuxta prædictionem Apoſtolorum falſi Doctores, qui prætextu gratiæ Dei peccandi licentiam ſuis permiſerunt ſectatoribus, quemadmodum noſtro ſeculo ſecta Libertinorum facit. Hortatur igitur Iudas pios, vt perſiſtant in doctrina Apoſtolica, & decertent pro fide, quæ ſemel ipſis tradita eſt. Vt autem hoc ipſis perſuadeat facilius, exempla pœnarum eorum, qui ab agnita veritate defecerunt, proponit. Huc addit deſcriptionem falſorum doctorum, & eorum ſectatorum, ex ſecundo, vt videtur, capite poſterioris Epiſtolæ Petri. In qua deſcriptione veræ notæ falſorum doctorum, de quibus agit, ſignantur, non ſine comminatione pœnæ impietatis & blaſphemiæ. Poſt hæc redit ad exhortationem, cui rurſus ratioñe ſubiungit à deſcriptione illuſorum, quos venturos in extremo tempore prænunciat. Tandem voto & δοξολογίᾳ claudit Epiſtolam.

EXEGESIS EPISTOLAE IVDAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

1 IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, vocatis qui ſunt in Deo patri ſanctificati, & in Ieſu Chriſto cuſtoditi.

Hæc Epiſtolæ inſcriptio eſt cuius duæ ſunt partes. Prima autorem Epiſtolæ indicat. Secunda, quibus ſit ſcripta exponit. Autor Epiſtolæ eſt Iudas ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Dicitur enim hic ſeruus κατ᾽ ἐξοχὴν, cum alioqui omnes, qui credunt, communi appellatione ſerui Chriſti dicuntur & ſunt. Deinde, quia fuerunt plures hoc nomine, addit frater Iacobi, ſcilicet minoris, Marci 6. Scribit autem non certo populo, ſed toti Eccleſiæ, vnde & hæc Epiſtola Catholica inſcribitur. Obſeruetur hoc loco pulcherrima Eccleſiæ periphraſis ſeu definitio. Nominat enim Eccleſiam cœtũ vocatorũ qui ſunt à Deo patre ſanctificati, & in Chriſto Ieſu cuſtoditi, ſcilicet per fidem. PROINDE vocatio, ſanctificatio, perſeuerantia, adeoq; ſal⁹ ipſa à ſolo Deo eſt, per Ieſum Chriſtũ. Cõfutantur hac deſcriptione, qui vel putant Eccleſiã eſſe extra cœtũ vocatorum, vel abutuntur gratia Dei & libertate Chriſti-

ana,vt inde ſumant licentiam quiduis agendi,id quod ex diametro pugnat cum ſanctificatione,ad quam vocati ſumus.

Miſericordia vobis & pax & dilectio multiplicetur.

Hæc ſancta imprecatio vice ſalutationis ponitur,& ſummam Euangelij continet. Primo loco fons ſalutis ponitur,videlicet miſericordia Dei,quæ vt non eſt quærenda extra Chriſtũ:ita non poſsidetur ſine fide Chriſti. Deinde additur miſericordiæ huius effect⁹ ſeu fruct⁹ apud homines, videlicet pax,hoc eſt reconciliatio hominis cũ Deo,quæ reconciliatio contingit per Ieſum Chriſtũ mediatorẽ.His ſubiungitur caritas,quæ pacis fructus eſt,Nam qui Deo per Chriſtum ſunt reconciliati, nouam vitam meditantur,cuius præcipua pars eſt caritas fraterna.

Dilecti, cum omne ſtudium adhibeām ſcribendi vobis, de communi ſalute, neceſſe habui vobis ſcribere, quo exhorter vos ad certandum pro fide, quæ ſemel ſanctis eſt tradita.

Vt amica compellatione beneuolentiam captat: Ita ſtudij ſui pro communi ſalute ſignificatione,cum attentos tum dociles reddit. Quo facto breuiter proponit ſcopum & finem ſuæ ſcriptionis,videlicet vt exhortetur ipſos,vt ſtrenue contendant, & ſe periculo obijciant,pro defendenda & retinẽda fide,hoc eſt,doctrina, quæ ſemel ipſius tradita eſt,ſemel inquam,vt quæ nunquam ſit poſthac immutanda,& qua ſemel amiſſa, non eſt quod aliunde ſalus expectetur.

Subingreſſi enim ſunt quidam homines, qui olim præſcripti ſunt ad hoc iudicium, impij, Dei noſtri gratiam transferentes in laſciuiam, & ſolum Dominum Deum, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

Neceſsitatem ſcribendi exponit. Subintroierũt, inquit, falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei omnem peccandi laſciuiam permittunt. Quod profecto nihil aliud eſt,quam ipſum Deum, cui vt ſerui obœdientiam debemus, & ipſum Dominum Ieſum Chriſtum, qui à peccatis nos redemit, abnegare. PORRO, Deum & Chriſtum abnegare non ſolum is dicitur,qui Deum omnino eſſe negat,vt Epicuræi,aut qui negant Deum curam habere rerum humanarum, vt Academici,verum etiam,qui factis ſuis aduerſatur Deo, iuxta illud ad Titum 1. Deũ profitentur ſcire,ſed factis negant,vt qui ſint abominabiles & contumaces, & ad omne bonũ opus reprobi. Vt autem Iudas pijs perſuadeat fugiendos eſſe huiuſmodi ſeductores,pronunciat ipſos iam olim præſcriptos & deſtinatos ad damnationem.Nam hæc eſt immota regula iuſticiæ diuinæ, quod vt pios & agentes pœnitentiá certæ ſaluti: Ita impios & impœnitentes damnationi deſtinarit.Hanc eſſe veram ſententiam huius loci, oſtendunt ſequentiá. Quare fruſtra hic quidam diſputant de ſuo ſtoico fato,& vrgent vocabulũ προγεγραμμένον. Cum προγεγραμμένος aliud non ſignificet,quam eum, cui iá accuſatio ob factum aliquod indicta eſt. Vnde facile intelligi poteſt ſcelus perpetratum, damnationis cauſſam eſſe,& non fatalem neceſsitatem.

Cõmonefacere autem vos volo, vt qui hoc ſemel ſciatis, quod Dominus, cum populum ex terra Aegypti liberaſſet, rurſus eos,cum non crederent,perdiderit.

Exemplis exhortationem ad perſeuerantiam in fide cõfirmat.Deus populum credẽtem ex AEgypti ſeruitute liberauit, traducens ipſum per medium maris rubri, ſed eundem, abiecta fide in Deum,occidit in deſerto, Nume. 14. Ergo Deus credentes tuetur & ſeruat, ſed cõtra abijciẽtes fidem, ſupplicijs afficiet. Quapropter vos perſiſtite in fide, quæ vobis tradita eſt,& iuxta eam Deo obœdite. Hoc exemplum eſt peculiariter obſeruandum propter typũ. Quemadmodũ AEgyptiaca ſeruitus fuit typus hominis ſub ſeruitute Diaboli cõſtituti: ita liberatio corporalis à ſeruitute AEgyptiaca fuit figura liberationis ſpiritualis à iure Diaboli & peccati. Ad eundẽ modum, vt liberati ab AEgypto,& relapſi in priora ſcelera reuocati ſunt ad pœnã:ita Euangelij gratia manumiſsi à iure peccati,rurſus reuocãtur ad ſupplicia,ſi peccatis priorib⁹ indulſerint,atq; adeo amittũt gratiã & Spiritũ ſanctum,obſtringunturq; perpetuo reatu:niſi redeant rurſus per pœnitentiam. Quomodo queſo hæc cum ſtoico fato ſtare poterunt? Quomodo conſiſtet oratio eorum,qui fidem ſemel conceptam amitti poſſe,& Spiritum ſanctum excuti negant?

Et An-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Et angelos qui non ſeruauerunt ſuam originem, ſed reliquerant ſuum domicilium, ad iudicium magni illius Dei, vinculis æternis ſub caligine ſeruabit.

Aliud exemplum. Angeli, donec manſerunt in ſua origine, beati & felices fuerunt. Verum poſtquam à ſua origine defecerunt, pœnis ſunt affecti. Quare & vos cauete, ne ſimile iudiciū ſubire cogamini, deficientes à fide. Qualis autem fuerit origo Angelorum, docet Chriſtus Iohan. 8. cum de Diabolo in hunc modū loquitur: In veritate non ſtetit, ſignificans ex parte totum per ſynecdochen, videlicet originalē integritatem angelorum, qua angeli creati ſunt iuſti, veraces, caſti, placentes Deo. Cum autē ab hac integritate defecerunt, facti ſunt iniuſti, mēdaces, impuri, & aduerſus Deum cōtumaces. Atq; hoc eſt: quod dicit: Reliquerunt domicilium ſuum, hoc eſt, integritatē & ſtationē, in qua diuinitus collocati fuerant. Quare & ad pœnas reſeruati ſunt, vt ſiſtātur corā Iuſto iudice in magno illo die, videlicet cum Chriſtus iudicaturus eſt viuos & mortuos. Dicitur autē hic dies merito magnus, propter celeberrimū conuentum ſanctæ trinitatis, Angelorū, omnium hominum & Diabolorum, in quo die Chriſtus iuſtus iudex, vt coronā iuſticiæ reddet omnibus pijs: Ita ſupplicijs æternis adiudicaturus eſt omnes contumaces Diabolos & homines.

Sicut Sodoma & Gomorra, & his finitimæ ciuitates, cum ſimili modo ſcortati eſſent, & abijſſent poſt carnem alienam, propoſiti ſunt in exemplar ignis æterni iudicij.

Tertium exemplum. Sodomitis & Gomorritis, donec innocentiæ ſtuduerunt, bene erat. Verum poſtquam abierunt poſt carnem alienam, hoc eſt, ſectati ſunt prodigioſas libidines contra naturam, diuinitus ſunt affecti ſupplicio. Nam igni cœlitus dimiſſo conſumti ſunt, & ſunt propoſiti toti mundo in exemplar iræ Dei & damnationis iuſtæ, propter defectionē ab obœdientia erga Deum. Ignis Sodomiticus ſymbolum fuit ignis infernalis inextinguibilis, quo in perpetuum damnati homines & Diaboli punientur. Hæc pœna quam ſit immenſa ira Dei in peccatores oſtendit. Neq; enim mirum eſt, eos nunquam finiendis tormentis puniri, qui infinitum bonum Deum ipſum contumaciter offenderunt. Vnde fit, vt qui perpetuo reatu tenentur, perpetuis etiam pœnis obnoxij puniantur.

Similiter ſanc & hi deluſi inſomnijs, carnem quidem polluunt, dominatum vero reijciunt, & dignitates conuitijs inceſſunt.

Iam notas quaſdam falſorum Prophetarum, à quorum moribus Iudas dehortatur pios, enumerare incipit. Primum enim dicit eos perinde ſtolidos eſſe & rationis expertes, ac ſi altiſsimo veterno ſenſus omnes haberent ſopitos. Fœde enim carnem libidinibus polluunt, Magiſtratum indigne reijciunt, & omnes dignitates ſacrilege blaſphemant. vide 2. Pet. 2.

At Michaël archangelus, cum aduerſus Diabolum certans diſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt iudicium obijcere blaſphemiæ, ſed dixit, increpet te Dominus.

Exaggeratio eſt ſceleris eorum, qui Magiſtratus & dignitates cōuitijs inceſſunt. Michaël archangelus cum tantus eſſet, veritus eſt conuitijs inceſſere Diabolum peſsimum, qui iam erat damnatus, & iſti, cum puluis & cinis ſunt, non verentur blaſphemare dignitates à Deo ordinatas. HISTORIA de diſceptatione inter Michaëlem & Diabolum de corpore Moſis nullibi in ſcriptura, niſi hoc loco ſignatur. Quidā ex patribus dicunt noluiſſe Diabolū ſepulcrum Moſis occultari, ſed populo monſtrari, ſpecioſo argumento diſceptans aduerſus archangelum, quaſi multū referret ſciri à populo, vbi tantus dux populi Dei ſepultus eſſet. at ſub hoc plauſibili argumēto venenū latuit. Nam ita voluit Diabolus paulatim populū ad idolatriā pellicere. Hoc cum intelligeret Michaël archāgelus, Diabolo reſtitit, noluitq; hominibus mōſtrari ſepulchrū Moſis. Hæc ratio diſceptationis inter archangelū & diabolum veriſimilis eſt, ſed nos de hac diſceptatione parū ſolliciti ſimus, cum verbo Dei non ſit prodita. Quod autem in Deuteronomio ſcribitur, neminē nouiſſe ſepulchrum Moſis, id ſciamus diuiuo conſilio factum fuiſſe, eoque pertinere, vt hoc facto admoneamur, Deum nolle reliquias ſanctorum proſtitui religionis gratia.

At hi, quæ non nouerunt, blaſphemant, quæ vero naturaliter tanquam rationis expertia animalia ſciunt, in ijs corrumpuntur.

Conſequens argumenti eſt per antitheſin. Angelus, quæ intelligit re uera mala eſſe, non tamen blaſphe-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

mat. At hi, quæ non intelligunt, blaſphemant & conuitijs inceſſunt, quæ vero inſtar brutorum animalium percipiunt vel intelligunt, in ea ſine iudicio & ratione præcipites feruntur, ſe omni turpitudini ac libidini proſtituentes.

Væ ipſis. Nam viam Cain ingreſſi ſunt.

Confert falſos Doctores cum Caino, idque cum in vita, tum in pœnis. Vita ſeu via Cain Geneſ. 4. deſcribitur, cuius partes ſunt plures. Prima, contemtus verbi traditi. Secunda, hypocriſis ſeu ſuperſtitioſus Dei cultus, Tertia, odium veræ Eccleſiæ. Quarta, tyrannis, perſecutio & oppreſsio innocentis fratris. Quinta, mendaciũ. Sexta, excuſatio imo inficiatio nefarij facti. Hac via & his gradibus peruenit Cain ad illud θρηνῶδες ἐπίφθεγμα væ. Nam ira Dei oppreſſus æternum eſt damnatus. Conſimili modo omnes, qui inſiſtunt veſtigijs Cain, ad ſimilem ruinam tendunt. Obſeruandum diligenter eſt, quod Deus ſtatim in initio poſt conditos homines propoſuit duo exempla, quæ perpetuo nos de æterno Dei decreto & regula iuſticię diuinæ commonefaciant. Vnum fuit exemplum Abelis, in quo Deus declarat, quod velit omnes pœnitentes & ſibi obœdientes tueri. Alterum fuit Cain, cuius hic meminit Iudas, quo oſtendit Deus ſe abominari hypocriſin & tyrrannidem, & velle punire contumaces æternis ſupplicijs. Hæc exempla ſemper ſint nobis in conſpectu, vt nos commonefaciant de regula iuſticiæ diuinæ, quam ſemper in iudicando intuetur.

Et deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effuſi ſunt,

Honoris cupiditate & lucri ſpe victus Balaam, populo Dei maledicere voluit, ſed noluit Dominus audire Balaam, Deut. 23. hic ſuæ impietatis pœnas luit, Nume. 31. Hic Balaaam de numero eſt eorum doctorum, qui Principum affectibus ſe libenter accommodant, vt honores, applauſum & diuitias conſequantur, quorum finis erit impietatis ſtipendium, quale & Balaam fuit.

Et contradictione Choræ perierunt.

Numero 16. ſcelus Choræ & ſociorũ eius deſcribitur. Primum enim nõ fuit contentus eo honoris gradu, in quem euectus erat. Deinde Magiſtratum blaſphemat, & gradus inter miniſtros Dei tollere conatur. ad vtrumq; cõfirmandum vſus eſt ſpecioſo argumento, videlicet quod indignum ſit, vt populus Dei ſanctus vlli in terris ſubijciatur capiti. Horum exemplũ Papiſtæ ſequuntur, dum ſuos raſos nolunt ciuili Magiſtratui ſubeſſe. Et noſtro ſeculo Anabaptiſtæ Magiſtratui ciuili nullum in Eccleſia locum cõcedunt.

Hi ſunt in fraternis veſtris conuiuijs maculæ, vobiſcum conuiuantes.

In primitiua Eccleſia ſtatim à temporibus Apoſtolorum, fraterna Eccleſiaſtici cœtus conuiuia inſtituta ſunt, quæ propter mutuam caritatem alendam & fouendam celebrabantur, vnde græcis ἀγάπαι, id eſt, caritates dicebantur, quo nomine etiam ſacra cœna dicta eſt. Porrò, de conuiuijs fraternis ſeu ἀγάπαις ita ſcribit Tertullianus in Apologetico, cap. 39. Cœna noſtra de nomine rationem ſuam oſtendit. Vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes græcos eſt, quantiscunq; ſumptibus conſtet, lucrũ eſt pietatis nomine facere ſumtum. Siquidẽ inopes quoq; refrigerio iſto iuuamus, non qua penes vos paraſiti affectant ad gloriam famulandi libertatis, ſed autoramento ventris inter contumelias ſaginandi, ſed qua penes Deum maior eſt contemplatio mediocrium, ſed honeſta cauſſa eſt conuiuij. Reliquum ordinem diſciplinæ æſtimate, quid ſit de religionis officio, nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittitur, non prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum præguſtetur. Editur quantũ eſuriẽtes capiunt, bibitur quantũ pudicis eſt vtile. Ita ſaturantur, vt qui meminerint etiã per noctẽ adorandum Deum ſibi eſſe. Ita fabulantur, vt qui ſciant dominũ audire. Poſt aquam manualem & lumina, vt quiſquis de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in mediũ Deo canere, hinc probatur quomodo biberint. Aeque oratio conuiuiũ dirimit. Inde diſceditur non in cateruas Cæſionum, neq; in claſſes diſcurſationũ, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eandem curã modeſtiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam diſciplinam. Hactenus Tertullianus.

Abſque metu ſcipſos paſcentes.

Maculas iſtas impuros doctores in fraternis conuiuijs appellat, idq; ideo ſicut hic exponit, quia abſque vlla Dei & Eccleſiæ reuerentia ſe ipſos paſcunt & ingurgitant, ſolius ventris habentes curas.

Nubes

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Nubes aqua carentes, ventis circumactæ.

Allegorice falſos doctores deſcribit, reſpicit autem Iudas ad dictum Salamonis prouerb.25.Nubes & ventus eſt ſine pluuia,qui gloriatur pollicendo,& nihil præſtat.

Arbores autumnales infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatæ.

Hæc allegoria nihil aliud vult quã ſuperior. Falſi doctores, inquit, ſunt veluti arbores autumnales, hoc eſt,vt interpretatur,infrugiferæ. Sunt enim arbores,quæ in autumno vidẽtur fructus polliceri, ſed tantum inanem ſpem faciunt. Nam & mortuæ ſunt,& nullam firmã radicẽ egerunt.

Vndæ efferatæ maris, deſpumantes ſua ipſorum dedecora.

Hoc eſt, vt Petrus ait, faſtuoſa vanitatis verba ſonant,& cum ſe ipſos omnis laſciuiæ & libidinis genere polluunt,ineſcant etiam alios cupiditatibus carnis,ſed de his plura vide 2.Pet.2.

Stellæ erraticæ.

Hoc eſt,micant in tenebris, ſed imprudẽtes in naufragium pertrahunt, dum eos ſequuntur. Metaphora videtur ſumta à nautis,qui cum in tenebris nauigant,ſæpe erraticas ſtellas pro fixis ſequentes ſe ipſos perdunt.

Quibus caligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

Aperte notat futurum ſupplicium illuſorum de quibus agit. Seruata eſt, inquit,caligo tenebrarum, id eſt,denſiſsimæ tenebræ. Priuati enim luce Dei ſuſtinebunt horribiles pœnas.

Prophetauit etiam de ipſis ſeptimus ab Adam Enoch, dicens Ecce venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis, vt ferat iudicium aduerſus omnes, & redarguat, quicunque ex ipſis ſunt impij de factis omnibus, quæ impij patrarint, deque omnibus duris, quæ locuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

Maioris comminationis gratia teſtimonium Prophetæ Enoch adducit aduerſus omnes impios. Idq; primũ in genere, deinde in ſpecie aduerſus doctrinæ corruptores & falſos Prophetas, qui locuti fuerint aduerſus Deum. Siue autem hoc dictũ Enoch fuerit ad poſteros ſiue ſcripto traditũ, ſiue petitũ ſit ex aliquo ſcripto, quod iam non extat, parum refert. Nos autem certo ſtatuimus Apoſtolum noſtrum teſtimonium certũ & minime fictum adduxiſſe. Quod autem hic Enoch fuerit ſeptimus ab Adam,liquet ex genealogia decem Patrum, quę texitur Geneſ.5. Adiecit autẽ Iudas ſeptimum ad differentiam Enoch,tertij ab Adam, qui fuit filius Cain. Enoch autem,cuius hic fit mentio,ante diluuium,vt Helias poſt diluuium viuus in cœlum translatus eſt. Horum translatio teſtimonium conſenſus doctrinæ,de vita & ſalute æterna conſequenda,propter Chriſtum mediatorem.

Hi ſunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus ſuis ambulantes, & os eorum loquitur prætumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

Multa vitia ſed cohærentia falſorum doctorum extremi temporis, enumerat, ipſiſsima carnis opera, adeo vt plane appareat, quod prorſus ſpiritu Dei vacui ſint, fruſtraq; glorientur de fide & Euangelio. MVRMVRATORES ſunt, qui nec de ſe ipſis nec de alijs recte iudicant,proprio iudicio ſe alijs præponant,quod eſt ſuperbiæ. Eodem iudicio peruerſo aliorum fortunis,dignitatibus & honoribus inuident,quod eſt inuidię. Cum igitur murmuratores hi & ſuperbi & inuidi ſint,toã Legem Dei maligne abijciunt. Nam nec Deo ſuum honorem tribuunt, nec hominem vero complectuntur amore. QVERVLI, græce μεμψίμοιροί, ſunt,qui de ſua conqueruntur parte,ſua ſorte nõ contenti,vt qui ſe vel honore debito,vel digno officij gradu,vel iuſto præmio fraudari,vel etiã ſe onere in vocatione ſua grauari putant. Hoc vitium μεμψιμοιρία, quod ex ſuperbia proficiſcitur,parit in dictis etiam tumorẽ quendam,vt facile vel inde ipſorum malitia agnoſci poſsit. Verum quia ad honores & facultates peruenire nõ poſſunt ſua virtute,adulantur diuitib⁹ & potẽtioribus,quo ipſorũ autoritate aliquãdo emergant. Hos dicit ambulare in ſuis cupiditatibus. Nã quic-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quid ſuadet illorum auaritia, κενοδοξία & voluptas, hoc faciunt. Nam hi tres affectus, vt rectè ab veteribus matres dicuntur omnium malorum: Ita ab ijſdem appellantur iuſtiſsime nouercæ omnium virtutum.

Vos autem dilecti, memores eſtote verborum, quæ prædicta fuerunt ab Apoſtolis domini noſtri Ieſu Chriſti.

Vt Petrus ad ſcripta Pauli ſuos remittit: Ita Iudas noſter ſcripta Apoſtolica, quæ tum in manibus piorum fuerunt, nobis commendat. Hinc apparet pleroſq; Apoſtolos obijſſe, cum hanc Epiſtolam ſcriberet Iudas. Nos proinde exemplo veteris Eccleſiæ in honore habeamus Apoſtolorũ ſcripta. Quod auté Iudas ab Enoch, Prophetas, & Apſtolos remittat ſuæ Epiſtolæ lectores, ſignificat omnium ſummum eſſe conſenſum, vt qui ex eodem fonte ſuam hauſerint doctrinam. Confutantur præterea hoc loco, qui vocale verbi miniſterium abolere conantur.

Quod ſcilicet dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irriſores, qui in impijs ſuis cupiditatibus incedant.

Hoc & Petrus ex Pauli ſcriptis diſcendum eſſe monet. Irriſores vocat eos, qui omnem religionem falſe derident, quod ideo faciunt, vt ſibi liberum eſſe videatur, iuxta carnis deſideria viuere.

Hi ſunt, qui ſeipſos ſegregant.

Falſi doctores ſegregant ſeipſos à vera Eccleſia, nunc viciando doctrinæ ſubſtantiam, nunc nouã comminiſcendo doctrinæ formam, interdũ alia vitæ inſtituta ſectando, nonnunquã etiam ceremonias ſine graui cauſſa mutãdo. Hæc partim ex inſidijs Diaboli, partim ex ſuperbia & petulantia ingeniorum proueniunt. CONTRA commendatur pijs hoc dicto ſerium doctrinæ cœleſtis ſtudium, vt tueantur doctrinę puritatẽ & ſanctam coniunctionẽ in Eccleſia colant. Conſeruatur autem doctrinæ puritas, ſi apud ipſos fontes Prophetarum & Apoſtolorum ſcripta maneamus, ſi doctrinæ fundamentum recte teneamus & firmum, & ſi eandẽ formam doctrinę, quantum quidẽ ad fundamentũ attinet, ſequamur. Nihil ergo nec in ſubſtantia, nec in fundamẽto doctrinę cœleſtis eſt illi mutandum, cui cordi eſt doctrinæ puritas. Huc ſpectat optimum & vtiliſsimũ primitiuæ Eccleſiæ cõſilium, quo inſtitutum eſt, vt integra doctrinæ forma, quã vocabant Catechiſmum, proponeretur, quæ nõ modo in publicis concionibus recitabatur, ſed etiã repoſcebatur ab auditoribus, vt propagarẽtur vna cum ſententijs certæ verborũ formæ, certæ definitiones & diuiſiones rerum. Ad hunc vſum tradita ſunt ſymbolum Apoſtolicũ, & Nicenũ. Ad hunc vſum in ſcholis & in templis, vbi piæ reformatæ ſunt Eccleſiæ, certa forma doctrinæ traditur. Sed poteſt hic aliquis obijcere liberum eſſe verbis quibuſuis vti, modo nulla in doctrinæ ſubſtantia fiat mutatio. At ego nunquã liberũ eſſe dixero, quod magis facit ad deſtructionẽ quam ad ædificationẽ. Habemus enim, vt Paulus ait, poteſtatem nõ ad deſtructionem, ſed ad ędificationẽ. Huc facit quod μόρφωσιν doctrinæ in Iudęis commẽdat Apoſtolus Rom. 2. & ſuo Timotheo præcipiat, ne permittat vt quiſquã ἑτεροδιδασκαλῇ, quod ſane & ad doctrinæ ſubſtantiam, & formam pertinet. Præcipit etiã vt retineat typũ doctrinæ à ſe acceptum. BASILIVS Magnus in quadam Epiſtola ad Neocæſarienſem teſtatur, ſe certam formam, quã puer didicit, perpetuo ſecutum fuiſſe. Ita enim ſcribit. Meæ fidei euidens demõſtratio eſt, quod à laudatiſsima muliere Macharia (quæ ex veſtra vrbe venerat) nutrice mea inſtitutus ſum, à qua didici beatiſsimi Gregorij verba, quę illa quidẽ diligenter conſeruabat, ijſq; me puerum finxit & formauit. Poſtea vero, cum per ætatẽ acceſsiſſet iudicium, peragraui magnã terræ partẽ atq; maris, ſi quos inueni, qui iuxta pietatis traditã regulam incederent, hos & partes æſtimauimus, & duces animarum noſtrarum in via, quæ ad Deum ducit, fecimus, & vſq; ad hanc horã gratia eius, qui nos vocauit ſancta vocatione in cognitionem ſui, aliam doctrinam non nouimus. Hactenus Baſilius. AD HAEC diſsimiles verborũ formæ, diſsimiles definitiones etiam, vbi res non diſcrepant propemodũ, vt in cantu diſſonum quiddam καὶ ἀνάρμοστον faciunt, vt taceã diſsimilitudinẽ ſępe parere nouas & abſurdas opiniones. Poſtremo etiã exemplum eſt periculoſum. Nã qui à recepta verborum forma & comprobata graui autoritate diſcedũt, ſæpe gignunt nouas opiniones, ſicut diſputationes Pelagij, Arrij & aliorum teſtantur, nec deſunt noſtro ſeculo triſtia exempla, quæ potius ſilẽtio præterire, quam recitare volo. Deus det nobis, qui eundem Chriſtum colimus, vt eodẽ etiam ſpiritu ſapiamus, atq; ita cõſentiamus in doctrinæ puritate, vt integra doctrina ſine corruptelis ad poſteritatẽ tranſmittatur. Nã vbi pura eſt

doctrina,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

doctrina, vna docēdi forma, Illic quoq; ſancta viget cōcordia, in quā ſingulos ità vitā inſtituere oportet, vt aliqua parte ſuorum laborum cōferant aliquid operæ ad ornandā gloriā Chriſti. Hic ſcopus eſſe debet præcipuus omnibus hominibus. Nam ad hunc finē conditi ſumus, vt per nos Deus innoteſcat, ad hunc finē redemti ſumus, vt Deum ipſum pure colamus, quòd ſane fieri non poteſt, niſi puritas doctrinæ & ſancta concordia retineatur.

Animales, ſpiritum non habentes.

Hæc deſcriptionis pars omnium hæreſium cauſſam aperit. Eſt enim hæreſios fons, quod homines ſpiritu Dei non præditi in rerum diuinarū iudicatione, carnis intelligētiam & iudiciū rationis ſequuntur. Nam animales ſunt, vt ipſe Apoſtolus interpretatur, qui ſpiritum non habent. Hic per ſpiritum neceſſe eſt intelligi, non veteris hominis ſpiritum, ſed noui, hoc eſt, Spiritum ſanctum. Homo proinde totus cum omnibus ſuis facultatibus inferiorib. & ſuperioribus ψυχικὸς eſt. Quatenus igitur noua luce ſpiritus non eſt illuminatus, dicitur ψυχικὸς, (1. Corinth. 15.) animalis. ψυχικὸν enim opponit Paulus ſpirituali (1. Corinth. 2.) ψυχικὸς inquiens, homo, non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei: Inferiora enim (vt inquit Ambroſius) nō capiunt ſuperiorum conſilia. Proinde hæretici, cum ſpiritu Dei deſtituuntur, nō poſſunt loqui & facere, niſi quæ ſunt inimica Deo. Rom. 8., φρόνημα enim carnis inimicitia eſt cum Deo, Complectitur autem φρόνημα, ὁρμὴν & λόγον, adeoque quicquid eſt in homine nondum rēnato, & verbo Dei docto.

Vos autem dilecti ſanctiſſimæ veſtræ fidei ſuperſtruentes vos ipſos, in Spiritu ſancto orantes: Alij alios in caritate Dei conſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam, & alios quidem habito delectu commiſeramini, alios vero terrore ſeruate ex flamma rapientes, odio habentes etiam eam tunicam, quæ à carne commaculata eſt.

Hæc exhortatio loco concluſionis eſt præſentis Epiſtolæ, eſtq; admodū apta. Poſtquam enim dehortatus eſt pios à falſis doctoribus, oportune hortatur Apoſtolus eoſdem ad ea officia, per quæ in ſana doctrina ſecuri conſeruari poſſunt. Quoniam autem hæc exhortatio præcipua officia Chriſtianæ vitæ continet, eam in certas hypotheſes retexam, quo diſtintius appareat, quid doctrinæ & admonitiones contineat, ſunt itaq; ſex huius exhortationis hypotheſes. PRIMA, pij ſe ipſos ſuperſtruāt ſanctiſsimæ fidei, hoc eſt, creſcant in cognitione doctrinæ, & ſumāt quotidiana incrementa fidei. Hæc enim duo natura coniuncta ſunt. Nā pro modulo cognitionis, augetur fiducia. Vocat autem fidē ſanctiſsimā, primum propter firmitudinē doctrinę, deinde propter effectū. Sanctos enim efficit, cum per eam naſcimur filij Dei, prędterea dicitur ſancta fides, quia operatione ſancti Spiritus in nobis concipitur ad prædicationem verbi. SECVNDA, pij in Spiritu ſancto orent, hic eſt proximus fidei fructus, quo ſynecdochicôs intelligitur pietas erga Deum. Nam oratio ex fide profecta, præcipua cultus Dei pars eſt. TERTIA, pij alij alios in taritate Dei conſeruent. Quemadmodum fides in prima tabula, pietatem erga Deum: Ita in ſecunda caritatem erga proximum gignit. Vbi ergo nec pietas erga Deum conſpicitur, nec caritas erga proximum, ibi plane viua & vera fides nulla eſt. QVARTA, pij expectent miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternā, quia multa dura perferēda ſunt Chriſtianis in hac vita, quibus tanquā igni exploratur eorum fides, præcipit Apoſtolus vt in omnibus aduerſis & proſperis proponant ſibi miſericordiā Domini noſtri Ieſu Chriſti, atq; adeo vitā æternā, in qua omnia noſtra officia & afflictiones compēſabuntur. Quicunq; enim iudiciū Dei ſolū intuentur in afflictionibus, nequaquam poſſunt ſubſiſtere, ſed vel iraſcuntur Deo, vel deſperant de venia, quare vtrunq; cōiungi oportet, videlicet iudicium Dei iuſte punientis, & miſericordiam eiuſdē in iudicio. Nam ideo punit, vt locus ſit miſericordiæ. QVINTA, pij alios quidem habito delectu commiſerentur, alios vero terrore ſeruent, è flamma eos rapiētes. Hac hypotheſi docet Apoſtolus, quomodo agendū ſit cum fratribus, quorum duo genera facit, alij enim minus, alij magis in vita & moribus delinquunt. Illi lenius tractādi ſunt, & cū cōmiſeratione erigēdi. Hi quia in ipſa flamma periculorū verſantur, denunciato periculo, & incuſſo terrore caſtigandi ſunt acrius. SEXTA, pij odio habeant eam tunicam, quæ à carne commaculata eſt. Hæc hypotheſis allegorica ſumta eſt à lege Moſis qua interdictū erat, ne morticina tangerent Iudæi, aut veſtes attingerent maculatas morticino. Quare ſignificatur abſtinēdum eſſe à peccatorum hominū (quales ſunt falſi doctores, blaſphemi, hypocritæ, & ſcelerati) conuerſatione. Qui vt ſpiritualiter ſunt mortui: ita ſua cōtagione inficiunt eos, cum

quibus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quibus conſeruantur, iuxta Salomonis dictum: Qui picem tetigerit, inquinabitur ab ea. Et qui communicat ſtulto, ſimilis ei efficitur. Et in Pſalmo 17. dicitur: Cum peruerſo peruerſus eris. Et Paulus ex Menandro, φθείρουσιν ἤθη χρηστ' ὁμιλίαι κακαί.

Cæterum ei, qui poteſt vos ſeruare à peccato immunes, & ſtatuere in conſpectu gloriæ inculpatos, cum exultatione, ſoli ſapienti Deo ſaluatori noſtro, gloria, & magnificentia, & imperium, & poteſtas, & nunc & in omnia ſecula, Amen.

Claudit Epiſtolam δοξολογίᾳ vnde monemur, noſtri officij eſſe, ad mentionem beneficiorum Dei ad laudes Dei prorumpere. Hic locus cum eo qui paulo antea præceſsit, conferendus eſt, ne quis hos inter ſe pugnare exiſtimet. Supra dixit, Superſtruite vos ſanctiſsimæ fidei, & ſeruate vos in caritate Dei. Hic autem Deo tribuit ſoli hanc gloriã, quod nos à peccatis immunes ſeruare poſsit. Si nos id poſsimus facere, cur Deo tribuitur? Si ſolus Deus id facit, cur nobis aſcribitur? Hæc duo videntur ſimul ſtare non poſſe ſine contradictionis implicatione. Si ſolus Deus nos immunes à peccato ſeruat, recte videntur quidam omne ſtudium & conatum auferre hominibus, etiam renatis, voluntatem hominum omnino paſsiue ſe habere ad omnia pietatis exercitia pronunciantes. Contra vero, ſi homini relinquitur præſtandi facultas, aliquid humanis viribus tribuendum eſſe videtur. SED hæc antilogia hoc pacto reconcilianda eſt. In renatis voluntas hominis reformata eſt ſpiritu Dei. Quare ſalutaria, quæ nõ voluit per naturam ante regenerationem, iam regeneratus vult per gratiam, atq; ideo, quia diuinitus datur ea facultas, omnis profectus noſter in pietate Deo aſcribendus eſt. Et quia hanc facultatem donatam habemus, non debemus ſegneſcere, ſed magis magisq; excitare donum quod accepimus, cum gratia ſpiritus Dei, voluntas & mutata & reformata prius, & deinde adiuta, poteſt aliqua Deo grata imperare. Huc pertinet illud Bernardi: Bona voluntas comitatur gratiam. DE vſu particulæ AMEN, hoc teneatur. Particula amen, vſum habet in precationibus, in votis, in approbationibus, in promiſsionib. & in aſſeuerationibus. In precationibus eſt fidei obſignatio. In votis eſt affectus comprecantis ſignaculum. In approbationibus eſt conſenſus teſtificatio. In promiſsionibus eſt rerum promiſſarum certificatio. In aſſeuerationibus adhibetur, vt Baſilius ait: εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων, hoc eſt, vt fides eorum, quæ dicuntur, fiat auditoribus.

NOBI-

NOBILITATE VIRTVTE, SAPIENTIA, ET PIETATE PRÆSTANTI D. IOANNI SKOVVGAARDT, DOMINO DE SKOVVGAARD, PRIMARIO SECRETARIO REGIS DANIAE PRVDENTISSIMO, AC CONSERVATORI ACADEMIAE HAFNIENSIS FIDELISSIMO, AMICO ET PATRONO PERPETVA OBSERVANTIA VENERANDO GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE IESVM CHRISTVM PRECATVR.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

INTER SEPTEM ILLOS CELEBRES GRAECIAE SApientes vnus fuit, qui ſuis ſectatoribus hoc commendauit ſymbolum ἕπου θεῷ, Sequere Deum. Hoc Dictum ideo ſapiens ille ſemper in conſpectu eſſe voluit, vt perpetuum quoddã incitamẽtum eſſet ad Deum agnoſcendũ, amandum, colendum. Hic etenim veræ ſapiẽtiæ & veriſſimus & vltimus finis exiſtit. Nam cum abſolutæ ſapientiæ, iuxta veram philoſophiam duo ſunt gradus, Primus, vt homo ſeipſum noſcat: Poſtremus, vt homo Deum noſcat: quibus vt ſcopus vera felicitas propoſita eſt, haud immerito ſapiens ille finem vltimum ſapientiæ hoc breui dicto ſuis commendatum reliquit. Siquidem vbi actionum finis certus proponitur, ea quæ ad finem ſpectare videbuntur, aptius, & rectius quæri, collocari, aptari, & ordinari poſſunt.

Hactenus quidem recte ſapiens ille, verum vbi ventum eſt ad actionem & imitationis modum, toto cœlo à ſcopo, quem ipſe præfixit, aberrauit. Nam nec quis Deus ſit, per ſapientiam ſcire potuit: Nec viam rectam tenuit: Nec ducem habuit in altiſſimis iſtis tenebris, in quas immerſus erat. Quare nunc in dextram, nunc in ſiniſtram miſere à Deo aberrauit, quem recte ſequendum eſſe docuit. Sapientia ſiquidem huius ſæculi minor eſt & inualidior, quam vt nos ad ipſum bonitatis & felicitatis fontem, & autorem Deum, cuius fruitio vera & perfecta hominis beatitudo eſt, adducat. Id quod non ſolum experientia omnium ſapientum mundi, verumetiam Pauli teſtimonio comprobatur, quia ait ex ore Dei: Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Etſi igitur piam legem ſuis ſectatoribus præſcripſit ille, tamen neminem ſua lege beatum fecit, quod vtique feciſſet, ſi veræ ſapientiæ gnarus, viam rectam monſtraſſet, Hanc autem veram ſapientiam ſola Eccleſia Dei & habet & nouit. De qua idem Apoſtolus in hunc modum, Poſtquam in ſapientia Dei non cognouit mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtultam prædicationem ſeruare credentes. Hoc eſt, poſtquam homines in hac mundi fabrica, in qua ſingularis illa Dei ſapientia inſculpta eſt, atque omnium oculis expoſita, non cognouerunt Deum, Deus ſua gratuita & infinita bonitate ſapientiam incognitam mundo propoſuit, nempe Euangelium de filio ſuo Ieſu Chriſto, per quem ſaluare credentes ſtatuit, vt ita cõditionis ſuæ finem per gratiam

conſequan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

conſequantur, quem per corruptam naturam non poterunt aſſequi. Nam cum homo ex fine eſt cenſendus, vanus eſt & miſerrimus ſi non aſſequatur finem. Perfectiſsimus vero ac proinde feliciſsimus ſi conſequatur. Cum iraque finis hominis ſit vt ſequatur Deum ac Deo fide & amore iungatur, maximæ ſunt laudes, eius ſapientiæ, qua rectà ducemur ad hunc noſtræ conditionis finem. Hanc ſapientiam, id eſt, Euangelium Chriſti teſtatur Paulus à principibus ſeculi huius abſconditam. Quare qui Euangelium repudiant in denſiſſimis tenebris, extra viam beatitudinis aberrant. Contra vero qui Euangelium recipiunt, habent ſapientiam, per quam & ipſi ſe norunt, & Deum cognoſcunt, & rectam viam, qua Deum ſequi poſſunt, tenent. Habent & ducem qui ſe eductos ex denſiſſimis ignorantiæ tenebris recta ad Deum ducit, vt nec ad dextram, nec ad ſiniſtram in inuia deflectant. Euangelium proinde eſt ſapientia illa per quam Deus quem ſequi oportet, cognoſcitur. Via eſt Chriſtus Ieſus Dominus noſter. Hic etiam dux eſt qui nos recta dirigit, oculos mentis noſtræ illuminans ſuo verbo & ſpiritu, vt à recta via non deflectamus, vel per errores pernicioſos, vel per mores prauos, quibus à Deo diſceditur. Ita enim ipſe vt ſummam ſuorum beneficiorum breui ſententia concludat, ait: Ego ſum via, veritas, & vita: Hæc breuis ſententia, illuſtrata alijs ſcripturæ dictis, ſummam ſapientiam Chriſtianorum continet. Principium enim, medium, & finem beatitudinis noſtræ Chriſto tribuit. Dicitur enim Chriſtus primum via, deinde veritas, poſtremo vita.

Via eſt doctrina, merito, exemplo. Via doctrinæ beneficio eſt vt in Iohanne ſcribitur: Deum nemo vidit vnquam, niſi filius vnigenitus, qui eſt in ſinu patris, ille nobis enarrauit. Et Paulus: Factus eſt nobis ſapientia à Deo. Hic filius ſemper affuit Eccleſiæ, & ſpiritu ſuo Prophetas, vt Petrus teſtatur, de ſeipſo inſtruxit. Via merito eſt, quia ipſe obœdientia crucis à peccatis nos expiat, & obœdientiam legis nobis imputat, vt iuſti cenſeamur coram Deo, ac ſi nos ipſi legem impleuiſſemus. Ideo Paulus ait: Chriſtus eſt impletio legis in iuſticiam omni credenti, hoc eſt, Omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe legis iuſticiam à Chriſto quidem præſtitam, ſed ſibi imputatam. Sic quoque Auguſtinus perpulchre: Delicta noſtra ſua delicta fecit, vt iuſticiam ſuam noſtram iuſticiam faceret. Via exemplo eſt, vnde ait Iohan. 12. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis. Et alibi: Diligite vos inuicem, ſicuti ego dilexi vos. Item: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Doctrina proinde mentem illuminat, & Patrem monſtrat, merito iuſtificat, exemplo normam vitæ præſcribit, vt iuſtiſſime vnica via ſalutis dici mereatur.

Veritas eſt completione Prophetiarum, conſtantia promiſſorum, ducatu. Primum enim in ipſo completa ſunt omnia Prophetarum vaticinia, & figuræ veteris populi. Vnde Iohannes: Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chtiſtum, id eſt, quæ moſes figuris adumbrauit, Chriſtus veritate compleuit. Deinde conſtanter ſuas promiſſiones ſeruat, promiſit ſe affuturum Eccleſiæ, & ſuam præſentiam teſtatur mirabili Eccleſiæ conſeruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promiſit fore vt portæ inferorum non ſint præualituræ aduerſus Eccleſiam, hanc promiſſionem conſtanter ſeruat. Præterea dux eſt à tenebris ad lucem Dei, Qui, inquit, me ſequitur, non ambulat in tenebris. Sequitur autem Chriſtum, qui in ſinceritate doctrinæ, conſtantia fidei, & obœdientiæ ſtudio ſe illi coniungit.

Vita eſt regenerando, ſanctificando, glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum ſuum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus,

nascimur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

naſcimur filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione ſpiritus Chriſti iuxta illud: Dedit hunc honorem credentibus in nomen eius, quod naſcantur filij Dei. Deinde ſanctificando. Nam regeniti indies magis magiſque virtute mortis & reſurrectionis Chriſti mortificamur carne, & viuificamur ſpiritu. Sic enim docet Apoſtolus Roman. 6. cum ait: An ignoratis, quod quicunque baptizati ſumus in CHSISTVM IESVM, in mortem eius baptizati ſumus? Conſepulti igitur cum eo ſumus per baptiſma in mortem, vt quemadmodum excitatus eſt CHRISTVS ex mortuis in gloriam patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quod igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis CHRISTI, quod viuificatur ſpiritus efficacia efficitur reſurrectionis eiuſdem. Poſtremo dicitur vita glorificando. Nam ſua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria, atque ideo dicit, Ego ſum reſurrectio & vita. Nam eius officium vtrumque eſt, videlicet excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, in qua conformes ipſi erimus in omni æternitate. Hæc conformitas hominis cum Chriſto, quæ eſt coniunctio ſeu vnio ipſius cum Deo, eſt perfecta hominis beatitudo, atque adeo finis hominis. Nam ſi finis hominis eſt, quod perfectum hominem & beatum reddit, & ea de cauſa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectiſſimum pertinet, profecto ſtatus hominis perfectiſſimus in æterna vita erit, illa cum CHRISTO conformitas, in qua homo acquieſcet in omni æternitate beatus. Huc ſpectat Philoſophi dictum, ἕπου θεῷ. Huc vniuerſa ſcriptura pertinet, hanc ob cauſam filius Dei in mundum venit, huius boni vt particeps fieret homo, Deus paſſus eſt, vt ſua morte ſatisfaceret pro peccato noſtro, reſurrexit vt nobis ſuam iuſticiam impartiret & obſignaret. Porro cum ad ſcopum nemo perueniat niſi per iter intermedium, ſacra ſcriptura monſtrat nobis iter, & contendendi ad ſcopum præfixum, modum, nempe fidem in CHRISTVM vnicum autorem, & ducem æternæ vitæ, quæ nobis propoſita eſt. Quæ autem ſit vis huius fidei, luculente docet Iohannes in ſuis Epiſtolis, & ſumma huc redit, vt fide iungimur CHRISTO, & cum Patre & Filio & Spiritu ſancto habemus ſocietatem, ita ex eadem Deum, vt ſummum bonum diligemus, & nos inuicem amabimus ſincero & pio amore. Deinde quia Diabolus conatur nos à via abducere, vel per impiam doctrinam, vel per mores prauos, commendat Iohannes nobis ſtudium tenendi recti itineris, ne vel in dextram, vel ſiniſtram deflectamus: In has Epiſtolas Iohannis Commentarios hos emitto, vt rudioribus lectoribus hac mea opella proſim, eoſque quaſi manu ducam in rerum intelligentiam, quæ in his Epiſtolis proponuntur maximæ & ſumme neceſſariæ. Nam hic Iohannes caſtiſſimo ſermone de fine bonorum, de quo fruſtra diſputarunt Philoſophi, agit. Et pulcerrime oſtendit modum ſequendi Deum vero cultu & amore, vt ad perfectam illam vitam & beatam tandem perueniamus, ac ſocietatem perpetuam cum ſancta trinitate habeamus, vere diuinæ naturæ participes, vt Petrus ait.

Hos autem Commentarios tibi vir clariſſime ac patrone obſeruande inſcribere placuit. Primum vt ex hac teſtificatione animi mei erga te intelligas, quo in loco te habeam & quanti te faciam. Nam vt omnes quibus notus es, te propter comitatem, humanitatem, grauitatem ſingulari candore temperatam, prudentiam, iuſticiam, ſolertiam in conficiendis negotijs admirantur: Ita & ego non ſolum has ſummas in te virtutes ſuſpicio ac veneror: Verum etiam cum meis collegis Profeſſoribus huius regiæ Academiæ, agnoſco nos plurimum tibi debere, qui ſemper nobis adeſſe & noſtra negotia promouere fideliter apud regiam Maieſtatem conſueuiſti: qua re declaras quo ſis affectu erga Eccleſiam DEI, & ſtudia pietatis, neq; dubito quin DEVS hanc tuam erga nos bonitatem ſit compenſaturus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

liberaliſsime. Deinde vt alij inuitentur propter tuam autoritatem ad lectionem harum commentationum noſtrarum, quas niſi me multum fallit opinio, ſpero pijs animum addituras ad pie pergendum in ſtadio pietatis, donec tandem apprehendant per CHRISTVM vitam æternam, hoc eſt finem bonorum, ad quem ſola pietas, quæ in his Epiſtolis traditur, rectiſſima & vnica via eſt: Vale optime, corpore, ſpiritu & animo integer. Ex Muſæo noſtro quarto Idus Nouembris, Anno à Chriſti natiuitate M. D. LXIX.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM IN PRIMAM EPISTOLAM IOHANNIS APOSTOLI.

CVM QVATVOR NECESSARIO SPECTANDA VIDENTVR in cuiuſuis ſacri ſcripti enarratione, eadem nobis hic breuiter proponenda & exponenda ſunt. Sunt autem hæc quatuor: quis ſcriptionis autor, quæ ſcribendi occaſio, quis ſtatus ſeu principalis quæſtio, & quis tractationis ordo ſeu methodus.

DE PRIMO.

Autor huius Epiſtolæ eſt Iohannes filius Zebedæi, frater Iacobi Maioris, conſobrinus Domini, qui à piſcatore Apoſtolus & Euangeliſta factus eſt, quem Dominus ſingulari affectu præ cæteris Apoſtolis complexus eſt, qui & Domino ſæpius affuit quam alij. Hunc adhibuit Dominus, cum filiam Iairi mortuam reuocaret ad vitam, hunc adhibuit in monte cum colloqueretur cum Moſe & Elia in transfiguratione. Hunc comitem habuit in horto Gethſemani in agone ſuo. Hunc aſtantem cruci alloquitur, eique matrem ſuam commendat. Huic apparuit aliquoties cum alijs poſt reſurrectionem, & in die pentecoſtes eundem viſibili Spiritus ſancti donatione inſtruxit. Hic Iohannes poſt aſcenſionem Domini 68. annos Euangelium docuit, & rexit Aſiaticas Eccleſias, excepto eo tempore, quo fuit in Pathmon Inſulam relegatus, vbi vidit Apocalypſin. Geſta huius viri narrantur in hiſtoria Eccleſiaſtica, in Irenæo, Epiphanio, Hieronymo & alijs multis ſcriptoribus. Moritur tandem, teſte Euſebio, Epheſi, vbi à diſcipulis ſepelitur. Hinc apparet quæ ſit & quanta huius Epiſtolæ autoritas: Cum enim Iohannes nullum habuit præceptorem præter filium Dei, idque integro triennio, & poſtea ipſius ſpiritu regebatur, nihil potuit niſi cœleſtia & diuina ſpirare.

DE SECVNDO.

Occaſio ſcribendi duplex fuit Iohanni. Vnam præbuerunt hæretici eius temporis, alteram charitatis mutuæ inter Chriſtianos languor. Cherintus, Menander & Ebion, partim Chriſti diuinitatem, partim humanitatem, partim officiũ oppugnauerunt, quos Iohannes dum vixit & voce & ſcriptis repreſsit. Studium veræ pietatis & charitatis Chriſtianæ quotidie languidius fieri cœpit, idque vitio eorum, qui nomine potius, quam re Chriſtiani fuerunt. His cauſis motus Iohannes, hanc ſanctiſsimam Epiſtolam ſcribit: quæ ideo Catholica inſcribitur, quia non vni homini, non vni ciuitati, non certo populo, ſcripta eſt: ſed omnibus hominibus promiſcue omnium temporum. Quare & nobis charior eſſe debet, vt quæ nobis quoque deſtinata ſit.

DE TERTIO.

Circa hæc tria tota verſatur Epiſtola, videlicet, vt Chriſtiani retineant & conſeruent agnitionem & fidem Chriſti, vt fugiant Antichriſtos & falſos doctores, vt ſincera charitate ſe mutuo complectantur.

DE QVARTO.

Tractationis methodus eſt qualis patrum eſſe ſolet, cum ſuos chariſsimos liberos inſtituunt, quorum affectus paternus facit, vt eadem ſæpius inſtillent, & præcipua veræ pietatis capita veluti breuibus aphoriſmis claudant. Deducit tamen principales propoſitiones ex ſuis principijs & cauſis, quas propoſitiones ſubinde repetitas, alijs atque alijs rationibus munit & confirmat, quemadmodum in exegeſi oſtendemus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Cum prædicatio de Chriſto, Deo & homine, eo pertineat, vt cum Deo, qui lux eſt, ſocietatem habeamus, decet profecto nos in lumine ambulare, quibus peccata expiantur ſanguine Chriſti & remittuntur, modo ea confiteamur.

Ordo & partes Capitis primi.

Primum à fine prædicationis de Chriſto, Deo & homine colligit propoſitionem, videlicet, quod oporteat conuerſos in lumine ambulare. Deinde quia ſunt quatuor genera hominum in externo Eccleſiæ cœtu, videlicet, impœnitentes, vere pij, hypocritæ, & infirmitate lapſi, vt impœnitentes fruſtra gloriari de ſocietate cum Deo, & vere pios, ſanguine Chriſti ablutos, ſocietatem inter ſe & cum Deo habere pronunciat: ita hypocritas falli, cum ſe peccatores non agnoſcunt & lapſos recipi, modo confiteantur peccata ſua, teſtatur. Atque ita peritiſſimus animarum curator pro morborum varietate medicinam applicat.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectauimus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ, (& vita manifeſtata eſt, & vidimus & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifeſtata eſt vobis) quod (inquam) vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.

Summa horum verborum eſt hæc: Annunciamus vobis Chriſtum, ſeu prædicamus vobis Euangelium de Chriſto. Verum hac longa periphraſi vſus eſt Apoſtolus, vt ſuum teſtimonium de naturis, diuina & humana in Chriſto, de vnione naturarum in vna hypoſtaſi, & de officio Domini, contra Hæreticos ſui ſeculi, extaret. In his, cum ſumma ſapientia Chriſtianorum ſita ſit, particulatim textum excutiamus.

Quod erat à principio. Huius dicti interpretatio petatur ex principio Euangelij Iohannis, vbi ſic ait Euangeliſta: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, &c. hoc eſt, Verbum non cœpit exiſtere, cum Deus initiū fecit creandi quicquid conditum eſt: ſed iam tum exiſtebat, ſeu potius ſubſiſtebat, vt ἦν ſit idem quod ὑφίσατο, id eſt, ſubſiſtebat. Hæc cōtra Cherintum & Ebionem faciunt, qui diuinam Chriſti naturam oppugnarunt, quorum inſaniam his breuibus verbis refutat Apoſtolus. Deinde, & quid, & quomodo erat verbum, exponit, videlicet quod erat Deus verus cum Patre. Erat (inquit) apud Deum (ergo diſtincta à patre eſt perſona) Et Deus erat Verbum, id eſt, Verbum erat Deus: ergo vnum cum patre in veritate diuinæ eſſentiæ. Obſeruanda eſt hic, in verbo, Erat, temporis ratio. Non dixit Euangeliſta nec hic nec in Euangelio ſuo, Fuit, ſed erat, quod indefinite, vt ait Ambroſius, tenditur, Significatur enim hoc verbo æterna filij à patre natiuitas. Hinc ergo confirmetur fides noſtra de Chriſto Domino, videlicet quod ſit ab omni æternitate ante creationem rerum, quod ſit verus Deus, quod ſit diſtincta perſona à patre, quod ſit eiuſdem diuinæ eſſentiæ cum patre & Spiritu ſancto: vide Ambroſium de fide ad Gratianum, 1. cap. 5.

Quod audiuimus. Hoc ad vocem patris, qui teſtimonium præbuit filio ſuo in monte Tabor hiſce verbis: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi cōplacitum eſt, Ipſum audite, referendum eſt. Hæc concio, quam Apoſtoli audiuerunt, conſtat duabus partibus, videlicet teſti-

teſtimonio Dei patris de filio, & mandato, quo obligatur mundus ad audiendum hunc filium. Teſtimonium ipſum quatuor illa habet, quæ pios de Chriſto Domino tenere oportet, in quorum fide, noſtra ſalus conſiſtit. PRIMVM enim teſtatur pater de diuinitate filij, cum Ieſum ſtantẽ cum Moſe & Elia, vocat filium non ſimpliciter, ſed dilectum. Nam hoc epitheto ſeparat illum à filijs adoptiuis, qui quidem dilecti ſunt, ſed in dilecto, ad Epheſ. 1. cum hic Ieſus ſit dilectus in ſe, & propter ſe, quia eiuſdem eſt ſubſtantiæ cum patre. DEINDE humanitas Chriſti conſpicitur ab ipſis diſcipulis. Nam aſtat Moſi & Eliæ, & cum illis loquitur verus & perfectus homo. TERTIO vnitas perſonæ pronomine, HIC, demonſtratur. Nam ſi duæ fuiſſent perſonæ, vt duæ ſunt naturæ, non dixiſſet hic in ſingulari numero, ſed hi. QVARTO cum additur: In quo mihi complacitum eſt, ſeu in quo vel per quem ſum placatus, officium Chriſti proponitur, quod eſt placare irã Dei & ſaluare. Hæc quatuor illuſtrari & declarari debent ex veteri & nouo Teſtamento, nam huc tota fere ſcriptura pertinet. Mandatum videlicet: ipſum audite, obligat omnes homines, vel ad obœdientiam, vel ad pœnam. Qui obœdiunt huic mandato, & fidem doctori Chriſto adhibent, ſaluantur: qui vero non obœdiunt, nouo reatui ſe aſtringunt, & maiora ſupplicia ſuſtinebunt, vt qui & hoc Dei mandatum & filium doctorem contemſerint.

Quod vidimus oculis noſtris.

Hoc ad miracula refero, quib. manifeſtauit gloriam ſuam, huc illud: Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Chriſtus enim cum miraculoſe ſanat leproſos, excitat mortuos &c. ſe conſpiciendum præbet. Primum enim diuinam ſuam potentiam confirmat. Nam cum facit quod nulla creatura imitari poſsit, oſtendit ſe creatorem eſſe, atq; adeo omnipotentem. Secundo, ſuam promtiſsimam voluntatem ad iuuandum omnes, qui ad ſe confugiunt declarat, nam apud ipſum nõ eſt perſonarum acceptio. Tertio, officium ſuum eſſe ſanare homines & ſaluare ſignificat, quod ſymbolo ſanationis corporum adumbratur. Quarto, obſignat ſuis miraculis certitudinem verbi ſui, vt illi credentes ſaluemur.

Quod ſpectauimus, & manus noſtræ contrectauerunt.

Hæc ad manifeſtationem Chriſti poſt ipſius glorioſam reſurrectionem pertinent: nam poſt reſurrectionem ſe viuum diſcipulis exhibuit, quem & manibus contrectauerunt in euidentius reſurrectionis argumentum. Hic & humanitas Chriſti vera, & vnio hypoſtatica duarum naturarum in vna perſona, ſignificatur. Quæ omnia eo pertinent, vt Apoſtolus ſua autoritate & teſtimonio Menandrum & Ebionem hæreticos compeſcat, qui tum temporis peruerſa doctrina Eccleſiam Dei perturbauerunt, negantes nunc diuinitatem Chriſti, nunc veritatem naturæ humanæ, nunc vnionem perſonalem.

De verbo vitæ.

Hoc proprium Euangelij obiectũ eſt, in quo primum perpendendum eſt, quod extra Chriſtum nulla ſit vita, ſed mors tantũ & damnatio. Deinde, quod in ſolo Chriſto vita & ſalus quærenda ſit, & ab eo ſolo petenda. Huc appellationes variæ filij Dei pertinent, quæ nobis exponunt, quomodo vita ſit in hoc λόγῳ. Inter multas hæ ſunt præcipuæ: Deus, λόγος, filius vnigenitus, qui eſt in ſinu patris, via, veritas, vita, lumen, ſapientia, virtus, Dei potentia, ſplendor, character, ſignaculum, Dominus, Rex, Paſtor, Epiſcopus, Sacerdos, omnium imperator, Sceptrũ rectitudinis, ſceptrum regni, qui eſt, qui erat & qui venturus eſt. Harum appellationũ rationẽ vide in oratione ſecunda Nazianzeni de filio. CÆTERVM cum hæc appellatio λόγος ſæpius tribuatur filio Dei in ſcriptura, eius appellationis rationẽ libet hic paucis exponere, neq; eſt vna tantũ huius appellationis ratio, ſed ex verbo Dei & ſanctorum patrũ ſcriptis, quintuplex colligi poteſt. PRIMA ratio appellationis ſumi poteſt ex primo capite Geneſis, vbi ſcribitur, quod ad verbum Dei, vel Deo dicente, factum ſit, quicquid Deus fieri voluit. Hoc Apoſtolus noſter in ſuo Euãgelio interpretari videtur, cum affirmat omnia per ipſum, ſcilicet λόγον, facta eſſe. Quare non dubium eſt, quin Iohannes cum ait: In principio erat λόγος, reſpiciat ad creationem, ſignificans filij Dei æternitatem, potentiã & virtutẽ, vt qui fuerit ante res creatas, & per quẽ Deus omnia cõdiderit: vnde & alius à patre, hoc eſt, diſtincta à patre perſona, demonſtratur. Hæc ratio eo pertinet, vt perpetuo nos admoneat, quod filius Dei ſit ille λόγος, per quem Deus omnia condiderit. SECVNDA appellationis ratio petitur ex Epiſtola ad Hebræos, vbi hic λόγος character vocatur ὑποστάσεως paternæ, hoc eſt, expreſſa imago perſonæ patris. Vt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

enim animi character eſt ſermo: ita filius Dei nobis animum patris exponit, iuxta illud: Deum nemo vidit vnquá, vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe nobis enarrauit. Huc & illud Domini dictum ad Philippum pertinet: Qui videt me Philippe, videt & patrem. TERTIA appellationis ratio ex promiſsionis verbo ſumitur, quia enim promiſsionis verbum erat de hoc filio (quod verbũ primum ab ipſo Deo primis noſtris parentibꝰ propoſitũ eſt, videlicet: Semen mulieris conteret caput ſerpentis: & inde ſępius alijs atq; alijs verborum formis repetitum, & per Prophetas inculcatũ eſt) dicitur filius Dei λόγος, vnde Apoſtolꝰ: In principio erat verbũ, ac ſi dicat, ille de quo locutus eſt Deus toties, de quo facta eſt promiſsio patribus, de quo Prophetæ vaticinati ſunt, erat in principio, antequá quicquam rerum conderetur. QVARTA ratio eorum eſt, qui dicunt filium Dei ideo λόγον dici, quia ipſe per ſuum ſpiritum locutus eſt ſanctis patribus ante aſſumtam humanam naturam, vnde ſæpius in Prophetis recurrit hæc ratio: Hæc dicit Dominus. Et Petrus affirmat, Chriſtum in ſpiritu prędicaſſe hominibus tempore Noë, quorum ſpiritus, hoc eſt, animæ, nunc ſunt in carcere. QVINTA ratio eſt eorum, qui dicunt Chriſtum λόγον dici duplici reſpectu, Primum reſpectu patris, à quo ab æterno perfectus Deus naſcitur, ſine vllo natiuitatis initio & fine. Huc aſcribam memorabile dictũ Naziázeni: θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. μέγα σοι τὸ μαθεῖν ὅτι γεγέννηται. hoc eſt, Dei generatio ſilentio honoretur, magnum eſt tibi didiciſſe quod genitus ſit. Et Iuſtinus: σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν. Hoc eſt, manifeſtum argumentum infidelitatis eſt de Deo dicere, quomodo? Philippus ſecutus patrum quorundam opinionem, rationem huius appellationis ſic explicat. Vt in hominibus potentia cognoſcens format imagines: ſic λόγος eſt æterni patris imago cogitatione genita ab æterno communicata ſubſtantia. Naziázenus autem ſic: λόγος dicitur, quod eam rationem habet cum patre, quam verbum cum mente, non ſolum propter natiuitatem perpeſsionis expertem, verumetiam propter coniunctionem & effigiationem. Deinde dicitur λόγος reſpectu noſtri, quia profert Euangelium è ſinu patris, & annunciat nobis.

Et vita manifeſtata eſt.

Hoc eſt, vita quæ eſt λόγος æternus, æterni patris, hominibus patefacta eſt per aſſumtionem humanæ naturæ, hoc eſt, vt Apoſtolus noſter in ſuo Euangelio interpretatur, λόγος caro factus eſt, & habitauit in nobis plenus gratia & virtute. Dicitur autem Chriſtus vita, cum quia ipſe ſit fons vitæ, tum quia ſpiritu ſuo & voce in homines vitam effundat, ita enim ipſe ait: Quemadmodum pater habet vitam in ſeipſo: ita & filio dedit vitam habere in ſeipſo. Neq; enim Chriſtus ideo tantum dicitur vita, quod propria virtute & intrinſeca ſolus viuat, ſed quia vitæ plenitudinem in ſe continens, omnia viuificat etſi non eodem modo. Nam aliter viuificat creaturas cæteras, aliter homines ad vitam æternam, de qua vita loquitur cum ait: Amen amen dico vobis, qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam. Huc & illud: Verba quæ ego loquor vobis ſpiritus & vita ſunt. Hic ſuum verbum vitam vocat Dominus ab effectu, quaſi viuificũ, cum ſpiritualiter percipitur. Naziázenus in oratione ſecunda de filio, vita (inquit) dicitur, quia lumẽ & totius rationalis natura σύστασις & exiſtẽdi virtus eſt. In ipſo enim viuimus, mouemur & ſumus. Secundum duplicem afflatus virtutem & ſpirationem illinc afflati omnes ſumus Spiritu ſancto, quotquot eius capaces ſumus.

Et vidimus & teſtamur & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifeſtata eſt vobis.

Hoc eſt, nos Apoſtoli & teſtes Chriſti annunciamus vobis Chriſtum, qui eſt vita æterna, verus Deus, qui erat apud patrem à principio. Hic Apoſtolus aperte diſtinguit inter perſonam patris & filij.

Quod inquam vidimus & audiuimus id annunciamus vobis.

Hæc Epanalepſis ad confirmationem pertinet, nam toties hoc inculcat, vt eius teſtimonio confirmati hæreticorum deliria magno animo contemnamus. Atq; hactenus de doctrina, iam exemplum Apoſtoli omnibus pijs verbi miniſtris proponatur, videlicet, vt nihil afferant, nihil doceant, niſi quod ipſis ex verbo Domini compertum eſt, non fingant noua dogmata, ſed verbo tradito à Prophetis, Chriſto & Apoſtolis ſint contenti. In obſcuris dictis mutuentur lucem ex clarioribus locis, & dum vnum locum tractare inſtituunt, inſpiciant totam doctrinam cœleſtem, & interpretatio ſit analoga fidei.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vt & vos habeatis ſocietatem nobiſcum.

Finis prædicati Euangelij indicatur, qui eſt ſocietas ſanctorũ, hoc eſt, Euangelium de Chriſto ideo prædicatur, vt cœtus aliquis hominum colligatur voce Euãgelij, qui ſanctificatus & ſegregatus à prophanis mundi cœtibus, Deo verum cultum præſtet. Hic nobis commendatur ſocietas illa ſancta, qua inter nos veluti vnum corpus efficimur. Huius ſanctæ ſocietatis & vnionis argumenta grauiſsima enumerat Paulus ad Epheſ. 4. cum ait: Obſecro igitur vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati eſtis, cũ omni humilitate & manſuetudine & patientia ſuſtinentes vos inuicem per dilectionem, ſtudẽtes ſeruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, vnum corpus & vnum ſpiritum, quemadmodũ vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma & vnꝰ Deus & pater omnium, qui ſuper omnia & per omnia & in omnibꝰ vobis. Hinc apparet quo ſpiritu ducãtur, qui vel leuibus de cauſis mouent certamina in Eccleſia, vel ſuis flagitijs ſocietatem Eccleſiæ perturbant, vel Epicureiſmo aut hypocriſi abrepti non afficiũtur calamitatibus Eccleſiæ, nec pro eius ædificatione & conſeruatione ſoliciti ſunt.

Et ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio eius Ieſu Chriſto.

Quam præclara illa ſit ſanctorum ſocietas oſtendit, inde enim initium habet, quod primum coniungamur Patri adoptionis gratia, & filio eius Ieſu Chriſto fidei vinculo. Si ergo gratia adoptionis cõiungimur cũ Patre, certe inter nos fratres ſumꝰ, quare fraterna affectione cõiunctos nos eſſe oportet. Si fide coniugimur cum Chriſto, vnum profecto corpus efficimur, quare par eſt, vt alter alterius commodis & incomodis afficiatur. Hæc enim ſυμπάθεια eſt membrorum inter ſe eiuſdẽ corporis. Porro qui hanc ſocietatẽ habet cum Patre & Filio, regitur & ſanctificatur à Spiritu ad vitam æternã, quare & cum illo coniungitur. Quem nõ mouet hæc admirãda ſocietas ad iuſte, pie, & modeſte viuendum? Habemus ergo hic definitionẽ veræ Eccleſiæ, quæ eſt ſocietas ſanctorũ, cum in Patre & in Filio virtute Spiritus ſancti, tũ inter ipſos ſanctos per eundẽ ſpiritũ, & mutua caritatis officia. Hinc videtur definitio Eccleſiæ, quæ in ſymbolo traditur, ſumta eſſe: Credo Eccleſiam ſanctam, τῶν ἁγίων κοινωνίαν, hoc eſt, ſanctorum ſocietatẽ. Quod autẽ in externa hac ſocietate Eccleſiæ ſint & viua & mortua mẽbra, declarant quę mox ſequuntur in Iohanne de impœnitẽtibus hypocritis, infirmis & vere pijs. Impœnitentes & hypocritæ mortua ſunt mẽbra Eccleſiæ, & in eius externo cœtu tanquã viua mẽbra deliteſcunt. Hæc ſciri oportet propter Anabaptiſtas, qui negant veram Eccleſiã eſſe, vbi vlli ſcelerati in externo Eccleſiæ cœtu feruntur. Verum vt ſagena Euãgelica capit bonos & malos piſces, & ager dominicꝰ habet & triticũ & zizania, Sic in externa Eccleſiæ ſocietate erunt ſancti & non ſancti, vel viua membra & mortua, at ſymbolum definitionem non ab accidente, ſed à veræ Eccleſiæ nota deſumſit.

Et hæc ſcribimus vobis, vt gaudium veſtrum ſit perfectum.

Veſtra cum Deo Patre, cum eius Filio & Spiritu ſancto atque inter vos ipſos ſocietas, eo pertinet, vt veſtrum gaudiũ ſit perfectum & plenum. Vt enim ſocietas hominis cũ Diabolo, & eius membris res triſtiſsima eſt, quam ſocietatem habẽt profecto omnes, qui delectantur peccato, & viuunt ſine pœnitentia: Ita ſocietas hominis cum Deo, quæ fit per adoptionis gratiã & fidẽ, à qua ipſius germani fructus ſeparari nõ poſſunt, retinetur enim tãtiſper donec manet fides & bona cõſcientia, res omniũ ſuauiſsima & optima, quare & perfectum gaudiũ ſemper habet adiunctum. Dicitur autẽ hoc ſanctorum, hoc eſt vere Chriſtianorum gaudium perfectum triplici reſpectu. Primũ, reſpectu obiecti, à quo percipitur. Omnis enim affectus ab aliquo obiecto tanquã ex cauſſa producitur. Cũ igitur obiecto reſpondet affectꝰ, tale profecto erit gaudiũ Chriſtianorum, quale eſt ipſius obiectum. Quare cum obiectũ gaudij Chriſtianorũ ſit perfectũ, videlicet Deus ipſe pater, & Filius & Spiritꝰ ſanctus, & cum hiſce tribus perſonis ſuauiſsima ſocietas, non immerito ipſorum gaudiũ dicitur ab Apoſtolo noſtro perfectum. Verum hoc gaudiũ conſideratur dupliciter, videlicet in ſtatu gratiæ & in ſtatu gloriæ, vtrobiq; quidem perfectum eſt. Nam in ſtatu gratiæ eſt perfectũ ſubſtãtia, vt ita dicam. At in ſtatu glorię erit perfectũ omnibus gradibus abſolutum. Iam autem cum affectus ſint primũ diuinitus cõditi in hominibus, & deinde in renatis creati per Spiritum ſanctum, vt ſint ſtimuli ad virtutẽ, par eſt vt gaudiũ hoc Chriſtianorũ, accẽſum in cordibus per Spiritum ſanctũ, ſit incitamẽtum ad omnis generis virtutes, & mutua pietatis officia Chriſtianorũ inter ſe. Quare non immerito Apoſtolus noſter proponit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hoc gaudium in initio, tanquam fundamentum ſequentis exhortationis ad pietatem & mutuam dilectionem. Secundo dicitur hoc gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu gaudij mūdani: quod eſt & fucatum & momentaneum, vt quod ſit de terra, non de cœlo, vt gaudium ſanctorum. Vt enim gaudium mundi ſæpe eſt initium maximarum calamitatum, cum in hac vita, tum in futura: ita ſanctorum gaudiū initium eſt pleniſsimę felicitatis, cum in hac vita tū in futura. Vnde Auguſtinus illud vanitatis, hoc vero veritatis nominat. Caueamus igitur, ne amore præſentis gaudij mundi amittamus perfectum illud æternum gaudium, quod commune piorum eſt. Tertio dicitur gaudium ſanctorum perfectum, reſpectu vſus in omnibus doloribus & ærumnis huius vitæ. Eſt enim vniuerſalis quædam conſolatio opponenda omnibus doloribus, pauoribus & ærumnis, quibus Eccleſia Chriſti in hac vita obiecta eſt. Hinc Dauid Pſal. 94. Secūdum multitudinem dolorum in corde meo conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Quotieſcunq; igitur affligimur quouis modo, opponamus hoc gaudium perfectum tanquam murum, ac ex fide & bona cōſcientia imploremus ipſum qui dixit: Petite & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum. Et qui dixit: Tecum ſum in tribulatione. Atq; cum Moſe dicamus: Reple nos mane miſericordia tua, & exultabimus & delectabimur omnibus diebus noſtris.

Et hæc eſt annunciatio quam audiuimus ab ipſo, & annunciamus vobis, quod Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ.

Abſoluta deſcriptione Chriſti, & expoſito fine prædicati Euangeli fundamentum proponit ſuæ exhortationis. Et ſumma ſententiæ hæc eſt: Finis prædicati Euangeli eſt, vt habeamus ſocietatē cum ſanctis. Sanctorum autem ſocietas eſt cum Deo, & Deus lux eſt. Proinde qui cum Deo ſocietatem habere volunt, in luce ambulare debent & nō in tenebris. Atq; hæc principalis propoſitio eſt huius Epiſtolæ. Deus hoc loco lux dicitur, cum quia ipſe lux eſt habitans lucem inacceſsibilem: tum quia autor & fons eſt lucis. Deinde cum de creaturis agitur, lux & tenebræ hoc modo opponūtur, vt per tenebras ignorātia & peccatum, & per lucem ſincera Dei noticia & ſanctitas vitæ intelligātur: Nazianzenus hoc ipſum teſtatur hiſce verbis: Lux eſt tanquā ſplendor animarum, quarum ratio & vita purgata eſt: ſi enim tenebræ ignorantia & peccatum, lux certe erit noticia & vita ſancta. Huc Chriſti verba petinent, Iohan. 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Item: Ambulate dum lucem habetis, vt tenebræ vos non apprehendant. Item: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis ſitis. Et Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Et Paulus ad Epheſ. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tāquam filij lucis ambulate, probantes quid ſit acceptum Domino. His cōſentit Eſaias cum inquit: Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini. Monemur igitur ne initamur noſtræ prudentiæ, ſed in lumine Domini ambulemus, modo cum ipſo ſocietatem habere velimus. Verbum Domini ſit lucerna pedibus noſtris, & lumen ſemitis noſtris. Non iam humanis traditionibus circumferamur, ſed verbo Domini dirigamur, illudq; vt perpetuā vitæ normam ſequamur. Nam qui hoc verbum ſequitur, Chriſtum ſequitur, qui ait: Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris. Petamus igitur ſemper, vt illuceſcat in nobis per Spiritus ſancti gratiam lux & veritas, vt vileſcant apud nos tenebræ Diaboli, qui ſunt ign orantia Dei & peccata.

Si dixerimus quod ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem.

Ratio propoſitionis & prolepſis ſimul, vt enim à repugnantibus, probat in lumine ambulandum eſſe ijs, qui ſocietatem cum Deo cupiunt habere (fieri enim non poteſt, vt ſimul quis & in luce ambulet, & in tenebris) ita anticipat illorū obiectionem, qui viuunt ſine pœnitentia, & nihilominus gloriantur de ſocietate cū Deo, iactant Euangeliū, in ore habent beneficia Chriſti, ſe Chriſti membra clamitant, ſed vani ſunt. Quantumuis enim quis gloriatur de Chriſto, cum eo tamē ſocietatem nullam habet, donec ſuis indulget cupiditatibus, & ſecūdum carnem ambulat, iuxta illud Pauli: Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini, at ſi ſpiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis. Quicunq; enim ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Hic proinde locus docet, cōfutat, & monet. Docet, cum ſocietate Dei non poſſe ſtare impuram vitam, quæ ſine pœnitentia tranſigitur: Nam cum Deus ſit lux, tenebras, hoc eſt, impietatē ferre nequit. Huc illud Syrac. cap. 15. Omne nefas odit Dominus, nec probatur ijs qui eum timēt. Plato ad demōſtrandam hanc coniunctionem, cōmunionemq; naturę atq; ingenij Dei & hominis,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

allegat illud celebre prouerbium veterum: Simile ſimili amicum. Ex quo oſtendit impios improboſq; homines, propter diſsimilitudinem naturę & ingenij, nihil facere quod Deo gratum eſſe poſsit: ſed eorũ munera etiã magnificentiſsima ab eo vt abominanda repudiari. Hoc & Paulus docet cum ait: Contaminatis & infidelibus nihil mundum eſt, ſed cõtaminata eſt eorum & mens & conſcientia, Deum profitentur ſe nouiſſe, ſed operibus negant, cum ſint abominabiles & contumaces, & ad bonum opus omne reprobi. Confutat Libertinos veteres & nouos, qui de Chriſtiana libertate vane gloriãtur, ac ſi omnium legum repagula ſoluta eſſent, quorum furorem & hic Iohannes confutat, & Chriſtus, cum ait: Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Monet de obœdientiæ præſtandæ à regeneratis neceſsitate: nam qui male agit, in tenebras priores relabitur, gratia excidit, & à ſocietate ſanctorum excluditur.

Quod ſi in luce ambulamus, ſicut ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus cum illo mutuam.

Antitheſis ſiue argumentum à contrarijs. Vt enim nulla eſt lucis cum tenebris coniunctio: ita luci cum luce optime conuenit. Quicunque igitur tenebras ignorantię, & peccati amant, ijſq; inuoluuntur, extra lucem ſunt. Nam Deus lux eſt. Et contra quorũ mẽtes luce cœleſtis verbi irradiantur, & corda fide purificantur, atq; actiones cum vtriſq; conſentiunt, extra omne dubium in luce ſunt, atq; adeo cũ Deo, qui lux eſt, ſocietatem habent. SIMILIS exhortatio Pauli eſt, 2. Corinth. 6. vbi ita ait: Ne impari iugo copulemini cum infidelibus, quod enim conſortiũ iuſticię cum iniuſticia, & quæ communio luci cum tenebris? quæ concordia Chriſto cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? & quæ conſenſio templi Dei cum ſimulacris? nam vos templum Dei eſtis viuentis. Senſus propoſitionis Paulinę hic eſt: Quandoquidẽ pij & impij diuerſæ ſint cõditionis, nõ debent in eodem opere mutuã præſtare operam. Cum igitur pij ſunt iuſticiæ participes, ſunt cõſortes lucis cœleſtis, ſunt Chriſti membra, ſunt hæredes bonorum cœleſtium, ſunt templũ Dei viuentis, nõ debent profecto impiorũ opera ſectari, qui iniuſticiæ ſtudent, qui in tenebris ambulant, qui Belial, hoc eſt, Diabolo adhærent, quibus regnũ tenebrarum ob ſua ſcelera debetur, qui ſimulachra colũt, & omnis generis Idolatriæ & ſuperſtitionis ſunt amantes. Hæc cum ex diametro pugnant cum luce Dei, & cum ſocietate ſanctorum inter ſe, fugienda ſunt omnibus ijs, qui de Chriſto haud mendaciter gloriari volunt. Porrò quia iam aliquoties dictum eſt Chriſtianos habere inter ſe ſocietatem, quæ ſane ſocietas fundata eſt in ſocietate noſtri cum Deo, tenendum eſt, quod hæc ſocietas ſeu communio tria complectatur: videlicet arctiſsimam coniunctionem, benigniſsimã communicationẽ, & ampliſsimam rerum cõmunium poſſeſsionem. ARCTISSIMA hæc cõiunctio duplex eſt, Prior, cũ patre & filio, Poſterior, quæ à priori pendet, ſanctorũ inter ſe. De priori ſupra dictum eſt, videlicet quod cõiungamur cum patre per adoptionis gratiã, cum filio per fidem, quam operatur in nobis ſpiritus ſanctificator. Poſterior, quæ eſt ſanctorum inter ſe coniũctio, explicatur pulcerrime ab Apoſtolo Paulo ad Epheſ. 4. vbi definitur Eccleſia eſſe concio eorum hominum, qui in CHRISTO Domino renati, & de carne & oſsibus eius facti, Domino ipſi capiti ſuo ſic adhærent, & inuicem ita ſunt coniũcti, coaptati & coagmentati, pro cuiuſque fidei menſura, pro donorum Spiritus ſancti varietate, pro vocationũ coaptione, & veluti cõnexione, vt vnum corpus cõſtituant, vt eodem omnes ſpiritu viuant & agantur, vt ſinguli ſuum proprium munus habeãt & donũ, quo commoda & incrementa vniuerſi corporis pro ſe quiſque efficiat & promoueat. Breuiter, hæc cõiunctio ſanctorum inter ſe, conſtat ſpiritu Chriſti, conſenſu doctrinæ, profeſsione, ſimilitudine cultus & mutua dilectione. SECVNDVM quod dixi ſpectandum eſſe in ſanctorũ ſocietate ſeu cõmunione, eſt benigniſsima cõmunicatio, quæ pendet ab arctiſsima coniunctione & eã conſequitur. Nã vt Deus liberaliſsime effundit ſuũ ſpiritũ in ſanctos, & multa ſpiritualia & corporalia dona illis cõfert: ita veri Chriſtiani mutua ſibi inuicẽ ex dilectione officia præſtant. Nullum in hoc corpore membrum eſſe poteſt ocioſum, vt non aliquid commodi corpori afferat, cum animata ſint omnia & viuant ſpiritu Chriſti, & in hoc ipſum varia ſecundum datam gratiam dona ſpiritus habeant. Viget ergo inter hæc membra CHRISTI admiranda charitas & in omnibus συμπάθεια, conſenſio & eadem affectio, vnde fit vt alij aliorum onera leuent, vt mutuis erratis condonent, vt conſilio & opera ſe inuicem iuuent. TERTIVM quod eſt ſpectandum in ſanctorum ſocietate, eſt ampliſsima rerum communium poſſeſsio quæ ſane poſſeſsio duplex eſt, vna durat in hac vita, altera in omnem manſura eſt æternitatem. Poſſeſsio rerum communium ſanctorum in hac vita, in primis quidem earum rerum eſt, quæ ad nouam vitam in Chriſto peragendam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dam per ſe pertinent. Deinde etiã earum rerum, quæ huic nouæ vitæ in hoc ſeculo ſubſeruiunt. Sic adeo fit, vt vbicunq; datur oportunitas pariter cõgregentur, & certis temporibus cõuentus habeant, in quibus varia dona ſpiritus, ad communẽ omniũ ſalutem & inſtaurationem nouæ vitę inter ſe communicent, cum per doctrinã, exhortationem, admonitionem, correctionem, tum etiã per preces & laudes Dei, & ſacramẽtorum adminiſtrationem & participationem. Poſſeſsio bonorum cõmunium Eccleſiæ in futura vita, quam ideo obtinere dicitur Eccleſia, quia eius arrabonem percepit: ita enim paulus loquitur ad Ephe. 1. Obſignati eſtis Spiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ. Eſt autem arrabo pacti ſymbolum ſeu pignus datum in certitudinem rei promiſſæ. Ergo cũ dicitur Spiritus ſanctus arrabo hæreditatis, ſignificatur quod ſit veluti pignꝰ quoddã datum in certitudinem promiſſæ hæreditatis. Etſi autem hæc poſſeſsio reuera eſt incomprehẽſibilis & inæſtimabilis, ita enim Paulus ait: Quæ oculus nõ vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis deſcendit, quæ parauit Deus ijs qui ipſum diligunt: Tamẽ Spiritus ſanctꝰ in Pſalm. 16. guſtum quendam præbet eorum bonorum, quæ ſanctis in futuro ſeculo propoſita ſunt. Notas (inquit) mihi feciſti vias vitæ adimplens lætitia vultum tuum, delectationes in dextra tua in perpetuum. Hic tria coniungit Spiritus ſanctus, videlicet æternam vitam, lætiſsimã fruitionem præſentiæ Dei, & delectationẽ in dextera maieſtatis Dei perpetuam. Quanta autem hæc ſint, ne quidem cogitare poſſumus. Atq; ita videmus in hac ſancta ſocietate ſiue cõiunctione, illa tria cõcurrere, quæ in omni ſocietate in genere ſpectantur, videlicet, perſonarum coniunctionem, mutuam officiorum laborumq; operam, & commodorum iuſtam participationem. Hæc ideo de ſocietate ſanctorum adieci, vt & definitio Eccleſię, quę in ſymbolo traditur, à rudioribus intelligatur, & nos excitemur ad amandam & fouendam hanc ſocietatem, cui tot bona & commoda ſunt propoſita in hac vita & in futura, præſertim cum extra hanc ſocietatẽ nihil eſt præter tenebras & damnationem. Hic obiter monendum duxi, quod vocabulum κοινωνία accipitur pro parte ſignificationis, videlicet pro termino relationis, vt in illo Pauli: Poculũ benedictionis cui benedicimus, nonne κοινωνία ſanguinis Chriſti eſt? hoc eſt, participatio qua vtentes fiunt eiuſdem ſanguinis Domini participes, atque adeo inter ſeſe coniunguntur.

Et ſanguis Ieſu Chriſti filij eius purgat nos ab omni peccato.

Quo hæc pertineant, facile intelligunt, qui ſentiũt ſuas tenebras & mala quibꝰ inuoluuntur. Nam cum omnes ſentiũt ſua peccata, etiã ſanctiſsimi, quæ per tenebras ſignificantur, oportune oſtẽdit Apoſtolus, quo vinculo coaleſcat ſanctorũ cõmunio, videlicet quod in Chriſto ſimus qui nos ſuo ſanguine Gratis purgatos etiã ſanctificauit. Ex quo fit, vt in Chriſtũ credẽtes, ſint in conſpectu Dei emerſi è tenebris, hoc eſt, puri à peccatis, idq; partim imputatione, partim inchoatione nouæ & beatæ vitæ. Donec igitur credentes retinent fidẽ & bonã cõſcientiã, tenebrarũ quas non patitur illa ſancta ſocietas, expertes ſunt, etiamſi multa incidũt in vita errata, quæ ſancti mox corrigunt. Porro, quia hoc dictũ Apoſtoli continet ſumam illam ſapientiam, quæ apud ſolã Dei Eccleſiam depoſita eſt, de qua Paulus loquitur, cum ait: Non iudicaui me ſcire quicquã inter vos, niſi Ieſum Chriſtum & hunc crucifixum, Iudico operæ precium me facturum, ſi, priuſquã verba Apoſtoli accedã, paucis explicauero ſummam doctrinę Eccleſię, de obœdientia filij Dei, qui factus eſt (vt ait Paulus) obœdiens vſq; ad mortem, mortem autem crucis. Paulus ad Rom. 5. pulcherrimam collationem inſtituit inter Adam & Chriſtum, inter inobœdientiam Adę & obœdientiã Chriſti. Quemadmodum (inquit) per inobœdientiã vnius hominis, ſcilicet Adami, peccatores cõſtituti ſunt multi: Sic etiam per obœdientiã vnius, ſcilicet Chriſti, iuſti cõſtituentur multi. Hoc eſt, quemadmodũ vnius Adami peccato, totus mũdus eſt reus factus: ita vnius Chriſti obœdientia, multi cõſtituẽtur iuſti, hoc eſt omnes qui in ipſum crediderint. HIC cogitanda ſunt, iuſticia & miſericordia Dei, atq; adeo amor filij, qui noſtram cauſſam in ſe recepit, vt iuſto Dei iudicio non damnaremur. Valde ſiquidem congruebat iuſticiæ Dei, vt ſicut vnꝰ in genere humano accerſiuit alijs calamitatem per ſuam inobœdientiã: ita vnus in genere humano per ſuam obœdientiam ſatisfaceret iuſticiæ Dei, & lueret peccata aliorum. Verũ quia infinitum bonum erat offenſum & peccatum fuit infinitũ malũ, ex mera miſericordia Deus dedit Filiũ, & amor in filio fecit, vt ſe humiliaret, & aſſumeret naturã humanam in ſe, & fieret patri obœdiens, & ſua obœdiẽtia quæ eſt infiniti precij, placaret iram Patris. In hac igitur filij obœdiẽtia, conſpicitur iuſticia & miſericordia Dei, quæ ipſius ſapientiã & omnipotentiã etiam commendãt. Deus condidit hominẽ ad ſuam imaginem, hoc eſt, ad felicitatẽ, hac imagine amiſſa per peccatũ quid reliquũ fuit, niſi vt homo miſer æternũ

peri-

periret? ſapientia igitur ſua inuenit Deus conſiliũ & modũ quo lapſum hominẽ erigeret, & imaginem ſuam in ipſo repararet, & ſimul omnipotentiã ſuã aduerſus Satanę regnum vindicaret, qui Satanas captiuum tenebat hominem. Si miſericordia motus ſua potentia erexiſſet hominẽ ſine ſatisfactione, actum fuiſſet de ipſius iuſticia, quæ non ſinet peccatũ inultum. Proinde vt fieret compenſatio, & iuſta ſatisfactio, filium dedit DEVS, vt fieret peccatum pro nobis, hoc eſt, & reus & luens peccati pœnas noſtro nomine. STANT igitur firmiſsime & immote ſimul in ſummis gradibus ſapientia, iuſticia, miſericordia & omnipotentia Dei, adeo vt nihil ſit de vlla earum imminutum. Atque ita veluti τετράγωνος eſt noſtra ſalus, vt euerti nullo modo poſsit. Cæterum quia duplex eſt filij Dei inhumana natura aſſumta, obœdientia, videlicet obœdientia crucis, & obœdientia legis, de vtraque ordine dicam: vt appareat quid quæque earum nobis conferat, & quid efficiat in redemtionis noſtræ myſterio. Obœdientia itaque crucis, hoc eſt, tota CHRISTI paſsio, eſt ſacrificium propitiatorium, in quo æternus filius homo factus ſeipſum per æternum ſpiritũ obtulit patri æterno, vt iſta ſua obœdientia atq; victima, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipſum crediderunt, credunt, & credituri ſunt, per ipſum ſanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. Ego pro ijs ſanctifico meipſum, vt & ipſi ſint ſanctificati in æternum. Hæc definitio collecta eſt ex Epiſtola ad Hebræos, quam ſi retexueris, habes ſacerdotem offerẽtem, videlicet Deum & hominem IESVM CHRITVM, habes rem oblatam, nempe illum ipſum filium Dei, ipſe enim ſemetipſum obtulit in hoſtiam pro nobis. Habes modum oblationis, videlicet quod obtulerit ſe per æternũ ſpiritum, quo ſignificatur vis huius ſacrificij, videlicet quod ſit infinita. Habes pactum reſpectu hominum, videlicet fidem. eſt enim hoc ſacrificium ſolis credentibus ſalutare. Habes finem & ſcopum, videlicet vt credentes habeant vitam ęternã merito huius ſacrificij. Hæc obœdientia Chriſti in cruce, hoc eſt, ſacrificium expiatoriũ peccatorum, applicatur hominibus, verbo, fide, & ſacramento. VERBO enim in quo eſt efficax Spiritus ſanctus, quaſi manu Dei offertur: fide veluti manu hominis accipitur. Sacramẽto tanquam ſigillo Dei obſignatur, vſuſq; eius veluti in tabula pingitur. Effectus ergo ſeu fructus proprius paſsionis Domini, hoc eſt, obœdiẽtiæ eius ſub cruce, eſt remiſsio ſeu expiatio peccatorum. Dedit enim ſeipſum pro peccatis noſtris. Cæterum, quia non ſatis eſt remiſſum ſeu expiatum eſſe peccatũ, niſi cõferatur iuſticia: ideo obœdiẽtia legis in Chriſto requiritur, vt nobis imputetur, quo appareamus plene iuſti in conſpectu Dei. Nam vt ad plenam rationem iuſticiæ legis requiritur, vt abſtineamus à malo & faciamus bonum: ita ad plenam rationẽ iuſticiæ Euãgelij requiritur & peccatorũ expiatio, & iuſticiæ Chriſti, quæ eſt obœdientia erga legẽ, imputatio. Hæc obœdientia legis in Chriſto eſt perfectio, ſeu impletio legis, qua Chriſtus pleniſsime ſatisfecit legi perfectiſsime diligendo Deũ ac proximũ. Hæc ipſa Chriſti obœdiẽtia imputatur credentibus, qua & iuſti reputantur corã Deo, ita enim ait Paulus: Quemadmodũ vnius hominis inobœdientia peccatores conſtituti ſunt multi: ſic etiam per obœdientiã vnius, ſcilicet Chriſti iuſti conſtituẽtur multi. Atq; hoc eſt, quod idem Apoſtolus in 10. ad Romanos docet, cum inquit. Chriſtus eſt finis legis in iuſticiam omni credenti. Hoc eſt, finis legis eſt, eos iuſtificare, qui eam obſeruãt, quo iuſtificati vitam ingrediantur. Verum quo minus hoc aſſequitur lex, non impedit vlla legis impotentia, ſed noſtræ carnis vicioſitas, cui ita demum medetur Chriſtus, vt eius iuſticia, id eſt, obœdientia legis gratis nobis imputata, finem legis, hoc eſt, iuſticiam cõſequamur: qui Chriſtus quoniam pro nobis legẽ impleuit, factus eſt nobis iuſticia. Tãetſi autẽ ſæpe remiſsio peccatorum definitur iuſticia noſtra, ſimiliter & obœdiẽtia Chriſti, qua ſatisfactum eſt legi, dicitur iuſticia noſtra: Tamẽ proprijſsime & diſtincte loquẽdo, vt obœdientia crucis eſt expiatio peccati, ita obœdiẽtia legis in Chriſto nobis imputata, eſt noſtra iuſticia. ſemper enim coniuncta ſunt hæc duo Chriſti beneficia, videlicet remiſsio peccati ſeu abſolutio à peccato, & collatio iuſticiæ Chriſti. Quare recte definitur iuſtificatio eſſe abſolutio credẽtis perſonę à peccato & imputatio iuſticię Chriſti, cũ qua cõiuncta eſt acceptatio ad vitam æternam. Sed quid dicemus ad dictum Pauli Rom. 4. Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtri? an non hic videtur Apoſtolus tribuere reſurrectioni CHRISTI iuſticiam? dicit enim illum mortuum pro peccatis, ſed excitatum in iuſticiam. Dictum Pauli recte explicatum conformat noſtram ſententiam. PRIMVM membrum nihil habet obſcuri: dicit enim Chriſtus eſt mortuus pro noſtris peccatis, hoc plane eſt, quod nos dicimus: Obœdientia Chriſti in cruce, eſt expiatio peccati noſtri. SECVNDVM membrum: Reſurrexit propter iuſtificationem noſtri, hoc eſt, vt & ipſe oſtenderet ſe iuſtum eſſe, & nobis ſuam iuſticiam imputaret, ideo dicit apud Iohannem: Spiritus ſanctus arguet mundum de peccato,

quia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quia vado ad Patrem,ſcilicet per meam reſurrectionem. HVC etiam illud Dauidis pertinet:Non dabis ſanctum tuũ videre corruptionem, id eſt,quia ſanctus eſt,non manebit in ſepulchro corrũpendus.Hæc ſanctitas,fuit innocentia,quæ in perfectione legis poſita eſt. Tribuitur igitur iuſticia reſurrectioni Chriſti,quia ea eſt firmiſsima demonſtratio, quod Chriſtus legẽ perfectiſsime impleuit,in iuſticiã omni credẽti.Hæc volebã pręfari in hunc locum Iohãnis,vt cognita doctrina de obœdiẽtia Chriſti in genere, facilius pulcherrima & aurea ſententia Iohannis intelligatur. VT autẽ planior ſit ſententia huius dicti Iohannis,retexamus illud in ſuas partes,atque eas ordine explicemus. Sunt itaq; hic partes ſex. PRIMVM enim ſit mentio ſanguinis. SECVNDO perſonæ effundentis ſanguinem. TERTIO purgationis. QVARTO eorum, quorum ſit purgatio. QVINTO maculæ à qua ſit purgatio. SEXTO efficacia purgationis, videlicet quod ab omni peccati macula purget.

DE PRIMA PARTE.

Etſi autem ſolius ſanguinis mentio ſit,quo ſynedochicôs intelligẽda eſt paſsio & mors Chriſti,atq; adeo victima tota, quã Chriſtus peregit pro peccatorib⁹ in ara crucis: Tamẽ ſingulariter ſanguinis meminit,vt cogitemus & inter ſeſe cõferamus plura, quæ videbũtur ad illuſtrationẽ huius miniſterij pertinere. Nam rerũ,quæ inter ſeſe quandã analogiã habẽt,vt typorum & veritatis collatio,non ſolũ rei intelligentiæ confert, verum etiam fidem noſtrã confirmat,dum videmus ad eundem ſcopũ collimaſſe Patres veteris teſtamẽti nobiſcum.Hic proinde quatuor ordine perpendãtur & conferãtur, videlicet reat⁹ peccati,pœna,typus & λύτρον:Hæc enim ideo per ſanguinẽ in ſcriptura ſignificantur, vt inter ſeſe collata illuſtrent redemptionis noſtræ myſterium. PRIMVM itaque reatus pecati ſignificatur per ſanguinem,vt in Pſal.51. Libera me de ſanguinibus, hoc eſt, à reatu cædis. Rationẽ cur ſanguinis appellatio tribuatur reatui,explicat Auguſtin⁹ cum ait: Vt lingua locutio dicitur,quę ſit per linguã:ſic dicitur & ſanguis iniquitas ſeu reat⁹,quia ſit per ſanguinẽ.Deinde ſanguis admonet de pœna peccati,quia ſanguinis effuſionẽ mors comitatur,quæ eſt peccati pœna,iuxta commitationis verbũ: quocunq; die comederis de arbore iſta,morte morieris.Et apud Matth.Sãguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, id eſt,vltio ſeu pœna.Nã quia anima,id eſt, vita animalis eſt in ſanguine, ideo & pœna ſanguinis ſymbolo ſignificatur,& mors ſanguinis effuſione, vt in illo: Quicunq; effuderit humanũ ſanguinẽ,ſanguis eius effundetur per hominẽ. Sanguis typic⁹ fuit ſanguis hoſtiarũ, quæ offerebantur ſecundum legẽ Moſis,ſtãte republica Moſaica. Hoc ſanguine cũ reatus ipſe indicabatur, tũ adumbrabatur λύτρον,hoc eſt, effuſio ſanguinis Chriſti iñocentis in precium redemptionis.Abel mactãs de grege ſuo victimã, nõ hæſit in pecuini ſanguinis cogitatione:ſed altius conſcendit mente. Cogitauit enim de lapſu ſuorũ parẽtum & proprio peccato,cogitauit ſe reum eſſe mortis,propter peccatũ, cogitauit innocentis ouiculæ ſanguine & morte adumbrari innocentis CHRISTI ſanguinem & mortem, quo vere expiatur peccatũ,iuxta promiſsionis verbum:Semen mulieris cõteret caput ſerpentis. His cogitationibus,vt peccati agnitio & odiũ extiterũt in Abele:ita eius fides in promiſſum ſemen creuit,qua fide iuſtificatus eſt, & iuſtificatus Deo gloriã dedit, cui placuit hoc admirãdo cõſilio,lapſum genus humanũ erigere.Recte igitur intellexit Abel pecunio ſanguine non deleri peccatum,ſed tantũ adumbrari typo veram expiationem,quæ ſuo tempore fieret per ſanguinẽ Chriſti. Verũ Cain oblitus promiſsionis, in facto externo hęſit ſine fide,& putabat ſe iſto ſuo opere mereri peccati deletionẽ.Hunc igitur vt hypocritæ omniũ temporum imitãtur:ita patres ſancti,atq; adeo omnes pij omnibus temporibus,Abel ſibi proponunt imitandum:cui Deus ipſe teſtimoniũ perhibuit pietatis & iuſticiæ,cũ cœlit⁹ igne emiſſo accenderet eius victimam.In lege Moſis præceptũ fuit, vt ſanguine teſtamẽti aſpergeretur populus,ara,& liber.POPVLVS quidem aſpergebatur ſanguine, vt ſignificaretur,tum demum purgari conſcientias hominũ à mortuis operibus (vt loquitur Epiſtola ad Hebræos)quando in Chriſtum credunt, cuius ſolius ſanguis eſt expiatio peccati. Vt enim nulla fiebat remiſsio in veteri teſtamẽto,ſine effuſione ſanguinis: ita plane nullũ peccatum vnquam deletũ eſt,ſine victima ſanguinis Ieſu Chriſti cuius nõ ſolũ participes ſunt,qui fuerunt & ſunt poſt peractam hoſtiam Chriſti in cruce: Verum etiam omnes patres,qui in promiſſum Chriſtum crediderũt,ſicuti ſupra dictum eſt de Abele. De hac virtute ſanguinis Chriſti extendentis ſe ad omnia tẽpora loquitur Apoſtolus in Apocalypſi cum ait, Agnus occiſus eſt ab origine mundi. Sanguis quo tingebatur ara, habuit etiã ſuã myſticam ſignificationem.Nam docebat orationem hominis nihil valere, niſi in peccãte peccatum ſanguine Chriſti expiatum ſit,& omnem precationem, propter ſanguinẽ ſacrę

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

aræ,hoc eſt,Ieſu Chriſti,gratam eſſe Deo. Hunc typum explicat Paulus,cum inquit: Volo viros precari in omni loco tollentes puras manus.Puritate manuũ ſignificatur puritas cõſciẽtiarum,quæ fit per ſanguinẽ Chriſti.Eſaias reiectas fuiſſe preces populi ſui teſtatur,ob manus ſanguine contaminatas:ita enim ait cap.1.Cum multiplicaueritis orationem,non exaudiã, manus enim veſtrę ſanguine plenæ ſunt,hoc eſt,rei eſtis multorũ peccatorũ,quę merentur mortem. Sanguis ergo quo ara erat tincta, ſignificat tum demum preces noſtras valere,quando purgata ſunt corda ſanguine Chriſti.Liber ideo aſpergebatur ſanguine,vt ſciamus doctrinã Moſis habuiſſe ſcopum Chriſti ſanguinẽ,& vt nos in ſola doctrina,quæ hunc ſanguinẽ prædicat acquieſcamus,atq; vt ſciamus lectionẽ ſacrorũ librorũ eſſe nobis ſalutarẽ,quando cõſcientiæ noſtræ ſanguine Chriſti aſperguntur.Quod autem Noæ mãdatum ſit, vt nõ veſceretur ſanguine, & poſtea per Moſen idem filijs Iſraël ſit præceptum, pædagogicum fuit,vtpote ſymbolum nouæ vitæ poſt conuerſionem tranſigẽdæ. Ita enim Auguſtinus ait: Eiecto ſanguine iubentur manducare,ne vita priſtina quaſi ſuffocata,in conſcientia teneatur,ſed habeat tanquam effuſionem per confeſſionẽ. Alius quidem ſic: Abſtinentia pecuini ſanguinis voluit Dominus homines ad mãſuetudinem aſſuefacere.

IAM ad λύτρον,hoc eſt,ad immaculati agni Ieſu Chriſti ſanguinẽ, veniam⁹.Hic Ieſu Chriſti ſanguis opponitur triplici ſanguini,videlicet,reatui,pœnæ,& figuræ,quæ tria per ſanguinem ſignificari ſupra docuimus.Cum reatui ſanguis Chriſti opponitur,eſt recõciliatio & iuſtificatio.Rom.3.Iuſtificamur gratis ipſius gratia per redemtionẽ,quę eſt in Chriſto Ieſu, quẽ propoſuit Deus propiciatorem per fidẽ in ipſius ſanguine. Ad Epheſ.2. Nunc autẽ in Chriſto Ieſu,qui olim eratis ꝓcul,prope facti eſtis in ſanguine Chriſti.Apocal.1.Lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine agni,id eſt,liberati ſunt & abſoluti à reatu peccatorum ſuorum per ſanguinem agni. His teſtimonijs oſtenditur, quod Chriſti ſanguis tanquã iuſtificatio & reconciliatio opponatur reatui,qui per ſanguinẽ ſignificatur. Cum pœnę opponitur ſanguis Chriſti,dicitur ſatisfactio. Ad Epheſ.1. In quo habemus redemtionẽ per ſanguinem ipſius.Ad Rom.5.Iuſtificati igitur in ſanguine ipſius, ſeruabimur per ipſum ab ira,id eſt,à pœna. Hæc teſtimonia oſtẽdunt pœnam peccati tolli merito ſanguinis Chriſti. Cũ figuræ opponitur ſanguis Chriſti,veritas eſt,ſeu completio omniũ figurarum veteris teſtamenti. Ad Hebr.9.Per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſancta,æternam redemtionem nactus.Ibidem:Si ſanguis taurorum & hircorũ & cinis vaccæ,aſperſa ſuper inquinatos,ſanctificat ad carnis munditiẽ,quãto magis ſanguis Chriſti,qui per ſpiritum ęternũ ſe ipſum obtulit immaculatum Deo,purgabit cõſcientiam noſtram à mortuis operibus. Hæc dicta oſtendunt,quod Chriſtus compleuit per ſuum ſanguinem,quod ſacrificia vetera tantum adumbrauerunt. Porrò de plena redemtione per Chriſti ſanguinem parta,teſtantur hæc dicta Col.1. Pater nos tranſtulit in regnum filij dilecti,in quo habemus redemtionem,per ſanguinem eius remiſsionem peccatorum. Ibidem: Complacuit patri,vt omnis plenitudo in eo habitet, & per eum reconciliaret omnia ſibi, pacificatis per ſanguinem cruoris eius,tum quæ in terra,tum quæ in cœlis ſunt.2.Cor.5. Deus erat in Chriſto mundum ſibi reconcilians, non imputans ijs peccata eorum. Acto.20. Paſcite Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit proprio ſanguine. Hæc dicta in genere docent, quod pleniſsime redemtio & ſalus nobis per ſanguinem Chriſti cõtingat. Huc pauca ex patrum dictis adijciamus.Bernhardus: De remiſsione peccatorum validiſsimum habeo argumentum dominicam paſſionem,vox ſiquidem ſanguinis eius inualuit multo plus, quam vox ſanguinis Abel,clamans in cordibus electorũ remiſsionẽ peccatorum. Idem: Non dubiũ quin potentior & efficacior ſit mors Chriſti in bonum quam peccata noſtra in malum. Auguſtinus: Quid tam congruenter ab hominibus ſumeretur, quod pro ijs offerretur, quam caro humana? & quid tam aptum huic immolationi,quam caro mortalis?quid tam mundum pro mundanis vicijs, quam caro nata in vtero virginali? & quid tam gratũ offerri & ſuſcipi poſsit, quam caro ſacrificij noſtri,corpus ſacerdotis noſtri? Idem: Chriſtus liber à mortis debito, & ſolus abſq; peccato, pro peccatoribus & debitoribus mortuus eſt. Sanguis enim Chriſti redemtio totius mundi. Idem: Singulari & ſolo vero ſacrificio pro nobis Chriſti ſanguis effuſus eſt. Idem: Magnam ſecuritatem dedit Deus, merito paſcha celebramus, vbi fuſus eſt ſanguis Domini, quo purgemur ab omni delicto, ſimus ſecuri, cautionem contra nos Diabolus ſeruitutis tenebat, ſed ſanguine Chriſti deleta eſt. Ambroſius: Sanguis Chriſti purpura eſt, qui inficit ſanctorum animos, non ſolum colore reſplendens, ſed etiam poteſtate,qua reges facit & meliores reges,quibus regnum donet æternum.

DE SECVNDA PARTE.

Secundo loco in dicto Iohannis mentio fit perſonæ effundentis ſanguinẽ videlicet Ieſu

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſti filij Dei, qui Sacerdos à Deo cõſtitutus,hoc eſt, Mediator inter Deum & homines, tradidit ſeipſum pro nobis oblationem & hoſtiam in odoré ſuauitatis. Hic ſacerdos,quia filius Dei dicitur, vere Deus eſt. Non enim adoptione filius eſt,ſicut nos. quia Ieſus, filius Mariæ eſt,verus homo eſt. & quia Chriſtus eſt,& nõ Chriſti,vna profecto perſona eſt,non duæ,vt ſunt duæ naturæ. Quod auté oportuerit hunc ſacerdoté talem eſſe,hoc eſt, verum Deum & verum hominem,atq; vnam perſonam,hic explicandum eſt. Vt & mens de hoc myſterio plenius erudiatur,& fides habeat,quo ſe ſuſtétet aduerſus inſultus Diaboli & omnis generis tentationes. Quod igitur noſtrum Sacerdoté oportuerit eſſe verũ Deum,ex ſequentibus rationibus concluditur. PRIMA. Peccati infinita malitia eſt & infinitus reatus. Infinitum enim & ſummũ bonum offendit,atq; eius gloriam obſcurat. Hoc proinde peccatum aut infinitis pœnis erat puniendũ (ſic enim iuſtitia Dei efflagitabat) aut expiádũ erat ſatisfactione iuſta. Verũ quia hæc ſatisfactio debuit eſſe preciũ infinitæ bonitatis, & æquiualens,nõ potuit ab vlla,imo nec ab omnibus creaturis fieri. Quare neceſſe fuit expiatorem peccati Deum eſſe. SECVNDA. Nulla creata potentia ſola potuit ſuſtinere iram Dei & in tãta magnitudine dolorũ Deo vere tribuere laudem iuſticiæ. Quare neceſſe fuit Mediatoré præditum eſſe diuina potentia,quę ſolius Dei eſt. Huius cauſſę cõſideratio admonet nos iuſticiæ Dei. Nam in pœna,quæ debet eſſe placatio,oportuit punienti tribuere laudem iuſticiæ. TERTIA. Nulla creata potentia potuit vincere morté, & reddere nobis iuſticiam & vitam æternã. Hoc itaq; cum ſit proprium Mediatoris, neceſſe fuit Mediatorem eſſe Deum. Nam omnipotentis naturæ eſt vincere morté,& reddere vitam & iuſticiã æternam. QVARTA. Neceſſe eſt Mediatorem eſſe perpetuum cuſtodem Eccleſiæ omnibus temporibus,eam exaudientem,& præſentem ſanctis vbiq;,ſicut vere affuit Moſi & populo in deſerto,vt teſtatur Paulus,& deinde ſemper Eccleſię adeſt & protegit imediate,iuxta dictũ: Nemo rapiet oues meas de manib⁹ meis. Hæc eſſe diuinæ naturæ propria manifeſtũ eſt. QVINTA. Mediator debuit eſſe καρδιογνώστης. vt videre poſsit gemitus cordium & intima ſanctorum ſuſpiria,hoc cum tantum cõgruat diuinæ naturæ, neceſſe fuit vt Mediator eſſet Deus. Mente in hunc modum inſtructa de diuinitate mediatoris,fides ita concludit. Meus Mediator eſt Deus ergo potétior eſt Diabolo, ergo fortior eſt peccato, ergo ſuperior eſt mũdo,ergo validior eſt inferno. Si igitur hic Mediator mecũ eſt,à quo trepidabo? Hinc illa fidei gloriatio ad Rom.8. Si Deus pro nobis,quis contra nos? qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illũ, quomodo & nõ cũ illo omnia nobis donaret, quis accuſabit electos Dei? Deus eſt qui iuſtificat,quis es qui condemnat? Chriſtus eſt,qui mortuus eſt,imo qui & excitatus eſt,qui & eſt in dextra Dei,qui etiá interpellat pro nobis. IAM videamus cur oportuerit noſtrum Mediatorem verum hominem eſſe. Rationes aũt hæ ſunt præcipuæ. PRIMA, neceſſarium erat, vt inobœdientia commiſſa in carne noſtra, in eadé ſarciretur. Nam hoc cõgruebat ordini iuſticiæ diuinæ,vt cum genus humanũ primũ peccaſſet in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato imunis, pœná ſolueret, quę eſſet precium pro cęteris. Ideo enim venit Dominus noſter reuera homo,veluti perſonam ipſius Adæ referens, cuius etiam nomé illi tribuitur, vt pœná peccati in carne,in qua admiſſum fuerat,perſolueret. SECVNDA, eſt autoris Epiſtolæ ad Hebr.cap.2. Quoniam, inquit,pueri participes ſunt carnis & ſanguinis,ipſe quoq; cõſimiliter particeps factus eſt eorundem, vt per morté aboleret eum qui mortis habebat imperium,hoc eſt, Diabolum. TERTIA, Neceſſarium fuit, vt eſſet in Mediatore συμπάθεια quædam,qua afficeretur noſtris calamitatibus, vnde autor Epiſtolæ ad Hebr. Congruũ (inquit) fuit,eũ fratribus per omnia aſsimilari, vt miſericors eſſet & fidelis pontifex in his,quę apud Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. QVARTA. Neceſſe fuit Mediatorem humana natura nobis ſociari atque cõiungi. Nam niſi ille frater noſter eſſet verus homo,non fieremus per illius communicationé filij Dei. QVINTA. Reſurrectionis noſtræ virtus & efficacia in ſocietate noſtra cum Chriſto, in eadem humana natura cõſpicitur. Vnica enim ſpes, quá de reſurrectione corporum habemus,eſt,quod Mediator noſter carnem noſtram aſſumſerit. Nam caro,quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam ſuſcitata eſt in Chriſto,& in poſſeſsionem regni cœlorum ingreſſa,ibique immortalis eſt facta. Virtute igitur ſocietatis naturæ,quá habemus cũ Chriſto,excitabimur in extremo die,& donabimur etiá ſecundũ carné immortalitate. Fides ex hac noticia ſocietatis naturæ noſtræ,& Chriſti Mediatoris, colligit vberrimum fructum. Vnde autor Epiſtolæ ad Ebræos affirmat,nos nõ habere aduocatum,qui infirmitates noſtras ſuſtinere nõ poſsit, cum ipſe eodé modo fuerit tétatus, per omnia nobis ſimilis factus,demto peccato,& quia aſſumtio humanæ naturæ teſtimonium eſt ſumi amoris filij Dei erga nos,fides in omni tétatione,adeoq; in articulo mortis, ſe fiducia amoris huius filij Dei erga nos,ſuſtentat. QVOD auté oportuerit Mediatoré eſſe

vnam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vnam perſonam in duabus naturis, ex ſubiectis rationibus patet. PRIMA, Vnus Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus. Hæc vox, Vnus, ad perſonæ vnitatem, & nō ad naturas referenda eſt. SECVNDA, Hic vnus mediator coniunctus & Deo & homini eſſe debuit. Deo ergo, qui offenſus erat noſtro peccato, vera diuinitate coniunctus eſt: homini vero, vera humanitate ſociatus, vt vnus hic Mediator poſsit cōiungere aduerſas partes ſocietate, quam habuit cum vtriſque. Athanaſius: Congruebat filium aſſumere humanam naturam, vt hęc perſona, quæ eſt ſubſtantialis imago Dei patris, reſtitueret imaginem Dei in nobis. TERTIA, ſi non eſſet Mediator vna perſona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam eſſent ſufficiēs precium pro peccato, quo infinitum bonum eſt offenſum. Aſſumſit ergo æternus Dei filius humanam naturam in vnionem perſonalem, vt opera in humana natura peractā, infinitæ fierent virtutis. Ex hac itaque indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna perſona, colligit fides dignitatem infinitam, perfectionem abſolutiſsimam, & inæſtimabile precium eſſe ſanguinis, mortis, atque adeo omnium actionum & paſsionum Chriſti, in ſanctiſsima eius humanitate. Inde enim eſt potentia & virtus delendæ iniquitatis, deſtruendæ mortis, imputandæ iuſticiæ & donandæ ſalutis æternæ. Etſi autē Chriſtus in carne, vt Petrus loquitur, hoc eſt, in humana natura, videlicet in anima & corpore paſſus eſt: tamē paſsio ipſa perſonæ tribuitur, propter illam arctiſsimam duarum naturarum vnionē in vna perſona. Ex quo fit, vt omnia in Chriſto habeantur diuina, immēſa, inęſtimabilia, & ſaluifica opera redemtionis. Huc propter antiquitatem vnam Cyrilli ſententiam adijciā: Niſi (inquit) Deus verus eſſet Chriſtus, quæ vtilitas per ſanguinem eius? vel quomodo mundabit noſtram conſcientiam à mortuis operibus? ſanguis enim communis hominis quid magis habet, quam ſanguis hircorum: niſi certe quam quod ille, eſt rationalis animalis, hic vero bruti. Quoniam autem qui ex Deo eſt carne aſſumta, poſuit pro nobis ſuum ſanguinē, hac ratione & purgare poteſt credētes in ipſum, & à mortuis operibus liberare, & abducere in obſequiū Deo. Hęc Cyrillus.

DE TERTIA PARTE.

Tertio loco fit mentio purgationis, videlicet quod Chriſtus nos purget ſuo ſanguine à peccatis. In eandē ſententiam Apoſtolus noſter in Apocalypſi ait: Chriſtus dilexit nos, & lauat nos à peccatis noſtris ſanguine ſuo. Vt autē appareat conſenſus Eccleſiæ omniū temporum, de hac purgatione vtile fuerit mēte circūſpicere & perpendere hæc quatuor, videlicet typicam purgationem, veram purgationem, huius neceſsitatē, atq; certitudinē ſeu diuinam obſignationē. TYPICA purgatio eſt antegreſſa figura, quæ lege Moſis deſcribitur. Omnes enim lotiones & legales purgationes admonebant populum Iudaicum, cum ſordium ipſorum, id eſt, peccatorum, tum purgationis quæ olim erat futura per ſanguinē Chriſti. Huc pertinebāt ſex iſtæ hydriæ in Cana Galileæ poſitæ, quarum meminit Iohannes. Hoc Dauid intellexit cū diceret Pſal. 51. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Externa enim & legalis purgatio admonebat ipſum de conſcientiæ purgatione, quę non aqua, nō bruti ſanguine, ſed ſanguine immaculati agni Ieſu Chriſti peragitur. Hypocritæ putabāt legi ſatisfactū eſſe, cum corpora externe aſpergebant aqua, nihil de veritate figuræ reſpōdente ſoliciti. Ita enim Dominus eis obijcit: Væ vobis Scribæ & Phariſęi & Hypocritæ, qui purpatis exteriorem populi patinęq; partē, intus aūt omnia ſunt plena rapina & intemperātia. Phariſæe purga prius quod eſt intra poculū & patinā, vt id quoq; quod extra eſt, purū fiat. His verbis docet Chriſtus, quónam illæ externæ purgationes pertinebāt, videlicet vt eſſent ſymbola internę purgationis, quę fieret per ſanguinem agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Nā ſine cogitatione ſignificationis & fide, iſtæ hypocriticę purgationes, quas Auguſtinus laruatas vocat, pernicioſę fuerūt, ſicut Ethnicę & Papiſticæ, quæ fiebant per aſperſionem aquæ luſtralis, ſine mandato Dei & fide. Nam & Ethnici & Papiſtæ cacozelia quadam purgationes Iudaicas imitati ſunt. Cicero pro Roſcio Amerino dicit: Ea quæ violata ſunt, mari expiari. Euripides, θάλασσα κλύσει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά. id eſt, Mare abolet omnia hominum mala. Telemachus Palladi ſupplicaturus in æquore manus lauat. Sophocles quoque mentionem facit expiationis per aquam. HAE purgationes Ethnicæ tantum laruales fuerunt, quia fuerunt ceremoniæ à ſanctis quidem patribus acceptæ, ſed ſine doctrina & vero ſignificationis intellectu. Attamē ideo prodeſt illas obſeruare, quia à populo Dei ſumtæ, teſtantur de alia vera purificatione. Papiſticæ purgationes nihilo meliores fuere, qui non ſolum viuos, verumetiam mortuos aſpergine aquæ expiari credunt. Sed de his ſatis. ANTEGRSSA igitur figura fuit in purgationibus varijs Iudæorum. Vera autem purgatio completa eſt in Chriſto Ieſu, qui in ſe credentes ſuo ſanguine efficaciter & ſolus abluit. Auguſtinus: Hæc eſt vera pax, & cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

creatore noſtro nobis firma connexio,purgatis & reconciliatis per Mediatorem vitæ,ſicut maculati & alienati ab eo receſsimus per mediatorem mortis. Sicut enim Diabolus ſuperbus hominem ſuperbientem perduxit ad mortē:ita Chriſtus humilis hominem obœdiētem reduxit ad vitam. Quia ſicut ille elatus cecidit & deiecit conſentientē: ſic iſte humilis ſurrexit & erexit credentem. NECESSITAS huius purgationis per Chriſtum, Iohan. 13. indicatur hiſce verbis Domini: Niſi lauero te,nō habebis partem mecum. Item: Qui lotus eſt,non indiget,niſi vt pedes lauentur,ſed eſt mundus totus. Hæc duo dicta Domini,duplicem lotionem fieri per Chriſtum indicant. Prius, beneficiū Chriſti proprium cōmendat,quod eſt abluere. niſi enim ipſe ſuo ſanguine nos totos abluat,hoc eſt,redimat,& niſi credamus nos redemtos ſanguine Chriſti,non erimus hæredes vitæ æternæ,in quam non niſi puri intrabunt. Alterum dictum loquitur de quotidiana aſperſione & lotione pedū, qua opus habent,qui iam toti per Chriſtum loti ſunt. Sententia enim dicti eſt: Qui iuſtus eſt fide,& lotus ſanguine Chriſti,eſt totus mundus,id eſt,placet Deo totus,ſed tamē in hac vita pedes aſsidue lauādi ſunt. Vt enim pedibus euntiū ſemper aliquid pulueris adhæret: ita affectibus hominum ſemper aliquid vitij in eſt, quod eſt eluendū fide in Chriſtum, & ſanctificatione vitæ. Quod autem & hæc purgatio pedum,id eſt,affectum,fiat virtute ſanguinis Chriſti, docet Paulus Rom. 6. POSTREMO conſideranda eſt certitudo ſeu diuina huius purgationis obſinatio, in hac concurrunt etiam illa tria, quorum ſupra memini, videlicet verbū,quo offertur hæc purgatio: Fides qua recipitur,& Baptiſmus,quo conſignatur & applicatur. Vt enim verbum vniuerſaliter omnibus offert beneficium purgationis: ita Fides,qua purificantur corda,accipit quod offertur,quia cōſcientiæ credentium aſperguntur ſanguine Chriſti,quo mūdantur à peccatis. Et Baptiſmus externus obſignat hanc internam purgationem, & admonet de noua vita in poſterum tranſigenda in ſanctificatione. Cum igitur homo baptizatur, accipit promiſsionem gratiæ, veluti ſigillo Dei obſignatam,quo interna purgatio, quæ per ſanguinem Chriſti fit,ratificatur & obſignatur ei, qui baptizatur. In huius rei argumētum miniſtri baptiſmi ex maiorum traditione baptizatis candidam veſtem imponunt,qua admoneantur & internæ ablutionis factæ per ſanguinem Chriſti,& ſanctificationis, quæ à baptizatis requiritur. Vehementer errant, qui externo baptiſmo per ſe tribuunt purgandi virtutem,que ſolius Chriſti eſt, qui apparuit, vt deſtruat opera Diaboli. Quare firmiter tenendum eſt dictum Pauli, qui affirmat, Chriſtum delexiſſe Eccleſiam, & tradidiſſe ſe pro ea, vt eam ſanctificaret, mundans eā lauacro aquæ in verbo, vt ſiſteret eam ſibi glorioſam Eccleſiam, nō habentē maculam aut rugam, aut quicquam tale,ſed vt eſſet ſancta & irreprehēſibilis. In hoc Pauli dicto primum obſeruetur,quod Chriſto ſoli tribuatur mundādi virtus, ſicut & noſter Apoſtolus hic affirmat, dicens: Sanguis Ieſu Chriſti mundat nos ab omni peccato. Deinde lauacrū aquæ ponitur, quod eſt externum ſymbolum gratiæ,& interioris purgationis ſigillū. Hic tertio loco veritas ſigno reſpondens cogitanda eſt,quæ eſt occulta mundatio animæ,ac interna à peccati maculis ablutio. Quarto loco additur in verbo,vt intelligatur Baptiſmi vis,& efficacia eſſe ex promiſsionis verbo,quod obſignatur baptiſmo. Quinto loco cogitetur analogia ſigni ad rem ſignatam. Signum eſt lauacrum aquæ. analogia ſigni ad rem hæc eſt: Quemadmodum aqua foris abluit corpus: ita ſanguis Chriſti intus animam à peccatorum ſordibus purgat,niſi diffidentia in adultis fuerit impedimento. Huc etiam accedit altera obſignatio,videlicet vſus Cœnæ Dominicæ,de qua alias.

DE QVARTA PARTE.

Cum dicit Apoſtolus: Purgat nos, intelligamus totam naturam humanam ſignificari, & non reſtringi dictum ad paucos aliquos. Ita enim ipſe Apoſtolus nos docet,cum ait Ipſe eſt propiciatio pro peccatis noſtris,non pro noſtris tantum,ſed pro totius mundi. Huc & illud pertinet in Euangelio: Ecce agnus Dei,qui tollit peccata mundi. Huc omnia dicta quæ gratiam vniuerſalem nobis commendant,referenda ſunt. Quod autem multi (proh dolor) non fiunt participes gratiæ huius,& purgationis per ſanguinem Chriſti,non extenuat virtutem ſanguinis Chriſti, nec conſilium Dei de ſalute omnibus hominibus promiſcue oblata euertit: ſed tantum indicat hominum deflendam ingratitudinem & peruicatiam,quorum culpa fit,quod bonum omnibus oblatum,pauci accipiant. Huc pertinet triſtiſsima illa querela Domini: Multi ſunt vocati,pauci vero electi.

DE QVINTA PARTE.

Quinto loco fit mentio maculæ, à qua purgamur ſanguine Chriſti. Hanc maculā vocat Apo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Apoſtolus noſter peccatum,hoc eſt,legis diuinę violationem,quę eſt res omnium triſtiſsima & fœdiſsima, & extreme abominabilis,cui Deus horribiliter iraſcitur. Ná in peccato plurima mala concurrunt, videlicet contemtus maieſtatis Dei,ſuperba cõtumacia aduerſus legem Dei,nefanda imaginis Dei,ad quam conditus eſt homo,conſpurcatio & deſtructio,imitatio Satanę hoſtis Dei,improba proditio & defectio à caſtris Dei,atque intolerabilis ingratitudo creaturæ aduerſus creatoré. Hæc mala ſingula & omnia ſimul oſtẽdunt, quam horribilo ſit peccatum & abominabile in conſpectu Dei, & caſtorum ſpirituum. Quidam ex partibus oſtenſurus malitiam peccati,quinq; in eo concurrere mala affirmat. Primum, quod peccatum ſit offenſio, qua Deus grauiſsime offenditur. Eſt enim violatio legis Dei,defectio à Deo,& prouocatio iræ Dei iuſtiſsimæ. Secundum,quod peccatũ ſumme placeat Satanæ, qui eſt aduerſarius Dei, & hoſtis humani geneis ἄσπονδος. Tertium, quod committentem grauiſsime lædat, vt quod ipſum conijciat in temporales & æternas pœnas,niſi per pœnitẽtiam ante mortẽ ei occurratur,& abluatur ſanguine Chriſti. Quartum, quod etiam alios contagione inficiat, nam multi aliorum exemplis deteriores fiunt. Quintum,quod in ſe turpe & abominabile ſit. Eſt enim imago Satanæ,quam geſtare hominem ad imaginem Dei conditum nihil indignius eſt. PRAETER hæc mala, quæ inſunt peccato,exitialis fraus in eo latitat,quam cum non multi animaduertunt,feruntur præcipites in proprium exitium. Iſta autem exitialis fraus hæc eſt: peccata,quantumuis magna & horrenda,cum in cõſuetudinem venerint,aut parua aut nulla eſſe videntur,adeo virus illud Satanæ ſenſus hominis occupat,vt plane malum,quod inuoluitur,nõ ſentiat. Vnde fit, vt non ſolum non occultanda,verumetiam prædicanda videantur;iuxta illud Pſalmi: Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ,& qui iniqua gerit,benedicitur. Atq; hoc eſt quod Sapiens monet,cum ait:Impius cum in fundum peccatorum venerit,cõtemnit,ſed ſequitur eum ignominia & opprobriũ, niſi ſcilicet fiat remiſsio. Caueamus igitur nobis, ne conſuetudine peccandi hanc horribilem ἀπαλγησίαν accerſamus; atq; ita exitiali peccati fraude circumuenti pereamus. ATQVE hæc de macula,à qua purgamur ſanguine Chriſti, videlicet quádo nos poſternimus coram ipſo in vera pœnitentia cum propoſito, quod in poſterum nolimus ſcientes & volẽtes Deum offendere. Nam vbi manet propoſitum peccandi,ficta eſt omnino pœnitẽtia, quantumuis vel maximæ lachrymæ erumpant de oculis. Nam neque tunc macula tollitur,ſed duplicatur potius:neq; abſolutio per miniſtrum Euangelij fit,ſed maius vinculum texitur,quo rea cõſcientia ligatur,& nouo reatu aſtringitur. QVICVNQVE igitur ab hac macula liberari cupit, is ſtudeat, iuxta cõſilium Pauli, honeſtæ militiæ, retinens fidem & bonam conſcientiam, & cogitet non ideo filium Dei effudiſſe ſanguinem in ara crucis,vt iam ſe proſtituat omni turpitudini, ſicut ſpiritus Satanæ perſuaſerat Libertinis noſtri ſeculi,qui nihil peccatum eſſe mendaciter ſtatuunt,niſi quis ſe peccare putet. Committens adulterium apud illos,nõ peccat eorum iudicio,niſi putet ſe peccare, atque tunc dicitur de nouo guſtaſſe pomũ cum Eua. Hæc eſt horrenda contumelia ſanguinis filij Dei, qui effuſus eſt non vt peccemus, ſed vt à peccatis liberemur, quemadmodum baptiſmus noſter docet, quo monemur, vt intueamur & mortem & ſepulturam,& reſurrectionẽ Chriſti. Mors enim Chriſti eſt abolitio peccati. Sepultura monet,vt frenemus peccatum,& mortificatum coërceamus. Vnde illud Apoſtoli:Ne igitur regnet peccatum in mortali veſtro corpore. Reſurrectio monet,vt ambulemus in nouitate vitæ,vide Paulum ad Rom.6.

DE SEXTA PARTE.

Sexto loco fit mentio efficaciæ purgationis,quę fit per ſanguinẽ Chriſti,videlicet quod non ſolum à peccati hac vel illa macula purget, verumetiam ab omni macula omniũ peccatorum. Hæc ergo particula Omnis opponẽda eſt particularitati Stoicæ,enormitati peccatorum,purgationibus,ſatisfactionibus,& iuſtificationibus humanis & crudelitati Donatiſtarum, negantium lapſis pœnitentibus ad gratiam reditum. Primum itaque euertit hæc particula Omnis, particularitatem Stoicorum qui fingunt fatalia decreta,quibus intercludere hominibus ſalutis viam moliuntur. Metiuntur enim gratiam vniuerſalẽ non eſſe ex cõſilio creatoris & redemtoris noſtri Ieſu Chriſti, dicũt enim quoſdá æterno cõſilio Dei deſtinatos eſſe damnationi ineuitabili,quoſdam vero æternę ſaluti,excluſis omnibus conditionibus. Cum hoc Satanico furore,pugnat hoc dictum Iohannis,& præcipue particula omnis:nam ſi purgat ſanguis Chriſti ab omni peccato,certe nullus erit in humano genere,cuius peccatum purgari non poſsit,modo ad mediatorem confugerit. Quare muniamus mentes noſtras firmis teſtimonijs ſcripturæ,de promiſsione vniuerſali, de mádato Dei iubentis omnes audire filium. de λύτρῳ perſoluto pro peccatis totius mundi,de vni-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

uerſali obſignatione, quæ fit per baptiſmum. Etſi autem hoſtes gratiæ vniuerſalis proferunt nonnulla ſcripturę dicta, quæ videntur illorum ſententiæ patrocinari: tamē nos ſciamus Spiritum ſanctum optime ſecum conſentire, & αὐπλογίας tantum eſſe in animis hominum, qui non ſunt recte edocti de voluntate Dei, qui reuera vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, quo ſaluētur per Ieſum Chriſtum, qui clamat ſe veniſſe in mundum, vt ſaluet τὸ ἀπολωλὸς, id eſt, humanum genus, quod in Adamo perditū erat. Vide quæ annotauimus in caput 2. ad Epheſ. & in 9. 10. & 11. ad Romanos. Deinde opponitur hæc particula Omnis enormitati peccatorū. Nam ſi purgat ſanguis Chriſti ab omni peccato, profecto nullum peccatū excipiendū erit, à quo nō purgat ſanguis Chriſti, modo per fidē adhibeatur. Nam iuxta Paulum, Gratia exuperat ſupra peccatū. Cain madens ſanguine fraterno, ex deſperatione clamat: Maior eſt iniquitas mea, quam propiciatio, Auguſtinus reſpondens, ait: Mentiris Cain, maior eſt enim miſericordia Dei, quam omnium peccatorum miſeria. Nota eſt hiſtoria Dauidis, Manaſsis, Magdalenæ, Latronis, & aliorum, quorum exempla docent, recipi in gratiam Omnes confugientes ad miſericordiam propter Chriſtum. Neq; quiſquam contra hæc peccatum in Spiritum ſanctum exceperit, quod Dominus pronunciat nec remitti in hoc ſeculo, nec in futuro. Et Apoſtolus pronunciat, impoſsibile eſſe iſtud peccatum remitti. Nam illa impoſsibilitas nō eſt ex parte gratiæ, quæ reuera ſuperat omne peccatū: ſed ex parte peruicaciæ & obſtinatæ malitiæ hominis contemnentis filium Dei & eius Euangelium. Præterea opponitur hæc particula Omnis, omnibus purgationibus, ſatisfactionibus & iuſtificationibus hominum. Nam ſi ita ſatisfit pro nobis per Chriſtum, vt eius ſanguine purgemur ab omni peccato, certe nullum peccatū reliquum erit, quod erit eluendū humanis lotionibus. Quare hæc particula Vniuerſalis deſtruit omne humanū meritum, & vendicat Chriſto ſolidū iuſtificationis & redemtionis honorē, adeo vt immotum ſit dictum Pauli: Chriſtus nobis factus eſt à Deo Sapientia, Iuſticia, Sanctificatio & Redemtio, quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in Domino glorietur. POSTREMO Donatiſtarum crudelitati opponitur hæc particula Omnis. Nam ſi ſanguis Chriſti purgat ab omni peccato, profecto ab eo etiam purgat, quod committitur poſt conuerſionem. Huius rei ſunt multa teſtimonia, & exempla, inter quæ vnum tantum adducam, quod ſcribitur de quodam Apoſtoli noſtri diſcipulo, qui cum abſente Iohanne defeciſſet à fide, & latrocinium exercuiſſet, reuocatur tamen ad pœnitentiam per Iohannem. Hoc exemplum clariſsime docet, Deum paratum eſſe ad recipiendum in gratiam omnes peccatores, quantumuis ſæpe peccarent. Verum hic caueat vnuſquiſq;, ne ſibi peccandi conſuetudine accerſat neceſsitatem quandam, qua ita inuoluitur cœno peccatorum, vt inde eluctari non poſsit: & cogitet multos indulgentes peccatis traditos eſſe in reprobam mentem iuſto Dei iudicio, ac tandem oppreſſos eſſe æterna Dei ira & æternis pœnis, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas & multi alij. HAEC placuit in hanc auream ſententiam Apoſtoli noſtri, annotare, vt eius nobis vſus fieret magis perſpicuus. Non enim ſatis eſt ſcire rem quampiam, vt ſæpe moneo, niſi eius rei quam ſcimus, ſenſum quendam in corde habeamus. Quare Paulus vult nos abundare magis magiſque in omni cognitione & ſenſu.

Si dixerimus quod peccarum non habemus, nos ipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.

Quia in externo Eccleſiæ cœtu omnibus temporibus ſolent eſſe Hypocritæ, qui ſua freti ſanctitate præſumunt, & alios tanquam ex alto deſpiciunt: hos quoque in ordinem peccantium redigit Apoſtolus, eoſque pronunciat ſeipſos ſeducere, dum à propiciatorio & vera ſalutis via ad ſuam propriā ſanctitatem deflectunt. Qui enim peccatum ſuum non agnoſcit, nō precatur veniam, nō nititur Mediatoris gratia, non tendit recta ad vitam, ſed ad mortē properat. Non enim eſt vita, niſi in vita æterna Ieſu Chriſto, atq; ideo dicit: Et veritas nō eſt in nobis, quæ ſola, vt Bernhardus ait, liberat, ſola ſaluat, ſola lauat. Et Auguſtinus: Dicere ſe ſine peccato eſſe, iuſtū non poteſt exhibere, ſed fingere. Vnus eſt enim ſol⁹, qui & carnē hominis habuit, & peccatū potuit nō habere.

Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & iuſtus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniuſticia.

Conſolatur infirmos, qui ſentientes corruptam ſuam naturam, peccatorum mole premuntur. Hos monet Apoſtolus, vt confugiant ad eum, qui promiſit ſe cōdonaturum pœnitentibus peccata ſua, quod abſq; omni dubio faciet, cum & ſit fidelis in promiſsis, & iuſtus, vt qui reipſa præſtet quod verbis promiſit. Cæterum ne

hic in errorem Papiſtarum,qui tribuunt cõfeſsioni,hoc eſt, iuxta illos enumerationi peccatorum coram ſacerdote, meritum ſatisfactionis, abripiamur, obſeruandũ eſt, quod hic locus de duplici confeſsione intelligendus ſit, videlicet de confeſsione peccatorum corá Deo in vera contritione,& de cõfeſsione Mediatoris Ieſu Chriſti, quod ex eo intelligitur, quod dicat: Vt remittat nobis peccata,&c. Confeſsio peccatorum corá Deo, vt ſit ſeria, requiritur noticia peccatorum, & agnitio.quare tenendũ eſt, vnde hæc noticia petenda ſit. Sunt autem quatuor,quæ & monſtrant homini ſuum peccatum,& eius grauitatem indicant,videlicet,Lex Dei, pœna peccati, conſcientia cuiuſq;, & mors filij Dei.Lex Dei oſtẽdit peccatum,& Spiritus ſanctus legis opera peccatũ arguit per miniſtros verbi: ita enim Paulus ait:Per legem eſt agnitio peccati.Nam cum lex iubet aliquid fieri, & nõ fit, & cum lex fieri aliquid prohibet, & fit,peccatur.Lex igitur duplex peccatum monſtrat, videlicet commiſsionem, & omiſsionem. Grauitatem peccati monſtrat lex, cum violatores legis pronunciat maledictos,& comminatur eis ſupplicia æterna: Maledictus(inquit)qui non permanſerit in omnibus,quæ ſcripta ſunt in libro legis. Cum igitur nihil ſit triſtius,quam maledici à Deo,& ſubijci ęternis ſupplicijs,grauiſsimũ eſſe peccatũ manifeſtum eſt.Pœna ſimiliter,vel ſine lege & peccatũ eſſe in omni homine & grauiſsimum oſtendit. Homines cum in lucem primum eduntur,pœnis ſubiacent,quæ cum iuſto iudicio Dei infliguntur, & crebræ & graues, cogimur fateri omnes homines reos eſſe. Eſt enim iudicium Dei, vt Paulus loquitur,ſecundum veritatem.Pręterea ſicut publicæ calamitates,totum ſocietatis corpus reum eſſe conuincunt: ita priuatæ ſingulis ſua peccata ponunt ob oculos. Conſcientia cuiuſque etiam teſtatur de vtroque,hoc eſt, de peccato & eius grauitate. Eſt enim conſcientia hominis teſtis Dei,quæ inſtar mille eſt. Hæc non ſolum hominem ſiſtit coram tribunali Dei, verumetiam eſt teſtimonium futuri iudicij, & quod poſt hanc vitam reſtat alia vita, in qua impij ſuorum ſcelerum pœnas luent. Eſt etenim mala conſcientia, triſtis quædam & crucians actæ male vitę recordatio,coniuncta cum metu pœnæ impendentis. Sed de cõſcientia plura legantur in Enchiridio,& in libello de Lege Naturæ,& infra quędam aſcribemus.

Mors Filij Dei, & reum eſſe totum genus humanum teſtatur, & grauitatem peccati oſtendit.Nam cum non potuerit vlla creatura potentia placare iram Dei:ſed neceſſe fuerit, vt filius Dei aſſumta humana natura in vnionem perſonalem noſtra peccata lueret & ſatisfaceret iuſticiæ Dei: oportet fuiſſe grauiſsimam offenſam. His quatuor modis,videlicet lege,pœna,conſcientia, & morte filij Dei agnoſcitur peccatum, & eius grauitas indicatur. Quod autem per Euangelium dicatur oſtendi peccatum, id non directe fit, ſed per accidens,vt cum tenebræ arguuntur à luce,ſicut Paulus loquitur. Confeſsio mediatoris eſt,de qua loquitur autor ad Hebræos cap.3.Conſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſsionis noſtræ.Hæc confeſsio eſt mentis,cordis,oris,& vitæ totius.Mentis recte ſentientis de Mediatoris diuinitate, humanitate, perſona & officio. Cordis recumbentis firma fiducia in Mediatorem. Oris profitentis palam coram Deo, angelis, hominibus & Diabolis, hunc Ieſum Chriſtum crucifixum eſſe ſuum Mediatorem & Saluatorem. Vitæ noua obœdientia teſtantis fidem in hunc Mediatorem & gratitudinem erga Deum.

Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.

Exaggeratio eſt ſceleris Hypocritarum, qui ſua peccata nõ agnoſcunt, hi non ſolum ſeipſos ſeducunt, & Chriſti merita contemnunt, verumetiam mendacij Deum arguunt, qui omnes homines ſine diſcrimine, ſua voce reos eſſe peccati,conuincit.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt peccatores pœnitentes Aduocatum habent Chriſtum Propiciatorem: ita noticia Dei obœdientiam erga ipſum requirit, & erga proximum dilectionem. Fugiendus proinde eſt amor mundi, cauendi ſunt Antichriſti, ac in ſola Chriſti doctrina acquieſcendum.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Primum, compellat pios dulciſsima compellatione, quos lapſos erigit, propoſito propiciatore Chriſto.

Deinde, quæ nam ſit ſalutaris Dei noticia ab effectibus demonſtrat. Tertio, de caritate fraterna agit. Quarto, rurſus compellat pios filiorum nomine, quibus peccata remiſſa eſſe pronunciat propter nomen Chriſti. Quinto addit diſtributionem iuxta ætatis gradus, & ordine ſingulos gradus conſolatur. Sexto dehortatur à mundi, & eorum quæ in mundo ſunt, amore. Septimo, de Antichriſtis agit, Octauo, hortatur pios, vt maneant conſtantes in doctrina, quam acceperant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FILIOLI mei, hæc ſcribo vobis, vt non peccetis.

Quod de Deo, qui lux eſt, & de ſocietate noſtra cum luce ſcribo, eo pertinet, vt vos à peccandi conſuetudine reuocem. Quo enim quis magis peccat, eo magis tenebris inuoluitur, & à luce recedit. Cõpellatio hæc blanda & paterna: Filioli mei, docet quomodo miniſtri Euangelij erga Eccleſiam Chriſti affecti eſſe debeant. Porrò, vt miniſtri Euangelij ſuorum auditorum patres: ita auditores miniſtrorum verbi filij in ſcriptura dicuntur. Debent autem miniſtri Euangelij patres eſſe, doctrina, exemplo, & affectu. De doctrina habetur 1. Corinth. 4. In Chriſto Ieſu per Euangelium vos genui. Eſt enim verbum Dei ſemen illud incorruptibile, ex quo naſcuntur filij Dei, qui & miniſtrorũ verbi filij dicuntur ratione miniſterij: nam ipſi ſemen illud in corda hominum tanquam in agros mittunt. De exemplo, 1. Corinth. 11. Imitatores mei eſtote, ſicut ego Chriſti. De affectu, 1. Corinth. 4. Non vt pudore vos ſuffundam hæc ſcribo, ſed tanquam filios dilectos vos admoneo. Ex his ſequitur, quod auditores Euangelij debent eſſe filij ſuorum paſtorum, obœdientia, imitatione & caritatis affectu. Vbi autem hęc mutua affectio non ſit in miniſtris Euangelij & auditoribus, muri Eccleſiæ inclinant, & ruinam minantur.

Et ſi quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum.

Prolepſis eſt, anteuertit enim eorũ obiectionem, qui perpetuo ſentiunt in ſe peccatum, & magnam infirmitatem, quos conſolatur aduerſus ſenſum peccatorum & infirmitatis, ac iubet eos aſpicere ad Aduocatum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui ſtat ante Patrem, & interpellat pro nobis. Hic locus diligentiſsime obſeruandus eſt, & tanquam præcipuus theſaurus Eccleſiæ Chriſti in animo recondendus eſt. Primum enim docet, ſanctos non ita eſſe puros ab omni peccato, quin quotidie opus habeant remiſsione peccatorum. Deinde confutat eos, qui Chriſtum, perfunctum fuiſſe Mediatoris officio in horto, & in ara crucis mentiuntur, vt non amplius ſit ipſe Mediator, ideoque nunc alijs opus ſit Mediatoribus, vt Maria, Apoſtolis. Martyribus, Virginibus, Confeſſoribus, &c. verum Apoſtolus clariſsime eos confutat, cum ait: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrem, Ieſum Chriſtum iuſtum. Apoſtolus hoc loco non nouit niſi vnicum refugium, cùm à peccatis moleſtamur, eo & nos contenti ſimus, modo reipſa Chriſtiani eſſe velimus. Cum nominat Aduocatum, vult vt eum fide accedamus, precemurque ipſum, vt pro nobis interpellet apud Patrem. Sciendum eſt ergo, vtroque modo filium Dei inuocandum eſſe. Primum, vt Deum datorem bonorum cum Patre & ſpiritu ſancto, & rurſus, vt Mediatorem & interceſſorem, vt propter ipſum exaudiamur, ac vt ipſe pro nobis ſit deprecator apud æternum Patrem, & vt ipſe proferat noſtros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta hanc Apoſtoli ſententiã. Habemus Aduocatum apud Patrem. Et Pſal. 110. Tu es Sacerdos in æternum. Ad Roman. 8. Qui eſt ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Ad Hebr. 9. Semper viuens vt interpellet pro nobis. Præterea monet hic locus, vt perpetuo mente in cœlum eleuata, à Chriſto Mediatore, remiſsionem peccatorum petamus. Adhæc conſolatur Apoſtolus peccatores duplici nomine. Primo, quod Patrem in cœlo habeant, qui non ita facile filios ſuos, propter infirmitates præſentis vitæ abijciat modo fidem retineant. Deinde, quod peccatis hominum pœnitentiam agentiũ, opponat Chriſti iuſticiam, qua tanquam aurea lamina legis maledictio tegitur & abſconditur. Cum hic Chriſtum iuſtum nominat, ſciendum eſt, quod quatuor modis dicatur iuſtus, videlicet, vt Deus ab æterno, vt Deus & homo, vt Mediator, vt Iudex. Vt Deus dicitur iuſtus ab æterno, idque eſſentialiter, quia eſſentialis quædam iuſticia eſt, æterna & increata, vna cũ Patre & ſpiritu ſancto. Secũdo Chriſtus dicitur iuſtus in aſſumta humana natura, idque paſsiue, quia pleniſsimã obœdientiam in ſua ſanctiſsima humanitate, legi Dei præſtitit, vt haberet, quo nos iuſtificaret. Tertio Chriſtus dicitur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

citur iuſtus, vt Mediator, idque actiue, quia iuſtificat impium, imputans ei ſuã obœdientiam, quæ eſt formalis iuſticia legis in ipſo Chriſto, qua nobis imputata iuſti efficimur. Quarto Chriſtus dicitur iuſtus vt iudex, idque δικανικῶς, nam ſine acceptione perſonarum, in extremo die reddet vnicuique iuxta opera ſua, ſeruato æterno decreto ſuæ iuſticiæ de pœnitentibus & impœnitentibus. Nam vt illos recipiet in æternam felicitatem ſecum: ita hos in tenebras exteriores abijciet æternum puniendos.

Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris tantum, ſed etiam pro totius mundi.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem infirmorum dubitantium, an beneficia Chriſti extendant ſe ad omnes homines, & ad omnium peccatorum abolitionem. Docet ergo hoc loco Apoſtolus, Primum, quod Mediatoris beneficia citra diſcrimen ad totum mundum pertineant. Deinde, quod Chriſtus non ſit propitiatio pro vno peccati genere tantum, ſed pro peccatis totius mundi, originalibus & actualibus, quantumuis enormibus. Verum hoc interea obſeruandum eſt, quod tametſi expiatio facta per Chriſtum, extendat ſe ſua efficacia ad peccata omnium hominum expianda, quantum quidem ad eius virtutem, & conſilium, & finem attinet: tamen ſoli participes fiunt redemtionis per Chriſtum, qui ad Euangelij prædicationem conuertuntur, reliqui ſua culpa pereunt. Porrò, non eſt nobis prætereundum, quod Chriſtum vocet Propitiationẽ. Vult enim nos retro cogitare & reſpicere ad typum, videlicet arcam fœderis, & laminam auream, quæ dicebatur Propitiatorium, qua lamina arca ipſa tegebatur. Arca repræſentat Eccleſiam. Aurea lamina, hoc eſt Propitiatorium, adumbrat Chriſtum Propitiatorem. Proinde quod hæc arca tegebatur lamina aurea, ſignificat quod Eccleſia tegatur aduerſus iram Dei Mediatore Chriſto, qui eſt verus Propitiator. Ita etiam hunc typum Chriſto accommodat Paulus ad Rom. 3. vbi ita ait: Iuſtificamur Gratis ipſius gratia, per redemtionẽ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus Propitiatorium per fidem in ipſius ſanguine. Huc & Dauid reſpexit, cum diceret: Beati quorum tecta ſunt peccata.

In hoc ſcimus quod cognouimus eum, ſi mandata ipſius obſeruamus, Qui dicit: noui eum, & mandata ipſius non ſeruat, mendax eſt, & in eo veritas non eſt.

Argumentũ ab effectu, qui ſuæ cauſæ certiſsimum eſt indicium. Eſt enim obœdientia erga Deum, cum noticiæ (id eſt, fidei) effectus (hic enim de fidei cognitione loquitur) tum eiuſdem infallibile iudicium; Sicuti contra, qui Deo obtemperare nõ ſtudet, vacat fide, & Deum plane non nouit. Nam cum fides eſt veluti flammula Spiritus ſancti, habet proprietates ſuo congruentes principio, quæ ſunt duo in genere, videlicet, repugnare vitijs, & ſtudere virtutibus, Seruare mandata Dei, eſt ex noticia & fide obœdientiam bona conſcientia præſtare, quantum quidem fieri poteſt in hac naturæ imbecillitate. Requiruntur autem ad boni operis rationem quinque, videlicet, præceptum, Spiritus Chriſti, finis videlicet gloria Dei, & gratia, qua boni conſulitur conatus, & defectui ignoſcitur.

Obſeruetur ratio, qua quilibet de ſuæ fidei cõſtantia & veritate certificari debet. Etſi enim nemo plenam obœdientiam Deo iuxta legem præſtare poteſt: tamen animi conatus, propoſitum & inchoata obœdientia, certiſsima fidei ſunt teſtimonia, & gratiſsimus Deo cultus. Proinde qui de fide gloriãtur ſine hoc conatu & propoſito, vani ſunt & hypocritæ: nam hæc duo pugnantia, actio, qua violat homo legem Dei ſciens & volens, & illa fides, quæ eſt fiducia miſericordiæ, accipiens remiſsionem peccatorum, nequaquam ſimul ſubſiſtere poſtunt in eodem ſubiecto, quia iuſiurandũ dicit: Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Huius copulæ, ſcilicet fidei & obœdientiæ, illuſtre exemplum nobis proponitur in Abrahamo, Geneſ. 22. Hic enim Abraham, cum iuſtus eſſet vnigenitum filium mactare, didicit ex promtiſsimo obœdiendi conatu, quæ fidei (qua præditus erat) vis eſſet & efficacia. In hoc noſtro patre videmus conatum pium pro facto reputari.

Qui autem ſeruat ſermonem eius, vere in eo caritas Dei perfecta eſt.

Quia à fidei cognitione charitas erga Deum ſeparari non poteſt, vt quæ ſimul cum fide concipiatur, recte ab obœdientia ad caritatẽ aſcendit Apoſtolus. Sunt ergo hæc tria ordine cõiuncta, videlicet, vera noticia ſeu fides, caritas, & noua obœdientia. Hinc ſatis ſciri poteſt, quæ ſit neceſsitas bonorum operum, ſunt enim neceſſarius fructus fidei, & minime fallacia caritatis hominum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

num erga Deum teſtimonia. CARITAS Dei hoc loco paſsiue accipitur pro caritate, qua Deus diligitur, hanc caritatem dicit perfectam eſſe, id eſt, veram & ſinceram. Perfectum enim cum opponitur mendacio & ſimulato, ſignificat abſque dubio verum & ſincerum, etſi omnibus ſuis partibus & numeris ſit abſolutum.

In hoc nouimus, quod in eo ſimus.

Argumentum eſt ab effectu inſitionis ſpiritualis, qua credentes Chriſto inſeruntur. Vt enim ſurculi viti inſiti, virtute vitis, & viuunt & fructificant: ita qui vere ſunt Chriſti membra, eius ſpiritu viuunt, aguntur, & fructificant.

Qui dicit ſe in eo manere, debet, quemadmodum ille ambulauit, ita et ipſe ambulare.

Argumentum ab effectu ſocietatis piorum cum Chriſto. Alludere autem videtur Apoſtolus ad Chriſti dictum: Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ſic & vos faciatis. Hic commendatur nobis imitatio Chriſti. Eſt autem imitatio Chriſti duplex, videlicet in moribus & in cruce, vtraque vel laudabilis, vel ſuperſtitioſa. In imitatione morali laudabili, hæc ſpectanda videntur, noua natiuitas, imitationis regula, neceſsitas, fructus, & finis, de quibus ordine dicemus.

Noua natiuitas ante omnia requiritur, ſine qua nemo poteſt Chriſtum Dominum ſalutariter imitari: ita enim ipſa veritas apud Iohannem ait: Quod de carne natum eſt, caro eſt, hoc eſt, immundũ, vitioſum & reum. Nunc autem cum Chriſti imitatio debeat eſſe pura, ſancta, neceſſe eſt vt de nouo naſcamur, priuſquã Chriſti veri imitatores fieri poterimus. Hæc autem nouitas arcana quędam eſt hominis regeneratio, quæ fit per Spiritũ ſanctum, cum Euangelio credimus, & fide in Chriſtũ Ieſum recũbimus. Hoc pacto regeniti Chriſto inſiti ſumus. Huc illud Iohannis pertinet: Poteſtatem dedit, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen ipſius. Et Ioan. 15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, id eſt, niſi manſerit in vite: ita nec vos niſi in me manſeritis. Ego ſum vitis, vos palmites, is qui manet in me, & in quo ego maneo, hic fert fructum multum, nam abſq; me nihil poteſtis facere. Sit ergo prima cura hominis, qui cupit cum fructu exemplum Chriſti imitari, vt ei inſeratur per fidem, fiat palmes, vt ex ſucco vitis, vitam, motum & incrementum acquirat & fructificet. Breuiter, In Chriſto fiat noua creatura: nam qui in Chriſto eſt, noua eſt creatura, 2. Corinth. 5. SECVNDO loco tenenda eſt imitationis regula, Matth. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Hæc regula ad animum pertinet, eumque informat: nã quicunque Chriſtum, iam fide regenitus, cupit imitari, debet veram humilitatem & manſuetudinem animi ſectari, vnde poſtea reliquæ cogitationes & actiones manare debent. Vt enim Dominus humilibus dat gratiam: ita in ipſis auget fidem & ſpiritũ quotidianis incrementis. Hoc pacto in vera humilitate confirmati, debemus Chriſtum imitari in vero cultu Deo præſtando, per veram inuocationẽ & gratiarũ actionem ex fide Ieſu. TERTIO loco, proximos ipſius Chriſti exemplo diligere oportet, Qui cum adhuc inimici eſſemus, tradidit ſemetipſum pro nobis. Huc pertinet exhortatio illa, quę eſt Iohan. 15. Hoc eſt pręceptum meum, vt diligatis alij alios, ſicut ego dilexi vos. Hæc caritas, qualis eſſe debeat, copioſe à noſtro Apoſtolo explicatus, quæ cõplectitur & animi affectum ſincerum, & omnis generis beneficentiam & abſtinentiã ab omni iniuria proximi. Præter hæc tria, fortitudo animi, cõſtantia, veritas, induſtria cõmendatur cuiq; in ſua vocatione exemplo Chriſti.

Neceſsitas imitationis Chriſti in vera animi humilitate, cultu, dilectione & vocatione, maxima eſt. Nam ſine hac imitatione, nemo iure de Chriſto gloriari poteſt. In hoc (inquit) cognoſcent quod diſcipuli mei ſitis, ſi dilexeritis vos inuicem. Proinde qui non diligunt, nequaquam Chriſti diſcipuli ſunt, nec ipſius imitatores, vtut de Chriſto ſuperbe glorientur. Fieri enim non poteſt, quin membra Chriſti ſpiritu Chriſti agantur. Vnde Paulus: Qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius. Pręterea quia Chriſtus venit, vt reparet imaginẽ Dei in homine, neceſſe eſt, vt quantum fieri poteſt, imitemur exemplum Chriſti, qui naturalis imago Patris eſt, quo imago Dei rurſus in nobis informetur. Poſtremo, euulſio de vite monſtrat etiam neceſſitatem imitationis Chriſti. Si quis (inquit) in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, quem colligent & in ignem mittent.

Fructus huius imitationis dulciſsimus eſt, videlicet tranquillitas animi, bona cõſcientia, gaudium ſpiritus, quod eſt veluti dulciſsimum balſamum Spiritus ſancti, quo rigantur, perfunduntur & exhilarantur corda filiorum Dei. Taceo incremẽta donorum, taceo conſolationes in ærumnis, taceo ſpem lætiſsimam, cum ſit diſcedendum ex hac vita. Sed quid dico? nemo hunc fructum imitationis Chriſti verbis explicare poteſt.

Finis

Finis denique huius imitationis moralis triplex eſt. PRIMVS, neceſsitas conuerſionis & fidei retinendæ, ne miſere gratia excidamus, & fructu ſanguinis Chriſti, quo aſperſi fuerimus, priuemur. Vt enim qui vitam ad hoc Chriſti exemplum non componit, amittit fidem, expellit Spiritum ſanctum, excidit gratia atque adeo ſalute & vita æterna: Ita qui Chriſtum vere imitatur, retinet fidem, Spiritum ſanctum, & bonam conſcientiam, atque adeo Chriſtũ ipſum, vitam & ſalutem. SECVNDVS finis eſt ædificatio aliorum. Si enim filij Dei cenſeri volumus, decet profecto, vt nos inuicem exemplis pijs ædificemus, quo domus Dei compleatur multis viuis lapidibus, ſuper fundamentum congeſtis, & vt deſtruatur in nobis & inter nos regnum peccati & mortis. Hoc eſt, Diaboli. TERTIVS finis eſt, finis finium, videlicet gloria Dei, ita enim Dominus ipſe ait: In hoc glorificatus eſt Pater meus, vt fructum multum afferatis, vt palmites viti inſiti. Huc igitur nos reſpicere oportet in tota vita, vt ita Chriſti veſtigijs inſiſtamus, vt retineatur theſaurus gratiæ, vt ædificemur mutuo, vt deſtruatur regnũ Satanæ, ac Deus per nos glorificetur, primum in hac vita, deinde in omni æternitate. Superſtitioſa Chriſti in moribus imitatio eſt, cum homines ſuperſtitioſi externos geſtus Chriſti imitantur, vt cum Monachi humilitatem, paupertatem & caſtitatem ſimulant, cum preces nocturnas fundunt, cum ieiunia imitantur. Verum hæc imitatio non fit ſine contumelia ſanguinis filij Dei. Nam iſta κακοζηλία fingunt ſe mereri remiſsionem peccatorum, & ſupra modum obſcurant, imo abolent beneficium redemtionis. Hactenus de imitatione Chriſti morali: nunc de imitatione eiuſdem in cruce, quæ nobis magis dulceſcit, ſi eius neceſsitas, vtilitas, dignitas, & modus ſpectentur.

Neceſsitas imitationis Chriſti in cruce indicatur Lucæ 9. vbi Dominus ita ait: Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me: Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet illam. Et Luc. 14. Qui non baiulat crucem ſuam, & venit poſt me, non poteſt eſſe meus diſcipulus. Hæc dicta teſtantur, quam ſit neceſſaria imitatio crucis Chriſti: nam & mandatum Chriſti vrget, & conuerſionis cõditio poſtulat, & ſimilitudo membrorum & capitis conformitatem ſanctorum in cruce Chriſti requirit.

Vtilitas imitationis Chriſti in cruce duplex eſt, vna in hac vita præcipitur, de qua Paulus Rom. 6. Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo, vna crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, & vltra non ſeruiamus peccato, 2. Cor. 4. Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferẽtes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corporibus noſtris. Altera in futura vita, de qua idem Apoſtolus Roman. 8. Si vna cum eo patimur, ſimul etiam cum eo regnabimus. 2. Timoth. 2. Nam ſi commortui ſumus, etiam vna viuemus.

Dignitas imitationis crucis Chriſti, indicatur Matth. 10. Qui non accipit crucem ſuam & ſequitur me, nõ eſt me dignus. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Ieſu in corpore meo geſto. Item: Abſit mihi gloriari, niſi in cruce Domini Ieſu Chriſti. Rom. 8. Quos præſciuit, eoſdem etiam prædeſtinauit, conformes fieri imagini filij eius.

Modus imitationis Chriſti in cruce, non eſt in quantitate, non in qualitate, non in fine principali ſitus, ſed in hiſce quinque conſiſtit, in fiducia in Deum, in obœdientia ſpontanea, in patientia, in inuocatione & gratiarum actione, atque in ſpe glorioſæ liberationis. Vox fiduciæ eſt in Pſal. 16. Poſui Dominum in conſpectu meo, quoniam à dextris eſt mihi, ne commouear.

De obœdientia ſpontanea Philip. 3. Humiliauit ſemetipſum, factus obœdiens vſque ad mortem crucis. De Patientia Eſai. 53. Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum. De Inuocatione & gratiarum actione Pſal. 16. Conſerua me Domine, quoniam ſperaui in te. Item: Benedicam Dominum, quia conſuluit mihi. Pſal. 22. Tu Domine ne elongeris fortitudo mea, ad defenſionem meam feſtina. Item: Salua me ex ore leonis. Item: De te laus mea in Eccleſia magna, Vota mea reddam in conſpectu timentium eum. Vide Matth. 26. & Iohan. 18. De ſpe liberationis glorioſæ concionatur Pſal. 16. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcit in ſpe. Proinde ſi nos imitari volumus Dominum in cruce, fiducia firma promiſsionibus diuinis nitamur, obœdiamus Deo in cruce, ſimus patientes, inuocemus Deum ſub cruce, atque illi gratias agamus, prædicantes nomen eius, concipiamus ſpem lætiſsimi exitus ex hac vita, & glorioſæ liberationis. Quod ſi fecerimus, vere præſentiam Domini in cruce ſentiemus, iuxta ipſius promiſsionem: Ego ſum tecum in tribulatione.

Superſtitioſa imitatio crucis Chriſti & hypocritica eſt, cum ſine vera fide & mandato Dei homines ſuperſtitioſi ſibijpſis vel crucẽ accerſunt, vt cum Monachi & Moniales diebus veneris, & potiſsimũ in ſacra ſeptimana ſe flagellant, & durioribus lectis vtuntur, cũ ieiunijs, præſertim quadrageſimali ſe macerant, vel cũ ſuperſtitioſe ſigna crucis Chriſti geſtant,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtant,cum Monachi pro corona ſpinea circumcidunt comã capitis vt ſpineam coronam referant, Cum crucis figuram in veſtibus geſtant, cum fune nodoſo ſe cingunt,ita tamen caute ne corpus premant, & cum omnes ſacrificuli in ſua theatrica Miſſa ſe ſuis geſticulationibus & veſtibus Miſſaticis,repræſentare paſsionem Chriſti,non ſecus atque in fabula gloriantur. Vnde & ſe denuo offerre Chriſtum, & paſsionem domini applicare viuis & mortuis mentiuntur,quo ſacrilegio nullum fuit vnquã in mundo abominabilius. Nam ſummum eſt glorioſæ paſsionis Domini noſtri Ieſu Chriſti ludibrium.

Fratres non mandatum nouũ ſcribo vobis: Sed mandatum vetus, quod habuiſtis à principio.

Argumentum ab antiquitate,quaſi dicat: Non aliam viuendi legem vobis impono, quã quæ iam olim apud omnes pios inde vſque ab initio inualuit. Semper enim eadem colendi Deum ratio fuit. Mandatum more Hebraico dicitur doctrina continens id quod ab aliquo iuſte exigitur,vt fides & obœdientia.

Rurſus,mandatum nouum ſcribo vobis, quod eſt verum in ipſo & in vobis.

Quod vetus dixit, nunc nouum appellat,ſed diuerſo reſpectu. Eſt vetus, ſi materiam, hoc eſt, ipſam doctrinam ſpectes.Eſt nouum,ſi formam intuearis,quam exprimit,cum ait: Quod eſt verum in ipſo & in vobis.Hoc eſt,quod ſcribam vobis nouum mandatum,eſt verum cum Chriſti reſpectu,tum reſpectu ad vos ipſos. Nam vt Chriſtus noua forma viuendi eſt,& viuum omnis virtutis exemplar,ita enim dicit ipſe:Hoc eſt mandatum meum, vt diligatis vos inuicem, ſicut ego dilexi vos,ita nos ſpiritu ipſius iam noui homines facti,regi debemus Nam ſi ſpiritu eius renati ſumus decet vt eodem viuamus & agitemur. Atque hoc eſt legem non inſcribi in tabulas lapideas,ſed in corda hominum.

Quia tenebræ præterierunt, & lux vera iam lucet.

Ratio eſt nouitatis mandati. Tenebras vocat tempus ante Chriſtum exhibitũ in carne, tum enim obſcurior erat Chriſti noticia & minus familiaris: Iam autẽ Chriſtus ipſe olim promiſſus apparuit, vera lux,via & vita. Lux enim eſt Chriſtus,cum quia ſuo verbo & ſpiritu illuminat,tum quia viuus virtutis canon eſt,ad quem noſtra vita & noſtri mores ſunt componendi.

Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit,in tenebris eſt adhuc.

Hactenus neceſsitatem obœdientiæ in genere demonſtrauit, nunc deſcendit ad hypotheſin, & ad ſecundã tabulam,ac primum ſocietatem cum luce ſtare nõ poſſe cum odio proximi, ex natura cõtrariorum probat.Qui in tenebris eſt,in luce non eſt, Qui odit proximum,in tenebris eſt, Ergo in luce non eſt. Odij vocabulum accipe & pro cauſſa,& pro effectu. Nam & affectus eſt,quo quis ex inueterata ira,male vult proximo, & eſt omnis actio inde nata qua vel perſona proximi læditur,vel res proximi contra iuſticiã inuaditur.Quod hæc ſit vera expoſitio vocabuli hoc loco,poſtea clarius patebit ex antitheſi. Porrò, inter odium & iram,hoc eſt ex Ariſtotele diſcrimen. Odium eſt ira inueterata & cõfirmata, habens propoſitum interitum exitiumq; illius,quem quis odit,& cui inimicus eſt.Itaque odium eſt inſatiabile, in hocque ab ira recenti differt: quod ea nec perniciem alterius propoſitam habet,& tempore placari poteſt.Eſt ergo ira recens veluti ianua prima ad odium, quæ cum inueterata fuerit,odium dicitur.In hanc ſententiam etiam Auguſtinus loquitur: Odium eſt vetus ira,ex multis cauſsis collecta tempore diuturno perſeuerans. De effectibus odij Bernhardus in hunc modum:Odium ſeparat hominem à regno Dei. Odium ſeparat hominem à Paradiſo. Odium ſubtrahit hominem à cœlo. Odium nec per paſsionem deletur,nec per martyrium purgatur,nec per ſanguinem effuſum abluitur.non debemus odio habere homines ſed vitia.Qui fratrem ſuum odit,homicida eſt: qui fratrem ſuũ odit,in tenebris eſt, & in tenebris ambulat.Deum non diligit.qui hominem odit. Quantum intereſt inter feſtucam & trabem,tantum etiam diſtat inter iram & odiũ. Odium eſt enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis.Per odium extinguitur oculus cordis. Hæc Bernhardus.

Qui diligit fratrem ſuum, in luce manet, & ſcandalum in eo non eſt.

Argumentum à ſigno & vtili. Vt enim ſocietatis hominis cum luce indicium eſt fraterna caritas:ita fructus

eius

eius eſt cauere,ne cui ſit offendiculo. Sed quare in diligente fratrem non eſt ſcandalum? quia,vt Aguſtinus ait: Qui diligit fratrem, tolerat omnia propter vnitatem,quia in vnitate charitatis,eſt fraterna dilectio.ſeu quia vt Paulus loquitur: Charitas patiẽs eſt, comis eſt,charitas non inuidet,charitas non eſt inſolens,non inflatur, nihil vt indecorum faſtidit non quærit quæ ſua ſunt,non irritatur,non cogitat malum, non gaudet de iniuſticia, gaudet autem iuſticia. Omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſperat,omnia ſuſtinet. Vbi autem hæc ſunt veræ charitatis effecta ſeu attributa,ibi plane ſcandalum,quo aliquis iure offenditur,eſſe nequit. Contra vero vbi odium eſt,omnia ſcandalis & offendiculis ſunt plena.De ſcandalo quid ſit,& quæ ſunt eius formæ conſulatur Enchiridion.

Qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quo eat, quia tenebræ obcœcauerunt oculos ipſius.

Repetit ſuperius argumentum, ſeu amplificat ex contrariorum collatione. Quemadmodum, inquit,qui in obſcura nocte proficiſcuntur, viam non cernunt: ita qui odio fraterno laborat, aberrat à recta ſalutis via.In hac ratione gradus obſeruentur: PRIMVS, qui odit fratrem ſuum,eſt in tenebris,hoc eſt, nullam ſocietatem habet cum Deo, nullã cum Chriſto,nullam cum Sanctis, ſed extra ſocietatem Sanctorum & familiam Dei in regno tenebrarum eſt. SECVNDVS, Qui odit fratrem ſuum, ambulat in tenebris,hoc eſt, viuit iuxta decreta principis tenebrarum,in ignorantia & malitia,& quotidie nouis tenebris inuoluitur.Fieri enim non poteſt, quin qui lucem Chriſtum reliquit, in tenebris ambulet, ita enim ipſe Dominus dicit:Qui ſequitur me,non ambulat in tenebris. TERTIVS, Qui odit fratrẽ ſuum neſcit quo eat,hoc eſt, prçceps fertur de vno peccato in aliud, donec ruat tandem in perpetuum exitium.Neque hoc mirum eſt,quia tenebræ(vt ait) obcœcauerunt oculos eius,videlicet mẽtis &cordis. Mentis, vt non intelligat, Cordis, vt non velit, vt non credat.Cum tanta mala & tam horrenda ſint coniuncta cum fraterno odio,caueat ſibi vnuſquiſquæ, ne ſe temere hoc Satanæ laqueo inuoluat.

Scribo vobis filioli, quod remiſſa ſunt vobis peccata propter nomen eius.

Iam compellat Apoſtolus in genere totam Eccleſiam, cuius ciues, vt ſpiritualis pater, filiolos nominat, idque vt ſuũ paternum animũ erga ipſos declarans, magis eos excitet ad audiendũ, credendum & agendũ ea,quæ decent ſanctos. Proponit autẽ hic Apoſtolus, ſummum Eccleſiæ bonum,videlicet remiſsionẽ peccatorum, quæ eſt obligationis ad mortẽ & damnationẽ ſolutio,& debitæ pœnæ condonatio, atq; adeo reconciliatio hominis cũ Deo. Hæc remiſſio peccatorum eſt veluti fundamẽtum, ſuper quod extruitur illa fraterna charitas, quam requirit.Nam cum fide remiſsionis peccatorũ coniuncta ſunt gratia & donum.Gratia eſt iuſtificatio,qua nõ ſolũ credens abſoluitur à peccato, ſed etiã imputata ipſi iuſtitia Chriſti,acceptatur Gratis ad vitam æternã propter Chriſtum. Donũ eſt donatio Spiritus ſancti,quo & regenerantur & obſignantur,& ſanctificantur credentes ad nouã vitam dignã cœleſti vocatione,vt viuãt in charitate Dei & proximi,ſeu vt Paul⁹ loquitur,in omni pietate,modeſtia & iuſticia.Porrò remiſsionem peccatorum dicit contingere propter nomẽ eius,id eſt,propter ipſum videlicet Ieſum Chriſtũ, ſed agnitũ ex verbi prædicatione. Nam nomen relationem ad Euãgelium notat,ex quo petitur agnitio Chriſti,videlicet quod ſit Deus,quod ſit homo,quod ſit vna perſona,quod ſit Mediator & Saluator.Quę agnitio fidem requirit,vt in illo Eſai.Notitia ſui iuſtificabit ſeruus meus multos.Item: Hæc eſt vita æterna,vt te agnoſcant verum Deum,& Ieſum eſſe Chriſtum,quem miſiſti. Præterea cum dicit:Propter nomẽ eius.quatuor cauſſæ cogitẽtur,videlicet impulſiua,quæ eſt promiſsio remiſsionis peccatorũ,& ſalutis vniuerſalis.Efficiẽs,quæ eſt bonitas & miſericordia.Materia,quæ eſt meritum Chriſti, videlicet paſsio & mors.Et Finalis, quæ eſt, vt liberati per Chriſtũ,ab ira Dei & morte ęterna,prędicem⁹ ipſum & in hac vita,et poſtea in omni ęternitate.Obſeruetur hoc loco cõfirmatio articuli noſtræ fidei: Credo remiſsionẽ peccatorũ.

Scribo vobis patres,quoniam nouiſtis eum, qui erat à principio. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam malum illum viciſtis. Scribo vobis pueruli, quoniam nouiſtis patrem. Scribo vobis patres, quoniam

Quemadmodum ſupra aliquoties omnes fideles compellans,filiolos eos appellauit: ita nunc diſtributione vſus ad ſingulos gradus ætatis ſermonẽ conuertit,ac ſingulis gradibus, quę in primis conueniunt, accommodat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

noviſtis eum qui erat à principio. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei habitat in vobis, & viciſtis illum malum.

Primum compellat patres, hoc eſt, ætate profectos, & ſenes, ac eis tribuit cognitioñe eius, qui erat à principio, hoc eſt, Chriſti. In quibus autem ſita ſit hæc Chriſti ſalutaris noticia, iam dictum eſt. DEINDE compellat adoleſcentes, & ipſis tribuit robur & victoriam ſuper hoſte Diabolo. Quod autem hoc robur non ſit naturæ ſed gratię, non virium corporis, ſed fidei, nõ hominis, ſed Dei, oſtendit, cum inquit: Et verbum Dei habitat in vobis. Hæc habitatio verbi in homine, no eſt ocioſa noticia, ſed verbi cogniti firma fiducia. Quare infra Apoſtolus ſic ait: Hæc eſt victoria quæ vicit mundũ, fides veſtra. Si igitur fides vincit mundum, vincit & principem mundi Diabolum, quẽ hic vocat non ſine emphaſi, τὸν πονηρὸν, vt qui malus ſit, & intentione & habitu, & actu. Eſt enim πονηρὸς, qui innata malitia magno ſtudio fertur in malum, & mala machinatur, & nihil aliud quærit, quam aliorũ damnum & perniciem. TERTIO compellat puerulos, quibus tribuit noticiam patris. Vt enim pueruli cum magna voluptate & gaudio, quando primum fari incipiunt, patres compellãt, & patres vnice oblectãtur illa compellatione: Ita decet vt Chriſtiani pueri ſuum cœleſtẽ patrem in Chriſto inuocent, quod cum faciunt, ſumma voluptate afficitur cœleſtis pater. Deberent ergo pij parentes ſuos pueros aſſuefacere ad inuocationem cœleſtis parentis, vt vna cũ lacte imbiberẽt initia Chriſtianiſmi. Porrò repetitio adhibetur amplificationis & attentionis gratia. His enim iteratis compellationib⁹ excitat credẽtes ad ſequentẽ exhortationem. Hic locus commendat cuiq; pro ſuæ ætatis ratione, ſtudium pietatis, vt quemadmodum accreſcit ætas: ita & cœleſtium rerum ſcientia augeatur. Deinde illorum ſtultitiam, ne dicam ſerpentinã virulentiã retundit hic locus, qui pueros & adoleſcẽtes à ſtudio Theologico, malitioſe auocant, de quorũ numero quoſdam nominarem, ſi non commiſeratione digniores mihi viderentur, quam obiurgatione, neq; enim digni ſunt quos vel obiurgem, vel nominem, cum ipſi ſua lepra, hoc eſt, reproba mente ſatis puniantur.

Ne diligatis mundum, neque ea quæ ſunt in mundo.

Hoc plane paradoxon eſt in Philoſophia. Hæc enim rerum vniuerſitas, quæ ab elegãti ornatu & ordine creaturarum decentiſſimo mũdus dicitur, hoc eſt, pulcritudo ſeu ornatus, vt Cicero interpretatur, natura inuitat homines, vt ipſum artificem Deũ, & ipſum opus admirentur ac diligant. Neq; enim fieri poteſt, vt nõ amet opus qui amat artificem, præſertim cũ bonitas, iuſticia, ſapientia, omnipotentia, & multæ aliæ virtutes Dei in ipſius opere, hoc eſt, mundo cõſpiciantur. Adhæc ipſe Dominus ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium daret, qui ergo fit, quod Apoſtolus noſter dicat: Ne diligatis mundum? Reſpondeo, Mundus ſpectatur dupliciter. Primum in ſe, vt eſt opus Dei, in quo ſe contemplandum proponit, vt inde eius æternam potẽtiam & diuinitatem ratiocinantes agnoſcamus ipſum, amemus & colamus, quod niſi fecerimus, inexcuſabiles ſumus coram tribunali Dei. Cùm hac ratione ſpectatur mũdus, eum diligere & poſſumus & debemus, ſed ſuo ordine, hoc eſt, infra creatorem. Nam qui diligit mundum, & eas quæ in mundo ſunt, creaturas Dei, plusquam Deum, idolatra eſt, & in maledictionis pœnam incurrit, vt qui amet creaturã ſupra creatorẽ, qui eſt laudandus in ſecula. Deinde ſpectatur mundus, non in ſe, vt eſt creatura Dei, ſed ex vitio quod contraxerunt homines mundani, partim ex labe primorum parentum, partim ex peccandi conſuetudine. Proinde mundus hac ratione accipitur, pro moribus malis, quibus aſſueuit mundus, hos enim qui diligit, non poteſt Deum diligere. Nam ita ſcriptum eſt Pſal. 98. Qui diligitis Dominum, odite malum, hoc eſt, quicquid prohibitum eſt lege Dei, & pugnat cum caritate Dei & proximi. Vult ergo Apoſtolus, vt nec diligam⁹ creaturas Dei inordinato amore, hoc eſt, ſupra creatorem, nec vitia hominum pernicioſo amore. Nam vterque hic amor, qui mundi dicitur, auocat à pietatis ſtudio, hoc eſt, ab amore Dei & proximi. Tempeſtiue igitur hanc infert exhortationem Apoſtolus, ne videlicet amore mũdi occupentur fideles, atq; ita rurſus immerſi in mundi tenebras, amittant ſalutarem lucem, ſuaque culpa ſalute excidant.

Si quis diligit mundum, non eſt caritas patris in eo.

Ratio propoſitionis à contrarijs. Nemo poteſt ſimul mundũ diligere, & patrem cœleſtem, ſed fideles debẽt patrem cœleſtem diligere. Ergo mundũ non diligent. Maior confirmatur, quia qui diligit Deum patrem, mandata ipſius ſeruare ſtudet. Sicuti cõtra. Qui diligit mundũ, quæ mũdi

ſunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſunt ſectatur & facit. Cum ergo hæc duo ex diametro inter ſe pugnant, fieri non poteſt, vt ſimul Deũ & mundũ diligas. Huc pertinet illud Iacobi: An neſcitis quod amicitia mũdi, inimicitia Dei eſt. Qui igitur voluerit amicus mũdi eſſe, inimicus Dei conſtituitur. Nã iuxta Chriſti ſententiã, nemo poteſt duobus dominis ſeruire, videlicet diſsidẽtibus & contraria imperantibus. Et eſt dictum Auguſtini memorabile: Mundi amor & Dei pariter in vno corde habitare non poſſunt, quemadmodũ ijdem oculi cœlum pariter & terram nũquã aſpiciũt. Charitas hoc loco, patris, paſsiue ſumitur, pro charitate qua diligitur pater.

Quia omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & faſtus vitæ, non ex patre, ſed ex mundo eſt.

AEtiologia eſt. Cõfirmat enim charitatem patris non eſſe in eo, qui diligit mundum. nam mundi & patris cœleſtis contraria ſunt imperia. Vt enim mundus concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, & faſtu vitæ delectatur: ita pater cœleſtis eadẽ abominatur extreme, vt quæ à Diabolo hoſte ſuo in mundũ inuecta ſint. Etſi autẽ omnis concupiſcẽtia praua, à Paulo dicitur cõcupiſcentia carnis, quæ cõcupiſcentiæ ſpiritus opponitur: Tamẽ noſter Apoſtolus, vt omnis mali initia mõſtret, à principio motiuo diſcrimẽ petit cõcupiſcẽtiæ carnis & oculorũ. Cõcupiſcentia enim carnis eſt noſtro Apoſtolo, quæ ex corruptæ naturæ vitioſitate, quę dicitur caro, naſcitur, & habet internum principium, videlicet cõcupiſcẽtiam originalem, ſeu corruptionem naturæ. Concupiſcentia oculorum eſt, quæ ex rerũ intuitu & admiratione concipitur, & habet externũ principiũ, videlicet omne obiectũ pulchrum oculis. Vnde Dauid: Auerte oculos tuos, ne videant vanitatẽ. Et Iob adducens ſuæ innocentiæ argumenta, ſic ait: Si declinauit greſſus meus à via, & ſi poſt oculos meos abijt cor meum, ſeminem & alius comedet, hoc eſt, ſi cor meum ſecutum eſt cõcupiſcentiã oculorum meorum, id eſt, ſi ego cõſenſi concupiſcẽtiæ rerum, quas videbam, eueniet mihi quod alijs facere volui. Huc illud Salomonis præceptum pertinet, Prouer. 4. Ne vagentur oculi tui. Et Domin⁹ ipſe: Si oculus tuus dexter fuerit tibi obſtaculo, erue eum, hoc eſt, cohibe affectum irritatum obiecto. Qui igitur ſtatuit Deum ſequi, ponat ſenſibus ſuis cuſtodiã, & præſertim oculis, ne interna cõcupiſcẽtia irritetur externis obiectis. Salomoni Prouerb. 30. Duæ ſunt filiæ hirudinis ſeu ſanguiſugæ, clamantes, affer, affer. Has interpretantur quidã ex patribus eſſe concupiſcentiã carnis, & cõcupiſcentiã oculorũ, quæ propter imitationẽ hirudinis inexplebilis (de qua Horatius: Non miſſura cutẽ, niſi plena cruoris hirudo) dicuntur ipſius filiæ. Carnis enim cõcupiſcentia clamat, affer voluptates, quibus tamen nunquã ſatiatur. Oculorum concupiſcentia clamat, ager diuitias, quæ quo magis creuerint, eo magis appetuntur, ſimiles planè hydropi. Nã quo magis hydropicus abũdat humore aquoſo, eo magis ſitit, iuxta illud: Quo plus ſunt potæ, plus ſitiũtur aquæ. Huic duplici concupiſcentiæ, ſcilicet, carnis & oculorum, coniunctus eſt faſtus vitæ, quo quis alijs contemtis, ſe glorioſe iactat, vt Thraſo ille Terentianus. Ex hoc faſtu tanquam ex camerina quadam fœdiſsima, ſcaturiunt infinita ſcelera & flagitia, quibus familiæ, prouinciæ, regna miſere concutiuntur, cuius rei exempla vel cœcis in cõſpectu ſunt. Hæc breuiter ſint de his tribus omnium malorum fontibus dicta, qui, vt Auguſtinus ait, è Paradyſo delitiarum in hoc miſerabile exilium Adam & Euam proiecerunt.

Porrò mundus præterit & concupiſcentia eius, qui vero facit voluntatem Dei manet in æternum.

Argumentum ab euentu vtriuſq;, Diuturniora & conſtantiora bona ſunt præferẽda min⁹ diuturnis & inconſtantibus, quare mundi ſtudijs & deſiderijs, quæ ad breue tẽpus durant, præferẽda eſt pietas, cuius fructus æternum durat. Sed quid eſt mundũ præterire? & quid eſt facere voluntatem Dei? Mundus contaminat⁹ flagitijs Diabolorum & hominum igni olim conflagrabit, & purgabitur, ita vt ſubſtantia quidẽ maneat, ſed noua forma & qualitas inducatur, omni iniquitate abolita. Voluntatẽ Dei facere ſecundũ Euãgeliũm, eſt proſternere ſe corã Deo in vera pœnitentia, fide Chriſti ſe erigere, & ex hac fide Deum ſincere colere, & proximũ diligere. Qui hoc facit, habet promiſsionẽ, quod ſit manſurus in æternũ. Tenete, inquit Auguſtinus, potius dilectionẽ Dei, vt quomodo Deus eſt ęternus, ſic & vos maneatis in ęternũ: quia talis eſt quiſq;, qualis eius dilectio eſt. Terram diligis, terra eris. Deum diligis, quid dicam, Deus eris? Nõ audeo dicere ex me, ſcripturas audiamus: Ego dixi Dij eſtis, & filij altiſsimi omnes. Si ergo vultis eſſe dij & filij altiſsimi, nolite diligere mundũ, nec ea quæ in mũdo ſunt. Porrò vſus huius æternitatis ꝑmiſſæ, hoc eſt, perpetuæ felicitatis, eſt triplex, videlicet in cruce, in pu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gna ſpiritus aduerſus carnẽ,in agone mortis. In cruce opponenda eſt æterna gloria breui & temporaneæ afflictioni,1.Pet.5.& ad Rõ.8. In lucta ſpiritus aduerſus carnem erigamur ſpe promiſſæ gloriæ,ſi in pugna perdurauerimus inuicti. In morte opponamus vitã æternam breui cruciatui,& cogitemus Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, cuius nos mẽbra ſumus.Ideo Paulus ſuo diſcipulo ſcribit: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis.

Filioli,nouiſſima hora eſt, & ſicut audiſtis quod Antichriſtus venturus ſit, etiam nunc Antichriſti multi ceperunt eſſe, vnde ſcimus nouiſſimam horam eſſe.

De pietate diſſeruit, & de fugiendo mundi amore:nunc addit commonefactionem de cauendis Chriſti aduerſarijs,quos Antichriſtos vocat. Et diligenter obſeruandum eſt, quod de Antichriſto & de Antichriſtis loquatur. Per Antichriſtum intelligit caput regni cuiuſdã Chriſto aduerſantis,de quo poſtea plura dicenda ſunt. Per Antichriſtos vero omnes,qui vel profeſsione,vt Turcæ,Iudæi,aliæq; prophanæ gentes: Vel vita,vt qui mẽtientes Chriſtianũ nomen indulgẽt peccatis,& viuunt ſine pœnitentia: Vel doctrina,vt Hæretici,qui Euangelium de Chriſto ſuis corruptelis inficiunt,Chriſto aduerſantur,quales multi fuerũt omnibus ætatibus.Nouiſsima hora vſu ſcripturæ dicitur totum tempus à Chriſto exhibito,vſq; ad conſumationẽ ſeculi & reſurrectionem mortuorum. Tempus enim mundi in tres partes diuiſum eſt,nempe in tempus,quod fuit ante legem datam per Moſen:in tempus durãtis legis Moſaicæ,& in tempus Meſsiæ exhibiti,quod ideo vltimum dicitur, quia deſtinatũ fuit ſalutifero Chriſti aduentui, non quidem quod illi alij non ſuccederẽt dies & temporum curricula, ſed quia non erat expectanda alterius doctrinæ poſt Euãgelium Chriſti cœlitus patefactio. Durabit enim Euangelij prædicatio vſq; ad finem mũdi, ſiquidẽ Chriſtus deſponſauit ſibi Eccleſiam in fide in æternum.Geneſ.46. Iacob moriturus ad filios ait:Congregamini vt annunciem vobis,quæ ventura ſunt in diebus nouiſsimis,vbi multa de Chriſti aduentu in mũdum,texit oracula.Eſai.cap. 2. Et erit in nouiſsimis diebus præparatus mons domus Domini, & eleuabitur ſuper omnes colles. Hic Propheta manifeſtum de Chriſti aduẽtu tradit vaticinium.Paulus 1.Cor.12. Scripta ſunt hæc ad correptionem noſtram in quos fines ſeculorum deuenerũt. Ad Hebr.1. Nouiſsime locutus eſt nobis per filium, ſignificans Deum poſtea non alio modo hominibus locuturũ. Hęc dicta oſtendunt,cur tempus ab aduẽtu Chriſti currens,vſq; ad iudicium,dicatur extremum,& hic à noſtro Apoſtolo nouiſsima hora.

E nobis egreſſi ſunt, ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum: ſed vt manifeſti fierent, quod non ſint omnes ex nobis.

De quo genere aduerſariorũ Chriſti loquatur,exponit. Quidam fuerũt aperti perſecutores Chriſti & Euãgelij,de quibus hoc loco non agit Apoſtol⁹. Quidam aliquandiu ipſos Apoſtolos erant ſecuti,vt diſcipuli,& in Eccleſiæ externa ſocietate ouinã pelle tecti latuerunt, cum tamen intus eſſent lupi rapaces. De hoc genere Antichriſtorum ſe loqui Iohañes indicat,cum ait: E nobis egreſsi ſunt,hoc eſt,de externo noſtræ Eccleſiæ cœtu prodierũt,qui prius ſimularunt religionem noſtram.Sed non erant ex nobis,id eſt,interno ſpiritus vinculo nobis non erant coniuncti, id quod Apoſtolus hic probat. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum, hoc eſt, ſi interno ſpiritus vinculo nobiſcum in Chriſti corpore myſtico fuiſſent coniuncti,permanſiſſent vtiq;, raro enim contingit eos,qui plene de Chriſto edocti fuerunt,fidem in totum abijcere,etſi ſæpe ex infirmitate & ignorantia,vt eſt humana conditio,labi poſſunt. Quod autem interdum,licet rarius,contingat fidẽ abijcere in totum eos,qui plene erant edocti de Chriſto,teſtatur vox Chriſti, obijcientis Iudæis peccatum blaſphemiæ, & dictum Apoſtoli ad Hebr.6.& 10.

Et vos vnctionem habetis à Sancto, & noſtis omnia.

Modum euadendi Antichriſtorũ inſidias oſtendit. Vos(inquit) à Chriſto qui eſt Sanctus ſanctorum, id eſt, ſanctiſsimus,habetis gratiã Spiritus ſancti,cuius ſymbolum,quia in veteri teſtamẽto fuit externa vnctio,vnctionis vocabulo ſignificatur. Vult enim nos reſpicere ad typũ & ſpiritualẽ ſignificationem,quẽadmodũ ipſe ſe interpretatur in fine capitis pręſentis Epiſtolę: Hæc vnctio(inquit)facit vt intelligatis omnia,ſcilicet, quæ vos munire poſſunt, aduerſus Antichriſtorum impoſturas. Hanc interpretationem vniuerſalis particulæ requirit periſtaſis loci,ne quis hic Anabaptiſtarũ Enthuſiaſmos confirmari exiſtimet. Apoſtolus noſter

hoc

hoc loco alludit ad ardorem & lumen, quod ineſt oleo, quo vngebantur reges & ſacerdotes in veteri teſtamento. Vt enim oleum ardet, & ardendo gratiſsimum de ſe fundit lumen: ſic Deus quorum corda oleo Sancti ſpiritus vngit, ea inflammat, & inflammando lucem elicit, longe pulcherrimam & ſaluberrimam, quæ pro incremento fidei magis magiſq; in animis ſanctorum lucet.

Non ſcripſi vobis quod ignoretis veritatem, ſed quia eam noſtis, quodque nullum mendacium ex veritate eſt.

Prolepſis eſt. Poterat enim ex dictis obijci: Fateris Iohannes nos omnia ſcire, cur ego ſcribis? Reſpondet Apoſtolus, Non ſcribo vobis, vt vos doceam, quæ ignoretis, ſed vt vos commonefaciam de ijs, quæ prius nouiſtis. Nouiſtis enim veritatem diſtinguere à mēdacio, de qua autem veritate & de quo mendacio loquatur, ipſe exponit, cum ſubiungit.

Quis eſt mendax, niſi qui negat Ieſum eſſe Chriſtum? hic eſt Antichriſtus, negans patrem & filium. Quiſquis enim negat eſſe filium, is ne patrem quidem habet.

Quia non de quouis mendacio loquitur Apoſtolus, definitionē addit, qua docetur de quo mendacij genere loquatur. Et quoniam iuxta regulam Hilarij, ex cauſsis dicendi ſumēda eſt intelligentia dictorum, manifeſtum eſt quod de Antichriſtis loquatur, qui ſe Chriſto opponebant tempore Apoſtoli. Mendax igitur hoc loco erit, qui non recte de Chriſto ſentit, nā is Chriſto aduerſatur, & eius hoſtis eſt. Quare definitionē infert interrogationis ſchemate, dicens: Quis eſt mendax, niſi qui negat Ieſum eſſe Chriſtum? hoc eſt, quiſquis ſenſerit, quod Ieſus Mariȩ filius nō ſit promiſſus Meſsias, Antichriſtus eſt & mēdax, vt qui veritatem Dei maligne abijciat, atque adeo ipſum Deum mēdacij accuſet, qui hūc Ieſum ſtupendis miraculis teſtatus eſt eſſe Chriſtū, hoc eſt, promiſſum mulieris benedictum Semen & Saluatorem mundi. Vt ergo hoc loco mendaciū eſt negatio veritatis de Ieſu Mariȩ filio, quod ſit verus Meſsias: Ita veritas eſt plena Ieſu Chriſti agnitio, quæ agnitio eſt vita æterna, iuxta Domini dictum: Hæc eſt vita æterna, vt te agnoſcant eſſe verum Deum, & Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Vide quā ſalutaris ſit hæc veritas agnitionis Chriſti: & contra, quam pernicioſum mēdacium negantium Ieſum. In qua autem re cōſiſtit veritas hæc, ſæpe dictū eſt. Requirit enim, vt recte iudicemus de Ieſu Mariæ filio, ſtatuamuſq; eum, iuxta ſcripturam, verum Deum eſſe, verum hominem, vnam perſonam in duabus naturis, non confuſis, non mutatis, non permixtis, non alteratis, ſubſiſtentem, & Saluatorem mundi. Qui hac veritate exciderit, Antichriſtus eſt, mendax eſt, vanus eſt, damnatio eſt. Porrò exaggerationē huius loci ſubiungit, inquiēs: Hic eſt Antichriſtus negans patrem & filium. Iudæi tempore Apoſtoli gloriabantur ſe Deum colere, tametſi negarunt Ieſum eſſe filium Dei & verum Meſsiam. Horum vanitatem arguit hoc loco Apoſtolus, affirmās coniunctam eſſe vtramq; negationē, videlicet patris & filij, cuius rationē ſubiungens ait: Quiſquis negat eſſe filiū, is ne patrē quidē habet. Hic additur in quibuſdā exēplaribus græcis, ὁ ὁμολογῶν τὸν ὑιὸν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει, hoc eſt, Qui confitetur filium, etiā patrē habet. Atq; hoc eſt, quod dominus apud Iohannem ait: Qui non honorat filium, nō honorat patrē, qui miſit eum. Nam ideo pater omne iudiciū dedit filio, vt omnes honorēt filium, ſicut honorant patrem. Vult igitur pater agnoſci & coli in filio & nō extra filium. Quare docemur hic, vt Deum patrē in Chriſto quæramus, vt in Chriſto quæramus potētiam Dei, vt in Chriſto patrem adoremus. Deum eſſe colendū fatentur omnes adeoq; hic ſenſus nobis à natura ingenitus, altas habet in cordibus noſtris radices, vt nemo ſimpliciter Deo ſuum honorem negare audeat, interea hominum mentes Deum extra viam quȩrendo euaneſcunt. Hinc tot fictitij Dij, hinc tot peruerſi cultus. Verum proinde Deū non alibi quàm in Chriſto reperiemus, nec rite aliter eum colemus, quam filium oſculando, vt docet regius Propheta Dauid, Pſalm. 2. Hinc liquet, quod in dēſiſsimis errorib[9] occupentur Turcæ & Iudæi, qui tametſi pulchris & ſplendidis titulis ornant, quem adorant Deū: Tamen à vero Deo, qui eſt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, aberrant, negantes filiū, hoc eſt, Ieſum Chriſtum. Nam cum Dei nomen à Chriſto ſeparatur, nihil eſt aliud quam inane figmentum. Porrò quia hic Antichriſtus definitur eſſe negator Ieſu Chriſti, quædam hic addenda ſunt de duplici negatione Chriſti, vt inde intelligam[9] diſcrimina Antichriſtorum, quos plures eſſe noſter Apoſtolus affirmat. Negatio itaque Chriſti duplex eſt, vniuerſalis vna, altera particularis. Illa in totū negat Ieſum eſſe Chriſtum, hæc autem in parte

tantũ. Vniuerſalis Iudaica, Mahometiſtica, & Turcica eſt, qua negatur fili⁹ Marię Ieſus eſſe promiſſus Meſsias, hoc eſt, Chriſtus, Saluator in ſe credentium. Hæc vel eorũ eſt, qui fidem Chriſti nunquam receperũt, quales ſunt Mahometiſtæ & Iudæi pleriq;: vel eorũ, qui poſt agnitam veritatem, poſt illuminationem Spiritus ſancti, poſt perceptum guſtũ boni Dei verbi relabuntur in Ethnicíſmũ, renunciãt Ieſu Chriſto, quem abnegatũ perſequũtur. Hi vocãtur in Eccleſia Apoſtatę, qualis fuit Iulianus & multi alij, atq; hi rei ſunt blaſphemiæ in Spiritum ſanctum, quam filius Dei pronũciat nec in hoc ſeculo nec in futuro remitti, proterea quod ſit vniuerſalis prolapſus in Ethniciſmum, & finalis abnegatio Ieſu Chriſti mediatoris vnici Dei & hominũ. De hac abnegatione Chriſti, plura in 5. cap. dicẽtur, vbi agitur de peccato ad mortem, pro quo Apoſtolus noſter dicit non orandum eſſe.

Alia eſt negatio Chriſti particularis, ſeu hæretica, qua quæ Chriſtus habet propria, illi detrahũtur. Hac negatur alias diuinitas Chriſti, cui ſe Cherintus & Ebion tempore Apoſtoli noſtri oppoſuerunt & poſtea Arius & multi alij. Alias Chriſti humanitas, quã impugnarũt Donatiſtæ & Eutychiani. Alias perſona Chriſti, cuius diſtinctionẽ à patre rabioſe negant Sabellius, Paulus Samoſatenus, & noſtro tempore Michaël Seruetus Hiſpanus, in ſcholis Mahometicis inſtitutus. Alias officium, idq; dupliciter, quædã enim officij negatio in doctrina & moribus ſimul ſita eſt, qualis eſt Pelagij & papalium omniũ, qui voce & vita negant Ieſum eſſe Chriſtum, cũ non tribuunt illi hunc honorẽ, quod ſolus ſit iuſticia noſtra & ſalus, iuxta ſcripturam: ſed partẽ iuſticiæ & ſalutis aſcribunt operibus, ijſq; non à Deo mandatis, ſed ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum eſt poſita, eaq; eſt interna & externa. Interna quidẽ, cum iuxta verbum vera fiducia Chriſti nõ accenditur in animis. Externa vero, quoties factis negatur impijs, quod ore prædicatur. Hanc negationem Paulus vocat βδέλυγμα, hoc eſt, abominationem. Ex his manifeſtum eſt, Primum, quid ſit Antichriſtus in genere, videlicet, qui quouis modo aduerſatur Chriſto. Deinde, quid ſit in ſpecie, videlicet, qui vel in toto, vel in parte Chriſtum abnegat. Iam reliquum eſt, vt inquiramus quiſnam ſit ille magnus Antichriſt⁹, quem Paulus collocatũ iri prædixit in templo Dei, reuelandum per vocem Euangelij ante extremum diem. Verum quia in poſteriori ad Theſſal. copioſe à nobis probatum eſt, quod Pontifex Romanus ſit ille filius perditionis & Antichriſtus, de quo loquitur Paul⁹, eo remitto auditores, vt iſtinc petãt, quæ breuitatis gratia hic omitto. Sed quid ex hac doctrina de Antichriſto pius animus colliget? Primum muniat nos hæc doctrina aduerſus ſcandalum defectionis tot regnorũ ac populorum à fide Chriſti, ac meminerimus eundẽ Chriſtum, qui dixit: Prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo, in teſtimoniũ omnibus gentibus, etiam dixiſſe: Veruntamen filius hominis cum venerit, num inueniet fidem ſuper terram? Quo dicto ſignificatur maximam defectionẽ plerorumq; regnorum fore à fide Chriſti. His duobus Chriſti dictis cõmendatur nobis & miſericordia & iuſticia Dei. Miſericordię quidem eſt, quod velit Deus Euãgelium regni filij ſui prædicari in toto mundo inter omnes gẽtes. Iuſticiæ vero erit quod idem Deus ſit puniturus ingratos erga ſuum Euangelium. Nam permittit eos in priſtinas tenebras ruere, adeo vt quãdo Chriſt⁹ aduenturus eſt iudicatum viuos & mortuos, paucíſsimos inueniat, qui nõ turpiter Chriſtum abnegauerũt & à fide eius ſacrilege defecerunt. Vtriuſq;, hoc eſt, miſericordię & iuſticiæ Dei cogitatione excitemur ad ſerium timorem Dei, ad ardentem inuocationem, ad perpetuam gratitudinẽ erga ipſum, ne ingrati ipſi quoq; aliquando abijciamur, & extinguatur lux Euãgelij in ſcholis & in templis, quemadmodum factum eſt in Aphrica, Aſia, & in maxima parte Europæ, adeo vt minima pars orbis terrarum habeat Euãgelium ſincerum & incorruptum.

Quod igitur vos audiſtis à principio, id in vobis maneat.

Ex deſcriptione Antichriſti, infert exhortationem ad perſeuerantiam in fide Chriſti, in qua iam inde à principio (id eſt, ex quo inſtitui ceperũt in vera religione) inſtructi erant. Veſtitur autẽ propoſitio argumento à conſtantia petito. Conſtantis enim animi eſt, à religione, quam iam olim amplexus eſt, nõ facile dimoueri. Similis exhortatio eſt in tertio capite ad Heb. Cauete (inquit) fratres, ne ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis ad deficiẽdum à Deo viuo. Vbi gradus à felicitate ſumma ad miſeriam ſempiternã notantur: quorũ primus eſt incredulitas eius, qui cõuerſus fuit, quæ hoc pacto ſuboritur. Fides in ſegneſcẽtib⁹ & torpẽtib. paulatim lãgueſcit, & ſuccedit dubitatio, hãc mox excipit incredulitas, quã ſequitur malitia, hoc eſt, prauæ cogitationes & actiones ſceleratę, atq; ita paulatim homo priuſq̃ animaduertit, laqueis Satanę inuoluitur. Hoc ipſũ ſignificat Iohañes cũ ait: Quod audiuiſtis, id in vobis maneat, h.e. ſtudete vt maneat, ſcilicet verbũ Euãgelij de Chriſto in vobis.

Diligentia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Diligétia igitur ſeria poſtulatur. Huc illud Pauli: Qui ſtat, videat ne cadat. Itē: Spiritū nolite extinguere. Item: Excita donum, quod in te eſt. Hæc proinde dicta & ſimilia admoneant nos diligentiæ in colligēdis rationibus, quibus mentes noſtræ cōfirmantur de veritate Dei, ne ad quamuis aurā doctrinæ, inſtar arundinis fluctuemus & circumferamur. Admoneant nos inuocationis, quā à Deo imploramus auxilium contra Diabolorum & hominum inſidias, qui nobis veritatem Dei nunc eripere, nunc obſcurare conantur. Admoneant nos periculi, nullum enim periculum maius eſt, quam per ſegnitiem à Deo deficere. Nam paulatim Epicuriſmus, & dedolentia quædam occupat animos, donec in foueam damnationis præcipitentur. Oremus proinde cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam fac vt ingrediamur in veritate tua, vnias tu corda noſtra, vt timeamus nomen tuum.

Si in vobis manſerit quod audiſtis, & vos in filio & in Patre manebitis.

Ratio exhortationis ab vtili. Qui retinet noticiam & fidem Chriſti, is in Filio & Patre manet, Spiritus ſancti vinculo. Præterea Pater & Filius in eo manent, iuxta Chriſti promiſsionem Iohannis 15. Qui manet in me, & ego in eo, is fert fructum copioſum. Per contrarium ſenſum concluditur, quod ſi non manſerit in vobis quod audiſtis, nec vos in filio, nec in patre manebitis. Quid ergo? extra ſocietatem Dei & ſanctorum dominio Satanæ ſubijciemini.

Et hæc eſt promiſſio quam ipſe promiſit vobis, vita æterna.

Proponit ſcopum, qui propoſitus eſt efficaci noticię Chriſti, vt huius cogitatione excitemur ad perſeuerantiam in pietatis curriculo, donec ad metam ipſam peruenerimus. Non enim qui benę cepit, ſed qui in bono cepto perſeuerat ad finem, beatus eſt, nam hic vitam æternam propoſitam habet. Obſeruetur diligenter, quod Apoſtolus noſter manſionis in Chriſto fructum affirmet eſſe vitam æternam, iuxta Chriſti magiſtri ſui promiſsionem, Iohannis 6. Hæc eſt voluntas eius, qui miſit me Patris, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Hic ex aduerſo cogitetur antitheſis, videlicet, quod mors æterna ſit propoſita omnibus incredulis & deficientibus à verbo Euangelij.

Hæc ſcripſi vobis, de his, qui ſeducūt vos.

Attingit cauſam cur de Antichriſtis ſcripſerit, videlicet quod iam Eccleſiam inuadere tentarent, quam ſua impoſtura funditus euertere moliebantur. Exemplum Apoſtoli omnibus pijs verbi miniſtris imitandum eſt, vt præmoneant ſuos auditores aduerſus Antichriſtorum inſidias, ne incauti opinione citius opprimantur & ſalute excidant.

Et vnctio quam vos accepiſtis ab eo, in vobis manet.

Bene ominantis oratio eſt, quaſi diceret, ſunt multi, qui vos in errorem abducere moliuntur, ſed melius de vobis ſpero, cum habeatis vnctionem, hoc eſt, Spiritum ſanctum, quem à Chriſto accepiſtis, quiq; vos in omnem veritatem induxit, quamdiu hæc vnctio in vobis manſerit, cauebitis Antichriſti inſidias. Hic locus monet, vt primitias ſpiritus foueamus, ac indies ſtudeamus in pietatis ſtadio progredi vlterius, donec ad metam ventum fuerit. Spiritus ſancti enim donatio, teſtimonium eſt euidens, quod Deus noſtri curam habeat. Hoc ſolum requiritur, vt caueamus ne noſtra ſocordia amittamus tantum bonum.

Nec neceſſe habetis vt quiſquam doceat vos.

Hæc ad commendationem eorum faciunt, à quibus erant inſtituti, & habent tacitam conditionem, vt ſit ſenſus: Vos à veſtris doctorib⁹ fideliter edocti eſtis, de Chriſto Ieſu vero Meſsia, in hac doctrina ſi manſeritis, nō opus habetis alijs magiſtris, nam ſincere inſtituti eſtis. Atq; ita Apoſtolus hoc loco & ſuam doctrinam de Chriſto commendat, & illorum diligentiam laudat, à quibus inſtituti erant, quo magis magiſq; confirmentur. Non ergo hic locus patrocinatur Anabaptiſtis, qui tollunt miniſterium verbi de Eccleſia, & iubent ſuos auditores expectare reuelationes cœleſtes, quæ nihil ſunt aliud quam illuſiones Diabolicæ. Nam vel ſummi doctores poſſunt & debent in Chriſti ſchola quotidie per lectionem, meditationem verbi & precationē proficere, cum omnes, (vt Paulus teſtatur) ex parte cognoſcamus, ne dum vt hi quos Apoſtolus alloquitur, nullo præceptore indigerent. Quare opponamus Anabaptiſtis mandatum Dei de prædicando & audiendo Euangelio, in cuius cognitione indies magis magiſq; vult nos abundare Paulus, quo & hæc ſcriptio Apoſtolica pertinet, cur enim ſcriberet Apoſtolus, ſi eius ſcriptionis nullus vſus foret in Eccleſia?

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Verum ſicut eadem vnctio docet de omnibus, quæ & verax eſt & non mendax, & ſicut docuit vos, manete in ea.

Hæc exhortatio confirmat noſtram interpretationem: hortatur enim vt perſiſtant in doctrina de Chriſto, quæ in ipſis confirmata eſt per vnctionem, hoc eſt, per Spiritum ſanctum. Huius exhortationis cauſam addit, cum inquit: Quę verax eſt, & non mendax. Hæc repetitio à contrarijs ſumta, ad commendationem certitudinis facit. Hic rurſus commendat Apoſtolus ijs, quibus ſcribit, doctorum ſuorum fidem, ſinceritatem & diligentiam. Cum veteri interprete & Eraſmo μενεῖτε verti manete, vt hebraiſmum redderem: nam Hebræi ſæpe futura indicatiui, pro imperatiuis vſurpant. Hanc interpretationem periſtaſis loci manifeſte poſtulat.

Nunc autem filioli manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non pudefiamus coram eo in ipſius aduentu.

Repetitio eſt exhortationis, cui additur duplex ratio, prior à commodo, poſterior à damno, nam præmijs & pœnis inprimis mouentur homines. Qui manent (inquit) in Chriſto, (hoc eſt, qui retinent fidem & bonam conſcientiam) fiduciam habent in ipſius aduentu, qui vero non manent in Chriſto, in ipſius aduentu pudefient. Ergo in Chriſto manendum eſt, quo fiduciæ fructus percipiatur, qui fructus eſt vita æterna, & caueatur diffidentiæ & defectionis pœna, quæ eſt ſempiterna ignominia. Hic locus nos admoneat, vt perpetuo cogitemus de aduentu Domini, in quo apparebit gloria piorum, qui perpetua felicitate exultabunt, & ignominia impiorum, qui perpetua ignominia obruentur, eo quod Ieſum Chriſtum datum toti mundo in ſalutem, non agnouerint, cuius ſolius fiducia perſiſtunt omnes qui in ipſum crediderunt, iuxta illud: Qui credit in ipſum, non pudefiet.

Si ſcitis quod iuſtus eſt, noſtis quod omnis qui facit iuſticiam, ex eo natus ſit.

Repetitio eſt vniuerſalis exhortationis, qua in principio vſus eſt, dum hortatus eſt ad innocentiam vitæ. Addit autem propoſitioni rationé à connexis, Qualis Pater, talis & filius eſſe debet: Deus pater Eccleſiæ eſt iuſtus. Ergo & filios eius, qui ſunt Eccleſiæ domeſtici, iuſtos eſſe decet. Sed quomodo fieri poteſt, vt ſimiles patri cœleſti in iuſticia ſimus? cum ille perfecte & natura iuſtus ſit, & nos natura peccatores? Nemo profecto poteſt patri cœleſti ſimilis eſſe, ſi perfectionem iuſticiæ ſpectemus. Verum iuſticia illa, quam hic requirit Apoſtolus, poſita eſt in imputatione & imitatione in hac vita. Imputatio iuſticiæ fit per ſolam fidé, qui enim credit, fides eius imputatur illi ad iuſticiam, hoc eſt, Chriſti iuſticia credenti ita imputatur, vt ea veſtitus appareat iuſtus in conſpectu Dei. Chriſtus enim finis eſt legis, in iuſticiam omni credenti. Imitatio iuſticiæ Dei eſt tenuis quædã imaginis Dei in homine, per fidé iuſtificato, repręſentatio, quæ paulatim pro fidei menſura creſcit & fit illuſtrior. Nam iuſtificati per fidem, donati ſunt Spiritu ſancto, quo vt regenerantur fideles: ita etiá inchoant nouam vitam, & iuſtis actionibus occupantur, quæ actiones iuxta fidei menſurá, in alijs magis, in alijs minus conſpiciuntur. Hæc imitationis iuſticia cõſtat partibus hiſce, videlicet, pietate erga Deum, innocentia vitæ priuatæ, dilectione proximi, & in officio vocationis fideliter præſtando. Hinc apparet quanta ſit vanitas eorum, qui negant nouæ obœdientiæ ſeu operum iuſticiæ neceſsitaté, cum hic Iohannes coniungat patris & filiorum cõformitatem in iuſticia. Porro, poſt iudicium in vita æterna erimus iuſti non imputatione, ſed perfectione iuſticiæ, ſeu vt loquuntur, formaliter & pleniſsime. Hæc iuſticia erit reparatio iuſticiæ originalis, in qua rurſus fulgebit imago Dei in ſanctis, qua nulla poteſt maior cogitari aut eſſe gloria. De hac iuſticia loquitur Paulus ad Galat. 5. cum inquit: Nos Spiritu ex fide ſpem iuſticiæ, hoc eſt, ſperatam iuſticiam, expectamus. Et Apoſtolus noſter in ſequenti capite: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt grauiſsimis argumentis, ad ſanctimoniam vitæ, & dilectionem proximi hortatur: ita ab odio proximi, propoſitio Caini exemplo, dehortatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ordo & partes Capitis tertij.

In fine ſecundi capitis reuerſus eſt Apoſtolus ad generalem exhortationem, quam in primo propoſuit, videlicet, vt Chriſtiani colant iuſticiam & ſectentur innocentiam. Hanc generalem propoſitionem confirmat in hoc capite, à quo mox deſcendit ad hypotheſin, videlicet ad dilectionem proximi, ad quam per contentionem ſeu collationem contrariorum, exhortatur, ſummam mandatorum Chriſti ad fidem & dilectionem reuocans.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VIDETE qualem caritatem dedit nobis pater, vt filij Dei vocemur.

Exhortaturus ad ſanctimoniam vitæ, alium ordinem, quam in primo capite, inſtituit. Vt enim illic ab effectis ad cauſas aſcēdit: ita hic à cauſis ad effecta deſcendit. Eſt enim primus fons bonorum operū, adeoq; omnis pietatis & virtutis veræ regeneratio, qua in filios Dei renaſcimur, & filij Dei vocamur, & reuera ſumus. Caritatis vocabulum metonymice accipiēdum eſt pro dono, quod nobis ex caritate largitus eſt Deus, videlicet quod vocemur & ſimus filij Dei. Hoc donum magnificū Apoſtolus noſter in principio ſui Euangelij appellat ἐξουσίαν, hoc eſt, vt Nonnus reddit, οὐρανίην τιμὴν, id eſt, cœleſtem honorem, ita enim ait: Quicunq; receperunt eum, dedit eis ἐξουσίαν filios Dei fieri, ijs, qui credunt in nomen eius. Hunc honorē, & hoc donum auguſtum ideo hic caritatē vocat, quia ex caritate Dei profectum eſt. Porro quia hic locus continet ſummam beneficiorum Euangelij, operæ pretium eſt, vt ipſum altius expendamus, & circumſtantias, quæ huc faciunt, excutiamus, quo magis in cognitione & ſenſu huius myſterij abundemus. Sunt autem hæ præcipuæ circumſtantiæ, Prima, cauſa efficiens. Secunda, obiectum. Tertia, medium. Quarta, modus. Quinta, effectus. Sexta, finis. Septima, vſus. Hæ circumſtantiæ fere omnes continentur in hac Euangelica γνώμη: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.

PRIMA circumſtantia eſt cauſa efficiens, videlicet Deus, ſeu caritas Dei, quam noſter Apoſtolus non ſine admiratione exprimit, cum inquit: videte ποταπὴν ἀγάπην. eſt enim plus quam ſi dixiſſet, ποίαν ἀγάπην. Nam etſi ποῖος & ποταπὸς ſynonyma ſunt, tamen hoc poſterius emphaſin quandam, & admirationem habet. quaſi dicat Apoſtolus noſter, non eſt vulgaris caritas quam declarat erga vos Deus: ſed vere maxima & inprimis admiranda, cuius magnitudinem ne Angeli quidem ſatis admirari poſſunt. Hanc Paulus prædicat Rom. 5. cum inquit: Commendat ſuam caritatem erga nos Deus, quod cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Hæc caritas non oritur à nobis, nec excitatur meritis noſtris, quę nulla habemus niſi mortis, ſed à beneplacito, bonitate & humanitate Dei. Vnde Paulus ad Epheſ. 1. cauſam noſtræ adoptionis ſtatuit εὐδοκίαν Dei, ex qua nos diligit in dilecto. Et ad Titum: χρηστότητα & φιλανθρωπίαν, bonitatem & humanitatem Dei. Bonitas eſt, qua Deus benignus eſt & liberalis ergo genus humanum. Humanitas eſt ſtorge illa à Deo, qua paterne affectus eſt erga genus humanum.

SECVNDA circumſtantia eſt obiectum, videlicet mundus, hoc eſt, homines qui in mundo ſunt. Hic inſtituatur antitheſis inter Deum diligentē, & mundum qui diligitur, vt magis nobis dulceſcat caritas illa Dei, qua nos complectitur. Deus ſumme felix eſt ſine homine: homo extreme miſer ſine Deo. Deus creatum hominē maximis ornauit dotibus, homo ingratus Deo proditorie ab eo defecit ad caſtra Satanæ. Deus impreſsit homini ſuā imaginem, homo, imagine Dei abolita, imaginem hoſtis Dei geſtat tanquā σύνθημα quoddam quod ſub ipſo militet. Deus condidit hominem ad ſuam gloriā, ſed homo omnia cōuertit in contumeliam Dei. Ecce quantum diſsidium eſt inter Deum & hominem. Quid eſt ergo quod Deum mouet, vt hominem tam ingratum & contumacē diligat? Duo ſunt in homine, quorum vnum eſt à Deo, alterum à Diabolo. Quod à ſe eſt, Deus amat, amat igitur hominem quatenus eſt ſua creatura, ſed opus Diaboli odit, quod eſt peccatum. An non iuſticia Dei poſtulat, vt Deus hominem æternis pœnis ſubijciat propter tantam contumaciam? Poſtulat quidem hoc iuſticia Dei, niſi fiat reconciliatio, quam caritas Dei erga ſuam creaturam, videlicet hominem, proponit in Filio, Mediatore Dei & hominum.

TERTIA circumſtantia eſt de medio, quo Deus offenſus & homines qui offenderunt, recon-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

recõciliantur & cõiunguntur,ita vt Deus agnoſcat homines ſuos filios, & homines viciſſim Deum vt patrem honorent.Hoc medium participare debuit cum vtroq;,hoc eſt,cum Deo vera diuinitate, & cum homine vera humanitate, vt Deum & hominẽ coniungeret. Ideo dicitur Ioha.3.Sic Deus dilexit mundum,vt filium ſuum daret,ſcilicet vt eſſet Mediator Dei & hominũ,ſatisfaceret pro homine,iuſtificaret hominẽ,atq; ſuo merito & interceſsione placaret offenſum Deum,ſatisfaciendo iuſticię Dei,quo locus eſſet miſericordię.

QVARTA circumſtantia eſt de modo applicationis beneficij Chriſti Mediatoris. De hoc modo loquitur Dominus,cum ait: Prædicate Euangelium omni creaturæ,Qui crediderit & baptizatus fuerit,ſaluus erit, Qui vero non crediderit,condemnabitur. Hic Dominus omnibus promiſcuę & ſine diſcrimine ſua merita offert,fide accipienda,& baptiſmo obſignanda. Applicatur igitur beneficium Chriſti verbo & ſacramento, vtrumq; requirit fidem,eſt enim omnis promiſsio fide accipienda.

QVINTA circumſtantia eſt de effectu miſericordiæ, qui eſt adoptio in filios Dei. Videte(inquit)qualem caritatem dedit nobis Pater,vt filij Dei vocemur. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem,ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis,per quem clamamus Abba Pater.Ad Gal.3.Omnes filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu.Nam quicunq; in Chriſto baptizati eſtis,Chriſtum induiſtis.Ad Gal.4.Poſtquam venit plenitudo temporis,emiſit Deus Filium ſuum,natum ex muliere, factũ ſub lege, vt eos qui ſub lege erant,redimeret,vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniam autem eſtis filij,emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra,clamantem,Abba Pater.Ad Ephe.1.Sicut elegit nos in ipſo antequam iacerentur fundamenta mundi, per caritatem, & prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum,per Ieſum Chriſtum in ſeſe,ſecundum beneplacitũ voluntatis ſuæ.

SEXTA circumſtantia eſt finis adoptionis, ſeu fructus, videlicet vt non pereamus ſed habeamus vitam æternam.Hic finis diſcernit inter duo genera hominum,videlicet incredulos & fideles: illi deſtinati ſunt ob ſuam incredulitatem æternis pœnis,ſeu morti æternæ: hi vero vt filij Dei, hæredes erunt vitæ æternæ & gloriæ beatitudinis: quam gloriam Paulus vocat,libertatem filiorum Dei, cui opponitur miſerrima illa ſeruitus impiorum, qui oblatam gratuitam ſalutem contumaciter reſpuerunt.

SEPTIMA circumſtantię eſt de vſu huius tantæ caritatis Dei erga nos, vt ſimus & vocemur filij Dei quotquot credimus in nomẽ Ieſu Chriſti.Hic vſus ampliſsimus eſſe debet in tota vita,videlicet in conſcientia, in mundi contemtu,in cruce & in articulo mortis,in his enim maxime ſe prodit adoptionis ſenſus. IN conſcientia omnium primũ ſuum fructum profert adoptionis fides.Nam cum cogitatio cõmiſsi peccati animũ noſtrum vulnerat:cum damnatoria legis ſententia nos turbat: Cũ Diabolus & infernus nobis minãtur, fides adoptionis iſtis omnibꝰ efficaciſsime ſe opponit, & perfundit conſcientiã nobiliſsimo balſamo Spiritus ſancti,ex quo naſcitur in corde gaudiũ ſpiritꝰ inenarrabile, quo exultamꝰ in gloria libertatis filiorum Dei per Spiritum ſanctũ, quo credẽtes obſignati ſumꝰ tanquã Arrabone hæreditatis noſtræ: ita vt neq; vita,neq; mors,neq; angeli,neq; principatus,neq; virtutes,neq; pręſentia,neq; futura,neq; altitudo,neq; profunditas,neq; vlla alia creatura poſsit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Porro hoc cõſcientiæ gaudium cõceptum ex fide adoptionis,vt indies magis magiſq; creſcat,debet quotidie per omnem vitã foueri pijs meditationibus, ardenti inuocatione, vſu Cœnę Dominicæ,ſeria gratiarum actione,atq; adeo omni pietatis exercitio.IN mundi cõtemtu ſimiliter fides adoptionis ſe prodit,quãdo enim pij à prophanis mundi hominibꝰ, tanquã ſtulti,excremẽta mundi,& veluti καθάρματα reputãtur, opponant iſti ꝓphanorum hominum maligno iudicio, iudiciũ Dei,qui,vt omnes credẽtes tanquã filios cõplectitur: ita omnes impios terrę,extreme abominatur,vtut ſibi magnifici & glorioſi videãtur.Non ergo pius frangatur animo,ſi quãdo exponatur ludibrijs huiꝰ peruerſi mundi: ſed potius doleat vicẽ furentium miniſtrorũ Satanę,qui lethali veneno Diaboli intoxicati,feruntur tanquã phrenetici cõtra Deum,& ipſius Eccleſiã,qui tandẽ pręcipitabuntur in exteriores tenebras,vnde nunquam eluctabuntur,ſed perpetuo cum diabolis cruciabuntur. IN cruce fides adoptionis intueatur mandatum Chriſti,exemplum, regulã Pauli & decretũ Dei immotum.Mandatũ Chriſti eſt:Si quis vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me. Exemplum Chriſti monet crucem præcedere gloriã,vt Paulus teſtatur,cum inquit: Si vna cum Chriſto morimur,vna etiã cum eo regnabimus.1.Pet.4. Cum Chriſtus paſſus ſit pro nobis in carne, vos eadẽ cogitatione armemini. Regula Pauli eſt:Quicunq; volunt pie in Chriſto viuere,perſecutionẽ patientur.Decretum Dei immotũ eſt,quod omnes quos adoptet in filios Pater, debeant cõformes fieri imagini Filij eius. Cum hæc quatuor fides adoptionis cogitat,ſe in cruce erigit, & cõcipit ſpẽ promiſſæ libe-

ratio-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rationis & libertatis gloriæ filiorum Dei. Hæc ſpes certiſsima eſt, & nequaquam cõfundit, vnde Paulus dicit: Credentes gloriari etiã in afflictionibus, Rom. 5. In agone deniq; mortis fides adoptionis intuetur reſurrectionẽ eius, per quẽ facta eſt adoptio, ac ſtatuit mortem tranſitũ eſſe ab omnibus miſerijs huius mundi ad beatã & immortalem vitam iuxta hoc Domini dictum, Iohan. 5. Amen amen dico vobis, qui ſermonẽ meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet ſed tranſiuit de morte ad vitam. Hæc placuit aſcribere ad declarandã ſententiam Apoſtoli noſtri, vt & beneficium, quod hic prædicat Apoſtolus, particulatim explicatũ, magis nobis dulceſceret, & fructus in omni vita, & vera praxis huius dicti fieret nobis cõſpectior, iam reliqua proſequamur.

Propter hoc mundus non nouit vos quia non nouit eum.

Prolepſis eſt. Occurrit enim tacitæ piorum obiectioni, qui in hunc modum obijcere poterant, Nos Chriſtiani habemur pro reiectamentis mundi, tantum abeſt vt filiorum Dei dignitas nobis cõpetat. Reſpondet Apoſtolus: Mundus non nouit Deum, quomodo ergo filios Dei noſceret? Nõ ergo mundi iudicio acquieſcendũ eſt, quod eſt ſtultum & cœcum in myſterio ſalutis, ſed iudicio Dei, quod fallere nõ poteſt, ſtandum eſt, & in eo firmiter acquieſcendũ. Mundus tantum videt externã Eccleſiæ ſpeciẽ, quæ eſt vt plurimum lamentabilis, & ex ea ſtulte iudicat de Eccleſia. Non autẽ cernit ſpiritualia ornamenta, quibus intus fulget Eccleſia Chriſti ſponſa: Mundus videt Eccleſiã affligi, atq; ideo Deo nõ curæ eſſe ratiocinatur, ſed non intelligit conſilium æterni Patris, qui omnem filium quem recipit, flagellat. Ier. 12. ait Dominus: Dedi dilectã animam meam in manus inimicorum eius. Ecce hic Deus Eccleſiam animã ſuam dilectã vocat, quomodo ergo eam negligeret? & tamen tradit eam in manus inimicorũ eius. Ioſeph dilecta anima Dei fuit, attamen traditus eſt Pharaoni, qui vidit externũ Ioſeph, ſed internum animæ ſplendorẽ nõ agnouit. Diues Epulo pannos Lazari cum contemtu vidit, animæ autẽ ornatum ſplendidiſsimum non agnouit, atq; hanc ob cauſam, vt duplex ſpecies Eccleſiæ, externa & interna agnoſcatur, eadem Eccleſia ſæpe in ſcriptura & Iacob & Iſrael nominatur. Iacob quidẽ, quia vilis eſt & cõtemta iudicio mundi, talis eſt enim eius externa ſpecies ſecundum quã mundus iudicat. Iſrael vero dicitur, quia victrix & precioſa eſt in conſpectu Dei, qui iudicat ſecundum veritatem, nõ tam externam quam internam Eccleſię ſpeciem intuens. Sed cur mundus non nouit Eccleſiam? quia non nouit Deum, qui eſt pater ciuium Eccleſiæ. Noticia proinde filiorum Dei pendet ab ipſius Dei patris noticia, quæ non eſt ocioſa perſuaſio de articulis fidei, ſed efficax fiducia in Deum, quæ facit vt & ipſum Deum patrem diligamus, & ſanctos qui Dei filij ſunt, propter Deum & propter ſocietatem quam habemus cum illis, amemus. Hinc duæ firmiſsimæ demonſtrationes colliguntur. Nero & Iulianus perſequuntur Eccleſiam Dei: Igitur Deum nõ norunt, ſed horrendis ignorantiæ tenebris inuoluuntur. Dauid & Theodoſius Eccleſiam Dei fouent, ornant, prædicant, Igitur Deum norunt, & ſunt filij Dei. Vis harum demonſtrationum pendet ex regula Domini, quæ non fallit: Ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Bona enim arbor, bonos fructus, mala autem malos producit.

Cariſſimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit id, quod futuri ſumus.

Anteuertit piorum trepidantiũ obiectionem, qui ſuas ſordes agnoſcentes, procul ſe abeſſe ab iſta puritate, quæ decet filios Dei, ſentiunt. Nam ſi corpus ſpectãt, quid immundius? quid imbecillius? quid pluribus obnoxiũ ærumnis? ſi animam conſiderant, quibus malis non eſt ſubiecta? Breuiter, quocunq; ſe vertunt, omnia miſeriarum ſunt plena. Hos ergo cõſolatur & dicit, nihilominus eſſe filios Dei, etſi nondũ apparuit filiorum Dei plena gloria & perfectio virtutis. Etſi enim ſancti omnes, donec in hac vita ſunt, circumferunt peccatum: tamen, quia ſunt in filio per fidẽ, teguntur aurea lamina ſeu propiciatoria, id eſt, merito Chriſti, eorum peccata, vt eis nequaquã imputentur, donec retinent fidẽ & bonam conſcientiam. Habemus, inquit Paulus, theſaurũ hunc in teſtaceis vaſculis, vt eius virtutis excellẽtia ſit Dei, & non ex nobis. Item: Mortui eſtis cum Chriſto, & veſtra vita abſondita eſt cum Chriſto in Deo. Monet proinde hic locus, vt fideles non ex præſenti rerum ſtatu iudicent, ſed altius aſpiciant, vt retineant fiduciã promiſſæ gloriæ, quæ ſuo tempore reuelabitur. Diſcernant tẽpus crucis & felicitatis: ignominiæ & gloriæ: infirmitatis & virtutis. Neq; abijciant ſpẽ ꝓpter præſentẽ rerum aſpectum, ſed intueãtur & ſequantur ſuum ducẽ Ieſum Chriſtum.

Scimus autem, quod cum ipſe apparue-

Expectata ſanctorum gloria, quarit,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rit, ſimiles ipſi erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt.

lis ſit olim futura, exponit. Nimirum quod ſancti Chriſto filio Dei ſint futuri ſimiles, atq; vnde iſta ſimilitudo emanabit, docet, cum inquit: Quoniã videbimus eum ſicuti eſt. Transformabimur enim per Chriſti ſpiritum, ex illa viſione in eius imaginẽ. Porro duplex notanda eſt transformatio noſtri in imaginem Chriſti, vna imperfecta, altera perfecta. Imperfecta illa locũ habet in hac vita, & ſuos gradus iuxta fidei menſurã habet. De hac transformatione agit Paulus 2. Corinth. 3. hiſce verbis: Nos autem omnes retecta facie, gloriam Dei in ſpeculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini ſpiritu. Hic Paulus pulcherrime proponit gratiæ Dei in credẽtibus progreſſus. Primum vult amoueri velamen cordis, quod eſt impedimentũ gloriæ. hoc velamen tollitur, vt idem Paulus docet, per conuerſionem ad Deum. Deinde monet, quod iſtud velamen non noſtra virtute, ſed gratia Dei tollatur, ne quis ſuæ ſalutis principiũ proprijs tribuat operibus, tum oſtendit quod conuerſi intueantur gloriam Domini, ſed in ſpeculo limpidiſsimo, ſcilicet Chriſto Deo in carne manifeſtato. Pręterea quid is intuitus efficiat, exponit, videlicet, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt ſanctitas Chriſti in nobis quodammodo refulgeat. Adhæc oſtendit, quod transformemur à gloria in gloriã, hoc eſt, vt gloriæ Chriſti participes facti, efficiamur & nos glorioſi. Deniq; cauſam huius transformationis ponit ſpiritum Domini, hoc eſt, efficaciam Chriſti in nobis, qui ſuo ſpiritu paulatim nos transformat. Debemus igitur quotidie progredi, cum in noticia Chriſti, tum in conformitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. PERFECTA transformatio noſtri in imaginem Chriſti Domini, eſt totius hominis, nempe animæ & corporis perfectiſſima regeneratio, quæ locum habebit in futura vita, vbi apparebit illuſtriſsima imago Dei in electis. Nam & corpora noſtra erunt conformia corpori Chriſti glorioſo: & in animis noſtris fulgebit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in voluntate ſumma promtitudo & alacritas, atq; adeo in omnibus viribus perfectiſsimum obœdiendi Deo ſtudium. Breuiter, Quoad animos, & quoad corpora, Chriſto Domino ſimiles erimus in omni æternitate. De his plura vide in tractatulo noſtro de regeneratione.

Et omnis qui habet ſpem hanc in eo, purificat ſeipſum ſicuti ille purus eſt.

Hæc huius capitis principalis propoſitio eſt, collecta ex ſuis cauſis. quid enim efficere in pijs debeat adoptio filiorum Dei, & promiſſa ſimilitudinis cum Chriſto gloria, exponit. Siquidẽ omnem, qui hanc ſpẽ in Chriſto habet, pronunciat purgare ſeipſum, ſicuti ille purus eſt. decet enim vt filij Dei omnes ſint ſibi in puritate conformes. Præſenti tempore vtitur Purificat, vt ſignificetur puritatis ſtudium, non perfectio. Si enim vllus perfecte purus eſſet, is profecto non recte diceretur ſe amplius purificare. Quid? An non Deus ſolus purificat? Verum quidem hoc eſt, attamen Deus te nolentem non purificat. Deus verbo te vocat, Spiritu ſancto cor tuum mouet, vult vt verbo credas, & Spiritui ſancto mouenti obtemperes, ne audias cum incredulis Iudæis, Cur Spiritui ſancto reſiſtis? Atq; ita volũtas docta & mota à Spiritu ſancto, poteſt & debet obœdire, atq; etiã rogare perpetuo, vt quod Deus incepit in nobis opus perficiat, nam is facit vt velimus & agamus, & perficiamus. Et Auguſtinus ait: Caſtificat (ita enim reddit vocem ἁγνίζειν) te non de te, ſed de illo qui venit, vt habitet in te: tamen quia agis ibi aliquid voluntate, ideo & tibi aliquid tributũ eſt. Deinde cũ dicit: Sicuti ille purus eſt, non puritas ſignificatur, ſed ſimilitudo, & de ſimilitudine tenenda eſt regula Epiphanij: Non omnis ſimilitudo tota accipitur. Item Auguſtini dictum: Similitudines in quocunq; ſunt, circumſtantia ſui exponuntur. Non ergo valet conſequentia: Chriſtus eſt purus eſſentia, origine, effectione & perfectione, qui igitur non eſt ſic purus, nõ eſt Chriſtianus. Nam hic tantum requiritur ſimilitudo imitationis pro modulo noſtro, & pro menſura fidei. Sic accipitur illa ſimilitudo: Regnum Dei eſt ſimile grano ſinapis. Melchiſedech eſt ſimilis Chriſto. Vult proinde Apoſtolus noſter, vt in tota vita noſtra proponamus nobis Chriſti exemplum tanquam metam ad quam contendamus. Docet proinde hic locus quale ſtudium, qualis conatus in hac vita eſſe debeat, videlicet, vt totis viribus ad puritatem contendamus, quam tum demum plenam adipiſcemur, quando Deus erit omnia in omnibus. Nam in hac vita etiam ſanctiſsimi opus habent, vt precentur quotidie: Remitte nobis debita noſtra. Hanc interpretationem confirmat etiam quod ſupra dictum eſt: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus.

Quicunque facit peccatum, etiam ini-

Antitheſis eſt ſuperioris dicti, vnde

quita-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quitatem facit, & peccatum eſt iniquitas.

& hæc ſentẽtia interpretationem mutuabitur. Vt igitur is purificare ſe dicitur, qui ſtudet puritati, ita facere peccatum dicitur, qui ſtudet peccato, hoc eſt, qui ſinit peccatum in ſe regnare per concupiſcentias corporis. Qui autem hoc facit, legis tranſgreſſor eſt, & fit reus coram Deo, iuxta legis ſententiam: Maledictus omnis, qui non permánſerit in omnibus, quę ſcripta ſunt in libro legis. Quod autẽ additur: Et peccatum eſt iniquitas. Probatio eſt eius quod præcedit, à peccati definitione ſumta, & ponitur, Et, pro enim, more Hebraico. Peccatum, inquit, eſt, ἀνομία, id eſt, legis tranſgreſsio. nam quicquid eſt vel fit cõtra legem Dei, ἀνομία, id eſt, aliquid aberrans à legẽ Dei dicitur. Obſeruetur igitur hoc loco peccati definitio in genere, videlicet quod ſit ἀνομία, id eſt, aberratio à lege, ſeu violatio legis diuinæ ſeu voluntatis diuinæ. Nam legis vocabulum hic, pro omni eo quod à nobis requiritur, ſiue in Lege, ſiue in Euangelio, ponitur.

Et ſcitis quod ille apparuerit, vt peccata noſtra tolleret, & peccatum in illo non eſt.

Alia ratio à fine manifeſtati Chriſti in carne Chriſtus apparuit, id eſt, filius Dei homo factus eſt, vt peccata tolleret, iuxta primam promiſsionem: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Igitur qui indulget peccatis, non recte æſtimat cur Chriſtus in mundũ venerit. Quare cum filij Dei per ipſum facti ſumus, decet profecto, vt abſtineamus à peccato, & exemplũ Chriſti imitemur in vitę innocentia. Hoc ipſum argumentũ 1. Petri 2. bis verbis proponitur: Chriſtus peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, vt peccatis mortui, iuſticiæ viueremus. Nam eſſe mortuũ peccatis, & viuere in eis, ita repugnant, vt ſimul ſtare non poſsint. Vnde Paulus: Quicunq; mortui ſumus peccato, quomodo viuemus in eo? pręſertim cũ quicunq; baptizati ſunt in Ieſum Chriſtũ, in mortẽ eius baptizati ſint, vt quemadmodum ipſe excitatus eſt à mortuis, in gloriá patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Huius argumẽti vide iuſtam tractationẽ ad Rom. 6. Et cogitetur quanta cõtumelia afficiant filiũ Dei, qui ideo indulgent peccatis, quia ipſe noſtra peccata pertulit, & in gratiá nos recepit, quaſi ideo veniſſet filius Dei, ideo aſſumſiſſet humaná naturá, ideo deniq; paſſus eſſet, vt proſtituamus nos omni turpitudini. Quare notetur hoc Apoſtoli argumentũ, & imis cordibus infigatur: Chriſtus apparuit vt peccata tolleret. Igitur qui Chriſti ſunt, peccata fugiant, ne excidant mortis Chriſti ſaluifico fructu.

Omnis qui in eo manet, non peccat: Omnis qui peccat, non vidit eum, neq; nouit eum.

Alia ratio à ſocietatis cum CHRISTO conditione: Omnis qui in Chriſto manet, non peccat, Credentes in Chriſto manere debent, Igitur credẽtes non debent peccare. Maiorem illuſtrat per antitheſin, & conuerſionem per cõtrapoſitionem. Omnis qui in CHRISTO manet, non peccat: Ergo quicunq; peccat, in Chriſto non manet. Manere in Chriſto, eſt ſpiritu fidei Chriſto inſitum eſſe, ac retinere bonam cõſcientiam. Nam qui contra conſcientiam peccat, naufragium facit fidei, quemadmodum Paulus docet ad Timoth. Amiſſa fide, amittitur Chriſtus, amittitur ſalus & vita. Peccare hoc loco ſignificat peccatum facere, id eſt, peccato indulgere, & peccatũ permittere vt regnet per concupiſcẽtias corporis. Nam purgare ſe, & peccare, opponuntur, vt ſupra quoq; dictum eſt. Proinde is dicitur hic peccare, qui non ſtudet puritati & ſanctitati. Longe igitur aliud eſt hoc loco peccare, quam labi. Omnes ſancti ſubinde labuntur, ſed non peccant, hoc eſt, in ijs non regnat peccatum. Quid ſit vidiſſe Chriſtum, atque eum nouiſſe, manifeſtum eſt ex Euangelio Iohannis, cui ſynonyma ſunt, videre, nouiſſe & credere in Chriſtum.

Filioli, nemo vos ſeducat, qui facit iuſticiam, iuſtus eſt, ſicut ille iuſtus eſt, qui facit peccatum, ex Diabolo eſt, quoniam à principio Diabolus peccat.

Ex hoc loco & ex Epiſtolis Pauli, Petri, Iacobi & Iudæ apparet, tempore Apoſtolorum fuiſſe quoſdam Pſeudopropheras, qui habenas omni nequitiæ & turpitudini laxarunt prætextu Chriſtianæ libertatis, quales ſunt hodie Anabaptiſtæ & Libertini. Cõtra horum inſaniam præmonet pios Apoſtolus noſter, ne quis videlicet ſinat ſe iſtorum mendacijs decipi. Iſti clamarunt, vt ex Iacobo patet, ſufficere fidem, hoc eſt, fidei inanem iactantiam, etiamſi vita ſit perditiſsima. Clamarunt ex fide eſſe iuſtitiam, quod quidẽ verum eſt, ſi germana ſit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

At contra falſiſsimũ, ſi fuerit tantũ inanis profeſsio ſine emendatione vitæ. Fieri enim non poteſt, vt ſpirit⁹ Chriſti ſeparetur à fide vera & ſalutari. Ne ergo ſinant ſe fideles talibus impoſturis decipi, inſtituit Apoſtolus collationẽ Chriſti & Satanæ, filiorum Dei & filiorum Satanæ, ex quorũ diuerſis ſtudijs cõcludit, quinam ſint Chriſti, & qui Diaboli. Chriſtus eſt iuſtus, Igitur qui Chriſti ſunt, iuſticię ſtudent. Satã eſt ſceleratus & malus, igitur qui ſcelerate & male agunt, à Diabolo ſunt. Sic Chriſtus Iohannis 8. concludit contra Iudæos: Vos ex patre Diabolo eſtis, & cõcupiſcentias patris veſtri vultis facere. Hinc ſequitur, eum ſolum fide iuſtum eſſe, qui facit iuſticiam, hoc eſt, qui ſtudet puritati & innocentię. Eſt enim puritas & innocentia, germanus fidei fructus. Cõtra, qui facit peccatum, hoc eſt, qui imperio peccati ſe ſubijcit, atq; illud in ſe regnare permittit, ex Diabolo eſt, cuius ſtudium eſt perpetuo peccare, nam inde vſq; à cõditi mundi initio peccat. Dicitur autem ex Diabolo eſſe, qui peccando imitatur Diabolũ, & qui Diaboli ſpiritu agitatur. Vt enim qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius: ita qui aguntur ſpiritu Satanę, à Satana ſunt. Particula, SICVT, hic non paritatem, ſed ſimilitudinem, quæ in ſtudio & conatu eſt poſita, notat. Porrò hoc dictum Apoſtoli ſatis declarat, quanta ſit bonorum operum neceſsitas, quod ſane dictũ omnibus furoribus & impoſturis Diabolorum & hominum opponendũ eſt. Cõmonefactio hęc: Nemo vos ſeducat (id eſt, cauete ne quis vos in errorem inducat) ſignificat, neminem excuſari coram Deo, errore vel ignorãtia, quin iure ſit damnabilis, ſi Deo ex fide obœdientiam nõ præſtiterit. Faceſſat igitur omniũ tum veterum, tum recentium impoſtorum dogma, qui Chriſtianę libertatis prætextu laxant habenas omni turpitudini & nequitię. Cæterum Papiſtæ, qui hoc loco abutuntur ab ſtabiliendã operum iuſticiã, nõ ſolum euertunt totius ſcripturæ perpetuum cõſenſum, verumetiã perperam ex effectis cauſas faciunt, nec diſcernunt inter iuſtificationẽ perſonæ, & qualitatẽ ſeu nouam obœdientiã, quæ à iuſtificatis requiritur Paulus Philippẽſibus ſcribens, Bona opera fructus iuſticiæ fidei nominat, Ergo iuſticia fidei, quæ eſt gratuita ſine noſtris operibus & meritis, opera iuſta, quæ hic Apoſtolus iuſticiam vocat, præcedit neceſſario. Neceſſe eſt vt arbor ſit ante fructum, vt cauſſa præcedat ſuũ effectum, ſicut & ipſe Dominus ait: Arbor bona facit fructus bonos. Nunc autem nemo habet rationem bonæ arboris, niſi qui Chriſto per fidem inſitus eſt, ita enim ipſe Dominus ait Iohannis decimoquinto: Quemadmodum ramus non poteſt fructum ferre à ſe ipſo, niſi manſerit in vite: Sic nec vos, niſi in me manſeritis. Adhæc opera non poſſunt recte dici bona aut iuſta, niſi quæ Deo placent. Iam autem impoſsibile eſt quicquam Deo placere ſine fide, Proinde fides qua iuſtificamur, opera pręcedat neceſſe eſt. Porrò, cum homo fide iuſtificatus eſt, & adoptatus in filium Dei, Spirituq; ſancto regenitus, decet profecto vt huius eximiæ nobilitatis memor, nouã & cœleſtem viuendi rationem inſtituat, quæ digna ſit adoptione cœleſti. Debet ergo huius nouę natiuitatis fructus edere in omni pietate, modeſtia & iuſticia. Non enim fieri poteſt, vt ſpiritus CHRISTI, quo donati ſunt credentes, ſit ocioſus. Hæc noua obœdientia, etſi per ſe imperfecta eſt, tamen placet DEO propter fidem, & habet promiſsiones remunerationis, cum in hac vita, tum in futura.

In hoc apparuit filius Dei, vt diſſoluat opera Diaboli.

Hanc aſſeuerationem opponit Apoſtolus impoſtorum vanitati, qui prætextu Chriſtianæ libertatis peccandi licentiam permittunt, imo promittunt vane de fide gloriantibus, ſecuritatem, & prætextu Chriſtianæ libertatis omni petulantiæ & nequitiæ viam ſternunt. Apparuit (inquit) filius Dei, hoc eſt, homo factus eſt, vt diſſoluat opera Diaboli, id eſt, peccatum & mortem. Ergo fruſtra prætenditur Chriſtiana libertas peccandi licentiæ, imo eò potius pertinet noſtra libertas, ne amplius ſimus peccati ſerui. nam qui facit peccatum, eſt ſeruus peccati. Pugnat igitur fides remiſsionis peccatorum, & finis manifeſtati Chriſti, cum propoſito peccandi. Peccatum & mors hic comparantur grauiſsimo oneri impoſito generi humano, quo omnes homines adeo premuntur, vt ſub illo concidant, & collapſi æternum pereant, niſi quis ſuccurrat, & ſarcinam impoſitam diſſoluat, vinculo quo ligabatur rupto, videlicet reatu totius generis humani. Iam autem, quia nemo potuit hanc ſarcinam ſoluere inter omnes homines, apparuit filius Dei, id eſt, homo eſt factus, vt ſolueret vinculum, quo peccatum & mors colligata erant, atque ita hominem ſoluto onere, hoc eſt, expiato peccato, & victa morte, reſtitueret priſtinæ libertati. En quam appoſite Apoſtolus noſter interpretatur primam promiſsionem: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Porrò Chriſtus opera Diaboli diſſoluit, vincendo, expiando, gratiam infundendo, & conſummando. Vicit dum victor è morte ſurrexit. Expiat dum ſuę mortis merito nos à peccato purgat & iuſtificat. Nam vt ait Auguſtinus: Per hominem peccatores ſumus, per homi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hominem Deum iuſtificamur. Item, vt ſoluat peccatum venit ille, qui non habet peccatũ. Infundit gratiam, dum nos ſuo ſpiritu donat, & efficacia ſuæ mortis, opera Diaboli, hoc eſt, peccata reprimit, mortificat, & paulatim abolet. Conſumabit, quando extrema hoſtium mors ſuperabitur, & pij donabuntur beata immortalitate. Hæc proinde Apoſtolica gnome ſemper ſit infixa mentibus noſtris, vt & agnoſcamus beneficiũ Chriſti Mediatoris diſſoluentis opera Diaboli, & caueamus ne noſtra culpa rurſus ligemus, quod ille ligatum ſoluit, & à nobis depoſuit & deſtruxit, hoc eſt, Ne nouo reatu noſtro rurſus colligamus ſarcinam peccati & mortis, & tandem ſub ea collapſi pereamus ingrati iuſto Dei iudicio.

Quiſquis natus eſt ex Deo, peccatum non facit, quia ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare, quia ex Deo natus eſt.

A regenerationis virtute, ſeu à cauſſa ad effectum hoc argumentum ſumitur. Cõcluditur autem hoc modo; Quicunq; habet ſemen Dei in ſe, non peccat. Omnis qui natus eſt ex Deo, habet ſemen Dei in ſe. Ergo omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat. Et rurſus ab effectu ad cauſſam. Qui natus eſt ex Deo, non peccat. Qui habet ſemẽ Dei in ſe, natus eſt ex Deo. Ergo qui habet ſemen Dei in ſe, nõ peccat. Peccandi vocabulum, vt ſupra, habitum & ſtudium cum contumacia ſignificat, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Septies enim in die cadit iuſtus & reſurgit. Et in Eccleſiaſte cap. 7. Non eſt iuſtus in terra, qui quanquam facit bona, non etiam peccet. Etſi igitur in ſanctis eſt conſtans voluntas, & προαίρεσις recte faciendi, tamen affectiones ſubinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporũ affert euentus, ex quo fit, vt ſæpe labantur ſancti, qui tamẽ peccatis ſe opponunt, & carnis ſuæ infirmitatem deplorant, vt Paulus cum in hunc mundũ exclamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Item: Mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et rurſus: Non ego operor illud, ſed quod habitat in me, peccatum. Qui ergo odit potius peccatũ, quod ex vitio carnis ſæpe cõmittitur, quam approbat, is non dicitur peccatũ facere. Vnde Bernhardus: Notanda eſt (inquit) vis verborum, nõ peccatum facit quod patitur potius, quam facit, qui natus eſt ex Deo, & non poteſt peccare, perſeuerando ſcilicet in peccato, dum legi Dei cum mẽte ſeruit, etiam carnẽ feſtinat ſubigere: quę tentatione & peccato incurrẽte legi peccati videbatur ſeruire. Semen Dei & ipſum Euangelij verbũ notat, vnde Apoſtolus: Per Euangelium ego vos genui, & ipſum Spiritum ſanctũ ſignificat. Nam huius virtute, tanquã ex ſemine quodã noui homines gignimur, dũ corruptæ naturæ qualitates inſtaurãtur per Chriſtum, cui per fidem ſumus coniuncti, vt peccato mortui, Deo viuamus. Hoc ipſum argumentũ, licet alijs verbis, tractat Paulus ad Rom. 8. Quicunq; (inquit) aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt filij Dei. Item: Si ſecundũ carnẽ vixeritis, moriemini, At ſi ſpiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Libertinis igitur, qui hoc loco Apoſtoli abutuntur, reſpõdeatur hoc modo per diſtinctionẽ: Vt peccati, ita & regenerationis duplex eſt ratio. Aliud eſt enim cõtumaciæ peccatũ ſeu regnans; Aliud infirmitatis. Illud imitatione Diaboli perpetratur, hoc ſpiritus imperio ſubiugatur, & domatur, vt non regnet. Quare vt nõ imputatur credentibus: ita nec peccati rationem habet corã Deo. De priori genere loquitur Apoſtolus noſter, non de poſteriori. Eſt etiam regeneratio duplex, inchoata videlicet & conſumata, Illa in hac vita, hęc in futura locũ habebit. Nemo enim vnquã fuit in hac vita plene regeneratus, ſed quilibet pius quatenus regeneratus eſt, non peccat, quia autẽ id tantum ex parte eſt, quãdiu vitam trahimus in hoc mundo, nõ poſſumus eſſe prorſus imunes à peccato. Hæc noſtra interpretatio etiã cõfirmatur dicto illo: Si dicimus quod peccatum non habemus, nos ipſos seducimus, & veritas in nobis non eſt. Si igitur ſtabit hoc dictum, neceſſe eſt vt præſens locus Apoſtoli reſtringatur ad certum genus peccati, videlicet regantis ſeu cõtumaciæ, quo vaſtatur conſcientia & amittitur fides, & Spiritus ſanctus excutitur.

In hoc manifeſti ſunt filij Dei & filij Diaboli.

Quia hic plenã diſtinctionem habent Græca exemplaria, & interpretes Græci nouum κεφάλαιον poſt hanc diſtinctionẽ, incipiunt, Hæc Apoſtoli verba ad præcedentia refero, hoc modo: In hoc ſcilicet quod natus à Deo non faciat peccatum, & quod peccatum faciens ex diabolo ſit, manifeſti ſunt filij Dei & filij Daboli. Vt enim certiſsima nota filiorum Dei eſt pia & ſancta vita, ita indicium minime fallax filiorum Satanæ eſt, vita ſcelerata & peccatis immerſa. PORRO manifeſtatio filiorum Dei & filiorum Satanæ eſt duplex. Vna interna, quæ ipſis ſolis eſt nota. Altera externa, quæ in aliorum oculos incurrit. Interna nota filiorum Dei eſt

fides, dilectio, & ſpes. Externa eſt internæ fructus, videlicet opera fidei, caritatis & ſpei, quæ incurrunt in hominũ oculos. Has notas cõiungit Paulus ad Theſs.1.vbi fidei ἔργον, dilectioni κόπον, & ſpei ὑπομονὴν, tribuit. Interna nota filiorũ Satanę eſt vacuitas fidei, dilectionis & ſpei, diffidentia, odium fraternum, & alij affectus, qui cum his cõiuncti ſunt. Externa eſt diffidentiæ fructus, atq; adeo regnum peccati, quod conſpicitur in ſcelerata vita & actionibus pugnantibus cum lege Dei, quales actiones recitat Paulus ad Rom.1.& ad Galat.capite 5.vbi inter ſeſe confert fructus ſpiritus & opera carnis.

Quiſquis non facit iuſticiam, non eſt ex Deo, & qui non diligit fratrem ſuum.

Hic Græci interpretes, vt dixi, nouum κεφάλαιον faciunt, videlicet de caritate fraterna. Deſcendit enim hoc loco Apoſtolus à theſi ad hypotheſin, & cõcluſionem demonſtratam, vt principium proponit, vnde hypotheſin de dilectione fraterna, hoc modo infert: Quiſquis non facit iuſticiá, non eſt ex Deo, (hæc propoſitio ſupra demonſtrata eſt) Qui non diligit fratrem ſuum, non facit iuſticiam. Ergo qui non diligit fratrem ſuum, non eſt ex Deo. Proinde vt fratres diligamus, neceſſe eſt, modo velimus cenſeri inter filios Dei: atq; hæc concluſio, propoſitio eſt pręſentis loci. Monemur igitur dilectionem fraternam eſſe pręcipuam notam filiorũ Dei, vnde Auguſtinus in hunc modum ſcribit: Dilectio ſola diſcernit inter filios Dei & filios Diaboli. ſignent ſe omnes ſigno crucis Chriſti, reſpondeant omnes Amen, cantent omnes haleluia, baptizentur omnes, farciant parietes baſilicarum, Non diſcernuntur filij Dei à filijs Diaboli niſi caritate. Loquitur autem hic Auguſtinus de nota filiorum Dei incurrente in oculos aliorum, cum qua coniuncta ſunt ea quæ ſupra annotauimus, de externa & interna nota filiorum Dei.

Quia hæc eſt annunciatio quam audis ab initio, vt diligamus nos inuicem.

Probat minorem à contrario. Mandatum Dei eſt, vt diligamus fratres, Ergo qui non diligit fratrem, mandatum Dei violat. Quare cum mandati Dei tranſgreſſor ſit, iniuſtus omnino cenſendus eſt, atq; adeo non eſt inter filios Dei reputandus. Filiorum enim eſt mandatis paternis obſequi, quare cum Deus mandat dilectionem, ipſius filios ſe eſſe profitentur, qui ſe mutuo diligunt. Annunciationem vocat prædicationem, qua hoc Dei mandatum promulgatur, de quo mandato ſupra copioſe dictum eſt, vbi expoſuimus, cur idem & vetus & nouum mandatum dicatur.

Non ſicut Cain qui ex illo malo erat, & occidit fratrem ſuum, cuius autem gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem iuſta.

Exemplũ proponit illuſtre, in quo notam filiorum Satanæ ponit ob oculos, videlicet odium fraternum, quod homicidiũ ſecutum eſt. Occidit enim ex odio Cain Abelem, homo hominẽ, frater fratrem, ſceleratus hypocrita pium Dei cultorem. Vnde hoc odium? Vnde hoc fratricidium? Tres cauſſas recenſet Apoſtolus noſter, quarum prima eſt, quod ex illo malo, hoc eſt, Satana fuerit Cain fratricida. Nam concupiſcentiæ originali indulgens, ferebatur ferox in obſequium Satanæ contra Deum, ob quam imitationem Apoſtolus noſter pronunciat ipſum à Satana fuiſſe. SECVNDA, quod opera ipſius Cain fuerint mala, hoc eſt, cultus ſuperſtitioſus. Etſi enim ipſius ſacrificiũ abſq; dubio habebat mandatum diuinũ, tamen quia nec à fide profectum eſt, nec in gloriam Dei tendebat, ſed potius in gloriam miſeri hypocritæ, ſuperſtitioſum fuit & hypocriticum. Eſt autem natura hypocritarum, omnes eos perſequi, qui ſuas ſuperſtitiones non ſequuntur. TERTIA, quod opera Abel fuerint bona, id eſt, cultus Dei purus ex ſincera fide profectus in gloriam Dei. Porrò, quia hic habemus imaginem Eccleſiæ hypocritarum omnium temporum depictam, & conditionem veræ Eccleſiæ in hac vita præmonſtratam, volo breuiter de his duobus fratribus quædam adijcere. ETSI autem multa occurrunt conſideranda in hiſtoria Cain & Abelis, tamen quo certa methodo nos expediamus, quatuor præcipue examinanda proponam, ex quibus perſpicuum diſcrimen falſæ & veræ Eccleſiæ colligemus. Sunt autem hæc quatuor: Nomina perſonarum, fortuna, ſtudium, ſeu conatus, & exitus.

Nomina quæ arcano conſilio Dei (nihil de myſterio cogitantibus parẽtibus) his duob. fratribus ſunt impoſita, adumbrabant externam ſpeciẽ vtriuſq; Eccleſiæ, videlicet falſæ & veræ. Cain enim falſam, Abel autem veram Eccleſiá repreſentat nomine. Vt enim appellatio Cain à dominio & poſſeſsione ſumta eſt: ita falſa Eccleſia ſemp tumet ſuperbo titulo,

&c ſi-

& ſibi dominium in veram Eccleſiam vendicat. Et vt Abel à vanitate & contemtu nomē ſortitur: ita vera Eccleſia in mundo vilis & cōtemtā delitescit, & videtur ſapientibus mundi vmbra vanæ ſpei delectari. Non eſt dubium quin Cain (vt primogenitus) multis modis ſit prælatus Abeli tanquam poſterius nato, etiā apud ipſos parentes Adam & Euam. Nam homines ſæpiſsime decipiuntur externā rerū forma, & iudicant iuxta ea, quæ incurrūt in oculos, ex quo fit vt ſæpiſsime fallantur. Abraham duos habuit filios, quorū vnus quaſi impetratus à Deo Iſmaël dictus eſt, alter vero quaſi ridiculus & contemtus, Iſaac eſt nominatus. Hi duo fratres adumbrauerunt verā & falſam Eccleſiam, & ipſe pater Abrahā multū prætulit Iſmaëlem Iſaaco, & mater Iſmaëlis nō parum ſuperbiebat de filij ſui Iſmaëlis prærogatiua, donec Abraham diuinitus admonitus eſt, vt eijceret matrem Agar cum ſuo filio Iſmaële, atque eum ab hæreditate excluderet. Iſaac ſimiliter duos filios habuit, quorum vnus tanquam ſupplantator, dictus eſt Iacob, alter tanquam præclarus & potens ab efficiendo dictus eſt Eſau. Hic Eſau à patre propter venationem eſt in pretio habitus, ſed Iacob à matre propter promiſsionem amatur. Atque ita plane totius mundi hiſtoria, de vera & falſa Eccleſia congruit ad hæc tria exempla à nobis propoſita.

Fortuna veræ & falſæ Eccleſiæ etiam in Caino & Abele cernitur. Nam vt Cain ad tempus dominium habuit & prærogatiuā in domo paterna. Sic hypocritæ ſe anteponunt vere pijs, gloriātes de dominio & authoritate. Huius dominij & autoritatis gratia, ſupra modum ſuperbit hypocritarum Eccleſia; & acerbiſsimis ſarcaſmis deridet veram Eccleſiam, tanquam proſtratam & victam. Splendorem dominatus iactat, grauitate nominis, quod dicatur Catholica, Romana, fundata ſuper fundamento Apoſtolorum, ſe effert. Maiorū inſtituta prædicat. De victorijs ſuis aduerſus veram Eccleſiam ſuperbe triumphat, & ex cruce clamitat veram Eccleſiam à Deo contemtam & deſertam eſſe. Hinc illa ſuperbiſsima oratio Ciceronis aduerſus Iudæorum religionem, cum adhuc ſedes Eccleſiæ eſſet Hieroſolymis: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt, noſtra nobis, ſtantibus Hieroſolymis, pacatisque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum, à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat. Nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis; quam cara dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata. Hactenus Cicero. Sed quam fallitur puluis & cinis ſuo iudicio, vere piis conſtat, qui non iſtis fallacibus concluſionibus ſe permittunt à recta ſententia dimoueri. Norunt enim aliud iudicium Dei eſſe, quam ſapientum huius mundi, norunt non ſine cauſſa eandem Dei Eccleſiam, nunc Iacob, nunc Iſraël appellari. Iacob quidem ob externam ſpeciem, Iſraël vero propter inuiſibilem gloriam. Synagoga igitur Satanę etſi ſe oblectat eminentię & felicitatis ſpectro, tamen ſplendor veræ Eccleſiæ in infinitum & maior & verior eſt. Non enim eminentia veræ Eccleſiæ ſita eſt in imperijs mundi, non in auro & argento, non in pompa & honoribus, nō in luxu & delitijs huius mundi, cū Eccleſia Dei ſemper ſit in mundo exoſa, vbiq; ei cōtradicatur, affligatur, expellatur, tanquam ouis occiſionis trucidetur: Sed in fide, patientia, caritate, virtute operationū in virtutibus, donis & gratia: cum interea Eccleſia malignantiū inſanabilibus cōſcientię vulneribus ſauciata, ad mentionē futuri iudicij horribiliter exhorreſcit. TERTIO, ſtudium & conatus vtriuſq; Eccleſiæ, veræ ſcilcet & falſæ, etiā cernuntur in hiſce fratribus. Vt enim in Cain eſt contemtus verbi Dei, hypocriſis, odium veræ Eccleſiæ, tyrannis, perſecutio, oppreſsio innocentis fratris, mendacium & excuſatio nefarij facti: Sic Eccleſia hypocritarum omnium temporum verbum Dei contemnit, ſuas traditiones extollit, perſequitur innocentes, iudicat ſe Deo cultum præſtare, ſi ſanguine ſanctorum curſum Euangelij impediuerit. Contra vero, vt in Abele fuit amor verbi Dei, vera pietas, fraterna caritas, patientia, & alia pietatis exercitia, vnde & Deo carus fuit: ita vera Eccleſia ſe Deo ſubijcit, eius ſolum verbum lumen vitæ prætendit, atque adeo in ſtadio veræ pietatis ad finem vſque perſeuerat. QVARTO exitus vtriuſque ſpectandus eſt. Vt enim Cain ſuo ſtudio & conatu tandem peruenit ad illud θρηνῶδες ἀπόφθεγμα, Maior eſt iniquitas mea quam propiciatio. Nam ira Dei oppreſſus, & conſcientia ſcelerum, æternum eſt damnatus. Conſimili modo omnes hypocritæ ſuis tandem factis conſequentur digna præmia. Et vt Abel diuinitus in hac vita ſub cruce accepit conſolationes, & tandem donatus eſt æterna vita propter Semen promiſſum: Ita omnes timentes Deum, hoc eſt, ciues & domeſtici Dei, hic ſub cruce conſolationes percipiunt, & poſt hanc vitam cum CHRISTO gloriæ & immortalitatis erunt participes. Atque ita diligenter obſeruandum eſt quod Deus ſtatim in initio poſt conditos homines propoſuit duo exempla, quæ perpetuo nos de vera & falſa Eccceleſia, de æterno Dei decreto, & regula iuſticiæ diuinæ cōmonefaciant. Nā vt in exemplo Abelis Deus oſtendit, quod velit omnes pœnitentes & ſibi obœdiētes tueri, & tandem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ipſos æterna vita donare propter Chriſtum: Ita exemplo Caini docet, ſe abominari omnẽ hypocriſin & tyrannidem, & velle tandem contumaces æternis pœnis ſubijcere. Hæc exempla ſemper ſint nobis in conſpectu, vt nos commonefaciant de regula iuſticiæ diuinæ, quam ſemper in iudicando intuetur abſque omni perſonarum reſpectu.

Ne miremini fratres, quod odit vos mundus.

Applicat exemplũ Cain & Abelis ad ſtatum Eccleſiæ ſui temporis. Ac ſi dicat: turbamini quidem nõ ſine magna admiratione, quod vos mundus odio habeat, ſed in hoc exemplo Cain & Abelis ſpectate Eccleſiæ in hoc mundo conditionem. Nam hoc exemplum docet, non nouum eſſe, quod Cain Abelem, hoc eſt, impij filios Dei perſequantur. Vt enim Abel imaginẽ gerit piorum: ita Cain impiorum typus exiſtit. Qui Cain Abelem fratrẽ ex malitia propria, non ob iniuſticiã fratris, odit: impietas enim nõ habet vllam cum pietate conſenſionem, neq; ſpiritus Dei & ſpiritus Satanę vnquã inter ſe cõuenire poſſunt. Veriſsima enim manebit prophetia illa: Serpens mordebit calcaneũ ſeminis mulieris. Et Paulus: Omnes qui volunt pie viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. Et Petrus in quarto prioris: Ne peregrinemini ea quę in vobis eſt exploratione per ignẽ, hoc eſt, Ne perinde ſitis attoniti, vt qui in rẽ peregrinam & nouã incidunt, de qua nunquã antea cogitarunt. Nam inde vſq; ab initio crux comes Eccleſię ſemper fuit, & erit vſq; ad extremũ diẽ, tunc enim ſanctorũ lachrymæ abſtergentur, & perpetuum ſabbatũ celebrabunt in omni ęternitate, cõſpectu Dei lęti fruentes.

Nos ſcimus quod tranſiuimus ex morte ad vitam, quia diligimus fratres.

Conſolatur pios, qui ab impijs hoſtiliter opprimuntur, & quotidie ad mortis ſupplicia rapiũtur. Sicuti enim impij ſunt deſtinati damnationi & morti cũ impio Caino: ita pij cũ ſancto Abele, à morte gehennæ ad vitam ſalutis & gloriæ translati ſunt, idq; per hoc ſignũ ſciunt, quod diligant fratres. Non enim hic Apoſtolus dilectionẽ fratrum cauſſam tranſitus à morte ad vitam facit, ſed ſignũ tantum & teſtimonium, imitatus magiſtrum ſuum, qui lotis diſcipulorũ pedibus ait: In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei ſitis, ſi dilectionẽ erga vos mutuã habueritis. Sicut & Auguſtinus hoc loco recte monet, caritatẽ nõ cauſſam, ſed ſignũ eſſe. Cauſſam tranſitus à morte ad vitam expreſsit Dominus Ioh. 5. dicens: Amen amẽ dico vobis, quod qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitã ęternã, & in iudicium nõ veniet, ſed tranſiuit à morte ad vitam. Vtitur autem vterq;, hoc eſt, Chriſtus & Iohannes in his dictis, præterito perfecto, vt quod nondum niſi ſpe poſsidemus, tam certo ſciamus futurum, ac iam nobis reipſa pręſtitum eſſet. Hæc temporis Enallage etiã obſeruetur in Prophetarũ lectione, qui ob certitudinem infallibilem, euentus prophetiarum, ſępe præteritis pro futuris vtuntur. Docet & hic locus Apoſtoli, quãta ſit nouæ obœdientiæ, cuius caput eſt fraterna dilectio, neceſsitas: Niſi enim nos mutuo dilexerim⁹, excutitur fides, amittitur Spirit⁹ ſanctus, atq; nouo reatu mortis obſtringimur. Vnde Auguſtinus in hũc locum: Nemo interroget hominẽ, redeat vnuſquiſq; ad cor ſuum, ſi ibi inuenerit caritatẽ fraternam, ſecurus ſit, quia tranſijt à morte ad vitam, non attendat, quia modo gloria eius occulta eſt, cum venerit Dominus, tunc apparebit gloria eius. Viget enim, ſed vt in hyeme viget radix, ſed quaſi aridi ſunt rami, intus eſt medulla quæ viget, intus ſunt folia arborum, intus fructus, ſed æſtatem expectant.

Qui non diligit fratrem, manet in morte.

Antitheſis eſt ſuperioris dicti, quæ per contrarium ſenſum infertur hoc modo: Qui diligit fratrem, tranſijt à morte ad vitam. Ergo qui non diligit fratrẽ, non tranſijt à morte ad vitam, Manet igitur in morte, hoc eſt, adhuc mortis reatu obſtringitur. Hæc aſſeueratio copioſe explicatur 1. Corinth, 13. vbi caritatis inſignia recitat Apoſtolus. Porrò vt hæc regula, quæ eſt maior in ſyllogiſmo practico recte accõmodari poſsit, tenendum eſt diſcrimen, Primum inter fratres & hoſtes, Deinde inter perſonas, & perſonarũ errata. Fratres ſunt, Apoſtolica phraſi, qui eandem fidem & eundem Mediatorem Chriſtum nobiſcum profitentur, ſiue noſtræ perſonæ inimici ſunt, ſiue amici. Hoſtes autem ſunt, qui à noſtra fide alieni ſunt, & perſequuntur CHRISTVM, & eius ſanctum Euangelium odio habent. Perſonæ, cum fratres tum hoſtes creatura Dei ſunt, & eiuſdẽ nobiſcum naturæ participes, quare ſimpliciter omnes homines diligendi ſunt. Errata aliunde veniunt, quæ ſunt vel corrigibilia, vel pertinaci cõtumacia firmata, vt corrigi non poſsint. Regula proinde Apoſtolica ſic applicanda eſt: Qui

non

non diligit fratrem ſiue amicũ ſibi, ſiue inimicum, manet in morte, id eſt, Qui Chriſtianũ quemlibet odit, morte reus eſt. Attamẽ qui erratis fratrũ iraſcitur, imo qui flagitioſos mores odit, recte facit. Nemo enim amare debet, quod Deus odit. Ita enim Salomon ait, Prouerb. 8. Timor Domini odit malũ, arrogantiam, & ſuperbiam, & viam prauam, & os peruerſum. Et Syracides: Inuiſa eſt Deo & hominibus ſuperbia. Verum ne teipſum fallas, cor tuum examina hoc modo: Si doles ex animo de lapſu fraterno, & ſi delinquẽtem fratrem cupis meliorẽ fieri, & redire à vijs ſuis malis & ſaluari, Odium ſcelerũ ipſius iuſtum eſt, & ſanctum. Verum ſi illum vna cum flagitijs ſuis cupis perditũ, caritate fraterna excidiſti, fidem amiſiſti, & iuxta hanc Apoſtolicam regulã manes in morte. Porro, ſi hoſtes ſunt, hoc eſt, alieni à fide Chriſtiana, tunc vel emendabiles ſunt, vel cõtumaces omnino. Si ſunt emendabiles, conſilio, precibus, & omni pietatis officio ſubleuandi ſunt, vt tandẽ conuertantur & ſaluentur. Si igitur in aliqua fuerint neceſsitate cõſtituti, porrige illis manum & ſubleua illos exemplo Samaritani Euangelici, qui Iudæũ incidentem in latrones, etſi hoſtem, contumelioſe ſuam totam nationem abominantem, & extreme contemnentẽ, atq; adeo infra canes reijcientem, memor quod & proximus tuus ſit, & CHRISTVS te iacentem & proſtratũ ſub Diabolo erexerit, nõ parcens proprio ſanguini, vt te à morte & inferno vendicaret. Si te perſequuntur hoſtes, exemplũ filij Dei imitare, qui orauit pro ijs, qui eum cruci affixerunt. Exemplũ imitare Stephani, qui pro lapidãtibus eum in genua prouolutus intercedebat. Exemplũ imitare Apoſtoli Iacobi filij alphei, qui ſupplex interceſsit pro ijs, qui eum de pinna templi præcipitauerunt, & pro fullone qui eum fuſte occidit. Fateor hoc graue & arduum eſſe carni & ſanguini, ſed omnia poſsibilia ſunt credenti. Orandum eſt igitur, vt Deus nobis ex gratia largiatur, quod negatum eſt nobis natura. Quid? an non Dauid precatur contra hoſtes, vt confundantur & pereant? An non in Pſalmo 139. in hunc modũ precatur, imo quodammodo gloriatur de iuſto facto: Qui loquũtur (inquit) contra te ſcelerata, extolluntur hoſtes tui fruſtra. Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & inſurgentes contra te abominabar? Perfecto odio oderam illos, ideo inimici facti ſunt mihi. Dauid hic diſcernit inter hoſtes ſuæ perſonæ & hoſtes Dei, item inter emendabiles, & pertinaci contumacia perditos. Quantũm ad hos attinet, poteris cum Dauide contra illos, cum conditione tamen, precari, vt confundantur & pereant potius, quam Deum contumelia diutius afficiant, & multorum impediant ſalutem. Sic precamur contra Turcam hoſtem Chriſtiani nominis. Sic precamur contra Papam & alios Tyrannos. At Dauid dicit. Perfecto odio oderam illos. Hoc odium quamlibet ſit vehemens & perfectũ, haud tamẽ arcet ſanctorum beneficientiã in impios, quam diu hic à Domino ferũtur, qua ſcilicet imitantur Patrem ſuũ cœleſtem, vt ſicut ipſe Solem & pluuiam ſuam deploratis etiam impartit: ita & ipſi, quæ poſſunt, illis corporis dum egent beneficia præſtent, fouentes ſcilicet quod in illis Dei eſt, nempe corpuſculũ, quod dum vita adhuc fruitur Dei, beneuolentia, nondum penitus excluſum eſt. Animum autem & mores illorum, qui toti Satanam referunt, oderunt & peius nihil. Hanc noſtram diſtinctionem confirmat Apoſtolus noſter, in ſecunda Epiſtola, vbi de hoſtibus fidei in hunc modũ ſcribit: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei, Aue. cõmunicat operibus eius malignis. Hoc eſt, ſi quis abſq; cõfeſsione fidei & doctrinæ Chriſti ad vos veniat, non ſolũ protectionem à vobis non conſequatur, ſed neq; ſalutis precationẽ à vobis accipiat. Merito & caute hæc dicit Apoſtolus, quaſi hæc ſalutis precatio ſolum illis debeatur, qui conueniunt moribus & fide nobiſcũ. Quibus enim precamur ſalutem niſi his, qui ſimiliũ ſunt morum ac fidei? Nemo tamen hoc dicto Iohannis tolli putet dilectionem, qua fouere debemus etiam hoſtes Chriſti, ſi eorum neceſsitatẽ conſpexerimus, ſed tãtum vult vt eos ita fugiamus, ne vel corrumpamur eorũ conſuetudine, vel videamur illorum eroribus conſentire. Cæterum, vt paucis me expediam, Pſalmus 15. diſerte quomodo agendum ſit cum omnibus, docet hiſce verbis: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? inter alia in hoc Pſalmo ſubijcit: Qui nõ ſtruxit inſidias lingua ſua, nec fecit malum proximo ſuo, nec probrum leuauit aduerſus proximũ ſuum, in cuius cõſpectũ malignus contemtus eſt. Timentes autem Dominum glorificat. Ex hiſce puto conſtare, quomodo hæc Apoſtolica regula applicari poſsit ſine errore. Bene ſis affectus erga proximum, & candide de eo ſentias, Malignorum ſtudia improbes & auerſeris, timẽtes Deum omni honore proſequaris. Deinde & hoc obſeruetur, quod non diligere hoc loco, ſit exẽplo Satanæ & Cain, hominẽ odiſſe, perſequi & perdere velle ſine omni erga ipſum humanitatis affectione. Alioquin pius poteſt eidem iraſci quẽ diligit, vt pater erranti filio iraſcitur, quem tamẽ ex dilectione corripit. Proinde iraſci & diligere non opponuntur ſemper, ſed odiſſe & diligere eodem reſpectu, nemo ſimul poterit. Habet pius aduerſarium eiuſdẽ

religionis conſortem, cuius inſidias & calumnias odit, perſonæ ipſius iraſcitur: at ſi cupit illum melioré fieri, & reſipiſcere ex dilectione Chriſtiana,nõ excidit gratia,nec odiſſe fratrem cẽſendus eſt. Cum autem ſic loquimur, nequaquam omnem iram approbamus, ſed tantum iuſtam,hoc eſt,eam, quæ procedit ex bona cauſſa, & tẽdit moderate ad bonum finem,qualis fuit in Moſe, Chriſto, Paulo & multis alijs, & quia in hac carnis noſtræ infirmitate ſæpius modum excedimus, precamur quotidie : Remitte nobis debita noſtra, & confugimus ad Aduocatum noſtrum, quem habemus in cœlo, Ieſum Chriſtum iuſtum, qui eſt propiciatio pro peccatis noſtris.

Omnis qui odit fratrem ſuum,homicida eſt. Et ſcimus quod omnis homicida non habet vitam æternam in ſe manentem.

A contrariorum conſequentibus colligit argumentum hoc modo:Omnis homicida in morte manet, ſeu quod idem eſt, non habet vitam in ſe manentem. Qui non diligit fratrem,ſeu qui odit fratrẽ,eſt homicida: Proinde omnis qui non diligit fratrem,ſeu qui odit fratrem,in morte manet,ſeu non habet vitam ęternã in ſe manentem. Homicidium enim nõ tantum occidentis manu, ſed etiã obœdientis animo perpetratur. Sicut ergo dilectio fraterna vitę teſtimoniũ eſt:ita odium fratris mortis eſt indicium. Vocabulum Odij tribus modis videtur in ſcripturis accipi,cũ homini tribuitur. PRIMVM enim ſignificat ipſum affectum, quo quis proximo ſuo male vult,ita vt cuperet eum perditũ,& definitur ab Auguſtino hoc modo : Odium eſt vetus ira,ex multis cauſsis collecta,diuturno tempore perſeuerans. Ariſtoteles autẽ in hunc modum: Odium eſt ira inueterata & cõfirmata,habens propoſitũ interitum exitiumq; illius quẽ quis odit,& cui inimicus eſt,itaq; odiũ eſt inſatiabile,in hocq; ab ira recẽti differt, quod ea nec pernitiem alterius habeat propoſitam, & tempore placari poteſt. Hoc odium variat obiectis,vt aliud ſit bonum,aliud malum. Bonum quidem,quo res à Deo damnatas proſequimur,iuxta illud : Odio habẽtes malum. Malum vero,quod verbo Dei damnatur,quale eſt odiũ proximi,& aliarum rerum bonarum. SECVNDO, Odium cum ipſa cauſſa, id eſt,cum affectu, ipſum effectum ſeu actionẽ ſignificat, vt cum Cain ex odio occidit fratrẽ, cum tyranni & hypocritæ ex odio effundunt ſanctorum ſanguinẽ. De vtroq; ſcribit Bernhardus in hunc modum: Honeſta virgo audi quæ dico. Odium ſeparat hominẽ à regno Dei. Odium ſeparat hominem à Paradiſo. Odium ſubtrahit hominẽ à cœlo. Odium nec per paſsionem deletur, nec per martyriũ purgatur, nec per ſanguinem effuſum abluitur. Nõ debemus odio habere homines, ſed vitia, qui fratrem ſuum odit, homicida eſt, in tenebris eſt, in tenebris ambulat, Deum non diligit qui hominẽ odit, quantum intereſt inter feſtucam & trabem, tantum etiã diſtat inter iram & odium. Odium eſt enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mẽtis: per odium extinguitur oculus cordis. Et Gregorius: Quamuis per omne vitiũ quod perpetratur humano corde, antiqui hoſtis virus infunditur, in hac tamẽ nequitia tota viſcera ſua ſerpens concutit, & imprimendæ malitiæ peſtẽ vomit. TERTIO, Odium nec cauſſam nec affectum ſignificat, ſed per metalepſin, declinare & effugere hominũ cõſilia, & auerſari ſtudia, vt in illo Lucę decimoquarto, Si quis venit ad me, nec odit patrẽ ſuum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & ſorores, amplius autẽ etiam animã ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hoc non ſimpliciter intelligendũ eſt: ſed cum conditione, videlicet, ſi te à fide & cõfeſsione Chriſti auocare conantur, declina & fuge illorum conſilia. Quantum autẽ ad animam propriam attinet, quam Chriſtus vult nos odiſſe, ſciẽdum eſt, quod tum demũ dicimur odiſſe animã noſtram, quando eius carnalibus deſiderijs non acquieſcimus, quando eius appetitum frangimus, & voluptatibus reluctamur.

Per hoc cognouimus caritatem, quod ille animam ſuam pro nobis poſuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere.

Duo hic facit Iohannes. Nam & abſolutiſsimum dilectionis exemplar proponit, & quæ ſit veræ dilectionis indoles ſeu proprietas oſtendit. Abſolutiſsimum exemplar caritatis eſt Chriſtus, qui animã ſuam pro nobis redimentis poſuit, Vnde Paulus: Commendat ſuam caritatẽ erga nos Deus, quod cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuꝰ ſit. Multo igitur magis iuſtificati nũc in ſanguine ipſius, ſeruabimur per ipſum ab ira. Verę dilectionis indoles in nobis erit, ſi ita fuerimus erga fratres affecti, quod malimus pro ipſis vitam ponere, quã ſinamus ipſos perire, idq; exemplo Chriſti, qui nobis hanc caritatis legẽ impoſuit: Diligite (inquit) vos inuicẽ, ſicut ego dilexi vos. Hinc ergo colligamus verã dilexionis proximi definitionem, videlicet, quod ſit affectus cordis intimus, quo ita proximũ diligimus, vt ſalutẽ ipſius noſtræ proponamꝰ vitæ.

Quicun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quicunque habuerit victum mundi, & viderit fratrem egentem, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?

A remotione effectus ad remotionem cauſſæ argumentatur. Eſtenim caritas qua Deus diligitur, cauſſa caritatis proximi. Vbi ergo non eſt caritas proximi, illic neque caritas Dei eſſe poteſt. Hoc itaque modo concludamus argumentum: Quicunque non diligit proximum, neq; Deum diligit, Qui non afficitur miſericordia erga egentē proximū, is ſane nequaquam proximum diligit. Ergo qui non afficitur miſericordia erga proximum, nequaquam Deum diligit. Minor eſt manifeſta, nam fieri nō poteſt, vt miſericordia à dilectione ſeparetur. Claudere viſcera dicitur, qui nō aperit indigenti ſuum pectus, nec promto animo illi ſuccurrit, ita claudere ponitur pro contrario negato. Aperit igitur pectus ſuum ſeu viſcera, qui nō ſimulata miſericordia mouetur ad ſuccurrēdum neceſsitatibus proximorum, & motus miſericordia manum ſimul porrigit. Porro σπλάγχνα intimam in ipſis viſceribus hærentem ſtorgam, pietatē & miſericordiam notat, qualis eſt matrū erga ſuas proles, quas tenerrime complectuntur & diligunt. Hic locus perſpicue monſtrat vanam eſſe iactantiam eorum, qui de fide ſine operibus miſericordiæ gloriantur. Vbi enim eſt vera fides, illic & caritas Dei eſt, à qua tāquam ex fonte manat caritas erga proximum & miſericordia. QVONIAM autem hoc loco commendatur nobis beneficientia ſeu miſericordia erga egenos, libet primum cauſſas recitare, quibus pij excitari debeant ad beneficentiā erga egenos. Deinde oſtendere, qualis affectus dantis eleemoſynam eſſe debeat. TERTIO, modum eleemoſynæ præſcribere. QVARTO fines & fructus adijcere. CAVSSAE quibus pij ad beneficentiam erga egenos excitari debeant, ſunt plurimæ, inter quas hæ ſunt præcipuæ. PRIMA Chriſtianiſmus ipſe, ſeu profeſsio Chriſtianæ religionis: hæc enim requirit, vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra eiuſdem corporis, cuius caput eſt Chriſtus, complectamur ac foueamus. Hoc cum ex fide Chriſti fit, in timore Dei verum meditamur Chriſtianiſmum, hoc eſt, vere diuinam naturā imitari conamur. Nam cum Deus, quē imitari nos vult Chriſtianiſmus, diues eſt miſericordia, atque adeo pater miſericordiarum, nos ipſius miſericordiā imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. Qui autem in hac imitatione nō occupantur, falſo ſibi arrogant Chriſtianū nomen, falſo gloriantur ſe eſſe filios Dei, cum ſint ſpurij potius, nullū enim inter filios ſuos agnoſcit Dominus, niſi quē conari viderit ſaltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictū Domini apud Prophetā: Si ego pater veſter, vbi honor meus? Eſt autem præcipua honoris pars qua filij ſuos parētes proſequi poſſunt, eorum virtutes imitari. Hanc cauſſam miſericordiæ egenis præſtandæ proponat ſibi, quiſquis Chriſtianiſmi gloriā ſerio expectat, nec ſinat ſe exemplis prauis ab hoc neceſſario ac debito cultū Dei abduci. SECVNDA, Mandatum Dei. cui omnes creaturas parere æquum eſt. Huius cauſſæ meminit Syrac. ca. 29. cum inquit: Propter mandatum Dei ſubueni pauperi, atque in eius egeſtate ne auerſeris ipſum. Et paulo poſt: Theſaurum tuum ſecundum mādatum altiſsimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Theſaurus quidem noſter qui nunquam deficit deponendus atque aſſeruandus nobis eſt in cœlo: ſed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata ita accipit Dominus quaſi in ipſum contuliſſemus. Omnia teſtimonia ſcripturæ, quæ nobis dilectionem proximi commendant, requirunt præcipue beneficientiā erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars eſt, vnde Dominus Deuter. 25. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit, quomodo Deum diligere poteſt? quomodo timere? Qui tollit miſericordiam (inquit Iob) à proximo, timorem Domini abiecit. Quicunq; igitur conſtituit Deum diligere, Deum ex animo timere, cogitet ſerio ſe Deo præcipienti obœdientiam debere. TERTIA, exemplorum imitatio, Chriſti Domini primum, ac deindē membrorum ipſius. Chriſtus pro nobis factus eſt pauper, vt nos ditaret, quid ergo viciſsim Chriſti membris debemus? Nonne omnem beneficentiam? præſertim cum Chriſtus ſibi factum teſtatur, quicquid ipſius minimis membris fecerimus, Matth. 25. & 10. Sanctis patribus nihil fuit magis in votis quam pauperes refocillare. Abraham peregrinos obſeruat, vt ipſis inuitatis beneficientiam præſtet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes eſſe putabat. Cornelius aulicus vacaſſe perpetuo orationi & eleemoſynæ ſcribitur, quas aſcendiſſe coram Deo teſtatur ſcriptura. QVARTA, dignitas & æſtimatio eleemoſynæ pie præſtitæ coram Deo, Prouerb. 21. Facere miſericordiā & iudicium gratius eſt Domino quam victima. Matth. 9. Miſericordiam volo, & nō ſacrificium. Hebr. 13. Beneficientiæ vero & communicationis ne obliuiſcemini, talibus enim victimis delectatur DEVS. QVINTA, proximus ipſe nobis naturæ ſocietate, & gratiæ cōmunione coniunctus eorundē bonorū cœleſtiū hæres

nobiſcum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nobiſcũ, cuius egeſtate qui nõ afficitur, nec naturæ communis, nec participationis gratiæ rationem habet. SEXTA, pœna non præſtitæ beneficientiæ proximo indigenti, eaq; multiplex. Prima, ira Dei. Syracides: Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram. Secunda, maledictio. idem: Maledicentis tibi in amaritudine animę, exauditur deprecatio eius, exaudiet autẽ eum qui fecit illũ. Tertia, repulſa precationis noſtræ, in noſtris neceſsitatibus. Prouerb. 21. Qui obdurat aures ſuas ad deprecationem pauperis, ipſe clamabit & nõ exaudietur. Quarta, Spoliatio donorum, vel certe virtutis facultatum ſurreptio, ſicut ſcriptum eſt: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is enim nõ habere dicitur, qui donis ſuis & facultatibus, in gloriã Dei & ſubleuationẽ miſerorum nõ recte vtitur. Sexta, Mendicitas liberorũ, aut flagitioſiſsima eorũ vita, quæ omni egeſtate & miſeria quauis alia multo grauior eſt. AFFECTVS eius, qui eleemoſynam conſtituit elargiri, recte compoſitus eſſe debet. Hoc autem fiet hac ratione. Primum, Si vitauit quæ vitanda ſunt. Deinde, ſi iuxta dilectionis normã liberalis fuerit. Chriſt⁹ duo vitia ab eleemoſyna vult abeſſe, videlicet hypocriſin, & inanem gloriam, Matth. 6. Hæc enim duo vitia tanquã peſtifera venena inficiunt opera hominũ quantumuis diuinitus pręcepta. Nam vbi hypocriſis eſt, ibi nulla fides eſſe poteſt, vbi inanis gloria, ibi nullus timor Dei, nulla proximi & Dei dilectio. Vitentur itaque in eleemoſynis noſtris Phariſaica hypocriſis, & ſtulta gloriatio. Et econtra, concipiatur verus amor Dei, vera dilectio proximi, ſimplex candor cum hilaritate quadam. His enim affectibus tanquam ſale quodam diuino aſpergi debet eleemoſyna, quo gratũ Deo ſacrificium eſſe poſsit. MODVS eleemoſynæ etiam ſpectandus eſt, idque Primum ſecundum quantitatem, iuxta cõſilium Thobiæ, qui ait: Si multũ tibi fuerit, abũdanter tribue, Si parum, libenter impartiri ſtude. SECVNDO iuxta ἰσότητα, hoc eſt, æqualitatem, vt tu ex debito officio cõferas egenti eleemoſynam, & ille viciſsim grato animo accipiat, quod offers, ac tibi bene precetur. TERTIO, diſcernendum eſt inter hoſtes & domeſticos fidei, iuxta conſilium Pauli, Gal. 6. Dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, & maxime erga domeſticos fidei, hoc eſt, eos qui per fidem ſunt in eadem familia Domini atq; nos. POSTREMO, habeatur ratio facultatum, vt non vno tempore effundas omnia, ſed ita agas, vt ipſe Dominus ſis facultatum tuarum, iuxta dictum Salomonis: Fontes tui deriuentur foras, ſed tu Dominus eorum eſto. FINES erogandæ eleemoſynæ, quatuor præcipui enumerari poſſunt, quorum primus eſt ſubleuatio proximi indigẽtis, & refocillatio membrorum Chriſti. SECVNDVS, prouocatio aliorum ad beneficientiam erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. TERTIVS, teſtificatio fidei noſtrę & timoris Dei, eo enim deſtinantur caritatis officia, vt illis teſtemur nos timere Deum, cuius mandato obſequimur. QVARTVS, gloria Dei. Cum his finibus varij fructus & multiplices cõiuncti ſunt. Paulus teſtatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Nam ita Deus vnum officium, iuxta ſuam legẽ præſtitum, multis donis ſpiritualibus & corporalibus compenſat, ideo Dominus dicit Matth. 6. Pater cœleſtis dabit mercedem in propatulo. Et in Pſalmo: Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Salomon: Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis. Eſai. 28. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus ſemper. Huiuſmodi dicta, quæ multa occurrunt in ſcripturis, diligenter cogitanda ſunt, vt nos excitent ad hunc neceſſarium & debitum cultum, hoc eſt, ad beneficientiam egenis præſtandam.

Filioli mei ne diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.

Blandiſsima compellatione excitat pios, vt ſerio cogitent, quænam ſit indoles veræ caritatis, & quomodo à fucata & ficta caritate diſtinguenda ſit. Nam vt hic hypocriſin & fucum à vera dilectione alienam eſſe oſtendit: ita quæ ſit vera dilectionis natura indicat. Hypocritæ ſiquidem verbis & lingua ſolummodo caritatem iactant, abſque ſincero dilectionis affectu, & abſque veris officijs caritatis. Vera enim dilectio ex vero cordis affectu ad opera etiam & officia progreditur, ſicut paulo antea in exemplari CHRISTO oſtenſum eſt. Notetur igitur hoc loco duplex dilectionis genus. Vnum otioſum, quod in verbis tantum ſitum eſt, & eſt hypocritarum & aſſentatorum proprium. Alterum actuoſum, quod in affectu & opere cernitur, quod eſt vere piorum. Pleniſsima igitur dilectionis ratio conſiſtit in affectu cordis fide purificati, in linguæ teſtificatione, & in operis exhibitione, iuxta hunc verſiculum, Tu fer opem miſeris, affectu, munere, verbis.

Et per hoc cognoſcimus, quod ex veritate ſumus,& coram ipſo perſuadebimus corda noſtra.

Duo commoda veræ caritatis hic ponit. Vnum, quod inde cognoſcimus nos ex veritate eſſe, hoc eſt, cognoſcimus nos non eſſe fucatos Chriſtianos,ſed verũ Chriſtianiſmum meditari. Alterũ,quod inde perſuadebimus corda noſtra, id eſt, ſecura reddemus corda noſtra de adoptione noſtri per fidẽ. Eſt autem hebraiſmus in verbo πείσομεν,nã ponitur pro hiphil ſcilicet nabthia,id eſt,confidere faciemus,ſeu ſecura reddemus.Huc illud Petri:Fratres magis ſtudete vocationem & electionẽ veſtram firmam facere.Studium enim pietatis & opera caritatis ſunt veluti ſenſus quidã externus internæ pietatis & dei. Nam quod intus in animo latet,apparet in externis actionibus.

Quod ſi condemnet nos cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.

Argumentũ à iudicio proprij cordis,hoc eſt,conſcientiæ.Clauditur autem argumentum per locum à minori ad maius,hoc modo:Quicũq; ſibi male conſcius condemnatur à propria conſciẽtia, is multo magis à Deo condemnatur, (nam & potentior eſt corde noſtro,& omnia nouit, adeo vt ipſum nihil fugiat) Sed qui nõ diligit fratrem opere & veritate,is ſibi male conſcius cõdemnatur à propria conſcientia.Ergo multo magis in iudicium Dei incidet, qui melius nouit corda noſtra quã nos ipſi. Obſeruemus proinde vaſtari conſcientiam hominis qui ſincera dilectione proximum nõ complectitur.Hic merito rapi deberemus in admirationẽ opificij Dei,qui adeo ſapienter condidit hominem, vt ſemper ſecum circumferat teſtem ſuorum factorũ, videlicet conſcientiam, id quod etiam Ethnici agnouerunt. vt Paulus teſtatur ad Rom.cap.2. Huc illud Poëtæ:Conſcia mens vt cuiq; ſua eſt, ita concipit intra Pectora pro meritis ſpemq; metumq; ſuis, Et Cicero : Magna vis eſt conſcientiæ in vtramq; partẽ,vt nihil timeant qui nihil cõmiſerint,& pœnam ſemper ante oculos verſari putẽt qui peccarunt.Et Plato : Qui deprehendit in ſua vita magnam iniuſticiam,is non ſecus atq; pueri crebro excitatus metuit,& viuit cum mala ſpe,at illi qui nullius iniuſticiæ ſibi cõſcius eſt,ſemper dulcis ſpes adeſt,& bona ſenectutis nutrix,quemadmodũ & Pindarus ait:Hæc conſcientia eſt diuinum teſtimoniũ, quod teſtatur de recte & ſecus factis, & admonet de pœnis & iudicio Dei.Seu cõſciẽtia eſt iudiciũ diuinitus homini impreſſum,quo quiſq; cõſcius actæ vitæ ſuæ,ſeipſum aut damnat aut excuſat, iuxta verſiculum: Nunc damnat,nũc excuſat mens conſcia facti. Et Salamon Prouer.10.Via Domini eſt innocenti robur,qui autem iniuſte agunt,ſunt pauidi.Nam vt innocentes conſcientia actæ vitæ ſpem concipiunt læti exitus:ita iniuſti conſternantur metu pœnarum,quas illis imminere teſtatur conſcientia.

Cariſſimi, ſi cor noſtrum non condemnet nos, fiduciam habemus apud Deum, & quicquid petierimus accipimus ab eo, quoniam præcepta eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placida coram eo,facimus.

Vt damnum malæ conſcientiæ attigit: ita fructum dulciſsimum bonæ conſcientiæ breuiter adiungit. Hæc primum alit fiduciam erga Deum, deinde impetrat quæ à Deo poſtulamus,rationem addit. Quoniam præcepta eius cuſtodimus, & quæ illi placita ſunt facimus. Exemplum vtriuſq;,hoc eſt,fiduciæ & impetrationis,habemus aptiſsimum in Dauide: Iudica (inquit) me Domine,hoc eſt, defende me,quoniam ego in innocẽtia mea ingredior.& in Domino ſperans non infirmabor.Proba me Domine & tẽta me, examina renes meos & cor meũ, quoniã miſericordia tua ante oculos meos eſt, & ambulaui in veritate tua.Hic Dauid inter precandũ ſe erigit fiducia in Deũ, & bona conſciẽtia, videlicet,quod nõ habeat propoſitũ offendendi Deũ. Sed potius ambulãdi in innocentia & integritate. Obſeruetur hoc loco dulciſsima ἐπιεικεία diuinæ legis,tametſi enim ſemper donec hanc maſſam circũferimus, multas ſordes peccatorũ ſentimus,atq; omni momẽto, partim omittẽdo,partim cõmittendo,nunc per infirmitatem, nunc per ignorantiã,nunc per incogitantiã delinquimus:tamen Deus clementiſsimus pater obœdientiã noſtrã qualemcunq; acceptat,donec retinemus iuſtitiã bonę conſcientiæ.Hinc Paulus:Milita bonã militiam retinens fidẽ & bonam conſcientiam,qua repulſa quidam circa fidem naufragium fecerunt. Vt igitur in portũ perueniamus,regendus eſt bona cõſcientia nauigationis noſtræ curſus.Sed quomodo haberi poteſt bona cõſcientia,cũ peccatores ſimus omnes,& ſententia legis damnati? Certiſsimo certius eſt,Omnes homines natura eſſe filios irę, & le-

ge Dei

ge Dei damnari vel minimam legis tranſgreſsionem. Quare nec natura, nec lex hic poteſt ſuccurrere, & vulneri cõſcientiæ mederi, ſed ſolus ille cœleſtis medicus, qui dixit: Confide filia, remiſſa ſunt tibi peccata tua. Opus eſt igitur remiſsione peccatorũ, quæ fide ſola obtinetur, vt purgetur conſcientia, iuxta illud Actor.15. Fide purificans corda eorũ. Loquitur autem Petrus de Ethnicis horrenda idololatria & infinitis flagitijs cõtaminatis. Cum horum corda fide purificet Deus, non eſt alia ratio obtinẽdi bonam conſcientiam, quam per fidẽ. Nam dum credimus, aſperguntur corda ſanguine Ieſu Chriſti, quo mundantur etiã. Ita enim autor Epiſtolæ ad Hebræos ait: Sanguis Chriſti purgat conſcientiam veſtram ab operibus mortuis, vt ſeruiatis Deo viuenti. Porrò conſcientia ad hunc modum purgata, vt eſt tenerrima: ita ſummo ſtudio conſeruanda eſt vt munda maneat, id quod tum demum fiet, ſi exemplo Apoſtoli ad Hebr.13. ſtudeamus in omnib. honeſte verſari, ita enim ait: Cõfidimus quod bonã habeamus cõſcientiam, in omnibus cupientes honeſte conuerſari. Simile eſt exemplũ Dauidis, dicentis Pſalmo 119. Inclinaui cor meum ad faciẽda ſtatuta tua in æternum. Retinetur igitur bona cõſcientia, donec ex fide cupimus quæ honeſta & recta ſunt facere, nec ſcientes ruimus contra voluntatẽ Dei. Seu vt diſtinctius dicamus conſcientia retinetur bona & mũda, Primum, ſi vere ſtatuimus peccata noſtra ſanguine Ieſu Chriſti expiata eſſe iuxta ſymboli verba: Credo remiſsionem peccatorum. Secundo, ſi ſerio & non ſimulate abijcimus propoſitum peccandi, vbi enim propoſitũ peccandi in animo recidet, ibi ſimulata fides eſt & mera hypocriſis. Tertio, ſi ardenti ſtudio incumbimus, vt quotidiè magis magiſq; proficiamus in omni cognitione & ſenſu, cupientes totam vitam noſtram Deo approbare, per veram inuocationem, gratiarum actionem, prædicationem beneficiorum Dei, & per ſinceram caritatẽ erga proximos, quæ in beneficientia & operibus miſericordiæ cernitur, quemadmodum noſter Apoſtolus docet. Quarto, ſi piam & diligentem curam in noſtra vocatione habeamus, gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ, vtilitatem reipublicæ in qua viuimus, ſpectantes, excluſa omni fraude, auaritia & ſuperbia.

Et hoc eſt mandatum eius, vt credamus nomini Filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo, ſicut dedit mandatum nobis.

Ad duo capita reuocat mandatum Dei, videlicet, vt credamus nomini Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo. Cum iubet nos credere nomini Ieſu Chriſti, ad verbum quod de Chriſto prædicatur nos mittit, habet enim nomen relationẽ ad verbum. Talẽ itaq; oportet nos ipſum credere, qualis nominatur, id eſt, prædicatur in Euangelio. Nominatur autẽ & prædicatur in Euangelio verus Deus & verus homo, Saluator propiciator, rex, Pontifex, Mediator, paſtor bonus, via, veritas & vita, &c. Quare qui verò corde talem Chriſtum apprehendit, vere credit, & ſua fide iuſtificatus eſt, quæ fides in prima quidẽ tabula obœdientiam ergà Deum, in ſecunda vero tabula dilectionem ergà homines operatur, & quotidie nititur proficere, & maiora incremẽta aſſumere. Nam ad plenam & perfectam obœdientiam erga legẽ in hac vita nequaquã peruenire poterimus. Sed inchoata obœdiẽtia, modo ſeria & ſincera ſit, placet propter fidẽ.

Et qui ſeruat mandata eius, in eo manet, & ipſe in eo.

Ratio à fructu obœdientiæ dulciſſimo, Deus manet in ſuo cultore tanquam in templo, in quo coli vult, vnde Paulus 1.Cor.6. An neſcitis quod corpus veſtrum ſit templum habitantis in vobis Spiritus ſancti, quem habetis à Deo. Cauendum eſt igitur, ne hoc templum Dei vlla turpitudine polluamus, & expulſo Deo, officinam Diaboli extruamus. Deinde qui Deum colit manet in Deo tanquam ſurculus in vite. Reſpicit autẽ Apoſtolus ad verbum Domini Iohan.14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus & manſionem apud ipſum faciemus.

In hoc nouimus quod manet in nobis, nempe ex ſpiritu quem dedit nobis.

Spiritus ſanctificationis quo regenerati ſumus, teſtatur de præſentia & habitatione Dei in nobis. Quicunq; ergo ſentiunt in ſe motus Spiritus ſancti, quibus incitantur ad obœdientiam præſtandã Deo, habent ſuæ ſanctificationis & præſentiæ diuinæ teſtimoniũ. Contra vero, qui huiuſmodi motus nõ ſentiunt, nec fidẽ habent, nec ſunt regenerati, imo adhuc in ſuis peccatis mortui iacent. Huc illud ad Rom.cap.8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei. Quare qui nõ aguntur ſpiritu Dei, nequaquã filij Dei cenſentur, ſed Diaboli potius, nam neceſſe

eſt

eſt horum alterutro ſpiritu agi homines. Sed de hoc dicto copioſius agemus in quarto.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt probari ſpiritus monet, ita caritatem fraternam fidelibus commendat.

Ordo & partes Capitis quarti.

Duæ ſunt huius Capitis partes, quarum prior eſt de fugiendis falſis Prophetis, & de diſcrimine inter veros doctores & falſos. Poſterior eſt exhortatio ad caritatem mutuam, quæ multis confirmatur rationibus, & illuſtratur amplificationibus. Quia autem pleraque quæ ſunt in hoc capite, ſupra explicata ſunt, nos erimus in huius capitis enarratione breuiores.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DILECTI ne cuiuis ſpiritui credatis, ſed probate ſpiritus an ex Deo ſint.

Propoſitio eſt prioris partis huius capitis, eſtq; bimembris. Primum enim vetat, ne cuiuis ſpiritui credam⁹. Deinde præcipit vt probemus, id eſt, exploremus ſpiritus, vtrum ex Deo ſint. Spiritus hic metonymice ponitur pro ſubiecto, nempe pro eo qui ſpiritum ſe habere dicit. Cum hoc præcepto conuenit illud Domini dictum: Cauete à falſis Prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium. Omnium proinde Chriſtianorum eſt cauere, ne prophetarum erroribus ſinant ſe inuolui, & à veritatis via abduci. Perperam igitur facit Romanus Pontifex, qui dicit ad ſe pertinere iudicia dogmatum, & Laicos obligari ad obœdientiam præſtandam Romano Pontifici, ſiue vera, ſiue falſa doceat.

Nam multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum.

Ratio ꝓpoſitionis à periculo. Multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum, qui conantur ſibi diſcipulos adiungere, quare magnum periculum imminet Eccleſiæ ab illis, ideoque maiori diligentia cauendi, ne in ſuam naſſam ſimplices pertrahant.

Per hoc cognoſcite ſpiritum Dei, Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt, & omnis ſpiritus qui non confitetur IESVM CHRISTVM in carne veniſſe, ex Deo non eſt. Sed hic eſt ille ſpiritus Antichriſti, de quo audiſtis, quod venturus ſit, & iam nunc in mundo eſt.

Notas proponit, quibus & ſpiritus Dei & ſpiritus Antichriſti agnoſcitur. Spiritus (inquit) qui confitetur Ieſum Mariæ filium eſſe Chriſtũ, hoc eſt, verum Meſsiam & redemtorẽ vnicum omnium in ſe credentium, qui venit in carne, hoc eſt, in humana natura, quam in vnionem perſonalem aſſumſit, apparuit, ita vt Deus & homo vnus ſit Chriſtus, is ſpiritus eſt ex Deo, hoc eſt, qui ita docet, ſpiritu Dei agitur. Sicuti contra qui hoc vel in toto, vel in parte ſaltẽ negat, ſpiritus eſt Antichriſti, qui venturus erat in mundum. Apoſtolus noſter breui admodum oratione, & quis ſit Meſsias, & quæ ſint eius conditiones, explicat. Si quæris quis ſit, reſpondet, Ieſus Mariæ filius. Si quæris conditiones, reſpondet, quod venerit in carne, h.e. quod verus æterni patris filius, idemq; verus Deus, homo ſit factus, non mutatione diuinitatis, ſed aſſumtione humanitatis, vt in humana natura fieret victima, expiaret peccatum, & placaret iam Dei. Proinde Ieſus Mariæ filius, eſt verus Deus, verus homo, non duo Chriſti, ſed vnus Chriſtus, vnicus mundi Mediator & Saluator. Quicunq; ergo vel negat diuinitatem Chriſti, vt Ebion & Cherintus: vel inficiatur veram humanitatem vt Manichæi: vel vnionem perſonalem impugnant, vt Fotiniani: vel officium redemtionis ſoli Chriſto non attribuunt, vt Pelagiani & Papiſtæ, ſpiritum Antichriſti habet.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vos ex Deo eſtis filioli,& viciſtis eos,quia maior eſt qui in vobis eſt,quam qui in mundo.

Conſolatur fideles,eoſq; cōfirmat, ac ſi dicat: Sint tam potentes,tā multi atq; velint hæretici, nullum tamē vobis ab illis damnum eſt metuendum, donec eum firma fide retinueritis, qui eſt in vobis ſpiritus Chriſti: Is enim fortior & potentior eſt quam ſpiritus mundi. Non ergo propter potentiam & ſplendorem externum hoſtium abijcienda eſt confeſsio,ſed firma fide adhærendum eſt ſimplicitati doctrinæ,etiamſi totus orbis collabi videatur.Nam fides mundi victrix olim apparebit.

Ipſi è mundo ſunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit: Nos ex Deo ſumus, qui nouit Deum audit nos, Qui non eſt ex Deo, non audit nos. Ex hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.

Supra differentiam ſeu notā verorum Prophetarum & falſorum ex materia ſeu doctrina ſumſit, nunc diſcrimen eorundem ex collatione contrariarum cauſarum & cōtrariorum effectuum petit. Qui è mundo ſunt,id eſt, qui rationem ſequuntur,& nō amuſſim verbi Dei, loquuntur mundana, vt quæ ratio humana perficere poſsit, & mundus eos audit, quia tantū quæ rationis ſunt percipit mundus. Contra,Nos qui à Deo ſumus,hoc eſt,qui Dei verbum ſequimur,captiuata ratione ſub imperio verbi Dei,loquimur diuina,& qui nouerunt Deum,per eius ſcilicet ſpiritum noui homines effecti,audiunt nos,quia quæ Dei ſunt loquimur. Huc addit clauſulā: Ex hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis,& ſpiritum erroris, hoc eſt,per hanc docendi rationē diſcernimus inter veros & falſos Prophetas. Hic in primis notetur vera nota filiorum Dei, cum docentium in Eccleſia, tum aliorum, videlicet acquieſcere in verbo diuinitus patefacto. Nō enim diſputant filij Dei quomodo fieri poſsit, quod verbum promittit: Sed dant Deo gloriā veritatis, perſuaſi quod is qui promiſit, poſsit etiam præſtare, nō eſt impoſsibile apud Deum vllum verbum. Quod autem ſancti acquieſcunt in verbo ſine hæſitatione, nō habent profecto à natura, ſed à gratia, per quam acceperunt ſpiritum arrabonis promiſſæ hæreditatis. Contra vero nota mundi, hoc eſt, hominum qui mundana ſapiunt, eſt ſequi rationem magiſtram, etiam in ijs, quæ ſupra rationis captum ſunt poſita, vt Arius fecit, cuius diſcipuli architecti fuerunt Mahometicorum furorum, quib. magna pars mundi hodie miſere inuoluitur. Simus igitur circumſpecti, ne à ſimplicitate verbi reuelati deficiamus, retineamus fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, quod eſt Chriſtus Ieſus. Retineamus articulos fidei in ſua ſimplicitate, ſine aliqua ſophiſtica additione aut exceptione, nec ſinamus nos vllius conſequentiæ neceſsitate ab illis abduci, qui enim hoc faciunt, naufragium fidei incurrunt, & ſalute excidunt.

Dilecti diligamus nos inuicem.

Poſterior capitis pars, in qua hortatur ad mutuam dilectionem, ſicuti ſupra in tertio. Propoſitioni prępονit compellationē tanquam exordiolum, quo & attentos & benignos reddit lectores Græca vox ἀγαπητοὶ plus ſignificat quā latina, Dilecti, quare vetus interpres vertit, Cariſsimi, tametſi nec ipſe vim vocis expreſsit. Hieronymus diligibiles vertit. Sunt enim ἀγαπητοὶ, qui nobis periucundi ſunt, cari, ſuaues, & exoptabiles, quorum vel mentio nobis longè eſt iucundiſsima & gratiſsima. Hac compellatione ideo vtitur, vt cogitatione amoris Apoſtoli erga ſe libentius audiant quæ proponit, & firmius teneant, & maiori cum alacritate obœdiant. Proponit autem breuiſsime: Diligamus (inquit) nos inuicem, vbi & verbo ἀγαπᾶν vtitur Apoſtolus, quod ſignificat quidem diligere: ſed ſingulari quodam ſtudio, vt & boni conſulamus errata, & tegamus offenſas ob caritatem mutuam, iuxta illud Salomonis: Caritas tegit multitudinem peccatorum.

Nam caritas ex Deo eſt.

Ratio propoſitionis à cauſa ad effectum. Qui ſunt ex Deo, ſe mutuo diligent. Fideles ſunt ex Deo: Ergo fideles ſe mutuo diligent. Loco totius argumenti ponitur probatio maioris. Porrò hæc ratio propoſitionis breuiſsima quidē ſi verba ſpectes, ſed valde copioſa eſt, ſi eam explices. Vult enim nos & naturā Dei cogitare, & quid ab eo proficiſcatur perpendere, & quid ſit illi gratum & acceptum intelligere. Deus cum natura bonus ſit, nihil ab eo proficiſci poteſt niſi bonum, nihil ei gratum & acceptum eſſe poteſt, niſi bonum. Nunc autē, cum Deus ſit caritas, & caritas ab eo proficiſcatur, & caritas ei accepta & grata ſit, decet profecto eos qui de illo gloriantur, vt de patre, patris ingenium referre, caritate erga ipſum & erga proximos ſuos.

Quiſ-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & cognouit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quia Deus caritas eſt.

Ex collatione contrariorum effectuum ad contrarias cauſas aſcendit. Quiſquis diligit, ex Deo natus eſt. Ergo qui non diligit, ex Deo non eſt natus. Quare fruſtra de adoptione gloriatur. Item: Qui diligit nouit Deum, Quare qui non diligit, non nouit Deum. Nam cum vera noticia Dei caritas naturaliter coniuncta eſt, tanquam riuulus ex vberrimo fonte Spiritus ſancti manans. Eſt enim Deus caritas, id eſt, fons caritatis, vnde affectus dilectionis manat & diffunditur in eos, qui Dei ſpiritum habent, & Deum vere cognoſcunt. Fruſtra igitur de noticia Dei gloriantur, in quos radius dilectionis diuinæ diffunditur. Supra docuimus ex Auguſtino & ex verbis Domini, dilectionem noſtram non eſſe cauſam, ſed indicium tantum adoptionis noſtri. Præterea dictum eſt ſupra, quid ſit naſci à Deo, & quæ ſalutaris Dei noticia.

In hoc manifeſtata eſt caritas Dei erga nos, quod filium ſuum vnigenitum miſerit DEVS in mundum, vt viuamus per eum.

Dixit Deum caritatem eſſe, hoc eſt, fontem caritatis, propterea quod nos intime & infinite amet, nunc eius certiſsimum indicium ab effectu profert: Dedit (inquit) nobis vnigenitum filium, vt nos qui per peccatum mortui eramus, per ipſum viuamus. Ergo Deus intime & infinite nos diligit, atq; adeo ipſa caritas eſt. Chriſtus hoc ipſum teſtimoniũ tribuit patri Iohan. 3. cum inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitá æternam. Tria ſunt maxima obſtacula, quę homines impediunt, quo minus ſe à Deo diligi ſtatuãt: Primum, ærumnæ & calamitates, quibus opprimitur humana natura. Cũ enim hę ærumnę & calamitates ſunt pœnę iuſtiſſimæ, quib⁹ Deus humanum genus punit, teſtãtur Deum horribiliter iraſci generi humano. Secundum, vox legis, quæ iram Dei denunciat humano generi, hac damnatoria ſententia: Maledictus omnis, qui nõ manſerit in omnib. quæ ſcripta ſunt in libro legis. Tertium, iudicium cõſcientiæ propriæ, quod eſt veluti chirographum Dei ſcriptum in cordib⁹ noſtris, cum de impijs noſtris factis, tum de pœnis imminentibus ꝓpter peccata. Hæc tria cum cogitantur ſerio, ratio non poteſt ſtatuere, quod Deus nõ diligat. Vnde ergo ſciemus nos à Deo diligi? AEternus filius Dei venit in mundum, aſſumſit humaná naturá in vnionem perſonalem, hic ſui aduentus cauſam exponens, ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, nõ pereat, ſed habeat vitá ęterná. Hic perpẽde vtrumq;, hoc eſt, & quanta fuerit ira Dei aduerſus homines propter peccatum, & quá immenſa ſit eiuſdem miſericordia in filio propoſita. Ira in hoc conſpicitur, quod fuerit tanta, quod non potuerit placari vllius meræ creaturæ ſatisfactione, imo nec omnibus calamitatibus humanæ naturæ impoſitis: ſed oportuerit filiũ Dei aſſumta carne expiatoré fieri. Miſericordia autem in hoc cernitur (quantum nullę creaturę poſſunt ſatis admirari) quod dederit filium, vt viuamus per illum, vt hic Apoſtolus noſter loquitur: Mors æterna erat ſtipendium peccati iuſtiſsimum, ſed Deus ex dilectione mittit filiũ, qui noſtra cauſa in ſe recepta, ſatisfecit iuſticiæ Dei, liberauit nos à peccato & à iure peccati, vt viuamus per ipſum, modo in ipſum crediderimus. Nam beneficium filij, & ſuá miſericordiam Deus vult fide accipi, & exercere iuſtiſsimam ſuam iram æternis pœnis in eos, qui hunc filium contemnunt. Atq; hoc eſt quod ait: Vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Hinc iam concludit Apoſtolus noſter: Cum tanta ſit caritas Dei erga nos, quod dederit filium pro nobis redimendis, profecto par eſt, vt ipſi grati ſimus, omni obœdientiæ ſtudio, & eius dilectionem imitemur in fouendis proximis.

In hoc eſt caritas, non quod nos dilexerimus Deum: ſed quod ipſe dilexerit nos, & miſerit filium ſuum propiciatorem pro peccatis noſtris.

Amplificat magnitudiné dilectionis Dei erga nos, ex eo quod in nobis nulla præceſſerit vel dignitas vel virtus quare nos diligeret: ſed potius horribilia peccata, & merita iuſtę damnationis. Ná ſi Deus fuiſſet prouocatus noſtra dilectione ad nos redamãdos, mirum nõ fuiſſet, eũ cum ſit optim⁹, amore nos viciſsim cõplexum fuiſſe. At nunc ipſe prior dilexit nos, idq; nõ iuſtos, ſed peccatores & reos æternarũ pœnarum. Atq; ita dilexit nos, quod filium propiciationem pro peccatis noſtris dederit. Neceſſe eſt igitur ingenté, imo infinitá caritatem eſſe, qua Deus nos complectitur. Ponitur auté hic abſtractum pro concreto, hoc eſt, propiciatio pro Propiciatore, vt intelligamus pleniſsimam propiciationé nobis proponi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in Chriſti ſacerdotio. Nam ideo nobis conſtitutus eſt Sacerdos à Deo, vt ſua victima propitium nobis patrem reddat, ac ſanguine ſuo tegat & aboleat reatum omnium, qui ad ipſum firma fide confugerint.

Dilecti, ſi nos ita Deus dilexit, & nos alij alios diligere debemus.

Accommodat exemplum, & concludit quod propoſuit. Deus nos dilexit, ergo nos inuicem debemus diligere. Hic ſpectentur duo, videlicet debitum officiũ dilectionis, & ipſe diligendi modus. Primum enim dicit: Debemus diligere, vt ſignificet nos obligatos eſſe ad hoc officium. Quod enim quis debet, hoc vt ſoluat neceſſe eſt. Obſeruetur proinde hic neceſsitas debiti contra eos, qui tollunt neceſsitatem nouæ obœdientiæ. De hoc debito loquitur & Paulus Rom.10. cum ait: Nemini quicquam debeatis, niſi hoc vt alij alios diligatis. Huius autem debiti ſingularis quædam ratio eſt. nam tametſi pij perpetuo hoc debitum ſoluunt, nunquam tamen ita perſoluunt, quin debitores adhuc maneant. Debetur ſiquidem dilectio omnibus naturali & diuina obligatione. Natura enim & mandato Dei obligamur ad perpetuam dilectionem. De duplici debito vide quæ annotauimus in 13. ad Romanos. Modus dilectionis in exemplo Dei proponitur, qui non noſtris virtutibus & meritis eſt prouocatus ad diligendum nos. Quare ſi non propter aliquas vtilitates noſtras, ſi non propter ſperata beneficia, ſi non propter affinitates & conſanguinitates, ſed propter ordinem diuinum in natura humana, nos inuicem dilexerimus, exemplum patris imitamur.

Deum nemo vidit vnquam. Si diligimus nos inuicem, Deus in nobis manet, & caritas eius perfecta eſt in nobis.

Quoniã eorum, quæ ſunt optima, fruitio iucundiſsima eſt & gratiſsima, Apoſtolus noſter ſummum bonũ nobis proponit, nempe Deum ipſum, cuius contemplatione tum demum iucundiſsime fruemur, quando ex fide ſincere nos mutuo dilexerimus. Nam Deus qui corporis oculis non eſt expoſitus, fide & dilectione à nobis comprehenditur. Nam ſi diligimus nos mutuo, in nobis habitat Deus, iuxta promiſſionem Dei, & caritas Dei in nobis eſt perfecta, id eſt, vere & reipſa in nobis comprobata. Sed quomodo hoc congruit cum ſcriptura, quod ait: Nemo Deum vidit vnquam? an non Abrahamo, Moſi, Heliæ, Eſaiæ, Ezechieli, apparuit Dominus? An non Eſaias ait: Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis? Irenæus lib.4.cap.13. reſpondet his verbis: Neque Moſes vidit Deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœleſtibus viderunt, quæ autem ab his videbantur, erant ſimilitudines claritatis Domini & prophetiæ futurorum.

In hoc cognoſcimus quod in eo manemus, & ipſe in nobis, quod de ſpiritu ſuo dedit nobis.

Dixit Deum manere in nobis, ſi diligimus nos inuicem, id nunc illuſtri argumẽto oſtendit, quod, vt intelligatur clarius, ſimilitudine declarandum eſt. Quemadmodum animalẽ ſpiritum cognoſcimus nos per vitã & motũ habere, ita Spiritus ſanctus cognoſcitur in nobis eſſe per vitã, qua viuimus ſpiritualiter corã Deo ex fide & per motus ſpirituales, quib. excitamur ad faciẽda opera ſpiritus, inter quæ merito ſummum locũ obtinet caritas. Propter hos mot⁹ dicitur Spirit⁹ ſanctus Zacha.12. Spirit⁹ Gratiæ & Precum: Effundam (inquit) ſuper domũ Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalẽ Spiritum Gratiæ & Precum. Spiritus Gratiæ dicitur, quia Spirit⁹ ſanctus ad prædicationẽ Euangelij penetrat in animos auditorũ, & inſtillat ipſis ſenſum gratiæ, vnde & fides viua cõcipitur, & arcana operatione ſpirit⁹ regeneramur. Hæc fides infallibile indiciũ eſt habitãtis Spiritus ſancti in corde credentis. DEINDE dicitur ſpiritus Precũ, quia poſtquã Spirit⁹ ſanctus perſuaſit cordibus noſtris de gratia Dei, & fidẽ in nobis accendit, excitat etiã animos nõ ſolum ad expetendã oblatam gratiam, verumetiam ad gratiarum actionẽ & prædicationẽ bonitatis Dei ex miſericordia recipientis nos in gratiã, & remittentis peccata. Hæc ergo duplex ſpiratio Spirit⁹ ſancti, videlicet gratiæ & precũ, teſtatur de Spirit⁹ ſancti in nobis habitatione, vnde Paulus ad Rom.8. Non accepiſtis rurſus ſpiritũ ſeruitutis ad timorẽ, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater. Idẽ ſpiritus vna teſtatur cũ ſpiritu noſtro, quod ſimus filij Dei & hęredes. Huc & illud 2.Cor.1. pertinet: Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & vnxit nos, Deus eſt, qui obſignauit nos, & dedit arrabonem ſpiritus in corda noſtra. Et ad Epheſ.1. Obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis noſtræ, in redemtionẽ acquiſitionis, in laudem gloriæ eius. TERTIA ſpiratio Spiritus ſancti, eſt caritatis fraternæ, cum qua plurimæ virtutes con-

iunctæ

iunctæ ſunt. Vnde Paulus ad Galat. 5. Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mãſuetudo, temperantia. QVARTA ſpiratio Spiritus ſancti, eſt mortificationis carnis & viuificationis ſpiritus. Vnde Paulus ad Rom. 8. Si ſpiritus eius qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora per inhabitantem eius ſpiritum in vobis. Item: Si ſpiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Vel vt breuius omnia complectar cum Paulo: Quicunq; ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei, & templum Spiritus ſancti in ſe habitantis. Ex his iam liquido conſtat, quæ ſit ſententia Apoſtoli noſtri, cum inquit: In hoc cognoſcimus quod in eo manemus, & ipſe in nobis, quod de ſpiritu ſuo dedit nobis. Nam hic ſpiritus eſt actuoſus, & tales ciet motus in corde qualis ipſe eſt. Antitheſis hic cogitetur, quam ponit Apoſtolus ad Rom. 8. Si quis ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius, hoc eſt, Qui ſenſum gratiæ ſeu adoptionis, precandi impetum, caritatis ſtudium, mortificationis carnis & viuificationis ſpiritus initium nõ ſentit, is plane ſpiritum Chriſti non habet, ſed adhuc ſub peccato captiuus detinetur.

Et nos vidimus & teſtamur, quod pater miſit filium Saluatorem mundi.

Dixit ſupra, Deum miſiſſe filium ſuum in mundum, nunc idem aſſeuerat, cum vt fidẽ in nobis excitet, tum vt paterno exemplo caritatem nobis commendet: de hoc teſtimonio Apoſtolorum in primo capite copioſius diximus. Mundus hic pro omnibus hominibus, qui in mundo ſunt, accipitur, ſicuti in illo dicto: Sic Deus dilexit mundum. Item in illo: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum, iuxta illud: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quod autem Multi, proh dolor, damnantur, hoc non ad conſilium Dei vel creantis mundum, vel mittentis filium, nec ad victimæ Chriſti pretium & valorem referendum eſt: ſed ad hominum ingratitudinem & contumaciam, qui ſacrilege oblatam gratiam reijciunt.

Quiſquis confeſſus fuerit, quod Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo habitat, & ipſe in eo.

Vt ſupra à motu interno: ita hic ab actione ſpiritus propria, præſentiam Dei in fidelibus colligit. Confeſsio enim ex fide profecta, habens coniunctum vitæ & fortunarum periculum, probri & cruciatus expectationẽ, quam & fraterna caritas conſequitur, actio eſt Spiritus ſancti habitantis in fidelibus. Secus autẽ eſt de confeſsione, quæ ex fide nõ manat, & ſine periculo fit, & cum caritas nõ comitatur, hæc enim multis impijs & hypocritis cum Diabolis communis eſt. Multi enim verbis profitentur ſe nouiſſe Deum, ſed factis ſacrilege negant, quorum conſcientia cum ſit contaminata, abominabiles & contumaces à Paulo pronunciantur. Porrò, ſcriptura meminit triplicis cõfeſsionis, videlicet laudis, vt in illo: Confitemini Domino quoniam bonus. Fidei, iuxta illud: Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego ipſum corá patre meo qui eſt in cœlis. Hæc fidei confeſsio, & noticiam, & profeſsionẽ, & fiduciam Chriſti complectitur. Culpæ, idq; vel coram Deo, vt in illo: Si confiteamur peccata noſtra &c. vel coram miniſtro Eccleſiæ: vel coram offenſo fratre. Quid autem ſit ſentiendum de auriculari confeſsione, qualis in Papatu obſeruatur, alias dictum eſt.

Et nos cognouimus & credimus caritatem quam habet Deus in nobis.

Cauſas noticiæ caritatis Dei erga nos indicat, & ſunt duæ, videlicet, noticia & fiducia. Noticia qua nouimus, edocti verbo Dei, Deum ex caritate nobis dediſſe filium. Fiducia, qua in bonitatẽ Dei recumbimus, certi de ſalute per Chriſtum parta. Vtraq;, hoc eſt, noticia & fiducia acquiritur per verbum, in quo eſt efficax Spiritus ſanctus. Cõfirmatur ſtupendis operib. Dei, hoc eſt, miraculis & arrabone ſpirit⁹, cõſeruatur & augeſcit vſu Sacramentorũ & alijs pietatis exercitijs. Super hac caritate Dei fundatur ſpes noſtra, iuxta illud: Spes nõ cõfundit, quia caritas Dei effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritũ ſanctum, qui datus eſt nobis, hoc eſt, ſpes nos nõ fallit, quia Deus nos diligit, id quod teſtatur Spiritus ſanctus, qui datus eſt nobis.

Deus caritas eſt, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo.

Cum ex ſimilitudine ſtudiorũ ſocietas & mutua animorum cõiunctio intelligatur, & cum Deus ſit ipſa caritas, id eſt, fons omnis veræ caritatis, neceſſe eſt & eos in Deo manere, qui vere diligunt,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& ipſum Deum in iiſdem habitare. Nam iſte affectus,modo purus ſit, aliunde proficiſci nequit,quam ex diuino ſpiritu.Obſeruetur quã inæſtimabilis ſit fructus verę dilectionis, quæ vt certiſsimum indicium indicat ſocietatem Dei & hominis, & mutuam inhabitationem,vt qui credit,ſit templum Dei, & ipſe Deus ſit in ſuo templo,in quo vult coli,inuocari & prædicari. Quam autem hæc gloria Chriſtianorum ſit magna, oſtendit Bernhardus hiſce verbis: Deus caritas eſt,quid precioſius? Et qui manet in caritate,in Deo manet, quid ſecurius? Et Deus in eo,quid iucundius? Idem Bernhardus caritatis diſtinctionem hanc facit: Et Deus ipſe,& Dei donum recte dicitur caritas,itaq; caritas dat caritatem,vbi dantem ſignificat,nomen eſt ſubſtantiæ: vbi donum,nomen eſt qualitatis.

In hoc perfecta eſt caritas nobiſcum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, quod quemadmodum ille eſt, ita & nos ſumus in hoc mundo.

Conformitatem noſtri cum Deo in hoc mundo, pronunciat certum argumentum eſſe caritatis Dei erga nos perfectæ,hoc eſt,ſolidæ & reipſa comprobatæ, cuius caritatis noticia facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij,hoc eſt,vt læti & alacres diem iudicij expectemus,& exoptemus, non expaueſcentes ad mentionem diei iudicij, ſicuti illi faciunt,qui conſcientia turpiter actæ vitæ damnati,Deum vindicem metuunt ſuorum ſcelerum. Verba hæc Apoſtoli: Quod quemadmodum ille eſt, ita & nos ſumus in hoc mundo, hunc habent ſenſum: Quod qualis ille eſt,tales & nos ſumus in hoc mundo.Huius dicti interpretatio petatur ex tertio capite,vbi ait: Quiſquis habet hanc ſpem in eo,purificat ſeipſum,ſicuti ille purus eſt. Loquitur ergo hic de conformitate in puritate & innocentia vitæ. Porrò, hæc conformitas noſtri cum Deo in imitatione & conatu,& non in puritate & perfectione poſita eſt. Nec eſt hæc conformitas cauſa fiduciæ, ſed indicium certum ſolidæ caritatis Dei erga nos. Nam ex ſpiritu Dei,qui eſt arrabo noſtræ hæreditatis,proficiſcitur. Hæc Dei caritas facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, non noſtra conformitas, aut opera, quemadmodum Papiſtæ perperam ex hoc loco colligunt contra mentem Apoſtoli.

Timor non eſt in caritate, ſed perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor cruciatum habet, qui autem timet, non eſt perfectus in caritate.

Argumentum eſt à contrarijs. Caritas Dei facit vt fiduciam habeamus in die iudicij. Ergo in caritate timor non eſt, hoc eſt, vbicunque eſt noticia caritatis Dei erga nos, ibi non eſt timor cruciatuum æternorũ propter peccata. Nã vbi eſt timor,ibi eſt & cruciatus,qui ſane cum fiducia pugnat.Quare qui timet,non eſt in caritate perfectus,hoc eſt, non eſt ſatis de caritate Dei erga ſe confirmatus.Loquitur autem hic non de quouis timore,ſed de timore iudicij extremi & damnationis,quod patet ex ſuperiori dicto.Non ergo hoc dictũ Apoſtoli referendum eſt ad timorẽ agentium pœnitentiam & filiorũ Dei, qui eſt præcipuus fidei fructus,vt cum dicitur: Beati qui timẽt Dominũ. hoc enim timore excitamur ad pœnitẽtiam,& cauemus ne clementiſsimum patrẽ noſtris offendamus ſceleribus. Tametſi autẽ ſæpe de timore Dei diximus,tamen quia hic locus mentionem eius facit,pauca huc aſcribam,vt teneatur diſcrimen inter timorem Dei ſeruilem, & timorẽ Dei filialem,quem purum & ſanctum nominat Dauid.Hoc diſcrimen pulcre cernitur,in ſeruo timente Dominum ſuum,& in filio timente patrẽ qui ſe genuit. Seruus timet Dominum vt crudelẽ tyrannum,nõ ſine occulto odio:Filius timet patrẽ vt cariſsimum genitorem,ex vera ſtorga. Seruilis ꝓinde timor Dei eſt,quo timetur Deus vt vindex ſcelerũ,eſtq; ſine fiducia Mediatoris.Hunc,cum conuertuntur homines,expellit caritas Dei.Nam qui credit ſerio Deum ſe diligere,& ignoſcere ſibi peccata ꝓpter Chriſtum,is non amplius timet diem iudicij,in quo impœnitentes adiudicẽtur æternis pœnis. Filialis Dei timor eſt,quo timetur Deus vt dulciſsimus pater,cum reuerentia,amore,ſinceroq; ſtudio faciendi omnia quæ Deo grata ſunt.Hic quia ex fide ꝓficiſcitur,& eſt filiorũ Dei proprius,recte filialis dicitur.Hunc filialẽ timorẽ habet,qui ſe ex fide humiliat, qui nihil ſublime de ſe & operib. ſuis ſentit,qui omnem laudem Deo tribuit,qui paternam virgã oſculatur.Breuiter,qui Deum glorificat vera pietate & reuerentia,cauetq; ne patrẽ clementiſsimum offendat.Huiꝰ timoris fructꝰ longe eſt gratiſsimus:nã vt initiũ ſuperbiæ eſt defectio hominis à Deo,atq; à creatore ſuo cordis auerſio: ita vnus timor Dei eſt,qui nos in obſeruantia præceptorum Dei atq; omni ſancta ſubiectione & humilitate,cõtinere poteſt.Atq; hinc eſt quod Dauid ait:Timor Domini purus permanet in æternum. Huius enim perpetuum ſtudium eſt declinare à malo,

& face-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

& facere bonum. Quare nõ immerito Syracides capite 25. ait: Timente Dominum nemo maior eſt, Timor Domini claritate ſuperat omnia. Poſtquam enim Syracides nouem res propoſuiſſet, ob quas non immerito homines in hac vita beati prædicantur, decimo loco timorem Dei collocat ſupra omnia, vt in quo ſit ſumma & præcipua hominis beatitudo.

Nos diligimus Deum, quia ipſe prior dilexit nos.

Repetit ſuperius dictum de ordine dilectionis, vt oſtendat neceſsitatem cõſecutionis dilectionis Dei & proximi. Dixit ſupra: In hoc eſt caritas, nõ quod nos dilexerimus Deum, ſed quod ipſe dilexerit nos: hic eandem ſententiã repetit, vt quemadmodũ dixi, doceat fieri non poſſe vt dilectio Dei ſtet vera & ſincera, ſine dilectione proximi: nam, ſi Deum diligimus, fieri non poteſt, quin eius imaginẽ in proximis noſtris amemus: quare officia quib. Deus nõ indiget, vult vt illis præſtemus. Hęc igitur obſeruetur ratio conſecutionis: Nos Deum diligimus, Igitur & proximos diligere nos oportet, quia proximis geſtãtibus imaginẽ Dei, vult De⁹ teſtari dilectionẽ quam illi debemus. Proinde non eſt tam indignitas proximi ſpectanda, quam imago Dei, quæ digniſsima eſt quæ diligatur. Nã ſi Deus dilexit nos prior, iniuſti erimus, niſi ipſum viciſsim diligamus. Verũ hanc erga ſe dilectionẽ ipſe teſtatam vult erga proximos noſtros. De ordine dilectionis inter Deũ & nos, ſupra diximus ex Paulo, qui ait: Cõmendat autem Deus caritatem ſuam erga nos, quoniam cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Non eſt ergo noſtra dilectio, noſtrum meritum, noſtra dignitas, aut vlla noſtra virtus, cauſſa cur Deus nos diligat: ſed ſola ipſius bonitas & miſericordia in Chriſto Ieſu, quæ excedit omnem angelorum & hominum captum.

Si quis dixerit, diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt.

Infert per antitheſin argumentum, hoc modo. Supra dixit: Qui diligit Deum, diligit proximum. Hic infert: Igitur qui non diligit proximum, non diligit Deum. Hoc autem quaſi regerit in hypocritas, qui religioſi videri volunt, etiamſi fratribus nullam dilectionis ſignificationem oſtendunt. Horum iactationem pronuntiat Apoſtolus vanam eſſe. Nam ea eſt veræ dilectionis indoles, vt qui Deum diligit, diligat & proximum. Nam dilectio proximi in dilectione Dei includitur. Hinc eſt quod Chriſtus ſecundum legis caput de dilectione proximi, dicat, ſimile eſſe primo, nõ quia ordine, non obiecto, non gradu dilectionis, ſed affectu, obligatione & conſecutione obœdientiæ & debiti officij.

Qui enim non diligit fratrẽ ſuum quem videt, Deum, quem nõ videt, quomodo poteſt diligere?

Probat conſecutionem proximi argumenti, ſumta ratione à maiori ad minus. Si quis non diligit fratrem ſuum quem videt, multo minus diliget Deum, qui eſt inuiſibilis. Nam iuxta regulam Dialecticorũ, Si id quod magis videtur ineſſe non ineſt, multo minus inerit quod minus videtur ineſſe. Quid? an videtur magis veriſimile eſſe diligere homines, quorum multa ſunt errata, multa vitia, multæ offenſiones, quã Deum, quẽ fide intuemur, quemq; optimum omnium bonorum fontẽ confitemur? Hic cogitanda eſt ratio dilectionis proximi, quæ eſt communis adoptio in filios Dei, qui patris gerunt imaginem. In hunc ergo modum argumenti vis declaranda eſt: Qui non diligit fratrem ſuum quem videt, hoc eſt, filium Dei geſtantem Patris viuam imaginem, is ſane nec Deum patrem diligit. Qui enim fieri poteſt vt patrẽ ames, & eius imaginẽ, quam vult te diligere, odio habeas? Non ergo proximus ſpectandus eſt ex vitijs quibus obnoxi⁹ eſt, ſed ex illa imagine Dei, quę in ipſo refulget, ex adoptionis dignitate, ex Spiritus ſancti inhabitatione, ex ſocietate illa, quã habet cum ſanctiſsima trinitate, & cum omnibus ſanctis. Cum itaq; hæ dilectionis cauſſę concurrunt in proximo, pręſertim Chriſtiano, nõ eſt mirum, quod ex amore proximi, Deus à nobis diligi cognoſcatur. Et cõtra, quod ex odio proximi Deus à nobis minime diligi concludatur.

Et hoc habemus mandatum ab eo, vt qui diligit D E V M, diligat & proximum.

AEtiologia eſt à mandantis autoritate, & mandati æquali obligatione. Eſt enim mandatum Dei, vt qui diligit Deum, diligat & proximum. Ergo qui alteram mandati partem negligit, mandati autorem cõtemnit, proinde qui non diligit proximum, nec Deũ diligere cenſendus eſt. Poteſt & hoc modo concludi argumẽtum:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Nemo diligit eum cuius mandatum contemnit. Qui non diligit proximum, mandatum Dei contemnit. Igitur qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Huc auguſtini verba aſcribamus: Quomodo diligis eũ, cuius odiſtis præceptum? quis eſt qui dicat: Diligo Imperatorẽ, ſed odi leges eius? in hoc intelligit Imperator, ſi diligis eum, ſi obſeruentur leges eius per prouincias. Lex Imperatoris quæ eſt? Mandatum nouum do vobis, vt eos inuicem diligatis. Dicis ergo te diligere Chriſtum, ſerua mandatum eius & fratrem dilige. Si autem non diligis, quomodo eum diligis, cuius mandatum contemnis?

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Caritatis, quæ ex fide Chriſti manat, teſtimonium eſt obſeruatio mandatorum Dei, quæ mandata victrix fides leuia reddit virtute Chriſti: Cuius teſtimonium qui recipit, vt vitæ æternæ hæres eſt, ita fiduciam habet impetrandi quicquid iuxta voluntatem Dei petierit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Plures ſunt huius capitis partes. Primum enim ex fidei & regenerationis natura, dilectionis Dei & proximi neceſsitatem oſtendit. Deinde quodnam ſit dilectionis Dei certiſsimum indicium, nempe obſeruatio mandatorum Dei, indicat. Tum ne quis onere mandatorum Dei ſe opprimi metuat, affirmat fidelibus mandata Dei grauia non eſſe, propterea quod fide Chriſti mundi ſint victores. Poſtea de Euangelio diſſerit, & eius fructu, exponitque qualia teſtimonia habeat, tum in cœlo tum in terra, pronuncians fide poſsideri vitam æternam. Poſtremo concludens Epiſtolam, finem ſcriptionis indicat, & orationem pro peccatoribus fieri poſtulat, quorum duo genera facit. In fine addit admonitionem de vitandis idolis, id eſt, idolatriæ inſtrumentis.

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS qui credit quod Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. Et omnis qui diligit genitorem, diligit etiam genitum ex eo.

Ex virtute fidei & regenerationis extruit neceſsitatem dilectionis Dei & proximi. Poteſt autem hoc argumentum duobus modis concludi: Primo quidem ſic, Quiſquis eſt ex Deo natus, diligit & Deum genitorẽ, & omnes qui nati ſunt ex Deo. Quiſquis credit quod Ieſus ſit Chriſt⁹, hoc eſt promiſſus Meſsias, natus eſt ex Deo. Ergo qui credit quod Ieſus ſit Chriſt⁹, diligit & Deum genitorẽ, & omnes qui ex eo nati ſunt. Deinde vero ſic: Omnis qui credit quod Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. Omnis qui ex Deo natus eſt, diligit Deum genitorẽ. Omnis qui diligit genitorẽ Deum, diligit etiam omnes qui ex eo nati ſunt. Igitur qui credit quod Ieſus eſt Chriſtus, diligit omnes natos ex Deo, id eſt, omnes credentes geſtantes imaginẽ Patris. In hoc Sorita manifeſtius cõſpicitur cauſſarum & effectuum neceſſaria connexio, ſeu cõſequentia. OBSERVA hoc loco naſci ex Deo, & habere fidem in Ieſum Chriſtum, natura coniuncta eſſe, ita vt vniuerſaliter conuertantur affirmatiue & negatiue. Quiſquis enim natus eſt ex Deo, habet fidem in Chriſtum. Et quiſquis habet fidem in Chriſtũ, natus eſt ex Deo. Et contra: Quiſquis non eſt natus ex Deo, nec fidem in Chriſtum habet. Et qui fidem in Chriſtum non habet, ex Deo natus non eſt. DEINDE obſerua quæ ſit fidei ſalutaris ratio, nempe ſtatuere Ieſum eſſe Chriſtum, id eſt, verũ Meſsiam, Deum & hominem, adeoque ſuum vnicum Mediatorem & Saluatorem. Nam vera fides, noticia & fiducia conſtat. Sola enim noticia nequaquam ſalutaris eſt.

Per hoc cognoſcimus quod diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & mandata eius ſeruamus.

Dilectio Dei & proximi ita cohærent inter ſeſe, vt cum vna ponitur, ponatur & altera in ſubiecto. Qui e-

enim

16.

nim diligit Deum, diligit & proximũ. Et qui proximũ diligit ſincere, is quoq; Deum diligit. Verum ne quis inani ſpectro ſe fallat, dilectionis proximi certiſsimũ indiciũ & notam ſeu cauſſam ſtatuit dilectionem Dei cuius effectus & certiſsimum indiciũ eſt obſeruatio mandatorũ Dei. Hæc ergo quinq; ordine cohærẽt: credere in Ieſum Chriſtum, natũ eſſe ex Deo, diligere Deum, amare filios Dei, & obſeruare mandata eius. Horũ primo poſito, ponuntur & reliqua, & negato, negantur. Et ex vltimo affirmato vel negato, affirmantur vel negantur ſuperiora. PORRO obſeruatio mandatorũ Dei cuius hic fit mentio, non in perfectione obœdientiæ, iuxta legis rigorẽ: ſed in volũtate, propoſito, conatu & ſtudio approbandi Deo vitam noſtram iuxta Euangelij ἐπιείκειαν eſt poſita. Obſeruatio enim mãdatorũ Dei, ſiue quod idem eſt, impletio legis, nunc opponitur imperfectioni operis nũc ſimulationi. Quatenus autem imperfectioni operis opponitur, nemo legem obſeruat vel implet, neq; renatus, neq; nõ renatus, ſed ſolus Filius Dei perfectam legi obœdientiã præſtitit, qui propterea eſt finis legis in iuſticiam omni credẽti. At cum opponitur obſeruatio ſiue impletio legis ſimulationi & mendacio, vere credentes implent legem & obſeruant mandata Dei, quia ſincere conantur Deo obœdire, qui conatus probatur Deo propter fidem. Hoc ita eſſe & multa ſcripturæ teſtimonia, & plurima ſanctorum exempla conuincunt. Reſpexit Dominus ad Abel & ad munera eius, placuit enim perſona fide, & placuit obœdientia ex fide præſtita, non ob ſuam perfectionem, ſed propter conatum, ſtudium, propoſitum & voluntatem alacrem. Abraham iubetur mactare filium, hic Abraham propoſitum, voluntatem, conatum & ſtudium obtemperandi Deo habuit, ex quo perfectionis laudem nactus eſt, etſi ad mandati executionem non peruenit.

Hæc eſt enim caritas Dei, vt mandata eius ſeruemus.

Ab effectu oſtendit quænam ſit, & vbi ſit germana caritas Dei, qua Deus ab homine diligitur. Congruit autem hoc dictum Apoſtoli cum verbis Domini, qui ait: Si diligitis me, mandata mea ſeruate. Et iterum: Qui habet mãdata mea & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me. Et rurſus: Si quis diligit me, ſermonẽ meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionẽ apud eum faciemus. Qui igitur ita erga Deum affectus eſt, quod omnibus rebus mundi, obœdientiã erga Deum anteponat, & eius ſtudeat mandata ſeruare, is vere Deum diligit, etſi non perfecte iuxta rigorem legis. Contra vero, qui carnis cõcupiſcentijs abripitur, qui carnalia ſapit & ſectatur, qui ſciens & volens ruit contra mandata Dei, & vaſtat cõſcientiam ſuam, is nec fidem, nec dilectionẽ Dei habet. Abraham dum paret Deo iubenti vt filium ſuum Iſaac vnigenitũ in holocauſtũ offerat, ſe vera dilectione præditũ fuiſſe teſtatur. Saul dum hoſti parcit, ſciens & volens contra manifeſtã vocem Dei, ſe fide & dilectione Dei vacuum declarauit. Vnuſquiſq; ergo ad hãc regulam ſemetipſum examinet, videatq; num vera dilectione ſit præditus, nec ne. Deus non illuditur ſophiſtica, non fallitur hypocriſi, non vano ſpectro faſcinatur, nam corda & renes ſcrutatur & examinat.

Et mandata eius grauia non ſunt, quia omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum.

Prolepſis eſt. Nam anticipat obiectionem quæ oriri poterat ex proxima ſententia. Tu dicis Iohannes, Dei dilectionem in eo conſiſtere, ſi quis mandata Dei ſeruet: At mandata Dei grauiora ſunt quam vt ab vllo mortaliũ ſeruari poſſint. Reſpondet Ioannes, Mandata eius grauia nõ ſunt, & reſponſionis huius cauſſam ſeu rationem ſubiungit, Quia (inquit) omnis qui natus eſt ex Deo, vincit mundum, hoc eſt, non ſuperatur à concupiſcentijs mundi. Hic Iohannes diſcerni vult inter renatos & non renatos, horum enim reſpectu dicitur lex vel grauis, vel leuis, quæ per ſe conſiderata, nec grauis, nec leuis dici poteſt. Vt igitur non renatis grauis eſt lex, ſeu vt hic loquitur Iohannes, grauia ſunt mandata Dei, vt quæ onere damnationis eos premant: ita renatis nõ ſunt grauia. Vna proinde regeneratio facit, vt lex Dei homini non ſit grauis. Nam in regeneratis quatuor concurrunt, quæ legis onus leue reddunt, horum Primum eſt abſolutio à peccato, & Chriſti iuſticia credenti imputata, quæ facit vt regeneratus nõ ſit amplius ſub lege damnante: nã legis maledictio, qua omnes non conuerſi premuntur, illi ſublata eſt. ſiquidem cõuerſus habet quod lex requirit, videlicet plenam legis iuſticiã, iuxta illud: Chriſtus eſt finis legis, in iuſticiã omni credenti, hoc eſt omnis qui credit, habet quod lex reqrit, nẽpe iuſticiã legis, eamq; non à ſe factam, ſed à Chriſto ſibi imputatã. Nõ igitur habet lex ius premẽdi ſuo onere hominẽ credentẽ in Chriſtũ, quod ius obtinet in omnes non renatos. SECVNDVM eſt donatio Spiritus ſancti, quo ad effectus & volũtas reformãtur atq; adeo

nouæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nouæ vires acquirūtur vt homo iam poſsit motus à Spiritu ſancto aliqua Deo grata facere. Hoc confirmatur dicto Apoſtoli: Si ſpiritus eius, qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora per inhabitantem ipſius Spiritum in vobis. Hic ergo Spiritus facit, vt nō ambulemus ſecundum carnem, iuxta quam qui ambulant, Deo placere nō poſſunt: ſed actiones corporis, hoc eſt, vitioſæ naturæ mortificemus, ac viuamus nunc nouam vitam ex fide filij Dei. TERTIVM ex ſecundo ſequitur, videlicet affectus in renatis, quo renati delectantur lege Dei, Huc illud Pauli ad Romā. 7. Condelector lege Dei, ſecundū interiorem hominē, hoc autē cum promtiſsimæ voluntatis indiciū ſit in renatis, facit vt legis onus ipſis haud quaquam graue eſſe videatur. Tametſi igitur perpetua lucta eſt in renatis carnis & ſpiritꝰ tamē quatenus homo regenitus eſt promtiſsima voluntate fertur in obſequium Dei, iuxta legis diuinæ præſcriptū. Hinc eſt quod Paulus dicit: Ipſe ego mente quidē ſeruio legi Dei, carne vero legi peccati. QVARTVM, quo lex Dei leuis redditur, eſt gratia, qua boni conſulitur defectus. Clementiſsimus enim pater, ea qua cōplectitur fideles gratia, multas ignorantias, multas omiſsiones & cōmiſsiones contra legem boni conſulit, donec maneamus in fundamento, ac retineamus fidē & bonam conſcientiam, atq; hoc eſt quod Paulus ait: Nulla condemnatio eſt ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulāt, ſed ſecundū Spiritum. Vt igitur pater terrenus, quando videt promtā voluntatē in filijs ſuis, cōniuet ad multa errata, quæ non proueniūt ex malitia: ita Pater cœleſtis venia tegit defectus noſtros, idq; ea ſtorga paterna, qua nos in filio dilecto caros habet. Ex his iam liquido conſtat, quibus lex Dei vel grauis vel leuis ſit, & quibus de cauſsis. Quod autē Papiſtæ ex hoc loco Iohannis colligunt, legē Dei pręſtari poſſe perfecte à fidelibus, ab infidelibus autem minima ex parte, falſum eſt. Nam Paulꝰ ad Ro. 7. & ſcriptura paſsim teſtatur, in ſanctis ſemper manere peccatum, quod certe verum nō eſſet, ſi legē perfecte implerent ſancti. Nam vna cum perfecta iuſticia legis non poteſt violatio conſiſtere. Et Apoſtolꝰ ſupra dixit: Si dixerimus quod peccatum non habeamus, nos ipſos ſeducimus, & Deū mendacem facimus. Et Salamon ait: Non eſt homo ſuper terram, qui non peccet. Nam donec in hac vita verſamur, caro nos ſolicitat, & ſæpe ſuppullulāt praui affectus & actiones, quæ ſua natura peccata ſunt, etſi ſanctis non imputentur. Quod autem ſupra dictum eſt, Qui natus eſt ex Deo, non peccat, nec poteſt peccare: non ad quoduis peccatum, ſed ad certum peccati genus referendum eſt, quemadmodum ſupra declaratum eſt.

Et hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides noſtra.

Dixit omnem netum ex Deo vincere mundum, id eſt, quicquid in nobis eſt, vel extra nos à Dei mādatis nos abducens: Nunc autem quo inſtrumento, & qua virtute id fiat, exponit, nempe fide qua Chriſtum apprehendimus, qui mundi victor eſt. Vt enim fide Chriſtum poſsidemus: ita Chriſti virtute mundū ſuperamus. Nam cum in Chriſtū credimus, virtute mortis Chriſti mortificantur mēbra veteris hominis in nobis, hoc eſt, concupiſcentiæ prauæ. Virtute ſepulturæ premūtur, vt ſuas vires exerere nō poſsint. Virtute reſurrectionis noui naſcimur homines, & in nouitate vitæ ambulamꝰ. in his ſita eſt illa mūdi victoria, de qua hic loquitur Apoſtolus. Huius rei ſymbolū & teſtimonium eſt Baptiſmus noſter ſicuti Paulꝰ hiſce verbis docet: Quicunq; mortui ſimus peccato, quomodo adhuc ei viuemus? An ignoratis quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtū Ieſum, in mortē eius baptizati ſumus? vna ſepulti ſumus cum ipſo per baptiſma in mortē, vt quemadmodū excitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriā Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nā ſi inſititij facti ſumꝰ ꝑ ſimilitudinē mortis eius, ſimul & reſurrectionis participes erimus. Hic Apoſtolꝰ & mortē peccati in nobis ex virtute mortis Chriſti, & vitā Spiritꝰ ex virtute reſurrectionis Chriſti eſſe docet, in quibꝰ, hoc eſt, mortificatione & viuificatione, ſita eſt regeneratio noſtri, & ſanctificatio, quæ facit vt mundi victores ſimus, ſed in Chriſto ſeu ex virtute Chriſti. Nā metaphora ſumta à plātatū cultura, qua vtitur Apoſtolus, aperte mōſtrat vnde ſit vis vitæ & victoria Chriſtianorum. Vt enim ſurculus inſitus trunco, viuit non ſua, ſed aliena vita: ſic natura humana non viuit niſi inſeratur Chriſto, quod fit per fidem. Atq; hoc eſt quod ipſe Dominus Iohā. 15. ait: Manete in me, & ego in vobis, quemadmodū ramus no poteſt fructum ferre à ſemetipſo, niſi manſerit in vite, Sic neq; vos niſi in me māſeritis. Ex hiſce iam conſtat, quare victoria ſuper mundo tribuatur fidei ſeu regenerationi, videlicet, quia fides Chriſtum victorem mundi habet in ſe manentem, vt ipſius virtute veterē hominem exuat, & nouum induat. Vſus eſt autem hoc loco Apoſtolus præterito tempore, VICIT, propter certitudinem victoriæ. Nam qui vere credunt, non minus de victoria certi ſunt,

quam

quam ſi nunc bellũ confectum eſſet. Hinc præterea manifeſte patet, victricem fidem non eſſe tantum hiſtoriæ noticiam & aſſenſum, ſed potius viuam in Chriſtum fiduciam, qua ſtatuimus Deum nobis propitium eſſe in Chriſto.

Quis eſt qui vincit mundum niſi qui credit, quod Ieſus eſt filius Dei.

Quia fidei meminit, nunc quiſnam vere credere cenſendus ſit, definit: nempe is, qui credit quod Ieſus eſt filius Dei. Hæc definitio à materia ſumta, nõ de noticia tantum intelligenda eſt, ſed etiam, idq; multo magis, de fiducia in Ieſum Chriſtum filium Dei victorem mũdi, cuius robore nos in pugna aduerſus mundũ perſiſtemus, & victores mũndi, carnis & cõcupiſcentiarũ eius euademꝰ, propterea quod in ipſum toti recumbamus. Vincendi vocabulũ admonet nos grauiſsimi certaminis, quod erit inter ſpiritũ & mundũ, donec in hac vita ſumꝰ. Vincendi modus certificat nos de victoria, ſi modo, vt inertes milites, arma non abijciamus: donec enim in fide Chriſti perſtiterimus, virtute mortis Chriſti ſuperiores propria carne erimus, & virtute reſurrectionis eiuſdem viuificabimur magis magiſq;, vt in hac pugna non ſuccumbamus.

Hic eſt ille, qui venit per aquam & ſanguinem, Ieſus Chriſtus, non per aquam ſolum, ſed per aquam & ſanguinem, & Spiritus is eſt, qui teſtificatur, quod ſpiritus eſt veritas.

Quia multa ſubinde de fide dicta ſunt, cuius fidei obiectũ eſt Ieſus Chriſtus: Nunc ad teſtimonia tranſit, quibus Chriſti, quem offert Euangelium, dignitas, excellentia, & veritas comprobatur. Facit autem duo teſtimoniorum genera, quorum vnum in terra, alterum in cœlo exiſtit: quæ ſimul teſtantur quod Ieſus Mariẹ filius, ſit verus Meſsias ſeu Chriſtus, quẽ fides ſanctorum reſpicit. Hic Ieſus eſt (inquit) qui venit. à quo? à Patre miſſus. quo? in ſanctos. quomodo? per aquam & ſanguinem. Aqua ſymbolice ſignificat ſanctificationem noſtri, & regenerationem, quam fideles in ſe fieri arcana Spiritus operatione ſentiũt, hanc ideo aquæ ſymbolo notat, vt purificationes legales, quæ per aſperſionem aquæ fiebant, interpretetur: quibus interna illa regeneratio, & ſanctificatio adumbrabatur. Etſi autem baptiſmus eſt externũ Chriſti exhibiti ſymbolum, & eius virtutis in nobis teſtimonium, tamẽ de eo nõ videtur agere hoc loco Apoſtolus, ſed tãtum de interno teſtimonio, videlicet regenerationis, quod ſoli fideles in ſe ſentiũt. Sanguis ſymbolice iuſticiam ſignificat, quæ ſita eſt in peccati expiatione, & iuſticiæ Chriſti imputatione. Hæc ideo ſanguinis ſymbolo notatur, quia ſanguinis aſperſio in veteri teſtamẽto, figura erat aſperſionis ſanguinis Ieſu Chriſti, qua peccata credẽtium expiãtur. Deinde addit: Et Spiritus is eſt, qui teſtificatur quod Spiritus eſt veritas, hoc eſt, Spiritus qui eſt in ſanctis, teſtificatur Spiritum ſanctum eſſe veritatem, hoc eſt, teſtatur verum eſſe quod dictet ſanctis nempe quod ſint filij Dei, iuxta illud Rom. 8. Spiritꝰ conteſtatur ſpiritui noſtro, quod ſimus filij Dei. Eſt proinde Antanaclaſis in voce Spritus, in priori enim loco effecta Spiritus ſancti, notat: videlicet motus congruentes legi & volũtati Dei, excitatos in credẽtibus à Spiritu ſancto: In poſteriori vero ſignificat ipſum Spiritum ſanctũ effectorẽ. Cõtinet igitur hic verſus ſex teſtes, quorũ Primus eſt Pater, à quo venit Filius. Secũdus, Filius ipſe. Tertius, Spiritus ſanctus. Quartus, Aqua. Quintus, ſanguis. Sextus, Spiritꝰ ſanctorũ, de quib. teſtib. Apoſtolus noſter in ſequẽtib. diſtinctiꝰ agit.

Nam tres ſunt qui teſtificantur in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt.

Quorſum ea pertineant quæ dixit, explicat & diſtinctius diſcernit inter ea teſtimonia, quæ recenſuit verſu ſuperiori. In hoc enim verſu tres teſtes enumerat, qui de cœlo teſtãtur de Chriſto, qui ſunt Pater, λόγος, & Spiritus ſanctus. Pater ſonabat de cœlo hanc vocẽ: Hic eſt filius meus dilectꝰ, idq; bis, videlicet in baptiſmo & in trãsfiguratione. Filius qui aſcẽdit viſibiliter in cœlũ, & ſedit ad dexterã Patris, teſtatus eſt de Euangelio, nõ ſolũ dum in terris ageret viſibiliter diuinis ſuis operibus, ſed etiã hodie teſtatur, dum ſuã Eccleſiã mirabiliter ſeruat in tantis perſecutionibus & furorib. Diabolorũ & hominum, & cum dona dat Eccleſiæ, alios quidẽ Apoſtolos, alios Prophetas, alios Euangeliſtas, alios Paſtores & Doctores ad inſtaurationẽ ſanctorum, vt ædificetur corpus Chriſti, ad Ephe. 4. Spiritus ſanctꝰ in baptiſmo Chriſti, in colũbæ ſpecie teſtatꝰ eſt de Chriſto, & viſibiliter illapſus in Apoſtolos ipſo die Pẽtecoſtes à reſurrectione Domini multis miraculis Chriſti Euangelium de pœnitentia & remiſsione peccatorũ cõfirmauit. Et hodie in omnibꝰ ſanctis arrabo eſt hẹreditatis promiſſẹ. Hi tres teſtes Pater, λόγος, & Spiritus ſan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſanctus vnum ſunt,id eſt,de eadem Chriſti doctrina,& ſalute per illum conſequenda,cõſentiunt non ſecus atq; vnus teſtis eſſet. Quidã interpretantur: Vnum ſunt,ſcilicet eſſentia ſeu natura diuina:quæ ſententia etſi vera eſt, hoc tamen loco minime cõgruit, quemadmodum ex ſequenti verſiculo patebit. in quo iſta interpretatio locum non habet. Porro,hęc Apoſtoli verba ſemper ſint nobis in conſpectu,& his cœleſtibus teſtimonijs muniamus nos aduerſus omnes Satanæ & Pſeudoprophetarũ technas, & corruptelas, quæ excogitantur ad euertẽdam Euangelij certitudinem in perniciem humani generis. Cur autem quidam expunxerint totam hanc ſentẽtiam ex textu, præſertim, cũ optime quadret, & inueniatur in probatiſsimis exemplaribus, græcis & latinis,non video.

Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus, aqua & ſanguis, & hi tres vnum ſunt.

Alterum teſtimoniorũ genus, quo confirmatur & Chriſti autoritas, & Euangelij ipſius veritas, & eſt triplex, Spiritus, Aqua & Sanguis. Spirit⁹ eſt credentiũ perſuaſio,qua conuicti ſunt in ſuis cordibus de Euãgelij Chriſti certitudine & veritate. Aqua eſt ipſa regeneratio & ſanctificatio. Sãguis eſt iuſticia,id eſt,expiatio peccati per ſanguinẽ Chriſti,& iuſticiæ Chriſti imputatio. Cur autem hæ tres voces ita accipiẽdæ ſint, ſupra expoſitum eſt. Hi tres, inquit,in terra ſunt, & in vnum ſunt. In terra quidẽ, quia hos teſtes in ſe ſentiũt ſancti,qui hic in terris degunt. In vnũ vero ſunt,quia inter ſeſe de eadem re conſentiunt. Cũ ergo tres illi in cœlo teſtes, & hi tres in terra cõſentiant, in omnib. fides noſtra minime vacillare debet,ſed certiſsimo certius ſtatuere, omnia euẽtura quæ Euangelium promittit. HACTENVS eam ſententiam verborum Iohãnis adduximus,quæ maxime congruere præſenti argumento videtur, nunc breuiter aliorũ ſentẽtias attingamus. AVGVSTINVS per ſpiritum, Patrem ipſum:per ſanguinem,Filium:per aquam,Spiritum ſanctum intelligit. Sed hæc interprætatio nequaquã congruit: nã Apoſtol⁹ noſter diſtinguit inter teſtes,qui in cœlo ſunt,qui ſunt Pater,λόγος, & Spiritus ſanct⁹: & teſtes eos qui in terra ſentiũtur,videlicet,ſpiritum,aquam & ſanguinem. Ergo neceſſe eſt, vt alij teſtes intelligantur,quam Pater, Filius & Spiritus ſanctus. AMBROSIVS concinnius lib.3.de Spiritu ſancto cap.11. Tres(inquit)ſunt teſtes(ſcilicet in baptiſmate) Spiritus,aqua,& ſanguis,& hi tres vnum ſunt in Chriſto Ieſu. Audi,quomodo teſtes: Spirit⁹ mentem renouat:Aqua proficit ad lauacrum:Sãguis ſpectat ad preciũ. Spiritus enim nos per adoptionẽ filios Dei fecit:ſacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Idem lib.1.cap.6.de Spiritu ſancto:In aqua eſt imago mortis, in Spiritu pignus eſt vitæ, vt per aquã moriatur corpus peccati,quæ quaſi quodã tumulo corpus includit, & per virtutem ſpiritus renouemur à morte peccati. Et ideo hi tres vnum ſunt, ſicut Iohannes dixit, aqua, ſanguis & ſpiritus,vnum in myſterio,nõ in natura. Aqua igitur teſtis eſt ſepulturæ, Sanguis teſtis eſt mortis,Spiritus teſtis eſt vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex natura aquæ,ſed ex præſentia eſt Spiritus ſancti. Idem in libello de his qui myſterijs initiantur, cap.3. Legiſtis,quod tres teſtes in baptiſmate vnum ſint, aqua,ſanguis,& ſpiritus. Quia, ſi vnum horum detrahas,nõ ſtabit baptiſmatis ſacramentũ. Quid enim eſt aqua ſine cruce Chriſti? Elementum cõmune ſine vllo ſacramenti effectu. Nec iterum ſine aqua regenerationis myſterium eſt. Niſi enim quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu,nõ poteſt introire in regnum Dei. Hinc cognoſce,quod aqua non mundat ſine ſpiritu. ALII per ſpiritum intelligunt miniſterium Euangelij,in quo efficax eſt Spirit⁹ ſanctus: per aquam Baptiſmũ: & per ſanguinem Cœnam Dominicam. In hac varietate opinionum ſequẽdum eſt quod maxime videtur quadrare, quodq; cõgruit cum analogia fidei. Quare ego ſententiã quã primo loco propoſui, præferendam iudico,etiamſi alias,quas recitaui,nõ omnes repudio.

Si teſtimonia hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt.

Teſtimonium Dei duplex de Chriſto & eius Euangelio adduxit, nunc qualis fides iſti teſtimonio adhibẽda ſit,à comparatis colligit. Si teſtimonium hominum accipimus, multo magis teſtimoniũ Dei accipere oportet: Nũc autem in ore duorum aut trium teſtium conſentientium de re aliqua ſuper terrã,ſtabit omne,vt inquit ſcriptura,verbum. Igitur multo magis teſtimonium Dei accipiendum eſt. Pro conſequente maioris ſequelæ probationem ponit:nimirum quod teſtimonium Dei maius ſit quam hominum teſtimonium. Debẽt enim maiora teſtimonia præferri minoribus.

Nam hoc eſt teſtimonium Dei, quod

Supra dixit teſtimonium de Chri-

teſti-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

teſtificatus eſt de filio ſuo, Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium in ſemetipſo, qui non credit Deo, mendacem fecit ipſum, quia non credidit teſtimonio, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.

ſto in terra perhibere ſpiritum, aquam & ſanguinem: nunc vbinam hoc teſtimoniorum genus quærendum ſit docet, nempe in conſcientia fideliũ. Qui (inquit) credit in filiũ, habet teſtimonium in ſemetipſo, nempe ſpiritũ, ſanguinem, & aquam, id eſt, mentẽ perſuaſam de Chriſto & veritate Euángelij per Spiritum ſanctum, iuſticiam Chriſti, hóc eſt, obœdientiam crucis & legis ſibi imputatam. Et ſanctificationem, hoc eſt, mortificationem & viuificationem, ſeu inchóationem nouæ obœdientiæ. Hæc enim fidelis anima in ſe ita ſentit, vt prorſus aduerſus omnes carnis rationes triumphet, certa de veritate Euángelij & ſalute per Chriſtum conſequenda. Amplificationem à contrarijs ſuo more addit Apoſtolus, vt oſtendat grauitatem peccati illorum, qui in filium Dei non credunt, hos enim dicit Deum mẽdacij arguere, ac ſi falſum teſtimoniũ de ſuo perhiberet filio. Quantumuis igitur magni peccatores ſumus, non addamus hoc horrendum peccatum, vt Deum mendacem noſtra infirmitate faciamus, qui, etſi reuera mendax non eſt, vitio tamen non credentis pro mendaci habetur.

Eſt autem hoc teſtimonium, quod vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius eſt.

Qualenam ſit Dei teſtimonium de filio, exponit, nimirum quod Deus dederit vitam æternam, quæ vita eſt in eius filio, qui eam omnibus credentibus & meruit & impertit. Hic quatuor obſeruentur. Primum, vnde vita æterna ſit, nempe à Deo Patre. Secundum, quod hæc vita ſit donum Dei gratuitum. Tertium, quod in Chriſto quærenda ſit hæc vita. Quartum, quod hæc vita contingat credentibus, nam cum dicit: Nobis dedit, credentes intelligit. Primum deſtruit omnia humana merita. Secundum commendat nobis Dei miſericordiam. Tertium fontem vitæ monſtrat Ieſum Chriſtum. Quartum fidei nos admonet, qua Chriſtus fons vitæ apprehenditur. Quicunq; ergo vel operibus nituntur, vel mereri ſe putant cœlum, vel extra Chriſtum vitam & ſalutẽ quærunt, vel vacui fide degunt, expertes vitæ æternæ ſunt, donec reſipiſcant.

Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium Dei, vitam non habet.

Vita æterna, quæ eſt donum Dei gratuitum, offertur quidem promiſcue omnibus. Verum quia nõ omnes eius vitę fiunt participes, duo hominum genera ſtatuit: quorum alij vitam oblatam & donatam conſequuntur, alij ſua culpa oblatæ vitæ nõ fiunt participes. Qui (inquit) habet filium, habet vitam: qui filium non habet, vitam non habet. Nam qui filium habet, Primũ viam ad vitam æternam habet, filius enim via eſt, iuxta illud: Ego ſum via. Item: Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo. Deinde, qui habet filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego ſum oſtium. Tum, qui habet filium, meritum vitæ æternæ habet. Nam filius non ſibi, cui iure debebatur vita æterna, ſed ſuis, hoc eſt, in ſe credentibus, vitam æternam meruit. Præterea, qui filium Dei habet, omnia cum filio habet, qui enim filio proprio non pepercit, ſed pro omnibus tradidit ipſum, quomodo non etiam cum ipſo nobis omnia donaret? Rom. 8. Adhæc, qui filium habet, vnum eſt cum illo, fieri proinde non poteſt, quin vna cum filio, hæres vitæ æternæ ſit. Poſtremo, qui filium habet, ipſam vitam æternam habet, iuxta illud: Ego ſum vita. Quapropter ſiue viã vitæ, ſiue oſtium vitæ, ſiue meritum vitæ, ſiue fontem vitæ & Dominum, ſiue ipſam adeo vitam quæris, Chriſtus & via, & oſtium, & meritum, & Dominus, atque adeo ipſa vita æterna eſt. Hæc omnia hoc Chriſti dicto intelliguntur: Ego ſum via, veritas & vita. Hoc dicto ſignificat Dominus, ſe & principium, & medium & vltimum eſſe, per quod veniatur ad vitam æternam. Si quæris, quiſnam habet filium? reſpondet ipſe, vt eſt in Euangelio Iohannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam: cuius rationem hic ponit Iohannes, videlicet quod omnis qui credit poſsideat vitam æternam, quæ vita eſt ipſe Dei filius. Proinde in rectiſsima ad vitam via eſt, qui credit in filium, in qua cuſtoditur potentia Dei per fidem, & in eadem recta pergit, dum magis magiſque in omni cognitione & ſenſu rerum ſpiritualium proficit.

Hæc ſcripſi vobis credentibus in nomen filij Dei, vt ſciatis quod vitam habetis æternam, & vt credatis in nomen filij Dei.

Clauſurus Epiſtolam Apoſtolus, & quibus ſcripſerit, & in quem finem, oſtendit. Scripſit credentibus, qui iam

filij Dei per fidem effecti, hæredes ſunt vitæ æternæ. Proinde quicquid in hac tota Epiſtola diſputatur de ſanctificatione, de dilectione & alijs virtutibus, ad fructum fidei, & non ad cauſſas hæreditatis cœleſtis referendũ eſt. Aliud enim eſt de rei cauſsis, aliud de rei iam cõſtitutæ qualitatibus & proprietatibus diſputare. Etſi enim ex adiunctis, proprietatibus & actionibus cognoſcuntur res: tamẽ hæ rem non conſtituunt, ſed conſtitutam ſequuntur; & dum nõ ſequuntur, rei interitum indicant. Diligenter igitur diſcernere oportet, quo in loco habẽda ſint bona opera, ſtabilita iuſticia fidei. Proinde quoties Sophiſtæ obijciunt ex hac Expiſtola ſententias, quibus oppugnare volunt gratuitam adoptionẽ, quæ eſt credẽtium, hunc locum Ioannis opponamus, qui teſtatur ſe nõ ſcripſiſſe prophanis, & nõdum conuerſis, ſed credentibus tantum, quorũ eſt adoptio & ſalus per vnicũ λύτρον Ieſu Chriſti. Finẽ ſcriptionis addit duplicẽ, Vnum cum inquit: Vt ſciatis quod habetis vitã æternam: Alterũ cũ inquit: Vt credatis in nomen filij Dei: Primus finis monet quod fides Chriſtiana non ſit inconſtans opinio aut fluctuans dubitatio: ſed cõſtans ſcientia, quæ ex certiſsimis & immotis principijs manat. Sunt autẽ iſta principia, Verbum Dei multis ſtupendis miraculis confirmatum & demonſtratum, & Spiritus ſanctus, quo mẽtes illuſtrantur in vera Dei noticia, adeo vt beneficia Dei iam ſenſibus quodammodo percipiantur. Huc pertinent ea, quæ ſupra dicta ſunt de triplici teſtimonio in cœlo, & de triplici teſtimonio in terra. Secundus finis monet vt quotidie creſcamus in cognitione & fide, ne ſimus contenti primis initijs, ſed quotidie magis magiſq; proficiamus, donec ad metã peruenerimus. Quid autem ſit credere in nomẽ filij Dei, in 3. cap. dictum eſt. Nomen enim filij Dei, prædicationem Euangelij reſpicit. Vult ergo vt talem credamus nobis eſſe filium Dei, qualis in Euangelio nominatur & prædicatur.

Et hæc eſt fiducia quam habemus apud Deum, quod ſi quid petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.

De ſpe, quæ cum fide coniuncta eſt, agit, quæ eſt certa expectatio promiſſorum bonorum. vt enim fides eſt fiducia præſentis beneficij, ſeu gratiæ, vt quæ in præſentia accipiat remiſsionem peccatorum & reconciliationẽ ita ſpes eſt fiducia promiſſorum bonorũ, inter quæ vnum eſt cuius hoc loco meminit Apoſtolus. Promiſerat enim Deus ſe exauditurum preces noſtras, & Chriſtus ait: Quicquid petieritis Patrẽ in nomine meo, dabit vobis. In hac generali Chriſti promiſsione obſeruãda eſt reſtrictio, quam hic exprimit Apoſtolus, cum inquit: Si quid petierimus ſecundum voluntatẽ eius. Hæc ergo reſtrictio in promiſsione Chriſti ſubintelligẽda eſt, vt ſit ſenſus: Quicquid ſecũdum voluntatem Dei petieritis in nomine meo, hoc dabitur vobis. Petimus autem ſecundum voluntatem Dei ea omnia, quæ gloriam Dei concernunt, & ad noſtram ſalutem directe ſpectant, idq; non ex noſtro iudicio, ſed iuxta conſilium Dei. Hæc igitur ſpectantia ad gloriam Dei, petenda quidem ſunt ſine conditione. Certi enim ſumus de voluntate Dei, ſed modus conferendi petita, ſapientiæ Dei relinquendus eſt, præſertim cum nos ipſi à vero modo illuſtrandæ gloriæ Dei & acquirendæ ſalutis aberramus.

Et ſi ſcimus quod audit nos, quicquid petierimus, ſcimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.

Quod in genere dixit de oratione fidelium, id iam accommodat ad cuiuſque vſum & praxin. Quilibet ergo Chriſtianus ſtatuere debet, ſe impetraturum, quicquid ſecundum voluntatem Dei, & non contra voluntatem petierit. Non enim debet Chriſtiana oratio pugnare cum præceptis Dei. Porrò, ſi interdum Deus differt quod petitur, hoc fit & ad excitandum precandi affectum in nobis, & ad explorandam fiduciæ conſtantiam. Non eſt ergo tempus certum Domino præſcribendum, quo exaudiet, id quod etiã ſanctiſsima fœmina Iudith ſuos ciues docuit: ſed paternæ volũtati relinquẽdum eſt, vt is, cum tẽpus ſibi videtur commodiſsimũ, manus auxiliatrices porrigat. Deinde, ſciendum eſt, quod duplex modus exaudiẽdi ſuos ſit Deo vſitatus, Alius enim ſimpliciter exaudit, iuxta orantis voluntatem, vt cum apertum auxiliũ præbet coniectis in Babylonicam fornacem, & cum Danielem obiectũ leonibus liberat: Alias exaudit non iuxta voluntatẽ precantis, ſed ſecundum id quod magis expedit in ſalutem orantis, iuxta illud Auguſtini: Sæpe non exaudit ad voluntatem, vt exaudiat ad ſalutem. Stephanum & Laurentium nõ liberat è manibus hoſtium, ſed ſua gratia eos ſub cruce cõfortat, vt ipſi coronã victoriæ in cœlis magis glorioſam accipiant. Hoc pacto multos ſanctos Martyres olim exaudiuit, & hodie multos in varijs ærumnis exaudit. Quare non iudicandum eſt de exauditione ſemper ex euentu, qui incurrit in oculos, ſed ſæpe ex reſponſo quod in ſe ſentiunt ſancti per ſpiritualem conſolationẽ & Spiritus ſancti aſsiſtentiam. Preces Dauidis ſæpe in

princi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

principio ſunt plenæ terroribus & dubitationibus, ſed inter precandum excogitatione promiſsionum, concipitur fiducia, & lætitia quædam ſpiritualis excitatur in corde. Vnde hoc? Iſta lætitia inter precandum concepta, eſt teſtimonium Spiritus ſancti, qui teſtatur precantis orationem à Deo exauditam eſſe. Ad eundem modum & nos orare oportet, & non deſinere, priuſquam reſponſum per ſpiritum Dei in cordibus noſtris perceperimus, quod haud dubie ſemper fiet, quando orantis animus recte componitur ſecundum verbum Dei, hoc eſt, cum ex fide, cum pio propoſito & ſine hæſitatione Deum patrem inuoces in nomine vnici Mediatoris, Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Si quis viderit fratrem ſuum peccantem peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem.

Eſt & hic effectus veræ dilectionis ex fide natæ, imo officium debitum omnium piorum, videlicet, vt ſe mutuis precibus Deo commendent, & vt alij aliorum erratis medeantur, docendo, admonendo, corripiendo, comminando, atque etiam inuocando Deum. Nam noſter labor totus fruſtraneus eſt, niſi Deus manum adhibeat, iuxta illud: Niſi Dominus ædificauerit ciuitatẽ, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Sunt autem in hac pericopa tria, mandatũ, promiſsio & reſtrictio. Mandatum eſt, vt frater pro fratre peccante oret. Promiſsio, quod orans ſit impetraturus peccanti veniam. Reſtrictio, quod tantum orandum ſit pro fratre peccante non ad mortem. QVANTVM autem ad mandatum attinet, quo iubemur pro fratribus orare, nõ eſt quod multis agam, præſertim cum vniuerſa ſcriptura, & ſanctorum patrum approbata exempla, nobis hoc officium cõmendent. Vocatur autem hæc precandi forma ἔντευξις, id eſt, poſtulatio, quæ eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua alius pro alio, vel omnes pro ſe inuicem precantur, non ſanctorum patrocinio, non proprio merito, non propria dignitate, ſed vnici Mediatoris Ieſu Chriſti interpellatione & merito freti. Vt autem Dominus excluderet prophanam & Ethnicam ſuperſtitionem de mediatoribus & ſuffragijs, clare dixit: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Ac ſi dicat, Me nominabitis interpellatorem, & propter me petetis, non iactantes veſtra opera aut merita in conſpectu Dei, more Ethnico & Phariſaico, nec deſperantes propter indignitatem veſtram.

Promiſsio eſt, quod orans ſit peccanti impetraturus vitam, qui antea ſub mortis imperio tenebatur propter peccatum. Petet (inquit) & dabit ei vitam. Sed quomodo dabit ei vitam? Non efficiendo, non conferendo, ſed impetrando per vitam, qui eſt Chriſtus Ieſus. Similis locutio eſt in Paulo, 1. Timoth. 4. Attende tibi ipſi & doctrinæ, hoc enim faciens & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Saluos facit miniſter Dei auditores verbi, non efficiendo, nec conferendo ſalutem, ſed prædicando & docendo ſalutis viam.

Reſtrictio eſt, quod orandum ſit tantum pro eo, qui non peccet ad mortem. Etſi autem omne peccatum mortis meritũ infert, qualis eſt omnis actio interior & exterior pugnãs cum lege Dei, ſicuti clare ex comminationis verbis patet: Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis: tamẽ ſpeciali modo peccatũ ad mortem dicitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, ſeu peccatum in Spiritum ſanctum: quod quale ſit, mox ab ipſo Apoſtolo explicabitur. Quod autem hic locus non ſit de quouis peccato intelligendus, quod mortem & damnationem ſua natura meretur, vel ex eo patet, quod Dominus iubeat orare pro perſecutoribus & ipſe ita precatus eſt: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. Et Stephanus orauit pro ijs, qui eum lapidibus obruerunt. Et Paulus interpellat pro ſuis Iſraëlitis ad ſalutem. Sed pro Alexandro non orat, quem ſciuit in Spiritum ſanctum peccaſſe, quod tum temporis ſcire potuit, partim ex viſibili donatione Spiritus ſancti, quo donati erant quidam, qui poſtea defecerunt, partim ex ſingulari reuelatione & Prophetico ſpiritu. Noſtrũ autẽ non eſt de vllo homine pronunciare, quod in Spiritum ſanctum peccauerit. Cæterum quod ex hoc loco Papiſtæ diuidant peccatum in mortale, & veniale, friuolum eſt, nam nullum peccatum natura eſt veniale, ſed gratia tantum. Omnia enim peccata, ſi naturam eorum ſpectes meritum mortis æternæ inferũt.

Eſt peccatum ad mortem non pro illo dico, vt quis roget. Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum non ad mortem.

Diſcernit inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem eſſe pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id eſt, quælibet legis diuinæ tranſgreſsio eſt peccatum, ſed non ad mortem. Ergo peccatum ad mortem noſtro Apoſtolo, non eſt legis tranſgreſsio, vt idololatria, periurium, homicidium, tyrannis, adulterium, furtum, mendaciũ, &c. quia qui hæc peccarunt poſſunt reſipiſcere, & reſipiſcentibus pec-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cata hæc remittuntur. Nam tametſi hæc peccata, vt ſupra dictum eſt, mortalia ſunt, vt quæ mortem mereantur æternam ſua natura, condonantur aūt reſipiſcentibus: tamen ab Apoſtolo noſtro, non dicuntur ad mortem, quia remittuntur confugientibus ad propitiatorium. Ex his ſequitur, peccatum ad mortem, peculiare peccati genus eſſe, quod non ſit vel vniuerſalis, vel particularis legis diuinę tranſgreſsio, ſed Euangelij potius tranſgreſsio, etſi non quælibet, ſed ea tantum, quæ ab autore Epiſtolę ad Hebræos, dicitur prolapſus poſt illuminationē. Proinde hoc peccatū eſſe nequit, vbi illuminatio non proceſsit, & prolapſus in abnegationem Euangelij illuminationē eſt ſecutus. Illuminatio eſt certa veritatis Dei, de Chriſto & eius Euanglio, cognitio per Spiritum ſanctum cordibus hominū obſignata. Prolapſus eſt defectio ab illa agnita veritate, & renunciatio voluntaria Chriſti & eius Euangelij. Hanc eſſe peccati ad mortem (quod Dominus blaſphemiam in Spiritum ſanctum vocat) rationem, patet ex 12. Matth. ex 3. Marci, ex 16. Lucæ, ex 6. & 10. ad Hebræos, & ex hoc loco Iohannis, nam iſti loci collati ſuppeditant definitionem quam dedimus, plura de hoc peccati genere annotauimus ſuper Epiſtolam priorem ad Timotheum.

Scimus quod omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat.

Anticipat obiectionem, poterat enim ex dictis inferri: Si iniquitas & legis tranſgreſsio non eſt paccatum ad mortem, licebit ergo peccare impune. Hanc obiectionem diluit Apoſtolus, ſumto argumento à natura ſeu conditione nouæ natiuitatis, qua credentes filij Dei naſcuntur. Nam cum liberorum ſit virtutes paternas imitari, par eſt profecto vt filij Dei ſanctitatis paternę ſint imitatores. Supra oſtendit Apoſtolus diſcrimen inter filios Dei, & filios Diaboli, ex vtrorumq; ſtudio & actionibus, id quod hoc loco repetit. Quid autem ſit natum ex Deo, & quid nō peccare, ſupra expoſitum eſt. Cæterum, cum veriſsimū ſit, quod ſupra dictū eſt: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus, & facimus Deum mendacem: neceſſe eſt ex modo peccandi diſtinctionem petere. Alij enim peccant ſtudio, propoſito & voluntate, alii non ita, ſed tantum infirmitate & ignorantia, qui tamen perpetuam προαίρεσιν retinent bene agendi, illi quidem coram tribunali Dei rei peraguntur, & adiudicantur æternis pœnis, niſi fiat remiſsio: hi vero abſoluti à reatu pronunciantur, vt quorum cōſcientiæ per ſanguinem Chriſti à mortuis operibus ablutæ ſint, atque ideo dicuntur non peccare. Etſi autem pij materiale quoddam peccati habent, quod perpetuo ſecum circumferunt, tamen formale, quod eſt reatus ipſe, hoc eſt, obligatio ad mortem & damnationem æternam, ſublatum eſt, iuxta illud: Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata, Si beati, rei vtique non ſunt, ſed iuſti.

Sed qui natus eſt ex Deo, ſeruat ſeipſum, & malis ille non tangit eum.

Definit quid ſit natos ex Deo non peccare, & eius rei fructum adiungit. Non peccat qui conſeruat ſeipſum, id eſt, qui perpetua cura cauet ne vllum peccatum ſciens & volens contra conſciētiam committat. Hoc Paulus vocat militare bonam militiam, retinendo fidem & bonam conſcientiam: donec enim fides manet, ſalua eſt conſcientia: Conſcientia vaſtata, fides naufragium patitur. Porrò, conſcientia retinetur ſalua & illæſa, hiſce quatuor veluti fulcimentis, fiducia remiſsionis peccatorum, propoſito cauendi omne peccatum, ardenti deſiderio vitam omnem Deo approbandi, & ſancta in vocatione cura. Fructus conſeruantis ſe à peccato eſt, quod malus ille ipſum non tanget, ſcilicet lethali vulnere, intus enim per fidem habet eum qui mundum, mortem, peccatum & Satanam vincit. Vnde ſupra dictum eſt: Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides veſtra.

Scimus quod ex Deo ſumus, & mundus totus in malo iacet.

Diſcernit inter filios Dei & mundum. Filij Dei ſunt, qui fide ſtant & ſunt renati per Spiritum ſanctū. Proinde mundus hoc loco ſignificabit omnes homines incredulos & non renatos. Vt autem credentes ex Deo ſunt, id eſt, pēdent ex Deo tuti & ſecuri præſentia & defenſione diuina: ita mūdus totus in malo iacet, hoc eſt, veluti proſtratus & victus ſub Diabolo captiuus tenetur. Habet enim Satanas imperium in filios cōtumaciæ, & efficax eſt in filijs incredulis. Quiſquis ergo ſalutis ſuę curā habet. Diabolo renūciet, ac ſe ſuauiſsimo Chriſti iugo ſubijciat. Nam fieri aliter non poteſt, quin qui Chriſti iugū ſubterfugiat, laqueis Satanæ inuoluatur & cōſtringatur. Hinc omnino eſt, quod tot præſtigijs humanū genus illudat Satan. Hinc incantationū magicarum virtutes proficiſcuntur, quæ tantū in mūdum, & nō in filios

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

lios Dei exerceri poſſunt,idque fit permittente Domino, vt intelligant homines Satanam imperium exercere in omnes,qui regi Chriſto homagium præſtare recuſant. Et vt ſciant pij,ſe præſentia Chriſti defendi aduerſus hoſtem humani generis Diabolum.

Sed ſcimus quod filius Dei venit, & dedit nobis intelligentiam, vt cognoſcamus illum verum.

Quia dixit nos ſcire quod ex Deo ſumus, iam eius noticiæ cauſam ponit, videlicet filij Dei apparitionem ſeu præſentiam. Filius enim Dei qui ſemper adeſt ſuæ Eccleſiæ, maieſtate,prouidẽtia & gratia,vt loquitur Auguſtinus,dicitur venire in verbo Euãgelij,in ſpiritu, qui verbo efficax eſt,& per gratiam qua homines credentes Euángelio adoptãtur in filios Dei. Quæ adoptio & interne ſeu inuiſibiliter,& externe ſeu viſibiliter,obſignatur, Interne quidẽ Spiritu ſancto,qui ideo dicitur arrabo hæreditatis noſtræ. Externe vero ſacramentorũ vſu, videlicet Baptiſmi & Cœnæ Dominicæ. Hinc eſt quod Eccleſia filij Dei,nõ opinionibus incertis vacillet,ſed vera & infallibili ſciẽtia regatur. Quę ſcientia potiſsimum ſita eſt in remiſsione peccatorum per viſcera miſericordiæ DEI, vt Zacharias in ſuo hymno canit. Non igitur moueant nos ſapientum huius mundi prophanæ voces,qui extenuantes fidem noſtram,eam reijciunt in tertiam claſſem poſt ſcientiam, & cum εἰκασίᾳ procul à veritate ſubmouẽt. Sed de fidei noſtræ immota certitudine ex firmiſsimis demonſtrationibus in primo capite, quædã annotauimus, & ſupra in hoc quinto,vbi dicuntur tres eſſe qui teſtificantur in terra,& tres in cœlo. Porrò,ne quis exiſtimet ſcientiam fidei rationis lumine cerni poſſe,addit Apoſtolus:Et dedit nobis intelligentiam, ſcilicet verbo & ſpiritu nos inſtruens,& diuinis ſuis operibus nos confirmans.Sed qualem ſcientiam dedit? Vt (inquit) cognoſcamus illum verum,ſcilicet Deum, & non amplius cum mundo ſeducti à Diabolo, fictitios Deos admiremur & colamus. Nam, cum verum Deum dicit, antitheſin vult intelligi inter verum Deum, quem Chriſtiani colunt,& fictitios Ethnicorum Deos,in quorum locum Papiſtæ ſuos ſanctos ſubſtituerunt,quos loco veri Dei volunt adorari,non ſine contumelia veri Dei,& Mediatoris vnici,Domini noſtri Ieſu Chriſti. Porrò,hanc noticiam veri Dei pronunciat Dominus eſſe vitam æternam,cum ait: Hæc eſt vita æterna, vt te cognoſcant verum Deum,& Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Verum ſciendum eſt hanc noticiam conſtare duabus rebus, videlicet,vera Dei cognitione, quæ in mẽte eſt,& viuo ſenſu, qui eſt cordis fiducia in hunc verum Deum & Mediatorem Ieſum Chriſtum. Nam vt διάνοια apud Piloſophos conſtat ratione & ſenſu,vnde concluditur vniuerſale de re pronunciatũ: ita διάνοια cuius hic meminit Apoſtolus noſter,conſtat firma noticia verbi Dei,& viuo ſenſu,ſeu experientia cordis, vnde concluditur firmiſsima expectatio bonorum,quæ in Euangelio credẽtibus promittuntur. Quare Paulus coniungit ad Philippenſes γνῶσιν & αἴσθησιν, id eſt, veram noticiam & ſenſum, hoc eſt, experientiam, qua ſancti in ſe ſentiunt præſentiam Chriſti, & viuos motus ſpiritus Chriſti in ſe habitantis.

Et ſumus in vero, nempe in filio eius Ieſu Chriſto.

Dixit nos ex Deo eſſe, hoc eſt, tutos & ſecuros aduerſus Diabolum, præſentia & defenſione diuina. Nunc vnde ſit illa ſecuritas,videlicet,quod ſumus in vero illo qui eſt filius Dei,quem fide induim⁹. Quia autem hic eſt victor mundi,id eſt,peccati, mortis & Satanæ, nos qui eius membra ſumus,huius victoriæ erimus participes.

Hic eſt verus Deus & vita æterna.

Hæc clauſula duo tribuit Ieſu Chriſto,filio virginis,videlicet quod ſit verus Deus,& quod ſit vita æterna.De vtroque ordine dicamus. VERVS Deus eſt Ieſus Chriſtus ab æterno à patre vero Deo ineffabiliter natus,eiuſdem naturæ & eſſentiæ cũ patre & Spiritu ſancto. Et tametſi alius eſt pater,alius filius, alius Spiritus ſanctus,quia diſtinctæ ſunt perſonę:tamẽ nõ aliud eſt pater,aliud filius,aliud Spiritus ſanctus,quia patris & filij, & Spiritus ſancti vna eſt diuinitas,ęqualis gloria,coæterna maieſtas.Hic ætern⁹ Dei filius, ſtatuto à patre tempore, aſſumſit humanam naturam in vnionem perſonalem, vt idem ſit perfectus Deus & perfectus homo,ęqualis patri ſecundũ diuinitatẽ,minor patre ſecundũ humanitatẽ, qui licet Deus & homo,nõ tamẽ duo,ſed vnus eſt Chriſtus,ſeu vna perſona, non quidẽ conuerſione diuinitatis in carnem,ſed aſſumtione humanitatis in Deum,idq; non confuſione ſubſtantiæ,ſed vnitate perſonæ. Quoniam autem naturæ Chriſti ſine mixtione,ſine cõfuſione,ſine alteratione,vnitæ ſunt,vnaquæq; ſuam propriam differentiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

retinet. Nam, quorum diuerſæ ſunt naturæ, eorundẽ & diuerſæ ſunt naturales proprietates. Quia ergo nõ recte dicitur: natura diuina eſt natura humana, quæ huius ſunt propria illi nequaquam attribuuntur. Verum quia ſecũdum ſcripturam dicitur recte & pie, Deus eſt homo, & filius Mariæ, ſeu homo eſt Deus, rectiſsime quæ ſunt Dei, homini, & quæ ſunt hominis, Deo tribuuntur. Non ergo communicantur proprietates in abſtracto, ſed in cõcreto tantum, idque propter ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, hoc eſt, identitatem perſonæ. Vt enim per abſtracta naturæ, ita per cõcreta intelligitur perſona. Falſo igitur dicitur, Diuina natura eſt paſſa: ſed recte & pie, Deus eſt paſſus. Item falſum eſt ſi dicas, Humanitas cõdidit cœlum & terram, Verum autẽ, Homo filius Mariæ eſt creator cœli & terræ. Hanc commutationem proprietatum Græci Theologi vocant κοινωνίαν idomatum, hoc eſt, cõmunicationem ſeu alternationem proprietatũ diuinæ & humanæ naturæ in Chriſto, quæ communicatio ſeu alternatio ſolummodo locũ habet in cõcretis ſicut dictum eſt. Iuſtiſsime proinde damnati ſunt olim Eutychiani, qui vnam naturam ex duabus compoſitam fecerũt, male intelligẽtes ſymboli verba: ſicut anima rationalis & caro vnus eſt homo: ita Deus & homo vnus eſt Chriſtus. Nam collatio hæc nõ ad naturæ, ſed ad perſonæ pertinet vnitatẽ. Nam, quemadmodum anima rationalis & caro vnus eſt homo, id eſt, vna humana natura ſpecifica: ita Deus & homo, ſeu diuinitas & humanitas vna eſt perſona, non vna natura. HÆC breuiter aſſcribere placuit, vt de Chriſti naturis & perſona, recte ſecundum ſcripturas iudicemus, videlicet, quod ſit verus Deus, verus homo, & vna vera & æterna perſona, non duæ perſonæ, vt ſunt duæ naturæ, nec vna natura, vt eſt vna perſona. IAM ad Apoſtolum noſtrum redeamus, qui, cum Chriſtum verum Deum pronunciat, occurrit varijs hæreticorum erroribus, quorum alij Chriſtum Deum dici, & non reuera eſſe, mẽtiti ſunt. Alij participatione Chriſtum Deum eſſe agnouerunt. Nonnulli imitatione tantum, ſicuti alij pij, qui filij Dei dicuntur. Horum omniũ vanitatem, vna voce euertit Apoſtolus, cum inquit: Hic eſt verus Deus, hoc eſt, non nomine, non imitatione, non participatione, ſed veritate, id eſt, vera diuinitate. Deinde ſubiũgit, Et vita æterna. Hæc vita æterna hic in ſanctis inchoatur, per cognitionem Dei, & Mediatoris Ieſu Chriſti, iuxta illud: Hæc eſt vita æterna, vt te cognoſcant verum Deum, & Ieſum eſſe Chriſtum, quem miſiſti. Item: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Hæc vita plena cõferetur reſuſcitatis mortuis, & dicitur æterna, quia nec fine clauditur, nec temporibus voluitur, nec ætatibus variatur, nihil ibi deeſt, quia totum in Chriſto, in quo ſecuri ſemperque glorioſi erimus. Hæc vita eſt ſcopus ad quem tendimus, eſt finis ad quem properamus. Habetis, inquit Paulus, fructum veſtrum in ſanctificationem, finem autem vitam æternam. SED cur nam Chriſtus dicitur vita æterna? Primum, quia eſt autor vitæ æternæ: nam is ſua morte æternam mortem vicit, & meruit ſuis, hoc eſt, in ſe credentibus æternam vitam. Deinde dicitur vita æterna, quia ſolus via vitæ æternæ eſt. Hunc igitur cum ſequimur fide, vitam æternam intramus. Præterea dicitur vita æterna, quia eſt obiectum illud & ſummum bonũ, quo ſancti fruentur in vita æterna, in qua ipſi Chriſto conformes erimus in omni æternitate. Huc illud Pſalmi 16. pertinet: Notum facies mihi ſemitam vitæ, abundantiam delitiarum vultum tuum, & iucunditates in dextera tua in æternũ. Hic ex aduerſo cogitetur antitheſis de morte æterna, quæ manet ſuper omnes qui nõ conuertuntur vera pœnitentia, & fiunt membra Ieſu Chriſti, qui ſolus merito ius æternæ vitæ habet, quod ſuis ex gratia largitur.

Filioli cauete vobis ipſis ab Idolis. Amen.

Quia in hac tota Epiſtola actum eſt de vero Deo, veroque ipſius cultu: Nunc addit neceſſariam commonefactionem de cauendis ſimulacris. Eſt autem in primis obſeruandum, quod non tantum cultum ſimulacrorum caueri velit: verumetiam inſtrumenta ipſa, vt ſunt ſimulacra ſeu Idola. Nam fere ſemper Satan per ſimulacra ſimplices hominum mentes ludificare, & Dei gloriam obſcurare nititur: Quod etiam Varro, licet Ethnicus, intellexit, cum ait: Qui inſtituerunt populis ſimulacra, & metum demſerunt, & errorem addiderunt. VT autem iuuentus ſciat, quid ſit ex verbo Dei ſtatuendum de Idolis, huc pauca aſſcribam de prima ſimulacrorum inuentione, de eorundem erigendorum in Eccleſijs Chriſtianorum occaſione, de ſententijs Sanctorum, & certaminibus patrum de ſimulacris, quibus adijciam conſilium de imaginibus ferendis, & non ferendis in Eccleſia.

Liber ſapientiæ cap. 14. de inuentis ſimulacris ita habet: Initium ſcortandi, excogitatio ſimulacrorum eſt, atque eorundem inuentio vitæ corruptela. neque enim erant ab initio, neq; in æternum erunt, quippe hominũ ambitione in mundum ſunt introducta, & ideo celer eis interitus deſtinatus eſt. Nam acerbo luctu filij præmature erepti mœrens pater,

efficta

effícta imagine iam antea mortuum hominem, nunc vt Deum colere cœpit, atque ſubditis ſacra ceremoniaſque tradidit. Deinde progreſſu temporis inualeſcens impia conſuetudo, pro lege ſeruata eſt, mandatiſque Tyrannorum effectum eſt, vt ſculptæ imagines religioſe colerentur. Hæc Sapiens de inuentione, propagatione & cultu Idolorum.

HISTORIAM autē, cuius hic meminit Sapiēs, Fulgentius recitat ex Antiquiſsimo ſcriptore Diophane, qui dicit apud Aegyptios fuiſſe quendam virum, familia ſubſtantiaquo locupletem, nomine Cyrophanem. Hic vnicum filium ineffabili, vltra quam paternitas exigebat, affectu proſequebatur: quem, cum immatura mors è viuis abſtuliſſet, pater ad ſedandam triſtitiam, imaginem filij ſibi fingi curauit, vt ſaltē filij ſimilitudo, triſtitiam aliquo modo leniret. Cui imagini vniuerſa familia in adulationem domini: nunc coronas nectere, nunc flores ſternere, nunc thura accendere conſueuit: & tandem ad illam imaginem, tanquam ad aſylum ſontes confugere, quaſi veniam petentes, cœperunt, & hos honores ſimulacro timore potius quam amore, exhibuere, De quibus Petronius:

Primus in orbe Deos fecit ineſſe timor.

Per Deos intelligens ſimulacra quæ colebantur Dei loco.

MOX Ninus tyrannus Babyloniorum patris ſui Beli imaginem effinxit, iuſsitque ei diuinos honores exhiberi. Hinc Bel nomen Idoli apud Babylonios, Eſaiæ 46. Huius Beli tanta fuit religio, vt nō ſolum humanas hoſtias captiuorumque & ignobilium, ſed etiam ſuos liberos immolaret, vt autor eſt Hieronymus in 46. caput Eſaiæ ſcribens. Huius Nini exemplū poſtea ſucceſſores eius imitati ſunt, quemadmodū ex Daniele patet, qui narrat Nabuchodonoſor regem, ſtatuā cultus gratia erexiſſe. Hoc imitati ſunt etiā Græci, & ſuos reges in numerum Deorum retulerunt, eorumq; ſimulacra erexerunt, quibus honores & cultum exhibere ſubditi cogebātur. Hinc multitudo Deorū apud Ethnicos initiū habuit. VERVM cum Dominus ſuum populum educeret ex Aegypto, lege cauit, ne hanc Ethnicā conſuetudinem imitarentur, prohibuitq; ne vlla ſibi fingerent ſimulacra: Quę prohibitio ſæpe in Moſe & Prophetis inculcatur, vt Exod. 20. Leuit. 16. Deut. 5. & 27. Eſaiæ 42. & 44. HÆC ſint dicta de occaſione & progreſſu ſimulacrorum apud Ethnicos: iam de occaſione eorundem inter Chriſtianos breuiſsime quædam adijciam. POSTQVAM Chriſti veritas illuxit, aliquot ſæculis idola non curarunt, imo fugerunt, & aſpernati ſunt Chriſtiani. Et Apoſtolorum proximis temporibus plane ignorata fuerunt in Eccleſijs, & vſque ad Conſtantini Magni ætatē ſyncerior erat religio, quā vt ad idola ſe conuerterent, niſi quod Marcellina ſocia Carpocratis hęretici, circa annum Domini 200. imagines Ieſu, Pauli, Homeri, Pythagorę & aliorum coluit adorando incenſaque ponendo. Cæterum poſtea circa annū Domini 400. cœperunt templa Chriſtianorum ornatiora extrui, auroq; & argento ornari. Et Paulinus, qui fuit Epiſcopus Nolæ in Campania, vt ſcribit Auguſtinus in libro de ciuitate Dei, pinxit parietes templi ſui picturis ex veteri teſtamento deſumtis, idque hac occaſione: Quotannis cum populo celebrare cōſueuit natalem Diui Felicis, idq; in templo. Vt autem accubantes in communi menſa, ſancta quadam voluptate reficerētur, parietes templi hiſtoricis picturis ornari curauit, vt harum inſpectione admonerentur de hiſtoria Eccleſiæ. Conſilium ſane hoc, non fuit impium: ſed longe alius ſecutus eſt euentus. Nam huius exemplum, propter ſummā viri autoritatem, & vitæ ſanctimoniam, paulatim ſunt ſecuti & alij paſtores & Epiſcopi, donec omnia Chriſtianorum templa referta ſunt imaginibus & ſimulacris, ſpacio vero 300. annorum, vſque ad annum Domini 718. Nam tum Imperator Leo eius nominis tertius, animaduertens abuſum ſimulacrorū in templis, edictū propoſuit, vt tollerentur omnes picturæ & ſimulacra de templis Chriſtianorum. Verum cum hoc Papa Gregorius ſecundus animaduerteret, Concilium celebrat, in quo obtinet, vt reſtituantur ſimulacra templis, & Imperator excōmunicetur, quem inuidiæ conciliandæ gratia εἰκονομάχον appellauit. Voluit autē hic Gregorius hoc ſuo facto oſtendere, ſe Monarcham Eccleſiæ eſſe, quam dignitatem ipſius anteceſſores 100. iam annos obtinuerant.

MORTVO Leone Tertio ſuccedit in Imperio Conſtantinus Quintus, qui conuocatis 330. Epiſcopis, Synodum celebrat, in qua ſancti Patres propter ſcandala, & Ethnicam ſuperſtitionem, decreuerunt, templa Chriſtianorum ab Idolis & imaginibus purganda eſſe.

CONSTANTINO Quinto mortuo, Irenæ vidua, iuſſu Theraſij Conſtantinopolitani Patriarchæ, vocatis in Niceam vrbem 350. Epiſcopis, imagines & idola rurſus in templis erigi ſeueriſsime mandauit. Vt autē res abeſſet ab omni ſuperſtitione idololatriæ, formam cultus his duobus verſibus expreſſere:

Nam Deus eſt, quod imago docet, ſed non Deus ipſe,
Hanc videas, ſed mente colas quod cernis in ipſa.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vide Polydorum de inuentione rerum lib.6.cap.13. POST hæc tempora Conſtantinus Irenæ filius melius edoctus, iterũ Idola è templis amouit, quæ res cum diſpliceret Romanis Pontificibus, præbuit occaſionem Schiſmatis Imperij, adeo, quod non ſolum Græcia defecerit à Romanis, verum etiam Imperij dignitas ad Germanos ſit translata, idq; Pontificis conſilio, vt iſta ratione non ſolum ipſe potentior euaderet: Verumetiam vt propter hoc beneficium Imperatores ſemper ſibi ſubiectos haberet. Ex quo factum eſt, quod decretum illud de retinendis idolis in templis, ratum permanſerit, vſque ad noſtra tompora, nõ ſine graui veræ religionis iactura. Nam poſtquam Romani Pontifices, qui iam capita Eccleſiæ eſſe, & ſupra Imperatores & Reges prædicabantur, adeo certaſſent pro defendendis idolis, & tandem obtinuiſſent quod voluerunt, ſimplex plebecula vt fidei minimũ habebat: ita & pietatem in ſimulacris declarare ſtuduit. Nec moram fecit Satan quin fallacibus ſignis illa commendaret, quò diuinitatis opinionem obtinerent ſimulacra. Vnde factum eſt, vt nunc paſsim in Papatu, ab Epiſcopis papalibus conſecrentur, priuilegijs indulgentiarum donentur ab ijs qui cæteris religioſiores exiſtimantur adorentur, anathematis & oblationibus cumulentur, gemmis ornentur, iugi lucernarum lumine honorentur, donis & legatis rebus donentur. Et quamuis tam manifeſta idololatria excuſari nequeat: habent tamẽ defenſores potentiſsimos, qui & armatis exercitibus & amarulentis ſcriptis ipſorum gloriam tuentur. NVNC quantum affuerint ſancti patres ab iſta Ethnica prophanitate, breuiter videamus. EPIPHANIVS in quadam Epiſtola, quam interpretatur Hieronymus, qui etiam ſententiã ipſius amplexus eſt, ſic ſcribit: Cum veniſſem (inquit) ad villam, quæ Anablata dicitur vidiſſemq; ibi pręteriens lucernã ardentẽ, & interrogaſſem, quis locus eſſet, didiciſſemq; eſſe Eccleſiam, & cum intraſſem vt orarem, inueni illic velum pendens in foribus eius Eccleſiæ, tinctum atque depictum, habens imaginem quaſi Chriſti vel ſancti cuiuſdam, non enim ſatis memini cuius imago fuerit. Cũ ergo hoc vidiſſem in Eccleſia Chriſti, contra autoritatẽ ſcripturarũ hominis pendere imaginẽ, ſcidi illud, & magis dedi cõſilium cuſtodibus eiuſdem loci, vt pauperẽ mortuum eo obuoluerent & efferrent. ET paulo poſt: Precor vt iubeas presbyteros eiuſdẽ loci, deinceps præcipere in Eccleſia Chriſti, eiuſmodi vela, quæ contra religionẽ noſtram veniunt, non appendi. Hæc Epiphanius Epiſcopus Conſtantiæ, vir ſanctus & doctus. LACTANTIVS autem hoc modo: Deus (inquit) ſupra hominem eſt, non in ima poſitus: ſed in ſumma regione quærendus eſt, quare non dubium eſt, quin religio nulla ſit, vbicunque ſimulacrum eſt: Nam ſi religio ex diuinis rebus eſt, diuini autem nihil eſſe niſi in cœleſtibus rebus: carent ergo religione ſimulacra.

Athanaſius in hunc modum, in oratione contra Gentiles, ſcribit: Dicant quæſo (ſcilicet patroni ſimulacrorum) quo pacto per ſimulacra, aut reſpõdeat aut noſcatur Deus. An per circumpoſitam illius materiam? An per inductam materię formam? Nam ſi ob materiam, quæ iam formæ neceſsitas? Cur non etiã prius quam iſta fingeretur forma, ſcilicet per eandem prorſus materiam, apparuit Deus? fruſtra quoque templa iſti fabricati ſunt, includentes intrinſecus vel lapidem, vel lignum, aut quamlibet auri particulam, cum hiſce ſubſtantijs terra omnis plena ſit. At ſi ſuperinducta effigies diuinę cognitionis cauſa eſt, quid iam auro cæteraque materia opus eſt? An non magis per ipſa vera animalia, quorum formæ ſimulacra ſunt, Deus cognoſcitur? Nam clarius profectò Dei gloria innoteſceret, ſi per animalia rationabilia & irrationabilia, quam per inanimata & imobilia manifeſtaretur, ijs enim rebus maximã impietatẽ in pernitiem ſuam, operantur. Cum ergo intelligendi Dei gratia, ſculpitis aut pingitis imagines, rem ꝓfecto dignã minime facitis. Hæc Athanaſius.

CLEMENS autem in hanc ſententiam: Per alios (inquit) Serpens ille proferre verba huiuſmodi ſolet: Nos ad honorem inuiſibilis Dei, imagines viſibiles adoramus, quod certiſſime falſum eſt. Si enim vere velitis Dei imaginem colere, homini benefacientes, veram in eo imaginem coleretis, in omni enim homine eſt imago Dei. HACTENVS ſatis oſtendimus, quodnam habuerint initium ſimulacra, cum apud Ethnicos, tum apud Chriſtianos, quem progreſſum, quæ fuerint de ijs in Eccleſia certamina, & quodnam de ijs ſanctorum Patrum fuerit iudicium. Nunc, quia nonnulli obijciunt diſputationem beati Lutheri & Caroloſtadij, breuiter ſententiam Lutheri recitabo.

CVM Lutherus, exhibita Cõfeſsione Auguſtana, coactus eſſet ad tempus abeſſe VViteberga, Caroloſtadius, ſtatuas oẽs, & imagines è templo Vuitebergenſi per ſeditionẽ ſuſtulit: quem reuerſus Lutherus, iuſtiſsime reprehendit, non quod patronus Idolorum fuerit Lutherus, ſed ob alias cauſſas. Quatuor enim in Caroloſtadio iuſte taxabat Lutherus. PRIMVM, quod miniſter verbi, non verbo tantum, vt oportuit, ſed manu ſua Idola ſuſtulerit. SECVNDO, quod iſto periculoſo tempore ſeditionem mouerit. TERTIO, quod in Magiſtratus ciuilis officium temere irruperit. POSTREMO, quod omnes imagines promiſcuè

miſcuè

miſcue & omnia ſimulacra damnauerit. QVANTVM autem ad imagines ipſas, ſeu Idola attinet, hoc dedit conſilium Lutherus: Nos verbo tollamus. Cuius & hoc votum erat: Vellem nullas ſtatui. Porrò, cum ex Paulo petito principio aggreditur Caroloſtadium hoc argumento: Idolum nihil eſt in mundo. Si nihil eſt, non nocebit ſiue ſtet, ſiue cadat: valde infirmum eſt, id quod ex cõtextu Pauli patebit. Quæſtio erat, Num liceret veſci Idolothytis: qui affirmatiuam theſin poſuerunt, hoc argumẽto ſe tuebantur, Idolum nihil eſt. Ergo nihil refert, ſiue veſcamur, ſiue non veſcamur idolothytis. Antecedens agnoſcit Paulus & vt firmum principium recipit: ſed ad connexionem reſpondet per diſtinctionem: Sed nõ (inquit) in omnibus eſt ſcientia. Nam quorũ conſcientia eſt infirma, polluitur. Ea eſt enim vis conſcientię, vt opus natura ſua medium, ſi bona fuerit, bonum reddat, ſi mala, malum. Quicquid enim fit vel repugnante vel errante, vel dubitante cõſcientia, peccatum eſt. SIC ergo ad argumentum reſpondeo. Idolum eſt nihil, Ergo nihil nocebit ſiue ſtet, ſiue cadat. Reſpondeo, ſed nõ in omnibus eſt ſcientia. quare ratio infirmorum habenda eſt, ne noſtra conſcientia pereant infirmi, propter quos mortuus eſt Chriſtus. Deinde ad antecedens reſpondeo: Idolum nihil eſt, ſcilicet efficacia: nulla enim in eo vel ad ſanctificandum cibũ, vel ad polluendum vis eſt. Sed Idolum aliquid eſt, opinione infirmorum, quorum ratio à pijs habenda eſt. IAM quænam imagines ferri poſsint in templis Chriſtianorum breuiſsime dicam. Etſi ego cum ſanctis Patribus, Hieronymo, Epiphanio, Lactantio, Athanaſio, Auguſtino, Cyrillo, Clemente & Luthero, vellẽ nullas prorſus imagines in templis Chriſtianorum poni, non quod omnes promiſcuè damnem: ſed quia olim obſcurata luce Euangelij, poterunt veteris ſuperſtitionis inſtrumenta fieri: tamen quia violenta eſt cõſuetudo, hoc do conſilium, vt miniſtri verbi ferant hiſtoricas picturas, & ſimulacra, quæ ſuperſtitione carent: curent quantum poſſunt, vt menſa Dominica ſit ab Idolis munda. Si aũt omnino id efficere nequeant, exemplo VVitebergenſiũ, permittant pingi in tabula hiſtoriam Cœnæ Dominicæ, lotionis quoque pedum, & paſsionis Domini, ſi placet. Idq́ue tantiſper admittant, donec viderint rem non rapi in ſuperſtitionem. Picturas impias & ſimulacra, coram quibus homines procumbunt religionis cauſſa, ſi nõ verbo amouerint, id eſt, reprehẽderint, & magiſtratus ſui officij nõ admonuerint: pœnas neglecti officij, iuſto iudici aliquando dabunt. HVC libet addere quæſtionem: Licétne pio homini figuram crucis ſculptam vel pictam habere? Hic inprimis cauẽda eſt ſuperſtitio Papiſtica, quæ eſt multiplex. Papiſtę enim primum in hoc errant, quod crucem erigant, vt ſe corã eo proſternant oraturi, quod non ſolum cum primo præcepto: verumetiam cum orationis forma à Domino præſcripta, manifeſte pugnat. Deinde errant, cum figuræ crucis virtutem aliquam, contra morbos aut Diabolum tribuunt. Præterea errant cum cultus gratia in veſtibus circumferunt figuram crucis, quod plane idololatricum eſt. Verum tum demum licitum iudico, ſculpere, pingere, erigere, & ſignare crucis figuram: ſi ea vt ſimbolo, quod te de Chriſti victoria admoneat, vtaris: ſi crucem illam loco ſynthematis Chriſtiani militis, habeas, quo te teſtaris & profiteris hoſtem Diaboli eſſe, cuique hoc ſigno dato ἄσπονδον πόλεμον indicis, recipiens te ſtrenue ſub vexillo Chriſti pugnaturum aduerſus Satanæ regnum. Quare minime improbo, imo laudo ſignum crucis erigi in templis Chriſtianorum, in teſtimonium militiæ Chriſtianæ. Nec improbo ſignum crucis imprimi fronti ac pectori infantis dum baptizatur, modo id fiat ſolummodo in ſignum nouæ iſtius inaugurationis, qua, qui baptizatur, Chriſto dat nomen, & ſe ſub ipſius vexillo cõtra Satanam militaturum promittit. Qui mane ſurgens & veſperi cubitum vadens, ſignat ſe cruce, in ſignum Chriſtianę militiæ contra Satanam, non eſt culpandus, modo abſit ſuperſtitio. His rationibus exiſtimo vſos eſſe ſigno crucis Auguſtinum, Epiphanium, Athanaſium, qui multum ſignaculo crucis tribuerunt propter ſignificationem & admonitionem.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IOHANNIS SECVNDAM.

HÆC EPISTOLA PARÆNETICA EST: CONTINET ENIM EXHORTATIONEM AD conſtantiam & perſeuerantiam in doctrina Euangelij, & ad caritatem fraternam: Dehortatur quoque à corruptelis doctrinæ, & à conſortio hæreticorum. Sunt autem huius

Epiſtolæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Epiſtolæ (præter Epigrapham & ſalutationem) partes quinque, quarum PRIMA eſt narratio. SECVNDA, exhortatio ad mutuam dilectionem, quæ ſuis quibuſdam fulcitur rationibus. TERTIA, eſt dehortatio à corruptelis doctrinæ Euangelij. QVARTA, hortatur vt Pſeudoprophetas ne in domum quidem recipiat hæc nobilis fœmina, aut Aue illis dicat. QVINTA, excuſatio eſt breuitatis Epiſtolæ, cum clauſula epiſtolari. Quod autem quidam hanc Epiſtolam inter catholicas numerant, errore factum eſt, non enim toti Eccleſiæ, ſed priuatis perſonis eſt inſcripta, videlicet eximiæ cuidam ac nobili matronæ, cum ſuis liberis, optime de ſe & alijs Chriſtianis meritæ: quæ per prædicationem Iohannis conuerſa, iam conſtans perſeuerauit in doctrina accepta, & verum fructum Euangelij, cum vniuerſa ſua familia edidit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOR electæ Dominæ, & filijs eius, quos ego diligo in veritate: & non ego ſolus, ſed & omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem, quæ manet in nobis & nobiſcum erit in æternum.

Hæc Epigrapha eſt, & conſtat tribus partibus, videlicet, indicatione perſonæ ſcribentis, indicatione perſonarum, ad quas ſcribit, & amplificatione. Perſona ſcribens per Antonomaſian indicatur, cum inquit: Senior, ſeu, vt in Græco eſt, Presbyteres, quod nomen & dignitatis eſt, & ætatis. Vt enim Presbyter in genere eſt, qui eſt alijs ætate grandior: ita interdum ad miniſtros Euangelij relatum, ſignificat quemlibet Euangelij præconem, ſiue ſit ſenex ſiue iuuenis. Ratio appellationis inde traxit originem, quo olim non niſi prouectioribus ætate committebatur tam auguſtum miniſterium poſt longum doctrinæ & morum examen. Perſonæ quibus ſcribitur, ſimiliter per antonomaſian indicantur. Electę (inquit) Dominę & filijs eius. Videtur autem fuiſſe matrona diues & nobilis, quæ alijs pietate & caritatis officijs antecelluit. Eſt enim ἐκλεκτὸς electus, hoc loco eximius, antecellens, & qui præ reliqua multitudine hominum, aliquid peculiare habet, quem Latini etiam egregium vocant, quaſi de grege ſelectum. Hac ſignificatione accipitur etiam hæc vox, in illo Domini dicto: Multi ſunt vocati, pauci vero electi, id eſt, pietate & alijs fidei fructibus, tam auguſtæ vocationi reſpondens. HIC obſeruetur exemplum, quo docemur, nobilitatem, diuitias, pietatem erga Deum, caritatem erga Sanctos, & confeſsionem Chriſti in medio hoſtium Eccleſiæ, poſſe coniungi. Cum enim hæc Iohannes ſcriberet, paucißimi fuerunt potentes & nobiles, qui Chriſti Euangelium receperant. Voluit tamen hæc nobilis fœmina, potius paucorum piorum, etſi pauperum, ſocia eſſe, quam plurimorum potentum & diuitum, praua imitari exempla, parata ad ferendum quiduis nomine Chriſti, elegit cum Dauide potius abiecta eſſe in domo Dei, quam habitare in tabernaculis impiorum. Dignum eſt proinde, vt huius nobilis fœminæ exemplum nō ſolum nobilibus, verumetiam omnibus alijs imitandum proponatur. Amplificatio ſequitur, Quos ego diligo, &c. Hac amplificatione primum efficit Apoſtolus, vt ſancta illa matrona hanc Epiſtolam ad ſe ſcriptam & amanter, & attente legat. Vt enim bene volumus ijs, quos nouimus nos ſyncero amore complecti: ita eoſdem attentius audimus, admonentes, & tenacius quæ ab eis dicuntur, retinemus. Deinde, continet hæc amplificatio, ſemen argumentorum, quibus poſtea hortatur ad cōſtantiam in doctrina. Non ſolum ego (inquit) diligo, ſed omnes etiam qui cognoſcunt veritatem, id eſt, doctrinam Euangelij. Hinc etiam monemur, vt amplectentes communem nobiſcum doctrinam, ſyncero caritatis affectu, proſequamur. QVOD poſtremo loco additur, pertinet ad fiduciam cōfirmandam, Quæ manet (inquit) in nobis, & erit in æternum. Vnde confutatur error eorum, qui iubent dubitare, an in gratia ſimus, nec ne, quæ ſane dubitatio nequaquam ſtare poteſt cum ea fiducia, quam hic Apoſtolus commendat.

Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax, à Deo Patre, & à Domino Ieſu Chriſto filio Patris in veritate & caritate.

Salutatio eſt, ſummam Euangelij continens. Optat enim matri & filijs à Deo Patre per Mediatorem Ieſum Chriſtum, gratiam, miſericordiam & pacem. Ex quo ſequitur, quod ſine Chriſto diſpliceamus Deo, vt qui perditi ſumus ob noſtra peccata, quibus Deum prouocauimus, & eius hoſtes facti ſumus. In veritate & caritate, id

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

te.id eſt,cum veritate, quæ eſt vera & ſalutaris cognitio Chriſti, quæ per prædicationem Euangelij contingit,operatione Spiritus ſancti,quam veritatem caritas comitatur. Hinc proinde colligitur,& quod ſine Euágelij prædicatione hæreamus in tenebris & ignorantia,& quod ſit nulla in nobis ſincera caritas.Obſerua hic duplicem ordinem,vnum beneficiorum Dei erga nos, alterum, partium officij noſtri. Beneficiorum Dei erga nos hic eſt ordo.Primo loco eſt gratia,quę eſt gratuita illa,& æterna Dei beneuolentia,qua nos Pater in dilecto complectitur.Secundo loco ponitur huius gratiæ effectus, videlicet miſericordia,hoc eſt,gratuita iuſtificatio,per quam,qui prius miſeri eramus,efficimur beati, De hac miſericordia Syracides pulchre,in hunc modũ: Quanta eſt maieſtas eius,tanta eiuſdem miſericordia eſt.Illa facit vt omnia poſsit: Hæc vt velit ſuos conſeruare.Cum hac cõiuncta eſt pax,quæ eſt reconciliatio hominis cum Deo,& tranquillitas conſcientiæ,ne ſenſus iudicij diuini perturbetur. Partium officij noſtri ordo eſt, vt primo loco habeatur ſalutaris Euangelij cognitio,quæ fidem parit,à qua dilectio fraterna manat.

Gauiſus ſum valde,quod inuenerim ex filijs tuis ambulantes in veritate,quemadmodum mandatum accepimus à Patre.

Hac narratiuncula indicat Apoſtolus occaſionem ſcriptionis huius Epiſtolæ. Audiuerat enim quoſdã ex ſanctæ huius matronæ liberis, veritatem, hoc eſt,Euangelium recepiſſe, vnde ſibi magnum gaudium eſſe teſtatur, idque non immerito. Quid enim potuit carius eſſe Chriſti Apoſtolo, quã videre Chriſti magiſtri ſui regnum magis magisque dilatari,ac quotidie plures in illud recipi? Quid potuit iucundius eſſe pio paſtori,quam dulciſsimum ſui laboris fructum percipere? Huc accedit,quod ſancta illa Matrona,quam diligebat Apoſtolus, ſuam domum, iam templum Dei eſſe factam cerneret,in quo mater & liberi dulciſsimi, cœleſtem hæreditatem meditarentur. Merito igitur Apoſtolus gaudet cu n gaudẽtibus, & gratulatur optimæ matri hanc in terris ſummam felicitatem,quæ eſt habere liberos pie in timore Domini educatos. Cũ nihil triſtius ſit,quam videre ſuos ferri præcipites in quæuis ſcelera,vnde fit lapſus in ęternam mortem & damnationem.Debent proinde pij verbi miniſtri,adeoque omnes Chriſtiani in primis gaudere cum angelis Dei, cum Euangelium à multis recipi audiunt. OBSERVANDA eſt hoc loco ſcripturæ Phraſis,quæ rationem inſtitutionemque vitæ hominis, viæ comparat: vt ambulare in via dicatur, qui certam vitæ rationem, inſtitutionemque tenet. Vt cum Pſalmus ait: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini,hoc eſt,qui dum hanc viuunt vitam,ea faciunt,quæ lex Domini præcipit atque mandat. Ratio metaphoræ hæc eſt. Vt via eſt,qua itur de loco in locum:ita vitæ ratio inſtitutumq; eſt,quo itur ex hoc exilio,vel in felicitatis portum, vel in miſeriæ perpetuos carceres, vt vna ſit via vitæ,altera via mortis. Eſt proinde ambulare in veritate, totam vitam noſtram ad normam veritatis Euangelij componere, donec venerimus ad metam propoſitam, quæ eſt vita æterna. Si vos, inquit Dominus,manſeritis in ſermone meo,vere diſcipuli mei eritis,& cognoſcetis veritatem,& veritas vos vindicabit. Quomodo autem hæc veritas vendicet homines è ſeruitute peccati,Ipſe Dominus docet Iohannis 17.cum ait: Sanctifica eos in veritate,ſermo tuus veritas eſt,hoc eſt cum homines credunt verbo Euangelij, ſancti efficiuntur per Spiritum,hoc eſt,ſegregantur à prophanitate mundi,purgantur ſanguine Chriſti,& conſecrantur Deo in hoſtiam: atque ita vindicantur à iure peccati,donantur libertate filiorum Dei, ſtatuuntur in via vitæ, cuius meta eſt vita æterna. Porrò, quod addit: Quemadmodum mandatum accepimus à Patre ſignificat mandatum Dei eſſe, vt homines audiant,& recipiant Euangelium,& in eius veritate ambulent. Quod dictum,vt monet nos obligari ad obœdientiam, niſi velimus olim iuſtas contumaciæ pœnas ſubire:ita munit nos aduerſus duo tentationum genera,quorum vnum eſt particularitatis,alterum indignitatis. Nam ſi mandatum Dei eſt,vt OMNES recipiant Euangelium, ac in eius veritate ambulent,profecto nec cogitatio particularitatis, nec ſenſus indignitatis quemquam impedire debet, quin huic mandato Dei obtemperet. Opponamus igitur iſtis grauiſsimis tentationibus, mandatum Dei vniuerſale, quo totum mundum inuitat ad regnum filij ſui, per vocem Euangelij.

Et nunc rogo te Domina, nõn vt mandatum nouum ſcribens tibi, ſed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Exhortatio eſt ad caritatem mutuam quam confirmat antiquitate præcepti, Quod,inquit,mandatum habuimus à principio. Poteſt autem hoc verbum, à principio, varie exponi, vt intelligatur, vel à principio conditi hominis & formati ad imaginem Dei: vel à principio ſcilicet conuerſionis per fidem in Ieſum Chriſtum.

Si

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Si de principio creationis accipiatur dictũ, argumẽti vis hæc erit: Deus inde vſq; ab initio cõditi humani generis, requirit ab omnibus hominibus mutuã dilectionem, quam legẽ poſtea per Moſen iterũ promulgauit. Igitur propter hanc legis diuinæ primum inſculptæ diuinitus mentibus hominũ, deinde propoſitę in monte Sinai, nõ ſine magnis miraculis, autoritatem, diligamus nos mutuo. Quanti autem fieri deberet hæc ratio apud pios potiſſimũ, docere poterit primum legislatoris maieſtas & autoritas. Deinde hominis cõditio. Tum cæterarum creaturarum obſequiũ ſpontaneum, in ijs omnibus, ad quæ natura conditæ ſunt. Taceo præmia, quibus ornantur præcepto obtẽperantes. Taceo pœnas, in quas merito incurrunt, qui ſua cõtumacia hoc præceptum violant. Si de principio cõuerſionis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum dictum Apoſtoli accipias, hæc erit argumenti ſentẽtia. Chriſtus filius Dei homo factus, paſſus pro nobis, ex mera ſua caritate erga nos, dedit nobis hoc præceptum, vt diligamus nos mutuo, ſicut ipſe dilexit nos. Quare par eſt, vt memores tanti caritatis Chriſti erga nos, eius exemplum & mandatum nobis proponamus, ac diligamus nos mutuo, ac nos foueamus tanquam eiuſdem corporis membra. HIC diligenter cogitetur huius argumenti amplitudo, quod tum demũ fieri poterit, ſi cogitaueris magnitudinem caritatis Chriſti erga te, qui ex mera caritate iram Dei in ſe deriuauit, vt te à morte æterna liberaret. Si perpenderis quam deceat ſincero amore cõplecti eos, qui imaginem Chriſti circumferunt, & qui iam per fidẽ membra Chriſti in eodem corpore effecti ſunt. Si noueris ea omnia caritatis officia, Chriſto Domino exhiberi, quæ ipſius fratribꝰ in hoc mundo præſtantur. Si recolueris apud animum, ſocietatem quam oẽs credentes inter ſe & cum Deo habeant. Si cogitaueris cõmunem filiorum Dei hæreditatem. Si ęſtimaueris fructum veræ dilectionis in hac vita, eſt enim ſincera dilectio vinculum perfectionis. Prætereo præmia temporalia & æterna, ſpiritualia & corporalia. Prætereo pœnas neglecti huiꝰ debiti officij. Poſtremo perpendamus fieri non poſſe, vt abſit caritas à fide conuerſionis: Si enim caritatẽ nõ habemus, extra familiã Dei ſumus. Fides enim viua, qua apprehenditur miſericordia Dei in Chriſto, cogitatione quidem à caritate ſecerni poteſt, reipſa vero nunquam, quia qui credit, filius Dei eſt: qui autẽ filius Dei eſt, agitur Chriſti ſpiritu, vnde efficitur fidem iuſtificantem à caritate non poſſe magis diuelli, quã Solem à luce ſua, 1. Ioh. 4. Qui dicit, noui eum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt, & in eo veritas non eſt.

Et hæc eſt caritas, vt ambulemus ſecundum mandata eius. Hoc eſt autem mandatum, quemadmodum audiſtis à principio, vt in eo ambulemus.

Ratio propoſitionis eſt, quæ hoc ſyllogiſmo clauditur. Iuxta mandatum Dei ambulandum eſt. Mandatum autem Dei eſt, vt diligamus nos inuicem. Proinde in caritate ambulemus, quẽadmodum (inquit) audiſtis à principio, ſcilicet conuerſionis veſtræ ad fidem Chriſti.

Nam multi impoſtores ingreſſi ſunt in mundum, qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carnem.

Ratio exhortationis à periculo ſumta. Multi ſunt in mundo impoſtores, proinde accuratius laborandum eſt, vt ſinceram caritatem retineamus. Eſt enim caritas vinculum perfectionis, ſiquidem coniungit Eccleſiæ membra inter ſe in vno corpore Chriſti, vt coniuncta membra fortius ſe opponant impoſtoribus. Vbi enim Eccleſiæ membra odijs mutuis & rixis ſe inuicem fatigant, præbent impoſtoribus anſam calumniandi ac lacerandi Eccleſiam, quemadmodum hic dies in multis locis docet. Cæterum, de quo genere impoſtorum loquatur Apoſtolus, exponit, cum ait: Qui non confitetur Ieſum Chriſtum veniſſe in carnem, hoc eſt, qui negant Ieſum Mariæ filium eſſe Meſsiam olim promiſſum. Fuit autem hæc hæreſis Iudaica, quam adhuc impie in ſui certiſsimã perniciem tuentur, & multis hodie ſimplicioribus imponunt, atque inſigni ſua verſutia multorum animas miſerrime perdunt.

Qui eſt eiuſmodi, impoſtor eſt & Antichriſtus.

Hoc eſt, qui negat IESVM eſſe CHRISTVM, & veniſſe in carnem, hoc eſt, aſſumſiſſe humanam naturam, impoſtor eſt & CHRISTI aduerſarius.

Attendite vobis ipſis, ne perdamus quod operati ſumus, ſed vt mercedem plenam accipiamus.

Exhortatio ad conſtantiam in doctrina, & vt caueant ſibi à corrupte-

lis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

lis doctrinæ,idq; facit duplici argumento, quorũ prius à damno amiſſæ ſinceræ doctinæ: poſterius à mercede,id eſt,compenſatione obœdientiæ erga Euangelium ſumitur. Est pręterea hic inſignis locus obſeruandus aduerſus Stoicã prędeſtinationem.Nam Apoſtolus hoc loco teſtatur,quod vt homines ſua ſancta cura cauere poſsint, ne gratiá amittant: ita ſua negligẽtia & ignauia ſæpe efficiunt,vt gratia excidant atq; pereãt. Hucillud Apoſtoli ad Rom.11.Si manſeritis in bonitate. Et ad Coloſſ.Si modo manſeritis in fide fundati & ſtabiles &c. Qvoniam autem hoc loco mentionẽ Apoſtolus facit Mercedis, eiuſque plenæ,libet huc quædam de ratione Mercedis aſcribere, ne quis exiſtimet dictũ Apoſtoli patrocinari Monachorum fabulis de meritis bonorum operũ. Nam cum Monachi vrgent vſitatá vulgo ſignificationem Mercedis, inde extruere moliuntur merita operũ.Ná ſi vita æterna eſt merces,cõcedendum videtur, quod & in homine ſit meritum, & in Deo debitum,& quod merces negari non poſsit,ſine iniuria.Contra autẽ, ſi demonſtratũ fuerit ex verbo Dei,nec meritum eſſe in homine,nec debitũ in Deo:neceſſario ſequetur,mercedẽ,vbi in ſcriptura promittitur à Deo noſtris operibus,nõ accipi proprie, ſed pro generis ſuę ſignificationis,hoc eſt,pro compenſatione laboris,non quidẽ illa debita,ſed ex gratia donata. Videamvs igitur primum meriti rationem, originem operum bonorum, & promiſsionem mercedis.Ratio meritorum operũ eſt,vt ſic fiant opera,vt ad ea facienda nemo obligetur ſimpliciter.Nam ſi quis obligatur ex debito,nequaquá mereri cenſendus eſt.Nunc autẽ Dominus Lucæ 17.ait:Cum omnia feceritis, quæcunq; præcepta ſunt vobis, dicite, inutiles ſerui ſumus,quod debuimus facere, fecimus. Excludit igitur meritũ debiti officij ratio:nam meritum eſt proprie cui iure merces rependitur, & nõ gratia.Deinde opera,ſi qua ſunt bona,oriũtur à gratia,qua pręparamur ad bona opera. Ad Ephe.2. Gratia ſaluati eſtis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum eſt,) non ex operibus, ne quis glorietur,ipſius enim factura ſum⁹,creati in Chriſto Ieſu ad bona opera, quæ præparauit Deus,vt in illis ambulemus. Præterea idem oſtendit promiſsio mercedis remunerationis bonorum operum,in qua non eſt alia obligatio,quam promiſsionis gratiæ: quare pacti ſolummodo, & non meriti locus erit. Iam autem, quod Deus non debeat nobis quicquam,ex ijſdem rationibus concluditur. Et Paulus aperte dicit: Quis prior dedit ei, & reddetur ei? Hinc ergo firmiſsime, cum nec meritum ſit in homine, nec Deus quicquam homini debeat, ſequitur mercedis vocabulum, non ſignificare compenſationem laboris redditam ex debito, ſed donatam ex gratia. Qvare igitur ſcriptura vtitur hac voce Mercedis? & cur Deus promittit mercedem,cum homo nihil mereatur? Vſitatum eſt ſcripturæ,ſæpe ſpeciem pro genere vſurpare, idq; nũc vt extollat, nunc vt extenuet.Et Eccleſia habet ſuas peculiares phraſes,quæ nõ, niſi ab attentis lectorib⁹, qui dicta ſcripturæ inter ſe cõferunt, obſeruari poſſunt. Qui ergo ea cõferunt inter ſe,quæ adduximus, facile videbunt Mercedis vocabulũ vſurpari pro genere, alioqui ſequeretur multiplex ἀντιλογία, quæ tollitur ex collatione cũ alijs dictis. Porro quantũ ad mercedem attinet, quá Deus promittit bonis operibus, ſciendũ eſt quatuor cauſſas aſsignari poſſe, cur De⁹ Mercedis nomine dignatur remunerationẽ obœdientiæ ſeu bonorũ operũ.Harum Prima eſt, vt ſciamus ſeriũ mandatũ Dei eſſe,vt obœdiamus ipſius mãdatis,& faciamus bona opera, vt cum pater non ſimpliciter promittit filio obœdienti remuneratiorẽ,ſed mercedẽ, quá tamen non ex debito,ſed ex bonitate paterna tribuit.Secunda,vt Deus oſtendat obœdiẽtiá ſibi ex fide pręſtitam eſſe gratiſsimũ cultum,ac veluti ſacrificium quoddam,quo vnice delectatur. Tertia,vt propoſitis præmijs inuitet nos Dominus ad præſtandum officium, quod tamẽ ex obligatione debemus,modo germani filij cenſeri velim⁹. Quarta, vt ex cogitatione cõpenſationis obœdientiæ, deducamur in cognitionẽ pœnæ contumaciæ, quæ manet omnes qui Deo obœdire recuſant.Nam ſua cõtumacia ſatis oſtendunt, quod nihil fidei habeant,ſed vaná potius oſtẽtationem fidei, quam ideo Iacobus mortuam appellat.

Omnis qui tranſgreditur, & non manet in doctrina Chriſti, Deum non habet: qui manet in doctrina Chriſti, hic patrem & filium habet.

Exhortationis ad conſtantiam in doctrina Chriſti, confirmatio à fructu doctrinæ ſumta. Verum Apoſtolus ſuo more argumentum amplificat collatione contrariorum. Qui tranſgreditur (inquit) & non manet in doctrina Chriſti, Deum non habet, ſed manet in ſua damnatione ſub imperio Satanæ. Tranſgreditur autẽ doctriná Chriſti,& in ea vt pote recta ad vitam via non manet,qui eam quouis modo violat, hoc eſt, qui vel totam reijcit, vt Apoſtatæ:vel in parte corrumpit vt Hęretici:vel verietate rituum fraternitatem ſcindit,vt Schiſmatici:vel prophanitate morum offendit,vt criminoſi: vel ſimulatione fallit,vt Hypocritæ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pocrytę. Hi omnes, quoniam à recta via deuiant, doctrinam Chriſti, quæ eſt via vitæ æternæ, παραβαίνειν dicuntur. Verum, qui manet in doctrina Chriſti, patrem habet cœleſtem ſibi propitium, & filium habet Mediatorem & Iuſtificatorem, atque ita vitæ æternæ hæres exiſtit. Quid autem ſit manere in doctrina Chriſti, ex collatione contrarij notum relinquo. Hæc commendatio Euangelij obſeruanda eſt, vt in nobis acrius ſtudium excitet diſcendi & meditandi verbum Dei.

Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum, & Aue ei ne dixeritis.

Quia magnum periculum infirmioribus eſt ab hoſtibus doctrinæ Euangelicæ, hortatur Apoſtolus ſanctam Matronã & eius filios, ne in domum ſuam recipiant Chriſti aduerſarios, ne vel ipſa cũ ſuis cõtagione inficiatur, vel pijs fratrib⁹ & ſororibus fiat ſuſpecta, vt quę foueat Chriſti aduerſarios. Similis exhortatio eſt Pauli ad Epheſ. 6. Ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, Et 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Huic exhortationi grauiſsimæ rationes quinq; ſubijciuntur, cum inquit: Quæ enim participatio iuſticiæ cum iniquitate? quę cõmunicatio luci cum tenebris? quis cõſenſus Chriſti cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio tẽplo Dei cum Idolis? Et Syracides: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Qui cõmunicat cum ſtulto, ſimilis ei efficitur. Sicut enim Polypus, colorem loci, cui adhæſit, refert: ita eos mores quiſque induit, quales ſunt illorum, quibus cum familiariter viuit. Quid? an non iubemur diligere inimicos? Cur ergo non ſunt à nobis fouendi hoſpitio? Iubemur etiã cauere à falſis Prophetis: Iubemur probare ſpiritus, an ex Deo ſint: Iubemur odiſſe patrem & matrem Chriſti cauſſa: Iubemur declinare à malo. Quamuis igitur omnes homines diligendi ſunt, tamẽ fugiendi ſunt illi, à quibus periculum ſalutis nobis imminere videtur. Quare hic regulã Auguſtini ſequamur: Securi odimus in malis malitiam, & diligamus naturam & creaturã, vt quod ibi fecit Deus amem⁹, quod ibi fecit ipſe homo, oderimus. Fecit enim Deus ipſum hominem, fecit autem homo peccatum. Dilige quod fecit Deus, Odi quod fecit homo. Sic enim perſequeris quod fecit homo, vt liberetur quod fecit Deus. Porrò vox Græca χαίρειν, quæ propriæ gaudere ſignificat, eſt ſalutantis & valedicentis, reſpondet enim ſaluere & valere.

Qui enim dicit ei Aue, communicat eius operibus malis.

Ratio grauiſsima cur non velit hoſtes Chriſti à pijs ſalutari. Qui hoc (inquit) facit, communicat eius operibus malis. Dupliciter enim peccat qui hoc facit, videlicet facto & ſcandalo. Facto quidem, quia addit animũ improbis, dum ſe vidẽt alicuius pretij apud eos eſſe, quos nitũtur ſubuertere. Scandalo vero, dum alijs ſpeciẽ mali præbet, quaſi fauere videatur illorũ malitiæ. quorum nõ horret familiaritatem. Quare Paulus præcipit, ab omni ſpecie mali abſtinere. PORRO quia latiſsime patet hoc peccatum, communicare alienis delictis, huc quædam aſcribemus, vt eius ratio apertior habeatur. EST itaq; in genere, communicare alienis delictis, quouis modo participem fieri reatus alieni peccati. Fit autẽ hæc cõmunicatio alieni delicti, multis modis, videlicet, indulgendo, conſentiendo, cõuerſando, oblectando, tacẽdo, approbando &c. Indulgendo, rei fiunt & proprij & alieni peccati, parentes, qui tenerę ætati nimium indulgẽt, ac ex inordinato amore delinquentibus liberis, quæuis errata remittunt, & ad ea ſtulte conniuent, vnde fit, vt cum ætate in liberis vitia creſcant, & cõſuetudine paulatim abeant in naturam, vt poſtea corrigi nequeant, iuxta illud veteris Poëtæ:

Conſuetudo valet longos manſura per annos,
Tempore naturam vires ſi ſumſerit æquat.

Huc & illud Horatij pertinet:

Quo ſemel eſt imbuta, recens ſeruabit odorem
Teſta diu.

Ex hac indulgentia fit, vt adulti egreſsi paternis ædibus, pernitioſi fiant Reipub. & Eccleſiæ, vt qui & factis & exemplis alijs noceant. Horum ſcelerum ſunt participes parẽtes, qui rectius teneram ætatem non inſtituerunt, vt in ſummo illo ſacerdote Heli videre eſt, qui, quamuis ipſe honeſtæ vitæ erat, tamẽ cum filijs, quibus nimium indulſit, diuinit⁹ punitus eſt, vt diſcãt parentes ſe communicare liberorum delictis, quibus nimium indulſerint. PONTANVS cap. 9. de liberalitate, huius rei illuſtre exemplum recitat. Locuples (inquit) quædã mulier, cum vnicũ filium nimis indulgenter educaſſet, fur factus filius, & ad crucem ductus, vidit matrem, cum qua cum ſecretum petijſſet colloquium, os præbens matri, nares matris dentibus auulſit, atq; in humum expuẽs, alta voce dixit: Sit hoc, ciues,

pretium maternæ educationis. FIVNT etiam rei alieni peccati præceptores, qui ſuæ fidei commiſſos pueros indulgentius inſtituunt. Hinc eſt quod indulgentiæ Leonidæ præceptoris Alexandri Magni, multi aſcribunt temulentiam Alexandri, quod adulari magis, quam regem inſtituere videretur. Seneca præceptor Neronis, eius fere vitiorum magiſter fuiſſe dicitur: non tam quod illum ad ea incitaret, quam quod ſponte currentem non refrenaret. Merito proinde carnifex factus eſt Nero magiſtri ſuæ crudelitatis. MAGISTRATVS ciuilis & iudices ſimiliter implicẽtur alienis peccatis, cum nimium legum tranſgreſſoribus indulgendo, alios ſua indulgentia ad ſimilia flagitia perpetranda alliciunt. Vnde fit, vt omnia blaſphemijs, periurijs, potationibus, homicidijs, libidinibus, atq; alijs graſſantibus flagitijs plena videantur: quæ ſcelera Deus hodie in hoc regno peſte, fame, gladio iuſtiſsime punit.

Ferunt quendam homicidam oblatum fuiſſe iudici, qui cũ perageretur reus homicidij ſepties perpetrati, iudex vehemẽter excanduit, & de grauitate ſupplicij, quo erat afficiendus reus, cogitauit. At hic quidam ſurgens quaſi aduocatus rei, contendebat tantũ vnum hominem à reo fuiſſe occiſum, reliquos autẽ ſex ab ipſo iudice. Quod dictũ cum inficiaretur iudex, reſpondit alter: Si primũ homicidiũ iuxta leges tuas puniuiſſes, ſex iſti, quos poſtea occidit, ſuperſtites etiamnum fuiſſent. Significãs iudicem alieno peccato inuolui, qui peccatis cõmiſsis contra legẽ indulget: ſiquidẽ inde inuitantur homines ad male agẽdũ. PECCANT & miniſtri verbi, & fiunt participes alieni delicti, nimium indulgendo ac conniuendo: nam qui peccantẽ, iuxta rationẽ officij, nõ corripit, fit reus ſanguinis ipſius corã tribunali Dei. Vnde Ezechielis 3. ſcriptũ eſt: Speculatorẽ dedi te domui Iſraël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impiũ: Morte morieris, non annunciaueris, neq; locutus fueris vt auertatur à via ſua impia & viuat, Ipſe impius in iniquitate ſua morietur: ſanguinẽ autẽ eius de manu tua requirã. Viderint itaq; quãto in periculo concionatores verſentur, & quam nõ liceat eis deliciari & nugas agere. VERVM hic ſingularis prudẽtia adhibenda eſt, iuxta hanc Auguſtini regulã: Omnia ſalua pace faciẽda ſunt, & quãtum admittit officium confirmãdæ vnitatis, ne ſimul eradicetur & triticũ. Natan Propheta & Iohãnes Baptiſta, quomodo cum illuſtrib. perſonis agẽdũ ſit, ſuo facto docent. Nam vt Natan ſeueram prudẽtiam miniſtris verbi: ita Baptiſta ſeueritatem prudẽtẽ iiſdem commẽdat. Vterq; docet voce & facto, vt miniſtri verbi pluris faciant gloriam Dei, quam propriam vitam, modo non velint alienis peccatis inuolui.

SECVNDO, fit communicatio alieni delicti, conſentiendo, vnde Paulus Rom. 1. Quicunq; ius Dei nouerint (nempe quod, qui tali faciũt, digni ſint morte) non ſolum ea faciunt, verum etiam aſſentiuntur ijs qui talia faciunt. Aſſentire autẽ ſeu conſentire dicũtur, qui apud ſe & in ſuo animo comprobant ſcelera, quibus & afficiuntur & veluti titillãtur cum ea audiunt. Ita enim malitia multorum animos occupauit, vt vehementius gaudeãt, quod ſuæ turpitudinis ſocios habeant. Vnde fit, quod non ſolũ digni ſint morte proprio reatu: verumetiã eorum peccatorũ rei ſunt, quæ ab alijs perpetrãtur, videlicet cum ijs afficiuntur & delectantur. Firma eſt enim regula: Faciens & cõſentiens ſimul puniendus eſt.

TERTIO, communicant homines operibus aliorum malis, conuerſando: quemadmodum noſter Apoſtolus hic indicat, cũ ait: Qui dicit ei Aue, cõmunicat eius operibus malis, idq;, vt ſupra dictũ eſt, quia animũ addit improbis, & illis videtur ſimilis, quibus conuerſatur, vnde fit, vt illorum quoque vitio polluatur, ac ſi ea ipſe perpetraſſet. CONVERSATIO enim cum malis & improbis triplex incommodum in ſe habet. Primum periculũ eſt contagionis: Nam vt vna ſcabioſa ouis alijs ſuã ſcabiem affricat: ita vnius ſcelerati nebulonis nequitia multis, qui cum eo conuerſantur, adhæret, iuxta illud Iuſtini Martyris: ψωριᾷ ἡ γνώμη καὶ πολλῆς ἐμπίπλησαι κακοχυμίας ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμιλιῶν, hoc eſt, Mens ipſa ſcabie quadã infeſtatur, & multis malis humoribus impletur ex aliorũ cõuerſatione & colloquijs. Et Agapetus: ἡ συνήθεια κακὴ τῆς πονηρίας νομὴ, hoc eſt, Conſuetudo cum malis nequitiæ eſt pabulum. Hæc dicta congruunt cum illo Pauli: Modicum fermentum, totam maſſam fermentat. SECVNDVM incommodum, quod eſt ex conuerſatione malorum, eſt iudicium aliorum de te qui te talem eſſe iudicant, quales ſunt illi cũ quibus conuerſaris. Ex quo fit vt multi exemplo inuitentur ad imitationem. TERTIVM incommodum, quod fias reus ſceleris eorũ, qui tuo exẽplo ſeducti peccant. Quare haud imerito obteſtatur ſuos Theſſalonicenſes Paulus, vt fugiant conuerſationem malorum, cum ait: Denunciamus autem vobis fratres, per nomẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre qui inordinate ſe gerit, & nõ ſecundũ traditionẽ quam acceperunt à nobis. Eſt autẽ hæc ſubductio ſolumodo intelligẽda de cõuerſatione familiari & priuata, ne quis putet Paulũ patrocinori Anabaptiſtis, qui definiũt Eccleſiã eſſe cœtũ homniũ, in quo nulli ſunt ſcelerati.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

QVARTO,communicant homines operibus aliorum malis Oblectando ſe aliorũ turpitudine. Hic modus à ſecũdo differt:nam aliud eſt affici & titillari cõmunibus vitijs,cõplectiq; eos,quos habent ſuorum ſcelerum ſocios:& aliud eſt odiſſe vitia,& tamẽ quaſi in ſinu gaudere,dũ inimicos ſuos vidẽt iſtis inuolui, aut etiã quouis alio modo affligi: Qui tales ſunt,ἐπιχαιρέκακοι à Gręcis dicuntur,propterea quod voluptatẽ captent ex alieno malo,& lætentur inimicorũ ſuorum calamitate & miſeria. Hoc vitium non tam hominum, quam Diabolorum dicendũ eſt. Quare qui huius rei ſunt, non tantũ cõmunicant peccatis hominum,quibus male volunt:verum etiã Diabolorum,quos vt magiſtros imitantur.

QVINTO,fiunt homines rei peccati alieni,tacendo,videlicet,cum conſcij ſint turpitudinis aliorum,& eos tamen nec corrigunt,nec accuſant, vt ſe emendent. Vnde fit, vt ſæpe integra reſpub.vnius ob noxã plectatur. Achan vnus furatus eſt de Anathemate:ſed quia conſcij eius facti tacuerunt,exercitus Iſraëliticus repulſus eſt. Ita enim textus habet:Filij Iſraël præuaricati ſunt præuaricationẽ,& vſurpauerunt de Anathemate:Nam Achan fili⁹ Charmi tulit aliquid de Anathemate,& furor Domini accenſus eſt contra Iſraël. Ecce toti populo imputatur vnius factum,quia cõſcij ſceleris tacuerunt. Inceſtus apud Corinthios ſolus peccauit:ſed ſcelus imputatur tacentibus. Ad eundem modum, qui quid agendum ſit norunt,& non dant conſilia petentibus tacendo errãtium peccatis implicantur. Nam caritatis legem,qua omnes tenentur,violant.

SEXTO,cõmunicant etiam homines alienis delictis, quando ſuis ſuffragijs,ſua autoritate,approbant & eligunt,ad quęuis officia,ſiue Ciuilia,ſiue Eccleſiaſtica,ſiue ſcholaſtica, eas perſonas,quæ vel ob imperitiam,vel propter morum improbitatem, minus ſunt idoneæ. Atq; ideo Paulus Timotheo ſcribens,ait: Manus cito ne cui imponas, neq; communices peccatis alienis. Hic Apoſtolus reum fieri alienorũ peccatorum eum Epiſcopum affirmat,qui inepto & minus idoneo cõmittit docendi munus in Eccleſia. Verum hæc hypotheſis genus ipſum continet,& ab ipſo depẽdet. Nam ideo Epiſcopus cõmunicat alienis peccatis,haud idoneũ præficiendo Eccleſiæ Chriſti,quia omnis qui autoritatem habet ordinandi perſonas ad quæuis officia,& eas rebus gerendis pręficit,quæ vel ob imperitiã, vel malitiam minus aptæ ſunt, cõmunicat alienis peccatis,hoc eſt,quicquid peccatur, illi tãquã autori imputatur à Deo. SI ergo præficit Epiſcopus miniſterio Eccleſiæ ineruditũ, id eſt,non tenentem fundamentum,ipſe reatu ignorantiæ eius inuoluitur. Si potatorem, ſi ſcortatorem ordinat,ipſe potationis & ſcortationis reus corã Deo peragitur, & ſic de alijs. Videant proinde hodie quid agant,qui vel Rebuſpub. vel Eccleſijs præficiũt perſonas ad res quas requirit officij ratio,parum idoneas, & caueant ne vel ob fauorem recipiant ineptos,vel ob odiũ reijciant aptos & idoneos:nam peſsimi ſunt in rebus agendis cõſiliarij,fauor & odium,quæ ſæpe ſapientum oculos perſtringunt,vt verum non cernant.

Hactenus de cõmunicatione alieni delicti, iam videamus quatenus liceat conuerſari cum impijs & ſinceræ religionis hoſtibus,neq; enim hoc dictũ Iohañis: Qui dicit ei Aue, cõmunicat operibus eius malis,ſine exceptione accipiendũ eſt. Nam cũ legimus Dominum ipſum ſæpe conuerſatũ eſſe cũ impijs Phariſæis & Hypocritis,atq; cum eis comediſſe,qui tamen non cõmunicauit illorum delictis, neceſſe eſt fateri non omnem cõuerſationem,cum impijs vitioſam aut damnabilem eſſe. Vt autẽ hanc quæſtionẽ rectius excutiamus cõſiderandæ ſunt prohibitiones conuerſationis cũ impijs & earũ cauſſæ,vt ex cauſſarum differentijs,ſolutio quæſtionis depræhendatur. Exod. viceſimo tertio,Non inibis cum eis fœdus,non habitent in terra tua,ne forte peccare te faciant, in me. Exodi trigeſimo quarto,Caue ne vnquã cũ habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi ſint in ruinam. Item: Qui tangit picẽ,inquinabitur ab ea. Item: Qui cõmunicauerit ſtulto, induit ſuperbiam. Hæc dicta & alia,quib. interdicitur cõuerſatio cum impijs & prophanis hominibus,cauſſas vitandæ conuerſationis eorum adiunctas habẽt, ne videlicet infirmi qui facile improborũ contagione pollui poſſunt conuerſando cũ alijs deteriores fiant. Quare ſi nec ab infirmitate eſt periculũ, nec contagionis timetur malũ,nec offenſionis ſeu ſcandali ratio impedit,non prohibetur cũ prophanis hominibus cõuerſatio. Poſſunt ergo pij cũ impijs contractus exercere, fœdera & amicitias inire,vt Salomon cũ Hyram rege Tyri fecit:cuius factum non improbatur. DEINDE qui ſunt in miniſterio verbi quorum intereſt oues errantes ad Chriſtum adducere, poſſunt, imo debent, nonnunquam exemplo Prophetarum,Chriſti & Apoſtolorũ,cũ improbis conuerſari: ſed ſicuti Medicus conuerſatur cum ægroto:Nam vt hic conuerſatur cum ægroto,non vt ei⁹ ſcabiem ſibi affricet,ſed vt arte & conſilio,ægrotũ ſanitati reſtituat:ita miniſtri Dei, non modo poſſunt,verũ etiã neceſsitas officij & fides in ipſis poſtulat,vt improborum malitiã retegant,eamq; ſanẽt, ſi modo id fieri poſsit. Verũ,ſi quis pertinaciter ſe opponit ſanæ doctrinæ,& ſe in rectã viã reuo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

reuocare non permittit,pręceptũ Pauli ſequendum eſt,qui ait:Hęreticum hominem poſt vnam vtq; alteram admonitionem deuita,ſciẽs quod euerſus ſit qui eiuſmodi eſt & peccet,vt qui ſuo iudicio ſit condemnatus. HVC etiam pertinent quæſtiones duæ, de quibus hodie inter multos controuertitur. Vna, num liceat pijs firmis aut infirmis intereſſe ceremonijs Papiſticis aut alijs abhorrentibus à vera religione? Altera, num liceat pio homini cõnubio ſibi adiungere perſonam diuerſæ religionis? De his igitur quæſtionibus quid videatur,ordine dicam.

QVAESTIO PRIMA.

Num liceat pijs intereſſe ceremonijs Papiſticis necne?

Vt ad hanc quæſtionẽ diſerte reſpõdeamus, omnium primum diſcernendum eſt inter ritus bonos ſiue Adiaphoros,& manifeſte impios pugnátes cũ inſtitutis diuinis. QVANTVM autem ad bonos & adiaphoros attinet,Philippus præceptor noſter in hunc modum loquitur. Volo pios firmos & infirmos accedere ad baptiſmũ infantium in ſuis Eccleſijs vbicunq; ſunt. Seruare etiam poſſunt ritus adiaphoros, vt intereſſe lectioni Pſalmorũ in veſpertinis precibus & alijs honeſtis cõgreſsibus,etſi aliquid vitij aliquibus admixtũ eſt, quia in eo cœtu ſunt adhuc aliqui electi & ſancti,vt pueri, & aliqui adulti recte ſentiẽtes, ſed infirmi,qui tamẽ ſunt mẽbra Chriſti,& ſunt paulatim prouehendi. Hactenus Philippus. Cuiꝰ ſententiã approbo,quatenꝰ nec infirmis cedat in ſcandalũ,nec obſtinatis & pertinacibus hoſtibus addat animum. Sententia præceptoris confirmatur ſanctorũ exẽplis. Tempore Zachariæ patris Baptiſtæ, multũ erat vitioſorum cultuum & prauarũ opinionum in templo Ieroſolymitano,eo tamẽ vera Eccleſia cõueniebat, vt Zacharias & Elizabet,Maria,& ipſe Dominus cum ſuis diſcipulis:ſed improbarunt errores,quare nec infirmis erant ſcandalo,nec obſtinatis addiderunt animum. QVANTVM autem ad manifeſte impios cultus attinet,quales ſunt prophanatio Cœnæ Domini in Miſſa Papiſtica,circũgeſtatio & adoratio panis,inuocatio ſanctorũ,proſtratio ad ſtatuas religionis ergo, &c. clare dico & pronũcio,quod nullus pius,ſiue firmus, ſiue infirmꝰ poſsit illis intereſſe ſine iactura fidei & vaſtatione conſcientiæ. Caueat ergo quiſq; ne ſeipſum vllo fuco decipiat. fieri enim non poteſt,vt Chriſto corde ſeruias,& corpore Belial. RATIONES autem huius ſententiæ habeo grauiſsimas,quarum præcipuas ordine recitabo.

PRIMA. Omnes homines obligantur ad primum præceptum, vt Deum animo & corpore colant,vtq; fugiãt idola. Cum hac obligatione manifeſte pugnat, impijs & idololatricis ceremonijs intereſſe. Quare nequaquam licet pijs contra æterná obligationem idololatricis cultibus ſua præſentia patrocinari.

SECVNDA. Omnibus pijs incumbit neceſsitas confeſsionis,cuius duæ ſunt partes videlicet approbatio veræ doctrinæ, & improbatio falſæ doctrinæ & falſorum cultuũ. Qui autẽ interſunt idololatricis ceremonijs,tacite confirmant idola,& neceſſariam confeſsionem abijciunt. Quanta autem ſit huius confeſsionis retinendæ neceſsitas, oſtendit dictũ Domini: Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo,qui eſt in cœlis. Neq; excuſare te poterit,ſi intus te purum ab idolis cõſeruare dicis: Nam corde creditur ad iuſticiam,Ore fit confeſsio ad ſalutem.

TERTIA. Quicunq; intereſt impijs Papiſtarũ ceremonijs, ſiue ſuperſtitione, ſiue ficta ſimulatione,is naufragium fidei facit, & vaſtat cõſcientiam, & gratia rurſus excidit, & fit reus æternæ iræ Dei. Fieri enim non poteſt,vt ſimul & Deum & Belial colas. Vnde Elias 3. Reg.18. Si Deus eſt Deus,ſequimini eum. Si autem Baal,ſequimini illum.

QVARTA. Diſsimulationis ſcandalum peſsimum eſt, in quod incurrunt,quicunq; vel ob metum,vel ob tranquillitatem,vel ob quæuis ſua priuata commoda, prophanitati Papiſticæ ſe ſubmittunt. Primum oſtendunt ſibi in non magno precio eſſe gloriam Dei,quã ita prophanant. Deinde alios inducunt ſuo exẽplo ad eãdem prophanationem: Infirmos dico,qui guſtum aliquem veritatis habent. Nam audaciores eos reddũt ad id, quod merito alioqui horrerent. Poſtremo,impios in ſua malitia obdurant,redduntq; obſtinatiores, atq; ita præter proprium reatum multis alienis peccatis communicant.

QVINTA. Exempla piæ confeſsionis ſunt nobis proponenda. Prophetæ vſq; adeo non aſſenſere doctrinis falſis,& ritib. iá receptis,& vulgo approbatis,vt oppugnarent etiá vſq; ad vitæ periculũ. Apoſtoli quoq; & Martyres,& Cõfeſſores vitę ſuę diſpendio teſtati ſunt magis obœdiendum eſſe Deo quam hominibus. Ex his perſpicue conſtat, homini Chri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtiano minimè licere, vt doctrinā, aut fidē, aut ceremonias inſtitutis Chriſti aduerſantes, vel per ſimulationē approbet. VERVM hic aliud alij obtēdunt, dicunt aliquid dandū eſſe infirmitati: dicunt vocationis rationem habendam eſſe: opponuntur exempla, vt Naamā Syri & aliorum. Fateor aliquid dandum eſſe infirmitati, ſed vſque ad aras tantum. Cum enim Paulus iubet nos aliquid cōcedere fratrum ignorantiæ, & ruditati, ne illis ſimus offendiculo, non hoc requirit, vt in illorum gratiā illicitum aliquid tentemus, aut ſuſcipiamus omnino vllum opus à Deo prohibitum, ſed tātum vt in reb. medijs, quas in libertate noſtra poſuit Deus, & quæ per ſe non malæ ſunt habeatur à nobis infirmorū & rudiū ratio, ne turbentur aut labefactentur. QVAMOBREM hoc ſemper ſit primum fundamentum, vt reputemus, num id de quo agitur, nobis ſit liberū, quo in vtramq; partem vti liceat pure & ſine offenſione Dei. Cum autem idolatria Papiſtica non ſit eius generis, fruſtra ſcandali periculum obtenditur ad captandā eius excuſationem. Fateor quoq; vocationis rationē habendam eſſe, ſed Chriſtianus homo ſuæ vocationi alligatus eſt, donec Deus nō ſpoliatur debito honore. Quare niſi liceat Deo reddere quod ſuū eſt, nihil plane eſt quod retinere nos apud impios debeat vel poſsit. Proinde nec vocationis neceſsitas hic locū vllū habere debet: ſiquidē aut Deus reſpicitur in vocatione, aut aliquid aliud. Si Deꝰ reſpicitur, tunc omnium primum habenda eſt glorię Dei ratio. Proinde nos eatenus vocationi aſtrictos eſſe meminerimus, ne à vero ſinceroq; Dei cultu nos impediat. At ſi nō reſpicitur Deꝰ principaliter, ſed aliquid aliud in vocatione, fruſtra nomē vocationis ad excuſationē obijcitur. Deinde vt prior tabula legis ordine ſecundā præcedat: ita omnia ſecūdæ tabulæ officia, ad illam tanquam ad normam exigenda ſunt. Neq; ſimulationi patrocinatur exemplum Naaman Syri aut aliorum: nam ex particularibus exemplis non eſt cōſtituenda generalis regula ſine alia probatione. CÆTERVM ſi de mercatoribus pijs & ſcholaſticis, qui interdum coguntur morari in locis illis, vbi dominantur abominationes Papiſticæ, quæris, hoc do conſilium: Vt primum omniū pij prorſus fugiant publicos conuentus, vbi eſt prophanarum ceremoniarum vſus, ni forte placuerit illis intereſſe, vt videas & cognoſcas quanta ſit illa abominatio Papiſtica, vt de illa teſtari poſsis interrogatus. Verū hic cauendū, ne vel ſuperſtitione, vel callida ſimulatione videaris impietatē approbare. Vtrumuis feceris, communicaſti operibus tenbrarum. Nam tum demum flagitioſis & iniquis facinoribus cōmunicamus, cum illa nobis placere quoque modo ſignificamus. Cōtra vero immunes ſumus ab illorum inquinamentis, quādo ne fictam quidē imitationē in nos ſuſcipiamus. Quapropter nec aſpectu, nec ingreſſu, nec vicinitate vllam culpā aut maculā cōtrahit ſtudioſus, ſiue quiſquis fuerit, qui ſe à ſuperſtitione & ſimulatione alienū oſtēderit. Paulus illæſa pietate non modo circa omnes Athenienſium aras obambulauit, eaq; loca pedibus triuit, quę erant mille impietatū notata veſtigijs: verumetiā oculos huc atq; illuc circumtulit, & quid in vnaquaq; ara inſcriptum fuit, contemplatus eſt. Verum quia ſuperſtitionū omnium neglectū præ ſe tulit, magis probauit Deo ſuam conſtantiā, quod tot hoſtilibus copijs circumuallatus, ſe tamē expugnari nō ſit paſſus. Ad eundem modū, ſi vel mercator, vel ſtudioſus, vel quiſquis alius contemplatus fuerit abominationes Papiſticas, eum nō damno, modo manifeſte ſe improbare abominationem voce vel geſtu teſtatur. Præterea ſuadeo, vt non obuio cuiuis rationem fidei tuæ reddas, nec diſputationes non neceſſarias captes cum aduerſarijs. nam temeritas eſt ſponte periculū adire, cū caueri poſsit. Verū ſi facta fuerit inquiſitio doctrinæ & fidei publica autoritate, & nō potes te ſubducere, nequaquā abijciēda eſt cōfeſsio. Quare ſi interrogatus fueris de neceſſario aliquo religionis capite, illic ſubticere eſt negare Filium Dei corā hominibus, nec ſimulatio hic locum habet. Quare hic potius perdas animam, vt eandē vindices ab æterno interitu.

SECVNDA QVAESTIO.

Num liceat pio homini connubio adiungere ſibi perſonam abhorrentem à vera religione, nec ne?

DE hac quæſtione variant ſententię doctorum. Sunt enim qui nullo pacto licitum eſſe Chriſtianis ducere vxorē diuerſæ religionis, contendunt. Sunt rurſus qui licitum eſſe defendunt. QVI nullo pacto licitum eſſe volunt, quatuor potiſsimum rationibus nituntur, quas ordine recitabo. PRIMA ſumitur, vt ipſi dicunt, à definitione. Matrimoniū (inquiūt) eſt cōmunicatio diuini & humani iuris, igitur inter quas perſonas nō poteſt eſſe cōmunicatio diuini iuris, h. e. eiuſdē fidei & religionis, inter eas nō licite cōtrahitur matrimonium.

um. SECVNDA ſumitur à iure Canonico. Caue (inquit) Chriſtiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere. Caue (inquit) Gentilem vel Iudæam atq; alienigenam, hoc eſt omnem hæreticam & alienam à fide tua accipere tibi vxorem. Et paulo poſt ſubiungit pœnam, ſi quis cõtra fecerit. Si quis (inquit) Iudaicæ prauitati cõiugali ſocietate iungitur, ſiue Chriſtiana Iudæo, ſiue Iudæa Chriſtiano mulier carnali conſortio miſceatur, quicunq; eorum tantum nefas admiſiſſe cognoſcitur, à Chriſtiano cœtu atq; conuiuio, & à cõmunione Eccleſiæ protinus ſegregetur. TERTIA ſumitur à iure diuino, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis. Deut. 7. Neq; ſociabis cum eis cõiugia. Hæc lex ſæpius repetitur. Huc etiam dictum Pauli accõmodant 2. Cor. 6. Ne ducatis iugum cum infidelibus. QVARTA ſumitur à iure ciuili. Eſt enim iure ciuili prohibitum, adiecta grauiſsima pœna videlicet adulterij, ne Chriſtianę religionis homo matrimonium cõtrahat cum ea quę Iudaicę ſuperſtitionis eſt. Sunt autem hæc verba legis: Ne quis Chriſtianam mulierẽ in vxorem Iudæus accipiat: neq; Iudææ Chriſtianus coniugio ſocietur. Nam ſi quis huiusmodi aliquid admiſerit adulterij vicem commiſsi crimen obtinebit, libertate in accuſandum, publicis quoq; vocibus relaxata. Hæc legis ſunt verba, ratio autem legis eſt vniuerſalis, videlicet ne quauis ſuperſtitione vnius perſonæ, altera polluatur, nam de ſimilibus idem eſt iudicium. HISCE rationibus quatuor præcipue nituntur, qui contendunt non licere pio homini contrahere nuptias cum perſona aliena à religione Chriſtiana. VERVM qui his ſe opponunt, & tuentur licitum eſſe Chriſtianis, vel cum Turcis, vel Iudæis, vel quibuſcunq; alijs cõnubia contrahere, ad ſuperiora argumenta in hanc ſententiam reſpondent. Ad PRIMVM dicunt, quod communicatio diuini iuris nec ſit de eſſentia coniugij, nec ſubſtantialis eius proprietas. Nam multa fuerunt olim, & hodie ſunt coniugia, in quibus nulla, aut perexigua ratio religionis habetur. Et Paulus fatetur coniugium eſſe poſſe inter fidelem & infidelem. Ad SECVNDVM reſpondent, quod ad obœdientiam iuris Canonici non obligentur pij, cum eius autor Papa ſit Chriſti aduerſarius; & perſecutor veræ Eccleſiæ. Cum igitur talis ſit, contemnendas leges eius iudicant. TERTIVM infringunt hac ratione, quod quæ à Moſe præcipiuntur, ſint vnius certi populi propria, atq; ideo non debeant extendi ad Eccleſiam, quæ Chriſti libertate gaudet. Dictum Pauli perperam citari in hac cauſa dicunt: Non enim Paulus loquitur (aiunt) de matrimonio, cum ait: Nolite iugum trahere cum infidelibus, ſed de Idolothytis, à quibus vult pios abſtinere propter ſcandalum. QVARTVM argumentum à iure ciuili ſumtum, negant poſſe accommodari ijs, qui Chriſtum agnoſcunt, qualibuſcunq; implicantur erroribus: ſed Iudæis tantum, qui Chriſtianum nomen oderunt. Deinde in hoc caſu aiunt minime obligari omnes, ſed tantummodo eos, qui ſunt ſub Imperatoris iuriſdictione & legibus. QVID ergo dicendum in hac varietate opinionum? cui parti aſſurgendum? Ego quidem exiſtimo eos, qui nullo modo licitum eſſe contendunt contrahere connubia cum hominibus diuerſæ religionis, voluiſſe cauere, ne diſparitas religionis in coniugio domos paulatim euerteret, religionem extingueret, & afferret rebuſpub. exitium, horum conſilium laudo. Rurſus autẽ eos qui contendunt licitum eſſe, vel cum Turcis vel Iudæis contrahere, voluiſſe libertatẽ Chriſtianam tueri, ne laquei inijcerentur piorum cõſcientijs. Hi autem vt oſtendant ſimpliciter, in veteri teſtamento non prohiberi contractum coniugiorum cum Ethnicis, adducunt legem, quæ eſt Deut. 21. Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuoſq; duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulcram, & adamaueris eam, poteris eam ſumere tibi in vxorem. Porrò in legib. adductis videtur ἀντιλογία quædam eſſe: nam quod vna prohibet, altera permittit. Hanc ἀντιλογίαν tollunt hoc modo: Dicunt priorẽ legẽ de certis populis loqui, nempe de ſeptẽ illis gentibus, quarum terrã Dominus ꝓmiſerat ſuo populo, ne videlicet propter vicinitatem aliquã labẽ contraherent ſuperſtitionis, inſtinctu fœminarũ quę patrios ritus non facile eſſent relicturæ. Poſteriorẽ autẽ de alijs gentib. bello ſubactis, ex quo fieret vt minus periculi eſſet à mulieribus, ſi ducerentur à Iudæis in vxores: nã quodãmodo ſeruilis conditionis erant, vt quæ tã facile dimitti, quã aſſumi poſſent. Sed ego ſimpliciter intelligo prohibitionẽ, & dico nõ pugnare cũ generis prohibitione, ſiue diſpenſationẽ, ſiue permiſsionẽ, quę fit in certo caſu, ob ſingulares cauſas. Quod autẽ prohibitio ſit generalis, non reſtringenda ad ſeptẽ illas gentes, apparet ex 13. capite Nehemiæ. Verum ſi daremus legem illam, quæ eſt Exo. 34. Nec vxorẽ de filiabus eorum accipies filijs tuis, non eſſe vniuerſalẽ, ſed particularẽ tantum: tamen cum ratio legis, de nõ accerſendis alienis à fide in conſortiũ coniugale, ſit cõmunis, videlicet ne polluantur aliena cõtagione: genus ad nos pertinebit, ne videlicet cum hoſtibus Dei & populi eius ineamus coniugia. Quanquam enim fateor Moſi legibus ciuilib⁹ ſicut & ceremonialib⁹ datis veteri populo nos libertate

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſti donatos,nō teneri, quantū ad externas attinet circumſtantias, & mundi elementa,vt Paul⁹ loquitur:tamen cum nullæ poſsint leges magis eſſe honeſtæ,iuſtæ & ſalutares, quam quas Deus ipſe tulit,æterna ſapientia & bonitas,non video cur Chriſtiani,in rebus, quæ ad ipſorum quoq; vſum pertinent,qualis hæc eſt, de qua agimus , nō debeant magis Dei,quam illorum hominum leges ſequi,Sed demus, licitum eſſe per ſe,alienas à fide noſtra in vxores ducere.Quid ergo?Audiamus Paulum qui dicit:Omnia mihi licent,at non omnia conducunt.Omnia mihi licent,at ego non redigar in vllius poteſtatem.Et iterum: Omnia mihi licent,ſed nō omnia expediunt.Omnia mihi licent,at non omnia ædificant. Res ſæpe in ſe eſt licita:ſed vſus eſt periculoſus,ſcandali plenus,& haud raro pernitiem affert. Quare ita reſpondeo:Sit ſane Chriſtiano licitum,ducere mulierem,vel Turcam,vel Iudæam,vel Papiſticam in vxorem : tamen id minimæ expedire contendo. Quare hic regulam Auguſtini amplector, qui ait: Vbi aliquid ita licitum eſt , vt aliud facere omnino non ſit illicitum, fiat quod expedit,& quod magis expedit. QVOD autem non expediat Chriſtianis cum ſuperſtitioſis contrahere coniugia,ſequentibus rationibus oſtendam.

PRIMA. Nulla vnquam coniunctio aut ſocietas firma , nullus amor ſolidus, & ſincerus eſſe poteſt,niſi fundatur in vero & ſancto timore Dei.Sed cum & firmiſsimam cōiunctionem in coniugio,maximeq; ſincerum amorem eſſe oportet,& timor Dei verus & ſanctus eſſe nequit,niſi vbi ſit vera religio, vera fides. Sequitur maxime expedire, vt vir pius quærat talem vitæ ſociam,quæ ſit eiuſdem religionis conſors, vt animi arctiori vinculo amoris in timore Dei copulentur. Paulus vult,vt viri diligant vxores ſuas , tanquam propria corpora: Sed quomodo poteſt vir pius diligere vxorem,quæ odit Dominum? Odiſſe autem Dominum cenſenda eſt,quæ eum vera religione non colit. Huc concio Prophetæ ad Ioſophat regem alioqui pium , non inepte referri poteſt: Ita ne, inquit,fers auxilium impio,& diligis eos qui oderunt Dominum? Et ideo ira Dei venit ſuper te.

SECVNDA. Coniugium diuinitus inſtitutum eſt in Paradiſo , vt ſanctitas loci admoneat coniuges,vt ſint ſancti: huius etiá rei admonebit eos tempus : Nam ante lapſum hominis inſtitutum eſt cōiugium. Hæc auté ſanctitas inde prouenit,ſi in vera & ſancta religione cōſentiant coniuges. Idem monet autor cōiugij qui ſanctus eſt, cum innocentes & ſanctos copulat,quo facto ſatis indicat,ſe nolle ſuam ordinationé,quæ ſancta eſt,prophanari.Huc etiam pertinet conſilium Dei creantis mulierem:Ita enim ait Dominus:non eſt bonum eſſe hominé ſolum,faciamus ei adiutorium, quod ſit corá ipſo, vel vt vetus interpres habet,ſimile ſibi. Vult ergo Deus ſuauiſsimam & ſanctiſsimá in cōiugio exiſtere cōcordiá , qua vt vir in Deum reſpiciat , ita mulier ad eam rem fida ſit illi adiutrix:ambo autem vno conſenſu,ſanctam, amicá & placidam colant ſocietaté , idq; veluti ſub vno iugo illis diuinitus impoſito. Hinc eſt quod maritus & vxor cōiuges,quaſi compares ſub eodé iugo dicātur. Vt qui parem conatum,parem curá,parem amorem,parq; ſtudium,cum in religione tum in alijs rebus ad vſum vitæ ſpectantibus,habere debeant. Huc etiá referendum eſt ſymbolicū illud præceptū,quod eſt Deut.cap.22.Nō arabis cum boue & aſino pariter,hoc eſt,nō ſub idem iugum mittes animalia diuerſi generis,quorum vnum eſt mundum,alterum immundum:vnum tractabile,alterum cōtumax.Nō dubito Dominum his ſymbolis velle indicare,quod alias clare dicit: Ne fœdera,pręſertim cōiugiorum,ineamus cum infidelib⁹. Deus enim vult omnia ordine & æqualiter fieri,quo ſuę ordinationes maneant incolumes & ſaluæ. Vult igitur Domin⁹,vt cōiugium ſit ſancta quædā ſocietas,hoc eſt,Eccleſia domeſtica,quæ Deum veris cultib⁹, inuocatione,cōfeſsione,gratiarum actione &c.colat. Etſi auté hæc diuina ordinatio polluta eſt per lapſum primorum parentum: tamen decet vt noui homines per regenerationis gratiá effecti , hanc ordinationé Dei ad primam formá reuocemus,quantum quidem hoc fieri poteſt: Qui autem contra facit, & ſibi vxorem accerſit abhorrenté à vera religione,parum cogitat de prima coniugij inſtitutione,cōſilium Dei creantis fœminá parui pendit, oblitus eſt autoris coniugij,qui vt ſanctus eſt,ita ſanctitaté in ſuis ordinationibus requirit:nō meminit,quod coniugalis ſocietas debeat eſſe Eccleſia Dei , quæ ante omnia in puro Dei cultu occupabitur. Hanc rationem,ſi pius cogitat, abſq; omni dubio abhorrebit ab omni cōſortio hoſtium Dei, nedum à coniugijs eorum. Taceo,quod qui nuptias cum impijs ſectantur,naturali legi aduerſari videantur: hæc enim ſimilitudinem animorum & morum quærit. Vt Plato ait: φέρεται δὲ πῶς κατὰ φύσιν πᾶς πρὸς τὸν ὁμοιότατον αὐτῷ, hoc eſt, quilibet natura appetit verſari cum eo qui ſibi ſimilimus eſt. Nunc autem cum pulcerrima ſimilitudo ſit,eandem Dei imaginem in pectore geſtare,& maxima diſsimilitudo ſit,ſi maritus Chriſti,& vxor Diaboli imaginem geſtat: vel econtra, quis non videt ſtulte agere eos , qui volentes & ſcientes fœdus ineunt coniugale cum contemtoribus Euangelij,qui animo Diabolum referunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

TERTIA ratio. Deus ideo inſtituit coniugium, vt in eo, & ex eo ſibi procreentur liberi: Sibi inquam, hoc eſt, in ſuam gloriam: ita enim Deus apud Ezechielem teſtatur, vbi Iudæis exprobrat ſua ſacrilegia & crudelia ſacrificia: Tuliſti (inquit) filios tuos & filias tuas, quos peperiſti mihi. Non ergo vt beſtiæ, quæ tantũ in vſus hominũ gignuntur: ſed vt creatura rationalis formata & condita ad imaginẽ Dei, formentur & inſtituantur liberi in timore Dei. Id quod etiá Paulus monet, cũ ait: Educate liberos veſtros in diſciplina (qua ſcilicet fiunt tractabiles & humani & νουθεσίᾳ Domini, id eſt, monitis ex verbo Dei petitis, ſeu ſanctis & Deo acceptis. Sed quomodo quæſo hoc pręſtabunt iſti coniuges, quorum animi non ſunt coniuncti in timore Domini? quomodo recte inſtituentur pueri in monitis diuinis, cum quod ſuadet pater, diſſuadeat mater, & cum exempla domeſtica ad contraria inuitent? Hunc finem generationis cum ipſe Plato agnouit, turpiſsimum eſt Chriſtianos ipſum vel non agnoſcere, vel negligere. Ideo (inquit) generamus liberos, vt nos defuncti, in noſtrum locũ liberos relinquamus qui Deũ colant. Sunt autẽ hęc eius verba in ſexto de legibus: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι τῷ παῖδας παίδων καταλείποντα, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὑτοῦ παραδιδόναι, hoc eſt. Oportet naturam retinere ſempiterná, & filiorum filios relinquendo, ſemper Deo miniſtros pro ſe ipſo tradere. Et paulo poſt: Gignentes & alentes, vitá, quam ab alijs acceperunt, à ſe quaſi tædas ardentes, alijs tradant, ſemper Deum ſecundum leges colentes. Hic Plato etſi cœcus, hoc eſt, ignarus verę religionis, vidit quod coniugiú, non ſit tantum ordinatum propter cõmoda huius vitę: ſed multo magis, vt homines in eo progenerentur, qui Deum ſecundum leges colant. Hoc autẽ fieri nõ poteſt niſi in eo cõiugio, in quo maritus & vxor in vera religione cõſentiunt. Atq; hic eſt ille conſenſus quem prædicat Syracides capite 25. Tria me exhilarant, & corá Deo ſimul & hominibus cõdecorant, concordia fratrum, amicitia propinquorum, & vir & vxor inter ſe bene cõſentientes. Verum nunquam bene conſenſerint, qui in pietate vera nõ conueniunt. Ex his tribus rationibus, quarum Prima à vera cauſa veri & ſinceri amoris in cõiugio, quæ eſt timor Dei. Secunda à circumſtantijs inſtituti coniugij. Tertia à fine procreationis liberorum, ſumitur, recte concludi poſſe arbitror, quod coniugium iuxta ordinationẽ Dei eſſe debeat talis ſocietas viri & fœminæ, in qua vera communicatio ſit, non ſolum humani iuris, verum etiá, idq; multo magis, diuini iuris. Quare amplector & ius Canonicum, & ius ciuile, quæ cõſentiunt cum iure diuino, quibus ſimul cauetur, ne pius ducat in vxorẽ alienã à vera religione. Neq; obeſt, quod multa fuerint olim & hodie ſint cõiugia inter prophanos & diſparis religionis homines. Nam aliud eſt loqui de rebus, vt ſunt ordinatæ à Deo, aliud, vt ſunt pollutæ à Diabolis & hominib⁹. Qui ergo Deum vere timere ſtatuerunt, ſummo conatu laborent, vt ordinationes Dei puras & ſanctas abſq; omni pollutione retineant.

QVARTA. Coniugium tale quæri debet, quod ſit vtile & commodum Eccleſiæ Dei & Reip. in qua viuimus, iuxta hanc Platonis iuſtiſsimam regulam: Vna ſit communis ratio nuptiarum, vt quiſq; nõ iucundiſsimum ſibi, ſed ciuitati vtile ineat cõiugium. Cum autẽ optima ciuitas ſit, iuxta Ariſtotelem, quæ beata eſt, vere autẽ beata nulla, niſi in qua viget vera pietas erga Deum, vera inter ciues cõcordia, quæ habet ꝓmiſsionem diuinæ benedictionis. Proinde tale cõiugium merito quęrendum eſt, ex quo ſpes eſt vt prodeant pietatis cultores, & concordię amantes, quo optimus ſit & beatus ciuitatis ſtatus. Etſi autẽ Ariſtoteli beata vita cõtinetur tribus bonorum generibus, videlicet diuitijs, corporis dotibus, & virtutum præſtantia: tamen nos Dei verbo edocti, eam ciuitatem dicimus vere beatá eſſe, quæ eſt Eccleſia Dei, in qua vera erga Deum pietas, & ſancta fratrum concordia viget: ſine quib. nec rerum copia, nec corporum dotes, nec virtutum decora, ciuitatem beatã efficiẽt. Iã vero cũ in impari cõiugio, alij liberorũ patris pietatẽ, alij matris ſuperſtitionẽ ſequuntur, aut cõtra, quæ ſpes eſſe poterit, vt inde ciues ꝓdeant veræ pietatis & cõcordię amátes? Impij proinde & erga Eccleſiã, & erga Remp. erunt, qui ſibi adiungunt in cõiugio, ꝓphanæ ſuperſtitionis homines, vnde ſperari nõ poteſt, vt liberi inde naſcãtur, quib⁹ vel pietas vel concordia cordi ſit futura: vel cõmitti poſsit cũ fructu Eccleſiæ aut reipu. vlla functio.

QVINTA. Sunt quoq; exempla piorum hominum nobis proponenda, qui non ſecus abhorruerunt à prophanorum hominum nuptijs, quam à peſte nocentiſsima. Abraham iam ſenex ſeruum ſuum ſeniorem iuramento obſtringit, ne Iſaaco filio alienigenam vxorem det ex Cananæis: ſed ex terra patria aliquam accerſat. Sed quare hoc fecit? Ne pertinacia ſuperſtitionis Cananæorum fieret occaſio diſtractionis animorum, & impediretur inuocatio. Rebecca mater Iacobi ita ait: Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe terræ huius, nolo viuere. Ioſeph & Moſes in AEgypto, etſi in maxima dignitate erant conſtitui apud AEgyptios, & poterãt ſibi delegiſſe nobiliſsimas & ditiſsimas: tamen Sacerdotũ ſibi quærebant filias, quæ AEgyptiaca idolomania non ita erant contaminatæ: nam cum doctrina

Ioſeph

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ioſeph & Moſis eſſent patres inſtituti, filias habuerunt haud dubie veræ religionis amantes. Tobias ſimiliter iunior ex mandato patris duxit Saram, Raguelis contribulis ſui & ſancti viri filiam in vxorem, ne impari coniugio implicitus à Deo paulatim deficeret, ſicut multi fecerunt, qui duxerunt alienigenas. Ita Prophetæ omnes & multi reges abhorruerunt à prophanis nuptijs. Sciuerunt enim ſancti Patres maxime diſplicere Deo ſocietatem coniugij cum impijs, nec ignorarunt hanc prophanam ſocietatem, non minimam præbuiſſe vniuerſali diluuio cauſam.

SEXTA. Cogitandum eſt periculum contagionis, & communicationis alieni peccati. Propter hoc periculum Deus interdixit ſuo populo Iſraelitico ducere alienigenas, hoc eſt, alienas à fide in vxores, Exo. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne poſtquam ipſæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant in Deo ſuo, filios tuos. Nehemiæ 13. Adiuraui eos in Deo, vt nõ darent filias ſuas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorũ filijs ſuis, & ſibimetipſis, dicens: Nunquid nõ in huiuſmodi peccauit Salomõ rex Iſrael? & certe in gentibus multis non erat rex ſimilis ei, & dilectus Deo ſuo erat, & poſuit eũ Deus regẽ ſuper omnẽ Iſrael, & ipſum tamen duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. Auguſtinus: Dominꝰ per Eſdrã iuſſit viros dimittere vxores alienigenas, ne & ipſi ſeducerẽtur per eas, & colerẽt Deos alienos. Merito enim quas duxerunt Domino prohibẽte, Domino iubente dimiſerunt. Et Ambroſius: Caue ne alienam à fide tua vxorẽ tibi accerſas. Facillime enim fieri poteſt, vt vxor alterius religionis, & infecta ſuperſtitioſis cultibꝰ virum etiã pijſsimũ ac prudentiſsimũ amore captum blanditijs ſuis, ad impias opiniones & idololatricos cultus traducat atq; ſeducat. Eſt autẽ hoc periculum contagionis omnibus quidẽ, ac omniũ maxime illuſtribus perſonis cauendum, quarum vitia latius ſerpunt, & ſępe, nõ dico familias, ſed integra regna polluunt & euertunt. Notũ eſt exemplũ Salomonis, quod paulo antea attigimus. Notum eſt exẽplum impij Achab, qui ducta in vxorẽ Ieſabele, filia regis Sydoniorum, auxit impietatẽ cultu idolorum, quæ ſecum aduexit Ieſabel: vnde ſecuta eſt maxima cœcitas in populo Dei, & horrẽda perſecutio Prophetarum Dei, qui iſtos idololatricos cultus reprehẽderunt. Dici nõ poteſt quã grauiter vulnerentur piorum animi, quãdo audiunt pios principes adiungere ſibi in cõiugio perſonas Papiſticę religionis. Nam hanc rẽ facile intelligunt vergere in pernitiẽ veræ religionis, nõ ſine multatum animarum certiſsimo interitu. Hodie princeps quidã viuit, qui doctus veram religionẽ, quã & ipſe amplexus eſt, & ſubditis cõmendauit, quę res multis pijs & ſanctis Dei angelis magno gaudio fuit. Hic poſtea ducta vxore papiſticę ſuperſtitioni addicta, voluit quidẽ conſtanter in vera religione, quam amplexus erat, perſiſtere, putabat enim ſe ſuoſq; ſuperſtitione vxoris minime pollui poſſe. Sperabat forte fore, vt vxor ſuo exemplo paulatim ſuperſtitioni valediceret, & veram religionem ſecum amplecteretur. Sed quid fit? Vxor papiſticæ religionis Idolum pertinaciter colit, & Miſſam ſibi celebrari quotidie curat. Verum cum progreſſu tẽporis animaduerteret à ſe deficere pleroſq; eorum, qui in initio ſecum Papiſticæ religioni adhærebant, & amplecti religionem veram, cui maritus eius addictus fuit, ægrius tulit, & tandem ex mœrore animi in μανίαν incidit. Hoc cum maritus animaduerteret, ſperans ſe poſſe mutata religionis forma, vxoris animum offenſum placare, vt ita tandem mens mota reſtitueretur; Papatum eſt iterum amplexus, repudiato Euangelio Chriſti, non ſine maximo ſcandalo & ingenti piorum omnium dolore. Huius factũ mox ſecuti ſunt pleriq; ex ſubditis. Quid quæſo hoc facto ſceleratius? repudiatur Chriſtꝰ Eccleſiæ ſponſus: Euangelij vox aboletur: mos geritur affectibus ſuperſtitioſæ fœminæ in cõtumeliam Dei: contriſtatur Spiritus ſanctus in multorum cordibus: caſtra Chriſti perfide deſeruntur: fit defectio proditoria à Chriſto duce ad Satanã hoſtem Dei: produntur Eccleſiæ ciues, atq; ita autor horum malorum fit reus multorum alienorum peccatorum: & niſi reſipuerit, audiet olim Filium Dei ſe negaturum corã Patre cœleſti, quẽ hic coram hominibꝰ turpiter abnegauit. Quare nõ eſt vt quiſquã tantũ ſuis viribꝰ aut ſapientię tribuat, vt putet ſe nõ poſſe mulieris aut blanditijs, vel querelis à veritate abduci in errores.

SAMSONE quis fortior? At ille à fœmina alienigena eſt deceptus. Salomone quis ſapientior? at ille in gratiã fœminarum ſe turpiter proſtituit idolis. Non igitur ſuaſerim vt pius, ſpe cõuerſionis eius quã cupit in vxorem, ſe in periculum cõijciat: nam vt euentus eſt incertus (ſuperſtitio enim vbi altas radices egit in perſonis potiſsimum pollentibꝰ autoritate vix vlla arte euelli poterit) ita pericula certiſsima ſunt: quæ qui non cauet, Deum tentat: nam fiducia ſapientiæ & conſtantiæ ſuæ, corrigit legẽ Dei, qua cauetur ne quis alienã à fide in vxorem ducat. Quam legem non dubito vniuerſalem eſſe, cum eius ratio ſit communis. Nam non minus intereſt Chriſtianis hodie, quam olim Iudæis fugere occaſionem idololatriæ. Neque male dictum Pauli huc accommodatur: Ne ducatis iugum cum infi-

deli-

16.

delibus,hoc eſt,ne cõmiſceatis vos infidelium pollutionibus. Nam cõiugia cõtracta cum infidelibus fiunt laquei,quibus implicantur tam viri quã mulieres ad impietatis conſenſum.Hactenus de quæſtionibus propoſitis: nunc reuertamur ad noſtrum Apoſtolum.

Cum multa haberem vobis ſcribenda, nolui per cartam & atramentum, ſed ſpero me venturum ad vos, & præſentem præſentibus locuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

Clauſurus Epiſtolam excuſat breuitatem, cuius rei cauſam adiungit, à ſpe ſui aduentus ad ipſos, ſcilicet matrem & filios, cum quibus pollicetur ſe coram locuturum, vt gaudium mutuum ſit plenum, id eſt, verũ, vt quod optimum obiectum habeat. Significat ergo, quod nõ de rebus huius vitę, ſed æternę potius, ſit cum illis collaturus, videlicet vt & ipſi plenius doceantur vias Domini, & ipſe Apoſtolus conſolationem percipiat ex mutua fide. Obſeruetur locus de mutuo Chriſtianorum gaudio, quod inde ꝓficiſcitur, quod coram ſe mutuo verbi Dei confirment & conſolentur, vt Paulus loquitur ad Rõ. 1. Deſidero, inquit, videre vos, vt aliquod impartiar vobis donum ſpirituale, ad vos ſtabiliendos, hoc eſt, vt communem conſolationem percipiam apud vos per mutuam fidem veſtram ſimul & meam. Porro inter gaudium piorum & impiorum, hoc eſt diſcrimen. Impij vel ex alieno malo gaudent, vnde ἐπιχαιρέκακοι græcis dicuntur: vel ex præſentis boni opinione, vt ille diues in Euangelio, qui de horreis deſtruendis, & nouis amplioribus ædificandis deliberauit, quem Dominus ſtultum pronunciat. Non igitur immerito impiorum ſeu mundi gaudium ab Auguſtino dicitur, gaudium vanitatis. Gaudium autem piorum habet cauſas Spiritum ſanctum, verbum Dei, quo cõcipitur firma cognitio miſericordiæ Dei in Chriſto Ieſu, viuam promiſsionis fiduciam in corde, bonam conſcientiã, & certam ſpem promiſſæ liberationis ab omnibus malis, & vitę æternę. Per hoc gaudium pij acquieſcunt in Domino, & in omnibus, cum proſperis, tum aduerſis, ſpe bona ſe ſuſtentant, ſcientes, quod non fallere poſsit, qui promiſit. Chriſtus Dominus iubet ſuos gaudere & exultare cum varijs premuntur afflictionibus & perſecutionibus. Et Iacobus vult vt Chriſtiani exiſtiment omne, id eſt, plenum & ſolidum gaudium eſſe cum in varias tentationes inciderint. Hoc, tametſi rationi videtur paradoxon, vt quod abhorreat ab omnium ſanorum communi ſenſu: tamen vere pij experiuntur in ſe veriſsimum eſſe. Iob in ſumma ſua afflictione hoc ſpirituali gaudio exultauit, vnde prorupit in hanc vocem: Scio quod Redemtor meus viuit, & in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Atq; in hunc modum omnes Sancti ſub cruce & præſenti ſenſu, & futuro euentu gaudent. Senſu quidem, quia habent in ſe Spiritum ſanctum conſolantem & erigentem ſe aduerſus crucis acerbitatem. Euentu vero, quia ſciunt ſe glorificandos olim cum Domino, cui hic in cruce ſunt conformes. Dicitur autem hoc gaudium ſanctorum Auguſtino, gaudium veritatis.

Salutant te filij ſororis tuæ electæ, Amen.

Salutatio eorum mutua, qui in diuerſis locis degunt mutuum amorem veluti ſilentio ſopitum, excitare ſolet, quare eam nõ negligendam eſſe putauit Apoſtolus.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IOHANNIS TERTIAM.

POST EPIGRAPHAM ET SALVTATIONEM, CAII PIETATEM ET IN pauperes ſanctos liberalitatem prædicat. Deinde quendam Diotrephen carpit, propterea, quod non ſolum primatum in Eccleſia expetierit: ſed etiam durior fuerit erga fratres, adeo quod ne hoſpitio quidem ſanctos excipere voluerit, cuius exemplum ne imitetur Caius, monet Apoſtolus. Poſtea, commendata Demetrij cuiuſdam pietate, Epiſtolium ſalutationibus claudit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SENIOR Caio dilecto, quem ego diligo in veritate.

Epigrapha hæc autorem Epiſtolæ, & cui ſit ſcripta indicat. Deinde, quo ſit acceptior Epiſtola, ſuum erga Caium affectum teſtatur Apoſtolus. In veritate diligere, id eſt, vere & ſincere.

Dilecte inprimis opto, vt proſpere agas & valeas, quemadmodum proſpere agit anima tua.

Optat Caio cum animæ ſalute corporis incolumitatem, ſeu felicem rerum ſucceſſum, quæ duo præcipua bona ſunt hominis, cum eius ſtatus optimus reſpiciatur. Vocabulum græcum, quo hic vtitur Apoſtolus εὐοδοῦσθαι, à facilitate viæ ſumtum eſt. Qui enim recta via bona & facili procedit εὐοδοῦσθαι dicitur. Deinde, quia via phraſi ſcripturæ rationem & inſtitutum vitæ ſignificat, transfertur vocabulum animi affectionem bonam, & actiones hominis congruentes, vt εὐοδοῦσθαι dicatur, qui bene affectus eſt, qui proſpere agit, cuiq; omnia feliciter cedunt. In hac ſignificatione accipitur vocabulum hoc, in Pſalmo primo: Omnia quæcunq; faciet, εὐοδωθήσονται, id eſt, bene cedent: ſeu vt vetus interpres reddit proſperabuntur, hoc eſt, felicia & fauſta erunt.

Gauiſus ſum valde cum veniſſent fratres, & teſtimonium reddidiſſent veritati tuæ, quemadmodum tu in veritate ambulas.

Teſtatus ſe Apoſtolus gaudere inprimis de honeſtate & integritate vitæ Caij, quam multi fratres ſuo teſtimonio ornant. Atq; oſtendit Apoſtolus quomodo affecti eſſe debeamus erga eiuſdem religionis conſortes.

Maius enim gaudium non habeo, quam quod audio filios meos in veritate ambulare.

Ratio gaudij à paterno affectu doctoris erga ſuos diſcipulos, quos filios ideo vocat, quia eos per verbum Deo genuit.

Dilecte fideliter facis quicquid operaris erga fratres & peregrinos.

Approbatio eſt pietatis Caij erga fratres, & peregrinos: Vt decet, inquit, pium & fidelem hominem, te humanum & beneuolum fratribus & peregrinis exhibes. Commendatur nobis hoc exemplo ſancta hoſpitalitas & pius erga peregrinos candor.

Qui teſtimonium ferunt tuæ dilectioni coram Eccleſia, quos, recte facies, ſi proſecutus fueris vt Deo dignum eſt.

Sponte, vt dicitur, currenti calcar addit. Dignum eſt Deo, inquit, fratres & peregrinos amanter complecti, eoſque fouere, nam ita Dominus ait, Qui vos recipit, me recipit. Proinde qui filij Dei eſſe & nominari volunt, ſe mutua caritate & beneuolentia complectantur.

Nam pro nomine eius profecti ſunt, nihil accipientes à Gentibus. Nos ergo debemus accipere huiuſmodi, & cooperarij ſimus veritati.

AEtiologia eſt. Digne Deo facit, qui eos, qui nomine Dei legatione funguntur, complectitur, idq; maxime, ſi ob ingratitudinem hominum cogantur ſedes mutare, vt ſimus miniſtri ſeu cooperarij veritati, hoc eſt, vt ipſi quoque aliud conferamus ad veritatis propagationem & conſeruationem. Porro in Caio, cuius hic pietatem & liberalitatẽ erga fratres prædicat Apoſtolus, duo ſpectentur, videlicet præmium virtutis, & imitatio exempli. Præmium virtutis Caij non eſt mimimum, quod ornetur teſtimonio tãti Apoſtoli, & cõmendetur ipſius pietas & dilectio toti Eccleſię. Donec enim hic mũdus ſtabit, manebit apud Eccleſiã Dei huius viri gloria, & perpetuo iuſticia eius celebrabitur, iuxta regulam Pſal. 112. In memoria æterna erit iuſtus. Etſi autẽ antiqua gratia, vt ait Pindarus, dormit apud homines: tamen Deum nulla vnquã capit oliuio piorum. & apud pios ſemper dulcis remanebit recordatio benefactorũ. Cum cõtra impiorum memoria vel prorſus nulla erit, vel omnino infamis & triſtis, vt alij exẽplis deterreantur, ita enim Pſalmus ait: Vultus Domini ſuper faciẽtes malum, vt ſuccidat è terra memoriã eorum. Quia autem hoc pietatis præmium nõ in omnibus cernitur: multi enim pij

&

& ſancti homines mortui ſunt,quorũ ne nomina quidẽ ſunt apud homines reliqua,teſtimonium eſt de futuro iudicio,in quo ſpectantibus omnib. creaturis reddetur præmiũ virtuti & pietati,& ſuppliciũ debitũ malitiæ & cõtumaciæ.Cogitatio proinde huius præmij nos excitet ad pietatis & virtutis ſtudiũ,ad diligentiá in formandis moribus,iuxta voluntatem Dei,& laudabilium Sánctorũ exémpla.Nón moueámur multitudine peccantium,ſed dulciſsima virtutis imágo,& eius frũctus nobis pérpetuo verſetur ob oculós.

Deinde ſpectetur in Caio imitatio exempli,quia nos eius pietaté & reliquas virtutes exprimamus. Né quis auté érret in modo imitationis Sánctorũ, tenenda eſt regulá,quæ eſt vox Dei de faciẽdis & vitãdis,& aſpiciatur archetypus Ieſus Chriſtus.Ita enim Paulus ait: Eſtote imitatores mei,ſicut & ego Ieſu Chriſti. Imitemur ergo ſanctos patres,quatenus in ſincera doctrina & ſanctis moribus nos ad Chriſtum ducunt.Non ſimus ſegnes,ſed imitatores eorum,qui per fidem & patientiam obtinent promiſſam hæreditatem. Eſt præterea in imitatione videndum,an factum contineatur ſub vniuerſali mandato,ad quos omnes ex æquo obligãtur:vel ad certas perſonas aut populos pertineat. Si vniuerſale factum eſt, hoc eſt,ſi obligat mandatũ Dei vniuerſaliter ſine exceptione,imitatio eſt pia & laudabilis, vt cum fidem,pietatem,conſtãntiam,liberalitatem, & alias quáſuis virtutes quórumcunque ſanctorum imitemur.At ſi factum ſub perſonali mandato cõtinetur, imitatio nõ debet eſſe vniuerſalis in ſpecie,ſed in genere tantum,ne violentur catholica præcepta.Abraham parat ſe ad iugulandum & offerendum Deo filium ſuũ Iſaac, quod factum vehementer Deo placuit.Verum cum hoc factum imitantur multæ gentes, adeoq; multi ex Iudæis, horribiliter peccant: nam perſonale præceptũ datum Abrahamo, pugnat cum vniuerſali præcepto,Non occides. Diues ille in Euangelio, iubetur ſi perfectus eſſe velit, vt vadat & vendat omnia quæ poſsidet,& det pauperibus.Hoc perſonale mandatũ cum imitandum proponitur pijs patribusfamilias, ſanctis regibus & alijs, pugnat cum vniuerſali quod eſt omnibus datum,videlicet vt patresfamilias,pij reges,ſint domini ſuorum fontium,& prudenter eos deriuari foras permittant. Non ergo eſt hæc imitatio laudabilis, nec præcepti in ſpecie.Iohãnes Baptiſta vixit ſolitarius in deſerto, veſte nõ ſplendida vſus eſt,cibus illi fuit minime delicatus. Hunc primum κακοζηλίᾳ quidam imitati ſunt Eremitæ,qui in deſerto in ſuis mandris habitabant,& multos ſecũ inuitarunt ad ſimile vitæ genus.Inter hos maxime prædicatur Barlaã quidã qui etiam regnũ filijs perſuaſit, vt relictis regnis & poſſeſsionibus,ſe in ſolitudinẽ abderent.Deinde paulatim creuit ſuperſtitio,donec omnia luſtris Monachorũ impleta ſunt,non ſine maxima veræ pietatis iactura. Verum in hoc errarunt omnes,ꝙ ex ſpeciali facto & perſonali fecerunt vniuerſalẽ regulam.Atq; ita diligenter ſpectandũ eſt,quando Sanctorum exempla imitanda ſunt in genere facti, & quádo in ſpecie,ne implicemur erroribus Monachorũ, cum certiſsimo animarũ noſtrarũ periculó.

Scripſi Eccleſiæ, ſed qui primatum inter eos ambit Diotrephes,non recepit nos.

Hæc ſecunda Epiſtolæ pars querela eſt. Conqueritur enim Apoſtolus de Diotrephe homine ſuperbo, garrulo, auaro & contumaci: qui cum primatum Eccleſiæ ambiret, ipſum etiam Apoſtolum in ordinem redigere voluit. Nam cum Apoſtolus ſcriberet Eccleſiæ,in qua fuis Caius,(quamnam autem putat Eccleſiam, Babylonicam ne, an aliam, incertum eſt) hic Diotrephes Apoſtoli autoritatem nõ agnouit,ſed ipſe ſibi in Eccleſiam primatum vendicauit,forte quia penes illum fuerit ſumma Reipub.iſtius gubernatio politica. Eſt enim valde vſitatum,vt vbi ſuperbi πλεονέκται veniant ad dignitatem aliquam, & ſublimius munus ſiue in politia, ſiue in Eccleſia,rarius ſe cõtineant intra metas:ſed ſe ſuperbe ingerant in aliorũ quoq; officia nõ contenti propriæ vocationis terminis. Sic in ciuili dignitate cõſtituti,ſæpe ſibi dominium in Eccleſiam vſurpant, & contra fungentes munere Eccleſiaſtico,ſe interdum in magiſtratus ciuilis officiũ ingerunt,quæ res ſæpe fuit,eſt & erit occaſio magnæ ruinæ,cum in Eccleſia tum in Republica. Hoc vitiũ Græcis vocatur πολυπραγμοσύνη, latine curioſitas, vitium omnium peſsimũ & nocentiſsimum,iuxta græcum illum verſiculum: ὁ πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερειότερον ἄλλο.Porro cum hoc loco ſuperbia Diotrephis carpitur,qui primatum in Eccleſia ambiuit, diligenter diſcernendũ eſt inter primatũ ipſum in certa & particulari Eccleſia, & primatus ambitionẽ.In Eccleſia,vt in alijs ſtatibus opus eſt ordinẽ,qui ſine ordinatione perſonarum iuxta Geometricam proportionem nec eſſe,nec conuerſari poteſt. Quare neceſſe eſt,vt in Eccleſia alij alios dignitate ordinis præcedant:ſine tamen ſuperbo dominio in clerum Domini,hoc eſt in Eccleſiam. Nam vbi omnes pares eſſe volunt dignitate & ordine, ibi locum habet illud Poëtæ τῶν νομάδων ἀκούει οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός, hoc eſt, vbi eſt anarchia, nemo alterum audit quicquam, ſed omnia ſurſum deorſum feruntur cæco

impetu. In Eccleſia primitiua alij fuerunt Apoſtoli, alij Euangeliſtæ, alij Paſtores, alij Prophetæ: etſi autem hi omnes hoc habebant commune, quod eiuſdem Eccleſiæ Dei fuerunt architecti: tamẽ præeminebant alijs Apoſtoli & dignitate officij, & donis. Sic Timotheus Epheſi, & Titus in Creta, alios dignitate & ordine præcedebant. Quibus regula agendi erat, nõ affectus animi, ſed vox Euangelij & exemplum Chriſti Domini. Non enim quicquam putabant ſibi licere, niſi quod & vox Dei dictaret, & Chriſti exemplum cõfirmaret. Sciuerunt ſibi poteſtatem datam eſſe ad ædificationem, non ad deſtructionem. Super fundamentum igitur, vt periti architecti ædificauerunt, non extra fundamentum. Fundamẽtum autem eſt vnicum, videlicet Ieſus Chriſtus. Aedificandi ratio ex Prophetis & Apoſtolicis ſcriptis petenda eſt.

Porrò, vt ordo ille, quem neceſſarium in Eccleſia eſſe iudico, ſit ſine vitio, in eo ſpectentur perſonarum ad officia electio, agendi regula, autoritatis modus & finis adminiſtrationis. Electio perſonarum in Eccleſia ſit libera, iuxta honeſtam, piam, receptam approbatãque ordinationem. Cenſura morum, exploratio doctrinæ, facultatis præſtandi officij examinatio, & legitima ordinatio, exemplo Apoſtolorum adhibeantur cum ſeria Dei inuocatione. Electus approbatus & ordinatus; in agendo ſequatur certam regulam, hoc eſt, vel monſtratam verbo Dei, cum de doctrina agitur, vel graui autoritate gubernatorũ Eccleſię præſcriptam & commendatam, cum de diſciplina & morum externorum gubernatione quæritur. Contra, præter & vltra regulam non extendatur autoritas vllius, quantiſcunq; virtutibus aut donis pollere videatur: ſed in rebus ambiguis, exemplo Apoſtolorũ, & eorum piorum ſucceſſorum, quærantur Synodorum & piorum Cõciliorum voces & ſuffragia: quibus acquieſcendum eſt, donec à prima regula, quæ eſt vox Dei, nõ diſcedant. Finis adminiſtrationis Eccleſiæ ſemper verſetur ob oculos, qui eſt, vt colligatur Chriſto æterna Eccleſia, in qua concorditer Deum celebremus, nos inuicem diligamus, ac foueamus: quo integer ſit & incolumis Eccleſiæ ſtatus in gloriam & laudem Dei. Quamdiu hos limites non tranſgredimur, non eſt in vitio ſi quis alijs donis, laboribus, pietate & vocatione ſuperior, etiam dignitatis locum obtineat ſublimiorẽ. Verum ambitio primatus in Eccleſiam, qualis huius Diotrephis fuit, ſemper eſt culpabilis & pernitioſa. Nã, vt à mala cauſſa, nempe ſuperbia & φιλαυτίᾳ procedit: ita tendit ad peſsimum finem, videlicet ruinam Eccleſiæ, oppreſsionẽ bonorum in Eccleſia, euerſionem veræ pietatis, & extructionem regni Antichriſti: quod, qui nõ videt in pontificibus Romanis, plane cœcus eſt. Quid enim mali ambitio iſtorum pontificum non pepererat? An nõ Eccleſijs in orbe maximam ruinam attulit? An nõ homines ſanctos & pios innumeros perdidit? An non inde Antichriſti imperiũ cœpit, creuit & latiſsime dilatatum eſt? Adeo verum eſt vaticinium Gregorij Magni: nam hunc ſcribunt dixiſſe, illum fore Antichriſtum, qui vniuerſalis Epiſcopus haberi vellet, & omnium Eccleſiarum caput. Etſi autem hoc rectum à Gregorio dictũ eſt: tamen nemo vnquam tot mõſtra ſuperſtitionum & idolorũ in Eccleſiã inuexit, ſicut ille. Hic autor Canonis Miſſę dicitur: hic ritus Miſſarum excogitauit pro viuis & mortuis: hic loco Dei, ſpiritibus immundis, qui finxerunt ſe animas defunctorum, credidit: hic imagines ſanctorum circumferri præcepit: hic infinitis alijs ceremonijs Eccleſiam obruit, atque adeo in locum verbi Dei traditiones humanas ſubſtituit.

Propterea ſi venero, ſuggeram ipſius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos, quique etiam hic non contentus, neq; ipſe recipit fratres, & qui volunt recipere prohibet, & ex Eccleſia eijcit.

Cõminatio eſt conditionalis. Nam iuxta Græcorum dictum, τὸ μέλλον ἀόριστον. Dicit enim: Si venero, ſcilicet Deo ita diſponente, ſuggeram ipſius facinora, hoc eſt, in memoriam illi reuocabo, & ponã illi ob oculos, quæ improbe facit. Et quatuor inſignia eius flagitia, quæ ſunt ambitionis ἀκόλουθα notat breuiſsime: PRIMVM, quod maledictorũ garrulitate inceſſat Apoſtolum. Vocabulum autem quo hic vtitur Apoſtolus, φλυαρῶν, vel à feruentibus ollis ſumtum eſt. quæ cum ebulliunt, φλυεῖν dicuntur: vel à vomentibus & eructantibus præ crapula, vt alludere videatur Apoſtolus ad dictum Salomonis Prouerb. 15. Os ſtultorum eructat ſtultitiam. Hæc linguæ petulantia extreme damnãda eſt. Nam cum lingua ſit data vt alij alios de Deo, de natura rerum, de virtutũ officijs. Item vt alios in quibuſuis neceſsitatibus & honeſtis rebus cõmunicatione ſermonis iuuemus: profecto ſummũ ſcelus eſt, ſi contra Deum, & ad nocendum alijs quouis modo conferatur. SECVNDVM, quod fratres nõ recipiat, quod ſane nihil aliud eſt, quam ipſum Chriſtum abnegare. quomodo enim putandus eſt Chriſtũ ſuſcipere, qui eius mẽbra in neceſsitate domo excludit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

TERTIVM, quod prohibeat ne quis recipiat. Hæc vehemens exaggeratio eſt ſceleris Diotrephis. Crudele eſt Chriſtum in ſuis membris domo excludere: ſed omnē crudelitatē & immanitatem excedit, prohibere ne alij hoc debitum officium præſtent. QVARTVM, quod etiam ſanctos ex Eccleſia eijciat. Hoc ſuperioribus atrocius eſt. Vt enim atrocius eſt animam lædere, quam corpus affligere: ita grandius eſt flagitium ab Eccleſia excludere inſontē, quam ex domo. Etſi illa excluſio non nocet excluſo, modò ſit ſine crimine: qui enim mente, corde, & vitæ innocentia eſt in ſocietate Sanctorū, nihil illi nocet, quod ad ſalutem animæ, ſi corpore excludatur. Et contra, nihil prodeſt, ſi quis in cœtu ſanctorum ſuperbe exultat, ſi abeſt potiori ſui parte nempe anima, ſicut hic Diotrephes, Iudas & alij. Sed omnium optimum eſt, vt Dauid etiā teſtatur, eſſe & corpore & animo in cœtu ſanctorū vnanimi conſenſu inuocantiū & laudantium Deum. Nos autē, vt ad certa capita omnia reuocemus, quo vſus huius loci magis ſit cōſpicuus, duo ex hoc lóco colligamus. Vnū, quid faciat honorū cupiditas & ambitio. Alterum, quodnā ſit miniſtrorū Dei officium, quando in tales, qualis hic Diotrephes fuit, incidunt. Hic Diotrephes ſuperbus & garrulus, ordinē Eccleſiaſticū ſeu φιλαδελφίαν verbis & factis labefactare conatur. Nam dum conſiliō & exemplo alijs præire deberet, ad ſanctam ſeruandam fraternitatē & cōcordiam, ipſe calumnijs concordiam ſcindit, ac pijs quantū poteſt detrahit, adeo vt ne quidē Apoſtolo parcat. Iohannes autē Apoſtolus iſtius improbi maledica garrulitate & impia prophanitate nequaquam abſterretur, quo minus ſuum faciat officium: ſed eum, etſi paucis, grauiſsimis tamen verbis proprijs depingit coloribus. Hoc Iohannis factum miniſtris verbi Dei ſit pro regula. Quapropter vt ſimilibus Caij dignum ferre teſtimonium pietatis & innocentiæ debent: ita huius Diotrephis ſectatoribus, ſuam ſuperbiam, ineptias, garrulitatem, & alia vitia ponēt ob oculos, idq; vt illi, hoc eſt, pij qualis Caius fuit, excitētur magis ad perſeuerantiā in ſinceritate doctrinæ, ad integritatē & innocentiā morum. Creſcit enim laudata virtus: Hi verò, vt vel pudefiant & emendentur: vel ſi emēdari nolint, alij ſciāt eos tanquā peſtē fugiendos eſſe. Neq; hoc facere pugnat cum caritate, quā debemus etiā inimicos diligerē: Nam inimici ſunt quidē diligendi, ſed vſq; ad aras tantum, & melius eſt vt vnus ſi aliter fieri non poteſt, pereat quam vnitas. Vt interim taceā neceſsitatē officij præſtandi præferendam omnibus amicitiæ & dilectionis legibus, præſertim cum gloria Dei agitur & ſal⁹ animarum. Animabit præterea hoc Iohannis exemplū miniſtros Euangelij, cum petulantius excipiantur, vel verbis, vel ſcriptis aliorum, qui calumniando & deprauando aliorum recte dicta & facta, quærunt ſibi nomen & famā apud homines, cum virtute & recte factis nihil laudis ipſi mereantur. Hic primū pij miniſtri Dei ſe conſolentur conſcientia recte factorū, quæ vel ſola, tanquā murus, opponi poteſt omnibus malignorū hominum calumnijs & obtrectationibus. Huc illud Poëtæ pertinet: Hic murus aheneus eſto: Nil cōſcire ſibi, nullaq; palleſcere culpa. Deinde tueātur famā ſuam honeſta defenſione, ſeruata vnitate Eccleſiæ. Præterea euentum Deo cōmittant, & imitentur Dauidis exemplum, qui ait: Pro eo quod diligo eos, aduerſantur mihi, ego autem orabam. Adhæc, quia vt Xenophon ait: οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ ἔχει αὐτις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν. χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσοντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. id eſt: Non facile eſt inuenire opus ſine querela, difficile eſt enim aliquid ita facere, vt nihil aberres. Difficile etiam, vt qui ſine errore aliquid fecerint, incidant in iudicem non iniquum, Decet vt ſinguli ſuas infirmitates agnoſcant, & in erratis iudicijs piorum ſe ſubijciant: Præſertim cum ſibi conſcij ſint nihil ſe mali ex propoſito vel dixiſſe vel ſcripſiſſe: ſed quæſiuiſſe gloriam Dei & ædificationem Eccleſiæ. Poſtremo reuocent in memoriam exempla piorum, vt Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum & aliorum ſanctorum, qui ſimiles calumnias experti ſunt, quas tamen patientia & forti animo ſuperarunt. Ex multis vnum adijciam ex Caſsiano: Quidam, inquit, ſenex, cum apud Alexandriam infidelium turba conſtipatus, maledictis impulſibuſq; agitaretur, & ab eo quærerent, quid vnquā miraculi feciſſet Deus eius Chriſtus: reſpondit, vt ijs, quas infertis atque maioribus non mouear neque offendar iniurijs. Hoc reſponſo ſignificauit, quantum ſit fidei robur, in quauis perſecutione & calumnia. fieri enim non poteſt, vt qui vera fide præditus ſit, ſuccumbat in vllo, vel grauiſsimo perſecutionum certamine. Stat ſiquidem immotum dictum Apoſtoli: Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides noſtra. Qui hiſce cogitationibus ſuum animum non confirmauerit, aduerſus calumnias & inſidias aduerſariorum vix quicquam audebit in tanta hominum peruerſitate & iudiciorum varietate. Nam ſi Iupiter, vt Poëta ait, non poteſt omnibus placere, ſiue pluat, ſiue ſerenus ſit: Non eſt quod nos ſperemus fore tutos à calumniatoribus quicquid fecerimus.

Cæterum, cum iam oſtenſum eſt, quibus modis ſuperabimus iniuſtas calumnias, ne ijs

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

fracti ſuccumbamus: Nunc etiam nos admonendi ſumus,vt & ipſi malum calumniæ fugiamus.Nam ſi eius,quod in alijs damnamus,nos ipſi rei deprehẽdimur,multiplici reatu obſtringimur. Vt ergo nos frena linguæ noſtræ,& calamo inijciamus,hæc ordine cogitentur:videlicet quanta ſit calumniæ & mendacij grauitas:quam multiplex pœna calumniatoribus immineat,& ſeria Chriſtianiſmi ſeu vocationis noſtræ cogitatio.

Grauitas calumniæ ex eo intelligi poteſt, quod in calumnijs quatuor horrenda ſcelera concurrant.Primũ enim calumniator Deo conditori linguæ ſe opponit, cum eius opificium ad nocendum confert,quod ad iuuandũ erat collatum. Secundo, ſibi ipſi grauiſsime nocet.Nã ſe eximit de cœtu ſanctorũ hominũ & angelorũ, & concludit ſe in miſerrimum Catalogum Diabolorũ & prophanorũ hominum. Nam & re & nomine cõmunicat cum Diabolis.Dicuntur enim vtrique communi appellatione, Diaboli,hoc eſt,calumniatores. Nam vt Satan primos noſtros parẽtes ſuis calumnijs in mortẽ coniecit:ita calumniatores, patris ſui Diaboli veſtigijs inſiſtentes,eodẽ occupantur ſtudio, videlicet vt ſuis calumnijs hominibus inſontibus pernitiẽ afferant,& ſi dicta & facta taxare nequeunt,mentem ſibi ignotã vellicant, quaſi per hypocriſin, vel colluſionẽ cum hoſtibus non ſincera mente omnia facta ſint:ita imitantur plane geniũ patris ſui Diaboli.Zoilus dictus κυὼν ῥητορικὸς ob calumniandi ſtudiũ,interrogatur,cur ſit tam effrenis linguæ & procliuis ad conuiciandũ, reſpondet,ὅτι ποιῆσαι κακῶς βουλόμενος οὐ δύναμαι, hoc eſt, quia cupiens malefacere non poſſum: quo dicto ſignificat calumniatoribus propoſitã eſſe pernitiẽ eorum quos calumnijs petũt. Tertio is qui audit calumnias & delectatur inclementibus dictis in abſentẽ, fit etiã reus homicidij. Quarto calumniator lædit grauiſsime eum quem calumnijs petit,atq; ita fit reus nõ ſolum defectionis à Deo:ſed etiam triplicis homicidij. SECVNDO, cogitetur pœna multiplex calumniæ,vt pœna Talionis. Iuſtiſsimum enim eſt iudicium Dei iuxta regulã Sapientiæ 10.Per quæ peccat quis,per hæc & torquetur:fit proinde ſæpe,vt qui alijs ſtruxit calumnias,ipſe calumnijs oppreſſus tandem ſuccumbat. Huc accedit fidei extinctio,gratiæ amiſsio,cõſcientiæ vaſtatio:breuiter triſtiſsima de regno Chriſti eiectio. TERTIO,cogitetur vocationis noſtrę dignitas & excellentia.Sumus enim vocati ad Sanctificationẽ adoptati in filios Dei,vt patrẽ cœleſtem,ſanctum, iuſtum & veracem imitemur, & geſtemus eius imaginẽ in vera iuſticia & ſanctitate,quæ nõ poteſt ſtare cum calumnia, quæ eſt propria nota filiorũ Diaboli. Nã ſi Chriſtianiſmus,vt eum recte definit Gregorius Nyſſenus, eſt imitatio diuinæ naturæ,& diuina natura eſt iuſta,ſancta,verax,manifeſte ſe prodũt nihil cõmune cũ Chriſtianiſmo habere,qui ſe indignis Chriſtiano nomine calumnijs maculant.Quare memores grauitatis huius peccati,multiplicis reat⁹,& auguſtę noſtrę vocationis,calumnias omnes & mẽdacia remittamus ad mendacij & calumniarũ patrẽ Diabolũ.

Dilecte ne imiteris quod malum eſt, ſed quod bonum.

Generalẽ regulam tradit, quæ quid in exemplis fugiendũ, & quid ſequendum ſit,docet. Et quia nec omnia ſanctorum facta imitanda ſunt,nec omnia prophanorum opera ſunt fugienda, vult vt quod malum eſt fugiamus à quouis perpetratum:& quod bonũ eſt imitemur in quocunq; cernitur.Siquidẽ & ſancti ſæpe labuntur,& alij interdum ſimulacra quædã virtutum oſtendunt. Vt igitur Dauidis adulteriũ vt malum,eſt fugiendum, & reſipiſcentia eiuſdẽ,vt bona,amplectenda:ita Scipionis prophanitas vitanda eſt,& caſtitas imitanda. Vt conſtantia cõfeſsionis Abdæ Perſici in confeſsione eſt imitatione digniſsima, & temeritas eiuſdẽ deſtruentis πυραῖα Perſica,que fuit occaſio perſecutionis 30.annorũ,vt noxia & intempeſtiua fugienda eſt. Ita Thireſiæ ſacerdotis Thebani ſuperſtitio merito eſt vitanda,& conſtantia eiuſdẽ in aſſerenda veritate,idq; corã Tyranno,omnib.pijs Euangelij miniſtris eſt imitanda.Ideo Paulus ait:Omnia probate,quod bonũ eſt tenete. Vult ergo Paulus,nõ vt quiduis vel in ſanctiſsimis imitandũ nobis proponamus,ſed quæ vt recto iudicio approbamus,ea etiã retineamus,imitando.Porrò quia hæc regula Apoſtoli latiſsime patet, placet nonulla huc aſcribere quo eius vſus fiat familiarior. IMITATIO omnis vel eſt conſilij,vel facti ſeu morum,ſed quia vtraq; varia eſt & multiplex,primũ de imitatione conſilij dicemus,quia autẽ hæc variat pro conſiliariorum differentia,illorum diſcrimina videamus. SVNT itaq; ſex conſiliarij mali,quorum conſilia vt pernitioſa fugienda ſunt:horum quatuor ſunt domeſtici,reliqui externi. Domeſtici ſeu interni à Paulo his nominibus appellantur: Caro, concupiſcentia carnis,διάνοια carnis,& voluntas carnis:Hi enim omnis mali ſuaſores ſunt, & ideo magis cauendi, quia ſunt domeſtici & familiares, & ſub melle venena promunt. Externi Paulo ſunt duo,videlicet ſeculum mundi huius,& princeps aëris Diabolus. PRIMVS conſiliarius malus & domeſticus eſt caro, hoc eſt, corruptæ naturæ vitioſitas,quæ dicitur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

citur peccatum originis,vt in illo Domini dicto: Quod natum eſt ex carne,caro eſt,id eſt corruptum,peruerſum,pollutum & inquinatum. Suggerit igitur talia cõſilia,qualis ipſe eſt,quibus qui obtemperat,mortis reus efficitur,iuxta illud Pauli:Si ſecundum carnem vixeritis,moriemini,φρόνημα enim carnis mors eſt. SECVNDVS conſiliarius malus & domeſticus eſt concupiſcentia carnis,qua ſcilicet caro ſeu peccatum originis efficax eſt ad producendos fructus,indolem carnis referentes,hoc eſt,peſsimos. Huius concupiſcentiæ vires,conſilia peſsima,omnes mortales in ſe experiuntur, quando autem huic obtemperat homo, dicitur peccatum in eo regnare,vt in illo Apoſtoli dicto: Ne regnet peccatum in mortali veſtro corpore,vt obœdiatis ipſi in concupiſcentijs eius. TERTIVS conſiliarius malus & domeſticus eſt διάνοια carnis; videlicet cum cogitatio excitata è concupiſcentia carnis, ratiocinari ac diſputare incipit. Hæc,quia cæca eſt, non poteſt niſi de tenebris conſilia dare, vnde Paulus: Vani facti ſunt, & obtenebratum deſipiens cor eorum,cùm ſe profitentur ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt. QVARTVS conſiliarius malus & domeſticus eſt voluntas carnis,quæ obtemperat ratiocinationi cœcæ intelligentiæ, & exequitur quicquid ſuadet. Hæc quia actionum imperatrix eſt & domina,fit vt & internæ & externæ vires illi obtemperent,& conentur efficere quod illa ſcelerate imperat. Hi quatuor cõſiliarij ſemper ſunt efficaces & nõ renatis, in ſuis cõſilijs ad quæuis mala homines prophanos flectũt.Et tametſi ratio interdum ex igniculis honeſti in natura relictis παρακαλεῖ, vt Ariſtoteles ait,ad optima,tamẽ voluntas ipſa impetu quodã carnis & concupiſcentiarũ eius abripitur,non ſecus atq; nauicula ab auerſis vndis, renitente nauta,propellitur. QVINTVS cõſiliarius malus, inter externos primus,dicitur à Paulo,Seculum mundi huius,hoc eſt,mundi peruerſi mores,infinita ſcãdala,& omniũ ſcelerum iñumerabilia exempla. Hi mundi mores,hæc praua conſuetudo pabulũ eſt omnis nequitiæ,quo multi etiã inter eos qui decreuerunt Deũ timere veluti ſaginati ferociunt, & cõtra Deũ feruntur petulantius. Hinc parentũ peſsimi mores,hinc peſsima natorũ educatio,hinc peſsimi ciues prodeunt. Nam dum homines multitudinẽ peccantium intuentur, quaſi cõſilio eorũ excitantur ad omne malum perpetrandum. SEXTVS conſiliarius malus, inter externos ſecundus,eſt princeps huius aëris,hoc eſt.Diabolus,qui,vt teſtatur hiſtoria de Iudà, intrat in corda hominum,atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit,vt hoc modo deſtruat regnũ Chriſti, habeat ſocios omnium ſcelerum aduerſus Deum,& conſortes æternorũ ſuppliciorũ. HIS ſex malis cõſiliarijs obtemperant omnes,qui nõ per ſpiritũ Dei renati ſunt. Nam hi alios habent conſiliarios,quibus obtemperare conantur, & ſunt ſimiliter ſex,qui ſe opponunt malis iſtis cõſiliarijs quos poſuimus.Horũ primus eſt ſpiritus,qui ſe carnis cõſilijs opppo-nit.Eſt autẽ hic ſpiritus motus quem excitat Spiritus ſanctus in cordibus credentium, & eſt fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum eſt ex carne,caro eſt:ita quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt,hoc eſt,integrum, rectum, ſanctũ,ſincerum. SECVNDVS conſiliarius bonus eſt concupiſcentia ſpiritus, quæ in pijs ſolumodo & conuerſis locum habet.Quomodo autem hæc ſe opponit concupiſcentiæ carnis,quam ſecundo loco poſuimus inter malos conſiliarios,oſtendit Paulus ad Galat.5.vbi ait: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum,& ſpiritus aduerſus carnem,hęc enim ſibi inuicem aduerſantur. Quid autem hæc ſpiritus concupiſcentia ſuadet, exponit Paulus in eodẽ capite, cum ait: Fructus ſpiritus eſt caritas,pax,lenitas,benignitas,fides,manſuetudo,temperantia. TERTIVS conſiliarius bonus eſt διάνοια ſpiritus,quæ opponitur διανοίᾳ carnis. Hæc διάνοια ſpiritus,principia ſuæ ratiocinationis tanquam conſultationes quaſdam habet oracula Dei, à quib.nec concludendo nec agendo diſcedit. Hinc Dauid: Teſtimonia tua viri conſiliarij mei.Ex his quid credendum,quid faciendũ,quomodo patiendum, cõcludit firmiſsimis demonſtrationibus,tanq̃ amuſsi quadã diuina & infallibili.Nihil enim aggreditur,priuſ quã audiuerit hanc vocẽ: Hæc dicit Dominus Sebaot. Vnde fit vt hæc ſpiritus διάνοια acutum cernat,cum interim διάνοια carnis in rebus ad ſalutem ſpectantibus prorſus ſit cæca. QVARTVS conſiliarius bonus eſt voluntas ſpiritus,quæ opponitur voluntati carnis. Hæc ſpiritus voluntas cõſiſtit in bono propoſito,& ſemper impetrat quæ pia & recta ſunt iudicio mentis illuminatæ Spiritu ſancto,& doctæ per verbum Dei:In hac cõſtante voluntate ſpiritus ſita eſt perfectio Chriſtiana;Nam hæc nihil aliud eſt,quã conſtanti voluntate anteponere omnibus reb.mũdi,vel nobis dulciſsimis,& pretioſiſsimis, obœdientiã erga Deũ, exemplo patris noſtri Abrahæ, Geneſ.22. QVINTVS conſiliarius bonus,qui opponitur ſeculo mundi huius,eſt cœtus caſtiſsimorum ſpirituũ & piorum hominũ,quibus nihil iucundius,nihil antiquius,nihil carius fuit, quam Deo obœdire, pie ſancteq; viuendo. SEXTVS conſiliarius,qui opponitur principi aëris huius, hoc eſt, Diabolo, eſt Chriſtus Ieſus Dominus noſter,qui venit in mundum, vt reparet imaginem Dei in homine. Hic pecca-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tum expiat,obœdientiam ſuam credentibus imputat,ſpiritu ſanctificat. Breuiter, facit vt & velimus & faciamus quæ Deo grata ſunt. HACTENVS de conſiliarijs malis, quorum ſcopus eſt mors & damnatio hominum, Et de bonis, qui rectum ſalutis iter monſtrant. Iam in hominis poteſtate eſt poſitũ,ſequi vel hos vel illos,iuxta illud Deut.11.Ecce ego ponam coram vobis hodie benedictionem & maledictionem.Benedictionem,ſi obœdiueritis præceptis Domini Dei veſtri:Maledictionem vero,ſi nõ obœdieritis præceptis Domini Dei veſtri,ſed receſſeritis de via,quam ego pręcipio vobis.Huc vſq; de imitatione conſilij, Nunc de imitatione factorum ſeu morum dicam,idq; breuiſsime,Nam,qualis hæc imitatio eſſe debeat,facile intelligi ex ijs,quæ hactenus dicta ſunt,poteſt.Vt enim conſilia mala merito vitanda ſunt,& bona imitanda:ita etiã facta,quæ mala ſunt,cauere: & contra,quæ vere bona ſunt,imitari oportet. Vere bona dico propterea, quæ ſpeciem tantum boni habent:mala igitur à quibuſuis facta,ſunt vitanda,vt ſunt inepta geſtibus ſeu habitu,criminoſa moribus,impia doctrina & cultu ,ſuperſtitioſa ſimulatione ſeu hypocriſi.Sunt ſiquidem,qui cum veras virtutes magnorum hominum aſſequi nõ poſſunt,geſtus quoſdã corporis imitantur inepte,more ſimiarum.Qui cum ſe ridiculos ſpectatoribus præbent,non carent culpa.Sunt qui adulterium Dauidis,ebrietatem Loth,&c.imitari volunt,neglecta illorum pœnitentia,quam potius imitari debuiſſent. Non pauci impiam doctrinã & cultum idolatricũ amplectuntur, quia vident multos, eoſq; potentiſsimos & ſapientiſsimos in mundo,impiæ doctrinæ & idololatriæ defenſores & patronos eſſe,leuitati aſcribẽtes à maiorũ inſtitutis deficere:qua ratione multi decepti, religionem veram, cuius tamen aliquem guſtum habent,amplecti recuſant. Nonnulli Monachorum, tanquam hominum ſanctiſsimorum,ſuperſtitionem & hypocriſin in admiratione habent. His omnibus opponatur præceptum Pauli:Omnia probate,quod bonum eſt tenete.Et hæc regula Apoſtoli noſtri:Ne imiteris quod malum eſt,ſed quod bonum eſt.Summa huc redit. Moralia facta,præcepta lege Dei,imitemur à quibuſuis facta. Proponamus nobis fidem,obœdientiã & patientiam Abrahæ patris noſtri.Proponamus nobis filium Dei,adeoque omnes,qui eius virtutes imitantur. Exemplum,ait Dominus, præbui vobis,vt ſicut ego feci vobis,ita etiam & vos faciatis.Item:Diligite vos inuicem,ſicut ego dilexi vos.

Qui bene facit, ex Deo eſt, qui autem male facit,non vidit Deum.

Ratio exhortationis ab effectuum cõtrariorum in contrarijs cauſsis collatione. Qui bene facit,ex Deo eſt. Eſt enim Deus & bonus ipſe,& omnis boni cauſſa. Quare fieri non poteſt,quin bonus ſit,qui ex Deo eſt.Contra vero,qui male facit,non vidit Deum,id eſt,nõ nouit Deum,nam ex Diabolo eſt,qui & ipſe malus eſt,& omnis mali cauſſa. Hoc pacto concludit Dominus aduerſus ſuos aduerſarios,Iohan.8.Vos ex patre Diabolo eſtis,& cõcupiſcentias patris veſtri vultis facere.Proinde,vt benefaciendi ſtudiũ,quo declaratur Dei vera noticia & noſtri adoptio,nobis hoc loco commendatur:ita contraria vitia,vt tanquam peſtẽ,ſumma cura vitemus,monemur, vt quæ homines à Deo ſeparent,eoſq; Diabolo adiungant. Iniquitates veſtræ(ait Eſaias)diuiſerunt inter vos & Deũ veſtrũ, & peccata veſtra abſconderunt faciẽ eius à vobis.Ex Deo eſſe quid ſit,in prima Iohañis Epiſtola ſæpe declaratũ eſt: Nihil enim eſt aliud,quam per fidẽ à Deo natum eſſe,& gratia Spiritus ſancti regenitum. Quid autẽ ſit benefacere,pulchra diſtributione docet Ezechias rex,Eſaiæ cap.38.cum ait:Obſecro Domine,recordare nunc quomodo ambulauerim corã te,in veritate,in corde perfecto,& recte fecerim in oculis tuis.Hic duas partes boni operis facit,videlicet ſinceritatem ſeu integritatem cordis fide purificati, quæ excludit hypocriſin,& executionem externam operis à Deo præcepti,idq; tanquam in oculis Dei. Nam is qui eſt ſcrutator cordium æſtimat externum opus ex qualitate animi,qui,ſi integer fuerit,opus externũ Deo probabitur: Sin vero pollutus,opus Deo quantumuis in ſpecie bonum & præclarum,eſt abominabile.

Demetrio teſtimonium redditum eſt ab omnibus, & ab ipſa veritate, ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis quod noſtrum teſtimonium verum eſt.

Vt exemplum Diotrephis affectantis primatum in Eccleſia crudelis in fratres & inhoſpitalis, vitandum admonuit: ita pietatem & integritatem Demetrij imitandam Caio alijſq; pijs proponit. Prædicat autem Demetrium ex eo quod omnes pij, ipſa quoq; veritas teſtentur de ipſius beneficentia,qua proſecutus eſt omnes qui ad ipſum diuerterũt.Nam cũ Diotrephi inhumano aduerſus hoſpites pios, opponit Demetrium, non dubium eſt, quin hæc commendatio Demetrij ſit potiſsimum inſtituta propter hoſpitalitatem ipſius, qua ipſe

ſolebat

ſolebat excipere pauperes fratres, qui expulſis ſuis ſedibus in exilium, propter confeſſionem ſanæ doctrinæ, opus habuerunt refocillatione.

HINC nos duo diſcamus, Vnum, ſilentio non prætereundos eſſe eos, qui bene de Eccleſia & eius membris merentur. Eſt enim virtus omnibus merito prædicanda, Beneficentia erga membra Chriſti, qui ſibi factum reputat, quicquid in ſuos confertur, quemadmodum ſententia iudicis Chriſti in extremo die declarabit. Alterum, exemplo Demetrij ſtudere honeſtæ famæ, vt ea, nobis defunctis, ſuperſit apud homines. Nam cum nihil in hac vita ſit melius bona conſcientia coram Deo, & bona fama apud homines: decet profecto vt præ omnibus rebus demus operam, vt hæc duo ſeruemus integra. Propter nos (ait Auguſtinus) conſcientia ſufficit nobis, propter vos fama noſtra non pollui, ſed pollere debet in vobis. Item, Duæ ſunt res, conſcientia & fama: Conſcientia neceſſaria eſt tibi, fama proximo tuo, qui fidens conſcientiæ ſuæ negligit famam, crudelis eſt.

Multa habebam quæ ſcriberem, ſed nolo per atramentum & calamum tibi ſcribere, ſpero autem fore, vt breui te videam, vtque coram loquamur.

De hac concluſione Epiſtolæ vide ea, quæ in ſuperiorem Epiſtolam annotauimus.

Pax tibi.

Votum eſt Apoſtolicum, adeoque Chriſtianorum omnium. Pacis nomine ſignificatur & noſtri reconciliatio cum Deo, & omnis proſperitas.

Salutant te amici, ſaluta amicos nominatim.

Salutatio abſentum admonitio eſt mutui amoris, & teſtimonium beneuolentiæ, quo animi amicorum magis deuinciuntur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

SPLENDORE GENERIS, EXIMIA VIRTVTE, INSIGNI ERVDITIONE, ET PIETATE PRAESTANTI VIRO NICOLAO CAAES, DOMINO DE TAARVP, SECRETARIO REGIO PRVDENTISSIMO, VETERI SVO AMICO AC FRATRI IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM REEERAT VIR CLARISSIME IN HAC varietate opinionum & confuſione, firma tenere argumenta & immota de religionis Chriſtianæ, quam nos profitemur, certitudine, pij & cordati tentationibus ſpiritualibus tanquam procellis quibuſdam ſæuiſsimi maris agitati facile intelligunt. Siue enim ad latiſſimam orbis terrarum partem, vbi vel Mahometici furores recepti ſunt, vel aliæ horrendæ abominationes humanas mentes occupant, reſpicimus: Siue Eccleſiæ vulnera intuemur, multa offeruntur quibus animi non ſatis confirmati horribiliter concutiuntur, Sed omiſſis alijs de Eccleſia ſola dicamus.

Quanta quæſo ſcandala deformantia Eccleſiam Dei ſuboriuntur? Quanti tumultus à Diabolis & hominibus indies magis magiſque excitantur? quantæ inſidiæ à falſis fratribus? quantæ perſecutiones à transfugis? Adeo Eccleſia Dei non immerito laceræ nauiculæ comparari poteſt, quæ & ventis & procellis huc illuc propellitur: quam non obrui & penitus ſubmergi omnium maximum miraculum eſt. Potentes mundi, qui ſapientia, autoritate, & diuitijs pollent, obſtupeſcunt, quod non poſſint tam puſillum cœtum contemtorum in mundo hominum abolere, & nauiculam iſtam laceram procellis perſecutionum obruere & ſubmergere: Sed qui hoc fit? Filius Dei victor mundi, hoc eſt, Diaboli & omnium munitionum ipſius, ſedet ad clauum huius nauiculæ, & ſua diuina potentia tuetur hunc exiguum cœtũ agnoſcentium Euangelium & credentium. Ideo ipſe præmonuit ſuos, ne in his horrendis confuſionibus deſpondeant animum, ita enim ait Lucæ 12. Ne timeas tu puſille grex, nam complacitum eſt patri veſtro dare vobis regnum. Matth. 16. Aedificabo Eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam: hoc eſt, nulla potentia, nulla ſapientia, nulla ſophiſtica, nulla conſilia, nullæ deniq; inſidiæ Diabolorum & hominum abolebunt Eccleſiam Chriſti. Siquidem is eſt qui dicit apud Prophetam: Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Quamuis igitur intus pauor, & foris pugnæ ſint, vt loquitur Paulus: tamen contra omnem Satanæ potentiam inuicta ſtabit Eccleſiæ firmitas. Nam ſupra petram ædificata eſt. Quare vt inconcuſſa perpetuo manebit veritas Dei cui innititur fides: Ita Eccleſia nullis machinis euerti poterit. NE autem fluctuemus opinionibus extra hanc petram, & circumferamur quouis vento doctrinæ, prodeſt ſemper in conſpectu habere fundamenta certitudinis, quibus hæc Dei veritas nititur. Sunt

itaque

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

itaque fundamenta immotæ certitudinis veritatis Dei, (hoc eſt verbi, ſuper quo Dei Eccleſia extructa eſt) duplicia, cum quibus nulla certitudo Philoſophica conferri poteſt, videlicet Externa & interna teſtimonia. Externa voco, quæ in ſenſus noſtros incurrunt, ac tanquam firmiſſima ſigilla veritatem Dei, cui nititur Eccleſiæ fides victrix mundi, obſignant. Neque hæc externa teſtimonia vnius generis ſunt, ſed multiplicia inueniuntur, vt ſunt patefactio diuina, miraculorum varietas, certiſſima Prophetarum completio, conſenſus in doctrina & cultibus, tam longi temporis duratio, ac cruenta plurimorum martyrum confeſſio. Has ſex partes externi teſtimonij immotæ veritatis doctrinæ Eccleſiæ ordine videamus.

PRIMA igitur pars externi teſtimonij eſt patefactio diuina, per quam Deus ipſe de ſua arcana ſede procedens, ſe olim ſanctis patribus patefecit. Quibus ſuum verbum, quod ſolum Eccleſia Dei amplectitur, commendauit de ſui noticia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & eſſentialem imaginem Dei, Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, de præmijs obœdientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus his apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur. Tametſi autem Dominus ſæpiſſime apparuiſſe legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: In quibus ſummam doctrinæ Eccleſiæ proponit, inculcat, illuſtrat.

PRIMVM itaque Adamo poſt lapſum apparuit Geneſ. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus ſua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus noſtris, in perpetuum teſtimonium iræ ſuæ aduerſus peccatores, ad legem pertinet. Quod autem promiſit Semen mulieris contriturum caput ſerpentis, vox Euangelij eſt. Quæ fidem requirit. Omnis enim promiſſio fide accipitur. Ex hac fide nouam obœdientiam Adam, Eua & Abel præſtiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus ſemper acquieſcit Eccleſia Dei. Hanc perpetuo amat, retinet, tuetur. Et ſicut eam à maioribus accepit, ita tranſmittit ad poſteros. Deinde Deus apparuit Nohe, Geneſ. 6. 7. 9. ac facto ſtupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cum impœnitentes diluuio perdidit, Legis ſuæ ſententiam executus eſt: At cum Nohe credentem verbo ſuo & obœdientem ſibi fide liberat, teſtimonium edidit ſeruatæ promiſſionis gratiæ, quæ eſt Euangelij. Poſt diluuium, vt doctrinam, hominum malicia quæ inundauerat iam ſuper terram, fere collapſam, inſtauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Iſaac bis, Nepoti Iacob ſepties. In quibus apparitionibus eadem doctrina eſt propoſita, & promiſſionis verbum clarius illuſtratum eſt, iuſtificationis gratuitæ ratio in Abrahamo propoſita eſt, & obœdiendi neceſſitas monſtrata. Poſt hæc in Aegypto Moſi apparuit Dominus, eandemque doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans diſcrimen inter cœtum hominum verbum ſuum amplectentium, & reliquũ mundum perſeuerantem in ſua aduerſus Deum contumacia. Præterea multis Prophetis idem verbum Dominus in viſionibus & in ſomnijs apparens commendauit. IN nouo quoque Teſtamento idem Deus ſuum verbum ſonuit de cœlo, & proprio ore nobit Chriſtum doctorem commendauit, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, hunc audite, ac ſi diceret: Olim promiſi Semen mulieris deſtructurum caput ſerpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, ſublata Legis maledictione, Ecce hic adeſt, eum audite, quibus vita & ſalus cordi eſt. In hoc enim mihi complacui, hoc eſt, per hunc reconciliatus ſum mundo, id eſt, omnibus iis, qui ipſum fide receperint. Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Iohannis, Iohan. 5. Tres ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo, Pater, λόγος, & Spiritus ſanctus. Et hi tres vnum ſunt, Pater enim ſonabat de cœlo hanc vocem: Hic eſt filius meus dilectus, idque bis, ſcilicet in Baptiſmo,

&in

& in transfiguratione. Filius aſcendens viſibiliter in cœlum, & ſedens ad dexteram patris, teſtatus eſt de Euangelio, non ſolum dum in terris ageret viſibiliter diuinis operibus: ſed etiam cum Eccleſiam mirabiliter conſeruat. Spiritus ſanctus in baptiſmo Chriſti in ſpecie columbæ teſtatus eſt de Chriſto & eius Euangelio, & viſibiliter illapſus in Apoſtolos ipſo die Pentecoſtes, hoc eſt, quinquageſimo à reſurrectione Domini die, ſua apparitione Euangelium obſignauit. HAE omnes apparitiones cum multis alijs, vna cum Angelorum concionibus & reuelationibus noſtræ infirmitati inſeruire debent, vt confirment animos noſtros, ne cedamus impoſturis Diaboli, qui cum omnibus Sophiſtis, Mahometiſtis, incredulis Iudæis, prophaniſque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab iſto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abſtrahat: Quemadmodum noſtros primos parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abſtraxit inſidioſis ſuis impoſturis verbum Dei corrumpens.

Secunda pars externi teſtimonij eſt varietas miraculorum, hoc eſt, peculiarium & extraordinariorum operum Dei: Quibus diuinæ clementiæ placuit verbum ſuum conſignare. Sunt autem miracula quæ vltra virtutem creatam, ſupra naturam, contra conſuetudinem obijciunt aliquid ſenſibus, quod in admirationem diuinæ maieſtatis adducit. Huiuſmodi miraculis & diuinis operibus Deus Legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etſi autem alia ſunt veteris, alia noui Teſtamenti miracula: Tamen omnium vnus eſt ſcopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc eſt, doctrinam Legis & Euangelij, atque adeo veri cultus Dei.

In veteri Teſtamento ante diluuium, duo inſignia miracula occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, qua Legem & Euangelium diuinitus confirmauit Deus. Non reſpexit ad Cain, ſed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit Lege damnatus, hic pius per fidem in promiſſum Semen declaratus. Sed quomodo Dominus reſpexit? miraculo ignis, quo accendebatur hoſtia Abelis, declarauit iſtum cultum ſibi placere. Legimus autem quater igni cœleſti accenſas eſſe victimas, in confirmationem doctrinæ & veri culus Dei. Primum, de quo iam diximus, ſacrificium Abelis igni de cœlo demiſſo abſumtum eſt, quod cum videret Cain, cōcidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: Quem poſtea imitati hypocritæ pios extremo perſequuntur odio. Secundo Leuit.9. ignis cœlitus demiſſus conſumſit ſuper altare holocauſtum & adipes: Quod videns vniuerſus populus laudauerunt Dominnm. Hic ignis è cœlo demiſſus in ſacrificium Aaronis durauit vſque ad conſtructionem templi Salomonis: Quo tempore rurſus renouatus fuit de cœlis, & durauit vſque ad tempora Manaſſe, vt Hebræi ſentiunt. Tertio in dedicatione templi Salomonis ignis deſcendit de cœlo, & abſumſit holocauſta & victimas & maieſtas Domini impleuit domum, 2.Paral.7. Quarto Eliæ Sacrificium abſumtum eſt igni è cœlo miſſo, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus eſt in monte. Hic ignis cœleſtis, quo accenſa fuerunt ſacrificia patrum, patrum, pertinet & ad ſignificandam efficaciam ſacrificij Chriſti, & ad obſignationem doctrinæ, & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è conſortio hominum ſuſtulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & ſignum edidit de futura vita, quæ credentibus eſt promiſſa. Præterea miracula Diluuij, Confuſionis linguarum, Partus anniculæ Saræ, Ardentis rubi in Aegypto, Virgæ in colubrum verſæ, decem mirabilium per Moſen editorum ante exitum de Aegypto, exiccati maris rubri & Iordanis, Euerſionis Iericho, Legis datæ in monte Sinai, Iciunij Moſis, Colloquij Moſis cum Deo, Miraculoſæ pœnæ Choræ, Datan & Abiron, Percuſſorum à ſerpentibus, Sanatorum ex intuitu ſuſpenſi ſerpentis ænei, Aquæ manantis de petra, Populi diuinitus ſuſtentati

per Mann

per Mann cibum cœleſtem in deſerto 40. annis, vbi nec veſtes, nec calcei detriti ſunt. Prætereo quæ ſub Ioſua, ſub iudicibus, ſub regibus & ducibus contigere diuina miracula vſque ad aduentum Domini.

Noui Teſtamenti miracula non ſunt minus ſtupenda. Primum occurrit ſterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterque ab angelo annunciatus, non ſine perpetuæ doctrinæ Eccleſiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum ſtella, Facta Chriſti diuina, eaq; plurima, vt ſanationes ægrotorum, ſuſcitationes mortuorum, apparitiones in monte, reſurrectio Domini, viſibilis Spiritus ſancti donatio quinquageſimo die poſt reſurrectionem Domini, & multa per Apoſtolos, eorumque ſucceſſores in nomine Chriſti edita miracula. Hæc omnia cum veteris, tum noui Teſtamenti miracula ſunt teſtimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moſes, Exod.13. Erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini ſemper ſit in ore tuo. Nume.14. Vſquequo non credent mihi in cunctis ſignis quæ feci in medio eorum. Iohan.8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 3.Reg.17. excitato filio ſuo dixit: Nunc ſcio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt. Tertia pars externi teſtimonij eſt certiſsima Prophetiarum completio. Vnde in Apocalypſi ſcribitur: Teſtimonium Ieſu, eſt Spiritus prophetiæ. Et Iere.28. Propheta, qui vaticinatus eſt de pace: cum euenerit verbum Prophetæ cognoſcetur Propheta, quod miſerit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Chriſti vaticinatur, & euentus prophetiæ reſpondit: Balaam de Chriſto ſub imagine ſtellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt teſtatur Magorum hiſtoria apud Matthæum. Eſaias prædixit virgineum partum, quem completum teſtatur Euangelica Hiſtoria. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa eſt. Hic Propheta annum paſſionis Chriſti, & inchoandi æterni regni quaſi digito monſtrauit. Dauid, Eſaias, Oſeas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hic cum euentus, qui à nulla creatura proſpici poterant, vaticinijs Propheticis reſpondeant, manifeſtum eſt à Deo monſtratos eſſe, & vocem Prophetarum, quæ in Eccleſijs noſtris hodie ſonat, diuinam eſſe. Hac igitur congruentia prædictionum & euentum confirmati, firmiſſime ſtatuamus doctrinam Eccleſiæ à Deo traditam eſſe. Auguſtinus ait: firmitas fidei in eo eſt, quia omnia, quæ euenerunt in Chriſto, prædicta ſnnt. Quarta pars externi teſtimonij, eſt conſenſus Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum ac Catholicæ totius Eccleſiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi conſenſu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandemque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc conſenſum diuerſitas Ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ ſunt. Neque ſubinde ſubortæ hæreſes. Nam qui vere pij fuerunt, manſerunt ſemper in fundamento. Quinta pars externi teſtimonij eſt duratio & conſeruatio Eccleſiæ, quæ promiſſioni ac prædictioni Chriſti reſpondet. Nam ſi hæc ab hominibus fuiſſet, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perduraſſet, aduerſus tot Tyrannorum inſultus, contra tot Hæreticorum ſectas, & in tantis Sophiſtarum inſidijs, quibus mundus & Diabolus ſe oppoſuerunt Eccleſiæ, & doctrinæ cœleſti. Huc dictum ſenis Gamielis, Actor.5. pertinet: Si ex hominibus eſt opus hoc, diſſoluetur &c. Sexta pars externi teſtimonij eſt cruenta confeſſio tot Martyrum inde vſque ab Abel ad Chriſtum Dominum: Et ab hoc in hunc vſque diem. Nequaquam enim tam atrocia ſupplicia ſubijſſent, pro incerta & erronea doctrina. Neque hoc teſtimonij genus ex eo infringitur, quod Enthuſiaſmis neſcio quibus multi impulſi non dubitarunt pro erroribus ſuis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis ſuperiora teſtimonia, quæ veluti regula ſunt, ad quam probanda ſunt martyria. Hactenus de externis teſtimonijs. In-

ternum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ternum teſtimonium non eſt expoſitum oculis hominum, ſed cordibus hominum impreſſum, certificat homines de firmitate doctrinæ Eccleſiæ multo efficacius quam omnia ſuperiora. Hoc teſtimonium eſt arrabo ſeu pignus ſpiritus ſancti, quo obſignantur corda fidelium de veritate Euangelij. Huc illud Iohannis, 1.Iohan.5. pertinet. Tres ſunt qui teſtificantur in terra: Spiritus, Aqua & Sanguis. Et hi tres vnum ſunt. Spiritus eſt credentium perſuaſio, qua conuincuntur in ſuis cordibus de veritate Euangelij Chriſti & certitudine. Aqua eſt ipſa regeneratio & ſanctificatio, qua ſentitur præſentia ſpiritus Chriſti. Sanguis eſt iuſticia, id eſt, expiatio peccati per ſanguinem Chriſti, & iuſticiæ Chriſti imputatio: Hinc naſcitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & guſtus quidam æternæ vitæ ſentitur, quem præferunt pij omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hoc duplici teſtimoniorum genere confirmati Sancti laudant Deum, & prædicant ipſius miſericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis teſtimonijs ipſis confirmata eſt, vt amplius vacillare non poſſint, & ſimul precantur Deum, vt opus quod operatus eſt in ipſis confirmet, vtque abundent indies magis magiſque in omni cognitione & ſenſu. Quod autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſit ille, de quo Moſes & Prophetæ omnes vaticinati ſunt, præter ea quæ diximus, teſtantur etiam ruinæ templi Ieroſolymitani. Promiſſus eſt enim vt in ſecundum templum veniret Meſſias, vnde ipſius gloria maior futura erat quam prioris, quod Templum per Veſpaſianum ſolo æquatum eſt. Verum Iulianus Imperator hoſtis Chriſtianorum contra decretum Dei, & odio Chriſtiani nominis, hortatus eſt Iudæos vt ſuam politiam inſtaurarent, Templum ædificarent, ac eis defenſionem & immunitates promiſit, vt iſto pacto confirmaret errorem Iudæorum, expectantium adhuc Meſſiam, & pios, extructo templo Iudaico, ab Euangelij confeſſione abſterreret. Sed quid fit? Conuenit ingens multitudo Iudæorum, & magna ſpe collatis ſumtibus & opibus templum ædificare cœpit. Sed cum fundamenta iacerent, magno terræmotu dehiſcente terra, inter fulmina totum opus diſiectum, & multa millia Iudæorum ruinis oppreſſa ſunt. Ita didicerunt Iudæi ſe fruſtra niti contra Dei decretum. Inter ædificandum ſigna crucis in veſtitu, & in panibus paſſim Iudæis facta ſunt. Non ergo voluit Deus rurſus inſtaurari Templum. Nam vltima eius euerſio teſtimonium eſſe debuit, quod miſſus ſit Meſſias, quem ſtante politia Moſaica, & Templo ſecundo conſpici & audiri docentem, & oſtendentem teſtimonia, & morientem, & reſuſcitatum oportuit, vt Daniel prædixerat. Sint ergo pij aduerſus Satanam, & omnes hoſtes Chriſti, armati & muniti rationibus quas recitauimus, & ſimul precentur Deum, vt ſuam Eccleſiam inter tot furores Diabolorum & hominum tueatur. Scriptum eſt enim de rege Eccleſiæ: Dominare in medio inimicorum tuorum, neque ſperanda eſt vlla ſecuritas, ſed inter ærumnas Eccleſiæ decus lucebit. Porro quia vniuerſa ſcriptura, filium Dei Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, nobis vt vnicum Mediatorem & Saluatorem commendat, tenenda eſt imprimis eius ſalutaris cognitio, quæ in quatuor ſita eſt. Videlicet quod ſit verus Deus à patre ante ſecula natus conſubſtantialis patri: Quod ſit verus homo ex ſemine Dauidis iuxta ſcripturam, ex caſtiſſima virgine Maria factus: quod ſit vna perſona Deus & homo: Quod ſit vnicus Eccleſiæ Saluator, hoc eſt, Rex & Sacerdos ſiue Mediator. De his quatuor Epiſtola ad Hebræos copioſe diſputat, & præcipue de regno, & Sacerdotio Chriſti. Et docet vnicum ſacrificium Chriſti eſſe, quo hominum peccata expiantur, quoque in æternum ſanctificantur fideles, vt nec ſit locus amplius Leuiticis ſacrificijs, quæ vt vmbræ ceſſare debuerunt, adueniente veritate, nec alijs hoſtijs vllis, peracto iam ſacrificio Chriſti. Nam hic Sacerdos Dominus noſter Ieſus Chriſtus, per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſacrarium æternam redemtionem nactus. Huius Chriſti (qui per ſpiritum æternum ſeipſum obtulit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

inculpatum Deo) ſanguis purgat conſcientias noſtras à mortuis operibus ad ſeruiendum Deo viuo, Hebr. 9. Omnia ergo ſacrificia alia quæ homines fingunt, contumelioſa ſunt in filium Dei, cui ſoli gloria hæc debetur, quod ſit Sacerdos & Mediator, quemadmodum Epiſtola ad Hebræos multis argumentis & demonſtrationibus oſtendit. In hanc Epiſtolam commentarium hunc edo, vt pijs lectoribus præſertim iunioribus monſtrem ſeriem argumentorum, & ſingula ad vſum noſtrum in tota vita transferam. Nam cum ad hæc duo videlicet γνῶσιν & αἴσθησιν omnia referri debeant, ſoleo in meis ſcriptis hæc duo lectoribus commendare, vt & recte cognoſcantur quæ ſcire oportet: & in cordibus ſentiantur, atque adeo in tota vita appareant, ne γνῶσις ſit ἄπρακτος. QVOD autem hunc commentarium ſub tuo nomine, vir clariſſime, edere mihi placuit, rationes ſunt honeſtiſſimæ. Primum enim cum hanc Epiſtolam domi meæ ante ſedecim annos quibuſdam domeſticis diſcipulis enarrarem, tu inter præcipuos fuiſti. Nam cum publice Dialecticam explicarem, priuatim hanc Epiſtolam propoſui, vt in ea vſum artis monſtrarem. Neque enim tunc temporis propoſueram aliud, quam ſingula argumenta ad leges dialecticas reuocare: quo diſcipuli mei in alijs ſcriptis facilius analyſin argumentorum inſtituerent, & omnia ad normas artis reuocarent. Quare cum ipſe præ alijs omnibus fueris ſolers, & felix in retexendis argumentis, & accommodandis ſuis locis, merito tibi debetur hic noſter labor. Deinde quia ab eodem tempore, quo meæ fidei commiſſus es, à fratre tuo Biornone Caaes Domino de Sparup, iam regni Daniæ Conſiliario & ſapienti & bono, ſemper te erga me gratiſſimum exhibuiſti, idque non ſolum verbis, verumetiam omni genere officiorum, cum erga me ipſum, tum erga meos, & præcipue filium Iohannem Hemmingium, quem & abeuntem Vuitebergam ingenij excolendi gratia, & abſentem ampliſsimis muneribus ornaſti. Hac tua erga me meoſque ſumma beneuolentia, & beneficentia ita deuinctum tibi tuisque reddidiſti, vt plane nihil magis in votis habeam, quam me declarare gratiſsimum tam bene merito. Theocritus pulcre ait: χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὄχ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. Plumbeum igitur eſſe oportet eum, qui tot affectus beneficijs gratitudinem non rependit. Proinde mi Nicolae, ne ſim plane in illorum numero, qui facile beneficiorum obliuiſcuntur, tua beneficia erga me profiteor maxima eſſe, pro quibus & gratiam habeo, & habiturus ſum, quoad vixero. Vt autem extet aliquod gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον: hunc Commentarium ſub tuo nomine in lucem emitto, quo volo apud poſteritatem teſtatum, quo ſim erga te animo, & quo in loco habeam tua ingentia mihi præſtita beneficia. Te interea rogo, vt boni conſulas hanc animi mei erga te teſtificationem.

Rogo æternum Deum patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt nos conſeruet in vera religione & ſancta animorum concordia, vt olim in æterna vita conformes filio Dei effecti, fructum lætiſſimum Euangelij Chriſti percipiamus, cum caſtiſſimis Angelis, & electis Dei. Bene pie & feliciter vale, corpore, anima & ſpiritu integer. Ex muſæo noſtro. Anno 1567.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

GRAECORVM PLERIQVE EPISTOLAM AD HEBRAEOS SCRIPTAM, Pauli Apoſtoli eſſe affirmant, id quod Latinorum nonnulli in dubium reuocarunt, Quemadmodum Euſebius libro tertio Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, his verbis teſtatur: Pauli quoq; manifeſte quatuordecim ſunt Epiſtolæ, quæ in autoritate habentur, licet ſciam apud Latinos de Epiſtola, quæ ad Hebræos ſcribitur, haberi dubitationem. Hæc Euſebius.

Etſi autem de organo, per quod Spiritus ſanctus hanc Epiſtolam Eccleſiæ Dei dedit, iuſta dubitatio eſſe poteſt: tamen cum Eccleſia, præſertim Græca, eam pro Catholica habuerit, & ipſe ſpiritus Dei ſe eius autorem manifeſte prodat, reiectis inutilibus de autore homine diſputationibus, eius artificem ſpiritum Chriſti, veneremur, ac Deo grati ſimus pro hoc ingenti theſauro, quo ſuam Eccleſiam donauit.

Præterea diſputatur, Hebraice ne an Græce ſcripta ſit, Alij enim aliter ſentiunt, ſed argumenta nonnulla, ex virtute Græcarum vocum petita, conuincunt eam procul omni dubio Græce ſcriptam eſſe.

Sed his diſputationibus omiſsis dicamus de rebus, quæ nobis huius Epiſtolæ argumentum aperiant: atque videamus quæ fuerit ſcribendi occaſio, qui ſtatus ſeu quæſtio principalis, & quis tractationis ordo ſeu Methodus, his enim probe cognitis, viam paratam habebimus, ad hanc Epiſtolam planius intelligendam.

OCCASIO.

Occaſionem huius Epiſtolæ ſcribendæ ad Hebræos, hanc fuiſſe totus contextus conuincit. Hebræi multi in Palæſtina habitantes, doctrina & miraculis Apoſtolorum Chriſti conuicti, Chriſtum promiſſum Meſsiam agnouerunt, & in eum crediderunt: Sed nimium erant Moſaicis ritibus, nimirum ceremonijs & ſacrificijs addicti, non ſatis, vt debebat, intelligentes finem, vim & fructum aduentus Chriſti, ad abolenda hæc omnia.

Hanc carnalem prudentiam ſecuti, putabant ſe extra periculum ex omni parte fore, ſi doctrinæ Apoſtolicæ de Euangelio Chriſti, adiungerent ceremonias rituſq; Moſaicos.

Itaq; vt hunc craſſum errorem, qui vna cum Euangelio de Chriſto exhibito ſtare non poteſt, ex animis eorum penitus extirparet, homo Dei ſpiritu plenus, hanc Epiſtolam ſcribit, firmis argumentis & demonſtrationibus conuincens, ſolius Ieſu Chriſti, Dei & hominis, ſacrificio, conſummari & ſanctificari credentes in perpetuum.

STATVS SEV QVAESTIO PRINCIPALIS.

Status igitur ſeu quæſtio principalis hæc eſt: Quod Chriſti ſacrificium vnicum & ſolum ſit propiciatorium pro peccatis totius mundi, quo peracto debebant Leuitica ſacrificia ceſſare, quæ huius veri ſacrificij vmbræ quædam & typi fuerunt. Propterea etiam oportet iam Chriſtum audire noui Teſtamenti ſponſorem, eumq; fide, exemplo ſanctorum veterum, recipere & amplecti.

Atq; ita hæc Epiſtola principaliter eſt generis Didaſcalici: cui, vt applicetur doctrina auditoribus, adhibetur exhortatio ex ſuaſorio genere, quemadmodum fieri conſueuit.

Nam hæc eſt Methodus omnium Prophetarum, Apoſtolorum, & aliorum recte docentium in Eccleſia, doctrinis admiſcere, nunc exhortationes, nunc conſolationes, nunc terrores & minas, vt iſto pacto doctrinam accommodent auditoribus.

ORDO,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ORDO, SEV TRACTATIONIS METHODVS.

Ordo tractationis ſapientiſsime & plane ex Rhetorum præſcripto inſtitutus eſt. Primo enim loco Narrationem ſeu expoſitionem de perſona & officio filij Dei collocat. Quæ expoſitio eſt tanquam materia, ex qua reliquum corpus totius huius Epiſtolæ extruitur. Deinde expoſitionem Analyſi retexit, ac de ſingulis eius membris fuſe & doctiſsime diſputat: ac primum quidem, quia filij Dei mentionem fecit, de eius duplici natura & officio diſputat. Vnde & exhortationem extruit, vt ipſum audiant Hebræi. Poſtea, quia in Narratione dixerat, per Chriſtum fieri purgationem peccatorum, de Sacerdotio Chriſti inſtituit diſputationem copioſiſsime, ac docet ſolius Chriſti ſacrificio conſummari ſanctos in perpetuum, oſtendens iam finem eſſe Leuiticorum ſacrificiorum. Hinc, quia applicatio ſacrificij Chriſti fit per fidem, hortatur ad fidem, idque pluribus Sanctorum exemplis. Tandem additis communbus vitæ præceptis finit Epiſtolam.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vt olim patribus per Prophetas, ita nunc nobis Deus loquutus eſt per filium, Angelis excellentiorem, vt qui eos origine, dominio, operatione & honore antecedat.

Ordo & partes Capitis primi.

Primum caput narratione ſeu expoſitione (qui continet fontes totius diſputationis ſequentis) propoſitione comparata, nimirum quod Chriſtus ſit angelis ſublimior, & confirmatione petita ab origine, dominio, operatione, & honore Chriſti, abſoluitur.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

MVLTIFARIAM, multiſque modis olim Deus loquutus eſt patribus per Prophetas, in extremis diebus his loquutus eſt nobis per filium.

Orditur narrationem à patefactione diuina, ſeu ab euentu: videlicet quod Deus ſit loquutus nobis per filium. Verum vt maius pondus orationi addat, inſtituit collationē quadruplicem, quæ pertinet ad commendationem Euangelij, à filio Dei prædicati: Vnde poſtea argumentum Suaſorium in ſecundo capite extruit, videlicet vt Chriſtum, niſi in grauiſsimas pœnas incurrere velint, Hebræi audiant.

Primum ergo memorabile eſt, quod dicit Deum ſemper loquutum eſſe Eccleſiæ, ſtatuitque ipſum autorem eſſe ſacræ ſcripturæ, vt nos eo magis in ſcripturæ admirationem ac venerationem adducat, vtque certo certius ſtatuamus diuinum ſermonem eſſe, qui nobis in Propheticis, Euangelicis & Apoſtolicis ſcriptis eſt & traditus & commendatus. HVC pertinent teſtimonia certitudinis verbi Dei, de quibus alibi à me dictum eſt, quare illis omiſsis, collationis membra, quæ quatuor eſſe dixi, declarabo.

PRIMA collatio temporis eſt, Deus olim loquutus eſt, & his extremis diebus loquutus eſt, Vnde duo colligamus. PRIMVM, vtrique miniſterio veteris & noui Teſtamenti commune eſſe, habere eundem autorem Deum, ex qua re quanta ſit maieſtas diuini miniſterij, concludendum eſt, Deus loquutus, &c. DEINDE, cum dicit, extremis his diebus (vocat autem extremos dies, tempus totum à Chriſto exhibito vſque ad conſummationem mundi) ſignificat non reſtare tempus aliquod, in quo aliud verbum de cœlo expectandum eſt, præter id quod pater reuelauit per filium, in quem extreme ingrati ſunt, qui noua dogmata præter ipſius verbum excogitant.

SECVNDA collatio continet auditorum diſcrimina, olim (ait) patribus ante Chri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſtum exhibitum, nunc nobis poſt Chriſtum exhibitum, locutus eſt. Hæc collatio ſignificat patres nobiſcum eandem habuiſſe religionem, eandem in Chriſtum communem Saluatorem fiduciam, eundem cultum. Breuiter, vtroſque, id eſt patres & nos, eiuſdem familiæ Dei, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſti domeſticos eſſe.

TERTIA collatio continet miniſtrorum verbi diſcrimina. Patribus enim per Prophetas, nobis autem per filium locutus eſt vnus idemque Deus. Hæc collatio oſtendit idem fuiſſe miniſterium veteris & noui Teſtamenti, tametſi in miniſtris maximum eſt diſcrimen: Prophetæ enim ſerui fuerunt: at filius Dominus ipſe eſt.

QVARTA collatio modum reuelationis diuini ſermonis habet. Tametſi autem vtrumque collationis membrum expreſſe non ponitur, tamen alterum ex altero facile intelligi poteſt. MODVS miniſterij diuini ante Chriſtum exhibitum indicatur duabus vocibus, quæ ſunt πολυμερῶς & πολυτρόπως: quarum illa ad quantitatem, hæc ad qualitatem referenda eſt. Cum enim dicit πολυμερῶς, ſignificat non ſtatim quaſi in vnum faſciculum colligata ſalutis documenta propoſita fuiſſe, Sed per partes & vices quantum cuiuſq; ſalutis intererat. Alias enim contractius, alias explicatius noſtræ ſalutis myſteria proponebantur.

POTEST igitur vox πολυμερῶς, reddi multis vocibus, verum cum πολυτρόπως addit, id eſt, varijs modis, ſignificat autor Deum varijs rationibus & diſpenſandi modis ſuam voluntatem ante Chriſti aduentum patefeciſſe. Nam interdum per clariora viſa, interdum per obſcuriora ænigmata, nonnunquam vigilantibus, & rurſus interdum dormientibus ſuã voluntatem patefecit Deus: Quemadmodum ſcriptum eſt Numerorum 12. Vbi Dominus Moſen à cæteris Prophetis diſcernit his verbis: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione cognoſcar ab eo, vel per ſomnium loquar ad eum. At non talis ſeruus meus Moyſes, qui in vniuerſa domo mea fidelis eſt, Ore enim ad os loquar ei, per viſionem & non per ænigmata & figuras. At longe ſecus ſe Chriſti miniſterium habet. Siquidem nullæ in eo ſunt temporum viciſsitudines, quæ aliquid cogunt immutare, aut addere ijs, quæ à Chriſto dicta ſunt. Chriſti enim aduentus, quaſi poſtrema miniſterij eſt periodus, & meta vltima, vltra quam nulla nouæ doctrinæ acceſsio eſt expectanda. Neq; enim per viſa aut in ſomnis locutus eſt nobis filius, ſed ipſe ſuo ſancto ore doctrinam cœleſtem pleniſſime, quam ex ſapientia patris, quæ ipſemet eſt, depromſit. Quare cum tantum habeat preconem verbi populus noui Teſtamenti, merito autor Epiſtolæ ad diligentiorem obœdientiam in ſecundo hortatur. Ex his omnibus ſimul colligamus, vnum & eundem autorem diuini verbi Deum eſſe. Deinde conſenſum omnium Prophetarum, Chriſti, & Apoſtolorum, in doctrina & cultu. Præterea in verbo prædicato per filium, pleniſsime reuelatam eſſe voluntatem Dei de ſalute obtinenda per Chriſtum. Quare intrepide reijciamus, quicquid cum hoc verbo non conſentit.

Quem conſtituit hæredem omnium, per quem & ſecula fecit.

Apte deſcriptionem perſonę inſtituit. Primum enim proponit, quæ ſunt eius diuitiæ, & quæ potentia, vt his cognitis, libentius nos ei ſubijciamus. Nam cum audimus omnia bona ab ipſo poſsideri, ab eo omnia bona hauriẽda monemur. Cum rurſus pronunciat ipſum eum eſſe, per quem pater omnia condiderit, admonemur timoris ac reuerentiæ erga illum. HOC loco primum obſeruandum eſt, quod tametſi hæc dicantur de vna perſona, filio Dei, id tamen non fiat eodem reſpectu. Nam quod hæres cõſtitutus ſit omnium, ad officium redemtionis, & incarnationis myſterium pertinet. At quod per eum pater condiderit omnia, diuinitatis proprium eſt. Proinde in hoc filio Dei natura diuina & humana vnione hypoſtatica ſeu perſonali vnitæ ſunt. PRÆTEREA cum fides hinc colligit, omnia bona in Chriſto hærede omnium eſſe, confirmantur pij, qui non aliunde expectant quicquam bonorum, niſi ab hoc hærede: à quo fidei manu omnia ſalutaria accipiunt. Et contra, confutantur hypocritæ, qui aliunde venantur ſalutem, quam à ſolo Chriſto. Nam cum hic ſolus ſit hæres omnium, extra illum nihil bonorum eſt inuenire. Monemur igitur, vt ab hoc hærede, hæreditatem in cœlo petamus, qui ideo factus eſt hæres omnium, vt nos, rerum omnium inopes, hæredes cœli faceret.

RESPICIT autem hic autor ad ſecundum Pſalmum, vbi filius Dei in hunc modum loquitur: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terræ. HÆREDITATIS nomine, Metonymia Hebraica ſignificatur, pleniſsimum imperium & poſſeſſio. Quare cum dicitur, Chriſtus eſt hæres omnium, ſenſus eſt, quod Chriſtus ſit pleniſſimus Dominus & poſſeſſor omnium rerum. PORRO, cum Apoſtolus affirmat, Deum

omnia

omnia feciſſe per filium, Notanda eſt phraſis. Nam perinde eſt,ac ſi diceret,pater & filius ſimul omnia condiderunt. Ex quo concluditur contra Arrianos,quod filius Dei nequaquàm ſit creatura ſed creator,hoc eſt, Deus,diſtincta tamen à patre hypoſtaſis. Hinc confirmatur articulus noſtrę fidei,qui requirit,vt in Chriſtum ſecundam in diuinitate perſonam credamus.Confutatur Paulus Samoſatenus,qui Chriſtum à Maria originem duxiſſe mentiebatur. Monemur vt huius gubernationi nos ſubijciamus. CÆTERVM ſi breuius omnia,quæ in hoc breui Aphoriſmo cõtinentur,euoluere placet,ex hiſce paucis Apoſtoli verbis quatuor cõcludamus. PRIMVM,quod Chriſtus ſit filius Dei,hoc eſt,vnus & idem Deus cum patre,ſeu vt ſymbolum loquitur,ὁμοούσιος patri. Si enim per ipſum omnia facta ſunt, adeo, vt Iohannes inquit, vt nihil ſine ipſo factum ſit,eſt profecto non creatura, ſed creator,ſi creator & Deus. SECVNDVM, quod Chriſtus ſit verus homo : hoc enim reſpectu hæres appellatur. TERTIVM,quod ſit vna perſona,in qua duæ naturæ,diuina & humana vnione hypoſtatica vnitæ ſunt. QVARTVM,quod ſit omnium bonorum fons vnicus,adeoq; Saluator mundi. HORVM quatuor attributorum Chriſti maximus vſus eſt. PRIMVM enim attributum,monſtrat omnipotentiam Chriſti. Vnde fides confirmatur aduerſus regnum Satanæ, & eruditur de potentia Chriſti, qua ipſe poteſt ſuos ex omnibus periculis potenter eripere. SECVNDVM attributum, informat fidem de φιλανθρωπία Chriſti erga nos. Aſſumſit enim noſtram naturam in certiſsimum teſtimonium ſui amoris erga nos. Non enim maior amor eſſe potuit,quam quo Deus voluerit nobis coniungi ſocietate naturæ,& in ea fieri victima pro peccatis noſtris. TERTIVM attributum oſtendit quantum ſit precium,quanta æſtimatio omnium actionum Chriſti in ipſius ſanctiſsima humanitate. Nam opera hominis Chriſti ſummum precium & valorem à diuinitate Chriſti accipiunt. Atq; ideo mors Chriſti ſufficiens λύτρον eſt, ad expianda omnium hominum peccata. Quia eſt mors hominis,qui eſt Deus. Atq; ita iudicandum eſt de omnibus alijs actionibus in humana natura Chriſti. QVARTVM attributum,reuocat nos ab omnibus alijs medijs,cum ſalus noſtra agitur,& adducit nos ad hunc vnicum fontem ſalutis,Ieſum Chriſtum,ex quo omnia ſalutaria,fidei manu haurienda ſunt.

Qui cum ſit ſplendor gloriæ & character ſubſtantiæ eius.

Hæc deſcriptionis pars valde ſublimis eſt, in qua filius Dei imago patris æterni eſſe affirmatur. Quoniam autẽ Chriſtus eſt naturalis imago patris, idq; non ſolum eſſentialiter, verumetiam virtualiter. ſeu,vt Irenæus loquitur,per gloriam virtutis,quæ in ipſius operibus diuinis refulget.Ideo Apoſtolus noſter, hoc loco primum vocat ipſum ἀπαύγασμα, id eſt, reſplendentiam gloriæ paternæ. Nam gloria patris in filio refulget. Eſt autem ἀπαύγασμα,proprie ſplendor è re illuminata aliunde refulgens. Ad eundem modum filius clara patris imago ſuos radios ad homines transfundit, dum diuina doctrina, operibus & Spiritus ſancti donis ſe patefacit. Deinde vocat ipſum characterem(id eſt,expreſſam & viuam imaginem)ὑποστάσεως,hoc eſt,perſonæ patris.Eſt enim filius imago patris coæterna, quæ imago, quia in ipſam patris ſubſtantiam transfuſa eſt,dicitur filius Dei.Ex hoc loco dicitur,quod filius Dei ſit perſona à patre diſtincta, patri coeſſentialis & coæterna, minimeq; ab eo ſeparabilis. Vt enim ſplendor luci eſt coęternus & inſeparabilis,ex eius ſubſtantia manans:Ita filius Dei altera perſona eſt à patre, patri coeſſentialis & coæternus. CONFVTAT & hic locus Arrium, qui vt plures perſonas, ita & plures οὐσίας eſſe in diuinitate docuit. MONENTVR igitur pij,vt hoc teſtimonio confirmati, conſtanter in fide Catholica de Chriſto, contra omnes hæreſes veteres & nouas,perſiſtant. HÆC ita breuiter de imagine Dei dicta ſufficiant,ſed interim meminerimus, corporalia & creata, collatione integra,æternis & increatis comparari non poſſe.

Ferenſque omnia verbo virtutis ſuæ.

Quemadmodum ſupra Chriſtum creatorem aſſeruit, Ita nunc omnia ipſius prouidentiæ ſubijcit. Fert (inquit) omnia verbo virtutis ſuæ, id eſt, omnia tuetur, conſeruat & moderatur ſuo potenti nutu. Verbum enim hoc loco nutum & voluntatem ſignificat. Genitiuus virtutis, vice Epitheti ponitur more hebraico. Hinc diſcamus ſtatum creaturarum incolumem conſiſtere per filium. Hinc rurſus & diuinitas filij concluditur,& nos admonemur obœdientiæ,timoris & reuerentiæ erga ipſum.

Purgationem noſtrorum peccatorum per ſe ipſum faciens.

Hæc propoſitio continet præcipuum caput doctrinæ Eccleſiæ Dei, videlicet,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

delicet, quod Chriſtus ſua victima homines à peccato purget. Iohannes ait: Sanguis Ieſu Chriſti emũdat nos ab omni paccato. Hinc cõfirmatur articulus fidei noſtræ de remiſsione peccatorum gratuita, & confutantur Iudæi, Mahometiſtæ, Pelagiani & Papiſtæ, adeoque omnes qui alijs rebus quam ſolo ſanguine Chriſti dicunt purgari peccata. Monemur proinde, vt vera fide & inuocatione hanc peccati purgationem expetamus. PORRO, vt ex ſuperioribus propoſitionibus autor noſter extruit, quæ vſque ad finem quarti capitis ſequuntur: Ita hanc propoſitionem, Purgationem noſtrorum peccatorum per ſeipſum faciens, à quinti capitis principio vſq; ad finem fere decimi explicat, illuſtrat & confirmat.

Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis. Hæc propoſitio, confirmat articulum fidei noſtræ de Seſsione Chriſti Dei & hominis ad dexteram patris in excelſis. Chryſoſtomus ordinem narrationis perpendens, in hunc locum ſic ſcribit: ὐχ ἁπλῶς εἶπεν ἐκάθισεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐκάθισεν, hoc eſt, non ſimpliciter dixit, ſedet, ſed poſt purgationem ſedet. HÆC propoſitio digna eſt, quæ copioſius & clarius explicetur, præſertim cum contineat articulum fidei, hoc eſt, partem fundamenti, extra quod ſalus non eſt. NAM etſi extra omne dubium eſt, per dexteram maieſtatis ſignificari diuinam potentiam, maieſtatem & imperium, Sic tamen ſignificatio hæc accipienda & declaranda eſt, vt non euertatur, Quod de viſibili & corporali aſcenſione & exaltatione corporis eius ſupra omnes cœlos, imo & angelos beatos in articulo antecedente, & alijs ſcripturæ locis traditum ac ſæpe repetitum eſt. DE priori autem cum non ſit opus longiori explicatione, de poſteriori potiſsimum dicemus. AC quæ ſit vera & catholica ſententia de glorioſa corporis Chriſti aſcenſione & eleuatione in cœlum, primum plurima ſcripturæ dicta oſtendunt. Deinde & conſentientia Symbolorum teſtimonia, Et perpetuus ac conſtans ſcriptorum veterum conſenſus, de quo monere rudiores valde prodeſt. DICTA ſcripturæ inter multa hæc pauca annotare placuit. MARCI 16. Et Dominus quidem Ieſus, poſtquam loquutus eſt eis, aſſumtus eſt in cœlum, & ſedet à dextris Dei. LVCÆ 24. Et factum eſt, dum benediceret illis, receſsit ab eius, & ferebatur in cœlum. ACTORVM 1. Et cum hæc dixiſſet, videntibus illis eleuatus eſt, & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum, Cumque intuerentur illum euntem in cœlum, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis reſpicientes in cœlum? Hic Ieſus qui aſſumtus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. ACTORVM 3. Quem oportet cœlum accipere, vſque in tempora reſtitutionis omnium. AD Epheſios 1. Quem collocauit ad dexteram ſuam in cœleſtibus, ſupra omnem principatum, ac poteſtatem, & virtutem, & dominium. AD Epheſios 4. Cum aſcendiſſet in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. AD Philippenſes 2. Ideo Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus ſit Ieſus Chriſtus, in gloria Dei patris. PHILIPPENSIVM 3. πολίτευμα noſtrum in cœlis eſt, vnde & Saluatorem expectamus, Dominum Ieſum Chriſtum, qui transfigurabit noſtra contemta corpora, vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idque ea potentia, qua poteſt omnia ſibi ſubijcere. COLOSSENSIVM 3. Si reſurrexiſtis vna cum Chriſto, ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dextram Dei. 1. THESSALONIC. 1. Vt ſeruiretis Deo viuenti & veraci, & expectaretis filium eius de cœlis, quem excitauit à mortuis, Ieſum, qui liberat nos ab ira ventura. 1. THESSALON. 4. Ipſe Dominus cum tuba deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primum. AD Hebræos 1. Poſtquam purgationem peccatorum noſtrorum feciſſet, conſedit ad dexteram maieſtatis in excelſis. HEBR. 9. Non enim manufacta ſancta ingreſſus eſt Chriſtus, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt appareat nunc in conſpectu Dei pro nobis.

CVM his congruunt Symbola. Apoſtolicum enim Symbolum ita habet: Aſcendit ad cœlos, & ſedet ad dexteram patris, vnde venturus eſt iudicatum viuos & mortuos. Nicænum Symbolum: Aſcendit in cœlos, & ſedet ad dexterã patris, & rurſus veniet cum gloria iudicaturus viuos & mortuos. Symbolum quod Epiphanius ſcribit recitari ſolere ab ijs qui baptizandi erant: Aſcendit ad cœlos in ipſo corpore in gloria. Symbolum Athanaſianum: Sedet ad dexterã patris, & Dei omnipotentis, vnde veniet iudicare viuos & mortuos. Symbolum Ambroſij & Auguſtini, vt fertur: Tu deuicto mortis aculeo aperuiſti credentibus regna cœlorum. Tu ad dexterã Dei ſedes in gloria patris, Iudex crederis eſſe venturus. HVC etiam facit ſcriptorum veterum pius conſenſus. Auguſtinus in libro Epiſtolarum, Epiſtola 57. Dardano in hunc modum ſcribit: Noli itaque dubitare ibi nunc eſſe hominem Ieſum Chriſtum, vnde venturus eſt, memoriterque recole, & fideliter tene

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſtianam confeſsioñẽ,quoniam reſurrexit à mortuis, aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram patris,nec aliunde quam inde vẽturus eſt,ad viuos mortuoſque iudicandos.Et ſic venturus eſt,illa angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, hoc eſt, in eadem carnis forma atque ſubſtantia, cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundum hanc formam nõ eſt putandus vbique diffuſus. Cauendum eſt enim ne ita diuinitatem aſtruamus, vt veritatem corporis auferamus. NON eſt autem conſequens,vt quod in Deo eſt,ita ſit vbique vt Deus. Nam & nobis veriſsima ſcriptura dicit, quod in illo viuimus,mouemur & ſumus, nec tamẽ,ſicut ille,vbiq; ſumus. Sed aliter homo ille in Deo, Quoniã & aliter Deus ille in homine, proprio quodã & ſingulari modo. Vna enim perſona Deus & homo eſt,& vtrumque eſt vnus Chriſtus Ieſus. Vbique per id quod Deus eſt:In cœlo autem per id quod homo.IDEM in eadem Epiſtola,Nam ſpacia locorum tolle corporibus,nuſquam erunt,Et quia nuſquam erunt,nec erũt,Tolle ipſa corpora qualitatibus corporum,nõ erit vbi ſint,Et ideo neceſſe eſt, vt non ſint.IDEM in fine eiuſdem Epiſtolæ:Chriſtum autem Dominum noſtrum vnigenitum Dei filium ęqualem patri,eundemque hominis filium,quo maior eſt pater, Et vbique totum præſentẽ eſſe nõ dubites tanquam Deum,& in eodem templo Dei eſſe,tanquam inhabitantem Deum, Et in loco aliquo cœli propter veri corporis modũ.IDEM tractatu 50.In Iohannem:Sed quoniam verũ eſt quod ait, Ecce ego vobiſcum ſum, vſque ad conſumationem ſeculi,& abijt & hic eſt,& redijt & nos nõ deſeruit. Corpus enim ſuũ intulit cœlo, maieſtatem nõ abſtulit mundo.Idem: Secundum præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum: ſecũdum præſentiam carnis recte dictum eſt diſcipulis:Me autem non ſemper habetis. IDEM in libro de Agone Chriſtiano:Nec eos audiamus,qui negãt tale corpus Domini reſurrexiſſe,quale poſitum eſt in monumento,ſi enim tale non fuiſſet,nõ ipſe dixiſſet poſt reſurrectionem diſcipulis:Palpate & videte,quoniam ſpiritus oſſa & carnem non habet, ſicut videtis me habere.Sacrilegium eſt credere, Dominum noſtrum, cũ ipſe ſit veritas,in aliquo fuiſſe mentitum. Nec nos moueat, quod clauſis oſtijs ſubito eũ apparuiſſe diſcipulis ſcriptum eſt,vt propterea negemus illud fuiſſe corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videm⁹ illud per clauſa oſtia intrare:omnia enim poſsibilia ſunt Deo. Nã & ambulare ſuper aquas contra naturã huius corporis eſſe manifeſtum eſt, & tamen non ſolum ipſe Dominus ante paſsionem ambulauit, ſed etiam Petrum ambulare fecit. TERTVLIANVS de Trinitate: Non ibi ante homo fuit,ſed illuc aſcendit vbi non fuit,deſcendit autem Dei verbum quod ibi fuit. IDEM de Reſurrectione carnis: Chriſtus eſt homo, etſi Deus,Adam nouiſsimus,etſi ſermo primarius, caro & ſanguis,etſi noſtris puriora,Idẽ tamen & ſubſtantia & forma quæ aſcendit, & talis etiam deſcenſurus. CYPRIANVS libro 6.cap.14:Hîc animaduertendum,quod etſi corporis ſui præſentiam hinc ſubduxerit, maieſtate tamen diuinitatis ſemper adeſt,ſicut ipſe à diſcipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. IDEM libro nono,ſupra Iohannem cap.21.Credere autem oportet fideles,quod licet à nobis corpore abſit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari adeſſeque ſemper ipſum omnibus qui eum diligunt.IDEM in expoſitione Symboli: Aſcendit ergo ad cœlos,non vbi verbum Deus ante nõ fuerat,quippe qui erat ſemper in cœlis,& manebat in patre,ſed vbi verbum caro factũ non ſedebat.VIGILIVS aduerſus Eutichen.Dei filius ſecundum humanitatem ſuam receſsit à nobis,ſecundum diuinitatem adeſt nobis. Ecce vobiſcũ ſum omnibus diebus vſque ad cõſummationem ſeculi.Si nobiſcum eſt,quomodo ait: Veniet quando deſideretis vnum diem filij hominis & non videbitis,ſed & nobiſcum eſt,& non eſt nobiſcum, quia quos reliquit,& à quib⁹ diſceſsit humanitate ſua,nõ reliquit, nõ deſeruit diuinitate ſua, Per formam enim ſerui,quam abſtulit à nobis in cœlum,abſens eſt nobis. Per formã Dei, quæ nõ recedit à nobis in terris, pręſens eſt nobis, tamẽ & pręſens & abſens ipſe vn⁹ idẽque eſt nobis.Idẽ,Deinde ſi verbi & carnis vna natura eſt,quomodo cum verbum vbique ſit,non vbique inueniatur & caro. Namque quando in terra fuit, nõ erat vbique in cœlo, & nunc quia in cœlo eſt,non eſt vtique in terra, & in tantum non eſt,vt ſecundum ipſum Chriſtum ſpectemus venturum de cœlo, quem ſecundum verbum nobiſcũ eſſe credim⁹ in terra.Igitur ſecundum vos aut verbum cum carne ſua loco continetur,aut caro cũ verbo vbique eſt.Quomodo vna natura contrarium quid & diuerſum non recipit in ſe ipſa? Diuerſum eſt autem & longe diſsimile circumſcribi loco & vbique eſſe.Et quia verbum vbique eſt,caro autem eius vbique non eſt,apparet vnum eundemque Chriſtum vtriuſq; eſſe naturę,& eſſe quidem vbique ſecundum naturã diuinitatis ſuæ, & loco contineri ſecundum naturã humanitatis ſuæ.Creaturam eſſe, initium nõ habere,morti ſubiacere, & mori non poſſe,quorũ vnum illi eſt ex natura verbi,qua Deus eſt, aliud ex natura carnis,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

qua idem DEVS homo eſt. Igitur vnus DEI filius, idemque hominis factus filius, habet initium ex natura carnis ſuæ, & non eſt creatus per naturam diuinitatis ſuæ. Circumſcribitur loco, per naturam carnis ſuæ, & loco non capitur, per naturam diuinitatis ſuæ.

IVSTINVS martyr in expoſitione fidei: Manet quidem corpus, ſiquidem Deus corpus non eſt, factum eſt quidem corpus, particeps diuinę dignitatis, non naturæ.

GREGORIVS Nazianzenus: Circumſcriptus corpore & non circumſcriptus ſpiritu.

THEODORETVS Dialogo 2. Corpus Chriſti glorificatum habet quam prius habuit circumſcriptionem. IDEM. Illud corpus priorẽ habet formam, & figuram, & circumſcriptionem, & vt ſummatim dicam, corporis eſſentiam, etiamſi poſt reſurrectionem immortale & immune à corruptione factum eſt. Idem: Etiam poſt reſurrectionem cõſpectum eſt corpus Chriſti habens circũſcriptionem, & manus & pedes & reliqua corporis membra, & tangi ac videri poterat, ſicut ante reſurrectionem. Idem: Corpus nõ in diuinitatis naturam mutatum eſt, ſed etiam poſt reſurrectionem, quamuis immortale & incorruptibile diuinæ gloriæ plenum, tamen ſuã habet circumſcriptionem. Hactenus dicta ſcripturę recitauimus, Symbolorum verba ſignauimus, & pium veterum ſcriptorum cõſenſum oſtẽdimus: Nunc ex his omnibus ſententiæ ſummam cõcludemus, idq; non noſtris ſed beati Philippi verbis, qui in hunc modum in commẽtarijs in Epiſtolam Pauli ad Coloſſ. 3. ſcribit. In Symbolo (inquiẽs) intelligatur dictum, vt ſonat litera, & de corpore & de corporali locatione: Aſcendit (ſcilicet) corporali & Phyſica locatione in cœlum, hoc eſt, in locũ cœleſtem, vbicunque eſt, quia hic non ſunt fingendę Allegoriæ. Aſcenſio fuit viſibilis & corporalis, & ſemper ita ſcripſit tota antiquitas, Chriſtum corporali locatione in aliquo loco eſſe, Vbicunque vult, & aſcẽſio corporalis facta eſt ſurſum. Ideo Paulus in hoc capite illũ locum nominat ſurſum. At in propoſitione: Filius hominis qui eſt in cœlo, Dictũ intelligatur communicatione Idiomatum, λόγ@ ſemper eſt in cœlo, etiamſi corporali locatione corpus eſt in Virgine, & infra. Vt autem de locali aſcenſione naturæ humanæ dictum eſt, Aſcendit ad cœlos: Ita de exaltatione naturæ humanæ ſuper omnes creaturas dictum eſt, Sedet ad dexteram patris, vt hic Paulus inquit: Vbi eſt ad dexteram Dei ſedẽs. Ait Chriſtũ ſurſum eſſe, & quidem ad dexteram Dei, hoc eſt, non vt beati Angeli vt homines ſurſum ſunt, ſed exaltatus ſupra Angelos, in illa arcana luce Dei regnans cum patre. Et tamẽ corpus localiter alicubi eſt ſecũdum veri corporis modum, vt Auguſtinus inquit. Et hæ propoſitiones: Chriſtus in vobis eſt, Ego in eis, Veniemus ad eum, & manſionem apud eum faciemus, intelligantur de communicatione Idiomatũ. Et de hac præſentia filij in prædicatione Euangelij & in ſanctis, neceſſe eſt Eccleſiam fideliter erudiri, vt agnoſcamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum adeſſe Eccleſię, & eſſe caput omnia in omnibus perficiens. Hæc Philippus, cuius ſententia cum plane cõueniat cum dictis ſcripturæ, cum Symbolis Eccleſiæ & orthodoxo veterum conſenſu, pie eam ac tuto nos ſequi poſſe non dubitemus etiamſi alij hoc tempore, quorum non videtur contemnenda doctrina & pietas, aliter ſentire, & hoc explicare, neſcio quo modo alio conentur, de quo litem non faciam.

Tanto præſtantior angelis factus, quanto excellentius præ illis ſortitus eſt nomen.

Dixit Chriſtũ ſedere ad dexteram maieſtatis in excelſis, nunc autem docet quænam ſit ea maieſtas, ſeu ſeſsio ad dexteram patris, videlicet omnibus rebus creatis ſuperiorem eſſe. Etſi autem hactenus ſimpliciter expoſuit, quantum quidem ſatis eſſe poteſt obſequenti auditori, tamen idem ſibi iuſta confirmatione probandũ eſſe exiſtimauit: idque propter peruicaces Iudæos, qui Chriſtum infra Moyſen reiecerunt. Collationem itaq; inſtituit inter ipſum Chriſtum & Angelos, quibus cum ſublimior oſtenditur, ſimul illi omnia ſubijciuntur. Eſt autem hæc propoſitio comparata, quæ vſque ad finem huius capitis confirmatur.

Cui enim vnquam Angelorum dixit: Filius meus es tu, Ego hodie genui te, & rurſus, Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in Filium.

Prima ratio propoſitionis ab origine, ſeu Lege naturæ perpetua, & Iure ciuili ſumta. Filius herilis miniſtris præfertur. Chriſtus eſt Filius Dei, & Angeli eiuſdem miniſtri. Ergo Chriſtus Angelis præſtantior eſt. Sumitur autem prior pars huius teſtimonij, ex 2. Pſalmo, poſterior ex 7. capite, 2. libri Regum. Dictum 2. Pſalmi: Ego hodie genui te, Exẽplo Apoſtoli, veteres eruditiores ad ſempiternam filij Dei generationem recte referũt: vt hodie ſignificet æternitatem. AEterna enim eſt filij generatio à patre, vt quæ nec præterierit nec futura ſit. Sed alij referunt ad eam generationem,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

tionem,qua manifeſtatus eſt mundo.De quorum ſententia dicemus infra capite quinto. At teſtimonium ex 2. Regum 7. deſumtum, etſi aliquibus videtur torqueri in alienũ ſenſum,vt pote de Solomone intelligẽdum,Tamen Apoſtoli autoritatem pluris facio, & recte citari dictum arbitror.Et qui ſit ſenſus promiſsionis eo in loco,alibi exponitur copioſius.Et iuuari poſſunt diſcẽtes hac etiam commonefactione: Sæpe typo tribui, quæ recti⁹ Antitypo,hoc eſt,rei ſignificatæ accommodentur. Cum igitur Solomon Chriſti Typum geſſerit,Ea quę de illo,vt Typo,dici putantur,verius Chriſto Antitypo attribuũtur.Multa etiam typis tribui,quæ non niſi Antitypis conueniunt,haud dubium eſt.

Et rurſus, cum introducit primogenitum in orbem,dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

Secundum argumentum, à collatione eius qui colitur, & eorum qui ipſum colunt.Concluditur autem argumentum hoc modo, Præſtantior eſt qui adoratur,quam qui adorant. Chriſtus adoratur ab angelis. Ergo Chriſtus angelis eſt maior.Ponitur autem minor propoſitio loco totius argumenti. Chriſtus primogenitus dicitur duplici reſpectu,videlicet diuinitatis ſolius,& fratrum qui adoptãtur.De priori modo Paulus Coloſſ.1. Qui eſt imago Dei incõſpicui, & primogenitus omnis creaturæ,hoc eſt,ante genitus quam quicquam conderetur, Ideoque æterni patris filius. De poſteriori reſpectu hic locus intelligendus eſt. Dicitur enim primogenitus,eo quod excellat inter omnes fratres,quos Deus in Chriſto vnigenito in filios adoptauit. Eſt enim naturalis filius præſtantior adoptiuis.

Et ad angelos quidem dicit : Qui facit angelos ſuos Spiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Ad filium vero: Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi, Virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea vnxit te Deus,Deus tuus,oleo exultationis præ conſortibus tuis.

Tertium argumentum, à relatiuorum gradibus ſumtum. Rex præferendus eſt ſuis legatis & miniſtris, regia mandata obeuntibus. Chriſtus eſt Rex,angeli vero legati & miniſtri regij. Proinde Chriſtus angelis eſt præferendus. Loco totius argumenti minoris probatio ponitur, cuius priorem partem, videlicet angelos eſſe legatos & miniſtros Dei, probat teſtimonio Pſalmi 104. In quo Pſalmo Dauid reuocat populo in memoriam beneficia Dei, inuitatque ipſum, vt Deo ſecum ſit gratus,pro tam mirandis & immenſis beneficijs. Texitur autem in principio Pſalmi longa narratio variorum operum Dei,inter quę & hoc numerat Dauid,quod Deus faciat angelos ſuos Spiritus,& miniſtros ſuos flammam ignis.Etſi autem exiſtimant aliqui, Pſalmum non ſimpliciter de angelis & eorum ſubſtantia, ſed per comparationem loqui,hũc in modum, vt ventos & fulmina comparet angelis, in hanc fere comparationis ſententiam:Facit ventos ſuos vt angelos,& fulmina vt miniſtros ſuos.Tamen iterum autoritate Apoſtoli eiuſque argumentatione moueor, vt aliam potius ſententiam ſequar & amplectar,facit angelos ſuos vt vẽtos,& miniſtros ſuos vt fulmina ſeu flammam ignis, nam naturam angelorum,etſi non intelligimus in hac caligine: tamen quibus ea naturis corporalibus quam proxime accedat, Pſalmi dictum oſtendit.Et hoc modo conſtare vim argumentationis Apoſtoli certiſsimum eſt. Nam ventis aut fulminibus non conferri filium Dei,ex antecedentibus,& mox conſequentibus dictis conſtat.

Poſteriorem partem minoris confirmat teſtimonio deſumto ex Pſalmo 45. Qui Pſalmus eſt prophetia de regno & Euangelio Chriſti,de ſponſo Chriſto,& eius ſponſa Eccleſia.In huius regis & ſponſi Eccleſiæ deſcriptione, ſunt verba ab Apoſtolo noſtro adducta, quæ de diuinitate,humanitate,regia Chriſti magnificẽtia & regni eius forma concionátur.Cum enim dicit;Thronus tuus ô Deus in ſeculum ſeculi,id eſt, in perpetuũ, alloquitur Meſsiam , quem Deum nominat,cui tribuit regnum perpetuum, quod nequaquam Solomoni competit.Cum addit: Virga ſeu ſceptrum rectitudinis, virga regni tui, Chriſti regnum à mundi impijs imperijs ſeparat.Nam Chriſti regnum rectitudinis eſt & æquitatis:cuius rei cauſſam ſubiungit,cum inquit: Dilexiſti iuſtitiam,& odiſti iniquitatem,hoc eſt Dilexiſti iuſtos,& odio habuiſti iniquos.Ponitur enim abſtractum pro Concreto. Verum quia non ſolum Rex eſt ſecundum diuinitatem,verumetiam ratione officij aſſumta humana natura,additur:Propterea vnxit te, ô DEVS, Deus tuus, oleo lætitiæ præ conſortibus tuis,hoc eſt, ô CHRISTE, qui es viuus & verus Deus, cum patre & Spiritu ſancto,

Deus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deus pater, te hominem factum, oleo læticiæ præ conſortibus tuis, hoc eſt, Spiritu ſancto vnxit in perpetuum regem, Prophetam & Sacerdotem: Idquæ præ cõſortibus: hoc eſt, Regibus, Prophetis & Sacerdotibus, quorum omnia officia in te vno concurrunt abſolutiſſime. Nullus enim tibi ſimilis fuit vnquam. Nam tu plenam in terris poteſtatem dimittẽdi peccata habes, tuum regnũ eſt æternum: tu è ſinu patris nobis attuliſti verbum ſalutis: Tu denique vnico tuo ſacrificio, totius mundi expiaſti peccata. Omnes proinde tui conſortes acceperunt Spiritum, cuius Symbolum fuit externa vnctio, At tu Domine ſanctus ſanctorum, accepiſti Spiritum, non ad menſuram, ſed plene: de cuius plenitudine alios ſumere oportet, quicunque ſalutem conſequentur.

Et tu in principio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli, Ipſi peribunt, Tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, ac velut amictum conuolues eos, & mutabuntur, Tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Quartum argumentum à comparatione Creatoris ad creaturam. Maior eſt creator creaturis, & immutabilis mutabilibus. Sed Chriſt⁹ eſt Creator, & immutabilis, Angeli vero creaturę & naturę mutabiles. Igitur Chriſtus maior eſt Angelis. Sola aſſumtio loco totius argumenti ponitur. Et eſt deſumta ex Pſalmo 102. qui eſt oratio afflictæ Eccleſiæ in hoc mundo, In qua hęc confeſsio habetur, qua Eccleſia diuinitatem & potentiam Chriſti agnoſcit. Atque inde fiduciam concipit ſub cruce & perſecutionibus, quibus premitur, vt non deleatur: ſed hic ſub cruce ſeruetur mirabiliter, & poſtea imortalitate donata in omni æternitate cum ſuo liberatore Chriſto viuat. Porrò, dictum illud: Ipſi peribũt, tu autem permanes, intelligatur ſimpliciter iuxta Petri dictum, 2. Pet. 3. Qui nunc ſunt cœli, procellæ in morem tranſibunt, & Elementa æſtuantia igne ſoluẽtur, &c. Ex his enim & alijs diuinæ vocis teſtimonijs Apoſtolos conciones ſuas de fine & iñouatione cœli & terræ, quæ nunc ſunt, deſumſiſſe non dubitemus. Qui aliam ſequuntur ſententiam, & dictum Pſalmi per comparationem exponunt hunc in modum: Etſi cœli ipſi perirent: Tu tamen non perires, non cum illis deficeres, ſed idem maneres, cui tam facile eſt cœlos conuoluere, quam facile eſt homini amictum conuoluere, Quod cum Angelis negatum ſit, Chriſtus multo eis eſt præſtantior. Hác ergo ſententiam qui ſequuntur, non vident Argumenti ſe emphaſin prorſus & eneruare & amittere, quod à comparatione rerum creatarum cum creatore Deo ac Domino horum Apoſtolus inſtituit. Ideo priorem ſimpliciorem & Apoſtoli Petri teſtimonio certam ſequor & amplector.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Nonne omnes ſunt adminiſtratores Spiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hæredes erunt ſalutis?

Quintum argumentum à comparatione honoris Chriſti & miniſterij Angelorum. Maior eſt qui æquali gloria cum Deo patre regnat, ijs, qui diuino ſubijciuntur imperio. At Chriſtus æquali gloria cum Deo patre regnat, Angeli vero diuino ſubijciuntur imperio. Chriſtus igitur maior eſt Angelis. Minoris vtraque pars expreſſe ponitur. Prior, videlicet, de Chriſti eminentia & maieſtate ſumitur ex Pſalmo 110. qui eſt prophetia de æterno Chriſti regno, Sacerdotio, paſsione, reſurrectione & victoria. Poſterior ſumitur ab officio Angelico. Noñe (inquit) Omnes ſunt adminiſtratores Spiritus in miniſterium miſsi propter eos qui hæredes erũt ſalutis? Hæc pars tria continet de Angelis. Primum enim oſtẽdit, quæ ſit ſubſtantia Angelica, videlicet, ſpiritualis. Sunt enim Angeli ſpirituales naturæ, quemadmodum & animæ hominum. Deinde, quod Angeli ſint miniſtri Dei, vt illorum nomen ſonat, Angelus, id eſt, miniſter. Præterea quod illorum præcipuum munus ſit hæredibus ſalutis, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſti ſeruire. Nam, vt Pſalm⁹ inquit: Caſtrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum. Hinc primum confirmatur, quod plurima ſit Deo cura electorum ſuorum, quos tantis præſidijs munit aduerſus Satanam, & aduerſus multos incidentes caſus. Deinde confutatur hoc loco deliramentum Sadducæorum, qui nihil aliud angelos putarunt eſſe, quam motus diuinitus hominibus inſpiratos. Monemur pręterea, ne hos caſtiſſimos Spiritus cuſtodes noſtros à nobis impuris moribus repellamus: ſed vt potius grati ſimus Deo animi & corporis puritate, Illi ſoli Angelorum Domino ſeruientes, & gratias agentes pro angelico miniſterio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

CAPVT II.

Summa Secundi Capitis.

Quoniam Chriſtus maior eſt Angelis, par eſt vt doctrinam ipſius accuratius audiamus, ne in pœnam contumaciæ incurramus. Etſi autem Chriſtus paſsionis tempore, Angelis quodammodo inferior viſus eſt, gloria tamen & honore coronatus regnat, Vt quos à morte liberauit, eoſdem in gloriam euectos æterna donaturus ſit gloria.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Ex doctrina primi capitis extruit propoſitionem exhortatoriam, videlicet, vt Chriſtum audiamus, & propoſitioni confirmationem ſubiungit. Deinde Prolepſi digreditur in doctrinam de Chriſti humanitate & eius cauſsis. Atque ita duæ ſunt partes huius Capitis, Prior exhortatoria, conſtans propoſitione & confirmatione, Poſterior Didactica, quæ ſimiliter propoſitione & confirmatione abſoluitur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAMOBREM oportet nos magis attendere ijs quæ audiuimus, ne quando diffluamus.

Propoſitionis exhortatoriæ illatio ex primo capite, Chriſtus filius Dei ſupra omnia eſt. Igitur Euangelio ipſius obtemperare oportet. Antecedens huius Enthymematis cum ſua propoſitione, eſt totum primum caput. Conſequens, eſt prima huius capitis propoſitio. Duæ ſunt hic voces obſeruandæ, prior eſt προσέχειν, attendere, id eſt, mentem adhibere, menteque audita cõtinere, Poſterior παραρρυῶμεν, diffluamus. Metaphora ſumta à pertuſis & rimoſis vaſis, quæ infuſum liquorem non continent. Eſt igitur ſenſus, vt ita audiamus verbum, ne vani & ignaui ſimus auditores. CONFIRMATVR hic miniſterium verbi, & monſtratur neceſsitas audiendi verbi. CONFVTANTVR Anabaptiſtarum Enthuſiaſmi, Qui homines à vocali verbo auocant ad Satanicas illuſiones. TAXANTVR Epicurei, qui conſuetudinis tantum gratia verbum audiunt, nihil continere valentes.

Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo factus eſt firmus, Et omnis præuaricatio & inobœdientia accepit iuſtam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem?

Ratio propoſitionis à minori ad maius. Inobœdientia erga verbum, ab Angelis propoſitum, grauiter eſt punita, Multo magis inobœdientia erga Chriſti Euangelium punietur. Vocat autem Euangelium ſalutem, eo quod inſtrumentum ſit ſalutis. Vnde docemur, quod quemadmodum ſalus offertur per Euangelium: Ita abſque Euangelio nemini contingat. Qui igitur Euangelium ſpernunt, ſuæ ſalutis ὄργανον adeoque ſalutem ipſam auerſantur.

Quæ cum enarrari cœperit per Dominum, ab ijs qui ipſum audiuerant, fuit nobis confirmata.

Digreſsiuncula Exegetica eſt admodum oportuna. Poſtquam enim audiendum ſalutis verbum dixerat, commode de ipſius fonte ſeu autore, propagatione, atque certitudine monet. Fons ſeu autor eſt Dominus ipſe, qui & ſua victima ſalutis olim promiſſæ myſterium peregit & voce propria Euãgelium ſalutis hominibus commendauit. Propagatum eſt verbum ſalutis per eos, qui ipſum audiuerunt, hoc eſt, per Apoſtolos, quos huius ſalutis teſtes emiſit in mundum, videlicet, vt teſtarentur de ſalu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de ſalute per Chriſtum parta. Confirmatum in nos,id eſt, nobis (inquit) ab auditoribus ipſius. Huius autem confirmationis modum ſubiungit his verbis.

Atteſtante Deo ſignis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus,ſecundum voluntatem ipſius.

Quia Dominus ſuam doctrinam miraculis,veluti quibuſdam ſolennibus & autenticis ſigillis, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus animis hominũ,confirmare dignatus eſt:Hic Apoſtolus noſter, quatuor miraculorum genera recitat,quibus veritas Euangelij nobis conſignata eſt. Eſt autem miraculum factum Dei extraordinarium,& inuſitatum, hominum animos in admirationem abducens.huius quatuor genera,vt dixi,enumerat autor. Ac primo loco, Signa ponit,quæ ita dicuntur,quod mentes hominũ excitent,ad conſiderandũ aliquid amplius, quam quod foris apparet. Chriſtus ſanat ſola voce ſurdum & mutum: hoc ſignũ excitat ſpectatorum mentes ad aliquid altius cogitandum:videlicet,quod Chriſtus diuina potentia ſit præditus,& quod ſit verus Meſsias,tametſi hoc foris non apparebat. Deinde portẽta ponit,quæ ita dicuntur,quia nouum aliquid & inuſitatum continent. Nouum ſiquidem & inuſitatum fuit hominem mortuum excitare ſola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita diſtinguunt,vt, τέρατα portenta ſint præter naturam: σημεῖα vero ſigna præter conſuetudinem. Sanatio febricitantis,non fit præter naturam. Nam per naturam poteſt ſanari febricitans. Sed quod ſocrus Petri febricitans,ſola Chriſti voce ſit reſtituta ſanitati, præter conſuetudinem fuit. Ideo eius ſanatio ſignum fuit,non portentum. Mortuum hominem vitę reſtituere,prętér naturam fit. Nam per naturam haudquaquam vitæ mortuus reſtitui poteſt. Quare portentum fuit, quod Chriſtus Lazarum iam in ſepulcro fœtentem excitarit.

Addit tertio loco varias virtutes,ſeu potẽtias, quibus Chriſti Spiritus in ſanctis efficax fuit,ſuam virtutem peculiarem oſtendens. Harum virtutum genera ad Corinthios, 1.Corinth.12.multa recitat Apoſtolus:quibus Deus Eccleſiam primitiuam ornauerat.

QVARTO,Spiritus ſancti diſtributiones ponit,quibus non ſolum die Pentecoſtes obſignauit Euangelium,verumetiam ſæpenumero in Apoſtolica Eccleſia ad preces Apoſtolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula, tanquam ſigilla veritatis Dei eſſe nobis debent:quorum vſus perpetuo durabit in Eccleſia,qui nullus alius eſt legitimus & verus, quam obſignatio doctrinæ cœleſtis.

ET quanquam hodie huiuſmodi miracula non eduntur, tamen perpetuo ad illa olim edita miracula reſpicere oportet:quæ confirmato per orbem Euãgelio Chriſti, ceſſare debebant: non quidem vſu,ſed facto. Ita enim Auguſtinus ait: Nec miracula illa in noſtra tempora durare permiſſa ſunt,ne animus ſemper viſibilia quæreret,& eorum cõſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium eſſe debet,ijs eſſe credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci aſſequuntur,ſe tamen ſequendos populis perſuadere potuerunt. Hactenus Auguſtinus.

Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem futurum, de quo loquimur.

Redit vnde digreſſus eſt, & confirmat argumentum ſuperius poſitum: Qui potentior eſt, poteſt ſeuerius cõtumaces aduerſus ſe punire. Cum igitur Chriſtus potentior ſit Angelis, non dubium eſt quin obœdientes in Euangelio punire poſsit. Loco totius argumenti minoris confirmationem poſuit. Si enim Chriſtus habet orbem ſibi ſubiectum, certe potentior eſt Angelis, quibus orbis non eſt ſubiectus. Orbem futurum, vocat per Chriſti aduentum renouatũ: vetuſtus ille,peccato Adæ corruptus eſt, ſed hic nouus, per Chriſtum inſtauratus eſt, qui quidem incepit à Chriſti reſurrectione, Sed conſummabitur excitatis mortuis in extremo die,& communicata electis Dei gloria immortalitatis.

Atteſtatus eſt in quodam loco quidam dicens: Quid eſt homo, quod memor es eius? aut filius hominis, vt viſites eum? feciſti eum pauliſper inferiorem Angelis, Gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo

Obiectio aduerſariorum, atq; eius ſolutio à diſtinctone temporis, & circumſtantiarum ſumta. Obiectio hæc eſt: Chriſtus non ſolum homo eſt, ſimilem expertus cum alijs hominibus calamitatem: verumetiam viſus eſt omnium hominum abiectiſſimus,ob mortis quam paſſus eſt infamiã. Huic

autem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tem quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit, quod non eſſet ei ſubiectum.

obiectioni reſpondet Apoſtolus, verbis Prophetæ ex Pſalmo 8. deſumtis, idq; per diſtinctionem (vt dixi) ac ſi diceret, fateor quidem, valde fuiſſe humiliatum Chriſtũ per crucem, ſed mox crucis ſupplicio ſuperato & morte victa, glorioſe reſurrexit, cui iam victori & triumphatori omnia ſubiecta ſunt, in cœlo & in terra. Vt autem teſtimonium adductũ clarius introſpiciamus, nonnihil de argumento Pſalmi, & eius applicatione ad præſentẽ locum dicendũ videtur. EST autem hic Pſalmus encomiaſticus, omnino de Chriſto intelligendus, quemadmodũ ipſe Chriſtus, Matth. 21. Et Paulus ad Epheſios, teſtatur. CELEBRAT enim Dauid ipſum Deum in hoc Pſalmo, propter nunquam ſatis admirandum beneficiũ, videlicet, quod dederit nobis filium ſuum Ieſum Chriſtum, vt ſit nobis Rex glorioſus, Triumphator Diaboli, mortis & inferni. Cum exordio finis Pſalmi idẽ eſt. Nam vt orditur ab affectu cordis, & ſtupenda admiratione bonitatis Dei erga genus humanum: Ita Pſalmũ claudit eodem admirationis affectu. Quis enim ſatis bonitatẽ Dei, & φιλανθρωπίαν, ob hoc tam eximium beneficium ſatis admirabitur? EXORDIO ſubiungit gratiarum actionem: quam vniuerſa terra debet Deo ob ſuam immenſam bonitatem, adeo vt etiam infantes & lactentes in cœlo, hoc eſt, in cœtu fidelium, virtutem Dei ſint prædicaturi, huius rei ſpecimẽ exhibuerunt Chriſto pueri, cum die Palmarum intraret Ieruſalẽ. His ſubiungit Dauid verba, quæ Apoſtolus hic adducit. Quid (inquit) eſt homo quod memor es eius? Admiratio eſt, quod Deus tantum gerat curã humani generis. Aut filius hominis qui viſitas eam? Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ per admirationem, mutata tãtum ſermonis figura. Atq; hæc de homine in genere dicta intelligãtur. Quę autem ſequuntur, ad filium Dei hominem factum referenda ſunt. Et minuiſti eũ paulo minus ab angelis. Hæc ratio admirationis eſt, minuiſti eum, id eſt, Chriſtum, ſcilicet, per paſsionem & mortem. Gloria & honore coronaſti eum, ſcilicet, per glorioſam reſurrectionem & victoriam: Et conſtituiſti eum ſupra opera manuum tuarum, videlicet, vt omnium rerum plenum dominium habeat, adeo vt flectat ſe omne genu coram ipſo, cœleſtium & terreſtrium & inferorũ. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius: Eiuſdem ſentẽtiæ repetitio eſt, per mutuam Relatiuorum collationem. Si igitur Chriſtus eſt ſupra omnia dominator conſtitutus, ſunt ſane omnia illi ſubiecta. Vnde Apoſtolus noſter infert ex verbis Pſalmi: In eo enim quod omnia illi ſubiecit, nihil omiſit non ſubiectũ ei. Quare ſequitur quod ſupra dixerat, Angelos etiam ei ſubiectos eſſe.

At nunc nondum videmus omnia ſubiecta ei.

Obiectio contra ſolutionem. Tu dicis quidem omnia Chriſto ſubiecta eſſe, ſed nuſquam eius eminentia apparet in ipſius regno, quod eſt Eccleſia. Membra Chriſti multis modis affliguntur: huic obiectioni reſpondet Apoſtolus, hoc pacto:

Sed ipſum qui paululum imminutus fuit ab angelis, videmus Ieſum propter paſſionem mortis, Gloria & honore coronatum eſſe.

Reſponſio ad obiectionem, per conceſsionem & correctionem. Senſus autem eſt: Tametſi non apparet Chriſto omnia ſubiecta eſſe, tamen reuera vniuerſorum Dominus conſtitutus eſt, per reſurrectionem, & breui futurum eſt, vt ſuum imperium palã exerceat reſuſcitatis mortuis. ORATIO Apoſtoli, Syncheſi nonnihil turbata, ſi tantum recte deſtinguatur, hoc modo illuſtrari poteſt. Sed Ieſum ipſum videmus gloria & honore coronatũ, quia paululum ſeu pauliſper fuit imminutus ab angelis (hoc eſt, inferior angelis) propter paſsionem mortis (hoc eſt, vt pati mortem poſſet) hic enim particula διὰ, vt ſæpiſsime alias, cauſſam finalem notat. TEMPVS ergo humiliationis, fuit paſsionis tempus: quo peracto & victa morte, gloria & honore coronatus eſt, vt qui Deo æqualis ſit. SED quomodo videmus hanc Chriſti gloriam? Aſcendens in altum, dedit dona hominibus: in quibus donis Chriſti gloria conſpicitur. Multos ornauit donis edendi miracula: Multos inuicta fidei cõſtantia in confeſsionẽ muniuit. In omnibus credentibus ſuam efficacitatem ita declarat, vt oculis fidei clariſsime intueantur Chriſti gloriam.

Vt gratia Dei pro omni guſtaret mortem.

Cauſſam & fructum paſsionis Domini addit, vt doceat, Chriſtum non ſine grauiſsima cauſa, adeo diminutũ fuiſſe. Ideo enim paſſus eſt, vt ſua paſsione ꝑ omnib. ſatisfaceret, hoc eſt, vt ſua victima om-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nium in ſe credentium expiaret peccata, & communicaret ſuam iuſticiam ad vitā æternā. Hic igitur obſeruemus omne humanū meritum, quoad expiationē peccati attinet, euerti. GVSTANDI verbo, ſignificatur victoria ſuper morte, quod Chriſtus non ſit abſorptus morte, ſed à morte reſurrexerit. Cū dicit, pro omni, collectiue intelligendū eſt, vt ſciamus, nec Iudæos, nec gētes à Chriſti beneficio excludi, modo in ipſum credere nō recuſauerint.

Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam abduceret, autorem ſalutis eorum per paſsionem perficere.

Ratio alia, cur aſſumta natura humana pati oportuerit Dominum, à patris æterno decreto, ſeu, à cauſſa efficiente, & fine conditionis omnium. Eſt enim Dei æternum decretum, humiliare antequam exaltet. QVIA autem in verbis Apoſtoli quædam videtur eſſe obſcuritas, ſenſum in hunc modum reddamus. Decebat Deum patrem (qui humiliare ſolet primum quos decreuit exaltare) perficere, hoc eſt, conſecrare, Filium, in ducem & autorem ſalutis filiorum Dei, idque per paſsionem eius: videlicet, vt conformatio quædam capitis & membrorum fieret. HIC præter locum proprium, qui eſt de fructu paſsionis Dominicæ, obſeruemus crucem ex decreto Dei, veluti gradum quendam eſſe ad gloriam. Huius ergo decreti Dei cogitatione ſe erigant fideles, quoties grauius cruce premātur. VERBVM τελειῶσαι, vſum habet in ſacrificijs, & ſignificat proprie conſecrare in hoſtiam, vel hoſtiam facere, τέλεια enim dicebantur plenæ & perfectæ hoſtiæ, in quibus nihil deſiderabatur, & τελείωσις initiatio eſt, per ſacrificium, vnde Baptiſmus Græcis τελείωσις dicitur.

Nam & qui ſanctificat, & qui ſanctificatur, ex vno ſunt omnes.

Aetiologiam petit ab eiuſdem naturæ participatione, ac ſi dicat: Chriſtus qui per paſsionem conſecrat & ſanctificat, & credentes, qui ab eo, tanquam ſummo Sacerdote, conſecrantur & ſanctificantur, ex vno ſunt omnes, hoc eſt, eiuſdem naturæ, videlicet humanæ, exiſtunt. Etſi enim Chriſtus, ſi naturam diuinam reſpicis, verus eſt Deus, æqualis patri: tamen homo natus, particeps eſt humanæ naturæ cum alijs hominibus. Quare vt ex vna materia ſunt, ita perſimilis eſt ad gloriam gradus. Sunt qui ita exponunt. Et qui ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex vno, ſcilicet, Adamo, ſunt omnes, ſed ſenſus idem manet.

Propter quam cauſſam non erubeſcit fratres eos vocare, dicens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Eccleſiæ laudabo te.

A pronunciatis probat humanitatem Chriſti, vnde texitur argumentū à natura relatiuorum: Chriſtus vocat ſanctificatos fratres ſuos. Igitur cum illis eiuſdem naturæ eſt, ſeu communem patrem habent, nempe Adam. Sumtum eſt autē hoc teſtimonium ex Pſalmo 22. qui cōtinet inſignem propheтiam de Chriſto. Nam eius Sacerdotium & regnum deſcribens: Orationem, paſsionem, mortem & reſurrectionem exponit, & ſimul vaticinatur de propagatione & amplitudine regni Chriſti.

Et iterum, Ego ero fidens in eum.

A proprio hominis humanitatem Chriſti probat. Solius hominis eſt Deo fidere, Chriſtus fidit Deo, Igitur homo. Teſtimonium hoc ex 18. Pſalmo deſumtum eſt, Quod eſt Gratiarū actio Dauidis, quod ſuos hoſtes profligauerit ac vicerit, verū quia Dauid in eo Pſalmo typum Chriſti gerit, recte Pſalmus ipſi Antitypo accommodatur, iuxta regulam: Quæ typis tribuuntur, recte Antitypis accommodantur.

Et rurſus, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.

Argumentum à communitate naturæ, patris & liberorum. Sunt enim pater & filij eiuſdem naturæ, etſi multiplicatæ in pluribus. Hoc teſtimonium ſumtum eſt ex octauo capite Eſaiæ: vbi Propheta vaticinatur de ruina regni Iſraëlis, & regni Iuda, atque adeo ciuium ſanctæ ciuitatis Ieruſalem. Ac ſimul per os Prophetæ filius Dei orat, vt Deus doctrinā propheticam in aliquorum diſcipulorum mētibus obſignet, obſignatamq; cōſeruet. Precationi ſubiungit hanc confeſsionis & fiduciæ vocem: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus in ſignum & prodigium Iſraëli, à Domino exercituum qui habitat in Syon.

Quia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quia ergo pueri communicarunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem.

Ex adductis Prophetæ verbis, Apoſtolus argumentum in hunc modum extruit. Pater & pueri eiuſdem ſunt naturæ, At pueri Chriſti humanæ naturæ ſunt participes, Igitur & Chriſtus homo exiſtit, humanæ naturæ conſors.

Vt per mortem deſtrueret eum, qui mortuis habebat imperium, hoc eſt, Diabolum.

Poſtquam de aſſumta humana natura, & de humiliatione diſſeruit ſatis, nunc commode iſtius myſterij cauſſas finales ſubiungit, ac inter eas primam ponit, deſtructionem, ſeu abolitionem imperij Satanæ, iuxta primã concionem poſt lapſum primorum parentum de reparatione, in qua cõcione Deus pater ſerpenti, idque audientibus primis parentibus, vt inde fidem reconciliationis conciperent, dixit: Semen mulieris conteret caput ſerpentis, quod Iohannes interpretatur his verbis: Chriſtus apparuit, vt diſſoluat opera Diaboli, hoc eſt, peccatum & mortem, placata ira Dei. Per corporis enim mortem, vt ait Ambroſius, mortis vincula diſſoluit.

Et liberaret eos qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant ſeruituti.

Secundus finis, atque adeo præcipuus aſſumtæ humanæ naturæ, in qua mortem crucis ſuſtinuit, videlicet, vt liberum redderet humanum genus à iure peccati & mortis, Deo perſoluto λύτρῳ. Vnde 2. Corinth, 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in eo, hoc eſt, reatum totius humani generis Deus pater impoſuit filio, vt ipſe ſua victima expiatoria pro peccato ſatisfaceret, quo nos, Chriſti obedientia nobis imputata, iuſtificaremur coram Deo & adoptaremur in filios.

Non enim ſane angelos aſſumit, ſed ſemen Abrahæ aſſumit.

Amplificat collatione, quod dixerat de humana natura Chriſti, idque non ſolum vt affectum Chriſti ardentiſsimum erga genus humanum doceat, verumetiã vt oſtẽdat quam neceſſariũ fuerit nos in naturalem carnis & ſanguinis Chriſti ſocietatem venire, & tãquam in vnam carnẽ ſeu naturam coaleſcere, in qua natura, quod in capite lueretur, cæteris membris omnibus tanquam proprium imputaretur. TAMETSI autem hæc corporalis Chriſti nobiſcum communitas, non ſatis eſt nobis ad felicitatem, niſi ſpiritualiter ei ſociemur: tamẽ nulla nobis ad ſpirituale ſocietatẽ patet via, ſine hac naturali ſocietate, & cognatione, quæ adeo arcta eſt, vt in Chriſto vna dũtaxat Dei & hominis perſona ſubſiſtat. Vt vere dici poſsit, Deum hominem factum eſſe, ſeu, vt Iohannes loquitur, Verbum carnem factũ eſſe. Ab hac arctiſſima ſocietate procul abeſt angelica natura. Nequaquam enim vere dici poteſt, Deum angelum eſſe factum. QVOCIRCA crucis illud ſupplicium, quo nos patri Chriſtus reconciliauit, & pro nobis hominibus ſoluit perfectiſsimum λύτρον, nihil quicquã angelis præuaricatoribus contulit, ad tollendam ſimultatem, qua à Deo erant diſſociati: quia nullã habent cum Chriſto naturæ ſocietatem. Ex hoc loco primum diſcamus, quam neceſſaria fuerit illa Chriſti nobiſcum naturæ cõmunio, ſine qua nulla ad ſalutẽ patebat via. DEINDE cogitetur, quantus fuerit amor filij Dei erga genus humanũ, qui ſe adeo humiliare voluit, quod maſſam noſtram aſſumeret in vnionem perſonalem, vt Deus vere ſit homo factus. TVM huius facti cogitatione erigẽdus eſt animus noſter, aduerſus omnes Satanę inſidias, modo ne turpiſsime hac tanta Dei beneficentia abuſi fuerimus. HINC quoque nobis pudor incutiatur, ſi noſtra nos ingratitudine ea fruſtrari patiamur: Quod certe facim⁹, ſi huic Chriſto pro nobis crucifixo, non viua fide coaleſcimus, vt eius viua membra efficiamur.

Vnde fratribus debuit per omnia eſſe ſimilis, vt miſericors eſſet & fidelis pontifex, in eis quæ ſunt erga Deum, ad expiandum peccata populi.

Concluſio eſt, in qua altius repetit cauſſas cur æternus λόγος humanam naturam aſſumſerit, vt Deus & homo ſit vnus Chriſtus. ET quia ſummam doctrinæ de ſacrificio Chriſti continet hæc pericopa, eam retexam; quo clarius, quid doctrinæ in ſe contineat, perſpiciatur: Sunt itaque 5. partes. PRIMA: Quod Chriſtus fratribus per omnia ſimilis eſſe debuerit, Quantum ſcilicet ad eſſentiam carnis, & alias proprietates, vtpote infirmitates & affectus proprios humanę naturę attinet, non quantum ad aduentitias qualitates peccatri-

cis carnis, nec quantum ad perſonales infirmitates, certorum ſcelerum pœnas. SECVNDA pars, Quod ideo filius Dei ſit factus homo, vt fieret Pontifex, Mediator inter Deum & homines, verus Deus & verus homo. TERTIA pars huius pericopæ eſt deſcriptio huius pontificis ab affectu ipſius erga homines, pro quibus offerret, & fide erga Deum cui offerret. Nam vt legitimus, verus ac fidus Deo eſt pontifex, ita miſericors & φιλάνθρωπος eſt erga populum, pro quo ſe offert. QVARTA pars, Quarumnam rerum ſit pontifex, nempe diuinarum, vt ſcilicet, in ijs quæ nos Deo conciliant, ſuo fungeretur ſacerdotio. QVINTA pars, finem ſacerdotii Chriſti indicat, qui eſt placata ira Dei, expiare peccata populi, hoc eſt, vt ſua victima perſolueret precium, ſatisfaceret iuſticiæ Dei, & placaret iram Dei. Quam ob cauſſam à Paulo Propitiator dicitur, qua appellatione tria ſignificantur. PRIMVM, quod hic propitiator offerat pro nobis ſua merita. SECVNDVM, quod idem perſoluat pœnam nobis debitam. TERTIVM, quod idem applicet nobis ſua merita, & ſuam ſolutionem, atque hoc eſt, quod ipſe Dominus ait apud Iohannem, cap. 17. Ego me pro eis ſanctifico.

Nam in hoc quod accidit illi tentatio, poteſt tentatis opem ferre.

Hoc ac fiduciam in nobis alendam pertinet. Nam cum filius Dei aſſumta noſtra natura expertus eſt humanas miſerias, idoneus eſſe conuincitur, qui alijs miſeris ſuccurrat.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cum Chriſtus, quem confitemur eſſe noſtrum Apoſtolum & pontificem, maior ſit Moyſe. par eſt vt ipſum, vtpote Dominum domus, ac filium Dei, magis audiamus quam Moyſen, qui tantum pars erat domus & ſeruus Dei, quod niſi fecerimus, cum incredulis Iudæis, qui in deſerto proſtrati ſunt, puniemur, promiſſa requie excluſi.

Ordo & partes Capitis tertij.

Ex doctrina ſuperioris capitis, digreditur in exhortationem. Poſtquam enim docuit in ſecundo capite, Chriſtum Deum & hominem eſſe, adeoque verum pontificem, tempeſtiue hic in tertio exhortatoriam propoſitionem infert, vt cogitemus quantus ſit: quo ipſum auidius audiamus. Deinde exhortationem ipſam rationibus quibuſdam confirmat. Sunt proinde huius capitis, quod eſt generis ſuaſorij, duæ partes, propoſitio & confirmatio.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VNDE fratres ſancti, vocationis cœleſtis participes, conſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſsionis noſtræ Chriſtum Ieſum.

Hæc propoſitio ſuaſoria, extruitur ex doctrina ſuperioris capitis. Obſeruandum eſt autem, quod, quemadmodum in propoſitionibus ſuaſorijs fieri ſolet, admiſceantur propoſitioni rationes, quæ veluti in vnum corpus cum propoſitione ipſa coeunt, quas Dialecticus retexet, vt ſeorſim propoſitio ipſa conſpiciatur, ac deinde propoſitioni accommodetur rationes, quibus veſtita & ornata fuit, vt ex ſingulis rationibus cum propoſitione ſingula extruantur Enthymemata. EST autem hæc propoſitio: Chriſtus à vobis andiendus eſt. Rationes autem, quibus hæc veſtitur propoſitio, ſunt plures. PRIMA ſumitur à vocationis dignitate. Vos ſancti eſtis, cœleſtiſque vocationis participes. SECVNDA, Chriſtus eſt vobis Apoſtolus à Deo miſſus. TERTIA, vos confitemini Chriſtum eſſe ſummum pontificem veſtrum. HÆ tres rationes in propoſitionis complexu ſunt, ex quibus dum concluditur propoſitio, Tria naſcuntur Enthymemata. NOS hanc exhortationem nobis accommodemus, cogitemus de vocatione noſtra, perpendamus quantus qualiſque ſit Apoſtolus Chriſtus, nobis à Deo miſſus cogitemus nullum acceſſum nobis patere ad patrem, ſine hoc noſtro pontifice, quem niſi audiuerimus, actum eſt de ſaluta noſtra.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Qui eſt fidelis ei qui fecit ipſum.

Ratio propoſitionis ab adiunctis, Chriſtus eſt Deo patri, qui fecit ipſum, & conſtituit illum Apoſtolũ & Pontificẽ, fidelis. Igitur audiendus eſt, & in precio habendus. Hanc rationem, ſi ad Theſin transferimus, monemur, vt miniſtris Euangelij, hoc eſt, Chriſti ſeruis fidelibus, non minus quã ipſi Chriſto obœdiamus. Nam is eſt qui per eos loquitur, Quemadmodum ipſe teſtatur Matth. 10. Qui vos audit, me audit. Cõtra vero infidelibus in miniſterio, & ea quæ Chriſti non ſunt docentibus, nulla obœdientia debetur.

Sicut Moſes in tota domo eius.

Aetiologia à comparatis. Moſes fuit dignus qui audiretur, etſi tantum ſeruus erat. Igitur Chriſtus multo magis dignus eſt, vtpote filius Dei. Hunc eſſe germanũ huius argumenti ſenſum totus contextus conuincit. Exæquatio igitur hæc nõ ad dignitatis æqualitatẽ (quomodo enim paris dignitatis erunt filius & ſeruus) ſed ad fidelitatis commendationem pertinet. Vterque enim fidelis filius & ſeruus, etiamſi diſpares dignitate, & gloria. Hæc explicatio noſtra confirmatur ſequentibus argumentis. VSVS huius loci eſt, vt miniſtri Dei & præcones verbi intueantur in exemplum Moſis, eumq; fide & diligẽtia imitentur. Huc illud Pauli, 1. Corinth. 4. Sic nos exiſtimet homo, tanquã miniſtros Chriſti & œconomos miniſteriorum Dei, Quod autem reliquum eſt, quæritur in œconomis, vt fidelis quiſq; inueniatur.

Ampliori enim gloria ipſe præ Moſe dignus eſt habitus, quanto maiorem honorem habet, quam domus, is qui fabricauit illam.

Declaratio eſt collationis, in qua Chriſtum Moſi præfert, vt audiatur Chriſtus maiori cum reuerentia. Concluſio & maior propoſitio expreſſe ponuntur. Argumentum autem hoc modo licebit abſoluere. Architectus domus eſt ipſa domo dignior, Chriſtus eſt Architectus domus, Moſes vero pars quædam domus Chriſtus, Igitur Moſe dignior eſt. Vt ſupra Chriſtum angelis, ita hic eundem Moſe ſuperiorem facit: vt cogitemus contumaces aduerſus ipſum non euaſuros eſſe digna ſupplicia.

Omnis enim domus conſtruitur ab aliquo.

Illuſtrat argumentum proximum à cauſſa efficiente. Omnis domus ab aliquo conſtruitur, Nam omne quod fit, ex aliqua cauſſa fieri neceſſe eſt. Eccleſia igitur cum ſit domus, ab aliquo eam extructam eſſe neceſſe eſt. A quo autem ſit extructa hæc domus, exponit autor cum ſubiungit.

Qui autem omnia conſtruit DEVS eſt.

Supra Chriſtum architectum eſſe domus aſſeruit, hoc autem loco affirmat, Deum eſſe, qui omnia conſtruat. Vnde Chriſtum Deum eſſe haud obſcure concluditur. Nam ſi Deus omnia conſtruxit, & Chriſtus domum Dei, hoc eſt, Eccleſiam conſtruxit, ſequitur Chriſtum Deum eſſe.

Et Moſes quidem fidelis in tota domo eius, tanquam famulus in teſtimonium dicendorum, Chriſtus vero tanquam filius ſuper domum eius.

Argumentum à natura ſeu gradibus Relatiuorum, filius præfertur famulo, vel fideliſſimo, Chriſtus eſt filius, Moſes autem famulus conſtitutus in domo Dei, proinde Chriſtus Moſi præfertur. Quare præ Moſe conſiderandus, honorandus & audiendus eſt. OBSERVETVR hoc loco finis miniſterij Moſaici, qui fuit vt teſtaretur Moſes de dicẽdis, hoc eſt, vt pararet Chriſto viam, Lege à Deo accepta. Nam tota politia Moſis, & ſacrificia Legis, fuerunt conciones de venturo Chriſto. Atq; hoc eſt quod dicit Iohannes: Lex per Moſen data eſt, Gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Hinc monemur, quid in Moſe ſit quærendum, videlicet ſolus Chriſtus.

Cuius domus ſumus nos.

Quia ambiguum erat vocabulum domus, interpretatur domũ Dei eſſe credentes vſitata ſcripturæ Metaphora, qua cõtinens pro re contenta ſæpe accipitur. Hinc admonemur duplicem familiam in mundo eſſe: Vnam Dei, Alteram à Deo abalienatã: vt quæ Diabolo ſubiecta ſit, & neceſſe eſt quemlibet hominem in alterutra harũ familiarum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

eſſe. Qui enim non eſt in domo ſeu familia Dei, vere eſt in familia Satanæ. Hinc eſt quod excommunicati dicantur tradi Satanæ, quia cum excluduntur à familia Dei, vere includuntur in familiam Satanæ. Deinde vt in domo Dei, Deus paterfamilias eſt: Ita par eſt, vt ipſi obtemperent quicunque in ea familia manere cupiunt: in quam vt recipimur fide, & cuſtodimur bona conſcientia, Ita excludimur rebellione & contumacia in patremfamilias. Atque hoc eſt, quod autor ſubijcit hiſce verbis:

Siquidem fiduciam & gloriationem ſpei vſque ad finem firmam retineamus.

Hæc conditio diligentiſsime cogitanda eſt. Monet enim quouſque ſumus domus Dei, ſeu domeſtici Dei. Et exegeticō eſt. Fiducia enim hæc eſt gloriatio ſpei, hoc eſt, ſpes, qua gloriamur nos eſſe in familia Dei, per fidē in Ieſum Chriſtū. Huc dictū domini pertinet: Qui perſeuerauerit vſq; ad finē, ſaluus erit: Et illud ad Col.1. Cōuiuificauit vos in corpore carnis ſuæ, per mortem, vt exhibeatis vos ſanctos & imaculatos & irreprehēſibiles corā ipſo, ſi tamē permaneatis in fide. Diligēter in his & ſimilib. locis obſeruetur cōditionis particula, cōtra Stoicas imaginationes de prędeſtinatione: plura de hac cōditione annotauimus in cap.1. ad Coloſſ. in illū locum, Siquidē permaneatis in fide fundati. Eodē pertinet exhortatio quæ ſequitur.

Quapropter, Sicut dicit ſpiritus: Hodie, ſi vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione, in die tentationis in deſerto: vbi tentauerunt me partes veſtri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infenſus fui generationi iſti, & dixi: Semper errant corde. Ipſi autem non cognouerunt vias meas. Quapropter iuraui in ira mea: ſi introibunt in requiem meam.

Conditionem poſitam confirmat autoritate Spiritus ſancti, & exemplo veteris populi. Summa argumenti hæc eſt: Vetus populus in deſerto, propterea quod fide deſerta & abiecta contumaciter ſe Deo oppoſuit, punitus eſt excluſione requietis terræ promiſſæ. Igitur & vos vera & cœleſti requie excludemini, ſi in fide non perſtiteritis. TESTIMONIVM Spiritus ſancti ex Pſalmo 65. petitum eſt, qui Pſalmus exhortatio eſt prophetica ad populum noui Teſtamenti vt Deum, hoc eſt, Chriſtum Meſsiam celebret. Hanc exhortationem duobus argumentis confirmat, quorum prius ſumtum eſt ab honeſto, & debito Eccleſiæ Dei officio. Poſterius ab exemplo puniti populi, propter contemtionem in deſerto, ſeu in Meribba & Maſpa. Hiſtoria habetur Exod 16. & 17. Iam verborum Pſalmi ideo breuiorē explanationē ſubijciemus, quia Apoſtolus noſter plæraque explicat, & accōmodat ſuo inſtituto. Hodie ſignificat tēpus reuelati Euangelij. Nam huius temporis reſpectu præteritum tempus, noctis quandam rationem habet. Si vocem eius audiueritis. in Hebræo hæc præcedētibus aptanda ſunt, nos (inquit) ſumus populus paſcuæ eius, & oues manus eius, ſi modo vocem eius audiueritis. Atq; ita cōditio ponitur ſuperiora confirmans. Tantiſper enim manemus oues Chriſti, donec audimus vocē eius, eumq; ſequimur. Ita enim ipſe Paſtor ait: oues meę vocem meam audiunt. Huc ſpectat exhortatio, quæ ſequitur hiſce verbis: Nolite obdurare corda veſtra, id eſt, Nolite veſtra duritia reſiſtere verbo Dei, ſicut feciſtis in acerbatione, id eſt, in Meribba, loco, qui accepit ab euentu nomen. Vbi me tentauerunt patres veſtri. Mutatio perſonæ eſt, Nam Deum introducit loquentem, qui ſe hominum proteruia & contumacia tentari confirmat. Quid autem ſit tentare Deum, pluribus explicandum iudico.

Eſt autem Tentare Deū, non infirmitate labi, ſed contemtu Dei, non ex ignorantia, ſed malitia: videlicet cum vel negamus verbū Dei, vel corrigimus ordinationē diuinam fiducia propriæ ſapientiæ, hoc eſt, Tentamus Deū, cum ſpreto verbo, ordinatione, & vocatione Dei, aliud quærimus quod magis placet, fiducia propriæ ſapiētię. Negant Iſraelitę ſe à Deo eductos eſſe à terra Aegypti, & cōtradicunt manifeſtis teſtimonijs Dei: propterea, quia nō omnes euentus reſpondent ipſorum imaginationibus. Peccant igitur primū impatiētia, quia in aduerſis Deo nolunt obœdire. Deinde addunt nouum & atrocius peccatum: Negant eſſe opus Dei, de quo conuicti erant certiſsimis miraculis: negant Moſen eſſe Ducem à Deo conſtitutum, ſed vociferantur eum impoſtorem eſſe. Actor. capite 15. Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponentes iugum ſuper ceruicem diſcipulorum? Hic manifeſta eſt correctio. Sciunt ex Euangelio remitti peccata & reconciliari homines, reputari iuſtos, & ſanctificari, & fieri hæredes vitæ æternæ propter filium Dei gratis fide: non propter ceremonias Moſi. Sciunt finem eſſe politiæ Moſaicæ. Sciunt promiſsionem gratiæ pertinere

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nere ad Iſraelitas & Gentes. Sciunt etiã nequaquam licere homini cultus inſtituere,ſicut ſcriptum eſt:Fruſtra colunt me mandatis hominum. Quanquam autem hæc omnia norunt,tamen aliqui humana ſapientia volunt ſtabilire & amplificare politiam Moſaicam: cogitant pulchrum eſſe Eccleſias gentium inuitare ſimilitudine rituum.Huiuſmodi correctiones ortas à ſapientia humana vocat Petrus tentare Deum. Talia peccata ſæpe accidunt priuatim & publicè,in cultibus,actionibus & doctrina. Monachi relicta via à Deo ordinata, fingunt ſua vota meliores cultus eſſe. Pontifices relictis actionibus proprijs officij,quærunt imperia.Hæretici quærunt vel concinniores opiniones vel argutiores.

PROBAVERVNT me,ſcilicet dubitando de promiſsis & verbis meis, Et viderunt opera mea,hoc eſt,etſi conuicti erant multis miraculis,quibus meam pręſentiam,potentiam,fauoremq; erga ipſos declaraui,atq; adeo verbum meum confirmaui(vt illi fidem haberent ac ſaluarentur)idq; quadraginta annis. Quapropter infenſus fui generationi illi.Etſi plerique libri cum Græci tum Latini ita diſtinguunt, tamen nonnulla exemplaria Græca & ipſa Hebraica veritas ad pœnam contumaciæ refert circumſtantiam temporis, hoc modo: Quadraginta annis infenſus fui generationi illi,adeo quod in terram promiſſam eos non introduxerim.Et dixi,ſemper errant corde,id eſt,ſemper verbo relicto,ſuas ſequuntur cogitationes,quibus etiam ſeducuntur.

IPSI autẽ non cognouerunt vias meas.Effectus eſt humanę ſapientiæ in rebus diuinis. Donec enim noſtras cogitationes ſequimur,nõ poſſumus vias Domini cognoſcere. Porrò cognitio viarũ Domini eſt duplex,Vna ocioſa ſiue ἄκαρπος. Hæc non differt ab ignorantia, quod ad vſum poſsidentis attinet. Altera eſt fructuoſa,ſeu actuoſa,videlicet cum ſenſus in corde & actio in tota vita reſpondent noticiæ. Auguſtinus: Bonum intellectum habet,qui quod faciendum eſt,recte intelligit & facit,alioquin talis eſt ſine opere intelligentia,qualis ſine timore ſapientia,cum ſcriptum ſit,Initium ſapientiæ timor Domini.

Quapropter iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

Hæc pœna fuit corporalis tantum, videlicet, quod propter inobœdientiam excluſi ſunt ex terra promiſſa. Obſeruetur iurandi forma apud Hebræos per Apoſiopeſin,ac ſi diceret: Si introierint,non viuam:vel tale aliquid ſubaudiendum eſt.

Videte fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis,ad deficiendum à Deo viuo.

Applicat exemplum culpæ & pœnæ ad Eccleſiam, vt alieno incommodo cautior facta, vitet futuram pœnam, per obœdientiam erga Euangelium. Hic gradus à felicitate ſumma ad miſeriam ſempiternam notantur. Primus eſt Incredulitas eius,qui cõuerſus fuit,quæ hoc pacto ſuboritur. Fides in ſegneſcentibus paulatim extinguitur,& ſuccedit dubitatio:quam mox excipit vetus incredulitas. Huic,vt effectus propius adiungitur Malitia, hoc eſt, prauæ cogitationes & actiones ſceleratæ,vnde fit,vt homo plane deficiat à Deo viuo, Quod vbi factum eſt,ſub mortis imperio captiuus miſere tenetur,ac ita fiunt homini iſti poſteriora peiora prioribus: iuxta dictum Domini. Sit igitur hæc exhortatio Apoſtolica omnibus pijs cordi,quæ de duabus rebus nos admonet. Nam,cum dicit, Videte ſiue cauete,& periculum indicat,& diligentiam commendat. Periculum graue eſt,videlicet defectionis à Deo:cuius rei multa exempla in ſcripturis recenſentur,vt illis admoniti cogitemus de periculi magnitudine. Diligentia ſeria poſtulatur, vnde Paulus: Qui ſtat, videat ne cadat. Et alibi: Spiritum nolite extinguere.Item, Excita donum quod in te eſt. Oremus igitur quotidie cum Dauide:Doce nos Domine viam tuam,vt ingrediamur in veritate tua,vnias corda noſtra vt timeamus nomen tuum, & vitemus lapſus contra conſcientiam,militantes, iuxta conſilium Pauli, bonam militiam,retinendo fidem & bonam conſcientiam.

Sed adhortamini vos inuicem per ſingulos dies,donec hodie vocatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Repetitio eſt propoſitionis Suaſoriæ amplificata quatuor circumſtantijs,quarum prima eſt: Mutua exhortatio, qua videlicet alius alium excitet ad pietatis officia,& obœdientiam erga Euangelium. Non enim tantum requirit à nobis Deus,vt ipſi aurem præbeamus ſanctis admonitionibus, verumetiã poſtulat, vt alij alios crebris exhortationum ſtimulis incitemus,quo alacriter omnes curamus in ſalutis ſtadio. Fit autem hæc mutua exhortatio, & verbis & exemplis, vt enim verbis quid expediat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

exponimus, ita exemplis idem confirmamus. SECVNDA circumſtantia eſt temporis. Vult enim Spiritus ſanctus, vt per ſingulos dies nos mutuo exhortemur: ſignificans carnis noſtræ rebellionem ac obliuionẽ, quæ caro inſtar aſini crebris & quotidianis opus habet veluti flagellis, vt impellatur, vel inuita, & ſubijciatur Spiritus imperio: TERTIA circumſtantia rurſus eſt temporis, videlicet reuelati Euangelij. Sicuti paulo antea admonui, per vocem Hodie ſignificari tempus reuelati Euangelij, quod ſane tempus ideo nobis commendatum eſſe oportet, ne noctis & ignorantiæ tenebris incauti inuoluamur, ſi hoc tempus acceptabile neglexerimus. QVARTA circumſtantia eſt finis mutuæ exhortationis, videlicet, ne quis noſtrum obduretur fallacia ſeu ſeductione peccati. Hæc circumſtãtia diligenter obſeránda eſt. Admonet enim, quod ex neglectu verbi & prætermiſsione exhortationum crebrarum, ſuboriatur paulatim cordis quædam duricies, priuſquam animaduertunt, ſeducũtur, ac in priſtinos errores labuntur, vt peccati iugo preſsi, tandem miſerrime pereant. Hoc quam verum ſit, non ſolum hiſtoria mundi docet, verumetiam multorum experientia hodie (proh dolor) teſtatur.

Participes enim Chriſti effecti ſumus, ſi tamen initium fiduciæ ejus vſq; ad finem firmum tenuerimus.

Ratio exhortationis, à fructu perſeuerantiæ, & congruit hæc ratio cum dicto Chriſti: Qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit. Obſeruanda autem eſt hoc loco rurſus conditio. Nos (inquit) qui credimus, Chriſti participes ſumus, ſi modo conceptam de Chriſto fiduciam, vſque ad finem retineamus. Apoſtolus hoc loco ſignificanti admodum vocabulo vſus eſt, videlicet ὑπόστασις, quod nos fiduciam vertimus. Eſt autem, cum vocabulũ ſit polyſemum, operæpreciũ notare, quæ ſint eius præcipuæ ſignificationes, quas breuiter aſcribam. Interdum idq; in genere opponitur ἐμφάσει, & ſignificat quiddã vere ſubſiſtens, nõ euaneſcens, vt nubes eſt hypoſtaſis, arcus vero in nubibus Emphaſis, hoc eſt, fallax ſine re ſimilitudo. Item, ſpeculum eſt hypoſtaſis, imago vero in ſpeculum reſultans, eſt emphaſis tantum. Interdum ſignificat ὑπόστασις ſubſtantiam intelligentem, incommunicabilem, hoc eſt, perſonã, vt ſupra 1. cap. Character ὑποστάσεως ipſius, id eſt, perſonæ patris. Atq; ita Græci Theologi in diſputationibus de Trinitate vſurpant vocabulum ὑποστάσεως, & diſtinguunt ab οὐσία quę eſt communicabilis. Interdum ſignificat fiduciam, certo aliquid expectantem, & opponẽtem ſe inſtar animoſi militis omnibus impedimentis. Nam vt animoſus miles ſuum aduerſariũ in ſe irruentem, forti animo expectat, & cum magna fiducia victoriam ſperat: Ita ὑπόστασις Chriſtiana, ſe omnibus procellis tentationum & ærumnarum opponit, certam ſibi in Chriſto victoriã pollicens. In hac ſignificatione hoc loco accipitur, & infra in 11. cap. Item 2. Corinth. 9. & 11. Item Pſalmo 39. vbi pro Thochalthi, id eſt, expectatio mea, Græci interpretes poſuerunt ὑπόστασις μοῦ, id eſt, fiducia mea ſeu expectatio.

Dum dicitur: Hodie ſi vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione.

Teſtimonium ex Pſalmo adductum accommodat & interpretatur, vt exemplo vrgeat Hebræos. Vtitur autem interrogationibus & ſubiectionibus, quo eos magis conuincat, minuſque ſe dictis opponant.

Quidam enim, cum audiuiſſent exacerbauerunt. At non omnes qui profecti ſunt ab Aegypto per Moſen.

Vt exemplum accommodet, diſtributione vtitur. Quidam (inquit) exacerbauerunt Dominum, quidam autem non. Illorum pœna cautiores oportet nos reddi. Horum fidem imitari conuenit, nihil morantes quod pauci fuerint. Non enim tam multitudo peccantium, quam paucitas piorum imitanda eſt.

Quibus autem infenſus fuit quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum membra proſtrata ſunt in deſerto?

Altera diſtributionis pars, nempe de incredulis, qui ſuæ incredulitatis pœnas in deſerto luerunt, ſua rebellione dignas: Non enim intromiſsi ſunt in terram promiſsionis.

Quibus autem iurauit non ingreſſuros

Repetit cauſſam puniti populi in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt? & videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem.

deſerto, & excluſi à promiſſa requie. Pertinet autem hæc repetitio eo, vt illorum malo edocti, caueamus nobis impenſius, ne noſtra ingratitudine vel pares vel maiores pœnas nobis accerſamus.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Cum Iudæi requie promiſſa excluſi ſint incredulitate, timeamus nos, & in vera fiducia perſeueremus, quo requiem oblatam retineamus, & verum Sabbathiſmum obtineamus, alioqui pœnam minime euaſuri ſumus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Quia in ſuperiori capite attexuit doctrinæ de Chriſti & Moſis collatione exhortationē ad audiendum Euangelium: nunc opportune, cum verbum ſine fide nihil prodeſt, addit exhortationem & timorem & fidem, &, vt ipſos magis vrgeat, interſerit aſſeuerationem de verbi efficacia. Atque ita & hoc caput generis ſuaſorij eſt, conſtans duabus partibus, videlicet propoſitione & confirmatione.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

TIMEAMVS ergo.

Illatio exhortatoria eſt, & ipſa exhortationis propoſitio, ad perſeuerantiam in fide & timore Dei. Nomine enim timoris Synecdochicôs verum cultum Dei intelligit Apoſtolus, qui in timore Dei ſitus eſt, & hoc pacto recte definitur: Timor Dei verus, eſt purus colendi Deum affectus, ex fide natus, cum humili ſubiectione & reuerentia, cumque ſerio ſtudio omnem offenſam Dei cauendi coniunctus. Dicitur autem hic timor filialis, vt diſcernatur à ſeruili timore. Nam vt ſeruus timet Dominum, cum indignatione & odio propter cruciatum: Ita filius timet Patrem, cum reuerentia & amore, propter fauorem paternum & beneuolentiam. Etſi interdum caſtigatur, paternum tamen animum, quem ſcit optimum erga ſe, veneratur. Timor itaq; Dei filialis, eſt quo timetur Deus, non vt crudelis Dominus, ſed vt pater dulciſsimus.

Ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fruſtratus eſſe.

Prima propoſitionis ratio, à cauſſa finali. Hic rurſus obſeruetur conditio, neminem deſtitui, niſi qui gratiam reſpuit. Deinde commendatur nobis hoc loco ſancta pro alijs ſolicitudo.

Etenim nobis Euangelizatum eſt, ſicut & illis.

Secunda ratio à cōparatis: Quemadmodum illis per Euangelij prędicationem, promiſſa eſt requies terræ Paleſtinæ: Ita nobis promiſſa eſt requies æternæ beatitudinis. Atq; hæc maior ſyllogiſmi eſt. Obſeruetur exæquatio veteris populi, & noui Teſtamenti.

Sed illis nihil profuit ſermo auditus, Quia non fuit mixtus fidei ijs qui audierant.

Hæc aſſumtio ſeu minor ſyllogiſmi eſt: in qua elegans Metaphora obſeruanda eſt. Prædicationem Euangelij veluti vino comparat, quod vt nobis hauſtum, id eſt, auditū & præceptū proſit, oporteat fide quaſi temperari. Requiritur proinde, quo nobis ſit ſalutare Euangeliū, vt illud tēperemus fide, hoc eſt, fide recipiamus, ac ita dulciſsimū liquorē ſpiritus in illo hauriamus. Concluſionē omittit, quæ ita attexi debet.

Igitu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Igitur neq; nobis proderit promiſsio æternę beatitudinis, niſi Euangelio crediderimus & vixerimus in vero timore Dei. Hinc proinde manifeſtum eſt, vnam eſſe profeſsionis gloriam, niſi fides & verus timor Dei affuerint.

Ingredimur enim in requiem eius, qui credidimus: quemadmodum dixit, ſicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.

Minoris aſſertio eſt per contrariorum collationem. Deus incredulum populum requie terræ promiſſæ excluſit. Ergo non niſi qui fidem habent, in veram & æternam ingredientur requiem. Conſequentia ideo valet, quia requies terræ Palæſtinæ, fuit typus requiei ſpiritualis Ieruſalem, & æternæ beatitudinis.

Licet operibus ad creationem mundi perfectis.

Incipit requiei promiſſæ definitionem inquirere. Perfectis operibus creationis rerum Deus quieuit. Ergo Dei quies eſt ceſſatio ab operibus creationis rerum. Proinde requies noſtra tum tandem erit, vbi perfuncti fuerimus laboribus in hac calamitoſa vita, & ingreſsi fuerimus requiem æternæ beatitudinis. Obſeruetur typus Sabbathiſmi Dei: Admonet enim nos de vero piorum in æterna beatitudine Sabbatiſmo.

Dixit enim quodam loco de die ſeptimo, ſic: Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis.

Teſtimonio ſcripturæ confirmat, quod dixerat de Domini requie, vt aliam requiem eſſe oſtendat, cuius illa typus fuit, in quam ingreſſuri ſunt credentes. Poteſt autem Apoſtoli argumentatio, cuius partes fuſius explicantur, hoc pacto concludi: Quod Dauid de requie loquitur, neceſſe eſt, vt aut de requie Domini ab operibus creationis, aut de requie Domini, quam adepti ſunt Iſraëlitæ. Cananæam ingreſsi, aut de aliqua alia requie Domini, quę ſit adhuc futura, accipiatur. Atqui de duabus primis intelligi non poteſt, cum earum prior, iam à principio mundi conditi fuerit: poſterior, multis ſeculis ante ortum Dauidis. Neceſſe eſt igitur, vt Dauid de futura aliqua requie intelligatur, ſed qualiſnam illa ſit, paulo poſt clare exponitur.

Eſt in iſto rurſus: Si introibunt in requiem meam.

Probat priorem partem minoris. Eſtque vis argumenti in temporis circumſtantia poſita: Domini requies ab operibus creationis iam dudum præterijt. Sed illa requies, de qua loquitur Dauid, eſt futura adhuc. Igitur non eſt eadem requies, ſed diuerſa.

Quoniam ergo supereſt introire quoſdam in illam; & ij quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem; rurſus quendam definit diem, hodie in Dauid, dicens: poſt tantum temporis, quemadmodum dictum eſt, hodie ſi vocem eius audiueritis, ne obduretis corda veſtra.

Probat poſteriorem partem minoris, nimirum, quod Dauid non ſit intelligendus de requie populi in terra Canaan. Eſtque hæc probatio, ſimiliter à temporis circumſtantijs ſumta. Longe poſt ingreſſum populi in terram Canaan; Dauid de futura quadam requie concionatur, ergo neceſſe eſt vt hæc ſit diuerſa ab iſta.

Nam ſi eis Ioſua requiē præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.

Probatio conſequentiæ eſt ſuperioris rationis. Si in veram requiem Ioſua populum introduxiſſet, nō eidem populo de alia requie fuiſſet locutus Dauid. Sed iam de alia requie loquitur Dauid: Igitur Ioſua in veram requiem non introduxit populum. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur.

Itaque relinquitur Sabbathiſmus populo Dei. Qui enim eſt ingreſſus in requiem

Iam tandem definit requiem illam ſpiritualem, de qua Dauid conciona-

eius,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

eius, & ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut à ſuis Deus.

tus eſt. Hæc vera populi Dei requies dupliciter conſideratur. Nam eius duæ ſunt partes, pro duplici temporis ſtatu, videlicet, inchoatio, & cōſumatio. Inchoatio in hac vita locum habet, quæ eſt ceſſatio ab operibus noſtris, per carnis mortificationem, vt Deo viuamus. Hæc ſæpe turbatur domeſticis & externis motibus, hoc eſt, malis affectibus & prauis actionibus. Conſummatio erit in futura vita, vbi nullis interturbabimur malis, nullis affligemur ærumnis, ſed æterna Dei conſuetudine quieti & læti fruemur, ſine illa ad hanc nemo vnquam peruenire poterit, quare ſubiungit Apoſtolus hanc exhortationem.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem.

Illatio exhortatoria eſt, vt ſtudeamus ac properemus in iſtam veram requiem introire.

Nequis eodem cadat exemplo incredulitatis.

Ratio exhortationis ab exemplo, cuius antea meminit. Vetus populus propter incredulitatē ſuam excluſus eſt à temporali requie. Caueamus igitur ne & nos ſimiliter ab æterna requie excludamur, per incredulitatem noſtram.

Viuus enim eſt ſermo Dei & efficax.

Alia exhortationis ratio, ſeu ætiologia proximi argumenti, à vi & efficacia verbi Dei deſumta. Accommodabitur autem hoc pacto: Quemadmodum illi qui increduli erant, in deſerto non occubuerunt proſtrati gladio ferreo, ſed verbo Dei: Ita futurum eſt, vt qui Euangelio nunc non obtemperauerint, ſimiliter verbo Dei proſtrati pereant. Texit autem Apoſtolus longiorem commendationem verbi Dei, vt nos magis ad obœdientiam inuitet, ac tribuit ei ordine quinq; Epitheta, quorum primum eſt, quod ſermo Dei dicatur viuus, idq; per metonymiam. vt enim ψυχικὸς homo viuit per animam: Ita ſpiritualis homo, hoc eſt, verbo Dei regeneratus, viuit per ſermonem Dei fide apprehenſum. Nam ſermo hic fide apprehenſus, cor hominis renouatum excitat ad omnia pietatis officia, hinc Dauid: Hæc eſt cōſolatio mea in afflictione mea, quia verbum tuum viuificauit me. Et pulcre Bernhardus ait: Licet fueris in peccato mortuus, ſi audieris vocē filij Dei, viues. Atq; hunc effectum ſermo Dei habet, quādo fide recipitur, verum cum fide non recipitur; hominum culpa mortem affert, ſeu, mortificat. Sicuti Eſaias etiam teſtatur capite 11. Baculo oris ſui percutiet terram, & ſpiritu labiorum ſuorū interficiet impium. Si ergo fidem adhibuerimus verbo ſeu ſermoni Dei, nos vere viuificat. Sin minus, nos interficit, non ſua, ſed noſtrapte culpa. Deinde dicitur efficax, propterea quod non ſolum mouet & excitat, verumetiam fructum producit. Vt enim corpus operatur per animam: Ita Spiritus ſanctus per verbum, & in verbo eſt efficax.

Et penetrantior quouis gladio bicipiti.

Per comparationem vim verbi explicat (& eſt tertium Epitheton) vt gladius ferreus vtrinq; acutus facile penetrat, dum impellitur in corpus obiectum: Ita Dei ſermo, Spiritu ſancto vibrāte, penetrat intimos cordis receſſus. Videtur Apoſtolus hoc deſumſiſſe ex 41. capite Eſaiæ, vbi ſic ſcriptum eſt: Poſui os meum quaſi gladium acutum.

Pertingens vſque ad diuiſionem animæ & ſpiritus.

Collationem exponit addens quartum Epitheton: Vt glaudius acutus vtrinq; penetrat: Ita ſermo Dei totum hominem cum omnibus ſuis viribus examinat. Vt per animam intelligendi ſunt affectus omnes. Ita per ſpritus vocabulum intelligendi facultas. Hæc pars commendationis verbi Dei deſumta eſt ex 20. cap. Prouerb. Lucerna Domini dat hominibus vitam & ſpiritum, & penetrat in intimos ſinus cordis.

Compagum quoq; ac medullarum.

His verbis ſignificatur, quod nihil in homine tam ſit reconditum, quin eo pertingat efficacia verbi Dei. Atq; hoc in Dauide videre licet, omnia (inquit) oſſa mea conturbata ſunt. Hic vere ſenſit ſanctus vir verbi diuini in ſe efficaciam, quæ manet ex ſpiritu Dei: qui ſemper in verbo efficax eſt. Sed hæc magis ſentiuntur in pijs pectoribus, quam verbis explicari poteſt.

Et

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Et diſcretor cogitationum, & intentionum cordis.

Hoc quintū Epitheton verbi Dei, ſignificat quod verbum Dei cor hominis examinet, vt ipſi ſuæ tenebrę, ignorantia, diffidentia, dubitatio de promiſsionibus & cōminationibus diuinis, innoteſcant: vt lucem Euangelij, eiectis tenebris recipiat: vtque renunciata hypocriſi, vere ac ſincere Deum colat.

Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autē nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis eſt ſermo.

Alia eſt exhortationis ratio, à proprio Dei, quod eſt omnia coram cernere, ſumta. Nulla creatura oculos Dei ſubterfugere poteſt. Igitur illi tanquam præſenti fidendum eſt, & obtemperandum, ne aliquando ipſum vindicem experiamur. Notetur teſtimonium de præſentia Dei, qua omnia coram intuetur, quantumuis arcana & abſcōdita putentur ab hominibus. Agat proinde vnuſquiſq; omnia, tanquam in conſpectu Dei iuſti iudicis. Participium τετραχηλισμένα proprie ſignificat diuiſa per ſpinam dorſi, à vertice vſq; ad finem. Nam τράχηλος totam illam ſpinam dorſi ſignificat. Quia ergo in mactatis animalibus & diuiſis per ſpinam, omnia apparent interiora & exteriora, adeo vt nihil latere poſsit, Apoſtolus tranſtulit vocabulum ad ſuum propoſitum, vt ſignificet ita omnia ſecreta cordium expoſita eſſe Dei oculis, ac ſi anatomia facta, omnia aperta & nuda conſpicerentur. Sunt igitur Deo notiſsimæ, vel minimæ cogitationes noſtræ, vel affectiones, ſiue ſint bonæ ſiue malæ. Deinde notetur quod hic πρὸς pro ὑπὲρ accipitur, vt ſupra notauimus in 1. cap. vt, ad quem, ſit idem quod: De quo.

Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Ieſum filium Dei, Teneamus confeſſionem.

Generalis concluſio eſt exhortationis, quæ in tertio & quarto capitibus inſtituta fuit. Colligit autem ſummā exhortationis hoc Enthymemate. Habemus Pontificem magnum, qui noſtras partes agit in cœlo apud Patrem: fiduciam igitur retineamus, ac ei obœdiamus, non fracti vel cogitatione præteritorum peccatorum, vel conſideratione præſentis infirmitatis. Cōfeſsionis vocabulo fidem cum timore Dei & obœdientia coniunctam intelligit.

Non enim habemus Pontificem, qui nō poteſt compati infirmitatibus noſtris, ſed tentatum per omnia, iuxta ſimilitudinem, abſque peccato.

Anticipatio eſt, qua anteuertit infirmorum obiectionem, qui poterant obtendere maieſtatem Chriſti, quo minus ipſi, cum ſint miſeri & ærumnoſi, audeant eum compellare. Huic obiectioni contrariam aſſeuerationem opponit, cum ait: Non habemus Pontificem, qui non poteſt compati, hoc eſt, habemus Pontificem qui vere & ſerio compati, id eſt, aliena miſeria affici, perinde ac ſua propria nouit. Hoc probat à cauſſa τῆς συμπαθείας, affirmans Chriſtum tentatum eſſe per omnia, iuxta ſimilitudinem, id eſt, ſicuti nos alij homines tentamur: ſed abſq; peccato. Sic igitur concluditur hæc ratio: Pontifex noſter Chriſtus Ieſus tentatus eſt, vt alij homines, hoc eſt, infirmitatibus (vt ſunt metus, triſtitia, horror mortis &c.) eſt probatus, & veluti igni quodam examinatus. Igitur aliorum calamitatibus vere afficitur. Non eſt ergo quod propter ipſius maieſtatem ipſum fugiamus, ſed potius vt eum accedamus, qui & poteſt & vult iuuare confugientes ad ſe. Conſequentia argumenti pendet ex hoc principio: Experti ærumnis, ærumnoſorum miſeria afficiuntur, cum contra, nihil experti nullius fere calamitate tanguntur. Huc illud. Si parua licet componere magnis. Haud ignara mali miſeris ſuccurrere diſco. Vox συμπάθεια, qua hic vſus eſt Apoſtolus, à Clemente Alexandrino, hoc pacto definitur: συμπάθειά ἐστι πάθος διὰ πάθος ἑτέρου. Fit autem hæc συμπάθεια propter conuenientiam & coniunctionem naturæ, vt Cicero teſtatur. Pugnat hic locus cum dogmate Papiſtarum, qui alios patronos & Mediatores obtrudunt Eccleſiæ, quam ſolum Ieſum Chriſtum.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt miſericordiam conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilium oportunum.

Repetit concluſionem amplificatam à cauſſa finali: quæ eſt miſericordiæ & gratiæ inuentio. Dum miſericordiam nominat, ſignificat nos ſine pontifice illo, & throno gratiæ, eſſe extre-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

extreme miſeros: At cum gratiá dicit, innuit nos peccatores & reos eſſe. Tollit igitur noſter Pontifex, cum miſeriam, hoc eſt, pœnam, tum miſeriæ cauſſam, hoc eſt, peccatum. PORRO duplex thronus eſt Dei. Vnus gloriæ, à quo refugimus propter maieſtatem iudicis. Nam peccatum nos ab iſto throno repellit. Alter eſt gratiæ, ad quem fide per pontificẽ noſtrum accedimus, vt accipiamus miſericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium oportunum, hoc eſt, vt impetremus ad ſalutem neceſſaria, hoc noſtrę vocationis tempore. Quamdiu enim in hac mortali vita verſamur, oportunũ tempus eſt. Nam in eo, voce miniſtrorum Euangelij, vocamur ad thronum gratiæ Chriſti, vt miſeria noſtra liberati, propitium patrem in Chriſto inueniamus.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt Chriſtum verum Sacerdotem, à Deo conſtitutum, ſecundum ordinem Melchiſedech docet: Ita obiurgat Hebræos, & eorum ruditatem arguit, propterea quod adhuc elementis doctrinæ indigere videantur.

Ordo & partes Capitis quinti.

Hactenus de perſona Chriſti, quem verum Deum & verum hominem eſſe docuit, & de exhortatione ad audiendum hunc Chriſtum.

Nunc de Chriſti pontificatu agit, quem pontificem eſſe, à proprio officio pontificis colligit. Deinde vt accommodet doctrinam auditoribus, digreditur in obiurgationem. Huius igitur capitis partes ſunt duæ, Quarum prior eſt διδακτικὴ, *ſeu demonſtratiua. Poſterior* δικανικὴ, *& iudicialis.*

EXEGESIS CAPITIS QVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS namque pontifex aſſumtus ex hominibus, pro hominibus conſtituitur, in ijs quæ apud Deum agenda ſunt, vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis, Qui moderate ferre poteſt ignorantes & errantęs, quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate. Propterea debet quemadmodum pro populo, Ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis, nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo.

Hæc definitio eſt pontificis veteris Teſtamenti, quam infra accommodat Chriſto, & concludit ipſum verum pontificem eſſe. Argumentum autem hoc pacto formari poteſt. OMNIS ex hominibus aſſumtus, vocatus à Deo & cõſtitutus pro hominib⁹, vt ſit Mediator, offerens dona & ſacrificia, eſt Pontifex. CHRISTVS autem eſt talis. ITAQVE Chriſtus verus eſt Pontifex. DEFINITIO eſt pontificis veteris teſtamenti, qui, vt Typus officiũ Chriſti veri ſacerdotis figurabat, & adumbrabat. MAIOR Syllogiſmi huius conſtat ſex attributis. Quorum quædam ad perſonam, quædam ad officium pontificis pertinent. Ad officium pertinent hæc tria, Doctrina, Interceſsio, Sacrificium. Sed de his attributis particulatim dicamus, ac repetamus textum ordine, vt ſingula eius percipiantur.

Aſſumtus ex hominibus.

Prima conditio, videlicet perſonæ, quod Pontifex vnus aliquis de genere humano eſſe debuerit: Non enim cõgruebat, vt ſola diuina natura eſſet mediatrix, nec angelica natura potuit mediatrix eſſe.

Pro hominibus conſtituitur.

Secunda conditio, quod Pontifex pro hominib⁹ interceſſor eſſe debuerit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rit. homines enim à Deo alienati fuerunt, per peccatum, Quare nullus acceſſus eis patet ad Deum ſine mediatore. Ita enim ait Eſaias, cap. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Et Sapient. 1. Peruerſæ cogitationes vos ſeparant à Deo.

In ijs quæ apud Deum erant agenda.

Tertia conditio Pontificis, videlicet, quod apud Deum debuerit eſſe Mediator. Nam homines offenderant Deum: Quare illis aut perpetuo pereundum fuit, aut aliquis Mediator conſtituendus, qui ſatisfaceret iuſticię Dei, & placata ira Dei, homines Deo reconciliaret.

Vt offerat dona & victimas pro peccatis.

Hæc quarta conditio eſt de officio Sacerdotis, quod erat placare offenſum Deum donis & victimis, hoc eſt, ſacrificijs. Nam ſacrificiorum alia ex fructu terræ & rebus vitæ expertibus fiebant, quæ Apoſtolus dona vocat. Alia ex animalibus fiebant, quæ iugulabantur, atq; ideo vocata ſunt θυσίαι, hoc eſt, victimæ. DVABVS autem de cauſsis Deus olim Iudæis præcepit ſacrificia. PRIMVM, vt populus in idololatriam pronus ab idolis auerteretur, & in cultu vnius Dei contineretur. DEINDE vt typum haberet populus Dei ſacrificij Chriſti, quem aliquando oportebat in crucem agi, propter peccata humani generis. SIMVL etiam admoneretur populus de grauitate ſuorũ peccatorũ, pro quibus mactanda eſſent innoxia animalia, quorũ ſanguine purgarentur, nõ quod conciliandæ Domini gratiæ aut delendę iniquitati par eſſet Leuiticum ſacrificiũ, ſed quod verũ ſacrificiũ adumbraret: quod tamen ab vno Chriſto reipſa peractum fuit, & propterea ſacrificia iſta vocabantur expiationis ſacrificia.

Sacrificiorum autem legis variæ fuerunt formæ, quæ ad duo genera omnes referri poſſunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio, quadam ſatisfactionis ſpecie, qua noxa coram Domino redimebatur. Aut Symbolum erat diuini cultus, relegioniſque teſtificatio: Nũc vice ſupplicationis, ad fauorẽ Dei poſtulandum: Nunc gratiarũ actionis, & gratitudinem animi pro acceptis beneficijs teſtandã. Nunc pro ſimplici pietatis exercitatione, ad renouandã fœderis ſanctionem. PRIVS illud Genus, ἱλαστικὸν, id eſt, propitiatorium, ſeu expiatorium dictum eſt, propter ſignificationem. POSTERIVS à præcipua ſua parte εὐχαριστικὸν à Melanchthone dictum eſt. HORVM veterum ſacrificiorum cum legitimus vſus, tũ abominabilis abuſus, cernitur in duobus fratribus, videlicet Cain & Abel. Cain offerẽs, operis dignitate fretus, nõ reſpexit fide in ſemen promiſſum, per quod fieret vera peccati expiatio. Quare ipſius ſacrificium abominatus eſt Dominus. Abel offerens, intelligit ſanguine animalium nequaquam expiari peccata: Quare reſpexit fide in Mediatorem & ſacerdotẽ promiſſum, & hac fide iuſtificatus, placuit Deo & ipſe, & ipſius ſacrificiũ. Quod autẽ fide Chriſti, quaſi ſale quodam, cõdienda eſſent ſacrificia vetera, ſignificatur in præcepto legis, In omni oblatione offeres ſal. Iubet autem Spiritus ſanctus in omni ſacrificio ſalem adhiberi, vt hoc ritu depingat naturam Chriſti, qui per ſacrificiũ adũbratur. Chriſtus enim verus ille & cœleſtis ſal eſt, quo tam homines quam opera eorum reddũtur Deo tanquam ſapidus cibus grati & iucundi, quo etiã homines in ipſum credentes, ita (quamuis mortui) à putrefactione conſeruantur, vt reſurgant ad perpetuam vitam. Etenim propter peccatũ homines facti ſunt Deo inſulſi & inſipidi, vt non ſolũ non ſumat ipſos in cibum in mẽſa cœleſtis regni, verumetiã deteſtetur eos, tanquam abominabilẽ ſaporẽ. Cũ autem conſperguntur homines, & condiuntur ſale, qui eſt Chriſtus, fiunt Deo gratiſsim9 cibus & iucundiſsimus. Idem de operibus fidelium intelligendum eſt. CÆTERVM error Cain hæſit in maxima parte populi Iudaici, quemadmodum pauci Abelis exemplum ſecuti, diſcernebant recte inter vmbras & veritatem. HÆRET & hodie Cainicus error, in omnibus Papiſtis, Phariſæis & hypocritis, qui ſuis operibus, quod Chriſti proprium eſt, attribuũt, & loco veri ſalis Ieſu Chriſti, condiunt ſua opera meritis proprijs: quorum pœna in ipſo Cain, quaſi in exemplo illuſtri, præſcripta eſt.

Qui condolere poteſt ignorantibus & errantibus.

Hæc quinta eſt ſacerdotis veteris conditio, videlicet, de affectu ipſius erga homines ignorantes & ſupplicantes, pro quorum peccatis abolendis offert Deo dona & victimas. Eſt autem μετριοπαθεῖν, miſerari, quantum ſatis eſt, vicem eorum, qui aliquo malo affliguntur atque adeo ipſis condolere.

Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate, propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis.

Hæc quintæ conditionis ratio eſt, ab adiunctis perſonæ ſumta. Qui ipſe infirmus eſt & peccator, vicem peccatorum & errantium miſeratur. Sacerdos legalis ipſe fuit infirmus, & peccator. Quare aptus erat ad miſerandũ vicẽ eorum, qui ſimili cũ ipſo infirmitati obnxij erãt.

Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, tanquam & Aaron.

Sexta conditio veteris ſacerdotis. Pontifex debuit eſſe diuinitus vocatus, quod Aaronis confirmat exemplo, qui non ſibijpſi ſumſit ſummi ſacerdotis dignitatẽ, ſed Deo vocanti, & mãdanti officium, obtemperauit. Numer. 17. OBSERVANDVS eſt hic locus, de vocatione ad munus Eccleſiaſticum. vt enim nemo ſine diuina autoritate ſe ingerere debuit in typicum illud & Leuiticum ſacerdotium: Ita nec in officium Eccleſiaſticum quiſquam ſe intrudere debet ſine legitima vocatione. Et vt nihil ſuo arbitrio ordinare, ita verbum Dei ducem in omnibus ſequi debet. CONFVTATVR præterea hac Pontificis deſcriptione Papale Sacerdotium, & Pontificatus Romanus, in quem nihil minus quadrat, quam hæc Apoſtolica pontificis definitio.

Sic & Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, vt fieret Pontifex.

Applicat definitionẽ veteris Pontificis Chriſto nouo & perfectiſsimo Pontifici, & vmbram veritati. Et loco minoris eius probationem ponit. Etſi autem ſingula definitionis membra rectiſsime accommodat Apoſtolus, ordinem tamen ſuprapoſitum in accom̃odatione non ſeruat. Sed quod poſtremo loco ponebatur, primum confirmat. Deinde reliqua promiſcue adiungit. Primum itaq; ſextam cõditionem Chriſto ſacerdoti accom̃odat, cum inquit, Sic & Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, id eſt, Non ſibi ſumſit honorẽ, vt fieret Pontifex, hoc eſt, quemadmodum Aaron, nõ ſibi vſurpauit honorem Sacerdotij ſine diuina vocatione: Ita nec Chriſtus gloriam Pontificatus ſibi aſſumſit, ſed à Deo patre ſacerdotij dignitatẽ adeptus eſt. Colligamus membratim definitionem ſacerdotis Chriſti, & ordiamur cum Apoſtolo à ſexta conditione hoc modo. CHRISTVS eſt à Deo conſtitutus Sacerdos.

Sed qui locutus eſt ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Probat teſtimonium Dauidis, Pſalmo 2. Chriſtum à patre pontificatus munus accepiſſe. Sed qualis quæſo eſt hæc conſequentia, pater dicit filio: Filius meus es tu, ego hodie genui te: Igitur Chriſt⁹ eſt ſacerdos à Deo patre conſtitutus? Reſpondeo: manifeſtatio filij in carne, de qua dixit: Ego conſtitui regẽ meum ſuper Zion montem ſanctũ meum, &c. facta eſt propter ſacerdotiũ. Apoſtolus autẽ vt dignitatem huius Sacerdotis illuſtret, hęc potius verba quã priora allegat, Quia mox ex Pſalmo alio citabit dictũ, in quo expreſſa ſacerdotij mẽtio fiet. Ac videtur textus vel mutatione voculæ vnius vel certe Syncheſi, quæ in hac Epiſtola perfrequẽs eſt, nonnihil turbatus. nam ſi pro καθὼς in ſequenti verſu legas οὗτος, minifeſta & expedita erit ſententia. Chriſtus non ſemetipſum glorificauit, vt fieret Pontifex, ſed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem & alibi dicit: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. Atq; hoc ſane loco Apoſtoli mouentur nonnulli, vt dictum Pſalmi, non de æterna generatione filij, ſed de manifeſtatione filij Dei in carne exponant. Nam alioqui ineptã exiſtimãt probationẽ videri in hunc modum inſtitutam, Chriſtus ab ęterno natus eſt ex patre, Igitur à patre eſt Sacerdos conſtitutus. Intelligunt igitur dictum Pſalmi, de manifeſtatione Chriſti in carne, vt ſit ſumta non obſcuriſsima ratio à deſtinato ad finẽ. SED ſupra cũ capite primo Apoſtolus hoc ipſo dicto allegato probarit, Chriſtum vere filiũ Dei eſſe, vbi non niſi de æterna generatione filij, exponi dictũ Pſalmi poteſt, Nõ libẽter aliam ei expoſitionẽ affingi velim. Ne hac ceu æquiuocatione vis & euidẽtia teſtimonij citati, & argumentationis iſtic inſtitutæ, euertatur aut labefactetur. Ac quo minus mouear eorum argumẽto, qui de manifeſtatione filij in carne dictũ Pſalmi accipiunt, hæc etiam ratio facit: Quia vſitatum eſt Apoſtolis breuiter citare Prophetarum ſententias, & veluti digito mõſtrare, quæ à Prophetis ſuo loco copioſius exponuntur. Ita ſi nõ eſt voculæ vnius facta mutatio, vt paulo ante dixi, conſtat tamen Apoſtoli allegatio, in hanc ſententiam: Pſalmus filium ab æterno à patre genitum affirmat Regem eſſe, docentẽ ac prædicantẽ in Zion, Non ergo Rex tantum, ſed & Sacerdos æternus eo loci intelligendus eſt, cuius proprium eſt docere & prædicare. Ac proinde honorẽ hũc habet Chriſtum, nõ à ſe-

metipſo raptum,ſed à patre ſibi tributum,qui in Zion eum conſtituit,&c.

Quemadmodum & in alio loco dicit.Tu es Sacerdos in æternum, ſecundũ ordinem Melchiſedech.

Clarior vocationis Chriſti ad ſacerdotium probatio, ſumta ex Pſalmo 110. Qui Pſalmus eſt propheticus de regno,naturis, ſacerdotio, morte & triumpho Chriſti ſuper morte. Verum quia hic tantum additur teſtimonium Pſalmi, vt probetur vocatio Chriſti ad æternũ ſacerdotium, & collationẽ ſacerdotij Chriſti & Melchiſedech, proſequetur iuſta diſputatione in 7.cap. Nolo hic copioſius de illa collatione diſſerere. Ex hoc teſtimonio,particulam vnam addamus incoatæ definitioni.CHRISTVS eſt à Deo conditus Sacerdos æternus.

Qui in diebus carnis ſuæ,preces,ſupplicationeſq;,ad eum qui poſſit illum ſaluum facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt à metu.

Hic Prima, Secunda, Tertia,Quarta,& Quinta conditiones attinguntur, quas ſupra attribuit pontifici Leuitico, & nunc Chriſto accommodat, vt verus ſacerdotium comprobetur. Cum enim dicit:In diebus carnis ſuæ,primã Chriſto accommodat conditionem,nimirũ, quod ſit Pontifex de hominibus aſſumtus, vt qui nobiſcũ verus factus ſit homo.cũ addit, Preces,ſupplicationeſq; ad eum,qui poſſet illum ſaluum facere à morte offerens,interceſſionem ad ſacrificium Dei factum per Sacerdotem indicat,vnde ſecundę,tertiæ & quartę conditionis membra concluduntur.Præterea cum inquit, Cum clamore valido & lacrymis. Quinta conditio exprimitur, hoc eſt,affectus huius ſacerdotis ſummi erga populum pro quo obtulit.Nam vt noſtro nomine Sacerdos eſt factus:Ita etiã propter nos iſtum validum clamorem in cruce edidit,ſuſtinens pœnas pro totius mundi peccatis & perſoluẽs λύτρον pro humano genere. QVARE ſubijcitur καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας,hoc eſt,exauditus,id eſt, liberatus à metu, Idq; non ſolum, quantum ad ipſius perſonam attinet, Verumetiam quãtum ad credentes,qui Chriſto fide inſeruntur. Aboleuit enim per mortem eum,qui mortis imperium habebat,hoc eſt Diabolũ,& recõciliauit hos Deo,qui metu mortis per omnẽ vitam obnoxij erant ſeruituti. ALII vertunt,exauditus eſt pro reuerentia,ſed variant in explicatione. Quidam enim exponũt de reuerentia patris erga filiũ, quaſi pater quodammodo reueritus fuerit Chriſti dignitatẽ, ſed hæc expoſitio minus cõuenire videtur. Quidam ad filij reuerentiã erga patrẽ hoc referunt,quod filij reuerẽtia & filialis timor ita placuerit patri,quod propter eum pater filium exaudiuerit. Quæ ſentẽtia etſi pia eſt,tamen huic loco minus congruere videtur. Nemini enim dubium eſſe poteſt, quin hic Apoſtolus loquatur de grauiſsimo certamine Chriſti,ſuſtinentis irã Dei propter peccatum,ſudantis ſanguineos grumos, clamantis in ara crucis, Deus meus,Deus meus, cur dereliquiſti me? Ab hoc certamine & metu Chriſtũ liberatũ eſſe ſignificat Apoſtolus, ita vt omnem metũ mortis depoſuerit.Neq; hoc ita accipiendum eſt,ac ſi Chriſtus deſperaſſet in pœnis:ſed ad ſenſum vehementiſsimum pœnarũ referri debet. Addamus & ſententiam huius pericopæ,inſtitutæ definitioni: CHRISTVS eſt à Deo conſtitutus Sacerdos æternus,qui homo factus precibus ſupplicationibuſq; oblatis impetrauit ſalutem.

Tametſi filius erat, didicit ab ijs, quæ paſſus eſt obœdientiam, & cõſummatus obœdientibus ipſi, omnibus factus eſt cauſſa ſalutis æternæ.

Per occupationem attexit virtutem ſacrificij Chriſti, & ad quos pertineat eius virtus ſeu fructus oſtendit. Primum dicit, Tametſi filius Dei erat,tamen cruce didicit obœdientiam, id quod ſane noſtro reſpectu dicitur.Etſi enim Chriſt⁹ patri obœdientiſsim⁹ ſemper fuit,tamen eius obœdiẽtia nobis magis declarata eſt,quod vſq; ad mortẽ illã ignominioſam,videlicet crucis,fuit obœdiens.Hæc Chriſti obœdientia nobis ſtimulos addet,ad præſtandã Deo veram obœdientiam,non ſolũ dum res ſecundę ſunt,verumetiam,idq; multo magis in triſtibus & duris rebus,quando confeſsio ad ſupplicia vocat.Deinde dicit,quod ſit cõſummatus,græce τελειωθεὶς,id eſt, cõſecratus perfecte Deo,id eſt,factus hoſtia plena & ſufficiens placans iram Dei. Tertio addit finem huius victimæ, videlicet,quod ſit cauſſa ſalutis,nõ momentaneæ,ſed æternæ.Et quia nõ omnes huius ſalutis cõſortes fiunt. Quarto loco addit,ad quos pertineat iſta ſalus,videlicet,ad obœdientes ipſi,hoc eſt,credentes Euangelio Chriſti,iuxta illud:Qui credit in filium,habet vitam æternam.Quinto & poſtremo loco notanda eſt particula vniuerſalis. Omnibus enim credentibus ſalutarem pronunciat

nunciat

nunciat Chriſti hoſtiã. Ex fructu igitur hoſtiæ Chriſti ſola inobœdiẽtia,hoc eſt,incredulitas excludit. Confirmantur præterea hac pericopa fere omnes cõditiones,quas in principio capitis in Sacerdote requirit. Summam horum addamus incoatæ definitioni hoc modo: CHRISTVS eſt à Deo conſtitutus Sacerdos æternus, qui homo factus, precibus ſupplicationibusq; oblatis,impetrauit ſalutem λύτρῳ ſoluto,pro omnibus in ſalutem,qui in ipſum crediderint.

Appellatus à Deo Sacerdos iuxta ordinẽ Melchiſedech.

A teſtimonio Dei confirmat minorem. Appellatus eſt à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchiſedech. Igitur vere eſt Sacerdos à Deo ordinatus.

De quo nobis grandis ſermo eſt, & difficilis explicatu, Quandoquidem tardi facti eſtis ad audiendum.

Diſputationem quam inceperat de pontificatu Chriſti abrumpit, & digreditur in obiurgationem. Obiurgat enim Hebræos, ob ſuam in diuinis rebus ruditatem & ignauiã. Hęc obiurgatio eo ſpectat,vt Hebræi diſputationi ſequẽti de ſacerdotio Chriſti attentiores aures præbeant. Difficultatem,cuius hic meminit, nõ tam rebus quam ignauiæ auditorum aſcribit. Vt enim res facile percipiuntur ab attentis: Ita ignauia hominum ſæpe difficultatis cauſſa eſt. Vere enim dictum eſt à veteri Poëta, οὐ χωρεῖ μεγάλην σοφίην ἀδίδακτος ἀκούειν.

Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus, rurſus indigetis, vt aliquis vos doceat elementa initij ſermonum Dei.

Argumentum ignauiæ eſt, quod tameſi longo tempore audierant alios, adeo quod merito iam magiſtri aliorum eſſe poſſent, Si tempori diligentia in diſcendo reſpondiſſet: tamen adhuc indigeant elementari doctrina religionis. Tametſi autem nemo exhaurire poteſt fontes ſacræ doctrinæ,tamen nõ in elementis perpetuo hærendum, ſed progrediendum eſt indies magis magiſque in ſchola Chriſti: Nam cum cognitione ſenſus etiam creſcit: Atq; ideo Paulus optat ſuis Philippenſibus, vt abũdent in cognitione & omni ſenſu. Vult enim vt omnis ſenſus reſpondeat cognitioni.

Et facti eſtis quibus lacte opus eſt, & non ſolido cibo.

Expolitio eſt, per aliam Metaphoram, ab infantibus ſumtam. Vt enim infantibus rudes comparat in Chriſtiana religione: Ita ſignificat miniſtros Euangelij eſſe veluti nutrices quaſdã,quę habita ratione infantum,cibum ipſis præbeant:quæ infantibus quidem lac,qui propter ætatẽ ſolidũ cibum ferre non poſſunt:profectioribus vero ſolidum cibũ miniſtrãt. Atq; ita requiritur in miniſtris Euãgelij,vt ſe captui auditorũ accomodent, Lactis vocabulo quid ſignificetur hoc loco,cum ex pręcedentibus liquet. Nam quod ſupra elementa initij ſermonum Dei vocauit,hic lac nominat,tum ex initio ſexti capitis,vbi elemẽtorũ,quæ lactis nomine ſignificãtur, ſex partes enumerat,de quibus ſuo loco. Petrus rationalis lactis meminit in prioris ſecundo,Quod ſane ad viuendi rationem conſentaneã infantię ſimplici, referendum eſt. Nam vt lac vitijs opponit Apoſtolus:ita infantiam vetuſtati naturę. 1. Cor. 3. Apoſtolus lac vocat ſermonem ſimplicem, cui opponit copiam orationis & grandiloquentiã.

Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſticiæ, paruulus enim eſt.

Expolitionis eſt confirmatio. Obſeruanda eſt antitheſis, qua ſermo iuſticiæ opponitur lacti, hoc eſt,initiali doctrinæ & elementali. quare ſermo iuſticiæ erit plena inſtructio Chriſtianiſmi,quæ iuſtè requiritur à Chriſtianis. Argumẽtum præſens concludatur hoc pacto. Lactis particeps non eſt idoneus ad ſolidum cibum capiendum. Vos Hebræi participes lactis eſtis. Igitur non eſtis idonei ad ſolidum cibum capiendum. Maior expreſſe ponitur cum probatione.

Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, qui pro ipſo habitu exercitatos habent ſenſus,ad diſcretionem boni & mali.

Eiuſdem confirmatio, quæ concluditur hoc modo. Solidus cibus eſt perfectorum. Vos non eſtis perfecti. Igitur ſolidus cibus vobis non con-

conuenit. Maiorem confirmat ex eo, quod ſolidus cibus cōueniat aſſuetis, qui poſſunt diſcernere inter bonum & malum. Obſeruetur hoc loco, quod Apoſtolus noſter velit Chriſtianos habitum ex cōtinuo vſu firmatum habere in doctrina religionis, quo poſsint diſcernere inter bonum & malum. Cum hæc diſcretio boni & mali regulam habeat verbū Dei, commendatur nobis ſerium verbi Dei ſtudium. Papa igitur ſacrilege facit, qui negat licere Laicis ſacra Biblia, in vernaculam linguam verſa, legere, ſed eos qui hoc faciunt, quouis ſuppliciorum genere perſequitur.

CAPVT VI.

Summa Capitis ſexti.

Reprehenſa ſegnitie & tarditate Hebræorum, hortatur eos Apoſtolus, vt ad altiora ſe conuertant, minitans ſimul pœnas, niſi in veritate agnita perſiſtant, & vt fideles animum non deſpondeant, mitigat quæ durius in eos qui ab Euangelio deficiunt, dixerat.

Ordo & partes Capitis ſexti.

In fine ſuperioris capitis in obiurgationem digreſſus eſt, nunc addit exhortationem, à qua rurſus ad minas fertur, quibus ſubiungit mitigationem, ne aſperiori obiurgatione fracti, animum deſpondeant. Conſtat autem præſens caput propoſitione, confirmatione & concluſione, à qua artificioſe redit ad diſputationem propoſitam de ſacerdotio Chriſti.

EXEGESIS CAPITIS SEXTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER omittentes incoationis Chriſti ſermonem, ad perfectiora feramur.

Exhortatio eſt figurata reiectione. Hortatur enim Hebræos, vt non in Elementis ſolummodo hæreant, ſed ad perfectoria religionis myſteria cognoſcenda ſe accingant, ac ſe dociles præbeant. λόγον τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ, vocat prima Chriſtianiſmi principia, quæ in Catechiſmo traduntur.

Non rurſus iacientes fundamentum.

Amplificat à contrario, & exponit per diſtributionem, quis ſit ſermo incoationis Chriſti, & quæ elementa exordij ſermonum Dei, quos lactis vice fungi dixerat. Ponit autem Apoſtolus ordine ſex capita elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi, quæ ſunt etiam præcipua in Catechiſmo.

Pœnitentiæ ab operibus mortuis.

Hoc primum elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi caput eſt, à quo Chriſtus ipſe & Iohannes ſuas ſunt exorſi conciones, vt autem homines præparari poſsint ad pœnitentiam ſeu cōuerſionem, neceſſaria eſt noticia Decalogi, qui accuſat peccatum. Verum ne frangantur homines cogitatione reatus & iudicij Dei, neceſſaria eſt concio Euāgelij, quę ad conuerſionem inuitat omnes. Cum igitur nominat pœnitentiam, requirit & Decalogi noticiā & Euangelij, quod Chriſti merita prędicat, quę ſunt ſatisfactio pro peccatis. Porrò opera mortua, metonymicos opera mortem inferentia, qualia ſunt in nō ſanctis, omnia interna & externa contra Decalogum. In ſanctis vero lapſus contra fundamētum, aut contra conſcientiam admiſsi.

Et fidei erga Deum.

Hoc ſecundum caput eſt elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi. Pœnitentia enim ſalutaris eſſe nequit, imo pœnitentia vocari non poteſt ſalutaris, niſi fides erga Deum accedat. Nam hæc forma eſt conuerſionis. fide enim fit conuerſio, ac fide liberamur à terroribus peccati, & accedimus ad Deum per Chriſtum Pontificem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Baptiſmatum doctrinæ.

Hoc tertium caput eſt Elementaris doctrinę Chriſtianiſmi. Baptiſmus olim pœnitentiam & fidem, cum iam recens Eccleſia plantaretur, ſequebatur, tanquã beneficij oblati per Euangelium applicatio, & obſignatio quædam fauoris Dei erga conuerſos. Quia autem plurali numero hic vtitur Apoſtolus, colligunt quidam plura Baptiſmatum genera, ſicut reuera fuerunt tempore Apoſtolorum. Multi enim baptizabãtur viſibili dono Spiritus ſancti, non quod immergerentur, vt in aquam: ſed quia veniebat ſuper eos Spiritus ſanctus, ac viſibiliter teſtabatur, quod intus agebat. Hoc Baptiſmi genus flaminis vocant, cui accedit fluminis, & ſanguinis Baptiſmus, quorum ille aqua, iuxta inſtitutionem Chriſti peragitur: hic fiebat, cum Catechumeni, perſecutionis tempore, martyrio coronabantur, ante ſuſceptum externum Baptiſmum.

Impoſitionis quoque manuum.

Quartum Catecheſeos veteris caput. Hæc impoſitio manuum fiebat per Epiſcopos & Presbyteros, qui examinatis imponebãt manus, addita fauſta precatione & benedictione. Ad hanc impoſitionem manuum, ſæpe viſibiliter donabatur Spiritus ſanctus. Hinc per cacozeliam quandam Papiſtę ſuam extruxerunt confirmationem. Examen vetus retinetur in emendatis Eccleſijs, ſuperſtitioſa vnctio, & tactus genæ, vt vana & inepta, recte omittuntur.

Reſurrectionis mortuorum & iudicij æterni.

Quintum & ſextum capita veteris inſtitutionis Chriſtianiſmi, videlicet reſurrectio & aduentus Chriſti ad iudicium. Iudicium hoc æternum dicitur, duabus de cauſis. Primum, quia nullum erit poſt illud. Deinde, quia ſententia iudicis, quæ tum feretur, manebit rata in omnem æternitatẽ. Quare nec pij timebunt felicitatis, qua fruentur, terminum ſeu mutationem: nec impij expectabunt pœnarum relaxationem.

Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus.

Repetitio eſt propoſitionis, amplificata à cauſa efficiente. Hoc faciemus, id eſt, feremur ad perfectiora, ſed ſi Deo ita videbitur. Hæc horribilem comminationem continent: Significat enim, non ſolum curſum & profectum in rebus pietatis, eſſe ſingulare donum Dei: verumetiam peccata hominum interdum iuſte puniri, deſertione diuinæ opis, vnde fit, vt homines magis magiſq; ruant in exitium. Quod autem hæc intelligenda ſint de peccato blaſphemiæ, ſatis indicat annexa ratio. Hoc proinde fulmine comminationis diuinæ tacti, mature reſipiſcamus, ne noſtra proteruia cæcitate puniatur.

Nam impoſſibile eſt eos qui ſemel fuerunt illuminati, guſtaueruntq́; donum cœleſte, & participes facti fuerunt Spiritus ſancti, & guſtauerunt bonum Dei verbum, virtuteſque futuri ſeculi, & prolapſi ſunt, iterum renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibi filium Dei, & oſtentui habentes.

Ratio comminationis, à iuſto Dei iudicio ſumta. Impoſsibile eſt iterum prolapſos reuocari ad pœnitentiam, Sed qualẽ prolapſum intelligat Apoſtolus: ex peccati, quod hic accuſat, periphraſi ſatis intelligi poteſt. Eſt autem duplex lapſus, ſiue prolapſus, videlicet, particularis & vniuerſalis. Particularis quidem eſt impingere in particularia præcepta Decalogi, ſiue id fiat ex infirmitate, ſiue ignorantia, ſiue etiam voluntate, ſeu malitia. Huius generis ſunt multi errores in vita, videlicet, Idololatria, homicidium, furtum, adulterium, & alia, cõtra præcepta Dei, vel aliquot, vel omnia, qualia fuerunt Manaſsis, & multorum aliorum. Etſi autem hæc, vel ſingula, æterna morte ſunt digna, venia tamen agentibus pœnitentiam nõ negatur. Quemadmodum teſtimonia ſcripturæ multa, & exempla illuſtria oſtendunt, vt Manaſsis, Dauidis, Magdalenæ, Pauli & aliorum. Non igitur poteſt præſens locus intelligi de particularibus lapſibus. VNIVERSALIS vero prolapſus eſt, non impingere ſimpliciter in vnum, aut plura, aut etiam omnia præcepta Decalogi: Sed eſt prorſus Chriſto, & eius Euangelio vere agnito renunciare, ita vt in Chriſtum poſthac non ſolum non credat aliquis, ſed contemnat, odio habeat, ludibrio & tyrannide perſequatur, vt Phariſæi & Iulianus Apoſtata fecerunt. Hi enim agnitam veritatem, conuicti teſtimo-

teſtimonio Spiritus ſancti,rabioſe repudiarunt,& Chriſtum ludibrio affecerunt,ridentes ipſius crucē & afflictiones. Huiuſmodi peccatis,& hic,& apud Euangeliſtas negatur venia,nam habent coniunctam finalem impœnitentiam, atque hic genuinus ſenſus huius loci eſt.Nunc verba Apoſtoli altius expendamus,quo pateat firmitas noſtrę explicationis. Sunt autem tria obſeruanda in verbis Apoſtoli. Quid antecedat hoc peccatum. Qualitas ſiue potius ſubſtantia huius peccati,& pœna. Antecedit hoc peccatum, Illuminatio,guſtus doni cœleſtis, communio Spiritus ſancti, guſtus verbi Dei boni, & virtutum futuri ſeculi. Illuminatio,eſt vera lux,id eſt,noticia in mente,de Chriſto & eius beneficijs. Guſtus doni cœleſtis,eſt perceptio beneficiorum Chriſti,per fidem.Communio Spiritus ſancti,eſt teſtificatio Spiritus ſancti in cordibus credentium, de veritate Dei. Guſtus boni Dei verbi,cauſa ſuperiorum eſt inſtrumentalis. Nam ex verbo eſt noticia Dei,ex hac fides naſcitur, effuſo in hominem Spiritu ſancto. Virtutes futuri ſeculi,ſignificant beatam illam immortalitatem,quem,Spiritu ſancto renouante corda,guſtarunt credentes.

SVBSTANTIA ſeu qualitas peccati huius,eſt horum omnium obliteratio quædam,& prolapſus in tantum furorem,vt filium Dei crucifigant, & oſtentui habeant,ſeu ludibrio exponant,ac apud ſe ſarcaſtice obijciant Chriſto mortis ignominiam, adeo vt filium Dei non minus voluntate ſua mala crucifigant, & ludibrio exponant, quam Iudæi, qui ſuo conſilio & furioſis clamoribus Chriſtum crucifigi petiuerunt.

POENA huius peccati horrenda eſt,nempe,quod impoſsibile ſit tales renouari,& reuocari ad pœnitentiam, adeo in profundum peccatorum ſe demerſerunt. Sed quid? an non Paulus dicit,Gratia exuberat ſuper peccatū? Quomodo ergo impoſsibile erit renouari eos, qui in Spiritum ſanctum peccarunt? Hæc impoſsibilitas non eſt ex parte gratiæ,quę vere abundat ſuper omne peccatū,ſed ex parte peruicacię & obſtinatę malicię hominis,qui in ꝓfundum peccatorum veniens cōtemnit. Alij quærunt alias mitigationes huius loci,ſed noſtra expoſitio cōuenit cum concione Chriſti,in blaſphemos Iudæos,Matth.12.& Marci 4. Verum vt magis cōfirmentur animi noſtri,oſtendam breuiter quomodo Chriſti cōcio cum verbis Apoſtoli congruat. Primum omnium videamus,qualesnam fuerint,quib. obiectum eſt peccatum blaſphemiæ à Domino, vt inde definitionē noſtram cōcludamus. Phariſæi,quibus obiectum erat hoc graue peccatū,fuerunt Prophetijs,doctrina Chriſti,& miraculis,tanquā authenticis quibuſdam ſigillis,conuicti in ſuis conſcientijs,de veritate Euangelij,quod Chriſtus propoſuit.Deinde volentes & ſcientes,Chriſtum agnitū & verbum eius cognitū odio habebāt,eiq; rabioſe ſua obſtinatione renunciarunt. Tum tyrannide,hypocriſi & ſarcaſmis oppugnabant Chriſtum eiuſq; Euangelium. Hinc clariſsime concluditur,quod peccatum in Spiritum ſanctum,ſit voluntaria veritatis Dei, euidenter cognitæ,renunciatio & rebellio,ex odio veritatis nata, cū furioſa oppugnatione & perſecutione. Hanc definitionē conuenire peccato,cui hic ab Apoſtolo noſtro negatur venia, facile videt,qui analyſin,quā fecimus,præſentis loci animaduerterit. Sed adijciamus huc dictum Iohannis,1.Ioh.5.Eſt peccatum ad mortem,non pro illo dico,vt quis roget.Omnis iniquitas peccatum eſt,& eſt peccatum non ad mortem.Diſcernit hic Iohannes inter peccata,quorum alia ad mortem,alia nō ad mortem eſſe pronunciat. Omnis(inquit)iniquitas,id eſt,quælibet legis diuinæ tranſgreſsio,eſt peccatum:ſed nō ad mortem. Ergo peccatum quod ad mortem eſt,non eſt ſimplex legis tranſgreſsio, vt Idololatria,periurium,homicidium,tyrannis,adulterium,furtum,mendacium &c.Quia qui ſic peccarunt,poſſunt reſipiſcere, & reſipiſcētibus peccata hæc remittuntur. Nam tametſi hæc peccata vere mortalia ſunt,vt quę mortem mereantur ſua natura:tamen ab Apoſtolo noſtro non dicuntur ad mortem,propterea quod remittantur cōfugientibus ad propiciatorium. Ex his ſequitur peccatum ad mortem,peculiare peccati genus eſſe,quod nō ſit vel vniuerſalis vel particularis diuinæ legis trāſgreſsio.Sed Euangelij potius cogniti renunciatio,& perſecutio, quemadmodum expoſuimus. Etſi autem,vt ſupra dixi,particularia peccata contra Decalogum,nō veniunt ſub huius peccati rationem: Tamen gradus ſunt quidam ad hoc peccatum. Qui enim cognita doctrina Euangelij ruit contra cōſcientiam in peccata varia,& in illis ſe oblectat,in eo tandem ſuboritur contemtus pœnitentię,& dedolentia quędam, donec aſtutia Diaboli effectum fuerit, vt homo talis prorſus in Epicureiſmum præcipitetur,ac ita paulatim Euāgelio renunciet. Quare principijs obſtare profuerit vera pœnitentia,ne demerſi in peccati baratrum, protrahamur tandem technis Satanæ,in hoc horrendum peccatum.

Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem, & germinans herbā opor-

AEtiologia eſt, ſeu rationis declatio,per aptiſsimum, eamque bimemtunam,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

tunam, illis propter quos colitur, accipit benedictionem à Deo, proferens autem ſpinas & tribulos, reproba eſt, & maledictioni proxima, cuius conſummatio in combuſtionem.

brem cõparationem, cuius prior pars, doctrinam & exhortationem, poſterior, comminationem continet. Prior pars habet quinq; cõparationis membra. Primum, terræ cõparatur homo. Secundum, culturæ terræ confertur prædicatio Euangelij. Tertium, Imbri aſsimilatur cœleſtis gratia. Quartũ, Germinanti herbæ fidei fructus reſpondet. Quintum Benedictioni terræ Gratiarum augmentum cõfertur. Vt igitur terra opus habet cultura & irrigatione, vt fructum producat, laudemq; mereatur: Ita homo, veluti terra, opus habet prædicatione Euangelij, & ſpiritus ſancti gratia, vt fructus laudabiles Deoq; gratos edat. Doctrina de cauſis concurrentibus ad fructificationem hominis Deo gratam obſeruetur, & ſimul exhortationis ſtimulus, vt cultura & imbri recepto fructificemus. Poſterior pars Antitheſin prioris partis habet. Quare explanatione non indiget: Sed tantum obſeruetur accommodatio ad rationem ſuperius poſitam. Quemadmodum terra culta, & ſæpe copioſa pluuia irrigata, nihilominus proferens ſpinas & tribulos, maledicitur à ſuis cultoribus, & tanquam reproba contemnitur, & comburenda relinquitur, cum ſuis ſpinis & tribulis: Ita homo Euangelij & gratiæ cœleſtis particeps, & nihilominus ſemen cœleſte, ſpinis pungentibus, herbeſcentem Euangelij viriditatem, aut tribulis defectionis ab Euangelio, prauorumq; morum ſuffocans, deſeritur, maledicitur, reprobus à Deo abijcitur, ac pœnis æternis ingratus reſeruatur. Hæc grauis comminatio moueat vnumquemque noſtrum, ne ſua in Deum ingratitudine prolabatur in profundum vitiorum, donec reprobus plane factus à Deo abijciatur.

Confidimus autem dilectiſſimi de vobis meliora & viciniora ſaluti, tametſi ita loquimur.

Mitigat acerbitatem ſuperioris ſermonis, ne Hebræi fracti aſperiori obiurgatione deſpõdeant animum, putantes nullam lapſis viam ad gratiam reliquam eſſe. Tametſi, inquit, hæc ita recte dicimus in reprobos, qui Chriſtum agnitum contumelia afficiunt: tamen de vobis confidimus meliora, qui ſalutem vobis à Chriſto oblatam fide retinetis. Obſeruandus locus de obiurgandi modo, ne ita obiurgemus errantes, vt omnem ſpem ſalutis videamur illis adimere.

Non enim iniuſtus eſt Deus.

Ratio mitigationis, à firmitudine promiſsionum diuinarum ſumta. Deus non eſt iniuſtus, hoc eſt, Deus eſt iuſtus & verax in promiſsis ſuis. Hinc conſolatio petitur contra dubitationes, ſuborientes de promiſsionibus diuinis.

Vt obliuiſcatur operis veſtri, & laboris dilectionis, quem oſtendiſtis in nomen ipſius.

Ex fructu colligit Hebræos bonas arbores eſſe: Non enim fieri poteſt, vt vbi ſit fides, eius naturales proprietates nõ conſpiciantur. Obſeruetur hoc loco primum, ſtudium pietatis & dilectionis erga proximum eſſe cœleſtis vocationis ac veræ fidei teſtimonium. Admonet quoq; hic locus pios, de remuneratione obœdientiæ, & fide præſtitæ, & quod Deo factum iudicetur, quicquid proximis impenditur, ex vera caritate, quæ ex fide manat: Iuxta illud, quod vni ex minimis iſtis feciſtis, mihi feciſtis. Id quod etiam teſtabitur Iudex viuorum & mortuorum, Chriſtus Dominus, in extremo die, vbi ſibi factum imputabit, quod ipſius membris factum eſt.

Quod miniſtraſtis Sanctis & miniſtratis.

Exprimit in ſpecie, quod in genere dixit, & Hebræorum perſeuerantiam laudat. Non ſolum (inquit) miniſtraſtis, verumetiam adhuc miniſtratis ſanctis, opere, conſilio, doctrina, facultatibus &c. prout eorum neceſsitas poſtulare videtur.

Cupimus autem vnumquemq; veſtrum, idem oſtendere ſtudium, ad certitudinem ſpei, vſq; ad finem, vt non ſegnes efficiamini.

Quo referenda ſunt ea, quæ durius videbantur dici, oſtendit: nimirum, vt Hebræi in pietatis ſtudio ſint diligentiores: non vt inde deſperationis anſam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

anſam arripiant. Qui enim pietatis ſtudium oſtendit, is & ſibi & alijs ſpem ſalutis confirmat. Huc illud Petri pertinet, firmam facite vocationem veſtram, per bona opera. Ad certitudinem, ſeu, expletionem ſpei, hoc eſt, donec conſequamini id quod ſperatis. Commendatur igitur nobis hoc loco perſeuerantiæ ſtudium. Nam qui perſeuerauerit vſq; ad finem hic ſaluus erit. Atque ideo ſubdit Apoſtolus, Vt non ſegnes efficiamini, ſcilicet in pietatis curſu. Requiritur proinde alacritas animi in homine credente, qua nititur quotidie ſeipſum in pietatis ſtudio ſuperare.

Verum imitatores eorum, qui per fidem & longanimitatem hæreditant promiſsiones.

Exempla ſanctorum iubet Hebræos aſpicere, ac duo in exemplis ſanctorum vult nos intueri, videlicet, vitæ rationem, & euentum ſeu exitum. Vitæ ratio Sanctorum, in fide & longanimitate ſita erat. Fide apprehenderunt oblatam Gratiam. Ex fide Deum coluerunt, & proximum dilexerunt. Longanimitas, ſiue tolerantia eos cohibuit: ne fracti cruce aut ſcandalis confeſsionem abijcerent, ac ſegniores fierent. De hac longanimitate loquitur Eſaias, cum ait: In ſilentio & ſpe fortitudo veſtra. Euentus, eſt hæreditas promiſsionis, hoc eſt, poſſeſsio rei promiſſæ. Fieri enim non poteſt, quin Deus in ſuis promiſsis verax permaneat, cum ſit iuſtiſsimus: modo nos in fide perſtiterimus. De hoc euentu piorum loquitur Pſalmus hiſce verbis: Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit. Huc ergo aſpiciant pij, quoties vel ipſi cruce premuntur, vel impios florere vident, quorum exitus erit confuſio, & ſempiterna ignominia. Huc pertinent Pſal. 37. & 73.

Abrahæ namq; promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per ſemetipſum, dicens: Certe benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te, & ſic patienter ferens, adeptus eſt promiſſionem.

Probat fide & patientia expectandam eſſe promiſsionem, idq; exemplo Abrahæ. Eſt autem tale argumentum. Abraham in fide & patientia perſeuerans accepit promiſsionem. Ergo & vos Hebræi, promiſſa bona, ſi modo per fidem & patientiam ea expectaueritis, conſequimini. Quo autem firmior ſit ratio, interponit iuramentum Dei, quo non ſolum promiſsio confirmatur Abrahæ, verumetiam omnibus credentibus, & expectantibus per patientiam promiſſa bona. Nam qui credunt, benedicuntur cum fideli Abraham, Galat. 3. Quare hoc Dei iuramentum, nos quoq; confirmare debebit, de promiſsis diuinis. Sumptum eſt autem teſtimonium hoc ex 12. 17. & 22. capitibus Geneſeos.

Nam homines quidem per eum iurant, qui maior eſt, & omnis ipſis controuerſiæ finis, eſt iuramentum, in confirmationem.

Superioris Argumenti cõfirmatio eſt, à minori ad maius. Homines iurati merentur fidem. Ergo, multo magis Deo iuranti eſt credendum, qui fallere nequit, vt qui ſit iuſtiſsimus. Obſeruandus locus de iureiurando. Hic enim locus duo docet, primum: quod iuramentum præſtari poſsit. Secundum, quod eius legitimus finis, ſit veritatis confirmatio, adeoq; finis controuerſiarum. Contra huius legitimum vſum, Syrach ita loquitur: Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non diſcedet plaga de domo ipſius, Cui autem iuranti credendum ſit docet Paulus ſuo exemplo, cum ait: Teſtis eſt mihi Deus, cui ſeruio in ſpiritu, ſignificans quod illis ſolis credendum ſit, cum iurant, qui Deum colunt. De alijs verſus Menandri meminerimus:

ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

In quo vberius volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus, immobile conſilij ſui certitudinem, interpoſuit iuſiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem.

Conſequens Argumenti ſuperioris eſt. Homines iureiurando cõfirmant ea de quibus controuertitur. multo magis iuſiurãdum Dei eſt infallibile, quod additum eſt promiſsioni, factæ Abrahamo, & eius ſemini. His enim duabus rebus nos certificat Deus, videlicet, Promiſsione, & iureiurando,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

quo promiſsionem confirmat. Obſeruetur hoc loco doctrina de certitudine promiſsionum diuinarum, quæ confirmatæ ſunt verbo & teſtimonijs verbo additis, interpoſito iureiurando, quibus accedunt mors & victima filij. Item donatio viſibilis Spiritus ſancti, vnde merito nos inuicem exhortari deberemus, verbis Pſalmiſtæ: Laudate Dominum omnes gentes & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

Quam, ſicut ancoram, habemus animæ tutam & firmam.

Commendatio ſpei eſt, vt enim ancora orta tempeſtate nauem tenet, ne ſcopulis & vado impingat & frangatur: ita ſpes vnica in tempeſtatibus tentationum & perſecutionum fiducia eſt, qua ſtabilitur Eccleſia, ne fluctibus obruta pereat.

Et ingredientem vſq; ad interiora velaminis.

Vnde tanta ſpei fiducia ſit, exponit, nimirum, ex eo quod ingrediatur cœlum, vbi eſt verum propitiatorium, Ieſus Chriſtus. Atq; ita exponit typum propitiatorij legalis, quod intra velum erat, in interiori templi parte, quo ſemel in anno Sacerdos ſummus ingrediebatur.

Quo præcurſor pro nobis introijt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech, factus Pontifex in æternum.

Probat fidem & ſpem in cœlum dirigendam eſſe: Nimirum, quia ibi eſt eius obiectum, nempe. Pontifex noſter Ieſus Chriſtus, hunc præcurſorem nominat, cum quia illum ſequi nos oportet, tum quia ſine illo nemini pateat introitus. En quomodo à digreſsione redit ad diſputationem, De pontificatu Chriſti.

CAPVT VII.

Summa Capitis ſeptimi.

Sacerdotium ſecundum ordinem Melchiſedech præferendum eſt Leuitico ſacerdotio. Quare non dubium eſt, quin Chriſti Sacerdotium excellentius ſit Leuitico. Merito proinde hoc abolito, illud æternum manet.

Ordo & partes Capitis ſeptimi.

In quinto capite Chriſtum Pontificem eſſe ſecundum ordinem Melchiſedech aſſeruit, ſed quia ſciebat Hebræos parum attentos & aptos, ad tam ſublimem doctrinam capiendam, in obiurgationem & monitionem degreditur, vſque ad finem 6. capitis, vbi artificioſe redit ad diſputationem quam inſtituerat: In hoc igitur ſeptimo capite, diſputationem incoatam in quinto proſequitur hoc ordine. Primum, vt oſtendat quæ ſit comparatio Sacerdotij Chriſti cum ſacerdotio Melchiſedech, proſopographiam quandam inſtituit, in qua attributa perſonæ Melchiſedech nouem recitat, quæ Chriſto applicat. Et colligit Melchiſedechum primum Abrahamo, deinde Leuitis excellentiorem eſſe. Quo facto, Chriſti ſacerdotium Leuitico præferendum eſſe, hac ratione colligit. Chriſtus eſt Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech. Melchiſedech eſt maior Abrahamo. Abraham eſt maior Leuitis. Igitur Chriſtus Sacerdos maior eſt Leuiticis ſacerdotibus. Tertio loco ſignificat vetus Teſtamentum per nouum ſublatum. Poſtremo vt vtilitatem, neceſsitatem, & efficaciam ſacerdotij Chriſti perſpiciamus, multas Chriſti & ſacerdotum Leuiticorum comparationis cumulat. Proinde totum hoc caput generis eſt Didaſcalici, conſtans quatuor partibus, quæ ſe mutuo elegantiſsimo ordine conſequuntur.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Hic

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

HIC enim Melchiſedech rex Salem, Sacerdos Dei altiſſimi. Qui occurrit Abraham, reuertenti à cæde regum, Et benedixit ei, cui & decimas ex omnibus impartitus eſt Abraham. Primum quidem ex interpretatione Rex iuſticiæ. Deinde vero etiam rex Salem, quod eſt Rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genere, neq; principium dierum, neque vitæ finem habens, aſſimilatus vero filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

Proſopographia eſt, ſeu, perſonæ deſcriptio, deſumta ex 14. capite Geneſ. Et ex Pſalmo 110. Sunt autem in hac proſopographia, nouem perſonæ Melchiſedech attributa expendenda. Nam definiunt qualis ſit ordo, ſeu ratio ſacerdotij Melchiſedech: quæ ratio Christo accommodatur: Sed vt veritas typo. Quæ enim vmbratilia ſunt in Melchiſedech, ipſa veritas eſt in Chriſto Ieſu. Attributa autem hæc ſunt. Primum, nomen perſonæ. Secundum, regia dignitas, cum aſsignatione loci. Tertium, Sacerdotalis eminentia, & prærogatiua. Quartum regia liberalitas in Abrahamum, quem redeuntem à cæde regum, conuiuio liberali excepit. Quintum, benedictio ſacerdotalis. Sextum, Acceptio decimarum. Septimum, Originis, & exitus ignoratio. Octauum, Similitudo cum filio Dei. Nonum, perpetuitas Sacerdotij. In his cõſiſtit & ordo & ratio, iuxta quam Chriſtus eſt Sacerdos, ad exemplar Melchiſedech. Verum hoc diſcriminis eſt, quod vmbra ſolummodo veritatis fuerit delineata in Melchiſedech. In Chriſto autem lux ipſa & veritas exiſtat. Neceſſe eſt enim diſcernere inter ipſam figuram, ſeu, imaginem, & rem, ſeu, veritatem, quam repræſentat imago. Ita enim monet Chryſoſtomus, cum ait: εἰ δὲ πανταχοῦ ἔμελλεν ἡ ὁμοιότης εἶναι, οὐκ ἔτι τύπος ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος τὰ ἀμφότερα. Iam ſingula ἀναλογικῶς Chriſto applicemus, typum cum veritate conferentes. Primum igitur nomen occurrit Melchiſedech, hoc eſt, vt Apoſtolus interpretatur, Rex iuſticiæ: quod ſane nomen in veritate, ſoli Chriſto vero Deo, & vero homini competit: Melchiſedech autem vt vmbræ ſeu typo. Chriſtus etenim iuſtus eſt, & Rex iuſticiæ, non ſolum ratione diuinæ naturæ ab æterno: verumetiam in aſſumta humanitate. Pleniſsime enim Deo iuxta normam legis obœdiuit, vſq; ad mortem crucis, vt loquitur Paulus. Præterea iuſtus eſt etiam Actiue, adeoque Rex iuſticiæ, quia in ſe credentibus impartit ſuam iuſticiam: qua ipſis imputata, habentur coram Deo iuſti, & donatos Spiritu ſancto ſanctificat in hac vita, quos in reſurrectione mortuorum ita reparaturus eſt, vt ſint conformes Deo in omni æternitate. Secundo loco, rex Salem, hoc eſt, pacis, dictus eſt Melchiſedech, quod quidem nomen Melchiſedech à loco vbi habitauit accepit, & eatenus illi congruit, verum ſi rem ſpectes, pleniſsime Chriſto Domino competit. Nam huius interceſsione æternã pacem cum Deo patre adepti ſunt credentes. Hinc eſt quod chorus angelorum, nato recens Chriſto ſecundum humanitatẽ, cecinerit: Gloria in excelſis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas. Et Paulus ad Rom. 5. Iuſtificati ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Proinde vere Rex pacis dici meretur noſter Pontifex, Ieſus Chriſtus. Tertio, Sacerdos Dei altiſsimi appellatur Melchiſedech, qui in iſta prophana gente, ſolus fere cum ſua familia retinuit verum Dei cultum, obtulit ſacrificia, & precabatur Deum. Sed hic titulus multo verius Chriſto ſacerdoti conuenit, qui ex ſinu patris prodiens, verbum Dei nobis annunciauit. Intercedit pro nobis precibus, ac ſemel ſeipſum obtulit, per ſpiritum ſempiternum, in ſacrificium, & in odorem ſuauitatis Deo. Sed de ſacrificio Chriſti ſuo loco, copioſius. Quarto loco, in deſcriptione adijcitur, quod Melchiſedech occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum. Hic Apoſtolus noſter excludit partem hiſtoriæ, videlicet, quod Melchiſedech protulerit panem & vinum, excepturus Abrahamum & eius comites conuiuio. Sed hanc partem nequaquam omiſiſſet Apoſtolus, ſi aliquid myſterij magni illic latere iudicaſſet, quod pertinere ad Sacerdotij Chriſti eminentiam extollendam videretur. Papiſtæ tamen inde extruunt ſuum panis & vini ſacrificium. Sed vim manifeſtã faciunt hiſtoriæ, quæ eſt Geneſeos 14. partim corrumpendo textum: partim addendo de ſuo, quod textus non habet. Primum enim pro protulit, corruptelegunt, obtulit, vt inde Sacrificium faciant. Deinde particulã, Et, copulatiuã excludunt, & ſubſtituunt in eius locum, Enim, ac ſi ideo obtuliſſet Melchiſedech, quia erat Sacerdos. Neq; eorum cauſam iuuare poteſt, quod nonnulli ex patribus videantur in ea ſentẽtia fuiſſe. Non enim exẽplis, ſed legibus iudicandum eſt. Verum ſi quis tamẽ cõtendat poſſe per illam regiã liberalitatem Melchiſedech, qua Abrahamũ excepit, cõmunicato illi & exercitui pane & vino, ſignificari cœnã Domini, qua Chriſtus rex liberaliter refocillat redeuntes à cæde regũ: hoc eſt, agentes pœnitentiã, profligato Diabolo, mortificata carne, & concupiſcentijs eius, (id

quod

quod patres ſenſiſſe reor) fruatur ſuo ſenſu:modo non inde impiam oblationem Papiſtarum faciat. Vere enim Chriſtus,defeſſos in pugna contra peccatum, mortem,dubitationes,&c.recreat, non ſolum ſpirituali ſui corporis & ſanguinis communicatione per verbum,verumetiam eorundem Sacramento:cuius elementa ſunt,panis & vinum. Verum quia Apoſtolus noſter hunc typum non adiecit, neque ego ſolicitus ero de eius accomodatione,hoc interim certum ſit,violenter & contra mentem Moſis, liberalitatem Melchiſedech trahi ad miſſale Papiſtarum ſacrificium. QVINTO loco ſequitur, quod Melchiſedech benedixerit Abrahamo, quod ſane intelligendum eſt de ſacerdotali benedictione. Verũ hoc diſcriminis eſt,Melchiſedech benedixit precando, Chriſt⁹ vero benedixit bene præſtãdo,iuxta benedictionis vocẽ: Vos,inquit Dominus,inuocabitis nomẽ meũ ſuper filios Iſraël,& ego benedicam. SEXTO ſubijcitur, quod Melchiſedech acceperit decimas ab Abrahamo,quas ſane decimas Abraham ſua ſponte contulit, ſecutus haud dubie morem victorum, qui ſolebant decimas de ſpolijs ſuis vel Dijs conſecrare, vel ſacerdotibus conferre. Verum hæc decimarum collatio,multo meliori iure Chriſto ſacerdoti debetur, qui vt omnia nobis confert,ex mera bonitate:ita viciſsim illi non ſolum decimas,verumetiam omnia noſtra debemus. SEPTIMO, fit mentio ignorationis ortus & obitus Melchiſedech. Apoſtolus enim dicit ſine patre,ſine matre. Quod ſane non ita intelligendum eſt,quaſi Melchiſedech nec patrem,nec matrẽ habuerit, ſed ita accipi debet,ſicuti ipſe Apoſtolus ſe interpretatur,cum addit ἀγενεαλόγητος, hoc eſt, cuius Genealogia nuſquam extat in ſcriptura. Quare Chryſoſtomus hæc ita recte reſtringit. Eſt ſine patre & ſine matre, quoad noſtram cognitionem attinet, id quod ſingulari Dei conſilio factum eſt, vt typus aliquo modo adumbraret veritatem, quæ veritas ſoli Chriſto competit. Nam Chriſtus ſi diuinam naturã reſpicis,ἀμήτωρ eſt,natus ineffabili modo à patre, quemadmodum nemo mortalium nec angelorum enarrare poteſt. Quare vt ἀμήτωρ,ita & ἀγενεαλόγητος rectiſsime dicitur. Si humanam naturam Chriſti conſideras, ἀπάτωρ eſt, hoc eſt, ſine patre carnali conceptus,& natus eſt,id quod ſane rationis menſuram longe excedit. OCTAVO,dicitur Melchiſedech aſsimilatus filio Dei, Sed quemadmodum typus ſeu figura veritati ſimilis eſſe poteſt.Hoc igitur ad qualitatem ſimilem, non ad pares qualitatis gradus referendum eſt.Sic ſimile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, ſed non idem cum grano. Non enim omnis ſimilitudo,vt inquit Epiphanius,tota accipitur. Picta imago ſimilis eſt viuo homini,ſed quis non videt magnam diſtantiam? NONO & vltimo additur de Melchiſedech, Manet Sacerdos in æternum,Quod ſane ad æternitatis ſpeciẽ referri debet. Nam nullibi in ſcriptura legitur Melchiſedech,vel obijſſe,vel alteri tradidiſſe ſacerdotium,quo fungebatur,cuius æternitatis veritas in Chriſto Ieſu eſt.Nam hic ſolus manet Sacerdos ęternus, perpetuo interpellans in Eccleſiam. IN omnibus his attributis, & collationis membris, nota ſit regula hæc: Sæpe tribuuntur typo,quæ veritati ſoli reuera conueniunt. Plurima iuxta hanc regulam explicanda ſunt in veteri Teſtamento,videlicet de ſtatutis perpetuis, De terra perpetuo poſsidenda,de perpetuo regno Dauidis, & de multis alijs eius generis, quæ omnia tribuuntur ſignis, cum ſint rerum ipſarum per Metonymiam. Nam res,quæ his ſignificantur, æternæ & perpetuæ intelligi debent. Sed cur ita loquitur ſcriptura? vt mentes hominum erigantur ad comtemplationem cœleſtium rerum,& æternarum, quæ ſignificantur rebus terrenis & caducis.

Conſiderate autem, quantus ſit hic,cui & decimas Abraham dedit de ſpolijs Patriarcha ille.

Poſtquam Chriſtum Sacerdotem eſſe, ſecundum ordinẽ Melchiſedech oſtẽdit,addit collationem inter Melchiſedech & Abrahamum, vt oſtẽdat Chriſtum Abrahamo maiorẽ eſſe, quo ipſum ſupra Leuitas, qui ex Abrahamo nati ſunt, extollat. Senſus igitur huius propoſitionis eſt, quod Melchiſedech ſit maior Abrahamo, hanc propoſitionem ex eo confirmat,quod Abraham dederit Melchiſedech decimas. Eſt autem argumentum hoc comparatum,quod hoc modo concluditur: QVI decimas accipit,maior eo eſt qui decimas dat. MELCHISEDECH accepit decimas ab Abrahamo. PROINDE maior eſt Melchiſedech Abrahamo. NON caret Emphaſi,quod Abrahamum Patriarcham appellet,nam duo hinc concluduntur. Primum,quod neceſſe ſit illum excellentem fuiſſe,qui à tanto Patriarcha, id eſt, patrum principe, decimas acceperit. Deinde & hoc inde ſequitur,quod Leuitæ Abrahamo inferiores ſint. Nam ipſi Leuitæ Abrahamum Patriarcham ſuum agnoſcunt. Hinc ſequitur Melchiſedechum, qui Patriarcha Abrahamo fuit maior, etiam Leuitas dignitatis gradu ſuperare, ex quo & Chriſtum eminere ſupra Leuitas concluditur, vt qui ſecundum rationem Melchiſedech ſit ſacerdos.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Atque hi quidem, qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotium accipientes, præceptum habent à populo decimas accipiendi, iuxta legem, hoc eſt, ex fratribus ſuis, licet egreſſis ex lumbis Abrahæ. At is, cuius genus non recenſetur ab ipſis, decimas ſumſit ab Abraham, & habentem promiſſiones benedixit.

Probat Melchiſedech maiorem eſſe Leuitis, vt inde Chriſtum quoque Leuitis ſuperiorem eſſe concludat. Argumentum autem præſens hoc pacto ad leges Dialecticas reuocabitur. QVI non ducit genus ex Leuitica tribu, & nihilominus accipit decimas ab Abraham ſummo Patriarcha, atq; ei, tametſi habenti promiſsiones benedicit, non ſolum maior eſt ijs, qui ducunt genus à Leui, & ſolummodo accipiunt decimas à fratribus ſuis, verumetiam ipſo Patriarcha Abrahamo. MELCHISEDECH autem non ducit genus ex Leui, & tamen decimas ab ipſo Abrahamo principe patrum ſumſit, cui etiam benedixit. PROINDE Melchiſedech non ſolum ipſis Leuitis, verumetiam Abrahamo ipſo maior eſt. SI ergo principe patrum maior eſt, eſt profecto ipſis patribus maior. Proinde Chriſtus merito Leuitis præferendus eſt, qui iuxta ritum Melchiſedech ſacerdos eſt cõſtitutus. hic locum habet regula Dialecticorum: Quod maius eſt maiore, etiam maius eſt minore.

Porrò, ſine omni controuerſia quod minus eſt, à potiori benedicitur.

Confirmatio poſterioris patris maioris eſt. Qui minor eſt, benedicitur à digniori, Sed Abraham benedicitur à Melchiſedech. Abraham igitur minor eſt quam Melchiſedech. Eſt autem hic ſacerdotalis benedictio intelligenda, ſicuti ſupra quoque admonuimus.

Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt, illic autem is, de quo teſtatum eſt quod viuat.

Alio argumento probat Melchiſedech ſuperiorem eſſe Leuitis. QVI ſemper viuit maior eſt ijs, qui poſtquá decimas acceperunt, moriuntur. MELCHISEDECH autem ſemper viuit, & Leuitæ moriuntur, ita vt alijs alij ſuccedant. MAIOR eſt igitur Melchiſedech Leuitis. QVOD autem affirmat Melchiſedech viuere, ad veritatem, quæ in Chriſto eſt completa, & ad ſilentium de morte Melchiſedech, referendum eſt. MORS igitur Leuitarum, qui ſuis prædeceſſoribus ſucceſſerunt, fuit ſignum aliquando abolitum iri ſacerdotium Leuiticum. QVOD autem Melchiſedech vita commemoratur in ſcriptura, & non mors, figura fuit ſacerdotij Chriſti nunquam abolendi.

Et, vt ita loquar, per Abrahamum decimatus eſt ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere, nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchiſedech.

Senſus horum verborum eſt. Abraham cum ſubiecit ſe Melchiſedech ſolutione decimarum, ſimul totam ſuá poſteritatem, quæ ex ſe naſceretur, eidem ſubiecit. Quare & Leui, qui tum in lumbis patris Ahrahæ fuit, minor eſt Melchiſedech. Quod de Leui dicitur, etiam de reliquis tribubus intelligendum eſt. VERVM hic quæſtio de Chriſto oritur, qui ex tribu Iuda deſcendit: an non & ille eodem argumento conuincatur decimatus fuiſſe per Abrahamum? AD hanc quæſtionem facilis eſt reſponſio. Nam Chriſti fuit ſingulare priuilegium, ſiquidem non ſecundum legem communem natus eſt Chriſtus ab Abraham, ſicut Leui natus eſt, ſed conceptus eſt de Spiritu ſancto, & ex virgine natus. Vnde vt non contraxit originale peccatum, ita nec patris infirmitati ſubijcitur, vt cum eo ſit reus. Deinde Chriſtus non ſolum homo eſt, vt Leui, verumetiam Deus ab æterno natus, qua quidem ratione etiam angelis ipſis atque adeo omnibus creaturis excellentior eſt.

Porrò, ſi comſummatio per Leuiticum ſacerdotium erat, (populus enim ſub eo legem accepit) quid adhuc opus ſecundum ordinem Melchiſedech, alterum exoriri ſacerdotem, & non ſecundum ordinem Aaron dici?

Alio argumento idem probat, videlicet, Chriſti ſacerdotium præferendum eſſe Leuitico ſacerdotio. Sumitur autem præſens argumentum à deſtructione conſequentis. SI Leuiticum ſacerdotium fuiſſet conſummatum & perfectum, non fuiſſet opus nouo ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech. SED fuit opus ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, iuxta

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dictum Domini: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. PROINDE conſummatum eſt imperfecto præferendum, meritò Chriſti ſacerdotium excellentius Leuitico prædicatur. SED quid ſibi vult parentheſis? (Populus enim ſub eo, ſcilicet, ſacerdotio, Leuitico legem accepit.) Hæc parentheſis ſignificat mutuam relationem fœderis & ſacerdotij. Eſt enim omne ſacerdotium, alicuius fœderis ſponſio. Quare cum Leuiticum ſacerdotium redigit Apoſtolus in ordinem infra Chriſti ſacerdotium, eodem argumento etiam fœdus Leuitici ſacerdotij cedere debere fœderi ſacerdotij Chriſti oſtendit. Sed hoc plenius oſtendit ſequenti ratione.

Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſario & Legis fit translatio.

Sacerdotium & lex (hoc eſt ſacerdotij fœdus) natura coniuncta ſunt, vt ſimul vel maneant vel intereant. Si igitur mutatur ſacerdotium, mutari etiam fœdus neceſſe eſt. Sed iam translatum eſt ſacerdotium Leuiticum, & ei ſucceſsit Chriſti ſacerdotium. Igitur & legi ſeu fœderi ſacerdotij Leuitici, ſuccedet fœdus ſacerdotij Chriſti. Deinde etiam hinc concludamus quod Lex Moſaica ceremonialis, quæ erat ſacerdotij Leuitici fœdus, debuit finem habere, adueniente nouo ſacerdote Chriſto.

Certe is, de quo hæc dicuntur, alterius fuit tribus particeps, ex qua nemo aſtitit altari, clarum enim eſt, quod de tribu Iuda natus ſit Dominus noſter: De qua tribu nihil locutus eſt Moyſes, quod ad ſacerdotium ſpectat.

Confirmatur minor ſuperioris argumenti, videlicet, quod ſacerdotium ſit tranſlatum, à tribu Leui ad tribum Iudæ, quæ tribus non erat particeps veteris ſacerdotij: hoc eſt, vetus ſacerdotium non erat commiſſum tribui Iudæ. Cum ergo Chriſtus Sacerdos noſter, iuxta carnem ortum habet à tribu Iudæ, manifeſtum eſt & translatum eſſe ſacerdotium & mutatum eſſe fœdus.

Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exoritur Sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus fuit, ſed ſecundum potentiam vitæ inſolubilis.

Argumento à circumſtantijs temporis, & qualitatis, idem probat, videlicet, & translatum eſſe ſacerdotium, & translatam eſſe legem. Carnale ſacerdotium, & temporale, habet legem carnalem & temporalem. Contra vero, ſpirituale & æternum ſacerdotiũ, habet ſpiritualem & æternam legem, hoc eſt, fœdus in æternum durans. Ergo cum Aaronicum ſacerdotium ſit carnale & temporale: & Chriſti ſit ſpirituale & æternum, neceſſe eſt fieri legis translationem, vna cum ſacerdotij translatione.

Conteſtatur enim in hunc modum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Probat teſtimonio Pſalmi ſacerdotium Chriſti æternum eſſe, quia autem hoc dictum Pſalmi ſupra declaratum eſt, & oſtenſum eſt, qualiſnam ſit ille ordo Melchiſedech, non eſt quod idem hic repetamus. Nam ex ſuperioribus patet, quod comparatio illa inter Melchiſedech & Chriſtum, potiſsimum ſita ſit in nomine, in regni ſede, in perpetuitate vitæ, in iure decimarum, & in benedictione ſacerdotali, de quibus ſupra.

Abrogatio fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.

Cauſam reddit curnam Lex vetus ſeu fœdus abrogatum ſit: nempe, quia inutilis & infirma erat Lex. Verum hic diligenter obſeruanda eſt relatio. Nam ſi reſpicis ſignificationem ſpiritualem, aut finem proprium legis, nequaquam vel infirma vel inutilis erat, fuit autem eius finis proprius, homines ad Chriſtum mittere, qui vt ſolus iuſtificat credentes, ita ſolus tollit peccatum & mortem. At ſi legem in ſe reſpicis, ſine ſpirituali ſignificatione, & fine, quemadmodum eam intuebantur Phariſæi, reuera & inutilis, & infirma erat. Dicitur igitur inutilis & infirma reſpectu perfectionis, quæ per nouum ſacerdotem Chriſtum, & per fædus ipſius ſacerdotio annexum contigit.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex.

Hæc ratio eſt, cur legem inutilem & infirmam pronunciat, nimirum, quod nihil ad perfectionem adducat ſcilicet iuſtificando peccatores, expiando peccatum, & delendo mortem.

Sed acceſſit introductio ad ſpem potiorem, per quam appropinquamus Deo, atque hoc potiorem, quod non abſque iureiurando res acta ſit.

Prolepſis eſt, anteuertit enim Hebræorum obiectionem, qui poterant ex dictis ita inferre aduerſus Apoſtolum: Tu dicis legem inutilem & infirmam eſſe, cur igitur Deus talem inutilem & infirmam legem dedit? Reſpondet Apoſtolus, Legem fuiſſe quandam Pædagogiam ad Chriſtum, ſeu fœdus noui ſacerdotis, per quem habemus acceſſum ad Deum, ſed in maiorem rei confirmationem dicit acceſsiſſe iuſiurandum, quo fœdus ſacerdotij Chriſti ſancitum ſit, vt perpetuo duret.

Nam illi quidem citra iuſiurandum ſacerdotes facti ſunt, hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit, Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech.

Ratio comparationis hæc eſt. SACERDOS iureiurando Dei confirmatus in æternum, præferendus eſt illis, qui ſine iuramento aſſumti ſunt ad tempus. SED Chriſtus per iuſiurandum confirmatus eſt Sacerdos in æternum. Leuitæ vero, ſine iureiurando aſſumti ſunt ad tempus. PROINDE Chriſtus ſacerdos Leuiticis ſacerdotibus eſt præferendus. SOLA minor loco totius argumenti ponitur.

Tanto potioris Teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus.

Infert ex collatione ſacerdotij Leuitici & Chriſti, collationem veteris & noui fœderis. Dignitas enim fœderis & præſtantia, pendet à dignitate ſacerdotij. Senſus igitur hic eſt: Tanto potioris Teſtamenti ſponſor factus eſt Chriſtus, quanto dignior eſt ſacerdos quam Leuitæ. Dignitas autem fœderis, cuius ſponſor eſt Chriſtus, ſita eſt in quatuor potiſsimum, videlicet in firmitudine, nam iuramento Dei confirmatum eſt. 2. In perpetuitate, Immutabile enim eſt, vt quod in æternum duret. 3. In pactionis modo, nam Chriſti ſanguine peractum eſt. 4. Et in forma, quæ eſt promiſsio remiſsionis peccatorũ, ſeu peccatorũ abolitio in credentibus. HINC apparet quantũ vetus fœdus annexum ſacerdotio Aaronico differat à Chriſti fœdere. Nam ſine iuramẽto, vetus fœdus initium eſt, nec eſt perpetuum, nec ſanguine Chriſti ſancitum, ſed ſanguine rufæ vaccæ, nec promiſsionem remiſsionis peccatorum in ſe continet, quatenus ſine Chriſto cõſideratur. IN hac pericopa, obſeruetur immotum principium, videlicet, quod ſacerdos omnis ſit ſponſor fœderis, ſeu Teſtamenti alicuius, vnde duo diſcamus: Primum, quod Chriſtus ſacerdos promittat aliquid. Secundo, quod illa promiſsio fœdus reſpiciat, quo ſibi mutuo obligantur, is qui promittit, & illi quibus fit promiſsio. Is qui promittit videlicet Chriſtus, ſalutem omnibus gratuitam offert. Illi quibus fit promiſsio, eandem ſalutem oblatam fide accipiunt. Proinde nouum fœdus ſeu Teſtamentum in mutua obligatione eſt poſitum. Eſt igitur nouum hoc fœdus ſtipulatio inter Deum & hominem, nam vt Deus ſalutem gratuitam offert per Chriſtum, ita homo ſalutem oblatam fide accipit, & obœdientiam promittit.

Et alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, ſecundum legem, propterea quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium.

Collatio Chriſti & Leuitarum, ex circumſtantijs tẽporis ſumta. AETERNVS Sacerdos, & ſemper viuens, ijs merito præferendus eſt, qui ad breue tantum tempus viuunt, atque ideo morte prohibentur fungi ſacerdotio. SED Chriſtus eſt æternus ſacerdos, & ſemper viuens, Leuitæ autem ad breue tempus permanent, propter mortalitatis conditionem. PROINDE Chriſtus Leuitis præferendus eſt. Loco totius argumenti ſola minor ponitur. VOCAT autem Apoſtolus noſter, ſacerdotium Chriſti ἀπαράβατον, quod ſucceſsione non tranſeat ad alium. Hac vnica vocula totus Papatus conficitur, qui ſuæ religionis proram, quod aiunt, & puppim in ſacerdotio Miſſatico collocat. Si enim Chriſti ſacerdotium

eſt

eſt ἀπαράβατον, impudens eſt oratio Papiſtarum, qui de ſucceſsione ſui ficti ſacerdotij in locum ſacerdotij Chriſti gloriantur.

Vnde & ſaluare in perpetuum poteſt accedentes per ipſum ad Deum, ſemper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hæc illatio tria habet. Primum quis ſit effectus ſacerdotij Chriſti. Secundo, ad quos pertineat. Tertio, quo præſidio tuti ſint participes fœderis Chriſti. EFFECTVS ſacerdotij Chriſti, eſt ſalus corporis & animæ. HÆC ſalus offertur quidem omnibus, ſed illi tantum eius fiunt participes, qui per hunc ſacerdotem Deum accedunt, quod fit fide: Ita enim Paulus ait, ad Rom. 5. Iuſtificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem etiam acceſſum habemus fide, in gratiam hanc in qua ſtamus. VERVM quia ſemper ſancti in hoc mundo circumferunt peccata, addit Apoſtolus de perpetua interpellatione Chriſti apud patrem, qua, vt tutiſsimo præſidio, tuti ſunt. Huc ergo in noſtris infirmitatibus & lapſibus reſpiciamus, quemadmodum & Iohannes monet: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrē, Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Porrò hic locus diligenter obſeruandus eſt, contra Pragenſem Sophiſtá, imprudenter negantem, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, nunc interceſſorem eſſe, inter Deum æternum patrem, & Eccleſiam: vt in Chriſti locum euehat ſanctos interceſſores & mediatores. Fatetur quidem vafer ille Chriſtum inuocandum, vt Deum, ſed non vt mediatorem: quare hanc precandi formam damnat: Fili Dei intercede pro me apud æternum patrem. Sed ſciamus vtroque modo filium Dei inuocandum eſſe, videlicet, vt Deum datorem bonorum, cum patre & Spiritu ſancto, & rurſus vt mediatorem & interceſſorem, vt propter ipſum exaudiamur, ac vt ipſe pro nobis ſit deprecator, apud æternum patrem, & vt ipſe perferat noſtros gemitus & preces ad æternum patrem, quemadmodum hic locus Apoſtoli aperte docet. Et Paulus ad Roman. 8. diſerte ait, Qui eſt ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Huc ratio æterni ſacerdotij Chriſti pertinet. Quicunq; ergo negat Chriſtum nunc mediatorem eſſe, ſacrilege illi adimit, quod pater ipſi in æternum tribuit, cum ait: Tu es Sacerdos in æternum. Huc pertinet etiam promiſsio Chriſti, Quicquid petieritis patrem, in nomine meo, dabit vobis.

Talis enim decebat, vt eſſet nobis Pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus, qui non neceſſe habeat quotidie, quemadmodum ſacerdotes, primum pro ſuis peccatis hoſtias offerre, Deinde pro populi, hoc enim fecit ſemel cum ſeipſum obtulit.

A proprijs & neceſſarijs veri ſacerdotis conditionibus, conuincit Chriſtum eſſe verum Sacerdotem, Leuitas autem minime. Hæc veri ſacerdotis deſcriptio, ſita eſt in tribus, in qualitate perſonæ, in comparatione eiuſdem ad homines alios, adeoque omnes creaturas, & in ſacrificij virtute atque perfectione. QVALITAS perſonæ eſt, quod Chriſtus Pontifex ſit ſanctus, innocens, & impollutus, idque non imputatione aut incoatione, ſed veritate & perfectione. Hæc qualitas in ſolo Chriſto ſacerdote inuenitur, & nequaquam in Leuitis. COMPARATIO, quod ſit ſegregatus à peccatoribus. Etſi enim natura non eſt ſegregatus ab hominibus alijs, tamen à naturæ aduentitia contagione, hoc eſt, à peccato omnino ab omnibus alijs hominib⁹ eſt ſegregatus. Deinde dicitur excelſior cœlis factus, id eſt, omnibus rebus, quæ in cœlo ſunt, vt ſunt angeli, & creaturæ reliquæ, vtraque proprietas Chriſto mediatori & ſacerdoti noſtro veriſsime conuenit, non Leuitis, non angelis, nō creaturis vllis alijs. SED obijciat aliquis Ario hæretico aſſurgens: Si excelſior eſt factus, fuit aliquando humilior. Si humilior, quomodo ipſum Deum prædicas, cum hæc in diuinā naturam nō quadrent? HVIC argumento Ambroſius de fide lib. 3. cap. 5. reſpondet hiſce verbis: Nemo excelſior factus dicitur, niſi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelſior factus eſt, ſedendo ad dexterá patris, in quo ſe, minor angelis factus, obtulit paſsioni. Hæc Ambroſius. IAM ex Apoſtoli verbis colligamus concluſioné. Si ſacerdotis eſt intercedere apud patrē, & nullus eſt legitimus Sacerdos, niſi ſit à peccatoribus ſegregatus & cœlis excelſior, ſequitur profecto mediatoris dignitatem in nullum quadrare, niſi in vnum Ieſum Chriſtum. SACRILEGI igitur ſunt Papiſtæ, qui alios mediatores fingunt apud Deum, quá ſolū hunc Ieſum Chriſtū, qui ſolus perfecte omnia ſacerdotis munera exequi poteſt. VIRTVS ſacerdotis Chriſti, & perfectio eſt, quod vnica hoſtia ſemel peracta pro peccatis

 homi-

hominum, Deum propitiet, & placet. Hoc etiam ſoli Chriſto ſacerdoti, & non Leuiticis ſacerdotibus cõuenit, quoniam Leuitici ſacerdotes, primum pro ſuis peccatis, deinde pro populi peccato obtulerunt hoſtias, idque non ſemel tantum, ſed ſæpiſsime. Proinde merito Chriſtus verus ſacerdos cenſendus, & non Leuitæ. OBSERVETVR hic diligenter, quæ ſit proprietas ſacerdotis eius, qui ſuo merito & efficaciter Deum placare poſsit, & imprimis obſeruetur emphaſis aduerbij, ſemel. Significat enim, quod ſemel factum eſt, ita abſolutum fuiſſe, vt eius iteratio minime ſit neceſſaria, vt taceamus ſacrilegium eſſe id iterare, quod Deus ſemel factum eſſe voluit. Quicunque enim hoc facit, negat victimam Chriſti perfectam fuiſſe. Hinc facile eſt iudicare, quam ſit ſacrilega vox papalium, qui dicunt ſe Chriſtum quotidie patri offerre pro viuorum & mortuorum peccatis. Quod autem quidam ex patribus vocant cœnam Dominicam hoſtiam, & ſacrificium, hoc fit quia in cœnæ celebratione fiunt gratiarum actiones, quæ ſunt hoſtiæ ſpirituales, & quia fit recordatio eius ſummi ſacrificij, quod peractum eſt in ara crucis, quo illud mandatum Domini pertinet: Hoc facite in mei commemorationem.

Lex enim homines conſtituit ſacerdotes, habentes infirmitatem. Sermo vero iuriſiurandi, quod poſterius eſt legi, filium in æternum perfectum.

Hæc ratio per comparationem ſumitur ex cauſis efficientibus, perſonarum adiunctis, & à temporum circumſtantijs. Abſoluitur autem hoc modo: Is Sacerdos, qui poſt alios iureiurando eſt conſtitutus, quiq; eſt filius Dei in æternum perfectus, iure præfertur prioribus, lege tantum ſine iureiurando conſtitutis, quiq; ſunt homines infirmi. CHRISTVS eſt poſt alios iureiurando conſtitutus ſacerdos eſtque filius Dei in æternum perfectus, vt qui non habeat ſucceſſorem. Leuitę vero lege tantum, ſine iureiurando conſtituti ſunt, & ſunt homines infirmi. IGITVR Chriſtus iure Leuitis præfertur. OBSERVETVR & hic locus de perfecto Chriſti ſacerdotio, in æternum duraturo, & ſufficienti, quis non videt hic confodi miſſaticum Idolum Papiſtarum, quo nullum aliud abominabilius Satan excogitare potuit, per Miſſam enim Papiſticam, Chriſti ſacerdotium, quod æternum eſſe oportet, abrogatur. Per Miſſam Papiſticam, Sacrificium, quo ſemel omnia peccata Chriſtus expiauit aboletur. Per Miſſam Papiſticam, ſanguis Chriſti, cuius munditie abluimur omnes, conſpuitur. Per Miſſam papiſticam, tota redemtio, morte Chriſti acquiſita, diſsipatur. Per miſſam papiſticam, cœna Dominica, qua nobis mortis ſuæ memoriam commendauit Dominus, prophanatur. Per miſſam papiſticam, maieſtas Dei, erecto in eius locum Idolo, deijcitur. Denique per Miſſam papiſticam, totum Chriſti regnum à Satana conculcatur. Cum tot abominationes ſint in Miſſa papiſtica, non minus quam ipſiſsimus Satanas fugienda eſt. Nam vt Satanas primos parentes ſophiſtica euertit: Ita nunc meretricio habitu Miſſæ multos decipit, & in æternam mortem præcipitat.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Chriſtus eiuſdem cum Deo patre maieſtatis, Pontifex eſt ſummus, adminiſtrator ſanctorum, mediator noui Teſtamenti, per quod vetus abolitum eſt.

Ordo & partes Capitis octaui.

Euicerat copioſe Apoſtolus, in quinto & ſeptimo capitibus, quod Chriſtus ſit Sacerdos, idque ſecundum ordinem Melchiſedech, multis modis præferendus Leuiticis ſacerdotibus, & quod cum translatione ſacerdotij facta ſit & legis translatio. Nunc ſchemate Rhetorico ἀνακεφαλαιώσει ſummam diſputationis colligit, hoc ordine. Primum, Sacerdotem Chriſtum deſcribit, ab excellentia perſonæ & officij. Vt enim maieſtate diuina fulget Chriſtus, ita ſanctorum, hoc eſt, rerum cæleſtium adminiſtrator eſt. Deinde, quia Sacerdos noſter ad offerendum ordinatus eſt, oſtendit Chriſtum non inferiorem Leuitis eſſe, ſed multo ſuperiorem. Vt autem Leuitis non videatur inferior, templum Chriſto aſsignat multo auguſtius illo terreno, in quo adminiſtrabant ſacerdotes Leuitici. Hinc ad fœdus deſcendit. Nam cum omnis Sacerdos alicuius fœderis ſit Sacerdos: debuit & Chriſtus iuxta certam fœderis formam mediator eſſe. Id quod probat teſtimonio prophetico, ex quo etiam concludit vetus Teſtamentum abolitum eſſe.

EXEGE-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAPVT autem eorum quæ dicuntur, hoc eſt.

Hæc eſt ἀνακεφαλαίωσις, per quam ſummam diſputationis de ſacerdotio Chriſti colligit, & eam breuiter ponit ob oculos, quo melius perſpici poſsit.

Talem habemus Sacerdotem, qui conſedit in dextera throni maieſtatis in cœlis.

Deſcriptio eſt Pontificis Chriſti, ab excellentia perſonæ. Sedere in dextera throni maieſtatis in cœlis, eſt æqualem eſſe Deo patri, ac ſi diceret Apoſtolus: noſter Pontifex non eſt homo fragilis, & peccator, ſicut Leuitæ: Sed eſt homo purus à peccato, & verus Deus, maieſtate, potentia, & honore, patri coæqualis. Obſeruetur hoc loco teſtimonium de diuina maieſtate, & potentia Pontificis noſtri Chriſti: vnde ſumamus fiduciam, quod poſsit promiſſam ſalutẽ præſtare: & quia eſt Pontifex, velit etiam. Porrò, de maieſtate Chriſti, vide quæ annotauimus in primum caput huius Epiſtolæ.

Sanctorum adminiſtrator.

Deſcriptio Chriſti ab excellentia officij, ac ſi diceret Apoſtolus: hic Pontifex noſter, nõ eſt adminiſtrator rerum terreſtrium, & caducarum, vt Leuitæ, ſed Sanctorum, hoc eſt, rerum ſanctarum, cœleſtium, & æternarum. Sanctorum enim hic nõ maſculinum, ſed neutrũ eſt. Adminiſtrator, Gręce λειτουργὸς, eſt qui publico nomine, miniſterio aliquo fungitur. Chriſtus enim nõ ſui cauſſa, ſed pro mundi ſalute eſt factus λειτουργὸς ſanctorum, quo officio vere fungetur vſque ad extremum iudicium ſine ſucceſſore.

Et tabernaculi veri quod fixit Dominus, & non homo.

Chriſto ſacerdoti tabernaculũ ſeu templum tribuit: quod & verum eſſe affirmat, & à Deo fixum. Quare multis modis hoc tabernaculum Chriſti, vmbratili, & à Moſe extructo præferendum eſt. Vt enim veritas opponitur vmbræ: ita fixum eſſe à Deo, opponitur ſtructuræ hominis, ex his etiam concluditur, quod Chriſtus multo Leuitis ſit præſtantior.

Omnis Sacerdos ad offerendum dona & hoſtias conſtituitur.

Dixit Chriſtum adminiſtratorem eſſe ſacrorum, id nunc probat ab officio proprio ſacerdotis: ac maiorem propoſitionem loco totius argumenti ponit. Omnis ſacerdos ad offerendum aliquid cõſtituitur. Chriſtus eſt ſacerdos. Igitur Chriſtus eſt conſtitutus ad offerendũ, ſeu, quod idẽ eſt, Chriſtus eſt ſanctorũ adminiſtrator. Docet & hic locus, quod nihil impetretur à Deo ſine ſacerdote, atque ideo iubet Chriſtus, vt in ſuo nomine inuocemus patrem.

Vnde neceſſe fuit, hunc quoque habere aliquid quod offerret.

Illatio eſt ex concluſione ſuperioris argumenti, ab antecedentium & conſequentium vi deſumta. Quicunque debet offerre, habeat id quod offerat, neceſſe eſt. Chriſtus debuit offerre. Igitur neceſſe eſt eum habuiſſe quod offerret. Quid autem obtulerit Chriſtus, & ſupra expoſitum eſt, & repetetur in nono capite.

Sane, ſi in terra eſſet, ne Pontifex quidem eſſet, quamdiu eſſent ſacerdotes, qui ſecundum legem offerrent dona, qui exemplari & vmbræ ſeruiunt cœleſtium.

Dixit ſupra in deſcriptione ſacerdotis Chriſti, quod in cœlis obiret mun⁹ ſacerdotale: nunc id confirmat, à deſtructione conſequentis. Si Chriſtus eſſet in terra, non eſſet verus ſacerdos. At eſt verus ſacerdos. Igitur in terra eſſe non debet. Probat maiorem, quia ſacerdotes terreni, offerentes ſecundum legem, non ſunt veri ſacerdotes, ſed tantum vmbra quædam & typus Chriſti fuere. An non Chriſtus hic in terra ſe obtulit? Verum quidem hoc eſt, ſed Apoſtolus reſpicit ad ſpiritualem fructũ ſacerdotij Chriſti, nam victima & mors Chriſti, in cœlis ſemper eſt, in conſpectu patris, tanquam recens peracta: vnde placatur peccatoribus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

reſipiſcẽtibus,& confugientibus ad noſtrum Sacerdotem vnicum Ieſum Chriſtum. Obſeruetur et hic,quod cœlum ſit templum noſtri ſacerdotis Chriſti.Deinde quis fuerit vſus veteris ſacerdotij,videlicet,vt ſeruiret cæleſti,repræſentatione vſibili.

Quemadmodum oraculo admonitus fuit Moſes, cum perfecturus eſſet tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito ſecundum typum, qui tibi in monte oſtenſus eſt.

Probat carnale tabernaculũ tantũ fuiſſe typum, ſeu vmbram cœleſtis tabernaculi ex 25. cap. Exodi,ex quo ſequitur, quod etiam ſacerdotes legales fuerunt vmbratiles: vt qui adumbrarent verum ſacerdotem Chriſtum.

Nunc autem excellentius conſecutus eſt miniſterium, quanto & melioris teſtamenti eſt mediator.

Extollit Chriſtum rurſus ſupra Leuitas, hoc argumento: Sacerdos melioris Teſtamenti mediator,habet excellentius ſacerdotium, quam qui inferioris Teſtamenti ſunt mediatores. Sed Chriſtus eſt melioris Teſtamenti mediator. Proinde,Chriſtus habet excellentius ſacerdotium,quam Leuitæ.

Quod ſuper melioribus promiſsionibus ſancitum fuit.

Probat minorem ab excellentia promiſsionis noui Teſtamenti. Argumentum autem ſic abſoluitur. Illud Teſtamentum ſeu fœdus eſt præſtantius, quod habet meliores promiſsiones, quam teſtamentum Leuitarum.Ergo teſtamentum Chriſti,hoc eſt, nouum, teſtamento Leuitico,ſeu veteri præſtantius eſt.

Nam ſi illud prius fuiſſet irreprehenſibile,non vtique ſecundi requiretur locus.

Alio argumento probat nouum fœdus veteri anteferendum eſſe. Eſt autem argumentum hoc à deſtructione cõſequentis ſumtum.Si vetus Teſtamentum fuiſſet irreprehenſibile, hoc eſt, firmum, ſtabile & abſolutum,nõ fuiſſet ei ſubrogatum nouum fœdus. Atqui eſt ei nouum ſubrogatum. Igitur illud prius non fuit irreprehenſibile, id eſt,abſolutum. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur. Si quis interroget,cur Apoſtolus dicat, vetus fœdus non fuiſſe irreprehenſibile,cũ eius autor ſit Deus,cuius opera ſunt ſancta & perfecta: Reſpondeo,ex Chryſoſtomo,cuius hæc ſunt verba,ἄμεμπτος δὲ, τουτέστι, χρήσιμος, οὐχ ὡς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, ἀλλ' ὡς οὐκ ἀρκοῦσα.

Vituperans enim eos,dicit.

Ex teſtimonio Prophetæ Ieremiæ cap. 31. probationem minoris adiungit.Sed qualis eſt hæc collectio? Deus reprehendit Iudęos violati fœderis:Igitur illud fœdus non fuit irreprehenſibile? Reſpondeo,Argumentum hoc ſumtum eſt ab affectu. Ex eo enim notatur infirmitas fœderis, quod eorum cordibus non fuerit inſcriptum,vt ratũ haberetur. Neque enim eo pertinebat, ſed tantum fuit pædagogia ad meliorem ſpem:vt ſupra dictum eſt ab Apoſtolo,atque ita ſuam virtutem,& efficaciam,non à ſe,ſed aliunde habuit,cum contra,nouum fœdus ſuapte virtute nouos reddat homines.

Ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda, Teſtamentum nouum.

Ipſius Dei teſtimonium adducit ex 31.cap. Ieremiæ, ad probandum,nouum fœdus, ſeu teſtamentum,debere ſubrogari in locum veteris Teſtamẽti:verum quia hoc teſtimonium longiuſculum eſt,illud particulatim declarabo, quo melius doctrinæ,quæ in eo latent,aſpiciantur.Cum igitur dicit:Ecce dies veniẽt, excitat populum ad attentionem,vt auidius audiãt,quid de rebus futuris dicturus ſit. Cum addit: Dicit Dominus,autoritatem prophetiæ conciliat.Nam populus Dei non acquieſcit in vlla doctrina,priuſquam audiat hanc vocem, Hæc dicit Dominus. Hoc exordiolo, attentiore reddito populo,Propheta proponit ſummam rei,hiſce paucisſimis verbis Conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda, Teſtamentum nouum, hoc eſt, feriam nouum fœdus cum populo meo vero Iuda,& vero Iſraële.

Non ſecundum Teſtamentum, quod

Propoſitionem amplificat per ſe-

feci cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipſi non permanſerunt in Teſtamento meo,& ego neglexi eos, dicit Dominus.

iunctionem Rhetoricam. Nam cum plures res eodem ſignificantur nomine: opus eſt diſtinctione, ne confuſio turbet auditores. Hinc colligendum eſt, quod vetus Teſtamentum, ſit pactum quo populus Iſraëliticus, ritibus Moſaicis, atque adeo toti illi politiæ obligatus erat, de qua re lege caput 24. Exodi.

Quia hoc eſt Teſtamentum, quod diſponam domui Iſraël, poſt dies illos, dicit Dominus.

Propoſitionis clara expoſitio, in qua obſeruetur temporis circumſtantia, cum inquit, Poſt dies illos, hoc eſt, exhibito & glorificato poſt mortem Meſsia.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inſcribam eas.

Hic ab effectibus incipit deſcribere nouum Teſtamentum. Primus effectus, eſt clara Dei noticia ſeu mentis illuſtratio per legem Dei, id eſt, per verbum Dei. Secundus effectus, eſt qui priorem ſequitur, nimirum quod Deus ſuas leges inſcribat in cordibus, quod fit dũ vera & viua fiducia in Deum recumbimus, ac Deo iuxta ſuam voluntatem per Spiritum ſanctum obtemperare contendimus. Hæc ſcriptio legis in cordibus, nõ eſt noticiæ ocioſæ, ſed fiduciæ efficacis: qua ſtatuimus & ſentimus Deum nobis eſſe propitium remiſsis peccatis, quaque excitantur in nobis motus congruentes legi Dei: Atque hęc excitatio, eſt incoatio obœdientiæ erga Decalogum. An non patres, Abraham, Iſaac, & Iacob, & multi alij ſcriptionem hanc in cordibus ſuis habuerunt, particicipes noui fœderis? Reſpondeo: Hæc dicũtur per comparationem maioris & minoris, & de Oeconomia Eccleſiæ, in qua multo obſcurior erat notitia Dei in populo Iſraëlitico, quam nũc eſt, exhibito Chriſto in Eccleſia. Nõ ergo hic collatio fit perſonarum, ſed tantum duplicis œconomiæ Eccleſiæ, videlicet, ante Chriſtum exhibitum, & poſt Chriſtum exhibitum.

Et ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum.

Hic tertius fructus eſt noui Teſtamenti, in quo mutua fœderis obligatio eleganter exprimitur. Deus promittit ſe recepturum homines in ſuam fidem, & viciſsim ab eis requirit, vt ſe ſuæ fidei cõmittant: quod fit cum in ipſum viua fide recumbunt. Obſeruetur hoc loco doctrina, de mutua obligatione inter Deum & hominem, ſeu, de legibus confœderationis nouæ inter Deum & homines, vt enim Deus vult noſter Deus eſſe: ita nos debemus ipſius popul⁹ eſſe quod fit dum fide in ipſum recumbimus, non noſtris, ſed Chriſti meritis freti: Atq; hic tandem propria differentia noui Teſtamenti expreſſa eſt. Eſt igitur nouum Teſtamentum, pactum ſanguine Chriſti ſancitum, quo vt Deus recipit homines in gratiam, propter Chriſtum: ita homines viciſsim, ſe fidei Dei committunt, per fidem in Chriſtum, eique ex fide obtemperare promittunt. Huius fœderis exemplum vide Gen. 17. vbi initur fœdus inter Deum & Abrahamum.

Et non docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuum, dicens, Cognoſce Dominum. Quia omnes ſcient me, à minore inter eos vſque ad maximum eorum.

Hic quartus fructus eſt noui Teſtamenti, videlicet, clarior Dei noticia. Hoc teſtimonium miſerrimi Anabaptiſtę torquent ad totius ſcripturę cõſenſum de miniſterio verbi in Eccleſia euertendum, conanturque hoc Prophetico teſtimonio, ſuis ſectatoribus perſuadere, vocali miniſterio nullum locum ab exhibito Chriſto in Eccleſia eſſe, quia ſcriptum eſt (aiunt) nõ docebit vnuſquiſq; proximum ſuum. Sed falluntur miſere, nullo enim pacto hoc dictum abolet miniſterium Euangelij. Quare in hũc modum reſpondẽdum eſt Anabaptiſtis: Hæc promiſsio, Non docebit vnuſquiſq; proximum ſuum, & ſimpliciter & cõparate intelligi poteſt: Si ſimpliciter intelligitur, inſtauratio quæ ꝓmittitur in nouo Teſtamẽto, cõſiderãda eſt dupliciter, hoc eſt, prout incoata eſt in hac vita, & ſicut conſummabitur poſt reſurrectionem. Quatenus incoata tãtum inſtauratio in hoc mũdo eſt,

eſt,opus habet profecto miniſterio verbi,quemadmodum multa ſcripturæ oracula & exempla conuincunt. At quatenus olim conſummata fuerit, poſt reſurrectionem, nequaquam opus habebit miniſterio verbi. Quia Deus erit omnia in omnibus. Verum ſi Prophetæ verba per comparationẽ temporum Eccleſię acceperimus:Significatur hac orationis figura, quod clarior ſit futura cognitio Dei in nouo Teſtamento, quam fuit in veteri, & hoc videtur ſignificari,per doctrinæ formam,quæ hic exprimitur, Cognoſce Dominũ. Nam multo illuſtrior eſt hodie Dei cognitio,quam fuit ſub vmbris veteris teſtamenti.

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor.

Quintus & præcipuus fructus noui teſtamenti, videlicet, peccatorum remiſsio,hoc eſt,obligationis ad damnationem & æternam mortem ſolutio,& pœnæ peccatis debitæ condonatio, propter victimam filij. Hæc remiſsio peccatorũ, vt offertur Euãgelio, & fide,per quam fit conuerſio, accipitur:Ita habet duo adiuncta, ſcilicet, gratiam & donum per gratiam. Gratia eſt ipſa iuſtificatio. Credẽtes enim fide iuſtificantur. Donum per gratiam,eſt donatio Spiritus ſancti, quæ incoat in conuerſis ſanctificationem, & eos continet intra metas viarum Domini, donec tandem plenam redemtionem nacti,æterna fruentur immortalitate. Atq; ita apparet quomodo Chriſtus ſit nobis natus à Deo ſapientia,iuſticia,ſanctificatio & redemtio.

Dicendo autem nouum, antiquauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit, prope interitum eſt.

Concludit ex Prophetæ verbis, vetus teſtamentum abolendum, & nouum ſubrogandum. Hic locus poſtulat, vt nonnihil dicamus de abrogatione legis,ſeu abolitione veteris Teſtamẽti,quod fuit tantum vmbra quædam, & typus noui teſtamenti. Iuriſcõſulti recte dicunt: Ceſſante ratione legis, ceſſat ipſa Lex. Cum ergo præcipua ratio,propter quam lex Moſaica,ſeu vetus Teſtamentum,diuinitus ordinatum erat,fuerit, vt Ceremonijs varijs adumbraret victimam vnicam Chriſti,quæ ſola tollit peccata mundi,vt quæ ſit infiniti præcij & valoris,ſatis manifeſtum eſt,quod hac Chriſti victima exhibita,ceſſare debuerint Leuitica ſacrificia, & Ceremonię aliæ,quę ſtante & florente ſacerdotio Leuitico,placuerunt nõ per ſe, ſed propter fidem. Stat enim immotũ hoc cultus diuini principium: Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Item, quicquid non fit ex fide,eſt peccatum. Iudæis qui vrgent promiſsiones de ſtatutis perpetuis, Exodi 27. Leuitici 6.7.& 24. reſpondendum eſt, quod illa perpetuitas nõ ad vſum Ceremoniarum, ſed ad ſpiritualem ſignificationem, quæ perpetua eſt, referenda ſit. Nam iuxta regulam: Multa tribuuntur Symbolis,quæ tantũ ſunt rerum ſignificatarum. Antinomi qui legem Moralem ſublatam volunt,nõ animaduertunt ſæpiſsime nomine totius ſeu generis,partem ſeu ſpeciem deſignari,vſitata ſcripturæ phraſi. Nam legis nomen tribuitur illis quatuor doctrinæ ſacræ partibus,communi normæ vitæ, Ceremonijs, iudicijs & fœderi Dei cum hominibus,ſed periſtaſis loci facile monſtrat,quę pars,generis ſeu totius appellatione intelligi debeat.

CAPVT IX.

Summa Capitis noni.

Vt prius teſtamentum externos habuit ritus,videlicet, tabernaculum duplex,cum ſuis ornamentis,ceremonijs, ſacerdotibus, & ſacrificijs: Ita nouum Teſtamentum, non vmbras rerum, ſed veritatem ipſam habet. hoc eſt, Chriſtum ſacerdotem, noui Teſtamenti mediatorem, qui in cælum ingreſſus, ſemetipſum obtulit ſemel pro peccato, atque olim apparebit expectantibus ſe ad ſalutem.

Ordo & partes noni Capitis.

Cum hactenus diſputatum ſit de Sacerdotio Chriſti: nunc commode ad eiuſdem ſacrificium deſcribendum tranſit: idque hoc ordine: Primum proponit: vetus Teſtamentum habuiſſe ſuos ritus, & mundanum ſanctum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſanctum. Deinde fuſe recenſet vmbras quaſdam, quæ fuerunt in vtroque tabernaculo exteriori & interiori, oſtendens omnia illa, per ſe conſiderata, inefficacia fuiſſe. Præterea affirmat Chriſtum, quem typi figurabant, qui & ſanctus et ſacrificium fuit, inueniſſe æternam redemtionem: quo per collationem illuſtrato, aſſerit Chriſtum noui Teſtamenti mediatorem eſſe, & per hanc occaſionem, propoſita natura teſtamenti, moriendum fuiſſe Chriſto, vt ratum haberetur teſtamentum, conuincit. His adiungit differentiam triplicem, inter ſacrificium Chriſti & Leuitarum. Quarum prima eſt, quod leuitæ ſæpe offerant, Chriſtus autem vna oblatione peregit ſuum ſacrificium. Secunda, Quod Leuitæ offerant aliena, Chriſtus autem ſemetipſum. Tertia, Quod Leuitæ nihil ſuis multis ſacrificijs perducant ad perfectum: Chriſtus vero vnico ſacrificio plene omnia conſummauerit. Ideoque poſthac non offeretur ſæpius, ſed olim expectantibus ſe apparebit Saluator. Poterit autem præſens caput diſtribui in hunc modum: Primum exponitur typus. 2. Res ſignificata indicatur. 3. Adijcitur confirmatio & expolitio. 4. Teſtamentum exprimitur. 5. Proprietates ſacrificij Chriſti narrantur. Poſtremo, differentia inter ſacrificium Chriſti & Aaronicum indicatur.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM
OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HABEAT quidem prius illud iuſtificationes cultus, & ſanctum mundanum.

Propoſitio expoſitionis typi, & eorum quæ veteri Teſtamento annexa erant. Eſt autem huius propoſitionis ſenſus. Prius, hoc eſt, vetus Teſtamentum habuit ritus & externa ſymbola cultus diuini, quibus videlicet, tãquam vmbris, exercerentur Iudæi, donec Chriſtus adueniret. Vt enim iuxta legem ſacrificãtes, iuſti & ſancti in hominum conſpectu habebantur: Ita ijdem, ſi fide in Chriſtum intuebãtur, qui per illorum ſacrificia adumbrabatur, eius gratiæ fiebant participes. Loquitur autem hic Apoſtolus tantum de ceremonijs, quæ in ſe, & per ſe nihil conferebant, ſed ſignificatione plurimum. Sanctum igitur (quo omnes ritus pertinentes ad vetus Teſtamentum intelligit) vocat mundanum, non quidem quoad ſignificationẽ, nã eo pacto ſpirituale fuit: ſed quoad eius naturam in ſe, durationem, & materiam. Δικαιώματα Chryſoſtomus interpretatur ſymbola, quia non vere iuſtificabant, ſed tantum comparatione quadam indicabãt, vnde quærenda eſſet vera iuſtificatio, & vera ſanctificatio. Vocabulum σκηνὴν non reddidi, ſecutus autoritatem veteris interpretis, & ſubintelligo διαθήκη, ex fine præcedentis capitis: id quod optime contextui quadrat. Quemadmodum & quidam Græcus interpres, & nonnulli ex recentioribus rectiſsime monent, affirmantes quod perperam vocabulum σκηνὴ ex margine in textum irrepſerit.

Tabernaculum enim constructum fuit prius quidem, in quo erat candelabrum, & menſa & propoſitio panum, quod dicitur Sancta. Poſt medium autem velum, erat tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorũ, aureum habens thuribulum, & arcam Teſtamenti, vndique cirtumtectam auro, in qua vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ germinauit, & tabulæ fœderis. Supra hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantes propiciatorium. De quibus non eſt nunc dicendũ ſingulatim.

Hæc ratio eſt propoſitionis, per expoſitionem typicam. Typus enim qui hic exponitur, ſeruiebat veteri Teſtamento, vt vmbra veritati, & ſymbolum rei ſignificatæ. Summa huc redit. quod hæc deſcriptio adumbret nouũ Teſtamentum cum ijs omnibus, quæ ad illud pertinent. Priuſquam autem typum hunc exponam, tres regulas proponam, obſeruandas in accommodatione typorum veteris Teſtamenti, ad nouum Teſtamentum. Prima, Omnia typica veteris Teſtamenti, Chriſto, Eccleſię & eorum ſpiritualibus ornamentis accomodanda ſunt. Secunda, vt allegoriæ omnes, quæ non pugnant cum analogia fidei, pie ferri poſſunt: Ita nulla allegoria recipienda eſt, quæ à fidei analogia aberrat. Tertia, permulta, etiam diuerſiſsima, Chriſto accommodari poſſunt, propter eius varias virtutes & officia, ſicut in Euãgelio nunc paſtor, nunc agnus, nũc oſtium dicitur: Ita multa propter varios reſpectus, in veteri Teſtamento Chriſtum figurant. Hiſce regulis obſeruatis, conemur ſingula, quæ hic ab Apoſtolo recenſentur, accommodare veritati, vt videatur quã cõcinne veritas vmbris reſpondeat. Etſi autẽ vnum tabernaculum Moſaicum fuit, tamẽ quia in medio diſtinctũ

erat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

erat velo, in duas partes, tanquam in duo tabernacula; duplicis tabernaculi hic meminit Apoſtolus, quorum prius, humanam naturam Chriſti & Eccleſiam, poſterius cœlum & Eccleſiam adumbrat, quemadmodum Apoſtolus noſter infra interprætatur. In priori tabernaculo, quod dicitur ſanctum, vel in plurali, vt hic legitur, Sancta propter ſignificationem fuere candelabrum, menſa, panes propoſitionis. Candelabrum, cum ſuis lucernis Chriſtum & Apoſtolos adumbrãt. Vt enim Chriſtus lux vera eſt, illuminans omnem hominem, Ita geſtat lucernas, hoc eſt, Apoſtolos, Prophetas & doctores Eccleſiæ, ſine quibus mundus in denſiſsimis aberrat tenebris. Menſa ſimiliter Chriſtum adumbrat, & prędicationem Euangelij, quo tanquam cibo, aluntur animæ hominum. Panes duodecim ponebantur in conſpectu Domini, vt eſſent ſymbolum, quod admoneret populum Iſraëliticũ ſacrificij placationis, vt habetur Leuitici 24. cap. atque ideo adumbrant Chriſtum, qui & ſacrificium placationis nobis eſt, & panis quo animæ noſtræ alũtur. In interiori tabernaculo (hoc eſt in ea parte tabernaculi, quæ erat poſt velum intermedium) quod dicebatur, Sancta ſanctorum, fuerunt aureũ thuribulum, arca Teſtamenti circumtecta auro, vrna aurea cum Manna, virga Aaron, tabulæ fœderis, & ſupra arcam Cherubim. Hoc interius tabernaculum intimum ſacrarium ſeu adytum erat, in quod ſemel in año ſumus Pontifex ingrediebatur, & ſpirituale Chriſti tẽplum, ſeu cœlum, & ipſam Eccleſiam Chriſti adumbrabat. In hoc ſacrarium cum pij viderent Pontificem ſummum, ſemel in anno ingredi, admonebantur de promiſſo Meſsia, qui ſemel ingreſſurus in Sancta ſanctorum, inueniret æternam redemtionem. Aureum thuribulum, inuocationis cultum, eumque puriſſimum figurat, quo & Chriſtus intercedit pro Eccleſia, & ipſa Eccleſia Deum patrẽ in nomine Chriſti inuocat, dum igni Spiritus ſancti accenditur. Arca Teſtamenti, Primum ipſum Chriſtum adumbrat. Vt huius arcæ vectes, annuli, & inſtrumenta reliqua auro coruſcant: Sic iuſti qui in Chriſto ſunt, gloria Chriſti nitent. Deinde arca repræſentat Eccleſiã Chriſti. Nam vt arca cuſtos erat tabularum Mannæ & virgæ Aaronis: Ita Eccleſia cuſtos eſt Legis & Euangelij, adeoque veri cultus diuini. Quod autem hæc arca tegitur lamina aurea, quæ propitiatorium dicitur, ſignificat, quod Eccleſia tegatur aduerſus irã Dei mediatore Chriſto, qui eſt verus propitiator. Ita enim hunc typum Chriſto accommodat Paul⁹ ad Rõ. 3. Huc reſpexiſſe videtur Dauid, cum inquit: Beati quorum tecta ſunt peccata. Vrna aurea, continens Manna, eſt prædicatio Euangelij continens Chriſtum, qui eſt verum Manna, de quo ſi quis edit, hoc eſt, credit, quod caro eius data ſit pro mũdi vita, & ſanguis eius effectus in remiſsionẽ peccatorũ, is habebit perpetuam vitam, Iohan. 6. Virga Aaron, quæ germinauit, adumbrat miniſterium Euangelij. vt enim virga Aaron arida tumultuantibus ſeditioſis, maxime floruit: Ita miniſterium Euangelij, ſpretum & ſine honore iacens, tum maxime floret & efficax eſt, cum acerrime ab hęreticis & tyrannis oppugnatur. Cherubim, de quibus hic agitur, imagunculæ erant alatæ, humana ſpecie, quibus adumbratum, Deum nuſquam habitare verius, quam inter mentes, humanas quidem ſed quæ poſita peccati mole & ſumtis alis ſpiritus, in cœlis verſantur. Deinde Cherubim ſignificãt etiam angelos bonos, cuſtodes Eccleſiæ, & miniſtros Euangelij, Hi obumbrant propitiatorium, quia ad nutum Chriſti ſe componunt, & veluti alati hoc eſt, velociſsimi & prõtiſsimi, arcæ, id eſt, Eccleſiæ cuſtodes ſunt. De etymologia huius vocabuli Cherubim duæ ſunt Hebræorum opiniones. Quidam componunt à Caph, ſimilitudinis nota, & Riphia Chaldaico, quod ſignificat puerum: atq; definiũt Cherub, imaginem ſeu ſimilitudinem repræſentantem pueri ſpeciem, ſed alatam. Deinde ad genus transferunt vocabulum, vt ſignificet quamuis imagunculam ſeu ſimilitudinem. Alij deducunt Cherub à Charab, quod ſignificat vehi ſeu volare: atque ita ſignificat alatum ſeu vectum, vnde etiam tranſfertur ad nubes, quæ videntur alatæ eſſe. Hæc breuiter de hiſce figuris annotaſſe ſufficiat.

His autem ita ordinatis, in prius quidem tabernaculum ſemper ingrediuntur Sacerdotes, cultus perficientes: in ſecundum vero ſemel in anno, ſolus Pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſe ipſo, & pro populi erratis.

Vſus tabernaculi exponitur, videlicet, quod in eo ſacerdotes ſacra peragerent: ſed diuerſimode, ſicuti exponit. Nam in prius tabernaculum, hoc eſt, in priorem tabernaculi partem, quæ velo ab interiori diſtinguebatur, quotidie intrabant Sacerdotes ſacras ceremonias peracturi, ſed in ſecundũ, hoc eſt, in interiorem tabernaculi partem ſolus ſum̃us Sacerdos, idq; ſemel quotannis, ingreſs⁹ eſt. Sed quid ſibi vult hæc diuerſitas? Quotidiano ingreſſu, & quotidiano ſacrificio, ſignificabatur infirmitas & imperfectio ſacrificiorũ Leuiticorũ. Nã ſi fuiſſent per ſe ſufficientia

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cientia ad expianda peccata, non fuiſſet opus toties eadem ſacrificia iterare. Verum vnicô ingreſſu ſummi ſacerdotis per annum, ſignificabatur perfectio ſummi ſacerdotis Chriſti, cuius victima ſimul peracta, in æternum efficax futura eſt, & ſufficiens ad expianda totius mundi peccata.

Hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum manifeſtatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente ſtatum.

Ex ratione typi indicat quã inefficax fuerit Leuiticũ ſacrificium: nam illud quod ſæpe iterandum eſt, non ſatis eſt efficax nec perfectum. Quare cum ſummus ſacerdos quotannis iterat ſuum ſacrificium, & alij ſacerdotes quotidie: ſatis manifeſtum eſt, quod nec illius nec horum ſacrificium perfectũ fuerit, & ſatis idoneum, ad expianda peccata. Proinde typus tantum erat ſubordinatus ad ſignificandum perfectum Chriſti ſacerdotium.

Quæ parabola eſt temporis inſtantis.

Figuram explicat. Eſt autem ſenſus: Infirmitas veterum ſacrificiorum, & inefficacia, admonebat ſacrificantes, quod alia victima peragenda reſtaret per Pontificem Chriſtum, cuius preciũ inæſtimabile & infinitum eſſet futurum. PARABOLA propriè eſt rerum quæ inter ſeſe comparantur analogia aliqua, etiamſi pares non ſint partes, quæ conferuntur. Sic vmbra & corpus παραβάλλονται, hoc eſt, conferuntur, & ſibi inuicem collata cognoſcuntur. Obſeruetur locus de vſu omnium, quæ pertinebant ad tabernaculum, videlicet, quod erant quædam ſymbola rerum noui Teſtamenti.

Iuxta quam munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptiſmatibus, & iuſticijs carnis, vſque ad tempus correctionis impoſitis.

Extenuatio eſt virtutis ſacrificiorũ Leuiticorum. Detrahit enim illis Phariſaicam opinionem. Nam cum Phariſæi putarint ceremonias, & ſacrificia Leuitica, cultum Dei eſſe, per ſe Deo placentem, oſtendit illorum errorem, & docet quantum in ſe valuerint Leuiticæ ceremoniæ: videlicet, quod tantum ad externam ſanctificationem in iſto populo per ſeſe erant efficacia ſacrificia Leuitica. Etſi autem per ſe conſiderata, plane infirma & inefficacia erant iſta ſacrificia: tamen ſignificatione ſpirituali ducebant homines ad Chriſtũ: qui fide Chriſti in conſcientijs purgati ſunt, & non externis ceremonijs. Porrò tempus correctionis, vocat tempus exhibiti Chriſti, & promulgati Euangelij per orbem vniuerſum, quando ceremonię Moſaicæ præſtantioribus bonis noui Teſtamenti cedere debuerunt.

Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius tabernaculum, nõ manufactum, hoc eſt, non huius ſtructuræ, neq; per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redemtione inuenta.

Expoſito typo, rem ſignificatam producit in medium. Eſtq; hæc principalis huius capitis propoſitio, quæ digniſsima conſideratione eſt. Complectitur enim quodam pulcherrimo aphoriſmo, ſummam doctrinæ de ſacrificio Chriſti, quam pulcherrime triplici comparatione illuſtrat. Tabernaculum enim vetus, confert cum tabernaculo Chriſti, quod eſt cœlum ipſum. Sanguinem taurorum, cõparat ſanguini Chriſti ſacerdotis. Externam & mundanam iuſtificationem, confert æternæ redemtioni per Chriſtum inuentæ. Hanc redemtionẽ, ſupra viam ſanctorum nominauit. Hac triplici cõparatione ſatis oſtenditur, quanti precij ſit ſacrificium Chriſti. Quantum enim ſuperat cœleſte tabernaculum humanum, à Moſe extructum: quantum Chriſti ſanguis, ſanguinem beſtiarum, quantum æterna redemtio animarum, temporalẽ purgationem, & iuſtificationem externam: tantum excedit Chriſti ſacrificium, Leuitarum ſacrificia. OBSERVETVR igitur in primis hic locus, qui eſt pręcipuus in hac diſputatione, de ſacrificio, ſacerdotio, & effectu ſacrificij Chriſti. CONFVTATVR etiam hoc teſtimonio, impium Papiſtarum ſacrificium, qui ſe quotidie Chriſtũ offerre dicunt, quod apertiſsime pugnat cum hoc Apoſtoli dicto. Eſt enim hæc immota conſequentia, & firmiſsima demonſtratio, quam nulla ſophiſtica euertere poteſt. Chriſtus ſe obtulit, idq; ſemel, & inuenit æternam redemtionẽ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Proinde non poteſt vllo ſacrificio alio redemtio ſalutis acquiri. Quod ſi verum eſt, vt eſt veriſsimum, impietas Papiſtarum excuſari non poteſt, qui dicunt ſe quotidie offerre Chriſtum, pro ſalute viuorum & mortuorum acquirenda.

Si enim ſanguis taurorum & vitulorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat, ad emundationem carnis: Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternũ ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti.

Efficaciam ſacrificij Chriſti extollit, per locum à minori ad maius. Loco totius argumenti ſola propoſitio hypothetica ponitur: quę eſt maior in ſyllogiſmo. Minor addetur ex antecedentis ſubſumtione: vnde conſequens concluditur hoc modo: SI ſanguis taurorum efficax fuit, ad externam emundationem carnis, multo magis ſanguis Chriſti emundabit conſcientias. SED ſanguis taurorum ad emundationem carnis efficax erat. PROINDE multo magis ſanguis Chriſti, efficax eſt ad purgandas conſcientias.

Ratio conſequentiæ maioris ex eo ſumitur, quod Chriſtus ipſe Deus & homo, ſuum proprium ſanguinem, eumq; immaculatum obtulit, idq; nõ per ignem, quemadmodum in ſacrificijs Leuiticis fiebat, ſed per ſpiritum æternum, vnde hæc maxima virtus & efficacia manat, quod mundare conſcientias à mortuis operibus poſsit. VOCAT autem mortua opera, morte digna, per metonymiam, & ponit fundamentũ pro relatiuo ſeu termino. Hæc opera pluribus de cauſis mortua dicuntur. Nam ſunt ſine vita ſpiritus, ſpirant fœtorem veteris hominis, offendunt conſcientiam, vt cadauer ſenſus offendit, afferunt animæ peſtem, vt putrida cadauera peſtilentiam excitare ſolent. HVC adiungit finem noſtræ emundationis per Chriſtum, videlicet, vt ſeruiamus Deo viuenti, & non amplius mortuis operibus indulgeamus. OBSERVETVR inprimis hoc loco, doctrina de modo oblationis Chriſti, de eius effectu, & ſimul conſideretur, quod qui mortuis operibus indulget, non poſsit Deo ſeruire, qui viuit. Sunt enim iſti contrarij Domino.

Ac propterea noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente in redemtionem tranſgreſſionum, quæ ſub priore Teſtamento erant, ij qui vocati ſunt, promiſsionem accipiant æternæ hæreditatis.

Poſtquã de efficacia ſacrificij Chriſti dixerat, ad Teſtamenti declarationem, & applicationem beneficij accedit. Omnis enim ſacerdos, alicuius fœderis, ſeu Teſtamenti ſponſor eſt. Vt autem ſeparet Chriſtum ſacerdotem à ſacerdotibus Leuiticis, ipſum noui Teſtamenti mediatorem eſſe pronunciat. Continet autem hæc pericopa tria, videlicet, Quod Chriſtus ſit mediator noui Teſtamenti: Quomodo ſit mediator, videlicet, intercedente ipſius ſanguine in redemtionem peccatorum. Et quod finis noui Teſtamenti ſit, vt vocati, hoc eſt, credentes cõſequantur promiſſam hæreditatẽ videlicet vitã æternam. MINISTRAT quoq; hic locus perſpicuam noui Teſtamenti definitionem: videlicet, quod ſit pactum inter Deum & hominẽ, intercedente Chriſto ſacerdote, per ſuum ſanguinem, in quo, vt Deus promittit æternæ vitæ hæreditatem, remiſsis peccatis: Ita homo eandem fidẽ accipiat. OBSERVETVR præterea hic doctrina de firmitudine noui Teſtamẽti, quod cum confirmatum ſit ſanguine mediatoris Chriſti, fieri nõ poteſt, vt vnquam aboleatur, aut inefficax fiat ad expianda peccata quantumuis enormia. Hinc ergo cõſcientia peccatoris, ſe ad prædicationem Euangelij cõuertentis, vberrimam conſolationem haurire poteſt, quoties conflictatur, vt ſæpe fit, cum peccati ſui magnitudine & turpitudine. Eſt ſiquidẽ ſanguis Chriſti mediatoris noſtri, infiniti precij & valoris, ſufficiens ad expianda omnia omnium hominum peccata, quantumuis enormia. DEINDE & hoc obſeruandum eſt, quod expiatio tranſgreſsionũ in veteri Teſtamento, cõtigerit efficacia noui Teſtamenti. Nulla enim vnquã remiſsio cõtigit, niſi virtute ſanguinis Ieſu Chriſti vnici noſtri mediatoris. Etſi enim effuſio ſanguinis Chriſti certi temporis fuit, iuxta ſymboli verba, paſſus eſt ſub Põtio Pilato: Tamen efficacitas, & meritum, & applicatio per fidem, perpetua ſunt, atq; hoc vult illud Iohannis dictum: Agnus occiſus eſt ab initio mũdi. Vnicus eſt enim filius deprecator pro nobis, & mediator, redemtor humani generis & ſaluator. Hunc norunt patres, edita ꝓmiſsione ſeminis mulieris. Hũc cogitarũt patres, quoties miſericordię Dei meminerũt. hic affuit patribꝰ & Eccleſiæ omnib. temporibus, & aderit iuxta ipſius promiſsionẽ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vſq; ad conſummationem ſeculi.Huius filij Dei fiducia,omnes agentes pœnitentiã,& vere in eum credentes,ab initio Eccleſiæ & editæ promiſsionis vſq; ad finem,acceperunt.accipiunt,& accipient remiſsionem peccatorum,imputationem iuſticiæ, donationem Spiritus ſanctificatoris,& æternam corporum & animarum redemtionem,vitam & ſalutem.

Nam vbi eſt Teſtamentum, illic neceſſe eſt mortem teſtatoris intercedere.

Ab adiunctis Teſtamenti,ſeu proprio confirmat,quod Chriſtus debuerit mori,in cõfirmationem Teſtamenti ſui. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur. VBI eſt teſtamentum,illic mortem Teſtatoris intercedere oportet.IN Chriſto autem eſt Teſtamentum. IGITVR Chriſti mortem intercedere oportuit, quo fieret ratum Teſtamentum. SEQVITVR autem maioris probatio hiſce verbis:

Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt, quoniam nondum valet quando viuit Teſtator.

Senſus huius probationis eſt: Teſtator,quamdiu vixerit,immutare ſententiam de legatis poteſt,& alijs atque alijs hæredibus attribuere ſua bona, in poteſtate habet, verum vbi mortuus fuerit teſtator,nequaquam poſtea mutabitur ſententia de hæredibus & de legatis. Cum igitur Chriſtus teſtator mortuus ſit, manebit in æternum rata ipſius de legatis ſententia. Ex his duo colligamus, Primum, quod monet Ambroſius, peccatum noſtrum tantum fuiſſe, quod nunquam potuiſſemus ſaluari, niſi ſemel pro noſtro peccato fuiſſet mortuus vnigenitus filius Dei. Deinde,quod Teſtamentum nouum de ſalute per Chriſtum parta,ita ſit morte vnigeniti filij Dei confirmatum,vt nunquam mutari debeat aut poſsit. Hinc fides noſtra robur accipiat, ad expectandam ſecure promiſſam hæreditatem.

Vnde nec prius quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.

Alia ratio ab exẽplo veteris Teſtamenti ſumta. Dedicatio veteris Teſtamenti, quæ fiebat per ſanguinẽ bruti animalis,adumbrabat effuſionem ſanguinis Chriſti,quo ſanciretur nouũ Teſtamentum.

Lecto enim omni mandato legis à Moſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinẽ vitulorum & hircorũ cum aqua & lana coccinea & Hyſſopo,ipſum quoq; librum,& omnem populum aſperſit,dicens: Hic ſanguis Teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus, etiam tabernaculũ, & omnia vaſa miniſterij, ſangnine ſimiliter aſperſit, & omnia pene ſanguine ſecundum legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

Aetiologia eſt per expoſitionem. Exponit enim quomodo in veteri Teſtamento omnia mundabantur ſanguine. Summa huius ætiologiæ huc redit. Quemadmodum tabernaculum,eius vaſa, atq; adeo omnia mundabantur ſanguine. Ita Eccleſia, eius membra, atque adeo omnia impura ſunt, donec ſanguine Chriſti purificentur. IAM diſtinctius ſingulas partes huius pericopæ videamus. LIBRO veteris Teſtamenti, reſpondet liber noui Teſtamenti. Vt igitur Moſes librum lectum aſpergit ſanguine vaccæ rufæ: Ita liber noui Teſtamenti,hoc eſt,cor fidelis hominis aſpergitur ſanguine Ieſu Chriſti. VT aqua foris corpus abluit: Ita ſanguis Ieſu Chriſti intus conſcientias lauat. VT Hyſſopus mirabiliter calida repurgat, & liberat corda ab impuro phlegmate: Ita Spiritus ſanctus corda credentiũ accendit,purgat & conſeruat ab impuris affectibus. Vt Hyſſopus adhibebatur in ſolenni ſacrificio pro peccato. Nume.19. Item in purgatione leproſi, Leuitici 14. ita mors Chriſti,prædicata per Euangelium,omni peccatorum generi, & cuiuis animæ lepræ medetur,cum miniſter Euangelij applicat nobis meritum & efficaciam mortis Chriſti.Hanc veritatem vmbræ reſpondentem, cogitauit Dauid, cum diceret, Pſalm. 51. Expiabis me Hyſſopo,& mundabor: lauabis me, & ſuper niuem dealbabor, hoc eſt, vere mundus ero. HÆC mundicies ſignificabatur etiam lana,quæ adhibebatur,tincta coccino referente colorem roſei ſanguinis.Ita enim Eſaias cap.9. hunc typum explicat: Si fuerint peccata veſtra tanquam coccinum,veluti nix albeſcent. Si fuerint rubra,tanquam vermiculus, velut lana alba erunt.

Neceſſe eſt ergo, exemplaria quidem

Concluſio argumenti præſentis,

cœle-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cœleſtium his mundari: ipſa autem cœleſtia melioribus hoſtijs quam iſtis.

verum quia nota comparationis non expreſſe ponitur, obſcurior eſt oratio, quæ in hunc modum complebitur. Neceſſe eſt ergo, vt quemadmodum exemplaria cœleſtiũ, hoc eſt, typica illa Moſaica, quæ adumbrabant illa cœleſtia, mundabantur ſanguine: Ita etiam cœleſtia ipſa ſanguine mundentur: hoc eſt, vt ſimplicius dicam: quemadmodum vetus Teſtamentum ſanguine ſacrificiorum confirmatum eſt: Ita nouum Teſtamentum ſanguine ſacrificij Chriſti confirmari oportuit. NECESSITAS hoc loco non eſt coactionis, ſed ordinationis diuinæ, & analogiæ typi ad rem ſignificatam.

Non enim manufacta ſancta Chriſtus introijt, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.

De Teſtamento dixit, nunc Chriſto ſacerdoti templum ſeu ſacrarium aſsignat, nõ quale erat tabernaculum, quod dicebatur ſanctum ſanctorum, ſed ipſum cœlum, quo aſcendit Dominus peracta victima: Sicut enim Leuiticus ſacerdos ſemel in anno, peracto ſacrificio ſolenni, ingreſſus eſt ſacrarium, vbi erat propitiatorium: Ita Chriſtus peracta ſua victima, cœlum ingreſſus eſt, vt ibi appareat vultui Dei interpellans pro nobis. OBSERVETVR hic inſignis doctrina & memorabilis, quod noſter Pontifex Chriſtus, non deſierit pro nobis interpellare, ſed aſtet Deo Mediator, interpellans pro ijs omnibus, qui in ipſum credunt. Eſt enim æternus ſacerdos. HINC ſumma conſolatio conſcientiarum in lucta cum peccato peti poteſt. Huc reſpexit Iohannes cum diceret: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrẽ Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe propitiatio eſt pro peccatis noſtris. PROPTEREA confutatur hoc loco error eorum, qui Eccleſiæ Chriſti alios mediatores & ſacerdotes obtrudere conantur, honorem vni ſacerdoti Chriſto debitum in raſos & vnctos transferentes.

Neque vt ſępe offerat ſemetipſum, quemadmodum Pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos, cum ſanguine alieno.

Propria adiuncta ſacrificij Chriſti recenſet, vt perſpicuas differentias aſſignet, inter Chriſti ſacrificium & Leuitarum. Leuiticus Pontifex ſemel in anno intrat ſancta ſanctorum, per alienum ſanguinem. At Chriſtus Pontifex ſemel ingreſſus eſt cœlum, per ſuum proprium ſanguinem.

Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.

Confirmatio eſt ab abſurdo: Si ſæpius Chriſtus eſſet offerendus: ſæpius oportuiſſet ipſum pati. Verum hoc minime congruit: igitur vt mori ſemel, ita etiam ſemel offerri debuit. Pugnat & hoc dictum cum Miſſatico ſacrificio Papiſtarum.

Nunc autem ſemel in conſummatione ſeculorum ad deſtructionem peccati, per immolationem ſui ipſius apparuit.

Minor eſt ſyllogiſmi, cuius hic ſenſus eſt. Semel apparuit in carne, vt fieret ſacrificium in æternum efficax, idque in conſummatione ſeculorum, hoc eſt, in poſtrema mundi ætate, nam in tres ætates mundus ab Helia diſtinguitur. Prima fuit ante legem, media ſub lege, poſtrema ſub Meſsia, vſque ad conſummationem ſeculorum. Senſus igitur huius loci eſt. SI Chriſtus ſæpius debuiſſet offerri, ſæpius etiam apparuiſſet, idque ab origine mundi. SED ſemel tantum apparuit. IDCIRCO ſemel tantum offerri debuit. DOCET & hic locus, quanta ſit efficacia hoſtiæ Chriſti, & deſtruit nundinas Romanenſium, in quibus venale ſe habere iactant ſacrificium in ſua hiſtrionica ſaltatione, quam Miſſam vocant.

Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt, ad multorum exhaurienda peccata.

Semel tantum Chriſtum mortuum probat ex decreto Dei. Decretum Dei eſt, vt homines ſemel moriantur: igitur & Chriſtus, cum fuerit verus homo, ſemel tantum mori debuit. Si ſemel mori, ſemel quoq; offerri. Vnde & vnitas ſacrificij Chriſti cõcluditur, & finis eiuſdẽ colligitur, qui eſt, exhaurire, hoc eſt, abolere multorum, hoc eſt, omnium credentium peccata,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cata, cum originalia, tum actualia. Pugnat & hic locus aperte contra idolum Papiſticum, videlicet Miſſam, in qua ſe offerre mentiuntur Chriſtum pro viuis & mortuis.

Secundo ſine peccato apparebit omnibus expectantibus ſe in ſalutem.

Hoc ideo de ſecundo Chriſti aduentu additum eſt, vt efficacia hoſtiæ Chriſti clarius ponatur ob oculos. Nam in extremo iudicio, dum iterum ad nos veniet Dominus viſibiliter, ſoli illi cōſiſtent, & non pudefient, qui Chriſti ſacrificio freti hinc diſcedunt. Alij autem omnes ſine diſcrimine ad reſurrectionem iudicij, hoc eſt, ad pœnas æternas ſurgent. OBSERVENTVR hic tria: Primum applicatio ſacrificij Chriſti quæ fit per fidem. Nam expectatio, de qua hic loquitur fidei fructus eſt. Deinde vniuerſalis particula, omnibus, inquit, expectantibus, id eſt, omnibus credentibus, & ex fide expectantibus lętum illum diem, quo filius Dei apparebit redemtor ſuæ Eccleſiæ. Tertio, obſeruetur finis vltimus ſacrificij Chriſti, qui eſt ſalus animarum, à qua ſalute non poteſt ſeparari prædicatio perpetua gloriæ Dei. Hæc enim, vt creationis, ita & reparationis vltimus finis eſt.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Victima veteris Teſtamenti ſæpius iterata, non auferebant peccata, ſed tantum quædam commemoratio peccatorum erant: ſed Chriſti vnica hoſtia ad expianda omnium hominum peccata efficax erat. Quare hæc victima fide apprehendenda eſt, caritati ſtudendum, & per patientiam expectanda ſunt promiſſa bona.

Ordo & partes Capitis decimi.

Perſiſtit in eodem argumento, ac primum probat, quod aliquoties antea attigerat, videlicet, vetera & Leuitica ſacrificia non auferre peccata, ne hinc inſtantia ſumeretur contra propoſitionem principalem, qua aſſeritur, ſolius Chriſti hoſtia peccata tolli. Nam ſi admitteretur, Leuiticis hoſtijs auferri peccata, ſequeretur vnica oblatione Chriſti non auferri. Quare hic per anticipationem, obiectionem iſtam ſoluit, & obiectionis antiprotaſin, ſeu contrariam propoſitionem argumentatione munit. Huc congerit teſtimonia, & addit collationem inter Chriſti & Leuitarum ſacrificia; atq; adeo totam ſuperiorem diſputationem veluti in faſciculum colligit, quemadmodum fieri in prolixiorum diſputationum epilogis conſueuit. Deinde, doctrina de ſacerdotio Chriſti abſoluta, adduntur more Prophetico & Apoſtolico, paraneſes, in quibus primum hortatur, vt Hebræi hoſtiam Chriſti fide recipiant, ac magnifaciant, tanquam vnicum contra peccatum remedium. Poſtea ad charitatem hortatur. Poſtremo, quia magna erat piorum perſecutio; ſubiungit propoſitionem de patientia, in cuius commendatione diutius commoratur.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum per ſingulos annos ijſdem ipſis hoſtijs, quas offerunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere.

Obiectionis antiprotaſis, ſeu propoſitio oppoſita obiectioni eorum, qui retinere conabantur Leuitica ſacrificia, & arbitrabantur; eis expiari peccata. Eſt autem ſenſus huius propoſitionis ſatis apertus, videlicet; quod lex vetus cum ſuis hoſtijs, non tollat peccatum: ſed tantum vmbra quædā fuerit ſacrificij futuri, videlicet Chriſti. Doctrina hoc loco, ſępi⁹ antea propoſita, hic quoq; obſeruetur: videlicet, quod vetus ſacrificium tantum typicum fuerit. Vmbra enim hoc loco typum ſignificat, obſcure rem aliam repræſentantem. Opponitur enim vmbra, ſicuti ſupra ſæpe dictum eſt, veritati, quæ typo ſignificabatur.

Alioqui ceſſaſſent offerri, ideo quod nullam haberent vltra conſcientiam peccati, qui ſacrificaſſent,& eſſent ſemel mundati.

Confirmatio à deſtructione conſequentis. Si Leuitica ſacrificia abſtuliſſent peccata, tum ceſſaſſent offerri. Sed nō ceſſabant offerri, proinde nequaquam abſtulerunt peccata. AN non iam ceſſarunt Leuitia ſacrificia? Verum quidem hoc eſt,& iuſtiſsima de cauſſa ceſſarunt. Quia is quem præfigurabant, aduenit cum ſuo ſacrificio in æternum efficaci,ad expianda omnium hominum peccata, qui ad ipſum fide confugerint. Cur autem non antea ceſſarint, cauſſam reddit,quia qui obtulerunt,habebant conſcientiam peccati, hoc eſt, agnouerunt peccata nequaquam per illa ſacrificia tolli,id quod ipſorum conſcientia teſtabatur.

Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit.

Prolepſis eſt. Antéuertit enim obiectionem eorum, qui poterant ex dictis obijcere: Fruſtra ordinata fuiſſe Leuitica illa ſacrificia,cum non tollant peccata.Reſpondet autē quod in ipſis hoſtijs Leuiticis cōmemoratio quædam peccatorum facta ſit,id eſt,quod deduxerint illa ſacrificia homines in cognitionē ſuorum peccatorum,ac Symbolo quodá indicarint reatū. Nam cæſa hoſtia teſtimonium fuit, quod peccatum morte ſit dignū, & fuit nō ipſa expiatio,ſed expiationis quædá adumbratio. Huc placet breuiter áſcribere, quibus de cauſis Deus in veteri Teſtamento præceperit Iudæis ſacrificia,& poſſunt quatuor cauſſæ aſsignari. PRIMA, vt populus Dei in idololatriam pronus,iſtis exercitijs ab idolis auerteretur. Nam ex conſuetudine gentis Aegyptiacæ,pronior fuit in idololatriá populus Iſraëliticus. SECVNDA, vt populus Dei retineretur in vnius Dei cultu. Tametſi autem ſacrificia per ſe,& ſine fide, non ſunt cultus: tamen cum fides accederet,& fierent propter verum finem,fuerunt cultus,quia mandatum Dei expreſſum habuerunt. TERTIA,vt populus Dei haberet typum ſacrificij Chriſti,quem aliquando oportebat in crucem agi, pro ipſorum peccatis: quo facto ceſſare debuerunt typi & vmbræ. QVARTA,vt populus Dei admoneretur de grauitate ſuorum peccatorum,pro quibus mactanda eſſent innoxia animalia,quorum ſanguine purgarentur:nō quod reconciliandæ Domino gratiæ, aut delendæ iniquitati paria eſſent ſacrificia illa,ſed quod verum huiuſmodi ſacrificium adumbrarent,quod tandem ab vno Chriſto peractum fuit,& propterea ſacrificia expiatoria vocabantur.

Impoſſibile eſt enim, ſanguine Taurorum & Hircorum auferri peccata.

Argumentum prę́ſens,cuius maior hic ponitur,huiuſmodi eſt. IMPOSSIBILE eſt,ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata.Fieri enim non poteſt, vt infinitus reatus vllo humano opere redimi poſsit.nulla enim eſt proportio inter infinitum & finitum. SACRIFICIA Leuitica fuerunt ſanguis taurorū & hircorū. IGITVR impoſsibile fuit Leuiticis hoſtijs auferri peccata. HIC ex maiore colligitur hoc axioma in Theologia. Omnia ſacrificia reijciēda ſunt,præter ſolum Chriſtū. Si enim iſta opera & ſacrificia à Deo mandata,non auferebant peccata: multo minus fictitia, aut humanæ traditiones peccata tollunt. Ruunt igitur Papiſtarum nugæ de expiationibus varijs, videlicet, per aſperſionem aquæ, per ſacrificium Miſſæ,& per alia quæ cumularunt Papiſtæ ſine fine,quæſtus gratia.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hoſtiam & oblationem noluiſti: corpus autem aptaſti mihi: holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti: tunc dixi: Ecce venio (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam, Deus,voluntatem tuam.

Hoc teſtimonio Pſalmi 40. ſuperiora probat, videlicet, abolendum fuiſſe vetus ſacrificium, & ſubrogandum nouum. Primum itaque confirmat, hoſtijs Leuiticis peccata minime tolli. Deinde ideo Chriſtum mundo fuiſſe manifeſtatū aſſerit, vt ſua victima Deum placaret, & aboleret veteres hoſtias. NVNC Pſalmum,vnde hoc teſtimonium deſumtum eſt,videamus. Pſalmus ipſe totus,vel noſtro Apoſtolo teſte ſatis idoneo,ſcriptus eſt de filio Dei,per ſpiritum propheticum in Dauide:& in ſumma continet prophetiá de regno & ſacerdotio Chriſti,de paſsione & liberatione,de abrogatione legis,de prædicatione Euangelij &c. Hinc quæ ſit vis argumenti præſentis facile intelligi poteſt.Nam in verbis adductis ex Pſalmo, Primū reijciuntur,vt dixi,veteres ceremoniæ & Leuitica ſacrificia, Deinde corpus ſibi aptatum dicit, vt faceret voluntatem patris:hoc eſt,vt fieret victima,atq; placaret irá patris. Quod autem

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

additur in parentheſi,in capite libri ſcriptum eſt de me,nonnulli ad principium libri Geneſ. referunt, vbi poſt creationem & lapſum hominis, additur promiſsio de Meſsia, qui erat abolitūrus peccatum.

Cum ſuperius dixiſſet, ſacrificium & oblationes & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque comprobaſti, quæ ſecundum legem offeruntur, tunc dixit : ego venio, vt faciam Deus voluntatē tuam, aufert prius, vt ſecundum ſtatuat.

Apoſtolus ipſe interpretatur verba Pſalmi, atq; ea ſuo accommodat propoſito. Summam autē ſententiæ complectitur hiſce verbis : Tollit prius, vt ſecundum ſtatuat, hoc eſt, vetera ſacrificia abolet, vt ſecundo, hoc eſt, ſacrificio Chriſti, tanquam perfectiſsimo, ſit locus. Hic ergo Pſalmus maniſeſtiſsime docet abrogationem veteris Teſtamenti, & omnium ceremoniarum eius, quo ad externum vſum attinet,non quoad ſpiritualem ſignificationem, quæ in Chriſto completur,duratura in omnem æternitatem.

Per quam voluntatem ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti, ſemel peractam.

Hæc ſententia grauiſsima eſt,& digniſsima attenta conſideratione,continet enim ſummā totius diſputationis præſentis, in qua ſententia quinq; ſunt obſeruanda. Primum enim mentio fit cauſſæ imperantis,quæ eſt voluntas patris. voluit enim Deus hac ratione lapſum genus humanum erigere. Secundo, oſtenditur cauſſa obſequens,videlicet, obœdientia filij, qui potius voluit in ſe deriuare iram Dei, & offerre ſe pro nobis in hoſtiam, quam vt in peccatis noſtris miſere periremus. Tertio,effectus ſacrificij Chriſti,voce ſanctificationis exprimitur. Eſt enim ſanctificatio hoc loco,expiatio à peccatis: cum qua coniuncta eſt imputatio iuſticiæ Chriſti, donatio Spiritus ſancti,& acceptatio credentium ad vitam æternam,gratis, propter Chriſtum. Quarto loco, ſequitur expiationis, ſeu ſanctificationis modus, qui eſt oblatio Ieſu Chriſti. Quinto loco, repetit id quod ſępius dixerat,videlicet,hanc oblationem ſemel peractam eſſe:vnde concluditur eius efficacia, & virtus,& antefertur omnibus Leuiticis hoſtijs. Atq; ita Apoſtolus noſter hoc breuiſsimo aphoriſmo rem vniuerſam complexus eſt.

Omnis quidem Sacerdos præſtò eſt, quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poſſunt auferre peccatum. Hic autem vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius.

Collatio eſt, in qua rurſus ſummam totius diſputationis repetit: quæ eſt vice Epilogi totius diſputationis de ſacerdotio Chriſti. Quæ enim hactenus fuſius ab Apoſtolo explicata ſunt, nunc contractius, vt in Epilogis fieri ſolet, Lectori in memoriam reuocantur. Abſoluitur autem præſens pericopa tripartita collatione. Prima, Leuiticus ſacerdos quotidie miniſtrat, quia miniſterium eius nunquā rem ad perfectum deducit: Chriſtus autem perfectus Pōtifex,nō niſi ſemel ſacrificat. Eſt enim eius vnica oblatio in perpetuū efficax,ad expianda omnia omnium hominū peccata. Secunda,Leuiticus ſacerdos iterat hoſtias eaſdem: Chriſtus autem vnam & eandem ſemel obtulit,qua omnia perfecit. Tertia,Leuiticus ſacerdos nunquā ſuo ſacrificio peccatum aufferre poteſt: Chriſtus autem ſacerdos,ſedens in dexera Dei patris,potens eſt ſuo ſacrificio vnico peccatum totius mundi tollere. Porro,vt Hebræos cōmoueat Apoſtolus,vt ſerio cogitent de Chriſti ſacerdotio & eius efficacia,addit comminationem ex Pſalmo 110. ſumtam : in qua cōminatur hoſtibus Eccleſiæ extrema. Nam quicunque ſe huic ſacerdoti Ieſu Chriſto non adiunxerint per fidem, hoſtium loco habebuntur,qui tandem iuſtas ſuæ contumaciæ pœnas luent.

OBSERVETVR igitur hoc loco definitio hoſtium Chriſti, videlicet, quod omnes homines qui Chriſti ſacrificium non æſtimant,vt decet,habeantur & ſint hoſtes Chriſti,ſiue manifeſte perſequuntur nomen Chriſti, vt Turcæ,Iudæi, & prophanæ gentes, ſiue de Chriſti nomine gloriantur,ſed virtutem eam non tribuunt ſacrificio Chriſti,quam deberent: vt ſunt Papiſtæ, & hypocritæ, & peccatores alij, qui deſperant ob peccatorum ſuorum magnitudinem, vt Iudas &c.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vna enim oblatione conſumauit in æternum ſanctificandos.

Collationis ratio eſt, ſumta ab efficacia ſacrificij Chriſti. Eſt autem hæc ſententia in primis memorabilis, ex qua nõ ſolum Leuiticæ hoſtię, verumetiam omnes præter vnicam Chriſti expiationes inutiles eſſe concluduntur. vnicam enim Chriſti hoſtiam, cõſummandi, & ſanctificandi in æternum virtutem habere, manifeſte affirmat Apoſtolus. Poterit igitur hic locus vel ſolus opponi omnibus nugis Papiſtarum, qui in alijs rebus collocant ſalutem, quam in vnico ſacerdotis Chriſti merito.

Teſtificatur autem nobis & ipſe Spiritus ſanctus, Poſtquam enim dixit, Hoc eſt Teſtamẽtum, quod ſtatuam cum eis, poſt dies illos, dicit Dominus, vt ponam leges meas in corda eorum, & in mentibus illorum inſcribam illas, & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.

Confirmat efficaciam ſacrificij Chriſti, à fœderis qualitate, teſtimonio ex Ieremia deſumpto : quod quia antea declaratum eſt cap. 8. hic nõ copioſius explicandum videtur. Summa autem huc redit. Chriſtus ſua vnica hoſtia conſummauit in perpetuum ſanctificandos. nam ſacerdotis huius fœdus eſt, quod promittit ſe remiſſurũ peccata eorum, qui in ſe credunt, nec vnquam memorem fore iniquitatum ipſorum, modo in fide huius ſacerdotis, hoc eſt, in fœdere manſerint.

Vbi autem remiſsio horum, iam non eſt oblatio pro peccato.

Hæc maior eſt propoſitio rationis poſitæ. Vbicunq; eſt remiſsio & obliuio peccatorum, ibi non requiritur hoſtia pro peccato. Sed in vna oblatione Chriſti eſt remiſsio & obliuio peccatorũ. Igitur præter illam nulla requiritur alia oblatio pro peccato. Argumentũ hoc à deſtinato ad finẽ ſumtũ eſt. Hac demonſtratione Apoſtolica, rurſus cõfoditur ſacrificium Papiſticum, quod ſe Papiſtæ dicunt offerre, pro peccatis viuorum & mortuorũ expiandis. Deinde obſeruetur, quod non tollit Apoſtolus noſter omnia ſacrificiorum genera, ſed tantũ quod eſt pro peccato expiando. Nullum enim reliquum eſt, nec vnquam expectandum eſt pro peccato ſacrificium. Nam Chriſti ſacrificiũ vnicum, ſatis efficax eſt ad omnia peccata expurgãda, cuius applicatio fit per prædicationẽ Euangelij, & per fidem. Reliqua ſacrificia, vt gratiarum actio, patientia ſub cruce, mortificatio carnis, beneficentia erga proximum, perpetua ſunt Chriſtianorum ſacrificia: quæ ſacrificia Dauid Pſalmo 4. vocat ſacrificia iuſticiæ. Requirit enim iuſticia, hoc eſt, obœdientia quam Deo debemus, vt Deo gratias pro ſuis beneficijs agamus, vt Deum prædicemus, vt Deum inuocemus, vt patientes ſimus ſub cruce, vt mortificemus veterem hominem Adamum, vt benefici & liberales ſimus erga pauperes, breuiter, vt iuxta legem Deo ex fide obœdientiam in ipſius gloriam præſtemus.

Habentes igitur, fratres, fiduciam introeundi in ſancta, per ſanguinem Ieſu, via quã dedicauit nobis recentem ac viuam, per velum, hoc eſt, carnem ſuam, & ſacerdotẽ magnum ſuper domum Dei, accedamus cum vero corde, in certitudine fidei aſperſi cordibus à conſcientia mala, teneamus confeſſionem ſpei inflexibilem.

Abſoluta diſputatione, parænęſes more Prophetico & Apoſtolico ſubijcit, non quaſuis, ſed eas quæ ex ſuperiori doctrina concludi poſſunt. Summa ſententiæ hæc eſt. Nos ſumus per ſacrificium Chriſti abſoluti à peccato, ergo illud ſacificium ſincera fide amplectamur. Vtramq; enthymematis partem pluribus verbis exornat, & exaggerat. Nam antecedens per collationem amplificat. In conſequente, quales eos oporteat eſſe, qui ſunt ſancta ingreſſuri, hoc eſt, qui futuri ſunt victimæ Chriſti participes, oſtendit, ſed nos ſingula retexentes videamus. Compellatio dulciſsima eſt, agnoſcit enim ipſos Hebræos fratres eſſe ſuos, cum propter communẽ fidem, tum propter affectum fraternum erga ipſos. Hæc compellatio vim habet ſuaſorij argumẽti: vnde & nos monemur, quales nos gerere oporteat erga eos, quos docemus & exhortamur: Habentes fiduciam introeundi in ſancta. Reſpicit ad comparationem ſanctuarij Moſaici & cœli. Sanctuariũ Moſaicum clauſum erat, ab eius ingreſſu arcebatur populus. nam ſolus ſummus Põtifex, in illud ſemel quotãnis ingreſſus eſt. Sed noſter Pontifex Chriſtus, ſuum ſacrarium, hoc eſt, cœlũ omnibus credẽtibus aperuit. Addit per ſanguinẽ Ieſu. Vt enim ſummus Pontifex nõ eſt in ſuum ſacrarium ingreſſus, ſine ſangui-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſanguine hoſtiæ,ita Chriſtus per proprium ſanguiné ingreſſus eſt cœlum,& per ſanguiné alijs viam aperit. Via quam dedicauit nobis recentem & viuam. Vt viam ſibi Leuiticus ſacerdos parauit ſanguine,cum per velum eſſet ingreſſurus:ita filius Dei per velũ,quo ſignificatur humana Chriſti natura, viam aperuit omnibus credétibus, idq; per ſanguiné qui ſemper veluti ſtillat corã patre cœleſti,vt ſit via in ſanctuariũ omnibus,qui Chriſto adhærent. Vox græca,quam recentem reddunt,ſignificat proprie recens mactatũ. Alludit enim ad hoſtias,quarũ recens effuſus ſanguis ſumebatur à ſacerdote ſummo,ingreſſuro in adytum. Præterea vt velum tegebat propitiatorium,ita vt non conſpiceretur ante introitum ſacerdotis in adytum ſacratiſſimũ, ita caro Chriſti diuiná occultauit naturam, donec velo ſciſſo per ſanguiné intrauit in cœlum,reſurgens ex mortuis. Et vt corpora populi aſperſit ſacerdos Leuiticus ſanguine: ita Chriſtus cõſciétias noſtras ſanguine proprio aſpergit, & à peccato emundat. Cum addit Sacerdotem magnum,ſcilicet habentes,ſuper domum Dei,rurſus antithesin vult cogitari. Vt enim ſacerdos Leuiticus,erat ſuper tabernaculum Moſaicum : ita noſter ſummus Pontifex Chriſtus Ieſus, eſt ſuper totam domum Dei, hoc eſt,Eccleſiam. Vnde relinquitur,veteris domus & tabernaculi apparatũ, poſtquam apparuit verus Pontifex,ceſſare debuiſſe. Hæc omnia ad illuſtrandũ enthymématis antecedés adiecta ſunt:nunc quæ ad conſequentis illuſtrationé addita ſunt,expendamus:Leuiticus ſacerdos corpus abluere debuit ante ingreſſum in ſacrarium, ornaméta & veſtes ſacerdotales induit ſanguine adhibito,quo ipſe externe purgari putabatur : ita nos ingrediemur cœlum,abluti prius ſpiritualiter ſanguine Chriſti,à cõſcientia mala:quod fit cum peccatũ remiſſum ſtatuimus per ſanguinem Chriſti,ornati ſinceritate & fide,hoc eſt,noticia & fiducia mediatoris,abluti pura aqua,hoc eſt,donati Spirit⁹ ſancti gratia,& lauacro baptiſmi in cœtum externum filiorum Dei recepti. In hunc modũ inſtructi,debemus ſpei inflexibilem tenere confeſsionem,quod enim corde credimus,ore cõfiteri debemus. Ex his omnibus collige pij hominis deſcriptionem:videlicet,quod pius homo ſit,qui aſperſus corde à conſcientia mala, & ablutus corpore aqua munda,fiduciá habet introeundi cœlum,per ſanguinem Ieſu,quiq; ſincero corde,& in certitudine fidei tenet ſpei confeſsionem inflexibilem. Hinc etiam colligitur certiſsima fidei definitio,videlicet,quod fides ſit certa perſuaſio de veritate Dei, & noticia & fiducia certa mediatoris noſtri Chriſti.

Fidelis enim eſt qui promiſit.

Ratio exhortationis, à certitudine promiſsionis. Deus eſt fidelis : Non igitur dubitandum eſt, quin concepta fiducia, pateat introitus in cœlum, per Pontificem Chriſtum, omnibus qui eum Sacerdoté agnoſcunt,& in ipſum firma fiducia recumbunt. Obſeruetur hoc dictum de ſpei noſtræ certitudine. Nititur enim Deo ipſo, qui cum ſit fidelis,nequit fallere,vnde ad Titum,quam promiſit Deus ἀψευδής, id eſt,qui minime mendax eſſe poteſt : Teneatur proinde in omni periculo,atque adeo in agone mortis hoc Dei elogium, quod ſit fidelis in promiſsis. Hinc conſcientiæ inæſtimabile gaudium naſcitur, in omnibus ijs,qui hunc mediatorem Chriſtum agnoſcunt.

Et conſideremus nos mutuo,in æmulationem caritatis & bonorum operum.

Alia parænesis ad mutuam dilectionem, & bona opera. Fluit autem hæc parænesis ex priori, vbi enim fides, ibi caritas,vbi caritas,ibi bona opera neceſſario aſſunt. Hęc vbi deſunt,vana eſt de fide gloriatio,ſicuti Paulus copioſe, 1. Corin. 13. diſputat. Fides enim viua ſine his ſuis naturalibus fructibus eſſe nequit. Forma orationis Apoſtoli oblique taxat Hebræos,qui gentes præ ſe contemnebant & offendebantur, quod Ethnici reciperent fidem. ac ſi diceret Apoſtolus, æmulationem inter vos video,ſed cum omnis æmulatio,niſi ſit caritatis & bonorum operum,eſt improbanda,vos inuicem potius ad ęmulationem mutuæ caritatis,& officiorum debitorum ex caritate prouocate. Hæc enim prouocatio,ſancta ac ſalutaris exiſtit: cum ex inuidia nihil niſi diſsipatio ac diſtractio oriatur. Obſeruetur hæc admonitio de ſancta inter Chriſtianos æmulatione.

Neque deſerentes aggregationem noſtri,quemadmodum mos eſt quibuſdam.

Effectus ſinceræ caritatis, aliorum ſaluti ſtudere : cum contra æmulationis inuidioſæ ſit, ſchiſmata facere, & in Eccleſia turbas per contentionem excitare: Quare hic monet Apoſtolus,vt Hebræi caritati ſtudeant,quod ſi fecerint,Eccleſiam domini nequaquá deſerent. fuerunt nonnulli inter Hebræos,qui tametſi Chriſtum & Euangelium acceperant,tamen acceſsionem illá ex genti-

gentibus ferre non potuerunt. Eſt enim ἐπισυναγωγὴ incrementum, & noua acceſsio ad aliquam collectionem. Diruto enim interſtitio, gentium vocatio acceſsione noua Eccleſiam auxit. Monemur proinde hoc loco, vt in Eccleſia Chriſti agnoſcamus omnes eſſe, qui eundem Chriſtum nobiſcum colunt. Quare non eſt quod arroganter præponamus nos ijs, quibus noſtra opinione excellẽtiores aut ſanctiores videmur. Habẽt enim Eccleſiæ membra, ſua quędam vitia, quæ caritas mutua ſi non tollere, ſaltẽ tegere debet, modo non contra Deum & Eccleſiæ tranquillitatem, ſub falſo pietatis prætextu, quis ſe erigat. Cum autem addit, Sicut mos eſt quibuſdam, notat quoſdam inter Hebræos qui ſuperbe ſe ab Eccleſia gentium ſubduxerunt: Hinc apparet, ſectarum, & ſchiſmatum cauſſam eſſe arrogantiam in petulantibus ingenijs.

Sed exhortantes, idq; eo magis, quia videtis appropinquantem diem.

Antitheſis eſt. Non deſerenda eſt aggregatio noſtri, ſed potius colligenda magis, & conſeruanda mutuis exhortationibus. Rationem addit à temporis circumſtantia. Quia, inquit, videtis appropinquantem diem, hoc eſt, intelligitis diem Domini inſtare: in quo vt pietati gloria, ita impietati ignominia reddetur. Doctrina obſeruetur, quod cogitatio extremi iudicij, debeat nos ad acrius pietatis ſtudium excitare. Nec quenquam moueat, quod ante tot annos ſcribens Apoſtolus, appropinquantem diem nominat. Id enim facit, cum quia totum tempus à Chriſto exhibito vſque ad iudicium extremum dicitur, & mille anni apud Deum inſtar vnius diei ſunt, cum quia Chriſtianos ita paratos eſſe deceat, vt ſingulis momentis Chriſtum de cœlis expectent Saluatorem.

Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam noticiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis autem quædam expectatio iudicij & ignis vehementia, quæ conſumtura eſt aduerſarios.

Ratio alia eſt, cur tenenda ſit fiducia mediatoris, curq; ab Eccleſia non ſit diſcedendum, quia extra Eccleſiam nulla eſt pro peccatis hoſtia, ſed tantum ira Dei contumacibus & defectoribus ab Euangelio expectanda eſt. Neq; enim loquitur hic Apoſtolus, de quolibet lapſu, aut voluntario peccato, ſed de ijs tantum qui cognitũ hunc Sacerdotẽ Chriſtum repudiant, ac ſeipſos excludũt ex Eccleſia, ſacerdotio Chriſti renunciantes cum omnibus Chriſti beneficijs. Periculoſe igitur errant Donatiſtæ ac Nouatiani, qui hunc locũ de quolibet peccato intelligunt, contra mentẽ Apoſtoli, & cõtra infinita teſtimonia ſcripturæ ac exempla, Et, vt vnum tantum attingam, Paulus Apoſtolus nequaquá recepiſſet in Eccleſiam incæſtuoſum hominem, ſi hic locus de quolibet lapſu intelligendus eſſet. Quare iuxta contextũ Apoſtoli, applicetur hic locus generali prolapſui, & renunciationi agnitæ veritatis, quo prolapſu multi inuidi Hebræi tum temporis periere. Potius enim voluerunt Chriſto renunciare quam ferre gẽtes conſortes Euangelij. Qui autem in Eccleſia manẽt, tametſi ſæpe ſiue ſcientes, ſiue ignorantes labuntur: tamen cum agunt pœnitentiam, certiſsime recipiuntur in gratiam. Stat enim immotum hoc Dei decretum: Non volo mortẽ peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Et Chriſtus iubet, vt ſancti quotidie petant remiſsionem peccatorum: quod cum faciunt, aſperguntur conſcientiæ illorũ ſanguine perpetuo efficacis victimæ Ieſu Chriſti. Vna enim illa victima in perpetuum valet, ad expianda omnium hominũ peccata confugientium ad gratiam, hoc eſt, conuertentium ſe ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum. Gratia enim exuberat peccatum. Hæc Apoſtoli admonitio incutiat impijs terrorem, qui impie ab Eccleſia Chriſti deficiunt, & admoneat pios, vt viuant in timore Dei, ne ſuis crebris lapſibus ſibi aditum patefaciant ad defectionem ab Eccleſia.

Qui abiecerit legem Moſis, abſq; miſeratione ſub duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora merebitur ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit.

Comprobatio præcedentis rationis, à minori ſumta. Qui Moſis legem contemſit, ſeuere punitus eſt: multo magis punietur qui filium Dei contumelia affecerit, & ab eius Eccleſia defecerit. Hic clariſsime definit Apoſtolus peccatum, cuius ſupra meminit. Sunt autem tria huius definitionis membra, quæ natura coniuncta

ſunt

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſunt. Primum inquit, Qui filium Dei conculcauerit: hoc eſt, qui Chriſtum, quē ſupra omnia eſſe didicit, iam deſerit, tanquam contemtibilem aliquem hominē, qui pedibus conculcetur, & extreme cōtemnatur. Secundum membrum, Qui ſanguinē Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt: hoc eſt, qui ablutus ſanguine Chriſti à conſcientia mala, iam iſtum ſanguinem repudiat, ac prophanum ducit. Tertium, Et ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit, hoc eſt, qui illuminatus Spiritu ſancto, gratiam Dei per Chriſtum agnouit, iam eandem gratiam abijcit, contumelia afficiens ſpiritum Dei, quem amplius doctorem non admittit. Ex hiſce clare patet, quod Apoſtolus noſter non loquatur de ijs, qui Chriſti confeſsionem retinent, ſed tantum de Apoſtatis, qui abnegant ante agnitum Saluatorem: qualis fuit Iulianus, & multi temporibus Apoſtolorum.

Nouimus enim eum qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus.

Ratio à teſtimonio & decreto ipſius Dei ſumta. In hoc teſtimonio duo ſunt, videlicet, vendicatio iuris puniēdi reos, & comminatio vindictæ. Ex primo collige, neminē poſſe euadere iudicis manus, cum ſit Deus. Ex ſecunda, quod mora dilatæ pœnæ non debeat alicui præbere peccandi occaſionem. Tametſi enim Deus differt pœnam cōmeritam, vt aliquos ſaltem ſua lenitate inuitet ad pœnitentiam, tamē dilationem hanc pœnæ, compenſabit aliquando grauitate ſupplicij. Eſt enim magna Emphaſis in hoc dicto: Et ego retribuam, dicit Dominus, ac ſi diceret: Etſi non ſtatim peccantes fulmine proſterno, tamen reuera oportuno tempore & loco, meæ iuſticiæ ſatisfaciā, & puniam eos qui me contemnunt. Atq; hoc eſt quod Deut. 32. ſubijcitur: Et tempore oportuno labetur pes eorum, hoc eſt, victi pœnas luent.

Et rurſus: iudicabit Dominus populum ſuum.

Ex eodem capite hoc teſtimonium ſumtum eſt, & hoc addit ſuperiori, vt ſæpe repetitis & inculcatis diuinis cōminationibus, magis ad timorem & pœnitentiam commoueamur.

Horrendum eſt, incidere in manus Dei viuentis.

Epiphonematica aſſeueratio eorū, quæ dixit de pœnis deficientium ab Euangelio. Horrendum dicit, propter pœnę acerbitatem, cuius cogitatio vt merito impijs horrorē incurrere, ita eius dilatio benignitatem Dei commēdans nos ad pœnitentiam inuitare deberet. Incidere in manus Dei dicit, vt iudicis, cum potentiam, qua omnia poteſt, tum ſeueritatē, qua ſuos hoſtes puniet, cogitandū impijs relinquat. Epitheton viuentis duplici de cauſſa appoſitū eſſe videtur. Primum, vt cogitetur antitheſis inter Deum iudicem, & homines iudices. Manus hominum iudicum interdū effugere cōtingit, idq;, vel quia ipſi non norunt omnia, vel quia morte præuenti pœnas iuxta leges ſuas non exequuntur: vt taceā interim multos iudices conniuere ad multorum flagitia, quia eiſdem ſunt polluti. At Deus iudex cum vbiq; adeſt videt omnia, & cum nunquā moritur, interuentu mortis executionē ſuæ iuſticiæ in ſceleſtos minime negligit, & cum ſit ſanctus & pur⁹ ab omni crimine, nequaquam extenuabit flagitia, nec ad ea conniuebit. Deinde hoc Epithetō viuens, docet qualia opera Deũs probet, & qualia improbet: Nā ſi Deus viuens eſt, profecto vt viua opera, hoc eſt, fructus Spiritus viuificantis credentes requirit: ita opera mortua, hoc eſt, carnis morti adiudicata improbat, damnat, punit, in omnibus ijs qui nō fuerint conuerſi per Euangelium, neq; vult vt breue ad tempus in viuis operibus nos exerceamus, ſed vt perſeueremus vſq; dum ſcopum attigerimus. Nam quemadmodum qui in ſtadio currunt, illi ſoli qui ſcopum attingunt coronantur, qui vero ſtrenue quidē currunt, ſed deficiunt antequam ſcopum attingunt, ignominia & riſu afficiuntur: Ita ſe res habet etiam in curſu pietatis in hoc mundo. Qui enim ad mortem vſq; corporis ſtrenue per fidem in pietatis curſu perſiſtunt, promiſſam coronam accipient. Sed quomodo hic locus congruit cum illa Dauidis optione, qua tribus propoſitis, eligit potius incidere in man⁹ Dei, quam in manus hominū: cum tamen illud Apoſtolus hic horrendū eſſe & intolerabile pronunciat? &c. Ex collatione perſonæ Dauidis, & eorum de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſolutio eſt petēda: Dauid ideo eligit incidere in manus Dei, quia etſi peccator erat, miſericordiam tamen Domini intuetur, ac per fidem ſtatuit Deum fore propitium iudicē, ſicuti huius ſuæ optionis cauſſam reddit Multæ enim miſericordiæ eius ſunt: at illi de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſunt Apoſtatæ, quibus horrendū ſine miſericordia iudicium minatur Apoſtolus. Hinc igitur moneamur ita vitam componere, vt læti per fidem Chriſtum iudicem expectemus.

Recor-

Recordamini autem dierum ſuperiorũ, in quibus illuminati multum certamen ſuſtinuiſtis afflictionum.

Argumentum ab anteactis ſumtũ quod in hunc modum concludetur. Honeſtum eſt bonum principium ad bonum finem perducere. Veſtrum principium fuit honeſtum, ac laudabile. Proinde veſtrum fuerit, hoc bonum inceptum ad bonum finẽ perducere. Vt enim ridiculum eſt & turpe, bene incepiſſe, ac turpiter deficere. Ita laudabilis eſt in bono conſtantia vſq; ad finẽ. Incepto Hebręorum duo adiungit, videlicet, Illuminationem, quæ eſt gratuitum donum Dei, nam illuminatio eſt mentis illuſtratio per verbum, & Spiritum ſanctũ, vnde in corde cõcipitur fiducia in Deum, & multum certamen afflictionum. Hoc certamen euidens fidei teſtimoniũ eſt: quod neutiquam fallit. Facilis eſt confeſsio, dum prædicatur & honoratur: Verũ cum crux & afflictio accedit, generoſam ac minime fucatam ſe teſtatur. Nam decus inter ærumnas lucet. DOCTRINA obſeruetur, quod anteacta vita noſtra ſtimulus eſſe debeat ad pietatem. Si enim anteacta vita parum honeſta fuit, monemur tempus eſſe abijciendi turpitudinem. Si vero honeſta & pia fuit, cogitabimus turpe eſſe, contaminare ſuperioris vitæ decus, idq; maxime, ſi cum certamine & cruce fuerit cõiuncta. Præterea illuminationis vocabulũ monet, qualeſnam ſint homines antequã Chriſti luce illuminantur, nẽpe, demerſi in ignorãtiæ tenebras. Vocabulũ certaminis, ἄθλησις, duo cogitanda relinquit, alterum, fidei certamina propoſita eſſe: Alterum, mercedẽ certamini eſſe deſtinatam. nam ἄθλησις propriè eſt certamen cui præmium eſt propoſitum. Quare vt virtus ab vna parte, ita ab altera ſpes præmij ad fortitudinem animi, in ferendis duris pro Euangelio, nos incitare debet.

Partim dum probris & afflictionibus ſpectaculum eſtis facti, partim dum ſocij ita conuerſantium eſtis effecti.

Diſtributione quadam, qualenam fuerit Hebræorum certamen, oſtendit, facitq; duo membra, quorum prius eſt de eo certaminis genere, quod ipſi in ſua perſona paſsi ſunt: poſterius de eo quod ob ſociorum, hoc eſt, aliorũ Chriſtianorum perſecutiones ſunt perpeſsi. Prius genus rurſus in tres partes ſecatur: quarum prima eſt opprobriũ & cõtumelia, videlicet, cũ ab hoſtibus ſalſiſsime irrideantur, quod in Chriſtum crucifixum hominem credant, & deficiant à traditionibus maiorum ſuorũ. Secunda, eſt afflictio in animo vel corpore. Tertia, quod hæc mala non ſint priuata & occulta (nam ſi occulta eſſent, lenius ferre poſſent) ſed publica, & ita publica, vt in theatrum mũdi producantur, quo ſint omnib. ſpectaculo, ſannis & ſupplicijs duriſsimis excipiẽdi. Talis fuit piorũ perſecutio in Eccleſia Apoſtolica. Nec dubium eſt, quin talia pij in Turcia, & in Papatu experiantur. Monemur proinde iſto exemplo, ne ob perſecutionum procellas deficiamus ab Euangelio. Poſterius genus certaminis eſt, quod affligerentur propter ſocios, quos cruciari in diuerſis locis audiuerunt. Vnde nos monemur, Primum quidẽ, affici Eccleſiæ calamitatibus. Deinde orare pro ipſis, vt Deus det ipſis conſtãtiam, & eos conſeruet ſuo ſancto Spiritu, ne propter crucis acerbitatem abijciant confeſsionem. Poſtremum parare nos ipſos ad ſimilem fortunam. hoc enim certo certius eſt, quod Eccleſia cruce probanda ſit, nunc in hoc, nunc in illo loco, Quare poſt longam ſerenitatem nobis quoq; aliqua afflictionum tempeſtas metuenda eſt.

Nam & vinculis meis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.

Comprobatio eſt diſtributionis proximæ. Nam Hebræorum exemplo confirmat id quod ſupra dictum eſt, de probris & afflictionibus Eccleſiæ. Compati vinculis aliorum, eſt affici aliorũ malo, proinde atq; ſuo. eſt enim συμπάθεια πάθος διὰ πάθος ἑτέρου hoc eſt, συμπάθεια cum aliquis alterius ob malum dolet, tanquam eiuſdem corporis membrum. Hæc συμπάθεια certiſsimũ indicium eſt veri amoris erga Euangelium. Nam qui dicit ſe doctrinã Eccleſiæ magnificare, ac nihilominus verbi miniſtros odio habet, ſuo ipſius iudicio ſe condemnat. Fieri enim nõ poteſt, vt qui legatos Chriſti odit, Chriſtum diligat, aut eius verbũ, prætendat verbis quicquid velit. Ita enim veritas ait: Qui reijcit vos, me reijcit, & qui recipit vos, me recipit. Porro quod dicit Hebręos ſuſcepiſſe rapinam ſuorum bonorum cum gaudio, non eſt ita intelligendũ, quaſi non ægre tulerint direptionem ſuorum bonorum, ſed quod hunc dolorem abſorpſerit gaudiũ ſpiritus, quo ſe intellexerũt poſsidere omnium pręſtantiſsimũ theſaurum, nempe, Chriſtum ipſum, propter cuius confeſsionem paſsi ſunt perſecutionem, quo ſuo teſtimonio teſtẽtur verbum, quod amplectũtur, vere diuinũ eſſe, & ſalutare. Hoc loco monemur, ne frãgamur aduerſis

tempore

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tempore perſecutionis,ſed intueamur potius illum,qui patientibus hæreditatem promiſit immarceſsibilem.

Cognoſcentes vos habere maiorem & manentem in cœlis ſubſtantiam.

Hæc argumenti vis eſt: Bona maiora,diuturniora & diuina præferenda ſunt bonis minoribus, caducis,& terrenis.Sed cœleſtis hæreditas eſt maior,diuturnior,& diuina:Igitur prǫferenda eſt ſubſtantijs huius mundi, quæ caducæ ſunt & terrenæ. HÆC ratio confirmat diſtinctionem noſtram,videlicet,quod non tam gauiſi ſunt Hebræi ſpoliatione bonorum ſuorum, quã intuitu promiſſæ hæreditatis. HIC locus duo nos docet. Primum præmia eſſe propoſita obœdiẽtibus Chriſto ex fide.Deinde in afflictionibus præſentis vitæ, oculos fidei ſurſum tollendos eſſe,vbi noſtra conſolatio, & nũquam peritura ſubſtantia repoſita eſt.Hoc ipſum vult Dominus,cum pronunciat beatos eſſe qui lugent,& perſecutionem patiuntur, nam huius dicti rationes has ſubiungit:quia(inquit) conſolationem accipient: quia ipſorum eſt regnum cœlorum:quia merces eorum copioſa eſt in cœlo.

Ne abijciatis igitur fiduciam veſtram, quæ magnam habet remunerationem.

Concluſio eſt exhortationis, videlicet, ne deſerant Hebræi Eccleſiam, ſed potius in pietatis curſu perſiſtant. In hac concluſione duo coniungit Apoſtolus.Primum fiduciæ meminit,vnde perſeuerãtia depẽdet.Nam donec fiducia retinetur,nullis aduerſis expugnabitur pius animus.Deinde ſtimulum addit,facta mẽtione remunerationis. Promittit perſolutionem mercedis pro obœdientia ſub cruce præſtita. OBSERVETVR hic doctrina, quod fiducia in Deum ſit totius pietatis & obœdientię erga Deum fundamentum.Obſeruetur quoque teſtimonium de compenſatione obœdientiæ ex fide præſtitæ, quæ compenſatio hæredibus vitæ æternæ ex gratia promittitur,non propter dignitatem obœdientiæ,ſed ex bonitate patris cœleſtis,qui ſuos filios tanto dignatur honore.

Patientia enim opus habetis, vt voluntatem Dei faciẽtes reportetis promiſsionem.

Quia patientia fiduciæ & ſpei effectus eſt, nunc hortatur ad patientiam, ſeu tolerantiam, ne fracti cruce confeſsionem abijciant Hebræi,quemadmodum multi eo tempore fecerunt,partim probris,partim cruciatibus victi. Coniungit autem hic tria, videlicet patientiam,obœdientiam,& promiſsionis acquiſitionem. Vnde obſeruetur,quod obœdientia,quæ Deo præſtatur per patientiam ſub cruce, ſit cultus gratiſsimus. Teſtatur enim hic Apoſtolus, patientia voluntatem Dei fieri. Deinde quod patientia ſit quædam via, ad bona promiſſa conſequenda.Contra vero vt impatientia Deo ſumme diſplicet, ita quoque impedit quo minus promiſſa bona conſequamur.

Adhuc enim modicum temporis, quando qui venturus eſt veniet, & non tardabit: iuſtus autem meus ex fide viuet, & ſi ſubductus fuerit,non placebit animæ meæ.

Ratio exhortationis ad patientiam à liberationis certitudine, quam breui futuram Prophetæ Abacuc teſtimonio confirmat. Sunt autem tria in hoc teſtimonio, videlicet, promiſsio, exhortatio,comminatio.PROMITTIT liberationem ab ęrumnis præſentis vitæ. Quemadmodum enim Iudæi preſsi tyrannide Babylonica tãdem ſunt iuxta ſcripturam tabulæ obiectam Abacuc in viſione liberati:Ita vere populus Dei preſſus cruce in hac vita liberabitur glorioſe. IN hac ſcriptura obſeruãndum eſt, quod Propheta addit: Si moram fecerit expecta eum,quia veniens veniet: hoc eſt,certo veniet,& non tardabit. Non enim debemus Deo tempus præſcribere,ſed tribuere ipſi laudẽ veritatis, & patienter expectare promiſſa bona. Nam tuta nobis & certa ſalus,in ſola Dei promiſsione ſita eſt. EXHORTATIO eſt in hiſce verbis: Iuſtus autem meus ex fide viuit, hoc eſt, qui iuſtus eſt ex fide, is viuet,ſcilicet,ſpe liberationis: quare patientia opus eſt. Nam qui credit atque ſperat,is ſaluus erit,atque iuſtus reputatus hæres vitæ æternæ. COMMINATIO eſt, Si ſubductus fuerit,non placebit animæ meæ, hoc eſt, qui fidem & ſpem abiecerit, is regno Chriſti excluditur. Nam gratia excidit, quæ ſola retinetur fide. Dicitur enim hic ſe ſubducere,qui, abiecta fide in Deum,humana quærit præſidia qualiacunque. Cum autem talis ſit deſertor veræ Eccleſiæ,ſpem ſalutis amiſit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Nos autem non ſumus ſubductionis (filij) in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.

Ex ſententijs poſitis ſummam doctrinæ propoſitæ colligit. Qui ſubducti fuerint, amiſſa fide, peribunt. At qui in fide manſerint, vitam hæreditabunt. Quare ſi nos non ſubducimur à fide, ſed in fide permanemus conſtantes, nequaquam peribimus, ſed noſtras animas ſaluas poſsidebimus. Notetur doctrina de certitudine promiſsionum diuinarum.

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt fides vera in ſanctis patribus patientiæ effectrix fuit, adeo vt promiſſa bona ſine hæſitatione expectarent: ita & nobis illorum exempla ad patientiam ex fide præſtãdam, incitamenta eſſe debent, vt nobis quoque promiſsio compleatur.

Ordo & partes Capitis vndecimi.

Propoſitionem de neceſsitate patientiæ, quam cœpit confirmare in fine præcedentis capitis, hic copioſius cõfirmat, petito argumento ex natura fidei. Fides expectat per patientiam promiſsiones. Ergo patientia vt indiuiſibilis fidei comes eſt neceſſaria. Antecedens congerie exemplorum confirmat: in quorum recitatione temporum ordinem ſeruat. Primo enim loco recitat exempla fidei Patrum, qui ante diluuium vixerunt. Deinde eorum qui fuerunt poſt diluuium, ſed ante legem datam. Tertio, eorum qui ſub initio legis datæ vixerunt. His quarto addit eos, qui ante terræ promiſſæ ingreſſum, in deſerto errarunt. Poſtremo eorum meminit, qui iam occupata promiſsionis terra floruerunt. Poſt hæc præteritionis ſchemate longiorem exemplorum commemorationem abrumpit, admonens plurimos fuiſſe, qui fidei beneficio adeo fuerunt patientes, quod vel maxima mortis pericula non reformidarint.

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EST autem fides ſperandarum fiducia rerum, argumentum non apparentium.

A natura fidei, neceſsitatem patientiæ probat. Fides neceſſaria eſt omnibus Chriſtianis. Fides res ſperatas patienter expectat, & certo ſibi perſuadet euentura quæ nondum apparent. Proinde patientia à fide ſeparari non poteſt. Debent itaq; pij patienter expectare promiſſa bona. QVIDAM putant fidem hoc loco definiri eſſentiali definitione, vt ὑπόστασις ſit genus, res ſperandæ, differentia, & mox idem, ſed alijs verbis repeti, vt argumentum ſit idem quod ὑπόστασις, & res non apparentes, idẽ quod res ſperandæ. Etſi autem horum opinionẽ nõ impugno: tamẽ potius mihi videtur, quod hic tãtum fiat mentio perpetuæ proprietatis fidei: id quod ex verborũ Grammatica enarratione clariſsime patebit. NOMEN ὑπόστασις varia habet ſignificata, ſicut in 3. cap. attigimus. Interdum enim ſubſtãtiam ſignificat, ſeu, id quod ſingularem & propriam rationẽ habet: cui opponitur Emphaſis. Nubes in aëre eſt ὑπόστασις, arcus vero eſt Emphaſis. Interdum perſonam notat, vt ſupra cap. 1. Interdum ſubiectum. Interdum certitudinem & expectationẽ cum fiducia ſignificat. Hiſce cognitis ſignificatis vocis, interpres eã ſignificationem ſemper diliget, quam materia & circumſtãtia loci poſtulat: id quod poteſt alijs ſcripturæ locis confirmari. Cum igitur hoc loco de fide agitur, quatenus patientia neceſſario ex ea naſcatur: non eſt dubitandum, quin hoc loco ὑπόστασις ſignificet expectationem cum fiducia, ſeu fiduciam expectantem bonum euentum. In hac ſignificatione Polybius hac voce vtitur. Coniungit enim ὑπόστασιν cum audacia, cum inquit: non adeo vires atq; ὑπόστασιν & audaciam reformidarunt aduerſarij. Herodotus etiã eodem modo vſus eſt hoc vocabulo. Nam illi ὑπόστασις eſt confidentia, qua quiſpiam intrepide conſiſtit, fixoque pede aduerſarium inuadentem, certus de felici euentu, excipit. Ita fides quoque in ærumnis erigit anmũ, & eſt eiuſmodi Chriſtiani animi conſtans robur, quo luctetur contra omnia Chriſtianum animum oppugnantia. QVOD autem in ſacra etiam ſcriptura, hanc habeat interdum ſignificationem, confirmatur ſequentibus teſtimonijs. Pſalmo 39.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

vbi in Hebræo Thochalthi, id eſt, ſpes mea in te, ſeu expectatio mea ad te. Græci interpretes habent ἡ ὑπόστασίς μου παρά σου ἐστὶ, vbi vetus interpres reddidit, ſubſtãtia mea apud te eſt, ſed ipſum fefellit Græcæ vocis ambiguitas, quæ tollitur cõſulto fonte Hebraicæ veritatis, & videtur omnino Apoſtolus ad hunc Pſalmi locum reſpexiſſe. Nam argumẽtum Pſalmi cum hoc loco Apoſtoli plane congruit. 2. Cor. 11. & ſupra cap. 3. manifeſte pro fiducia accipitur. Mihi proinde dubium non eſt, quin hac militari voce, voluerit Apoſtolus cõſtantem fiduciam Chriſtiani pectoris in ærumnis exprimere. LOMBARDVS lib. 3. diſtinctione 23. reddit rationẽ, cur fides dicatur ſubſtantia. Dicitur, inquit, fides ſubſtãtia, quia rebus ſperãdis ſubſtat, & quia fundamentum eſt bonorũ, quod nemo mutare poteſt. Etſi autem hæc ratio concinna videtur: tamen interpretatio vocis hoc loco omnino falſa eſt. VOCABVLVM ἔλεγχος, quod alij argumentum, alij coniunctionẽ, alij certitudinem, nonnulli demonſtrationem vertũt, cauſſam iſtius conſtantis fiduciæ exprimit. Eſt enim ἔλεγχος talis certitudo, qua mẽs conuicta diuinis teſtimonijs, firmiſsime amplectitur promiſſiones diuinas. Hæc certitudo doctrinæ & promiſsionum diuinarum, parit illam inuictã fiduciam, ſeu πληροφορίαν, quam fides ſemper habet præſentem comitem. RES ſperandæ, & nõ apparentes, ſunt promiſſa bona, videlicet, liberatio ab omnibus calamitatibus, præſentia Dei, donatio immortalis vitæ, ac gloria beatitudinis. Hæc bona qui in cõſpectu per fidem habet, mitius præſentis vitæ ærumnas ſuſtinet: cum cõtra, qui hac ſpe carent, miſere torquentur, in quauis aduerſitate. OBSERVETVR imprimis hic locus de proprietate fidei, atque eius conſtanti robore, in fererẽdis ærumnis, quę ſpe ſe ſuſtinet certiſsimę liberationis. Confutatur etiam hoc Apoſtoli teſtimonio dogma Papiſtarum de dubitatione.

Per hanc enim conſecuti ſunt teſtimonium maiores.

Ratio quod aliunde non contingat ſalus, quam ex fide. Verum hoc argumentum in genere tantum hic ponitur, & eſt propoſitio exemplorum, quæ ſequuntur vſque ad finem capitis.

Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent.

A particulari probat fidem eſſe certitudinem eorum, quæ non videntur. Non vidimus formationem machinæ mundi, ſed fide eam intelligimus. Igitur fides non eſt apparentium, ſeu rerum quæ non videntur.

Fide vberiorem hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo: per quam teſtimonium cõſecutus eſt, quod eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente de muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Iam incipit autor enumerare exempla fidei, ac primum proponit contraria exempla, quibus docet fidem inter opera piorum & impiorum diſcernere. Obtulit Abel, obtulit & Cain, vterque ex mandato Domini, verum ille placuit, quia prælucebat fides: hic vero minime, quia fide vacuus erat. OBSERVETVR hoc loco imprimis catholica doctrina de cultu Dei. Nã hic manifeſte docemur, quod non ſolum requiratur mandatũ operis, verumetiã cauſſa efficiẽs, & formalis, nempe fides ipſa, quæ in gloriam Dei reſpicit. PATRES in ſuis ſacrificijs tria potiſsimum ſpectarunt, quorũ primum erat commemoratio peccati, admonebantur enim ſacrificantes ſui peccati, cum hoſtiæ ſanguinem inſpicerent, vnde & ſe reos coram Deo agnouerũt. Secundum fuit typus. Nam cum cernerent victimam cruentam, fide intuebantur futuram victimã Chriſti: cuius ſanguine mundi peccata ſciuerunt expianda. Tertium fuit fides in Chriſtũ, quæ ex typo accendebatur. Cum hac fide coniuncta erat gratiarũ actio, & ſanctificatio. Nam iuſtificati fide, ſunt regeniti in nouos homines, vocatos ad ſanctificationem. VERVM Cain & impij tantum in opus externum intuentur, & putãt ſe merito operis ſui Deo acceptos eſſe, atque ita ipſi opus, alioqui à Deo mandatum, ſua diffidentia abominabile reddunt. SED quid eſt quod dicit, Per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc figurate dictum eſt, ac ſi diceret. Etſi Abel corpore mortuus eſt, ſpiritu tamẽ Deo viuit, qui Deus etiam mortuorum curam habet. Eſt enim hæc Abelis iniuſta trucidatio, teſtimonium iudicij diuini, in quo Abeli bene erit, vt qui Deo placuerit, & Caino male, qui fratrem innocentem crudeliſsime occidit. CHRYSOSTOMVS aliter. Loqui dicitur Abel cum in memoria hominum maneat, celebratur, atque cum eius fides imitanda alijs proponitur. QVOD autem dicat Apoſtolus: Deum perhibuiſſe teſtimonium de oblatione Abelis: ita accipiendum eſt, quod Deus cœleſti igni incenderit oblationem Abelis in teſtimonium fidei ipſius.

Fide Enoch translatus eſt, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia tranſtulit illum Dominus.

Aliud exemplum fidei, quo probatur, quod Deus habeat curam in ſe credentium, eoſque mirabiliter ab ærumnis huius vitæ liberet. Hoc exemplum inter alia eſt inſigne, nam teſtatur de alia vita glorioſa, ad quã per fidẽ venire oportet. EST autem ſingulariter hic ſpectandum, quod vt Deus die ſeptimo quieti ſe tradidit, cum abſoluiſſet vniuerſum hoc mundi opificium, ita idem Deus generatione ſeptima accepit, ceu ſymbolum conſummationis ſeculi, Enoch, vt primitias rationalis creaturæ. OBSERVETVR hoc loco, quod fides in præſentibus miſerijs & in morte ipſa debeat vitam æternã & beatam ob oculos ponere. Atq; ita exemplo Enoch cum Deo ambulare, in vera obœdientia erga Deum, & non cum hominibus qui vias Domini deſerunt. QVOD autem Papiſtæ fingãt, Enoch & Heliã reſeruatos eſſe in Paradiſo, vt inde prodeant ante extremũ diem de aduentu ſecundo Chriſti cõcionaturi, nullum habet in ſcripturis fundamentũ.

Nam ante translationem ſuam, teſtimonium obtinuerat, quod placuiſſet Deo.

Elegans probatio eſt, à conſequentibus ad antecedentia. Translatio Enoch teſtatur ipſum antea placuiſſe Deo. Igitur eum fidem habuiſſe neceſſe eſt. Conſequentia probatur ſequenti axiomate, quod eſt vnum ex præcipuis in Theologia.

Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo.

Argumentum hoc in hũc modum formemus. Quiſquis Deo placet, eum credere neceſſe eſt. Atqui Enoch Deo placuit, quod teſtatur ipſius in cœlum translatio, Proinde eũ credidiſſe neceſſe eſt. PORRO fidei obiectũ in Enoch fuiſſe verbũ promiſsionis de benedicto ſemine, nemini dubium eſſe poteſt: ex quo vanitas eorum redarguitur, qui Ethnicos in ſpeciẽ probiores putarunt lege naturæ ſaluatos, ſine promiſsionis fide. OBSEVETVR hoc loco vtiliſsima regula, videlicet, quod nulla actio probãda ſit, vt cultus Dei, niſi fide verbi Dei nitatur. Hæc regula ad Rom. 14. hiſce verbis traditur, Quicquid nõ fit ex fide, eſt peccatum, hoc eſt, omnis actio quæ nõ nititur verbo Dei, & ſit fiducia Chriſti prælucente eſt peccatũ. Hac igitur regula omnes ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείαις, tanquã fulmine quodã cœleſti proſternũtur.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quod Deus ſit, & quod requirentibus ſe remunerator exiſtat.

Ratio eſt, cur ſine fide impoſsibile ſit Deo placere: quia ſine fide nemo recte iudicat de Deo, & eius beneficijs. Hoc teſtimonium arripiunt Papiſtæ, ad confirmanda merita operum. Nam hic colligunt, fiduciam noſtrã niti meritis operum, quia Apoſtolus diſerte dicit: Deum remuneratorẽ eſſe quærentibus ſe, & fatetur fidei ipſius eſſe, ſtatuere Deum remuneratorem eſſe obœdientiæ noſtræ. Verũ hæc obiectio facile diſſoluitur, cognito vero quærendi Deum modo. Hunc autẽ modum quærendi Deum ſola ſcriptura recte docet: nimirum, vt homo in ſe proſtrat⁹, coram tribunali Dei, perculſus æternæ mortis reatu, ac de ſeipſo omnino deſperans, ad Chriſtum, tanquam vnicũ ſalutis aſylum, confugiat. Hic enim ſe viam eſſe teſtatur, & inuitat ad ſe omnes laborãtes & oneratos. Hac igitur via itur, vera cõtritione, ac in Chriſtum fiducia. Remuneratio igitur non ad operum dignitatem, ac precium, ſed ad fidem refertur: quæ extra iuſtificationis cauſſam expectat promiſſam remunerationem ex bonitate promittentis Dei.

Fide Noë reſponſo accepto de ijs, quæ adhuc non videbantur, reuerentia ductus apparauit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam damnauit mundum, & iuſticiæ, quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus.

Eſt & hoc fidei inſigne exemplum: in quo octo, quæ ad rationem fidei pertinent, obſeruanda offeruntur: quorum primum eſt, quod fides ex verbo Dei naſcatur. 2. Quod fides ſit rerũ nondum apparentium. 3. Quod fides habeat coniunctum timorẽ Dei. 4. Quod fidei ſcopus ſit ſalus animarũ. 5. Quod fides media ſalutis diuinitus mõſtrata cũ gaudio arripiat, componatq; ſe ad normã verbi diuini. 6. Quod fides non ſui tantũ rationem habeat, ſed communem ſalutem quærat. 7. Quod per fidem piorũ damnentur increduli, propterea quod ipſorũ exemplo credere recuſant. In hunc ſenſum Niniuitæ dicũtur iudicaturi populũ Iſraël. Poteſt etiam referri ad arcã, videlicet, quod Noë condemnauerit

impium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

impium mundum incredulitatis: quãdo ipſe arcã parauit, fidẽ adhibẽs oraculis diuinis, ſed eodem res redit. 8. Quod ex fide ſit iuſticia: ea enim ſola corã Deo iuſtificamur. Vnde fit, vt adeo ſimus de iuſticia certi, atq; nobis hęreditate quadam certiſsima obtigiſſet. HAS octo fidei proprietates vnuſquiſq; ſibi in genere ſaltẽ applicet, ac cũ Noë futuram liberationem à diluuio illo horrendo, in quo omnes, qui in Chriſtum non crediderint, peribũt, expectet. Viuamus igitur in timore Dei, certi quod breui vniuerſalis Cataclyſm⁹ oppreſſurus ſit omnes impios, à quo diluuio ſoli electi, fidei (quæ in Chriſti promiſsis fundatur) beneficio euadent. Nam his inſtar arcæ filius Dei eſt, qui nouit omnes qui ſui ſunt.

Fide Abraham, cum vocatus eſſet, obœdiuit, vt in locum exiret, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt neſciẽs quo iret. Fide peregrinatus eſt in terra promiſſa, tanquam in aliena, in tabernaculis habitans, cum Iſaac & Iacob cohæredibus promiſſionis eiuſdem. Expectauit enim ciuitatem habentem fundamentum, cuius architectus & opifex eſt Deus.

Hactenus recenſuit Apoſtolus noſter patrum exempla aliqua, qui ordine vixerunt ante diluuium: nunc addit eos qui poſt diluuium in fide perſtiterunt: quorum primus & ordine temporis & excellentia fidei, occurrit Abraham: cuius exemplo probat fidem eſſe certitudinem, non ſolum earum rerum, quæ non videntur: verumetiam earum quæ humanæ rationi plane impoſsibiles apparent. Deinde docet hoc exẽplum, quod fiducia promiſsionum diuinarum, & obœdientia erga Deum coniungi debeant: vt quæ à ſe inuicem nequaquam ſeparari poſsint. Nam cũ dicit: Et exijt neſciens quo iret, ſignificat vtrumq;, videlicet, & fidei propriũ eſſe Deo credere, & ipſi ex fide obœdire, etiamſi tota rerum natura reclamare videatur.

Fide & ipſa Sara virtutem ad concipiendum & ſemẽ ad retinendum accepit, ac præter ætatis rationem peperit. Quoniam fidelem credidit eum eſſe, qui promiſerat, propter quod & ab vno orti ſunt, & hoc emortuo tanquam ſidera cœli in multitudine, & ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis.

Hoc Saræ exẽplum tria de fide docet, Primum, quod aliquoties iam dictum eſt, fidem eſſe rerum non apparentium fiduciam. Secundum, quod fides cõtra naturæ curſum, & rationis iudicium, ſe erigat. Nititur enim verbo eius, qui nunquam vanus deprehenſus eſt in ſuis promiſsis. Tertium, quod pręmia propoſita ſunt ijs, qui in fide promiſsionum diuinarum perſiſtunt conſtantes. QVANTVM autem ad ſecundũ membrum attinet, videlicet, quod fides contra naturæ curſum & rationis iudicium ſe erigat freta promiſsionibus diuinis, docet Sara ſanctiſsima matrona, quæ cum eſſet & tempore, ná iam ſenuerat, & natura, ná infœcunda erat & ſterilis, tamen credidit promittenti Deo. Etſi enim in principio, cũ promiſſio ei proponeretur, riſerit: tamen credidit Deũ veracem, etſi natura tota reclamabat. PORRO Hyperbolen non inuſitatam eſſe in ſcripturis, vel hic locus oſtendit. Neq; enim ſtellarum numero, neq; multitudini arenę maris, reſpõdet numerus populi, qui ab Abrahamo deſcendit. Quare iuxta huius figuræ ſenſum, ſignificatur innumerabilis fuiſſe multitudo eorum, qui ex Abraham deſcenderant. HANC & nos fidei hypoſtaſin imitemur, exemplo Abrahę & Sarę, nihil dubitãtes de diuinis promiſsis, etiamſi videantur nobis quo ad ſenſum carnis attinet, impoſsibilia.

Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non accipientes promiſſiones, ſed procul eas aſpicientes & credentes.

Colligit ex enumeratis exemplis, fidem eſſe rerum non apparentium. DVO hoc loco haud intempeſtiue quæri poſſunt. Primum, cum ſuperius dixerit, Tranſtulit Enoch Deus, ne videret mortem, Cur nunc dicat: Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti? Deinde, quod dicit, quod non acceperint promiſsiones, cum tamen ſupra dixerit, quod acceperint præmium fidei. SOLVTIO primi eſt. Mortui ſunt omnes communi more præter Enoch, qui in momento mirabiliter immutatus eſt: ſicut in extremo die immutabuntur omnes, quotquot filius Dei veniens ad iudicium inuenerit viuos. SOLVTIO ſecũdi eſt. Duplices erant promiſsiones factæ patribus, videlicet, terrenę & cœleſtes. Terrenas nõ ſunt conſecuti in proprijs perſonis, ſed in hæredib⁹ & poſteritate. Cœleſtes vere ſunt conſecuti, quemadmodum infra probat, cum Deum ipſorum eſſe Deum pronun-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

pronunciat.Iam præſentis loci ſententiam videamus. Secundũ fidem,inquit,ſcilicet quã crediderunt ſe promiſſa cœleſtia bona conſecuturos.Item, Non accipiẽtes promiſsiones, ſcilicet,terrenas ſeu poſſeſsionem terræ Canaan. ARGVMENTVM præſens nobis accommodabitur hoc pacto. Illi crediderunt qui procul promiſsiones viderunt, multo magis nos credere oportet,quibus promiſsiones nunc ſunt exhibitæ,quibus Chriſtus factus eſt λύτρον & ſponſor æterni fœderis, de ſalute per fidem conſequenda.

Et cum ſalutaſſent profeſſiq; fuiſſent ſe hoſpites & aduenas fuiſſe in terra. Nam hæc qui dicunt, palam ſignificant, ſe patriam inquirere,etſi quidem ipſius meminiſſent, de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertendi:nunc autẽ meliorẽ expetunt, hoc eſt, cœleſtem. Ideo non erubeſcit Deus vocari Deus eorum.Parauerat enim illis ciuitatem.

Valido argumento confirmat Patriarchas patriam cœleſtẽ potiſsimum quæſiuiſſe, & non hæſiſſe in terrenis promiſsionibus de terra Canaan. Vt autẽ clarius argumentum præſens intelligatur,illud in carceres dialecticos includam hoc pacto. QVICVNQVE fatentur ſe hoſpites & aduenas eſſe, ſignificant ſe in patria non eſſe, ſed eam potius inquirere. SED Patriarchæ Abraham & Iſaac teſtantur ſe hoſpites & aduenas eſſe in terra Canaan. ERGO ſignificãt ſe extra patriam eſſe,eamq; adhuc inquirere, proinde vel inquirebant terrenam patriam,videlicet,Chaldeam,de qua exierant,vel meliorem,nempe,cœleſtem.Non autẽ inquirebant terrenam patriam,videlicet,Chaldæam. Nam ſi hoc feciſſent, habuiſſent vtiq; tempus in eam reuertendi.Ergo aliam patriam,nempe,cœleſtem inquirebant, quam etiã adepti ſunt,id quod ex eo probatur, quod Deus ſe eorum Deum nominari patitur. Nã ſi mortui fuiſſent plane,& nihil iam eſſent amplius, abſurdum eſſet Deum eorũ Deum dici.Hoc ipſo argumento probat Chriſtus Matth.22.Marc.12.Luc.20. reſurrectionem contra Sadducæos. Deus non eſt mortuorum Deus, ſed Deus eſt Deus Abraham,Iſaac & Iacob.Igitur iſti non ſunt mortui,ſi non mortui,viuunt vtique.

Fide obtulit Abraham Iſaac, cum tentaretur,& vnigenitum obtulit, qui promiſſiones acceperat, ad quem dictum erat: in Iſaac vocabitur tibi ſemen, putans quod etiam ex mortuis ipſum excitare poſſet Deus.

Probatur & hoc exemplo,fidem eſſe certitudinem rerum promiſſarum, non apparentium. Abrahamo erat promiſſum, vt in Iſaac vocaretur illi ſemen, hoc eſt, vt ex ſemine Iſaac illa innumerabilis multitudo populi, quæ eſſet inſtar ſtellarũ in cœlo,& arenæ maris,prodiret: Hoc cũ iam ſanctiſsimo Patriarchæ ex promiſsione diuina conſtaret:accepit mandatũ de mactãdo filio in holocauſtum. Hic Abrahã grauiſsime tentatur,ſed ſuperat tentationem fides,& nihilominus ſtatuit, ex ſemine Iſaac naſciturũ illũ numeroſum populũ, iuxta promiſsionẽ. Verum quia id fieri non poſſe arbitrabatur mortuo,& in cineres plane redacto Iſaac filio,ita colligit ſanctiſsimus Patriarcha:Deus qui promiſit mihi ſemen in Iſaac, eſt verax in ſuis promiſsis. Sed iã ex mandato promittentis Dei, debeo & volo Iſaacum mactare, in ſacrificium holocauſti. Igitur vt conſtet Dei veritas,neceſſe eſt vt Iſaac mactatus reuiuiſcat, & ex morte reſurgat, quo pater ſit promiſſæ multitudinis populorum.HOC exemplum fidei Abrahæ nos quoque excitet,ad confirmandam fiduciam noſtram de promiſsionibus diuinis, etiamſi illis tota rerum facies reclamare videtur.

Vnde & ipſum ſimilitudine quadam recepit.

Effectus fidei Abrahæ. Non ſecus reſtitutus eſt Abrahamo Iſaac, atque è mortuis reſurrexiſſet. Vnde, hoc eſt, à morte.Similitudine quadã,hoc eſt,quodammodo.Recepit eum. nam cum Dei mandato neci addictus,incolumis patri ſit reſtitutus, videtur ipſius liberatio quædã reſurrectionis ſpecies.Hoc modo dicuntur etiam reuixiſſe,qui ex certiſsimo aliquo periculo,prȩter omnem ſpem ſunt ſeruati.

Fide & de futuris benedixit Iſaac Iacob & Eſau: fide Iacob moriens ſingulis filiorum Ioſeph benedixit, & adorauit ſuper extremo baculi ſui.

Hæc exempla etiam teſtantur fidẽ eſſe rerum non apparentium. Iacob ſpiritu prophetico per fidem,quid futurum eſſet,filijs ſuis prædixit, & inter alia quod ex Iuda naſciturus eſſet Meſsias,ſignificans etiam quo tempore eſſet venturus. Adorauit ſuper extremo baculi ſui,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

hoc eſt, baculo innixus propter infirmitatem corporis Deum adorauit, eiq; gratias egit. Ex Hebræo nunc legitur, incuruauit ſe Iſrael ad caput lectuli. Dicitur autem Iacob incuruaſſe ſe, hoc eſt, adoraſſe ad caput lectuli. Quia cum plane aſſurgere non poſſet è lecto, in quo iacebat, ſe tamen ad formam precantis prono vultu componit. Hic obſeruanda eſt varietas lectionis, quæ inde nata eſt, quod eadem vox Hebræa, quo ad literas, ſignificat & lectum & baculum, ſeu virgam: Sola puncta variant ſignificationem. Septuaginta interpretes videntur legiſſe matta, hoc eſt, virga ſeu baculus, at nunc in Hebræis legitur mitta, id eſt, lectus. Sed lectio ſeptuaginta interpretum verior eſſe videtur. Quia in ſequenti capite primum fit mentio ægrotantis Iacob. Ita enim habet textus: His itaque tranſactis nunciatum eſt Ioſeph, quod ægrotaret pater ſuus.

Fide Ioſeph moriens de exitu filiorum Iſraël meminit, & de oſſibus ſuis mandauit.

Hiſtoria hæc habetur Gen. 50. Sed cur nam Ioſeph mandat fratribus ſuis, vt oſſa ſua tollant de Aegypto, & transferant ſepelienda in terra promiſſa? Hanc ſepulcri electionem voluit Ioſeph eſſe redemtionis de ſeruitute Aegypti ſigillum. Poſtquam enim fidelem eſſe Deum aſſeruit, qui præſtabit ſuo tempore, quod pollicitus eſt, mox fratres ſuos adiurat, vt oſſa ſua transferant. Illæ vtiles erant reliquiæ, quarum aſpectus clare perſonabat, hominum nequaquam extingui æternum Dei fœdus, in quo Ioſeph tuto quieſcere iubet poſteros. Nam quia dictum erat Abrahamo: in generatione quarta reuertentur huc, ſcilicet poſt quadringentorum annorum ſeruitutem: ſtatuit Ioſeph fide hanc promiſsionem ratam fore: ex quo colligitur quod propoſitum eſt, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentium.

Fide Moſes natus occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo quod vidiſſent elegantem infantem, & nõ timuerunt Regis edictum.

Hæc hiſtoria habetur Exod. 2. de fide parentum Moſis. Hoc exemplum ideo obſeruandum eſt diligentius, vt videamus mirabilia Dei conſilia in ſeruandis ſuis, & horum exemplo cõcipiamus fiduciam; qua nos Tyrannis mundi opponamus, cum aliquid contra Deum imperent. PRÆTEREA hoc loco obſeruetur, quod prudentia fidei comes eſſe debeat, & non temeritas. Hic enim parentes Moſis, non temere ſe committunt periculo, ſed rem clam agunt. Quorum exemplum & nos imitemur in timore Dei.

Fide Moſes grandis factus renuit dici filius filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalem habere iucunditatem: maiores diuitias æſtimans theſauris Aegyptiorum improperium Chriſti.

Hoc exemplum Moſis, præterquã quod confirmet id quod propoſitum eſt, de fidei ꝓprietate, videlicet, quod ſit fiducia rerum non apparentium: teſtatur etiam æterna bona breui voluptati, improperium Chriſti diuitijs mundi & crucem honoribus & glorię mundi præponenda eſſe. Hoc Moſis exemplum, ſi hodie imitaremur, minus ſocordes eſſemus, ad confitendum veram doctrinam, poſthabitis gloria, diuitijs, & fauore tyrannorum & potentum mundi.

Aſpiciebat enim ad remunerationem.

Hæc ratio eſt cur improperiũ Chriſti ſit paſſus Moſes, dum affligitur à Pharaone. Intuemur enim fide promiſſam & gratuitã obœdientiæ remunerationem. PAPISTÆ ex hoc loco, contra analogiam fidei, & mentẽ Apoſtoli, colligunt præmium bonorum operũ eſſe obiectũ fidei. Id quod ſane nemo inficiari poterit ſimpliciter, cũ id manifeſte hic aſſeritur. Verũ in hoc peccant Papiſtæ, quod illud ꝙ ſimpliciter dicitur, detorqueant ad partẽ, cui nõ conuenit. Quare ne erretur, obſeruãda eſt hæc regula: Fides amplectitur & intuetur, quicquid Deus vel mandat, vel ꝓhibet, vel aſſeuerat, vel promittit. Iã cum omne verbum Dei fide accipiendum ſit: debet & ꝓmiſsio quęlibet fide accipi. Hac regula conſtituta, diſtinguendæ ſunt promiſsiones: quarum aliæ ad iuſtificationem gratuitam, aliæ ad præmia obœdientiæ pertinent. QVATENVS itaq; quærenda eſt iuſtificatio coram Deo: fides ſolam miſericordiam in Chriſto promiſſam intuetur, ſecluſis omnibus meritis, operib. præcedentibus, cõiunctis, & cõſequentibus. Nam hic ſola gratia in Chriſto Ieſu fidiſsima eſt ſalutis ancora, vt copioſe docet Paulus ad Rom. Cor. Epheſ. Galat. Phil. &c. AT extra iuſtificationem, fides etiam præmia, & remunerationem obœdientiæ promiſſam,

recte cõſiderat,& expectat. Cum enim bonis operibus remuneratioñe promiſit,profectò fides iſtam promiſsionem intueri debet,& firmiter ſibi perſuadere,quod Deus ſit verax in ſuis promiſsis. Quare & promiſſam remuneratioñe expectabat, idq; nõ propter dignitatem ſeu meritum operantis hominis: ſed propter veritatem & bonitatem promittentis Dei. PORRO cauſę ob quas Deus promittit remunerationem ſeu mercedem bonis operibus ſunt hæ quatuor præcipue. PRIMA, vt ſciamus ſerio mandatum Dei eſſe, vt obœdiamus ipſius mandatis. Nam vt nihil temere mandat,ita ſerio mandati executionem poſtulat. SECVNDA, vt Deus oſtendat obœdientiam ſibi ex fide præſtitam, eſſe gratiſsimum cultum,& veluti ſacrificium quo delectatur. TERTIA, vt propoſitis præmijs inuitet nos ad præſtanda ea officia,quibus ornatur gloria Dei, quibus conſeruari poteſt ſancta ſocietas inter homines,quibuſq; paulatim regnum Satanæ deſtruitur. QVARTA, vt ex cogitatione compenſationis obœdientiæ, ducamur in cogitationem pœnæ contumaciæ, quæ abſque omni dubio manet omnes,qui Deo ex fide non obœdierint.

Fide reliquit Aegyptum, non veritus furorem regis. inuiſibilem enim ac ſi cum vidiſſet ſuſtinuit.

Exemplum hoc Moſis etiam confirmat, vt ſuperiora, fidem eſſe ὑπόστασιν rerum non apparentium. Eſt autem horum verborum ſenſus. Moſes Deum,quem non viderat,fide præ oculis habuit,credidit enim ſe,iuxta promiſsionem diuinitus ſibi factam, populum educturum de terra Aegypti, etiamſi id nequaquam videbatur in oculis hominum poſsibile. Ratio enim ſtatuere non potuit, vt vnus aliquis, vel ſapientiſsimus,vel fortiſsimus,poſſet ſe opponere tam potenti regno,& populum ſatis pręfractum è ſeruitute liberare.

Fide celebrauit Paſcha,& ſanguinis effuſionem,ne qui vaſtabat primogenita,tangeret eos.

Eſt & hoc fidei inſigne exemplum. Dominus dixit Moſi,Exod.20. Tranſibo per terram Aegypti per noctem iſtam,& percutiam omne primogenitũ ab hominibus vſq; ad beſtias,& in cunctis dijs Aegypti faciã iudicia,& erit ſanguis ille vobis in ſignũ,in domibus,in quibus vos fueritis: cumq; videro ſanguiñe, præteribo vos, & non erit vobis plaga ad perditionem,quando percutiam terram Aegypti. HIC Dominus vt cõminatur Aegyptijs interitum omnium primogenitorum,ita Hebræis pollicetur quod velit illorum primogenitis parcere:& in ſignum huius fœderis,iubet vt ſanguinem agni Phaſe aſpergant poſtibus ianuarum. Hanc promiſsioñe fide amplectitur Moſes cum populo Iſraelitico,nõ fretus ſanguine agni aſperſo, ſed verbo promiſsionis: cuius ſanguis ille aſperſus veluti teſſera fuit. Veritas auteñ,quæ huic figuræ reſpondet,à Petro indicatur hiſce verbis: Redemti pretioſo ſanguine,quaſi agni immaculati. Hoc ſanguine aſpergũtur conſcientiæ noſtræ,quando in Chriſtũ credimus,cuius virtute tuti ſumus ab interfectore Diabolo. ET Auguſtinus tractatu 50. in Iohannem: Sanguine occiſi pecoris, Iudæorum poſtes ſignati ſunt: ſanguine Chriſti frontes noſtræ ſignantur. Et illa ſignatio,quia erat ſignificatio,dicta eſt à domibus ſignatis exterminatoreñ prohibere. Signum Chriſti à nobis expellit exterminatorem,ſi cor noſtrum recipiat ſaluatorem. Quare hoc dixi? Quia multi poſtes habent ſignatos,& intus non manet habitator. Facile habent in fronte ſignũ Chriſti,& corde nõ recipiunt verbum Chriſti,ideo dixi fratres,quod repeto: Signum Chriſti à nobis repellit exterminatoreñ,ſi cor noſtrum Chriſtum habitatoreñ habeat. Hæc ille. Quid auteñ per primogenita Aegypti ſignificetur,explicat Auguſtinus hiſce verbis: Primogenita Aegyptiorum non incongrue principatus & poteſtas mundi huius, hoc eſt,Diabolus & angeli eius intelliguntur, quos in aduẽtu ſuo Chriſtus deſtruxiſſe dicitur,id eſt,captiuos duxiſſe & triumphaſſe in ligno crucis. POSSVMVS primogenita Aegyptiorum accipere etiam omnes hęreticorũ auditores & inuentores falſarum quæ in mundo ſunt religionũ, quas Chriſti veritas cum ſuis extinguit autoribus. PROCOPIVS dicit,occiſione primogenitorum ſignificari,primam mali originem ſeu generationem tollendam eſſe,quod fit ſane,cum renaſcimur fide in nouos homines,ſanguine agni immaculati Chriſti aſperſi.

Fide tranſierunt mare rubrum,tanquam per aridam terram, quod experientes Aegyptij,deuorati ſunt.

Populi totius ſeu præcipuæ partis fides hic deſcribitur,qui populus Moſi legati Dei verbis credidit,etiamſi totius naturæ curſus & neceſsitas Phyſica reluctabatur. Hoc typo ſignificatur,quod fide in Chriſtum, fiat tranſitus ex tumultuoſiſsimo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

fiſsimo huius mundi mari ad immortalitatis gloriam: etiamſi hoc rationi videatur impoſsibile. Vt enim Moſes dux fuit populi tranſeuntis mare rubrum: ita Chriſtus Deus & homo dux noſter eſt, quem ſequemur fide in requiem promiſſam.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dictum ſeptem.

Tranſmiſſo Iordane, & erectis duodecim lapidibus, quos è medio fluminis tulerunt filij Iſrael, in memoriam miraculi & beneficij præſtiti: venerunt ad ciuitaté Iericho munitiſsimam: quæ plane humanis virib⁹ inexpugnabilis videbatur. Hic Domin⁹ alloquitur ducé populi Ioſua, hiſce verbis: Ecce dedi in manus tuas Iericho, & regem eius, omneſq; fortes viros. Circumite vrbem cuncti bellatores, girando vrbem ſemel. ſic facietis ſex diebus, Septé vero ſacerdotes ſepté buccinas geſtabunt ante Arcam, ſeptieſq; circumibitis ciuitaté, & ſacerdotes clangent buccinis, cumq; prolixiorem ſonum fecerint, & ſonus in auribus veſtris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent ſub[illegible]. Ioſuæ 6. HÆC promiſsio rationi humanæ plane impoſsibilis videbatur. Quis enim ſtatuere poſſet, vt ciuitas, viribus humanis inexpugnabilis manibus hominũ, ſono tubarũ euerteretur? Sed Ioſua dux vir ſanctus, nequaquam dubitauit de promiſsis diuinis: ſed dedit gloriã Deo, ſtatuens ipſum veracé eſſe in promiſsis ſuis, vel reclamante tota natura. quare & exitum fide expectauit, & vidit impletã promiſsionem. Nam iuxta promiſsionis verbũ ſeptimo die clangentib⁹ ſacerdotibus, & vociferãte populo, muri Iericho corruerunt, & capta ciuitate, victores ſunt facti Iſraelitæ, non ſuis viribus, ſed diuino miraculo. HINC apparet verum eſſe quod propoſitũ eſt, videlicet, quod fides ſit firma fiducia rerum nõ apparentium. QVID auté myſtice intelligendum ſit, per deſtructionem murorum Iericho, explicat Auguſtinus hiſce verbis: Muri ciuitatis Iericho, ſepteno circuitu præeunte teſtamenti Arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quam circuitio arcæ ſignificauit: niſi vt omnia munimenta mortalis vitæ, hoc eſt, omnis ſpes huius ſeculi, quæ reſiſtit ſpei futuri ſeculi, dono Spiritus ſancti deſtruatur. monet ergo nos hæc hiſtoria, vt fide promiſsionibus diuinis adhærentes, ſtatuamus nos fore victores omnium munitionum Diaboli, adeoq; totius regni tenebrarum, per fidem in ducem noſtrum Ieſum Chriſtum: qui fecit nobis ſpem ciuitatis cœleſtis Ieruſalé, quæ ſane ſpes credentem nequaquã confundet, modo iuxta Chriſti dictum ad finem vſq; perſeuerauerit.

Fide Rhaab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Hoc exemplum primũ docet, quod ſuperiora, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentium. Deinde gentes fide recipiendas oſtendit. Tum quod non ſit perſonarum acceptio apud Deum. Poſtremo quod ſalus nõ pendet ex meritis præcedentibus. Si quis interroget: Vnde hæc mulier præ alijs infamis, tantam laudem conſecuta ſit? Reſpondeo plurima concurrere in hac Ethnica fœmina. Primum enim colloquium ipſius, cum exploratoribus non fuit laſciuum, ſed ſanctum & caſtum, Vnde dicit, Deum Iſraelis verum Deum eſſe: Id quod ſane fundamentum eſt & caput pietatis. Deinde, confirmatur ſigno diuino, & victoria populi Dei miraculoſa. Tertio, conuicta verbo & ſigno, quæ ſunt teſtimonia veritatis diuinæ, credit, & fide iuſtificata confitetur Deum Iſraelis. Quarto, cum ſuo periculo populo Dei benefecit, & ita fidei caritatis opera adiunxit, & obœdientiæ mercedem accepit. Nam vt ipſa exploratores liberauit: ita per illos ſeruata eſt, reliquis habitatoribus Iericho pereuntibus. SED quid de mendacio huius fœminæ dicendum eſt: Auguſtinus in hunc modum quæſtionem ſoluit: Quod ſcriptum eſt, bene Deum feciſſe cum Hebræis obſtetricibus, & cum Rhaab meretrice: non ideo factum eſt, quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt. Non eſt itaque in eis remunerata fallacia, ſed beneuolentia: benignitas mentis, & non iniquitas mentientis. Et paulo poſt, Rhaab in Iericho, quia peregrinos homines Dei ſuſcepit hoſpitio, quia in eorum ſuſceptione periclitata eſt, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos, vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi conſilium fideliſsimum dedit, etiam ſupernæ Ieruſalem ciuibus imitanda laudetur. Quod autem mentita eſt, etiam aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum ſapienter proponitur, quamuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me

Præteritio eſt. Abrumpit enim lõgio-

tempus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tempus, commemorantem de Gedeone, Barach, & Samſon, & Iephthe, Dauidque & Samuele, atque Prophetis.

rem commemorationẽ exemplorum, petita ratione ab exemplorum multitudine. Hiſtoria Gedeonis legatur Iudicum 7. qui adiunctis ſibi 300. viris exercitum maximum Madianitarum ſuperauit. De Barach qui Siſeram vicit conſilio mulieris, legatur Iudicum 4. De Samſone, qui ſtupenda fortitudine præualuit, qui aſini maxilla mille viros proſtrauit, qui tandem cœcus effectus Philiſteorum principes concuſſa domo interemit, legatur Iudicum 14. 15. & 16. De Iephthe qui pugnauit contra filios Amon, legatur Iud. 11. De Dauide, Samuele & Prophetis, legantur libri Regum, & Prophetarum: Nam horum fides paſsim per totam ſcripturam prædicatur.

Qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſticiam.

Hoc intelligendum eſt, nõ de quibuſuis regnis, ſed tantum de regnis promiſsis filijs Iſrael, quæ ex mandato Dei expugnauerunt. Nam cum Deus illa ingentia regna populo ſuo promitteret, duces populi fide aggreſsi ſunt expugnationem regnorum, quæ & adepti ſunt. Operari iuſticiam, eſt mandata Dei iuſte exequi pro ratione vocationis cuiuſque.

Adepti ſunt promiſsiones.

Hoc eſt, factæ ſunt nonnullis ex patribus peculiares promiſsiones: ſicuti Dauidi, obœdienti Deo ex fide, promittitur nouum beneficium, iuxta illud: Iurauit Dominus Dauidi, de ſemine ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Doctrina obſeruetur hoc loco, de bonitate Dei, noua beneficia præſtãtis recte vtẽtibus prioribus donis in vera fide.

Occluſerunt ora leonum.

Vt Samſon, Dauid, Daniel. Hæc occluſio externa ſymbolum eſt ſpiritualis occluſionis, quæ fit per fidem, videlicet, cum ora Diabolorum & Hæreticorum occluduntur ſana doctrina & fidei confeſsione.

Extinxerunt vim ignis.

Vt tres viri illi in fornace Babylonica. Obſeruandum eſt, quod dicat non ignem, ſed ipſam virtutem ignis extinctam fuiſſe, hoc eſt, ita impeditam diuinitus, vt non potuerit lædere corpora eorum qui in ignem coniecti erant. Hoc miraculum non ſolum doctrinam Hebræorum confirmat: Verumetiam teſtatur, quod Deus interdum ſuos tueatur, non per media, ſed contra omnia media. In extremo iudicio quando mundus purgabitur igne, ſimile miraculum in ſanctis apparebit.

Effugerunt acies gladij.

Vt Dauid fugiens Saul, & alij multi omnibus temporibus.

Conualuerunt de infirmitate.

Vt Dauid, Ezechias & multi.

Fortes facti ſunt in bello.

Vt Abraham, Moſes, Ioſua, multi Iudices & Reges.

Caſtra verterunt exterorum.

Id eſt, exercitus exterorum in fugam verterunt: vt Iephthe, Dauid &c.

Mulieres acceperunt ex reſurrectione mortuos ſuos.

Hoc eſt, mulieres piæ fide Prophetarum verbis adhibita receperunt viuos ſuos cariſsimos filios, qui obierant. Vt Zarepthana per Heliam, 3. Reg. 17. Sunamitis per Heliſæum, 4. Reg. 4. Hæc miracula confirmarunt doctrinam horum Prophetarum, & refutarunt falſos doctores qui ſe oppoſuerant Heliæ & Heliſæo.

Alij autem diſtenti ſunt, non accipientes redemtionem, vt meliorem conſequerentur reſurrectionem.

Quanta fecerint per fidem Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Duces & quidem priuati homines in veteri Teſtamento, hactenus oſtenſum eſt. nunc additur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

additur quanta ſint paſsi etiam alij quam plurimi ob fidei confeſsionem: qua re ſignificatur vera Chriſtiani militis fortitudo, vnde ſit, & quo ſpectet. Diſtenti ſunt, ſcilicet, in tormentis, Græce ἐτυμπανίσθησαν, id eſt, crebris ictibus percuſsi, vt tympanum. Chryſoſtomus dicit ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ἀποκεφάλισμος, hoc eſt, obtruncatio capitis: & exiſtimat notari præcipue Iohannem Baptiſtam, qui ab Herode obtruncatus eſt. Cum autem addit, Non accipientes redemtionem, non de ſpirituali redemtione loquitur, cuius reuera erant participes: ſed de corporali redemtione.

Alij vero ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt.

Hæc vt præcedentia, non ſolum docent quale ſit fidei robur: Verumetiam monent Eccleſiam perpetuo cruci in hac vita ſubiectam eſſe. Plæriq; omnes ludibrijs impiorum expoſiti fuerunt: vincula & carceres paſſus eſt Ioſeph & multi alij: lapidatus eſt Naboth & Stephanus: Sectus eſt Eſaias: Tentatus eſt Abraham: occiſus eſt gladio Ionathas, & innumerabiles alij, vt videre eſt in hiſtorijs omnium temporum.

Circumiuerunt in Melotis.

Hoc eſt, in pellibus ouinis. Nam μηλωτὴ Græcum ſignificat pellem cum lana ab oue detractam.

In pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti.

Hæc varia ſanctorum afflictio, vt oſtendit ſanctis aliam vitam propoſitam eſſe, quam hanc ærumnoſam: ita conſtantiam in cruce, ipſorum exemplum nobis commendat.

Quibus dignus non erat mundus.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem, videlicet, quod non ſuo ſcelere tantas pœnas meruerint. Obſeruetur hic maximum fidei præconium, videlicet, quod fides tantam dignitatem afferat hominibus, vt mundo ſint ſuperiores, neque hoc mirum eſt, cum hæc ſit dignitas & honor cœloſtis credentium, quod cenſeantur eſſe filij Dei. Nam credentibus hanc dignitatem dedit, vt ſint filij Dei ex Deo nati. Iohan. 1.

In ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis & cauernis terræ.

Exaggeratio eſt conſtantiæ ſanctorum in cruce, quæ eo pertinet, vt nos eorum exempla imitari cõtendamus.

Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt promiſſionem, Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur.

Argumentum à minori ad maius, Accommodat enim exempla, quæ recenſuit ad noſtra tempora, qui Chriſtum exhibitum certo nouimus: & loquitur potiſsimum de exemplis veteris Teſtamenti, quæ hoc modo ad nos animandos & confirmandos accommodat. Sancti omnes veteris teſtamenti, Reges, Prophetæ, Patriarchæ, & alij cum viri tum mulieres, per fidẽ promiſsionis tanta perpeſsi ſunt, & tanta præſtiterunt, quanto magis nos cõſtantes eſſe decet, quibus ipſa promiſsio exhibita eſt & completa. Vocat autẽ hic promiſsionẽ manifeſtationem & exhibitionem Chriſti in carne. Cum itaq; nobis maius lumen gratiæ fulſit, quam illis, decet profecto, vt in tolerandis malis ſimus cõſtantiores. Obſeruetur hic diſcrimen gratiæ ſub lege, & poſt exhibitũ Chriſtũ: illic enim exigua lucis ſcintilla micabat, hic plenus ſol iuſticiæ fulget. Siue igitur noticiã, ſiue fruitionẽ gratiæ & ſalutis reſpicimus, maior ſane nobis in nouo teſtamento, quam patribus in veteri teſtamẽto refulget.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cum patientia pijs neceſſaria ſit, vt ea quæ veram patientiam comitantur ſectanda ſunt, ita cauenda ſunt omnia, cum quibus fides & patientia ſtare non poſſunt, atque ideo ante omnia verbo Chriſti auſcultandum eſt.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Ex congregie exemplorum ſuperioris capitis, vnde colligitur hæc propoſitio, ſeu theſis, videlicet, quod fidei neceſſario coniuncta ſit patientia: infert in huius capitis initio hanc hypotheſin, videlicet, quod Hebræi, exemplo tot ſanctorum, debeant patienter aduerſa tolerare. Atque hæc eſt præſentis capitis prima pars, quæ argumentatione colligitur, & habet iuſtæ confirmationis partes, nempe, propoſitionem, confirmationem, & concluſionem. Huc addit congeriem exhortationum ad varia Chriſtianorum officia, & ſimul dehortatur ab ijs quæ fidei impedimento eſſe videntur. Atque hæc ſecunda capitis pars eſt, quæ ſuis etiam quibuſdam rationibus fulcitur. Ex his delabitur ad principalem huius Epiſtolæ propoſitionem (idque plane Rhetorum more, qui in Epilogis principales propoſitiones fortius inculcant) nimirum, vt Chriſtum de cælo ſuum verbum ſonantem audiamus: atque hæc eſt tertia capitis pars, cui etiam confirmationem ſubiungit.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE nos quoque tantam habentes circumpoſitam nubem teſtium, deponentes omne pondus, & circumſtans nos peccatū: per patientiam curramus propoſitum nobis certamen.

Hæc verba, ad ſuperiora quidem relata, ſunt illatio, cuius ſumma eſt: Exemplo ſanctorum præſtanda eſt patientia: ad ſequentia vero ſi referantur, propoſitio eſt primæ partis huius capitis, de patientia præſtanda. verum quia grandi orationis genere hæc ab Apoſtolo proponuntur, nos verba altius expendamus. PRIMVM ergo, Nubem teſtium, pro immenſa multitudine teſtium ponit: alludens haud dubie ad nubes, quarum ductu populus Iſrael de AEgypto in terram promiſſam properauit. Hinc nobis vtilis doctrina commendatur, de vſu exemplorum, videlicet, vt non ſecus ſanctorum fidem & patientiā ſequamur, ingreſſuri in promiſſam requiem, quam populus Iſrael olim nubes ductrices ſit ſecutus, ingreſſurus in terram promiſſam. DEINDE duo patientiæ impedimenta vult tolli, videlicet omne pondus, & circumſtans peccatum. Pondus hoc loco, eſt carnalium rerum amor ſeu concupiſcentiā. Vt enim feſtinanti & currenti ſarcina eſſe ſolet impedimento, ita quæ caro amat, nos premunt, quo minus in patientiæ ſtadio curramus. Vnde Chriſtus futuros ſuos diſcipulos, vult abnegare ſemetipſos, vt ſe totos fidei ipſius committant. CIRCVMSTANS peccatum, vocat affectus & occaſiones peccatorum. Neque enim patientia eſſe poteſt, vbi conſcientia vulneratur peccandi conſuetudine. PRÆTEREA cum dicit, Propoſitum eſſe nobis certamen, tria monet: primum quod non ſit otiandum, neq; ignauiæ indulgendum. Deinde, quod ſtrenue oporteat currere in ſtadio huius vitæ, idque per patientiam ex fide. Tum, quod metam & βραβεῖον cogitare oporteat, quo victoriæ & præmij expectatione, labores libentius perferamus. AEquius enim labores vel grauiſsimos feret, qui animum ſpe bona læti exitus fouet, erigit, & obfirmat.

Aſpicientes in ducem fidei, & conſummatorem Ieſum, qui viæ propoſiti ſibi gaudij ſuſtinuit crucem, confuſione contemta, atque in dextra throni Dei ſedet, &c.

Confirmatio propoſitionis, ab exemplo Chriſti. Chriſtus, qui dux eſt Chriſtianæ militiæ, ſuſtinuit crucem, propoſito ſibi lætiſsimo exitu, quem & nactus eſt. Igitur & vos decet, vt propoſito lætiſsimo euentu, ſitis in ferenda cruce fortes. Nam vt ipſe tandem gloriam adeptus eſt: Ita qui eum ſequuntur ducem, læta tandem fruentur victoria. Argumenti conſequentiā indicat, cum Chriſtum autorem fidei & conſummatorē proponit. decet enim vt milites ſuum ſequantur ducem: Cum igitur ille præceſsit, confuſione, hoc eſt, ignominia crucis contemta, & animum erexit propoſito gaudio: profecto & nos eum ſequi decet, concepta fiducia de læto exitu. Doctrina hoc loco obſeruetur, quod in cruce quauis aſpicere oporteat Chriſtum, vt cum illo noſtræ crucis liberationem expectemus.

Reco-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem, ne fatigemini animis veſtris deficientes.

Propoſitum exemplum Chriſti exaggerat, vt altius infigatur animis Hebræorum. Nullius enim exemplum nos magis mouere debet, quam Chriſti: de quo rectiſsime dicitur, Omnis Chriſti actio, noſtra eſt inſtructio.

Nondum vſque ad ſanguinem reſtitiſtis aduerſus peccatum decertantes.

Argumentum ab honeſto & vtili ſimul: Chriſtianos decet, vel vſque ad ſanguinem aduerſus peccatū pugnare: Sed hoc fit per patientiam ſub cruce. Eſt enim crux veluti pugna quædā aduerſus peccatum, Igitur patientia ſub cruce, imo crux ipſa pijs eſt vtilis. Huc illud Dauidis dictum pertinet: Bonum eſt mihi quod humiliaſti me, vt diſcerem iuſtificationes tuas, cum dicit: Nondum vſque ad ſanguinem reſtitiſtis, Significat & Hebræos procul adhuc ſequi ſuum ducem Chriſtum, qui ſanguine prius effuſo potitus eſt gloria, & peccatum armatum eſſe, & perpetuum bellum gerere aduerſus pios.

Et obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

Aliud argumentum à voluntate & conſilio Dei ſumtum, adducto in medium dicto Salomonis, ex tertio capite Prouerb. Tractat autem Apoſtolus hoc argumentum ad hunc modū. Primum exordiolo obiurgat paterne Hebræos ipſos, tanquam obliuioſos: vt qui paterni conſilij in Deo ſint obliti. Hoc exordiolum ſequitur propoſitio, videlicet, vt patiēter diſciplinam Domini ſuſcipiant. Hanc propoſitionem confirmat, ratione à conſuetudine ſeu conſilio Dei ſumta: Dilectionis Dei teſtimonium nō eſt ſpernendum, Caſtigatio eſt dilectionis Dei teſtimoniū. Igitur caſtigatio non eſt ſpernenda. Quare nō eſt deſpondendus animus ſub cruce, ſed erigendus potius cōſolatione & teſtimonio Dei erga ſuos filios, qui nullum recipit filium quem non flagellat. OBSERVETVR igitur hic vtiliſsima doctrina, de neceſsitate crucis ferendæ, & conſolatione capienda ex conſilio Dei, & paterna ipſius voluntate erga nos: Tanta enim eſt carnis noſtræ petulantia & contumacia, vt ſpiritus imperium prorſus excutiat, niſi crucis iugo ſubinde prematur, ac veluti freno quodam refrenetur, ne in quoduis ſcelerum genus præcipitetur.

Si caſtigationem ſuſtinetis, tanquam filijs vobis ſe offert Deus.

Maxima hæc eſt ſub cruce conſolatio, quod crux ſit teſtimonium paterni animi in Deo erga homines. Sed ſunt duo hominum genera qui affliguntur. Quidam enim tanquam filij à patre caſtigantur, videlicet credentes. Hi enim affliguntur in carne, ne ſpiritus imperium excutiant. Quidam affliguntur vt hoſtes Dei, quorum rurſus ſunt duo genera. Nam quidam ſunt emendabiles: hos flagellat Dominus vt emendentur, & vt ex hoſtibus, filij & amici fiant. Sic emendatus eſt Manaſſes, & Naaman ille Syrus. Hi enim humiliati cruce, reſipuerunt & ſaluati ſunt. Quidam ſunt deploratæ malitiæ, & plane inemendabiles, horum flagellū præludium eſt æternorum ſuppliciorum. In horum numero fuerunt Cain, Saul, Iudas, Iulianus, &c. Erit proinde tum demum crux glorioſa & ſalutaris, quando filiorum eſt, non hoſtium, quando reſipiſcentium eſt, & non contumacium & inemendabilium.

Quis enim filius eſt, quem non corripit pater?

Argumentum ab exemplo & conſuetudine bonorum parentum. Concluditur autem hoc modo. Vt boni parentes filios ſuos corripiunt, & diſciplina regunt, ne ſegneſcant: ita optimus pater cæleſtis, quos recipit in Chriſto filios, caſtigat, idq; plane paterno animo, vt eos in officio contineat.

Quod ſi abſque caſtigatione eſtis, cuius participes ſunt omnes: nempe ſpurij eſtis & non filij.

Per contrapoſitionem argumentū texit, ex ſuperiori dicto: Quis eſt filius quem non corripit pater? Formandum eſt autem argumentum hoc pacto;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ctō: Omnis filius corripitur à patrè ſuo, Ergo qui nō corripiūtur à patre Deo, nō ſunt inter ipſius filios cenſendi, ſed potius ſpurij iudicandi ſunt. HIC locus docet, conſolatur, cōfutat. Docet enim Eccleſiam eſſe ſubiectam cruci, idque Dei conſilio. Conſolatur cruce preſſos, ex eo quod crux ſit teſtimonium fauoris Dei ergo homines. Confutat rationis argumentum, iudicantis eos, qui Deo cariſsimi ſunt, omnium malorum expertes eſſe deberé.

Deinde patres quidem carnis noſtræ caſtigatores habuimus, & reuerebamur eos: nonne multo magis obtemperabimus patri ſpirituum, & viuemus?

Argumentum à minori ad maius. Vos fertis patienter, cum patres veſtri carnales vos caſtigant: multo magis Deum patrem cœleſtem caſtigantem vos, ferre deberetis, cum in cruce veram vitam, gratiam & ſalutem afferat. Recte igitur Auguſtinus ait: Nulla cauſſa probabilior occurrit, cur iuſti homines laborant plerunque in hac vita, niſi, quia hoc eis expedit.

Nam illi ad paucos dies prout ipſis videbatur, nos caſtigabant: hic autem ad commodum noſtrum, ad hoc vt participes ſimus ſanctimoniæ ipſius.

Exaggeratio eſt ſuperioris argumenti, & amplificatio à comparatis ſeu connexis. Ab illo potius caſtigatio ferenda eſt, à quo plura commoda & diuturniora expectantur, quam ab eo à quo pauciora bona & minus diuturna expectari poſſunt. Sed à Deo patre plura & diuturniora bona expectanda ſunt, quam à parentibus carnalibus. Proinde ea caſtigatio potius ferenda eſt, quæ diuinitus contingit, quam quæ à parentibus carnalibus infligitur. Obſeruetur hoc loco vſus crucis, videlicet, quod ſit quædam veluti via ad recipiendam ſanctimoniam Dei, Nam eſt quaſi ignis, quo paulatim expurgatur peccati macula, ac veluti ſcoria.

Omnis autem caſtigatio in præſens quidem non videtur eſſe gaudij, ſed triſticiæ: at poſtea fructum tranquillum iuſticiæ exercitatis per eam reddit.

Argumentum à fine caſtigationis, amplificatum conceſsione, & correctione, à connexis petitis. Caſtigationem grauem eſſe fatetur, dum adhuc ſentitur virgæ aſperitas: At poſtquam petulantiam carnis repreſsit, ſequitur fructus gratiſsimus, nempe, iuſticia, hoc eſt, morum grauitas, & vitæ innocentia. Nam cum pueri caſtigati tempeſtiue ab illicitis abſtinere coguntur, magis magiſque aſſuefiunt honeſtati ac integritati vitæ. Ad eundem modum ſe res habet in Dei familia: Ibi enim carnis petulantia ſpiritus excuteret imperium, niſi virga patrisfamilias Dei petulantia hæc coërceretur. Vt ergo myrrha acris & amara eſt, & tamen ſanat vulnera: Ita crux, etſi carni inſuauis exiſtit, tamen nequaquam exitialis, ſed ſalutaris eſt, modo fide & patientia vera temperetur. DOCTRINA proinde obſeruetur hoc loco, quod crux Eccleſiæ, nō æſtimanda ſit ex ſenſu præſentis acerbitatis, ſed ex fructu ſeu exitu, qui eam ſequitur, iuſticiæ, hoc eſt, innocentiæ vitæ & incoatæ obœdientiæ, in qua hominem exercet. Verum vbi homines non emendantur cruce, plane de eorum ſalute deſperandum eſt. Nam perinde ſe res habet in animorum vitijs, atque in corporum morbis. In corporū morbis ſic ſe res omnino habet, vt autor eſt Hippocrates: Quoſcunq; morbos medicamenta non ſanant, ferrum ſanat: quos ferrum non ſanat, ignis ſanat: quos verò ignis non ſanat, hos ſcito immedicabiles eſſe. Ita in Eccleſia Deus arguit peccata verbo. Deinde impœnitentibus circūdat ſigna reatus. Poſtremo aliquibus præbet guſtū iræ ſuæ. His remedijs qui non ſanantur, ſunt prorſus immedicabiles. Quare nos ſerio cogitemus de conſilio Dei caſtigantis nos, & non obduremus corda noſtra ad plagas diuinas, ſed emendemus vitam noſtram, ne Deus opinione citius abijciat nos in furore ſuo.

Quapropter remiſſas manus & ſoluta genua erigite, & greſſus rectos facite pedibus veſtris, ne quod claudum eſt aberret, ſed ſanetur potius.

Concluſio eſt præſentis exhortationis ad patientiam, exornata metaphora, ſumta à viatoribus, qui haud raro defatigati, remiſsiores & ſegniores fiunt. Vnde fit ſępe, vt à recto itinere abducantur, & aberrent. Remiſsio enim manuum, & ſolutio genuum, notatio eſt inertiæ: quæ mentis & cordis ignauiam, & ſocordiam deſignat hominis deſpondentis animum. Quare Apoſtolus noſter vult nos ſtrenue pergere in cœpto itinere, tenētes rectum

curſum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

curſum,ſeu rectas orbitas,ita vt honeſtæ vitæ veſtigia appareant,quæ nimirum alij ingrediantur. Nam tum demum vacillare mentes & claudicare dicuntur,cum vel in doctrina, vel in moribus à recto itinere deuiant: Huic claudicationi medetur docta patientia. Qui enim recte ſe comparauit ad tollerantiam, recta via pergit, quocunque Dominus vocat, nec ad dexteram nec ad ſiniſtram deflectens. Obſeruetur hoc loco vberrimus patientiæ fructus,videlicet,quod homines ea aſſuefacti, teneantur in recto doctrinæ & vitæ curſu.

Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Dominum.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, quæ continet paręneſes,ad vitam Chriſtianis dignam facientes. Hactenus enim de fide, & patientia: iam autem de eorum effectibus concionatur. Vt enim fide Deo adhæremus:ita proximo mutua dilectione & pace.Hæc,ſi ſincera ſunt,habent ſanctimoniam vitæ coniunctam.

HVC addit grauem comminationem,Sine qua (inquit)nemo videbit Dominum,non enim alijs oculis videtur Deus, quam fidei, quæ habet ſanctimoniam vitæ comitem. Obſeruandum eſt hoc loco grauiſsimum hoc præceptum, ſectandam eſſe pacem, idque cum omnibus, ita vt ſimul ſanctimoniam ſectemur. Quare ſi quis hoſtium Euangelij velit nos prætextu pacis ab Euangelio abducere, nequaquam illi aſſentiendum eſt:quia ſanctimonia,quæ Deum reſpicit, læderetur.PORRO quiſquis conſtituit apud ſe,hanc pacem ſectari cum omnibus ſalua ſanctimonia, is debet primum ſe ipſum agnoſcere, & perpendere quid habeat,quo alios poſsit offendere, ex quo geminum fructum colliget, Primum enim eo citius condonandum eſſe alijs cogitabit,cum ipſe ſe eiſdem malis obnoxium eſſe animaduertit. Deinde,cum in alijs offenſas videt,ſeipſum protinus intuetur,& communem culpam & infirmitatem deplorat. Præterea ad duo reſpiciet, ad Deum ipſum requirentem hoc officium,& ad imaginem Dei,tanquam notam peculij diuini, impreſſam hominibus.Huius imaginis conſideratio nos ad mutuum amorem & pacem inuitabit.

Proſpicientes, ne quis deſit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Argumento ſumto à conſequentibus contrariorum ad pacem hortatur. Pax & diſcordia contraria ſunt,Quorum ſunt cōſequentia, pacis quidem, poſſeſsio gratiæ Dei, tranquillitas cōſcientiæ,ſanctimonia,& innumeræ alię virtutes,Diſcordię vero,defectio à gratia Dei,germinatio amaritudinis impediens à recto curſu fidei,inquinatio mētis,cordis & vitæ.Hęc mala diſcordiæ cum tanta ſint, merito pax eſt ſectanda,cuius ſane fructus & dulciſsimus & vberrimus eſt. OBSERVETVR ergo doctrina hic, quod liuor, odium & diſcordia ſuffocent ſemen fidei,excutiant gratiam,& excitent radicem malignæ naturæ,ad germinandum morti,cum in doctrina,tum in moribus. Obſeruetur quoque hic officium Chriſtiani hominis eſſe, fratres aberrantes ſuo ſtudio in viam reuocare: quod qui non fecerit,nequaquam perfunctus eſt officio Chriſtiani hominis.Deinde cum iubet nos proſpicere,ne quis deficiat à gratia Dei,ſignificat, & fidem & gratiam amitti poſſe: Contra eos qui hodie docent, fidem ſemel conceptam nunquam amitti poſſe, nec Spiritum ſanctum excuti propter vlla ſcelera,quantumuis enormia.

Ne quis fornicator, aut profanus, vt Eſau, qui propter vnam eſcam vendidit primogenita ſua.

Aliquot exempla ponit defectionis à gratia Dei: pendet autem oratio, ex verbo ſupra poſito hoc modo, Proſpicientes ne quis ſit fornicator, aut profanus,vt Eſau. Fornicatorem & religionis contemtorem optimo iure coniungit:quia vterque à Deo deficit:hic mentis, ille mentis & corporis impuritate. Legatur hiſtoria Geneſ.25. OBSERVETVR hoc loco Apoſtoli definitio,qui profanum appellat,& extra familiam Dei collocat eum,qui pluris huius vitæ commoda facit,quam veram religionem. Eſt itaque profanus, definitore Apoſtolo noſtro, quiſquis huius vitæ commoda & voluptates gratiæ Dei & obœdientiæ erga ipſum anteponit, vt Eſau fecit, cum præ edulio vno cōtemſerit ius primogenituræ ſuæ,cui annexa erat benedictio,& ſacerdotalis dignitas.Eſau imitatores ſunt,de quibus Pſalm.49.loquitur hoc modo:Hoc eſt cor eorum,quod domus eorum ſint perpetuæ, & habitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen ſit illuſtre ſuper terram. PROPHANO opponitur pius, ſeu perfectus, qui ſcilicet gratiam Dei & obœdientiam erga ipſum anteponit huius vitæ commodis & voluptatibus, ſeu qui retinet fidem & bonam conſcientiam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Scitis enim quod & poſtea cum vellet hæreditare benedictionem, reprobatus ſit.

Prophani contemtus Dei iuſtiſſima pœna. Excuſſo Spiritu ſancto, homo prophanus carnali affectu rapitur, quo amiſſam ſua culpa benedictionem, & ius primogenituræ repetit, ſed fruſtra. Nam ius primogenituræ iam in ipſius fratrem translatum erat. Monemur & hoc loco, ne procraſtinemus pœnitentiam, ac ita magis in nos prouocemus iram iuſti iudicis, magiſque abducamur à via.

Non enim pœnitentiæ locum inuenit, quanquam cum lacrymis exquiſiuiſſet illā.

Ratio ab euentu: Eſau non inuenit pœnitentiæ locum, Igitur Eſau eſt reprobatus. Nihil enim profecit ſera ſua pœnitentia, hoc eſt, terrore, quo propter peccatum perculſus eſt. Non enim egit pœnitentiam, vt debuit. Nam eo tempore propoſitum occidendi fratrem habuit. Apoſtolus hoc loco nequaquam præciſe contemtoribus religionis negat veniam, ſed exemplo & periculo monet, vt quiſque ſibi caueat à prophano verbi Dei contemtu. Lacrymas Eſau intellige fuiſſe hominis deſperati, abſque vera in Deum fiducia, ſine qua omnes pauores conſcientiæ, omnes lachrymæ ſunt irritæ & prophanæ. Obſerua quam ſit periculoſa illa mundi de religione negligentia, quæ ad poſtremum deſperationem affert. VOCABVLVM μετάνοια, hoc ſolo loco in nouo Teſtamento, pro pauoribus conſcientiæ, ſine fide & conuerſione ad Deum accipitur. Doluit quidem Eſau, ſed non eſt ad Deum conuerſus. Quare duplex dolor obſeruandus eſt. Nam eſt dolor mundi, & dolor ſecundum Deum. 2. Corinth. 7. Dolor mundi eſt, cum homo, vel amiſsis terrenis angitur, vel alieno bono triſtatur, vel vnius pœnæ impendentis metu ſolicitatur. Talis fuit dolor Cain, Eſau, Achitophelis, Saulis, Iudæ, Iuliani. Dolor ſecundū Deum, eſt cum homo nō tam ob pœnam, quam ob culpam dolet: videlicet, quod clementiſsimum patrem Deum offenderit, & habet fidem coniunctam, qua ſtatuit peccatum remiſſum eſſe. Talis fuit dolor peccatricis Lucæ 7. & eſt omnium qui vere in Deum credunt.

Non acceſſiſtis ad tractabilem montem, & accenſum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonum, & vocem verborū, quam qui audiuerunt, petierunt, ne ſibi adderetur verbum. Non enim ferebant quod dicebatur: & ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & ita terribile erat quod videbatur: Moſes dixit, exterritus ſum & tremefactus.

Tertia huius capitis pars eſt, qua etiam ſuperiora confirmantur. Inſtituit autem hic collationem legis & Euangelij, à circumſtantijs petitam. Vt autem hic locus clarius excutiatur, primum ſenſum ſimpliciter videamus. Deinde membra particulatim excutiamus. SENSVS ergo hic eſt: Gloria Dei illuſtrior eſt in Euangelio, quam in lege: & Euangelium eſt amabilior doctrina, quam lex, Ergo decet Euangelium non profane contemnere, ſed pie amplecti, & exoſculari. MEMBRA collationis ſunt duo: quorum prius eſt de lege: Alterum de Euangelio, plures habens circumſtantias. Membrum de lege habet quatuor circumſtantias: locum, ſigna teſtantia præſentiam Dei, vocem Dei loquentis, & trepidationem populi, exhorreſcentis ad vocem Dei. Hæc omnia typus fuerunt perpetui effectus legis in hominibus. PRIMA circumſtantia loci eſt, nempe montis Sinai, quem tangibilem, hoc eſt, terrenum per metalepſin vocat: quo ſignificatur, quod terrores legis pertineant ad terrenos homines, hoc eſt, non fide iuſtificatos. Tantiſper enim legis onus premit hominem, donec manu Chriſti tollatur, quod fit, quando CHRISTVS fide induitur. SECVNDA circumſtantia, varia complectens ſigna, primum, arguit totum humanum genus ob peccatum. Nam terrores & minæ, ad reos pertinent, Deinde, docet legem diuina niti autoritate, Vnde & tertium ſequitur, immotam voluntatis Dei regulam eſſe, hominemque debere vitam ſuam ad iſtam regulam componere. Docet & hæc circumſtantia, de perpetuo vſu legis, qui eſt terrere conſcientias, & turbare propter violatam hanc normam iuſticiæ diuinæ. TERTIA circumſtantia, eſt vox Dei loquentis: quæ non ſolum teſtatur de lege, quod diuina ſit, verumetiam iuſtam Dei iram propter peccatum minatur. QVARTA circumſtantia, eſt trepidatio populi, quæ ſignificat agnitionem peccati, & teſtatur iuſtam iram iudicis. Quamobrem internuncio Moſe vti cupit, cum non ſuſtineat vocem diuinam. Porrò quod dicat Moſen exterritum fuiſſe, vel de populo intelligen-

dum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

dum eſt,cuius perſonam ſuſtinuit Moſes,vel de ipſo Moſe(tametſi hęc verba de Moſe non leguntur in Exodo) Vnde monemur, quod vel ſanctiſsimi homines, non poſſunt ſe excuſare coram tribunali Dei,quin iure ſint damnabiles.

Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalem cœleſtem, & multorum millium angelorum conuentum, & Eccleſiam primogenitorum, qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, & Teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinem aſperſionis meliora loquentem, quam Abel.

Secundum hoc membrum eſt collationis inſtitutæ, continens circumſtantias, quibus Euangelij maieſtas & eminentia ſupra legem extollitur. PRIMVM igitur opponit locum loco,hoc eſt,montem Sion monti Sinai, Vt enim ex monte Sinai prodibat lex terrens, Ita ex monte Sion(iuxta vaticinium Eſa: Ex Sion exibit lex & verbum Dei de Ieruſalem) prodibat lætũ illud reconciliationis verbum, quod eſt Euangelium. DEINDE Sinai opponit ciuitatem Dei viuentis,quam interpretatur Ieruſalem cœleſtem,hoc eſt,Eccleſiam ſparſam per vniuerſum orbem. Tametſi enim hic in terris hoſpitatur Eccleſia, eius tamen ciuitas eſt cœlum, Vnde Paulus, Noſtrum πολίτευμα eſt in cœlis,vnde expectamus Saluatorem,&c.Hæc circumſtantia monet,ne cum Papiſtis Eccleſiam certo loco circumſcribamus. Omnes enim qui Chriſtum agnoſcunt,& ex fide inuocant,huius ciuitatis cœleſtis ſunt ciues,imo domeſtici Dei,vt Paulus loquitur:qua ſane gloria nulla alia maior eſſe poteſt. Ex quo æſtimare licet,quantum ſacrilegiũ committant,qui hanc Dei familiam turpiter peccandi conſuetudine commaculant.DEINDE meminit conuentus angelorum, & caſtiſsimorum ſpirituum, qui in hac Dei ciuitate excubias agunt. Vnde monemur,cauendum eſſe,ne hos caſtiſsimos ſpiritus, noſtris libidinibus & turpitudine offendamus. HIS addit Eccleſiam primogenitorum, hoc eſt, ſanctorum Patriarcharum, quos quoniam ante nos à matre Eccleſia in ciuitate illa ſancti nati ſunt,hoc honoris titulo appellat. HIS adiungit ſpiritus hoc eſt, animas beatorum, quod ſane idem eſt cum eo quod paulò antea præceſsit, niſi quod hic etiam complectatur animas ſanctorum qui poſt exhibitum Chriſtum mortui ſunt. PRÆTEREA iuſti iudicis mentionem facit,idque duplici de cauſſa,Primum enim id facit,vt nos conſoletur in medijs huius vitæ ærumnis qui habemus iudicem, qui tandẽ cauſſam pauperum & afflictorum iudicaturus eſt.Deinde vt inijciat nobis diligentiæ ſtudium, in formandis moribus, ne iuſtum offendamus iudicem. VERVM ne iudicis mentio nos proſternat,addit mediatorem Ieſum, qui ſuo ſanguine aſpergit noſtras conſcientias, & eas abluit à mortuis operibus, quando vera fiducia in ipſum recumbimus. POSTREMO loco collationem ſanguinis Chriſti, & ſanguinis Abelis opponit, & vtrunque dicit clamare, ſed ſanguinẽ Chriſti meliora ſonare,Siquidem ſanguis Abel clamans de terra,loquebatur vindictam,ita enim Dominus ait,Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me, At Chriſti ſanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem, ſeu, vt Bernhardus ait, clamat in cordibus piorum remiſsionem peccatorum.

Videte ne aſpernemini eum qui loquitur.

Hæc tertiæ partis huius capitis propoſitio eſt,quam ſupra in ſecundo capite propoſitam hic repetit: ad cuius declarationẽ tota diſputatio ſuperior de Chriſto referenda eſt. Hanc amplificat attentionis particulá, videte, qua nobis in memoriam ſuperiorem diſputationem reuocat, vt cogitemus, quantus ſit ille quem iubet nos audire. Non aſpernari,eſt amplecti Chriſtum,eique ex fide obœdire.

Si enim illi non effugerunt, qui aduerſabantur eum, qui ſuper terram oracula reddebat: multo magis nos, ſi eum qui de cœlis eſt aduerſamur.

Ratio propoſitionis gemina, prior à collatione perſonarũ Moſis & Chriſti: Poſterior à pœna, vtraque à minori ad maius progreditur. Moſes fuit audiendus, qui de terra fuit, hoc eſt, qui homo tamen erat, Multo igitur magis Chriſtus audiendus, vt qui de cœlo ſit, verus Deus & verus homo. Aſpernantes Moſis verbum,ſunt puniti:multo igitur magis punientur Euangelij contemtores. Hæc breuis repetitio fuit argumenti, quod prolixius tractatum eſt ſupra,cap.3.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cuius vox concuſſit tunc terram, nunc autem denunciauit, dicens: adhuc ſemel ego mouebo, non ſolum terram, ſed etiam cœlum.

Superioris argumenti amplificatio eſt, cuius hic eſt ſenſus, Cum lex dabatur in monte Sinai, Dominus concuſsit terram: ſed Euangelij vox multo magnificentior eſt, quæ non ſolum terram, verumetiam cœlum concutit. Quare multo magis vox Euangelij audienda eſt. Teſtimonium hoc ſumtum eſt ex ſecundo capite Haggai Prophetæ, vaticinantis de Chriſti aduentu & regno: in cuius aduentu commoti ſunt cœlum & terra, propter varia & inaudita eius miracula, quæ cum virtute diuina & cœleſti fierent, ab hominibus terræ exaltabantur. Chryſoſtomus. Obſeruanda Euangelij gloria, quæ nos in eius amorem rapere debet.

Quod autem adhuc ſemel dicit, declarat mobilium tranſlationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ ſunt immobilia,

Ex verbis Prophetæ collationem infert inter creaturas & regnum Chriſti. Creaturæ quidem concutientur & tranſmutabuntur in meliorem ſtatum. Regnum autem Chriſti, quod hic immutabilitatis nomine deſignat, manebit inconcuſſum.

Itaque regnum immobile ſuſcipientes, habemus gratiam: per quam ſeruimus placentes Deo, cum metu & reuerentia.

Concluſio eſt proximæ exhortationis, cuius hic eſt ſenſus: Quando recipimus verbum Chriſti, recipimur in ipſius æternum regnum, in quo eſt fauor Dei, in quo verus Deo præſtatur cultus, cum metu & reuerētia. Obſeruetur, quod extra regnum Chriſti nullus Deo cultus præſtari poſsit. Nam quicquid non eſt ex fide, quæ in ſola Eccleſia eſt, non poteſt placere Deo, vt cultus. Eſt igitur ingens theſaurus regni Chriſti, quod in eo ſit vera colendi Deum ratio.

Eſt enim Deus noſter ignis conſumens.

Hæc comprobatio concluſionis eſt, ſumta à iuſticia Dei, & officio iuſti iudicis, videlicet, quod ſit vindex ſcelerum, Id quod imagine pulcerrime expreſsit. Vt enim ignis admotam materiam vrit & conſumit: ita Deus punit eos qui ſuæ voci non obœdiunt.

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimi tertij.

Pietas operibus bonis exerceatur, fides retineatur: ac vnuſquiſque gloria Dei ornanda vita, precibus, voto ac omni beneficiorum genere ſtudeat.

Ordo & partes Capitis decimi tertij.

Ordo huius capitis plane eſt arbitrarius. Congerit enim Apoſtolus multas propoſitiones paræneticas veluti aphoriſmos quoſdam, quibus vita Chriſtiana continetur. Vt tamen aliquem ordinem huius capitis habeamus, in ſex partes illud diſtribuam. Prima continet multas propoſitiones exhortantes ad varia pietatis officia. Deinde, vt pro ſe orent petit. Tertio, votum additur, quo optat Apoſtolus, vt Deus Hebræos in probitate & pietate conſeruet. Quarto, ſubiungitur ſupplex petitio, vt Hebræi hanc exhortationem boni conſulant. Quinto commendat Hebræis Timotheum, qui hanc Epiſtolam ad ipſos pertulit ex Italia. Poſtremo loco Epiſtolam ſalutationibus claudit.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CARITAS fraternitatis maneat.

Hæc propoſitio exhortatoria, iure primum locum tenet. Eſt enim caritas officio-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

officiorum omnium,quæ nobis inuicem debemus,fons & ſcaturigo. Vtitur autem hic ſignificantibus vocibus.Primo loco Caritatem nominat,quæ eſt affectus cordis,ex fide manans,quo homines amanter complectimur,propter Deum. Hic affectus,quia eſt inuiſibilis,debet proximo voce,manu,atque adeo omni officiorum genere oſtendi. Deinde, Fraternitatem,abſtractum pro concreto ponit, vt cogitatio communis eiuſque arctiſsimæ copulæ, nos cum ad amorem cordis, tum ad operis exhibitionem excitet. Porrò, Fratres ſe mutuo compellarunt Chriſtiani in primitiua Eccleſia,idque quatuor de cauſsis. PRIMA, quia agnouerunt ſe eiuſdẽ cœleſtis patris filios eſſe in Chriſto: ſicuti & Dominus ipſe ait, excitatus à mortuis:Aſcendo ad Deum meum,& ad Deum veſtrum: ad patrem meum,& ad patrem veſtrum. Idem vult,cum iubet nos orantes dicere: Pater noſter qui es in cœlis. Quomodo autem hæc noua generatio fiat, explicat Ioánes, cum ait, Dedit eis poteſtatem, vt filij Dei fierent,quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo credentes filij Dei ſunt,Ita & fratres inter ſe cenſentur. SECVNDA, quod ſe agnoſcant Chriſtiani eſſe eiuſdem matris Eccleſiæ filios,vt qui in Eccleſia concepti & nati ſint, ex ſemine immortali quod eſt verbũ Dei. TERTIA,eſt mutuus affectus Chriſtianorum inter ſeſe,& ſumma illa ſtorga, & vera fraternitas,qua veri Chriſtiani ſe mutuo cõplectuntur. QVARTA,vt hac appellatione dulciſsima diſcrimen facerent inter Chriſtianos & alios, quos extraneos & paganos vocant. Nam vt pij pars ſunt familiæ Dei: Ita impij profani habentur,vt qui in ſacratiſsimum templum Dei intrare prohibeantur. TERTIA vox eſt, Maneat,qua ſignificatur,quod caritas erga fratres non debeat eſſe ad horam,ſed perpetuo durare,ac indies magis magisque creſcere.

Hoſpitalitatis nolite obliuiſci.

Hæc exhortatio ad hoſpitalitatem, tempore quo hæc ſcripſit Apoſtolus, admodum neceſſaria fuit ſicuti & nunc eſt.Nam vt olim Eccleſiæ mẽbra ſuis ſedibus propter confeſsionem doctrinę eiecti ſunt:Ita & hodie multi,propter perſecutionem Papiſticam,coguntur proprias ædes relinquere,& miſere exulare. Hæc hoſpitalitas caritatem fraternam monſtrat,cum ergo ignotos & pauperes ipſa caritas fraterna ſe benignam præbet. Vnde & Petrus caritati mutuæ hoſpitalitatem adiungit,& Paulus inter attributa Epiſcopi hoſpitalitatem nominat. Vocabulum quo hic vtitur Apoſtolus φιλοξενία, proprie ſignificat affectum,quo amanter & benignè hoſpites complectimur.

Per hanc enim inſcij quidam angelos hoſpitio exceperunt.

Ratio exhortationis ad hoſpitalitatem,ſumta à pręmio. Intelligit autem hoc loco Apoſtolus, Abrahã & Loth, qui præmijs ornati ſunt, adeo quod etiam neſcientes receperint angelos, arbitrantes eos pauperes hoſpites fuiſſe. Vnde Albinius: hoſpitalẽ domũ angeli ingreſsi ſunt,clauſas hoſpitibus domos ingreſſus eſt ignis. Magnum eſt, angelum recipere,ſed maius, pauperem Chriſtianũ,in quo Chriſtus per fidem habitat, comitatus multis angelorum legionibus. Qui igitur claudit miſero exuli domum ſuam,maxime impius eſt. Chriſtũ ac angelos cũ Sodomitis excludit. Verum ſi hæreticam doctrinam fouet peregrinus pernicioſam familiæ tuæ:obtempera Ioanni Apoſtolo, qui in ſua ſecunda Epiſtola in hanc ſententiam ait: Si quis hanc doctrinam non affert,ne receperitis eum in domum,nec aue ei dixeritis.

Mementote vinctorum, tanquam ſimul vincti,& afflictorum, tãquam & ipſi in corpore morantes.

Vt eo acrius vrgeat Hebræos, ad officia caritatis præſtanda, monet calamitatem fratrum communem cenſendam eſſe. Vt enim alij in corpore morantes,duriora ſunt experti:ita nobis eadem metuenda ſunt. Impij ebrij ſuis voluptatibus,perpetuam fore felicitatem ſuam exiſtimant, nihil cogitantes de Dei iudicio. Contra vero,pius ad vtramque fortunam ſe componit, Benedictionem Dei & felicem ſucceſſum cum gratiarũ actione accipit, & crucem cogitat ceruicibus ſuis imminere,donec in hoc mundo ſibi peregrinandum eſt. Vnde illud,quod Ambroſio aſſcribitur,ſemper in animo circumfert: AVT ſumus,aut fuimus,aut poſſumus eſſe,quod hic. HVC & illud Senecæ pertinet: QVEM ſæpe tranſit caſus,aliquando inuenit idem. Hoc quam verum ſit,quotidiana experientia teſtatur,quæ nos merito timoris Dei admonebit, & feriæ inuocationis, quæ duo omnibus ærumnis opponi debent.

Honorabile coniugium in omnibus, & thorus immaculatus.

Vt à ſcortatione & adulterio dehortari poſsit efficacius, collationem

inſtituit inter ordinationem diuinam, & turpitudinem ordinem Dei horribiliter vaſtantem: atque remedium contra impuritatem à Deo donatum proponit. Eſt autem hoc ſingulare preconium coniugij, quod opponendum eſt iudicijs omnium hominum, & diabolorum. Continet autem hoc preconium plurimas admonitiones. PRIMVM enim teſtatur, coniugium eſſe ordinationem Dei, Vnde ſequitur, diuerſiſsimum eſſe à confuſione Diaboli. DEINDE inuitat Apoſtolus omnes ad hoc ſanctum remedium: ne quis ſe polluat contra ordinationem Dei, & ſe ipſe inuoluat laqueis Diaboli. TERTIO, Spiritus ſanctus in Apoſtolo præuidens doctrinam dæmoniorum, de prohibitione coniugij, in certis hominum ordinibus: hanc Dei ordinationem omnibus eſſe cõceſſam aperte pronunciat. Ita enim ait: Honorabile eſt coniugiũ in omnibus, hoc eſt, inter cuiuſuis ordinis homines. QVARTO, vt anteuertat eorum obiectionem, qui impurum cœlibatum præferunt matrimonio, prætextu fictæ caſtitatis, definit coniugium eſt thorum immaculatum, id eſt, caſtum. Ex hiſce admonitionibus colligamus, officium coniugum eſſe, hac ordinatione Dei cum timore & reuerentia vti, in gloriam Dei, qui ſe autorem coniugij eſſe teſtatur.

Fornicatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vt coniugium extulit, ita iam ordinationis diuinæ confuſionem, videlicet ſcortationem & adulterium reprehendit, propoſita pœna, quam Deus aliquando irrogaturus eſt ſuæ ordinationis violatoribus. Etſi autem omne iudicium quod exercet magiſtratus, iuxta leges non diſſentientes à lege naturæ & decalogo, iudicium diuinum dicitur: tamen hic non ſine graui cauſſa pronunciat, Deum fore iudicem & vltorem violatæ ſuæ ordinationis, etiamſi magiſtratus ciuilis non rite defungatur ſuo officio. Habet igitur hæc ſententia tacitam reprehenſionem magiſtratus ciuilis, qui vagàs libidines ſinit impunitas, ac ſi dicat: Etſi magiſtratus conniuet ad iſta ſcelera, & non exercet iudicium Dei ſibi commiſſum: nõ tamẽ propterea impuritas iſta erit impunita. Deus enim ipſe, vt ſummus iudex, hanc ſuæ ordinationis contumeliam ſeuere aliquando puniet, in omnibus ijs, qui non vera pœnitẽtia ad ipſum conuertuntur. QVANTA autem ſit turpitudo ſcortationis & adulterij. Paulus 1. Cor. 6. ſex grauiſsimis argumentis oſtendit. EXEMPLA pœnarum horum flagitiorum, non in ſcriptura tantum ſacra, verumetiam in Athenæo & Ariſtotele plurima recitantur: quorum pleraque Philippus in tractatione de coniugio recitat. Hoc ergo dictum Apoſtoli, & cogitatio pœnarum tanquàm tuba ſonet in auribus noſtris, qua noſter Imperator Chriſtus nos à caſtris Satanæ auocat.

Sint mores ſine auaritia.

Quia auaritia timorem & fiduciam Dei excutit, monet eam fugiendam eſſe. Auaritia vitium, cum Philoſophis ſanioribus, tum Prophetis & Apoſtolis ſemper infame fuit & execrabile. Philoſophi tres formas auaritiæ faciunt. PRIMA eſt, auaritia in faciendis ſumtibus neceſſarijs, quæ eſt eorum, qui in ſumma rerum affluentia ſordide & immunde viuunt. Quare & Sordities dicitur hæc forma: de hac Horatius in primo ſermonũ.

Vuidius quidam (non longa eſt fabula) diues
Vt metiretur numos, ita ſordidus, vt ſe
Non vnquam melius ſeruo veſtiret: ad vſque
Supremum tempus, ne ſe penuria victus
Opprimeret, metuebat, at hunc liberta ſecuri
Diuiſit medium fortiſsima Tyndaridarum.

SECVNDA forma auaritiæ, eſt in dando. Cum autem nihil damus, aut minus quam oportet, hæc forma proprie Tenacitas dicitur. Qualis fuit diuitis purpurati in Euangelio, qui Lazari pro foribus iacentis non reſpexit ærumnas: cuius pœna nos cautiores reddat.

TERTIA forma, eſt in accipiendo, & eſt nimium acquirendæ pecuniæ ſtudium, Græce φιλαργυρία, de qua hic Paulus potiſsimũ loquitur. De hac Saluſtius: Auaritia ſemper infinita & inſatiabilis eſt, quæ nec copia nec inopia minuitur. Idem, Auaritia pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens concupiuit, ea quaſi veneni malis imbuta corpus animumque virilem effœminat. Non ergo præter cauſſam Syracides ait: Auaritia eſt lignum offendiculi, id eſt, occaſio ruinæ: & Paulus auaritiam idololatriam nominat. Auarus enim, ſuas omnes cogitationes in pecunia acquirenda & obſeruanda ſitas habet, non fretus promiſsionibus diuinis.

Contenti præſentibus.

Quia hæc vita opus habet ſuſtentatione

cione neceſſaria, modum cupiditati præſcribit, nimirum, vt præſentibus, hoc eſt, honeſte partis ſine diffidentia & iniuria aliorum ſimus cōtenti, id eſt, nobis ſatis eſſe præſentia putemus, abſtinentes ab alienis. Commendatur nobis hoc loco magnanimitas in recto pecuniæ & facultatum vſu, vt ſiue abundemus, ſiue penuriam patiamur, contenti ſimus. Id quod Paulus ſe didiciſſe ad Philippenſes ſcribit. Huc regula Dauidica pertinet: Spera in Domino, & fac bonum, & inhabita terram, & victum quære honeſte.

Ipſe enim dixit: non deſeram, neque derelinquam.

Cōfirmatio à promiſsionibus Dei, ſeu prouidentia Dei, qui ſuos non deſerit, nec ſinit perire. Sed qua ratione quod dictum eſt vni, nempe Ioſuæ, ſucceſſori Moſis, accommodatur omnibus: præſertim cum illic agatur de peculiari vocatione Ioſuæ, & de fauore, quo Deus ſe pollicetur complexurum ducem ſui populi, videlicet, quod Deus velit aſsiſtere Ioſuæ duci populi ſui, ſicut aſtitit Moſi, qui eduxit populum de terra Aegypti. Vt autem hæc accommodatio recte intelligatur, duæ ſunt regulę in primis obſeruandę. PRIMA, quia Deus non eſt προσωπολήπτης, ſed æqualis omnibus, iuxta regulam ſuæ iuſticiæ. SECVNDA, Perſonales promiſsiones, etſi in ſpecie ad certos homines pertinent, tamē in genere recte accōmodantur omnibus, ſeruata cōditione, quam promiſsio requirit. Vt ergo Deus in ſpecie promittit Ioſuæ defenſionem in ſua vocatione: ita in genere promittit tibi & mihi, quod non velit nos in noſtra vocatione derelinquere, modo in eius promiſsionibus per fidem acquieſcamus.

Ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo?

Eπινίκιον, proueniens ex fidei certitudine, quam Paulus πληροφορίαν vocat: ſumtum eſt autē hoc dictum ex Pſal. 18. Quia autem Pſalmus, ex quo depromtum eſt hoc teſtimonium, loquitur de Chriſto, & eius regno, ſatis clarum eſt, quod hæc fiducia de præſentia Domini alentis nos, pertineat tantum ad ciues regni Chriſti, hoc eſt, Eccleſiæ. Alij enim qui ſunt extra hoc regnum, hoc eſt, qui viuunt ſine penitentia, nequaquam poſſunt iuſte gloriari, de Dei præſentia & defenſione, ſed magis eorum eſt, metuere ſeuerum & iuſtum iudicem: vt qui innumeris ipſius beneficijs non promoueantur ad gratitudinem & gratiarum actionem.

Mementote ducum veſtrorum qui vobis locuti ſunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuerſationis imitamini fidem.

Quia non ſolum regulis ſeu præceptis docemur, verumetiam exemplis, in quibus regulæ quaſi pictæ demonſtrantur, atq; ideo efficacius monent, quam ſola præcepta: Iubet Apoſtolus, vt Hebræi intueantur fidem, conuerſationem & exitum ſuorum ducum, qui ipſis locuti ſunt ſermonem Dei. DVCES hoc loco non ſolum Apoſtolos intelligit, verumetiam qui alios docendi munere inter Hebræos functi ſunt. Quæ appellatio cum miniſtros Euangelij, tum eorum auditores monet ſui officij. Vt enim piorum paſtorum eſt, gregem ducere, doctrina ſacra, fide ſincera, conuerſatione ſancta, patientia vera, & conſtanti perſeuerantia vſque ad finem. Vnde Lactantius: Quomodo poterit excuſatio amputari, niſi vt qui docet, faciat quæ docet, & ſit quaſi præuius, & manum porrigat ſecuturo. Item, debet perfectus Doctor & docere præcipiendo, & confirmare faciendo. Habere enim non poſſunt quæ doces firmitatem: niſi ea prior feceris, quia natura hominum procliuis in vitia, videre vult non modo cum venia, ſed etiam cum ratione peccare. Item, qui aliter viuit quam docet, doctrinæ ſuæ fidem detrahit: Ita auditorum erit veſtigijs Ducum ſuorum inſiſtere, cum in doctrina tum in moribus. Verum qui exiſtimant ſe perfunctos eſſe ſuo officio, quando verbum publice docuerunt, & non ſtatuunt ſe exemplaria doctrinæ, ſeipſos ſua voce condemnant, ac perinde faciunt, atque architecti arcæ Noë, qui extructa arca per quam Noë cum ſuis ſaluus euaſit, miſere periere in diluuio. PORRO imitatio moralis duplex eſt, vna laudabilis, altera vitioſa. Laudabilis eſt, cum recta ratio verbo Dei illuminata, imitationem ſuadet: vt cum fidem in Abrahamo & obœdientiam nobis imitandam proponimus. Quomodo autem laudatorum hominum exempla imitanda ſunt, monet Apoſtolus, cum inquit: Eſtote imitatores mei, ſicut ego Chriſti. Sunt autē duo in ſanctis præcipue imitanda, videlicet, fides & opera, cum fidē imitamur Abrahæ, iuſtificamur: cū opera imitamur Abrahæ, iuſti declaramur, Vitioſa imitatio triplex eſt, videlicet inepta, ſcelerata, & ſuperſtitioſa. Inepta, cū nō virtutes hominū, ſed geſtus quoſdā ridicule imitamur. Scelerata imitatio, eſt cū hominū vitia nobis imitanda proponimus, excuſantes nos aliorū exemplis, vt ſi quis ebrietatē Noë, periurium Petri, adulte-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

adulterium Dauidis imitari velit. Hæc imitatio vt eſt peſsima, ita & vſitatiſsima. Eſt enim publica cõſuetudo, violenta quædam tempeſtas, quia & facile patimur à multitudine, vt huc illuc abduci, & quod vſu receptum eſt, quiſq; rectum ac licitum eſſe putat, nempe, vt porci alij ex alijs puriginem contrahunt: nec vlla deterior eſt, vel magis ſontica contagio, quam ex malis exemplis. Quare recte dictum eſt ab Agapeto, Conſuetudo malorum, nequitiæ pabulum eſt. Superſtitioſa imitatio eſt, cum religionis gratia, ſuperſtitiones Monachorum & Eremitarum, aut etiam aliorum nobis proponimus imitandas.

Ieſus Chriſtus heri & hodie, idem eſt etiam in ſecula.

Ratio retinendæ fidei hæc vnica eſt, Si perſtiterimus in fundamento, nempe Chriſto, qui ſemper ſibi ſimilis eſt. Quemadmodum enim olim ſuis affuit, ita & hodie, & in perpetuũ omnibus, qui conuertuntur, aderit. Bernhardus hunc locum ſic explicat: Heſternũ quidem ab initio ſeculi vſq; ad Dominicam aſcenſionem: Hodiernum vero diem exinde vſq; ad ſeculi conſummationem. Aeternum intellige, poſt cõmunem omnium reſurrectionem. Chryſoſtomus vero hoc modo: Heri, omne præteritũ tempus notat, Hodie, & tempus præſens & futurũ, quod eſt infinitum. Cum itaq; vnus idemq; ſit Chriſtus ſemper, ſemper quoq; fuit, eſt, & erit, eadem Euangelij vox, eadem fides, eademq; ſalutis cõſequendæ ratio. Etſi pro temporum conditione in ceremonijs & ſacramentis facta eſt quædam mutatio. Vt enim ſacramenta vetera Chriſtum venturum ſignificabant, ita ſacramenta noua Chriſtum exhibitum eſſe teſtantur. Obſeruetur hic teſtimonium, de Chriſti diuinitate, & perpetua eius prouidentia, qua ſuis proſpicit.

Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferamini.

Hæc exhortatio à ſuperiori fluit. Si enim Chriſti doctrinam ſtatuimus fixam, & immotam eſſe, ſequitur alias doctrinas cum Chriſti verbo pugnãtes, deſerendas eſſe. Hæc exhortatio in primis neceſſaria eſt, idq; propter multas cauſas. PRIMVM enim Satanas, hoſtis humani generis, iuxta parabolam Euangelicam, mittit ſua zizania in agrum Domini, quibus ſuffocare conatur bonum illud ſemen, quod ipſe paterfamilias in agrum iecerat. Hoc quã verum ſit, & quantum damnum afferat mundo, omnium temporum hiſtoriæ docent. Cuius rei nos merito admonere deberet lapſus primorum parentum, & noſtra ipſorum miſeria. Nam hæc mala inde manarunt, quod primi noſtri parentes audiuerunt Diabolum, cuius doctrina euerſi ſunt, & damnati cum ſua poſteritate. DEINDE, quia ratio humana non capit per ſe ea quę ſunt Dei, ideo facilius ſeducitur peregrina doctrina, idq; potiſsimum ſi videatur congruere ad captum humanum. Hoc modo omnia regna, quæ hodie ſub Turca ſunt, in Mahometicos furores ſunt præcipitata. PRÆTEREA, quia ſunt pauci & contemti, qui veram Euanglij doctrinam profitentur, multi fiunt transfugæ, in caſtra hoſtium ſe recipientes, offenſi ſcandalo paucitatis credentium, & crucis Eccleſiæ. ADHÆC, quia multi non pauca vident certamina quotidie in Eccleſia creſcere, paulatim labuntur in Epicureiſmum, atq; omnem religionem ſalſe derident: quales ſunt hodie plerique Cardinales, & multi politici homines. PROPTER has cauſſas, & alias quas omitto, eſt hæc admonitio Apoſtolica obſeruatione digniſsima. VT autem in doctrina pura maneamus conſtantes, facit acre & diligens cœleſtis doctrinę ſtudium, ſobria cogitatio cauſſarum certitudinis doctrinæ Eccleſię, ſeria inuocatio, ſancta vita, &c. Nam vbi hæc aſſunt, Spiritus ſanctus corda magis magiſq; obſignat. vt enim in pietatis exercitijs facimus incrementa, ita Spiritus ſancti virtute roboramur, vt ſtemus immoti, aduerſus omnes inſultus Diaboli.

Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Ratio à collatione effectuum contrariorum. Chriſti doctrina gratiam prædicat, qua cor ſpiritualiter ſtabilitur in ſalutis curſu: peregrina doctrina, videlicet, de ciborum mundorum & immundorum diſcrimine, vt ſuperſtitionẽ alit, ita ignorantiã Chriſti parit, dum homo in elementis externis & ceremonijs hęret, ac in eis cultum Dei ponit. Nam ambulare in cibis, eſt ſuperſtitioſe diſcrimen ciborũ retinere: ac in eo diſcrimine cultum Dei ponere. Sic omnem ceremonialem cultum (nam ſpecie vna quam ponit, vniuerſum genus cõprehenditur per Synecdochẽ) ſpirituali cultui opponit, & vt illum abrogat vt inutilem, ita hunc requirit vt Deo gratiſsimum ac hominibus ſalutarem. QVID? an non Deus mandauit ipſe ceremonialem cultum? Mandauit quidem, ſed illi tempus præſtituit, videlicet, vt adueniente & exhibito Chriſto ceſſaret. Deinde notandum

dum eſt diſcrimen inter præcepta Dei, nam alia per ſe ſpectanda ſunt, alia propter aliud. Lex iubet, vt colamus Deum ex fide, ac veneremur. Deinde, vt benefaciamus proximis. Hæc pergrata ſunt Deo, & per ſe requiruntur. Lex de diſcrimine ciborum, dierum, ſacrificiorum, & cætera, aliter ſe habent, ſunt enim ceremoniæ exercitia, quæ non requiruntur per ſe, ſed propter aliud, videlicet, vt in ijs populus ſeſe ad pietatem exerceat, confirmet fidem ſuam, magis magiſque ſeſe in puro Dei cultu contineat. verum cum fides non adeſt, & ſpiritus non excitatur ad pietatem, ceremoniarum obſeruationes plane ſunt Deo abominabiles. ATQVE hæc ratio eſt, cur Dominus apud Eſaiam cap. 1. reijciat iſtas ceremonias, quæ tamen ab ipſo inſtitutæ erant. Quorſum (inquit) multitudo ſacrificiorum veſtrorum? dicit Dominus. Item, ne pergatis adducere oblationem vanitatis: incenſum eſt abominatio mihi. ET Pſalm. 50. Nunquid comedam carnem taurorum, aut ſanguinem hircorum bibam? Sacrifica Deo laudem, & redde altiſsimo vota tua. ET Micheas cap. 6. Nunquid cōplacitum eſt Domino in militibus arietum? Quaſi diceret, minime. Et paulo poſt ſubijcit idem Propheta, indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid requirat Dominus à te, vtique facere iudicium, diligere pietatem, & ſolicite ambulare coram Deo tuo. Ex his perſpicuum eſt, ceremonias per ſe nō eſſe cultum Dei, imo damnari à Deo, quando ſeiunguntur à fide. Nam fides quaſi anima eſt omnium ceremoniarum, ſine qua omnino mortuæ ſunt, & plane Deo abominabiles, tametſi ab ipſo inſtitutæ ſunt. Ex his etiam palam eſt, quam ſint abominabilia ſacrificia Ethnicorum, offerentium humanas hoſtias, exemplo (vt volunt) Patriarchæ Abraham.

Habemus altare, de quo edere nō habent poteſtatem, qui deſeruiunt tabernaculo.

Allegorica probatio. Altare Chriſtum, tabernaculum carnem & externa omnia, vt ſunt cæremoniæ Moſaicæ, & humanæ traditiones, ſignificat. Senſus igitur eſt: qui carni ſeruiunt, hoc eſt, qui externis ceremonijs occupantur, non poſſunt eſſe Chriſti participes. Hoc clarius indicat Paulus alibi: Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. HIC locus, vt aperte euertit legale ciborum & dierum diſcrimen, atque adeo omnem ceremonialem cultum: ita manifeſtiſsime eorum taxat errorē, qui traditiones humanas cum opinione cultus Eccleſiæ Dei obtrudunt. SI quis autem obijceret, iſtà dici ab Apoſtolo, nō aduerſus traditiones humanas, ſed aduerſus Moſaicos ritus, Chriſti aduentu abolitos, Reſpondeo, Apoſtolum noſtrum ab ipſa Euangelici cultus natura argumentum petere: Quod multo maiorem vim habet, ad euertenda quæcunque homines ſunt commenti, quam ea quæ Deus olim ſuis legibus ſanciuit. Plane enim abſurdum eſſet, ſentire Moſis iugum, ideo nobis ademtum eſſe, vt Papiſtæ nobis multo grauius & iniuſtius imponerent, vt quod Chriſti meritum funditus euertat. Quid enim aliud faciant humanæ ἐθελοθρησκεῖαι, dum Chriſti ſanguine adiunguntur, imo præponuntur. Monet igitur hæc allegoria, vt nos totos regendos verbo committamus, & non pendeamus ex ceremonijs, aut vllis externis rebus.

Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſanctuarium per ſacerdotem, eorum corpora cremantur extra caſtra.

Confirmatio allegorica, à ritu veteri, qui deſcribitur Leuit. quarto, & ſæpe alias. Senſus autem hic eſt: Sicuti Leuitæ nihil guſtarunt de ſacrificio, quod efferebatur extra caſtra: Ita exhibito Chriſto, qui ei ſeruiunt, abſtinebunt à ceremonijs Moſaicis, quarum vſus fuit in tabernaculo.

Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt.

Idem ſignificatum eſſe loco, in quo Chriſtus crucifixus eſt, monet. Crucifixus eſt ergo extra portam, vt ſignificetur ceremoniarum abolitio. Nam iſto facto ſignificatur, Chriſti ſacrificium diuerſum eſſe ab ijs, quæ ceremonijs peragebantur. Hoc loco obſeruetur regula de vſu allegoriarum: Quod tum demum allegoriæ pondus habeant, quando facem cœleſtem præeuntem habent. Hoc eſt, quando euidenter res quæ illis ſignificantur alijs ſcripturæ teſtimonijs confirmari poſſunt. Si quando ergo Papiſtæ vrgent allegorias, contra analogiam fidei, eas intrepide reijciamus, vt commenta Diaboli.

Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius properantes.

Concluſio exhortatoria, cuius ſenſus hic eſt. Relictis varijs & peregrinis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

regrinis doctrinis, relicto delectu ciborum, atque relicto ceremoniarũ apparatu & pompa, ſequamur Chriſtum extra caſtra, non reſpicientes ad legales ceremonias, ſed ad crucem ipſius: cuius nos quoque participes eſſe oportet.

Non enim hic habemus manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

Comprobatio eſt concluſionis à conditione Eccleſiæ noui teſtamenti: Non habemus hic manentem ciuitatem, hoc eſt, Ieruſalem terreſtris ad nos non pertinet: igitur nec iure ipſius nobis vti licet. Quare cum ciuitate excluſi ſumus cum Chriſto, relinquamus ciuitatem cum ſuis ritibus & ceremonijs, & quæramus promiſſam, nempe cœleſtem Ieruſalem, ac iuxta eius leges in vera pietate viuamus.

Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, hoc eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Dixit nos ciuitatem inquirere futuram, in qua Chriſtus eſt: nunc hoſtias offerendas docet, non quales Leuiticæ erant, ſed quæ cum ciuitatis ſtatu congruunt. Cum ergo ciuitas ſpiritualis eſt, par eſt vt hoſtiæ etiam ſint ſpirituales. Harum hoſtiarum ſeu ſacrificiorum duo genera facit. Quorum prius ad Deum, immediate, Alterum ad homines, ſed propter Deum refertur. Ad Deum pertinet hoſtia laudis, quæ eſt fructus labiorum, ex fide confitentium nomini Domini. Hoc genere hoſtiarum occupari oportet omnes, quotquot extra caſtra Chriſtum ſequuntur.

Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtijs placetur Deo.

Alterum hoſtiarum genus, quod vocatur beneficentia erga proximum. Huius generis tot ſunt formæ, quot ſunt caritatis officia, ex fide profecta. Rationem præcepti ſubijcit, à proprio ſacrificij, quod eſt Deo placere. Vetus verſio habet, talibus hoſtijs promeretur Deus, ſed perperam, nam εὐαρεστεῖται, qua voce Apoſtolus hic vtitur, eſt bene placere, ſeu gratum eſſe Deo, ita vt Deum veluti exhilaret. Vnde nos monemur beneficentiæ erga proximum, quam tanti facit Dominus, vt ea ſe delectari teſtetur. VERVM ne cum Papiſtis hic hallucinemur, decepti veteri verſione, obſeruandus eſt ordo iuſtificationis, & ſanctificationis. Iuſtificatio gratuita, quam fide obtinemus, ſine qua nihil placet Deo, ordine præcedit: Sanctificatio ſequitur, quæ nos iuſtos eſſe teſtatur. Vnde omnis obœdientia manans placet Deo, non ob dignitatem operis, ſed propter perſonam, quæ iam fide reconciliata eſt. Huc illud Auguſtini pertinet: Bona opera non præcedunt iuſtificandum, ſed iuſtificatum ſequuntur. Falſo igitur Papiſtæ hoc dictum Apoſtoli torquent contra totam ſuperiorem doctrinam, de vnica hoſtia Chriſti, vt ſuam ſtabiliant expiatricem hoſtiam, ex operibus bonis conflatam.

Obœdite ijs qui præſunt vobis & ſubijciamini.

Requirit obœdientiam erga paſtores, & gubernatores Eccleſiæ: in qua obœdientia duo ſpectanda ſunt, regula & finis. REGVLA ſit vox Euangelij, contra quam ſi paſtor iubet aliquid fieri, non eſt magis obtemperandum illi, quam Diabolo. Cornelius igitur recte beato Petro dixit: Omnes nos in conſpectu tuo ſumus parati audire omnia, quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino. FINIS obœdientiæ duplex propoſitus eſt: prior, vt honeſta & graui diſciplina, politia Eccleſiaſtica gubernetur: Poſterior, vt obtemperantes miniſtris Dei, conſequamur promiſſam immortalitatis gloriam. Cum igitur Papiſtæ multum declamitant, de laudibus obœdientiæ, fateamur obœdientiã recte laudari, modo à regula & finibus proprijs nõ aberret.

Ipſi enim vigilant pro animabus veſtris, tanquam rationem reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.

Ratio propoſitionis triplex. PRIMA ab officio paſtorũ ſumitur: quod eſt habere curam ſuorum auditorum, pro quibus aliquando reddituri ſunt rationem. Vnde duo colligenda ſunt, Vnum, grauiſsimum & laboris difficultatiſque pleniſsimum eſſe paſtorum officium, Alterum, quod ſupplicia ipſis immineant, ſi commiſſo ſibi officio nõ rite perfuncti fuerint, verum cum officium fecerint, extra culpam ſunt, nec imputabitur illis ſanguis pereuntium.

Huc

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Huc pertinet grauiſsima illa commonefactio apud Ezechielem cap. 3. Et tu fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Audies ergo ex meo ore ſermonem, & annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impium: Impie morte morieris: non fueris locutus, vt ſe cuſtodiat impium à via ſua, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autẽ illius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium, vt à vijs ſuis conuertatur, non fuerit conuerſus à via ſua, ipſe in iniquitate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti. SECVNDA ratio ſumitur ab honeſto. Decet enim pios ita agere omnia, ne quid mali aut damni accedat alijs ſua culpa. Miniſtri cum gaudio tum demum officium faciunt, quando auditores eorum indies magis magiſq; in omni cognitione & ſenſu (vt Paulus loquitur) incrementa facere videntur: Contra, gementes id agunt, ſi quando ſe nihil aut parum proficere ſuis laboribus & vigilijs animaduertunt. TERTIA ſumitur à pœna, quam luent aliquando, qui ſe miniſtris Dei non ſubiecerint. Nam cum dicit: Hoc vobis non expedit, haud obſcure ſignificat pœnas imminere omnibus Euangelij contemtoribus, & contumacibus aduerſus miniſtros Dei.

Orate pro nobis.

Ex eo quod petit Apoſtolus pro ſe preces fieri, diſcamus tum demum bene cedere quod agimus, ſi mutuis precibus iuuemur. Futuri enim euentus cum pendeant ex promiſsionibus Dei, & comminationibus, vere ſtatuendum eſt, euentus reſpondere promiſsionibus Dei, Is promittit opem inuocantibus, igitur vere ſtatuamus Deum affuturum inuocantibus, iuxta ſuum verbum. Obſeruetur hoc loco, officium debitum auditorum Euangelij, erga miniſtros Eccleſiarum, quod eſt, pro ipſis orare Deum, vt ipſorum labores fortunet. Deinde obſeruetur refutatio Stoici deliramenti de fato, quo omnia ſtatuuntur immutabili neceſsitate fieri. Nam ſi preces piorum efficiunt, vt miniſterium Euangelij melius procedat, certe falſum erit omnia neceſsitate immutabili fieri.

Confidimus enim, quod bonam conſcientiam habemus, in omnibus honeſte volentes conuerſari.

Ratio cur cupiat Apoſtolus pro ſe preces fieri, videlicet quod habeat bonam conſcientiam, ſignificans ijs demum ſalutares eſſe preces Eccleſiæ, quorum conſcientia eſt bona. Etſi autẽ pro omnibus (iuxta præceptũ Pauli) eſt orandum: tamen magnum diſcrimẽ eſt in effectibus orationis, Impij enim & nõ agentes pœnitentiam, ſuapte culpa nõ redduntur participes orationis Eccleſiæ, quãtum ad bona ſpiritualia attinet, priuſquã conuertuntur. Pij autem retinentes fidem & bonam conſcientiã, participes ſunt omnium bonorum ſpiritualium Eccleſiæ, & multum iuuantur mutuis precib. Hoc loco notetur pulcra definitio bonæ conſcientiæ, nam cum dicit Apoſtolus: Confidimus quod bonam conſcientiã habemus, in omnibus honeſte volentes conuerſari, ſignificat, quod bona conſcientia in conuerſis, ſit deſiderium cordis, quo cõuerſi cupiunt honeſte in omnibus conuerſari. Hæc proinde ordine ad bonam conſcientiam, quæ fundata eſt ſuper Chriſto, requiruntur, atq; adeo bonam conſcientiam efficiunt. Primum, accuſatio ſui ipſius, in vera pœnitentia. Secunda, petitio & fiducia remiſsionis peccatorum. Tertio, conuerſatio honeſta. Quarto, bonum propoſitum, vt poſsis cum Dauide dicere: Inclinaui cor meum ad facienda ſtatuta tua in æternum. Verum vt maius excitetur in nobis ſtudium conſeruandæ bonæ cõſcientiæ, Fructus ipſius dulciſsimos recitabo. Sunt autẽ hi præcipui. Primus, Obœdientia erga mandata Dei creſcit. Secundus, Fides ſtabilitur. Tertius, Inuocatio accenditur. Quartus, Dona ſpiritualia augentur. Quintus, Voluptas quædã ex mandatorum Dei meditatione naſcitur. Sextus, Triumphus ſpiritus ſuper carne acquiritur. Septimus, Tranquillitas cordis augeſcit. Octauus, Conſolatio in quouis ærumnarum genere percipitur. Nonus, Spes roboratur. Decimus, In mortis articulo victoriæ ſuper morte & inferno fiducia, in Chriſto Ieſu concipitur. Vndecimus & vltimus, Lætus fit ex hac vita in portũ beatæ immortalitatis tranſitus. CONTRA vero malæ conſcientiæ hi ſunt fructus peſsimi in ijs qui fidem habuerunt, & iam eam peccatis contra conſcientiam admiſsis extinxerunt. Primus, Mandata Dei vileſcunt. 2. Noticiæ Dei fit iactura. 3. Inuocatio extinguitur. 4. Spes amittitur. 5. Caro triumphat ſuper ſpiritu. 6. Peccatum recuperat amiſſum dominium, per ſuas concupiſcentias. 7. Satanas amiſſa caſtra recipit. 8. ἀπαλγησία quædam & dedolentia creſcit. 9. Mens reproba efficitur. 10. In mortis articulo deſperatio ſequitur. 11. Triſtiſsimum fit vitæ æternæ naufragium. COGITATIO huius collationis bonæ & malæ conſcientiæ, accendat animos noſtros ad acrius ſtudium bonæ conſcientiæ, qua nullus theſaurus precioſior eſſe poteſt: & contra, nihil triſtius mala conſci-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

entia. Proinde nõn temere à Cicerone,etſi profano ſcriptore, dictum eſſe putemus: Magna vis eſt conſcientiæ in vtramq; partem,vt neq; timeant,qui nihil commiſerint: & pœnam ſemper ante oculos verſari putent,qui peccarint. Non igitur fruſtra vulgo dici ſolet: Conſcientia mille teſtes.

Amplius autem obſecro vos,vt id faciatis,quo celerius reſtituat vobis.

Alia eſt ratio,cur pro ſe preces fieri cupiat Apoſtolus. Eſt auté argumentum ſumtum ab vtili & cõmodo Hebræorum. Vtile enim erat Hebræis & commodum, præſentem ſuum doctorem audire. Nam inter viuam docentis vocem,& ſcriptionem,permagnum eſt diſcrimen. Viua enim vox efficacius penetrat per aures in animos auditorum, & tenacius hæret. Vnde Hieronymus: Habet neſcio quid latentis energiæ viua vox, & in aures diſcipuli de autoris ore transfuſa,fortius ſonat. Legatur prologus Hieronymi in vetus teſtamentum.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis paſtorem illum magnum ouium, per ſanguinem teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, abſolutos vos reddat in omni opere bono, ad faciendum eius voluntatem, efficiens in vobis quod placeat in conſpectu ſuo, per Ieſum Chriſtum, Cui ſit gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Hæc tertia pars capitis eſt, votum continens. Optat enim Hebræis incrementa pietatis,& omnis operis boni abſolutionem. Vt autem hanc pericopam diſtinctius intelligamus, eam in quinque partes retexam, quæ ſunt. Prima, votum ipſum. Secunda, finis voti. Tertia, vnde facultas præſtandi quod optat. Quarta,quomodo illa facultas communicetur homini. Quinta, finis omniũ actionum, adeoq; totius vitæ Chriſtianorum. Prima pars, quæ votum cõtinet,his verbis exponitur. Deus autem pacis,qui reduxit à mortuis,paſtorem illum magnum ouium,per ſanguinem teſtamenti æterni,Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,abſolutos vos reddat in omni opere bono. Hic habemus & à quo optet & quid optet. Optat à Deo,fonte omnium bonorum largiſsimo,hunc prædicat à pacis ſtudio,vt qui pacem amet,pacẽ requirat,pacem faciat. Quare & nos inter nos concordes eſſe oportet.Deinde quomodo pacem faciat Deus exponit, videlicet, per mortem filij,qua nos ſibi reconciliauit. Hæc recõciliatio æterna eſt,iuxta rationem fœderis ipſius ſanguine Chriſti ſanciti,& cõfirmati. Hunc vocat paſtorem illum magnum ouium,vt qui per crucem perditas oues reduxerit,verbo & ſacramẽtis,adeoq; ſuo ſpiritu reductas paſcat, donec plenã liberationem ſeu redemtionẽ adduxerit. Quid optat? vt Deus abſolutos reddat Hebræos in omni opere bono, ille enim incœpit, ille perficiet in audientibus & obtemperantibus Euangelio. SECVNDA pars de fine voti, qui eſt Facere Dei voluntatem, & quod illi acceptum eſt.Eſt autem Dei voluntas, vt in Chriſto Ieſu plantati, fructificemus Deo,& opera nobis præcepta facere ſtudeamus,vtq; nihil antiquius habeamus,quam totam vitam noſtram ad normam voluntatis ipſius componere. Huc igitur reſpiciant pij,& nõ ad decreta hominum,quæ ſæpe cum Dei voluntate pugnant. TERTIA pars,monſtrat,quæ ſit præſtandi facultas,cum inquit, Efficiens in vobis,quod acceptum eſt in conſpectu ſuo. Non igitur à nobis ipſis idonei ſumus, ſed omnis noſtra idoneitas eſt à Deo. QVARTA pars, docet quomodo illa facultas contingat hominibus, cum inquit: Per Ieſum Chriſtum. Is enim fide indutus adeſt nobis,merito,& efficacia. Merito delet peccatum: Efficacia excitat in nobis motus congruentes ſpiritui ſuo,veſtit nos ſua iuſticia, vt Deo placeamus,efficax in nobis eſt per ſuum ſpiritum, vt quæ grata ſunt ipſi,præſtare valeamus. QVINTA pars,finem omnium actionum Chriſtianorum indicat,cum inquit: Cui ſit gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Huc igitur omnes ſuas actiones referant,qui Chriſto ſerio nomina dederunt,vt Deum glorificent,mente,affectibus,voluntate,voce,& moribus.

Precor autem vos fratres,ſufferte ſermonem exhortationis. Etenim breuibus ſcripſi vobis.

Petit vt boni conſulant hanc exhortatoriã Epiſtolam. Etſi auté maxima eius pars eaq; præcipua didaſcalica eſt: tamẽ exhortationẽ tantum vocat,ne videatur ſibi plus illis ſapere.Rationẽ addit à breuitate,quę plęriſq; grata eſſe ſolet.

Noſtis fratrem noſtrum Timotheum

Ex his apparet Timotheum fuiſſe

ſolutum

ſolutum eſſe; cum quo, ſi celerius venerit, viſam vos.

incarceratum, & rurſum è carcere dimiſſum eſſe, quod Hebræis indicare Apoſtolus voluit, vt & ipſi gauderent liberatum eſſe tam inſignem verbi præconem, & vt Deo gratias agerent, pro ipſius liberatione & incolumitate. Paulus ſolet Timotheum filium appellare, ſed hic autor vocat ipſum fratrem, vnde coniectura eſt, aliquem ex diſcipulis Pauli, videlicet, Lucam, vel Clementem autorem fuiſſe huius Epiſtolæ.

Salutate omnes duces veſtros, & omnes ſanctos.

ſalutationes ſunt pia vota, quæ animos conciliare ſolent, & confirmare, eorum qui ſe coram compellare non poſſunt. Duplex eſt ſalutatio, aut enim abſentes ſalutamus per literas vel nuncios, aut præſentes, idque vel geſtu corporis vel voce. Studium ſalutandi præſentes magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat ſalutari. Inter præcipua vero officia ſalutare. Vtraque res erat mire plauſibilis & popularis. Craſſus Romanus infimi ordinis ſingulos homines nominibus ſemper proprijs ſalutaſſe dicitur, & Romani nobiliores habebant nomenclatores apud ſe, vt ciues nominatim ſalutare poſſent. SANCTI dicuntur fideles, eo quod ſeparati ſint à profanitate gentium, per fidem in Chriſtum, & ſanguine Chriſti purgati ſint, & conſecrati Deo, cui ſe ipſos hoſtias offerunt.

Salutant vos Itali.

De Eccleſia Italica intelligendum eſt, vnde hanc Epiſtolam ſcripſit Apoſtolus.

Gratia cum omnibus vobis.

Epiſtolarum Apoſtolicarum clauſula eſt, ſummam Euangelij continens. Nam gratia & cauſam & effectum ſignificat, videlicet, fauorem Dei per Chriſtum, & bona ex illo fauore donata, quæ ſunt remiſsio peccatorum, imputatio iuſticiæ Chriſti, donatio Spiritus ſancti, diuina præſentia, augmentum donorum, incrementa pietatis.

Amen.

Hæc vox Hebræa propter ſanctiorem autoritatem retinetur in Eccleſia. Eſt autem eius vſus quadruplex, videlicet in precationibus, votis, approbationibus, & aſſeuerationibus. IN precationibus, eſt fidei obſignatio, cum impetrationis fiducia. IN votis, eſt affectus comprecantis teſtimonium. IN approbationibus, eſt conſenſus teſtificatio. IN aſſeuerationibus adhibetur, in confirmationem dicendorum, & ad certificandos auditores, ſeu vt Baſilius loquitur, in confirmationem dicendorum, & in certitudinem eorum qui audiunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ORNATISSIMO VIRO, NOBILITATE AC SAPIENTIA PRAESTANTI, FRANCISCO BROCKENHVS, DOMINO DE EGESKOV, AC SENATORI REGNI DANIAE PRVDENTISSIMO, DOMINO AC PATRONO SVO.

NICOLAVS HEMMINGIVS.

PTOLEMEVS PHILADELPHVS AEGYPTIORVM Rex hoſpitem conuiuam interrogat, quænam ſit maxima hominis gloria: cui hoſpes reſpondens, Deum, inquit, honorare, idque non tam donis & victimis, quam animi puritate & pio propoſito. Hoc reſponſum non ſolum rex ſapientiſsimus approbat, verumetiam Philoſophi, qui frequentes illi adeſſe ſolebant, magna cõſtantia & aſſeueratione prædicant. Omnes enim homines vel natura ipſa magiſtra, intelligunt & Deum eſſe, & ſummam hominis felicitatem in puro Dei cultu eſſe poſitam. Quamobrem ſapientiſſimi Philoſophi omnia ſua ſtudia eo conuerterunt, vt rectum colendi Deum modum ſuis ſectatoribus traderent. Nam vt ſummam hominis gloriam in eo poſuerunt: ita maximam ſapientiam definiuerunt eſſe, rectam colendi Deum ſcientiam. Hoc pulcerrime in oraculo quodam, quod recitatur apud Iuſtinũ Martyrem, indicatur.

Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Hoc eſt (vt rudius & apertius reddamus)

Chaldæis ſolis ſapientia nota & Hebræis,
Soli namque Deum regem pure venerantur.

Eſt profecto procul omni dubio fatendum, ſummam gloriam, ſummam ſapientiam ac ſummam felicitatem hominis eſſe, Deum pure colere. Quare in hac re nec hoſpes Ptolemæi, nec Philoſophi hallucinati ſunt. Verum poſtquam Philoſophi hanc ſuam ſapientiã ad vſum & praxin transferre volunt, quantæ quæſo ſunt tenebræ? quanta ignorantia? Non ſolum ignoratur, in qua re ſit puritas mentis collocata, verumetiam ab ipſo Deo turpiter aberratur ad creaturas & ad creaturarum idola.

Cicero quidem vere pronunciat Deum colendum eſſe non ſuperſtitione, ſed pietate: ſed quò ruit miſer? pro vero Deo idola colit Romana: antiquiſſimam religionem, quæ ſola Deum autorem habet, barbaram ſuperſtitionem ſacrilege nominat: veram religionem ſplendore imperij, grauitate nominis Romani, maiorum inſtitutis & fortunæ ſucceſſibus metitur. Hæc ſunt enim eius verba: Sua cuique ciuitati religio Læli eſt: noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis pacatiſque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quam cara Dijs immortalibus eſſet, docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata.

Socrates apud Xenophontem rectiſſime etiam dicit, Deum eo cultu velle coli, quem ipſe inſtituit, ſed mox ipſe tanquam oblitus ſui, definit cultum

Dei

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Dei eſſe,quem ciuitas recipit & approbat. In quo fœdiſſimo errore multi ſunt hodie,qui putant Regum & Principum placita,normas eſſe religionis.

Philoſophi ſaniores decalogum aliquo modo intellexerunt, & in eius obœdientia cultum diuinum poſitum eſſe tradiderunt: quemadmodum Syracuſanus Philemon, qui floruit tempore Alexandri Magni, teſtatur. Ita enim ait: Si quis hoſtiam offerens, ô Pamphile, taurorum multitudinem, aut ceruorum,aut per Iouem,alia eius generis,aut ſi fecerit ornamenta, vt aureas chlamydes ſiue purpureas, aut ſi fabricauerit ex ebore,ſiue Smaragdo imagunculas,exiſtimat ſe Deum ſibi reddere beneuolum, errat ille omnino & leuem mentem habet. Oportet enim virum bonum eſſe,vt qui virgines non corrumpat,non mœchetur,non furetur,non occidat,non aliena videat & concupiſcat, ſiue vxorem,ſiue domum, ſiue poſſeſſionem,ſiue ſeruum,ſiue ancillam,aut quicquam omnino, & addit μηδὲ βελόνης ἐν ἄμμα ἐπιθυμήσεις πάμφιλε, hoc eſt, neque vnius acus funiculum concupiueris Pamphile. Et Paulò poſt: θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους δίκαιος ὤν, hoc eſt, Deo ſacrifica perennem iuſticiam. HABEMVS quouſque aſcendere potuerint ſummi Phiſophi, qui habuerunt aliquam legis noticiam,cui ſatisfieri putabant qualicunque externa obœdientia: etſi haud raro arcano conſcientiæ iudicio damnati,ſuam quodammodo agnouerunt impuritatem & miſeriam. QVID quæſo magnis iſtis Philoſophis defuit? id profecto quod ipſi potiſſimum prædicant, & in quo cultum numinis ſitum eſſe diſputant, hoc eſt,puritas mentis: quæ ſane non eſt externa ſimulationis larua,quemadmodum Philoſophus ille putabat, cui vrinam verecundius reddenti Ariſtoteles obijcit: χεῖρες μὲν ἁγναί, φρὴν δ᾽ ἔχει μιάσματα, hoc eſt, manus quidem puræ ſunt,at mens contaminata eſt: ſed eſt longe alia res quam vt Philoſophi eam ſua perſpicacia & acumine deprehendere potuerint. Nam illi nec originem impuritatis,qua contaminatum eſt totum genus humanum perſpexerunt, nec remedium aduerſus ignotum morbum tenuerunt, neque veræ puritatis ſcaturiginem quæſiuerunt, imo quo magis purgari ſe ſua externa puritatis lacuna arbitrabantur, eo impuriores ſunt effecti, atque omnino illis accidit quod porcis, qui cum cœno ſe abluere volunt, immundiores multo prodeunt, ſiquidem qui inter illos videbantur optimi,hoſtes Dei maximi fuere. Quando enim Deus illorum votis non reſpondit,ſtatim iraſcebantur Deo, tanquam ingrato, qua ſane animi macula nullum cœnum turpius, nullum peſtilentius. Huius rei exemplum videre eſt in Agamemnone Græcorum Rege,qui Ioui hecatombas,quas obtulerat,exprobrat, atque ei ingratitudinem tragica voce obijcit, propterea quod ipſius petitioni non ſatisfecerit. Hecuba dicit,inuoco ignauos Deos. Cæterum Eccleſia Dei ſola magiſterio Prophetarum & Apoſtolorum edocta, nouit & vnde impuritas illa in genus humanum irrepſerit,& quo remedio ablui poſſit,& quæ ſit vera ſcaturigo,vnde aqua puriſſima purgandis mentibus hauritur, qua aqua mens purgatur, vt in ea ſit puritas illa qua Deus ab homine vult coli: qui ſane cultus, vt recte reſponſum eſt Ptolemæo, ſumma hominis gloria, maximum decus, adeoque felicitas ipſa ad quam primum genus humanum conditum eſt. Nam vt ſine hac puritate nemo eius felicitatis particeps fieri poteſt, quam Deus colentibus ſe vt coronam certaminis proponit: ita ea parta, tanta ſit hominis gloria, vt filius Dei cenſeatur,cœleſtiumque bonorum ſcribatur hæres.

Eccleſia nouit hominem aſtu & fraude Satanæ deceptum,ruiſſe contra Deum, & amiſiſſe imaginem Dei, in cuius locum ſucceſſit imago Satanæ fœdiſſima & impuriſſima, qua humanum genus adeo conſpurcatum eſt & deformatum, vt nihil ſit eo impurius, nihil deformius. Nam qui inter homines ſanctiſſimi videri volunt (loquor autem de non renatis) ſimiles ſunt pomis Indicis, quæ ferunt

foris quidem pulcerrima eſſe, ſed intus latere venenum mortiferum. Eccleſia nouit contra Satanæ venenum, adeoque aduerſus totum imperium eius, promiſſum fuiſſe ſemen mulieris contriturum aliquando caput ſerpentis, vt ſerpens ille, hoc eſt, Diabolus, non amplius ſuo veneno noceret ijs, qui in fide ſeminis reperirentur. Eccleſia nouit filium virginis Mariæ Ieſum, ſemen illud promiſſum eſſe, qui iuxta promiſſionem protoplaſtis noſtris datam, & ſæpe deinde repetitam, vicit Satanam. Eccleſia nouit ſanguinem huius Ieſu filij Dei & virginis, efficax eſſe antidoton aduerſus ſerpentis venenum, eoque ablui & abſtergi impuritatem, quam ab Adam propogati contraximus. Eccleſia nouit hoc remedium & ſalutare antidoton omnibus per prædicationem Euangelij gratis offerri, & oblatum accipi fide in hunc medicum Ieſum Chriſtum, iuxta illud: Fide purificantur corda. Item: Sanguis Chriſti purgabit conſcientiam noſtram à mortuis operibus, vt colamus Deum viuentem. Eccleſia nouit quod Deus ab ijs ſolis, qui hoc pacto purgati ſunt & emundati ſanguine Chriſti, coli velit idq; non gentili ſuperſtitione, ſed in ſpiritu & veritate, quemadmodū ipſe Dominus teſtatur, cum inquit: Veri adoratores adorabunt patrē in ſpiritu & veritate, hoc eſt, homines quorū corda ſunt purgata in ſanguine Chriſti per fidem, verum cultū & ſpiritualē Deo præſtabunt. Nam Spiritus ſanctus in eis excitabit pios motus, fidem, dilectionē, timorē, patientiam, precandi ſtudium, gratiarum actionem, & alias virtutes cum lege & voluntate Dei congruentes. Quanquam autem obœdientia noſtra in hac vita nequaquam normæ legis diuinæ reſpondet: tamen placet, quia in filio dilecti ſumus, & quia obœdientia ipſa à purificato corde proficiſcitur. Fatendum quidem eſt plurimas maculas reliquas manere in nobis, donec circumferimus hoc mortale corpus: tamen hæc noſtra firmiſſima conſolatio eſſe debet, quod ſciamus eas lamina aurea in arca fœderis tegi, hoc eſt, per Chriſti expiationem ita purgari, vt amplius nobis non imputentur, modo non ſecundum carnem vixerimus, ſed ſecundum ſpiritum. Cæterum hic duo mala pijs inprimis ſunt cauenda: Phariſaicus error, & Epicurea ſecuritas. Hæc duo mala omnibus temporibus plurimum damni Eccleſiæ Dei attulerunt. Sunt enim veluti ſcopuli quidam, ad quos impingentes naufragium circa fidem faciunt. Phariſaicus error partim ex opinione iuſticiæ Philoſophicæ, partim à legis Dei ignoratione oritur. Philoſophorum opinio fuit, quam ſupra attigi, quod iuſticia ſit externa officia mediocriter facere, & aliquam puritatem externam ſimulare. Deinde non intelligebant Legem Dei requirere ſpiritualem obœdientiam, ſed tantum in externos ritus intuebantur, in quibus collocarunt iuſticiam, quam iuſticiam opponebant iudicio Dei, & putabant ſe ea iuſtos eſſe coram Deo, vt Phariſæus ille Euangelicus. Hoc errore decepti Monachi, ſuis traditionibus partim ſtultis, partim impijs, partim hiſtrionicis, vim iuſtificandi & merendi vitam æternam tribuerunt: quo ſcelere nihil grauius cogitari poteſt. Quid enim quæſo aduerſus Deum magis contumelioſum eſſe potuit? quid magis ſacrilegum? quid magis impium aduerſus ſanguinem Chriſti, in quo ſolo virtus eſt expiandi peccata? quid denique magis ſtultum, quam tribuere meritum ſalutis & vitæ æternæ obœdientiæ erga regulam, quam homo hypocrita ſuis ſectatoribus præſcripſit? Hunc Phariſaicum errorem hodie defendunt Papiſtæ, ac non ſecus quam pro aris & focis pro eo defendendo ſunt ſoliciti, non quod ipſi non videant errorē prophanū eſſe damnatū verbo Dei: verum ne eo ſubuerſo, de fundamento Papiſtici regni actum ſit. Hunc igitur errorem omnes quibus ſalus curæ eſt, fugiant tanquam peſtem, atque eius propugnatores anathemata à Chriſto ſciant eſſe, iuxta hoc Pauli dictum: Qui aliud Euangelium prædicauerit, anathema ſis, etiamſi fuerit angelus de cœlo. Cum autem Spiritus ſanctus hic pronunciat anathemata eos, qui prædicant aliud Euangelium, non eſt cogitandum leue & vulgare maledictum eſſe. Nam primum ſignificat Deum eieciſſe de Eccleſia corruptores Euangelij.

Deinde

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deinde mandat eos fugiendos eſſe, tanquam diras peſtes, quas Deus execratur. Tum indicat pollui bonos eorum ſocietate & conſuetudine. Præterea minatur graues pœnas ijs, qui cum illis amicitia coniuncti ſunt. De hoc maledicti genere loquitur etiam Pſalmus: Induit maledictionem ſicut veſtimentum, & intrauit ſicut aqua in interiora eius, & ſicut oleum in oſſa eius. Nequaquam igitur exiſtimetur parui momenti eſſe hoc maledictum: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema ſit. Fugiant itaque pij, tanquam rem à Deo maledictam, errorem iſtum Phariſaicum, qui fingit hominem coram Deo iuſtificari operibus, ſiue legis, ſiue humanarum traditionum. Nam immota ſtat concluſio Pauli: Si iuſtitia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Item: Non iuſtificatur homo ex operibus legis, ſed per fidem Ieſu Chriſti. Cum igitur hoc Euangelium Pauli eſt, manifeſta anathemata ſunt Phariſæi omnium temporum, qui operibus iuſticiam, qua conſiſtimus coram Dei tribunali, tribuunt. Epicurea ſecuritas naſcitur ex doctrina gratuitæ iuſtificationis praue intellecta. Nam cum homines carnales audiunt gratuitam eſſe iuſtificationem, ſalutemque contingere non ex operibus ſed ex fide, fiunt remiſſiores, & abijciunt bene operandi ſtudium. Hæc Epicurea ſecuritas non eſt minus pernicioſa, quam error Phariſaicus, quæ locum non habet in ijs qui vere credunt Euangelio, ſed tantum in mortuis Eccleſiæ membris, hoc eſt, in ijs, qui vel palam flagitioſi ſunt, vel hypocritæ. Hanc ſecuritatem non ſolum vox Euangelij damnat, verumetiam omnes Propheticæ & Apoſtolicæ conciones execrantur, ſimul enim teſtantur nos renaſci, vt ſancti ſimus corpore & animo. Paulus cum Phariſaicum errorem, tum Epicuream ſecuritatem impugnans, in hunc modum ſcribit Epheſijs: Gratia ſaluati eſtis per fidem, non ex vobis, Dei donum eſt, non ex operibus, ne quis glorietur. Dei enim factura ſumus, creati in Chriſto Ieſu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in eis ambulemus. Hic Paulus docet aperte gratuitam eſſe ſalutem, eamq; cōtingere credentibus ſine operibus. Deinde addit finē regenerationis in Chriſto. Nā dicit, nos creatos in Chriſto Ieſu, vt faciamus opera, quæ Deus nobis mandauit, quod cum fit, non tantū ſumus imputatione puri verumetiā inchoatione ſancti. Sed quid quæſo hic fit? ſalutē grauitā eſſe libenter audimus, at cū ad gratitudinē inuitamur, pigri ſumus. Videmus ſcopum, ſed iter intermedium conficere nolumus, atque omnino nobis iuxta prouerbium contingit: σῦκα φίλ᾽ ὀρνίθεσσι, φιτεύειν δ᾽ οὐκ ἐθέλουσι. Hoc eſt, aues ficus amant, ſed plantare recuſant. Aduerſus hanc Epicuream ſecuritatem acerrime cum Prophetæ tum Apoſtoli pugnauerunt, inter quos diuus Iacobus non ſolum vita, verumetiam ſcripto validiſſime eandē oppugnat, ſpolians eam omni gloria, ſtatuenſque nudam coram tribunali Dei. De hiſce rebus clariſſime vir, ac patrone colende, diſſeruimus cum proxime apud te pranderem: errorem Phariſaicum cordate improbaſti, ſecuritatem Epicuream pie damnaſti, & cum quidam ex conuiuis diceret, magis frigere bene operandi ſtudium, poſtquam miniſtri Euangelij operum merita oppugnare cœperunt: ſapienter dixiſti, nulla merita noſtrorum operum eſſe, ſi æſtimentur è ſua dignitate, ſed benefaciendi ſtudium ex eo pendere, quod filij Dei patri obœdientiam debeant, & quod fides non poſſit eſſe ſine naturalibus proprietatibus. Hac occaſione incidimus in mētionē Epiſtolæ Iacobi, quā cum dicerē me ante paucos annos in hac ſchola enarraſſe, petijſti vt meam commentationem pluribus communicarem, quod & me facturum promiſi. Nunc itaque votis tuis ſatisfacturus, in publicum edo commentariolum in ſanctiſſimam Iacobi Epiſtolam, quem vt æqui bonique conſulas, etiam atque etiam oro. Spero quod gratior hic noſter labor ſit futurus multis, quod ſub tuo nomine in lucem prodeat. In quinto capite vbi Iacobus diuites obiurgat, quæſtiones de diuitijs, contractibus, vſura & bonis Eccleſiaſticis prolixius quam inſtitueram tracto, idque hac occaſione: Clariſſimus vir D. Iohannes Frijs, Cancella-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rius Regis, & Academiæ noſtræ conſeruator primarius, petijt à me vt commonefactionem de vſura ſcriberem, idque in hunc finem, vt vera vſura & damnata verbo Dei diſcerni poſſit ab alijs contractibus, qui prætextu vſuræ à nonnullis iniuſte damnantur. HANC commonefactionem, ſicut me & omnia mea, iudicio piorum & doctorum ſubijcio. Spero autem me ita temperare omnia, vt nec à verbo Dei diſcedam, nec vim faciam legibus politicis, ſine quibus humana ſocietas conſeruari nequit. Bene vale cum vxore caſtiſſima & liberis. Hafniæ 21. Martij, anno Domini M. D. LXIII.

ARGV-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI.

QVATVOR IN INITIO ENARRATIONIS CVIVSQVE SACRI SCRIPTI DILIgenter ſpectanda & examinanda iudico, videlicet, quis ſcripti ſit autor: Quæ ſcribendi occaſio: Quis ſcripti ſtatus: & quæ ſit tractationis via ſeu methodus, hoc eſt, ordo. Hæc enim quatuor dextre ac recte explicata, in cuiuslibet ſacri ſcripti aditum tanquam luce quadam prætenſa lectorem introducunt. De his ergo ordine dicam, quo explicatius teneatur huius Epiſtolæ argumentum.

AVTOR huius Epiſtolæ fuit Iacobus Apoſtolus, qui dicitur frater Domini. Hic vna cum reliquis Apoſtolis non ſolum triennium voce Domini & ſpiritu eſt inſtitutus, verũ etiam poſt reſurrectionem Chriſti accepit cum alijs Apoſtolis Spiritum ſanctum & mãdatum prædicandi Euangelium omnibus gentibus, & die Pentecoſtes viſibili ſacraméto iterum inauguratus eſt Apoſtulatui. Hinc patet quid de hac Epiſtola ſit iudicandum: nimirum quod illi non minus ſit credendum, quam voci Dei. Eſt enim eius autor Apoſtolus Ieſu Chriſti, qui ad extremum ſanguine ſuo Euangelium Chriſti obſignauit. Nam cũ Chriſtum doceret victorem eſſe mortis, & ſedere ad dextram Dei in cœlis, à Iudęis lapidibus petitus eſt, ac tãdem genibus innixus & precatus pro perſecutoribus ſuis fullonis fuſte eſt interemtus, idque Paulo ante oppugnationem Veſpaſiani. Siue ergo huius viri Dei miniſterium, ſiue vitam, ſiue confeſsionem, ſiue exitum ſpectes, teſtimonium de infallibili veritate doctrinæ ipſius habes.

OCCASIO ſcribendi Iacobo duplex videtur fuiſſe, vna perſecutio Eccleſiæ, altera hypocriſis in multis. Quanta fuerit Eccleſiæ perſecutio tempore Iacobi, hiſtoria Eccleſiaſtica prolixe docet. Nam non ſolum Iudæi diſperſionis per orbem malo affligebantur, verumetiam varijs tentationibus hæreticorum & Diabolorum fere obruebantur. Vt enim intus à falſis fratribus moleſtabantur, ita foris à Tyrannis ad defectionem ſolicitabantur, nunc minis, nunc pollicitationibus. Hypocriſis etiam nõ parum offendebat, multi enim Chriſtum profitebantur, quem agnoſcentes ſaluatorem, eius quidem beneficia deprædicabant, ſed ſine viua fide & pœnitentia viuebant. His procellis tum iactabatur Eccleſia, his malis affligebatur ſponſa Chriſti, quod cũ videret Iacobus, ſumſit inde ſcribendi occaſionem, vt iſtis malis aliquo modo mederetur.

Ex occaſione, ſcopus Iacobi in hac Epiſtola & conſilium facile intelligi poteſt. Eo enim tota eius oratio pertinet, vt non ſolũ Chriſtianos, ſeu vere pios aduerſus crucis ſcãdalum muniat, quos hortatur ad patientiam, ne tentationibus fracti confeſsionem abijciant, ſed potius finem & euentum crucis intueantur: verumetiam vt hypocritas à ſuo errore reuocet, quos vt docet quã vana ſit gloriatio de fide, ſine viua fiducia & germanis fidei fructibus, ita hortatur ad mores Chriſtiana profeſsione dignos, & dehortatur à contrarijs vitijs, niſi malint ſuæ cõtumaciæ iuſtas pœnas luere. Via tractationis ſeu methodus eſt liberior, vt in exhortationibus & obiurgationib. eſſe ſolet. Hanc viam in explicatione ſingulorum capitum diligenter indicabo.

CÆTERVM quam neceſſaria ſit hodie hæc Epiſtola in Eccleſijs noſtris, facile intelliget is, qui pleroſque qui Chriſtiani dici volunt, de fide inani & mortua gloriari animaduertit: quam ſtulticiam noſter Apoſtolus retegit & iuſtiſsime damnat. Deinde qui quotidie intuetur, quam varijs ſcelerib. (magis magiſque diſciplina collabente) Chriſtianus populus polluatur: procul dubio fatebitur, opus eſſe aliquo Iacobo, qui iſta graſſantia ſcelera liberiore lingua taxet & damnet. Præter hæc omnia, ipſe Epiſtolæ autor ſpeculum pietatis dici meretur: ſiue enim officium ſpectes, ſiue vitam contempleris, ſiue in confeſsione conſtantiam cogites, ſiue vitæ exitum perpendas, habes quod & admireris maxime, & quod imitari cupias, modo Chriſtianus vere cenſeri velis. Hæc argumento & Epiſtolæ vtilitate & vſu ſint dicta. Iam cur Catholica dicatur, dicendum reſtat. Epiſtolæ Apoſtolorum Petri duæ, Iohannis prima, Iudæ vna, & hæc Iacobi Catholicæ dicuntur, propterea quod non certis ciuitatibus aut perſonis, (vt Pauli omnes, Iohannis ſecunda & tertia) ſint deſtinatæ & ſcriptæ, ſed omnibus promiſcue pijs, varijs in locis per orbem diſperſis datæ ſunt. Catholicum enim hoc loco priuato oppoinitur. Quidam has Epiſtolas Ca-

las Canonicas ad differentiam Epiſtolarum Pauli vocant manifeſto errore. Nam non minus Epiſtolæ Pauli ſunt canonicæ quam Iacobi, aut Petri, aut Iohannis. Quicquid enim legimus in Apoſtolorum Epiſtolis, tanquam canonem veritatis amplecti decet.

CAPVT I.

Summa Capitis Primi.

Ne Chriſtiani ſub tentationum mole ſuccumbant, hortatur, idque propoſito præmio ſuperatæ tentationis. Et ne quis Deo imputet tentationis originem, docet & vnde proueniat tentatio, & quod à Deo, qui nos ſuo verbo regenuit, ſint omnia bona.

Ordo & partes Capitis Primi.

Prima pars capitis huius eſt Epigrapha. Secunda, propoſitio ſuaſoria, ne videlicet Chriſtiani tentationibus frangantur. Tertia, quia fieri poteſt interdum, vt aliquis errore ſeductus ſuccumbat tentationi, monet petendam eſſe ſapientiam à Deo ex fide, ſine hæſitatione. Quarta, ne qui fracti paupertate & contemtu, tentationibus ſuccumbant, hortatur tum diuites, tum pauperes ad veram humilitatem. Quinta, tentationis ſuperatæ præmium proponitur, & monſtratur eius origo, vt magis ipſius inſidiæ caueantur. Sexta, admonitio eſt à contrarijs, quod Deus non ſit autor tentationis, ſed omnis boni potius, propoſito regenerationis beneficio, quod tanquam bonitatis Dei teſtimonio confirmat. Atque ita vnus ſcopus eſt huius capitis, ne videlicet ſinamus nos tentationum mole obrui. Huic ſcopo reliqua deſeruiunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IACOBVS Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus duodecim tribubus diſperſis: Salutem.

Hæc Epigrapha tria continet. Primum enim authoris huius Epiſtolæ nomen, cum eiuſdem deſcriptione & officio habet. Deinde eorum mentionem facit, quibus ſcribit Apoſtolus. Poſtremo imprecationem ſalutis addit. AVTOR Epiſtolę eſt Iacobus, qui profeſsione quidem ſeruus Dei eſt, officio vero ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Hic ſcripſit duodecim tribubus Iſraël late quidē, vt & Petrus meminit, per orbem diſperſis. Fit autem in hiſtorijs mentio multiplicis diſperſionis Iudęorum. Primum enim decem tribus per regnum Babylonicum ſunt diſperſę. Deinde duę reliquę in captiuitatem Babylonicam abductæ ſunt, nec redijt ſoluta captiuitate, niſi minima pars tribus Iuda & Beniamin. His ergo Iudæis ita ſparſim habitantibus & conuerſis ad fidem Chriſti ſcribit Iacobus, ac ijs in initio precatur ſalutem, vel vt græce loquitur χαίρειν, id eſt, gaudere eos iubet, ſignificans tutiſsimam ad verum gaudiū viam, eſſe fidem in Chriſtum. Diſperſio Iudæorum ſignificat lōge maximum diſcrimen eſſe inter regnum Chriſti & regna mundi. Regnum Chriſti non clauditur certis terminis in hoc mundo, ſed in conſciētia bona, iuſticia & gaudio ſpiritus, vt Paulus ait, ſitū eſt. In hoc regno ſunt omnes, quotquot in Chriſtum vere credunt, ſiue prope, ſiue procul ſunt. Deinde monet hæc diſperſio, quod Eccleſia Chriſti in hoc mundo, non ſit alligata (vt Papa putat) certo loco & ſucceſſioni, ſed verbo potius Dei, ſacramentis, & obœdientiæ erga Euangelium.

Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in varias tentationes incideritis.

Propoſitio primæ exhortationis, ne videlicet Iudæi credentes, tentationibus ſuccumbant. Hæc exhortatio merito primum locū occupat apud eos, qui expulſi ſedibus, varijs vicinorū obruebātur iniurijs. Quod autem non ſimpliciter dicat: Nolite frangi tentationibus, vel tale aliquid, ſed exiſtimate Omne, id eſt, plenum gaudiū eſſe, cum in varias tentationes incideritis: diſcernit inter effectus tentationis piorum & impiorū. Vt enim euentus tentationis impiorū eſt triſtitia & deſperatio: ita tentationis piorum euentus eſt gaudiū & victoria tētationis.

Cum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cum varias dicit, ſignificat nõ vno genere tentationum explorari credentes, ſed multis & varijs. Quare excubias agere Chriſtianos decet, ne circumuenti tentationum varietate, in manus incidant aduerſarij.

Scientes quod probatio fidei veſtræ, patientiam operatur.

Ratio propoſitionis eſt, ab effectibus tentationum piorum. Primum enim tentatio eſt veluti Lydius lapis, ad quem fides Chriſtianorum exploratur. Exemplum habemus in Abraham. Quorum enim fides vera nõ eſt, in tempore tentationis, diſcedunt, iuxta parabolam Euangelicam, Matth. 15. Contra, quorum fides firmior eſt, redduntur confirmatiores per tentationes. Spiritu enim Dei ſuſtentantur. Porrò fides probatior facta, patientiam operatur, hoc eſt, efficit vt æquo animo crucem feramus, propter ſpem liberationis. Vnde Paulus, probatio ſpem operatur, ſpes autem non pudefacit, id eſt, non fruſtratur nos, vt aliquando pudefiamus in conſpectu filij Dei.

Patientia vero opus perfectum habeat.

Hæc hortatio eſt, ad perſeuerãtiam in tolerando. Vult enim Apoſtolus, vt pius perduret conſtans in patiẽtia, vſq; ad finem. Beatus enim qui perſeuerauerit vſq; ad finem. Perfectionis enim vocabulum hoc loco conſtantiam & perſeuerantiam in patientia declarat. Veræ erga patientiæ effectus eſt perſeuerantia conſtans.

Vt ſitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

Finis & effectus crucis piorum ſignatur, qui eſt noſtri conſummatio in Chriſto. Toto enim vitæ tempore ad hanc conſummatam perfectionem tẽdere oportet, quæ cruce, veluti inſtrumento Dei, quotidie perpolitur, donec omnib. ſuis gradibus abſoluatur. Hic locus monet, vt nõnulla de perfectione Chriſtiana dicamus, quã Iacobus hic definire videtur integritatem. QVONIAM autem Monachi inſulſe nugantur de perfectione Chriſtiana, neceſſarium eſt pios recte inſtitui, vt intelligant quid de ea pie ſentiendum ſit. Sciendum eſt itaque, duplicem perfectionem nobis in diuinis literis cõmendari, quarum vna abſoluta eſt, & eſt imputatio perfectæ iuſticiæ & obœdientiæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vt enim Chriſtus obœdiẽtia crucis culpã expiat: ſic obœdientia legis iuſticiam imputat, ita vt omnis qui credit, perfect⁹ & iuſt⁹ perfectione & Chriſti iuſticia appareat in cõſpectu Dei. Hac perfectione freti, expectam⁹ immortalitatis gloriam. Altera perfectio in renatis eſt, quam omnib. pijs cõmendat verbum Dei Ambula, inquit Dominus ad patrem noſtrum Abrahamum, coram me, & eſto perfectus. Chriſtus: Eſtote perfecti, quia pater veſter perfectus. De præcepto, inquies, non eſt dubium, ſed in quo ſita ſit illa perfectio quæritur. Sciendum eſt quod Paulus Philip. 3. vocabulo perfectionis dupliciter vtatur. Ita enim ait: Non quòd apprehẽderim, aut iam perfectus ſim, ſed ſector ſi etiam apprehendam, quatenus apprehẽſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres ego meipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe, vnum autem illud ago, ea quidẽ quę à tergo ſunt obliuiſcens, ad ea vero quę à fronte ſunt enitens, iuxta pręfixum ſignum inſequor ad palmam ſupernæ vocationis Dei per Chriſtum Ieſum. Quotquot igitur perfecti ſumus, hoc ſentiamus. In his Pauli verbis apertiſsima eſt cõtradictio, niſi recipiamus plures eſſe perfectionis modos quam vnicum. Primùm dicit ſe non perfectum eſſe. Deinde ſe inter perfectos numerat. Eſt itaq; duplex huius vocabuli vſus. Alias enim perfectus dicitur ſubſtantia, vt puerum dicimus perfectum hominẽ, hoc eſt, ſubſtãtia. Alias perfectus dicitur quantitate ſeu gradibus, vt cum dicimus: nemo habet perfectã obœdientiam iuxta legem Dei. Priori ergo perfectionis modo perfectus fuit Abraham, Dauid, Paulus, Latro in cruce, &c. Poſteriori autem, nullus in hac vita perfectus inuentus eſt, pręter vnum Ieſum Chriſtum, ſed eam perfectionem conſequemur in æterna vita, vbi conformes Chriſto erimus. QVOD autem ſit perfectio aliqua ratione ſtatus gratiæ in hac vita partim deſcriptionibus, partim exemplis doceri poteſt. Ex verbis Pauli quæ aſcripſimus, hæc definitio colligi poteſt. Quod perfectio Chriſtiana ſit, valedicere peccatis, fide in Chriſtum recumbere, & eniti iuxta præfixũ ſignũ, ad palmã ſupernæ vocationis Dei, per Ieſum Chriſtũ. Seu vt Paul⁹ ad Timotheũ definit: Chriſtiana perfectio eſt militare honeſtam militiam, & retinere fidem & bonã cõſcientiã. Quiſquis igitur valedicit peccato, renunciat prauis deſiderijs, fiducia mediatoris ſe ſuſtentat, ac Deo omnẽ vitã approbare conatur, vt non vaſtetur conſcientia: vſu ſcripturæ perfectus dicitur, idque ſubſtantia, non gradibus. Solus enim Chriſtus perfect⁹ & ſubſtantia & gradibus fuit. Hoc ante clarius in exem-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

exemplis conſpicere licebit. ABRAHAMO Geneſ.17.dictum eſt: Ambula coram me, & eſto perfectus. Huic præcepto quomodo obœdiuerit Abraham, quomodoq; ambulauerit coram Deo & fuerit perfectus, Gen.22. aperte declaratur præcepto Dei & obœdientia Abraham. Vt autem hoc intelligatur melius, aſcribamus Moſis verba. Ecce ego (ait Dominus ad Abrahamum) cape nunc filium tuum, vnicum illum tuum, quem diligis Iſaac, & vade ad terram Moriah, & offer eum illic in holocauſtum ſuper vnum è montibus, quem dixero tibi. Habes præceptum. ſequitur obœdientia. Surrexit itaq; Abraham ſummo mane & ſtrauit aſinum ſuum, accepitq; duos pueros ſuos ſecum, & Iſaac filiũ ſuum: cumq; concidiſſet ligna holocauſti, ſurrexit & perrexit ad locum quem dixit illi Deus. Et pauló poſt. Accepit itaq; Abraham ligna holocauſti & poſuit illa ſuper Iſaac filiũ ſuum. Et poſtea ſequitur. Et ligauit filium ſuũ, & ipſum impoſuit in altari ſuper ligna, miſitq; Abrahã manum ſuam & accepit gladium, vt iugularet filium ſuum. In hoc Abrahami exemplo luculéter apparet, quid ſit perfectio, quã Dominus à ſuis ſeruis requirit in hac vita. Deus mãdat vt Abraham iam antè fide iuſtificatus, mactet filium ſuum. Abraham nihil habuit hoc filio carius, nil dulcius. Fuit enim vnicum vitæ ſolatiũ ſeni Abrahamo & ſanctiſsimæ matronæ Saræ. Quid hic facit Abraham? duo intuetur. Deum mandantem, & filium quo nihil carius ipſi in vita fuit. Sed mandatũ Dei præfert vitæ filij. Hinc ergo concluditur, quod perfectio ſanctorum in hac vita ſit, ex fide ita obœdire Deo, vt obœdientiã erga Deũ omnibus rebus mundi præferant. Qui ita ſunt affecti, iure perfecti habentur. Verũ illi qui ne affectum quidem vnicum ad mandatum Dei volunt iugulare, quomodo de hac perfectio ne gloriari poſſunt? Aliud exemplum proponamus ex nouo Teſtamẽto. Chriſtus Matth. 19. Iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna conſequenda, dicit: Si vis perfectus eſſe, vade, vende tuas poſſeſsiones, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & huc me ſequere. Chriſtus ſciuit hunc diuitem iuuenẽ nimium fuiſſe addictum diuitijs, nec poſſe facile animum ab ijs auertere. Vt ergo iuuenis intelligat, quãtum abſit à vera perfectione obœdientiæ erga legem, Dominus iubet vt renunciet diuitijs & ſe ſequatur. DVAS hic partes facere videtur Dominus perfectionis, ſcilicet renunciare diuitijs, & ſequi Chriſtũ. Verum ſciendum eſt, quod vt perſonale præceptum fuit, quo Abraham iuſſus eſt mactare filium: ita perſonale eſt, quod hic datur iuueni. Quare neutrũ in ſpecie trãsferendum eſt ad definitionem generalem perfectionis, ſed in genere tãtum. Alioqui nec Nohe, nec Dauid, nec Paulus fuiſſet perfectus. Quare exempla hæc ad generalem definitionem accommodabimus hoc modo. Vt Abraham, quia ex fide prætulit obœdientiam erga Deum vitæ cariſsimi & vnici filij, perfectus dicitur: & ſi iuuenis ſecutus Chriſtũ prætuliſſet paupertatẽ & liberalitatem erga pauperes ſuis diuitijs, fuiſſet perfectus Chriſti ſententia: ita omnis qui ex vera fide præfert obœdientiam erga Deum omnibus rebus mundi, perfectus in ſcriptura dicitur. Et contra. Qui res mundi, ſuos affectus, honorem, gloriam, voluptates, technas varias, anteponunt obœdientiæ erga Deum, imperfecti ſunt, imo de Chriſtiano nomine fruſtra gloriantur. HÆC congruunt cum ijs quæ ſupra adduximus ex Paulo, ex quibus ſimul concluditur hæc perfectionis Chriſtianæ definitio.

PERFECTIO Chriſtiana eſt agnita imperfectione ex fide Chriſti obœdientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, atq; Deo totam vitam approbare. HVIVS perfectionis Chriſtus duas partes facit, ſcilicet, ſe ſequi, quod fit per veram conuerſionẽ: & obœdientiam erga ſe, rebus vel nobis cariſsimis præponere. ATQVE hactenus de perfectione Chriſtiana quoad ſubſtantiam attinet. Gradibus autem tum demum perfecti erimus, vbi apparuerit filius Dei, cui ſimiles erimus: quia videbimus eum ſicuti eſt, & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicuti ille purus eſt.

Porrò ſi quis veſtrum deſtituitur ſapientia, poſtulet à Deo, qui dat omnibus ſimpliciter, nec exprobrat, & dabitur ei.

Ne quis ignorantiam prętexat, quo minus perſiſtat in tentatione, iubet Apoſtolus vt qui ſapientiam non habet, eam à Deo poſtulet: idq; in hunc finem, vt intelligat non ſolum, quomodo ſe gerat in tentationibus, ne tentationum mole preſſus ſuccumbat, verumetiam vt ſciat quo cõſilio & quo fine Deus ſinat ſuos cruce examinari, ne eius fructu priuentur. Deus, inquit, dat ſimpliciter, id eſt, benigne. Deus enim non quærit vllum πλεονέκτημα, ſed tantum bonitate & benignitate mera liberalis eſt, & nõ more hominum exprobrat cuiquam benigne collata beneficia, modo gratus eſſe perrexerit. Si quæris, quænam ſit illa ſapientia, qua erudimur ad ferendas æquo animo tentationes: Reſpondeo, eam ſitã eſſe in cognitione & ſenſu. Cognitio eſt, intelligere ex verbo Dei ſpectandum eſſe in quauis tentatione & cruce, cum iudiciũ, tum miſericordiã Dei. Iudi-

cium quidem eſt, vt intelligamus nos propter peccata noſtra tẽtari, ac varijs ærumnis premi. Propter peccata, inquit, corripis filios hominũ. Miſericordia vero eſt, vt intelligamus, conſilium Dei eſſe, vt tentationibus & cruce vexemur, vt agamus peccatorum pœnitentiam & non cum impio mundo pereamus. Ita enim loquitur Apoſtolus, 1. Cor. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. SENSVS ſapientiæ eſt, ſentire in animo conſolationem per Spiritum ſanctum, qui in cruce nos ſuſtinet, ne labamur, & ſpe futurę liberationis nos fulcit, ſicuti in Iob videmus, qui cũ cruce premeretur, hac fiducia ſe conſolatur: Scio quod redemtor meus viuit, & in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Hinc eſt quod Paulus ſcribit Timotheo: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe ex mortuis.

Poſtulet autem in fide nihil dijudicans.

Quomodo ſit poſtulanda ſapientia à Deo, præſcribit, nimirum in fide & abſque hæſitatione. Hic locus multas doctrinas continet. PRIMVM enim docet, quod Deus ſit omnis ſapientiæ, adeoque omnis boni fons. DEINDE oſtendit, quod idem ſit liberalis ad communicandum petentibus de fonte ſuæ bonitatis. TVM monſtrat ordinarium medium eſſe, per quod bona è manu Dei accipere & impetrare poſſumus, orationẽ ex fide manantem. ADHÆC indicat quod in oratione requiratur fides, quæ nititur benignitate mediatoris. PRÆTEREA ex hoc loco concluditur, quod ab oratione procul remouenda ſit dubitatio. Qui enim inter orandum hæſitat, verba tãtum profundit inutiliter, non autem efficaciter orat. Ex quo & hoc ſequitur: Si non hæſitandum eſt in oratione, fruſtra ſtatui plures mediatores. Qui enim plures mediatores quærunt, non putant ſe exaudiri per vnicum mediatorem Chriſtum. INSVPER cum hoc Iacobi pronunciato, pugnat dogma Papiſtarum, qui fidem cum dubitatione conciliare conantur. HIS accedit, omnia quæ ad ſalutem animæ noſtræ ſpectant, ſine conditione petenda eſſe. POSTREMO confutatur hic Stoica opinio de neceſsitate euentuum. Vt enim hic petenti ex fide, promittitur ſapientia, ita non petenti, ſapientia (cuius hic ſit mentio) non confertur.

Qui vero hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui ventis agitur & iactatur. Neq; enim exiſtimet homo ille, quod accepturus ſit quicquam à Domino.

Ratio cur fidem abſque hæſitatione in oratione requirat. Nam qui hæſitat, inquit, fluctui maris confertur, hoc eſt, inconſtans eſt. Nam vt fluctus maris, nunc in hanc, nunc in illã plagam pellitur, pro venti & ęſtus maris ratione: ita homo dubitans, nunc hoc opinatur, mox mutata ſententia aliud putat, prout erronea doctrina & cœcis affectibus impellitur. Talis fruſtra inuocat, propterea quod vera deſtituitur fide. Hæc nos admoneant conſtantiæ, cũ in doctrina, tum in pietatis exercitijs. SED forte obijciet aliquis. In omni homine eſt dubitatio. Ergo in nullo eſt firma fides ſine hæſitatione. Reſpondeo, ſecundũ diuerſa principia, vtrumq; eſſe poſſe, & firmam fidem, & dubitationem. Nam ſi ſpiritum in regeneratis reſpicis, fides eſt firmus aſſenſus nihil hæſitans, ſi vero carnem, ſubinde oriuntur dubitationes, quæ ſunt opera carnis, contra quæ ſpiritus pugnat. Exemplum vtriuſque habemus in Abrahamo, Rom. 4.

Vir duplex animo, inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis.

Vir duplex animo hic dicitur, qui de doctrina aut voluntate Dei ambigit. Talis quia in omnibus factis ſuis eſt inconſtans, nullam in oratione conſtantiam habere poteſt. Notemus ergo hoc loco fundamentum omnium piarum actionum, adeoq; ſummi illius operis inuocationis, eſſe cõſtantiam in doctrina de voluntate Dei, & in fide.

Glorietur autem frater abiectus in ſublimitate ſua. Diues autem in humilitate ſua, quoniam ſicut flos herbæ peribit.

Quia tentationis materiam miniſtrare poteſt, cum paupertas, qua omne calamitatis genus, tanquam ſpecie ſeu exẽplo notatur, tum diuitiæ, quarum nomine intelligitur omnis proſper in hac vita ſucceſſus: oportune obiectioni occurrit, docetque vtrumque, hoc eſt, pauperem & diuitem. Pauperem quidem, vt non oculos defigat in præſentis vitæ calamitatem, ſed potius eam ſublimitatem reſpiciat,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

qua filius Dei olim effectus,in gloriam immortalitatis ſubuehetur.Diuitem vero,vt cogitet,quam ſint caducæ & fallaces huius mundi diuitiæ, quæ vt poſsidentem beatum non reddunt,ita cito euaneſcunt,non ſecus atq; flos herbæ.

QVID? an non Paulus dicit,qui gloriatur,in Domino glorietur? cur ergo Iacobus iubet gloriari pauperem in ſublimitate ſua,& diuitem in humilitate ſua?

NEQVAQVAM pugnant inter ſe Apoſtoli. Nam vterq; fundamentum verę gloriationis in Domino collocat.Quare hæ tenendæ ſunt exceptiones.Primum acceptum feramus Deo,quicquid habemus boni,nobis nihil arrogãtes. Deinde retineamus illud fundamentũ in ſola Dei miſericordia ſitã eſſe nobis ſalutis fiduciã. Poſtremo in ſolo bonorũ omniũ autore acquieſcamus. Cum his acceptionibus, pia erit in omni bonorũ genere gloriatio.

Et exareſcit herba, & flos eius cecidit, & decor aſpectus eius perijt: Sic & diues in ſuis vijs marceſcit.

Amplificat comparationẽ, in qua comparat ſplendorem diuitiarum caduco flori,qui ſolis æſtu ingraueſcente flacceſsit, decidit & perit. Vt ergo ſtultum eſt,in diuitijs vanis gloriari: Ita pius præpoſtere fecerit, ſi ſuæ paupertatis incommodo fractus,tentationibus ſuccumbat.

Beatus vir, qui ſuffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronã vitæ,quam promiſit Deus diligentibus ſe.

Supra iuſsit, vt Chriſtiani gaudeant, cum in varias tentationes inciderint,nunc refutatis, quæ obſtare videbantur, rationem ſuæ exhortationis reddit. Concluditur autem argumentum hoc pacto: Beatus qui ſuffert tentationem,(id eſt,qui tentationum oneri nõ ſuccumbit) Ergo merito gaudendum eſt pijs,cum in varias tentationes inciderint. Antecedens probat à fine ſuperatæ tentationis, hoc modo. Cum probatus fuerit is,qui tentatur,accipiet coronã vitæ.Ergo iure dicendus eſt beatus. Antecedens nititur promiſsionibus diuinis,quam,inquit,coronam Deus promiſit diligẽtibus ipſum.Hoc loco abutũtur Papiſtæ ad ſtabiliendum dogma ſuum de meritis operum. Verum periſtaſis loci eos confutat. Nam Apoſtolus hoc loco agit cum conuerſis, qui iam antea fide iuſtificati,per tentationes varias tendunt ad beatitudinis portum. DEINDE aliud eſt loqui de cauſſa ſalutis,aliud de via per quam ad gratuitam ſalutem perueniendum eſt. Neq; corona vitæ eſt præmium certaminis debitum,ſed cõpenſatio laboris gratuita. Non enim pugnando meremur coronam,ſed eam filijs largitur ex mera bonitate pater,qui nõ tam quid mereantur filij,quam quod ipſe ex paterna ſtorga promiſerit,conſiderat. Si quis præterea obijcit: Corona vitæ promittitur diligentibus. Ergo dilectio eſt meritũ coronæ. Reſpondendum eſt,committi fallaciam non cauſſæ,vt cauſſæ. Antecedens enim non cauſſam coronæ, ſed qualitatem coronandi continet. Et quia ſunt duo rerum principia. Vnũ,vt ſint res. Alterũ,vt cognoſcantur res quæ ſunt: ſciendum eſt, quod quantũ quidẽ ad Deum attinet,eius mera εὐδοκία,& filij λύτρον, quantum vero ad nos, fides ipſa ſint principia,quæ faciunt vt ſimus iuſti & ſalui. VERVM ſi cognitionem ſpectes iuſticiæ & ſalutis, eius principia recte dicuntur tolerantia ſub cruce,dilectio,miſericordia erga pauperes,& aliæ virtutes.Hæ enim vt cognoſcaris iuſtus & ſaluus, faciunt. Vnde Dominus: Eſuriui & dediſtis mihi cibum,nudus fui & cooperuiſtis me,&c. Ex his enim fructibus fidei,angeli Dei & homines arborem in extremo die iudicabunt,& inde iuſticiam & ſalutem electorum rationabuntur. Verũ de hac re plura in ſecundo capite, vbi de viua & mortua fide agetur.

Nemo cum tentatur, dicat à Deo tentor: Deus enim nec tẽtari malis poteſt,nec quenquam tentat ipſe.

De cauſsis tentationis acturus, primum errorem eorum qui Deum tentationis autorẽ putauerunt, amouet: ac prohibet, ne quiſquam cum tentatur(id eſt,cum ad male agendum ſollicitatur)dicat ſe à Deo tentari. Deus enim non vult peccatum,Ergo non ſollicitat ad peccandum,nec delectatur perditione hominũ. Quare vt ipſe Deus expers eſt omnis tentationis: ita neminem tentat,hoc eſt, ad peccandum inſtigat.Locus hic aperte militat aduerſus eos qui Deum autorem peccati faciunt.

Sed vnuſquiſque tentatur, dũ à ſua concupiſcentia abſtrahitur & ineſcatur.

Tentationis, hoc eſt, ſollicitationis ad male agendum,cauſſam & fontem

tem indicat. Hunc fontem propriam cuiuſq; concupiſcentiam facit, cui duplicẽ effectum tribuit. Primum enim hominis cogitationem à bono abſtrahit. Deinde ineſcat hominis affectus & incautum obruit. Primis proinde motibus reluctandum ne ineſcati concupiſcentia ruamus in peccatum.

DE TENTATIONE ET REMEDIO ADVERSVS ILLAM.

TENTATIO hominis eſt eius impulſio ſeu inductio ad aliquid audendum, hoc eſt, cõmittendum vel omittendum. Huius plura ſunt genera quæ à finibus differentias capiunt. Eſt enim alia tentatio ſeductionis, alia præſumtionis, alia probationis. De his tribus generibus ordine dicam & remedia aduerſus ſingula indicabo. TENTATIO ſeductionis eſt, cuius finis eſt ſeductio. Hac homo ſollicitatur ad aliquid audendum aduerſus legem Dei, quo facto ſeductus miſere à familia Dei excluditur; excidit gratia, & fit reus æternæ mortis, donec reſipiſcat. Fides enim conſiſtere non poteſt, vbi homo cedit huiuſmodi tentationi, ac ſciens volensq; contumaciter mandatum Dei contemnit. Eſt autem hæc ſeductionis tentatio, ſi cauſſas eius ſpectes, duplex. Aut enim eſt interna, aut externa. Internam voco, cuius principium & cauſſa in ipſo homine eſt, videlicet, mala cõcupiſcentia: quę tyranno domeſtico, hoc eſt, peccato originali militat, atq; hominem impellit ad peccãdum, vt hac ratione regnum in hominem obtineat vetus homo, hoc eſt, peccatum originis. Eſt autem in omni homine concupiſcentia duplex, vna naturalis, altera carnis. NATVRALIS eſt, qua naturaliter expetimus, quę vel honeſta, vel vtilia, vel ſuauia iudicamus, recto rationis iudicio. Hæc per ſe opus Dei eſt in homine, & nullo modo damnanda, donec manſerit intra ſuos terminos, hoc eſt, donec ſano rationis iudicio mõſtrata appetit, ea videlicet, quę reuera honeſta, vtilia & ſuauia ſunt: quibus non contaminatur; ſed conſeruatur natura. CONCVPISCENTIA carnis eſt, cum ex corruptione carnis, ea appetimus quæ carni placent, & Deo diſplicẽt. Vt cum aliquid appetimus quod lege Dei nobis interdictũ eſt. Hęc merito à Platone θηρίον πολυκέφαλον, hoc eſt, bellua multiceps dicitur. De qua in prouerbiali verſiculo dicitur, πάντων γὰρ πρώτιςα κακῶν ἐπιθυμίη ἐςιν. Nam hæc cõcupiſcentia pernicioſarũ prolium mater fœcundiſsima eſt. Huic Marcus Eremita primum tribuit φιλαυτίαν, hoc eſt, amorem ſui. Ex hac naſcuntur, crapula, auaritia, inanis gloriæ ſitis, quam Græci κενοδοξίαν nominant. Ex crapula libidines & omnis generis voluptates pernicioſæ proueniunt. Ex auaritia fraus, dolus, iniuria, mendacium, violentia, homicidium. Ex ſiti inanis gloriæ, ſuperbia, turpis ambitio, technæ variæ. Breuiter contemtus Dei & proximi. VIDES quam fœcunda mater omnium vitiorum exiſtat carnis concupiſcentia quam non immerito quidam πάσης κακίας πηγὴν appellauit, vt quę non ſolum προκαταρκτικὸν eſt omnis iniquitatis & θεοςυγίας, verumetiam à bono & honeſto auocat. Quãdo enim homines rebus cœleſtibus ſtudent & meditãtur diuina: hæc accedit, ac ſuis illecebris tanquã funiculis quibuſdã eos retrahit. Quare nõ immerito Iacobus affirmat, homines propria ineſcari concupiſcentia. Sed quomodo hanc carnis concupiſcentiã ſuperabimus? Hæc beſtia arte liganda eſt ſingulari, & mortificanda. Ligatur autẽ non humanis viribus, ſed diuina virtute, hoc eſt, ſpiritu fidei qui in homine renato generat nouã quandã concupiſcentiam, quæ dicitur concupiſcentia ſpiritus. Hæc vbi primũ ſpiritu fidei cõcepta fuerit, opponit ſe cõcupiſcẽtię carnis vnde in omnib. pijs lucta quędã acerrima carnis & ſpiritus oritur. Hinc eſt quod Paulus ait: Caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus carnẽ. Sed vnde illa ſpiritus concupiſcẽtia? Hæc proficiſcitur ex virtute mortis, ſepulturæ & reſurrectionis domini, quæ olim figurata fuit in veterib. ſacrificijs, quæ ligabãtur primũ, deinde mortificabãtur: ſed vis tota in ipſa cruce Chriſti eſt. Ligare itaq; cõcupiſcẽtiã carnis, eſt eã cruci Chriſti affigere, vt in illa mortificetur, ne ſit ad operandũ efficax. Ligata proinde eſt hæc bellua, quãdo nõ facis quod illa imperat. Mortificata eſt prorſus, quando eius vis non ſentitur, quod non fit priuſquã hãc vitã ea morte cõmutauerimus, quę ad verã vitam eſt tranſitus. Huic beſtiæ ligandæ & mortificãdæ, deſtinãtur omnia pietatis exercitia: vt precatio, lectio, meditatio, ſobrietas, diligẽtia in officio, fuga occaſionũ, cogitatio prouidẽtiæ Dei, æſtimatio mali cõcupiſcentiæ, victoriæ glorioſus euẽtus, turpitudo quæ comitatur eos, qui huic beſtiæ colla ſubmittũt. Hæc breuiter de tentatione ſeductionis interna, & remedio cõtra ipſam. TENTATIO ſeductionis externa eſt, cuius principium & cauſſa extra hominẽ eſt, & hæc prout variant cauſſæ, diſtingui poteſt. Cum ergo cauſſæ ſint, nunc mundus, nũc Diabolus, nunc res nos circumſtantes, fit vt huius externæ tentationis tres ſint differentiæ.

MVNDVS itaq; tentat, quando ſua vanitate & improbitate ad peccatum nos ſollicitat.

Hoc genere tentationis multi ſuccumbunt. Nã cũ intuentur mores deprauatiſsimos hominum,& vidẽt ſimul impunitatem,multi inuitantur exemplo. Vnde recte dicitur, mala conſuetudo malitiæ pabulum.Huic generi tentationis opponendus eſt ſplendor regni Chriſti,cum quo vanitas mundi comparata fumus eſt vaniſsimus. Deinde cogitetur breuitas vitæ humanæ,quæ etiamſi ſaturari poſſet vanitate mundi:tamen perpetuæ illæ deliciæ in regno Dei infinitis modis præferendæ ſunt illi. Deinde intueamur Chriſtum Dominũ & ſanctos Dei multos, qui mundi vanitatem & improbitatem contẽmſerunt,aſpicientes ad brabium legitime currentibus propoſitum.

Diabolvs varijs modis tentat homines, idque hoc conſilio, vt vel impediat eos, ne in ouile Chriſti aggregentur,vel aggregatos turbet, ac rurſus eijciat, ne ſalui fiant. Nihil enim illi dulcius eſt,quam omnium hominum interitus. Et hanc ob cauſſam, tribus potiſsimum machinis vtitur,ad inuadẽdum ouile Chriſti. Aut enim doctrinam corrumpit,aut ſcandala excitat, aut occaſiones infinitorum ſcelerum obijcit, vt interim taceã de hypocriſi ipſius,tyrannide,& ſophiſtica:quibus perpetuo vtitur ad oppugnandam Eccleſiam Chriſti.Hic cor ingreditur hominis,& rapit verbũ Dei ex corde hominis, vt Epicureus contemtus Dei ſuccedat: ſicut in Rhapſace: aut odium & ira aduerſus Deum, vt in Saule: aut rabioſa propugnatio impij dogmatis, vt in Papiſtis. Hvivsmodi fuere tentationes Cain,Saul,Iudæ,Samoſateni,Arij,& noſtro ſeculo Serueti, & aliorum plurimorum:ac multo magis hoc tempore ſæuit Satan,quam vnquã alias. Nã finẽ ſuorum furorum inſtare nouit,& breui affuturum filium Dei, qui ipſum cum omnibus ſuis membris,æternis pœnis adiudicaturus eſt. Qvid hic eſt remedij? potens eſt aduerſarius, magna eſt turba ſatellitum Satanæ, opus eſt igitur fortiſsimo præſidio. Quodnam quæſo illud?Hæc eſt victoria,inquit Iohannes,quæ vicit mũdum,fides veſtra.& Salomon: Turris fortiſsima nomen Domini,ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.Nam,cum nulla alia ſit via ſuperandi hanc Diabolicam tentationem, quam fiducia viua in Chriſtum victorem Satanæ,& hæc viua fides ardenti oratione accendatur: ſummo ſtudio conſeruemus puritatem doctrinæ, vnde fides pendet. Deinde aduerſus ſcandala & alias technas Satanæ, muniamus nos exemplis ſanctorum, & erigamus nos ſpe futuræ liberationis per Ieſum Chriſtum:quẽ expectamus breui affuturum, vt iudicet viuos & mortuos.Plura præſidia aduerſus inſultus Satanæ,Paulus Epheſ.6.enumerat,quæ inde peti debent.

Res circumſtantes etiam nos ſupra modum tentant. Ante nos,mors, iudicium Dei, infernus.Poſt nos,peccata præterita,commiſsiones & omiſsiones plurimæ.A dextris,potẽtia,diuitiæ,honor.A ſiniſtris,pericula,perſecutiones,ſcandala,triſtiſsima in hoc mundo Eccleſiæ forma.His malis ſolus Ieſus Chriſtus medetur,dum fide poſsidetur. Si enim ad ea quæ ante nos ſunt reſpicis,mortẽ ſuperauit vita,iudicio Dei ſatisfecit luens pœnas peccatorum noſtrorum,infernum ſpoliauit.Si ad ea quæ poſt nos ſunt,ſolus peccatorum expiator eſt.Si in eo theſauros omnium bonorum eſſe ſtatueris, non facile potentia,diuitię, honor mundi,à Chriſto te abducent,nec vllis malis fractus ſuccumbes,modo ipſum viua fide poſsideas,ac ipſius opem aduerſus omnia te infeſtantia implores.

Tentatio præſumtionis,eſt cum homo ſollicitatur ad tentandum Deum, abutendo eius longanimitate,iuſticia,miſericordia,liberalitate,alijſque pluribus beneficijs.Periculoſa ſane hæç tentatio eſt. Si quis enim ea ſuperatus fuerit,peccat licẽtius,quia ſtatuit Deũ bonum & miſericordem eſſe & lentum ad iram, vt inquit Pſalmus. Huic tentationi medentur potiſsimum hæc.Primvm,cogitatio breuitatis vitæ. Deinde conſideratio tragicorum exemplorum.Nam multi ſecure peccantes ſubito ſunt præuenti ira Dei & ſine pœnitentia hinc abrepti ſunt.Tvm indignitas ipſa. Quid enim indignius eſt, quam filium patrem contemnere,quia eſt ſibi benignus & erga ſe miſericors?Sollicite ergo vnuſquiſq; ambulet in conſpectu Domini, ſciatq; furorem Satanicum eſſe deliberato animo peccare,vel differre pœnitentiam,propterea quod Deus prædicetur longanimis,clemens,& miſericors.Nam prædicatur etiam iuſtus iudex,qui iraſcitur peccatis, & ſeuere decreuit punire impœnitentes.

Tentatio probationis eſt, qua exploratur fides hominis erga Deum, videlicet cum vel opus aliquod homini commẽdatur,carni graue & moleſtum, vel crux aliqua diuinitus cõtingit explorationis gratia,vel permittitur hæreſis aliqua oriri contra articulos fidei. Abraham accipit mandatum à Deo, quo iubetur filium ſuum Iſaac, vnicum hæredem, quem genuit ei Sara libera & nobilis matrona, mactare in holocauſtum. Hoc mandatum graue & moleſtum carni haud dubię fuit:ſed quid hic facit Abraham?obœdientiam erga Deum pręfert huic ſuo dulciſsimo filio,quo nihil in mũdo ei precioſius fuit, & accingit ſe ad exequendum mandatum Dei, Geneſ. 22. Iob cruce in corpore & alijs

multis malis premitur,ſed in patientia obœdientiam Dei anteponit propriȩ vitȩ ac omnibus rebus alijs: Scio inquit,quod redemtor meus viuit,& in nouiſsimo die reſurrecturus ſum. Item,Si bona ſuſcepimus, cur non mala ſuſtineamus? ECCLESIA primitiua multis tentata eſt hæreſibus,& varijs, ſicuti & nos hodie tentamur, ſed velut illi, ita & nos fontẽ ſaluatoris opponamus omnibus hȩreticorum ciſternis plenis fœtore Satanico. De hoc genere loquitur Moſes Deuter.5. Tẽtauit te Deus, vt ſciretur, quid eſſet in corde tuo, an ambulares,in mandatis eius,nec ne. Aduerſus hoc tentationis genus muniamus nos duabus rebus,conſeruatione puritatis Euangelij, & conſtanti obœdientia erga Deum,cũ in proſperis, tum in aduerſis.

Deinde concupiſcentia poſtquam conceperit, parit peccatum: peccatũ vero cum conſummatum fuerit, generat mortem.

In ſuperiori verſiculo comparat Apoſtolus cõcupiſcentiam eſcæ,qua piſcator hamum tegit, vt piſces fallat & capiat: hic confert eandem puerperæ, vt eam ſignificet matrem eſſe & fontem omnium peccatorum, atq; adeo omnis mali. Dicitur autem cõcupiſcentia concepiſſe,quando affectum & voluntatem occupat: quod cũ fit,mox parit peccatum ſcilicet actuale,cuius veluti proles quædã ipſa mors exiſtit & damnatio. FIT ergo hic mentio duplicis peccati, videlicet originalis & actualis. Originale concupiſcentiæ nomine,ab eius proprio & proximo effectu ſignificatur. Hoc etſi per ſe & ſua natura eſt mortale peccatum: renatis tamen condonatum eſt, vt nón inferat mortem, niſi regnare rurſus cœperit, per ſua mala deſideria. Vnde Paulus ad Román.6. Ne igitur regnet peccatũ in mortali veſtrò corpore,ad obediendũ ipſi,in cõcupiſcentijs eius. Actuale eſt cum ſponte nos ſubijcimus concupiſcentiæ,ac ei obtemperamus,integrumq; in nobis regimen ei permittimus.

Ne erretis fratres mei dilecti.

Quia perſuaſum nonnullis erat, à Deo homines ad male agendum tentari: rurſus monet eos & hortatur ne ſe iſto errore inuolui ſinant, ſignificans multa abſurda & Deo indigna iſtã opinionem ſequi. Vt autem firmiſsimam rationem eius rei, attentius & benignius audiant, fraterna compellatione, & dilectionis ſuæ, qua illos cõplectitur, ſignificatione, eos velut præparat. Libentius enim audimus illos quorum beneuolentiam erga nos ſentimus, cum contra, eorum inſidias metuimus, quorum animos à nobis alienos eſſe perſpeximus.

Omnis donatio bona, & omne donum perfectum ſuperne eſt deſcendens à patre luminum, apud quem nõ eſt permutatio, aut conuerſionis obumbratio, is quia voluit, progenuit nos ſermone veritatis, vt eſſemus primitiæ quædam ſuarũ creaturarum.

Hæc ratio firmiſsima eſt, qua Apoſtolus eorum errorem refellit, qui Deum homines ad male agendum tentare, adeoq; peccati autorem eſſe contenderunt. Vt autem huius rationis membra melius conſpiciantur, & beneficia Dei erga nos agnoſcantur clarius, analyſin huius pericopæ inſtituam, & eam in ſex partes retexam, ex quarum ſingulis propoſitionem Apoſtoli inferam, vt intelligantur quãta vis ſit totius huius rationis, ad refellendum aduerſariorum errorem. PRIMVM itaq; dicit: Omnis donatio bona & omne donum perfectum (id eſt, minime fucatum) ſuperne eſt. Quo dicto ſignificat nequaquam eſſe ſuperne ſollicitationem ad male agendum. Qui enim congrueret, ex eodem fonte & bona & mala promanare. Verum ſi quis excipit malum pœnæ ſuperne eſſe, is viciſsim ſciat cauſſam, id eſt, malũ culpæ, in homine eſſe, quod iuſtus Deus iuſte punit. Quare ſi iuſticiam Dei ſpectes, pœna non mala, ſed bona dicenda. SECVNDO addit: Deſcendens à patre luminum, vt pater hic autorẽ & fontem ſignificat: ita Luminum vocabulo omnia bona ſignificantur: velut tenebrarum voce, calamitates omnis generis veniunt intelligendæ. Vnde hæc ratio conficitur. Deus eſt pater luminum, id eſt, autor omnium bonorum: Ergo non eſt tenebrarum autor, vt illi tentatio ad malum ſit adſcribenda. Notetur hoc Dei elogium, quod ipſi ſoli competit, nimirum, quod ſit ſolus fons & autor omnium bonorum. Vnde admoneamur & inuocationis, qua ab illo bonorũ fonte bona petamus, & gratitudinis, qua nos gratos erga ipſum exhibeamus. TERTIO addit, Apud quẽ non eſt permutatio. Hæc ſpeciem occupationis habent, ne quis enim eundem & bonorum & malorum autorem diceret, eius conſtantiam qua in ſuis actionibus eſt immutabilis opponit. Cum ergo apud Deum per-

mutatio locum non habeat,& fons bonorum eſſe cõuincatur, quis ei ſine blaſphemia mã la aſcribet? QVARTO addit, Aut conuerſionis obumbratio. Habent & hæc occupationis ſpeciem. Videmus variam & multiplicem eſſe conuerſionem cœleſtium luminum & permutationem. Sol enim nũc clarus & limpidus collucet,rurſus veluti obſcurus deliteſcit. Ne quis huiuſmodi obumbrationem Deo tribuat, eum à conuerſionum obumbratione vendicat. Vnde colligatur,cum ſemper ſit ſibi ſimilis,nõ niſi bona ab eo proficiſci. QVINTO. Is(ait)quia voluit,progenuit nos ſermone veritatis. Hoc exempli cauſſa ponit. Deus, cum eſſemus prima natiuitate noſtra filij iræ & dãnationis, ex mera paterna ſua beneuolentia fecit nos filios ſuos,per ſermonem veritatis,id eſt,per Euangelium. Qui enim Euãgelio credit,filius Dei per ſpiritũ Chriſti efficitur. Cum igitur tanto honore nos dignatus eſt Deus,quis credit ipſum ad male agendum ſollicitare quenquam? SEXTO, additur argumentum à fine regenerationis,cum ait, Vt ſimus primitiæ quædam ſuarũ creaturarum, id eſt,vt ſimus ſancti. Cum igitur nos regenuit,vt ſimus ſancti,abſurdũ eſt cogitare ipſum nos pollutos efficere, ſollicitatione ad male agendum. Cum primitias ſanctos vocat, alludit ad ritum legis,quo primi fructus Deo conſecrabantur. Vnde admonemur vt verã ſanctitatem perpetuo meditemur. DEINDE diſcernit inter Eccleſiam & reliquum mundum. Vt enim illa ſancta & Deo dicata eſt: ita mundus reliquus ſuis pollutionibus inuolutus prophanus & impius exiſtit. Porrò ex hãc regenerationis doctrina, ſequentes parænеſes extruit Apoſtolus.

Itaque fratres mei,ſit omnis homo velox ad audiendum,tardus ad loquendum.

Exemplo Chriſti,Pauli, Patri atque adeo Prophetarum & Apoſtolorum omnium ex regenerationis virtute, extruit neceſsitatẽ pie ſancteq; viuendi. Eſt enim pietas & ſanctitas effectus proprius regenerationis. Et quia Deus requirit circumciſionem quandam aurium & labiorum: Iacobus eandem vrget,& vult regeneratum velocem eſſe ad audiendum,diſcendumq; ea,quę ſalutaria ſunt,& tardum ad loquendum. Quo dicto vult, primum vt lingua non præcurrat mentem. Secundo, vt futiles & inanes,obtrectatorios ſermones fugiamus. Tertio, vt neceſſaria tantum, quæ faciunt ad ædificationem & honeſtatem loquamur. Huc optime quadret Græcus verſiculus:
ἢ λέγε τι σιγῆς κρείττον, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc eſt,aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſilentium habe.

Tardus ad iram: Ira enim viri iuſticiam Dei non operatur.

Quodnam iræ genus hic prohibeatur, & ratione ſubiecta & concluſione,imo ex tota periſtaſi loci huius colligendum eſt. Ira viri,inquit,iuſticiam Dei nõ operatur, id eſt, non exequitur,quod Deus loquitur & præſcribit,imo facit,vt fruſtra Deum loquentẽ audias. Quapropter ira hoc loco accipitur pro ea ira,quę proficiſcitur ex contendendi ſtudio,quo impeditur audientia. Vult igitur Apoſtolus, vt ſedatis affectibus alij alios audiamus. Vbi enim tumultibus & contentionibus eſt locus, exulat iuſticia Dei, id eſt, in nullo loco habentur, quæ Deus nobis præſcribit & à nobis exigit.

Quapropter depoſita omni malitia immunditiæ & redundantia malitiæ, cum manſuetudine recipite inſitum ſermonem, qui poteſt ſeruare animas veſtras.

Concluſio eſt exhortationis, quã nos hortatur, vt ſimus ad audiendum veloces ſine ira. Hic locus eleganter docet, qualeſnam verbum Dei requirat auditores. Primum immunditia & redundantia malitiæ abeſſe debet, hóc eſt, carnis affectus & ratio debent cedere verbo Dei,vt non contentiones,vnde ira naſcitur, moueant. Deinde adeſſe debet manſuetudo, quæ in locum iræ ſuccedit. Eſt autẽ hoc loco manſuetudo, modeſtia & facilitas ad diſcendum compoſita. Tertio ita compoſito animo ſuſcipiendus eſt ſermo inſitus, id eſt, recipiendus eſt fide ſermo,qui inſeritur vel implantatur opera miniſtrorum. Quarto, effectus recepti ſermonis additur,vt eo veluti ſtimulo ad diligentius audiendum excitemur. Qui inquit,poteſt ſeruare animas veſtras,idq; ideo, quia ex auditu verbi Dei fides concipitur, quo homo iuſtificatus impellitur,vt nouitati vitæ ſtudeat. Vnde ſequitur.

Eſtote autem factores ſermonis, & non auditores ſolum,decipientes voſipſos.

Qualem requirat auditorem, his verbis etiam declarat Apoſtolus. Vult vt non tantum ſimus auditores ſermo-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

ſermonis, vt maxima pars hominum eſt, ſed factores etiam, hoc eſt, tales, in quibus ſermo, qui inſeritur, radices agat: quod fit dum fides ex verbo concipitur, & obœdiētia noſtra teſtatur fidem. Hoc Chriſtus vocat cuſtodire ſermonem, cum inquit: Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. PORRO obſeruandum eſt, quod Factor ſermonis dicatur dupliciter, nempe iuxta regulam Legis, & iuxta gratiam Euangelij. IVXTA regulam legis dicitur is Factor legis, qui legem perfecte implet, quod Paulus Rom. 1. 2. & 3. nullum mortalium præſtare poſſe, quatuor euidentiſsimis demonſtrationibus oſtendit. SECVNDVM gratiam dicitur Factor ſermonis, qui fidem ex verbo conceptam vera pietate teſtatur, ac tota vita, quantum in hac corrupta natura fieri poteſt, veram pœnitentiam meditatur. Et ſi lapſus fuerit aliquando, ſiue ſciens, ſiue per ignorantiam, mox redit vera pœnitentia ad Dominum, quemadmodum infinita Sanctorum exempla teſtantur. CVR autem velit factores ſermonis, & non auditores tantum, oſtendit cum addit, Decipientes voſipſos, hoc eſt, fallacibus ratiocinationibus ſeipſos fallentes, ſeu propria Sophiſtica ſe ipſos decipientes, quemadmodum nō ſolum hypocritæ faciunt, qui externis operibus nituntur, ſine vera pœnitētia: verumetiam multi, qui ſub Chriſtiano nomine Turcicum gerunt animum. Hi ſemper in ore fidem habent, ſemper gloriantur de Mediatoris beneficijs, etſi nunquā de vera reſipiſcentia cogitent.

Nam ſi quis auditor eſt ſermonis & non factor, hic ſimilis eſt hominis conſiderantis faciem natiuitatis ſuæ in ſpeculo, conſiderauit autem ſemetipſum & abijt, & protinus oblitus eſt qualis ſit.

Pulcerrima ſimilitudine rationem redit, cur non velit auditorem tantum ſermonis. Abſoluitur autem ſimilitudo hoc modo: Quemadmodū qui intuetur ſuam in ſpeculo imaginem, labilem in mente cognitionem & debilem ſuæ formæ memoriam retinet atq; ideo talis contemplatio nihil prodeſt: Ita auditor ſermonis tantum, nullam firmam cognitionem retinet. Nam mox vbi audiuerit, euaneſcit, ideoq; talis cognitio inutilis eſt, & nihil prodeſt auditori. ELEGANTER admodum Hypocriſis imagini in ſpeculo relucenti comparatur. Nam vt in ſpeculo, quamuis quædam ſimilitudo appareat, eo tamen falſa eſt, quod in ſpeculo quæ læua ſunt, dextera: quæ vero dextera, læua referātur, atque ita veritati fucus fiat: Sic in operibus hypocritarum, etſi quidam ſplendor oculis hominum obſeruatur, tamen falſus eſt, quod quæ impia ſunt, ſancta & vera habeantur. SI quis interroget, qui fiat quod adeo labilis ſit cognitio, & debilis memoria ex contemplatione ſpeculi: ſciat quod modus agendi ſecundum Philoſophos, eſſendi modū ſequatur. Nam cū imago in ſpeculo habet, vt illi loquuntur, debile eſſe & intētionale potius quam reale, facit debilem in mente impreſsionem, quemadmodum in quibuſdam etiam inſomnijs fieri animaduertimus.

Qui vero introſpexerit in legem perfectam, quæ eſt libertatis, & permanſerit: hic non auditor obliuioſus, ſed factor operis, beatus in opere ſuo erit.

Exponit quis factor legis ſit habendus, idq; vt ante admonui, iuxta gratiam, & non ſecundum rigorem legis. Perfectam vocat legē, quia perfectam viuendi regulam præſcribit. Eandem libertatis dicit, quia quo magis illi quiſquam fuerit addictus, modo in Chriſtum credat, eo magis ſe liberū eſſe declarat. Seruire enim Deo, regnare eſt. Qui in hanc legem introſpexerit, vt eam penitus cognoſcat & vita exprimat, hic inquit, non eſt obliuioſus auditor legis, ſed factor, qui etiam beatus in ſuo opere erit. Nam ex effectibus noſcitur fides, vt arbor ex fructibus, quæ fides ſola Chriſtum apprehendit, qui ſolus factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redētio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. LOQVITVR igitur hic Iacobus, de qualitate iuſtificatorum, & prę̄mijs obœdientiæ illorum, non de cauſsis iuſtificandorum. Bernhardus: Bona opera non ſunt cauſſa regnandi, ſed via regni.

Si quis videtur religioſus inter vos eſſe, nec frenat linguam ſuam, ſed decipit cor ſuum: huius inanis eſt religio.

Hypocritas taxat, qui ſe religioſe legem obſeruare gloriabantur, & interim laborant obtrectandi libidine, quod vitiū omnibus hypocritis familiare eſt. Quemadmodū Euangelica hiſtoria in Phariſęo oſtendit, qui de ſua religione gloriabatur, ac interim alios homines accuſabat maledica lingua. Vnde autē iſtud vitiū proueniat, oſtendit, cū addit, Sed decipit cor ſuū, hoc eſt, φίλαυτος eſt, & de ſeipſo nō recte iudicat:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Iudicat enim ſe pium & religioſum eſſe, ſed eius inanis eſt religio, id quod ſequenti ratione probatur.

Religio pura & impolluta apud Deum & patrem, hæc eſt, viſitare pupillos & viduas in afflictione ipſorum, incontaminatum ſeipſum ſeruare à mundo.

Probat à religionis quibuſdã proprietatibus, hypocritas laborantes obtrectandi ſtudio, non vere religioſos eſſe. Concludit autem argumentum hoc pacto: Vere religioſi ſeruant ſe immaculatos à mundo, & miſericordiam afflictis præſtant. Hypocritæ qui volunt videri religioſi, nõ ſeruant ſe immaculatos à mundo, nec afflictis miſericordiã præſtant. Quare non ſunt religioſi, ſed vani potius iactatores religionis. NON fuit conſilium Iacobi religionem integre definire, ſed tantum eius aliquas proprietates ponere, pugnantes cum hypocritarum vanitate. Quare non ſunt audiendi quidam, qui hic Iacobum flagellant, tanquam hominem ignarum veræ religionis. Aliud enim eſt rem definire, aliud eam notis quibuſdam deſignare, id quod ignorare Iacobi flagellatores turpe eſt. CÆTERVM hæc plena & perfecta religionis Chriſtianæ definitio eſt: Chriſtiana religio eſt viua fiducia in Ieſum Chriſtum & eius confeſsio, cui coniunctum eſt & purum colendi Deum ſtudium, & ſincera erga homines caritas, vna cum ſpe immortalitatis promiſſæ. PARTES proinde ſubſtantiales religionis Chriſtianæ natura coniunctæ ſunt fides, cultus Dei, caritas proximi, & ſpes promiſſæ ſalutis per Chriſtum.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt à contemtu pauperum & perſonarum acceptione conuerſos dehortatur: Ita inanem fidei iactantiam, quæ ſuis germanis fructibus deſtituitur, damnat.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Duæ ſunt partes huius capitis, quarum prior eſt ἀποτρεπτική. *Dehortatur enim Chriſtianos à perſonarum acceptione. Hæc pars abſoluitur propoſitione, & confirmatione. Poſterior eſt* διδακτική. *Docet enim fidem inanem eſſe, quæ caret operibus. Abſoluitur & hac pars propoſitione & confirmatione.*

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES mei, ne in perſonarum acceptionibus habeatis fidẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ.

Hæc prima propoſitio huius capitis, eſt cui implicita eſt ratio quædam, quare ita reſoluenda erit: Fratres nolite perſonas acceptare. Hæc propoſitio pura eſt. Ratio propoſitionis hæc eſt, quia fides Domini noſtri Ieſu Chriſti & perſonarum acceptio ita repugnant, vt ſimul ſtare nõ poſsint. Quare? Quia Chriſti gloria requirit vt omnes eos veneremur, in quibus Chriſtus habitat. Ita nõ fruſtra gloriæ vocabulum additum eſt. Et eſt notus Hebraiſmus, quo genitiui appellatiuorum ponũtur ſæpe loco epithetorum. Quid? an non Pſalmus: Inter habitatores tabernaculi Domini, hoc eſt, inter hæredes vitæ æternę, collocat eum qui reprobos contemnit, & honorat timentes Dominum? Eſt ne illa perſonarum acceptio? PERSONARVM acceptio proprie eſt, cùm cauſſa vera, ex qua de perſona pronunciari oportet, neglecta, aliquid aliud extra cauſſam in perſonis ſpectamus, propter quod vel pro perſona ſententiam falſam pronunciamus, vel alioqui perſonam acceptamus & complectimur. QVARE hoc Apoſtoli præceptum nequaquam ſubuertit ordinationem diuinam, in quarto præcepto ſancitam, de honore ſuperiorum. Verum ſi quis pauperem pium contemneret, & diuitem reprobum ei præferret, is vera cauſſa omiſſa male iudicaret, ſicuti Iacobus oſtendit, cum ait,

Si enim ingreſſus fuerit in cœtum ve-

Hoc exemplo declarat, qualem προσ-

ſtrum,

ſtrum, vir aureos annulos geſtans, veſte indutus ſplendida, ingreſſus fuerit, & pauper in ſordida veſte, & reſpexeritis in eum, qui veſtem fert ſplendidam, ac ei dixeritis, tu ſede hic honeſte, & pauperi dixeritis, tu ſta illic, vt ſede hic ſub ſcabello pedum meorum: nonne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices malarum cogitationum?

ωποληψίαν damnet, nimirum eam, quæ falſum pro vero in iudicandis hominibus diſcrimen ſequatur. Qui enim id facit, nõ ſolum proprio ſuæ cõſcientiæ iudicio damnatur, verum etiam peruerſum eſt eius iudicium, qui diuitias accipit pro diſcriminis regula. Nõ ergo ſimpliciter prohibet honorare diuites, ſed per comparationem loquitur, & eum damnat, qui diuites improbos cum piorum pauperum contemtu honorat. Hic proinde ea προσωποληψία damnatur, quæ falſum pro vero diſcrimen ſequitur, quæ modum nõ ſeruat, quæ à recto fine aberrat. Si quis ergo diuitem, quia diues eſt, pauperi anteponit, peruerſum eſt eius iudicium. Deinde ſi ita præponas diuitem pauperi, vt pauperem ignominioſe tractes, in modo peccatum eſt. Poſtremo ſi diuitem ineundæ gratiæ cauſſa præponas pauperi, à recto fine aberraſti. Quid enim indignius eſt, quam ſpreto pio, docto, egente, impium, indoctum, diuitem ſplendide excipere? Qui huiuſmodi diſcrimen apud ſe facit pauperis & diuitis, factus eſt iudex malarum cogitationum, hoc eſt, non recte affectus, peruerſe iudicat contra pietatis & caritatis regulam.

Audite fratres mei dilecti, nonne Deus elegit pauperes huius mundi, diuites in fide & hæredes regni, quod promiſit diligentibus ſe?

Exordiolo auditores excitat, vt argumentũ quod ſubiungit, attendant. Deus pauperes huius mundi, qui in fide ſunt diuites, elegit, vt ſint hæredes regni, quod promiſit diligentibus ipſum. Ergo pauperes huius mundi non ſunt contemnendi. In hoc argumento obſerua ordinem reparationis noſtri. PRIMO loco ponitur electio, quæ alibi non quærenda eſt, quam in filio: ad Epheſ.1. SECVNDO ponitur fides, qua generalis electio accõmodatur auditoribus Euangelij. Elegit enim Deus hac conditione, ſi homines filio inſerãtur fide: extra quem nulla eſt electio, ſed mera reprobatio. TERTIO ponitur hæreditas, qua ſignificatur adoptio, qua credentes ius filiorum accipiunt. QVARTO additur dilectio. Nam ea germanus fructus fidei eſt, & filiorum Dei propria affectio. Non igitur mirum eſt, Deum promiſiſſe diligentibus ſe regnum. Nam illi per fidem ius filiorum obtinuerunt, adeoq; regni cœleſtis hæredes inſcripti ſunt. Nam dilectionem non eſſe cauſſam regnandi, conſtat ex Paulo, qui ait: Vita æterna donũ Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

DE ELECTIONE.

HIC locus monet vt nonnihil de electione dicam: Video enim non paucos ab huius electionis vera cauſſa aberrare. Paulus dicit, 1. Corinth. 1. Videte vocationem veſtram fratres, quod nõ multi ſapientes ſecundum carnẽ, non multi potentes, nõ multi nobiles: verum quæ ſtulta ſunt in mundo, elegit Deus &c. Et hic Iacobus dicit, pauperes huius mũdi elegit Deus. Hinc quidam haud recte colligunt: Sapientes, potẽtes, nobiles, diuites reprobatos eſſe, & contra, rudes, impotẽtes, ignobiles & pauperes electos eſſe. Nam ſi ſapientia, potentia, nobilitas & diuitiæ, quæ omnia ſunt dona Dei, eſſent cauſſa reprobationis, & cõtra, ſtulticia, impotentia, ignobilitas & paupertas eſſet electionis cauſſa: ſequeretur & omnes diuites reprobatos eſſe, & omnes pauperes electos. Sed vtrumq; falſum eſt. Nam & nõ pauci diuites & nobiles pij ſunt electi & ſaluati, & multi pauperes impij ſunt reprobati & damnati. Cur ergo Paulus dicit nõ multi ſapientes, non multi potẽtes, non multi nobiles? PAVLVS non loquitur de conſilio Dei, qui vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, 1. Timot. 2. Qui nõ vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiá recipere. 2. Pet. 3. Sed accuſat hominum malitiam, qui donis Dei abutuntur in ſui perniciem. EVANGELIVM quidem vocat omnes, ſed alij aliud prætendunt, iuxta parabolam Euangelicam, quo minus veniant. Multi ſapientia mũdi, multi potentia, multi nobilitate, multi diuitijs, multi etiã alijs rebꝰ, veluti ineſcati & inebrietai, odorem bonũ Euãgelij aduerſantur. Vnde fit vt non conſilio Dei, qui neminẽ creauit ad certã dãnationem, ſed ſuo vitio nõ ſint electi. Deus enim ita demũ vult omnes homines ſaluari, ſi ſalutis autorem fide fuerint amplexi. Qui hunc contemnunt, iure ſalute excidunt. Hos enim Deus abijcere vult & damnare, non ſecus atque pater terrenus abijcit & exhæredat filium proteruum & contu-

contumacem,non hoc factꝰrus ſi patri morem geſsiſſet. Si igitur conſilium creationis & reparationis per Chriſtũ cõſideremus: Deus vere vult omnes homines ſaluos fieri,ſed per ſalutem,hoc eſt,per Chriſtum Mediatorem. At ſi euentum,vult omnes damnare,qui ſibi per Euangelium vocanti non obtemperarint. Hoc confirmatur dicto Domini apud Matthæum,Multi ſunt vocati,pauci vero electi. Huius dicti ſunt duæ partes. Prior commẽdat nobis bonitatem Dei, qui multos per Euangelium vocat quo ſaluentur. Neq; enim cogitandum eſt,quod Deus vocat quos ſaluare nolit. Poſterior eſt querela ingratitudinis maximæ partis hominũ, qui Euangelium cõtemnunt,ac nolunt digne viuere tam auguſta vocatione. Quod Chriſtus apud Mathæum conqueritur,vbi reprehenditur,qui non habuit veſtem nuptialem : cui reprehenſioni ſubiungitur hæc Chriſti quærela : Pauci ſunt electi. Hanc querelam lacrymis etiã indicat,Matth.23.cum inquit: Quoties volui congregare filios tuos,ſicut cõgregat gallina pullos ſuos ſub alis,& noluiſti. Ecce Chriſtus vult,Ieruſalẽ non vult. Eſt ergo ſenſus dicti Domini, multi ſunt vocati, ſcilicet ad conſequendam ſalutem per Chriſtum,modo Euangelio credere velint. Sed pauci ſunt electi,hoc eſt,pauci habent veſtem nuptialem,hoc eſt,pauci credunt ac vere pij ſunt. QVOD hæc ſit ſignificatio vocis electionis, patet ex Pſalmo,vbi electus & peruerſus opponuntur.ita enim ait: Cum electo electus eris,& cum peruerſo peruerteris. Ergo electus dicitur vere pius,& ſincerus Dei cultor,retinens fidem & bonam conſcientiam. QVARE non eſt quod quiſquam electionis cogitatione perturbetur, ac ſi Deꝰ certos quoſdã homines deſtinaſſet ſaluti,& maximam partem hominũ certæ damnationi: ſed potius cogitet,hanc immotã eſſe voluntatem Dei,quod vt velit pœnitentes omnes ſine diſcrimine ſaluare: ita cõtra,omnes impœnitentes damnare. Atq; hic dicuntur nõ electi propter euentum: nam ipſi ſibi viam ſalutis intercluſerunt. OBTEMPEREMVS ergo Euangelio,viuamus in vera pœnitentia,nõ ſinamus nos curis huius mundi abduci à Chriſto. Sed potius omnib. rebus mundi anteponamus obœdientiã erga Euangelium, quo ſalutem promiſſam conſequamur per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum,in quo Deus ante fundamenta mundi elegit credentes.

At vos contumelia affeciſtis pauperem.

Hac antitheſi atrocitatem ſceleris indicat. Deus pauperes credentes honorat,at vos contumelia afficitis pauperes. Scelus igitur veſtrum graue & indignum hæredibus regni Dei eſt.

Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos? & trahunt vos ad iudicia? Nonne blaſphemant præclarum illud nomen, quod inuocatum eſt ſupra vos?

Hæc duo argumenta plana ſunt. Stultum eſt ſuos carnifices honorare, & eos qui vera ſanctitate pollent contemnere. Id facitis, quando tyrannos veſtros diuites, cum contumelia pauperum honoratis. Diuites impij præclarum illud nomen Chriſti, quo vos cenſeri vultis, & à quo Chriſtiani appellamini, blaſphemant: Ergo indignum eſt,vt eos honoretis cum pauperum contemtu.

Si legem quidem regiam perficitis ſecundum ſcripturas: Diliges proximum tuum vt teipſum. Sin vero perſonam reſpicitis, peccatum committitis & redarguimini à lege veluti tranſgreſſores.

Anticipatio eſt. Anteuertit enim hypocritarum obiectionem, qua poterant ſe excuſare, vt qui honorando diuites bene facerent, cum honor in dilectione includatur, quam lex requirit erga proximum. RESPONDET per conditionem duplicem, Si perficitis, (id eſt,ex fide & vera animi integritate præſtare corànimi,abſq; fuco & hypocriſi. Hic enim perfectionis vocabulum nõ ad gradus,ſed obœdientiæ ſubſtantiam, ſeu partes referendum eſt) legem regiam, (id eſt,legem quæ regia quædam via, hoc eſt,recta & plana eſt, quæ viatorem ſine diuerticulis,ad locum deſtinatum ducit. Eſt autem illa regia via, diligere proximum,& hoc tantum in eo ſpectare,quod proximus ſit,& non alia in proximo reſpicere) benefacitis, id eſt,iuſta eſt veſtra defenſio. At ſi perſonã reſpicitis,peccatum committitis. Quod autem perſonam reſpiciatis,manifeſtum eſt ex veſtro facto. Diuites enim reprobos honoratis, & contumelia pios pauperes afficitis, quod ſane non eſt regia via incedere ad dilectionem proximi.

Quisquis autem totam legem ſeruaue-

Fortius hypocritas pungit, qui ſibi

rit,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

rit, offendit autem in vno, factus eſt omnium reus. Qui enim dixit non mœchaberis, dixit etiam non occides. Quod ſi non fueris mœchatus, occideris autem, factus eſt tranſgreſſor legis.

blandiebantur cum in vno capite legis, viderentur ſibi bene perfuncti eſſe ſuo officio: quorũ hypocriſin taxat hoc argumento. Qui vnum aliquod caput legis violat, legis tranſgreſſor eſt, & iudicio legis reus. Nam totam legem violauit. Hoc propoſito exemplo quinti & ſexti præcepti, declaratur. Ex hoc loco, qui vel peccata paria eſſe, vel reatum omnis tranſgreſsionis æqualem contendit, vim facit verbis Apoſtoli, qui hoc loco tantum agit cum hypocritis, qui perfectionẽ legis ex parte iudicarunt, cõtra quos Apoſtolus tranſgreſsionem ex parte opponit. QVOD autem peccata nõ ſint paria, ſicuti Stoici voluerunt: Primum ex cauſsis patet, quis enim nõ intelliget, grauius eſſe ex malitia peccare, quam ex infirmitate & ignorantia? Deinde euentus idem comprobat, qui ſciens & volens peccat, excutit Spiritum ſanctum. Qui vero ex imbecillitate labitur, nõ item. TERTIO, inæqualitas pœnę quam Deus iuſtus iudex infligit, inæqualitatẽ delictorum cõcludit. Seruus ſciens voluntatem & non faciens, vapulabit plagis pluribus. QVARTO, propria cuiuſq; conſcientia peccatorũ gradus naturaliter intelligit, ad alia enim magis, ad alia minus cruciatur. QVINTO, lex Dei, & omnes leges politicæ, gradus peccatorum, ad quos moderantur pœnas agnoſcunt. Argumenta Stoicorum ſpecioſa quidem ſunt, ſed nituntur falſo fundamento, contra quæ opponantur rationes quas aſcripſi.

Ita loquamini & ita faciatis, ſicut per legem libertatis iudicandi. Nam damnatio abſque miſericordia, ei qui non præſtiterit miſericordiam & gloriatur miſericordia aduerſus iudicium.

Infert generalẽ exhortationem ad pie ſancteq; viuendum, ſumto argumento ab extremi iudicij ſententia, quæ Matth. 25. recitatur. Cum enim dicit Apoſtolus, ſicut per legem libertatis iudicandi, reſpicit ad ſententiam Domini, qui iudicaturus orbem dicet ijs, qui à dextris ſunt: Venite benedicti patris mei, & hæreditate capite regnũ vobis paratum à cõſtitutione mũdi. Eſuriui enim & dediſtis mihi cibũ &c. Contra, ijs qui à ſiniſtris ſunt, dicet: Ite vos maledicti in ignem æternum: Eſuriui & non dediſtis mihi cibum. HVC illud Iohan. 5. Veniet hora in qua omnes, qui in monumento ſunt, audient vocem eius & prodibunt, qui bona fecerunt, in reſurrectionẽ vitæ, qui vero mala egerũt, in reſurrectionem iudicij. Et 2. Cor. 5. Omnes nos manifeſtari oportet coram tribunal Chriſti, vt reportet vnuſquiſq;, quæ per corpus facta fuerunt, prout fecerit, ſiue bonũ ſiue malum. QVOD hæc dicta & ſimilia intelligeda ſint de qualitate ſaluandorũ, & nõ de cauſsis ſalutis: totius ſcripturæ conſenſus adeoq; ſangnis Chriſti precioſus, oſtẽdit, ſicuti paulo poſt diſtinctius declarabo. Sed cur vocat Legem libertatis? vt eo Epitheto oſtendat merito requiri libertatis fructus à Chriſtianis. Vt enim qui peccatũ facit, ſeruus eſt peccati: ita libertat⁹ per Chriſtum, non amplius ſeruus erit, ſed liber, quare ſeruitutis iugum nequaquam in ſe recipiet. Aetiologiã ſubiungit Apoſtolus, cum ait. Nam dãnatio erit abſq; miſericordia, ei qui non præſtiterit miſericordiam. At ei qui præſtiterit miſericordiam, tantum abeſt vt damnetur, quod glorietur etiam aduerſus damnationem morti, peccato & Diabolo inſultans. HÆC docent quã neceſſaria ſit Chriſtianis perpetua pœnitẽtia, perpetuũ pietatis & iuſticiæ ſtudium, ne gratuitum beneficium ſalutis ſua culpa amittant. CÆTERVM quia aduerſarij gratuitæ ſalutis abutũtur hoc loco & ſimilib⁹, & faciũt ex indicijs & qualitatib⁹ ſaluãdorum cauſas ſalutis: breuiter reſponſum colligã, quo pius lector habeat, quod ſolide & verè ad iſtam calumniã reſpondere poſsit. Cum igitur ſcriptura diſerte dicat, Dominũ redditurum vnicuiq; ſecundũ opera ſua, ſeu, vt Paulus ad Cor. loquitur, prout quiſq; fecerit ſiue bonum ſiue malum: omnium primum hoc tenendum eſt, quod iſta generalis ſententia ipſiſsima vox Dei, duob. hominum generibus accommodari debeat, iuxta fidei analogiam, hoc eſt, impijs quidem Legaliter, pijs vero Euangelice, hoc modo. Quando impijs reddit Dominus, ſecundũ opera eorum, abſq; dubio illis infernũ reddit & damnationem. Ea enim ſunt operũ impietatis merita. Verum cum de pijs ſeu conuerſis agitur, plura ſpectanda ſunt. Primum enim ex verbo Dei infallibili conſtat, quod vita æterna non ſit ſeruorum ſtipendium, ſed filiorum hæreditatis & Dei gratuitum donum, Rom. 4. 5. 6. 8. Iohan. 1. 3. 5. Deinde analogia inter patrem terrenum & patrem cœleſtem conſidaranda eſt. Nam vt pater terrenus ſuis liberis reddit ſecundum eorum opera; hoc eſt, obœdientibus hæreditatem & contumacibus excluſionem ab hæreditate: Ita Deus pater ſuis filijs hære-

hęreditatem pollicetur, ſed eos, qui ex filijs cõtumaces & hoſtes fiunt, hęreditate excludit. Nunc autem manifeſtũ eſt, quod filij terreni patris nec filij ſint, nec hæredes, ſuorum operum merito. Ad eundem modum filij Dei, nec filij facti ſunt, nec hæredes propter opera, ſed per adoptionis gratiã, quæ ſola fide accipitur, nihilominus vterq; reddit ſuis filijs, ſecundum opera eorum. Verum vt hoc clarius adhuc intelligatur, quomodo Deus redditurus ſit vnicuiq; ſecundũ opera ſua, quatuor nobis perpendendæ ſunt circumſtantiæ. Quarũ prima eſt, quod pijs rigor legis ſit ſublatus, iuxta illud ad Galat.3. Chriſtus nos redemit de maledictione legis. Secunda, quod perſona iam credens fide placeat, & ſit hæres vitæ æternæ, Iohan.1. Tertia, quod à perſona credente Deus non ſolum requirat obœdientiam, ſed etiam ei promittat mercedem, idq; nõ ex debito propter dignitatem operis, ſed ex gratia propter paternam promiſsionem. Quarta, opera ſic facta ex fide, ſunt teſtimonia fidei, vt proprij effectus ſuæ cauſſæ certiſsima ſunt indicia. Atq; ideo dicitur, Dominus redditurus eſt ſecundum opera, cum quia opera ſunt vera indicia timoris Dei & fidei, tum vt tota creatura teſtetur de iuſticia Dei in iudicando. Hæc reſponſio ex ſcripturæ collatione deſumta eſt, quam firmiter tenere eſt neceſſe, ne vel cum Papiſtis operum meritis tribuamus ſalutem, vel cum Antinomis & Libertinis benefaciendi ſtudium abijciamus. ILLVSTRATVR hæc ſolutio inſigni paradigmate, Matth.18. vbi Dominus ait: Regnum cœlorum eſſe ſimile homini regi, hoc eſt, ſpiritualem Eccleſiæ conditionem eandem rationem habere, quæ eſt inter regẽ terrenum & eius ſeruos in præſentis vitę negotijs. Quemadmodum enim rex ſupplici ſeruo decies mille talentorũ debitori, condonauit totum debitum gratis ex ſua mera liberalitate: Ita Deus Pater cõfugientibus ad ſe fiducia Chriſti, cõdonat gratis omnia debita, hoc eſt, peccata. Hinc patet gratuitam eſſe remiſsionem peccatorum. Verum ſicuti rex ſeruum illum ingratum & durum erga cõſeruos, reuocauit ad pœnam, & quod antea ſupplicanti condonauit, iam à contumaci & duro in conſeruos repetit: Ita Deus pater poſtquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari ſuum exemplum benignitate erga proximum. Hoc ipſum docet Dominus, Luc.7 propoſito paradigmate de duobus debitoribus, quorum alter debuit creditori quingentos denarios, alter vero quinquaginta, qui cum non haberent quod redderent, vtriſque condonauit. Hic Dominus interrogat Phariſæum, vter horum creditorẽ plus diligat, cui cum Phariſæus reſpondiſſet, is cui plus condonatum eſſet, ait Dominus, recte iudicaſti: ſignificans Deum requirere gratitudinem ab ijs, quos in gratiam gratis recepit. HINC duo colliguntur, videlicet, quod & remiſsio ſit gratuita, & quod conſecuti remiſsionem debeant Deo gratitudinem.

Quæ vtilitas fratres mei, ſi fidem dicat aliquis habere ſe, opera vero non habeat: num poteſt fides illa eum ſeruare?

Quia fuerunt inter eos, quibus ſcripſit Apoſtolus, hypocritæ, qui cum nulla vera pœnitentia tangerentur, gloriabantur tamen ſe fide ſeruari, quam veram & viuam nõ habuerunt, inſtituit iſtius erroneæ opinionis cõfutationem, ac docet fidem inanem eſſe, quæ ſuos germanos fructus nõ edat. EST autem hæc propoſitio diligenter obſeruanda, fides quæ non habet opera, eſt inefficax & inanis, ſeu vt Iacobus loquitur, ſeruare non poteſt. Hęc ſola propoſitio confirmatur vſq; ad finem capitis. Quare turpiter hallucinãtur, qui Iacobum cõmittunt cum Paulo, cum ille tantum de inani hypocritarum iactantia: hic de viua fiducia diſſerat. PROINDE obſeruemus hoc loco diligenter quamnam Fidem appellet Apoſtolus inanem, nempe eam quæ nullam erga Deum habeat obœdientiã comitem, vt quæ nec Deum colat, nec proximo benefaciat: ex quo manifeſte ſequitur Iacobum nequaquã loqui de fide viua & ſalutari, à qua ſpiritus Chriſti ſeparari non poteſt. Nam vbi ſpiritus eſt Chriſti, ibi nouæ ſunt noui hominis actiones, etſi non perfectæ, incoatæ tamen: ex quibus fidei vis agnoſcitur, & foras profertur. QVID ergo illa inanis fides? eſtne omnino inefficax? ſalutares fructus nullos edit, (deſtituitur enim vita) ſed Gehennæ & mortis fructus edit amaros. Eſt enim vanitatis, ſuperſtitionis & hypocriſeos mater fœcundiſsima, eſt gloriatio ſtulta, eſt vere fidei larua, eſt ſeductio hominis, eſt pœnitentiæ peſtis, eſt bonorum operum inimica, eſt ſalutis intercluſio, eſt dux mortis: breuiter partem ſuam cum hypocritis & diabolis habet.

Quod ſi frater aut ſoror nudi fuerint, & agentes quotidiano victũ, dicat autem eis aliquis veſtrum, abite in pace, caleſcite & ſaturamini: non tamen dederitis eis apta

Simili aptiſsimo illuſtrat propoſitionem: Quemadmodum inanis oratio eſt, qua dicitur egenis, caleſcite & ſaturamini, vbi manus auxiliatrices

corpori, quæ vtilitas? Sic & fides, ſi opera non habeat, mortua eſt per ſe.

non ſimul porriguntur: Ita fides inanis eſt & mortua, quæ in ore eſt ſine fructu operis. OBSERVA & hic Epitheton fidei (quam inanem vocat.) Nam cum dicitur mortua, confertur cadaueri, quare non rectius fides dici meretur, quam cadauer animalis animal dicitur. Hæc Catachreſis ſatis oſtendit Iacobum diſſerere de opinione vana, quæ fides dicebatur ab hypocritis. Ex horum ergo hypotheſi loquitur Apoſtolus, per conceſsionem Rethoricam.

Sed dicet aliquis, tu fidem habes & ego opera habeo, oſtende mihi fidem ex operibus tuis, & ego oſtendam tibi ex operibus meis fidem meam.

Alia ratio, quod fides quæ ſuis fructibus deſtituitur, ſit inanis, ac ſi dicat: aliquis pius tuam vanitatem, ô hypocrita, retundere poſſet, ita tibi obijciendo. Tu hypocrita fidem habes, vt tu dicis, (eſt enim ironica conceſsio) ego opera habeo, tu ſi potes, oſtende mihi fidem tuam ex operibus tuis, quod ſane nõ potes, quia nullam habes: ego oſtendam tibi fidem meam ex operibus meis. Proinde manifeſtum eſt, tuam fidem, mortui inſtar cadaueris eſſe: meam autem viuam eſſe, quod ex fructibus & eius viuis motibus apparet. Quemadmodum enim ſpiritus intus in animali vigẽs, ſe prodit per motum & ſenſum & externas actiones: Ita viua fides ſe per opera bona oſtendit. EST ergo ἀντανάκλασις in dictione fidei. Priori enim loco iactantiam fidei: Poſteriori autem viuam fiduciam ſignificat. Quædam exemplaria græca, in priori membro ſic habent: oſtende mihi fidem tuam ſine operibus. Sed retineo vſitatam & receptam lectionem.

Tu credis quod Deus eſt vnus, recte facis, & dæmonia credunt & exhorreſcunt.

Cum qualis ſit hypocritarum fides, tum quam ſit inanis, adeoque quod non ſeruet, docet. Eorum ergo fidem tantum eſſe noticiam hiſtoriæ, aſſerit, Credunt enim quod Deus ſit. Hanc inanem eſſe, hac ratione conuincit: Fides Dæmoniorum non ſaluat. Nam Dæmonia non ſaluantur. Iactantia hypocritarum eſt fides Dęmoniorum: nihil enim in ſe habet, quod fides Dęmoniorum non habeat. Ergo iactantia hypocritarum, quam illi fidem falſo eſſe dicunt, non ſaluat, proinde inanis eſt. CVM autem Apoſtolus hoc loco, non aliam fidem agnoſcat in hypocritis, quam in Diabolis, non mirum eſt, quod ei iuſtificationis virtutem adimat. VERVM fides in diſputationibus Pauli qualis ſit, docetur ad Roman. 4. propoſito illuſtri exemplo, nimirum, quod ſit non ſolum noticia promiſſę miſericordiæ, verumetiam fiducia, qua quis ſtatuit promiſsionem ad ſe pertinere, cum qua coniuncta eſt, vt indiuiduus comes, gratitudo animi erga Deum, inuocatio, patientia, mortificatio veteris hominis, excitatio noui ſpiritus & alij fructus iuſticiæ fidei, qui fructus etſi non iuſtificant, tamẽ ea eſt iuſtificãtis fidei natura, quod ſemper eos producat, aliàs minores, aliàs maiores, prout ipſa incrementa ceperit.

Vis noſſe, ô homo inanis, quod fides ſine operibus mortua ſit. Abraham pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, oblato ſuo filio Iſaac ſuper altare? Vides quod fides cooperata fuerit eius operibus, & ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit ſcriptura, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, & amicus Dei vocatus eſt. Videtis igitur quod ex operibus iuſtificetur homo, & non fide tantum?

Summa huius rationis hæc eſt: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorum credentium eſſe debet. (nam is pater credentium ideo dicitur, quia credẽtes eius fidem imitari debeant) Sed Abrahæ fides habuit adiuncta opera (quod ex eo probatur, quod tanti fecerit obœdientiam erga Deum, quod potius voluerit vnicum mactare filiũ, quam Deo non obœdire) Ergo & aliorũ fides opera adiuncta habere debet, quæ ſi non habuerit, merito inanis & mortua cenſenda eſt. HÆC argumenti ſumma eſt: nunc verba Apoſtoli perpẽdantur, quę à Sophiſtis contra gratuitam iuſtificationẽ torquentur. PRIMVM occurrit verbum iuſtificatus eſt, quod idem eſt, ac ſi dixiſſet, iuſtus declaratus eſt, ſeu compertus eſt iuſtificatus fuiſſe. Atq; hoc ita eſſe, tribus demõſtrationibus probo.

PRIMA ſumitur à ſcopo præſentis diſputationis. Non enim inſtituit Iacobus diſputationẽ de cauſsis iuſtificationis, ſed tantũ oſtẽdit ex quib⁹ effectis iuſtificatio colligi & hominum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

minum oculis quaſi ſubijci poſsit. CVM igitur maximus ſit error, ex effectis cauſſas facere reſpectu eiuſdẽ, nullo modo ſunt ferẽdi, qui ſcopi diſputationis, & propoſitionis probandæ obliti, in ſublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iuſtificatione cõuellere, cum longe alius fuerit ſcopus Pauli, quã Iacobi. Paulus enim cauſſam iuſtificationis quærit: Iacobus eiuſdem effecta. Paulus à cauſis ad effecta deſcendit: Iacobus contra, ab effectis ad cauſſas aſcẽdit. Paulus quęrit quomodo iuſtificemur: Iacobus quomodo iuſtificati eſſe declaremur. Paulus excludit opera, tanquam iuſtificationis cauſſas: Iacob⁹ includit eadẽ vt iuſtificationis effecta. Paulus negat opera præcedere iuſtificandos: Iacob⁹ affirmat opera ſequi iuſtificatos. Cum tantũ ſit diſcriminis inter conſiliũ Pauli & Iacobi, quis non videt Sophiſtarum vanitatẽ, qui Apoſtolos ſibi inuicem contrarios eſſe dicunt.

SECVNDA demonſtratio ſumitur ab ordine cauſſarum & effectuum. Geneſis 15. pronunciatur Abraham fide iuſtificatus eſſe: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam. Verum hoc contigit triginta ad minimum annis, antequam mandatum acciperet de offerendo filio ſuo Iſaac, Geneſ. 22. Quomodo ergo fieri poteſt vt eo opere iuſtificatus eſſe diceretur, quod fecit 30. anno, poſtquam diuina voce iuſtificatus eſſe diceretur. Neceſſe eſt igitur iuſtificari apud Iacobum ſignificare iuſtificatum declarari.

TERTIA demonſtratio ſumitur à verbis angeli, Geneſ. 22. Poſtquam mactare filium ad Dei mandatũ propoſuiſſet Abrahã, & à propoſito voce angeli reuocatus eſſet, audit ab angelo: Nunc cognoui, quod tu timeas Deũ, quia non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Quid, quæſo, hæc verba aliud volunt, quam ipſam ſpontaneam obœdiẽtiam Abrahæ fuiſſe timoris Dei teſtimonium, & iuſtificationis Abrahæ declarationem quandã. Atq; ita breuiter dictũ ſit, quid ſignificet iuſtificationis vocabulũ, in hac Iacobi diſputatione. DEINDE cum dicit, fidem fuiſſe cooperatam operibus, fidei viuæ naturam exprimit, nimirũ quod ſit efficax & fœcunda bonorum operũ. Hanc naturã cum nõ habeat hypocritarum fides, nequaquã vera & viua iudicanda eſt. Hoc igitur dictũ Iacobi nihil aliud docet, quã quod bona opera proficiſcantur ex fide. QVOD ſubiungit Iacobus: Ex operibus fides perfecta fuerit, nõ aliud eſt, quã quod ex operibus fides Abrahæ ſit declarata non fuiſſe fucata & hypocritica, ſed vera & ſincera. Nam ſi perfectũ hic ſuis gradibus abſolutũ dicas, nullus vnquam mortaliũ perfectam habuit fidem. PORRO cum dicit completã eſſe ſcripturam, quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatũ eſt ei ad iuſticiam, id nõ ad cauſſam, ſed ad effectum referendũ eſt. Nam eo facto declarauit Abrahã, ſe vere antea fide fuiſſe iuſtificatũ. Iſtud ergo complere, ad experientiã hominũ, & non ad iudiciũ Dei referri debet.

Similiter autem & Rahab meretrix, an non ex operibus iuſtificata eſt, cum excepiſſet nuncios, & alia via emiſiſſet?

Alio exemplo probat fidem veram & viuam non eſſe ſine operibus. Rahab ſe vide iuſtificatam declarauit facto vel operibus, quando nuncios populi Dei, à quibus edocta fuit cum periculo vitæ ſuæ dimiſit, ne venirent in manus eorũ, qui eos quæſiuerunt.

Nam veluti corpus abſque ſpiritu mortuum eſt, ſic & fides ſine operibus mortua eſt.

Aptiſsima ſimilitudine propoſita oſtendit fidem hypocritarum vanam eſſe, vt quæ ſit inſtar cadaueris, in quo nullus ſpiritus viget, atque ideo nec vllus motus, aut ſenſus animalis in eo deprehenditur. Atque ita ſex firmis rationibus obtinuit Iacobus, fidem veram fœcundam eſſe bonorum operum, & fidem hypocritarum, quæ operibus deſtituitur, eſſe inanem iactantiam potius quam fidem.

DECLARATIO DOCTRINAE
DE POENITENTIA.

CVM Chriſtus Euangelium definit prædicationem pœnitentiæ & remiſsionis peccatorum in nomine ſuo: duo nobis proponit, quorum vnum eſt beneficium, quod Euangelium offert, Alterum, modus quo beneficium hominibus applicatur. Beneficium quod offertur eſt remiſsio peccatorum. Modus eſt pœnitentia. Pœnitentes enim ſoli participes fiunt remiſsionis peccatorum, cũ qua coniuncta eſt iuſtificatio, ſalus & vita æterna. HINC facile patet, quod nihil homini magis in hac vita neceſſarium ſit, quam intelligere qua in re ſita ſit ſalutaris pœnitentia, ſine qua nemini contingit remiſsio peccatorum. De hac ergo ſalutari pœnitentia dicam, atq; ita verbo Dei & illuſtribus exemplis rem declarabo, vt nemo non agnoſcat & veritatem, & perſpicuitatem.

FVN-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

FVNDAMENTVM itaque prædicationis pœnitentiæ, abſque omni dubio eſt miſericordia Dei & gratia, iuxta hæc dicta: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum Dei. Eſt autem regnum Dei, regnum gratiæ in quo Chriſtus rex & pontifex dominatur, Ierem. 36. Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. Item. Nolo mortem peccatoris, reuertimini & venite. Item Reuertimini filij auertentes, & ſanabo auerſiones veſtras. Et Chriſtus dicit: Non veni in mundum vocatum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. HÆC teſtimonia ſatis conuincunt, quod miſericordia per Chriſtum ſit fundamentum prædicationis pœnitentiæ. Eſt enim abſque omni dubio hæc vox μετανοεῖτε, ſeu, vt Prophetæ loquuntur, Cōuertimini, non legis damnātis, ſed Dei miſerentis & offerentis ſalutem, vitam & abſolutionem à damnatoria legis ſententia. Quare nullum dubium eſt quin prædicatio pœnitentiæ ſit pars concionis Euāgelicæ, præſertim cum conſtet legem prædicare peccatoribus pœnas æternas: & Chriſtus reſuſcitatus à mortuis affirmat pœnitentiam & remiſsionem peccatorum in ſuo nomine prædicandam eſſe. VERVM quia duo ſunt in homine quæ ipſum impediunt, quo minus ſua mala videat, & ad vocem Euangelij agat pœnitentiā & reſipiſcat: ignorātia & ſtupor: vtrique malo Dominus medetur. Ignorantiæ enim noſtræ, per legem occurrit. Nam per legis prædicationem deducit nos in cognitionem peccati, cuius nos pœnitere iubet Euāgeliū, quo ſaluemur. Per legem, vt inquit Paulus, eſt agnitio peccati. Stuporem ſeu veternum excutit varijs modis: proponit comminationes æternæ mortis, denunciat iram non reſipiſcentibus, pœnis corporalibus, morbis & alijs modis caſtigat impœnitentes, tragica exempla ſtatuit ob oculos, vt Cain, Iudæ, Saulis, Achitophel & aliorum, quæ exempla Chriſtus applicat ad omnes cū inquit: Niſi pœnitentiā egeritis, vos omnes ſimiliter peribitis. Iram ſuam non raro varijs in cœlo, terra, mariq; ſignis teſtatur, nunc peſte, nunc bellis nos ad obœdiendum voci Euangelij excitat: proponit mortem filij, quæ teſtatur de ira Dei in peccatores niſi reſipiſcant, Actor. 2. Chriſtus, qui omnes oneratos & laborantes ad ſe vocat, vt conuerſi per pœnitentiam ab onere ſuo leuentur. Legiſperitum non agnoſcētem ſuum malum, ad legem mittit. PICTVRA huius rei pulcerrima habetur, Luc. 15. in filio prodigo. Hic primum fame preſſus ſentit ſuum malum. Deinde ſpes melioris fortunæ, ſi ad patrem rediret, animum reſipiſcendi iuueni dedit. Nam paternæ clementiæ fiducia, ad quærendam recōciliationem erigitur. Hoc paradigma docet clare, pœnitentiæ initium eſſe agnitionem diuinæ miſericordiæ, quæ nos ad bene ſperādum excitat, qui noſtra mala & pericula ſentimus. Vt enim hic iuuenis fiducia paternæ clementiæ fretus redit ad patrē, poſtquā fame edoctus, ſenſit ſua mala: Ita nos fiducia miſericordiæ in Chriſto redimus ad Deum, poſtquā legis prædicatione in cognitionē noſtri deuenimus, & ſenſu maledictionis & iræ Dei ſtuporem & veternum excuſsimus. QVÆ autem ſit ſalutaris & vera pœnitentia, & quibus conſtet partibus, ſcripturæ teſtimonijs & exemplis oſtendemus. Ieremias inquit: Conuertimini ad me filij reuertentes & ſanabo auerſiones veſtras. Item, Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccatis veſtris. HOC dictū duo continet, præceptum & promiſsionem. Præceptū eſt, vt reuertatur impiꝰ à vijs ſuis malis. Promiſsio eſt propitiationis & expiationis peccati. Hinc colligitur quod pœnitentia ſit conuerſio hominis ad Deum, in qua conuerſione diſceditur à malo, creditur promiſsioni propitiationis, & vitæ nouæ tranſigendæ iuxta voluntatem Dei ſit meditatio. Manifeſte proinde tres pœnitentiæ partes numerari debent, deſertio peccati ſeu cōtritio, fides, & noua vita.

ADAM in peccatum lapſus tegit ſe folijs ex arbore deſumtis, & ſuum malum non ſentit, nec adhuc promiſsionem de ſemine nouit. Verum cum accuſatur voce Dei comminātis ſibi mortem, agnoſcit quidem peccatum, quod illi etiam vehementer diſplicuit. Vnde in Adamo extitit quidem μεταμέλεια, id eſt, diſplicentia facti, non autem μετάνοια, hoc eſt, vera reſipiſcentia. Verum cum audit promiſsionem de venturo ſemine mulieris, cōtrituro caput ſerpentis & abolituro peccatum: cōuertitur ad Deum vera pœnitentia, dolet ob peccatum, fide promiſsionis ſe erigit, Deum inuocat, cauetque ne rurſus contra conſcientiam Deum offendat.

DAVID lapſus in adulterium, veluti quodam veterno conſopitus, ſecurus viuit. Verum cum à Propheta arguitur, incipit ſuum ſcelus deflere, & exiſtunt in eo horrēdi pauores, quales ipſe in Pſalm. deſcribit. Non eſt pax oſsibus meis à cōſpectu peccatorum meorum. metuit enim æternas pœnas. Verum audita hac Prophetæ voce ex mandato Dei: Nō morieris, Dominus abſtulit peccatum tuum: conuertitur rurſus ad Deum & reſipiſcit, odit peccatum, fide confugit ad miſericordiam, dicens: Miſerere mei Deus, ſecundum magnam miſericordiam tuam, promittit obœdientiam in poſterum. Os, inquit, meum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

annunciabit laudem tuam. Item: Docebo iniquos vias tuas, & peccatores ad te conuertētur. IN hoc etiam exemplo clare videmus & quid ſit conuerſio & quodnā eius ſit fundamentum,& quæ partes. huiuſmodi ſunt Manaſsis, Peccatricis, Latronis, Petri,Pauli exempla:quæ exempla cum ad regulam accommodamus, clariſsime veræ pœnitētiæ picturas nobis proponunt. VERVM quia doctrina pœnitentiæ eſt præcipua in Eccleſia, & valde vtile eſt de ea recte erudiri homines,volum⁹ breuiter eius partes, vt in noſtris Eccleſijs ex verbo Dei & illuſtribus exemplis docentur,definitionibus illuſtrare. Sunt autem partes vt ſupra dictum eſt,contritio,fides,& noua obœdientia.

CONTRITIO non eſt diſplicentia facti qualis in Iuda fuit, ſed eſt veræ reſipiſcentiæ initium,videlicet,pauor conſcientiæ ob peccatum, verum peccati odium, & fuga peccati non ſine ſpe veniæ vt in prodigo filio apparet. Nam veram reſipiſcentiam neceſſe eſt præcedere noticiam miſericordiæ. Huc illud Ambroſij: Pœnitentiam nemo poteſt agere, niſi qui ſperat indulgentiam. Et illud Auguſtini. Non ſolum cum agitur pœnitentia,verumetiam vt agatur Dei miſericordia neceſſaria eſt.

FIDES eſt noticia,aſſenſus & expetitio promiſſæ miſericordiæ,& in Chriſtum mediatorem firma fiducia. HANC definitionem etſi ſuperiora exempla & quartum cap. ad Rom.confirmant,tamē plures rationes de proprietate fidei ſubijciamus. Chriſtus pronūciat credentes ſaluos,ergo neceſſe eſt fidem ſignificare fiduciam promiſsionis, cum nemo ſola noticia ſaluetur. Deinde Paulus hanc fidem nunc hypoſtaſin,hoc eſt, firmā fiduciam, nunc πεποίθησιν,hoc eſt,fiduciam,qua quis ſibi certo perſuadet quod Deus & velit & poſsit præſtare quod promiſit. HÆC eſt ergo illa fides, qua ſola abſque operibus legis, Apoſtolus Paulus contendit hominem iuſtificari corā Deo. Nam fides ſola,qualem deſcripſimus, Chriſtum apprehendit atque eum cum ſuis omnibus beneficijs poſsidet. De hac ergo iuſtificatione,quæ fit fide in Chriſtum,claram & illuſtrem doctrinam proponā, & breuiter errores refellam,quibus hæc doctrina olim & noſtro ſeculo obſcurata eſt.

IVSTIFICATIO eſt hominis credentis in Chriſtum abſolutio à peccato, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptio iuſtificati ad vitam æternam, gratis propter Chriſtum. In hac definitione quinque veluti elementa ſunt ſpectanda. PRIMVM, fides qua recipitur oblata gratia,vnde Paulus: Iuſtificamur fide. Eſt enim fides veluti manus quædam, qua oblatum Chriſtum cum ſua obœdientia recipimus,vt noſtra ſit iuſticia. SECVNDVM,emundatio ſeu abſolutio à peccato, per expiationem factam per Ieſum Chriſtum: iuxta illud Iohannis: Sanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni iniquitate. Huc & illud Dauidis: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Item, Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Quid autem ſit abſolutio, ex peccati definitione colligendum. Nam vt peccatum eſt defectus à lege & voluntate Dei,cum obligatione ad mortem æternam & damnationem: Ita abſolutio eſt liberatio hominis ab obligatione mortis & damnationis. Quod autē iſta abſolutio contingat credenti in Chriſtū,multa teſtantur teſtimonia. Qui credit in filium, habet vitam æternam. TERTIVM, imputatio iuſticiæ Chriſti. Huius enim obœdientia, mors,paſsio,reſurrectio,materia & fundamentum eſt noſtræ iuſtificationis.2. Corinth.5. Eum qui non nouit peccatum,fecit peccatum, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Hanc iuſticiā Dei,quam dicit nos fieri in ipſo,definit Apoſtolus Rom.5.cum ait: Quemadmodum per inobœdientiā vnius hominis, peccatores cōſtituti ſunt multi: Sic etiā per obœdientiā vnius iuſti conſtituentur multi. EST igitur Chriſtiana iuſticia obœdientia Chriſti imputata credenti. Credenti enim in eum, qui iuſtificat impium,imputatur fides eius in iuſticiā. Ex his ſequitur & hoc,iuſticiæ qualitatē eſſe in Chriſto, ſed nobis imputari quod illi eſt proprium. Nam ad eum modū iuſti ſumus coram Deo, qualiter Chriſt⁹ fuit peccator. Vt enim is perſonam noſtram quodammodo ſuſcepit, quo reus noſtro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur,non proprijs ſed alienis delictis,cum purus foret ipſe et mundus ab omni culpa,pœnamque ſubiret nobis, non ſibi debitam: Ita nos nūc iuſti ſumus in ipſo,nō quia operibus noſtris ſatisfacimus iudicio Dei,ſed quoniā cenſemur iuſti Chriſti iuſticia,quam fide ſola induimus vt noſtra fieret. QVARTVM, acceptatio perſonæ ad vitam æternam. Nam hunc gradum ponit Paulus poſt iuſtificationem, Roman. 8. Quos iuſtificauit,hos & glorificauit. huc dictum Domini. Qui credit in me, non peribit, ſed habebit vitam æternam. QVINTVM, differentia gratis propter Chriſtum, gratis quidem vt omnia humana merita excludantur: Propter Chriſtum vero vt ſolum λύτρον vnigeniti filij Dei meritum adeo ingentis theſauri agnoſcatur.

ESTI autem hæc noſtra Eccleſiarum doctrina ſolidiſsimo verbo Dei nititur: tamen alij atq; alij errores contra illā paſsim ſparguntur. Sunt enim qui hanc hominis iuſtificationem collocant in operibus ab hominibus factis: alij eā conſtare ex fide & bonis operibus ſi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

bus ſimul contendunt, nonnulli eſſentialem quandam iuſticiā ſtabilire conantur. Horũ errores etſi confutant quæ diximus, tamen ſigillatim de illis nonnihil dicemus. QVI operibus hominẽ iuſtificari contendunt, facilius refutari poſſunt, cũ apertiſsima oracula Dei iſti errori reclament. Dauid aperte clamat: Domine ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia nõ iuſtificabitur in cõſpectu tuo omnis viuens. & Paul⁹ Rom. 3. propter hoc ex operibus legis, nõ iuſtificabitur omnis caro. Et ad Gal. Quotquot ex operibus legis ſunt, ſunt ſub maledictione. Item, Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Eſt igitur illorũ dogma manifeſte falſum, qui hominem operibus iuſtificari, id eſt, iuſtũ fieri, contendunt.

VERVM ad huius iuſtificationis declarationem, agnoſcimus cum Iacobo opera bona requiri, vt arbor bona ex ſuis fructibus cognoſcatur, nec eſt vlla controuerſia inter Paulũ & Iacobum. Nam cum Paulus dicit, hominem non iuſtificari operibus: ſignificat hominem non iuſtum fieri, & ἀνέγκλητον coram Deo per opera. Verum cum Iacobus dicit, homines ex operibus iuſtificari, ſignificat homines iuſtos declarari per opera. At eorum, qui fide & operibus ſimul cõſtare dicũt iuſticiam, qua corā Deo iuſtificatur impius, ſpecioſa magis eſt oratio. Dicunt enim fidem iuſticiæ initium eſſe, & opera complementum. Quorũ errorẽ confutat ſanctus Paulus his rationibus, Rom. 10. Teſtificor enim illis quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam, ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam iuſticiā quærentes ſtabilire, iuſticiæ Dei nõ ſubiecti fuerũt. Finis enim legis Chriſtus, in iuſticiam omni credenti. Hic Paulus reiectionis Iudęorum cauſſam facit, quod voluerunt ſuam iuſticiam cum Dei iuſticia coniungere, quæ eſt ex fide, ac ex vtraq; coniuncta vnam iuſticiæ formam conflare. DEINDE Rom. 11. ita ratiocinatur: Si gratiā, non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius eſt gratia. Si autem ex operibus, non amplius gratia, alioqui opus non amplius eſt opus. Paulus primũ hic duas ponit propoſitiones im̃ediate contrarias. Si ex operibus eſt electio, & ſalus, nõ eſt ex gratia. Si ex gratia, non eſt ex operibus, cũ debitum & donũ ita repugnẽt, vt neutrũ de altero, nec ambo de tertio recte dici poſsint. Aut igitur fide ſola iuſtificamur & ſaluamur, aut operib⁹, ſed operibus nõ iuſtificari quẽquam probant ſuperius adducta teſtimonia. DEINDE ſi iuſticia Chriſtiana conſtaret fide & operibus ſimul, inepta eſſet argumentatio Pauli, Rom. 4. Operanti merces nõ imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum, at credẽti in eum qui iuſtificat impiũ, imputatur fides eius in iuſticiam. HIC Paulus duplicem iuſticiam ponit quarũ vna ab altera eſt diuerſa. Nam habent contrarias cauſſas. Fidei enim iuſticia, qua iuſtificatur credens, imputatur & gratis donatur, ſed operũ iuſticia non eſt gratuita. Præterea, ſi vna pars fidei, altera pars operibus tribuenda eſſet in iuſtificatione hominis: duo ſequerentur abſurda. Vnum quod promiſsio fieret incerta, quæ debet certa eſſe. Alterũ quod Chriſti ſatisfactio nõ ſufficeret, niſi ſtabiliretur noſtris operibus. Quare Auguſtini dictum complectimur, qui dicit: Gratia eſt nullo modo, niſi ſit grauita omni modo. Verum erroris Papiſtici occaſio fuit imaginatio philoſophica, quę non nouit iuſticiam, niſi quæ in nobis ſit qualitas quædam. Non intelligit hominem imputatione alienæ iuſticiæ iuſtificari poſſe.

IAM ad eſſentialem iuſticiam veniamus, de qua primũ ſciendum eſt, quod nullo pacto ſimus iuſti coram Deo, iuſticia Dei eſſentiali, niſi ratione efficientis cauſſę principalis. Nam formalis iuſticia, qua nos coram Deo ſumus iuſti, non eſt aliud quam obœdientia Chriſti, ſicuti clare docet Paulus Roman. 5. Per obœdientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. EST autem obœdientia Chriſti duplex, crucis & legis. Obœdientia crucis (qua humiliauit ſemetipſum, & factus eſt obœdiens vſq; ad mortem crucis, Philip. 3.) expiat Dominus peccatum noſtrum. Obœdientiam legis nobis imputat credẽtibus, vt ea iuſti appaream⁹ in conſpectu Dei. Hanc Chriſti iuſticiam ſeu obœdientiam, dicit Paulus imputari credẽtibus: ergo non eſt in illis vel inhærẽs ſubſtantia, vel qualitas, qua formaliter homo fit iuſtus. Quare firmiter tenẽda eſt hæc aſſeueratio, quod iuſticia Chriſtiana eſt obœdiẽtia filij Dei imputata credenti. VERVM interea & hoc tenendũ eſt, quod ſcriptura meminit triplicis iuſticiæ hominis. Quarũ vna eſt fidei, qua cõſiſtimus coram Deo, & hæc eſt perfecta, vt Chriſti obœdientia eſt perfecta, nec minuitur nec augetur decremẽto vel incremẽto fidei. Nã hanc & Publicanus plenā habuit & Petr⁹, tametſi Petri fides fuit multo illuſtrior. ALIA eſt incoatio obœdientiæ, quæ & bonæ conſcientiæ iuſticia dicitur. Hæc non opponitur iræ Dei, quia non eſt perfecta legis obœdientia, eſt tamẽ neceſſaria, quia eſt fidei fructus proprius. ALIA eſt quæ expectatur adhuc, de qua ad Gal. 5. nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. & 1. Iohan. 3. Cariſsimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt: & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicuti ipſe eſt ſanctus. Hæc proinde iuſticia erit conformitas noſtri cum Deo, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio. Et quanquam fatendum eſt cor-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

da credentiũ eſſe templa Spiritus ſancti,& Chriſtus dicit Iohan.14. Si quis diligit me,ſermonem meum ſeruabit,& pater meus diliget eum,& ad eum veniemus, & manſionem apud ipſum faciemus: tamen non ſequitur hanc habitationẽ Dei in nobis eſſe iuſticiam, qua cõſiſtimus coram Deo,ſed eſt præſentia diuina in nobis,per quam renouamur, & cõſolationem ſentimus,ac æternam vitam incoamus. PRÆTEREA ſi hic homines iuſtificarentur iuſticia eſſentiali, non eſſet diſcrimen inter iuſticiam, qua in hac vita ſumus iuſti, & eã qua cõformes erimus Deo in omni æternitate. Sed Paulus manifeſte diſcernit hanc ab illa. Nam fidei iuſticiam dicit nos nunc in hac vita habere, ſed expectare aliã iuſticiam quam Iohan. definit conformitatem, qua Deo erimus conformes, quæ conformitas inde emanabit quod videbimus eum ſicut eſt. NOVA obœdientia neceſſario cum fide coniuncta eſt, nam regeneratio quæ à fide iuſtificante abeſſe non poteſt, neceſſario ſuos producit fructus,qui in noua obœdientia conſpiciũtur. Poſtquam enim homo per regenerationis gratiam factus eſt noua arbor, debet nouos, id eſt, bonos fructus edere, quos Paulus Philip. vocat fructus iuſticiæ fidei. Iacobus ijſdem ſua peculiari phraſi homines iuſtificari, hoc eſt,iuſtos agnoſci ſeu declarari pronunciat. HÆC noua obœdientia alias ſanctificatio dicitur,quæ conſtat mortificatione & viuificatione. Ita enim Paulus ait: Chriſtus eſt nobis natus à Deo ſapientia,iuſticia,ſanctificatio & redemtio. Sapientia noſtra fit in prædicatione Euangelij,iuſticia per expiationem peccati & imputationẽ iuſticiæ, ſanctificatio dum Spiritum ſanctum donat,qui naturam noſtram quodammodo conuertit,facitq; vt mortificatio paulatim veteri homine,ſpiritu viuamus,hoc eſt, vt poſthac pietati erga Deũ, caritati erga proximũ,ſanctimoniꝫ vitæ ac diligentiꝫ in noſtra vocatione ſtudeamus. Breuiter vt imperio ſpiritus nos totos committamus. In quocunque homine hæc regenerationis vis ſeu ſanctificatio non ſentitur,ibi nec fidem eſſe neceſſe eſt. Fides enim vera & ſalutaris ſpiritu feruet, & ſuos germanos fructus producere ſatagit, ac nihil magis in votis habet,quam ſpiritu Deum colere,& abundare omni cognitione & ſenſu. CVM hæc reuera iuſtificãtis fidei & regenerationis proprietas eſt, quis poteſt ferre eorum vocem qui totis viribus,voce & ſcriptis impugnãt neceſſitatem bonorum operum, quæ ſanè nos dicimus neceſſaria,non quidem vt merita & cauſſas ſalutis,nam immotum eſt illud Pauli dictũ,Epheſ.2. Gratia eſtis ſaluati per fidem(& hoc non ex vobis,Dei donum)non ex operibus,ne quis glorietur:ſed vt neceſſario comitantia fidem iuſtificã, & vt effecta regenerantis ſpiritus. PORRO vt magis intelligatur bonorum operum ratio, ſex quæſtiones de bonis operibus ordine explicabo. Sunt autem hæ quæſtiones. PRIMA, quæ opera docenda ſint & facienda. SECVNDA, Quomodo fieri poſsint. TERTIA, Quomodo placeant. QVARTA, Quæ cauſſæ bonorum operum. QVINTA, Cur promiſsiones ſint additæ bonis operibus. SEXTA, Quoniam omnes homines habent peccatum, merito quæritur, quorum obœdientia placeat & quorum non. CVM quæritur quæ opera docenda & facienda ſint,duo perpendere oportet:qui nos ſimus,& quis ille cui per opera præſtanda eſt obœdientia. CVM nos intuemur conſiderata noſtra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera quibus Deum colere ſtatuamus. Per nos enim nequaquã intelligimus,quid vel placeat,vel diſpliceat Deo, & Dominus pronũciat,ſe fruſtra coli mãdatis hominum. Certo itaq; ſtatuamus,opera quantumuis ſpecioſa, excogitata ab hominibus,nequaquam poſſe boni rationem habere.

AT ſi Deum intuemur, monemur reuerentiæ erga illum, ex quo fit vt hoc ſolũ illi placere cogitemus,quod ipſe ſuo verbo præſcribit. Nam is ſolus eſt legiſlator noſter. Vtrunque complectitur Ezechiel cap.20. In præceptis patrum veſtrorum nolite incedere, nec iudicia eorum cuſtodiatis, nec Idolis eorum polluamini, Ego Dominus Deus veſter, in præceptis meis ambulate,& iudicia mea cuſtodite & facite ea. ET Ezechiel. 33. Speculatorem dedi te domui Iſraël, audiens ergo ex ore meo ſermonem, annunciabis eis ex me. Hinc ergo manifeſte ſequitur, nec alia opera docenda,nec facienda eſſe, quam quꝫ nobis verbo Dei commendantur.

POSTQVAM mens pij hominis nouit, quænam opera ſint facienda, mox quærit quomodo fieri poſsint. Ad hanc quæſtionem ex duobus ſcripturꝫ dictis petenda eſt ſolutio: Apoſtolus dicit ad Heb. Sine fide impoſsibile eſt placere Deo. Et Chriſtus dicit:Sine me nihil poteſtis facere. QVARE hæc ordine requiruntur, Primum cognitio Chriſti. Secundo fiducia Chriſti. Tertio viuificatio,qua nos Chriſtus per Euangeliũ viuificat et effundit in nos Spiritum ſanctum. Huc illud Eſaiꝫ 40. facit: Qui ſperãt in Domino mutabunt fortitudinem,aſſument pennas ſicut aquila,current & non laborabunt, & ſi laborabunt nõ deficient. Nulla enim dilectio,nulla obœdiẽtia eſſe poteſt, niſi prius apprehẽſa ſit miſericordia & recõciliatio propter mediatorẽ. In hac conſolatione diuinitas habitat in corde.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Quia æternus pater per filium conſolantem voce Euangelij, vere eſt efficax,& datur à patre & filio Spiritus ſanctus,accendens læticiam & inuocationem iuxta dicta: Effundam Spiritum gratiæ & precum,Et in Iohan. Veniemus ad eum & manſionem apud eum faciemus. 2. Cor. 3. Intuentes gloriam Domini,transformamur ad eandem imaginem,hoc eſt,intuentes λόγον, qui eſt imago æterni patris, & in conſolatione oſtendit præſentiam & bonitatem Dei, efficimur ſimiles eius imaginis, Spiritu ſancto accendente corda. Poſtquam mens edocta eſt,quomodo fieri poſsint bona opera,quęrit præterea,quomodo placeant. Fruſtra enim fiunt niſi placeant. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid,ſed non vtriuſq; opus placet Deo. Quare hic commode quæritur, quomodo placeant [illegible] opera. Ad quam quæſtionem in genere reſpondemus, quod placeant in conuerſis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuerſus. At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. Verum hic tria ordine ſunt ſpectanda. Primum ſtatuendum eſt de perſona,quod ſit fide reconciliata & iuſta propter Chriſtum gratis. Deinde fatendum eſt quod perſona fide iuſtificata,nondum legi ſatisfacere poſsit. Nam hærent etiam in pijs multa interiora peccata. Hæc immundicies deploranda eſt,& repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & ſimul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has ſordes quibus inuoluimur,imputet. Tertio etſi has noſtras ſordes agnoſcimus,nihilominus ſtatuendum eſt, quod & Deus poſtulet incoatam obœdientiam, & quod placeat hæc incoata obœdientia propter Chriſtum. Sic enim Petrus clare docet: Offerte hoſtias ſpirituales acceptas Deo propter Chriſtum, qui & propitiator eſt, & nunc pro nobis interpellat. Non ergo placet Deo obœdientia noſtra, propter ſuam dignitatem aut perfectionem. Eſt enim per ſe indigna vt prodeat in conſpectum Dei, nec ſatisfacit legi, vt dictum eſt, ſed placet propter perſonam reconciliatam, quæ propter Chriſtum vt iuſta habetur, ita etiam placet, etſi circumferat in carne peccatum & magnam infirmitatem. Cum conſtet hominem nequaquam iuſtificari operibus, commode etiam quæri poteſt, quænam ſint bonorum operum cauſæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent. Et numerantur tres cauſæ grauiſsimæ,Neceſsitas,Dignitas,Præmium.

Neceſsitas quintuplex ſtatui poteſt. Mandati,Cultus,Debiti,Fidei retinendæ,Vitationis pœnarum,& cōuerſionis ſeu regenerationis. Neceſsitas mandati eſt,quod Deus obedientiam erga ſuam legem ſerio & ſeuere mandet. In præceptis,inquit,meis ambulate. & Paulus: Hæc eſt voluntas Dei,ſanctificatio veſtra. Neceſsitas debiti officij indicatur Rō. 8. Debitores ſumus non carni ſed ſpiritui, nō enim ſumus noſtri iuris, ſed eius qui redemit nos ſuo ſanguine. 1. Cor. 6. Neceſsitas fidei retinendæ commendatur nobis à Paulo: Si quis,inquit,ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit,& eſt infideli deterior. Et rurſus: Milita militiam honeſtam, habens fidem & bonam conſcientiam,quarum neutra retinetur dum peccatis indulgetur. Neceſsitas vitationis pœnarum,confirmatur Dauidis teſtimonio: Propter iniquitatem,inquit, corripis filios hominum. Neceſsitas conuerſionis hoc dicto aſtruitur: Viuo ego,dicit Dominus,nolo mortem peccatoris,ſed vt conuertatur & viuat. Cum igitur ſit conuerſio,ſimul viuificatur homo fide,per Spiritum ſanctum. Præterea coniuncta eſt conuerſioni regeneratio, quæ eſt incoatio nouæ vitæ,noua lux,ſapientia,iuſticia & renouatio imaginis Dei in nobis.

SECVNDA cauſa eſt Dignitas, quæ in hoc ſita eſt, quod homo conuerſus iam ſit filius Dei,iuxta illud: Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Quanta dignitas eſt, quod credētes ſint templum Spiritus ſancti viuentis? quod Chriſtus in ipſis habitet per fidem? quod Pater, Filius, & Spiritus ſanctus ad illos venire,& in eis manſionem facere velit? quod Chriſti ſint membra? Econtra,perpende quantum ſcelus ſit,filios Dei imaginem hoſtis referre,quantum periculum ſit templum Dei Satanæ fœtore conſpurcare: quam immane ſit Deum è ſuo hoſpitio exturbare. Quare filios Dei decet imitari patrem cœleſtem,qui dicit: Sancti eſtote,quia ego ſanctus ſum. Hinc Paulus dicit nos vocatos ad ſanctificationem,non ad immundiciem.

TERTIA cauſa eſt Præmium,hoc eſt,compenſatio patientiæ & obœdientiæ credentium. Hoc quidem præmium non datur propter operis in ſe dignitatē,ſed propter promiſſionem ex gratia. Cum bona opera à pijs facta,ſint & debita ſeruorum officia,& imperfecta atq; contaminata:quæri poteſt cur Deus promiſsiones bonis operib. adiecerit. Et numerari poſſunt quinq; cauſæ. Prima,vt ſint teſtimonia prouidentiæ Dei. Vult enim ſciri Deus & bona corporalia res eſſe ab ipſo creatas & nō caſu ſpargi, ſed ab ipſo Eccleſiæ dari & conſeruari iuxta dictum: Ipſe eſt vita tua & longitudo dierum tuorum,in diebus famis ſaturabuntur, diuites eſurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum.

SECVNDA, vt ſint teſtimonia,quod Deus velit etiam in hac vita ſeruare Eccleſiam. [illegible]

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

re Paulus 1. Timoth.4. inquit: Pietas habet promiſsiones præſentis vitæ & futuræ. Quia enim vult Deus immenſa ſua bonitate colligere Eccleſiam propter filium mediatorem, ſeruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, vt alat Eccleſiam etiam in hac vita, & cum propter Eccleſiam cæteros paſcat, nos præcipue gratos eſſe decet. TERTIA, Quia vult Deus & neceſsitatem corporalem eſſe commonefactionem de fide, inuocatione, ſpe, gratiarum actione: Ideo promiſsiones edidit, & quidem vult hæc ipſa bona fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, ſpem, patientiam creſcere. QVARTA, Vt ſint commonefactiones de promiſsione gratiæ, quia fidem, quæ agnoſcit filium & accipit reconciliationem, oportet ſemper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter filium cæteræ promiſsiones editæ & ratæ ſunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. QVINTA, Quia Deus vtrumq; vult ſciri, & ſubiectam eſſe Eccleſiam cruci, & tamen inter ipſa pericula mirabiliter ſeruari in hac vita, vt vniuerſa admiranda conſeruatio Eccleſiæ & omnes mirandæ liberationes, ſint teſtimonia præſentiæ Dei in Eccleſia, vt dicitur Num.14. Vt ſciant Aegyptij quod tu Domine ſis in hoc populo. Ioſuæ 3. Scietis quod Dominus Deus in medio veſtri ſit. 1.Reg.17. Vt ſciat omnis terra, quod ſit Deus in Iſrael. Eſaiæ.37. Ecce nunc Dominus Deus, ſalua nos de manu Zenacherib, vt cognoſcant omnia regna terrę, quod tu ſolus ſis Dominus. Cum omnes homines habeant peccatum, recte quæritur quorum obœdientia placeat, quorum non. Ad hanc quæſtionem ita reſpondemus. Peccata ſunt duplicia: quædam fiunt à ſcientibus & volentibus contra conſcientiam, qualia in credentibus non ſunt. Nam ſi credens labitur contra conſcientiam, excutit Spiritum ſanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & niſi agat pœnitentiam ruit in æternam pœnam. Præterea deficientes à fundamento, hoc eſt, aliquem articulum fidei abijcientes, ſiue eum intelligant, ſiue nō intelligant, decepti præſtigijs Diaboli: deſinunt eſſe ſancti, & excutiunt Spiritum ſanctum, & fiunt rei æternæ iræ, vt Cherinthus, Ebion, Arius, Fotinus & ſimiles hæretici. QVÆDAM peccata fiunt non contra conſcientiam, vt caligo, dubitatio, multæ omiſsiones & vitioſi affectus, quibus malis ſancti repugnant, & credunt ea deleri propter mediatorem. Etſi autem hæc immundicies eſt in ſanctis, tamen placent propter filium, fide accipientes remiſsionem peccatorum, iuxta illud: Beati quorum tecta ſunt peccata. Et Paulus: Si actiones carnis Spiritu mortificetis, viuetis. Hæc copioſius de ſalutari pœnitentia & eius partibus dicere volui, vt clare à quouis veræ pœnitentiæ ſeu conuerſionis ad Deum ratio intelligatur, vt ordo partium pœnitentiæ conſideretur, vt quod cuiq; proprium eſt illi tribuatur, vt non confundamus partium proprietates, vt intelligamus gratuitam eſſe iuſtificationem & ſalutem, vt non ſpoliemus fidem ſuis proprietatibus. Breuiter, vt fide gratis propter Chriſtum iuſtificati, Deo ſuam tribuamus gloriam & cultum, & exerceamus nos in omni genere bonorum operum, donec in hac vita nobis peregrinandum erit, quam ſequitur plena redemtio per Chriſtum vnicum ſaluatorem noſtrum, cui honor in ſecula ſeculorum, Amen.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Quemadmodum ſuadet ne quis temere magiſterij ius ſibi vendicet, ſed potius linguam ſuam refrenet: Ita ſapientiam per conuerſationem modeſtam probari poſtulat, potius quam per contentionem & Zelum vnde plurima mala proueniunt.

Ordo & partes Capitis tertij.

Duæ ſunt partes huius capitis. Prior de non temere affectando magiſterio in alios, ſed potius refrenandam linguam eſſe.

Altera de vſu ſapientiæ & donorum ſine zelo & contentione. Vtraque pars ſuis comprobatur rationibus.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Nolite

NOLITE plures magiſtri fieri fratres mei.

Senſus propoſitionis huius per ſe conſideratæ eſt ambiguus, verum ſi ad rationes, quibus confirmatur propoſitio, quemadmodum neceſſe eſt fieri, reſtringitur, facilis eſt ſenſus. Cum ergo rationes omnes, quæ ſubijciuntur, petulantis linguæ incõmoda continent, neceſſe eſt hic Magiſtros accipere pro ijs qui ſibi ius cenſorium in alios ſumunt, ſeuereq; & rigide aliorum facta ad examen reuocant, ac interim propria vitia nõ cernunt. Non damnat igitur hic correptionem fraternam, quæ ex fide & caritate proficiſcitur, quæ habet mandatum Chriſti, & eſt fundamentum diſciplinæ Eccleſiaſticæ, ſed leuitatem, ambitionem & ſuperbiam eorum damnat, qui nõ tam ædificationem ſpectant, quam calumniandi & obtrectandi ſtudium ſectantur. Chriſtus Matt.23. Vos nolite vocari Rabbi, vnus enim eſt Magiſter veſter Chriſtus. Vos autem omnes fratres eſtis. Et patrem nolite vocare vobis in terra, vnus enim eſt pater veſter, qui in cœlis eſt, &c. ſi quis cõdendit ex his, non licere, vt aliquis pius, magiſtri titulum aut doctoris ſibi vſurpet: ei obijcio appellationis paternæ prohibitionem. Nam non minus hic prohibemur vocari patres, quam magiſtri. Quare cum patres vocari non ſimpliciter prohibetur, ſed ſecundum quid: ita nec ſimpliciter prohibemur vocari magiſtri, aut doctores. Senſus ergo hic ſpectandus eſt. Chriſtus nõ moratur quo titulo vocaris, modo ſub illius magiſterio maneas, ac alas fraternam concordiam ſine ambitione & aliorum contemtu. Paulus ſe vocat magiſtrum & doctorem gentium, non tamen violauit hoc Chriſti mandatum, ſed potius obtemperauit illi. Nam eo pertinebat ipſius magiſterium, vt omnes ſubijceret imperio Chriſti. Qui ergo vel ex Iacobi verbis, vel ex Domini interdicto damnant promotiones ſcholaſticas, vim faciunt ſcripturæ, ac vtilem Reipub. literariæ adminiſtrationem labefactant. Abſit ambitio, omnes ſubijciamus nos magiſterio Chriſti, ac œconomiam ſcholaſticam reuerenter retineamus.

Scientes quod maius iudicium ſumturi ſimus.

PRIMA ratio à pœna ſumitur: Qui faciles ſunt ad alios damnandos, qui tamen ipſi ſimilibus vitijs laborant aut grauioribus, iram Dei in ſe prouocant. Nam cum caritas operit peccatorum multitudinem, & ipſi libidine laborant peccata aliorum retegenti, ſatis declarant ſe caritate vacuos eſſe.

n multis enim labimur omnes.

SECVNDA ratio à communi imbecillitate ſumta. Debet enim communis infirmitas & facilitas in lapſum, monere nos, ne rigidiores ſimus in alios. Sunt autem lapſuum cauſæ hæ præcipuæ. 1. Inhabitans peccatum. 2. Inſidiæ Diaboli multiplices. 3. Exempla maximæ partis mundi, eaq; peſſima. 4. Negligentia in gubernatoribus morum & diſciplinæ, vt in parentibus, miniſtris Euangelij & politicis rectoribus.

Si quis in ſermone non labitur, hic perfectus eſt vir, vt qui poſſit freno etiam moderari totum corpus.

TERTIA ratio ab vtilitate frenatæ linguæ. Qui linguam ſuam moderari poteſt, perfectus eſt vir, id eſt, integer eſt, alijſq; multis virtutibus præditus. Ergo qui linguæ ſuæ petulanter indulget, nequaquam integer eſt, multis enim alijs vitijs eſt pollutus. Proinde non temere ius cenſendi aliorum mores captandum eſt.

Ecce equis frena in ora inijcimus, vt obœdiant nobis, & totum illorum corpus circumagimus. Ecce etiam naues cum tantæ ſint, & à ſæuis ventis pulſentur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunq; affectus dirigentis voluerit: Ita & lingua puſillum eſt membrum & magna iactat.

QVARTA ratio ſimiliter ſumitur à continentis linguæ vtilitate & commodo. Quemadmodum enim frenum in os equi iniectum, totum corpus equi circumagit, & vt gubernaculum nauis, nauem totam dirigit: Ita lingua continens magna iactat, id eſt, res magnas efficit, hominemq; totum quaſi in perfectionis viam deducit: cum contra, petulans lingua laxato freno & ſoluto gubernaculo perſimilis eſt.

Ecce exiguus ignis quantam ſyluam incendit,

Quinta ratio ab incommodis linguæ

cendit, & lingua ignis eſt & mundus iniquitatis. Sic, inquam, lingua conſtituta eſt in membris noſtris, inquinans totum corpus & inflammans rotam natiuitatis & inflammatur à gehenna.

effrenis & petulantis. Quemadmodũ, inquit, ignis exiguus totam ſyluã incẽdio abſumit: Ita exigua lingua multorum vitiorum veluti incẽdium eſt, quæ tametſi eſt parua, mundus tamen eſt iniquitatis, hoc eſt, cõgregies & cumulus omnium ſcelerum. Vt itaq; in exiguo igni, vis eſt inflammandi magnam ſyluam: ita in lingua parua, vis eſt inquinandi totum hominis corpus & inflammandi rotam natiuitatis, vbi ipſa prius inflammata fuerit à gehenna. Sed quid eſt rota natiuitatis, & quid linguam inflammari à gehenna? Vt rota natiuitatis eſt ipſe orbis conditus: ita inflammari à gehenna, eſt ab ipſo Satana afflari linguam, quo fit idoneum flabellum omnibus malis in mundo excitandis. Huc illud Menandri: ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστὶν αἰτία κακῶν. Quam verum hoc ſit, lingua Mahomet & aliorum hæreticorum teſtatur.

Omnis enim natura ferarum & volucrum, ſerpentum & marinorum, à natura humana domatur & domita eſt: linguam autem nullus hominum domare poteſt, vt quæ malum incoërcibile eſt.

SEXTA ratio à comparatis ſumta. Domari poſſunt feræ, volucres & beluæ marinæ: Lingua autem effrenis & conſuetudine obtrectandi aſſueta, nullo modo domari poteſt: Maximum igitur malum eſt. Proinde ſummopere cauendum, ne frena linguæ nimium laxentur.

Plena veneno mortifero, per illam benedicimus Deum, & patrem, & per ipſam execramur homines ad ſimilitudinem Dei factos. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio.

SEPTIMA ratio ſumta à venenatæ linguæ prodigioſa inconſtantia. Hæc enim ſimulat ſe Deum benedicere, ſed mox eundem execratur in ſua imagine, quo ſcelere quidnam poteſt eſſe maius?

Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

OCTAVVM argumentum ab inconuenienti ſumtum, nõ decet Chriſtianos iſta petulantia, quare in primis fugienda eſt.

An fons ex eodem foramine manat dulce & amarum? nunquid poteſt fratres mei, ficus oleas proferre, aut vitis ficus? Sic nullus fons ſalſam & dulcem gignere aquam.

NONA ratio ab impoſsibili. Quemadmodum impoſsibile eſt fontem ex eodem foramine, poſſe eijcere dulcem & amaram aquam. Neq; enim id magis fieri poteſt, quam ſi ficus oleas & vitis ficus proferre poſsit: Ita impoſsibile eſt, quod ea lingua, quæ maledicendi & obtrectandi morbo laborat, poſsit aliquid boni promere non vitiatum linguæ & cordis veneno. Quare cum ita ſit, lingua benedicendi tantum ſtudio occupabitur, modo, quis pius & inter filios Dei cenſeri velit. Proinde nemo temere cenſendi ius ſibi vſurpet.

Quis ſapiens & intelligens inter vos? oſtendat ex honeſta conuerſatione opera ſua in manſuetudine ſapientiæ.

Hactenus ſupercilium ſuperborũ cenſorum depreſsit, & firmis rationibus petulantiam linguæ refrenauit: Iam quia iſtud malũ proueniebat ex ſapientiæ opinione, veram ſapientiæ moderationẽ cõmendat, eiuſq; vſum in vita & conuerſatione tradit. Eſtq; hæc propoſitio: Vera ſapientia & ſcientia pollens, oſtendat eã operibus honeſtę & manſuetæ cõuerſationis, tanquam eius germanis & perpetuis fructibus.

Quod ſi zelum amarum habeatis & contentionem in cordibus veſtris, nolite gloriari & mendaces eſſe aduerſus veritatem.

PRIMA ratio propoſitionis à repugnantibus ſeu contrarijs effectis. Qui zelo amaro & contentionis libidine laborat, fruſtra gloriatur ſe ſapientem eſſe. Nam iſti affectus praui cum natura ſapientiæ veræ, quæ honeſtatis & manſuetudinis amans eſt, pugnant. Eſſe mendacem aduerſus veritatem hoc loco, eſt falſo ſibi ſapientiæ nomen vſurpare.

Non

Non eſt hæc ſapientia ſuperne deſcendens, ſed terrena, animalis, dæmoniaca.

Secvnda ratio à contrarijs cauſis. Sapientia cum qua amaritudo animi & contentionis libido ſunt coniuncta, eſt terrena, animalis, dæmoniaca: Ergo non eſt vera ſapientia. Nam vera ſapientia eſt cœleſtis, ſpiritualis & diuina. Iacobus hoc loco non damnat Phyſicam ſapientiam, quæ eſt bonum Dei donum per ſe, cuius nullam facit hic mentionem, ſed prauos hominum affectus, & inanem iactantiam diuinæ ſapientiæ.

Vbi enim zelus eſt & contentio, ibi ſeditio & omne opus prauum.

Tertia ratio ab incommodo zeli & contentionis, quæ inanem ſapientiæ opinionem ſectantur. Experientia ſatis conuincit, quod vbi homines zelo amaro & contentionis libidine laborant, illis ad ſeditionem & omnia praua ianuam eſſe apertam, id quod plus ſatis afflicta Germania hodie experitur.

Quæ autem ſuperne eſt ſapientia, primum quidem pura eſt, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena miſericordiæ & fructuum bonorum abſque dijudicatione & ſine hypocriſi.

Qvarta ratio ab adiacentibus, ſeu adiunctis veræ & cœleſtis ſapientiæ. Hæc adiuncta antitheſi declarabimus. Terrena ſapientia eſt affectibus corrupta: cœleſtis, pura, & caſta, affectibus nõ vitiata. Terrena ſapientia contentionis libidine laborat: cœleſtis eſt pacifica, id eſt, ſtudioſa pacis conciliandæ inter homines. Terrena ſapientia eſt rigida & dura, cœleſtis eſt moderata, cedit rigori. Terrena ſapientia nemini vult cedere: cœleſtis tractabilis eſt, & facile imperanti recta obtemperat. Terrena ſapientia immiſericors eſt, cœleſtis eſt plena miſericordia & bonis fructibus. Terrena ſapientia perſonas accipit omiſſa cauſa: cœleſtis eſt ἀδιάκριτος, id eſt, ἀπροσωπολήπτης, vt quæ minime perſonas reſpicit, ſed cauſas: Illa enim hypocriſin habet adiunctam: hæc caret omni hypocriſi.

Fructus autem iuſticiæ in pace ſeminatur facientibus pacem.

Qvinta ratio à fructu, qui ad eos venit, qui ſapientia, atq; adeo alijs donis Dei pacifice ad ædificationẽ vtuntur, & regulam catholicam de vſu, non ſolum ſapientiæ, verumetiam aliorum donorum tradit. Nam vt ſapientia: ita de alijs donis, veluti iuſticiæ fructibus vult nos vti pacifice in ædificationem. Quod ſi fecerimus, iuſticiæ noſtræ fructus aliquando læti metemus.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt concupiſcentijs, vnde lites naſcuntur, & humanis deſiderijs excluſis, Deo adhæreant, potiuſque in luctu, quam inani mundi gaudio viuant, hortatur: Ita vt abiecta mutua obtrectatione, nihil ſe temere facturos præſumant, grauiter monet Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Etſi vnus ſcopus huius capitis eſt, ne quid auare, fraudulenter & temere agant fideles, ſuis indulgentes concupiſcentijs: tamen eius partes quatuor conſtituo, vt prima ſit obiurgatoria dehortatio à ſtudio priuatarum rerum per concupiſcentias, vnde multa mala oriuntur, cui confirmatio adiungitur. Secunda, conſilium ſeu remedium aduerſus incendium concupiſcentiarum proponitur. Tertia, diſſuaſio eſt ab obtrectandi & damnandi alios libidine. Quarta, temerariæ præſumtionis in conſilijs & rebus agendis correctio eſt.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Vnde

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

VNDE bella & lites inter vos? nonne hinc ex voluptatibus veſtris, quæ militant in membris veſtris?

Fontem omnis cõtentionis & mali inter homines monſtrat eſſe cupiditates animi, quibus homines feruntur ad ea appetenda, quæ ſibi grata & ſuauia eſſe iudicant. Cum voluptates dicit militare in membris, reſpicit ad regnũ peccati originis, quod tum dicitur Paulo Apoſtolo regnare, cum ei per ſuas cõcupiſcentias, quę veluti milites eius quidam ſunt, obtemperamus. Has dicit militare in membris, quia membra corporis inſtrumenta ſunt, quibus opus ſuum peccatũ inhabitans peragit, & quibus homines ad perpetrãda ſcelera vtuntur. Res autem in ſumma ſic ſe habet. Concupiſcentiæ fons eſt peccatum originis. Concupiſcentia paſsiua & inuoluntaria irritatur à peccato originis, idq; miniſterio vel ſenſus vel cõplexionis, vel memoriæ. Voluntas in conſenſum commouetur, vnde naſcitur cõcupiſcentia actiua & voluntaria. Huic imperanti, iam membra corporis ad opus perpetrandũ ſe accõmodant & obſequium præſtant, quod cum fit, peccatum quidem originis regnare, Cõcupiſcentiæ vero militare, dicuntur, tyranno peccato morẽ gerentes, & militia ſua per membra corporis perfungentes. Ne autem hoc fiat, prohibet Paulus cum inquit. Ne igitur regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt ei obœdiatis per concupiſcentias ſuas.

Concupiſcitis & non habetis, inuidetis & æmulamini & non poteſtis obtinere, pugnatis & belligeramini, non tamen obtinetis, propterea quod non petitis & non accipitis, propterea quod male petitis, vt in voluptates veſtras inſumatis.

Deſcribit graphice prauos motus & ſtudia eorum, qui rei augendæ auare dant operam, vt ſuis voluptatibus proſpiciatur. Concupiſcunt enim res alienas, inuident habentibus, æmulantur, id eſt, ſtudioſe affectant, & plano impetu feruntur, contentiones ſectantur, vt per fas & nefas quæ cupiunt obtineant. Interdum etiam Deum precibus ſollicitant, ſed fruſtra, quia male petunt, quæ ſibi in perniciem cederent, ſi acciperent. Videmus hic quam apte auarorum ſollicitudinem pro rebus agendis deſcribit. Pro φονεύετε omnino legendum eſt φθονεῖτε, ex cognatione vocum irrepſit error.

Adulteri & adulteræ, an neſcitis quod amicitia huius mundi inimicitia eſt Deo? Quicunq; ergo voluerit amicus eſſe mundi inimicus Dei conſtituitur.

PRIMA propoſitionis ratio, qua confutat peruerſam eorum opinionẽ, qui ſimul pij eſſe & ſectari mundi voluptates voluerunt, id autem fieri poſſe, impoſsibile eſſe oſtendit. Nam alia placent mundo, alia Deo, & Deus & mundus contraria omnino imperant. Cum igitur vnuſquiſq; aut amicus mundi erit & inimicus Dei: aut amicus Dei & inimicus mundi, par eſt, vt qui Chriſtianus eſſe cupit, renunciet mundi amicitię, id eſt, concupiſcentijs mundi prauis, & Deo adhæreat, eiq; obœdiat. LOCVS hic congruit cum illo Chriſti: Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Hinc manifeſtum eſt, multos gloriari hodie de Chriſtiano nomine, qui re ipſa ſunt hoſtes Dei prophani, & abominabiles coram Deo. Ad Titum 1. Deum profitentur ſe ſcire, ſed factis negant, quia ſunt abominabiles & contumaces, & ad omne opus bonum reprobi. POSTREMO adulteros & adulteras hic vocat deſertores Dei, vt qui Deo relicto, cui tanquam marito prius adhærebant, alijs amatoribus adhæreant.

An putatis quod inaniter ſcriptura dicat? Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.

Probat inter mundum & Deum amicitiam non poſſe conſtare, idq; à ſcripturæ teſtimonio: quod teſtimonium etſi his verbis non habetur in Biblijs, quoad ſenſum tamen attinet, ſæpiſsime occurrit. Congruit enim cum illo Gen. 6. Vidit Deus quod figmentum cogitationum cordis hominis eſſet malum omni tempore. Et cum illo Gen. 8. Figmentum cor hominis malum à pueritia ſua. His teſtimonijs ſignificatur quod homines non regenerati, toto impetu ferantur in malum, quod ſane cum Deo optimo aduerſetur, qui bona & vult & cogitat: non poteſt aliud fieri, quam ſit quædam mundi & Dei inimicitia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sed maiorem offert gratiam propterea dicit: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

Secunda ratio ſumitur à præmio. Deus promiſit humilibus, id eſt, pauperibus ſpiritu, & mundi vanas concupiſcentias contemnentibus, gratiam, quæ potior eſt omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hanc ergo Chriſtiani quærant potius, quam illam mundi gratiam & mundi voluptates, quas ſectantur ſuperbi. Verum vt illis gratiam largitur: Ita his reſiſtit, vt acerrimus hoſtis.

Subijcite vos Deo, reſiſtite Diabolo, & fugiet à vobis.

Iam tradit remedia contra malum concupiſcentiæ. Subijcere ſe Deo, eſt Dei verbum vitæ regulam ſibi proponere, ac ſe iuxta verbum ſubijcere in omni obœdientia. Reſiſtere Diabolo eſt concupiſcentijs reluctari, quæ ſunt inſtrumentum Satanæ, per quod homines in exitium trahit. Huc addit promiſsionem: Et fugiet à vobis, hoc eſt, vobis nihil nocebit, non euertet vos ſuis technis & dolis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, emundate manus ô peccatores & purificate corda, duplices animo.

Mandat & promittit. Mandat vt Deo appropinquemus, ſcilicet, fide & vera obœdientia. Vt enim à Deo recedere dicitur, qui mundi indulget cõcupiſcentijs, per quas Diabolo appropinquat: Ita qui ab his recedit, Deo appropinquare dicitur. Promittit, cũ ait: Et appropinquabit vobis. Hæc promiſsio nititur perpetuo affectu Dei erga genus humanum, quo non vult mortem peccatoris. Peccatores vocat hic manifeſtam impietatem exercentes, & Duplices animo, qui verbis ſe Deum colere dixerunt, & interea ſuas concupiſcentias ſectati ſunt.

Affligimini & lugete & flete, riſus veſter in luctum conuertatur & gaudium in mœrorem.

Hoc opponit voluptatibus eorum, qui ſuis concupiſcentijs indulgent, & in ijs rident & lætantur. Decet enim pios, vt potius lugeant & affligantur, atq; ita pudefiant propter commiſſa ſcelera, vt demittant præ pudore vultũ in terram, id enim ſignificat græca vox κατήφεια, qua hic vſus eſt Apoſtolus.

Submittite vos in conſpectu Domini & eriget vos.

Quia pij in mundo iacent contemti & ſpreti, animat eos Apoſtolus & iubet, vt maneant in ea ſubiectione, qua Deo ſubiecti ſunt in vero timore : & conſolatur eos dum dicit fore, vt Deus aliquando ipſos erigat & abſtergat lacrymas à facie eorum. Erigendi enim vocabulo, ſignificatur conſolatio aduerſus præſentis vitæ luctum, & liberatio ab omnibus huius vitæ ærumnis.

Ne alij aduerſus alios loquamini fratres. Qui loquitur contra fratrem, & qui damnat fratrem ſuum, loquitur contra legem & damnat legem. Quod ſi damnas legem, non es factor legis, ſed iudex.

Rurſus linguæ petulantiam in accuſandis & damnandis alijs reprimit, addita ratione firmiſsima à facti grauitate. Nemo debet loqui contra legem & eam damnare. Qui loquitur contra fratrem, eumque damnat, contra legem loquitur & eam damnat. Proinde nemo debet loqui contra fratrem ſuum, eumq; damnare. Minorem probat, quia qui legem damnat, non eſt obſeruator legis ſed iudex. Eſt autem legem damnare eius autoritatem reijcere, & ſibi ius illud vendicare, quod eſt legis, & ita rerum ordinem peruertere. Legis enim eſt, normam vitæ præſcribere & de factis iudicare. Hominis vero eſt ſe autoritati legis ſubijcere, eamq; obſeruare. Qui autem contra facit, hoc eſt, qui ſumit ſibi cenſoriam poteſtatem in alios; quod legis eſt proprium, ſibi ſacrilege arrogat. IACOBVS hoc loco loquitur contra eos tantum, qui ex peruerſo iudicio contra fratres loquuntur, vt eorum bonam famam obſcurent, & ſibi ſanctitatis opinionem concilient: non reprehendit eos, qui ex officio iudicant modo legis autoritatem & regulam in iudicando ſequantur. Qui enim hoc facit, non tam iudicare ipſe, quam Dei iudicium pronunciare dicendus eſt, id quod videmus hic Iacobum aliquoties feciſſe.

Vnus eſt legiſlator & iudex qui poteſt ſeruare & perdere, tu quis es, qui iudicas alium?

Quod Dei proprium eſt, nemo ſine ſacrilegio ſibi vſurpare poteſt. Dei proprium eſt legiſlatorem & iudicem eſſe, quod ex eo patet, quod ſolus poteſtatem ſeruandi & perdendi habeat. Ergo nemo ſibi hoc ius vſurpare poteſt, ſine ſacrilegio. Loquitur & hic Iacobus, vt ſupra monui, de temerario iudicio ex libidine obtrectandi orto.

Age nunc quid dicitis: hodie & cras eamus in illam vrbem, & tranſigamus annum vnum, & mercemur & lucremur (qui ignoratis quid cras futurum ſit: quæ eſt enim vita veſtra? vapor enim eſt, qui ad exiguum apparet & deinde euaneſcit) pro eo quod dicere deberetis: Si Dominus voluerit & vixerimus, faciemus hoc vel illud.

Hæc correctio eſt temerariæ præſumtionis in cõſilijs de rebus agendis, & præſcribit duas conditiones, quas in omnib. deliberationibus requirit. Prima eſt, vt voluntati Dei locum faciamus, nihilque tentemus ſine ipſius imploratione. Huius cõditionis cauſa eſt, quod voluntas Dei pijs agendi regula eſſe debet. Altera conditio eſt, vt ſemper de vitæ noſtræ fragilitate cogitemus, quæ cum inſtar vaporis eſt, ad exiguum tempus durantis: ſtultus eſt qui futura & incerta ſibi promittit. ADMONEMVR proinde hoc loco, vt ita in omnibus actionibus nos geramus, quo poſsimus eſſe parati, cum nobis hinc migrandum erit.

Nunc autem gloriamini de arrogantia veſtra. Omnis huiuſmodi gloriatio mala eſt.

Vnde iſta in rebus agendis præſumtio naſcitur, indicat: nempe ex arroganti gloriatione, quæ cum ſit mala ſemper & fugienda: merito eius quoq; proles fugienda eſt.

Igitur qui nouerit & non facis, peccatum eſt ei.

Hæc concluſio directa eſſet: Nemo igitur ex vana gloriatione debet temere aliquid agendum ſibi proponere, quaſi euentus in ſuis manibus poſitus eſſet. Verum in huius concluſionis locum, ſubſtituit exaggerationem eius peccati quod reprehendit. Grauius peccat qui volens & ſciens peccat, quam qui ex ignorantia delinquit. Quare excuſari non poteſt, qui nouit quid faciendum ſit & quomodo, non tamen facit.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Obiurgatis diuitibus, & pauperibus ad patientiam incitatis, vt temerarium iuramentum vetat & conſilia laborantibus communicat: Ita mutuam erratorum veniam, mutuas preces & diligentiam in reuocandis fratribus ab errore requirit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Huius capitis quinq; ſunt partes. Prima, eſt obiurgatio diuitum. Secunda, exhortatio pauperum ad patientiam. Tertia, temerarij iuramenti prohibitio. Quarta, in varijs caſibus quid ſit agendum, inſtructio. Quinta, mutuorum officiorum commendatio.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AGITE nunc diuites, flete vlulantes ſuper miſerijs veſtris, quæ ſuperuenient.

Non omnes diuites compellat, ſed eos tantum, qui inhumani erant erga pauperes, & ſuis diuitijs aut

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

auare abuſi ſunt,aut male in delitias & voluptates inſumſerunt. Cũ iubet illos flere,vult eos in memoriã reuocare miſerias,quas olim ſuę crudelitatis & auaritiæ cauſſa luẽt.In his ergo verbis hæc propoſitio cõtinetur:Ne diuites abutantur ſuis diuitijs in propriũ exitiũ.

Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra tineis exeſa ſunt, aurum & argentum veſtrum ærugine vitiatum eſt, & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & comedat carnes veſtras ſicut ignis, theſaurum coniecciſtis vltimis diebus.

Hæc Apoſtoli verbi tria continent. Primum, ex ſigno inexplebilem diuitum auaritiam Apoſtolus oſtendit, qui potius ſuos theſauros in arca perire volunt, quam inde aliquid conferre ad ſupplendam miſerorum inopiam. Secundo, crudelitatem eorum aduerſus pauperes indicat, quos ſuis facultatibus fouere & iuuare deberent. Tertio,pœnam illis minatur, vt qui ſibi theſaurũ iniquitatis, auaritiæ & crudelitatis colligant, in diem iræ qui olim igni infernali ita exedentur,id eſt, perpetuis flammis crucientur; quemadmodum nunc eorum theſaurus ærugine exeditur.

Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, à vobis intercepta clamat, & clamores eorum, qui meſſuerant, in aures Domini Zebaoth introierant.

Iniuſticiam diuitum negantium operarijs debitam mercedem accuſat & minatur pœnam. Nam clamoris nomine ſignificat iniuriam iſtam velut perſonare in auribus Domini & vindictam expetere.

In delitijs vixiſtis ſuper terram & laſciuiſtis, enutriſtis corda veſtra, vt in die mactationis.

Delitias, laſciuiam & indulgentiam, qua ſibi delicate indulſerunt diuites, reprehendit. Diem mactationis, diem dicatum largioribus & delicatioribus conuiuijs vocat.

Condemnaſtis & occidiſtis iuſtum, qui non reſtitit vobis.

Hoc cum ad crudelitatem in egenos referri poteſt, quos diuites dicuntur condemnaſſe & occidiſſe, cum eorum inopiam ſua non ſubleuauerunt copia, vnde illud Auguſtini dictum: Si non pauiſti, occidiſti: Tum ad rigidam exactionem, qua in iudicijs à ſuis debitoribus exegerunt debita,& non ſoluentes ſeruitute oppreſſerunt.

DE DIVITIIS ET CONTRACTIBVS.

CVM Iacobus hoc loco duriuſcule videatur aduerſus diuites huius ſeculi agere, viſum eſt mihi operæpreciũ,nonnulla de diuitijs & de contractibus, quæ facultatibus augendis ſeruiunt, huc adijcere, idq; in eum finẽ vt pij admoneantur, quatenus ipſis vti huiuſmodi vitæ adminiculis liceat.

CVM itaq; pij quidã ex benedictione Domini diuitias adipiſcuntur,& humana ſocietas contractibus carere nõ poſsit,ſatis liquet,quod nec diuitias habere,nec contrahere per ſe ſit peccatum.Nequaquã enim putandũ eſt Euangelium,vel legitima humanę ſocietatis vincula rumpere,vel ſubſidia neceſſaria tollere. Verũ quia in acquiſitione diuitiarũ ſimiliter & in poſſeſsione & vſu ſæpe peccatur,& multa in cõtractib⁹ incidũt vitia, neceſſe eſt vt pius animus recte informetur,quo ſciat quatenus ſine offenſione Dei & diuitias acquirere,acquiſitisq; vti,& quatenus contractus vſitatos exercere bona conſcientia poſsit.

OMNIVM igitur primum conſtantiſsime teneatur hæc Chriſti regula: Quærite primũ regnum Dei & iuſticiam Dei, & cætera adijcientur vobis.Matth.7. Hæc regula duo continet, videlicet mandatum Chriſti, & promiſsionem cum obœdientia erga mandatum coniunctam. MANDATVM eſt: Quærite primum regnum Dei & iuſticiam Dei. Huic mandato qui non obtemperauerit, vt Chriſti gratiæ non eſt particeps: Ita hæret in regno peccati,& ſeruit Satanæ,cui ſtipendium mors æterna reſeruatur. Principem igitur locum obœdiẽtia erga hoc mandatũ Chriſti obtineat,hoc eſt,cura noſtræ ſalutis ſit prima & pręcipua. PROMISSIO eſt. Et cætera adijcientur vobis. Hæc promiſsio & fidem requirit,

 videli-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

videlicet, vt certo ſtatuamus Chriſtum eſſe veracem, ac noſtri curam habiturum, modo mandato obtemperauerimus: & tacite poſtulat, vt quilibet ex fide, quæ ſua vocatio requirit, gnauiter in timore Dei faciat, Ethnica & prophana ſollicitudine excluſa. Nequaquam enim exiſtimandum eſt quod Chriſti promiſsio commendet nobis ignauiam. QVI igitur fide Chriſti præditus eſt, ſciat partem pietatis eſſe, ſine qua fides ſalua eſſe nõ poteſt, officium ad quod quiſq; vocatus eſt, haud ſegniter facere. Huc illud Apoſtoli: Qui ſuorum curam non habet, fidem abijcit & eſt infideli deterior. Promiſsio proinde Chriſti ſanctã cuiuſq; in ſua legitima vocatione diligentiam, ac ſerium requirit laborem. VERVM ne quis hic ſtatim veluti in limine impingat, dubitetque an ſua vocatio ſit legitima nec ne: Breuiter attingam, quid ad legitimam vocationem, ſeu functionẽ requiratur. DVO in vniuerſum ſpectanda ſunt, videlicet, genus officij & executio. DE genere tenenda eſt hæc regula: Omne officium faciens ad conſeruandos & ornandos ſtatus à Deo ordinatos, vt ſunt, politicus, œconomicus & Eccleſiaſticus, primo & quarto pręcepto mãdatur, vt munus miniſtrorũ verbi, functio magiſtratuum, miniſteria eorũ qui magiſtatui ſuas operas locant, cura patrumfamilias, artificia eorum, quorũ opera in his ſtatibus ordinatis à Deo vtilis & neceſſaria eſt, negotiationes mercatorũ, qui merces vtiles important, breuiter, omnia officia quę vel Eccleſię Dei vel œconomico aut politico ordini ſeruiunt, legitima ſunt in ſe, & ſunt legitima etiam in perſonis, cum ad ea legitime aſſumũtur. ETSI autem cuilibet liberum eſt, eligere quoduis vitę genus, ad quod ſe aptum ſenſerit: tamen diſcernẽdum eſt inter publicum & priuatum officium. Ad publicum requiritur autoritas ordinaria. Nemo enim publicũ munus vel in Eccleſia, vel politia ſibi aſſumat, niſi ad id autoritate ordinaria fuerit deſignatus: qui contra facit peccat, & in cruce nullam firmã conſolationem habere poteſt. Quarę hic pius in primis cauebit ne irrumpat in publicũ aliquod munus, ſine vocatione legitima. PRIVATVM quilibet poteſt ſibi deligere, etſi hic parentum autoritas contemni non debet. Poteſt mercaturæ animũ adijcere, cui hoc vitæ genus placet: poteſt agriculturã ſectari, qui hoc ſibi commodum ſenſerit: poteſt artẽ aliquam & artificiũ deligere, qui hoc ſibi vtile fore ſtatuerit. Ocioſa vita nõ eſt hominis pij, ſed Epicurei poti⁹, quare de ea nihil dicam. IN executione officij ſeu muneris plura ſpectanda ſunt. Primũ fides & caritas ſint actionum regulæ. Fides cauet ne Deum offendat, refertq; omnia ad gloriam Dei. Caritas monet ne cui iniuria inferatur & vt proximi cõmodis ſeruiatur. Fides Deũ συνεργὸν implorat. Caritas proximum in Deo complectitur. Fides continet operantẽ in timore Dei. Caritas eundem continet in amore proximi. HIC ſi laboranti in legitima vocatione diuitiæ accedunt ex benedictione Domini, ſingularis ars adhibenda eſt, ne nobis diuitiæ noſtræ propria culpa ſpinæ & laquei fiant. Qui enim diuites ſunt, habent inſtrumenta ad virtutes & vitia, prout animi eorum ſunt, qui eas poſsident, affecti. Ideo Plato recte meo iudicio dixit: Diuitias cœcas eſſe ſine prudentia, at acutum eaſdem videre, quando veram ſequuntur prudentiam. Verus eſt enim verſiculus ille Græcus:

πλοῦτος τάχιστος τῶν κακῶν ἀφέτης. Item:

πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

ATQVE ea de cauſſa Dominus dicit: Difficile eſſe diuitem intrare in regnum Dei. Pleriq; enim diuitijs vtuntur male, quibus bene vti poſſent, ſi piam prudentiã adhiberent in cõſilium. Primum ergo omnium ſciat pius, quomodo affectus eſſe debeat in diuitijs ſuis. Hoc pulcre ſciri poteſt cũ ex Dauidis, tum ex Pauli verbis. Dauid inquit: Si affluunt diuitiæ, noli cor apponere. Paulus ait: Præcipe diuitibus in ſeculo ne efferãtur, neue ſperent in diuitiarum incertitudine, ſed in Deo viuo. HÆC duo dicta, cum de animo diuitis, tum de vſu concionantur. Animus non debet eſſe affixus diuitijs, aut cupiditati habendi, non debet pius metiri ſuam felicitatem fallaci diuitiarum menſura, ſed ijs debet vti recte, ne ſibi ipſe laqueos ſtruat. NAZIANZENVS pulcre animum pij erga diuitias deſcribit, inquiens:

ῥανὶς φρενῶν μοι μᾶλλον ἢ βύθος τύχης.

Cum contra auarus & impius dicat:

θέλω τύχης στάλαγμον ἢ φρενῶν πίθον.

PIVS præfert guttam prudentiæ fundo fortunæ: impius contra fortunæ guttam dolio prudẽtiæ anteponit. Apud impios & auaros cõtemtores Dei, locũ habet verſicul⁹ Gręcus.

τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι χελῶναι.

ILLI enim ſapientiã & virtutẽ poſtponunt numis. Quicunq; ergo pius eſſe velit, abijciat fiduciã diuitiarũ, ne ſibi in laqueos vertantur, ne ſibi intercludant aditũ regni cœlorum. Sit ſpes firma in ſolo Deo ſiue augeantur ſiue minuantur, aut etiã omnino auferãtur fortunæ, retineamus verũ theſaurũ, qui eſt Chriſtus Ieſus. Qui enim hunc habet, vere diues eſt etiamſi cũ Lazaro mendicet panẽ. PORRO cum ita affectus fuerit animus tuus erga diuitias,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

diuitias, hęc cura animum ſubibit, vt recte diſpenſes diuitias tibi collatas à Deo, vtq; ſis fidelis œconomus earũ. Quare huc pauca adicijam, de legitimo earũ vſu. ISCHOMACHVS apud Xenophontem interrogatus, de legitimo diuitiarum vſu, hiſce reſpondet verbis: μέλει μοι καὶ θεοὺς μεγαλείως τιμᾶν, καὶ φίλους ἤν τινος δέωνται ἐπωφελεῖν, καὶ τὴν πόλιν μηδὲν κατ᾽ ἐμὲ χρήμασι ἀκόσμητον εἶναι. Hic homo ignarus veræ religionis, triplicem vſum diuitiarum facit. Primam partẽ tribuit cultui diuino. Secundam amicis indigẽtibus. Tertiam cõſeruationi & ornamento Reipub. in qua viuit. Etſi autẽ hæc prophani Philoſophi ſententia de vſu diuitiarum laudanda eſt, & digna eſt quę pijs ſit cõmendanda: tamen diſtinctius paulò & clarius oſtẽdam pium & verum facultatũ & diuitiarum vſum, qui in quatuor poſitus eſt.

PRIMVS & principalis diuitiarũ vſus eſſe debet, vt ſeruiant conſeruandæ religioni ac propagandæ gloriæ Dei. Hic vſus confirmatur ex fine hominis. Homo primũ conditus eſt & deinde regenitus per Siritum ſanctum, vt Deum glorificet. Ergo quicquid donorum habemus, ad iſtum conditionis noſtræ reparationis finem referendũ eſt. Hic miſere in eſcati multi peccant. Sunt enim qui nihil prorſus cõferunt ad conſeruandũ miniſterium: ſunt qui rapiũt ſcelerate, quæ cultui diuino deſtinata ſunt à maiorib⁹ noſtris: Sunt qui diuitijs ſuis augent potentiam tyrannorum, ad opprimendã Eccleſiam & abolendã religionem, quib. præſtaret ſi nunquam nati fuiſſent. Nam illorum portio erit cum Diabolo, cui⁹ membra ſunt. Pius ergo cui contigere facultates in hoc mundo, intueantur finẽ conditionis ſuę, & partem ſuarum facultatum conferat in hunc vſum, vt Dei gloriam ornet ac religionem verã tueatur. Proponat ſibi exempla piorũ hominum, vt Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Cõſtantini, Theodoſij, Iohannis Friderici ducis Saxonię, Chriſtani Tertij regis Daniæ, & aliorum principum & piorum hominum, qui nihil magis in votis habuerunt, quam pro ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & diſcentes religionem, conſeruare ſcholas & ſcholarum honeſta priuilegia, defendere doctores pietatis contra ſæuitiã & iniuriam hominum nequam, quibus nihil dulcius eſt, quam varias artes & vias excogitare, quibus opprimere poſſunt docentes & diſcentes, quorum hominum vicem toto pectore doleo. Nam reproba ſua mente magis magiſq; ſe immergunt in gehennam.

SECVNDVS vſus verus & legitimus diuitiarũ eſſe debet, vt eas Reſpublicas in quibus viuimus iuuemus & ornemus, pro noſtrarum facultatum modulo. Hanc ob cauſſam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur Reſpublica, hoc eſt, vt ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli legitimi, præmia eorum qui Rempub. adminiſtrant. VERVM hic non parum peccatur à duob. generibus hominũ: Sunt enim qui tametſi abundent facultatibus, ſplendore & gloria, pacis tempore: tamen cum aliquid erogãdum eſt in vſum Reipub, hoc vafre reijciunt in miſeram plebeculam, quæ cogitur vltra vires & facultates conferre quæ petuntur. Hic etſi plebecula miſera recte obtemperat: tamen ἐφευρέται κακῶν (ita enim à Paulo vocantur) ſuo iudicio reſeruantur. Sunt etiam forte, qui non contenti ordinarijs reditibus, nouas exactiones ſubditis imponunt, qui teſtimonio Iohannis Baptiſtæ damnantur, vt qui fructus pœnitentiæ non proferant. Chriſtus dicit: Date Cæſari quæ Cæſaris, & quæ Dei Deo. Sed Cæſar ſciat ſibi regulã eſſe certam, quã leges illi præſcribunt. Contra hanc ſi peccauerit reus fit iræ Dei. At, inquies, nunquam ne ergo licet magiſtratui, præter ordinariam taxam aliquid à ſuis exigere? Diſcernendum eſt inter tempora pacis & belli. Tempore pacis ſit contentus ordinario ſtipendio, ne in Deum peccet: tempore belli ſubditi nõ ſolum facultates, verumetiam corpora debent gerenti iuſtũ bellum. Et poteſt pius magiſtratus & tributa inſueta exigere, & operã ciuium aduerſus hoſtes poſtulare. Poſſunt etiam neceſſitates illi incidere tempore pacis, vt magiſtratui non ſufficiant ordinaria premia. Hoc cum fit, debent pij ſubditi neceſſitatibus præſentibus occurrere, & licet pio magiſtratui acceſſionem iuſtam petere. Verum qui inde paulatim conſuetudinem introducunt opprimendi ſubditos, tanquam infideles ſua expectabunt ſupplicia à iuſto iudice, qui nouit etiam ceruices ſuperborum & tyrannorum incuruare.

TERTIVS vſus rectus & legitimus diuitiarum eſt, vt quilibet ſe pro ſuæ conditionis ſtatu honeſte alat, ſuam familiam conſeruet. Sed cauenda ſunt duo vita, ſordes & prodigalitas. Sordes ſunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates, ſæpe in ſplendorem minime conuenientem ſtatui. QVARE hic modus, qui in omni re laudatur, ſeruandus eſt. Honeſtus ergo ciuis poteſt τὸ πρέπον ſui ſtatus tueri ſuis facultatibus, caueat ne in alienum ſplendorem irrumpat, relinquat nobilitati ſuum decus. Sic honeſtus nobilis tueatur ſuum ſtatũ, & relinquat principibus ſuam magnificentiam. Ad eundẽ modum Doctores pietatis in ſcholis & templis, tueantur modeſte ſuum ſtatum. Breuiter, quilibet cogitet quid ſuæ perſonæ & conditioni congruat.

QVARTVS & poſtremus vſus rectus & legitimus diuitiarum eſſe debet, vt afficiamur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

etiam calamitate egenorum,ac certo certius hoc teneamus,quod Deus permittat eſſe pauperes & egenos in medio noſtri, vt exploret & qua ſimus erga ipſius mandatũ obœdiendi promtitudine, ipſe enim mandat vt porrigamus manum indigentibus : & qua ſimus miſericordia erga filij Dei membra,quæ ſi contemnimus, caput etiam ſpernimus:Fieri enim non poteſt,vt caput diligat,qui corpus cruciat. Sed de hoc vſu poſtea plura.

DE CONTRACTIBVS.

Cvm ita conditi ſint homines, vt in ſocietate eos viuere neceſſe ſit: atq; ea ipſorum ſit conditio,vt ſine mutuis operibus & officijs,ſuũ ſtatum tueri nõ poſsint:opus profecto habet humana vita cõtractibus, quibus operarũ & officiorum fit cõmutatio quædá & viciſsitudo. Nec magis contractuũ ſubſidio carere poteſt hominũ inter ſe ſocietas,quá aqua & igni. Quare cum pij & impij contractuũ vti ſolent viciſsitudine,& non parũ in cõtrahentibus plerunq; vitio hominũ peccatur:neceſſariũ eſt erudiri pios,quo ſciant quatenus bona cõſcientia & ſine offenſione Dei cõtrahere liceat,ne quid vel dubitante,vel errante,vel repugnante conſcientia aggrediantur. Etsi autem doctrina contractuum plena & abſoluta pertinet ad Iureconſultos,qui ex profeſſo de cõtractibus ſapientiſsime docent : tamé quia ſæpe conſcientijs nõ ſatisfaciant politicæ regulæ, volo breué quandá cõmonefactioné colligere,quam tuto pius animus in cõtrahendo ſequi poterit.Primũ itaq; duo fundamenta iaciá, ex quibus quę ſum dicturus,pédebunt omnia.Deinde genera præcipuorum contractuum declarabo, & oſtendam quomodo fundamentis congruant. Fvndamentvm primum ſit hoc,ex lege naturę petitũ:Quod tibi fieri nõ vis,alteri ne feceris.& cõtra, quod tibi recte vis,alteri facere poteris.Nazanzenus hiſce ſenarijs hoc fundamentũ effert.

οἷα πρὸς ἄλλου μὴ παθεῖν, ὅλως θέλεις.
τοιαῦτα καὶ σὺ μήτε δρᾶν ἄλλῳ θέλε.

Super hoc fundaméto Chriſtus omnia officia inter homines,atq; adeo omnes actiones & cõtractus extrui vult.Ita.n.Matt.7.ait:Omnia quęcunq; volueritis vt faciant vobis homines,ſic & vos facite ipſis. Rationé huius fundaméti ſubijcit. Hæc,inquit,eſt lex & Prophetę,id eſt,hic eſt ſcopus legis & Prophetarũ,ſeu quicquid pręcipiũt lex & Prophetę,hoc communi capite continetur. Et Paulus ait: Qui proximũ diligit,legem impleuit,Ité,finis pręcepti eſt caritas,ſignificans omnia officia inter homines ad caritaté tanquam Lydiũ lapidem probanda & examinanda eſſe. Hæc caritas vt non facit alteri,quod ſibi nõ vult:ita recte facit cuilibet quod ſibi factum vellet. Hoc fundamentũ vt in omni contractu requirit candoré,& excludit fraudem,ita poſtulat ęqualitaté inter contrahentes,iuxta proportionem Arithmeticam:quæ æqualiter omnem commutationem menſurat,numerat,ponderat. Contractus igitur qui hoc fundamento nititur,æqualis & legitimus cenſendus eſt. Aequalis quidé, quia ſeruatur in eo Arithmetica proportio. Legitimus vero,quia legi naturali cõgruit, quam ſapiens Iuriſconſultus in contractuũ doctrina, ſibi ob oculos ponit. Vnde fit vt legitimũ etiam dicatur, quod vel lege poſitiua vel ſapientum virorum decreto ſancitum ſit,non pugnans cum decalogo,qui legis naturæ eſt epitome. Secvndvm fundamentum ſit hoc,ex natura Euangelij ſumtum.Euangelium approbat policitas ordinationes,quas prudens magiſtratus iudicat ſuæ Reipub.vtiles eſſe. Hoc ex eo patet,quod Apoſtoli Chriſti nunquá mutarint formam politicarum ordinationũ, vbi docuerunt Euágeliũ : quod ſane haud dubie feciſſent,ſi cum Euangelio ſtare nõ poſſent.Sciuerunt Apoſtoli diſcernendum inter regna mundi & regnũ Chriſti.Illa quia ſunt mundana,adminiſtrantur legibus & ordinationib⁹ politicis,hoc,quia eſt ſpirituale,ſpiritualiter adminiſtratur.Ex hoc fundaméto ſequitur,quod vt pius poſsit vti ordinationibus politicis eius Reipub.in qua viuit:ita magiſtratui ſapiéti liceat vtiles ſuæ Reipub.leges ferre,quibus gubernantur contractus,& vitę ciuilis officia. Verũ hæc ita accipi velim,vt à primo fundamento & decalogo non diſcedat legislator,hoc eſt,vt nullá legem ferat pugnantem cũ dilectione Dei & caritate erga proximos. Hæc duo fundamenta volo omnibus contractibus applicari tanquá conſultationes, ex quibus pronunciabitur,quoties de vllo cõtractu fiat quęſtio. Genera autem contractuum ciuilium,de quibus nos conſtituimus hoc loco verba facere, ſunt hæc.1.Permutatio rerum.2.Emtio & venditio.3.Mutuatio.4.Commodatio.5.Locatio & conductio.6.Contractus ſocietatis. Si qui ſunt alij cõtractus,petantur ex ſapientũ Iuriſconſultorũ ſcriptis, quos tuto ſequi poterit pius animus, niſi animaduerterit eos eſſe cõtra dilectioné Dei & caritatem erga proximũ. Sunt qui duo contractuũ genera ſumma faciunt: vnũ quo transfertur dominium rei cum vſu:alterũ quo ſolus vſus rei conceditur. Ariſtoteles tripertitam permutationem eſſe docuit : primá qua res rebus:ſecundá qua res

pecunijs

pecunijs,tertiam qua pecuniæ pecunijs commutantur. Fateor vtramq; partitionem eruditam & plenam eſſe.Ego tamen hanc vulgarem quam poſui antepono alijs,non quod ſit plenior aut doctior,ſed quod magis accedat ad popularem captum & ſit vſitatior. Quare iuriſconſultis & Philoſophis cum illam bipertitam,tum Ariſtotelis tripertitam diſputandam relinquo,dicturus ordine de ſex illis formis quas propoſui.

DE PERMVTATIONE RERVM.

PERMVTATIO rerum ante inuentam pecuniā vſitatiſsima & vtiliſsima fuit,ſine quā humana ſocietas conſeruari non potuit. Sed inuento vſu pecuniæ,nō ita apud omnes eſt vſitata.Fit autem permutatio rerum,cum res nō pecunijs, ſed rebus permutantur. Vt cū vinum frumento,aut pelles butyro permutantur.Hæc permutatio tum demum legitima eſt,quando non diſcedit ab illis duobus fundamentis,quæ omni honeſto contractui ſubſtrauimus.Seruanda igitur eſt in permutatione rerum æqualitas ſine fraude. Poteſt autē hic fraus committi multipliciter, ſed potiſsimum tribus modis,videlicet in ſubſtantia,in quantitate,& in qualitate.In ſubſtantia, ſi vinum dilutum pro mero vino: ſi frumentum zizanijs aut lolijs admixtis,pro bono datur.In quantitate,ſi ponderis,mēſuræ, & numerī non ſeruatur æqualitas.In qualitate, cum res vitiatæ & corruptæ pro puris & integris obtruduntur. Quicunq; in his fraudem committit,vt fundamēta iuſticiæ ſubruit: ita ſi ſciēs ac volens hoc faciat,peccat in Deum, caritatis regulam tranſgreditur, & violatæ humanæ ſocietatis fit reus.Homines multi ſibi ipſis blandiuntur,ac veluti ſe titillant,quando in rerum permutatione fraudem faciunt,ſed his vſu venit, quod piſcibus, qui cū eſca hamum deuorant.Lucrum enim dulce eſt,ſed hamo Satanæ detenti,pœnam non effugient.Quid autem belli homines contra hæc forte dicent,non ignoro. Habent enim vafri homines mille artes,quibus ſeipſos fallunt,& non Deum, qui æquitatem caritate ſincera temperatam poſtulat.

DE EMTIONE ET VENDITIONE.

EMTIO & venditio proprie dicuntur,quoties res non rebus,ſed pecunijs permutantur.Hęc contrahendi ratio nō antiquiſsima,nec vulgatiſsima.Nam & primis hominibus ignota fuit, & hodie multis gentibus non eſt in vſu. Sed eſt tantum neceſsitate humanæ vitæ inducta apud multos,vnde & numus nomen habet, dicitur enim numus quaſi νόμος, nam hominum arbitrio,inſtituto ac lege vſum ſuum habet & valorem ſæpe. In hoc cōtractu,qui transfert rem in alterius dominum accepta pecunia, vendit: & res quæ transfertur eſt merx. Contra,qui data pecunia mercem accipit,Emere dicitur. Hic non tam ſpectandum eſt, quid in ſe valeat numus, ſed autoritas publica & vſus ſeu arbitrium. Valet enim numus lege potius quā natura.Proinde ęqualitas nō eſt hic ſpectanda in ſubſtantia numi,ſed in vſu numi.Hic contractus iuxta fundamenta ſupra iacta, requirit inter emētem & vendentē æqualitatem ſine fraude. Qui hic ſciens & volens circūuenit in negotio fratrem,contra Pauli præceptum,iuſticiæ commutatiuæ æqualitatem perturbauit.Quare magnopere cauendum eſt pijs,ne vel in merce,vel in precio fraudē committant.Merx talis dicatur à venditore qualis eſt,aut ſaltem qualis putatur eſſe,ſine dolo malo.Deinde precium iuſtum reſpondeat,vt ſeruetur proportio Arithmetica. Sed hic non immerito quæri poteſt,quodnā ſit iuſtum precium. Ad hoc ita ſimpliciter reſpondeo.Non omne precium eſſe iuſtū,quod paciſcuntur emtor & vēditor inter ſe priuato arbitrio: ſed quod vel à rerū iuſtis & publicis à magiſtratu ordinatis æſtimatorib.nominatur,vel quod penditur iuxta cōmunem rei æſtimationē, eo tēpore quo initur cōtractus. Qui ergo hodie emit frumētī modium,iuxta cōmune preciū tribus ſolidis,is poterit poſtea interiecto tēpore, eundem vendere ſex ſolidis,ſi hoc tū fuerit cōmune preciū. Contra, ſi poſt mēſes aliquot vno ſolido emitur vulgo,peccat qui tres petit,etiamſi ipſe tribus emerat. Nā hic tēporis & loci habenda ratio eſt,& rerū quæ venduntur copia & penuria cōſideranda. Verū hic tria genera hominum grauiſsime peccant,vt ſunt protopolæ,monopolæ,& propolę,qui vulgo regratiarij dicuntur. Protopolas voco eos, qui primum rebus ſuo priuato arbitrio imponunt precium,vt ſuæ auaritiæ ſatisfiat.In horum numero ſunt,qui butyro,bobus,vino,frumento aut alijs rebus ex prouentu redituum ſuorum abundant. Ab his dum alij opus habentes emturi ſunt,coguntur velint nolint, tantum dare, quantum petitur: vnde ſæpe

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

contingit,vt venditor frumenti,aut aliarũ rerum,nondum precio publice ſtabilito vẽdat quam cariſsime.Huius exemplũ cum alij, qui etiã huiuſmodi rebus abundant, imitãtur, fit vt modius qui forte alioqui emi poſſet duobus ſolidis, vendatur octo. AT dices, merx mea eſt,cur nõ licet vendere vt poſsum? emtor liber eſt, poteſt emere vel non emere,quid ergo pecco?Peccatum tuum maximum eſt.Pallies illud quouis velis titulo. nam non tam in tuum emtorẽ peccas, quam in totã rempublicam, quam peius vulneras,quam ſi latrocinio eã inuaderes. Tua enim auaritia fit, ut multi miſeria ac fame tabeſcant. Qui in vnũ hominem iniurioſus eſt,pœnas meretur æternas,quid de te ſtatuendũ,qui tot familias fame enecas,aut ſaltem facis,vt in maiori miſeria viuant? Poteris te excuſare corã tribunali hominũ,ſed Deus non moratur aſtuta ſubterfugia,nec fallitur peruerſa legis ſuæ interpretatione.Ipſius enim tribunal iuſtum eſt,vt quod perſonam non reſpiciat. Peccant etiã ſæpe hic emtores.Fit enim interdum vt carius emant,vel propter dilatam ſolutionem,vel vt magnorum hominum,à quibus emunt,fauorẽ aucupentur, vt lucrum,quod ex rebus emtis minime ſperatur,aliunde reſarciatur.Hic plura dicenda eſſent,ſed hæc intelligentibus ſufficiant.parum enim ſpero me effecturum apud eos,qui cum Aiace pietatẽ colunt.Aiax voluit pius in Deũ videri,donec nihil ſenſit poſtulari, quod pugnaret cũ ſuis affectibus: at cum Vlyſsi mandaretur parcere, reſpondit, χαίρειν Ἀθάνα, τ' ἀλλ' ἐγώ σ' ἐφίεμαι. In alijs, inquit, tibi morem geram, non autem in hac re. HVIVSMODI eſt hodie plerorumque religio,pietatis cultores eſſe volunt, dummodo nihil decedat ſuis affectibus,quibus omnino volunt ſatisfieri,vel Deo irato. Quid,quæſo,magis horrendum,quam mandatum Dei ſuis affectibus poſtponere?Sed ſatis eſt,iſti enim nos non ſunt audituri.QVÆSTIO de pacto redimendi,ſoluitur ex Leuitico, vbi Dominus ſuo populo ius redimendi cõmendat. Verum tum demum hunc contractum approbandum iudico, quando cum fundamento ſupra tradito non pugnat:Quod tibi non vis fieri,alteri ne feceris. Hoc ſolo fundamento conſcientia pij hominis,vt in omnibus: ita in contractu, vbi interponitur pactum de redimendo,niti tuto poterit.

DE MVTVATIONE.

MVTVVM ab eo dicitur, quod de meo fit tuum, vel quia res quæ redduntur mutantur,vt ſi ſal pro ſale,vinum pro vino,pecunia pro pecunia reddatur,hoc eſt, vbi eadem nõ numero,ſed ſpecie redduntur.Proinde mutatio eſt contractus, quo transfertur rei dominium in alterum,nullo quidem precio interpoſito, ſed cum pacto,vt eadẽ res reddatur in ſpecie.SVNT autem hic pijs duo ſpectanda, æqualitas & obligatio. Aequalitas, ſi æquali numero,menſura & pondere reddideris, quod accepiſti, ſine fraude,fraus excludit vitiũ in ſubſtantia,quantitate & qualitate rei.Huc pertinet præceptum Heſiodi.

εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴ κε δύνηαι, Hoc eſt,Recta quidem menſura à vicino mutuum accipe rectaq; redde eadẽ menſura,& amplius ſiquidem poſsis.Quod autẽ dicit,& amplius ſiquidem poſsis,ad gratitudinem pertinebit,etſi Poeta aliam cauſſam facit, videlicet hãc,
ὡς ἂν χρηΐζων ἐς ὕστερον ἄρκιον εὕρῃς. Hoc eſt, vt inuenias promtum vicinum ad mutuandum,ſi aliàs indigeas.OBLIGATIO duplex obſeruetur,naturalis & Chriſtiana. Naturalis eſt qua lege naturæ obligamur,ad mutuo dandũ ijs,qui noſtra re indigent. De hac obligatione intelligatur præceptum Heſiodi.Chriſtiana obligatio eſt,qua ſuos obligat Dominus ad mutuũ dandũ omnibus indigentibus,hoc eſt,nõ ſolũ ijs,à quibus ſperamus τὰ ἴσα, id eſt,æqualia,ſed etiã à quibus ſimile officium minime expectari poteſt. Date mutuo,inquit,nihil inde ſperantes. HIC nequaquam loquitur Chriſtus,de liberali donatione aut Eleemoſyna,ſed de mutuatione,qua obligatur qui accepit mutuũ,vt idẽ in genere ſeu ſpecie,ſine fraude reſtituat.Opponitur autem hoc Chriſti mandatum,vſitatæ malitiæ Iudæorum,& deprauationi legis Moſaicæ. Lex iubet mutuum dare, verum Iudæi dictum acceperunt cum exceptione hac:Date mutuũ, non quidẽ promiſcue omnibus indigentibus, ſed ijs ſolũmodo à quibus ſimile officiũ expectari poteſt. HVNC errorem,& corruptelam legis diuinæ corrigit Dominus,& pręcepit ſuis,vt nõ ſolũ dent mutuo ijs,qui ſimile officium reddere poſſunt,verũ etiam alijs, nempe ijs à quibus nunquã aliquod ſimile officium expectamus. HOC illuſtremus aliquo exemplo: Piſcator aliquis abs te mutuum petit, tu autẽ cogitas,quod is viciſsim tibi vel in ſimili,vel alio officij genere,aliquãdo commodus eſſe poſsit.Huic ſi mutuum dederis,cum expectatione analogi officij,nihil peccaſti.Quid enim peccat,qui pro beneficio expectat gratitudinẽ? Venit alius indigens,cuius conditio talis eſt,vt ab eo nihil quicquã officij expectare poſsis.Huic ſi non dederis mutuum,regu-

lam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Iam Chriſti tranſgreſſus es,ſecutus potius prauam Ethnicorum conſuetudinẽ, quã Chriſti mandatum,quã re te declaras Chriſti vocem contemnere.Non ergo Chriſtus hic præcipit,vt quod dediſti,non ſperes reddendum, ſicut quidam inſulſe hoc dictum interpretantur. nã tum nequaquam mutuum diceretur,ſed eleemoſyna potius : ſed ad perſonas reſpicit,videlicet, vt pij mutuo etiam eos iuuent, à quibus nihil commodi aut officij viciſſim expectant.Hanc meam interpretationem confirmant circumſtantiæ loci. Nam in eo loco,Dominus corruptelas Phariſaicas corrigit, quibus illi legem Dei malitioſe ſuis affectibus ſeruientes corruperant.PRÆCEPTVM de mutuo dando,interpretabantur,ſicut ſupra etiam attigi hoc pacto: Da mutuo, ſed ei qui viciſsim tibi indigenti poterit mutuum dare,aut alio officio beneficium compenſare & gratitudinem oſtendere. Hanc reſtrictionem tollit Chriſtus hoc fundamento : Si beneficeritis ijs,qui vobis benefaciũt, qualis erit vobis gratia? & ſi mutuo dederitis,à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria, hoc eſt, vt ipſis alias paria officia præſtẽtur,idq; vel in ſpecie vel in genere. Summa igitur præcepti Chriſti eſt, vt nõ ſolum mutuum demus ijs qui poſſunt vicem rependere,verumetiam alijs,à quibus videlicet nullã expectamus beneficij præſtiti compenſationẽ. Huc pertinet dictũ Pſalm. 112.Bene viro qui miſeretur & mutuo dat. Hic Pſal. inter fructus timoris Domini,officiũ mutuandi numerat. Etſi autem impij quoq; dant interdum mutuo,tamẽ diligenter diſcernendum eſt, inter mutuationem impiorum & piorum. Impij tantum reſpiciunt ſuũ commodum,pij autem hæc ordine meditantur. Primum ad Dei mandatum reſpiciunt, quo ſe obligari norunt, atque ideo hilari animo & promta voluntate dant mutuo, quia Deus præcepit,& iudicant mutuationis officium,quo ſuccurritur egentibus eſſe opus neceſſarium, & cultum,quem Deus ſerio à ſuis requirit. DEINDE fidem adhibent pij, qua intuentur promiſsionem Dei,qui promittit compenſationem huius obœdiẽtiæ, ſicut inquit Pſal.Beatus vir qui timet Dominum, &c. Itẽ,quis habitabit in tabernaculo tuo? qui operatur iuſticiam. PRÆTEREA pij conſiderant obiecta, perpendunt Chriſti membra eſſe,qui ſuum officium requirunt. Quare & illis dant mutuo, vt Chriſti membra refocillent.His differentijs diſtinguitur mutuatio pij ab impijs, qui tantum ſe ſpectat & ſua cõmoda.

DE VSVRA.

MVTVATIONEM fieri duobus modis,vel ipſa teſtatur experientia. Alias enim fit cum pacto,vt tantundem ſeruato æquali pondere, menſura,numero, quantum acceptum eſt reddatur,& nihil vltra.De quo mutuationis genere hactenus à nobis dictũ eſt.Alias fit cũ pacto,vt aliquid vltra ſortem, quam vocant, pro mutuationis officio detur. Hic exceſſus in vitio eſt,præſertim cum accedit propter officium mutuationis, iure diuino & naturali, proximo debitum.Et vſura vocatur ex eo,quod propter vſum rei cuiuslibet ſorti accedat. Neq; enim exiſtimandum eſt,vſuram ſolummodo locum habere in pecuniarum mutuatione. Nam in omnium rerum mutuatione, vſura dicitur, quod vltra id quod acceptum eſt,datur pro debito mutuationis officio. Quemadmodum lex aperte indicat, & Ambroſius teſtatur cum inquit:Eſca vſura eſt,& veſtis vſura eſt, & quod velis ei nomẽ imponas, vſura eſt.DEBITVM autem mutuationis officium dico, ad quod ita obligamur iure diuino & naturali,vt niſi mutuo dederimus petenti & reuera indigenti, peccemus in Deum, & caritatem proximo debitam violemus.Etſi autem ex ijs quæ de mutuatione dicta ſunt, vtcunq; intelligi poteſt,quid de vſuris ſit iudicãdum : tamẽ clarioris inſtructionis gratia, nonnulla huc de vſuris adijcere operæprecium videtur. Vt autem iuſtus ſit huius tractationis ordo,hæc ordine perſequemur. PRIMVM, indicabimus quæ ſint vſuræ prohibitiones,& quæ prohibitionum cauſſæ. DEINDE, vſurariorum pœnas notabimus, vt pœnarum cogitatio auaritiam vſurariorum nonnihil coherceat. Tum inueſtigabimus,an ſit vllus contractus vſuræ ex parte ſimilis,non interdictus lege Dei. Etſi ſit talis aliquis, quatenus pius bona conſcientia & ſine offenſione Dei,illum exercere poſsit. ADHÆC, admonitiones quaſdã colligemus, ad quas tanquam ad conſultationes quaſdam & conſilij capiundi normas, vtile fuerit in omni contractuum genere & negotiorum reſpicere. POSTREMO, monebimus quomodo œconomi myſteriorum Dei, hoc eſt, præcones Euangelij,in re vſuraria ſe gerant:vt nec communicẽt alienis peccatis, nec aliquid quod in deſtructionem vergit,attentent.

DE PRIMO.

Vſuræ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vsvræ prohibitiones ſunt quatuor, quas ſi pie & ſerio inſpexerimus, luce clarius perſpiciemus, quid de hoc vniuerſo vſurario negotio iudicandum ſit. Quare illas diſtincte & ordine recitabo.

Prima naturalis dicitur. Ariſtoteles enim, facile Philoſophorum princeps, vſuram contra naturam eſſe docet, hoc motus argumento. Pecunia natura nõ poteſt parere. Ergo vſuram ex pecunia capere, pugnat cum natura. Atq; hac de cauſſa vſura Græcis dici putatur τόκος, à pariendo, quaſi quidam pecuniæ partus, vt vel ipſa appellatione ſit infamis. Ariſtophanes vſuram belluam vocat, quæ temporis progreſſu argentũ ſemper numeroſiore fœtura progeneret. Plato etiã vſurã de ſua eijcit Republica. Ita enim ait in quinto de legibus: Liceat, ſi quis in fœnus acceperit, nec τόκον, nec κεφάλαιον, id eſt, nec vſurã, nec fontem reddere. Hæc Platonis prohibitio nititur naturali principio, videlicet, quod quicquid legi naturæ de mutua caritate aduerſetur & cauſſa exiſtat ruinę familiarũ & politiarũ, quas conſeruare natura iubet, ſit in ciuitate minime ferendum. Plvtarchvs ex hoc principio vſuram contra naturam eſſe concludit: Ex nihilo nihil fit. Cicero vſuram homicidio confert. Proinde, vt hoc, ita & illam cum natura pugnare manifeſtum eſt. Adhæc, inæqualitas in contrahendo naturæ aduerſatur. Nã eius opus eſt naturę deſtructio. Lucrum igitur quod pro debito mutuationis officio ſoluitur, contra naturam erit. Nam manifeſte inæqualitatem parit. Postremo cum ſocietas ciuilis maxime ſit ſecundum naturam, erit profecto vſura naturæ inimica, vt quæ humanam ſocietatem labefactat.

Secvnda prohibitio diuina eſt. Moſes enim, Prophetæ & Pſalmi, vſurã prohibent & damnãt. Prohibitionis cauſſa in pleriſq; locis diſerte additur, videlicet, ne vſuris opprimatur proximus. Exodi, 22. Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eum quaſi exactor, nec vſuris opprimes. Levit. 25. Pecuniam tuã non dabis ei ad vſuram, & frugum ſuperabundantiam non exiges. Præcepti cauſſa præcedit, vt viuere poſsit frater tuus apud te, videlicet, non oppreſſus vſuris. Deut. 23. Non fœneraberis fratri tuo ad vſuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rẽ, ſed alieno: fratri autem tuo abſq; vſura, id quo indiget cõmodabis, vt benedicat tibi Dominus Deus tuus, in omni opere tuo. Loquitur & hic Moſes de vſura opprimente proximum. Nam ex textu Hebraico ita poteſt reddi. Alienum mordebis vſura, fratrem autem tuũ non mordebis. Ezechi. 18. Is qui ad vſuram non dederit, & amplius non acceperit, hic iuſtus eſt & vita viuet. Hinc ex contrario ſenſu ſequitur, eum iniuſtum eſſe & moriturum, qui ad vſurã dederit, & amplius acceperit. Pſalmo 15. dicitur habitaturus in tabernaculo Domini, qui pecuniam ſuam non dederit ad vſuram. Quod etiam hic Pſalmus loquatur de vſura mordente & opprimẽte proximum, manifeſtũ eſt. Nam Pſalmus vtitur vocabulo Neſec, quod à morſu nomen habet. Deinde non eſt dubium, quin hic prohibeatur vſura, quæ ante in Moſe fuit interdicta, nempe mordens & opprimens proximum. Prophetæ enim nullam nouam doctrinam afferunt, ſed tantum Moſis ſunt interpretes.

Tertia prohibitio eſt politica. Apud antiquiſsimos enim Romanos, nullus erat modus, nulla permiſsio, ſed publica execratio & punitio vſuræ. Sed procedente tempore, dũ ſimul cũ imperio & diuitijs cupiditas & luxus augerentur, cœperunt paulatim vſuræ, & ſubinde auctiores factæ ſunt, donec in ſeditionẽ & diſcordiã res vſuraria venerit. Quã ob cauſſam rerumpublicarum moderatores, quia vſuras non poterant penitus abolere, legibus repreſſerunt quantũ potuerunt. Civitas Athenienſis demandauit Soloni, vt vſuras quibus Athenienſes fere oppreſsi erant, moderaretur. Nam cum ſeditio propter fœneratorum crudelitatem orta eſſet, qui cogebant debitorum filios & filias ſibi in ſeruitutem adduci, aut vendi, vt vſuræ numerarentur: Solon petentibus ciuibus primã tulit legem, ne deinceps liceret vllum liberum corpus propter debita aut vſuras in ſeruitutẽ trahi. Et hunc modum vſurarium inſtituit Solon, ne plus peteretur quã centeſima, id eſt, tanta quę centeſimo menſe æquat ſortem, hoc eſt, de centum aureis ſingulis menſibus aureus vnus. Vervm Imperatores vetuerunt recipi centeſimas vſuras, niſi in traiectitijs, in alijs autem licitis negotiationibus beſſem centeſimæ permiſerunt, hoc eſt, de centum aureis in ſingulos annos, aureos octo. Illuſtribus autem quolibet contractu, non ſupra trientem centeſimæ, hoc eſt, in ſingulos annos ex aureis centum, aureos quatuor, ſed vulgo ſemiſsis centeſimæ eſt permiſſa, hoc eſt, in annos ſingulos ex centum aureis aurei ſex. Hæc moderatio imperatorum inprimis laudanda eſt, quæ ad vſurariorum iniuſtam exactionem repreſsit, & cauit ne immodicis vſuris exhaurirentur priuatorum facultates.

Qvarta prohibitio Eccleſiaſtica eſt. Voco autem Eccleſiaſticam prohibitionem, non Papæ, quem nec caput, nec caudam Eccleſiæ agnoſcimus, ſed ſanctarum Synodorũ decreta, quibus vſuræ grauiter ſunt prohibitæ. Præterea etiam ſanctorum Patrum pronũ-

ciata

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

citata contra vſuram. IN Decretis 47. fit mentio canonum Apoſtolicorũ, in quibus vſura damnatur. Synodus Nicena, in qua fuerunt Patres 318. etiam damnauit vſuras. ET Gratianus, contra Clericorum vſuram, hæc ex decretis concilij Niceni aſcripſit. Quoniã multi Clerici auaritiæ cauſſa, turpia lucra ſectãtes, obliti ſunt diuini præcepti quo dictum eſt: Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, ſtatuit hoc ſanctum concilium, vt ſi quis inuentus fuerit poſt hanc definitionem vſuras accipere, vel ex quolibet tali negocio turpia lucra ſectari, &c. deijciatur à Clero, & alienus habeatur ab Eccleſiaſtico gradu. Hieronymus dicit: Vſuras quærere, vel fraudare, vel rapere, nihil intereſſe. Commoda fratri tuo, & accipe quod dediſti & nihil ſuperfluũ quæras, quia ſuperabundantia in vſura cõputatur. AVGVSTINVS: Quid dicam de vſuris, quas etiam ipſæ leges & iudices reddi iubent? an crudelior eſt qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quam qui trucidat pauperẽ fœnore? hęc vtique atque huiuſmodi male vtique poſsidentur. Et vellem vt reſtituerentur. Sed nõ eſt quo iudice repetentur. Iam vero prudenter intueamur, quid ſcriptũ eſt: Fideli homini totus mundus diuitiæ ſunt, infideli autem nec obulus. Nõne omnes qui ſibi videntur gaudere conquiſitis, eiſque vti neſciunt, alienum poſsidere conuincimus? Hoc enim certe alienũ non eſt, quod iure poſsidetur. Hoc autem iure poſsidetur, quod iuſte. Et hoc iuſte, quod bene. Omne igitur quod male poſsidetur, alienum eſt. Hæc Auguſt. AMBROSIVS: Cur in fraudẽ conuertis naturæ induſtriam? cur affectas inopiam? cur optari facis pauperibus ſterilitatem, fles publicam fertilitatem. Exploras quando ſterilior prouentus. Hanc vocas induſtriam, quæ eſt calliditatis verſutia, & quod tu remediũ vocas, eſt commentum nequitiæ. Latrocinium autem fœnus appellem; (captantur tanquam latrocinij tempora, quibus in viſcera hominũ durus inſidiator obrepas.) cui cõditæ frugis multiplicatur vſura? quid imprecaris mala omnibus? lucrum tuum damnum publicũ eſt. Idem alibi: Sine ferro dimicat, qui vſuras exigit: ſine gladio ſe de hoſte vlciſcitur, qui fuerit vſurarius exactor. Chryſoſtomus: Mutuo da, ampliores cape vſuras, mutuo da accepturus ſcilicet, vbi nulla inuidia, nulla accuſatio, inſidiatio, neq; terror. Mutua nulla indigẽti, ſed Chriſto & propter te neceſsitatẽ habenti, eſurienti, & omnes nutrienti. Hæ enim vſuræ regnum, illæ gehennã præparant: hæ ſunt pietatis & miſericordiæ, illæ crudelitatis & auaritiæ. Idem alibi: Nihil vſuris turpius, nihil crudelius. Alienas hic negotiatur miſerias, & lucrũ ſuũ alterius aduerſitatẽ facit. Talis eſt, quaſi manum ſuſcipiens & in naufragiũ impellens. Idẽ alibi: Similis eſt pecunia vſurarij morſui aſpidis. Percuſſus enim ab aſpide quaſi delectatus, vadit in ſomnum & per ſuauitatem ſoporis moritur, quia tũ venenum latẽter per omnia membra decurrit. Sic qui ſub vſura accipit, ſub tempore quaſi beneficium ſentit, ſed vſura per omnes ſuas facultates decurrit, & totum conuertit in debitum. LACTANTIVS: Pecuniam ſi quam crediderit, non accipiat vſuram vt & beneficiũ incolume ſit, quod ſuccurrit neceſsitate & abſtineat ſe prorſus alieno. In hoc enim genere officij, debet ſuo eſſe contentus, quem oporteat alias ne proprio quidem parcere, vt bonum faciat. Plus autem accipere, quam dederit iniuſtum eſt. Quod qui facit inſidiatur quodammodo, vt ex alterius neceſsitate prædetur. BERNHARDVS: Quid eſt vſura? venenum patrimonij. Quid eſt vſura legalis? latro prædicens quod intendit. (ſcilicet rapere) LVTHERVS grauiſsime in vſurarios inuehitur, cuius ſcripta, quia in manibus ſunt plerumque, nolo huc quicquã ex illis aſcribere. HACTENVS de prohibitionibus vſuræ, & cauſis prohibitionum diximus, ex quibus omnibus hæc ſententia concluditur: Quod vſuræ ideo prohibeantur, ne illis lædatur proximus, ne violetur inter homines caritas, ne ſocietas humana turbetur, ne exhauriantur priuatorũ facultates, in ruinam familiarum & rerumpublicarum. Quoties igitur legimus vſuras prohibitas eſſe, hos fines interdicti aſpiciamus, ne temere, aut nimis acerbe prætextu prohibitæ vſuræ, iudicemus de contractibus quos approbant leges.

DE SECVNDO.

POENAM vſurariorum triplicem eſſe inuenio: nempe politicam, ſpiritualem & Eccleſiaſticam. POLITICA pœna iuxta vetera Romana iura, teſte Catone fuit, vt fœneratores punirentur quadruplo, fures tantum duplo. Hac ſane ſententia in vſurarios, ſatis declararunt veteres, ſe fœneratores peiores iudicare & nocentiores, quã vulgares fures. Atq; ob hanc cauſſam à dignitatibus & muneribus publicis, tanquam indigni arcebãtur. SED tanta hodie eſt, proh dolor, morum Chriſtianorum corruptio, vt qui apud prophanas gẽtes infames & furibus deteriores habiti ſunt, nunc ſummis honoribus, idque apud Chriſtianos, digni iudicentur. Memini puer, quando duo tantum in hoc regno erant fœneratores vulgo noti: quorum vnus plebeius in Cherſoneſo Cimbrica habitauit. Hic tametſi

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ex vſuris ditiſsimus erat,tamẽ ad eã inopiã poſt eius fata,redacti ſunt liberi quos reliquit, quod filiam quandam eius in hac vrbe viderimus non ſolum lacera & ſordida veſte, eaq; vix tegente eas corporis partes,quas natura iubet tegi : Verumetiã obeuntẽ,in multorum conſpectu,ſordidiſsimum miniſterium,quo tamẽ ſe à mendicitate vindicare non potuit. Alter fuit ex familia meliori,cui non exiguæ ex hæreditate facultates ceſſerant. Hic ad vſuras,inſtigante auri ſacra fame,animũ applicat, ac paulatim ita cumulat vſurarium lucrũ, vt ditiſsimus pecuniarũ reddatur.Sed quid hic fit? iniuſte cumulatæ opes partim ceſſerũt fiſco regio,neſcio quas ob cauſſas:partim adhuc ſeruiunt gulæ & luxui. Vnde facile eſt diuinare,qualis futurus ſit exitus,niſi mature, qui de illis adhuc opibus gaudẽt,reſipiſcant.

SED inquies, quid hæc ad politicam pœnam? maxime, per omnẽ modum. Eſt enim hic ordo iuſticiæ Dei,quãdo magiſtratus politicus officio ſibi cõmiſſo negligentius fungitur,ſolet Deus,vt ſummus monarcha, manũ adhibere & punire etiam ciuilia ſcelera corporalibus pœnis,vt homines cogitent nõ propterea ſe euaſuros debita ſupplicia, quia vel magiſtratum politicum latent eorum facta,vel magiſtratus ipſe ſiue metu,ſiue ignauia,ſiue ignorantia, ſiue molli quadam indulgentia non facit officium, nec omnia flagitia ad ſerium examen reuocat.

NON itaq; ex eo homines ſibi polliceantur impunitatẽ,quod videantur facile manus magiſtratus politici effugere poſſe, neq; ex eo, quod pœnæ non ſtatim comitentur facta, ipſo Deo non ſtatim puniente, ſed differente pœnam ſuo ſapienti conſilio. Neq; enim ideo aufertur pœna,quia differtur, quoniam tarditate vindictæ grauitatem ſupplicij Dominus compenſare ſolet. Mitigat haud raro Dominus pœnam, propter pœnitentiam,ita tamen,vt haud obſcura ſui iudicij teſtimonia relinquat.

QVAPROPTER admonitos volo omnes vſurarios vt mature reſipiſcant,ac potius pœnitentem Zacheum imitentur, cuius pœnitentiam Euangelium nobis commendat, quam Iudam, qui ſuo furto tandem ad laqueum adductus eſt. Etſi minus iudiciũ Dei timeant ipſi,miſereantur ſaltem ſuorum liberorum,ne venenum vſuræ, quod contrahunt parentes, ipſis liberis ſit mortiferum. Sciunt veriſsimum dictum eſſe: Ex male quæſitis non gaudet tertius hæres.

SPIRITVALIS pœna vſurariorum tametſi eſt grauiſsima, non pauci tamen eam vt ridiculam contemnunt. Qui enim exercet vſuram,is abſq; omni dubio extra familiã Dei eſt,extra corpus Chriſti eſt. Quomodo enim membrum Chriſti eſſe poteſt is,qui Chriſtũ in ſuis membris vſura trucidat? quomodo domeſticus Dei cenſebitur,qui militat Satanæ? qui verbum Dei pro ludibrio habet? Iam qui non ſunt de corpore Chriſti, nihil habent cõmune cum ſanctorũ theſauro, qui omnibus huius mundi diuitijs longe eſt precioſior. Quis theſaurus maior eſſe poterit,quã poſsidere Chriſtũ? quæ diuitiæ prȩſtantiores, quã regni Dei hæreditas? Hos theſauros, has diuitias habet Lazarus vlceroſus, pauper,ſed timens Deum,quibus æternum carebit diues Epulo, & cum illo, quotquot abiecto timore de iniuſtis lucris dant operam. QVID quæſo eſt, ſi vel Crœſi diuitias tua vſura lucrari poſſes ac interim iacturam animæ tuæ faceres? O peruerſum iudicium. Tẽporis huius breui finiendi curam habes maximã, ſed nulla de futuro,cuius nullus terminus erit,cogitatio animum ſubit. EGO itaq; ſi quid mea valeat admonitio, hortor omnes qui Deũ eſſe vere ſtatuunt,qui Deum iuſtum iudicem agnoſcunt, & qui vitã aliquã fore reliquã poſt hos cineres credunt,vt mature reſipiſcant, vt cum Dominus citius opinione aduenerit,deprehendat ipſos nuptiali veſtitos tunica,& nõ infernali, quam ſuis ſibi compararunt vſuris.

ECCLESIASTICA in vſurarios pœna olim huiuſmodi fuit. Primũ reijciebantur à ſolenni oblationis ceremonia. Deinde arcebantur à ſacra Synaxi, hoc eſt, à communione corporis & ſanguinis Domini. Adhæc à ſepultura Chriſtianorum excludebãtur. Hæc pœna in vſurarios grauiſsima quidem fuit,iuſtiſsima tamen. NAM primũ,quantum ad oblationis ceremoniã attinet, ſeu eleemoſynam in vſum miniſtrorũ Euangelij & in pauperũ refocillationem attinet,ſciendũ eſt,quod eleemoſyna ex vſuris erogata, Deo ſit abominabilis. Nulla enim ſacrificia (Eſt enim benificẽtia erga pauperes recte facta, ſacrificij quoddam genus) placere Deo poſſunt,niſi quæ iuſte parta à puro animo & recta voluntate prȩlucente fide,proficiſcantur. Nam hoc veriſsimum eſt: quod nullius hominis opus placere Deo prius poſsit,quam animus placeat. Hic autem placet minime, niſi antea fidei ſpiritu, ſe coram Deo proſtrauerit. VTRVMQVE confirmatur hoc Eſaiæ dicto, cap.66. ad hunc (ait Dominus) reſpicio,qui humilis eſt & contritus ſpiritu,tremitq; ad ſermonem meum. Qui mactat bouem (ſcilicet, ſine humilitate ſpiritus) ac ſi hominem occidat. Qui ſacrificat pecudem,ac ſi canẽ iugulet. His verbis vt vno verbo dicam Propheta ſignificat omnia impuris impura eſſe, & nihil Deo placere, niſi quod à vero timore Dei profectum,iuſte &

ex

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ex iuſtis fiat. SED video quid contra obijciatur: Vſurarij,inquiunt,vnam nobiſcum profitentur fidem Chriſtianã: cur ergo nõ licebit illis in rebus externis duntaxat, cũ pijs cõmunicare? Fateor quidẽ vſurarios nobiſcum fidem profiteri Chriſtianã,verum id ſolummodo verbis faciunt,atq; interim factis ſuis turpiſsime negãt. Vnde fit,vt & abominabilis ſit eorum profeſsio corã Deo,& ipſi,quæ eſt ipſorum cõtumacia,ad omne opus bonum reprobi. DEINDE quod à ſacra Domini cœna arcebantur vſurarij, iuſtiſsima ratio fuit. Quid enim ſuibus cũ corpore & ſanguine Chriſti cõmune eſt? Quid illis cum cibo filiorum,qui mancipia ſunt Satanæ? Nolite,inquit Dominus,ſanctũ dare canibus,nolite margaritas proijcere ante porcos. Quid,quæſo,illis cum menſa Domini cõueniet,qui pabulo Diaboli,hoc eſt,vſuris ſaginati luxuriant? Quapropter miniſtri Euãgelij quicunq; ſcientes & conſcij,vſurarijs ſanctiſsimum corpus & ſanguinem Domini porrigunt:non ſolum impie alienis peccatis cõmunicant,quarum & pœnas aliquando luent: Verumetiã quantum in ſe eſt,corpus & ſanguinem Domini in turpiſsimã & fœdiſsimam Satanæ cloacam ſacrilege proijciunt,cuius flagitij pœnas nequaquam euadent. SED,inquies,multi æque mali ac vſurarij accedunt ad cœnam Domini. Credo hoc quidem,nam & Iudas etiã,frater vſurariorũ acceſsit ad menſam Domini,ſed quid illi profuit? An non vna cum pane ſpiritum Satanæ hauſit,idq; non porrigentis,ſed ſua ꝓpria recipientis culpa? Dominus quidẽ ſalutem porrexit,verum ille auaritię veneno infectus,turpiter quod obtulit Dominus reſpuit,& totus quod Satan præbuit,exhauſit. QVANTVM autem ad ſepulturæ pœnã pertinet,nõ caret ratione iuſtiſsima maiorum noſtrorũ cenſura. Hoc autẽ optime intelligit is, qui cauſam cur ſanctorum funera honoramus pompa funebri & honeſta ſepultura perſpexerit. SED quænã eſt illa cauſa? Spes reſurrectionis glorioſæ. Digniſsimum enim eſt vt ea corpora honeſta ſepultura proſequamur, quæ ſperamus olim glorioſo corpori Chriſti fore cõformia. Nam dum videmus corpora ſanctorum pulueribus mandari,ſurſum leuamus mentem ad eum,qui olim,pręcedente voce Archangeli,dicturus eſt: Surgite mortui. Et mortuos excitatos immortalitatis gloria eſt donaturus. IAM autem cum impij,inter quos ſunt vſurarij veluti anteſignani & ſtipendiarij Satanæ,primũ locum occupantes reſurgent, teſte Daniele ad ignominiam, & confuſionẽ ſempiternã,quis pius iudicabit eos dignos Chriſtianę ſepulturę honoribus. Pſalm.15. eum inter pios numerat,qui reprobum in oculis ſuis contemtũ habet, & timentes Dominũ glorificat: quomodo igitur,quẽ abominatur,glorioſa & honorifica ſepultura ornabit & ꝓſequetur? Ieremias tyrannũ ſepultura aſini,idq; iuſto Dei iudicio,ſepeliendum prædicit: quid ſtatuendum ex eodẽ Dei iudicio de vſurarijs,qui quibuſuis tyrannis crudeliores ſunt. Non moror,ſi Cyclops aliquis vatidicum ſpiritum ſibi mentiatur,dicatq; fieri poſſe,vt multi qui hoſtes ſunt vſurariorũ, ſepultura aſini ſepeliãtur ipſi, ac interea vſurarij magna cum pompa ſonantibꝰ campanis & prælucentibus tædis,ad ſepulturam deducantur. His nihil aliud reſponſum volo,quã quod quẽadmodum mors ſanctorum ſit in cõſpectu Domini precioſa: ita & illorũ ſepultura corã Deo ſit honorifica. Quare quod nos teſtati ſumus de honeſta ſanctorũ ſepultura,ad diſciplinã Eccleſiaſticã & nõ ad iudicium Dei, cuius viæ ſunt imperſcrutabiles pertinet. QVID hic futurum mihi eſt? quos nõ habebo huius iuſtiſsimę cenſuræ Eccleſiaſticæ oppugnatores? non deerunt profecto qui ſuis pigmentis & amuletis, vſuræ malum mitigare volent. Multi clamabunt,Serpente,qui primos noſtros parentes decepit,præceptore, legem Moſis ante multos annos per Chriſti aduentum antiquatã,abrogatam & abolitam eſſe,& nihil pertinere ad Chriſtianum populum, qui ſua libertate gaudet, & non ſinit ſe interdicto Moſaico conſtringi. ORATIO quidẽ hæc plauſibilis eſt,ſed conſcientiæ teſtimonio arguitur. Nam qui hoc colore ſuam pingunt auaritiã,à domeſtica Eua,miſere per ſerpentem ſeducta,decepti,in propriam perniciẽ ruunt,ac ſe ſua fallunt Sophiſtica. Non enim recte perpendunt iſti Moſaicum indictum, nec ad legem caritatis, vt deceret,reuocant vſuræ interdictum,quod ſi facerent non obſcure viderent,ſtabilita vſura euerti caritatis normam,quam Deus æternã eſſe vult. Cum igitur caritas,nec in hac vita,neq; in futura abolebitur, quantum quidẽ ad præceptum & voluntatẽ Dei attinet & debitam perpetuo obœdientiam,quis nõ videt vſurã quæ caritati ex diametro aduerſatur,damnatam eſſe? Verum de hac re ſatis. Nam antea copioſe à nobis oſtenſum eſt,cum de cauſis ꝓhibitæ vſuræ ageremus,interdictũ vſurę ex lege caritatis manare. Quapropter abſq; omni dubio,nudi corã iudice Deo deprehendẽtur, quid iſtud perforatũ folium,ſuæ tegendæ turpitudini adhibent. EXCIPIENT forte adhuc & dicent: Volenti non fit iniuria. Qui mutuo ab vſurario pecuniã ſupplex petit,paciſcitur vſuram, nõ quidem coactus,ſed volens, non igitur vſurarius qui ſupplicem hominem iuuat,contra caritatem facere dicendus eſt. PRINCIPIVM ex quo hæc ratio petitur, ambiguum eſt, vt quod in duas partes claudicet,

quarum vna vera, altera falſa eſt. Nã nõ omnis voluntas eſt ſpontanea & αὐτόματος, quod facile in exemplis cernere licet. Viator latroni volens quidem theſaurum tradit, nõ facturus niſi gladiũ latronis timeret. Nauta imminente naufragio iacturã merciũ facit idq; volens, ſed vnde quæſo illa voluntas? nõ ſane ex ſpontanea electione, ſed ex naufragij imminẽtis metu ꝓficiſcitur. Nam ideo nauta merces volens abijcit, ne ipſe cum mercib⁹ ſuis vna pereat. Duobus igitur malis ꝓpoſitis, id quod minus malum videtur, volens eligit. Ad eundẽ modum voluntas accipientis mutuo ab vſurario, ad ſtipulationẽ vſurę ſe habet, quã volẽs quidem ꝓmittit, nõ facturus niſi inopia cogeretur, ad maius malum vitandum. PORRO quod quidã obijciunt, familias & Reſpublicas ſtare nõ poſſe ſine vſuris. Hoc quidẽ verum eſſe, in hac mundi corruptione, & virtutis maſculæ, quæ in maiorib⁹ noſtris fuit, exilio, fateor. Sed vnde, quæſo, illud cõmodum, quo ſeruari familias & Reſpublicas clamitas? num ex vſura? nequaquã. nihil enim boni per ſe ex vſura eſſe poteſt, ſed potius malorũ pelagus. Verũ ſi quid fortuito boni ex vſuris ꝓuenire videtur, id nequaquã vſuris, ſed mutuationi tribuendũ eſt, quę mutuatio ſi fieret ſine vſuris, magis familijs & Rebuſp. ꝓfutura eſſet. SED ſurdis, inquies, canis, qui vſurarios, idololatras (colunt enim vſurarij loco Dei Ariſtophanicum Plutum) in viam reuocare conaris. Sit ſane ita, ſiquidem illi tanquam aſpides, ad verbum Dñi obſurdeſcunt. Nihil enim tanta cum animi indignatione audiunt, atq; ſuas damnari vſuras. Dulcius illis eſt peſſimum illud lucellum, quod captant, quam vt illo carere, vel quouis periculo propoſito velint. Atq; adeo hinc eſt quod non pauci, qui ſatis ſplendide pro ſui ſtatus ratione, ex rebus fundi ꝓprij viuere poſſent, vendant ſuam hæreditatem, vt pecuniaria aliqua ſumma corraſa, & ad vſurã expoſita, ocioſis liceat ſuis indormire vſuris, ac varias excogitare technas, quibus ſuos debitores non ſine vſurarum vſuris retineant, donec prorſus eos exhauſerint, non ſine maximo œconomiarum & politiarum incommodo. Etſi autem hi forte noſtram ſententiam non ſunt approbaturi, tamen noſtri officij eſt, eos admonere, ſaltem vt cogitent diem præter expectationem affuturum, quo iuſto iudici rationem reddituri ſunt, qui vt nulla acceptione perſonarum corrumpitur, ita nulla ſophiſtica decipitur. Atq; tum demum ſentient vſurarij & ſalutaria nos monuiſſe, & Heſiodum Ethnicum illum ſacerdotem, verum dixiſſe, qui in hunc modum vates minime vanus canit: μὴ κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἴσα ἄτῃσι. Hoc eſt, noli ſectari malum lucrum, non enim differunt à damnis mala lucra. Vnde hoc habuit Heſiodus? num ex verbo Dei, quod vſurarij contemnunt? nullo modo. Miſer enim ille, nec Prophetica nec Apoſtolica ſcripta vidit vnquam. Vnde ergo? experientia & natura magiſtris, hoc veriſsimum edidit oraculum, cum voce Prophetica & Apoſtolica apprime congruens. CVM Heſiodo concinit antiquiſsimus ille Thebanorum Poëta Pindarus, quem propter ſingularem ſapientiam Alexander Magnus amplexus eſſe dicitur: ita enim ait:

ἐντὶ γὰρ θανατῶν φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκης δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ᾽ ὅμως.

Hoc eſt, mentes humanæ proniores ſunt ad laudandum fraudulentum lucrum, quã ad ſectandam iuſticiã: tametſi repunt ad aſperum illum diem, quo pœnas ſuæ luent iniuſticiæ. Vocat autem Pindarus ἐπίβδαν, diem pœnis præſtitutam, quæ delitias & voluptates, quas impij ex ſuis iniuſtis lucris percipiunt, ſequetur. Vt enim ἐπίβδα proprie eſt poſtridiana dies feriarum (in quibus ſe pleriq; liberius in omne voluptatum genus & delitiarum præcipitant) qua homines in memoriam reuocare ſolent, quæ licentius per ebrietatẽ peccauerunt: Ita dies mortis & iudicij extremi, erit vſurarijs ἐπίβδα, in qua ſero tandem ſuorum peccatorum pœnitentiam agant, ſed fruſtra. nullo enim modo pœnitentiam veram agere putandus eſt, qui inuitus à peccato abſtinet. HÆC paulò copioſius de pœnis vſurariorum aſcribere placuit, vt fœneratores iræ Dei & pœnæ ſuis ceruicibus imminentis admonerem: quam nullo modo effugient, niſi mature reſipiſcant, & in teſtimonium reſipiſcentiæ, quod iniuſte acceperunt, iuſte reddant, modo poterunt. Verum ſi non potuerint, faciant ſaltem quod poſsint, deprecentur culpam apud Deum, deprecentur iniuriã apud eos quos ſua læſerunt vſura, ac recõcilienter Eccleſiæ publica ſatisfactione, ne portio ipſorum cum Iuda fiat. CÆTERVM ſi qui hæc noſtra conſilia & admonitiones contemſerint & deriſerint, id quod futurum eſſe non dubito, nihil mea refert. Salutem miſerorum hominum quæro, veritatem prædico, cui qui non paruerit, inueniet ſuo tempore iuſtum iudicem, qui & ſuum & ſuorum contemtum iuſtiſsime puniet.

DE TERTIO.

POSTQVAM iam dictum eſt de vſurarum ꝓhibitionibus, earumq; cauſis, & de pœnis eorum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

eorum,qui prohibitam vſuram,ſpreto cum diuino tum humano iure,exercent:locus poſtulat,vt videamus num ſit aliquis contractus vſuræ ex parte ſimilis,non tamen cum caritate proximi pugnans. Et ſi ſit,quatenus pius eodem,bona conſcientia,& ſine offenſione Dei vti poſsit. HOC omnium primum certiſsimo certius tenendum eſt,quod vſura damnata verbo Dei,ideo ſit illicita,prohibeatur,damnetur, quia pugnat cum fundamento ex lege caritatis manente: Quod tibi non vis,alteri ne feceris. Quod autē hoc fundamentum noſtrum ſit immotum, ſupra declarauimus, vbi fundamenta contractuum iecimus. Ibi enim ſcopum officiorum omnium in hac humana ſocietate,caritatē eſſe demōſtrauimus. Ex iſto fundamento immota conſequentia concluditur,nullum cōtractum damnari qui caritati proximi non aduerſatur. Quapropter ſi talis aliquis monſtrari poterit,licitus abſque dubio cenſebitur,etiamſi magna ex parte vſurę ſimilis apparebit. Nequaquā enim iuſtum eſt,vt omnes contractus vtiles in Republica, prætextu vſuræ propter ſimilitudinem damnemus. ETSI autem multi huiuſmodi contractus à Iuriſconſultis ſapienter commendantur,nos tamen de illis dicemus,de quibus maxime cōtrouertitur, potiſsimum in hoc regno. Verū vt de his contractibus ſine errorę iudicemus,& id inueniamus,quod bona conſcientia,ſine offenſione Dei,ſequi liceat: neceſſe erit de varijs hominum ordinibus dicere,vt intelligatur quibus ex obligatione debeamus mutuum,& quibus nō. Illic enim proprie cōmittitur vſura,hic leges magiſtratuum ſtatuere poſſunt,quæ ſapienter ſuæ Reipub. ſalutaria eſſe nouerunt. NAM hæc regula vtilis in humana ſocietate tenenda eſt: Contractus legibus & autoritate magiſtratus, hoc eſt,boni & ſapiētis iudicis ſeu Iuriſcōſulti approbatos,conceſſos eſſe Chriſtiano homini. Licet enim Chriſtiano vti politicis ordinationibus,& hæ ordinationes valent nō ſolum propter rationem, ſed etiā propter autoritatē magiſtratus. Sic ergo Chriſtianus conſcientiā ſuam erudiat,vt intelligat hæc conceſſa eſſe,quia Deus approbat leges & magiſtratus,& velit nos vti policitis ordinationib⁹, & in contractibus ſit contentus eo medio,ea æqualitate,quam conſtituunt leges & magiſtratus,modo aperte à decalogo & iure naturæ non diſcedatur. Hæc regula primū monet, vt reuerēter iudicemus de legibus & ordinationibus boni magiſtratus. Deinde,vt nō temere,aut nimis acerbe de cōtractibus,quos ꝓbant leges iudicemus. Iam ordines hominum,ſicuti ꝓpoſuimus,videamus. In primo ordine,ſint pauperes & mendici: vt qui impediti ſenio,aut morbo grauati , aut alioqui aliqua ſingulari calamitate affecti,ſine aliorū eleemoſyna viuere nō poſsint,nedum lucrū facere. His ex obligatione debemus caritatis officia & eleemoſynam. Quare his dandum eſt,abſq; omni compenſationis aut officij expectatione, propter mandatum Dei & caritatem, quam natura nobis inuicem debemus. ATQVE hoc debitum adeo neceſſarium eſt, vt qui hoc ſoluere recuſauerit, mādatum Dei contumaciter violet, Chriſti imperium impie detrectet,membra Chriſti crudeliter opprimat,legem caritatis impie repudiet,ſibiq; ipſi certam accerſat perniciem. Hinc itaq; facile conſtare poteſt,quam ſit neceſſarium officium eleemoſynam dare,& vere egentes ſuis facultatibus ſubleuare. QVONIAM autem multas video eſſe cauſas,quibus pleriq; impediantur, quo minus in hoc neceſſario & debito officio occupentur, vt ſunt in multis auaritiæ ſtudium,ignorantia prouidentiæ Dei,diffidentia Ethnica,luxus,abuſus rerum ad varias ineptias,multi inutiles ſumtus, & crudelis, proh dolor, in pleriſque ἀστοργία, qua fit vt miſerorum inopia minus afficiantur, volo locum de eleemoſyna hic copioſius tractare, idq; hoc conſilio,vt & neceſsitas debiti, quo vere indigentibus obligamur intelligatur,& nos admoniti alacriores faciamus officium,& liberaliores erga pauperes reddamur. PRIMVM itaque oſtendam vnde ſit incoanda eleemoſyna,& quæ ſunt eius genera. DEINDE cauſas recitabo,quibus pios ad dandam eleemoſynam excitari oporteat. TVM affectum dantis eleemoſynam ſignabo,& ſimul modum eleemoſynarum præſcribam. POSTREMO de finibus pie præſtitæ eleemoſynæ, & de fructu qui ad eos redit, qui eleemoſynam hilari animo iuxta mandatum Chriſti largiuntur,agam. QVICVNQVE eleemoſynam dare decreuit, hoc ordine eleemoſynam ſuam faciat. Omnium primum ſibi ipſi ſit miſericors; hoc eſt, ſibi ipſi primam exhibeat eleemoſynam : quod tum demum fit,quando homo ſe à ſuis malis vijs auertens, ad Dominum per veram pœnitentiam ſe conuertit. Nulla enim miſericordia (hoc enim ſonat vox eleemoſynæ) ab eo præſtari poteſt,qui adhuc ſub Dei miſericordia non eſt. QVARE Syracides recte monet,cum inquit cap. 20. Miſerere animæ tuæ placens Deo, & cor tuum conſolare ac mœrorem abs te longe depelle. Cum dicit, miſerere animæ tuæ placens Deo, ſignificat qua in re miſericordia illa ſita ſit,quam nobis ipſi exhibere debeamus, nempe in conuerſione ad Deum & in fide, ſine qua impoſsibile eſt placere Deo. Hoc modo Abraham ſuam incepit eleemoſynam : cuius exemplo & reliqui pij omnes,à ſe ipſis incoauerunt eleemoſynas. HVC pertinet illud Au-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

guſtini: Si vis facere eleemoſynam, incipe à te ipſo. Quomodo enim poteſt eſſe miſericors alteri, qui ſibi crudelis eſt? Qui hoc modo ſuã incoauit eleemoſynã, mox ſe ad proximum conuertet, eiq; miſericordiam exhibebit. HINC prima eleemoſynæ diſtinctio naſcitur, vt ſit vna quam quiſq; ſibi ipſi præſtat, altera quam quiſq; alteri. Illa natura prior, hæc poſterior. POSTERIOR autem hæc, duplex rurſus ſtatui poteſt, vt vna ſit ſpiritualis, altera ciuilis. Spiritualis ad ſpiritum pertinet, quam is præſtat, qui errantem ab ouili Chriſti, in viam reuocat, ac in ouile Chriſti introducit. Hac eleemoſyna nulla diuinior, nulla vtilior, nulla deniq; magis neceſſaria. Nam vt anima præſtat corpori, ita eleemoſyna, qua ſaginatur anima, multis modis præferenda eſt eleemoſynę, quæ neceſsitatibus huius caduci corporis ſuccurritur, & vt æterna bona anteponenda ſunt omnibus huius vitæ commodis, ad breue tempus duraturis; ita eleemoſyna quæ æternæ vitæ acquirendæ confert, anteferenda eſt eleemoſynæ huic caducæ vitæ ſeruienti. HVIVS magnum eſt encomium apud Iacobum Apoſtolum, qui ait: Fratres ſi quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quiſpiam, ſciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſeruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. CIVILIS eleemoſyna pertinet ad hanc præſentem vitam, videlicet, cum miſericordia tacti, pauperum cuiuis ſuccurrimus inopiæ. Ad vtranq; miſericordiam Chriſtus nos exemplo patris hortatur, cum inquit: Eſtote miſericordes, ſicut pater veſter cœleſtis miſericors eſt. Huius præcepti meminerit omnis, qui Chriſtum præceptorem agnoſcit. CAVSÆ quibus pij ad dandam eleemoſynam excitari debent, ſunt plurimæ, inter quas hæ ſunt præcipuæ.

PRIMA Chriſtianiſmus ipſe, ſeu profeſsio religionis Chriſtianæ. Hæc enim requirit vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquã membra vnius corporis, cuius caput eſt Chriſtus, complectamur foueamuſq;. Hoc cum ex fide Chriſti fit, in timore Dei verum meditamur Chriſtianiſmum, hoc eſt, vere diuinam naturam imitamur. Nam cum Deus, quem imitari nos iubet Chriſtianiſmus, diues eſt miſericordia, nos miſericordiã ipſius imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. CÆTERVM qui in hac imitatione nõ occupantur, ſibi Chriſtianum mentiuntur nomen. Præterea non legitimi Dei filij, ſed ſpurij potius habentur: nullum enim inter filios ſuos agnoſcit Dominus, niſi quem viderit conari ſaltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictum Domini, apud Prophetam: Si ego pater veſter, vbi honor meus? Eſt autem præcipua honoris pars, qua filij ſuos parentes proſequi poſſunt, eorum virtutes imitari. Hanc cauſam miſericordiæ proximo exhibendæ proponat ſibi, quiſquis Chriſtianiſmi gloriam ſerio expectat, nec ſinat ſe exemplis malis ab hoc neceſſario & debito cultu Dei abduci.

SECVNDA, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Huius cauſæ meminit Syracides cap. 29. cum inquit: Propter mandatum ſubueni pauperi, atq; in eius egeſtate ne auertas eum. Et paulò poſt: Theſaurum tuum ſecundũ mandatum altiſsimi colloca, & tibi magis quã aurum proderit. Theſaurus quidem noſter qui nunquã deficit, deponendus atq; aſſeruandus nobis eſt in cœlo, ſed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata Dominus ita accipit, quaſi in ipſum contuliſſemus. OMNIA teſtimonia ſcripturę, quæ nobis dilectionẽ proximi commendant, requirunt maxime beneficentiam erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars eſt. Huc pertinet illud Domini Deut. 15. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit quomodo Deum diligere poteſt? quomodo timere? ita enim Iohannes ait: Qui habet facultates huius mundi, & non dat egenti, quomodo manet dilectio Dei in eo? Et Iob 6. Qui tollit miſericordiam à proximo, timorem Domini abiecit. QVICVNQVE igitur conſtituit Deum diligere, eumq; ex animo timere, cogitet ſe Deo præcipienti debere obœdientiam. De qua re Micheas in hunc modum concionatur cap. 6. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat abs te, vtiq; facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſolicite ambulare coram Deo ſuo ſemper.

TERTIA, Exemplorum imitatio, Chriſti Domini primum, ac deinde membrorum ipſius. Chriſtus pro nobis factus eſt pauper, vt nos ditaret. Quid ergo viciſsim Chriſti membris debemus: præſertim cum ſibi factum teſtatur, quicquid vel minimis eius membris fecerimus, Matth. 25. SANCTIS patribus nihil fuit magis in votis, quam pauperes ſanctos refocillare. Abraham peregrinos obſeruat, vt ipſis inuitatis beneficentiam præſtet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes eſſe putabat. Cornelius aulicus vacaſſe perpetuæ orationi & eleemoſynis ſcribitur, quas aſcendiſſe coram Deo teſtatur ſcriptura.

QVARTA, Dignitas æſtimatioq; eleemoſynæ piæ præſtitæ coram Deo Prouerb. 21. Facere miſericordiã & iudicium gratius eſt Domino, quam victima. Chriſtus Matt. 9. Miſericordiam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ricordiam volo,& non ſacrificium.Heb.13.Beneficentiæ vero & communicationis ne obliuiſcamini,talibus enim victimis delectatur Deus. TANTA dignitas,tanta æſtimatio eſt eleemoſynæ pie præſtitæ coram Deo.Præfertur victimis: Deus dicitur ea ſingulariter affici & delectari. Hæc dignitas merito eos commonere deberet,qui huius mundi facultatibus abundant,vt ſtuderent diuites eſſe,iuxta conſilium Pauli,in bonis operibus.

QVINTA,proximus ipſe.Quod autem omnis homo omni homini ſit proximus,parabola de Samaritana docet. Etſi cum alijs maior eſt ea neceſsitas. Omnis homo cum pius, tum impius proximus mihi eſt: idq; primum ratione creationis. Deinde gratia ſimilitudinis. Tum reſpectu cõmunis vitæ & humanæ ſocietatis.Etſi autẽ hoc triplex vinculum, quo inter ſe omnes homines deuincti ſunt, magna cauſa eſt, quare homines hominibus benefacere debeant: tamẽ adhuc longe maior eſt copula,qua Chriſtiani Chriſtianis colligati ſunt. Primum enim cõmunis eſt Chriſtianorum omnium vocatio,qua ad vnitatem ſpiritus in vinculo pacis vocamur. Deinde per eundem ſpiritum Chriſti in filios Dei regeneramur. Vnde fit,vt & vnum habeamus patrem Deum, & ipſi inter nos fratres ſimus. Ad hęc,eiuſdem corporis myſtici membra ſumus,cuius caput eſt Chriſtus.Poſtremo eandem ſpem futuræ gloriæ habemus,ſumus enim æternæ vitæ hæredes, in Chriſto Ieſu Domino noſtro.Si hanc quintam cauſam miſericordiæ erga proximum ſerio cogitamus,nemo non agnoſcit,quã neceſſario egenis exhibenda ſit beneficentia.Taceo vinculum,quo omnes homines in hoc mundo ſint ſibi inuicem debitores. Quis vult videri contemtor vnitatis ſpiritus,ad quam nos vocat Euangelium? quis ſpiritualis fraternitatis abnegator audire ſuſtinet? quis Chriſti membra ita contemnere audebit,vt ea frigore,inedia, & nuditate cruciari ſinat? quis non merito feret illum participem rerum huius mundi,quæ caducæ ſunt quem ſtatuit ſecum cœleſtium bonorum fore hæredem? Si hæc beneficentiæ & miſericordiæ cauſa pro ſua dignitate æſtimaretur à multis,minus fraudibus & iniuſtis lucris ſtuderent, minus egena Chriſti membra ſpoliarent, ac magis de fouenda carne ſua cogitarent. Meminerimus quæſo,quoties videmus aliquem miſerum noſtram opem implorantem,dictum Eſaiæ Prophetæ: Carnem tuam ne deſpexeris.

SEXTA,Pœna eaq; multiplex,eorum qui duri ſunt erga pauperes.Prima,ira Dei,Syracides 4.Ab inope ne auertas oculos tuos,ꝓpter iram. Secunda,maledictio.Idem,maledicentis tibi in amaritudine animæ, exauditur deprecatio eius,exaudiet autẽ eum qui fecit illum.Tertia,repulſa precationis tuæ in neceſsitate tua inuocantis,Prouer.21. Qui obdurat aures ſuas ad deprecationem pauperum, ipſe clamabit & non exaudietur. Horrenda ſane pœna,qua nulla grauior eſſe poteſt:neq; mirum eſt eum à Deo non exaudiri,qui filiũ Dei in ſuis membris clamantẽ,non exaudit.Quarta,Spoliatio donorum,ſcriptũ eſt enim, non habenti auferetur ab eo,quod habet. Is autem nõ habere dicitur,qui donis ſuis & facultatibus in gloriã Dei & ſubleuationem miſerorum,nõ recte vtitur.Huc illud Prouerb. 3.Qui deſpicit deprecationẽ pauperis,patietur inopiam.Sexta,mendicitas liberorum,aut flagitioſiſsima eorum vita,quę omni egeſtate multo grauior eſt.Dixi de pœnis eorum,qui ſunt crudeles erga pauperes,idq; nõ ex Philoſophia,quæ errare poterit,ſed ex ipſis oraculis Dei,quæ fallere aut mentiri non poſſunt. Hæc qui contemſerit,breui iuſtum iudicem inueniet.Iam dicemus de affectu qualem requirimus in eo qui conſtituit eleemoſynã dare,& de modo eleemoſynæ iuſto & cõgruo.Duo vitia vult Chriſtus ab eleemoſyna excludi,Matth.6.quæ ſunt,hypocriſis,& inanis gloria.Hæc enim duo,tanquam peſtifera venena,inficiunt quicqd attingunt.Neq; id mirum eſt.Vbi enim hypocriſis,ibi nulla fides:vbi inanis gloria, ibi nulla Dei dilectio, nullus timor Dei. Abſint ergo ab eleemoſyna noſtra Phariſaica hypocriſis,& ſtulta gloriatio.Quos igitur affectꝰ requiris in eleemoſyna? amorem Dei,dilectionem proximi,candorẽ ſimplicem & hilaritatẽ. His enim affectibus tanquã ſale quodã diuino aſpergi debet eleemoſyna,quo gratum Deo ſacrificium eſſe debet. Præterea cum eleemoſyna cõiungenda eſt fides,qua nõ ſolum ſtatuimus eleemoſynã noſtram placere Deo,ſed etiã ipſi curæ eſſe totam noſtrã vitam, ſuppeditari ab ipſo nobis neceſſariã defenſionem & victum. Et quia poſtulat,vt nos iuuemus alios,ac ꝓmiſit præmia, ꝓpter Deum præſtabimus beneficia,& viciſsim fide expectabimus auxiliũ Dei. In modo eleemoſynæ ſpectabimus quantitatẽ,iuxta conſiliũ Tobiæ qui ait:Si multum tibi fuerit, abundanter tribue,ſi parum, libenter impartiri ſtude ἰσότητα, hoc eſt, æqualitatẽ, vt ex debito officio tu cõferas egenti eleemoſynã,& ille viciſsim grato animo accipiat,ac tibi bene precetur.Promtitudinẽ animi,iuxta illud Pauli 2.Cor.8. Si aſsit promtus animus,is acceptus eſt,pro eo quod habet aliquis,non pro eo,quod nõ habet. Diſcrimen externorum & domeſticorum fidei,iuxta Pauli conſilium,Gal.6. Dum tempus habemus,ſimus benefici erga omnes,maxime autẽ erga domeſticos fidei,id eſt, eos qui per fidẽ ſunt in eadem atq;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

nos familia Domini: poſſeſsionem, ſecundum Salomonis dictum: Fontes tui deriuentur foras, ſed tu dominus eorum eſto. IAM reliquum eſt, vt de finibus eleemoſynæ piæ, & de fructu eius dicamus. Etſi autem cum fines tum fructus eleemoſynæ ſanctæ ex prioribus facile concludi poſſunt, tamen vt magis pium lectorem ad hoc neceſſarium, ſanctum, & debitum officium excitem, nonnulla de finibus & fructibus eleemoſynæ pie præſtitæ adijciam. FINES ſunt quatuor: primus, ſubleuatio proximi indigentis, & refocillatio membrorum Chriſti. Secundus, prouocatio aliorum ad beneficentiã erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. Tertius, teſtificatio fidei noſtræ & timoris Dei, eo enim diſtinantur caritatis officia, vt illis teſtemur nos timere Deum, cuius mandato obſequimur. Quartus, gloria Dei, fructus varij & multiplices comitantur liberalitatem erga pauperes. Paulus teſtatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Ita enim placet Domino obœdientiam erga ſe nouis gratijs compenſare. ATQVE hoc eſt quod Dominus dicit, Matth. 6. Dominus dabit mercedem in propatulo. Et Pſalm. Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Salomon: Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis. Paulus ait: Qui ſeminat in benedictionibus de benedictionibus & metet. ISAIÆ 58. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animã afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus ſemper. SYRAC. 29. In cellas tuas conclude beneficentiam, & ea te ex omni afflictione liberabit, magis quam ſcutum validum robuſtaq; lancea aduerſus hoſtem pro te pugnabit. Hic Sapiens neceſsitates proximorum cellas vocat, in quibus beneficia ſunt & reponenda & aſſeruanda, vnde quidam ex ſanctis patribus eleganter & bene dixit: manus pauperis eſt gazophylacium Chriſti. DEINDE ſubiungit ſapiens beneficentiæ in illis cellis collocatæ maximum fructum, liberationem à malis atq; aduerſus hoſtes firmiſsimam propugnationem ac defenſionem. Nulla enim re homo aduerſus omnia pericula magis poteſt eſſe munitus ac tectus, quam beneficentia & miſericordia. Loquor autem de ea eleemoſyna, quæ ex fide proficiſcitur, ſicuti ſatis ex ſuperioribus patet, ne quis putet me cum Papiſtis ſentire, qui ſuis eleemoſynis precium imponunt, ſine Chriſto & ſine fide. HÆC de liberali ac pia eleemoſyna, ideo adijcere volui, vt ditiores potiſsimum ſui admonerem officij, vt intelligant ſe diuino iure obligatos eſſe, ad conferendum aliquid egenis de ſuis facultatibus, idq; gratis propter mandatum Dei, & multas alias cauſas quas recenſui. Præterea vt ſi mandato Dei obœdire recuſauerint, ſciant ſe contumaciæ erga Deum reos eſſe. Ex his perſpicue concluditur quod propoſui, videlicet, quod nemo ex hoc primo hominum genere lucrum captare poſsit, ſine grandi ſacrilegio.

IN ſecundo ordine hominum colloco artifices, & qui labore manuum ſuarum victum quæritant. His iuxta præceptum Chriſti, mutuo dandum eſt, & nihil inde ſperandum. Vt enim his dare gratis vetat Apoſtolus, cũ ait: Qui laborat, manducet. Siquidẽ pietas nequaquã flagitat, vt robuſtis hominib. & laborare valentibus, gratis noſtra demus: ita ſi vrgente neceſsitate rem quampiam à te mutuo petierint, regulæ Chriſti obtempera & mutuum dato, ſine expectatione compenſationis, in ſimili aut alio officij genere. RATIO regulę eſt, quod qui in ſudore vultus & labore manuum ſuarum, victũ quæritant, parum vltra victũ & amictum lucrari ſoleant. Tales itaq; ſi grauarentur vſuris, non ſine Rerumpub. & familiarum magno incommodo, plane opprimerentur, atq; ita fundamentum contractuum, quod ſupra iecimus, penitus ſubrueretur. CÆTERVM non poſſum ſilentio præterire, quod iuſtiſsime in hoc hominum genere accuſandum iudico. Nam præterquam, quod pleriq; huius generis homines timorem Dei abieciſſe videantur, tria grauiſsima vitia in illis cohercẽda iudico, quæ ſunt: potatio pluſquã barbarica, luxus veſtium iſti generi hominum minime conueniens, & fraus malaq; fides in ipſorum opificio & labore. ARTIFICES & operarij pleriq;, quicquid tota lucrãtur hebdomada, hoc diebus feſtis potando inſumunt, nulla habita vxorcularum, aut liberorum miſerorũ ratione. Ex quo fit, vt ſæpius indigeant artifices & operarij, & ſæpius mutuo cogãtur accipere. Tales ſi cohercerẽtur legibus & pœnis, rectius cõſuleretur, nõ ſolum ipſis, verumetiã Reipublicæ. Si quid à poculis ſuperfuerit, hoc in luxum veſtium conuertunt. Sæpe enim videre eſt, pellificem aut calcearium, aut alium opificẽ elegantius veſtitum eſſe, quã me puero fuit eques auratus, cum adhuc heroica illa maiorum noſtrorum virtus in aliquo precio erat. Non ſunt cõtenti cõmuni panno, qui apud maiores noſtros in delicijs erat, ſed nobiles & principes imitantes, ſericas veſtes quærunt. Et quorũ facultates id non permittunt, illi oras manicarum & fimbrias veſtium holoſerico cingunt, vt animi ſui ſuperbiã, tanquã ſymbolo quodã prodant. Hic grauiſsime magiſtratũ peccare iudico, qui iſtã leuitatẽ legibus & pœnis nõ cohercet.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Hic inſurget forte aliquis locutulei⁹ opifex, & hoc modo excipiet: Quid? an nõ licet mihi rebus meis vti, prout mihi placuerit? an non ſum rerum mearum Dominus? Decorum in omni vitæ genere ſeruandũ eſt, quare nequaquam licet tibi cõtra decorũ, rebus tuis abuti. Quod ſi feceris, magiſtratus officium eſt, vt te coerceat, doceatq; qualis ornat⁹ calceariũm aut pellificem deceat. Tu putas te ornatiorem reddi & commendatiorem hominibus holoſericis emblematis: ſed homines cordati longe aliter de te iudicant. Nam ex veſtium luxu, luxuriantem animum ratiocinantur. Quid dicam de fraude & mala fide opificum? quid de nouis fucis, quib. pingunt ſua opera? quis nõ de opificum & operariorum verſutia cõqueritur? Liceat mihi paulo liberius dicere quod ſentiam. Singula opificia ſuos habẽt, ſi Dijs placet, inſpectores, more veterum Athenienſium. Sed quid, quęſo, hi inſpectores faciũt? ſunt forte inter eos, qui vt partem lucri percipiant, aut viliori precio ſibi neceſſaria ab illis comparent: ad multa cõniueant opificum errata (quæ corrigere deberẽt, modo rite inſpectorum officio fungi vellent) parum de incolumitate corporis, hoc eſt, reipublicę ſolliciti. Prudentum igitur gubernatorum officium eſt, vt & ipſos artifices & eorum inſpectores, ſeu aſſeſſores in ordinem redigãt. Quod dixi de calcearijs & pellificib⁹, id de omnibus opificibus & operarijs, quorum vſus in republica eſt neceſſarius, intelligi volo.

In tertio hominum ordine collocentur agricolæ, qui etiam laboribus manuum ſuarũ victum quæritant. Hi ſi in timore Dei officiũ facerent, terramq; haud ignaue colerẽt, minus profecto egerent: præſertim illi, qui mediocres agros habent. Terra enim quam laborant, reddit cum fœnore quod accepit, modo labor agricolæ timore Domini rigat⁹ fuerit. In hoc genere hominum, iniquiſsima exercetur vſura, & talis quidẽ vſura, quã Turcæ & aliæ prophanæ gentes, haud dubie abominarentur: Accipit forte quis tonnã frumẽti mutuo, tempore ſationis, ſed cum pacto, vt ei à quo accepit mutuum, aut duplum finito año reddat, aut ſeminet ſuis ſumtibus gratis, quantũ mutuo accepit. Taceo pecuniarũ vſurã, quę priori multo iniquior eſt. Hanc iniuſticiã cohercere, pium magiſtratũ oportet, & piorum paſtorũ eſt, inuitare agricolas ad mutua officia præſtanda, ſine omni vſura, in timore Domini, & execrandã illam vſuram ſuis coloribus depingere, vt eam tanquam peſtẽ aliquam fugere diſcant. Optarem etiam in hoc hominum ordine, & luxum veſtium cohercerí, & inutiles ſumptus in nuptijs & puerperijs prohiberi. Haud enim raro fieri ſolet, vt neceſſarijs deſtituantur, qui obliti conditionis ſtatus ſui, modũ nõ ſeruant. In quartũ hominum ordinẽ referantur iuuenes delicatuli, de quibus Hortatius in hunc modũ ſcribit:

Imberbis iuuenis, tandem cuſtode remoto,
Gaudet equis canibusq́, & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Vtilium tardus prouiſor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusq́, & amata relinquere pernix.

Huic ergo ordini aſcribo ditiores iuuenes, nondũ coniuges, ſiue ſint nobiles, ſiue ciuium filij, qui iam dimiſsi à gubernatoribus morum, liberius pro libidine animi feruntur. His ſæpe cõtingit vt propter prodigam effuſionem rerum (fieri enim plerunq; ſolet, vt illi quibus panis, iuxta prouerbium, in ore naſcitur, ſuarum rerũ magis ſint prodigi) pecuniam ab alijs mutuo petant. Quomodo autem cum his agendum ſit, dicam, vbi prius oſtendero, quid in ipſis deſiderem, & quid corrigi vellem. Quanquam autem vereor, ne idem mihi contingat, quod olim leporibus qui leonibus iura dicebãt, accidit, ipſa tamẽ veritas præferenda eſt omni periculo. Primum, non pauci haud malæ indolis, praua educatione corrumpuntur, & ea à primis annis cõtrahunt vitia, quæ tota poſtea ætate, ipſos plerunq; comitantur. Nam cum parentes vel nimium indulgent liberis, vel domeſtico exemplo ad deteriora eos inuitant, vel diſciplinam debitam negligunt: quid quæſo aliud fieri poteſt, quã quod videmus in arboribus, quæ ab initio neglectæ, tortuoſæ fiunt & ſterileſcũt. Cõtra quæ manu agricolæ & arte putantur, erigũtur, rigantur, rectę, feraces & fructiferę redduntur. Quantum autem referat à teneris aſſueſcere, Lycurgus ſuis Lacedemonijs, hoc oſtendit paradigmate: Duos catulos ex ijſdem procreatos parentibus educandos ſuſcepit, quorum alterum gulæ permiſit, alterũ venationi adhibuit. Hos ita educatos, in theatrum frequens Lacedæmoniorũ adduxit, & in medio collocauit: & ſimul in cõſpectu catulorũ ollam carniũ & leporẽ viuum poſuit. Hoc facto: vtrunq; ſpectantibus Lacedemonijs ſoluit, quorum alter magno impetu in leporem fertur, alter in ollam carniũ caput inſeruit. Cum autem Lacedæmonij, quid ſibi hoc ſpectaculi vellet, mirarẽtur, reſpõdit Lycurgus: ambo iſti catuli, ex ijſdem parentibus ſunt progeniti, ſed videtis alterum gulæ deditum, alterum venatione delectari. Hoc diuerſum ſtudium educationi debetur. Magnum proinde, ô Lacedæmonij, momẽtum ſcitote ad virtutem eſſe, vitæ rationem, educationem &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

aſſuefactionem. SAPIENTER quoq; Crates antiquus, conſcenſa vrbis editiſsima parte, exclamari iuſsit: quo quo ferimini ciues? num æquũ eſt in opibus parãdis totos vos occupari, & de liberis, quorum cauſſa quæruntur opes, nihil eſſe ſolicitos? credite mihi, inquit, nulla poteſt liberis precioſior & melior relinqui hæreditas, quam ſi bene à teneris educẽtur, ac ad virtutẽ recte à primis annis informentur. Hoc eis perpetuo manet patrimoniũ, fortunæ procellis minime expoſitum. QVOD autem parentes quidam negligentius ſuos inſtitui liberos curent, duas præcipuas cauſſas eſſe animaduerto, indulgentiam nimiam & tenacitatem.

INDVLGENTIA matres ſæpius peccant, & præſertim illæ, quæ non admodum numeroſam ſobolem habent. Hæ perinde faciunt, ac ſi agricola quiſpiam agrum recuſaret colere, propterea quod vnicum tãtum habeat. Quis huius ineptias & iudicij peruerſitatẽ ferret? an non multo magis colendus quia vnicus? Ita ſane eſt, vt multorum defectum vnius vſura compẽſaret. Ad eundem modum iudico matrum officiũ eſſe, eo diligentius liberos educare, quo fuerint pauciores. Sed quid matres impediat video, ſuos liberos habẽt cariores, quã vt eos è conſpectu ad horulã abeſſe patiantur. Sed amor crudelis eſt, ſic amare liberos, vt ad omnẽ nequitiam, veluti à matribus proſtituantur. Cuius peruerſi & crudelis amoris non paucæ iuſtas luent pœnas, quæ cum ingenti animi mœrore & lacrymis, natorum effrenem petulantiã videre cogũtur: cui iam nimis ſero medicinã parare meditãtur.

TENACITAS ab altera parte haud raro maior eſt, quam vt ſumtus facere velint parentes. Quicquid inſumitur in equiſones, moriones, citharœdos, canes, &c. id recte collocatum putãt: at ſi quid in liberorum inſtitutionẽ inſumi vident, id totum male perire exiſtimãt, & multo maiori diligentia ſtudẽt, vt caballus bene ad ſaltus formetur, quã vt filius ad virtutem bene inſtituatur. PLVTARCHVS perpulcram hiſtoriam huc facientem narrat: Ariſtippus, inquit, interrogatus ab quodam ſtulto parente, quantã pro filij inſtitutione mercedem poſtularet, reſpondet mille drachmas. Hoc reſponſo audito, pater indignabundus exclamat: Dij boni, inquit, mancipium mille drachmis comparare poſſum. cui Ariſtippus: emito, inquit, mancipium, atq; ita duo habebis mancipia, & quem emeris ſeruum, & quem genuiſti filium: ſignificans liberorũ animos, neglecta honeſta diſciplina, ſeruiles fieri, & ad omnem nequitiam proſtitui. Vere enim dicit Poëta:

Neglectis vrenda filix innaſcitur agris.

Ita enim omnino eſt, ſi agrum incultũ reliqueris, inuenies ipſum filicis & tribuli feracem: ad eũdem modum ſi puerorũ ingenia inculta reliqueris, petulantiæ & nequitiæ frugem copioſiſsimã metes. HABEMVS quæ ſint effrenis & petulantis iuuentutis elementa, quibus poſtea accedũt peſsima eorũ, qui ſimili edocti ſunt ratione, exempla. Quid hic quęſo aliud expectari poteſt, quam quod de naphta ferunt, cui tanta (ait Plinius) cũ igne cognatio eſt, vt flamma trãſiliat in eam vndecunq; viſam. Quicquid enim vitij in alijs eſt, quorũ conſuetudine vtuntur, hoc in illos veluti flamma quædã graſſatur, & ſi quid virtutis reliquum eſt, depaſcit. Vſq; adeo conſuetudo & conuerſatio malorum, pabulũ eſt omnis nequitiæ & effrenis libidinis. In hoc ſodalitio, exule virtute, voluptatis certamen initur. Hic pulcrũ eſt poculis certare & vincere. Maior gloria putatur eſſe, in poculis minime ſuccũbere, quam hoſtẽ fortiter repellere. Victores in hoc certamine nõ min⁹ prædicantur, quam Achilles olim, quia Hectorẽ ſingulari certamine ſuperauit. Breuiter, iuxta Iſaiæ dictum, viros in ebrietate ſe prębẽt, atq; ita Sarmacida ſpolia ſine ſanguine & ſudore reportant. EST & aliud certaminis genus, quo alius alium vanitate, nouitate, precio, luxuque veſtium ſuperare contendit. Hic cũ nemo vult eſſe poſtremus, Dij boni, quam inutiles fiunt ſumtus, vt hoc certamen mercatoribus eſt maxime lucroſum, ita cõpendioſiſsima via eſt ad euacuanda ſtultorum marſupia. Taceo alia certamina parum memoratu digna, ad quę non exigui ſumtus requiruntur. Quid tandẽ hic fiet? euacuatis marſupijs curritur ad amicos, petitur mutuo pecunia, vt militib⁹ Epicuri nihil deſit. Hic ſi quis neget, quod petitur, hoſtem ſibi parat. Si numerat, oleum igni addit. Quid hic, quæſo, pio homini faciendum eſt? gratis ne, an mutuo his pecunia danda eſt? Nemo ſanus gratis dederit, quia eleemoſyna non luxu, nõpotationi, nõ aleę &c. ſed neceſsitati debetur. Parentes & cognati, qui hic liberaliores videri volunt, & miniſtrant petẽtibus pecunias, inſtrumẽta nequitiæ: perinde faciunt ac ſi furioſo gladium porrigerent. AN mutuo his quicquam dandũ erit? nequaquã. nullo enim iure, nec diuino, nec naturali, nec humano obligaris ad pecuniam mutuo dandam ijs, qui ea in propriã perniciem abutuntur, imo non parum peccas, ſi hoc feceris. Nam qui occaſionem damni dedit, damnum dediſſe videtur, quamobrem fit reus alieni peccati, ac ſi ſuum proprium onus ſibi non ſatis eſſet. Quãdo enim delicatuli iſti ad vſurã pecuniam promtam inueniunt, profuſius conſumunt, donec exhauſtis facultatib⁹,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ad inopiam non ſine familiæ, à qua originem ducunt, dedecore rediguntur. Quocirca cũ intereſt etiã reipublicæ, honeſtas & præcipue nobiles & antiquas conſeruari familias, nõ parum in rempublicam peccat, qui mutuãdo, occaſionem interitus honeſtarum familiarum præbet. Cordatus proinde, ac pius homo offenſa iſtorum leuium hominum nequaquam moueatur, nec communicet alienis delictis, nec præbeat occaſionem maioris profuſionis, ſed timeat Deũ potius, ac iuuet eos mutuo, quos Dominus iuuari iuſsit. In quintum hominum ordinem referantur, qui virilem ætatem iam ingreſsi ſunt & mariti facti, quorum vitæ ſtudium Poëta deſcribit his verſibus:

Conuerſis ſtudijs, ætas animusq́ʒ virilis
Quærit opes & amicitias, inſeruit honori.

Hi, relictis iuuentutis ineptijs, vt Poëta teſtatur, nouis occupantur ſtudijs: quærunt opes, amicitias expetunt, honoribus titillantur. Qui ſi iuſtam rationem vitę inirēt, & reuocarent ad calculum ſuas facultates, ſatis ad ſuũ ſtatum tuendũ haberent. Verum non contenti ſua mediocritate, ſublimiora quærũt, & nõ habita ſuæ mediocritatis ratione, maiora moliuntur, quam facultates ferunt. Tales igitur cum pennis deſtituuntur, nihilominus cum aquila volatu certare contendunt: neceſſe habent aliunde pennas mutuare, quas ipſi domi non habent. Quid his quæſo ineptius? quid temerariũ magis? vident alios multo se ditiores, precioſas geſtare veſtes. Quid hi noſtri faciũt? ne videantur minus, quam illi nobiles, pecuniã mutuo ad vſuram petũt, vt habeant quo ſuum ſplendorẽ foueant & augeant. Mirantur aliorũ magnifica palatia, in qua re cũ cedere ditioribus nolint, quouis modo pecunia quærenda eſt, vt ſimilia palatia ipſi extruant. An non multo rectius facerent, ſi ſe ſuopte pede metientes, nidum ſibi & ſuis pullis cõuenientem pararent? an nõ ridiculũ eſſet, ſi caſita cernens oloris nidum, ſimilem ſibi parandum duceret? Fertur dictum Franciſci regis Gallorum, imprimis venuſtum, de nobilis cuiuſdam domo magnifice & regio apparatu inſtructa. Nam cum in domum introduct⁹ eſſet rex, & expectaret nobilis regiã de magnificentia ſtructurę vocem: tandẽ Rex de domo interrogatus iudicium reſpondit, pulcra quidẽ omnia & magnifica eſſe, ſed pro tam parua auicula nimis magnum eſſe nidum. Pulcre quidem rex, & ſalſe ſatis hominis ineptiam perſtrinxit, & ſimul reſpõſo monuit, oportere quẽlibet intra ſui ſtatus & cõditionis terminos manere, vltra quos citráue nihil cõſiſtere recte poteſt. Contemplantur prętere alios magnas ex auro geſtare catenas, nobilitatis & autoritatis ſymbola, quibus niſi ſimiles etiã in hac re fiant, ſuo honori male conſultum putant. Quid hic fieri neceſſe eſt? facultates tenuiores ſunt, quam vt tam precioſis & magnis catenis emendis ſufficiant: quare aliunde aurum mutuo quęrendum eſt, pro quo vel prędia oppignoranda ſunt, vel pecunia ad vſuram accipienda. Nam nemo his gratis dat, nemo mutuum debet gratuitum. Nam indigẽtibus ſolis, teſte Chriſto, gratuita mutuatio debetur. Syrac. 29. Proximo mutuum, tempore neceſsitatis eius, dato. Hic aperte ſapiens reſtringit mutuationis debitum ad neceſsitatis tempus. Hinc fit, vt interdũ reditus vix ſoluendæ vſuræ ſufficiant. Maritus primum catenatus factus, vxoris amicum vultum fruſtra expetit priuſquam & illa catenis & alijs ornamentis in numeris fuerit exculta. Deinde filiæ matris ornatum ambientes, non ceſſant ſtultum patrẽ precibus ſolicitare, donec & ipſæ catenatæ incedant. Animaduertunt pręterea in magnorum hominum familijs ſplendidiorem apparatum, in qua re nec ipſi extremos ſe eſſe patiuntur, Hic cõparanda ſunt pocula deaurata, vina precioſa, anathemata domorum & ornamenta magnifica. His ita paratis, conuiuia magna inſtruuntur, vt ſplendor hic etiam alijs innoteſcat. Sunt etiam in hoc ordine hominum, qui ſuis prædijs & agris, vnde poſſent ſatis pro ſua conditione honeſte viuere, nõ contenti, de agrorum aliorum & prædiorum emtione cogitant, vt ſuis liberis amplius patrimonium relinquant. Verum cum & hi deſtituuntur neruis, pecunia aliunde quærenda eſt, vt habeant quo ſuam expleant auaritiam. Quid hic faciet, qui pecuniam habet, qua illorum ſuccurrere cupiditati poteſt? negare forte inciuile erit: at dare, vel gratis, vel mutuo, nec mandatum Dei, nec caritatis regula te cogit. Quid igitur, inquies, faciam? Scit me habere pecuniam, quam ſi non acceperit, clamabit ſe ab amico deſertum, atque ita negando quod petitur, pro amico mihi hoſtem creo. Licebit ne ergo mihi, pro mutuationis officio vſuram paciſci, pręſertim cum petenti nec diuino, nec naturali iure, quod petit, debeam. Pauperi debeo diuino & naturali iure eleemoſynam. Indigenti vero, ſed robuſto, qui rem facere poteſt accepto mutuo, diuino & naturali iure mutuum debeo. Hic ſi quod debeo non reddo, pecco, & ſi pro officio debito precium peto, violo regulam Chriſti & ius naturæ peruerto. VERUM hic non obligor, nec diuino, nec naturali iure. Quare ſi quid hic beneficij præſtitero minus debitum, quid vetat gratiam pro beneficio paciſci? & iuxta receptam conſuetudinem,

de cen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de centum quinq; in ſingulos annos accipere? dico vſuram hic proprie nō commiti, propterea quod beneficiū iſtud fuit liberum, ad quod nec diuino, nec naturali iure eras obligatus. Nam vſura damnata verbo Dei proprie cōmittitur, cum propter mutuū, quod diuino & naturali iure gratis debes aliquid vltra ſortē, pro debito mutuationis officio petis. Huc pertinet regula Gerſonis: Omnis cōtractus qui ex ſuo genere, vel ex circumſtātijs debet eſſe gratuitus, ſi interueniet pactum de recipiendo vltra ſortē, efficitur vſurarius, & proprie ſolus talis vſura nominatur. Ex hac Gerſonis regula ſequitur, non eſſe vſurarium contractum, quē ex circumſtantijs non oportet eſſe gratuitū. Quare ſi aliquid iuxta præfinitionem legū accipio, pro non debito mutuationis officio, vt ſit æqualitas, vſuram non cōmitto. Pauperi eleemoſynam debeo, indigenti mutuum debeo. Quare? quia lex Dei & ius naturæ hoc poſtulat. At non indigenti, nulla lege mutuum debeo. Si ergo cū illo contraho, interpoſito pacto de recipiēdo aliquid vltra ſortem, non proprie cōmittitur vſura, præſertim ſi ſeruatur æqualitas, quā magiſtratus ſtatuit. Quocirca probo in hoc contractu ſententiā D. AEpini, qui in Pſalmum 15. ſcribens, tres ordines hominum enumerat, videlicet, mendicantiū, reuera indigentium (qui tamen poſſunt pecunia mutuo accepta rem facere) & eorum qui ſunt locupletes, habentq; vnde honeſte cū ſua familia viuerent, modo mediocritate ſua eſſent cōtenti. De his tribus generibus erudite diſputat AEpinus, ac tandem cōcludit, in tertio ordine non committi vſuram, modo alioqui ab æqualitate nō decedatur. Eſt autem naturalis æquitas, vt pro officio, quod iure non debemus, reddatur officium, vt ſit æqualitas. De hac æqualitate audiēda eſt definitio magiſtratus. Rex laudatiſsimæ memoriæ Chriſtianus Tertius lege cauit, ne quis vltra quinq; in ſingulos años ex centum accipiat. Hos ergo limites qui trāſgreditur, ab æqualitate diſcedit. Huc libet aſcribere regulam, quam Philippus Melanchthō de hac æqualitate tradit: Sic Chriſtianus, inquit, conſcientiā ſuam erudiat, vt intelligat hæc conceſſa eſſe, quia Deus approbet leges & magiſtratus, hoc eſt, bonus & ſapiēs iudex, nec requirat punctum ſeu mediū indiuiſibile. Nā & ipſæ leges docent, mediū ſumendū eſſe ἐν πλάτει, id eſt, in aliqua latitudine, nec poſſe vnam tantum formā in talibus negotijs, indiuiſibiliter conſtitui. Etſi autem non dubito, hanc ſententiam veram eſſe: tamen velim pios, certas quaſdā admonitiones ſemper in conſpectu habere, quas paulo poſt aſcribam. In ſextum hominum ordinem, mercatores repono, eos videlicet, qui tantas nō habent facultates, vnde poſſunt ſe honeſte ſuſtentare, ſed ex mercatura viuūt & ex rerum commutatione, exportatione, importatione rem faciunt: vnde ſæpe non parum lucrantur. His ſæpenumero vſu venit, vt mutuo quærāt pecuniam, ſine qua ſuam mercaturam medicorem exercere non poſſunt. Hic quæritur nū creditori liceat paciſci vſuram? reſpōdeo ſimpliciter nō licere. Debes enim iure diuino & naturali fratri indigēti mutuationis officium. Nam cū is reuera indiget, & tu potes ſine tuo certo damno iuuare, peccas niſi iuuas, & peccas ſi aliquid acceperis vltra ſortē, pro debito mutuationis officio. Verum hic quatuor obſeruationes notandæ ſunt. Prima, mercatores prædiuites non contentos mediocritate concernit. Secunda, ad ſocietatē pertinet. Tertia, ad pupillorum hæreditatē. Quarta, ad illud quod intereſt refertur. Quantū autē ad primā obſeruationē attinet, ſciendum eſt quod nemo prædiuiti mercatori, de cuius facultatibus amplis certo cōſtat, iure diuino & naturali mutuum debeat. Mutuū enim debitū neceſſitati, & non auaritię inſatiabili ſeruire debet. Quare cum hoc genere hominū agere licet, ſecundū regulam, quā, cum de quinto hominū ordine ageremus, tradidimus. Secūda obſeruatio, quā ad ſocietatem pertinere diximus, hoc pacto ſe habet: Petit mercator à te mutuo pecuniā, & tu ſtipularis partem lucri in eum euentū, ſi quid lucri ex tua pecunia perceperit promiſſor. Hic quæritur, num liceat tibi parte lucri paciſci. Reſpōdeo, licet quidē, modo partem periculi in te receperis. Nam hoc cum fit, in vſuræ rationem non cadit. Poteris ergo in annum ex centum quinque petere, tanquam partem lucri, modo tu viciſsim quinq; ex centum, ſi damnum patiatur, de ſorte decidere patiaris. Nam qui paciſcitur tātum cum conditione lucri, & damni vult eſſe expers, vſuram reuera committit. Quare diuini & naturalis ſententia reus peragitur. Quantum autē ad pupillos attinet, tutores pupillorum, ne paulatim conſumatur hæreditas illis concredita, mutuare poſſunt petentibus, præſertim ditioribus pecuniam pupillorum, & pro mutuationis officio & vſu pecuniæ, quod æquum eſt, poſtulare, hoc eſt, iuxta pręfinitionem magiſtratus, quinque ex centum in ſingulos annos. Hic contractus nequaquam in rationem vſuræ cadit. Nam nec tutores de alieno obligantur mutuare, nec qui mutuum accipiunt, vbi nulla, nec diuina, nec naturalis præceſsit obligatio ſeu debitum, iuſte gratitudinem pro accepto beneficio recuſare poſſunt. OBSERVATIO ad id quod intereſt pertinens, etiam vſuræ rationem impedit. Nam ſi dilata ſolutione mutui, damnum patiatur creditor, æquitas poſtu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

poſtulat vt debitor damnum reſarciat. Atque hoc vocant Intereſſe, quod dicunt oriri, aut propter damnum emergens, aut propter lucrum ceſſans. Nam ſi debitor non ſoluerit mutuum, tẽpore ſolutioni præſtituto, naturalis requirit æquitas, vt damnum quod inde creditori acciderit, reſarciat debitor. Simile eſt de lucro ceſſante. Verũ hic caueat creditor, ne doloſis vtantur lancibus. Quare adhibenda eſt caritas, omnium contractuum iuſtiſsima norma. Hæc ſi ſincera fuerit, facile æqualitatem inueniet. Cæterum ſi alij præter enumeratos ordines hominum offeruntur, non erit difficile ex prioribus regulis iudicare, quid de illis ſtatuendum ſit. Nam aliqua ſimilitudo in illis facile deprehendetur, cum ſuperiorib⁹ ordinibus, quæ quæſtionem ſoluet.

DE QVARTO.

SEQVITVR vt de quarto partitionis noſtræ membro verba faciamus, quod continebit admonitiones quaſdam, quæ pijs tanquam conſulationes quædam, non ſolum in hoc vſurario contractu, de quo iam ſatis multa diximus, eſſe poterunt: verumetiam in omni contractu nos in officio continebunt, modo illis pias aures adhibuerimus.

PRIMA, Paulus 1. Timoth. 1. ait: Finis præcepti eſt caritas ex corde puro, conſcientia bona, & fide nõ ſimulata. Diximus ſupra ideo prohibitas eſſe vſuras verbo Dei, ne caritas inter homines lædatur. Hæc autem Pauli regula vult, vt caritas illa ex puro fonte cordis proficiſcatur. Cauendum eſt itaq;, ne dum externe præ te fers caritatem proximi, cor immũdum ſit, cuius ſordibus conſpurcatur officium, quod proximo præſtare videris. Conſciẽtiam præterea bonam requirit caritas, videlicet vt coram Deo vere teſtari poſsis, quod in omnibus actionibus gloriam Dei & commodum proximi quæras ſine fuco & ſimulatione. Vbi enim eſt fucus & ſimulatio, caritas exulat, conſcientia vaſtatur, fides perijt. Ex quo ſequitur, nihil recte fieri. Sit ergo hæc Pauli regula nobis perpetuo in conſpectu, ad quam noſtras actiones omnes, tanquam ad lydium lapidem reuocatas exploremus.

SECVNDA, Ab omni ſpecie mali (ait Apoſtolus 1. Theſſal. 5.) abſtinete. Hæc regula imprimis neceſſaria eſt. Monet enim vt non tantum quæ reuera mala ſunt fugiamus: verũ etiam vt à ſpecie mali omnino abſtineamus, hoc eſt, vt quicquid vel vllam mali ſpeciem præ ſe fert fugiamus. Hęc regula admoneat pios, vt non ſolũ ab iſtis cõtractibus abſtineãt, qui ſunt reuera mali & illiciti: Verumetiam ab illis qui aliquam mali ſpeciẽ præ ſe ferunt.

TERTIA, Paulus Heb. 13. ait: Sint mores alieni ab auaritia. Hoc præceptum non ſolum ad animum pertinet, videlicet ne animus fœdiſsimo auaritię idolo prophanetùr: Verumetiã ad mores externos. Sic enim vult nos viuere, vt nemo nobis notam auaritiæ inurere poſsit. Nam vbi mores teſtantur de cordis auaritia, pietas & fides procul dubio exulant. Quare nõ temere eſt, quod Dauid precetur, cum inquit: Inclina cor meum Deus ad teſtimonia tua, & nõ ad auaritiam. Hic Dauid obœdientiam erga Deum, & auaritiam inter ſe opponit, ſignificans eam eſſe earum conditionem, vt vbi vna ſit altera eſſe nõ poſsit. Si ergo cor auaritiæ labe infectum eſt, ſincera erga Deum religio nequaquam illic eſſe poteſt. Si auarus interdum aliquã erga Deum obœdientiam præ ſe fert, mera eſt hypocriſis. Contra autem, ſi cor Dei amore & eius religione ardet, auaritia illic locum non habet. Quæ enim cõſenſio eſt idolo auaritiæ cum templo Dei? Præterea quia ſanctiſsimus Rex Dauid, à Domino cor ſuum inclinari ad teſtimonia Dei petit, & non ad auaritiam: aperte indicat, quod cor ſuapte ſponte ad auaritiam feratur, & non poſsit ſeipſum ab auaritia vindicare, niſi Deus manum adhibeat. Præceptum igitur Pauli: Sint mores alieni ab auaritia, pios perpetuo habere ob oculos velim, & hanc orationem Dauidis: Inclina cor meum ad teſtimonia tua, & non ad auaritiam, ſerio precari. Quod ſi fieret, minus inter pios de vſuris decertaretur.

QVARTA, Paulus vult Chriſtianos ita viuere, ne noſtrum bonum male audiat inter gentes. Iam certum eſt, quod vſurarius contractus infamis ſit apud Turcas, & omnes prophanas gentes. Quid ergo de Chriſtianis dicturi ſunt, ſi nos audierint contendere cũ prophaniſsimis gẽtibus, atq; eas iniuſtis contractibus ſuperare? Hæc profecto merito omnes pios monere deberent, vt potius minus ſplendidè viuerunt, quam nomen Dei, ac Euangelium Chriſti prophanorum hominum conuitijs exponerẽt. Deceret nos omnibus pietatis & honeſtatis exemplis inuitare eos, vt Chriſtum vna nobiſcum colerent, ac ſaluarẽtur, ſed Dij boni quid fit? ſub Chriſtiano nomine in multis Turcicus animus latet.

QVINTA, Paulus iubet nos ſcandalũ vitare, ne infirmi factis noſtris offenſi impingãt. Neq; hoc vult tantum vt à malis per ſe abſtineamus, verumetiã à rebus licitis. Licuit Paulo per Chriſtianam libertatem carnibus veſci, ſed quid ait? priuſquam offendam fratrem meum,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

meum,non veſcar carnibus in æternum. Vſq; adeo vere piorum officium eſt,non ſolũ cauere,ne ſe ipſos inquinent vlla peccati labe, verumetiam ne vlla occaſione ſint alijs lapſus cauſſa,vt de nobis minus ſincere iudicent.

SEXTA,Nominis Chriſtiani dignitas nobis in mentem veniat. Quod perfecto nomen meritiſsime inter Chriſtianos ſanctum eſſe oportet.Homini ex nobili & clara familia nato,turpe eſt ſeruilia & contemta obire miniſteria, ne labem aliquam nobilitati familiæ aſpergat:multo minus decet,vt filij Dei aliqua labe ſe polluant,quę poſtea in totam familiam Dei redundet.

SEPTIMA, Pœna in hæredibus metuenda eſt.ſi quis enim iniuſtis lucris,multa ſuis hæredibus congerit,pœná non euadet. Deus enim,aut in conſpectu illorũ, hæredes quos ſperabant è medio tollit,vt videant ſuam vanitaté,& reſipiſcant,aut hæredes punit deſertione,ſinens eos in varia flagitia ruere,vt quæ iniuſte fuerunt cõquiſita, turpiſsime diſsipentur & pereant,in certam hæredum perniciem.

OCTAVA,Cogitatio etiam hæc ſubeat animum: Sæpe pauperũ & honeſtorum parentum liberos veniſſe ad dignitates maximas, idq; nõ diuitiarum ſubſidio,quas nullas habuerunt,ſed præclararum artium,honeſtatis,ſapientiæ & prudentiæ beneficio. Exempla nominare etiá domeſtica poſſem,ſed ea quia nota ſunt,prætermitto.Contra autem, multos quibus ingentes opes à maioribus relictæ erant,vel ad extremam paupertatem ſuo vitio redactos eſſe:vel inſtar pictarum tabularum,ad nihil vtiles in Repub. fuiſſe,prorſus ſimiles procis Penelopæ & porcis Epicuri,fruges conſumere natis. Hæc cogitatio pios admoneat,vt potius liberis virtutem & bonum nomẽ relinquant, quam multas diuitias ſine virtute,quibus raro niſi in propriam perniciem liberi vti ſolent. Memorabile dictũ eſt hoc Ciceronis: Optima hæreditas quæ à patrib.traditur liberis,omni patrimonio præſtátior eſt,gloria virtutis rerumq; geſtarum.Et rurſus: Nullum monumentum pater clarius relinquere poteſt,quam effigiem morum ſuorum,virtutis,conſtantiæ,pietatis,ingenij,filium.Has admonitiones,ſpero me vtiliter diſputationi de vſuris addidiſſe, rogo auté pium lectorem,vt eas pie examinet,ac eas in omnibus negocijs in conſilium adhibeat.

DE QVINTO.

RESTAT,quod poſtremo loco propoſuimus,de officio miniſtrorum verbi,quorum eſt vice Dei,tanquam præcones ab eo miſſos,exaltare vocem vt tubam, & peccata hominum accuſare,nulla perſonarum habita ratione:non tamẽ ſine ſpirituali prudẽtia,qua caueatur ne quid fiat minus decenter.PRIMVM itaq; miniſtri Euangelij, omné iniuſtum contractum, adeoq; ipſam verbo Dei damnatam vſurá, ſerio & grauiter damnent,ac oſtendant nullum iniuſtum contractũ cum vera pietate ſtare poſſe.Deinde videát diligenter,ne aut temere,aut nimis acerbe iudicent de contractibus,quos magiſtratus approbat. Diſcernát inter eos cõtractus,quos Deus claro ſuo verbo prohibuit,& eos quos leges propter cõſeruandam humanam ſocietatem ſapienter ordinant, nec prætextu vſurarum,eos cõtractus damnent,qui reuera vſurarij non ſunt.Præterea errores manifeſtos in contractibus,diſciplina Eccleſiaſtica emendẽt,quantũ poſſunt, idq; nõ priuato impetu, ſed maturo & prudenti conſilio,ne plus noceat intempeſtiua correctio, quam proſit. Adhæc etiamſi omnia vitia in contractibus præcones Dei corrigere non poſſunt,non tamen turbent Eccleſiam, ſed Deo rem cōmendent,ac orent vt ipſe manum adhibeat. Diligenter quoq; caueant, ne imprudenter extremum Eccleſiæ remedium adhibeant. Nam vbi periculũ eſt ſchiſmatis, lata in multos excommunicationis ſententia, omnino ab excōmunicatione abſtinẽdum iudico. Eradicanda ſunt quidem zizania(vt inquit Auguſtinus)modo triticum vna non euellatur,Quare in emendandis moribus, ſequátur hanc moderationẽ: Graſſantia multorum ſcelera,nõ imperio, ſed conſilio corrigant, nõ minando,ſed monendo ſanent. Cõtra autem,paucorum ſcelera ſeueritate caſtigent,ne vires ſumát, & multitudinẽ inuadát. Quod cum fit,difficilius corriguntur.Poſtremo,diuites diligentiſsime admoneát, ne ſuis ſe ſinant diuitijs ineſcari,caueantq; ne fallacibus ſtultæ carnis argumẽtis decepti,amittát fidẽ,& in laqueos Satanæ incidát.Admoneát quoq; non fruſtra Dominum dixiſſe: Difficile eſſe diuitem intrare in regnum cœlorum. Subinde verum diuitiarum vſum ipſis cõmendent:oſtẽdant Chriſtum ideo voluiſſe in Eccleſia quædá corporis ſui membra egena & nuda eſſe,vt diuites tentaret, an ſe in ſuis membris ex vera fide diligerent nec ne. HÆC ſimpliciorib⁹ miniſtris Euágelij cõſilia dedim⁹,alij per ſe, præſertim qui in miniſterio exercitatiores ſunt,facile intelligunt, quomodo verbum Dei ſit ſecandum ac applicandum.

DE COMMODATIONE.

Commo-

Commodatio ſequitur, quæ non transfert rem in dominium accipientis, ſicut in ſuperioribus contractibus fit, ſed tantum vſum rei transfert, idq; ad tempus, vt ſuo tempore res eadē numero reſtituatur. Habet hic contractus nomen ab vſu, quia res quas accipimus cōmodato, nobis commodum aliquod & vtilitatem afferunt. Hic contractus careat fraude, cum in commodante, tum accipiente, & ſe legi caritatis ſubijciat.

DE CONDVCTIONE ET LOCATIONE.

Contractvs conductionis & locationis conſuetudini & conditioni temporis & loci ſubijciantur, ita tamen vt à lege caritatis nō diſcedatur. Qui igitur locat vſum rei ſuæ, aut operam ſuam, iuxta conſuetudinem regni & alias circumſtātias, precium à cōductore petere poteſt. Qui ſi non ſoluerit, iniuſtus eſt. Hvc videtur mihi pertinere contractus, quem ἐμφύτευσιν vocant Iuriſconſulti, hoc eſt, implantationem, ex eo ita nominatā, quod ſteriles agros olim conducentes, eos implantatione, hoc eſt, cultura meliores facerent, & dominis pro vſu agrorum, certum cenſum annuum ſoluerent, iure tamē poſseſsionis apud locatorem manente. Hæc ſpecies deinde ad genus translata eſt: hoc eſt, ad quorumlibet agrorū & domorū locationem: vnde prædia dari in ἐμφύτευσιν dicuntur. Consistit itaq; hic contractus ἐμφυτεύσεως, in rebus ſoli & fundi duntaxat, in quo fructus ex cultura conductori prouenit: ſed locator manet verus fundi Dominus, ideoq; iuxta leges & conſuetudines regionum, partem fructus ex contractu iuſte percipit.

DE CONTRACTV SOCIETATIS.

In contractu, quem vocant, ſocietatis, hoc eſt, vbi vel vnus ponit pecuniam tantum, & alter tantum operam, vel vnus ponit pecuniam & operam, alter tantum pecuniam aut operam, vel vterque ponit pecuniam & operam, ſed non æqualiter: ſequendum eſt fundamentum ſine fraude: Quod tibi fieri non vis, alteri ne faceris. Qui contra hoc fundamentum ſociū deceperit, iniuſtus eſt, & ſocietatis fraternæ iure violauit. Hæc de contractibus placuit adijcere, vt piorum conſcientijs in hac re conſulerem. Plena doctrina de contractibus, petatur ex Iuriſconſultorū ſcriptis, qui ex profeſſo de hiſce rebus copioſiſsime vt artifices ſcribunt, nec eſt quod quiſquā putet ſapientum gubernatorū placita de contractibus aut alijs officijs in vita vtilibus, aduerſari Euangelio. Nam, ſicuti ſupra teſtati ſumus, Euāgelium politicas ordinationes nequaquā abolet. Dominus enim dicit: Regnum meū non eſt mundanum. Relinquit ergo Euangelium cuilibet regioni ſuas leges, quæ non diſcedētes à Decalogo, faciunt ad conſeruationem politiarum & familiarum. Qvapropter pij tutiſsime ſequi poſſunt hanc regulā: Omnes cōtractus approbati à legitimo magiſtratu, penes quē ſumma eſt gubernatio, liciti ſunt Chriſtianis, modo nō aperte pugnent cum lege naturæ, aut Decalogo. Atq; ideo pij libere ijs bona conſcientia ſine offenſione Dei vti poſſunt, non ſecus atq; hiſce elementis, quæ nobis communia ſunt cum pijs & impijs.

QVAESTIO DE BONIS ECCLESIASTICIS.

Num liceat hæredibus bona repetere, quæ ipſorum maiores contulerunt Eccleſiæ, pro celebrandis miſsis: ceſſantibus iam, imo abolitis miſsis?

Discernendvm eſt inter finem proximum donationis, & finem vltimum. Finis proximus donationis fuit celebratio miſſæ, qui cum impius ſit, recte faciunt, qui miſſandi ritum abolent. Finis vltimus fuit conſeruatio cultus Dei. Huic fini, quia bonus & ſanctus eſt, deſtinari debent bona olim ad celebrationem miſſarum collata.

OBIECTIO.

Obijciunt in pleriſque donationum diplomatis, expreſſam eſſe hanc clauſulam, Si ceſſauerit talis miſſandi vel canendi ritus, habeant hæredes poteſtatem recipiendi ea bona, quæ ipſorum maiores contulere ad miſſas, &c.

RESPONSIO.

QVI ea bona cõtulerunt Eccleſiæ, errarunt in ſpecie, non in genere. Species eſt, miſſæ celebratio. Genus eſt, cultus Dei. Hæredes proinde rectius edocti, deberent corrigere maiorum errata, & ad verum cultum Dei conuertere, quod prophanationi cœnæ Dominicæ deſtinatum fuit. Imo hoc potius pij magiſtratus officium eſſe ſtatuo, ne priuatorum auaritiæ iſta bona exponãtur: FLORA meretrix Romana contulit ſuas facultates (quas habuit plurimas) ad conſeruandum ſpectaculum annuum Romæ. Hoc ſpectaculum cum grauiſſimus cenſor Cato abolendum cenſuerit propter turpitudinem & obſcœnos meretricum geſtus, hæredes Floræ abolitis ludis Floralibus, repetunt bona à Flora collata. Verum Romanus Senatus ſapientiſsime iudicauit, non debere iſta bona ad hæredes redire, ſed ſpectandum eſſe conſilium Floræ legantis, cuius vltima voluntas fuit, vt ſua bona quæ legarat, ſeruirent Romanæ Reipublicæ. Floræ etenim etſi in ſpecie errauit, nõ tamẽ in genere. Proinde vt genus conſeruaretur, Senatus Romanus rectiſsime iudicauit, Floræ legata nõ reddenda eſſe hæredibus ea petẽtibus, propterea quod ludi Florales eſſent aboliti. AD eundẽ modum legata ad conſeruandas miſſas, nõ ſunt reſtituẽda hæredibus, ceſſantibus miſſis, ſed conuertenda ſunt ad genus, vt ſeruiant Eccleſiæ Dei, hoc eſt, attribuantur docentibus, diſcentibus, emeritis & Eccleſiæ cuſtodibus & defenſoribus. Non debent hominũ voluptatibus ſeruire, ſed neceſsitatibus Eccleſiæ. Sic etiam iudicat Bartolus, præſtantiſsimus Iureconſultus, qui hunc ipſum caſum de miſsis attingit in cõmentarijs ſuis in legem, De eo quod legatum eſt ciuitati VERBA Bartoli hæc ſunt: Si teſtator reliquit centum pro miſſis canendis, quæ miſſæ non poſſunt cantari propter interdictum: illud relictum debet cõuerti in alium vſum. THESIN ſeu generalem ſententiam paulò ante ponit idem Bartolus: Si, inquit, teſtator adijcit mudum ſeu conditionem impoſsibilem (ſcilicet propter interdictum) ob aliquem finem licitum & honeſtum, tunc ſi non poteſt impleri eo modo, quo dixit, conuertitur in alium vſum licitum.

GRAVITAS PECCATI RAPIENTIVM BONA ECCLESIASTICA.

VTRANQVE tabulam violant raptores bonorum Eccleſiaſticorum. Sunt enim & impij cõtra Deum, & crudeles aduerſus Eccleſiã & eius membra. Nã & quę data ſunt in cultum diuinum, ſacrilege ſibi vſurpant, & egena Eccleſiæ membra victu ſpoliant. CICERO affirmat illũ grauius delinquere, qui è publico ærario aliquid ſurripit, quã qui priuati hominis theſaurũ furto aufert, Proinde longo grauius eos peccare certum eſt, qui Eccleſię bona per iniuriam occupant. Dominus damnat eos, qui ex ſuo pauperibus nihil conferunt: quomodo putabimus eos iudiciũ Dei euaſuros, qui aliena rapiunt? Damnatur voce Dei, qui æquo animo iniuriã nõ fert: quomodo fieri poteſt, vt pœnas euadat qui membra Chriſti iniuria afficiat? Deus nõ fallitur Sophiſtica, nõ recipit excuſationes iniquas. Quocunq; ſe vertũt raptores bonorum Eccleſiaſticorum, nõ poſſunt effugere, quin ſeptimi præcepti reatu obſtringantur. Nam cũ Dominus dicit: Non furtũ facies, prohibet ne ex alieno quicquam iniuſte nobis vllo iuris prætextu vendicemus. ETSI autem multi hodie bonis Eccleſiaſticis per iniuriã occupatis, ſuauiter vti videntur, tamen teſtem cõſcientiam ſecũ circumferunt, quæ tametſi veluti cauterio vſta, ad tempus ſecure cõquieſcit, tamẽ aliquando idq; in mortis articulo, tanquã è graui ſomno excitata, inſtar mille teſtiũ erit, & grauius affliget cor, quam vlla laceràtio corporis corpus cruciare poteſt. Tum vere ſentient, non de nihilo fuiſſe, quod olim ab Iſaia dictum eſt, cap. 33. Væh qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? cũ fatigatus deſieris cõtemnere, cõtemneris? HÆC Prophetæ verba tandem ſentient nõ euaneſcere in aërem. Putant iſti, nihil periculi eſſe, propterea quod nõ ſentiant præſentẽ Dei manum, quos tamẽ hiſtoria populi Iudaici ſatis docet, ſacrilegorum pœnã non auferri, etſi ad tempus differtur, propter eos quos Dominus ſua bonitate inuitat ad pœnitentiam. PROPHETARVM vocem contemſit populus Iudaicus, ſed tandem impleta menſura peccatorum, prorſus interijt. Hodie ſonat vox Dei in auribus noſtris, & ſecure dormimus in vtranq; aurem ſine pœnitentia, ſed expletis peccatis noſtris, etiam in nos iram ſuam Dominus effundet, atq; tum futurum eſt, quod prædixit Ieremias: Sicut fur deprehenſus in furto confunderis. Quo verbo ſignificat ſpiritus Dei, fore vt iuſtas pœnas aliquando luant, qui verbum Dei pro ludibrio habentes, omnia quæ ſuadet animi libido ſibi licere putant.

QVAESTIO DE RECTO VSV BONORVM ECCLESIASTICORVM.

QVIA bona Eccleſiaſtica longo tempore fuerunt in magno abuſu,iuſte quæritur quiſnam ſit verus & legitimus vſus bonorũ Eccleſiaſticorũ,& quibus conferri debeant iſta bona. Nõ enim propterea aliquis iure occupat Eccleſiæ bona, quia vel cucullũ gerit, vel boat in templo,vel etiã linguam Latinam nouit,in quo errore hactenus fuerunt multi. Sed hic audiendi ſunt ſancti patres,qui ſincero iudicio iudicare poſſunt.Gratianus Auguſtini ſententiã referens,teſtatur ſtipendia Eccleſiæ,hoc eſt, annuos redditus & donationes, in quatuor debere diſtribui partes. Quarum prima detur Epiſcopo & familiæ eius, propter officiũ & hoſpitalitatẽ,non ad luxum,non ad alendã ſuperbiam,nõ ad torques aureas,nõ ad aureos annulos,non ad caballos alendos, non ad aulicũ ſtrepitum : ſed ad neceſſariam & honeſtã ſuſtentationẽ.ne diuitijs huius mundi ineſcatus,obliuiſcatur officij. Quemad modum olim factum eſſe in hoc regno ſatis notum eſt. SECVNDA pars detur clero, cuius tres ordines facio.In primo ſunt docentes & diſcẽtes in Eccleſia,quibus ſumtus debẽtur,ne paupertate coacti abijciant officium. In ſecundo ſunt, qui olim ſeruierũt Eccleſię, ſed nunc vel morbo affecti,vel ſenio cõfecti, officiũ facere non valent. His liberalis debetur ex bonis Eccleſiæ ſuſtentatio.In tertio ordine ſunt,qui ſuis laboribus in ſtudijs Eccleſiæ vtilibus hoc merentur.Hi veluti milites in vſum Eccleſiæ foueri debent. TERTIA pars conferatur pauperibus,qui vere ſunt tales,quorũ tranſacta vita honeſta fuit.Nã qui ſcortando & potando ſua bona abſumſerũt,indigni ſunt qui Eccleſię bonis alantur.Hi mẽdicitate victum quęrant. QVARTA pars templis & domorum fabricæ reſeruetur. HÆC Auguſtini ſententia,de partitione bonorum Eccleſiaſticorum pia & vera eſt.Nõ vult ſanctus ille vir bonis Eccleſiæ ali canes & meretrices, nõ vult ocioſos vẽtres & ignauos fucos bonis Eccleſiæ inpingueſcere,nõ vult agmina Monachorũ,inutiliſsima terræ põdera, delicate viuere ex bonis Eccleſiæ, nõ vult fumos & boatus vendi pro Eccleſiæ theſauro, ſed iuſtam diſpenſationẽ requirit, iuxta proportionẽ Geometricam, quæ rationem officij & laboris habet in aſsignandis ſtipendijs.ETSI autem hanc ſententiam Auguſtini,de partitione bonorũ Eccleſiæ probo,tamen hoc iuſta ratione addo. Primum quia Epiſcopis non congruũt politica imperia,licet pijs regibus & principibus imperia, ditiones,iuriſdictionem ciuilẽ,exercitus Epiſcoporũ ad ſe transferre,modo ea cõuertant in Eccleſiæ Dei conſeruationẽ,hoc eſt, pijs regibus & principibus licet ſe iſtis bonis munire, vt habeant quo tueantur Eccleſiã aduerſus hoſtes,& quo munifici eſſe poſsint erga pios exules & alios de Eccleſia & Republicã bene meritos. QVOD autem recte dicimus Epiſcopis non cõgruere politica imperia,id ſatis oſtendunt dicta,quę diſcernunt miniſteriũ Euangelij,& politica imperia.Sicut pater meus miſit me(ait Dominus) ita ego mitto vos. Regnum meum non eſt de hoc mundo.Reges gentium dominantur, vos autem non ſic. Arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia. Sed Papiſtæ obijciunt donatas eſſe Romano Pontifici à Conſtantino certas prouincias.Si demus hoc verum eſſe,etſi eſt falſiſsimũ, tamẽ etiamſi delata eſſet potentia illa Syluestro,nõ licuiſſet eam ipſi accipere ea in functione,in quo erat,& ſuceſſoribus tradere.Quia vnuſquiſq; debet officia ſuæ vocationis facere,iuxta dictum : In hoc ſitis ambitioſi,vt ſitis quieti & faciatis propria. Epiſcopus debet docere,Rex gubernare exercitus,ſtipendia,bella,pacẽ corporum.Non ſunt igitur hæc mandanda paſtori,ſed vnuſquiſq; ſuo loco memor ſuæ regulæ,propria facite.Item, Vnuſquiſq; ſicut eũ vocauit Deus, ita ambulet.Item, Quæ tibi Deus præcepit,ea ſancte facito. Dictũ itaq;, Vos autem nõ ſic, non tantũ ita intelligatur, quod cum miniſterio Euangelij; nõ tradit Chriſtus politicam poteſtatem, ſed etiã ne accipiatur & exerceatur à tenente miniſterium. CVM Pontificij obijciunt reſponſum Domini,ad dictũ,ecce duo gladij hic, ſatis declarant ſe ſophiſtice agere.Nam cum ille reſpondet,ſatis eſt,ſignificet querelam de duplici genere hoſtiũ: Satis eſt & Pontificũ & Pilati gladius aduerſus vos ſtringi. Hinc extra omne dubiũ cõcluditur, non cõgruere Epiſcopis & paſtoribus imperia politica.Pie igitur & recte Chriſtianus Tertius,Rex Daniæ fecit,cum Epiſcoporũ principatus ad ſe tranſtulit ad conſeruanda Eccleſiæ ſtudia neceſſaria,& ad reprimendos hoſtes Euangelij. DEINDE vbicunq; adhuc vberiores Eccleſiæ ſunt reditus, & vbi bene proſpectum eſt ijs, de quibus dictum eſt; debet pius Rex ſeu princeps tanquam œconomus & nutritor Eccleſiæ,bonorum quæ ſuperſunt rationem habere,ac inprimis cauere,ne ab ocioſis ventribus,qui nec ſeruierunt vnquam, nec ſeruiũt,nec ſeruire poſſunt Eccleſiæ aut Reipublicæ,bona Eccleſiæ occupentur. Nã vt ſuperior Dominus defenſor eſt aliorũ publicorũ bonorũ:ſic eſt defenſor Eccleſiaſticorum bonorum. ET vt Regis intereſt,ſi ciuitas bona fiſci male adminiſtrat,curare vt diligentius & vtilius collocentur.Ita de facultatibus Eccleſiaſticis intereſt Regum & principũ curare, vt quæ hactenus ſeruierunt ſuperſtitioni,iam veris vſibus applicentur. VERVM interim caueat quiſq;,ne prætextu pietatis ad luxum & prohanos vſus bona Eccleſiæ conuertat.

Patientes igitur eſtote fratres vſque ad aduentum Domini.

Ex obiurgatione diuitũ, infert adhortationẽ ad pios pauperes, vt cum videant qualis ſit exitus futurus eorũ, qui diuitijs ſuis in hac vita abutuntur: potius patienter ferant præſentes ærumnas quam vt velint diuitias diuitum, cum ſalutis periculo expetere. Eſtque hæc exhortationis propoſitio.

Ecce agricola expectat precioſum fructum terræ, cum patientia ſuper eo, dum accipiat pluuiam matutinam & ſerotinam. Patientes igitur eſtote & vos confirmate corda veſtra. Quoniam aduentus Domini appropinquat.

Prima propoſitionis ratio ab exemplo agricolarum ſumitur. Quemadmodum agricolę laborantes in ſerẽdis agris & parandis, patienter expectant fructum: ita pij per patientiam expectare debent finem fidei, qui eſt ſalus animarum. Pluuia matutina dicitur quæ in vere decidit iacto iam primum ſemine in terram. Serotina quæ in autumno cadit plenis ariſtis, vnde grana turgeſcunt & redduntur maiora. Ratio appellationis eſt, quod totum tempus quo ſemen in agris eſt, confertur diei vni. Huius principium eſt ver, & finis autumnus.

Ne ingemiſcatis alius aduerſus alium, fratres, ne condemnemini. Ecce iudex ante ianuam aſtat.

Secunda ratio à pœna impatientiæ. Gemitus nomine inteſtina quædam quærimonia notatur, quæ ex impatientia proficiſcitur. Ad ianuam aſtare, eſt in propinquo eſſe.

Sumite pro exemplari, fratres mei, afflictionis & patientiæ Prophetas, qui locuti ſunt nomine Domini.

Tertia ratio ab exemplo prophetarum, qui etſi vice Domini in annunciando verbo functi ſunt, non tamen erant immunes ab afflictione, in qua ſummam patientiam declararunt. Vide Hebr. 11.

Ecce beatos ducimus eos qui ſuſtinent.

Quarta ratio ab adiacentibus. Beati dicuntur qui patiuntur, Matth. 5. Igitur patienter præſentes afflictiones ferre oportet. Sunt autem duobus modis beati, ſenſu & euentu. Senſũ quidem quia reuera ſub cruce ſentiunt præſentiam Dei conſolantis ſe. Euentu vero quia vere liberabuntur, iuxta promiſsionem Chriſti, Matth. 5.

Tolerantiam Iob audiſtis & finem Domini vidiſtis.

Quinta ratio ab exitu præſentium ærumnarum, quem oſtendit propoſito illuſtri exemplo ſancti Iob. Iob ſupra modum afflictus erat, ſed finis Domini, id eſt, exitus quem Dominus dedit, fuit lætiſsimus. Nam afflictionis tempore ſuperato, conſolationem accepit & glorioſe ab omnibus afflictionibus ſuis liberatus eſt. Atque ita in præſentibus ærumnis, oculi noſtri non tam in has miſerias, quam in earum lætum exitum defigendi ſunt.

Nam valde miſericors eſt Dominus & commiſerans.

Quintæ rationis confirmatio eſt, ab affectu Domini erga eos, qui patienter in fide afflictiones ſuſtinent. Quia ſæpe miſericordię Dei idq; meritiſsime fit mẽtio in ſcripturis, & Deus ipſe prædicatur miſericors & miſerator (Miſericors quidẽ, quia vere afficitur noſtris miſerijs & veluti compatitur nobis. Miſerator vero, quia nobis miſeris manũ porrigit, noſq; à miſeria liberat) volo breuiter recitare, quæ nobis in mentẽ venire debent, quoties miſericordię Dei erga nos fit mentio. PRIMVM, obiectum miſericordiæ cogitandũ eſt, quod eſt miſeria generis humani, qua totũ genus humanũ eſt in ſe miſerrime perditum, ſubiectũ tyrannidi Diaboli, obnoxium omnibus calamitatibus, ſpiritualibus & corporalibus. SECVNDO, huius miſeriæ cauſa cogitanda eſt, quę eſt peccatũ, res omnium triſtiſsima & turpiſsima, cuius iuſtiſsima pœna eſt animarũ, & corporũ perpetuus cruciatus. TERTIO, cogitanda eſt immenſa philanthropia Dei erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorſus hominẽ, propter

tantam

tantam turpitudinem & fœditatem. QVARTO, antilytron cogitetur, hoc eſt, victima filij Dei, qua ſuccurritur miſeriæ noſtræ, & peccatum expiatur. Huius antilytri cogitatione, ſancti patres in ſuis ſacrificijs ſe conſolati ſunt. Ad hoc antilytron reſpicit Dauid, quoties in Pſalmis implorat miſericordiā Dei, id quod ſatis indicat Pſal. 50. vbi proponit precationem ſuam his verbis: Miſerere meus Deus, ſecundum magnā miſericordiā tuam, ſecundū multitudinē miſerationum tuarum, dele iniquitates meas. Cum dicit, dele, reſpicit ad ſanguinē mediatoris, ſicut apertius indicat in ſeptimo verſu, vbi meminit expiationis, ita enim ait: expiabis me hyſſopo & mundabor. QVINTO, pœnitentia ſeu cōuerſio hic requiritur, ſine qua iſtius ineffabilis precij, victimæ filij Dei non reddimur participes. Huc pernent multa Prophetarū dicta. 2. Paral. 30. Pius & clemens Dominus, Deus veſter, & nō auertet faciē ſuā à vobis, ſi cōuerſi fueritis ad eum. Iere. 3. Conuertimini filij reuerentes, & ſanabo auerſiones veſtras. Idem 18. Cōuertimini & agite pœnitentiā ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. AD hanc conuerſionem inuitat Euāgelium: Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorū. Et Chriſtus ipſe ait: Nō veni vocatum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. SEXTO, perpetua gratitudo in tota vita cum prædicatione gloriæ Dei requiritur, & ſancta quędam ſollicitudo adhibenda eſt in regendis moribus, vt corde, ore, lingua & tota conuerſione Dei miſericordiā prædicare videamur. SEPTIMO, Quia ingens imbecillitas eſt noſtra, quæ nunc particularitatis, nunc indignitatis noſtræ cogitatione augetur: cogitandum eſt quod miſericordia Dei nō claudatur anguſtis limitibus, nec ſuperetur magnitudine peccatorū noſtrorū, ſed quod extendatur ad omnes fines orbis terrarū, & abundet infinitis modis ſupra peccatū. Beata virgo in hūc modū canit: Miſericordia Dei in generationes generationū timētibus eum, Et Petrus ait: Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire, ſed omnes recipere ad pœnitētiam. DE hac ditiſſima Dei miſericordia, Diuus Cyrillus in hunc modum ſcribit: Mōs olitueti altitudinē & copiā diuinę ſignificat miſericordię, per filij Dei in carnem aduentū nobis affluēter oſtenſæ. Nempe olei nomine in Scripturis, Dei miſericordia ſæpius exprimitur, quod illius natura huius conditioni congruat. Superfertur enim oleū cæteris liquoribus, atq; ſupernatat: ita miſericordia omnib⁹ ſupereminet Dei operibus, & plus cæteris in homines eluceſcit. Miſericordia enim ſuperexaltat iudiciū: & miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Inſuper oleū dolores vulnerū mitigat, & ſanat tumores ac vlcera: Dei vero miſericordia plagas animæ noſtræ curat omnēq; depellit languorē peccati, vt canit Propheta: Qui propitiatiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas, qui replet in bonis deſideriū tuum, qui coronat te in miſericordia & miſerationibus. Demū qui palęſtrā ſubire debebant aut luctā, oleo delibuti prodibāt in mediū, quo eorum corpora ad id genus certaminis eſſent accōmodatiora. Sic in acie cōtra aereas poteſtates certaturis, ſuam Deus miſericordiā elargitur, ea nos præuenit, ſuggeritq; vires, quibus in tā difficili prælio ope ſua muniti, tandē victores euadamus. In te (dicit Propheta) eripiar à tentatione, & in Deo meo tranſgrediar murum. Et iterum: Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si conſiſtant aduerſum me caſtra, nō timebit cor meum. Si exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo. Demum alio loco: fortitudinem meam ad te cuſtodiā, quia Deus ſuſceptor meus es, Deus meus, miſericordia eius præueniet me.

AVGVSTINVS in quodam ſermone ita ait: Miſericordia abundantiſſima eſt & larga eius beneuolentia, qui nos ſanguine filij ſui redemit, cum propter peccata noſtra nihil eſſemus. Nam ipſe aliquod magnum fecit, cum hominem ad imaginē & ſimilitudinē ſuam creauit. Sed quia nos nihil fieri voluimus peccando, & traducē mortalitatis de parentibus duximus, & maſſa peccati (maſſa iræ) facti ſumus, placuit tamen illi per miſericordiā ſuam redimere nos tanto precio, dedit pro nobis ſanguinem vnici ſui innocenter nati, innocenter viuentis, innocenter mortui, qui nos tanto precio redemit. Non vult perire, quos emit, non emit, quos perdat, ſed emit quos viuificet.

Ante omnia, fratres mei ne iuretis, neque per cœlum, neque per terrā, neque aliud vllum iuſiurandum. Sit autem veſtrum eſt, eſt, & non, non, vt ne in iudicium incidatis.

Vt temerariam iurandi conſuetudinem damnat propoſita pœna: Ita modū præſcribit affirmationis & negationis, cum inquit, ſit veſtrum ita, ita, & non, non, hoc eſt, quod affirmandum fuerit ſimpliciter & ſine iureiurando affirmate, quod negandum ſimpliciter negate. Sequutus ſum ea exemplaria Gręca quę legūt ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Nam hæc lectio magis congruit, quam & vetus interpres ſecutus eſt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

DE IVRAMENTO.

QVIA hoc dicto abutuntur Anabaptiſtæ ad abolendum omne iuſiurandum, iudico operæprecium eſſe totum hunc locum pluribus explicare, vt conſtet quatenus licitum ſit iurare & quatenus nõ, & vt certa ſit nobis tractationis ratio, hæc ordine dicam. PRIMVM, in genere oſtendam, interdum licitum eſſe iurare. DEINDE ea inquiram, quæ ad legitimũ iuramentum requiruntur, vt conſtet quod licitum & quod illicitum ſit. PRÆTEREA, quibus iuratis ſit credendum, non enim cuiuis iurato credendum eſt. POSTREMO loco argumenta Anabaptiſtarum refellam.

DE PRIMO.

IVRAMENTA interdum licita eſſe, docetur ſequentibus ſex argumentis. PRIMVM, Secundum præceptum Decalogi manifeſte requirit religionem iuſiurandi. Nam dum vetat abuſum nominis diuini, requirit eius legitimum vſum, videlicet, inuocationem Dei, cuius pars eſt religioſa iuratio. SECVNDVM, Præcepti ſecundi declaratio, Deut. 6. idem comprobat, ibi enim ait Moſes: Per nomen illius iurabis, hoc dictum & licitum eſſe iuramentum teſtatur, & modum iurationis oſtendit. Non enim vult, vt per nomina Dęmoniorum more gentium, ſed vt per ſuum nomen iurent Iſraëlitæ. TERTIVM, Exod. 22. Præceptum Domini hoc eſt, cum cõtrouertitur de re depoſita, ſed ablata: præcepit Deus vt apud quem res depoſita erat ſe iuramento purget. QVARTVM, Exempla ſanctorum plurima, vt Abraham, Iſaac, Iacob, & aliorum multorum, qui nequaquam vel ipſi iuraſſent, nec ab alijs iuramenta poſtulaſſent, niſi ſtatuiſſent licitum fuiſſe iurare. Verum ipſorum iuraméta regulam legitimi iuramenti conſtituunt, vt infra dicam. QVINTVM, Exemplum Chriſti & Apoſtolorum in nouo Teſtamento. Quoties Chriſtus vtitur hac iurationis forma? amen amen, &c. Quoties Paulus iurat, & alij Apoſtoli? Hæc nequaquá Apoſtoli & multo minus Chriſtus feciſſet, ſi omne iuramentum eſſet illicitum. SEXTVM, Finis iuriſiurandi. Heb. 6. Et omnis, inquit, ipſis conuerſiæ finis in confirmationem iuramentum eſt. HABEMVS firmas rationes, quibus clare oſtenditur, non omne iuramentum illicitum eſſe, vt Anabaptiſtæ vociferantur: nunc tranſeamus ad id quod ſecundo loco propoſuimus.

DE SECVNDO.

IN Iuramento, quod eſt affirmatio vel negatio alicuius, cum atteſtatione nominis Dei, aut alterius rei quæ ſacroſancta & inuiolabilis eſſe debet, quatuor requirũtur, quæ & diligenter in omni iuramento ſpectanda ſunt: vt partes iurationis, cauſæ, effectus iurantis, & finis iurantis. PARTES ſunt duæ, vna eſt atteſtatio Dei ſuper re quam affirmamus vel negamus. Iurans enim cum alios teſtes nõ habet, ad Deum quem nihil latet prouocat, ac eius petit teſtimonium, illudq; quod dicit tanquã à Deo teſte profectũ iureiurando cõfirmat. Hinc ſequitur quod nõ ſit confugiendũ ad diuinum teſtimoniũ, niſi vbi & teſtes alij haberi non poſſunt, & res ita iuranti eſt nota, vt ſciat ſe non temere prouocaſſe ad tantum teſtẽ. ALTERA eſt conditio vindictæ diuinæ in eum qui iurat, ſi iurando fallit. Nam ſi is non euadit pœnam qui mentitur teſtimoniũ regis terreni, quid fiet ei qui Deum mendacẽ facit? Hæc conditio omnes reuocabit non ſolũ à periurio, verumetiá à iurandi leuitate. CAVSÆ iurationis duæ ſunt. Prior rei de qua agitur ignoratio. Poſterior rei grauitas. Nam in rebus nugatorijs & nihili aut parui momenti, nõ eſt confugiendũ ad iuſiurandũ, nomen enim Dei magis ſacroſanctum nobis eſſe debet, quam vt ad illud confugiamus iurando, niſi maxima vrgente neceſsitate. AFFECTVS iurantis duplex eſſe debet. nam & odio mendacij & amore veritatis impelli debet. Vbicunq; hic affectus non eſt, in vanũ ſumitur nomen Dei. FINIS iurationis duplex quoque eſt, vnus vt obtineatur veritas, alter vt Deus honoretur per quem iuratur. Ex his quatuor rite collatis, facile patebit quando iurare licet & quando nõ. Quidam hanc diſtinctionem probant: quod iuramentum publicum tantum, hoc eſt, poſtulatum à legitimo magiſtratu ſit licitum, non autem priuatum, hoc eſt, quod aliquis ſponte facit, vel in ſua vel in aliena cauſa. Verum quia exempla multa probant etiam priuata iuramenta, iſtam diſtinctionem non recipio. Sed definio licitum iuramentum, quod in timore Dei fit ad confirmandum veritatem eius rei, cuius ignoratio vel gloriam Dei impediret, vel proximi ſaluti & famæ noceret.

DE TERTIO.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

IAM quibus iuratis ſit credendum exponendum eſt. Non enim cuiuis, vel, irato credete oportet. Poëta Menander ait: ἀνδρῶν ὃ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε: hoc eſt, Prauorum hominum iuramentũ in aquam ſcribito. Significat ergo hoc ſigno, vanum eſſe quod iurant homines praui. Qui enim aperte mandata alia Dei tranſgreditur, vt idololatria, iniuſticia, tyrannide, ebrietate, adulterio, ſcortatione, iniuria, & huiuſmodi alijs: is facile etiã Deum cõtemnet iurando. Quare huiuſmodi hominibus iuratis, nec pius magiſtratus, nec alius quiſpiam facile receperit. Paulus iurans his verbis, teſtis eſt mihi Deus, mox ſubiecit, cui ſeruio in ſpiritu: ſignificans Deum colentibus, ſi quid iurarint credendum eſſe. Qui enim Deum vacui fide, colere nõ poſſunt, quomodo putandi ſunt Deum colere religione iurisiurandi? quomodo tribues illi partem, cui totum ademiſti?

DE QVARTO.

IAM videamus quibus fundamentis nituntur Anabaptiſtæ. Primum adducunt dictũ domini: Matth. 5. Ego dico ne omnino iuretis. Deinde verba Iacobi vrgent: Nolite iurare neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcunq; iuramentũ. Sit, inquit Dominus, ſermo veſter eſt, eſt, non, non, quod autem his additur à malo eſt. HIS nituntur fundamẽtis Anabaptiſtæ, quibus cederẽ niſi ſuperiores rationes me rectius inſtruerent. Vt autẽ intelligatur quid velit prohibitio Domini, quæ videtur vniuerſalis eſſe, ſpectandũ eſt cõſilium Chriſti in tota iſta concione de operibus. Non eſt conſiliũ Domini, vt corrigat legẽ patris ſui, ſed vt errorem interpretum legis patefaciat, & arguat. Lex patris eſt, per nomen meum iurabis. Hanc legem nõ abolet Dominus, ſed tuetur potius, dum eius corruptelam reprehendit. Phariſæi ex lege hac ita concluſerunt: Deus præcepit vt iuremus per nomen eius, ergo quauis de cauſſa & quouis modo iurare licet. Hanc erroneam cõſecutionem reprehendit Dominus, dum ait: Non peierabis, ſed reddes Domino iuramenta tua. Ego vero dico vobis ne iuretis omnino, neq; per cœlũ, &c. omnino, ὅλως, vniuerſalis particula referrĩ debet ad morẽ iurandi tum receptũ, videlicet, quauis de cauſſa & quouis modo, more prophanorum hominum iurare. HIC ergo Chriſtus prohibet ne diſcipuli ſui & qui vere Deum timẽt, temere iurent quauis de cauſſa & quouis modo. Vult enim nomen Dei religioſius coli, quam vt in vanum vſurpetur. IACOBVS ſimiliter non abolet præceptũ Dei de religione iuriſiurãdi, ſed tantũ corrigit temere iurandi & quouis modo conſuetudinẽ. Nam legitimus iurãdi modus inter promiſsiones Euangelij numeratur: Ierem. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate & iudicio & iuſticia. Hoc dictũ non præcipientis, ſed promittẽtis fore, vt verus Iſraël ſit verus Dei cultor futurus, vtq; gentes verã Dei religionẽ amplectãtur. Cuius rei argumentum erit, quod ſint iuraturi hac forma: viuit Dominus, non autem hac: viuit Baal, Saturnus aut Iupiter. QVOD autem Hoſeæ 4. dicitur, Neq; iuraueritis, viuit Dominus: comminantis eſt vox. Comminatur enim ingratis Iudæis, vt eorũ terra propter contumaciam aduerſus Deum deſoletur, vt in locũ veri cultus Dei ſubſtituatur idolorum cultus, ex quo fiet, vt non amplius iurent dicentes: viuit Dominus, ſed viuit Baal, &c. ANABAPTISTÆ vrgent formã à Domino præſcriptam: Sit ſermo veſter eſt, eſt, non, non. Quid his verbis vult Dominus? vt loco temerarij iuramenti vtantur cõſtanti oratione. Requirit ergo Dominus conſtantiam in dictis, vt noſtrum eſt ſit eſt: & noſtrum non ſit non. Non prohibet quin liceat nobis cõfugere ad religioſum iuſiurandum, vbi grauitas cauſſæ id poſtulat: ſed vrgent fortius quod ſequitur. QVOD autem (inquit Chriſtus) his additur à malo eſt, hoc eſt, quod vltra ſimplicem affirmationem aut negationem temere additur, nulla graui vrgente cauſſa: à malo eſt, id eſt, à mala animi affectione, ſeu à mala cõſcientia, ſeu ab ipſo Diabolo. Non dicit legitimum iuſiurandum à malo eſſe, ſed temerariũ tantum, quod fit leuitate quadam & mala cõſuetudine & quauis de cauſſa. Deinde fieri interdum poteſt, vt iuramentum ſit à malo non iurantis, ſed ſimplicem aſſeuerationem non credentis, quod cum fit non propterea malum erit iuramentum religioſum. Non enim omne malum eſt, quod à malo eſt, fit enim ſæpe, vt malæ ſint occaſiones bonorum: Vt cum dicimus bonas leges à malis moribus eſſe, ſcilicet, per occaſionem non effectiue.

Affligitur aliquis inter vos: oret.

Paræneſes ſpeciales texuntur, ac primum, vt qui malis affligitur & perſecutionem patitur, oret. Nullum etiam pharmacũ præſentius eſt aduerſus huius mundi ærumnas, quam oratio ex fide. Omnia, inquit Dominus, quæcunq; petieritis in oratione credentes, accipietis. Atq; eius ratio Iudic. 9. eleganter ſignatur, vbi ſanctiſsima mulier ita orat in oratione ſua: Humilium & afflictorum ſemper tibi placuit deprecatio. Et Pſalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Aequo animo eſt quiſque: pſallat.

Suadet vt, qui rebus vtitur proſperis, pſallat: Quo conſilio tria docet Apoſtolus. Primum enim cum iubet pſallere, vult vt agnoſcamus autorē proſperitatis noſtræ Deum eſſe. Secundo vult vt ipſum prædicemus ac laudemus, gratitudinē ipſi referentes pro beneficijs ſuis. Tertio, vt non cum mundo in Dei contemtum proſperitate noſtra abutamur, ſed vt in autore potius acquieſcamus ei pſallentes, & non nobis ipſis quicquā tribuentes. Mundus autem contra facit: Nam nec Deum eum autorē ſuæ felicitatis agnoſcit, nec illi gratus eſt, tantum abeſt vt Deo pſallat, imo potius furenter prophano gaudio exultat.

Infirmatur quis inter vos, accerſat preſbyteros Eccleſiæ, & orent pro eo vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fide ſeruabit laborantem, erigetque eum Dominus, quod ſi peccata commiſerit, remittentur ei.

Suadet infirmo, quid illi faciēdum ſit. Primum accerſet presbyteros tanquam animæ medicos. Deinde preſbyteri aduocati orent pro laborante, & eum oleo vngant, non vt moriatur, ſed vt miraculoſe ſanitati reſtituatur. Sicut aperte hic Apoſtolus loquitur. Verum cum oleum ſymbolum doni ſanationis fuit, quod donum ad tempus durauit cōfirmandæ doctrinæ cauſſa in primitiua Eccleſia: & nunc illud donum Eccleſia non habet: Stultum eſt ſymbolum retinere, ſine re ſymbolo ſignificata. Vt interim taceam idololatricos exorciſmos & fiduciā vnctionis, qua putabatur firmiſsimum pręſidium aduerſus Diabolum eſſe, cuiuſmodi etiamnum in Papatu retinent. Quare Papiſtis ſuum relinquamus pigmentum, quo mortuos ſuos in orcum mittendos commaculant. Præterea hic locus apertiſsime confutat Nouatianorum dogma, qui lapſis poſt agnitam veritatem negarunt ad gratiam reditum. Quare imprimis hoc Iacobi teſtimonium obſeruandum eſt, dicit enim aperte: Si peccata commiſerint, hoc eſt, aliquid commiſerint contra conſcientiam, remittentur eis.

Confitemini alius alij offenſas.

Alia hypotheſis de mutua incidentium offenſarum condonatione. Non enim aliud fieri poteſt, quā vt in hac naturæ imbecillitate & in hac corruptiſsima & velut delirante mūdi ſenecta, multæ incidant offenſæ, quas Apoſtolus vult vt & agnoſcamus & alij alijs condonemus. Papiſtæ hunc locū interpretantur de confeſsione & enumeratione peccatorum, quæ fit ſacrificulo, quod commentū non ſolum pugnat cum Apoſtolicæ Eccleſiæ conſuetudine (huiuſmodi enim confeſsio ignota fuit Iacobo alijsque Apoſtolis) verumetiam aperte refutatur verbis Iacobi, qui ait: Confitemini alij alijs offenſas. Nam ſi interpretatio Papiſtarum valeret, tum non ſolū laicus ſacerdoti, verumetiam ſacerdos laico ſua peccata confiteretur, quod nequaquam fert ſacerdotalis, ſi dijs placet, dignitas.

Et orate alij pro alijs vt ſani ſitis.

Alia hypotheſis de mutuis precibus: Præcipit enim, vt pro nobis inuicem oremus, quo ſani ſimus, hoc eſt, vt ſit quam minimum offenſarum inter nos. Nam hoc ad mentium & affectuum ſanitatem refero, quibus laborantibus nunquam non vt puſtulæ quædam erumpunt offenſæ.

Multum enim valet deprecatio iuſti efficax.

Ratio proximæ rationis ab effectu orationis piæ. Et nota quod vt vnum in precante: ita alterum in ipſa oratione requirat. In precātē requirit iuſticiam: quare & Paulus iubet nos eleuare manus puras. Hæc iuſticia in duobus ſita eſt, nimirum, vt precaturus ſtatuat ſibi remiſſum eſſe peccatū, & omne peccandi propoſitum abijciat. Qui enim hoc nō facit, operam ludit. In oratione requirit efficaciam, hoc eſt, ſingularem ardorem, qui ex fide proficiſcitur, qua homo ſtatuit ſe exaudiri merito & interceſsione Domini mediatoris.

Elias homo erat ijſdem, quibus nos, obnoxius, & precatione precatus eſt, ne plueret, & non pluit ſuper terram annos tres & menſes ſex, & rurſus precatus eſt, &

Rationis proximæ confirmatio eſt ab exemplo. Elias orauit efficaciter, Elias fuit iuſtus, Ergo iuſti deprecatio eſt efficax. Pro maiori ponitur

cœlum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cœlum pluuiam dedit, & terra protulit fructum ſuum.

eius confirmatio, de qua lege 17. cap. 3. lib Regum. Verum ne quis excipiat & dicat id factum eſſe propter viri ſingularem ſanctitatem & merita, anteuertit & dicit eum ὁμοιοπαθῆ fuiſſe nobis, vt qui iiſdem affectibus & infirmitatibus corruptæ naturæ nobiſcum fuerit obnoxius.

Fratres, ſi quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quiſpiam, ſciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſeruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Cõmendatur pijs diligentia in procuranda fratrum ſalute, vt alter alterum ab errore viæ ſuæ, id eſt, doctrinæ & vitæ, reuocet. quod qui facit, primum ſeruat animã eius, qui errauit: Deinde multitudinem peccatorum tegit, dum ſcilicet peccator eius admonitione conuerſus reconciliatur Deo, & peccata ipſius apud Deum teguntur, & in altã obliuionem veniunt. SED quomodo homo hominis animam ſeruare à morte poterit. Et quomodo multitudinem peccatorum operiet? Miniſterio & non virtute propria. Sic Paulus dicit ſe genuiſſe Galatas. Et ad Timotheũ ſcribens ait: Hoc faciens & teipſum ſaluum facies, & eos qui te audiunt. Quamuis autem ſolius Dei eſt ſaluare: tamẽ nos ſibi veluti ſocios adiungit, & nobis aſcribit propter miniſterium, quod ſibi ſoli reuera conuenit. Hoc nobis dignitatem miniſterij verbi commẽdatiorem reddet, cum audiamus nos in hominum ſalute procuranda συνέργους Dei eſſe, quibus impertit etiam quodammodo diuinum honorem. Quomodo autem homo operit multitudinem peccatorũ, iam dixi: id non facit virtute, ſed doctrina & venia. Doctrina facit vt peccator cõuertat ſe ad Deũ, qui peccatum ſolus expiat: venia, dum ipſe fratris errata tegit. Huc illud: Dilectio operit multitudinem peccatorum. Papiſtæ qui ex hoc dicto colligunt hominem ſua caritate mereri remiſſionẽ peccatorum, falluntur. Quemadmodũ antitheſis in Salomone ſatis oſtendit: Ibi enim odium & caritas, vt contrariæ cauſſæ in contrarijs effectibus opponuntur. Odium (inquit) ſuſcitat rixas, & vniuerſas præuaricationes operit caritas. Nam vt odium cauſſa eſt rixarum inter homines: ita caritas errata tegit vel ſanando vel conniuendo.

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

INDEX
DOCTRINÆ SACRÆ ET LOCORVM THEOLOGICORVM, QVI IN COMMENTARIIS EXPLICANTVR,

SECVNDVM NVMERVM PAGINARVM ET LINEArum: quorum prior paginæ eſt, reliqui lineæ.

A

AAronis peccata grauiſſima duo 207.5
Abba qualis dictio 87.27
ex Abelis ſanguine creuit Eccleſia 1.37
Abel cur occiſus à Cain. 1.34
Abel quomodo loqui dicatur 891.53. vnde nomen habeat. 773.1
Abnegationem Domini tribus modis fieri 713.59
Abuſu rerum mediarum infirmus læditur. 138.1
Abuſus rerum indifferentium Euangelium impedit 138.10
Abuti pro vtendo conſumere 512.37
in Abraha facto duo fidei teſtimonia 44.14
Abrahæ filij duplices. 48.45
Abrahæ filij qui dicantur 346.13
Abrahæ filios eſſe omnes credentes 117.24
Abrahæ hiſtoria explicata 338.48
Abrahæ ſemen non totum eſſe reiectum 97.46
Abraham cur circumciſionem iuſtificatus acceperit 48.39
Abraham cur initio dictus Abram 50.10
Abraham cur pater credentium 45.23
Abraham fide accepiſſe iuſticiam non operibus. 41.33
Abraham filij duplices 50.28
ex Abraham nati non omnes reputantur pro ſemine Abrahæ 95.54
Abrahamo quale ſemen promiſſum 50.23
Abraham pater non tantum Iudæorum ſed etiam gentium 50.2
Abraham quomodo hæres mundi 49.5
Abſtinentia à thoro coniugali non ſit perpetua 186.12
Acceptatio hominis coram Deo duplex 561.58
Accuſatio honeſta quænam ſit 156.30
Actiones bonæ dona Dei 291.57
Actiones Dei immutabiles 929.59
Actiones omnes quomodo examinandæ 594.21
Actiones omnes quomodo perficiendæ 518.31
Actiones præceptæ & prohibitæ pro indifferentibus non habendæ 136.44
Actiones Venereæ 514.52
Actionis omnis finis ſit gloria Dei 564.17
Actionis verba de motibus tantum intellecta 77.55
Actionum diuinorum cultuum tres cauſſæ 427.13
Actionum humanarum fines 576.44
Actionum humanarũ regula 548.6
Actionum moralium principia tria in gentibus 426.36
Actionum omnium finis qui eſſe debeat 914.49 & 211.49
Actionum omnium regula 625.40 & 295.33
Actionum qualitatem mutari cauſſa & fine 518.1
Adæ peccati effectus 61.57
Adæ reatus quomodo deriuatus ſit in omnem eius poſteritatem 59.29
Adam cur pellibus à Deo veſtitus 47.5
Adami & Chriſti collatio 58.54 57 & 237.13
Adami & Chriſti diſſimilitudo 60.14 & 61.26
Adami pœnitentia 939.45
Adamum dupliciter conſiderari 59.27
Adamum non fuiſſe deceptum cur Paulus dicat 597.46
Ἀδιάφορα 691.42
Adiaphoræ rei exemplum 134.59
inter Adiaphora quæ non ſint referenda 136.29
Adiaphoris ceremonijs & bonis pij intereſſe extra ſcandalum poſſunt 809.14
de Adiaphoris regula 801.8
de Aadiphoris ſeu indifferentibus quid ſentiendum 136.3
Adiaphororum vſus ita temperandus ne caritatis lex violetur 137.1
Adiaphororum vſus quatenus liberi 182.11.29
Admonitio Chriſtiana quomodo inſtituenda 371.40 & 5?6.13
Adoleſcentes pietatis ſint ſtudioſi 758.6
Adoleſcentum virtutes 653.30
Adoptionem gratuitam falſo Sophiſtæ Epiſtola Iohannis conantur oppugnare 794.7
Adoptionis cauſſa impulſiua 389.12
Adoptionis certitudo 779.6
Adoptionis finis 389.19 & 766.23
Adoptionis noſtræ in Chriſto duo teſtes. 87.31
Aduentum Chriſti inſtare 557.1
Aduentum Dei quinam diligant 639.40.
Aduentus Chriſti in carnem circumſtantiæ 590.44
Aduentus Chriſti in carnem tempus 56.30 ſignificatum à Patriarchis & Prophetis 676.48
in Aduentus Chriſti diem paratos eſſe Chriſtianos decet 721.38
Aduentus Chriſti ſtimulus ad pietatis officia 618.48
Aduentus Domini ad iudicium cur admirabilis 552.7
Aduentus Domini ad iudicium finis 552.1
Aduentus Domini cur furi ſimilis 545.13
Aduentus Domini decretum Dei immotum 721.44
Aduentus Domini dilati cauſſa 556.11 & 720.49 & 722.2

Aduen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Aduentus Domini effectus 764. 20
Aduentus Domini modus 545. 1 & 551. 42 & 721. 25
Aduentus Domini partes 546. 19
Aduentum Domini quinam in dubium reuocent 720. 2
Aduentus ſui tertius quid ſit Paulo 307. 1.
Aduentus Domini quo fundamento à quibuſdam in dubium vocetur 720. 11
Aduentus Domini tempus 720. 39
Aduerſarij cur cum manſuetudine ſint corripiendi 632. 1
Aduerſis nemo frangatur 888. 59
Adulatores 23. 49
Adulterij quanta turpitudo 908. 28
Adulterio ſolui coniugium 438. 26
Adulterium 361. 47
Aedificationem Dei fieri modis duobus 140. 32
Aedificationis Dei deſtructionem fieri duobus modis 120. 36
Aedificationis vocabuli, cuius in ſacris literis vſus frequens eſt, explicatio. 140. 30
Aegritudo Epaphroditi cur præſente Paulo non ceſſerit, qui tamen mortuos excitabat 472. 23
Aegyptiaca ſeruitus typus hominis ſub diaboli ſeruitute conſtituti 724. 52
Aegyptus Ioſephi præſentia clarior redditur 2. 30
Aemulationes 362. 15
Aemulatio quando bona 350. 50
Aemulatio ſancta 885. 51
Aequabilitas ſeruanda 287. 21
Aequabilitatis probatio. 287. 40
Aequalitatis eadem ratio in Deo 639. 36
Aequitas naturalis 970. 19
Aërem verberare 202. 37
in Aerumnis confeſſio non adycienda 300. 45
ab Aerumnis pij diuinitus liberantur 892. 4
in Aerumnis qua conſolatione vtendum 573. 46
Aeterna quæ dicantur 644. 55
Affabilitas 689. 59
Affectibus ſedatis alij alios audiant 930. 38
Affecti erga eiuſdem religionis conſortes quomodo eſſe debeamus 816. 17
Affectionis fraternæ commendatio 739. 21
Affectus doctorum & auditorum mutuus qualis eſſe debeat 173 44
Affectus mutuus doctorum & auditorum 254. 34
Affectus ſuperiorum erga inferiores qui eſſe debeant, 644. 30
Affectuũ & rationis diſsidium quomodo compeſcendum. 367. 18
Affectuum originem eſſe mentem non carnis ſubſtantiam 22. 49
Affectuum vis in homine 367. 6
Afflictio 277. 39
Afflictio quanto maior, tanto maior conſolatio requiritur 251. 29
Afflictio quomodo gloriam operari dicatur 269. 41
Afflictio ſanctorum quid nos doceat 899. 21
Afflictionum finis 477. 31
ἀγάπαι qualia conuiuia 716. 56 & 726. 38
ἀγαπᾶν 782. 47
ἀγάπη 364. 10
ἀγαπητοὶ 782. 43
Agar montem Sina figurat 96. 33
ἀγαθωσύνη 367. 54
Agendi & faciendi verbis cur de motibus Paulus vtatur 77. 59
Agni Phaſe ſignificationes 218. 26
Agnitionis Chriſti fructus 425. 1
Agricola 967. 16
inter Agricolas iniquiſsima exercetur vſura. 967. 21
αἰσχρολογία 516. 5
ἀκαταστασία 277. 43
ἀκαθαρσία 361. 50
ἀκέραιοι 468. 37
Alacritatis in officio fungendo commendatio. 144 6
ἀλέξων 23. 45
Alienum fundamentum quid ſit Paulo. 193. 41
Allegoriæ quæ ferendæ 875. 54
Allegoriarum vſus 911. 53
Allij fœtor ad ſuaueolentiam roſæ confert 2 25
ἀλλοτριεπίσκοπος 701. 15
ἁμαρτίας & ἀνομίας diſcrimen 47. 15
Amarulentia 429. 43
Ambitio maxime omnium ſcindit concordiam 28. 3
Ambitioni indulgentes parum aut nihil in ſchola Chriſti proficiunt 165. 55
Ambitionis ἀκόλουθα 818. 59
Ambroſii error 18. 55
Ambitionis effectus 463. 44 & 531. 54 & 819. 14
ἄμεμπτοι 468. 36
Amen eſt voto ſibi preces vel aliud quid applicare 230. 13
Amicabilitas 484. 16
Amicitiam inter Deum & mundum non poſſe conſtare 948. 49
Amor filij Dei immenſus 418. 22
Amor fraternus 909. 5
Amor Chriſti erga Eccleſiam qui ſit. 39. 82
Amoris Chriſti erga nos teſtimonium humanæ naturæ aſſumtio 748. 58
Amoris coniugalis vera cauſſa 812. 21
Amoris ſinceri effectus 892. 44
Anabaptiſtæ Choræ ſimiles 726. 33
Anabaptiſtarum Enthuſiaſmi non confirmantur dicto Iohannis 660 58
Anabaptiſtarum errores 65. 15 & 318. 37 & 351. 23 & 443. 52 & 449. 6 & 633. 1 & 646. 23 & 658. 51 & 739. 32 & 733. 51 & 807. 59 & 839. 38 & 873. 48
Anabaptiſtarum & libertinorum refutatio 613. 39
Anabaptiſtarum furor, negantium infantes eſſe baptizandos, damnandus. 188. 46
Anabaptiſtarum libertate Chriſtiana ad flagitia abutentium, reprehenſio 354. 59 & 769. 55
Anabaptiſtis non patrocinatur dictum Pauli de non iudicandis alijs 137. 14
ἀναλῦσαι 460. 56
ἀναρχία Anabaptiſtarum impia 654. 8
Anarchia incommoda 817. 58
Anarchia improbatio 443. 52 & 645. 33
Anathema quid 247. 22
Anathema vnde dicatur & quid ſignificet 326. 53
Anathematis ſignificatio 94. 20 320. 52
Anathematis vocabulo Paulus ter vſus 94. 19
Angelica ſubſtantia quæ 838. 46
Angeli creati ſunt. 92. 23
Angeli cur dominationes 499. 11

Ange-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Angeli cur poteſtates 499.11
Angeli cur principatus 499.11
Angeli Dei abominantur confuſionem ordinis diuini 214.22
Angeli Dei aſſunt inuiſibiliter cœtibus ſacris. 214.21
Angeli impuritate vitæ expelluntur 905.15
Angeli παρακύψαι 416.14
Angeli potentiæ 551.45
de Angelis dictum Pſalmi cum loquitur, non venti aut fulmina intelligenda 837.37
Angeli ſupra Chriſtum non collocandi. 509.7
Angelorum cultus impius 511. 23 512.2
Angelorum defectio punita 752.1
Angelorum lingua pro eximia facundia 226.49
Angelorum officium 838.51
Angelorum ordines falſo ex Pauli dicto extrui 499.6 & 396.36
Angelorum qualis origo 725.6
Angelorum reiectio 714.34
Angelos eſſe miniſtros Dei 838.50
Anguſtia 277.41
Anima à peccatis purganda 281.51
Anima in delitijs ſubmerſa, mortua 611.12
Animæ immortalitas vnde conſtet Philoſophis. 5;1.18
Animalis qualitas quatenus ab Adamo propagata 241.6
Animalium cur munda alia, immunda alia ſcriptura pronunciet 6 1.5
Animam cum corpore non ſimul perire 639 2 45
Animam non eſſe ex traduce 241.19
Animam quando adeſſe dicamus 776 44
Animam viuere à corpore ſeparatam 543.10
Anima quomodo glorificetur Deus 184 37
Animas à corpore non diſceſſuras in viuentibus aduentus Chriſti tempore ad iudicium 697.9
Animas piorum conſpectu Dei in cœlis frui 461.6
Animus piorum ſeruituti ſubijci nequit 3.11
Animus veritate Dei firmandus 447.30
ἀνομία quid 562.43
ἀνομίας & ἁμαρτίας diſcrimen 47.15
ἀνθρωποπάθεια 693.56
Antichriſti arrogantia 555.37
Antichriſti deſcriptio 554.23.41 & 761.25
Antichriſti è medio tollendi modus 556.46.54
Antichriſti exortus 4.47
Antichriſti imperium non durabile 556.46
Antichriſtus magnus qui 762 25
Antichriſti multi 556.21
Antichriſti nota 781 49
Antichriſti potentia in quos efficax 557.40
Antichriſti qui dicantur. 554.31
Antichriſti qui ſint 762.24
Antichriſti quot ſint generum 760.12
Antichriſti regni adminiſtratio qualis ſit 557.15
de Antichriſto Gregorij Magni vaticinium 818.34
Antichriſtorum inſidias euadendi modus 760.50
Antichriſtus Romanus fruſtra de ſucceſſione Pauli gloriatur 13.21
Antichriſtus Romanus Iudæ proditori ſucceſſit 5.1 & 13.23
Antichriſtus Romanus quantus ſit tyrannus 448.28
Antichriſtus ſeruus Satanæ 5.3
Antinomorum error 874.36
ἀντίτυπον 694.36
Anuum virtutes 653.8
Apathia Stoicorum Pauli teſtimonio euerſa 472.15
ἀπεκδέχεσθαι recte reddi per verbum expectare 356 54
ἀπηλγηκότες qui 22.53
ἀφιλάγαθοι 633.57
ἀποδοῦναι & ἀντιδοῦναι quid differant 26.27
ἄποινον Homero idem quod λύτρον 394.54
ἀποκαραδοκία 98. 36 & 460.16
ἀπολύτρωσις quid 38.1
ἀποστασία præceſſura iudicium Domini qualiſnam ſit futura 553.55
Apoſtatæ 762.6
Apoſtatæ qui dicantur. 553.59
Apoſtatarum deſcriptio 887.1
Apoſtolatus finis 623.8
Apoſtolatus Pauli commendatio 143.18
Apoſtolatus proprietas 17.31
Apoſtolatus tria propria inſignia 304 48
Apoſtolica appellatio quæ contineat 248 48
Apoſtolica dignitas definitur rebus duabus 139 41
Apoſtolicæ doctrinæ certitudo immota & infallibilis [illegible]
Apoſtolicæ doctrinæ [illegible] 22
Apoſtolica nota [illegible]
Apoſtolicorum ſcriptorum commendatio 728 5
Apoſtoli cur tantis periculis ſint expoſiti 298.41
Apoſtoli definitio 423. 0
Apoſtoli [illegible] Paulo dicti 326 5
Apoſtolici muneris interpretatio 13.15
Apoſtolicum munus quale ſit 644.1
Apoſtoli veri & falſi differentia 622.11
Apoſtolorum verorum & Pſeudoapoſtolorum antitheſis. 303.7
Apoſtolus pro quouis verbi miniſtro 146.44
Apparitionum Dei præcipuarum catalogus 825.18
Aqua 792 16
Aquilæ eſus cur in teſtamento veteri interdictus 605.44
Ariſtippi dictum in tenacitatem parentum 968 24
Arbitrij liberi aſſertio. 69.32
Arbitrij liberi aſſertio refutata dicto Pauli 458.14
Arbitrij liberi impotentia 72.50
Arbitrij liberi non eſſe, credere & non credere 462.23
Arbitrij liberi non eſſe pati aut non pati pro Euangelio 462.25
Arca teſtamenti quid adumbret 876.22
ἀρχὴ 396.43
Argutiæ aut traditiones humanæ non ſectandæ 649.35
Argutiæ ſophiſticæ fugiendæ 620.23

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Ariani furorum Mahometicorum architecti 782.31
Arianorum blaſphemia 465.55 & 554. 59 & 656. 2 & 833 2
Arianorum refutatio de Chriſti perſona & naturis peruerſe docentium 498. 19 & 833 43
Arrha quid 392.6
Arma lucis quæ ſint. 133. 45
Armatura ſpiritualis quænam cenſenda 447.29
Armorum ſpiritualium effectus qui ſit 29.3
Arrabo 742.8
Arrogantes quo ingenio præditi eſſe ſoleant 292.41
Arrabonis donatio 256.15
Arrogantia doctorum 415. 20
Arrogantiæ effectus quinam eſſe ſoleat 886.9
Arrogantiæ fructus qui eſſe ſoleat 6141
Arrogantiæ humanæ depreßio 387. 12
Arrogantiæ reprehenſio 171.54
Arrogantia, ſuÿpſius deceptio 374. 10
Arrogantia maximopere vitanda 129.27 & 415. 8
Artibus diſcendis quibus idonei ſint liberi 443.13
in Articulis ſalutis & promißionibus Dei nequaquam hæſitandum 339.34
Artificio honeſto victum quærere nihil derogat Eccleſiaſticæ functioni 172.58
ad Artis cuiuſq; abſolutionem tria potißimum requiri 489.21
Aſcenſio Chriſti ad cœlos intelligenda de naturali & Phyſica ſublatione in cœlos. 235.23
Aſcenſio Chriſti in cœlum myſterium 603.35
Aſcenſio Domini quomodo facta 396.3
de Aſcenſione Chriſti vaticinium 422.9
de Aſcenſione in cœlum locali Chriſti quid pie ſtatuendum 836. 70
Aſcenſionis Chriſti fructus 422. 11
Aſcenſionis viſibilis Chriſti in cœlum ſcripturæ teſtimonium 834. 24
ἀσέλγεια 361.53
ἄσωτοι 434.56
ἄσπονδοι 633.40
Aſſentire qui dicantur 807 34
Aſſueſcere à teneris quantum referat 967.50
Aſſumtæ humanæ naturæ & paßionis Chriſti finis. 843.5
ἀστοχεῖν 587.9
ἀστοργία *fugienda* 622.59
Aſtrologia iudiciaria quatenus ferenda 442.27
Aſtrologicarum prædictionum gradus 442.38
ἀσύνθετοι 24.2
ἀταξία *in Eccleſia fugienda* 506. 43
Athenagoræ error improbantis ſecundas nuptias 194.50
Atramenti et ſpiritus antitheſis 262. 29
Auaritia 23.16
Auaritia doctorum quæ 282. 10
Auaritiæ deſcriptio 948 19
Auaritiæ effectus 617.50
Auaritiæ prohibitio 647.52
Auaritiæ ſuſpicio fugienda 485. 58
Auaritiæ tres formæ 908. 37
Auaritia fugienda 485.26. & 908. 33 & 971.34
Auaritia idolatria 515.12
Auaros fidem deſerere 617. 55
Auaros perpetuo dolere 618. 1
Auctoris conſilium in ſcribendo commentarios in Epiſtolas Paulinas 5.50
Auctoritas ſanctorum, cum à verbo Dei diſcedunt, nos non moueat 207.8
Auditores Euangelÿ ſunt agricolatio & ædificatio Dei 166. 49
erga Auditores quales ſe miniſtri gerere debeant 884.53
Auditores quomodo erga admonitores ſuos ſint affecti 257. 55
Auditores quomodo erga miniſtros verbi affecti eſſe debeant 279. 17
Auditores quomodo præſtent dilectionis opera miniſtris verbi 360.7
Auditores verbi erga miniſtros Eccleſiæ quomodo affectos eſſe deceat 282.54
Auditorum Euangelÿ debitum officium 913.21
Auditorum quanta pro miniſtris Euangelÿ ſolicitudo eſſe debeat 472.4
Auditorum Euangelÿ officium 613. 32
Auditorum verbi fides ſit inconcuſſa 320.39
Auditorum verbi officium 473.27 & 909.40
Auditor verbi qualis eſſe debeat 930. 57
Auditus vocabulum dupliciter accipitur 111.55
Auguſtini dictum, Accedat verbum ad elementum & fiet ſacramentum, vt intelligendum 48. 6 & 566.30
Auguſtini reprehenſio 792. 24
Aurum fidei typus 167.54
Authoritas quibus rebus retineatur 6;7.21
de Auxilio futuro Dei vnde fiducia concipienda 641.46
αὐθάδης 647.11 & 716.7
Azymi pro puris & hypocriſis expertibus. 177.58

B

BAAL *quid ſignificet* 114. 34
Babylone Eccleſia electa quæ 706. 13
Baptiſandi conſuetudo pro mortuis in primitiua Eccleſia 238. 10
Baptiſari in Chriſtum quid 65. 10
de Baptiſmate quinam falſo glorientur 437.47
Baptiſmi analogia 48.22
Baptiſmi definitio 694.44
in Baptiſmi diſpenſatione quomodo ſe Chriſto Papa opponat 567.1
Baptiſmi & circumciſionis collatio 188.39
Baptiſmi genera plura 859. 6
Baptiſmi verus vſus 345.46

Baptiſmi

Baptiſmi vis 436.48
Baptiſmo cur abluamur 437.42
Baptiſmo externo vis purgandi per ſe non tribuenda 748.28
Baptiſmi vis in quo ſita 659.19
in Baptiſmo nomen impoſitum cuius admonere quemque debeat 50.21
in Baptiſmo quinque ſe offerunt 436.51
de Baptiſmo quomodo Papiſtæ doceant 566.49
Baptiſmum conferre gratiam quando rectè aut falſò dicatur 566.53
Baptiſmus 566. 47 & 700. 38 & 748.21
Baptiſmus cuius rei ſymbolum 790.42
Baptiſmus cur in multis tantum literalis 403.38
Baptiſmus cur in primitiua Eccleſia pœnitentiam & fidem ſequebatur 859.2
Baptiſmus cur inſtitutus 509.34
Baptiſmus de vnitate & concordia nos admoneat 157.23
Baptiſmus eſt σφραγὶς iuſticiæ fidei 203.55
Baptiſmus fidei obſignatio definitur à Tertulliano 204.5
Baptiſmus Moſis qualis fuerit 203.43
Baptiſmus noſter à vetere illo Moſis baptiſmo nunquid differat 203.50
Baptiſmus quid doctrinæ contineat 659.14
Baptiſmus quomodo ſaluet 694.21
Baptiſmus reſurrectionis pignus et imago 66.5
Baptiſmus ſymbolum incorporationis Chriſti 345.44
Baptiſmus τελείωσις 842.21
Baptizari in aliquem pro ductu & miniſterio alicuius baptizari ſeu per aliquem, phraſi Ebræa 203.40
Barach hiſtoria 898.5
Barbarorum appellatione qui intelligantur 17.36
Barbarus qui dicatur 229.36
βδέλυγμα 762.23
Beatitudinem eſſe vniuerſalem 47.25
Beatitudinis definitio 46.26
Beatus quinam iudicandus 654.59
Bellum quando ſit iuſtum 311.13
Benedictio Chriſti & Melchiſedech vt differant 865.10
Benedictionis diuinæ membra 387.1
Benedictionis omnis auctor Deus 387.3
Benedictio pro iuſtificatione 342.6
Benedicere Deo quid ſit 250.52
Benedicere pro bene precari 128.6
Benedici in aliquo quid 340.10
Benedictio Euangelij duplici de cauſa dicitur 145.5
Benedictionem ſpiritualem fide accipi 342.4
Benedictionis vocabulum variè vſurpari 386.45
Benedictionis voce quid intelligendum 342.1
Benedictio panis 568.58
Benedictio pro beneficentia 290.7
Benedictio ſacerdotalis quo in loco habenda 386.52
Benefacere quid ſit 822.43
Beneficentiæ commendatio 375.51 & 912.21
Beneficentiæ erga egenos exercendæ cauſa 291. 42 & 777.21
Beneficentia erga quos exerceri debeat 376.54
Beneficentia grato animo agnoſcenda 291.6
ad Beneficentiam quatuor requiri 287.8
Beneficentiam vnde æſtimet Deus 287.17
Beneficentia quo animo exercenda 291.14
Beneficentia ſacrificium Deo gratum 291.32
Beneficentia teſtimonium noticiæ Dei 822.30
Beneficia Dei & ſalus gratuita ſunt 98.48
Beneficia Dei ex ſola eius miſericordia pendent. 98.44
Beneficia Dei gratuita ad gratitudinem nos excitare debent 181.45
Beneficia Dei nactis incrementum precandum 456.28
Beneficia Dei prædicanda 349.23
Beneficia Dei recolentes in laudes Dei & gratiarum actionem prorumpere debemus 148.14
Beneficia Eccleſiæ omnibus tribus perſonis diuinitatis communia 645.14
Beneficia erga Eccleſiam præcipua quatuor 160.13
Beneficia quibus præſtanda 690.10
Beneficia ſilentio non prætereunda 823.3
de Beneficijs Chriſti catholica doctrina 52.49
Beneficiorum Chriſti applicationis modus 711.49 & 766.7
Beneficiorum Chriſti ſumma 732.15
Beneficiorum dator agnoſcendus & celebrandus 16.5
Beneficiorum Dei ordo 803.6
Beneficium Chriſti vniuerſale 40.36
de Beneuolentia Dei erga nos vnde petendum argumentum 253.1
Beneuolentiæ iudicium 15.53
Benignitas 367. 50 & 516.55
Benignitatis diuinæ teſtimonium 25.55
Blaſphemi qui 30. 20 & 633.31
Blaſphemia 30.16 & 516.3
Blaſphemiæ tria genera 30.16
Blaſphemiæ vocabulum Græcum 30.15
Blaſphemia in Spiritum ſanctum 762.7
Blaſphemia quomodo ſe habeat 861.15
Bona à Deo petenda 145.33
Bona animæ ſine conditione petenda 925.25
Bonam conſcientiam in quatuor conſiſtere 591.43
Bona hominibus collata depoſita dicuntur 620.1
Bona omnia ad Deum referenda 16. 4 & 620. 8 & 155.15
Bona omnia per Chriſtum dari hominibus 16.6 & 155.17

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Bona ſumma cuiuſque congregationis tria 366.23
Boni pauci in magno malorum cœtu diuinitus conſeruantur & defenduntur 207.36
de Bonis Eccleſiaſticis quid ſtatuendum 973.40
Bonitas 367.54
Bonitas Dei quid 765.42
Bonorum auctor Deus eſt 145.32
Bonorum Eccleſiaſticorum quinam verus ſit & legitimus vſus 975.2
Bonum non ſemper opponitur malo aut vicioſo 185.32
Βραβεῖον 900.44

C

CAEcitas hominis ſine verbo Dei 222.10
Cæcitas pœna contemtus verbi Dei in Iudæis, Papiſtis, Mahometiſtis, & alijs ſecure viuentibus 115.39. & 47
Cæcitas pœna proteruiæ 859.36
Cædes 23.26
Caparum fœtor ad ſuaueolentiam roſæ confert 2.25
Cain cur Abelem occiderit 1.34 & 772.40
Cain quid ſignificet 772.58
Cain via 726.9
Calamitas fratrum communis cenſenda 907.45
Calamitates iræ diuinæ teſtimonia 20.31
Calamitatum euentus 607.17
Calumniæ exemplum 349.23
Calumniæ malum fugiendum 620.2
Calumniæ pœna 820.22
Calumniæ quid opponendum 819.45
in Calumnia quatuor concurrere ſcelera 820.6
Calumniatores 633.43
Candelabrum cum ſuis lucernis quid adumbret 876.5
Candor 23.29
Candoris & ſimplicitatis in loquendo & dicendo commendatio 254.1
Candoris commendatio 816.34
Candoris præceptum 428.35
Canonicæ Epiſtolæ quæ à quibuſdam dicantur 822.3
Canonicorum & Monachorum cantus, quo in loco habendi 229.50
Capillos breuiores in viro, prolixos in muliere natura commendat 214.54
Carnales qui dicantur 165.16
Carnalia oblectamenta quid incommodi afferant 611.13
in Carne ambulantes diſplicent Deo 84.45
ſecundum Carnem ambulantes eſſe ſub maledictione 82.58
ſecundum Carnem ambulare 81.10 & 292.58
Carnem crucifigere quid ſit 368.48
Carnem Domini edere & ſanguinem bibere quid ſit? 205.28
ſecundum Carnem qui ſint 82.45 & 83.30
Carnes quæ de ſacrificijs ſupererant antiquitus vendi ſolitas 210.56
in Carne viuere quid 460.49
Carni duo tribuuntur 84.36
Carni indulgentes non habent veram fidem 86.44
Carni obtemperantes mortis rei efficiuntur 821.2
Carnis & ſpiritus colluctatio etiam in ſanctis 271.18
Carnis & ſpiritus diſsidium 367.23
Carnis & ſpiritus in renatis lucta acerrima 76.30
Carnis & ſpiritus lucta manet in hac vita in ſanctis 86.52
Carnis & ſpiritus lucta perpetua 361.3
Carnis concupiſcentia 821.5
Carnis concupiſcentiam perficere quid 360.52
Carnis cura duplex 513.14
per Carnis interitum quid intelligat Paulus agens de excommunicatione 176.54
Carnis intelligentiam eſſe inimicitiam aduerſus DEVM 84.8
Carnis licentiam non ſtabilit legis impletio per Chriſtum facta 82.33
Carnis nomine integer homo intelligitur 693.11
Carnis ſubſtantiam non eſſe originem malorum affectuum 22.49
Carnis vocabuli in ſcriptura ſignificationes 406.33
Carnis vocabulo quid ſcriptura intelligat 360.41
Carnis vocabulum bifariam in ſcripturis accipi 696.17
Carnis vocabulum pro qualitate acceptum 273.42
Carnis vocabulum pro tota humana natura in CHRISTO 693.3
Caroloſtadius imagines omnes per ſeditionem auferens ex templis iuſte à Luthero taxatur 800.56
Caro non pro ſubſtantia ſed qualitate vſurpata 176.56
Caro pro imbecillitate 293.1
Caro pro omni quod eſt extra Chriſtum 474.50
Caro pro toto homine 78.34
Caro pro toto homine non renato 406.15
Caro pro vitioſitate naturæ 368.56
Caro quando interire dicatur 176.58
Caro ſemen mortale 679.38
Carpocratianorum error 68.48
Caſibus communibus pij obnoxij in hac vita 339.43
Caſtigatio DEI *paterna* 901.50
Caſtigatio errantium quomodo inſtitui à pio Paſtore debeat 257.28
Caſtigatio intempeſtiua & publica quid incommodi afferat 641.14
Caſtigatio moderanda 257.18 & 258.30
Caſtigationis ſeu crucis finis 221.20 & 903.32
Caſtitas perpetua non vouenda 186.65
Caſtitas perpetua rariſsima contingit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

git ſine aliquo peculiari morbo aut defectu 193.57
Caſtitatu lex perpetua liberis non imponenda 193.55
Catechiſmi capita præcipua cur ſex 858 40
Catechiſmi commendatio 728. 32
Catechiſmus lacti comparatur 165. 33
Catonis & Ioſephi collatio 450. 50
Cauſa agendi propter aliud, ſæpe tribuitur euentus alienus 103. 54
Cauſæ impulſiuæ mortis Chriſti 219.36
Cauſæ lapſuum in ſanctis 77.1
Cauſis Deum ſecundis non eſſe alligatum 391.32
Cenchre quid 146.12
Ceremoniæ Moſaicæ cur elementa mundi 512.16
Ceremoniæ quo magis cumulantur, eo minus eſt ſanctimoniæ 541.12
Ceremoniales leges in quem finem ſint abrogatæ 410.44
Ceremonialis cultus abrogatio 910. 56
Ceremonialium legum abrogationis ſymbolum 410.42
Ceremoniarum abolitio ſymbolo ſignificata 911.46
Ceremoniarum Moſaicarum abrogatio veli ſciſſione ſignificata 510.14
Ceremoniarum omnium reiectio 911.8
ad Ceremonias legales non reſpiciendum 912.1
Ceremenias Moſaicas iam eſſe abolitas 510.1
Ceremonias Moſaicas morte Chriſti eſſe abolitas 512.12
ex Ceremonijs non pendeamus 911. 21
Ceremonijs Papiſticis quatenus intereſſe liceat 810. 23
Cerinthi hæreſis 554.59
Certamen Chriſti 856.36
Certamini merces deſtinata 888. 19
Cham filius Noë degener 1.44
χάρις 364.38
χάρισμα, δώρημα & δωρεὰ differunt 60.36
Charitas 287.30 & 364. 10 & 709. 5 & 724. 10 & 765. 20 & 907.1
Charitas χρηστεύεται 227.6
Charitas Chriſtiana regula eſſe debet vſus rerum mediarum 137. 51
Charitas Chriſti erga fideles conſtans 91.51
Charitas cur præferatur ſpei & fidei 228.2
Charitas cur vinculum perfectionis 364.34
Charitas Dei actiue ſumta 55.58
Charitas Dei germana quænam ſit 789.24
Charitas Dei paſſiue ſumta 754. 17
Charitas diuturnior omnibus donis reliquis 227.17
Charitas duplex 364.11
Charitas finis omnium legum 586. 50
Charitas μακροθυμεῖ 227.5
Charitas non ſit ad horam ſed perpetua 907.19
Charitas omnibus quibus excellere poſſunt homines præferenda 226.30
Charitas operum bonorum vnica regula 364.25
Charitas quomodo delicta operiat 698.22
Charitas quouſque ſe extendat 539. 8
Charitas ſit conſtans & perpetua 679.50
Charitas ſola recte moderatur vſum donorum Dei 226.46
ad Charitatem exhortatio 228.30
Charitatem non operari malum 133.8
Charitatem puram & ſine hypocriſi in renatis requiri 678.29
Charitati cur ſtudendum 772.25 & 840.41
Charitatis Chriſti teſtificatio 273.6
Charitatis commendatio 226.1 & 698. 11 & 804. 31 & 816. 36
Charitatis commendatio non impedit gratuitam iuſtificationem 228.6
Charitatis Dei erga nos amplificatio 57
Charitatis Dei erga nos certitudo vnde 785.45
Charitatis Dei erga nos commendatio 57.21
Charitatis Dei erga nos perfectæ argumentum 786.1
Charitatis Dei erga nos probatio 56. 23
Charitatis dignitas 539.16
Charitatis diuinæ vſus 766.29
Charitatis doctrina argento comparata 167.56
Charitatis effectus 463.32 & 698. 26
Charitatis eminentia inter alias virtutes 227.55
Charitatis excellentia 426.22
Charitatis expertes 24.4
Charitatis fraternæ neceſſitas 777. 1
Charitatis gradus 364.15
Charitatis incitamentum 493.42
Charitatis limes 819.27
Charitatis neceſſitas 804.23
ad Charitatis normam exigenda omnia Chriſtianorum officia 246. 18
Charitatis præceptum 729. 40 & 803.53
Charitatis proprietas 227.2 & 529. 23
Charitatis ſectandæ præceptum 679. 7 & 782.50
Charitatis veræ commoda 779.1
Charitatis veræ & fucatæ ſeu hypocriticæ diſcrimen 778.49
Cherinthi & Ebionis refutatio 736. 44
Cherubim qualis dictio 876.41
Cherubim quid fuerint 876.33
χρησμοὶ quid 32.20
Chriſti abnegatio quibus modis fiat 724.32
Chriſti actio omnis, noſtra eſt inſtructio 140.38 & 517.16
Chriſti actiones duplices 517.18
Chriſti ad cœlos aſcenſio neceſſaria 380.15
Chriſti aduentu dierum & ciborum delectus ſublatus 510.37
Chriſti aduentus in carnem cauſa 882.50
Chriſti aduentus in mundum cauſa 590.37
Chriſti aduerſarij fugiendi 760.8
cum Chriſti aduerſarijs commercium non habendum 806.15
Chriſti aduerſarius qui ſit 804. 52
Chriſti affectus erga genus humanum ardentiſſimus 843.30
Chriſti agnitio in quibus conſiſtat 757.44
Chriſti agnitionis fructus 425.1
Chriſtianæ vitæ finis ſanctitas 13.40

Chriſtianæ vitæ partes 501. 58 & 427.39

Chriſtianæ vitæ ſumma in quibus ſita 529.19

Chriſtiana militia 446.19

Chriſtiana militia quomodo peragatur 901.8

Chriſtianam profeſſionem requirere mores & vitam religioni congruentem 515.30

Chriſtiana perfectio quanã 418.32

Chriſtiani abſque ſollicitudine ſint 192.59

Chriſtiani cur templum Dei dicantur 184.17

Chriſtiani Deum imitari in tota vita debent 430.30

Chriſtiani hominis perfectio in tribus 533.30

Chriſtiani hominis regula 540.24

Chriſtiani in carne ambulantes non ſecundum carnem militant 293.4

Chriſtiani quibus rebus occupari debeant 539.23

Chriſtiani in triplici regno verſantur 213.15

Chriſtiani militis officium quid requirat 246.5

Chriſtiani militis vera fortitudo vnde ſit 899.1

Chriſtiani omnes coram Deo ſunt ſacerdotes 124.27

Chriſtiani quomodo ſacerdotes dicantur 684.6

Chriſtianorum affectio inter ſe qualis eſſe debeat 704.18

Chriſtiani quomodo reges dicantur 684.3

Chriſtiani regale ſacerdotium 683.54

Chriſtianis excubiæ ſemper agendæ 923.2

Chriſtiani ſibi non indulgeant, nec ſectentur voluptates 202.30

Chriſtianiſmi definitio 428.23

Chriſtianiſmi initia vna cum lacte inſtillanda 758.18

Chriſtianiſmi principia 858.34

de Chriſtianiſmo quinam Thraſonice tantum glorientur, qui vere 31.30

Chriſtianis quomodo filiorum Dei dignitas competat, cum habeantur pro reiectamentis mundi 767.13

Chriſtiani ſuum quiſq; locum fortiter tueatur 478.43

ſub Chriſtiano nomine Turcicum quinam gerant animum 931.15

Chriſtianorum communia officia doctrina & exhortatio mutua 546.35

Chriſtianorum communia officia quæ 689.39

Chriſtianorum fraternitas vnde 704.19

Chriſtianorum gaudium perfectum triplici reſpectu 739.48

Chriſtianorum officium 15.31 & 392.54 & 432.38 & 540.2 & 684.11 & 847.43

Chriſtianorum propria nota quæ 142.41 & 779.2

Chriſtianorum perfectio non fit ſubito 424.30

Chriſtianorum prærogatiua, qua gloriantur ſe præſtare Turcis, quando fiat inutilis 32.26

Chriſtianorum robur vnde ſit 418.2

Chriſtianorum ſapientia ſumma quæ ſit 504.48

Chriſtianorum ſcopus 586.41

Chriſtianorum ſtatus 687.50

Chriſtianorum ſtudia & opera quænam eſſe debeant 432.51 & 484.3

Chriſtianorum συμπάθεια inter ſe qualis eſſe debet 426.20

Chriſtianorum verorum & falſorum antitheſis 479.49

Chriſtianorum virtutes quæ 286.31

Chriſtianorum vita curſui comparata 357.57

Chriſtanorum vita et doctrina qualis eſſe debeat 120.48 & 458.40

Chriſtianos à legibus Moſaicis eſſe liberos 351.49

Chriſtianos cur vigilantes & ſobrios eſſe deceat 545.40 52

Chriſtianos decet ſibi inuicem ſeruire, quo Eccleſiæ corpus incolume ſeruetur 125.9

Chriſtianos eſſe homines nouos 410.48

Chriſtianos eſſe ſacerdotes regales 280.46

Chriſtianos in expeditione grauiſſima & difficillima conſtitutòs 445.50

Chriſtianos in quibus rebus occupatos eſſe deceat 539.23

Chriſtianos non eſſe ſui iuris 184.27 & 656.37

Chriſtianos quæ facere deceat 655.41

Chriſtianos quæ omittere oporteat 655.28

Chriſtianos ſingulos quid deceat 125.2

Chriſtianos turpia facta non decent 175.26

Chriſtianos vnum corpus conſtituere 223.47

Chriſtianus quilibet Deum cultibus perpetuis celebrare debet 184.20

Chriſti authoritas 792.11

Chriſti beneficia citra diſcrimen ad totum mundum pertinere 753.12

Chriſti beneficia rata 708.1

à Chriſti beneficio neminem excludi 842.14

Chriſti caro ab initio mundi fuit cibus, & ſanguis eius potus electorum 205.56

Chriſti cognitio in duabus ſita 476.4

Chriſti confeſſio pro veritate 618.47

Chriſti corpus ἀπερίγραπτον eſſe vnde quidam colligant 422.44

in Chriſto corpus inſitio quomodo fiat 66.2

Chriſti corpus non phantaſma 466.24

Chriſti corpus ſpirituale, non ſubſtantia ſed qualitate 241.23

Chriſti cum Eccleſia myſtica coniunctio qualis 499.40

Chriſti cum Leuitico ſacerdote collatio 883.41

Chriſti in carnem aduentus tempus 56.30

Chriſti deſcriptio 14.10

Chriſti dilectionis magnitudo 436.31

Chriſti diuinitas non rapina 465.42

Chriſti diuinitatis teſtimonium 304.14 & 347.28 & 833.55 & 910.16

Chriſti doctrina ſimplex retinenda 506.23

Chriſti doctrinam ſolam amplectendam 831.54

Chriſti eminentia ſupra omnes principatus æterna 597.9

Chriſti & Adami ſimilitudo 61.26

Chriſti & creaturarum diſcrimen 498.35

Chriſti & Eccleſiæ typus arca fœderis 753.21

Chriſti & Leuitarum collatio 868.48

Chri-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Chriſti & Moſis collatio 905. 52

Chriſti exaltatio 466.25

Chriſti exemplum ad nos erudiendos propoſitum eſt 140.59

Chriſti exemplum in tota vita proponendum 768.52

Chriſti exemplum maxime mouet 901.3

Chriſti exhibiti tempus 347.7

Chriſti generatio æterna 836.58

Chriſti gloriæ teſtimonium 711.16

Chriſti gloria in quibus appareat 841.50

Chriſti glorificationis teſtimonium 422.23

Chriſti gratiæ erga Eccleſiam ſuam gradus 436.40

Chriſti hoſtia ſalutaris omnibus 856.59

Chriſti humanitatis teſtimonium 737.7

Chriſti humiliatio 840 51

Chriſti humiliationis magnitudo 466 35

Chriſti humilitas 464.18

Chriſti humilitas voluntaria 465.57

Chriſti imitatio duplex 254.16

Chriſti imitationis mortalis quinq; partes 254.18

Chriſti imperio quicquid ſublime eſt, velit nolit, tandem ſubijciendum 396.49

Chriſti in Eccleſiam imperium quale 499.54

Chriſti inhabitantis teſtimonia 44.44.30

Chriſti interpellatio pro nobis non deſijt 880 18

Chriſti iuſticiæ effectus 62.2

Chriſti iuſtitia offertur omnibus 108.20

Chriſti manifeſtati in carne finis 769.14

Chriſti membrum eſſe glorioſum eſt 125.48

Chriſti meritium quomodo opponendum ſit omnibus dubitationibus 91.38

Chriſti meritum ſufficiens pretium ad expianda hominum peccata 833.22

Chriſti miniſterium à miniſterio aliorum quid differat 262.56

Chriſti miracula de quatuor nos admonent 737.21

Chriſti mors quid efficiat 57.50 & 65.12.36.42

Chriſti morte abolitas ceremonias Moſaicas 512.10

Chriſti mortis & noſtræ diſcrimen 67.31

Chriſti mors vnicum redemtionis noſtræ precium 430.57

Chriſti naturæ quomodo vnitæ 797.58

de Chriſti naturis & perſona quomodo recte ſentiendum 798.17

Chriſti negatio duplex 554.51 & 761.56

Chriſti nomen fidelibus vniuerſis attribuitur 343.21

Chriſti notitia in quatuor ſita 828.47

Chriſti notitiam in tribus conſiſtere 503.57

Chriſti noticia vitæ piæ cauſſa 427.24

Chriſti officium 509.4 & 737.10 & 770.52

Chriſti officium legi pro nobis ſatiſfacere 108.13

Chriſti omnis actio, noſtra eſt inſtructio 901.6

Chriſti omnipotentiæ teſtimonium 737.18. 833.16

Chriſti perfecta obœdientia 856.47

Chriſti perſona diſtincta à Deo patre 498.15

Chriſti perſonæ deſcriptio 497.1 & 832.35

Chriſti perſonam quinam oppugnarint 762.15

de Chriſti perſona quæ tenenda 711.29

Chriſti φιλανθρωπία 833.18

Chriſti pontificis ſummi deſcriptio 844.5 & 871.10.20.

Chriſti poſt reſurrectionem apparitiones ſex 234.56

Chriſti prædicatio myſterium 603.25

Chriſti præſentia in ſacramentis 566.4

Chriſti præſentia non tollitur Pauli dicto 513.55

Chriſti præſentia quomodo intelligenda 836.30

Chriſti priuilegium ſingulare 866.44

Chriſti promiſſi & exhibiti collatio 712.29

Chriſti promtiſſima voluntas ad iuuandum omnes ad ſe confugientes 737.23

Chriſti prouidentia æterna 499.25 & 910.13

Chriſti quæ ſunt quærere quinam dicantur 471.7

Chriſti quantus amor erga genus humanum 843.44

Chriſti regnum in Eccleſia quale 499.32 & 837.53

Chriſti reſurrectionis virtus 65.12 36.42

in Chriſti ſacerdotio pleniſſima propitiatio 783.59

Chriſti ſacerdotis beneficium erga Eccleſiam 275.46

Chriſti ſacerdotis deſcriptio 38.42 & 275.28 & 857.4

Chriſti ſacerdotium excellentius quam Leuitarum 872.17

Chriſti ſacerdotium Leuitico præferendum 868.23

Chriſti ſacerdotium nunquam abolendum ſignificatur Melchiſedechi morte ignota 866.34

Chriſti ſepulturæ virtus 65.12.36.42

Chriſti triumphus 510.16

ad Chriſti veram, realem & ſubſtantialem in cœna præſentiam, non requiri, vt humanitas eius ſit vbique 206.6

Chriſti victima cur peccatum à Paulo appellata 82.22

Chriſti victimæ finis 856.55

Chriſti victima ſufficient λύτρον eſt ad expianda omnia omnium peccata 342.25. & 355.59

Chriſti virtus potentiſſima ad ſalutem 81.47

Chriſti vita quid efficiat 57.56

Chriſti vna perſona in duabus diſtinctis naturis 162 18

Chriſti vnionis perſonalis teſtimonium 737.29

Chriſti vnius iuſticia, quomodo imputari poſſit in vitam multis 58.58

Chriſti vt participes fiamus omnis iuſticiæ propriæ fiducia abijcienda 476.18

in Chriſto adoleſcere quid 425.28

à Chriſto bona omnia petenda 832.40

Chriſto communicare cupiens, omnibus prius ſacrilegijs renunciet 210.23

in Chriſto crucis ferendæ & liberationis expectandæ diſcrimen 692.55

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Chriſto deberi timorem & reuerentiam 832.45
à Chriſto deficiens mancipium Satanæ euadit 613.14
in Chriſto duo 81.36
Chriſto dupliciter veſtimur 134.10
Chriſto fideles ſoli adhæreant 170.2
χρηστολόγος qui dicatur 147.26
in Chriſto manere quid 769.39
in Chriſto manendum 664.12
de Chriſto modi loquendi 798.2
Chriſto niſi viuentes non viuunt 273.29
ſine Chriſto nullum acceſſum ad Deum patere 844.57
in Chriſto nullum veteris hominis veſtigium 427.30
à Chriſto omnia 708.21
Chriſto omnia debentur. 865.13
Chriſto omnia ſubijci 365.12 & 841.29
à Chriſto omnis benedictio & ſalus pendet, ſeu Chriſti officium 95.29
in Chriſto omnis perfectio 508.54
in Chriſto omnes theſauros ſapientiæ & ſcientiæ eſſe reconditos 506.8
in Chriſto patrem agnoſci 506.6
cum Chriſto pati quid 252.14
Chriſto permulta etiam diuerſiſſima poſſe accommodari 875 55
de Chriſto prophetia inſignis Pſalmo 22. 842.39
de Chriſto quatuor ſcitu neceſſaria 14.44
Chriſto qui ſeruire non poſſit 640.3
Chriſto quomodo adhærendum 506.55
in Chriſto quomodo dicatur habitare Deus corporaliter 508.44
Chriſto ſoli purgandi virtutem tribuendam 748.33
à Chriſto ſolo bona omnia expectanda 501.6
in Chriſto ſolo gloriandum 504.5
à Chriſto ſolo pendendum 511.33
in Chriſto ſolo perfectionem omnem conſiſtere 504.40
de Chriſto teſtes ſex in cœlo & terra 791.40
de Chriſto teſtes tres in terra 792.9
de Chriſto teſtimonia vbique quærenda 793.2
de Chriſto tria teſtimonia in cœlo 791.25.44
χρηστότης 278.44 & 367.50 & 516.56
Chriſto toti interdum tribuitur, quod eſt proprium vnius naturæ 162.22
de Chriſto varij hæreticorum errores 798.22
in Chriſto vnio hypoſtatica, ſeu Chriſtus vna perſona 95.28
à Chriſto vitam & ſpiritum Eccleſiam accipere. 511.55
per Chriſtum acceſſus ad patrem 574.59
Chriſtum ad tempus fuiſſe in animam viuentem 241.20
Chriſtum angelis eſſe ſuperiorem 837.10.22
Chriſtum audiendum eſſe 844.50 845.1 & 905.50
in Chriſtum baptiſari quid. 65.19
Chriſtum creaturis omnibus ſuperiorem 467.1
Chriſtum cur hominem eſſe oportuerit 843.42
Chriſtum cur oporteat ſemper eſſe in cœlo 861.59
Chriſtum cur oportuerit eſſe Deum & hominem 162.32
Chriſtum Dominum eſſe vniuerſorum 500.49
Chriſtum eſſe cibum & potum ſpiritualem 205.13
Chriſtum eſſe hæredem omnium quid ſit 832.57
Chriſtum eſſe mediatorem teſtamẽti noui 878.28
Chriſtum eſſe ὁμοούσιον patri 833.9
Chriſtum eſſe verum Meſſiam 603.13
Chriſtum eundem datum fuiſſe olim, ſub veteribus ſacramentis, qui hodie datur ſub noſtris 204.50
Chriſtum fuiſſe ſimilem alijs hominibus 466.15
Chriſtum glorioſe reſurrexiſſe 628 23
Chriſtum habentes, omnia bona habent 793.39
Chriſti humiliationis cauſſa 842.6
extra Chriſtum in ſalutis negocio nihil quærendum 506.23
Chriſtum maiorem eſſe Abrahamo & Leuitis ex Abrahamo natis 865.46 & 866.1
Chriſtum maiorem eſſe angelis & filium Dei 838.11
Chriſtum Moſi præferendum 845 21
Chriſtum non pro originali tantum peccato mortuum 656.26
Chriſtum non recipientes digna ſupplicia non euaſuros 845.26
extra Chriſtum nulla legis Dei cognitio 264.48
extra Chriſtum nulla ſanctitas, ſalus, fides aut fraternitas 492.46
extra Chriſtum quales ſimus 658.38
extra Chriſtum quidquid eſt pro iactura habendum 475.41
per Chriſtum quomodo facta ſit reconciliatio 58.42
Chriſtum quomodo iam poſſideamus 504.13
Chriſtum ſemel tantum mori oportuiſſe 880.53
Chriſtum ſequi difficile 477.39
Chriſtum ſeruatorem cur oportuerit eſſe Deum 746.8
Chriſtum ſolum eſſe verum ſacerdotem 869.33
Chriſtum ſuperiorem eſſe angelis & eſſe Deum 836.50
extra Chriſtum tantum mors & damnatio 737.42
Chriſtum tentatum eſſe per omnia 852.40
Chriſtum vere aſſumſiſſe naturam humanam 466.17
Chriſtum videre & nouiſſe quid 769.47
Chriſtum vere mortuum fuiſſe 628.21
Chriſtum verum eſſe Deum 106.20 & 498.14 & 499.11 & 837.51 & 845.36
Chriſtum verum eſſe Deum & hominem 746.3
Chriſtum verum eſſe hominem 347.33 & 628.18 & 833.12 & 842.33 & 43.50
Chriſtum videre, myſterium 603.19
χρηστὸς 680.59
Chriſtus 821.58
Chriſtus ab Apoſtolis æſtimatus vt homo aliquis excellens 273.40
Chriſtus à legis damnatione nos liberat 342.22
Chriſtus angulus & fundamentum 682.30
Chriſtus aſſumſit Iudæos in gloriam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

riam patris 141.40
Chriſtus auctor vitæ & ſalutis ſecundum vtranq; naturam 237.24
Chriſtus caput Eccleſiæ modis quatuor 397.37
Chriſtus cœnam inſtituens gratias Deo egit. 216.13
Chriſtus corpus ſuum edendum & ſanguinem bibendum propoſuit in Cœna 216.15
Chriſtus cum nominatur, duo eſſe intelligenda 503.55
Chriſtus cur ἀπαύγασμα 833.34
Chriſtus cur aſſumſerit humanam naturam 82.26
Chriſtus cur χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως πατρὸς 833.36
Chriſtus cur Dominus 645.19
Chriſtus cur Dominus noſter 645.21
Chriſtus cur fundamentum 411.51
Chriſtus cur homo factus 844.2
Chriſtus cur humiliatus 841.45
Chriſtus cur lapis angularis 411.59
Chriſtus cur lapis offenſionis dicatur 106.14
Chriſtus cur Mediator 38.50
Chriſtus cur non poßit eſſe in terra 871.55
Chriſtus cur primogenitus mortuorum 500.32
Chriſtus cur primatum in Eccleſia teneat 500 56
Chriſtus cur propitiatio 753.19
Chriſtus cur propitiator 38.53
Chriſtus cur propitiatorium 38.22
Chriſtus cur redemtor 38.55
Chriſtus cur rex iuſticiæ 864.28
Chriſtus cur rex pacis 864.34
Chriſtus cur ſacerdos Dei altißimi 864.40
Chriſtus cur ſeruus Dei dicatur 466.5
Chriſtus cur vita æterna 798.33
Chriſtus cur vita 738.30
Chriſtus creator & reparator hominum 500.36
Chriſtus Deus 465.30 & 499.24 & 538.51 & 575.15
Chriſtus Dominus & princeps ἀνυπεύθυνος 396.46
Chriſtus duplici nomine inuocandus 752.44
Chriſtus dux Chriſtianæ militiæ 900.48
Chriſtus & Adam in quo conueniant 58.54
Chriſtus & Adam in quo differant 58.57
Chriſtus & Moſes vt differant officio 343.53
Chriſtus exitialis incrudelis 682.47
Chriſtus filius dilectionis cur à Paulo dicatur non dilectus 496.45
Chriſtus fons bonorum omnium 833.15
Chriſtus fundamentum 506.59
Chriſtus hæres omnium 832.37
Chriſtus hortulano comparatus 1.50
Chriſtus hoſtia plena placans iram patris 856.54
Chriſtus imago Dei eſſentialis χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως πατρὸς καὶ λόγος 497.21
Chriſtus imago patris per gloriam ἀπαύγασμα 497.28
Chriſtus immeritis benefecit 430.58
Chriſtus inuocandus vt Deus & Mediator 869.20
Chriſtus iram patris in ſe deriuauit 57.33
Chriſtus lapis probationis 682.27
Chriſtus Leuitis merito præfertur 866.1 & 870.24
Chriſtus Leuitis multo præſtantior 871.33
Chriſtus Mediator 79.59
Chriſtus natus è virgine abſque ſemine virili 347.31
Chriſtus non ab vno tantum ſed à peccatis omnibus liberat 60.53
Chriſtus non ſibi placuit ſed Deo & electis 140.48
Chriſtus nunquid & ipſe per Abrahamum decimatus ſit Melchiſedech 866.42
Chriſtus paſtor magnus 914.34
Chriſtus perſonæ diſtincta à patre & Spiritu ſancto 465.52
Chriſtus Pontifex 38.29
Chriſtus Pontifex magnus 852.24
Chriſtus pontificatus munus à patre accepit 855.32
Chriſtus primitiæ reſurgentium 237.1
Chriſtus primogenitus duplici reſpectu dicitur 837.15
Chriſtus pro Eccleſia 223.44
Chriſtus propiciator ob tres cauſſas dicitur 844.11
Chriſtus quantus Apoſtolus 844.45
Chriſtus quare λόγος 487.27
Chriſtus quarum rerum ſit Pontifex 844.7
Chriſtus quatuor modis dicitur caput Eccleſiæ 425.33
Chriſtus quatuor modis iuſtus dicitur 752.55
Chriſtus quibus poſitus ſit in ruinam 263.39
Chriſtus quomodo æqualis patri 393.28
Chriſtus quomodo fratribus per omnia ſimilis 843.56
Chriſtus quomodo hominibus patefactus 738.26
Chriſtus quomodo intelligatur patri ſubijciendus in nouißimo die 238.1
Chriſtus quomodo nobis aßit 914.46
Chriſtus quomodo poßit eſſe Deus, cum ſit aliquando humiliatus 869.49
Chriſtus quomodo prædicandus ſit Euangelij miniſtris 335.25
Chriſtus quomodo præſens 835.40
Chriſtus quomodo regnum ſit traditurus patri 237.40
Chriſtus quomodo ſit nobis factus ſapientia, iuſticia, ſanctificatio, redemtio 942.18
Chriſtus quomodo ſit ſacerdos ad exemplar Melchiſedech 864.19
Chriſtus quomodo ſit vbique & quomodo in cælo tantum 479.55
Chriſtus quomodo ſit verus Deus 798.24
Chriſtus quomodo ſit via ſalutis vnica 732.21
Chriſtus quomodo veritas ſit 732.37
Chriſtus quomdo vita 732.48
Chriſtus quot modis diſſoluerit diaboli opera 770.52
CHRISTVS quot modis purus ſit

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſit 768.47
Chriſtus radix 506.58
Chriſtus reconciliationis fundamentum 410. 25
Chriſtus reſurrectio & vita 733. 9
Chriſtus ſacerdos à Deo ordinatus 857.7
Chriſtus ſacerdotij dignitatem à Deo patre accepit 855. 24
Chriſtus ſal cœleſtis 854.40
Chriſtus ſalutis fons vnicus 833. 26
Chriſtus ſalutis fundamentum 255. 19
Chriſtus ſitne ſaluator etiam infidelium 607. 18
Chriſtus ſolus Chriſtianorum perfectio 516.32
Chriſtus ſolus Eccleſiæ fundamentum 412.2
Chriſtus ſolus geſtator Eccleſiæ 412 13
Chriſtus ſolus iuſticia noſtra coram Deo 26.42
Chriſtus ſitne mediator ſecundum alteram naturam vel vtramq; 595.15
Chriſtus ſummus ſacerdos quomodo affectus erga ignorantes & ſupplicantes 854. 55
Chriſtus verus Deus & verus homo in vnitate perſonæ 595. 1
Chriſtus verus homo 14.13 & 95. 24 & 842. 23
Chriſtus verus Deus 13. 28. 48 & 95. 25 & 722. 4 & 797. 46
Chriſtus vna perſona in duabus naturis 833. 13
Chriſtus vnde nos redemerit 38. 3
Chriſtus vnus, ſcopus Moſis, Prophetarum & omnium Apoſtolorum 712.6
Chriſtus via 506. 56
Chriſtus via ad gloriam 705. 30
Chriſtus via ad vitam æternam 793. 37
Chriſtus vita æterna. 797.48
Chriſtus, vocabulum, cuius nos admoneat 645.24
Cibi cur in Leuitico prohibiti 605. 24
Cibi genus nullum impurum & commune 134. 14
in Cibus ambulare 910. 54
Cibis & ventri non indulgendum 182. 20
Cibi vſus ſit temperatus 196. 64
in Ciborum delectu cultus Dei non poſitus 196. 52
Ciborum delectus Chriſti aduentu ſublatus 510 .37
Ciborum probibitio impia 605. 28
Cibus & potus quomodo ſpiritualis eſſe poßit indignis & incredulis 205. 46
Ciceronis de colendo Deo ignorantia 916.39
Circulus imago fortunæ humanæ 450.13
Circumcidi Titum cur Paulus non permiſerit 326.28
Circumciſio ad ſalutem non neceſſaria 326.30
Circumciſio cur legis obſeruationem, quam præſtare nemo poteſt, requirat 30. 40
Circumciſio Deo placens quæ 35. 63
Circumciſio duplex 509.23
Circumciſio pro Iudæis 40. 37
Circumciſio pro omnibus ritibus Moſaicis 378.23
in circumciſione cur infantibus nomina dabantur 50. 16
Circumciſio quando vtilis 30. 36
à Circumciſione dehortatio 355. 42
de Circumciſione dogma Pſeudoapoſtolorum 355.53
Circumciſionem ad iuſtificationem non requiri neceſſario 338.57
Circumciſionem hodie inutilem 509.13
de qua Circumciſione Paulus ſingulis in locis loquatur 356.11
Circumciſionis abuſus 356.18
Circumciſionis literalis & ſpiritualis differentia 31.14
Circumciſionis fines 509. 28
Circumciſionis ſpiritualis definitio 474. 44 & 509. 37
Circumciſionis ſymbolica ratio 48. 20
Circumciſionis vſus verus 47.39
Coagmentationis cum Chriſto ſymbola Baptiſmus & cœna Domini 125. 23. 29
Coagmentatio noſtri inter nos & cum Chriſto myſtica & ſpiritualis eſt 125. 33
Cœleſtia quærenda 14. 15
Cœleſtis doctrinæ capita principalia 59. 6
Cœlibatum ſacerdotum falſo Papiſtæ Pauli doctrina ſtabiliunt 376. 19
in Cœlibatu ſanctitatem Monachi quærentes errant 386. 13
Cœlibatus à nemine niſi qui ſpeciale donum habet, requiritur 187. 4
Cœlibatus effectus & cur præferendus coniugio 193. 3
Cœlebatus & virginitas non per ſe, ſed propter aliud bona ſunt 192. 8
Cœlibatus impurus non præferendus coniugio 908.10
Cœlibatus in quem finem ſit expetendus 193 30
Cœlibatus non quiuis, ſed propter regnum Dei ſuſceptus, probandus 193.7
Cœlibatus quare præferendus coniugio 192.14
Cœlibatus quibus ſit vtilis & commodus 193. 35
Cœlibatus votum impurum 186. 32
Cœli num ſint plures vno, cum Paulus tertij mentionem faciat 302. 32
Cœlum Chriſti templum 872. 3
in Cœlum introitus quomodo pateat 885. 33
in Cœna corpus & ſanguinem Chriſti vere adeſſe & communicantibus exhiberi 209. 13
Cœna Domini 700. 39
in Cœna dominica dijudicatio adhibenda 218. 11
Cœna dominica εὐλογία à Paulo dicitur, à Græcis alia voce εὐχαριστία 209. 3
Cœna dominica obſignatio purgationis à peccato per Chriſtum factæ 748. 41
Cœna dominica quale ſit ſacramentum 217.4
in Cœna dominica quid credendum 217. 48
Cœna dominica quomodo digne vtamur 566.34
Cœna dominica cur à Paulo εὐλογία & à veteribus εὐχαριστία 218. 40
Cœna dominica cur ſacrificium ab antiquis dicebatur 218.33
Cœna dominica cur σύναξις 219.1
Cœna dominica cur teſtamentum Chriſti dicatur 219.10
Cœna Domini inſtituta, vt ſit nouum fœdus gratiæ & remißionis peccatorum 216.17

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Cœna Domini quare communio à Paulo dicatur 218. 44.
Cœnæ dominicæ analogia 48 24
Cœnæ dominicæ contemtus, quomodo à Deo puniatur 207. 25
in Cœnæ dominicæ diſtributione conſuetudo Eccleſiæ veteris 209 38
Cœnæ dominicæ indignitas ſeu abuſus duplex 220.50
Cœnæ dominicæ ſignificationes 218. 31
Cœnæ dominicæ typus 865.1
in Cœnæ dominicæ vſu quæ conſideranda 219.26
Cœna inſtituta à Chriſto propter peccata hominum 216.9
Cœnæ inſtitutæ circumſtantiæ 215. 54
Cœnæ Papiſtarum mutilæ refutatio 209.22
Cœnæ ſacræ prophanatio apud Papiſtas. 717.1
ad Cœnam Chriſti ſacram non conueniendum tanquam ad profanas epulas. 215.38
Cœnam Dominicam cur quidam è patribus vocent hoſtiam & ſacrificium 870.11
ad Cœnam dominicam decenter & religioſe accedendum 221. 25
Cœnam Domini continere omnia quæ ad teſtamentum requiruntur 219 17
Cœnam Domini eſſe ſacramentum 216.50
Cœnam Domini indigne ſumentis pœna 220 43
in Cœna non eſſe carnalem ſeu localem incluſionem corporis & ſanguinis 217.44
Cœna ſacra cur ἀγάπη 716. 58 & 726.41
in Cœna ſacra res concurrentes quæ ſint. 217.15
in Cœna verum corpus & ſanguinē eſſe Chriſti 217.41
Cœna vtendum in recordationem mortis Chriſti. 216. 18
Cœtus angelorum & ſanctorum 821.56
Cogitatio carnis 821.9
Cogitationibus hominum nouis & ſtultis quid opponendum 121.53
Cogitationibus humanis in cauſis ſalutis locus nullus 121.46
Cogitatio ſpiritus 821.43
Cognitio Chriſti in duabus ſita 476.4
Cognitio Dei perfecta quando futura 873.45
Cognitio in futura vita erit perfectiſſima 227.26
Cognitio in hac vita quomodo imperfecta 227.30
Cognitione Chriſti ſalutari nacta, quid præterea expectandum 155. 42
Cognitionem Dei incrementum quotidie ſumere 478.40
Cognitionis Chriſti fructus 476. 25.
Cognitionis Dei veræ effectus 495. 23
Cognitionis rerum in ſcriptura parandæ modus 458.14
Cognitionis verba in ſcriptura quid ſignificent. 77.48
Cognitio præſentis vitæ quid à futuræ vitæ noticia differat 227. 44
Cognitio quid 155. 29 & 286. 28
Cognitio viarum Domini duplex 847 21
Colere Deum à progenitoribus quid 622.37.
Colloquia praua maxime moribus nocere 239.10
Colloquijs magnorum virorum intereſſe plurimum prodeſt 639 51
Commendare ſeipſos qui dicantur 294 31
Commendatio Dei vera eſt 295. 42
Commendationis exemplum inſigne 662 12
Commendatio propria ſordida 295. 39
Commeſſatio κῶμος 696. 44
Commeſſationes 363.5
Comminationes legis quomodo interpretandæ 363. 20
de Commendatione quid ſtatuendum 973 1
Commodis & incommodis mutuis Chriſtiani affici debent 125.46
Communionem ſanctorum tria complecti 741.33
Communionis ſanctorum vinculum 742 30
Compati vinculis aliorum 888 47
Conatus piorum in hac vita quo referri debeant. 692. 11
Concionantis vox Chriſti vox 320. 5
Concionatorum verbi officium 257. 58
Conciones diligenter frequentandas 16.54
Concionum vtilitas 231. 30
Conciſio 474.33
Concordia 689 42
Concordia in ſanctis vnde inchoanda 420.44
Concordia cur pax Dei dicatur 517. 35
Concordia doctorum Eccleſiæ vnde oriatur 366.33
Concordia doctorum in Eccleſia quam ſit neceſſaria 366 28
Concordia Eccleſiæ cur raro diuturna 366.51
Concordiæ commendatio 128. 24 & 463.1
Concordiæ & pacis finis 190 8.
Concordiæ in Eccleſia ſtudendum 125. 51
Concordiæ mutuæ finis 141.22
Concordiæ nutriculæ tres 366. 45
Concordiæ præceptum 411.5 & 468.27 & 547. 28
Concordiæ vinculum 481. 20
Concordiæ ſtudendum 125.39 & 156. 58 & 117.18
ad Concordiam adhortatio 421.1
Concordiam Eccleſiæ tria diſtrahunt 366.45
Concordia qualis inter Chriſtianos eſſe debeat 689.46
Concordia triplex 365. 20
Concubitus vagi peccatum 133. 59
Concupiſcentia carnis 406. 13 & 759.18
Concupiſcentia duplex 515.7 & 759.16 & 927.20
Concupiſcentiæ carnalis fœtus 927. 29
Concupiſcentiæ carnis obtemperantes peccatum in ſe regnare ſinunt 821.7
Concupiſcentiæ effectus duplex 927.1
Concupiſcentia effrenis actu peccatum eſt 78.1
Concupiſcentia fons peccati 372. 6
Concupiſcentia gentium quæ 22. 22
Concupiſcentia quando homo permittatur 362.11

Concu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Concupiſcentia eſcæ comparata 929.12
Concupiſcentiæ ſpecies. 716.10
Concupiſcentiam carnis ligare quid 227.48
Concupiſcentiam carnis quomodo ſuperemus 927.39
Concupiſcentia puerperæ comparata 929.14
Concupiſcentia oculorum quæ 758.19
Concupiſcentia quando dicatur concepiſſe 929.16
Concupiſcentia quomodo extirpetur. 631.23
Concupiſcentia ſanguiſugæ comparata. 759.30
Concupiſcentia ſpiritus 821.27 & 927.42
Concupiſcentijs mundanis non indulgendum. 708.49
Concupiſcentijs non indulgendum 949.26
Commendatiò aliorum ſui ipſius eſt condemnatio 25.18
Conditionem viliorum licet commutare meliori 190.48
de Conductione quid ſtatuendum 973.7
Confeßio 888.11
Confeßio Chriſtiana non ſit intempeſtiua 691.45
Confeßionis conſtantia non abijcienda defectione aliorum 626.3
Confeßio cruenta martyrum 827.50
Confeßio, cultus 644.9
Confeßio in ærumnis non abijcienda Pauli exemplo 300.45
Confeßio duplex 751.1
Confeßio fidei iuſtificantis infallibilis nota 109.38
Confeßio in quem finem conſtituta in ijs Eccleſijs 220.26
pro Confeßione Chriſti pati, glorioſum 419.53
in Confeßione libertate fidei vtendum 197.13
Confeßionem doctrinæ nihil impediat 895.42
de Confeßione quid ſentiendum 220.21
Confeßioni Papiſticæ dictum Iohannis non patrocinari 750.58
Confeßionis Chriſtianiſmi comes perſecutio 691.23
Confeßionis conſtantiæ præceptum 899.39.
Confeßionis fructus duplex 691.56
Confeßionis neceßitas 53.9 & 691.34. & 810.44.
Confeßio non abijcienda 5.53 & 641.43
Confeßionis Papiſticæ auricularis refutatio. 220.16
Confeßio libera, clara & perſpicua ſit 448.51
Confeßio propter crucem non abijcienda 693.44
Confeßio propter iniurias non abijcienda 300.45
Confeßio propter potentiam hoſtium externam non abijcienda 782.6
Confeßio qualis à miniſtris Euangelij requiratur 449.3
Confeßio quomodo fieri debeat 691.27
Confeßio teſtimonium inhabitationis S.Sancti 785.31
Confeßio triplex 786.37
Confirmatio. 567.26
Confirmatio de Euangelij & promiſſionum Dei certitudine 255.57
Confirmatio Papiſtica ex cacozelia orta 859.15
Confirmationem ſecundum Papiſtas non poſſe conferri niſi à ſummo ſacerdote 567.44
de Confirmatione Papæ errores 567.35
de Confirmatione quatuor Papiſtas docere 567.41
Confirmatio quid veteribus fuerit 567.28
Confirmationis quodnam ſit elementum ſecundum Papiſtas 568.1
Confirmationis virtus ſecundum Papiſtas 568.8
Conformitas noſtri cum Deo in quo conſiſtat 786.26
Congregationis cuiuſq; tria ſumma bona 366.23
Coniuges quomodo dicantur vnum corpus 438.28
Coniuges vnde dicantur 812.35
Coniugia contrahere cum incredulis non expedire Chriſtianis 812.14
Coniugij approbatio 416.18
Coniugij definitio 908.11
Coniugij inſtituti circumſtantiæ 812.26
Coniugij lex non violanda 187.35
Coniugij moleſtiæ non excutiendæ religionis prætextu 187.30
Coniugij ſacerdotum approbatiò 646.13
Coniugij ſingulare præconium 908.3
in Coniugio contrahendo quæ ſpectanda 812.19
Coniugio & alijs rebus terrenis ita vtendum ne à Deo nos auocent 192.31
de Coniugio inæquali quid ſtatuendum 187.51
in Coniugio maior quam in virginitate afflictio 192.15
in Coniugio requiritur beneuolentia mutua 185.56
à Coniugio nemo arcendus 193.42
in Coniugio ſancto nati cur ſint ſancti 188.29
Coniugium Chriſtianum ſit ſchola quædam 190.10
Coniugium cum alienigenis cur Iſraëlitis interdictum fuerit 814.9
Coniugium cum infidelibus contrahere cur aliqui concedant 811.39
Coniugium cum infidelibus contrahere, licere quidem, ſed non conducere 812.6
Coniugium cum perſona aliena à religione Chriſtiana contrahere licere 811.18
Coniugium cum quibus contrahendum 813.24
Coniugium eſſe Dei ordinationem 908.4
Coniugium impar 297.46
Coniugium inæquale non eſſe immundum 188.26
Coniugium inæquale cur Paulus concedat, cum alias dicatur, Nolite ducere iugum cum infidelibus 188.14
Coniugium infidelium eſſe legitimum 188.52
Coniugium inſtitutum vt ſuccurratur infirmitati hominum 192.18
Coniugium in vitijs nequaquam numerandum 612.1
Coniugium non quoduis, ſed impar, à Deo ad res terrenas abſtrahit 193.10
Coniugium non ſit intempeſtiuum 187.27
Coniugium omnibus conceſſum 908.8
Coniugium Papale ſacramentum 510.47
Coniugium Papiſtæ falſo inter ſacramen-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

cramenta noui teſtamenti numerant 438.57
Coniugium Papiſtæ inepte ex Pauli dicto damnant 598.7
Coniugiũ quale quærendũ 813.38
ad Coniugium quinam obligentur mandato diuino. 185.43
Coniugium quomodo typus Chriſti & Eccleſiæ 438.34
Coniugium ſanctum 386.11
Coniugium ſitne res mala, quod, vt Monachi, orationem impediat 186.18
Coniugium ſoluere adulterium 438.26
Cõiugium ſtulte interdici ſacerdotibus à Papa 571.22
Coniugium verum & legitimum nũ poßit eſſe inter infideles 188.18
de Coniugum deſertione quid ſtatuendum 189.4
Coniugum diſcordia impedit preces 689.34
Coniugum mutua officia 439.14
Coniunctionis mutuæ inter maritum & vxorem auctor & conſeruator Deus eſt 214.35
Coniunctio ſanctorum inter ſe quibus rebus conſtet 741.45
Coniunx infidelis non dimittendus 190.1
Coniunx infidelis non eſt deſerendus 187.57
Conquiſitor ſeculi qui 158.45
Conſanguinitatis & affinitatis gradus certi lege naturæ prohibentur 175.28
Conſcientia alterius quomodo polluatur 211.20
Conſcientia bona in renatis quid 692.7
Conſcientia bona quomodo poßit haberi, cum omnes ſimus peccatores 779.58
Conſcientia Dei 686.37
Conſcientia duplex 28.52
Conſcientia dubitante nihil agendum 139.27
Conſcientia dubitante quod fit, peccatum ſit 197.27
Conſcientiæ bonæ conſeruandæ modus 593.2
Conſcientiæ bonæ definitio 913.36
Conſcientiæ bonæ fructus 779.39 & 913.44
Conſcientiæ cum arca vel naui comparatio 592.11
Conſcientiæ definitio 28.46 & 779.31
Conſcientiæ & famæ bonæ neceßitas 823.8
Conſcientiæ & fidei dißidiũ 367.30
Conſcientiæ gaudium quomodo fouendum 766.41
Conſcientiæ iudicium 779.13
Conſcientiæ iudicium diuinum 24.29
Conſcientiæ iudicium infallibile 28.39
Conſcientiæ malæ definitio 751.22
Conſcientiæ malæ fructus 913.53
Conſcientiæ nomen vnde 28.49
Conſcientiæ pollutæ pœna 592.1.16
Conſcientiæ puritas vnde exiſtat 745.2
Conſcientiæ quomodo purgentur 744.54
Conſcientiæ ſauciatæ quid medeatur 766.33
Conſcientiæ ſauciatæ quid opponendum 878.47
Conſcientia fidelium teſtimonia de Chriſto habet 793.6
Conſcientia fide purgata quomodo munda retineatur 780.10
Conſcientia hæſitante quod fit, peccatum ſit 196.40
Conſcientia illæſa quantum bonum 253.57
Conſcientia mille teſtes 914.3
ad Conſcientiam bonam quæ requirantur 913.39
Conſcientiam cauetrio notatam qui habeant 605.12
contra Conſcientiam nihil agendum 135.53
Conſcientiam quatuor modis retineri ſaluam & illæſam 796.42
Conſcientiam vaſtantes naufragium fidei facere 396.50
Conſcientiam teſtari hominibus legem naturaliter impreſſam 28.45
Conſcientia pacata 53.30
Conſcientia recte factorum verißima conſolatio 819.33
Conſcientia repugnante, errante aut hæſitante quod fit, peccatum eſt 211.25
Conſcientia teſtis factorum cuiuſque 779.22
Conſecrare quid ſit r566.26
Conſecrationis modus 605.57
Conſecratio ſacramentorum quomodo fiat 566.27
Conſenſus cur requiratur inter coniuges 186.10
Conſenſus docentium quid Eccleſiæ conducat 502.23
Conſenſus doctrinæ 827.38
Conſenſus Prophetarum Chriſti & Apoſtolorum in doctrina & cultu 832.32
Conſenſus ſummus doctorum veteris Eccleſiæ 728.11
Conſilia Dei inſcrutabilia fidem noſtram non euertunt 122.12
Conſilia Dei plurima latent homines 121.43
Conſilia mundana quomodo euertantur 293.20
Conſilia quibus hoſtes Eccleſiæ nocere ſtudent, cauſſa exiſtunt ſæpe exoptatæ liberationis 2.44 & 3.30.33
Conſilium bonum aliÿs non denegandum 808.17
Conſilium Dei de reiectione Iudæorum & aſſumtione gẽtium, quare dicatur myſterium 119.27
Conſiliarÿ hominis boni itidem ſex 821.32
Conſiliarÿ mali ſex 820.54
Conſilium malum conſultori peßimum 3.50
Conſolatio contra crucis ſcandalum 417.14
Conſolatio contra mundi contemtum 260.37
Conſolatio contra ſcandalum paucitatis amplectentium Euangelium 260.34
Conſolatio contra tentationem particularitatis 37.24
Conſolatio ex eo quod Chriſtus mediator dicatur 905.34
Conſolatio in ærumnis 398.20 & 495.41 & 514.23 & 844.14
Conſolatio in cruce 495.45. & 551.21
Conſolatio in morte 398.20 & 447.22 & 460.38 & 461.2 & 514.23.639.41
Conſolatio in perſecutione 378.54
Conſolatio in perſecutionibus 628.33
Conſolationem ſeruire in ſalutem 251.54
Conſolationis diuinæ modi 251.14
Conſolatio opponenda contemtui & abiectioni 345.59
Conſolatio opponenda crucis acerbitati 352.9
Conſolatio opponenda dubitationi de gratia Dei 120.32

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Conſolatio opponenda morbis & morti 240.58
Conſolatio opponenda morti immaturæ 452.38
Conſolatio opponenda peccatorum tyrannidi 437.44
Conſolatio opponenda ſcandalis hæreſium & diſsidiorum 147.15
Conſolatio opponenda tentationi de magnitudine peccati 121.39
Conſolatio propter obitum amicorum 452.23 & 453.1
Conſolatio ſolida à Deo ſolo proficiſcitur 251.6
Conſolatio ſub cruce 482.23
Conſtantiæ commendatio 461.41 & 529. 49 & 553. 19 & 627. 36
Conſtantiæ præceptum 573.50 & 627.36
Conſtantia in confeſsione quare non abijcienda 625.19
ad Conſtantiam in doctrina exhortatio 804.56
Conſtantinus Irenæ filius 800.1
Conſtantinus Quintus 799.50
Conſuetudo mala pabulum malitiæ 928.3
Conſuetudo publica tempeſtati violentæ ſimilis 110.1
Copulatio Chriſtianorum cum Chriſto arctior eſt quam mariti & vxoris 183.22
in Copia & inopia Deo ſubijciamur 485.2
Contemtores Dei qui ſint 541.55
Contemtui & abiectioni conſolatio opponenda 345.59
Contemtui mundi quid opponendum 949.33
Contemtus aliorum cauſſa 373.57
Contemtus aliorũ prohibitio 658.15
Contemtus mundi animo æquo ferendus 173.17
Contentio 23.26
Contentiones 362.13.23
Contentionis omnis fons 948.1
Contentioſi qui dicantur 215.4
Continentia 368.20
Contingentiæ cõfirmatio, & prædeſtinationis Stoicæ euerſio 145.37
Contractum omnem licitum eſſe qui caritati proximi non aduerſatur 963.10
de Contractu quænam regulæ tenendæ 971.12
Contractus æqualis et legitimi fundamentum 954.22
Contractus ciuilis fundamentum 954.42
de Contractu ſocietatis quid ſtatuendum 973.22
Contractus pijs liciti 339.42
Contractus quinam conceſsi homini Chriſtiano 963.20
Contractuum ciuilium genera 954.53
Contractuum neceſsitas 954.9
Contradicendi ſtudij euentus 620.32
Contradictorias voluntates in Deo non eſſe 402.4
Contrahere per ſe non peccatum 951.47
Contritio quid ſit 940.9
Controuerſia Pauli cum Petro 329.10
Contumaciæ punitæ exemplum 207.16
Contumelia Dei tacitùs non ferenda 691.53
Contumelioſi 23.30
Conuerſatio cum hoſtibus religionis pacifica eſſe debet 190.14
Conuerſatio cum malis num omnis ſit score vicioſa 808 39
Conuerſatio cum malis quando non ſit vicioſa 808.49
Conuerſationis cum malis triplex incommodum 807.43
Conuerſationis honeſtæ modus in quatuor 685.50
Conuerſio hominis ad Deum quanti æſtimanda 662.23
in Conuerſione quomodo ſe homo habeat 69.32
in Conuerſione donari homines nouis viribus 56.48
Cõuerſionis certitudo quomodo probetur 530.40
Conuerſionis neceſsitas 672.24
Conuerſionis partes tres 560.22
Conuerſionis ſeu pœnitentiæ veræ exempla 560.29
Conuerſionis tres cauſſæ 468.20
Conuerſi ad Chriſtum ſacrificantur & dicantur Chriſto 146.33
Conuerſorum dignitas & officium 86.17
Conuiuia honeſta & ſobria non damnanda 435.22
Cordis motus cur duplices 28.51
Cor humanum aridæ ſtipulæ ſimile 576.7
Cor humanum hydræ Lernææ comparatum 34.52
Corinthij ad recipiendum excommunicatos admodum difficiles 258.44
Corinthij ingratitudinis inſimulantur 298.27
Corinthiorum ingratitudo adhærentium Pſeudoapoſtolis ſpreto Paulo 305.21
Corinthiorum verba de eſu Idolothytorum 195.58
Corpora humana corruptioni in hac vita obnoxia 240.45
Corpora impiorum non eſſe honorifice ſepelienda 241.5
Corpora in reſurrectione ſpiritualia 241.25
Corpora qualia ſint reſurrectura 240.15
Corpora ſanctorum cur honorifice ſepelienda 241.1
Corpore quomodo glorificetur Deus 184.41
Corporis Chriſti locatio corporalis in cœlis 396.13
Corporis Chriſti præſentia in cœna ſupernaturalis 514.4 & 566 10
Corporis & ſanguinis Chriſti participatione in cœna communicantes vniuntur Chriſto 209.23. 28
Corporis & ſanguinis rei quomodo vientes fiant 216.26
Corporis ferocia abſtinentia & laboribus prudenter cohercenda 202.46
Corporis humani imbecillitas ſignificata nomine tabernaculi 711.4
Corporis incolumitati in Eccleſia ſtudendum 125.44
Corporis mortalis & immortalis differentiæ 270.30
Corporum oblatio quid ſit 124 8
Corporum, quæ nunc habemus, & quæ in reſurrectione recipiemus diuerſus ſtatus 240.26.37
Cor pro appetitionibus 426.45
Corpus à peccatis purgandum 281 51
Corpus Chriſti edendi & ſanguinem bibendi non ſimilis modus omnibus temporibus 205.59
Corpus Chriſti non phantaſma 466.24
Corpus Chriſti vlla ratione profananare, horrendum eſt ſacrilegium 209.42
Corpus domini diſcernere quid ſit 220.57
Corpus fidelium templum eſt ſpiritus ſancti 184.13
Corpus immortalitati obnoxium ædificium dicitur 270.27
Corpus immortalitati obnoxium taber-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

tabernaculum dicitur 270.23
Corpus pro adiuncto poſitum 85.45
in Corpus proprium peccare quid ſit 183.45
Corpus ſcortatione non eſt polluendum 182.40
Corpus ſubigendum et in ſeruitutem redigendum, ne ferociat 202.41
Correptio iuſta bono & grato animo accipienda 331.13
Correptionis Eccleſiaſticæ modus & finis 173 25
Correptio non damnatur dicto Iacobi 945 7
Correptio quomodo inſtituenda 331.14.
Corruptionis remedium 59.25
Corruptores doctrinæ explorandi & fugiendi 147.1
Crapula & ebrietas Deo ſupra modum diſplicet 196.50
Crates quomodo educationem liberorum commendet 968.1
Creatio & παλιγγενεσία hominis per Chriſtum 499.30
Creationem per Chriſtum factam 498.41
Creationem rerum per Chriſtum factam 720 29
Creationis cauſſa efficiens, pater & filius 196.25
Creationis finis 499.22 & 605.30
Creatio omnium rerum per Chriſtum facta 832.44
Creatura cur vanitati ſubiecta 88.41
Creatura Dei quibus pura ſit, quibus impura 211.1
Creaturæ à vanitate liberatio 88.50
Creaturæ deſiderium 88 55
Creatura noua in Chriſto quomodo fiat homo, cum nulla ſubſtantia noua condatur 378.33
Creatura noua quid 378.41
Creatura nulla fruſtra condita 512.36
ex Creatura quomodo Deus innoteſcat 21 5
Creaturarum Dei abuſus 606.1
Creaturarum omnium peculiaris quidam finis 605 49
Creaturarum vſus 605.36
Creaturis quanta fiat iniuria ab impijs 651.20
Credentes ab obœdientia præſtanda non eſſe immunes 444.32
Credentes cur electi 683.49
Credentes Deo ſunt curæ 319.20
Credentes Deo placere 444.29
Credentes de vita æterna ſecuros tria facere 573.2
Credentes eſſe donum Dei 845 54
Credentes liberari à tyrannide diaboli 405.55
Credentes quomodo fiant filij Dei 345 41
Credentes quo vſque ſint domeſtici Dei 846.7
Credentes ſoli in Chriſto Domino poſſunt gloriari 476.7
Credentes triplex ius habere adeundi vitam æternam 572 57
Credentibus in Chriſtum nullam eſſe condemnationem 81 4
Credentium dignitas 345.35 & 742.35
Credentium honor & excellentia 683.27
Credere in Chriſtum myſterium 603.29
Creditori num liceat paciſci vſuram 970 34
Cretenſium vicia 649.53
Criminationes Pſeudoapoſtolorum in Paulum 798.4 & 305.52
Criminationis allatæ contra Paulum refutatio 303.3
in Cruce ad Deum reſpiciendum 701 46
in Cruce animo infracto expectanda conſolatio 21
ſub Cruce animus non deſpondendus 901.29
in Cruce Chriſti gloriari quid 378.3
in Cruce Chriſtum habemus nobiſcum 629.1
in Cruce Conſolationes 54.57 & 495.45 & 422.21 & 514.23 & 687 3 & 70 31
in Cruce conſolatio, ab Eccleſia roſæ comparata 1.13
ſub Cruce conſtituti ad potentiam Dei conſpiciamus 624.14.
de Cruce cur pij glorientur 55 4
Cruce diabolus Eccleſiam ad defectionem ſollicitat 704.6
in Cruce & afflictione ſemper tria cogitanda 251.18
in Cruce Euangelij gaudendum 502.43
in Cruce ferenda quanta hominum imbecillitas 705 46
Crucem Chriſti falſò de lignea Monachos interpretari 378.5
Crucem eſſe glorioſam 15.9
Crucem honorificam 457.40 & 661.12
Crucem non eſſe ſignum irati iudicis 304.10
Crucem pios in hoc mundo vix effugere 701.35
Crucem quinam mitius ferre poßint 891.17
Crucem ſeu humilitationem eſſe ad gloriam 842.17
in Cruce omnis generis conſolatio 500.41
ſub Cruce piorum quænam conſolatio 482 23
in Cruce præſentia & potentia Dei conſpectior 304.10
Cruce preßi, ſpiritu exultemus 539.4
in Cruce quæ nos conſolari debeant 705.43
in Cruce quatuor ſpectanda 704.33
in Cruce quatuor conſideranda 766 52
in Cruce quonam reſpiciendum 628.10 & 889.12
in Cruce ſanctorum conſtantia 899.34
Cruce ſignantes ſe quando recte faciant 801.43
Cruci cur Eccleſia ſubiecta 45.14
Cruci & ſeruituti opponenda libertas ſpiritualis 190.53
Crucifigendi vocabulo cur vtatur Apoſtolus pro mortificandi 369.1
Crucifigi mundo quid 378.13
Crucifixio Chriſti cur extra portam facta 911.50
Cruci cur ſubiecta Eccleſia 607.13
Cruci opponenda ſpes certißimæ liberationis 127.32
Cruci piorum quæ opponantur 700.45
Cruci quid opponendum 645.8 & 760 1
Crucis cauſſa piorum 692.26
Crucis cauſſarum collatio 692.18
Crucis Chriſti finis 411.4

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Crucis Chriſti inimici qui 479.27
Crucis dignitas 687.14
Crucis duo genera 901.40
Crucis effectus in pijs duplex 55.29
Crucis & calamitatum cauſſæ 221.9
Crucis & legis obœdientia in Chriſto differunt 107.36
Crucis ferendæ neceßitas 901.31
Crucis figuram in templis Chriſtianorum erigi quando non ſit peccatum 801.39
Crucis figuram ſculptam vel pictam num habere liceat pio homini 801.29.
Crucis finis 304.14 & 477.31 & 551.26 & 701.2 & 902 6 26 & 925.2
Crucis liberatio 635.34
Crucis modus 687.18
Crucis neceßitas in hac vita 551.37 & 901.55
Crucis noſtræ & Chriſti diſcrimen 692.47
Crucis offendiculo quid opponendum 251.25
Crucis piorum effectus 923.21
Contra crucis ſcandalum conſolatio 417.15
Crucis ſignaculo cur plurimum tribuendum 801.46
Crucis ſignum cur imprimatur frõti ac pectori infantis dum baptizatur 801.40
Crucis vtilitates 252.51 & 502.44 & 628.40.48 & 675.45 & 902.23
Crucis vtilitas duplex 687.8
Crucis vtilitas quomodo ad ſalutem 251.48
in Crucis vtroque genere obœdientia, ſacrificium Deo gratum 304.25
Crux 627.21
Crux Chriſti ducis exemplo patienter ferenda 900.55
Crux comes confeßionis Euangelij 624.10
Crux comes diligenter præſtiti officij 638.35
Crux comes Eccleſiæ 774.5
Crux confeßionis comes 661.10
Crux cur animo inuicto ferẽda 681.5 & 687.54 & 705.1
Crux cur diuerſos habeat effectus in pijs & impijs 55.25
Crux duplex 304.23
Crux Eccleſiæ vnde æſtimanda 902.39
Crux fidei quoddam examen 534.48
Crux fruſtra ſuſcipitur niſi quis in iuſticia perſeuerauerit 336.10
Crux glorioſa cenſenda 251.40
Crux myrrhæ comparata 902.36
Crux non impatienter ferenda 687.47
Crux occaſio fremitus in impijs 55.24
Crux occaſio patientiæ in pijs 55.21
Crux patienter ferenda 88.14
Crux Pauli duplex 782.46
Crux perpetua nota filiorum Dei 379.38
Crux perpetuo Eccleſiam comitatur 1.52
Crux pijs expectanda 635.41
Crux piorum & ſupplicia malignorum dupliciter differunt 701.25
Crux piorum in duobus conſiſtit 700.49
Crux piorum ſpinis comparata 1.23
Crux quando demum ſit ſalutaris futura 901.47
Crux quando Deo ſit accepta 686.41
Crux quare mortificatio Ieſu Chriſti dicatur 268.14
Crux quid 901.11
Crux ſemper cum doctrinæ puritate coniuncta 377.36
Crux teſtimonium fauoris diuini 902.5
Crux vtilis 901.12
Culpa aliena qui pereant 197.29
Culpa quibus imputetur 319.54
Cultibus impijs pius nullus intereſſe ſalua fide & conſcientia poteſt 809.27
ad Cultum Dei verum omnia eſſe referenda 280.10
Cultus angelorum impius 511.23
Cultus Dei finem eſſe debere gloriam Dei 564.13
Cultus DEI functio Theologica 563.53
Cultus Dei idem nobis qui ſanctis patribus olim fuit 622.40
Cultus Dei materia cur mandatum Dei 564.2
Cultus Dei vel regnum Dei in quibus rebus conſiſtat 138.30
Cultus Dei verus ſumma hominis gloria 916.20
Cultus humana ſapientia excogitati tentationes Dei dicuntur 847.3
Cultus Papiſtici 564.38
Cultus rationalis qui dicatur 124.2
Cultus ſanctorum impius 512.23
Cultus ſine verbo Dei inſtituentes, quadrupliciter peccare 513.1
Cultus verus Dei quid 650.38
de Cultu Dei catholica doctrina 891.41
in Cultu quolibet Dei tria cõcurrere oportere 563.57
Cupiditatibus frena non eſſe laxanda 22.35
Cura carnis 513.14
Cura familiæ Abrahamo non abijcienda 45.2
Cura profana in tribus errat 483.23
Curæ commendatio 703.36
Curioſitas abijcienda 542.44
Curioſitas & inertia fugienda 578.48
Curioſitas prohibetur à ſcriptura, oſcitantia & inertia non ſtabilitur 102.6
Curioſitatem humanam in examinandis diuinis myſterijs refrenãdam 676.58.
Currere in incertum 202.35
Cyrophanes 799.7

D

DAEmonum non eſſe diuerſos ordines 446.33
Damnandi alij non ſunt 949.49
Damnandi aut iudicandi alios ius nemo ſibi vſurpare debet 136.40
Damnandos non eſſe alios 945.25
Damnatio multorum vnde exiſtat, cum Deus omnes ſaluos fieri velit 402.12
Damnationis cauſſa non in Deo ſed in hominibus 785.24
Damnatoriæ legis ſententiæ quomodo intelligendæ 718.52
Damnum potius accipiendum, quam cuiq; aſſiciendi 181.21
Dare pro permittere 115.37
Dauid exemplum veræ pœnitentiæ 958.33

16.

Dauidis & Pompeij collatio 450.36.
Dauid, Samuel: Propheta 898.9
Debitum duplex 132.23
Decalogus 858.46
Decorum & ordo in Eccleſia ſeruanda 233.35
Defectio ab Eccleſia maximum peccatum 886.54
Defectio à fide 604.26
Defectione Dei in ſecundis rebus nihil procliuius eſt 692.29
Defectionem eſſe à Diabolo 358.4
contra Defectionem conſolatio 630.22
Defectionis à Chriſtiana religione propter vxorem Papiſticam exemplum 814.30
Defectionis à fide tempus 604.22
Defectionis exemplum 760.32
Defectionis pœna 629.7 & 718.35
Defectionis pœna mors æterna 763.27
Defectionis periculum 234.26
Defectionis ſcandalo quid opponendum 554.16 & 762.31
Defectores perpetua infamiæ nota dignos 626.23
Definitio ſacerdotij Chriſti 856.41
Dei affectus erga homines 594.24
Dei affectus paternus 575.5
Dei appellatio quarum rerum nos admoneat 496.10
Dei dona ſatis prædicari nequeunt 291.58
Dei ignorantia in iudicio Dei eſt inexcuſabilis 21.3.11
Dei immenſa philanthropia erga genus humanum 876.59
Dei iram de cœlo reuelari quid ſit 20.12
Dei manu vt fulciantur ſemper in hac vita homines indigent 155.56
Dei nomen cuius nos admoneat 538.53
Dei noticiam qualem Philoſophi habuerint 164.2
Dei oculos nihil effugere 852.14
Dei philanthropia 589.44
Dei potentia 575.3
Dei præſentia 520.44
Dei proprium 852.7
de Dei verbis & factis non diſceptãdum 102.13
de Dei voluntate ex verbo reuelato, non ex humana ratione iudicandum 164.26
ad Dei voluntatem in omnibus actionibus reſpiciendum 137.31
Delectus ciborum Iudaicus infirmitas eſt 135.7
in Deliberationibus omnibus duæ cõditiones obſeruandæ 950.13
Delicti Adæ definitio 62.3
Delicta aliorum publice non traducenda 614.11
Delicta publice quomodo arguenda 614.8
Delicta ſolicite cauenda 371.49
cum Delinquentibus quomodo agendum 579.18
Demas 522.36
Demetrij laus 822.55
de Deo aliter quam de homine iudicandum 32.44
à Deo bona omnia ſalutaria proficiſcuntur 148.18
coram Deo caute & ſolicite ambulandum 604.35
Deo cur fides ſumma habenda promittendi aliquid 862.37
in Deo cur ſolo ſperandum 619.38
ex Deo eſſe, quid ſit 822.41
de Deo nihil niſi per ſcripturas reuelatum, inquirendum 122.1
à Deo niſi iuuemur, nihil poſſumus in ſalutis rebus 141.20
Deo non reſponſandum 102.4
Deo obœdiendum 68.6
Deo omnia ſubijci 213.19
Deprecatio iuſti efficax 980.55
Deo qui probentur 741.1
Deo quomodo attribuantur affectus & geſtus 429.20
Deo quomodo ſcriptura epitheta attribuat 393.36
Deorum multitudo apud Ethnicos vnde habuerit initium 799.23
Deo ſe ſubijcere quid 949.10
Deo ſine Chriſto diſplicemus 82.58
Deo ſoli omnia ſunt attribuenda 166.22
Deo toti addicti eſſe debemus 192.52
Deo vocanti mature obtemperandum 403.24
Deprauatio hominum pabulum ſcelerum graſſantium 24.33
Deprecationum piorum efficacia 253.11
Deſertionis cauſſa ſitne aliqua 189.12
à Deſiderijs carnalibus cur abſtinendum 684.43
Deum eſſe æqualem omnibus 42.14
Deum eſſe vnum 792.2
ad Deum in omnibus actionibus reſpiciendum 127.28
Deum mirabiliter ſuos ſeruare 895.26
Deum neminem vnquam vidiſſe 784.30
Deum non deſerere opus quod condidit 457.22
Deum non eſſe iniuſtum 33.24
Deum non eſſe προσωπολήπτην 18.12 & 27.33.35. & 90.18 & 110.6 & 121.11. & 401.48 & 516.24 & 520.6 & 589.55 & 671.47 & 909.15
apud Deum nulla eſt diſtinctio populorum 119.16
Deum opem petentibus ferre 576.40
Deum paterne erga nos eſſe affectum 506.4
ad Deum perfugium, in omni neceſſitate aſylum tutiſſimum 483.45
Deum quinam habeant, qui non 410.2
Deum velle omnium ſalutem 504.47 & 594.39
Deum viuificare omnia 618.45
Deum vnum eſſe 594.41
Deus æqualis eſt omnibus 121.1
Deus προσωπολήπτης 678.3
Deus auctor omnis gratiæ 705.9
Deus certo præſtat promiſſa 32.43
Deus comparatus figulo 102.35
Deum cum dicitur iudex, quid conſolationis ex eo pij habeant 905.32
Deus cur æqualis ſit omnibus 110.9
Deus curam habet in ſe credentium 892.2
Deus cur daturus ſit premia 27.16
Deus cur hominem peccati rerum peragat 121.19
Deus cur lux dicatur 740.25
Deus cur miſerator 976.52
Deus cur miſericors dicatur 976.51
Deus cur pater miſericordiarum 251.3
Deus cur ſæpius parcat tyrannis 99.46
Deus cur viuens dicatur 104.44
Deus fons ſapientiæ 925.13
Deus gratiæ omnis auctor 675.3
Deus habet hominem in ſua manu ſicut figulus lutum 102.54
Deus immutabilis 708.9
Deus impium iuſtificans ſitne iniuſtus cenſendus 45.59
Deus inuiſibilis quomodo viſibilis reddatur in imagine Chriſti 497.35

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Deus καρδιογνώστης 90.1
Deus liberalis 925.14
Deus miſeretur omnium qui ad ſe confugiunt 101.37
Deus miſericors in obœdientes 99.33
Deus mitis & benignus eſt fidelibus 18.59
Deus nemini quicquam debet 122.34
Deus non eſt iniuſtus vnum reijciens & alterum aſſumens, quia nemini quicquam ex debito, ſed omnia ex gratia dat 98.30 & 102.22
Deus non impellit ſed permittit 99.59
Deus non violenter indurat 103.45
Deus nouit omnia antequam fiant 122.48
Deus nullum creauit vt perderet 103.1
Deus num ſit idem omnibus 15.56 & 110.29
Deus num ſit iniuſtus aſſumens Iacob & reijciens Eſau ſine merito 98.21
Deus num violenter induret aut ſaluet 103.41
Deus nunquid non ſit iniuſtus, conquerens de eo qui induratur, eumq; puniens, cum Deus quem vult induret 10..51
Deus omnes cupit ſaluari 159.28
Deus pater, cur gloriæ Deus 393.31
Deus pater autor liberationis à morte & damnatione 79.58
Deus perſonam non reſpicit 444.58
Deus præſens vbiq; 852.12
Deus pro caritate ſua maxima multis medijs vtitur ad alliciendos homines in ſuam familiam 150.2)
Deus puniens peccatores, num ſit iniuſtus 33.9
Deus quem locum inhabitet 619.9
Deus quomodo apparare dicatur impium ad interitum 103.52
Deus quomodo dicatur concluſiſſe omnes ſub incredulitate 121.8
Deus quomodo exhortetur auditores 274.57
Deus quomodo innoteſcat ex creatura 21.5
Deus quomodo odio habuerit Eſau, cum ſcriptum ſit, Nihil odiſti eorum quæ feciſti 97.52
Deus quomodo ſit liberalis 924.54
Deus ſcutum Eccleſiæ 150.4
Deus ſemper ſui ſimilis 343.56
Deus ſeueritatem exercet in contumaces 118.34
Deus ſol Eccleſiæ 150.1
Deus ſolus καρδιογνώστης 533.29
Deus ſolus immortalis 619.1
Deus ſolus princeps 618.55
Deus timendus 99.37
Deus vera cauſſa eſt & principium omnium 214.40
Deus verax 32.29
Deus vbi inueniatur, & vbi rite colatur 761.50
Deus vltor ſcelerum & contumaciæ 99.31
Deus vult ſalutem omnium 148.49
Dextera Dei qualis locus 514.1
Diaboli ἀρχαὶ 446.35
Diaboli & Pſeudoapoſtolorum collatio 296.56
Diaboli ἐξουσίαι 446.39
Diaboli κοσμοκράτορες 446.42
Diaboli lapſus quæ cauſſa fuerit 600.47
Diaboli quales hoſtes 446.49
Diaboli quales ſint artes 259.6
Diaboli ſtudium 445.53
Diaboli ſtudium in perdendis hominibus 299.26
Diaboli tela cur ignita 448.1
Diabolo cur permittat Deus humanum genus ſic perſequi & oppugnare 446.11
ex Diabolo eſſe quinam dicatur 770.11
Diabolo reſiſtere quid 949.12
Diabolum homines in peccatum præcipitare 371.23
Diabolum in perpetuis inſidijs eſſe 703.48
Diabolum vincendi modus 703.56
Diabolus 821.28
Diabolus calumniator 820.11
Diabolus cur magis ſæuiat hoc tempore quam vnquam alias 928.19
Diabolus cur πονηρός 758.12
Diabolus leoni comparatus 703.53
Diabolus quibus modis tentet homines 928.9
Diaconatum pontificium in verbo Dei non eſſe fundatum 456.12
Diaconi nomen bifariam in ſcripturis ſumi 456.1
Diaconi qui dicantur 601.17
Diaconorum mores quales eſſe debeant 601.10
Diaconorum virtutes 601.50
Διακονεῖν pro erogatione eleemoſynarum 456.9
Διάνοια 426.41 & 797.33
Dicendi verbum tria continet 222.26
Διχοστασίαι 362.28
Dicti, Hic eſt filius meus dilectus &c. expoſitio ſecundum circumſtantias 711.25
Dicti Pauli abuſus 577.11
Dictis figurate in ſcriptura, explicatio plerunque ſubijcitur 34.34
Dictum nullibi extans, à Paulo citatum 433.50
Dictum Pſal. 19. num de miniſterio poſſit intelligi 112.25
Dictum Pſalmi, Filius meus es tu, ego hodie genui te, non de æterna filij generatione, ſed de manifeſtatione filij in carne quidam intelligunt 855.43
Dierum delectus aduentu Chriſti ſublatus 510.37
Dierum obſeruatio Chriſtiana differt à Iudaica 135.47
Dies cur mali dicantur 447.13
Dies domini quid 545.9
Dies humanus pro humano iudicio 170.57
Difficultatis cauſſa ignauia 857.18
Diffidentiæ carnali opponenda potentia Dei 394.24
Diffidentiæ & fidei imbecillitati quid opponendum 109.53
Diffidentiæ pœna 847.25
Diffidentiæ prohibitio 647.50
Dignitates a Deo ordinatæ non blaſphemandæ 725.39
Dignitates in honore habendæ 716.15
Dignitati perſonarum non cedendum cum de religione agitur 328.58
Dij participatione nominis qui dicantur 196.16
δικαίωμα δικαίωσι 61.45
δικαιώματα 875.30
Dilecti 516.48
Dilectio cur lex noua 372.55

Dilectio

Dilectio Dei gratuita 13.38
Dilectio ex fide vt regula ſequenda 133 16
Dilectio fraterna ex quibus cauſis manet 679.12
Dilectio implet totam legem 132.48
Dilectio in ſpiritu 494.46
Dilectio mutua perfectionis vinculum 517 25
De dilectione Dei cur homines vſq; adeo dubitent 783.23
à Dilectione Dei fideles nihil ſeparat 92 10
in Dilectione includi omnia officia alijs debita 132.39
Dilectionem Dei & proximi arctiſſime inter ſe cohærere 788.57
Dilectionem Dei obſignat Spiritus ſanctus cordibus noſtris 56 3
Dilectione proximi carens, Deum non diligit 787.24
Dilectione incluſa eſt lex de mutuis officijs 133 14
Dilectionis abſolutiſſimum exemplar Chriſtus 776 48
Dilectionis Chriſtianæ cauſa 431.1
Dilectionis commendatio 359.55 & 689.52 & 772.10 & 885.41
Dilectionis Dei cauſa 787.21
Dilectionis Dei & proximi neceſſitas conſecutionis 787.6 & 788.35
Dilectionis Dei magnitudo 783.49
Dilectionis diuinæ teſtimonium 783.14
Dilectionis duplex genus 778.54
Dilectionis effecta 126.50
Dilectionis & electionis fundamentum Chriſtus 573 35
Dilectionis fraternæ neceſſitas 774.46
Dilectionis fructus 784.22
Dilectionis fructus ineſtimabilis 786.2
Dilectionis lex incluſam habet gratitudinem 525 30
Dilectionis mandatum 784.5
Dilectionis mandatum cur dicatur lex Chriſti 372 41
Dilectionis modus 784.16
Dilectionis mutua commendatio 741.50 & 782.38
Dilectionis mutuæ præceptum 500.20
Dilectionis neglectæ pœna 779.20
Dilectionis notæ ſeu propria 172.4
Dilectionis officia quæ impediant promoueantuè 658.22
Dilectionis præceptum 754.40 & 783.1
Dilectionis rationem pleniſſimam in tribus conſiſtere 778.16
Dilectionis ſanctorum & non regeneratorum diſcrimen 494.49
Dilectionis veræ effectus 795 10
Dilectionis veræ indoles 776 50
Dilectio non ſit fucata 126 44
Dilectio num ſit meritum coronæ, cum ea promittatur diligentibus 926.36
Dilectio proximi ex ardente cordis affectu fiat 516.50
Dilectio proximi quomodo ſit iuxta Paulum tota legis impletio 360.16
Dilectio quare ſit exercenda 126.58
Dilectio quarum rerum ſit teſtimonium 861.43
Dilectio quo in loco habenda 774.21
Dilectio teſtimonium præbet qualis quiſque ſit 759 55
Diligentiæ commendatio 644.11
Diligentia in vocatione benedictione ornatur 609.16
Diligentia quid 286.28
Diligere in veritate 816.3
Diligi Deum à nobis, quomodo ex amore proximi cognoſci poſſit 787.44
Diligi nos à Deo, vnde ſcire poſſimus 783.30
Diluuij aqua baptiſmi typus 694.49
Diluuium figura Baptiſmi 694.28
δημοκρατία contra naturam 439.33
Diſcendi modus 608.44
Diſceptationum effectus 468.30
Diſciplinæ alicui tradendæ quænam ſit apposita ratio 163.43
Diſciplinæ commendatio 489.42
Diſciplinæ Eccleſiaſticæ definitio 572.4
Diſciplinæ Eccleſiaſticæ partes 572.7
in Diſciplina Eccleſiaſtica quomodo delinquat Papa 572.15
Diſciplinæ liberales cur diſcendæ 636.23
Diſciplinam duo complecti 489.48
Diſciplinarum liberalium cognitio non abijcienda 169.27
Diſcipuli eſſe, præceptoris virtutes imitari 585 43
Diſcipuli optimi exemplum Timotheus 612 56
Diſcipuli profectum eſſe magiſtri gloriam 295.22
erga Diſcipulos paterno decet affici animo 144.17
Diſcordia doctorum quid noceat Eccleſiæ 538 8
Diſcordiæ mala 903.34
Diſpenſatio rerum cœleſtium qualis eſſe debeat 172.12
Diſputationes humanæ à Chriſto abducunt 511 44
Diſputationum furor ſæpe dicta trahit in alienum ſenſum 267 1
Diſſidia 362 28
Diſſidia vitanda 156.11
Diſſidij in vno eodemque homine ratio 78 15
Diſſidiorum effectus 360 29
Diſſidiorum & ſcandalorum auctores ſtudioſe obſeruandi & fugiendi 146.55
Diſſidium affectuum & rationis 367.18
Diſſidium carnis & ſpiritus 367.23
Diſſidium conſcientiæ & fidei 367.30
Diſſidium in homine triplex 367.4
Diſſimulationis ſcandalum quænam mala ſecum trahat 809 51
Diſtinctio filiorum carnis & filiorum promiſſionis typo propoſita 98.10
Diſtinctiones rerum iuris diuini eſſe 132.29
Diſtinctio populi Iudaici in duos ordines 114 10
Diſtributio magiſtratus à Deo eſt 130.42
in Diuinarum rerum cognitionem ſine comparatione rerum humanarum non perueniri 69 37
Diuinitati Chriſti quinam ſe oppoſuerint 762 12
Diuinitatis Chriſti aſſertio 465.30

Diuinitatis Chriſti teſtimonia 162. 17 & 196. 20 & 398. 27 & 415. 43 & 498. 30 & 707. 47 & 708. 21 & 723. 16 & 636. 40 & 737. 2
Diuites quinam condemnandi 950. 57
Diuites quomodo occidere pauperes dicantur 951. 31
Diuitiæ 925.54
Diuitiæ Chriſti cur imperueſtigabiles 415.17
Diuitiæ contemtæ ſed veræ 199.28
Diuitiæ gratiæ in Deo 389.36
Diuitiæ, nobilitas, potentia & ſapientia non ſunt cauſa reiectionis, ſed abuſus 159.54
Diuitiæ religioni conſeruandæ ſeruiant 953.10
Diuitiæ Reſpub. iuuent 953.28
Diuitiæ ſpecioſæ ſed falſæ 199.26
Diuitiarum fiducia abijcienda 952 54
Diuitiarum legitimus vſus 953.2
Diuitias habere per ſe non peccatum 951.46
Diuitias hydropi ſimiles 759.34
Diuitias temere non eſſe abijciendas 619.27
Diuitijs ad ſui ſuſtentationem quomodo quis vti debeat 953.50
Diuitijs egenos iuuemus 953.59
Diu:tijs qui abutantur 953. 13. 32
Diuitijs quomodo vtendum 619.33. 48 & 952. 33
in Diuitijs ſuis plus quomodo affectus eſſe debeat 952. 42
Diuitum auaritia inexplebilis 951.5
Diuitum crudelitas 951.11
Diuitum iniuſticia 951.17
Diuitum pœna 951.13
Diuortia propter cauſas leues facere non licet 187.39
Diuortia religionis prætextu non facienda 188. 1
Docendi doctrinam Eccleſiæ methodus 126.24
Docendi & diſcendi ratio abolebitur in futura vita 227.24
Docendi muneris in Eccleſia magnitudo in duobus cernitur 580.39
Docendi munus in Eccleſia difficile, & plenum periculis 580.15
Docendi ratio quæ requirat 86. 24
Docens alios, ipſe quæ docet, faciat 198. 37
Docentes & diſcentes quomodo erga ſe mutuo affectos eſſe debeat 622. 20
Docentium ſeu miniſtrorum verbi officium 126.22
Docere in Eccleſia quanta ſit dignitas 232.50
Doctores 225.40
Doctores aliorum interpretationes audire dicuntur 232.21
Doctores falſi comparati brutis animalibus 716.29
Doctores falſi nebulæ comparati 717.54
Doctores falſi nocent blandiloquentia & aſſentatione 147.24
Doctores falſi quibus rebus conferendi 717.34
Doctores falſi ſimiles Caino 726. 4
Doctores falſos peccati ſeruos eſſe 718.26
Doctores falſos pœnam non effugere 715.55
Doctores moribus commendabilem faciant auditoribus doctrinam 909.44
Doctores non quærant inanem vulgi applauſum 166.42
Doctores officia mutua ſibi à diſcipulis polliceantur 144.18
Doctores qui 423.41
Doctores quomodo à vera Eccleſia ſeipſos ſegregent 728.21
Doctores veri audiendi & amanter amplectendi 147.4
Doctores vita ſancta doctrinam non commendantes ſimiles architectis arcæ Nohæ 909.48
de Doctoribus alijs atq; alijs non arroganter gloriandum 156.40
Doctoribus non ad ſectas & factiones ſtabiliendas abutendum 166. 41. 58
Doctoris erga diſcipulos affectus 816. 24
Doctoris fides & conſtantia quid proſit Eccleſiæ 537.16
Doctoris mores doctrinam commendare 577.37
Doctoris vani deſcriptio 616.44
Doctor ſpeculum honeſtatis ſit auditoribus 607.39
Doctorum concordia quam ſit in Eccleſia neceſſaria 366.28
Doctorum falſorum auaritia inexplebilis 717.23
Doctorum falſorum deſcriptio 716. 39 & 727. 1
Doctorum falſorum deſcriptio 727.1
Doctorum falſorum horrendus erit interitus 110.56
Doctorum falſorum imago Balaam 717. 23
Doctorum falſorum indoles 350. 44
Doctorum falſorum ingenium graphice depictum 474.24
Doctorum falſorum vitia 727. 44
Doctorum falſorum pœna 717. 48 & 479. 36
Doctorum falſorum propria nota 147.19 & 377.52 & 605.1
Doctorum falſorum ſtudia 713. 46
Doctorum præmia 240. 34
Doctorum tria genera Romæ Pauli tempore 8.54
Doctorum verorum & falſorum antitheſis 479.46
Doctorum verorum & falſorum diſcrimen 782.10
Doctorum in Eccleſia diſcrimina 608.30
Doctorum verbi commendatio 364. 1
Doctrina alia quam Chriſti non recipienda 910. 28
Doctrina Chriſti ſimplex retinenda 506. 23
Doctrina cur ſana 649.3
Doctrinæ certa forma tenenda 728. 36
Doctrinæ Chriſtianæ certitudo eſſe debet 710.1
Doctrinæ Chriſtianiſmi capita 858. 43
Doctrinæ cœleſtis corruptores pœnis ingentibus obrui 359.42
Doctrinæ & Chriſti hoſtes cur neque ſalutandi 806. 31
Doctrinæ Euangelicæ certitudo 612. 8
Doctrinæ hoſtes non recipiendi 806. 8
Doctrinæ humanæ in locum verbi Dei non ſubſtituendæ 126 9
Doctrinæ humanæ lignis, fœno & ſtipulis comparatæ 160.7
Doctrinæ non cuiuis habenda fides 781. 28
Doctrinæ Paulinæ authoritas 13.9
Doctrinæ Paulinæ certitudo 604. 14
Doctrinæ prauæ fructus 147. 4 & 649.19
Doctrinæ probandæ ſunt, ſed ex analogia fidei 232.24
Doctrinæ puritatem cum traditionibus humanis ſtare non poſſe 650. 30

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Doctrinæ puritas quomodo conſeruetur 728.27
Doctrinæ puritas tenaciter retinenda 358.28
Doctrinæ puritas vnde petenda 5.41
Doctrinæ puritatem ſemper crux comitatur 377.52
Doctrinæ quænam ſuſpecta habenda 604.52
Doctrinæ quouis vento non circumferamur 634.48
ad Doctrinæ rationem reddendam paratos nos eſſe decet quouis tempore 326.7
Doctrinæ ſanæ corruptio 638.13
Doctrinæ ſinceræ fructus 505.46
Doctrinæ ſinceræ inſidiæ ſtruuntur à Diabolo 147.7
Doctrinæ vtiles ſubinde repetendæ & inculcandæ auditorib. 474.13
Doctrina hominum 606.31
Doctrinam Apoſtolicam ad nos quoque pertinere 13.50
Doctrinam Eccleſiæ triplicem eſſe 589.1
Doctrina miniſtrorum verbi qualis eſſe debeat 659.48
Doctrinam nobiſcum communem amplectentes, ſincero caritatis affectu proſequamur 802.48
Doctrinam ſanam tenendam 625.35
Doctrina omnis abducens à Chriſto fugienda 553.44
Doctrina Pauli de Adiaphoris ad quos pertineat 136.22
Doctrina praua & hypocriſis abijcienda 178.1
in Doctrina pura quomodo conſtantes manere poßimus 910.42
Doctrina quænam amplectenda 627.10
Doctrina quæ fugienda 659.38
Doctrina quando approbanda 232.27
in Doctrina quatuor obſeruanda 608.21
Doctrina quot modis violetur 805.57
Doctrina ſana quæ ſit 616.40
Doctrina ſincera amplectenda, & vita innocens degenda 178.12
Doctrina vera comprobatione noſtra confirmanda 706.6
à Doctrinis hominum cauendum 534.19
Δοκιμὴ & δόκιμον differre 55.42
Δοκιμάζειν ſignificare duo 29.35
Dolor de obitu amicorum aut cognatorum quomodo mitigandus 453.1
Doloris remedium 453.11
Dolor piorum & impiorum vt differat 543.12
Dolor quid 904.24
Dolus 23.26 & 531.25. & 680.38
Dominiorum diſtinctio non tollit Euangelium 180.24
Dominis duobus quomodo non ſeruiri poßit 759.4
Dominorum erga ſeruos officium 444.46
Dominis quibus obœdiendum 686.8
Dominorum erga ſeruos quæ eſſe affectio debeat 520.12
Dominorum piorum officium 445.11
in Domino ſtare 408.42
Dona cur manifeſtatio ſpiritus dicantur 223.6
Dona cur non ſingulis omnia collata 421.26
Dona Dei in alijs ſuſpicienda 622.51 & 623.9
Dona Dei in quem finem nobis conferantur 620.21
Dona Dei quomodo in nobis creſcant 623.33
Dona Dei ſatis prædicari nequeunt 291.58
Dona & vocatio Dei quomodo ſint ἀμεταμέλητα 120.29
Dona in Eccleſia referenda ſunt ad concordiam fouendam 222.45
Dona, miniſteria & operationes vt diſtinguantur 222.40
Dona nobis collata in aliorum commodum referenda 251.11
Donatiſtarum confutatio 750.25 & 258.26
Donatiſtarum error 749.49
Donatiſtarum negantium lapſis veniam refutatio 225.14
Doni & peccati differentia 60.42
de Donis Dei gloriari, & eos per quos ea dono accepimus contemnere, magna eſt inhumanitas 172.21
Donis Dei quomodo piè vtendum 207.58
Donis Dei quomodo vtendum 699.45
Donorum collatio ad quem finem pertineat 424.18
Donorum diuerſitas ad Eccleſiæ conſeruationem referenda 223.33
Donorum Eccleſiæ auctor Chriſtus 422.1
ob Donorum eminentiam non ſunt alij ſpernendi 173.5
Donorum & vocationis Dei qualitas 156.1
Donorum in Eccleſia diſtributio 125.56
Donorum Spiritus ſancti in Eccleſiam enumeratio 223.10 finis 223.3
Donorum varietas ad quid pertineat 424.22
Donum Dei 445.43
Donum & gratia quid differant 60.32
Donum & propagatio reatus vt differant 61.1
Donum negligere quid 609.1
Donum per gratiam quid 708.42
Donum pro iuſtitia Chriſti 61.8
δώρημα, χάρισμα & δωρεὰ differunt 60.36
Dorſi incuruatio de male ſibi conſcijs 116.2
Dubitatio cum ſit in omni homine, quomodo fides orantis poßit eſſe ſine hæſitatione 926.38
Dubitationis Papiſticæ refutatio 54.42 & 891.21
Duces pro Apoſtolis & alijs doctoribus 909.38
Duplices animo 949.24
Duricies cordis non à Deo ſed ab ipſo homine eſt 26.10
Duricies & rigiditas in corripiendis peccatoribus reſipiſcentibus quid operetur 259.1
Δύναμις regni Chriſti 396.56

E

Ebionis hæreſis 574.59
Ebrietas carnalis inſipientia 434.45
Ebrietas cur fugienda 434.50
Ebrietas quantum malum 647.35
Ebrietates 362.54
Ebrietati cur multi indulgeant 239.21
Ebrietatis mala 362.55
Ecce particula quid ſignificet 29.14
pro Eccleſia ædificanda nulla pericula detrectanda 502.41
Eccleſia à Philoſophis vt diſcernatur 817.38
de Eccleſia articuli confirmatio 500.19
in Eccleſia ἀταξία fugienda 506.43

Eccleſia catholica templum Dei 412.24
Eccleſia certo loco non circumſcribenda 905.20
Eccleſia Chriſti à diabolo eiuſque membris funditus extirpari nequit 5 30
Eccleſia Chriſti in hoc mundo roſæ inter ſpinas enatæ comparanda 1.13
Eccleſia Chriſti non ſit ſubiecta humanis conſilijs 169.45
in Eccleſia Chriſti quinam ſint 886.3
Eccleſia Chriſti vnica omnibus temporibus 206.16
in Eccleſia concordia fouenda 224.18
Eccleſia conſtat promiſcue ex Iudæis & gentibus 104.27
Eccleſia corpus συναρμολογούμενον 425.51 & 509.6
Eccleſia corpus συμβιβαζόμενον 425.47
Eccleſia corpus Chriſti myſticum 225.27
Eccleſia cruce probanda 888.41
ab Eccleſia deficientes quantum illi mali inferre poßint 640.55
Eccleſia debet miniſtris Euangelij defenſionem aduerſus hoſtes ſinceræ doctrinæ 245.42
in Eccleſia diuerſas functiones eſſe oportet 224.35
Eccleſiæ ædificatio, prædicatio Euangelij 413.39
Eccleſiæ calamitatibus affici debemus 888.36
Eccleſiæ ciues nauigantibus in mari ſimiles 582.4
Eccleſiæ communis ſors in hac vita 704.30
Eccleſiæ concordiam Deus cupit 225.14
Eccleſiæ conſeruandæ vera ratio 5.38
Eccleſiæ conſolatio in meijs ærumnis 353.38
Eccleſiæ conſtitutiones quando cenſendæ ſint diuinæ 233.40
Eccleſiæ corpus in nihilum redigunt traditiones humanæ 512.7
Eccleſiæ decus pulcre depictum à Dauide 199.44
Eccleſiæ decus & gloria 199.14
Eccleſiæ definitio 154.51 & 397.50 & 602.28 & 741.40
Eccleſiæ Dei deſcriptio 250.37 & 426.12
in Eccleſiæ deſcriptione quinam peccent 723.18
Eccleſiæ dignitas 166.59
Eccleſiæ diſtinctio vnde ſumta 447.19
Eccleſiæ doctrina perfectior ipſa Philoſophia 917.48
Eccleſiæ duratio & conſeruatio 827.44
Eccleſiæ & Chriſti coniunctio myſtica qualis 499.40
Eccleſiæ & Euæ collatio 296.55
Eccleſiæ & reliqui mundi diſcrimen 930.12
in Eccleſiæ externa ſocietate eſſe ſanctos & non ſanctos 739.37
Eccleſiæ fortuna eadē omnibus temporibus 634.51
Eccleſiæ fraternitas 704.9
Eccleſiæ fundamentum ſolus Chriſtus 412.2
Eccleſiæ hoſtes 739.12
Eccleſiæ hoſtes infami plerunque morte pereunt 4.2
Eccleſiæ hoſtium potentia 446.26
Eccleſiæ in media mundi ætate qualis facies 114.27
Eccleſiæ inuicta firmitas 824.35
Eccleſiæ membra abiectiora fouenda 224.55
Eccleſiæ membra abiectiora, nihilo minus ad Eccleſiam pertinent 224.26
Eccleſiæ membra comparata membris corporis 223.40
Eccleſiæ membra duplicia 397.52 & 739.30
Eccleſiæ membra infimæ ſortis quomodo tractanda 224.14
Eccleſiæ membra etiam abiectæ ſortis quæ ſunt, ſuos habent vſus 2247
Eccleſiæ membra mutuis commodis atque incommodis affici decet 224.20 & 225.20
Eccleſiæ membra non carere vicijs 886.6
Eccleſiæ membra non eodem omnia funguntur munere 225.45
Eccleſiæ membra quæ ſint 512.5
Eccleſiæ membra qui cupiunt fieri, eos neceſſe eſt renaſci 151.24
Eccleſiæ membra quomodo tractanda 547.38
Eccleſiæ membra ſingula cur templum Dei 412.49
Eccleſiæ membrum nullum contemnendum 224.11.46
Eccleſiæ membrorum varia functiones 224.4
Eccleſiæ miraculoſæ liberationes 3.29.42
Eccleſiæ num ſint admixti ſcelerati cum ea ſancta ſit & irreprehenſibilis ſecundum Apoſtolum 437.10
Eccleſiæ omnia ſeruire debent 169.55
Eccleſiæ operam ſuam offerre quomodo non ſit improbandum 598.54
Eccleſiæ particulares aliæ alijs ſe præponere non debent 233.10
Eccleſiæ periphraſis 723.56
Eccleſiæ perſecutio quo in loco habenda 457.43
Eccleſiæ perſecutio ſignificata typo 353.22
Eccleſiæ perſecutor Caïn 1.34
Eccleſiæ perſecutor diabolus 1.31
Eccleſiæ perſecutor Eſau 2.6
Eccleſiæ perſecutor Iſmaël 2.2
Eccleſiæ perſecutor Laban 2.6
Eccleſiæ precibus communibus omnes opus habent 575.58
Eccleſiæ precum pro miniſtris verbi vtilitas 663.38
Eccleſiæ propagatio in Aegypto 11.31
Eccleſiæ quanta beneficia à Chriſto capite conferantur 499.47
Eccleſiæ qui ordo 426.17
Eccleſiæ reditus in quatuor diſtribuendi partes 975.6
Eccleſiæ ſalus pluris facienda, quam propria vita 532.79
Eccleſiæ ſemper admixtos eſſe aliquos malos 577.16
Eccleſiæ ſtatus roſæ ſimilitudine deſcriptus 1.14
Eccleſiæ ſpes externa 687.11
Eccleſiæ ſtatus temporibus extremis qui ſit futurus 632.44
Eccleſiæ ſub cruce conſolatio 422.21
Eccleſia tota cur dicatur templum Dei 412.47
Eccleſiæ typus templi veteris ſtructura 681.26
Eccleſiæ veræ definitio 739.28
Eccleſiæ veræ & falſæ deſcriptio ex perſonis Caino & Abelo 772.52
Eccleſiæ veræ & falſæ exitus 773.49
Eccleſiæ veræ & falſæ fortuna 773.16
Eccleſiæ veræ & falſæ ſtudia 773.39.

Eccleſiæ

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eccleſiæ veræ notæ 602.34
Eccleſiæ virtutes neceſſariæ duæ 355. 35
Eccleſiæ vnio cum Chriſto quomodo fiat 500.1
Eccleſiæ vnitas in quibus rebus falſo collocetur 424.39
Eccleſia ex Iudæis & gentib. 412 10
Eccleſia ex Iudæis & gentibus collecta qua virtute cohæreat 411. 56
Eccleſia extra Chriſtum nulla 412. 12
Eccleſia in ærumnis magis lucet ac illuſtrior efficitur 3.10
in Eccleſia grandiloquentiæ laus non affectanda 165. 13
Eccleſia in hoc mundo non alligata certo loco & ſucceßioni 922. 48
Eccleſia interdum ſpeciem præ ſe fert roſæ emarceſcentis 3. 3 & 4 20 & 4. 15. 28
Eccleſia in terris hoſpitatur 905. 18
Eccleſiam à Chriſto ſolo geſtari, & conſeruari 412. 13
contra Eccleſiam armis duplicibus impoſtores vtuntur 425.9
Eccleſiam caput eſſe corporis Chriſti 397.48
Eccleſiam Chriſti in quatuor conſiſtere 558.54
Eccleſiam Chriſti non poſſe ſubuerti ab hoſtibus 635.11
Eccleſiam crux perpetuo comitatur 1.52 & 640. 36 & 902 3
Eccleſiam cur mundus perſequatur 767. 31
Eccleſiam dupliciter conſiderari 437 37
Eccleſiam eſſe etiam in eo cœtu in quo ſunt hæreſes 318.38
Eccleſiam ex Chriſti ſanguine & martyrum falſo componunt Papiſtæ 157.12
Eccleſiam factionibus turbantes diuinitus puniuntur 169.8
Eccleſiam gentium ex gratia eſſe aſſumtam 352.50
extra Eccleſiam nullam eſſe pro peccatis hoſtiam 886.25
Eccleſiam perpetuo manſuram 419. 9
Eccleſiam poſſe labi & ſeduci 318 40
extra Eccleſiam qui ſint 426. 10
Eccleſiam roſæ perſimilem eſſe probatur hiſtoria Eccleſiæ 1. 21
Eccleſiam turbare factionibus ſcelus ingens eſt 169. 6
Eccleſia nauiculæ laceræ ſimilis 824.32
Eccleſia non biceps vt fingit Papa 397.31
Eccleſia non reijcit abiecta ſortis homines 224. (22
Eccleſia non vacua omni næuo 437.
Eccleſiæ noui Teſtamenti conditio 912. 5
in Eccleſia num ſint homines diuerſas habentes opiniones 713.40
Eccleſia nunquam caret preſſuris 2. 36
pro Eccleſia orandum 529. 9. & 888. 38
Eccleſia particularis domus pij hominis 661.24
pro Eccleſia pati cur ſe Paulus dicat 503.10
Eccleſia preſſa malis, incrementa ſumit 1. 13 & 36. & 41 & 47 & 2. 5. 11. 17. 24. 38. 42. 47. 50 & 3. 7. 27. 42. 51. 4. 5. 20. 29. 44. & 5. 13. 15
Eccleſia propter confeßionem Chriſti varijs caſibus expoſita 91. 56
Eccleſia quæ dicatur 212. 1
in Eccleſia quæ non ſint docenda 36. 51
Eccleſia quid 418.59
Eccleſiæ quo minus multi ſe adiungant, quænam impediant 150.15
Eccleſia quomdo à Chriſto vitam & ſpiritum accipiat. 511.55
Eccleſia quomodo ſit ſancta & irreprehenſibilis cum non omni næuo careat 437.33
Eccleſiarum turbatores ſtipendiarij Satanæ 358.43
Eccleſia ſancta cur catholica 681. 22
in Eccleſia ſingulis officia conferenda iuxta donorũ analogiã. 224. 30
Eccleſiaſticæ poteſtatis qui finis eſſe debeat 294.8
Eccleſiaſtica cenſura tantummodo ad domeſticos Eccleſiæ ſe extendit 178.54
in Eccleſiaſtica politia dignitatis eminentia 213.14
Eccleſiaſtici iuris forma 258. 37
Eccleſiaſtici ſtatus duæ partes 506 37
Eccleſiaſticorum bonorum raptores, ſeptimi præcepti reatu obſtringuntur 974.40
Eccleſia ſuperior euadit per Chriſtum 92.2
Eccleſia tentatur, vt probetur conſtantia eius 2.16
Eccleſiæ totius cura habenda 456. 32
de Eccleſia vaticinium 352.45
Eccleſia vera cur nunc Iacob nunc Iſraël appelletur 773.32
Eccleſia vera quæ ſit 90. 52 & 525. 42 & 528.41
ἔχθραι 362.8
Educatio durior quid incommodi habeat 442.52
Educatio liberorum minime negligenda 488.42
Educatio praua quid habeat incommodi 967.44
Educatio quantum immutet naturam 488 29
Educatio ſit ingenua 519. 24
Effectus in ſcriptura ſæpe tribuitur cauſæ agẽdi propter aliud 602.51
ἐγκράτεια 368.20
εἰδωλολατρεία 361.58
εἰρήνη 365.25
ἐκνήφειν quid 239.15
Electi 516.45
Electio Dei non eſt ex operibus vel ſecundum opera, ſed libera 97. 28
de Electione Dei quid ſentiendum 933.43
de Electione vnde iudicandum 390. 42
Electionem eſſe extra hominem 387. 43
Electionem eſſe firmam & ratam 387.44
Electionem eſſe gratuitam 114. 49 & 387.41
de Electione quæ non ſint cogitanda 934. 18
Electionis conditio & euentus 672. 24
(38
Electionis diuina teſtimonium 573.
Electionis cauſa 670.39
Electionis euentus 673.7
Electionis circumſtantiæ ſex 670. 17
Electionis finis 673. 40 & 674. 10
Electionis modus & fundamentum 672. 11
(120. 20
Electionis Stoicæ fatalis refutatio
Electionis tempus 670.21
Electio quid ſit 670.12
Electi quando demum dicamur & ſimus 388.2
Electi qui dicantur 115. 17 & 529 36
(dicta 290. 2
Eleemoſyna benedictio ab Apoſtolo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eleemoſynæ ciuilis quid 964. 15
Eleemoſynæ conferendæ cauſæ 964. 19
Eleemoſyna cur dicatur gratia 286. 5
Eleemoſynæ dandæ cauſæ 777. 21
Eleemoſynæ dandæ ordo qui eſſe debeat 963.50
Eleemoſynæ diſtinctio 964.3.5.
Eleemoſynæ erogandæ fines 778.29
Eleemoſynæ modus 778.20
Eleemoſynæ neglectæ pœna 965.28
Eleemoſynæ piæ fines 965. 3
Eleemoſynæ piorum quo in loco habendæ 290. 25
Elemoſynæ qui modus eſſe debeat 965.52.
Eleemoſynæ ſine corruptione affectuum & perſonarum reſpectu diſtribuendæ 126 27
Eleemoſynæ ſunt debitum officium 144 37
Eleemoſynam conferentes habent ſe vt ſeminatores 290.16
Eleemoſynam dare quàm ſit actio laudabilis 518. 5
Eleemoſynam non carere præmijs 290. 44
Eleemoſyna non ex triſticia aut neceßitate proficiſcatur 290. 41
Eleemoſyna oppoſita auaritiæ 290. 6
Eleemoſyna optimus theſaurus 224. 41
Eleemoſyna quanam ſit Deo accepta 290. 22
Eleemoſyna quando abominabilis 960. 50
Eleemoſyna quo animo præbenda 290. 8. 30 & 778. 11. & 965. 46
Eleemoſyna ſit hilaris & ſpontanea 290.40
Eleemoſynarum dandarum neceßitas 963. 34
Eleemoſyna ſpiritualis quid 964. 5
ab Eleemoſyna vitia duo excludenda 965.42
de Elemoſynis quæ tenenda 963. 45
de Eleemoſynis quid ſentiendũ 285. 45 regula 287.15
ἔλεγχος 891. 11
ſub Elementis mundi eſſe, eſt ſub lege eſſe 346. 52
Elementis perpetuo non inhærendum 857.28
Eliſabethæ fœcunditas 827.6
Eloquentiæ abuſus 157.56
Eloquentia 158. 11 & 506 24
Eloquentia num prorſus ſit damnanda, vt Euangelio contraria 158. 4
Emanuel 594.59
ἐμφύτευσις 973. 13
Emtio 973.31
in Emtionibus & venditionibus quinam peccent 955.50
ἐν pro διὰ 498.44
Enoch habuiſſe fidem 892.16
ἔντευξις 795. 22
de Enochi morte quid ſtatuendum 893.54
Enthuſiaſmi damnatio 506. 44 & 546. 40
Enthuſiaſmos iactans ſpiritu Chriſti caret 623.49
Enthuſiaſtarum refutatio 260.12
Enthuſiaſtarum vocalem prædicationem reijcientium refutatio 110. 58 & 112. 2 & 260.12 & 274. 42
Epænetus primus omnium in Achaia Chriſtum eſt amplexus 146.30
Epaphroditi commendatio 471. 35
ἐπίβδαν quid Pindarus vocet 962. 42
ἐπιχαιρεκακία 364.48
ἐπιχαιρέκακοι 808.5
Epicureorum prouerbium 238. 51
Epigraphæ paulinæ cur plerunque magnificis titulis ſint ornatæ 643.40
ἐπινίκιον ex fidei certitudine 909. 21
Epiſcopis non congruere politica imperia 975. 31
Epiſcopalis functio honeſta 598.57
Epiſcopalis muneris pars præcipua 645. 50
Epiſcopatus qualis magiſtratus 455. 39
Epiſcopi functio in quibus ſita 598. 59
Epiſcopi mores 653.36
Epiſcopi labor, cur bouis labori comparetur 613.47
Epiſcopi hodie parochi & miniſtri verbi 455.49
Epiſcopis num politica poteſtas conceſſa, cum dicatur, Ecce duo gladij hic 975.45
Epiſcopi obiurgatio, quo ſpectare debeat 650.20
Epiſcopi officium quam late pateat 646.59
Epiſcopi ſiue miniſtri verbi virtutes 599.9
Epiſcopi virtutes 609.12
Epiſcopus à quibus rebus alienus eſſe debeat 702.33
Epiſcopus cur virtuti omnis generis ſtudere debeat 653.54
Epiſcopus in doctrina morum ſit ſedulus 652.35
Epiſcopus quam doctrinam vitare debeat. 606.26
Epiſcopus ſit vitæ inculpatæ 600. 53
Epiſcopus vnde dicatur 599.1
Epiſtolæ ad Ebræos auctorẽ eſſe Paulum non eſſe credibile 915.5
Epiſtola ad Ebræos qua lingua ſit ſcripta 830.18
Epiſtolæ ad Ebræos qui ſit auctor 830.1
Epiſtola Iacobi cur catholica dicatur 921.54
Epiſtolæ Paulinæ etiam ad nos pertinent 522.48
Epiſtolæ Petri quanta cum reuerentia legenda 669. 33
ἐπισυναγωγὴ 886.1
de Epitheto ſpiritualis, quam variæ ſint autorum ſententiæ 205.3
Eraſmi reprehenſio 61. 27
ἔρεις 362. 13
ἐριθεῖαι 362.23
Errantes quomodo in viam reuocandi 610.17
Errantes ſeuerius à miniſtris verbi obiurgandi 334.55
Errata aliorum tegenda 381.15
Errata iuris in rebus externis, num punire excommunicatione liceat 177.22
Error Cherinti 781.57
Error Ebionis 781.57
Error Fotinianorum 781.58
Error Manichæorum 781.57
Error in ſpecie leuißimus totam doctrinam inficit 358.15
Errores mutui oſtendendi 331. 12
Error ne minimus quidem pacis gratia admittendus 358.27
Error Papiſtarum 781.59
Error Pelagianorum 781.59
Error vel ignorantia coram Deo neminem excuſat 770.18
Eſau neglectus à Deo fuit, non damnatus 98.16
Eſau perſecutor Eccleſiæ 2.6
Eſau quomodo Iacob ſeruijſſe dicatur 97.31
Eſaui reprobatio 904.9
Eſt per ſignificat, recte exponi in loco de cœna Domini, ſed non ad ſa-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ad ſacramentalem locutionem transferatur 206.29
ἐθελοθρησκείαι 892. 31 & 911. 36
ἐθελοθρησκείαι hominum euertuntur vnico Pauli dicto 139. 40
Ethnicorum facta quomodo Deo placuerint 564.10
Et pro enim 769.7
Euæ & Eccleſiæ collatio 296.55
Euangelicæ certitudinis teſtimonia 791.49
Euangelicæ patefactionis tempus 390.47
Euangelicæ prædicationis finis 708. 25
Euangelicæ prædicationis tempus, beneplaciti tempus eſſe 276.50
Euangelica prædictio 29.4
Euangelicorum beneficiorum cauſa efficiens 765.23
Euangelij annũciatio gratuita 669. 39
Euangelij author Deus 18.14
Euangelij autoritas à Deo 534. 18
Euangelij beneficia 15. 29 & 550. 36
Euangelij beneficia fide accipienda 18.18
Euangelij beneficia quomodo accipiantur 416.26
Euangelij beneficia ſpiritualia 387. 13
Euangelij beneficiorum ſumma 707. 54. & 765. 25
Euangelij beneficiorum quo medio reddamur participes 250.48
Euangelij beneficium quomodo hominibus applicetur 938.54
Euãgelij beneficium vniuerſale 112. 46
Euangelij beneficium 938.53
Euangelij breuiſsima ſumma 234. 40
Euangelij carentia quid noceat 803. 3
Euangelij cognitio quid fructus afferat 461.14
Euangelij commendatio 506.11 & 625.7 & 732.5
Euangelij commendatio à cauſa & antiquitate 148.37
Euangelij commendatio quibus locis conſtet 13.41
Euangelij confirmatio quomodo facta 529.45
Euangelij contaminatores ſunt Deo abominabiles 321.9
Euangelij contemtus fructus malæ conſcientiæ 592.14
Euangelij corruptores de Eccleſia eiecti ſunt 919.4
Euangelij crediti fructus ſalus animarum 159.4
in Euangelij curſu cœpto non deficiendum 202.19
Euangelij curſus cur in quibuſdam regionibus ſæpenumero impediatur 557.45
Euangelij curſus felix diuinitus contingit 324.50
Euangelij curſus felix in precibus piorum ſitus 520 53
Euangelij curſus non impediendus 201.51
Euangelij curſus vitæ propriæ præferendus 200.40
Euãgelij curſus vnde impediatur, nihil tentandum 200.27
Euangelij definitio 148. 34 & 274. 38 & 325.16 & 559. 58 & 670. 30 & 928.51
ex Euangelij definitione Papiſtica quæ abſurda colligantur 562. 17
Euangelij dignitas 529. 1 & 297. 9
Euangelij dignitas & neceſsitas 414.26
Euangelij dignitas ex collatione eius ad legem 263.40
Euangelij dignitas maior quam legis 264.7
Euangelij doctrina conſtans & immota 255.9
Euangelij doctrina cur lac dicatur 165.31
Euangelij doctrina quando dicatur ſolidus cibus 165.32
Euangelij doctrinam non eſſe nouam 676.32
Euangelij doctrinam ſuperare captum humani ingenij 162.38
Euangelij duplex officium 260. 37
Euangelij effectus 296. 43 & 390. 8 & 534.23
Euangelij efficacia ſpiritualis 335. 50
Euangelij eminentia ſupra legem 905. 9
Euangelij & legis diſcrimen 18. 20 & 476. 51 & 469. 37 & 494. 11 & 655. 15
Euangelij finis qui ſit 265.45
Euangelij fons 260.14
Euangelij fructus gratia Dei 148. 10 & 155. 38 & 234. 25 & 411. 33 & 447. 49 & 644. 35
Euangelij hoſtes quomodo vincendi 461.52
Euangelij gloria 906.10
Euangelij gratia non pendet ex prærogatiua hominum 112.49
Euangelij hoſtes quinam ſint 461. 48
de Euangelij hoſtibus ante extremum halitum non deſperandnm 322.58
Euangelij ignaros ſtultos eſſe habendos 685.32
Euangelij luce orta pie & honeſte viuendum eſt 133.50
Euangelij lux quibus nondum ſatis illuxit, quomodo cum ijs agendum 478.33
Euangelij maieſtas quanta 320. 34
Euangelij materia 234.30
erga Euangelij miniſtros, quomodo affectos auditores eſſe deceat. 282.54
Euangelij materia 15. 2
Euangelij myſterium quodnam 414. 13. 20
Euangelij myſterium quomodo reueletur 414.22
Euangelij naturam quodammodo contrarium eſſe grandiloquentiæ humanæ 161.2
Euangelij neglecti pœna 839.41
Euangelij nomine qui affliguntur, quæ officia ijs debeantur 662. 30
ſine Euangelij noticia homines omnes in damnatione hærent 159. 4
Euangelij noticiá in quo conſiſtat 427. 35. 43
in Euangelij noticia ſola ſalus 280. 28
Euangelij obiectum quodnam 494. 7 & 504. 16 & 737. 39
Euangelij officium 391. 55 & 411. 13
Euangelij patefacti cauſa 390. 40
Euangelij patefacti fines 390.58
ad Euangelij perfectionem non requiri ritus Moſaicos 669.42
Euangelij præcipua beneficia 250. 44
Euangelij prædicatio comparata nutricationi puerorum 165.26
Euangelij prædicati culpa non eſt, quod multi pereant 266.39

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Euangelij prædicati finis 148. 45 & 739.1
Euangelij prædicatio 494. 1 & 858. 48
Euangelij prædicatio ad ſceleratos non pertinet 589. 24
Euangelij prædicatio ad tria ordinatur 718.46
Euangelij prædicatio certamen 639. 10
Euangelij prædicatio certiſſimum dilectionis Dei teſtimonium 13. 39 & 413. 40
Euangelij prædicatio conſtans & firma eſt 255.1
Euangelij prædicatio diuoſorum effectuum eſt 260 44
Euangelij prædicatio eadem omnibus temporibus fuit 849 47
Euangelij prædicatio, Eccleſiæ ædificatio 413.39
Euangelij prædicatio eſt ſapientia Dei 159.28
Euangelij prædicatio fidem requirit 181. 57
Euangelij prædicatio humilis ſermone proponenda 161.34
Euangelij prædicatio in maiorem condemnationem cedit impijs 260 30
Euangelij prædicatione Deus nos fulcit 148. 30
in Euangelij prædicatione duo proponi 260. 52
Euangelij prædicationem non eſſe fortuitam 457.9
ad Euangelij prædicationem omnes vocantur 148.49
Euangelij prædicationẽ palam proponendam 625.3
Euangelij prædicatione non laxantur frena cupiditatibus 73. 27
Euãgelij prædicatio vbi non eſt, ibi damnatio 18.18
Euangelij prædicatio vino comparata 849.54
Euangelij prædicationis ſcopus 708. 47
Euangelij prædicatio non ſit in perſuaſorijs humanæ ſapientiæ ſermonibus 161.28
Euangelij prædicatio ſine Deo aſpirante conatibus laborantium nihil prodeſt 166.32
Euangelij prædicatio ſpiritualis cuiuſdam eſt virtutis 161. 32
Euangelij prædicatio ſtulta eſt iudicio mundi 158.59
Euangelij prædicatio vniuerſalis 17. 38 & 18. 17 & 411.19
Euangelij propagatio opus diuinum 529 8
Euangelij pugnantia 322.33
Euangelij puritatem non retinentes Chriſtum inconſtantiæ inſimulant 255.5
Euangelij puritatem turbare quam ſit periculoſum 355.18
Euangelij quanta dignitas 274. 45
Euangelij qui non ſint capaces 163. 52
Euangelij reuelati cauſa 503. 42
Euangelij reuelationis modus 148. 43
Euangelij reuelatio quomodo contingat 162. 58
Euangelij ſapientia extra humani ingenij comprehenſionem poſita eſt 163.12
Euangelij ſermo recte ſecandus 351. 38
Euangelij ſincera prædicatio & aſſenſus cultus eſt Deo gratiſſimus 143. 6
Euangelij ſpes 502.22
Euangelij ſumma 19. 8 & 309. 13 & 318. 51 & 319. 81 & 675. 11 & 724. 4 & 802. 54 & 915. 25
Euangelij veritas 792.12
ad Euangelij veritatem recto pede accedere quid ſit 350 4
Euangelij vtilitas 35. 33 & 3. 13
Euangelij vocatio gratuita 320.6
Euangelio aduerſantes doctrinæ omnes fugiendæ 390.23
Euangelio digne viuere quid 461. 33
pro Euangelio dura ferre non recuſandum 888.21
Euangelio inobœdientes à Chriſto puniuntur 840. 40
ſine Euangelio iuſticia Dei qua homines ſaluantur abſcondita 18. 41
Euangelio nec addendum quicquam nec detrahendum 16.1
ab Euangelio nemo ſe patiatur auelli 416.58
ab Euangelio non deficiendum propter aduerſariorum multitudinem 245.26
Euangelio obœdiendum 847.31
pro Euangelio pati aut non pati, non eſſe liberi arbitrij 462.25
pro Euangelio pati gratia Dei 462 19
pro Euangelio pati ſumma gloria 502.50
Euangelio reuelari gratiam Dei 390. 17
Euangelio ſapientiam perfectam contineri 390.20
Euangeliſtæ qui fuerint 423.26
Euangeliſta qui dicatur 638. 39
Euangelium à lege differt fine 263. 2
Euangelium aliud quam Chriſti prædicans, anathema 320.22
Euangelium audientes vel legentes quid cogitare debeamus 13. 42
Euangelium audientes non omnes credunt Euangelio 3. 44
Euangelium Chriſti additamentis adulterinis contaminare abominabile 320.36
Euangelium culturæ terræ ſimile 861. 6
Euangelium cur Apoſtolus ſuum vocet 29 5 & 148. 31
Euangelium cur bonum dicatur 158.15
Euangelium cur definiatur prædicatio pœnitentiæ 260. 41 & 560. 15
Euangelium cur dicatur ſapientia Dei in myſterio abſcondita 162. 8
Euangelium cur glorioſum habendum 17 56
Euangelium cur miniſterium ſpiritus dicatur 263. 48
Euangelium cur myſterium 148 40 & 390. 25 & 503. 28 & 506. 2
Euangelium cur myſterium abſconditum 18 44
Euangelium cur nouum mandatum 756. 16
Euangelium cur odor mortis ad mortem 106.15
Euangelium cur per malos interdum annuncietur 459.51
Euangelium cur pro ludibrio à quibuſdam habeatur 17.49.
Euangelium cur tam pauci amplectantur 163.50
Euangeliũ cur verbum vitæ 469. 33
Euangelium de Chriſto toto vitæ huius curriculo diſcendum eſt 161. 14
Euangelium de gratuita iuſtificatione non eſſe doctrinam nouam 340.14

per Euan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

per Euangelium Deum innoteſcere 506.4
Euangelium de vocatione gentium cur myſterium 414.2
Euangelium diſtinctum genus à Philoſophia 17.41
Euangelium diuerſiſsimum omnino eſſe à ſapientia mundi 161.7
Euangelium docere & diſcere cultus Dei ſpiritualis 16.33
Euangelium doctrina arcana 170.44
Euangelium eſſe doctrinam vniuerſalem 669.41
Euangelium eſſe myſterium rationi ignotum 413.58
Euangelium eſſe prædicationem vniuerſalem 560.4
Euangelium eſſe ſapientiam æternam 161.59
ad Euangelium gentes decreto diuino vocatas 13.29
Euangelium inſtrumentalis cauſa ſalutis 18.15 & 389.56
Euangelium iudicio ſapientum huius mundi non ſubijciendum 161.56
Euangelium miniſterium iuſticiæ 264.4
Euangelium non ab hominibus profectum 321.59
erga Euangelium nondum edoctos qualiter affecti eſſe debeamus 106.59
Euangelium non eſſe doctrinam nouam 148.39 & 415.35. & 670.35
Euangelium non eſſe in legem transformandum 162.44
Euangelium non ſubiectum decretis hominum 322.1
Euangelium non tollere gradus perſonarum 616.18
Euangelium num ſit lex noua. 373.6
Euangelium pleniſsime voluntatem Dei de ſalute per Chriſtum obtinenda reuelat 832.32
Euangelium prædicandum per vniuerſum orbem 554.3
ad Euangelium prædicandum promtiſsimi ſint miniſtri 17.42
Euangelium quænam requirat 458.7
Euangelium qualiſnam ſit ſapientia 162.2
Euangelium quanta bona afferat 111.20
Euangelium qua ratione interficere dicatur 263.36
Euangelium quare Iudæi culumniabantur & reijciebant 14.2
Euangelium quare ſtulticia dicatur 158.25
Euangelium quibus ſit ſalutare 159.19
Euangelium quid conuerſis offerat 560.40
Euangelium quinam contumelia afficiant 461.36
Euangelium quodnã Eccleſia Chriſti complectatur 559.53
Euangelium quomodo ad pœnitentiam inuitet 64.56
Euangelium quomodo à Papiſtis definiatur 562.13
Euangelium quomodo innotuerit 162.47
Euangelium quomodo ſalutare nobis reddatur 849.57
Euangelium quomodo ſalutem afferat credenti 18.26
Euangelium quomodo ſalutem omnibus offerat 721.22
Euangelium quomodo ſit per Prophetas traditum 14.6
Euangelium quo ſtudio quiſq; prædicet 459.25
Euangelium ſalutarem Dei noticiam ſolum parit 159.3
Euangelium ſalutis 392.24
Euangelium ſalutis humanæ inſtrumentum 276.53
Euangelium ſalutis nomine ſignificatum 839.45
Euangelium ſemen immortale 679.42
Euangelium ſermo veritatis 392.22
Euangelium ſtudioſe cognoſcendum 494.14
Euangelium typus nouorum hominum formandorum 69.29
Euangelium veritatis confirmatio 711.9.
ad Euangelium vocatio gratuita 13.31
per Euangelium vocatos eſſe electos 669.56
Euentus futuri in manu Dei poſiti 245.13
Eutychiani iuſtiſsime damnati 798.13
Eutychianorum refutatio 318.26
Eutychis error 396.17
Exæquatio Iudæorum & gentium 30.52
Exæquatio omnium hominum 120.58
Exæquatio omnium quod ad peccatum 37.27
Exæquatio populi veteris & noui Teſtamenti 849.50
Exultationis Chriſti vtilitas 234.35
ἐξαπατᾷν 75.29
Exauditionis modus duplex 794.50
Exauditionis tempus certum Deo non præſcribendum 794.50
Excæcatio & obduratio verbi contemti iuſtiſsima pœna 116.6
Excidere Dei gratia quando contingat 118.45
Excommunicati cur dicantur tradi Satanæ 846.2
Excommunicatio eſt regnum Satanæ 175.55
Excommunicationis finis 177.45
Excommunicationis finis qui eſſe debeat 176.33
Excommunicationis fulmen quando non noceat. 176.28
Excommunicationis modus 176.11
Excommunicationis virtus tota ex verbo Dei dependet 176.25
Excommunicatio num ſit neceſſaria, vbi quis præſidet Magiſtratus 177.10
Excuſatio coram tribunali Dei nulla eſſe poteſt 905.2
Exempla cœlibatus negligentis quæ ſunt Dei 193.15
Exempla coniugum curantium quæ ſunt Dei, non quæ mundi 193.19
Exempla honeſtatis duo docent 816.49
Exempla in doctrina quæ imitanda 625.38
Exempla maiorum quomodo imitanda 623.48
Exempla mala quantum noceant 910.4
Exempla ſanctorum, doctrinæ quaſi quædam obſignacula 591.7
Exempla ſanctorum quomodo imitanda 331.16
Exempla ſummorum magis nocent 329.55
in Exemplis quid ſequendum fugiendúmue ſit 820.36
in Exemplis ſanctorum quæ ſpectanda 862.10
non Exemplis ſed legibus iudicandum
Exemplo ciuili cur Paulus vtatur loquens de peccato & iuſtitia

ſticia 69.34
Exemplorum ſcripturæ vſus 406.10
Exemplorum vis maxima 332.22
Exemplorum vſus 900.33
Exercitia corporalia quid commodi habeant 606.56
Exercitia neceſſaria Chriſtianorum quæ 357.47
Exhortatio mutua quando fieri debeat 848.1
Exhortatio mutua quot modis fiat 847.58
Exhortatio quæ comprehendat 608.11
Exhortationis mutuæ commendatio 847.53
Exhortationis mutuæ finis 848.8
ἐξουσία Chriſti 395.52
Expiatio peccati 743.47
Exterminatio de populo Dei duplex 204.33
Extranei qui 600.57
ἐυχαριστία 431.27
ἐυχαριστικὸν 854.31
ἐυοδοῦσθαι 116.10
ἐυδοκία quid 108. 57 Dei quæ 90.16
ἐυλογία quid 147.28
ἐυφημία 516 4
ἐυταξία Eccleſiaſtica præceptum Dei eſt 233.14

F

FAbulæ in Theologia 650.23
Fabulæ Paulo quæ ſint 586.32
Facere peccatum quid 77 35
Facinoribus communicare quid 433.2
ad Factum quodlibet tria requiri 262.48
Fallendi via 350. 45 & 553.26
Fama bona 484.17
Famæ honeſtæ ſtudendum 823.6
Famam negligentes crudeles ſunt 288.20
Familiæ cura homini renato non abijcienda 45.2
Familia in mundo duplex 845.57
Faſcinare quid 335.1
Faſcinum ſpirituale 335.12
Faſtuoſi 633.6
Faſtus vitæ 759.37
Fatalibus decretis quid opponendum 388.20
Fatalis neceſsitas ſeu Stoica prædeſtinatio explodenda 90.57
Fatalia ſomniantes quid damni dent 399.4
Fatalis terminus num recte ex verbis Hiobi poſsit elici 441.31
Fati refutatio 253. 27 & 441.5 & 913.23
Fatum Stoicum falſo Iudæ dicto ſtabilitur 724.40
Fauoris Dei erga veterem populum indicia 203.31
Felicitas omnis à Deo 319.17
Felicitas hominis 501.49
Felicitas vera quæ ſit 172.36
à Felicitate ſumma ad ſempiternam miſeriam gradus 847.35
Felicitatis perpetuæ vſus triplex 759.58
Fermentum pro morum corruptione & hypocriſi 177.54
de Feſtis Chriſtianorum quid ſentiendum 510.46
ex Fide aliquid facere quid ſit 139.33
Fidei benedictionem ſpiritualem accipi 342.4
Fide beneficia Chriſti amplectenda 243.40
Fide Chriſti homines iuſtificari 342 30
Fide Chriſti tantum iuſtificari homines 335.31.41
Fide Chriſto inſerti ſpiritu eius agitantur 165.27
Fide Chriſtum pij poſsident 155.17 & 575.3
Filiæ cur elocandæ, quæ ſe continere nequeunt 194.21
Fide deſtitutos impios eſſe 20.6
de Fide dictum Bernardi memorabile 52.38
de Fide duo obſeruanda 49.28
ex Fide eſſe quid 339.54
ex Fide eſſe & ex Lege eſſe opponuntur 49.57
in Fide & cognitione Chriſti quotidie creſcendum 794.18
Fide fieri homines participes victimæ Chriſti 342.28
Fide flagitioſe viuentes carere 363.32
Fide gentes recipiendas 897.35
Fide gratiam adepti debent obœdientiam Deo 281.26
Fide homines iuſtificari 336.16
Fidei adiuncta bona opera 44.55
Fidei adiunctum noua obœdientia 942.10
Fidei carentia quid noceat 63.40
Fidei certamina propoſita 888.18
Fidei Chriſtianæ proprietas 794.12
Fidei cognata caritas & ſpes 227.27
Fidei communicatio quæ dicatur 661.47
Fidei communis effectus 644.32
Fidei conditiones 51.27 & 52.1 10.21
Fidei confirmatio 670.33
Fidei definitio 885.28
Fidei definitio ex Paulo 51.12
Fidei definitio integra 52.31
Fidei definitio Papiſtica falſa 418.8
Fidei differentias pendere ex promiſſionibus 51.23
Fidei differentiæ ab ipſis ſubiectis 51.39
Fidei dignitas 155.57. & 234.47 & 344.13 & 502.20 & 682.34 & 897.28
Fidei exempla 891.33 & 893.10 & 896.24.
Fidei doctrina ſupra omnem ſapientiam humanam poſita 601.27
Fidei duo effecta 142.27
Fidei duo tribuuntur iuſticia & ſalus 109.16
Fidei duplex obiectum 536.21
Fidei effectus 19.31 & 53.30.52 & 54.19.33.48 & 28.58.10 & 894.46 & 903.11
Fidei efficacia in vincendo diabolo 703.59
Fidei eſſentialis definitio 890.39
Fidei eiuſdem homines ex æquo omnes amplectendi 325.43
Fidei & conſcientiæ diſsidiũ 367.30
Fidei & Euangelij certitudo 792.20
Fidei & inuocationis finis 110.20
Fidei & Legis contrarias eſſe vias 19.38
Fidei & timoris initia habentes non reijcientur à Deo 135.24
Fidei examen fit cruce 729.43
Fidei excellens effectus 896.55
Fidei finis 467.27
Fidei finis ſalus 109.47
Fidei fructus 729.38 & 796.45 & 770.15
Fidei fulcrum 16.59
Fidei hæſitatio Papiſtica abutitur Pau-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

tur Pauli loco 207.56
Fidei hypoſtaſis non abijcienda 893. 44
Fidei immota certitudo 797.18
Fidei incitamentum 493.42
Fidei incrementa quotidie ſumenda 729.32
Fidei incrementum vnde noſcatur 550.53
Fidei indoles 601.27
Fidei inſignes effectus illuſtribus exemplis ſignificati 898.12
Fidei iuſtitiæ finis 332.48
Fidei iuſticiam eſſe vniuerſalem 109.49
Fidei iuſtificantis forma 416.35
Fide iuſtificari quid 40.12
Fide iuſtificatos diligi à Deo 55.55
Fidei natura 51.9 & 893. 29
Fidei natura exemplo illuſtri depicta 50.46
Fidei naturam in tribus conſiſtere 477.20
Fidei naufragium facere qui dicantur 592.8
Fidei neceßitas 748.13. & 850. 2
Fidei neceßitas in conuerſione 672.30
Fidei nota externa quæ 611.30
Fidei obiectum & correlatiuum promißio 51.29
Fidei obiectum in Enoch quodnam fuerit 892.25
Fidei obiectum Papiſticum 895.46
Fidei obiectum proprium 493. 40
Fidei obiectum quomodo ſint præmia bonorum operum 896.1
Fidei officium 391.57
Fidei Papiſtarum implicitæ euerſio 147.53
Fidei perſecutionis cauſæ 603.32
Fidei perſeuerantia neceſſaria 724.44
Fidei pœnitentiæ partis definitio 940.15
Fidei præſentia quid proſit 63.43
Fidei proprietas 39. 31 & 52. 15 & 753. 36 & 891. 20 & 893. 22 & 895.36
Fidei pugnantia 338.23
Fidei quæ vis 418.11
Fidei quale robur 899.9
ad Fidei rationem octo pertinere 892.49
Fidei ratio non cuiuis obuio reddenda 810.41
Fidei retinendæ ratio 901.9
Fidei robur in perſecutionibus 819.47
Fidei ſalutaris ratio 788.52
Fidei ſcientiam rationis lumine cerni non poſſe 797.21
Fidei ſemen quænam ſuffocent 903.36
Fidei ſolidæ fructus 425.2
de Fidei ſuæ conſtantia & veritate quomodo quilibet certificetur 753.43
Fidei teſtimonia duo in facto Abrahæ 44.13
Fidei tres gradus 416.35
Fidei vera definitio 109.4
Fidei veræ adiuncta 386.7
Fidei veræ fructus 547.58
Fidei veræ proprietas 529. 21. & 942.23
Fidei viuæ & germanæ vis quæ ſit 268. 41 & 447. 52
Fidei viuæ effectus 64. 57 & 676.10
Fidei viuæ natura 938.22
Fidei voce cur Iacobus tantum de noticia vtatur 43.49
Fide iuſtificationem & ſalutem cõtingere 9.30
Fide iuſtum viuere quomodo ſit intelligendum 341.16
Fide iuſtus quinam vere ſit 770.8
Fideles duplici modo ſancti 455.25
Fideles Deo ſancti 386.10
Fideles eſſe hæredes Dei 87.42
Fideles lux appellati 432.35
Fideles quomodo hæredes Dei dicantur, cum Deus nunquam moriatur 87.49
Fideles tantum ſalutem in Chriſto obtinent 256.38
Fidelibus cur nulla ſit damnatio 81.33
Fidelibus fruſtra intentantur crimina 91.22
Fidelium nomina 683.39
Fidelium omnium in regno Chriſti æqualitas 414.24
Fidelium nota infallibilis 81.16
Fidelium officium in hac vita 256.39
Fidem abijcientes regno Chriſti excluduntur 889.56
Fidem Abrahami eſſe certam πληροφορίαν 44.51
Fidem aliquem habere quomodo probetur 307.57
Fidem conſummari operibus 43.21
Fidem de qua Paulus agit non eſſe tantum noticiam & aſſenſum vt Papiſtæ calumniantur 51.18
Fidem hypocritarum inanem eſſe 937.26
Fidem eſſe certitudinem rerum promiſſarum, nõ apparentium 894.30
Fidem eſſe perſeuerantiam in gratia 54.19
Fidem eſſe rerum non apparentium 892. 22 & 894. 54. & 897.32
Fidem eſſe ὑπόστασιν 896.15
Fidem Iacobo tantum noticiam ſiue aſſenſum ſignificare 43.34
Fidem Iacobo tantum ſignificare noticiam, quatuor rationibus probatur 338.10
Fidem iactantes ſine vera contritione falluntur 27.19
Fidem inanem eſſe quæ fructus ſuos germanos non edit 936.33
Fidem in omnibus credentibus æque precioſam eſſe 707. 44 34
Fidem in ſolo Chriſto habere fiduciam accedendi ad Deum & impetrandi gratiam 54.25
Fidem inſtrumentum iuſtificationis 340.26
contra Fidem iuſtificantem Papiſtarum obiectio 42.30 & 42.43 & 43.54
Fidem non eſſe omnium 576.9
Fidem non eſſe opinionem incertam 163.25
Fidem non habere flagitioſe viuentes 515.23
Fidem non tantum eſſe noticiam, ſed etiam fiduciam 109.19 & 416.33
Fidem num geminam Paulus conſtituat, cum dicat de fide in fidem 18.52
Fidem Abrahami operibus non fuiſſe vacuam 44.54
Fidem Paulo ſignificare fiduciam 54.22
Fidem poſſe amitti 718.24
Fidem probatiorem reddi afflictionibus 676.2
Fidem quatuor intueri oportere 670.47
Fidem rationis argumentis non ſuccumbere 51.54
Fidem ſe habere, quomodo quis probet 369.29

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Fidem ſibi applicare quod eſt commune multis 15.58
Fidem ſolam iuſtificare 49.13.31
Fidem tantum iuſtificare 336.32
Fidem veram adiuncta habere bona opera 937.41
Fidem veram non eſſe abſque operibus 938.33
Fide mundum vinci 790.33
ſine Fide neminem placere Deo 892.33.
ſine Fide neminem poſſe ſaluari 594.29
Fide nos Chriſto inſeri 399.40
Fide obœdientibus præmia propoſita 889.10
de Fide operibus carente quid ſtatuendum 43.23
in Fide perſeuerantiæ præmium 893.33
Fide placere credentes, etſi ſentiant adhuc peccatum 53.46
Fide placet Deo perſona 936.8
Fide promiſſio gratiæ accipienda 401.14
Fide promiſſionibus adhærendum 32.48
ſine Fide quantum poßit homo in rebus ſalutis 118.59
Fide quicquid non fit, peccatum eſt [illegible].35
de Fide quinam vane glorientur [illegible]4.57
Fide quod caret peccatum omne eſt 892.29
Fide quomodo ſit iuſtus victurus 889.52
Fide quomodo Spiritus ſanctus accipiatur, cum ipſe fidem in nobis creet 342.12
ſine Fide reos nos eſſe coram Deo 53.42
cum Fide remiſſionis peccatorum quæ coniuncta 757.37
Fides 367.58 & 492.48 & 573.39. & 748.20 & 858.53
Fides ad omnia requiritur 124.23
Fides aliud Paulo aliud Iacobo ſignificat 338.6
Fide ſalutis participes reddimur 408.37
Fides anima omnium ceremoniarum 911.17
Fides cœleſtia intuetur 387.14
Fides caritatis officia ex ſe gignit 357.48
Fides conſtantiſſime credit promiſſioni 52.21
Fides cur imputari dicatur in iuſticiam 42.16
Fides cur imputata Abrahamo in iuſticiam 48.28
Fides cur in cœlum dirigenda 863.20
Fides cur myſterium dicatur 601.27
Fides cur ſancta 729.35
Fides cur ὑπόστασις 890.50
Fides Dauidis & Scipionis tripliciter differunt 368.1
Fides Dei 51.40
Fides Deo tribuit omnem gloriam 52.16
Fides diabolorum 51.43
quid efficiat 338.18
Fides Euangelica 51.35 & 447.44
Fides & mala conſcientia non poſſunt ſimul conſiſtere 86.41
Fides & opera quomodo ſeſe inuicem habeant 909.56
Fides facit nos gratiæ participes 118.11
Fides hominum 51.41
Fides hypocritarum inſtar cadaueris 938.43
Fides hypocritarum qualis ſit 937.23
Fide ſimul & operibus iuſtitiam Chriſtianam conſtare non poſſe 334.44
Fides in Chriſtum gratia Dei 462.16
Fides in Chriſtum vita fidelium 333.8
Fides inconcuſſa debet eſſe in auditoribus 320.39
Fides in cruce quid ſpectet 268.32
Fides in Deum radix omnium virtutum 121.18
Fides in diſputationibus Pauli qualis ſit 937.33
Fides in doctrina de iuſtificatione quid Paulo ſignificet 43.34
Fides inſtrumentalis cauſa iuſtificationis 386.40
Fides inſtrumentalis cauſa ſalutis 674.48
Fides inſtrumentum 675.34
Fides inſtrumentum iuſticiæ 37.10.16
Fides iuſtificans habet adiuncta bona opera 339.16
Fides legalis 51.33
Fides luctatur aduerſus incredulitatem & vincit dubitationem 52.12
Fides mortua quanam ſit Iacobo 937.3
Fides non diſſimulanda 13.8
Fides non titulus pium ab impio diſcernit 29.19
Fides nullo inferni metu tenetur 58
Fides occulta 139.10
Fides orantis ſit abſque hæſitatione 925.30
Fide ſola recipitur & poßidetur iuſticia fidei, abſque operibus 19.5
Fide ſola hominem iuſtificari 9.42.51
Fide ſola iuſticia accipitur & poßidetur 108.22
Fides patrum & noſtra quid differat 344.40
Fides πεποίθησις 940.19
Fides probatur tentatione 923.7
Fides pro fructu fidei 639.13
Fides promiſſionem firmam facit 49.40
Fides quando germanos ſuos fructus proferat 708.59
Fides quænam viua, quæ vero mortua dicatur 937.15
Fides qualis requiratur à renatis 542.26
Fides quando non iuſtificet 770.1
Fides qua ratione iuſtificet 336.40
Fides quarum rerum certitudo ſit 893.17
Fides quid ſignificet 344.25
Fides quid præſtet 507.1
Fides quid ſit 51.16 & 286.27 & 591.42 & 791.1.
Fides quomodo ſit vana 709.38
Fides quomodo ſola iuſtificet, cum eam Paulus per caritatem operari affirmet. 357.33
Fides quomodo ſufficiat ad iuſticiam, cum lex damnet eos qui legem non præſtant 332.32
Fides quomodo ſumat incrementa 507.3
Fides quomodo vincat mundum 790.37
Fides remunerationis 51.36
Fides rerum eſt non apparentium 891.33. & 893.25
Fides ſaluificans non varia, vt quidam fingunt 644.16
Fides ſi donum Dei, quomodo credere quis poßit niſi diuinitus fidem acceperit 402.51
Fides ſignorum 223.21

Fides

Fides ſignorum alia à fide fiducia 226.50
Fides ſupra humanam rationem e-minet 110 49
Fide ſtabiliri legem 40.46
Fide ſtandum 246.12
Fide tantum abſq; operibus iuſticiam contingere 41.49.52
Fide tantum accipi & obtineri bona cæleſtia 394.9
Fide tantum fieri applicationem meriti Chriſti 38.27
Fide tantum homines iuſtificari 41.24
Fide tantum iuſtificari quotquot iuſtificantur 39.47
Fide tantum, nec aliunde contingere ſalutem 891.22
Fides vera in quibus conſiſtat 644.19
Fides vera quæ ſit 791.7
Fides verbo promißionis acquieſcit excluſa omni dubitatione 52 3
Fiduciæ exemplum in Paulo 15.59
Fiducia in Deum fructus 252.56
Fiduciæ ſpiritualis cauſſa 271.47
Fiduciam de Chriſto quid in nobis alat 894.43
Fiduciam in carne habere quid 474.47
Fiducia piorum qualiſnam eſſe debeat 460.29
Fiducia promißionum diuinarum & obœdientia erga Deum coniungenda 893.20
Filiæ quando elocandæ 193.48
Filij appellatione quomodo vtatur ſcriptura 585.37
Filij carnis qui 96.30
Filij Dei ab alijs filijs diſtinctio 498.37
Filij Dei amor immenſus 418.22
Filij Dei in hac vita affliguntur 91.53
Filij Iſaac quidam non reputantur pro ſemine coram Deo 97.42
Filij promißionis qui ſint habendi 96.20
Filiorum Abrahæ & Iſraelis diſtinctio 95.44
Filiorum Dei & filiorum Satanæ manifeſtatio duplex 771.69
Filiorum Dei & mundi diſcrimen 706.48
Filiorum Dei & Satanæ diſcrimen 515.26 & 70.51
Filiorum Dei inter ſe conformitas 90.22
Filiorum Dei officia 468.48
Filiorum Dei vera nota 361.31 & 782.24
Filiorum mundi nota 682.29
Filiorum Satanæ nota 772.36
Filium Dei non eſſe creaturam ſed creatorem 833.1
Filius Dei Chriſtus ab alijs filijs diſcernendus 711.40
Filius Dei patris imago qua ratione dicatur 833.30
Filius Dei quare dicatur λόγος 737.38
Filius Dei quibus modis dicatur venire 797.8
Filius Dei quomodo ſemper aßit Eccleſiæ ſuæ 797.7
Fini cui deſtinata eſt qualibet res, intenta eſſe debet 182.44
Finis doctrinæ 86.28
Finis & ſcopus legis 108.6
Finis hominis 499.28 & 732.2
Finis redemtionis factæ per Chriſtum 123.46
Finis ſcripturæ 207.40
Finis ſeculorum pro tempore conſecuto Chriſti in carnem aduentum 207.44
Finis victimæ Chriſti 82.27
Flagitiorum extenuatio 431.55
Flagitioſi in Eccleſiam, excludendi 178.35
Flagitioſi in Eccleſiam excommunicatione caſtigandi ſunt 179.1
Fœderis Apoſtolici vtilitas 328.16
Fœderis Chriſti dignitas in quatuor 868.30
Fœderis Dei cum homine duplex conditio 119.55
Fœdifragi 23 56
Fœdus Aaronicum & Chriſti vt differant 868.35
Fœdus ſocietatis inter Paulum & Apoſtolos 327.53
Fœdus vetus à nouo quid differat 872.43
Fœneratores furibus peiores 959.54
Fœtor non omnis inutilis 2.25
Foris aduerbio Paulus vtitur de hoſtibus Eccleſiæ 282.49
Forma docendi certa tenenda 630.2
Fornicari à Chriſto qui dicantur 296.50
Fornicatio 514.50
Fornicationem eſſe defectionem à Deo 903.50
Fornicatio pro omni turpi Venere 541.1
Fornicator à Deo deficit 903.49
Fornicationis punitæ exemplum 207.11
Fortitudinis exemplum 462.28
Fragilitas humana 540.58
Fortitudo vera à Deo petenda 485.31
Fortuna humana circulo vel rota comparata 450 13
Fortuna omnis fortiter exemplo Pauli ferenda 485.25
Fortuna præſenti contentos nos eſſe decere 485.4
Fragilitatis miniſtrorum verbi ſpecies 426 81
Fratres cur ſe mutuo Chriſtiani in primitiua Eccleſia compellauerint 907.6
Fratres qui dicãtur Apoſtolo 774.53
cum Fratribus quomodo agendum 729.51
Fraus opificum 967.7
Fructus ſpiritus quid 363.59
Fructuum ſpiritus cauſſæ 364.4
Fructus beneficij inimico præſtiti 129.24
Fundamento ædificium dignum ſtruendum 167.15
Fundamentum Eccleſiæ vnicum Ieſus Chriſtus 167.18
Funera cur honeſte apud Chriſtianos efferantur 961.22
Furtum pro omni fallendi genere 429.1
de Futuris quid reſpiciendum 253.25

G

GArrulitatis fructus 297.53
Gaudere in Domino quid 474.6 & 481.55
Gaudium 364.38
Gaudium & luctus quomodo ſimul ſint in Chriſtianis 482.4
Gaudium fidelium 548.1
Gaudium piorum & impiorum vt differant 815.18
Gaudium triplex 364.42
Gaudium veritatis 815.36
Gulæ pœna 206.56
Gedeonis hiſtoria 898.3
à Gehenna inflammari quid 946.11
Gemitus piorum à Spiritu ſancto excitatur 89.59

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Generationis finis 813.2
Generatio noua quomodo fiat 907.11
Genethliacorum vanitas 441.34
Gentes ad Iudaiſmum non eſſe cogendas 303.34
Gentes aſſumtas eſſe in gloriam Dei 141.50
Gentes credentes ſunt Abrahæ ſemen 114.5
Gentes cum faciant quæ legis ſunt, cur tamen à Paulo accuſentur 32.82
Gentes cur Deum agnitum ex creatura, non vt Deum glorificauerint 21.20
Gentes eſſe impias & iure damnabiles 24 15
Gentes etiam eſſe ſemen Abrahæ 96.11
Gentes ignaræ Euangelij ante reuelationem 625.9
Gentes pleræq; cur aſſumantur 105.49
Gentes quomodo ſint filij Abrahæ 48.33
ad Gentes quoq; Euangelium pertinere 250.35
ad Gentes ſalutem quoq; pertinere 625.10
Gentes, ſemen Abrahæ ex fide 49.55
Gentes vnde prolapſi ſint in idolomaniam 21.35
ex Gentibus Eccleſiam eſſe etiam collectam 104.36
Gentiles et Iudæos eſſe aſſumendos 142.5
Gentilium duo genera 409.44
Gentilium ſtatus ante gratiam & ſub gratia 408.55
Gentium affectus ignominoſi 22.16
Gentium diſcrepatio à populo Dei in duabus rebus 409.2
Gentium & Iudæorum collatio 119.4
contra Gentium & Iudæorum exæquationem argumentum 30.21
Gentium excuſatio, quod non vt Iudæi habeant legem diuinam, quomodo refutetur 28.13
Gentium ſalus, myſterium 416.7
Gentium ſtultitia vnde appareat 21.27
Gentium vocatio 318 47. & 339.6 & 409.16
Gentium vocatio decreto diuino facta 13.29
Gentium vocatio fundata in ſacris literis 112.27
Gentium vocationem vnde ſumſerint Prophetæ 44.37
de Gentium vocatione vaticinium 684.24
Genuflexio coram Chriſto duplex 137.35
Gloria Chriſti quæ 708.13
Gloria Dei perpetuo prædicanda 419 7
Gloria Dei per quem præſtanda 419.2
in Gloria Dei propaganda quomodo affecti eſſe Chriſtiani debeant 359 13
Gloria Dei ſit ſcopus vnicus miniſtris verbi præfixus 321.36
Gloria Dei vnde conſpiciatur 103.36
Gloriæ Deo reddendæ duratio 419.4
Gloria duplex 370.3
Gloriæ vocabulum actiue ſumtum 54 38
Gloria futura nunquam finienda 88.20
Gloriam ab hominibus quærere quid ſit 531.58.
Gloriam à Deo quærere quid ſit 531 59
ad Gloriam Dei omnia noſtra referenda 487.5
in Gloriando Pauli modeſtia 302.11
Gloriandum in ſolo Chriſto 160.36
Gloria nobis reuelanda quæ ſit 88.28
Gloria omnis ſoli Deo debetur 122.44
Gloria piorum duplex 374.19
Gloria piorum qualis ſit in vita æterna futura 768.1
Gloria quid 39.34
Gloriari in Chriſto quid 474.46
Gloriari in Deo quid 58.13
Gloriari vere poſſe in Deo ſolo, maxima conſolatio 486 50
Gloriatio Chriſtiana intra quæ ſepta includi debeat 30.2
Gloriatio conſcientiæ quo animo fieri debeat, vt ſit pia 532 8
Gloriatio conſcientiæ ſitne licita necne 532 3
Gloriatio de donis Dei pia eſt 253.50
Gloriatio de victima Chriſti quando vana 361.35
Gloriatio hominum de tribus potiſſimum eſſe ſolet 345.55
Gloriationem humanam omnem in ſalutis negocio excludi 408.39
Gloriationis cauſſam homo in ſe nullam habet 374.8
Gloriationis cauſſa non in nobis ſed extra nos 58.18
Gloriationis Paulinæ cauſſa 304.28
Gloriationis verus vſus & abuſus 254.20
Gloriatio omnis Deo aſcribenda 262.42
Gloriatio Pauli 272.33
Gloriatio Pauli ſecundum carnem 300.21 & 474 52
Gloriatio piorum qualis 572.43
Gloriatio prohibita quæ 253.53
Gloriatio quid 39.35
Gloriatio quomodo fieri debeat 926.4
Gloriatio quomodo ſit pia in omni bonorum genere 926.7
Gloriatio ſancta & licita 253.54
Gloriatio ſecundum carnem quæ 299.55
Gloriatio ſui inſipientia eſt 296.25
Gloriatio vana 339.21
Glorioſus 23.47
Glorificationis Chriſti teſtimonium 422.33
Gloriatio quatenus conceſſa miniſtris Euangelij 304.36
Gloria vana triplex 370.30
Gloria vera duplex 370.4
Gloria vera quid ſit 532.13
Gloria vera tribus cautionibus indiget 370.20
Gloria vocationis Chriſtianæ 705.25
γνῶσις 278.41
Gnoſticorum deſcriptio 718.4
Gradus actionum Dei in reparationis humani generis myſterio 90.40
Gratia à felicitate ſumma ad ſempiternam miſeriam 762.54
Gradus hominum Deus approbat 654 7
Græcus pro eo qui non eſt Iudæus 18.9 & 212.1
Græci quomodo ſint erga Euangelium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

gelium affecti 159.14
Gratis 37.37
Gratitudinem Deo acceptam 610.55
Gratitudinis commendatio 69.21 & 524.10
Gratitudinis erga Deum commendatio 980.4
Gratitudinis erga Deum commendatio 172.10 & 980.4
Gratitudinis erga Deum præceptum 155.16 & 222.16
Gratitudinis in brutis inſigne exemplum 525.1
Gratitudinis inſignis exemplum 298.20
Gratitudinis præceptum 375.1 & 409.26 & 626.19 & 669.43 & 936.31 & 977.15
Gratitudini ſtudendum 626.12
Gratitudo erga Deum 420.3
Gratitudo vulgi quæ 350.33
Gratuita iuſtificatio dicto Pauli falſo à Papiſtis reijcitur 678.10
Gratuitas 652.48 & 653.50
Gratuitatis commendatio 631.16
Gratia 492.56 525.2 & 661.29 & 674.56 & 705.16
Gratia apud Paulum quid ſignificet 37.42
Gratia à quo contingat 386.26
Gratia cauſſam & fauorem ſignificans 235.74
in Gratia confortari 626.56
Gratia Dei 333.33 & 579.83 622.26
Gratia Dei obiectum miniſterij verbi 326.2
Gratia Dei quid 154.58 & 550.37
Gratia Dei nemo deſtituitur niſi qui eam reſpuit 849.41
de Gratia dictum Auguſtini 105.4
Gratiæ Chriſti erga Eccleſiam gradus 436.40
Gratiæ Chriſti vis 61.14
Gratiæ cœleſtis cauſſa inſtrumentalis 391.25
Gratiæ cœleſtis finis 387.34
Gratiæ Dei efficacia in hominibus 235.45
Gratiæ Dei in credentibus progreſſus 265.32 & 768.10
Gratiæ Deo pro beneficijs agendæ 691.10
Gratiæ Deo in omnibus agendæ 291.57
Gratiæ Deo ſemper agendæ 253.30
Gratiæ diſtinctio ſecundum Auguſtinum 54.5.13
Gratiæ diuinæ efficacia 590.32
Gratiæ diuinæ fons Chriſtus 389.28
Gratiæ diuitiæ in Deo 389.37
Gratiæ dona quæ 722.55
Gratiæ efficiens 391.21
Gratiæ & miſericordiæ Dei omnia accepta ferenda 266.15
Gratiæ & pacis Dei quomodo fiamus participes 675.5
Gratiæ & peccati collatio 63.33
Gratiæ fundamentum 386.38 & 387.25
Gratiæ fundamentum & terminus 53.56
Gratiæ materia 387.27
Gratiæ nomine quæ intelligenda 655.10
Gratiæ obſignatio teſtimonium voluntatis Dei 403.30
Gratiæ prædicatio particularis reſpectu euentus 390.37
Gratiæ prædicatio vniuerſalis reſpectu conſilij Dei 390.31
Gratiæ promiſſio fide accipienda 401.13
Gratiæ promiſſio gratuita 401.12
Gratiæ promiſſio vniuerſalis 9.25 & 109.58 & 379.13 & 401.4
Gratiæ promiſſio voluntatis Dei locuples teſtimonium 401.1
Gratiæ quando agendæ Deo 550.43
Gratia & debitum oppoſita Paulo 45.51
Gratia & donum quid differant 60.32
Gratiæ terminus 386.38
Gratiæ tria tempora 624.43
Gratia excidens, ad eam niſi virtute Dei redire nequit 118.57
Gratiæ vocabulum quid Paulo ſignificet 319.8
Gratia inchoata eſt teſtis noſtræ liberationis 81.44
Gratia ac ſalutatione Apoſtolica quid ſignificet 15.21
Gratia in ſcriptura quid ſignificet 644.42
Gratiam abundare ſupra peccatum modis quatuor 63.21
Gratiam Chriſti ſine fuco ſperandam 677.13
Gratiam Dei eſſe vniuerſalem 721.2
Gratiam Dei Euangelio reuelari 390.17
Gratiam fide adepti debent obœdientiam Deo 281.26
extra Gratiam homines nil niſi peccare poſſunt 405.50
Gratiam opponi merito & debito 54.8
Gratiam vniuerſalem negantes quid abſurdi admittant 401.43
de Gratia non dubitandum 163.27 & 802.50
Gratia per quem contingat 386.26
Gratia pœnitenti non negatur 363.28
Gratia pro effectibus fauoris 54.1
Gratia pro beneficentia 286.31
Gratia quid 60.29 & 585.49 & 708.39
Gratia quid ſignificet 386.22
de Gratia quinam fruſtra glorientur 590.34
Gratiarum actio 529.6
Gratiarum actio Deo pro beneficijs debetur 392.45
Gratiarum actio & precatio ſemper coniungenda 493.23
ad Gratiarum actionem perfectam duo requiri 456.38
Gratiarum actionis definitio 456.36
Gratiarum actio quomodo ſit accepta Deo 518.40
Gratias agendi Deo legitimus modus 456.43
Gratias Deo pro beneficijs agendas 456.26
in Gratia ſe eſſe certo ſtatuere non eſt præſumptio 113.51
Gratia ſpiritualis quo inſtrumento nobis offeratur 389.50
Gratia vnde dicatur 54.11
Gratia vocata ad Euangelium non ſuperbe abutendum in aliorum contemtum 117.54
Gubernationes 225.44

H

ἅδους vnde dicatur 243.5
Hæreditas in ſacra ſcriptura quid ſignifi-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſignificet 78.54
Hæreditatis æternæ certitudo 879.13
αἱρέσεις 362.36
Hereſeon caput & auctor Satan 1.26
Hæreſeos cauſſa πλεονεξία 714.14
Hæreſeos fructus 714.8
Hæreſeos punitæ exempla 714.30
Hæreſes cur plurimæ excitentur in Eccleſia 147.11
Hæreſes eſſe diaboli inſtrumentis aduerſus Eccleſiam certiſsima indicia 215.32
contra Hæreſes omnes quæ muniant 719.45
Hæreſes per accidens bonæ 215.29
Hæreſin duo facere 713.52
Hæreſium finis & neceſsitas 215.21
Hæreſium mater ambitio 586.48
Hæreſium neceſsitas non eſt ordinata 215.25
Hæretica doctrina quomodo noceat Eccleſiæ 604.43
Hæretici cur non Pſeudochriſti dicantur 554.35
Hæretici non metuendi 782.2
Hæretici quomodo ſoleant fallere 714 18
Hæreticorum catalogus 555.1
Hæreticorum pœna 714.27
Hæreticos arguendos 650.9
Hæreticus in Eccleſia quid 362.38
Hæreticus vitandus 659 51
ἁγνότης 278.40
Hebræorum laudatio 861.39
ἕκαστος pro ὁ μέν 231.52
Hermes Pauli diſcipulus 634 23
ἑτεροζυγοῦντες 279.40
τὸ ἡγεμονικὸν 426.39
Hilaritas in miſericordia exercenda 126.37
ἱλαστικὸν 854.30
Hiſtoriarum ſacrarum vſus 206.46
in Hiſtoria ſex eſſe conſideranda 607.58
Hodie pro tempore reuelati Euangelij 846.36
Homicidia 362.50
Homicidium quomodo perpetretur 776.16
in Homine duo intuetur Deus 58.56
ſecundum Hominem dicere 33.22
Hominem nouum cur Spiritus appellatione Paulus notet 66.31
Hominem quomodo Deus amet 765.53
Homines ante conuerſionem eſſe ἀσθενεῖς & ἀσεβεῖς 56.38
Homines ante illuminationem qualeſnam ſint 888.16
Homines cur diuerſis dotibus ſint à Deo ornati 103.6
Homines cur impij 20.51
Homines deſerti à Deo ruunt in omne genus turpitudinis 22.24
Homines natura eſſe filios iræ 675.11
Homines natura ſua capaces ſunt Spiritus mundi 163.18
Homines noui qui 410.46
Homines omnes eſſe impios 20.32
Homines omnes eſſe iniuſtos 20.32
Homines omnes eſſe peccatores 33.52
Homines prius animales quam ſpirituales naſci 241.30
erga Homines omnes quomodo affecti eſſe debeamus 775.49
Homines qui fugiendi 576.5
Homines quomodo Deus & intime amet, & eoſdem vt hoſtes perſequatur, nondum conuerſos 56.54
cur Homines renati ſeu fideles à Pauli iuſticia Dei potius quam iuſti dicantur 276.1
Homines vt perdat diabolus omnem mouet lapidem 299.26
Hominibus benefaciendum 659.10
Hominibus cur benefaciendum 658.24
Hominis creatio et παλιγγενεσία per Chriſtum 499.30
Hominis excellentia 843.37
Hominis finis 499.28 & 733.15
Hominis gloria maxima quænam ſit 916.11
Hominis ingenium depictum 32.49
Hominis noui adiuncta 429.48
Hominis ordo ſeu reſpectus quadruplex 709.9
Hominis veteris adiuncta 429.36
Hominis veteris & corporis peccati diſcrimen 66.44
Hominis veteris & noui diſcrimen 66.18 & 79.6
Hominum diſcrimen 81:20
Hominum duo genera ex vno principio damnari 25.3
Hominum exæquatio 345.50
Hominum in Eccleſia tria genera 657.6
Hominum magna in negocio propriæ ſalutis peruerſitas 150.26
Hominum nondum regeneratorum ingenium 468.56
Hominum quanta infirmitas perſecutionis tempore 641.20
Hominum ſtatus duplex 501.36
Hominum tres ordines 970.14
Homo animalis cur non percipiat ea quæ ſunt Dei 164.8
Homo animalis qui dicatur 163.54
Homo cœleſtis qui 241.52
Homo carnalis, exiſtens extra Chriſti regnum eſt 76.36
Homo comparatus terræ 861.9
Honor erga parentes in duobus conſiſtit 440 6
Homo externus qui 269.17
Homo imago Dei quomodo dicatur 497.40
Homo internus qui 269.19
Homo non omnis mendax 32.51
Homo nouus 516.17
Homo nouus quid 497.53
Homo ψυχικὸς non capit ea quæ ſunt Spiritus Dei 56.40
Homo quomodo filius iræ dicatur 406.21
Homo quomodo ſaluet hominem 981.18
Homo terrenus qui 241.51
Homo terrenus quomodo cœleſtis, & animalis quomodo ſpiritualis fieri in reſurrectione debeat 242.4
Homo totus ψυχικὸς 729.12
Homo vetus 516.14
Homo vetus crucifixus cum Chriſto dicitur duplici modo 66.34
Homo vetus quid 497.52
Honeſtas 484.12 & 530.18
Honeſtas quomodo conſeruare poſſit in tanta morum corruptione 314.1
Honeſtatis commendatio 684.54
Honorare ſe mutuo cur Chriſtiani debeant 127.7
Honor debitus miniſtris verbi in quinque conſiſtit 547.5
Honor duplex 127.13
Honor duplex, qui debetur verbi miniſtris

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

miniſtris in quibus conſiſtat 664. 46
Honores externi, qui geſtibus corporis exhibentur præſtantibus viris non ſunt idololatria 208 38
Honoris vocabulum duo complectitur 610.39
Honor quando alijs delatus laudem mereatur, quando vero non 934. 41
Honor quibus debeatur, quibus non 934.34
ὅπος quaſi ἄπος 648.12
Hoſpitalitas 647.56
Hoſpitalitas quid 698.28
Hoſpitalitatis commendatio 127. 56 & 816.30 & 907.21
Hoſpitalitatis omiſſæ ſeu neglectæ pœna 699.39
Hoſpitalitatis partes 699.16
Hoſpitalitatis præmium 907.32
Hoſpitalitatis quatuor genera 698. 32
Hoſpitalitatis ſanctæ cauſſæ quatuor 698.54
Hoſpitalitatis ſanctæ præmia 699. 24
Hoſpitio qui non ſint excipiendi 907.40
Hoſtes Chriſti qui cenſendi 883.53
erga Hoſtes Dei quomodo affectos nos eſſe deceat 128 12
Hoſtes duplices 775.10
Hoſtes hominis quatuor 429.28
Hoſtes quinam fugiendi 641 6
Hoſtes qui ſint Apoſtolis 774.55
Hoſtes quomodo tractandi 775.11
Hoſtes vincendi patientia, bonitate, & innocentia 129.31
Hoſtiæ Chriſti efficacia 880 49
de Hoſtibus Euangelij non deſperandum ante extremum halitum 322 58
ab Hoſtibus Euangelij ſeiunctio in tribus conſiſtit 355.37
Hoſtibus quid præſtandum 775 11
Hoſtium duo genera 128.10
in Hoſtiū manus nemo ſe vltro conijciat 301.34
Hoſtium minæ contemnendæ 461.55
Humanæ in Chriſto naturæ ſuæ proprietates non auferendæ 398 33
Humanæ infirmitatis exemplum Paulus 252.45
Humana ſtulticia in cauſis omnium actionum Dei ſacrilege ſcrutandis compeſcenda 121 24
Humanitatem Chriſti quinam oppugnarint 762.14
Humanitatis commendatio 658. 18 & 660.5
Humanitas Dei quid 765.43
Humanum genus vniuerſum cur reum à ſcripturæ peragatur 35.4
Humiles qui ſint 464 2
Humiliationis Chriſti teſtimonium 422 30
Humilitas 516 59
Humilitas pro luctu 306.36
Humilitas vnde exiſtat 420 24
Humilitas vnde naſcatur 464 10
ad Humilitatem veram quomodo demum perueniamus 252.52
Humilitatis cauſſa 464.15
Humilitatis commendatio 118 15 & 119.20 & 181.43 & 128.34 & 171.35 & 171.50 & 254.36 & 374 1 & 409.22 & 703.9 & 949.1
Humilitatis definitio 420.20
Humilitatis effectus 485.9
Humilitatis exemplum Chriſtus 465 5
Humilitatis & ſuperbiæ fines 703. 24
Humilitatis hypocriticæ euerſio 512. 57
Humilitatis multiplex fructus 464. 36
Humilitatis præceptum 414.38
ὑβεισαὶ 23 39
ὑπήτανος 23.45
Hymenæus 592 19
Hymni 435 8
Hypocriſis natura 299.19
Humilitas cauſſa proxima cōcordiæ 463 51
Humilitas Chriſti volūtaria 465.57
Humilitas decet miniſtros Euangelij 455.14
Humilitas & patientia Pauli quanta fuerit 173.1
Humilitas ficta 511.29
Humilitas nō caret præmijs 466.47
Hypocriſis 605.3
Hypocritæ 634.30
Hypocritæ quomodo ſint rei, cum eorum vita externa ſit irreprehenſibilis 25.30
Hypocritæ rei coram Deo 25.13
Hypocritæ religioſi videri cupiunt, ſine dilectione proximi 787.27
Hypocritarum mendacium veritas abolet 634.57
Hypocritarum natura 772.47 & 931.52
Hypocritarum notæ 635.2
Hypocritarum artes 634.40
Hypocritarum reprehenſio 934 59
Hypocritarū ſcelus quantum 751.39
Hypocritas tandem protrahendos in medium 615.14
Hypocriſis imagini relucenti in ſpeculo comparata 931.28
Hypocritarum conatus irritus 635.5
Hypocriſis in iudicio Dei patefiet omnium creaturarum conſpectui 29.3
ὑπομονὴ 277.29
ὑπόστασις fidentia 289 52
ὑπόστασις quas habeat ſignificationes 848.42 & 890.44
Hypotheſes qui ſint 209.10

I

IAcob.Eſau 773 13
Iacobi cum Paulo conciliatio de cauſſis iuſtitiæ 337.16
Iacobi locus opera extollentis quomodo intelligendus 42.13. & 837.31
Iacobi reprehenſio 932.13
Iacob membrum veræ Eccleſiæ 2.5
Iacobus de qua fide loquatur 936.44
Iacobus qualis fuerit Apoſtolus 921. 14
Iactantiæ propria ironica illuſio 294.27
ad Ianuam aſtare quid 976.24
Idiomatum naturarum in perſona Chriſti aliud communicatio aliud confuſio 415.46
Idiota grandiloquo oratori oppoſitus 297 48
Idola qua occaſione erecta ſint inter Ethnicos 799.5
de Idolis in templis retinendis decretum cur ratum permanſerit vſq ad hæc tempora 800.8
de Idolis quid ex verbo Dei ſtatuendum 798.52
Idololatriæ gentiū amplificatio 22.1
Idololatriæ occaſiones fugiendæ 814. 58
Idololatriæ pœnæ 21.54 & 22.6
Idololatria fugienda 208.25
Idololatria gentium craſſa & prodigioſa 21 41
Idololatria quæ habenda 114 38
Idolomania Papiſtarum 569 35
Idolorum cultus 361.58
Idolorum inuentorum occaſio 21 45
Idolothytis num veſci liceat pijs inuitatis ad priuata conuiuia 211 9

Idolothy-

Idolothytis veſcentes quomodo poſſint dici idololatræ, cum idolū nihil ſit 210.1
Idolothytis veſcentes ſunt idololatræ 209.48
Idolothytorum eſus indifferens 196.3
Idolum nihil eſſe quomodo ſit intelligendum 801.14
Idoneitas omnis à Deo 914.43
Ieiunij Chriſtiani duplicis regula 288.14
Ieiunij Chriſtiani fines 277.58
Ieiunij formæ tres 277.50
Ieiunij Phariſaici duo genera 278.29
Ieiunium 277.45
Ieiunium cur Ebræis zom 277.48
Ieiunium & oratio quando coniungi ſoleant in ſcriptura 186.14
Ieiunium Phariſaicum eſſe hypocriticum, ideoq; damnandum 278.25
Ieiunium ſanctum duplex 278.2
Iephtæ hiſtoria 898.8
Ieroſolymitani templi ruinæ 828.23
Ieſus vocabulum cuius nos admoneat 645.24
Ieſu Chriſti nomini credere quid ſit 783.30
Ieſum Chriſtum eſſe eum de quo Moſes & Prophetæ vaticinati ſunt, quomodo probetur 928.21
Ignauiæ argumentum quodnam eſſe ſoleat 857.22
Ignauiæ non indulgendum 900.42
Ignauiæ non indulgendum in ſalutis cauſſis 902.58
Ignāuia hominum quanta 637.51
Ignis iudicij 551.46
Ignis Sodomiticus ſymbolum ignis infernalis 625.25
Ignorantiæ excuſatio apud Deum nulla eſſe poteſt 112.5
Ignorantiam minime excuſare 107.49
Ignorantia quando ſit peccatum, quando vero pœna peccati, quando & peccatum & pœna peccati 457.10
Illuminatio 796.8
Illuminatio quid 888.8
Illuſorum ſupplicium 727.21
Inſtitutionis negligentioris cauſſa 968.7
ad Inſtitutionem legitimam duo requiri 652.38
Imaginem Dei dupliciter conſiderari 498.3
Imagines ex veteri deſumtas teſtamento cur Paulinus templis Chriſtianorum appingi curauerit 799.35
Imagines ſanctos patres ſemper damnaſſe 800.18
de Imaginibus Lutheri conſilium 801.2
Imaginis definitio 479.9
Imaginis Dei in homine definitio 428.21
Imaginis Dei reparatio 498.23
Imaginis Dei reparatio in homine quomodo contingat 497.55
Imaginum cultum eſſe abominationem Ethnicam & diabolicam 21.51
Imaginum inuentarum occaſio 21.45
Imago Dei duplex 497.18
Imago Dei in Chriſto duplex 497.19
Imago Dei quid ſit 497.58
Imbecilles & vacillantes ſumus, niſi Dei manu fulciamur 148 25
Imbecilliores non condemnandi 135.35
Imbecillitas communis 177.39
Imbecillitas fratrum boni conſulenda 641.25
Imitatio Chriſti in cruce 755.20
Imitatio Chriſti moralis quando ſit ſuperſtitioſa 755.13
Imitatio crucis Chriſti quando ſit ſuperſtitioſa 755.56
Imitatio duorum generum 820.15
Imitatio moralis duplex 909.51
Imitationis Chriſti moralis fines 755.1
Imitationis Chriſti moralis fructus 754.56
Imitationis Chriſti moralis neceſſitas 754.45
Imitationis ſanctorum modus 817 7
Imitatio ſanctorum quatenus probanda 822.8
Immanitas Papiſtarum ſacrilega 130.14
Immiſericordes 24.11
Immites 633.54
Immortalitatis argumentum 271.26
Immundicia 531.25
Immundicia omnis fugienda 280.48
Immutatio erit vice mortis 242.33
Impatientiæ pœna 976.20
Impatientia quid noceat 889 38
Imperij Chriſti amplitudo 397.13
Imperij Chriſti finis, gloria patris 467.33
Imperij Chriſti forma 397.21
Imperij dignitas qua occaſione à Græcis ad Romanos trāslata ſit 800.4
Imperiti iudicio peritiorum acquieſcant 233.20
Impietas tacendo non approbanda 691.49
Impietas tranſgreßio tabulæ primæ 20.10
Impietatem eſſe veritatis Dei repudium 20.34
Impietatis punitæ exemplum 1.42
Impij 633.33
Impij non honorandi 934.32
Impiorum conatus Dei opera non poteſt impedire 99.18
Impiorum exitus infelicißimus futurus 693.53
Impiorum ſtatus tempore aduentus Domini ad iudicium qui futurus 545.15
Impiorum ſubitus interitus ſimilitudine ſignificatus 545.79
Implacabiles 24.8
Impleri quæ dicantur 337.56
Impleri quæ dicantur Ebræis 43.23
Impœnitentes apud Deum ſunt veluti reiectamenta 119.54
Impœnitentes ſocietatem habere cum diabolo 739.43
Impœnitentia diuturna prouocari iram Dei 63.16
Impoſtor qui ſit 804.52
Impoſtura quid 531.24
Imprecari hoſtibus mala, num ſit rectum 740.40
Imprecationes quatenus non ſint peccatum 359.16
Improbi iuſto Dei iudicio pœnas luunt 999.27
Impuritas 361.50
Impuritate Spiritum ſanctum expelli 56-11

Imputan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Imputandi verbum ab Arithmetica ſumtum. 42.20
Imputare quid 45.43
Imputare in doctrina iuſtificationis quid 42 23
In aduentu Chriſti ad iudicium multi viuent 242.24
Incarnationis Chriſti finis 769.14
Incarnationis Chriſti neceſſitas 843.31 (793.12
Incredulitas quantum peccatum
Incredulitas quomodo exiſtat in homine. 847.36
Incredulitas ſola cauſſa eſt reiectionis Iudæorum 111.51
Incredulitas ſola excludit ex fructu hoſtiæ Chriſti 857.1
Incredulitas ſummum eſt peccatum 121.18 (850.6
Incredulitatis pœna 848. 42 &
Increduli, tenebræ 432.30
Incredulos comminationibus ſubiacere 32.37
Incrementum ſanctorum quomodo fiat 424.42
Inconſtantia vulgi 350.82
Inculpati qui dicantur 156.8
Indifferentes res Eccleſiæ vnitatem ſcindere non debent 135.43
Indifferentis rei cauſſa nemo contemnendus aut fugiendus 134.50
Indigentia humana 520.42
Indignitati quid opponendum 327.30
Indignitatis tentationi quid opponendum 803.58
Indulgentiæ punitæ exemplum 806.56
Indulgentia matrum 968.9
Indulgentia quadruplici modo peccatur 489.5
Indulgentia quid noceat liberis 806. 24
Indurandi verbo permiſſionem indurationis non recte intelligi 100.35
Indurandi verbum pro contrario negato poſitum 100.46
Indurandi verbum quid ſignificet 100 8
Indurationis cauſſa Deo non aſſcribenda 100.34
Indurationis cauſſa non Deus, ſed hominis rebellio 101.31
Infantium mores 601.5
Infantes Chriſtianorum diſcedentes ante baptiſmum, non vt profani abijciendi ſunt 117.32
Infantes Chriſtianorum eſſe ſanctos etiam ante baptiſmum 188.35
Infantes Chriſtianorum fide non carent 204.21
Infantes Chriſtianorum naſci cum peccato originis. 188.40
Infantes Iudæorum & Chriſtianorum conſiderantur dupliciter 204.12
Infantes qui moriuntur ante baptiſmum, num ſaluentur 204. 26
Infantibus cur nomina in circumciſione dabantur 50.16
Infantibus quid fides parentum conferat 117. 40
in Infantibus quomodo obſignetur baptiſmo fidei iuſticia, quam non videntur habere 204.8
Infantum ſalus non parentum dignitate, ſed promiſſione Dei nititur 117.37
Infideles quare immundi 651. 24
Infideles quo in loco Deus habeat 651.51 (282.8
Infidelitas in docendo quid obſit
Infidelium conſuetudine & operib. nemo ſe contaminet 279.34
Infirmi in fide ſubleuandi 134.43.
Infirmis quid faciendum 980.11
Infirmitas duplex 135.2
Infirmitas fratrum ferenda 141.33
Infirmitates aliorum exemplo Chriſti ferendæ 140.42
Infirmitates aliorum ferre non eſt liberi arbitrij, ſed doni Dei 142 31
Infirmitates fratrum ferre aut non ferre non eſt liberum Chriſtiano homini 140.13
Infirmitati alterius mederi alter debet 135.10
Infirmitatis ratio quatenus habenda 810.3
Infirmorum & obſtinatorum diſcrimen 326.38
Ingenium ſolo perſimile 489.34
Ingrati 633.32
Ingratitudinem diuinitus puniri 619. 57
Ingratitudini mundanæ dictum ex Paulo opponendum 305. 43
Ingratitudinis exemplum 523.32
Ingratitudinis luctuoſum exitium 491. 28
Ingratitudinis punitæ exempla 206.54 & 525. 18 & 669. 49
Ingratitudo Corinthiorum 298.27
Inimici hominis domeſtici eius 105. 28
Inimici num ſint diligendi 806.29
Inimicitiæ 362.8
Inimica benefaciendum 129.17
Iniquitatis & peccati diſcrimen 47. 15
Iniuria cur patienter ferenda 686. 49
Iniuriæ illatæ condonandæ 547. 47
Iniuriæ propriæ condonandæ 640. 50
Iniuriæ proximi duæ partes 541. 23
ob Iniuriam leuem ſtatio non deſerenda 301.30
Iniuria nemo afficiendus 468.34
Iniuria potius ſuſtinenda quam alijs inferenda 181.19
Iniuria quando ſit ferenda 179.47
Iniuriæ quo animo Chriſti exemplo ferendæ 687.31
Iniurias proprias vlciſcentes, gloriam Dei lædunt 129.14
Iniuria vnde exiſtat 282.6
Iniuſtitiæ ſpecies 181.31
Iniuſticiam eſſe veritatis Dei repudium 20.34
Iniuſticia quid 23. 2
Iniuſticia tranſgreſſio tabulæ ſecundæ 20.11
Iniuſti excluduntur regno Dei 181. 25
Innocentiæ fructus 484. 25
Inobœdientiæ pœna 515.21
Inordinati quinam Paulo dicantur 577.5
Inſipientes 23.53
Inſitio in Corpus Chriſti quomodo fiat 66. 2
Inſitionis ſpiritualis effectus 754.5
Inſolentia doctorum proponentium ſe alijs propter argutias Philoſophicas reprimenda 167.15
Inſtitutio duplex 490.5
Inſtrumentis quandoque tribuitur quod eſt ſolius Dei 190.6
Integritas 653.49
Intelligentia 426.41
Intelligentia à Deo 628.5
Intelligentiæ Chriſtianis ſtudendum 230.43
Intemperantes 633.48
Interpellatio Chriſti apud patrem perpetua 869.13
Interpellatio Chriſti & Spiritus ſ. pro nobis quid differant 89.49
Intereſſe quid dicatur 971.1
Interpretandi ſcripturam præcepta 587. 21

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

de Interpretationibus ſcripturæ varijs quid ſentiendum 167.38
Interpretationis ratio 608.40
Interpretatio ſcripturæ linguarum dona præſtat 228 39 & 229 10 & 230.31
Interpretatio ſcripturarum ingens Dei donum 151.38
Interpretis accuſatio 683.6
Intus aduerbio Paulus vtitur de ciuibus Eccleſiæ 282.50
Inuidiæ 362 41
Inuidia 23. 26 & 680. 40
Inuidia cur hydræ comparata 362. 42
non Inuocantes Deum nec fidem habent, nec ſaluantur 110.21
Inuocatio ad Deum dirigenda 393. 15 & 417.31
Inuocatio Chriſto nominato ſemper fiat 493.15
Inuocatio citra fiduciam Chriſti nequit fieri 416.35
Inuocatio Deo ſoli debetur, non creaturæ 110.23
Inuocatio fiat in nomine Chriſti 471.41
Inuocatio fidei nota 110.18
ab Inuocatione Chriſti maieſtas deterreri nos non debet 852.32
in Inuocatione neceſſario cogitandum de promißionibus diuinis 110.43
In Inuocatione ſeria quatuor concurrunt 347.49
Inuocatio niti debet mandato Dei 110.47
Inuocatio non intermittenda 763. 5
Inuocatio per Chriſtum fieri debet 393.16
Inuocatio propria nota credentium 234.48
Inuocatio quando fiat vana & irrita 493.21
Inuocationis ſanctorum refutatio 54.28
Inuocatio ſine fide fieri nequit 110. 41
Iohannes baptiſta 899.5
Ioſeph cur mandata fratribus dederit de oßibus ſuis tollendis de Aegypto in terram promiſſam 895.12
Ioſephi & Catonis collatio 450. 50
Ioſephi exaltatio ex carcere 2.28
Ira 515.48
Iracundiæ effectus 428.54
Ira duplex 515.53
Ira Dei iudicis iuſta 904.58
Ira Dei iuſtißima 105.1
Iræ 362.21
Iræ Dei propter peccata magnitudo 783.34
Iræ Dei vehementia & peccati noſtri magnitudo cognoſcitur ex præſtantia victimæ 219.31
Iræ diuiſio 647.26
Iræ & odij diſcrimen 756.54
Iræ moderandæ conſilium 428.47
Iræ prohibitio 930 32
Iræ qui modus eſſe debeat 428. 44
(690.40
Ira per vultum Domini ſignificata
Ira pro pœna 33.21
Ira pro vltione 20.16
de Ira Pythagoricum ſymbolum 428.51
Ira quænam approbanda 776.3
Ira quando ſit virtus 334.58
Irene vidua 799.53
Iſaac imago Eccleſiæ preßæ 2.3
ex Iſmaele natos cur non voluerit Deus dici filios ſeu ſemen Abrahæ 96.3
Iſmael, Iſaac 773.7
Iſmael num ſit damnatus 96.41
Iſmael perſequitur Eccleſiam 2.2
Iſrael cur ad legem iuſticiæ non peruenerit 105 58
Iſrael cur ſalutem non ſit conſecutus 115.13
Iſrael Dei pro toto fidelium cœtu 379.7
Iſraelitæ non ex deſtinatione Dei, ſed propria malicia degenerarunt 105.38
Iſraelitæ plerique cur pereant 105. 47
Iſraelitæ quare reiecti 333.37
Iſraelitæ quomodo Deum tentarint 846.51
Iſraelitæ veri non omnes promißionis filij 104.54
Iſraelitas non omnes eſſe eos qui ex carnali Iſraelis ſemine nati ſunt 104.50
ex Iſrael nati non ſunt veri Iſraelitæ omnes 105.35
Iſrael pro Eccleſia Catholica 119. 41
Iudæ proditoris ſucceſſor Antichriſtus Romanus 13 23
Iudaicæ cauillationis refutatio 343. 15
Iudaicæ gentis interitus diffidentiæ ipſorum aſſcribendus non fatali neceßitati 95.21
Iudaicæ gentis pars maxima cur à Deo reiecta 95.34
Iudaicæ gentis reiectio 535.10
Iudaizare quid 330.32
Iudæi acturi pœnitentiam in gratiam reciperentur 107.1
Iudæi aliquando conuertendi 120. 40
Iudæi cur à Deo abiecti 116.12
Iudæi cur non ſint conſecuti iuſticiam fidei 106.9
Iudæi externi & occulti differentia 31.11
Iudæi non fatali neceßitate abiecti ſunt 117.52
Iudæi num, vt aliqui ſentiunt, nouißimo tempore ante iudicium ſint conuertendi 119 37
Iudæi quare Euangelium calumniantur & reijciant 14.2
Iudæi quare ſint reiecti 112.59
Iudæi quid præſtent gentibus, quid non 32.4
Iudæi quomodo ſint affecti erga Euangelium 159 10
Iudæi ſemen ex lege dicti 49.51
Iudæorum accuſatio contra Paulum 356.55
Iudæorum contumacia 115.30
Iudæorum duo genera 409.38
Iudæorum & gentilium ſeparatio in quibus conſiſtat 410.34
Iudæorum & gentium collatio 32. 24 & 70.7
Iudæorum & gentium diſcrimen 409.50.
Iudæorum & gentium diſcrimen in rebus medijs 135.1
Iudæorum & gentium exæquatio 30.53 & 40.26 & 410.55 & 751.41
Iudæorum excæcatio perpetua 264 42
Iudæorum impiorum multitudo eſt 104 59
Iudæorum malicia 534 52
Iudæorum multiplex diſperſio 922. 39
Iudæorum pleroſque damnari 104. 57
Iudæorum prærogatiuæ 29.16 & 94.55
Iudæorum receptio non impedit ſalutem gentium 116.52
Iudæorum reiectionem non eſſe vniuerſalem 113.33
Iudæorum ſaluandorum paucitas

citas teſtimonio Prophetæ ſignificata 105.10
Iudæorum ſalus non impedit ſalutem gentium 117.2
Iudæorum ſalus ſeu receptio gentibus non eſt pernicioſa 116.21
Iudæorum ſuperbia vnde elucebat 122.24
Iudæorum vanitas 791.38
Iudæos eſſe iniuſtos 29.47
Iudæos eſſe reiectos 106.18
Iudæos non minus ac gentes eſſe reos 29.8
Iudæos quantum ad iuſticiam & meritum non præſtare gentibus 33.48
Iudex καταχρηστικῶς 33.29
Iudicandi poteſtas quatenus homini adimatur 171.18
Iudicaturi quomodo affecti eſſe debeant 136.60
Iudicare Dei eſt 171.17
Iudicare pro condemnare 211.31
Iudicare quid 33.28
Iudices non ſint abiecti homines 180.38
Iudices quomodo fiant rei alieni peccati 807.12
Iudicia Dei inſcrutabilia 121.58
Iudicia humana quando non ſint damnanda 171.3
coram Iudicibus profanis non temere litigandum 180.34
Iudicij Dei effectus 551.30
Iudicij Dei ſeu aduentus Chriſti ad iudicium certitudo 727.28
Iudicij diem læti & alacres pij expectant 786.16
Iudicij dies 28.55
Iudicij diuini & humani diſcrimen 887.36
Iudicij diuini ratio 27.22
Iudicij diuini regula immota 773.58
Iudicij extremi cogitatio acrius pietatis ſtudium excitare in nobis debet 886.16
Iudicij extremi dies cur magnus 725.13
Iudicij extremi ſtatus 272.1
Iudicij extremi timor nullus in ijs, qui caritate ſunt præditi 786.30
Iudicij futuri euidens argumentum 551.12
Iudicij futuri teſtimonium 779.30
Iudicij futuri teſtimonium conſcientia cuiuſq; 751.20
Iudicio Dei iuſtiſſimo ſubijciendos omnes 27.10
in Iudicio Dei qualisnam ſententia feretur 26.4
in Iudicio extremo non fiet noua creatio, ſed creaturæ renouatio 88.32
Iudicio extremo quales ſimus futuri 881.6
Iudicis Dei manus neminem poſſe effugere 887.14
Iudicium de doctrina Laicis non adimendum 474.35
Iudicium Dei erga inobœdientes 515.21
Iudicium Dei futurum cur æternũ dicatur 859.24
Iudicium Dei manere ratum etiamſi ad tempus differatur 25.46
Iudicium duplex 374.56
Iudicium ex euentu 639.20
Iudicium humanum quale ſit 170.59
Iudicium improbandum quod ſit 171.24
Iudicium Dei iuſtum 22.42
Iudicium non præcipitandum 640.52
ad Iudicium manducare corpus Domini quid ſit? 205.32
Iudicium mundi contemnendum 417.1
Iudicium Pauli de inceſto 175.43
Iudicium pro pœna 131.3 & 358.40
Iudicium pro reatu 61.6
Iudicium quomodo ſit futurum ſecundum opera 26.32
Iuramenti finis legitimus qui ſit 862.44
Iuramenti forma ſeu phraſis 238.45
Iuramenti liciti definitio 978.55.
de Iuramentis Anabaptiſtarum argumenta refutata 979.12
in Iuramento quatuor ſpectanda 978.32
Iuramentum aliquod licitum 16.30
Iuramentum in cauſſa honeſta licitum 298.58
Iuramentum non omne eſſe prohibitum 978.11
Iuramentum num omne ſit prohibitum 979.16
Iuramentum poſſe præſtari 862.43
Iuranti cui ſit credendum 862.46
Iurantibus quatenus fides habenda 16.32. & 979.1
Iurare quando, liceat quando non 978.51
Iuriſdictionis Eccleſiaſticæ ſeuerioris finis 308.55
Iuriſiurandi damnatio 977.51
Iuriſiurandi religionis confirmatio 94.9
Iuſiurandum licitum 324.20
Iuſiurandum Pauli 16.21
Ius ſummum ſumma iniuria 600.18
Iuſticia 484.13 & 655.45
Iuſticia à lege non quærenda 332.28
Iuſticia alia legis alia fidei 39.55
Iuſticia Chriſtiana ex fide ſimul & operibus à Papiſtis componitur 338.2
Iuſticia Chriſtiana fide tantum nititur 39.58
Iuſticia Chriſtiana non ex lege 319.56
Iuſticia cur ſectanda 541.29
Iuſticia Dei Apoſtolo eſt obœdientia Chriſti 62.16
Iuſticia Deo cur etiam fidei iuſticia dicatur 107.35
Iuſticia Dei cur homines iuſtificari dicantur 561.20
Iuſticia Dei homines iuſtificari 36.34
Iuſticia Dei hominibus imputata quæ ſit 275.51
Iuſticia Dei qua homines ſaluantur abſcondita ſine Euangelio 18.41
Iuſticia Dei qua homines ſaluantur non de eſſentiali ſed imputata intelligenda 18.34 & 62.14 & 941.40
Iuſticia Dei, reuelata Euangelio quomodo contingat 18.46
Iuſticia Deo placens, ex fide 19.43
Iuſticia duplex 45.53 & 107.32 & 476.30 & 941.30
Iuſticiæ actiones tria requirere 34.7
Iuſticiæ Chriſtianæ definitio 477.1 & 561.3
Iuſticiæ Chriſtianæ partes eſſentiales fidem & opera falſo Papiſtæ ſtatuunt 107.44
Iuſticiæ Chriſti fide tantum reddimur participes 275.59
Iuſticiæ Chriſti vis 61.14 & 62.2
Iuſticia Dei teſtimonium 746.16 & 762.38
Iuſticiæ diuinæ in iudicando ratio (27.22
Iuſticia & iudicij diuini regula immota 726.13
Iuſticiæ fidei definitio 108.24
Iuſticiæ fidei deſcriptio per negationem

tionem 108.42
Iuſticiæ fidei dignitas 36.30
Iuſticiæ gratuitæ beneficium vniuerſale 37.2
Iuſticia gratuitæ inſtrumentum apprehendens quodnam 37.10
Iuſticiæ hominis triplicis ſcriptura meminit 941 49
Iuſticiæ imputationem ad remiſſionem peccatorum requiri 561.13
Iuſticiæ legalis & Euangelicæ diſcrimen 476.50
Iuſticiæ materia in obiecto quærenda, non in qualitate fidei 336. 48
Iuſticiæ operum refutatio 18.58 & 19.35
Iuſticiæ propriæ fiducia omnis abijcienda vt Chriſti participes fiamus 476.18
Iuſticiæ qualitas in Chriſto 940.45
Iuſticiæ ſermo plena Chriſtianorum inſtructio 857.51
Iuſticiæ ſeruus qui ſit 77.38
Iuſticiæ tantum duæ formæ 41.49
Iuſticia fidei, non de eſſentiali ſed de imputata intelligenda 36.26
Iuſticia fidei quomodo à Paulo tractetur 35.39
Iuſtitia fidei quomodo ſit Dei iuſticia 19. 23
Iuſticia fidei, ſola fide abſque operibus recipitur & poſſidetur 19.5
Iuſticia formalis quæ 364.47
de Iuſticia gratuita tria teſtimoniorum genera ex Moſe 36.58
Iuſticia inchoata in iuſtificatis quid 69.54
Iuſticia legis & fidei vt diſtinguatur 35.47
Iuſticia legis diuerſa à iuſticia fidei 36.15
Iuſticia legis duplex 475.34
Iuſticiam Chriſtianam non operib. ſimul & fide conſtare 334.44
Iuſticiam Chriſti non poſſe conſtare cum vllis meritis humanis 356.24
Iuſticiam Chriſti quandiu retineat homo 477.6
ad Iuſticiam conſequendam viæ duæ 19.48
Iuſticiam contingere ex fide abſque operibus 331.11
à Iuſticia meriti humani excluſio 40.4
Iuſticiam eſſe ex fide 19.20
Iuſticiam Euangelij eſſe ex fide 40.7 & 53. 38
Iuſticiam Euangelij quomodo Papa tollat 563.4
Iuſticiam ex lege quærentes, Chriſtum pro ſe mortem obijſſe negant 333.25
Iuſticiam falſo ex operibus Papiſtæ extruunt 376.8
Iuſticiam fide & operibus ſimul conſtare aſſerentium refutatio 941 13
Iuſticiam fide & operibus ſimul conſtare quomodo iuſticiarij probent 337.6
Iuſticiam fide & operibus ſimul ſtare non poſſe 40. 1 & 42. 44 & 43. 27 & 408. 44 & 476. 45
Iuſticiam fidei comprobatam eſſe teſtimonio Moſis & Prophetarum 36. 44
Iuſticiam fidei eſſe Dei iuſticiam 36. 23
Iuſticiam fidei eſſe vniuerſalem 44. 35
Iuſticiam fidei facile conſequimur 36. 31
Iuſticiam fidei promiſcue offerri omnibus 40. 10 & 339. 3
Iuſticiam fide tantum non operibus contingere 336. 16
per Iuſticiam quid intelligatur 69. 52
Iuſticiam gratuitam à Iudæis & Papiſtis impugnari 42. 28
Iuſticiam hominis eſſe imputatiuam 45. 42
Iuſticiam nobis imputatã eſſe quiddam extra nos 275.56
Iuſticiam non conſtare ex operibus 335. 21. 29. 41
Iuſticiam non eſſe ex lege aut operibus 339 9
Iuſticiam non eſſe ex operibus 331. 41
Iuſticia ſine operibus 44.45
Iuſticiam operibus qui perfici docent, Chriſtum accuſant 332: 17
Iuſticiam operum Papiſtæ inepte ex loco Pauli extruunt 598 6
Iuſticia noſtra 743.48
Iuſticia noſtra ſolus Chriſtus 26.41
Iuſticia num ex fide conſtet an vero ex operibus 330.46
de iuſticia qua conſiſtimus coram Deo errores vnico aphoriſmo refutari 19. 9
Iuſticia quibus rebus opponatur 69.49
Iuſticia quomodo iuxta Paulum adhuc expectanda, cum reuera hic habeamus remiſſionem peccatorum 357.4
in Iuſticia quomodo ſimiles patri cœleſti eſſe poſſimus 764. 31
Iuſticiariorum refutatio 121. 14 & 476 2
Iuſticiarios tranquillo eſſe animo poſſe nunquam 53.49
Iuſticia vniuerſalis quid 23.4
Iuſti eodem modo ſumus quo Chriſtus peccator 476. 57
Iuſtificandi eandem eſſe rationem in omnibus 41. 58 & 42. 12
Iuſtificandi verbi duplex in ſcriptura ſignificatio 331. 21
Iuſtificandi verbum bifariam accipi 46. 12
Iuſtificare impium quid 45.57
Iuſtificari pro iuſtum declarari Iacobo ſumitur 937.56
Iuſtificati fide num ſint ſub lege 71. 17
Iuſtificati hominis ratio ad Chriſtum 71.44
Iuſtificati non obſtringant ſe nouo reatu 181.53
Iuſtificatio Chriſto ſoli aſſcribenda 57. 44
Iuſtificatio δικαίωσις 61.45
Iuſtificatio duplex 27.1
Iuſtificatio hominis quid 51.10
Iuſtificatio Iacobo non eſt imputatio ſed declaratio iuſticiæ 337.48
iuſtificatio munus eſt non merces 353.51
de Iuſtificatione dicto Paulino Papiſtæ abutuntur 330.45
Iuſtificationem à lege nequaquam petendam 356 35
In iuſtificatione meritum excludi 37. 35
Iuſtificationem eſſe gratuitam 28.9
Iuſtificationem eſſe reconciliationem noſtri cum Deo 53.39
Iuſtificationem fide contingere 9.30 42 (impium 46.6
ante Iuſtificationem hominem eſſe
Iuſtificationem gratuitam Papiſtæ falſo dicto Paulino euertere conantur 639. 30
Iuſtificationem gratuitam infringere conantes quomodo refutentur 343.2
Iuſtificationem ſacramentis non aſcribendam 44.32
in Iuſtificatione nulla operum gloriatio 33.24

do

de Iuſtificatione propoſitiones æquivalentes 37.51
de Iuſtificatione quales ſpargantur errores 940.58
Iuſtificationis cauſſa efficiens 347.18
Iuſtificationis cauſa in ſolo Chriſto eſt 62.11
Iuſtificationis cauſſa inſtrumentalis 386.40
Iuſtificationis comitem eſſe ſanctificationem 64.33
Iuſtificationis definitio 743.50 & 940.26
in Iuſtificationis definitione quinque veluti elementa ſpectanda 940.28
Iuſtificationis doctrina methodo breuiſſima comprehenſa 53.1
Iuſtificationis effectus 53.30.52 & 54. 19. 33. 48 & 58.10
Iuſtificationis efficiens 37.9
Iuſtificationis efficiens principalis 37.45
Iuſtificationis finis 39. 16 & 61. 48 & 69. 12 & 73. 26
Iuſtificationis gratuitæ beneficium etiam ad gentes pertinere 40.31
Iuſtificationis gratuitæ doctrinam non eſſe nouam 36.48
Iuſtificationis gratuitæ forma 37.55
Iuſtificationis gratuitæ probatio ex Abrahæ hiſtoria 338.53
Iuſtificationis inſtrumentum fides 340. 26
Iuſtificationis materia 38.13
Iuſtificationis modum quomodo Paulus doceat 58.33
Iuſtificationis modus 82. 18
Iuſtificationis nomine tria intelliguntur 560. 48
Iuſtificationis non idem ſcopus Paulo & Iacobo propoſitus 938.4
Iuſtificationis noſtræ modus 496.49
Iuſtificationis ordo 912.32
Iuſtificationis principia 926.39
iuſtificationis ſeu reconciliationis definitio 274.31
Iuſtificationis vocabulum dupliciter accipi 43.50
Iuſtificationis vox quid Paulo ſignificet 61 50
Iuſtificationis vnus idemque modus omnibus 336.35
Iuſtificatio pro iuſtificationis materia 61.42
Iuſtificatio quid 62.8
Iuſtificatio quid ſignificet Paulo 91.33
Iuſtificatis fide non imputari peccatum ad damnationem 68.37
Iuſtificatorum conditio 68.27
Iuſtificatorum officium 67.37
Iuſtificatorum ſpem non fore irritam 58. 5
Iuſtificatorum ſpes certiſſima 55.47
Iuſtificatos liberos eſſe à legis iure 68.35
Iuſtificatos poſſe relabi & perire 86.39
Iuſtificatos pudere oportet prioris ſtatus 60.17
Iuſti homines Dei 6.8
Iuſtos nos eſſe eodem modo, quo Chriſtus fuit peccator 940.46
Iuſtum fide viuere quomodo intelligendum 341.16
Iuſtum ex debito neminem fieri 45.36
Iuſtus ex fide viuit, quodnam ſit ſubiectum quod prædicatum 19.27
Iuuandi omnes 12 54
Iuuenculæ monaſterijs non includendæ 612.44
Iuuenilis ætas ſenili grauitate ornanda 607.35
Iuuentus in miniſtro Euangelij non contemnenda 603. 34
Iuuenum ditiorum vicia 967.37
Iuuenum luxus 968. 44

K

Κακία 516. 2
κακοήθεια 23. 28
κακοζηλία Eremitarum 817.27
κακοζηλία ſtulta Papæ 569.20
κατάρτισις quid 308.45
καταρτισμὸς 371. 22 & 424. 19
κατατομὴ 474 33
καθῆκον 22 58
καθηχεῖν 375.25
κατηχηταὶ 423.41
κατηχούμενος 29.36
κατήχεια 949.32
κενοδοξία quantum vicium 369 55
κῶμος quid 133. 58 & 363.5
κοινωνία 742 25
κοινωνία idiomatum 798.10
κόπος & μόχθος vt differant 533.9
κυνοφρομανεῖς 515.2
κυριότης Chriſti 397.1
κυρῶσαι 258.36

L

LAban perſecutor Eccleſiæ 2.6
Labor cur ſuſcipiendus 542.55
Laborem manuarium non omnibus præcipi 578.23
Labori præmium non negandum 613.45
Laboris commendatio 429. 4 & 542.51. & 577.42
Laboribus in vocatione nullis parcendum 144.16
Laboris præceptum 578.49
Labor quando fiat irritus 504.56
Laborum noſtrorum Deus eſt inſpector 191.29
Laborum nullus ſuceſſus ſine Deo 515.38
Lac pro initiali doctrina & elementali 857.48
Lac pro ſermone ſimplici 857.44
Lacrimæ pœnitentium quando ſint inanes 904.16
Lætitia piorum in quibus rebus conſiſtat 435.10
Lætitia ſpiritualis commendatio 434.43
Laqueus pro doctrina corrupta 115.57
Laſciuia 361 53
Laſciuia ἀσέλγεια 696 41
Laſciuia ἀσέλγεια peccatum 134.1
Laſciuire aduerſus Chriſtum quid 612.24
Laus 484.19
Lapides duodecim quare fuerint in veſte ſacerdotis, in templo Salomonis 168.2
à Lapſibus quinam magis tuti ſint alijs 710.32
Lapſi erigendi 371.16
Lapſis venia non neganda 118.58 258. 29 & 351. 27 & 371.37 & 431. 42 & 719. 13 & 750. 28 & 980. 20
Lapſorum erigendorum cauſſa 371 26 53
Lapſos erigendi modus 371.34
Lapſos in gratiam a Deo recipi 351 30
Lapſos in viam reuocare intereſt totius Eccleſiæ 257.17
Lapſos poſt reſipiſcentiam recipiendi legitimus modus 253.42
Lapſum eſſe ἀπροαιρέτως 27.3
Lapſum hominum num ordina-

uerit Deus ante mundum conditum, cum elegerit quoſdam ante mundum conditum 387. 46
Lapſus alieni rei fiunt, qui alios non emendant ſi poßint. 177 36
Lapſus aliorum periculi nos admoneant 372 14
Lapſus crebri fratrum humilitatem nos doceant 175.35
Lapſus crebri vitandi 886. 48
Lapſus dupliciter contingit 710.30 & 859. 44
Lapſus humani remedium 389. 8
Lapſus ignorantiæ & infirmitatis condonantur repugnantibus ſpiritu 76.39
Lapſus Iudæorum cauſſa ſalutis gentium 116. 15
Lapſus Petri recte à Paulo reprehenditur 329. 37
in Lapſus publicos ſeueritas exercenda 175. 37
Lapſus quinam conſequantur veniam, qui non 886.36
Lapſus qui veniam mereantur 859. 49
Lapſuum cauſſæ 945.34
Lapſuum ſeu peccatorum cauſsis & irritamentis quid opponendum 77. 4
Lectioni ſacrorum librorum ab ineunte ætate ſtudendum 636. 10
Lectio ſcripturæ nunquam abijcienda 640. 20
Lectionis varietas 521. 45 & 895. 4
Lectio ſcripturæ quomodo inſtituenda 607. 55
Legales promißiones & comminationes 75. 19
Legales pugnæ 659 43
Legatorum Dei pedes cur ſpecioſi a Propheta dicantur 11:. 0
ex Lege eſſe & ex fide eſſe opponuntur 49. 57
in Lege eſſe qui dicantur 35.3
Lege homines non iuſtificari 339. 9
ex Lege iuſticiam nequaquam contingere 342 20
Lege iuſtificari volentes amittunt libertatem Chriſtianam 356.26
Lege iuſtificari volentes ſunt extra Eccleſiam 353.35
à Lege manumißio 72 55
Legem Chriſti num pij poßint implere 373. 22
Legem cur latam Paulus dicat vt peccatum magis abunde. & augeatur. cum nullus Magiſtratus bonus ferat legem, vt malum in ſua Republica augeatur, ſed potius vt minuatur 62. 27
ante Legem datam quomodo homines condemnari potuerint 59.39
Legem Dei neminem, Chriſto excepto, poſſe in hac vita implere 373. 33
Legem diuinam bonam eſſe 78.7
Legem fruſtra Iudæos prætendere 29. 47
Legem implere quid ſit 360. 24
Legem in renatis irritare malos affectus 72. 49
Legem iuſto non eſſe poſitam quomodo intelligendum 188 43
Legem niti autoritate diuina 904. 52
Legem non eſſe abrogatam vnde Iudæi ſtatuant 874.33
Legem non iuſtificare 346. 5 & 356. 44
Legem perfecte neminem poſſe implere 790. 21
ad Legem quomodo ſe habeat populus Dei 346. 41
per Legem ſpiritus vitæ quid apud Paulum intelligatur 81 40
Legem ſtabiliri per fidem 40.46
Lege neminem iuſtificari 19 56 & 108. 35 & 340. 53
ſub Lege non eſſe quomodo ſit intelligendum 68. 58
à Lege non quærenda iuſticia 332. 28
à Lege quatenus liberati ſimus (359 42
Lege qui illegitime vtantur 588 21
Lege qui legitime vtantur 588.17
Leges ceremoniales & forenſes quatenus ſint abrogatæ 345 22
Leges ceremoniales quomodo adũbrarint Chriſtum 345. 3
Leges Moſaicas conſiderari modis tribus 348. 14
Leges quatenus approbandæ 130. 46
ſine Lege viuere quid ſit 74.57
de Legibus reuerenter iudicandum 963. 27
Legi Dei nemo viribus naturæ ſatisfacit 72.48
Legi Dei quando ſatiſfiat ab homine 561.41
Legis iuſtitiæ Chriſti pars ne minima quidem imputanda 319.56.
Legi nulla ſalutis portio aſſcribenda 333. 28
Legi ſalus non aſſcribenda 333.45
Legi ſatisfactum per Chriſti mortem 82.30
Legis abrogatio 874. 24
Legis abrogatio ad quoſnam pertineat 71. 51
Legis ac Euangelij diſcrimen 18.20
Legis accuſationi conſolatio opponenda 332 40
Legis conditio 82. 16
Legis definitio 74. 7
à Legis damnatione liberatio per Chriſtum contingit 341.41
Legis damnatoriæ ſententiæ quomodo interpretanda 363 20
Legis damnatoria ſententia fidelibus ſublata 81. 15
Legis dictum, Diliges proximum ſicut teipſum, quatuor continet 133. 4
Legis duratio 346 56
Legis effectus 49. 23
Legis & Euangelij collatio 904 36
Legis & Euangelij diſcrimen 263. 6 & 264. 13 & 343. 50 & 359. 51 & 469. 37 & 476. 50 & 494. 11 & 871. 24
Legis & Euangelij diſcrimen typo declaratum 352. 1
Legis & Euangelij effectus 263.58
Legis & Euangelij effectuum comparatio 263. 29
Legis & Euangelij typus 353.33
Legis & fidei contrarias eſſe vias 19. 38
Legis & fidei iuſticiæ collatio 108. (27
Legis & hominis collatio 76 21
Legis factor qui dicatur 931 5. 38
Legis finis 40. 51 & 75. 17 & 344. 5 & 705. 38
Legis impletionem dupliciter accipi in ſcriptura 373. 25
Legis intelligentia carnalis adumbrata Moſis velamine eſt 264. 41
Legis ius nullum in renato 789.52
à Legis iure quatenus liberi ſimus vel teneamur 82.34
Legis iuſticia Chriſti abolet iuſticiam 351 56
Legis iuſticiam nihil facere ad ſalutem 353 5
Legis iuſticiam plenã requirere obœdientiam 43.58
Legis iuſticia qui iuſtificari cupiunt cur damnentur 107. 38
à Legis maledictione ſolus nos Chriſtus liberat 342. 22
Legis maledictio quibus non ſit abrogata 361.25

Legis

Legis Moſaicæ ceremonialis finis 867.15
Legis myſteria plerique Iudæorum non intelligunt 264 36
Legis naturæ encomium 29.36
Legis naturæ partes 20.38.55
Legis nomen oppoſitum Moſi & Prophetis 36.54
Legis nomen tribuitur quatuor doctrinæ ſacræ partibus 874.38
Legis opera 35.16
Legis opera non tantum de Moſaicis ceremonijs intelligenda 40.18
Legis opus quodnam ſit 28.33
Legis partes tres 344.52
Legis ratio ad hominem iuſtificatum quæ ſit 71.35
à Legis rigore pios eſſe liberatos 447.27
Legis rigor pijs ſublatus 936.7
Legis rigor quantus 359.47
Legis ſcopo neglecto quid damni ſequatur 587.1
Legis ſcopus Chriſtus 264.58
ad Legis ſpiritualem intelligentiam venire nemo poteſt, priuſquam ad Chriſtum conuerſus fuerit 265.10
Legis tranſlatio 867.39
à Legis vinculo ſaluti donamur Spiritu ſancto 73.24
Legis vocabulum quid ſignificet 344.23
Legis vſus 35.29 & 62.23 & 332.37 & 343.37 & 588.3 & 868.9 & 939.16
Legis vſus detegere peccatum alioquin latens 72 52
Legis vſus duabus ſimilitudinibus expoſitus 344 16
Legis vſus & vis diuerſiß. in iuſtis & in iniuſtis 588.38
Legis vſus monſtrare Chriſtum 392.26
Legis vſus reuelare peccatum 67.15
Legitimũ quodnam dicatur 954 39
Lenitate Dei non abutendum 26.1
Lenitatis ſectandæ præceptũ 366.43
Leo imperator εἰκονομάχος 799.47
Leuitatis deſcriptio 254.39
Lex ab homine impleri nequit 475.38
Lex carceri comparata 344.29
Lex cauſa mortis per accidens, peccatum per ſe cauſa 75.51
Lex comparata carceri & pædagogo 344.18
Lex cum non iuſtificet, cur ſit data 343.33
Lex cur bona, iuſta, ſancta 75.46
Lex cur dicatur litera & Euangelium ſpiritus 263.10
Lex cur libertatis dicatur 931.38 & 935.38
Lex an mortis miniſterium dicatur 263.44
Lex cur nihil iuris habeat in renatos 368.42
Lex cur non aſſequatur finem ſuum 108.8
Lex cur perfecta 931.31
Lex damnat omnes homines 342.81
Lex Dei profert peccatum in lucem 76.11
Lex Dei quo in loco ſit apud Papam 559.10
Lex Dei quo reſpectu leuis aut grauis dicatur 789.40
Lex Dei vnde æſtimanda Eccleſiæ 559 4
Lex duplex 39.36
Lex Elementis mundi comparata 346.53
Lex & conſcientia fruſtrà fideles accuſant 91.30
Lex & Euangelium conditionis modo differunt 100.26
Lex & fides quando ſint contraria ſibi inuicem 341.4
Lex generaliter accepta 35.2
Lex inefficax ad iuſticiam obtinendam, & qua de cauſa 82.10
Lex immota voluntatis Dei regulà 904.54
Lex in quos nihil iuris habeat 361.32 & 368.24
Lex in quos plenum ius habeat 589.14
Lex intolerabilis 363.54
Lex miniſtra condemnationis 264.2
Lex moralis quomodo abrogata ſit quomodo non 345.14
Lex Moſaica quatenus abrogata 410.58
Lex noua dilectio 372.55
Lex num ſit contraria Euangelio, cum hoc gratis ſaluet, illa damnet 344.1
Lex num ſit mala, quod operetur malum, videlicet peccatum 73.35
Lex peccatũ deliteſcens prodit 75.5
Lex pædagogo comparata 344.43
Lex pro legis operibus 36.53
Lex quadruplex à Paulo proponitur in regeneratis 69.34
Lex quandiu dominetur homini 71.20
Lex qua ratione dicatur occidere (263.32
Lex qua ratione dicatur viuificare 263.34
Lex quare non aſſequatur quod quærit 40.53
Lex quare non iuſtificet 341 25 & 344.12
Lex quatenus abrogata 69.1 & 345.8
Lex quomodo augeat peccatum in natura 62.45
Lex quomodo iuſto non ſit poſita 589 1
Lex quomodo fuerit pædagogus ad Chriſtum 344.51
Lex quomodo inutilis & infirma 867.50 & 868.1
Lex quomodo ſtabilitur 40.54
Lex typice per Agar notata 352.18
Lex viuendi 756.8
Liberos cur negligentius inſtitui quidam parentes curent 968.7
Liberalitas diuinum opus 287.57
Liberalitas erga pauperes compenſatur diuinis beneficijs 290.54
Liberalitas erga Pauperes fidei caritatisq; fructus eſt 144 58
Liberalitas erga miniſtros verbi & ſcholas Deo acceptiſſima 486.30
Liberalitas in ſanctos Dei beneficium 285.42
Liberalitas opus bonum 485.43
Liberalitas pro facultatum ratione exercenda 244.42
Liberalitas quænam ſit accepta Deo 290.22
Liberalitas quatenus exercenda 287.25
ad Liberalitatem erga pauperes populum miniſtri verbi hortari debent 244.26
Liberalitatis cauſa impulſiua 286.37
Librealitatis commendatio 107.53 & 285.30
Liberalitatis Dei magnitudo 418.53
Liberalitatis erga miniſtros verbi inſigne exemplum 208.20
Liberalitas etiam erga abſentes & exteros exercenda 244.57
Liberalitatis in pauperes commendatio 144.30
Liberalitatis præmiũ à Deo 486.54
Liberalitatis remuneratio 619.50
Liberationis à lege finis 72.19
Liberationis à legis damnatione modus 341.49
Liberationis à legis damnatione finis 341.58
Liberatiõis à legis maledictione finis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſalus 342.26
Liberationis fiducia 45.17
Liberationis promiſsio 889.45 & 949.38
Liberationis teſtimonium 624.17
Liber cur ſanguine aſpergebatur in veteri teſtamento 745.7
Liberi arbitrij aſſertio 69.32
Liberi arbitrij commentum vnde extruxerint Papiſtæ 235.57
Liberi arbitrij euerſio 262.50
Liberi arbitrij euerſio quod ad obœdientiam ſpiritualem Euangelio præſtandam 163.58
Liberi arbitrij exemplum ab Auguſtino propoſitum 403.10
Liberi arbitrij vis 631.9
Liberi negligẽter inſtituti quid præſtent 610.53
Liberorum educatio non negligenda 646.28
Liberorum educatio qualis eſſe debeat 813.6
Liberorum obœdientia 579.8
Liberorum obœdientia erga parentes quid requirat 519.4
Liberorũ obœdientia qualis & quatenus requiratur 440.12
Liberorum officium 440.1
Liberorum perpetuum patrimonium 488.49
Liberorum tractatio ſit liberalis 519.22
Liberos educare bonum opus 612.2
Liberos eſſe in poteſtate parentum 194.24
Liberos qui pro arbitrio ſuo viuere ſinunt, quadruplici modo peccant 489.5
Libertas Chriſtiana duplex 354.36
Libertas Chriſtiana in rerum mediarum vſu non ſit expers caritatis 197.1
Libertas Chriſtiana non prætexenda maliciæ 685.44
Libertas per Chriſtum acquiſita retinenda 355.50
Libertas voluntatis quando fiat 355.7
Libertate Chriſtiana eatenus vtendum, quatenus ædificat 210.35
de Libertate Chriſtiana in rerum mediarum vſu nihil cedendum apud eos, qui ſunt edocti 197.57
Libertate Chriſtiana non abutendum 182.7 & 359.38
Libertate Chriſtiana non abutendum ad peccata 769.50
Libertate Chriſtiana vtens non contemnendus 135.30
Libertatem Chriſtianam nondum edoctus, non eſt ſpernendus 135.20
Libertatem Chriſtianam non ſimpliciter ſed relatiue intelligendam 305.4
Libertate non ſemper in rebus medijs vtendum, ne offendantur infirmi 196.31
Libertate quando abutamur 211.28
Libertatis Chriſtianæ abuſus 355.1
Libertatis Chriſtianæ doctrina, fides dicitur 134.46
Libertatis Chriſtianæ exemplum 326.32
Libertatis Chriſtianæ finis 354.46
Libertatis Chriſtianæ gradus 354.39
Libertatis Chriſtianæ prætextu peccatis non indulgendum 770.40
Libertatis Chriſtiani tres modi 355.11
Libertatis Chriſtianæ vſus non culpandus 329.19
Libertatis Chriſtianæ vſus reſtringendus ad caritatis & ædificationis normam 210.43
Liberalitatis effectus 291.25
Libertatis humanæ vindicatio à Moſaicis ritibus & traditionibus humanis 410.44
Libertatis rectus vſus 329.57
Libertatis vocabulo duplex beneficium intelligitur 265.25
Libertinorum confutatio 741.6
Libertinorum deſcriptio 718.1
Libertinorum errores 68.48 & 314.27 & 443.52 & 749.34 & 771.37
Libertinorum error immortalitatem animarum negantium 591.19
Libertinorum, magiſtratum ciuilem libertatis Chriſtianæ prætextu tollentium, reprehenſio 354.59
Liber vitæ qui 481.44
Liberum arbitrium in natura corrupta 78.55
Liberum arbitrium nullum in ſalutis negotijs, extra gratiam 34.14
Libidines neſandæ papatus 716.1
Libidines vagas Deus eſt puniturus 908.15
Libidinum pœna 714.51
Lictori precium ſoluere eſt contra ius redemtionis 38.7
de Limbo patrum monachorum inſomnium 39.12
Linguæ effrenis maximum malum 916.15
Linguæ continentis vtilitas 945.48
Linguæ donum quomodo cedat in Eccleſiæ ædificationem 229.44
Linguæ incontinentis incommoda 945.59
Linguæ frenatæ vtilitas 945.40
Lingua peregrina loquens non ædificat Eccleſiam 229.19
Linguæ petulantia 818.53
Lingua prudenter regenda 930.27
Lingua frenanda 949.41
Linguæ venenatæ prodigioſa inconſtantia 946.23
Linguæ vulgo incognitæ in templo ſonantes quando noceant 231.12
Linguarum abuſus, ſignum infidelitatis 231.2
Linguarum cognitio donum Dei 230.26
Linguarum dona 223.29
Linguarum dono quomodo vtendum 231.56
Linguarum peregrinarum vſus in templis offendit infideles 231.25
Linguarum vtilitas 229.5
Lis neceſſaria & voluntaria differunt 179.42
Litera & ſpiritus non de ſenſu literali & allegorico intelligenda 73.20
Litera & ſpiritus quid ſignificent 31.25
Litera quare dicatur occidere 73.10
Lites & contentiones Chriſtiani ſectari non debent 181.9
Lites & diſsidia inter Chriſtianos eſſe non debent 181.1
Lites ortæ inter fratres arbitris componendæ ſunt 180.29
Litium probibitio 658.16
λύτρον quid 394.52
λύτρον redemtionis humanæ Papiſtæ reijciunt 42.50
de Locatione quid ſtatuendum 973.7

Locus

16.

Locus à Iacobo adductus ex Geneſi cap. 22. quomodo intelligendus 43.6
Locus Geneſis 18. explicatus 96.48
Locutio typica & ſacramentalis differunt 206.20
λόγια quid 32.19 & 244.31
λογομαχίαι 629.7
λογομαχίαι vitandæ 134.55
λόγος æternus cur hominum naturam aſſumſerit 843.51
λόγος pro diſputatione deceptoria 553.31
Lombardus Coriphæus Papiſtarum 567.37
Longanimitas 367.39
Lucis & tenebrarum vocabulis quæ intelligantur 740.27
Lucta carnis & ſpiritus in renatis 79.29
Luctæ ſpiritus aduerſus carnem quid opponendum 760.3
Luctui quatenus indulgendum 472.41
Luctus & gaudium quomodo ſimul ſint in Chriſtianis 482.4
Lutheri reprehenſio 801.4
Lux in ſcriptura dupliciter accipitur 469.14
Lux pro fidelibus 432.35
Lux pro tempore aduentus Chriſti in carnem 756.21
Lux ſcientiæ 133.36
Lycurgus quomodo commendet Lacedæmonijs educationem liberorum 967.50
λύτρον 745.16

M

MAcedonitarum Eccleſiarum liberalitas 298.20
Macedonum commendatio à patientia & liberalitate in ſanctos 285.30
Macharius oratione ſuſtulit faſcinum 333.7
Magicæ ſuperſtitiones quibus regulis infringantur 362.3
Magiſterij humani iactantia non abutendum 166.27
pro Magiſtratu cur preces fieri debebeant 310.24
Magiſtratui cur obœdiendum 130.125 & 685.17
Magiſtratui impio quatenus ſit obœdiendum 130.28
Magiſtratui non obtemperantes incurrunt in pœnam 131.47
Magiſtratui obœdientiam deberi 658.4
Magiſtratui quando liceat præter ordinariam taxam aliquid à ſuis exigere 953.41
Magiſtratui quatuor debentur 132.11
Magiſtratui vectigalia ſoluenda 131.53
Magiſtratum eſſe à Deo 130.35
Magiſtratum & poteſtates precibus ſanctorum indigere 593.35
Magiſtratum Papatus contemnit 716.3
de quo Magiſtratu Paulus loquatur 131.16
Magiſtratus autoritas 131.35
Magiſtratus ciuilis & Eccleſiaſtici diuerſa adminiſtratio 177.15
Magiſtratus ciuilis finis duplex 685.16
Magiſtratus cum Muſica comparatio 311.44
Magiſtratus cum perſequitur quid faciendum 131.21
Magiſtratus definitio 130.52
Magiſtratus Dei vice fungitur 131.40
(31
Magiſtratus Deo approbatur 726.
Magiſtratus dignitas ſententia Pauli non eleuatur 180.40
Magiſtratus eſt iuuare miniſterium 314.14
Magiſtratus ius à Deo 130.40
Magiſtratus non metuendus 131.23
Magiſtratus officium 132.2
Magiſtratus officium diuinum eſſe 310.32
de Magiſtratus ordinationibus bonis honeſte iudicandum 963.27
Magiſtratus pij non Atreum ſed Ioſaphat imitentur 310.44
Magiſtratus pius quatuor curare debet 311.9
Magiſtratus quando implicentur alienis peccatis 807.6
Magiſtratus quomodo erga ſubditos affectus eſſe debeat 685.23
Magiſtratus qui non timendus 131.19
Magiſtratus quomodo præſtet dilectionis opera ſubditis 360.2
Magiſtratus religionem negligens eſt infideli deterior 312.49
Magiſtratus reprehenſio tacita 908.23
Magiſtratus ſimilis tibicini 311.28
Magiſtri veri qui non ſint 310.27
Magiſtri aut doctoris titulus num pie vſurpari poſſit 945.12
Magiſtri fidelis officium 297.51
Magiſtri nomē quomodo Iacobus accipiat 945.5
Magiſtri nunquid recte quidam ſe dici patiantur, cum id Chriſtus prohibuerit 424.2
Magiſtro pio non ferenda diſcipulorum defectio & ſupina negligentia 379.25
Magorum qui Moſi reſtiterunt nomina 635.1
Mahometici regni ortus 5.8
Maieſtatis in Trinitate æqualitas 575.20
μακροθυμία 279.42 & 367.39
Mala duo inprimis pijs cauenda 918.29
Mala non per ſe eſſe cauſas bonorum ſed per occaſionem 33.44
Mala ſeu crux huius vitæ momentanea 269.29
Malicia 23.22 & 516.2 & 680.37
Malicia Chriſtianis fugienda 230.47
Maliciæ & inuidiæ diſcrimē 680.42
Maliciæ fructus 23.24
Malicioſe viuentes triplici peccato inuolui 685.1
Maleficus 701.11
Mali cur ſint tot in mundo 630.46
Malis multis Deum propter paucos bonos parcere 714.57
Mali ſpeciem quodcunque præ ſe fert fugiendum 971.20
Malorum cauſa 680.55
Malorum incrementa 635.45
Malorum inuentores 23.47
Malorum tres fontes 759.41
Malum ſuo genere quod eſt, pijs bonum & ſalutare fieri 55.37
Manichæi abutuntur dicto Paulino negantes reſurrectionem 242.8
Manichæorum error 72.53
Manichæorum error dicentiū Chriſtum corpus ſecum è cœlo attuliſſe, refutatus 241.48
Manichæorum error, vitam hanc, vt malum per ſe, damnantium 472.9
Manifeſtari 36.40
Manſuetudinis commendatio 631.50 & 658.20
Manſuetudinis pugnantia 420.32
Manſuetudo 278.44 & 368.10
Manſuetudo πραότης 517.3
Manſuetudo tripliciter læditur 368.17

Manſue-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Manſuetudo quid 420.31
Manſuetudo vera vnde proueniat 368.15
Mandata cur Paulus ea dicat, de quibus in ſcriptura nihil extat 233.27
Mandata Dei ſeruare qui dicantur 695.14
Mandata optima quæ ſint 78 10
Mandati definitio 756.14
Mandatorum Dei obſeruatio in quo conſiſtat 789.7
Mandatorum Dei obſeruationis reſpectus duplex 789.10
Mandatorum Dei obſeruatio ſit finis actionum noſtrarum 190 29
Mandatum Dei vniuerſale 671.10
Mandatum teſtimonium voluntatis Dei infallibile 402.31
per Manducationem corporis Chriſti ſubſtantialem, non carnalem intelligi 206 2
quomodo Manna & aqua de petra manans Ioſuæ tempore, idem poſſit eſſe cibus ſpiritualis cum noſtro, qui in Chriſtum bredimus, cum illa ceſſauerint 205.36
Manuum impoſitio 859.11
in Manus Dei incidere 887.33
in Manus Dei incidere cur horrendum eſſe Epiſtola ad Ebræos pronunciet, cum Dauid potius elegerit in manus Dei incidere quam in manus hominum 887.52
Maranatha quid ſit 247.26
Marcellinæ idololatria 799.32
Marcionis hæreſis 266.24. & 628.10
Mariæ virginis partus 827.6
Mariti officium in vxorem quale eſſe debeat 436.2
Mariti pij officium 439.23. & 518.57 & 689.10
Maritorum officium 436.13
Maritus dominium habet in vxorem 213.35
Martyres non ſuo ſcelere pœnas merentur 899 26
Martyria quomodo probanda 828.4
Martyria ſanctorum non eſſe propitiatoria 502.52
Martyrij fructus 459.10.20 & 628.37 & 645.40
Martyrij ſanctorum vſus 638.56
Martyrum memoria cur in primitiua Eccleſia celebrata 459.23
Maſſa pro poſteritate 117.7
Matrimonij contractus parentes ſuo iure infringere poſſunt, ſi facti ſunt abſque eorum conſenſu 194.27
Matrimonij contrahendi cauſa 187.24
Matrimonij definitio 810.58
Matrimonij finis 515.5
à Matrimonio quando conducat abſtinere, quando non 185.40
Matrimonium contrahendum eſt omnibus, qui dono continentiæ deſtituuntur 187.12
Matrimonium non licet contrahere liberis abſque conſenſu parentum 194.26
Matrimonium non eſſe malum aut vitioſum 185.37
Matrimonium num ſit omnibus contrahendum ex mandato Dei 186.40
ad Matrimonium non omnes ſunt adigendæ 186.57
Matrimonium ſanctum inter infideles eſſe nequit 188.22
Matronarum officia 612.59
Matrum indulgentia 968.9
Mediatum rerum vſus quantiſper ſit liber 139 3
Mediator cur non dicatur pater, cum ſit reconciliator 374.20
Mediator extra Chriſtum nullus 852.52 & 880.24
Mediatorem Chriſtum cur hominem eſſe oportuerit 853.53
Mediatorem cur Deum & hominem eſſe oportuerit 595.3 & 766.2
Mediatorem cur oportuerit vnam eſſe perſonam in duabus naturis 747.1
Mediatorem cur verum hominem eſſe oportuerit 740.34
Mediatorem eſſe Chriſtum ſemper 752.29
Mediatorem eſſe tantum vnum 594.48
Mediatores plures quomodo quærantur 925.20
Mediator extra Chriſtum nullus 880.24
Mediatoris applicatio cur Chriſto attribuatur 38 50
Mediatoris beneficia diſtincta 58.2
Mediatoris dignitatem in nullum quadrare niſi in Chriſtum 869.56
Mediatoris honorem ſoli Chriſto deberi 596.10
Medicinæ verbi cœleſtis ſtudium cōiugendum 522.32
Meditationes piorum quales eſſe debeant 477.28
Medium reconciliationis Dei & hominis 765.59
Mens ἀδόκιμος quid ſit 22.46
Merces quid 45.45
Melchiſedech ἀγενεαλόγητος 865.19
Melchiſedech attributa nouem 846.5
Melchiſedech maior Abrahamo 565.52
Melchiſedechi nomen quomodo Chriſto competat 864.24
Melchiſedech quomodo aſſimulari filio Dei poſſit 865.26
Melchiſedech quomododo ſit ſacerdos in æternum 865.31
Melchiſedech ſuperiorem eſſe Leuitis 866.24
Melchiſedech vita cur in ſcriptura commemoretur & non mors 866 33
μεγαλοφροσύνη 517.2
Membrorum hominis non regenerati vitioſitas 72.53
Menandri & Ebionis refutatio 737.35
de Mendacio Rahab quid ſentiendum 897.46
Mendacium 516.7 & 761.28
Mendacium pro quouis fuco 428.30
Mendax in ſcriptura qui cenſendus 761.22
Mendicitas Monachorum refutata 45.17
Menſa dominica ſit à ſimulacris munda 801.23
Menſa Moſis quid adumbret 876.8
Mens 426.39
Menſuram peccatorum omnium gratiam Dei excedere 590.24
Mentem ipſam eſſe originem malorum effectuum 22.49
Mentes quænam claudicare dicantur 903.2
Mentis reprobæ effectus 22.55
Mercedem quomodo dicatur reddere Deus ſecundum opera 444.34
Mercedis promiſſio quomodo intelligenda 805.25
Mercedis vocabulum quomodo in ſcriptura vſurpetur 805.12
Merces credenti promiſſa diuinitus 936.11

Merces

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Merces dupliciter accipitur 45. 43
Merces omnis ex miſericordia 626. 16
Merces pro ſupplicio 716.36
Merita humana non conſ. qui bona cœleſtia 394.6
Merita Papiſtarum triplicia 563. 17
Meriti Chriſti applicationem fide tantum fieri 38.37
Meriti Chriſti efficacia infiniti temporis 59.6
Meriti congrui refutatio 53. 44 & 563.46
Meriti definitio 805.21
Meriti excluſio in iuſtificationis cauſa 37.35 & 40.4
Meriti humani omnis à peccatorum remiſſione excluſio 750.18
Meriti humani omnis in ſalutis negocio euerſio 408.16
de Meritis dogma Papiſticum refutatum 172.14
Meritis renouatio præcipitur 124. 38
Meritorum congruit refutatio 44. 28
Meritorum hominum quod ad expiationem peccati euerſio 705.12 & 842.1
Meritorum humanorum euerſio 122. 28 & 386. 30 & 87. 15 & 412.17
Meritorum iuſticiam Papiſtæ falſo ex dicto Pauli extruunt 462.10
Meritorum Papiſticorum refutatio 563.25
Meritorum ratio 805.16
Meritum Chriſti ad omnes pertinere 596.15
Meritum hominum nihil confert ad præmium diuinum accipiendum 98.11
Meſſiæ conditiones 781.52
Meſſiæ miſſi templi Hieroſolymitani ruina illuſtre teſtimonium 828. 37
de Meſſia promiſſio 14.15
Meſſias quis ſit 781.52
de Meſſia vaticinium 894.59
Meſſis vitæ æternæ 376.39
Moſis & miniſtrorum noui teſtamenti diſcrimen 264.27
μετάνοια 566.18 & 904.18
μέθαι 362.54
Methodi commendatio 625.37
Methodice docens, recte docet 29. 45
ad Migrationem ex hac vita ſemper paratos nos eſſe decet 677.29
Milites boni qui ſint 627.26
Militia Chriſtiana 446.19
Militiæ Chriſtianæ commendatio 702.48
Militiæ ſpiritualis ſcopus qui eſſe debeat 293.38
Militiæ ſpiritualis effectus 293.14
μυλωτὴ 899.20
Minæ hoſtium contemnendæ 461.55
Miniſter Euangelij ſit methodicus 625.27
Miniſterij approbatio 546.40
Miniſterij confeſſio 318.6
Miniſterij dignitas à fine ſeu vſu eius 142.53
Miniſterij dignitas in ſaluandis credentibus 116.46
Miniſterij dignitas iuxta ſpeciem externam non iudicanda 293.42
Miniſterij effectus 269.9
Miniſterij efficacia 267.34
Miniſterij Euang. dignitas 173.42
Miniſterij Euangelij ſummam eſſe dignitatem 274.52
Miniſterij Moſaici finis 845.47
Miniſtery verbi commendatio 517. 49
Miniſterij verbi confirmatio 839.34
Miniſterij verbi difficultas 580.42
Miniſterij verbi dignitas 200.5 & 297.11 & 351. 12 & 625.1 & 831 52 & 981.19
Miniſterij verbi finis 255.38
Miniſterij verbi obiectum gratia Dei 320.25
Miniſterij verbi pericula 582.11
Miniſterij verbi ſcopus 644.13
Miniſterij virtus Deo aſcribitur 262.38
Miniſterij vtilitas 424.24
Miniſterio debetur reuerentia 116.8
in Miniſterio Euangelij fidem ſummam requiri 274.52
de Miniſterio iudicia hominũ quando contemnenda 17.53
in Miniſterio Pauli virtutem Dei efficacem fuiſſe 307.45
de Miniſterio reuerenter & modeſte ſentiendum 275.6
Miniſterio verbi nemo aptus, niſi qui amat Chriſtum 667.21
in Miniſterio verbi quatuor concurrunt conſideranda 276.42
Miniſterium anteferendum omnibus officijs 200.11
Miniſterium Deo acceptum referendum 167.8
Miniſterium Deo noſtrum non placet ex euentu ſed per ſe 260.27
Miniſterium Euangelij habeat vocationem legitimam 15.3
Miniſterium Euangelij cur reconciliationis miniſterium dicatur 274.9
Miniſterium Euangelij quam late pateat 170.43
Miniſteriũ illuſtrare quid ſit 116.38
Miniſterium idem veteris & noui teſtamenti 832.6
Miniſterium non patiantur miniſtri verbi contemni 282.17
Miniſterium propter iniurias nõ abijciendum 300.45
Miniſterium verbi anguſta ſeruitus (267.25
Miniſterium verbi habet autoritatẽ diuinitus 318.4
ad Miniſteriũ verbi idonei eligendi (261.34
Miniſterium verbi magnifaciendũ 111.33
Miniſterium verbi militiæ comparatum 591.35
Miniſterium verbi non fruſtra ſuſcipi 276.37
ad Miniſterium verbi non quiuis idoneus 260.56
ad Miniſterium vocati, ſine ſcelere non poſſunt pedem reuocare 200. 57
Miniſter non ſit percuſſor 647.44
Miniſter nullus alterius caput, ſed conſerui omnes 397.34
Miniſter verbi non ſit contentioſus 631.40
Miniſter verbi qualis eſſe debeat (531.36
Miniſter verbi quomodo officium facere debeat 637.56
Miniſter quomodo ſaluet 694.26
Miniſtri audiendi vt Chriſtus ipſe 274.53
Miniſtri Chriſto indigni qui 529.4
Miniſtri conſtantes ſint in defendendo verbo recte ſemel cognito 327. 28
Miniſtri Dei cum fructu qui ſint (277.11
Miniſtri Eccleſiæ qualiſnam cura & ſollicitudo eſſe debeat 161.2
Miniſtri Eccleſiæ quo animo venditare domos auditorum debeant 17.22
Miniſtris Eccleſiæ ſollicitudo prò grege ſuo ſancta habenda 417.8
Miniſtri Euang. ad auditorũ captũ ſe demittere debent 165.18
Miniſtri Euangelij alijs humilitatis & virtutum exemplar eſſe debent 171.46

Miniſtri

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Miniſtri Euangelij commendabiles ſe auditoribus reddere debent fide & diligentia 262.18
Miniſtri Euangelij commendandi auditoribus 154.50
Miniſtris Euangelij debetur laboris compenſatio 144.45
Miniſtri Euangelij Dei ſunt cooperarij 166.46
Miniſtris Euangelij denegare ſtipendia ingratitudo eſt 298.28
Miniſtri Euangelij doctrinæ exemplum ſe debent ſtatuere 202.32
in Miniſtris Euangelij duo virtutum genera requiruntur 277.21
Miniſtri Euangelij duplices 267.20
Miniſtri Euangelij & auditores ſe mutuo honeſto ac pio zelo complectantur 522.21
Miniſtri Euangelij doctrina fidei perpetuo occupentur 606.17
Miniſtri Euangelij mutuo ſe amare debent 320.15
Miniſtri Euangelij, niſi ſtrenue officium fecerint, maledictioni erunt obnoxij 200.58
Miniſtri Euangelij non ad ocium aut voluptates vocantur 326.20
Miniſtri Euangelij non ἀπρεοσδιόνυσα infarciant ſuis concionibus 375.2
Miniſtris Euangelij non eſſe expectandas huius mundi delitias 624.12
Miniſtri Euangelij non ex ſermone ſed ex virtute ſunt æſtimandi 174.39
Miniſtri Euangelij omni officiorum genere iuuandi 664.32
Miniſtris Euangelij pauperum cura habenda 144.34
Miniſtris Euangelij quatenus gloriatio conceſſa 304.36
in Miniſtris Euangelij quanta conſtantia requiratur 172.51
in Miniſtris Euangelij quid requiratur 274.40
Miniſtri Euangelij quo in loco habendi 170.38 & 411.29
Miniſtri Euangelij quomodo affecti erga auditores ſuos male meritos eſſe debeant 94.7
Miniſtri Euangelij quomodo erga ſuos auditores affecti eſſe debeant 351.5
Miniſtri Euangelij quomodo ſaluos faciant auditores ſuos 116.50
in Miniſtris Euangelij requiri ſedulitatem & induſtriam 469.53
Miniſtris Euangelij ſtipendia non eſſe deneganda. 199.24
Miniſtri Euangelij teſtimonium ſui officij diligenter præſtiti ab auditoribus petere debent 262.27
Miniſtris Euangelij vnice ad gloriam Chriſti & Eccleſiæ ſalutem ſpectandum 538.18
Miniſtri legis Euangelijq; quid differant 263.3
Miniſtri pij Eccleſiæ alijs commendandi & omni officiorum genere iuuandi 146.18
Miniſtri quando officium ſuum non faciant 479.6
Miniſtris infidelibus nullam deberi obœdientiam 845.9
Miniſtri ſinceri Euangelij quo in loco habendi 473.1
Miniſtri quinam Chriſti legati non ſint 274.55
in Miniſtris requiritur fidelitas 174.17
Miniſtris verbi an honor præſtandus 547.23
Miniſtris verbi auaritiæ ſuſpicio fugienda 485.58
Miniſtris verbi auaritia imprimis fugienda 485.26
Miniſtris verbi cauendum ne moribus malis ſe reddant odibiles 473.8
Miniſtris verbi deberi ſtipendia 547.10
Miniſtris verbi Dei qualis gloriatio ſit licita 143.12
Miniſtris verbi duplicem honorem debere auditores 375.5
à Miniſtris verbi & doctrina & exemplum requiritur 329.52
Miniſtris verbi fidelibus obœdiendum non minus quam ipſi Chriſto 845.4
in Miniſtris verbi fidem & diligentiam requiri 845.16
Miniſtris verbi honor debitus exhibendus 546.47
Miniſtris verbi laborantibus opem ferre, opus Deo gratiſſimum 473.17
in Miniſtris verbi mutuum requiri obſequium 640.6
Miniſtris verbi nihil niſi crux à mundo expectanda 413.39
Miniſtris verbi non ſit propoſitum ocium 639.14
in Miniſtris verbi non tantum ſpectanda infirmitas externa, ſed etiam potentia qua diuinitus ſunt armati 307.38
Miniſtris verbi qua animi præſentia & fortitudine legatione commiſſa vtendum 274.58
Miniſtris verbi quæ fugienda 649.14
Miniſtris verbi quantum onus incumbat 602.17
in Miniſtris verbi quid ſpectandum 293.55
Miniſtris verbi quodnam debeatur officium 547.2
Miniſtris verbi quomodo communicandum 375.15
in Miniſtris verbi ſingularis prudentia requiritur 807.25
in Miniſtris verbi ſit ardens ſtudium propagandæ veræ doctrinæ 318.6
Miniſtris verbi ſtipendia deberi 486.1
Miniſtris verbi ſupplicium imminere, ſi officio ſuo non rite fungantur 912.57
in Miniſtris verbi tria neceſſaria 414.43 & 607.48
Miniſtris verbi victum & alia officia negare, eſt deridere maieſtatem diuinam 375.44
Miniſtris verbi victus debetur 375.42.
Miniſtri verbi ad auditorum teſtimonia prouocent 529.56
Miniſtri verbi accommodantes ſe principum affectibus ſimiles Balaamo 726.21
Miniſtri verbi affliguntur 268.39
Miniſtri verbi ambitioſi eſſe nequeunt 321.41
Miniſtri verbi appellent ad teſtimonia auditorum 325.40
Miniſtri verbi à quibus potiſſimum vicijs alieni eſſe debeant 531.42
Miniſtri verbi bona opera 653.43
Miniſtri verbi Chriſti milites 627.19
Miniſtri verbi cooperarij in regnum Dei 522.3
Miniſtri verbi cura quæ eſſe debeat 609.24
Miniſtri verbi cura audiendi & hono-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

honorandi 349.49
Miniſtri verbi Dei tria potiß. ſpectare debent 228.50
Miniſtri verbi debitis officijs ab auditoribus iuuandi 245.9
Miniſtri verbi de qua re maxime gaudeant 803.21
Miniſtri verbi eſſe, Chriſtianam libertatem tueri 650.56
Miniſtri verbi exhortari auditores debent ad officium præſtandum 276.29
Miniſtri verbi importuna ſui iuris vſurpatione curſum Euangelij non impediant 578.6
Miniſtri verbi inferiores non deprimendi à ſuperioribus 528 27
Miniſtri verbi ingenijs auditorum ſe pie accommodent 349.19
Miniſtri verbi nomine Chriſti rogant 275.9
Miniſtri verbi non fraudulenter & ignaue opus Domini faciant 637.27
Miniſtri verbi non iuxta ſpeciem externam æſtimentur 293 44
Miniſtri verbi officium 606.12 & 657.1
Miniſtri verbi olim Epiſcopi 455.49
Miniſtri verbi patres triplici reſpectu 752 21
Miniſtri verbi Paulum imitentur 301.6
Miniſtri verbi Paulum imitentur in exornando miniſterio 116.41
Miniſtri verbi pij quo in loco habendi 245.48
Miniſtri verbi præſtantioribus donis præditi, inferiores ſuo teſtimonio honorare debent 245.45
Miniſtri verbi probe diſcernendi ſunt à pſeudoapoſtolis 299.39
Miniſtri verbi profectu auditorum redduntur animoſiores 470.46
Miniſtri verbi quam doctrinam afferre debeant 738.53
Miniſtri verbi quam doctrinam vrgere debeant 534 3
Miniſtri verbi quando fiant rei alieni delicti 807.19
Miniſti verbi quando officio ſuo optime fungantur 462.30
Miniſtri verbi qua potentia armati 307.27
Miniſtri verbi qua prudentia in damnandis vſuris vti debeant 972.30
Miniſtri verbi quatenus audiendi 349.53
Miniſtri verbi quem curſus ſui finem debeant conſtituere 330.8
Miniſtri verbi quo in loco habendi 349.46 & 647.1
Miniſtri verbi quomodo affecti eſſe debeant 470.22 & 627.32
Miniſtri verbi quomodo ambitioſos tractare debeant 819.21
Miniſtri verbi quomodo erga auditores affecti eſſe debeant 279.17 & 480.47 & 533.47 & 752.18
Miniſtri verbi quomodo erga ſeſe inuicem affecti eſſe debeant 471.23
Miniſtri verbi quomodo præſtent dilectionis opera auditoribus 360.6
Miniſtri verbi quomodo recte ſuo munere fungantur 638.8
Miniſtri verbi quomodo ſe auditoribus accõmodare debeant 212.13
Miniſtri verbi quo ſermone vti debeant 297.55
Miniſtri verbi ſe mutuo veris commendationibus ornent 537.2
Miniſtri verbi ſeſe mutuo non deſpiciant propter dignitatis gradum 537.10
Miniſtri verbi ſcelerate viuentes dupliciter peccant 658.58
Miniſtri verbi ſua mercede defraudandi non ſunt 375.44
Miniſtri verbi virtutes 647.55
Miniſtri verbi vitæ innocentia ſint præditi 277.3
Miniſtri verbi vt ſcandala caueant, etiam à ſuo iure abſtinere debent 298.47
Miniſtri vita quod docent, non exprimentes, quibus ſint ſimiles 651.56
in Miniſtro Euangelij fidelitas inprimis requiritur 170.47
Miniſtrorum Chriſti eſt amanter complecti omnes 146.15
Miniſtrorum dignitas 263.30
Miniſtrorum domeſticorum ſubiectio 686 5
Miniſtrorum erga auditores ſuos qui affectus eſſe debeat 457.49
Miniſtrorum Eccleſiæ quæ cura eſſe debeat 301.2
Miniſtrorum Eccleſiæ virtutes 288.46
Miniſtrorum Euangelij communis ſors 419.50
Miniſtrorum Euangelij conditio 172 29
Miniſtrorum Euangelij dignitas 274.51
Miniſtrorum Euangelij finis 166.36
Miniſtrorum Euangelij gloria 173.38
Miniſtrorum Euangelij maieſtas & dignitas 349.58
Miniſtrorum Euangelij officium 909.40
Miniſtrorum Euangelij quanta debeat eſſe fides & ſinceritas 274.40
Miniſtrorum Euangelij quanta ſollicitudo pro auditoribus eſſe debeat 472 4
Miniſtrorum Euangelij virtuti nihil aſſcribendum 166.9
Miniſtrorum gaudium eſt, auditorum in curriculo pietatis progreſſio 147.42
Miniſtrorum gaudium eſt, videre ſuos labores fortunari diuinitus 246.48
Miniſtrorum incolumitati & ſecuritati imprimis ſtudendum 245.51
Miniſtrorum opera non eſt inanis 166.12
Miniſtrorum quorundam leuitas 261.18
Miniſtrorum ſceleratos mores duo ingentia mala comitantur 277.5
Miniſtrorum verbi affectus erga auditores qui eſſe debeant 536.58
Miniſtrorum verbi arma 278 51
Miniſtrorum verbi Dei commendatio 3.2 & 664.20
Miniſtrorum verbi contemtus, quãtum ſcelus ſit 276.30
Miniſtrorum verbi Dei nota propria 143 16
Miniſtrorum verbi Dei vox, Dei vox eſt 110.50
Miniſtrorum verbi dignitas 470.17
in Miniſtro verbi diligentiam & induſtriam requiri 503.23
Miniſtrorum verbi duo genera 167.52
Miniſtrorum verbi efficacia 393.45
Miniſtrorum verbi eſſe, profectum Eccleſiæ quærere 648.50
Miniſtrorũ verbi eſſe, ſumma comitate agere cum hominib. 662.10

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Miniſtrorum verbi eſt ſcandalis quantum fieri poteſt occurrere 298 25
Miniſtrorum verbi fragilitas 267. 47.
Miniſtrorum verbi gaudium potiſſimum quodnam ſit 463. 21
Miniſtrorum verbi labor ad duos fines tendat 272.52
Miniſtrorum verbi labor non omni fructu vacuus 627 45
Miniſtrorum verbi mors defectio à fide auditorum 538.27
Miniſtrorum verbi officium 16. 34 & 142.46 & 166. 20 & 170.4 & 170.40 & 212.11 & 261.5 & 319.51 & 326.17 & 377. 10 & 479. 2 & 521. 38 & 538.37 & 546.52 & 637. 40 & 661. 56 & 912. 52 & 972.30
Miniſtrorum verbi officium gratias Deo agere pro Euangelij ſucceſſu felici 155.18
Miniſtrorum verbi officium grauiſſimum & difficultatis pleniſſimum 912.56
Miniſtrorum verbi officium in defendenda doctrina 505.43
Miniſtrorum verbi officium in tradendo verbo Dei 505.56
Miniſtrorum verbi officium orare pro Eccleſia 529.10
Miniſtrorum verbi quanta vigilantia eſſe debeat 553.7
Miniſtrorum verbi quæ ſit fortuna 449.9
Miniſtrorum verbi ſcopus ſit gloria Dei 321.36
Miniſtrorum verbi ſub cruce conſtantia curſum Euangelij promouet 417.11
Miniſtrorum verbi verorum deſcriptio 546 51
Miniſtros Euangelij eſſe organa Dei 166.8
Miniſtros Euangelij eſſe ſacerdotes 143.1
Miniſtros Euangelij excipiendi vera ratio 285 1
Miniſtros Euangelij nutricibus eſſe ſimiles 857.35
Miniſtros verbi amare pietatis veræ ſignum 350 23
Miniſtros verbi animo decet eſſe obfirmato ad ferenda cum proſpera tum aduerſa omnia 279. 1
Miniſtros verbi decet humilitas 455. 14
Miniſtros verbi probandos eſſe priuſquam docendi munus eis demandetur 601 36
Miniſtros verbi quam inculpatos eſſe deceat 601.21.4
Miniſtros verbi quatenus imitari nos deceat 212.16
erga Miniſtros verbi quomodo auditores affectos eſſe deceat 282. 54
Miniſtros verbi ex priuatis affectibus nihil faciendum 614 19
in Miniſtro verbi fidelitatem requiri 494.31
Miniſtro verbi gloria Chriſti & ædificatio Eccleſiæ tantum quærenda 494.40
Miniſtro verbi quomodo verſandum in hoc mundo 582. 42
Miracula Chriſti & Prophetarum quid differant 497.38
Miracula confirmare doctrinam Prophetarum 898.53
Miracula cum hodie non edantur, quomodo doctrinæ confirmetur veritas 305. 20
Miracula cur hodie non edantur 336.24.& 840.32
Miracula edita a Paulo 8.10
Miracula & reuelationes Dei peculiares cur hodie non fiant 760. 29
Miracula iam ceſſare, vſum non ceſſare 336 23
Miraculi definitio 304.56 & 840.10
Miraculorum definitio 826 17
Miraculorum finis 336 22 & 826 22 & 827.14 & 840.3
Miraculorum finis confirmatio doctrinæ 304.53
Miraculorum inſignium catalogus 826 24
Miraculorum 4. genera 840.8
Miraculorum varietas 826 15
Miraculorum verorum & falſorum diſcrimen 557 30
Miraculorum vſus 305.19.& 840. 30
Miraculum in extremo iudicio quale apparebit 898.35
Miſeria hominis 501.48
Miſericordia 585.52 & 689.55
Miſericordia Dei 622.27
Miſericordia Dei erga omnes 121. 3
Miſericordia Dei nitendum 729.48
Miſericordiæ Dei erga nos quoties mentio fit, quid in mentem venire nobis debeat 976.53
Miſericordiæ Dei exemplum illuſtre 589.53
Miſericordiæ Dei immenſæ exemplum vocatio Paulina 322.53
Miſericordiæ Dei immenſitas 783. 34
Miſericordiæ Dei inexhauſtæ diuitiæ 121.34
Miſericordiæ Dei luculentiſſima teſtimonia 670.42
Miſericordiæ Dei magnitudo 418. 19
Miſericordiæ Dei obiectum 976. 54
Miſericordiæ Dei ſoli credentes fiunt participes 98.39
Miſericordiæ Dei teſtimonium 762. 37
Miſericordiæ diuinæ effectus 766. 14
Miſericordiæ mentionem cur in nullis ſalutationibus Paulus faciat niſi in ijs quæ ad Timotheum & Titum ſcripſit 586. 4.
Miſericordiæ nomine quid in ſcriptura ſignificetur 644 46
Miſericordia & miſeratio vt differant 516.52
Miſericordia fons ſalutis 724.5
Miſericordia in Chriſto gratuita ſalutis cauſſa ſola 111.53
Miſericordiam Dei infinitis modis abundare ſupra peccatum 977. 21
Miſericordiam Dei non claudi anguſtis limitibus 977.19
Miſericordiam Dei non ſuperari peccatorum magnitudine 977. 20
Miſſa Papiſtica Deus Maoſim 567. 32
Miſſæ Papiſticæ finis 569.29
Miſſæ Papiſticæ refutatio 881.1
Miſſæ Papiſticæ reiectio 880.50
ad Miſſam Papiſtarum liberalitas Melchiſedech violenter & contra Moſis mentem trahitur 865. 6
in Miſſa Papiſtica quot quantæque ſint abominationes 870.33
Miſſatici Papiſtarum idoli euerſio 870.26
Miſſio filij cur non omnibus cedat in ſalutem 400 31

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Mißio filij locupletißimum paternæ voluntatis Dei erga omnes teſtimonium 670.53
Mißio filij teſtimonium voluntatis Dei erga nos 400.33
Mißio filij non ad aliquos ſed ad totum mundum pertinet 400.41
Mißionem ad prædicandum neceſſariam 3.5
Mißis Papiſticis neminem ſalua conſcientia poſſe intereſſe 691.38
Modeſtiæ commendatio 482.16
Modeſtiæ exemplum Paulus 146.24 & 302.11
Modeſtia & grauitas in tota vita reluceat 124.56
Modus aduentus Chriſti ad iudicium 242.21
Modus imitationis Chriſti in cruce conſiſtit in quinq; 755.38
Modus ſignificandi ex vno aliquo verbo cognoſci nequit, etiamſi ex verbo ſignificatio in genre nota eſt 100.11
Modus tradendi doctrinam cœleſtem quam ſoleat eſſe varius 167.19
μοιχεῖα 361.47
Molles qui ſint 181.39
Mollicies quid 514.55
Monachi Canonici & Cardinales quibus ſimiles 717.43
Monachi in cœlibe vita ſanctitatem ponentes, errant 386 13
Monachorum agmina inutilißima terræ pondera 975.22
Monachorum cantiones impiæ 518.14
Monachorum Encomium 648.52
Monachorum fraus 717.15
Monachorum ortus 918.39
Monachorum regulæ hypocriticæ neminem obligare debent 339.31
Monaſticorum ordinum refutatio 156.44
in Morbis quomodo ſe res habeat 902.43
Morbus Gallicus cur non etiam in coniugibus conſpiciatur, ſicut in ſcortatoribus 184.3
Mores Chriſtianorum quales eſſe deceat 658.52
Mores officio reſpondeant 599.5
Mores prauos dedecori eſſe Euangelio 616.21
de Moribus aliorum non temere iudicandum 945.45
Moribus quæ maxime noceant 239.10
à Moribus qualibus abſtinendum 426.30
Mors æterna 798.33
Mors amicorum cur non extra modum lugenda 543.18
Mors Chriſti 52.50
Mors Chriſtianis non expaueſcenda 461.10
Mors Chriſti cur facta 57.3
Mors Chriſti hyſſopo adumbrata 879.49
Mors Chriſti pro omnibus redemtionis beneficijs 546.26
Mors Chriſti quid differat à morte aliorum ſanctorum 394.47
Mors collata inſecto ſeu ſerpenti 243.19
Mors inimica humanæ naturæ 271.21
Mors martyrum σπονδὴ 470.26
Mors onus 770.50
Mors peccati finis 70.21
Mors peccati pœna 243.32
Mors piorum non interitus 461.5
Mors quando aboleatur 624.71
Mors quomodo placeat Deo 470.28
Morte Chriſti intelligi omnia Chriſti myſteria, præcedentia mortem 234.43
in Morte conſolatio 447.22 & 461.2 & 514.23
à Morte hominis animam quomodo homo ſeruet 981.15
Mortem eſſe reſolutionem animæ à corpore 639.1
Mortem etiam ſancti deprecantur 271.22
de Morte triumphus 242.49
in Morte quonam reſpiciendum 892.9
Morti etiam ſanctos ſubiectos 45.19
Mortificatio 66.42.
Mortificatio carnis quid 369.8
Mortificatio Ieſu Chriſti quid ſit 268.26
Mortificationis deſcriptio 514.43
Mortificatio noſtra ex virtute mortis Chriſti 696.4
Morti immaturæ conſolatio opponenda 452.38
Morti quid opponendum 760.5
Mortis Chriſti conformitas in quo conſiſtat 477.36
Mortis Chriſti efficacia 57.50
Mortis Chriſti & noſtræ diſcrimen 67.31
Mortis Chriſti finis 273.16 & 546.24 & 656.21
Mortis Chriſti neceßitas 879.5
Mortis Chriſti virtus 65.12 & 36 42 & 695.55
Mortis Chriſti vis in iuſtificatis 66.11
Mortis Chriſti vtilitas 411.2
Mortis Domini cauſſa, victimæ Chriſti finis 219.29
Mortis præmaturæ in pijs cauſſa 440.44
Mortis tyrannidem eſſe ſublatam 243.14
Mortis vice erit immutatio 242.33
Mortui cur iudicandi 697.25
Mortui delictis qui dicantur 405.46
Mortui ſintne lugendi 472.26
Morum innocentiæ ſtudendum 181.48
Moſaicæ ceremoniæ cur à Paulo dicantur egena elementa 348.12
Moſaicæ ceremoniæ tantum ad certum tempus ſunt datæ 339.27
Moſaicæ doctrinæ ſcopus Chriſtus 745.9
Moſaicæ faciei ſplendor ſymbolum fuit gloriæ legis 263.53
Moſaicæ politiæ duratio tantum vſque ad Chriſtum 344.30
Moſaicorum rituum obſeruatio quid incommodet 355.23
Moſaicas ceremonias expiraſſe Chriſto adueniente 340.50
Moſaici ritus circumciſio 378.23
Moſaici ritus fidei, vt particulares iuſticiæ cauſſæ, non adiungendi 357.14
Moſaicis ritibus Chriſtianos non eſſe onerandos 357.27
Moſaicos ritus cur Paulus prohibuerit, cum idem Petrus non fecerit 315.25

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Moſaicos ritus non requiri ad iuſtificationem 94.40
in Moſe quid quærendum 845.50
Moſes & Chriſtus vt differant officio 343.53
Moſes fidelis miniſter Dei 845.11
de Moſis corpore diſceptatio inter Michaelem & Diabolum 725.46
Moſis doctrinam ad quatuor capita reuocari poſſe 36.56
Moſis ſepulchrum cur nemini notum Deus eſſe voluerit 725.53
Motus boni à ſpiritu Dei excitantur 287.55
Muliebris ſubiectionis modus 436.6
Mulier conſors in negocio Euangelij 146 26
Mulier cur aperto ſit capite antequam nupſerit 213.44
Mulier cur ex coſta Adæ formata 437.58
Mulier cur velato capite eſſe debet 213. 48 & 214. 5. 20. 43
Mulier diuina lege viro ſubiecta eſſe debet. 214.10
Mulieres auctoritatem in viros ſibi non vſurpent 597.20
Mulieres maritis proprijs contentæ eſſe debent 436.14
Mulieres non terrore pœnæ ſed virtutis amore ſint probæ 689.9
Mulieres publice non doceant 597.19
Mulieres quaſnam ſcriptura filias Saræ appellet 689.5
Mulieres tempore neceßitatis, non vetantur in publico loqui 233.2[illegible]
Mulieres vaſa infirma 689.27
Mulier ex viro eſt, tanquam ex materia 214.38
Mulier gratiæ Dei non minus quam vir particeps fieri poteſt 598.2
Mulier habitum viri gerens abominatio eſt coram Deo 213.53
Mulieri coma pro velamine eſt 214.50
Mulieribus cur munus docendi in Eccleſia non competat 232.46
Mulieribus docendi munus cur adimatur 597.41
Mulieribus in viros dominium cur Paulus adimat 597.31
Mulieribus quæ præcipiantur 597.16
Mulieribus tacendum in publicis conuentibus 232.41
Mulieribus turpe eſt in cœtu loqui 232.52
Mulieri num docere permittatur 653.19
Mulier ob ſubiectionem cõqueri non debet 214.34
Mulier operto capite ſacris intereſſe cœtibus debet 213 27
Mulier ſub poteſtate viri mandato diuino eſt 214 7
Mulierum amictus qui eſſe debeat 597.4
Mulierum mores quales eſſe debeant 601.45
Mulierum ornatus qui eſſe debeat 688.38
Mulierum ſubiectio cultus Deo placens 436.17
Mulierum ſubiectio qualis eſſe debeat 688.22
Multitudinis contagione ne & nos contaminemur cauendum 715.16
Mundana non quærenda 514.15
à Mundanis & peccatis quibus auocari homines debeant 619.11
Mundi ætates tres 880.44
Mundi amicitiæ renunciet, qui Chriſtianus eſſe cupit 948.32
Mundi amicitia inimicitia Dei 759.1
Mundi amor cum miniſterio Euangelij ſtare non poteſt 522.41
Mundi deſtructio in die iudicij quo modo futura 720.21
Mundi iudicia vt corrupta contemnenda 170.53
Mundi ſignificatio 172.28
Mundi noticia contemnenda 767.17
Mundi odia contemnenda 774.5
Mundum ignorantiæ & maliciæ denſißimis tenebris occupari 469.9
Mundum tantum percipere quæ rationis ſunt 782.19
Mundum ſpectari dupliciter 758.37
Mundus 821.21
Mundus cur non diligendus 758.34
Mundus ob quæ peccata à ſpiritu ſancto argui debeat. 667.30
Mundus pro hominibus in mundo 49.10
Mundus quibus rebus delectetur 759.13
Mundus quomodo ſit præteriturus 759.49
Mundus rota natiuitatis 946.10
Mundus ſui comparatus 260.73
Mundus vnde dicatur 758.52
Munera publica idoneis perſonis tradenda 808.22
in Munus publicum nemo irrumpat ſine legitima vocatione 952.24
Murmuratores 727.48
Mutuationem fieri modis duobus 957.31
Mutuatio quid 956.32
de Mutuo dando præceptum quomodo Phariſæi interpretabantur 957.8
Mutuo quomodo dandum 956.46
Mutuo quomodo impij dare ſoleant, quomodo pij 957.19
Mutuum mercatori prædiuiti negandum 970.41
Mutuum vnde dicatur 956.30
Myſteria ſalutis ſex 602.58
Myſterij definitio 138.50
μυςήεια 47.50

N

Naſci ex Deo & fidem habere in Chriſtum coniuncta eſſe 788.48
Natiuitas Chriſti myſterium 603.1
Naturæ Chriſti diſtinguendæ, non altera ab altera ſeperanda 162.28
Naturæ corruptæ duæ partes 406.16
Naturæ deprauatæ deſcriptio 34.46
Natura humana ſibi relicta qualis 514.40
Naturam doctrina perfici 488.27

Neceßitas

Neceſsitas 277.40
Neceſsitatis Stoicæ euerſio 138.46 & 457.1 & 460.3 & 925.26
Nemini ab Apoſtolo neceſsitas imponitur, vel ducendæ vel non ducendæ vxoris 193.31
νεόφυτοι 600.38
Nexus & coagmentatio membrorum Eccleſiæ inter ſe 125.18
Ninus 799.16
νηςεῖα 277.45
νηςεῖα vnde dicatur 277.48
Noa 714.43
Nobiles & potentes cur minus à Deo quam pauperes & ignobiles eligantur 159.58
Nocendum nemini 126.53
νοήματα Sathanæ 259.24
Nomen Dei blaſphemare quid ſit 30.13
Nomen Dei ſanctificare quid 30.11
Nomen in baptiſmo impoſitum cuius quemq; admonere debeat 50.21
Nominatim carpere aliquem quando obſit 171.48
Norma ſeipſum probandi num ſit Dei 347.36
Noticia Dei vera quæ ſit 797.28
Noticiæ Dei patefactio 20.37
Noticiæ verba quid Ebræis denotent 551.54
Noticiæ verbum non ad ſcientiam ſed ad experientiam relatum 275.32
Noticiam Dei duabus rebus conſtare 797.30
Noticiam honeſtorum & turpium diuinitus hominibus inſitam 24.27
Noticiam legis quandam naturaliter hominibus impreſſam 28.36
Noticia ſui quid efficiat 169.34
Nouæ obœdientiæ cauſſa 65.48
Nouationis & Donatiſtis lapſis veniam negantibus, locus Petri minime patrocinatur 718.50
Nouatianorum, lapſis veniam negantium, refutatio 318.45 & 351.27 & 980.24
Nouiſsima hora pro omni tempore à Chriſto exhibito vſque ad reſurrectionem mortuorum 760.17
ad Nouitatem vitæ adhortatio 500.43
Nouitij qui ſint Paulo 600.34
νουθεσία 443.9
Nubere cur mulier dicatur 213.33
Numerus certus pro incerto à ſcriptura ſæpe poni ſolet 230.36
Numus vnde dicatur 955.34
Nuptiæ ſecundæ licitæ 194.38 & 612.56
Nuptiæ nouæ non ſunt illicitæ, facto diuortio ob adulterium 187.46
Nympha 522.45

O

OBiectionum, de virga Moſis, aqua in Cana Galileæ in vinum conuerſa &c. refutatio 217.33
Obiectum caritatis Dei 765.45
Obiectum miniſterij verbi gratia Dei 320.2
ob Obitum amicorum conſolatio 452.23 & 453.1
Obiurgatio Corinthiorum 215.5
Obiurgatio Galatarum 319.34
Obiurgatio moderanda 349.13
Obiurgationes miniſtrorum verbi quo ſpectent 336.14
Obiurgatio quomodo inſtituenda 349.14 & 861.30
Oblatio corporum accepta Deo 124.21
Oblatio corporum cur prædicetur viua 124.16
Oblatio corporum cur ſancta 124.19
Oblatio corporum noſtrorum in quibus rebus conſiſtat 124.31
Oblatio cur ſemel tantum facta 883.29
Obligatio ciuilis quid 132.26
Obligatio duplex 956.42
Obligatio naturalis 132.31
Obligationis naturalis cauſſa 132.35
Oblocutorum natura 468.42
Obloquendi occaſio alijs præcidenda 613.1
Obœdiendum cur Deo magis quam hominibus 686.20
Obœdientia cur Deo præſtanda 274.1
Obœdientia cur Deo præſtanda in aduerſis & ſecundis rebus 556.50
de Obœdientia dominis præſtanda exceptio 686.12
Obœdientia erga Deum nihil carius pio homini 44.57
Obœdientiæ erga Deum præceptum 68.6
Obœdientiæ fructus dulciſsimus 780.42
Obœdientiæ miniſtris verbi præſtandæ finis 912.48
Obœdientiæ miniſtrorum & piorum omnium tres partes 272.23
Obœdientiæ nouæ cauſſa 65.48
Obœdientiæ nouæ neceſsitas in conuerſis 71.48 & 477.9 & 741.9 & 774.37
Obœdientiæ nouæ ſtudendum 67.6.17
Obœdientiæ præſtandæ ratio 680.49
in Obœdientia erga Deum tria concurrere 753.56
Obœdientia erga magiſtratum non eſt res media 131.48
Obœdientia filij Dei 742.42
Obœdientia habet promiſsionem mercedis 519.51
Obœdientia hoſtia ſpiritualis 682.3
Obœdientia inchoata Deo placet 780.40
Obœdientia in crucis vtroque genere ſacrificium Deo gratum 304.25
Obœdientia noua neceſſaria renatis 389.24
Obœdientia pro honore 440.4
Obœdientia quatenus paſtoribus & gubernatoribus Eccleſiæ præſtanda 912.43
Obœdientia quatenus præſtanda 654.13
Obœdientia quomodo placeat Deo 682.11
Obœdientia ſub cruce cultus Dei grauiſsimus 869.34
Obœdientia ſub cruce præſtita non carebit mercede 889.22
Obœdientiam ſtipulatur Deus ab ijs qui gratiam fide adepti ſunt 281.26
Obſcuræ ſcripturæ loca quomodo illuſtranda 587.33
in Obſequium Chriſti qui ſe totos

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

abdicent 273.3
Oſequium Deo prompto animo præſtandum 271.52
Obſignatio fœderis vniuerſalis 671.51
Obſonium quid ſignificet 70 40
Obteſtatio 618.36
Obteſtandi modus 553.13
Obtrectatio 680.41
Obtrectationis deteſtatio 950.1 & 946 41
Obtrectatores 23.34
Occaſiones non negligendæ 127.24
Occulta quæ voluit eſſe Deus ne ſcrutemur 121.51
Ocij deteſtatio ignaui 542.48
Ocij ignaui pœna egentia 578.18
Ocio nihil proomueri 504.55
Ociosis nihil debetur 613 52
Ocium molle non ſectandum Chriſtianis 300.40
Oculi teſtes affectuum infallibiles 717.7
Ocium vitandum 429 4
Oculus Domini quid 690.40
Odæ 435 9
Odij effectus 360.29 & 428.54 & 756 48
Odij vocabulum figurate acceptum 97.57
Odij vocabulum pro cauſſa & effectu 756 39
Odio fraterno laborantes à recta ſalutis via aberrare 757.15
cum Odio fraterno quanta mala ſint coniuncta 757.18
Odium fratris mortis indicium 776.17
Odio proximus non perſequendus 756.34
Odium 698.20
Odium & ira vt differant 756.43 & 776.23
Odium tria ſignificare 776.18
Oeconomus bonus 600.23
Oeconomicus ſtatus 435 44
Offendiculum & ſcandalum diſtinguuntur 137.39
Offenſarum condonatio 980.28
Offenſio ea ſolum cauenda, quæ abducit à recta via 197.58
Offenſio infirmorum graue ſcelus 197 38
Offenſioni cuiquam ne ſimus, ſedulo cauendum eſt 211.56
Offerri Deo homines quando dicantur 143.42
Officia committenda idoneis 288.51
Officia humanitatis alijs præſtanda 626.14
Officia in adminiſtratione Eccleſiaſtica ſumme neceſſaria 699.52
Officia in Eccleſia diſtincta ſint oportet 125 36
Officij Chriſtiani partium ordo 803.13
Officij cuiuſq; quæ ſunt agenda 198.32
Officij diligenter præſtiti duplex fructus 601.56 & 609.31
Officij Epiſcopalis definitio 629.45
Officij executio quæ requirat 952.28
Officij finis ſingulis ſpectandus 126.12
Officij neglecti ſcelus 609.40
Officij præſtandi ratio amicitiæ & caritatis legibus præferenda 819.28
Officio commiſſo quomodo fungendum 191.25
in Officio magno cum ſtudio progrediendum 127.20
in Officio pericula contemnenda 143.53
Officiorum diuerſorum in Eccleſia fines 225.52
Officiorum gradui cuique ſuus habeatur honor, ſeruata iuſta proportione 225.6
Officiorum mutuorum commendatio 16.57 & 324.9
Officiorum omnium ſcopus 700.4
in Officio ſtudium & alacritatem requiri 143.53
Officio ſuo quiſq; ſtrenue fungatur 125 39
Officio ſuo rite perfungitur, qui hilari et alacri animo in eo verſatur 201.7
Officium Chriſti quinam oppugnarint 762.16
Officium ex fide & bona conſcientia faciendum 598 17
Officium fidelium 637.20
ad Officium præſtandum quæ mouere omnes debeant 654.34
Officium qui ſponte, & qui coacte facit quid differant 201.1
Officium ſedulo præſtandum 629.38
Olei nomine miſericordia Dei ſapius in ſcriptura exprimitur 977.26
Omnis non ſignificans diſtributionem generis ſed integritatem 226.52
Omnis particula, rei perfectionem ſignificans 495.19
Opera 677.26
Opera bona à Deo non damnantur, ſed fiducia operum 105.55
Opera bona debent conſpicua eſſe hominibus 178 4
Opera bona Deum compenſare 602.8
Opera bona facienda ſed fiducia eorum abijcienda 476.23
Opera bona fidei germanæ fructus 271.4
Opera bona fructus iuſticiæ 458.50
Opera bona non omittenda 105.53
Opera bona non pugnant cum gratuita iuſticia 271.10
Opera bona num intermittenda, cum ſine operibus ſalus contingat 408 30
Opera bona precioſis lapidibus comparata 167 57
Opera bona quid ſint 780.17
Opera bona quo in loco habenda 794.1
Opera bona quomodo placeant 943.6
Opera bona quomodo poſſint fieri. 492.5
Opera bona ſequi fidem neceſſario 709.26
Opera bona ſpontanea eſſe debent 662.39
Opera bona ſunt adiuncta fidei 339.16
Opera carnis cur manifeſta ab Apoſtolo dicta 361.43
Opera Dei ſunt ἀμεταμέλητα 95.16
Opera fidei eſſe adiuncta 44.55 & 408.38
Opera fidei teſtimonia 636.12
Opera fidem neceſſario comitari 43.20
Opera hominis non renati omnia eſſe peccata 72.51
Opera humana nihil facere ad ſalutem 408.27
Opera tactantes animo tranquillo nunquam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

nunquam eſſe poſſe 53.49
Opera in cauſis iuſtificationis prorſus excludenda 357.44
Opera inter cauſas ſalutis nequaquam ponenda 624.30
Opera inter iuſtificationis cauſas non ponenda 37.53 & 659.7
Opera legis quæ 340.46
Opera mortua 858.50 & 878.20
Opera nihil facere ad iuſticiam Euangelicam 19.5 & 36.4 & 331.10. & 332.7
Opera, niſi Chriſto coniungamur, bona eſſe nulla poſſunt 73.23
Opera non eſſe cauſas iuſtificationis, nec merita 659.7
Opera quæ docenda & facienda ſint 942.36
ſecundum Opera quomodo redditurus ſit cuiq; Deus in extremo iudicio 76.32 & 27.1
ſecundum Opera quomodo ſcriptura dicat Deum redditurum mercedem 935.48
Opera quorum hominum Deo placeant, cum habeant peccatum omnes 944.17
Operariorum in vinea Domini duo genera 474.28
Operariorum tria maxima vicia 966.45
Opera ſalutaria Eccleſiæ omnia à Deo 391.35
Opera ſupererogationis Papiſtæ falſo ex Paulo colligunt 298.17
Opera tenebrarum 133.44
Opera Trinitatis ad extra eſſe indiuiſa quomodo ſit intelligendum 274.23
Operibus bonis cur Deus præmia propoſuerit cum ſint officia debita 943.54
de Operibus bonis quid dextre ſentiendum 476.42
de Operibus bonis ſex quæſtiones explicatæ 942.32
Operibus cur Deus promittat remunerationem 896.5 & 943.54
Operibus deberi mercedem 199.21
Operibus hominem iuſtificari cur Iacobus dicat 35.23
Operibus hominem iuſtificari ſtatuentium refutatio 941.2
Operibus homines non iuſtificari 9.48 & 336.16 & 339.9 340.40.
Operibus hominum Deus non prouocatur ad exhibendam gratiam 112.50
Operibus iuſticiam non conſtare 335.21.29.41
Operibus iuſtificari homines quomodo probare conentur Pontificij 26.17
Operibus iuſticiam quærentes miſericordiam Dei repudiant 353.47
Operibus legis neminem iuſtificari 35.13 & 39.41. & 342.29
Operibus ſalutem quærentes ſub maledictione manent 340.30
Operibus ſalus non aſſcribenda 15.30
de Operibus ſanctorum quomodo iudicandum 44.10
Operibus ſimul & fide iuſticiam Chriſtianam non conſtare 334.44
Operibus ſupererogationis num patrocinetur locus Pauli 532.26
Operibus nefarijs impiorum cur iuſti offendantur 715.28
Operibus neminem iuſtificari 19.56 & 28.7 & 331.45
Operibus neminem reddi cōdignum ad Euangeliū recipiendum 669.40
Operibus quod tribuitur, Chriſto adimitur 356.39
ex Operibus quomodo ſecundum Iacobum homo iuſtificetur 43.27
Operis boni duæ partes 822.45
ad Operis boni rationem quinq; requiri 753.39
Operum bonorum cauſa 26.54 & 943.24
Operum bonorum cauſa regeneratio in Chriſto 408.39
Operum bonorum commendatio 376.1.29 & 885.43
Operum bonorum decus 654.41
Operum bonorum dignitas 943.42
Operum bonorum duo tantum ordines 532.33
Operum bonorum & malorum retributio ad omnes pertinet 27.5
Operum bonorum neceſſitas 46.11 & 357.49 & 364.44. 656.43 & 709.42 & 753.59 & 770.15
Operum bonorum neceſſitas ad iuſtificationis declarationem 941.9
Operum bonorum neceſſitas in fidelibus, ſeu diſciplinæ præſtandæ neceſſitas 86.33
Operum bonorū neceſſitas in quinque conſiſtit 943.27
Operum bonorum origo 805.22
Operum bonorum præmia 639.29 & 943.51
Operum bonorum quæ laus coram Deo 476.21
Operum bonorum regula vnica caritas 364.25
Operum bonorum remunerationem cur mercedis nomine Deus dignetur 805.37
Operum bonorum vtilitas 685.27
Operum carnis catologus 361 45
Operum compenſatio in vita æterna, quomodo intelligenda 530.8
Operum doctrina falsò dicto Paulino ſtabilitur 444.11
Operum fiduciam, non ipſa opera, abijciendam 46.15
Operum gloriatio in iuſtificatione nulla 39.240
Operum iuſticiæ refutatio 18.58 & 19.35 & 517.29
Operum iuſticiam Papiſtæ ex Paulo falſo ſtatuunt 272.9 & 376.8
Operum iuſticiam ſecundum carnem vocari 41.36
Operum iuſticiam vnde probare Papiſtæ conentur 27.47
Operum malorum cauſæ 26.58
Operum merita vnde confirmare Papiſtæ velint 892.36
Operum merita falſo ex dicto Iohannis extruuntur 805.7
Operum merita Papiſtæ inſulſe colligunt è Pauli dicto 494.47 & 698.15
Operum Papiſtarum reiectio 912.36 & 656.28
Operum præparantium in ſalutis negotio euerſio 44.28 & 408.59 & 854.49
ὀφθαλμοδουλεία 443.50 & 519.36
Opifices aut operarios vſura grauare, grande peccatum 966.36
Opificum tria maxima vicia 966.44
Opinione mala, peccātum fiunt, quæ natura ſua mala non ſunt 197.24
Opinionibus & contradictionib. in

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Eccleſia ludere quam ſit periculoſum 632.6
Opitulationes 225.42
Opus bonum omne à Deo 493.13
Opus Dei quodnam dicatur 138.41
Opus hominis non ex ſe, ſed ex affectione agentis & alijs circumſtantijs æſtimandum 210.12
Opus quando Deo diſpliceat 891.50
Ora hæreticorum vt occludantur ſymbolo ſignificatum 898.25
Orandum pro nobis & pro alijs 448.43
Orandum ſine defatigatione 127.47
Orantium affectus qui eſſe debeant 596.48
Orare cur ſemper Chriſtus iubeat 703.55
Orare ſpiritu quid 448.39
Oratio ad ædificationem non ad oſtentationem formari debet 616.30
Oratio baculus noſter in Domino 520.46
Oratione nullum præſentius pharmacum aduerſus huius mundi ærumnas 979.53
in Orationibus quæ pro alijs fiunt quid conſiderandum 593.40
Orationi locum omnem eſſe aptum 596.42
Orationis adiuncta 596.53
Orationis arrogantis effectus 630.6
Orationis commendatio 538.39
Orationis ex fide manantis effectus 925.15
Orationis formæ quatuor 593.10
Orationis fucus fugiendus 620.18
Orationis inſidias cauendas 506.24
Orationis neceßitas 622.48
Orationis piæ effectus 980.45
Orationis præceptum 361.9
Oratio pro alijs fieri debet 593.20
Oratio pro mortuis impia 593.20
Oratio quando pondus habeat apud Deum 744.59
Oratio requirit fidem 925.19
Oratori grandiloquo idiota oppoſitus 297.48
Orbis futurus 840.45
Ordinandi munus quando differendum 615.21
Ordinationis leges 570.38
Ordinationis ritus fructus 609.9
Ordinatio non ſit temeraria 614.42
Ordinatio quid ſit Eccleſia 570.35
Ordini & paci ſtudendum in Eccleſia 232.33
Ordinibus infimis etiam parendum 130.43
Ordo in Eccleſia neceſſarius 817.54
Ordo in Eccleſia quid requirat 818.11
Ordo Papale ſacramentum 570.33
Ordo rectus quando perturbetur 640.51
ὀργὴ 515.48
Originale peccatum tyranno violento comparatum 67.44
in Ornatu decorum ſeruandum 688.47
Ornatus duplex 688.44
Oſcitantia hominum in negotio propriæ ſalutis 126.18
Oſculum 548.56
Oſculum amoris & reuerentiæ ſymbolum 247.6
Oſculum Ebrais concordiæ & amoris mutui ſignum 146.48 & 309.10 & 706.19
Oſculum duplex 146.49 & 247.10
Oſiander acccuſat interpretes Pauli 356.52
Oſiandri error 62.13 & 356.55
Oſiandri refutatio 356.55
Os obſtruere 35.7
Oſores Dei 23.37
Oſtentationis inanis effectus 616.54
Oſtentatorum nota triplex 617.9
Oſtium apertum prouerbialiter, pro Euangelij propagatione & progreſſu 259.49
Oues laborantes nunquid fugiendæ paſtori 64.1

P

IN Pace hominis cum Deo quænam conſideranda 365.42
Pacificatio per Chriſtum facta quouſque ſe extendat 501.27
Pacifice cum alijs viuendum 128.59
Pacifice viuendum ſed illæſa pietate 189.56
Pacis bona 903.31
Pacis diuinæ fructus 411.22
Pacis genus 366.20
Pacis hominis cum Deo definitio 365.38
Pacis hominis cum Deo fructus 366.13
Pacis nomine quid Paulus intelligat 319.12
Pacis publicæ tres fines 594.7
Pacis quantum ſit bonum 366.58
Pacis ſpiritualis fundamentum & terminus 53.36
Pacis ſtudium in Deo 914.29
Pacis tertium genus 367.1
Pacis vocabulum duo ſignificare 365.27
de Pacto redimendi quid ſtatuendum 956.23
Pagani qui dicantur 714.2
παιδεία tria ſignificat 443.4
Paleſtinæ terræ menſura & diuiſione quid myſtice ſignificatum fuerit 295.1
Panes quid adumbrent 876.9
Panis eſt corpus, eodem modo intelligendum, quo illud, Petra erat Chriſtus 206.23
Panis eſt corpus, vinum eſt ſanguis, locutiones eſſe ſacramentales 218.9
πανοπλία militis Chriſtiani 259.29 & 546.8
ex Parentibus ſanctis orti num ſint ſancti 117.20
Peccatores 949.23
Papa Chriſto opponitur propter regnorum diuerſitatem 558.22
Papæ Eccleſia Babylonica meretrix 55.58
Papæ encomium 555.18
Papæ errores de cultu Dei 564.30
Papæ negantis Eccleſiam poſſe errare refutatio 318.39
Papæ nundinationes 714.21
Papæ primatus iniuſtißimus 645.36
Papæ ſcelus negantis licere Laicis legere ſacra biblia 858.5
Papa execratione dignus 379.2
Papa falſo Apoſtolum & Epiſcopum ſe gloriatur 198.54
Papa fugiendus 555.27
Papa in quibus ſe manifeſte Chriſto opponat 558.51
Papa Iudæ proditori ſimilis 5.1 & 558.26
Papa iuſticiam Chriſtianam cum cultu

16.

cultu Dei confundit 564.25
Papa legem Dei maligne interpretatur 559.40
Papalium decretorum refutatio 369.43
Papalium rituum execratio 355.26
Papam eſſe ſycophantam 558.29
Papam legis ſuæ tranſgreſſorem magis punire, quam legis diuinæ 559.26
Papa pſychotyrannus 559.35
Papa quomodo negat Chriſtum 555.9
Papa quomodo ſe efferat ſupra Deum 559.13
Papa ſigna ſacramentalia noua Eccleſiæ obtrudit, ſupraque Deum ſeſe extollit 568.5
Papa ſupra omnem magiſtatum ſe extollens peccat contra 4. præceptum 130.14
Papatus 606.23
Papatus deſcriptio 717.59
Papatus fugiendus 412.19
Papatus peccat ſuperſtitioſis dierum obſeruationibus 348.50
Papatus quando cœperit 555.16
Papatus vnico Pauli dicto proſternitur 139.37
Papa verus Antichriſtus 554.28
Papiſtæ abutuntur dicto Pauli de iuſtificatione 330.45
Papiſtæ abutuntur doctrina Pauli de rebus medijs 197.54
Papiſtæ abutuntur loco Pauli ad confirmandum ſuum impium cœlibatum 193.17
Papiſtæ abutuntur loco Pauli de dilectione contra gratuitam iuſticiam 132.43
Papiſtæ abutuntur Pauli loco 272.8
Papiſtæ contumaciter ſe opponunt veritati, ideoq; nihil illis condonandum 136.26
Papiſtæ corrumpunt hiſtorias ſcripturæ 864.53
Papiſtæ dicto Petri falſo contra pios doctores vtuntur 718.6
Papiſtæ ducuntur ſpiritu Sodomitico 194.54
Papiſtæ fingentes alios Mediatores quam Chriſtum ſacrilegi 860.67
Papiſtæ idololatræ 797.26
Papiſtæ iuriſdictionem in cauſis pecuniarijs falſo ſe habere contendunt 180.49
Papiſtæ iuſtificationem ex fide & operibus falſo componunt 115.7
Papiſtæ mali Grammatici 330.51
Papiſtæ operum doctrinam falſo dicto Paulino ſtabiliunt 444.11
Papiſtæ peſtilentiores quibuſuis pſeudoapoſtolis 320.44
Papiſtæ Pſychotyranni 555.53
Papiſtæ quo in loco habeant Euangelium 562.4
Papiſtæ ſacrilege Chriſtum ſe patri quotidie offerre pro peccatis viuorum & mortuorum docent 870.9
Papiſtæ ſerui corruptionis 718.18
Papiſtæ ſeparationem perpetuam coniugibus permittentes grauiter peccant 186.13
Papiſtæ taxantur 232.7
Papiſtæ verbum Dei pro ludibrio habent 200.36
Papiſtæ vnde traditionum ſuarum patrocinium petant 574.3
Papiſtica de figura crucis ſuperſtitio 801.30
Papiſtarum calumnia de fide 51.8
Papiſtarum error 54.28.42 & 462.10 & 494.37. & 506.45 & 706.10
Papiſtarum error ad operum iuſticiam ſtabiliendam dicto Pauli abutentium refutatus 770.21
Papiſtarum error de operib. 786.28
Papiſtarum error de purgatorio 467.7
Papiſtarum error de remiſſione peccatorum 275.16
Papiſtarum error improbantium ſecundas nuptias 194.51
Papiſtarum error in offerendo pane & vino 864.50
Papiſtarum error Mediatoris honorem ſanctis attribuentium 595.43
Papiſtarum figmentum de Henoch & Elia 892.12
Papiſtarum notatio 553.29.34
Papiſtarum refutatio 338.2 & 548.50
Papiſtarum refutatio abutentium dicto Iacobi ad ſtabiliendum dogma de meritis operum 926.27
Papiſtarum refutatio cupientium fidem cum dubitatione conciliare 925.23
Papiſtarum refutatio doctrinas humanas pro Euangelio obtrudentium 297.32
Papiſtarum refutatio fidei obiectum ſtatuentium præmium bonorum operum 895.52
Papiſtarum refutatio ſalutem rebus alijs quam Chriſto aſſcribentium 884.6
Papiſtarum ridicula interpretatio loco Paulini 595.46
Papiſtarum ſuperba dominatio pugnat cum morib. Pauli 449.28
Papiſtarum ſuperbia 781.31
Papiſtas Cacozelia quadam imitatos eſſe Iudæos 747.48
Papiſtas Choræ ſimiles 726.28
Papiſtas & hæreticos non eſſe Dei œconomos 647.4
Papiſtica doctrina ſerpentis vox eſt 320.49
Papiſtica calumnia refutatio 343.24
Papiſticarum expiationum peccatorum refutatio 882.42
Papiſtici errores 676.25
Papiſtici erroris de meritis mortuorum refutatio 376.50
Papiſtis gloriæ Chriſti & ſalutis animarum exigua cura 168.34
Parabola quid 877.18
Parabolarum vſus cur frequens in ſacris literis 69.41
Paradiſi cœleſtis gloria multo maior futura quam terreſtris 302.30
Paradiſi nomine Paulus non intelligit locum terreſtrem 302.22
Paradiſus cœleſtis qui ſit 673.46
παραγγελῶ 258.34
Paranymphi ſinceri officium 296.38
Parcere pro indulgere 192.26
Parentes cur odio proſequi Chriſtus iubeat 440.26
Parentes indulgentia peccatis communicant liberorum 336.49
Parentibus cur obœdiendum 440.33
Parentibus immorigeri 23.52
Parentibus quatenus obœdiendum 440.17
Parentum officium in educandis liberis 442.50
Parentum officium in tribus conſiſtere 443.2
Par pari non referendum 128.46
παῤῥησία ſancta 327.26
Particularitati quid opponendum 327.30. 803.50
Particularitatis refutatio 655.22

Particu-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Particularitatis Stoicæ euerſio 749. 51
contra Particularitatis tentationem conſolatio 37. 24 & 40. 40
Paſſio Chriſti 841.24
Paſſio Chriſtianorum non ſit ob facinora mala, ſed ob confeſſionem 701.4
Paſſio Chriſti & noſtra differunt 687.1
Paſſio Domini, teſtimonium certo tempore exhibitum 596.19
Paſſiones Chriſti ſanctorum afflictiones dicuntur 251.34
Paſſiones ſanctorum non eſſe expiatorias 503.6
Paſſionibus Chriſti quæ deſint implenda 704.13
Paſſionis Chriſti cauſa 252. 16 & 841.55
Paſſionis Chriſti definitio 395. 1 & 743.13
Paſſionis Chriſti finis 687 43
Paſſionem Chriſti in carne factam 747. 15
Paſſionis Chriſti ludibrium in monachis 756.1
Paſſionis Chriſti vtilitas 234 33
Paſſionis dominicæ fructus 341.57 & 842.15
Paſſionum cauſæ diuerſæ in Chriſto & nobis 88. 12
Paſſio tranſitus ad glorificationem 88.9
Paſtores pij forma virtutum eſſe debent 173.58
Paſtores quinam habendi patres 173.46
Paſtores quatenus imitari gregem oporteat 173.59
Paſtores qui 423.38
Paſtores quomodo cum auditoribus agere debeant 175.13
Paſtoribus pijs exemplum doctrinæ & vitæ Pauli imitandum 171. 6
Paſtoris Eccleſiaſtici deſcriptio 170. 34
Paſtoris fidelis officium quodnam ſit 267.22
Paſtoris pij officium 481 21
Paſtoris veri & mercenarij diſcrimẽ 305.41
Paſtoris vita ſit doctrinæ ſpeculum 484.21
Paſtor pius à tribus criminibus immunis ſit 282.11
Paſtor pius officium ſuum contemni non patiatur 415.10
Paſtorum bonorum officium 613. 34
Paſtorum officium 637.47
Patefactio diuina 825.11
Patefactio diuina non ſemel & ſimul tota facta 832.11
Patefactionis diuinæ finis accidentalis 20.59
Patefactionis diuinæ modi varij 832. 17
παθήματα μαθήματα 88. 27
Patientia 709 3
Patientia quid 495. 43 & 277. 29
Patientiæ cauſa 277.31
Patientiæ cauſa timor Dei & fides 485 16
Patientiæ commendatio 88. 15 & 631. 49 & 686. 54 & 976. 1
Patientiæ commendatio ab exemplo agricolarum 97.8
Patientiæ duo impedimenta 900. 36
Patientiæ effectus 55. 40 & 675. 57 & 903. 12 & 923. 20 & 889. 36
Patientia ex fide 923.11
Patientiæ, fiduciæ, & ſpei effectus 889 29
Patientiæ finis 277.36
Patientiæ neceſſitas 889. 40 & 890. 33
Patientiæ obiectum 277.32
Patientiæ vberrimus fructus 903. 5
Patientia exemplo ſanctorum præſtanda 900.24
Patientia habet lætos exitus 4. 11
Patientiam operatur ſpes læti exitus 127. 36
Patientia quando Deo grata 686. 46
Patientia ſub cruce Dei donum 285. 41
Patientia ſub cruce præſtanda 700. 21
Patrem filio non maiorem 656.1
Patria poteſtas ſeruandi filias virgines, quatenus concedatur 194. 1
Patris appellatio cum de Deo loquimur cuius nos admoneat 496. 14
Patris honorem conſiſtere in honore filij 761.43
Patris nomen cuius nos admoneat 538.54
Patris terreni & cæleſtis analogia 935.57
Pauli conſenſus cum Eccleſia Hieroſolymitana 324.5
Pauli conuerſio diuinitus facta 322. 24
Pauli cum Eccleſia catholica conſenſus 324.48
Pauli cum Petro controuerſia 328. 38
Pauli crux duplex 282.46
Pauli de ſe humilis & vera gloriatio 294.47
Pauli doctrinam ad omnes Eccleſias pertinere 722.27
Pauli doctrinam haud impùne multi aſpernantur 154.43
Pauli doctrinam veram eſſe 331.8
Pauli doctrina num ſit abſoluta, cum ipſe fuerit idiota ſermone 297.42
Pauli eadem doctrina, par apoſtolatus functio cum cæteris Apoſtolis 327.47
Pauli & Pſeudoapoſtolorum diuerſitas 298.35
Pauli gloriatio 235.50
Pauli gloriatio pia 532.16
Pauli in prædicando Euangelio ſtudium 143.32
Pauli labores & pericula 300.36
Paulinæ doctrinæ autoritas 13. 9 & 167.12
Paulinæ doctrinæ commẽdatio 377. 14 & 383. 30
Paulinæ doctrinæ comprobatio 322. 51
Paulinæ Epiſtolæ quantæ autoritatis eſſe debeant 315.23
Paulinæ profectionis Hieroſolymam verſus finis 325.52.54
Paulina ſcripta quantæ ſint autoritatis 8.22
Paulini Apoſtolatus aduerſus aduerſarios defenſio 14 56
Paulini Apoſtolatus autoritas 328. 55
Paulini carceris cauſa 416.45
in Paulinis epigraphis ordo 317. 43
Paulinorum actorum diſtinctio 328. 35
Paulinorum ſcriptorum vſus 248.45
Paulinus templi parietes cur picturis è teſtamento veteri deſumtis ornauerit 799.35
Pauli preſſura 531.9
Pauli ſecundum carnem gloriatio 300.21
Pauli ſucceſſores quinam dici mereantur

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

reantur 15.18
Pauli ſuiipſius accuſatio 589.48
Pauli vocatio diuinitus facta 325.47
Pauli vocatio gratuita 322 47
Pauli vocatio immediata ſeu peculiaris 7.33
Pauli vocatio legitima 324.46
Pauli quæ probra obiecta ſunt à Pſeudoprophetis 266.20
Paulum ab Eccleſia Iudaïca nihil didiciſſe 324.58
Paulum ante conuerſionem perſecutum fuiſſe Eccleſiam Chriſti 324 42
Paulum conſentire cum cæteris Apoſtolis 326.6
Paulum conuerſum diuinitus 324.45
Paulum nihil didiciſſe à reliquis Apoſtolis 324.5 & 328. 23
Paulum nõ ab homine ſed ipſo Chriſto Euangelium didiciſſe 323.16
Paulum non didiciſſe Euangelium ab Apoſtolis 323 42
Paulum non fuiſſe inferiorem cæteris Apoſtolis 304 40 & 305 21 & 327. 18
Paulum non fuiſſe inferiorem eximiis Apoſtolis 297 35
Paulum per Spiritum ſanctum inauguratum eſſe miniſterio 8.3
Paulum Romanus amicum 16 14
Paulum vere eſſe gentium Apoſtolum 413.52
Paulus accuſatur à Iudæis malæ fidei in citandis ſcripturæ teſtimoniis 336.55
Paulus accuſatus à Iudæis malæ fidei 42.30
Paulus analytica methodo vſus 156.19
Paulus ante conuerſionem qualis fuerit 322.18
Paulus à Spiritu ſancto fuit edoctus 162 53
Paulus à tyrannidis ſuſpicione ſe purgat 282.4
Paulus contra beſtias pugnauit 238.49
Paulus Corinthios Euangelium docuit 234.20
Paulus cur Apoſtolus Chriſti 8.30
Paulus cur dicat ſe non miſſum vt baptizet ſed vt euangelizet 157.41
Paulus cur glorietur ſe neminem baptizauiſſe 157.38
Paulus cur non acceperit ſtipendium 200. 21 & 299. 2 & 577.49
Paulus cur ſe abortiuũ appellet 235.31
Paulus cur ſe velut vnum ex iis faciat, quos viuos Dominus deprehendet 242.50
Paulus cur ſibi adiunxerit Titum & Barnabam 325.35
Paulus cur in tertio cœlo in miniſterio Euangelii à Chriſto inſtitutus 302.37
Paulus cur non priuatim Petrum admonuerit 330. 20
Paulus cur Romanis ſcribat 15 11
Paulus cur victum ſibi manuum labore comparauerit 533.17
Paulus vſus dicto Ethnici Poëtæ 239.7
Paulus deſtinatus muneri Apoſtolico antequam naſceretur 322.46
Paulus dicens Deo meo, num excludat alios 155.19
Paulus diuinitus inſtructus eſt de Euangelio 7.51
Paulus diuinitus vocatus ad Apoſtolatum 328 8
Paulus erga ſuos contribules optime affectus 93 58
Paulus exemplum boni doctoris 539.10
Paulus εὐδοκίᾳ Dei deſtinatus ad munus Apoſtolicum 322.43
Paulus habuit teſtimonium ſuæ vocationis immediatæ 7.39
Paulus infidelitatis in docendo accuſatus 26.9
Paulus inſimulatur affectionis tyrannidis 257.43
Paulus leuitatis accuſatur 256.20
Paulus ne cui eſſet offendiculo à ſuo iure ſæpe abſtinuit 199.5
Paulus non inferior aliis Apoſtolis 318.22
Paulus num vxorem habuerit 481.3
Paulus qualis natura fuerit 248.55
Paulus quantus fuerit Apoſtolus 248. 25. & 315. 17
Paulus quomodo natura affectus fuerit 8.37
Paulus quomodo optet eſſe anathema pro fratribus & cognatis ſuis 44.41
Paulus recte ſibi vendicat, quæ ſunt dignitatis Apoſtolicæ 198.45
Paulus ſeruus Chriſti 12 54
Paulus verum Euangelium inter gentes docuit 528.11
Paulus virtute edendorum miraculorum fuit præditus 8 10
Paulus vocatus fuit ad munus Apoſtolicum 154 39
Pauperes cur quoſdam eſſe Deus voluerit 914 1
Pauperes non deſpiciendi 934 39
Paupertatis commendatio 976 2
Paupertas 925 52
Paupertas, ignobilitas, contemptus quid habeant commodi 159 56
ex Pauperibus nemo captare lucrum poteſt, ſine grandi ſacrilegio 966.33
Pauperum cura miniſtris Euangelii habenda 521.50
Pauperum negotia agentes quomodo ſint excipiendi 288.17
Pax 492 57. 525. 51 & 528 51 & 585 53 & 661. 30 & 674. 57 & 706. 26 & 823.23
Pax annunciata Euangelio quæ ſit 3 16
Pax Dei 724 8
Pax Dei quænam ſit 483 53
Pax Dei quid? 510.58
Pax & concordia inter nos mutuo alenda 169 10
Pax homini cum Deo 501 22
Pax effectus gratiæ 155.3
Pax in ſcriptura quid ſignificet 6.48
Pax in ſcriptura ſacra quid ſignificet 386 23
Pax quæ complectatur 15.24
Pax quantum bonum 366.22
Pax quatenus ſectanda 913.6
Pax quomodo ſectetur ſalua ſanctimonia 902 20
Peccandi deſiderium augeri prohibitione 72 40
ad Peccandi licentiam gratiæ magnitudine non abutendum 63.18
Peccandi modus 796 26
Peccandum num ſit vt gloria Dei magis prædicetur 33.29
Peccantibus alios pro ipſis orantes veniam impetraturos 795 50
Peccantibus Deus nequaquam parcit 203. 28 & 206 6
Peccantibus nequaquam parcit Deus, quia multi ſunt 207.20
Peccantium contra conſcientiam qualis conditio 77 9

Peccan-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Peccantium multitudo non imitanda 105.2 & 848.48
Peccare & labi differunt 769.45
Peccare num liceat, cum legis tranſgreßio non ſit peccatum ad mortem 796.15
Peccare quid 769.42
Peccata adhuc ſecum multa ſancti circumferunt 281.49
Peccata alia eſſe ad mortem, alia non eſſe ad mortem 860.39
Peccata aliena etiam lugere nos oportere 175.36
Peccata auditorum deſlenda verbi miniſtis 257.52
Peccata Chriſti iuſticia tegi 752.53
Peccata cur fugienda 516.12 & 573.28 & 741.12
Peccata manifeſta excuſantes Deum non ſine periculo in diſceptationem vocant 210.29
Peccata multa quidem eſſe mortalia, ſed non ad mortem 860.42
Peccata ſolo Chriſti ſanguine purgari 834.1
Peccata non cumulanda 535.8
Peccata non eſſe paria 985.8
Peccata non exaggeranda pœnitentiam agentibus 258.11
Peccata non extenuanda 432.11
Peccata num æque omnia proferenda in lucem die iudicij 374.44.
Peccata omnia præter ſcortationem cur Paulus extra corpus eſſe dicat 183.48
in Peccata priſtina relabentes quibus ſint ſimiles 719.3
Peccata quænam veniam non conſequantur 860.2
Peccata quæ quis ſciens facit, num miſericordiam cōſequantur 589.56
Peccata ſanctorum tegi à Deo 767.49
Peccata tum demum apparere, cum arguuntur 433.39
Peccati acceptio duplex 278.35
Peccati Adæ effectus 61.57
Peccati alieni reatus non accerſendus 614.56
Peccati auctor Deus falſo ex loco Pauli ſtatuitur 223.1
Peccati auctorem Deum non eſſe 926.55 & 929.37
Peccati blaſphemia pœna 860.19
Peccati conſuetudo neceßitatem parit 750.32
Peccati diuiſio 590.4 & 771.39
Peccati diuiſio perperam ex loco Iohannis à Papiſtis extructa 795.49
Peccati dominio reſiſtendum 68.21
Peccati dominium quid ſit 68.31
Peccati effectus 77.12
Peccati effectus, iram Dei & damnationem annunciare 75.12
Peccati efficiens 371.23
Peccati & doni differentia 60.42
Peccati & gratiæ collatio 63.33
Peccati & iniquitatis diſcrimen 47.15
à Peccati & mortis iure liberatio 843.20
Peccati & ſupplicij analogia 22.29
Peccati expiationem ad remißionem peccatorum requiri 561.13
Peccati grauitas rapientium bona Eccleſiaſtica 974.25
Peccati inhabitantis effectus 78.30
Peccati iugum ſancti prorſus excutere nequeunt 79.30
Peccati magna tyrannis 68.16
Peccati magnitudinem quatuor mōſtrant 751.4
Peccati magnitudini quid opponendum 63.6 & 886.40
Peccati magnitudo 879.20
Peccati mors quid ſit 64.54
Peccati mortificati fructus 72.13
Peccati natura 542.1
Peccati nullus hominum expers 20.13
Peccati occaſiones fugiendæ 208.1
Peccati omnes eſſe reos 121.13 & 904.50
Peccati originalis deſcriptio 60.10
Peccati originis effectus in homine 78.18
Peccati originis vis 76.50
Peccati occaſiones fugiendæ 76.52
à Peccati prophanatione mundum ſe quilibet Chriſtianus ſeruet 184.23
de Peccati purgatione quatuor conſideranda 747.32
Peccati quanta fœditas 433.37
Peccati ſerui qui ſint 69.27
Peccati ſeruus qui ſit 77.37
Peccatis alienis communicare quid 806.40
à Peccatis dehortatio 655.35 & 696.33
Peccati ſignificatio 771.18
Peccatis indulgere maxime periculoſum 601.8
Peccatis non indulgendum 403.17 & 769.20
à Peccatis purganda anima & corpus 281.51
à Peccatis purgatio ſanguine Chriſti ſit 747.28
à Peccatis quid nos auocare debeat 345.37
Peccati tegumentum 47.2
Peccati turpitudo 905.23
Peccati tyrannidi quid opponendum 771.2
Peccati vis quomodo non ſentiatur 75.1
Peccati vita quid ſit 64.52
de peccato actuali quid ſentiendum 929.23
Peccato alieno nemo ſe contaminet 433.8
Peccato alieno quibus modis communicetur 806.43
Peccato alieno qui communicent 614.49
de Peccato blaſphemiæ quæ tenenda 860.5
Peccato cum impoßibile ſit in hac vita reſiſtere quid faciendum 752.31
in Peccato duo 81.35
in Peccato fraudem exitialem latere 749.16
Peccato gratiam ſemper eſſe abundantiorem 63.4
Peccato neminem hominum carere 750.40
Peccato non obœdiendum 67.40 & 69.3
Peccato non ſeruiendum 66.14 & 67.17
à Peccato non vno tantum ſed omnibus Chriſtus liberat 60.53
Peccato num ſit indulgendum cum non ſub lege ſimus ſed ſub gratia 68.42
in Peccato omni quinque occurrere 749.7
à Peccato omni ſanctos non eſſe puros 752.35
de Peccato originali quid ſentiendum 929.20
in Peccato originis duo conſideranda 59.17
de quo Peccato Paulus loquatur, ſcribens ſe venditum ſub peccatum 77.19

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Peccato poſſe renatos reluctari per regenerationis gratiam 68.1
à Peccato prorſus immunes in hac vita eſſe non poſſumus 771.45
in Peccato quæ mala concurrant 749.2
Peccato quomodo reſiſti poßit 361.2
Peccato remiſſo Deus homini amplius non iraſcitur 46.50
Peccato reſiſtere non eſt naturæ ſed gratiæ 68.25
Peccatores caſtigati à ſuis paſtoribus eos non debent odiſſe ſed amare 284.32
Peccatores Deus non abijcit 752.50
Peccatores omnes homines 37.27.31 & 121.2
Peccatores quantumuis magnos Deus in gratiam recipit 235.36
Peccatorib. quid faciendum 869.15
Peccatoribus reſipiſcentibus peccata non exprobanda 284.30
Peccatorum affectiones quomodo exiſtant per legem 74.25
Peccatorum cauſæ duæ 405.55
Peccatorum diuiſio 495.52 & 944.19
Peccatorum enormitati opponenda Chriſti ſufficiens expiatio 753.15
Peccatorum expiationem quomodo fieri Papa doceat 562.33
Peccatorum finis mors 70.21
Peccatorum fuga 656.30
Peccatorum gradus 541.8
Peccatorum gradus quatuor 67.47
Peccatorum grauitas 882.28
à Peccatorum hominum conuerſatione abſtinendum 729.55
Peccatorum in mundo graſſantium ſex cauſæ 406.33
Peccatorum in teſtamento veteri expiationem contigiſſe efficacia noui 878.50
Peccatorum magnitudine miſericordiam Dei non ſuperari 977.20
Peccatorum magnitudini opponendas eſſe diuitias gratiæ Dei 389.37
Peccatorum magnitudini opponendus fons gratiæ Dei qui exhauriri nequit 390.1
Peccatorum moli conſolatio opponenda 750.51
Peccatorum multitudinem quomodo homo cooperiat 981.22
Peccatorum παθήματα 72.44
Peccatorum pœna 431.35 & 859.33
Peccatorum remißio gratuita 936.22 & 834.3
Peccatorum remißionis certitudo 757.33
Peccatorum remißio quomodo accipienda 874.13
Peccatorum tyrannidi conſolatio opponenda 437.44
pro Peccato ſatisfacere poſſe neminem 46.47
Peccato ſitne indulgendum vt gratia abundet 64.13
à Peccato, ſola filij Dei victima homines liberari 57.34
Peccatum 976.57
Peccatum ab Adamo propagatum eſſe in omnes homines 60.7
Peccatum abolere quid 66.50
inter Peccatum Adæ & donum gratiæ dißimilitudinis ratio 60.20
Peccatum ἀνομία 769.10
Peccatum ad mortem quodnam eſſe dicatur 795.39.56 & 860.47
Peccatum cur Deus non ſinat impunitum 715.38
Peccatum cur fugiendum 541.31
Peccatum Deum non velle 20.27 & 926.51
Peccatum eſſe cauſam gratiæ non per ſe ſed per accidens 64.24
Peccatum eſſe ſimile Tyranno 360.54
Peccatum ex lege vim habet 243.22
Peccatum facere qui dicatur 769.4
Peccatum fugiendum 332.57 & 369.14 & 541.37
Peccatum fuiſſe ante legem 59.44
Peccatum hypocritæ cur non puniendum cenſeant 33.33
Peccatum in ſanctis in hac vita ſemper manere 790.23
Peccatum in mortem vbi regnet 63.40
Peccatum inſipidos reddit Deo homines 854.44
ob Peccatum magis erubeſcimus in conſpectu multorum 289.40
Peccatum mortale & veniale vnum idemq; ſed differt ſubiectis 78.38
Peccatum mortis meritum 37.31
Peccatum mortis telum 243.21
Peccatum mortuum eſſe ſine lege quid ſit 74.36
Peccatum non à Deo 391.38
Peccatum non eſſe cauſam glorificationis Dei 33.18
Peccatum non extenuandum ex aliorum collatione 598.58
Peccatum non regnans 67.58
Peccatum nullum excipiendum, à quo non purgat ſanguis Ieſu Chriſti 750.7
Peccatum nullum manet impunitum 715.1
Peccatum nullum veniale natura ſua ſed gratia 795.50
Peccatum, onus 374.41 & 720.50
Peccatum originis aliter habitat in renatis aliter in non renatis 78.25
Peccatum originis collatum militi et victori 79.43
Peccatum originis cur habitare in homine dicatur 78.21
Peccatum originis manere in ſanctis 78.42
Peccatum originis quando regnet 948.6
contra Peccatum originis quomodo pugnandum 78.4
Peccatum pro hoſtia pro peccato poſitum 85.49
Peccatum quando fiat aliquid, quod ſua natura peccatū non eſt 801.10
Peccatū quid ſit 243.34 & 749.1
Peccatum quodnam grauius altero 950.35
Peccatum quomodo ante legem eſſe potuerit 59.53
Peccatum quomodo Euangelio oſtendi dicatur 751.29
Peccatum quomodo imperet 360.55
Peccatum quomodo per legem noſcamus 74.3
Peccatum quomodo remittatur in hac vita 46.55
ad Peccatum quoties ſollicitamur, diuinum implorandum auxilium 208.22
Peccatum regnans 67.57
Peccatum remiſſum & tectum Deum nolle punire 47.10
Peccatum ſemper in ſanctis hæret in hac vita 77.40
Peccatum ſimile latroni 75.24
Peccatum vitandum 513.43
Pecuniæ vſus 909.3
Perfectio à Deo petenda 548.36
Perfectio Chriſtiana in hac vita in quibus ſita 308.41
Perfectio Chriſtiana quid 923.53

Perfectio Chriſtianorum non fit ſubito 424.30
Perfectionem in ſacris literis duplicem commendari 923.29
Perfectionem Chriſtianam in tribus conſiſtere 652.58
Perfectionem in Chriſto ſolo conſiſtere 504.40
Perfectionis Chriſtianæ definitio 478.20 & 924.40
Perfectionis Chriſtianæ exemplum 924.1
Perfectionis ſtulta opinio in quibuſdam ſanctulis 477.52
Perfectionis vocabulum dupliciter à Paulo vſurpatum 923.37
Pericula aperta fugienda 535.52
Pericula contemnenda 461.55
Pericula quæ ſuſtinuit Paulus prædicando Euangelium 143.46
Periculi magnitudo 763.6
in Periculis animi robur inuictum cernitur 417.17
è Periculis tribus modis pij ſolent liberari 715.45
Periculorum fines 252.49
Periculorum in quibus Paulus verſatus fuit magnitudo 252.31
περικάθαρμα 173.10
περίψημα 173.15
Permiſsionis Phraſis 22.1.38
Permutatio rerum 955.10
in Permutatione rerum fraus tribus modis poteſt committi 955.15
Perſecutio collatione bonorum temporalium & æternorum patienter ferenda 889.3
ob Perſecutiones officium non abijciendum 531.18
Perſecutioni quid opponendum 645.9
Perſecutionis conſolatio 378.54
Perſecutionis tempore duo tenenda 625.14
Perſecutionis vtilitas 458.54
Perſecutionum tempore in tria intueri oportere 534.57
Perſecutio patienter ferenda 628.26
Perſecutio quo in loco habenda 457.43
Perſecutorum Eccleſiæ rabies 535.4
Perſeuerantiæ commendatio 762.47 & 862.3 & 923.15
Perſeuerantiæ effectus 890.1
Perſeuerantiæ fructus 848.14
Perſeuerantiæ in bono commendatio 350.7
Perſeuerantiæ in pietate fructus vita æterna 763.19
Perſeuerantiæ neceſsitas 639.19
Perſeuerantiæ præceptum 846.12 & 887.46
Perſeuerantiæ promiſsio 155.50
Perſeuerantia laudabilis 888.1
in perſeuerantia pietatis quid commodi 763.11
Perſeueratio vſque ad finem ſaluat, vel promiſſa bona accipit 202.10
Perſonæ Chriſti vnitas 737.9
Perſonæ & errata perſonarum diſcernenda 274.59
Perſonæ metaphorica ſignificatio 327.41
Perſonæ vocabulum qualitatem ſignificans 445.3
Perſonarum acceptio quid 932.51
Perſonarum acceptio verbo Dei prohibita 932.41
Perſonarum dignitati cum de religione agitur, non cedendum 327.26
Perſonarum diuinitatis diſtinctio 575.15
Perſonarum in Eccleſia electio qualis eſſe debeat 818.13
Perſonarum gradus 213.12
Perſonarum nulla acceptio apud Deum 897.36
Perſonarum ſingularum in Trinitate actiones in ſalutis negotio 309.20
Peruerſitas 23.28
Petri commendatio 669.25
Petri doctrina nihil erroris fuiſſe admixtum 669.29
de Petri errore quid ſentiendum 8.34
Petri factum comedentis cum gentibus quale cenſendum 329.22
Petri factum per ſe iuſtum, ſcandalo factum gentibus, merito à Paulo reprehenditur 329.26
Petro tanquam voci diuinæ credendum 669.29
Petrum docuiſſe Euangelium 669.27
Petrus ab ipſo Chriſto ad apoſtolatum vocatus 669.26
Petrus Apoſtolus qui fuerit 667.12
Petrus comedens cum gentibus recte facit 329.16
Petrus cur à Paulo reprehenſus 329.41
φαιλόνη 640.14
Phariſæi cur blaſphemi habendi 860.29
Phariſæi qui fuerint 475.15
Phariſæorum ſecta quando inceperit 475.19
Phariſaicus error 918.34
φαρμακεία 362.2
φιλαργυρία 908.52
φιλαυτία 931.59
Philautia fons viciorum 633.23
Philautia quale vicium 633.10
Philæmon qui fuerit 661.20
Philippenſes qui populi 455.30
Philippi Melanchthonis encomium 380.49
Philoſophia decipit in rebus ſalutis 941.37
Philoſophia in ſalutis negocio nō admittenda 508.32
Philoſophiam donum Dei eſſe, at nequaquam damnandam 507.18
Philoſophiam quomodo Paulus reijciat 508.22
Philoſophia quomodo dextre vtendum 507.41
Philoſophia quomodo in Eccleſia vtendum 507.23
Philoſophica ſapientia Euangelium pro ludibrio habet 158.38
Philoſophica ſapientia in ſalutis doctrina nihil prorſus valet 158.34
Philoſophiæ ſeu Ethnicorum ſcriptorum verus vſus in Theologia 650.1
Philoſophis ſummis quidnam defuerit 917.20
Philoſophorum altum de Euangelio ſilentium 148.42
Philoſophorum in colendo Deo tenebræ 916.35
Philoſophorum optimi, hoſtes Dei maximi fuerunt apud Ethnicos 917.32
φιλοτιμεῖσθαι 542.33
φιλοξενία 128.1 & 907.29
Phineæ zelus fidei declaratio 44.3
φόνοι 362.50
φόρος tributum quid 132.13
φρόνημα carnis in non renatis tantum ad mortem facit 83.44
φθόνοι 362.41
Pietas 530.16 & 655.46 & 709.4
Pietas & innocentia tandem manifeſtantur 615.32
Pietas non ab externa facie æſtimanda 417.5
Pietas noſtra quomodo alijs innoteſcat

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

ſcat 308.9
Pietas præferenda corporalibus exercitijs 606.53
Pietas præferenda rebus omnibus 802.38
Pietas quarum rerum ſit teſtimonium 861.42
de Pietate hominis quomodo falſo iudicetur 651.47
in Pietate profectus merum Dei beneficium 392.54
Pietatem internam teſtatur vita externa innocentia 308.10
Pietatem ſectandam 396.14
Pietatem ſtudijs mundi præferendam 759.43
Pietate nullum præclarius lucrum 649.47
Pietati cur ſtudendum 606.46
Pietati locum etiam eſſe in aulis principum 487.26
Pietatis commendatio 419.56 & 602.50 & 935.22
ad Pietatis conſecutionem tria requiri 489.21
in Pietatis curſu perſiſtendum 889.19
in Pietatis curſu ſtrenue properandum 478.9
Pietatis definitio 606.41
Pietatis & fidei veræ ſcopus 644.21
Pietatis & ſanctificationis commendatio 619.18
Pietatis exercitia non abijcienda 579.1
Pietatis exercitia tria continent 243.15
Pietatis fructus 484.25 & 631.4 & 655.53
Pietatis neceßitas 930.24
Pietatis profectui ſtudendum 606.35
Pietatis quæſtus 617.20
Pietatis remuneratio 607.1
Pietatis ſcopus 862.21
in Pietatis ſtudio quotidie progrediendum 763.35
Pietatis ſtudium ab omni ætate requiritur 757.57
Pietatis ſtudium agricolationi ſimile 486.33
cum Pietatis veræ natura conſtare nequit externa impietatis profeßio 210.22
Pietatis veræ ſignum amor miniſtrorum verbi. 310.23
Pietatis vinculum arctißimum 929.16
Pij ab impijs tribus diſcernuntur apud Deum 573.6
Pij Chriſti poſſeßio 573.25
Pij hominis deſcriptio 885.25
Pij in cruce animo infracto expectant conſolationem 2.1
Pij in lucta contra hoſtes animis conſternari non debent 462.1
Pijs excubiæ ſemper in caſtris Chriſti agendæ 246.9
πικρία 429.43
Piorum conditio in regno Chriſti in hac vita 273.58
Piorum & impiorum diſcrimen 545.49
Piorum euentus 862.18
Piorum exitus feliciſsimus 693.41
Piorum ius mutuum 663.8
Piorum paucitas imitanda 848.49
Piorum quanta dignitas & gloria 601.20
vtrum Piorum tantum ſit futura reſurrectio 543.36
Pios à Deo non deſeri 715.13
Pios eſſe ſacerdotes regales 280.46
Pios eſſe templa Dei 280.21
πίστις 367.58
Pius quinam habendus 903.57
πλεονεκτεῖν quid ſignificet 259.20 & 541.21
πλεονεκτικοὶ 23.20
πλεονεξία 23.16 & 427.4
πληροφορία 339.39
Pluuia matutina & ſerotina quid in Epiſt. ad Ebræos 976.14
πιδμαλομάχειν refutatio 222.50
Pœna abuſus Cœnæ Dominicæ 221.1
Pœna cur differatur à Deo 25.51
Pœna defectionis 887.38
Pœnæ dilatio non præbeat peccandi occaſionem 887.16
Pœna diuina, horrendum 887.31
Pœnæ diuinæ dilatio grauitate ſupplicij compenſatur 25.49
Pœna impietatis Iudaicæ gentis 115.33
Pœnam Dauidi poſt remiſſum peccatum inflictam non fuiſſe iudiciariam 47.12
Pœnam diuinam nemo euadit, licet magiſtratum ciuilem effugiat 860.10
Pœnas corporales quibuſdam diuina virtute Paulus inflixit 293.
Pœnitentia 858.45 (34
Pœnitentiæ Chriſtianæ definitio 284.16
Pœnitentiæ dilatæ effectus 26.5
Pœnitentiæ dilatio periculoſa 904.12
Pœnitentiæ duo impedimenta in homine 939.15
Pœnitentia fructus ex fide orti 221.11
Pœnitentiæ initium veritatis agnitio 632.12
Pœnitentiæ locus in aduentu Domini non futurus 720.54
Pœnitentiæ neceßitas 935.44
Pœnitentiæ Papiſticæ partes 56.570.4
Pœnitentiæ partes 514.34 & 939.43 (977.8
Pœnitentiæ præceptum 332.57 &
Pœnitentiæ prædicatio ad legem non eſt referenda 75.38
Pœnitentiæ prædicationis fundamentum 939.1
Pœnitentiæ prædicatio pars concionis Euangelicæ 939.11
ad pœnitentiam adhortatio 81.23
ad Pœnitentiam quomodo Euangelium inuitet 64.56
Pœnitentia non procraſtinanda 27.13 & 432.17 & 541.47 & 904.6 & 928.49 & 966.23
Pœnitentia quænam ſit ficta 749.28
Pœnitentiæ ſacramentum Papiſticum 569.41
Pœnitentia ſemper accipit remißionem peccatorum 715.7
Pœnitentia vera eſt corporum oblatio 124.11
Pœnitentia vera & ſalutaris quæ ſit 939.37
Pœnitenti gratia non negatur 363.28
Pœnitentium ſcelera alta obliuione tegenda 378.4
πολυπραγμοσύνη 465.2
πολυπραγμοσύνη vitanda 124.48 & 490.46
Pompeij & Dauidis collatio 450.37
Porcorum eſus cur in veteri teſtamento interdictus 605.44
πορνεία 361.49
Portenta 840.16
Portenta quid 305.3
in Poſſeßionem abdicatione perfectionem Chriſtianam ſitam non eſſe 45.12
Poſteritati conſulendum 711.2
πονηρία 23.13 & 397.56
Pontificatus R. confutatio 755.16

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Pontificij vnde probare cupiant operibus nos iuſtificari 26.17
Pontificiorum error de operum iuſticia 27.48
Pontificis conditiones 853.52
Pontificis Leuitici conditiones Chriſto quomodo applicentur 856.13
Pontificis officium 853.49
Pontificis teſtamenti veteris definitio 853.33
Potatio πότος 696.44
Potationis vicium 966.50
Potentia Dei fundamentum promiſſionum complendarum 50.33
Potentia Dei opponenda diffidentiæ & rationi 394.24
Potentia Dei quæ & quibus opponenda rebus 418.48
Potentia Dei quid 18.3 & 287.48
Potentia Dei quomodo poßit perfici tentationibus ſanctorum, cum ſit perpetuo conſummatiſſima 304.3
Potentia Dei vnde conſpiciatur 103.33
Potentia Dei teſtimonium 99.30
Poteſtas Chriſti 396.52
Poteſtas Eccleſiæ non exercenda ſine veracibus teſtimonijs 307.8
Poteſtas Eccleſiaſtica miniſterio eſt alligata non hominibus 308.32
Poteſtas Eccleſiaſtica quouſque ſe extendat 308.23
Poteſtate ſua quinam abutatur 201.18
Poteſtates 225.41
Poteſtatis abuſus vnde exiſtat 282.9
Præcepta ſemini ſimilia 489.36
Præceptor agricolæ ſimilis 489.35
Præceptores indulgentiæ fiunt rei peccatorum alienorum 807.1
Præceptoris erga diſcipulum affectus ſit paternus 585.42
Præceptorum Dei diſcrimen 911.1
Præcipites 634.9
Prædeſtinatio & electio qualis cogitanda 92.49
Prædeſtinatione & electione Dei quinam abutantur 92.74
de Prædeſtinatione vnde iudicandum 300.42
Prædeſtinationi opponi reprobationem 400.14
Prædeſtinationis abuſus 327.35
Prædeſtinationis cauſſam eſſe in Deo non in nobis 400.24
Prædeſtinationis definitio 400.8
Prædeſtinationis doctrinæ commendatio 398.49
Prædeſtinationis doctrinæ vſus 404.(4
Prædeſtinationis fines 403.56
Prædeſtinationis forma ὑιοθεσία 388.58
Prædeſtinationis modo fidei conditionem includi 399.43
Prædeſtinationis modus ſcripturæ commendatus tenendus 398.55
Prædeſtinationis modus verus quid vtilitatis pariat 399.15
Prædeſtinationis modus verus qui ſit 399.21
de Prædeſtinationis myſterio neque ex ratione neque ex lege iudicandum 400.19
Prædeſtinationis neceßitas 628.55
Prædeſtinationi Stoicæ quid opponendum 457.17
Prædeſtinationis Stoicæ euerſio 107.4 & 110.12 & 113.5 & 116.44 & 118.42.52 & 502.23 & 846.16
Prædicationem verbi deſtinatam eſſe omnibus 504.46
Prædicationis Chriſti neminem pudere debet 623.66
Prædicationis Euangelij finis 111.30 & 504.33
Prædicationis verbi effectus 504.35
Præputium gentibus olim probroſum habitum 409.32
Præputium pro gentibus 40.37
Præputium pro omni ſapientia humana 278.25
Prærogatiua Chriſtianorum præ Iudæis quod reiecta facie gloriam Dei intueantur 265.27
Prærogatiua Iudæorum nihil ad ſalutem ipſis faciunt 95.12
Prærogatiuam carnis nihil facere ad ſalutem 313.5
Præſcientiam Dei non afferre rebus neceßitatem 387.57
Præſentia Dei in fidelibus teſtimonium 788.29
Præſentia Dei in periculis finis 641.34
Præſentiæ diuinæ in periculis duplex modus 641.28
Præſumtio in actionibus vnde naſcatur 950.23
Præſumtionis temerariæ correctio 950.9
πραότης 368.10
Prauitas 23.13 (418.56
Precandi ſtudium vnde proueniat
Precari pro incremento Euangelij 576.4
Precatio contra Papiſtas 562.52
in Precatione tria cogitanda 575.6
Precationis effectus 483.48
Precationis ordo 392.51
Preces à Romanis cur pro ſe fieri Paulus petat 145.25
Preces cur faciendæ pro magiſtratu 593.58
ad Preces Eccleſiæ in periculo confugiendum 663.40
Preces Eccleſiæ quibus demum ſint futuræ ſalutares 913.26
Preces Eccleſiæ quid valeant 253.19
Preces in Eccleſia fiant lingua vſitata 230.8
Preces mutuæ 913.15
Preces non eſſe irritas 593.57
Preces pro alijs quo nomine fieri debeant 795.24
Preces pro alijs recte fieri 795.19
Preces pro quibus tantum fieri debeant 795.36
Preces quando Deus exaudiat 794.29
Preces quando non ſint irritæ 794.43 (51
Preces quomodo inſtituendæ 417.
Precibus alienis non omnia relinquenda 460.23
Precium quodnam ſit iuſtum 955.46
Precium exauditionem cur Deus interdum differat 794.45
Precum mutuarum commendatio 145.34 & 548.54 & 980.40
Precum vtilitas 594.5
Presbyteri à quibus vicijs alieni eſſe debeant 646.43
Presbyteri quibus virtutibus præditi eſſe debeant 646.3
Presbyteris fidelibus quænam ſint præmia propoſita 702.44
Presbyteris honor & victus debetur 613.25
Presbyterorum calumniatores non audiendi 613.56
Presbyterorum duo genera 613.28
Presbyterorum munus 126.32
Presbyterornm quorundam vicia 649.6
Presbyteros quales ordinare deceat 646.6
Presbyter quale nomen 802.25

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Primatus in Eccleſiam ambitio ſemper culpabilis & pernicioſa 818 26
Primatus in Eccleſia particulari, & primatus ambitio diſcernenda 817.53
Primatus Papæ euerſio 702.36
Primitiæ pro patriarchis ſeu maioribus 117.4
Primitiarum oblatio typus Chriſti 500.28
Primitias ſpiritus habere 89.14
per Primogenita Aegypti quid ſignificetur 896.46
Principatus Chriſti 396.43
Prior tempore num ſit etiam prior autoritate 597.29
Probandi ſui ratio quæ eſſe debeat ante cœnæ vſum 219.40
Probandi verbum de iudicio 29. 33
Probatio & examen ante vſum cœnæ Dominicæ in quo conſiſtat 220.1
Proditores 634.4
Profanus qui habendus 903.53
Prolapſus 796.10
Promiſſa diuina certiſſima 418. 50
Promiſſio Abrahæ facta 96.51
Promiſſio de Meſſia Chriſto ex ſemine Dauidis naſcituro vbi extet 14.15
Promiſſio gratiæ vniuerſalis 9.75 & 671.30
Promiſſionem Abrahæ factam potiſſ. de ſpiritualibus bonis intelligendam 42.38
Promiſſionem eſſe vniuerſalem 749. 58
Promiſſionem expectandum eſſe fide & patientia 862.23
Promiſſiones Dei ad quoſnam pertineat 255.31
Promiſſiones Dei cur ſint ratæ 33. 1 & 862.51
Promiſſiones Dei duplices 255. 24
Promiſſiones Dei firmæ ſunt & irreuocabiles 120.23
Promiſſiones Dei manent ratæ 95. 38 & 630.29
Promiſſiones Dei propter incredulitatem hominum nequaquam fieri irritas 32.35
Promiſſiones Dei vniuerſales 255. 27
Promiſſiones diuinæ duorum generum 440.53
Promiſſiones diuinas ratas eſſe etiamſi tota rerum facies illis reclamare videatur 894.43
Promiſſiones mercedis quomodo inintelligendæ 444.14
Promiſſiones peculiares quædam patribus factæ 898.19
Promiſſiones perſonales quomodo omnibus in genere accommodentur 909.11
Promiſſiones quo conſilio ſint editæ 32.36
Promiſſiones quomodo dicat Epiſtola ad Ebræos patres non accepiſſe 893.57
Promiſſioni acquieſcendum excluſa omni dubitatione 52.3
in Promiſſionibus Dei quatuor ſpectanda 255.22
in Promiſſionibus Deo gloria danda, reclamante etiam tota natura 897.17
in Promiſſionibus omnibus reſpiciendum ad diuinam potentiam 50.39
Promiſſioni gratuitæ tantum credentes, ſaluantur 353.8
finis Promiſſionis factæ Abrahæ 96. 54
Promiſſionis filij qui ſint 401. 38
Promiſſionum complendarum fundamentum potentia Dei 50. 33
Promiſſionum Dei certitudo 656. 4 & 890.6
Promiſſionum diuinarum finis 255. 41
Promiſſionum diuinarum ratificatio 255.34
Promiſſionum diuinarum ſponſor Chriſtus 255.29
Promiſſionum promulgatio 255. 39
Promiſſio num ſit irrita facta per legem datam poſt promiſſionem 342.35
Promiſſionum veritas à Chriſto pendet 345.19
Promiſſio pro exhibitione Chriſti in carne 899.47
Promiſſiones ſcholaſticæ non damnandæ 945.22
Promotionum gradus pio conſilio in ſcholis inſtitutos 423 45
Promtitudo Apoſtoli erga Iudæos 106.56
Propitiatorij appellatio de duabus rebus monet 38.26
Propitiatorij interpretatio 38.18
Propitiatorij legalis typus 863. 16
Propitiatorium figura Chriſti tegentis peccata 47.7
Propitiatorium quid adumbret 876.26
Prophetæ comparati agricolis 3. 13
Prophetæ quid de Chriſto fuerint vaticinati 676.54
Prophetæ qui fuerint 225.36
Prophetare quid 228.34
Prophetarum duo ordines 423.18
Prophetarum falſorum notæ 725. 31
Prophetarum patientia 976.28
Prophetas non proprio motu ſed per ſpiritum ſanctum locutos 666. 52
Prophetia 223.26
Prophetia debet fieri iuxta analogiam fidei 126.6
Prophetiæ auctorem eſſe Spiritum ſanctum 712.51
Prophetia & cognitio differunt 227.22
Prophetia pro dono interpretandi ſcripturas 548.16
Prophetia quid 126.3
Prophetia quomodo vtendum 232. 12
Prophetiarum completio 827.21
Propheticæ & Apoſtolicæ doctrinæ collatio 712.35
Propheticæ ſcripturæ commendatio 712.41
Prophetica & Apoſtolica doctrina ſola nota Eccleſiæ 412.12
Prophetica & Apoſtolica ſcripta ad regenerationem hominis maxime neceſſaria 151.28
Propheticus ſermo quomodo à Petro firmior dicatur Apoſtolico 712.16
de Prophetijs tria præcepta 548. 24
Proprietatum alternatio in abſtracto non admittenda 415.51
προσανατίθεσθαι 323.36
προσήλυτοι 669.37
προσωποληψία apud Deum nulla 366.11
προσωποληψία quænam damnetur 933.1
προσωποληψία quid 27.24
Proſperitas non omnibus ſalutaris 483.6

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Proſperitate in contemtum Dei non abutendum 980.5
Proſperitatis omnis auctor Deus 980.3
πρὸς pro ὑπὲρ 852.21
Protopolæ qui dicantur 955.56
non Proficere eſſe deficere 723.5
Prouidentia an ſit 450.37
Prouidentia Chriſti æterna 499.25
Prouidentiæ Chriſti omnia eſſe ſubiecta 833.50
Prouidentia Dei 909.8
Prouidentiæ Dei & curæ de genere humano teſtimonium 841.10
Prouidentiæ Dei peculiaris in Eccleſia teſtimonium 538.57
Prouidentiæ diuinæ modi diuerſi 199.46
Prouidentiæ diuinæ teſtimonium 703.23
Prouidentia verbo promiſſionis non fato alliganda 245.18
Prouocatio ad iudicem etiam infidelem quando ſit licita Chriſtianis 179.50
Proxima placere ferendo eius imbecillitatem quatenus oporteat 140.21
Proximus cur omnis homo 965.7
Prudentiæ definitio 51.3
Prudentia fidei comes eſſe debet 895.31
Prudentia in diuinis quid 390.12
Prudentis officium 51.1
Pſalmi 435.8
Pſalmi Dauidici Oeconomia 46.35
Pſalmi 8. breuis expoſitio 841.46
Pſalmi 65. breuis expoſitio 846.30
Pſeudoapoſtoli buccinatores ſunt laudum ſuarum apud alios 296.22
Pſeudoapoſtoli cur παρείσακτοι 326.50
Pſeudoapoſtoli qua de cauſſa perſecuti Paulum fuerint 358.50
Pſeudoapoſtoli quo ſint ingenio præditi 326.50
Pſeudoapoſtolorum decreta 512.18
Pſeudoapoſtolorum deſcriptio 479.23
Pſeudoapoſtolorum doctrina 335.53
Pſeudoapoſtolorum & diaboli collatio 296.56 & 297.3
Pſeudoapoſtolorum & Pauli diuerſitas 298.35
Pſeudoapoſtolorum & verorum Apoſtolorum antitheſis 303.7
Pſeudoapoſtolorum in Paulum calumnia 349.23
Pſeudoapoſtolorum nota 377.24
Pſeudoapoſtolorum perſtrictio 353.18
Pſeudoapoſtolorum ſtudium 320.7
Pſeudoapoſtolorum vanitas 511.46
Pſeudoapoſtolorum via fallendi 350.45
Pſeudoapoſtolos dolo malo omnia agere 299.15
Pſeudoapoſtolos non eſſe miniſtros Chriſti ſinceros 300.30
Pſeudoprophetæ à Chriſti ſeruis qua nota diſcernantur 147.30
Pſeudoprophetarum prædictio 713.24
Pſeudoprophetarum ſtudium 781.33
Pueri pietatem colere debent 758.15
Pueros habere fidem 565.27
Pugna in ſanctis aduerſus peccatum 361.28
Purgati non inuoluantur prioribus ſordibus 181.51
Purgationem à peccatis eſſe vniuerſalem 748.44
Purgationes hypocriticæ 747.40
Purgationes Papiſticæ 747.55
Purgationis à peccatis certitudo 748.17
Purgationis à peccatis neceſſitas 748.6
Purgatio peccatorum typica 747.35
Purgatio peccatorum vera 747.58
Purgatorij definitio 467.19
Purgatorium 676.27
Purgatorium Papiſtæ falſo ex Pauli dicto extruunt 467.7
Purificare ſe qui dicatur 769.3
Puritas 484.15
Puritas Chriſtiana in tribus rebus conſiſtit 296.47
Puritatis commendatio 768.30
Puritati vitæ cur ſtudendum 838.57
Purus qui ſit 540.38

Q

QVæſtiones Corinthiorum 153.28
Quæſtiones quænam fugiendæ 631.32
Quæſtionum ocioſarum fructus 614.2
Quæſtionum diſcrimen 586.37
Quatuor in ſcripti cuiuſcunque ſacri enarratione explicanda 248.8
Quæruli 727.53
Quies Dei quæ 850.16
Quies publica quomodo turbetur 312.16
Quiſque pro alius 231.62
Quomodo dicatur Deus miſereri cuius vult, & indurare quem vult 100.2
Quomodo ſciri poſſit, num quis ſpiritum Chriſti habeat 85.29

R

RAdix pro patribus ſeu maioribus 117.16
Rahab mulier infamis vnde tantam laudem conſecuta ſit 897.39
Rami pro poſteris 117.18
Rapina quid 465.46
Raptus Enochi ad cœlum 826.45
Raptus Paulini in tertium vſq; cœlum modus ſcrupuloſè non inquirendus 302.18
Ratio humana cœca in ſalutis negotio 602.51
Ratio humana prorſus cœca eſt in rebus diuinis 164.29
Ratio aduerſatur peccato 85.30
Ratiocinationes mundanæ quomodo euertantur 293.20
Ratio in diuinis rebus captiuanda 159.18
Rationes particulares multas ſæpe in vno argumento principali latitare 678.59
Rationes quibus mentes de veritate Dei confirmentur, diligenter colligendæ 763.2
Rationi in ſalutis negotio nihil extra verbum Dei tribuendum 21.37
Rationis argumentis opponenda potentia Dei 394.24
Rationis & voluntatis collatio 821.18
Ratio non ſui ſolius ſed etiam aliorum habenda 140.16
Ratio ſibi relicta non intelligit verum colendi Deum modum 124.4
Reatui opponendam imputationem iuſticiæ Chriſti 59.22
Reätus cauſſa in Adamo & nobis eſt 62.9

Reatus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Reatus propagatio & donum vt differant 61.1
Reatus quid 62.7
in Rebus medijs infirmitates infirmorum tolerandæ 140.8
Rebus terrenis ita vtendum, ne ſint nobis impedimento, quo minus Deo adhæreamus 192.40
Receptio Iudæorum quomodo ſit mundi reconciliatio 116.56
Reconciliatio duplex 410.52
Reconciliationem factam eſſe per Chriſtum 53.40
Reconciliatione quotidie indigemus 275.10
Reconciliationes inter Chriſtianos quales eſſe debeant 258.55
Reconciliationis adiuncta 502.4
Reconciliationis cauſſa inſtrumentalis 411.10
Reconciliationis fundamentũ Chriſtus 410.25
Reconciliationis honos ſoli Chriſto tribuendus 501.14
Reconciliationis modus 410.28 & 501.16
Reconciliationis modus declaratus 275.18
Reconciliationis neceßitas 502.9
Reconciliationis noſtræ cum Deo finis 501.52
Reconciliatio non nimis diu differenda, ne reſipiſcentes in deſperationem ruant 258.24
Reconciliatio quomodo facta 274.15
Reconciliatio quomodo fiat rata 502.13
Redemtionis beneficium Chriſti ſolum ſanguini aſſcribitur 157.9
Redemtionis beneficium magis dulceſcit agnita imbecillitate noſtra 262.54
Redemtionis finis 656.32
Redemtionis humanæ cauſſa principalis 389.32
Redemtionis humanæ circumſtantiæ 743.17
Redemtionis ius violatur ſoluendo lictori precium 38.7
Redemtionis modus 656.14
in Redemtionis opere quæ conſideranda 742.49
Redemtionis opera, adeoq́ ſalus tota in Chriſto 747.11
Redemtionis opus ad omnes tres perſonas diuinitatis pertinet 182.5
Redemtionis opus ad totam trinitatem quomodo pertineat 86.13
Redemtionis ordo 347.15
Redemtionis partes 37.57
Redemtio noſtri Deo ſoli aſſcribenda 407.54
Redemtio ſanguine Chriſti parta 38.11
Refutatio dialectica 73.44
Refutatio Paulina per abominationem 73.47
Refutatio probrorum Paulo obiectorum 266.27
Regeneratio duplex 771.42
Regeneratio fons omnis pietatis 365.16
Regenerationis modus 351.16
Regenerationis neceßitas 273.47
Regenerationis ordo 534.28
Regenerationis periphraſis 708.33
Regenerationis ſpiritualis partes 514.47
Regenerationis virtus 771.10
Regeneratio qualis in hac vita contingat 303.40
Regeneratio ſpiritualis quid 500.44
in Regeneratis quatuor concurrere 789.51
Regna ſpiritualia in hoc mundo duo 175.16
Regni Antichriſtiani adminiſtratio qualis 558.44
Regni Chriſti duas eſſe partes 237.43
Regni Chriſti æqualitas 414.24 & 415.31
Regni Chriſti & creaturarum collatio 906.12
Regni Chriſti quantus theſaurus 906.19
Regni peccati & gratiæ collatio 63.33
Regnorum mundi & Chriſti ἀντίθεσις 496.35
Regnum Chriſti & regna mundi plurimum differre 922.45
Regnum Chriſti cœlo nouo & terræ nouæ comparatum 273.55
Regnum Chriſti in Eccleſia quale 499.32
Regnum Chriſti non eſſe mundanum 558.17
Regnum Chriſtus duplici iure obtinet 396.55
Regnum cœlorum non eſſe ſtipendium ſed hæreditatem 353.37
Regnum Dei in quibus rebus conſiſtat 138.24
Regnum Dei non conſiſtit in cibo, potu & alijs rebus indifferentibus 138.20
Regnum Dei regnum gratiæ 939.3
Regula Theologica 645.4
Regula de typis 837.4
Regula de typis & antitypis 842.46
Regula in omnibus actionibus neceſſaria 135.50
Regula vitæ Chriſtianæ 591.38
Reiectionis Iudæorum, & aſſumtionis gentium cauſſa 118.9 & 28
Reipublica Chriſtiana adminiſtrandæ ordo 530.34
Reipublicæ cum cantu comparatio 311.41
in Religione rudes infantibus ſimiles 857.33
in Religionis cauſſa perſonarum dignitati non cedendum 327.26
de Religionis Chriſtianæ certitudine argumenta immota tenenda 824.19
Religionis Chriſtianæ definitio 932.16
Religionis Chriſtianæ partes ſubſtantiales 932.19
in Religionis controuerſiis quid faciendum 377.55
Religionis curam cur Paulus tertio loco ponat 312.32
in Religionis doctrina indies magis magiſq́ progrediendum 857.29
Religionis irriſores 728.14
Religionis profeßio non occultanda 13.3
Religionis profeßio non ſit hypocritica 630.39
Religionis proprietates 932.3
Religionis ſumma ad duo ſemper reuocanda 693.33
Religionis tria præcipua capita 538.1
Religio non cedat dignitati perſonarum 328.58
Religio patrum & noſtra eadem 832.1
Religio ſincerior quamdiu manſerit 799.31
ad Remedia alia quam ad Chriſtum non fugiendum 682.38
Rempublicam tribus conſeruari 312.7
Remißio in veteri populo cur ſine ſanguine non fiebat 38.33
Remißionis peccatorum cauſſa 857.48

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Remiſſio peccatorum quo nomine contingat 757.43
Renatorum munus 68.12
Renatorum vires aliquæ 78.40
Renatorum voluntas promta ad obœdiendum, ad perficiendum imbecillis 78.40
Reparationis cauſſa primitiua 406.40
Reparationis ordo 933.46
Reprehenſio non fiat, niſi de facto conſtet 156.29
de Reprobatione quid ſentiendum 933.45
Requies hominum quæ 850.18
Requies ſpiritualis duplex 851.2
Requies ſpiritualis quid 850.57
Rerum indifferentium diſtinctio 329.44
Rerum mediarum vſu iudicium ſibi nemo accerſat 139.20
Rerum mediarum vſus ad ædificationem aliorum referendus 201.34
Rerum mediarum vſus moderandus ad caritatis regulam & ædificationem 197.49
Rerum mediarum vſus non ſit intempeſtiuus 201.38
Rerum omnium tres ordines 708.6
Reſipiſcendum mature 687.39
Reſipiſcentes recipiendi in gratiam 258.19
Reſipiſcentes ſunt Iſraëlitæ veri 119.52
Reſipiſcentia quid 27.20
Reſipiſcentibus promiſſa Dei ſeruari 33.19
Res mala boni cauſſa eſt, non effectiue ſeu per ſe, ſed occaſione ſeu per accidens 116.18
Reſponſio ad Papiſtarum obiectionem 532.38
Reſpublica lyræ ſimilis 311.28
Reſtrictio præcepti de capite velando aut non velando 213.39
Reſurrectio 52.52
Reſurrectio Chriſti 841. & 26 & 842.4
Reſurrectio Chriſti quomodo noſtra iuſticia 743.57
Reſurrectio Chriſti teſtimonium futuræ gloriæ fidelium 86.16
Reſurrectio corporum cuius virtute ſit futura 480.21
Reſurrectio Domini cuius virtute facta 395.54
Reſurrectio mortuorum cur non ſtatim ſit facta cum Chriſto 237.31
de Reſurrectione corporum quæſtiones furioſæ quæ habendæ 544.53
Reſurrectionem Chriſti complecti omnia quæ ſecuta ſunt eam 234.44
Reſurrectionem factam eſſe quinam docuerint 630.17
de Reſurrectione mortuorum cur frequenter cogitandum 243.53
ex Reſurrectione mortuorum negata quæ abſurda ſequantur 236.19
de Reſurrectione quædam eſſe difficilia intellectu in ſcriptis Pauli 722.23
in Reſurrectionis articulo ad tria reſpiciendum 500.37
Reſurrectionis autor & modus 544.1
Reſurrectionis cauſſa & ordo 337.16
Reſurrectionis Chriſti definitio 395.13
Reſurrectionis Chriſti teſtes autoptæ 234.50
Reſurrectionis Chriſti teſtimonia 395.10
Reſurrectionis Chriſti virtus 65.12.36.42 & 695.25
Reſurrectionis certitudo 182.53 & 500.35 & 543.32
Reſurrectionis corporum noſtrorum quinq; cauſſæ certitudinis 270.38
Reſurrectionis dominicæ certa ſcientia 235.13
Reſurrectionis dominicæ fructus 395.12
Reſurrectionis effectus 544.10
Reſurrectionis fidei vſus 544.25
Reſurrectionis finis 242.41
Reſurrectionis gloriam quinam recte p reipiat 704.56
Reſurrectionis modus 543.54
Reſurrectionis modus ſimilitudine declaratus 239.36
Reſurrectionis mortuorum confirmatio 236.11
Reſurrectionis ordo 544.12
Reſurrectionis ſpecies quædam in immolatione Iſaaci 894.51
Reſurrectionis ſpes quomodo rata 746.48
Reſurrectionis ſpes in dubium impie vocatur 719.55
Reſurrectionis tempus 544.52
Reſurrectionis teſtimonium 182.47 & 543.6
Reſurrectionis typus primitiarum oblatio 500.30
Reſurrectionis validum teſtimonium 894.7
Reuelari quid 555.14
Reuixiſſe qui ex periculo liberantur cur dicantur 894.52
Roſæ comparata Eccleſia 1.13
Roſa iuxta cæpe vel allium ſata, fragrantior redditur 2.24
Ritibus Eccleſiaſticis quot modis peccet Papa 571.44
Ritibus humanis quomodo ſe Papa opponat Chriſto 571.34
Ritus Eccleſiaſtici quo fine inſtituantur 571.38
Ritus Moſaicos non requiri à iuſtificandis 339.6
Ritus ſeruientes decoro & ordini ordinare & mutare Eccleſiæ liberum 233.43
Ritus vtiles & graui autoritate in Eccleſia receptos, contemni non debere 215.2
Robur omne à Deo 445.29
Robur à Deo petendum 149.26
Romanam Synagogam non eſſe Eccleſiam 352.33
Romanenſes fruſtra de Eccleſiæ titulo gloriari 602.33
Romanenſium perſtrictio 651.3
Roma ſedes Antichriſti 556.1
Rota imago fortunæ humanæ 450.13

S

SAbbatiſmi Dei typus 850.20
Sacerdotes cur angeli dicantur 16.3
Sacerdotis appellatio cur Chriſto attribuatur 38.48
Sacerdotij Chriſti affectus 869.7
Sacerdotij Chriſti finis 844.10
Sacerdotij Chriſti perfectio 870.25
Sacerdotij & fœderis mutua relatio 867.4
Sacerdotij Leuitici ſignificationes 885.2
Sacerdotij tranſlatio à tribus Leui ad tribum Iuda 867.21
Sacerdotij veteris vſus 872.2
Sacerdotis Chriſti virtus & perfectio 869.58
Sacerdotis ſummi officium 854.11
Sacerdotis veri deſcriptio in tribus ſita 869.35

Sacerdo-

Sacerdotium Chriſti æternum 867.40
Sacerdocium Chriſti ἀπαράβατον 868.57
Sacerdocium Chriſti perfectum 877.12
Sacerdocium Chriſti præferendum Leuitico 866.51
Sacerdotum veteris & noui teſtamenti diſcrimen 561.50
Sacramenta coagmentationis cum Chriſto ſigna neceſſaria 398.9
Sacramenta conciones eſſe Euangelij 65.37
Sacramenta cur ſymbola & ſigna 565.42
Sacramenta Eccleſiæ quo in loco habenda 437.2
Sacramenta eſſe obſignationes promiſsionum diuinarum 203.47
Sacramentalium ſignorum analogia quomodo explicetur ab Eccleſia 565.50
Sacramenta non requiri neceſſaria ad iuſtificationem 338.58
Sacramenta noui teſtamenti non eſſe tantum ſymbola vitæ ac morum Chriſtianorum 65.19
Sacramenta quomodo proſint 30.44
Sacramenta ſine fide nihil proſunt 204.1
Sacramenta ſunt verba viſibilia 204.3
in Sacramentis concurrunt quatuor 215.54
ad Sacramenti cuiuſq; integram rationem quatuor requiri 565.19
Sacramenti definitio 48.9 & 437.6 & 565.16
Sacramenti partes à veteribus diſtinctæ 218.2
Sacramentis iuſtificationem non aſſcribendam 44.32
in Sacramentis noſtris nunquid aliud præterea conferatur, quam olim in veteribus 205.52
in Sacramentis Papa quomodo ſe Chriſto opponat 565.9
de Sacramentis quinam Thraſonice tantum glorientur, qui vere 31.30
ad Sacramenti ſubſtantiam quæ requirantur 47.54
in Sacramento omni analogia conſideranda 436.58
de Sacramentorum conſecratione quid ſentiendum 566.22
in Sacramentorum doctrina quomodo peccetur à Papiſtis 566.37
Sacramentorum finis 48.12
Sacramentorum numerus in nouo teſtamento 565.14
Sacramentorum numerus ſecundum Papiſtas 566.43
Sacramentorum ratio 694.48
de Sacramentorum vſu Anabaptiſtarum error 95.15
Sacramentorum vſu ſolo neminem iuſtificari 30.49
Sacramentorum vſus verus 47.39
Sacramentum cœnæ dominicæ quomodo peragatur à Papiſtis 569.14
Sacramentum eſſe verbum viſibile 47.51
Sacramentum quid ſit 216.48
Sacramentum veteris & noui populi duplex 216.58
Sacrificandi ritus vetus 124.13
Sacrificia ex quibus rebus fiebant 854.14
Sacrificia Iudæis duabus de cauſsis præcepta 854.17
Sacrificia legis fidem requirere 854.37
Sacrificia Leuitica fuerint ne fruſtra ordinata, cum non tollant peccata 882.11
Sacrificia Leuitica non potuiſſe peccata auferre 882.1
Sacrificia Papiſtarum ficta & inſulſa 124.23
Sacrificia Papiſtarum impia 877.56
Sacrificia qualia Deo à nobis offerenda 912.12
Sacrificij Chriſti efficacia 884.1.10 & 878.4
Sacrificij Chriſti applicatio 881.10
Sacrificij Chriſti applicatio quomodo fiat 884.32
Sacrificij Chriſti cauſſa & modus 883.21
Sacrificij Chriſti finis 880.59 & 881.14
Sacrificij Chriſti triplex comparatio 877.45
Sacrificij Chriſti virtus 856.44
Sacrificij Chriſti vnitas 880.58
Sacrificij Leuitici inefficacia 877.5
Sacrificijs Leuiticis peccata auferri non potuiſſe 882.32
in Sacrificijs ſuis tria potiſsimum patres ſpectaſſe 891.44
Sacrificiorum genera non omnia eſſe ſublata 884.79
Sacrificiorum legis duo genera 854.25
Sacrificiorum Leuiticorum extenuatio 877.23
Sacrificiorum Leuiticorum reiectio 882.45
Sacrificiorum Leuiticorum imperfectio 876.59
Sacrificiorum veteris teſtamenti cauſſa 882.20
Sacrificiorum veterum informitas quid ſignificabat 877.15
Sacrificium Chriſti & Leuitarum vt differant 880.29
Sacrificium Chriſti fide ſincera amplectendum 884.45
Sacrificium Chriſti propitiatorium peccatorum, quomodo applicetur hominibus 743.24
Sacrificium Chriſti quantum excedat Leuitarum ſacrificia 877.51
Sacrificium Leuiticum quam fuerit efficax 877.5
Sacrificium vetus tantum fuiſſe typicum 881.57
Sadducæorum de Angelis deliramentum 838.54
σαίνειν 537.20
Sal cur in omnibus ſacrificijs adhibitus 854.39
Sale conditus cur ſermo eſſe debeat 521.24
Saluandi non ſint diuerſi modi 694.24
Saluare num ſeipſum quis poſsit 609.35
Saluationis idem modus patrum qui noſter 206.19
Salus ad quos pertineat 856.57
Salus cum ſit vniuerſalis, cur multi damnentur 722.5
Salus & perditio ex fatali neceſsitate non dependent 138.50
Salus fratrum diligenter procuranda 981.6
Salus hominis gratuitum Dei donum 18.20
Salus hominis vnde prodeat 105.51
Salus humana τετράγωνος, & euerti nullo modo poteſt 743.8
Salus operibus non aſſcribenda 15.30
Salus promiſſa habet annexam conditionem fidei 109.22
Salus quomodo contingat 252.3

Salus

Salus tanto certior quanto cognitio Chriſti firmior 710.24
Salus vniuerſalis 594. 25
Salutandi modus Paulinus 456. 13
Salutandi ſtudium magnum Romæ 146. 38
Salutatio 823. 25 & 915. 9
Salutatio Epiſtolaris terminus multum habet commodi 246. 55
Salutatio mutua abſentium non negligenda 815. 38
in Salutatione Apoſtolica tria conſideranda 15. 27
Salutationis ciuilis & Apoſtolicæ diſcrimen 15. 17
Salutationis exemplum 487.12
Salute excidunt homines ſua culpa 933. 57
Salutem ad gentes quoq; pertinere 596. 31
Salutem cur non omnes conſequantur 504. 49
Salutem eſſe gratuitam 408. 36
Salutem ex meritis præcedentibus non pendere 897.37
Salutem extra Chriſtum non eſſe 106.18
Salutem fide contingere 9. 30
Salutem hominis eſſe conditionalem 721.12
Salutem in Chriſto ſolo fundari 387. 45
Salutem omnium velle Deum 389. 2 & 594. 49 & 607. 20
Salutem operari quid ſit 467. 54
Salutem reuera eſſe conditionalem 38. 11
ad Salutem vocatio vniuerſalis 13. 33
Salutis beneficium cum toti obœdientiæ Chriſti tum ſingulis eius partibus recte tribui 52. 57
Salutis beneficium eſſe vniuerſale 9. 44
Salutis beneficium ſolis credentibus applicetur 106. 20
Salutis beneficium totum bonitati diuinæ aſſcribendum 50. 35
Salutis beneficium totum gratiæ tribuendum 477. 49
Salutis beneficium vniuerſale 106. 19 & 785. 20
Salutis cauſſa 416. 21 & 624. 35 & 674. 45
Salutis cauſſæ in Deo 659. 3
Salutis cauſſæ quomodo ordinandæ 15. 33
Salutis cauſſa ex ſola miſericordia Dei, & non ex vllo humano merito pendet 99. 15
Salutis cauſſa inſtrumentalis 389. 56
Salutis cauſſa principalis 675. 13
Salutis cauſſa προηγουμένη 655. 12
Salutis cauſſa vnica prædeſtinatio 388. 54
Salutis certitudo 481. 48
Salutis conſequendæ ratio 594. 26 & 675. 22
Salutis credentium & prouidentiæ Dei certitudo 630. 24
Salutis cura prima & præcipua eſſe debet 951. 55
Salutis donatæ pignus Baptiſmus 659. 12
Salutis gloria vniuerſa Deo aſcribenda 392. 33
Salutis humanæ cauſſa 408. 4
Salutis humanæ certitudo 418. 27
Salutis humanæ modus 624.23
Salutis humanæ myſterium breui pericopa appoſite deſcriptum 388. 40
Salutis humanæ prima cauſſa 573. 34
Salutis inſtrumentum 655. 13
Salutis materialis cauſſa 655. 14
Salutis materia reſurrectio 675. 19
in Salutis negotio merita humana damnari 386. 30
in Salutis negotio non ad rationem videndum 380. 30
Salutis noſtræ principium quodnam 496. 25
Salutis participes quinam fiant 624. 47
Salutis prædicatio non obſcura 655. 18
Salutis ſpes vnde pendeat 346. 1
Salutis ſuæ principium nemo ſibi tribuat 265. 35
Samoſateni error 833. 4
Samſonis hiſtoria 898. 6
Sanationis miraculoſæ dono cur Eccleſia olim claruerit 223. 24
Sancti 516 47
Sancti deplorant ſuam ſub peccato captiuitatem 79. 50
Sanctificati non polluant ſeſe nouis inquinamentis 181.52
ad Sanctificationem adhortatio 708. 51
Sanctificationem à iuſtificatione nequaquam ſeparari poſſe 273. 26
Sanctificationem ſectandam 540. 49
Sanctificationis definitio 369.6
Sanctificationis neceßitas 942. 15
Sanctificationis partes 540. 51 & 541. 18 & 542. 39 & 942. 17
Sanctificatio & eius finis 573. 41
Sanctificationi ſtudendum 281.20
Sanctificatio noſtra nunquam hic in nobis perficitur 67.34
Sanctificatio noſtri cur aqua ſymbolo notetur. 791.25
Sanctificatio vera in quo conſiſtat 540.40
Sancti in hac vita obœdientiam plenam præſtare nequeunt 78. 43
Sancti multas adhuc maculas circumferunt 281. 49
Sancti qui 15.8
Sancti quomodo efficiamur 386.3
Sancti iudicabunt diabolos 180.15
Sanctimoniæ perpetuo ſtudendum 69. 58 & 681. 6 & 683. 24 & 740. 18
Sanctimoniæ vox quid ſignificet 69. 56
Sanctimoniæ vita & fides coniuncta 573. 12
Sanctimonia vitæ perpetuo meditanda 281.28
Sanctitas 492. 47
Sanctitas Chriſtiana dupliciter intelligenda. 674.14
Sanctitas finis Chriſtianæ vitæ 13. 40
cum Sanctitate vera quæ pugnent 431. 626
Sanctitati & innocentiæ quare ſtudendum 412. 39 & 677. 33
Sanctitati non vno tantum die ſtudendum ſed ſemper 555. 31
Sanctitatis commendatio 935. 23
Sanctitatis & perfectionis Chriſtianæ definitio 548. 41
Sanctitatis neceßitas 930. 25
in Sanctis duo imitanda 909. 55
à Sanctis patribus nati non omnes ſunt eiuſdem dignitatis & loci 97. 3. 21
Sancti viuentes quomodo orent pro ſe inuicem 590.6
Sanctorum cultus impius 512. 2
Sanctorum incrementum quomodo fiat 424. 42
in Sanctorum interceßione Papiſtica triplex impietas 596.2
Sanctorum inuocatio 564. 40
Sanctos mundum iudicaturos 180. 1

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sanctos non eſſe interceſſores 590.54
Sanctos poſſe labi & errare 329.6
Sanctuarij Moſaici cum cœlo comparatio 884.56
Sanctum mundanum 875.28
Sanguine Chriſti ſolo contingit mundities 879.54
Sanguine cur ara tingebatur in veteri teſtamento 744.57
ſine Sanguine cur nulla remiſſio fiebat in veteri populo 38.33
Sanguine cur populus in veteri teſtamento aſpergebatur 744.49
Sanguinem Chriſti aliter quam Abelis clamare 90:.39
per Sanguinem Chriſti pleniſſime redemptio & ſalus contingunt 745 40
per Sanguinem quatuor in ſcriptura ſignificari 744.22
Sanguine veſci cur Noæ interdictum 745.10
Sanguinis Chriſti effectus 879.43
Sanguinis Chriſti efficacia 745.32
Sanguinis Chriſti efficacia ad purganda omnia peccata 749.45
Sanguinis Chriſti effuſionis neceſſitas 879 31
Sanguinis Chriſti vtilitas 747.19
Sanguis 792.16
Sanguis Chriſti tribus opponitur 745.17
Sanguis pro tota paſſione Chriſti 744.14
Sanguis ſymbolum expiationis peccatorum 791.32
Sanitas fidei 652 55
Sapere nimium eſt vicium 128.38
Sapere quæ carnis ſunt, & quæ mortis eadem ſunt. 84.19
Sapiens Paulo qui dicatur 158.44
Sapienter ambulare 52.71
Sapientia à Deo petenda 924.48
Sapientia Dei 56.58
Sapientia Dei, id eſt, Euangelij doctrina alio dicendi genere proponenda, quam humana ſapientia 163.30
Sapientiæ carnalis reiectio in diuinis 334 53
Sapientia Dei teſtimonium 121.30
Sapientiæ diuinæ inanis iactantia 947.1
Sapientiæ diuinæ ſeu Euanglij quiſnam ſit capax 164.18
Sapientiæ humanæ effectus in rebus diuinis 847.20
Sapientiæ & cognitionis diſtinctio 506.15
Sapientiæ & ſimplicitatis commendtio 147.47
Sapientia & cognitio vt differant 223.15
Sapientiæ laus Deo ſoli debetur 148.51
Sapientiæ mundi renunciandum vt ſit locus ſapientiæ Dei 169 16
Sapientiæ ſenſus quid. 625.5
Sapientiæ terrenæ & cœleſtis collatio 947.19
Sapientia humana præputium 378.25
Sapientia in diuinis quid 390.9
Sapientiam Dei principes mundi non cognouiſſe 162.12
Sapientia mundi quæ ſit 169.24
Sapientiam non omnem Paulus deſpicit 161.43
Sapientiam perfectam Euangelio contineri 390.20
Sapientia mundi non perueniunt homines in ſalutarem Dei noticiam 159.2
Sapientia pro dicendi artificioſa peritia 157.53
Sapientia quænam ſit illa, qua erudimur ad ferendas æquo animo tentationes 924.57
Sapientia quomodo à Deo poſtulanda 925.11
Sapientia vera 946.50
Sapientia vera in cognitione Dei conſiſtit 685.33
Satanæ abolitio 843.10
Satanæ appellatio duplex diaboli ſtudium ſignificat 259.14
Satanæ imperium plenum in incredulos 405.52
à Satanæ morſibus nemo immunis 288.14
Satanæ ſtudium omnibus temporibus perſequi Eccleſiam 1.29.33 40.44.47.52 & 2.6.9.15 20.36.46.49 & 3.1.4.16 40.46 & 4.13.17.23.40 46 & 5.8.25
Satanæ tentationes duplices 2 14 & 18
Satanæ tradi quid 175 53
Satanæ tradi qui dicantur 176.2
Satanæ tyrannis in Eccleſiam 713.31
Satanas num poſſit ſancti alicuius ſtudium impedire 535 45
Satanas quomodo dicatur conteri ſub pedibus noſtris 148.3
Satan auctor & caput hæreſeon & ſcandalorum 1.26
Satan cupiens Eccleſiam Chriſti euertere, ſpe ſua non raro fruſtratur 3.37
Satan qualis ſit ſpiritus 176.1
Satan ſpe ſua fruſtratus magis furit 3.37
Satisfactionis Canonicæ refutatio 221.15
Satisfactionis commenti refutatio 333.56
Scandala in doctrina & moribus, tribulis ac zizanijs comparantur 1.24
Scandala quantum fieri poteſt, cauenda 298 47
Scandali diſtinctio 329.44
Scandalo alijs non ſimus 329.54
Scandalo nocere quantum peccatum 138.5
Scandalorum caput & auctor Satan 1.26
Scandalum 654 3
Scandalum crucis quid 350.3
Scandalum cauendum in rebus adiaphoris 127.35
Scandalum non eſſe vbi eſt dilectio 757.1
Scandalum vitandum 972.57
Scelera prudenter arguenda 716.24
Scelerum impletio in impijs 535.6
σχῆμα λόγου 516.10
Schiſma Corinthiorum vnde ortum 153 19
Schiſma quid 362 31
Schiſmata in Eccleſia non facienda 169 1
Schiſmati tria opponuntur 156.17
in Scholam Chriſti proprij ingenij aut doctrinæ fiducia non afferenda 169 30
Scholarum piarum vtilitas 151.30
Scientia 278.41 & 709.2
Scientiæ ſalutaris definitio 195.43

Scientia

Scientiæ opinione tantum qui tumeant 195.49
de ſcientia fruſtra quinam glorientur 195.55
Scientia non temperata caritate, non eſt vera ſcientia 195.31
Scientia per ſe non inflat, ſed vicio hominum 195.35
Scientijs & artibus liberalibus quinam recte vtantur 195.38
Scriba qui 158.44
Scrpitorum veterum conſenſus 334.57
Scripturæ conſuetudo loquentis de toto corpore Eccleſiæ 343.10
Scripturæ finis 636.44
Scripturæ interpretatio linguarum cognitioni in cœtu præferenda 230.31
Scripturæ Prophetica & Apoſtolica commendatio 719 49
Scripturæ ſacræ auctorem eſſe Deum 831.45
Scripturæ ſacræ autoritas 677.5
Scripturæ ſacræ commendatio 636.27 & 733.23
Scripturæ ſacræ ſtudium ſerium eſſe debet 710.10
Scripturæ verba audita nihil proſunt, niſi accedat fides audientis 203.59
Scripturæ vſus quadruplex 636.36
Scriptura ſacra ad omnes pertinet 207.47
Scrupulus de vocatione Pauli ad Apoſtolatum diuinitus facta 323.28
Scortatio 361.49
Scortationis effectus proprius 183.39
Scortatio iniuſticiæ ſpecies 23.8
Scortatio inter res medias non collocanda 182.38
Scortatione Paulus intelligit omnem venerem extra matrimonium 183.57
Scortationis quanta turpitudo 908.29
Scortatio quam habeat cum coniugio ſimilitudinem 183.18
Secare verbum Dei recte quid ſit 629.48
Secubationem perpetuam cur Paulus prohibeat 186.25
Secta quid 362.36
Seculo huic renunciandum 124.34
Secundis rebus recte vti difficilimum 672.33
Secure non viuendum 76.56
Securitas Chriſtianorum vnde 797 33
Securitas duplex, ſtulta & ſancta 207.53
Securitas Epicurea 919.17
Securitas ſtulta maximopere fugienda 207.47
Sedere ad dexteram Dei quid ſit 396.33 & 836.40
Seditio 277.43
Sedulitas in functione commiſſa à Deo requiritur 143.25
Semina prima tenacius adhæreſcunt 174.13
σεμνότης 652.58
σεμνότης duo complectitur 313.42
Sermo pro prædicatione Euangelij 286.28
Senes pietatis ſint ſtudioſi 758.3
Senium pium quæ virtutes ornent 652.44
Senſus ſpiritus φρόνημα quid 90.5
in Senſu ſuo quilibet certus ſit 197.25
ad Sententiam fugiendum vbi ſignificatio ex ipſa voce peti nequit 100 27
Sententias ex prophanis ſcriptoribus afferre, non eſſe nefas 649.57
Separatio coniugum permiſſa ab Apoſtolo 187.37
Sepultura Chriſti virtus 65.12.36.42
in Sermone gratiam & ſalem requiri 521.20
Sermo ſanus 653.51
Seruetus impie abutitur loco Paulino 273.43
Seruilis conditio cum libertate Chriſtiana non pugnat 190.42
Seruis fidelibus cur obœdiendum etiam prauis dominis 686.31
Seruitutis iugo quid Paulus ſignificet 355.16
Sermones futiles fugiendi 930.28
Seruitus ſpiritualis 191.1
Seruorum obœdientia 616.8
Seruorum obœdientia non pugnat cum obœdientia Dei 191.14
Seruorum officia 443.31 & 519.32 & 61.44
Seruorum ſtatus Deo placens 443.56
Seßio Chriſti ad dextram Dei 834.10
Seßio Chriſti ad dextram Dei quomodo intelligenda 836.26
Seßio Chriſti ad dextram de regnandi poteſtate 396.19
Seueritatis exemplum in Paulo 307.12
Signa 840.13
σημεῖα & τέρατα quomodo Græci deſtinguant 305.4
Similitudo pro conformitate 65.57
Simulacra carere religione 800.31
Simulacra ſanctos patres ſemper damnaſſe 800.18
de Simulacris auctoris conſilium 801.17
de Simulacris cauendis commonefactio 798.46
de Simulacris diſputatio inter Lutherum & Caroloſtadium. 800.51
Simulacrorum inuentio 798.52
Simulacrorum occaſio inter Chriſtianos 799.28
Simulatio 680.39
Sina 905.10
Sina mons cur tangibilis 904.46
Sinceritas 278.40
Sion 905.11
σκεῦη anathematica 320.55
σκιών 875.32
σκύβαλον 476.19
Sobrietas quid 545.47 & 648.12 & 652.45 & 653.17 & 655.43
Sobrietas & vigilantiæ commendatio 703.41
Sobrietatis præceptum 361.9
Socratis de colendo Deo ignorantia 916.50
Societas ſpiritualis noſtra cum Chriſto, non ad animam tantum ſed ad corpus etiam pertinet 183.5
in Societate omni tria ſpectari 742.16
in Sollicitudine neceſſaria & ſancta quatuor conſideranda 482.51
Sollicitudinis de victu prohibitione non commendari ignauiam 952.3
Sollicitudinis ſanctæ commendatio 849.45
Sollicitudo mixta 483.27
Sollicitudo neceſſaria & ſancta quæ 482.39
Sollicitudo triplex 482.35
Sollicitudo vana & profana 483.18
Sol typus Chriſti 112,22
Somniorum interpretatio Dei donum & vtilis 11.29

Sophiſtica

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Sophiſtica quid opponendū 388.20
σώφρων 648.11
σωφρωσιών 653.30
Sordities 908.40
Soſthenes qui fuerit 154.49
Super ſpe credere 51.14
Speculi contemplatione cur adeo labilis ſit memoria 931.33
Spei certa & immota exemplum 460.13
Spei Chriſtianæ fundamentum firmum 546.29
Spei commendatio 863.7
Spei definitio 89.28.35
Spei fiducia vnde 863.13
Spei obiectum 546.15
Spei proprietas 529.24
Spei repugnantia 89.29
Spem abÿcientes regno Chriſti excluduntur 889.58
Spem non confundere 785.52
Spes 55.19 & 448.6 & 923.13
Spes cur in cœlum dirigenda 863.22
Spes & fides vt differant 794.24
Spes piorum extra captum humanum 493.55
Spes propter præſentem rerum aſpectum non abÿcienda 767.56
Spes pro re ſperata 89.34 & 393.59
Spes vitæ æternæ qua re excitetur 56.10
Spinæ Eccleſiam ceu roſam pungentes quæ ſint 1.23
cur Spiritibus prædicaſſe Chriſtum in carcere Petrus dicat, non autem hominibus 694.6
Spirituales qui dicantur 165.13 & 371.46
Spiritualia dona quæ 222.4
Spiritualium qualis conditio 164.19
Spiritu ambulare quid 360.50
Spiritu Dei quinam agitentur 781.40
Spiritu Dei vel Sathanæ qui ducantur 222.29
Spiritui cuiuis non credendum 781.21
Spiritui ſancto acceptum ferendum quicquid donorum habemus 222.15
ſecundum Spiritum ambulantes eſſe ſub gratia 83.1
ſecundum Spiritum ambulare 81.12
Spiritum Chriſti habentes liberi ſunt à condemnatione 85.12
ſecundum Spiritum qui dicantur ſapere 83.36
ſecundum Spiritum qui ſint 82.50
Spiritum ſanctum extinguere quid 548.12
Spiritus 791.36 & 892.14 & 821.33
Spiritus aduerſus carnem quomodo exuſcitandus 76.59
Spiritu ſancto quando obſignari dicamur 392.1
Spiritu S. quinam deſtituantur 785.10
Spiritus caritatis 784.59
Spiritus Chriſti ductus tantum in vita ſequendus 369.40
Spiritus Chriſti habitantis in hominibus renatis fructus 85.19.40
Spiritus Chriſti indicium 369.31
Spiritus Chriſti præſentiæ nota 623.46
Spiritus Chriſti præſentia in fidelibus vnde poßit cognoſci 85.36
Spiritus Chriſti pro Euangelÿ prædicatione 556.58
Spiritus compunctionis 115 38
Spiritus cur fructus nominet Apoſtolus non opera 563.44
Spiritus Dei ductus qui ſit 87.8
Spiritus Dei effectus in conuerſis 87.14
Spiritus Dei examen ſignificatur per ignem 167.43
Spiritus Dei & ſpiritus mundi differunt 163.16
Spiritus Dei & verbum inſeparabiliter coniuncta 120.3
Spiritus Dei præſentia quomodo ſciri poßit 86.56
Spiritus Dei ſolus nouit conſilia & voluntatem Dei 163.10
Spiritus Dei vi ſcrutamur & intelligimus ſalutis noſtræ myſterium 163.21
Spiritus diuini virtus 87.57
Spiritus effectus in conuerſis 265.19
Spiritus eſſe probandos 781.25
Spiritus & carnis dißidium 367.23
Spiritus & carnis lucta perpetua 361.3
Spiritus gratiæ 884.43
Spiritus hominis cum ſpiritu Dei collatio 163.5
Spiritus idem eſt patris & filÿ 86.10
Spiritus impulſus & carnis ferocia quid differant 77.16
Spiritus indies magis magiſq; excitandus 127.43
Spiritus mortificationis & viuificationis 785.31
Spiritus precum 784 48
Spiritus pro diuinitate Chriſti 693.47
Spiritus qui fructus 363.41
Spiritus quomodo accipi dicatur 87.17
Spiritus ſancti diſtributiones 840:28
Spiritus ſancti diuinitatis teſtimonium 162.58
Spiritus ſancti donatio eſt gratuita 184.14
Spiritus ſancti effectus in pÿs quatuor 255 54
Spiritus S. fructus 432.43
Spiritus S. fructus in nobis 780.51
Spiritus S. habitatio in nobis quomodo cognoſcatur 784.40
Spiritus S. obſignatio 429.31
Spiritus S. officium 56.3 & 89 39
Spiritus S. officium in purgandis, ſanctificandis, & iuſtificandis hominibus 182 1
Spiritus S. officium ſeu effectus 623.42
Spiritus S. arra. 366.5
Spiritus S. arrabo quid efficiat in ſanctis 271.58
Spiritus S. autor coagmentationis noſtræ cum Chriſto & inter nos 125.21
Spiritus S collati vſus 392.6
Spiritus S. cur promißionis ſpiritus 392 3
Spiritus S. cur ſpiritus adoptionis à Paulo dicatur 87 24
Spiritus S. dona immortalitatis pignus 271.32
Spiritus S. cuſtos donorum Dei in nobis 625.50
Spiritus S. Eccleſiæ doctor eſt per verbum vocale 162.55
Spiritus S. fidem operatur 181.59
Spiritus ſanctus hyſſopo comparatus 879.45
Spiritus ſanctus in cordibus piorum 828.7
Spiritus ſanctus myſteriorum Dei vnicus magiſter 162.52
Spiritus S. qua re expellatur 56.11
Spiritus S. quid ſignificet 278.45

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Spiritus S. quomodo accipiatur fide, cum ipſe in nobis fidem creet 342.10
Spiritus ſanctus quomodo probetur quod ſit in homine 56.7
Spiritus ſanctus quomodo dicatur ſpiritus ſeruitutis in timorem 87.19
Spiritus S. quomodo triſtari dicatur 429.21
Spiritus ſeductorij qui 640.38
Spiritus ſeruitutis & ſpiritus adoptionis differunt 87.10
Spiritus timiditatis 623.44
Spiritus vita membrorum 125.33
Spiritus vocabulo quid ſignificetur 73.15
Spiritus vocabulo quid ſcriptura intelligat 360.42
Spirituum diſcretiones 223.27
in Spiritu vno ſtare quid 461.39
σπλάγχνα 777.13
Splendor vultus Moſaici quid ſignificet 263.54
Stare in Domino 538.25
Staphyli error refutatus 318.37 & 713.38
Statio ob leuem iniuriam non deſerenda 301.30
Statuarum veneratio Papiſtica impia eſt 208.35
Status hominis optimus in duobus conſiſtit 816.6
Status rerum poſt iudicium 275.59
Stenkfeldianorum refutatio 318.26
Stenkfeldij error 396.15
ςενοχωρία 277.41
ςενοχωρούμενοι 268.6
Stigmata quid 379.30
Stimulus pro omni tentationis genere 303.20
Stipendia laboribus perſoluenda 199.52
Stratagema diabolicum 5.12
Stipendia miniſtri Euangelij recuſare non debent 298.15
Stipendia miniſtris Euangelij denegare ſumma ingratitudo eſt 298.28
Stipendia miniſtris verbi deberi 486.1
à Stipendio cur Paulus abſtinuerit 299.2
Stipulandi forma in baptiſmo vnde orta 695.7
Stoica neceſſitatis euerſio 16.35 & 103.14 & 457.1 460.3 & 576.35
Stoica prædeſtinationi quid opponendum 457.17
Stoica prædeſtinationis euerſio 805.2
ϛοιχεῖν 48.50 & 478.50
Stoici fati euerſio 724.58
Stoicorum error, peccata eſſe paria, contendentium refutatus 935.11
ϛοργαὶ 633.38
ϛοργαὶ φυσικαὶ 494.53
Studia piorum quo referenda ſint 619.20
Studium Chriſtianorum proprium 138.36
Studium Chriſtianorum quodnam potiſſimum eſſe debeat 378.44
Studium noſtrum ſit conforme voluntati Dei 124.40
Studium piorum quale in hac vita 138.26
Stulticia ex ignorantia 685.33
Stulticia mundi quid 169.26
Stulti ſiamus mundo neceſſe eſt, ſi ad ſapientiam Dei peruenire cupimus 169.20
Sua quærere quinam dicantur 471.11
Subditi quomodo præſtent dilectionis opera Magiſtratui 360.3
Subiectio cui magiſtratui debeatur 130.21
Subiectio cur magiſtratui debeatur 130.24.27
Subiectio magiſtratui debita duo continet 130.18
Subiectionem placere Deo 654.9
Subiectio omnibus præcipitur 130.7
Subiectionis mutuæ præceptum 435.31
Subiectio pietatem non euertit 130.12
Succeſſores Pauli quinam ſe falſo glorientur eſſe 415.24
Succeſſus proſper rerum à Deo 16.37
Sufficientia contenti ſimus 617.29
Sufficientiæ modus 617.35
Sumtus pietatis nomine factus, lucrum 726.43
Superbiæ effectus 171.45 & 374.7
Superbi 633.30
Superbia 464.54
Superbiæ & auaritia quænam medeantur 295.36
Superbia Spiritum S. expelli 56.11
Superbis Deum reſiſtere 703.15
Superbire 23.43
Supererogationis operum commentum à Papiſtis falſo extruitur è loco Pauli 201.20
Superſtitio à maioribus accepta tenaciter hæret 207.1
Suppliciorum æternorum teſtimonium 701.31
Suſurrones 23.31
Suum quatenus quiſque non debeat quærere 210.48
Symbolorum teſtimonia 834.49
Symbolum vnde dicatur 565.48
συμπάθεια 689.49 & 852.50
συμπάθεια Chriſtianorum qualis eſſe debeat 228.18 & 145.18 & 426.24
συμπάθεια miniſtrorum & auditorum verbi 257.39
συμπάθεια quid 888.48
συνευδοκοῦντες 24.23
συνθήκη 23.56

T

Tabernaculi Moſis duplicis cur mentionem faciat Epiſtola ad Ebræos, cum vnum tantum fuerit 876.1
Tabernaculi vſus 876.49
Tabernaculum carnale vmbra cæleſtis tabernaculi 872.4
Tabernaculum Moſaicum cuius rei figura fuerit 876.2
Tabularum lapidearum & carnearum antitheſis 262.32
ταπεινοφροσύνη 516.59
τέλος vectigal quid 132.14
Temperantia 368.20 & 633.52 & 709.2
Temperantia σωφροσύνη 652.51
Templi parietes cur à Paulino picturis veteris teſtamenti fuerint ornati 799.35
Temporis viuendi in tres partes diuiſio 760.18
de Temporum obſeruatione quid ſentiendum 348.53
Temporum obſeruatio quadruplex 348.34
Tempus liberationis Deo non præſcribendum 889.48
Tempus redimere 434 & 521.12
Tenacitas 908.49
Tenacitas parentum 968.10
Tenebræ & lux in creatione quare verum

rerum typus fuerint 267.43.
Tenebræ ignorantiæ 133.35
Tenebræ in ſacris literis quid ſignificent 545.30
Tenebræ pro ignorantia Dei & peccato 446.48
Tenebræ pro non conuerſis 432.30
Tenebræ pro tempore ante Chriſtum natum 756.26
Tenebras in ſcriptura dupliciter accipi 469.14
Tentare Deum quid ſit 846 47
Tentari à Satana quando homines dicantur 537.48
contra Tentationem de cruce & afflictionibus in hac vita ſuſtinendis 88.1
contra Tentationem de peccati magnitudine 63.6
contra Tentationem de peccato 91.20
Tentationes à rebus circumſtantibus 928.31
Tentationes à Satana obijciuntur in perniciem hominum 303.32
Tentationes Diabolicæ quomodo vincendæ 928.22
à Tentatione ſolus Deus poteſt eripere 303.51
Tentationes Pauli ſcrupuloſe inquirendas non eſſe 303.21
Tentationes ſpiritualibus armis vincendæ 303.34
Tentationibus non indulgendum 305.4
in Tentationibus pijs non deeſt Deus 208.12
Tentationibus quæ oriuntur à rebus circumſtantibus quid medeatur 928.34
Tentationibus quo minus ſuccumbamus vires Deus ſuppeditat 303.56
Tentationi Deus modum imponit & vires ſuppeditat 208.15
Tentationi mundi quid opponendum 928.5
Tentationi præſumtionis quænam medeantur 928.44
Tentationis ad male agendum cauſſa 926.58
Tentationis cauſſam Deum non eſſe 926.47
Tentationis multa genera 927.10
Tentationis omne genus ſtimulo comparatum 303.20
Tentationis ſeductionis tres differentiæ 927.58
Tentationum euentus piorum & impiorum diſcrimen 922.56
Tentationum finis 303.29.57
Tentationum in pijs effectus 923.5
Tentationum oneri non ſuccumbens beatus 926.19
Tentatio particularitatis 37.24 & 40.40
Tentatio præſumtionis quid 928.40
Tentatio pro omni eo quod curſum pietatis impedit 208.9
Tentatio probationis quid 928.52
Tentatio quid 927.7
Tentatio ſeductionis duplex 927.16
Tentatio ſeductionis quid 927.12
τέρατα & σημεῖα, vt diſtinguantur 840.18
Terræ prouentus non caſu obtingunt ſed Dei munificentia 291.12
Terram ex aqua & per aquam conſtitiſſe cur dicat Paulus 720.32
Teſtamenti noui deſcriptio 873.15 & 878.41
Teſtamenti noui firmitudo 878.44
Teſtamenti noui fructus 873.15
Teſtamenti noui maior quam veteris dignitas 899.52
Teſtamenti veteris abrogatio quomodo intelligenda 883.13
Teſtamenti veteris annexa 875.23
Teſtamenti veteris dedicatio quid ſignificarit 879.27
Teſtamenti veteris & noui diſcrimen 880.4
in Teſtamento omni quinque ſpectanda 219.14
Teſtamentum nouum morte filij Dei confirmatum 879.22
Teſtamentum nouum præſtantius veteri 872.23.25
Teſtamentum nouum quid ſit 868.43 & 873.40
Teſtamentum nouum veteri ſtabiliri 677.4
Teſtamentum vetus quale pactum 873.5
Teſtimonia diuinitatis Chriſti 206.14
Teſtimonia patrum de indurandi verbo, de efficaci Dei induratione non intelligenda 101.2
Teſtimonio Dei mox fidem habendam 792.50
Teſtimonium Dei patris de filio ſuo quatuor continet 737.1
Teſtimonium diuinitatis Chriſti 207.27
Textus obſcurior 105.15
θεοδίδακτοι qui dicantur 542.21
Theraſius Conſtantinopolitanus patriarcha 779.54
Theſſalonica 525.& 528.41
θλίψις 277 39
Thraſones quibus delectentur hominibus 370.45
θρόνος quid ſignificet 499.3
Thronus Dei duplex 853.3
Thuribulum aureum quid figuret 876.20
θύμοι 362.21
θυμὸς 515.50
θυσίαι 854.16
Timor Dei quid efficiat 169.33
Timor duplex 786.33 & 849.35
à Timore Dei omnia commoda pendere 690.29
ad Timorem Dei adhortatio 221.52 & 176.6
Timoris commendatio 118.18
Timoris Dei & gratitudinis erga Deum præceptum 554.19
Timoris Dei neceſſitas 850 2
Timoris Dei proprium 432.9
Timoris Dei veri definitio 849.34
Timoris ſeruilis & filialis diſcrimen 786.43
Timor Magiſtratui debitus quid 132.16
Timor quomodo Deorum excogitatorum ſit origo 799.12
Timothei commendatio 470.49 & 537.5
Titulus non diſcernit pium ab impio ſed fides 29.19
Tolerantia 278.42
Tolerantiæ commendatio 19.44
Tolerantia fidei argumentum 551.51
Tolerantia μακροθυμία 517.5
Tolerantia quid 55.48 & 304 45 & 420.34 & 495.43
τράχηλος 852.17
Traditiones diuinæ & humanæ differunt 574 20
Traditiones humanæ cum cultus gratia defenduntur miniſtri Euangelij fruſtra laborant 349.7
Traditiones humanæ cum opinione cultus Eccleſiæ non obtrudendæ 910.29

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Traditiones humanæ in ſalutis negocio non admittendæ 508.32
Traditiones humanæ mendacia 718.21
Traditiones humanas Eccleſiæ corpus redigere in nihilum 512.7
Traditiones humanas non adijciendas doctrinæ Euangelicæ 330.11
Traditiones humanas non poſſe eſſe cultum Dei 650.46
Traditiones humanas non requiri à iuſtificandis 339 6
ad Traditiones humanas ſe conuertentes ſunt idololatræ 348.29
Traditiones inutiles pios ad obœdientiam non obligant 233.46
in Traditionibus humanis duo obſeruanda 605.15
in Traditionibus humanis tria diligenter cauenda 574.33
Traditionum humanarum non eadem ratio 574.24
Traditionum humanarum reiectio 570.44 & 412.18
Traditionum licentiam quomodo Papiſtæ ſtabilire conentur 574.38
Traditionum Papiſticarum damnatio 506.45
Traditio triplex 574.18
Transfigurare vel transformare quid 299 21
in Transfiguratione Chriſti cur Moſes & Elias apparuerint 712.4
in Transfiguratione Chriſti cur Petrus, Iacobus & Iohannes fuerint 712 1
Transformatio corporum eorundem futura 480.14
Transformatio corporum in quibus rebus conſiſtat 480.10
Transformationis corporum modus 480.18
Transformatio ſanctorum duplex 768.6
Transſubſtantiationis papiſticæ refutatio 209.17 & 217.21
in Tribulatione refugium tutiſſimum fiducia firma in Deum. 252.57
Tributa cur imponantur 953.30
Tributorum iniuſtorum damnatio 953.36
Trinitatis teſtimonia 86.8 & 196.24 & 222.59 & 309.15 & 347.34
Triſtitia ad pœnitentiam ſalutaris 283.10
Triſtitiæ duo genera 283.30
Triſtitiæ ſecundum Deum effectus 284.1.12
Triſtitia ſecundum Deum qualis ſit & vnde naſcatur 283.38
Triſtitia mundi quæ & quotuplex 283.43
Turcicus tyrannus turpiſſimorum affectuum ſeruus eſt, & diaboli mancipium 199 19
à Turpiloquio dehortatio 429.10
Turpiloquium 516.5
Turpitudo nulla impunita 908.26
Typica omnia teſtamenti veteris Chriſto, Eccleſiæ & eorum ornamentis ſpiritualibus accommodanda 875.53
de Typis regula 865.35
Typorum veteris teſtamenti accommodandorum regulæ 875.48
Typus promiſſionis factæ Abrahæ 96.56
Tyranni & impij reſeruantur ad commeritas pœnas 99.35
Tyranni quibus hominibus delectentur 370.45

V

VAletudinis rationem negligens reus coram Deo 615 5
Valetudinis ratio non negligenda 615.1
Vaniloquium 649.10
Vaſa miſericordiæ qui ſint 104.22
Vaſorum ſignificationes 630.54
Vas pro corpore 540.57
Vas pro vxore 541.7
Vaticinium de aduentu Chriſti 760.26
Vaticinium de regno Chriſti inter gentes 142 15
Vaticinium de vltimo temporum ſtatu 604.4
Velamen cordi impoſitum, legis intelligentiam impediens, quamdiu maneat, & quomodo tollatur 265.1
Velamen Moſis ſymbolum fuit Propheticum 264.34
Velle & currere nunquid debeamus 98.57
Venditio 955.31
Venditum eſſe ſub peccatum 76.49
Veneficium 362 2
Venia lapſis non neganda 118.58
Venter & Satan cur dicantur dij huius ſeculi 267.4
Venter quibus Deus 479.31
Verba nulla niſi legantis Chriſti afferenda 274.53
Verbi audiendi neceſſitas 939.36
Verbi Dei commendatio 425.7
Verbi Dei amuſſis ſequenda 334.50
Verbi Dei auctor 839.55
Verbi Dei Epitheta 851.25
Verbi Dei finis 708.22
cum Verbi Dei hoſtibus nulla habenda ſocietas 178.41
Verbi Dei lectio à peccatis auocat 380.16
Verbi Dei lectio quid vtilitatis habeat 380.33
Verbi Dei magicus vſus, papiſticus 448.18
Verbi Dei neglecti pœna 230.55
Verbi Dei propagatio quomodo facta 839.57
Verbi Dei ſegnius auditi pœna 372.12
Verbi Dei ſeu religionis Chriſtianæ certitudinis teſtimonia 825.8
Verbi Dei ſtudio opus nullum præſtantius 380.11
Verbi Dei vis & efficacia 231.36 & 851.22
Verbi diuini contemti pœna 491.25
Verbi diuini vnum & eundem authorem eſſe Deum 832.31
Verbi profectus Deo ſoli aſſcribendus 538.32
in Verbis cœnæ Dominicæ nullum eſſe tropum, ſed in ſenſu ſynecdochen 206.33
Verbi vocalis dignitas 613.40
Verbo Dei fides habenda 534.22
Verbo Dei firmiter fidendum 644.23
Verborum Pauli explicationes diuerſæ 167.34
ſine Verbo ſaluari neminem poſſe 688.35
Verbum 748.19
Verbum Dei 448.13
Verbum Dei accurate diſcendum 230.58
Verbum Dei cauponari qui dicantur 261.12
Verbum Dei corda examinare 852.1
Verbum Dei cur diuidere animam & Spiritus dicatur 851.46

Verbum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

Verbum Dei cur efficax 851.26
Verbum Dei cur fidele 648.41
Verbum Dei cur gladius biceps 851. 41
Verbum Dei cur viuum 851.27
Verbum Dei cuſtodire quid 931.3
Verbum Dei docentes, quæ reuerentia ſint audiendi 110.53
Verbum Dei eſt ignis conſumens 168.14
Verbum Dei ex ſinceritate prædicandum 261.24
Verbum Dei mortificat hominum culpa 851.33
Verbum Dei neminem celandum 549.3
Verbum Dei quales auditores requirat 930.44
Verbum Dei quamdiu fruſtra audiatur 534.27
Verbum Dei quando ſit gladius ſpiritualis 448.25
Verbum Dei quanta cum reuerentia & ſtudio tractandum 449. 12
Verbum Dei quanti faciendum ſit 230.52
Verbum Dei ſecare quid 261.21
Verbum Dei ſtudioſe audiendum 839.33
Verbum Dei tantum admittendum 540.11
Verbum Dei vt dux ſequendum in omnibus 855.14
Verbum & ſacramenta 766.10
Verbum habentes non ſunt omnes fideles 111.36
Verbum recte ſemel cognitum conſtanter defendendum 327.28
Verbum vocale non negligendum 719.51
Verbum vocale non reijciendum 873.55
Veſtes Chriſtianorum 270.56
Veſtium luxus 966.52
Veteris hominis adiuncta 429.36
Vetus homo quid ſignificet 427. 48
Veritas 484.11 & 653.13 & 761 30
Veritas in rebus præceptis & prohibitis nunquam occultanda 197. 7
Veritas parit odium 358.1
Veritas ſectanda 428.29
in Veritate ambulare quid 803. 36
in Veritate cognoſcenda adhibenda eſt diligentia 107.26
Veritatem homines ſuſtinere non poſſe 638.36
Veritatẽ in iniuſticia detinere quid 20.17
Veritatis hoſtes 334.48
Veritatis oppugnatione nihil grauius ferendum 640.33
Veritatis oppugnatione nihil grauius Paulum tuliſſe 640.33
Veritatis partes 20.38
Veritatis propugnandæ ſtudium commendatur diuinitus 631. 43
Veritatis ſermo quid 278.47
Veritatis ſimplex oratio 649.16
Verſio Græca alia quam ſeptuaginta interpretum extitit Apoſtoli tempore 105.6
Verſionis ratio 693.59 & 708. 18
Verſionis varietas 856.27
Verſio textus vicioſa 155.55
in Via ambulare quid 803.31
Via Domini 480.43
Viæ Dei imperueſtigabiles 121.69
Via phraſi ſcripturæ pro vitæ inſtituto 816.12
Vicia pauca contagione inficiunt totam multitudinem 177.42
Viciorum propriorum conſideratio ad dilectionem fouendam facere 658.29
Viciorum propriorum conſideratio quid vtilitatis præſtet 658. 35
Viciſſitudinis rerum cauſſa triplex 451.21
Viciſſitudinis rerum finis 451.36
Viciſſitudo rerum circulo vel rotæ comparata 450.13
Victimæ Chriſti efficacia 39.1
Victimas quatuor igni cœleſti accenſas fuiſſe legimus 826.28
Victoriæ genus ſanctiſſimum 129. 21
Victoriæ glorioſæ teſtimonium 627. 22
Victoria omnis à Deo 462.7
Victu cultuq; corporis quali vtendum 206.57
Viduæ iuuenculæ tribus vitijs obnoxiæ 612.48
Viduæ veræ quæ ſint 610.40
Viduarum cura habenda 610. 37
Viduarum cura quæ eſſe debeat 611. 18
Viduarum officium 610.46
Viduarum peculiares conditiones 611.41
Vidua vera quæ ſit 611.2
de Viduis 194.35
Viduitas bonum eſt non per ſe, ſed propter aliud 194.45
Vigilantiæ commendatio 721.28
Vigilantiæ præceptum 361.8
Vigilantia quæ requirat 703.43
Vigilantia quid 545.45
Vigilia & ſobrietas Chriſtianorum quo ſpectent 546.5
Vir aperto capite ſacris intereſſe precibus debet 213,22
Vir cur aperto capite eſſe debeat 213. 56
Vir Deum repræſentat 214.1
Vir duplex animo qui ſit 925. 44
Vires à Deo 702.10
Virga Aaron quid ſignificet 876. 32
Virginitas quatenus ſeruanda 196. 40
de Virginitate ex verbo expreſſo nihil haberi 191.32
Virilem ætatem ingreſſi quomodo peccent vſura 969.7
Viri præclari inferioribus conſtantiæ & virtutum ſint exempla 938.54
Virium humanarum imbecillitas 628.1
Virium humanarum in rebus ſalutis nulla facultas 262.46
Vir ob imperium in mulierem diuinitus ſibi datum ſuperbire non debet, nec illam deſpicere 214. 28
Viro prolixos capillos inſtar mulieris alere dedecori eſt 214.47
Vir per mulierem eſt, vt per inſtrumentum 214.39
Vir qua ratione imago & gloria Dei dicatur 498.8
Virtus 484.18
Virtus calumnijs obruta vicij loco nonnunquam habetur 298. 57
Virtus cur ſectanda 516.14
Virtus regni Chriſti 396.56
Virtutes 840.24
Virtutes Chriſtianæ indies creſcere debent 709.40
Virtutes Chriſtianorum quæ 286. 31
Virtutes cur in ſcriptura dicantur fructus Spiritus 71.55
Virtutes miniſtrorum Eccleſiæ 288. 46

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Virtutes non renatorum eſſe laruas, non fructus ſpiritus 363.52
Virtutes renatorum & non renatorum vt differant 368.7
Virtutes ſeu potentiæ Paulo quid ſint 305.12
Virtuti cur ſtudendum 653.23
ad Virtutis conſecutionem tria requiri 489.21
Virtutis præmium 816.52
Virtutis ſtudium agricolationi ſimile 489.33
Virtutum facultas quæ ſit 223.26
Virtutum omni generi incumbendum 467.43
Viſcera claudere qui dicatur 577.10
Viſiones ſuas cur Paulus referat Corinthijs 302.7
Vindicta Deo eſt committenda 129.11 & 529.11
Vindicta priuata prohibita 129.6
Vindictæ prohibitio 547.53
Violentia βιοσκευγία 696.43
Vita æterna cur ita dicatur 798.29
Vita æterna donum Dei gratuitum 793.24
Vita æterna in Chriſto quærenda 793.26
Vita æterna non ſtipendium ſeruorum ſed filiorum hæreditas 678.18
Vita æterna quare dicatur hæreditas 392.8
Vita æterna quomodo dicatur finis ſeruitutis iuſticiæ 70.31
Vita æterna ſcopus certaminis Chriſtiani 618.28
Vita æterna vnde ſit 793.23
Vita anteacta ſtimulus ad pietatem eſſe debet 888.13
Vita beata ſecundum Ariſtotelem tribus bonorum generibus continetur 813.41
Vita beata ſecundum verbum Dei quæ ſit 813.43
Vita bene & honeſte inſtituenda 128.52
Vita Chriſtiana ad 6. capita reuocatur 661.49
Vita Dei 426.44
Vita Deo placens tranſigenda 123.36
Vita duplex 82.44 & 269.24
Vita duplex, naturæ et gratiæ 333.4
Vitæ æternæ cur non omnes fiant particeps 793.33
Vitæ æternæ ſpes qua re excitetur 56.10
Vitæ æternæ ſtatus qui ſit futurus 673.51
Vitæ Chriſti efficacia 57.56
Vitæ Chriſtianæ forma 540.34
Vitæ Chriſtianæ partes 427.39
Vitæ Chriſtianæ præcipua officia 729.27
Vitæ Chriſtianæ qui ſcopus eſſe debeat 461.7 & 516.20 & 552.21 & 798.32
Vitæ generis libera cuiq; electio 952.18
Vitæ glorioſæ cauſſa materialis & efficiens 514.20
in Vitæ huius ſtadio ſtrenuè currendum 900.43
Vitæ innocentiæ ſtudendum 133.20 & 447.40
Vitæ longæua in impijs cauſſa 440.48
Vitæ piæ & ſanctæ fructus 690.48
Vitæ quam in Chriſto habemus, cauſſæ 333.16
Vitæ ſcopus totius qui eſſe debeat 141.26
Vitæ terminum non eſſe fatalem 440.59
Vitæ totius curſus depictus ſimilitudine 202.1
Vita & immortalitas vnde nobis contingat 619.5
Vita & mores, vocationi reſpondeant 654.43
Vitæ & victoriæ Chriſtianorum vis vnde pendeat 790.51
Vita ex mortuis quid 116.58
Vitæ prorogatio Dei donum 472.13
Vitæ reſtitutæ ſignum 509.50
Vita futura ſimilis ætati virili 227.47
Vita hæc non vt malum per ſe damnanda 472.9
Vita humana viæ comparata 803.30
ad Vitam æternam acceptatio credentis pars remiſſionis peccatorum 561.54
Vitam æternam eſſe donum Dei per Ieſum Chriſtum 27.14
Vitam æternam non ex merito noſtro ſed Chriſti pendere 70.37
Vitam æternam tantum contingere credentibus 793.27
Vitam impuram cum ſocietate Dei ſtare non poſſe 740.56
Vitam in melius non mutantes fruſtra de religione gloriari 697.21
ad Vitam rectiſſima via quæ ſit 793.52
Vitam teſtari cuius ſpiritu homo agatur 405.54
Vita paſtoris ſit doctrinæ ſpeculum 484.21
Vita pie cur tranſigenda 192.34
Vita piorum certamen 618.22
Vita præſens ſimilis infantiæ 227.34
Vita quando morti præferenda 472.35
Vita quomodo illuminetur 624.53
Vita quomodo inſtituenda 434.18
Vita ſtadio confertur 202.5
Vita publice & priuatim corripienda 6.0.33
Vitia veteris hominis 690.5
Vitijs indulgentes nomine tantum ſunt in familia Chriſti 696.50
Vitium interdum fit officium propter aliquam circumſtantiam 296.27
Viuendi ratio lactis nomine ſignificata 680.29
Viuere Chriſto qui dicatur 273.24
Viuere Deo quid 332.49
Viuere in fide filij Dei qui dicantur 333.16
Viuere ſibi quid ſit 273.23
Viuere ſibi & viuere Chriſto diuerſa eſſe 273.21
Viuere ſibi & viuere Domino quid 136.34
Viuere ſitne interdum vtilius an mori 460.41
Viuificatio 66.43
Viuificatio in quibus rebus ſita 697.56
Viuificatio ſpiritus quid 369.10
Vltionis diuinæ teſtimonium 906.37
Vnanimitas quid 463.33
Vnanimitatis effectus 963.34
Vnctio fidelium 25.66
Vnctio papalis contumelioſa in ſanguinem filij Dei 580.4
Vnctio Papiſtica 980.20
Vnitas Eccleſiæ non ſcindenda 156.36
Vnitas Eccleſiæ propter doctores alios atque alios non ſcindenda. 156.51
Vnitatis eſſentiæ diuinæ teſtimonium 190.22

Vocalis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Vocalis verbi approbatio 351.23
Vocalis verbi reiectio impia 449.5
Vocali verbo ſua efficacia non detrahenda 90.55
Vocata ad Euangelium gratia non ſuperbe abutendum, ad contemnendum alios 117.42
Vocati iuxta propoſitum 90.14
Vocatio vniuerſalis 705.20
Vocatio ad Euangelium eſt vniuerſalis 934.4
Vocatio ad Euangelium gratuita 13.31 & 320.6
Vocatio ad miniſterium Euangelij non fortuita 322.56
Vocatio ad miniſterium Euangelij ſit legitima 13.13
Vocatio Chriſtianorum de quibus rebus intelligenda 419.56
Vocatio conſtantiam requirit 322.31
Vocatio diligentiam requirit 322.38
Vocatio Euangelij conditionalis eſt 120.36
Vocatio gentium ad Euangelium 318.47
Vocatio gentium auguſta & ſancta 123.51
Vocatio gentium occaſio obdurationis Iudæorum, non cauſa efficax 120.15
Vocatio legitima non negligenda 323.1
ſine Vocatione in Eccleſiam non irrumpendum 644.25
Vocationem eſſe liberam 570.37
Vocationem legitimam duo requirere 952.10
Vocationem non temere fieri 669.59
Vocationem Pauli diuinam eſſe 331.7
Vocationem Pauli fuiſſe immediatam ſeu peculiarem 7.33
Vocationem ſuam cur Paulus magnificis plerunque titulis extollat 317.46
in Vocatione neminem Deus derelinquit 909.19
Vocationis adminiſterium Euangelij modi 318.12
Vocationis Chriſti ad ſacerdotium probatio 856.2
Vocationis Chriſtianæ dignitas 820.26
Vocationis certitudo neceſſaria 413.54
Vocationis communis notæ 7.27
Vocationis difficultati quid opponendum 585.28
Vocationis dignitas 844.54
Vocationis diligentia 328.50
Vocationis finis 533.56
Vocationis gentium cauſæ tres 13.36
Vocationis gentium cōfirmatio 413.28
Vocationis Paulinæ finis 322.48
Vocationis Paulinæ immediatæ teſtimonium 7.39
Vocationis peculiaris nota 7.20
Vocationis peculiaris partes quatuor 7.22
Vocationis ratio quatenus habenda 810.12
Vocatio non deſerenda 190.35
Vocationum ad miniſterium Eccleſiæ diuerſitas 7.15
Vocatio Pauli ad Apoſtolatum Eſaiæ teſtimonio commendata 143.50
Vocatio quæ requirat 952.8
Vocatio requirit diligentiam 323.47
Vocatio ſit legitima 143.55 & 274.54 & 318.7 & 855.11
Vocati qui 15.8 & 159.22
Voluntas bona Dei donum 291.57
Voluntas carnis 821.13
Voluntas Dei duplex 402.27
Voluntas Dei in quatuor cernitur 400.30
Voluntas Dei quæ ſit 914.39
Voluntas hominis quomodo ſe habeat in conuerſione 403.5 & 730.20
Voluntas humana non mere paßiua in ſalutis negocio 576.31
Voluntas in renatis promtißima eſt 79.23
Voluntas non omnis ſpontanea 962.1
Voluntas quomodo ſe habeat in renatis 709.19
Voluntas ſpiritus 821.49
in Voluntate Dei completus qui dicatur eſſe 522.13
de Voluntate Dei & perſeuerantia finali bene ſperandum 548.46
Voluntatem Dei de ſalute per Chriſtum obtinenda pleniſsime reuelatam eſſe in Euangelio 832.32
Voluntatem Dei facere quid 759.51
Voluntatem humanam & actiue & paßiue ſe habere 445.39
Voluntates contradictorias in Deo quinam impie ſtatuant 671.28
Voluntati Dei omnia ſubijcienda 245.16
Voluntatis Dei cognitio in qua re conſiſtat 495.5
Voluntatis Dei teſtimonia, de ſalute hominum 670.50
Voluntatis noſtræ conformitas cum voluntate Dei qualisnam eſſe debeat 124.43
Voluntatis vires in conuerſione 768.36
Voluptatem eſſe eſcam malorum à Platone dictum 611.17
Voluptatibus reſiſtens vitam ſuam coronat 716.45
Voluptatum duo genera 634.20
Vota papiſtica temeraria 612.38
Vota 564.50
Vota quo animo facienda 564.57
in Votis papiſticis duplex impietas 612.46
Votis piorum cur non ſucceſſus ſemper reſpondeat 483.2
de Votis regula 612.42
Vox doctoris efficacior quam lectio 16.53
Vox viua habet aliquid latentis energiæ 914.10
Vir cur aperto capite eſſe debeat 214.46
Viri extra matrimonium quid ſit 187.18
Vrna aurea quid ſignificet 776.29
Vſura belua ab Ariſtophane dicta 958.8
Vſura cur τόκος Græcis 958.6
Vſura diuinitus prohibita 958.22
Vſuræ centeſimæ 958.48
Vſuræ cur prohibeantur à ſcriptura 959.43 & 971.15
Vſuræ interdictum ex lege caritatis 961.54
Vſuræ malum quomodo quidam mitigare ſtudeant 961.43
Vſuræ prohibitiones eſſe quatuor 958.1
Vſuræ prohibitio politica 958.39
Vſuræ prohibitæ decretis ſanctarum ſynodorum 958.58
Vſuram committit, qui paciſcitur cum conditione lucri & damni vult eſſe expers 970.50
Vſuram eſſe contra naturam 958.5
Vſuram ipſa natura damnat 962.20

Vſura num putanda, ſi pupillorum pecunia ditioribus mutuetur 970.53
Vſura quando non committatur, ſi quid vltra ſortem accipiatur 970.1
Vſura quid dicatur 957.40
Vſurarij à cœna Domini olim cur arcerentur 961.6
Vſurarij pecunia ſimilis morſui Aſpidis 959.31
Vſurariorum exceptio 961.56
Vſurariorum obiectio 962.8
Vſurariorũ pœna Eccleſiaſtica 960.45
Vſurariorum pœna ſpiritualis 960.30
Vſurariorum pœna triplex 959.51
Vſurariorum punitorum exempla 960.2
Vſurarios indignos ſepulturæ Chriſtianæ honoribus 961.29
Vſurarios verbi tantum fidem nobiſcum Chriſtianam profiteri 961.3
Vſurarius contractus cur fugiendus 971.49
Vſuras quaſnam Imperatores admiſerint. 958.50
Vſura ſtabilita caritatis norma euertitur 961.50
de Vſuris patrum ſententiæ 959.7
de Vſuris quænam tenenda 957.47 & 971.12
Vſus legis alius in renatis, alius in non renatis 80.1
Vſus ſeu finis vniuerſæ ſcripturæ 141.2
Vulgi gratitudo quænam eſſe ſoleat 350.33
Vulgi conſtantia 350.32
Vulturis eſus cur in teſtamento veteri interdictus 605.44
Vxorem an liceat homini non ducere, aut ducta ea, à thoro eius prorſus abſtinere 185.28
Vxorem diuerſæ religionis Chriſtiano non ducendam 810.56
Vxorem incredulam cur quidam non ducendam eſſe doceant 811.35
Vxorem incredulam pio non ducendam ſpe conuerſionis eius 814.51
Vxores eſſe diligendas 438.5
Vxores immorigeræ laqueis Satanæ ſe inuoluunt 436.11
Vxores ſubditas eſſe debere maritis 435.52
Vxoris officium 439.28
ab Vxoris thoro quando præſtet abſtinere, quando non 185.49
Vxor propter pericula non dimittenda 191.58
Vxor quid vtilitatis habeat ex pia erga maritum ſubiectione 436.13
Vxorum diligendarum modus 437.54
Vxorum ſubiectio 518.45
Vxorum ſubiectio ante & poſt lapſum diuerſa 435.56

X

Xenophon qua occaſione factus ſit Socratis diſcipulus 488.14

Z

Zeli contentioſi incõmoda 947.10
Zeli ſancti exemplum 207.14
Zelo bono quidem ſed errante aliquid faciens quadrupliciter peccat 107.17
Zelotypiæ diſtinctio 296.36
Zelus amarus 946.54
Zelus bonus 220.47
Zelus Dei duplex 107.23
Zelus duplex 362.16
Zelus intempeſtiuus ſeu ſtultus 301.35 & 329.1. & 532.24
Zelus Iudæorum cur erroneus ſtatuatur 107.28
Zelus Iudæorum inutilis & erroneus 107.10
Zelus laudabilis qui 289.33
Zelus pernicioſus qui cenſendus 107.14
Zelus Phineæ fidei declaratio 443
ζῆλοι 362.15
Zoilus κυῶν ῥητορικὸς 820.16

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

IMPRESSVM ARGEN-
torati, apud Theodoſium Rihe-
lium.

M. D. LXXXVI.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 16 2° (LN 802 2° copy 2)

16.

His versib[us] poteris Ep[istol]as [illegible] memoriæ [illegible]

Rom 13 Rom 15 1 cor 4 philip 4 coll. 4.
ora est, sunt scripta, sic nos, gaudete, pueri.
Rom 12. Rom 12 Rom 12. Rom. 13. coll. 3.
ostia, diuersis, prudentes, debita, sancti.
1. cor. 9 2. cor. 11. 1. cor. 13. 2. cor. 6. Thes. 4.
urrunt, suffertis, linguis si, p[er] arma, voluntas.
Ephe. 5. Gal. 4 Heb. 9. philip. 2.
stote ut grati, Lætare, in sancta, rapinam.
1. cor. 5. 1. Ioh. 5. 1. pet. 2. 1. pet. 2. Iacob. 1.
ermentum, viuet, passus, subiecto, donum.
1. Iacob. 1. 1. pet. 4. Act. 2. Rom. 11. Ioh. 4.
actores. sobrij, Linguæ, iudicia, amorq[ue].
1. Ioh. 3. 1. pet. 5. Rom. 8. 1. pet. 3.
Mirari, exaltet, condignæ, compatientes.
Rom 6. Rom. 6. Rom 8. 1. cor. 10. 1. cor. 12.
Qui baptizati, membra, Abba, ludere, gentes.
1. cor. 15. 2 cor. 3 Gal. 3. Gal. 5. Gal. 6.
Mortuus, occidit, testamen, spiritus, alter.
Eph. 3. Eph. 4 1. cor. 1. Eph. 4.
Flecte genu, vinctus, pro vobis, sol sup[er] iram.
Eph. 5. Eph. 6. philip. 1. philip. 3. coll. 1.
Non viuo, arma dei, qui capit, flens tenebrarum.